43
2 F
3

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

BIBLIA SACRA
VULGATÆ EDITIONIS,
SIXTI V. & CLEMENTIS VIII.
Pontif. Max. Auctoritate recognita,

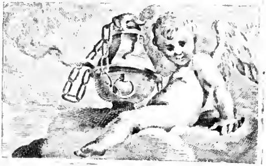
VERSICULIS DISTINCTA:
UNA' CUM SELECTIS ANNOTATIONIBUS
Ex Optimis quibuſque Catholicis Interpretibus, & etiam ex Auctoribus Heterodoxis in his, quæ Catholicæ veritati non ſunt contraria, excerptis: Prolegomenis, novis Tabulis Chronologicis, Hiſtoricis & Geographicis illuſtrata.

AUCTORE

JO: BAPTISTA DU HAMEL
PRESBYTERO & EXPROFESSORE REGIO,
Nec non Regiæ Scientiarum Academiæ Socio.

ACCEDUNT LIBELLI DUO AB ERUDITISSIMO VIRO FRANCISCO LUCA BRUGENSE *exarati: quorum primus Loca inſigniora Romanæ Correctionis complectitur; alter verò alias Correctiones, quæ fieri poſſent, denotat.*

PARS PRIMA.

VENETIIS, MDCCXXXI.

Ex Typographia Balleoniana.

SUPERIORUM PERMISSU, AC PRIVILEGIIS.

Digitized by Google

PRÆFATIO.

JAM hic ſeptimus annus eſt, cùm breves & ſelectæ ex optimis quibuſque Scripturæ Sacræ Interpretibus Annotationes in Pentateuchum unà cum Inſtitutionibus Biblicis, ſeu Prolegomenis in lucem prodiere : eo quidem conſilio, uti in Præfatione iis præfixa teſtatus ſum, ut eruditorum in Sacris Litteris experirer judicia ; ac ſi fortè hoc ſpeciminis illis probaretur, ſuſceptum opus proſequerer, ſecùs ab incœpto deſiſterem, aut certè ad privatam utilitatem meam hunc laborem converterem. Id enim perutile mihi futurum judicabam, ſi cœleſti hoc pabulo animum reficerem ; ſimul & operæ pretium me facturum arbitrabar, ſi formam aliquam operis quod Clericis imprimis utile foret, in hoc velut ſpecimine deſignarem. Quòd ſi, (inquiebam) id gratum piis & eruditis viris ſenſero, non deſpero me in Scripturam univerſam lucubrationes meas jam majore ex parte præparatas publici juris facturum. Id verò tum præfatus ſum, incertus quis primi hujus operis futurus eſſet exitus.

Quantum autem poſtea intelligere potui, viri cùm doctrina tum pietate conſpicui, prima hæc tentamina benignè exceperunt, meque vehementer hortati ſunt, ut quod reliquum erat vitæ huic ſtudio, quo nullum aliud eſt vel ſanctius, vel utilius, conſecrarem : ſimul & admonuerunt, ut quæ in his Annotationibus deſiderari poſſent, vel adjicerem, vel emendarem. Nonnullis quippè breviores viſæ ſunt, quàm par eſſet : quædam ſacri textus loca, eaque ſubobſcura, vel penitùs omiſſa, vel non ſatis explicata cenſuerunt. Complures alii id non immeritò requirebant, ut textus integer cum notis jungeretur. His quidem incommodis in hac Sacrorum Codicum editione magna ex parte mederi conatus ſum. Primùm enim plures & auctiores textui notas ſubjeci, quæ ſenſum ipſum efficiunt planiorem : ſic tamen ut in longas & ex præparato quæſitas diſſertationes non excurrerem. Nam hæ quidem, ut doctorum exercent ingenia, plerumque curioſæ ſunt magis quàm utiles ; quamvis diſſertationes ubi erant planè neceſſariæ, eas penitùs omittere mihi religio fuerit ; præſertim in Libris Hiſtoricis, qui Libros Moſis ſunt conſecuti. In Pſalmis verò & in Libris Sapientiæ crebriores notas & paulò uberiores ob textus obſcuritatem attexere oportuit, non item diſceptationes, niſi fortè in Præfationibus, cùm res ipſa id poſtulabat.

In priori quidem editione duo prima volumina Annotationes ſolas non ſacrum textum continebant, ne in nimiam excreſcerent molem : ſed in Pſalmis & Libris Salomonis, qui Clericorum manibus teruntur frequentiùs, quoſque maximè ad præclarum illud Sacrarum Litterarum Studium excitare in animo erat, illud omninò faciendum judicaveram, ut textus unà cum Annotationibus ederetur.

Cùm autem nunc temporis de univerſa Sacrorum Librorum editione agatur,

Digitized by Google

tur, in qua textus ipſe juxta vulgatam lectionem purus ſit & integer, in verſiculos diſtinctus, atque ex decretis ſummorum Pontificum Sixti V. & Clementis VIII. expurgatus à nævis qui exſcriptorum & librariorum culpa irrepſerant, probè intelligo, quàm difficile ſit in Annotationibus quæ ſacro textui ſubjiciuntur, eum adhibere modum, ut neque ſint plus æquo prolixæ, neque adeò conciſæ & breves, ut obſcuritatem magis quàm lucem afferant, atque ut alio in loco dictum eſt, non tam variam & multiplicem eruditionem quàm meram locorum difficilium explicationem complectantur; denique ut non exſangues ſint & jejunæ prorsùs, ſed ſuccum habeant & nervos.

Hunc delectum habere majus eſſe viribus meis in eadem Præfatione apertè ſum profeſſus. Sed cavendum mihi ſemper cenſui ab inconſulta temeritate, & nimia aſſeverandi pertinacia, præſertim ubi Interpretes, iique probati, in diverſas abeunt ſententias: idque mihi potiſſimùm curæ fuit, ut in quæſtiones magis curioſas quàm utiles non excurrerem. Nam ut benè advertit ſuperioris ſæculi Scriptor magni nominis, ſobria & pia inveſtigatio rerum divinarum eſt permittenda, præſertim earum quæ vitam reddunt meliorem.

Mediam inter ſcholia plus ſatis contracta, & commentarios paulò longiores, viam inſiſtere volui; ita ut non incipientibus modò, ſed etiam iis qui aliquos in hac Divina ſcientia progreſſus fecere, utilis eſſe poſſim, ac difficiliora quæque loca pro viribus exponam, iis omiſſis quæ nulla ferè egent explicatione.

Quò autem doctis juxta & indoctis fieret ſatis, ubi textus Hebraicus, qualis ad nos uſque pervenit, à Vulgata Editione videtur diſſentire, aut quiddam aliud exprimere, ex conſenſu Interpretum qui omnium penè judicio ſacræ hujus linguæ habentur peritiores, hoc ipſum annotatum oportuit. Voces quidem Hebraicas in textum ipſum conjicere minimè neceſſarium judicabam, ac ſubinde verebar, ne id vanæ oſtentationi tribueretur. Sed inter alios vir doctus & amicus meus D. Barat, iſque in lectione Scripturarum valdè tritus, atque in Critica ſacra exercitatus, qui etiam in hujus operis editione plurimùm me juvit, auctor mihi fuit, ut cùm textus Vulgatæ Editionis eſt obſcurior, ac de illius intellectu diſſentiunt Interpretes, voces Hebraicæ ſaltem adſcriberentur. In ejus conſilio ultrò acquievi, ſimul & rogatum eum volui, ut has voces ab ipſo delineatas apponeret. Quod non ſolùm præſtitit pro mutuæ inter nos & veteris amicitiæ jure, ſed variis quoque in locis quædam ſubjecit additamenta, quibus textus obſcuritas non mediocriter illuſtraretur.

In limine cujuſque Libri, quis ſit illius auctor, qua ætate conſcriptus fuerit, quod illius ſit argumentum, paucis exponitur. Cùm autem duo ſint quæ Hiſtoriæ Sacræ non mediocrem lucem afferunt, Chronologia nimirum & Geographia, ſeu temporum & locorum, in quibus res quæ narrantur geſtæ ſunt, notitia; de iis quæ ad Chronologiam ſpectant, tum in Prolegomenis univerſim, tum in cujuſque Libri Præfatione ſingillatim actum fuit; urbium verò & locorum ſitus, ubi ſe ſe dedit occaſio, ita ſunt deſignati, ut quæ certa ſunt ab incertis & controverſis, ſed minimè neceſſariis, ſecreta fuerint. In calce operis duæ ſunt adjectæ tabulæ, una quæ Chronologiam, altera quæ Geographiam Sacram complectitur.

Poſtremò illud in hac Præfatione teſtatum velim me in Eccleſia Catholica, Apoſtolica & Romana natum & educatum per octoginta, & quod excurrit, annos vixiſſe: ejus auctoritati me non has Annotationes modò, ſed etiam omnia quæ per quinquaginta annos exegi opera, tum Philoſophica, tum Theologica, & ſi quæ fortè ſum editurus, omninò ſubjicere, ac ſi quid mihi imprudenti exciderit Catholicæ Fidei & Romanæ Eccleſiæ alienum, id omne damnare & revocare.

HIERONYMI
PROLOGUS GALEATUS.

VIGINTI & duas litteras eſſe apud Hebræos, Syrorum quoque lingua & Chaldæorum teſtatur, quæ Hebrææ magna ex parte confinis eſt: nam & ipſi viginti duo elementa habent eodem ſono, ſed diverſis characteribus. Samaritani etiam Pentateuchum Moyſi totidem litteris ſcriptitant, figuris tantùm & apicibus diſcrepantes. Certumque eſt Eſdram ſcribam, legiſque doctorem, poſt captam Jeroſolymam, & inſtaurationem templi ſub Zorobabel, alias litteras reperiſſe, quibus nunc utimur: cùm ad illud uſque tempus iidem Samaritanorum & Hebræorum characteres fuerint. In libro quoque Numerorum hæc eadem ſupputatio, ſub Levitarum ac Sacerdotum cenſu, myſticè oſtenditur. Et nomen Domini tetragrammaton, in quibuſdam Græcis voluminibus, uſque hodie antiquis expreſſum litteris invenimus. Sed & Pſalmi trigeſimus ſextus, & centeſimus decimus, & centeſimus undecimus, & centeſimus decimus octavus, & centeſimus quadrageſimus quartus, quamquam diverſo ſcribantur metro, tamen ejuſdem numeri texuntur alphabeto. Et Jeremiæ Lamentationes, & Oratio ejus, Salomonis quoque in fine Proverbia, ab eo loco in quo ait, *Mulierem fortem quis inveniet*: iiſdem alphabetis vel inciſionibus ſupputantur. Porrò quinque litteræ duplices apud Hebræos ſunt, Caph, Mem, Nun, Pe, Sade: aliter enim ſcribuntur per has principia, medietateſque verborum, aliter fines. Unde & quinque à pleriſque libri, duplices æſtimantur, Samuel, Melachim, Dibre hajamim, Eſdras, Jeremias, cum Kinoth, id eſt, Lamentationibus ſuis. Quomodo igitur vigintiduo elementa ſunt, per quæ ſcribimus Hebraicè omne quod loquimur, & eorum initiis vox humana comprehenditur: ita viginti duo volumina ſupputantur, quibus quaſi litteris & exordiis, in Dei doctrina, tenera adhuc & lactens viri juſti eruditur infantia.

Primus apud eos liber vocatur בראשית Bereſith: quem nos Geneſim dicimus.

Secundus, ואלה שמות Veelle ſemoth: qui Exodus appellatur.

Tertius, ויקרא Vaiicra: id eſt Leviticus.

Quartus, וידבר Vajeddaber: quem Numeros vocamus.

Quintus, אלה הדברים Elle haddebarim: qui Deuteronomium prænotatur.

Hi ſunt quinque libri Moyſi, quos propriè תורה, Thora, id eſt Legem appellant.

Secundum Prophetarum ordinem faciunt; & incipiunt ab Jeſu filio Nave: qui apud eos יהושע בן נון Joſue ben Nun dicitur.

Deinde ſubtexunt שפטים Sophetim, id eſt Judicum librum. Et in eumdem compingunt Ruth: quia in diebus Judicum facta ejus narratur hiſtoria.

Tertius ſequitur שמואל Samuel, quem nos Regum primum & ſecundum dicimus.

Quartus, מלכים Melachim, id eſt Regum, qui tertio & quarto Regum volumine continetur.

Meliuſque multò eſt מלכים Melachim, id eſt Regum, quàm ממלכות Mamlachot, id eſt Regnorum dicere. Non enim multarum gentium deſcribit regna, ſed unius Iſraelitici populi, qui tribubus duodecim continetur.

Quintus, eſt ישעיה Iſaias.

Sextus, ירמיה Jeremias.

Septimus, יחזקאל Ezechiel.

Octavus, liber duodecim Prophetarum: qui apud illos vocatur תרי עשר Thereaſar.

Tertius ordo Hagiographa poſſidet.

Et primus liber incipit à איוב Job.

Secundus à דוד David: quem quinque inciſionibus & uno Pſalmorum volumine comprehendunt.

Tertius eſt שלמה Salomon, tres libros habens: Proverbia, quæ illi משלי Miſle, id eſt Parabolas appellant.

Quartus, Eccleſiaſten, id eſt קוהלת Coheleth.

Quintus, Canticum canticorum, quem titulo שיר השירים Sir haſſirim prænotant.

Sextus, eſt דניאל Daniel.

Septimus, דברי הימים Dibre hajamim, id eſt Verba dierum: quod ſignificantiùs, Chronicon totius divinæ hiſtoriæ poſſumus

appellare: qui liber apud nos Paralipomenon primus & ſecundus inſcribitur.

Octavus, עזרא Eſdras: qui & ipſe ſimiliter apud Græcos & Latinos in duos libros diviſus eſt.

Nonus, אסתר Eſther.

1. Atque ita fiunt pariter Veteris Legis libri vigintiduo: id eſt, Moyſi quinque, & Prophetarum octo, Hagiographorum novem. Quamquam nonnulli רות וקינות Ruth & Cinoth, inter Hagiographa ſcriptitent, & hos libros in ſuo putent numero ſupputandos: ac per hoc eſſe priſcæ legis libros vigintiquatuor: quos ſub numero vigintiquatuor ſeniorum Apocalypſis Joannis inducit adorantes Agnum, & coronas ſuas proſtratis vultibus offerentes: ſtantibus coram quatuor animalibus, oculatis antè & retrò, id eſt, in præteritum & in futurum reſpicientibus, & indefeſſa voce clamantibus, Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus omnipotens, qui erat, & qui eſt, & qui venturus eſt. Hic prologus, Scripturarum quaſi galeatum principium, omnibus libris, quos de Hebræo vertimus in Latinum, convenire poteſt: ut ſcire valeamus, quidquid extra hos eſt, inter apocrypha eſſe ponendum. Igitur Sapientia, quæ vulgò Salomonis inſcribitur, & Jeſu filii Sirach liber, & Judith, & Tobias, & Paſtor, non ſunt in canone. Machabæorum primum librum Hebraicum reperi. Secundus, Græcus eſt: quod ex ipſa quoque phraſi probari poteſt. Quæ cùm ita ſe habeant, obſecro te, Lector, ne laborem meum, reprehenſionem exiſtimes antiquorum. In templo Dei offert unuſquiſque quod poteſt: alii aurum, argentum, & lapides pretioſos: alii byſſum & purpuram & coccum offerunt, & hyacinthum: nobiſcum benè agitur, ſi obtulerimus pelles & caprarum pilos. Et tamen Apoſtolus contemptibiliora noſtra magis neceſſaria judicat. Unde & tota illa tabernaculi pulchritudo, & per ſingulas ſpecies, Eccleſiæ præſentis futuræque diſtinctio, pellibus tegitur & ciliciis, ardoremque ſolis & injuriam imbrium ea quæ viliora ſunt prohibent. Lege ergo primùm, Samuel, & Melachim meum: meum, inquam, meum. Quidquid enim crebriùs vertendo, & emendando ſolicitiùs & didicimus & tenemus, noſtrum eſt. Et cùm intellexeris quod anteà neſciebas, vel interpretem me æſtimato, ſi gratus es; vel paraphraſten, ſi ingratus: quamquam mihi omninò conſcius non ſim mutaſſe me quippiam de Hebraica veritate. Certè ſi incredulus es, lege Græcos codices, & Latinos, & confer cum iis opuſculis quæ nuper emendavimus: & ubicumque diſcrepare inter ſe videris, interroga quemlibet Hebtæorum cui magis accommodare debeas fidem: & ſi noſtra firmaverit, puto, quòd eum non æſtimes conjectorem, ut in eodem loco mecum ſimiliter divinarit. Sed & vos famulas Chriſti rogo (quæ Domini diſcumbentis pretioſiſſima fidei myrrha ungitis caput, quæ nequaquam Salvatorem quæritis in ſepulchro, quibus jam ad Patrem Chriſtus aſcendit) ut contra latrantes canes, qui adversùm me rabido ore deſæviunt, & circumeunt civitatem, atque in eo ſe doctos arbitrantur, ſi aliis detrahant, orationum veſtrarum clypeos opponatis. Ego ſciens humilitatem meam, illius ſemper ſententiæ recordabor: *Dixi, cuſtodiam vias meas, ut non delinquam in lingua mea. Poſui ori meo cuſtodiam, cùm* Pſalm. 38.
conſiſteret peccator adversùm me. Obmutui, & humiliatus ſum, & ſilui à bonis.

HIERONYMUS PAULINO.

FRater Ambroſius tua mihi munuſcula perferens, detulit ſimul & ſuaviſſimas litteras, quæ à principio amicitiarum, fidem probatæ jam fidei, & veteris amicitiæ præferebant. Vera enim illa neceſſitudo eſt, & Chriſti glutino copulata, quam non utilitas rei familiaris, non præſentia tantùm corporum, non ſubdola, & palpans adulatio, ſed Dei timor, & Divinarum Scripturarum ſtudia conciliant. Legimus in veteribus hiſtoriis quoſdam luſtraſſe provincias, novos adiſſe populos, maria tranſiſſe: ut eos quos ex libris noverant, coràm quoque viderent. Sic Pythagoras Memphiticos vates, ſic Plato Ægyptum & Architam Tarentinum, eamque oram Italiæ, quæ quondam magna Græcia dicebatur, laborioſiſſimè peragravit: ut qui Athenis magiſter erat, & potens, cujuſque doctrinam Academiæ gymnaſia perſonabant, fieret peregrinus atque diſcipulus: malens aliena verecundè diſcere, quàm ſua impudenter ingerere. Denique dum litteras quaſi toto fugientes orbe perſequitur, captus à piratis & venumdatus, etiam tyranno crudeliſſimo paruit, captivus, vinctus & ſervus: tamen quia philoſophus, major emente ſe fuit. Ad Titum Livium lacteo eloquentiæ fonte manantem, de ultimis Hiſpaniæ Galliarumque finibus quoſdam veniſſe nobiles legimus, & quos ad contemplationem ſui Roma non traxerat, unius hominis fama perduxit. Habuit illa ætas in-

audi-

Digitized by Google

auditum omnibus ſæculis, celebrandumque miraculum, ut urbem tantum ingreſſi, aliud extra urbem quærerent. Apollonius, ſive ille magus, ut vulgus loquitur, ſive philoſophus, ut Pythagorici tradunt, intravit Perſas, pertranſivit Caucaſum, Albanos, Scythas, Maſſagetas, opulentiſſima Indiæ regna penetravit: & ad extremum, latiſſimo Phiſon amne tranſmiſſo, pervenit ad Brachmanas, ut Hiarcham in throno ſedentem aureo, & de Tantali fonte potantem, inter paucos diſcipulos, de natura, de motibus ſiderum, ac dierum curſu audiret docentem. Inde per Ælamitas, Babylonios, Chaldæos, Medos Aſſyrios, Parthos, Syros, Phœnices, Arabes, Palæſtinos reverſus Alexandriam, perrexit Æthiopiam, ut Gymnoſophiſtas, & famoſiſſimam Solis menſam videret in ſabulo. Invenit ille vir ubique quod diſceret; & ſemper proficiens, ſemper ſe melior fieret. Scripſit ſuper hoc pleniſſimè octo volumi-
II. *Act. 9.* nibus Philoſtratus. Quid loquar de ſæculi hominibus, cùm Apoſtolus Paulus, vas electionis & magiſter Gentium, qui de con-
2. Cor. 13. Gal. 1. ſcientia tanti in ſe hoſpitis loquebatur, *An experimentum quæritis ejus, qui in me loquitur Chriſtus?* poſt Damaſcum Arabiamque luſtratam, aſcenderit Jeroſolymam, ut videret Petrum, & manſerit apud eum diebus quindecim? Hoc enim myſterio hebdomadis & ogdoadis, futurus gentium præ-
Gal. 2. dicator inſtruendus erat. Rurſumque poſt annos quatuordecim, aſſumpto Barnaba & Tito, expoſuerit Apoſtolis Evangelium, ne fortè in vacuum curreret, aut cucurriſſet. Habet enim neſcio quid latentis ἐνεργείας viva vox, & in aures diſcipuli de auctoris ore tranſfuſa, fortiùs ſonat. Unde & Æſchines cùm Rhodi exularet, & legeretur illa Demoſthenis oratio, quam adversùs eum habuerat, mirantibus cunctis atque laudan-
III. tibus, ſuſpirans ait: Quid ſi ipſam audiſſetis beſtiam, ſua verba reſonantem? Hæc non dico, quòd ſit in me aliquid tale, quod vel poſſis à me audire, vel velis diſcere: ſed quòd ardor tuus & diſcendi ſtudium etiam abſque nobis per ſe probari debeat. Ingenium docile, & ſine doctore laudabile eſt. Non quid invenias, ſed quid quæras conſideramus. Mollis cera, & ad formandum facilis, etiam ſi artificis & plaſtæ ceſſent manus: tamen virtute totum eſt quidquid eſſe poteſt. Paulus Apoſtolus ad pedes Gamalielis legem Moyſi & Prophetas didiciſſe ſe gloriatur,
Act. 22. ut armatus ſpiritalibus telis, poſteà diceret confidenter, *Arma militiæ noſtræ,*
2. Cor. 10. *non carnalia ſunt; ſed potentia Deo, ad deſtructionem munitionum, conſilia deſtruentes, & omnem altitudinem extollentem ſe adversùs ſcientiam Dei*, & captivantes omnem intellectum ad obediendum Chriſto, & parati ſubjugare omnem inobedientiam.
Ad Timotheum ſcribit ab infantia ſacris lit- *2. Tim. 3.*
teris eruditum, & hortatur ad ſtudium le- *1. Tim. 4.*
ctionis, ne negligat gratiam quæ data ſit ei per impoſitionem manus Presbyterii. Tito præcipit, ut inter cæteras virtutes Epiſcopi, quem brevi ſermone depinxit, ſcientiam quoque in eo eligat Scripturarum:
Obtinentem, inquit, *eum qui ſecundùm do-* *Tit. 1. 9.*
ctrinam eſt, fidelem ſermonem, ut potens ſit exhortari in doctrina ſana, & contradi-
centes revincere. Sancta quippe ruſticitas IV.
ſolùm ſibi prodeſt: & quantum ædificat ex vitæ merito Eccleſiam Chriſti, tantum no-
cet ſi deſtruentibus non reſiſtat. Malachias *Malac. 2. 7.*
Propheta, imò per Aggæum Dominus, *Agg. 2. 12.*
Interroga, ait, *Sacerdotes legem*: in tantum Sacerdotis officium eſt interrogatum reſpondere de Lege. Et in Deuteronomio legi-
mus: *Interroga patrem tuum, & annun-* *Deut. 32. 7.*
tiabit tibi: ſeniores tuos, & dicent tibi. In Pſalmo quoque centeſimo decimooctavo: *Cantabiles mihi erant juſtificationes tuæ in loco peregrinationis meæ.* Et in deſcriptione juſti viri, cùm eum David arbori vitæ, quæ eſt in Paradiſo, compararet, inter cæteras virtutes & hoc
intulit: *In lege Domini voluntas ejus, &* *Pſal. 1.*
in lege ejus meditabitur die ac nocte. Da- *Dan. 12.*
niel in fine ſacratiſſimæ viſionis, ait, *juſtos fulgere ſicut ſtellas, & intelligentes*, id eſt, *doctos quaſi firmamentum.* Vides quantum inter ſe diſtent juſta ruſticitas, & docta juſtitia? Alii ſtellis, alii cœlo comparantur. Quamquam juxta Hebraicam veritatem utrumque de eruditis poſſit intelligi. Ita enim apud eos legimus: *Qui autem docti fuerint, fulgebunt quaſi ſplendor firmamenti: & qui ad juſtitiam erudiunt multos, quaſi ſtellæ in perpetuas æternitates.* Cur dicitur Paulus Apoſtolus
Vas electionis? Nempe quia Legis & Scri- *Act. 9.*
pturarum ſanctarum erat armarium. Phariſæi ſtupent in doctrina Domini: & mirantur in Petro & Joanne quomodo legem
ſciant, cùm litteras non didicerint. Quid- *Ita 53.*
quid enim aliis exercitatio, & quotidia- *Joan. 6.*
na in Lege meditatio tribuere ſolet, illis *Luc. 2.*
hoc Spiritus ſanctus ſuggerebat, & erant juxta quod ſcriptum eſt, θεοδίδακτοι. Duodecim annos Salvator impleverat, & in templo ſenes de quæſtionibus Legis interrogans, magis docet, dum prudenter interrogat. Niſi fortè ruſticum Pe-

trum,

trum, ruſticum dicimus Joannem: quo-
2 Cor. 11. Joan. 1. rum uterque dicere poterat, Etſi imperi-
tus ſermone, non tamen ſcientia. Joannes
ruſticus, piſcator, indoctus? & unde illa
vox, obſecro, *In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum?* Λόγος enim Græcè multa ſigni-
ficat: nam & verbum eſt, & ratio, & ſup-
putatio, & cauſa uniuſcujuſque rei, per
quam ſunt ſingula quæ ſubſiſtunt: quæ uni-
verſa rectè intelligimus in Chriſto. Hoc
V. Abd. x. doctus Plato neſcivit, hoc Demoſthenes
eloquens ignoravit. *Perdam*, inquit, *ſa-*
1. Cor. 1. 2. Cor. 1. *pientiam ſapientium, & prudentiam pru-
dentium reprobabo*. Vera ſapientia perdet
falſam ſapientiam; & quamquam ſtultitia
prædicationis in cruce ſit, tamen Paulus
ſapientiam loquitur inter perfectos: ſapien-
tiam autem non ſæculi hujus, nec princi-
pum ſæculi iſtius, quæ deſtruitur; ſed lo-
quitur Dei ſapientiam in myſterio abſcon-
ditam, quam prædeſtinavit Deus ante ſæ-
cula. Dei ſapientia, Chriſtus eſt. Chriſtus
enim, Dei virtus, & Dei ſapientia. Hæc
ſapientia in myſterio abſcondita eſt: de qua
& noni Pſalmi titulus prænotatur, *Pro oc-
cultis filii, in quo ſunt omnes theſauri ſa-*
Coloſſ. 2. *pientia & ſcientia Dei abſconditi*. Et qui
in myſterio abſconditus erat, prædeſtina-
tus eſt ante ſæcula: prædeſtinatus autem
& præfiguratus in Lege & Prophetis. Un-
de & Prophetæ appellabantur Videntes:
quia videbant eum, quem cæteri non vi-
debant. Abraham vidit diem ejus, & læ-
tatus eſt. Aperiebantur cœli Ezechieli, qui
Joan. 8. Ezech. 1. populo peccatori clauſi erant. *Revela*, in-
Pſ. 118. quit David, *oculos meos, & conſiderabo*
Rom. 7. *mirabilia de lege tua. Lex enim ſpiritualis*
2. Cor. 3. *eſt, & revelatione opus eſt, ut intelligatur,*
Apoc. 5. Iſa. 29. *ac revelata facie Dei gloriam contemple-
mur*. Liber in Apocalypſi ſeptem ſigillis ſi-
gnatus oſtenditur: *quem ſi dederis homini
ſcienti litteras ut legat, reſpondebit tibi, Non poſſum: ſignatus eſt enim*. Quanti ho-
die putant ſe noſſe litteras, & tenent ſi-
gnatum librum, nec aperire poſſunt, niſi
ille reſeraverit qui habet clavem David;
qui aperit, & nemo claudit; claudit, &
Apoc. 3. nemo aperit? In Actibus Apoſtolorum ſan-
ctus Eunuchus, imò vir (ſic enim
eum Scriptura cognominat) cùm legeret
Iſaiam Prophetam, interrogatus à Philip-
Act. 8. po, *Putaſne intelligis, quæ legis?* Reſpon-
dit, *Quomodo poſſum, niſi aliquis me do-
cuerit?* Ego (ut de me loquar interim)
nec ſanctior ſum hoc Eunucho, nec ſtu-
dioſior, qui de Æthiopia, id eſt de extre-
mis mundi finibus, venit ad templum:
reliquit aulam regiam: & tantus amator
Legis, divinæque ſcientiæ fuit, ut etiam in
vehiculo legeret Litteras ſacras. Et tamen
cùm librum teneret, verba Domini cogita-
tione conciperet, lingua volveret, labiis
perſonaret, ignorabat eum quem in libro
neſciens venerabatur. Venit Philippus,
oſtendit ei Jeſum, qui clauſus latebat in lit-
tera. O mira doctoris virtus! eadem hora
credit Eunuchus, baptizatur, & fidelis &
ſanctus factus eſt; ac magiſter de diſcipulo,
plus in deſerto fonte Eccleſiæ, quàm in au-
rato Synagogæ templo reperit. Hæc à me
perſtricta ſunt breviter (neque enim epiſtola-
ris anguſtia evagari longiùs patiebatur) ut in-
telligeres te in Scripturis ſacris ſine prævio,
& monſtrante ſemitam non poſſe ingredi.
Taceo de grammaticis, rhetoribus, philo- VI.
ſophis, geometris, dialecticis, muſicis,
aſtronomis, aſtrologis, medicis, quorum
ſcientia mortalibus vel utiliſſima eſt, & in
tres partes ſcinditur, τὸ δόγμα, τὴν μέθοδον,
τὴν ἐμπειρίαν. Ad minores artes veniam,
& quæ non tam lingua quàm manu admini-
ſtrantur. Agricolæ, cæmentarii, fabri me-
tallorum, lignorumque cæſores, lanarii
quoque & fullones, & cæteri qui variam ſu-
pellectilem, & vilia opuſcula fabricantur,
abſque doctore non poſſunt eſſe quod cu-
piunt. Quod medicorum eſt, promittunt
medici: tractant fabrilia fabri: ſola Scriptu-
rarum ars eſt, quam ſibi paſſim omnes vin-
dicant. Scribimus indocti doctique poema-
ta paſſim. Hanc garrula anus, hanc delirus
ſenex, hanc ſophiſta verboſus, hanc uni-
verſi præſumunt, lacerant, docent ante-
quam diſcant. Alii adducto ſupercilio gran-
dia verba trutinantes, inter mulierculas de
ſacris Litteris philoſophantur. Alii diſcunt,
proh pudor! à fœminis, quod viros do-
ceant: & ne parum hoc ſit, quadam faci-
litate verborum, imò audacia ediſſerunt
aliis quod ipſi non intelligunt. Taceo de
mei ſimilibus, qui ſi fortè ad Scripturas ſan-
ctas poſt ſæculares litteras venerint, & ſer-
mone compoſito aures populi mulſerint,
quidquid dixerint, hoc legem Dei putant:
nec ſcire dignantur quid Prophetæ, quid
Apoſtoli ſenſerint, ſed ad ſenſum ſuum in-
congrua aptant teſtimonia: quaſi grande
ſit, & non vitioſiſſimum docendi genus,
depravare ſententias, & ad voluntatem ſuam,
Scripturam trahere repugnantem. Quaſi
non legerimus Homerocentonas, & Vir-
giliocentonas: ac non ſic etiam Maronem
ſine Chriſto poſſimus dicere Chriſtianum,
quia ſcripſerit: Jam redit & virgo, redeunt
Saturnia regna: Jam nova progenies cœlo
demit-

Digitized by Google

demittitur alto. Et Patrem loquentem ad Filium: Nate, meæ vires, mea magna potentia ſolus. Et poſt verba Salvatoris in cruce: Talia perſtabat memorans, fixuſque manebat. Puerilia ſunt hæc, & circulatorum ludo ſimilia, docere quod ignores: imò, ut cum ſtomacho loquar, ne hoc quidem ſcire quod neſcias.

VII. *Geneſis.* Videlicet manifeſtiſſima eſt Geneſis, in qua de creatura mundi, de exordio generis humani, de diviſione terræ, de confuſione linguarum & gentium, uſque ad exitum ſcribitur Hebræorum.

Exodus. Patet Exodus cum decem plagis, cum decalogo, cum myſticis diviniſque præceptis.

Leviticus. In promptu eſt Leviticus liber, in quo ſingula ſacrificia, imò ſingulæ penè ſyllabæ, & veſtes Aaron, & totus ordo Leviticus ſpirant cœleſtia ſacramenta.

Numeri. Numeri verò, nonne totius arithmeticæ, & prophetiæ Balaam, & quadraginta duarum per eremum manſionum myſteria continent?

Deuteronomium. Deuteronomium quoque ſecunda lex, & Evangelicæ legis præfiguratio, nonne ſic ea habet quæ priora ſunt, ut tamen nova ſint omnia de veteribus? Hucuſque Moyſes, hucuſque Pentateuchus: quibus quinque verbis loqui ſe velle Apoſtolus in Eccleſia

1. Cor. 14. gloriatur.

Iob. Job exemplar patientiæ, quæ non myſteria ſuo ſermone complectitur? Proſa incipit, verſu labitur, pedeſtri ſermone finitur: omneſque leges Dialecticæ, propoſitione, aſſumptione, confirmatione, concluſione determinat. Singula in eo verba, plena ſunt ſenſibus. Et (ut de cæteris ſileam) reſurrectionem corporum ſic prophetat, ut nullus de ea vel manifeſtiùs, vel cautiùs ſcripſerit. *Scio*, inquit, *quòd Redemptor meus vivit, & in noviſſimo die de terra ſurrecturus ſum: & rurſum circumdabor pelle mea, & in carne mea videbo Deum, quem viſurus ſum ego ipſe, & oculi mei conſpecturi ſunt, & non alius. Repoſita eſt hæc ſpes mea in ſinu meo.*

Ioſue, ſive Ieſus Nave. Veniam ad Jeſum Nave, qui typum Domini non ſolùm geſtis, verùm etiam nomine præfert, tranſit Jordanem, hoſtium regna ſubvertit, dividit terram victori populo, & per ſingulas urbes, viculos, montes, flumina, torrentes, atque confinia, Eccleſiæ cœleſtiſque Jeruſalem ſpiritualia regna deſcribit.

Lib. Iudicum. In Judicum libro, quot principes populi, tot figuræ ſunt.

Ruth. Iſai. 16. Ruth Moabitis, Iſaiæ explet vaticinium, dicentis, *Emitte agnum Domine Dominatorem terræ, de petra deſerti ad montem filiæ Sion.*

Samuel in Heli mortuo, & occiſo Saul, veterem legem abolitam monſtrat. Porrò in Sadoc atque David, novi ſacerdotii, novique imperii ſacramenta teſtatur. *Reg. 1. & 2.*

Malachim, id eſt tertius & quartus Regum liber, à Salomone uſque ad Jechoniam, & à Jeroboam filio Nabat uſque ad Oſee qui ductus eſt in Aſſyrios, regnum Juda & regnum deſcribit Iſrael. Si hiſtoriam reſpicias, verba ſimplicia ſunt: ſi in litteris ſenſum latentem inſpexeris, Eccleſiæ paucitas, & hæreticorum contra Eccleſiam bella narrantur. *Reg. 3. & 4.*

Duodecim Prophetæ in unius voluminis anguſtias coarctati multò aliud, quàm ſonet in littera, præfigurant.

Oſee crebrò nominat Ephraim, Samariam, Joſeph, Jezrahel, & uxorem fornicariam, & fornicationis filios, & adulteram cubiculo clauſam mariti, multo tempore ſedere viduam, & ſub veſte lugubri, viri ad ſe reditum præſtolari. *Oſee.*

Joel filius Phatuel deſcribit terram duodecim tribuum, eruca, brucho, locuſta, rubigine vaſtante conſumptam: & poſt everſionem prioris populi, effuſum iri Spiritum ſanctum ſuper ſervos Dei & ancillas, id eſt ſuper centum viginti credentium nomina, & effuſum iri in cœnaculo Sion. Qui centum viginti, ab uno uſque ad quindecim paulatim & per incrementa ſurgentes, quindecim graduum numerum efficiunt, qui in Pſalterio myſticè continentur. *Ioel.* *Act. 2.*

Amos paſtor, & ruſticus, & ruborum mora diſtringens, paucis verbis explicari non poteſt. Quis enim dignè exprimat tria aut quatuor ſcelera Damaſci, & Gazæ, & Tyri, & Idumææ, & filiorum Ammon & Moab, & in ſeptimo & octavo gradu Judæ & Iſrael? Hic loquitur ad vaccas pingues, quæ ſunt in Samariæ monte, & ruituram domum majorem minoremque teſtatur. Ipſe cernit fictorem locuſtæ, & ſtantem Dominum ſuper murum litum, vel adamantinum, & uncinum pomorum, attrahentem ſupplicia peccatoribus, & famem in terram; non famem panis, nec ſitim aquæ, ſed audiendi verbum Dei. *Amos.*

Abdias, qui interpretatur Servus Dei, perſonat contra Edom ſanguineum terrenumque hominem: fratris quoque Jacob ſemper æmulum, haſta percutit ſpiritali. *Abdias.*

Jonas columba pulcherrima, naufragio ſuo paſſionem Domini præfigurans, mun- *Ionas.*

dum

dum ad pœnitentiam revocat; & ſub nomine Ninive, Gentibus ſalutem nuntiat.

Michæas. Michæas de Moraſthi cohæres Chriſti, vaſtationem annuntiat filiæ latronis, & obſidionem ponit contra eam; quia maxillam percuſſerit judicis Iſrael.

Nahum. Nahum conſolator orbis increpat civitatem ſanguinum, & poſt everſionem illius loquitur: *Ecce ſuper montes pedes evangelizantis, & annuntiantis pacem.*

Habacuc. Habacuc luctator fortis & rigidus ſtat ſuper cuſtodiam ſuam, & figit gradum ſuper munitionem, ut Chriſtum in cruce contempletur, & dicat: *Operuit cœlos gloria ejus; & laudis ejus plena eſt terra. Splendor ejus ut lux erit, cornua in manibus ejus: ibi abſcondita eſt fortitudo ejus.*

Sophonias. Sophonias ſpeculator, & arcanorum Dei cognitor, audit clamorem à Porta Piſcium, & ejulatum à Secunda, & contritionem à collibus. Indicit quoque ululatum habitatoribus Pilæ, quia conticuit omnis populus Chanaan, diſperierunt univerſi qui involuti erant argento.

Aggæus. Aggæus feſtivus & lætus, qui ſeminavit in lacrymis, ut in gaudio meteret; deſtructum templum ædificat, Deumque Patrem inducit loquentem: *Adhuc unum modicum, & ego commovebo cœlum, & terram, & mare, & aridam, & movebo omnes gentes, & veniet deſideratus cunctis gentibus.*

Zacharias. Zacharias memor Domini ſui, multiplex in prophetia, Jeſum veſtibus ſordidis indutum, & lapidem oculorum ſeptem, candelabrumque aureum cum totidem lucernis quot oculis, duas quoque olivas à ſiniſtris lampadis cernit & dextris: ut poſt equos nigros, ruſos, albos, & varios, & diſſipatas quadrigas ex Ephraim, & equum de Jeruſalem, pauperem regem vaticinetur & prædicet, ſedentem ſuper pullum filium aſinæ ſubjugalis.

Malachias. Malachias apertè, & in fine omnium Prophetarum, de abjectione Iſrael, & vocatione Gentium, *Non eſt mihi*, ait, *voluntas in vobis*, *dicit Dominus exercituum: & munus non ſuſcipiam de manu veſtra. Ab ortu enim ſolis uſque ad occaſum, magnum eſt nomen meum in Gentibus: & in omni loco ſacrificatur, & offertur nomini meo oblatio munda.*

Iſaias. Iſaiam, Jeremiam, Ezechielem, & Danielem, quis poteſt vel intelligere, vel exponere? Quorum primus non prophetiam mihi videtur texere, ſed Evangelium.

Jeremias. Secundus virgam nuceam, & ollam ſuccenſam à facie Aquilonis, & pardum ſpoliatum ſuis coloribus, & quadruplex diverſis metris nectit alphabetum.

Ezechiel. Tertius principia & finem tantis habet obſcuritatibus involuta, ut apud Hebræos iſtæ partes cum exordio Geneſeos ante annos triginta non legantur.

Daniel. Quartus verò, qui & extremus inter quatuor Prophetas, temporum conſcius, & totius mundi φιλίστωρ, lapidem præciſum de monte ſine manibus, & regna omnia ſubvertentem, claro ſermone pronuntiat.

David. David, Simonides noſter, Pindarus, & Alcæus, Flaccus quoque, Catullus, atque Serenus Chriſtum lyra perſonat, & in decachordo pſalterio ab inferis excitat reſurgentem.

Proverbia. Eccleſiaſtes. Canticum. Salomon pacificus & amabilis Domini, mores corrigit, naturam docet, Eccleſiam jungit & Chriſtum, ſanctarumque nuptiarum dulce canit epithalamium.

Eſther. Eſther in Eccleſiæ typo, populum liberat de periculo; & interfecto Aman, qui interpretatur iniquitas, partes convivii, & diem celebrem mittit in poſteros.

Paralipomenon. Paralipomenon liber, id eſt inſtrumenti veteris ἐπιτομὴ, tantus ac talis eſt, ut abſque illo ſi quis ſcientiam Scripturarum ſibi voluerit arrogare, ſeipſum irrideat. Per ſingula quippe nomina juncturaſque verborum, & prætermiſſæ in Regum libris tanguntur hiſtoriæ, & innumerabiles explicantur Evangelii quæſtiones.

Eſdras. Nehemias. Eſdras & Nehemias, adjutor videlicet & conſolator à Domino, in unum volumen coarctantur, inſtaurant templum, muros extruunt civitatis: omniſque illa turba populi redeuntis in patriam, & deſcriptio ſacerdotum, Levitarum Iſraelis, proſelytorum, ac per ſingulas familias murorum ac turrium opera diviſa; aliud in cortice præferunt, aliud retinent in medulla. Cernis me Scripturarum amore raptum, exceſſiſſe modum epiſtolæ, & tamen non impleſſe quod volui. Audivimus tantùm, quid noſſe, quid cupere debeamus, ut & nos quoque poſſimus dicere: *Concupivit anima mea deſiderare juſtificationes tuas in omni tempore.* (*Pſ. 118.*) Cæterùm illud Socraticum impletur in nobis, Hoc tantùm ſcio, quod neſcio.

Tangam & novum breviter Teſtamentum.

Matthæus. Marcus. Lucas. Joannes. Ezech. 1. Matthæus, Marcus, Lucas, & Joannes, quadrigas Domini, & verum Cherubim, quod interpretatur ſcientiæ multitudo, per totum corpus oculati ſunt, ſcintillæ emicant, diſcurrunt fulgura, pedes habent rectos, & in ſublime tendentes, terga pennata,

Digitized by Google

nata, & ubique volitantia, tenent ſe mu-
tuò, ſibique perplexi ſunt, & quaſi rota
in rota volvuntur, & pergunt quocum-
que eos flatus Spiritus ſancti perduxerit.

Paulus Apoſtolus. Paulus Apoſtolus ad ſeptem ſcribit Ec-
cleſias: octava enim ad Hebræos, à ple-
riſque extra numerum ponitur. Timotheum
inſtruit ac Titum, & Philemonem pro fu-
gitivo famulo deprecatur. Super quo me-
liùs tacere puto, quàm pauca ſcribere.

Acta Apoſtolorum. 2. Cor. 8. Actus Apoſtolorum nudam quidem ſo-
nare videntur hiſtoriam, & naſcentis Ec-
cleſiæ infantiam texere: ſed ſi noverimus
ſcriptorem eorum Lucam eſſe medicum,
cujus laus eſt in Evangelio, animadverte-
mus pariter omnia verba illius, animæ
languentis eſſe medicinam.

Jacobus. Petrus. Joannes. Judas. Jacobus, Petrus, Joannes, Judas, ſe-
ptem Epiſtolas ediderunt, tam myſticas,
quàm ſuccinctas, & breves pariter ac lon-
gas: breves in verbis, longas in ſenten-
tiis: ut rarus ſit, qui non in earum le-
ctione cæcutiat.

Apocalypſis. Apocalypſis Joannis, tot habet ſacramen-
ta, quot verba. Parùm dixi, & pro meri-
to voluminis laus omnis inferior eſt. In
verbis ſingulis multiplices latent intelligen-
tiæ. Oro te, frater chariſſime, inter hæc
vivere, iſta meditari, nihil aliud noſſe, ni-
hil quærere. Nonne tibi videtur jam hic
in terris regni cœleſtis habitaculum? No-
lo offendaris in Scripturis ſanctis ſimplici-
tate, & quaſi vilitate verborum, quæ vel
vitio interpretum, vel de induſtria ſic pro-
lata ſunt, ut ruſticam concionem faciliùs
inſtruerent, & in una eademque ſententia
aliter doctus, aliter audiret indoctus. Non
ſum tam petulans, & hebes, ut hæc me
noſſe pollicear, & eorum fructus capere,
quorum radices in cœlo fixæ ſunt: ſed vel-
le fateor. Sedenti me præfero, magiſtrum
renuens, comitem ſpondeo. Petenti datur, *Matth. 7. Luc. 11.*
pulſanti aperitur, quærens invenit. Diſca-
mus in terris, quorum ſcientia nobis per-
ſeveret in cœlo. Obviis te manibus exci-
piam, & (ut ineptè aliquid, ac de Her-
magoræ tumiditate effutiam) quidquid quæ-
ſieris, tecum ſcire conabor. Habes hic
amantiſſimum tui fratrem Euſebium, qui
litterarum tuarum mihi gratiam duplica-
vit, referens honeſtatem morum tuorum,
contemptum ſæculi, fidem amicitiæ, amo-
rem Chriſti. Nam prudentiam & eloquii
venuſtatem etiam abſque illo ipſa epiſtola
præferebat. Feſtina, quæſo te, & hæren-
tis in ſalo naviculæ funem magis præcide,
quàm ſolve. Nemo renuntiaturus ſæculo
benè poteſt vendere, quæ contempſit ut
venderet. Quidquid in ſumptus de tuo tu- VII.
leris, pro lucro computa. Antiquum di- *Prov. 17.*
ctum eſt, Avaro tam deeſt quod habet,
quàm quod non habet. Credenti totus
mundus divitiarum eſt: infidelis autem
etiam obolo indiget. Sic vivamus, tam- *2. Cor. 6.*
quam nihil habentes, & omnia poſſiden-
tes. Victus & veſtitus divitiæ Chriſtiano-
rum ſunt. Si habes in poteſtate rem tuam,
vende: ſi non habes, projice. Tollenti tu- *Matth. 5.*
nicam, & pallium relinquendum eſt. Sci-
licet niſi tu, ſemper recraſtinans, & diem
de die trahens, cautè & pedetentim tuas
poſſeſſiunculas vendideris, non habet Chri-
ſtus unde alat pauperes ſuos. Totum Deo *Matth. 4. Marc. 12. Luc. 20.*
dedit, qui ſeipſum obtulit. Apoſtoli na-
vem tantùm & retia reliquerunt. Vidua
duo æra miſit in gazophylacium, & præ-
fertur Crœſi divitiis. Facilè contemnit om-
nia, qui ſe ſemper cogitat eſſe moriturum.

Digitized by Google

CLEMENS PAPA VIII.

Ad perpetuam rei memoriam.

CUm ſacrorum Bibliorum vulgatæ Editionis Textus ſummis laboribus ac vigiliis reſtitutus, & quàm accuratiſſimè mendis expurgatus, Benedicente Domino, ex noſtra Typographia Vaticana in lucem prodeat: Nos, ut in poſterum idem Textus incorruptus, ut decet, conſervetur, opportunè providere volentes, auctoritate Apoſtolica, tenore præſentium diſtrictiùs inhibemus, ne intra decem annos, à data præſentium numerandos, tam citra, quàm ultra montes, alibi quàm in noſtra Vaticana Typographia, à quoquam imprimatur. Elapſo autem præfato decennio, eam cautionem adhiberi præcipimus, ut nemo hanc ſanctarum Scripturarum editionem typis mandare præſumat, niſi habito priùs exemplari in Typographia Vaticana excuſo: cujus exemplaris forma, ne minima quidem particula de Textu mutata, addita, vel ab eo detracta, niſi aliquid occurrat, quod Typographicæ incuriæ manifeſtè adſcribendum ſit, inviolabiliter obſervetur. Si quis verò Typographus in quibuſcumque Regnis, Civitatibus, Provinciis, & locis tam noſtræ S. R. E. ditioni in temporalibus ſubjectis, quàm non ſubjectis, hanc eamdem Sacrarum Scripturarum editionem intra decennium prædictum quoquo modo, elapſo autem decennio, aliter quàm juxta hujuſmodi exemplar, ut præfertur, imprimere, vendere, venales habere, aut aliàs edere, vel evulgare; aut ſi quis Bibliopola à ſe, vel ab aliis quibuſvis, poſt datam præſentium, hujus editionis impreſſos libros, ſeu imprimendos à præfato reſtituto & correcto Textu in aliquo diſcrepantes, ſeu ab alio, quàm à Typographo Vaticano, intra decennium excuſos, pariter vendere, venales proponere, vel evulgare præſumpſerit, ultra amiſſionem omnium librorum, & alias arbitrio noſtro infligendas pœnas temporales, etiam majoris excommunicationis ſententiam eo ipſo incurrat: à qua niſi à Romano Pontifice, præterquam in mortis articulo conſtitutus, abſolvi non poſſit. Mandamus itaque univerſis & ſingulis, Patriarchis, Archiepiſcopis, Epiſcopis, cæteriſque Eccleſiarum & locorum etiam regularium Prælatis, ut præſentes litteras in ſuis quiſque Eccleſiis & Juriſdictionibus ab omnibus inviolatè perpetuò obſervari curent ac faciant. Contradictores per Cenſuras Eccleſiaſticas, aliaque opportuna juris & facti remedia, appellatione poſtpoſita, compeſcendo; invocato etiam ad hoc, ſi opus fuerit, auxilio brachii ſæcularis. Non obſtantibus conſtitutionibus, & ordinationibus Apoſtolicis, ac in Generalibus, Provincialibus, vel Synodalibus Conciliis editis generalibus, vel ſpecialibus, ac quarumcumque Eccleſiarum, Ordinum, Congregationum, Collegiorum, atque Univerſitatum, etiam ſtudiorum generalium juramento, confirmatione Apoſtolica, vel quavis firmitate alia roboratis, ſtatutis, & conſuetudinibus, ac privilegiis, indultis, ac litteris Apoſtolicis in contrarium quomodocumque emanatis, & emanandis: quibus omnibus ad hunc effectum latiſſimè derogamus, ac derogatum eſſe decernimus. Volumus autem, ut præſentium tranſumptis etiam in ipſis voluminibus impreſſis eadem, in judicio & extra, fides ubique adhibeatur, quæ ipſis præſentibus adhiberetur, ſi forent exhibitæ, vel oſtenſæ.

Dat. Romæ, apud Sanctum Petrum, ſub Annulo Piſcatoris, die IX. Novembris, M.D.XCII. Pontificatus noſtri anno I.

M. VESTRIUS BARBIANUS.

DE
CANONICIS SCRIPTURIS
DECRETUM,
EX CONCILIO TRIDENTINO,
SESSIONE QUARTA.

SACROSANCTA, Oecumenica & generalis Tridentina Synodus, in Spiritu ſancto legitimè congregata, præſidentibus in ea eiſdem tribus Apoſtolicæ Sedis Legatis, hoc ſibi perpetuò ante oculos proponens, ut ſublatis erroribus, puritas ipſa Evangelii in Eccleſia conſervetur.

Et infrà:

Sacrorum verò librorum Indicem huic Decreto adſcribendum cenſuit, ne cui dubitatio ſuboriri poſſit, quinam ſint, qui ab ipſa Synodo ſuſcipiuntur. Sunt verò infraſcripti: Teſtamenti veteris: Quinque Moyſi, id eſt, Geneſis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium: Joſue, Judicum, Ruth: Quatuor Regum: Duo Paralipomenon: Eſdræ primus, & ſecundus, qui dicitur Nehemias: Tobias, Judith, Eſther, Job, Pſalterium Davidicum centum quinquaginta Pſalmorum, Parabolæ, Eccleſiaſtes, Canticum Canticorum, Sapientia, Eccleſiaſticus, Iſaias, Jeremias cum Baruch, Ezechiel, Daniel: Duodecim Prophetæ minores, id eſt, Oſea, Joel, Amos, Abdias, Jonas, Michæas, Nahum, Habacuc, Sophonias, Aggæus, Zacharias, Malachias: Duo Machabæorum, primus, & ſecundus. Teſtamenti novi: Quatuor Evangelia, ſecundùm Matthæum, Marcum, Lucam, & Joannem: Actus Apoſtolorum à Luca Evangeliſta conſcripti: Quatuordecim Epiſtolæ Pauli Apoſtoli: Ad Romanos, duæ ad Corinthios, ad Galatas, ad Epheſios, ad Philippenſes, ad Coloſſenſes, duæ ad Theſſalonicenſes, duæ ad Timotheum, ad Titum, ad Philemonem, ad Hebræos: Petri Apoſtoli duæ: Joannis Apoſtoli tres: Jacobi Apoſtoli una: Judæ Apoſtoli una: & Apocalypſis Joannis Apoſtoli. Si quis autem libros ipſos integros cum omnibus ſuis partibus, prout in Eccleſia Catholica legi conſueverunt, & in veteri vulgata Latina editione habentur, pro ſacris & canonicis non ſuſceperit, & traditiones prædictas ſciens & prudens contempſerit, anathema ſit.

Digitized by Google

A P P R O B A T I O.

OBtemperans ſpeciali mandato Reverendiſſimi Patris Fr. Gregorii Selleri Magiſtri Sacri Palatii Apoſtolici, perlegi Librum in duas partes diviſum, & Pariſiis apud Dionyſium Mariette impreſſum, inſcriptumque – Biblia Sacra Vulgatæ Editionis Sixti V. & Clementis VIII. Pont. Max. auctoritate recognita, Verſiculis diſtincta, unà cum ſelectis Annotationibus, ex optimis, quibuſque Interpretibus excerptis, Prolegomenis, novis Tabulis Chronologicis, Hiſtoricis, & Geographicis illuſtrata; Indiceque Epiſtolarum, & Evangeliorum aucta: Auctore J. B. du Hamel Presbytero, & Exprofeſſore Regio – In quo quidem Volumine pervolvendo nihil offendi, quod Catholicæ Fidei Dogmatibus, ſive Chriſtianæ diſciplinæ regulis adverſetur. Textum quippe Sacræ Scripturæ, quod attinet, inveni adamuſſim reſpondentem aliis approbatis impreſſionibus ſacrorum Bibliorum Vulgatæ Editionis. In Prolegomenis verò Sacræ Scripturæ, ſeu Biblicis inſtitutionibus magna cum laude, & ſumma Reipublicæ litterariæ utilitate, præfatus Auctor verſatus eſt. In his enim Inſtitutionibus elucubrandis ea ſelegit, quæ ad Sacrarum Scripturarum intellectum faciliorem viam ſternunt, & quantum fieri poteſt, brevitatem unà cum perſpicuitate, ſanamque doctrinam cum ſacra eruditione conjunxit. Annotationes denique, quas in plures Sacræ Scripturæ libros, & ad eorum difficiliora quæque loca enodanda exhibuit; fatetur ſe ex ſacris Eccleſiæ Patribus, & ex noſtræ hujus ætatis eximiis Interpretibus collegiſſe. Sicque has breves, ac ſelectiſſimas notas contexuit, ut litteralis potiſſimùm ſenſus rationem habuerit, nec moralem tamen, aut allegoricum, cùm res poſtulavit, penitùs omiſerit. Quapropter cùm hoc Opus, & ſacra eruditione refertum, & ſana doctrina illuſtratum repererim, ideò cenſeo poſſe iterùm Typis tradi, iterùmque in lucem emitti; ut ex hoc Opere Chriſtiana Reſpublica ejus utilitatis acceſſionem percipiat, quam ex aliis elucubrationibus à celeberrimo, & commendatiſſimo Auctore exornatis, & editis hucuſque percepit. Romæ ex Ædibus S. Silveſtri Montis Quirinalis, die 12. Auguſti anni 1725.

D. Cajetanus Maria Merati Cleric. Regularis
Sac. Congregationis Rituum Conſultor.

NOI RIFORMATORI

Dello Studio di Padova.

HAvendo veduto per la Fede di reviſione, ed approvazione del P. Fr. Tommaſo Maria Gennari Inquiſitore, nel Libro intitolato: *Biblia Sacra cum ſelectis Annotationibus, Auctore Jo: Baptiſta du Hamel*, *&c.* non eſſervi cos'alcuna contro la Santa Fede Cattolica, e parimente per atteſtato del Segretario noſtro niente contro Prencipi, e buoni coſtumi, concediamo licenza che poſſi eſſer ſtampato, oſſervando gli ordini in materia di Stampe, e preſentando le ſolite Copie alle pubbliche Librerie di Venezia, e di Padova.

Dat. 29. Maggio 1726.

} Carlo Ruzzini Kav. Proc.
} Andrea Soranzo Proc. Rif.
}

Agoſtino Gadaldini Segr.

INSTI-

INSTITUTIONES BIBLICÆ,

SEU

SCRIPTURÆ SACRÆ PROLEGOMENA.

QUOD Inſtitutionum nomine ſignamus, hoc ipſum ab aliis Introductio ad ſacræ Scripturæ intelligentiam, ſeu Manuductio, ſeu denique Apparatus ſolet appellari. Quin & Exercitationes, vel Diſquiſitiones Biblicæ, à nonnullis inſcripta ſunt hæc Prolegomena, in quibus viri docti cùm noſtra, tum ſuperiori ætate, magna cum laude, & ſumma Reipublicæ Chriſtianæ utilitate verſati ſunt. Et quidem in ſenectute mea, vel mihi ipſi, vel aliis fortaſſe, ac præſertim Clericis, non inutile facturum me exiſtimavi, ſi ex multis & magnis voluminibus, quæ hac de re in lucem prodiere, ea ſeligerem, quæ ad Scripturarum intellectum viam ſternunt faciliorem, & quantum fieri poſſet, brevitatem unà cum perſpicuitate conjungerem. Id quidem efficere volui; utrùm perfecerim, aliorum erit judicium.

Quò autem certa ratione ac methodo, id quod mihi propoſitum fuit argumentum pertractarem, has Inſtitutiones quatuor diſſertationibus complexus ſum. In prima quæ ad Scripturas in ſeipſis ſpectatas attinent, exponuntur, illarum imprimis auctoritas, & integritas.

In ſecunda & tertia diſſertatione de textus Hebraici antiquitate, & auctoritate, de verſionibus cùm Græcis, ac potiſſimùm de LXX. ſeniorum editione, tum Latinis, ac de Vulgata imprimis diſſeritur.

Quæ ad multiplicem Scripturarum ſenſum, & varias exponendi rationes ſpectant, quarta diſſertatio continebit. Hæc meo quidem judicio erit utilitate præcipua, licèt fortè minùs jucunda videatur. Hæc utique ſic tractare conabimur, ut vanas concertationes, & queſtiones inutiles, omninò fugiamus.

DISSERTATIO PRIMA.

De Scriptura ſecundùm ſe ſpectata.

DUo nobis in hac diſſertatione præſtanda ſunt, primò Scripturæ divinæ auctoritas eſt aſſerenda, atque ab infidelium calumniis vindicanda; tum qui ſint libri canonici, definiendum.

CAPUT PRIMUM.

Scripturæ divinitas contra incredulos aſſeritur.

I. ANte omnia, Scripturarum divina auctoritas adversùs impiorum calumnias eſt adſtruenda, eaſque ad nos uſque incorruptas perveniſſe demonſtrandum. De utroque dicam breviter: ut enim pluribus opus minimè ſit, id veterum & recentiorum variæ elucubrationes fecerunt, in quibus hoc argumentum contra infideles & impios tractatum eſt uberrimè.

II. Scripturæ ſacræ duæ ſunt partes, vetus & novum Teſtamentum: illud veteris fœderis, quod Deus cum Hebræis olim pepigerat, & eorum omnium quæ illis acciderunt ante Meſſię adventum, hiſtoriam, uti & Prophetias, quæ Chriſti adventum prænuntiabant, ſimul & ea quæ ad morum informationem ſunt neceſſaria, complectitur. Novum Teſtamentum ab Incarnatione Chriſti initium ducit, idque quatuor Evangeliis, Actis Apoſtolorum, & eorum ſcriptis continetur. De veteris Teſtamenti Scripturis nunc potiſſimùm agimus; de novo fœdere, idoneo loco dicturi. Vox Teſtamenti hoc in loco non voluntatem eorum qui vita functi ſunt, ſed pactum viventium ſignificat, ut docet Hieronymus ſcribens in cap. 2. Malachiæ: eſt quippe voluntatis divinæ teſtimonium inſtrumento publico declaratum; Græcè Διαθήκη, dicitur; idque ſolemne divinæ voluntatis teſtificationem, fœdus cum hominibus ſancitum, leges & promiſſa Dei complectitur.

III. Hoc itaque primùm nobis eſt demonſtrandum, Scripturas veteris Teſtamenti verè ſacra eſſe, ac divinitùs inſpiratas; idque ex eo maximè, quòd omnes in ſe habeant veræ & divinę revelationis characteres. Hi ſunt primæ veræ religionis fundamenta, ut unius Dei exiſtentia, illius providentia, animarum immortalitas, libertas arbitrii, & alia hujus generis, quæ morum doctrinam ſanam & incorruptam ad naturæ leges nobis congenitas exactam ſpectant. Miracula coram innume-

 rabili

rabili hominum multitudine facta, quæ nulla cavillatione eludi poſſunt: cùm Moſes populum ipſum tot prodigiorum teſtem appellet; ut nihil dicam de iis, quæ à Joſue & Prophetis patrata ſunt. Illorum quibus revelationes factæ ſunt, ſanctimonia, vitæ integritas, morum candor, à quibus fraudis, aut doli, cupiditatis, aut inanis gloriæ omnis abeſt ſuſpicio: in iis contrà inſunt dotes omnes ad faciendam fidem idoneæ. De quibus ſingillatim dicemus, cùm per ſingulos veteris Teſtamenti libros ibimus, eoſque genuinos eſſe, & Deum habere auctorem oſtendemus: hæc enim ſummatim attingimus, ne eadem ſæpiùs & cum tædio repetere cogamur.

IV. Scripturæ Sacræ ſunt velut epiſtolæ quædam miſſæ à Deo per manus Prophetarum & Apoſtolorum, quæ ſuum auctorem manifeſtè produnt. Atque eo ferè ſenſu Scriptura divina dicitur, quo litteræ regiæ haberi ſolent, ſeu Regis manu ſcriptæ ſint, ſeu ab eo dictatæ, aut ſaltem ab eo approbatæ, & ſigillo regio munitæ: ſic divinæ illæ litteræ, ut pulchrè Aug. Conc. 2. in Pſ.90. *De illa civitate unde peregrinamur, ad nos uſque venerunt.* Sigillo divino ſunt conſignatæ, innumeris nempè miraculis, & futurorum prædictionem. Hinc idem S.Doctor Lib. 12. de civ. Dei: *Scripturæ fides mirabilem auctoritatem non immeritò habet in orbe terrarum, atque in omnibus gentibus quas ſibi eſſe credituras, inter cætera quæ dixit, vera divinitate prædixit.* Fidem ipſæ ſibi conciliant rerum majeſtate; ſtylus eſt omninò Deo dignus; ſimplex eſt, doctorum & indoctorum captui accommodatus; fucum omnem fugiunt, malum omne vitant; quæ bona ſunt, præcipiunt; ac demùm mirabilis eſt in tanta varietate, ac rerum altitudine, tot Scriptorum conſenſio. Scripturæ Apoſtolicæ Prophetias confirmant, & viciſſim: utraſque Deus multiplici ratione ut ſuas agnovit, miraculis & eventis illuſtribus confirmavit.

V. Quis enim non miretur orbem terrarum ignorantia & ſuperſtitionis caligine involutum, cùm in uno terræ angulo, eoque obſcuro, populus extet aliis omnibus inviſus, qui unum Deum piè colit, ac de illo ſublimia prorsùs ſapit, & ab omni errore pura; qui veræ virtutis ideam animis informatam habet; cuncta bona Deo refert accepta; ejus legi ſeſe ſummittit, eum ducem ſequitur? Unde hanc Dei cognitionem hauſerunt Iſraelitæ, quave ratione per tot ætates eam conſervarunt: adeò ut vicinæ nationes, & principes quibus identidem patuere, non potuerint unius & veri Dei cultum delere penitùs ex eorum animis? An non hæc magno ſunt argumento, divinam illam quam quærimus revelationem huic uni populo creditam fuiſſe? Unde hi libri divinitatem quamdam ſpirant: non hominum libidines fovent, non eorum ambitioni, & ſuperbiæ, non vanæ curioſitati ſerviunt; ſed potiùs voluptates omnes illicitas, ſuperbiam, cupiditates eliminant. De Deo ſemper, ut par eſt, loquuntur, ejus gloriam quærunt ubique; æquabilem & puram ab omni dolo vitæ rationem ubique commendant, pietatem, juſtitiam, modeſtiam, & alias virtutes; amabilis ubique ſimplicitas viget, non affectata, aut exquiſita, aut callida loquendi ratio in certo verborum delectu, aut in apta eorum collocatione poſita. Scriptores qui diverſis adeò temporibus hos libros ediderunt, eodem ſpiritu afflati, eodem penè ſtylo, eoque ſimplici, non fucato, magna cum auctoritate ad pietatem & virtutem adhortantur, à vitiis deterrent; non timidè & quaſi fluctuantes, ſed conſtantes, & fidei ſuæ ſecuri loquuntur, ut S. Spiritus organa, & miniſtri. Iſta quidem & alia quàm plurima Scripturarum divinitatem ſic evincunt, ut humanam ſimul & divinam, ac perſuadendis infidelibus idoneam vim habeant.

VI. His rationibus uſi ſunt veteres Eccleſiaſtici ſcriptores, & probarunt Scripturas fidem ſibi ipſis adſtruere, & libros Prophetarum divinitùs eſſe inſpiratos: cùm plurima in Scripturis extent prophetica teſtimonia, quæ aliunde quàm à Deo ipſo prodire non potuerunt, quæque eventus ipſi confirmarunt. Interim illud admonere ſatis fuerit, Judæos à quibus illos libros accepimus, quique tot retrò ſæculis eorum fidei cuſtodes extiterunt, Chriſtiani nominis eſſe inimicos; quorum denique id maximè intererat Prophetarum libros, quibus adeò premuntur, penitùs obducere, eos tamen libros ut genuinos agnoſcere, toto orbe circumferre, & religiosè venerari.

CAPUT II.

Quòd Scripturæ ad nos uſque pervenerint incorruptæ.

I. CUm increduli negare non poſſint in ſacris Litteris divinæ revelationis notas omnes & characteres elucere, eò ſe recipiunt, ut dicant longa temporum ſerie corruptas illas fuiſſe, & fœdatas; Pentateuchum, & libros Prophetarum nominibus inſignitos, eos non eſſe, qui à Moſe aut Prophetis ſcripti fuerunt, quique in captivitate Babylonica unà cum templo & urbe ſunt incendio conſumpti; ſed eos ab Eſdra non reſtitutos modò, ut vulgò creditur, & in certum digeſtos or-

di-

dinem, verùm etiam ab eodem compoſitos eſſe in eam formam, quæ nunc extat; atque adeò Eſdram eorum eſſe auctorem, non Moſem, non Joſuam, aut Davidem, aut Prophetas. Addunt illud quoque, Joſiæ temporibus nulla extitiſſe legis Moſaicæ exemplaria præter unum in templo repertum ab Heleia Pontifice, quod publicè lectum fuit, & fortè ab eodem ſacerdote confictum.

II. Quærunt illud etiam, quî fieri poſſit, ut hi libri per tot ætates integri & incorrupti perſtiterint, præſertim poſtquam lingua Hebraica in uſu eſſe deſiit, non apud vulgus modò, ſed etiam apud eruditos? Quædam, inquiunt, quaſi laciniæ & fragmenta Scripturarum remanſerunt: ſed integras non eſſe Scripturas, ex ſtyli diverſitate, ex multis repetitionibus, ex narrationibus loco ſuo emotis & tranſpoſitis facilè conjicitur. Accedunt parentheſes plurimæ, quæ ſenſum ipſum obſcurant, hyperbata, & alia hujus generis plurima, quę à diverſis ſcriptoribus addita, aut inſerta textum ipſum primigenium infecerunt.

III. Hæc ſunt præcipua adverſariorum tela, quibus Scripturis ſacris auctoritatem divinam detrahere moliuntur. Sed ea toties à viris doctis & piis ſunt retuſa, ut minùs operæ in eis refellendis ponendum ſit. Primùm enim quòd longa temporum ſerie corrumpi Scripturas neceſſarium putant, providentiæ divinæ magnam faciunt injuriam, quaſi ei curæ non fuerit revelationem tueri hominum ſaluti neceſſariam, in qua religionis ſumma conſiſtit. Non id timemus, ne divina benignitas conſtituto naturæ ordini deſit; nec ſubinde veremur, ne ſacri codices quibus Dei cultus & morum informatio continentur, pernicioſis fœdentur erroribus, aut eos corrumpi divina ſapientia ſiverit, ſicque per eos ipſos qui veritatem nos docuerunt, decipi nos patiatur: nec magis licet nobis de ejus bonitate ac ſapientia, quàm de ejus veritate dubitare. An codices ſacri in pernicioſos errores nos inducunt, quos Deus veritatem & vitæ viam docere voluerat? Non enim hoc loco agimus de levioribus mendis, & minutiis, quæ nec fidem, nec mores lædunt. Continuata miraculorum ſerie opus eſſet, ut leviuſculi errores ex Scriptorum incuria, aut ex variis lectionibus, aut aliis de cauſis orti omninò vitarentur. Quamobrem ſi parentheſes, ſi annotationes è margine in textum commearunt; ſi ordo temporum identidem perturbatus videatur, ſeu anticipatione, ſeu recapitulatione ſacri auctores utantur; ſi ejuſdem facti narratio ſit interdum repetita, hæc nihil de integritate ac puritate ſacrorum codicum detrahunt.

IV. Quamquam & rationes harum mutationum, ſi mutationes dicendæ ſint, non deſunt. Nam quæ magnum afferunt ad ſalutem momentum, altiùs mentibus infigi debent, ne eorum veritati vis inferatur, neve homines inſcitiam ſuam obtendant. Unde & repetitione perſæpè opus eſt. Parentheſes, hyperbata, res ipſæ aut voces tranſpoſitæ, quæque à politiori litteratura videntur aliena, inaffectatum dicendi genus omnium mentibus accommodatum, & ſimplicitatem quæ veritati amica eſt maximè, oſtendunt. Si quæ ſit, aut potiùs ſi quæ videatur eſſe in temporum ſerie, aut in locis deſignandis varietas, id ipſum probat auctores ſacros, quæ ſcriptis tradiderunt, ab aliis non eſſe mutuatos; iſtorum autem varietatem interpretes non ægrè conciliant.

V. Fruſtrà igitur & moleſtiùs quęrunt, qua ratione potuerint hi libri integri & incorrupti ad nos uſque pervenire, cùm Deo conſtet ſua ratio ſuum opus tuendi, eaque multiplex eſſe poteſt. Primùm enim codices ſinceri in templo ſunt depoſiti, & diligenter aſſervati. Levitis id muneris incumbebat, ut populum legem edocerent, eamque conſervarent; ſumma cura & fide ſunt exſcripti; nefas erat, & à lege ipſa vetitum quidquam ipſis addere, aut detrahere, niſi fortè explicationis gratia ab auctoribus Hagiographis interdum id factum fuerit Deo ipſo auctore. Si quis de induſtria eos libros adulterare auſus eſſet, ſtatim omnes in hunc impetum feciſſent, eumque ut impoſtorem & falſarium habuiſſent. Cùm poſt regnum Salomonis Iſraelitæ in duas partes eſſent diviſi, ſi quid ab una parte tentatum fuiſſet, ab aliis ſtatim eſſet reclamatum. Majori ſtudio & veneratione erga ſacros codices affecti erant Judæi, quàm ut eos contra Dei præceptum depravare auderent; tot volumina ubique ſparſa, omnium oculis expoſita, & manibus trita, ne vix quidem depravari potuiſſent nemine reclamante.

VI. Quod autem afferunt de Eſdra, & fingunt codices omnes in templi & urbis excidio conſumptos igne fuiſſe, omninò futile eſt, nullo fundamento, nulla ratione ſubnixum. An Jeremias, Ezechiel, Daniel, tres pueri codices ſacros non legebant? An Zorobabel qui captivos reduxit, & altare juxta legem Moſis erexit, legis ipſius codice caruit? Quid, cùm Eſdras librum Deuteronomii coram populo legit, an tunc temporis hunc ipſe compoſuit? Unde ergo ſtylus tam varius in Scripturis, ſi unus & idem librorum omnium auctor extitit? Eſt igitur ridicula, & ſtuporis plena cavillatio, Eſdram omnium librorum, qui veteri Teſtamento continentur, aut Heleiam

Pontificem, aut quemvis alium auctorem comminiſci. Quod etiam ſi iis daretur, quid tamdem ii promoverent? Cùm characteres divinæ revelationis in iis eluceant, quemcumque habeant auctorem. Sed Moſem eſſe Pentateuchi auctorem, Davidem Pſalmorum, ſaltem eorum qui ejus nomine inſcribuntur; Prophetas quoque librorum, qui eorum nomina præ ſe ferunt, res eſt & Synagogę & Eccleſiæ conſenſu ac traditione teſtata & conſignata; idque fuſiùs poſteà à nobis probabitur, cùm libros ſacros ſingillatim expendemus.

VII. Et certè non aliunde profanos quoſque libros eſſe genuinos, & eos habere auctores, quorum nominibus inſcribuntur, nobis perſuaſum eſt, quàm ex conſenſu hominum, qui iis temporibus, aut proximè ſubſequentibus vixerunt. Sic libros Ariſtotelis & Platonis eſſe conſtat, quòd proximè conſequentes ætates eos genuinos agnoverint, ut docet Auguſt. Lib. 31. contra Fauſtum, cap. 6. *Non aliunde nos auctores in libris etiam ethnicis habemus exploratos, quàm in communi conſenſu & teſtimonio eorum qui fuerunt ante nos. Unde noverunt homines libros eſſe Platonis, Ariſtotelis, Ciceronis, niſi ex eadem temporum ſibimet ſuccedentium conteſtatione perpetua?*

VIII. Verùm hoc loco cum Novatoribus nobis eſt permagna contentio. Hi quippe ad intrinſecum Spiritus Sancti teſtimonium, & ad Scripturas ipſas provocant, ut nobis conſtet librum eſſe reverà ſacrum. Sed numquam divinitatem Scripturarum iis perſuadebunt, qui de illa dubitant, quamdiu ad traditionem ipſam, & Eccleſiæ auctoritatem non ſe recipient. Nemo enim ex Scriptura ſola, poſtquam invocavit Spiritum ſanctum, quinam eſſent libri Canonici umquam judicavit. Fatemur utrumque teſtimonium, internum videlicet à Spiritu ſancto profectum, & externum, Eccleſiæ nempè conſenſum & traditionem unà jungi oportere; neceſſarium eſſe ſancti Spiritus afflatum, ſed de illo nobis non conſtat, niſi cum externo Eccleſiæ teſtimonio conſentiat. Unum non deſtruit alterum, ſed confirmat; ut lumen naturale, quo verum à falſo ſecernimus, exteriorem inſtructionem & diſciplinam non reſpuit, ſed exigit potiùs.

IX. Ergo, inquiunt, inferior de ſuperiore judicat, ac fides noſtra de libris Canonicis in Eccleſiæ teſtimonium tamdem reſolvitur, atque adeò fides noſtra de Scripturis humana erit, non divina.

Id vero negamus, & temerè concluditur: nam uni veritati divinæ, ut ab Eccleſia propoſitæ credimus: atque eamdem habemus credendi regulam, quam Prophetæ & Apoſtoli, qui fidem ſuam in veritatem divinam ſibi revelatam reſolvebant. Cùm de libro aliquo, an ſit canonicus, necne, movetur controverſia, certum de illo argumentum ex Eccleſiæ conſenſu & auctoritate deſumitur. Hæc fidelis eſt cuſtos utriuſque Teſtamenti, aut divini fœderis, quod illi inſtar depoſiti traditum eſt. Hinc præclarè Aug. L. 18. de civitate cap. 4. *Auctores noſtri, in quibus ſacrarum litterarum finitur & terminatur canon, cùm illa ſcriberent, eis Deum, vel per eos locutum, non pauci in ſcholis atque in gymnaſiis, litigioſis diſputationibus garruli, ſed in agris & in urbibus cum doctis atque indoctis tot tantique populi crediderunt.*

X. Verùm id rurſùs quærunt, qua ratione hoc ipſum Eccleſiæ potuit innoteſcere, librum aliquem ſacrum eſſe, & canonicum? Nam quæ in veteri Teſtamento continentur, tam remota ſunt à noſtris temporibus, ut liquere non poſſit, an illa per tot ætates integra & ſincera ad nos uſque manaverint.

R. Per Doctores & Paſtores quibus fidelium inſtructio credita eſt, hoc ipſum innotuiſſe. Etſi Eccleſiæ non fiunt novæ revelationes, de libri tamen auctoritate, & ut ita loquar, genuitate, temporum lapſu certior eſſe poteſt, quàm anteà fuerit, poſtquam res ab ea diligenter fuit examinata; atque ex continuata traditione potuit judicare libros Deutero-canonicos eſſe authenticos. Tametſi enim hi libri jam à primis Eccleſiæ temporibus inter canonicos non fuerint ubique adſcripti, hi tamen à Judæis ad nos uſque pervenerunt, iique à Chriſtianis ut ab omni hæreſi & errore immunes ſunt recepti, & utiles judicati qui ad fidelium inſtructionem & ædificationem publicè legerentur in Eccleſiis quamplurimis. Deinde jam à primis Eccleſiæ ſæculis ut ſacri à pleriſque SS. Patribus citati ſunt, ut liquet ex variis S. Cypriani & aliorum teſtimoniis: unde Eccleſia Africana hos libros habuit canonicos exeunte quarto ſæculo, ea cautione adhibita, ut Eccleſiæ tranſmarinæ ea de re conſulerentur, cum Africana etiam Romana ſenſit Eccleſia: hanc Latinæ omnes ſecutæ ſunt. Licèt de quibuſdam libris pauci dubitaverint: ſed Concilium Tridentinum ſeſſione v. idoneis ſubnixum fundamentis nullum dubitationi reliquit locum.

Libri veteris Teſtamenti vel ab iis ſcripti ſunt, qui teſtes fuerunt eorum quæ referuntur, ut libri Moſis, Joſue, Eſdræ; aut proximi fuerunt iis temporibus, quibus res ipſæ quæ narrantur, geſtæ ſunt, ut alii omnes hiſto-

rici

Digitized by Google

rici libri. Nec aliud potuit illuſtrius extare divinæ revelationis teſtimonium, quàm tot ſtupenda miracula in conſpectu populi Hebraici a Moſe, Joſue, Samuele, & Prophetis perpetrata. Libri quidem veteris Teſtamenti variis ſunt ſcripti temporibus, ut longa temporum ſerie populi pervicacis, & in res ſenſibiles omninò demerſi, domaretur incredulitas per crebra miracula, & Prophetias, quibus veritates revelatas, & eas maximè quæ de Meſſiæ adventu erant, munitas oportuit. Sed illud ſemper cavit Deus, ut res iis ipſis temporibus ſcriberentur, quibus geſtæ fuerant, aut certè cùm recens erat earum memoria. Quamobrem ab iis ſcriptæ ſunt, & receptæ, qui eas probè noverant, iique ad poſteros velut pretioſam tranſmiſerunt hæreditatem. Vetus Teſtamentum populi Judaici, ut novum populi Chriſtiani continuata traditione fuit conſervatum. Nam ut præclarè advertit Illuſtriſſ. Epiſcopus Meldenſis in diſſertatione ſua de Hiſtoria univerſali, rerum tam inſignium memoria non potuit alia ratione magis idonea conſervari, & ad poſteros tranſmitti, quàm acta ipſa ſuis temporibus conſignando. Libri ſunt omnium quotquot extant vetuſtiſſimi; ii ſoli ſunt ex omni antiquitate, in quibus veri Dei cognitionem, & verum ejus cultum diſcimus. Hos libros populus integer magna ſemper cum veneratione coluit, quòd in iis ſuæ gentis gloriam & felicitatem eſſe poſitam perſuaſum habuerit. Is populus unus fuit, qui à prima ſui origine Deum cœli & terræ conditorem agnovit. Qui ab Ægyptiis, Chaldæis, Græcis, Gallis divini habebantur libri, temporum lapſu perierunt: ſoli Judæi primæva ſuæ religionis fundamenta, vel uſu ipſo; imò & ſtatus ſui regimine conſervarunt: nunc etiam in omnes penè orbis partes diſperſi hos libros, & Prophetarum vaticinia circumferunt, tametſi Chriſtianis apertiſſimè favent. Sed de Scripturæ divinitate hactenus; nunc qui ſint libri canonici videamus.

CAPUT III.

Qui ſint libri canonici veteris Teſtamenti, & & de eorum auctoribus.

I. QUi ſint libri canonici poſt Concilii Tridentini definitionem, Catholicis omnibus notius eſt, quàm ut ulla diſquiſitione indigeat. Id unum meminiſſe oportet, Eccleſiam ſuum habere canonem, & quoſdam libros auctoritate ſua muniiſſe, quos Judæi in canonem ſuum non admiſerant. Hoc quippe ad unam pertinet Eccleſiam, verum & nativum Dei verbum à ſpurio & falſo internoſcere, ejuſque divinitatem declarare. Cùm enim id in contentionem venit, utrùm liber aliquis ſit divino afflatu conſcriptus, an is ſit canonicus, ut liber Job, aut quivis alius, hoc non poteſt ex ſolis Scripturis dijudicari, nedum ex privati alicujus auctoritate. Quot enim primis Eccleſiæ ſæculis Evangelia prodierunt, Bartholomæi, Nicodemi, & aliorum? Quibus illa Scripturis refelli potuere? Eccleſiæ unius auctoritas & conſenſus ſpuria à genuinis diſcrevit.

Quòd ſi in Eccleſia nulli eſſent Judices vivi à Deo conſtituti, qui de libris canonicis, ac de iis omnibus, quę ad fidem ſpectant, judicarent, nullus eſſet litigandi finis, neque Eccleſiæ fidei & perpetuitati ſatis eſſet conſultum. Nulla eſt Reſpublica tam malè conſtituta, in qua hæc judicandi forma ex ſolis Scripturis ſervetur: Scriptura enim judex eſt mortuus, nec litigantes audit, nec controverſias ſola dirimit.

At, inquies, Scripturæ ipſæ divinitatis characteres omnes præ ſe ferunt, ut ſuperiori capite oſtenſum eſt: ergo ex iis ſolis, quæ ſint canonicæ, quæ ſecus, facilè decernimus.

Contrà, ubi inter Chriſtianos res agitur, atque utrùm liber aliquis inter canonicos ſit habendus ſanè controvertitur, tum ad traditionem & Eccleſiæ auctoritatem omninò eſt confugiendum.

Adde illud quoque ab Illuſtr. Huetio obſervatum, ubi nobis res eſt cum infidelibus, atque ex libris Propheticis veritas Chriſtianæ Religionis, & divinitas Scripturarum demonſtratur, quòd eventus ipſe vaticinia confirmarit, ante omnia probari oportere libros ſacros & Propheticos maximè iis temporibus ſcriptos eſſe, quibus feruntur eſſe ſcripti. Nam ſi quis infidelis eos ſcriptos eſſe contenderit poſt rerum prædictarum eventum, quod de libro Danielis auſus eſt temerè pronuntiare Porphyrius, ipſa Prophetiarum evidentia coactus, idem negabit veras eſſe Prophetias. Quare ex ipſa traditione & ſequentis ævi teſtificatione hoc ipſum probandum eſt. Unde ut optimè concludit, ſingularis illa laus eſt Scripturæ ſacræ, quòd divinitas ejus & dignitas cognoſcitur per fidem, etiam ſine Scriptura, & per rationem ex ipſa Scriptura, ac conſentiente omnium ætatum teſtimonio: per rationem enim aſpirante Dei gratia intelligimus divinum illud eſſe opus. Accedit admirabilis tot Scripturarum conſenſio, immenſa doctrinæ ubertas. Quæ quidem omnia ſi minùs ſeparata, certè in unum conjuncta, revincendis infidelibus ſunt aptiſſima, eoſ-

que; præparant & diſponunt, gratia divina comitante, ut ad fidem amplectendam ſint dociliores. Verùm de Scripturarum divinitate, de traditionis univerſæ & Eccleſiæ auctoritate in definiendis libris canonicis ſuperiùs egimus: nunc qui ſint libri canonici veteris Teſtamenti, breviter ſtrictimque dicendum: de libris novi Teſtamenti idoneo loco agemus.

Sixti Senenſis L. I. Bibliothecæ ſacræ partitio librorum in duas claſſes, eruditorum omnium judicio probata eſt. In priori claſſe eos reponit, quos proto-canonicos, ſeu primi ordinis appellat, quique ex conſenſu Judæorum & Chriſtianorum in Canonem recepti ſunt; in claſſe altera deutero-canonicos, aut ſecundi ordinis libros collocat, qui, ut loquitur Tertull. L. de habitu virginum, *in armarium Judæorum non admittuntur*. Sed ab Eccleſia tamen ut canonici & ſacri recepti ſunt: non quòd ea divinos efficiat libros, ſed eos eſſe ejuſmodi declarat.

II. De canonicis prioris generis nulla fuit umquam dubitatio, ſed ſtatim ab initio naſcentis Eccleſiæ recepti ſunt: poſterioris ordinis canonici ita vocitantur, quòd poſteriores ſint cognitione & tempore, non dignitate, aut veritate. Neque enim Apoſtolorum temporibus ubique habiti ſunt canonici, ſed poſteà ad notitiam totius Eccleſiæ venerunt, ut libri Tobiæ, Judith, Machabæorum. Unde & Eccleſiaſtici olim dicebantur, quòd publicè in Eccleſia legerentur ad populorum inſtructionem & ædificationem.

III. Veteris Teſtamenti libros 22. quot ſunt litteræ Hebraicæ, Judæi recenſent, eoſque in tres claſſes tribuunt. In prima Pentateuchum, ſeu Legis libros, in ſecunda Prophetarum libros octo reponunt. Hoc quidem nomine Hiſtoricos & Prophetas propriè dictos deſignant. Primus ex iis eſt liber Joſue, ſecundus L. Judicum cum L. Ruth conjunctus: nam hæc hiſtoria Judicum temporibus contigit; tertius Samuel inſcribitur, qui duos Regum primos continet libros, ut quartus duos poſtremos; quintus, ſextus, ſeptimus, Iſaiam, Jeremiam, & Ezechielem, ut octavus duodecim minores Prophetas complectitur. Hos omnes libros à Prophetis ſcriptos eſſe exiſtimant, ac propterea eos Prophetarum libros appellant. In tertio ordine ſunt Hagiographi, ut L. Job, 2. liber Pſalmorum, 3. Salomonis proverbia, 4. Eccleſiaſtes, 5. Canticum canticorum, 6. Danielis liber, quem inter Prophetas non referunt, ſed inter Hagiographos, quod in aula regum vixerit, non ut alii Prophetæ vitam privatam & duram egerit; ejus tamen Prophetias agnoſcunt: ſeptimus eſt Paralipomenon, octavus Eſdræ, nonus eſt liber qui Eſther inſcribitur.

His libros Tobiæ, Judith, Sapientiæ, Eccleſiaſtici, Prophetiam Baruch, duos Machabæorum libros adjecit Eccleſia, quos quidem, ut veriſimillimum eſt, à Judæis Helleniſtis ex certa & indubitata traditione accepit ut Spiritu ſancto aſpirante conſcriptos. Judæi quidem Palæſtinæ libros tantummodò Hebraicè ſcriptos agnoſcebant ut canonicos, quòd Scripturam ea lingua exaratam in Synagogis legerent: ſed Helleniſtæ ubique diffuſi eadem Scriptura à ſeptuaginta ſenioribus translata utebantur, neque auctores ſacros poſt Eſdræ tempora omninò deſiiſſe exiſtimabant.

IV. Quamdiu ſtetit Judæorum Reſpublica, Deum ut ſummum ejus principem & caput agnoverunt, ac regimen eorum fuit Theocraticum; nec fortè Prophetæ licèt multò rariores iis defuerunt. Apoſtoli autem & viri Apoſtolici hanc veteris Teſtamenti collectionem Græcam Eccleſiis tradidere.

Jam utique à primis ſæculis vetuſtiſſimæ & principes occidentis Eccleſiæ eum Scripturarum Canonem amplexæ ſunt, uti ex Cypriano, Innocentio primo, ex Concilio Carthaginenſi tertio ſub finem quarti ſæculi coacto, ex Auguſtino, & ex aliis antiquis ſcriptoribus diſcimus. Inter eos Auguſtinus L. 2. de doctrina Chriſtiana, c. 7. hanc proponit regulam, quæ in Decret. diſtinct. 19. habetur: *In canonicis autem Scripturis Eccleſiarum Catholicarum quamplurium auctoritatem ſequatur: inter quas ſanè illæ ſunt, quæ apoſtolicas ſedes habere, & Epiſtolas accipere meruerunt. Tenebit igitur hunc modum in Scripturis Canonicis, ut eas, quæ ab omnibus accipiuntur Eccleſiis Catholicis, præponat eis quas quædam non recipiunt. In eis verò quæ non accipiuntur ab omnibus, præponat eas quas plures gravioreſque accipiunt, eis quas pauciores, minoriſque auctoritatis Eccleſiæ tenent.* Tunc Scripturarum Canonem noſtro omni ex parte conſimilem proponit. Primùm recenſet hiſtoricos ſacros, de quibus ſic ait: *Hæc eſt hiſtoria quæ ſibimet annexa tempora continet, atque ordinem rerum; ſunt alia tamquam ex diverſo ordine, quæ neque huic ordini, neque inter ſe connectuntur, ſicut eſt Job, & Tobias, & Heſther, & Judith, & Ma-*

cha-

Digitized by Google

chabæorum libri duo, & Eſdra duo, qui magis ſubſequi videntur ordinatam illam hiſtoriam uſque ad Regum, vel Paralipomenon terminatam. Deinde Prophetas recenſet, inter quos Davidem, & Salomonem numerat, cujus tres libros recenſet, Proverbiorum, Cantica canticorum, & Eccleſiaſtes: *Nam illi duo libri, unus qui Sapientia, & alius qui Eccleſiaſticus inſcribitur, de quadam ſimilitudine Salomonis eſſe dicuntur. Nam Jeſus filius Sirach ſcripſiſſe conſtantiſſimè perhibetur; qui tamen quoniam in auctoritatem recipi meruerunt, inter propheticos numerandi ſunt*. Poſtremò libros qui propriè prophetici appellantur, enumerat. Tum veteris Teſtamenti Canonem his verbis concludit: *His quadraginta quatuor libris veteris Teſtamenti terminatur auctoritas*.

V. Hieronymus viſus eſt Judæorum tantummodò probare Canonem: ſed is non tam quid ipſe ſentiret, quàm quid Judæis videretur, plerumque exponit. Unde in præfatione in librum Tobiæ eum inter Hagiographos reponit. *Librum*, inquit, *Tobiæ, quem Judæi è catalogo divinarum Scripturarum ſecantes, his quæ Hagiographa memorant, manciparunt*. Exiſtimat tamen vir doctiſſimus R. Simonius in opuſculis Criticis adverſus Voſſium, legendum eſſe *inter apocrypha*; non enim Judæi Hagiographa de albo Scripturarum expunxerunt umquam. Sic in præfat. in L. Judith: *Apud Judæos liber Judith inter Hagiographa legitur, cujus auctoritas ad roboranda illa, quæ in contentionem veniunt, minùs idonea*. Si idonea non eſt: Ergo hic liber non erit Hagiographus apud Judæos: unde legendum videtur *inter apocrypha*. Id verò planum eſt, Hieronymum nihil de horum librorum auctoritate detrahere; ſed id unum admonere, hos libros contra Judæos minus habere auctoritatis.

VI. Jam qui ſint auctores librorum, qui Canonici appellantur, major eſt difficultas: quamquam de his univerſim id licet nobis uſurpare, quod Gregorius de libro Jobi in præfatione ſcripſit: *Quis hæc ſcripſerit, valdè ſupervacaneum quæritur: cum tamen auctor libri Spiritus ſanctus fideliter credatur*.

VII. Libri ſacri à ſenatu Judæorum & à Prophetis recogniti auctoritate idonea muniri erant. Supremus ille Judæorum ſenatus Numer. 11. fuit à Deo inſtitutus: *Congrega mihi ſeptuaginta viros de ſenibus Iſrael*. Eumdem ii ſpiritum acceperunt, qui Moſen afflabat: *Cùmque requieviſſet in eis ſpiritus, prophetaverunt, nec ultra ceſſaverunt*. Eos Joſue convocavit c. 24. Joſephus L. 5. c. 1. ait Joſuam unà cum Eleazaro pontifice, ſenatu, & tribuum principibus regionem diviſiſſe. Ezechiel hujus ſenatus mentionem facit c. 8. *Et ſeptuaginta viri de ſenioribus &c.* Grotius in hæc verba: id eſt, illi 70. qui inter judices omnes eminebant ſumma cum poteſtate. Atque hanc regiminis formam datam eſſe Moyſi, ut eſſet ſtabilis, vix negari poteſt.

Neque enim dubium eſt, quin apud Judæos publica eſſent rerum geſtarum monimenta. Sic Exodi 17. jubet Deus, ut Moyſes victoriam de Amalecitis reportatam in perpetuam rei memoriam litteris conſignet: *Scribe ob monimentum in libro*. Et c. 31. Deuter. *Nunc itaque ſcribite vobis canticum iſtud, & docete filios Iſrael, ut memoriter teneant*. Hæc igitur in acta publica redigi jubet Deus.

VIII. Publicos Annalium ſcriptores agnoſcunt illuſtres Scripturarum interpretes, Maſius, Pererius, Sanctius, qui Prolegom. 4. in Paralipomena hæc habet: *Sentio fuiſſe in ſuperioribus ſæculis verba dierum, commentarios, ephemerides, & curam diligentem & ſedulam, ne obſcuraretur temporum oblivione, quos quiſque natales, & poſteros haberet: quod à tempore Moyſis mihi videtur certum. Communis quoque eſt eruditorum ſententia, libros ſacros ab Eſdra fuiſſe recenſitos & recognitos*.

Non negaverim quædam addita fuiſſe ab iis, qui divino Spiritu inſpirati eos libros recenſuerunt, & in ordinem, qualis nunc extat, digeſſerunt. Sed nihil propterea de eorum auctoritate, aut temporum, quæ appoſita ſunt, vetuſtate decedit. Sic Ezechiæ temporibus quædam Salomonis ſententiæ ſunt collectæ, quæ ad Salomonem ipſum pertinent, & antiquitatem ſuam ſervant integram. Neque id mihi eſt vero ſimile quidquam ab Eſdra libris Prophetarum additum fuiſſe: niſi fortè quædam exſcriptorum diligentiam effugerint. Nam maximè intererat, dies iis appoſitos & tempora conſervare.

Ac de libris canonicis, & ſacris ſcriptoribus generatim diximus; hoc argumentum ſæpiùs revolvemus, cùm ſingulos libros decurremus.

IX. Nec neceſſe eſt diutiùs in ea diviſione Scripturarum, quam Sixtus Senenſis in præfatione libri ſecundi proponit,

immorari. Scripturas omnes dividit in tranſcriptas, & abbreviatas, & allegatas. Tranſcriptæ ſunt, quæ ex aliis vetuſtioribus ſunt deſcriptæ, & è ſacris litteris de verbo ad verbum inſertæ. Cujus generis ſunt Epiſtolæ Regum, aut Principum Aſſyriorum, Perſarum, Ægyptiorum, Græcorum, & Romanorum, quæ ad complementum ſacræ hiſtoriæ divinis voluminibus ſunt permiſtæ.

Abbreviatæ dicuntur, quæ cùm priùs eſſent ab auctoribus ſuis profuſa orationis copia conſcriptæ, à divinis poſteà ſcriptoribus in compendium ſunt contractæ, & inter ſanctos libros cooptatæ. In hunc cenſum refert Pſalmos, Canticum Salomonis & Parabolas, hiſtoriarum volumina à Samuele, Nathan & Gad conſcripta, libros dierum Juda & Iſrael, deſcriptiones Jeremiæ, & alia complura volumina, ex quorum, inquit, fontibus maxima pars eorum, quæ nunc ſacris litteris habentur, hauſta creditur.

DISSERTATIO SECUNDA.

De textus Hebraici & verſionum auctoritate.

POſtquam de Scriptura ſacra in ſe ſpectata, ac potiſſimùm de Veteris Teſtamenti libris diximus, ordo ipſe poſtulat, ut de textus originalis auctoritate, & variis ejus verſionibus differamus.

CAPUT PRIMUM.

De textus Hebraici antiquitate.

I. CUm Vetus Teſtamentum, quale eſt in Judæorum Canone, penè totum Hebraicè ſcriptum fuerit, de hujus linguæ origine, ac textus primigenii auctoritate, pauca nobis dicenda ſunt. Ac primùm quidem quod viri docti tradiderunt de illius linguæ origine, admodùm probabile videtur, eam ſic dictam eſſe non ab Heber Semi pronepote, ſed quòd eſſet Hebræis uſitata, & vernacula: qui ita ſunt appellati à Chananæis, quòd è Chaldæa profecti Euphratem tranſiiſſent. Quo quidem modo Ultramontanos appellamus, qui ultra Alpes poſiti ſunt. Nam Abraham ſextus ab Hebero fuit, ac nullus ex iis, qui ante Abrahamum è ſtirpe Heberi ſunt prognati, eo donatur nomine. Nec ipſe quidem Abraham Hebræus vocatus eſt, priuſquam è Chaldæa in Chananæam perveniſſet, ac fœdus cum hujus regionis incolis pepigiſſet: vox autem, *Heber*, trans, ſeu ultrà ſignificat. Hanc verò linguam in Chananæa fuiſse uſurpatam omnes ferè conſentiunt. Unde Iſaiæ 49. 18. lingua Hebraica eadem Chananæa appellatur, quæ Phœnicum, ſeu Philiſtinorum lingua fuit.

II. Utrùm verò Chaldaica fuerit lingua illa primigenia ante inſanam turris Babelicæ ſubſtructionem, an Hebraica, non eſt cur anxiè inquiramus, cùm una & eadem penè ſit lingua, atque una ſit alterius velut quædam dialectus. Sed longè probabilius mihi videtur linguam Hebraicam eſſe omnium matricem, eamque puram in ſacris codicibus eſſe conſervatam. Nam priſca nomina, eaque propria, ut Adam, Eva, Cain, Seth, Henoch, Noe, Phaleg, Babel, & alia innumera cùm perſonarum tum locorum in Hebraica lingua ſuas agnoſcunt origines, non in Chaldaica, niſi quando ambæ inter ſe conſentiunt. Neque id veriſimile videtur quod reſpondet Grotius, Moyſen in ſacra hiſtoria Chaldaicis Hebraica nomina ſubſtituiſſe. Nam Auctores Græci & Romani ea non uſi ſunt licentia, ut propria rerum vocabula ſic immutarent: ſed nomina cuique regioni propria, etiam barbara religiosè ſervarunt, immutata dumtaxat vocum terminatione. Linguæ penè omnes, ne Chaldaica quidem excepta, voces plurimas ab Hebræa mutuatæ ſunt, hæc à nulla. Orientales quidem linguæ adeò ſunt ſibi mutuò affines & cognatæ, ut ex una & eadem matrice prodiiſſe videantur, quæ alia eſſe nequit ab Hebraica, cùm ea ſimpliciſſima ſit, & voces magna ex parte ſint totidem radices, in quas pleraque vocabula linguarum & maximè Orientalium reſolvuntur.

III. Et quidem cùm lingua Hebraica magna ex parte exciderit, & perpauca ejus vocabula in ſacris codicibus ſuperſint, mirum eſt tot ejus radices non in Chaldaica modò, aut in Syriaca, aut in Ægyptiaca, aut in Arabica, quæ totidem ſunt quaſi dialecti Hebraicæ; ſed etiam in Græca, Latina, imò & in vetere Gallica, ſeu Celtica, Danica, & in aliis linguis reperiri, ut fusè probat Thomaſſinus in Præfatione Gloſſarii; uti &

Abbas Pezronius L. de Antiquitate & origine linguæ Celticæ.

Idipſum præter cæteros docuit Auguſt. L. 16. de Civit. Dei cap. 12. & ſequenti, ubi linguam Hebraicam ante confuſionem linguarum, & gentium diſperſionem, omnibus communem fuiſſe, & in familia Heber, Phaleg, & Abraham integram manſiſſe tradit; idque hinc probat, quòd diverſorum populorum nomina, qui ſuis coloniis orbem terrarum impleverunt, ea ipſa ſint, quæ in ſacris litteris ſunt conſignata. *Illarum autem*, inquit, *gentium vocabula partim manſerunt, adeò ut etiam hodie appareat, unde ſint vocabula derivata, ſicut ex Aſſur Aſſyrii, ex Heber Hebrai; partim temporis vetuſtate mutata ſunt, ita ut vix homines doctiſſimi antiquiſſimas hiſtorias perſcrutantes, nec omnium, ſed aliquarum ex iſtis origines potuerint reperire.*

Verùm Hieronymus concentum linguæ Hebraicæ cum aliis linguis, multis in locis obſervat, adeò ut ex ea pleræque aliæ prodierint. Scribens in cap. 3. Sophoniæ notat hanc vocem, *nuga*, eſſe Hebraicam: *Id quod diximus, nugas, ſciamus in Hebræo ipſum Latinum eſſe ſermonem nuga, & propterea à nobis, ita ut in Hebræo erat, poſitum; ut ſcire poſſimus linguam Hebraicam omnium linguarum eſſe matricem*. Idem in cap. 7. Iſaiæ vocem, *Alma, Punicè & Hebraicè pro virgine uſurpari, non ob id ſolùm, quia lingua Punica de Hebræorum fontibus manare dicitur, ſed quia omnium penè linguarum verbis utuntur Hebrai*. Atque has linguas habere ſuæ originis notas ſubinde admonet.

Theodoretus Q. 60. in Geneſim quærit quæ lingua ſit antiquiſſima, ac ſubinde ita reſpondet: *Nomina ipſa declarant: Adam enim, & Cain, & Abel, & Noe propria ſunt linguæ Syriacæ*, ſeu Hebraicæ (utramque enim confundit) cùm una ſit alterius dialectus, ob eam quæ facta eſt temporum lapſu mutationem, uti in Gallica, Italica, & Hiſpanica, quæ Romanæ ſunt velut dialecti quædam, & propagines.

IV. Artes etiam in hominum ſocietate poſitæ originem ſuam Hebraicam propriis nominibus referunt: ſic Muſicæ *Jubal* auctor dicitur Geneſ. 4. 21. unde *Jubilo*, & *Jubilatio*. Inſtrumenta quoque muſica, ut *Cithara*, *Ciſtra*, *Sambuca*, eamdem habent originem. Menſuræ, ex Hebr. *Cane*, הנק, calamus, Lat. *Canna*, Gall. *Canne*: ex חבל, *Chebel*, funis, Gall. *Cable*: ex *Paſach*, פסח, tranſire, Lat. *Paſſus*, Gall. *Pas*, *paſſer e Hemina* Græc. & Lat. ex Hebræo *Hin*, הין. *Lagena*, ex Hebr. *Log*, לוג. *Beatus*, ex *Beth*, בית. *Cadus*, hydria, aut amphora, ex *Cad*, כד. Mitto ſiderum & Deorum nomina apud Ethnicos, quæ ex Hebræo ducuntur. Sic *Belam*, *Belenus*, *Abellio*, *Belus*, ab Hebr. *Baal*, בעל, ut *Sol*, & ἥλιος, ab *Jabel*, יהל, Luna quæ in Scripturis *Aſtarte*, vel *Aſtarot*, ab *Aſat*, עשת, candeſcere. *Mars*, à *Mahars*, מערץ, Fortis. *Mercurius*, à *Macar*, מכר, *Mercari*.

V. Quin legendi & ſcribendi artes hinc profectas docent etiam Auctores exteri, qui ab Aſſyriis aut Phœnicibus has artes deducunt. Nam Phœnicia lingua ipſiſſima eſt Hebræa: Aſſyriaca aut eadem fuit, aut huic affinis maximè. Antiquiſſimum Scriptorum ex ſacris Scripturis habemus Henoch, adeò ut ante diluvium litterarum origo ſit repetenda ipſo Adamo adhuc ſuperſtite. Adamus itaque hujus artis inventor habendus eſt: atque hanc artem Noemus tranſmiſit ad poſteros. Unde & litteras origine Aſſyrias fuiſſe profani etiam auctores tradunt. Hanc utique terræ regionem coluerunt Noemus & ejus poſteri.

Plinius L. 7. cap. 56. *Litteras*, inquit, *ſemper arbitror Aſſyrias fuiſſe: ſed alii apud Ægyptios à Mercurio, ut Gellius, alii apud Syros repertas volunt: utique in Græciam intuliſſe Cadmum ſedecim numero, quibus Trojano bello Palamedem adjeciſse*, ξ, θ, φ, χ, *totidem eſt eum Simonidem* ζ, η, ψ, ω. Addit: *Quamcumque ſibi antiquitatem tribuerint Ægyptii, Epigenem gravem auctorem imprimis apud Babylonios ſeptingentis viginti annis obſervationes ſiderum coctilibus laterculis inſcriptas docere*.

Idque facilè concedi poteſt Mercurium Triſmegiſtum litteras Ægyptiis tradidiſſe, ſed eas eſſe à Babyloniis mutuatum; Syrii verò cum Aſſyriis ſæpè confunduntur, aut certè Syrorum nomine Phœnices comprehenduntur. Qui initio ad mare rubrum ac prope Babylonem ſiti, ubi litterarum uſum didicerant, tum ad mare Mediterraneum eaſdem unà cum coloniis in diverſas hujus maris partes contulere. Hinc Q. Curtius L. 4. cap. 4. *Si famæ licet credere, hæc gens litteras prima aut docuit, aut didicit: Coloniæ certè ejus penè toto orbe diffuſæ ſunt*. Litteræ verò quæ à Palamede & Simonide Græcis adjectæ ſunt, non omninò fuere neceſſariæ; ſunt enim duplices loco ſimplicium, quæ

quæ anteà duplicabantur, & vocales longæ brevium loco poſitæ: ſic θ erat TH; ξ erat, κσ: ψ, πσ: Z, δσ: at H & ω, duæ vocales longæ loco duplicis ε, & duplicis ο; in ſcribendo tantùm utiles, non in pronunriando.

VI. Et quidem Græcarum litterarum nomina cum Phœniciis ſunt ſynonyma, Alpha, Betha, Gamma, Deltha, cum Aleph, Beth, Gimel, Daleth. Unde Phœnices proprias, non Ægyptias litteras Græciam docuerunt. Nam Græci non litteras tantùm, ſed etiam earum nomina à Phœnicibus acceperunt, quæ in Græco Alphabeto nihil ſignificant, ſed in Phœnicio, ſeu in Hebræo ſuas habent ſignificationes. Nam *Aleph* bovem, *Beth* domum &c. ſignificant: magno quidem argumento characteres Hebræos, ſeu Phœnicios eſſe primævos, atque ex iis Græcos & Latinos prodiiſſe. Hebræi, Chaldæi, Syri, Arabes, & Orientales penè omnes à dextra in ſiniſtram manum ferentes ſcribunt; ac Pauſanias L. 5. uſum ſimilem Græcis olim fuiſſe probat ex quadam inſcriptione Olympiaca: *Agamemnonis*, inquit, *ſtatuæ adſcriptum eſt nomen: id autem ſcriptum eſt à dextra in lævam*.

VII. Illud autem admodùm probabile eſt quod jam innuimus, linguam Hebraicam non ab Heber nomen ſuum habuiſſe, ſed ab Abrahamo, qui primus Hebræus vocatus eſt à Chananæis, quòd Euphratem tranſiiſſet. Lingua porrò Hebraica pura à populo Dei culta eſt, cùm in aliis regionibus, in Chaldæa, Syria, Ægypto, varias ſubierit mutationes, eaſque ut fit in aliis linguis ſenſibiles. In terra Chananæa vix illibata permanſit: idque vel ex eo liquet, quòd nomina populorum, urbium, montium, fluminum, regionum, quæ reperit Joſue, Hebraicè tantùm aliquid ſignificent. Quin & aliæ urbes & regiones numquam Hebræis ſubditæ nomina habuerunt Hebraica, *Tſur*, ſeu *Tyrus*, *Tſido*, *Sido*. Quamdiu Iſraelitæ fuerunt in Ægypto, arctis finibus circumſcripti propriam linguam ſervarunt; multò id magis in terram Chanaan tranſlati, ubi Ethnicis omnibus erant exoſi. Unde L. 4. Regum cap. 18. miniſtri Ezechiæ Regis rogaverunt Rabſacem, ut Syriacè loqueretur, non Judaicè, quòd eam dialectum populus non facilè intelligeret: ſic Jeremiæ 5. *Ecce ego adducam ſuper vos gentem antiquam, cujus ignorabis linguam*. Hæc erat Chaldaica, parùm ab Hebraica diſcrepans: ſed huic aſſueſcere ægrè coactus eſt rudis populus.

VIII. Uſque ad captivitatem Babylonicam integra fuit lingua Hebraica, & pura, quæ in ſolis Scripturis conſervata, à ſacerdotibus, prophetis & ſenioribus culta poſtmodùm fuit. In captivitate, non ut in Ægypto olim fuerant in eadem regione collecti, ſed diſperſi per domos & agros ſervorum inſtar: unde linguam ſenſim, & ipſos characteres exuerunt Chaldaico uſi ſermone. Ante illam captivitatem Judæi & Samaritani communi Moſis Pentateucho iiſdem characteribus exarato utebantur: poſt reditum Eſdras ſe exulibus attemperavit, & ſacros codices litteris Chaldaicis conſcripſit, cùm Samaritani veteres ſeu Chananæos aut Phœnicos retinuerint, ut docet Hieronymus in præfatione ad libros Regum. Verùm res penè omnis videtur in conjecturis poſita, ac fieri ſubinde potuit, ut lingua primigenia poſt confuſionem Babylonicam pura & ſeparata ab aliis omnibus non permanſerit, atque ut Chaldaica, quam Abraham didicerat, varias poſteà ſubierit mutationes, adeò ut temporum lapſu hanc linguam Judæi non intellexerint: cùm tamen Abrahæ temporibus eadem penè fuerit cum Chananæa, ſeu Hebraica. Non enim legimus Abrahamum uſum eſſe interprete, cùm in Chananæam venit; nec dubium eſt, quin Chananæa, aut Phœnicia eadem ſit cum Hebraica.

CAPUT II.

Idem continuatur argumentum.

I. HOc ipſum probat Thomaſſinus in tertia ſuæ præfationis parte, ex variis coloniis, quæ in omnes ferè orbis partes ex Oriente, ac potiſſimùm è Chaldæa, tamquam è centro ſunt deductæ: adeò ut in remotiſſimis nationibus expreſſa illius communis & primævæ linguæ maneant veſtigia. Cùm in ipſo diſperſionis initio variæ linguæ eſſent tantummodò linguæ illius primariæ dialecti, quæ etiam in barbaris linguis, ubi minor facta eſt temporum lapſu mutatio, cernuntur. Hinc voces Hebraicas, aut iis proximas in lingua Danica, Saxonica, in veteri Gallica, ſeu Celtica, quæ in Armorica & in regno Galliciæ adhuc viget, plurimas notat in Lexico ſuo univerſali. Sæpè id enim evenit, ut linguæ mortuæ in

ſuis

Digitized by Google

ſuis dialectis reviviſcant, ut lingua Græca in vulgari quæ nunc uſurpatur.

II. Quòd ſi, inquit P. Thomaſſinus, poſt multas ætates nulla eſſet ampliùs memoria, Americanas regiones ab Hiſpanis fuiſſe occupatas, quæ locis impoſuerunt nomina, linguam Hiſpanicam ibi præfuiſſe magno eſſent argumento. Sic pleræque è gentibus ortus ſui oblitæ quidem ſunt, ſed impoſita populis & locis nomina earum produnt originem, & narrationem Moſis omninò confirmant. Non enim, ut ſæpè innuimus, lingua communis penitùs extincta eſt, cùm dictum fuit à Deo: *Confundamus linguam eorum, ut non audiat unuſquiſque linguam proximi ſui*. Huic rei ſufficiebat ejuſdem linguæ variatio, & illa confuſio idem effecit, quod ipſa diſperſio temporum lapſu effeciſſet; in varias enim dialectos abiiſſet lingua primigenia.

Unde linguæ Chaldæorum, Syrorum, Arabum, Chananæorum, Æthiopum faciliùs diſcuntur ab iis qui Hebraicè ſciunt. Quod enim Hieronymus in præfatione ad Danielem conqueritur de Chaldaicæ linguæ difficultate, hoc magis ad pronunciandi modum, quàm ad intellectum ipſius linguæ pertinet. Diutiùs quidem Hebraica lingua in Chaldæa viguit, quàm in aliis regionibus; ſed propter amplitudinem imperii & concurſum populorum ſenſim in dialectum abiit.

III. Prædictæ quidem linguæ majorem habent cum Hebraica cognationem; proximum gradum tenuere populi Mediterranei maris accolæ, quò Phœnices ut magni negotiatores appellebant, eòque linguam ſuam unà cum mercibus intulerunt. Quin & colonias in Africam & Græciam deduxerunt. Carthaginenſes quidem Tyrios ut fundatores ſuos coluerunt, ac nulla in Occidente linguæ Hebraicæ vicinior fuit, quàm Punica. Jam ipſa Carthago magnam Hiſpaniæ partem domuit, & linguam Punicam in pleraſque ejus Provincias intulit. Coloniæ maritimæ longè faciliùs trajiciuntur, quàm terreſtres.

Hoc argumentum vir antiquitatis ſacræ & profanæ ſcientiſſimus Pezronius in libro nuper edito de Antiquitate nationis & linguæ Celtarum, ſeu veterum Gallorum, fuſè & doctè eſt proſecutus.

IV. Poſt inſanam turris Babylonicæ ſubſtructionem, & linguarum confuſionem, in varias orbis partes diſperſi homines diverſas nationes & populos procrearunt. Filii Sem, Elam, Aſſur, Arphaxad, & Aram inſignes, & in Scriptura memoratas gentes, Ælamitas, Aſſyrios, Chaldæos & Aramæos, ſeu Syros propagarunt.

Inter filios Japheth, Gomer fuit natu maximus, de quo Joſephus L. 1. Antiquit. *Gomarus*, inquit, *populos condidit dictos Gomaritas, qui nunc à Græcis Galli, ſeu Galatæ appellantur*. Unde Veteres Geographi in ſuperiori Aſia Comaros, ſeu Gomaros poſuerunt. Hinc Scythæ, Sacæ, Celtæ, & Cymbri, vel Cymmerii per conſequentes ætates prodiere, poſtquam ad Septemtrionem Mediæ, Tauri montis ſitus occuparunt Gomeriani: hi omnes Scythæ dicti ſunt.

Hinc Strabo L. 11. *Veteres Græcorum ſcriptores univerſas Gentes ad Septemtrionem vergentes Scytharum, & Celto-Scytharum nomine affecerunt: trans verò mare Caſpium alios Sacas, alios Maſſagetas appellabant*.

Vox illa *Sacæ*, aut *Scacæ* in lingua Celtica noxios, aut latrones ſignificat. Hinc voces illæ apud nos uſitatæ, *Sac*, *Saccager*, à lingua Celtica, quæ in Armorica inferiori adhuc viget, omnino ductæ videntur. Plinius L. 6. cap. 17. *Ultrà ſunt*, inquit, *Scytharum populi; Perſæ illos Sacas in univerſum appellavere*. In finibus Margianæ à Ptolemæo collocantur, iique in varias regiones, Strabone teſte L. 11. ſe effuderunt. *Sacæ*, inquit, *optimam Armeniæ regionem occuparunt, quam vocaverunt Sacaſenam, alii Sacaſtenam ſeu Sacarum patriam dixere*. In lingua Celtica, *Stan*, vel *Tan* Regio eſt. Sic *Britannia*, *Aquitania*, *Luſitania*, Britonum, Aquarum, Luſionum regiones ſignificant. Inde etiam voces illæ *Cuſitan*, *Indoſtan*, & aliæ Perſis & Parthis uſitatæ.

Sacæ ſeu Gomeriani intra Armeniam non conſtitere, ſed in Cappadociam uſque & in Pontum excurrerunt, ut ait Strabo libro citato. Alii erant politiores, qui Bactrianam & vicinas incolebant regiones; alii agreſtes magis, qui & *Nomades*, ſeu paſtores dicti, non procul à monte, qui Imaus eſt appellatus. Incurſiones hi fecerunt in plagas Aſiæ & Europæ boreales, ad ponti Euxini ſeptemtrionalem plagam, & ad paludes Mæotidas, ubi *Cimbri*, qui lingua Celtica viri bellicoſi, & Græcis molliori flexu *Cimmerii* dicti. Quæ quidem fuſiùs proſequitur Auctor laudatus.

Jam ut redeamus ad Gomeri poſteros, & ad varias hinc prognatas nationes, in ea

Digitized by Google

ea eſt opinione idem Auctor Sacas duce Acmone in Phrygiam penetraſſe, atque ibi urbem ejus nominis conditam, cujus meminit Cicero in oratione pro Flacco, eaque in tabulis Ptolomæi L. 5. cap. 2. occurrit. Poſtquam in Phrygiam ſuperiorem venerunt, quaſi prioris nominis obliti, aut pertæſi, Titanum nomen ſumpſerunt; cùmque ii mole corporum & robore alios ſuperarent, inſtar gigantum viſi ſunt: unde Judith cap. 16. *Gigantes & filii Titan* iidem ſunt.

Callimachus, qui regnante Ptolemæo Philadelpho ſcribebat, in hymno quem de inſula Delo compoſuit, Celtas vocat Titanum ſeram poſteritatem. Plena eſt lingua Celtica, qualis nunc in Britannia minori viget, & in majoris Britanniæ provincia, quæ Gallia vocitatur, Hebræis vocabulis.

Græci veteres Celtarum nomine magnam Aſiæ & Europæ partem donavere. Hinc Strabo L. 1. *Celtæ & Iberi, aut mixto nomine Celtiberi, aut Celto-Scythæ ſunt appellati*. Lingua igitur Gomeriana primùm in Aſia orta, in Europam Celticæ, aut Gallicæ nomine manavit. Gomeriani primùm, tum Sacæ dicti: ex quibus Parthi & Perſæ prodiere. Hinc Carmani, qui & Germani à nonnullis vocitantur. Daci Getis permiſti ex Aſia in Germaniam ſunt effuſi; ac gens Teutonica partim è Phrygiis, qui ab Aſchenes Gomeri primogenito, ut videtur recentioribus Hebræis, orta, partim è Dacis prognata: unde Celtarum, ac Teutonum mores in multis conveniunt, atque hi Germani, ſeu fratres Gallorum à Romanis dicti ſunt.

Græci à Javan, ſeu Jaon Gomeri fratre, teſte Joſepho L. 1. cap. 7. orti. *Ab Javan*, inquit, *Jones, & Græci omnes prognati ſunt*. Primogenitum ejus *Eliſan* in Peloponneſo ſedem poſuiſſe ſatis eſt veriſimile. Unde huic Peninſulæ *Elidis* nomen inditum, & *Eliſſa* Fluvius, ac Peloponnenſes primùm *Eliſæi*, tum *Æoli* dicti ſunt ex Joſepho: quod Hieronymus confirmat in Traditionibus Hebraicis. Plura omitto quæ Auctor citatus & diligens & doctus fusè proſequitur.

Ex variis Gloſſariis id conficit Thomaſſinus, linguam communem, eamque Hebraicam, in regionibus ab omni commercio diſſitis fuiſſe conſervatam: quod utique cernimus in Celtica lingua, quæ in extremis Galliæ & Angliæ regionibus viget. Runicum & Malaycum Gloſſarium præ cæteris expendit, idque imprimis miratur tantam Runicæ, ſeu Danicæ linguæ cum Hebraica affinitatem, ut ſæpè Hebraicum cum Danico veteri legere ſe crediderit. Unde Olaus Vvormius Gloſſarii Runici ſeu Danici auctor: *Lingua*, inquit, *Danica vetus eſt Hebrææ dialectus*. Idem in antiquitatibus Danicis Lyſandri Hiſtorici teſtimonium affert, quo id ipſum probat: *Antiquiſſima*, inquit, *Ducum & Regum nomina Hebraica ſunt*. Et ſub finem: *Quòd ſi quando ſermo Gothicus, Cimmeriuſve à generali Teutonico idiomate manifeſtò diſſentire videatur, tum vocem illam extemplò Hebraicam fieri, Hebræorum illicò ſapere antiquitatem*.

Malayca lingua latiſſimè per Orientem fuſa ex Arabica magna ex parte profluxit, ac minor eſt ejus cum Hebraica conſenſio, quàm Runicæ.

Lingua Sinenſis vocibus ut Hebraica eſt ſterilis, quas penès accentus diverſos multiplicat. Voces ejus pleræque ſunt monoſyllabæ, & indeclinabiles; verborum conjugationes multò breviores; plura in iis vocibus vetera Hebraicæ veſtigia obſervavit Semedo.

Arabica Hebrææ ſimilis in magna Orientis parte dominatur, vel cum aliis linguis, ut Armena, & Perſica, eſt permiſta. Arabia ob aridas ſolitudines exteris impervia linguam pariter cum Imperio illæſam ſervavit, ac profana religio hinc profecta per centum circiter annos armis graſſata hanc linguam latiſſimè diffudit. In Alcorano integra per mille annos perſtat; ſemper Arabicè id publicè legitur, neque illius verſiones ullas permittunt: in eo plura ſunt Hebraicæ linguæ veſtigia: quin & complures voces Hebraicæ auxilio earum vocum Arabicarum faciliùs intelliguntur; quod ſe expertum teſtatur Hieronymus in præfatione ad librum Job.

CAPUT III.

De textus Hebraici integritate.

I. VErùm iſta viderint, qui de linguarum origine curioſiùs inquirunt: illud magis eſt inſtituti noſtri diligenter expendere, an textus originalis Scripturarum ad nos integer & incorruptus pervenerit. Nam ea de re acrior eſt, & paulò juſtior controverſia, dum alii textui Hebraico fortaſſe plus tribuunt, quàm ra-

tio

tio & veritas poſtulent; alii è diverſo plus ſatis eum deprimunt, & quem habemus in multis eſſe de induſtria corruptum volunt: cùm tamen tutior ſit & probabilior media inter utroſque ſententia, magnam eſſe hujus textus, qualis nunc extat, & utilitatem, & auctoritatem; ſed eam non eſſe ejuſmodi, ut textus tum ex verſione 70. Seniorum, tum ex Vulgata & ex aliis perſæpè non ſit corrigendus, aut certè exponendus.

II. Primùm illud tenendum videtur, Hebræos codices ante Chriſtum natum, imò ante excidium Jeroſolymæ non fuiſſe à Judæis de induſtria corruptos. Majore quidem Judæi erga libros ſacros ardebant zelo, quàm ut vel unum apicem textus adulterare vellent: neque eo nomine Chriſtus ipſe & Apoſtoli Phariſæos & Scribas accuſarunt, ſed quòd perverſas adhiberent Scripturarum interpretationes; tametſi nihil obſtat, quominùs temporum injuria quædam errata leviora irrepſerint. Et quidem illud eſt veriſimillimum, Eccleſiam Jeroſolymitanam omnium primævam uſam eſſe textu Hebraico.

III. Poſt Chriſtianæ Religionis prædicationem illud negare non poſſumus, quin Judæi Chriſtiano nomini infenſi, cùm duplex eſſet lectio, atque una magis faveret Chriſtianis, alteram elegerint: quod ſæpè ab iis factum eſſe, idoneis locis oſtendemus. Utrùm verò poſt templi & urbis excidium multa Scripturæ loca in odium Chriſtianorum corruperint, magna eſt inter eruditos contentio, eaque eſt hujuſmodi, ut liberum ſit unicuique ea de re judicium. Hieronymus ipſe, qui plurimùm tribuit textui Hebraico, qualis tunc extabat, de fide Judæorum hac de re plerumque dubitat, ut in Epiſt. ad Marcellam: *Jam pridem*, inquit, *cum voluminibus Hebræorum editionem Aquilæ confero, ne quid forſitan propter odium Chriſti Synagoga mutaverit*. Id tamen factum non eſſe, imò permulta in verſione Aquilæ ad promovendam fidem Chriſtianam inveniri argumenta inſinuat. Idem ſcribens in tertium caput Epiſtolæ ad Galatas, & pertractans illa verba Deuteron. 27. *Maledictus omnis qui non permanſerit in omnibus, quæ ſcripta ſunt in libro legis, ut faciat ea*: mox ſubdit: *Fruſtrà illud tulerunt Judæi, ne viderentur eſſe ſub maledicto, ſi non poſſent omnia complere, quæ ſcripta ſunt*. Sic Apoſtolus hunc citat locum Deuteron. 21. *Maledictus omnis qui pendet in ligno*. In Hebræo: imò & in verſione 70. legimus: *Maledictus à Deo*: Hæc autem verba addita eſſe à Judæis exiſtimat Hieronymus: *Aut quod*, inquit, *magis eſt æſtimandum, poſt paſſionem Chriſti, & in Hebræo, & in noſtris codicibus ab aliquo Dei nomen appoſitum, ut infamiam nobis inureret, qui in Chriſtum maledictum à Deo credimus*. Sed ab aliquo Judæo id fieri potuiſſe, non à Judæis de induſtria factum ait. Moyſes autem ait, Maledictum eſſe omnem qui pendet in ligno, nempè ob ſcelera ſua; ac ſubinde vetat, ne poſt mortem ſit populis ſpectaculo. Nam ſontes vel lapidibus obrui ſolebant, vel ſtantes ſtrangulari.

Juſtinus Martyr, Irenæus, & alii ex SS. Patribus videntur cum Judæis identidem expoſtulare, quòd ſacrum textum dedita opera corruperint: quod tamen vir doctus Richardus Simo ſic interpretatur, ut rationem habuerint verſionis 70. Seniorum, non textus Hebraici. Nam verſionem illam antiquam fideles habebant ut omnium diſputationum normam. Huic Judæi alias opponebant verſiones, quæ ex Hebræo recens factæ prodierant. SS. Patres meritò Judæos eo nomine inſimulabant, quòd verſionem à priſcis doctoribus factam rejicerent, ut novas ſequerentur in odium Chriſtianorum conflatas.

Quòd ſi interdum Origenes & Hieronymus id videntur aſſerere, textum Hebraicum à Judæis eſſe depravatum, aliorum forſitan opinionem ſequuntur. Unde Hieronymus procemio in Geneſim docet, Origenem in ſuis Homiliis 70. verſioni adhæreſcere; in tomis, ſeu in ſuis diſceptationibus ad textum Hebræum ſæpè provocare. Cùm autem Hieronymus ipſe à Rufino inconſtantiæ identidem accuſaretur (objiciebat enim quòd diverſa ipſe ſentiret) Origenis & aliorum exemplo ſe tuetur: *Quia interdum coguntur loqui non quod ſentiunt; ſed quod neceſſe eſt, dicunt*. Et ſanè ſi Judæi malo animo textum ipſum corrupiſſent, multa Prophetarum vaticinia, quæ ipſis moleſta ſunt, intacta non reliquiſſent.

IV. In ea quidem ſunt ſententia viri pereruditi, Abbas Pezronius in antiquitate temporum propugnata, cap. 4. Voſſius L. de 70. interpretibus poſt Morinum & alios benè multos, complura à Judæis in textu Hebraico mutata eſſe, ſive negligentia exſcriptorum, quod concedi facilè poteſt, ſive odio in Chriſtianam Religionem. Garcias in præfatione propugna-

pugna-

Digitized by Google

pugnaculi : *Judæi* , inquit , *Scripturam ſacram cum novis expoſitionibus , commentariis fictitiis , multiplici dictionum interruptione , varia punctorum & litterarum mutatione , multitudine librorum Thalmudicorum , ſic fœdarunt , adulterarunt , & corruperunt , ut jam vix aliquod ſignum illius priſtini ſplendoris , & incorruptæ veritatis in ea appareat .*

Franciſcus Sylvius L. 1. controv. quæſt. 3. art. 4. rem ipſam in varias deducit concluſiooes , quarum tertia hæc eſt : *Textus Hebræus Bibiliorum , qui nunc extat , non eſt canonicus , neque ejus auctoritas irrefragabilis* . Quod probat duplici ratione : *Partim quia continet defectus quoſdam , & errores etiam notabiles ; partim quia Eccleſia non tribuit ei auctoritatem canonicam , neque vel uſu , vel decreto aliquo eum approbavit ut authenticum .*

In eamdem ſenteotiam citatur Salmeron proleg. 4. *Si integra* , inquit , *ſunt volumina Hebræorum , & ſincera , neceſſariò confitendum eſt editiones tum Græcorum , tum Hieronymi latinam , quæ cum illis non conveniunt , falſas eſse ac depravatas . Et hoc quid aliud eſset , quàm dicere populum reprobatum & excæcatum puras habere , & germanas Scripturas , populo verò electo & ſanctificato tribuere falſas ac vitioſas interpretationes ?*

Id tamen vix negari poteſt magnam fuiſſe Eccleſiæ tum Orientalis , tum Occidentalis erga textum Hebraicum reverentiam . Nam uti obſervat P. Martianæus , Eccleſiæ omnes Græcæ in id maximè incumbebant , ut verſionem 70. ad textum Hebræum reformatam & emendatam haberent , ac Latinæ Eccleſiæ editionem 70. ad textum primigenium correctam communi prætulerunt . Quin & Eccleſia Occidentis poſt Hieronymum Vulgata utitur ad Hebræum textum reformata . Adeò ut jam à ſecundo ſæculo textus Hebraicus de induſtria corruptus eſſe non videatur .

V. Id negare vix poſſumus , quin temporum lapſu in codicibus Hebræorum variæ acciderint mutationes ; quin & Judæi interpretes non rarò verſiones ſuas ad anticipatas opiniones ſuas exegerunt . Hanc ipſis licentiam videtur tribuiſſe linguæ genius . Hæc enim abundat vocibus homonymiis , ita ut librarii aut ſcribæ quaſdam litteras , quæ vice vocalium erant ante punctorum inventiooem , pro arbitrio ſuo detraxerint : hinc tot diverſæ prodierunt lectiooes , & variæ interpretationes . Quæ inter doctores Judæos ortæ ſunt controverſiæ circa multarum vocum intellectum , magno ſunt argumento linguam Hebraicam non omni ex parte eſſe conſervatam , neque adeò certam fuiſſe iis de rebus traditionem ante punctorum inventionem : quæ quidem puncta lectionem ex uſu illius temporis firmarunt . Quin etiam juxta locorum & temporum varietatem magnæ mutationes acciderunt .

VI. Non ex alio magis quàm ex Pſalmorum libro colligunt viri pereruditi textum Hebraicum multis in locis fuiſſe à Judæis recentioribus depravatum . Nam Pſalmi , ut citantur ab Apoſtolis , & in Eccleſia per ætates conſeqnentes lecti ſunt , plurimùm diſcrepant ab iis , qui multis retrò ſæculis apud Hebræos habeotur , etiam in rebus magni momenti . Jam Hieronymi temporibus Judæi Chriſtianos inſimulabant , quòd genuinis Pſalmis carerent . Hieronymus præfatione in Pſalmos : *Non hoc dico , quo prædeceſsores meos mordeam , aut quidquam iis arbitrer detrahendum : ſed quòd aliud ſit in Eccleſiis Chriſti credentium Pſalmos legere , aliud Judæis ſingula verba calumniantibus reſpondere* . Neque his Judæorum calumniis pondus addendum eſt , ſi eorum codices puros eſſe , authenticos , & integros pertendimus .

VII. Multa in hanc rem profert exempla Pezronius loco citato : *Quis* , inquit , *textum Pſalm. 8. ut in Hebræo legitur : Ex ore infantium & lactentium fundaſti fortitudinem , anteponat textui , qualis à Domino noſtro profertur : Ex ore infantium & lactentium perfeciſti laudem ? Eadem eſt ratio Pſalmi 15. Non dabis ſanctos tuos ad videndum foveam . Ea ſanè lectio præferri non debet lectioni ab Apoſtolorum Principe Act. 2. uſurpatæ . Sic Pſalm. 18. textus ille , qualem Apoſtolus , & univerſa legit Eccleſia , In omnem terram exivit ſonus eorum , plus auctoritatis habere debet , quàm qui apud Hebræos legitur : In omnem terram exivit linea eorum .*

VIII. Id unum tenendum videtur , ſolas Scripturas , quas ab Apoſtolis accepimus , quæque in Eccleſiis receptæ ſunt , integras & authenticas haberi oportere : de reliquis hæc Apoſtoli ſervanda eſt regula : *Omnia probate , quod bonum eſt , tenete .*

Scripturæ ſic proferuntur ab Apoſtolis , ut in Synagogis tum legebantur : paucis poſt annis Chriſtianos falsò incuſarunt Judæi , quòd veris & genuinis Scripturis eſſent deſtituti ; atque ob graves cum Chriſtianis contentiones , 70. verſionem primùm ſuſpectam , tum exoſam habuere .

IX. Qui-

Digitized by Google

IX. Quibus autem temporibus Judæi verſionem antiquam abjecerint, & alias induxerinr, non facilè eſt decernere. Suſpicatur Auctor! à nobis idemtidem laodatus id cœptum eſſe circa annum ab excidio templi quinquageſimum, cùm ſcholæ Tiberiadis præeſſet Akibas magnæ apud ſuos auctoritatis. Hujus diſcipulus fuit Aquila, qui è Chriſtiano factus fuerat Judæus, quòd ab Eccleſia ejectus fuiſſet; linguam Hebraicam didicit teſte Epiphanio L. de ponderibus & menſuris, eo quidem animo ut Scripturas Græcè verteret: *Quam linguam Hebraicam*, ait Epiphanius, *cùm egregiè percepiſſet, Scripturas interpretatus eſt, non recto uſus conſilio, ſed ut quadam Scriptura loca perverteret, adverſùs 72. interpretes impetum omnem dirigens, atque ut expreſſa de Chriſto teſtimonia aliter ederet*. Illuſtre hujus rei affert exemplum ex cap. 7. Iſaiæ, *Ecce virgo concipiet*. Aquila vocabulum, *Alma*, quod virginem reconditam ſignificat, vertit adoleſcentulam; & loco, *concipiet*, ut apud 70. & Matth. legimus, vertit per tempus præſens, *concipit*, & *parit*; ut Judæis, qui hunc locum de matre Ezechiæ interpretantur, faveret. Sic ubi legimus apud Iſaiam cap. 9. *Factus eſt principatus ejus ſuper humerum ejus*, Aquila ſic tranſtulit: *Facta eſt menſura in humero ejus*; vocem, *Deus*, ſuſtulit, ubi habemus, *Deus, fortis*, ut Chriſto divinitatem eriperet.

Verùm ut Akibas & alii verſionem 70. ſeniorum abjecerint, non propterea in odium Chriſtianorum textum Hebraicum corruperunt: nam ut præter alios Helias Dupin in ſuis prolegomenis cap. 4. advertit, interjecto tempore ab excidio Jeroſolymæ ad Akibam & Aquilam uſque, complures erant Chriſtiani in Palæſtina, origine Judæi, qui & Hebraicè ſciebant, & Scripturas in ea lingua legebant. Multi poſt excidium Jeroſolymæ Pellam ſe recepere, unde ſecta Nazaræorum duxit initium, iique Hebraica ſervabant exemplaria; nec tantùm Tiberiade, ſed ubique terrarum extabant Hebraica exemplaria, quæ Akibas non potuit corrumpere.

Et quidem invictum Chriſtianæ Religionis argumentum è vaticiniis Prophetarum ducitur, quæ à Judæis magno in honore habentur. Hinc Auguſtinus: *Capſarii noſtri ſunt, librarii noſtri facti ſunt*. Idque videtur è divina providentia fuiſſe, ut libri illi Hebraicè ſcripti manerent incorrupti, in rebus maximè quæ ad Meſſiam pertinent.

CAPUT IV.

Quid ea de re ſentiendum videatur.

I. QUæ attulimus SS. Patrum & Doctorum recentiorum teſtimonia, id videntur evincere, textum Hebræum qualem nunc habemus, ſuis nævis non carere, & à prima ſui origine non mediocriter degeneraſſe. Quamquam fortè SS. Patres non tam ipſius textus Hebraici, quàm verſionum fidem habent ſuſpectam; nec ſatis apertè pronuntiant eum in odium Chriſtianorum fuiſſe depravatum. Ac major quidem, ut diximus, Judæorum ſemper fuit in ſacrum textum reverentia, quàm ut dedita opera eum corrumpere voluerint, aut potuerint id efficere. Nam ut pulchrè Auguſt. L. 13. de civit. cap. 13. *Anne*, inquit, *credibile eſt, ipſos codicibus ſuis voluiſſe eripere veritatem, ut nobis eriperent auctoritatem; vel per totum orbem diſperſos potuiſſe in hoc conſpirare, nullo contradicente*: Hinc ſummo ſtudio incorrupta ſervare Biblia ſemper conati ſunt, & artem illam, qua in hanc rem uſi fuere, Maſſoram dixere, ſeu doctrinam traditione acceptam: adeò ut verſus, voces & litteras ipſas recenſere illos non piguerit, ne quid fortè alieni irreperet.

II. Neque id videtur credibile, textum primigenium, ex quo tot verſiones prodierunt, in fonte ſuo, & dedita opera fuiſſe corruptum, vel in rebus permagni momenti. Unde enim verſionum integritas probari poterit Infidelibus, ſi nullus ſit ampliùs textus primævus?

III. Juſtinus Martyr in dialogis cum Tryphone, Judæis exprobrat, verſionem 70. ab iis fuiſſe in odium Chriſtianorum depravatam: *Ac quod illi Magiſtri veſtri multos & integros prorsùs locos ex tranſlatione eorum, qui cum Ptolemæo fuerunt, ſeniorum ſuſtulerint, in quibus clarè crucifixum Deum & hominem eſſe, eumque in cruce pendere, & mori prænuntiatum eſſe oſtenditur, ſcire vos volo*. Sed non ait, textum Hebraicum ab iis de induſtria fuiſſe depravatum.

Itaque Juſtinum Martyrem, Irenæum L. 3. cap. 24. Tertul. L. de Habitu Virginum cap. 3. Chryſoſt. Hom. 5. in Matth. & alios veteres, non de textu Hebraico, nec contra Judæos ſcripſiſſe, ſed contra Aquilam & Symmachum, qui Scripturas contaminarunt, exiſtimat Bellarminus L. 2. de verbo Dei cap. 2. Id verò repugnare providentiæ Dei,

Digitized by Google

Dei, qui libros ſacros ad ſalutem generis humani ſcribi voluit, eoſque ad finem uſque mundi permanere, ut ex iis fontibus aquas ſalutares omnes gentes haurirent, docet Mariana in L. de Vulgata latina: cùm ad Eccleſiæ curam eorum librorum conſervatio pertineat: *Nec defuerunt*, inquit, *in Eccleſia viri docti, quorum ſtudio conſervati ſunt Hebræi codices*. Quin & Judæi per omnes gentes ſunt diſperſi, ut hos libros circumferrent, ut docet Auguſt. in Pſal. 56.

IV. His itaque in utramque partem perpenſis, illud ſtatuendum videtur, magnam eſſe textus Hebraici auctoritatem; non eam tamen huic tribuendam, quæ illum ab omni vitio & ambiguitate eximat: ex antiquis & novis verſionibus non illuſtrari modò, ſed etiam emendari interdum debet. Magna huic accidit à diverſis Scriptoribus varietas, magna ſæpè eſt in vocibus ambiguitas: diverſæ occurrunt lectiones; non rarò vox una alterius loco ponitur, cùm rem eamdem ſignificat. Lingua Chaldaica poſt captivitatem uſurpata potuit in vocibus ipſis non contemnenda afferre diſcrimina; eædem voces aliquando productæ, aliquando contractæ in diverſis libris occurrunt, idque in ſynonymis ſæpè evenit, ut voces immutentur. Qui, v. g. 1. Reg. *Iſboſeth*, in Paralip. *Isbaal* appellatur, quòd *Boſeth* & *Baal* ſint ſynonyma: unde Gedeon *Jerobaal*, & *Jeroboſet* vocitatur. Sæpiùs tamen ratio hujus mutationis nos latet.

Iſta quidem & alia hujus generis plurima perſuadent, textum Hebræum, qualis nunc extat, ſuis non vacare nævis, magna ſæpè obſcuritate involvi; eum ſolum non ſufficere, ut verus Scripturæ ſenſus habeatur, niſi cum verſionibus antiquis conferatur, quæ ſibi mutuò & textui primigenio lucem afferunt. Non igitur textus ille quantumvis venerabilis una fidei noſtræ norma haberi debet, tamquam purum Dei verbum, ut plerique Proteſtantes pertendunt. Cùm enim prima exemplaria jamdiu perierint, quæ ſcripta ſunt, eadem penè ſubierunt diſcrimina, quæ libri cæteri: cùm hominibus inſtar depoſiti crediti fuerint, & variis mutationibus ſint obnoxii. Tametſi Judæi eos ut monumenta ſuæ Religionis & Reipublicæ magno ſtudio cuſtodierint, ac divina providentia caverit, ne in factis prodigioſis quæ referuntur, & in Prophetarum prædictionibus, aut in iis quæ ad fidem & mores pertinent, ullum paterentur diſpendium.

V. Quocirca rationibus omnibus ſubductis, eò ſemper redeundum eſt, Scripturam cum traditione perpetua conjungi, neutram ab altera ſejungi oportere. Illa enim, ut optimè Auctor identidem laudatus Simonius, eſt velut juris, hæc facti regula, eaque una eſt omnium Eccleſiarum, aut certè præcipuarum, & omnium temporum fides. Non quòd ad facta quæque traditio pertineat; ſunt enim plurima quæ ad meram referuntur hiſtoriam: verùm ad illa ſe extendit, quæ fidem noſtram conſtituunt, de quibus per traditionem nobis conſtat. Ex utraque ſimul juncta hac Regula, Scriptura nempè, & traditione, illius in qua nati ſumus ſocietatis, ſeu Catholicæ Religionis fides comprobatur. Cùm autem ſine ratione nihil expendi debeat, ea quoque ad hanc rem eſt adhibenda.

VI. Non aliud quidem eſt fidei noſtræ fundamentum præter verbum Dei: ſed ut mihi conſtet hoc eſſe verbum Dei, ratione utor tamquam adminiſtra, aut inſtrumento, quo mihi innoteſcit illud eſſe verbum Dei. Nam ut alibi ex viro perilluſtri Huetio diximus, triplex nobis ad rerum comparandam notitiam inſtrumentum largitus eſt Deus, ſenſus, rationem, & fidem; ſenſus rationi, rationem fidei prætexuit, ut ſenſuum infirmitati opem ferret ratio, rationis errores fides emendaret: atque ut priùs utimur ſenſibus, quàm ratione; ita priùs ratione, quàm fide: gratiam enim præcedit natura, & cognitio naturalis præcedit fidem, quæ eſt rationis ipſius emendatrix.

Quòd ſi traditionem à Scriptura divellas, numquam tibi certò conſtabit, an illa ſit verbum Dei, cùm ſæpè textus ſit obſcurus & ambiguus, neque adeò is fidei norma una eſſe poſſit. Quantumvis Proteſtantes quaſi novi Eſdræ Scripturam à ſe reſtitui integram jactitent, & verſiones ſuas tamquam purum Dei verbum nobis obtrudant, cùm neque inter ſe, neque cum aliis totius orbis Eccleſiis conſentiant, & traditionem ipſam aſpernentur, nihil eſt cauſæ cur iis fidem habeamus. Hinc meritò SS. Patres docent in ſola Eccleſia Catholica veras eſſe Scripturas. Nam in ea præter Scripturas viget traditio, ad eam fidem ſuam exigit, cum Eccleſiarum conſenſu eſt comprobata; ad Eccleſiam ſolam vera Scripturarum interpretatio, ex traditione perpetua, & fidei analogia pertinet. Hæc vivam ſervat Scripturam, ut pulchrè Tertull. L. de præſcript. cap. 19.

Ubi

Ubi apparuerit eſſe veritatem diſciplinæ & fidei Chriſtianæ, illic veritas erit Scripturarum. In eo libro totus eſt, ut ex traditione & conſenſu præcipuarum Eccleſiarum, fidei veritatem in Catholica eſſe demonſtret Eccleſia.

CAPUT V.

De variis mutationibus quæ textui Hebraico acciderunt.

I. QUi negant, textum Hebraicum, qualis nunc extat, purum eſſe, & integrum, ii varias ſolent afferre mutationes, quibus is fuit obnoxius. Ac primùm ſecundi templi temporibus vix effugere potuit, quin is non mediocriter luxatus fuerit. Cùm enim Hebraicæ linguæ uſus aut omninò, aut majori ex parte deſiiſſet, ſcribæ non potuerunt exemplaria tam accuratè exſcribere, quin multa irreperent menda. Tum enim, inquit Simonius Lib. 2. Hiſtoriæ Criticæ V. T. c. 16. Judæi in explicationem textus magis intenti erant, quàm in ejus emendationem, humanas potiùs Patrum traditiones, quàm textum ipſum ſectantes. Magna quoque in orthographia diverſitas ab ipſis librariis profecta eſt: nam vocales ſæpè, & non rarò conſonantes ob characterum ſimilitudines permiſcebant: non litteras ſolùm, aut ſyllabas, ſed dictiones plerumque omiſere, imò & integras periodos, ſi fortè conſimiles voces occurrerent. Hinc forſan generationum ſeries interpolatæ & contractæ interdum referuntur. Sic cap. 7. Eſdræ ſex generationes ſunt prætermiſſæ, quæ ex c. 6. Lib. 1. Paralip. reſtitui facilè poſſunt. Idem evenire potuit in Chronologia, cùm vox eadem repetita ſcribam ipſum ſæpè confunderet.

Verùm iſta & alia hujuſmodi leviora fuiſſe probabilius videtur, neque in iis quæ ad fidem & mores ſpectant, imò ne in iis quidem, quæ ut facta præcipua, aut Prophetarum vaticinia memorant, inſignes extitiſſe errores ſaltem ante Chriſti adventum crediderim. Quòd ſi enim quædam erant exemplaria vitiata, alia non deerant integra, ad quæ 70. ſeniores ſuam translationem exegerunt. *Nec deſunt*, inquit Vvaltonus, Proleg. 6. *certa media, quibus vera lectio, cùm codices diſcrepant, ſtabiliri poteſt, ſcilicet analogia fidei. Antiquorum ſcripta & commentaria, antiquæ verſiones, codicum antiquorum collatio, maximè verò ipſa Scriptura, in qua antecedentium & conſequentium conſideratio, & locorum parallelorum & ſimilium obſervatio multùm ad veram lectionem conferunt. Nam illa lectio quæ cum antecedentibus & conſequentibus, & cum locis parallelis conſentit, & analogia fidei conſona eſt, vel cum aliis bonæ fidei codicibus concordat, & ex antiquis Patrum Eccleſiæ ſcriptis corroboratur, procul dubio pro vera & genuina habenda eſt.*

II. Hebræum codicem vocalibus truncum eſſe contendit Voſſius, eumque adeò diverſæ lectioni eſſe obnoxium. Illud quidem non inficiamur, hanc eſſe Orientalium ſcribendi rationem, ut quantum poſſunt, verborum & litterarum ſectentur compendia. Certa erat legendi ratio uſu ipſo confirmata, præſertim apud Magiſtros. Sed apud Judæos nullas extitiſſe vocales credibile non eſt, eæque à punctis poſteà inventis plurimùm diſtant. Vocales *Aleph*, *He*, *Vau*, *Iod*, hae voce exprimunt, *Ehevi*, has lectionis matres appellant. Non igitur puncta, nec apices quidam litterarum vocalium loco fuerunt. Joſephus, Lib. 6. de bello Judaico, cap. 6. nomen Dei tetragrammaton per quatuor elementa vocalia ſcriptum fuiſſe in tiara ſummi Pontificis docet. Hieron. Epiſtol. 143. ait, in vocabulo *Hoſanna*, mediam vocalem Jod elidi; idem in explicatione vocum Deuteronomii habet de voce Gaza: *Sciendum, quòd apud Hebræos non habeat in principio conſonantem: verùm incipiat à vocali* Ain, *& dicatur* Aza. *Scriba*, inquit Aben-Ezra Præfat. in Pentateuchum, *interdum ſcribendo exprimit dictionem plenam, interdum verò deficientem, idque cauſa compendii.* Verum quidem eſt, hac in re non inter ſe conſentire magiſtros in textu legendo, & vertendo: ſed hoc eſt commune linguarum Orientalium vitium, cui nonnihil remedii attulerunt Maſſoretæ, dum lectioni textus in poſterum conſuluerunt: ſi tamen hoc ipſum ab iis perfectum eſt. Nam ii quoque errare potuerunt, ac pro diverſis ætatibus & regionibus variavit lectio: quin & ſcribæ vocales illas ſæpè omiſerunt, hinc tanta inter Hebraicos codices orta eſt varietas. Acceſſit eò quoque diverſa pro locis & temporibus pronuntiatio. Nam aliter Hiſpani, aliter Ger-

mani Hebraicam linguam pronuntiant. Unde & diverſitas quædam in ſcribendo contigit ob vitium ex vulgari ſermone ortum. Quòd autem nonnulli illud Matthæi afferunt, *Iota unum aut unus apex non tranſibit à lege*, ut probent puncta Chriſti temporibus apud Judæos fuiſſe uſitata; id facilè ſolvitur, cùm vox illa, *apex*, pro extremo litteræ faſtigio, non pro vocali littera ſumatur. Hinc illud pervulgatum, de apicibus juris diſputare. *Apices litterarum*, ait Agellius, *ſunt ductus, aut partes litterarum*.

III. Puncta autem vocalia novum eſſe inventum omnes penè eruditi conſentiunt. Iis carent codices Samaritani, atque trium litterarum ope, quas matres lectionis vocant, quæque pro vocalibus antiquitùs ſunt habitæ, libros ſacros legunt. 2. In Thalmude nulla fit punctorum mentio; neceſſaria tamen erat, ubi controverſia erat de vocabuli alicujus lectione, quod punctis deſtitutum variè legi poterat. 3. Antiquæ verſiones Græca, Chaldaica, Syriaca &c. pleraſque voces aliter interpretantur, quàm hodie legimus. Quòd ſi tum puncta vocalia extitiſſent, ambiguitas nulla fuiſſet. Exempla paſſim occurrunt; ut Geneſ. 47. 31. vox Hebræa מטה verti poteſt aut *lectulus*; aut *virga*; 70. vertunt ῥάβδον; *virgam*, nunc ob puncta *lectulum* ſignificat. Sic *Meſura* מִשׂרה ab Aquila μέτρον, *menſura*, à 70. & Hieronymus *principatus* vertitur, ac deceptum Aquilam ait Hieronymus ob verbi ambiguitatem, quæ nulla extitiſſet, ſi dictio fuiſſet punctuata. Multa in hanc rem profert argumenta Vvaltonus Proleg. 3. illud imprimis, quòd in antiquis Patribus, ut in Origene, & Hieronymo, nullum occurrat horum punctorum veſtigium. Hieronymus docet, vocales in medio apud Hebræos non haberi, ſed pro conſequentia & legentis arbitrio variè legi poſſe: agit de voce דבר *Deber* aut *Davar*. Iſta fusè proſequitur Ludovicus Cappellus in libro, cui titulus, *Arcanum punctationis revelatum*. Et quidem Doctores Thalmudiſtæ ſæpè id quærunt diligentiùs, quomodo legendæ ſint certæ voces, ac nullam punctorum faciunt mentionem; quod ab iis omiſſum non fuiſſet, ſi eorum temporibus punctationes eſſent uſitatæ. Variæ lectiones marginibus adſcriptæ, quas vocant *Keri*, & *Ketib*, circa conſonantes verſantur omnes, nullæ circa punctationes, ſeu vocales. Quod magno eſt argumento, nondum puncta fuiſſe excogitata. Antiquæ verſiones ad textum punctis deſtitutum fuerunt elaboratæ, ut verſio 70. Unde aliter ſæpè legerunt textum, quàm ſi punctis fuiſſet diſtinctus: eadem eſt aliarum verſionum ratio, ac præcipua inter textum & verſiones diſcrimina hinc oriuntur. Nullum apud Origenem & Hieronymum eſt hujus punctationis veſtigium. Quòd ſi interdum Hieronymus accentus & apices litterarum commemorat, per accentus ſonos, & pronuntiationem diverſam pro regionum varietate, per apices extrema litterarum intelligit, ut ſcribens in cap. 12. 3. Zachar. & loquens de litteris *Daleth* & *Reſc*, ſimiles eas eſſe dicit, & differre parvo apice, ſeu extremo litteræ.

IV. Ex his & aliis quæ fuſiùs commemorat Abbas Pezronius, concludi poteſt:

1. Judæos toto orbe diſperſos à Doctoribus Tiberiadis libros ſacros accepiſſe, uti & uſum punctorum, quæ Maſſoretæ excogitarunt. Id præter cæteros docet R. Ezra: *Sic eſt*, inquit, *conſuetudo ſapientum Tiberiadis, qui ſunt nobis pro fundamento & norma. Ex illis enim fuerunt viri Maſſoreta, & nos ab illis accepimus totam punctuationem*.

2. A Doctoribus Tiberiadis ſic pendebant Judæi, ut exemplaria in ſuis Synagogis aſſervata punctis illis diſtinguere non auderent, quòd ipſa primitiva, ut ipſis videbatur, referrent exemplaria. Unde Judæi in ſuis Synagogis etiamnum utuntur Legis volumine, quod punctis illis caret. Et quidem verſiones Chaldaicæ, Syriacæ, Arabicæ, tum inter ſe, tum à Græcis plurimùm diſſident. Eædem litteræ ſublatis punctis tam hodiernæ lectioni, quàm 70. verſioni ſæpè aptari poſſunt. Recentiores interpretes, qui codicibus utuntur, in quibus diſtincti ſunt verſus, ac dictiones ſuis punctis vocalibus inſtructæ ſunt, ſæpè aliter vertunt ac veteres, quorum codices litteris & dictionibus conſtabant citrà ullam ferè diſtinctionem unà conjunctis; ac linguæ omnes Orientales punctis carent. Arabes tria habent puncta, quæ poſt publicatum Alcoranum ad illius faciliorem intelligentiam ſunt excogitata. Maſſoretæ 14. vocales adjecere, quinque longas, breves quinque, & quatuor breviſſimas. Quæ nimia diligentia, inquit Thomaſſinus, no-

vi-

Digitized by Google

vitatem prodit ſuam; ſapitque Maſſoretas, ſeu Doctores ſcholæ Tiberiadis ſolos hujuſmodi rebus novandis exercitari ſolitos, cùm omnes antiquitùs linguæ quinque dumtaxat vocalibus abundè conſtent, nec longas ſecernant à brevibus, nec recentiores linguæ, nec ipſa hactenùs Latina. Imò in veteri Græco has litteras *Etha*, & *Epſilòn*, *Omicròn*, & *Omega* nullatenùs inter ſe diſcrepare animadvertit Thomaſſ. P. 2. Præfationis.

3. Hæc quidem ut ſuadeant textum Hebræum certo conſilio & odio in Chriſtianos aliquot in locis adulterari potuiſſe à Judæis ipſis: utrùm id reverà factum fuerit, non penitùs evincunt. Imò id non potuiſſe, etiamſi voluiſſent, longè videtur probabilius. Non enim in eum furorem omnes conſpirare potuerunt, neque id in eorum fuit poteſtate, cùm plures Judæi ad fidem converſi de hoc facinore non tacuiſſent. Textus Hebræus, quem Origenes Hexaplis ſuis attexuit, ab hodierno texto ferè non diſcrepat. Matthæus ſæpiùs loca Scripturæ citat juxta textum Hebraicum, ut cap. 2. 15. Oſee locum profert, *Ex Ægypto vocavi filium meum*, non *filios meos* juxta 70. Item eodem in loco, *Nazaræus vocabitur*; ex Iſaia cap. 11. *Nezer de ejus radice aſcendet*, juxta Hebræum textum.

V. Vir magnæ eruditionis Ludovicus Cappellus in opere ſuo de Critica ſacra linguam Hebraicam reſtitui non poſſe exiſtimat citrà opem verſionis 70. neque eam ſtatim repudiandam, etiamſi ab hodierno textu perſæpè diſſideat: nam ſcribæ textui ſuos addiderunt errores. Textus Hebraici varias lectiones in illo opere recenſet, quod ſuæ ſectæ homines valdè offendit. Unde Buxtorfius filius ſtylum adversùs eum ſtrinxit, quòd ſuæ religionis principia apud Proteſtantes recepta, ea ratione convellere videretur, dum aſſereret textum Hebraicum dubium eſſe & incertum: neque enim apud eos ullus eſt traditioni locus. Atque ut Cappellus diverſas lectiones plus ſatis ampliaverit, ut videtur Simonio; id tamen quod aſſerit in Critica, minimè contemnendum videtur. *Aliquando*, inquit, *littera, vox, periodus integra omittitur, additur, permutatur*. Tum exemplis prolatis ſic concludit: *Infinitum eſſet recenſere, & in unum congerere omnia hujus additionis vel omiſſionis exempla, quæ colligi undique poſſent ex locis parallelis, quæ habentur in libris Chronicorum, Eſdræ & Nehemiæ, in iis quæ habent cum aliis libris communia.*

VI. Quod autem ita reſpondet Buxtorfio objicienti principia Proteſtantium ea ratione in diſcrimen vocari: *Non ſemel*, inquit, *monui ſalutarem fidem, & morum dogmata vel ex vitioſiſſimo codice, & corruptiſſima quaque verſione à pio verè ſtudioſo lectore ad fidem ingerendam & alendam, atque fovendam & augendam hauriri poſſe*: Vereor, ut ſibi & ſuæ ſectæ hominibus ſatisfaciat. Nam ex codicibus hodiernis vix ea quæ ad Chriſti Nativitatem & Mortem, Iſa. cap. 7. 9. & 53. item Pſalm. 21. quæ ad ejus Divinitatem, Iſaiæ 9. Pſalm. 2. & 109. ut alia omittam plurima quæ ad fidem ſalutarem Incarnationis ſpectant, exſculpes. Atque ut optimè animadvertit vir in Critica ſacra admodùm exercitatus, cùm ipſe Cappellus liberam cuique puncta vocalia à Maſſoretis inducta expungendi facultatem tribuat, ac veteres vocales אהוי ſæpiùs in textu, ſaltem in mediis vocibus deſint, lectio ſemper incerta futura eſt, ac ſolæ in mediis vocibus ſupererunt conſonantes, quarum quædam ita ſunt aliis conſimiles, ut in iis deſcribendis magna acciderit confuſio. Addit 70. Interpretes à recentioribus non ſine ratione plerumque diſcrepare. Nam Rabbini linguam Hebraicam admodùm coarctarunt; neque eorum legibus antiqui interpretes ſunt ſubjiciendi. Ex quo enim puncta ſunt inventa, quæ vices antiquarum vocalium obirent, & pronuntiationi ſervirent, veræ vocales ſunt magna ex parte reſectæ; nec ſatis fuit expenſum, quando ad corpus ipſum vocis pertineant, aut mutæ ſint, nec pronuntiandæ; quod non potuit magnam textui non afferre confuſionem. *Aleph*, v. g. in quibuſdam vocibus eſt littera inutilis; at ſæpiùs incertum eſt, quando talis habenda ſit: littera *Jod* modò *i*, modò *e*, locum tenet; unde inter textum ipſum & verſionem 70. varia oriuntur diſcrimina, cùm alii aliter legant: neque enim, ut oſtendimus, Hebræi vocalibus carere potuerunt, quæ ſunt dictionum quaſi anima. Origenes integra volumina Hebraica Græcis characteribus deſcripſit, nec novas commentus eſt, ut abſentes vocales in Hebraicis dictionibus exprimeret. Hinc Gerardus Voſſius de arte Grammat. L. 1. cap. 31. *Verum eſt quidem hodie vocales in iis quieſcere: at olim pro*

vocalibus fuiſſe teſtatur Hieronymus, qui eas vocales appellat. Locum Hieronymi ex Epiſt. 145. profert, ubi docet pro *Hoſianna* dici, *Hoſanna*, media vocali eliſa, quæ ab *Aleph* excluditur.

VII. Hieronymus tamen in cap. 6. Iſaiæ negat, textum Hebræum à Judæis de induſtria eſſe depravatum, cùm Chriſtus Domious & Apoſtoli numquam id Scribis & Phariſæis exprobrent. Imò & pleraque loca eodem modo ex textu Hebraico eitant, quo Hieronymi temporibus legebatur. Cùm ipſe Libros ſacros juxta textum Hebtæum verterit, perſuaſum illi fuit, ſaltem in iis quæ ad Religionem ſpectant, eum non fuiſſe corruptum. Atque eo ferè modo nunc legitur, quo ab Hietonyino: magno quidem indicio, textum originalem ab Hieronymi temporibus non fuiſſe depravatum, niſi fortè in rebns minoris momenti, idque exſcriptorum vitio.

VIII. Sua eſt cuique linguæ proprietas: unde Hebraiſmi frequentes in Græcas & Latinas verſiones tranſierunt, qui magnam interdum afferunt obſcuritatem. Judæi autem Interpretes dum Hebraicas phraſes ad litteram volunt exprimere, à communi hominum ſermone plerumque deſciſcunt. Unde Hieronymus Aquilam vocat contentioſum interpretem, quòd Hebraicis lectionibus preſſiùs adhæreat, & verba potiùs quàm ſenſum reddat: quo nomine pravæ affectationis interdum illum accuſat. Non igitur ſatis tutum eſt Novatorum effatum, quod ut principium indubitatum proponit Illyricus in opere quod ab eo *Clavis Scripturæ* inſcribitur: Religionem non alio quàm Scripturæ è textu originali deprompta fundamento niti pertendit, atque in Doctores Catholicos vehementer excandeſcit, qui Scripturæ & textui Hebraico traditionem adjiciunt. *Horrendum*, inquit, *in modum blaſphemant vociferantes Scripturam eſſe obſcuram, ambiguam, non etiam ſufficientem ad plenam inſtitutionem hominis Chriſtiani*. Idem tamen in tractatu de ratione cognoſcendi ſacras Scripturas, hoc evidentiæ principium diruit, ac ſubinde docet linguas omnes mutationi eſſe obnoxias, difficillimum eſſe veteris linguæ expreſſiones intellectu conſequi, ſuum eſſe cuique linguæ proprium ſtylum, linguæ Hebraicæ figuratos & ſingulares eſſe loquendi modos; eam linguam hoc eſſe intellectu difficiliorem, quòd pauci libri in ea conſcripti ſuperſint, dimidiati & ſuſpenſi plerumque ſenſus inſint verbis ſine temporum, perſonarum, numerorum mutatione, qui difficultatem augent. Quæ omnia cum tanta evidentia non cohærent.

IX. *Sectæ* quidem omnes Proteſtantium in eo communi principio conveniunt, planam eſſe & evidentem Scripturam: & tamen diverſa prorsùs dogmata ex ea deducunt. Sociniani cuncta tribuunt rationi, nihil auctoritati: utrique & Proteſtantes & Sociniani religionem habent non divinam, ſed humanam, dum conſecutiones à ratione tantùm excogitatas, non Dei verbum, non traditionem, non fidei analogiam ſequuntur. Hæc ferè Auctor ſæpè à nobis laudatus.

Multis rationibus probat Vvaltonus, proleg. 7. textum Hebræum per ſe eſse authenticum, & ſupremam habere auctoritatem, ut à *Spiritu Sancto* dictatum, etſi nonnulli errores ſcribarum negligentia in eum irrepſerint: ſed ii cùm leviores ſint, neque fidem, aut mores contaminent, iique ex aliis codicibus, imò & ex antiquis verſionibus emendari poſſint, nihil obſtat, quominùs textus Hebræus integer habeatur. Cùm olim codices Hebræi integri fuerint, ac noſtra verſio ex iis ducta fuerit, ſi nunc in rebus ad fidem ſpectantibus ſunt corrupti, tempus illud quo fuerunt depravati, aſſignandum erit. Et quidem Deus tradidit Eccleſiæ textus primævos, eoſque puriſſimos, neque hoc ſacrum depoſitum corrumpi, nec theſaurum iſtum ſibi quorumdam hominum perfidia extorqueri è manibus ſivit; ad Eccleſiam enim pertinet divinæ Scripturæ depoſitum tamquam communem fidelium poſſeſſionem incolumе conſervare. Hæc & alia in eamdem ſententiam profert Samuel de Muis in Epiſt. 1. adversùs editionem Pariſienſem. Negat Bellarminus loco citato fontes eſſe turbatos in rebus fidei, vel morum, atque errores, ſi qui ſint, contendit eſſe fortuitos. Verùm ea de re recurret identidem ſermo. De textu Samaritano commodiùs dicetur in præfatione ad Libros Moſis.

DIS-

DISSERTATIO III.

De variis editionibus.

INter editiones aut verſiones, quæ dicitur lxx. Interpretum eſt longè vetuſtiſſima, & in Eccleſia Orientali præcipuæ auctoritatis; de qua nobis primo loco dicendum.

CAPUT I.

De editione 70. Interpretum.

I. CUm jam, inquit Euſebius, L. 8. de Præparatione Evangel. Salvatoris noſtri tempora viderentur propiùs advenire, conduceretque maximè ſaluti omnium gentium, quæcumque à Prophetis ſcripta fuerant, intelligere, per linguam Græcam quam ferè omnes gentes intelligerent, Judaicas Scripturas univerſis propoſuit. Aut enim eas poſt Salvatoris noſtri tempora non haberemus, aut corruptiores dediſſent, aut ſi rectæ haberi potuiſſent, in ſuſpicionem translatores venirent. Tum verò lingua Græca vulgaris erat, & nota in magna orbis terrarum parte, eaque translatio Apoſtolorum prædicationi viam ſternebat. Quòd ſi nulla ante Chriſti adventum fuiſſet ſacrorum codicum verſio ab ipſis Judæis ſuſcepta, Chriſtiani apud Gentes non tantam habuiſſent fidem, & Judæi alias omnes translationes ſuſpectas habuiſſent, tamquam à Chriſtianis ipſis profectas. Quæ lxx. Seniorum dici ſolet verſio, omnium quæ extant, eſt antiquiſſima; & quicumque ſint illius auctores, ut authentica, & textui conſona ſemper habita fuit, cùm apud Judæos ante Aquilæ translationem, tum apud Chriſtianos, & præſertim apud Orientales.

II. Neque hoc loco excutiendum puto, an verſio illa Ptolemæi Lagi, an Ptolemæi Philadelphi juſſu facta fuerit; an ſub Ptolemæo Lago quinque tantummodò Moſis libri, ſub Ptolemæo Philadelpho reliqui translati fuerint; utrùm Ariſtæi, ſeu Ariſteæ nomine inſcriptus liber, quo hiſtoria hujus verſionis continetur, ſit genuinus; quæque in eo referuntur, atque à Philone & Joſepho confirmantur, ſint indubitatè vera; an Judæus aliquis Helleniſta, ut majorem ſuæ narrationi fidem adſtrueret, Ariſtæi gentilis nomine hunc libellum conſcripſerit.

Ex utraque parte non deſunt rationum momenta: miracula, quæ in Theopompo Hiſtorico, & in Theodecte Poeta facta narrat Ariſtæus, utrumque à Deo punitum, quòd illæ ſuæ hiſtoriæ quamdam legis Moſaicæ partem, hic tragœdiæ nonnulla inſeruiſſet, ingenium Judæorum omninò ſapiunt, qui portenta amant. Unde Ariſtæus ipſe, ne fides ſibi habeatur, ſubinde metuit. Judæum fuiſſe Helleniſtam, multa ſuadent. Ubique ut Judæus, & in rebus Judaicis probè inſtructus, ſic loquitur. Quid cauſæ fuit, cur ſex ex unaquaque tribu interpretes poſtulatos à Demetrio ſcribant, niſi ut Sanedrii apud Judæos formam imitari videretur? Templum & ſacerdotium myſticas interpretationes mandatorum non alius quàm Judæus benè inſtitutus tam ritè exponeret; eodem ſtylo dicta, aut facta ab eo referuntur. Lex divina aureis litteris deſcripta fingitur; cuncta ſunt ad miraculum compoſita. Centum millia Judæorum regiis ſumptibus à ſervitute liberata, Interpretes in inſulam translati, verſio intra 72. dies abſoluta, & alia benè multa videntur à Judæo conficta. Ejuſdem generis librum Ariſtobuli eſſe putant viri docti, eumque Judæum fuiſſe, ab Ariſtæo, ſeu vero, ſeu falſo, quæ ea de re ſcripſit, mutuata ſuſpicantur. Elias Dupin in Prolegomenis ſuis exiſtimat. Ariſtæum uno aut altero poſt Ptolemæum Philadelphum ſæculo hanc hiſtoriam texuiſſe. Nam Alexander Polyhiſtor, quem citat Euſebius L. 9. præparat. cap. 25. hiſtoriæ Judæorum ab Ariſtæo compoſitæ mentionem facit. Auctor hujus hiſtoriæ 70. Interpretum opus ea de re à ſe compoſitum commemorat, adeò ut idem prorſùs videatur qui ab Alexandro citatur. Ariſtobulus quoque Judæus fuit Helleniſta, & recentior eo cujus ſit mentio L. 2. Machab. Ex eodem fonte ſcripſit, ſtudio & cura Demetrii factam Legis in Græcam linguam verſionem. Ac minimè dubium eſt, quin Helleniſtæ, qui templum Alexandriæ extruxerunt, libros ſacros in Græcam linguam translatos habuerint, iiſque uſi fuerint in ſuis Synagogis.

Et quidem ea de re nemo penè ante hanc ætatem per quindecim ſæcula dubitavit

bitavit vel è Judæis, vel è Chriſtianis. Joſephus Scaliger in Annotationibus in Chronicon Euſebii, & Epiſt. 14. Ariſtæi hiſtoriam & 72. interpretes à Ptolemæo arceſſitos, fabulam à Judæis confictam eſſe dicit contra veterum omnium teſtimonium. Ea tamen miracula, quæ de hac verſione plerique veteres referunt, quòd 72. interpretes divino Spiritu afflati fuerint, quòd in diverſis cellulis fuerint à Rege concluſi, hæc, inquam, neque ab Ariſtæo, qui eos inter ſe contuliſſe ait, donec omnes inter ſe convenerint, neque à Philone & Joſepho referuntur. Juſtinus Martyr primus de cellulis ſeparatis ſcripſit, ut à Judæis in Ægypto audierat, qui quaſdam reliquias aut rudera cellularum ei oſtenderunt. Juſtini teſtimonium plerique Patres amplexi ſunt, Epiphanius imprimis quem Bellarm. L. 2. de Verbo Dei, cap. 10. putat non legiſſe Ariſtæum.

III. Hanc editionem in Judæa ipſa fuiſſe uſurpatam ante Machabæorum ætatem, multis argumentis probat Pezronius c. 4. Antiquitatis temporum propugnatæ. Primùm enim cap. 3. L. 1. Machab. v. 48. legimus in perſecutione Antiochi Gentiles Scripturas evolvere ſolitos, quò ſcilicet deorum qui adhuc in Syria colebantur, cultum ex iis confirmarent: *Expanderunt libros legis, de quibus ſcrutabantur Gentes ſimilitudines deorum ſuorum*. Non alibi ſanè legebant, quàm in verſione 70. Sic c. 7. v. 17. ejuſdem libri verba Pſal. 78. leguntur juxta 70. editionem: *Carnes ſanctorum tuorum, & ſanguinem ipſorum effuderunt in circuitu Jeruſalem, & non erat qui ſepeliret*. L. 2. cap. 7. v. 6. Martyres Machabæi ſic proferunt verba Cantici Moſis Deut. 32. uti apud 70. habentur: *Dominus Deus aſpiciet veritatem, & conſolabitur in nobis; quemadmodum in proteſtatione cantici declaravit Moyſes: Et in ſervis ſuis conſolabitur*: in Hebræo paulò aliter legunt: *Et ſuper ſanctos ſuos pœnitebit eum*.

IV. Auctor Lib. Sapientiæ, cap. 2. ver. 12. *Circumveniamus ergo juſtum, quoniam inutilis eſt nobis*, quod ex cap. 10. Iſaiæ ſumptum eſt juxta 70. *Vinciamus juſtum, quoniam inutilis eſt nobis*. Vox Græca verti poteſt, *Gravis eſt nobis*. Textus Hebr. multùm ab ea lectione videtur diſcrepare.

Quin etiam Chriſtus Dominus & Apoſtoli verba Scripturæ citant juxta verſionem 70. quod multis exemplis probat idem Auctor. Matth. 4. *Non in ſolo pane vivit homo*, aut *vivet*, ex Græco; locus ille ex Deut. 6. deſumptus eſt, uti à 70. translatus fuit. Item Matth. 13. *Auditu audietis*, ex Iſaiæ cap. 6. ad verbum hæc ſumpta ſunt, juxta 70. In Hebræo: *Audite audienses, & ne intelligatis*. Eadem verba citat Paulus Act. 28. uti à Chriſto Domino prolata ſunt. Sic Matth. 15. *Fruſtrà autem colunt me*, ad verbum ſumpta ſunt ex Iſaiæ c. 28. cùm in Hebræo ſenſus ſit obſcurior. Matth. 21. verba Pſalmi 8. citantur à Domino, ut habentur apud 70. non ut jacent in Hebræo, ubi nullus penè eſt verborum ſenſus: *Ex ore infantium & lactentium fundaſti fortitudinem*. Matthæus ſcripſit Hebraicè Evangelium, ut ea lingua erat in uſu apud Judæos. Temporibus Apoſtolorum Græcè translatum eſt: tum igitur textus Græcus cum Hebræo conveniebat: utraque lingua tum erat in Judæa uſitata.

Locus Iſaiæ cap. 61. lectus eſt à Domino in Synagoga Nazarena, ut habebatur apud Judæos, hæc verba, *Dimittere confractos in remiſſionem*, ex Iſaiæ 58. juxta 70. Interpretes ſunt deſumpta: Hebræus textus, qualem nunc habemus, multùm ab iis diffidet in ſenſu, & in verbis.

V. Hanc verſionem Apoſtoli comprobarunt, ut teſtatur Hieronymus in præfatione quam Evangeliis præfixit: *Sit illa vera interpretatio, quam Apoſtoli probaverunt*. Hinc S. Irenæus L. 3. cap. 35. *Apoſtoli cùm ſint his omnibus vetuſtiores, conſonant prædictæ interpretationes, & interpretatio conſonat Apoſtolorum traditioni*. Tum ſubdit: *Nam Petrus, & Joannes, & Matthæus, & Paulus, & reliqui deinceps, & horum ſectatores prophetica omnia ita nuntiarunt, quemadmodum Seniorum interpretatio continet*.

Lucas cap. 3. Joannis Baptiſtæ verba, quæ ex cap. 4. Iſaiæ deprompta ſunt, ita prorsùs refert, ut apud lxx. leguntur: *Vox clamantis.... & videbit omnis caro ſalutare Dei*. Quæ poſtrema verba in textu Hebræo deſunt; ea tamen ſunt permagni ponderis. Verba illa Act. 8. quæ legebat Eunuchus ex cap. 53. Iſaiæ: *Tamquam ovis ad occiſionem ductus eſt*, in verſione 70. habentur; in Hebræo vix ullum habent intellectum. Sic verba Jacobi Act. 15. apud 70. quidem leguntur: poſtrema verba quibus vis argumenti tota continetur, *Ut requirant cæteri hominum*, in Hebræo textu id tantùm inſinuant, fore ut Judæi Idumæos & alias gentes ſibi ſubjiciant.

VI. Hæc fuit conſtans veterum ſententia: Græci ea ſemper uſi ſunt 70. translatio-

Digitized by Google

latione ad hunc uſque diem, neque Eccleſia Occidentis cum Orientali umquam id expoſtulavit, quòd corruptas haberet Scripturas, & adulteratas. Quin & in Occidente ſex primis ſæculis antiqua verſio Latina è 70. verſione ducta vim & auctoritatem habuit in divinis Officiis. Id multis in locis teſtatur Auguſtinus, ut L. 18. de Civitate, cap. 43. *Hanc tamen, quæ* LXX. *eſt, tamquam ſi ſola eſſet, recipit Eccleſia, eaque utuntur Græci populi Chriſtiani, quorum plerique utrùm alia ſit aliqua, ignorant. Ex* LXX. *interpretatione etiam in latinam linguam interpretatum eſt, quod Eccleſiæ Latinæ tenent. Quamvis non defuerit temporibus noſtris presbyter Hieronymus, homo doctiſſimus, & omnium trium linguarum peritus, qui non ex Græco, ſed ex Hebræo in Latinum eloquium eaſdem Scripturas converterit. Sed ejus tam litteratum laborem, quamvis Judæi fateantur eſſe veracem,* LXX. *verò in multis erraſſe contendant; tamen Eccleſia Chriſti tot hominum auctoritati ab Eleazaro tunc pontifice ad hoc tantum opus electorum neminem judicat præferendum*. Non igitur Auguſtinus Hieronymi verſionem ut legendam in Eccleſia cenſuit umquam, tametſi utiliſſimam eſſe judicavit, cùm obſcuriora loca occurrant in verſione LXX. ut ipſe docet L. 4. de doctrina Chriſtiana, cap. 7.

VII. Neque aliud fuit Hieronymo propoſitum, quàm ut iis prodeſſet, qui Scripturas penitùs noſſe vellent, non ut 70. verſionem aliqua ex parte deterreret, uti ex locis allatis manifeſtum eſt, idque apertè ſcribens Auguſtino profitetur: *Ego enim non tam vetera abolere conatus ſum, quàm lingua mea hominibus emendata de Græco in Latinum transtuli, quàm ea teſtimonia, quæ à Judæis prætermiſſa ſunt, vel corrupta, proferre in medium, ut ſciant noſtri quid Hebraica veritas contineret*: ſed de Hieronymi verſione, & aliis cùm Græcis, tum Latinis, mox dicemus.

VIII. Non me fugit Hieronymum multis in locis verſionem LXX. reprehendere: ſed illam jam exſcriptorum vitio depravatam fuiſſe ſuſpicatur. Hinc Comment. in cap. 30. Iſaiæ: *Datur*, inquit, *mihi ſuſpicio non eos erraſſe à principio, ſed paulatim ſcriptorum vitio depravatos*; & in cap. 5. Ezech. *Nec hoc dicimus ab illis factum, quibus vetuſtas auctoritatem dedit: ſed per multa ſæcula ſcriptorum atque lectorum vitio depravatum*. Idem in c. 40. ejuſdem Prophetæ omnia penè verba Hebraica, & nomina, quæ in Græca & Latina translatione ſunt poſita, nimia vetuſtate ait corrupta, & exſcriptorum vitio depravata: *Et dum de inemendatis ſcribuntur inemendatiora, de verbis Hebraicis facta eſſe Sarmatica, imò nullius gentis, dum & Hebræa eſſe deſierint, & altera eſſe non cœperint*. Atque ut fictitia ſit Ariſtæi hiſtoria, quod Demetrius Phalereus ex coævis hiſtoricis jam à primis Philadelphi annis vel diem ſuum obierit, vel in carcerem detruſus fuerit; certò tamen & firmo id nititur fundamento, quinque ſaltem Legis libros Philadelphi temporibus Græcè eſſe translatos. Numquam enim hæc in mentem cujuſquam veniſſent, niſi id Ptolemæus poſtulaſſet, ut Legis libri Græcè ederentur: tametſi plures circumſtantiæ ſunt admodùm incertæ: quòd v. gr. ex unaquaque tribu ſex viri, iique docti ad hoc opus ſelecti fuerint. Ac numerus ille ab Ariſtæo vero aut ſpurio traditus poſteà obtinuit, Philonis & Joſephi auctoritate munitus.

IX. Non ignoro multa adversùs eam 70. editionem opponi à Sectariis, qui nullas probant translationes præter eas quas ipſi texuerunt. Illud imprimis obtrudunt pleraque ab iis omiſſa, quæ in textu Hebraico continentur, uti Hieronymus præfat. in Pentateuchum obſervat: *Multa*, inquit, *de veteri Teſtamento legimus, quæ in noſtris, hoc eſt*, in 70. *Interpretum codicibus non habentur*. Exempla in hanc rem adducit plurima. Sic in L. Hebr. c. quæſtionum, & in Epiſt. ad Suniam & Fretelam teſtatur, 70. multa de ſuo addidiſſe, quæ in Hebræis codicibus non habentur: ut Pſalmo 21. poſt illa verba, *Deus, Deus meus*, interpoſuerunt has voces, *Reſpice in me*. Nonnulla in alium ſenſum ab iis traducta, quorum exempla profert Hieronymus locis citatis. Addunt complura Prophetarum teſtimonia de Chriſti Divinitate, & S. Trinitate ab iis ſilentio fuiſſe prætermiſſa.

His partim ex ipſo Hieronymo reſpondimus, qui in libro de optimo genere interpretandi docet, verba à 70. addita interdum fuiſſe, quibus idem ſubeſt ſenſus; idque ab iis factum, ut efficaciùs quædam exprimerent, quæ pari verborum numero exprimi cum eadem emphaſi non poterant. Sic verba illa, *Reſpice in me*, ſupplicantis, & quodammodo expoſtulantis mentem fortiùs exprimunt.

Quòd autem plura tacuerint, id prudenti

denti pioque conſilio fecerunt, vel quod venturi Chriſti quædam myſteria nondum iis, Deo ita diſponente, eſſent perſpecta, ac de incognitis maluerunt tacere, quàm de his loquendo malè prænuntiare futura myſteria; vel etiam quòd de Filio Dei & ejus adventu clarè & apertè loqui non auſi fuerint, ne gentes offenderent, quæ duos deos cum Platonicis ſtatim animo concepiſſent, unum & ens, Deum & mentem; vel denique ne præcipua fidei myſteria Ethnicis proderent, & darent Sanctum canibus. Sed neſcio, an iſta ſatis firmo nitantur fundamento. Nam bonæ fidei interpretes à textu ipſo ultrò non diſcedunt. Id ſanè minimè eſſet excuſandum, & malæ fidei non ſuſpectos modò, ſed & reos perageret.

X. Quòd denique Septuaginta in quorumdam locorum verſione inſcitiæ accuſant, mirum ſi in lingua Hebraica ſint peritiores quàm Judæi, cùm inter ſuos primariæ auctoritatis fuerint, atque hunc inſcitiæ defectum nuſquam iis tribuit Hieronymus. Quantò probabilius eſt errores, ſi qui ſint, in ſcribas, aut librarios conferre, quàm in vetuſtiſſimos interpretes! Editionem 70. in nonnullis locis vitiatam exiſtimavit Hieronymus, eamque emendavit, ac ſubinde fieri poteſt, ut inciderit in codices depravatos: nam quædam reprehendit, quæ in editione Græca quam habemus, non occurrunt: verùm hoc eſt omnium ferè librorum commune fatum, ut ab iis qui eos exſcribunt, depraventur.

XI. Longè diverſam à ſuæ ſectæ doctoribus ſententiam amplectitur Voſſius. Nam verſionem 70. divinitùs inſpiratam putat; quod ex antiquis Patribus probare nititur. Verùm ea res magis ad hiſtoriam & criticam, quàm ad fidei dogmata videtur pertinere. Leviora quædam menda potuerunt irrepere, ſed nihil de hiſtoriæ veritate detrahunt: verbum Dei eſt, quacumque lingua exprimatur.

Ariſtæi quidem hiſtoria potuit nonnullos è SS. Patribus in eam ſententiam adducere, Prophetas eos ſuiſſe & divinitùs inſpiratos: ſed & hoc ſi minùs fictitium, incertæ admodùm eſt fidei. Iſtuc enim cum hiſtoria Ariſtæi minùs convenit. Ait quippe, *Interpretes inter ſe contuliſſe, diſputantes & conferentes inter ſe de re qualibet, dum tamdem in unum convenerunt omnes*. Sacri Scriptores, & Prophetæ imprimis, ut à Spiritu ſancto erant edocti, ſine ulla diſputatione ſcriptis omnia mandarunt. Hinc Morinus Exercit. Biblic. 7. cap. 4. *Auctoritatem itaque aliam non adſcribendam cenſemus huic verſioni, quam aliis induſtria humana factis*.

Apoſtoli quidem ea uſi ſunt verſione, quòd purior eſſet iis temporibus; deinde lingua Græca tum nota erat majori parti populorum, quibus prædicatum fuit Evangelium; Hebraica verò paucis admodùm erat cognita: nec SS. Patres alia conſulere potuerunt, aut debuerunt exemplaria, quàm quæ Apoſtoli prodiderant.

XII. In his ut in aliis pleriſque diſceptationibus extremæ, ut diximus, opiniones vitandæ ſunt; nec textus Hebraici auctoritas deterenda, ut 70. verſionem divino afflatu factam agnoſcamus; nec illa Seniorum editio ab Apoſtolis & omnibus penè Eccleſiis longo uſu recepta, ut paſſim vitiata & corrupta habenda eſt. Illud Morini Exercit. 1. cap. 1. ultrò amplectimur: *Quæramus ergo*, inquit, *divina oracula in Eccleſia; & ab Eccleſia, eaque non de alienigenarum, nedum hoſtium manibus, ſed de Eccleſiæ paſtophoriis & archivis proferamus*.

Imò nihil obſtat, quominùs quid boni & utilis ex Proteſtantium verſionibus excerpi queat: tametſi admodùm ſuſpectæ ſunt, quòd ſæpè præjudicatis ſuis opinionibus textum accommodent. Sic Hieronymus Aquilæ, Symmachi & Theodotionis verſiones ſæpè adhibet; tametſi ii hoſtes eſſent Chriſtiani nominis. Unde & Catholici ſcriptores Rabbinorum verſiones paſſim uſurpant. Ubi variæ occurrunt lectiones, & textus à verſione 70. diſſidet, intuendum illud eſt, an fortè ex negligentia ſcriptorum hæc diverſitas prodierit. Hæc demùm adhibenda eſt Critices regula, quam Ambroſiaſter in c. 5. Epiſt. ad Rom. proponit: *Hoc verum arbitror, quando & ratio, & hiſtoria, & auctoritas obſervatur*.

XIII. Ex iis quæ circa verſionem 70. moveri ſolent quæſtionibus, quæque à Vualtono proleg. 9. fuſiùs agitantur, præcipuas delibare non erit alienum. Primùm quidem Ariſtæus, Joſephus, & alii penè omnes veteres ſcribunt intra 72. dies hoc opus abſolutum fuiſſe, quod penitùs videtur incredibile. Id minimè erit incredibile, ſi antequam è patria diſcederent inter ſe conſtituerint, quo ii modo hoc opus perficerent, idque inter ſe partiti ſtatis horis, vel diebus unà convenerint, ut quæ fuerant à ſingulis elucubrata, diſcuterent. Atque hinc oriri potuit ea ſtyli diverſitas, quam Hieronymus obſervat in Pentateucho: adeò ut interdum minùs ab Hebræo, interdum magis diſſentiant.

XIV.

Digitized by Google

XIV. 2. Quæritur an 70. Interpretes ſolum Pentateuchum, an univerſam Scripturam à Judæis receptam, ut canonicam verterint. Priori ſententiæ adſtipulari videtur Hieronymus in præf. quæſt. in Geneſim, & paſſim alibi; quamquam Judæorum tantummodò refert opinionem: poſteriorem ſententiam veteres penè omnes tuentur. Et quidem mira Dei providentia, cujus ſuprà meminimus, ut hæc verſio Gentes ad Chriſti Evangelium præpararet, (unde & à Chryſoſtomo oſtium ad Chriſtum appellatur) id exigere videbatur, ut non ſolùm Libros Moſis, ſed etiam Prophetarum oracula in Græcam linguam transferrentur. Deinde, ut Maſius præfat. in Joſue argumentatur. Quæ potuiſſet cauſa Ptolemæum movere, (qui ſtudio incredibili tenebatur omnia antiquitatis monumenta comparandi, quæ litteris erant conſignata) ut Moſis leges à Pontifice poſtularet, cæteras gentis nobiliſſimæ hiſtorias admirandas, & Prophetica oracula prætermitteret? Quod autem Ariſtæus & Joſephus de lege tantùm per 70. verſa loquantur, reſponderi ſolet per Legem totam Scripturam ſæpè intelligi. Sic Joan. 15. 25. Dominus dicit: *Scriptum eſſe in Lege: quia odio habuerunt me gratis*; quod in Pſ. 24. Item Jo. 10. 34. *Nonne ſcriptum eſt in Lege veſtra: ego dixi, dii eſtis*? quod Pſal. 81. habetur. Deinde Joſepho Ariſtobulus multò antiquior opponitur, cujus Epiſt. ad Ptolemæum citatur ab Euſebio: is verò teſtatur univerſas Scripturas à 70. Interpretibus Græcè eſſe translatas. Quamquam, ſi fides illi ſit adhibenda, jam libri Legis Alexandri temporibus ex parte translati fuerant, atque integri ſub Philadelpho Græcè prodierunt. Id quidem Hieronymo perſuaſum fuit, ſolùm Pentateuchum à 70. fuiſſe translatum, ob ſtyli diverſitatem in aliis Scripturæ libris. Nam Pentateuchi translatio multò accuratior ei videtur, & ad textum propiùs accedere; ac plerumque verba aliter in Pentateucho, aliter in aliis Scripturæ libris vertuntur: omnes tamen multò ante Chriſti adventum Græcè editi ſunt. Nam iiſdem prorsùs verbis citantur ab Apoſtolis. Et quidem nihil de auctoritate hujus verſionis Græcæ decedit, ſeu temporibus 70. Seniorum facta fuerit, ſeu centum poſt annis circa Ptolemæi, qui Philometor dictus eſt, tempora, ſuſcepta fuerit, ut nonnullis placet: nam à Judæis recepta eſt & uſurpata aliquot ante Chriſtum ſæculis, eaque à Chriſto, & ab Apoſtolis ubique citatur, atque ab univerſa approbata eſt Eccleſia.

XV. At, inquiunt, quæ nunc habetur verſio, non ea eſt cujus Philo, & alii veteres mentionem faciunt: nam ſeptuaginta Senes ad verbum omnia tranſtuliſſe docent; cùm ea, quæ nunc habetur translatio, ab Hebræo multùm diſcrepet.

Reſp. lxx. Interpretes non verba verbis, ſed ſententias ſententiis ſæpiùs reddidiſſe; neque aliud quidquam à Philone inſinuatur. Unde Hieronymus in L. de optimo genere interpretandi: *In iis*, inquit, *quæ addita ſunt, non verba conſideranda, ſed ſenſus, ad quem* lxx. *de ſuo nihil addiderunt, licet verba quædam, quæ in Hebræo non ſunt, adjunxerint*. Itaque non aliud voluit Philo, niſi Interpretes ita vertiſſe, ut rebus ſignificatis verba optimè congruerent, non ut omnia Hebræa Græcis quaſi numeratò reſponderent: unde Philo ipſe hanc verſionem ubique ſequitur; qui etiam ſuo more hyperbolicè loqui potuit.

XVI. Reſtat quæſtio maximi momenti, an quæ extat verſio, genuina ſit & ſincera 70. Interpretum, quæ ſcilicet apud Judæos ante Chriſtum, quæque ab Apoſtolis & Eccleſia Chriſtiana fuit uſurpata.

Reſp. rem ita eſſe; quod præter cæteros multis probat argumentis Vvaltonus proleg. 9. Hæc autem magna ex parte jam attigimus. Primùm ex teſtimonio Judæorum, apud quos publicè in Synagogis, & privatim à pleriſque recepta fuit tribus ferè ſæculis ante Chriſtum natum. Eamdem verò eſſe cum noſtra hodierna, eamque à primis Chriſtianis ad noſtra uſque tempora continuata annorum ſerie perductam oſtendimus. Idque ex Judæis magni nominis Philone & Joſepho manifeſtum eſt, qui Scripturæ teſtimonia juxta hodiernam verſionem ubique ferè proferunt. Hoc videre eſt in L. Allegor. Philonis, ubi loca citata cum hodierna verſione Græca conveniunt, ſi fortè ab Hebræo diſſident.

2. Id probatum jam à nobis fuit ex locis Teſtamenti, quæ à Chriſto & ab Apoſtolis citantur juxta hodiernam verſionem, raro juxta Hebræum. Profert quidem Hieronymus quinque loca ab Apoſtolis citata, quæ in verſione 70. non extant, quæque in Hebræo inveniuntur. Reſpondet Vvaltonus, tria ex iis locis, nempè 2. 4. 5. neque in Græco, neque in Hebræo reperiri: in primo, *Ex Ægypto vocavi filium meum*, cùm legerint 70. *Filios meos*,

unius

unius tantùm litteræ eſſe differentiam : in tertio ex cap. 12. Zachariæ, *Videbunt quem confixerunt*, Græcam 70. variare lectionem, cùm alii codices habeant *ſaltaverunt*, alii *confixerunt*, ut in eum locum Zachariæ annotavit Flaminius Nobilius.

3. Poſt Apoſtolorum tempora, Eccleſia Chriſtiana hac uſa eſt verſione, uti ſuperiùs probatum fuit. Eamdem fuiſſe cum noſtra, unicuique conſtabit, qui 70. editionem, quæque ex ea expreſſæ ſunt, Romanam ſcilicet è vetuſtiſſimo codice Vaticano, Venetam Aldi Manutii, Pariſienſem Doctiſs. Morini cura, & Anglicanam è codice Alexandrino decerptam, cum veterum Scriptis contulerit. Patrum Commentarii in omnes ferè libros Veteris Teſtamenti extant, qui cum hodierno Græco penè ubique conſentiunt. Imò qui ab iis citantur textus ab Ignatio, Juſtino, Irenæo, & à Clemente Romano Petri & Pauli diſcipulo, rarò ab eadem verſione diſcrepant. Mitto alias probationes ex antiquis MSS. & ex uſu Eccleſiæ Græcæ numquam interrupto ductas, quæ aliam verſionem jam ab initio naſcentis Eccleſiæ non agnovit. Nam quæ jam allatæ ſunt, invictæ prorſùs videri debent ab iis omnibus, qui anticipatæ opinionis præjudicio non laborant.

XVII. Opponunt hodiernam verſionem Græcam innumeris in locis à textu Hebræo diſcrepare. Jam reſponſum fuit, in rebus tantùm parvi momenti, non in iis quæ ad fidem, aut mores ſpectant, diſſidere. 2. Interpretes 70. magis ad ſenſum quàm ad verba plerumque textum vertiſſe diximus, quædam addendo explicationis gratia, ac ſenſu non mutato verba aliquando mutarunt, adeò ut rebus verba congruant. 3. Vox Hebræa ſæpè varios habet ſignificatus, quorum unum ſecuti ſunt Rabbini, alium 70. 4. Diſcrepantiæ complures ortæ ſunt exſcribarum incuria & feſtinatione, vel ex temeritate quorumdam, qui ſpecie correctionis textum corruperunt; potuerunt etiam interpretes interdum labi. Deinde in codicibus Hebræis erant variæ lectiones ex defectu punctorum.; voces quædam & ſententiæ erant ambiguæ; litterarum quoque mutatio & tranſpoſitio nonnihil diſcriminis in libris ſacris ut in profanis afferre potuit. Quin etiam notæ è margine in textum nonnumquam tranſlatæ varias efficiunt lectiones. Interdum loca à Patribus citata ab hodierna verſione diſſident, quòd Patres magis ad ſenſum quàm ad verba reſpicerent, & memoriter ſæpè referrent verba, aut fortè in vitiatos codices inciderint, idque in rebus non magni momenti.

Plura non addo: ex his enim facilè colligitur, magnam ſemper in Eccleſia extitiſse hujus verſionis auctoritatem, quæ dici ſolet οἱ ό, ſeu 70. cùm ſit antiquiſſima; atque ut nævos aliquos contraxerit, quòd ſæpiùs exſcripta fuerit, id utique citra continuata miracula vitari non potuit: hanc Apoſtoli in ſcriptis ſuis conſecrarunt; per illam Gentiles formati in fide & enutriti fuerunt: Eccleſia Græca & Latina per ſexcentos annos hanc ut Vulgatam habuit.

CAPUT II.

De aliis verſionibus Græcis.

I. SEptuaginta Interpretum verſionem apud Judæos & Chriſtianos ſolam fuiſſe authenticam ante Adriani Imperatoris tempora jam diximus. Tum verò ab Aquila alia ex Hebræo verſio ſuſcepta fuit. Quin 70. verſionem à Judæis corruptam fuiſſe in odium Chriſtianorum, ipſis Judæis exprobrat Juſtinus Martyr. Hinc multæ prodierunt Hebraici textus tranſlationes à Judæis, aut à Semi-Judæis factæ, quarum prima fuit ipſius Aquilæ, eaque apud Judæos magnam habuit auctoritatem. Is proſelytus erat è Ponti provincia, ut probabile eſt, Akibæ diſcipulus. Secundam verſionem aggreſſus eſt Theodotion Ebionita editioni 70. non multùm diſſentaneam. Hæc ſub initium Imperii Commodi circa annum 180. prodiit. Quarto poſt anno Symmachus Cappadox aliam elaboravit. Has omnes verſiones Origenes in varias columnas digeſſit, quas Hexapla vocitavit. Textus Hebræus Hebraicis & Græcis litteris exaratus in duabus primis deſcriptus fuit columnis. Huic proxima erat Aquilæ verſio, tum 70. tranſlatio, quam Theodotionis, tum Symmachi, verſiones ex ordine excipiebant: 70. interpretatio, ut aliarum norma, medium tenebat locum. Illud veriſimile eſt Origenem ex Alexandrina Bibliotheca Ptolemæi verſionem 70. deſcripſiſſe. Unde hæc editio à veteribus ut puta & ſincera ſemper habita eſt. Bibliotheca quidem Alexandrina in priori bello Alexandrino Julii Cæſaris magna ex parte, non tamen penitùs abſumpta eſt, eamque inſtauraverat Cleopatra: locus Biblio-

bliothecæ erat Serapidis templum. Tertul. Apoc. cap. 18. & Chryſoſt. orat. contra Judaizantes, Tom. 6. affirmant auctographon editionis Græcæ ſuis temporibus in Serapio fuiſſe; ſaltem optima exemplaria in ea Bibliotheca cùm Hebraica, tum Græca extitiſſe, valdè probabile eſt, quæ Origenes ſumma diligentia inter ſe contulit, ut ipſe teſtatur in Epiſt. ad Julium Africanum, & tractatu 8. in Matthæum.

II. Hoc ordine diſpoſitas verſiones circa annum 213. in lucem edidit Origenes anno tertio Caracallæ. Aſteriſcis, ſeu ſtellulis, & obelis, ſive lineis tranſverſis uſus eſt. Si quid erat in 70. quod Theodotioni deeſſet, ſtellula adjecta deſignabat; ſi quid abundabat, obelo, ſeu veru notabatur: verſioni 70. ut communi & receptæ præcipuus habebatur honos. Sed cùm perſuaſum eſſet Origeni ſeptuaginta interpretum editionem accuratiſſimam eſſe, hanc medio loco poſuit, ut ad eam cæteræ utrimque diſpoſitæ expenderentur: ita Epiphanius Lib. de ponderibus & menſuris. Nec ea fuit mens Origenis, ut 70. editionem emendaret, ſed tantùm ut Judæorum calumnias repelleret. Nam ſi quid erat in verſionibus diſcriminis, ſtatim apparebat, ut ipſe in Epiſt. ad Julium Africanum docet: *Exercemus etiam nos, ne ignoremus Scripturas, quæ apud illos habentur, ut ſi quando cum Judæis diſſeramus, proferamus ipſis ea quæ extant in exemplaribus illorum, utque iis utamur quæ apud ipſos habentur, etſi in noſtris ſacris non extent libris.* Idque Hieronymus in Epiſtola ad Auguſtinum teſtatur, non id fuiſſe Origeni propoſitum, ut 70. verſionem ad textum Hebraicum exigeret, & emendaret. Hoc ipſum Rufinus L. 2. adversùs Hieron. affirmat: *Nec unum locum ex Scripturis divinis de Hebræis invenio translatum: Judæi frequenter, ſi diſputatio accidiſſet, vel immutata eſſe aliqua, vel deeſſe, vel abundare in noſtris Scripturis mentiebantur.* Ex Aquilæ verſione nihil voluit depromere, quæ Hebræum textum magis exprimebat; ſed ex Theodotione, qui propiùs ad 70. accedebat, ut ipſe teſtatur Origenes in Epiſtola ad Julium Africanum: *Quæ extant apud ſeptuaginta, & Theodotionem, ſunt inter ſe convenientia.* Unde & Hieronymus loco mox citato: *In editione ſeptuaginta, Theodotionis editionem miſcuit aſteriſcis, ſcilicet deſignans quæ minus fuerant.*

III. Ex quibus viri docti colligunt, Origenem textus Hebraici, quem fortè à Judæis non mediocriter corruptum exiſtimabat, non ita magnam habuiſſe rationem; editionem verò 70. omnibus aliis antepoſuiſſe, uti apertè declarat in ea quam citavimus Epiſtola: *Caveas igitur talia aſpernari exemplaria, quæ in Eccleſiis circumferuntur, & fratribus legem dare tum rejiciendi ſacros libros, qui apud illos ſunt, tum Judæis blandiendi & ſuadendi, ut nobis tradant libros puros, & nullum figmentum habentes.* Neque obelos adhibuit, ut quædam ex 70. editione delenda exiſtimaret, aut aſteriſcos, ut addenda eſſent 70. verſioni, quæ erant in Hebræo; ſed ut illa quæcumque eſſent, omnibus innoteſcerent, quemadmodum eodem in loco ipſe declarat.

IV. Petavius ex Epiphanio, Origenis Tetrapla, Hexapla, & Octapla ſic digeſta exhibet.

TETRAPLA,

Aquila, Symmachus, Septuaginta, Theodotio.

HEXAPLA,

Hebraica litteris Hebraicis.
Hebraica litteris Græcis.
Aquila, Symmachus, Septuaginta, Theodotio.

OCTAPLA,

Hebraica litteris Hebraicis.
Hebraica litteris Græcis.
Aquila, Symmachus, Septuaginta, Theodotio.
Quinta editio Nicopoli inventa ignoti auctoris.
Sexta editio, ſeu Hiericuntina.

Quælibet columna, ſeu pagina unam editionem continebat, ex Ruffino. Prima columna Hebraica dicta ab eo fuit Fundamentum.

V. Anteqnam Origenes Hexapla ederet, in quibus textus Hebræus erat deſcriptus, vix ulla deſignari poteſt Eccleſia, quæ textum Hebræum conſervatit. Chriſtiani omnes 70. verſione utebantur. Sic Juſtini ætate Judæi (ſaltem Helleniſtę) in Synagogis Scripturas non Hebraicè, ſed Græcè legebant, ſeu 70. ſeu Aquilæ translationem adhiberent. Cùm Davidis, Iſaiæ, & Malachiæ vaticinia protuliſſet Juſtinus ex verſione 70. mox ſubjicit: *In veſtris repoſita ſunt litteris, imò in noſtris potiùs quàm in veſtris.*

Digitized by Google

ſtris . Nos illis credimus; vos autem dum legitis, ſenſum non aſſequimini. Sic in Apologia, cùm de translatione 70. verba feciſſet, ſub Ptolemæo ſuſcepta: *Hoc*, inquit, *ſic facto, libri uſque nunc permanſerunt apud Ægyptios, & ſunt ubique terrarum apud Judæos, qui eos legentes non intelligunt*. Ab Antiochi enim Illuſtris temporibus linguæ Hebraicæ uſus omninò deſierat, niſi apud eruditos; Syriaca & Græca lingua in Judæa erant uſitatæ. Poſt excidium Jeroſolymæ Syriaca penitùs exolevit: verſionem 70. tantummodò profert Juſtinus adversùs Tryphonem. Tertullianus, Cyprianus, Origenes & alii contra Judæos ubique ferè Scripturas ex translatione 70. citant.

VI. Itaque Judæi Helleniſtæ, quique in Romano imperio diſperſi erant, Scripturas ex verſione 70. publicè legebant. In ea ſunt opinione viri docti, Judæos ineunte ſexto ſæculo Hebræum textum ante verſionem 70. aut Aquilæ in Synagogis Palæſtinæ legere cœpiſſe: cùm autem inter Judæos Galilææ, & alios qui in Palæſtina erant, ea de re orta eſſet contentio, atque illi Scripturam Hebraicè legi vellent, reliqui primùm Hebraicè, tum Græcè recitari oportere pertenderent, Juſtinianus in Novella 146. ita pronuntiavit: *Nos igitur his auditis potiores judicavimus eos, qui Græcam quoque verſionem in librorum ſacrorum lectione volunt aſſumere*. Ante hanc conſtitutionem negat vir perdoctus ullo poſſe probari monumento Hebraicum textum à nemine intellectum publicè lectum in Synagogis fuiſſe. Alii aliter ſentiunt, nempè jam ab Eſdræ temporibus & deinceps ſacros libros primùm Hebraicè lectos, tum Syriacè, aut Græcè in diverſis regionibus expoſitos.

VII. Ineunte ſexto ſæculo R. Juda Accados *Miſcnam*, ſeu ipſum Thalmudis textum Hebraicè compoſuit; tum Hebræi Tiberiadis verſionem 70. prohibuerunt, ut textui Hebraico, qualis tum erat, majorem auctoritatem tribuerent. Juſtiniani conſtitutio ad finem uſque ſeptimi ſæculi vim habuit; ex eo tempore textum tantummodò Hebræum in Synagogis legunt.

Et quidem cùm Apoſtoli ubique ferè 70. verſione utantur, nulli dubium eſſe poteſt in publicis cœtibus ſaltem Helleniſtarum eam legi ſolitam: non enim eſt veriſimile, alia ratione ab iis proferri Scripturas, niſi ea ipſa qua in Eccleſiis legebantur lingua: alioqui magna hinc orta eſſet confuſio. Hinc Origenes in cap. 15. ad Rom. *Sciendum eſt*, inquit, *quòd in omnibus penè Apoſtolus editionem ſeptuaginta tenet*. Hieronymus quoque cùm alibi, tum in quæſtionibus Hebraicis in Geneſim idem teſtatur: *Hoc autem generaliter obſervandum eſt, quòd ubicumque ſancti Apoſtoli, aut Apoſtolici viri loquuntur ad populos, his plerumque teſtimoniis abutuntur*, ſeu utuntur, *quæ jam fuerant in Gentibus divulgata*. Cyrillus Jeroſolymitanus nuſquam docet textum Hebræum in illa Eccleſia fuiſſe uſurpatum, ſed juxta 70. translationem: *Has tantùm*, inquit, *meditare Scripturas, quas in Eccleſiis confidenter legimus. Multè prudentiores te & religioſiores fuerunt Apoſtoli, & primi Epiſcopi veritatis duces, qui nobis eas tradiderunt: non tranſgrediaris ejus terminos*.

VIII. Apoſtoli Petrus & Paulus eas Scripturas Romanæ Eccleſiæ tradiderunt, quibus ipſi utebantur. Lucas, qui teſte Hieronymo Acta Apoſtolorum Romæ conſcripſit, eaſdem adhibuit, quas Apoſtoli fidelibus tradiderant. Clemens Romanus eadem 70. verſione utitur. Juſtinus Martyr natione Samaritanus numquam citat textum Hebræum, aut Samaritanorum, ſed 70. translationem. Hinc Aug. L. 15. de civ. c. 14. *Septuaginta Interpretes in plurimis quæ diverſa diverſè videntur, ex Hebræis codicibus emendare auſus eſt nemo*. Quædam inſeruit Origenes ex translatione Theodotionis deſumpta; ſed ea ſunt perparvi momenti, & aſteriſcis fuerunt notata.

Hieronymus in Epiſt. ad Chromatium tres fuiſſe 70. editiones docet. Quæ Pamphyli Martyris & Euſebii nomine vulgata eſt, hæc ſola cum Theodotionis verſione permiſta fuit, aſteriſcis & obelis notata. Quæ fuit in uſu ab urbe Conſtantinopoli Antiochiam uſque, à S. Luciano Martyre emendata his notis caruit, uti & tertia Heſychii, quæ in Ægypto legebatur. Hexapla Origenis in quibuſdam Bibliothecis ad eruditionem tantummodò ſervabantur. Eccleſiæ Occidentales verſione 70. in Latinam linguam converſa utebantur. Quæ à Semi-Judæis factæ ſunt, ut multis Scripturæ locis illuſtrandis utiles habitæ ſunt, ferè ut apud nos Biblia polyglotta. Publicus Eccleſiæ uſus auctoritatem tribuit editioni 70. & vulgatæ Latinæ.

Editio Euſebii & Pamphili Martyris ipſa fuit verſio 70. ab Origene edita, & à mendis quæ irrepſerant, expurgata, teſte Hier. Præfat. 1. in Paralip. cùm Hexapla non niſi magnis ſumptibus deſcribi poſſent.

De Luciani Martyris & Heſychii editione idem ſentiendum: nam veterem & commu-

nem

nem 70. editionem tantummodò recenſuerunt, non novam cuderunt. Ex antiquis MSS. aliquot prodierunt editiones verſionis 70. Prima quidem fuit Complutenſis anno 1515. ſtudio & ſumptibus Cardinalis Ximenes; quæque polyglottis cùm Philippi II. anno 1571. tum Pariſienſi inſerta fuit. Secunda Aldi Manutii anno 1518. typis mandata Venetiis. Tertia eſt Romana è vetuſtiſſimo codice Bibliothecæ Vaticanæ Græcis typis excuſa cum Scholis anno 1587. Flam. Nobilius anno proximè inſequenti Latinam verſionem ex variis veterum locis collectam edidit in lucem. Anno 1628. J. Morinus vir impensè doctus Congregationis Oratorii presbyter 70. verſionem cùm Græcè, tum Latinè, unà cum notis Nobilii publici juris fecit: Hæc genuina & 70. verſioni magis conſentanea videtur.

CAPUT III.

De verſione Syriaca, & Chaldaica paraphraſi.

I. SEcutæ ſunt duæ verſiones Syriacæ, quarum prior ad Hebræum textum penitùs eſt elaborata, hanc ſimplicem vocant, altera ad 70. interpretationem contexta fuit; Syros Orientales priori, utraque uti Occidentales teſtatur Abulpharagius in Dynaſt. Verſio Syriaca in polyglottis tum Gallica, tum Anglicana edita ad Hebræum textum exacta fuit, atque ad 70. verſionem pleriſque in locis reformata. Quæ Chriſti temporibus erat in uſu Syriaca lingua, in multis diſcrepat ab ea quæ nunc eo donatur nomine, quæque in Syria erat uſurpata, antequam Omarus tertius è Calyphis has regiones invaſiſſet. Hæc in varias diviſa eſt dialectos: Neſtoriani qui Babylone, & in Indiis ſunt diſperſi, libros Syriacè ſcriptos nitidiores habent, quàm Jacobitæ & Maronitæ, qui Patriarchæ Antiocheno ſubditi erant. Pleriſque vocabulis Græcis horum lingua permiſta eſt, ob magnum cum Græcis commercium; ab his Syri magnam rerum partem, quæ ad religionem pertinent, mutuati ſunt; puncta quoque vocalia excogitarunt Syri, ut lectio certa eſſet & determinata.

II. Neque hoc loco excutiendum puto, quando lingua Hebraica in uſu eſſe deſierit apud Judæos, & lingua Chaldaica, aut Syriaca vulgaris eſſe cœperit. An ſtatim poſt reditum è captivitate, an ex utraque lingua alia, ut fieri ſolet, permiſta prodierit; an lingua Hebraica Eſdræ temporibus à plebe non ampliùs intelligi potuit, ut videtur Rabbinis, adeò ut ſinguli verſus cùm Hebraicè legerentur, ſtatim ab Interprete exponerentur. An potiùs tres poſtremi prophetæ, Eſdras ipſe, Nehemias, & Auctor libri Eſther lingua nondum planè exoleta, aut plebi prorsùs ignota, ea ſcripſerunt, quæ populus intelligeret.

III. Quod ſpectat ad paraphraſes Chaldaicas, nihil ferè certi de earum origine ſtatui poteſt. Illud obſervat Simonius, Syriacas quaſdam verſiones à Syris elaboratas, tamquam paraphraſes Chaldaicas prodiiſſe, eaſque à Judæis multis in locis mutatas; nec Syros à Judæis, ſed Judæos à Syris eas eſſe mutuatos.

Judæi paraphraſes Chaldaicas *Targum* תרגום, vocant: vox Chaldaica interpretationem & paraphraſim ſignificat, quæ ſenſum ex una lingua in aliam magis, quàm verbum de verbo exprimit. Pentateuchi paraphraſis auctorem habet *Onkelos*. Sic paraphraſes in Prophetas Jonathan tribuunt: de earum antiquitate ex ſtyli puritate judicatur; de reliquis non magna Judæis eſt adhibenda fides. Harum nullam mentionem facit Hieroymus, adeò ut vel nullæ tum fuerint ejuſmodi Chaldaicæ paraphraſes, vel in unum corpus redactæ nondum eſſent Hieronymi temporibus. Hoc habent commodi hæ paraphraſes, quòd textus Hebraici, cui concinunt, ſinceritatem probent, & voces ambiguas ad certam ſignificationem determinent, loca denique difficiliora textus explanent: ſæpè tamen ſenſum litteralem deſerunt, ut moralem inſinuent.

Syri cùm Jacobitæ tum Neſtoriani lingua Syriaca ſacros legebant libros: ſed ubi lingua Arabica poſt Sarracenorum incurſionem his in locis obtinuit, Scripturæ è Syriaca in Arabicam linguam ſunt converſæ, & Syriaca ab eruditis tantummodò intellecta. Unde verſiones Arabicæ non ſunt admodùm antiquæ, eæque adeò non magnæ ſunt utilitatis: præterquam illæ mendis ſcatent. Eadem iis inſunt vitia quæ Syris, & alia quàm plurima, eæque magna ex parte paraphraſes magis quàm verſiones dici debent; magna eſt earum in commutandis propriis nominibus licentia.

IV. Poſt

IV. Poſt captivitatem Babylonicam Judæi Chaldaicè loqui cœperunt, ſic tamen ut Hebræa cum Chaldaica miſceretur. Qui in Babylonica degebant regione, Chaldaicè loquebantur, & purius, quàm qui in Palæſtina, & in finitimis provinciis. Tres in lingua Chaldaica dialectos principes diſtinguit Thomaſſinus in ſecunda parte præfationis identidem laudatæ. Prima erat Babylonia, eaque puta Chaldaica, qua utebantur Aulici & Primates, qualis nunc extat in libris Danielis & Eſdræ. Secunda erat Jeroſolymitana, Judæis poſt captivitatem uſitata, quæ cum Hebraica erat permiſta, eamque Judæi diutiùs retinuerunt. Quoſdam memorat Nehemias, qui ex alienigenis mulieribus genuerant filios, quique ex media parte loquebantur Azoticè, & neſciebant loqui Judaicè, *& loquebantur juxta linguam populi*, ſecundùm diverſa ex Hebræo corrupta idiomata. Azotii quippe & alii Philiſthæi Phœnicia lingua loquebantur; ſed Syriaca Antiochiæ apud Maronitas, & aliis in locis Syriæ erat uſurpata. Linguam Chaldaicam ab Hebraica ferè ſola dialecto differre multis perſuaſum eſt: tametſi utraque habet pleraque vocabula ſibi propria, atque in iis verborum & nominum inflexio non eadem eſt. Unde Gen. 31. 47. eumdem locum Laban Syrus appellavit Chaldaicè *acervum teſtimonii*, Jacob *acervum teſtis*. Jer. 5. minatur Deus ſe adducturum contra Judæos gentem, cujus linguam non intelligerent. Id ipſum ex L. 4. Reg. c. 18. 26. & ex Danielis cap. 1. colligitur. Philo quidem Hebraicam linguam Chaldaicam vocat, dum ait 70. Interpretes Scripturam è Chaldaico ſermone in Græcum tranſtuliſſe. Verùm ut optimè reſpondet Bellarminus L. 2. de verbo Dei c. 6. ſic locutus eſt Philo, *eò quòd ea linguæ ſint affines, & notior tunc eſſet Chaldæa propter Imperium Aſſyriorum, quàm Hebræa.*

V. Chaldaica poſteà dicta quoque fuit Syriaca, Aramæa, Aſſyriaca, atque illius veſtigia in toto penè Oriente manent. In Scripturis ſæpè verba Hebraica Chaldaicè formantur, & vice verſa.

Hinc prodierunt paraphraſes Chaldaicæ, de quibus diximus. Harum originem Judæi repetunt ex captivitate Babylonica, cùm Hebræi poſt longam ſervitutem propriæ linguæ obliti Chaldaicam ediſcere coacti ſunt. Seniores quidem, Sacerdotes, & Scribæ Hebraicam linguam tenebant; ſed magna pars plebis, cui erat conſulendum, jam penè oblita fuerat linguæ patriæ; cùm legerentur Scripturæ, explicationes, ſeu *Targumin*, inductæ ſunt. Id verò probant ex c. 8. L. 2. Eſdræ, de quo jam diximus. Diverſæ paraphraſes à diverſis ſcriptæ ſunt, ex quibus duæ tantùm ſuperſunt, magnæ apud Judæos, & paris ferè cum textu Hebræo auctoritatis, Onkeli nimirùm & Jonathan, qui circa tempora Herodis, ut vulgò creditum eſt, vixerunt. Onkeli Targum primas deferunt, quòd ſtylus ſit ſimplicior, & magis litteralis, iſque ad puritatem Danielis & Eſdræ propiùs accedat. Jonathan in Prophetas, excepto Daniele, Targum conſcripſit.

VI. Hæ paraphraſes textus Hebraici integritatem confirmant, idque maximè cùm verſionibus antiquis concinunt: multis quoque in locis Chriſtianæ Religionis dogmata ſtabiliunt. Sic Deut. 32. 39. Jonathan dicit: *Quando manifeſtabitur Verbum Domini, ut redimat populum ſuum.* Celebre illud vaticinium Gen. 49. 10. *Donec veniat Siloh*, reddunt, *Donec veniat Meſſiah.* Cùm hæc relegerem, prodiit nova expoſitio illius Prophetiæ Jacob in diariis Trevolii hujus anni 1705. à P. Tournemine tradita, quæ cum Vulgata & textu Hebraico videtur omninò conſentire.

Non auferetur Sceptrum; vox eadem virgam paſtoralem etiam ſignificat. *De Juda*, è tribu Juda; vel regnum Dei, ſeu regimen Theocraticum apud Judæos non deficiet. *Et dux de femore ejus*, ſeu de femoribus, de familia Judæ; *dux*, ſeu Legiſlator. *Donec veniat, qui mittendus eſt*; Hebr. *Siloh*, Meſſias nimirùm, quem ex variis ſignis deſignat, 1. ex tempore adventus, antequam tribus Juda è terra ſancta ejiciatur, & inſtar aliarum tribuum diſſipetur: *Ipſe erit expectatio Gentium*: Nationes omnes in unam adducet Eccleſiam. Quo quidem ſigno admodùm memorabili ab omni alio homine dignoſcetur. Hujus populus eſt Juda, huic *promiſſiones ſunt reſervatæ*; naſcetur è Virgine, pacem hominibus, & felicitatem afferet. *Ligans ad vineam pullum ſuum*: Promiſſiones factas adimplebit.

In captivitate Babylonica plebs ipſa in Judæa perſtitit: ſed ſub Adriano Imperatore Judæi omnes expulſi ſunt è patria ſua, ac tribus Juda cum aliis tribubus ita confuſa eſt, ut ipſis fatentibus dignoſci ampliùs non poſſit. Magno Meſſiæ conſtabit ſalus hominum: *Lavabit in vino ſtolam ſuam. In aſina & pullo ejus*; his utetur, cùm triumphans intrabit Jeroſolymam.

Juxta hanc expoſitionem nihil neceſſe eſt ſeriem Regum Judæ non interruptam perſequi, aut probare tribum Judam ſemper ſui juris

ris fuiſſe, & peculiarem populum ad Chriſti uſque adventum. Reliqua videri poſſunt loco citato, ubi Prophetiæ Zachariæ c. 9. & 11. pulchrè exponuntur; ſed ad inſtitutum noſtrum redeamus. Iſaiæ 7. 14. textum, *Ecce virgo concipiet*, non depravat Jonathan, ut poſteriores Rabbini. Sic Iſaiæ 9. vaticinium illud Meſſiæ applicat Jonathan: *Vocabitur nomen ejus admirabilis, conſiliarius, & vir permanens in ſæculum Meſſias*. In locis obſcuris, & in vocabulis inuſitatis multùm lucis afferunt, ut in ritibus & conſuetudinibus.

Chaldaica ſeu Aramæa eadem fuit olim cum Syriaca: hinc Dan. 2. 4. Chaldæi dicuntur Regem allocuti Aramicè, ſeu Syriacè. Judæi poſt captivitatem reduces linguam, ut diximus, ex Hebræa & Chaldaica permiſtam intulerunt, quæ eſt Syriaca Jeroſolymitana: ſed Antiochena parùm à Chaldaica diſſidebat, in vocum tantummodò terminatione, & flexione. Quæ Antiochiæ & in vicinis regionibus erat uſitata, propriè Syriaca dicitur, & verſiones Scripturæ apud Chriſtianos Antiochenos Syriacę vocitantur.

VII. Utrùm Syriaca verſio eadem ſit lingua, quæ Chriſto Domino Salvatori fuit vernacula, inter doctos controvertitur. Grotius in Matth. 27. 46. & Marc. 15. 34. de verbis à Chriſto in cruce pronuntiatis: *Et hinc*, inquit, *aliunde colligitur, Chriſtum neque veteri uſum Hebræorum ſermone, neque Syriaco, ſed mixta dialecto Antiochena, quæ Syriacæ nomen propriè obtinet, & in qua ſcripta eſt verſio Syriaca*. Ut Judæi ſuas habent paraphraſes Chaldaicas, ſic Chriſtiani ſuas quoque habent verſiones Syriacas. Antiqua, ut diximus, ſimplex & ſine fuco Hebræum veteris, & Græcum novi Teſtamenti textum ubique ferè ſequitur. Illa quidem cum Hebræo conſentit, etiam ubi, aliæ verſiones ab eo diſſentiunt. Atque hinc probant nonnulli textus Hebraici integritatem: etſi fortè cùm factæ ſunt verſiones lxx. & Targum, auctores verſionum alter in codicibus ſuis legerint.

Quando ab Hebræo diſſentit Syrus, cum aliis ferè verſionibus convenit; linguam Hebraicam magis emphaticè exprimit, quòd ad eam propiùs accedat. Novi Teſtamenti textus Syriacum omninò ſapit. Nam ſacri Auctores Syriacè conceperunt, quæ Græcè ſcripſerunt: ita Vualtonus proleg. 13. Jam à primis Eccleſię temporibus earum regionum incolæ Chriſtiani utrumque Teſtamentum in ſuam linguam verterant, cùm ii populi Græcè neſcirent. Idque eſt veriſimillimum, primam verſionem ad lxx. editionem exactam fuiſſe. Maronitæ integra veteris Teſtamenti translatione ex textu Hebraico utuntur. Hanc publici juris fecit Gabriel Sionita, eaque in Polyglottis Pariſienſibus fuit edita. Interdum ea cum textu Samaritano & editione 70. magis quàm cum textu Hebræo conſentit: ſæpè Hebraici textus ſenſum meliùs exprimit.

VIII. De Arabica verſione nihil eſt cauſæ, cur plura ſubjiciamus: atque ut ea lingua ſit vetuſtiſſima, (ſiquidem ea gens cum aliis nullo ferè commercio juncta fuit) multis tamen ſæculis intra Arabiæ fines delituit: ſed poſt annum à Chriſto nato 600. unà cum Religione & Imperio, Mahumetis longè latèque fuſa eſt, & magnam orbis partem invaſit. Primus inter Judæos R. Saadias circa annum 900. vetus Teſtamentum Arabicè ex Hebræo vertit. Is erat ſcholæ Babylonicæ rector. Hujus verſionis Pentateuchus tantummodò typis mandatus eſt: verſiones variæ à Chriſtianis deinceps factæ ſunt.

CAPUT IX.

De Latinis verſionibus, ac de Vulgata imprimis.

I. JAm à primis Eccleſiæ ſæculis in Occidente ſacri codices in Latinam linguam ſunt converſi: atque illud valdè probabile eſt unam fuiſſe omnibus penè Occidentis Eccleſiis communem verſionem, quam *Italam* vocat Auguſtinus, Hieronymus *Vulgatam*, Gregorius *Veterem*. Pſalmi adhuc leguntur ex illa communi verſione, qua utitur Auguſtinus. Hanc emendavit Hieronymus, & ad Græcam quæ in Hexaplis erat ſincera, caſtigavit. Multi adhuc in Bibliothecis extant codices antiquæ illius tranſlationis.

Hieronymus quidem, ut diximus, ex Hebræo verſionem aggreſſus eſt, non ut publicè legeretur in Eccleſia veteris editionis loco, ſed ut Chriſtianos adversùs Judæorum calumnias ea ratione muniret, & privatorum eruditioni conſuleret. Huic novæ tranſlationi undique ferè initio reclamatum eſt: ſed ea tamen paulatim obtinuit, & in publicum Eccleſiæ uſum recepta eſt. Hanc S. Leo identidem uſurpat, & S. Gregorius multùm ei tribuit auctoritatis; pleraque enim menda, quæ in veterem editionem irrepſerant, emendata continet, quæ ut magni momenti non fue-

fuerint, nonnihil tamen codices ſacros vitiabant.

II. Quæ *Vulgata* dicitur, partim ex antiqua verſione ab Hieronymo emendata, partim ex ejus verſione nova majori ex parte coaluit, eaque ab Hebræo textu, qualem nunc habemus, ſæpè diſcrepat. Nonnulla ex Aquilæ, Theodotionis & Symmachi editionibus ſunt deſumpta.

De Hieronymo loquens Caſſiodorus libro de inſtitutione divinarum Scripturarum hæc habet cap. 21. *Qui nobis in translatione divinæ Scripturæ textum præſtitit, ut ad Hebræum fontem penè non egeamus accedere*. Qui Latinam verſionem ex Hebræis, quæ extat inter Hieronymi opera, cum Vulgata contulerit, unam cum altera penè ubique convenire deprehendet, & eumdem habere auctorem. Deinde Vulgata non ex 70. verſione, ſed ex Hebræo eſt expreſſa: nemo autem è Latinis poſt Hieronymum uſque ad Pagninum Scripturas ex Hebræo in Latinum tranſtulit. Pleraque ex iis quæ Hieronymus in verſione 70. deeſſe ſcripſit, hæc in Vulgata ſupplentur ex Hebræo. Jam utique in Eccleſia Latina ea translatio uſurpari cœperat, ac brevì poſt tempore ubique recepta eſt. Antiqua enim verſio ex 70. editione profecta ſuis non vacabat nævis. Sed Eccleſia quæ Religionem illæſam conſervat, verſiones ipſas ad hanc veritatem refert, non ad ſolam Interpretum diligentiam. Antiqua verſio Latina ex 70. editione ſic ducta fuit, ut verbum ex verbo redderet: Vulgata, quæ Hieronymum majore ex parte habet auctorem, ad textum Hebræum penè univerſa fuit expreſſa. Hæc etiam veteri fuit antepoſita, quòd plana eſſet & accurata magis. Non adeò verbis eſt illigata, ſed ſenſum ipſum magis exprimit quàm vetus Latina.

Hæc ab annis mille in Eccleſia Latina obtinuit, ac ſola è Latinis verſionibus à Concilio Tridentino ut authentica fuit declarata: non quòd alias verſiones, aut Græcam 70. aut Syriacam rejecerit, ſed inter Latinas hanc unam agnovit, quæ in diſputationibus Theologicis, in concionibus publicis citari debeat ut inſtrumentum fide dignum, quodque in rebus quæ ad ſubſtantiam Religionis pertinent, non fallit, ſed ſuo archetypo aptè convenit. Idque, ut aliàs innuimus, adversùs Novatores ſapienter decretum, qui novas quotidie verſiones cudebant. Sic antiqua verſio ab iis erroribus, qui Religionem, aut mores lædunt, immunis erat, eaque fuit authentica: non enim neceſſe eſt unicam eſſe verſionem, quæ ejuſmodi errorum ſit expers. Hinc Cardinalis Palavicinus, cùm hoc argumentum L. 6. cap. 17. pertractat, id ſapienter advertit antiquam verſionem ea ratione authenticam fuiſſe, etiamſi quoad ſenſum ipſum in multis ab originali textu diſſentiret: ad hoc enim Scriptura fuit hominibus data, ut eos erudiret in iis quæ ad religionem & fidem ſpectant. Eadem manet Scripturæ ſubſtantia apud omnes nationes; nulla propiùs accedit ad textum primævum, quàm Vulgata, ſed non omni caret nævo: Scriptura omnis divino Spiritu afflata eſt; ſed non id contendimus nihil eſſe in verſione authentica, quod non fuerit inſpiratum.

Inſtrumentum omne, ut identidem diximus, quod in publico judicio fidem facit, & cujus publica eſt auctoritas, authenticum dici ſolet, Autographum imprimis. Quo quidem modo teſtamentum manu teſtatoris ſcriptum & obſignatum dicitur authenticum. Quin & ipſa exemplaria, & acta quæ Notariis publicis ſunt excepta, aut à magiſtratibus obſignata, habentur pro authenticis. Imò & verſiones primævo exemplari conſonæ eo nomine cenſentur. Qua quidem ratione Vulgata utriuſque Teſtamenti verſio eſt authentica, tametſi ab omni nævo, aut levi errore non ſit prorsùs immunis. Neque ea fuit mens ſacri Concilii, ut Vulgatam omni ex parte textui originali conſonam, & omnis erroris, vel levioris expertem decerneret. Illud non fugiebat Patres Concilii, Pſalmorum verſionem ab Hieronymo factam magis cum Hebræo conſentire, quàm Vulgatam. Non eam tamen declaravit authenticam, quòd Vulgata eſſet in Eccleſia uſitata, non item verſio Hieronymi. Nec ſanè vulgata editio ante Concilium Tridentinum omni omninò errore vacare eſt judicata à claris auctoribus, cùm poſt Concilium à Sixto V. & Clemente VIII. multis in locis reformata fuerit, ut Clemens VIII. teſtatur in præfatione editioni ſuæ præfixa.

III. Id præter cæteros Mariana in libro quem pro editione vulgata conſcripſit c. 21. diſertè teſtatur. *Contendimus*, inquit, *Hebraica Græcaque haudquaquam à Tridentinis Patribus rejecta eſſe: Latina quidem probari, neque ita tamen ut loca quædam apertiùs, aut etiam magis propriè verti poſſe negent*. Morinus duplicem affert modum, quo publicum inſtrumentum authenticum dici poteſt: *Aliud*, inquit, *authenticum eſt natura ſua, aliud per accidens*. Tum id

ſubji-

ſubjicit : *Ubi duæ lectiones diverſæ occurrunt textui conformes, & utraque vera, tum unam tantummodò eſſe natura ſua authenticam, alteram per accidens.* Sic Paulus auctoritate ſua quaſdam Judæorum traditiones, aut Poetarum ſententias efficere potuit authenticas: quæ ita dici poſſunt per accidens. Hanc igitur prærogativam præ cæteris habet vulgata editio, ut ſola inter Latinas authentica fuerit à Concilio generali declarata. Vox illa authentica non in ſtricta & primæva ſignificatione accipitur, pro originali, & archetypo inſtrumento: ſecùs nulla eſſent Biblia authentica: ſed quòd Vulgata & vetuſtate ſua & auctoritate aliis ſit præponenda, quòd ante omnes quæ circa Religionem ortæ ſunt controverſias, fuerit in Eccleſia comprobata; in his maximè quæ ad fidem & mores ſpectant, à primævo exemplari non diſſideat: cùm novæ editiones neque longo uſu, neque ullo Eccleſiæ decreto ſint approbatæ. Aliud eſt authenticum, aliud canonicum & divinum eſſe; Deus ſolus auctoritatem divinam Scripturæ vel inſtrumento dare poteſt; ſed Concilium potuit editionem tot retrò ſæculis probatam, eamque ſolam ad Eccleſiæ Latinæ uſum authenticam declarare.

IV. Et quidem rectè docet Aug. L. 3. de doctrina Chriſtiana, eumdem Scripturæ locum varios ſenſus habere poſſe. Nihil enim prohibet Spiritum Dei multa ſimul iiſdem verbis deſignare, præſentia & futura, quæ tum acta ſunt, referre, ſimul & quæ ad Chriſtum & Eccleſiam ſpectant, prænuntiare. Sed cavendum eſt, ne cum veteribus Judæis hoc principium ultrà quàm par ſit, extendamus: ii quippè docent Scripturam ſeptuaginta habere facies, & infinitis prope modis explicari poſſe. Unus præcipuus eſt ſenſus, qui cùm obſcurior eſt in uno loco, perſæpè in aliis locis fit apertior. Quæ ad fidem & mores ſpectant, ferè ſunt ubique clariora; una interdum verſio alteram exponit. Unde Aug. L. 2. de doctr. Chriſt. c. 12. & 13. linguarum notitiam ad Scripturarum intelligentiam commendat.

V. Quod vocum & punctorum diſtinctionem ſpectat, ſi ad religionem nihil afferant momenti, *Tales*, inquit Aug. L. 3. c. 2. *diſtinctionum ambiguitates in poteſtate legentis ſunt. Sed ubi de ſenſu orthodoxo agitur, conſulat*, inquit, *regulam fidei, quam de Scripturarum planioribus locis, & Eccleſiæ auctoritate percepit*: ac præter cætera ſeries ipſa contextus eſt obſervanda. Id quoque monet, *ne figuratam locutionem ad litteram accipias.* Sæpè evenit, ut Interpretes textum primævum non eodem modo legerint, idque interdum ex varia punctatione; tumque ſenſus apertior, quique cum antecedentibus & inſequentibus magis conſentiat, erit eligendus. Nonnumquam hoc ipſum ex tranſpoſitione litterarum oritur; ſæpè in veteribus codicibus diverſæ ſunt lectiones, aut voces ambiguæ, aut incerta eſt ſignificatio; tumque verſiones antiquæ ſunt conſulendæ.

Quæ quidem regulæ multò ſunt tutiores, quàm quæ à Novatoribus proponi ſolent. Nam ſi ad textum tantummodò originalem. qualem nunc habemus, omnes de Religione controverſiæ revocentur, quæ inter Proteſtantes v. gr. & Socinianos agitantur circa Scripturæ loca, nullus erit controverſiarum finis. Cedo enim unde iis conſtet exemplaria ipſa Hebræa nulla in parte fuiſſe vitiata, idque ex certo Judæorum conſilio?

VI. Sed, inquiunt, ſi verſio 70. ex Hebræo in Græcum, aut Itala & communis è Græco in Latinum fuerunt authenticæ, & textui ipſi conſonæ, quid neceſſe erat, ut Hieronymus aliam verſionem omninò diverſam proponeret?

Ruffino id ipſum objicienti Hieronymus reſpondet primùm, *Nihil ſe contra* lxx. *interpretum auctoritatem ſcripſiſſe, quos*, inquit, *ante annos plurimos diligentiſſimè emendatos meæ linguæ ſtudioſis dedi*. Cauſas verò quæ ad novam editionem illum impulerint, affert in præfatione ad Paralipomena: *Si ſeptuaginta interpretum pura, & ut ab eis in Græcum verſa eſt editio, permaneret, ſuperfluè me, Chromati Epiſcoporum ſanctiſſime atque doctiſſime, impelleres, ut Hebræa volumina Latino ſermone transferrem. Quod enim ſemel aures hominum occupaverat, & naſcentis Eccleſiæ roboraverat fidem, juſtum erat noſtro ſilentio comprobari. Nunc verò cùm pro varietate regionum diverſa ferantur exemplaria, & germana illa antiquaque translatio corrupta ſit, atque violata, noſtri arbitrii putas, aut è pluribus indicare quod verum ſit, aut novum opus in veteri cudere*. Aliam ſubinde rationem innuit in præfat. ad L. Job, nimirùm ut quæ à 70. fuerant omiſſa, aut obſcurè translata, reſtitueret, & illuſtraret. Adde novam ab eo factam eſſe verſionem, ut Judæorum calumnias retunderet, & eorum ſubterfugia occluderet: cùm indeſinenter clamarent textum Hebræum planè diverſum eſſe à verſione 70. qua utebatur Eccleſia. Deinde ne Chriſtianis opus eſſet, ut doctores Judæos conſulerent, aut ingentes fa-

facerent ſumptus in conferendis exemplaribus; atque occaſionem erroris præſcinderet iis, qui Hebraici ſermonis ignari perperàm judicabant, quis interpres verius dixiſſet; ac demùm ut diſſidium inter Eccleſias circa editionem 70. tolleret, quæ diverſa & inter ſe pugnantia haberent exemplaria, novam & perutilem, uti jam ſuprà diximus, translationem aggreſſus eſt.

VII. At, inquiunt, in vulgata editione multa ſunt relicta, quæ Hieronymus ipſe emendaverat; multa parùm commodè translata, & minùs Latinè expreſſa, obſcurè & ambiguè poſita.

Reſpondet Sixtus Senenſis hæc non obſtare, quominùs Eccleſia uſque in hanc diem habuerit veram & integram Scripturarum translationem; nihil enim in vulgata veteris & novi Teſtamenti verſione occurrit à veritate Chriſtianæ fidei devium, nihil falſum, aut regulis morum contrarium; nihil contra veritatem additum, aut omiſſum, ut occaſionem perniciosè errandi præbuerit; nihil ita ambiguè verſum, ut fidei myſteria occultentur, aut non ſufficienter explicentur. Quos errores Hieronymus in veteri editione notaverat, & ipſe conſultò reliquerat, juſtis de cauſis judicavit Eccleſia relinquendos, quòd nihil periculi in fide ac moribus ex levibus illis erratis & mendis immineret; ac ſubinde cavendum erat, ne fideles intempeſtivæ correctionis novitate offenderentur. Apoſtoli quidem noverant editionem 70. in multis redundare, & in multis deficere: ea tamen penè ſemper uſi ſunt, atque ex illa, prima fidei fundamenta jecerunt, quòd communis eſſet editio, & in rebus alicujus momenti non erraret. Neque editio vulgata ſolùm Hieronymum habet auctorem, ſed ut dictum eſt, ex aliis quoque verſionibus eſt permiſta. Nam in Prologo Galeato, & in præfat. in Eſther teſtatur ſe nihil mutaſſe ex Hebraica veritate, & ubique teſtatur, quòd Hebræum textum accuratè expreſſerit. Ac ſæpè Vulgata relicto Hebræo ſequitur 70. ut multis exemplis probat Vvaltonus proleg. 10. Quædam Vulgata addit quæ non ſunt in Hebræo, quædam tranſponit aliter atque ſunt in Hebræo. Ex quibus ſequitur Vulgatam maxima quidem, ſed non omni ex parte eſſe Hieronymi, eamque ex aliis, & præſertim ex veteri eſſe conflatam.

Illud planè eſt temerarium, propter errata quædam leviora, quæ in vulgata editione occurrunt citra ullum fidei aut morum detrimentum, eam abjicere, atque in ejus locum novas & profanas inducere. Quid enim eſt aliud, uti optimè loco citato Sixtus Senenſis, quàm novos quotidie tumultus in Eccleſia Dei excitare; & ſi rejectis vetuſtis editionibus recentiores quotidie in Eccleſiam inducere volumus, quis erit finis, aut modus interpretandi ſacros libros, reſtituendi, emendandi? Dum novi Interpretes ſumma inter ſe diſſenſione certantes alter alterum rejicit, & damnat. Sic Lutherus OEcolampadium & Zuinglium, Lutherum Munſterus, hunc Pellicanus accuſat. Caſtalio omnes ante ſe Interpretes ut Latini ſermonis ignaros contemnit. Hic mollis & delicatus non ſe Latinè loqui putat, niſi quàm effœminatiſſimè contra divinæ Scripturæ majeſtatem meretricum more loquatur, quem Beza egregiè imitatur. Munſterus contrà ubique horridus & agreſtis, in affectandis Hebræorum idiotiſmis durus & barbarus, ut planè Judæus videatur, quemadmodum Caſtalio Gentilis planè & profanus.

VIII. Sed nobis opponunt: Si verſio Hieronymi, aut Vulgata ſola eſt authentica, uti à Concilio Tridentino videtur definitum, eaque textum Hebraicum tam perfectè exprimit, nihil eſt cauſæ, cur textus ipſe Hebraicus idem non habeat auctoritatis pondus: cur enim plus verſioni Latinæ, quàm textui originali tribuimus? cur illius non divina erit auctoritas?

Reſponſum jam fuit, eo decreto Concilii Latinas dumtaxat verſiones inter ſe conferri, nihil de textus Hebraici, aut 70. editionis auctoritate decedere. Id manifeſtè declarat Summus Pontifex Clemens VIII. in Præfatione, quæ Bibliis præfigitur, Vulgatam Latinis omnibus præpoſitam docet, tum ob antiquitatis reverentiam, tum ob novas Hæreticorum, quæ quotidie emergebant, verſiones, quæ ad hæreſes hujus temporis confirmandas latenter detortæ videbantur, tum demùm ob confuſionem, quæ ex tot editionibus neceſſariò dimanat: *Ipſa certè tanta verſionum varietas atque diverſitas magnam in Eccleſia Dei confuſionem parere potuiſset, cùm unuſquiſque pro arbitrio ſuo adderet, vel detraheret*. Quæ rationes nihil de auctoritate primitivi Textus detrahunt. Id ipſum Concilium in decreti ſui initio declarat: *Ex omnibus editionibus Latinis, quæ circumferuntur.*

IX. Hoc ipſum docet Salmeron Proleg. 3.

in

in Evangelia, idque ex Andrea Vega, quem citat Palavicinus cum Melchiore Cano, & confirmat ex aliis Auctoribus, qui poſt Concilium floruerunt, ex Bellarmino imprimis, Bonfrerio, Serrario, qui unanimi conſenſu docent Vulgatam editionem Latinis omnibus prælatam à Concilio, eamque eſſe ab omni errore in fide & moribus tutam; non eam cum textu originali Hebræo, aut Græco ſic comparatam fuiſſe, ut ſola haberet auctoritatem, ac quotieſcumque textus Hebræus aut Græcus ab ea diſſentit, culpam textu originali hærere, aut in Verſione 70. Neque enim homini cordato illud probari poteſt, Eccleſiam Græcam, imò & Latinam primis ſæculis caruiſſe Scriptura, vel translatione authentica. Una & eadem eſt Eccleſia per ætates omnes & regiones diffuſa. Nunc editio 70. in Occidente non eſt in uſu publico, niſi in Pſalmis: ſed Orientales Eccleſiæ ea utuntur; nec Latina Eccleſia id umquam Græcis oppoſuit, quòd Scripturis authenticis eſſent deſtituti.

Vulgata quidem editio perſæpè à Textu Hebraico diſſidet, ſed cum antiquis translationibus tum magis convenit: adeò ut è pluribus verſionibus hæc permiſta videatur, ut præter cæteros docet Bellarminus Lib. 2. de Verbo Dei, cap. 9. Tamen cap. 10. inter Calvini mendacia & illud refert, quòd aſſerat Concilium Vulgatam fontibus præpoſuiſſe; ac ſubindè docet Concilium de fontibus nullam feciſſe mentionem, neque iis quicquam derogaſſe, ſed tantùm reliquis Latinis verſionibus, quæ hodiè circumferuntur, Vulgatam anrepoſuiſſe. Idem teſtatur Salmeron qui Concilio interfuit, Serrarius in Proleg. cap. 19. & alii penè omnes. Id unum ſtatuit Concilium, Vulgatam in publicis concionibus, lectionibus, & diſputationibus citari oportere. Sed textus originalis auctoritati, aut Canoni, *Ut veterum*, diſtinct. 19. non derogat: *Ut veterum librorum fides de Hebræis voluminibus examinanda eſt, ita novorum veritas Græci ſermenis normam deſiderat*.

DISSERTATIO QUARTA.

De Expoſitione ſacræ Scripturæ.

SCripturæ ſanctæ non omnibus ſunt obviæ & apertæ, ut plerique Novatores fingunt; ſed expoſitione egent, cùm ob linguarum diverſitatem, tum maximè ob reconditos ſenſus. *Quod totum*, inquit Auguſt. Lib. 2. de Doctrina Chriſt. cap. 6. *previſum divinitùs eſſe non dubito ad edomandam labore ſuperbiam, & intellectum à faſtidio removendum, cui facilè inveſtigata plerumque vileſcunt.*

Senſus autem Scripturæ duplex eſt, litteralis, ſeu hiſtoricus, & ſpiritalis, ſeu myſticus: ille eſt quem voces menti ſubjiciunt; ſpiritalis autem is dicitur, quem res vocibus expreſſæ ſignificant. Litteralis duplex eſt, proprius, & figuratus: *Propria dicuntur ſigna*, ait Aug. L. 2. c.10. *cùm his rebus ſignificandis adhibentur, propter quas ſunt inſtituta*. Senſus eſt figuratus, cùm verba uſurpantur à propria ſignificatione ad aliam translata; ut cùm Chriſtus dicitur Agnus, Leo, vitis, &c. De ſenſu litterali primùm, cùm proprio, tum figurato, paulò uberiùs eſt differendum: ſed de ſtylo & charactere Scripturæ ſacræ, tum de arte expoſitoria Scripturarum ex Sixto Senenſi Lib. 3. Bibliothecæ ſanctæ nonnulla antè ſunt præmittenda, quæ ad ſacrarum Litterarum intelligentiam non mediocrem lucem afferre poſſunt.

CAPUT PRIMUM.

De Stylo & Charactere Scripturæ ſacræ.

I. ANtequam de expoſitione Scripturarum verba faciamus, non erit alienum perpauca de illius ſtylo & charactere præmittere: id enim imprimis utile eſt ad ſacrarum Litterarum intelligentiam. Hoc argumentum inter Proteſtantes Nobilis D. Boyle magna cum laude pertractat, tametſi nonnulla ex ſuæ Religionis præjudiciis admiſceat, ſed modeſtè tamen; erat enim ingenio miti, ad omnem diſciplinam & honeſtatem compoſito, nec infenſo & hoſtili animo in Catholicos, ut plerique alii.

Primùm quidem illud rectè admonet, librum omnem in alienam linguam translatum multum gratiæ & elegantiæ perdere, præſertim cùm è verbo ad verbum translatus eſt; quod in verſione ſacrorum Codicum ob eorum majeſtatem & reverentiam factum oportuit, ne humani ingenii fœtus cum ſancti Spiritus effatis perperàm miſcerentur, ut fieri ſolet in paraphraſi, & in libera verſione. Primùm enim figu-

ræ dictionis ; quæque ex decenti verborum ſono, & apta eorum collatione pendent, omninò pereunt in his verſionibus. Deinde Hebræus ſermo, ut alii penè omnes, ſua habet velut lumina ſibi propria, emphaſim in quibuſdam loquendi formulis ſibi peculiarem, quam fruſtrà apud Interpretes quæſieris.

II. Quare vetus illa & rancida non impiorum modò, ſed complurium, qui ingenioſi videri volunt, querela hinc compreſſa manet, rudem eſſe & inelegantem Scripturæ ſermonem. Quod etiamſi daremus, nihil propterea de Scripturæ majeſtate dedeceret. Nam ſacri libri magna ex parte ſtylo familiari & facili ſcribi debuerunt, ut rudioribus & indoctis utiles eſſent. At præpoſterè quidam perverſi homines id Scriptoribus ſacris vitio vertunt, quod in iis eſt imprimis laudandum. Idem videtur à Spiritu ſancto factum, quod olim à Propheta in ſuſcitando à mortuis puero; qui ſe ſe ad illius formam accommodans, os ſuum infantis ori, ulnas ſuas infantis ulnis, pedes pedibus aptavit: ſic Deus ad noſtram infirmitatem ſe demittens, pro inſtituti operis ratione inſtrumenta ſua attemperat, atque hominum varietati conſulit, dum cœleſtem ſuam doctrinam innumeris modis variat, eamque in promiſſiones, comminationes, exempla, myſteria tribuit. Interim vulgari & perſpicua utitur oratione, interim ſublimi & obſcura, pro argumenti ſui dignitate & natura.

III. Contrà, inquiunt alii, major eſt in Scripturis obſcuritas, quàm ut ab hominibus intelligi poſſit. Quibus reſpondemus, in iis quæ ad morum informationem ſpectant, eas plerumque minimè eſſe obſcuras; & ſi quæ occurrunt circa credenda difficultates, has diluit Eccleſiæ traditio, & conſenſus, ut identidem monuimus. Obſcuritatem interdum efficit linguæ primævæ ignoratio, & genuina vocum ſignificatio, quarum vim temporum delevit injuria. Et quidem longè difficilius videtur Hebraicum textum ritè interpretari, quàm libros aliis linguis conſcriptos: cùm in aliis ferè omnibus etiam Orientalibus linguis copia librorum ſuppetat, è quibus diverſæ vocum acceptiones peti poſſunt: ſed purum Hebræorum idioma à tot retrò ſæculis ſic periit, ut in ſolis Veteris Teſtamenti libris ſuperſit. Hujus linguæ vocabula non ſunt in magno numero, & pleraque ſunt ambigua, eaque vim habent diverſam. Hinc fit, ut antiquæ verſiones recentioribus anteponendæ videantur, eæque voces & phraſes Hebraicas longè alio ſenſu plerumque reddant, quàm novæ editiones.

IV. Et quidem complures loci nobis aridi, duri, malè cohærentes videntur, quòd locutiones quæ iis temporibus notæ erant & uſitatæ, non intelligamus; permulta etiam nos fugiunt, quæ ad Topographiam, Hiſtoriam Judaicam, conſuetudines & ſectas pertinent. Sic novo Teſtamento Joſephi Hiſtoria non parum lucis affert. Quæ reverà obſcura ſunt, hæc ſæpiùs ex materiæ ipſius ſublimitate ſunt ejuſmodi: ſed piè & attentè legentibus minuitur ſæpè ac tollitur difficultas, ut evenit Eunucho Reginæ Æthiopiæ. Act. 8. Lectorum induſtriam exercet obſcuritas, quæ inſtar nebulæ aut caliginis eminùs ſpectantibus obſcurior videtur, quàm per illam iter facientibus. Scripturæ enim id proprium eſt, *illuminare oculos, & intellectum dare parvulis*: atque ut caligine obductus ſacer textus appareat, is tamen plus luminis pio lectori ſuppeditat, quàm luculenta aliorum Auctorum ſcripta. Obſcura quæque hunc ſaltem fructum nobis afferunt, ut tenuitatis noſtræ nos admoneant, quò de verbo Dei magnificè & reverenter, ut par eſt, ſentiamus, vel ob id maximè quòd Deum habeat Auctorem. Unde Chriſtus Dominus id cum ſemine comparat, quod in terra jacens, & quaſi emortuum, poſteà germinat, & in meſſem uberem ſuccreſcit.

V. At enim urgent alii quidam faſtidioſi: Jejunus eſt iſte liber, & aridus, pleraque leviuſcula, nullius penè momenti, & propoſitæ rei aliena continet. Hinc tautologiæ in eo frequentes, uti & crebræ repetitiones.

Reſpondeo nihil mirum eſſe, ſi Scripturæ ſtylus his diſpliceat, qui quamvis aliam docendi rationem criminarentur, Atque immeritò prorsùs ſacrum illud volumen jejunum & aridum iis videtur, cùm quædam eximiæ in Libris Ethnicorum ſententiæ & veritates eo nomine cenſeantur, quòd ſint qualiacumque earum quæ in ſacra Scriptura extant veſtigia. Atque illud palam eſt, nullius Philoſophi aut Oratoris lectione vel paucos homines in viros probos evaſiſſe, cùm novi Teſtamenti lectio, divina aſpirante gratia, tot viros frugi, tot Sanctos, tot generoſos Martyres effecerit: in profanis Scriptoribus plerumque materia ſermonis copiæ cedit, in ſacris contrà vincit orationem materiæ dignitas.

Quæ

Quæ leviora imperitis videntur, hæc plerumque ſunt gravioris momenti, atque illæ rerum geſtarum circumſtantiæ ſunt inſtar plumarum, quæ ſagittis aptari ſolent; eæ quidem non feriunt inſtar cuſpidis, ſed ſagittæ in ſcopum perducendæ ſerviunt, atque ejus motum regunt.

Conſimili ratione, quæ iis videntur tautologiæ, magnam perſæpè habent emphaſim, dum inculcant, & altiùs animis imprimunt, quæ noſſe permagni intereſt. Unde præcipua dogmata, quæ ad fidem, vel ad mores ſpectant, multis in locis iterantur, ut cùm clavus repetitis ictibus altiùs infigitur. Idque factum oportuit, ut Hæretici quos futuros præviderat Deus, nulla habeant ſuffugia. Neque ut aliena à re propoſita habenda ſunt, quæ ſcrupulos aut objectiones prævertunt, vel errandi occaſionem amovent.

VI. Quod expoſtulare ſolent, Scripturam aridam eſſe, & omni elegantia ſermonis deſtitutam, contrarium infrà demonſtrabimus. Atque ut res ita ſe haberet, cur id vitio vertunt, ſi ſacro-ſancta Myſteria, quæque ad Religionem pertinent, proprio & theologico ſtylo exprimuntur? An non licet orationis formam propoſito fini congruentem ſeligere? Verùm id quoque eos fallit, quòd Scripturas non in ipſis primitivis linguis, ſed in verſionibus tantùm legimus, quæ dum ſingula ad litteram exprimunt, Hebraicos & Græcos idiotiſmos non aſſequimur: ſed Scripturæ orationis concinnitate facilè carent, rerum dignitate ſubnixæ.

VII. Deinde quæ apud Orientales viget plurimùm, diſcrepat ab ea quæ in Europa uſurpatur ſermonis elegantia. Illorum oratio tropica eſt & figurata, parabolis abundat; abruptum plerumque eſt eorum dicendi genus, & ſuſpenſum; quod deeſt ſermoni, conjecturis aliquot interdum ſupplendum eſt. Tranſitiones, & nexus orationis negligunt Orientales: hinc ordo plerumque minùs perſpicitur: adeò ut diverſa prorsùs in utriſque populis ſit eloquentia. Neque id nos morari debet: nam eloquentia quæ conceptus noſtros inſtar veſtis tegit & ornat, pro diverſitate regionum & temporum variatur, ut veſtes ipſæ, quibus teguntur corpora. Unde Seneca, Epiſt. 114. in ea eſt opinione, ut putet nonnullis temporibus vitioſum orationis genus, vel cultioribus ingeniis placuiſſe: *Sic Saluſtio*, inquit, *vigente, amputata ſententia, & verba ante expectatum cadentia, & obſcura brevitas fuere pro cultu.* Ac neſcio an Senecæ ipſius ſermo iiſdem vitiis, quæ in Saluſtio reprehendit, non laboret: verùm iſta ab inſtituto noſtro ſunt prorsùs aliena. Id unum volumus, ſermonis elegantiam in ſacra Scriptura non deeſſe, ubi opus eſt.

Cùm Deus Leges præſcribit, ut in quatuor poſterioribus libris Pentateuchi, tum ſermonis nitorem fruſtrà quærimus, ubi perſpicuitas tantùm, & Leges dantis majeſtas requiruntur: quæ duo in Legibus ſcribendis plurimùm valent. Aſt ubi permovendi ſunt animi, & perſuadendi, tum elegantiam non fucatam, ſed veram & divinam prorsùs, ut in Prophetis videre eſt, & in Iſaia imprimis, in Pſalmis, & in Pauli Epiſtolis cœleſtis quædam viget eloquentia.

VIII. Illud quoque opponunt, in Scripturis perturbatam eſſe & luxatam tractandi rationem, non exquiſitam & ordinatam, ut in pleriſque Scriptoribus profanis. Imò, inquiunt, nulla penè argumenta, nullæ in iis afferri ſolent rationes, aut ſi quæ afferuntur, ex iis plerumque nihil concluditur, ut ratio ipſa poſtulat.

Reſpondetur non fuiſſe divinæ majeſtatis ad certæ cujuſdam methodi leges, vel in dicendo, vel in ratiocinando ſe illigare, quas plerumque anguſti hominum conceptus exigunt. Quam Scriptura ſequitur methodus, ea non eſt ſcholaſtica, ſed apta rebus quas tractat, huic cum Auctoris fine propoſito optimè convenit, nec conſtituti ordinis leges immutantur, niſi id utile ſit legentibus. Scriptura quidem ſæpè non utitur argumentis ad fidem faciendam, & abruptum argumentandi genus Orientalibus uſitatum non rarò uſurpat.

CAPUT II.

Præcipuæ expoſitionum methodi perſtringuntur.

I. ARtem exponendi Scripturas Sixtus Senenſis eam definit, quæ præceptiones & regulas docet ad elucidationem divinæ Scripturæ neceſſarias: tum duplex expoſitionum genus hiſtoricum ſeu litterale, & myſticum ſeu ſpiritale diſtinguit, & utriuſque utilitatem proſequitur. De ſpiritali poſteà dicemus: de hiſtorico, quem rei geſtæ narratio, ac verborum ſeries ſub uſitata vocum ſignificatione, ſeu propria, ſeu metaphorica exprimit, nunc agimus.

Quo quidem genere expoſitionis Chriſtus Dominus paſſim utitur: ut Matth. 19. cùm legem Deuter. 24. de libello repudii interpretatur, & perverſum Phariſæorum ſenſum rejicit. Hoc quidem expoſitionis genus ad intelligentiam eorum, quæ & credenda & facienda ſunt, & ad eos refellendos qui veritati reſiſtunt, eſt omninò neceſſarium, idque eſt velut fundamentum ſpiritalis ſenſus: eo quippè ſi deſtituatur, vix ullum ad probationem alicujus dogmatis robur obtinebit. Hinc Auguſt. in Epiſt. ad Vincentium Donatiſtam: *Quis autem non impudentiſſimè nitatur aliquid in allegoria poſitum pro ſe interpretari, niſi habeat & manifeſtatiſſima teſtimonia, quorum lumine illuſtrantur obſcura?* Ex ſpiritali ſenſu firma ducuntur argumenta, cùm aliunde conſtat vel ex aliis Scripturæ locis, vel ex Eccleſiæ interpretatione, vel demùm ex unanimi Patrum conſenſione eum eſſe genuinum Scripturæ ſenſum, quem Spiritus ſanctus intellectum voluit. Atque hanc regulam in Scripturæ interpretatione ſapienter præſcribit Synodus Tridentina, ſeſſione 4. *Ut nemo contra ſenſum, quem tenuit & tenet ſancta mater Eccleſia, cujus eſt judicare de vero ſenſu & interpretatione Scripturarum ſanctarum, aut etiam contra unanimem conſenſum ſanctorum Patrum ipſam Scripturam ſacram audeat interpretari.* Quæ regula neceſſaria fuit, ut ipſa loquitur Synodus, *ad coercenda petulantia ingenia* Novatorum, qui nova quotidie dogmata ſub ſpecie exponendæ Scripturæ proſeminabant, non quòd interpretibus obſcura Scripturæ loca exponendi facultatem interdicat, cùm Concilium ipſum prohibitionem hanc ad ea quæ ad fidem, aut bonos mores pertinent, coarctet.

Sed ubi interpretatio doctrinam fidei aut morum non lædit, ac novam affert lucem obſcurioribus locis, id nullo vetat modo ſacrum Concilium; idque apud Catholicos Interpretes ſemper fuit uſitatum. Unde Hieron. Epiſt. 138. *Hæc nos de intimo Hebræorum fonte libavimus, non opinionum rivulos perſequentes, neque errorum quibus mundus repletus eſt, varietate perterriti, ſed cupientes & ſcire & docere quæ vera ſunt.* Inter expoſitiones primo loco ponitur translatio, qua Scriptura ex una lingua in aliam vertitur, & verbum de verbo fideliter redditur. Ac de translatione quidem Scripturarum ſuperiùs fusè fuit diſputatum: ubi etiam de punctatione, quæ propria eſt Hebræis, quæque ad expoſitionem Scripturarum pertinet, diximus. Nec credibile eſt has notas quæ eſſent loco vocalium, in odium Chriſtianæ Religionis à Judæis fuiſſe excogitatas, ut veritatem ex Hebræo fonte hauſtam obducerent, uti exiſtimat Jacobus Chriſtopolitanus Epiſcopus in Præfatione in Pſalmos. Nam Hieronymi translatio, quæ punctis eſt antiquior, præcipuis in locis cum hac punctuaria expoſitione conſentit, in rebus tantùm levioribus ab ea diſſentiens. Idque à Rabbinis propter defectum vocalium inventum eſt, ne lingua ſancta penitùs extingueretur. Non id tamen negaverim ob illam punctationem ſæpè novas translationes à vetuſtiſſima 70. diſſidere.

II. Alia eſt ratio punctationis, qua voces & ſententias diſtinguimus, quæque ad rectam textus intelligentiam omninò eſt neceſſaria: de hac Auguſt. L. 3. de doctrina Chriſtiana, cap. 2.

Id quidem ſolemne eſt Hæreticis, & Socinianis maximè, ut punctorum & commatum mutatione errores ſuos tegant, ut P. Martianæus aliquot docet exemplis: quorum iſtud inſigne eſt in ipſo Evangelii Joannis exordio: ubi ſic legunt Sociniani: *In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat*: adeò ut quæ ſequuntur alium inchoent ſenſum: *Verbum hoc erat in principio apud Deum*. Idque ut verbo divinitatem eripiant, cùm ex regula fidei & ex uſu Eccleſiæ legendum ſit, *Et Deus erat Verbum*: tum, *Hoc erat in principio apud Deum*. Hieronymus diſtinctionem vocum ſæpè ex contextu ipſo, & ex iis quæ præcedunt, & ſequuntur, colligit, ut in iis verbis Chriſti Domini apud Matthæum, cap. 24. *Volo, mundare*, non, *Volo mundare*, ut legebant Latini.

III. Paraphraſis tum preſſior, quæ non aliud quiddam eſt quàm liberior quædam translatio; tum paulò fuſior, quæ magis ſenſum quàm verba ſectatur, permagni eſt uſus in exponendis ſacris voluminibus. Hujus eſt, ut docet Themiſtius in Præfatione ad Analytica poſteriora Ariſtotelis, ſervata ſemper ejuſdem ſenſus integritate, prolixa & in longum effuſa ſubſtringere, preſſa & conciſa liberè dilatare, omiſſa ſupplere, hiantia explere, involuta & obſcura apertis verbis illuſtrare, & decora ſermonis elegantia exornare; quæ nullo ordine videntur diſpoſita, connectere. Hoc tamen habet incommodi paraphraſis, quòd ſenſum textus determinet, nulla adhibita ratione: niſi fortè huic adjungatur commentarius, aut ſcholium, ut interpretationis afferatur ratio.

IV. Opti-

Digitized by Google

IV. Optimam exponendi Scripturas rationem ex præcedentibus & ſequentibus duci teſtatur Hieronymus; atque hinc probat ſermonem Domini in monte habitum eſſe in monte Thabor, non in monte Olivarum. Hinc etiam colligit hæc verba Pſalm. 38. 4. *Et in meditatione mea exardeſcet ignis*, de *ira*, aut juſta indignatione contra impios, non de fervore meditationis, aut orationis intelligi oportere.

V. Magno quoque uſui ſunt vocabularia, quæ vocum Grammaticam ſignificationem declarant. Huræus ex Notis in novum Teſtamentum, & Regulis ſeu Canonibus clarus, amplum Dictionarium Biblicum à multis annis elaboratum prælo deſtinat, atque haud ſcio, an quidquam utilius exponendis ſacrorum voluminum Latinis vocabulis hactenùs prodierit. Nam quis ſit ſenſus cujuſque dictionis in variis Scripturæ locis, & qua ratione ſit intelligenda diſtinctè & apertè explicabit. Mitto de aliis exponendi methodis, de annotationibus, gloſſematis, ſeu ad marginem, ſeu intra linearum ſepta poſitis, de Commentariis, de Homiliis, aut familiaribus colloquiis dicere: hæc enim ſunt vulgò notiſſima. Origenes, teſte Hieronymo, Scholia, ſeu Notas breves in univerſam Scripturam texuerat, in quibus ea quæ ſibi obſcuriora videbantur, breviter exponebat. Atque hæc Scripturæ exponendæ ratio admodùm utilis, poſterioribus his temporibus fuit renovata.

VI. His proxima ſunt *Poſtilla*, (ſic barbara voce dicta, quaſi *poſt illa*, nempè poſt verba textus,) quæ in Commentarii cujuſque initio ponebantur, & deſignabant loca, ad quæ expoſitio ipſa erat referenda. Duodecimo, & decimo tertio ſæculo hæ notæ erant valdè uſitatæ, eæque ſunt perutiles, ſi modò non adeò ſint breves & contractæ, ut Scholia, ſed medio quodam loco inter Commentarios & Scholia interjectæ.

VII. Poſtremò loco ponamus Methodum exponendi Scholaſticam, quæ duplex eſt, vetus & nova: illa uſi ſunt Patres in enarrandis Scripturis, qui non docere modò, ſed & movere voluerunt. In hoc genere excelluerunt Gregorius Nazianzenus, Baſilius, Chryſoſtomus; & è Latinis Cyprianus, Ambroſius, Auguſtinus, qui enarrationes ſuas ornamentis Rhetoricis, quæ ſecum attulerant ad audientium affectus concitandos, decorarunt.

Sed recentiores Theologi explanationis genus ſubtilius, & certo ordine digeſtum, ad docendum potiùs quàm ad movendos affectus idoneum elegerunt. Hinc prodierunt *Concordantiæ*, quibus dictiones ſacris voluminibus comprehenſas in ordinem alphabeticum digeſſerunt; *Poſtillæ*, quibus divinæ Scripturæ, omiſſa diſputationum ſubtilitate, ſimplici & breviſſimo ſtylo elucidantur; *Lectiones*, in quibus multiplices Scripturæ ſenſus fuſiùs quàm in poſtillis, ſed ſtrictiùs quàm in quæſtionibus agitari ſolent, iique analytica methodo plerumque explanantur. Idem ferè omnibus eſt loquendi modus ſimplex & abſque ullis ornamentis: nam docere tantùm volunt, non delectare, non flectere animos: ſermo eſt demiſſus juxta vulgi conſuetudinem. Methodo utuntur quæ ipſa diviſione conſtat, qua brevem Scripturæ periodum in partes ſecant; aut diſtinctione, qua ejuſdem vocis ſignificata notant, ac ſingulas penè voces definiunt, numeroſam teſtium & teſtimoniorum multitudinem proferunt in medium.

VIII. Iſta quidem è Sixto Senenſi penè excerpta à nobis fuerunt, & quàm breviſſimè fieri potuit magnam Libri tertii partem complexi ſumus, omiſſis quæ nobis minùs neceſſaria viſa ſunt. Sed quod maximi eſt momenti ad intelligentiam ſenſus litteralis, videtur omiſiſſe, locutiones nempè ſacris ſcriptoribus uſitatas, de quibus ſeptem libros Auguſtinus conſcripſit, de locutionibus quinque librorum Moſis, libri Joſue & Judicum. L. 2. Retract. c. 54. quam utilitatem afferat earum locutionum notitia, paucis verbis complectitur: *Multa autem in Scripturis ſanctis obſcura, cognito locutionis genere diluceſcunt; propter quod cognoſcenda ſunt eadem genera locutionum, ubi ſententiæ patent, ut etiam ubi latent, cognitio ipſa ſuccurrat, eaſque intentioni legentis aperiat.*

IX. Videtur etiam Sixtus Senenſis prætcriiſſe, aut leviùs quàm par eſſet attigiſſe præclaram Scripturas exponendi rationem per *Analyſim*, quam præter cæteros coluit S. Thomas. Hanc Auctor Analyſeos Gallicæ novi Teſtamenti commentariis, & aliis expoſitionibus anteponit. Hæc enim neglectis omnibus ornamentis, & vanis concertationibus, auctoris mentem & propoſitum aſſequi nititur, non affectatam eruditionem, aut digreſſiones ex præparato quæſitas conſectatur. Sermonis partes Auctoris propoſito aptatas, non ſeparatim, & à ſuo veluti corpore avulſas conſiderat; ſed ut ſunt inter ſe connexæ & colligatæ, ferè ut in corporis humani ana-

Digitized by Google

tomica diſſectione, quæ fit ſingularum partium ſtructura, quis earum uſus, ſpectari ſolet. Sic Analyſis ritè inſtituta, quod ſit auctoris propoſitum, qui nexus principiorum, quæ denique ex iis conſequantur, diligentiùs intuetur.

Qua quidem methodo difficultates penè omnes eliduntur, dum res ſuo quæque loco diſpoſitæ ad ſcopum auctoris diriguntur. Sic enim quò tendat auctoris intentio, quam inſiſtat viam & methodum, Analyſis manifeſtum facit, & ad rerum intellectum lectorem perducit. Genuinus cujuſque loci ſenſus ex ipſa connexione cum præcipuo auctoris ſcopo, & aliis ejuſdem velut corporis membris faciliùs eruitur, ac nullum ferè ambiguitati locum relinquit. Sententias non ſeorſum, ſed cum aliis conjunctas expendit; quæ ab inſtituto ſunt aliena removet, expoſitiones inutiles & commentitias rejicit, brevitatem amat dilucidam, non obſcuram. Quis fuerit auctori finis propoſitus, qua occaſione ſcripſerit, quos errores refellere voluerit, quibus utatur argumentis, menti ſubjicit.

Et quidem non difficile admodùm videtur in alienum detorquere ſenſum voces aut ſententias ab aliis divulſas, ſed inſtitutum auctoris, & opus ipſum integrum in perverſum ſenſum trahere, difficillimum eſt, & periculoſum. Siquidem operis integri ſenſus eſt inconcuſſus; quæ in controverſiam veniunt loca, ex ipſo nexu cum ſuo corpore fiunt apertiora; partes quæque ſibi mutuas præſtant operas, atque in id omnes conſpirant, ut voces ſuis locis poſitæ propriam habeant ſignificationem. Sic lectoris animum in veras & ſolidas notiones intentum falſæ interpretationes minimè afficiunt, neque de aliorum erroribus eſt ſolicitus, dummodò genuinum & verum ſenſum aſſequatur, qui ubique ſibi conſtat inſtar ædificii ritè conſtructi, cui firmitatem præbent partes omnes inter ſe connexæ.

Hæc & alia in eam ſententiam plurima auctor Analyſeos Gallicæ novi Teſtamenti diſertè & latè proſequitur in præfatione ad S. Pauli Epiſtolas: quæ tamen ſic accipienda exiſtimat, ut commentariis & ſcholiis in Scripturas ſuus habeatur honos.

Sed tamen Analyſis ſua non deſunt incommoda, niſi magna adhibeatur cautio. Illud imprimis, nec partium diſtributio, & accurata nimis diviſio, accerſita potiùs & quæſita videatur, quàm inventa; ne ordo ipſe ab interpretis ingenio proficiſci magis videatur, quàm ab Auctoris propoſito. Sic in libris Sapientiæ, in Pſalmis; in libris propheticis, ubi Spiritus ſancti afflatus, & quaſi impetus Scriptorem rapit potiùs, quàm ducit, fruſtrà ſæpè ordinem & methodum inquirimus. In libris hiſtoricis ipſa rerum ſeries & temporum non adeò exacta eget Analyſi. S. Thomas in ſuis lectionibus Scripturæ ſenſum dilucidè & diſtinctè per Analyſim explanat: vereor tamen ne diviſio nimia, & partium velut tritura, faſtidium quandoque pariat, & confuſionem potiùs quàm lucem interdum afferat.

CAPUT III.

De locutionibus Scripturæ ſacræ, ſeu de Idiotiſmis linguæ Hebraicæ & Græcæ.

I. Nihil utique ad intelligentiam Scripturæ ſacræ utilius eſt, ac noſſe veteres loquendi modos Hebræis & Græcis qui Helleniſtæ dici ſolent, uſitatos; ſeu Hebraiſmi & Helleniſmi, ſeu phraſes & idiotiſmi vocitentur.

Hos quidem Hebraiſmos interpretes ſparſim, atque ut ferebat occaſio, tradiderunt. Sed longè eſt utilius Hebraicas illas phraſes aut locutiones ad certas regulas revocare. Quod luculenter non ita pridem præſtitit vir perdoctus, & in Scripturis valdè tritus Huræus in opere nuper edito, cui hunc titulum inſcripſit: *Novum Teſtamentum regulis illuſtratum, ſeu Canones Scripturæ ſacræ certa methodo digeſti*. Ac reverà non minùs veteris quàm novi Teſtamenti idiotiſmi eo in libro exponuntur, unde perpauca inſtar ſpeciminis decerpemus, tamquam prima Scripturæ ſacræ rudimenta: nam ad ſyntaxim & ſtructuram orationis ea, magna ex parte, pertinent. De iis itaque breviter agendum eſt, ac primùm de nomine, tum de verbo, poſtremò de particulis quæ ſunt indeclinabiles. His perpauca ſubjiciemus ex tractatu P. Martianæi de triplici ſyntaxi, qui perutiles ad intelligentiam Scripturæ ſacræ obſervationes complectitur.

De Nomine.

Præcipuæ orationis partes, ut notiſſimum eſt, ſunt nomen & verbum: nomen apud Hebræos duplicis tantùm eſt generis, maſculinum, & fœmininum: neutrum ali-

aliquando per maſculinum, ſæpiùs per fœmininum exprimunt: *ut Pſal.* 26. *Unam petii à Domino*, i. e. unum, vel unam rem.

II. Nomina apud illos non declinantur, ut fit apud Græcos & Latinos; neque ex terminatione, ſed ex voculis, aut litteris præfixis caſus flectuntur. Unde Interpretes ſæpè caſum pro caſu per Antiptoſim ponunt. In iis nulli ſunt gradus comparativi & ſuperlativi: ſed ii gradus per voces, *magis* & *maximè*, plerumque deſignantur, quæ tamen ſæpè reticentur. Non raiò pro comparativo & ſuperlativo utuntur poſitivo, *ut Pſal.* 117. *Bonum eſt confidere in Domino quàm confidere in homine*.

2. Nomen ut in aliis linguis vel eſt proprium, vel appellativum; illud uni ſoli, hoc pluribus convenit. Nomina propria multiplici mutationi ſunt obnoxia. Quin etiam in aliam tranſlata linguam vix interdum internoſci poſſunt, cujus rei multa exempla apud præfatum Auctorem videre licet. Sæpè evenit, ut nomina appellativa tamquam propria accipiantur, ut Matth. 2. *Vox in Rama audita eſt*, i. e. in excelſo; ut interpretatur Hieronymus in Jerem. c. 31. Sic viciſſim interpres pro nomine proprio, ejus interpretationem interdum ponit, quaſi nomen eſſet appellativum. Hujus rei paſſim occurrunt exempla, quæ ſuis locis afferentur.

3. Nomen eſt ſubſtantivum, vel adjectivum. Apud Hebræos adjectiva ſunt rariora: unde perſæpè duo ponuntur ſubſtantiva, quorum alterum eſt in genitivo caſu, alterum adjectivi tenet locum: ut *abominatio deſolationis* eſt abominanda deſolatio: *In regnum filii dilectionis ſuæ*, i. e. In regnum filii dilecti. Interdum ſubſtantivum geminatur, tumque diverſitatem quandoque ſignificat, ut Pſalmo 11. *Corde & corde*, i. e. duplici corde; aut multitudinem, ut Pſal. 86. *Homo & homo natus eſt in ea*.

Addam cum Auctore mox laudato P. Martianæo, interdum adjectiva exprimi per particulas ſubſtantivis nominibus adjectas. Sic Pſalm. 79. in textu Hebræo legitur, *porcus de ſilva*, ſeu aper; item *libamina de ſanguinibus*, ſeu cruenta: Sæpè vocem Dei ſubjiciunt Hebræi, cùm rem exaggerant, ut Jonæ cap. 3. *Et erat Ninive civitas magna Dei*, in Hebræo, i. e. ampliſſima. Item Lucæ cap. 6. v. 12. *Et erat pernoctans in oratione Dei*, i. e. in oratione intentiſſima. Interdum duo junguntur ſynonyma loco ſuperlativi, ut Pſal. 15. *Dominus pars hereditatis meæ, & calicis mei*, portio mea ampliſſima, ſors mea integra. Et alibi, *Eduxit me de luto fæcis*, Hebr. *de cœno luti*, i. e. profundiſſimo luto.

4. In nomine ſolent hæc accidentia ſpectari, genus, numerus, caſus, & ſtatus regiminis. *Solet*, inquit Auguſt. q. 49. in L. Judic. *Scriptura maſculinum genus in quolibet ſexu ponere*. Cujus rei multa extant exempla. Latinus interpres aliquando retinet eorum nominum genera, quæ habent in ea lingua, unde transferuntur. Sic Sap. 1. 7. *Spiritus Domini replevit orbem terrarum, & hoc quod continet*, id eſt hic ſpiritus: vox enim Græca *πνεῦμα* eſt neutrius generis. 2. Non raiò mutatur ſingularis numerus in pluralem, & vice verſa, ut Matth. 27. *Id ipſum & latrones*, id eſt, alter è latronibus.

De Verbis.

Verborum diverſa ſignificatio ex conjugationum varietate orta, & temporum frequens permutatio largam idiomatum & Hebraiſmorum ſegetem ſuppeditat.

1. Tempora ſunt finita, aut infinita: duo tantùm tempora, præteritum & futurum habent: unum eſt præteritum, quod alias ſpecies includit imperfecti, & pluſquam perfecti: quod autem ex iis exprimi debeat, ex contextu intelligitur.

2. Ex præterito oritur participium duplex, præſens & præteritum. Futurum item duplex, primum quod nobis eſt imperativus modus, & futurum ſimpliciter dictum. Præſens tempus per utrumque participium exprimunt, aut etiam per præteritum, interdum per futurum in generalibus ſententiis effertur.

Infinitum tempus illud eſt, in quo nullum certum definitur tempus: Hebræi *fontem* vocant, unde rivi definitæ ſignificationis in reliqua tempora finita deducuntur.

3. Verbum quod actionem vel effectum ſignificat, ſæpè de facultate, aut poteſtate agendi intelligendum eſt: Matth. 12. *Omne peccatum & blaſphemia remittetur hominibus*, id eſt, remitti poterit. Job 9. *Qui præcipit Soli, & non oritur*, id eſt, poteſt Soli præcipere, ne oriatur. Quandoque non actum, ſed officium, aut debitum deſignant: *Nec quiſquam ſumit ſibi honorem*, id eſt, debet aſſumere. Aliquando voluntatem, aut agendi votum ſignificant, ut Matth. 13. *Ideò in parabolis loquor eis, quia videntes non vident*, id eſt, nolunt videre. Conſuetudinem agendi, vel occaſionem quandoque ſignificant, ut Matth. 11. *Venit Joannes neque manducans, neque bibens*, i. e. more ſolito:

Act. 1.

Act. 1. 18. *Et hic quidem poſſedit agrum de mercede iniquitatis*, id eſt, occaſio fuit agri acquirendi: Rom. 14. *Noli cibo tuo perdere*, id eſt; ne occaſionem præbeas perditionis.

4. Frequens eſt in verbis permutatio in temporibus & modis. Hebræi ſolent à præteritis tranſire ad futura, & viciſſim. Exemplum habemus Iſaiæ 9. quod refertur à Matth. c. 4. *Primo tempore alleviata eſt*, *&c.* Tempus præſens pro futuro non rarò uſurpatur. Hinc promiſſiones & vaticinia, quòd certo futura ſint, aliquando per præſens tempus efferuntur: Joan. 6. *Qui manducat meam carnem*, id eſt, qui manducabit. Præſens pro imperfecto: *Ipſe eſt Elias qui venturus eſt*, id eſt, venturus erat. Præteritum pro præſenti: Joan. 1. *Medius veſtrùm ſtat*, pro ſtetit; idque frequens eſt in Pſalmis. Præteritum perfectum pro pluſquam perfecto, quo carent Hebræi: Matth. 28. *Quidam autem dubitaverunt*, pro dubitaverant: nam ſine cunctatione eum adoraverunt; tametſi quidam ex eis antè dubitaverint. Sic Marci 16. *Emerunt aromata*, pro emerant. Præteritum ſæpè pro futuro: Exod. 15. *Sanctuarium, Domine, quod firmaverunt manus tuæ*, pro firmabunt, aut ædificabunt. Cuncta ferè in Hebræo ponuntur in futuro; ac futurum apud Hebræos pro omni tempore ponitur. Imperativus pro futuro ſæpè uſurpatur, idque maximè apud Prophetas: Iſa. 47. *Deſcende, ſede in pulvere*, id eſt, deſcendes & ſedebis; Babylonem evertendam prædicit: ſic cap. 6. *Audite audientes, & nolite intelligere*, id eſt, audietis, & videbitis, & non intelligetis: Gen. 47. *Fiat Dan coluber in via*, id eſt, erit.

5. Infinitum quidem Hebræi præ cæteris modis uſurpant, tametſi Interpretes plerumque finitis modis reddiderint: Lucæ 1. *Illuminare his qui in tenebris*, id eſt, ut illuceſceret iis, qui in tenebris jacebant. Epheſ. 5. *Chriſtum habitare*, id eſt, ut Chriſtus habitet.

Participium Hebræis duplex, præſens & præteritum; illud vocant *Benoni*, id eſt intermedium, quòd cùm præſentis temporis vicem obeat, inter præteritum & futurum ab iis collocatur.

Triplex quidem eſt perſona in verbis, quarum flexio incipit à tertia perſona præteriti, quæ ſimplex eſt, atque ex ea reliquæ formantur. Perſonæ ſæpè permutantur, ut 1. Theſſ. 4. *Nos qui vivimus, qui reſidui ſumus*, id eſt quicumque tum vivent, ſive ex nobis, ſive ex poſteris: atque hic Hebraiſmus frequens eſt in Eccleſiaſte; ac ſæpè ab una perſona in aliam ſermo convertitur, ut Pſalm. 3. *Domini eſt ſalus, & ſuper populum tuum benedictio tua*. Tertia perſona ſingularis aliquando uſurpatur imperſonaliter, ut *Numquid Sion dicet*, dicetur.

Pleraque verba apud Hebræos peculiarem habent ſignificationem, & diverſam planè ab aliis linguis, ut variis probat exemplis Martianæus; ſic *Prophetare*, præter communem intellectum, ſeu futurorum prædictionem, interdum inſanire, ſæpiùs Deum laudare, aliquando patrare miracula, imò & Scripturas interpretari ſignificat. L. 1. Regum c. 18. de Saule loquens Scriptura, *Et prophetabat in medio domus ſuæ*, id eſt, ut mente emotus loquebatur: Eccli. 48. 14. de Eliſæo, *Et mortuum prophetavit corpus ejus*; cùm ſcilicet corpus Eliſæi projectum in ſepulchrum ubi & homo ſepultus fuerat, eum excitavit à mortuis. Eodem in loco de oſſibus Joſeph verba faciens, eodem utitur verbo, quòd Prophetiam Joſeph confirmaverint. Mitto alia multa, ut *peccatum portare*, pœnam peccati luere, aut ignoſcere; *animam in manu ponere*, vitæ adire diſcrimen. Sic Pſalm. 118. v. 109. *Anima mea in manibus meis ſemper*, Hieronymus: Quotidie periclitor, & quaſi in manibus meis ſanguinem meum porto: & tamen legem tuam non ſum oblitus. Sic *loqui ad cor*, frequens eſt in Scripturis, id eſt conſolari, mollem & tenerum adhibere ſermonem: ex Hieronymo in caput 2. Oſee *implere manum*, eſt conſecrare.

Particulæ dicuntur voces, quæ genere & numero non flectuntur.

1. Adverbia temporis determinati quandoque indefinitè ſumuntur, ut *Heri*, pro quolibet tempore præterito, Hebr. 13. *Jeſus Chriſtus heri & hodie*; & *Cras*, pro futuro tempore; *Semper*, pro ſæpè: Lucæ 24. *Erant ſemper in templo*, frequentes.

2. Adverbia temporis, *antequàm*, *donec*, *uſque*, non ſemper affirmationem ſignificant poſt tempus quod notatur, ſi negatio præceſſerit; nec ſemper negationem, cùm præceſſit affirmatio. Matth. 1. *Et non cognoſcebat eam, donec peperit*, non ſignificatur poſteà cognoviſſe: Geneſ. 8. dicitur corvus non reverſus, *donec ſiccarentur aquæ*: qui tamen juxta communiorem ſententiam non eſt reverſus.

3. Hebræi ſæpè omittunt adverbia ſimilitudinis, quæ tamen ſunt ſubaudienda:

Pſal.67. *Pennæ columbæ deargentatæ*, id eſt, eritis ſicut pennæ columbæ: nam verbum ſubſtantivum deeſt non raró: Lucæ 2. *Gloria in excelſis Deo*, ſit: ſed de adverbiorum ellipſi nunc agimus: Pſalm. 138. *Et ſubſtantia mea in inferioribus terræ*, id eſt, Corpus meum in ſinu materno erat reconditum tamquam in terræ viſceribus. Eadem ratione particulæ, *ſic*, *ita*, interdùm omittuntur, & à Joanne frequenter, qui earum loco ponit conjunctionem, *&*: *Sicut miſit me vivens Pater ...... Et qui manducat me*, id eſt, ſic qui manducat me.

4. Adverbia negandi verbis addita contrarium plerumque indicant: Act. 8. *Cor tuum non eſt rectum coram Domino*, id eſt, pravum eſt, & perverſum. Interdum unam ponunt negationem loco duarum: Pſalm. 43. *Et non receſſit cor noſtrum, & declinaſti*, id eſt, & non declinaſti; prior negatio alterius omiſſæ vicem ſupplet. Nam Hebræis littera *Vau* poſt negationem non affirmat, ſed negat, ac priorem negationem repetit: duplex negatio validiùs negat. Cùm volunt Hebræi unum alteri præferre, id quod anteponunt, affirmant, negant alterum: Matth. 9. *Miſericordiam volo, & non ſacrificium*, id eſt, Sacrificio miſericordiam antepono. Interdum idem valet ea negatio, ac *non ſolùm*: Joan. 7. *Mea doctrina non eſt mea*, id eſt, non ſolùm eſt mea: ſic cap. 12. *Qui credit in me, non credit in me*, id eſt ſolum. *Non omnis*, idem eſt ſæpè apud Hebræos, ac nullus: Matth. 24. *Non fieret ſalva omnis caro*, id eſt nullus homo ſalvus fieret. Negatio extra locum ſuum poſita interdum ſenſum efficit obſcuriorem: Joan. 6. *Deſcendi de cœlo, non ut faciam voluntatem meam*, id eſt, Non deſcendi de cœlo, ut faciam voluntatem meam.

5. Per adverbii repetitionem ſuperlativum deſignatur: Ezechiel. 16. *Decora facta eſt vehementer nimis*. Duo adverbia ſynonyma ad emphaſim adhibentur: Joel. 3. *Citò velociter*.

Præpoſitiones ſæpè aliæ pro aliis uſurpantur; ſed ex contextu ipſo facilè intelliguntur.

Præpoſitio *Ad*, idem aliquando quod præpoſitio *De*, ſignificat: Hebr. 4. *Ad quem nobis ſermo*, pro, de quo nobis ſermo. L. 3. Reg. 3. *Quoniam Dominus locutus eſt ad David*, id eſt de David. Interdum comparationem indicat, cujus rei multa extant exempla: Pſalm. 13. *Et non potero ad eam*, præ illa, ut illam aſſequar.

Apud, ſæpè à Latino interprete loco præpoſitionis *A*, vel, *Ab*, ponitur: Pſal. 36. *Apud Dominum greſſus hominis dirigentur*, id eſt à Domino: Pſalm. 38. *Apud te laus mea*, Hebr. à te, ſeu, à te eſt, quòd laudibus te celebrem.

Contra, pro *ad*, aut *versùs*: Pſal. 76. *Manibus meis contra eum*, id eſt ad eum ſublatis.

Per, loco *in*, interdum ponitur: 2. Petri 3. *Terra per aquam conſiſtens*, id eſt in aqua; & v. 12. *Per quem cœli ardentes ſolventur*, id eſt, In quo die.

Propter, loco *per*: Joan. 57. *Et ego vivo propter Patrem*, id eſt, per Patrem: agit enim de cauſa efficiente, non de finali. Sic vice verſa præpoſitio *per*, loco *propter*, ponitur: 2. Cor. 4. *Nos autem ſervos veſtros per Jeſum*, id eſt propter Jeſum. Interdum vice præpoſitionis *præ*, tumque excellentiam quamdam denotat: 2. Cor. 3. *Nec glorificatum eſt quod claruit ex hac parte propter excellentem gloriam*, id eſt gloria, quæ ad veterem legem attinet, nulla eſt præ novæ legis excellentia.

Trans, & *ultrà*, non ſolùm ulteriorem partem, ſed etiam citeriorem & loca proxima in Hebræo deſignant: Matth. 4. *Via maris trans Jordanem, Galilææ gentium*; habita ratione Judææ, Galilæa utraque eſt cis Jordanem. Sic Joſue 1. *Trans Jordanem*, idem videtur ac cis Jordanem: nam Moſes numquam Jordanem tranſiit. De præpoſitionibus, quæ accuſativo præfiguntur, hactenùs.

Præpoſitio, *A*, ſæpê comparationem indicat: Eccl. 24. *A mari enim abundavit cogitatio ejus, & conſilium ejus ab abyſſo magna*, id eſt conſilia ejus altiora ſunt mari & abyſſo.

Præpoſitiones *De*, *Ex*, principium à quo aliquid eſt, aut locum, vel tempus unde aliquid proceſſit, ſignificant: Iſa. 53. *De anguſtia & de judicio ſublatus eſt*, id eſt poſt vexationem & damnationem.

Inter Conjunctiones primum tenet locum copulativa, *Et*, quæ in ipſis verſuum initiis ſæpè, in librorum principio aliquando uſurpatur; interdum ſingulare quiddam deſignat, ut Marc. 16. *Ite, dicite Diſcipulis & Petro*: Act. 1. *Cum mulieribus & Maria Matre Jeſu*: tumque idem ſignificat ac *præſertim*.

Particula Hebræa *Vau*, interdum pro copulativa *Et*, interdum pro disjunctiva *Aut*, vel pro cauſali *Enim*, vel adverſativa *Sed*,

uti

uti & particulæ *Tamen*, *Autem*, variæ ſumi ſolent; unde & argumentationis partes ob promiſcuum uſum harum vocularum ſæpè confundi videntur, & logicas afferre difficultates; niſi acceptionum varietas ex contextu ipſo, & ex ſubjecta materia accipiatur.

Conditionalis, *Si*, in juramentis frequens, aut in gravi aſſeveratione, cùm reticetur membrum orationis, quæ imprecationem continet, ſi jurans fallat, tum negativa eſt: Marci 8. *Amen dico vobis: ſi dabitur generationi iſti ſignum*, id eſt, non dabitur: at cùm negativa additur, tum oratio fit affirmans: ſumitur interdum pro quando: Joan. 6. *Si ergo videritis*, id eſt, cùm videritis. Particula, *Si*, apud nos ſemper eſt conditionalis, apud Hebræos ſæpè eſt negans, ut Pſal. 94. *Si introibunt*.

Enuntiatio abſoluta, aliquando pro conditionali, *Si*, ponitur: Prov. 24. *Septies cadet juſtus*, id eſt, ſi juſtus ſepties ceciderit, reſurget.

Conjunctio disjunctiva vim habet copulativæ in iis quæ ſunt ejuſdem naturæ & conditionis: Matth. 5. *Nolite putare, quòd veni ſolvere Legem, aut Prophetas*: non ſeparatur Lex à Prophetis.

Conjunctiones ratiocinativæ, *Quòd*, *Quia*, *Quoniam*, ſæpiùs cauſam notant, non rarò eventum. Interdum voces illæ ſunt explicativæ: Matth. 16. *Quia ſic oportet fieri*, nempè ſic oportet fieri. Eadem eſt ratio particulæ, *Enim*, quæ cauſam ſæpè, interdum effectum deſignat, & aliquando eſt otioſa.

Cauſales, *Quia*, *Quoniam*, interdum pro *Tamen*, *Etenim*, ſumuntur: ut Pſal. 138. 4. *Quia non eſt ſermo in lingua mea*; cùm ne verbum quidem proferret. Vox illa cauſalis non rarò ſumitur pro *Quamvis*, *Etiamſi*, ut Iſa. *Quoniam iratus eſt mihi*.

Conjunctio cauſalis, *Ut*, Græc. *ἵνα*, aliquando cauſam finalem, Matth. 6. *Ut videamini ab eis*: non rarò eventum ſignificat, Rom. 5. *Lex ſubintravit, ut abundaret delictum*: occaſione Legis homines ſunt deteriores.

Quo utique modo ea ſunt intelligenda loca, in quibus dicitur aliquid contigiſſe, *Ut ſermo Propheta impleretur*, id eſt, ſic evenit, quod Propheta prædixit. Tametſi ea conjunctio ſic poſita cauſam quoque finalem ſignificat, non præcipuam, ſed acceſſoriam, & concurrentem, ut Matth. 21. de introitu Chriſti Jeroſolymam.

Particula, *Ergo*, ſeu rationalis, interdum redundat, & ornatus cauſa ponitur.

CAPUT IV.

De Locutionibus figuratis, ac primùm de Tropis Grammaticis.

HActenùs de Hebraiſmis qui ad ſenſum litteralem & proprium pertinent, ex viro pereruditо diximus; plura omiſimus quæ ipſe & Valtonus in Apparatu ſuo Biblico, necnon Martianæus loco identidem citato fuſiùs perſequuntur, cùm in decurſu hujus operis ſint exponendi. Et quidem pleraque ſunt in Scripturis nomina, quæ apud Hebræos varia ſignificant, & planè diverſa. Exemplum adhibeamus, quo Auctor mox laudatus utitur, vocem nimirum *filii*: Geneſ. 12. v. 4. ubi habemus in vulgata, *Septuaginta quinque annorum erat Abraham*, in Hebræo legitur *filius* 75. *annorum*; atque ita vox *filius* ætatem ſignificat. Interdum pro amico ſumitur, ut Matthæi 9. *filii ſponſi*; ſæpè meritum, ut *filii iræ*, *filius perditionis*, *filius gehennæ*, Matth. 23. Sic *filii diffidentiæ*, Epheſ. 2. pro incredulis. Apud Iſaiam 15. 1. *filius olei*, pro pingui & fertili ſolo. Vox illa, *Verbum*, paſſim pro re, vel actione, aut negotio ſumitur. Sic *cornu*, pro robore, potentia, gloria: *Et exaltatum eſt cornu meum*, 1. Reg. 2. Sic Lucæ 1. *Et erexit cornu ſalutis nobis*. Vox *Panis* pro omni cibo accipi ſolet. Hieronymus in Epiſt. ad Dardanum id obſervat, *habitatores terræ*, ſæpiùs in Scripturis pro peccatoribus ſumi, ut Apocal. 8. 13. Nunc quæ ad ſenſum figuratum pertinent, eadem brevitate decurramus.

Cùm autem figuræ ſint duplicis generis, aliæ ſint Grammaticæ, quæ ad verborum ſtructuram, aliæ Rhetoricæ, quæ ad ſermonis ornatum referuntur, de illis primo loco dicendum nobis eſt. De his agit Aug. L. 3. de Doctrina Chriſt. cap. 29. ubi docet Scripturas abundare tropis, *quorum cognitio propterea Scripturarum ambiguitatibus diſſolvendis eſt neceſſaria, quia cùm ſenſus ad proprietatem verborum ſi accipiatur, abſurdus eſt, quærendum eſt utique, ne fortè illo, vel illo tropo dictum ſit, quod non intelligimus: & ſic pleraque inventa ſunt quæ latebant*.

Hoc autem eſt diſcriminis inter tropum & figuram, quòd tropus ipſum verborum

ſenſum

ſenſum afficiat, dum propria verborum ſignificatio in aliam cognatam aut contrariam transfertur: quod utique nominis etymon indicat; figura autem ſermoni tantummodò ornatum affert. Oratio enim & translatis, & propriis verbis figuratur: ſed verba translata, propriè ad tropum, non ad figuram pertinent: quamquam hæc duo ſæpè confunduntur. Unde Aug. eodem in loco: *Sciant autem litterati, modis omnibus locutionis, quos Grammatici Græco nomine tropos vocant, Auctores noſtros uſos fuiſſe multiplicius, atque copioſius, quàm poſſunt exiſtimare vel credere, qui neſciunt eos, & in aliis iſta didicerunt.*

Scriptura autem figuratas locutiones non utilitatis tantùm, ſed & neceſſitatis cauſa adhibet: nulla enim oratio ſine figuris conſtare poteſt, nulla ſcientia tradi, nedum ſacræ Litteræ, quæ res ſpiritales, quæque propriis verbis explicari vix poſſunt, homines docet.

Præcipui & in Scripturis magis uſitati tropi ſunt, Hyperbaton, quod eſt in Scripturis frequens. Eſt autem hyperbaton, ut definit Quintilianus, *verbi tranſgreſſio*. Hæc figura aut tropus in Pauli Epiſtolis paſſim occurrit. Hujus exemplum profert Irenęus L. 3. c. 7. qui hæc verba Apoſtoli, *Deus hujus ſæculi excæcavit mentes infidelium*, ſic contexit: Deus excæcavit mentes infidelium hujus ſæculi: non quòd alius ſit Deus hujus ſæculi à vero Deo, ut fingebat Marcion. Ellipſis, pleonaſmus, enallage, hypallage, anticipatio, recapitulatio, ut alios omittam tropos, qui ab Auctore laudato copiosè & dilucidè exponuntur, & variis exemplis illuſtrantur: nos ſummatim ex iis aliquot decurremus, tametſi ad Scripturæ ſacræ lectionem accedentibus perutiles nobis videntur.

Breviloquentia eſt Hebræis admodùm familiaris; atque ingenita huic linguæ brevitas obſcuritatem parit. Hinc ellipſis, ſeu defectus, frequens in Scripturis: ut paſſim in proverbiis.

Interdum pars altera comparationi non redditur, facilè ſupplenda: Rom. 5. *proptereà ſicut per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit*: adde, ſic per unum hominem Chriſtum juſtitia in mundum venit.

Sæpè ex præcedenti & ſequenti orationis membro aliquid eſt repetendum. Joan. 1. 18. *Deum nemo vidit umquam, Unigenitus qui eſt in ſinu patris*, ſupple, vidit, *& enarravit*.

Figura qua aliquid in ſermone ſuperfluum adjicitur, quæque pleonaſmus appellatur, non eſt penitùs otioſa, ſed rem vel planiùs exponit, vel emphaſim addit. Hujus generis eſt illud Præcurſoris, *Confeſſus eſt, & non negavit, & confeſſus eſt*. Repetitio autem fit quoad verba, vel quoad ſenſum. Repetitio verborum aut nominum vehementiam affectus indicat, Matth. 26. *Deus meus, Deus meus*. Exemplum repetitionis quoad ſenſum habemus illuſtre, Rom. 6. *Hoc ſcientes, quia vetus homo noſter crucifixus eſt, &c.* Ubi tria illa, vetus homo, corpus peccati, & peccatum, idem ſunt, ſed non ſine emphaſi repetuntur. Sic Jerem. 48. *Audivimus ſuperbiam Moab, ſuperbus eſt valdè, &c.*

Perſonarum in verbis, vel numerorum in verbis & nominibus, vel caſuum aut temporum & modorum mutatio frequens eſt in Scripturis. Apud Prophetas perſonarum fit crebra mutatio, ut videre eſt in Pſalm. 2. ubi Eccleſia, hoſtes illius, Deus Pater, Deus Filius, Pſaltes demùm ipſe loquentes introducuntur. Iſai. 51. alternis Deus & Propheta ſermonem texunt, Hæc figura Enallage dicitur, quæ ſæpè eſt in numeris, cùm pluralis numerus pro ſingulari aut viciſſim uſurpatur. Sic 1. Reg. c. 18. verſ. 21. *In duabus gener meus eris hodie*, id eſt, in alterutra duarum, ut exponit Martianæus. Sic Matth. 27. 44. *Et latrones improperabant ei*, unus è latronibus.

Hypallage, ſeu commutatio fit, cùm uni tribuitur quod alteri commune eſt: Rom. 9. *Iſrael ſectando legem juſtitiæ, in legem juſtitiæ non pervenit*, id eſt, ad juſtitiam legis: ibi enim eſt manifeſta antitheſis inter Legis & Evangelii juſtitiam. Pſal. 18. *In ſole poſuit tabernaculum ſuum*, id eſt, Solem poſuit tabernaculum ſuum, ut eſt in Hebræo.

Eſt etiam Synchyſis, ſeu confuſio quædam verborum, ubi conſtructionis ordo invertitur: Joan. 17. *Caritate quam habui, priuſquam mundus eſſet apud te*, id eſt, quam habui apud te priuſquàm mundus eſſet. Interdum non voces, ſed & membra orationis invertuntur: Cant. 1. *Nigra ſum, ſed formoſa, &c.* Hæc vocum metatheſis, ſeu tranſpoſitio, ſic videtur ordinanda, *Nigra ſum ſicut tabernacula Cedar*: & tamen *formoſa ſicut pelles*, ſeu aulæa *Salomonis*. Cùm cœpta oratio non abſolvitur, tum hunc ſermonis neglectum anacolythum vocant.

Cùm res ante ſuum tempus narratur, tum eſt anticipatio, ſeu prolepſis; quando poſteriùs quàm res geſta eſt, tum dicitur recapitulatio; quæ duæ figuræ ad conciliandos plures Scripturæ locos ſunt admodùm neceſſariæ. Idque fieri ſolet ob materiæ connexionem,

atque

atque ut omnia quæ ejuſdem ſunt narrationis, eodem orationis filo pertexantur, quæque ſi minùs tempore, ſaltem aliqua inſigni circumſtantia ſunt finitima, in eamdem orationem includantur. In factis hiſtoricis, recapitulationis qua lector ad ſuperiùs dicta, quorum ſeries omiſſa fuit, revocatur, magna eſt habenda ratio: ſecus, ut docet Auguſtinus, in magnos errores incurremus. Illuſtria hujus recapitulationis habemus exempla, Geneſ. 2. 8. & cap. 11. in ſtirpis Noemi deſcriptione: Poſtquam enim cap. 10. v. 31. dixit, *Iſti filii Sem ſecundum cognationes & linguas & regiones*; mox cap. 11. *Erat autem terra labii unius:* hoc dicitur per recapitulationem.

Cùm ſenſus aliter concipitur, quàm verba præ ſe ferunt, tum eſt ſyllepſis: exemplum afferri ſolet, Geneſ. 3. v. 15. *Inter ſemen tuum, & ſemen illius, ipſa conteret caput tuum*. Syllepſis eſt juxta 70. & Hieroymi verſionem, *ipſe conteret*. Illud cenſet P. Martianæus, vocem *ipſe*, referri per ſyllepſim ad ſemen, quod filium ſignificat. Sic Livius, *duo millia crucibus affixi*, quod per ſyllepſim ad homines refertur, idque multis probari poteſt exemplis. Sic in Epiſt. ad Gal. cap. 3. *Et ſemini tuo qui eſt Chriſtus*; & in verſione Italica Epiſt. S. Jacobi cap. 1. *Per clementiam excipite verbum, qui poteſt ſalvare animas veſtras*.

Hactenùs de tropis ſeu locutionibus Scripturæ figuratis & Grammaticis diximus, nunc de Rhetoricis pauca ſubjiciemus: neque enim hi minùs ſunt in ſacris litteris uſitati, quàm Grammatici, cùm ſpontè quadam naſcantur: *Iſtorum autem troporum*, inquit Auguſt. cap. 29. Lib. 3. de doct. Chriſt. *non ſolùm exempla omnium, ſed quorumdam etiam nomina in divinis libris leguntur, ſicut allegoria, ænigma, parabola*.

Horum troporum ſpecies præcipuæ ſunt, Metonymia, Metaphora, Synecdoche; horum affectiones ſunt Catachreſis, Hyperbole, & Allegoria.

Metonymia, ex Quintiliano, eſt nominis pro nomine poſitio; cùm cauſa pro effectu, & vice verſa; continens pro contento, ſubjectum pro adjuncto, & cætera hujuſmodi ponuntur. Horum exempla in Scripturis paſſim occurrunt. Signum interdum pro re ſignificata ſumitur: ut Pſal. 22. *Virga tua, & baculus tuus*, id eſt, ſtudium tuum, & amor tuus erga me: nam virga & pedum curæ, & ſtudii paſtoralis ſigna ſunt.

Nomen quoque pro ipſa perſona, vel re ponitur: nomen Dei pro Deo ipſo: Pſal. 19. *Protegat te nomen Dei Jacob*, id eſt, Deus Jacob.

Tempus pro rebus factis in tempore aliquando ſumitur: Jo. 12. *Pater ſalvifica me ex hac hora*, ex hac anxietate, quam paſſionis tempore ſuſtinebo. Marci 13. *Orabat, ut ſi fieri poſſet, tranſiret ab eo hora*, paſſio nempè acerbiſſima. Sic *templum*, pro ſacerdotibus, *peccatum*, pro pœna peccati, vel effectu, vel pro hoſtia pro peccato.

Ironia tropus eſt, quo aliud verbis ſignificamus, aliud re ipſa: Geneſ. 3. *Ecce Adam quaſi unus ex nobis factus eſt*.

Synecdoche latinè comprehenſio dicitur, qua ex parte totum, ex uno plura, univerſale pro particulari, genus pro ſpecie accipitur; aut ex minùs nobili partem præcipuam intelligimus, vel è converſo. Sic Chriſtus paſſim ſe filium hominis inſinuat: contrà ex parte nobiliori eum Petrus deſignat, cùm ait, *Tu es Chriſtus Filius Dei vivi*. Gregorius Nazianzenus orat. 51. illud meritò obſervat, non ex alio magis hæreticos in errorem induci, quàm quod ſynecdochen nimiùm coarctent, & partem, quæ exprimitur, ut totum accipiant. Sic Apollinariſtæ verba, Jo. 1. *Et Verbum caro factum eſt*, quaſi Verbum divinum carnem anima deſtitutam aſſumpſerit; ut Ariani ea verba, *Pater major me eſt*, perperàm intellexerunt. Sic *omnes*, pro multis interdum ſumuntur: Act. 2. *Effundam Spiritum meum ſuper omnem carnem*, id eſt, ſuper omnis generis homines. Unde univerſales ſententiæ ſæpè ſunt reſtringendæ, & ad quamdam æquitatis rationem revocandæ: ut Joan. 16. *Docebit vos omnem veritatem, & quæcumque audiet, loquetur*, id eſt, quæcumque audiet dicenda. Eamdem ob rationem negativa quandoque ſunt reſtringenda: Matt. 10. *Nihil eſt opertum quod non revelabitur*, nihil cœleſtis doctrinæ. Sic nomen commune proprii loco per excellentiam uſurpatur, quæ eſt antonomaſia.

Alia eſt ſynecdoche, qua ſpecies pro genere accipitur. Iſa. 53. *Ipſe peccata multorum tulit*, id eſt, omnium, ut habetur v. 6. *Poſuit in eo Dominus iniquitatem omnium noſtrûm*. Rom. 5. *Si unius delicto multi mortui ſunt*, id eſt, omnes, ut exponitur v. 18. Species pro genere accipitur, cùm *panis* pro omni cibo, *aurum* pro omni munere ponitur. Species item numeri certa pro multitudine incerta: 1. Cor. 14. *In Eccleſia volo quinque verba*, id eſt, perpauca. His opponuntur decem millia verborum, pro multis.

In-

Interdum aliquid de multis conjunctim dicitur, quod tamen ad ſingulos non ſpectat: ut Matth. 19. *Sedebitis ſuper ſedes duodecim*; quod tamen Judæ proditori non convenit: ſed numerus ille duodenarius erat Apoſtolorum collegio deſtinatus. Sic 1. Cor. 15. *Et poſt undecim*, Gr. duodecim: cùm tamen proditor deeſſet. Marcus & Lucas ſcribunt Chriſtum eo die quo reſurrexit, undecim Apoſtolis apparuiſſe, cùm tamen abeſſet Thomas, quia major numerus, iſque conſuetus uſurpari ſolet pro minore non ſolito. Auguſt. Epiſt. 59. ad Paulinum: *Scriptura*, inquit, *mos eſt ita loqui de parte tamquam de toto, ſicut Corinthios in primis ſuæ Epiſtola partibus ita laudat Paulus, tamquam omnes tales ſint; cùm eſſent laudabiles quidam eorum: & poſtea ita reprehendit tamquam omnes culpabiles ſint, propter quoſdam qui tales erant. Iſtam divinarum conſuetudinem per omne corpus litterarum ejus creberrimè ſparſam quiſquis diligenter advertit, multa diſſolvit, quæ inter ſe videntur eſſe contraria.*

Allegoria ſententiam reconditam continet, aliud verbis, aliud ſenſu indicat: eaque eſt duplex, verborum nempè, & rerum. Illa vel eſt ſimplex, ut illud, *Jam ſecuris ad radicem poſita eſt*; vel alludit ad aliud quiddam, ut 2. Cor. 6. v. 17. *Exite de medio eorum, & immundum ne tetigeritis:* alludit ad legem Moyſis de prohibito immundorum contactu, & inſinuat ſanctimoniæ ſtudium ea lege ſignificatum.

Rerum allegoria Scripturis propria eſt, cùm res aliqua myſtico ſenſu per aliam in Scripturis narratam repræſentatur: ut 1. Cor. 9. *Non alligabis os bovi trituranti*; eam legem, quæ eſt Deuter. 25. allegoricè exponit Apoſtolus de miniſtris Eccleſiæ alendis.

CAPUT V.

De figuris cùm dictionis tum ſententiæ in ſacris litteris uſitatis.

I. QUæ verborum ſenſum per ſe non immutant, ut tropi, ſed ſermoni tantummodò ornatum afferunt, eæ ſunt figuræ vel dictionis, vel ſententiæ, quæ ad eloquentiam plurimum momenti afferunt. Etſi Scriptores ſacri ſapientes magis ſunt, quàm eloquentes; ii tamen à vera & ſibi propria eloquentia non deſeruntur, uti probat Auguſt. Lib. 4. de doctr. Chriſt. c. 6.

In hoc præſertim poſitam eſſe veram eloquentiam oſtendit: *Sicut eſt enim quædam eloquentia, quæ magis ætatem juvenilem decet, eſt quæ ſenilem; nec jam dicenda eſt eloquentia, ſi perſonæ non congruat eloquenti: ita eſt quædam quæ viros ſumma auctoritate digniſſimos planèque divinos decet. Hac illi locuti ſunt, nec ipſos decet alia, nec alios ipſa: ipſis enim congruit; aliis autem quantò videtur humilior, tanto altiùs non ventoſitate, ſed ſoliditate tranſcendit. Ipſa quoque obſcuritas divinorum ſalubriumque dictorum tali eloquentia miſcenda fuerat, in qua proficere noſter intellectus non ſolùm inventione, verùm etiam exercitatione deberet.*

II. Pergit Auguſtinus variis exemplis ex Apoſtolo & Prophetis in medium prolatis Scripturæ eloquentiam demonſtrare.

Exempli loco profert illud Rom. 5. *Gloriamur in tribulationibus, &c.* ubi figuram quæ climax, ſeu gradatio dici ſolet, agnoſcit, *& ambitum verborum, ſeu periodum ſuis membris abſolutam, quæque in elocutionis arte traduntur. Sicut ergo Apoſtolum præcepta eloquentiæ ſecutum fuiſſe non dicimus, ita quòd ejus ſapientiam ſecuta ſit eloquentia, non negamus.* Quòd autem Apoſtolus ſe imperitum ſermone, non ſcientia, ait 2. Cor. 11. v. 6. de elegantia Græci ſermonis, non de vera eloquentia loquitur; ac fortiùs quiddam omni humana ſapientia aut eloquentia opus fuiſſe inſinuat, ut Religionis myſteria tot gentibus poſſent perſuaderi. Is nempè 1. Cor. 2. 4. *in oſtenſione ſpiritus & virtutis*, non profana eloquentia, aut vanis ejus ornamentis uſus eſt; ſed propoſito ſuo accommodatè nativam eloquentiam & ſimplicitatem cum rerum majeſtate conjunctam adhibet, ac nuſquam ferè genuina & vera eloquentia magis utitur quam eo ipſo in loco, ubi ſe imperitum ſermone confitetur.

III. Metaphora inter figuras dictionis præcipuum tenet locum, fitque cùm dictio a loco, in quo propria eſt, transfertur in eum cui propria non eſt.

Aliæ ſunt minùs tritæ quàm metaphora, ut relatio, ſubjunctio, reduplicatio, gradatio, converſio, ampliatio, reſumptio, regreſſio, caſuum varietas, paronomaſia, refractio; eæque omnes in veteri & in novo teſtamento obſervantur. Harum exempla, quæ in Scripturis occurrunt, apud Auctorem ſæpiùs laudatum videri poſſunt: hæc enim leviter attingimus.

Cùm

Digitized by Google

Cùm eadem vox iteratur in principiis commatum, ſeu membrorum, tum dicitur anaphora, ſeu relatio; ut 1. Cor. 13. *Charitas patiens eſt, &c.*

Converſio, ſeu epiſtrophe, cùm eadem vox, aut phraſis in fine ſententiarum reperitur, 2. Cor. 11. *Hebræi ſunt, & ego: Iſraëlitæ ſunt, & ego.* Cùm autem eadem phraſis in principio & in fine clauſularum repetitur, tum eſt complicatio, Græcè συμπλοκὴ, ut 1. Cor. 12. 4. *Diviſiones gratiarum ſunt, idem autem ſpiritus, &c.* Ubi eadem vox in principio & in fine cujuſque ſententiæ iteratur, tum reſumptio, ſeu ἐπανάληψις, appellatur: Rom. 8. *Spes autem quæ videtur, non eſt ſpes.*

Regreſſio autem, ſeu ἐπάνοδος, appellatur, cùm eædem voces ſic repetuntur, ut earum fiat inverſio, ut Iſaiæ 5. *Væ qui dicitis malum bonum, & bonum malum.*

De figuris ſententiæ.

I. Figuræ ſententiæ, aliæ in ratiocinatione, aut in continua oratione, aliæ in dialogiſmo verſantur. Inter illas ſunt exclamatio, optatio, correctio, reticentia. Frequens eſt exclamatio, quæ fit per varias interjectiones, tamquam affectuum notas, qualis eſt illa Rom. 11. *O altitudo ſapientiæ & ſcientiæ Dei!* 2. Votum, aut optatio non minùs eſt frequens: Rom. 7. *Infelix ego homo, quis me liberabit?* 3. Correctio, Gr. ἐπανόρθωσις, qua corrigitur, quod antè dictum fuerat. Sic Joan. 12. *Pater ſalvifica me ex hac hora*: mox Chriſtus quaſi illam deprecationem corrigens ſubjicit: *Sed propterea veni in hanc horam.* Sic 1. Cor. 15. *Abundantiùs his omnibus laboravi; non ego, ſed gratia Dei mecum.* 4. Reticentia, ſeu ἀποσιώπησις, ea eſt, qua oratio ita abrumpitur, ut pars ejus ferè præcipua reticeatur, ut Lucæ 19. *Quia ſi cognoviſſes*, &c.

II. Inter figuras in dialogiſmo poſitas ſunt addubitatio, cùm ipſi nobiſcum de rebus aut dicendis, aut faciendis dubitamus: Luc. 16. 3. *Quid faciam*, &c. 2. Communicatio, quæ eſt deliberatio cum iis ipſis, apud quos, vel contra quos dicimus: Act. 4. *Si juſtum eſt vos potiùs audire quàm Deum, judicate.* 3. Interdum objectionne diſſimulata, ſola ponitur reſponſio: Rom. 9. *Non autem quod exciderit verbum Dei*, &c. occupat id quod poterat objici: ſi Iſrael rejectus fuit, ergo excidit verbum Dei. 4. Permiſſio, cùm rei alicujus poteſtas, vel laus alteri conceditur, aut ſimpliciter, aut ironicè: Matth. 23. *Et vos implete menſuram patrum veſtrorum.*

CAPUT ULTIMUM.

De ſpiritali Scripturæ ſenſu.

I. PRæter hiſtoricum & litterale Scripturas exponendi genus, aliud eſt ſpiritale, aut myſticum, de quo in hujus diſſertationis initio diximus. Litteralis ſenſus ex verborum ſignificatione pendet, myſticus ex rerum ſignificatione; verba res ipſas ſignificantia ſenſum habent litteralem, res verbis ſignificatæ dum alias res ſignificant, ſenſus efficiunt myſticos. Tranſitus maris rubri, ut in Exodo narratur, ſignificatum habet litteralem; res in novo Teſtamento gerenda per illum tranſitum expreſſa, qualis eſt Baptiſmus, ſenſum efficit ſpiritalem.

Hiſtoricum expoſitionis genus ad fidei confirmationem, & eos qui veritati reſiſtunt refellendos, imprimis neceſſarium eſſe oſtendimus: ac ſpiritalis ſenſus hiſtorico tamquam fundamento innititur; ſecùs cavendum eſt, ne humani ingenii fœtus ſit potiùs, quàm Spiritus ſancti afflatus. Unde Hieronymus in Commentariis ſuper Matthæum exponens parabolam de fermento abſcondito in tribus farinæ ſatis, poſtquam attulit quorumdam expoſitionem, qui hanc parabolam ad Trinitatem Perſonarum, & Unitatem Eſſentiæ applicabant, mox ſubjicit: *Pius quidem ſenſus, ſed numquam parabola & dubia ænigmatum intelligentia poteſt ad auctoritatem dogmatum proficere.*

II. Sed tamen ad fidei integritatem, & morum informationem, ſpiritalis ſenſus omninò eſt neceſſarius: ſecùs ſi ſolam litteram ſectemur, cavendum eſt, ne ultrà Judæorum menſuram non ſapiamus, & Doctrinæ Evangelicæ injuriam faciamus. Nihil ferè ſublime, nihil Deo dignum, nihil quod mentem humanam paſcat in ritibus ſolis, aut in ſacrificiis veteris Legis occurrit: perpauca moribus informandis utilia inveniemus, ſi ad novum Teſtamentum non referantur. Vetus Teſtamentum eſt novi typus, tametſi alia aliis ſunt clariora, aut obſcuriora. Ac duplex eſt eorum ſenſus, unus litteralis, & figuræ ipſius, alter rei figuratæ; figura ad eam rem

rem quam repræſentat, omninò refertur. Prior ſenſus figuræ, ſeu immediata vocum ſignificatio dicitur litteralis: ſed remotior, & tamen neceſſaria vocum ſignificatio ſenſum efficit ſpiritalem. Cùm Judæorum more in figura ſiſtimus: neque ad rem figuratam attendimus, tum littera occidit.

III. Id tamen prudenter Sixtus Senenſis Scripturæ expoſitores admonet, ut extrema, quæ ſemper ſunt vitioſa, fugiant. Nam ſicut minimè probandi ſunt qui ſpretis myſticis ſenſibus tamquam fortuitis cogitationibus, & ad arbitrium excogitatis, uni litteræ, & mortuis dictionibus incumbunt, frigidi ſine ſpiritu, & exangues prorſus: Ita, inquit, graviter damnandi ſunt inepti quidam noſtrorum temporum expoſitores, qui rejecta prorsùs litterali expoſitione, tamquam re leviſſimi momenti, & Grammaticis, ut ajunt, potiùs quàm Theologis digna, in ſingulis Scripturæ locis coactas quaſdam & inſulſas allegorias protrahunt, vim inferentes divinæ Scripturæ, & deſtructa hiſtoriæ veritate ridiculas cogitationes ſuas venditant, tamquam magna & arcana Eccleſiæ Sacramenta. Tum ſubinde id probat ex Hieronymo in Præfatione in Abdiam Prophetam, litteralem expoſitionem non eſſe rem adeò vulgarem & protritam, ut quidam jactitant; ſed eſſe expoſitionem omnium difficillimam propter inuſitatas linguæ ſanctæ proprietates, & copiam rerum difficillimarum, artium & diſciplinarum penè omnium, quæ ſub hiſtorico Scripturæ ſenſu comprehenduntur.

IV. Jam ut ad myſticum, ſeu ſpiritale expoſitionis genus veniamus, illud dividi ſolet in Tropologicum, Allegoricum, & Anagogicum. Triplex ille ſenſus ex Evangelio, & Apoſtolorum ſcriptis facilè colligitur. Tropologica expoſitione uſus eſt Redemptor noſter Matth. 14. cùm Ninivitarum pœnitentiam, & adventum Reginę Auſtri ad audiendum Salomonem Judæis commemorans, eorum incredulitatem, & perditiſſimos mores iis exprobravit: *Ninivitæ ſurgent in judicio, &c.* Sic Apoſt. 1. Cor. 10. Hebræorum qui in deſerto perierunt hiſtoriam ad morum emendationem accommodat: *Patres noſtri omnes mare tranſierunt, &c.* Sic cap. 9. illud Deut. 25. *Non alligabis os bovi trituranti*, miniſtris Evangelii aptat.

Allegoricam expoſitionem docuit Salvator Matth. 17. 12. loquens de Præcurſore: *Elias jam venit, & non cognoverunt eum.* Paulus eam cùm multis in locis inſinuat, tum maximè in Epiſt. ad Galat. c. 4. *Scriptum eſt, quoniam Abraham duos filios habuit*, &c. Cùm enim res geſtæ in veteri Teſtamento ad novum referuntur, tum eſt ſenſus allegoricus: *Omnia*, inquit Apoſtolus 1. Cor. 10. *in figuris contingebant illis.*

V. Res autem quæ eſt alterius rei figura, triplici modo conſiderari poteſt, 1. ut res eſt tantummodò: ſic quædam conveniunt Salomoni, non Chriſto. 2. ut eſt ſignum: ſic nonnulla in Scripturis dicuntur de Salomone, quæ de Chriſto tantummodò etiam in ſenſu litterali exponi debent, ut illud Pſalm. 71. *Et dominabitur à mari uſque ad mare*, &c. 3. Alia dicuntur de Salomone ſecundùm ſe ſpectato, atque ut fuit Chriſti figura: cujuſmodi ſunt pleraque, quæ perfectiùs ſunt impleta in Chriſto, quàm in Salomone: ut quæ 2. Reg. 7. & 1. Paral. 22. ſcripta ſunt: *Ipſe erit mihi in Patrem, &c.* Quæ quidem de Filio Dei veriùs dicuntur, quàm de Salomone; ſicque hunc locum intelligit Paulus Hebr. 1.

VI. Quod de figura ad litteram dictum eſt, interdum tribuitur veritati per figuram adumbratæ, propter quam potiſſimùm dictum fuit; ut Jo. 19. *Os non comminuetis ex eo*: illud enim erat quod ſignificabatur, ut Serpens æneus Num. 21. de Chriſto intelligitur.

2. Quod de aliquo propriè & ſine figura dictum fuit, alicui accommodatur, in quem illud rectè quadrat, ut illud Jer. 32. *Vox in Rama audita eſt.* Sic illud Matth. 15. *Hypocritæ, benè prophetavit de vobis Iſaias*, &c. non minùs de Phariſæis dici potuit, quàm de iis ipſis, ad quos Propheta ſermones ſuos referebat. Eamdem ob rationem illud Oſee 11. ad litteram populo Iſraelitico dictum fuit, ſed multò perfectiùs Chriſto ipſi convenit: *Ex Ægypto vocavi Filium meum.* In his & aliis Scripturæ locis duplex eſt ſenſus, & uterque verus, hiſtoricus nimirum & propheticus, ambo ex Spiritus ſancti intentione: *In verbis ſingulis multiplices latent intelligentiæ*, ait Hieron. in Epiſt. ad Pammachium.

VII. Senſus anagogicus is eſt, qui nos ſurſum ducit, cùm ſcilicet ea quæ in hac vita geſta ſunt, ad æternam referuntur. Sic Prophetæ cùm omnium rerum copiam Judæis promittunt, æternæ vitæ poſſeſſionem piis omnibus futuram ſæpè prænuntiant. Apoſt. Hebr. 11. Terram ſanctam Patribus promiſſam futuræ gloriæ promiſſioni aptat.

VIII. Sixtus Senenſis L. 3. quadripartitam, & vul-

& vulgò receptam expoſitionum diviſionem, S. Eucherio tribuit in Lib. ſpiritualium formularum. Hieronymus in Epiſt. ad Hedibiam paulò aliter partitur expoſitionum geoera, in hiſtoricum, tropologicum, & ſpiritale, quod duplex eſt, allegoricum & anagogicum. *Triplex*, inquit, *in corde noſtro deſcriptio & regula Scripturarum eſt, prima ut intelligamus eas juxta hiſtoriam; ſecunda juxta tropologiam; tertia juxta intelligentiam ſpiritalem.*

Diviſio ſenſus myſtici uſitata triplici temporum differentiæ aptiſſimè reſpondet. Allegorica expoſitio præteritarum in veteri Lege umbrarum, ac figurarum prænotiones manifeſtat: tropologica, quæ in Scripturis geſta dictaque ſunt, ad præſentis vitæ inſtitutionem convertit; anagogica, ad cœleſtis gloriæ ſublimiora myſteria animum tollit. In litterali expoſitione Hieronymus excellit: in allegoricis & anagogicis Origenem & Ambroſium commendat Sixtus Senenſis, ut Chryſoſtomum & Gregorium in tropologicis: in dubiis & obſcuris Auguſtinum.

Philo Judæus Lib. de Vita Contempl. Eſſæos in ſpiritali & allegorico ſenſu exercitatos eſſe teſtatur. Quatuor hos Scripturæ exponendæ modos duplici hoc verſiculo Nicolans de Lyra complexus eſt:

Littera geſta docet, quid credas Allegoria;
Moralis quid agas, quò tendas Anagogia.

IX. Quamobrem non audiendi ſunt Novatores, qui unum eſſe tantummodò litteralem ſenſum contra Apoſtoli auctoritatem contendunt, & hunc ſenſum omnibus apertum eſſe volunt, adeò ut vel ipſi pateat plebeculæ. Catholici in iis locis explicandis, quæ ſpiritali ſenſu ſunt intelligenda, non laborant. Ii quippe norunt Scripturam cum genuino ſenſu ad Eccleſiam perveniſſe; habent Concilia, SS. Patrum conſenſum, Traditionem. Cùm ſenſus myſticus eſt naturalis & neceſſarius, tum ex eo duci poſſunt argumenta ad fidei dogmata ſtabilienda; non item ſi fuerit ad arbitrium excogitatus, niſi in aliis Scripturæ locis apertè contineatur. Unde ejuſdem loci multiplex ſenſus eſſe poteſt, vocis & rei figuratæ: ut in metaphoris, & in parabolis præcipuus ſenſus eſt rei figuratæ, ut videre eſt in prophetico ſenſu, ubi cum hiſtorico comparatur.

X. Qua autem ratione proferendæ ſint expoſitiones ſacrarum Litterarum, quæ adhibendæ ſint cautiones, docet Auguſtinus Lib. 4. de Doctrina Chriſtiana, ex quo jam nonnulla deprompſimus. Atque illud imprimis monet cap. 2. eloquentiam ipſam in exponendis ſacris Litteris oon eſſe contemnendam. *Nam cùm per artem Rhetoricam & vera ſuadeantur, & falſa, quis audeat dicere adversùs mendacium in defenſoribus ſuis inermem debere conſiſtere veritatem: ut videlicet illi qui res falſas perſuadere conantur, noverint auditorem vel benevolum, vel intentum, vel docilem proœmio facere, iſti artem non noverint? Illi falſa breviter, apertè, veriſimiliter; & iſti vera ſic narrent, ut audire tadeat, intelligere non pateat, credere poſtremò non libeat. Illi fallacibus argumentis veritatem oppugnent, afferant falſitatem; iſti nec vera defendere, nec falſa valeant refutare.* Ac demum ita concludit: *Cùm ergo ſit in medio poſita facultas eloqui, qua ad perſuadenda ſeu prava, ſeu recta valeat, cur non bonorum ſtudio comparatur, ut militet veritati, ſi eam mali ad obtinendas perverſas, vanaſque cauſas in uſus iniquitatis & erroris uſurpant?* Hæc quidem cap. 2 ſed cap. 3. idem docet eloqueotiam illam non tam præceptis, quàm lectione & exercitatione ſcribendi & dicendi comparari: *Quoniam ſi acutum & fervens adſit ingenium, faciliùs adhæret eloquentia legentibus & audientibus eloquentes, quàm eloquentia pracepta ſectantibus.*

Appendix prima de Chronologia Sacra.

I. Cùm anno 1698. Prolegomena in Scripturas Sacras edidimus, his diſſertationem de Chronologia & Geographia ſacra inſeruimus eo titulo: *De iis qua ad Scripturarum intelligentiam ſunt magis neceſſaria.* Id enim divinæ hujus ſcientiæ ſtudioſis perutile, & penè neceſſarium videbatur, temporum ſeriem, & ſitus locorum, in quibus res generi humano adeò ſalutares ſunt geſtæ, non penitùs ignorare. Cùm autem à multis retrò annis, hæc temporum & locorum notitia in tabulas certo ordine digeſtas conferri ſoleat, & Sacris Bibliis ſubjici, commodius id viſum eſt ab eo jam recepto & probato more non recedere.

Qui hujus operis editionem ſuſceperunt, eertiores facti præſtantem iogenio & doctrina virum R. P. D. T. S. J. in eo labore verſari, & circa Chronologiam occupari, cujus ſpecimina in Diariis eruditorum Trevolienſibus doctis admodùm probata ſunt:

hunc

hunc adire voluerunt, ſimul & ab eo poſtulare, ut ex opere quod de Chronologia edere in lucem meditatur, diſſertationem in tabulas digeſtam excerpere, & huic Bibliorum novæ editioni inſerere non gravaretur: quod utique benignè & amicè præſtitit.

Inter ea quæ Hiſtoriæ ſacræ, imò & totius Scripturæ notitiam imprimis juvant, non poſtremum tenet locum temporum & locorum, ſi minùs accurata, quam vix conſequi nobis licet, rudis ſaltem & generalis quædam cognitio. Non enim ſubtiles quidem & infinitas prope de Chronologia, aut Geographia ſacra quæſtiones, quæ eruditorum exercent ingenia, hujus divinæ ſcientiæ ſtudioſis neceſſarias putem: ſed eos ignorare penitùs non decet temporum ſeriem, aut ſitus locorum, in quibus res tam magnæ, tamque humano generi utiles geſtę ſunt, in uno dumtaxat terræ angulo, ubi Deus ipſe colebatur: cùm denſa caligine & tenebris orbis penè totus terrarum eſſet involutus. Quamobrem his omiſſis quæ à nobis in Prolegomenis ſcripta fuerunt, non indiligenter tamen, ſed breviùs forſan quàm par eſſet, lectorem ad ſubjectas huic operi tabulas mittendum duximus, in quibus utrumque hoc argumentum fuſiùs & accuratiùs pertractatur, ſimul & ejus faſtidio occurritur, quod eadem ſæpiùs repetita crearent.

Cùm autem annorum numerus ab exordio mundi ad diluvium, & à diluvio ad Abrahamum uſque non eodem planè modo in textu Hebraico, qualem nunc habemus, & in editione 70. Interpretum referatur, vetus eſt & multùm agitata quæſtio, utri potiùs editioni fides ſit habenda, an textui Hebraico qui primigenius cenſetur, & ex quo vulgata Editio ducta eſt; an 70. Interpretibus, quorum editio eſt vetuſtiſſima, & iis facta temporibus, cùm textus primævus ab omnibus mendis purior eſſet, & intellectu facilior.

Hæc diſputatio paucis ab hinc annis inter viros eruditiſſimos multùm fuit agitata; neque eam dirimere præſumimus: quæ ex utraque parte afferuntur, ſummatim attingere contenti, quid veriſimilius nobis videretur, in priori editione leviter attigimus.

II. Prima mundi ætas ab Adamo ad diluvium uſque porrigitur, quæ juxta textum Hebræum 1656. annos complectitur: cùm juxta Joſephum L. 1. cap. 4. ſit 2256. annorum: adeò ut exemplar Hebræum, ad quod Joſephus Antiquitatum libros exegit, ut ipſe teſtatur in præfatione, cùm 70. Interpretum verſione penè conveniret.

III. Cùm in ſupputatione primæ ætatis ab Adamo ad Noemum uſque verſio 70. ab Hebraico & Samaritano textu diſſentiat, non immeritò colligit P. D. T. S. J. in Diariis Trevolii editis anno 1703. menſe Martio, majorem utrique textui Hebraico & Samaritano, quàm verſioni ſoli 70. c. 5. Geneſeos habendam eſſe fidem.

Cùm etiam Samaritanus textus in ſupputandis annis à diluvio ad Abrahamum uſque ab editione 70. ferè non diſſentiat, meritò exiſtimat idem Auctor loco allato huic fidem haberi oportere potiùs quàm Hebraico, qualis nunc extat. Nam illius antiquitas à Roboami temporibus ducta, cùm nulla adhuc facta eſſet textui Hebraico mutatio, magnam illi tribuit auctoritatem. Additio porrò illa cuique generationi 100. annorum facta eſt à vetuſtiſſimis Interpretibus Judæis, eaque convenit cum textu Samaritano. Quæ ſi deſit, vix Chronologiæ ſeries à diluvio uſque ad Abrahamum ſibi conſtare poteſt. Ac ſi res ipſa diligentiùs expendatur, textui Hebraico non diſſonat, ſi communem loquendi uſum ſpectemus. Cùm enim numerum rotundum aut centum, aut mille in communi ſermonis, aut ſcribendi uſu expreſſimus, tum eumdem repetere ſuperfluum judicamus.

IV. Reliqua non perſequimur: ea quippe in tabulis accuratè deſcripta videri poſſunt. In verſione 70. hodierna error irrepſit circa annos Mathuſalem: nam inito calculo juxta verſionem 70. vixiſſet poſt diluvium 14. annos.

Auguſtinus quidem hac in re textui originali potiùs, quàm verſioni 70. fidem habendam eſſe docet. L. 15. de civ. c. 13. cùm illa manifeſtè adverſetur Scripturæ: *Quandoquidem ad fidem rerum geſtarum utrumque non poteſt eſſe verum, linguæ potiùs credatur, unde eſt in aliam per interpretes facta tranſlatio.* Regula illa facti non eſt generalis, ſed in hoc caſu locum obtinet. Id verò factum putat illius culpa, qui primus verſionem 70. exſcripſit ex primitivo exemplari; nec textum Hebræum anteponit verſioni 70. niſi error ſit manifeſtus. Cap. 14. idem repetit: *Quandoquidem verum eſſe utrumque non poteſt, non tamen vacat, quòd ſeptuaginta Interpretes in plurimis, quæ diverſa dicere videntur, ex Hebræis codicibus emendare auſus eſt nemo. Non enim eſt illa diverſitas putata mendoſitas, nec ego ullo modo putandum exiſtimo.* Quin Auguſtinus ipſe q. 2. in Geneſim teſtatur juxta melioris notæ exemplaria 70. Interpretum Mathuſa-

lem obiiſſe ſexto ante diluvium anno. Neque hæc quæſtio de annis Mathuſalem ante quartum ſæculum à Patribus, aut Judæis agitata occurrit. Errorem poſt Origenis Hexapla irrepſiſſe probabile eſt. Hinc Valtonus in prolegom. *Merus*, inquit, *calumniandi pruritus recentiores adegit, ut hæc contra 70. objicerent: cùm inter eos doctiores optimè norint, in antiquiſſimis Gracis codicibus aliter legi*. Error autem hinc ortus videtur, quòd Mathuſala genuerit Lamech annos natus 187. ex Africano quem citat Georgius Syncellus apud Scaligerum in notis ad Euſebium: adeò ut annos 20. plures quàm Euſebius numeret Africanus ab Adamo uſque ad diluvium, nempè 2262. Euſebius verò 2242. qui Mathuſalam anno ætatis 167. genuiſſe Lamech ſcribit; adeò ut Mathuſala obierit ſex annis ante diluvium. Ex paucis exemplaribus quæ reſtantur Mathuſalam anno ætatis 167. genuiſſe Lamechum, corrigi debuerunt alia quæ annum 187. deſignanr, ut probat Ludovicus Capellus in Chronologia ſacra.

III. In hodierno textu Hebræo 100. anni uniuſcujuſque Patriarchæ generationi ſubducti videntur. Samaritani codices annos tantummodò numerant 1037. adeò ut is textus videatur manifeſtè hac in re vitiatus. Error quoque circa generationem Lamech apud 70. irrepſit: Joſephus ait Lamech anno ætatis 182. genuiſſe Noe: apud 70. numerus 188. errore ſcriptorum occurrir.

Secunda mundi ætas à diluvio uſque ad Abrahami vocationem ex Joſepho annos 1267. continet. Hic anno duodecimo poſt diluvium Arphaxad genitum à Semo teſtatur, qui cùm tertius fuerit ex Semi filiis, probabilius eſt eum natum fuiſſe anno 12. poſt diluvium, quàm anno ſecundo juxta hodiernam lectionem 70. & textus Hebraici. Quare inter diluvium & nativitatem Abrahæ anni 1192. intercedent, cùm textus Hebræus, qualis nunc extat, annos dumtaxat 292. ponat, & 367. cùm terram Chanaan ingreſſus eſt: 70. interpretes numerant annos 1257. Iſta ſupputationis annorum diverſitas hinc orta eſt, quòd unicuique Patriarchæ in textu Hebraico 100. anni detracti fuerinr, qui in textu Samaritanorum reperiuntur: magno quidem indicio, uti opinatur Pezronius, hanc textus Hebraici depravationem poſt excidium Jeroſolymæ, & de induſtria factam eſſe. Unde Auguſtinus de hac annorum differentia loquens L. 15. de civit. cap. 13. eam non temerè, ſed certo conſilio accidiſſe docet: *Conſtantia erroris nec caſum redolet, ſed induſtriam*. Uniuſcujuſque Patriarchæ generationi 100. anni ſubducti, & Cainan filius Arphaxad ex 70. & Luca Evangeliſta itidem deletus, hæc tantum errorem, uti videtur, induxerunt. Verùm ex altera parte id juſta ſuſpicione non vacat, quòd in ſupputatione 70. ſingulæ generationes ſint 130. annorum, uti & in ſex primis generationibus ante diluvium, utrobique Cainan quarto loco inſeratur, ut præter cæteros advertit Ludov. Capellus, qui ſuſpicatur hoc nomen in Genealogiam Chriſti apud Lucam c. 3. irrepſiſſe, non à Luca Evangeliſta inſertum, ſed è variis 70. codicibus extractum.

Addit Capellus in tabula tertia ſuæ Chronologiæ, Julium Africanum, & Euſebium, qui calculum 70. ſequuntur. Cainanum omittere, adeò ut 70. Interpretum nullam rationem habuiſſe videantur. Africanus à diluvio ad nativitatem Abrahæ 915. annos per decem generationes ponit. Quòd ſi numeretur Cainan, anni erunt 1072. & undecim generationes. Reſpondet Uſſerius, antiquiſſima exemplaria ante Chriſti tempora habuiſſe nomen Cainan, quod probat ex Demetrii Chronologia, qui ante Chriſtum ſcripſit ex Euſebio L. 9. de præpar. & annos à diluvio ad ingreſſum Jacobi in Ægyptum numerat 1360. adeò ut anni 130. Cainan neceſſariò requirantur; idque eſt probabile codices Græcos Euſebii temporibus nonnihil variaſſe.

IV. Et quidem præter alia incommoda, quæ ſupputationem textus Hebraici conſequuntur, illud inſigne eſt, turris Babelicæ ſubſtructio octogeſimo poſt diluvium anno ſuſcepta; centeſimo itidem anno poſt diluvium gentium ſtatuenda erit diſperſio, ſic tamen ut multitudo hominum ſub Nemrod ſatis magna ſuperfuerit, quæ primum mundi imperium efficeret. Sic hiſtoriæ Chaldæorum, Ægyptiorum, Aſſyriorum, Phœnicum pro fabulis erunt habendæ. Joſephus tamen contra Appionem Judæorum antiquitatem ex hiſtoria Ægyptiorum probat. Tatianus in Orat. contra Gentes: *Extant*, inquit, *Ægyptiorum Annales diligentiſſimè conſcripti*. Patres docent Abrahamum Ægyptum intraſſe regnante Rameſſe Meros, qui ſecundus & viceſimus erat Pharaonis nomine. Hi Principes 600. & ampliùs annos regnaverunt.

V. Ætas quarta ab exitu ex Ægypto uſque ad templi Salomonis conſtructionem protenditur, quam Pezron. 962. annorum eſſe exiſtimat: ſed fors eſt ut majorem efficiat numerum annorum, quàm reverà ſit. Nam

Scri-

Scriptura numerat tantùm 480. annos. Atque ut tempora quibus Judæi ſervierunt exteris, aut ſine Principe extiterunt, ad calculum revocentur, eò uſque ſummam annorum vix aſſurget. Paulus Apoſtolus in Actis c. 13. v. 20. annos Judicum, ſervitutis temporibus non omiſſis, recenſet 450. quibus ſi addas 26. annos, quibus Joſue ex Joſepho præfuit Judæis, ſummam habebis 476. annorum, uti à Joſepho definitur. Ludovicus Capellus 40. annos Samuelis & Saulis regimini tribuit: poſtquam enim Paulus Act. 13. dixit Deum dediſſe Judices ad Samuelem uſque per annos 450. mox addit dediſſe poſteà regem Saulem per annos 40. omiſſo Samuele: adeò ut tempus Judicaturæ Samuelis includatur in annis illis 40. Certum eſt enim Saulem non regnaſſe ſolùm per 40. annos. Nam Samuel obiit paulò ante Saulis mortem. Samuelem verò ſolùm poſt mortem Heli judicaſſe colligitur ex L. 1. Reg. 1. 7. ubi dicitur annos viginti actos poſt Heli mortem & captam Arcam uſque ad hiſtoriam illic relatam de victoria contra Philiſthæos reportata: hæc diu non antevertit poſtulationem regis, quæ refertur c. 8. adeò ut Samuel videatur judicaſſe populum per 20. annos à morte Heli.

VI. Templi fundamenta jacta fuiſſe à Salomone, quæ erit quinta mundi ætas, poſt annum 591. ab exitu populi Hebraici ex Ægypto, tradit Joſephus, anno 1021. poſt ingreſſum Abrahæ in terram Chananæam. Quòd ſi 40. annis regiminis Moſis adjeceris 476. Judicum; 32. itidem annos, quibus Samuel & Saul præfuerunt, 40. annos regni Davidis, tres demùm annos Salomonis, prodibunt 591. anni: quod cum Scripturis ſatis cohæret, ſi tempora quibus ſervierunt Hebræi 111. annorum ſubduxeris; tum enim reſtabunt 480. anni; quæ itidem conveniunt cum numero 450. annorum, quos Paulus à morte Joſue ad Samuelis regimen definit. Joſephus à prioris templi fundatione ad ſecundi deſtructionem numerat 1165. annos, qui cum 591. juncti efficiunt ſummam 1754. & tamen 2000. annos à Moſe ad excidium uſque Urbis enumerat, quòd tempora tantummodò in Scripturis deſignata attenderit, cùm ea ſingillatim recenſuit: ſed cùm bis mille annos Legi tribuit, ſeriem omnium temporum ex aliis monumentis ſibi cognitis fortè complectitur. Ludovicus Capellus ad tabulam 6. ſuæ Chronologiæ ſacræ exiſtimat in textu Hebræo librarii lapſu errorem irrepſiſſe; cùm legatur c. 6. v. 1. lib. 3. Reg. num. 480. legendum eſſe 580. contra Jacobi fratris ſententiam exiſtimat; ac ſubinde negat ſolicitari oportere lectionem Act. 13. cùm in alterutro ſit vitium, & uterque numerus verus eſſe non poſſit; nec gravius ſit facinus mendum agnoſcere in hodierno textu Hebræo, quàm in Græco novi Teſtamenti.

VII. Quòd autem Joſephus L. 8. Salomoni 80. annos regni, 94. vitæ aſſignat, vereor ut ſatis ipſe cum Scriptura ſacra conveniat. Addit L. 10. templum poſt 470. annos à ſua fundatione incenſum. Inter excidium Jeroſolymæ, & annum 7. Cyri, 49. anni interjacent: ſed anno 3. Joachim Regis, nempè 20. ante annis Nabuchodonoſor Judæam ſubegerat. Quæ ad Chronologiam Regum Juda & Iſrael ſpectant, idoneis locis excutientur.

VIII. Illud tacere non poſſum circa Cyclum 600. annorum à Judæis obſervatum, forſitan in prima mundi ætate cognitum ex Joſepho, quod vir clariſſ. Caſſinus in Tractatu de Origine & Progreſſu Aſtronomiæ inter alia Academiæ Regiæ opera & Typis Regiis edita anno 1694. annotavit.

Nuſquam alibi illius periodi 600. annorum veſtigium reperitur, cùm ſit unum è præſtantiſſimis hactenùs inventis: poſito lunari menſe ſynodico 29. dierum 12. hor. 44. min. 3. ſecund. dies 219146. cum ſemiſſe efficiunt 7421. menſes lunares; ac numerus prædictus dierum 600. annos ſolares continet, quorum ſinguli ſunt 365. dierum hor. 5. 49. minut. & 36. ſecund. Quòd ſi in prima mundi ætate annus ille in uſu jam fuit, fatendum eſt ſiderum motus antiquis Patriarchis admodùm perſpectos fuiſſe. Nam menſis lunaris cum eo qui à recentioribus Aſtronomis fuit definitus, adeò præcisè convenit, ut vix unius ſecundi minuti diſcrimen inter utrumque occurrat: atque hic annus ſolaris accuratior eſt eo, qui ab Hipparcho, & Ptolemæo eſt definitus 365. dierum, hor. 5. minut. 55. & 13. ſecund.

IX. Verùm ut eò redeamus, unde ſumus egreſſi, difficile admodùm eſt calculos & ſupputationes Scripturæ inter ſe conciliare ob varias ſcribarum omiſſiones. Quod Hieronymus in Epiſt. ad Vitalem ſapienter obſervat: *Relege*, inquit, *omnes & veteris & novi Teſtamenti libros, & tantam annorum reperies diſſonantiam, & numerum inter Judam & Iſrael, id eſt, inter regnum utrumque confuſum, ut ejuſmodi hærere quæſtionibus non tam ſtudioſi, quàm otioſi hominis eſſe videatur*: Idque ex verbis Apoſt. 2. Timoth. 2. confirmat,

ubi prohibuit: *Ne fideles intenderent fabulis, & genealogiis, quæ quæſtiones præſtans magis, quàm ædificationem Dei.*

Appendix ſecunda de Terra Sancta deſcriptione.

I. HOc ſi quid aliud ad Scripturæ ſacræ lectionem & intelligentiam neceſſarium videtur, ut levem ſaltem notitiam locorum habeamus, in quibus reparationis noſtræ opus fuit abſolutum, & peracta ſunt omnia, quæ in ſacris codicibus continentur. Qui accuratam Terræ ſanctæ deſcriptionem & Tabulam deſiderat, is conſulere poteſt præter alios Indicem Geographicum, & Tabulas à doctiſſimo noſtræ ætatis Geographo Nicolao Sanſon concinnatas. Quin & Tabulæ Bibliis à J. Gordonio S. J. præfixæ, ampla ſunt & accuratæ. Nam Geographiam Scriptores recentiores plerumque magis emendatam tradunt, quod diſciplinis penè omnibus, quæ uſu & obſervationibus conſtant, commune eſt. Et quidem Judæa, ut auctor laudatus, quem potiſſimùm hoc in loco ſequar, in prima terrarum diviſione Semo & illius poſteris cum Aſia & Oriente toto contigit, ut Chamo Africa, ſeu pars Auſtralis terræ, Japhetho Europa & Occidens. Cùm autem Chanaan, aut potiùs ejus filii terram illam invaſiſſent, ex iis terra Chanaan dicta eſt. Hi tamdem ab Iſraelitis Semi poſteris ejecti ſunt: cùm Abrahamo, Iſaac & Jacob ſæpè promiſſa à Deo fuiſſet, hinc terra promiſſionis fuit appellata.

Hoc argumentum Pezronius Abbas nuper in diſſertatione pereruditа Commentariis eruditorum Trevolii editis inſerta copiosè & doctè pertractavit: ex veterum monumentis oſtendit Chananæos Palæſtinam invaſiſſe. Quod quidem Epiphanius hæreſi 66. quæ eſt Manichæorum, Numer. 83. ut certum ponit & confeſſum: ubi Manichæos, poſt impiæ ſectæ auctorem Manes, ſic inducit loquentes contra Deum veteris Teſtamenti. Præclarum verò, inquiebant, Legis Deum, qui & Ægyptiorum opes prædatus eſt, & Amorrhæis, & Gergeſæis, aliiſque gentibus ejectis, terram eorum Iſraelitis attribuit. Qui hoc mandatum dedit, *Non concupiſces*, quomodo aliis aliena largitus eſt? Hos ita refellit Epiphanius: *At neſcit homo rudis & idiotes, quòd Iſraelitæ terram ſuam recuperaverint, quam alii per vim eripuerant.*

Rem verò omnem ab altiori ducit principio. Noemum ſcilicet tribus liberis Semo, Chamo, & Japhetho, atque eorum poſteris varias orbis terrarum partes aut ſorte, aut alia quavis ratione partitum; Chanaan filium Cham, aut quemvis alium è ſuis poſteris Palæſtinorum terram invaſiſſe. Unde & nomen Chanaan traxit ea regio, quòd minùs commodam, & Solis ardoribus exuſtam prope mare rubrum anteà incoleret regionem. Hinc plures orti ſunt populi, Amorrhæi, Jebuſæi, Pherezæi, & alii; ſed poſt multas ætates Semi poſteros in legitimas poſſeſſiones quaſi poſtliminii jure fuiſſe reſtitutos: *Propriam*, inquit, *terram receperunt, Iſraelitæ nimirum, non modò nulla cujuſquam injuria, ſed juſto etiam Dei judicio*. Sic Nemrod regionem Sennaar, ſeu Babyloniam uſurpavit, ejecto Aſſur, qui erat legitimus hujus provinciæ poſſeſſor. Atque ut poſt multas ætates poſteritas Aſſur proprias ſedes recuperavit, teſte Auguſtino: ſic Iſraelitis è Semo prognatis antiqua Patrum poſſeſſio fuit reſtituta ex veteri traditione in Ægypto recepta, inquit Abbas Serapio apud Caſſianum, collatione quinta, cap. 24. Chananæi verò qui Palæſtinam invaſerant, iidem fuere Phœnices, qui propè mare rubrum ſiti erant, in confinio Ægypti & Arabiæ. Hoc ipſum variis Auctorum teſtimoniis confirmat Pezronius, Herodoti imprimis, qui Lib. 1. Hiſtor. hæc habet: *Hi enim à mari, quod rubrum vocatur, in hoc noſtrum profecti ſunt*: & clariùs L. 7. *Phœnices, ut ipſi fatentur, antiquitùs mare rubrum accolebant: illinc verò tranſgreſſi oras Syriæ maritimas habitant*: & paulò poſt: *Is autem Syriæ tractus, & quidquid Ægypto tenus eſt, Palæſtini vocantur.*

Urbes ejus & oppida variis mutationibus fuerunt obnoxia; unde Terræ Sanctæ aut Palæſtinæ non una & eadem erat deſcriptio Joſue temporibus, quæ fuit poſteà ſub Perſarum, Græcorum & Romanorum Imperio. Urbes aliæ ſunt dirutæ, aliæ extructæ, ac nova plerumque earum vocabula magnam afferunt confuſionem, niſi temporum habeatur ratio: decem Tribubus in captivitatem abductis, novi incolæ partem Terræ Sanctæ occuparunt.

II. Cùm duæ tantùm Tribus eſſent ſuperſtites, Tribus Juda nomen regioni, & populo reſiduo dedit. Reges Syriæ aliquot regiones regno ſuo adjecerunt; neque ea terra in varias Tribus ampliùs diviſa eſt: verùm de Terræ Sanctæ diviſione qualis erat Chri-

ſti

ſti temporibus, poſteà dicemus; nunc pauca de illius deſcriptione à Joſue facta, dicenda ſunt.

Terra Sancta ut duodecim ſuis Tribubus continetur, à Septemptrione, Libano monte, aut potiùs Antilibano, qui Libano penè eſt parallelus, terminatur, quo quidem à Phœnicia & Syria dividitur; à Meridie, montibus Seir, qui illam ab Idumæa; ab Oriente, montibus Galaad, qui ab Arabia eam diſterminant; Mare magnum ſeu Mediterraneum ab Occidente claudit Terram Sanctam.

Longitudo ejus à Septemptrione ad Meridiem, nempè à civitate Dan, quæ poſteà Paneas, tum Cæſarea Philippi dicta eſt, prope Jordanis fontes, Berſabee uſque ad 80. ferè leucas protenditur; latitudo interdum 50. aliquando 40. imò & 30. tantùm leucas continet, ſingulis leucis 2500. paſſus Geometricos tribuendo: ita ut circuitus totius regionis ſit ferè 240. leucarum, ac regio tota Occitaniam æquet magnitudine.

III. Montes in Scripturis celebrati, quibus undique ferè cingitur, ſunt ad Septemptrionem Libanus, aut potiùs Antilibanus, ut ubique vertunt 70. Interpretes; ad Orientem mons Hermon, & montes Galaad; ad Auſtrum montes Judææ; ad Occaſum montes Galilææ, & Philiſtinæorum qui in mare excurrunt; ut taceam de montibus, qui in media ſunt regione collocati, quales ſunt mons Thabor, Judææ montana, &c.....

IV. Præcipuus Terræ Sanctæ fluvius, & penè unicus eſt Jordanis; nam alii potiùs ut torrentes habendi ſunt, quàm ut fluvii. *Jordanis* dicitur, quaſi Fluvius Dan, quòd inde ſuam ducat originem; atque à Septemptrione in Auſtrum manat, Palæſtinam penè totam decurrit, Lacum Meron primùm, tum mare Galilææ, ſeu Tiberiadis prætergreſſus in mare Mortuum ſe ſe exonerat; alii minores fluvii, ut Arnon, qui è monte cognomine in mare Mortuum delabitur, alii qui è montibus Galaad in Jordanem deſinunt.

V. Tribus Ruben, Gad, & dimidia pars Manaſſe ſortem ſuam habuerunt trans Jordanem ad Orientem; reliquæ cis Jordanem, à mari magno ad Jordanem uſque, & à Libano monte, qui eſt ad Septemptrionem, ad torrentem uſque Ægypti versùs meridiem protenduntur. Tribus Juda & Benjamin. Simeon & Dan meridionalem terræ promiſſæ partem tenuerunt. Tribus Aſer & Nephthali, Zabulon & Iſſachar Septemptrionalem; dimidia Tribus Manaſſes & Ephraim, partem inter illas interjectam. Ex Tribubus trans Jordanem ſitis Ruben Auſtralem plagam, Manaſſe Borealem, Gad mediam inſederunt.

VI. Jam difficillimum eſſet urbes omnes, quas in ſingulis Tribubus deſignat Joſue, hoc loco recenſere. Nam qui in hoc genere eruditionis majori cum laude verſati ſunt, inter ſe non conveniunt. Adrichomius, qui omnium diligentiſſimè Terram Sanctam deſcripſit, ex quo qui ſecuti ſunt Geographi Tabulas ſuas magna ex parte mutuati ſunt, ex ſingulis urbium nominibus ſæpè plura fecit, uti à Nicolao Sanſon fuit obſervatum. Ac ſi quando urbium nomina in ſacris codicibus ſunt repetita, & nonnihil immutata, diverſas urbes variis in locis poſuit. Urbes Leviticas 48. ad 72. multiplicavit. In Simeonis Tribu libri Joſue & Paral. L. 1. urbes 17. recenſent, quæ apud Adrichomium ad 50. excurrunt. Jam eruditæ Bonfrerii Annotationes in ejus deſcriptionem Terræ Sanctæ conſuli poſſunt; illud inter cætera obſervat Bonfrerius, Arnon in regione trans-Jordana terminum fuiſſe Moabitarum, & Moabitas diviſiſſe ab Amorthæis; Amorrhæorum verò regiones trans Arnon occupaſſe Tribus Ruben & Gad.

VII. Accedit etiam magna in diverſis Bibliorum editionibus diverſitas. Atque ea de re conſulendæ ſunt animadverſiones prædicti Auctoris. Illam in primis regulam præſcribit Sanſonius, ubi certus datur à Joſue urbium numerus, eum retineri, non immutari oportere. Sic cap. 19. urbium, quæ in Tribu Simeonis ſunt, & nomina & numerum deſcribit; eædem cap. 15. inter urbes Juda numerantur, unde poſteà in Tribum Simeon fuerunt translatæ; eædem L. 1. Paral. c. 4. repetitæ 77. numerantur. In antiquis Bibliis, Joſue in prima Tribus Simeonis parte urbes 13. eſſe affirmat; is numerus eſt retinendus, etiamſi 14. proferre videatur: delendam Sabee exiſtimat Auctor prædictus, quòd in Tribu Juda, ex qua Tribus Simeonis tota excerpta eſt, nulla ſit urbs ejus nominis & vocis. Berſabee pars ultima ex facili eſt repetita; unde nulla ejus fit mentio in Lib. 1. Paralip. Sic Iim & Eſem in Tribu Juda ad unam vocem revocari oportere demonſtrat.

Conſimili ratione Joſue in prima parte Tribus Juda 29. urbes computat; ad 37. uſque exurgunt, niſi duæ in unam revocentur. Sic pro Cades, Aſor, legendum exiſtimat,

mar, Cades-Aſor. Tribus Juda in partes undecim dividitur, in quibus 115. urbes numerantur; in Tribu Aſer 22. in Tribu Zabulon 12. tametſi 18. ſingillatim recenſentur, quarum nonnullæ in confiniis Zabulon & Iſſachar poſitæ, nunc huic, nunc illi tribuuntur; aliæ ſunt Levitis conceſſæ.

VIII. Difficile quoque eſt 48. urbium, quæ Levitis aſſignantur, nomina conciliare. Quatuor erant familiæ, una Aaronis Sacerdotis, tres Levitarum, Caath, Gerſon & Merari. Joſue c. 21. urbes 9. ex Tribubus Juda & Simeonis deſumptas, quatuor ex Tribu Benjamin iis concedit. Urbes itaque Aaronitarum ſunt 13. Caathitarum 10. Gerſonitarum 13. Meraritarum 12. Summa eſt 48. urbium, quæ à Joſue exactè enumerantur. Lib. 1. c. 6. Paral. aliquæ deſiderantur: ſex nimirum deſunt, quæ ex c. 21. Joſue facilè colligi poſſunt; ac diverſa earum nomina ſæpè ad eamdem urbem pertinent, cùm in variis Bibliorum libris deſcribuntur: ut Jebus, quæ eſt Jeruſalem, Carjath-Arbe, quæ eſt Hebron, ut alias omittam plurimas. Sunt & alia nomina multò difficillima; nam Libri ſacri diverſis temporibus ſunt compoſiti. Judæi alienigenis identidem ſubjecti, & longinquas tranſmigrationes paſſi, linguam ſæpè ſuam mutaverunt, & urbium vocabula ſunt immutata. In primo capite Judicum aliqua ſunt urbium nomina, quæ diſſimilia ſunt iis, quæ apud Joſue reperiuntur. Nam cap. 1. Judicum caſtigantur Aſeritæ, quòd non deleverint quaſdam urbes, ut Accho, Achaſib, Helbe, quæ in Lib. Joſue non occurrunt, niſi immutata jam eſſent earum vocabula, cùm liber Judicum deſcriptus fuit; fortè Accho eſt Acſaph, Achazib eſt Acziba, & ita de cæteris.

IX. Locorum diſtantiæ & poſitiones in Scripturis nullæ ferè deſignantur. Itaque ordo ipſe in Scripturis poſitus, in Tabulis delineandis ſequendus videtur. Itineraria Romana, littorum & urbium diſtantias aliqua ex parte demonſtrant. Philiſthinorum urbes, aut Sarrapiæ magis celebres ad maris littora ſunt poſitæ: Geth ad Septemptrionem præ omnibus ſita, Aſcalon & Gaza ad Auſtrum, Accaron & Azot inter Geth & Aſcalon poſitis. Hunc ordinem ponit Bonfrerius ab Auſtro ad Boream progredienti, Gaza, Aſcalon, Azotus, Geth, & Accaron.

X. Id quoque obſervandum putant Pezron. & alii, Joſue cap. 15. inter alias urbes Ephratam, ſeu Bethlehem numerare, ac decem alias urbes, quæ in Hebræo textu deſunt. Unde Hieronym. ſcribens in cap. 5. Michææ: *Legimus*, inquit, *juxta 70. dumtaxat Interpretes in Jeſu Nave, ubi Tribus Juda urbes & oppida deſcribuntur, civitates undecim, & viculos earum: quod nec in Hebraica, nec apud alium invenitur Interpretem: & ſive de veteribus libris eraſum ſit malitia Judæorum, ne Chriſtus de Tribu Juda ortus videretur; ſive à 70. additum, nequaquam liquidò cognoſcentes certum quid novimus*. Verùm hæc oppida in aliis Scripturæ locis nominantur, nec credibile eſt hæc à 70. Senioribus efficta eſſe: ac proinde tum erant in textu originali ante Origenis Hexapla, nec Hebræi veteres, nec SS. Patres, 70. Seniores eo nomine inſimularunt, quòd textui ſacro quicquam addiderint: ſed iſta ſunt alterius loci.

Deſcriptio Paleſtinæ Chriſti temporibus.

I. NOs inſtitutum noſtrum proſequamur, quiſve fuerit Palæſtinæ ſtatus Chriſti Domini temporibus, quæ regionum & urbium diſpoſitio, paucis attingamus, tabulam à viro pereruditο P. Bernardo Lamy Congregationis Oratorii Presbytero in Apparatu ſuo Biblico, vel alteram ab Abbate Pezronio in Hiſtoriæ Evangelicæ calce delineatam, oculis & animo luſtrantes. In utraque hac tabula illuſtriora tantùm Palæſtinæ loca in 12. Tribubus deſignata, & tractus quales fuerunt Chriſti temporibus exhibentur. Præcipuæ illius partes erant Judæa, Samaria & Galilæa, quibus Hircanus Pontifex addiderat Idumæam.

II. Judææ Metropolis erat Jeruſalem, quæ unius diei itinere à mari eſt diſſita, quaſi in medio noti orbis poſita, in confinio Aſiæ, Africæ & Europæ. Hinc adeò verbum Dei in totum orbem faciliùs ſparſum eſt.

Sanctæ hujus Urbis, in qua reparationis noſtræ opus perfectum fuit, deſcriptio ex aliis repetenda, ut ex Villalpando, & ex eo potiſſimùm à nobis mox laudato Apparatu.

Quatuor hæc Montes complectitur. Primus & celeberrimus eſt Mons Sion, ſeu civitas David, mons undique præruptus, & ad Septemptrionem ſitus.

Verſus

Verſus occaſum mons alius eſt, à Joſepho dictus Area, urbs inferior, aut Salem.

Mons tertius Moria ad Orientem ſitus, quò Abraham Iſaac immolaturus venit, & in quo David oblato ſacrificio Deum placavit, cùm Angelus ſæviret in populum, & gravior peſtis graſſaretur: hoc in loco Salomon Templum ædificavit. Cùm autem montis apex eſſet anguſtior, nec aream ſatis patentem haberet, ingentes erigendi fuerunt aggeres: adeò ut multis gradibus ad ſolum Templi conſcenderetur. Aggerum muri ad 400. cubitos ex Joſepho aſſurgebant: ſubſtructiones Templi ingentibus ſaxis compactæ erant. Diviſa erat Jeruſalem inter Tribum Judæ & Benjamin, producta linea dividente per atrium Templi, ita ut omnia ædificia Templi ab Oriente uſque ad Altare forent in portione Judæ, Altare & exinde ad Occidentem in portione Benjamin. Ita Joan. Lighfoot in ſuis Animadverſionibus in Tabulas Terræ Sanctæ apud Vvaltonum.

III. Quæ autem fuerit Templi Salomonis ſtructura, ſuo loco dicemus. Sanctum Sanctorum viginti cubitos in longitudine, totidem habebat in latitudine: pars altera Sanctum dicebatur, ubi erant Candelabrum aureum, ſeptem lucernis diſtinctum; altare æneum, in quo odores, ſeu thymiamata incendebantur; menſa panum, qui panes propoſitionis dicti ſunt, quòd ante aream ponerentur.

Ante fores Templi velum expanſum erat; circa Templum erat atrium Sacerdotum; ante faciem Templi patebat Area ſub dio, eaque quadrata, in cujus medio extabat ingens altare itidem quadratum, in quo quidem non mactabantur victimæ, ſed conſumebantur: altum erat decem cubitis, latum viginti: ad ſummam aream non per gradus, ſed per devexum collem aſcendebant Sacerdotes. Mare itidem æneum in hoc atrio erat propiùs veſtibulum, duodecim bobus æneis ſuſtentatum. Sacerdotum atrium majori altero cingebatur, in quod ſoli Iſraelitæ iique mundi introibant; porticus, gazophylacia, conclavia, cellulæ hæc cingebant atria. In portis atriorum erant ampla veſtibula. Hæc fusè & dilucidè deſcribuntur in Apparatu Biblico.

IV. Nunc ad quartam urbis partem redeamus, quæ Bezetha, aut Cœnopolis, ſeu urbs nova dicta eſt, per montem interjectum urbi adjuncta, creſcente incolarum multitudine. Sic dictam volunt, quaſi domum gregis: nam ibi erat forum pecuarium, ibi piſcina illa, quæ apud Joannem *probatica* appellatur. Hæc pars civitatis inter Orientem & Septemtrionem erat poſita.

Montem Olivarum à monte Moria profundior vallis ſeparabat, quam Torrens Cedron præterfluebat. Multi opinantur Bethaniam fuiſſe poſitam in montis vertice, 15. ſtadiis ab urbe diſſitam; Bethphage urbi erat vicina, horto Gethſemani interjecto.

V. Versùs occaſum mons erat Golgotha, ſic dictus à calvariis eorum, qui ibi extremo ſupplicio fuerant affecti. Inter Orientem & Meridiem vallis porrigebatur, quam alluebat Torrens Cedron: hæc dicta eſt Gehennom, ſeu vallis Hennom, ubi olim immolabant pueros Idolo Moloch; unde locus cruciatus & comburii in Evangelio dicitur *gehenna*.

VI. Jam ut è ſemita in viam redeamus, Judæa Herodis temporibus eum tractum terræ Iſraeliticæ continebat, quæ olim Tribubus Juda, Benjamin, Dan & Simeonis ſorti obtigerat: ejus latitudo à Joppe urbe maritima ad Jordanem uſque patebat. Tres in partes dividebatur, in montanam, planitiem & convallem. Montanum Judææ, olim mons Amorrhæus, quod à Cades ad Hebron uſque excurrebat, Pſal. 76. Montanum deſertum appellatur. Urbs præcipua erat Hebron.

Samaria ad Septemtrionem Judææ ſita inter Judæam & Galilæam, atque inter mare Mediterraneum & Jordanem, ubi olim erant Tribus Ephraim, & dimidia Tribus Manaſſe: hanc regionem Cuthæi olim occuparunt; Metropolis ejus Sichem, vel Sichar, ex Joſepho Lib. 6. c. 1. Latitudo tribus Benjamin terminatur Jeroſolymis & Bethel: limes Judææ & Samariæ Bethel. Samaria ſub Templo primo erat urbis nomen, ſub ſecundo regionis, cujus Metropolis Sichem, Sichar à Judæis per opprobrium dicta, eaque tandem appellata eſt Neapolis. Sichem verò erat juxta vallem illuſtrem, non procul à Jordane, ex cap. 12. Geneſ. 5. *Cùmque veniſſent in eam, pertranſivit Abram terram, uſque ad locum Sichem, uſque ad convallem illuſtrem*, ſeu *Elon*.

VII. Galilæa duplex ex Joſepho, ſuperior & inferior: Syrophœnices ab Occaſu & Septemtrionem, à Meridie Samaria, ab Oriente Bathanæa, ſeu Gaulonitis. In ea regione olim fuerunt Tribus Iſſachar, Zabulon, Aſer & Nephthali, ſaltem ex parte.

VIII.

VIII. Ultrà Galilæam propriè dictam circa radices Libani fuit regio Paneadis, ab urbe Paneade ſic dicta. Quæ quidem urbs primùm Dan, tum Paneas, tamdem Cæſarea Philippi dicta eſt.

Quæ ultrà Jordanem obtigerat regio Tribubus Ruben & Gad dicta fuit Peræa, à Marcheronte prope Jordanem ad Pellam versùs Septemtrionem porrecta in longum: latitudo à Philadelphia, ubi olim Moabitæ, uſque ad Jordanem, Arabiæ deſertis versùs Orientem contermina. Versùs Septemtrionem olim ſita erat dimidia Tribus Manaſſe, quæ Libano versùs Septemtrionem, monte Hermon ad ortum versùs Aquilonem declinante terminatur. Mons Hermon eſt mons Nivis; in eo tractu eſt regio Gaulonitis ex Joſepho ab urbe Gaulon. Huic vicina erat Bathanæa, ubi olim regnum Baſan, cui finitima Trachonitis, ſic dicta ob aſperitatem montium; pars Septemtrionalis dicta eſt Auranitis, ab urbe Auram, inter Cæſaream Philippi & Damaſcum; prope eſt Ituræa ultrà Libanum. Iturææ Tetrarcha erat Philippus, Perææ Herodes Antipas.

In terra Iſrael olim erat Decapolis, tractus nimirum ſic dictus à decem civitatibus, quæ Græci erant inſtituti, nec Judæorum legibus utebantur. Pleræque ejuſmodi urbes erant in Galilæa, quæ idcircò in Evangelio Galilæa Gentium appellatur: inter eas fuerunt Scythopolis, Gadara, Hippos. Gadara fuit Metropolis Perææ: huic vicina erat urbs nomine Gergeſa, cujus meminit Joſephus. Cùm hæ urbes eſſent vicinæ, quæ regio à Marco & Luca dicitur Gadarenorum, à Matthæo Geraſenorum nominatur; unde incolæ porcos alebant, cùm eſſent Gentiles.

Lacus his proximus Geneſareth, non à Gergeſa, ſed ab urbe Cenereth, quam Joſue in Tribu Nephthalim collocat. Unde Num. 34. verſ. 11. & Joſue 12. verſ. 3. Ceneret lacus ille appellatur: mare Tiberiadis poſteà dictus eſt lacus ille.

Pars Cœle-Syriæ dicta eſt Abilina ab urbe Abila, quæ fuerat regno Herodis ſenioris adjuncta.

Appendix tertia, de menſuris, ponderibus & nummis apud Hebræos.

Etſi quæ ad menſuras, pondera, & nummos Hebræorum ſpectant, cùm ſe dabit occaſio, expoſituri ſumus: non erit tamen alienum perpauca in anteceſſum de his diſſerere, quæ ex libro Edovardi Brerevvood Angli apud Vvaltonum in Apparatu Biblico excerpemus: hinc enim benè multa in Scripturis ſatis obſcura illuſtrari poſſunt.

Atque ut nihil dicamus de menſuris Romanorum, & Græcorum, ſed de Hebræis tantummodò, libra ubique conſtabat 12. unciis. Cabus Hebræorum erat victus diurnus hominis parci, & tenuiter viventis; capiebat 4. libras ferè cum ſemiſſe. Gomor quem quotidie ex manna colligebant Hebræi ex cap. 16. Exodi, erat decima pars Ephi, ſeu libræ 8. non mannæ, ſed aquæ eo vaſe contentæ: nam aqua longè gravior fuiſſet quàm manna.

Congius erat octava pars Ephi, nempè 10. librarum. Hujus pars ſexta erat ſextarius.

Hin continebat Hebræos ſextarios 12. ſeu libras 13. [illegible]

Satum æquale erat modio Romano, tertia pars Ephi, continens 320. uncias, ſeu libras 26. & paulò amplius: ſiquidem Ephi, ſeu Batus communis, aut Metreta, amphora Romana, pes cubicus Romanus, ejuſdem penè erant capacitatis, is erat pars Cori, Ezechielis 41. 11. continebat congios octo, ſive tria ſata, ex c. 2. Ruth 17. ſeu 72. ſextarios Hebræos, aut urnas duas, libras 80. Medimnus continebat ſata ſex, ſeu libras 160.

Homer Hebræum, ſeu Corus Græcorum continet 10. Ephi, ſeu libras 800.

Batus quidem communis idem eſt cum Ephi, ſed ſacer major erat tertia parte. Unde L. 2. Paralip. cap. 4. 5. mare æneum Salomonis dicitur continere 3000. metretas, ſeu batos; cùm L. 3. Reg. 7. dicatur tantùm capere 2000. batos, nimirùm ſacros, & tertia parte majores.

Proximum eſt, ut de nummis Hebræorum nonnulla ſubjiciamus. Ad ſiclum & ejus partes ii omnes referuntur: ſicli in una facie vaſculum, quo manna ſervabatur in ſanctuario, altera virga eſſloreſcentem exhibebant, cum illa inſcriptione, *Jeruſalem ſancta*, characteribus antiquis, ſeu Samaritanis expreſſa, poſt captivitatem characteribus Chaldaicis.

Pondus ſicli erat ſemiuncia, ſeu 4. drachmarum, ex Joſepho, Hieronymo, & aliis. Drachma autem Hebræa erat dupla drachmæ Atticæ. Unde ſiclus Iſraelitarum, Athenienſium ſtaterem æquabat pondere.

Obolus eſt pars ſexta drachmæ.

At-

Argenteus Matth. 26. ex uſu Judæorum idem eſt cum ſiclo. Denarius Matth. 18. & 22. Romanus erat, cùm Cæſaris imaginem haberet inſcriptam. Aurei ſicli erant ejuſdem ponderis cum argenteis. L. 3. Reg. 10. tres auri minæ dicuntur, quæ Lib. 2. Paralip. 9. trecenti aurei exprimuntur. Mina autem 100. drachmas continet. Drachma Hebræa erat drachma Attica: unde mina Hebræa 200. drachmas Atticas æquabat pondere. Argenti mina vetus apud Hebræos, 60. ſiclos, ſeu 240. drachmas complectitur, ſeu libras argenti duas cum dimidia, ex Joſepho L. 14. cap. 12. Argenti talentum Hebræorum videtur continere 3000. ſiclos. Nam Exodi 25. 26. pro 600000. hominibus dimidii ſicli oblati in ſtructuram tabernaculi centum talenta confeciſſe dicuntur: adeò ut 3000. ſicli uni talento æquentur, idque adeò drachmas Atticas 12000. continet. Quamquam id advertit vir doctus, vocem Hebræam, quæ talenti nomine in Exodo ſignatur, aliam fortè quàm talenti habere ſignificationem. Vix enim credibile putat tam immenſam auri & argenti ſummam à Davide Salomoni relictam in templi ſtructuram, quantam nullus umquam Principum, aut Romanorum, aut Græcorum, aut Perſarum umquam coacervaſſe memoratur. Unde exiſtimat vocem Hebræam, Lib. 1. Paralip. 22. 14. aliud quiddam quàm talentum deſignare, nempè maſſam aliquam planam, & preſſam inſtar placentæ, qua forma aurum & argentum in Principum theſauris ſervari ſolet. Quin etiam apud antiquos varia eſt talenti notio, & interdum exiguam auri, vel argenti ſummam deſignat. Quod probat ex Polluce L. de rerum vocabulis, ex Homero L. 23. Iliad. ubi inter res varias non magni pretii duo auri talenta à Patroclo proponuntur in præmium.

Hinc quædam numerorum ſummæ, de quibus in Scripturis fit mentio, colligi facilè poſſunt, & ad noſtrum uſum revocari. David ex. gr. ab Ornam Jebuſæo aream emit altari conſtituendo 52. ſiclis, ſeu paulò ampliùs quàm 72. libris Turon. Lib. 2. Reg. cap. 24. In L. Paralip. cap. 21. dicitur aream emiſſe 600. ſiclis aureis: ſiclus didrachma erat. Cùm autem auri pretium eſſet ferè in ratione duo decupla cum argento, hinc prodeunt 450. libræ Anglicanæ, ſeu 5400. libræ Turon. Neque locus 2. Reg. pugnat cum libri 2. Paralip. loco: nam in priori fit tantùm mentio areæ altari conſtituendo deſtinatæ, quæ 50. ſiclis æſtimatur; ſed in lib. Paralip. de area, quæ extruendo templo & atrio erat deſtinata, agebatur.

ORDO

Digitized by Google

ORDO LIBRORUM
VETERIS TESTAMENTI.

LIBRI PRIMÆ PARTIS.

Geneſis.	7
Exodus.	74
Leviticus.	124
Numeri.	155
Deuteronomium.	203
Joſue.	245
Liber Judicum.	275
Ruth.	304
Regum primus.	308
Regum ſecundus.	346
Regum tertius.	376
Regum quartus.	416
Paralipomenon primus.	450
Paralipomenon ſecundus.	484
Eſdræ primus.	521
Eſdræ ſecundus.	534
Tobias.	550
Judith.	564
Eſther.	578
Job.	592
Liber Pſalmorum.	631
Proverbia Salomonis.	736
Eccleſiaſtes.	768
Canticum Canticorum.	780
Liber Sapientiæ.	788
Eccleſiaſticus.	808

LIBRI SECUNDÆ PARTIS.

Iſaias.	7
Jeremias.	76
Baruch.	149
Ezechiel.	157
Daniel.	218
Oſee.	248
Joel.	261
Amos.	266
Abdias.	274
Jonas.	276
Michæas.	279
Nahum.	286
Habacuc.	289
Sophonias.	293
Aggæus.	296
Zacharias.	299
Malachias.	313
Machabæorum primus.	318
Machabæorum ſecundus.	351

ORDO LIBRORUM
NOVI TESTAMENTI.

Evangelium ſecundùm Matthæum.	382
Evangelium ſecundùm Marcum.	434
Evangelium ſecundùm Lucam.	459
Evangelium ſecundùm Joannem.	511
Acta Apoſtolorum.	553
Pauli Epiſtola ad Romanos.	602
ad Corinthios prima.	625
ad Corinthios ſecunda.	647
ad Galatas.	662
ad Epheſios.	671
ad Philippenſes.	679
ad Coloſſenſes.	685
ad Theſſalonicenſes prima.	690
ad Theſſalonicenſes ſecunda.	695
ad Timotheum prima.	698
ad Timotheum ſecunda.	705
ad Titum.	709
ad Philemonem.	713
ad Hebræos.	715
Jacobi Epiſtola.	734
Petri Epiſtola prima.	741
Petri Epiſtola ſecunda.	748
Joannis Epiſtola prima.	753
Joannis Epiſtola ſecunda.	760
Joannis Epiſtola tertia.	761
Judæ Epiſtola.	762
Apocalypſis.	765
Oratio Manaſſæ.	797
Eſdræ liber tertius.	798
Eſdræ liber quartus.	808

IN PEN-

Digitized by Google

IN PENTATEUCHUM
PRÆFATIO.

Conſtans eſt & perpetua Synagogæ & Eccleſiæ traditio, hos quinque Legis libros genuinos eſſe, & à Moſe ſcriptos; nam continuata ſerie per ætates omnes Moſi adſcripti fuere, & ad nos uſque pervenerunt. Hoc teſtimoniis cum intrinſecis, tum extrinſecis, poſt Illuſtriſſimum Huetium Abrincenſem Epiſcopum, in tractatu de Scriptura ſacra jam edito ante aliquot annos à nobis probatum fuit; neque propoſita nobis hoc loco brevitas ſinit nos ea repetere, quæ ex cap. 17. & 24. Exodi, ex cap. 1. & 31. Deuteronomii, ex Libris Joſue, Judicum, Regum, Pſalmis, imò ex illuſtri Salvatoris teſtimonio Joan. 5. *De me enim ille ſcripſit*, allata ſunt argumenta, quibus innumera addi poſſunt ex Epiſtolis S. Pauli, & ex omnibus penè Scripturæ libris. Cujuſmodi ſunt illa Deuter. 31. ℣. 9. *Scripſit itaque Moyſes legem hanc, & tradidit eam ſacerdotibus filiis Levi*; item ℣. 24. *Poſtquam ergo ſcripſit Moyſes verba legis hujus in volumine*. Sic cap. 17. ℣. 18. *Poſtquam autem ſederit in ſolio regni ſui, deſcribet ſibi Deuteronomium legis hujus in volumine, accipiens exemplar à ſacerdotibus*. Deuteronomium lex eſt iterata aut ſecunda lex, quæ eadem eſt cum lege præcedentibus libris comprehenſa, quæque eundem habet auctorem. Idem præcipitur Joſue 1. ℣. 7. *Confortare igitur, & eſto robuſtus valdè, ut cuſtodias & facias omnem legem, quam præcepit tibi Moyſes ſervus meus*.

II. Genuinos eſſe Moſis libros, atque ab eo ipſo ſcriptos, ex antiquitate Pentateuchi Samaritani firmum duci argumentum eodem in loco diximus. Implacabile odium inter Judæos & Samaritanos jam à Jeroboami temporibus extitiſſe conſtat: quod magis exarſit poſt captivitatem Babylonicam, cùm ex invidia & odio Samaritani urbis Jeroſolymæ inſtaurationem impedirent: ſed ex quo Templum in monte Garizim Alexandri temporibus Manaſſes frater Jaddi Pontificis conſtruxit, inter hos populos diſſidium illud auctum ad hanc uſque diem acriùs perſeverat. Et tamen gens utraque ſuum habet Pentateuchum; Samaritani antiquis Hebræorum characteribus, Judæi litteris Babylonicis, ſeu Chaldaicis exaratum legunt. Tam diſſidentes & ſibi mutuò infenſi populi hos libros non à ſe mutuò, ſed è communi ſonte, qualis erat Davidis & Salomonis temporibus, acceperunt.

III. Neque accedere poſſum ſententiæ viri cætera doctiſſimi, qui Samaritanum codicem poſt Templi Garizim extructionem è Judæorum codice exſcriptum putat, quòd eædem ferè additiones & mutationes in utroque extent. Sed mihi non fit veriſimile Samaritanos, qui magna ex parte Iſraelitæ erant, quique Eſdræ temporibus ſe eundem colere Deum, & iiſdem uti ritibus profeſſi ſunt, ac proinde in ejuſdem Templi ſocietatem admitti volebant, nulla habuiſſe Scripturarum exemplaria. Nec video cur illi Chananæorum ſeu Phœnicum litteris ſuum Pentateuchum ex inimicorum codicibus exſcripſiſſent. Apud decem Tribus poſt earum ſeceſſionem multi Prophetæ extiterunt, qui Scripturas ſervabant, ac Legis præſertim libros. Quæ autem in Pentateucho factæ ſunt mutationes, à Joſue, aut ab aliis ante Jeroboam tempora eaſdem factas fuiſſe nihil prohibet. Quin etiam multa in Samaritano Pentateucho ab Hebræo diverſa perſuadent unum ex alio non fuiſſe deſcriptum. Sic 2. Geneſeos in Hebræo legimus Deum ceſſaſſe ab opere creationis die ſeptimo, cùm in Samaritano & in Septuaginta Interpretum editione, die ſexto non minori probabilitate ſcriptum ſit. Sic cap. 4. ℣. 8. hæc verba, *Egrediamur foras*, in Samaritano & in Septuaginta legun-

tur, non item in Hebræo: Exodi 12. ℣. 40. in Hebræo & in Vulgata habemus Iſraelitas in Ægypto habitaſſe 430. annis; in Samaritano & Sept. aperta eſt lectio, *Habitatio filiorum Iſrael & Patrum eorum*; unde illi codices ſibi mutuam præſtant operam, & ſe ſe interdum illuſtrant.

IV. Hieronymus in Prologo Galeato teſtatur *Samaritanos etiam Pentateuchum Moſis totidem litteris ſcriptitare, figuris tantùm & apicibus diſtantes*. Per apices non puncta vocalia, quibus nunc utuntur Judæi, intelligi debent; his enim ſemper caruerunt Samaritani: ſed ſunt quædam litterarum inflexiones & curvaturæ; iidem & voces & periodos certis punctis ſejungunt. Quin & Hieronymus eodem in loco docet Judæorum characteres mutatos eſſe ab Eſdra, qui Chaldaicos induxit, quòd his aſſueti eſſent Judæi; Samaritani verò antiquos conſervarunt. Vetera numiſmata profert Poſtellus in L. de Originibus, cum his verbis *Jeruſalem ſancta*, quæ litteris Samaritanis ſunt inſcripta: his verò idem accidit quod omnibus penè linguis, quarum characteres temporum lapſu mutantur. Sic apud Romanos characteres ipſi alias induerunt formas ſub Gothis & Longobardis. Græcæ & Latinæ litteræ à Samaritanis aut à Phœnicibus deſumptæ ſunt, ut idem Poſtellus popularis noſter obſervavit.

V. Hieronymus in cap. 9. Ezechielis teſtatur litteram *Tau* Samaritanorum figuram crucis præ ſe ferre: quæ tamen in Alphabeto Samaritano non occurrit. Fors eſt ut eam poſteà mutaverint. R. Azariam citat Ricardus Simo, qui litteræ *Tau* duas apud Samaritanos figuras profert, quarum una Crucem S. Andreæ, aut *X* exhibet; addit ſolum Theodotionem tranſtuliſſe *ſigno Tau*, cùm Sept. *ſignum* tantummodò verterint. Quæ adversùs communem omnium ætatum conſenſum opponit Spinoſa, ab Illuſtriſſimo Huetio, & ab eruditiſſimo Auctore tractatus de Veritate Religionis funditùs ſubruta, morari nos non debent. Atque ut vera eſſent quæ contra afferunt, non aliud ex iis concludi poſſet, quàm voces quaſdam aut mutatas, aut additas fuiſſe, ut hiſtoria eſſet apertior; quædam etiam urbium aut regionum nomina in alia quæ ſequentibus ſæculis in uſu fuerunt, commutata, quò faciliùs dignoſci poſſent; breves explicationes inſertas ab Auctoribus Hagiographis, quæ ſenſum planiorem efficiunt; ac demum quædam ſuppleta eſſe ad intelligentiam neceſſaria. Hoc ipſum in vetuſtioribus ſcriptoribus profanis factum, nec propterea de librorum genuitate fuit dubitatum.

VI. Quæ in ipſo limine Deuteronomii dicta ſunt à Moſe ad omnem Iſrael trans Jordanem in ſolitudine campeſtri contra mare rubrum, minimè id probant, Moſem hujus libri non eſſe auctorem. Nam vox Hebræa nec *ultrà*, nec *citrà* ſignificat, ſed *in tranſitu*; atque ut ſignificaret *ultrà*, quid mirum, ſi vox iſta mutata fuerit, ut planior eſſet ſenſus & apertior Iſraelitis?

Quod capite 27. ejuſdem libri jubet Moſes, ut erectis lapidibus, *in eis ſcribantur omnia verba Legis hujus*, non aliud is præcipit, quàm quædam mandata hoc loco memorata iis lapidibus incidi, non librum integrum; tametſi nihil prohibet, quominus liber ipſe multis & ingentibus ſaxis inſculpi potuerit.

Idem Auctor à nobis laudatus ſuſpicatur caput ultimum Deuteronomii fuiſſe primum libri Joſue: ſed viſum eſt poſtea libris Moſis id ſubjicere, tanquam hiſtoriæ Moſaicæ coronidem: ut ut ſit, illud conſtat ſaltem octo poſtremos verſus à Joſue ipſo, aut ab alio divino Scriptore adjectos fuiſſe.

VII. Sunt quædam huc illuc ſparſa in his libris quæ inſeri potuerunt à ſacris Scriptoribus, nonnulla quoque ſunt adjecta. Sic veriſimile eſt Geneſ. cap. 12. ℣. 6. hæc verba addita fuiſſe: *Chananæus autem tunc erat in terra*. Quanquam alii pertendunt vocem Hebræam *tunc*, eſſe æquivocam. Senſus autem ſatis eſt apertus, Chananæos tunc eam regionem habitaſſe, cùm in

eam

eam venit Abraham. Nam ſi textus Hebraici & Vulgatæ Chronologiam ſequimur, non diu erat ex quo Chananæi in eam regionem venerant, ſeu ex ea poſteros Chus ejecerint, ſeu paulatim regiones illæ poſt diſperſionem Gentium cultæ fuerint. Id verò ſacer textus inſinuat, ut magnam Abrahæ fidem commendet, qui promiſſam ſibi regionem à Chananæis occupatam invenit. Unde, *pertranſiit Abraham terram uſque ad locum Sichem*, ubi & Chananæum invenit: *Chananaus autem tunc erat in terra*. Conſimili ratione nihil prohibet, quin ea quæ de lecto ferreo Regis Baſan inſeruntur, addita fuerint, ut alia nonnulla ex publicis ſcriniis, aut diariis, idque factum ſit majoris explicationis gratia. Sic fortè jam diu erat, ex quo rex ille occiſus fuerat; ac Moſes in hujus rei probationem affert lecti ejus prodigioſam magnitudinem. Lectus ille ferreus potuit eſſe in Rabaath penes Ammonitas, eo ipſo tempore quo ſcribebat Moſes. Sic nonnullæ occurrunt repetitiones (quanquam is eſt linguæ ſacræ genius, ut repetitionibus quandoque utatur) ſed fieri etiam potuit, ut diverſæ lectiones ſimul collectæ crebras aliquando repetitiones effecerint, ut fortè accidit capite 7. Geneſeos à verſu 17. ad verſum uſque 24. ubi eadem ſententia ſæpiùs eſt iterata. Quòd Exodi 16. ℣. 35. legimus, *Filii autem Iſrael comederunt man 40. annis*, illud inter additamenta referri poteſt: tametſi noverat Moſes fore ut per 40. annos filii Iſrael in deſerto morarentur, uti colligitur ex c. 14. ℣. 33. Numerorum.

VIII. Sic corruunt Spinoſæ argutiæ de quarumdam urbium vocabulis, quæ nondum erant uſitata Moſis temporibus; neque enim ferè eſt quicquam frequentius in libris omnibus, quàm eæ nominum mutationes.

IX. Quòd autem cap. 36. ℣. 31. Moſes eos Reges enumerat, qui in Idumæa regnaverunt antequam haberent Regem filii Iſrael: Rabbi Eſra eos Reges ante Moſem extitiſſe opinatur. Plerique Doctores Catholici in ea ſunt opinione, iſta ab Auctore Hagiographo inſerta fuiſſe. Bonfrerius in hunc locum, Cornelius à Lapide, Huetius prop. 4. cap. 14. qui etiam locum Deuter. cap. 3. ℣. 14. pertractans, ſic ait: *Fatemur Scriptura reparatorem Eſdram, ſicubi ſe darent obſcuriores, aut difficiliores loci, huc & illuc de ſuo nonnulla in libros ſanctos explicationis cauſa infarciſſe*. Id ipſum Pererius Præfatione in Pentateuchum docuerat: *Placet etiam mihi*, inquit, *eorum ſententia, qui exiſtimant Pentateuchum longo poſt tempore interjectis multifariam verborum & ſententiarum clauſulis veluti farcitum & explicatius redditum, & ad continuandam hiſtoria ſeriem meliùs eſſe diſpoſitum*; ſed ea de re in Annotationibus plura dicemus.

X. His quinque libris Iſraelitarum Reſpublica & Religio omnis continetur; unde & quinque Legis libri vocitantur. Joſephus L. 2. contra Appionem ex ipſo Legis nomine antiquis prorsùs ignoto probat Moſem primum omnium fuiſſe legiſlatorem, ſeu ipſe litteras primus invenerit, ut multis perſuaſum eſt, (ſine litteris autem ſcribi Leges non potuerunt;) ſeu potiùs quia Principum voluntates tum erant pro Legibus.

XI. Verùm illud non concedam viro alioqui doctiſſimo, ea tantùm quæ ad leges aut ritus ſacros pertinent, à Moſe ipſo conſcripta fuiſſe, rerum geſtarum hiſtoriam è publicis monumentis excerptam, ejus juſſu mandatam litteris. Non enim leges tantummodò, ſed & alia quæ ad hiſtoriam ſpectant, memoriæ poſteritatis mandare identidem à Deo jubetur. Judæorum & Chriſtianorum traditio eſt, à Prophetis, imò à Chriſto Domino & Apoſtolis confirmata, Moſem eſſe horum librorum auctorem; ſeu manu propria eos exaraverit, ſeu amanuenſium opera uſus fuerit, perinde eſt: nam & Baruch Jeremiæ, & Tertius Pauli ſcriba fuit. Sed ut Prophetiæ à Jeremia, & Epiſtolæ à Paulo dictatæ ſunt; ita & libri Moſis eum habent auctorem, qui & Legiſlator Judæorum & Propheta fuit, quinque non ſolùm futura prædixit, & ea maximè quæ ad Chriſtum pertinent; ſed etiam mundi originem, quæque abdita erant, & longè ab hominum cognitione remota;

A 2 litteris

litteris prodidit. Hinc illud Deuteronom. ultimo cap. *Non ſurrexit ultra Propheta in Iſrael ſicut Moyſes*.

XII. Quare nihil neceſſe eſt ad veterum Patriarcharum ſcripta confugere, ex quibus Moſes mundi creationem, lapſum hominis & alia ejus generis acceperit, cùm Deo revelante hæc omnia ſcripſerit. Quamquam nihil de eorum librorum auctoritate decederet, ſi ſanctorum Virorum qui Spiritu Divino afflati fuerant, ſcriptis uſus eſſet Moſes. Cæterùm quæ libris Moſis continentur facta, ad nos uſque pervenerunt: neque ii libri corrumpi potuerunt in iis quæ ſunt alicujus momenti, vel ut geſta narrantur: cujuſmodi ſunt prodigia in exitu populi Dei de Ægypto, miracula in deſerto patrata, Lex in monte Sinai data, & alia hujus generis plurima inter ſe mutuò connexa, tot publicis monumentis adeò teſtata, ut fingi aut ſupponi nullatenùs potuerint. Si quæ verò minoris momenti inſerta fuerint, ut paucæ aliquot parentheſes explicationis gratia additæ, aut propria quædam nomina à Scriptoribus ſacris adjecta, idque Dei juſſu & ſpeciali quadam providentia, nihil de eorum auctoritate detrahitur. Scripturæ quippè Judæorum, uti & Leges Deum habent auctorem. Moſes & alii Prophetæ erant ejus quaſi amanuenſes; nihil in his mutare licuit hominibus; ſed Deus ipſe, vel auctores ſacri ejus Spiritu afflati, parentheſes, genealogias, rerum commiſſuras & nexus, pro temporum quibus ſcribebant opportunitate, potuerunt inſerere, ſalva textus primigenii integritate.

XIII. Quòd ſi Joſue, & qui eum conſecuti ſunt Prophetæ, nomina propria, & ſuis temporibus nota veteribus tum exoletis ſubſtituerunt, nihil propterea Scripturis mutationis accidit, nihil de ejus auctoritate deceſſit. Sed ne illud quidem facilè demonſtrabitur, pleraſque additiones quas objiciunt, factas fuiſſe, cùm propria nomina nunc penitùs nobis incognita occurrunt, quæque forſitan Prophetarum temporibus non erant vulgo nota: ii quippè aliis utuntur vocabulis multò notioribus.

XIV. Sic parentheſis cap. 2. Deuteron. ℣. 10. 11. & 12. videtur addita; & ea maximè quæ eſt in ℣. 12. *In Seir autem priùs habitaverunt Horræi, quibus expulſis atque deletis habitaverunt filii Iſrael, in terra poſſeſſionis ſuæ, quam dedit illis Dominus*. Hæc potuit à Moſe ipſo inſeri, cùm jam duæ Tribus Ruben & Gad cum dimidia Tribu Manaſſe hæreditatem ſuam trans Jordanem adiiſſent, quam poſſeſſionem ℣. 3. deſcribit Moſes. Atque hæ parentheſes, quæ textus ſeriem videntur abrumpere, ab Eſdra aut alio quovis inſertas fuiſſe non eſt veriſimile. Quorſum enim eas parentheſes, quæ filum orationis præcidunt, in textum Moſis inſeruiſſent? An explicationis gratia? Sed obſcuritatem potiùs afferunt, quàm lucem, niſi fortè è margine in textum irrepſerint. Id longè probabilius eſt, has parentheſes à Moſe ipſo inductas fuiſſe, ut loca quibus res illæ quas narrat, geſtæ ſunt, & nationes ipſas, quibuſcum Iſraelitis res eſſet, apertè deſignaret. Verùm quæ opponunt reliqua, in iis quæ ſequuntur annotationibus, commodiùs diluentur, ubi ſe ſe dabit occaſio.

XV. Niſi fortè quis à nobis requirat, ut Spinoſæ cavillationes & argutias à viris doctis toties retuſas iterùm regeramus, quæ à Rabbi Eſta ſunt propoſitæ & ſolutæ. Quid levius afferri potuit, quàm illæ quas temerè congerit, Moſem de ſe in tertia perſona identidem loqui, ſe ipſum laudibus interdum ornare, cùm ſe hominem Dei appellat, aut ore ad os cum Deo agere teſtatur? quaſi ea loquendi ratio de ſe ipſo in tertia perſona non ſit apud ſacros & profanos Auctores uſitata, ut apud Eſdram lib. 1. cap. 7. & alibi paſſim. An Paulo id vitio dabit, quòd magnitudinem revelationum, & gloriam Apoſtolatus ſui extulerit, cùm iis ad quos ſcribebat, id eſſet neceſſarium? Hæc in ſacris Litteris ſinceritas, ab omni affectatione & hypocriſi procul remota, una eſt ex genuinis Scripturæ Sacræ notis. Aaronis & Mariæ invidiam, à Deo meritò punitam demonſtrat Moſes, & quàm ini-

què

Digitized by Google

què egerint, cùm adverſus fratrem ſuum mitiſſimum & innoxium rebellarunt. Quin & errata ſua non diſſimulat, quòd Ægyptium occiderit, (ſi tamen in eo culpandus eſt;) quòd Deo vocanti ut ad Pharaonem ſe conferret, non ſtatim paruerit; quòd in deſerto diffidentia peccaverit. At hominem Dei ſe appellat, quid tum? nonnè in Scriptura his vocibus Propheta deſignatur? ut L. 3. Reg. c. 13.

XVI. Verùm ut obſtruatur ſimilium calumniarum aditus, illud animo altè eſt infigendum, non alium quàm Moſem ipſum Pentateuchi auctorem eſſe poſſe, neque in iis quæ narrantur miraculis, aut in legibus, aut in ritibus adulterari & corrumpi quicquam potuiſſe: nedum ſuppoſititius erit textus, ab Eſdra aut ab alio Scriptore poſterioris ætatis confictus.

Primùm quidem librum Legis, quicunque ille ſit, à Moſe conſcriptum, conſtans eſt, univerſalis & perpetua Judæorum traditio: huic Legi Religio omnis Judæorum eſt ſuperſtructa, hinc ritus omnes eorum dimanant. Moſem eſſe Judæorum Legiſlatorem, negavit hactenùs nemo: Leges ergo is conſcripſit. Hunc Legis librum eſſe Deuteronomium, ipſemet in limine Deuteronomii apertè declarat, ſimul beneficia à Deo in Judæos collata commemorat, quò ad obediendum ſint promptiores. Cap. 31. hæc habet: *Poſtquam ergo ſcripſit Moyſes verba Legis hujus in volumine, atque complevit, præcepit Levitis qui portabant arcam fœderis Domini, dicens: Tollite librum iſtum, & ponite eum in latere arcæ fœderis Domini Dei veſtri*. Hic adeò liber in Tabernaculo primùm, deinde in Templo propè arcam fuit depoſitus. Cùmque ante Joſiæ tempora, regnantibus Manaſſe & Amon, Idololatria omnem ferè populum invaſiſſet, liber ille à Moſe conſcriptus ab Helcia Sacerdote repertus eſt in Templo. Non quòd unus ille ſupereſſet: non enim credibile eſt Legis exemplaria nulla extitiſſe apud religioſos & pios viros in Tribu Juda, vel apud Iſraelitas qui diſperſi erant in Aſſyriorum regionibus: ſed ad eum librum qui juſſu Moſis in Templo ſervabatur, hæc exigi oportuit: nec fortè illa authentica habita fuiſſent, niſi exemplar primitivum repertum fuiſſet. Neque ulla probabilitate id dici poteſt, hunc librum qualem nunc habemus, ab Helcia Sacerdote fuiſſe confictum: nam & Prophetæ qui ante Joſiam extiterunt, & Pſalmi præcipua hujus libri teſtimonia, facta inſignia & prodigia ſic referunt, ut in Deuteronomio leguntur: cùmque multa ſint in eo libro de futura captivitate & Judæorum diſperſione teſtimonia, quæ Joſiæ temporibus nondum evenerant, hæc ab Helcia, aut à quovis alio fingi nullatenùs potuerunt.

XVII. Hunc itaque librum, qui Legis liber ubique appellatur, ſcripſit Moſes, quem Eſdras legit coram populo à manè uſque ad meridiem. L. 2. cap. 8. Non utique Pentateuchum intra ſex aut ſeptem horas legere potuit; nec ſolum Decalogum, aut perpauca Exodi capita, à vigeſimo nempè ad vigeſimum quartum, quibus librum Legis à Moſe ſcriptum contineri pertendit Spinoſa; ſed Deuteronomium integrum, quod eo nomine in Scripturis donatur, publicè legit, Eſdra & Levitis interpretantibus, ob linguam Chaldaicam, cui populi Judaici pars magna inſueverat.

XVIII. Sed & alios Pentateuchi libros à Moſe conſcriptos eſſe, dubitari nullatenùs poteſt: cùm eorum penè omnium quæ his continentur, ubique mentionem faciant Pſalmi Davidis, & Prophetæ. Mundi creationem, aquas quæ ſupra cœlos ſunt, ſacerdotium Melchiſedech, venditionem Joſeph, & alia libro Geneſis contenta commemorant Iſaias, Oſee, Jeremias & alii Prophetæ: aquas diluvii, Sodomitarum crimen, Circumciſionis legem identidem inculcant. Sic promiſſiones Abrahæ, Iſaac & Jacob factas, ut in Geneſi ſcriptæ ſunt, quibus Iſraelitæ animati & de victoria certi eam adirent poſſeſſionem, referunt: atque in hoc libro mundi hiſtoriam & vicinarum nationum origines complexus eſt Moſes. De aliis Pentateuchi libris poſteà dicemus.

XIX. Hoc loco id unum demonſtrare volumus, ex monumentis publicis omnium ætatum conſenſione firmatis non alium quàm Moſem eſſe horum librorum auctorem; nihil quod ad eorum eſſentiam pertineat, ab Eſdra, aut à quovis alio mutari potuiſſe. Nam illuſtria ubique ſunt in ritibus aut in cæremoniis Judæorum monumenta, quibus ea quæ narrantur facta à Deo prodigia & eventus mirabiles, omninò ſtabiliuntur. Quorſum enim ritus omnes qui in feſto Paſchatis à Judæis per omnes ætates ſunt tam religioſè ſervati? cur primogeniti Deo fuerunt conſecrati? niſi ut eorum quæ in exitu Iſraelitarum ex Ægypto geſta ſunt, memoria ſervaretur? Eadem eſt ratio feſti Pentecoſtes & Tabernaculorum, ut Legis à Deo datæ in monte Sinai poſt 50. ab exitu dies, & longioris moræ populi in Deſerto, ubi ſpecialis erga eum providentia enituit, memores eſſent, neve tot Dei beneficia in populum ab omnibus aliis religione ſecretum collata temporum deleret oblivio. Sic ob eandem rationem juſſit Deus, ut Legem Deuteronomio contentam exſcriberent, & liberos ſuos edocerent, ut ſeptimo quoque anno publicè legeretur, quò nimirum eorum cordibus inſculpta nunquam excideret. Quin & Judæorum Reſpublica tota, ea religione, ritibus & rerum geſtarum memoria continetur.

XX. Ex quibus illud efficitur, quæ his libris referuntur geſta, toties à Prophetis repetita, tam arctè cum lege Moſis, Religione Iſraelitarum & regimine eſſe connexa & conſerta, tam altè Judæorum animis infixa, ut nec temporum injuria, nec hominum perverſitas ea delere potuerit. Siquidem vel decem tribuum à Juda ſeceſſio, & inter utrumque populum continuata diſſenſio libros Legis adulterare non potuit: ſed potiùs ne corrumpi aut obliterari poſſent, effecit. Jeroboam, quique poſt eum regnaverunt in Iſrael, veram Religionem delere conati ſunt: ſed Deus Prophetas identidem excitabat, qui eam miraculis & portentis tuerentur, eaque in Tribu Juda perſtabat. Quæ ſupererant illuſtria rerum geſtarum monumenta, Arca ipſa, quæ hoſtibus terrori erat, Tabernaculum uſque ad tempus Salomonis conſervatum, Manna per tot ætates unà cum virga Aaronis quæ floruerat, quo miraculo vocationem Aaron divinam eſſe confirmatum fuerat, & extincta rebellio, Serpens æneus ad Ezechiæ uſque tempora ſervatus, quique, cùm eſſet Idololatriæ occaſio, à pio Rege confractus eſt, magni miraculi illuſtria erant documenta. Nubes illa & caligo, quæ tabernaculo per multas ætates inſedit, cùm Deus ſua edebat oracula; monumentum in medio Jordanis erectum, cùm filii Iſrael Jordanem tranſierunt; Gabaonitæ ipſi, qui in medio Iſraelitarum habitabant, hæc inquam & alia plurima tot erant rerum à Moſe & Joſue geſtarum monumenta, quæque nulla cavillatione eludi poſſunt. Quòd autem alii citentur libri, id minimè probat Pentateuchum à Moſe non fuiſſe conſcriptum: nihil enim obſtat, quominus ab Auctore ipſo laudentur commentarii, ſeu diaria ab eodem compoſita. Sed tamen longè id probabilius videtur, in iis locis ea laudari quæ Pentateucho continentur: non enim eodem tempore, ſed diverſis, hos quinque libros compoſuit Moſes, quæque Deus juſſit ut mandaret litteris, hæc ſunt Pentateucho comprehenſa. Sic Exodi cap. 24. ℣. 7. fit mentio voluminis fœderis, quod ex contextu ipſo non aliud fuit, præter Legem ipſam, quam Moſes in monte acceperat: *Aſſumenſque volumen fœderis, legit audiente populo; qui dixerunt: Omnia quæ locutus eſt Dominus, faciemus: & ℣. 4. Scripſit autem Moyſes univerſos ſermones Domini*. Sic Numer. cap. 21. ℣. 14. citatur liber bellorum Domini: ſed ex contextu ipſo palàm eſt fuiſſe canticum ab Iſraelitis celebratum inſtar cantici Moſis; aut libri alicujus fit mentio, qui cantica continebat. Exodi cap. 17. ℣. 14. *Dixit Dominus ad Moyſen: Scribe hoc ob monimentum in libro, & trade auribus Joſue: delebo enim memoriam Amalec ſub cælo*: verùm hic eſt liber ipſe Exodi, niſi ſit diarium, aut commentarii in quibus res memoria dignæ ſcriptæ ſunt.

LIBER

LIBER GENESIS,

HEBRAICE

BERESITH.

HIC *liber ab Hebræis dici ſolet Bereſith à prima ejus dictione Hebræa, ut Geneſis à Græcis & Latinis, quòd cœli & terræ creationem narret, nec non Adami & poſterorum Genealogiam. Unde cap,* 2. ℣. 4. *ubi in Vulgata legitur:* Hæ ſunt Generationes cœli & terræ; *Septuaginta vertunt:* Hic eſt liber Generationis cœli & terræ; *& cap.* 5. Hic eſt liber Generationis Adami.

Hujus libri argumentum paucis verbis complexus eſt Hieronymus in Epiſtola ad Paulinum: In qua Geneſi de creatura mundi, de Exordio generis humani, de diviſione terræ, de confuſione linguarum & gentium, uſque ad exitum ſcribitur Hebræorum. *Quo tempore hic liber à Moſe ſcriptus fuerit, non ſatis liquet. In ea ſunt opinione Euſebius, Theodoretus & alii, conſcriptum fuiſſe poſt exitum populi Iſraelitici ex Ægypto, & poſt Legem promulgatam. Videtur enim Moſes ad eam attendere cap.* 2. *cùm de ſanctificatione Sabbati; uti & cap.* 7. *&* 8. *ubi de mundis & immundis animalibus verba facit: tametſi ante Legem hæc præcepta erant in uſu; ſed Moſes id voluit annotare Legis conſtitutæ habita ratione.*

CAPUT PRIMUM.

Brevi verborum compendio Moſes opus ſex dierum complectitur, creationem mundi, ejus in partes diſtinctionem, & ornatum.

Pſal.32.6. & 135.5. Eccli.18.1. Act.14.14. & 17.24.

1. IN principio (a) creavit Deus cœlum & terram.
2. Terra autem erat inanis & vacua, & tenebræ erant ſuper faciem abyſſi (b): & Spiritus Dei ferebatur ſuper aquas.
3. Dixitque (c) Deus: * Fiat lux. Et * Heb.11.3.
facta eſt lux.
4. Et vidit Deus lucem, quòd eſſet bona (d): & diviſit lucem à tenebris.
5. Appellavitque lucem Diem, & tenebras Noctem: factumque eſt veſpere & manè, dies unus (e).

6. Dixit

1. (a) Vox eadem Hebræa, *Bara*, utrumque ſignificat, creationem ex nihilo, & formationem ex ſubjecta materia, ut in hoc capite v. 27. *Et creavit Deus hominem ad imaginem ſuam*. Unde Septuaginta vertunt eam vocem, *fecit*: adeò ut ex traditione potiùs Synagogæ & Eccleſiæ, nec non ex aliis Scripturæ locis, creatio ex nulla materia probetur, quam ex hac voce, *creavit*. Sed hæ voces conjunctæ cum his duabus, *In principio creavit*, ſeu ante omnia, productionem ex nihilo exprimunt. Sic vox illa, *Deus*, quæ Hebraicè eſt in plurali numero, & cum verbo ſingulari, *creavit*, conjungitur, non propterea demonſtrat perſonarum Trinitatem. Nam ut benè obſervant viri docti, hæc eſt linguæ Hebraicæ proprietas, ut numero multitudinis interdum utatur pro ſingulari: quod etiam in Græca lingua uſurpatur. Quare immeritò Catharinus acriter reprehendit Cajetanum, quòd dixerit ante Magiſtrum ſententiarum vocem *Elohim* de Trinitate perſonarum expoſuiſſe neminem.

2. (b) Inviſibilis, & incompoſita. Inviſibilis, inquit Theodoretus, quia aquis erat operta; incompoſita, quòd nondum herbis & arboribus eſſet decorata. Quod autem ſubdit, *Et tenebræ erant ſuper faciem abyſſi*, id inſinuat aquam unà cum terra conditam fuiſſe. Vox, facies, ſæpè redundat: unde Sept. vertunt: *Super abyſſum*. Theodoretus ait lucem eſſe ſubſtantiam, tenebras inſtar accidentium, ut corpus eſt ſubſtantia, umbra accidens. *Et Spiritus Dei ferebatur ſuper aquas*: multi ex SS. PP. de Spiritu Sancto illud intelligunt: nam ut pulchrè Aug. Lib. 1. de Geneſi ad litteram: *Superferebatur Spiritus non loco, ſed omnia ſuperante ac præcellente potentia: ſicut ſuperfertur voluntas artificis ligno, vel cuique rei ſubjectæ ad operandum*. Alii, ut Theodoretus Q. 7. in Geneſim, ſpiritus nomine intelligunt aera, qui ſpiritus ſolet appellari in Scripturis, & ſpiritus Dei, propter illius diffuſam molem, ut montes excelſi, montes Dei appellantur. Vox Hebræa non ferebatur, ſed incubabat, ſignificat: prior tamen ſignificatio ſervata eſt ex antiqua verſione, quòd poſterior magis Syriaca ſit quàm Hebræa.

3. (c) Juſſit: nam dicere Dei eſt jubere. *Fiat lux*, exiſtat lux; ignis ſcilicet ex Gregorio Nyſſeno, vel, quod idem ferè eſt, juxta recentiores Philoſophos, æthereà illa ſubſtantia, ex cujus motione lux emanat. *Diviſit lucem à tenebris*, non loco, ſed tempore. Quantâ facilitate Deus cuncta condiderit, his verbis oſtendit, *Fiat lux*.

4. (d) Propoſito ſuo congruens.

5. (e) Dies primus, naturalem diem intellige: dies autem artificialis his verbis exprimitur: *Appellavitque lucem Diem*, appellari fecit. Eadem vox Hebræa unum & primum ſignificat: veſperè noctem, manè diem nonnulli ex Rabbinis deſignari volunt.

6. Dixit quoque Deus: Fiat firmamen-
tum (f) in medio aquarum: & dividat
aquas ab aquis.
7. Et fecit Deus firmamentum, diviſit-
que aquas quæ erant ſub firmamento, ab
* Pſ. 135. his * quæ erant ſuper firmamentum. Et
6. & 148. factum eſt ita.
4. Jer. 10. 12. 8. Vocavitque Deus firmamentum, Cœ-
& 51. 15. lum: & factum eſt veſpere & manè, dies
Job. 38. 4. ſecundus.
9. Dixit verò Deus: Congregentur
aquæ, quæ ſub cœlo ſunt, in locum
unum: & appareat arida. Et factum eſt
ita.
* Pſ. 32. 7. 10. Et vocavit Deus aridam, Terram, *
& 88. 12. congregationeſque aquarum appellavit Ma-
& 135. 6. ria. Et vidit Deus, quòd eſſet bonum.
11. Et ait: Germinet terra herbam vi-
rentem (g), & facientem ſemen, & li-
gnum pomiferum faciens fructum juxta
genus ſuum, cujus ſemen in ſemetipſo ſit
ſuper terram. Et factum eſt ita.
12. Et protulit terra herbam virentem,
& facientem ſemen juxta genus ſuum,
lignumque faciens fructum, & habens
unumquodque ſementem ſecundùm ſpe-
ciem ſuam. Et vidit Deus, quòd eſſet
bonum.
13. Et factum eſt veſpere & manè,
dies tertius.
14. Dixit autem Deus: Fiant lumina-
ria (h) in firmamento cœli, & dividant
* Pſ. 135. 7. diem ac noctem, & ſint * in ſigna &
tempora, & dies & annos:
15. Ut luceant in firmamento cœli, &
illuminent terram. Et factum eſt ita.
16. Fecitque Deus duo luminaria ma-
gna: luminare majus, ut præeſſet diei:
& luminare minus, ut præeſſet nocti: &
ſtellas.
17. Et poſuit eas in firmamento cœli,
ut lucerent ſuper terram,
18. Et præeſſent diei ac nocti, & divi-
derent lucem ac tenebras. Et vidit Deus,
quòd eſſet bonum.
19. Et factum eſt veſpere & manè, dies
quartus.
20. Dixit etiam Deus: Producant aquæ
reptile animæ viventis (i), & volatile ſu-
per terram ſub firmamento cœli.
21. Creavitque Deus cete grandia, &
omnem animam viventem atque mota-
bilem, quam produxerant aquæ in ſpecies
ſuas, & omne volatile ſecundùm genus
ſuum. Et vidit Deus, quòd eſſet bonum.
22. Benedixitque eis (k), dicens: Cre-
ſcite, & multiplicamini, & replete aquas
maris: aveſque multiplicentur ſuper terram.
23. Et factum eſt veſpere & manè,
dies quintus.
24. Dixit quoque Deus: Producat ter-
ra animam viventem in genere ſuo, ju-
menta, & reptilia, & beſtias terræ ſecun-
dùm ſpecies ſuas. Factumque eſt ita.
25. Et fecit Deus beſtias terræ juxta
ſpecies ſuas, & jumenta & omne reptile
terræ in genere ſuo. Et vidit Deus, quòd
eſſet bonum,
26. Et ait: Faciamus (l) hominem * ad * Inf. 5. 1.
imaginem & ſimilitudinem noſtram: & & 9. 6.
præſit piſcibus maris, & volatilibus cœli, 1. Cor. 11. 7.
& beſtiis, univerſæque terræ, omnique Col. 3. 10.
reptili quod movetur in terra.
27. Et creavit Deus hominem ad ima-
ginem ſuam: * ad imaginem Dei creavit * Sap. 2. 23.
illum, * maſculum & feminam creavit eos. Eccl. 17. 1.
28. Be- * Matth. 19. 4.

6. (f) Rabbini expanſum vertunt: ipſum intelligunt aera, qui & cœlum appellatur. *Dividat aquas*, nempè vapores, aut nubes aqua gravidas, *ab aquis* inferioribus. Chryſoſtomus Homilia 4. in Geneſim exponens hunc locum, ait, eos qui docent multos eſſe cœlos, non ex divina Scriptura, ſed contra Scripturam loqui: tametſi mos Scripturæ eſt terram, aquam & multas res ſingulares numero plurali exprimere. In v. 8. non legitur in Hebræo, neque in Vulgata, *Vidit Deus quòd eſſet bonum*, probavit Deus, vel ſanxit, ut perpetuò maneret, cùm v. 12. id expreſſum fuerit. Ac ſubinde fieri poteſt, ut Græci hæc verba verſioni Sept. addiderint. Cùm gentes cuncta naturæ opera ut Deos colerent, ne Judæi hoc errore tenerentur, Moſes ſingulas hujus Univerſi partes à Deo factas commemorat.

11. (g) Hebr. *Germen fœni*, quo nomine nonnulli frumentum intelligunt, non gramen, quod ſemen, ut iis videtur, non procreat: ſed tamen omne genus herbarum rectè interpretari licet.

14. (h) Aug. L. 2. de Geneſ. ad lit. c. 4. *Multùm diſputant de iis rebus, quas majori prudentia noſtri auctores omiſerunt ad beatam vitam non profuturas diſcentibus, & occupantes quod pejus eſt, multum pretioſa, & rebus ſalubribus impendenda temporum ſpatia.* Gregorius Nyſſenus exiſtimat primo die ignem creatum, qui die quarto in ſidera fuit coactus. *Dividant diem ac noctem*, luceant diviſim, Sol de die, Luna de nocte; *ſint in ſigna* naturalium mutationum, *& tempora*, quatuor anni tempeſtates efficiant. Chryſoſt. hom. 6. & 13. negat ſidera cœlo infixa fuiſſe, ſed ea proprio motu cieri contendit. Idem docet Origenes L. 7. contra Celſum, tametſi Philaſtrius hanc opinionem inter hæreſes recenſet: ſed immeritò, & temere. Origenes teſte Euſebio Lib. 6. de præpar. negat ſtellas eſſe cauſas effectrices rerum, ſed exiſtimat ſigna eſſe omnium eventuum humanorum: quod quidem fusè refellitur ab Aug. Lib. 5. de civit.

20. (i) Hebr. *Reptile vivens, & volatile volet ſuper terram*. Quibus verbis non exprimitur volatilia ex aquis prodiiſſe. Quin etiam Vulgata id videtur innuere, aves è terra diluta formatas fuiſſe, cap. 2. 19. *Formatis igitur, Dominus Deus, de humo cunctis animantibus terræ, & univerſis volatilibus cœli, adduxit.* Hebr. *Super faciem firmamenti*: quo quidem illud confirmatur, firmamenti nomine aera deſignari, in quo aves volant.

22. (k) Fœcunditatem & vim prolificam iis impertiit.

26. (l) Negat Theodoretus Deum Angelos alloqui, qui diverſæ ſunt ab eo naturæ: ac Deus in Scripturis ſic loquitur, ubi pluralitatem perſonarum inſinuat. Vox illa, *Deus*, naturæ unitatem; vox, *faciamus*, perſonarum numerum indicat. S. Trinitas ſe ipſam tum manifeſtat, cùm hominis creationem aggreditur, cujus actiones intellectuales adumbrant quodammodo æternas Dei operationes, quibus in ſe ipſo fœcundus eſt. Imago Dei eſt in homine anima incorporea & immortalis, cujus imaginis explicatio his verbis continetur, *ut præſit piſcibus maris*: vel imago dicitur ratione ſub-

* Inf. 8. 17. & 9. 1. 28. Benedixitque illis Deus, & ait: Creſcite, & multiplicamini, & replete terram, & ſubjicite eam, & dominamini piſcibus maris, & volatilibus cœli, & univerſis animantibus, quæ moventur ſuper terram.

29. Dixitque Deus: Ecce dedi vobis omnem herbam afferentem ſemen ſuper terram, & univerſa ligna quæ habent in ſemetipſis ſementem generis ſui, * ut ſint vobis in eſcam: * Inf. 9. 3.

30. Et cunctis animantibus terræ, omnique volucri cœli, & univerſis quæ moventur in terra, & in quibus eſt anima vivens, ut habeant ad veſcendum. Et factum eſt ita.

* Eccl. 39. 21. Exod. 31. 17. Mar. 7. 37. 31. * Viditque Deus cuncta quæ fecerat: & erant valdè bona. Et factum eſt veſpere & manè, dies ſextus.

CAPUT II.

Hoc capite eorum quæ facta ſunt die tertio & ſexto, repetitio quædam, ſed uberior continetur.

1. IGitur perfecti ſunt cœli & terra, & omnis ornatus (a) eorum.

2. Complevitque Deus die ſeptimo opus ſuum quod fecerat: & * requievit die ſeptimo (b) ab univerſo opere quod patrarat. * Exod. 20. 11. & 31. 17. Deut. 5. 14. Heb. 4. 4.

3. Et benedixit diei ſeptimo, & ſanctificavit illum (c): quia in ipſo ceſſaverat ab omni opere ſuo, quod creavit Deus ut faceret.

4. Iſtæ ſunt generationes (d) cœli & terræ, quando creata ſunt, in die quo fecit Dominus Deus cœlum & terram:

5. Et omne virgultum agri antequam oriretur in terra (e), omnemque herbam regionis priuſquam germinaret: non enim pluerat Dominus Deus ſuper terram, & homo non erat qui operaretur terram:

6. Sed fons aſcendebat è terra (f), irrigans univerſam ſuperficiem terræ.

7. Formavit igitur Dominus Deus hominem de limo terræ, & inſpiravit in faciem ejus (g) ſpiraculum vitæ, & * factus eſt homo in animam viventem. * 1 Cor. 15. 45.

8. Plantaverat autem Dominus Deus Paradiſum voluptatis (h) à principio: in quo poſuit hominem quem formaverat.

9. Produxitque Dominus Deus de humo omne lignum pulchrum viſu, & ad veſcendum ſuave: lignum etiam vitæ in medio Paradiſi, lignumque ſcientiæ boni & mali.

10. Et

ſtantiæ, ſimilitudo ob dona ſuperaddita: quanquam hæc duo idem prorſus ſignificant. Unde verſu proximo ſola imaginis vox exprimitur, *Et creavit Deus hominem ad imaginem ſuam.*

CAP. II. 1. (a) *Exercitus cœlorum*, ſeu ſint Sidera, ſeu Angeli.

2. (b) Nempè ante diem ſeptimum, ſeu die ſexto, ut habent Septuaginta: eſt enim hic terminus diei ſexti, & initium ſeptimi ineuntis. Deus complevit die ſeptimo, ceſſando, quod Sept. dicunt Deum ſexto die complevisse abſolvendo: *Quod patrarat*. Io ſcipſo quievit.

3. (c) Divino cultui dicavit; *quia in ipſo ceſſaverat ab omni opere ſuo, quod creavit ut faceret Deus*. Sept. *Quæ incœpit Deus facere*. Sunt qui hæc verba per anticipationem dicta velint, quòd Moſis tempore hic dies jubente Deo ſanctus fuerit; ut ſit idem ſenſus, qui Exodi 20. *Sex diebus fecit Dominus cœlum & terram, & requievit in die ſeptimo; idcircò benedixit, & ſanctificavit illum*. Ita Juſtinus martyr, Tertul. & alii: dies ille dicitur ſanctificatus, ſeu ſeparatus ab aliis diebus operi ſervili deſtinatis.

4. (d) Res productæ in cœlo & in terra. *In die*, in tempore, *quo fecit Dominus cœlum & terram.*

5. (e) Alii vertunt; *Nondum oriebatur*; cùm enim Hebræi non abundent verborum modis, ut Græci & Latini, interpretes liberiùs tempora ipſa exprimunt, ut hiſtoriæ ordini ſe accommodent: ſimplex adeò ſenſus erit, Deum herbas feciſſe, cùm antea non eſſent. Deus ipſe juſſu ſuo terram primitùs fœcundat, plantis exornat, quam poſtea cultu hominum & pluviis è cœlo deciduis fœcundam efficere decreverat. Sic Eccleſiam Chriſtus ipſe per ſe & Spiritus Sancti inundationem, fœcundam fecit, quæ deinde per Apoſtolos & diſcipulos exculta eſt, & cœleſtis gratiæ rore irrigata, primùm herbam, tum ſpicam, tandem fruges & fructus uberes extulit.

6. (f) Hebr. *Vapor*, ac nonnulli negationem quæ præceſſerat, *& non erat qui operaretur*, ſupplendam hoc loco putant: ita ut hic ſit ſenſus integer: terra herbas non protulerat, quia Deus non pluerat, neque homo erat qui terram excoleret, nec vapor qui in nubes & in pluviam concreſceret.

7. (g) Ubi omnes ſenſus vigent; vel in ipſum hominem, quòd vox illa, facies, interdùm redundet, ut diximus. *Spiraculum vitæ*, vox Hebræa animam ſignificat. Itaque corporis & animæ origo longè diverſa eſt, illud e limo formatum, hæc à Deo ipſo inſpirata; corpus in terram, unde ortum eſt, *animus ad Deum redit, qui fecit illum*. Sic paucis verbis Scriptura nos docet quod Philoſophorum adeò exercuit ingenia, immortalitatem ſcilicet animorum, & quantum homo cæteris præſtet animantibus, inſinuat, quòd divino ſpiraculo animetur; hoc ſpiraculum cùm ſpiritale ſit, idem eſt incorruptum.

8. (h) Vox *Eden* Hebraica, voluptatem, & regionem quandam ſignificat, ſic dictam quòd ſit peramœna. Hinc cap. 4. dicitur Cain habitaſſe ad Orientalem plagam Eden: in Hebræo nulla eſt genitivi caſus nota, ut dicatur Paradiſus voluptatis; ſed in ablativo caſu ponitur, ut hortum illum in regione ejus nominis collocatum appareat; neque eam vocem eſſe ex earum genere quæ appellativæ dici ſolent, ſed propriam loci alicujus. Sic apud Iſaiam cap. 51. Dominus dicit fore ut ponat deſertum, quaſi Eden: & Sennacherib inter populos à ſe debellatos annumerat filios Edeo, qui erant in Thalaſſar, quæ, ut docet Illuſtriſſimus Huetius in diſſertatione Gallica de Paradiſo terreſtri, urbs eſt Talattha in Babylonia apud Ptolemæum, ad communem Tigris & Euphratis alveum poſita. Regio Eden infra utriuſque fluminis confluentem porrecta partem illius permagnæ regionis, quæ poſtea Babylonia dicta eſt, occupabat. Duæ erant in iis locis urbes inſignes Babylon & Arac, Hebr. *Erec*, quæ Gen. 10. principia regni Nemrod memorantur. Erec ad communem Tigris & Euphratis alveum ſita eſt, ut Babylon paulò ſupra confluentem ad Euphratem eſt poſita: unde ut videtur Illuſtriſſ. Epiſc. Abrincenſi, Paradiſus ille ſitus erat propè Erec; quæ & Araca eſt apud Ptolemæum Lib. 6. cap. 3. *A principio*, vox Hebraica Orientem ſignificat. Unde Sept. & antiqua verſio Itala ſic vertunt, *Plantaverat autem Dominus Paradiſum in Eden ad Orientem*; vel contra Orientem, quòd hortus ille eſſet ad Orientalem plagam provinciæ Eden ſitus. Hieronymus verò per hæc verba *à principio*, id intelligit, primis diebus ante formationem hominis: utraque expli-

10. Et fluvius egrediebatur de loco voluptatis ad irrigandum Paradiſum (i), qui inde dividitur in quatuor capita.

* Eccl.24. 35. 11. Nomen * uni Phiſon: ipſe eſt qui circuit omnem terram Hevilath, ubi naſcitur aurum (k):

12. Et aurum terræ illius optimum eſt: ibi invenitur bdellium, (l) & lapis onychinus.

13. Et nomen fluvii ſecundi Gehon: ipſe eſt qui circumit omnem terram Æthiopiæ (m).

14. Nomen verò fluminis tertii, Tigris: ipſe vadit contra Aſſyrios (n). Fluvius autem quartus, ipſe eſt Euphrates.

15. Tulit ergo Dominus Deus hominem, & poſuit eum in Paradiſo voluptatis, ut operaretur, & cuſtodiret illum (o):

16. Præcepitque ei dicens: Ex omni ligno Paradiſi comede:

17. De ligno autem ſcientiæ boni & mali ne comedas: in quocumque enim die comederis ex eo, morte morieris (p).

18. Dixit quoque Dominus Deus (q): Non eſt bonum eſſe hominem ſolum: faciamus ei adjutorium ſimile ſibi.

19. Formatis igitur, Dominus Deus, de humo cunctis animantibus terræ, & univerſis volatilibus cœli, adduxit ea ad Adam, ut videret quid vocaret ea (r): omne enim quod vocavit Adam animæ viventis, ipſum eſt nomen ejus.

20. Ap-

catio ab ipſo contextu non abhorret. *In quo poſuit hominem quem formaverat*, alii legunt, quem formavit.

10. (i) Non quòd fluvius in Paradiſo naſceretur, ſed quia ex ea regione in Paradiſum manabat: vox enim Hebræa decurſum fluminis, non originem deſignat. Eden & Paradiſus ſunt duo inter ſe diſtincta, ut totum & pars. Unde ſacer textus inſinuat fluvium ab uno in alium manare locum. Paradiſus ad alveum Tigris & Euphratis communem poſitus erat, qui nunc fluvius Arabum nominatur; hic provinciam Eden priùs alluebat, quàm Paradiſum. *Qui inde dividitur in quatuor capita*. Fluvius ille egreſſus ex Eden diviſus erat in quatuor capita, ſeu quatuor initia fluminum: unde à Sept. ἀρχαὶ, ſeu principia vocitantur, quòd ingens ille fluvius, poſtquam irrigaſſet hunc deliciarum hortum, in quatuor abiret canales, qui poſtea ſuis nominibus exprimuntur.

11. (k) Heb. *Chavilath*, quæ regio duplex eſt, una ad plagam Orientalem ſinus Arabici; altera quæ nomen ſuum à filio Chus ſumpſit, ad plagam Occidentalem ſinus Perſici. Unde lib. 1. Reg. cap. 15. duo extrema Arabiæ Sur & Chavilath deſignantur. Sur verò eſt deſertum Ægypti propè ſinum Arabicum. Quare neceſſe eſt, ut aliud extremum Arabiæ ſit Chavilath ad Orientem Arabiæ, & Occidentem ſinus Perſici, ubi eſt Phiſon ſeu canalis Euphratis Occidentalis. Hunc fluvium, quia Tigridi jungitur, ſervata nominis proprietate Paſitigrim vocari à Plinio L. 6. cap. 29. opinatur Grotius. Aliis verò notis illum deſignat Moſes: *Ubi naſcitur aurum, & aurum illius terræ optimum eſt*. Hinc Pſal. 72. *Et dabitur ei de Auro arabiæ*.

12. (l) Sept. Interpr. vertunt *Carbunculum*, Hebræi *unionem*. His favet locus Num. 11. v. 7. ubi Manna dicitur fuiſſe colore bdellii: aliis videtur eſſe quoddam aromatis genus. *Et lapis Onychinus*. Plinius L. 35. c. 7. ait veteribus perſuaſum eſſe Onychem non alibi quàm in montibus Arabiæ reperiri: gemma eſt ab unguis colore dicta: placet aliis eam gemmam eſſe Cornalinam. Sed objicit vir doctus hæc verba, *Ibi invenitur bdellium*, ab alio ſcriptore quàm à Moſe addita fuiſſe, cùm Moſes ex Ægypto & vicinioribus locis egreſſus non fuerit, ut dißitas adeò regiones notas haberet, quidve in iis eſſet ſingulare cognoſceret, nec veriſimile ſit ex ſpeciali revelatione id reſciviſſe. At facilis eſt reſponſio, ex Ægypto in omnes circumpoſitas regiones commercia extitiſſe, idque inprimis innoteſcere, unde aurum, vel argentum, vel gemmæ apportentur: ſed neque illud abſurdum videri poteſt, hoc ipſum uti alia longè à noſtra cognitione remota Moſi fuiſſe revelata.

13. (m) *Hebr. Omnem terram Chus*. Tres in Scriptura provinciæ eo donabantur nomine, duæ priores citra & ultra ſinum Arabiæ ſunt poſitæ; una ex iis Occidentem versùs, altera ad Orientem eſt collocata: tertia regio ejus nominis eſt Suſiana provincia, quam Tigris alluit. Illius Metropolis erat Suſa: eadem provincia Elimaidis nomine donata eſt, eaque ad Occidentalem ſinus Perſici regionem protenditur. Hanc Arabes, *Cuteſtan*, vocant, vulgò *Cuſetan*, voce compoſita ex Chus, & terminatione Perſica. L. 4. Reg. cap. 17. v. 24. Cutha dicitur. Hinc Salmanaſar aut ejus ſucceſſor coloniam deduxit, quæ Samariæ regiones incoleret: unde poſtea Samaritani Cuthæi dicti ſunt. Gehon à Plinio Armalca, ab Ammiano Marcellino L. 23. Naarmal, ſeu flumen Regis vocitari, ait Grotius.

14. (n) Tigris & Euphrates noti ſunt, ille ad Orientem, hic ad Occidentem, ambo ex Armenia majori orti: horum fontes 100. & ampliùs leucis Gallicis inter ſe diſtant. Aſſyria verò vel ſtricta ſignificatione pro ea provincia, cujus caput erat Ninive, vel latiore ſignificatu pro regno Aſſyriorum accipitur. Tigris contra Aſſyrios tendere dicitur, Paradiſi terreſtris, non profluentis habita ratione. Tigris Hebr. *Kiddekel*, tum *Diglito*, quod vocabulum eſt apud Plinium L. 5. 27. *Ipſe vadit contra Aſſyrios*. Hebr. in conſpectu Aſſyriæ. *Euphrates*, qui cùm eſſet ſatis cognitus, inſigni nota non fuit à Moſe deſignatus. Paradiſum verò eo loco poſitum fuiſſe, hinc licet conjicere, quòd nulla ſit regio amœnior. Babylonia uſque ad Sinum Perſicum excurrebat, fertilitate ſua ſpectabilis, præſertim ex utraque parte communis alvei propè urbem Apameam, ex Ptolemæo. Inſulam *Chader* amœniſſimam, ut vox ipſa innuit, Phiſon & Gehon intercipiunt, ac primos homines eam terræ plagam habitaſſe hinc colligimus, quòd Cain urbem ad Orientem Eden ædificaverit. Sed miſſis conjecturis, ad textum ipſum redeamus: nam ut præclare Aug. L. 8. de Geneſi ad liter. *Melius eſt dubitare de occultis, quàm litigare de incertis*. Id verò tenendum eſt de Paradiſo voluptatis, omnia quæ de illo ſcripta ſunt hoc capite, & litteralem & ſpiritalem habere ſenſum: neque enim unus alterum excludit. Hinc Aug. L. 13. de civit. cap. 21. *Paradiſum allegoricè eſſe Eccleſiam ipſam docet, ſicut de illa legitur in Cantico Canticorum. Quatuor Paradiſi flumina, quatuor Evangelia; ligna fructifera, Sanctos omnes; fructus, opera eorum; lignum vitæ, Sanctum ſanctorum utique Chriſtum Dominum; lignum ſcientiæ boni & mali, proprium voluntatis arbitrium. Hæc & ſi qua alia commodiùs dici poſſunt de intelligendo ſpiritaliter Paradiſo, nemine prohibente dicantur, dum tamen & illius hiſtoriæ veritas fideliſſima rerum geſtarum narratione commendata credatur*. Paradiſum verò jam non extare probabilius videtur, cùm regiones illæ ſatis notæ ſint. Quòd enim objici ſolet locus Eccleſi. cap. 44. ubi ait Enoch tranſlatum eſſe in Paradiſum, Eſtius aptè reſpondet, vocem Paradiſi in Græco deeſſe. Hanc ſententiam referunt SS. PP. ſed eam ad fidem pertinere non ajunt: & quidem diluvium multa immutavit & abolevit.

15. (o) Non hominem, ſed Paradiſum, quòd in Hebr. pronomen affixum ſit fœmininum. *Vides*, inquit Mariana, *ne in Paradiſo quidem Deum velle locum eſſe otio & ignaviæ*.

17. (p) Vertit Symmachus, *mortalis eris*: ex Hieron. in tradition. Hebr. neceſſitati mortis obnoxius eris.

18. (q) Dixerat ſexto die.

19. (r) Quomodo vocaret. *Omne enim quod vocavit Adam animæ viventis, ipſum eſt nomen ejus*: ſeu ea nomina Moſis tempore uſitata ab Adamo ſint inſtituta, ſeu naturæ cujuſque animalis aptata fuerint. Deus ad-

Digitized by Google

20. Appellavitque Adam nominibus ſuis cuncta animantia, & univerſa volatilia cœli, & omnes beſtias terræ: Adæ verò non inveniebatur adjutor ſimilis ejus (ſ).

21. Immiſit ergo Dominus Deus ſoporem (t) in Adam: cùmque obdormiſſet, tulit unam de coſtis ejus, & replevit carnem pro ea.

22. Et ædificavit Dominus Deus coſtam, quam tulerat de Adam, in mulierem: & adduxit eam ad Adam.

* 1. Cor. 11. 9. Matt. 19. 5. Mar. 10. 7. 23. Dixitque Adam: * Hoc nunc os ex oſſibus meis (u), & caro de carne mea: hæc vocabitur Virago, quoniam de viro ſumpta eſt.

24. Quamobrem relinquet homo patrem ſuum, & matrem, & adhærebit uxori
* Eph. 5. 31. 1. Cor. 6. 16. ſuæ: * & erunt duo in carne una (x).

25. Erat autem uterque nudus, Adam ſcilicet & uxor ejus: & non erubeſcebant.

CAPUT III.

De lapſu primorum parentum hoc in capite inprimis diſſerit Moſes.

1. SEd & ſerpens erat callidior cunctis animantibus terræ (a), quæ fecerat Dominus Deus. Qui dixit ad mulierem: Cur præcepit vobis Deus, ut non comederetis de omni ligno Paradiſi?

2. Cui reſpondit mulier: De fructu lignorum, quæ ſunt in Paradiſo, veſcimur (b):

3. De fructu verò ligni, quod eſt in medio Paradiſi, præcepit nobis Deus ne comederemus, & ne tangeremus illud, ne fortè moriamur (c).

4. Dixit autem ſerpens ad mulierem: * * 2. Cor. 11. 3.
Nequaquam morte moriemini.

5. Scit enim (d) Deus quòd in quocumque die comederitis ex eo, aperientur oculi veſtri: & eritis ſicut dii, ſcientes bonum & malum.

6. Vi-

duxit ad Adamum, tanquam ad regem eorum, cui nota eſſe oportuit, quò illa regeret; hocque fuit dominii ſignum.

20. (ſ) Ipſi Interpretes uti & Latinus pronomina demonſtrativa pro reciprocis interdum ſumunt. Hebr. *Non invenit*, Adam ipſe, *adjutorium quod eſſet coram ſe*, non inveniebatur inter res hactenus creatas quicquam ſimile illi.

21. (t) Sept. Interpr. vertunt *Ἔκστασιν*; ſomnum verum, ſed cum divina mentis illuſtratione: nam expergefactus Adam illud Propheticum, quod ſequitur, ſtatim protulit. Coſta autem illa, ut dicit S. Thomas, fuit de perfectione Adæ, ut erat principium ſpeciei, non ut erat individuum.

23. (u) Quæ Adæ verba Matth. 19. Deo tribuuntur, quòd divino afflatu dicta fuerint. Hinc liquet non coſtam ſine carne ſumptam, nec reſtitutam carnem ſine oſſe. *Et caro de carne mea*. Hinc Paulus Epheſ. 5. *Myſterium hoc magnum eſt: ego autem dico in Chriſto & Eccleſia*. Adam enim ſopore correptus figurabat Chriſtum in cruce obdormientem; Eva Eccleſiam ex illius latere non factam, ſed ædificatam. *Ex oſſibus meis*, velut ex me genita. Punici ex oſſibus dicunt oriri poſteros, quos nos è ſanguine: Punica autem lingua eſt Hebrææ proxima, ita Grotius. *Hæc vocabitur virago*, virilis animi fœmina: hinc plerique probant, lingua Hebraica uſum eſſe Adamum: nam in ea ſola fœminæ nomen à viri nomine ducitur; *Iſſah*, nimirùm. Romani fœminas olim vocabant vires.

24. (x) Hebr. & Græc. *In carnem unam*, ſeu caro una: ſunt autem una caro non in ſubſtantia, ſed in uſu Matrimonii; aliis videtur in prole ipſa: falſum eſt quod ait Calvinus, hæc verba Moſis eſſe: ſunt enim Adami voces.

CAP. III. 1. (a) Auguſt. L. 11. de Geneſi ad lit. verum ſerpentem fuiſſe, & intra eum dæmonem locutum docet. Serpens verò, ut idem ait L. 14. de civit. cap. 11. *eſt animal lubricum, tortuoſis anfractibus mobile, & ideo tali operi congruum: non tam ex ſe is callidior erat, quam ex ipſo Diabolo, qui ſerpente ut ſuæ pravitatis inſtrumento utebatur*. Fortè Eva initio ſerpentis colloquium exhorruit: ſed ille ſenſim metum depulit. Cyrillus L. 3. contra Julianum docet Evam putaſſe non aſſentiendo, ſed cogitando ſecum, num fortè ſerpenti ineſſet loquendi facultas; aut ſuſpicata eſt id majori vi fieri; metus omnis aberat, nondum enim peccaverat. Quod autem ait Lutherus, ſerpentem antequam puniretur, animantem fuiſſe egregiæ formæ, & duobus incedentem pedibus, negatur planè. Servius ad lib. 2. Georg. alios repere toto corpore, alios erigi corporis parte tradit; quoſdam arborum ramis vibrari docet Plinius L. 8. 23. *Cur præcepit vobis?* Divinis præceptis acquieſcere debemus, non in eorum rationes inquirere.

2. (b) Veſci poſſumus.

3. (c) Quaſi rem dubiam profert quod Deus ut certum edixerat: ſic Dei verba pervertit. *Et ne tangeremus illud*, de tactu nihil dixerat Deus: mox tactum experta innoxium, idem de guſtu ſperavit.

5. (d) Sed ſcit: particula *enim* apud Hebræos ſæpè eſt adverſativa. *Eritis ſicut dii*, &c. verti poteſt, ut Deus, ſimiles Deo. Hoc donum precibus impetrare debuerant ad uſum imperii ſibi divinitùs dati, non auſi temerario id ſumere. Quòd ſi independentiam quandam affectarunt, meritò quæri ſolet, quomodò primus homo id potuerit expetere, quod noverat impoſſibile. Reſpondet S. Thomas 1. p. q. 63. art. 1. idem accidiſſe homini, quod malis angelis. *Et hujuſmodi*, inquit, *peccatum ſuperbiæ non præexegit ignorantiam, ſed abſentiam ſolum conſiderationis eorum quæ conſiderari debent, & hoc modo Angelus peccavit convertendo ſe per liberum arbitrium ad proprium bonum, abſque ordine ad regulam divinæ voluntatis*. Ex iis quæ hoc capite continentur, mulierem à viro edoctam Dei præceptum liquet, eamque multiplici nomine peccaſſe. 1. Quòd ſerpenti de præcepto Dei malè diſſerenti aures præbuerit, cum eo otioſa miſcens colloquia; 2. Quòd pravum ſerpentis conſilium non ſtatim reſpuerit; 3. Quòd de re ipſa judicaverit, non ex lege Dei, ſed ex iis quæ ipſi appa-

Digitized by Google

6. Vidit igitur mulier (e) quòd bonum eſſet lignum ad veſcendum, & pulchrum oculis, aſpectuque delectabile: & tulit de
* Eccli.25. 33. 1. Tim. 2. 14. fructu illius, & * comedit: deditque viro ſuo, qui comedit.

7. Et aperti ſunt oculi (f) amborum: cùmque cognoviſſent ſe eſſe nudos, conſuerunt folia ficus, & fecerunt ſibi perizomata.

8. Et cùm audiſſent vocem Domini (g) Dei deambulantis in Paradiſo ad auram poſt meridiem, abſcondit ſe Adam & uxor ejus à facie Domini Dei in medio ligni Paradiſi.

9. Vocavitque Dominus Deus Adam (h), & dixit ei: Ubi es?

10. Qui ait: Vocem tuam audivi in Paradiſo: & timui, eò quòd nudus eſſem, & abſcondi me.

11. Cui dixit: Quis enim indicavit tibi quòd nudus eſſes, niſi quòd ex ligno, de quo præceperam tibi ne comederes, comediſti?

12. Dixitque Adam: Mulier, quam dediſti mihi ſociam, dedit mihi de ligno, & comedi.

13. Et dixit Dominus Deus ad mulierem: Quare hoc feciſti? Quæ reſpondit: Serpens decepit me, & comedi.

14. Et ait Dominus Deus ad ſerpentem: Quia feciſti hoc, maledictus es inter omnia animantia (i), & beſtias terræ: ſuper pectus tuum gradieris, & terram comedes cunctis diebus vitæ tuæ.

15. Inimicitias ponam inter te & mulierem, & ſemen tuum (k) & ſemen illius: ipſa conteret caput tuum, & tu inſidiaberis calcaneo ejus.

16. Mulieri quoque dixit: Multiplicabo ærumnas tuas, & conceptus (l) tuos: in dolore paries filios, & ſub viri poteſtate
eris, * & ipſe dominabitur tui. * 1.Cor.14. 34.

17. Adæ verò dixit: Quia audiſti vocem uxoris tuæ, & comediſti de ligno, ex quo præceperam tibi ne comederes, maledicta (m) terra in opere tuo: in laboribus comedes ex ea cunctis diebus vitæ tuæ.

18. Spinas & tribulos germinabit tibi, & comedes herbam terræ.

19. In ſudore vultus tui veſceris pane, donec revertaris in terram, de qua ſumptus es: quia pulvis es, & in pulverem reverteris.

20. Et vocavit Adam nomen uxoris ſuæ, Heva: eò quòd mater eſſet cunctorum viventium.

21. Fecit quoque Dominus Deus Adæ & uxori ejus tunicas pelliceas, & induit eos:

22. Et ait: Ecce Adam quaſi unus ex nobis (n) factus eſt, ſciens bonum & malum: nunc ergo ne fortè mittat manum ſuam, & ſumat etiam de ligno vitæ, & comedat, & vivat in æternum.

23. Et

rebant; 4. Quòd à ſerpente victa, illius in pervertendo homine miniſtra fuerit; hic verò præpoſtera docilitate peccavit factus uxoris ſuæ diſcipulus: uterque ex ſuperbia peccavit reſiſtendo Deo.

6. (e) Putavit; ſæpè enim hoc ſenſu accipitur hoc verbum.

7. (f) Aug. L. citato cap. 23. *Ad cognoſcendum bonum quod amiſerant, & malum in quod incurrerant, aperti ſunt oculi mentis. Cùmque cognoviſſent ſe eſſe nudos.* Chryſoſt. hom. 16. in Geneſim, *nempè experti rebellionem membrorum, quæ veſtibus meritò eſſet tegenda.*

8. (g) Angelorum miniſterio formatum eſſe corpus deambulantis & vocem proferentis veriſimile eſt. Flagitium tenebras amat. *Ad auram poſt meridiem.* Hebr. *Ad auram diei*, ubi tempus inclinati jam diei aderat, cùm motus quidam aeris inſolitus Dei præſentiam indicabat. Hoc præter cætera incredulos offendit, quòd ſerpens primos parentes ut pueros deceperit; quòd Deus eſum fructus vetuerit, quaſi rem magni momenti; quòd leviorem culpam adeò ſeverè punierit, ut pœna in poſteros eorum tranſierit. Sed iſta & alia hujus generis quæ ad peccatum primorum parentum ſpectant, ſuo loco diſcuſſa ſunt, ubi de peccato Originis tractatum fuit in Theologia ſpeculatrice & practica. Id unum repeto, hominem corruptum cupiditate, ignorantia & infirmitate inquinatum, ut experientia & ratio docent, ſic à Deo conditum non eſſe: ac nihil æquius fuiſſe, quàm ut Deus eum ad finem homini conſentaneum, ut res cæteras perduceret: id verò factum fuit per legem divinam, qua voluntatem ſuam homini ratione prædito manifeſtam fecit. Quæ lex naturalis eſſe non potuit: nulla quippe erat materia, in qua ſuam exerceret obedientiam, cùm nihil eſſet in homine, quod cum illa lege pugnaret. Itaque opus fuit lege aliqua poſitiva, cui obediendo ſubjectionem ſuam conditori Deo declararet: præceptum fuit faciliſſimum, & pœna juſtiſſima.

9. (h) Tertul. Lib. 2. contra Marc. Interrogat Deus quaſi incertus, ut det Adæ locum confitendi delictum, & hoc nomine relevandi. *Quis enim indicavit tibi, quod nudus eſſes?* Antea non ſenſerat ſe nudum eſſe: ſic enim creatus fuerat, non erat cur erubeſceret; ſed non obediens Deo non potuit obedire nec ſibi. Aug. 14. de Civit. cap. 24.

14. (i) Hebr. *Ab omnibus*, ſeu præ omnibus: quia fuiſti inſtrumentum decipiendæ mulieris, ideò in toto genere animantium terreſtrium eris maximè contempti & vilis. Aug. L. 2. de Geneſi contra Manich. cap. 17. Hæc videntur figurato ſenſu ad ſerpentem, proprio ad Angelum apoſtatam ſenſu pertinere, qui infra beſtiarum ſortem redactus ſuper pectus ſuum graditur, & terram comedit: cùm enim præ ſuperbia intumeſcit, ad terram uſque deprimitur. Quanquam fortè non nova pœna decernitur, ſed antiqua renovatur. Deus enim ſerpenti loquitur, & per eum Diabolo latenti in eo. Hinc, ut optimè vir doctus, quædam dicit quæ propriè ſerpenti conveniunt, quale eſt illud, *Super pectus gradieris*; quædam quæ propriè diabolo competunt, quale eſt illud, *Inimicitias ponam.*

15. (k) Hebr. *Ipſum*, ſemen nimirùm mulieris, quod eſt verum de Chriſto vaticinium. 70. *Ipſe*, quod eòdem recidit.

16. (l) Ærumnas è conceptu, frequens Hebræis figura. Inter omnia fœminini ſexus animantia maximè in partu vexatur mulier. *Sub viri poteſtate eris*, ea locutio ejus quam homo appetit libertatis imminutionem ſignificat.

17. (m) Non erit quaſi Paradiſus, qui te ſponte natis alebat, vegetumque præſtabat; ſed ſubacta multo labore fructus proferet. *In opere tuo*, Hebr. *propter te*; & ita vertit Aquila.

22. (n) Ironicè dictum, uti & illa, *Ne fortè mittat manum ſuam, & ſumat etiam de ligno vitæ, & comedat, & vivat in æternum.* 70. *In ævum*, in longum tempus. *Et ait*, Angelis; *quaſi unus ex nobis*: nam ſcire multa eſt quid Divinum, & Angelicum.

Digitized by Google

23. Et emiſit eum Dominus Deus de Paradiſo voluptatis, ut operaretur terram, de qua ſumptus eſt.

24. Ejecitque Adam, & collocavit ante Paradiſum (o) voluptatis Cherubim, & flammeum gladium atque verſatilem, ad cuſtodiendam viam ligni vitæ.

CAPUT IV.

De filiis Adami eorumque poſteris hoc in capite diſſerit Moſes, qui tres filios Adami enumerat: plures eum habuiſſe ex textu ipſo colligitur.

1. ADam verò cognovit uxorem ſuam (a) Hevam: quæ concepit, & peperit Cain, dicens: Poſſedi hominem per Deum.

2. Rurſumque peperit fratrem ejus Abel. Fuit autem Abel paſtor ovium, & Cain agricola (b).

3. Factum eſt autem poſt multos dies, ut offerret Cain de fructibus terræ munera Domino.

4. Abel quoque obtulit de primogenitis gregis ſui, & de adipibus eorum (c): & reſpexit Dominus ad Abel, & ad munera ejus. *Heb. 11. 4.*

5. Ad Cain verò, & ad munera illius non reſpexit (d): iratuſque eſt Cain vehementer, & concidit vultus ejus.

6. Dixitque Dominus ad eum: Quare iratus es? & cur concidit facies tua?

7. Nonne ſi benè egeris, recipies: ſin autem malè, ſtatim in foribus peccatum aderit (e)? ſed ſub te erit appetitus ejus, & tu dominaberis illius.

8. Dixitque Cain ad Abel fratrem ſuum: Egrediamur foras (f). Cùmque eſſent in agro, conſurrexit Cain adversùs fratrem ſuum Abel, & * interfecit eum. ** Sap. 10. 3. Matth. 23. 35. 1. Joan. 3. 12. Judæ v. 11.*

9. Et ait Dominus ad Cain: Ubi eſt Abel frater tuus? Qui reſpondit: Neſcio. Num cuſtos fratris mei ſum ego?

10. Dixitque ad eum: Quid feciſti? vox ſanguinis fratris tui clamat ad me de terra.

11. Nunc igitur maledictus eris ſuper terram, quæ aperuit os ſuum, & ſuſcepit ſanguinem fratris tui de manu tua.

12. Cùm operatus fueris eam, non dabit tibi fructus ſuos: vagus & profugus eris ſuper terram.

13. Dixitque Cain ad Dominum: Major eſt iniquitas mea, quàm ut veniam merear.

14. Ecce ejicis me hodie à facie terræ (g), & à facie tua abſcondar, & ero vagus & profugus in terra: omnis igitur qui invenerit me, occidet me.

15. Di-

24. (o) *Collocavit*; ex 70. Cherubim, ex Hebræo Angelos humana ſpecie indutos, & flammeum gladium portantes, ſeu gladios: erant enim plures Angeli. Alii volunt igne circumdatum Paradiſum. Procopius ait Cherubim poſitos adverſus dæmones, ignem ad arcendos homines: hæc autem de gladio metaphoricè, nempe de viribus & potentia Angelorum ab aliis intelliguntur. *Flammeum gladium*, igne impervium, & obſeptum Paradiſum ſignificat. Eſt in Babylonia tractus interdiu flagrans, teſte Plinio L. 2. cap. 109. eſt etiam ibi tractus naphta plenus, qua de re *Plutarchus in vita Alexandri*. Theodorus apud Theodoretum in ea eſt opinione, ut putet non virtutes cœleſtes, ſed viſa quædam terribilia quorumdam animalium poſita ante Paradiſum, quæ arcerent Adamum ab ingreſſu.

CAP. IV. 1. (a) Scriptura ſolet honeſto vocabulo maritalem copulam deſignare. *Dicens, Poſſedi hominem per Deum*; Cain interpretantur poſſeſſionem Dei. Hæc pia nominum impoſitio, ſtudium parentum & gratum animum erga Deum indicat. ac fortè peccatum originis ex parentum fide ſigno aliquo iis expreſſa delebatur.

2. (b) Antiquiſſima ſunt illa duo vitæ genera.

4. (c) Adeps id omne vocatur quod eſt in re quaque optimum. *Et reſpexit Dominus ad Abel & ad munera ejus*, igne de cœlo miſſo. Unde Theodotio vertit, inflammavit; ſenſum magis quàm verba eſt ſecutus. Prius Abelem quàm munera, offerentis pietatem magis quam dona reſpexit Deus.

5. (d) Propter odium fraternum, Irenæus. lib. 4. c. 34. deinde bona terræ, non ſe ipſum priùs obtulit Deo; erectus vultus eſt ſignum bonæ conſcientiæ.

7. (e) Vox, *ſtatim*, deeſt in Hebræo, punitio in foribus præſtò futura eſt, ad portam Judicis aderit. 70. Nonne ſi rectè obtuleris, non rectè autem diviſeris, peccaſti? Oblata quidem ſunt à Caino quæ fas erat offerre, ſed non optima. *Sed ſub te erit appetitus ejus*, peccati videlicet: *Et tu dominaberis illius*, ubi libertas & dominium in actiones noſtras manifeſtè homini tribuuntur. Non poteris peccatum occultare, ſed neque tibi vim afferet. Interdum enim in Scripturis relativum refertur ad ſubſtantivum in aliquo nomine praecedenti intellectum; ac quandoque mutatur nominis ſignificatio, cùm ea ſub relativo nomine latet, ut in hoc ipſo loco: *In foribus peccatum aderit*, pœna peccati: in his autem verbis, *Sub te erit appetitus ejus*, vox ejus, refertur ad peccatum, prout concupiſcentiam ſignificat.

8. (f) Hæc verba deſunt textui: ex antiqua verſione ſervata ſunt: 70. *Egrediamur in agrum*: ſi deſint hæc verba, ſenſus penè mutilus erit; leguntur in Samaritano Codice.

14. (g) In qua natus ſum. Adamus pudore ſuffuſus ſe excuſat, ſed crimen ſuum fatetur: Cain verò nec faciem Dei erubeſcit, nec crimen confitetur, nec demum de admiſſo dolet fratricidio, ſed de pœna tantùm, atque id unum timet ne moriatur.

Digitized by Google

15. Dixitque ei Dominus: Nequaquam ita fiet: ſed omnis qui occiderit Cain, ſeptuplum punietur (h). Poſuitque Dominus Cain ſignum, ut non interficeret eum omnis qui inveniſſet eum.

16. Egreſſuſque Cain à facie Domini, habitavit profugus in terra ad Orientalem plagam Eden.

17. Cognovit autem Cain uxorem ſuam, quæ concepit, & peperit Henoch: & ædificavit civitatem (i), vocavitque nomen ejus ex nomine filii ſui, Henoch.

18. Porrò Henoch genuit Irad, & Irad genuit Maviael, & Maviael genuit Mathuſael, & Mathuſael genuit Lamech.

19. Qui accepit duas uxores (k), nomen uni Ada, & nomen alteri Sella.

20. Genuitque Ada Jabel, qui fuit pater habitantium in tentoriis, atque paſtorum.

21. Et nomen fratris ejus Jubal: ipſe fuit pater canentium cithara & organo.

22. Sella quoque genuit Tubalcain, qui fuit malleator & faber in cuncta opera æris & ferri. Soror verò Tubalcain, Noema.

23. Dixitque Lamech uxoribus ſuis Adæ & Sellæ: Audite vocem meam uxores Lamech, auſcultate ſermonem meum: quoniam occidi virum in vulnus meum, & adoleſcentulum in livorem meum (l).

24. Septuplum ultio dabitur de Cain: de Lamech verò ſeptuagies ſepties.

25. Cognovit quoque adhuc Adam uxorem ſuam: & peperit filium, vocavitque nomen ejus Seth, dicens: Poſuit mihi Deus ſemen aliud pro Abel, quem occidit Cain.

26. Sed & Seth natus eſt filius, quem vocavit Enos: iſte cœpit invocare nomen Domini (m).

CAPUT V.

Chronologia à Seth uſque ad Noemum producitur, cùm reliqui Adami poſteri in diluvio perierint.

1. Hic eſt liber generationis Adam (a). In die qua creavit Deus hominem, * ad ſimilitudinem Dei fecit illum. ** Sup. 1. 27. Infr. 9. 6. Sap. 2. 23. Eccli. 17. 1.*

2. Maſculum & feminam creavit eos, & benedixit illis: & vocavit nomen eorum Adam (b), in die quo creati ſunt.

3. Vixit autem Adam centum triginta annis (c), & genuit ad imaginem & ſimilitudinem ſuam; vocavitque nomen ejus Seth.

4. Et facti ſunt dies * Adam, poſtquam genuit Seth, octingenti anni: genuitque filios & filias (d). ** 1. Par. 1. 1.*

5. Et factum eſt omne tempus quod vixit Adam, anni nongenti triginta, & mortuus eſt.

6. Vixit quoque Seth centum quinque annis, & genuit Enos.

7. Vixitque Seth poſtquam genuit Enos, octingentis ſeptem annis, genuitque filios & filias.

8. Et facti ſunt omnes dies Seth nongentorum duodecim annorum, & mortuus eſt.

9. Vixit verò Enos nonaginta annis; & genuit Cainan,

10. Poſt cujus ortum vixit octingentis quindecim annis, & genuit filios & filias.

11. Factique ſunt omnes dies Enos nongenti quinque anni, & mortuus eſt.

12. Vixit quoque Cainan ſeptuaginta annis, & genuit Malaleel.

13. Et vixit Cainan poſtquam genuit Malaleel, octingentis quadraginta annis, genuitque filios & filias.

14. Et

15. (h) Numerus certus pro incerto, id eſt, graviter punietur. *Poſuitque Dominus Cain ſignum*: quodnam illud fuerit, ignoratur; an tremor corporis, an animi dejectio.

17. (i) Poſt multos annos è rudi materia, præ ferarum & hominum metu.

19. (k) Primus legem monogamiæ violavit Lamech.

23. (l) Locus admodùm obſcurus: neque enim liquet, quis ille vir fuerit, quis juvenis. Id autem ex futuro myſterio fuiſſe prætermiſſum, à prudentibus æſtimari ait Severus Sulpicius initio hiſtoriæ ſuæ. Traditio Hebræorum hæc eſt, ex Hieron. Cainum à Lamech occiſum, quem feram putabat; ab adoleſcente is fuit admonitus, quo errore cognito effudit iram in adoleſcentem. *Septuplum ultio dabitur de Cain*, Hebr. *Septuplum vindicabitur Cain*. Numerus finitus pro infinito. Lamech homicida ſolatur uxores, ne timeant de illius nece; vel ita interpretari licet: *Occidi virum in vulnus meum*, per vulnera à me inflicta: ſic Job 34. *Sagitta mea*, qua ſcilicet transfigor. Nam pronomen poſſeſſivum, cujuſmodi eſt meum, vel tuum, in Hebræo non diſtinguitur à primitivo, ego, tu, &c. Unde interdum uſurpatur ab interprete loco primitivi, tum active, tum paſſivè. Lamech occidit juvenem; pœnam quam merebatur non ſubiit ob confeſſionem, ex Theodoreto.

26. (m) Hebr. *tunc cœptum eſt invocari nomen Domini*: vel Enos autor fuit, ut nova aliqua, rectaque ratione ac ritu Deus coleretur; vel deniquè cœpit appellari nomine Domini, ut Dei ad homines legatus. Aquila interpretatur: tunc vocari cœpit nomine Domini.

1. (a) Hæc eſt enumeratio poſterorum Adam: nam vox Hebræa *Sepher*, librum & numerum ſignificat. CAP. V.

2. (b) Vox illa eſt communis utrique ſexui, ut homo apud Latinos, ἄνθρωπος, apud Græcos: nomen itaque eſt appellativum & proprium; hoc loco eſt appellativum.

3. (c(Jam Sept. Interpretum ſupputatio ab Hebraica diſcrepare incipit: nam illi 230. annos numerant, cùm genuit Seth.

4. (d) Itaque Adam alios genuit liberos præter eos qui recenſentur.

Digitized by Google

14. Et facti ſunt omnes dies Cainan nongenti decem anni, & mortuus eſt.

15. Vixit autem Malaleel ſexaginta quinque annis, & genuit Jared.

16. Et vixit Malaleel poſtquam genuit Jared, octingentis triginta annis, & genuit filios & filias.

17. Et facti ſunt omnes dies Malaleel octingenti nonaginta quinque anni, & mortuus eſt.

18. Vixitque Jared centum ſexaginta duobus annis, & genuit Henoch.

19. Et vixit Jared poſtquam genuit Henoch, octingentis annis (e), & genuit filios & filias.

20. Et facti ſunt omnes dies Jared nongenti ſexaginta duo anni, & mortuus eſt.

21. Porrò Henoch vixit ſexaginta quinque annis, & genuit Mathuſalam.

22. Et ambulavit Henoch cum Deo, & vixit, poſtquam genuit Mathuſalam, trecentis annis, & genuit filios & filias.

23. Et facti ſunt omnes dies Henoch trecenti ſexaginta quinque anni.

24. Ambulavitque cum Deo, & non apparuit: (f) quia tulit eum Deus.

25. Vixit quoque Mathuſala centum octoginta ſeptem annis (g), & genuit Lamech.

26. Et vixit Mathuſala, poſtquam genuit Lamech, ſeptingentis octoginta duobus annis (h), & genuit filios & filias.

27. Et facti ſunt omnes dies Mathuſalæ nongenti ſexaginta novem anni, & mortuus eſt.

28. Vixit autem Lamech centum octoginta duobus annis, & genuit filium:

29. Vocavitque nomen ejus Noe, dicens: Iſte conſolabitur (i) nos ab operibus & laboribus manuum noſtrarum, in terra cui maledixit Dominus.

30. Vixitque Lamech, poſtquam genuit Noe, quingentis nonaginta quinque annis, & genuit filios & filias.

31. Et facti ſunt omnes dies Lamech, ſeptingenti ſeptuaginta ſeptem anni, & mortuus eſt. Noe verò, cùm quingentorum eſſet annorum, genuit Sem, Cham, & Japheth.

CAPUT VI.

Ob morum corruptionem diluvium à Deo decernitur: Arca in hanc rem paratur à Noemo.

1. Cumque cœpiſſent homines multiplicari ſuper terram, & filias procreaſſent,

2. Videntes filii Dei (a) filias hominum quòd eſſent pulchræ, acceperunt ſibi uxores ex omnibus, quas elegerant.

3. Di-

18. (e) Sept. Interpretes conſentiunt cum Hebr. in numero annorum, quo Jared genuit Enoch. *Et ambulavit Enoch cum Deo, & non apparuit;* more Scripturis uſitato, juſtus fuit: *Et non apparuit*, Hebr. *& non ipſe*, non comparuit ampliùs inter homines, Epiſt. ad Hebr. *Fide Enoch translatus eſt ne videret mortem;* ea eſt Auguſtini & quorumdam Patrum ſententia, fore ut unà cum Elia Antichriſto reſiſtat. Ejus librum Judas Apoſt. citat: hinc Aug. Lib. 18. de Civit. cap. 38. *Scripſiſſe nonnulla divina Enoch illum ſeptimum ab Adam negare non poſſumus, cùm hoc in Epiſtola Canonica Judas Apoſtolus dicat.* Verùm idem nos admonet librum, qui ſuis temporibus Enoch nomine inſcriptus erat, apocryphum fuiſſe; neque hunc librum Judæi in ſuum Canonem admiſerunt. Hinc Tertull. Lib. de Habitu Virg. *Scio Scripturam Enoch non recipi à quibuſdam, quia nec in armarium Judæorum admittitur.*

24. (f) Codex Samaritanus; Accepit eum Angelus ejus. Theodoretus huic quæſtioni, quò translatus fuerit Enoch, ſic reſpondet; Non inquirenda ſunt, quæ ſilentio ſunt tradita, ſed veneranda quæ ſcripta ſunt. Textus Samaritanus cum Hebraico in ſupputatione annorum omninò convenit; verſio 70. diſcrepat. Nam 100. annos ætatis unicuique generationi addit, uti & cap. 11. Unde meritò conjicit P. Tournemine S. J. in diariis Trevol. errorem irrepſiſſe in verſionem 70. ex ſcriptorum vitio, cùm ambo textus & Samaritanus & Hebraicus inter ſe conſentiant, quod varietas lectionis in MSS. 70. confirmat. Nec additio illa 100. annorum cum textu Hebraico & MSS. Samaritanis conciliari poteſt. Hieronymi temporibus ab Hebraico textu non diſſidebant inter ſe codices MSS. Samaritani, nunc diſſentiunt in numero annorum Jared, Mathuſale, & Lamech: ſed illa varietas à ſcribis orta eſt. Uterque textus Hebraicus & Græcus tribuunt Jared 162. annos, antequam naſceretur Enoch; Samaritanus 62. tantummodò numerat, atque minor illi fides habenda eſt, quàm textui Hebræo & verſioni 70. inter ſe conſonis.

25. (g) In Græca verſione Complutenſi numerantur tantùm 167. & benè: nam vixiſſet 16. annis poſt diluvium. Aug. *Non ſolum quippe in Hebræis aliter invenitur, verumetiam in 70. interpretatione Mathuſalam in paucioribus codicibus, ſed veracioribus, ſex annos ante diluvium reperitur fuiſſe defunctus.*

26. (h) In Græco adduntur ſex anni, de vita univerſa Lamech ſubtrahuntur anni 24.

29. (i) Sept. Interpr. quieſcere faciet.

2. (a) Filii Seth, non Angeli, ut in quibuſdam exemplaribus 70. legi teſtatur Aug. Lib. 15. de Civ. c. 15. non etiam filii Principum, aut Potentum, quòd vox Elohim interdum deos, aut Principes ſignificet; nam majus quiddam erat eorum flagitium: ſed filii Dei CAP. VI.

3. Dixitque Deus: Non permanebit ſpiritus meus in homine (b) in æternum, quia caro eſt: eruntque dies illius centum viginti annorum.

4. Gigantes autem erant ſuper terram in diebus illis: poſtquam enim ingreſſi ſunt filii Dei (c) ad filias hominum, illæque genuerunt, iſti ſunt potentes à ſæculo viri famoſi.

5. Videns autem Deus, quòd multa malitia hominum eſſet in terra, & * cuncta cogitatio cordis intenta eſſet ad malum (d) omni tempore,

* Inf. 8. 21. Matth. 15. 19.

6. Pœnituit eum, quòd hominem feciſſet in terra: & tactus dolore cordis intrinſecùs,

7. Delebo, inquit, hominem, quem creavi, à facie terræ, ab homine uſque ad animantia, à reptili uſque ad volucres cœli: pœnitet enim me feciſſe eos.

8. Noe verò invenit gratiam coram Domino.

9. Hæ ſunt generationes Noe. * Noe vir juſtus atque perfectus fuit in generationibus ſuis (e), cum Deo ambulavit.

* Eccl. 44. 17.

10. Et genuit tres filios, Sem, Cham, & Japheth.

11. Corrupta eſt autem terra coram Deo (f), & repleta eſt iniquitate.

12. Cùmque vidiſſet Deus terram eſſe corruptam, (omnis quippe caro corruperat viam ſuam ſuper terram)

13. Dixit ad Noe: Finis univerſæ carnis venit coram me: repleta eſt terra iniquitate à facie eorum, & ego diſperdam eos cum terra.

14. Fac tibi arcam de lignis lævigatis (g): manſiunculas in arca facies, & bitumine linies intrinſecùs & extrinſecùs.

15. Et ſic facies eam: Trecentorum cubitorum (h) erit longitudo arcæ, quinquaginta cubitorum latitudo, & triginta cubitorum altitudo illius.

16. Feneſtram in arca facies, & in cubito conſummabis ſummitatem ejus (i): oſtium autem arcæ pones ex latere: deorſum, cœnacula, & triſtega facies in ea.

17. Ecce ego adducam aquas diluvii ſuper terram, ut interficiam omnem carnem, in qua ſpiritus vitæ eſt ſubter cœlum: Univerſa quæ in terra ſunt, conſumentur.

18. Ponamque fœdus meum tecum (k): & ingredieris arcam tu, & filii tui, uxor tua, & uxores filiorum tuorum, tecum.

19. Et ex cunctis animantibus univerſæ carnis bina induces in arcam, ut vivant tecum: maſculini ſexus & feminini.

20. De volucribus juxta genus ſuum, & de jumentis in genere ſuo, & ex omni reptili terræ ſecundùm genus ſuum: bina de omnibus ingredientur tecum, ut poſſint vivere.

21. Tolles igitur tecum ex omnibus eſcis, quæ mandi poſſunt, & comportabis apud te: & erunt tam tibi quàm illis in cibum.

22. Fecit igitur Noe omnia, quæ præceperat illi Deus.

C A-

erant veri Dei cultores, filii hominum Cainitæ. Tum enim jam duæ civitates, altera Dei & Judæorum, altera hominum erant deſignatæ, ex Aug. L. citato cap. 1. *Natus eſt igitur prior Cain ex illis duobus generis humani parentibus, pertinens ad humanam civitatem; poſterior Abel ad civitatem Dei: ſed cùm Abel nullam prolem reliquerit, in ejus locum Seth fuit ſubſtitutus.* Illud familiare eſt Hebræis, fortes & præſtantes homines Dei filios nominare. Unde Ambroſiùs de Noe & Arca, cùm ait, *Gigantes, non è terra, ſed ex Angelis & mulieribus eſſe generatos*, ſequitur translationem 70. per Angelos tamen viros fideles & juſtos intelligit, ut ipſe ſe explicat eodem in loco: idque fuſiùs proſequitur Aug. in L. 2. ſuper Geneſ. q. 3. *Quòd eſſent pulchræ*, oculis magis quàm auribus de uxoribus judicantes. Prima in conjugiis malorum labes eſt, cupiditatis, non rationis, aut pietatis judicium ſequi, formam tantummodò, non virtutem in uxore quærere. Hinc prava liberorum educatio; Filii Dei in filios hominum degenerant, & caro fiunt.

3. (b) Ita Sept. Symmachus, *non judicabit:* alii, *non litigabit*, quaſi Deus nolit ampliùs cum homine litigare, eum coercendo: non permittam eos diu admodum vivere, *Eruntque dies illius 120. annorum*. Quorum verborum duplex ſenſus afferri poteſt, vel homines deinceps ultra 120. annos, niſi paucis exceptis, non eſſe victuros, vel poſt 120. annos homines diluvio eſſe delendos. *Non permanebit*, nolo ut permaneat in hominibus hujus ævi; *in æternum*, per multa tempora. *Quia caro eſt*, carnis illecebris omninò deditus.

4. (c) Vertit Aquila *violentos*, ſeu oppreſſores hominum. Gigantes dictos à robore, ait Druſius in Proverbiis ſacris, quòd aliis terrorem incuterent ob vaſtam corporum magnitudinem.

5. (d) Loquitur Scriptura per Anthropopathiam. 70. *recogitavit Deus*, juſtè iraſcens peccatis hominum, decrevit eos delere diluvio, quaſi opus ſuum averſatus, ut vertit Symmachus. Notant Interpretes tria myſteria nobis allegoricè commendari in diluvio & arca. 1. ſalutare lavacrum, 1. Petr. 3. tum Eccleſiam, quæ per arcam deſignatur, extra quam nulla eſt ſalus, 3. Lignum Crucis, per quod ſalutem conſequimur.

9. (e) Præ aliis ſuæ cognationis, aut ſuæ ætatis. Non juſtus modò, ſed & perfectus, qui in tanta hominum perverſitate integer vitæ fuit, & ſanctus.

11. (f) Verè & vehementer, ut Nembrod robuſtus venator dicitur coram Domino.

14. (g) Sept. Interpr. Quadratis, politis & dolatis.

15. (h) Vox Hebræa non modò cubitum, ſed etiam præcipuam menſuram, ad quam aliæ referuntur, ſignificat; longitudo arcæ decupla erat altitudinis, capacitas erat 450000. cubitorum.

16. (i) Hebr. *In cubito conſummabis eam deſuper*. Vox, *eam*, referri poteſt ad feneſtram & ad arcam: *Cœnacula & triſtega facies in ea tria*, nempè tabulata præter partem imam quæ erat velut ſentina quædam. Cœnaculum poſuit interpres pro contignatione ſub tabulato navis, *triſtegen* pro infima, ſeu tertia contignatione. In Hebræo ad verbum, inferiora ſecunda & tertia. Illud advertendum cubitos fuiſſe noſtris majores: Nam menſuras ad corporis humani magnitudinem homines exigebant, qui longè erant majores quàm noſtræ ætatis homines.

18. (k) Hebr. *Surgere faciam*, opere complebo fœdus quod de tua & tuorum incolumitate pepigi.

CAPUT VII.

Tempus inundationis, & ingreſſus in arcam deſcribitur.

1. DIxitque Dominus ad eum: Ingredere tu (a), & omnis domus tua
* Hebr. 11. 7. 2. Pet. 2. 5. in arcam: te enim * vidi juſtum coram me in generatione hac.

2. Ex omnibus animantibus mundis tolle ſeptena & ſeptena (b), maſculum & feminam: de animantibus verò immundis duo & duo, maſculum & feminam.

3. Sed & de volatilibus cœli ſeptena & ſeptena, maſculum & feminam: ut ſalvetur ſemen ſuper faciem univerſæ terræ.

4. Adhuc enim & poſt dies ſeptem ego pluam ſuper terram quadraginta diebus & quadraginta noctibus: & delebo omnem ſubſtantiam (c) quam feci, de ſuperficie terræ.

5. Fecit ergo Noe omnia quæ mandaverat ei Dominus.

6. Eratque ſexcentorum annorum, quando diluvii aquæ inundaverunt ſuper ter-
* Matt. 24. 3. ram *.
Luc. 17. 26. 7. Et ingreſſus eſt Noe & filii ejus,
1. Petr. 3. 20. uxor ejus & uxores filiorum ejus cum eo, in arcam propter aquas diluvii.

8. De animantibus quoque mundis & immundis, & de volucribus, & ex omni quod movetur ſuper terram,

9. Duo & duo ingreſſa ſunt ad Noe in arcam, maſculus & femina, ſicut præceperat Dominus Noe.

10. Cùmque tranſiſſent ſeptem (d) dies, aquæ diluvii inundaverunt ſuper terram.

11. Anno ſexcenteſimo vitæ Noe, menſe ſecundo, ſeptimodecimo die menſis, rupti ſunt omnes fontes abyſſi magnæ (e), & cataractæ cœli apertæ ſunt:

12. Et facta eſt pluvia ſuper terram quadraginta diebus & quadraginta noctibus.

13. In articulo diei illius ingreſſus eſt Noe, & Sem, & Cham, & Japheth, filii ejus; uxor illius, & tres uxores filiorum ejus cum eis, in arcam:

14. Ipſi & omne animal ſecundùm genus ſuum, univerſaque jumenta in genere ſuo, & omne quod movetur ſuper terram in genere ſuo, cunctumque volatile ſecundùm genus ſuum, univerſæ aves, omneſque volucres,

15. Ingreſſæ ſunt ad Noe in arcam, bina & bina ex omni carne, in qua erat ſpiritus vitæ.

16. Et quæ ingreſſa ſunt, maſculus & femina ex omni carne introierunt, ſicut præceperat ei Deus: & incluſit eum Dominus deforis.

17. Factumque eſt diluvium quadraginta diebus ſuper terram: & multiplicatæ ſunt aquæ, & elevaverunt arcam in ſublime à terra.

18. Vehementer enim inundaverunt, & omnia repleverunt in ſuperficie terræ: porrò arca ferebatur ſuper aquas.

19. Et aquæ prævaluerunt nimis ſuper terram: opertique ſunt omnes montes excelſi ſub univerſo cœlo.

20. Quindecim cubitis altior fuit aqua ſuper montes, quos operuerat.

21. * Conſumptaque eſt omnis caro quæ * Sap. 10. 4.
movebatur ſuper terram, volucrum, ani- Eccleſ. 39. 28.
mantium, beſtiarum, omniumque repti- 2. Pet. 3.
lium, quæ reptant ſuper terram: univerſi homines,

22. Et cuncta, in quibus ſpiraculum vitæ eſt in terra, mortua ſunt.

23. Et delevit omnem ſubſtantiam, quæ erat ſuper terram, ab homine uſque ad pecus, tam reptile quàm volucres cœli: & deleta ſunt de terra: remanſit autem ſolus Noe, & qui cum eo erant in arca.

24. Obtinueruntque aquæ terram centum quinquaginta diebus (f).

CA-

CAP. VII. 1. (a) Hinc colligit Mariana ante diluvium inter veros Dei cultores, ſeu poſteros Seth, bigamiam ooo fuiſſe uſitatam; nam ſinguli filii Noe cum ſingulis uxoribus ingreſſi fuerunt in arcam.

2. (b) Jam itaque eorum diſtinctio facta fuerat, ſaltem quoad ſacrificia; aut divino inſtinctu ita homines conſtituerant, aut aliqua poſitiva Dei lege ita ſancitum erat: *Septena & ſeptena*, adeò ut fortè ſeptimum Deo offerretur in ſacrificium. Et quidem illud jam à nobis obſervatum alibi fuit ex P. Thomaſſino pleraque domeſtica animalia quæ apud nos ſunt, in novo orbe cùm primùm detectus fuit, noo eſſe reperta, ſed feras tantummodò, quòd illæ per eas regiones quæ hunc continentem cum Americano conjungunt, non auſæ ſint excurrere, ut ferociora quæque; aut certè Angelorum opera pleraque ſunt aſportata & reportata.

4. (c) Omnes animantes, non arbores. Apud Hebræos, ut ſuo loco diximus, ſubſtantivum ſæpè geminatur, tumque aliquando alterum eſt loco adjectivi diſtributivi, quo ipſi carent, ut hoc in loco *ſeptena & ſeptena*, ſingula ſeptena. Deletis hominibus delentur animantes, quæ illius gratia factæ ſunt, quæque propter eum ſervantur.

10. (d) Diem expectat octavum, ut diem ſalutis.

11. (e) Dubium eſt unde incœperit primus menſis, an ab æquinoctio autumni, an fortè numeretur ab eo anno Noe ſexcenteſimo, an à die 22. Octobris annus civilis inciperet. Abyſſi magnæ nomine, mare, flumina, fontes, aquæ ſubterraneæ intelligi poſſunt. *Cataractæ cœli*, Hebr. *feneſtræ cœli*, imber è nubibus decidens, hac locutione, quæ ad vulgi captum eſt accommodata, exprimitur.

24. (f) Hebr. *prævaluerunt*. Nimirùm per 40. dies pluviæ, & per dies 110. terram texerunt: nam arca quievit menſe ſeptimo, & per quinque menſes ſeu 150. dies aquæ prævaluerunt.

CAPUT VIII.

Exactis 150. diebus decreſcunt aquæ, & decimo menſe ineunte apparent montium cacumina: tum poſt 4. dies Noemus corvum emittit primum, tum columbam.

1. Recordatus autem Deus Noe (a), cunctorumque animantium, & omnium jumentorum, quæ erant cum eo in arca, adduxit ſpiritum ſuper terram, & imminutæ ſunt aquæ.

2. Et clauſi ſunt fontes abyſſi, & cataractæ cœli: & prohibitæ ſunt pluviæ de cœlo.

3. Reverſæque ſunt aquæ de terra euntes & redeuntes: & cœperunt minui poſt centum quinquaginta dies.

4. Requievitque arca menſe ſeptimo, vigeſimoſeptimo die menſis, ſuper montes Armeniæ.

5. At verò aquæ ibant & decreſcebant uſque ad decimum menſem: decimo enim menſe (b), prima die menſis, apparuerunt cacumina montium.

6. Cùmque tranſiſſent quadraginta dies, aperiens Noe feneſtram arcæ, quam fecerat, dimiſit corvum:

7. Qui egrediebatur, & non revertebatur (c), donec ſiccarentur aquæ ſuper terram.

8. Emiſit quoque columbam poſt eum, ut videret ſi jam ceſſaſſent aquæ ſuper faciem terræ.

9. Quæ cùm non inveniſſet ubi requieſceret pes ejus, reverſa eſt ad eum in arcam: aquæ enim erant ſuper univerſam terram: extenditque manum, & apprehenſam intulit in arcam.

10. Expectatis autem ultrà ſeptem diebus aliis, rurſum dimiſit columbam ex arca.

11. At illa venit ad eum ad veſperam, portans ramum olivæ virentibus foliis in ore ſuo: intellexit ergo Noe quòd ceſſaſſent aquæ ſuper terram.

12. Expectavitque nihilominùs ſeptem alios dies: & emiſit columbam, quæ non eſt reverſa ultrà ad eum.

13. Igitur ſexcenteſimo primo anno, primo menſe, prima die menſis, imminutæ ſunt aquæ ſuper terram: & aperiens Noe tectum arcæ, aſpexit, viditque quòd exſiccata eſſet ſuperficies terræ (d).

14. Menſe ſecundo, ſeptimo & vigeſimo die menſis, areſacta eſt terra (e).

15. Locutus eſt autem Deus ad Noe, dicens:

16. Egredere (f) de arca, tu & uxor tua, filii tui & uxores filiorum tuorum tecum:

17. Cuncta animantia quæ ſunt apud te, ex omni carne, tam in volatilibus quàm in beſtiis & univerſis reptilibus, quæ reptant ſuper terram, educ tecum, & ingredimini ſuper terram: * creſcite & multiplicamini ſuper eam. *Sup.1.28. Infr.9.1.7.

18. Egreſſus eſt ergo Noe, & filii ejus: uxor illius, & uxores filiorum ejus, cum eo.

19. Sed & omnia animantia, jumenta, & reptilia quæ reptant ſuper terram, ſecundùm genus ſuum, egreſſa ſunt de arca.

20. Ædificavit (g) autem Noe altare Domino: & tollens de cunctis pecoribus & volucribus mundis, obtulit holocauſta ſuper altare.

21. Odo-

CAPUT VIII.

1. (a) Scriptura humano more loquitur. *Adduxit ſpiritum*, non an ſpiritum ſuum, ſed ſpiritum in genere, ſeu ventum qui divina virtute abſumpſit aquas diluvii. *Euntes & redeuntes*, Hebr. *Eundo & redeundo*, huc illuc dilabentes, aut fluctuantes. *Requievitque arca menſe ſeptimo*, hujus anni, non diluvii, ut liquet ex cap. præcedente; *ſupra capita montium*, conſedit arca ſuper montes Armeniæ: Hebr. *ſuper montes Ararath.* Antiquum nomen ad ſua uſque tempora manſiſſe apud Armenos ait Philoſtratus.

5. (b) A cœpto anno 600. vitæ Noe.

7. (c) Codices Latini variant; alii cum negatione, alii abſque negatione legunt; eundo & revertendo corvus circa Arcam volitabat. In Hebræo nulla negatio. At 70. habent negationem uti & nos. Adverbia temporis, uſque, donec, non ſemper affirmationem ſignificant poſt tempus quod notatur, ſi negatio præceſſerit, uti nec ſemper negationem, cùm præceſſit affirmatio. Sic hoc loco dici potuit corvus non reverſus donec ſiccarentur aquæ, qui tamen nunquam eſt reverſus.

13. (d) Quæ tamen adhuc limoſa erat. Sic tamen ut virgulta conſpici poſſent.

14. (e) Sic Noe manſit in arca per annum integrum ſolarem, undecim diebus lunari majorem. P. Gordonus ſic calculum ponit: per dies 40. pluit, per dies 150. ſtetit plenum diluvium, per dies 129. minuuntur aquæ; poſt dies 56. Noe perſeverat in Arca, terra exſiccata: hic dies ultimus habetur a multis 27. menſis ſecundi, adeò ut annus integer ſolaris & decem præterea dies hunc numerum efficiant.

16. (f) Non feſtinat Noemus, ſed præceptum Domini expectat.

20. (g) Ritè agit omnia, ac de holocauſto offerendo primùm cogitat. Jam ritus quoſdam Judaicos, mundo-

21. Odoratuſque eſt Dominus odorem ſuavitatis, & ait: Nequaquam ultrà maledicam terræ propter homines: * ſenſus enim & cogitatio humani cordis in malum prona ſunt (h) ab adoleſcentia ſua: non igitur ultrà percutiam omnem animam viventem ſicut feci.

* Sup.6.5. Matth.15.19.

22. Cunctis diebus terræ, ſementis & meſſis, frigus & æſtus, æſtas & hiems, nox & dies non requieſcent.

CAPUT IX.

Deus benedicit Noe & filiis ejus; eſum carnium indulget, excepto ſanguine; pœnam ſtatuit in homicidas; fœdus init cum hominibus ſigno propoſito; Noemus cùm à filio Cham irriſus eſſet, quòd vino ſe inebriaſſet, in Chanaan filio eum maledicit.

1. BEnedixitque Deus Noe & filiis ejus. Et dixit ad eos: * Creſcite, & multiplicamini, & replete terram.

* Sup.1.22. & 8.17.

2. Et terror veſter ac tremor ſit ſuper cuncta animalia terræ (a), & ſuper omnes volucres cœli, cum univerſis quæ moventur ſuper terram: omnes piſces maris manui veſtræ traditi ſunt.

3. Et omne quod movetur & vivit, * erit vobis in cibum (b): quaſi olera virentia tradidi vobis omnia. * Sup.1.29.

4. * Excepto, quòd carnem cum ſanguine non comedetis (c). * Lev.17.14.

5. Sanguinem enim animarum veſtrarum requiram de manu cunctarum beſtiarum: & de manu hominis, de manu viri & fratris ejus, requiram (d) animam hominis.

6. Quicumque * effuderit humanum ſanguinem, fundetur ſanguis illius: * ad imaginem quippe Dei factus eſt homo. * Matth.26.52. * Apoc.13.10.

7. * Vos autem creſcite & multiplicamini, & ingredimini ſuper terram, & implete eam. * Sup.1.28. & 8.17.

8. Hæc quoque dixit Deus ad Noe, & ad filios ejus cum eo:

9. Ecce ego ſtatuam pactum meum vobiſcum, & cum ſemine veſtro poſt vos:

10. Et ad omnem animam viventem (e), quæ eſt vobiſcum, tam in volucribus quàm in jumentis, & pecudibus terræ cunctis, quæ egreſſa ſunt de arca, & univerſis beſtiis terræ.

11. * Statuam pactum meum vobiſcum, & nequaquam ultrà interficietur omnis caro aquis diluvii, neque erit deinceps diluvium diſſipans terram. * Iſa.54.9.

12. Dixitque Deus: Hoc ſignum fœderis (f) quod do inter me & vos, & ad omnem animam viventem, quæ eſt vobiſcum in generationes ſempiternas.

13. Arcum meum ponam in nubibus (g), & erit ſignum fœderis inter me & inter terram.

14. * Cùmque obduxero nubibus cœlum, apparebit arcus meus in nubibus: * Eccl.43.12.

15. Et recordabor fœderis mei vobiſcum, & cum

rum & immundorum animalium diſcrimina cernere eſt, uti ſanguinis & ſuffocatorum abſtinentiam, & alia quædam quæ à majoribus ad poſteros tranſierant.

21. (h) Hebr. *formatio*, aut *figmentum cordis humani*: quod fingitur, & formatur à corde humano: eo nomine concupiſcentiam, aut fomitem peccati deſignant Hebræi; in Hebræo additur *ad cor ſuum*, Symmachus *ad ſe ſe*.

CAP. IX. 2. (a) Homini in ſtatu innocentiæ cunctæ animantes ultrò parebant, nunc terrore & metu parere coguntur: non plenum, ſed quaſi dimidiatum ei reſtituitur dominium.

3. (b) Ante diluvium oleribus tantùm & fructibus veſcebantur, ſaltem religioſiores: nunc permittitur eſus carnium, non præcipitur.

4. (c) Præceptum illud cùm eſſet juris poſitivi, non naturalis, tamdiu duravit, quamdiu placuit Deo. Renovatum quidem fuit ab Apoſtolis; ſed Eccleſia poſt aliquot ætates non judicavit fideles eo præcepto adſtringendos, cujus obligatio, uti & legalium obſervationum, deſiit Evangelio propagato. Ita verò poſt diluvium ſancitum fuit à Deo, ut homines deterreret ab effuſione ſanguinis humani, ne fortè conceſſa cæde animalium putarent conceſſam ſibi hominum cædem. *Carnem cum ſanguine*, Symmachus, cujus ſanguis cum anima, veteres Hebræi addunt teſte Grotio, In eo enim eſt anima: adeò ut Moſes primùm dixerit, carnem cum anima non comedendam, deinde illud exponens addiderit, id eſt cum ſanguine; eſt enim id animæ vitali ſanguis, quod oleum lychno.

5. (d) Vox *enim*, fortè non eſt cauſalis, ſed pro particula *&*, *ſive*, *autem*, uſurpatur: aut ſi cauſalis eſt ea particula, ejus quod ſequitur ratio redditur: Quicumque *effuderit humanum ſanguinem, fundetur ſanguis illius de manu cunctarum beſtiarum*. Quod ſic exponunt Hebræi, puniam eos qui homines beſtiis objiciunt.

10. (e) Pactum non fit cum animantibus, niſi interpoſito homine eorum domino.

12. (f) Fœdera ſolebant ſigno aliquo ſenſibili confirmari.

13. (g) Arcus, ſeu Iris jam antea in nubibus apparebat. Sed non erat ſignum promiſſionis divinæ. Cùm Iris apparet, ſignum eſt pluviæ mox futuræ, ſed brevi deſituræ. Altiorem ſenſum indicat Aug. L. 2. contra Fauſtum, cap. 21. *Sicut arcus qui apparet in nubibus, nequaquam niſi de Sole reſplendet; ſic illi ſoli in diluvio non pereunt, qui in Dei nubibus agnoſcunt Chriſti gloriam, non quærunt ſuam.*

& cum omni anima vivente quæ carnem vegetat : & non erunt ultrà aquæ diluvii ad delendum univerſam carnem.

16. Eritque arcus in nubibus, & videbo illum, & recordabor fœderis ſempiterni quod pactum eſt inter Deum & omnem animam viventem univerſæ carnis quæ eſt ſuper terram.

17. Dixitque Deus ad Noe : Hoc erit ſignum fœderis, quod conſtitui inter me & omnem carnem ſuper terram.

18. Erant ergo filii Noe, qui egreſſi ſunt de arca, Sem, Cham, & Japheth: porrò Cham ipſe eſt pater Chanaan.

19. Tres iſti filii ſunt Noe : & ab his diſſeminatum eſt omne genus hominum ſuper univerſam terram.

20. Cœpitque Noe vir agricola exercere terram, & plantavit vineam (h):

21. Bibenſque vinum inebriatus eſt, & nudatus in tabernaculo ſuo.

22. Quod cùm vidiſſet Cham pater Chanaan, verenda ſcilicet patris ſui eſſe nudata, nuntiavit duobus fratribus ſuis foras.

23. At verò Sem & Japheth pallium impoſuerunt humeris ſuis, & incedentes retrorſùm, operuerunt verenda patris ſui : faciéſque eorum averſæ erant, & patris virilia non viderunt.

24. Evigilans autem Noe ex vino, cùm didiciſſet quæ fecerat ei filius ſuus minor (i),

25. Ait: Maledictus Chanaam (k), ſervus ſervorum erit fratribus ſuis.

26. Dixitque: Benedictus Dominus Deus Sem, ſit Chanaan ſervus ejus.

27. Dilatet Deus Japheth (l), & habitet in tabernaculis Sem, ſitque Chanaan ſervus ejus.

28. Vixit autem Noe poſt diluvium trecentis quinquaginta annis.

29. Et impleti ſunt omnes dies ejus nongentorum quinquaginta annorum: & mortuus eſt.

CAPUT X.

Hoc Capite populi ex filiis Noemi proſeminati deſcribuntur, quos difficile eſt in tanta vetuſtate agnoſcere, niſi cum eorum nomina in Scripturis identidem exponuntur; nam viri eruditi multas nationes ex variis Scriptura locis, atque etiam è profanis auctoribus eruunt.

1. HÆ ſunt generationes filiorum Noe, 1 Par. 1. 5.
Sem, Cham & Japheth (a): natique ſunt eis filii poſt diluvium.

2. Filii Japheth: Gomer, & Magog, & Madai, & Javan, & Thubal, & Moſoch, & Thiras.

3. Porrò filii Gomer: Aſcenez, & Riphath, & Thogorma.

4. Filii autem Javan: Eliſa, & Tharſis, Cethim, & Dodanim.

5. Ab his diviſæ ſunt inſulæ gentium in regionibus ſuis, unuſquiſque ſecundùm linguam ſuam & familias ſuas in nationibus ſuis.

6. Filii autem Cham: Chus, & Meſraim, & Phuth, & Chanaan.

7. Filii Chus: Saba, & Hevila, & Sabatha, & Regma, & Sabathaca. Filii Regma: Saba, & Dadan.

8. Porrò Chus genuit Nemrod: ipſe cœpit eſſe potens in terra,

9. Et erat robuſtus venator coram Domino (b). Ob hoc exivit proverbium: Quaſi Nemrod robuſtus venator coram Domino.

10. Fuit autem principium regni ejus Babylon, & Arach, & Achad, & Chalanne, in terra Sennaar.

11. De terra illa egreſſus eſt Aſſur, & ædificavit Niniven, & plateas civitatis, & Chale.

12. Reſen quoque inter Niniven & Chale: hæc eſt civitas magna.

13. At

20. (h) Vineta in ordinem digeſſit, ex iis ſuccum expreſſit.

24. (i) Non igitur Cham fuit natu maximus. Plantatio vineæ, inebriatio Noemi, ejus nuditas, maledictio Chanaan, qui patri ſuo Cham primus indicavit Noemi nuditatem, benedictio Semi & Japheth ad hiſtoriam propheticam pertinent, docente Aug. Lib. 16. de Civit. Ex Semo, Patriarchæ, Prophetæ, Chriſtus ipſe & Apoſtoli; ex Japheth gentes prodierunt, & utrique in idem corpus Eccleſiæ coierunt.

25. (k) Puniuntur Cham & Chanaan in ſuis poſteris, qui eorum impietatem ſunt imitati.

27. (l) Latè ſpargantur ejus poſteri. *Et habitet in tabernaculis Sem*, converſionem Gentium prædicit. Nam Gentes in tabernaculis Sem, nimirùm in Eccleſiis ab Apoſtolis fundatis habitant. Sic etiam exponi illud poteſt: *Deus habitet in tabernaculis Sem*, ſermone ad Semum revocato.

CAP. X.

1. (a) Hinc colligitur non alios fuiſſe filios Noe præter enumeratos. Quis autem ordo fuerit inter eos, incertum videtur. Cùm à decem filiis Japheth incipiat, videtur is fuiſſe primogenitus, ac forte ille eſt Japetus apud Græcos celebratus; atque ex ejus primogenito Gomer, Gallos originem duxiſſe communior eſt ſententia. Sed cùm nil certi extet de Nationibus quæ hoc loco memorantur, præſtat hujus ſtudioſos ad eos mittere, qui hoc argumentum fuſiùs pertractarunt. Inter quos Bochartus in ſuo Phaleg ſeu in Geographia ſacra, majori ſtudio & eruditione laboravit.

9. (b) Nemrod primus poſt diluvium Tyrannus, robuſtus venator, potens hominum oppreſſor: nam venator, idem eſt hoc loco ac latro. Aben ezra, coram Deo fieri dicuntur, quæ Deo grata ſunt, aut quæ ei diſplicent. An ad augendum crimen tyrannidis additum eſt, coram Domino, an potiùs ad amplificationem virium & potentiæ ejus, incertum.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA

13. At verò Meſraim genuit Ludim, & Anamim, & Laabim, & Nephtuim,

14. Et Phetruſim, & Chaſluim: de quibus egreſſi ſunt Philiſthiim & Caphtorim.

15. Chanaan autem genuit Sidonem primogenitum ſuum, Hethæum,

16. Et Jebuſæum, & Amorrhæum, Gergeſæum,

17. Hevæum, & Aracæum: Sinæum,

18. Et Aradium, Samaræum, & Amathæum: & poſt hæc diſſeminati ſunt populi Chananæorum.

19. Factique ſunt termini Chanaan venientibus à Sidone Geraram uſque Gazam, donec ingrediaris Sodomam & Gomorrham, & Adamam, & Seboim, uſque Leſa.

20. Hi ſunt filii Cham in cognationibus, & linguis, & generationibus, terriſque & gentibus ſuis.

21. De Sem quoque nati ſunt, patre omnium filiorum Heber, fratre Japheth majore (c).

* 1.Par.1.17. 22. * Filii Sem: Ælam, & Aſſur, & Arphaxad, & Lud, & Aram.

23. Filii Aram: Us, & Hul, & Gether, & Mes.

24. At verò Arphaxad genuit Sale, de quo ortus eſt Heber.

25. Natique ſunt Heber filii duo: nomen uni Phaleg, eò quòd in diebus ejus diviſa ſit terra: & nomen fratris ejus Jectan.

26. Qui Jectan genuit Elmodad, & Saleph, & Aſarmoth, Jare,

27. Et Adoram, & Uzal, & Decla,

28. Et Ebal, & Abimael, Saba,

29. Et Ophir, & Hevila, & Jobab; omnes iſti filii Jectan.

30. Et facta eſt habitatio eorum de Meſſa pergentibus uſque Saphar montem orientalem.

31. Iſti filii Sem, ſecundùm cognationes, & linguas, & regiones, in gentibus ſuis.

32. Hæ familiæ Noe juxta populos, & nationes ſuas. Ab his diviſæ ſunt gentes in terra poſt diluvium.

CAPUT XI.

De turris Babelicæ inſana ſubſtructione, linguarum confuſione, & diviſione; necnon de generationum ſerie à Semo ad Abram uſque.

1. Erat autem terra labii unius (a), & ſermonum eorumdem. Sap.10.5.

2. Cùmque proficiſcerentur de oriente, invenerunt campum in terra Sennaar (b), & habitaverunt in eo.

3. Dixitque alter ad proximum ſuum: Venite, faciamus lateres, & coquamus eos igni. Habueruntque lateres pro ſaxis, & bitumen pro cæmento:

4. Et dixerunt: Venite, faciamus nobis civitatem, & turrim, cujus culmen pertingat ad cœlum (c): & celebremus nomen noſtrum antequam dividamur in univerſas terras.

5. Deſcendit autem Dominus (d) ut videret civitatem & turrim, quam ædificabant filii Adam,

6. Et dixit: Ecce, unus eſt populus, & unum labium omnibus: cœperuntque hoc facere, nec deſiſtent à cogitationibus ſuis, donec eas opere compleant (e).

7. Venite igitur, deſcendamus, & confundamus ibi linguam eorum (f), ut non audiat unuſquiſque vocem proximi ſui.

8. Atque

21. (c) Notant viri eruditi verti poſſe: *Frater major Japheth*; 70. vertunt, *Frater Japhet majoris*. Sic vertit Mariana, De Sem natus etiam ipſe pater omnium filiorum Heber, fratre Japheth majore.

CAP. XI. 1. (a) Nempè communis omnium lingua erat Hebraica, quæ in populo Dei pura & integra permanſit, ſimplex & caſta. Hæc lingua ex nulla alia prodire potuit. Complures aliæ ejus ſunt velut dialecti, pleraque nomina hominum & locorum ante Gentium diſperſionem ſunt Hebraica.

2. (b) Hanc vocem Chaldæus ubique Babylonem interpretatur.

4. (c) Exundaturam multitudinem proſpicientes, ait Grotius, metuebant ne inopia premerentur, ſi manerent in eadem regione. *Cujus culmen pertingat ad cœlum*. Hyperbolica locutio, immenſæ altitudinis civitatem extruamus, & magnificam: cauſa unica erat eorum ſuperbia, *Et celebremus nomen noſtrum, antequam dividamur*: Hebr. *Ne forte dividamur*: Ita ſe munitos volebant.

5. (d) Tum Deus deſcendere dicitur, cùm per aliquem effectum quaſi nobis propiorem eum experimur. *Filii Adam*, 70. *Filii hominum*.

6. (e) Eſt Ironia.

7. (f) Non omnis linguarum affinitas confuſione Babylonica extincta eſt: nec fortè major fuit inter Orientales linguas differentia, quàm quæ inter Italicam, Gallicam & Hiſpanicam occurrit, quæ quidem ſunt Latinæ linguæ propagines. Chaldaica, Syriaca, Arabica magnam cum Hebraica habuerunt cognationem. Baby-

8. Atque ita diviſit eos Dominus ex illo loco in univerſas terras, & ceſſaverunt ædificare civitatem.

9. Et idcircò vocatum eſt nomen ejus Babel, quia ibi confuſum eſt labium univerſæ terræ: & inde diſperſit eos Dominus ſuper faciem cunctarum regionum.

1.Par.1. 17. 10. Hæ ſunt generationes (g) Sem: * Sem erat centum annorum quando genuit Arphaxad, biennio poſt diluvium.

11. Vixitque Sem poſtquam genuit Arphaxad, quingentis annis: & genuit filios & filias.

12. Porrò Arphaxad vixit triginta quinque annis, & genuit Sale (h).

13. Vixitque Arphaxad poſtquam genuit Sale, trecentis tribus annis: & genuit filios & filias.

14. Sale quoque vixit triginta annis, & genuit Heber.

15. Vixitque Sale poſtquam genuit Heber, quadringentis tribus annis: & genuit filios & filias.

16. Vixit autem Heber triginta quatuor annis, & genuit Phaleg.

17. Et vixit Heber poſtquam genuit Phaleg, quadringentis triginta annis: & genuit filios & filias.

18. Vixit quoque Phaleg triginta annis, & genuit Reu.

1.Par.1. 19. 19. * Vixitque Phaleg poſtquam genuit Reu, ducentis novem annis: & genuit filios & filias.

20. Vixit autem Reu triginta duobus annis, & genuit Sarug.

21. Vixit quoque Reu poſtquam genuit Sarug, ducentis ſeptem annis: & genuit filios & filias.

22. Vixit verò Sarug triginta annis, & genuit Nachor.

23. Vixitque Sarug poſtquam genuit Nachor, ducentis annis: & genuit filios & filias.

24. Vixit autem Nachor viginti novem annis, & genuit Thare.

25. Vixitque Nachor poſtquam genuit Thare, centum decem & novem annis: & genuit filios & filias.

26. Vixitque Thare ſeptuaginta * annis, & genuit Abram, & Nachor, & Aran. Joſ.24.2. 1.Par.1. 26.

27. Hæ ſunt autem generationes Thare: Thare genuit Abram, Nachor, & Aran. Porrò Aran genuit Lot.

28. Mortuuſque eſt Aran ante Thare patrem ſuum in terra nativitatis ſuæ in Ur Chaldæorum.

29. Duxerunt autem Abram & Nachor uxores: nomen uxoris Abram, Sarai: & nomen uxoris Nachor, Melcha filia Aran, patris Melchæ, & patris Jeſchæ.

30. Erat autem Sarai ſterilis, nec habebat liberos.

31. * Tulit itaque Thare Abram filium ſuum, & Lot filium Aran, filium filii ſui, & Sarai nurum ſuam, uxorem Abram filii ſui, & eduxit eos de Ur Chaldæorum, * ut irent in terram Chanaan: veneruntque uſque (i) Haran, & habitaverunt ibi. Joſ.24.2. 2.Eſdr. 9.7. Judith. 5.7. Act.7.2.

32. Et facti ſunt dies Thare ducentorum quinque annorum, & mortuus eſt in Haran (k).

CAPUT XII.

Vocatio Abræ, & egreſſio ejus è Chaldæa; promiſſa accipit a Deo in convalle illuſtri, peregrinatio ejus in Ægyptum uſque cum uxore ſua Sara.

1. Dixit autem Dominus ad Abram (a): Egredere de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui, & veni in terram quam monſtrabo tibi. Act.7.3.

2. Faciamque te in gentem magnam, & benedicam tibi, & magnificabo nomen tuum, eriſque benedictus.

3. Be-

...lon erat velut mundi centrum, unde in varias regiones ſunt diſperſi, & linguæ pene omnes fuerunt velut Hebraicæ totidem dialecti. Qua de re dictum fuit in Proleg. Ex Japheth ortus eſt *Javan*, quæ vox *Jon*, legi poteſt unde Jones populi vetuſtiſſimi: à Gomer Japhethi filio Cimeri vulgò Cimbri. Semi filii Elam, unde in Scriptura Elamitæ dicuntur Perſæ Act. 2. regio eſt Suſiana contermina: 2. Aſſur, à quo Aſſyria: 3. Lod, ex quo fortè Lydii populi: 4. Aram, quo nomine Syri Aramæi dicuntur. Ab Arphaxad Semi filio Heber, unde fortè Iberi populi, non Hebræi, ut multis videtur. Cham Noe filius poſteros habuit Ægypti & Africæ incolas; ejus ſecundus filius Meſraim, quo nomine in Scriptura Ægyptus deſignatur; Chanaan, ex quo Chananæa; primogenitus Chus, ex quo Æthiopes.

10. (g) Eorum nomina qui fuerunt nationum velut capita, recenſentur.

12. (h) Juxta 70. vixit annos 135. & genuit Cainan; cùmque Lucas cap. 3. idipſum de Cainan ſcribat, id argumento eſt codices Hebraicos hac quidem in parte eſſe vitiatos, ut docet Mariana in hunc locum.

31. (i) Manſit hoc nomen uſque ad tempora Ammiani Marcellini, L. 25.

32. (k) Sept. Interpr. legunt. in Charran, iique 205. annos quibus vixit Thare numerant. Haran Carræ Romanis, quem locum honorant hodie Sarraceni, quòd ad Abrahamo fuerit habitatus.

CAP. XII. 1. (a) Dixit, pro dixerat. Jam enim antè unà cum patre exierat de Ur Chaldæorum; nunc exit penitus non rediturus, niſi fortè, ut nonnullis videtur, fuerit duplex profectio Abrahæ in terram Chanaan. Ata per anticipationem egreſſio Abrahæ de Ur Chaldæorum narrata antè fuit, nunc vocationem ejus Moſes commemorat: ſed hæc narrari in hoc capite per hyſteroſim probabilius videtur. Hinc Aug. L. 16. de Civit. cap. 15. *Nam quòd commemorata morte Thara Patris Abraham, deinde legitur*, Et dixit Dominus ad Abraham, exi de terra tua, &c. *Non quia hoc ſequitur in ſermone libri, hoc etiam in rerum geſtarum tempore ſequi exiſtimandum eſt. erit quippe, ſi ita eſt, indiſſolubilis quæſtio.* Itaque hoc capitis initium videtur eſſe recapitulatio mandati divini, quod Moſes ſuo loco noluit commemorare: adeò ut Thare vel ex morbo vel ex ſenio in Charran maneret, ac Moſes hoc Dei imperium eo tempore enarravit, quo executioni fuit mandatum. Abraham anno 70. ætatis vocatus à Deo in Ur Chaldæorum unà cum patre

3. Benedicam benedicentibus tibi, &
* Inf. 18. 18. & 22. 17. Gal. 3. 8. maledicam maledicentibus tibi, atque *
IN TE benedicentur (b) univerſæ cogna-
tiones terræ.

* Heb. 11. 8. 4. Egreſſus (c) eſt itaque * Abram ſicut præceperat ei Dominus, & ivit cum eo Lot: ſeptuaginta quinque annorum erat Abram cùm egrederetur de Haran.

5. Tulitque Sarai uxorem ſuam, & Lot filium fratris ſui, univerſamque ſubſtantiam quam poſſederant, & animas (d) quas fecerant in Haran: & egreſſi ſunt ut irent in terram Chanaan. Cùmque veniſſent in eam,

6. Pertranſivit Abram terram uſque ad locum Sichem, uſque ad convallem (e) illuſtrem: Chananæus autem tunc erat in terra.

7. Apparuit (f) autem Dominus Abram,
* Inf. 13. 15. & 15. 18. & 26. 4. Deut. 34. 4. & dixit ei: * Semini tuo dabo terram hanc.
Qui ædificavit ibi altare Domino, qui ap-
paruerat ei.

8. Et inde tranſgrediens ad montem, qui erat contra Orientem Bethel (g), tetendit ibi tabernaculum ſuum, ab Occidente habens Bethel, & ab Oriente Hai: ædificavit quoque ibi altare Domino, & invocavit nomen ejus.

9. Perrexitque Abram vadens, & ultrà progrediens ad Meridiem.

10. Facta eſt autem fames in terra: deſcenditque Abram in Ægyptum, ut peregrinaretur ibi: prævaluerat enim fames in terra.

11. Cùmque propè eſſet, ut ingrederetur Ægyptum, dixit Sarai uxori ſuæ: Novi quòd pulchra ſis mulier:

12. Et quòd cùm viderint te Ægyptii, dicturi ſunt: Uxor ipſius eſt: & interficient me, & te reſervabunt.

13. * Dic ergo, obſecro te, quòd ſoror * Inf. 20.
(h) mea ſis: ut benè ſit mihi propter te, 12.
& vivat anima mea ob gratiam tui.

14. Cùm itaque ingreſſus eſſet Abram Ægyptum, viderunt Ægyptii mulierem quòd eſſet pulchra nimis.

15. Et nuntiaverunt principes Pharaoni, & laudaverunt eam apud illum: & ſublata eſt mulier in domum Pharaonis.

16. Abram verò benè uſi ſunt propter illam: fueruntque ei oves & boves, & aſini, & ſervi & famulæ, & aſinæ & cameli.

17. Flagellavit autem Dominus Pharaonem plagis maximis, & domum ejus, propter Sarai uxorem Abram.

18. Vocavitque Pharao Abram, & dixit ei: Quidnam eſt hoc quod feciſti mihi? quare non indicaſti quòd uxor tua eſſet?

19. Quam ob cauſam dixiſti eſſe ſororem tuam, ut tollerem eam mihi in uxorem? Nunc igitur ecce conjux tua, accipe eam, & vade.

20. Præcepitque Pharao ſuper Abram viris: & deduxerunt eum, & uxorem illius, & omnia quæ habebat.

CA-

venit in Haran, ubi manſit quinquennium. Idque Stephanus revelatione divina edoctus, aut ex traditione apud Judæos recepta nos admonet, priuſquam Abraham moraretur in Charran, Deum Abrahamo apparuiſſe. Quo quidem modo cavet, ne illa Moſis recapitulatio nos fallat, nec diſtinguit Chaldæam à Meſopotamia: *Tunc exiit de terra Chaldæorum*. Horum quodque ſuo ordine narratur à S. Stephano Act. 7. v. 2. 3. 4. ſiquidem vocatio Abrahæ ex Ur Chaldæorum anteceſſit illam profectionem, quæ cap. 11. 31. commemoratur. *Poteſt*, inquit Aug. q. 25. *& ſic ſolvi, quoniam Scriptura quæ dixit, Cùm eſſet Thare annorum 70. genuit Abraham & Nachor & Aram, non utique hoc intelligi voluit, quia eodem anno 70. ætatis ſuæ omnes tres genuit, ſed ex quo anno generare cœpit, eum annum commemoravit Scriptura*. Addit fieri potuiſſe, ut primo loco nominatus fuerit Abraham merito excellentiæ: non enim hic annorum 70. numerus deſignat quòd primogenitus Thare fuerit, ſed qua ætate filios genuerit. Nam filius ipſe cujus nomen deſignatur, non ſemper eſt primogenitus cujuſque Patriarchæ. eos denotare voluit Moſes, qui ad Genealogiam Meſſiæ pertinent, quique non ſemper fuerunt primogeniti. Unde Uſſerius & alii Abraham natum volunt anno 130. Thare; erat quippe annos 75. natus, cùm mortuus eſt Thare anno ætatis 205. ex quibus ſi detrahas 75. Abraham natus eſt anno patris 130. *Erat autem dives valdè*. Vir perfectus ſic divitias poſſidet, ut ab iis non poſſideatur. Exemplo ſuo docet Abraham, paupertatem quæ Deo placet, in animo eſſe poſitam.

3. (b) Nam in ſemine Abrahæ, quod eſt Chriſtus, omnes gentes benedictionem & ſalutem acceperunt. Chal. *Benedicentur propter te*, vel *per te*.

4. (c) Antequam pater ejus Thare moreretur, ex Ur Chaldæorum anno ætatis 70. ex Haran anno 75. vivo patre. Quæ ratio conciliandi verba Stephani cum hoc loco facilior eſt, quàm ea quæ à Melchiore Cano proponitur, Stephanum qui loquebatur, lapſum eſſe memoria. Quanquam, ut diximus ex Auguſtino, per recapitulationem ſæpiùs narrata ſunt, quæ poſteriùs ſunt facta. Longè probabilior videtur Capelli & Uſſerii ſententia, quam Auctor Analyſeos Gallicæ in Acta Apoſtol. ſequitur, Abraham non fuiſſe primogenitum Thare, ſed natum eſſe anno illius 130. nec neceſſe eſt Abraham identidem commeaſſe in Meſopotamiam, ut patrem inviſeret; nulla enim ejus rei in Scriptura fit mentio.

5. (d) Hebr. *acquiſierant, ut irent in terram Chanaan*. Mancipia quæ ſibi comparaverant. Nec ſciebat quò iret, ex Epiſt. ad Hebr. & juxta illud, *Vade in terram quam monſtrabo tibi*. Neſciebat loci conditionem.

6. (e) Sept. Interpret. *ad quercum excelſam*. Vox Hebræa ambigua eſt, convallem & quercetum ſignificat. Hieron. quercetum intelligit. Aliis, ut Bonfrerio placet, convallem illam fuiſſe prope Sichem, & ad Jordanem uſque excurrentem.

7. (f) Ab hac apparitione facta Abrahæ, cùm peregrinari cœpit in Ægyptum, uſque ad exitum ex Ægypto, numerantur 430. anni.

8. (g) Seu ad Orientem Bethel, ita dictam per prolepſim. nam priùs Luſa dicebatur.

13. (h) Quo autem ſenſu ſoror ejus eſſet, exponit Abraham cap. 20. *Filia patris mei*, nempe Thare neptis ex Aram; non *filia matris meæ*. Quod in uno loco exprimitur, nempe cap. 20. cognitam non fuiſſe ab Abimelech, intelligendum quoque eſt de Rege Ægypti; neque ullum hic mendacium fuit. Non enim interrogatus utrum Sara ejus uxor eſſet, eam non eſſe reſpondit: ſed cùm ab eo quæreretur, quid ei eſſet illa mulier, indicavit ſororem, non negavit uxorem: tacuit aliquid veri, non dixit aliquid falſi, Aug. Quod autem objiciebat Fauſtus, Abrahamum non conſuluiſſe ſatis uxoris ſuæ honori, reſpondet Aug. Quòd cùm Abraham

Digitized by Google

CAPUT XIII.

Aſcendit Abram cum Lot filio Aram de Ægypto ad auſtralem plagam Palæſtinæ; ſed ob paſtorum jurgia diſcedunt à ſe invicem: Deus Abræ terram Chananæam promittit.

1. AScendit ergo Abram de Ægypto, ipſe & uxor ejus, & omnia quæ habebat, & Lot cum eo, ad Auſtralem (a) plagam.

2. Erat autem dives valdè in poſſeſſione auri & argenti.

3. Reverſuſque eſt per iter, quo venerat, à Meridie in Bethel, uſque ad locum ubi priùs fixerat tabernaculum inter Bethel & Haï:

*Sup.12.7. 4. In loco altaris * quod fecerat priùs, & invocavit ibi nomen Domini.

5. Sed & Lot, qui erat cum Abram, fuerunt greges ovium, & armenta, & tabernacula.

6. Nec poterat eos capere terra, ut habitarent ſimul: * erat quippe ſubſtantia eorum multa, & nequibant habitare communiter. *Inf.36.7.

7. Unde & facta eſt rixa inter paſtores gregum Abram & Lot. Eo autem tempore Chananæus & Pherezæus habitabant in terra illa.

8. Dixit ergo Abram ad Lot: Ne quæſo ſit jurgium inter me & te, & inter paſtores meos & paſtores tuos: fratres enim ſumus.

9. Ecce univerſa terra coram te eſt: recede à me, obſecro: ſi ad ſiniſtram ieris, ego dexteram (b) tenebo: ſi tu dexteram elegeris, ego ad ſiniſtram pergam.

10. Elevatis itaque Lot oculis, vidit omnem circà regionem Jordanis, quæ univerſa irrigabatur, antequam ſubverteret Dominus Sodomam & Gomorrham, ſicut paradiſus (c) Domini, & ſicut Ægyptus venientibus in Segor.

11. Elegitque ſibi Lot regionem circa Jordanem, & receſſit ab Oriente: diviſique ſunt alterutrum à fratre ſuo.

12. Abram habitavit in terra Chanaan: Lot verò moratus eſt in oppidis, quæ erant circa Jordanem, & habitavit in Sodomis.

13. Homines autem Sodomitæ peſſimi erant, & peccatores coram Domino nimis.

14. Dixitque Dominus ad Abram, poſtquam diviſus eſt ab eo Lot: * Leva oculos tuos, & vide à loco, in quo nunc es, ad Aquilonem & Meridiem, ad Orientem & Occidentem. *Sup.12.7. Inf.15.18. & 26.4. Deut.34.4.

15. Omnem terram, quam conſpicis, tibi dabo & (d) ſemini tuo uſque in ſempiternum.

16. Faciamque ſemen tuum ſicut pulverem terræ: ſi quis pòteſt hominum numerare pulverem terræ, ſemen quoque tuum numerare poterit.

17. Surge (e), & perambula terram in longitudine, & in latitudine ſua: quia tibi daturus ſum eam.

18. Movens igitur tabernaculum ſuum Abram, venit & habitavit juxta convallem Mambre, quæ eſt in Hebron: ædificavitque ibi altare Domino.

CAPUT XIV.

Bellum inter Chodorlahomor & quinque Reges Pentapolitas; hi primùm victi ſunt, ſed res ab Abram fuit reſtituta. Hic decimas ex omni præda dedit Melchiſedech Sacerdoti Altiſſimi; & ab eo fuit benedictus.

1. FActum eſt autem in illo tempore, ut Amraphel Rex Sennaar, & Arioch Rex Ponti (a), & Chodorlahomor Rex Elamitarum, & Thadal Rex Gentium,

2. Ini-

& vitam ſuam, & uxoris pudicitiam in diſcrimen venire cerneret, vitæ ſuæ conſuluit, cùm ſororem appellavit conjugem; ſed hujus honorem Deo commiſit, qui Pharaonem flagellavit plagis. *Si interrogatus Abraham Saram ſuam eſſe indicaret uxorem, duas res tuendas committeret Deo, & ſuam vitam, & conjugis pudicitiam: pertinet autem ad ſanam doctrinam, quando habet quid faciat homo, non tentare Dominum Deum ſuum.*

CAPUT XIII. 1. (a) Habita ratione Judææ.

9. (b) Meridiem versùs.

10. (c) Lot vir bonus, ſed non perfectus ut Abraham, ſenſuum judicium magis ſequitur, quàm rationis. Sed brevi ſentiet quàm falſa ſint ejuſmodi judicia, atque unde ſperabat commoda, hinc dolorem & anguſtias experietur. Quærit amœna loca, & oppida, ut infirmus hominum ſocietate egens, & conſolatione. Abraham ut vir perfectus ſibi uni ſufficit, in ſolitudine degit, eò ire quò juſſerit Deus, & ſtare ubique, ut voluerit, paratus.

15. (d) Particula, *Et*, vim habet explicandi: dabo ſemini tuo. *In ſempiternum*, quandiu ſtabit eorum reſpublica.

17. (e) Poſſeſſionem ejus adi.

1. (a) Hebr. *Rex Elaſſar*, quam vocem intactam reliquerunt 70. videntur hi eſſe Elizari in Arabia Ptolemæo nominati. *Rex gentium*, id eſt, convenarum. CAPUT XIV.

2. Inirent bellum contra Bara Regem Sodomorum, & contra Berſa Regem Gomorrhæ, & contra Sennaab Regem Adamæ, & contra Semeber Regem Seboim, contraque Regem Balæ, ipſa eſt Segor (b).

3. Omnes hi convenerunt in vallem Silveſtrem, quæ nunc eſt mare ſalis.

4. Duodecim enim annis ſervierant Chodorlahomor, & tertiodecimo anno receſſerunt (c) ab eo.

5. Igitur quartodecimo anno venit Chodorlahomor, & Reges qui erant cum eo: percuſſeruntque Raphaim in Aſtarothcarnaim, & Zuzim cum eis, & Emin in Save-Cariathaim,

6. Et Chorræos in montibus Seir, uſque ad Campeſtria Pharan, quæ eſt in ſolitudine.

7. Reverſique ſunt, & venerunt ad fontem Miſphat, ipſa eſt Cades: & percuſſerunt omnem regionem Amalecitarum, & Amorrhæum qui habitabat in Aſaſonthamar.

8. Et egreſſi ſunt, Rex Sodomorum, & Rex Gomorrhæ, Rexque Adamæ, & Rex Seboim, nec non & Rex Balæ, quæ eſt Segor, & direxerunt aciem contra eos in valle Silveſtri:

9. Scilicet adversùs Chodorlahomor Regem Elamitarum, & Thadal Regem Gentium, & Amraphel Regem Sennaar, & Arioch Regem Ponti: quatuor Reges adversùs quinque.

10. Vallis autem Silveſtris habebat puteos multos bituminis. Itaque Rex Sodomorum, & Gomorrhæ, terga verterunt, cecideruntque (d) ibi: & qui remanſerant, fugerunt ad montem.

11. Tulerunt autem omnem ſubſtantiam Sodomorum & Gomorrhæ, & univerſa quæ ad cibum pertinent, & abierunt:

12. Necnon & Lot & ſubſtantiam ejus, filium fratris Abram, qui habitabat in Sodomis.

13. Et ecce unus qui evaſerat, nuntiavit Abram Hebræo (e), qui habitabat in convalle Mambre Amorrhæi, fratris Eſcol, & fratris Aner: hi enim pepigerant fœdus cum Abram.

14. Quod cùm audiſſet Abram, captum videlicet Lot fratrem ſuum, numeravit expeditos vernaculos ſuos trecentos decem & octo: & perſecutus eſt uſque Dan.

15. Et diviſis ſociis, irruit ſuper eos nocte: percuſſitque eos, & perſecutus eſt eos uſque Hoba, quæ eſt ad lævam Damaſci.

16. Reduxitque omnem ſubſtantiam, & Lot fratrem ſuum cum ſubſtantia illius, mulieres quoque & populum.

17. Egreſſus eſt autem Rex Sodomorum in occurſum ejus, poſtquam reverſus eſt à cæde Chodorlahomor, & Regum qui cum eo erant in valle Save, quæ eſt vallis Regis.

18. * At verò Melchiſedech Rex Salem (f), proferens panem & vinum, (erat enim Sacerdos Dei altiſſimi,) * Heb. 7.

19. Benedixit ei, & ait: Benedictus Abram Deo excelſo, qui creavit cœlum & terram:

20. Et benedictus Deus excelſus, quo protegente, hoſtes in manibus tuis ſunt. Et dedit ei decimas ex omnibus.

21. Dixit autem Rex Sodomorum ad Abram: Da mihi animas, cætera tolle tibi.

22. Qui reſpondit ei: Levo manum meam ad Dominum Deum excelſum poſſeſſorem cœli & terræ,

23. Quòd à filo ſubtegminis uſque ad corrigiam caligæ, non accipiam ex omnibus quæ tua ſunt, ne dicas: Ego ditavi Abram:

24. Exceptis his, quæ comederunt juvenes, & partibus virorum qui venerunt mecum, Aner, Eſcol, & Mambre: iſti accipient partes ſuas.

Grotius exiſtimat convenas fuiſſe in Syria, & Palæſtina, ubi fuit poſtea Galilæa, idque conjicit ex cap. 12. 21. Joſue, ubi inter Reges, quos percuſſerunt Moſes & Joſue, numeratur Rex gentium Galgal.

2. (b) Per anticipationem ita appellatur.

4. (c) Pertæſi ſervitutis, *Raphaim*. Gr. Gigantes: erant homines latrocinantes, ut Arabes.

10. (d) Reges terga verterunt, atque ii ceciderunt, quorum erant ſocii; quique remanſerant, fugerunt ad montem.

13. (e) Græcè eſt περάτης, tranſitor, trans fluvialis. *Qui habitabat in convalle Mambre Amorrhæi.* Palam eſt Mambre nomen eſſe viri qui tunc vivebat. *Et perſecutus uſque Dan.* Fruſtra cavillatur Spinoſa nomen illud Dan longo poſt tempore inditum fuiſſe urbi, quæ Lais antè dicebatur. Primùm enim nihil eſt in Scripturis frequentius, quam idem nomen pluribus locis inditum: nec neceſſe eſt locum, qui in hoc capite nominatur, urbem fuiſſe; Jordanis eo nomine donabatur Moſis temporibus, quod è duobus fontibus Jor & Dan ſuam ducat originem. *Pepigerant fœdus*: erga vicinos jura vicinitatis ſervare noverat Abraham, nihil eorum quæ exigit prudentia, omittit; copias dividit, noctu invadit hoſtes, fugientes inſequitur, ne iterum coeuntes ex fuga pugnam inſtaurent. Victor non triumphos agit, unius Dei benedictionem exſpectat, non laudes hominum aucupatur, neque à divitibus ditari vult, aut eos ditare bonis ſuis, ſed ſocios laboris & periculi mercede fruſtrari non ſinit.

18. (f) Seu id oppidum fuerit juxta Scythopolim, ut videtur Hieronymo: ſeu urbs ipſa Jeruſalem, ut placet Judæis. Tum Reges iidem erant Sacerdotes: Melchiſedech obtulit panem & vinum Deo ſacrificii noſtri ſymbolum; neque enim obtulit panem & vinum Abrahæ, qui præda onuſtus his non egebat. Sic altaris ſacrificium expreſſit, & Prophetiam David implendam indicavit: *Tu es Sacerdos*, &c. *Non ſecundum ordinem Aaron*, ait Auguſt. *qui ordo fuerat auferendus, illuceſcentibus rebus, quæ illis umbris prænuntiabantur. Erat enim*. In Hebr. eſt particula *Et*; ſed ea paſſim in Scriptura pro cauſali accipitur, uti infra cap. 22. *Nunc cognovi quod timeas Dominum, & non peperciſti*, neque enim peperciſti.

CAPUT XV.

Abra prolem numeroſam, & terra Chananææ poſſeſſionem iterum promittit Deus. Sacrificium offert Abram, & fœdus cum eo ferit Deus.

1. HIs itaque tranſactis, factus eſt ſermo Domini ad Abram per viſionem dicens: Noli timere Abram, ego protector (a) tuus ſum, & merces tua magna nimis.

2. Dixitque Abram: Domine Deus, quid dabis mihi? ego vadam abſque liberis: & filius procuratoris domus meæ iſte Damaſcus (b) Eliezer.

3. Addiditque Abram: Mihi autem non dediſti ſemen: & ecce vernaculus meus, hæres (c) meus erit.

4. Statimque ſermo Domini factus eſt ad eum, dicens: Non erit hic hæres tuus: ſed qui egredietur de utero tuo, ipſum habebis hæredem.

* Rom. 4. 18. 5. Eduxitque eum foras, & ait illi: * Suſpice cœlum, & numera ſtellas, ſi potes. Et dixit ei: Sic erit ſemen tuum.

* Rom. 4. 3. Gal. 3. 6. Jac. 2. 23. 6. * Credidit Abram Deo, & reputatum eſt illi ad juſtitiam (d).

7. Dixitque ad eum: Ego Dominus qui eduxi te de Ur Chaldæorum, ut darem tibi terram iſtam, & poſſideres eam.

8. At ille ait: Domine Deus, unde ſcire poſſum, quòd poſſeſſurus (e) ſim eam?

9. Et reſpondens Dominus: Sume, inquit, mihi vaccam triennem, & capram trimam, & arietem annorum trium, turturem quoque & columbam.

10. Qui tollens univerſa hæc, * diviſit (f) ea per medium, & utraſque partes contra ſe altrinſecùs poſuit: aves autem non diviſit. * Jerem. 34. 18.

11. Deſcenderuntque volucres ſuper cadavera, & abigebat eas Abram.

12. Cùmque ſol occumberet, ſopor irruit ſuper Abram, & horror magnus & tenebroſus invaſit eum.

13. Dictumque eſt ad eum: Scito prænoſcens quòd * peregrinum futurum ſit ſemen tuum in terra non ſua, & ſubjicient eos ſervituti, & affligent quadringentis (g) annis. * Act. 7. 6.

14. Verumtamen gentem, cui ſervituri ſunt, ego judicabo: & poſt hæc egredientur cum magna ſubſtantia.

15. Tu autem ibis ad patres tuos in pace, ſepultus (h) in ſenectute bona.

16. Generatione autem quarta (i) revertentur huc: necdum enim completæ ſunt iniquitates Amorrhæorum uſque ad præſens tempus.

17. Cùm ergo occubuiſſet ſol, facta eſt caligo tenebroſa, & apparuit clibanus fumans (k), & lampas ignis tranſiens inter diviſiones illas.

18. In illo die * pepigit Dominus fœdus cum Abram, dicens: Semini tuo dabo terram hanc à fluvio Ægypti uſque ad fluvium magnum Euphraten, * Sup. 12. 7. & 13. 15. Deut. 34. 4. 3. Reg. 4. 21. 2. Par. 9. 26.

19. Cinæos (l), & Cenezæos, Cedmonæos,

20. Et Hethæos, & Pherezæos (m), Raphaim quoque,

21. Et Amorrhæos, & Chananæos, & Gergeſæos, & Jebuſæos.

CA-

CAP. XV. 1. (a) Heb. *Clypeus tuus*.

2. (b) Ex ancilla Damaſcena natus. Credibile eſt mutatione unius litteræ in Hebræo non aliud ſignificari quam iſte procurator, ut obſervat Menochius: *ſic erit ſemen tuum*; ad litteram, multiplicandum ſemen ejus ſecundum carnem; allegoricè, ſpiritale ſemen intelligitur.

3. (c) Ex teſtamento, cùm alium chariorem non habeam.

6. (d) Jam ante acceperat juſtitiam: ſed fides illa valuit ad juſtitiæ incrementum, quòd ea fides ex pio animo prodiret. Paulus Rom. 4. hunc locum accommodat primæ juſtificationi noſtræ, quòd fides ſit ejus fundamentum: *& quia fides*, ut ait Auguſt. Epiſt. 105. *prima datur, per quam cætera impetrantur*. Duplex autem eſt juſtificatio, prima & ſecunda. Fides qua juſtificatur qui anteà juſtus erat, ut Abraham, ſimpliciter eſt juſtitia: nam à Spiritu Sancto jam inhabitante dimanat. Quod dici non poteſt de fide peccatoris, qui credit in eum qui juſtificat impium. Hæc enim fides à Spiritu movente tantùm, ſed nondùm inhabitante proficiſcitur, donec ipſa fide eum promovente juſtus fiat. Reputatur ad juſtitiam majorem, non per ſolam imputationem: nam Dei judicio erat juſtus, nec tum cœpit credere.

8. (e) Illud homini naturale eſt, ut audito nuntio rei magnæ & quaſi impoſſibilis, ſtatim illius rei modum inquirat; idque factum eſt, ut major explicatio hujus fœderis poſteros fortiùs induceret ad credendum.

10. (f) Ut flamma eas partes lambente paciſceretur cum Deo. Ritus is erat, ut paciſcentes inter hoſtiæ partes tranſirent. *Aves autem non diviſit*. Nam illæ ad ſacrificium tantùm, non ad fœdus quicquam faciebant.

Horror verſ. 12. futuram in Ægypto perſecutionem inſinuabat.

13. (g) Quadringenti anni fluent, quibus poſteri tui peregrini erunt partim in terra Chanaan, partim in Ægypto, ubi ſervient & affligentur, adeò ut 400. illi anni ad utrumque referantur, ad peregrinationem & ad ſervitutem; uſque ad annum ferè quadringenteſimum ab hoc tempore. *Semini tuo dabo terram hanc à fluvio Ægypti*, aut Nilo, aut ab alio quodam qui Palæſtinam ab Ægypto diſterminat. Quod quidem impletum eſt in Davide & in Salomone. Quadringentos autem illos annos ab ortu Iſaac nonnulli numerant: vel intra 400. annos fore ut hæc implenda ſint, declarat.

15. (h) Septuag. Interpret. nutritus, qui poſuerunt τραφεὶς, pro ταφεὶς ſepultus.

16. (i) Amorrhæorum, quod ex ſequentibus eſt intelligendum, inquit Grotius. Nondum enim eſt completa menſura judicii, ut loquuntur Hebræi; ea completa, mutantur regna.

17. (k) Hæc ſignificant ardentem Dei vindictam in Ægyptios v. 14. indicatam. Deus ſeſe accommodat mori illorum temporum, cujus veſtigia ſeriùs manſere. L. 1. Reg. 10. ſimile quiddam legimus. Plutarchus in quæſt. Rom. Bæotiis, inquit, publicus expiandi mos eſt tranſire inter partes canis in duo ſecti. Bæotii ex Phœnicibus orti hunc morem ab iis hauſerunt, Grot.

19. (l) Qui & Salmæi teſte Chaldæo, Salmani Arabes apud Plinium. L. 5. cap. 26. *Cedamenæos* ad ortum poſitos, ſeu Hevæos, ut hic Chaldæus.

20. (m) Sic dicti ſunt qui habitabant vicatim, non in oppidis.

CAPUT XVI.

Sarai ancillam ſuam Agar Abræ marito tradit, ut ex ea prolem ſuſcipiat: Agar poſtquam concepit, dominam ſuam deſpectui habet, ac propterea ſeverius agit Sarai cum Agar, quæ fugit in deſertum; juſſu Angeli revocata Iſmaelem parit.

1. IGitur Sarai, uxor Abram, non genuerat liberos: ſed habens ancillam Ægyptiam nomine Agar,

2. Dixit marito ſuo: Ecce concluſit me Dominus, ne parerem: ingredere ad ancillam meam (a), ſi fortè ſaltem ex illa ſuſcipiam filios. Cùmque ille acquieſceret deprecanti,

3. Tulit Agar Ægyptiam ancillam ſuam, poſt annos decem quàm habitare cœperant in terra Chanaan: & dedit eam viro ſuo uxorem (b).

4. Qui ingreſſus eſt ad eam. At illa concepiſſe ſe videns, deſpexit dominam ſuam.

5. Dixitque Sarai ad Abram: Iniquè (c) agis contra me: ego dedi ancillam meam in ſinum tuum, quæ videns quòd conceperit, deſpectui me habet. Judicet Dominus inter me & te.

6. Cui reſpondens Abram: Ecce (d), ait, ancilla tua in manu tua eſt, utere ea ut libet. Affligente igitur eam Sarai, fugam iniit.

7. Cùmque inveniſſet eam Angelus Domini juxta fontem aquæ in ſolitudine, qui eſt in via Sur in deſerto,

8. Dixit ad illam: Agar ancilla Sarai, unde venis? & quò vadis? quæ reſpondit: A facie Sarai dominæ meæ ego fugio.

9. Dixitque ei Angelus Domini: Revertere ad dominam tuam, & humiliare ſub manu illius.

10. Et rurſum: Multiplicans, inquit, multiplicabo ſemen tuum, & non numerabitur præ multitudine.

11. Ac deinceps: Ecce, ait, concepiſti, & paries filium: vocabiſque nomen ejus Iſmael (e), eò quòd audierit Dominus afflictionem tuam.

12. Hic erit ferus homo, manus (f) ejus contra omnes, & manus omnium contra eum: & è regione univerſorum fratrum ſuorum figet tabernacula.

13. Vocavit (g) autem nomen Domini qui loquebatur ad eam: Tu Deus, qui vidiſti me. Dixit enim: Profectò hìc vidi poſteriora videntis me.

14. Propterea appellavit puteum illum: * * *Inf. 14.*
Puteum Viventis & videntis me. Ipſe eſt *61.*
inter Cades & Barad.

15. Peperitque Agar Abræ filium: qui vocavit nomen ejus Iſmael.

16. Octoginta & ſex annorum erat Abram quando peperit ei Agar Iſmaelem.

CAPUT XVII.

Promiſſiones Abrahæ factæ iterantur; mutantur nomina; fœdus initur, cujus ſignum ſtatuitur circumciſio. Iſaac promittitur.

1. POſtquam verò nonaginta & novem annorum eſſe cœperat, apparuit ei Dominus: dixitque ad eum: Ego Deus omnipotens: ambula coram me, & eſto perfectus.

2. Ponamque (a) fœdus meum inter me & te, & multiplicabo te vehementer nimis.

3. Cecidit Abram pronus in faciem.

4. Dixitque ei Deus: Ego ſum (b), &
pactum meum tecum, * eriſque pater mul- * *Eccl. 44.*
tarum gentium. *20.*
Rom. 4. 17.

5. Nec ultrà vocabitur nomen tuum Abram (c): ſed appellaberis Abraham: quia patrem multarum gentium conſtitui te.

6. Faciamque te creſcere vehementiſſimè, & ponam te in gentibus (d), regeſque ex te egredientur.

7. Et

CAPUT XVI.

2. (a) Polygamia ex prima inſtitutione non erat permiſſa, ſed poſtea ad gentis & religionis conſervationem ex Dei inſtituto fuit conceſſa. *Si forte ſaltem ex illa ſuſcipiam filios.* Heb. *ſi forte ædificer ex illa*, forma loquendi uſitata, in Deuteronomii 25. *Sic fiet homini, qui non ædificat domum fratris ſui.*

3. (b) Pro uxore, vice uxoris.

5. (c) Hebr. *injuria mea ſuper te*, eſt tibi imputanda, qui non prohibes. *Judicet Deus*, cauſam ſuam Deo committit.

6. (d) Utere ea ut libet; non ſævire, ſed coercere ancillam permitto.

11. (e) Iſmael enim ſignificat auditionem Dei.

12. (f) In omnes, & in eum; negotium omnibus faceſſet, & alii ipſi: tales ſunt Agareni, aut Sarraceni. *Figet tabernacula:* Securus ſui à nullo timebit, extendet fines ſuos.

13. (g) Fortè invocavit his verbis: *Tu Deus*. Chald. oravit in nomine Domini. *Qui loquebatur ad eam*, Deum ipſum invocavit velut in Angelo præſentem. *Profectò hìc vidi poſteriora videntis me*, Hebr. *num etiam hìc vidi poſt videntem me?* Interpres noſtræ cognitionis imperfectionem deſignare voluit; quaſi ejus qui hominem à tergo videt, ut Moſes Exodi 33.

CAPUT XVII.

2. (a) Jam anteà poſitum ratum habebo: idem eſt fœdus quod cap. 16. *Ponam fœdus*, circumciſionem cùm externam verbo tenùs, tum internam ſublimiori ſenſu.

4. (b) Solus verè ſum, idem manens.

5. (c) In circumciſione mutantur nomina, ut ſint nova nomina & novi mores. *Abram* pater excelſus: *Abraham* pater multarum gentium: *Sarai*, princeps mea; *Sara*, princeps abſolutè. Ad novum fœdus & nova promiſſa mutatione nominum eos præparat.

6. (d) Hebr. *in gentes*, ita 70. multæ gentes ex te

Digitized by Google

7. Et ſtatuam pactum meum inter me & te, & inter ſemen tuum poſt te in generationibus (e) ſuis, fœdere ſempiterno: ut ſim Deus tuus, & ſeminis tui poſt te.

8. Daboque tibi & ſemini tuo terram peregrinationis tuæ, omnem terram Chanaan in poſſeſſionem æternam, eroque Deus eorum.

* Act. 7. 8. 9. Dixit iterùm Deus ad Abraham: * Et tu ergo cuſtodies pactum meum, & ſemen tuum poſt te in generationibus ſuis.

10. Hoc eſt pactum (f) meum quod obſervabitis inter me & vos, & ſemen tuum poſt te: Circumcidetur ex vobis omne maſculinum:

11. Et circumcidetis carnem præputii
* Lev. 12. 3. veſtri, ut ſit * in ſignum fœderis inter
Luc. 2. 21. me & vos.
Rom. 4. 11.

12. Infans octo dierum (g) circumcidetur in vobis, omne maſculinum in generationibus veſtris: tam vernaculus, quàm emptitius circumcidetur, & quicumque non fuerit de ſtirpe veſtra:

13. Eritque pactum meum in carne veſtra in fœdus æternum.

14. Maſculus, cujus præputii caro circumciſa non fuerit, delebitur anima illa de populo ſuo: quia pactum meum irritum fecit.

15. Dixit quoque Deus ad Abraham: Sarai uxorem tuam non vocabis Sarai, ſed Saram.

16. Et benedicam ei, & ex illa dabo tibi filium, cui benedicturus ſum, eritque in nationes, & reges populorum orientur ex eo.

17. Cecidit Abraham in faciem ſuam, & riſit (h), dicens in corde ſuo: Putáſne centenario naſcetur filius? & Sara nonagenaria pariet?

18. Dixitque ad Deum: Utinam Iſmael vivat coram te.

* Inf. 18. 19. Et ait Deus ad Abraham: * Sara
10. & 21. 2. uxor tua pariet tibi filium, vocabiſque nomen ejus Iſaac, & conſtituam pactum meum illi in fœdus ſempiternum, & ſemini ejus poſt eum.

20. Super Iſmael quoque exaudivi te: ecce, benedicam ei, & augebo & multiplicabo eum valdè: duodecim duces generabit, & faciam illum in gentem magnam.

21. Pactum verò meum ſtatuam ad Iſaac (i), quem pariet tibi Sara tempore iſto in anno altero.

22. Cùmque finitus eſſet ſermo loquentis cum eo, aſcendit (k) Deus ad Abraham.

23. Tulit autem Abraham Iſmael filium ſuum, & omnes vernaculos domus ſuæ: univerſoſque quos emerat, cunctos mares ex omnibus viris domus ſuæ: & circumcidit carnem præputii eorum ſtatim in ipſa die, ſicut præceperat ei Deus.

24. Abraham nonaginta & novem erat annorum, quando circumcidit carnem præputii ſui.

25. Et Iſmael filius tredecim annos impleverat tempore circumciſionis ſuæ.

26. Eadem die circumciſus eſt Abraham & Iſmael filius ejus.

27. Et omnes viri domus illius, tam vernaculi, quàm emptitii & alienigenæ pariter circumciſi ſunt.

CAPUT XVIII.

Abraham tres Angelos hoſpitio ſuſcipit, qui filium ex Sara promittunt vertente anno naſciturum: Sodomorum excidium prænuntiant.

1. Apparuit autem ei Dominus in con- Heb. 13. 2.
valle Mambre ſedenti in oſtio tabernaculi ſui, in ipſo fervore diei.

2. Cùmque elevaſſet oculos, apparuerunt ei tres viri ſtantes propè eum: quos cùm vidiſſet, cucurrit in occurſum eorum de oſtio tabernaculi, & adoravit in terram (a).

3. Et dixit: Domine, ſi inveni gratiam in oculis tuis, ne tranſeas ſervum tuum:

4. Sed

naſcentur. Hoc quidem de carnali progenie dictum eſt: ſed illud inprimis ſpectat ad ſemen ſpiritale, ſic tamen ut promiſſio illa interventu generationis carnalis implenda eſſet, qua ultimùm Chriſtus antè naſceretur, in quo benedicendæ erunt omnes Gentes, ut docet Apoſt. Rom. 4. *Regeſque:* nullus eſt ab omni ævo, ex quo tot reges prodierint, quàm ex Abrahamo.

7. (e) Suis temporibus pactum meum ſtatuam: *Ut ſim Deus tuus*: Id erit fœdus. Perperàm hinc colligit Calvinus infantes non baptizatos ad eam promiſſionem Abrahæ factam pertinere: non enim efficiuntur Abrahæ filii niſi per Baptiſmum. In hoc poſitum eſt fœdus Dei cum hominibus, ut ſit Deus eorum; ac beneficiorum Dei in ſuos hæc ſumma eſt, ut illi ſerviant.

10. (f) Signum pacti fuit Circumciſio; pactum verò id erat ut Deum colerent, & Deus iis terram illam concederet. S. Chryſoſt. Hom. 39. videtur aſſerere Circumciſionem ſignum tantummodò fuiſſe, quòd nihil virtutis aut juſtitiæ conferret infantibus: contrarium docet Aug. Lib. 2. de Nuptiis, & Conc. cap. ult. tametſi fatentur omnes Circumciſionem non virtute propria, ſed virtute fidei, quam veteres hoc ſignaculo profitebantur, gratiam contuliſſe.

12. (g) Nam ante eum diem infans erat infirmior, quàm ut par eſſet dolori. *Tam vernaculus*. Incircumciſus in terra data Hebræis vivere poterat, non in domo Hebræi alicujus, ne mores adeò diverſi confunderentur.

17. (h) Præ gaudio: interrogatio ex admiratione nata eſt, non ex incredulitate: non enim reprehenditur à Deo: potuit ab initio ſubdubitare: promiſſionis verba erexerunt ejus animum.

21. (i) Pactum gentilitium, non perſonale, aut exigui temporis.

22. (k) Fulgor Dei.

CAPUT XVIII.

2. (a) Abraham pro juſtis tantummodò ſollicitus, pro illis orat, & ſic cum Deo agit familiariter, ut de ſua erga Deum reverentia nihil decedat.

4. Sed afferam pauxillum aquæ, & lavate pedes veſtros, & requieſcite ſub arbore.

5. Ponamque buccellam panis, & confortate cor veſtrum, poſteà tranſibitis: idcircò (b) enim declinaſtis ad ſervum veſtrum. Qui dixerunt: Fac ut locutus es.

6. Feſtinavit Abraham in tabernaculum ad Saram, dixitque ei: Accelera, tria ſata ſimilæ commiſce, & fac ſubcinericios panes.

7. Ipſe verò ad armentum cucurrit, & tulit inde vitulum tenerrimum & optimum, deditque puero: qui feſtinavit, & coxit illum.

8. Tulit quoque butyrum & lac, & vitulum quem coxerat, & poſuit coram eis: ipſe verò ſtabat juxta eos ſub arbore.

9. Cùmque comediſſent, dixerunt ad eum: Ubi eſt Sara uxor tua? ille reſpondit: Ecce in tabernaculo eſt.

* Sup. 17. 19. Inf. 21. 1. Rom. 9. 9. 10. Cui dixit: * Revertens (c) veniam ad te tempore iſto, vita comite, & habebit filium Sara uxor tua. Quo audito, Sara riſit poſt oſtium tabernaculi.

11. Erant autem ambo ſenes, provectæque ætatis, & deſierant Saræ fieri muliebria.

12. Quæ riſit occultè, dicens: Poſtquam * 1. Pet. 3. 6. conſenui, & * dominus meus vetulus eſt, voluptati operam dabo?

13. Dixit autem Dominus ad Abraham: Quare riſit Sara, dicens: Num verè paritura ſum anus?

14. Numquid Deo quidquam eſt difficile? juxta condictum revertar ad te hoc eodem tempore, vita comite, & habebit Sara filium.

15. Negavit Sara dicens, Non riſi: timore perterrita. Dominus autem: Non eſt, inquit, ita: ſed riſiſti.

16. Cùm ergo ſurrexiſſent inde viri, direxerunt oculos contra Sodomam: & Abraham ſimul gradiebatur, deducens eos.

17. Dixitque Dominus: Num celare potero Abraham quæ geſturus ſum:

18. Cùm futurus ſit in gentem magnam, ac robuſtiſſimam, & * Benedicendæ ſint in illo omnes nationes terræ? * Sup. 12. 3. Inf. 22. 18.

19. Scio enim quòd præcepturus ſit filiis ſuis, & domui ſuæ poſt ſe, ut cuſtodiant viam Domini, & faciant judicium (d) & juſtitiam: ut adducat Dominus propter Abraham omnia quæ locutus eſt ad eum.

20. Dixit itaque Dominus: Clamor Sodomorum & Gomorrhæ multiplicatus eſt, & peccatum eorum aggravatum eſt nimis.

21. Deſcendam (e) & videbo, utrùm clamorem qui venit ad me, opere compleverint: an non eſt ita, ut ſciam.

22. Converteruntque ſe inde, & abierunt Sodomam: Abraham verò adhuc ſtabat (f) coram Domino.

23. Et appropinquans ait: Numquid perdes juſtum cum impio?

24. Si fuerint quinquaginta juſti in civitate, peribunt ſimul? & non parces loco illi propter quinquaginta juſtos, ſi fuerint in eo?

25. Abſit à te, ut rem hanc facias, & occidas juſtum cum impio, fiatque juſtus ſicut impius; non eſt hoc tuum: qui judicas omnem terram, nequaquam facies judicium hoc.

26. Dixitque Dominus ad eum: Si invenero Sodomis quinquaginta juſtos in medio civitatis, dimittam omni loco propter eos.

27. Reſpondenſque Abraham ait: Quia ſemel cœpi, loquar ad Dominum meum, cùm ſim pulvis & cinis.

28. Quid ſi minùs quinquaginta juſtis, quinque fuerint? delebis, propter quadraginta quinque, univerſam urbem? Et ait: Non delebo, ſi invenero ibi quadraginta quinque.

29. Ruſumque locutus eſt ad eum: Sin autem quadraginta ibi inventi fuerint, quid facies? Ait: Non percutiam propter quadraginta.

30. Ne

5. & 6. (b) Quandoquidem: *Tria ſata farinæ*. Hoc loco notat Gordonus minimam menſuram apud Hebræos fuiſſe ovum gallinaceum, Cabus continebat 24. ova, Satum tres Cabos, Ephi tria Sata: decima pars Ephi erat Gomor: Corus habebat 10. Ephi, ſeu 30. modios.

10. (c) Abraham tres accepit hoſpitio, ſed uni loquitur; quaſi præcipuo inſtinctu quodam divino tres recipiendo & unum adorando Trinitatis myſterium inſinuat. Et quidem hoc in loco qui loquitur, Dominus eſt. Hinc verſ. 17. *Dixitque Dominus, Num celare potero Abraham, quæ geſturus ſum?* Ac de Domino, ſeu de Deo loquitur verſ. 19. *Ut cuſtodiant viam Domini*. Hunc Abraham agnoſcit ut ſupremum Judicem, eum adorat. Quæ ſanè vix intelligi poſſunt ex præjudicata Judæorum opinione, quòd in Deo una ſit Perſona: ſed fatendum eſt Myſterium SS. Trinitatis h. l. & ſequenti capite inſinuari. *Vita comite*: more humano loquitur; quo audito Sara riſit. Hic riſus non tam lætitiæ quàm irriſionis fuit, & dubitationis, ac propterea reprehenditur. Abrahæ riſus fuit admirationis & lætitiæ: Ita Aug. q. 37. Sara in duplici delicto diffidentiæ & mendacii modeſtiam ſuam & humilitatem declarat, cùm dominum ſuum vocat conjugem v. 12. Quam Saræ virtutem Petrus Apoſtolus commendatione dignam judicavit, & Chriſtianis mulieribus in exemplum propoſuit.

19. (d) Juſtitia cùm à jure diſtinguitur, tum beneficentiam ſignificat, ait Grotius.

21. (e) Deus ut optimus Judex non punit niſi cauſa diſcuſſa, *Ut ſciam*, humano more loquitur. *Mos autem eſt humanæ locutionis & uſitatus, ut humanæ infirmitati congruat, cui Deus coaptat locutionem ſuam*. Aug. q. 40.

22. (f) Id eſt, orabat, ut interpretatur Chaldæus.

30. Ne quæſo, inquit, indigneris Domine, ſi loquar: Quid ſi ibi inventi fuerint triginta? Reſpondit: Non faciam (g), ſi invenero ibi triginta.

31. Quia ſemel, ait, cœpi, loquar ad Dominum meum: Quid ſi ibi inventi fuerint viginti? Ait: Non interficiam propter viginti.

32. Obſecro, inquit, ne iraſcaris Domine, ſi loquar adhuc ſemel: Quid ſi inventi fuerint ibi decem? Et dixit: Non delebo propter decem.

33. Abiitque Dominus, poſtquam ceſſavit loqui ad Abraham: & ille reverſus eſt in locum ſuum.

CAPUT XIX.

Lot duos Angelos excipit hoſpitio; Sodoma & univerſa Pentapolis, excepta Segor, cœleſti conflagrat incendio.

Heb.13.2. 1. VEneruntque duo Angeli Sodomam veſpere, & ſedente Lot in foribus civitatis. Qui cùm vidiſſet eos, ſurrexit, & ivit obviam eis, adoravitque pronus in terram,

2. Et dixit: Obſecro, domini, declinate in domum pueri veſtri, & manete ibi: lavate pedes veſtros, & manè proficiſcemini in viam veſtram. Qui dixerunt: Minimè, ſed in platea manebimus.

3. Compulit illos oppidò ut diverterent ad eum: ingreſſiſque domum illius fecit convivium, & coxit azyma: & comederunt.

4. Priùs autem quàm irent cubitum, viri civitatis vallaverunt domum à puero uſque ad ſenem, omnis populus ſimul.

5. Vocaveruntque Lot, & dixerunt ei: Ubi ſunt viri qui introierunt ad te nocte? educ illos huc, ut cognoſcamus eos.

6. Egreſſus ad eos Lot, poſt tergum occludens oſtium, ait:

7. Nolite, quæſo, fratres mei, nolite malum hoc facere.

8. Habeo duas filias, quæ necdum cognoverunt virum: educam (a) eas ad vos, & abutimini eis ſicut vobis placuerit, dummodò viris iſtis nihil mali faciatis, quia ingreſſi ſunt ſub umbra culminis mei.

9. At illi dixerunt: Recede illuc. Et rurſùs: Ingreſſus es, inquiunt, ut advena: numquid ut judices? te ergo ipſum magis quàm hos affligemus. * Vimque faciebant *2.Pet.2.8.
Lot vehementiſſimè: jamque propè erat ut effringerent fores.

10. Et ecce miſerunt manum viri, & introduxerunt ad ſe Lot, clauſeruntque oſtium:

11. Et eos, qui foris erant, * percuſſe- *Sap.19.
runt cæcitate à minimo uſque ad maximum, 16.
ita ut oſtium invenire non poſſent.

12. Dixerunt autem ad Lot: Habes hic quempiam tuorum? generum, aut filios, aut filias, omnes qui tui ſunt, educ de urbe hac:

13. Delebimus enim locum iſtum, eò quòd increverit clamor eorum coram Domino, qui miſit nos ut perdamus illos.

14. Egreſſus itaque Lot, locutus eſt ad generos ſuos, qui accepturi erant filias ejus, & dixit: Surgite, egredimini de loco iſto: quia delebit Dominus civitatem hanc. Et viſus eſt eis quaſi ludens loqui.

15. Cùmque eſſet manè, cogebant eum Angeli, dicentes: Surge, tolle uxorem tuam, & duas filias (b) quas habes: ne & tu pariter pereas in ſcelere civitatis.

16. Diſſimulante (c) illo, apprehenderunt manum ejus, & manum uxoris, ac duarum filiarum ejus, eò quòd parceret Dominus illi.

17. * Eduxeruntque eum, & poſuerunt *Sap.10.6.
extra civitatem: ibique locuti ſunt ad eum, dicentes: Salva animam tuam: noli reſpicere poſt tergum, nec ſtes in omni circa regione: ſed in monte ſalvum te fac, ne & tu ſimul pereas.

18. Dixitque Lot ad eos: Quæſo Domine mi,

19. Quia invenit ſervus tuus gratiam coram te, & magnificaſti miſericordiam tuam, quam feciſti mecum, ut ſalvares (d) animam meam, nec poſſum in monte ſalvari, ne fortè apprehendat me malum, & moriar:

20. Eſt

30. (g) Id eſt, non percutiam.

CAPUT XIX. 8. (a) Perturbatio ſumma & hoſpites tuendi ſtudium magna ex parte eum excuſat: *Sub umbra culminis mei*. Hebr. *Tigni mei*, ſeu tecti.

15. (b) Non elocatas, ſed quæ virgines domi tuæ ſunt.

16. (c) Cunctante. Meritò negat Aug. q. 41. admittendam eſſe flagitiorum compenſationem, eamque ait eſſe periculoſiſſimam.

19. (d) Hebr. ad viviſicandum, 70. ut vivat anima mea.

20. Eſt civitas hæc juxtà, ad quam poſſum fugere, parva, & ſalvabor in ea: numquid non modica eſt, & vivet anima mea?

21. Dixitque ad eum: Ecce etiam in hoc ſuſcepi preces tuas, ut non ſubvertam urbem pro qua locutus es.

Sap.10.6. 22. * Feſtina & ſalvare ibi: quia non potero facere quidquam donec ingrediaris illuc. Idcircò vocatum eſt nomen urbis illius Segor.

23. Sol egreſſus eſt ſuper terram, & Lot ingreſſus eſt Segor.

** Deut.29. 23. Iſa. 13. 19. Iere.50.40. Ezech. 16. 49. Oſe. 11. 8. Amos 4.11. Luc.17.28. Iuda 7.*

24. * Igitur Dominus pluit ſuper Sodomam & Gomorrham ſulphur & ignem à Domino (e) de cœlo:

25. Et ſubvertit civitates has, & omnem circà regionem, univerſos habitatores urbium, & cuncta terræ virentia.

** Luc. 17. 32.*

26. * Reſpiciensque uxor ejus poſt ſe, verſa eſt in ſtatuam (f) ſalis.

Sup.18.1. 27. Abraham autem conſurgens manè, ubi ſteterat * priùs cum Domino,

28. Intuitus eſt Sodomam & Gomorram, & univerſam terram regionis illius: viditque aſcendentem favillam de terra quaſi fornacis fumum.

29. Cùm enim ſubverteret Deus civitates regionis illius, recordatus Abrahæ, liberavit Lot de ſubverſione urbium in quibus habitaverat.

30. Aſcenditque Lot de Segor, & manſit in monte, duæ quoque filiæ ejus cum eo (timuerat enim manere in Segor) & manſit in ſpelunca ipſe, & duæ filiæ ejus cum eo.

31. Dixitque major ad minorem: Pater noſter ſenex eſt, & nullus virorum remanſit (g) in terra qui poſſit ingredi ad nos juxta morem univerſæ terræ.

32. Veni, inebriemus eum vino, dormiamuſque cum eo, ut ſervare poſſimus ex patre noſtro ſemen.

33. Dederunt itaque patri ſuo bibere vinum nocte illa. Et ingreſſa eſt major, dormivitque (h) cum patre: at ille non ſenſit, nec quando accubuit filia, nec quando ſurrexit.

34. Altera quoque die dixit major ad minorem: Ecce dormivi heri cum patre meo, demus ei bibere vinum etiam hac nocte, & dormies cum eo, ut ſalvemus ſemen de patre noſtro.

35. Dederunt etiam & illa nocte patri ſuo bibere vinum, ingreſſaque minor filia, dormivit cum eo: & nec tunc quidem ſenſit quando concubuerit, vel quando illa ſurrexerit.

36. Conceperunt ergo duæ filiæ Lot de patre ſuo.

37. Peperitque major filium, & vocavit nomen ejus Moab: ipſe eſt pater Moabitarum uſque in præſentem diem.

38. Minor quoque peperit filium, & vocavit nomen ejus Ammon, id eſt, filius populi mei: ipſe eſt pater Ammonitarum uſque hodie.

CAPUT XX.

Abimelech Rex Geraræ, quæ erat Paleſtinorum Regia, uxorem Abrahæ tollit; punitus à Deo eam viro ſuo reſtituit intactam cum magnis donis.

1. Profectus inde Abraham in terram auſtralem, habitavit inter Cades & Sur: & peregrinatus eſt in Geraris (a).

2. Dixitque de Sara uxore ſua, Soror mea eſt. Miſit ergo Abimelech Rex Geraræ, & tulit eam.

3. Venit autem Deus ad Abimelech per ſomnium nocte, & ait illi: En morieris (b) propter mulierem quam tuliſti: habet enim virum.

4. Abimelech verò non tetigerat eam, & ait: Domine, num gentem ignorantem & juſtam interficies?

5. Nonne ipſe dixit mihi: Soror mea eſt: & ipſa ait: Frater meus eſt? in ſimplicitate cordis mei, & munditia manuum mearum, feci hoc.

6. Dixitque ad eum Deus: Et ego ſcio quòd ſimplici corde feceris: & ideò cuſtodivi te ne peccares in me, & non dimiſi ut tangeres eam.

7. Nunc ergo redde viro ſuo uxorem, quia Propheta eſt: & orabit pro te, & vives: ſi autem nolueris reddere, ſcito quòd morte morieris tu, & omnia quæ tua ſunt.

8. Statimque de nocte conſurgens Abimelech, vocavit omnes ſervos ſuos: & locutus eſt univerſa verba hæc in auribus eorum, timueruntque omnes viri valdè.

9. Vo-

24. (e) Hinc Veteres myſterium Trinitatis confirmant; alii geminationem tantùm Hebraïcam eſſe putant: vel *pluit Dominus à Domino*, id eſt, à ſe ipſo, ſeu à ſua potentia, non à cauſis naturalibus: ſed myſterium ſanctæ Trinitatis hoc loco inſinuari longè probabilius videtur. Has urbes igne cœleſti flagraſſe ait Tacitus L. 5. Hiſtor.

26. (f) Id eſt, in columnam, ait Grotius; ſed in verum ſalem converſa eſt.

31. (g) Si exiſtimaverint in tota terra nullum remanſiſſe hominem, excuſabiliùs peccaverunt; ſed peccarunt tamen: nec Lot qui inebriatus eſt, excuſandus: is ebrietate victus uxorem fortè ſibi accubare finxit, immemor eorum quæ evenerant.

33. (h) Quod à vicinis Arabibus fieri quotidiè noverat, id forſan putabat licitum.

CAP. XX.

1. (a) Urbs erat regia Palæſtinæ in Tribu Simeon.

3. (b) Monentis illud eſt, non prædicentis. Innocens erat Abimelech ab adulterii voluntate; ſed hoc ipſo reus, quòd mulierem invitam tuliſſet.

9. Vocavit autem Abimelech etiam Abraham, & dixit ei: Quid feciſti nobis? quid peccavimus in te, quia induxiſti ſuper me & ſuper regnum meum peccatum (c) grande? quæ non debuiſti facere, feciſti nobis.

10. Rurſumque expoſtulans, ait: Quid vidiſti, ut hoc faceres?

11. Reſpondit Abraham: Cogitavi mecum, dicens: Forſitan non eſt timor Dei in loco iſto: & interficient me propter uxorem meam:

* Sup. 12. 13. 12. Aliàs autem & * verè ſoror mea eſt, filia patris (d) mei, & non filia matris meæ, & duxi eam in uxorem.

Infr. 24. 23. 13. Poſtquam autem eduxit me Deus de domo patris mei, dixi ad eam: Hanc miſericordiam facies mecum: In omni loco, ad quem ingrediemur, dices quòd frater tuus ſim.

14. Tulit igitur Abimelech oves & boves, & ſervos & ancillas, & dedit Abraham: reddiditque illi Saram uxorem ſuam,

15. Et ait: Terra coràm vobis eſt; ubicumque tibi placuerit, habita.

16. Saræ autem dixit: Ecce mille argenteos dedi fratri tuo, hoc erit tibi in velamen (e) oculorum ad omnes qui tecum ſunt, & quocumque perrexeris: mementoque te deprehenſam.

17. Orante autem Abraham, ſanavit Deus Abimelech & uxorem, ancillaſque ejus, & pepererunt (f):

18. Concluſerat enim Dominus omnem vulvam domus Abimelech propter Saram uxorem Abrahæ.

CAPUT XXI.

Iſaac naſcitur, circumciditur; Iſmael cum Agar matre domo pellitur victurus in deſerto; Abimelech fœdus init cum Abraham.

* Sup. 17. 19. & 18. 10. 1. Viſitavit autem Dominus Saram ſicut * promiſerat: & implevit quæ locutus eſt.

*Gal. 4. 23. Heb. 11. 11. 2. Concepitque & * peperit filium in ſenectute ſua, tempore quo prædixerat ei Deus.

3. Vocavitque Abraham nomen filii ſui, quem genuit ei Sara, Iſaac:

4. Et circumcidit eum octavo die, ſicut * præceperat ei Deus: * Sup. 17. 10. Matt. 1. 2.

5. Cùm centum eſſet annorum: hac quippè ætate patris, natus eſt Iſaac.

6. Dixitque Sara: Riſum fecit mihi Deus: quicumque audierit, corridebit mihi.

7. Rurſumque ait: Quis auditurum crederet Abraham, quòd Sara lactaret filium, quem peperit ei jam ſeni?

8. Crevit igitur puer, & ablactatus eſt: fecitque Abraham grande convivium in die ablactationis ejus.

9. Cùmque vidiſſet Sara filium Agar Ægyptiæ ludentem (a) cum Iſaac filio ſuo, dixit ad Abraham:

10. * Ejice ancillam hanc, & filium ejus: non enim erit hæres filius ancillæ cum filio meo Iſaac. *Gal. 4. 30.

11. Durè accepit hoc Abraham pro filio ſuo.

12. Cui dixit Deus: Non tibi videatur aſperum ſuper puero & ſuper ancilla tua: omnia quæ dixerit tibi Sara, audi vocem ejus: quia * in Iſaac vocabitur (b) tibi ſemen. * Rom. 9. 7. Heb. 11. 18.

13. Sed & filium ancillæ faciam in gentem magnam, quia ſemen tuum eſt.

14. Surrexit (c) itaque Abraham manè, & tollens panem & utrem aquæ, impoſuit ſcapulæ ejus, tradiditque puerum, & dimiſit eam. Quæ cùm abiiſſet, errabat in ſolitudine Berſabee.

15. Cùmque conſumpta eſſet aqua in utre, abjecit puerum ſubter unam arborum, quæ ibi erant.

16. Et abiit, ſeditque è regione (d) procul quantum poteſt arcus jacere, dixit enim: Non videbo morientem puerum: & ſedens contrà, levavit vocem ſuam, & flevit.

17. Exaudivit autem Deus vocem pueri: vocavitque Angelus Dei Agar de cœlo, dicens: Quid agis Agar? noli timere: exaudivit enim Deus vocem pueri de loco in quo eſt.

18. Surge, tolle puerum, & tene manum illius: quia in gentem magnam faciam eum.

19. Ape-

9. (c) Magnam peccati ultionem. *Quid vidiſti ut hoc faceres?* Quam in nobis injuſtitiam, aut libidinem deprehendiſti? *Induxiſti*, propè me peccare feciſti.

12. (d) Thare; *ſed non matris meæ*. Nam Thare ex alia uxore genuerat Aran patrem Saræ.

16. (e) Quibus tibi velamen compares, et oſtendas te eſſe nuptam: ne quis alius in errorem inducatur, ut ego, qui te virginem arbitrabar. 70. *Hæc tibi erunt in honorem, & omnibus quæ tecum ſunt*, ejuſdem ſexus: & vera loquere, ut omnes norint te eſſe nuptam: nam mos erat velandi nuptas. Hinc verbum *nubere* ductum eſt: nec mirum ſi Deus priſtinam gratiam & decorem Saræ contulerit, atque uberiores ſpiritus, novum vigorem ut Abrahæ, ſic Saræ reddiderit.

17. (f) Vox Hebræa benè vertitur, conceperunt, aut gravidæ factæ ſunt.

CAP. XXI.

9. (a) Quicumque is ludus fuerit, certum eſt fuiſſe perſecutionem quandam, interprete Apoſtolo Epiſt. ad Galat. 4. vel *ludentem*, riſui exponentem. Irridebat fortè pietatem Iſaac.

12. (b) Non qui per Iſmaelem, ſed qui per Iſaac deſcendent poſteri, Abrahami filii vocabuntur: per Iſaac habebis poſteritatem promiſſam; ex Iſaac Meſſias orietur & benedictio Gentium.

14. (c) Abraham ſtatim filium ſuum Dei voluntati permittit, quia non ſibi, ſed Domino filios educabat.

16. (d) Hebr. eminùs.

19. Aperuitque oculos ejus Deus : quæ videns puteum aquæ, abiit, & implevit utrem, deditque puero bibere.

20. Et fuit cum eo : qui crevit, & moratus eſt in ſolitudine, factuſque eſt juvenis ſagittarius.

21. Habitavitque in deſerto Pharan, & accepit illi mater ſua uxorem de terra Ægypti.

22. Eodem tempore dixit Abimelech, & Phicol princeps exercitus ejus, ad Abraham : Deus tecum eſt in univerſis quæ agis.

23. Jura ergo per Deum, ne noceas (e) mihi, & poſteris meis, ſtirpique meæ : ſed juxta miſericordiam, * quam feci tibi, facies mihi, & terræ in qua verſatus es advena.

* Sup. 20. 14.

24. Dixitque Abraham : Ego jurabo.

25. Et increpavit Abimelech propter puteum aquæ quem vi abſtulerant ſervi ejus.

26. Reſponditque Abimelech : Neſcivi quis fecerit hanc rem : ſed & tu non indicaſti mihi, & ego non audivi præter hodie.

27. Tulit itaque Abraham oves & boves, & dedit Abimelech : percuſſeruntque ambo fœdus.

28. Et ſtatuit Abraham ſeptem agnas gregis ſeorſum.

29. Cui dixit Abimelech : Quid ſibi volunt ſeptem agnæ iſtæ, quas ſtare feciſti ſeorſum?

30. At ille : Septem, inquit, agnas accipies de manu mea : ut ſint mihi in teſtimonium, quoniam ego fodi puteum iſtum.

31. Idcircò vocatus eſt locus ille Berſabee : quia ibi uterque juravit.

32. Et inierunt (f) fœdus pro puteo juramenti.

33. Surrexit autem Abimelech, & Phicol princeps exercitus ejus, reverſique ſunt in terram Palæſtinorum : Abraham verò plantavit nemus (g) in Berſabee, & invocavit ibi nomen Domini Dei æterni.

34. Et fuit colonus terræ Palæſtinorum diebus multis.

CAPUT XXII.

Abrahæ fides & obedientia in filii ſui immolatione probatur, hanc prohibee Angelus : promiſſiones ei facta confirmantur.

1. QUæ poſtquam geſta ſunt, * tentavit (a) Deus Abraham, & dixit ad eum : Abraham, Abraham. At ille reſpondit : Adſum.

* Judith. 8. 22. Hebr. 11. 17.

2. Ait illi : Tolle (b) filium tuum unigenitum, quem diligis, Iſaac, & vade in terram viſionis : atque ibi offeres eum in holocauſtum ſuper unum montium, quem monſtravero tibi.

3. Igitur Abraham de nocte conſurgens, ſtravit aſinum ſuum : ducens ſecum duos juvenes, & Iſaac filium ſuum : cùmque concidiſſet ligna in holocauſtum, abiit ad locum quem præceperat ei Deus.

4. Die autem tertio, elevatis oculis, vidit locum procul :

5. Dixitque ad pueros ſuos : Expectate hìc cum aſino : ego & puer illuc uſque properantes, poſtquam adoraverimus, revertemur ad vos.

6. Tulit quoque ligna (c) holocauſti, & impoſuit ſuper Iſaac filium ſuum : ipſe verò portabat in manibus ignem & gladium. Cùmque duo pergerent ſimul,

7. Di-

23. (e) Hebr. *Quod non mentieris mihi dolo :* Dolo malo non ages mecum, *Berſabee :* Puteum juramenti ſignificat.

32. (f) Abraham læſus à ſervis Abimelech, donis eum cumulat, Chriſtianæ ſapientiæ ante Chriſtum natum, ſed non ante cognitum, præbet documenta.

33. (g) Hebr. *Arborem*, vel arbores, ſingularem numerum loco pluralis. Iſmael filius ancillæ Synagogam, ut Saræ filius Eccleſiam adumbrabat : Iſmael perſequebatur Iſaac, ut Judæi Eccleſiam in ipſo ortu ſunt perſecuti.

CAPUT XXII. 1. (a) Id fecit Deus, quod ſolent facere qui tentant, & ſcire aliquid volunt per experientiam, ut homo ipſe diſcat quid poſſit, & quantum à Deo pendeat, ubi occurrunt occaſiones peccati.

2. (b) Singula verba difficultatem augent, filium, unigenitum, dilectum : *Et vade in terram viſionis*, Hebr. *Moriah* ; quo in loco templum poſteà fuit exſtructum, 2. Paralip. 3. Diſtat à quercu Mambre 26. millibus paſſuum, ab urbe Gerara itinere trium dierum, ſed à Berſabee, ubi tum habitabat Abraham, itinere unius diei : verùm propter impedimenta ſacrificii lentiùs incedebant. Hic poſteà fuit area Areunæ, ubi ſacrificavit David ; ibi templum Salomonis ex conſenſu Hebræorum poſitum fuit.

6. (c) Quò majori ſtudio Abraham Deo placere nititur, hoc eum Deus magis exercet, ac probat. Evangelicum præceptum, quo omnibus renunciare jubemur, ille perfectè exequitur, ubique fidelis.

7. Dixit Iſaac patri ſuo: Pater mi. At ille reſpondit: Quid vis fili? Ecce, inquit, ignis & ligna: ubi eſt victima holocauſti?

8. Dixit autem Abraham: Deus providebit ſibi victimam holocauſti, fili mi. Pergebant ergo pariter,

9. Et venerunt ad locum quem oſtenderat ei Deus, in quo ædificavit altare, & deſuper ligna compoſuit: cùmque alligaſſet Iſaac filium ſuum, poſuit eum in altare ſuper ſtruem lignorum.

*Jac.2.21. 10. * Extenditque manum, & arripuit gladium, ut immolaret filium ſuum.

11. Et ecce Angelus Domini de cœlo clamavit, dicens: Abraham, Abraham. Qui reſpondit: Adſum.

12. Dixitque ei: Non extendas manum tuam ſuper puerum, neque facias illi quidquam: nunc cognovi (d) quòd times Deum, & non pepercisti unigenito filio tuo propter me.

13. Levavit Abraham oculos ſuos, viditque poſt tergum arietem inter vepres hærentem cornibus, quem aſſumens obtulit holocauſtum pro filio.

14. Appellavitque nomen loci illius, Dominus videt. Unde uſque (e) hodie dicitur: In monte Dominus videbit.

15. Vocavit autem Angelus Domini Abraham ſecundò de cœlo, dicens:

*Pſ.104.9. Eccli. 44. 21. 1. Mach.2. 52. Luc.1.73. Heb.6.13. 17. 16. * Per memetipſum juravi, dicit Dominus: quia feciſti hanc rem, & non pepercisti filio tuo unigenito propter me,

17. Benedicam tibi, & multiplicabo ſemen tuum ſicut ſtellas cœli, & velut arenam quæ eſt in littore maris: poſſidebit ſemen tuum portas inimicorum ſuorum.

18. Et * BENEDICENTUR in ſemine tuo omnes gentes terræ, quia obediſti voci meæ. *Sup.12.3. & 18.18. Inf. 26. 4. Eccli. 44. 25. Act. 3.25.

19. Reverſus eſt Abraham ad pueros ſuos, abieruntque Berſabee ſimul, & habitavit ibi.

20. His ita geſtis, nuntiatum eſt Abrahæ quòd Melcha quoque genuiſſet filios Nachor fratri ſuo,

21. Hus primogenitum, & Buz (f) fratrem ejus, & Camuel patrem Syrorum,

22. Et Caſed, & Azau, Pheldas quoque, & Jedlaph,

23. Ac Bathuel, de quo nata eſt Rebecca: octo iſtos genuit Melcha, Nachor fratri Abrahæ.

24. Concubina verò illius, nomine Roma, peperit Tabee, & Gaham, & Tahas, & Maacha.

CAPUT XXIII.

Moritur Sara; in agro quem emit Abraham ſepelitur.

1. Vixit (a) autem Sara centum viginti ſeptem annis.

2. Et mortua eſt in civitate Arbee, quæ eſt Hebron, in terra Chanaan: venitque (b) Abraham ut plangeret & fleret eam.

3. Cùmque ſurrexiſſet ab officio funeris, locutus eſt ad filios Heth, dicens:

4. Advena ſum & peregrinus apud vos: date mihi jus ſepulchri vobiſcum, ut ſepeliam mortuum meum.

5. Reſponderunt filii Heth, dicentes:

6. Audi nos domine, princeps (c) Dei es apud nos: in electis ſepulchris noſtris ſepeli

12. (d) Cognoſcere te feci. Sic Aug. & alii Patres hunc locum & alia huic ſimilia intelligunt, vel more humano loquitur Deus. Hæc eſt ultima Abrahæ tentatio ſeu probatio. Hæ ſunt exitus è patria, fames quæ illum fugere in Ægyptum coegit, uxor abducta, bellum cum quatuor Regibus, prolis deſperatio, circumciſio, uxor iterum abducta, ejectio Agar, Iſmaelis ablegatio, Iſaaci oblatio.

14. (e) Proverbialis locutio, qua utebantur in anguſtiis conſtituti, & Dei auxilium expectantes. Alii legunt, *Dominus videbitur*: Ita Hieron. in tradit. Hebr. 70. *Dominus viſus eſt*. Quæ ad Chriſtum aptiſſimè referuntur: nam in figura Iſaac immolati & arietis viſus eſt, atque in eodem monte in ſe ipſo videndus erat. Mons ille Moria in varios eſt diductus colles, in uno ex iis templum exſtructum fuit, in altero Chriſtus eſt crucifixus. Quàm pulchre ſacrificium Iſaac Chriſti ſacrificium expreſſerit, docent SS. Patres. Ambo in monte & in eodem monte oblati; Iſaac lignum ſacrificii; Chriſtus ſuam ipſe crucem portavit; ſilentium Iſaac, agnum qui non aperuit os ſuum, exprimebat. Tria ſunt quæ magnam Abrahæ fidem inprimis commendant, & promptum ejus obſequium, quæque certam fidem faciunt eorum quæ à Moſe de Abrahamo ſcripta ſunt in Geneſi. Primum eſt quòd Deo vocante è patria ſua exierit, idololatriam abjecerit, quod facere non potuit, niſi certus eſſet ſe à Deo vocari: alterum illud eſt quod Dei juſſu & ſe & familiam circumciderit, nec dolor Circumciſionis eum deterruerit; de revelatione divina certus paruerit Deo jubenti, qui hoc ſigno populum ſuum ab aliis Gentibus ſecretum eſſe voluit. Tertium verò quod difficillimum videri debuit, & tot Dei promiſſis contrarium, ſacrificium illud fuit dilectiſſimi filii; quod ſanè nunquam exequi voluiſſet, niſi certus fuiſſet de revelatione divina. Neque enim in dubium id vocari poteſt, quin Abraham è patria ſua Deo jubente exierit, quin circumciſus fuerit, cùm eventus ipſe id comprobet: nam ejus poſteri in terra aliena, expulſis Chananæis, ſedem conſtituerunt: Circumciſionem amplexi idolorum cultum abjecerunt; nomen monti inditum, & proverbii loco uſitatum, ſacrificii Iſaac magnum eſt documentum: In monte Dominus videbit. Hieron. in quæſt. Hebraicis, & poſt illum Nicolaus de Lyra teſtantur hoc apud Hebræos in anguſtia conſtitutos in proverbium abiiſſe: In monte Deus videbit, ſeu providebit.

21. (f) Unde Buſan caſtellum, ex Grotio, non procul à Singaris, cujus meminit Ammianus Marcel. Lib. 18. *Camuel patrem Syrorum*. Rectiùs, inquit idem Auctor, patrem Arami, qui dictus eſt Aram, quòd natus eſſet inter Syros Meſopotamiæ.

CAPUT XXIII.

1. (a) Duobus poſt annis, quàm Thare pater Abrahæ obierat.

2. (b) Vox illa apud Hebræos non rarò ſignificat ordiri aliquid, aut accingere ſe ad aliquid faciendum; potuit etiam tum abeſſe Abraham.

6. (c) Magnus Princeps apud nos; in Actis Apoſt. cap. 7. S. Stephanus ait Abraham emiſſe agrum à filiis

ſepeli mortuum tuum: nulluſque te prohibere poterit, quin in monumento ejus ſepelias mortuum tuum.

7. Surrexit Abraham, & adoravit populum terræ, filios videlicet Heth:

8. Dixitque ad eos: Si placet animæ veſtræ ut ſepeliam mortuum meum, audite me, & intercedite pro me apud Ephron filium Seor:

9. Ut det mihi ſpeluncam duplicem, quam habet in extrema parte agri ſui: pecunia digna tradat eam mihi coram vobis in poſſeſſionem ſepulchri.

10. Habitabat autem Ephron in medio filiorum Heth. Reſponditque Ephron ad Abraham cunctis audientibus qui ingrediebantur portam civitatis illius, dicens:

11. Nequaquam ita fiat, domine mi, ſed tu magis auſculta quod loquor: Agrum trado tibi, & ſpeluncam quæ in eo eſt, præſentibus filiis populi mei; ſepeli mortuum tuum.

12. Adoravit (d) Abraham coram populo terræ.

13. Et locutus eſt ad Ephron, circumſtante plebe: Quæſo, ut audias me: Dabo pecuniam pro agro: ſuſcipe eam, & ſic ſepeliam mortuum meum in eo.

14. Reſponditque Ephron:

15. Domine mi, audi me: Terra, quam poſtulas, quadringentis ſiclis argenti valet: iſtud eſt pretium inter me & te: ſed quantum eſt hoc? ſepeli mortuum tuum.

16. Quod cùm audiſſet Abraham, appendit (e) pecuniam, quam Ephron poſtulaverat, audientibus filiis Heth, quadringentos ſiclos argenti probatæ monetæ publicæ.

17. Confirmatuſque eſt ager quondam Ephronis, in quo erat ſpelunca duplex, reſpiciens Mambre, tam ipſe, quàm ſpelunca, & omnes arbores ejus in cunctis terminis ejus per circuitum,

18. Abrahæ in poſſeſſionem, videntibus (f) filiis Heth, & cunctis qui intrabant portam civitatis illius.

19. Atque ita ſepelivit Abraham Saram uxorem ſuam in ſpelunca agri duplici, quæ reſpiciebat Mambre. * Hæc eſt Hebron in terra Chanaan. * Inf. 35. 27.

20. Et confirmatus eſt ager, & antrum quod erat in eo, Abrahæ in poſſeſſionem monumenti à filiis Heth.

CAPUT XXIV.

Abraham mittit ſervum, qui uxorem filio ſuo Iſaac quærat; venit in Meſopotamiam, cum Rebecca tranſigitur matrimonium.

1. ERat autem Abraham ſenex, dierumque multorum: & Dominus in cunctis benedixerat ei.

2. Dixitque ad ſervum ſeniorem domus ſuæ, qui præerat omnibus quæ habebat: * Pone manum tuam ſubter femur (a) meum, * Inf. 47. 29.

3. Ut adjurem (b) te per Dominum Deum cœli & terræ, ut non accipias uxorem filio meo de filiabus Chananæorum, inter quos habito:

4. Sed ad terram & cognationem meam proficiſcaris, & inde accipias uxorem filio meo Iſaac.

5. Reſpondit ſervus: Si noluerit mulier venire mecum in terram hanc, numquid redu-

Hemor filii Sichem; ſed Ephron fortè fuit natu maximus filius Hemor, iſque ſuo & fratrum nomine agrum vendidit, atque Hemor erat binomius: nam & Seor hoc in loco appellatur; Hemor autem fuit filius Sichem, non illius, qui vendidit agrum Jacob, ſed multò antiquioris. Alii exiſtimant vocem Abraham in Actis additam fuiſſe, ac textum ſuppleri facilè poſſe hoc modo; *Et poſiti ſunt in ſepulchro*, Jacob nimirùm, *quod emit pretio argenti*: Abraham à filiis Heth, vel Ephron; & Jacob à filiis Hemor patris Sichem. prior expoſitio non minùs videtur probabilis.

12. (d) Honorem iis exhibuit, vox Hebræa flexum corporis ſignificat.

16. (e) Vivendi normam exemplo ſuo nos docet Abraham: nos tanquam advenæ hoc in mundo degimus. Ille gentem regionis, in qua vitam agit, ut advena minimè contemnit, illius gentis erga ſe reverentia, aut liberalitate non abutitur ad uſus ſuos. Quo plus extollitur, hoc magis ſe dimittit, nihil gratis ab incolis terræ vult accipere.

18. (f) Hæc eſt in jure ceſſio.

CAPUT XXIV.

2. (a) Hodie quoque, ait Mariana, inter Judæos id moris ſervatur, ut qui juſjurandum exigit, ſedeat ſuper manum jurantis. Hieron. ad Chriſtum refert, qui naſciturus erat è femore Abrahæ.

3. (b) Abrahæ vita omnis eſt veræ ſapientiæ documentum: dare vult uxorem filio, cùm ea eſt ætate, qua poſſit familiam regere, & uxorem non juvenili, ſed rationabili amore proſequi. Exemplum poſteris ſuis præbet, ne enim alienis & profanis jungant connubia. Quod poſteà Judæis prohibuit Deus, id cavet, ut uxor eligatur pia, aut ſaltem quæ ad pietatem facilè inſtituatur. Eliezer non formam, aut opes, aut humana quærit præſidia; non alium protectorem præter Deum ipſum, quem antè conſulit, & ejus judicium ac voluntatem ſupplex expectat. Signum petit in re quidem le-

reducere debeo filium tuum ad locum, de quo tu egreſſus es?

6. Dixitque Abraham: Cave nequando reducas filium meum illuc.

7. Dominus Deus cœli, qui tulit me de domo patris mei, & de terra nativitatis meæ, qui locutus eſt mihi, & juravit mihi, dicens: * Semini tuo dabo terram hanc: ipſe mittet Angelum ſuum coram te, & accipies inde uxorem filio meo:

* *Sup. 12. 7. & 13. 15. & 15. 18. Inf. 26. 4.*

8. Sin autem mulier noluerit ſequi te, non teneberis juramento: filium meum tantùm ne reducas illuc.

9. Poſuit ergo ſervus manum ſub femore Abraham domini ſui, & juravit illi ſuper ſermone hoc.

10. Tulitque decem camelos de grege domini ſui, & abiit, ex omnibus bonis ejus portans ſecum, profectuſque perrexit in Meſopotamiam ad urbem (c) Nachor.

11. Cùmque camelos feciſſet accumbere extra oppidum juxta puteum aquæ veſpere, tempore quo ſolent mulieres egredi ad hauriendam aquam, dixit:

12. Domine Deus domini mei Abraham, occurre (d), obſecro, mihi hodie, & fac miſericordiam cum domino meo Abraham.

13. Ecce ego ſto prope fontem aquæ, & filiæ habitatorum hujus civitatis egredientur ad hauriendam aquam.

14. Igitur puella, cui ego dixero: Inclina hydriam tuam ut bibam: & illa reſponderit, Bibe, quin & camelis tuis dabo potum: ipſa eſt, quam præparaſti ſervo tuo Iſaac: & per hoc intelligam quòd feceris miſericordiam cum domino meo.

15. Necdum intra ſe verba compleverat, & ecce Rebecca egrediebatur, filia Bathuel, filii Melchæ uxoris Nachor fratris Abraham, habens hydriam in ſcapula ſua:

16. Puella decora nimis, virgoque pulcherrima, & incognita viro: deſcenderat autem ad fontem, & impleverat hydriam, ac revertebatur.

17. Occurritque ei ſervus, & ait: Pauxillum aquæ mihi ad bibendum præbe de hydria tua.

18. Quæ reſpondit: Bibe domine mi; celeriterque depoſuit hydriam ſuper ulnam ſuam, & dedit ei potum.

19. Cùmque ille bibiſſet, adjecit: Quin & camelis tuis hauriam aquam, donec cuncti bibant.

20. Effundenſque hydriam in canalibus, recurrit ad puteum ut hauriret aquam: & hauſtam omnibus camelis dedit.

21. Ipſe autem contemplabatur eam tacitus, ſcire volens utrùm proſperum iter ſuum feciſſet Dominus, an non.

22. Poſtquam autem biberunt cameli; protulit vir inaures aureas, appendentes ſiclos duos (e), & armillas totidem pondo ſiclorum decem.

23. Dixitque ad eam: Cujus es filia? indica mihi: eſt in domo patris tui locus ad manendum?

24. Quæ reſpondit: Filia ſum Bathuelis, filii Melchæ, quem peperit ipſi Nachor.

25. Et addidit, dicens: Palearum quoque & fœni plurimum eſt apud nos, & locus ſpatioſus ad manendum.

26. Inclinavit ſe homo, & adoravit Dominum,

27. Dicens: Benedictus Dominus Deus domini mei Abraham, qui non abſtulit miſericordiam & veritatem ſuam à domino meo, & recto itinere me perduxit in domum fratris domini mei.

28. Cucurrit itaque puella, & nuntiavit in domum matris ſuæ omnia quæ audierat.

29. Habebat autem Rebecca fratrem nomine Laban, qui feſtinus egreſſus eſt ad hominem, ubi erat fons.

30. Cùmque vidiſſet inaures & armillas in manibus ſororis ſuæ, & audiſſet cuncta verba referentis: Hæc locutus eſt mihi homo: venit ad virum, qui ſtabat juxta camelos, & prope fontem aquæ:

31. Dixitque ad eum: Ingredere, benedicte Domini: cur foris ſtas? præparavi domum, & locum camelis.

32. Et introduxit eum in hoſpitium: ac deſtravit camelos, deditque paleas & fœnum, & aquam ad lavandos pedes ejus, & virorum qui venerant cum eo.

33. Et appoſitus eſt in conſpectu ejus panis. Qui ait: Non comedam, donec loquar ſermones meos. Reſpondit ei: Loquere.

34. At ille: Servus, inquit, Abraham ſum:

35. Et Dominus benedixit domino meo valdè, magnificatuſque eſt: & dedit ei oves & boves, argentum & aurum, ſervos & ancillas, camelos & aſinos.

36. Et

vi, quæ tamen eſt ejuſmodi, ut magnam erga proximum charitatem & humilitatem demonſtret: *Ut non accipias uxorem*, ex iis tamen non rectè concluditur Labanum nulla fuiſſe idololatriæ labe contactum. Summum quidem Deum potuit colere admixtis quibuſdam non probandis. Chananæi verò à ſummo Deo planè defecerant, & multis erant flagitiis inquinati.

10. (c) Nempè Haran, ubi Nachor habitabat.

12. (d) Succurre; *Inclina hydriam*, nihil eſt hoc in loco ſuperſtitioſum, petitur à Deo ſpecialis ejus directio.

22. (e) Hebr. *Inaurem*: Vox Hebræa ſicli dimidium, ſeu duas drachmas ſignificat: fortè Interpres pro drachmis poſuit, *ſiclos*; aut ſiclus aureus erat unius drachmæ; *Armillas pondere ſiclorum decem*, Hebr. *Decem auro pondus earum*: Varietas in pondere exprimendo nata eſt fortè ex varia æſtimatione ſicli apud diverſas Nationes.

36. Et peperit Sara uxor domini mei filium domino meo in ſenectute ſua, deditque illi omnia quæ habuerat.

37. Et adjuravit me dominus meus, dicens: Non accipies uxorem filio meo de filiabus Chananæorum, in quorum terra habito:

38. Sed ad domum patris mei perges, & de cognatione mea accipies uxorem filio meo:

39. Ego verò reſpondi domino meo: Quid ſi noluerit venire mecum mulier?

40. Dominus, ait, in cujus conſpectu ambulo, mittet Angelum ſuum tecum, & diriget viam tuam: accipieſque uxorem filio meo de cognatione mea, & de domo patris mei.

41. Innocens eris à maledictione mea, cùm veneris ad propinquos meos, & non dederint tibi.

42. Veni ergo hodie ad fontem aquæ, & dixi: Domine Deus domini mei Abraham, ſi direxiſti viam meam, in qua nunc ambulo,

43. Ecce ſto juxta fontem aquæ; & virgo, quæ egredietur ad hauriendam aquam, audierit à me: Da mihi pauxillum aquæ ad bibendum ex hydria tua:

44. Et dixerit mihi: Et tu bibe, & camelis tuis hauriam: ipſa eſt mulier, quam præparavit Dominus filio domini mei.

45. Dùmque hæc tacitus mecum volverem, apparuit Rebecca veniens cum hydria, quam portabat in ſcapula: deſcenditque ad fontem, & hauſit aquam. Et aio ad eam: Da mihi paululum bibere.

46. Quæ feſtinans depoſuit hydriam de humero, & dixit mihi: Et tu bibe, & camelis tuis tribuam potum. Bibi; & adaquavit camelos.

47. Interrogavique eam, & dixi: Cujus es filia? Quæ reſpondit: Filia Bathuelis ſum, filii Nachor, quem peperit ei Melcha. Suſpendi itaque inaures ad ornandam faciem ejus, & armillas poſui in manibus ejus.

48. Pronuſque adoravi Dominum, benedicens Domino Deo domini mei Abraham, qui perduxit me recto itinere, ut ſumerem filiam fratris domini mei filio ejus.

49. Quamobrem ſi facitis miſericordiam & veritatem (f) cum domino meo, indicate mihi: ſin autem aliud placet, & hoc dicite mihi, ut vadam ad dexteram, ſive ad ſiniſtram.

50. Reſponderuntque Laban & Bathuel: A Domino egreſſus eſt ſermo (g): non poſſumus extra placitum ejus, quidquam aliud loqui tecum.

51. En Rebecca coram te eſt, tolle eam, & proficiſcere, & ſit uxor filii domini tui, ſicut locutus eſt Dominus.

52. Quod cùm audiſſet puer Abraham, procidens adoravit in terram Dominum.

53. Prolatiſque (h) vaſis argenteis & aureis, ac veſtibus, dedit ea Rebeccæ pro munere, fratribus quoque ejus & matri dona obtulit.

54. Inito convivio, veſcentes pariter & bibentes manſerunt ibi. Surgens autem manè, locutus eſt puer: Dimittite me, ut vadam ad dominum meum.

55. Reſponderuntque fratres ejus & mater: Maneat puella ſaltem decem dies (i) apud nos, & poſtea proficiſcetur.

56. Nolite, ait, me retinere, quia Dominus direxit viam meam: dimittite me, ut pergam ad dominum meum.

57. Et dixerunt: Vocemus puellam, & quæramus ipſius voluntatem (k).

58. Cùmque vocata veniſſet, ſciſcitati ſunt: Vis ire cum homine iſto? Quæ ait: Vadam.

59. Dimiſerunt ergo eam, & nutricem illius, ſervumque Abraham, & comites ejus,

60. Imprecantes proſpera ſorori ſuæ, atque dicentes: Soror noſtra es: creſcas in mille millia, & poſſideat ſemen tuum portas inimicorum ſuorum.

61. Igitur Rebecca & puellæ illius, aſcenſis camelis, ſecutæ ſunt virum: qui feſtinus revertebatur ad dominum ſuum.

62. Eo autem tempore deambulabat Iſaac per viam quæ ducit ad puteum, * cujus nomen eſt Viventis & videntis: habitabat enim in terra Auſtrali: * Sup. 16. 14.

63. Et egreſſus fuerat ad meditandum in agro, inclinata jam die: cùmque elevaſſet oculos, vidit camelos venientes procul.

64. Re-

49. (f) Miſericordiam in pollicendo, veritatem in præſtando. Illa genus omne virtutum liberalium, veritas id omne quod debetur ex obligatione alicujus virtutis includit. *Duo illa*, inquit Auguſtinus, quæſt. 66. *quæ aſſidue ponuntur in ſanctis Scripturis, & maxime in Pſalmis, miſericordia & juſtitia hinc jam apparere cœperunt.*

50. (g) Satis apparet egreſſum eſſe ſermonem, vel rem ipſam à Domino, nec licet nobis repugnare. An Bathuel fuerit pater aut frater Rebeccæ, dubitat Joſephus: ſignum illud quod ſibi datum ſervus narravit, locutionem Dei appellarunt.

53. (h) Nam iis temporibus viri nuptis dotem dabant, non nuptæ viris.

55. (i) Joſephus vocem Hebraicam annum interpretatur: ſic ea vox ſumitur Levit. 25. 29. Amos 4. 4.

57. (k) Non utrum vellet Iſaaco nubere: nam pridie adſtans patri conſenſerat; ſed utrum ſaltem dies aliquot manere apud illos vellet, an ſtatim proficiſci. Abraham hoc in loco figura eſt Dei Patris, ut Iſaac Filium exprimit, Eliezer Apoſtolos qui Chriſto conjungunt Eccleſiam ad fontem aquæ, ad flumen Baptiſmi; tradit Rebeccæ inaures obedientiæ, armillas bonorum operum.

64. Rebecca quoque, conſpecto Iſaac, deſcendit de camelo,

65. Et ait ad puerum: Quis eſt ille homo qui venit per agrum in occurſum nobis? Dixitque ei: Ipſe eſt dominus meus. At illa tollens (l) citò pallium, operuit ſe.

66. Servus autem cuncta quæ geſſerat, narravit Iſaac.

67. Qui introduxit eam in tabernaculum (m) Saræ matris ſuæ, & accepit eam uxorem: & in tantum dilexit eam, ut dolorem, qui ex morte matris ejus acciderat, temperaret.

CAPUT XXV.

Moritur Abraham ſuſcepta multiplici prole è Cetura, iis largitur munera, Iſaac relicto herede; naſcuntur Jacob & Eſau: primogenituram ſuam vendit Eſau.

1.Par.1.32. 1. ABraham verò aliam duxit uxorem nomine Ceturam (a):

2. Quæ peperit ei Zamran, & Jecſan, & Madan, & Madian, & Jesboc, & Sue.

3. Jecſan quoque genuit Saba, & Dadan. Filii Dadan fuerunt, Aſſurim, & Latuſim, & Laomim.

4. At verò ex Madian ortus eſt Epha, & Opher (b), & Enoch, & Abida, & Eldaa: omnes hi filii Ceturæ.

5. Deditque Abraham cuncta quæ poſſederat, Iſaac:

6. Filiis autem concubinarum largitus eſt munera, & ſeparavit eos ab Iſaac filio ſuo, dum adhuc ipſe viveret, ad plagam Orientalem.

7. Fuerunt autem dies vitæ Abrahæ, centum ſeptuaginta quinque anni.

8. Et deficiens mortuus eſt in ſenectute bona, provectæque ætatis, & plenus dierum (c): congregatuſque eſt ad populum ſuum.

9. Et ſepelierunt eum Iſaac & Iſmael filii ſui in ſpelunca (d) duplici, quæ ſita eſt in agro Ephron filii Seor Hethæi, è regione Mambre,

10. Quem emerat à filiis Heth: ibi ſepultus eſt ipſe, & Sara uxor ejus.

11. Et poſt obitum illius benedixit Deus Iſaac filio ejus, qui habitabat juxta puteum nomine Viventis & videntis.

12. Hæ ſunt generationes Iſmael filii Abrahæ, quem peperit ei Agar Ægyptia famula Saræ:

13. Et hæc nomina filiorum ejus in vocabulis & generationibus ſuis. * Primogenitus Iſmaelis Nabaioth (e), deinde Cedar, * 1.Par.1.29.
& Adbeel, & Mabſam,

14. Maſma quoque, & Duma (f), & Maſſa,

15. Hadad, & Thema, & Jethur, & Naphis, & Cedma.

16. Iſti ſunt filii Iſmaelis: & hæc nomina per caſtella & oppida eorum, duodecim principes tribuum ſuarum.

17. Et facti ſunt anni vitæ Iſmaelis centum triginta ſeptem, deficienſque mortuus eſt, & appoſitus ad populum ſuum.

18. Habitavit autem ab Hevila uſque Sur (g), quæ reſpicit Ægyptum introeuntibus Aſſyrios: coram cunctis fratribus ſuis obiit.

19. Hæ quoque ſunt generationes Iſaac filii Abraham: Abraham genuit Iſaac:

20. Qui cùm quadraginta eſſet annorum, duxit uxorem Rebeccam filiam Bathuelis Syri de Meſopotamia, ſororem Laban.

21. Deprecatuſque eſt Iſaac Dominum pro uxore ſua, eò quòd eſſet ſterilis: qui exaudivit eum (h), & dedit conceptum Rebeccæ.

22. Sed collidebantur (i) in utero ejus parvuli; quæ ait: Si ſic mihi futurum erat, quid neceſſe fuit concipere? Perrexitque ut conſuleret Dominum.

23. Qui

65. (l) Gr. pallium æſtivum: operuit vultum more matronarum; ex eo velandi more nuptæ dictæ ſunt, & nuptiæ.

67. (m) Habebant feminæ tentoria ſua ſeorsùm. *Dilexit eam.* In Iſaac exemplum habemus obſequii & reverentiæ erga parentes. Jam quadragenarius erat, uxoris electionem parentis optimi voluntati, aut potiùs Dei providentiæ & conſilio permittit, acceptam diligit, ut par erat.

CAPUT XXV. 1. (a) Quæ ut Agar ejus ancilla fuit, & ſine ritu nuptiarum ducta. unde earum filii munera tantùm acceperunt, non hæreditatem: uxores dicebantur, pactis dotalibus factis, ſed ancillæ tamen erant: cujuſmodi ferè apud Germanos fit impar matrimonium, ait Grotius. Concubina apud Hebræos eſt ancilla, aut vilis alia ad concubitum data ſine ſcripto, ſine arrhis, & ſine ritibus.

4. (b) Gr. apud LXX. Ἀφὲρ, à quo Afri.

8. (c) Hieron. negat hæc duo eſſe in Hebr. *Deficiens mortuus eſt:* ubi nec vocem *dierum*; adeò ut hinc colligant nonnulli Vulgatam non eſſe Hieronymi ſinceram & integram editionem. Chaldæus & 70. conveniunt in voce *dierum*. Vox Hebræa quæ vertitur, *deficiens*, mortem facilem & momentaneam poteſt ſignificare. Hebr. *defecit & mortuus eſt*, repetitione iis uſitata: *Congregatuſque eſt ad populum ſuum*, non ratione corporis, ſed animæ immortalis; ad patres ſuos.

9. (d) Sepulchro gentilitio.

13. (e) Nabathes apud Stephanum. Hinc Nabathei Plinio, Cedar apud eum L. 5. 11. Cedreni.

14. (f) Dumatha urbs Arabiæ Stephano; Thema, *Tamna* apud eundem; *Iethur*, unde Ituræi, L. 1. Paralip. 19. Strabo L. 6.

18. (g) Ampla regio Arabiæ à ſinu Perſico uſque ad mare Rubrum.

21. (h) Poſt 20. annos.

22. (i) Hæc lucta in utero futuri inter fratres certaminis præſaga fuit.

* Rom. 9. 10. 23. Qui reſpondens, ait: * Duæ gentes ſunt in utero tuo, & duo populi ex ventre tuo dividentur, populuſque populum ſuperabit, & major ſerviet minori.

24. Jam tempus pariendi advenerat, & ecce gemini in utero ejus reperti ſunt.

*Oſee 12. 3. 25. * Qui prior egreſſus eſt, rufus erat, & totus in morem pellis hiſpidus: vocatumque eſt nomen ejus Eſau. * Protinùs alter egrediens, plantam fratris tenebat manu: & idcircò appellavit eum Jacob. *Matt. 1. 2.

26. Sexagenarius erat Iſaac, quando nati ſunt ei parvuli.

27. Quibus adultis, factus eſt Eſau vir gnarus venandi, & homo agricola: Jacob autem vir ſimplex habitabat in tabernaculis.

28. Iſaac amabat Eſau, eò quòd de venationibus illius veſceretur: & Rebecca diligebat Jacob.

29. Coxit autem Jacob pulmentum: ad quem cùm veniſſet Eſau de agro laſſus,

30. Ait: Da mihi de coctione hac rufa, quia oppidò laſſus ſum. Quam ob cauſam vocatum eſt nomen ejus * Edom. *Abd. 1. 1. Heb. 12. 16.

31. Cui dixit Jacob: Vende mihi primogenita tua (k).

32. Ille reſpondit: En morior (l), quid mihi proderunt primogenita?

33. Ait Jacob: Jura ergo mihi. Juravit ei Eſau, & vendidit primogenita.

34. Et ſic accepto pane & lentis edulio, comedit, & bibit, & abiit; parvipendens quòd primogenita vendidiſſet.

CAPUT XXVI.

Promiſſio facta Abrahæ, Iſaaco iteratur; huic invident Palæſtini; puteos fodit; Abimelech filius aut nepos prioris cum eo fœdus init.

1. ORta autem fame (a) ſuper terram, poſt eam ſterilitatem quæ acciderat in diebus Abraham, abiit Iſaac ad Abimelech Regem Palæſtinorum in Gerara.

2. Apparuitque ei Dominus, & ait: Ne deſcendas in Ægyptum, ſed quieſce in terra quam dixero tibi.

3. Et peregrinare in ea, eroque tecum, & benedicam tibi: tibi enim & ſemini tuo dabo univerſas regiones has, * complens juramentum quod ſpopondi Abraham patri tuo. *Sup. 12. 7. & 15. 18.

4. Et multiplicabo ſemen tuum, ſicut ſtellas cœli: daboque poſteris tuis univerſas regiones has: * & BENEDICENTUR in ſemine tuo omnes gentes terræ, *Sup. 12. 3. & 18. 18. & 22. 17. Inf. 28. 14.

5. Eò quòd obedierit Abraham voci meæ, & cuſtodierit præcepta & mandata mea, & ceremonias (b) legeſque ſervaverit.

6. Manſit itaque Iſaac in Geraris.

7. Qui cùm interrogaretur à viris loci illius ſuper uxore ſua, reſpondit: Soror mea eſt: timuerat enim confiteri quòd ſibi eſſet ſociata conjugio, reputans ne fortè interficerent eum propter illius pulchritudinem.

8. Cùmque pertranſiſſent dies plurimi, & ibidem moraretur, proſpiciens Abimelech Rex Palæſtinorum per feneſtram, vidit eum jocantem (c) cum Rebecca uxore ſua.

9. Et accerſito eo, ait: Perſpicuum eſt quòd uxor tua ſit: cur mentitus es eam ſororem tuam eſſe? Reſpondit: Timui ne morerer propter eam.

10. Dixitque Abimelech: Quare impoſuiſti nobis? potuit coire quiſpiam de populo cum uxore tua, & induxeras ſuper nos grande peccatum (d). Præcepitque omni populo, dicens:

11. Qui tetigerit hominis hujus uxorem, morte morietur.

12. Sevit autem Iſaac in terra illa, & invenit in ipſo anno centuplum: benedixitque ei Dominus.

13. Et locupletatus eſt homo, & ibat proficiens atque ſuccreſcens, donec magnus vehementer effectus eſt:

14. Habuit quoque poſſeſſiones ovium & armentorum, & familiæ plurimum. Ob hoc invidentes ei Palæſtini,

15. Omnes puteos, quos foderant ſervi patris illius Abraham, illo tempore obſtruxerunt, implentes humo:

16. In tantum, ut ipſe Abimelech diceret

31. (k) An fortè jus Sacerdotii, quod ad primogenitum pertinere vulgò creditum eſt, nec tamen certum: nam Abel obtulit ſacrificia, licèt is fuerit ſecundò-genitus. Deinde ut Sacerdotium ad primogeniti jura pertineret, tamen ex eorum genere erant, quæ ſe habent antecedenter ad ſpiritalia, ut calix prior eſt conſecratione, & ſine illa conſiſtit.

32. (l) Non quòd fame is periret in domo opulenta; ſed vehementer id deſiderans, parvi pendebat jus illud primogeniti, quod poſitum erat in civili aliqua auctoritate: hoc autem factum eſt ex conſilio matris, & ex Dei inſtinctu; unde & venditio fuit valida.

Caput XXVI. 1. (a) Quærit Aug. quando hoc ſit factum, utrum poſteà quàm Eſau vendidit primogenita ſua? Poſt illam quippè narrationem hoc narrari incipit: cùm rem in utramque partem agitavit, in eam propendet ſententiam, hæc per recapitulationem commemorari. *Quia ibi diuturno tempore fuiſſe Iſaac ſcribitur, & puteos fodiſſe, & de his contendiſſe, & ditatum fuiſſe pecunia: mirum niſi recapitulando iſta commemorantur, quæ ideò fuerant prætermiſſa, ut primum de filiis ejus uſque ad illum locum de lenticula narratio perveniret.* Idque tenendum maximè, ſi idem ſit Abimelech qui Saram concupierat.

5. (b) Vox Hebr. *pacta* potiùs quàm ceremonias ſignificat.

8. (c) Licentia maritali.

10. (d) Sept. Interpr. ignorantiæ.

ret ad Iſaac: Recede à nobis, quoniam potentior nobis factus es valdè.

17. Et ille diſcedens, ut veniret ad torrentem Geraræ, habitaretque ibi;

18. Rursùm fodit alios puteos, quos foderant ſervi patris ſui Abraham, & quos, illo mortuo, olim obſtruxerant Philiſthiim: appellavitque eos eiſdem nominibus quibus antè pater vocaverat.

19. Foderuntque in Torrente, & repererunt aquam vivam.

20. Sed & ibi jurgium fuit paſtorum Geraræ adversùs paſtores Iſaac, dicentium: Noſtra eſt aqua: quam ob rem nomen putei, ex eo quod acciderat, vocavit Calumniam.

21. Foderunt autem & alium: & pro illo quoque rixati ſunt, appellavitque eum, Inimicitias.

22. Profectus inde fodit alium puteum, pro quo non contenderunt: itaque vocavit nomen ejus, Latitudo, dicens: Nunc dilatavit nos Dominus, & fecit creſcere ſuper terram.

23. Aſcendit autem ex illo loco in Berſabee,

24. Ubi apparuit ei Dominus in ipſa nocte, dicens: Ego ſum Deus Abraham patris tui, noli timere, quia ego tecum ſum: benedicam tibi, & multiplicabo ſemen tuum propter ſervum meum Abraham.

25. Itaque ædificavit ibi altare: & invocato nomine Domini, extendit tabernaculum: præcepitque ſervis ſuis ut foderent puteum.

26. Ad quem locum cùm veniſſent de Geraris, Abimelech, & Ochozath amicus illius, & Phicol dux militum,

27. Locutus eſt eis Iſaac: Quid veniſtis ad me, hominem quem odiſtis, & expuliſtis à vobis?

28. Qui reſponderunt: Vidimus tecum eſſe Dominum, & idcircò nos diximus: Sit juramentum inter nos, & ineamus fœdus,

29. Ut non facias nobis quidquam mali, ſicut & nos nihil tuorum attigimus, nec fecimus quod te læderet: ſed cum pace dimiſimus auctum benedictione Domini.

30. Fecit ergo eis convivium, & poſt cibum & potum

31. Surgentes manè, juraverunt ſibi mutuò: dimiſitque eos Iſaac pacificè in locum ſuum.

32. Ecce autem venerunt in ipſo die ſervi Iſaac, annuntiantes ei de puteo quem foderant, atque dicentes: Invenimus aquam.

33. Unde appellavit eum, Abundantiam (e): & nomen urbi impoſitum eſt Berſabee, uſque in præſentem diem.

34. Eſau (f) verò quadragenarius duxit uxores, Judith filiam Beeri Hethæi, & Baſemath filiam Elon ejuſdem loci:

35. * Quæ ambæ offenderant (g) animum Iſaac & Rebeccæ. * *Inf.* 27. 46.

CAPUT XXVII.

Jacob ex Matris conſilio Patris benedictionem fratri ſuo Eſau præripit, quæ & ſuadet Jacob fugam in Haran.

1. Senuit autem Iſaac (a), & caligaverunt oculi ejus, & videre non poterat: vocavitque Eſau filium ſuum majorem, & dixit ei: Fili mi? Qui reſpondit: Adſum.

2. Cui pater: Vides, inquit, quòd ſenuerim, & ignorem diem mortis meæ.

3. Sume arma tua, pharetram, & arcum, & egredere foras: cùmque venatu aliquid apprehenderis,

4. Fac mihi inde pulmentum ſicut velle me noſti, & affer ut comedam: & benedicat tibi anima mea antequam moriar.

5. Quod cùm audiſſet Rebecca, & ille abiiſſet in agrum ut juſſionem patris impleret;

6. Dixit filio ſuo Jacob: Audivi patrem tuum loquentem cum Eſau fratre tuo, & dicentem ei:

7. Affer mihi de venatione tua, & fac cibos ut comedam, & benedicam tibi coram Domino antequam moriar.

8. Nunc ergo fili mi, acquieſce conſiliis meis:

9. Et pergens ad gregem, affer mihi duos hœdos optimos, ut faciam ex eis eſcas patri tuo, quibus libenter veſcitur:

33. (e) Sept. Interpr. *juramentum*. Vox Hebræa utrumque ſignificare poteſt: non tamen ea mens eſt 70. ut puteus vocatus ſit juramentum, ſed quòd eodem die puteus ſit repertus, & juramentum interpoſitum.

34. (f) Non ex voluntate patris duas uxores duxerat, quæ piorum parentum animos offenderent.

35. (g) Quòd abhorrerent à doctrina pietatis.

CAPUT XXVII. 1. (a) Jam erat 137. annos natus. *Vocavitque Eſau*; his conſequendæ paternæ benedictionis cauſa accurrit. Huic benedictioni Deus magna illigaverat bona, eaque fuit Eccleſiaſticæ benedictionis per Sacramenta typus. Neque hoc myſterium fuit Rebeccæ incognitum. Quod Iſaac intelligens, non revocavit datam Jacob benedictionem. Hinc illi rugitus Eſau de tanti boni jactura, quod tamen ipſe antè ſpreverat: non quòd omni benedictione caruerit, ſed illa quæ Dei promiſſiones continebat. Odium verò illud Eſau, & fratris inſectatio, fuga & labores Jacob declarant quod fuerit dominium Jacob, quæ ſervitus Eſau.

10. Quas cùm intuleris, & comederit, benedicat tibi priuſquam moriatur.

11. Cui ille reſpondit: Noſti quòd Eſau frater meus homo piloſus ſit,& ego lenis (b):

12. Si attrectaverit me pater meus, & ſenſerit, timeo ne putet me ſibi voluiſſe illudere, & inducam ſuper me maledictionem pro benedictione.

13. Ad quem mater: In me ſit, ait, iſta maledictio, fili mi: tantùm audi vocem meam, & pergens affer quæ dixi.

14. Abiit, & attulit, deditque matri. Paravit illa cibos, ſicut velle noverat patrem illius.

15. Et veſtibus Eſau valdè bonis, quas apud ſe habebat domi, induit eum:

16. Pelliculaſque hœdorum circumdedit manibus, & colli nuda protexit.

17. Deditque pulmentum, & panes, quos coxerat, tradidit.

18. Quibus illatis, dixit: Pater mi? At ille reſpondit: Audio. Quis es tu fili mi?

19. Dixitque Jacob: Ego ſum primogenitus tuus (c) Eſau: feci ſicut præcepiſti mihi: ſurge, ſede, & comede de venatione mea, ut benedicat mihi anima tua.

20. Rurſumque Iſaac ad filium ſuum: Quomodo, inquit, tam citò invenire potuiſti, fili mi? Qui reſpondit: Voluntas Dei fuit ut citò occurreret mihi quod volebam.

21. Dixitque Iſaac: Accede huc, ut tangam te fili mi, & probem utrùm tu ſis filius meus Eſau, an non.

22. Acceſſit ille ad patrem, & palpato eo, dixit Iſaac: Vox quidem, vox Jacob eſt: ſed manus, manus ſunt Eſau.

23. Et non cognovit eum, quia piloſæ manus ſimilitudinem majoris expreſſerant. Benedicens ergo illi,

24. Ait: Tu es filius meus Eſau? Reſpondit, Ego ſum.

25. At ille: Affer mihi, inquit, cibos de venatione tua, fili mi, ut benedicat tibi anima mea. Quos cùm oblatos comediſſet, obtulit ei etiam vinum: quo hauſto,

26. Dixit ad eum: Accede ad me, & da mihi oſculum, fili mi.

27. Acceſſit, & oſculatus eſt eum. Statimque ut ſenſit veſtimentorum illius fragrantiam, benedicens illi, ait: Ecce odor filii mei (d) ſicut odor agri pleni, cui benedixit Dominus.

28. Det tibi Deus de rore cœli, & de pinguedine terræ,abundantiam frumenti &vini.

29. Et ſerviant tibi populi, & adorent te tribus (e): eſto dominus fratrum tuorum, & incurventur ante te filii matris tuæ: qui maledixerit tibi, ſit ille maledictus: & qui benedixerit tibi, benedictionibus repleatur.

30. Vix Iſaac ſermonem impleverat: & egreſſo Jacob foras, venit Eſau,

31. Coctoſque de venatione cibos intulit patri, dicens: Surge pater mi, & comede de venatione filii tui: ut benedicat mihi anima tua.

32. Dixitque illi Iſaac: Quis enim es tu? Qui reſpondit: Ego ſum filius tuus primogenitus Eſau.

33. Expavit Iſaac ſtupore vehementi: & ultrà quàm credi poteſt, admirans, ait: Quis igitur ille eſt qui dudum captam venationem attulit mihi, & comedi ex omnibus priuſquam tu venires? benedixique ei, & erit benedictus.

34. Auditis Eſau ſermonibus patris, irrugiit clamore magno: & conſternatus, ait: Benedic etiam & mihi, pater mi.

35. Qui ait: Venit germanus tuus fraudulenter, & accepit benedictionem tuam.

36. At ille ſubjunxit: Juſtè vocatum eſt nomen ejus Jacob: ſupplantavit enim me en altera vice: * primogenita mea antè * Sup. 25.
tulit, & nunc ſecundò ſurripuit benedictio- 34.
nem meam. Rurſumque ad patrem: Numquid non reſervaſti, ait, & mihi benedictionem?

37. Reſpondit Iſaac: Dominum tuum illum conſtitui, & omnes fratres ejus ſervituti illius ſubjugavi: frumento & vino ſtabilivi eum, & tibi poſt hæc, fili mi, ultrà quid faciam?

38. Cui Eſau: Num unam, inquit, tantùm benedictionem habes, pater? mihi quoque obſecro ut benedicas. Cùmque ejulatu magno fleret,

39. Motus Iſaac, dixit ad eum: * In pin- * Heb. 11.
guedine terræ, & in rore cœli deſuper, 20.

40. Erit benedictio tua. Vives in gladio (f), & fratri tuo ſervies: tempuſque ve-

11. (b) Nonnulli malunt, *levir*.
19. (c) Ex Aug. non fuit mendacium, ſed myſterium: alioqui parabolæ eſſent mendacia. Verùm id opponi poteſt, myſterium in hiſtoria latens non deſtruere ſenſum hiſtoriæ. In Sara quidem & Agar fuit myſterium, ſed hiſtoriæ ſua conſtat veritas. Itaque ſi Jacob non eſt mentitus, id factum eſt, quòd emerit jus primogeniti; ſed forſan difficile eſt ſingula ejus dicta ab omni mendacio levi excuſare: primogenitus tamen fuit Jacob, non nativitate, ſed jure.
27. (d) Hanc benedictionem explicat Aug. L. 16. de Civit. cap. 37. *Odore nominis Christi ſicut ager Mundus impletur; ejus eſt benedictio de rore cœli, hoc eſt, de congregatione populorum; ejus eſt multitudo quam colligit frumentum & vinum in Sacramento Corporis & Sanguinis ejus. O res geſtas, ſed Prophetice geſtas, in terra, ſed cœlitus, per homines, ſed divinitus!* Pergit Aug. *Iſaac deceptum ſe non conqueritur: imo confeſtim revelato ſibi intus in corde magno Sacramento devitat indignationem, confirmat benedictionem. Plene:* Vox illa in Græco, & in Samaritano textu occurrit. Unde eam excidiſſe ex Hebræis Grotius opinatur.
29. (e) Sept. Interpr. Principes.
40. (f) Idumæi erant bellicoſi: ac tempus veniet,

veniet, cùm excutias & ſolvas jugum ejus de cervicibus tuis.

41. Oderat ergo ſemper Eſau Jacob pro benedictione qua benedixerat ei pater: di-
*Abd. 10. xitque in corde ſuo: * Venient dies luctus patris mei, & occidam Jacob fratrem meum.

42. Nuntiata ſunt hæc Rebeccæ: quæ mittens & vocans Jacob filium ſuum, dixit ad eum: Ecce Eſau frater tuus minatur ut occidat te.

43. Nunc ergo, fili mi, audi vocem meam, & conſurgens fuge ad Laban fratrem meum in Haran:

44. Habitabiſque cum eo dies paucos, donec requieſcat furor fratris tui,

45. Et ceſſet indignatio ejus, obliviſcaturque eorum quæ feciſti in eum: poſteà mittam, & adducam te inde huc: cur utroque orbabor filio in uno die?

Sup. 26. 35. 46. Dixitque Rebecca ad Iſaac: Tædet me vitæ meæ propter filias Heth: ſi acceperit Jacob uxorem de ſtirpe hujus terræ, nolo vivere.

CAPUT XXVIII.

Accepta benedictione paterna Jacob fugit in Meſopotamiam, videt in ſomnis ſcalam, experrectus votum Deo vovet.

1. VOcavit itaque Iſaac Jacob, & benedixit eum, præcepitque ei dicens: Noli accipere conjugem de genere Chanaan:

2. Sed vade, & proficiſcere in Meſopotamiam Syriæ, ad domum Bathuel patris matris tuæ, & accipe tibi inde uxorem de filiabus Laban avunculi tui.

3. Deus autem omnipotens benedicat tibi, & creſcere te faciat, atque multiplicet: ut ſis in turbas populorum.

4. Et det tibi benedictiones Abrahæ, & ſemini tuo poſt te: ut poſſideas terram peregrinationis tuæ, quam pollicitus eſt avo tuo.

5. * Cùmque dimiſiſſet eum Iſaac, profectus venit in Meſopotamiam Syriæ ad Laban filium Bathuel Syri, fratrem Rebeccæ matris ſuæ. * Oſee 12. 12.

6. Videns autem Eſau quòd benedixiſſet pater ſuus Jacob, & miſiſſet eum in Meſopotamiam Syriæ, ut inde uxorem duceret; & quòd poſt benedictionem præcepiſſet ei, dicens: Non accipies uxorem de filiabus Chanaan:

7. Quòdque obediens Jacob parentibus ſuis iſſet in Syriam:

8. Probans quoque quòd non libenter aſpiceret filias Chanaan pater ſuus:

9. Ivit ad Iſmaelem, & duxit uxorem, abſque iis quas priùs habebat, Maheleth filiam Iſmael filii Abraham, ſororem Nabajoth.

10. Igitur egreſſus Jacob de Berſabee pergebat Haran.

11. Cùmque veniſſet ad quemdam locum, & vellet in eo requieſcere poſt ſolis occubitum, tulit de lapidibus qui jacebant, & ſupponens capiti ſuo, dormivit in eodem loco.

12. Viditque in ſomnis ſcalam (a) ſtantem ſuper terram, & cacumen illius tangens cœlum: Angelos quoque Dei aſcendentes & deſcendentes per eam:

13. Et Dominum innixum ſcalæ dicentem ſibi: * Ego ſum Dominus Deus Abraham patris tui, & Deus Iſaac: Terram, in qua dormis, tibi dabo & ſemini tuo. * Inf. 35. 1. & 48. 3.

14. Eritque ſemen tuum quaſi pulvis terræ: * dilataberis ad Occidentem, & Orientem, & Septentrionem, & Meridiem: & † BENEDICENTUR IN TE & in ſemine tuo cunctæ tribus terræ. * Deut. 12. 20. & 19. 8. Sup. 26. 4.

15. Et ero cuſtos tuus quocumque perrexeris, & reducam te in terram hanc: nec dimittam niſi complevero univerſa quæ dixi.

16. Cùm-

cùm excutias & ſolvas jugum ejus, ſub Joram, cùm Idumæa rebellavit Lib. 4. Reg. 8. quòd eo tempore Iſraelitæ jugum Legis excuſſiſſent.

CAPUT XXVIII. 12. (a) Quæ viſio præter altiorem ſenſum, quem Auguſt. in Pſal. 119. explicat, ſingularem Dei erga Jacob providentiam deſignabat: parentum, patriæ, fratris loco offertur illi Deus, Cœlum, Angeli; pro humano adjutorio Dei providentia, quæ à cœlo ad terram uſque porrigitur. Bethel, eſt figura Eccleſiæ, eſt domus veri Dei, in qua habitat, & porta per quam cœlum ingredimur; lapis unctus Chriſtum ſignificat. Aug. q. 83. *Hæc verba ad Prophetiam pertinent: quia ibi futurum erat tabernaculum, quod conſtituit Dominus in hominibus in primo populo ſuo; portam autem cœli ſic intelligere debemus, tanquam inde fiat aditus credentibus ad capeſſendum Regnum cœlorum. Aſcendentes & deſcendentes*, mandata accipientes & exequentes.

16. Cùmque evigilaſſet Jacob de ſomno, ait: Verè Dominus eſt in loco iſto, & ego neſciebam.

17. Pavenſque, Quàm terribilis eſt, inquit, locus iſte! non eſt hìc aliud niſi domus Dei, & porta cœli.

18. Surgens ergo Jacob manè, tulit lapidem quem ſuppoſuerat capiti ſuo, & erexit in titulum (b), * fundens oleum deſuper.

* Inf. 31. 13.

19. Appellavitque nomen urbis Bethel, quæ priùs Luza vocabatur.

20. Vovit etiam votum, dicens (c): *Si fuerit Deus mecum, & cuſtodierit me in via, per quam ego ambulo, & dederit mihi panem ad veſcendum, & veſtimentum ad induendum,*

21. Reverſuſque fuero proſperè ad domum patris mei: erit mihi Dominus in Deum:

22. Et lapis iſte, quem erexi in titulum, vocabitur domus Dei (d): cunctorumque quæ dederis mihi, decimas offeram tibi.

CAPUT XXIX.

Jacob à Laban ſuſceptus, huic ſervit pro Rachele & Lia; hæc quatuor filios peperit, Ruben, Simeon, Levi, & Judam.

1. PRofectus ergo Jacob (a) venit in terram Orientalem.

2. Et vidit puteum in agro, tres quoque greges ovium accubantes juxta eum: nam ex illo adaquabantur pecora, & os ejus grandi lapide claudebatur.

3. Moriſque erat ut cunctis ovibus congregatis devolverent lapidem, & refectis gregibus rurſùm ſuper os putei ponerent.

4. Dixitque ad paſtores: Fratres, unde eſtis? Qui reſponderunt: De Haran.

5. Quos interrogans, Nunquid, ait, noſtis Laban filium Nachor? Dixerunt, Novimus.

6. Sanuſne eſt (b)? inquit. Valet, inquiunt: & ecce Rachel filia ejus venit cum grege ſuo.

7. Dixitque Jacob: Adhuc multum diei ſupereſt, nec eſt tempus ut reducantur ad caulas greges: date antè potum ovibus, & ſic eas ad paſtum reducite.

8. Qui reſponderunt: Non poſſumus, donec omnia pecora congregentur, & amoveamus lapidem de ore putei, ut adaquemus greges.

9. Adhuc loquebantur, & ecce Rachel veniebat cum ovibus patris ſui: nam gregem ipſa paſcebat.

10. Quam cùm vidiſſet Jacob, & ſciret conſobrinam ſuam, oveſque Laban avunculi ſui; amovit lapidem quo puteus claudebatur.

11. Et adaquato grege, oſculatus eſt eam (c): & elevata voce flevit.

12. Et indicavit ei quòd frater eſſet patris ſui, & filius Rebeccæ: at illa feſtinans nuntiavit patri ſuo.

13. Qui cùm audiſſet veniſſe Jacob filium ſororis ſuæ, cucurrit obviàm ei: complexuſque eum, & in oſcula ruens, duxit in domum ſuam. Auditis autem cauſis itineris,

14. Reſpondit: Os meum es, & caro mea. Et poſtquam impleti ſunt dies menſis unius,

15. Dixit ei: Num quia frater meus es, gratis ſervies mihi? dic quid mercedis accipias.

16. Habebat verò duas filias, nomen majoris Lia: minor verò appellabatur Rachel.

17. Sed Lia lippis erat oculis (d): Rachel decora facie, & venuſto aſpectu.

18. Quam diligens Jacob, ait: Serviam tibi (e) pro Rachel filia tua minore, ſeptem annis.

19. Reſpondit Laban: Melius eſt ut tibi eam dem quàm alteri viro, mane apud me.

20. Servivit ergo Jacob pro Rachel ſeptem annis: & videbantur illi pauci dies (f) præ amoris magnitudine.

21. Dixitque ad Laban: Da mihi uxorem meam: quia jam tempus impletum eſt, ut ingrediar ad illam.

22. Qui vocatis multis amicorum turbis ad convivium, fecit nuptias.

23. Et veſpere Liam filiam ſuam introduxit ad eum,

24. Dans

18. (b) Hebræi vertunt *ſtatuam*, Hieron. in cap. 3. Oſee. vertit *altare*: Unde & illud unxit; lapides ſic erecti, aut congeſti, tum erant pro altari. *Fundens deſuper oleum*: mos ille ad Græcos uſque pervenit.

20. (c) Vovet eo in loco ſe Deo ſacrificaturum: *Erit mihi Dominus in Deum*. Ad interiorem cultum jam erat naturali & divina lege obligatus: ſed exteriorem cultum vovet.

22. (d) Locus ubi erat lapis, dictus eſt Bethel, anteà Luza dicebatur, in Tribu Ephraim.

CAPUT XXIX.

1. (a) Solus, ut ex cap. 32. v. 10. colligitur, in Meſopotamiam profectus eſt.

6. (b) Hebr. *Paxne eſt ei?* Nam pacis nomine omnia bona intelligunt Hebræi.

11. (c) Aug. q. 87. *Conſuetudinis quidem fuit, maximè in illa ſimplicitate Antiquorum, ut propinqui propinquos oſcularentur*. Et hoc hodiè fit in multis locis.

17. (d) Hebr. *Teneris*: 70. infirmis, pronis in lacrymas.

18. (e) Pro more tum uſitato uxores emebantur; pauper erat Jacob, loco pretii per ſeptem annos ſervit.

20. (f) Hebr. *Vni dies*, præ amoris magnitudine, pretium vile videbatur cum amore comparatum: cùm tamen amanti mora omnis longa ſit.

24. Dans ancillam filiæ, Zelpham nomine. Ad quam cùm ex more Jacob fuiſſet ingreſſus, facto manè vidit Liam:

25. Et dixit ad ſocerum ſuum: Quid eſt quod facere voluiſti? nonne pro Rachel ſervivi tibi? quare impoſuiſti mihi?

26. Reſpondit Laban: Non eſt in loco noſtro conſuetudinis, ut minores antè tradamus ad nuptias.

27. Imple hebdomadam dierum (g) hujus copulæ: & hanc quoque dabo tibi pro opere quo ſerviturus es mihi ſeptem annis aliis.

28. Acquievit placito: & hebdomada tranſacta, Rachel duxit uxorem:

29. Cui pater ſervam Balam tradiderat. (h)

30. Tandemque potitus optatis nuptiis, amorem ſequentis priori prætulit, ſerviens apud eum ſeptem annis aliis.

31. Videns autem Dominus quòd deſpiceret Liam, aperuit vulvam ejus, ſorore ſterili permanente.

32. Quæ conceptum genuit filium, vocavitque nomen ejus, Ruben, dicens: Vidit Dominus humilitatem meam, nunc amabit me vir meus.

33. Ruſumque concepit & peperit filium, & ait: Quoniam audivit me Dominus haberi contemptui, dedit etiam iſtum mihi: vocavitque nomen ejus, Simeon.

34. Concepitque tertiò, & genuit alium filium: dixitque: Nunc quoque copulabitur mihi maritus meus, eò quòd pepererim ei tres filios: & idcircò appellavit nomen ejus, Levi.

35. Quartò concepit, & peperit filium, & ait: Modò confitebor Domino. Et ob hoc vocavit eum, Judam: ceſſavitque parere.

CAPUT XXX.

Septemplici prole ex Lia & ancillis nata, Rachel peperit Joſeph. Jacob redire in patriam cogitans, à Socero retinetur.

1. Cernens autem Rachel quòd infœcunda eſſet (a), invidit ſorori ſuæ, & ait marito ſuo: Da mihi liberos, alioquin moriar.

2. Cui iratus reſpondit Jacob: Num pro Deo ego ſum, (b) qui privavit te fructu ventris tui?

3. At illa: Habeo, inquit, famulam (c) Balam: ingredere ad illam, ut pariat ſuper genua mea, & habeam ex illa filios.

4. Deditque illi Balam in conjugium; quæ,

5. Ingreſſo ad ſe viro, concepit, & peperit filium.

6. Dixitque Rachel: Judicavit mihi Dominus, & exaudivit vocem meam, dans mihi filium: & idcircò appellavit nomen ejus, Dan.

7. Rursùmque Bala concipiens peperit alterum,

8. Pro quo ait Rachel: Comparavit me Deus (d) cum ſorore mea, & invalui: vocavitque eum, Nephthali.

9. Sentiens Lia quòd parere deſiiſſet, Zelpham ancillam ſuam marito tradidit. (e)

10. Qua poſt conceptum edente filium,

11. Dixit: Feliciter: & idcircò vocavit nomen ejus, Gad.

12. Peperit quoque Zelpha alterum.

13. Dixitque Lia: Hoc pro beatitudine mea: Beatam quippe me dicent mulieres: propterea appellavit eum, Aſer.

14. Egreſſus autem Ruben tempore meſſis triticeæ in agrum, reperit mandragoras (f) quas matri Liæ detulit: Dixitque Ra-

27. (g) Non dicit Scriptura poſt alios 7. annos, ſed poſt hebdomadam dierum, nempe poſt 7. dies Rachelem à Jacobo accipiendam: nam hebdomada refertur ad nuptiarum celebritatem, quam dies ſeptem continuare ſolemne erat, & nunc quoque idem Judæis mos eſt. Cùm ſerviebat alteram annorum hebdomadam, accepiſſe Rachelem, Judæi, inquit Capellus ad Tabulam 5. Chronologiæ ſacræ, conſtanter affirmant. Nam ſi Rachelem poſt 14. annos ſervitutis exactos duxiſſet, quo pacto ex ea natus eſſet Joſeph in fine anni 14. ut probatum fuit in Proleg. idque liquet ex cap. ſequenti v. 25. non expectavit alios ſeptem annos, ſed continuò illi data eſt, ex Hieron. in Traditionibus; *Imple hebdomadam*, dies ſeptem nuptialis lætitiæ dicatos ex more illarum regionum. Jud. 14. 15. *& hanc quoque dabo tibi*, cum novo nuptiali connubio poſt illos ſeptem dies, ſed ſub lege operarum per ſeptennium.

29. (h) Jacob anno ætatis 84. utramque ſororem ducit.

CAPUT XXX. 1. (a) Hæc Polygamia non poteſt adſcribi intemperantiæ Jacob, ut calumniabantur Manichæi: unam enim petiit uxorem, nempè Rachelem: Lia verò ei per fraudem eſt ſuppoſita. Rogatus ab uxoribus ancillas earum accepit, ſed præ oculis habebat promiſſionem Dei de ſemine multiplicando.

2. (b) Hebræi notant Deum quatuor claves naturæ ſibi reſervaſſe; 1. Generationis, quæ clavis eſt vitæ, ut ex hoc loco patet. 2. Clavis eſt alimoniæ, ex Pſal. 144. v. 16. 3. Clavis eſt pluviæ, Deut. 28. 12. 4. Clavis ſepulchrorum, ſeu reſurrectionis, Ezech. 37. 12. ſic Tirinus in hunc locum.

3. (c) Vox Hebræa uti & Græca ingenuam ſignificat miniſtram.

8. (d) Hebr. *Luctationibus Dei*, Phraſi Hebraica, magnis luctationibus. *Cum ſorore mea*; Nunc ſe æqualem ſorori putat.

9. (e) In uxorem.

14. (f) Utrum vox Hebræa mandragoras ſignificet, valdè incertum eſt: quædam ſunt mandragoræ ſpecie pulchræ, & odore ſuaves: alii vocem Hebraicam דודים *dudaim*, lilia eſſe putant. Semen mandragoræ vulvam purgare ait Plinius L. 25. cap. 13.

Rachel: Da mihi partem de mandragoris filii tui.

15. Illa reſpondit: Parumne tibi videtur, quòd præripueris maritum mihi, niſi etiam mandragoras filii mei tuleris? Ait Rachel: Dormiat tecum hac nocte pro mandragoris filii tui.

16. Redeuntique ad veſperam Jacob de agro, egreſſa eſt in occurſum ejus Lia: Et ad me, inquit, intrabis: quia mercede conduxi te pro mandragoris filii mei. Dormivitque cum ea nocte illa.

17. Et exaudivit Deus preces ejus: concepitque & peperit filium quintum,

18. Et ait: Dedit Deus mercedem mihi, quia dedi ancillam meam viro meo: appellavitque nomen ejus, Iſſachar.

19. Rurſum Lia concipiens, peperit ſextum filium,

20. Et ait: Dotavit me Deus dote bona: etiam hac vice mecum erit maritus meus, eò quòd genuerim ei ſex filios: & idcireò appellavit nomen ejus, Zabulon.

21. Poſt quem peperit filiam, nomine Dinam.

22. Recordatus quoque Dominus Rachelis, exaudivit eam, & aperuit vulvam ejus.

23. Quæ concepit & peperit filium, dicens: Abſtulit Deus opprobrium meum.

24. Et vocavit nomen ejus Joſeph (g), dicens: Addat mihi Dominus filium alterum.

25. Nato autem Joſeph, dixit Jacob ſocero ſuo: Dimitte me, ut revertar in patriam, & ad terram meam.

26. Da mihi uxores, & liberos meos, pro quibus ſervivi tibi, ut abeam: tu noſti ſervitutem qua ſervivi tibi.

27. Ait illi Laban: Inveniam gratiam in conſpectu tuo: experimento didici, quia benedixerit mihi Deus propter te:

28. Conſtitue mercedem tuam quam dem tibi.

29. At ille reſpondit: Tu noſti quomodo ſervierim tibi, & quanta in manibus meis fuerit poſſeſſio tua.

30. Modicum habuiſti antequam venirem ad te, & nunc dives effectus es: benedixitque tibi Dominus ad introitum meum (h). Juſtum eſt igitur ut aliquando provideam etiam domui meæ.

31. Dixitque Laban: Quid tibi dabo? At ille ait: Nihil volo; ſed ſi feceris quod poſtulo, iterùm paſcam, & cuſtodiam pecora tua.

32. Gyra omnes greges tuos (i), & ſepara cunctas oves varias & ſparſo vellere: & quodcumque furvum, & maculoſum, variumque fuerit, tam in ovibus quàm in capris, erit merces mea.

33. Reſpondebitque mihi cras juſtitia mea (k), quando placiti tempus advenerit coram te: & omnia quæ non fuerint varia, & maculoſa, & furva, tam in ovibus quàm in capris, furti me arguent.

34. Dixitque Laban: Gratum habeo quod petis.

35. Et ſeparavit in die illa, capras, & oves, & hircos, & arietes, varios atque maculoſos: cunctum autem gregem unicolorem, id eſt, albi & nigri velleris, tradidit in manu filiorum ſuorum.

36. Et poſuit ſpatium itineris trium dierum inter ſe & generum, qui paſcebat reliquos greges ejus.

37. Tollens ergo Jacob virgas populeas virides, & amygdalinas, & ex platanis, ex parte decorticavit eas: detractiſque corticibus, in his quæ ſpoliata fuerant, candor apparuit: illa verò quæ integra fuerant, viridia permanſerunt: atque in hunc modum color effectus eſt varius.

38. Poſuitque eas in canalibus, ubi effundebatur aqua: ut cùm veniſſent greges ad bibendum, ante oculos haberent virgas, & in aſpectu earum conciperent.

39. Factumque eſt ut in ipſo calore coitus oves intuerentur virgas, & parerent maculoſa, & varia, & diverſo colore reſperſa.

40. Diviſitque gregem Jacob, & poſuit virgas in canalibus ante oculos arietum: erant autem alba & nigra quæque, Laban (l): cetera verò, Jacob, ſeparatis inter ſe gregibus.

41. Igi-

24. (g) Expleto ſervitutis tempore naſcitur Joſeph veri Salvatoris typus. Quo quidem uno Rachel Liæ fœcunditatem ſuperavit.

30. (h) Hebr. *Ad pedem meum*; Simul atque introivi domum tuam.

32. (i) Congrega omnes oves & capras tuas, ut ſeparemus unicolores à variegatis & ſubnigris. Jacob penès ſe gregem tantùm album retinuit. Hebr. *Gyrabo omnes greges tuos hodiè*; luſtrabo; *erit merces mea*, ut coloni, ſic paſtores ſunt interdum partiarii; hoc eſt, partem gregis ex pacto ſibi vindicant.

33. (k) Futura dies oſtendet quàm tibi fideliter ſervierim. *Quando placiti tempus advenerit coram te*: Quando in fine anni juxta pacta conventa fœtus erunt dividendi, ac tibi cedent omnes unicolores, mihi ſubnigris vel ſparſi, ſeu diverſi coloris: utrum hæc miraculo, an vi naturali evenerint, alii aliter opinantur.

40. (l) Vox *alba* non eſt in Hebræo, & videtur ſententiam confundere. Hebr. ſic habet: *Diviſitque greges Jacob, & dedit facies ovium ad alligare*, nempè ut includerentur in aliquem locum, ubi delectus fieret. Juxta conventa, nigræ datæ ſunt Labano; aliæ quæ naſcebantur, ſemper erant penès Jacob, quas ſeparabat à grege Labani. Ergo id erat pactum, ait Mariana, ut varium in grege & nigrum Labani filiis traderetur paſcendum; album tantùm maneret penès Jacob ut paſceret: ex albo naſcebantur alba, nigra, varia: nigra & alba Labani erant, varia Jacobi. *Et ſic*, inquit Jacob, *erat*, ſeu eo tempore quo naſcetur fœtus bis in anno; *habet placitum*, & de re tota judicium.

41. Igitur quando primo tempore aſcendebantur oves (m), ponebat Jacob virgas in canalibus aquarum ante oculos arietum & ovium, ut in earum contemplatione conciperent:

42. Quando verò ſerotina admiſſura erat, & conceptus extremus, non ponebat eas. Factaque ſunt ea quæ erant ſerotina, Laban: & quæ primi temporis, Jacob.

43. Ditatuſque eſt homo ultra modum, & habuit greges multos, ancillas & ſervos, camelos & aſinos.

CAPUT XXXI.

Jacob jubente Deo in patriam revertitur inſcio ſocero, qui eum aſſecutus cum eo expoſtulat; tum inito inter eos fœdere ad propria quiſque diſcedit.

1. POſtquam autem audivit verba filiorum Laban dicentium: Tulit Jacob omnia quæ fuerunt patris noſtri, & de illius facultate ditatus, factus eſt inclytus:

2. Animadvertit quoque faciem Laban, quòd non eſſet erga ſe ſicut heri & nudiuſtertius,

3. Maximè dicente ſibi Domino, Revertere in terram patrum tuorum, & ad generationem tuam, eroque tecum.

4. Miſit, & vocavit Rachel & Liam in agrum, ubi paſcebat greges:

5. Dixitque eis: Video faciem patris veſtri quòd non ſit erga me ſicut heri & nudiuſtertius: Deus autem patris mei fuit mecum.

6. Et ipſæ noſtis quòd totis viribus meis ſervierim patri veſtro.

7. Sed & pater veſter circumvenit me (a), & mutavit mercedem meam decem vicibus: & tamen non dimiſit eum Deus ut noceret mihi.

8. Si quando dixit: Variæ erunt mercedes tuæ: pariebant omnes oves varios fœtus: quando verò è contrario ait: Alba quæque accipies pro mercede (b): omnes greges alba pepererunt.

9. Tulitque Deus ſubſtantiam patris veſtri, & dedit mihi.

10. Poſtquam enim conceptus ovium tempus advenerat, levavi oculos meos, & vidi in ſomnis aſcendentes mares ſuper feminas, varios & maculoſos, & diverſorum colorum.

11. Dixitque Angelus Dei ad me in ſomnis: Jacob? Et ego reſpondi: Adſum.

12. Qui ait: Leva oculos tuos, & vide univerſos maſculos aſcendentes ſuper feminas, varios, maculoſos, atque reſperſos. Vidi enim omnia quæ fecit tibi Laban.

13. Ego ſum Deus Bethel, * ubi unxiſti lapidem, & votum voviſti mihi. Nunc ergo ſurge, & egredere de terra hac, revertens in terram nativitatis tuæ. * Sup. 28. 18.

14. Reſponderuntque Rachel & Lia: Numquid habemus reſidui quidquam (c) in facultatibus & hæreditate domus patris noſtri?

15. Nonne quaſi alienas reputavit nos, & vendidit (d), comeditque pretium noſtrum?

16. Sed Deus tulit opes patris noſtri, & eas tradidit nobis, ac filiis noſtris: unde omnia quæ præcepit tibi Deus, fac.

17. Surrexit itaque Jacob, & impoſitis liberis ac conjugibus ſuis ſuper camelos, abiit.

18. Tulitque omnem ſubſtantiam ſuam, & greges, & quidquid in Meſopotamia acquiſierat, pergens ad Iſaac patrem ſuum in terra Chanaan.

19. Eo tempore ierat Laban ad tondendas oves, & Rachel furata eſt idola patris ſui.

20. Noluitque Jacob confiteri ſocero ſuo quòd fugeret.

21. Cùmque abiiſſet tam ipſe quàm omnia quæ juris ſui erant, & amne tranſmiſſo pergeret contra montem Galaad,

22. Nuntiatum eſt Laban die tertio quòd fugeret Jacob.

23. Qui, aſſumptis fratribus ſuis, perſecutus eſt eum diebus ſeptem: & comprehendit eum in monte Galaad.

24. Viditque in ſomnis dicentem ſibi Deum: Cave ne quidquam aſperè loquaris contra Jacob.

25. Jamque Jacob extenderat in monte tabernaculum: cùmque ille conſecutus

fuiſſet

41. (m) Ovium quædam verno, aliæ autumnali tempore concipiebant, arietibus ad eas admiſſis: ſerotinam admiſſuram vocat autumnalem, quæ deterior erat. Tum verò populeas virgas non ponebat Jacob, ac fœtus erant Labani; qui verni temporis, Jacob. Quod utique fecit monitu Angeli, ut debitam ſibi multis nominibus mercedem vindicaret, arte licita, ubi ad conſequendum id quod jure ſibi debetur, non fraus eſt, ſed prudentia, ait Eſtius: cùm uxoribus jure naturæ dos juſta à patre deberetur, nec dabatur tamen. Deinde ſecundo ſeptennio, non ex animo pactus eſt, ſed coactus.

CAPUT XXXI. 7. (a) Pacta me invito mutavit *decem vicibus*; certus fortè numerus pro indefinito, aut per denos ovium partus, modò quæ unius, modò quæ varii eſſent coloris, ſibi dari volebat Laban; oves autem Meſopotamiæ bis parere in anno teſtatur Hieron. ut in Italia bis gravidæ pecudes.

8. (b) Plerique voce Hebræa *ſuccincta* intelligunt, quorum nempe macula corpus cingebat: cùm grex relictus Jacobo à ſocero albus eſſet, quomodo hic alba dediſſet genero?

14. (c) Nihil eſt quod expectemus è bonis paternis.

15. (d) Elocavit non noſtrum, ſed ſuum reſpiciens commodum, *comedit pretium noſtrum*, dotem nullam nobis dedit.

fuiſſet eum cum fratribus ſuis, in eodem monte Galaad fixit tentorium.

26. Et dixit ad Jacob: Quare ita egiſti, ut clam me abigeres filias meas quaſi captivas gladio?

27. Cur ignorante me fugere voluiſti, nec indicare mihi, ut proſequerer te cum gaudio, & canticis, & tympanis, & citharis?

28. Non es paſſus ut oſcularer filios meos & filias: ſtultè operatus es: & nunc quidem

29. Valet manus mea reddere tibi ma-
lum: ſed Deus patris veſtri heri dixit mi-
* Inf. 48. 16. hi: * Cave ne loquaris contra Jacob quid-
quam durius.

30. Eſto, ad tuos ire cupiebas, & deſiderio erat tibi domus patris tui: cur furatus es deos meos (e)?

31. Reſpondit Jacob: Quòd inſcio te profectus ſum, timui ne violenter auferres filias tuas.

32. Quòd autem furti me arguis: apud quemcumque inveneris deos tuos, necetur coram fratribus noſtris: ſcrutare, quidquid tuorum apud me inveneris, & aufer: hæc dicens, ignorabat quòd Rachel furata eſſet idola.

33. Ingreſſus itaque Laban tabernaculum Jacob & Liæ, & utriuſque famulæ, non invenit. Cùmque intraſſet tentorium Rachelis,

34. Illa feſtinans abſcondit idola ſubter ſtramenta cameli, & ſedit deſuper: ſcrutantique omne tentorium, & nihil invenienti,

35. Ait: Ne iraſcatur dominus meus, quòd coram te aſſurgere nequeo: quia juxta conſuetudinem feminarum nunc accidit mihi: ſic deluſa ſolicitudo quærentis eſt.

36. Tumenſque Jacob, cum jurgio ait: Quam ob culpam meam, & ob quod peccatum meum ſic exarſiſti poſt me (f),

37. Et ſcrutatus es omnem ſupellectilem meam? Quid inveniſti de cuncta ſubſtantia domus tuæ? pone hìc coram fratribus meis & fratribus tuis, & judicent inter me & te.

38. Idcircò viginti annis fui tecum? oves tuæ & capræ ſteriles non fuerunt; arietes gregis tui non comedi:

39. Nec captum à beſtia oſtendi tibi; ego damnum omne reddebam: quidquid furto peribat, à me exigebas:

40. Die noctuque æſtu urebar, & gelu: fugiebatque ſomnus ab oculis meis.

41. Sicque per viginti annos in domo tua ſervivi tibi, quatuordecim pro filiabus, & ſex pro gregibus tuis: immutaſti quoque mercedem meam decem vicibus.

42. Niſi Deus patris mei Abraham, & timor Iſaac (g) affuiſſet mihi, forſitan modò nudum me dimiſiſſes: afflictionem meam & laborem manuum mearum reſpexit Deus, & arguit te heri.

43. Reſpondit ei Laban: Filiæ meæ & filii, & greges tui, & omnia quæ cernis, mea ſunt: quid poſſum facere filiis & nepotibus meis?

44. Veni ergo, & ineamus fœdus: ut ſit in teſtimonium inter me & te.

45. Tulit itaque Jacob lapidem, & erexit illum in titulum:

46. Dixitque fratribus ſuis: Afferte lapides. Qui congregantes fecerunt tumulum, comederuntque ſuper eum:

47. Quem vocavit Laban Tumulum teſtis: & Jacob, Acervum teſtimonii; uterque juxta proprietatem linguæ ſuæ (h).

48. Dixitque Laban: Tumulus iſte erit teſtis inter me, & te hodie, & idcircò appellatum eſt nomen ejus Galaad, id eſt, Tumulus teſtis.

49. Intueatur & judicet Dominus (i) inter nos quando receſſerimus à nobis,

50. Si afflixeris filias meas, & ſi introduxeris alias uxores ſuper eas: nullus ſermonis noſtri teſtis eſt (k) abſque Deo, qui præſens reſpicit.

51. Dixitque rursùs ad Jacob: En tumulus hic, & lapis quem erexi inter me & te,

52. Teſtis erit: tumulus, inquam, iſte & lapis ſint in teſtimonium, ſi aut ego tranſiero illum pergens ad te, aut tu prætericris, malum mihi cogitans.

53. Deus Abraham, & Deus Nachor, judicet inter nos, Deus patris eorum. Juravit ergo Jacob per timorem patris ſui Iſaac:

54. Immolatiſque victimis in monte, vocavit fratres ſuos ut ederent panem. Qui cùm comediſſent, manſerunt ibi.

55. La-

30. (e) Rachel occultè abſtulit deos argenteos, quorum valor debebatur filiabus pro dote, non ut eos coleret.

36. (f) Pagninus, *Perſecutus es me*. Vox enim Hebræa perſequi ſignificat. Sic Pſal. 7. uſurpatur, *Sagittas ſuas ardentibus effecit*; Sagittas paravit Deus perſequentibus me.

42. (g) Deus quem timet & colit pater meus.

47. (h) Id nonnullis videtur additum ab Interprete, ut innueret alterum Syriacè, alterum Hebraicè locum eum appellaſſe *tumulum teſtis*.

49. (i) Hebr. *ſpecula*, ſupple, vocatus eſt titulus, quoniam adjecit Laban, *Intueatur & judicet Dominus*.

50. (k) Hebr. *Non eſt quiſquam nobiſcum*, eſt Deus teſtis inter me & te: ut omnes abſint, Deus certè teſtis eſt. Aug. q. 99. in Geneſ. *Nullus extraneorum Dei teſtimonio jungendus*.

55. Laban verò de nocte conſurgens, oſculatus eſt filios & filias ſuas, & benedixit illis: reverſuſque eſt in locum ſuum.

CAPUT XXXII.

Jacob viſis Angelis nuntios & munera mittit ad fratrem, luctatur cum Angelo à quo benedictionem accipit, & nominis mutationem.

* Inf. 48. 16. 1. Jacob * quoque abiit itinere quo cœperat: fueruntque ei obviàm Angeli Dei.

2. Quos cùm vidiſſet, ait: Caſtra Dei ſunt (a) hæc: & appellavit nomen loci illius Mahanaim, id eſt, Caſtra.

3. Miſit autem & nuntios ante ſe ad Eſau fratrem ſuum in terram Seir, in regionem Edom:

4. Præcepitque eis, dicens: Sic loquimini domino meo Eſau: Hæc dicit frater tuus Jacob: Apud Laban peregrinatus ſum, & fui uſque in præſentem diem.

5. Habeo boves, & aſinos, & oves, & ſervos, & ancillas: mittoque nunc legationem ad dominum meum, ut inveniam gratiam in conſpectu tuo.

6. Reverſique ſunt nuntii ad Jacob, dicentes: Venimus ad Eſau fratrem tuum, & ecce properat tibi in occurſum cum quadringentis viris.

7. Timuit Jacob valdè: & perterritus diviſit populum qui ſecum erat, greges quoque & oves & boves & camelos, in duas turmas,

8. Dicens: Si venerit Eſau ad unam turmam, & percuſſerit eam, alia turma, quæ reliqua eſt, ſalvabitur.

9. Dixitque Jacob: Deus patris mei (b) Abraham, & Deus patris mei Iſaac: Domine qui dixiſti mihi: Revertere in terram tuam, & in locum navitatis tuæ, & benefaciam tibi.

10. Minor ſum cunctis miſerationibus tuis, & veritate tua quam explevisti ſervo tuo. In baculo meo tranſivi Jordanem iſtum: & nunc cum duabus turmis regredior.

11. Erue me de manu fratris mei Eſau, quia valdè eum timeo: ne fortè veniens percutiat mattem cum filiis.

12. Tu locutus es quòd benefaceres mihi, & dilatares ſemen meum ſicut arenam maris, quæ præ multitudine numerari non poteſt.

13. Cùmque dormiſſet ibi nocte illa, ſeparavit de his quæ habebat, munera Eſau fratri ſuo,

14. Capras ducentas, hircos viginti, oves ducentas, & arietes viginti,

15. Camelos fœtas (c) cum pullis ſuis triginta, vaccas quadraginta, & tauros viginti, aſinas viginti, & pullos earum decem.

16. Et miſit per manus ſervorum ſuorum ſingulos ſeorſum greges, dixitque pueris ſuis: Antecedite me: & ſit ſpatium inter gregem & gregem.

17. Et præcepit priori, dicens: Si obvium habueris fratrem meum Eſau: & interrogaverit te, Cujus es? aut, Quò vadis? aut, Cujus ſunt iſta quæ ſequeris?

18. Reſpondebis, Servi (d) tui Jacob, munera miſit domino meo Eſau: ipſe quoque poſt nos venit.

19. Similiter dedit mandata ſecundo, & tertio, & cunctis qui ſequebantur greges, dicens: Iiſdem verbis loquimini ad Eſau, cùm inveneritis eum.

20. Et addetis: Ipſe quoque ſervus tuus Jacob iter noſtrum inſequitur: dixit enim: Placabo illum muneribus quæ præcedunt, & poſteà videbo illum, forſitan propitiabitur mihi.

21. Præceſſerunt itaque munera ante eum, ipſe verò manſit nocte illa in caſtris.

22. Cùmque maturè ſurrexiſſet, tulit duas uxores ſuas, & totidem famulas, cum undecim filiis,& tranſivit vadum Jaboc.

23. Traductiſque omnibus quæ ad ſe pertinebant,

24. Manſit ſolus: & ecce vir luctabatur cum eo uſque manè.

25. Qui cùm videret quòd eum ſuperare non poſſet, tetigit nervum femoris ejus, & ſtatim emarcuit.

26. Dixitque ad eum: Dimitte me, jam enim aſcendit aurora. Reſpondit: Non dimittam te, niſi benedixeris mihi.

27. Ait ergo: Quod nomen eſt tibi? Reſpondit: Jacob.

28. At ille, Nequaquam (e), inquit, Jacob appellabitur nomen tuum, ſed Iſrael:

CAPUT XXXII.

2. (a) Angelorum multitudo, ſeu militia cœli.

9. (b) In his verbis & humana infirmitas, & fides pietatis apparet. Formam orationis tradit, promiſſa Dei commemorat, accepta beneficia, indignitatem ſuam, periculum imminens, timorem juſtum, quo ſuis magis, quàm ſibi timet.

15. (c) Lactantes.

18. (d) Jacob exemplo ſuo docet quanto ſtudio offenſi e[illegible] ſine cauſa fratrum animi placandi ſint. Vir ſapiens juſto timore ſic corripitur, ut fides ejus non periclitetur, nec turbetur ratio; ſuorum ſaluti ſic proſpicit, ut Deum non tentet.

28. (e) Non ſolùm Jacob, ſed etiam Iſrael, ac potiſſimum in poſteris vocaberis. *Prævalebis*. Jacob de viribus ſuis certus humilitatem ſuam non deſerit, ac de placando fratris animo, imo & de ſanando ſic cogitat, ut de illo ſit magis quàm de ſe ipſo ſolicitus, humilitate & liberalitate fratrem ſuperaturus.

rael: quoniam ſi contra Deum fortis fuiſti, quantò magis contra homines prævalebis?

29. Interrogavit eum Jacob: Dic mihi, quo appellaris nomine? Reſpondit: Cur quæris nomen meum? Et benedixit ei in eodem loco.

30. Vocavitque Jacob nomen loci illius Phanuel, dicens: Vidi Deum facie ad faciem, & ſalva facta eſt anima mea (f).

31. Ortuſque eſt ei ſtatim ſol, poſtquam tranſgreſſus eſt Phanuel: ipſe verò claudicabat pede.

32. Quam ob cauſam non comedunt nervum filii Iſrael, qui emarcuit in femore Jacob, uſque in præſentem diem: eò quòd tetigerit nervum femoris ejus, & obſtupuerit.

CAPUT XXXIII.

Benignè exceptus ab Eſau domum revertitur Jacob, tùm in Socoth fixit tentoria, tùm in Salem.

1. ELevans autem Jacob oculos ſuos, vidit venientem Eſau, & cum eo quadringentos viros, diviſitque filios Liæ & Rachel, ambarumque famularum:

2. Et poſuit utramque ancillam, & liberos earum, in principio: Liam verò, & filios ejus, in ſecundo loco: Rachel autem & Joſeph noviſſimos.

3. Et ipſe progrediens adoravit pronus (a) in terram ſepties, donec appropinquaret frater ejus.

4. Currens itaque Eſau obviam fratri ſuo, amplexatus (b) eſt eum: ſtringenſque collum ejus & oſculans flevit.

5. Levatiſque oculis, vidit mulieres & parvulos earum, & ait: Quid ſibi volunt iſti? & ſi ad te pertinent? Reſpondit: Parvuli ſunt, quos donavit mihi Deus ſervo tuo.

6. Et appropinquantes ancillæ & filii earum, incurvati ſunt.

7. Acceſſit quoque Lia cum pueris ſuis: & cùm ſimiliter adoraſſent, extremi Joſeph & Rachel adoraverunt.

8. Dixitque Eſau: Quænam ſunt iſtæ turmæ quas obviàm habui? Reſpondit: Ut invenirem gratiam coram domino meo.

9. At ille ait: Habeo plurima, frater mi, ſint tua tibi.

10. Dixitque Jacob: Noli ita, obſecro: ſed ſi inveni gratiam in oculis tuis, accipe munuſculum de manibus meis: ſic enim vidi faciem tuam quaſi viderim vultum Dei (c): eſto mihi propitius:

11. Et ſuſcipe benedictionem quam attuli tibi, & quam donavit mihi Deus tribuens omnia. Vix fratre compellente ſuſcipiens,

12. Ait: Gradiamur ſimul, eroque ſocius itineris tui.

13. Dixitque Jacob: Noſti domine mi, quòd parvulos habeam teneros, & oves & boves fœtas, mecum: quas ſi plus in ambulando fecero laborare, morientur una die cuncti greges.

14. Præcedat dominus meus ante ſervum ſuum: & ego ſequar paulatim veſtigia ejus, ſicut videro parvulos meos poſſe, donec veniam (d) ad dominum meum in Seir.

15. Reſpondit Eſau: Oro te (e), ut de populo qui mecum eſt, ſaltem ſocii remaneant viæ tuæ. Non eſt, inquit, neceſſe:

30. (f) Erat vetus opinio, qui vidiſſent Angelos, eos morituros. Nonniſi ad tempus Jacob claudicaſſe probabilius videtur. Tetigit nervum femoris; vel ut putat Vatablus, muſculum, qui propior eſt acetabulo, ut certior eſſet de lucta & victoria luctæ: nec tamen hanc veram fuiſſe luctam putat Hieron. ſed talem fuiſſe, qualem deſcribit Apoſt. Epheſ. 6. *Non nobis eſt colluctatio*: attamen luctam illam veram fuiſſe hinc liquet, quod claudicaverit ad tempus Jacob; & hujus rei monumentum fuit, quòd Judæi ex ea parte quæ prope coxendicem poſita eſt, non manducaverint. Noverat Moſes quantum homo inferior ſit Deo, neque id ex præjudicata opinione, ſed ex revelatione divina ſcripſit. Quo quidem myſterio intelligimus luctandum quodammodo nobis eſſe cum Deo, precibus noſtris exorandum, ut benedictionem nobis impertiat: atque hinc diſcimus in Scripturis non litteralem tantummodò, ſed ſpiritalem quoque ſenſum quæri oportere, ac litteram ſæpè occidere, niſi cum ſpiritu conjungatur.

3. (a) Civilem fratri exhibuit reverentiam.

4. (b) Hebr. *Et oſculatus eſt eum.*

10. (c) Hebr. *Elohim*, quæ vox ſæpè Angelos ſignificat: non rarò hominibus tribuuntur proprietates quæ Deo competunt per eſſentiam, ut juſtitia & bonitas; imò interdum cum proprietatibus nomina: ſic dicimus, homo homini Deus, ob benignitatem: ſic Judices dii vocantur.

14. (d) Non mendaciter promiſit Jacob, veraci animo promiſit: ſed aliud poſteà cogitando elegit.

15. (e) Nihil eorum quæ innoxiè fieri poſſunt, omiſit Jacob, ſed iter ſuum fratris copiis muniri non ſinit; munera largitur, non accipit.

ceſſe: hoc uno tantùm indigeo, ut inveniam gratiam in conſpectu tuo, domine mi.

16. Reverſus eſt itaque illo die Eſau itinere quo venerat, in Seir.

17. Et Jacob venit in Socoth: ubi ædificata domo & fixis tentoriis, appellavit nomen loci illius Socoth, id eſt, tabernacula.

18. Tranſivitque in Salem urbem Sichimorum (f), quæ eſt in terra Chanaan, poſtquam reverſus eſt de Meſopotamia Syriæ: & habitavit juxta oppidum.

19. Emitque partem agri in qua fixerat tabernacula, à filiis Hemor patris Sichem, centum agnis (g).

20. Et erecto ibi altari, invocavit ſuper illud fortiſſimum Deum Iſrael.

CAPUT XXXIV.

Raptus Dinæ à Sichem, quam injuriam fratres Dinæ ulciſcuntur.

1. Egreſſa eſt autem Dina filia Liæ, ut videret mulieres regionis illius.

2. Quam cùm vidiſſet Sichem filius Hemor Hevæi, Princeps terræ illius, adamavit eam: & rapuit, & dormivit cum illa, vi opprimens virginem.

3. Et conglutinata eſt anima ejus cum ea, triſtemque delinivit blanditiis.

4. Et pergens ad Hemor patrem ſuum: Accipe, inquit, mihi puellam hanc conjugem.

5. Quod cùm audiſſet Jacob, abſentibus filiis, & in paſtu pecorum occupatis, ſiluit donec redirent.

6. Egreſſo autem Hemor patre Sichem, ut loqueretur ad Jacob,

7. Ecce filii ejus veniebant de agro: auditoque quod acciderat, irati ſunt valdè, eò quòd fœdam rem operatus eſſet in Iſrael; &, violata filia Jacob, rem illicitam perpetraſſet.

8. Locutus eſt itaque Hemor ad eos: Sichem filii mei adhæſit anima filiæ veſtræ: date eam illi uxorem:

9. Et jungamus viciſſim connubia: filias veſtras tradite nobis, & filias noſtras accipite.

10. Et habitate nobiſcum: terra in poteſtate veſtra eſt, exercete, negotiamini, & poſſidete eam.

11. Sed & Sichem ad patrem & ad fratres ejus ait: Inveniam gratiam coram vobis: & quæcumque ſtatueritis, dabo:

12. Augete dotem, & munera poſtulate, & libenter tribuam quod petieritis: tantùm date mihi puellam hanc uxorem.

13. Reſponderunt filii Jacob Sichem & patri ejus in dolo, ſævientes ob ſtuprum ſororis:

14. Non poſſumus facere quod petitis, nec dare ſororem noſtram homini incircumciſo: quod illicitum & nefarium eſt apud nos.

15. Sed in hoc valebimus fœderari, ſi volueritis eſſe ſimiles noſtri, & circumcidatur in vobis omne maſculini ſexus.

16. Tunc dabimus & accipiemus mutuò filias veſtras ac noſtras: & habitabimus vobiſcum, erimuſque unus populus.

17. Si autem circumcidi nolueritis, tollemus filiam noſtram, & recedemus.

18. Placuit oblatio eorum Hemor, & Sichem filio ejus.

19. Nec diſtulit adoleſcens quin ſtatim quod petebatur, expleret: amabat enim puellam valdè, & ipſe erat inclytus in omni domo patris ſui.

20. Ingreſſique portam urbis, locuti ſunt ad populum:

21. Viri iſti pacifici ſunt, & volunt habitare nobiſcum: negotientur in terra, & exerceant eam, quæ ſpatioſa & lata cultoribus indiget: filias eorum accipiemus uxores, & noſtras illis dabimus.

22. Unum eſt, quo differtur tantum bonum: Si circumcidamus maſculos noſtros, ritum gentis imitantes.

23. Et ſubſtantia eorum, & pecora, & cuncta quæ poſſident, noſtra erunt: tantùm in hoc acquieſcamus, & habitantes ſimul, unum efficiemus populum.

24. Aſſenſique ſunt omnes, circumciſis cunctis maribus.

25. Et ecce, die tertio, quando graviſſimus vulnerum dolor eſt: arreptis, duo filii Jacob, Simeon & Levi fratres Dinæ, gladiis (a), ingreſſi ſunt urbem confidenter: * interfectiſque omnibus maſculis, *Inf. 49. 6.

26. Hemor & Sichem pariter necaverunt, tollentes Dinam de domo Sichem ſororem ſuam.

27. Quibus egreſſis, irruerunt ſuper occiſos ceteri filii Jacob: & depopulati ſunt urbem in ultionem ſtupri.

28. Oves

18. (f) Vox illa poteſt eſſe nomen adjectivum, quod ſignificat ſanum & incolumem: unde Pagninus vertit, venit incolumis.

19. (g) Vox Hebræa agnum ſignificat, & monetam cui forte impreſſa erat agni figura: unde & à Latinis *pecunia* dicta eſt, quòd ea uterentur vice pecudum, cum quibus alias merces antea ſolebant permutare: ita Mariana. Et quidem Sanctus Stephanus Act. 7. verſ. 16. emptum agrum ait pretio argenti, non agnis. Sed tamen non eſt facilè diſcedendum à proprietate vocis: tum verò erat uſitata rerum commutatio.

25. (a) Non illi ſoli, ſed multi cum iis juncti hoc facinus perpetrarunt.

28. Oves eorum, & armenta, & aſinos, cunctaque vaſtantes quæ in domibus & in agris erant:

29. Parvulos quoque eorum & uxores duxerunt captivas.

30. Quibus patratis audacter, Jacob dixit ad Simeon & Levi: Turbaſtis (b) me, & odioſum feciſtis me Chananæis & Pherezæis habitatoribus terræ hujus: nos pauci ſumus: illi congregati percutient me, & delebor ego, & domus mea.

31. Reſponderunt: Numquid ut ſcorto abuti debuere ſorore noſtra?

CAPUT XXXV.

Juſſu Dei Jacob aſcendit in Bethel, ibi erecto altari Deo ſacrificium offert, nova apparitione & promiſſione roboratus: Rachel peperit Benjamin, & mortua eſt, & ſepulta eſt propè Bethlehem.

1. INtereà locutus eſt Deus ad Jacob: Surge, & aſcende Bethel, & habita ibi, facque altare Deo, qui * apparuit tibi, quando fugiebas Eſau fratrem tuum. * Sup. 28. 13.

2. Jacob verò convocata omni domo ſua, ait: Abjicite deos alienos qui in medio veſtri ſunt, & mundamini, ac mutate (a) veſtimenta veſtra.

3. Surgite (b), & aſcendamus in Bethel, ut faciamus ibi altare Deo, qui exaudivit me in die tribulationis meæ, & ſocius fuit itineris mei.

4. Dederunt ergo ei omnes deos alienos quos habebant, & inaures (c) quæ erant in auribus eorum: at ille infodit ea ſubter terebinthum, quæ eſt poſt urbem Sichem.

5. Cùmque profecti eſſent, terror Dei invaſit omnes per circuitum civitates, & non ſunt auſi perſequi recedentes.

6. Venit igitur Jacob Luzam, quæ eſt in terra Chanaan, cognomento Bethel: ipſe & omnis populus cum eo.

7. Ædificavitque ibi altare, & appellavit nomen loci illius, Domus Dei: ibi enim * apparuit ei Deus cùm fugeret fratrem ſuum. * Sup. 28. 13.

8. Eodem tempore mortua eſt Debora nutrix Rebeccæ, & ſepulta eſt ad radices Bethel ſubter quercum (d): vocatumque eſt nomen loci illius, Quercus fletus.

9. Apparuit autem iterùm Deus Jacob, poſtquam reverſus eſt de Meſopotamia Syriæ, benedixitque ei,

10. Dicens: * Non vocaberis ultrà Jacob, ſed Iſrael erit nomen tuum. Et appellavit eum Iſrael, * Sup. 32. 28.

11. Dixitque ei: Ego Deus omnipotens, creſce, & multiplicare: gentes & populi nationum ex te erunt, reges de lumbis tuis egredientur.

12. Terramque quam dedi Abraham & Iſaac, dabo tibi & ſemini tuo poſt te.

13. Et receſſit ab eo.

14. Ille verò erexit titulum lapideum in loco quo locutus fuerat ei Deus: libans ſuper eum libamina, & effundens oleum:

15. Vocanſque nomen loci illius, Bethel.

16. Egreſſus autem inde, venit verno (e) tempore ad terram quæ ducit Ephratam: in qua cùm parturiret Rachel:

17. Ob difficultatem partus periclitari cœpit. Dixitque ei obſtetrix: Noli timere, quia & hunc habebis filium.

18. Egrediente autem anima præ dolore, & imminente jam morte, vocavit nomen filii ſui Benoni, id eſt, filius doloris mei: pater verò appellavit eum Benjamin (f) id eſt, filius dextræ.

19. Mortua eſt ergo Rachel, & ſepulta eſt in via quæ ducit Ephratam, hæc eſt Bethlehem.

20. Erexitque Jacob titulum ſuper ſepulchrum ejus: * Hic eſt titulus monumenti Rachel, uſque in præſentem diem. * Inf. 48. 7.

21. Egreſſus inde, fixit tabernaculum trans Turrem (g) gregis.

22. Cùm-

30. (b) Jacob liberos ſuos increpat, & quàm alienus fuerit ab eo facinore declarat, tametſi de invidia tantùm & infamia, quam ſibi & toti familiæ excitarant, filiis adhuc carnalibus ſolicitudinem ſuam & anxietatem aperit. Sed quàm altè hoc flagitium hæreret animo, morti proximus oſtendit. Quod autem hoc facinus à Judith laudatum videtur, hinc intelligimus quædam laudari aliqua in ſe poſſe, quæ non vacat reprehenſione. *Percutient me*: Verba ſunt non diffidentis, ſed objurgantis filios ſuos, qui quantum in ipſis erant, fruſtrabant divinas promiſſiones.

CAPUT XXXV. 2. (a) Quos ſuſtulerat Rachel patri Laban, non ut eos coleret, ſed ob pretium: aut potiùs in direptione Sichemitarum Idola erant argentea, vel aurea, quæ ſervi cum alia præda ſuſtulerant, ac ſubinde veretur Jacob, ne idololatriæ ſint occaſio. *Ac mutate veſtimenta*: munda veſtimenta ſumite.

3. (b) Cùm voti perſolvendi & ſacrificii tempus pro acceptis beneficiis advenit, nihil in familia ſua profani patitur Jacob, ac domeſtici jam ante benè educati ſtatim obſequuntur.

4. (c) Quæ eorum auribus appenſæ erant: unde Aug. Idolorum philacteria fuiſſe exiſtimat. Inaures dicatæ erant ficititio alicui numini. Qui mos olim Syrorum per Phœnices in Africam venit: de quo Auguſt. Epiſt. 73.

8. (d) Hieron. vocem Hebræam ſuperiùs convallem, hoc in loco quercum cum 70. vertit.

16. (e) Alii ex Hebræo, *& erat adhuc quaſi milliare*. Arias Montanus terræ tractum, alii aliter vertunt, cùm nulla appareat cauſa verni temporis deſignandi. Rachel vocavit filium ſuum Benoni. Expoſitiones illæ non ſunt in Hebræo; ſed Hieronymus fortè adjecit, quòd quidam malè interpretarentur has voces: nam Benjamin filium dierum, ut Iſrael videntem Deum perperàm expoſuerant.

18. (f) Filius dexteræ, Syriaco ſermone filius dierum, ſeu ſenectutis.

21. (g) Turris Eder mille paſſibus à Bethlehem diſtat, atque eum eſſe locum, in quo Angeli Paſtoribus Chriſto nato apparuerunt, veriſimile eſt, ex Hieronymo & aliis.

* Inf.49.4. 22. * Cùmque habitaret in illa regione, abiit Ruben, & dormivit cum Bala (h) concubina patris ſui: quod illum minimè latuit. Erant autem filii Jacob duodecim.

23. Filii Liæ; primogenitus Ruben, & Simeon, & Levi, & Judas, & Iſſachar, & Zabulon.

24. Filii Rachel: Joſeph, & Benjamin.

25. Filii Balæ ancillæ Rachelis: Dan & Nephthali.

26. Filii Zelphæ ancillæ Liæ: Gad & Aſer: hi ſunt filii Jacob, qui nati (i) ſunt in Meſopotamia Syriæ.

27. Venit etiam ad Iſaac patrem ſuum in Mambre, civitatem Arbee, hæc eſt Hebron: in qua peregrinatus eſt Abraham & Iſaac.

28. Et completi ſunt dies Iſaac centum octoginta annorum.

29. Conſumptuſque ætate mortuus eſt: & appoſitus eſt populo ſuo ſenex & plenus dierum: & ſepelierunt eum Eſau & Jacob filii ſui.

CAPUT XXXVI.

Genealogia filiorum Eſau, & eorum habitatio.

1. HÆ ſunt autem generationes Eſau; ipſe eſt Edom.

2. Eſau accepit uxores de filiabus Chanaan: Ada filiam Elon Hethæi, & Oolibamà filiam Anæ filiæ Sebeon Hevæi:

3. Baſemath quoque filiam Iſmael ſororem Nabajoth.

* 1.Par.1. 35. 4. * Peperit autem Ada, Eliphaz: Baſemath genuit Rahuel:

5. Oolibama (a) genuit Jehus & Ihelon & Core: hi filii Eſau qui nati ſunt ei in terra Chanaan.

6. Tulit autem Eſau uxores ſuas & filios & filias, & omnem animam domus ſuæ, & ſubſtantiam, & pecora, & cuncta quæ habere poterat in terra Chanaan: & abiit in alteram (b) regionem, receſſitque à fratre ſuo Jacob.

7. * Divites enim erant valdè, & ſimul habitare non poterant: nec ſuſtinebat eos terra peregrinationis eorum præ multitudine gregum. * Sup.13.6.

8. * Habitavitque Eſau in monte Seir, ipſe eſt Edom. * Inf.14.4.

9. Hæ autem ſunt generationes Eſau patris Edom (c) in monte Seir.

10. Et hæc nomina filiorum ejus: * Eliphaz filius Ada uxoris Eſau: Rahuel quoque filius Baſemath uxoris ejus. * 1.Par.1. 35.

11. Fueruntque Eliphaz filii: Theman, Omar, Sepho, & Gatham, & Cenez.

12. Erat autem Thamna, concubina Eliphaz filii Eſau: quæ peperit ei Amalech; hi ſunt filii Ada uxoris Eſau.

13. Filii autem Rahuel: Nahath & Zara, Samma & Meza: hi filii Baſemath uxoris Eſau.

14. Iſti quoque erant filii Oolibama filiæ Anæ filiæ Sebeon, uxoris Eſau, quos genuit ei, Jehus & Ihelon & Core.

15. Hi duces filiorum Eſau: filii Eliphaz primogeniti Eſau: dux Theman, dux Omar, dux Sepho, dux Cenez;

16. Dux Core, dux Gatham, dux Amalech: hi filii Eliphaz in terra Edom, & hi filii Ada.

17. Hi quoque filii Rahuel filii Eſau: dux Nahath, dux Zara, dux Samma, dux Meza: hi autem duces Rahuel in terra Edom: iſti filii Baſemath uxoris Eſau.

18. Hi autem filii Oolibama uxoris Eſau: dux Jehus, dux Ihelon, dux Core; hi duces Oolibama filiæ Anæ uxoris Eſau.

19. Iſti ſunt filii Eſau, & hi duces eorum: ipſe eſt Edom (d).

20. Iſti

22. (h) Ancilla viro conjuncta abſque contractu & ſponſalibus interdum uxor, interdum concubina in Scripturis appellatur: hoc flagitium Ruben tum diſſimulavit Jacob majoris mali metu; ſed punivit morti proximus, & jus primogeniti illi propterea abſtulit.

26. (i) Præter *unum Benjamin. Siquidem inter omnes qui tam multi erant, unus tantum erat non ibi natus, qui tamen indè habuit naſcendi cauſam*: Ita Aug. qu. 117. Nulla tamen eſt facilior ſolutio quæſtionis hujus, quam ut per ſynecdochen hoc dictum accipiatur; id quoque exemplis variis illuſtrat.

CAPUT XXXVI. 5. (a) Oolibama uxor Eſau dicitur filia Anæ, & filia Sebeon, ſeu neptis; adeòut Ana ſit nomen viri, quod verti debeat per accuſativum, filiam Sebeon; verſ. 14. utrumque nomen *Ana & Sebeon* per genitivum verti debet. Oolibama filia Sebeon hoc loco ponitur, quòd ejus eſſet neptis. Tres uxores Eſau videntur fuiſſe binomiæ: cap. 26. 34. Ada vocatur Judith filia Beeri: adeòut videantur variari, nomina in hoc cap. & cap. 26. & eadem nomina dantur viris & mulieribus, cum aliqua fortè varietate quæ olim erat in Hebræo; unius viri fuerunt plures uxores, & plurium idem nomen. Suſpicatur Gordonus olim in Hebræo aliquam extitiſſe diverſitatem inter nomina quæ tribuuntur viris & mulieribus.

6. (b) In Idumæam, quò jam abierat; ſed mortuo patre cùm paſcua tot gregibus non ſufficerent, eò rediit: poſt reditum fratris reconciliata cum eo amicitia reverſus erat in Palæſtinam: ſepulto patre, cùm terra utroſque tam dilatatos capere non poſſet, rurſum in Seir ſe recepit. Quando Jacob venit ad patrem, eodem etiam venit Eſau; cùmque ambo parentaſſent patri, Eſau rediit in Seir. Ita Aug. q. 129.

9. (c) Idumæorum. Hoc utique in capite propriorum nominum multitudo confuſionem aliquam parit; nam Eſau uti & Seir Horræi Genealogia, Regum poſtremò qui ad Moſis uſque tempora in Idumæa regnarunt, nomina recenſentur: hæc inprimis diſtingui debent. Eſau tres habuit uxores, quæ in hoc capite nominantur uti & filii. Eliphaz nempè ex prima uxore Ada, Rahuel ex ſecunda, ex tertia Jehiom, Ihelon & Core, filios Eliphaz, Theman, Sepho, Cenez, &c. Filios itidem Rahuel deſignat, uti & filios tertiæ uxoris, non item eorum poſteros.

19. (d) Hæc fortè Moſes ſummatim attigit, ut Iſraelitæ limites Idumæorum perſpectos haberent, ne has

* Par. 38. 20. * Iſti ſunt filii Seir Horræi, habitatores terræ: Lotan, & Sobal, & Sebeon, & Ana (e)

21. Et Diſon, & Eſer, & Diſan: hi duces Horræi, filii Seir, in terra Edom.

22. Facti ſunt autem filii Lotan: Hori & Heman: erat autem ſoror Lotan, Thamna.

23. Et iſti filii Sobal: Aluan & Manahat & Ebal, & Sepho & Onam.

24. Et hi filii Sebeon: Aia & Ana. Iſte eſt Ana qui invenit aquas (f) calidas in ſolitudine, cùm paſceret aſinos Sebeon patris ſui.

25. Habuitque filium Diſon, & filiam Oolibama.

26. Et iſti filii Diſon: Hamdan, & Eſeban, & Jethran, & Charan.

27. Hi quoque filii Eſer: Balaan, & Zavan, & Acan.

28. Habuit autem filios Diſan: Hus & Aran.

29. Hi duces Horræorum: dux Lotan, dux Sobal, dux Sebeon, dux Ana.

30. Dux Diſon, dux Eſer, dux Diſan: iſti duces Horræorum qui imperaverunt in terra Seir.

31. Reges autem qui regnaverunt in terra Edom, antequam (g) haberent regem filii Iſrael, fuerunt hi:

32. Bela filius Beor, nomenque urbis ejus Denaba.

33. Mortuus eſt autem Bela, & regnavit pro eo Jobab (h) filius Zaræ de Boſra.

34. Cùmque mortuus eſſet Jobab, regnavit pro eo Huſam de terra Themanorum (i).

35. Hoc quoque mortuo, regnavit pro eo Adad filius Badad, qui percuſſit Madian in regione Moab: & nomen urbis ejus Avith.

36. Cùmque mortuus eſſet Adad, regnavit pro eo Semla de Maſreca.

37. Hoc quoque mortuo, regnavit pro eo Saul de fluvio Rohoboth.

38. Cùmque & hic obiiſſet, ſucceſſit in regnum Balanan filius Achobor.

39. Iſto quoque mortuo, regnavit pro eo Adar, nomenque urbis ejus Phau: & appellabatur uxor ejus Meetabel, filia Matred filiæ Mezaab.

40. Hæc ergo nomina ducum Eſau, in cognationibus, & locis, & vocabulis ſuis: dux Thamna, dux Alva, dux Jetheth,

41. Dux Oolibama, dux Ela, dux Phinon,

42. Dux Cenez, dux Theman, dux Mabſar,

43. Dux Magdiel, dux Hiram: hi duces Edom habitantes in terra imperii ſui, ipſe eſt Eſau pater Idumæorum.

CAPUT XXXVII.

Hiſtoria Joſeph, Accuſatio fratrum, Venditio illius.

1. HAbitavit autem Jacob in terra Chanaan, in qua pater ſuus peregrinatus eſt.

2. Et

regiones invaderent. Duces verò Edom vocitantur, quòd ſuæ familiæ eſſent capita; ut dux Theman, dux Sepho, qui cùm fratres eſſent, principes propriè dicti non fuerunt: unde Moſes eos potuit recenſere, qui ſua ætate in Edom imperabant ducum nomine. Hæc verò ita evolvit vir pereruditus, ut triplex regiminis genus in domo Edom diſtinguat, paternum videlicet, Regium & Ducale. Primum eſt Patriarcharum in filios & nepotes: hos quidem Moſes appellat Duces. Secundum eſt Regum, quorum regimini familiæ omnes ſuberant. Regum ſucceſſiones deſcribit Moſes: poſteri Seir Horræi ſuos antè habuere Duces, quibus ejectis Idumæi, aut poſteri Eſau, per 250. annos, aut circiter, octo Reges habuerunt. Etſi Rabbi Maimonides exiſtimat hos Reges non Idumæos fuiſſe, ſed externos, quibus Idumæi paruerunt, antequam filiis Iſrael Rex, aut Summus Magiſtratus, qualis fuit Moſis, Joſue, aut Judicum, imperaret. Poſtea tamen plures habuere Duces Idumæi, qui ſimul imperabant, quos Principes appellat Moſes in Cantico ſuo: *Principes Edom*. Sic itaque exponi poteſt v. 31. *Reges autem qui regnaverunt in terra Edom, antequam haberent Regem filii Iſrael, fuerunt hi*. Nec abſurda eſt eorum expoſitio, qui Regis nomine more Orientalium ſupremos Magiſtratus appellari volunt, quod multis Scripturæ exemplis probant. Sic Judic. cap. 18. *In diebus illis non erat Rex in Iſrael, & Tribus Dan quærebat poſſeſſionem ſibi*. Nullus erat qui toti Iſrael præeſſet Regis, aut Judicis auctoritate; & cap. 21. *In diebus illis non erat Rex in Iſrael, ſed unuſquiſque quod ſibi rectum videbatur, hoc faciebat*. Nullus erat qui auctoritate ſua à bello inferendo populum prohiberet. Sic cap. 9. Sichemitæ conſtituerunt Regem Abimelech, i. e. ſupremum Magiſtratum & Judicem: his enim jus gladii, aut ſummum erat imperium ferè ut Dictatori apud Romanos. Sed nihil nos prohibet veros Iſraelis Reges à Moſe v. 31. ſpiritu prophetico deſignari, cùm ipſe id futurum, ut haberent Reges, prædixerit, & leges iis Regibus præſcripſerit.

20. (e) Nomen eſt maſculinum & fœmininum, uti & Tamna.

24. (f) Hebræi plerique putant eſſe mulos. Vox Hebræa *aquas* & *mulos* ſignificat.

31. (g) Quæ verba aut prophetico ſpiritu ſcripta ſunt, aut quod aliis videtur veriſimilius, adjecta poſteà fuerunt: neque id mirum videri debet, ſi octo reges ab Eſau ad Moſis uſque tempora regnaverint: cùm ex eadem gente non eſſent, ſed ex diverſis nationibus, neque ii erant filii qui parentibus jure hæreditario ſuccederent. Nec demum principes Edom, quorum hoc loco habetur mentio, his ſuccedebant Regibus, ſed variis in locis regebant populos. Qui enim ſequuntur Reges, ut videtur Maimonidi, ab Eſau non ſunt oriundi, ſed gentis alterius. Horum gravis memoria documento erat Iſraelitis ne alienigenam ſibi in regem eligerent. *Antequam haberent regem filii Iſrael*, priuſquam Iſraelitæ terram Chananæorum & vicinas adepti fuerint: ante hoc tempus regem iis non licuit eligere.

33. (h) Nonnulli putant, Jobum ipſum eſſe: ſed utramque vocem Hebraice multùm diſcrepare, poſt Hier. in tradit. cenſet Mariana.

34. (i) Unde Thematæ apud Herodotum.

2. Et hæ ſunt generationes (a) ejus : Joſeph cùm ſedecim eſſet annorum, paſcebat gregem cum fratribus ſuis adhuc puer : & erat cum filiis Balæ & Zelphæ uxorum patris ſui : accuſavitque fratres ſuos apud patrem crimine peſſimo.

3. Iſrael autem diligebat Joſeph ſuper omnes filios ſuos, eò quòd in ſenectute genuiſſet eum : feceitque ei tunicam polymitam (b).

4. Videntes autem fratres ejus quòd à patre plus cunctis filiis amaretur, oderant (c) eum, nec poterant ei quidquam pacificè loqui.

5. Accidit quoque ut viſum ſomnium referret fratribus ſuis : quæ cauſa majoris odii ſeminarium fuit.

6. Dixitque ad eos : Audite ſomnium meum quod vidi :

7. Putabam nos ligare manipulos in agro: & quaſi conſurgere manipulum meum, & ſtare, veſtroſque manipulos (d) circumſtantes adorare manipulum meum.

8. Reſponderunt fratres ejus : Numquid rex noſter eris? aut ſubjiciemur ditioni tuæ? Hæc ergo cauſa ſomniorum atque ſermonum, invidiæ & odii fomitem miniſtravit.

9. Aliud quoque vidit ſomnium, quod narrans fratribus ait : Vidi per ſomnium, quaſi ſolem, & lunam, & ſtellas undecim adorare me.

10. Quod cùm patri ſuo & fratribus retuliſſet, increpavit eum pater ſuus, & dixit : Quid ſibi vult hoc ſomnium, quod vidiſti? num ego, & mater tua, & fratres tui adorabimus te ſuper terram?

11. Invidebant ei igitur fratres ſui : pater verò rem tacitus conſiderabat.

12. Cùmque fratres illius in paſcendis gregibus patris morarentur in Sichem,

13. Dixit ad eum Iſrael : Fratres tui paſcunt oves in Sichimis : veni, mittam te ad eos. Quo reſpondente,

14. Præſto ſum; ait ei : Vade, & vide ſi cuncta proſpera ſint erga fratres tuos, & pecora : & renuntia mihi quid agatur: Miſſus de Valle Hebron, venit in Sichem :

15. Invenitque eum vir errantem in agro, & interrogavit quid quæreret.

16. At ille reſpondit : Fratres meos quæro, indica mihi ubi paſcant greges.

17. Dixitque ei vir : Receſſerunt de loco iſto : audivi autem eos dicentes : Eamus in Dothain. Perrexit ergo Joſeph poſt fratres ſuos, & invenit eos in Dothain (e).

18. Qui cùm vidiſſent eum procul, antequam accederet ad eos, cogitaverunt illum occidere :

19. Et mutuò loquebantur : Ecce ſomniator venit :

20. Venite, occidamus eum, & mittamus in ciſternam veterem : dicemuſque, Fera peſſima devoravit eum : & tunc apparebit quid illi proſint ſomnia ſua.

21. * Audiens autem hoc Ruben, nitebatur liberare eum de manibus eorum, * Inf. 42. 22.
& dicebat :

22. Non interficiatis animam ejus, nec effundatis ſanguinem : ſed projicite eum in ciſternam hanc, quæ eſt in ſolitudine, manuſque veſtras ſervate innoxias : hoc autem dicebat, volens eripere eum de manibus eorum, & reddere patri ſuo.

23. Confeſtim igitur ut pervenit ad fratres ſuos, nudaverunt eum tunica talari & polymita :

24. Miſeruntque eum in ciſternam veterem, quæ non habebat aquam.

25. Et ſedentes ut comederent panem, viderunt Iſmaelitas (f) viatores venire de Galaad, & camelos eorum, portantes aroma-

CAPUT XXXVII.

2. (a) Hæc ſunt quæ evenerunt Jacob & ejus poſteris. Iſta melius videntur cohærere cum his quæ c. 35. à v. 25. ad 26. referuntur. Hebraicè & Græcè ſeptem & decem; expleverat annum 16. incœpto anno 17. *Accuſavitque fratres ſuos crimine peſſimo.* Quod fuerit crimen illud, ait Eſtius, præſtat ignorare, quam curioſè ſcrutari, cùm Spiritus ſanctus illud non expreſſerit. LXX. contrario ſenſu tranſtulerunt. Detulerunt fratres convicium malum de Joſepho ad patrem ipſorum: quam verſionem ſequuntur Chryſoſtomus, Theodoretus & alii. *Accuſavit*, fratres ſuos, ut admoniti à patre reſipiſcerent.

3. (b) Variegatam, multis filis contextam.

4. (c) Quòd eos accuſaſſet, nec non ob tunicam polymitam & ſomnia.

7. (d) Quo ſomnio fratrum profectio in Ægyptum, ut frumentum emerent, deſignatur. Matris nomine non Rachel, quæ jam mortua fuerat, ſed Bala illius nutrix, quæque matris loco erat Joſeph, intelligitur. Et fortè Jacob nominavit matrem jam mortuam, quò repudiaret ſomnium ut vanum, & de re impoſſibili.

17. (e) Propè ſtagnum Genezaret, in Tribu Zabulon.

25. (f) Erat, ut nunc loquuntur, *Caravana* ex variis

Digitized by Google

aromata, & reſinam, & ſtacten, in Ægyptum.

26. Dixit ergo Judas fratribus ſuis: Quid nobis prodeſt ſi occiderimus fratrem noſtrum, & celaverimus ſanguinem ipſius?

27. Melius eſt ut venumdetur Iſmaelitis, & manus noſtræ non polluantur: frater enim & caro noſtra eſt. Acquieverunt fratres ſermonibus illius:

* Sap. 10. 13. 28. * Et prætereuntibus Madianitis negotiatoribus, extrahentes eum de ciſterna, vendiderunt eum Iſmaelitis, viginti argenteis: qui duxerunt eum in Ægyptum.

29. Reverſuſque Ruben ad ciſternam, non invenit puerum:

30. Et ſciſſis veſtibus pergens ad fratres ſuos, ait: Puer non comparet, & ego quò ibo?

31. Tulerunt autem tunicam ejus, & in ſanguine hœdi, quem occiderant, tinxerunt:

32. Mittentes qui ferrent ad patrem, & dicerent: Hanc invenimus: vide utrùm tunica filii tui ſit, an non.

33. Quam cùm agnoviſſet pater, ait: Tunica filii mei eſt, fera peſſima comedit eum, beſtia devoravit Joſeph.

34. Sciſſiſque veſtibus indutus eſt cilicio, lugens filium ſuum multo tempore.

35. Congregatis autem cunctis liberis ejus ut lenirent dolorem patris, noluit conſolationem accipere, ſed ait: Deſcendam ad filium (g) meum lugens in infernum. Et illo perſeverante in fletu,

36. Madianitæ vendiderunt Joſeph in Ægypto Putiphari eunucho (h) Pharaonis, magiſtro militum.

CAPUT XXXVIII.

Judæ genealogia pertexitur.

1. EOdem (a) tempore deſcendens Judas à fratribus ſuis, divertit ad virum Odollamitem, nomine Hiram.

* 1. Par. 2. 3. 2. * Viditque ibi filiam hominis Chananæi, vocabulo (b) Sue: & accepta uxore, ingreſſus eſt ad eam.

3. Quæ concepit, & peperit filium, & vocavit nomen ejus Her.

4. * Rurſumque concepto fœtu, natum filium vocavit Onan. * Num. 26. 19.

5. Tertium quoque peperit, quem appellavit Sela: quo nato, parere ultrà ceſſavit (c).

6. Dedit autem Judas uxorem primogenito ſuo Her, nomine Thamar.

7. * Fuit quoque Her primogenitus Judæ, nequam in conſpectu Domini: & ab eo occiſus eſt. * Num. 26. 19.

8. Dixit ergo Judas ad Onan filium ſuum: Ingredere (d) ad uxorem fratris tui, & ſociare illi, ut ſuſcites ſemen fratri tuo.

9. Ille ſciens non ſibi naſci filios, introiens ad uxorem fratris ſui, ſemen fundebat in terram, ne liberi fratris nomine naſcerentur.

10. Et idcircò percuſſit eum Dominus, quòd rem deteſtabilem faceret.

11. Quamobrem dixit Judas Thamar nurui ſuæ: Eſto vidua in domo patris tui, donec creſcat Sela filius meus: timebat enim ne & ipſe moreretur ſicut fratres ejus. Quæ abiit, & habitavit in domo patris ſui.

12. Evolutis autem multis diebus, mortua eſt filia Sue uxor Judæ: qui poſt luctum conſolatione ſuſcepta aſcendebat ad tonſores ovium ſuarum, ipſe & Hiras opilio gregis Odollamites, in Thamnas.

13. Nuntiatumque eſt Thamar quòd ſocer illius aſcenderet in Thamnas ad tondendas oves.

14. Quæ, depoſitis viduitatis veſtibus (e), aſſumpſit theriſtrum: & mutato habitu, ſedit in bivio itineris, quod ducit Thamnam: eò quòd creviſſet Sela, & non eum accepiſſet maritum.

15. Quam cùm vidiſſet Judas, ſuſpicatus eſt eſſe meretricem: operuerat enim vultum ſuum, ne agnoſceretur.

16. Ingrediénſque ad eam, ait: Dimitte me ut coeam tecum: neſciebat enim quòd nurus ſua eſſet. Qua reſpondente: Quid dabis mihi, ut fruaris concubitu meo?

17. Dixit: Mittam tibi hœdum de gregibus. Rurſumque illa dicente: Patiar quod vis, ſi dederis mihi arrhabonem, donec mittas quod polliceris.

18. Ait

Arabum populis: unde mox Madianitæ vocantur. *Et Stacten*, quæ eſt myrrhæ lacryma.

35. (g) Quidam vertunt, propter filium meum.

36. (h) Sic dicti ſunt Regis adminiſtri: non enim hic ſpado erat, qui uxorem habebat & filiam.

CAPUT XXXVIII. 1. (a) Sub idem tempus, & fortè antequam venditus eſſet Joſeph, ut ſit locus iis quæ evenerunt poſt venditionem Joſeph uſque ad deſcenſum in Ægyptum, ubi ſunt tantùm 25. anni: & tamen filii Zara & Phares eò deſcenderunt.

2. (b) Nomen eſt Patris, non filiæ, uti ex Hebræo colligitur.

5. (c) Hebr. erat in Chezib, cùm eum pareret: locum eſſe apparet ex Joſue 15. 44. ſic videtur dictus hic locus, quòd ibi parere ceſſaverit: vox enim Hebræa ceſſare ſignificat.

8. (d) pleraque in Lege Moſaica præſcripta, fuerunt Patriarchis uſitata.

14. (e) His temporibus erant certa & propria viduitatis indumenta, quibus à conjugatis & virginibus viduæ diſcerni poſſent. *Aſſumpſit theriſtrum*; Veſtis erat tenuis & linea, qua mulieres præſertim æſtate induebantur: quidam peplum vertunt, aut velum.

18. Ait Judas: Quid tibi vis pro arrhabone dari? Reſpondit: Annulum tuum, & armillam, & baculum quem manu tenes. Ad unum igitur coitum mulier concepit,

19. Et ſurgens abiit: depoſitoque habitu, quem ſumpſetat, induta eſt viduitatis veſtibus.

20. Miſit autem Judas hœdum pet paſtorem ſuum Odollamitem, ut reciperet pignus quod dedetat mulieri: qui cùm non inveniſſet eam,

21. Interrogavit homines loci illius: Ubi eſt mulier quæ ſedebat in bivio? Reſpondentibus cunctis: Non fuit in loco iſto meretrix.

22. Reverſus eſt ad Judam, & dixit ei: Non inveni eam: ſed & homines loci illius dixerunt mihi, nunquam ſediſſe ibi ſcortum.

23. Ait Judas: Habeat ſibi, certè mendacii arguere nos non poteſt: ego miſi hœdum quem promiſeram, & tu non inveniſti eam.

24. Ecce autem poſt tres menſes nuntiaverunt Judæ, dicentes: Fornicata eſt Thamar nurus tua, & videtur uterus illius intumeſcere. Dixitque Judas: Producite (f) eam ut comburatur.

25. Quæ cùm duceretur ad pœnam, miſit ad ſocerum ſuum, dicens: De viro, cujus hæc ſunt, concepi: cognoſce cujus ſit annulus, & armilla, & baculus.

26. Qui, agnitis muneribus, ait: Juſtior (g) me eſt: quia non tradidi eam Sela filio meo. Attamen ultrà non cognovit eam.

*Matt.1.3. 27. * Inſtante autem partu, apparuerunt gemini in utero: atque in ipſa effuſione infantium, unus protulit manum, in qua obſtetrix ligavit coccinum (h), dicens:

28. Iſte egredietur prior.

29. Illo verò retrahente manum, egreſſus eſt alter: dixitque mulier: Quare diviſa eſt propter te maceria (i)? & ob hanc cauſam vocavit nomen ejus Phares.

1. Par. 2.4. 30. * Poſteà egreſſus eſt frater ejus, in cujus manu erat coccinum: quem appellavit Zara.

CAPUT XXXIX.

Joſeph tentata Caſtitas; in carcerem conjicitur.

1. IGitur Joſeph ductus eſt in Ægyptum, emitque eum Putiphar eunuchus Pharaonis, princeps exercitus, vir Ægyptius, de manu Iſmaelitarum, à quibus perductus erat.

2. Fuitque Dominus cum eo, & erat vir in cunctis proſperè agens: habitavitque in domo domini ſui.

3. Qui optimè noverat Dominum eſſe cum eo, & omnia, quæ gereret, ab eo dirigi in manu illius.

4. Invenitque Joſeph gratiam coram domino ſuo, & miniſtrabat ei, à quo præpoſitus omnibus, gubernabat creditam ſibi domum, & univerſa quæ ei tradita fuerant:

5. Benedixitque Dominus domui Ægyptii propter Joſeph, & multiplicavit tam in ædibus quàm in agris cunctam ejus ſubſtantiam:

6. Nec quidquam aliud noverat, niſi panem (a) quo veſcebatur. Erat autem Joſeph pulchra facie, & decorus aſpectu.

7. Poſt multos itaque dies injecit domina ſua oculos ſuos in Joſeph, & ait: Dormi mecum.

8. Qui nequaquam acquieſcens operi nefario, dixit ad eam: Ecce dominus meus, omnibus mihi traditis, ignorat quid habeat in domo ſua:

9. Nec

24. (f) Judas ut paterfamilias ſententiam tulit in nurum quaſi in adulteram. Multæ ſunt leges Moſaicæ ex antiquis moribus ductæ. Hebræi putant eam fuiſſe filiam ſacerdotis illius regionis.

26. (g) Quia pacta non ſervaverat, & injuſtè obſtabat, ne ex Sella prolem ſuſciperet.

27. (h) Ut liqueret uter eſſe primogenitus.

29. (i) Membrana qua involvitur fœtus: valdè probabile eſt hanc hiſtoriam Judæ per hyſteroſim commemorari, cùm pars ejus magna ante venditum Joſeph contigerit. *Quare diviſa eſt?* proverbiale. Quare prævertendo fratrem qui naſci cœperat, litem de primogenitura infert?

6. (a) De Putiphare loquitur, qui Joſepho omnia ſua commiſerat, de nulla re alia ſollicitus, niſi de edendo & bibendo. nam in Hebræo hæc præcedunt: *Et dereliquit omnia quæ habebat, in manu Joſeph.* Hæc reſecuit Hieronymus, quòd repetitio eſſet Hebræis uſitata. CAPUT XXXIX.

9. Nec quidquam eſt quod non in mea ſit poteſtate, vel non tradiderit mihi, præter te, quæ uxor ejus es: quomodo ergo poſſum hoc malum facere, & peccare in Deum meum?

10. Hujuſcemodi verbis per ſingulos dies, & mulier moleſta (b) erat adoleſcenti, & ille recuſabat ſtuprum.

11. Accidit autem quadam die, ut intraret Joſeph domum, & operis quidpiam abſque arbitris faceret:

12. Et illa, apprehenſa lacinia veſtimenti ejus, diceret: Dormi mecum. Qui relicto in manu ejus pallio fugit, & egreſſus eſt foras.

13. Cùmque vidiſſet mulier veſtem in manibus ſuis, & ſe eſſe contemptam,

14. Vocavit ad ſe homines domus ſuæ, & ait ad eos: En introduxit virum Hebræum, ut illuderet nobis: ingreſſus eſt ad me, ut coiret mecum: cùmque ego ſucclamaſſem,

15. Et audiſſet vocem meam, reliquit pallium quod tenebam, & fugit foras.

16. In argumentum ergo fidei retentum pallium oſtendit marito revertenti domum,

17. Et ait: Ingreſſus eſt ad me ſervus Hebræus, quem adduxiſti, ut illuderet mihi:

18. Cùmque audiſſet me clamare, reliquit pallium quod tenebam, & fugit foras.

19. His auditis dominus, & nimiùm credulus verbis conjugis, iratus eſt valdè:

*Pſal.104. 18. 20. * Tradiditque Joſeph in carcerem, ubi vincti regis cuſtodiebantur, & erat ibi clauſus.

21. Fuit autem Dominus cum Joſeph, & miſertus illius dedit ei gratiam in conſpectu principis carceris.

22. Qui tradidit in manu illius univerſos vinctos qui in cuſtodia tenebantur: & quidquid fiebat, ſub ipſo erat.

23. Nec noverat aliquid, cunctis ei creditis: Dominus enim erat cum illo, & omnia opera ejus dirigebat.

CAPUT XL.

Eunuchorum Pharaonis ſomnia interpretatur Joſeph.

1. His ita geſtis, accidit, ut peccarent duo eunuchi (a), pincerna Regis Ægypti, & piſtor, domino ſuo.

2. Iratuſque contra eos Pharao (nam alter pincernis præerat, alter piſtoribus)

3. Miſit eos in carcerem principis militum, in quo erat vinctus & Joſeph.

4. At cuſtos carceris tradidit eos Joſeph, qui & miniſtrabat eis. Aliquantulum temporis fluxerat, & illi in cuſtodia tenebantur.

5. Videruntque ambo ſomnium nocte una juxta (b) interpretationem congruam ſibi:

6. Ad quos cùm introiſſet Joſeph manè, & vidiſſet eos triſtes,

7. Sciſcitatus eſt eos, dicens: Cur triſtior eſt hodie ſolito facies veſtra?

8. Qui reſponderunt: Somnium vidimus, & non eſt qui interpretetur nobis. Dixitque ad eos Joſeph: Numquid non Dei eſt interpretatio (c)? referte mihi quid videritis.

9. Narravit prior, præpoſitus pincernarum, ſomnium ſuum: Videbam coràm me vitem,

10. In qua erant tres propagines, creſcere paulatim in gemmas, & poſt flores uvas matureſcere:

11. Calicemque Pharaonis in manu mea: tuli ergo uvas, & expreſſi in calicem quem tenebam, & tradidi poculum Pharaoni.

12. Reſpondit Joſeph: Hæc eſt interpretatio ſomnii: Tres propagines, tres adhuc dies ſunt,

13. Poſt quos recordabitur Pharao miniſterii tui, & reſtituet te in gradum priſtinum: dabiſque ei calicem juxta officium tuum, ſicut antè facere conſueveras.

14. Tantùm memento mei, cùm bene tibi

10.* (b) Hæc deſunt in Hebræo, & fortè addita ſunt ab Interprete explicationis gratia.

CAP. XL. 1. (a) Nec Hebr. nec 70. habent hæc verba, *duo Eunuchi*, ſed tantùm, *poſt hæc peccarant pincerna Regis*, &c. Pincerna, qui vinum Principi propinabat.

5. (b) Unuſquiſque ſomnium habuit ſuæ functioni conveniens.

8. (c) i. e. divinitùs immiſſum, non vanum eſt ſomnium, ſed aliquid ſignificat, & exponi poteſt ab his qui hoc dono cœleſti ſunt inſtructi.

tibi fuerit, & facias mecum miſericordiam: ut ſuggeras Pharaoni ut educat me de iſto carcere:

15. Quia furto ſublatus ſum de terra Hebræorum, & hic innocens in lacum miſſus ſum.

16. Videns piſtorum magiſter quòd prudenter ſomnium diſſolviſſet, ait: Et ego vidi ſomnium, quòd tria caniſtra farinæ haberem ſuper caput meum:

17. Et in uno caniſtro quod erat excelſius, portare me omnes cibos qui fiunt arte piſtoria, aveſque comedere ex eo.

18. Reſpondit Joſeph: Hæc eſt interpretatio ſomnii: Tria caniſtra, tres adhuc dies ſunt,

19. Poſt quos auferet Pharao caput tuum, ac ſuſpendet te in cruce, & lacerabunt volucres carnes tuas.

20. Exinde dies tertius natalitius Pharaonis erat: qui faciens grande convivium pueris ſuis, recordatus eſt inter epulas magiſtri pincernarum, & piſtorum principis.

21. Reſtituitque alterum in locum ſuum, ut porrigeret ei poculum:

22. Alterum ſuſpendit in patibulo, ut conjectoris veritas probaretur (d).

23. Et tamen ſuccedentibus proſperis, præpoſitus pincernarum oblitus eſt (e) interpretis ſui.

CAPUT XLI.

Somnia Pharaonis de bobus & ſpicis interpretatur Joſeph, qui toti Ægypto præficitur.

1. POſt duos annos vidit Pharao ſomnium. Putabat ſe ſtare ſuper fluvium,

2. De quo aſcendebant ſeptem boves, pulchræ & craſſæ nimis: & paſcebantur in locis paluſtribus (a).

3. Aliæ quoque ſeptem emergebant de flumine (b), fœdæ confectæque macie: & paſcebantur in ipſa amnis ripa in locis virentibus:

4. Devoraveruntque eas, quarum mira ſpecies & habitudo corporum erat. Expergefactus Pharao,

5. Rurſum dormivit, & vidit alterum ſomnium: Septem ſpicæ pullulabant in culmo uno plenæ atque formoſæ:

6. Aliæ quoque totidem ſpicæ tenues & percuſſæ uredine (c) oriebantur,

7. Devorantes omnem priorum pulchritudinem. Evigilans Pharao poſt quietem,

8. Et facto manè, pavore perterritus, miſit ad omnes conjectores Ægypti, cunctoſque ſapientes: & accerſitis narravit ſomnium, nec erat qui interpretaretur.

9. Tunc demum reminiſcens pincernarum magiſter, ait: Confiteor peccatum meum:

10. Iratus rex ſervis ſuis, me & magiſtrum piſtorum retrudi juſſit in carcerem principis militum:

11. Ubi una nocte uterque vidimus ſomnium præſagum futurorum.

12. Erat ibi puer Hebræus, ejuſdem ducis militum famulus: cui narrantes ſomnia,

13. Audivimus quidquid poſteà rei probavit eventus: ego enim redditus ſum officio meo: & ille ſuſpenſus eſt in cruce.

14. Protinùs ad regis imperium eductum de carcere Joſeph totonderunt: ac veſte mutata, obtulerunt ei.

15. Cui ille ait: Vidi ſomnia, nec eſt qui ediſſerat: quæ audivi te ſapientiſſimè conjicere.

16. Reſpondit Joſeph: Abſque me Deus reſpondebit (d) proſpera Pharaoni.

17. Narravit ergo Pharao quod viderat: Putabam me ſtare ſuper ripam fluminis,

18. Et

22. (d) Atque ita factum eſt, ut veritas conjectoris fuerit declarata: Hebr. *Ut fuerat eis interpretatus Joſeph*, quem primum fuiſſe ſomniorum Interpretem, ait Juſtinus Hiſtoricus, Lib. 36.

23. (e) Non ſivit Deus, ut ſpes in homine poſita benè ſuccederet. Eſt enim Deus beneficiorum in ſuos zelotes. Priuſquam Joſeph exaltaretur, præceſſit humilitas, & abjectio, ac didicit *non confidere in filiis hominum*.

CAP. XLI. 2. (a) Sept. Interpret. *in Achi*, ἐν τῷ Ἄχει, quæ vox Hebræa erat uſitata in Ægypto, ubi ſcribebant 70. *carectum* ſignificat, eamque vocem ſervavit Syracides cap. 40. 16.

3. (b) Depreſſo intra alveum, & non irrigante terras, quod eſt imminentis famis ſignum.

6. (c) Vento urente, Euro exſiccante, qui ex Arabiæ deſertis ſpirat.

16. (d) Symmachus vertit. *Non ego, ſed Deus reſpondebit pacem Pharaoni*.

18. Et ſeptem boves de amne conſcendere, pulchras nimis, & obeſis carnibus: quæ in paſtu paludis virecta carpebant.

19. Et ecce, has ſequebantur aliæ ſeptem boves in tantum deformes, & macilentæ, ut numquam tales in terra Ægypti viderim:

20. Quæ, devoratis & conſumptis prioribus,

21. Nullum ſaturitatis dedere veſtigium: ſed ſimili macie & ſqualore torpebant: Evigilans, rurſus ſopore depreſſus,

22. Vidi ſomnium: Septem ſpicæ pullulabant in culmo uno plenæ atque pulcherrimæ.

23. Aliæ quoque ſeptem tenues & percuſſæ uredine, oriebantur è ſtipula:

24. Quæ priorum pulchritudinem devoraverunt. Narravi conjectoribus ſomnium, & nemo eſt qui ediſſerat.

25. Reſpondit Joſeph: Somnium regis unum (e) eſt: quæ facturus eſt Deus, oſtendit Pharaoni.

26. Septem boves pulchræ, & ſeptem ſpicæ plenæ, ſeptem ubertatis anni ſunt: eamdemque vim ſomnii comprehendunt.

27. Septem quoque boves tenues atque macilentæ, quæ aſcenderunt poſt eas, & ſeptem ſpicæ tenues, & vento urente percuſſæ: ſeptem anni venturæ ſunt famis.

28. Qui hoc ordine complebuntur:

29. Ecce ſeptem anni venient fertilitatis magnæ in univerſa terra Ægypti:

30. Quos ſequentur ſeptem anni alii tantæ ſterilitatis, ut oblivioni tradatur cuncta retrò abundantia: conſumptura eſt enim fames omnem terram,

31. Et ubertatis magnitudinem perditura eſt inopiæ magnitudo.

32. Quod autem vidiſti ſecundò ad eamdem rem pertinens ſomnium: firmitatis (f) indicium eſt, eò quòd fiat ſermo Dei, & velociùs impleatur.

33. Nunc ergo provideat rex virum ſapientem & induſtrium, & præficiat eum terræ Ægypti:

34. Qui conſtituat præpoſitos per cunctas regiones: & quintam partem fructuum per ſeptem annos fertilitatis,

35. Qui jam nunc futuri ſunt, congreget in horrea: & omne frumentum ſub Pharaonis poteſtate condatur, ſerveturque in urbibus.

36. Et præparetur futuræ ſeptem annorum fami, quæ oppreſſura eſt Ægyptum, & non conſumetur terra inopia.

37. Placuit Pharaoni conſilium & cunctis miniſtris ejus:

38. Locutuſque eſt ad eos: Num invenire poterimus talem virum, qui ſpiritu Dei plenus ſit?

39. Dixit ergo ad Joſeph: Quia oſtendit tibi Deus omnia quæ locutus es, numquid ſapientiorem & conſimilem tui invenire potero?

40. * Tu eris ſuper domum meam, & *Pſal. 104.
ad tui oris imperium cunctus populus obe- 21.
diet: uno tantùm regni ſolio te præcedam. 1. Mac. 2. 53.
41. Dixitque rurſus Pharao ad Joſeph: Act. 7. 10.
Ecce, conſtitui te ſuper univerſam terram Ægypti.

42. Tulitque annulum de manu ſua, & dedit eum in manu ejus: veſtivitque eum ſtola byſſina, & collo torquem auream circumpoſuit.

43. Fecitque eum aſcendere ſuper currum ſuum ſecundum, clamante præcone, ut omnes coram eo genu flecterent, & præpoſitum eſſe ſcirent univerſæ terræ Ægypti.

44. Dixit quoque rex ad Joſeph: Ego ſum Pharao: abſque tuo imperio non movebit quiſquam manum, aut pedem in omni terra Ægypti.

45. Vertitque nomen ejus, & vocavit eum lingua Ægyptiaca (g), Salvatorem mundi. Deditque illi uxorem Aſeneth filiam Putiphare ſacerdotis Heliopoleos. Egreſſus eſt itaque Joſeph ad terram Ægypti.

46. (Triginta autem annorum erat quando ſtetit in conſpectu regis Pharaonis) & circuivit omnes regiones Ægypti.

47. Venitque fertilitas ſeptem annorum: & in manipulos redactæ ſegetes congregatæ ſunt in horrea Ægypti.

48. Om-

25. (e) Utriuſque eadem eſt ſignificatio.

32. (f) Unde expectes hæc certò eſſe ventura: adeò ut hæc ſit confirmatio majoris prædictionis.

45. (g) Duo poſtrema verba deſunt in Hebræo: hæc forſitan addidit Hieronymus, ut innueret eorum originem ex Hebræo repeti non oportere: *Sacerdotis Heliopoleos*; Hebr. און *On*, quam Hieronymus Heliopolim fuiſſe putat, longo poſt tempore ſic dictam.

48. Omnis etiam frugum abundantia in ſingulis urbibus condita eſt.

49. Tantaque fuit abundantia tritici, ut arenæ maris coæquaretur, & copia menſuram excederet.

Inf. 48. 20. & 49. 5. 50. * Nati ſunt autem Joſeph filii duo, antequam veniret fames: quos peperit ei Aſeneth filia Putiphare ſacerdotis Heliopoleos.

51. Vocavitque nomen primogeniti, Manaſſes, dicens: Oblivisci me fecit Deus omnium laborum meorum, & domus patris mei.

52. Nomen quoque ſecundi appellavit Ephraim, dicens: Creſcere me fecit Deus in terra paupertatis (h) meæ.

53. Igitur tranſactis ſeptem ubertatis annis, qui fuerant in Ægypto:

54. Cœperunt venire ſeptem anni inopiæ, quos prædixerat Joſeph: & in univerſo orbe (i) fames prævaluit, in cuncta autem terra Ægypti panis erat.

55. Qua eſuriente, clamavit populus ad Pharaonem, alimenta petens. Quibus ille reſpondit: Ite ad Joſeph: & quidquid ipſe vobis dixerit, facite.

56. Creſcebat autem quotidie fames in omni terra: aperuitque Joſeph univerſa horrea, & vendebat Ægyptiis: nam & illos oppreſſerat fames.

57. Omneſque provinciæ veniebant in Ægyptum, ut emerent eſcas, & malum inopiæ temperarent.

CAPUT XLII.

Jacob mittit filios in Ægyptum, ut emant frumenta; Joſeph non agnoſcitur à fratribus.

1. AUdiens autem Jacob quòd alimenta venderentur in Ægypto, dixit filiis ſuis: Quare negligitis (a)?

2. Audivi quòd triticum venumdetur in Ægypto: deſcendite, & emite nobis neceſſaria, ut poſſimus vivere, & non conſumamur inopia.

3. Deſcendentes igitur fratres Joſeph decem, ut emerent frumenta in Ægypto,

4. Benjamin domi retento à Jacob, qui dixerat fratribus ejus: Ne forte in itinere quidquam patiatur mali:

5. Ingreſſi ſunt terram Ægypti cum aliis qui pergebant ad emendum. Erat autem fames in terra Chanaan.

6. Et Joſeph erat princeps in terra Ægypti, atque ad ejus nutum frumenta populis vendebantur. Cùmque adoraſſent eum fratres ſui,

7. Et agnoviſſet eos, quaſi ad alienos duriùs loquebatur, interrogans eos: Unde veniſtis? Qui reſponderunt: De terra Chanaan, ut emamus victui neceſſaria.

8. Et tamen fratres ipſe cognoſcens, non eſt cognitus ab eis.

9. Recordatuſque ſomniorum, quæ aliquando viderat, ait ad eos: Exploratores (b) eſtis: ut videatis infirmiora terræ veniſtis.

10. Qui dixerunt: Non eſt ita, domine, ſed ſervi tui venerunt ut emerent cibos.

11. Omnes filii unius viri ſumus: pacifici venimus, nec quidquam famuli tui machinantur mali.

12. Quibus ille reſpondit: Aliter eſt: immunita terræ hujus conſiderare veniſtis.

13. At illi: Duodecim, inquiunt, ſervi tui, fratres ſumus, filii viri unius in terra Chanaan: minimus cum patre noſtro eſt, alius non eſt ſuper.

14. Hoc eſt, ait, quod locutus ſum: Exploratores eſtis.

15. Jam nunc experimentum veſtri capiam: per ſalutem Pharaonis non egrediemini hine, donec veniat frater veſter minimus.

16. Mittite ex vobis unum, & adducat eum: vos autem eritis in vinculis, donec probentur quæ dixiſtis, utrùm vera an falſa ſint: alioquin (c) per ſalutem Pharaonis exploratores eſtis.

17. Tra-

52. (h) Hebr. afflictionis.
54. (i) In circumjectis regionibus quę notę erãt Ægyptiis.

CAPUT XLII. 1. (a) Hebr. *Vt quid vos ipſi aſpicitis?* Qui habitus eſt deſidum.

9. (b) Non propterea calumniatur eos Joſeph, ſed leviter punit, & jocosè diſſimulat: ut exploratores vos habebo, niſi vos legitimè purgaveritis.

16. (c) Niſi deprehendero vos vera dicere, exploratorum pœna digni eſtis. Quàm prudenter Joſeph amorem ſuum in fratres diſſimulat, ut eos ad ſalutarem ex-

17. Tradidit ergo illos cuſtodiæ tribus diebus.

18. Die autem tertio eductis de carcere, ait: Facite quæ dixi, & vivetis: Deum enim timeo.

19. Si pacifici eſtis, frater veſter unus ligetur in carcere: vos autem abite, & ferte frumenta quæ emiſtis in domos veſtras,

* Inf. 43. 5. 20. * Et fratrem veſtrum minimum ad me adducite, ut poſſim veſtros probare ſermones, & non moriamini. Fecerunt ut dixerat,

21. Et locuti ſunt ad invicem: Meritò hæc patimur, quia peccavimus in fratrem noſtrum, videntes anguſtias animæ illius, dum deprecaretur nos, & non audivimus: idcircò venit ſuper nos iſta tribulatio.

22. E quibus unus Ruben, ait: Num-
* Sup. 37. 22. quid non dixi vobis: * Nolite peccare in puerum: & non audiſtis me? en ſanguis ejus exquiritur.

23. Neſciebant autem quòd intelligeret Joſeph: eò quòd per interpretem loqueretur ad eos.

24. Avertitque ſe parumper, & flevit: & reverſus locutus eſt ad eos.

25. Tollenſque Simeon, & ligans, illis præſentibus, juſſit miniſtris, ut implerent eorum ſaccos tritico, & reponerent pecunias ſingulorum in ſacculis ſuis, datis ſuprà cibariis in viam: qui fecerunt ita.

26. At illi portantes frumenta in aſinis ſuis, profecti ſunt.

27. Apertoque unus ſacco, ut daret jumento pabulum in diverſorio, contemplatus pecuniam in ore ſacculi,

28. Dixit fratribus ſuis: Reddita eſt mihi pecunia, en habetur in ſacco. Et obſtupefacti, turbatique, mutuò dixerunt: Quidnam eſt hoc quod fecit nobis Deus?

29. Veneruntque ad Jacob patrem ſuum in terram Chanaan, & narraverunt ei omnia quæ accidiſſent ſibi, dicentes:

30. Locutus eſt nobis dominus terræ durè, & putavit nos exploratores eſſe provinciæ.

31. Cui reſpondimus: Pacifici ſumus, nec ullas molimur inſidias.

32. Duodecim fratres uno patre geniti ſumus: unus non eſt ſuper, minimus cum patre noſtro eſt in terra Chanaan.

33. Qui ait nobis: Sic probabo quòd pacifici ſitis: Fratrem veſtrum unum dimittite apud me, & cibaria domibus veſtris neceſſaria ſumite, & abite,

34. Fratremque veſtrum minimum adducite ad me, ut ſciam quòd non ſitis exploratores: & iſtum, qui tenetur in vinculis, recipere poſſitis, ac deinceps quæ vultis, emendi habeatis licentiam.

35. His dictis, cùm frumenta effunderent, ſinguli repererunt in ore ſaccorum ligatas pecunias: exterritiſque ſimul omnibus,

36. Dixit pater Jacob: Abſque liberis me eſſe feciſtis, Joſeph non eſt ſuper, Simeon tenetur in vinculis, & Benjamin auferetis: in me hæc omnia mala reciderunt.

37. Cui reſpondit Ruben: Duos filios meos interfice, ſi non reduxero illum tibi: trade illum in manu mea, & ego eum tibi reſtituam.

38. At ille: Non deſcendet, inquit, filius meus vobiſcum: frater ejus mortuus eſt, & ipſe ſolus remanſit: ſi quid ei adverſi acciderit in terra ad quam pergitis, deducetis canos meos cum dolore ad inferos.

CAPUT XLIII.

Revertuntur in Ægyptum, ducunt ſecum Benjamin, Joſeph benignè eos excipit.

1. INterim fames omnem terram vehementer premebat,

2. Conſumptiſque cibis quos ex Ægypto detulerant, dixit Jacob ad filios ſuos: Revertimini, & emite nobis pauxillum eſcarum.

3. Reſpondit Judas: Denuntiavit nobis vir ille ſub atteſtatione jurisjurandi (a), dicens: Non videbitis faciem meam, niſi fratrem veſtrum minimum adduxeritis vobiſcum.

4. Si ergo vis eum mittere nobiſcum, pergemus pariter, & ememus tibi neceſſaria:

5. Sin autem non vis, non ibimus: vir enim, ut ſæpè diximus, denuntiavit nobis, dicens: * Non videbitis faciem meam abſque fratre veſtro minimo. * Sup. 42. 20.

6. Dixit eis Iſrael: In meam hoc feciſtis miſeriam, ut indicaretis ei & alium habere vos fratrem.

7. At illi reſponderunt: Interrogavit nos homo per ordinem noſtram progeniem: ſi pater viveret: ſi haberemus fratrem:

elicet pœnitentiam; quàm cautè pœnam moderatur, ne abundantiore triſtitia abſorbeantur.

3. (a) Juraverat enim Joſeph per ſalutem Pharaonis.

CAPUT XLIII.

trem: & nos reſpondimus ei conſequenter juxta id quod fuerat ſciſcitatus: numquid ſcire poteramus, quòd dicturus eſſet: Adducite fratrem veſtrum vobiſcum?

8. Judas quoque dixit patri ſuo: Mitte puerum mecum, ut proficiſcamur, & poſſimus vivere: ne moriamur nos & parvuli noſtri.

* Inf. 44. 32. 9. * Ego ſuſcipio puerum: de manu mea require illum: niſi reduxero, & reddidero eum tibi, ero peccati reus in te omni tempore.

10. Si non interceſſiſſet dilatio, jam vice altera (b) veniſſemus.

11. Igitur Iſrael pater eorum dixit ad eos: Si ſic neceſſe eſt, facite quod vultis; ſumite de optimis terræ fructibus in vaſis veſtris, & deferte viro munera, modicum reſinæ, & mellis, & ſtoracis, (c), ſtactes, & terebinthi, & amygdalarum.

12. Pecuniam quoque duplicem ferte vobiſcum: & illam, quam inveniſtis in ſacculis, reportate, ne fortè errore factum ſit:

13. Sed & fratrem veſtrum tollite, & ite ad virum.

14. Deus autem meus omnipotens faciat vobis eum placabilem: & remittat vobiſcum fratrem veſtrum quem tenet, & hunc Benjamin: ego autem quaſi orbatus abſque liberis ero.

15. Tulerunt ergo viri munera, & pecuniam duplicem, & Benjamin: deſcenderuntque in Ægyptum, & ſteterunt coram Joſeph.

16. Quos cùm ille vidiſſet, & Benjamin ſimul, præcepit diſpenſatori domus ſuæ, dicens: Introduc viros domum, & occide (d) victimas, & inſtrue convivium: quoniam mecum ſunt comeſturi meridie.

17. Fecit ille quod ſibi fuerat imperatum, & introduxit viros domum.

18. Ibique exterriti, dixerunt mutuò: Propter pecuniam, quam retulimus priùs in ſaccis noſtris, introducti ſumus: ut devolvat in nos calumniam, & violenter ſubjiciat ſervituti, & nos, & aſinos noſtros.

19. Quamobrem in ipſis foribus accedentes ad diſpenſatorem domus,

20. Locuti ſunt: Oramus domine ut *Sup. 42. 3. audias nos. * Jam antè deſcendimus ut emeremus eſcas:

21. Quibus emptis, cùm veniſſemus ad diverſorium, aperuimus ſaccos noſtros, & invenimus pecuniam in ore ſaccorum: quam nunc eodem pondere reportavimus.

22. Sed & aliud attulimus argentum, ut emamus quæ nobis neceſſaria ſunt: non eſt in noſtra conſcientia quis poſuerit eam in marſupiis noſtris.

23. At ille reſpondit: Pax vobiſcum, nolite timere: Deus veſter, & Deus patris veſtri, dedit vobis theſauros in ſaccis veſtris: nam pecuniam, quam dediſtis mihi, probatam ego habeo. Eduxitque ad eos Simeon.

24. Et introductis domum, attulit aquam, & laverunt pedes ſuos, deditque pabulum aſinis eorum.

25. Illi verò parabant munera, donec ingrederetur Joſeph meridie: audierant enim quòd ibi comeſturi eſſent panem.

26. Igitur ingreſſus eſt Joſeph domum ſuam, obtuleruntque ei munera, tenentes in manibus ſuis: & adoraverunt proni in terram.

27. At ille, clementer reſalutatis eis, interrogavit eos, dicens: Salvuſne eſt pater veſter ſenex, de quo dixeratis mihi? Adhuc vivit?

28. Qui reſponderunt: Soſpes eſt ſervus tuus pater noſter, adhuc vivit. Et incurvati, adoraverunt eum.

29. Attollens autem Joſeph oculos, vidit Benjamin fratrem ſuum uterinum, & ait: Iſte eſt frater veſter parvulus, de quo dixeratis mihi? Et rurſum: Deus, inquit, miſereatur tui, fili mi.

30. Feſtinavitque, quia commota fuerant viſcera ejus ſuper fratre ſuo, & erumpebant lacrymæ: & introiens cubiculum flevit.

31. Rurſumque lota facie egreſſus, continuit ſe, & ait: Ponite panes.

32. Quibus appoſitis, ſeorsùm Joſeph, & ſeorsùm fratribus, Ægyptiis quoque qui veſcebantur ſimul, ſeorsùm (illicitum eſt enim Ægyptiis comedere cum Hebræis (e), & profanum putant hujuſcemodi convivium)

33. Sederunt (f) coram eo, primogenitus juxta primogenita ſua, & minimus juxta ætatem ſuam. Et mirabantur nimis.

34. Sumptis partibus quas ab eo acceperant: majorque pars venit Benjamin, ita ut quinque partibus excederet. Biberuntque & inebriati (g) ſunt cum eo.

C A-

10. (b) Hebr. *Jam reverſi eſſemus duabus viribus*: Si non retinuiſſes Benjamin.

11. (c) Liquor eſt fluens ex arbore, quæ Styrax appellatur, coloris flavi, & ſuaviter olens.

16. (d) Hebr. *Macta mactationem*. Sic vocantur animalia, cùm occiduntur, etiamſi non ſit ſacrificium.

32. (e) Jam Hebræorum nomen dudum innotuerat, ac numeroſi populi ex Abrahamo prodierant. Vel ita vocatur regio Chananæorum ubi Abraham, Iſaac, & Jacob vitam egerant. *Illicitum*: obſtabant quædam Ægyptiorum in cibis parandis inſtituta, ob quæ Ægyptii Græcorum nec cultro, nec olla utebantur, ut docet Herodotus.

33. (f) Mos aſſidendi menſæ antiquior eſt quàm recumbendi.

34. (g) Ebrietas pro ſatietate interdùm uſurpatur:

CAPUT XLIV.

Scyphus Joſeph in ſacco abſconditur; furti eos arguit, Benjaminum retineri jubet; Judas pro eo ſe offert in ſervitutem.

1. PRæcepit autem Joſeph diſpenſatori domus ſuæ, dicens: Imple ſaccos eorum frumento, quantum poſſunt capere: & pone pecuniam ſingulorum in ſummitate ſacci.

2. Scyphum autem meum argenteum, & pretium quod dedit tritici, pone in ore ſacci junioris. Factumque eſt ita.

3. Et otto mane, dimiſſi ſunt cum aſinis ſuis.

4. Jamque urbem exierant, & proceſſerant paululùm: tunc Joſeph acceerſito diſpenſatore domus: Surge, inquit, & perſequere viros: & apprehenſis dicito: Quare reddidiſtis malum pro bono?

5. Scyphus, quem furati eſtis, ipſe eſt in quo bibit dominus meus, & in quo augurari (a) ſolet: peſſimam rem feciſtis.

6. Fecit ille ut juſſerat. Et apprehenſis per ordinem locutus eſt.

7. Qui reſponderunt: Quare ſic loquitur dominus noſter, ut ſervi tui tantum flagitii commiſeriut?

8. Pecuniam, quam invenimus in ſummitate ſaccorum, reportavimus ad te de terra Chanaan: & quomodo conſequens eſt, ut furati ſimus de domo domini tui aurum, vel argentum?

9. Apud quemcumque fuerit inventum ſervorum tuorum quod quæris, moriatur, & nos erimus ſervi domini noſtri.

10. Qui dixit eis: Fiat juxta veſtram ſententiam: apud quemcumque fuerit inventum, ipſe ſit ſervus meus, vos autem eritis innoxii.

11. Itaque feſtinatò deponentes in terram ſaccos, aperuerunt ſinguli.

12. Quos ſcrutatus, incipiens à majore uſque ad minimum, invenit ſcyphum in ſacco Benjamin.

13. At illi, ſciſſis veſtibus, oneratiſque rurſum aſinis, reverſi ſunt in oppidum.

14. Primuſque Judas cum fratribus ingreſſus eſt ad Joſeph (necdum enim de loco abierat) omneſque ante eum pariter in terram corruerunt.

15. Quibus ille ait: Cur ſic agere voluiſtis? an ignoratis quòd non ſit ſimilis mei in augurandi ſcientia?

16. Cui Judas: Quid reſpondebimus, inquit, domino meo? vel quid loquemur, aut juſtè poterimus obtendere? Deus invenit iniquitatem (b) ſervorum tuorum: en omnes ſervi ſumus domini mei, & nos, & apud quem inventus eſt ſcyphus.

17. Reſpondit Joſeph: Abſit à me ut ſic agam: qui furatus eſt ſcyphum, ipſe ſit ſervus meus: vos autem abite liberi ad patrem veſtrum.

18. Accedens autem propiùs Judas, confidenter ait: Oro domine mi, loquatur ſervus tuus verbum in auribus tuis, & ne iraſcaris famulo tuo: tu es enim poſt Pharaonem

19. Dominus meus. * Interrogaſti priùs ſervos tuos: Habetis patrem, aut fratrem? * Sup. 42. 13.

20. Et nos reſpondimus tibi domino meo: Eſt nobis pater ſenex, & puer parvulus, qui in ſenectute illius natus eſt, cujus uterinus frater mortuus eſt: & ipſum ſolum habet mater (c) ſua, pater verò tenerè diligit eum.

21. Dixiſtique ſervis tuis: Adducite eum ad me, & ponam oculos meos ſuper illum.

22. Suggeſſimus domino meo: Non poteſt puer relinquere patrem ſuum: ſi enim illum dimiſerit, morietur.

23. Et

Pſal. 64. *Inebriaſti eam*, terram videlicet: *Nam ita inebriare, ut inebriantur ebrioſi, nec ipſi terra utile*. Aug.

CAPUT XLIV. 5. (a) Hæc non ſeriò, ſed joco dicta exiſtimat Auguſtinus. Quidam ex Hebræo vertunt, *experiendo experiens didicit*; ſed meliùs fortaſſe alii hunc locum exponunt, an ignoratis, aut ex publica fama non accepiſtis, non eſſe ſimilem mei in augurandi ſcientia? Arias Montanus vertit ex Hebr. *Et ipſe augurando augurabitur in eo*: loquitur etiam juxta opinionem quam habebant de Joſeph Ægyptii. *At quia non ſerio, ſed joco dictum eſt, ut exitus docuit, non eſt habendum mendacium; mendacia enim à mendacibus ſeriò aguntur, non joco*. Aug. q. 45. *Et in quo augurari ſolet*, immiſſis divinitùs præſagiis, ad quæ Joſeph per ſacrificia ſe præparabat, ait Grotius.

16. (b) Iniquitatis nomine peccata antè à ſe commiſſa, & præſentem fratris venditionem intelligit; furtum verò non agnoſcit.

20. (c) Hæc quidem antè obierat: Hebr. *Et remanſit ſolus ipſe matri ſuæ*, ſeu ex matre ſua.

* Sup. 43. 3. & 5. 23. * Et dixiſti ſervis tuis : Niſi venerit frater veſter minimus vobiſcum, non videbitis ampliùs faciem meam.

24. Cùm ergo aſcendiſſemus ad famulum tuum patrem noſtrum, narravimus ei omnia, quæ locutus eſt dominus meus.

25. Et dixit pater noſter : Revertimini, & emite nobis parum tritici.

26. Cui diximus : Ire non poſſumus : ſi frater noſter minimus deſcenderit nobiſcum, proficiſcemur ſimul : alioquin illo abſente, non audemus videre faciem viri.

* Sup. 37. 33. 27. Ad quæ ille reſpondit : * Vos ſcitis quòd duos genuerit mihi uxor mea.

28. Egreſſus eſt unus, & dixiſtis : Beſtia devoravit eum : & hucuſque non comparet.

29. Si tuleritis & iſtum, & aliquid ei in via contigerit, deducetis canos meos cum mœrore ad inferos.

30. Igitur ſi intravero ad ſervum tuum patrem noſtrum, & puer defuerit (cùm anima illius ex hujus anima pendeat)

31. Videritque eum non eſſe nobiſcum, morietur, & deducent famuli tui canos ejus cum dolore ad inferos.

32. Ego propriè ſervus tuus ſim, qui in meam hunc recepi fidem, & ſpopon-
*Sup. 43. 9. di dicens : * Niſi reduxero eum, peccati reus ero in patrem meum omni tempore.

33. Manebo itaque ſervus tuus pro puero in miniſterio domini mei, & puer aſcendat cum fratribus ſuis.

34. Non enim poſſum redire ad patrem meum, abſente puero : ne calamitatis, quæ oppreſſura eſt patrem meum, teſtis aſſiſtam.

C A P U T XLV.

Joſeph tandem à fratribus agnitus, eos mittit ad patrem.

1. NOn ſe poterat ultrà cohibere Joſeph multis coram aſtantibus : unde præcepit ut egrederentur cuncti foras, & nullus intereſſet alienus agnitioni mutuæ.

2. Elevavitque vocem cum fletu : quam audierunt Ægyptii, omniſque domus Pharaonis.

3. Et dixit fratribus ſuis : Ego ſum Joſeph : adhuc pater meus vivit? Non poterant reſpondere fratres nimio terrore perterriti.

4. Ad quos ille clementer : Accedite, inquit, ad me. Et cùm acceſſiſſent pro-
pè, * Ego ſum, ait, Joſeph, frater ve- * Act. 7.
ſter, quem vendidiſtis in Ægyptum. 13.

5. Nolite pavere, neque vobis durum eſſe videatur, quòd vendidiſtis me in his
regionibus : * pro ſalute enim veſtra mi- * Inf. 50.
ſit me Deus ante vos in Ægyptum. 20.

6. Biennium eſt enim quòd cœpit fames eſſe in terra : & adhuc quinque anni reſtant, quibus nec arari poterit, nec meti.

7. Præmiſitque me Deus ut reſervemini ſuper terram, & eſcas ad vivendum habere poſſitis.

8. Non veſtro conſilio, ſed Dei voluntate huc miſſus ſum : qui fecit me quaſi patrem Pharaonis, & dominum univerſæ domus ejus, ac principem in omni terra Ægypti.

9. Feſtinate, & aſcendite ad patrem meum, & dicetis ei : Hæc mandat filius tuus Joſeph : Deus fecit me dominum univerſæ terræ Ægypti : deſcende ad me, ne moreris,

10. Et habitabis in terra Geſſen (a) : eriſque juxta me tu, & filii tui, & filii filiorum tuorum, oves tuæ, & armenta tua, & univerſa quæ poſſides.

11. Ibique te paſcam (adhuc enim quinque anni reſidui ſunt famis) ne & tu pereas, & domus tua, & omnia quæ poſſides.

12. En oculi veſtri, & oculi fratris mei Benjamin, vident quòd os meum loquatur ad vos.

13. Nuntiate patri meo univerſam gloriam meam, & cuncta quæ vidiſtis in Ægypto : feſtinate, & adducite eum ad me.

14. Cùmque amplexatus recidiſſet in collum Benjamin fratris ſui, flevit : illo quoque ſimiliter flente ſuper collum ejus.

15. Oſculatuſque eſt Joſeph omnes fratres ſuos, & ploravit ſuper ſingulos : poſt quæ auſi ſunt loqui ad eum.

16. Auditumque eſt, & celebri ſermone vulgatum in aula regis : Venerunt fratres Joſeph : & gaviſus eſt Pharao, atque omnis familia ejus.

17. Dixitque ad Joſeph ut imperaret fratribus ſuis, dicens : Onerantes jumenta, ite in terram Chanaan,

18. Et tollite inde patrem veſtrum & cognationem, & venite ad me : & ego dabo vobis omnia bona Ægypti, ut comedatis medullam terræ.

19. Præcipe etiam ut tollant plauſtra de terra Ægypti, ad ſubvectionem parvulorum ſuorum ac conjugum : & dicito : Tollite patrem veſtrum, & properate quantocyùs venientes.

20. Nec

CAPUT XLV. 10. (a) In Ægypti parte inferiore propè Delta ; regio eſt paſcendis pecoribus idonea ; Hebr. Goſen.

20. Nec dimittatis quidquam de ſupellectili veſtra, quia omnes opes Ægypti, veſtræ erunt.

21. Feceruntque filii Iſrael, ut eis mandatum fuerat. Quibus dedit Joſeph plauſtra, ſecundùm Pharaonis imperium: & cibaria in itinere.

22. Singulis quoque proferri juſſit binas (b) ſtolas: Benjamin verò dedit trecentos argenteos cum quinque ſtolis optimis:

23. Tantumdem pecuniæ & veſtium mittens patri ſuo, addens & aſinos decem, qui ſubveherent ex omnibus divitiis Ægypti: & totidem aſinas, triticum in itinere paneſque portantes.

24. Dimiſit ergo fratres ſuos, & proficiſcentibus ait: Ne iraſcamini in via.

25. Qui aſcendentes ex Ægypto, venerunt in terram Chanaan ad patrem ſuum Jacob.

26. Et nuntiaverunt ei, dicentes: Joſeph filius tuus vivit: & ipſe dominatur in omni terra Ægypti. Quo audito Jacob, quaſi de gravi ſomno evigilans, tamen non credebat eis.

27. Illi è contra referebant omnem ordinem rei. Cùmque vidiſſet plauſtra, & univerſa quæ miſerat, revixit ſpiritus ejus,

28. Et ait: Sufficit mihi ſi adhuc Joſeph filius meus vivit: vadam, & videbo illum antequam moriar.

CAPUT XLVI.

Jacob cum univerſa familia, quæ hoc loco recenſetur, in Ægyptum proficiſcitur.

1. PRofectuſque Iſrael cum omnibus quæ habebat, venit ad puteum juramenti, & mactatis ibi victimis Deo patris ſui Iſaac,

2. Audivit eum per viſionem noctis vocantem ſe, & dicentem ſibi: Jacob, Jacob: cui reſpondit: Ecce adſum.

3. Ait illi Deus: Ego ſum fortiſſimus Deus patris tui: noli timere, deſcende in Ægyptum, quia in gentem magnam faciam te ibi.

4. Ego deſcendam tecum illuc, & ego inde adducam te revertentem (a): Joſeph quoque ponet manus ſuas ſuper oculos tuos.

5. Surrexit autem Jacob à puteo juramenti: * tuleruntque eum filii cum parvulis & uxoribus ſuis in plauſtris quæ miſerat Pharao ad portandum ſenem, * Act.7.15.

6. Et omnia quæ poſſederat in terra Chanaan: * venitque in Ægyptum cum omni ſemine ſuo, * Joſ.24.5. Pſ.104.23. Iſa.52.4.

7. Filii ejus, & nepotes, filiæ (b), & cuncta ſimul progenies.

8. Hæc ſunt autem nomina filiorum Iſrael, qui ingreſſi (c) ſunt in Ægyptum, ipſe cum liberis ſuis. * Primogenitus Ruben. * Exod.6.14. & 6.14. Num.26.5. 1.Par.5.1. & 3.

9. Filii Ruben: Henoch & Phallu & Heſron & Charmi.

10. Filii Simeon: Jamuel & Jamin & Ahod, & Jachin & Sohar, & Saul filius Chanaanitidis.

11. * Filii Levi: Gerſon & Caath & Merari. * Exod.6.15. 1.Par.4.24.

12. * Filii Juda: Her & Onan & Sela & Phares & Zara: mortui ſunt autem Her & Onan in terra Chanaan. Natique ſunt filii Phares: Heſron & Hamul. * 1.Par.6.1.

13. * Filii Iſſachar: Thola & Phua & Job & Semron. * 1.Par.2.3. & 4.21.

14. Filii Zabulon: Sared & Elon & Jahelel. * 1.Par.7.1.

15. Hi filii Liæ quos genuit in Meſopotamia Syriæ cum Dina filia ſua: omnes animæ (d) filiorum ejus & filiarum, triginta tres.

16. Filii Gad: Sephion & Haggi & Suni & Eſebon & Heri & Arodi & Areli.

17. * Filii Aſer: Jamne & Jeſua & Jeſſui & Beria, Sara quoque ſoror eorum. Filii Beria: Heber & Melchiel. * 1.Par.7.30.

18. Hi filii Zelphæ, quam dedit Laban Liæ filiæ ſuæ, & hos genuit Jacob ſedecim animas.

19. Filii Rachel uxoris Jacob: Joſeph & Benjamin.

20. * Natique ſunt Joſeph filii in terra Ægypti, quos genuit ei Aſeneth filia Putiphare ſacerdotis Heliopoleos: Manaſſes & Ephraim. * Sup.41.50.

21. Filii Benjamin: * Bela & Bechor & Aſbel & Gera & Naaman & Echi (e) & Ros & Mophim & Ophim & Ared. * 1.Par.7.6. & 8.1.

22. Hi

22. (b) Veſtes mutatorias.

CAPUT XLVI. 4. (a) In poſteris tuis. *Ponet manus ſuas ſuper oculos tuos*: Tibi morienti oculos claudet.

7. (b) Jacob unam filiam habuit Dinam: vel eſt enallage numeri pluralis pro ſingulari, vel filiorum ejus: dum ſumma ſingulorum colligitur, interdum numerus redundat, aut deficit, quod Jacob ut caput familiæ nunc ponatur, nunc omittatur. Quidam veniſſe dicuntur, quod eſſent in lumbis Patrum, ut v. 12. de Heſron, & Hamul. Ac forte error irrepſit in numerum Sept. Interpretum, niſi is voluerint complecti nepotes Joſeph, qui nati ſunt in Ægypto. Aug. *Quæſtio eſt quomodo triginta tres animæ ex Lia in Meſopotamia Syriæ natæ ſunt: niſi quia illa locutio confirmatur tanquam ibi omnes orta ſint, quarum parentes ibi orti ſunt.*

8. (c) Sed & enumerandi quoque ſunt illi quos in Ægypto reperit Jacob, Joſeph & filii ejus duo, & Jacob ipſe familiæ caput; per filias rectè intelliguntur neptes.

15. (d) Dinam tamen ingreſſam eſſe in Ægyptum admodùm eſt probabile.

21. (e) Num.26.38. & Ahiram, & Supham.

22. Hi filii Rachel quos genuit Jacob : omnes animæ, quatuordecim.

23. Filii Dan : Huſim.

24. Filii Nephthali : Jaſiel & Guni & Jeſel & Sallem.

25. Hi filii Balæ, quam dedit Laban Racheli filiæ ſuæ : & hos genuit Jacob : omnes animæ, ſeptem.

26. Cunctæ animæ, quæ ingreſſæ ſunt cum Jacob in Ægyptum, & egreſſæ ſunt de femore illius, abſque uxoribus filiorum ejus, ſexaginta ſex.

27. Filii autem Joſeph, qui nati ſunt ei
* Deut. 10. 22. in terra Ægypti, animæ duæ. * Omnes
animæ domus Jacob, quæ ingreſſæ ſunt in Ægyptum, fuere ſeptuaginta (f).

28. Miſit autem Judam ante ſe ad Joſeph, ut nuntiaret ei, & occurreret in Geſſen.

29. Quò cùm perveniſſet, juncto Joſeph curru ſuo, aſcendit obviam patri ſuo ad eumdem locum : videnſque eum, irruit ſuper collum ejus, & inter amplexus flevit.

30. Dixitque pater ad Joſeph : Jam lætus moriar, quia vidi faciem tuam, & ſuperſtitem te relinquo.

31. At ille locutus eſt ad fratres ſuos, & ad omnem domum patris ſui : Aſcendam, & nuntiabo Pharaoni, dicamque ei: Fratres mei, & domus patris mei, qui erant in terra Chanaan, venerunt ad me :

32. Et ſunt viri paſtores ovium, curamque habent alendorum gregum : pecora ſua, & armenta, & omnia quæ habere potuerunt, adduxerunt ſecum.

33. Cùmque vocaverit vos, & dixerit: Quod eſt opus veſtrum?

34. Reſpondebitis : Viri paſtores ſumus ſervi tui ab infantia noſtra uſque in præſens, & nos & patres noſtri. Hæc autem dicetis, ut habitare poſſitis in terra Geſſen : quia deteſtantur (g) Ægyptii omnes paſtores ovium.

CAPUT XLVII.

Joſeph patrem & fratres introducit ad Pharaonem; Terra Geſſen iis conceditur ad habitandum; Ægyptii fame oppreſſi, fundos vendunt Pharaoni.

1. Ingreſſus ergo Joſeph nuntiavit Pharaoni, dicens : Pater meus & fratres, oves eorum & armenta, & cuncta quæ poſſident, venerunt de terra Chanaan : & ecce conſiſtunt in terra Geſſen.

2. Extremos (a) quoque fratrum ſuorum quinque viros conſtituit coram rege :

3. Quos ille interrogavit : Quid habetis operis? Reſponderunt : Paſtores ovium ſumus ſervi tui, & nos, & patres noſtri.

4. Ad peregrinandum in terra tua venimus : quoniam non eſt herba gregibus ſervorum tuorum, ingraveſcente fame in terra Chanaan: petimuſque ut eſſe nos jubeas ſervos tuos in terra Geſſen.

5. Dixit itaque rex ad Joſeph : Pater tuus & fratres tui venerunt ad te.

6. Terra Ægypti in conſpectu tuo eſt : in optimo loco fac eos habitare, & trade eis terram Geſſen. Quòd ſi noſti in eis eſſe viros induſtrios (b), conſtitue illos magiſtros pecorum meorum.

7. Poſt hæc introduxit Joſeph patrem ſuum ad regem, & ſtatuit eum coram eo: qui benedicens (c) illi,

8. Et interrogatus ab eo : Quot ſunt dies annorum vitæ tuæ?

9. Reſpondit : Dies peregrinationis meæ centum triginta annorum ſunt, parvi (d) & mali, & non pervenerunt uſque ad dies patrum meorum quibus peregrinati ſunt.

10. Et benedicto rege, egreſſus eſt foras.

11. Joſeph verò patri & fratribus ſuis dedit poſſeſſionem in Ægypto in optimo terræ

27. (f) Ut numerus impleatur, Joſeph & duo ejus filii addendi fuerunt, tum ipſe Jacob; imo verſu 12. Heſron & Hamul qui nati ſunt in Ægypto, recenſentur. Nam ex Aug. hic ingreſſus in Ægyptum complectitur 17. annos vitæ Jacob, & reliquum vitæ Joſeph. Sept. Interpretes numerant 75. animas, adjunctis ſcilicet quinque nepotibus & pronepotibus Joſeph. Stephanus in Actis eumdem numerum init cum Sept. Interpretibus, nempè 75. Moſem cum Stephano ſic conciliat Auctor analyſeos Gallicæ in Acta, quòd Stephano id ſit propoſitum, ut totam familiam Jacob quæ ingreſſa eſt Ægyptum cum Jacob deſignet : quo quidem numero nec Jacob, nec Joſeph, nec filii ejus qui in Ægyptum non venerunt cum Joſeph, ſed uxores filiorum Jacob includuntur: adeò ut 64. viri & 11. uxores ſuperſint; *Et omnem cognationem ſuam in animabus ſeptuaginta quinque*. Act. 7. Sed Moſes filios tantùm Jacob numerat, qui ingreſſi ſunt Ægyptum, ſeu ante, aut poſt illius introitum: cum omni ſemine ſuo, filii & nepotes, verſu 26. cunctæ animæ quæ ingreſſæ ſunt cum Jacob abſque uxoribus filiorum ejus, ſexaginta ſex. Quam exceptionem non adhibet S. Stephanus, imo mulieres includit in eum numerum, cùm partem familiæ Jacob efficerent.

34. (g) Quòd Paſtores mactarent pecora, quæ illi colebant; alebant tamen oves non ad eſum, ſed ut lac & lanam ex iis perciperent. Grotius: Abſtinentiam ab eſu animalium ruri veterem fuiſſe non miror. Idololatriæ tamen nulla adhuc veſtigia Joſephi ſæculo, in Ægypto quidem certa veſtigia non reperio; à Syris cœpit hic morbus. Utrum res ita ſit, alii viderint.

2. (a) Vel minores ætate, vel minùs robuſtos ad Regem adduxit: nam ſi robuſtiores elegiſſet, fortè metuebat Joſeph, ne Rex eos militiæ ſuæ addiceret. CAPUT XLVII.

6. (b) Hebr. viros fortes.

7. (c) Jacob Pharaoni benèprecatus : Deum benedicere, eſt benefacere ; hominem benedicere, eſt bene precari alicui.

9. (d) Ita vertunt 70. in Hebræo, *pauci & mali*. Propter labores multos.

terræ loco, Rameſſes, ut præceperat Pharao.

12. Et alebat eos, omnemque domum patris ſui, præbens cibaria ſingulis.

13. In toto enim orbe (e) panis deerat, & oppreſſerat fames terram, maximè Ægypti & Chanaan.

14. E quibus omnem pecuniam congregavit pro venditione frumenti, & intulit eam in ærarium regis.

15. Cùmque defeciſſet emptoribus pretium, venit cuncta Ægyptus ad Joſeph, dicens: Da nobis panes: quare morimur coram te, deficiente pecunia?

16. Quibus ille reſpondit: Adducite pecora veſtra, & dabo vobis pro eis cibos, ſi pretium non habetis.

17. Quæ cùm adduxiſſent, dedit eis alimenta pro equis, & ovibus, & bobus, & aſinis: ſuſtentavitque eos illo anno pro commutatione pecorum.

18. Venerunt quoque anno ſecundo, & dixerunt ei: Non celabimus dominum noſtrum, quòd deficiente pecunia, pecora ſimul defecerunt: nec clam te eſt, quòd abſque corporibus & terra nihil habeamus.

19. Cur ergo moriemur (f) te vidente? & nos & terra noſtra tui erimus: eme nos in ſervitutem regiam, & præbe ſemina, ne pereunte cultore redigatur terra in ſolitudinem.

20. Emit (g) igitur Joſeph omnem terram Ægypti, vendentibus ſingulis poſſeſſiones ſuas præ magnitudine famis. Subjecitque eam Pharaoni,

21. Et cunctos populos ejus, à noviſſimis terminis Ægypti uſque ad extremos fines ejus,

22. Præter terram ſacerdotum (h), quæ à rege tradita fuerat eis: quibus & ſtatuta cibaria ex horreis publicis præbebantur, & idcirco non ſunt compulſi vendere poſſeſſiones ſuas.

23. Dixit ergo Joſeph ad populos: En ut cernitis, & vos, & terram veſtram Pharao poſſidet: accipite ſemina, & ſerite agros,

24. Ut fruges habere poſſitis. Quintam partem regi dabitis: quatuor reliquas permitto vobis in ſementem, & in cibum familiis & liberis veſtris.

25. Qui reſponderunt: Salus noſtra in manu tua eſt: reſpiciat nos tantùm dominus noſter, & læti ſerviemus regi.

26. Ex eo tempore uſque in præſentem diem, in univerſa terra Ægypti, regibus quinta pars ſolvitur, & factum eſt quaſi in legem, abſque terra ſacerdotali, quæ libera ab hac conditione fuit.

27. Habitavit ergo Iſrael in Ægypto, id eſt, in terra Geſſen, & poſſedit eam: auctuſque eſt, & multiplicatus nimis.

28. Et vixit in ea decem & ſeptem annis: factique ſunt omnes dies vitæ illius centum quadraginta ſeptem annorum.

29. Cùmque appropinquare cerneret diem mortis ſuæ, vocavit filium ſuum Joſeph, & dixit ad eum: Si inveni gratiam in conſpectu tuo, * pone manum tuam *Sup 24.2.
ſub femore meo: & facies mihi miſericordiam & veritatem, ut non ſepelias me in Ægypto:

30. Sed dormiam cùm patribus meis, & auferas me de terra hac, condaſque in ſepulchro majorum meorum. Cui reſpondit Joſeph: Ego faciam quod juſſiſti.

31. Et ille: Jura ergo, inquit, mihi. Quo jurante, adoravit Iſrael Deum, converſus (i) ad lectuli caput.

CAPUT XLVIII.

Jacob morti proximus teſtamentum condit filiis, Joſeph benedicit, juniorem præponit ſeniori.

1. HIs ita tranſactis, nuntiatum eſt Joſeph quòd ægrotaret pater ſuus: qui, aſſumptis duobus filiis Manaſse & Ephraim, ire perrexit.

2. Dictumque eſt ſeni: Ecce filius tuus Joſeph venit ad te. Qui confortatus ſedit in lectulo.

3. Et ingreſſo ad ſe ait: Deus omnipotens * apparuit mihi in Luza, quæ eſt in * Sup. 28.
terra Chanaan: Benedixitque mihi, 13.

4. Et ait: Ego te augebo & multiplicabo,

13. (e) Magna terræ parte. Hebr. *In terra illa*, nimirum ob articulum appoſitum.

19. (f) Hebr. ſic dividit: Quare moriemur in oculis tuis tam nos, quàm terra noſtra? Hæc mortua dicitur, cùm fructum non affert.

20. (g) Non poterat Joſeph gratis dare, cùm eſſet tantùm diſpenſator: quæ fecit ad utilitatem Regis, redundarunt poſteà in utilitatem regni & populi.

22. (h) Nomine Sacerdotum Hebræi complectuntur aliquando Principes, Magiſtratus, Miniſtros; ac fortè data eſt portio his qui publicas obibant functiones: & tamen Sacerdotes non veri Dei, ſed Idolorum, hoc nomine intelligunt Interpretes: hi non erant Sacerdotes niſi ex conſcientia erroris; cibaria iis è publico dabantur, ac terræ à tributo immunes erant.

31. (i) Vox, *converſus*, deeſt in Hebræo: Vox etiam Hebraica nunc *virgam*, nunc *lectum* ſignificat. Eædem ſunt litteræ, puncta diverſam effecerunt ſignificationem. Sept. vertunt: *Adoravit faſtigium virgæ ejus*: Ita hunc locum citat Apoſt. Hebr. 11. Verſio 70. innuit Jacob ſummitatem virgæ Joſeph adoraſſe, exteriùs quidem poteſtati filii honorem tribuiſſe. ſed ſpirituali ſenſu regiam Chriſti poteſtatem in typo Joſeph adoravit; vel ſedens ad caput lecti adoravit Deum: mutatio punctorum hanc efficit varietatem in textu Hebræo & in verſione Sept. Interpretum.

bo, & faciam te in turbas populorum: daboque tibi terram hanc, & ſemini tuo poſt te, in poſſeſſionem ſempiternam.

* Sup. 41. 50. * Joſ. 13. 7. & 19.

5. Duo ergo filii tui, qui * nati ſunt tibi in terra Ægypti antequam huc venirem ad te, mei erunt: * Ephraim (a) & Manaſses, ſicut Ruben & Simeon reputabuntur mihi.

6. Reliquos (b) autem quos genueris poſt eos, tui erunt, & nomine fratrum ſuorum vocabuntur in poſſeſſionibus ſuis.

* Sup. 35. 19.

7. Mihi enim, quando veniebam de Meſopotamia, * mortua (c) eſt Rachel in terra Chanaan in ipſo itinere, eratque vernum tempus: & ingrediebar Ephratam, & ſepelivi eam juxta viam Ephratæ, quæ alio nomine appellatur Bethlehem.

8. Videns autem filios ejus dixit ad eum: Qui ſunt iſti?

9. Reſpondit: Filii mei ſunt, quos donavit mihi Deus in hoc loco. Adduc, inquit, eos ad me, ut benedicam illis.

10. Oculi enim Iſrael caligabant præ nimia ſenectute, & clarè videre non poterat. Applicitoſque ad ſe deoſculatus, & circumplexus eos,

11. Dixit ad filium ſuum: Non ſum fraudatus aſpectu tuo: inſuper oſtendit mihi Deus ſemen tuum.

12. Cùmque tuliſſet eos Joſeph de gremio patris, adoravit pronus in terram.

13. Et poſuit Ephraim ad dexteram ſuam, id eſt, ad ſiniſtram Iſrael: Manaſſen verò in ſiniſtra ſua, ad dexteram ſcilicet patris, applicuitque ambos ad eum.

14. Qui extendens manum dexteram, poſuit ſuper caput Ephraim minoris fratris: ſiniſtram autem ſuper caput Manaſſe, qui major natu erat, commutans manus.

* Heb. 11. 21.

15. * Benedixitque Jacob filiis Joſeph, & ait: Deus in cujus conſpectu ambulaverunt patres mei Abraham, & Iſaac, Deus qui paſcit me ab adoleſcentia mea uſque in præſentem diem:

* Sup. 31. 29. & 32. 1. Mat. 18. 10.

16. * Angelus, qui eruit me de cunctis malis, benedicat pueris iſtis: & invocetur (d) ſuper eos nomen meum, nomina quoque patrum meorum Abraham & Iſaac, & creſcant in multitudinem ſuper terram.

17. Videns autem Joſeph quòd poſuiſſet pater ſuus dexteram manum ſuper caput Ephraim, graviter accepit: & apprehenſam manum patris levare conatus eſt de capite Ephraim, & transferre ſuper caput Manaſſe.

18. Dixitque ad patrem: Non ita convenit, pater: quia hic eſt primogenitus, pone dexteram tuam ſuper caput ejus.

19. Qui renuens, ait: Scio fili mi, ſcio: & iſte quidem erit in populos, & multiplicabitur: ſed frater (e) ejus minor, major erit illo: & ſemen illius creſcet in gentes.

20. Benedixitque eis in tempore illo, dicens: In te benedicetur Iſrael, atque dicetur: Faciat tibi Deus ſicut Ephraim, & ſicut Manaſſe. Conſtituitque Ephraim ante Manaſſen.

21. Et ait ad Joſeph filium ſuum: En ego morior, & erit Deus vobiſcum, reducetque vos ad terram patrum veſtrorum.

* Joſ. 13. 7. & 16. 1. * Joſ. 24. 8.

22. Do (f) tibi * partem unam extra fratres tuos, quam tuli de manu * Amorrhæi in gladio & arcu meo.

CAPUT XLIX.

Jacob morti proximus, filiis benedicit, ſimul quæ iis eventura ſint prædicit; & locum ſepulturæ ſuæ declarat.

Deut. 33. 6.

1. VOcavit autem Jacob filios ſuos, & ait eis: Congregamini, ut annuntiem quæ ventura ſunt vobis in diebus noviſſimis (a).

2. Con-

CAPUT XLVIII.

5. (a) Sortem ſortientur quiſque ſuam, non minùs quàm Ruben & Simeon, qui ſunt natu maximi. Sic jus primogeniti, cui duplicia dabantur, à Ruben propter ejus improbitatem translatum fuit ad Joſeph.

6. (b) Vatablus: *Si qui poſt tibi hos naſcentur*. Unde propoſitio eſt ſub conditione, ſi quos genueris: non enim legimus Joſeph alios genuiſſe liberos: hi verò ſub tribubus Ephraim & Manaſſe comprehenſi fuiſſent.

7. (c) Vox Hebræa, *Super me*, aut juxta me mortua eſt: Id videtur dicere, ne miretur Joſeph, ſi adeò ſit ſolicitus, ut in Hebron ſepeliatur: niſi fortè ad rem quoque pertinebat commemorare ibi ſepultam matrem Joſeph, ubi Chriſtus fuerat naſciturus, Aug. qu. 165. *Eratque vernum tempus*, non potuit cadaver efferri uſque ad Hebron: quo quidem tempore citò putreſcunt cadavera. Alii vertunt, cùm adhuc eſſet ſpatium terræ.

16. (d) Dicentur filii mei, & ſint quaſi capita tribuum: etſi mei ſunt nepotes, vocabuntur filii mei adoptionis jure, ac perinde ut filii ſingulas habebunt partes; in capita ſuccedent, non ſtirpis nomine.

19. (e) Aug. q. 166. *Secundùm hoc ſignificavit aliquid Prophetia hoc faciendo Iſrael, quòd populus poſterior per Chriſtum futurus regeneratione ſpiritali ſuperaturus erat populum priorem de carnali patrum generatione glorantem. Major erit eo*, propter regnum 10. tribuum, quod in Ephraimi poſteris diu ſtetit.

22. (f) Sept. Interpret. *Tibi Sichimam præcipuam ſuper fratres tuos*. Vox *Sichem* in Hebræo *Sichimam* ſignificat & *humerum*, qui cùm ſit pars corporis, partis nomine vox illa expreſſa eſt: *Do tibi partem unam, nempè Sichem ipſam fertilitate conſpicuam. Quam tuli de manu Amorrhæi in gladio & arcu meo*. Id nonnulli Interpretes ſic exponunt; poſtquam filii Jacob in Sichimitas adeò ſævîſſent, Amorrhæi qui ſocii erant Hevæorum, Jacob expellere voluerunt poſſeſſione agri, quam emerat: ille jure belli agrum & vicina loca armis ſibi aſſeruit. Et quidem quo tempore venditus eſt Joſeph, fratres paſcebant greges in Sichimis. *Do tibi partem unam*. Latinè do tibi hoc præcipuum. Quam tuli, præteritum pro futuro; ut alii exponunt, quam capiam per poſteros meos.

CAPUT XLIX.

1. (a) Alii vertunt, *futuris temporibus*. Sic Joel 2. *Poſt hæc effundam Spiritum meum*. Act. 2. Petrus vertit, *In noviſſimis diebus*.

2. Congregamini, & audite filii Jacob, audite Iſrael patrem veſtrum.

3. Ruben primogenitus meus, tu fortitudo mea, & principium (b) doloris mei: prior in donis, major in imperio.

4. Effuſus (c) es ſicut aqua, non creſcas, * quia aſcendiſti cubile patris tui, * Sup. 35. 22.
& maculaſti ſtratum ejus. 1. Par. 5. 1.

5. Simeon & Levi fratres: vaſa (d) iniquitatis bellantia.

6. In conſilium eorum non veniat (e) anima mea, & in cœtu illorum non ſit gloria mea: * quia in furore ſuo occide- * Sup. 34.
runt virum, & in voluntate ſua ſuffode- 25.
runt murum.

7. Maledictus furor eorum, quia pertinax: & indignatio eorum, quia dura: * * Joſ. 19. 1.
dividam eos in Jacob, & diſpergam (f) eos in Iſrael.

8. Juda, te laudabunt (g) fratres tui: manus tua in cervicibus inimicorum tuorum, adorabunt te filii patris tui.

9. * Catulus (h) leonis Juda: ad præ- * 1. Par.
dam fili mi aſcendiſti: requieſcens accubui- 5. 2.
ſti ut leo, & quaſi leæna, quis ſuſcitabit eum?

10. * NON AUFERETUR ſceptrum (i) * Joan. 1.
de Juda, & dux de femore ejus, donec 45.
veniat qui mittendus eſt, & ipſe erit ex- Matt. 2. 6.
pectatio gentium.

11. Li-

3. (b) Sept. Interpret. *Filiorum meorum*. Vox Hebræa & *dolorem* & *robur* ſignificat: *prior in donis, major in imperio* eſſe debueras. Duplex hæreditatis portio tibi debebatur: hoc juris tranſlatum eſt in Joſeph. Major fuiſſes in imperio, niſi te hoc jure privaſſes delinquendo. Primogenitorum erat pars major in hæreditate & principatu; illa Joſeph, hæc Judæ data eſt; ſacerdotium, quod erat jus tertium, datum eſt Levi.

4. (c) Contemptibilis factus es, ad nihilum redactus propter flagitium tuum; effuſus ut aqua, præceps in libidinem, cùm novercam polluere auſus ſis: vocatur fortitudo, quia in flore ætatis genitus eſt; *non creſcas*: nam parvo numero fuit in Tribu ſua.

5. (d) Inſtrumenta iniquitatis & indignationis prompta in ultionem; bellatores iniqui dicuntur contra Sichimitas.

6. (e) Futurum pro præterito: *Et in cœtu illorum non ſit gloria mea*. 70. verterunt *jecur*. Hi legerunt *Kevedi*, כבדי quod *jecur*, pro *Kevodi*, כבודי quod *gloriam*, atque hoc in loco animam ſignificat, ut Pſal. 56. *Exurge gloria mea*, hoc eſt, anima mea. *Quia in furore ſuo occiderunt virum*, pro viros, Sichimitas nimirùm. *Et in voluntate ſua ſuffoderunt murum*; 70. *Præciderunt poplitem*. Vox Hebræa *Sor*, שור utrumque ſignificat, murum & taurum; in quibuſdam locis tauri capiebantur præciſo poplite, ait vir doctus. *In cœtu illorum non ſit gloria mea*, non contaminaci famam meam conſentiendo coitioni eorum.

7. (f) Et quidem Levitæ per omnes tribus ſunt diſperſi, Simeon non habuit propriam ſortem, ſed exiguam habuit ea Tribu Juda, & ob multitudinem exierunt in deſertum ad quærendas ſibi ſedes, partim in Gador, partim in montem Seir. 1. Paralip. 4. unde qui malè conjuncti fuerunt in flagitio, diſſipabuntur.

8. (g) Alludit ad nomen ejus: nam Juda laudem ſignificat. *Adorabunt te*, ut Regem; vel ob Meſſiam ex te naſciturum: adoratio illa ad Chriſtum refertur.

9. (h) Ut catulus leonis: *Ad prædam fili mi aſcendiſti*. Hebr. *Ex præda glorioſus*, parta victoria: vox eadem ſignificat prædam & arbuſtum: ſed poſterior ſignificatio Syriaca magis eſt quàm Hebræa, & prior videtur contextui aptior. *Ad prædam*. Hoc refertur ad incrementum tribus Juda: *Et quaſi leæna*: Hebr. Et quaſi Leo major.

10. (i) Aperta eſt de Chriſto Prophetia, non auferetur poteſtas regia te Juda, donec ex eadem tribu longè præſtantius Meſſiæ regnum in omnes gentes illi ſubrogetur. Etſi enim poſt captivitatem Reges ex Juda defierunt, non item poteſtas judiciaria & principatus. pars hujus Prophetiæ poſterior non incommodè ad totam gentem referri poteſt, quæ poſt captivitatem nomen ſuum ex Juda accepit. Aug. Lib. 18. de Civit. cap. 45. *Non defuit Judæorum Princeps ex Judæis uſque ad Herodem, quem primum acceperunt alienigenam Regem*. *Donec veniant qui mittendus eſt*: Hebr. *Donec veniat Siloh*. Hieronymus legit *Selah*, שלח qui mittendus eſt: Græci aliter legerunt, *Selo*, שלו & ſignificat, quæ ei ſunt repoſita, vel cui repoſitum eſt, nempe regnum. cui repoſita ſunt, cui res ſunt reſervatæ. Atque ita vertiſſe 70. contendit Juſtinus Martyr. Hebræus textus idem ferè habet: *Donec veniat cujus eſt*: nempe ſceptrum. Samaritanus, *Et ad ipſum congregabuntur populi*: filium quoque, aut pacificum eadem vox Hebræa pleriſque Rabbinis ſignificat. Quæ omnia perſuadent hoc vaticinium non ad alium, quàm ad Meſſiam pertinere, & impletum fuiſſe in Chriſto Domino. Is enim fuit expectatio Gentium. Paulò ante adventum Chriſti, tum Judæis poteſtas omnis ablata eſt ſub Herode alienigena: ante id tempus Judæi ſe ſuis legibus regebant, ſuos habebant Duces. Conſentiunt Rabbini ſceptri ablationem cum Meſſiæ adventu eſſe conjunctam. Hinc fortè prodiit ſecta Herodianorum, qui in Herode vaticinium hoc impletum fuiſſe contendebant; niſi fortè eo nomine intelligantur, qui contra communiorem Judæorum ſententiam Herodis auctoritatem propugnabant. Atque ut Machabæi poſtremis ſæculis rerum potiti ſint, tamen jubentibus iis qui erant ex tribu Juda, imperabant. Vocem *Siloh*, veteres Judæi & Chriſtiani de Meſſia intellexerunt. Id obſervat vir doctus Richardus Simo, antequam puncta vocalia fuiſſent excogitata, litteram Jod vocales *i*, & *e*, expreſſas fuiſſe: ſed Scribæ cam vocalem uti & alias ſæpe unà cum punctis intactas reliquerunt; quod obſcuriorem ſenſum effecit. Vulgata vocalem *i*, legit *Siloh*. Littera *He* in fine dictionis, ut ſæpè evenit, commutatur cum littera *Vau*. Ex iis conficitur hoc vaticinium de Chriſto tantummodò accipi poſſe. Sceptrum à Juda non erat auferendum, donec Meſſias adveniret: at diu eſt, ex quo ſceptrum ablatum fuit à Juda, & Judæis: ergo jam diu eſt, ex quo Meſſias venit. Utrumque amiſit Judæa poſt mortem Chriſti, ſceptrum & adminiſtrationem: ergo Chriſtus eſt Meſſias, quo adveniente ſceptrum ablatum eſt. Unde Propheta vocationem Gentium cum adventu Meſſiæ, ut effectum cum cauſa conjungit. Id verò nulli alteri quàm Chriſto poteſt convenire. Itaque inſignis hæc Prophetia ſingulatim ſic exponi poteſt. *Non auferetur*, 70. non deficiet,

11. Ligans ad vineam (k) pullum ſuum: & ad vitem, ò fili mi, aſinam ſuam. Lavabit in vino ſtolam ſuam, & in ſanguine uvæ pallium ſuum.

12. Pulchriores ſunt oculi ejus vino, & dentes ejus lacte candidiores.

13. Zabulon in littore maris habitabit(l), & in ſtatione navium pertingens uſque ad Sidonem.

14. Iſſachar aſinus fortis (m) accubans inter terminos.

15. Vidit requiem quòd eſſet bona, & terram quòd optima: & ſuppoſuit humerum ſuum ad portandum, factuſque eſt tributis ſerviens.

16. Dan judicabit (n) populum ſuum ſicut & alia tribus in Iſrael.

17. Fiat Dan coluber(o) in via, ceraſtes in ſemita, mordens ungulas equi, ut cadat aſcenſor ejus retrò.

18. SALUTARE tuum expectabo Domine.

19. Gad, accinctus præliabitur (p) ante eum: & ipſe accingetur retrorſum.

20. Aſer, pinguis (q) panis ejus, & præbebit delicias regibus.

21. Nephthali, cervus (r) emiſſus, & dans eloquia pulchritudinis.

* 1. Par. 5. 1. 22. * Filius accreſcens (ſ) Joſeph, filius accreſcens & decorus aſpectu: filiæ diſcurrerunt ſuper murum.

23. Sed exaſperaverunt (t) eum, & jurgati ſunt, inviderunque illi habentes jacula.

24. Sedit in forti (u) arcus ejus, & diſſoluta ſunt vincula brachiorum & manuum illius per manus potentis Jacob: inde paſtor egreſſus eſt lapis Iſrael.

25. Deus patris tui erit adjutor tuus, & omnipotens benedicet tibi benedictionibus (x) cœli deſuper, benedictionibus abyſſi jacentis deorſum, benedictionibus uberum & vulvæ.

26. Benedictiones patris tui confortatæ (y) ſunt benedictionibus patrum ejus: donec veniret deſiderium collium æternorum: fiant in capite Joſeph, & in vertice Nazaræi inter fratres ſuos:

27. Benjamin lupus (z) rapax, manè comedet prædam, & veſpere dividet ſpolia.

28. Omnes hi in tribubus Iſrael duodecim: hæc locutus eſt eis pater ſuus, benedixitque (aa) ſingulis, benedictionibus propriis.

29. Et præcepit eis, dicens: Ego congregor ad populum meum: ſepelite me cum patribus meis in ſpelunca duplici quæ eſt in agro Ephron Hethæi:

30. Con-

Chald. non tranſibit, imperii vis, ut videtur Grotio: primùm in ductu militari, Jud. 1. deinde in nomine regio, tum in Ethnarchis, iterum in Regibus, donec Archelao ereptum eſt regnum, & Judæa Romanorum provincia facta eſt. Sub Aſmonæis & Herode, inquit idem Auctor, imperium penes Judam fuit, non minus quàm penes Romam Gallis, aut Thracibus in imperium electis. Interciſiones fuerunt breves, ſi ad ſpatium 1500. annorum comparentur, ſeptuaginta anni exilii vix computandi, ob certam ſpem reſtituendæ libertatis. Illo autem quod diximus ſpatio Judæi reverenter ſunt magnitudinem imperii Perſici, Macedonici, Romani, ſed ſuo ipſis ſalvo manente principatu. Aquila vertit Sceptrum, 70. principes; Symmachus poteſtas, ſenſu plane eodem. *Donec veniat qui mittendus eſt*. Hebræi omnes antiqui voce *Siloh* Meſſiam deſignari conſentiunt, & Græci addidere, *cui repoſita ſunt*, nempe omnia, cujus eſt regni jus: vox *Siloah* miſſum ſignificat. *Lavabit*; ad litteram, tanta erit in ejus ſorte vinium abundantia.

11. (k) Hæc Rabbini de fertilitate terræ, quæ tribui Judæ obtigit, interpretantur. Spiritali ſenſu vinea eſt Eccleſia, pullus eſt populus Gentilis, qui jugum legis nondum tulerat, Judæi per aſinam jugo aſſuetam adumbrantur: utroſque chriſtus conjunxit. *Lavabit in vino ſtolam*, carnem ſuam, vel Eccleſiam in vino ſanguinis ſui lavabit.

13. (l) Juxta Mare Mediterraneum, & Lacum Genezareth: in hac Tribu ſunt Nazareth, mons Thabor, & Capharnaum, Chriſti conceptione, transfiguratione & prædicatione nobilitata.

14. (m) Hebr. Oſſeus, robuſtus ad Agriculturæ opera: *Accubans inter terminos*, aliarum tribuum: in ſolo fertili poſiti aliud vivendi genus non eligent. 70. deſideravit id quod pulchrum eſt ad portandum; ad ferenda arma.

16. (n) Dan judicium ſignificat: id videtur in Samſone impletum: alii ad Antichriſtum hæc referunt. *Dan judicabit*, alluſio ad nominis originem.

17. (o) Samſon Philiſthæos dolo aggreſſus. *Salutare tuum expectabo Domine*: fortè adverſus Antichriſtum non ſufficit Samſon; ſed veniat Silo.

19. (p) Græcè ſignificat congregatum exercitum: *Præliabitur ante eum*, Hebraicum textum quidam ſic reddunt: *Exercitus veniet contra eum*: vel diripiet eum; *Et ipſe ſuperabit calcaneum*. Hoc eſt, in fine victor erit. Ante reliquas tribus in prælium ivit; *Et ipſe accingetur retrorſum*, cum reliquis tribubus conſtitutus ipſe ſpoliis gravis trans Jordanem in ſuam ſortem rediit.

20. (q) Fertilitatem Tribus Aſer prædicit, ut Moſes Deut. 33. *Tingat in oleo pedem ſuum*.

21. (r) Ut cerva emiſſa ob velocitatem pedum. Alii ad Barac Iſraelis ducem id referunt. Cervus emiſſus in tuto eſt, & campi amœnitate gaudet. Sic in tuto habitabit Nephthali.

22. (ſ) Duas tribus obtinebit. Laudatur à formæ dignitate, à gloria & probitate. *Filiæ diſcurrerunt ſuper murum*, ut videant ejus pulchritudinem & ornatum regium. 70. Filius meus natu minimus ad me redit. Magna fuit hoc in loco codicum diverſitas.

23. (t) Fratres ejus aut hoſtes.

24. (u) In Deo ſcilicet: *Inde Paſtor egreſſus eſt lapis Iſrael*. Effectus eſt Princeps Ægyptiorum, & firmamentum populo Iſrael.

25. (x) Animalium fœtura, lacte, ac multiplici ſobole.

26. (y) Me felicior eris; *Donec veniret deſiderium collium æternorum*: Durabunt quandiu mundus, aut donec veniat Chriſtus. *Fiant in capite Ioſeph*: Nempè benedictiones, & *in vertice Nazaræi*; ejus nempè qui à fratribus ſuis fuit ſeparatus cùm venditus eſt. 70. *Super verticem glorificatus in fratribus*.

27. (z) Ad litteram Tribus Benjamin bellicoſa prædicitur, ut Lupus rapax qui mane, & veſpere prædari ſolet, & prædam dividit, comedit, &c. In ſenſu ſpiritali Paulus Apoſtolus prænuntiatur, qui è perſecutore factus eſt magnus Prædicator verbi divini, quod Gentibus diviſit.

28. (aa) Benedictionis nomine res futuras complectitur.

30. Contra Mambre in terra Chanaan, * quam emit Abraham cum agro ab Ephron Hethæo in poſſeſſionem ſepulchri. * Sup. 23. 17.

31. Ibi ſepelierunt eum, & Saram uxorem ejus: ibi ſepultus eſt Iſaac cum Rebecca conjuge ſua: ibi & Lia condita jacet.

32. Finitiſque mandatis quibus inſtruebat, collegit pedes ſuos ſuper lectulum, & obiit: appoſituſque eſt ad populum ſuum.

CAPUT L.

Joſeph patris corpus aromatibus conditum in terra Chanaan ſepelit; fratres ob illatam injuriam ſibi metuentes jubet bono animo eſſe. Moriens præcipit ut oſſa ſua ex Ægypto migraturi ſecum deferant in terram Chanaan.

1. Quod cernens Joſeph, ruit ſuper faciem patris flens & deoſculans eum.

2. Præcepitque ſervis ſuis medicis ut aromatibus condirent patrem.

3. Quibus juſſa explentibus, tranſierunt quadraginta dies: iſte quippe mos erat cadaverum conditorum, flevitque eum Ægyptus ſeptuaginta diebus.

4. Et expleto planctus tempore, locutus (a) eſt Joſeph ad familiam Pharaonis: Si inveni gratiam in conſpectu veſtro, loquimini in auribus Pharaonis:

5. Eò quòd pater meus adjuraverit me, dicens: En morior, in ſepulchro meo * quod fodi (b) mihi in terra Chanaan, ſepelies me. Aſcendam igitur, & ſepeliam patrem meum, ac revertar. * Sup. 47. 29.

6. Dixitque ei Pharao: Aſcende, & ſepeli patrem tuum ſicut adjuratus es.

7. Quo aſcendente, ierunt cum eo omnes ſenes domus Pharaonis, cunctique majores natu terræ Ægypti:

8. Domus Joſeph cum fratribus ſuis, abſque parvulis & gregibus, atque armentis, quæ dereliquerant in terra Geſſen.

9. Habuit quoque in comitatu currus & equites: & facta eſt turba non modica.

10. Veneruntque ad Aream Atad, quæ ſita eſt trans Jordanem: ubi celebrantes exequias planctu magno atque vehementi, impleverunt ſeptem (c) dies.

11. Quod cùm vidiſſent habitatores terræ Chanaan, dixerunt: Planctus magnus eſt iſte Ægyptiis. Et idcircò vocatum eſt nomen loci illius, Planctus Ægypti.

12. Fecerunt ergo filii Jacob ſicut præceperat eis:

13. Et portantes eum in terram Chanaan, * ſepelierunt eum in ſpelunca (d) duplici, * quam emerat Abraham cum agro in poſſeſſionem ſepulchri ab Ephron Hethæo contra faciem Mambre. *Act. 7. 16. * Sup. 23. 16.

14. Reverſuſque eſt Joſeph in Ægyptum cum fratribus ſuis, & omni comitatu, ſepulto patre.

15. Quo mortuo, timentes fratres ejus, & mutuo colloquentes: Ne fortè memor ſit injuriæ quam paſſus eſt, & reddat nobis omne malum quod fecimus,

16. Mandaverunt ei, dicentes: Pater tuus præcepit nobis antequam moreretur,

17. Ut hæc tibi verbis illius diceremus: Obſecro ut obliviſcaris ſceleris fratrum tuorum, & peccati atque malitiæ quam exercuerunt in te: nos quoque oramus ut ſervis Dei patris tui dimittas iniquitatem hanc. Quibus auditis flevit Joſeph.

18. Ve-

CAP. L. 4. (a) Id agit ex modeſtia, ne præſumptione nimiæ auctoritatis apud Regem paternam familiam odioſam efficeret. *Eò quòd Pater meus adjuraverit me.* Aug. *Quæri poteſt quomodo verum ſit, cùm hæc verba Patris ejus, quando de ſua ſepultura mandavit, non legantur; ſed ad ſententiam verba referre debemus: voluntati enim enuntianda, & in notitiam proferenda oportet verba ſervire.* Fodiſſe autem ſibi Jacob ſepulchrum nuſquam ſuperiùs in Scripturis legitur: ſed neque neceſſe eſt ut omnia quæ dicta ſunt aut facta, in Scripturis legantur.

5. (b) Vox Hebræa *Cara*, כרה, & fodere, ſignificat, & poſſidere; ex empto acquiſivi. Emerat enim Abrahamus primùm ab Hemor, Act. 7. v. 16. Titulus Auctoris eſt titulus hæredis.

10. (c) Eccl. 22. v. 13. *Luctus mortui ſeptem dies*. Numer. 20. v. 29. Aaron *lugetur* 30. *dies*, ut Moſes Deuter. cap. ult. v. 8. quod hic v. 3. dicitur, *Flevitque Ægyptus 70. diebus*. Si, ut par eſt, ſeparatim accipiatur, Hebræi ſe mori Ægyptiorum accommodarunt in condiendo corpore per 40. dies, ſic Ægyptii morem Judæorum ſecuti ſunt in luctu 30. dierum, qui ſimul juncti efficiunt 70. dies: de ſimili ritu apud Ægyptios ſcribit Diodorus L. 2. cap. 3.

13. (d) In ſepulchro quod emit Abraham pretio argenti à filiis Hemor filii Sichem. Act. 7. 15. 16. ſic ait S. Stephanus: *Et deſcendit Jacob in Ægyptum, & defunctus eſt ipſe & Patres noſtri: & tranſlati ſunt in Sichem, & poſiti ſunt in ſepulchro quod emit Abraham pretio argenti à filiis Hemor, filii Sichem.* Quæ ob breviloquentiam Hebræis familiarem obſcuriora videri poſſunt. Tranſlati ſunt, Jacob quidem in Hebron ex hoc loco, Joſeph autem in Sichem, poſiti ſunt Jacob in ſepulchro

18. Veneruntque ad eum fratres ſui :
& proni adorantes in terram dixerunt :
Servi tui ſumus.
19. Quibus ille reſpondit: Nolite time-
re: num Dei poſſumus (e) reſiſtere volun-
tati?
*Sup.45.5. 20. * Vos cogitaſtis de me malum: ſed
Deus vertit illud in bonum, ut exaltaret
me, ſicut in præſentiarum cernitis, &
ſalvos faceret multos populos.
* Sup.47. 21. Nolite timere; ego * paſcam vos
12. & parvulos veſtros. Conſolatuſque eſt
eos, & blandè ac leniter eſt locutus.
22. Et habitavit in Ægypto cum omni
domo patris ſui: vixitque centum decem
annis. Et vidit Ephraim filios uſque ad
tertiam generationem. * Filii quoque Ma- * Num.32.
chir (f) filii Manaſſe nati ſunt in genibus 39.
Joſeph.
23. Quibus tranſactis, * locutus eſt fra- * Heb. 11.
tribus ſuis: Poſt mortem meam Deus vi- 22.
ſitabit vos, & aſcendere vos faciet de ter-
ra iſta ad terram quam juravit Abraham,
Iſaac, & Jacob.
24. Cùmque adjuraſſet eos atque dixiſ-
ſet: Deus viſitabit vos: * aſportate oſſa * Exod.13.
mea vobiſcum de loco iſto: 19.
25. Mortuus eſt, expletis centum decem Jos.24. 32.
vitæ ſuæ annis. Et conditus aromatibus,
repoſitus eſt in loculo in Ægypto.

quod emit Abraham ab Ephron Hethæo, Joſeph autem in ſepulchro quod emit Jacob à filiis Emor, filii, ſeu ut alii volunt, patris Sichem. Stephanus in Actis hæc duo in unum conjunxit, quæ facile diſtinguuntur, ubi cum hiſtoria veteris Teſtamenti comparantur. Qua de re jam ſuprà diximus: ac ſi quis eſſet error, hic, ut alii plerique, ex ſcriptorum vitio potiùs irrepſiſſent, quàm ex memoriæ lapſu, aut incogitantia, ut quibuſdam viſum eſt. Nec mirum ſi in illis circumſtantiis, & in oratione extemporanea, breviloquentia paulò fuit obſcurior, & nonnihil involuta. Ac fieri poteſt, uti jam ſuprà innuimus, ut vox ipſa Abraham pro Jacob, ex ſcriptoris culpa poſita ſit.

19. (e) Veſtrum fuit malum, ſed Deus vertit in bonum; num ego poſſum diſturbare Dei conſilium? Dei voluntati permittenti hanc venditionem, & jam factam ad bonum commune ordinanti acquieſcere oportet.

22. (f) Ellipſis eſt Hebræis familiaris, quæ oritur ex voce analoga: filii Machir nati ſunt, poſiti & educati ſuper genua Joſeph: naſci enim & educari ſibi invicem reſpondent.

LIBER

LIBER EXODI,

HEBRAICE

VEELLE SEMOTH.

HUNC Librum à Moſe ipſo conſcriptum fuiſſe, eumque adeò genuinum eſſe, multis argumentis demonſtratur. Nam portentoſi eventus qui in hac narrantur hiſtoria, ab eo tantùm qui coram adfuit, aut præfuit, ſcribi potuerunt. Quòd ſi horum memoriam adeò ſolicitè conſervatam voluit Moſes, cur eorum hiſtoriam non ſcripſerit? At, inquit Theologo-politicus, *liber erat Bellorum Domini, qui cap. 21. Numerorum citatur, in quo pugnam contra Amalec juſſu Dei enarravit. An illud cuiquam probari poteſt librum extitiſſe à Moſe ſcriptum, in quo bella Iſraelitarum & Caſtrorum diſpoſitiones eſſent diligenter deſcripta, neque id ei in mentem veniſſe, ut exitum populi Dei ex Ægypto, & alia memoria poſteritatis digna, quorum tot erant monimenta in Religione ipſa Judæorum, ac Legem ipſam fuſiori ſtylo expoſitam mandaret litteris? Siquidem Religio penè omnis Judaica eſt hujus exitus, & eorum quæ facta ſunt prodigiorum in Ægypto, inſigne monimentum. Hujus generis fuere primogeniti Ægyptiorum interfecti, & Iſraelitarum liberatio, tranſitus maris Rubri, exercitus Pharaonis in mari ſubmerſus, & populus Dei in Deſerto per 40. annos conſervatus. Et quidem cap. 17. Exodi hæc legimus:* Fugavitque Joſue Amalec, & populum ejus in ore gladii. Dixit autem Dominus ad Moyſen: Scribe hoc ob monimentum in libro, & trade auribus Joſue: delebo enim Amalec ſub cœlo. *Liber ille alius eſſe non poteſt quàm Exodi liber: non enim ait Deus, Hujus pugnæ hiſtoriam ſcribe: ſed* ſcribe hoc ob monimentum in libro. *Ergo liber erat Dei juſſu ſcriptus, in quo ea quæ populo Dei accidebant, memoria poſteritatis digna ſcribebantur.*

Quid autem memorabilius quàm ipſe exitus ex Ægypto tot prodigiis inſignis? An vir ſapientiſſimus ea litteris mandare noluit, quorum tot monimenta ſupereſſe voluit? An memoriæ poſteritatis pugnam Amalec juſſu Dei mandavit, & quod præcipuum erat, exitum & liberationem populi Dei ſilentio prætermiſit? Cùm pugna illa ipſius liberationis minutior eſſet particula: & tamen memoriam hujus eventus conſervari jubet Deus.

Hic itaque liber ita inſcribitur, quòd exitum populi Dei ex Ægypto, quæque tum acta fuerint, complectatur. Tres in partes tribuitur. In prima, quæ exitum populi Dei præceſſerunt; in ſecunda, quæ in ipſo exitu contigere; in tertia denique præcepta Dei cùm moralia, tum quæ ad ritus divinos, aut ad cæremonias ſpectant, continentur.

Moſem Deus elegit qui populum educeret ex Ægypto, eumque primus regeret, ſanctis Legibus in unum corpus devinciret, & ſacris ritibus Chriſti venturi Myſteria adumbraret. Nam ut præclarè Aug. Lib. 22. contra Fauſtum cap. 14. Totum illud regnum Gentis Judæorum magnus quidem Propheta, quia & magni Prophetæ fuit. *Item Lib. 7. de Civit. Dei cap. 31.* Non ſolùm omnes Prophetiæ, & præcepta vitæ, verùm etiam ſacra, Sacerdotia, Tabernaculum, ſive Templum, Altaria, Sacrificia, Cæremoniæ, dies feſti, & quidquid aliud ad ſervitutem pertinet, quæ debetur Deo, ea ſignificaverunt, atque prænuntiaverunt, quæ propter æternam vitam fidelium in Chriſto & impleta credimus, & impleri cernimus, & implenda confidimus. *Moſes is ipſe typus fuit Chriſti, Mater eum exponens, Synagoga, filia Pharaonis Moſem excipiens, Eccleſia Gentium. Redditur Moſes Matri, Judæi in Chriſtum ſub finem mundi ſunt credituri.*

CA-

CAPUT PRIMUM.

Pharao Rex Ægypti longo poſt Joſephi mortem tempore, multiplici prole auctos Hebræos vult opprimere: obſtetricum utitur opera; ut naſcentes maſculos extinguant.

Gen. 46. 8. 1. HÆc ſunt nomina filiorum Iſrael qui ingreſſi ſunt in Ægyptum cum Jacob: ſinguli cum domibus (a) ſuis introierunt:

2. Ruben, Simeon, Levi, Judas,

3. Iſſachar, Zabulon, & Benjamin,

4. Dan, & Nephthali, Gad, & Aſer.

5. Erant igitur omnes animæ eorum qui egreſſi ſunt de femore Jacob, ſeptuaginta: Joſeph (b) autem in Ægypto erat.

6. Quo mortuo, & univerſis fratribus ejus, omnique cognatione illa,

*Act. 7. 17. 7. * Filii Iſrael creverunt, & quaſi germinantes (c) multiplicati ſunt: ac roborati nimis, impleverunt terram.

8 Surrexit intereà rex novus (d) ſuper Ægyptum, qui ignorabat Joſeph:

9. Et ait ad populum ſuum: Ecce, populus filiorum Iſrael multus, & fortior nobis eſt.

10. Venite, ſapienter opprimamus (e) eum, ne fortè multiplicetur: & ſi ingruerit contra nos bellum, addatur inimicis noſtris, expugnatiſque nobis egrediatur de terra.

11. Præpoſuit itaque eis magiſtros operum (f), ut affligerent eos oneribus: ædificaveruntque urbes tabernaculorum Pharaoni, Phithom & Rameſſes.

12. Quantòque opprimebant eos, tantò magis multiplicabantur, & creſcebant:

13. Oderantque filios Iſrael Ægyptii, & affligebant (g) illudentes eis:

14. Atque ad amaritudinem perducebant vitam eorum operibus duris luti & lateris, omnique famulatu, quo in terræ operibus premebantur.

15. Dixit autem Rex Ægypti obſtetricibus Hebræorum: quarum una vocabatur Sephora, altera Phua,

16. Præcipiens eis: Quando obſtetricabitis Hebræas, & partus tempus advenerit: ſi maſculus fuerit, interficite eum: ſi femina, reſervate.

17. Timuerunt autem obſtetrices Deum, & non fecerunt juxta præceptum Regis Ægypti, ſed conſervabant mares.

18. Quibus ad ſe accerſitis, rex ait: Quidnam eſt hoc quod facere voluiſtis, ut pueros ſervaretis?

19. Quæ reſponderunt: Non ſunt Hebrææ ſicut Ægyptiæ mulieres: ipſæ enim obſtetricandi habent ſcientiam (h): & priuſquam veniamus ad eas, pariunt.

20. Benè ergo fecit Deus obſtetricibus (i): & crevit populus, confortatuſque eſt nimis.

21. Et quia timuerunt obſtetrices Deum, ædificavit eis domos (k).

22. Præcepit ergo Pharao omni populo ſuo, dicens: Quidquid maſculini ſexus natum fuerit, in flumen projicite: quidquid feminini, reſervate.

CAPUT II.

Moſes naſcitur è ſtirpe Levi, aquis expoſitus extrahitur; filia Pharaonis eum adoptat; occiſo Ægyptio fugit in terram Madian, ubi Sephora ducit uxorem, ex qua duos gignit filios.

1. EGreſſus (a) eſt poſt hæc vir de domo Levi: * & accepit uxorem *1. Par. 23.
ſtirpis ſuæ.

2. Quæ

CAP. I. 1. (a) Familiis: non ſervatur ordo nativitatis, ſed conjugalis thori: nam primi recenſentur, ſeptimus eſt Benjamin, qui ex Rachele, duo ſequentes ex Bala, poſtremi ex Zelpha.

5. (b) Hebr. *Et Ioſeph fuit in Ægypto*; cum Joſeph, qui erat in Ægypto, fuerunt 70. animæ, ſeu homines: adeòut Joſeph eo numero contineatur.

7. (c) Hebr. *ebullientes inſtar ranarum*.

8. (d) Seu novæ familiæ, ex Joſepho.

10. (e) Sept. Interpret. *Callido conſilio opprimamus*, ſervitute & laboribus, ne multiplicatus potentior evadat: duravit hæc afflictio per 90. annos. Ægyptii Hebræos vexarunt, 1. ex timore, ne cum hoſtibus unà jungerentur: 2. ex invidia, quòd adeò multiplicarentur: 3. ex odio ob Religionem. *Egrediatur de terra*. Hinc conjiciunt nonnulli rumorem increbuiſſe, futurum ut Hebræi in terram Chanaan redirent.

11. (f) Vox Hebræa Tributum ſignificat: *Ut affligerent eos oneribus*, i. e. *Tributis; ædificaruntque urbes Tabernaculorum Pharaoni*: nonnulli *Arces* interpretantur: 70. vertunt, *urbes munitas*. Vox Hebræa ita ſcribi poteſt, ut utrumque ſignificet.

13. (g) Dura eorum conditio, quibus illuditur, cùm opprimuntur.

19. (h) Alii vertunt, *ſunt ingenioſæ*, aut *fortes*; ſapientes adeò ut noſtra non egeant opera.

20. (i) Non propter mendacium, ſed propter earum miſericordiam acceperunt remunerationem à Deo, ex Aug. Lib. contra Mendacium cap. 15. *Non eſt eis remunerata fallacia, ſed benevolentia; benignitas mentis, non iniquitas mentientis*. Et q. 1. in Exod. *Neque hic auctoritatem ad mentiendum eſſe propoſitam mihi videtur eis, de quibus dictum eſt: Et non inventum eſt in eorum ore mendacium*.

21. (k) Familias prole numeroſas, & locupletes.

CAP. II. 1. (a) Verba duo poſtrema deſunt in Hebræo. Ne-

Digitized by Google

* Heb. 11. 23. 2. Quæ concepit, & * peperit filium: & videns eum elegantem, abſcondit tribus menſibus.

3. Cùmque jam celare non poſſet, ſumpſit fiſcellam ſcirpeam, & linivit eam bitumine ac pice: poſuitque intùs infantulum, & expoſuit eum in carecto (b) ripæ fluminis,

4. Stante procul ſorore ejus, & conſiderante eventum rei.

* Act. 7. 21. Heb. 11. 23. 5. * Ecce autem deſcendebat filia Pharaonis ut lavaretur in flumine: & puellæ ejus gradiebantur per crepidinem (c) alvei. Quæ cùm vidiſſet fiſcellam in papyrione, miſit unam è famulabus ſuis: & allatam

6. Apetiens, cernenſque in ea parvulum vagientem, miſerta ejus, ait: De infantibus Hebræorum eſt hic.

7. Cui ſoror pueri: Vis, inquit, ut vadam, & vocem tibi mulierem Hebræam, quæ nutrire poſſit infantulum?

8. Reſpondit: Vade. Perrexit puella, & vocavit matrem ſuam.

9. Ad quam locuta filia Pharaonis: Accipe, ait, puerum iſtum, & nutri mihi: ego dabo tibi mercedem tuam. Suſcepit mulier, & nutrivit puerum: adultumque (d) tradidit filiæ Pharaonis.

10. Quem illa adoptavit in locum filii, vocavitque nomen ejus Moyſes (e), dicens: Quia de aqua tuli eum.

11. In diebus illis poſtquam creverat Moyſes, * egreſſus eſt ad fratres ſuos: viditque afflictionem eorum, & virum Ægyptium percutientem (f) quemdam de Hebræis fratribus ſuis. * Heb. 11. 24.

12. Cùmque circumſpexiſſet huc atque illuc, & nullum adeſſe vidiſset, percuſſum Ægyptium abſcondit ſabulo.

13. Et egreſsus die altero conſpexit duos Hebræos rixantes: dixitque ei qui faciebat injuriam: Quare percutis proximum tuum?

14. Qui reſpondit: Quis te conſtituit principem & judicem ſuper nos? num occidere me tu vis, ſicut heri occidiſti Ægyptium? Timuit (g) Moyſes, & ait: Quomodo palàm factum eſt verbum iſtud?

15. Audivitque Pharao ſermonem hunc, & quærebat occidere Moyſen: qui fugiens de conſpectu ejus, moratus eſt in terra Madian, & ſedit juxta puteum.

16. Erant autem ſacerdoti (h) Madian ſeptem filiæ, quæ venerunt ad hauriendam aquam: & impletis canalibus adaquare cupiebant greges patris ſui.

17. Supervenere paſtores, & ejecerunt eas: ſurrexitque Moyſes, & defenſis puellis, adaquavit oves earum.

18. Quæ cùm reverteſſent ad Raguel (i) patrem ſuum, dixit ad eas: Cur velociùs veniſtis ſolito?

19. Reſponderunt: Vir Ægyptius liberavit nos de manu paſtorum: inſuper & hauſit

que poſt ferale illud Pharaonis edictum veriſimile eſt Amram Moſis patrem duxiſſe uxorem: vix enim Aaron ſalvari potuiſſet. Itaque *duxit*, pro *duxerat*, poſitum eſt, cùm Hebræi unum tantummodò habeant præteritum. Juxta verſionem noſtram ſignificari poteſt ordo narrationis, non rei geſtæ: adeò ut hic ſit ſenſus, cùm homo de domo Levi accepiſſet uxorem ſtirpis ſuæ &c. nempè Jochabed neptim Levi: nam in Hebr. habemus *filiam Levi*.

3. (b) Locus eſt in quo naſcuntur carices, ſeu herbæ latæ, & in apicem deſinentes: dum paſſim inſtarent miniſtri tyrannidis.

5. (c) Hebr. *ſuper manum*, ſeu ripam ipſam fluminis. *In papyrione*, in carecto juncis & papyro referto; *fiſcellam*, cymbulam ex papyro efformatam, & pice oblitam.

9. (d) Eruditus fuit omni ſapientia Ægyptiorum, ut ait S. Stephanus Act. 7. Hinc liquet Moſem non ignoraſſe ſe eſſe Hebræum, cùm à matre ſua uſque ad adultam ætatem fuerit educatus.

10. (e) Ægyptii aquam מו *Moi*, dicunt.

11. (f) Qui fortè præfectus operibus ſæviebat in Iſraelitas. Addit S. Stephanus: *Exiſtimabat autem intelligere fratres, quoniam Deus per manus ipſius daret ſalutem illis: At illi non intellexerunt*. Quæ verba ponderans Aug. q. 2. in Exodum. *Ut per hoc*, inquit, *teſtimonium videatur Moſes jam divinitus admonitus, quod Scriptura eo loco tacet, audere potuiſſe*. Priuſquam ad ea S. Stephani verba attendiſſet, hoc Moſis facinus minùs probare videbatur: tametſi injuriam Hebræo illatam ultus eſſet. *Non videtur*, inquit Lib. 22. contra Fauſtum, cap. 7. *hoc potuiſſe Moyſes, quia nullam adhuc legitimam poteſtatem gerebat, nec acceptam divinitus, nec humana ſocietate ordinatam*. Quanquam illa quoque ſatis idonea afferri poteſt ratio hujus facinoris, Moſem id feciſſe ob neceſſariam defenſionem fratris Hebræi, & innoxii, quem aliter defendere non poterat.

14. (g) Neque id pugnat cum illo Apoſtoli loco, Heb. 11. *Non timens animoſitatem Regis*, Nam Apoſtolus loquitur de diſceſſu ejus cum toto populo ex Ægypto, non de fuga Moſis; vel non veritus eſt animoſitatem Regis, quominùs rediret in Ægyptum.

16. (h) Vox Hebræa non Sacerdotem modò, ſed & Principem ſignificat: erat autem Sacerdos veri Dei, qualis & Melchiſedech: nondum enim fortaſſis idololatria tam latè ſe diffuderat.

18. (i) Hic fortè erat pater Jethro, aut idem fuit binomius; Judic. 4. idem vocatur Cinæus. ex cap. 10. 2. Numerorum, videtur is avus fuiſſe.

hauſit aquam nobiſcum, potumque dedit ovibus.

20. At ille: Ubi eſt? inquit, Quare dimiſiſtis hominem? vocate eum ut comedat panem.

21. Juravit ergo Moyſes quòd habitaret cum eo. * Accepitque Sephoram filiam ejus uxorem: * Inf. 18. 2. 3. 1. Par. 23. 15.

22. Quæ peperit ei filium, quem vocavit Gerſam, dicens: Advena fui in terra aliena. Alterum verò peperit, quem vocavit Elіezer, dicens (k): Deus enim patris mei adjutor meus eripuit me de manu Pharaonis.

23. Poſt multum verò temporis mortuus eſt rex Ægypti: & ingemiſcentes filii Iſrael, propter opera vociferati ſunt: aſcenditque clamor eorum ad Deum ab operibus.

24. Et audivit gemitum eorum, ac recordatus eſt fœderis quod pepigit cum Abraham, Iſaac, & Jacob.

25. Et reſpexit Dominus filios Iſrael, & cognovit eos.

CAPUT III.

Moſes cùm paſceret oves ſoceri vocatus à Deo, miſſus eſt ad Pharaonem.

1. MOyſes autem paſcebat oves Jethro ſoceri ſui ſacerdotis Madian: cùmque minaſſet gregem ad interiora deſerti, venit ad montem Dei Horeb.

2. * Apparuitque (a) ei Dominus in flamma ignis de medio rubi: & videbat quòd rubus arderet, & non combureretur. * Act. 7. 30.

3. Dixit ergo Moyſes: Vadam, & videbo viſionem hanc magnam, quare non comburatur rubus.

4. Cernens autem Dominus quòd pergeret ad videndum, vocavit eum de medio rubi, & ait: Moyſes, Moyſes? Qui reſpondit: Adſum.

5. At ille: Ne appropies, inquit, huc: ſolve calceamentum (b) de pedibus tuis: locus enim, in quo ſtas, terra ſancta eſt.

6. Et ait: * Ego ſum Deus patris tui, Deus Abraham, Deus Iſaac, & Deus Jacob. Abſcondit Moyſes faciem ſuam: non enim audebat aſpicere contra Deum. * Matt. 22. 32. Marc. 12. 26. Luc. 20. 37.

7. Cui ait Dominus: Vidi afflictionem populi mei in Ægypto, & clamorem ejus audivi propter duritiam eorum qui præſunt operibus:

8. Et ſciens dolorem ejus, deſcendi ut liberem eum de manibus Ægyptiorum, & educam de terra illa in terram bonam, & ſpatioſam, in terram quæ fluit lacte & melle, ad loca Chananæi, & Hethæi, & Amorrhæi, & Pherezæi, & Hevæi, & Jebuſæi.

9. Clamor ergo filiorum Iſrael venit ad me: vidique afflictionem eorum, qua ab Ægyptiis opprimuntur.

10. Sed veni, & mittam te ad Pharaonem, ut educas populum meum, filios Iſrael, de Ægypto.

11. Dixitque Moyſes ad Deum: Quis ſum ego, ut vadam ad Pharaonem, & educam filios Iſrael de Ægypto?

12. Qui dixit ei: Ego ero tecum: & hoc habebis ſignum (c), quòd miſerim te: Cùm eduxeris populum meum de Ægypto, immolabis Deo ſuper montem iſtum.

13. Ait Moyſes ad Deum: Ecce ego vadam ad filios Iſrael, & dicam eis: Deus patrum veſtrorum miſit me ad vos. Si dixerint mihi: Quod eſt nomen ejus? quid dicam eis?

14. Di-

22. (k) Poſtrema hæc verba deſunt in Hebræo: ſed apud 70. occurrunt. Exiſtimat Mariana ex c. 18. in hunc locum ea tranſiiſſe; aut fortè codices Hebræi ſunt vitiati.

CAP. III. 2. (a) Quod factum eſt miniſterio Angeli, qui humana ſpecie Chriſtum Dominum repræſentabat, ut docent SS. Patres: cùm Dei nomine loqueretur Angelus, hic Dominus appellatur. *Dominus in Angelo, an Dominus Angelus ille, qui dictus eſt magni conſilii Angelus?* Aug. q. 2.

5. (b) Ob venerationem loci; ne appropies huc, priuſquàm ſolveris calceamentum. Hinc fluxit Judæorum conſuetudo in vocis ſolvendis, quam Juvenalis innuit Satyra 6.

Obſervant ubi feſta mero pede Sabbata Reges.

Idque à Græcis ſæpiùs obſervatum & à Romanis, quo imbres impetrarent, docet Illuſtiſſ. Huetius propoſ. 4. Demonſt. Evangel. Terra ſancta eſt ob præſentiæ meæ manifeſtationem, ut Sanctuarium dictum eſt ſanctum. Mons ille *Horeb* per prolepſim ita appellatur, & idem eſt qui *Sinai*. Nam in duos colles aſſurgit, unus ex iis Horeb, alter Sinai dictus; Horeb, ob ſiccitatem; & Sinai, ob rubeta.

12. (c) Nempè ſignum erit rubus ardens, non quod ſequitur immolandi præceptum, ita Abulenſis. Ignis in rubo ſignificat Deum in Virgine illæſa virginitate, vel, ut placet Gregorio, quòd Deus carnis noſtræ infirmitatem & dolores quaſi rubi ſpinas ſuſceperit citra humanitatis conſumptionem. Aug. q. 14. *Neque mendaciter Deus jubet, quod ſcit non ſacturum cui jubetur, ut juſtum judicium conſequatur.*

14. Dixit Deus ad Moyſen: EGO SUM QUI SUM (d). Ait: Sic dices filiis Iſrael: QUI EST, miſit me ad vos.

15. Dixitque iterùm Deus ad Moyſen: Hæc dices filiis Iſrael: Dominus Deus patrum veſtrorum, Deus Abraham, Deus Iſaac, & Deus Jacob, miſit me ad vos: hoc nomen mihi eſt in æternum, & hoc memoriale meum in generationem & generationem.

16. Vade, & congrega ſeniores Iſrael, & dices ad eos: Dominus Deus patrum veſtrorum apparuit mihi, Deus Abraham, Deus Iſaac, & Deus Jacob, dicens: Viſitans viſitavi vos, & vidi omnia quæ acciderunt vobis in Ægypto:

17. Et dixi ut educam vos de affictione Ægypti, in terram Chananæi, & Hethæi, & Amorrhæi, & Pherezæi, & Hevæi, & Jebuſæi, ad terram fluentem lacte & melle.

18. Et audient vocem tuam: ingredierisque tu, & ſeniores Iſrael, ad regem Ægypti, & dices ad eum: Dominus Deus Hebræorum vocavit (e) nos: ibimus viam trium dierum in ſolitudinem, ut immolemus Domino Deo noſtro.

19. Sed ego ſcio quòd non dimittet vos rex Ægypti ut eatis, niſi per manum validam.

20. Extendam enim manum meam, & percutiam Ægyptum in cunctis mirabilibus meis, quæ facturus ſum in medio eorum: poſt hæc dimittet vos.

21. Daboque gratiam populo huic coram Ægyptiis: * & cùm egrediemini, non exibitis vacui:

* Inf. 11. 2. & 12. 35.

22. Sed poſtulabit mulier à vicina ſua & ab hoſpita ſua, vaſa argentea & aurea ac veſtes: ponetiſque eas ſuper filios & filias veſtras, & ſpoliabitis Ægyptum.

CAPUT IV.

Legitimæ miſſionis ſigna accipit Moyſes, nihilominus ſe excuſat; ſed tandem acquieſcit, in Ægyptum proficiſcitur cum uxore & liberis.

1. RESpondens Moyſes ait: Non credent mihi, neque audient vocem meam, ſed dicent: Non apparuit tibi Dominus.

2. Dixit ergo ad eum: Quid eſt quod tenes in manu tua? Reſpondit: Virga.

3. Dixitque Dominus: Projice eam in terram. Projecit, & verſa eſt in colubrum, ita ut fugeret Moyſes.

4. Dixitque Dominus: Extende manum tuam, & apprehende caudam ejus. Extendit, & tenuit, verſaque eſt in virgam.

5. Ut credant, inquit, quòd apparuerit tibi Dominus Deus patrum ſuorum, Deus Abraham, Deus Iſaac, & Deus Jacob.

6. Dixitque Dominus rurſum: Mitte manum tuam in ſinum tuum. Quam cùm miſiſſet in ſinum, protulit leproſam inſtar nivis.

7. Retrahe, ait, manum tuam in ſinum tuum. Retraxit, & protulit iterùm, & erat ſimilis carni reliquæ.

8. Si non crediderint, inquit, tibi, neque audierint ſermonem ſigni prioris, credent verbo ſigni (a) ſequentis.

9. Quòd ſi nec duobus quidem his ſignis crediderint, neque audierint vocem tuam: ſume aquam fluminis, & effunde eam ſuper aridam, & quidquid hauſeris de fluvio, vertetur in ſanguinem.

10. Ait Moyſes: Obſecro Domine, non ſum eloquens ab heri & nudiuſtertius (b): & ex quo locutus es ad ſervum tuum, impeditioris & tardioris linguæ ſum.

11. Dixit Dominus ad eum: Quis fecit os hominis? aut quis fabricatus eſt mutum & ſurdum, videntem & cæcum? nonne ego?

12. Per-

14. (d) Hebr. אהיה אשר אהיה; *Ero qui ero*: ſed familiare eſt Hebræis futuro uti pro præſenti & aliis temporibus. Itaque 70. verterunt per participium præſens, Ἐγώ εἰμι ὁ ὤν, *Ego ſum exiſtens*: Eſſentialiter exiſto; ſolus Deus à ſe exiſtit, cætera ab illo. Hinc Job 14. *Nonne tu qui ſolus es?*

18. (e) Hebr. *Occurrit nobis*: vel invocatus eſt ſuper nos. *Viam trium dierum*. Non dixit tantummodò; quare non eſt mendacium, ſed ſilentium integræ veritatis. Tametſi longius erat iter per mare rubrum.

CAP. IV.

8. (a) Verbum prædicto ſigno confirmatum.

10. (b) Id eſt, Hactenùs; Phraſi Hebraica ſignificat ſe non eſſe eloquentem. *Et ex quo locutus es ad ſervum tuum, impeditioris ſum linguæ*. Significat Moſes eos non facilè crediturus. Deus vult Moſem his naturæ vitiis impeditum magna aggredi: nam per infirma inſtrumen-

*Matt.10. 19. 12. Perge igitur, * & ego ero in ore tuo: doceboque te quid loquaris.

13. At ille: Obſecro, inquit, Domine, mitte quem miſſurus (c) es.

14. Iratus (d) Dominus in Moyſen, ait: Aaron frater tuus Levites; ſcio quòd eloquens ſit: ecce ipſe egredietur in occurſum tuum, videnſque te lætabitur corde.

15. Loquere ad eum, & pone verba mea in ore ejus, & ego ero in ore tuo, & in
* Inf.7.1. ore illius, * & oſtendam vobis quid agere debeatis.

16. Ipſe loquetur pro te ad populum, & erit os tuum: tu autem eris ei in his quæ ad Deum pertinent (e).

17. Virgam quoque hanc ſume in manu tua, in qua facturus es ſigna.

18. Abiit Moyſes, & reverſus eſt ad Jethro ſocerum ſuum, dixitque ei: Vadam & revertar ad fratres meos in Ægyptum, ut videam ſi adhuc vivant. Cui ait Jethro: Vade in pace.

19. Dixit ergo Dominus ad Moyſen in Madian: Vade, & revertere in Ægyptum: mortui ſunt enim omnes qui quærebant animam tuam.

20. Tulit ergo Moyſes uxorem ſuam, & filios ſuos, & impoſuit eos ſuper aſinum, reverſuſque eſt in Ægyptum, portans virgam Dei in manu ſua.

21. Dixitque ei Dominus revertenti in Ægyptum: Vide ut omnia oſtenta, quæ poſui in manu tua, facias coram Pharaone: ego indurabo cor ejus, & non dimittet populum.

22. Dicesque ad eum: Hæc dicit Dominus: Filius meus primogenitus, Iſrael.

23. Dixi tibi: Dimitte filium meum ut ſerviat mihi; & noluiſti dimittere eum: ecce ego interficiam filium tuum primogenitum.

24. Cùmque eſſet in itinere, in diverſorio occurrit ei Dominus (f), & volebat occidere eum.

25. Tulit illicò Sephora acutiſſimam petram, & circumcidit præputium filii ſui, tetigitque pedes ejus, & ait: Sponſus ſanguinum tu mihi es.

26. Et dimiſit (g) eum poſtquam dixerat: Sponſus ſanguinum, ob circumciſionem.

27. Dixit autem Dominus ad Aaron: Vade in occurſum Moyſi in deſertum. Qui pertexit obviàm ei in montem Dei, & oſculatus eſt eum.

28. Narravitque Moyſes Aaron omnia verba Domini, quibus miſerat eum, & ſigna quæ mandaverat.

29. Veneruntque ſimul, & congregaverunt cunctos ſeniores filiorum Iſrael.

30. Locutuſque eſt Aaron omnia verba quæ dixerat Dominus ad Moyſen: & fecit ſigna coram populo,

31. Et credidit populus. Audieruntque quòd viſitaſſet Dominus filios Iſrael, & quòd reſpexiſſet afflictionem illorum: & proni adoraverunt.

CAPUT V.

Moſes & Aaron Pharaoni Dei mandata perferunt, quæ contemnit, ac filios Iſrael graviùs divexat: populus cum Moſe id expoſtulat, qui Deum deprecatur.

1. POſt hæc ingreſſi ſunt Moyſes & Aaron, & dixerunt Pharaoni: Hæc dicit Dominus Deus Iſrael: Dimitte populum meum ut ſacrificet (a) mihi in deſerto.

2. At ille reſpondit: Quis eſt Dominus, ut audiam vocem ejus, & dimittam Iſraël? neſcio Dominum, & Iſrael non dimittam.

3. Dixeruntque: Deus Hebræorum vocavit nos, ut eamus viam (b) trium dierum in ſolitudinem, & ſacrificemus Domino Deo noſtro: ne fortè accidat nobis peſtis, aut gladius.

4. Ait ad eos rex Ægypti: Quare Moyſes & Aaron ſolicitatis (c) populum ab operibus ſuis? ite ad onera veſtra.

5. Di-

ta maxima quæque operari ſolet. Quod autem Stephanus ait, Moſem fuiſſe potentem in verbis, & in operibus ſuis, magna cum auctoritate fuiſſe in ſermone & opere, tantummodò inſinuat.

13. (c) Plerique ex SS. Patribus id de Chriſto intelligunt, qui ab æterno deſignatus eſt populi liberator; aut Phraſi Hebraica poſtulat tantùm, ut quemvis alium magis idoneum mittat.

14. (d) Ira quæ Deo tribuitur, non aliud deſignat, quàm quod in homine ſolet eſſe iræ effectus, ſeu punitio, ſeu comminatio, ſeu ſermo durior, uti fortè hoc in loco: nullus enim iræ divinæ effectus hic apparet: hoc erat modeſtiæ eam legationem recuſare; ſed in eo nonnihil culpandus, quòd pertinaciùs recuſaverit.

16. (e) Hebr. *Eris illi in Deum*. Cùm autem vox Hebrea אלהים *Elohim*, etiam Principem ſignificet, ſenſus hic erit, penès te erit principatus; Aaron verò tuus Interpres: *Erit os tuum*. Satis indicat in Moſe principatum, in Aaron miniſterium; erit interpres tuus, tu eris Dei internuncius, ex te voluntatem meam diſcet.

24. (f) Angelus, *Et volebat occidere eum*, Moſi intento gladio minabatur.

26. (g) Angelus, aut Sephora Moſem, & propterea reverſa eſt ad ſuos. Quidam putaverunt ab Angelo territam, ne impedimentum miniſterio, quod divinitùs impoſitum fuit Moſi, femineus ſexus afferret.

CAP. V. 1. (a) Sept. Interpret. Ut feſtum agant, nempè ſolemni ritu ſacrificando.

3. (b) Iter Geſſen in montem eſt trium dierum & ampliùs, cùm rectà itur; at populus tertio menſe eò pervenit. Nam per mare rubrum longius erat iter.

4. (c) Hebr. *Ceſſare facitis*.

5. Dixitque Pharao: Multus eſt populus terræ: videtis quòd turba ſuccreverit (d): quantò magis ſi dederitis eis requiem ab operibus?

6. Præcepit ergo in die illo præfectis operum & exactoribus populi, dicens:

7. Nequaquam ultrà dabitis paleas (e) populo ad conficiendos lateres, ſicut priùs: ſed ipſi vadant, & colligant ſtipulas.

8. Et menſuram laterum, quam priùs faciebant, imponetis ſuper eos, nec minuetis quidquam: vacant enim, & idcircò vociferantur, dicentes: Eamus, & ſacrificemus Deo noſtro.

9. Opprimantur operibus, & expleant ea: ut non acquieſcant verbis mendacibus.

10. Igitur egreſſi præfecti operum & exactores ad populum dixerunt: Sic dicit Pharao: Non do vobis paleas:

11. Ite, & colligite ſicubi invenire poteritis, nec minuetur quidquam de opere veſtro.

12. Diſperſuſque eſt populus per omnem terram Ægypti ad colligendas paleas.

13. Præfecti quoque operum inſtabant, dicentes: Complete opus veſtrum quotidie, ut priùs facere ſolebatis, quando dabantur vobis paleæ.

14. Flagellatique ſunt qui præerant operibus filiorum Iſrael, ab exactoribus Pharaonis, dicentibus: Quare non impletis menſuram laterum ſicut priùs, nec heri, nec hodie?

15. Veneruntque præpoſiti filiorum Iſrael, & vociferati ſunt ad Pharaonem, dicentes: Cur ita agis contra ſervos tuos?

16. Paleæ non dantur nobis, & lateres ſimiliter imperantur: en famuli tui flagellis cædimur, & injuſtè agitur contra populum tuum.

17. Qui ait: Vacatis otio, & idcircò dicitis: Eamus, & ſacrificemus Domino.

18. Ite ergo, & operamini: paleæ non dabuntur vobis, & reddetis conſuetum numerum laterum.

19. Videbantque ſe præpoſiti filiorum Iſrael in malo, eò quòd diceretur eis: Non minuetur quidquam de lateribus per ſingulos dies.

20. Occurreruntque Moyſi & Aaron, qui ſtabant ex adverſo, egredientibus à Pharaone:

21. Et dixerunt ad eos: Videat Dominus & judicet, quoniam fœtere feciſtis odorem noſtrum coram Pharaone & ſervis ejus, & præbuiſtis ei gladium (f), ut occideret nos.

22. Reverſuſque eſt Moyſes ad Dominum, & ait: Domine, cur affliziſti (g) populum iſtum? quare miſiſti me?

23. Ex eo enim quo ingreſſus ſum ad Pharaonem, ut loquerer in nomine tuo, afflixit populum tuum: & non liberaſti eos.

CAPUT VI.

Deus Moſi & Iſraelitis animos addit, nomen ſuum Moſi aperit, terram Chanaan Hebræis promittit. Genealogia Moſis pertexitur.

1. Dixitque Dominus ad Moyſen: Nunc videbis quæ facturus ſum Pharaoni: per manum enim fortem dimittet eos, & in manu robuſta ejiciet illos de terra ſua.

2. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens: Ego Dominus,

3. Qui apparui Abraham, Iſaac, & Jacob in Deo omnipotente: & nomen (a) meum Adonai non indicavi eis.

4. Pepigique fœdus cum eis, ut darem eis terram Chanaan, terram peregrinationis eorum, in qua fuerunt advenæ.

5. Ego audivi gemitum filiorum Iſrael, quo Ægyptii oppreſſerunt eos: & recordatus ſum pacti mei.

6. Ideò dic filiis Iſrael: Ego Dominus qui educam vos de ergaſtulo Ægyptiorum, & eruam de ſervitute: ac redimam in brachio excelſo (b), & judiciis magnis.

7. Et aſſumam vos mihi in populum, & ero

5. (d) Hinc liquet ferale edictum de infanticidio jam pridem eſſe abrogatum.

7. (e) Quæ pinguiori terræ admiſtæ & conciſæ duriores efficiebant lateres; cùm terra eſt pinguior, & poris deſtituta, palea conciſa miſcenda eſt: ſecùs ad ignem laxeſcit, & finditur. Aut fortè paleas & minuta ligna colligebant in alimentum ignis ad coquendos lateres, ut fieri ſolet in terris feracibus, ubi deſunt ligna.

21. (f) Occaſionem nos duriùs vexandi.

22. (g) Aug. Non contumaciæ verba ſunt, vel indignationis, ſed inquiſitionis, & orationis. non enim Deus arguit infidelitatem ejus, ſed quid facturus ſit, aperuit, q. 15.

Cap. VI. 3. (a) In Hebræo eſt *Jehova*, יהוה nomen tetragrammaton, quod quidem priſcis Patribus revelatum erat quoad pronuntiationem & ſignificationem; ſed nondum quoad declarationem rei ſignificatæ. Apparui illis in Deo omnipotente; me omnipotentem eſſe, & omnium rerum Dominum ſatis declaravi; ſed in nomine meo *Jehova*, ſeu Quadrilatero, aut Tetragrammaton, notus illis planè non fui, necdum iis exhibui præcipuos effectus meæ potentiæ. Nunc implebo quæ promiſi, ad vim ſacratioris nominis exprimendam; ea præſtabo quæ pollicitus fueram. *Nomen meum Adonai*, pro *Jehova*, ut Hebræi legunt ad ſervandam reverentiam nomini præcipuo. Nomen illud fortaſſe, *Qui eſt*, innuitur: pronuntiatio ipſa, vel ſimplex ejus ſignificatio Abrahæ non fuit ignota, ſed vis & explicatio rerum quas ſignificat, Moſi major data eſt, ut ſpes divina populum afflictum magis erigeret.

6. (b) Hebr. extento.

& ero veſter Deus : & ſcietis quòd ego ſum Dominus Deus veſter, qui eduxerim vos de ergaſtulo Ægyptiorum:

8. Et induxerim in terram, ſuper quam levavi(c) manum meam, ut darem eam Abraham , Iſaac , & Jacob : daboque illam vobis poſſidendam , ego Dominus.

9. Narravit ergo Moyſes omnia filiis Iſrael: qui non acquieverunt ei , propter anguſtiam (d) ſpiritus , & opus duriſſimum.

10. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens:

11. Ingredere, & loquere ad Pharaonem regem Ægypti, ut dimittat filios Iſrael de terra ſua.

12. Reſpondit Moyſes coram Domino : Ecce filii Iſrael non audiunt me , & quomodo audiet Pharao , præſertim cùm incircumciſus ſim labiis?

13. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen & Aaron , & dedit mandatum ad filios Iſrael , & ad Pharaonem regem Ægypti , ut educerent filios Iſrael de terra Ægypti.

*Gen.46.9. Num.26.5. 1.Par.5.1.

14. * Iſti ſunt principes domorum per familias ſuas: Filii Ruben primogeniti Iſraèlis : Henoch & Phallu , Heſron & Charmi.

* 1.Par.4. 24.

15. Hæ cognationes(e) Ruben. * Filii Simeon: Jamuel & Jamin, & Ahod : & Jachin , & Soar, & Saul filius Chananitidis. Hæ progenies Simeon.

16. Et hæc nomina filiorum Levi per cognationes ſuas: Gerſon & Caath & Merari. Anni autem vitæ Levi fuerunt centum triginta ſeptem.

* 1.Par.6. 1.& 23.6.

17. * Filii Gerſon: Lobni & Semei, per cognationes ſuas.

* Num.3. 19. & 26. 57. 58. 1.Par.6.2. & 23.12.

18. * Filii Caath : Amram , & Iſaar , & Hebron , & Oziel : anni quoque vitæ Caath, centum triginta tres.

19. Filii Merari: Moholi & Muſii : hæ cognationes Levi per familias ſuas.

20. Accepit autem Amram uxorem Jochabed patruelem (f) ſuam: quæ peperit ei Aaron & Moyſen . Fueruntque anni vitæ Amram, centum triginta ſeptem.

21. Filii quoque Iſaar : Core , & Nepheg, & Zechri.

22. Filii quoque Oziel: Miſael, & Eliſaphan, & Sethri.

23. Accepit autem Aaron uxorem Eliſabeth, filiam Aminadab, ſororem Nahaſſon, quæ peperit ei Nadab, & Abiu, & Eleazar, & Ithamar.

24. Filii quoque Core : Aſer, & Elcana, & Abiaſaph: hæ ſunt cognationes Coritarum.

25. At verò Eleazar filius Aaron accepit uxorem de filiabus Phutiel: quæ peperit ei Phinees : hi ſunt principes familiarum Leviticarum per cognationes ſuas.

26. Iſte eſt Aaron & Moyſes , quibus præcepit Dominus, ut educerent filios Iſrael de terra Ægypti per turmas ſuas.

27. Hi ſunt , qui loquuntur ad Pharaonem regem Ægypti , ut educant filios Iſrael de Ægypto : iſte eſt Moyſes , & Aaron,

28. In die (g) qua locutus eſt Dominus ad Moyſen, in terra Ægypti.

29. Et locutus eſt Dominus ad Moyſen , dicens : Ego Dominus : loquere ad Pharaonem regem Ægypti , omnia quæ ego loquor tibi.

30. Et ait Moyſes coram Domino: En incircumciſus labiis ſum, quomodo audiet me Pharao?

CAPUT VII.

Moſes & Aaron varia coram Pharaone edunt ſigna, quibus magis obduratus negat ſe populum dimiſſurum.

1. Dixitque Dominus ad Moyſen : Ecce conſtitui te Deum (a) Pharaonis : & Aaron frater tuus erit Propheta tuus.

2. Tu

8. (c) Juravi.
9. (d) Anxietatem animi.
15. (e) Ruben, Simeonis & Levi ſtirpem Moſes perſequitur.
20. (f) Amitam vox Hebræa ſignificat. Id mutatum fuiſſe ſuſpicatur Grotius ab iis qui quod lege vetitum eſt, putarunt ſemper nefas fuiſſe.

28. (g) Hebr. *Et factum eſt in die qua loquutus eſt Dominus*. Adeò ut hæc verba cum ſequentibus jungantur. Seriem hiſtoriæ reſumit Moſes, quam interruperat, ut Levi genealogiam pertexeret.

1. (a) Vox Hebræa *Elohim*, אלהים. Principibus aliquando tribuitur, *Deum* i. e. Dominum vitæ & necis: vox Hebræa judiciariam poteſtatem ſignificat de quo- CAP.VII.

*Sup.4.11. 2. * Tu loqueris ei omnia quæ mando tibi : & ille loquetur ad Pharaonem , ut dimittat filios Iſrael de terra ſua.

3. Sed ego indurabo (b) cor ejus , & multiplicabo ſigna & oſtenta mea in terra Ægypti,

4. Et non audiet vos: immittamque manum meam ſuper Ægyptum, & educam exercitum & populum meum filios Iſrael de terra Ægypti per judicia maxima.

5. Et ſcient Ægyptii quia ego ſum Dominus qui extenderim manum meam ſuper Ægyptum, & eduxerim filios Iſrael de medio eorum.

6. Fecit itaque Moyſes & Aaron ſicut præceperat Dominus : ita egerunt.

7. Erat autem Moyſes octoginta annorum , & Aaron octoginta trium, quando locuti ſunt ad Pharaonem.

8. Dixitque Dominus ad Moyſen & Aaron:

9. Cùm dixerit vobis Pharao, Oſtendite ſigna : dices ad Aaron : Tolle virgam tuam, & projice eam coram Pharaone, ac vertetur in colubrum.

10. Ingreſſi itaque Moyſes & Aaron ad Pharaonem, fecerunt ſicut præceperat Dominus : tulitque (c) Aaron virgam coram Pharaone & ſervis ejus , quæ verſa eſt in colubrum.

* 2. Tim. 3. 8. 11. * Vocavit autem Pharao ſapientes & maleficos: & fecerunt etiam ipſi per incantationes Ægyptiacas & arcana quædam ſimiliter.

12. Projeceruntque ſinguli virgas ſuas, quæ verſæ (d) ſunt in dracones: ſed devoravit virga Aaron virgas eorum.

13. Induratumque eſt cor Pharaonis, & non audivit eos, ſicut præceperat Dominus.

14. Dixit autem Dominus ad Moyſen: Ingravatum eſt cor Pharaonis, non vult dimittere populum.

15. Vade ad eum manè, ecce egredietur ad aquas : & ſtabis (e) in occurſum ejus ſuper ripam fluminis: & virgam , quæ converſa eſt in draconem, tolles in manu tua.

16. Dicesque ad eum : Dominus Deus Hebræorum miſit me ad te , dicens: Dimitte populum meum , ut ſacrificet mihi in deſerto : & uſque ad præſens audire noluiſti.

17. Hæc igitur dicit Dominus : In hoc ſcies quòd ſim Dominus: ecce percutiam virga, quæ in manu mea eſt, aquam fluminis, & vertetur in ſanguinem.

18. Piſces quoque, qui ſunt in fluvio, morientur , & computreſcent aquæ , & affligentur Ægyptii bibentes aquam fluminis.

19. Dixit quoque Dominus ad Moyſen : Dic ad Aaron, Tolle virgam tuam , & extende manum tuam ſuper aquas Ægypti, & ſuper fluvios eorum , & rivos ac paludes, & omnes lacus aquarum, ut vertantur in ſanguinem : & ſit cruor in omni terra Ægypti, tam in ligneis vaſis quàm in ſaxeis.

20. Feceruntque Moyſes & Aaron ſicut præceperat Dominus : * & elevans virgam percuſſit aquam fluminis coram Pharaone & ſervis ejus : quæ verſa eſt in ſanguinem. *Inf.17.5. Pſ.77.44.

21. Et piſces , qui erant in flumine , mortui ſunt : computruitque fluvius , & non poterant Ægyptii bibere aquam fluminis, & fuit ſanguis in tota terra Ægypti.

22. * Feceruntque (f) ſimiliter malefici Ægyptiorum incantationibus ſuis : & induratum eſt cor Pharaonis, nec audivit eos, ſicut præceperat Dominus. *Sap.17.7.

23. Avertitque ſe, & ingreſſus eſt domum ſuam, nec appoſuit cor etiam hac vice.

24. Foderunt autem omnes Ægyptii per circuitum fluminis aquam ut biberent : non enim poterant bibere de aqua fluminis.

25. Impletique ſunt ſeptem dies , poſtquam percuſſit Dominus fluvium.

C A-

cunque dicatur. *Et Aaron frater tuus erit Propheta tuus.* Propheta loquitur populo, quæ audivit à Deo; ſic quæ tu juſſeris, ea loquetur *Aaron*: Et erit os tuum, cap.4. v. 16.

3. (b) Non impellendo , aut cogendo , ut Calvinus docet; ſed permittendo, & gratiam ſubſtrahendo , vel etiam per potentiam quædam efficiendo, per quæ malitia ſua ipſe obduretur : ut alibi fuſiùs à nobis explicatum fuit. Obduratus enim fuit Pharao eorum occaſione, per quæ converti debuiſſet. Animus obduratus eſt, & voluntas ad id quod eſt rectum , ſive ad Dei juſſa inflexibilis . Obduratio autem tribuitur Deo, 1. Ob illius permiſſionem: in qua tria ſunt ſpectanda, præcipitis voluntatis in certa peccata dimiſſio, diaboli ad tentandum prompti relaxatio, & gratiæ amplioris ſubſtractio. 2. Per patientiam, cùm Deus non citò punit. 3. Obdurat Deus per potentiam, ex Aug. cùm occaſiones offeruntur, quibus voluntas magis obfirmetur : ſed poſitivi illi obdurandi modi ſunt reipſa negativi, aut permiſſivi reſpectu voluntatis quæ ſe obfirmat in malo , nec tenetur Deus opera quædam ſua prætermittere ob prævisum hominis abuſum. Qua quidem ratione optimè intelligitur , quomodo Auguſt. identidem dicat Deum obdurare non ſolùm per patientiam, ſed etiam per potentiam: ut cùm furenti animo præbetur occaſio iræ majoris; ſed propriè induratus Pharao à ſe ipſo dicitur c. 9. v. 34.

10. (c) Hebr. & Græcè, *Projecit*.

12. (d) Quod Moſes & Aaron per miracula effecerunt, hoc ipſum Magi ſpecie tenùs, & penes apparentiam tantùm præſtitere . Per virgam in terram projectam docet Ambroſius ſignificari Chriſtum in terram deſcendentem , qui in cruce & ſepulchro quaſi ſerpens factus, reſurrectione ſua in cœlum remeavit. Serpentes Magorum ut veri fuerint, à dæmonibus aliundè potuerunt aſportari: hoc erat diſcriminis inter Aaronem & Magos, quòd Magi non poſſent deſtruere quæ ab Aarone fiebant, Aaron contrà.

15. (e) Ut ille ad ripam Nili veniens te inveniat.

22. (f) Præſtigiis ſuis effecerunt, ut aqua aliunde aſportata ſpeciem haberet ſanguinis.

CAPUT VIII.

Ægypto variis plagis afflicta promittit Pharao fore ut dimittat populum, nec dimittit tamen.

1. Dixit quoque Dominus ad Moyſen: Ingredere ad Pharaonem, & dices ad eum: Hæc dicit Dominus: Dimitte populum meum, ut ſacrificet mihi:

2. Sin autem nolueris dimittere, ecce ego percutiam omnes terminos (a) tuos ranis.

3. Et ebulliet fluvius ranas: quæ aſcendent, & ingredientur domum tuam, & cubiculum lectuli tui, & ſuper ſtratum tuum, & in domos ſervorum tuorum, & in populum tuum, & in furnos tuos, & in reliquias ciborum tuorum:

4. Et ad te, & ad populum tuum, & ad omnes ſervos tuos intrabunt ranæ.

5. Dixitque Dominus ad Moyſen: Dic ad Aaron: Extende manum tuam ſuper fluvios ac ſuper rivos & paludes, & educ ranas (b) ſuper terram Ægypti.

6. Et extendit Aaron manum ſuper aquas Ægypti, & aſcenderunt ranæ, operueruntque terram Ægypti.

*Sap.17.7. 7. * Fecerunt autem & malefici per incantationes ſuas ſimiliter, eduxeruntque ranas ſuper terram Ægypti.

8. Vocavit autem Pharao Moyſen & Aaron, & dixit eis: Orate Dominum ut auferat ranas à me & à populo meo: & dimittam populum ut ſacrificet Domino.

9. Dixitque Moyſes ad Pharaonem: Conſtitue (c) mihi quando deprecer pro te, & pro ſervis tuis, & pro populo tuo, ut abigantur ranæ à te, & à domo tua, & à ſervis tuis, & à populo tuo: & tantùm in flumine remaneant.

10. Qui reſpondit: Cras (d). At ille: Juxta, inquit, verbum tuum faciam: ut ſcias quoniam non eſt ſicut Dominus Deus noſter.

11. Et recedent ranæ à te, & à domo tua, & à ſervis tuis, & à populo tuo: & tantùm in flumine remanebunt.

12. Egreſſique ſunt Moyſes & Aaron à Pharaone: & clamavit Moyſes ad Dominum pro ſponſione ranarum quam condixerat Pharaoni.

13. Fecitque Dominus juxta verbum Moyſi: & mortuæ ſunt ranæ de domibus, & de villis, & de agris.

14. Congregaveruntque eas in immenſos aggeres, & computruit terra.

15. Videns autem Pharao quòd data eſſet requies, ingravavit cor ſuum, & non audivit eos, ſicut præceperat Dominus.

16. Dixitque Dominus ad Moyſen: Loquere ad Aaron: Extende virgam tuam, & percute pulverem terræ: & ſint ſciniphes (e) in univerſa terra Ægypti.

17. Feceruntque ita. Et extendit Aaron manum, virgam tenens: percuſſitque pulverem terræ, & facti ſunt ſciniphes in hominibus, & in jumentis: omnis pulvis terræ verſus eſt in ſciniphes per totam terram Ægypti.

18. Feceruntque ſimiliter malefici incantationibus ſuis, ut educerent ſciniphes, & non potuerunt: erantque ſciniphes tam in hominibus quàm in jumentis.

19. Et dixerunt malefici ad Pharaonem: Digitus (f) Dei eſt hic: induratumque eſt cor Pharaonis, & non audivit eos, ſicut præceperat Dominus.

20. Dixit quoque Dominus ad Moyſen: Conſurge diluculò, & ſta coram Pharaone: egredietur enim ad aquas: & dices ad eum: Hæc dicit Dominus: Dimitte populum meum ut ſacrificet mihi.

21. Quòd ſi non dimiſeris eum, ecce ego immittam in te, & in ſervos tuos, & in populum tuum, & in domos tuas, omne genus muſcarum (g): & implebuntur domus Ægyptiorum muſcis diverſi generis, & univerſa terra in qua fuerint.

22. Faciamque mirabilem in die illa terram Geſſen, in qua populus meus eſt, ut non ſint ibi muſcæ: & ſcias quoniam ego Dominus in medio terræ.

23. Ponamque diviſionem (h) inter populum meum & populum tuum: cras erit ſignum iſtud.

24. Fecitque Dominus ita. * Et venit muſca graviſſima in domos Pharaonis & ſervorum ejus, & in omnem terram Ægypti: *Sap.16.9.

CAPUT VIII.

2. (a) Fines Regni tui.

5. 6. & 7. (b) Ranæ juxta Auguſtinum ſignificant homines loquaces, maximè hæreticos, qui velut ranæ clamantes de palude ſtrepitum vocis habere poſſunt, doctrinam ſapientiæ inſinuare non poſſunt; tædium inferentes auribus, non cibum mentibus; *ſuper aquas*: versùs aquas; *ſimiliter*, ſed non in tanto numero ranarum. *Et clamavit Moyſes*. Etſi eventus certus ſit, preces nihilominùs fundendæ ſunt. Certus erat Moſes fore ut ranæ tollerentur, ſecùs id non promiſiſſet Pharaoni.

9. (c) Ne fortè diceret ranas uſitata naturæ via mortuas eſſe.

10. (d) Iniquorum eſt ſemper procraſtinare.

16. (e) Culices nempè qui adurunt ſuis aculeis, *Gall. des Couſins*: alii pediculos vertunt. Quidam putant eſſe culicum genus arboribus infeſtum.

19. (f) Virtus Dei: *Si ego in digito Dei ejicio dæmonia*, Lucæ 11. Non permiſit Deus; qui majora fecerunt, fatentur in minoribus ſe nihil poſſe.

21. (g) Vox Hebræa, inquit Grotius, quæ & Ægyptiaca, muſcam caninam ſignificat; vulgata editio verſionem 70. retinuit.

23. (h) Redemptionem.

pti: corruptaque eſt terra ab hujuſcemodi muſcis.

25. Vocavitque Pharao Moyſen & Aaron, & ait eis: Ite & ſacrificate Deo veſtro in terra hac.

26. Et ait Moyſes: Non poteſt ita fieri: abominationes (i) enim Ægyptiorum immolabimus Domino Deo noſtro: quòd ſi mactaverimus ea quæ colunt Ægyptii coram eis, lapidibus nos obruent.

27. Viam trium dierum pergemus in ſolitudinem: & ſacrificabimus Domino Deo
*Sup. 3. 18. noſtro *, ſicut præcepit nobis.

28. Dixitque Pharao: Ego dimittam vos ut ſacrificetis Domino Deo veſtro in deſerto: verumtamen longiùs ne abeatis, rogate pro me.

29. Et ait Moyſes: Egreſſus à te, orabo Dominum: & recedet muſca à Pharaone, & à ſervis ſuis, & à populo ejus cras: verumtamen noli ultrà fallere, ut non dimittas populum ſacrificare Domino.

30. Egreſſuſque Moyſes à Pharaone, oravit Dominum.

31. Qui fecit juxta verbum illius: & abſtulit muſcas à Pharaone, & à ſervis ſuis, & à populo ejus: non ſuperfuit ne una quidem.

32. Et ingravatum (k) eſt cor Pharaonis, ita ut nec hac quidem vice dimitteret populum.

CAPUT IX.

Plagæ adduntur plagis, nec flat promiſſis obduratus Pharao.

1. DIxit autem Dominus ad Moyſen: Ingredere ad Pharaonem, & loquere ad eum: Hæc dicit Dominus Deus Hebræorum: Dimitte populum meum ut ſacrificet mihi.

2. Quòd ſi adhuc renuis, & retines eos:

3. Ecce manus (a) mea erit ſuper agros tuos: & ſuper equos, & aſinos, & camelos, & boves, & oves, peſtis valdè gravis.

4. Et faciet Dominus mirabile, inter poſſeſſiones Iſrael, & poſſeſſiones Ægyptiorum, ut nihil omninò pereat ex his quæ pertinent ad filios Iſrael.

5. Conſtituitque Dominus tempus, dicens: Cras faciet Dominus verbum iſtud in terra.

6. Fecit ergo Dominus verbum hoc altera die: mortuaque (b) ſunt omnia animantia Ægyptiorum: de animalibus verò filiorum Iſrael nihil omninò periit.

7. Et miſit Pharao ad videndum: nec erat quidquam mortuum de his quæ poſſidebat Iſrael. Ingravatumque eſt cor Pharaonis, & non dimiſit populum.

8. Et dixit Dominus ad Moyſen & Aaron: Tollite plenas manus cineris de camino, & ſpargat illum Moyſes in cœlum coram Pharaone:

9. Sitque pulvis ſuper omnem terram Ægypti: erunt enim in hominibus & jumentis ulcera, & veſicæ turgentes, in univerſa terra Ægypti.

10. Tuleruntque cinerem de camino, & ſteterunt coram Pharaone, & ſparſit illum Moyſes in cœlum: factaque ſunt ulcera veſicarum turgentium in hominibus & jumentis:

11. Nec poterant malefici ſtare coram Moyſe propter ulcera quæ in illis erant, & in omni terra Ægypti.

12. Induravitque (c) Dominus cor Pharaonis, & non audivit eos, ſicut locutus eſt Dominus ad Moyſen.

13. Dixitque Dominus ad Moyſen: Manè conſurge, & ſta coram Pharaone, & dices ad eum: Hæc dicit Dominus Deus Hebræorum: Dimitte populum meum ut ſacrificet mihi.

14. Quia in hac vice mittam omnes plagas meas ſuper cor tuum, & ſuper ſervos tuos, & ſuper populum tuum: ut ſcias quòd non ſit ſimilis mei in omni terra.

15. Nunc enim extendens manum percutiam te & populum tuum peſte (d), peribiſque de terra.

16. * Idcircò autem poſui te, ut oſten- * Rom. 9. 17.
dam in te fortitudinem meam, & narretur nomen meum in omni terra.

17. Adhuc retines populum meum: & non vis dimittere eum?

18. En pluam cras hac ipſa hora grandinem multam nimis, qualis non fuit in Ægypto, à die qua fundata eſt, uſque in præſens tempus.

19. Mit-

26. (i) Immolabimus animalia, quæ ab Ægyptiis pro Diis coluntur, quod ſtatim explicat, aut quorum cædem Ægyptii abominandam putant, vel offeremus ea Deo, quæ occidi, ac Deo ſacrari nefas habent Ægyptii.

32. (k) Sept. Interpret. *Et grave fecit Pharao cor ſuum.* Id ipſum textus Hebraicus exprimit: *Aggravavit Pharao cor ſuum.*

CAP. IX. 3. (a) Peſtis nimirùm.

6. (b) Quæ ſcilicet v. 3. recenſentur: ubi in Hebræo ſic legitur: *Ecce manus Domini eſt in pecudibus tuis quæ ſunt in agro.* Quamobrem hæc plaga intelligitur de animantibus quæ erant in agris. Pro ingenti numero ſolemus dicere omnia, i. e. ferè omnia; oves & boves habebant Ægyptii, ut lacte veſcerentur, & lanis veſtirentur.

12. (c) Indurationis initium eſt gratiæ ſubtractio; ſed plenam indurationem occaſiones ipſæ ſuppeditant.

15. (d) Peſtis nomine intelligitur omne excidii genus: plagas addam plagis.

19. Mitte ergo jam nunc, & congrega (e) jumenta tua, & omnia quæ habes in agro: homines enim, & jumenta, & univerſa quæ inventa fuerint foris, nec congregata de agris, ceciderintque ſuper ea grando, morientur.

20. Qui timuit verbum Domini de ſervis Pharaonis, fecit confugere ſervos ſuos & jumenta in domos:

21. Qui autem neglexit ſermonem Domini, dimiſit ſervos ſuos & jumenta in agris.

22. Et dixit Dominus ad Moyſen: Extende manum tuam in cœlum, ut fiat grando in univerſa terra Ægypti, ſuper homines, & ſuper jumenta, & ſuper omnem herbam agri in terra Ægypti.

* Sap. 16. 16. & 19. 19. 23. * Extenditque Moyſes virgam in cœlum, & Dominus dedit tonitrua, & grandinem, ac diſcurrentia fulgura ſuper terram: pluitque Dominus grandinem ſuper terram Ægypti.

24. Et grando & ignis miſta pariter ferebantur: tantæque fuit magnitudinis, quanta antè nunquam apparuit in univerſa terra Ægypti, ex quo gens illa condita eſt.

25. Et percuſſit grando in omni terra Ægypti cuncta quæ fuerunt in agris, ab homine uſque ad jumentum: cunctamque herbam agri percuſſit grando, & omne lignum regionis confregit.

26. Tantùm in terra Geſſen, ubi erant filii Iſrael, grando non cecidit.

27. Miſitque Pharao, & vocavit Moyſen & Aaron, dicens ad eos: Peccavi etiam nunc: Dominus juſtus: ego & populus meus, impii.

28. Orate Dominum ut deſinant tonitrua Dei, & grando: ut dimittam vos, & nequaquam hic ultrà maneatis.

29. Ait Moyſes: Cùm egreſſus fuero de urbe, extendam palmas meas ad Dominum, & ceſſabunt tonitrua, & grando non erit: ut ſcias quia Domini eſt terra.

30. Novi autem, quòd & tu, & ſervi tui, necdum timeatis (f) Dominum Deum.

31. Linum ergo & hordeum læſum eſt, eò quòd hordeum eſſet virens, & linum jam folliculos germinaret:

32. Triticum autem & far non ſunt læſa, quia ſerotina erant.

33. Egreſſuſque Moyſes à Pharaone ex urbe, tetendit manus ad Dominum: & ceſſaverunt tonitrua & grando, nec ultrà ſtillavit pluvia ſuper terram.

34. Videns autem Pharao quòd ceſſaſſet pluvia, & grando, & tonitrua, auxit peccatum:

35. Et ingravatum eſt cor ejus, & ſervorum illius, & induratum nimis: nec dimiſit filios Iſrael, ſicut præceperat Dominus per manum Moyſi.

CAPUT X.

Poſt locuſtarum & tenebrarum plagas Pharao Moſi & Aaroni mortem minitatur.

1. ET dixit Dominus ad Moyſen: Ingredere ad Pharaonem: ego enim induravi cor ejus, & ſervorum illius: ut faciam ſigna mea hæc in eo,

2. Et narres in auribus filii tui, & nepotum tuorum, quoties contriverim Ægyptios, & ſigna mea fecerim in eis: & ſciatis quia ego Dominus.

3. Introierunt ergo Moyſes & Aaron ad Pharaonem, & dixerunt ei: Hæc dicit Dominus Deus Hebræorum: Uſquequò non vis ſubjici mihi? dimitte populum meum, ut ſacrificet mihi.

4. * Sin autem reſiſtis, & non vis dimittere eum: ecce ego inducam cras locuſtam (a) in fines tuos: * Sap. 16. 9.

5. Quæ operiat ſuperficiem terræ, ne quidquam ejus appareat, ſed comedatur quod reſiduum fuerit grandini: corrodet enim omnia ligna quæ germinant in agris.

6. Et implebunt domos tuas, & ſervorum tuorum, & omnium Ægyptiorum: quantam non viderunt patres tui, & avi, ex quo orti ſunt ſuper terram, uſque in præſentem diem. Avertitque ſe, & egreſſus eſt à Pharaone.

7. Dixerunt autem ſervi Pharaonis ad eum: Uſquequò (b) patiemur hoc ſcandalum? dimitte homines, ut ſacrificent Domino Deo ſuo: nonne vides quòd periërit Ægyptus?

8. Revocaveruntque Moyſen & Aaron ad Pharaonem: qui dixit eis: Ite, ſacrificate Domino Deo veſtro: quinam ſunt qui ituri ſunt?

9. Ait Moyſes: Cum parvulis noſtris & ſenioribus pergemus, cum filiis & filiabus,

19. (e) Iram clementia temperat,
30. (f) Aug. Facile eſt enim pœnam timere, ſed non hoc eſt Deum timere.
CAP. X. 4. (a) Locuſtarum multitudinem. Locuſtæ ex Greg. ſignificant adulatores, qui omnes bonæ mentis fruges adulando corrumpunt.
7. (b) Quare tandiù patimur nos ab illo homine tot nobis inferri mala? cur eum non dimittimus?

bus, cum ovibus & armentis: eſt enim ſolemnitas Domini Dei noſtri.

10. Et reſpondit Pharao: Sic Dominus ſit vobiſcum, quomodo ego dimittam vos, & parvulos veſtros: cui dubium eſt quòd peſſimè cogitetis?

11. Non fiet ita, ſed ite tantùm viri, & ſacrificate Domino: hoc enim & ipſi petiſtis. Statimque ejecti ſunt de conſpectu Pharaonis.

12. Dixit autem Dominus ad Moyſen: Extende manum tuam ſuper terram Ægypti ad locuſtam, ut aſcendat ſuper eam, & devoret omnem herbam quæ reſidua fuerit grandini.

13. Et extendit Moyſes virgam ſuper terram Ægypti: & Dominus induxit ventum (c) urentem tota die illa & nocte: & manè facto, ventus urens levavit locuſtas.

14. Quæ aſcenderunt ſuper univerſam terram Ægypti: & ſederunt in cunctis finibus Ægyptiorum innumerabiles, quales ante illud tempus non fuerant, nec poſteà futuræ ſunt.

15. Operueruntque univerſam ſuperficiem terræ, vaſtantes omnia. Devorata eſt igitur herba terræ, & quidquid pomorum in arboribus fuit, quæ grando dimiſerat: nihilque omninò virens relictum eſt in lignis & in herbis terræ, in cunctâ Ægypto.

16. Quam ob rem feſtinus Pharao vocavit Moyſen & Aaron, & dixit eis: Peccavi in Dominum Deum veſtrum, & in vos.

17. Sed nunc dimittite peccatum mihi etiam hac vice, & rogate Dominum Deum veſtrum, ut auferat à me mortem iſtam.

18. Egreſſuſque Moyſes de conſpectu Pharaonis, oravit Dominum.

19. Qui flare fecit ventum ab Occidente vehementiſſimum, & arreptam locuſtam projecit in Mare rubrum: non remanſit ne una quidem in cunctis finibus Ægypti.

20. Et induravit Dominus cor Pharaonis, nec dimiſit filios Iſrael.

21. Dixit autem Dominus ad Moyſen: Extende manum tuam in cœlum: & ſint tenebræ ſuper terram Ægypti, tam denſæ ut palpari queant (d).

22. Extenditque Moyſes manum in cœlum: & factæ ſunt tenebræ horribiles in univerſa terra Ægypti tribus diebus.

23. * Nemo vidit fratrem ſuum, nec *Sap. 17. 2.
movit (e) ſe de loco in quo erat: * ubi- *Sap. 18. 1.
cumque autem habitabant filii Iſrael, lux erat.

24. Vocavitque (f) Pharao Moyſen & Aaron, & dixit eis: Ite, ſacrificate Domino: oves tantùm veſtræ & armenta remaneant, parvuli veſtri eant vobiſcum.

25. Ait Moyſes: Hoſtias quoque & holocauſta da nobis, quæ offeramus Domino Deo noſtro.

26. Cuncti greges pergent nobiſcum: non remanebit ex eis ungula: quæ neceſſaria ſunt in cultum Domini Dei noſtri: præſertim cùm ignoremus quid debeat immolari, donec ad ipſum locum perveniamus.

27. Induravit autem Dominus cor Pharaonis, & noluit dimittere eos.

28. Dixitque Pharao ad Moyſen: Recede à me, & cave ne ultrà videas faciem meam: quocumque die apparueris mihi, morieris.

29. Reſpondit Moyſes: Ita fiet ut locutus es, non videbo ultrà faciem tuam.

CAPUT XI.

Primogenitorum ſtragem Dominus prædicit.

1. ET dixit Dominus ad Moyſen: Adhuc una plaga tangam Pharaonem & Ægyptum, & poſt hæc dimittet vos, & exire compellet.

2. * Dices ergo omni plebi, ut poſtu- *Sap. 3. 21.
let (a) vir ab amico ſuo, & mulier à vicina * Inf. 12.
ſua, vaſa argentea, & aurea. 35.

3. Da-

13. (c) Qui locuſtas è regionibus trans mare rubrum intulit in Ægyptum.

21. (d) Seu hæc per hyperbolem dicta ſint, ſeu potiùs aer tam denſus factus fuerit, ut quodammodò palpari poſſet: ea quidem plaga cæcitatem Pharaonis & Ægyptiorum ſignificabat.

23. (e) Ut longiùs abiret, negotia ſua curaturus: nam probabile non eſt hoc triduo eos cibum non quæſiviſſe. Eodem penè modo loquitur Scriptura de Sabbato cap. 16.

24. (f) Poſt diſcuſſas tenebras, quæ poſt tres dies ſunt diſcuſſæ nullo rogante; cùm deteriora metueret Pharao, Moyſen & Aaronem vocavit. Vulnera creverunt ea ratione qua Pharaonis & Ægyptiorum contumacia & rebellio. Quatuor primæ plagæ foris tantùm apparuerunt; quæ ſecutæ ſunt, majorem ediderunt ſtragem, corpora ipſa invadentes; è terra, aqua, aere, igne, è cœlo ipſo eos afflixit; viliſſima quæque elegit animalia, ut Pharaonis ſuperbiam retunderet.

CAP. XI.

2. (a) Aug. Non furtum fecerunt, ſed Deo jubenti miniſterium præbuerunt: Deo donante acceperunt vaſa Ægyptiorum. Habitabant verò Hebræi unà cum Ægyptiis in terra Geſſen, ubi erant paſcua uberiora. Vaſa argentea, & aurea, ut ſacrificio neceſſaria: pactum quidem ſponſionis violare non licet, quique mutuò accipit, is accipit cum pacto reddendi. Sed præterquàm juſſu Dei, qui bonorum omnium ſupremus eſt Dominus, id factum fuit; Ægyptii Iſraelitas fugere coegerunt, & fugientes inſecuti reſtituendi facultatem iis ademerunt.

3. Dabit autem Dominus gratiam populo ſuo coram Ægyptiis. * Fuitque Moyſes (b) vir magnus valdè in terra Ægypti, coram ſervis Pharaonis & omni populo.

* Eccli. 45. 1.

4. Et ait: Hæc dicit Dominus: Media nocte egrediar in Ægyptum:

5. Et morietur omne primogenitum in terra Ægyptiorum, à primogenito Pharaonis qui ſedet in ſolio ejus, uſque ad primogenitum ancillæ quæ eſt ad molam, & omnia primogenita jumentorum.

6. Eritque clamor magnus in univerſa terra Ægypti, qualis nec antè fuit, nec poſteà futurus eſt.

7. Apud omnes autem filios Iſrael non mutiet canis ab homine uſque ad pecus: ut ſciatis quanto miraculo dividat Dominus Ægyptios & Iſrael.

8. Deſcendentque omnes ſervi tui iſti ad me, & adorabunt me, dicentes: Egredere tu, & omnis populus qui ſubjectus eſt tibi: poſt hæc egrediemur.

9. Et exivit à Pharaone iratus nimis. Dixit autem Dominus ad Moyſen: Non audiet vos Pharao, ut multa ſigna fiant in terra Ægypti.

10. Moyſes autem & Aaron fecerunt omnia oſtenta quæ ſcripta ſunt, coram Pharaone. Et induravit Dominus cor Pharaonis, nec dimiſit filios Iſrael de terra ſua.

CAPUT XII.

Paſchalis Agni immolandi & manducandi ritus Iſraelitis præcipitur, ſequitur primogenitorum Ægypti ſtrages intactis Hebræis, qui Ægyptiorum ſpoliis ditati tandem exeunt.

1. Dixit quoque Dominus ad Moyſen & Aaron in terra Ægypti:

2. Menſis (a) iſte, vobis principium menſium: primus erit in menſibus anni.

3. Loquimini ad univerſum cœtum filiorum Iſrael, & dicite eis: Decima die menſis hujus tollat unuſquiſque agnum per familias & domos ſuas.

4. Sin autem minor eſt numerus, ut ſufficere poſſit ad veſcendum agnum, aſſumet vicinum ſuum qui junctus eſt domui ſuæ, juxta numerum animarum quæ ſufficere poſſunt ad eſum agni.

5. Erit autem agnus abſque macula, maſculus, anniculus: juxta quem ritum tolletis & hœdum (b).

6. Et ſervabitis eum uſque ad quartam decimam diem menſis hujus: immolabitque eum univerſa multitudo (c) filiorum Iſrael ad veſperam.

7. Et ſument de ſanguine ejus, ac ponent ſuper utrumque poſtem, & in ſuperliminaribus domorum, in quibus comedent illum.

8. Et edent carnes nocte illa aſſas igni, & azymos panes cum lactucis (d) agreſtibus.

9. Non comedetis ex eo crudum quid, nec coctum aqua, ſed tantùm aſſum igni: caput cum pedibus ejus & inteſtinis vorabitis.

10. Nec remanebit quidquam ex eo uſque (e) manè: ſi quid reſiduum fuerit, igne comburetis.

11. Sic autem comedetis illum: Renes veſtros accingetis, & calceamenta habebitis in pedibus, tenentes baculos in manibus, & comedetis feſtinanter: eſt enim Phaſe (f) (id eſt tranſitus) Domini.

12. Et tranſibo per terram Ægypti nocte illa, percutiamque omne primogenitum in terra Ægypti ab homine uſque ad pecus:

5. (b) Aug. Tam liberè loquentem violare non eſt auſus Pharao: & eò faciliùs Ægyptii vaſa ſua commodarunt Hebræis, quòd ad eos potuerint meritò etiam divina illa beneficia pervenire, ut hinc eos & diligerent iidem Ægyptii cohabitatores, ac quod petebant, facilè commodarent.

CAP. XII. 2. (a) Ante id tempus, principium menſium erat menſis Tiſri, qui incidit in Septembrem. Duplex enim fuit annus apud Judæos, ſacer, qui à feſto Paſchatis, & civilis, qui ab Æquinoctio Autumnali, quo mundum conditum eſſe perſuaſum habebant, incipiebat; priorem menſem Niſan dixere Levit. 23. Anni Jubilæi à menſe Tiſri poſt ſationis tempus numerantur.

5. (b) Si agnus ad manum non fuerit: ſed tamen Judæi agnum tantummodò immolabant; anno major eſſe non debebat.

6. (c) Nondum erant inſtituti Sacerdotes; quare probabilius eſt ſingulos patresfamilias agnos mactaſſe. Quod innuit Moſes v. 21. *Ite tollentes animal per familias veſtras, & immolate Phaſe*. Scriptura verò 2. Paral. 30. v. 35. de aliis videtur ſacrificiis loqui; atque hæc immolatio, cùm eſſet privata, principi familiæ relicta eſt.

8. (d) Sept. Interpret. *Cum herbis amaris*, ut meminiſſent afflictionis, quam perpeſſi erant in Ægypto.

10. (e) Ne profanè de hoc ſacrificio ederent.

11. (f) Chaldæi *Paſcha* dixerunt, quam vocem ſtà

pecus: & in cunctis diis Ægypti faciam judicia, ego Dominus.

13. Erit autem ſanguis vobis in ſignum in ædibus in quibus eritis: & videbo ſanguinem, & tranſibo vos: nec erit in vobis plaga diſperdens quando percuſſero terram Ægypti.

14. Habebitis autem hunc diem in monimentum: & celebrabitis eam ſolemnem Domino in generationibus veſtris cultu ſempiterno (g).

15. Septem diebus (h) azyma comedetis: in die primo non erit fermentum in domibus veſtris: quicumque comederit fermentatum, peribit anima illa de Iſrael, à primo die uſque ad diem ſeptimum.

16. Dies prima erit ſancta atque ſolemnis, & dies ſeptima eadem feſtivitate venerabilis: nihil operis facietis in eis, exceptis his quæ ad veſcendum pertinent.

17. Et obſervabitis azyma: in eadem enim ipſa die educam exercitum veſtrum de terra Ægypti, & cuſtodietis diem iſtum in generationes veſtras ritu perpetuo.

18. * Primo menſe, quartadecima die menſis ad veſperam, comedetis azyma uſque ad diem vigeſimam primam ejuſdem menſis ad veſperam. *Lev.23.5. Numer.28.16.

19. Septem diebus fermentum non invenietur in domibus veſtris: qui comederit fermentatum, peribit anima ejus de cœtu Iſrael, tam de advenis quàm de indigenis terræ.

20. Omne fermentatum non comedetis: in cunctis habitaculis veſtris edetis azyma.

21. Vocavit autem Moyſes omnes ſeniores filiorum Iſrael, & dixit ad eos: Ite tollentes animal per familias veſtras, & immolate Phaſe.

22. * Faſciculumque hyſſopi tingite in ſanguine qui eſt in limine, & aſpergite ex eo ſuperliminare, & utrumque poſtem: nullus veſtrùm egrediatur oſtium domus ſuæ uſque manè. *Heb.11.28.

23. Tranſibit enim Dominus percutiens Ægyptios: cùmque viderit ſanguinem in ſuperliminari, & in utroque poſte, tranſcendet oſtium domus, & non ſinet percuſſorem ingredi domos veſtras & lædere.

24. Cuſtodi verbum iſtud legitimum tibi & filiis tuis uſque in æternum.

25. Cùmque introieritis terram, quam Dominus daturus eſt vobis, ut pollicitus eſt, obſervabitis cæremonias iſtas.

26. Et cùm dixerint (i) vobis filii veſtri: Quæ eſt iſta religio?

27. Dicetis eis: Victima tranſitus Domini eſt, quando tranſivit ſuper domos filiorum Iſrael in Ægypto, percutiens Ægyptios, & domos noſtras liberans. Incurvatuſque populus adoravit.

28. Et egreſſi filii Iſrael fecerunt ſicut præceperat Dominus Moyſi & Aaron.

29. Factum eſt autem in noctis medio, percuſſit Dominus omne primogenitum in terra Ægypti, à primogenito Pharaonis, qui in ſolio ejus ſedebat, * uſque ad primogenitum captivæ quæ erat in carcere, & omne primogenitum jumentorum. *Sup.11.5. Sap.18.5.

30. Surrexitque Pharao nocte, & omnes ſervi ejus, cunctaque Ægyptus, & ortus eſt clamor magnus in Ægypto: neque enim erat domus, in qua non jaceret mortuus.

31. Vocatiſque Pharao Moyſe & Aaron nocte, ait: Surgite, & egredimini à populo meo, vos & filii Iſrael: ite, immolate Domino ſicut dicitis.

32. Oves veſtras & armenta aſſumite ut petieratis, & abeuntes benedicite mihi.

33. Urgebantque Ægyptii populum de terra exire velociter, dicentes: Omnes moriemur.

34. Tulit igitur populus conſperſam farinam antequam fermentaretur: & ligans in palliis, poſuit ſuper humeros ſuos.

35. Feceruntque filii Iſrael * ſicut præceperat Moyſes: & petierunt (k) ab Ægyptiis vaſa argentea & aurea, veſtemque plurimam. *Sup.11.2.

36. Dominus autem dedit gratiam populo coram Ægyptiis ut commodarent eis: & ſpoliaverunt Ægyptios.

37. Pro-

nuerunt Sept. Græci interp. Vox Hebræa *Peſach*, פסח *tranſitum* ſignificat, cùm quis aliquid tranſilit. Angelus percutiens domos Iſraelitarum prætergreſſus intactas ſervabat. *Renes veſtros accingetis*. Hæc pro illo tempore, ut aſperſio ſanguinis, ſunt præſcripta.

14. (g) Ea voce utitur Scriptura, cùm nullum eſt tempus definitum. *Ponens in ſuperliminaribus*. Per modum crucis, ait Hier. in cap. 66. Iſaiæ. Decima die agnus tollitur: die decima, nempè Dominica Palmarum Chriſtus Jeroſolymam intravit, in plenilunio ab univerſa multitudine Judæorum occiſus, ad veſperam diei in ultima mundi ætate. Agimus Phaſe, i. e. ſaluberrimum tranſitum, cùm à diabolo tranſimus ad Chriſtum. Comeditur agnus ab uno populo Hebræo; ab uno populo Chriſtiano una in domo, in unitate Eccleſiæ, extra quam incurritur in percuſſorem; cum azymis, i. e. ut docet Apoſtolus, in ſinceritate & veritate fidei & charitatis; os non confringitur, quia integra Chriſti oſſa in cruce manſerunt illæſa. Occidebatur ſub finem diei 14. edebatur ineunte die 15.

15. (h) Quæ hactenus dicta ſunt, pertinent ad Paſcha in Ægypto factum: quæ ſequuntur, ad inſequentium annorum celebritatem referuntur.

26. (i) Anno duodecimo ad templum ducebantur, Lucæ 2. Ab eo tempore incipiebant de Paſchate & aliis ſacris cibis veſci. Joſephus L. 12. cap. 4. Lex eſt apud ipſos vetans, ne quis natus de victimis edat, priuſquam in templum eat, & Deo ſacrificet.

35. (k) Diverſis temporibus populus petiit ab Ægyptiis. Aug. q. 9. Jam hoc factum fuerat ante mortem primogenitorum Ægyptiorum: ſed nunc per recapitulationem repetitur: non narratum eſt, quando id factum ſuer

37. Profectique ſunt filii Iſrael de Rameſſe in Socoth, ſexcenta (l) ferè millia peditum virorum, abſque parvulis.

38. Sed & vulgus promiſcuum innumerabile aſcendit cum eis, oves & armenta & animantia diverſi generis multa nimis.

39. Coxeruntque farinam, quam dudum de Ægypto conſperſam tulerant: & fecerunt ſubcinericios panes azymos: neque enim poterant fermentari, cogentibus exire Ægyptiis, & nullam facere ſinentibus moram: nec pulmenti quidquam occurrerat præparare.

40. Habitatio autem filiorum Iſrael, qua manſerunt in Ægypto, fuit quadringentorum triginta annorum.

41. Quibus expletis, eadem die egreſſus eſt omnis exercitus Domini de terra Ægypti.

42. Nox iſta eſt obſervabilis Domini, quando eduxit eos de terra Ægypti: hanc obſervare debent omnes filii Iſrael in generationibus ſuis.

43. Dixitque Dominus ad Moyſen & Aaron: Hæc eſt religio Phaſe: Omnis alienigena non comedet ex eo.

44. Omnis autem ſervus emptitius circumcidetur, & ſic comedet.

45. Advena & mercenarius non edent ex eo.

* Num. 9. 12. Joan. 19. 36. 46. * In una domo comedetur, nec efferetis de carnibus ejus foras, nec os illius confringetis.

47. Omnis cœtus filiorum Iſrael faciet illud.

48. Quòd ſi quis peregrinorum in veſtram voluerit tranſire (m) coloniam, & facere Phaſe Domini, circumcidetur priùs omne maſculinum ejus, & tunc ritè celebrabit: eritque ſicut indigena terræ: ſi quis autem circumciſus non fuerit, non veſcetur ex eo.

49. Eadem lex erit indigenæ & colono qui peregrinatur apud vos.

50. Feceruntque omnes filii Iſrael ſicut præceperat Dominus Moyſi & Aaron.

51. Et eadem die eduxit Dominus filios Iſrael de terra Ægypti per turmas ſuas.

CAPUT XIII.

Lex de primogenitis hominum & pecorum offerendis ſtatuitur; per deſertum educuntur Iſraelitæ, qui Joſephi oſſa ſecum deferunt; præit illis columna ignis.

1. LOcutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens:

2. * Sanctifica (a) mihi omne primogenitum quod aperit vulvam in filiis Iſrael, tam de hominibus quàm de jumentis: mea ſunt enim omnia. * Inf. 14. 19. Lev. 27. 26. Num. 8. 16. Luc. 2. 23.

3. Et ait Moyſes ad populum: Mementote diei hujus in qua egreſſi eſtis de Ægypto & de domo ſervitutis, quoniam in manu forti eduxit vos Dominus de loco iſto: ut non comedatis fermentatum panem.

4. Hodie egredimini menſe (b) novarum frugum.

5. Cùmque introduxerit te Dominus in terram Chananæi & Hethæi & Amorrhæi & Hevæi & Jebuſæi, quam juravit patribus tuis ut daret tibi, terram fluentem lacte & melle, celebrabis hunc morem ſacrorum menſe iſto.

6. Septem diebus veſceris azymis, & in die ſeptimo erit ſolemnitas Domini.

7. Azyma comedetis ſeptem diebus: non apparebit apud te aliquid fermentatum, nec in cunctis finibus tuis.

8. Narrabiſque filio tuo in die illo, dicens: Hoc eſt quod fecit mihi Dominus quando egreſſus ſum de Ægypto.

9. Et erit quaſi ſignum in manu tua; & quaſi monimentum ante oculos tuos: & ut lex Domini ſemper ſit in ore tuo; in manu enim forti eduxit te Dominus de Ægypto.

10. Cuſtodies hujuſcemodi cultum ſtatuto tempore à diebus in dies.

11. Cùmque introduxerit te Dominus in terram Chananæi, ſicut juravit tibi & patribus tuis, & dederit tibi eam:

12. * Separabis omne quod aperit vulvam Domino, & quod primitivum eſt in pecoribus tuis: quidquid habueris maſculini ſexus, conſecrabis Domino. * Inf. 22. 29. & 34. 19. Ezech. 44. 30.

13. Pri-

37. (l) Intra duo ſæcula mirum in modum aucta eſt Jacobi progenies: in Ægypto mulieres ſunt admodùm fœcundæ.

48. (m) In Hebræo, cùm peregrinatus fuerit tecum peregrinus, & fecerit tranſitum Domino, ſeu divinæ legi ſe ſubjecerit.

CAPUT XIII. 2. (a) Sanctificatio hoc in loco ſignificat deputationem rei corporalis ad divinum cultum; ſive per miniſterium, quo modo Tribus Levi eſt ſanctificata; ſive per uſum, ut vaſa ſacra; ſeu denique per immolationem. Quo quidem modo jubentur immolare Deo primogenitum omne, hominem verò pretio redimere; primogenitum autem aſini, quod immundum erat, redimere aut ove, aut certo pretio jubet Deus. Sed libera datur optio v. 13. redimendi, aut occidendi. *Mea ſunt omnia*: & ſpeciali quodam modo primogenita. Hebr. *Meum eſt enim*, nempe omne primogenitum.

4. (b) Menſe Niſan, quando ſpicæ primùm ſe oſtendunt iis in regionibus. *Cùmque introduxerit*: Ergo in deſerto eam legem de Phaſe, azymis & primogenitis obſervare non tenebantur. *Et quaſi appenſum quid ob recordationem*. Hæc duo poſtrema verba deſunt in Hebræo, 70. *Signum permanens*. Hic finis eſt omnium ſolemnitatum, ut accepta Dei beneficia grato animo recolamus.

13. Primogenitum aſini mutabis ove: quòd ſi non redemeris, interficies. Omne autem primogenitum hominis de filiis tuis, pretio redimes.

14. Cùmque interrogaverit te filius tuus cras, dicens: Quid eſt hoc? reſpondebis ei: In manu forti eduxit nos Dominus de terra Ægypti, de domo ſervitutis.

15. Nam cùm induratus eſſet Pharao, & nollet nos dimittere, occidit Dominus omne primogenitum in terra Ægypti, à primogenito hominis uſque ad primogenitum jumentorum: idcircò immolo Domino omne quod aperit vulvam maſculini ſexus, & omnia primogenita filiorum meorum redimo.

* Deut. 6. 8. 16. * Erit igitur quaſi ſignum in manu tua, & quaſi appenſum quid, ob recordationem, inter oculos tuos: eò quòd in manu forti eduxit nos Dominus de Ægypto.

17. Igitur cùm emiſiſſet Pharao populum, non eos eduxit Deus per viam terræ Philiſthiim quæ vicina eſt: reputans ne fortè pœniteret eum, ſi vidiſſet adverſum ſe bella conſurgere, & reverteretur in Ægyptum.

18. Sed circumduxit (c) per viam deſerti, quæ eſt juxta Mare rubrum: & armati aſcenderunt filii Iſrael de terra Ægypti.

19. Tulit quoque Moyſes oſſa Joſeph ſecum: eò quòd adjuraſſet filios Iſrael, * Gen. 50. 24. dicens: * Viſitabit vos Deus, efferte oſſa mea hinc vobiſcum.

20. Profectique de Socoth caſtrametati ſunt in Etham, in extremis finibus ſolitudinis.

* Num. 14. 14. 1. Cor. 10. 1. 2. Eſd. 9. 12. & 19. 21. * Dominus autem præcedebat eos ad oſtendendam viam per diem in columna nubis, & per noctem in columna ignis: ut dux eſſet itineris utroque tempore.

22. Numquam defuit columna nubis per diem, nec columna ignis per noctem, coram populo.

CAPUT XIV.

Pharao cum equitatu & curribus inſequitur Iſraelitas, quos magno terrore perculſos conſolatur Deus: diviſum mare ſicco pede pertranſeunt, Ægyptiis in aquas demerſis.

1. Locutus eſt autem Dominus ad Moyſen, dicens:

2. Loquere filiis Iſrael: Reverſi caſtrametentur è regione Phihahiroth, quæ eſt inter Magdalum & mare contra Beelſephon: in conſpectu ejus caſtra ponetis ſuper mare (a).

3. Dicturuſque eſt Pharao ſuper filiis Iſrael: Coarctati ſunt in terra, concluſit eos deſertum.

4. Et indurabo cor ejus, ac perſequetur vos: & glorificabor in Pharaone, & in omni exercitu ejus: ſcientque Ægyptii, quia ego ſum Dominus. Feceruntque ita.

5. Et nuntiatum eſt regi Ægyptiorum, quòd fugiſſet populus: immutatumque eſt cor Pharaonis & ſervorum ejus ſuper populo, & dixerunt: Quid voluimus facere, ut dimitteremus Iſrael, ne ſerviret nobis?

6. Junxit ergo currum, & omnem populum ſuum aſſumpſit ſecum.

7. Tulitque ſexcentos currus electos, & quidquid in Ægypto curruum fuit, & duces totius exercitus.

8. Induravitque Dominus cor Pharaonis regis Ægypti, & perſecutus eſt filios Iſrael: at illi egreſſi erant in manu excelſa.

9. * Cùmque perſequerentur Ægyptii veſtigia præcedentium, repererunt eos in caſtris ſuper mare: omnis equitatus & currus Pharaonis, & univerſus exercitus, erant in Phihahiroth contra Beelſephon. * 1. Mac. 4. 9. Joſ. 24. 6.

10. Cùmque appropinquaſſet Pharao, levantes filii Iſrael oculos, viderunt Ægyptios poſt ſe: & timuerunt valdè: clamaveruntque ad Dominum.

11. Et dixerunt ad Moyſen: Forſitan non erant ſepulchra in Ægypto, ideò tuliſti

ſti

18. (c) Auguſt. q. 49. in Exodum. *Hic oſtenditur omnia fieri debere conſilio, quæ conſilio rectè fieri poſſunt, ad evitanda quæ ſunt adverſa, etiam cùm Deus apertiſſimè adjutor eſt.* Mare Rubrum Hebræi id vocant mare algoſum, quòd ſit alga plenum, ex Diodoro Siculo.

2. & 3. (a) Verſus mare. *Super filiis Iſrael*: De filiis Iſrael.

ſti nos, ut moreremur in ſolitudine: quid hoc facere voluiſti, ut educeres nos ex Ægypto?

12. Nonne iſte eſt ſermo, quem loquebamur ad te in Ægypto, dicentes: Recede à nobis, ut ſerviamus Ægyptiis? multò enim melius erat ſervire eis, quàm mori in ſolitudine.

13. Et ait Moyſes ad populum: Nolite timere: ſtate, & videte magnalia Domini quæ facturus eſt hodie: Ægyptios enim, quos nunc videtis, nequaquam ultrà videbitis uſque in ſempiternum.

14. Dominus pugnabit pro vobis, & vos tacebitis.

15. Dixitque Dominus ad Moyſen: Quid clamas (b) ad me? Loquere filiis Iſrael ut proficiſcantur.

16. Tu autem eleva virgam tuam, & extende manum tuam ſuper mare, & divide (c) illud: ut gradiantur filii Iſrael in medio mari per ſiccum.

17. Ego autem indurabo cor Ægyptiorum, ut perſequantur vos: & glorificabor in Pharaone, & in omni exercitu ejus, & in curribus & in equitibus illius.

18. Et ſcient Ægyptii, quia ego ſum Dominus, cùm glorificatus fuero in Pharaone, & in curribus atque in equitibus ejus.

19. Tollenſque ſe Angelus Dei, qui præcedebat caſtra Iſrael, abiit poſt eos: & cum eo pariter columna nubis, priora dimittens, poſt tergum

20. Stetit inter caſtra Ægyptiorum & caſtra Iſrael: & erat nubes tenebroſa, & illuminans noctem, ita ut ad ſe invicem toto noctis tempore accedere non valerent.

21. Cùmque extendiſſet Moyſes manum ſuper mare, abſtulit illud Dominus flante vento vehementi & urente tota nocte, & vertit in ſiccum: diviſaque eſt aqua.

* Pſal. 77. 13. 104. 37. & 113. 3. Heb. 11. 29. 22. * Et ingreſſi ſunt filii Iſrael per medium ſicci (d) maris: erat enim aqua quaſi murus à dextra eorum & læva.

23. Perſequenteſque Ægyptii ingreſſi ſunt poſt eos, & omnis equitatus Pharaonis, currus ejus & equites, per medium maris.

24. Jamque advenerat vigilia matutina, * & ecce reſpiciens Dominus ſuper caſtra Ægyptiorum per columnam ignis & nubis, interfecit exercitum eorum: * Sap. 18. 15.

25. Et ſubvertit rotas curruum, ferebanturque in profundum. Dixerunt ergo Ægyptii: Fugiamus Iſraelem: Dominus enim pugnat pro eis contra nos.

26. Et ait Dominus ad Moyſen: Extende manum tuam ſuper mare, ut revertantur aquæ ad Ægyptios ſuper currus & equites eorum.

27. Cùmque extendiſſet Moyſes manum contra mare, reverſum eſt primo diluculo ad priorem locum: fugientibuſque Ægyptiis occurrerunt aquæ, & involvit eos Dominus in mediis fluctibus.

28. Reverſæque ſunt aquæ, & operuerunt currus & equites cuncti exercitus Pharaonis, qui ſequentes ingreſſi fuerant mare: nec unus quidem ſuperfuit (e) ex eis.

29. Filii autem Iſrael perrexerunt per medium ſicci maris, & aquæ eis erant quaſi pro muro à dextris, & à ſiniſtris:

30. Liberavitque Dominus in die illa Iſrael de manu Ægyptiorum.

31. Et viderunt Ægyptios mortuos ſuper littus maris, & manum magnam quam exercuerat Dominus contra eos: timuitque populus Dominum, & crediderunt Domino, & Moyſi ſervo ejus.

CAPUT XV.

Epinicium canunt Iſraelitæ, qui in Mara primùm, ubi aquarum amaritudo in dulcedinem converſa eſt, tum ad Elim perveniunt.

1. TUnc * cecinit (a) Moyſes & filii Iſrael carmen hoc Domino, & dixerunt: Cantemus Domino: glorioſè enim magnificatus eſt, equum & aſcenſorem dejecit in mare. * Sap. 10. 20.

2. * Fortitudo mea, & laus mea Dominus, & factus eſt mihi in ſalutem: iſte Deus * Iſa. 12. 2. Pſal. 117. 14.

15. (b) *Crediderim*, inquit Origenes, *hunc clamorem Sanctorum eſſe animi eruptiones, & motus quodammodò naturales, quibus à Deo poſtulant etiam tacendo*. Greg. Homil. 5. *Diabolus uſque ad Baptiſmum perſequitur, & ibi cum univerſo vitiorum exercitu obruitur.*

16. (c) Per extremum ſinus Arabici tranſierunt Iſraelitæ: quo loco ultra tres leucas vix patet.

22. (d) Exſiccati: Memoriam hujus prodigii conſervarunt Ichthyophagi, ſeu accolæ hujus maris, teſte Diodoro Siculo L. 3.

28. (e) Hebr. Non ſuperfuit in eis uſque ad unum. Mare illud Rubrum, vel ab Erythræo Rege, vel à rubeo colore, quem herbæ rubræ multis in locis exhibent, plerique dictum putant.

CAPUT XV.

1. (a) Moſes præcinebat, viri ſequebantur. Canticum hoc præter litteralem gratiarum actionis ſenſum, habet allegoricum. Nam per tranſitum maris Rubri Baptiſmum ſignificari teſtatur Apoſt. 1. Cor. 10. Hinc Aug. in Pſal. 72. Moriuntur in mari Rubro omnes inimici populi illius, moriuntur in Baptiſmo omnia peccata noſtra .... Poſt mare Rubrum non continuò patria datur, nec ſecurè triumphatur: reſtat eremi ſolitudo, reſtant hoſtes inſidiantes in via. *Et glorificabo eum*: Vatablus, *Decorabo eum, & exaltabo eum*, tamquam altiſſimum celebrabo, altitudine naturæ ab omni corruptionis contagio remotiſſimæ; altitudine poteſtatis in omnes creaturas; altitudine judiciorum in benefaciendo, & judicando.

Deus meus, & gloriſicabo eum: Deus patris mei, & exaltabo eum.

3. Dominus quaſi vir pugnator (b), omnipotens nomen ejus.

4. Currus Pharaonis & exercitum ejus projecit in mare: electi principes ejus ſubmerſi ſunt in mari rubro.

5. Abyſſi operuerunt eos, deſcenderunt in profundum quaſi lapis.

6. Dextera tua, Domine, magnificata eſt in fortitudine: dextera tua, Domine, percuſſit inimicum.

7. Et in multitudine gloriæ tuæ depoſuiſti adverſarios tuos: miſiſti iram tuam, quæ devoravit eos ſicut ſtipulam.

8. Et in ſpiritu furoris tui congregatæ ſunt aquæ: ſtetit unda fluens, congregatæ ſunt abyſſi in medio mari.

9. Dixit inimicus: Perſequar & comprehendam, dividam ſpolia, implebitur anima mea: evaginabo gladium meum, interficiet eos manus mea.

10. Flavit ſpiritus tuus, & operuit eos mare: ſubmerſi ſunt quaſi plumbum in aquis vehementibus.

11. Quis ſimilis tui in fortibus, Domine? quis ſimilis tui, magnificus in ſanctitate, terribilis atque laudabilis, faciens mirabilia (c)?

12. Extendiſti manum tuam, & devoravit eos terra.

13. Dux fuiſti in miſericordia tua populo quem redemiſti: & portaſti eum in fortitudine tua, ad habitaculum (d) ſanctum tuum.

14. Aſcenderunt (e) populi, & irati ſunt: dolores obtinuerunt habitatores Philiſthiim.

15. Tunc conturbati ſunt principes Edom, robuſtos Moab obtinuit tremor: obriguerunt omnes habitatores Chanaan.

16. Irruat ſuper eos formido & pavor, in magnitudine brachii tui: fiant immobiles quaſi lapis, donec pertranſeat populus tuus, Domine; donec pertranſeat populus tuus iſte, quem poſſediſti.

17. Introduces eos, & plantabis in monte hæreditatis tuæ, firmiſſimo habitaculo tuo quod operatus es Domine: ſanctuarium tuum Domine, quod firmaverunt manus tuæ.

18. Dominus regnabit in æternum & ultrà.

19. Ingreſſus eſt enim eques Pharao cum curribus & equitibus ejus in mare: & reduxit ſuper eos Dominus aquas maris: filii autem Iſrael ambulaverunt per ſiccum in medio ejus.

20. Sumpſit ergo Maria propheti ſſa, ſoror Aaron, tympanum in manu ſua: egreſſæque ſunt omnes mulieres poſt eam cum tympanis & choris.

21. Quibus præcinebat, dicens: Cantemus Domino: glorioſè enim magnificatus eſt, equum & aſcenſorem ejus dejecit in mare.

22. Tulit autem Moyſes Iſrael de mari rubro, & egreſſi ſunt in deſertum Sur, ambulaveruntque tribus diebus per ſolitudinem, & non inveniebant aquam.

23. Et venerunt in Mara, nec poterant bibere aquas de Mara, eò quòd eſſent amaræ: unde & congruum loco nomen impoſuit, vocans illum Mara, id eſt, amaritudinem.

24. Et murmuravit populus contra Moyſen, dicens: Quid bibemus?

25. At ille clamavit ad Dominum, qui
oſtendit ei lignum (f): quod* cùm miſiſ- * *Judith.*
ſet in aquas, in dulcedinem verſæ ſunt: 5. 15.
ibi conſtituit ei præcepta, atque judicia, *Eccl.* 38. 5.
& ibi tentavit eum,

26. Dicens: Si audieris vocem Domini Dei tui, & quod rectum eſt coram eo feceris, & obedieris mandatis (g) ejus, cuſtodieriſque omnia præcepta illius, cunctum languorem, quem poſui in Ægypto, non inducam ſuper te: ego enim Dominus ſanator tuus.

27. * Venerunt autem in Elim filii Iſrael, *Num.* 33. 9.
ubi erant duodecim fontes (h) aquarum, & ſeptuaginta palmæ: & caſtrametati ſunt juxta aquas.

C A-

3. (b) Hebr. *Vir pugna*: Ex quo omnes eventus belli pendent. *Omnipotens nomen ejus*. Hebr. יהוה *Jehova nomen ejus*; magnificus in ſanctitate.

11. (c) Cùm erga bonos, tum erga malos, ſumma utrobique puritate & ſanctitate, terribilis impiis, & tamen in omnibus ſemper laudabilis.

13. (d) In terram promiſſionis, præteritum pro futuro.

14. (e) Hebr. *Audierunt populi*, nempè Chananæi.

25. (f) Myſtico ſenſu gloriam & gratiam crucis deſignari tradit Auguſtinus. Alii intelligunt aquas Baptiſmi; Origenes Legem, cujus præcepta per lignum crucis dulcia facta ſunt. Hoc lignum typus eſt illius, quo omnis amaritudo vertitur in dulcedinem. *Conſtituit ei præcepta*, forſan de Sabbati otio, & honore parentum.

26. (g) Quæ data ſunt Noe, Abrahæ, &c. in quibus Lex erat de ſacrificiis. Atque ad hunc locum reſpicit Jeremias cap. 7. v. 22. *In die qua eduxi eos*, cùm primùm eos eduxiſſem. Lex autem de ſacrificiis, excepto Paſchate, quod videtur potiùs commemorativum quàm ſacrificium legale, data non eſt niſi ex occaſione à populo commiſſæ Idololatriæ.

27. (h) Per quos ad litteram intelligitur amœnitas loci, quo quidem poſt tot labores excepti ſunt; myſticè verò profectus vitæ chriſtianæ: nam poſt maris Rubri, ſeu Baptiſmi inſignem victoriam, ſequitur tentatio in deſerto; poſt tentationem refectio in Elim, ex duodecim Apoſtolorum fontibus, unde aquæ derivatæ totius mundi ſiccitatem irrigant, juxta quos 70. Palmæ, 70. Diſcipuli, inferioris ordinis Doctores.

CAPUT XVI.

Obmurmurantibus Iſraelitis ob ciborum penuriam, coturnices decidunt in caſtra; tum pluit Man, quo per quadraginta annos aluntur.

Sup. 12. 2. 1. PRofectique ſunt de Elim, & venit omnis multitudo filiorum Iſrael in deſertum Sin, quod eſt inter Elim & Sinai: quintodecimo die menſis ſecundi, poſtquam egreſſi ſunt de terra Ægypti.

2. Et murmuravit omnis congregatio filiorum Iſrael contra Moyſen & Aaron in ſolitudine.

3. Dixeruntque filii Iſrael ad eos: Utinam mortui eſſemus per manum Domini in terra Ægypti, quando ſedebamus ſuper ollas carnium, & comedebamus panem in ſaturitate: cur eduxiſtis nos in deſertum iſtud, ut occideretis omnem multitudinem fame?

4. Dixit autem Dominus ad Moyſen: Ecce, ego pluam vobis panes de cœlo: egrediatur populus, & colligat quæ ſufficiunt per ſingulos dies: ut tentem eum utrùm ambulet in lege mea, an non.

5. Die autem ſexto parent quod inferant: & ſit duplum quàm colligere ſolebant per ſingulos dies.

6. Dixeruntque Moyſes & Aaron ad omnes filios Iſrael: Veſperè ſcietis, quòd Dominus eduxerit vos de terra Ægypti:

7. Et manè videbitis gloriam Domini: audivit enim murmur veſtrum contra Dominum: nos verò quid ſumus, quia muſſitaſtis contra nos?

8. Et ait Moyſes: Dabit (a) vobis Dominus veſperè carnes edere, & manè panes in ſaturitate: eò quòd audierit murmurationes veſtras quibus murmurati eſtis contra eum: nos enim quid ſumus? nec contra nos eſt murmur veſtrum, ſed contra Dominum.

9. Dixit quoque Moyſes ad Aaron: Dic univerſæ congregationi filiorum Iſrael: Accedite coram (b) Domino: audivit enim murmur veſtrum.

10. Cùmque loqueretur Aaron ad omnem cœtum filiorum Iſrael, reſpexerunt ad ſolitudinem: & ecce * gloria Domini * Eccli. 45. 3.
apparuit in nube.

11. Locutus eſt autem Dominus ad Moyſen, dicens:

12. Audivi murmurationes filiorum Iſrael, loquere ad eos: Veſperè comedetis carnes, & manè ſaturabimini panibus: ſcietiſque quòd ego ſum Dominus Deus veſter.

13. Factum eſt ergo veſperè, & aſcendens coturnix, cooperuit caſtra: manè quoque ros jacuit per circuitum caſtrorum.

14. Cùmque operuiſſet ſuperficiem terræ, * apparuit in ſolitudine minutum, & * Numer. 11. 7.
quaſi pilo tuſum, in ſimilitudinem pruinæ Pſal. 77. 24.
ſuper terram. Sap. 16. 20.

15. Quod cùm vidiſſent filii Iſrael, dixerunt ad invicem: Manhu (c)? quod ſi- Joan. 6. 31.
gnificat: Quid eſt hoc? ignorabant enim quid eſſet. Quibus ait Moyſes *: Iſte eſt * 1. Cor. 10. 3.
panis, quem Dominus dedit vobis ad veſcendum.

16. Hic eſt ſermo, quem præcepit Dominus: Colligat unuſquiſque ex eo quantum ſufficit ad veſcendum: gomor per ſingula capita, juxta numerum animarum veſtrarum quæ habitant in tabernaculo ſic tolletis.

17. Feceruntque ita filii Iſrael: & collegerunt alius plus, alius minus.

18. Et menſi ſunt ad menſuram gomor: * nec qui plus collegerat (d), habuit am- * 2. Cor. 8. 15.
plius: nec qui minus paraverat, reperit minus: ſed ſinguli juxta id quod edere poterant, congregaverunt.

19. Di-

CAPUT XVI.

8. (a) In carnibus deſignantur Sacrificia veteris Legis, in Manna Sacrificium Novi Teſtamenti.

9. (b) Ante extructum Tabernaculum locum quemdam orandi fuiſſe colligitur ex cap. 33. v. 7. *Nec contra nos eſt murmur veſtrum, ſed contra Dominum*. More Scripturæ uſitato negatur id quod eſt minoris momenti, quale eſt illud, *Miſericordiam volo, & non ſacrificium*, Matth. 9. Hinc liquet rebellionem omnem contra legitimam poteſtatem eſſe contra Deum, à quo illa poteſtas proficiſcitur.

15. (c) Poſtrema verba addidit Hieronymus, qui cum 70. legit מן־הוא *Manhu*, non *Mahu*, ut volunt Hebræi. *Manna* eſt hoc, illud rori congelato ſimile fuit. *Manhu* eſſe vocem Ægyptiacam exiſtimat Grotius: ex eo ſermone Hebræi multa adhuc retinebant.

18. (d) Id terrenis omnibus bonis commune eſt, ut qui plus colligunt, non ſint ditiores quàm qui minus, quique pauciora appetunt. Quid enim amplius quàm victum & veſtitum optare debemus?

19. Dixitque Moyſes ad eos: Nullus relinquat ex eo in manè.

20. Qui non audierunt eum, ſed dimiſerunt quidam ex eis uſque manè; & ſcatere cœpit vermibus, atque computruit: & iratus eſt contra eos Moyſes.

21. Colligebant autem manè ſinguli, quantum ſufficere poterat ad veſcendum: cùmque incaluiſſet ſol, liqueſiebat.

22. In die autem ſexta collegerunt cibos duplices, id eſt, duo gomor per ſingulos homines: venerunt autem omnes principes multitudinis, & narraverunt Moyſi.

23. Qui ait eis: Hoc eſt quod locutus eſt Dominus: Requies ſabbati (e) ſanctificata eſt Domino cras: quodcumque operandum eſt, facite: & quæ coquenda ſunt, coquite: quidquid autem reliquum fuerit, reponite uſque in manè.

24. Feceruntque ita ut præceperat Moyſes, & non computruit, neque vermis inventus eſt in eo.

25. Dixitque Moyſes: Comedite illud hodie, quia ſabbatum eſt Domini: non invenietur hodie in agro.

26. Sex diebus colligite: in die autem ſeptimo ſabbatum eſt Domini, idcircò non invenietur.

27. Venitque ſeptima dies: & egreſſi de populo ut colligerent, non invenerunt.

28. Dixit autem Dominus ad Moyſen: Uſquequò non vultis cuſtodire mandata mea, & legem meam?

29. Videte quòd Dominus dederit vobis ſabbatum, propter hoc die ſexta tribuit vobis cibos duplices: maneat unuſquiſque apud ſemetipſum, nullus egrediatur de loco ſuo die ſeptimo.

30. Et ſabbatizavit populus die ſeptimo.

31. Appellavitque domus Iſrael nomen ejus Man: quod erat quaſi ſemen coriandri album, guſtuſque ejus quaſi (f) ſimilæ cum melle.

32. Dixit autem Moyſes: Iſte eſt ſermo, quem præcepit Dominus: Imple gomor ex eo, & cuſtodiatur in futuras retro generationes, ut noverint panem, quo alui vos in ſolitudine, quando educti eſtis de terra Ægypti.

33. Dixitque Moyſes ad Aaron: Sume vas unum, & mitte ibi Man, quantum poteſt capere gomor: & repone coram Domino ad ſervandum in generationes veſtras,

34. Sicut præcepit Dominus Moyſi. Poſuitque illud Aaron in tabernaculo (g) reſervandum.

35. * Filii autem Iſrael comederunt Man quadraginta annis, donec venirent in terram habitabilem: hoc cibo aliti ſunt, uſquequò tangerent fines terræ Chanaan. * 2. Eſdr. 9. 21. Judith. 5. 15.

36. Gomor autem decima pars eſt Ephi.

CAPUT XVII.

Rurſum Iſraelitæ ſiti urgente obmurmurant in Raphidim, ubi aqua è petra educitur: hos Amalec aggreditur, & vincitur à Joſue, Moſe extenſis manibus orante.

1. IGitur profecta omnis multitudo filiorum Iſrael de deſerto Sin per manſiones ſuas, juxta ſermonem Domini, caſtrametati ſunt in Raphidim (a), ubi non erat aqua ad bibendum populo.

2. * Qui jurgatus contra Moyſen, ait: Da nobis aquam, ut bibamus. Quibus reſpondit Moyſes: Quid jurgamini contra me? cur tentatis Dominum? * Numer. 20. 4.

3. Sitivit ergo ibi populus præ aquæ penuria, & murmuravit contra Moyſen, dicens: Cur feciſti nos exire de Ægypto, ut occideres nos, & liberos noſtros, ac jumenta, ſiti?

4. Clamavit autem Moyſes ad Dominum, dicens: Quid faciam populo huic? adhuc paululùm, & lapidabit me.

5. Et

23. (e) Quæ mox in legem abiit.
31. (f) Ut placenta mellita.
34. (g) Quod per prolepſim dictum eſt: nam poſtea factum fuit Tabernaculum. Manna fuit figura panis illius cœleſtis, quem Dominus dedit, ipſe Dominus docet: unde Manna eſcam ſpiritalem vocat Apoſtolus. Qua de re fuſius in Tractatu de Euchar. dictum fuit.

CAPUT XVII.
1. (a) Hæcque eſt manſio, vel ſtatio undecima.

5. Et ait Dominus ad Moyſen : Antecede populum, & ſume tecum de ſenioribus Iſrael : & virgam qua * percuſſiſti fluvium (b), tolle in manu tua, & vade.

* Sup. 14. 21. Pſ. 77. 15. 1. Cor. 10. 4.

6. En ego ſtabo ibi coram te, ſupra petram Horeb: percutieſque petram, & exibit ex ea aqua (c), ut bibat populus. Fecit Moyſes ita coram ſenioribus Iſrael:

7. Et vocavit nomen loci illius, Tentatio, propter jurgium filiorum Iſrael, & quia tentaverunt Dominum, dicentes: Eſtne Dominus in nobis, an non?

* Deut. 25. 17. Iudith. 4. 13. Sap. 11. 3.

8. * Venit autem Amalec, & pugnabat contra Iſrael in Raphidim.

9. Dixitque Moyſes ad Joſue: Elige viros: & egreſſus, pugna contra Amalec: cras ego ſtabo in vertice collis, habens virgam Dei in manu mea.

10. Fecit Joſue ut locutus erat Moyſes, & pugnavit contra Amalec: Moyſes autem & Aaron & Hur (d) aſcenderunt ſuper verticem collis.

11. Cùmque levaret Moyſes manus, vincebat Iſrael (e): ſin autem paululùm remiſiſſet, ſuperabat Amalec.

12. Manus autem Moyſi erant graves: ſumentes igitur lapidem, poſuerunt ſubter eum, in quo ſedit: Aaron autem & Hur (f) ſuſtentabant manus ejus ex utraque parte. Et factum eſt ut manus illius non laſſarentur uſque ad occaſum ſolis.

13. Fugavitque Joſue Amalec (g) & populum ejus in ore gladii.

14. Dixit autem Dominus ad Moyſen: Scribe hoc ob monimentum (h) in libro, & trade auribus Joſue: delebo enim memoriam Amalec ſub cœlo.

15. Ædificavitque Moyſes altare: & vocavit nomen ejus, Dominus exaltatio mea (i), dicens:

16. Quia manus ſolii Domini (k), & bellum Domini erit contra Amalec, à generatione in generationem.

CAPUT XVIII.

Jethro Sephoram cum liberis ad Moſem reducit; conſilium dat genero perutile, ut judices conſtituat qui minora exerceant judicia.

1. Cumque audiſſet Jethro, ſacerdos Madian (a) cognatus Moyſi, omnia quæ fecerat Deus Moyſi, & Iſraeli populo ſuo, & quòd eduxiſſet Dominus Iſrael de Ægypto:

2. Tulit Sephoram uxorem Moyſi quam remiſerat:

3. Et duos filios ejus, quorum unus vocabatur Gerſam, dicente patre: * Advena fui in terra aliena. * Sup. 2. 22.

4. Alter verò Eliezer: Deus enim, ait, patris mei adjutor meus, & eruit me de gladio Pharaonis.

5. Venit ergo Jethro cognatus Moyſi, & filii ejus, & uxor ejus, ad Moyſen in deſertum, ubi erat caſtrametatus juxta montem Dei.

6. Et mandavit Moyſi, dicens: Ego Jethro cognatus tuus venio ad te, & uxor tua, & duo filii tui cum ea.

7. Qui egreſſus in occurſum cognati ſui, adoravit, & oſculatus eſt eum: ſalutaveruntque ſe mutuò verbis pacificis. Cùmque intraſſet tabernaculum,

8. Narravit (b) Moyſes cognato ſuo cuncta quæ fecerat Dominus Pharaoni & Ægyptiis propter Iſrael, univerſumque laborem qui accidiſſet eis in itinere, & quòd liberaverat eos Dominus.

9. Lætatuſque eſt Jethro ſuper omnibus bonis, quæ fecerat Dominus Iſraeli, eò quòd eruiſſet eum de manu Ægyptiorum,

10. Et ait, Benedictus Dominus, qui liberavit vos de manu Ægyptiorum, & de manu Pharaonis, qui eruit populum ſuum de manu Ægypti.

11. Nunc cognovi, quia magnus Dominus

5. (b) Aut Nilum, aut mare Rubrum.

6. (c) Simile miraculum narratur Numer. 20. ſed hoc poſtremum factum eſt anno 40. ab exitu in deſerto Seir, ubi murmurantes Iſraelitæ dixerunt: *Utinam periiſſemus inter fratres noſtros coram Domino*. Sed nondum ulla plaga fuerant percuſſi Exodi 17. Quare diſtincta ſunt miracula. Petra Chriſtum ipſum ſignificat ex Apoſtolo, ut virga percutiens crucem deſignabat.

10. (d) Is Moſis ſororem duxerat.

11. (e) Moſes extenſis brachiis Chriſti fuit figura. Iſraelitæ fideles exhibent contra diabolum pugnantes & vincentes, non tam armis ſuarum virtutum, quàm oratione.

12. (f) Hic fuit Judex populi unà cum Aarone, abſente Moſe: Joſephus putat fuiſſe maritum Mariæ ſororis Moſis.

13. (g) Armis ex Ægypto aſportatis, & repertis ex ſtrage Ægyptiorum.

14. (h) Hic primùm ſcriptionis fit mentio: Scribe in Annalibus.

15. (i) Sept. Interpret. *Dominus refugium meum*. Alii ex Hebr. vexillum meum vertunt.

16. (k) Hebr. *Quia manus ſuper ſolium Domini eſt*: Formam juramenti habent hæc verba: manus Domini jurantis per ſolium ſuum, bellum fore perpetuum contra Amalecitas: ita Paraphraſis Chaldaica, eò quòd vacillantes Hebræos & innoxios immani bello adorti eſſent. Manus *ſolii Domini*, divinæ potentiæ. Bellum Dei eſt adversùs humani generis hoſtem, qui nobis in patriam tendentibus ſtruit inſidias. In qua quidem pugna, Deo juvante, animos vireſque nobis præbente, vincimus; eo deſerente vincimur. Sed neminem deſerit Deus, niſi qui manus remiſerit juſtitiæ, vel cujus oratio ipſa defecerit.

1. (a) Hic ſocer erat Moſis: vox Hebræa & cognatum & ſocerum ſignificat: ſeu hic fuerit Raguel, cujus facta eſt mentio cap. 2. ſeu illius eſſet filius. CAPUT XVIII.

8. (b) Moſes cuncta Deo refert accepta; nihil de ſe, aut de geſtis ſuis commemorat.

Digitized by Google

*Sup. 1. 14. & 5. 7. & 10. 10. & 14. 8. minus ſuper omnes deos : eò quòd * ſuperbè egerint contra illos.

12. Obtulit ergo Jethro cognatus Moyſi holocauſta & hoſtias Deo : veneruntque Aaron & omnes ſeniores Iſrael, ut comederent panem cum eo coram Deo.

13. Altera autem die ſedit Moyſes ut judicaret populum, qui aſſiſtebat Moyſi à manè uſque ad veſperam.

14. Quod cùm vidiſſet cognatus ejus, omnia ſcilicet quæ agebat in populo, ait: Quid eſt hoc quod facis in plebe? cur ſolus ſedes, & omnis populus præſtolatur de manè uſque ad veſperam?

15. Cui reſpondit Moyſes : Venit ad me populus quærens ſententiam Dei.

16. Cùmque acciderit eis aliqua diſceptatio, veniunt ad me ut judicem inter eos, & oſtendam præcepta Dei & leges ejus.

17. At ille : Non bonam, inquit, rem facis:

18. Stulto labore conſumeris & tu, & populus iſte qui tecum eſt : ultra vires tuas * Deut. 1. 12. eſt negotium, * ſolus illud non poteris ſuſtinere.

19. Sed audi verba mea, atque conſilia, & erit Deus tecum (c). Eſto tu populo in his quæ ad Deum pertinent, ut referas quæ dicuntur ad eum:

20. Oſtendaſque populo cæremonias & ritum colendi, viamque per quam ingredi debeant, & opus quod facere debeant.

21. Provide autem de omni plebe viros potentes (d), & timentes Deum, in quibus ſit veritas, & qui oderint avaritiam, & conſtitue ex eis tribunos, & centuriones, & quinquagenarios, & decanos,

22. Qui judicent populum omni tempore : quidquid autem majus fuerit, referant ad te, & ipſi minora tantummodò judicent : leviuſque ſit tibi, partito in alios onere.

23. Si hoc feceris, implebis imperium Dei, & præcepta ejus poteris ſuſtentare : & omnis hic populus revertetur ad loca ſua cum pace.

24. Quibus auditis, Moyſes fecit omnia quæ ille ſuggeſſerat.

25. Et electis viris ſtrenuis de cuncto Iſrael, conſtituit eos principes populi, tribunos, & centuriones, & quinquagenarios, & decanos.

26. Qui judicabant plebem omni tempore : quidquid autem gravius erat, referebant ad eum, faciliora tantummodò judicantes.

27. Dimiſitque cognatum ſuum : qui reverſus abiit in terram ſuam.

CAPUT XIX.

Iſraelitæ motis caſtris perveniunt in ſolitudinem Sinai; Moſes in montem aſcendit, unde juſſa Dei perfert ad populum; Mons igne & fulguribus coruſcat.

1. MEnſe tertio egreſſionis Iſrael de terra Ægypti, in die hac venerunt in ſolitudinem Sinai (a). Numer. 33. 15.

2. Nam profecti de Raphidim, & pervenientes uſque in deſertum Sinai, caſtrametati ſunt in eodem loco, ibique Iſrael fixit tentoria è regione montis.

3. * Moyſes autem aſcendit ad Deum, * Act. 7. 38. vocavitque eum Dominus de monte, & ait : Hæc dices domui Jacob, & annuntiabis filiis Iſrael:

4. * Vos ipſi vidiſtis quæ fecerim Ægyptiis, * Deut. 29. 2. quomodo portaverim vos ſuper alas aquilarum (b), & aſſumpſerim mihi.

5. Si ergo audieritis vocem meam, & cuſtodieritis pactum meum, eritis mihi in peculium (c) de cunctis populis : * mea * Ps. 23. 1. eſt enim omnis terra.

6. Et

19. (c) Cur autem Moſes id anteà non fecerit, an, quòd privato ſuo conſilio nihil agere voluit, Dei voluntatem ubique expectans? Nec Deus voluit illi immediatè hæc præſcribere, ut aliquid per homines diſceret. Sic Saulus ad Ananiam miſſus eſt inſtituendus. Tria autem erant corrigenda; 1. Populus tota die Moſis reſponſa expectabat. 2. Labore inani conſumebatur. 3. Tempus non ſupererat ad conſulendum Deum. Hæc tria, inquit Mariana, inverſo ordine amoventur. Deus enim præcipiet, & reſpondebit conſultationi Moſis, qui poterit onera ſuſtentare, & populus tempeſtivè revertetur. Pulchrè Aug. *Paſſus eſt Deus famulum tam ſibi familiarem ab alienigena admoneri, ut per hoc diſceremus, per quemlibet hominem detur conſilium veritatis, non debere contemni.* Deinde cavendum erat, ne Moſem ipſum tentaret ſuperbia : ſedebat enim ſolus cum judiciaria poteſtate, univerſo populo ſtante. *Et erit Deus tecum.* Adjuvans te, ut faciliùs onus in alios partitum feras. Auguſtione ſignificari prætereà putat, nimis intentum actionibus humanis animum Deo quodammodo vacuarè, quo ſit tantò plenior, quantò in ſuperna atque æterna liberiùs extenditur. Hinc Gregorius monet à ſubditis inferiora gerenda, à rectoribus ſumma cogitanda, ut oculum, qui providendis greſſibus intentus eſt, cura pulveris non obſcuret. Nec dubium eſt, quin Jethro fuerit veri Dei Sacerdos, quandoquidem obtulit holocauſta & hoſtias Deo. Erat ex poſteris Abrahæ, & verum Dei cultum ex traditione ipſa, & longa cum Moſe conſuetudine retinuerat.

21. (d) Vox Hebræa opulentos ſignificat, qui ſæpiùs ſuam dignitatem meliùs tuentur, & longiùs abſunt ab inhoneſti quæſtus ſuſpicione. *Tribunos* : Horum in locum ſucceſſerunt Judices urbani, Synedrium autem in locum Moſis.

CAPUT XIX.

1. (a) Sinnam vocat Strabo L. 16.

4. (b) Quæ altè volant, & tutæ ſunt ab ictu.

5. (c) In propriam & peculiarem hæreditatem.

* 1. Pet. 2. 9. 6. * Et vos eritis mihi in regnum ſacerdotale (d), & gens ſancta : hæc ſunt verba quæ loqueris ad filios Iſrael.

7. Venit Moyſes : & convocatis majoribus natu populi, expoſuit omnes ſermones quos mandaverat Dominus.

8. Reſponditque omnis populus ſimul : Cuncta quæ locutus eſt Dominus, faciemus. Cùmque retuliſſet Moyſes verba populi ad Dominum,

9. Ait ei Dominus: Jam nunc veniam ad te in caligine nubis, ut audiat me populus loquentem ad te, & credat tibi in perpetuum. Nuntiavit ergo Moyſes verba populi ad Dominum.

10. Qui dixit ei : Vade ad populum, & ſanctifica illos hodie & cras, laventque veſtimenta ſua.

11. Et ſint parati in diem tertium : in die enim tertia deſcendet Dominus coram omni plebe ſuper montem Sinai.

12. Conſtitueſque terminos (e) populo per circuitum, & dices ad eos : Cavete ne aſcendatis in montem, * nec tangatis fines illius : omnis qui tetigerit montem, morte morietur. * Hebr. 12. 18.

13. Manus non tanget eum, ſed lapidibus opprimetur, aut confodietur jaculis : ſive jumentum fuerit, ſive homo, non vivet : cùm cœperit clangere buccina (f), tunc aſcendant in montem.

14. Deſcenditque Moyſes de monte ad populum, & ſanctificavit eum. Cùmque laviſſent veſtimenta ſua,

15. Ait ad eos : Eſtote parati in diem tertium, & ne appropinquetis uxoribus veſtris.

16. Jamque advenerat tertius dies, & manè incaluerat : & ecce cœperunt audiri tonitrua, ac micare fulgura, & nubes denſiſſima operire montem, clangorque buccinæ vehementiùs perſtrepebat : & timuit populus qui erat in caſtris.

17. Cùmque eduxiſſet eos Moyſes in occurſum Dei de loco caſtrorum, ſteterunt ad radices montis.

18. * Totus autem mons Sinai fumabat : eò quòd deſcendiſſet Dominus ſuper eum in igne, & aſcenderet fumus ex eo quaſi de fornace : eratque omnis mons terribilis. * Deut. 4. 11.

19. Et ſonitus buccinæ paulatim creſcebat in majus, & prolixiùs tendebatur : Moyſes loquebatur, & Deus reſpondebat ei.

20. Deſcenditque Dominus ſuper montem Sinai in ipſo montis vertice, & vocavit Moyſen in cacumen ejus. Quò cùm aſcendiſſet,

21. Dixit ad eum : Deſcende, & conteſtare populum : ne fortè velit tranſcendere terminos ad videndum Dominum, & pereat ex eis plurima multitudo.

22. Sacerdotes quoque qui accedunt ad Dominum (g), ſanctificentur, ne percutiat eos.

23. Dixitque Moyſes ad Dominum : Non poterit vulgus aſcendere in montem Sinai : tu enim teſtificatus es, & juſſiſti, dicens : Pone terminos circa montem, & ſanctifica illum.

24. Cui ait Dominus : Vade, deſcende : aſcendeſque tu, & Aaron tecum : ſacerdotes autem & populus ne tranſeant terminos, nec aſcendant ad Dominum, ne fortè interficiat illos.

25. Deſcenditque Moyſes ad populum, & omnia narravit eis.

CAPUT XX.

Angelus è monte Decalogum promulgat ; populus perterritus rogat ut mandata Dei internuncio Moſe excipiat ; altare è lapidibus inſectis, aut è terra extrui præcipitur.

1. LOcutuſque eſt Dominus cunctos ſermones hos (a) :

2. * Ego ſum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti, de domo ſervitutis. * Deut. 5. 6. Pſal. 80. 11.

3. Non habebis deos alienos coram me (b).

4. Non

6. (d) Vos eritis mihi populus, in quo mihi conſtituam Regnum, & Sacerdotium. Ad hæc verba alludit Petrus Epiſt. 1. cap. 2. *Vos autem genus electum, regale Sacerdotium*: Item Apoc. 1. *Fecit nos Reges, & Sacerdotes Deo, & Patri ſuo.* Ubi hæc duo diſtinguuntur, & in Sacerdotii nomine Petrus aliquid peculiare intelligit, non tantùm excellentiam quandam. Hinc Chald. Paraphraſtes : *Eritis mihi Reges & Sacerdotes.* Regnum meum non erit profanum, ſed ſacrum, ab omni fœditate immune ; quod ſignificant illa verba, *Gens ſancta*.

12. (e) Quo quidem Dei præcepto admonemur, ne populus plura de Deo ſcire velit, quàm Deus ipſe voluit ; quæque divina ſunt, ab iis quibus revelavit Deus, accipiat, nec plura quàm ipſe docuit.

13. (f) Tum aſcendam uſque ad præſcriptos terminos, & non ultrà.

22. (g) An Leviticum genus per anticipationem deſignatur ? An potiùs qui ex jure naturæ erant Sacerdotes, ut primogeniti juxta Hebræos ? Jubet Sacerdotes præ cæteris ſanctificari, aut præparari per oblationes ſolitas & Numinis reverentiam.

1. (a) Iſraelitæ majeſtate Dei territi poſtulaverunt in hoc capite, ut loqueretur Moſes, ſed non propterea Deus illis Decalogum per Angelum pronuntiare deſiit : juxta illud Deuteron. 4. *Locutus eſt Dominus ad vos de medio ignis.* Totus autem Mons Sinai fumabat ad incutiendum populo terrorem, & timorem Dei : tunc enim erat ſtatus timoris. Ignis deſignabat Deum per legem illuminantem & punientem : Fumus & nubes, quam Deus ſit incomprehenſibilis ; Mons illius ſublimitatem, & dogmatum altitudinem indicabat. CAP. XX.

3. (b) Sept. Interpret. *Præter me* : vel coram me, hoc eſt, nuſquam : nihil enim me latet.

*Lev.26.1. Deut.4.15. Joſ.24.14. Pſal.96.7. 4. * Non facies tibi ſculptile, neque omnem ſimilitudinem quæ eſt in cœlo deſuper (c), & quæ in terra deorſum, nec eorum quæ ſunt in aquis ſub terra.

5. Non adorabis ea, neque coles (d): ego ſum Dominus Deus tuus fortis, zelotes, viſitans iniquitatem patrum in filios, in tertiam & quartam generationem eorum qui oderunt me:

6. Et faciens miſericordiam in millia his qui diligunt me, & cuſtodiunt præcepta mea.

* Lev.19.12. Deut.5.11. Matt.5.33. 7. * Non aſſumes nomen Domini Dei tui in vanum (e): nec enim habebit inſontem Dominus eum qui aſſumpſerit nomen Domini Dei ſui fruſtrà.

*Inf.31.13. Ezech.20.12. 8. * Memento ut diem ſabbati ſanctifices.

Deut.5.13. 9. Sex diebus operaberis, & facies omnia opera tua.

10. Septimo autem die ſabbatum Domini Dei tui eſt: non facies omne opus in eo, tu, & filius tuus & filia tua, ſervus tuus & ancilla tua, jumentum tuum, & advena qui eſt intra portas tuas.

11. * Sex enim diebus fecit Dominus cœlum & terram, & mare, & omnia quæ in eis ſunt, & requievit in die ſeptimo: idcircò benedixit Dominus diei ſabbati, & ſanctificavit eum. *Gen.2.2.

12. * Honora patrem tuum & matrem tuam, ut ſis longævus ſuper terram, quam Dominus Deus tuus dabit tibi. * Deut.5.16. Matt.15.4. Epheſ.6.2.

13. * Non occides. * Matt.5.21.

14. Non mœchaberis.

15. Non furtum facies. Rom.7.7. & 13.9.

16. Non loqueris contra proximum tuum falſum teſtimonium.

17. Non concupiſces domum proximi tui, nec deſiderabis uxorem ejus, non ſervum, non ancillam, non bovem, non aſinum, nec omnia quæ illius ſunt.

18. Cunctus autem populus videbat voces (f) & lampades, & ſonitum buccinæ, montemque fumantem: & perterriti ac pavore concuſſi ſteterunt procul,

19. Dicentes Moyſi: Loquere tu nobis, & audiemus: non loquatur (g) nobis Dominus, ne fortè moriamur.

20. Et ait Moyſes ad populum: Nolite timere: ut enim probaret vos venit Deus, & ut terror illius eſſet in vobis, & non peccaretis.

21. Stetitque populus de longè. * Moyſes autem acceſſit ad caliginem in qua erat Deus (h). * Deut.18.16. Heb.12.18.

22. Dixit prætereà Dominus ad Moyſen: Hæc dices filiis Iſrael: Vos vidiſtis quòd de cœlo locutus ſim vobis.

23. Non facietis deos argenteos (i), nec deos aureos facietis vobis.

24. * Altare de terra facietis mihi (k), & offeretis ſuper eo holocauſta & pacifica veſtra, oves veſtras & boves, in omni loco in quo memoria fuerit nominis mei: veniam ad te, & benedicam tibi. * Inf.27.8. & 38.7.

25. Quòd

4. (c) Sept. Interpret. vertunt *Idolum*, quod eſt falſi numinis ſimilitudo. Non abſolutè prohibetur ſtatuas, aut imagines facere, ſed tantùm eo fine, ut colantur & adorentur: mox enim addit.

5. (d) Non facies ut adores ea, aut cultum divinum iis impendas: Et quidem Cherubim erant in Sanctuario. Sculptilia haberi non debent pro diis coram Deo, nec aliud quidpiam habendum pro Deo. Sed ſi vel umbræ, vel imagini Petri, aut Pauli honos habeatur, non illud eſt idololatriæ genus, hos ipſos colere qui idololatriam everterunt. *Ego ſum Dominus Deus tuus, fortis, zelotes*. Zelus eſt amor conſortis impatiens; vel eſt ardentiſſima charitas. *Viſitans*, id eſt, puniens, *iniquitatem patrum in filios, qui oderunt me*, punitione temporali: hujus rei cauſa habetur Exod. 34. Nulluſque apud te per ſe innocens eſt, qui reddis iniquitatem patrum filiis, ac nepotibus; ut factum eſt in Babylonica deportatione.

7. (e) Non jurabis, ut Chriſtus explicat Matth. 5. *Non enim habebit inſontem Dominus eum, qui aſſumpſerit nomen Domini fruſtrà*. Puolet eum qui falſum juraverit, nec pro innoxio eum habebit qui fruſtrà juraverit ſine reverentia & neceſſitate. Reliqua quæ ad Decalogum ſpectant, peculiari tractatu ſunt à nobis fusè expoſita, ac de iis recurret ſermo Deuter. cap. 25. In vanum etiam non pejerabis. Idem enim eſt in Hebræo, vanum, & mendacium. Quæ hoc capite continentur, ea tantummodò complectuntur, quæ ſpectant ad humanam ſocietatem inter Iſraelitas tuendam, & ad externum Dei cultum; non omnia legis capita apertè comprehendunt.

18. (f) Audiebat: Cùm viſus inter ſenſus ſit præcipuus, ejus actio transfertur ad alios ſenſus: ac ſæpè Hebræi unius ſenſus functionem alteri tribuunt.

19. (g) Loquitur Deus Chriſtianis, dando legem in cordibus eorum, & loquitur ad cor.

21. (h) Auguſt. id eſt, ubi expreſſiora fiebant ſigna, quibus cognoſceretur Deus.

23. (i) Hebr. *Non facietis mecum*, ſeu coram me, ſeu nuſquam facietis, ut explicat Chaldæus Paraph.

24. (k) Non è lapide polito, aut pretioſa materia, ut Hebræis ad idololatriam pronis occaſionem omnem figuras aut idola ſculpendi detraheret. *Et offeretis ſuper eo*. Non in Altari mactabantur animalia: unde nonnulli vertunt, juxta illud: *Pacifica veſtra*, quæ pro pace & incolumitate offerebantur. Talem vult Deus ſibi offerri creaturam, qualem ipſe condidit, puram & ab omni fuco immunem: quod utique ad ſincerum & purum animum transferri poteſt.

* Deut. 27. 5. Joſ. 8. 31. 25. * Quòd ſi altare lapideum feceris mihi, non ædificabis illud de ſectis lapidibus: ſi enim levaveris cultrum (l) ſuper eo, polluetur.

26. Non aſcendes per gradus (m) ad altare meum, ne reveletur turpitudo tua.

CAPUT XXI.

Præcepta quæ ad mores pertinent, ſuperiori capite ſunt expoſita, judicialia hoc capite & duobus quæ ſequuntur, ut caremonialia ſex proximis capitibus continentur.

1. HÆc ſunt judicia (a) quæ propones eis.

*Deut. 15. 12. Jerem. 34. 14. 2. Si * emeris ſervum Hebræum, ſex annis ſerviet tibi: in ſeptimo egredietur (b) liber gratis.

3. Cum quali veſte intraverit, cum tali exeat (c): ſi habens uxorem, & uxor egredietur ſimul.

4. Sin autem Dominus dederit illi uxorem, & pepererit filios & filias: mulier & liberi ejus erunt domini ſui, ipſe verò exibit cum veſtitu ſuo.

5. Quòd ſi dixerit ſervus: Diligo dominum meum & uxorem ac liberos, non egrediar liber:

6. Offeret eum dominus diis (d), & applicabitur ad oſtium & poſtes, perforabitque aurem ejus ſubucula: & erit ei ſervus in ſæculum.

7. Si quis vendiderit filiam ſuam in famulam, non egredietur (e) ſicut ancillæ exire conſueverunt.

8. Si diſplicuerit oculis domini ſui cui tradita fuerat (f), dimittet eam: populo autem alieno vendendi non habebit poteſtatem, ſi ſpreverit eam.

9. Sin autem filio ſuo deſponderit eam, juxta morem filiarum faciet (g) illi.

10. Quòd ſi alteram ei acceperit (h), providebit puellæ nuptias, & veſtimenta, & pretium pudicitiæ non negabit.

11. Si tria iſta non fecerit (i), egredietur gratis abſque pecunia.

12. * Qui percuſſerit hominem volens occidere (k), morte moriatur. * Lev. 24. 17.

13. Qui autem non eſt inſidiatus, ſed Deus illum tradidit in manu ejus: * conſtituam tibi locum in quem fugere debeat. * Deut. 19. 2.

14. Si quis per induſtriam occiderit proximum ſuum, & per inſidias: ab altari meo evelles eum (l), ut moriatur.

15. Qui percuſſerit patrem ſuum aut matrem, morte moriatur.

16. Qui furatus fuerit hominem, & vendiderit (m) eum, convictus noxæ, morte moriatur.

17. * Qui maledixerit patri ſuo vel matri, morte moriatur. * Lev. 20. 9. Prov. 20. 20. Matt. 15. 4. Marc. 7. 10.

18. Si rixati fuerint viri, & percuſſerit alter proximum ſuum lapide vel pugno, & ille mortuus non fuerit, ſed jacuerit in lectulo:

19. Si ſurrexerit, & ambulaverit foris ſuper baculum ſuum, innocens erit qui percuſſerit, ita tamen ut operas ejus & impenſas in medicos reſtituat.

20. Qui percuſſerit ſervum ſuum vel ancillam virga, & mortui fuerint in manibus ejus, criminis reus erit.

21. Sin autem uno die vel duobus ſupervixerit, non ſubjacebit pœnæ, quia pecunia illius eſt (n).

22. Si rixati fuerint viri, & percuſſerit quis mulierem prægnantem, & abortivum quidem fecerit, ſed ipſa vixerit: ſubjacebit damno quantum maritus mulieris expetierit, & arbitri judicaverint.

23. Sin autem mors ejus fuerit ſubſecuta, reddet animam pro anima,

24. * Oculum pro oculo (o), dentem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede, * Lev. 24. 20. Deut. 19. 21. Matth. 5. 38.

25. Adu-

25. (l) Pagninus Malleum: per cultrum intelligitur omne inſtrumentum aptum poliendis lapidibus.

26. (m) Sed per colliculum levi aſcenſu.

CAPUT XXI. 1. (a) Præcepta Judicialia, quæ ad populi regimen ſpectant, ad lites dirimendas.

2. (b) In ſeptimo anno Hebraico, & ſolemni, qui ab emptione non numeratur.

3. (c) Hebr. *Si in corpore intraverit*, id eſt, ſolus ſine uxore & liberis.

6. (d) Judicibus, qui *Elohim* voce ſignantur. *Et erit ſervus ei in ſæculum*, hoc eſt ad annum uſque Jubilæi. 70. *Adducet eum ad judicium Dei*. Nam Judices quaſi teſtes erant publici voluntariæ hujus ſervitutis.

7. (e) Ex iis quæ ſequuntur, liquet eam à viro in uxorem legitimam acceptam fuiſſe, ſed in ſecundo ordine, quam primariæ uxori ſubdita erat. *Non egredietur*: Non ut alienigenæ emptæ tractabitur. *Non egredietur*: Non utetur ejus opera extra domum, ut ſervis utuntur domini; ſed eam domi honeſtè pudicèque continebit.

8. (f) Nempè in ſponſam: Si diſplicuerit domino qui deſpondit eam, *redimi eam faciet*; 70. *redimet eam*; Chald. *liberam faciet eam*, ubi Vulgata, *dimittet eam*.

9. (g) Hebr. Secundùm tempus filiarum faciet ei: deſpondebit eam filio, ea ætate, qua ſolent patres filiabus de nuptiis proſpicere.

10. (h) Si alteram filius prætereà duxerit: *nuptias*, h. e. alimenta.

11. (i) Si ei non providerit nuptias, veſtimenta, pudicitiæ pretium, liberum erit ancillæ recedere nullo dato pretio.

12. & 13. (k) Aug. *Intelligitur tantummodò Deum feciſſe, cùm quiſque occidatur à nolente*. q. 79.

14. (l) Pro homicidio voluntario non erat aſylo locus.

16. (m) Hebr. Sive vendiderit eum, ſive apud eum inventus fuerit. Sæpè enim copula, *&*, pro disjunctiva accipitur.

21. (n) Mancipium eſt illius pecunia emptum.

24. (o) Lex talionis huic populo, qui nullum ultioni ponebat modum, erat attemperata. Hinc Auguſt.

Digitized by Google

25. Aduſtionem pro aduſtione, vulnus pro vulnere, livorem pro livore.

26. Si percuſſerit quiſpiam oculum ſervi ſui aut ancillæ, & luſcos eos fecerit, dimittet eos liberos pro oculo quem eruit.

27. Dentem quoque ſi excuſſerit ſervo vel ancillæ ſuæ, ſimiliter dimittet eos liberos.

28. Si bos cornu percuſſerit virum aut mulierem, & mortui fuerint, lapidibus obruetur: & non comedentur carnes ejus, dominus quoque bovis innocens erit.

29. Quòd ſi bos cornupeta fuerit ab heri & nudiuſtertius, & conteſtati ſunt dominum ejus, nec recluſerit eum, occideritque virum aut mulierem: & bos lapidibus obruetur, & dominum ejus occident.

30. Quòd ſi pretium fuerit ei impoſitum, dabit pro anima ſua quidquid fuerit poſtulatus.

31. Filium quoque & filiam ſi cornu percuſſerit, ſimili ſententiæ ſubjacebit.

32. Si ſervum ancillamque invaſerit, triginta ſiclos argenti domino dabit, bos verò lapidibus opprimetur.

33. Si quis aperuerit ciſternam, & foderit, & non operuerit eam, cecideritque bos aut aſinus in eam,

34. Reddet dominus ciſternæ pretium jumentorum: quod autem mortuum eſt, ipſius erit.

35. Si bos alienus bovem alterius vulneraverit, & ille mortuus fuerit: vendent bovem vivum, & divident pretium, cadaver autem mortui inter ſe diſpertient.

36. Sin autem ſciebat quòd bos cornupeta eſſet ab heri & nudiuſtertius, & non cuſtodivit eum dominus ſuus: reddet bovem pro bove, & cadaver integrum accipiet.

CAPUT XXII.

De furto, depoſito, & aliis quæ ad juſtitiam commutatricem & vindicem ſpectant; leges feruntur judiciales.

1. SI quis furatus fuerit bovem, aut ovem, & occiderit vel vendiderit: quinque boves pro uno bove reſtituet, * & quatuor oves pro una ove (a). * 2. Reg. 12. 6.

2. Si effringens fur domum ſive ſuffodiens fuerit inventus, & accepto vulnere mortuus fuerit: percuſſor non erit reus ſanguinis.

3. Quòd ſi orto ſole (b) hoc fecerit, homicidium perpetravit, & ipſe morietur. Si non habuerit quod pro furto reddat, ipſe venumdabitur.

4. Si inventum fuerit (c) apud eum quod furatus eſt, vivens, ſive bos, ſive aſinus, ſive ovis: duplum reſtituet.

5. Si læſerit quiſpiam agrum vel vineam, & dimiſerit jumentum ſuum ut depaſcatur aliena: quidquid optimum habuerit in agro ſuo, vel in vinea, pro damni æſtimatione reſtituet.

6. Si egreſſus ignis (d) invenerit ſpinas, & comprehenderit acervos frugum, ſive ſtantes ſegetes in agris, reddet damnum qui ignem ſuccenderit.

7. Si quis commendaverit amico pecuniam aut vas in cuſtodiam, & ab eo qui ſuſceperat, furto ablata fuerint: ſi invenitur fur, duplum reddet.

8. Si latet fur, dominus domus applicabitur ad deos, & jurabit quòd non extenderit manum in rem proximi ſui,

9. Ad perpetrandam fraudem (e), tam in bove, quàm in aſino, & ove ac veſtimento, & quidquid damnum inferre poteſt: ad deos utriuſque cauſa perveniet: & ſi illi judicaverint, duplum reſtituet proximo ſuo.

10. Si quis commendaverit proximo ſuo aſinum, bovem, ovem, & omne jumentum ad cuſtodiam, & mortuum fuerit, aut debilitatum, vel captum ab hoſtibus, nulluſque hoc viderit:

11. Juſjurandum erit in medio, quòd non extenderit manum ad rem proximi ſui: ſuſcipietque dominus juramentum, & ille reddere non cogetur.

12. * Quòd ſi furto ablatum fuerit, reſtituet damnum domino. * Gen. 31. 39.

13. Si comeſtum à beſtia, deferat ad eum quod occiſum eſt, & non reſtituet.

14. Qui à proximo ſuo quidquam horum mutuò poſtulaverit, & debilitatum aut mortuum fuerit domino non præſente, reddere compelletur.

15. Quòd

Lib. 19. contra Fauſtum cap. 25. *Præceptum iſtud non fomes, ſed limes furoris eſt, ad reprimendas flammas odiorum, ſævientiumque immoderatos animos refrænandos.* Et in eodem loco: *Peccat qui exigit ultra debitum, non peccat autem qui exigit debitum; ſed tutior longè eſt à peccato injuſtæ exactionis, qui omninò non exigit debitum, ne cogatur Deo & ipſe reddere debitum.* Pœnam talionis Judex infligebat, non privatus.

CAPUT XXII. 1. (a) Bos utilior ove: nam præter commoda ad victum & veſtitum, utilis eſt ad arandum.

3. (b) Lex XII. Tabularum, Num. CXLIV. idem præſcribit. Fur nocturnus occidi poterat: nam incerta eſt illius intentio, utrum ad occidendum venerit; nec repelli facilè poteſt.

4. (c) Nam fur non in eum ſtatum redegit vendendo, ut reſtituere non poſſit.

6. (d) Ex juſta cauſa excitatus ſerpat ad ſegetes.

9. (e) Id jungendum cum ſequentibus putat Mariana: in omni verbo delicti, aut fraudis, ubi contentio fuerit ſuper bove, &c. veniant ad Judices.

15. Quòd ſi impræſentiarum dominus fuerit, non reſtituet, maximè ſi conductum venerat pro mercede operis ſui.

*Deut. 22. 28 16. * Si ſeduxerit quis virginem necdum deſponſatam, dormieritque cum ea: dotabit eam, & habebit eam uxorem.

17. Si pater virginis dare noluerit, reddet pecuniam juxta modum dotis, quam virgines accipere conſueverunt.

18. Maleficos non patieris vivere.

19. Qui coierit cum jumento, morte moriatur.

* Lev. 19. 24. 20. * Qui immolat diis, occidetur, præterquam Domino ſoli.

21. Advenam non contriſtabis, neque affliges (f) eum: advenæ enim & ipſi fuiſtis in terra Ægypti.

* Zach. 7. 10. 22. * Viduæ & pupillo non nocebitis.

23. Si læſeritis eos, vociferabuntur ad me, & ego audiam clamorem eorum:

24. Et indignabitur furor meus, percutiamque vos gladio, & erunt uxores veſtræ viduæ, & filii veſtri pupilli.

25. Si pecuniam mutuam dederis populo meo pauperi qui habitat tecum, non urgebis eum quaſi exactor, nec uſuris opprimes.

*Deut. 24. 13. 26. * Si pignus à proximo tuo acceperis veſtimentum, ante ſolis occaſum reddes ei.

27. Ipſum enim eſt ſolum, quo operitur, indumentum carnis ejus, nec habet aliud in quo dormiat: ſi clamaverit ad me, exaudiam eum, quia miſericors ſum.

* Act. 23. 5. 28. Diis non detrahes (g), & * principi populi tui non maledices.

Ezech. 44. 30. 29. Decimas tuas & primitias tuas non tardabis reddere (h): * primogenitum filiorum tuorum dabis mihi.

* Sup. 13. 2. & 12. Inf. 34. 19.

30. De bobus quoque & ovibus ſimiliter facies: ſeptem diebus ſit cum matre ſua, die octava reddes illum mihi.

* Levit. 22. 8. 31. Viri ſancti eritis mihi: * carnem, quæ à beſtiis (i) fuerit prægustata, non comedetis, ſed projicietis canibus.

CAPUT XXIII.

Aliæ judicibus leges præfiguntur, item de ceſſatione anni ſeptimi.

1. NOn ſuſcipies vocem mendacii (a): nec junges manum tuam ut pro impio dicas falſum teſtimonium.

2. Non ſequeris turbam ad faciendum malum: nec in judicio plurimorum acquieſces ſententiæ, ut à vero devies.

3. Pauperis quoque non miſereberis in judicio (b).

4. * Si occurreris bovi inimici tui, aut aſino erranti, reduc ad eum. * Deut. 22. 1.

5. Si videris aſinum odientis te jacere ſub onere, non pertranſibis, ſed ſublevabis cum eo.

6. Non declinabis in judicium pauperis.

7. Mendacium fugies. * Inſontem & juſtum non occides: quia averſor impium. *Deut. 16. 19. Eccl. 20. 31.

8. * Nec accipies munera, quæ etiam excæcant prudentes, & ſubvertunt verba juſtorum. * Dan. 13. 53.

9. Peregrino moleſtus non eris: ſcitis enim advenarum animas: quia & ipſi * peregrini fuiſtis in terra Ægypti. *Gen. 46. 6.

10. Sex annis ſeminabis terram tuam, & congregabis fruges ejus.

11. Anno autem ſeptimo dimittes eam (c), & requieſcere facies, ut comedant pauperes populi tui: & quidquid reliquum fuerit, edant beſtiæ agri: ita facies in vinea & in oliveto tuo.

12. Sex diebus operaberis: ſeptimo die ceſſabis, ut requieſcat bos & aſinus tuus: & refrigeretur filius ancillæ tuæ, & advena.

13. Omnia quæ dixi vobis, cuſtodite. Et per nomen externorum deorum non jurabitis, neque audietur ex ore veſtro.

14. Tribus vicibus per ſingulos annos mihi feſta celebrabitis.

15. So-

21. (f) Hebr. Nec pones ſuper eum morſum. Hebræi uſuram vocant morſum, quia rodit & exedit pauperes.

28. (g) Judicibus, ob analogiam quandam & ſimilitudinem cum Deo.

29. (h) Hebr. *Plenitudinem tuam & lacrymam tuam*: Spicas plenas, liquorem vini & olei, qui quaſi lacrymæ ex uvis & baccis exprimitur: 70. *Primitias areæ & torcularis.*

31. (i) Ut omnem feritatis ſpeciem fugiant.

CAPUT XXIII. 1. (a) Audiendo calumniatorem: vox eadem eſt Hebræa, quæ cap. 20. tranſlata eſt, in vanum: *Ut pro impio dicas falſum teſtimonium*. Hebr. *Ne ponas manum tuam cum impio, ut ſis teſtis iniquitatis.*

3. (b) Præpoſtera miſericordia in cauſa injuſta. Aug. q. 88. *Bonum eſt miſericordia, ſed non debet eſſe contra judicium. Judicium planè appellat Scriptura quod juſtum eſt,* Conc. 2. in Pſal. 32. & Conc. 1. in Pſal. 31. *Qualem miſericordiam præſtitiſti et quem injuſtum feciſti? Quid ergo, inquis, facerem? Judicares primo ſecundum cauſam, argueres pauperem, flecteres judicem.*

11. (c) Sabbatum illud annorum eaſdem habebat cauſas, quas Sabbatum dierum, naturalem quidem, ut terra quieſcens feracior eſſet, moralem, ut coloni ab avaritia revocati ſpem ſuam in Dei providentia collocarent, & pauperum miſereri diſcerent. Illi enim fructibus anni ſeptimi ſponte deciduis veſcebantur. Id tamen ſic videtur intelligere Aug. *Sex annis ſeminabis, & colliges, ſeptimo vero non colliges, ut intelligatur, ſeminabis; etiamſi dictum non eſt: nam quid inde habebunt pauperes, quorum reſiduum etiam feris beſtiis dedit?* Tacitus L. 5. Hiſtor. de Judaicis moribus loquens, *Septimum quoque annum ignaviæ datum*. Quod ſabbati dies hominibus, hoc annus ſeptimus terræ, ait Philo.

15. Solemnitatem azymorum cuſtodies. Septem diebus comedes azyma , * ſicut præcepi tibi , tempore menſis novorum quando egreſſus es de Ægypto: * non apparebis in conſpectu meo vacuus (d).

*Sup. 13. 3. 4. Inf. 14. 22. *Deut. 16. 16.*

16. Et ſolemnitatem meſſis primitivorum operis tui , quæcumque ſeminaveris in agro : ſolemnitatem quoque in exitu (e) anni , quando congregaveris omnes fruges tuas de agro.

17. * Ter in anno apparebit omne maſculinum tuum coram Domino Deo tuo.

Eccli. 35. 6. Inf. 34. 23. Deuter. 16. 16.

18. Non immolabis ſuper fermento ſanguinem victimæ meæ , nec remanebit adeps ſolemnitatis meæ uſque manè.

19. * Primitias (f) frugum terræ tuæ deferes in domum Domini Dei tui . * Non coques hœdum in lacte matris ſuæ.

Inf. 34. 26. Deut. 14. 21.

20. Ecce ego mittam Angelum meum , qui præcedat te , & cuſtodiat in via , & introducat in locum quem paravi.

21. Obſerva eum , & audi vocem ejus , nec contemnendum putes : quia non dimittet cùm peccaveris , & eſt nomen meum in illo.

22. * Quòd ſi audieris vocem ejus , & feceris omnia quæ loquor , inimicus ero inimicis tuis , & affligam affligentes te.

Deut. 7. 11.

23. * Præcederque te Angelus meus , & introducet te ad Amorrhæum , & Hethæum , & Pherezæum , Chananæumque , & Hevæum , & Jebuſæum , quos ego conteram.

Inf. 33. 2. Inf. 24. 11.

24. Non adorabis deos eorum , nec coles eos : non facies opera eorum , ſed * deſtrues eos , & confringes ſtatuas eorum.

Deut. 7. 22.

25. Servietiſque Domino Deo veſtro , ut benedicam panibus tuis & aquis (g), & auferam infirmitatem de medio tui.

26. Non erit infœcunda nec ſterilis in terra tua: numerum dierum tuorum implebo (h).

27. Terrorem meum mittam in præcurſum tuum , & occidam omnem populum , ad quem ingrederis: cunctorumque inimicorum tuorum coram te terga vertam:

28. Emittens * crabtones (i) priùs , qui fugabunt Hevæum , & Chananæum , & Hethæum , antequam introeas.

Deut. 7. 20.

29. Non ejiciam eos à facie tua anno uno : ne terra in ſolitudinem redigatur , & creſcant contra te beſtiæ.

30. Paulatim expellam eos de conſpectu tuo , donec augearis , & poſſideas terram.

31. Ponam autem terminos tuos à mari rubro uſque ad mare Palæſtinorum , & à deſerto uſque ad fluvium : tradam in manibus veſtris habitatores terræ , & ejiciam eos de conſpectu veſtro.

32. * Non inibis cum eis fœdus , nec cum diis eorum.

Inf. 34. 15. Deut. 7. 2.

33. Non habitent in terra tua , ne fortè peccare te faciant in me , ſi ſervieris diis eorum : quod tibi certè erit in ſcandalum.

CAPUT XXIV.

Moſes ſancito Deum inter & populum fœdere jubetur in montem conſcendere , legis tabulas à Deo accepturus.

1. MOyſi quoque dixit : Aſcende ad Dominum tu , & Aaron , Nadab , & Abiu , & ſeptuaginta ſenes ex Iſrael , & adorabitis procul.

2. Soluſque Moyſes aſcendet ad Dominum , & illi non appropinquabunt : nec populus aſcendet cum eo.

3. Venit ergo Moyſes , & narravit plebi omnia verba Domini , atque judicia (a): reſponditque omnis populus una voce : Omnia verba Domini , quæ locutus eſt , faciemus.

4. Scripſit (b) autem Moyſes univerſos ſermones Domini : & manè conſurgens ædificavit altare ad radices montis , & duodecim titulos per duodecim tribus Iſrael.

5. Mi-

15. (d) Cùm accedes ad Tabernaculum , vel Templum in Feſtis Paſchatis , Pentecoſtes & Tabernaculorum , non aderis ſine oblatione ad cultum Dei , & Levitarum ſuſtentationem.

16. (e) Duplex erat anni initium , & duplex finis , à menſe Niſan , quoad feſta , à Tiſri , quoad res civiles : *In exitu anni* , finito anno civili , & iterum incipiente.

19. (f) Plinius L. 18. cap. 20. de antiquorum moribus loquens: Ne deguſtabant quidem novas fruges , aut vina , antequam ſacerdotes primitias libaſſent. Non ſimul coquas matrem , quod ſpeciem habet crudelitatis; vel hoc , ut multa alia , ideò vetitum , quia ad idolorum honorem à vicinis fieri ſolebat: ita Grotius.

25. (g) Per hæc duo , quidquid ad eſum & potum pertinet , intelligitur.

26. (h) Ad eos annos pervenies , quos fert corporis temperatura.

28. (i) Sap. 12. *Miſiſti anteceſſores exercitus tui veſpas in ſcandalum , in ruinam.* Aug. q. 93. *Non autem legimus factum .... At per hoc veſpa iſta aculei timoris intelligendi ſunt , forraſſe quibus agitabantur memorata gentes , ut cederent filiis Iſrael. Deus enim loquitur , in cujus ſermone ſi figurate aliquid dicatur , quod ad proprietatem non eſt impletum , non impedit hiſtoria fidem , in qua perſpicitur veritas narrationis.*

CAPUT XXIV.

3. (a) Præcepta Judicialia.

4. (b) Nempe ut infra ſubjicitur , *in volumine fœderis Domini* . Quam ob rem non Lex univerſa , quæ in ſuperioribus capitibus continetur , ſed Decalogus tantummodò à Domino fuit conſcriptus . *Duodecim titulos* ,

5. Miſitque juvenes de filiis Iſrael, & obtulerunt holocauſta, immolaveruntque victimas pacificas Domino, vitulos.

6. Tulit itaque Moyſes dimidiam partem ſanguinis (c), & miſit in crateras: partem autem reſiduam fudit ſuper altare.

7. Aſſumenſque volumen fœderis, legit audiente populo: qui dixerunt: Omnia quæ locutus eſt Dominus, faciemus, & erimus obedientes.

8. Ille verò ſumptum ſanguinem reſperſit in populum, & ait: Hic eſt * ſanguis fœderis (d) quod pepigit Dominus vobiſcum ſuper cunctis ſermonibus his. *Heb. 9. 20.

9. Aſcenderuntque Moyſes & Aaron, Nadab & Abiu, & ſeptuaginta de ſenioribus Iſrael:

10. Et viderunt (e) Deum Iſrael: & ſub pedibus ejus quaſi opus lapidis ſapphirini, & quaſi cœlum cùm ſerenum eſt.

11. Nec ſuper eos qui procul receſſerant de filiis Iſrael, miſit manum ſuam, videruntque Deum, & comederunt, ac biberunt.

12. Dixit autem Dominus ad Moyſen: Aſcende ad me in montem, & eſto ibi: daboque tibi tabulas lapideas, & legem ac mandata quæ ſcripſi, ut doceas eos.

13. Surrexerunt Moyſes & Joſue miniſter ejus: aſcendenſque Moyſes in montem Dei,

14. Senioribus ait: Expectate (f) hìc donec revertamur ad vos. Habetis Aaron & Hur vobiſcum: ſi quid natum fuerit quæſtionis, referetis ad eos.

15. Cùmque aſcendiſſet Moyſes, operuit nubes montem,

16. Et habitavit gloria Domini ſuper Sinai, tegens illum nube ſex diebus: ſeptimo autem die vocavit eum de medio caliginis.

17. Erat autem ſpecies gloriæ Domini, quaſi ignis ardens ſuper verticem montis, in conſpectu filiorum Iſrael.

18. Ingreſſuſque Moyſes medium nebulæ, aſcendit in montem: & fuit ibi quadraginta diebus (g), & quadraginta noctibus.

CAPUT XXV.

Tabernaculi, Propitiatorii, menſæ panum propoſitionis, candelabri exemplaria Moſi proponuntur.

1. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens:

2. Loquere filiis Iſrael, ut tollant mihi primitias (a): * ab omni homine qui offert ultroneus, accipietis eas. *Inf. 35. 5.

3. Hæc ſunt autem quæ accipere debetis: Aurum, & argentum, & æs,

4. Hyacinthum (b) & purpuram, coccumque bis tinctum, & byſſum, pilos caprarum,

5. Et

duodecim lapidee erectos in monimentum, & quaſi ſtatuas aut columnas inſinuat.

6. (c) Nam fœdera ſanguine ſanciebantur. Illud inſigne eſt Veteris & Novi Teſtamenti diſcrimen, quòd Vetus magis eſſet fœdus, quàm Teſtamentum; unde obſervationem Legis ut conditionem exigebat: Novum autem ut verum Teſtamentum, ſeu liberalis donatio, ſimul tribuit obſervationem Legis novæ per gratiam, & præmium ejus obſervationis, ut hæreditatem filiis Dei relictam. Sanguine Chriſti confirmatum fuit Novum Teſtamentum, uti docet Apoſtolus. Sanguis autem animalium adhibitus olim fuit, ut figura quædam, qua ſignificaretur ſine Sanguine Chriſti legem impleri non poſſe, & ad confirmandum pactum humano more.

8. (d) Vetus Teſtamentum in ſanguine vitulorum eſt conſecratum. Ad hæc verba alludens Chriſtus Dominus in Calicis conſecratione dixit: *Hic eſt Sanguis meus Novi Teſtamenti* &c. Atque ut Moſes ſermone proprio, non figurato dixit, *Hic eſt Sanguis* &c. ita & Chriſtus, qui Novum Teſtamentum ſanxit effuſione veri Sanguinis ſui, incruenta in Cœna ultima, cruenta in ara Crucis. Vide Epiſt. ad Hebr. cap. 9. ubi Apoſtolus ex traditione recepta addit Moſem ad aſperſionem populi & altaris, aquam, lanam coccineam, & hyſſopum adhibuiſſe. In quo quidem expreſſam Novi Teſtamenti figuram intueri licet, ubi Sanguis cum aqua mixtus è latere Chriſti manavit; ac fœdus novum immaculati Agni cruore fuit conſignatum, & verum Teſtamentum more teſtatoris confirmatum, uti proſequitur Apoſtolus. Aqua Sanguini admiſta, ut faciliùs aſpergi poſſet populus.

10. & 11. (e) Per imaginem ſenſibilem & momentaneam, quam tamen multitudini ad idololatriam pronæ non exhibuit. *Super eos*, Hebr. ſuper ſeparatos, electos.

14. (f) Non in declivi, ſed in parte inferiore montis, aut in caſtris.

18. (g) In his fortè ſex dies numerantur, de quibus v. 16.

2. (a) Nam prima & præſtantiſſima ſibi offerri voluit Deus. Vox Hebræa *Terouma*, תרומה, hoc loco ſponte factam oblationem, non primitias ſignificat. CAPUT XX..

4. (b) Lanam cærulei coloris; *Coccum bis tinctum*, ut purpureo colore magis imbuatur: vulgò granum tinctorium, *Kermes* appellatur: *Byſſum* vocat genus tenuiſſimi lini. Quatuor colores in velis quatuor elementa deſignabant, coccineus color ignem, hyacinthinus aerem, purpureus mare, byſſus tellurem exprimebat.

5. Et pelles arietum rubricatas, pelleſque janthinas (c), & ligna Setim:

6. Oleum ad luminaria concinnanda: aromata in unguentum, & thymiamata boni odoris:

7. Lapides onychinos, & gemmas ad ornandum Ephod, ac Rationale.

8. Facientque mihi ſanctuarium, & habitabo in medio eorum:

* Heb. 8. 5. 9. * Juxta omnem ſimilitudinem tabernaculi quod oſtendam tibi, & omnium vaſorum in cultum ejus: ſicque facietis illud:

10. Arcam de lignis Setim compingite, cujus longitudo habeat duos & ſemis cubitos: latitudo cubitum & dimidium: altitudo cubitum ſimiliter ac ſemiſſem.

11. Et deaurabis eam auro mundiſſimo intus & foris: facieſque ſupra', coronam auream per circuitum:

12. Et quatuor circulos aureos, quos pones per quatuor arcæ angulos: duo circuli ſint in latere uno, & duo in altero.

13. Facies quoque vectes de lignis Setim, & operies eos auro.

14. Induceſque per circulos qui ſunt in arcæ lateribus, ut portetur in eis:

15. Qui ſemper erunt in circulis, nec unquam extrahentur ab eis.

16. Poneſque in arca teſtificationem (d), quam dabo tibi.

17. Facies & propitiatorium (e) de auro mundiſſimo: duos cubitos & dimidium tenebit longitudo ejus, & cubitum ac ſemiſſem latitudo.

18. Duos quoque Cherubim (f) aureos & productiles facies, ex utraque parte oraculi.

19. Cherub unus ſit in latere uno, & alter in altero.

20. Utrumque latus propitiatorii tegant, expandentes alas, & operientes oraculum, reſpiciantque ſe mutuò verſis vultibus in propitiatorium, quo operienda eſt arca.

21. In qua pones teſtimonium quod dabo tibi.

22. Inde præcipiam, & loquar ad te ſupra propitiatorium, ac de medio duorum Cherubim, qui erunt ſuper arcam teſtimonii, cuncta quæ mandabo per te filiis Iſrael.

23. Facies & menſam de lignis Setim, habentem duos cubitos longitudinis, & in latitudine cubitum, & in altitudine cubitum ac ſemiſſem.

24. Et inaurabis eam auro puriſſimo: facieſque illi labium (g) aureum per circuitum,

25. Et ipſi labio coronam interraſilem (h) altam quatuor digitis: & ſuper illam, alteram coronam aureolam.

26. Quatuor quoque circulos aureos præparabis, & pones eos in quatuor angulis ejuſdem menſæ per ſingulos pedes.

27. Subter coronam erunt circuli aurei, ut mittantur vectes per eos, & poſſit menſa portari.

28. Ipſos quoque vectes facies de lignis Setim, & circumdabis auro ad ſubvehendam menſam.

29. Parabis & acetabula (i), ac phialas, thuribula, & cyathos, in quibus offerenda ſunt libamina, ex auro puriſſimo.

30. Et pones ſuper menſam panes propoſitionis (k) in conſpectu meo ſemper.

31. Facies & candelabrum ductile (l) de auro mundiſſimo, haſtile ejus, & calamos, ſcyphos, & ſphærulas, ac lilia ex ipſo procedentia.

32. Sex calami egredientur de lateribus, tres ex uno latere, & tres ex altero.

33. Tres ſcyphi quaſi in nucis modum per calamos ſingulos, ſphærulaque ſimul & lilium: & tres ſimiliter ſcyphi inſtar nucis in calamo altero, ſphærulaque & lilium: hoc erit opus ſex calamorum, qui producendi ſunt de haſtili:

34. In ipſo autem candelabro (m) erunt quatuor ſcyphi in nucis modum, ſphærulæque per ſingulos, & lilia.

35. Sphærulæ ſub duobus calamis (n) per tria loca, qui ſimul ſex fiunt, procedentes de haſtili uno.

36. Et

5. (c) Violacei coloris. *Ligna Sethim*. Hebræi inter cedros præcipuo loco reponunt lignum *Sethim* שטים.

16. (d) Duas Tabulas Legis, ſeu Decalogi.

17. (e) Erat Tabula tegens arcam, ſic dicta, quòd Deus ibi quaſi ſedens propitiaretur populo.

18. (f) Veriſimile eſt habuiſſe ſpeciem juvenum cum alis expanſis; vel, ut aliis placet, quatuor animalium, Hominis, Leonis, Bovis & Aquilæ: partim corpore, partim alis Propitiatorium tegebant. *Productiles*, ex auro ductili. Quod Ezech. cap. 1. v. 10. & cap. 10. v. 14. eſt *bos*, hoc loco eſt *Cherub*. Angeli forma vitulina, ſterilitatis & fœcunditatis præſides, idque in Joſephi memoriam: ita quidem Grotius. Videtur, inquit, ei fuiſſe vultus hominis, alæ aquilinæ, leonis jubæ, quæ ſunt quatuor phraſes Ezechielis, qui compoſitam formam modò animal, modò animalia vocat.

24. (g) Hebr. *Coronam*, limbum extantem.

25. (h) In qua quædam plana ſint, quædam exſculpta cavitatibus inciſis.

29. (i) Vaſa concava, in quibus pones cùm panes, tum phialas ad libamina.

30. (k) Hebr. *Panes facierum*: qui ante faciem Domini coram arca proponuntur.

31. (l) Ex auro non fuſo, ſed ducto. *Haſtile ejus*, ſeu medium, aut truncus, ex quo utrimque tres calami curvi, ſeu rami aſſurgebant; ſcyphi tres in unoquoque calamo, & ſuprà ſphærula una, ſeu globulus. lilia in ſummo cujuſque calami, quibus lucernæ erant impoſitæ.

34. (m) Seu in trunco.

35. (n) Infra utrumque par calamorum.

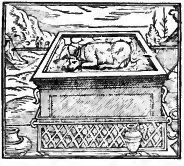
36. Et ſphærulæ igitur & calami ex ipſo erunt, univerſa ductilia de auro puriſſimo.

37. Facies & lucernas ſeptem, & pones eas ſuper candelabrum, ut luceant ex adverſo (o).

38. Emunctoria quoque, & ubi quæ emuncta ſunt extinguantur, fiant de auro puriſſimo.

39. Omne pondus candelabri cum univerſis vaſis ſuis habebit talentum auri puriſſimi.

* Heb.8.5. Act.7.44. 40. * Inſpice, & fac ſecundùm exemplar quod tibi in monte monſtratum eſt.

CAPUT XXVI.

Tabernaculi quatuor tegumenta, tabulæ ejus & baſes, velum Sancto Sanctorum, ut & Sancto oppanſum.

1. Tabernaculum verò ita facies: Decem cortinas de byſſo retorta (a), & hyacintho, ac purpura, coccoque bis tincto, variatas opere plumario facies.

2. Longitudo cortinæ unius habebit viginti octo cubitos: latitudo quatuor cubitorum erit. Unius menſuræ fient univerſa tentoria (b).

3. Quinque cortinæ ſibi jungentur mutuò, & aliæ quinque nexu ſimili cohærebunt.

4. Anſulas hyacinthinas in lateribus ac ſummitatibus facies cortinarum, ut poſſint invicem copulari.

5. Quinquagenas anſulas cortina habebit in utraque parte, ita inſertas (c), ut anſa contra anſam veniat, & altera alteri poſſit aptari.

6. Facies & quinquaginta circulos (d) aureos, quibus cortinarum vela jungenda ſunt, ut unum tabernaculum fiat.

7. Facies & ſaga (e) cilicina undecim, ad operiendum tectum tabernaculi.

8. Longitudo ſagi unius habebit triginta cubitos: & latitudo, quatuor: æqua erit menſura ſagorum omnium.

9. E quibus quinque junges ſeorſum, & ſex ſibi mutuò copulabis, ita ut ſextum ſagum in fronte tecti duplices (f).

10. Facies & quinquaginta anſas in ora ſagi unius, ut conjungi cum altero queat: & quinquaginta anſas in ora ſagi alterius, ut cum altero copuletur.

11. Facies & quinquaginta fibulas æneas, quibus jungantur anſæ, ut unum ex omnibus operimentum fiat.

12. Quod autem ſuperfuerit in ſagis quæ parantur tecto (g), id eſt, unum ſagum quod amplius eſt, ex medietate ejus operies poſteriora tabernaculi.

13. Et cubitus (h) ex una parte pendebit, & alter ex altera, qui plus eſt in ſagorum longitudine, utrumque latus tabernaculi protegens.

14. Facies & operimentum aliud tecto de pellibus arietum rubricatis: & ſuper hoc rurſum aliud operimentum de janthinis pellibus.

15. Facies & tabulas (i) ſtantes tabernaculi de lignis Setim,

16. Quæ

37. (o) Non in ſe invicem, ſed in aperto aere.

CAPUT XXVI. 1. (a) Cujus fila torta ſint, & duplicata, ut fortior ſit textura. *Variatas opere plumario:* Hebr. *Cherubim*, ſeu ſparſas imaginibus alatis, Cherubinis nimirum expreſſis: *Opere plumario*, ſeu acu picto; Hebr. *Opus cogitantis*, hoc eſt, artificis eximii: *Byſſo retorta*, ſubtegmini fila varia, hyacinthina, purpurea ſupertexta.

2. (b) Seu cortinæ. Eadem eſt vox Hebraica, quam Hieronymus ſuperiùs vertit cortinas, ſeu aulæa. Tabernaculum portatile Eccleſiam peregrinantem, ut Templum Salomonis Eccleſiam in cœlo quieſcentem exprimebat. Hyacinthus & florem & gemmam, & lanam violæ colore tinctam ſignificat: coccus granum eſt, quo veſtes purpureo colore tinguntur.

5. (c) Exponit quo illæ modo cortinæ quinæ, cùm ab itinere ceſſabatur, connecti debuerint.

6. (d) Fibulas, ut vela conjungi & ſolvi poſſint.

7. (e) Hebr. *Cortinas è pilis caprarum*. Longum erat Tabernaculum triginta cubitis, latum decem; partea habebat duas, intima, quæ Sancta Sanctorum, quadrata erat 10, cubitis longa, totidem lata. Quatuor integumentis operiebatur; duo interiora erant, eaque leviora; tertium & quartum conſtabant ea pellibus, quæ ab imbribus defendebant interiora. Saga cilicina tegebant, *pelles arietum rubricata*, ſeu rubro colore tinctæ, quibus aliæ pelles erant ſuperpoſitæ hyacinthini ſeu violacei coloris. Hæc ſaga tectum & latera Tabernaculi ab injuriis aeris tuebantur. Quamobrem Tabernaculum erat quaſi tentorium caſtrenſe, in medio caſtrorum ſuum, inſtar regii habitaculi, aut domus regiæ. Nam Deus erat velut Imperator, qui ſpeciali providentia populum ſuum regebat, nominis ſui terrore hoſtes populi ſui percellebat, ut Deus Exercituum. Compactum erat Tabernaculum ex tabulis lignorum *Setim* auro inductis, quæque per argenteas baſes terræ erant affixæ, & mutuis commiſſuris inter ſe junctæ.

9. (f) Extremum pendens vertendo reducas versùs tectum.

12. (g) Seu in Tabernaculo. Undecimi ſagi medietas pendebat quaſi lecti ſugrundia.

13. (h) Saga erant 30. cubitorum, aliæ cortinæ 28.

15. (i) Quæ eſſent inſtar parietum in tribus lateribus Tabernaculi.

16. Quæ ſingulæ denos cubitos in longitudine habeant, & in latitudine ſingulos ac ſemiſſem.

17. In lateribus tabulæ duæ incaſtraturæ (k) fient, quibus tabula alteri tabulæ connectatur: atque in hunc modum cunctæ tabulæ parabuntur.

18. Quarum viginti erunt in latere meridiano, quod vergit ad Auſtrum.

19. Quibus quadraginta baſes argenteas fundes, ut binæ baſes ſingulis tabulis per duos angulos ſubjiciantur.

20. In latere quoque ſecundo tabernaculi quod vergit ad Aquilonem, viginti tabulæ erunt,

21. Quadraginta habentes baſes argenteas: binæ baſes ſingulis tabulis ſupponentur.

22. Ad Occidentalem verò plagam tabernaculi facies ſex tabulas,

23. Et rurſum alias duas quæ in angulis erigantur poſt tergum tabernaculi.

24. Eruntque conjunctæ (l) à deorſum uſque ſurſum, & una omnes compago retinebit. Duabus quoque tabulis quæ in angulis ponendæ ſunt, ſimilis junctura ſervabitur.

25. Et erunt ſimul tabulæ octo, baſes earum argenteæ ſedecim, duabus baſibus per unam tabulam ſupputatis.

26. Facies & vectes de lignis Setim quinque ad continendas tabulas in uno latere tabernaculi,

27. Et quinque alios in altero, & ejuſdem numeri ad Occidentalem plagam:

28. Qui mittentur per medias tabulas (m) à ſummo uſque ad ſummum.

29. Ipſas quoque tabulas deaurabis, & fundes in eis annulos aureos, per quos vectes tabulata contineant: quos operies laminis aureis.

30. Et eriges tabernaculum juxta exemplar quod tibi * in monte monſtratum eſt.
* Sup. 25. 40.

31. Facies & velum de hyacintho, & purpura, coccoque bis tincto, & byſſo retorta, opere plumario & pulchra varietate contextum:

32. Quod appendes ante quatuor columnas de lignis Setim, quæ ipſæ quidem deauratæ erunt, & habebunt capita aurea, ſed baſes argenteas.

33. Inſeretur autem velum per circulos, intra quod pones arcam teſtimonii, quo & Sanctuarium & Sanctuarii ſanctuaria dividentur (n).

34. Pones & propitiatorium ſuper arcam teſtimonii in Sancto Sanctorum:

35. Menſamque extra velum: & contra menſam candelabrum in latere tabernaculi meridiano: menſa enim ſtabit in parte Aquilonis.

36. Facies & tentorium in introitu tabernaculi de hyacintho, & purpura, coccoque bis tincto, & byſſo retorta, opere plumarii.

37. Et quinque columnas deaurabis lignorum Setim, ante quas ducetur tentorium: quarum erunt capita aurea, & baſes æneæ.

CAPUT XXVII.

Altare holocauſtorum, atrium tabernaculi, columnæ ejus & vela, oleum lucernarum.

1. FAcies & altare (a) de lignis * Setim, quod habebit quinque cubitos in longitudine, & totidem in latitudine, id eſt, * Inf. 38. 6.

17. (k) Commiſſuræ, aut cardines.
24. (l) Nempè ſex tabulæ æquales. De duabus reliquis mox agit.
28. (m) Per annulos tabularum dorſis inſertos.
33. (n) Gr. inter Sanctum & Sanctum Sanctorum.
1. (a) Altare Holocauſtorum, quod erat in atrio. CAPUT XXVII.

Digitized by Google

id eſt, quadrum, & tres cubitos in altitudine.

2. Cornua autem per quatuor angulos ex ipſo erunt: & operies illud ære.

3. Facieſque in uſus ejus lebetes ad ſuſcipiendos cineres, & forcipes atque fuſcinulas, & ignium receptacula: omnia vaſa ex ære fabricabis.

4. Craticulamque in modum retis æneam: per cujus quatuor angulos erunt quatuor annuli ænei,

5. Quos pones ſubter arulam (b) altaris: eritque craticula uſque ad altaris medium.

6. Facies & vectes altaris de lignis Setim duos, quos operies laminis æneis:

7. Et induces per circulos, eruntque ex utroque latere altaris ad portandum.

* Sup. 20. 24. 8. * Non ſolidum, ſed inane & cavum intrinſecùs facies illud, ſicut tibi in monte monſtratum eſt.

9. Facies & atrium (c) tabernaculi, in cujus Auſtrali plaga contra meridiem erunt tentoria de byſſo retorta: centum cubitos unum latus tenebit in longitudine.

10. Et columnas viginti cum baſibus totidem æneis, quæ capita cum cælaturis ſuis habebunt argentea.

11. Similiter & in latere Aquilonis per longum erunt tentoria centum cubitorum, columnæ viginti, & baſes æneæ ejuſdem numeri, & capita earum cum cælaturis ſuis argentea.

12. In latitudine verò atrii, quod reſpicit ad Occidentem, erunt tentoria per quinquaginta cubitos, & columnæ decem, baſeſque totidem.

13. In ea quoque atrii latitudine, quæ reſpicit ad Orientem, quinquaginta cubiti erunt.

14. In quibus quindecim cubitorum tentoria lateri uno deputabuntur, columnæque tres, & baſes totidem:

15. Et in latere altero erunt tentoria cubitos obtinentia quindecim, columnæ tres, & baſes totidem.

16. In introitu verò atrii fiet tentorium cubitorum viginti ex hyacintho & purpura, coccoque bis tincto, & byſſo retorta, opere plumarii: columnas habebit quatuor, cum baſibus totidem.

17. Omnes columnæ atrii per circuitum veſtitæ erunt argenteis laminis, capitibus argenteis, & baſibus æneis.

18. In longitudine occupabit atrium cubitos centum, in latitudine quinquaginta, altitudo quinque cubitorum erit: fietque de byſſo retorta, & habebit baſes æneas.

19. Cuncta vaſa tabernaculi in omnes uſus & cæremonias, tam paxillos ejus quàm atrii, ex ære facies.

20. Præcipe filiis Iſrael ut afferant tibi oleum de arboribus olivarum puriſſimum, piloque contuſum: ut ardeat (d) lucerna ſemper

21. In tabernaculo teſtimonii, extra velum quod oppanſum eſt teſtimonio. Et collocabunt eam Aaron & filii ejus, ut uſque manè luceat coram Domino. Perpetuus erit cultus per ſucceſſiones eorum à filiis Iſrael.

CAPUT XXVIII.

Veſtes Sacerdotales, Ephod, Rationale cum 12. gemmis, tunica hyacinthina cum malis punicis, & tintinnabulis, Tiara cum aurea lamina, tunica linea cum balteo deſcribuntur.

1. APplica (a) quoque ad te Aaron fratrem tuum cum filiis ſuis de medio filiorum Iſrael, ut ſacerdotio fungantur mihi: Aaron, Nadab, & Abiu, Eleazar, & Ithamar.

2. Fa-

Tabulæ ambientes erant ligneæ: ſed intùs uſque ad medium lapidibus aut terra implebatur. Tabulæ æneis lamellis externis tegebantur, ne ab igne læderentur: in medio cavum erat supernè apertum, ubi erat craticula ænea in modum retis pertuſa.

5. (b) Subter limbum craticulæ non pertuſum. Craticulæ victimæ imponebantur comburendæ, eaque habebat ſuos annulos & vectes.

9. (c) Quod erat ſub dio ambiens Tabernaculum & Altare Holocauſtorum: 100. cubitos habebat in longum ab oriente in occidentem: quinquaginta verò in latum: tota verò area claudebatur 60. columnis æneis: ſingulæ columnæ diſtabant inter ſe quinque cubitis. *Tentoria*, Hebr. ſundas, id eſt, cortinas foraminibus diſtinctas, quæ aditu arcerent, non aſpectu. Itaque hæc erat forma Tabernaculi, hæ partes illius. Porta orientalem ſpectabat plagam, ſecùs atque in noſtris Templis. Ejus atrium 100. cubitos in longitudinem patebat, ut mox dictum fuit, in latitudinem 50. Poſtes 60. paribus intervallis quinque cubitos inter ſe diſtantes in terra defixi erant, pluribus inſtructi annulis, & funibus inſertis contra vim ventorum: inter eos byſſina cortina tendebatur paris altitudinis. A quinquageſimo intra atrium cubito verſùs occaſum Tabernaculum aſſurgebat longum 30. cubitos, altum & latum decem; tribus ex lateribus 48. tabulis cingebatur, quæ quaſi parietem efficiebant. Aſſeres ſeſqui-cubitales erant, alti decem cubitis. Hæc tria latera cum ſuperiori parte cortina tegebat; eaque multicolor, & acu depicta e decem minoribus cortinis conſtabat. Hanc tegebat altera caprarum pilis contexta, ex undecim minoribus cortinis confecta, ſingulis longitudine 30. cubitorum, latitudine quatuor; hæc cortina tria tegebat latera & tectum. Supra hanc cortinam pelles tum rubeæ tum cæruleæ pari menſura adhibebantur, & Tabernaculum tegebant dempta orientali fronte. Sancta Sanctorum Eccleſiam cœleſtem, Sanctum vitam perfectorum, Atrium, inquit Beda, prima incipientium rudimenta demonſtrat: unde in Atrio erat Altare Holocauſti, i. e. fuga vitiorum, & lavacrum pœnitentiæ.

20. (d) Lucerna eſt verbum Dei; in chriſtiana anima fulgere ſemper debet, & ardere; ſed oleo Spiritus Sancti fovetur.

1. (a) Hebr. *Accedere fac.* Nondum Tribus Levi ea CAPUT XXVIII.

2. Facieſque veſtem ſanctam Aaron fratri tuo in gloriam & decorem.

3. Et loqueris cunctis ſapientibus (b) corde, quos replevi ſpiritu prudentiæ, ut faciant veſtes Aaron, in quibus ſanctificatus miniſtret mihi.

4. Hæc autem erunt veſtimenta quæ facient : Rationale (c) , & ſuperhumerale, tunicam & lineam ſtrictam , cidarim & balteum. Facient veſtimenta ſancta fratri tuo Aaron & filiis ejus, ut ſacerdotio fungantur mihi.

5. Accipientque aurum, & hyacinthum, & purpuram, coccumque bis tinctum, & byſſum.

6. Facient autem ſuperhumerale de auro & hyacintho & purpura, coccoque bis tincto, & byſſo retorta, opere polymito.

7. Duas oras junctas habebit in utroque latere ſummitatum (d) , ut in unum redeant.

8. Ipſa quoque textura & cuncta operis varietas erit ex auro, & hyacintho, & purpura, coccoque bis tincto, & byſſo retorta.

9. Sumeſque duos lapides onychinos, & ſculpes in eis nomina filiorum Iſrael:

10. Sex nomina in lapide uno, & ſex reliqua in altero juxta ordinem nativitatis eorum.

11. Opere ſculptoris & cælatura gemmarii ſculpes (e) eos nominibus filiorum Iſrael , incluſos auro atque circumdatos:

12. Et pones in utroque latere ſuperhumeralis, memoriale (f) filiis Iſrael. Portabitque Aaron nomina eorum coram Domino ſuper utrumque humerum, ob recordationem.

13. Facies & uncinos ex auro,

14. Et duas catenulas ex auro puriſſimo ſibi invicem cohærentes , quas inſeres uncinis.

15. Rationale quoque judicii facies opere polymito juxta texturam ſuperhumeralis , ex auro, hyacintho, & purpura, coccoque bis tincto, & byſſo retorta.

16. Quadrangulum erit & duplex: menſuram palmi habebit tam in longitudine quàm in latitudine.

17. Poneſque in eo quatuor ordines lapidum: in primo verſu erit lapis ſardius, & topazius, & ſmaragdus:

18. In ſecundo carbunculus, ſapphirus, & jaſpis:

19. In tertio ligurius (g) , achates & amethyſtus:

20. In quarto chryſolithus, onychinus, & beryllus: incluſi auro erunt per ordines ſuos.

21. Habebuntque nomina filiorum Iſrael: duodecim nominibus cælabuntur, ſinguli lapides nominibus ſingulorum per duodecim tribus.

22. Facies in rationali catenas ſibi invicem cohærentes ex auro puriſſimo:

23. Et duos annulos aureos, quos pones in utraque rationalis ſummitate:

24. Catenaſque aureas junges annulis, qui ſunt in marginibus ejus:

25. Et ipſarum catenarum extrema duobus copulabis uncinis in utroque latere ſuperhumeralis quod rationale reſpicit.

26. Fa-

feccrat, propter quæ ad ſacrum Miniſterium vocata eſt; ſed Deus præſcius futurorum, de Sacerdotum indumentis jam conſtituit.

3. (b) Eximiis artificibus. ſunt enim multi Sapientes ore tenùs.

4. (c) Rationale itidem pectorale dictum eſt, quòd pectori Summi Pontificis apponeretur. Rationale quod doctrinam & veritatem, quæ maximè ſunt conſideranda, contineret. Unde & Rationale judicii dictum, quòd Sacerdos dum ſententiam ferret in re gravi, pectorale indueret, atque eo indutus conſuleret Dominum, quid in re dubia pronuntiandum eſſet, vel agendum. *Superhumerale*: Hebr. Ephod. *Tunicam & lineam ſtriatam*, Hebr. *Pallium & tunicam ocellatam*, ſeu oculis contextam opere phrygio; *Cidarim*, Tiaram pileoli rotundi forma. Aliud erat Ephod lineum purum, quo utebantur inferiores Sacerdotes: ſed Ephod Summi Sacerdotis textum erat ex ſtamine byſſino, & ex ſubtegmine hyacinthino, purpureo, & coccineo: duabus conſtabat partibus, anteriori, & poſteriori.

7. (d) In utriuſque partis ſummitate jungebantur in humeris, ut è duabus una efficeretur inſtar thoracis. Induto Pontifice Ephod, oræ illæ fibulis nectebantur. In parte anteriori thoracis ſuperaſſutum erat Rationale quadrangulum palmæ magnitudine. Huic Rationali intextæ erant duodecim gemmæ, quibus Patriarcharum nomina erant inſcripta, uti & duobus lapidibus onychinis eximiæ magnitudinis, quibus quaſi nodis nectebantur in humeris ſummitates Ephod.

11. (e) Levi inter Tribus non numeratur. *Cælatura gemmarii*, 70. ſculptura ſigilli, id eſt, eo modo quo gemmæ annuli ſignatorii ſculpi ſolent.

12. (f) Ut meminiſſet Pontifex hoc ad munus ſuum pertinere, ut populum non modò in pectore per amorem, ſed etiam in humeris per patientiam portaret.

19. & 20. (g) Hyacinthum habet Chryſoſtomus, *Chryſolitus*, Chryſoſtomo Beryllus.

26. Facies & duos annulos aureos, quos pones in ſummitatibus rationalis, in oris, quæ è regione ſunt ſuperhumeralis, & poſteriora ejus aſpiciunt.

27. Nec non & alios duos annulos aureos, qui ponendi ſunt in utroque latere ſuperhumeralis deorſum, quod reſpicit contra faciem juncturæ inferioris, ut aptari poſſit cum ſuperhumerali.

28. Et ſtringatur rationale annulis ſuis cum annulis ſuperhumeralis vitta hyacinthina, ut maneat junctura fabrefacta, & à ſe invicem rationale & ſuperhumerale nequeant ſeparari.

29. Portabitque Aaron nomina filiorum Iſrael in rationali judicii ſuper pectus ſuum, quando ingredietur Sanctuarium, memoriale coram Domino in æternum.

30. Pones autem in rationali judicii Doctrinam (h) & Veritatem, quæ erunt in pectore Aaron, quando ingredietur coram Domino: & geſtabit judicium filiorum Iſrael in pectore ſuo, in conſpectu Domini ſemper.

31. Facies & tunicam (i) ſuperhumeralis totam hyacinthinam,

32. In cujus medio ſupra erit capitium (k), & ora per gyrum ejus, textilis, ſicut fieri ſolet in extremis veſtium partibus, ne facilè rumpatur.

33. Deorſum verò, ad pedes ejuſdem tunicæ, per circuitum, quaſi mala punica facies, ex hyacintho, & purpura, & cocco bis tincto, mixtis in medio tintinnabulis,

34. Ita ut tintinnabulum ſit aureum & malum punicum, rurſumque tintinnabulum aliud aureum & malum punicum.

35. * Et veſtietur ea Aaron in officio * Eccli. 45.
miniſterii, ut audiatur ſonitus quando in- 11.
greditur & egreditur Sanctuarium in conſpectu Domini, & non moriatur (l).

36. Facies & laminam (m) de auro puriſſimo: in qua ſculpes opere cœlatoris, Sanctum Domino.

37. Ligabiſque eam vitta hyacinthina, & erit ſuper tiaram,

38. Imminens fronti Pontificis. Portabitque (n) Aaron iniquitates eorum, quæ obtulerunt & ſanctificaverunt filii Iſrael, in cunctis muneribus & donariis ſuis. Erit autem lamina ſemper in fronte ejus, ut placatus ſit eis Dominus.

39. Stringeſque tunicam byſſo, & tiaram byſſinam facies, & balteum opere plumarii.

40. Porrò filiis Aaron tunicas lineas parabis, & balteos ac tiaras, in gloriam & decorem:

41. Veſtieſque his omnibus Aaron fratrem tuum, & filios ejus cum eo. Et cunctorum conſecrabis manus, ſanctificabiſque illos, ut ſacerdotio fungantur mihi.

42. Facies & feminalia linea (o), ut operiant carnem turpitudinis ſuæ, à renibus uſque ad femora:

43. Et utentur eis Aaron & filii ejus quando ingredientur tabernaculum teſtimonii, vel quando appropinquant ad altare ut miniſtrent in Sanctuario, ne iniquitatis rei moriantur. Legitimum ſempiternum (p) erit Aaron, & ſemini ejus poſt eum.

C A-

30. (h) Hebr. *Urim & Thummim*, אורים תמים, Illuminatio & perfectio, ſcientia & vitæ puritas: ſive hæc duo vocabula eſſent gemmis inciſa, ſeu acu eſſent depicta, quæ duo in Pontifice reperiri debent. *Fabulantur quidem*, ait Aug. q. 117. *lapidem fuiſſe, cujus color ſive ad adverſa, ſive ad proſpera mutaretur, quando Sacerdos intrabat in Sancta*. His ſignificatum volunt Pontificem accipere à Deo claram doctrinam, & perfectam veritatem dubiorum, de quibus conſulebatur. Per illa verba Sacerdos quoque admonebatur, ut pectus ſuum impleret veritate, quam intelligeret, & doctrina, quam doceret, quamque à Deo expectare debebat, ut ad dubia conſultus reſponderet. Vel *pones in rationali*, perinde eſt atque vocabis Rationale Urim & Thummim, ut ex eo ſui muneris admoneretur Sacerdos. His characteribus Rationali inſcriptis Pontifex præ ſe ferebat privilegium ſibi à Deo conceſſum, ne populus quæreret reſponſa à dæmonibus, ſed à Deo ſolo per Sacerdotem. Hinc ſæpè legimus in Scriptura Deum conſultum fuiſſe per Ephod, per Sacerdotem indutum Ephod & Rationali. Veſtes ſacræ adhibentur communibus nitidiores, ut per eas majeſtas Dei & magnificentia majori reverentia colatur. Hinc Pſal. 75. *Sanctimonia & magnificentia in ſanctificatione ejus*: ut majori veneratione excitemur erga res divinas, neve tanquam profanæ contemnantur. Diodorus Siculus Hiſtoriæ ſuæ Lib. 1. & Aelianus Lib. 14. Var. Hiſtor. cap. 34. teſtantur apud Ægyptios Summum Sacerdotem geſtaſſe in collo ſapphirum, quæ vocabatur *Veritas*; lineas quoque veſtes induebant Iſidis Sacerdotes.

31. (i) Hæc tertia erat veſtis Pontificis.

32. (k) Apertura in ſummo, per quam tranſmitteretur caput. *Et ora per gyrum textilis*: Fimbria aperturæ, non acu picta, ſed opere textili. Sacerdotum vulgarium quatuor erant veſtimenta, cùm ſacris erant operaturi: 1. femoralia linea arctè circa lumbos conſtricta induebant. 2. tunicam lineam ad talos uſque demiſſam ſine rugis aut plicis, ſed corpori decenter aptatam, quam balteus quatuor digitos latus, & variis diſtinctus coloribus cingebat circa ilia; poſtremò cidaris, ſeu pileus è byſſo rotundus per vittam occipiti adſtrictus erat, inſtar dimidiæ ſphæræ. Ad hæc Pontifex quædam adjiciebat, 1. aliam tunicam hyacinthinam, & talarem, in cujus limbo erant granata & tintinnabula alternatim poſita. Huic ſuperpoſitum erat *Ephod* antè & retrò, uſque ad ilia demiſſum, cum lacuna in medio pectore, ubi Rationale inſertum erat: veſtis hyacinthina & ſuperhumerale, balteo arctè ſtringebantur. In pectoris lacuna Rationale, ſeu oraculum ex utroque humero per duas aureas catenulas pendens, & quatuor annulis aureis cum Ephod connexum. Ad pileum, quo alii Sacerdotes utebantur, Pontifex addebat Mitram hyacinthinam triplici corona aurea diſtinctam, & in fronte laminam auream inſcripto in ea auguſto Dei nomine.

35. (l) Eccleſiæ cura jugis & non interrupta ei præcipitur.

36. (m) Fides in Chriſtum frontibus impreſſa Deum placat.

38. (n) Si quid in offerendo minùs rectè factum ſit, expiat Aaron.

42. (o) Quibus continentia deſignatur.

43. (p) Auguſt. *Vel propter tempus non præceptum quouſque obſervaretur, vel quo res ſignificaret æternas*. q. 124.

CAPUT XXIX.

Hoc caput quæ ſpectant ad conſecrationem Sacerdotum complectitur, deinde de jugi ſacrificio veſpere & manè faciendo præcipitur.

* *Lev.9.2.* 1. SEd & hoc facies, ut mihi in ſacerdotio conſecrentur. * Tolle vitulum (a) de armento, & arietes duos immaculatos,

2. Paneſque azymos, & cruſtulam abſque fermento, quæ conſperſa ſit oleo, lagana quoque azyma oleo lita: de ſimila triticea cuncta facies:

3. Et poſita in caniſtro offeres: vitulum autem & duos arietes.

4. Et Aaron ac filios ejus applicabis ad oſtium tabernaculi teſtimonii. Cùmque laveris patrem cum filiis ſuis aqua,

5. Indues Aaron veſtimentis ſuis, id eſt, linea & tunica, & ſuperhumerali (b), & rationali, quod conſtringes balteo.

6. Et pones tiaram in capite ejus, & laminam (c) ſanctam ſuper tiaram,

7. Et oleum unctionis (d) fundes ſuper caput ejus: atque hoc ritu conſecrabitur.

8. Filios quoque illius applicabis, & indues tunicis lineis, cingeſque balteo,

9. Aaron ſcilicet & liberos ejus, & impones eis mitras: eruntque ſacerdotes mihi religione perpetua (e). Poſtquam initiaveris manus eorum,

* *Lev.1.3.* 10. * Applicabis & vitulum coram tabernaculo teſtimonii. Imponentque (f) Aaron & filii ejus manus ſuper caput illius,

11. Et mactabis eum in conſpectu Domini, juxta oſtium tabernaculi teſtimonii.

12. Sumptumque de ſanguine vituli, pones ſuper cornua altaris digito tuo, reliquum autem ſanguinem fundes juxta baſim ejus.

* *Lev.3.3.* 13. * Sumes & adipem (g) totum qui operit inteſtina, & reticulum jecoris ac duos renes, & adipem qui ſuper eos eſt, & offeres incenſum ſuper altare:

14. Carnes verò vituli & corium & fimum combures foris extra caſtra, eò quòd pro peccato ſit.

15. Unum quoque arietem ſumes, ſuper cujus caput ponent Aaron & filii ejus manus:

16. Quem cùm mactaveris, tolles de ſanguine ejus, & fundes circa altare.

17. Ipſum autem arietem ſecabis in fruſta: lotaque inteſtina ejus ac pedes pones ſuper conciſas carnes, & ſuper caput illius.

18. Et offeres totum arietem in incenſum ſuper altare: oblatio eſt Domino, odor ſuaviſſimus (h) victimæ Domini.

19. Tolles quoque arietem alterum, ſuper cujus caput Aaron & filii ejus ponent manus.

20. Quem cùm immolaveris, ſumes de ſanguine ejus, & pones ſuper extremum auriculæ dextræ Aaron & filiorum ejus, & ſuper pollices manus eorum ac pedis dextri, fundeſque ſanguinem ſuper altare per circuitum.

21. Cùmque tuleris de ſanguine qui eſt ſuper altare, & de oleo unctionis, aſperges Aaron & veſtes ejus, filios & veſtimenta eorum. Conſecratiſque ipſis & veſtibus,

22. Tolles adipem de ariete, & caudam & arvinam, quæ operit vitalia, ac reticulum jecoris, & duos renes, atque adipem qui ſuper eos eſt, armumque dextrum, eò quòd ſit aries conſecrationis:

23. Tortamque panis unius, cruſtulam conſperſam oleo, laganum de caniſtro azymorum, quod poſitum eſt in conſpectu Domini:

24. Poneſque omnia ſuper manus Aaron & filiorum ejus, & ſanctificabis eos elevans coram (i) Domino.

25. Suſcipieſque univerſa de manibus eorum: & incendes ſuper altare in holocau-

CAPUT XXIX.

1. (a) Quo carnis fragilitas deſignatur.
5. (b) Hebr. Superinjectum humerali.
6. (c) Hebr. *Coronam ſanctitatis.*
7. (d) Caput Pontificis ungebatur, minorum Sacerdotum manus.
9. (e) Quia nullus terminus huic Sacerdotio erat præfixus, & ratione rei ſignificatæ, nempè Sacerdotii Chriſti, quod futurum erat perpetuum. Hebr. *Et implebis manum Aaron*, conſecrabis.
10. (f) Hoc ritu impoſitionis manus ſuper caput hoſtiæ, tria ſignificantur, 1. Sacerdotem hoſtiam ex manu ſua dimiſſam in jus Dei transferre: erat enim quaſi quædam manumiſſio: unde Numer. 8. hoc ritu Levitæ Deo offeruntur. 2. Eodem ritu Sacerdos peccata ſua in caput hoſtiæ pro ſe immolandæ tranſmittebat. 3. Sacerdos pro ſuo ipſius capite & vita, caput & ſanguinem victimæ offerebat.
13. (g) Adeps, jecur, renes, ſigna ſunt & organa concupiſcentiæ, quæ omnibus & præſertim Sacerdotibus eſt expugnanda.
18. & 19. & 20. (h) Hebr. *Odor quietis*: In quo quieſcit Dominus, quòd eſſet ſymbolum Chriſti oblati: *Victima Domini*. Omne genus ſacrificiorum oblatum fuit. Aries oblatus eſt in holocauſtum, alter in hoſtiam pacificam; vitulus pro peccato, quia omnibus ſacrificiis offerendis Sacerdo deſtinatur. Sanguis victimæ pacificæ, ſeu ſecundi arietis ponitur ſuper extremum auriculæ dextræ, ut deſignetur prompta Sacerdotum obedientia in iis quæ ad Legem Dei ſpectant: *Et ſuper pollices manus*, ut Legem operibus exequantur; ac pedis dextri, ut ſcirent ſibi in mandatis Dei ambulandum.
24. (i) Quod ad eum pertineat, *Et ſanctificabis eos*, ea nempè oblata. Vox Hebræa ſignificat agitationem dextrorſum, & ſiniſtrorſum.

cauſtum, odorem ſuaviſſimum in conſpectu Domini, quia oblatio ejus eſt.

26. Sumes quoque pectuſculum de ariete, quo initiatus eſt Aaron, ſanctificabiſque illud elevatum coram Domino, & cedet in partem tuam.

27. Sanctificabiſque & pectuſculum conſecratum, & armum quem de ariete ſeparaſti,

28. Quo initiatus eſt Aaron & filii ejus, cedentque in partem Aaron & filiorum ejus jure perpetuo à filiis Iſrael: quia primitiva ſunt & initia de victimis eorum pacificis quæ offerunt Domino.

29. Veſtem autem ſanctam, qua utetur Aaron, habebunt filii ejus poſt eum, ut ungantur in ea, & conſecrentur manus eorum.

30. Septem diebus utetur illa qui pontifex pro eo fuerit conſtitutus de filiis ejus, & qui ingredietur tabernaculum teſtimonii ut miniſtret in Sanctuario.

31. Arietem autem conſecrationis tolles, & coques carnes ejus in loco ſancto:

32. Quibus veſcetur Aaron & filii ejus.
*Lev. 8. 31. & 24. 9. Matt. 12. 4. * Panes quoque, qui ſunt in caniſtro, in veſtibulo tabernaculi teſtimonii comedent,

33. Ut ſit placabile ſacrificium, & ſanctificentur offerentium manus. Alienigena (k) non veſcetur ex eis, quia ſancti ſunt.

34. Quòd ſi remanſerit de carnibus conſecratis, ſive de panibus uſque manè, combures reliquias igni: non comedentur, quia ſanctificata ſunt.

35. Omnia quæ præcepi tibi, facies ſuper Aaron & filiis ejus. * Septem diebus conſecrabis manus eorum:
* Exod. 40. 13. Lev. 8. 2.

36. Et vitulum pro peccato offeres per ſingulos dies ad expiandum. Mundabiſque altare cùm immolaveris expiationis hoſtiam, & unges illud in ſanctificationem.

37. Septem diebus expiabis altare (l), & ſanctificabis, & erit Sanctum Sanctorum: omnis qui tetigerit illud, ſanctificabitur.

* Numer. 28. 3. 38. Hoc eſt quod facies in altari: * Agnos anniculos duos per ſingulos dies jugiter (m),

39. Unum agnum manè, & alterum veſpere,

40. Decimam partem ſimilæ conſperſæ oleo tuſo, quod habeat menſuram quartam partem hin, & vinum ad libandum ejuſdem menſuræ in agno uno.

41. Alterum verò agnum offeres ad veſperam juxta ritum matutinæ oblationis, & juxta ea quæ diximus, in odorem ſuavitatis:

42. Sacrificium eſt Domino, oblatione perpetua in generationes veſtras, ad oſtium tabernaculi teſtimonii coram Domino, ubi conſtituam ut loquar ad te.

43. Ibique præcipiam filiis Iſrael, & ſanctificabitur altare in gloria mea.

44. Sanctificabo & tabernaculum teſtimonii cum altari, & Aaron cum filiis ſuis, ut ſacerdotio fungantur mihi.

45. Et habitabo in medio filiorum Iſrael, eroque eis Deus,

46. Et ſcient quia ego Dominus Deus eorum, qui eduxi eos de terra Ægypti, ut manerem inter illos: ego Dominus Deus ipſorum.

CAPUT XXX.

Altaris thymiamatis forma, uti & labri aenei, pro unguenti quo Sacerdotes & vaſa ſacra ungi debent, confectione.

1. Facies quoque altare (a) ad adolendum thymiama, de lignis Setim,

2. Habens cubitum longitudinis, & alterum latitudinis, id eſt, quadrangulum, & duos cubitos in altitudine. Cornua ex ipſo procedent.

3. Veſtieſque illud auro puriſſimo, tam craticulam (b) ejus, quàm parietes per circuitum, & cornua. Facieſque ei coronam aureolam per gyrum,

4. Et

33. (k) Qui non eſt ex ſanguine Aaron.

37. (l) Hoc altari Chriſtus ipſe adumbratur; *Et erit Sanctum Sanctorum*. In azymis Euchariſtiam, in oleo Spiritus Sancti gratiam, in agnis immaculatis ſummam agnoſcimus innocentiam.

38. (m) Unde & juge ſacrificium fuit appellatum, quod ſacrificium Euchariſticum figurabat. Veſpere, id eſt, hora nona, ex Joſepho.

CAPUT XXX.

1. (a) In eo incruenta fiebant ſacrificia.

3. (b) Gr. focum, vox Hebræa tectum ſignificat, ſeu umbellam cui non immediatè thymiama incendebatur, ſed in thuribulo ſuperpoſito, ne vis ignis aurum

Digitized by Google

4. Et duos annulos aureos ſub corona per ſingula latera, ut mittantur in eos vectes, & altare portetur.

5. Ipſos quoque vectes facies de lignis Setim, & inaurabis.

6. Ponesque altare contra velum, quod ante arcam pendet teſtimonii coram propitiatorio quo tegitur teſtimonium, ubi loquar tibi.

7. Et adolebit incenſum ſuper eo Aaron, ſuave fragrans, manè. Quando componet lucernas, incendet illud:

8. Et quando collocabit eas ad veſperum, uret thymiama ſempiternum coram Domino in generationes veſtras.

9. Non offeretis ſuper eo thymiama compoſitionis alterius, nec oblationem, & victimam, nec libabitis libamina.

10. Et deprecabitur (c) Aaron ſuper cornua ejus ſemel per annum, in ſanguine quod oblatum eſt pro peccato, & placabit ſuper eo in generationibus veſtris. Sanctum ſanctorum erit Domino.

11. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens:

*Num. 1. 2. 12. * Quando tuleris ſummam (d) filiorum Iſrael juxta numerum, dabunt ſinguli pretium pro animabus ſuis Domino, & non erit plaga in eis cùm fuerint recenſiti.

13. Hoc autem dabit omnis qui tranſit ad nomen (e), dimidium ſicli juxta menſuram templi. * Siclus viginti obolos habet. Media pars ſicli offeretur Domino.

* Lev. 27. 25. Num. 3. 47. Ezech. 45. 12.

14. Qui habetur in numero, à viginti annis & ſuprà, dabit pretium.

15. Dives non addet ad medium ſicli, & pauper nihil minuet.

16. Suſceptamque pecuniam, quæ collata eſt à filiis Iſrael, trades in uſus tabernaculi teſtimonii, ut ſit monimentum (f) eorum coram Domino, & propitietur animabus eorum.

17. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens:

18. Facies & labrum æneum cum baſi ſua ad lavandum: poneſque illud inter tabernaculum teſtimonii & altare. Et miſſa aqua,

19. Lavabunt in ea Aaron & filii ejus manus ſuas ac pedes,

20. Quando ingreſſuri ſunt tabernaculum teſtimonii, & quando acceſſuri ſunt ad altare, ut offerant in eo thymiama Domino,

21. Ne fortè moriantur: legitimum ſempiternum erit ipſi, & ſemini ejus per ſucceſſiones.

22. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen,

23. Dicens: Sume tibi aromata primæ myrrhæ & electæ quingentos ſiclos, & cinnamomi medium, id eſt, ducentos quinquaginta ſiclos, calami ſimiliter ducentos quinquaginta,

24. Caſiæ autem quingentos ſiclos, in pondere ſanctuarii, olei de olivetis menſuram hin:

25. Facieſque unctionis oleum ſanctum, unguentum compoſitum opere unguentarii,

26. Et unges ex eo tabernaculum teſtimonii, & arcam teſtamenti,

27. Menſamque cum vaſis ſuis, candelabrum, & utenſilia ejus, altaria thymiamatis,

28. Et holocauſti, & univerſam ſupellectilem quæ ad cultum eorum pertinet.

29. Sanctificabiſque omnia, & erunt Sancta ſanctorum: qui tetigerit ea, ſanctificabitur (g),

30. Aaron & filios ejus unges, ſanctificabiſque eos, ut ſacerdotio fungantur mihi.

31. Filiis quoque Iſrael dices: Hoc oleum unctionis ſanctum erit mihi in generationes veſtras.

32. Caro hominis (h) non ungetur ex eo, & juxta compoſitionem ejus non facietis aliud, quia ſanctificatum eſt, & ſanctum erit vobis.

33. Homo

ſolveret. *Facieſque ei coronam*, limbum, vulgò Gall. *Corniche*. Altare thymiamatis ſignificat vitam perfectorum, qui non immolant ampliùs Deo carnalium ſenſuum delectationes, ſed ſopitis carnis illecebris orationum vota Deo offerunt. Per thymiama ex aromatibus compoſitum S. Gregor. intelligit virtutum multitudinem, quæ in oratione Deo oblata fragrant. Hinc Pſaltes, *Dirigatur oratio mea ſicut incenſum in conſpectu tuo*. Nam ut fumus thymiamatis ſurſum tendit, ita oratio cum fructu aſcendit, cùm ex variis virtutibus divino ardore accenſis excitatur. Suffitum adhibere ſacris mos erat gentium fermè omnium. Myſtica ſignificatio eſt, ſurſum habenda eſſe corda.

10. (c) Agitur de anniverſaris altaris expiatione. *Sanctum Sanctorum erit Domino*: Sanctiſſimus ritus expiationis, qui ſervabitur in futuris generationibus. Semel in anno ſanguis in eo offerebatur. Qua quidem oblatione unam Chriſti in cruce oblationem cruentam fuiſſe adumbratam teſtatur Apoſtolus.

12. (d) Heb. *Tuleris caput*: Cùm populum per capita numerabis: ea capitatione profitebantur ſe à Deo eſſe redemptos.

13. (e) Hebr. *Omnis qui tranſit ad numeratos*: cujus nomen recenſetur. Quod ſiclus quatuor drachmarum juſtiſſimi ponderis ſervaretur in Templo, ad cujus normam reliqui expenderentur. Siclus 20. obolos continebat, juxta quoſdam Interpretes.

16. (f) Ut Deus hujus rei memor placetur.

29. (g) i. e. Qui non fuerit ſanctificatus, non tangat. *Et erunt Sancta Sanctorum*. Comparata cum aliis rebus, quæ Deo offeruntur: *Sanctificabitur*, ut ei liceat tangere.

32. (h) Nullus hominum. Hoc thymiama quod rebus divinis inſerviit, ad res profanas adhibere nefas erat; multò quidem minùs verba ſacra ad jocos, aut ad res profanas applicare fas erit.

33. Homo quicumque tale compoſuerit, & dederit ex eo, alieno, exterminabitur de populo ſuo.

34. Dixitque Dominus ad Moyſen: Sume tibi aromata, ſtacten & onycha, galbanum boni odoris, & thus lucidiſſimum, æqualis ponderis erunt omnia:

35. Facieſque thymiama compoſitum opere unguentarii, mixtum diligenter, & purum, & ſanctificatione digniſſimum.

36. Cùmque in tenuiſſimum pulverem univerſa contuderis, pones ex eo coram tabernaculo teſtimonii, in quo loco apparebo tibi. Sanctum ſanctorum erit vobis thymiama.

37. Talem compoſitionem non facietis in uſus veſtros, quia ſanctum eſt Domino.

38. Homo quicumque fecerit ſimile, ut odore illius perfruatur, peribit de populis ſuis.

CAPUT XXXI.

Conſtructioni tabernaculi & eorum quæ tabernaculo continentur, duo architecti à Deo deſignantur: Moſes duas tabulas lapideas accipit à Deo.

1. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens:

2. Ecce, vocavi ex nomine Beſeleel filium Uri filii Hur de tribu Juda,

3. Et implevi eum ſpiritu (a) Dei, ſapientia, & intelligentia, & ſcientia in omni opere,

4. Ad excogitandum quidquid fabrefieri poteſt ex auro, & argento, & ære,

5. Marmore, & gemmis, & diverſitate lignorum.

6. Dedique ei ſocium Ooliab filium Achiſamech de tribu Dan. Et in corde omnis eruditi poſui ſapientiam (b): ut faciant cuncta quæ præcepi tibi,

7. Tabernaculum fœderis, & arcam teſtimonii, & propitiatorium, quod ſuper eam eſt, & cuncta vaſa tabernaculi,

8. Menſamque & vaſa ejus, candelabrum puriſſimum cum vaſis ſuis, & altaria thymiamatis,

9. Et holocauſti, & omnia vaſa eorum, labrum cum baſi ſua,

10. Veſtes ſanctas in miniſterio Aaron ſacerdoti & filiis ejus, ut fungantur officio ſuo in ſacris.

11. Oleum unctionis, & thymiama aromatum in Sanctuario, omnia quæ præcepi tibi, facient.

12. Et locutus eſt Dominus ad Moyſen, dicens:

13. Loquere filiis Iſrael, & dices ad eos: * Videte ut ſabbatum meum cuſtodiatis: quia ſignum eſt inter me & vos in generationibus veſtris: ut ſciatis, quia ego Dominus qui ſanctifico vos. *Sup. 20. 8. Ezech. 20. 12.

14. Cuſtodite ſabbatum meum: ſanctum eſt enim vobis: qui polluerit illud, morte morietur: qui fecerit in eo opus, peribit anima illius de medio populi ſui.

15. Sex diebus facietis opus: in die ſeptimo ſabbatum eſt, requies ſancta Domino: omnis qui fecerit opus in hac die, morietur.

16. Cuſtodiant filii Iſrael ſabbatum, & celebrent illud in generationibus ſuis. Pactum eſt ſempiternum

17. Inter me & filios Iſrael, ſignumque perpetuum. * Sex enim diebus fecit Dominus cœlum & terram, & in ſeptimo ab opere ceſſavit. * Gen. 1. 31. & 2.

18. Deditque Dominus Moyſi, completis hujuſcemodi ſermonibus in monte Sinai, * duas tabulas teſtimonii lapideas, ſcriptas digito Dei. * Deut. 9. 10.

CAPUT XXXII.

Moſe abſente populus vitulum aureum conflat, eumque adorat: Moſes è monte deſcendens tabulas confringit, pœnam de idololatris ſumit, Deum pro populo deprecatur.

1. Videns autem populus quòd moram faceret deſcendendi de monte Moyſes, congregatus (a) adverſus Aaron,

CAPUT XXXI. 3. (a) Spiritu meo excellenti: omnem ſcientiam neceſſariam illi infudit.
6. (b) Peritis artificibus & inferioribus dedi peritiam, ut juvent Beſeleel: videte tamen ne ſabbatum violetis propter hoc opus.

CAPUT XXXII. 1. (a) Sept. Interpret. *Ad Aaron.*

*Act. 7. 40. ron, dixit: * Surge, ſac nobis deos, qui
nos præcedant: Moyſi enim huic viro,
qui nos eduxit de terra Ægypti, ignora-
mus quid acciderit.

2. Dixitque ad eos Aaron: Tollite (b)
inaures aureas de uxorum filiorumque &
filiarum veſtrarum auribus, & afferte ad
me.

3. Fecitque populus quæ juſſerat, defe-
rens inaures ad Aaron.

*Pſal. 105. 19. 4. * Quas cùm ille accepiſſet, formavit
opere fuſorio (c), & fecit ex eis vitulum
conflatilem. Dixeruntque: Hi ſunt dii tui
Iſrael, qui te eduxerunt de terra Ægypti.

5. Quod cùm vidiſſet Aaron, ædifica-
vit altare coram eo, & præconis voce cla-
mavit, dicens: Cras ſolemnitas Domini
eſt.

6. Surgenteſque manè, obtulerunt ho-
* 1. Cor. 10. 7. locauſta, & hoſtias pacificas, & * ſedit
populus manducare, & bibere, & ſurrexe-
runt ludere.

7. Locutus eſt autem Dominus ad Moy-
* Deut. 9. 12. ſen, dicens: * Vade, deſcende: peccavit
populus tuus (d), quem eduxiſti de terra
Ægypti.

8. Receſſerunt citò de via, quam oſten-
diſti eis: feceruntque ſibi vitulum conflati-
lem, & adoraverunt, atque immolantes
* 3. Reg. 12. 28. ei hoſtias, dixerunt: * Iſti ſunt dii tui Iſrael,
qui te eduxerunt de terra Ægypti.

* Inf. 33. 3. Deut. 9. 13. 9. Rurſumque ait Dominus ad Moyſen: *
Cerno quòd populus iſte duræ cervicis ſit:

10. Dimitte (e) me, ut iraſcatur furor
meus contra eos, & deleam eos, faciam-
que te in gentem magnam.

11. Moyſes autem orabat Dominum
* Num. 14. 13. Pſal. 105. 35. Deum ſuum, dicens: * Cur, Domine,
iraſcitur furor tuus contra populum tuum,
quem eduxiſti de terra Ægypti, in fortitu-
dine magna, & in manu robuſta?

12. Ne quæſo dicant Ægyptii: Callidè
eduxit eos, ut interficeret in montibus, &
deleret è terra: quieſcat ira tua, & eſto
placabilis ſuper nequitia populi tui.

13. Recordare Abraham, Iſaac, & Iſ-
rael, ſervorum tuorum, quibus juraſti per
*Gen. 12. 7. & 15. 7. & 48. 16. temetipſum, dicens: * Multiplicabo ſemen
veſtrum ſicut ſtellas cœli: & univerſam
terram hanc, de qua locutus ſum, dabo
ſemini veſtro, & poſſidebitis eam ſemper.

14. Placatuſque eſt Dominus ne faceret malum quod locutus fuerat adversùs populum ſuum.

15. Et reverſus eſt Moyſes de monte, portans duas tabulas teſtimonii in manu ſua, ſcriptas ex utraque parte (f),

16. Et factas opere Dei: ſcriptura quoque Dei erat ſculpta in tabulis.

17. Audiens autem Joſue tumultum populi vociferantis, dixit ad Moyſen: Ululatus pugnæ auditur in caſtris.

18. Qui reſpondit: Non eſt clamor adhortantium ad pugnam, neque vociferatio compellentium ad fugam: ſed vocem cantantium ego audio.

19. Cùmque appropinquaſſet ad caſtra, vidit vitulum, & choros: iratuſque valdè projecit de manu tabulas, & confregit eas ad radicem montis:

20. Arripienſque vitulum quem fecerant, combuſſit (g), & contrivit uſque ad pulverem, quem ſparſit in aquam, & dedit ex eo potum filiis Iſrael.

21. Dixitque ad Aaron: Quid tibi fecit hic populus, ut induceres ſuper eum peccatum maximum?

22. Cui ille reſpondit: Ne indignetur dominus meus: tu enim noſti populum iſtum, quòd pronus ſit ad malum:

23. Dixerunt mihi: Fac nobis deos, qui nos præcedant: huic enim Moyſi, qui nos eduxit de terra Ægypti, neſcimus quid acciderit.

24. Quibus ego dixi: Quis veſtrùm habet aurum? Tulerunt, & dederunt mihi: & projeci illud in ignem, egreſſuſque eſt hic vitulus.

25. Videns ergo Moyſes populum, quòd eſſet nudatus, (ſpoliaverat enim eum Aaron propter ignominiam ſordis, & inter hoſtes nudum conſtituerat)

26. Et ſtans in porta caſtrorum, ait: Si quis eſt Domini, jungatur mihi. Congregatique ſunt ad eum omnes filii Levi:

27. Quibus ait: Hæc dicit Dominus Deus Iſrael: Ponat vir gladium ſuper femur ſuum: ite, & redite de porta uſque ad portam per medium caſtrorum, & occidat unuſquiſque fratrem, & amicum, & proximum ſuum.

28. Feceruntque filii Levi juxta ſermonem Moyſi, cecideruntque in die illa quaſi viginti tria millia hominum.

29. Et

2. (b) Sperabat viros ægrè impetraturos inaures: ſed contra accidit: graviter tamen peccavit Aaron conſentiendo.

4. (c) Sept. Interpret. *In ſtylo* nempè in typo cereo, aut argillaceo, quem antè formavit: ſtylo uſus eſt, tum liquatum aurum conjecit.

7. (d) Non jam meus, qui me adeò graviter offendit.

10. (e) Tacitè contrarium innuit: cohibe me: nam ut Theodoretus pulchrè advertit, per hoc deprecandi auſum præbet, & fiduciam impetrandi: illud ergo, *dimitte me*, non eſt jubentis, ſed exprimentis quid ſe à puniendo revocaret, videlicet, quòd amaret Moſem.

15. (f) Lex illa in unoquoque latere ſcripta erat, ut utrinque legi poſſet.

20. (g) Nimirùm vitulum aureum igne liquatum lima in pulverem redegit, ac dedit bibendum, ut nihil ejus ſupereſſet, atque in eorum contemptum dedit.

29. Et ait Moyſes: Conſecraſtis manus veſtras hodie Domino, unuſquiſque in filio, & in fratre ſuo, ut detur vobis benedictio.

30. Facto autem altero die, locutus eſt Moyſes ad populum: Peccaſtis peccatum maximum: aſcendam ad Dominum, ſi quo modo quivero eum deprecari pro ſcelere veſtro.

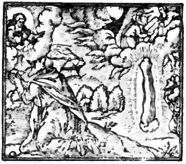
31. Reverſuſque ad Dominum, ait: Obſecro, peccavit populus iſte peccatum maximum, feceruntque ſibi deos aureos: aut dimitte eis hanc noxam,

32. Aut ſi non facis, dele me de libro (h) tuo quem ſcripſiſti.

33. Cui reſpondit Dominus: Qui peccaverit mihi, delebo eum de libro meo:

34. Tu autem vade, & duc populum iſtum quò locutus ſum tibi: Angelus meus præcedet te. Ego autem in die ultionis viſitabo & hoc peccatum eorum.

35. Percuſſit ergo Dominus populum pro reatu vituli, quem fecerat Aaron.

CAPUT XXXIII.

Populo lugenti Moſes à Deo veniam impetrat, cum Deo agit familiariter, idque poſtulat à Deo ut videat gloriam ejus.

1. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens: Vade, aſcende de loco iſto tuo, & populus tuus quem eduxiſti de terra Ægypti, in terram quam juravi Abraham, Iſaac, & Jacob, dicens: * Semini tuo dabo eam: *Gen. 12. 7.

2. Et * mittam præcurſorem tui Angelum, ut ejiciam * Chananæum, & Amorrhæum, & Hethæum, & Pherezæum, & Hevæum, & Jebuſæum, * Sup. 32. 34.

3. Et intres in terram fluentem lacte & melle. Non enim aſcendam (a) tecum, * quia populus duræ cervicis es: Deut. 7. 22. ne fortè diſperdam te in via. *Joſ. 24. 11.

4. * Audienſque populus ſermonem hunc *Sup. 32. 9. peſſimum, luxit: & nullus ex more indu- Deut. 9. 13. tus eſt cultu ſuo.

5. Dixitque Dominus ad Moyſen: Loquere filiis Iſrael: Populus duræ cervicis es, ſemel aſcendam in medio tui, & delebo (b) te. Jam nunc depone ornatum tuum, ut ſciam quid faciam tibi.

6. Depoſuerunt ergo filii Iſrael ornatum ſuum à monte Horeb.

7. Moyſes quoque tollens tabernaculum, tetendit (c) extra caſtra procul, vocavitque nomen ejus, Tabernaculum fœderis. Et omnis populus, qui habebat aliquam quæſtionem, egrediebatur ad tabernaculum fœderis, extra caſtra.

8. Cùmque egrederetur Moyſes ad tabernaculum, ſurgebat univerſa plebs, & ſtabat unuſquiſque in oſtio papilionis ſui, aſpiciebantque tergum Moyſi, donec ingrederetur tentorium.

9. Ingreſſo autem illo tabernaculum fœderis, deſcendebat columna nubis, & ſtabat ad oſtium, loquebaturque cum Moyſe,

10. Cernentibus univerſis quòd columna nubis ſtaret ad oſtium tabernaculi. Stabantque ipſi, & adorabant per fores tabernaculorum ſuorum.

11. Loquebaturque autem Dominus ad Moyſen facie ad faciem (d), ſicut ſolet loqui homo ad amicum ſuum. Cùmque ille reverteretur in caſtra, miniſter ejus Joſue filius Nun, puer, non recedebat de tabernaculo.

12. Dixit autem Moyſes ad Dominum: Præ-

32. (h) De libro Prædeſtinatorum deletur nemo: *Dele me*. Occide me, nolo amplius vivere. Num. 11. *Sin aliter tibi videtur, obſecro ut interficias me*. Vel loquitur hypotheticè, ſi hoc fieri poſſet. hinc ſolent amici vim quodammodo amicis facere, & quod volunt ab iis extorquere. Itaque ex Aug. id Moſes dixit ſecurus de ſua conſcriptione, ut hic à conſequentibus ratiocinatio concluderetur, id eſt, quia certò ſciret Deum non deleturum de libro ſuo, ſequeretur quòd peccatum ipſis remitteret.

CAPUT XXXIII. 3. (a) Volo à vobis ſeparari, & tabernaculum à vobis transferri: nam ex v. 11. colligitur, antequam juſſu Dei tabernaculum in monte Sinai eſſet propoſitum & extructum, quoddam in caſtris fuiſſe parvum ſacrarium, quò Moſes & alii orandi, aut conſulendi Dei cauſa convenirent. Aut fortè, *Non aſcendam tecum*: Jam Angelus qui te comitatur, non perſonam meam, ſed propriam exhibebit. *Ne fortè diſperdam te in via*: loquitur humano more. videtur immutatus ordo verſuum, ac nonnulla quæ in hoc capite recenſentur, poſt narrationem de Tabulis ſecundò datis, de quibus capite ſequenti, poni debuiſſe.

5. (b) Si pergas rebellare: aut loquitur propheticè: *Semel aſcendam*, mutat vocem in alium ſenſum, quo denotat caſtigationem: quæ à verſu 7. ad 12. uſque extant, inſeri ea oportere poſt verſum 33. multi Interpretes exiſtimant.

7. (c) Textus Hebræus addit, ſibi, i. e. tentorium Moſis, quod fuit vice ſacri tentorii nondum facti.

11. (d) Familiariter Angelus ſpecie humana apparebat: nihil hic de eſſentiæ divinæ viſione poſitum eſt.

Præcipis ut educam populum iſtum : & non indicas mihi quem miſſurus (e) es mecum, præſertim cùm dixeris: Novi te ex nomine , & inveniſti gratiam coram me.

13. Si ergo inveni gratiam in conſpectu tuo , oſtende mihi faciem (f) tuam , ut ſciam te, & inveniam gratiam ante oculos tuos : reſpice populum tuum gentem hanc.

14. Dixitque Dominus : Facies mea præcedet te , & requiem dabo tibi.

15. Et ait Moyſes : Si non tu ipſe præcedas , ne educas nos de loco iſto.

16. In quo enim ſcire poterimus ego & populus tuus inveniſſe nos gratiam in conſpectu tuo, niſi ambulaveris nobiſcum, ut glorificemur ab omnibus populis qui habitant ſuper terram?

17. Dixit autem Dominus ad Moyſen: Et verbum iſtud, quod locutus es, faciam: inveniſti enim gratiam coram me, & teipſum novi ex nomine.

18. Qui ait: Oſtende (g) mihi gloriam tuam.

19. Reſpondit: Ego oſtendam (h) omne bonum tibi, & vocabo in nomine Do-
* Rom. 9. 15. mini coram te : & * miſerebor cui voluero, & clemens ero in quem mihi placuerit.

20. Rurſumque ait: Non poteris videre faciem meam: non enim videbit me homo, & vivet.

21. Et iterùm: Ecce, inquit, eſt locus apud me, & ſtabis ſupra petram.

22. Cùmque tranſibit gloria mea , ponam te in foramine petræ (i) , & protegam dextera mea , donec tranſeam:

23. Tollamque manum meam , & videbis poſteriora mea: faciem autem meam videre non poteris.

C A P U T XXXIV.

Redit in montem Moſes cum novis tabulis: his Decalogus inſcribitur. Deſcendit cum tabulis , faciem ſuam velat.

1. AC deinceps , * Præcide , ait , tibi duas tabulas (a) lapideas inſtar priorum, & ſcribam ſuper eas verba , quæ habuerunt tabulæ, quas fregiſti. * Deut. 10. 1.

2. Eſto paratus manè , ut aſcendas ſtatim in montem Sinai , ſtabiſque mecum ſuper verticem montis.

3. Nullus aſcendat tecum , nec videatur quiſpiam per totum montem : boves quoque & oves non paſcantur econtrà.

4. Excidit ergo duas tabulas lapideas , quales anteà fuerant : & de nocte conſurgens aſcendit in montem Sinai , ſicut præceperat ei Dominus , portans ſecum tabulas.

5. Cùmque deſcendiſſet Dominus per nubem , ſtetit Moyſes cum eo , invocans (b) nomen Domini.

6. Quo tranſeunte coram (c) eo, ait : Domi-

12. (e) Solum Deum ductorem optat. *Novi te ex nomine* : 70. *Novi te præter omnes* : Diligo te præ omnibus.

13. & 14. (f) Hebr. *Vias tuas*: Poſtulat ut Deus ipſe præcedat populum: Tu ipſe oſtende nobis viam . Alii intelligunt gloriam. In Hebræo: Fac mihi notam viam tuam. *Facies mea*, Auxilium meum.

18. (g) Loquebatur Dominus cum Moſe, ſed præ caligine non videbatur : petit Moſes ut diſcuſſa caligine eum videre poſſit. *Gloriam tuam* , Splendorem vultus tui.

19. (h) Quidvis tibi præſtabo ; hoc autem quod petis, ut gloriam meam videas & eſſentiam, præſtare non poſſum ex lege ordinaria, ſed fortè oſtendit ei ſpeciem humanitatis Chriſti. *Vocabo in nomine Domini* , Inclamabo ut ſcias me tranſire , & tranſiens ante te vocabo & clamabo. (*Miſerebor cui voluero*;) Voluit Dominus non alibi hominibus quærendam eſſe rationem miſericordiæ quam præſtat , quæque omne meritum humanum prævenit, quàm in ejus bonitate & clementia ; vel , *Vocabo in nomine Domini* , phraſis eſt Hebraica , Exprimam tibi & manifeſtabo nomen Domini , & ejus attributa , ac præ aliis miſericordiam meam, quam expertus es : vel Deus Moſis orationi reſpondet , quam pro peccato populi fuderat ; cùm omnes penè ſint rei , nulla certa & communi lege iis bona confert, quòd omnes ſint indigni, ſed quibus voluerit.

22. (i) In ſpelunca ubi lateas : *Et protegam dextera mea* , donec tranſeam, ne ſcilicet me videas : & cùm tranſiero, tollam manum meam , ut videas poſteriora mea, tergum tranſeuntis, non faciem: opponam cavernæ nubem, ne faciem videas : poſt tranſitum auferam nubem, ut à tergo & obſcurè videas . Curioſitatem inhibet: petra illa Chriſtus eſt ; lucem æternam , quandiu ſumus in hoc mortali corpore, clarè & apertè contueri non licet, ſed tantùm divinæ providentiæ opera.

CAPUT XXXIV.

1. (a) Inſtar priorum: *Scribam ſuper eas*. Id tantummodo v. 27. videtur Moſi à Deo imperatum, ut ipſe ſcriberet : *Scribe tibi verba hæc* ; ſed eo loco nempè v. 27. tantùm præcipit Moſi, ut ſcribat in libro decem verba, quæ ad legem pertinent.

5. (b) Hebr. *Et vocavit in nomine Domini* . Quæ ad Moſem referri poſſunt, uti & ea quæ ſequuntur verſ. 6. *Precatus eſt Dominum*.

6. (c) Hic non conſpectum , ſed ſenſum ſignificat : tranſitum enim viſus illius percipiebat Moſes ex nubium-

Dominator Domine Deus, miſericors & clemens, patiens & multæ miſerationis, ac verax,

* Deut. 5. 10. Jer. 32. 18. * Pſ. 142. 2. * Jer. 32. 18. Deut. 5. 9.

7. Qui * cuſtodis miſericordiam in millia (d): qui aufers iniquitatem, & ſcelera, atque peccata, * nulluſque apud te per ſe innocens eſt. * Qui reddis iniquitatem patrum filiis, ac nepotibus in tertiam & quartam progeniem.

8. Feſtinuſque Moyſes, curvatus eſt pronus in terram, & adorans

9. Ait: Si inveni gratiam in conſpectu tuo Domine, obſecro ut gradiaris nobiſcum (populus enim duræ cervicis eſt) & auferas iniquitates noſtras atque peccata, noſque poſſideas.

* Deut. 5. 2. Jer. 32. 40.

10. Reſpondit Dominus: * Ego inibo pactum videntibus cunctis, ſigna faciam quæ nunquam viſa ſunt ſuper terram, nec in ullis gentibus: ut cernat populus iſte, in cujus es medio, opus Domini terribile quod facturus ſum.

11. Obſerva cuncta quæ hodie mando tibi: ego ipſe ejiciam ante faciem tuam Amorrhæum, & Chananæum, & Hethæum, Pherezæum quoque, & Hevæum, & Jebuſæum.

12. Cave (e) ne unquam cum habitatoribus terræ illius jungas amicitias, quæ ſint tibi in ruinam:

13. Sed aras eorum deſtrue, confringe ſtatuas, lucoſque ſuccide:

14. Noli adorare deum alienum. Dominus zelotes nomen ejus, Deus eſt æmulator.

* Sup. 23. 32. Deut. 7. 2.

15. * Ne ineas pactum cum hominibus illarum regionum: ne cùm fornicati fuerint cum diis ſuis, & adoraverint ſimulacra eorum, vocet te quiſpiam ut comedas de immolatis (f).

* 3. Reg. 11. 2.

16. * Nec uxorem de filiabus eorum accipies filiis tuis: ne poſtquam ipſæ fuerint fornicatæ, fornicari faciant & filios tuos in deos ſuos.

17. Deos conflatiles non facies tibi.

18. Solemnitatem azymorum cuſtodies. Septem diebus veſceris azymis, ſicut præcepi tibi, in tempore menſis novorum: menſe enim verni temporis egreſſus es de Ægypto.

* Sup. 13. 2. 12. & 22. 29.

19. * Omne quod aperit vulvam generis maſculini, meum erit: de cunctis animantibus, tam de bobus, quàm de ovibus, meum erit.

20. Primogenitum aſini redimes ove: ſin autem nec pretium pro eo dederis, occidetur. Primogenitum filiorum tuorum redimes: nec apparebis in conſpectu meo vacuus.

21. Sex diebus operaberis, die ſeptimo ceſſabis arare & metere.

22. * Solemnitatem hebdomadarum (g) facies tibi in primitiis frugum meſſis tuæ triticeæ, & ſolemnitatem, quando redeunte anni tempore cuncta conduntur. * Sup. 23. 15.

23. * Tribus temporibus anni apparebit omne maſculinum tuum in conſpectu omnipotentis Domini Dei Iſrael. * Sup. 23. 17. Deut. 16. 16.

24. Cùm enim tulero gentes à facie tua, & dilatavero terminos tuos, nullus inſidiabitur terræ tuæ, aſcendente te, & apparente in conſpectu Domini Dei tui ter in anno.

25. * Non immolabis ſuper fermento ſanguinem hoſtiæ meæ: neque reſidebit manè de victima ſolemnitatis Phaſe. * Sup. 23. 18. & 19.

26. Primitias frugum terræ tuæ offeres in domo Domini Dei tui. * Non coques hœdum in lacte matris ſuæ. * Sup. 23. 19.

27. Dixitque Dominus ad Moyſen: Scribe tibi verba hæc, quibus & tecum & cum Iſrael * pepigi fœdus. * Sup. 24. 18.

28. Fuit ergo ibi cum Domino * quadraginta dies & quadraginta noctes: panem non comedit, & aquam non bibit, & ſcripſit in tabulis * verba fœderis decem. * Deut. 9. 9. & 18. * Deut. 4. 13.

29. Cùmque deſcenderet Moyſes de monte Sinai, tenebat duas tabulas teſtimonii, & ignorabat quòd cornuta (h) eſſet facies ſua ex conſortio ſermonis Domini.

30. Videntes autem Aaron & filii Iſrael cornutam Moyſi faciem, timuerunt propè accedere.

31. Vocatique ab eo, reverſi ſunt tam Aaron quàm principes ſynagogæ. Et poſtquam locutus eſt ad eos,

32. Venerunt ad eum etiam omnes filii Iſrael: quibus præcepit cuncta quæ audierat à Domino in monte Sinai.

33. Impletiſque ſermonibus, * poſuit velamen ſuper faciem ſuam. * 2. Cor. 3. 13.

34. Quod

neratione ſibi prædicta cap. ſuperiori, v. 22. Hebræi codices, *Tranſivit Deus coràm eo, & clamavit, Dominus, Dominus*: adeò ut hæc verba & quæ ſequuntur, à Deo ipſo fuerint pronuntiata.

7. (d) In mille generationes; nullum definit tempus; benè facis ſine termino: *Nulluſque apud te per ſe innocens eſt*: reddit Deus iniquitatem patrum filiis & nepotibus: quia nullus eſt innocens, ſi ejus vita & opera accurato examini ſubjiciantur. *Qui cuſtodis*, Hebr. cuſtodit, proprietates Dei beneficæ multis verbis exprimuntur. *Nulluſque apud te per ſe innocens eſt*, Gr. *Et non purificabit ſontem*, id eſt, non parcet. *In tertiam & quartam generationem*; in iis maximè criminibus, quæ poſteri imitantur, quæque in Dei majeſtatem directè feruntur.

12. (e) Populo ad idololatriam prono omnia removet incitamenta, tum pacto renovato leges revocat Moſes.

15. (f) Hoc jure divino prohibitum erat Judæis.

22. (g) Feſtum Pentecoſtes. *Quando redeunte anni tempore cuncta conduntur*, in feſto Tabernaculorum.

29. (h) Radioſa, quòd ſplenderet facies ejus: 70. *Glorificata*. Hùc reſpicit Paulus 2. Cor. 3.

34. Quod ingreſſus ad Dominum, & loquens cum eo, auferebat donec exiret, & tunc loquebatur ad filios Iſrael omnia quæ ſibi fuerant imperata.

35. Qui videbant faciem egredientis Moyſi eſſe cornutam, ſed operiebat ille rurſus faciem ſuam, ſi quando loquebatur ad eos.

CAPUT XXXV.

Dei mandata ad populum perfert, quæ capitibus 25. 26. & 27. ſunt expoſita.

1. IGitur congregata omni turba filiorum Iſrael, dixit ad eos: Hæc ſunt quæ juſſit Dominus fieri.

2. Sex diebus facietis opus: ſeptimus dies erit vobis ſanctus, ſabbatum, & requies Domini: qui fecerit opus in eo, occidetur.

3. Non ſuccendetis (a) ignem in omnibus habitaculis veſtris per diem ſabbati.

4. Et ait Moyſes ad omnem catervam filiorum Iſrael: Iſte eſt ſermo quem præcepit Dominus, dicens:

5. Separate apud vos primitias Domino: * Omnis voluntarius & pronò animo offerat eas Domino: aurum & argentum, & æs, *Sup. 25. 2.

6. Hyacinthum & purpuram, coccumque bis tinctum, & byſſum, pilos caprarum,

7. Pelleſque arietum rubricatas, & janthinas, ligna Setim,

8. Et oleum ad luminaria concinnanda, & ut conficiatur unguentum, & thymiama ſuaviſſimum,

9. Lapides onychinos, & gemmas ad ornatum ſuperhumeralis & rationalis.

10. Quiſquis veſtrùm ſapiens eſt, veniat, & faciat quod Dominus imperavit:

11. Tabernaculum ſcilicet, & tectum ejus, atque operimentum, annulos & tabulata (b) cum vectibus, paxillos & baſes:

12. Arcam & vectes, propitiatorium, & velum quod ante illud oppanditur:

13. Menſam cum vectibus & vaſis, & propoſitionis panibus:

14. Candelabrum ad luminaria ſuſtentanda, vaſa illius & lucernas, & oleum ad nutrimenta ignium:

15. Altare thymiamatis, & vectes, & oleum unctionis, & thymiama ex aromatibus: Tentorium ad oſtium tabernaculi:

16. Altare holocauſti, & craticulam ejus æneam cum vectibus & vaſis ſuis: labrum & baſim ejus:

17. Cortinas atrii cum columnis & baſibus, tentorium in foribus veſtibuli,

18. Paxillos tabernaculi & atrii cum funiculis ſuis:

19. Veſtimenta quorum uſus eſt in miniſterio Sanctuarii, veſtes Aaron Pontificis ac filiorum ejus, ut ſacerdotio fungantur mihi.

20. Egreſſaque omnis multitudo filiorum Iſrael de conſpectu Moyſi,

21. Obtulerunt mente promptiſſima atque devota primitias Domino, ad faciendum opus tabernaculi teſtimonii. Quidquid ad cultum & ad veſtes ſanctas neceſſarium erat,

22. Viri cum mulieribus præbuerunt, armillas & inaures, annulos & dextralia: omne vas aureum in donaria Domini ſeparatum eſt.

23. Si quis habebat hyacinthum, & purpuram, coccumque bis tinctum, byſſum & pilos caprarum, pelles arietum rubricatas, & janthinas,

24. Argenti æriſque metalla, obtulerunt Domino, lignaque Setim in varios uſus.

25. Sed & mulieres doctæ, quæ neverant, dederunt hyacinthum, purpuram, & vermiculum, ac byſſum,

26. Et pilos caprarum, ſponte propria cuncta tribuentes.

27. Principes verò obtulerunt lapides onychinos, & gemmas ad ſuperhumerale & rationale,

28. Aromataque & oleum ad luminaria concinnanda, & ad præparandum unguentum, ac thymiama odoris ſuaviſſimi componendum.

29. Omnes viri & mulieres mente devota obtulerunt donaria, ut fierent opera quæ juſſerat Dominus per manum Moyſi. Cuncti filii Iſrael voluntaria Domino dedicaverunt.

30. Dixitque Moyſes ad filios Iſrael: * *Sup. 31. 2. Ecce, vocavit Dominus ex nomine Beſeleel filium Uri filii Hur de tribu Juda:

31. Implevitque eum ſpiritu Dei, ſapientia & intelligentia, ſcientia & omni doctrina,

32. Ad excogitandum, & faciendum opus in auro & argento, & ære,

33. Sculpendiſque lapidibus, & opere carpentario: quidquid fabrè adinveniri poteſt,

34. De-

CAPUT XXXV. 3. (a) Ad cibos parandos: benè ad calefaciendum ſe, lumen accendendum, aut ad alia opera neceſſaria: ſed quæ prohibita erant die ſabbati, eadem ſæpe feſtis etiam ſolemnioribus permittebantur, ex cap. 12. verſ. 16.

11. (b) Tabernaculi latera; paxillos in terra defixos.

34. Dedit in corde ejus : Ooliab quoque filium Achiſamech de tribu Dan:

35. Ambos erudivit ſapientia , ut faciant opera abjetarii (c) , polymitarii ac plumarii, de hyacintho, ac purpura, coccoque bis tincto, & byſſo, & texant omnia, ac nova quæque reperiant.

CAPUT XXXVI.

Tabernaculum extruitur , tabulæ , vectes , vela , quæque ſunt explicata capite 26.

*Sup.26.1. 1. FEcit ergo Beſeleel, & Ooliab, & omnis vir ſapiens, * quibus dedit Dominus ſapientiam & intellectum, ut ſcirent fabrè operari, quæ in uſus Sanctuarii neceſſaria ſunt, & quæ præcepit Dominus.

1. Par.21. 29. 2. Cùmque vocaſſet eos Moyſes, & omnem eruditum virum, cui dederat Dominus ſapientiam, & qui ſponte ſua obtulerant ſe ad faciendum opus,

3. Tradidit eis univerſa donaria filiorum Iſrael. Qui cùm inſtarent operi, quotidie manè vota populus offerebat.

4. Unde artifices venire compulſi,

5. Dixerunt Moyſi: Plus offert populus quàm neceſſarium eſt.

6. Juſſit ergo Moyſes præconis voce cantari : Nec vir nec mulier quidquam offerat ultrà in opere Sanctuarii. Sicque ceſſatum eſt à muneribus offerendis,

7. Eò quòd oblata ſufficerent & ſuperabundarent.

8. Feceruntque omnes corde ſapientes ad explendum opus tabernaculi, cortinas decem, de byſſo retorta, & hyacintho, & purpura, coccoque bis tincto, opere vario, & arte polymita:

9. Quarum una habebat in longitudine viginti octo cubitos, & in latitudine quatuor: una menſura erat omnium cortinarum.

10. Conjunxitque cortinas quinque, alteram alteri, & alias quinque ſibi invicem copulavit.

11. Fecit & anſas hyacinthinas in ora cortinæ unius ex utroque latere, & in ora cortinæ alterius ſimiliter,

12. Ut contra ſe invicem venirent anſæ, & mutuò jungerentur.

13. Unde & quinquaginta fudit circulos aureos, qui morderent cortinarum anſas, & fieret unum tabernaculum.

14. Fecit & ſaga undecim de pilis caprarum ad operiendum tectum tabernaculi:

15. Unum ſagum in longitudine habebat cubitos triginta, & in latitudine cubitos quatuor: unius menſuræ erant omnia ſaga:

16. Quorum quinque junxit ſeorſum, & ſex alia ſeparatim.

17. Fecitque anſas quinquaginta in ora ſagi unius, & quinquaginta in ora ſagi alterius, ut ſibi invicem jungerentur.

18. Et fibulas æneas quinquaginta, quibus necteretur tectum, ut unum pallium ex omnibus ſagis fieret.

19. Fecit & opertorium tabernaculi de pellibus arietum rubricatis: aliudque deſuper velamentum de pellibus janthinis.

20. Fecit & tabulas tabernaculi de lignis Setim ſtantes.

21. Decem cubitorum erat longitudo tabulæ unius: & unum ac ſemis cubitum latitudo retinebat.

22. Binæ incaſtraturæ erant per ſingulas tabulas, ut altera alteri jungeretur. Sic fecit in omnibus tabernaculi tabulis.

23. E quibus viginti ad plagam meridianam erant contra Auſtrum,

24. Cum quadraginta baſibus argenteis. Duæ baſes ſub una tabula ponebantur ex utraque parte angulorum, ubi incaſtraturæ laterum in angulis terminantur.

25. Ad plagam quoque tabernaculi, quæ reſpicit ad Aquilonem, fecit viginti tabulas,

26. Cum quadraginta baſibus argenteis, duas baſes per ſingulas tabulas.

27. Contra Occidentem verò, id eſt, ad eam partem tabernaculi, quæ mare reſpicit, fecit ſex tabulas,

28. Et duas alias per ſingulos angulos tabernaculi retro:

29. Quæ junctæ erant à deorſum uſque ſurſum, & in unam compaginem pariter ferebantur. Ita fecit ex utraque parte per angulos:

30. Ut octo eſſent ſimul tabulæ, & haberent baſes argenteas ſedecim, binas ſcilicet baſes ſub ſingulis tabulis.

31. Fecit & vectes de lignis Setim, quinque ad continendas tabulas unius lateris tabernaculi,

32. Et quinque alios ad alterius lateris coaptandas tabulas: & extra hos, quinque alios vectes ad occidentalem plagam tabernaculi contra mare.

33. Fecit quoque vectem alium, qui per

medias

35. (c) Fabri lignarii : *Polymitarii*, qui veſtes varii coloris texit: *Plumarii*, qui acu pingit. Quæ in poſtremis capitibus referuntur, magna ex parte ſunt in ſuperioribus explicata, & imprimis cap. 26. 27. &c. v. 14. hujus capitis. *Ad operiendum* : velum deſignat è pilis caprarum.

medias tabulas ab angulo uſque ad angulum perveniret.

34. Ipſa autem tabulata deauravit, fuſis baſibus earum argenteis. Et circulos eorum fecit aureos, per quos vectes induci poſſent: quos & ipſos laminis aureis operuit.

35. Fecit & velum de hyacintho, & purpura, vermiculo, ac byſſo retorta, opere polymitario, varium atque diſtinctum:

36. Et quatuor columnas de lignis Setim, quas cum capitibus deauravit, fuſis baſibus earum argenteis.

37. Fecit & tentorium in introitu tabernaculi ex hyacintho, purpura, vermiculo, byſſoque retorta, opere plumarii:

38. Et columnas quinque cum capitibus ſuis, quas operuit auro, baſeſque earum fudit æneas.

CAPUT XXXVII.

Arca, propitiatorium, Cherubim, candelabrum, quæque capitibus 27. & 30. ſunt exarata.

1. Fecit autem Beſeleel & arcam (a) de lignis Setim, habentem duos ſemis cubitos in longitudine, & cubitum ac ſemiſſem in latitudine, altitudo quoque unius cubiti fuit & dimidii: veſtivitque eam auro puriſſimo intus ac foris.

2. Et fecit illi coronam auream per gyrum,

3. Conflans quatuor annulos aureos per quatuor angulos ejus: duos annulos in latere uno, & duos in altero.

4. Vectes quoque fecit de lignis Setim, quos veſtivit auro,

5. Et quos miſit in annulos, qui erant in lateribus arcæ ad portandum eam.

6. Fecit & propitiatorium, id eſt, oraculum, de auro mundiſſimo, duorum cubitorum & dimidii in longitudine, & cubiti ac ſemis in latitudine.

7. Duos etiam Cherubim ex auro ductili, quos poſuit ex utraque parte propitiatorii:

8. Cherub unum in ſummitate unius partis, & Cherub alterum in ſummitate partis alterius: duos Cherubim in ſingulis ſummitatibus propitiatorii,

9. Extendentes alas, & tegentes propitiatorium, ſeque mutuò & illud reſpicientes.

10. Fecit & menſam de lignis Setim in longitudine duorum cubitorum, & in latitudine unius cubiti, quæ habebat in altitudine cubitum ac ſemiſſem.

11. Circumdeditque eam auro mundiſſimo, & fecit illi labium aureum per gyrum,

12. Ipſique labio coronam auream interraſilem quatuor digitorum, & ſuper eamdem, alteram coronam auream.

13. Fudit & quatuor circulos aureos, quos poſuit in quatuor angulis per ſingulos pedes menſæ

14. Contra coronam: miſitque in eos vectes, ut poſſit menſa portari.

15. Ipſos quoque vectes fecit de lignis Setim, & circumdedit eos auro.

16. Et vaſa ad diverſos uſus menſæ, acetabula, phialas, & cyathos, & thuribula, ex auro puro, in quibus offerenda ſunt libamina.

17. Fecit & candelabrum ductile de auro mundiſſimo. De cujus vecte (b) calami, ſcyphi, ſphærulæque ac lilia procedebant:

18. Sex in utroque latere, tres calami ex parte una, & tres ex altera:

19. Tres ſcyphi in nucis modum per calamos ſingulos, ſphærulæque ſimul & lilia: & tres ſcyphi inſtar nucis in calamo altero, ſphærulæque ſimul & lilia. Æquum erat opus ſex calamorum, qui procedebant de ſtipite candelabri.

20. In ipſo autem vecte erant quatuor ſcyphi in nucis modum, ſphærulæque per ſingulos ſimul & lilia:

21. Et ſphærulæ ſub duobus calamis per loca tria, qui ſimul ſex fiunt calami procedentes de vecte uno.

22. Et ſphærulæ igitur, & calami ex ipſo erant, univerſa ductilia ex auro puriſſimo.

23. Fecit & lucernas ſeptem cum emunctoriis ſuis, & vaſa ubi ea quæ emuncta ſunt extinguantur, de auro mundiſſimo.

24. Talentum auri appendebat candelabrum cum omnibus vaſis ſuis.

25. Fecit & altare thymiamatis de lignis Setim, per quadrum ſingulos habens cubitos, & in altitudine duos: è cujus angulis procedebant cornua.

26. Veſtivitque illud auro puriſſimo, cum craticula ac parietibus & cornibus.

27. Fecitque ei coronam aureolam per gyrum, & duos annulos aureos ſub corona per ſingula latera, ut mittantur in eos vectes, & poſſit altare portari.

28. Ipſos

CAPUT XXXVII. 1. (a) Hæc erat Eccleſiæ typus, ex incorrupta materia conſtans, auro intùs exteriùſque inducta, charitate nimirùm quæ in corde viget, & in operibus lucet. Propitiatorium eſt Chriſtus ipſe, qui eſt propitiatio pro peccatis noſtris; duo Cherubim, duo Teſtamenta, quæ ſe ſe mutuò reſpiciunt & illuſtrant.

17. (b) Medius eſt Candelabri ſtipes, unde calami procedunt.

Digitized by Google

28. Ipſos autem vectes fecit de lignis Setim, & operuit laminis aureis.

29. Compoſuit & oleum ad ſanctificationis unguentum, & thymiama de aromatibus mundiſſimis, opere pigmentarii.

CAPUT XXXVIII.

Altare holocauſtorum, labrum æneum è ſpeculis mulierum, talenta auri & argenti oblata numerantur.

2. Par. 1. 5. 1. FEcit & altare holocauſti de lignis Setim, quinque cubitorum per quadrum, & trium in altitudine:

2. Cujus cornua de angulis procedebant, operuitque illud laminis æneis.

3. Et in uſus ejus paravit ex ære vaſa diverſa, lebetes, forcipes, fuſcinulas, uncinos, & ignium receptacula.

4. Craticulamque ejus in modum retis fecit æneam, & ſubter eam in altaris medio arulam,

5. Fuſis quatuor annulis per totidem retiaculi ſummitates, ad immittendos vectes ad portandum:

6. Quos & ipſos fecit de lignis Setim, & operuit laminis æneis:

7. Induxitque in circulos, qui in lateribus altaris eminebant. Ipſum autem altare non erat * ſolidum, ſed cavum ex tabulis, & intus vacuum. * Sup. 27. 8.

8. Fecit & labrum æneum cum baſi ſua de ſpeculis mulierum, quæ excubabant (a) in oſtio tabernaculi.

9. Fecit & atrium, in cujus Auſtrali plaga erant tentoria de byſſo retorta, cubitorum centum,

10. Columnæ æneæ viginti cum baſibus ſuis, capita columnarum, & tota operis cælatura, argentea.

11. Æquè ad ſeptentrionalem plagam, tentoria, columnæ, baſeſque & capita columnarum, ejuſdem menſuræ, & operis, ac metalli erant.

12. In ea verò plaga, quæ ad Occidentem reſpicit, fuerunt tentoria cubitorum quinquaginta, columnæ decem cum baſibus ſuis æneæ, & capita columnarum, & tota operis cælatura, argentea.

13. Porrò contra orientem, quinquaginta cubitorum paravit tentoria:

14. E quibus, quindecim cubitos columnarum trium, cum baſibus ſuis, unum tenebat latus:

15. Et in parte altera (quia inter utraque introitum tabernaculi fecit) quindecim æquè cubitorum erant tentoria, columnæque tres, & baſes totidem.

16. Cuncta atrii tentoria byſſus retorta texuerat.

17. Baſes columnarum fuere æneæ, capita autem earum cum cunctis cælaturis ſuis, argentea: ſed & ipſas columnas atrii veſtivit argento.

18. Et in introitu ejus opere plumario fecit tentorium ex hyacintho, purpura, vermiculo, ac byſſo retorta, quod habebat viginti cubitos in longitudine, altitudo verò quinque cubitorum erat, juxta menſuram, quam cuncta atrii tentoria habebant.

19. Columnæ autem in ingreſſu fuere quatuor cum baſibus æneis, capitaque earum & cælaturæ argenteæ.

20. Paxillos quoque tabernaculi & atrii per gyrum fecit æneos.

21. Hæc ſunt inſtrumenta tabernaculi teſtimonii, quæ enumerata ſunt juxta præceptum Moyſi in cæremoniis Levitarum per manum Ithamar filii Aaron ſacerdotis:

22. Quæ Beſeleel filius Uri filii Hur de tribu Juda, Domino per Moyſen jubente, compleverat,

23. Juncto ſibi ſocio Ooliab filio Achiſamech de tribu Dan: qui & ipſe artifex lignorum egregius fuit, & polymitarius atque plumarius ex hyacintho, purpura, vermiculo & byſſo.

24. Omne aurum quod expenſum eſt in opere Sanctuarii, & quod oblatum eſt in donariis, viginti novem talentorum fuit, & ſeptingentorum triginta ſiclorum, ad menſuram Sanctuarii.

25. Oblatum eſt autem ab his qui tranſierunt ad numerum, à viginti annis & ſuprà, de ſexcentis tribus millibus & quingentis quinquaginta (b) armatorum.

26. Fuerunt præterea centum (c) talenta argenti, è quibus conflatæ ſunt baſes Sanctuarii, & introitus ubi velum pendet.

27. Centum baſes factæ ſunt de talentis (d) centum, ſingulis talentis per baſes ſingulas ſupputatis.

28. De

CAPUT XXXVIII.

8. (a) Hebr. Quæ congregabantur, quæque ſpecula ſua offerebant.

25. (b) Exiſtimat Mariana verſum 25. deeſſe in Vulgata, qui in Hebr. talis eſt, *Et argentum numeratorum*, centum talenta, & mille & ſeptingenti & ſeptuaginta ſicli, juxta ſiclum Sanctuarii: cum hoc verſu proximus connectitur: *Ex viris* 603550. quorum ſinguli dimidium ſiclum præbuerunt, centum argenti talenta & ſicli 1775. prodiere, ita ut Hebraicum talentum Moſis temporibus 12000. drachmas contineret,

26. (c) Quot talenta in hoc opere, & quot in alio fuerint impenſa, exprimit: unde particulam, *Præterea*, addit, ut diverſum ſenſum à priori indicet.

27. (d) Interpretes talentum vulgare 100. ſacrum 120. libras continere volunt: libra autem habet 25. ſiclos.

Quæ hoc capite continentur, eadem cap. 28. ſunt explicata v. 3. *Ut poſſent torqueri*, innecti, & texi cum ſubtegmine.

28. De mille autem ſeptingentis & ſeptuaginta quinque, fecit capita columnarum, quas & ipſas veſtivit argento.

29. Æris quoque oblata ſunt talenta ſeptuaginta duo millia, & quadringenti ſupra ſicli,

30. Ex quibus fuſæ ſunt baſes in introitu tabernaculi teſtimonii, & altare æneum cum craticula ſua, omniaque vaſa quæ ad uſum ejus pertinent,

31. Et baſes atrii, tam in circuitu, quàm in ingreſſu ejus, & paxilli tabernaculi atque atrii, per gyrum.

CAPUT XXXIX.

Abſoluto tabernaculo, & ſacerdotum ornatu perfecto, Moſes benedicit populo.

S. p. 28. 6. 1. DE hyacintho verò & purpura, vermiculo, ac byſſo, fecit veſtes, quibus indueretur Aaron, quando miniſtrabat in ſanctis, ſicut præcepit Dominus Moyſi.

2. Fecit igitur ſuperhumerale de auro, hyacintho, & purpura, coccoque bis tincto, & byſſo retorta,

3. Opere polymitario; inciditque bracteas aureas, & extenuavit in fila, ut poſſent torqueri cum priorum colorum ſubtegmine,

4. Duaſque oras ſibi invicem copulatas in utroque latere ſummitatum,

5. Et balteum ex eiſdem coloribus, ſicut præceperat Dominus Moyſi.

6. Paravit & duos lapides onychinos, aſtrictos & incluſos auro, & ſculptos arte gemmaria nominibus filiorum Iſrael:

7. Poſuitque eos in lateribus ſuperhumeralis, in monimentum filiorum Iſrael, ſicut præceperat Dominus Moyſi.

8. Fecit & rationale opere polymito juxta opus ſuperhumeralis, ex auro, hyacintho, purpura, coccoque bis tincto, & byſſo retorta:

9. Quadrangulum, duplex (a), menſuræ palmi.

10. Et poſuit in eo gemmarum ordines quatuor. In primo verſu erat ſardius, topazius, ſmaragdus.

11. In ſecundo, carbunculus, ſapphirus, & iaſpis.

12. In tertio, ligurius, achates, & amethyſtus.

13. In quarto, chryſolithus, onychinus, & beryllus, circumdati & incluſi auro per ordines ſuos.

14. Ipſique lapides duodecim, ſculpti erant nominibus duodecim tribuum Iſrael, ſinguli per nomina ſingulorum.

15. Fecerunt in rationali & catenulas ſibi invicem cohærentes, de auro puriſſimo:

16. Et duos uncinos, totidemque annulos aureos. Porrò annulos poſuerunt in utroque latere rationalis,

17. E quibus penderent duæ catenæ aureæ, quas inſeruerunt uncinis, qui in ſuperhumeralis angulis eminebant.

18. Hæc & antè & retrò ita conveniebant ſibi, ut ſuperhumerale & rationale mutuò necterentur,

19. Stricta ad balteum, & annulis fortiùs copulata, quos jungebat vitta hyacinthina, ne laxa fluerent, & à ſe invicem moverentur, ſicut præcepit Dominus Moyſi.

20. Fecerunt quoque tunicam ſuperhumeralis totam hyacinthinam,

21. Et capitium in ſuperiori parte contra medium, oramque per gyrum capitii textilem:

22. Deorſum autem ad pedes mala punica ex hyacintho, purpura, vermiculo, ac byſſo retorta:

23. Et tintinnabula de auro puriſſimo, quæ poſuerunt inter malogranata, in extrema parte tunicæ, per gyrum:

24. Tintinnabulum autem aureum, & malum punicum, quibus ornatus incedebat Pontifex, quando miniſterio fungebatur, ſicut præceperat Dominus Moyſi.

25. Fecerunt & tunicas byſſinas opere textili Aaron & filiis ejus:

26. Et mitras cum coronulis ſuis ex byſſo:

27. Feminalia quoque linea, byſſina:

28. Cingulum verò de byſſo retorta, hyacintho, purpura, ac vermiculo bis tincto, arte plumaria, ſicut præceperat Dominus Moyſi.

29. Fecerunt & laminam ſacræ venerationis de auro puriſſimo, ſcripſeruntque in ea opere gemmario, Sanctum Domini:

30. Et ſtrinxerunt eam cum mitra vitta hyacinthina, ſicut præceperat Dominus Moyſi.

31. Perfectum eſt igitur omne opus tabernaculi & tecti teſtimonii: feceruntque filii Iſrael cuncta quæ præceperat Dominus Moyſi.

32. Et obtulerunt tabernaculum & tectum & univerſam ſupellectilem, annulos, tabulas, vectes, columnas ac baſes,

33. Opertorium de pellibus arietum rubrica-

CAPUT XXXIX. 9. (a) Duplicatum. v. 10. *In primo verſu*, ordine. v. 29. *Fecerunt & laminam ſacræ venerationis*, Hebr. *Corona ſancta*.

bricatis, & aliud operimentum de janthinis pellibus,

34. Velum, arcam, vectes, propitiatorium,

35. Menſam cum vaſis ſuis & propoſitionis panibus:

36. Candelabrum, lucernas, & utenſilia earum cum oleo:

37. Altare aureum, & unguentum, & thymiama ex aromatibus:

38. Et tentorium in introitu tabernaculi:

39. Altare æneum, retiaculum, vectes, & vaſa ejus omnia: labrum cum baſi ſua: tentoria atrii, & columnas cum baſibus ſuis:

40. Tentorium in introitu atrii, funiculoſque illius & paxillos. Nihil ex vaſis defuit, quæ in miniſterium tabernaculi, & in tectum fœderis, juſſa ſunt fieri.

41. Veſtes quoque, quibus ſacerdotes utuntur in Sanctuario, Aaron ſcilicet & filii ejus,

42. Obtulerunt filii Iſrael, ſicut præceperat Dominus.

43. Quæ poſtquam Moyſes cuncta vidit completa, benedixit eis.

CAPUT XL.

Erigitur Tabernaculum, & conſecratur; nubes id operit, eique incumbit in ſingulis manſionibus.

1. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens:

2. Menſe primo, prima die menſis, eriges tabernaculum teſtimonii,

3. Et pones in eo arcam, demitteſque ante illam velum:

4. Et illata menſa, pones ſuper eam quæ ritè præcepta ſunt. Candelabrum ſtabit cum lucernis ſuis,

5. Et altare aureum in quo adoletur incenſum, coram arca teſtimonii. Tentorium in introitu tabernaculi pones,

6. Et ante illud altare holocauſti:

7. Labrum inter altare & tabernaculum, quod implebis aqua.

8. Circumdabiſque atrium tentoriis, & ingreſſum ejus.

9. Et aſſumpto unctionis oleo unges tabernaculum cum vaſis ſuis, ut ſanctificentur:

10. Altare holocauſti & omnia vaſa ejus:

11. Labrum cum baſi ſua: omnia unctionis oleo conſecrabis, ut ſint Sancta ſanctorum.

12. Applicabiſque Aaron & filios ejus ad fores tabernaculi teſtimonii, & lotos aqua

13. Indues ſanctis veſtibus, ut miniſtrent mihi, & unctio eorum in ſacerdotium ſempiternum proficiat.

14. Fecitque Moyſes omnia quæ præceperat Dominus.

15. Igitur menſe primo anni ſecundi, prima die menſis, collocatum eſt tabernaculum.

16. * Erexitque Moyſes illud, & poſuit tabulas ac baſes & vectes, ſtatuitque columnas, *Num. 7. 1.

17. Et expandit (a) tectum ſuper tabernaculum, impoſito deſuper operimento, ſicut Dominus imperaverat.

18. Poſuit & teſtimonium (b) in arca, ſubditis infrà vectibus, & oraculum deſuper.

19. Cùmque intuliſſet arcam in tabernaculum, appendit ante eam velum, ut expleret Domini juſſionem.

20. Poſuit & menſam in tabernaculo teſtimonii ad plagam Septemtrionalem extra velum,

21. Ordinatis coràm propoſitionis panibus, ſicut præceperat Dominus Moyſi.

22. Poſuit & candelabrum in tabernaculo teſtimonii è regione menſæ in parte Auſtrali,

23. Locatis per ordinem lucernis, juxta præceptum Domini.

24. Poſuit & altare aureum ſub tecto teſtimonii contra velum,

25. Et adolevit ſuper eo incenſum aromatum, ſicut juſſerat Dominus Moyſi.

26. Poſuit & tentorium in introitu tabernaculi teſtimonii,

27. Et altare holocauſti in veſtibulo teſtimonii, offerens in eo holocauſtum, & ſacrificia, ut Dominus imperaverat.

28. Labrum quoque ſtatuit inter tabernaculum teſtimonii & altare, implens illud aqua.

29. Laveruntque Moyſes & Aaron ac filii ejus manus ſuas & pedes,

30. Cùm ingrederentur (c) tectum fœderis, & accederent ad altare, ſicut præceperat Dominus Moyſi.

31. Erexit & atrium per gyrum tabernaculi & altaris, ducto in introitu ejus tentorio (d). Poſtquam omnia perfecta ſunt,

32. Ope-

CAP. XL. 17. (a) Varia erant operimenta Tabernaculi, quæ tecti vicem obibant: proximum Tabernaculo, & intimum erat aulæum pretioſum, quod cap. 26. v. 7. tectum appellatur: *Impoſito deſuper operimento*, ſago cilicino.

18. (b) Legis Tabulas: *Et Oraculum deſuper*, Propitiatorium.

30. (c) Tabernaculum teſtimonii: *Et accederent ad Altare* Thymiamatis.

31. (d) Expanſo velo in ipſo atrii ingreſſu.

* *Num.* 9. 15. 3. *Reg.* 8. 10. 32. * Operuit nubes tabernaculum teſtimonii, & gloria Domini implevit illud.

33. Nec poterat Moyſes ingredi tectum fœderis, nube operiente omnia, & majeſtate Domini coruſcante, quia cuncta nubes operuerat.

34. Si quando nubes tabernaculum deſerebat, proficiſcebantur filii Iſrael per turmas ſuas:

35. Si pendebat deſuper, manebant in eodem loco.

36. Nubes quippe Domini incubabat per diem tabernaculo, & ignis in nocte, videntibus cunctis populis Iſrael per cunctas manſiones ſuas.

LIBER LEVITICI, HEBRAICE VAICRA.

QUÆ ad Leviticum ordinem ſpectant, Sacrificia Sacerdotum, & Levitarum Officia, dies itidem feſti hoc Libro continentur. Auguſtinus Lib. 10. de Civit. Dei, negare videtur in ſtatu innocentiæ ſacrificia extitiſſe, ac ſubinde docet primos homines in Paradiſo puros & integros ab omni labe peccati ſeipſos Deo ut mundiſſimas hoſtias immolaſſe. Quæ poſteà, Deo jubente, ab hominibus ſunt in ſacrificium oblatæ victimæ, agni immaculati ſacrificium adumbrarunt: de his potiſſimùm hoc loco agitur.

Hunc Librum genuinum eſſe, & Moſem habere auctorem, iiſdem argumentis demonſtratur, quibus uſi ſumus, cùm de Geneſi & Exodo, imò & de Pentateucho generatim ageremus. Et quidem in Deuteronomio, cùm nihil ferè de ſacrificiorum variis generibus, de Tabernaculo, de ornamentis & muneribus Sacerdotum, atque de aliis multis, quæ ad cultum Dei pertinent, deſcriptum habeamus, dubitare non poſſumus, quin hæc penè omnia hoc in Libro à Moſe fuerint litteris tradita.

CAPUT PRIMUM.

Ritus holocauſtorum bovis, capræ, ovis: item turturum & columbarum.

1. VOcavit autem Moyſen, & locutus (a) eſt ei Dominus de tabernaculo teſtimonii, dicens:

2. Loquere filiis Iſrael, & dices ad eos: Homo (b), qui obtulerit ex vobis hoſtiam Domino de pecoribus, id eſt, de bobus & ovibus offerens victimas,

3. * Si holocauſtum fuerit ejus oblatio, ac * *Exod.* 29. 10.

CAP. I. 1. (a) Deus non ampliùs loquitur de monte, ſed de tabernaculo; idque jam Dei ad nos deſcendentis, & nobiſcum agentis figura eſt.

2. (b) Sex ſpecies ſacrificiorum Hebræi enumerant. 1. Holocauſtum, cùm tota victima ignis vi abſumitur, excepta pelle: 2. Munus cibarium, Hebraicè *Mincha*, מנחה: 3. Oblationem pro peccato, quod ſciens & volens quis admiſit: 4. Pro delicto ex ignorantia commiſſo: 5. Sacrificium Conſecrationis, nimirùm Sacerdotis: 6. Sacrificium pacificorum, cùm beneficium à Deo poſcebatur, vel ob acceptum illi habebantur gratiæ. Alii ſacrificia ad duo ſumma genera referunt, ad ſacrificium pro peccato, quo placatur Deus, eſtque inſtar cujuſdam ſatisfactionis; & ad illud ſacrificium, quod in Religionis teſtificationem offertur, ſive rationem habeat ſupplicationis, ſeu gratiarum actionis, ſeu denique ad pietatis exercitationem referatur. Commodior videtur uſitata diviſio in ſacrificia cruenta & incruenta: illa triplicis ſunt generis; Holocauſta, ſic dicta, quòd tota ſint incenſa, de quibus hoc loco agitur; Pacifica ob acceptum, vel poſtulatum à Deo beneficium; & ſacrificia pro peccatis. In ſacrificio pacifico partem unam ignis abſumebat, pars altera ad Sacerdotes, pars tertia ad eos qui offerebant, pertinebat; in ſacrificio pro peccato, parte hoſtiæ ignis vi conſumpta, altera erat Sacerdotum. Incruentum verò ſacrificium ex ſimila, ſeu è farinæ puriſſimo flore oblatum, altaris ſacrificium exprimebat. *Homo itaque qui obtulerit ſponte ſua hoſtiam*: Hebr. *Corban*, קרבן, Munus omne & oblationem ſignificat. *De bobus, & ovibus*: vox eadem Hebræa oves & capras deſignat, atque ex iis tantùm animalibus inter quadrupedia offerebantur ſacrificia. Cujus rei hanc affert rationem S. Thomas 1. 2. q. 102. art. 3. quòd ſacrificia offerantur Deo in agnitio-

ac de armento, maſculum immaculatum (c) offeret ad oſtium tabernaculi teſtimonii, ad placandum ſibi Dominum:

4. Ponetque (d) manum ſuper caput hoſtiæ, & acceptabilis erit, atque in expiationem ejus proficiens.

5. Immolabitque vitulum coram Domino, & offerent filii Aaron ſacerdotes ſanguinem ejus, fundentes (e) per altaris circuitum, quod eſt ante oſtium tabernaculi.

6. Detractaque pelle hoſtiæ, artus in fruſta concident,

7. Et ſubjicient in altari ignem, ſtrue lignorum antè compoſita:

8. Et membra quæ ſunt cæſa, deſuper ordinantes, caput videlicet, & cuncta quæ adhærent jecori,

9. Inteſtinis & pedibus lotis aqua: adolebitque ea ſacerdos ſuper altare in holocauſtum & ſuavem odorem Domino.

10. Quòd ſi de pecoribus oblatio eſt, de ovibus ſive de capris holocauſtum, maſculum abſque macula offeret:

11. Immolabitque ad latus altaris, quod reſpicit ad Aquilonem, coram Domino: ſanguinem verò illius fundent ſuper altare filii Aaron per circuitum:

12. Dividentque membra, caput, & omnia quæ adhærent jecori: & ponent ſuper ligna, quibus ſubjiciendus eſt ignis:

13. Inteſtina verò & pedes lavabunt aqua. Et oblata omnia adolebit ſacerdos ſuper altare, in holocauſtum odorem ſuaviſſimum Domino.

14. Si autem de avibus, holocauſti oblatio fuerit Domino, de turturibus, aut pullis columbæ,

15. Offeret eam ſacerdos ad altare: & retorto ad collum capite, ac rupto vulneris loco, decurrere faciet ſanguinem ſuper crepidinem altaris:

16. Veſiculam (f) verò gutturis, & plumas projiciet propè altare ad orientalem plagam, in loco in quo cineres effundi ſolent,

17. Confringetque aſcellas ejus, & non ſecabit, neque ferro dividet eam, & adolebit ſuper altare, lignis igne ſuppoſito. Holocauſtum eſt & oblatio ſuaviſſimi odoris Domino.

CAPUT II.

Secunda ſacrificii ſpecies, quæ Mincha dicitur, è ſimila, panibus aut ſpicis: cuncta ſine melle, aut fermento, ſed ubique ſale admiſto.

1. Anima cùm obtulerit oblationem (a) ſacrificii Domino, ſimila erit ejus oblatio, fundetque ſuper eam oleum, & ponet thus,

2. Ac deferet ad filios Aaron ſacerdotes: quorum unus tollet pugillum plenum ſimilæ & olei, ac totum thus, & ponet memoriale (b) ſuper altare in odorem ſuaviſſimum Domino.

3. * Quod autem reliquum fuerit de ſa- * *Eccli. 7.*
crificio, erit Aaron & filiorum ejus, San- *34.*
ctum (c) ſanctorum de oblationibus Domini.

4. Cùm autem obtuleris ſacrificium (d) coctum in clibano: de ſimila, panes ſcilicet abſque fermento, conſperſos oleo, & lagana azyma oleo lita.

5. Si oblatio tua fuerit de ſartagine, ſimilæ conſperſæ oleo, & abſque fermento,

6. Divides eam minutatim, & fundes ſuper eam oleum.

7. Sin autem de craticula fuerit ſacrificium, æquè ſimila oleo conſpergetur:

8. Quam

nem ſummi ejus domini, atque ea ſint imprimis offerenda, quæ hominibus magnos uſus præſtant, cujuſmodi ſunt prædicta animalia, ut cuncta nos à Deo accepiſſe profiteamur; juxta illud 1. Paral. 29. *Tua ſunt omnia, & quæ de manu tua accepimus, dedimus tibi.* Allegoricè bos fortitudinem & labores Chriſti, oves innocentiam, caper peccata noſtra, quæ Chriſtus ipſe portavit, ſignificant. *Homo*, privatus nempè qui ſua voluntate, non ex præcepto legis obtulerit. *De bobus & ovibus*, in Lege Deus contentus eſt animantibus valdè parabilibus.

3. (c) Sine vitio offeret: maſculus tantùm in holocauſto, in ſacrificio pacifico fœmina quoque offerri poterat. *Ad placandum ſibi Dominum*: Finis primarius erat Dei cultus, non eum placare; ſed hoc ex priori ſequebatur. Non ad juſtificationem valebat hoſtia Moſaica, niſi ex opere operantis: ſed ad punitionem avertendam, & ad tollendas legales immunditias.

4. (d) Hoc ritu ſignificans ſe reum eſſe mortis, & pro ſe vicariam offerre victimam. Deinde offerens ſe totum Deo devovere, & in poteſtatem ejus ſe dare in Holocauſto profitetur, ac peccata ſua in hoſtiam transferre.

5. (e) Altare Chriſtum ſignificat, circùm ſanguis funditur, ejus mortis nos reos profitentes.

16. (f) Ingluviem.

1. (a) Hebr. *Mincha*, aut *Minhah*, quod munus eſt CAP. II.
potiùs, quam ſacrificium. Inſtitutum eſt hoc ſacrificium, 1. in gratiam pauperum; 2. in annonam Sacerdotum: atque æquum erat, ut ex rebus quoque inanimatis oblatio Deo fieret. Hujus oblationis triticeæ tres erant ſpecies. Prima ex farina pura, ſed cruda: Secunda ex farina cocta: Tertia ex ſpicis, aut granulis primitiarum. ſimila erat pura ſine furfure, oleum in condimentum addebatur: thus verò uni Deo adoleri ſolebat. Sacrificium Chriſti occiſi in Cruce per ſacrificia animalium, ejuſdem in Euchariſtia immolati per ſacrificium farinaceum expreſſum fuit.

2. (b) In cultum & commemorationem, ſeu ad celebrationem nominis divini: pars enim reliqua non in cultum, ſed in uſum Sacerdotum cedebat. Memoriale eſt tam hominis erga Deum, quàm Dei erga offerentem.

3. (c) Sacro-Sanctum, non ab aliis quàm à Sacerdotibus comedendum.

4. (d) Altera eſt ſpecies *Mincha*, tumque vel ſimila cocta erat in clibano, vel in ſartagine, vel in craticula. *Panes ſcilicet abſque fermento*, quod corruptionem ſignificat. *Conſperſos oleo*, ſubactos oleo; *& lagana azyma*, liba tenella & extenſa; Gall. vulgò *un gateau*.

Digitized by Google

8. Quam offerens Domino, trades manibus ſacerdotis.

9. Qui cùm obtulerit eam, tollet memoriale de ſacrificio, & adolebit ſuper altare, in odorem ſuavitatis Domino:

10. Quidquid autem reliquum eſt, erit Aaron & filiorum ejus, Sanctum ſanctorum de oblationibus Domini.

11. Omnis oblatio, quæ offertur Domino, abſque fermento fiet, nec quidquam fermenti ac mellis (e) adolebitur in ſacrificio Domino.

12. Primitias tantùm eorum offeretis ac munera: ſuper altare verò non imponentur in odorem ſuavitatis.

* Mar. 9. 49. 13. Quidquid obtuleris ſacrificii, * ſale condies, nec auferes ſal (f) fœderis Dei tui de ſacrificio tuo. In omni oblatione tua offeres ſal.

14. Si autem obtuleris munus primarum frugum tuarum Domino de ſpicis adhuc virentibus, torrebis igni, & confringes in morem farris, & ſic offeres primitias (g) tuas Domino,

15. Fundens ſuprà oleum, & thus imponens, quia oblatio Domini eſt.

16. De qua adolebit ſacerdos in memoriam muneris, partem farris fracti, & olei, ac totum thus.

CAPUT III.

Hoſtia pacifica, adipe & ſanguine Deo reſervatis.

1. QUòd ſi hoſtia pacificorum (a) fuerit ejus oblatio, & de bobus voluerit offerre, marem ſive fœminam, immaculata offeret coram Domino.

2. Ponetque manum ſuper caput victimæ ſuæ, quæ immolabitur in introitu tabernaculi teſtimonii, fundentque filii Aaron ſacerdotes ſanguinem per altaris circuitum.

3. Et offerent de hoſtia pacificorum in oblationem Domino, * adipem qui operit vitalia, & quidquid pinguedinis eſt intrinſecùs: * Exod. 29. 13.

4. Duos renes cum adipe quo teguntur ilia, & reticulum jecoris cum renunculis.

5. Adolebuntque ea ſuper altare in holocauſtum, lignis igne ſuppoſito: in oblationem ſuaviſſimi odoris Domino.

6. Si verò de ovibus fuerit ejus oblatio & pacificorum hoſtia, ſive maſculum obtulerit, ſive fœminam, immaculata erunt.

7. Si agnum obtulerit coram Domino,

8. Ponet manum ſuam ſuper caput victimæ ſuæ, quæ immolabitur in veſtibulo tabernaculi teſtimonii: fundentque filii Aaron ſanguinem ejus per circuitum altaris.

9. Et offerent de pacificorum hoſtia ſacrificium Domino: adipem & caudam (b) totam

10. Cum renibus, & pinguedinem quæ operit ventrem atque univerſa vitalia, & utrumque renunculum cum adipe qui eſt juxta ilia, reticulumque jecoris cum renunculis.

11. Et adolebit ea ſacerdos ſuper altare, in pabulum ignis & oblationis Domini.

12. Si capra fuerit ejus oblatio, & obtulerit eam Domino,

13. Ponet manum ſuam ſuper caput ejus: immolabitque eam in introitu tabernaculi teſtimonii. Et fundent filii Aaron ſanguinem ejus per altaris circuitum.

14. Tollentque ex ea in paſtum ignis Dominici, adipem qui operit ventrem, & qui tegit univerſa vitalia:

15. Duos renunculos cum reticulo quod eſt ſuper eos juxta ilia, & arvinam jecoris cum renunculis:

16. Adolebitque (c) ea ſuper altare ſacerdos, in alimoniam ignis, & ſuaviſſimi

11. (e) Ad ſobrietatem antiquam eos revocat Dominus: nam vetera ſacrificia erant velut quædam convivia, à quibus deliciæ arcebantur. Plutarchus in Sympoſiacis loquens de Hebræis, Mel, inquit, non adhibent ſacris.

13. (f) Sal à corruptione vendicat, & eſt prudentiæ ſymbolum. *Omnis ſermo veſter in gratia ſit ſale conditus*, Coloſſ. 4. Firmitatem quoque & incorruptionem ſignificat; *Pactum ſalis eſt ſempiternum coram Domino tibi ac filiis tuis*, Num. 18. Hinc Plinius Lib. 31. c. 7. *Nulla ſacra conficiuntur ſine mola ſalſa.*

14. (g) Primitiæ ter in anno reddebantur; 1. in Paſchate de ſpicis virentibus; 2. in Pentecoſte de novis panibus; 3. in feſto tabernaculorum de collectis frugibus. *Si autem obtuleris munus primarum frugum*: Quando obtuleris: nam hæc oblatio erat lege præſcripta: *Confringes in morem farris*. Deſunt hæc verba in Hebræo; additum videtur id ab Hieronymo majoris explicationis gratia. Sic v. 16. *Partem farris fracti*: addita hæc verba putat Mariana.

CAP. III. 1. (a) Hanc vocant *Hoſtiam ſalutarem*. Hebræi pacis nomine bona omnia complectuntur: *Coram Domino*, coram altari. In Pacificis liberum erat maſculos aut fœminas immolare: in his quoque tantùm boves, oves, & capræ, non columbæ, aut turtures mactabantur: nam difficile admodùm fuiſſet aviculas in tres partes dividere. Per bovem, ovem & capram, tria hominum genera indicantur; primum eorum, qui de laboribus ſuis ſerviunt Deo; ſecundum eorum, qui laborare, aut eleemoſynis largiendis Deo ſervire non poſſunt, ſed per morum innocentiam ei placent; tertium denique eorum, qui per pœnitentiam ſe expurgant. Hoſtiæ pacificorum erant triplicis generis, confeſſio ſeu laudatio ob acceptum beneficium, voti ſolutio, aut meræ liberalitatis, ex cap. 7. v. 12.

9. (b) Cedebant ſacerdoti de capite maxilla, de artubus armus dexter, de corpore ſtomachus. Quibus juxta quoſdam interpretes ſignificatur ſacrandos Deo ſermones noſtros, actus, appetitus, ſeu affectus animi.

16. (c) Quod ſignificat, in Dei honorem cupiditates, quarum ſunt inſtrumenta adeps, jecur, renes, interimi oportere.

mi odoris. Omnis adeps (d), Domini erit

17. Jure perpetuo in generationibus, & cunctis habitaculis veſtris: nec ſanguinem nec adipem omninò comedetis.

CAPUT IV.

Hoſtiæ pro peccato Pontificis, Principis, & multitudinis plebis.

1. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens:

2. Loquere filiis Iſrael: Anima quæ peccaverit per ignorantiam (a), & de univerſis mandatis Domini, quæ præcepit ut non fierent, quidpiam fecerit:

3. Si ſacerdos (b) qui unctus eſt, peccaverit, delinquere faciens populum, offeret pro peccato ſuo vitulum immaculatum Domino:

4. Et adducet illum ad oſtium tabernaculi coram Domino, ponetque manum ſuper caput ejus, & immolabit eum Domino.

5. Hauriet quoque de ſanguine vituli, inferens illum in tabernaculum teſtimonii.

6. Cùmque intinxerit digitum in ſanguine, aſperget eo ſepties coram (c) Domino contra velum Sanctuarii.

7. Ponetque de eodem ſanguine ſuper cornua altaris thymiamatis gratiſſimi Domino, quod eſt in tabernaculo teſtimonii: omnem autem reliquum ſanguinem fundet in baſim altaris holocauſti in introitu tabernaculi.

8. Et adipem vituli auferet pro peccato, tam eum qui vitalia operit, quàm omnia quæ intrinſecùs ſunt:

9. Duos renunculos, & reticulum quod eſt ſuper eos juxta ilia, & adipem jecoris cum renunculis,

10. Sicut aufertur de vitulo hoſtiæ pacificorum: & adolebit ea ſuper altare holocauſti.

11. Pellem verò & omnes carnes cum capite & pedibus & inteſtinis & fimo,

12. Et reliquo corpore, efferet extra caſtra in locum mundum (d), ubi cineres effundi ſolent: incenderque ea ſuper lignorum ſtruem, quæ in loco effuſorum cinerum cremabuntur.

13. Quòd ſi omnis turba Iſrael ignoraverit, & per imperitiam fecerit quod contra mandatum Domini eſt,

14. Et poſteà intellexerit peccatum ſuum, offeret pro peccato ſuo vitulum, adducetque eum ad oſtium tabernaculi.

15. Et ponent ſeniores populi manus ſuper caput ejus coram Domino. Immolatoque vitulo in conſpectu Domini,

16. Inferet ſacerdos, qui unctus eſt, de ſanguine ejus in tabernaculum teſtimonii,

17. Tincto digito aſpergens ſepties contra velum.

18. Ponetque de eodem ſanguine in cornibus altaris, quod eſt coram Domino in tabernaculo teſtimonii: reliquum autem ſanguinem fundet juxta baſim altaris holocauſtorum, quod eſt in oſtio tabernaculi teſtimonii.

19. Omnemque ejus adipem tollet, & adolebit ſuper altare:

20. Sic faciens & de hoc vitulo quomodo fecit & priùs: & rogante pro eis ſacerdote, propitius erit eis Dominus.

21. Ipſum autem vitulum efferet extra caſtra, atque comburet ſicut & priorem vitulum: quia eſt pro peccato multitudinis.

22. Si peccaverit Princeps (e), & fecerit unum è pluribus per ignorantiam, quod Domini lege prohibetur,

23. Et poſteà intellexerit peccatum ſuum, offeret hoſtiam Domino, hircum de capris immaculatum.

24. Ponetque manum ſuam ſuper caput ejus: cùmque immolaverit eum in loco ubi ſolet mactari holocauſtum coram Domino, quia pro peccato eſt,

25. Tinget ſacerdos digitum in ſanguine hoſtiæ pro peccato, tangens cornua altaris holocauſti, & reliquum fundens ad baſim ejus.

26. Adipem verò adolebit ſuprà, ſicut in victimus pacificorum fieri ſolet: rogabitque pro eo ſacerdos, & pro peccato ejus, & dimittetur ei.

27. Quòd ſi peccaverit anima per ignorantiam, de populo terræ, ut faciat quid-

quam

16. (d) Uſus adipis prohibetur ex iis tantùm animalibus, quæ immolabantur; non ejus adipis, qui carni admiſtus erat, ſed ejus qui inteſtinis, & in omento acervatur.

CAP. IV. 2. (a) Craſſam & culpabilem, ſive juris, ſive facti. *Præcepit*, contra præcepta vetantia. Nam ſi quid omiſſum fuerat per errorem aut oblivionem, id poterat adhuc impleri.

3. (b) Princeps Sacerdotum, tametſi alii quoque ungebantur. *Delinquere faciens populum*: doctrina, vel exemplo.

6. (c) Contra velum Sanctuarii, quod Sanctuarium à Sancto ſeparat; ſepties aſperget, quod multiplicis noxæ reus ſit.

12. (d) Quia reliquiæ erant ſacrificii.

22. (e) Aut Dux & caput Tribus, vel Exercitus. Pro peccato Pontificis, aut Populi vitulus; pro peccato Principis hircus; pro plebejo ovis, aut caper. Cùm Chriſtus expiaturus eſſet peccata generis humani, in hujus rei figuram Pontifex inferebat ſanguinem hoſtiæ oblatæ pro peccato totius populi in Tabernaculum.

Digitized by Google

quam de his quæ Domini lege prohibentur, atque delinquat,

28. Et cognoverit peccatum ſuum, offeret capram immaculatam.

29. Ponetque manum ſuper caput hoſtiæ quæ pro peccato eſt, & immolabit eam in loco holocauſti.

30. Tolletque ſacerdos de ſanguine in digito ſuo: & tangens cornua altaris holocauſti, reliquum fundet ad baſim ejus.

31. Omnem autem adipem auferens, ſicut auferri ſolet de victimis pacificorum, adolebit ſuper altare in odorem ſuavitatis Domino: rogabitque pro eo, & dimittetur ei.

32. Sin autem de pecoribus obtulerit victimam pro peccato, ovem ſcilicet immaculatam;

33. Ponet manum ſuper caput ejus, & immolabit eam in loco ubi ſolent cædi holocauſtorum hoſtiæ.

34. Sumetque ſacerdos de ſanguine ejus digito ſuo, & tangens cornua altaris holocauſti, reliquum fundet ad baſim ejus.

35. Omnem quoque adipem auferens, ſicut auferri ſolet adeps arietis qui immolatur pro pacificis, cremabit ſuper altare in incenſum (f) Domini: rogabitque pro eo, & pro peccato ejus, & dimittetur ei.

CAPUT V.

Lex de expiatione peccati admiſſi ex ignorantia, errore & oblivione, quæ ad omnes pertinet, etiam ad Pontifices.

1. SI peccaverit anima, & audierit vocem jurantis (a), teſtiſque fuerit quòd aut ipſe vidit, aut conſcius eſt: niſi indicaverit, portabit iniquitatem ſuam.

2. Anima quæ tetigerit aliquid immundum, ſive quod occiſum à beſtia eſt, aut per ſe mortuum, aut quodlibet aliud reptile, & oblita fuerit immunditiæ ſuæ, rea eſt, & deliquit.

3. Et ſi tetigerit quidquam de immunditia hominis, juxta omnem impuritatem, qua pollui ſolet, oblitaque cognoverit poſteà, ſubjacebit delicto.

4. Anima, quæ juraverit, & protulerit labiis ſuis, ut vel malè quid faceret (b), vel benè, & idipſum juramento & ſermone firmaverit, oblitaque poſteà intellexerit delictum ſuum,

5. Agat pœnitentiam (c) pro peccato,

6. Et offerat de gregibus agnam ſive capram, orabitque pro ea ſacerdos, & pro peccato ejus:

7. Sin autem non potuerit offerre pecus, offerat * duos turtures, vel duos pul- *Inf. 12. 8.*
los columbarum Domino, unum pro pec- *Luc. 2. 24.*
cato, & alterum in holocauſtum,

8. Dabitque eos ſacerdoti: qui primum offerens pro peccato, retorquebit caput ejus ad pennulas, ita ut collo hæreat, & non penitùs abrumpatur.

9. Et aſperget de ſanguine ejus parietem altaris: quidquid autem reliquum fuerit, faciet diſtillare ad fundamentum ejus, quia pro peccato eſt.

10. Alterum verò adolebit in holocauſtum, ut fieri ſolet: rogabitque pro eo ſacerdos & pro peccato ejus, & dimittetur ei.

11. Quòd ſi non quiverit manus ejus duos offerre turtures, aut duos pullos columbarum, offeret pro peccato ſuo ſimilæ partem ephi decimam: non mittet in eam oleum, nec thuris aliquid imponet (d), quia pro peccato eſt.

12. Tradetque eam ſacerdoti, qui plenum ex ea pugillum hauriens, cremabit ſuper altare in monimentum (e) ejus qui obtulerit,

13. Rogans pro illo & expians, reliquam verò partem ipſe habebit in munere.

14. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens:

15. Anima, ſi prævaricans cæremonias, per errorem, in his quæ Domino ſunt ſanctificata, peccaverit (f), offeret pro delicto ſuo arietem immaculatum de gregibus, qui emi poteſt duobus ſiclis, juxta pondus Sanctuarii:

16. Ipſum-

35. (f) Ut incendatur ſuper altare.

CAP. V. 1. (a) Quædam exemplaria MSS. habent *adjurantis*. Senſus eſt, ſi quis audierit vocem judicis ipſum adjurantis, ut quod res eſt, dicat, nec tamen indicaverit, *portabit iniquitatem ſuam*. Alii vocem Hebræam ſumunt pro blaſphemia, quam audiens indicare debet. Sunt qui vocem jurantis, ſub juramento aliquid promittentis, aut confirmantis interpretantur: nam citatus in judicio aperire id debet. Auguſtinus ſic eum locum interpretatur, peccare hominem, quo audiente jurat aliquis falſum, & ſcit eum falſum jurare, & tacet: *Et audieris*. Si quis admonitus verum reticuerit: conjunctio, *&*, vim habet exempli ſub genere poſiti, latinè purà.

4. (b) Malum pœnæ intelligitur, quod ſibi, vel aliis ſibi ſubditis, ut liberis quis infligit. 70. *Poſthac autem cognoveris*; quia niſi pro cognito ſatisfieri non poteſt; *Vt malè quid faceret*, intelligunt quidam de nocumento lege permiſſo, ut de vindicta in homicidam.

5. (c) Quidam de vera pœnitentia & contritione id intelligunt, alii negant Legem Moſaicam exegiſſe veram cordis munditiam, ſed legalem duntaxat, & peccati confeſſionem: quod videtur innuere textus Hebraicus: *Et abſconditum fuerit ab eo, & ipſe ſcivit, & deliquit ex uno ex iſtis: Et erit cum deliquerit ex uno ex iſtis, & confeſſus fuerit quod peccavit ſuper eo*. 70. *Deteget peccatum*. Auguſtinus ſuſpicatur inverſo ordine priùs dictum eſſe, cognoverit, deinde deliquerit.

11. (d) Quia oleum lætitiam indicat, thus ſuavem odorem, utroque caret peccatum.

12. (e) Ut qui obtulit, hujus memor in poſterum ſibi caveat.

15. (f) Tranſgreſſus fuerit: agitur de lege jubente.

16. Ipſumque quòd intulit damni reſtituet, & quintam partem ponet ſupra, tradens ſacerdoti, qui rogabit pro eo offerens arietem, & dimittetur ei.

17. Anima ſi peccaverit per ignorantiam, feceritque unum ex his quæ Domini lege prohibentur, & peccati rea intellexerit iniquitatem ſuam,

18. Offeret arietem immaculatum de gregibus ſacerdoti, juxta menſuram æſtimationemque peccati: qui orabit pro eo, quia neſciens fecerit: & dimittetur ei,

19. Quia per errorem deliquit in Dominum (g).

CAPUT VI.

De hoſtia pro peccato ex injuria & calumnia admiſſo: ritus in ſacrificiis obſervandi.

1. LOcutus eſt Dominus ad Moyſen, dicens:

2. Anima quæ peccaverit, & contempto (a) Domino, negaverit proximo ſuo depoſitum quod fidei ejus creditum fuerat, vel vi aliquid extorſerit, aut calumniam fecerit,

3. Sive rem perditam invenerit, & inficians inſuper pejeraverit, & quodlibet aliud ex pluribus fecerit, in quibus ſolent peccare homines,

4. Convicta (b) delicti, reddet

5. Omnia quæ per fraudem voluit obtinere, integra, & * quintam inſuper partem domino cui damnum intulerat.

*Num. 5. 7.

6. Pro peccato autem ſuo offeret arietem immaculatum de grege, & dabit eum ſacerdoti, juxta æſtimationem (c), menſuramque delicti:

7. Qui rogabit pro eo coram Domino, & dimittetur illi pro ſingulis quæ faciendo peccavit.

8. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens:

9. Præcipe Aaron & filiis ejus: Hæc eſt lex holocauſti: Cremabitur in altari tota nocte uſque manè: ignis in eodem altare erit.

10. Veſtietur tunica ſacerdos & fœminalibus lineis: tolletque cineres, quos vorans ignis exuſſit, & ponens juxta altare,

11. Spoliabitur (d) prioribus veſtimentis, indutuſque aliis, efferet eos extra caſtra, & in loco mundiſſimo uſque ad favillam conſumi faciet.

12. Ignis autem in altari ſemper ardebit (e), quem nutriet ſacerdos ſubjiciens ligna manè per ſingulos dies, & impoſito holocauſto, deſuper adolebit adipes pacificorum.

13. Ignis eſt iſte perpetuus (f), qui numquam deficiet in altari.

14. Hæc eſt lex ſacrificii (g) & libamentorum, quæ offerent filii Aaron coram Domino, & coram altari.

15. Tollet ſacerdos pugillum ſimilæ, quæ conſperſa eſt oleo, & totum thus, quod ſuper ſimilam poſitum eſt: adolebitque illud in altari, in monimentum odoris ſuaviſſimi Domino:

16. Reliquam autem partem ſimilæ comedet Aaron cum filiis ſuis, abſque fermento: & comedet in loco ſancto atrii tabernaculi.

17. Ideò autem non fermentabitur (h), quia pars ejus in Domini offertur incenſum. Sanctum ſanctorum erit, ſicut pro peccato atque delicto.

18. Mares tantùm ſtirpis Aaron comedent illud. Legitimum ac ſempiternum erit in generationibus veſtris de ſacrificiis Domini: omnis qui tetigerit illa, ſanctificabitur.

19. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens:

20. Hæc eſt oblatio Aaron & filiorum ejus, quam offerre debent Domino in die unctionis ſuæ. Decimam partem ephi offerent ſimilæ in ſacrificio ſempiterno, medium ejus manè, & medium ejus veſpere:

21. Quæ in ſartagine oleo conſperſa frigetur. Offeret autem eam calidam in odorem ſuaviſſimum Domino

22. Sa-

19. (g) Sept. Interpret. *Ante Dominum*.

CAP. VI. 2. (a) Contemptus ille, ut notat Eſtius, non formalis, & rebellio, ut Num. 15. ſed interpretativus intelligitur: quomodo aliquis eum cenſetur contemnere, cujus præceptis non paret, cùm parere debet; *Aut calumniam fecerit*. Vox Hebræa concuſſionem ſignificat, cùm quis ſolvere cogitur, quod non debet.

4. (b) Hæc verba deſunt in Hebræo, eaque ab Hieronymo addita cenſet Mariana, idque explicationis gratia.

6. (c) Hebr. *In die*: cùm primùm ſe peccaſſe cognoverit.

11. (d) Quòd ejectio cinerum extra caſtra non ſit ſacra functio.

12. (e) Veſpertinum agni ſacrificium lento igne conſumebatur de nocte, non item matutinum, quòd aliæ victimæ de die Altari imponerentur.

13. (f) Ignis ille non extinguebatur, quòd cœlitùs miſſus eſſet. Hic quidem ſignificat amorem Dei, quo velut igne ſacro cor hominis tanquam altare ſemper ardere debet; amor reliquarum rerum, ut ignis alienus habendus eſt, cum quo nihil Deo offerendum. Ignis iſte quotidie ſubjectis lignis, Scripturæ teſtimoniis, Sanctorum exemplis, & divinorum beneficiorum attenta conſideratione nutriendus, ne extinguatur.

14. (g) Farrei, ut vox Hebraica declarat. Quædam addit obſervanda in muneris oblatione, præter ea quæ cap. 2. dicta ſunt.

17. (h) Sicut quod mihi adoletur, eſt ſine fermento; ita quod Sacerdotibus cedit.

22. Sacerdos qui jure patri ſucceſſerit, & tota crematur in altari.

23. Omne enim ſacrificium ſacerdotum igne conſumetur, nec quiſquam comedet ex eo.

24. Locutus eſt autem Dominus ad Moyſen, dicens:

25. Loquere Aaron & filiis ejus: Iſta eſt lex hoſtiæ pro peccato: In loco ubi offertur holocauſtum, immolabitur coram Domino. Sanctum ſanctorum eſt.

26. Sacerdos qui offert, comedet eam in loco ſancto, in atrio tabernaculi.

27. Quidquid tetigerit carnes ejus, ſanctificabitur. Si de ſanguine illius veſtis fuerit aſperſa, lavabitur in loco ſancto.

28. Vas autem fictile, in quo cocta eſt, confringetur: quòd ſi vas æneum fuerit, defricabitur, & lavabitur aqua.

29. Omnis maſculus de genere ſacerdotali veſcetur de carnibus ejus, quia Sanctum ſanctorum eſt.

30. Hoſtia enim quæ cæditur pro peccato, * cujus ſanguis infertur in tabernaculum teſtimonii ad expiandum in Sanctuario, non comedetur, ſed comburetur igni.

* Sup. 4. 5. Heb. 13. 11.

C A P U T VII.

Ritus hoſtiæ pro delicto, & hoſtiæ pacificæ: uſus adipis & ſanguinis iterum prohibetur.

1. HÆc quoque lex hoſtiæ pro delicto (a), Sancta ſanctorum eſt:

2. Idcircò ubi immolabitur holocauſtum, mactabitur & victima pro delicto: ſanguis ejus per gyrum altaris fundetur.

3. Offerent ex ea caudam & adipem qui operit vitalia:

4. Duos renunculos, & pinguedinem quæ juxta ilia eſt, reticulumque jecoris cum renunculis.

5. Et adolebit ea ſacerdos ſuper altare: incenſum eſt Domini pro delicto.

6. Omnis maſculus de ſacerdotali genere, in loco ſancto veſcetur (b) his carnibus, quia Sanctum ſanctorum eſt.

7. Sicut pro peccato offertur hoſtia, ita & pro delicto (c): utriuſque hoſtiæ lex una erit: ad ſacerdotem, qui eam obtulerit, pertinebit.

8. Sacerdos qui offert holocauſti victimam, habebit pellem ejus.

9. Et omne ſacrificium ſimilæ, quod coquitur in clibano, & quidquid in craticula vel in ſartagine præparatur, ejus erit ſacerdotis à quo offertur:

10. Sive oleo conſperſa (d), ſive arida fuerint, cunctis filiis Aaron menſura æqua per ſingulos dividetur.

11. Hæc eſt lex hoſtiæ pacificorum quæ offertur Domino:

12. Si pro gratiarum actione oblatio (e) fuerit, offerent panes abſque fermento conſperſos oleo, & lagana azyma uncta oleo, coctamque ſimilam, & collyridas olei admiſtione conſperſas:

13. Panes quoque fermentatos (f), cum hoſtia gratiarum, quæ immolatur pro pacificis:

14. Ex quibus unus (g) pro primitiis offeretur Domino, & erit ſacerdotis qui fundet hoſtiæ ſanguinem.

15. Cujus carnes eadem comedentur die, nec remanebit ex eis quidquam uſque manè.

16. Si voto vel ſponte quiſpiam obtulerit hoſtiam, eadem ſimiliter edetur die: ſed & ſi quid in craſtinum remanſerit, veſci licitum eſt:

17. Quidquid autem tertius invenerit dies, ignis abſumet (h).

18. Si quis de carnibus victimæ pacificorum die tertio comederit, irrita fiet oblatio, nec proderit offerenti: quin potiùs quæcumque anima tali ſe edulio contaminaverit, prævaricationis rea erit.

19. Caro, quæ aliquid tetigerit immundum, non comedetur, ſed comburetur igni: qui fuerit mundus, veſcetur ex ea.

20. Ani-

CAP. VII. 1. (a) Non idem hoc loco eſt peccatum & delictum: eaque v. 7. apertè diſtinguuntur. Origenes ſic utrumque diſtinguit, ut delictum ſit, cùm non facimus quod debemus; peccatum verò cùm facimus quod non debemus; illud omiſſionis, hoc commiſſionis; delictum etiam dici poteſt, quod ignoranter, vel imprudenter facimus, ut Pſal. 18. *Delicta quis intelligit?*

6. (b) Veſci poterit. Hoſtia pro peccato propriè erat Sacerdotis offerentis; poterat tamen partem hoſtiæ dare aliis Sacerdotibus, & eorum filiis maſculis.

7. (c) Auguſt. q. 20. *Fortaſſis ergo peccatum eſt perpetratio mali, delictum autem deſertio boni.*

10. (d) Hebr. *Et omne munus oleo mixtum, & ſiccum omnibus filiis Aaron erit.* Cocta cedunt offerenti, non cocta dividebantur inter Sacerdotes: adeò ut verſum præcedentem de ſimila cocta, hic de non cocta interpretentur. Vel de vicibus, quæ Sacerdotibus obtingunt, hoc loco agitur: adeò ut Sacerdotes ſibi vindicent quæ ſuis vicibus offeruntur.

12. (e) De novo genere ſacrificii, quod confeſſionis vocatur, hoc loco differit. Hieronymus pro confeſſione laudis id accipit; Hebræi pro confeſſione omnium peccatorum. *Similam & collyridas: Et* hoc loco, *id eſt* ſignificat: nam ſimila oleo conſperſa & frixa eſt collyrida, quam Interpres alibi cruſtulam vocat.

13. (f) Qui offerri non poterant, niſi ut donaria facta Sacerdotibus, qui iis veſcantur.

14. (g) Panis fermentatus Sacerdoti datus in gratiarum actionem.

17. (h) Ne carnium corruptione vileſceret ſacrificiorum Religio. Theodoretus addit id juſſum, ut neceſſitate legis hujus compulſi, adhiberent pauperes convivii ſui ſocios, ne quid ſupereſſet.

20. Anima polluta quæ ederit de carnibus hoſtiæ pacificorum, quæ oblata eſt Domino, peribit (i) de populis ſuis.

21. Et quæ tetigerit immunditiam hominis, vel jumenti, ſive omnis rei quæ polluere poteſt, & comederit de hujuſcemodi carnibus, interibit de populis ſuis.

22. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens:

23. Loquere filiis Iſrael: Adipem ovis, & bovis, & capræ non comedetis.

24. Adipem cadaveris morticini, & ejus animalis quod à beſtia captum eſt, habebitis in varios uſus.

25. Si quis adipem, qui offerri debet in incenſum Domini, comederit, peribit de populo ſuo.

26. Sanguinem quoque omnis animalis non ſumetis in cibo, tam de avibus quàm de pecoribus.

27. Omnis anima, quæ ederit ſanguinem, peribit de populis ſuis.

28. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens:

29. Loquere filiis Iſrael, dicens: Qui offert victimam pacificorum Domino, offerat ſimul & ſacrificium (k), id eſt, libamenta ejus.

30. Tenebit manibus adipem hoſtiæ, & pectuſculum: cùmque ambo oblata Domino conſecraverit, tradet ſacerdoti,

31. Qui adolebit adipem ſuper altare, pectuſculum autem erit Aaron & filiorum ejus.

32. Armus quoque dexter de pacificorum hoſtiis cedet in primitias ſacerdotis.

33. Qui obtulerit ſanguinem & adipem, filiorum Aaron, ipſe habebit & armum dextrum in portione ſua.

34. Pectuſculum enim elevationis, & armum ſeparationis, tuli à filiis Iſrael de hoſtiis eorum pacificis, & dedi Aaron ſacerdoti & filiis ejus, lege perpetua, ab omni populo Iſrael.

35. Hæc eſt unctio (l) Aaron & filiorum ejus in cæremoniis Domini, die qua obtulit eos Moyſes, ut ſacerdotio fungerentur,

36. Et quæ præcepit eis dari Dominus à filiis Iſrael religione perpetua in generationibus ſuis.

37. Iſta eſt lex holocauſti, & ſacrificii pro peccato atque delicto, & pro conſecratione & pacificorum victimis:

38. Quam conſtituit Dominus Moyſi in monte Sinai, quando mandavit filiis Iſrael, ut offerrent oblationes ſuas Domino in deſerto Sinai.

CAPUT VIII.

Aaron in Pontificem, & filii ejus in Sacerdotes conſecrantur à Moſe; qui etiam tabernaculum, & omnem illius ſupellectilem conſecrat.

1. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens:

2. Tolle Aaron cum filiis ſuis, veſtes eorum, & unctionis oleum, vitulum pro peccato, duos arietes, caniſtrum cum azymis,

3. Et congregabis (a) omnem cœtum ad oſtium tabernaculi.

4. Fecit Moyſes ut Dominus imperaverat. Congregataque omni turba ante fores tabernaculi,

5. Ait: Iſte eſt ſermo, quem juſſit Dominus fieri.

6. Statimque obtulit Aaron & filios ejus. Cùmque laviſſet eos,

7. Veſtivit Pontificem ſubucula (b) linea, accingens eum balteo, & induens eum tunica hyacinthina, & deſuper humerale impoſuit,

8. Quod aſtringens cingulo aptavit rationali, in quo erat Doctrina & Veritas.

9. Cidari quoque texit caput: & ſuper eam, contra frontem, poſuit laminam auream conſecratam in ſanctificatione, ſicut præceperat ei Dominus.

10. Tulit & unctionis oleum, quo linivit tabernaculum cum omni ſupellectili ſua.

11. Cùmque ſanctificans aſperſiſſet altare ſeptem vicibus, unxit illud, & omnia vaſa ejus, labrumque cum baſi ſua ſanctificavit oleo.

12. * Quod fundens ſuper caput Aaron, unxit eum, & conſecravit. * Eccl. 45. 18.

13. Filios quoque ejus oblatos veſtivit tunicis lineis, & cinxit balteis, impoſuitque mitras, ut juſſerat Dominus.

14. Obtulit & vitulum pro peccato: cùm-

20. (i) In hac vita, vel in altera. Eſt nobis hoſtia pacifica, quam ſi quis polluto animo accipiat, reus erit Corporis & Sanguinis Domini.

29. & 30. (k) Id eſt, *libamenta ejus*. Hebr. *Offerens hoſtiam pacificam, offerat oblationem ſuam*. ubi de libamentis nihil. Hieronymus benè addit: nam oblationem, ſeu donum, ut rem diverſam ponit. *Tenebit*: Laicus qui offert.

35. (l) Hic fructus unctionis Aaron, ut hoſtiarum pars illi cedat.

3. (a) Coram omni cœtu conſecratur Aaron, ut omnes ſint teſtes conſecrationis ejus. CAPUT VIII.

7. (b) i. e. Linea tunica.

cùmque ſuper caput ejus poſuiſſet Aaron, & filii ejus, manus ſuas,

15. Immolavit eum: hauriens ſanguinem, & tincto digito, tetigit cornua altaris (c) per gyrum: quo expiato & ſanctificato, fudit reliquum ſanguinem ad fundamenta ejus.

16. Adipem verò qui erat ſuper vitalia, & reticulum jecoris, duoſque renunculos cum arvinulis ſuis, adolevit ſuper altare:

17. Vitulum cum pelle & carnibus, & fimo, cremans extra caſtra, ſicut præceperat Dominus.

18. Obtulit & arietem in holocauſtum, ſuper cujus caput cùm impoſuiſſent Aaron & filii ejus manus ſuas,

19. Immolavit eum, & fudit ſanguinem ejus per circuitum altaris.

20. Ipſumque arietem in fruſta concidens, caput ejus, & artus, & adipem adolevit igni,

21. Lotis priùs inteſtinis & pedibus: totumque ſimul arietem incendit ſuper altare, eò quòd eſſet holocauſtum ſuaviſſimi odoris Domino, ſicut præceperat ei.

22. Obtulit & arietem ſecundum, in conſecratione ſacerdotum: poſueruntque ſuper caput ejus Aaron & filii ejus manus ſuas:

23. Quem cùm immolaſſet Moyſes, ſumens de ſanguine ejus, tetigit extremum auriculæ dextræ Aaron, & pollicem manus ejus dextræ, ſimiliter & pedis.

24. Obtulit & filios Aaron: cùmque de ſanguine arietis immolati tetigiſſet extremum auriculæ ſingulorum dextræ, & pollices manus ac pedis dextri, reliquum fudit ſuper altare per circuitum:

25. Adipem verò, & caudam, omnemque pinguedinem quæ operit inteſtina, reticulumque jecoris, & duos renes cum adipibus ſuis, & armo dextro ſeparavit.

26. Tollens autem de caniſtro azymorum, quod erat coram Domino, panem abſque fermento, & collyridam conſperſam oleo, laganumque, poſuit ſuper adipes, & armum dextrum,

27. Tradens ſimul omnia Aaron & filiis ejus. Qui poſtquam levaverunt ea coram Domino,

28. Rurſum ſuſcepta de manibus eorum, adolevit ſuper altare holocauſti, eò quòd conſecrationis eſſet oblatio, in odorem ſuavitatis, ſacrificii Domino.

29. Tulitque pectuſculum, elevans illud coram Domino, de ariete conſecrationis in partem ſuam, ſicut præceperat ei Dominus.

30. Aſſumenſque unguentum & ſanguinem qui erat in altari, aſperſit ſuper Aaron & veſtimenta ejus, & ſuper filios illius ac veſtes eorum.

31. Cùmque ſanctificaſſet (d) eos in veſtitu ſuo, præcepit eis, dicens: Coquite carnes ante fores tabernaculi, & ibi comedite eas: panes quoque conſecrationis edite, qui poſiti ſunt in caniſtro, ſicut præcepit mihi Dominus, dicens: * Aaron & filii ejus comedent eos: * *Exod.* 29. 32. *Inf.* 24. 9.

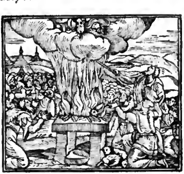
32. Quidquid autem reliquum fuerit de carne & panibus, ignis abſumet.

33. De oſtio quoque tabernaculi non exibitis ſeptem diebus, uſque ad diem quo complebitur tempus conſecrationis veſtræ: ſeptem enim diebus finitur conſecratio:

34. Sicut impræſentiarum factum (e) eſt, ut ritus ſacrificii compleretur.

35. Die ac nocte manebitis in tabernaculo obſervantes cuſtodias Domini, ne moriamini: ſic enim mihi præceptum eſt.

36. Feceruntque Aaron & filii ejus cuncta quæ locutus eſt Dominus per manum Moyſi.

CAPUT IX.

Aaron unctus ducitur in tabernaculum, pro ſeipſo, & populo offert ſacrificia, populo benedicit; ignis è cœlo delapſus victimas abſumit.

1. FActo autem octavo (a) die, vocavit Moyſes Aaron & filios ejus, ac

15. (c) Hebr. addit: *Ad ſanctificandum illud, & propitiandum ſuper eo.* Sanguine arietis tetigit extrema pedum, manuum, & auriculæ dextræ, ut in omni actione & cogitatione ſua veri illius & immaculati Agni memoria in mentem revocetur.

31. (d) Hebr. *Et ſanctificavit Aaron, & veſtes ejus, & filios ejus, & veſtimenta eorum cum illo.*

34. (e) Sic fiet in poſterum in tali conſecratione.

1. (a) A conſecratione Aaron & Tabernaculi.

CAP. IX.

ac majores natu Iſrael, dixitque ad Aaron:

* Exod. 29. 1. 2. * Tolle de armento vitulum pro peccato, & arietem in holocauſtum, utrumque immaculatum, & offer illos coram Domino.

3. Et ad filios Iſrael loqueris: Tollite hircum pro peccato (b), & vitulum atque agnum anniculos, & ſine macula, in holocauſtum,

4. Bovem & arietem pro pacificis: & immolate eos coram Domino, in ſacrificio ſingulorum ſimilam conſperſam oleo offerentes: hodie enim Dominus apparebit vobis.

5. Tulerunt ergo cuncta quæ juſſerat Moyſes ad oſtium tabernaculi: ubi cùm omnis multitudo aſtaret,

6. Ait Moyſes: Iſte eſt ſermo quem præcepit Dominus: facite, & apparebit vobis gloria ejus.

7. Et dixit ad Aaron: Accede ad altare, & immola pro peccato tuo: offer holocauſtum, & deprecare pro te & pro populo: cùmque mactaveris hoſtiam populi, ora pro eo, ſicut præcepit Dominus.

8. Statimque Aaron accedens ad altare, immolavit vitulum pro peccato ſuo:

9. Cujus ſanguinem obtulerunt ei filii ſui: in quo tingens digitum, tetigit cornua altaris, & fudit reſiduum ad baſim ejus.

10. Adipemque & renunculos, ac reticulum jecoris, quæ ſunt pro peccato, adolevit ſuper altare, ſicut præceperat Dominus Moyſi:

11. Carnes verò & pellem ejus extra caſtra combuſſit igni.

12. Immolavit & holocauſti victimam: obtuleruntque ei filii ſui ſanguinem ejus, quem fudit per altaris circuitum.

13. Ipſam etiam hoſtiam in fruſta conciſam, cum capite & membris ſingulis obtulerunt: quæ omnia ſuper altare cremavit igni,

14. Lotis aqua priùs inteſtinis, & pedibus.

15. Et pro peccato populi offerens mactavit hircum: expiatoque altari,

16. Fecit holocauſtum,

17. Addens in ſacrificio libamenta, quæ pariter offeruntur, & adolens ea ſuper altare, abſque (c) cæremoniis holocauſti matutini.

18. Immolavit & bovem atque arietem, hoſtias pacificas populi: obtuleruntque ei filii ſui ſanguinem, quem fudit ſuper altare in circuitum.

19. Adipem autem bovis, & caudam arietis, renunculoſque cum adipibus ſuis, & reticulum jecoris

20. Poſuerunt ſuper pectora (d): cùmque cremati eſſent adipes ſuper altare,

21. Pectora eorum, & armos dextros ſeparavit Aaron, elevans coram Domino, ſicut præceperat Moyſes.

22. Et extendens manus ad populum, benedixit ei. Sicque completis hoſtiis pro peccato, & holocauſtis, & pacificis, deſcendit.

23. Ingreſſi autem Moyſes & Aaron in tabernaculum teſtimonii, & deinceps egreſſi, benedixerunt populo. * Apparuitque gloria Domini omni multitudini: * 2. Mac. 2. 10.

24. Et ecce egreſſus ignis à Domino, devoravit holocauſtum, & adipes qui erant ſuper altare. Quod cùm vidiſſent turbæ, laudaverunt Dominum, ruentes in facies ſuas.

CAPUT X.

Nadab & Abiu igne cœleſti pereunt, quòd thus igne alieno incenſum obtuliſſent: vini & ſiceræ uſu ſacerdotibus interdicto tabernaculum ingreſſuris, jubet Deus ut ſacrificii oblati reliquias comedant.

1. ARreptiſque Nadad & Abiu filii Aaron thuribulis, * poſuerunt ignem & incenſum deſuper, offerentes coram Domino ignem alienum (a): quod eis præceptum non erat. * Num. 3. 4. & 26. 61. 1. Par. 24. 2.

2. Egreſſuſque ignis à Domino, devoravit (b) eos, & mortui ſunt coram Domino.

3. Dixitque Moyſes ad Aaron: Hoc eſt quod locutus eſt Dominus: Sanctificabor in iis qui appropinquant mihi, & in conſpectu omnis populi glorificabor. Quod audiens tacuit Aaron.

4. Vocatis autem Moyſes Miſaele & Eliſaphan filiis Oziel, patrui Aaron, ait ad eos: Ite & tollite fratres veſtros de conſpectu Sanctuarii, & aſportate extra caſtra.

5. Con-

3. (b) Auguſt. q. 26. *Accipite hircum ex capris unum pro peccato, & arietem & vitulum*, ſubauditur pro peccato, *& reliquus*, id eſt, *agnus in holocauſtum: immolate eos*, adducite ad me, ut immolem pro vobis, Dominus apparebit emittens ignem de cœlo. *Vitulum*, an fortè ob memoriam cultus vituli aurei?

17. (c) h. e. Præter illud, hoc obtulit, non omiſſo jugi ſacrificio.

20. (d) Quæ ſunt immolata, & ſeparata.

CAP. X. 1. (a) Qui non erat ſumptus ex Altari Holocauſtorum: *Quod eis præceptum non erat*, quod eis erat prohibitum.

2. (b) Extinxit: nam integri cum veſtibus remanſerunt, velut ictu fulminis occiſi.

5. Confeſtimque pergentes, tulerunt eos ſicut jacebant, veſtitos lineis tunicis, & ejecerunt foras, ut ſibi fuerat imperatum.

6. Locutuſque eſt Moyſes ad Aaron, & ad Eleazar, & Ithamar, filios ejus: Capita veſtra nolite nudare (c), & veſtimenta nolite ſcindere, ne fortè moriamini, & ſuper omnem cœtum oriatur indignatio. Fratres veſtri, & omnis domus Iſrael, plangant incendium quod Dominus ſuſcitavit:

7. Vos autem non egrediemini fores tabernaculi, alioquin peribitis: oleum quippe ſanctæ unctionis eſt ſuper vos. Qui fecerunt omnia juxta præceptum Moyſi.

8. Dixit quoque Dominus ad Aaron:

9. Vinum (d) & omne quod inebriare poteſt, non bibetis tu & filii tui, quando intratis in tabernaculum teſtimonii, ne moriamini: quia præceptum ſempiternum eſt in generationes veſtras.

10. Et ut habeatis ſcientiam diſcernendi inter ſanctum & profanum, inter pollutum & mundum:

11. Doceatiſque filios Iſrael omnia legitima mea quæ locutus eſt Dominus ad eos per manum Moyſi.

12. Locutuſque eſt Moyſes ad Aaron, & ad Eleazar, & Ithamar, filios ejus, qui erant reſidui: Tollite ſacrificium, quod remanſit de oblatione Domini, & comedite illud abſque fermento juxta altare, quia Sanctum ſanctorum eſt.

13. Comedetis autem in loco ſancto: quod datum eſt tibi & filiis tuis de oblationibus Domini, ſicut præceptum eſt mihi.

14. Pectuſculum quoque quod oblatum eſt, & armum qui ſeparatus eſt, edetis in loco mundiſſimo tu & filii tui, & filiæ tuæ tecum: tibi enim ac liberis tuis repoſita ſunt de hoſtiis ſalutaribus filiorum Iſrael:

15. Eò quòd armum & pectus, & adipes qui cremantur in altari, elevaverunt coram Domino, & pertineant (e) ad te, & ad filios tuos, lege perpetua, ſicut præcepit Dominus.

* 2. Mac. 2. 11. 16. * Inter hæc, hircum, qui oblatus fuerat pro peccato, cùm quæreret Moyſes, exuſtum (f) reperit iratuſque contra Eleazar & Ithamar filios Aaron, qui remanſerant, ait:

17. Cur non comediſtis hoſtiam pro peccato in loco ſancto, quæ Sancta ſanctorum eſt, & data vobis ut portetis iniquitatem multitudinis, & rogetis pro ea in conſpectu Domini,

18. Præſertim cùm de ſanguine illius non ſit illatum intra ſancta, & comedere debueritis eam in Sanctuario, ſicut præceptum eſt mihi?

19. Reſpondit Aaron: Oblata eſt hodie victima pro peccato, & holocauſtum coram Domino: mihi autem accidit quod vides: quomodo potui comedere eam, aut placere Domino in cæremoniis, mente lugubri?

20. Quod cùm audiſſet Moyſes, recepit ſatisfactionem.

CAPUT XI.

De animalibus mundis & immundis, quibus veſci licitum erat, aut prohibitum, lex conſtituitur. Quæ ſint munda, aut immunda, decernitur.

1. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen & Aaron, dicens:

2. Dicite filiis Iſrael: * Hæc ſunt animalia (a) quæ comedere debetis de cunctis animantibus terræ: * Deut. 14. 3.

3. Omne quod habet diviſam ungulam, & ruminat in pecoribus, comedetis.

4. Quidquid autem ruminat quidem, & habet ungulam, ſed non dividit eam, ſicut camelus & cætera, non comedetis illud, & inter immunda reputabitis.

5. Chœrogryllus (b) qui ruminat, ungulamque non dividit, immundus eſt.

6. Lepus quoque: nam & ipſe ruminat, ſed ungulam non dividit.

7. * Et ſus (c): qui cùm ungulam dividat, non ruminat. * 1. Mac. 6. 18.

8. Horum carnibus non veſcemini, nec cadavera contingetis, quia immunda ſunt vobis.

9. Hæc ſunt quæ gignuntur in aquis, & veſci licitum eſt. Omne quod habet pin-

6. (c) Non abjiciatis integumenta capitis veſtri.

9. (d) Probabile eſt Nadab & Abiu temulentos fuiſſe, atque ex hujus rei occaſione datum hoc præceptum.

15. (e) Non adipes, ſed armus & pectus.

16. (f) Quòd Aaron & filii ejus non potuiſſent comedere mœrore percuſſi.

CAP. XI. 2. (a) Ad munditiem in quadrupedibus duo requiruntur, diviſio ungulæ, & ruminatio; illa boni & mali diſcretionem, hæc applicationem cognitionis ad opus ſignificat. Immundos eos eſſe homines docet Auguſt. qui etſi audiunt libenter verba Sapientiæ, de his poſteà non cogitant. Hæc ut obſervarent, ſuis populo Deus præcepit, ut illius temperantiam, obedientiam & religionem exerceret.

5. (b) Vox Græca quoddam porci genus ſignificat, ſeu hyſtricem, Gall. *Porc-epic*, ſeu herinaceum, ſed aliud animal in Palæſtina frequens, in cavernis habitans, hericii magnitudine, urſi ſimilitudine. Inter quadrupedia, quatuor diſtinguit animalium immundorum genera; Camelum, qui homines ſuperbos, informes, & criminibus tortuoſos deſignat; Chœrogryllum, qui fortè homines inertes, otioſos & ſomnolentos exprimit; Leporem, qui libidinoſos; Suem, qui guloſos & ſordidos.

7. (c) Carne ſuilla abſtinebant Ægyptii, teſte Herodoto.

pinnulas & ſquamas, tam in mari quàm in fluminibus & ſtagnis, comedetis (d).

10. Quidquid autem pinnulas & ſquamas non habet, eorum quæ in aquis moventur & vivunt, abominabile vobis,

11. Execrandumque erit: carnes eorum non comedetis, & morticina vitabitis.

12. Cuncta quæ non habent pinnulas & ſquamas in aquis, polluta erunt.

13. Hæc ſunt quæ de avibus comedere non debetis, & vitanda ſunt vobis: Aquilam, & gryphem (e), & haliæetum,

14. Et milvum ac vulturem juxta genus ſuum,

15. Et omne corvini generis in ſimilitudinem ſuam,

16. Struthionem, & noctuam, & larum (f), & accipitrem juxta genus ſuum:

17. Bubonem, & mergulum, & ibin,

18. Et cygnum, & onocrotalum, & porphyrionem,

19. Herodionem & charadrion juxta genus ſuum, upupam quoque, & veſpertilionem.

20. Omne de volucribus quod graditur ſuper quatuor pedes, abominabile erit vobis.

21. Quidquid autem ambulat quidem ſuper quatuor pedes, ſed habet longiora retrò crura, per quæ ſalit ſuper terram,

22. Comedere debetis, ut eſt bruchus in genere ſuo, & attachus atque ophiomachus, ac locuſta, ſingula juxta genus ſuum.

23. Quidquid autem ex volucribus quatuor tantùm habet pedes, execrabile erit vobis:

24. Et quicumque morticina eorum tetigerit, polluetur, & erit immundus uſque ad veſperum:

25. Et ſi neceſſe fuerit ut portet quidpiam horum mortuum, lavabit (g) veſtimenta ſua, & immundus erit uſque ad occaſum ſolis.

26. Omne animal quod habet quidem ungulam, ſed non dividit eam, nec ruminat, immundum erit: & qui tetigerit illud, contaminabitur.

27. Quod ambulat ſuper manus, ex cunctis animantibus quæ incedunt quadrupedia, immundum erit: qui tetigerit morticina eorum, polluetur uſque ad veſperum.

28. Et qui portaverit hujuſcemodi cadavera, lavabit veſtimenta ſua, & immundus erit uſque ad veſperum: quia omnia hæc immunda ſunt vobis.

29. Hæc quoque inter polluta reputabuntur de his quæ moventur in terra, muſtela & mus & crocodilus, ſingula juxta genus ſuum,

30. Mygale, & chamæleon, & ſtellio, & lacerta, & talpa:

31. Omnia hæc immunda ſunt: qui tetigerit morticina eorum, immundus erit uſque ad veſperum:

32. Et ſuper quod ceciderit quidquam de morticinis eorum, polluetur, tam vas ligneum & veſtimentum, quàm pelles & cilicia: & in quocumque fit opus, tingentur aqua, & polluta erunt uſque ad veſperum, & ſic poſteà mundabuntur.

33. Vas autem fictile, in quod horum quidquam intrò ceciderit, polluetur, & idcircò frangendum eſt.

34. Omnis cibus, quem comedetis, ſi fuſa fuerit ſuper eum aqua, immundus erit: & omne liquens quod bibitur de univerſo vaſe, immundum erit.

35. Et quidquid de morticinis hujuſcemodi ceciderit ſuper illud, immundum erit: ſive clibani (h), ſive chytropodes, deſtruentur, & immundi erunt.

36. Fontes verò & ciſternæ, & omnis aquarum congregatio munda erit. Qui morticinum eorum tetigerit, polluetur.

37. Si ceciderit ſuper ſementem, non polluet eam.

38. Si autem quiſpiam aqua ſementem perfuderit, & poſteà morticinis tacta fuerit, illicò polluetur.

39. Si mortuum fuerit animal, quod licet vobis comedere, qui cadaver ejus tetigerit, immundus erit uſque ad veſperum:

40. Et qui comederit (i) ex eo quippiam, ſive portaverit, lavabit veſtimenta ſua, & immundus erit uſque ad veſperum.

41. Omne quod reptat ſuper terram, abominabile erit, nec aſſumetur in cibum.

42. Quidquid ſuper pectus quadrupes graditur, & multos habet pedes, ſive per humum trahitur, non comedetis, quia abominabile eſt.

43. No-

9. (d) Immunda erant piſces, qui non habebant pinnulas & ſquamas, ut anguillæ. Si moralem ſenſum inquirimus, fortè immundi homines habendi ſunt, & vitandi, qui rebus ſæcularibus immerſi nunquam è cœno rerum mundanarum emergunt, nec mentem ad ſuperna erigunt, ut piſces pinnis & ſquamis deſtituti, qui plerumque in limo profundo defixi manent, & parùm natant.

13. (e) Gryphus eſt aquilæ genus maximum; uti & haliæetus, ſeu maris aquila.

16. (f) Avem marinam, nigram, columbæ magnitudine: pleraque alia nomina ſatis ſunt ignota.

25. (g) Videtur illa lotio tantùm eſſe præparatio quædam ſanctificationis in diem ſequentem.

35. (h) Furni, foci.

40. (i) Si ſciens fecit, peccat.

43. Nolite contaminare animas veſtras, nec tangatis quidquam eorum, ne immundi ſitis.

44. Ego enim ſum Dominus Deus veſter: * ſancti eſtote, quia ego ſanctus ſum. Ne polluatis animas veſtras in omni reptili quod movetur ſuper terram. (* 1. Petr. 1. 16.)

45. Ego enim ſum Dominus, qui eduxi vos de terra Ægypti, ut eſſem vobis in Deum. Sancti eritis, quia ego ſanctus ſum.

46. Iſta eſt lex animantium ac volucrum, & omnis animæ viventis quæ movetur in aqua, & reptat in terra,

47. Ut differentias noveritis mundi & immundi, & ſciatis quid comedere & quid reſpuere debeatis.

CAPUT XII.

De puerpera immunditia & purificatione, nec non de oblatione divitis, & pauperis.

1. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens:

2. Loquere filiis Iſrael, & dices ad eos: * Mulier (a), ſi ſuſcepto ſemine pepererit maſculum, immunda erit ſeptem diebus, juxta dies ſeparationis menſtruæ. (* Luc. 2. 22.)

3. * Et die octavo circumcidetur infantulus: (* Luc. 2. 21. Joan. 7. 22.)

4. Ipſa verò triginta (b) tribus diebus manebit in ſanguine purificationis ſuæ. Omne ſanctum non tanget, nec ingredietur in Sanctuarium, donec impleantur dies purificationis ſuæ.

5. Sin autem fœminam pepererit, immunda erit duabus hebdomadibus, juxta ritum fluxus menſtrui, & ſexaginta ſex diebus manebit in ſanguine purificationis ſuæ.

6. Cùmque expleti fuerint dies purificationis ſuæ, pro filio, ſive pro filia, deferet agnum anniculum in holocauſtum, & pullum columbæ ſive turturem pro peccato (c), ad oſtium tabernaculi teſtimonii, & tradet ſacerdoti,

7. Qui offeret illa coram Domino, & orabit pro ea, & ſic mundabitur à profluvio ſanguinis ſui: iſta eſt lex parientis maſculum aut fœminam.

8. Quòd ſi non invenerit manus ejus, nec potuerit offerre agnum, ſumet * duos turtures, vel duos pullos columbarum, unum in holocauſtum, & alterum pro peccato: orabitque pro ea ſacerdos, & ſic mundabitur. (* Sup. 5. 7. & 11. Luc. 2. 24.)

CAPUT XIII.

Varia lepræ ſigna exponuntur. Quid faciendum leproſis præcipitur.

1. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, & Aaron, dicens:

2. Homo, in cujus cute & carne ortus fuerit diverſus color (a) ſive puſtula, aut quaſi lucens quippiam, id eſt, plaga lepræ, adducetur ad Aaron ſacerdotem, vel ad unum quemlibet filiorum ejus.

3. Qui cùm viderit lepram in cute, & pilos in album mutatos colorem, ipſamque ſpeciem lepræ humiliorem cute & carne reliqua; plaga lepræ eſt, & ad arbitrium ejus ſeparabitur.

4. Sin autem lucens candor fuerit in cute, nec humilior carne reliqua, & pili coloris priſtini, recludet eum ſacerdos ſeptem diebus,

5. Et conſiderabit die ſeptimo: & ſiquidem lepra ultrà non creverit, nec tranſierit in cute priores terminos, rurſum recludet eum ſeptem diebus aliis.

6. Et die ſeptimo contemplabitur: ſi obſcurior (b) fuerit lepra, & non creverit in cute, mundabit eum, quia ſcabies eſt: lavabitque homo veſtimenta ſua, & mundus erit.

7. Quòd ſi poſtquam à ſacerdote viſus eſt, & redditus munditiæ, iterùm lepra creverit; adducetur ad eum,

8. Et

CAP. XII.

2. (a) Palàm eſt hoc ad B. Virginem non pertinere, quæ nullum ſemen aliunde excepit. Chald. *Mulier quando conceperit. Juxta dies ſeparationis menſtruæ.* His ſeptem diebus tam immunda erit, quàm mulier menſtruata, & eodem modo ſe gerere debet, cùm immunda eſt: ubicumque etiam ſederit, immundum facit: cùm verò jam in ſanguine mundo ſedet, id tantummodò quod ſanctum eſt, non licet ei tangere, nec in Sanctuarium intrare.

4. (b) Poſt ſeptem illos dies primos puerpera à Sanctuario abſtinebat.

6. (c) Si tunc admiſit; vel pro immunditia. Eccleſia exercens purificationis cæremoniam, minimè judaizat, ſi ob venerationem ſacrorum mulier ab ingreſſu Templi per aliquot dies abſtineat: nihil enim obſervat Moſaicum, ſed id facit, quod Chriſtianæ Religioni eſt conſentaneum, cùm domi ſe continet ob honeſtatem publicam, & in Eccleſiam progreſſa à Sacerdote ſuſcipitur cum aliqua benedictione, & gratiarum actione, quòd prolem Deo & Eccleſiæ pepererit: tametſi ea cæremonia abuſivè purificatio dicitur. Auguſtinus: *Sed quo peccato? numquid peperiſſe peccatum eſt? An hic oſtenditur illa propago ex Adam, unde Apoſtolus dixit, Ex uno in condemnationem,* &c. *Meritò ergo quidam noſtri ita interpretati ſunt etiam iſtum in Levitico locum, ut non dicerent ſuper filios, ſuper filias, ſed pro filio, aut pro filia.*

CAPUT XIII.

2. (a) Alii, tumor, vel ſcabies ſerpens. Diverſam eſſe lepram ab ea quæ in his regionibus conſpicitur, Valeſius probat.

6. (b) Non albus & lucidus color. *Quia ſcabies eſt:* Theodotin, *ebullitio*, quando id quod latebat intrinſecùs, erumpit in faciem, inquit Hieronymus ad caput 2. Nahum. *Mundabit eum*: Mundatum pronuntiabit. Tertia ſpecies lepræ, v. 19. Quarta v. 13. quæ ſcabies eſt potiùs, quàm lepra. Quinta v. 29. Sexta v. 42. Quæ leguntur v. 47. per analogiam dicuntur lepræ.

8. Et immunditiæ condemnabitur.

9. Plaga lepræ ſi fuerit in homine, adducetur ad ſacerdotem,

10. Et videbit eum. Cùmque color albus in cute fuerit, & capillorum mutaverit aſpectum, ipſa quoque caro viva apparuerit:

11. Lepra vetuſtiſſima judicabitur, atque inolita cuti. Contaminabit itaque eum ſacerdos, & non recludet, quia perſpicuæ immunditiæ eſt.

12. Sin autem effloruerit diſcurrens lepra in cute, & operuerit omnem cutem à capite uſque ad pedes, quidquid ſub aſpectum oculorum cadit,

13. Conſiderabit eum ſacerdos, & teneri lepra mundiſſima judicabit: eò quòd omnis in candorem verſa ſit, & idcircò homo mundus erit.

14. Quando verò caro vivens in eo apparuerit,

15. Tunc ſacerdotis judicio polluetur, & inter immundos reputabitur: caro enim viva ſi lepra aſpergitur, immunda eſt.

16. Quòd ſi rurſum verſa fuerit in alborem, & totum hominem operuerit,

17. Conſiderabit eum ſacerdos, & mundum eſſe decernet.

18. Caro autem & cutis in qua ulcus natum eſt & ſanatum,

19. Et in loco ulceris cicatrix alba apparuerit, ſive ſubruſa, adducetur homo ad ſacerdotem:

20. Qui cùm viderit locum lepræ humiliorem carne reliqua, & pilos verſos in candorem, contaminabit eum: plaga enim lepræ orta eſt in ulcere.

21. Quòd ſi pilus coloris eſt priſtini, & cicatrix ſubobſcura, & vicina carne non eſt humilior, recludet eum ſeptem diebus.

22. Et ſi quidem creverit, adjudicabit eum lepræ.

23. Sin autem ſteterit in loco ſuo, ulceris eſt cicatrix, & homo mundus erit.

24. Caro autem & cutis quam ignis exuſſerit, & ſanata albam ſive ruſam habuerit cicatricem,

25. Conſiderabit eam ſacerdos, & ecce verſa eſt in alborem, & locus ejus reliqua cute eſt humilior: contaminabit eum, quia plaga lepræ in cicatrice orta eſt.

26. Quòd ſi pilorum color non fuerit immutatus, nec humilior plaga carne reliqua, & ipſa lepræ ſpecies fuerit ſubobſcura, recludet eum ſeptem diebus,

27. Et die ſeptimo contemplabitur: ſi creverit in cute lepra, contaminabit eum.

28. Sin autem in loco ſuo candor ſteterit non ſatis clarus, plaga combuſtionis eſt, & idcircò mundabitur, quia cicatrix eſt combuſturæ.

29. Vir, ſive mulier, in cujus capite vel barba germinaverit lepra, videbit eos ſacerdos.

30. Et ſiquidem humilior fuerit locus carne reliqua, & capillus flavus, ſolitoque ſubtilior; contaminabit eos, quia lepra capitis ac barbæ eſt.

31. Sin autem viderit locum maculæ æqualem vicinæ carni, & capillum nigrum; recludet eum ſeptem diebus,

32. Et die ſeptimo intuebitur. Si non creverit macula, & capillus ſui coloris eſt, & locus plagæ carni reliquæ æqualis:

33. Radetur homo abſque loco maculæ, & includetur ſeptem diebus aliis.

34. Si die ſeptimo viſa fuerit ſtetiſſe plaga in loco ſuo, nec humilior carne reliqua, mundabit eum, lotiſque veſtibus ſuis mundus erit.

35. Sin autem poſt emundationem rurſus creverit macula in cute,

36. Non quæret ampliùs utrùm capillus in flavum colorem ſit immutatus, quia apertè immundus eſt.

37. Porrò ſi ſteterit macula, & capilli nigri fuerint, noverit hominem ſanatum eſſe, & confidenter eum pronuntiet mundum.

38. Vir, ſive mulier, in cujus cute candor apparuerit,

39. Intuebitur eos ſacerdos: ſi deprehenderit ſubobſcurum alborem lucere in cute, ſciat non eſſe lepram, ſed maculam coloris candidi, & hominem mundum.

40. Vir, de cujus capite capilli fluunt, calvus & mundus eſt:

41. Et ſi à fronte ceciderint pili, recalvaſter & mundus eſt.

42. Sin autem in calvitio ſive in recalvatione albus vel ruſus color fuerit exortus,

43. Et hoc ſacerdos viderit, condemnabit eum haud dubiè lepræ, quæ orta eſt in calvitio.

44. Quicumque ergo maculatus fuerit lepra, & ſeparatus eſt ad arbitrium ſacerdotis,

45. Habebit veſtimenta diſſuta (c), caput nudum, os veſte contectum, contaminatum ac ſordidum ſe clamabit.

46. Omni

45. (c) Fortè ut liberior fiat perſpiratio: *Os veſte contectum*, cùm ad alios propiùs accedebat, ne accederet, & halitu ſuo eos inquinaret. Quibus id ſignificatur, ad Sacerdotes Novi Teſtamenti pertinere judicium de iis, qui ob immunditiem ſpiritalem ſeparari debent, & reſtitui, cùm mundati fuerint. Sed cùm Vetus Sacerdotium carnale eſſet & umbraticum, ſi cum Novo comparetur, utriuſque poteſtas eſt longè diverſa; illi tantummodò mundatos pronuntiabant: Sacerdotes Novi Teſtamenti mundant eos, qui peccandi voluntatem &

46. Omni tempore, quo leproſus eſt & immundus, ſolus habitabit extra caſtra.

47. Veſtis lanea ſive linea, quæ lepram habuerit

48. In ſtamine atque ſubtegmine, aut certè pellis, vel quidquid ex pelle confectum eſt,

49. Si alba vel rufa macula fuerit infecta, lepra reputabitur, oſtendeturque ſacerdoti.

50. Qui conſideratam recludet ſeptem diebus:

51. Et die ſeptimo rurſus aſpiciens, ſi deprehenderit creviſſe, lepra perſeverans eſt: pollutum judicabit veſtimentum, & omne in quo fuerit inventa:

52. Et idcircò comburetur flammis.

53. Quòd ſi eam viderit non creviſſe,

54. Præcipiet, & lavabunt id in quo lepra eſt, recludetque illud ſeptem diebus aliis.

55. Et cùm viderit faciem quidem priſtinam non reverſam, nec tamen creviſſe lepram, immundum judicabit, & igne comburet, eò quòd infuſa ſit in ſuperficie veſtimenti vel per totum, lepra.

56. Sin autem obſcurior fuerit locus lepræ, poſtquam veſtis eſt lota, abrumpet eum, & à ſolido dividet.

57. Quòd ſi ultrà apparuerit in his locis, quæ priùs immaculata erant, lepra volatilis & vaga: debet igne comburi.

58. Si ceſſaverit, lavabit aqua ea quæ pura ſunt, ſecundò, & munda erunt.

59. Iſta eſt lex lepræ veſtimenti lanei & linei, ſtaminis, atque ſubtegminis, omniſque ſupellectilis pelliceæ, quomodo mundari debeat, vel contaminari.

CAPUT XIV.

Leproſi mundandi ritus, domum ibidem & veſtes luſtrandi ratio per ſacrificia præſcribitur.

1. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens:

2. Hic eſt ritus leproſi, quando mun-
* Matt. 8. 4. dandus eſt: * Adducetur ad ſacerdotem:

3. Qui egreſſus de caſtris, cùm invenerit lepram eſſe mundatam,

* Mar. 1. 44 4. * Præcipiet ei qui purificatur, ut offerat duos paſſeres (a) vivos pro ſe, quibus veſci licitum eſt, & lignum cedrinum, vermiculumque & hyſſopum.

5. Et unum ex paſſeribus immolari (b) jubebit in vaſe fictili ſuper aquas viventes:

6. Alium autem vivum cum ligno cedrino, & cocco & hyſſopo, tinget in ſanguine paſſeris immolati,

7. Quo aſperget (c) illum, qui mundandus eſt, ſepties, ut jure purgetur: & dimittet paſſerem vivum, ut in agrum avolet.

8. Cùmque laverit homo veſtimenta ſua, radet omnes pilos corporis, & lavabitur aqua, purificatuſque ingredietur caſtra, ita dumtaxat ut maneat extra tabernaculum ſuum ſeptem diebus,

9. Et die ſeptimo radet capillos capitis, barbamque & ſupercilia, ac totius corporis pilos. Et lotis rurſum veſtibus & corpore,

10. Die octavo aſſumet duos agnos immaculatos, & ovem anniculam abſque macula, & tres decimas ſimilæ in ſacrificium, quæ conſperſa ſit oleo, & ſeorſum olei ſextarium.

11. Cùmque ſacerdos purificans hominem, ſtatuerit eum, & hæc omnia coram Domino in oſtio tabernaculi teſtimonii,

12. Tollet agnum, & offeret eum pro delicto, oleique ſextarium: & oblatis ante Dominum omnibus,

13. Immolabit agnum, ubi ſolet immolari hoſtia pro peccato, & holocauſtum, id eſt, in loco ſancto. Sicut enim pro peccato, ita & pro delicto ad ſacerdotem pertinet hoſtia: Sancta ſanctorum eſt.

14. Aſſumenſque ſacerdos de ſanguine hoſtiæ, quæ immolata eſt pro delicto, ponet ſuper extremum auriculæ dextræ ejus qui mundatur, & ſuper pollices manus dextræ & pedis:

15. Et de olei ſextario mittet in manum ſuam ſiniſtram,

16. Tingetque digitum dextrum in eo, & aſperget coram Domino ſepties.

17. Quod autem reliquum eſt olei in læva manu, fundet ſuper extremum auriculæ dextræ ejus qui mundatur, & ſuper pollices manus ac pedis dextri, & ſuper ſanguinem qui effuſus eſt pro delicto,

18. Et ſuper caput ejus.

19. Rogabitque pro eo coram Domino, & ſa-

propoſitum adjecerunt; abſolvendo faciunt ut ſpiritaliter ſint mundi. Judæam & vicinas regiones multis poſt ſæculis lepræ obnoxias fuiſſe hinc licet conjicere, quòd compluſes ex iis, qui ad bella ſacra profecti fuerant ex Europa, eo morbo contacti fuerint; unde tot leproſotrophia fundata ſunt.

CAPUT XIV. 4. (a) Vivos pro ſe, quibus veſci licitum eſt. 70. Aviculas vertunt.

5. (b) Hæc occiſio non à Sacerdote, ſed juſſu illius fiebat; nec propriè erat ſacrificium, cùm extra caſtra fieret; ſed tantùm occiſio, ut ſanguine paſſeris tingeretur leproſus.

7. (c) Aſperſio in his luſtrationibus ſepties fieri ſolebat, & perfecta purgatio hoc numero ſignificatur, forte à ſeptem vitiis capitalibus per ſeptem dona Spiritus Sancti: *Vt jure purgetur*, ritu debito. Alter paſſer-

& faciet ſacrificium pro peccato: tunc immolabit holocauſtum,

20. Et ponet illud in altari cum libamentis ſuis, & homo ritè mundabitur.

21. Quòd ſi pauper eſt, & non poteſt manus ejus invenire quæ dicta ſunt, pro delicto aſſumet agnum ad oblationem, ut roget pro eo ſacerdos, decimamque partem ſimilæ conſperſæ oleo in ſacrificium, & olei ſextarium,

* Sup. 5. 7. 11. & 12. 8. Luc. 2. 24.

22. * Duoſque turtures ſive duos pullos columbæ, quorum unus ſit pro peccato, & alter in holocauſtum:

23. Offeretque ea die octavo purificationis ſuæ ſacerdoti, ad oſtium tabernaculi teſtimonii coram Domino.

24. Qui ſuſcipiens agnum pro delicto, & ſextarium olei, levabit ſimul:

25. Immolatoque agno, de ſanguine ejus ponet ſuper extremum auriculæ dextræ illius qui mundatur, & ſuper pollices manus ejus ac pedis dextri:

26. Olei verò partem mittet in manum ſuam ſiniſtram,

27. In quo tingens digitum dextræ manus aſperget ſepties coram Domino:

28. Tangetque extremum dextræ auriculæ illius qui mundatur, & pollices manus ac pedis dextri, in loco ſanguinis qui effuſus eſt pro delicto:

29. Reliquam autem partem olei, quæ eſt in ſiniſtra manu, mittet ſuper caput purificati, ut placet pro eo Dominum:

30. Et turturem ſive pullum columbæ offeret,

31. Unum pro delicto, & alterum in holocauſtum cum libamentis ſuis.

32. Hoc eſt ſacrificium leproſi, qui habere non poteſt omnia in emundationem ſui.

33. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen & Aaron, dicens:

34. Cùm ingreſſi fueritis terram Chanaan, quam ego dabo vobis in poſſeſſionem, ſi fuerit plaga (d) lepræ in ædibus,

35. Ibit cujus eſt domus, nuntians ſacerdoti, & dicet: Quaſi plaga lepræ videtur mihi eſſe in domo mea.

36. At ille præcipiet ut efferant univerſa de domo, priuſquam ingrediatur eam, & videat utrùm leproſa ſit, ne immunda fiant omnia quæ in domo ſunt. Intrabitque poſteà ut conſideret lepram domus:

37. Et cùm viderit in parietibus illius quaſi valliculas (e) pallore ſive rubore deformes, & humiliores ſuperficie reliqua,

38. Egredietur oſtium domus, & ſtatim claudet illam ſeptem diebus.

39. Reverſuſque die ſeptimo, conſiderabit eam: ſi invenerit creviſſe lepram,

40. Jubebit erui lapides in quibus lepra eſt, & projici eos extra civitatem in locum immundum:

41. Domum autem ipſam radi intrinſecùs per circuitum, & ſpargi pulverem raſuræ extra urbem in locum immundum,

42. Lapideſque alios reponi pro his qui ablati fuerint, & luto alio liniri domum.

43. Sin autem poſtquam eruti ſunt lapides, & pulvis eraſus, & alia terra lita,

44. Ingreſſus ſacerdos viderit reverſam lepram, & parietes reſperſos maculis, lepra eſt perſeverans, & immunda domus:

45. Quam ſtatim deſtruent, & lapides ejus ac ligna, atque univerſum pulverem projicient extra oppidum in locum immundum.

46. Qui intraverit domum quando clauſa eſt, immundus erit uſque ad veſperum:

47. Et qui dormierit in ea, & comederit quippiam, lavabit veſtimenta ſua.

48. Quòd ſi introiens ſacerdos viderit lepram non creviſſe in domo, poſtquam denuò lita fuerit, purificabit eam reddita ſanitate:

49. Et in purificationem ejus ſumet duos paſſeres, lignumque cedrinum, & vermiculum atque hyſſopum:

50. Et immolato uno paſſere in vaſe fictili ſuper aquas vivas,

51. Tollet lignum cedrinum, & hyſſopum, & coccum, & paſſerem vivum, & tinget omnia in ſanguine paſſeris immolati, atque in aquis viventibus, & aſperget domum ſepties,

52. Purificabitque eam tam in ſanguine paſſeris, quàm in aquis viventibus, & in paſſere vivo, lignoque cedrino & hyſſopo atque vermiculo.

53. Cùmque dimiſerit paſſerem avolare in agrum liberè, orabit pro domo, & jure mundabitur.

54. Iſta eſt lex omnis lepræ & percuſſuræ,

55. Le-

culus qui occiditur, pravos deſignat affectus, qui ſunt penitùs extirpandi. Alter vivus qui in deſertum dimittitur, affectiones noſtras purgari oportere extra voluptatis loca ſignificat. Pili raduntur, veteris hominis cupiditates reſecantur.

34. & 35. (d) Non igitur lepra propriè erat in domo, aut in quacunque re inanimata, ſed quaſi lepra, ſeu corruptio quædam quæ poſſet homines lepra inficere: adeò ut ſit figurata locutio, qua nomen effectus cauſæ ipſi tribuitur.

37. (e) Quaſi cavitates croſas à lepra, ſeu à corrupto humore.

55. Lepræ veſtium & domorum,

56. Cicatricis & erumpentium papularum, lucentis maculæ, & in varias ſpecies coloribus immutatis,

57. Ut poſſit ſciri quo tempore mundum quid, vel immundum ſit.

CAPUT XV.

Leges de primitiis dandis, nec non de libaminum menſura, poſtquam terram promiſſionis ingreſſi fuerint, ſanciuntur. Qui ligna die ſabbati collegerat, lapidibus obruitus eſt.

1. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen & Aaron, dicens:

2. Loquimini filiis Iſrael, & dicite eis: Vir, qui patitur (a) fluxum ſeminis, immundus erit.

3. Et tunc judicabitur huic vitio ſubjacere, cùm per ſingula momenta adhæſerit carni ejus, atque concreverit fœdus humor.

4. Omne ſtratum, in quo dormierit, immundum erit, & ubicumque ſederit.

5. Si quis hominum tetigerit lectum ejus, lavabit veſtimenta ſua: & ipſe lotus aqua, immundus erit uſque ad veſperum.

6. Si ſederit ubi ille ſederat, & ipſe lavabit veſtimenta ſua: & lotus aqua, immundus erit uſque ad veſperum.

7. Qui tetigerit carnem ejus, lavabit veſtimenta ſua: & ipſe lotus aqua, immundus erit uſque ad veſperum.

8. Si ſalivam hujuſcemodi homo jecerit ſuper eum qui mundus eſt, lavabit veſtimenta ſua: & lotus aqua, immundus erit uſque ad veſperum.

9. Sagma (b), ſuper quo ſederit, immundum erit:

10. Et quidquid ſub eo fuerit qui fluxum ſeminis patitur, pollutum erit uſque ad veſperum. Qui portaverit horum aliquid, lavabit veſtimenta ſua: & ipſe lotus aqua, immundus erit uſque ad veſperum.

11. Omnis, quem tetigerit qui talis eſt, non lotis antè manibus, lavabit veſtimenta ſua: & lotus aqua, immundus erit uſque ad veſperum.

12. Vas fictile quod tetigerit, confringetur: vas autem ligneum lavabitur aqua.

13. Si ſanatus fuerit qui hujuſcemodi ſuſtinet paſſionem, numerabit ſeptem dies poſt emundationem ſui, & lotis veſtibus & toto corpore in aquis viventibus, erit mundus.

14. Die autem octavo ſumet duos turtures, aut duos pullos columbæ, & veniet in conſpectum Domini ad oſtium tabernaculi teſtimonii, dabitque eos ſacerdoti.

15. Qui faciet (c) unum pro peccato, & alterum in holocauſtum: rogabitque pro eo coram Domino, ut emundetur à fluxu ſeminis ſui.

16. Vir de quo egreditur ſemen coitus, lavabit aqua omne corpus ſuum: & immundus erit uſque ad veſperum.

17. Veſtem & pellem, quam habuerit, lavabit aqua, & immunda erit uſque ad veſperum.

18. Mulier, cum qua coierit, lavabitur aqua, & immunda erit uſque ad veſperum.

19. Mulier, quæ redeunte menſe patitur fluxum ſanguinis, ſeptem diebus ſeparabitur.

20. Omnis qui tetigerit eam, immundus erit uſque ad veſperum:

21. Et in quo dormierit vel ſederit diebus ſeparationis ſuæ, polluetur.

22. Qui tetigerit lectum ejus, lavabit veſtimenta ſua: & ipſe lotus aqua, immundus erit uſque ad veſperum.

23. Omne vas, ſuper quo illa ſederit, quiſquis attigerit, lavabit veſtimenta ſua: & ipſe lotus aqua, pollutus erit uſque ad veſperum.

24. Si coierit cum ea vir tempore (d) ſanguinis menſtrualis, immundus erit ſeptem diebus: & omne ſtratum, in quo dormierit, polluetur.

25. Mulier, quæ patitur multis diebus fluxum ſanguinis non in tempore menſtruali, vel quæ poſt menſtruum ſanguinem fluere non ceſſat, quamdiu ſubjacet huic paſſioni, immunda erit quaſi ſit in tempore menſtruo.

26. Omne ſtratum, in quo dormierit,

CAPUT XV.

2. (a) An morbus ille qui omnes polluit, deſignat peccata contra naturæ legem? Cum ejuſmodi hominibus communicare non licet. Secundi generis peccata ſunt, quæ licita naturæ excedunt. In Syria, & in vicinis regionibus menſtrua & fluxus ſeminis habent aliquid contagio nocens, ait Grotius.

9. (b) Ephippium. Sermo eſt de fluxu ſeminis contumaci, quem gonorrhæam vocant.

15. (c) Facere, hoc in loco eſt, ſacrificare.

24. (d) Si factum occultum eſt, aut ipſe imprudens acceſſerit, ac poſteà cognoverit. Id verò cap. 20. ſub interminatione mortis vetatur, ne quis ſciens & prudens ad uxorem menſtruatam accedat, non tam propter immunditiem, quàm ob nocumentum prolis, quæ ſæpè debilis, aut leproſa, aut alio vitio laborans naſcebatur. Hoc loco notat Theodoretus voluiſſe Deum actum matrimonii quantumvis licitum inſtar immunditiæ legalis haberi, & aqua viva, ſeu fluvii, ſeu fontis, homines lavari, ut nimiam actus matrimonii frequentiam cohiberet, atque ad honeſtam continentiam petulantiores induceret.

rit, & vas in quo ſederit, pollutum erit.

27. Quicumque tetigerit ea, lavabit veſtimenta ſua: & ipſe lotus aqua, immundus erit uſque ad veſperum.

28. Si ſteterit ſanguis, & fluere ceſſaverit, numerabit ſeptem dies purificationis ſuæ:

29. Et die octavo offeret pro ſe ſacerdoti duos turtures, aut duos pullos columbarum ad oſtium tabernaculi teſtimonii:

30. Qui unum faciet pro peccato, & alterum in holocauſtum, rogabitque pro ea coram Domino, & pro fluxu immunditiæ ejus.

31. Docebitis ergo filios Iſrael ut caveant immunditiam, & non moriantur in ſordibus ſuis, cùm polluerint tabernaculum meum quod eſt inter eos.

32. Iſta eſt lex ejus, qui patitur fluxum ſeminis, & qui polluitur coitu,

33. Et quæ menſtruis temporibus ſeparatur, vel quæ jugi fluit ſanguine, & hominis, qui dormierit cum ea.

CAPUT XVI.

Ritus ſervandi in feſto expiationis tabernaculi.

1. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen poſt mortem (a) duorum filiorum Aaron, quando * offerentes ignem alienum interfecti ſunt: *Sup.10.1.

2. Et præcepit ei, dicens: Loquere ad Aaron fratrem tuum, * ne omni tempore ingrediatur Sanctuarium, quod eſt intra velum coram propitiatorio (b) quo tegitur arca, ut non moriatur (quia in nube apparebo ſuper oraculum.) *Exod.30.10. Heb.9.7.

3. Niſi hæc antè fecerit: Vitulum pro peccato offeret, & arietem in holocauſtum.

4. Tunica linea veſtietur, fœminalibus lineis verenda celabit: accingetur zona linea, cidarim lineam imponet capiti: hæc enim veſtimenta ſunt ſancta: quibus cunctis, cùm lotus fuerit, induetur.

5. Suſcipietque ab univerſa multitudine filiorum Iſrael duos hircos pro peccato, & unum arietem in holocauſtum.

6. Cùmque obtulerit vitulum, & oraverit pro ſe & pro domo ſua,

7. Duos hircos ſtare faciet coram Domino in oſtio tabernaculi teſtimonii:

8. Mittenſque (c) ſuper utrumque ſortem unam Domino, & alteram capro emiſſario:

9. Cujus exierit ſors Domino, offeret illum pro peccato:

10. Cujus autem in caprum emiſſarium, ſtatuet eum vivum coram Domino, ut fundat preces ſuper eo, & emittat eum in ſolitudinem.

11. His ritè celebratis, offeret vitulum, & rogans pro ſe & pro domo ſua, immolabit eum:

12. Aſſumptoque thuribulo, quod de prunis altaris impleverit, & hauriens manu compoſitum thymiama in incenſum, ultra velum intrabit in Sancta:

13. Ut poſitis ſuper ignem aromatibus, nebula eorum & vapor operiat oraculum, quod eſt ſupra teſtimonium, & non moriatur.

14. Tollet quoque de ſanguine vituli, & aſperget digito ſepties contra propitiatorium ad Orientem.

15. Cùmque mactaverit hircum pro peccato populi, inferet ſanguinem ejus intra velum, ſicut præceptum eſt de ſanguine vituli, ut aſpergat è regione oraculi,

16. Et expiet Sanctuarium (d) ab immunditiis filiorum Iſrael, & à prævaricationibus eorum, cunctiſque peccatis. Juxta hunc ritum faciet tabernabulo teſtimonii, quod fixum eſt inter eos in medio ſordium habitationis eorum.

17. Nul-

CAPUT XVI.

1. (a) Hæc fuit occaſio, ſemel in anno, expiationis nimirum die licebat Pontifici Sanctuarium ingredi.

2. (b) Quod Propitiatorium antè appellatur: ſolis veſtibus lineis tum utebatur: populus pro expiatione peccatorum, quæ anno elapſo admiſerat, duos capros deferebat ad Pontificem.

8. (c) Hircus emiſſarius erat velut hoſtia, quæ pœnas avertebat, tanquam piaculum quoddam univerſa populi peccata in ſe tranſmiſſa portabat in ſolitudinem. Allegoricam ſignificationem Heb. 9. nobis aperit Apoſtolus; Pontifex enim adumbrabat Chriſtum Pontificem futurorum bonorum, qui per proprium ſanguinem vituli & hirci ſanguine figuratum, intravit ſemel in ſancta i. e. in cœlum, æterna redemptione inventa.

16. (d) Quia cenſetur quodammodo pollui peccatis ſacerdotum & populi, ſic Eccleſiæ profanatæ repurgantur.

* Luc. 1. 10. 17. * Nullus hominum ſit in tabernaculo, quando Pontifex Sanctuarium ingreditur, ut roget pro ſe & pro domo ſua, & pro univerſo cœtu Iſrael, donec egrediatur.

18. Cùm autem exierit ad altare quod coram Domino eſt, oret pro ſe, & ſumptum ſanguinem vituli atque hirci fundat ſuper cornua ejus per gyrum:

19. Aſpergenſque digito ſepties, expiet & ſanctificet illud ab immunditiis filiorum Iſrael.

20. Poſtquam emundaverit Sanctuarium, (e) & tabernaculum, & altare, tunc offerat hircum viventem:

21. Et poſita utraque manu ſuper caput ejus, confiteatur (f) omnes iniquitates filiorum Iſrael, & univerſa delicta atque peccata eorum: quæ imprecans capiti ejus, emittet illum per hominem paratum, in deſertum.

22. Cùmque portaverit hircus omnes iniquitates eorum in terram ſolitariam, & dimiſſus fuerit in deſerto,

23. Revertetur Aaron in tabernaculum teſtimonii, & depoſitis veſtibus, quibus priùs indutus erat cùm intraret Sanctuarium, relictiſque ibi,

24. Lavabit carnem ſuam in loco ſancto, indueturque veſtibus ſuis. Et poſtquam egreſſus obtulerit holocauſtum ſuum ac plebis, rogabit tam pro ſe quàm pro populo:

25. Et adipem, qui oblatus eſt pro peccatis, adolebit ſuper altare.

26. Ille verò, qui dimiſerit caprum emiſſarium, lavabit veſtimenta ſua & corpus aqua, & ſic ingredietur in caſtra.

27. Vitulum autem & hircum, qui pro peccato fuerant immolati, & quorum ſanguis illatus eſt in Sanctuarium ut expiatio
* Heb. 13. 11. compleretur, aſportabunt foras caſtra, * & comburent igni tam pelles quàm carnes eorum ac fimum:

28. Et quicumque combuſſerit ea, lavabit veſtimenta ſua & carnem aqua, & ſic ingredietur in caſtra.

29. Eritque vobis hoc legitimum ſem-
* Inf. 23. 27. & 28. piternum: * Menſe ſeptimo, decima die menſis, affligetis animas veſtras, nullumque opus facietis, ſive indigena, ſive advena qui peregrinatur inter vos.

30. In hac die expiatio erit veſtri, atque mundatio ab omnibus peccatis veſtris: coram Domino mundabimini.

31. Sabbatum enim requietionis eſt, & affligetis animas veſtras religione (g) perpetua.

32. Expiabit autem ſacerdos, qui unctus fuerit, & cujus manus initiatæ ſunt ut ſacerdotio fungatur pro patre ſuo: indueturque ſtola linea & veſtibus ſanctis,

33. Et expiabit ſanctuarium & tabernaculum teſtimonii atque altare, ſacerdotes quoque & univerſum populum.

34. Eritque vobis hoc legitimum ſempiternum, ut oretis pro filiis Iſrael, & pro cunctis peccatis eorum ſemel in anno. Fecit igitur ſicut præceperat Dominus Moyſi.

CAPUT XVII.

Uni Deo ſacrificandum, idque in templo, vel tabernaculo: eſus & ſanguinis & morticini prohibetur.

1. ET locutus eſt Dominus ad Moyſen, dicens:

2. Loquere Aaron & filiis ejus, & cunctis filiis Iſrael, dicens ad eos: Iſte eſt ſermo quem mandavit Dominus, dicens:

3. Homo quilibet de domo Iſrael, ſi occiderit (a) bovem aut ovem, ſive capram, in caſtris vel extra caſtra,

4. Et non obtulerit (b) ad oſtium tabernaculi oblationem Domino, ſanguis reus erit: quaſi ſi ſanguinem fuderit, ſic peribit de medio populi ſui.

5. Ideò ſacerdoti offerre debent (c) filii Iſrael hoſtias ſuas, quas occident in agro, ut ſanctificentur Domino ante oſtium tabernaculi teſtimonii, & immolent eas hoſtias pacificas Domino.

6. Fundetque ſacerdos ſanguinem ſuper altare Domini ad oſtium tabernaculi teſtimonii, & adolebit adipem in odorem ſuavitatis Domino:

7. Et nequaquam ultrà immolabunt hoſtias ſuas dæmonibus, cum quibus fornicati ſunt. Legitimum ſempiternum erit illis & poſteris eorum.

8. Et

20. (e) Id quidem pollutum non erat niſi æſtimatione.

21. (f) Non generatim tantùm, ſed per ſpecies eorum quæ magis regnabant in populo.

31. (g) Ergo jejunium eſt actus religionis.

CAPUT XVII. 3. (a) Immolaverit, quia Sacerdotale munus invadit, & extra locum conſtitutum id facit. Auguſt. qu. 56. *Meritò quæritur, quomodo licitè ſacrificaverit Elias extra Templum Dei. Quod mihi non videtur alia ratione defendi, quàm illa, qua defenditur & Abraha factum, quod filium Deo juſſus voluit immolare. Cùm enim jubet ille qui legem conſtituit, aliquid fieri, quod in lege prohibuit, juſſio illa pro lege habetur.*

4. (b) Exiſtimat Grotius confuſas hoc loco eſſe duas verſiones, unam quæ interpretationem ſatis commodam generalibus his verbis adhibuerat, alteram quæ Hebræum textum ad verbum ſequitur, adeò ut ſecuta ſit inutilis repetitio.

5. (c) Ne ſint rei ſanguinis; *Quas occident in agro*, more Gentium occidunt.

8. Et ad ipſos dices : Homo de domo Iſrael , & de advenis qui peregrinantur apud vos, qui obtulerit holocauſtum ſive victimam,

9. Et ad oſtium tabernaculi teſtimonii non adduxerit eam , ut offeratur Domino , interibit de populo ſuo.

10. Homo quilibet de domo Iſrael, & de advenis qui peregrinantur inter eos, ſi comederit ſanguinem, obfirmabo faciem meam contra animam illius, & diſperdam eam de populo ſuo ,

11. Quia anima carnis in ſanguine (d) eſt: & ego dedi illum vobis, ut ſuper altare in eo expietis pro animabus veſtris, & ſanguis pro animæ piaculo ſit.

12. Idcircò dixi filiis Iſrael: Omnis anima ex vobis non comedet ſanguinem, nec ex advenis qui peregrinantur apud vos.

13. Homo quicumque de filiis Iſrael, & de advenis qui peregrinantur apud vos, ſi venatione atque aucupio ceperit feram vel avem, quibus veſci licitum eſt, fundat ſanguinem ejus, & operiat illum terra.

* Gen. 9. 4. Sup. 7. 26. 14. * Anima (e) enim omnis carnis in ſanguine eſt : unde dixi filiis Iſrael : Sanguinem univerſæ carnis non comedetis, quia anima carnis in ſanguine eſt : & quicumque comederit illum, interibit.

15. Anima quæ comederit morticinum, vel captum à beſtia, tam de indigenis, quàm de advenis, lavabit veſtimenta ſua & ſemetipſum aqua, & contaminatus erit uſque ad veſperum : & hoc ordine mundus fiet.

16. Quòd ſi non laverit veſtimenta ſua & corpus, portabit iniquitatem ſuam.

CAPUT XVIII.

Gradus conſanguinitatis & affinitatis, intra quos non licet inire conjugium. Nefarii concubitus vetantur, ut adulterium.

1. LOcutus eſt Dominus ad Moyſen, dicens:

2. Loquere filiis Iſrael, & dices ad eos : Ego (a) Dominus Deus veſter:

3. Juxta conſuetudinem terræ Ægypti, in qua habitaſtis, non facietis : & juxta morem regionis Chanaan, ad quam ego introducturus ſum vos, non agetis, nec in legitimis eorum ambulabitis.

4. Facietis judicia mea, & præcepta mea ſervabitis, & ambulabitis in eis. Ego Dominus Deus veſter.

5. * Cuſtodite leges meas atque judicia, quæ faciens homo, vivet (b) in eis. Ego Dominus. * Ezech. 20. 11. Rom. 10. 5. Gal. 3. 12.

6. Omnis homo (c) ad proximam ſanguinis ſui non accedet, ut revelet turpitudinem ejus. Ego Dominus.

7. Turpitudinem (d) patris tui & turpitudinem matris tuæ non diſcooperies : mater tua eſt: non revelabis turpitudinem ejus.

8. Turpitudinem uxoris (e) patris tui non diſcooperies : turpitudo enim patris tui eſt.

9. Turpitudinem ſororis tuæ ex patre, ſive ex matre, quæ domi vel foris genita eſt, non revelabis.

10. Turpitudinem filiæ filii tui vel neptis ex filia non revelabis: quia turpitudo tua eſt.

11. Turpitudinem filiæ uxoris patris tui, quam peperit patri tuo, & eſt ſoror tua, non revelabis.

12. Turpitudinem ſororis patris tui non diſcooperies : quia caro eſt patris tui.

13. Turpitudinem ſororis matris tuæ non revelabis, eò quòd caro ſit matris tuæ.

14. Turpitudinem patrui tui non revelabis, nec accedes ad uxorem ejus, quæ tibi affinitate conjungitur.

15. Turpitudinem nurus tuæ non revelabis, quia uxor filii tui eſt, nec diſcooperies ignominiam ejus.

16. Turpitudinem (f) uxoris fratris tui non revelabis : quia turpitudo fratris tui eſt.

17. Turpitudinem uxoris tuæ & filiæ

ejus

11. (d) Spiritus vitalis ſedem habet in ſanguine. *Et ego dedi illum vobis*; altera ejus præcepti ratio, quòd Deo ſpeciatim dicatus ſit in expiationem peccatorum. Hebræorum mos eſt, id quo corpus viget, & ſentit, vocare animam.

14. (e) Auguſtinus q. 57. *Vita itaque iſta temporalis, maximè ſanguine continetur in corpore ..... Verùm ſi quiſquam putas animam pecoris eſſe ſanguinem, non eſt in iſta quæſtione laborandum.*

CAPUT XVIII. 2. (a) Cui jus eſt leges ferendi.

5. (b) Alter de vitæ hujus fœlicitate, & de pœnis à lege propoſitis intelligitur myſticè. *Vivet* vitam longam. Vivendum ex lege Dei, non ex more hominum & conſuetudine.

6. (c) Hebr. *Homo & homo*, idem eſt atque *Omnis homo*.

7. (d) Occaſio ſcandali inter proximos & familiares omninò eſt amputanda.

8. (e) Vetatur matrimonium cum patre, matre, noverca, ſorore, patrui uxore, cum amita, ſeu patrui ſorore: tum enim ea nepoti ſubeſſet, quod foret indecens. *Cum filia uxoris tua, cum ſorore uxoris tua*: quod tamen antè licitum erat, ut de Jacob dictum eſt. Inter ea præcepta, quædam ex fontibus naturalis legis ducta ſunt, ſed remota quadam ratione: unde & diſpenſationem interdum admittunt. Nec omnes gradus in hoc capite deſignatos, lege naturæ vetitos eſſe plerique doctores exiſtimant, ſed eos tantùm qui in recta linea continentur. In tranſverſa linea non eos extendunt ultra primum gradum. In cæteris poſitivo jure, olim divino, matrimonium dirimunt.

16. (f) Niſi frater ſine liberis defunctus fuerit, Deuter. 25. Aug. q. 61. *Aut etiam illud eſſe prohibitum, ne liceret ducere fratris uxorem, etiamſi à fratre vivo per repudium receſſerit.*

Digitized by Google

ejus non revelabis. Filiam filii ejus, & filiam filiæ illius non ſumes, ut reveles ignominiam ejus: quia caro illius ſunt, & talis coitus inceſtus eſt.

18. Sororem uxoris tuæ in pellicatum illius non accipies, nec revelabis turpitudinem ejus adhuc illa vivente.

19. Ad mulierem quæ patitur menſtrua, non accedes, nec revelabis fœditatem ejus.

20. Cum uxore proximi tui non coibis, nec ſeminis commixtione maculaberis.

* Inf. 20. 2. 21. * De ſemine tuo non dabis ut conſecretur idolo Moloch, nec pollues nomen Dei tui. Ego Dominus.

22. Cum maſculo non commiſcearis coitu fœmineo, quia abominatio eſt.

23. Cum omni pecore non coibis, nec
* Inf. 20. 16. maculaberis cum eo. * Mulier non ſuccumbet jumento, nec miſcebitur ei: quia ſcelus eſt.

24. Nec polluamini in omnibus his, quibus contaminatæ ſunt univerſæ gentes, quas ego ejiciam ante conſpectum veſtrum,

25. Et quibus polluta eſt terra: cujus ego ſcelera viſitabo, ut evomat (g) habitatores ſuos.

26. Cuſtodite legitima mea atque judicia, & non faciatis ex omnibus abominationibus iſtis, tam indigena quàm colonus qui peregrinantur apud vos.

27. Omnes enim execrationes iſtas fecerunt accolæ terræ, qui fuerunt ante vos, & polluerunt eam.

28. Cavete ergo ne & vos ſimiliter evomat, cùm paria feceritis, ſicut evomuit gentem, quæ fuit ante vos.

29. Omnis anima, quæ fecerit de abominationibus his quippiam, peribit de medio populi ſui.

30. Cuſtodite mandata mea. Nolite facere quæ fecerunt hi qui fuerunt ante vos, & ne polluamini in eis. Ego Dominus Deus veſter.

CAPUT XIX.

Præcepta quædam dantur moralia, & cæremonialia, ac leges nonnullæ naturales inculcantur.

1. Locutus eſt Dominus ad Moyſen, dicens:

2. Loquere ad omnem cœtum filiorum Iſrael, & dices ad eos: * Sancti (a) eſtote, quia ego ſanctus ſum, Dominus Deus veſter. * Sup. 11. 44. 1. Pet. 1. 16.

3. Unuſquiſque patrem ſuum, & matrem ſuam timeat. Sabbata mea cuſtodite. Ego Dominus Deus veſter.

4. Nolite converti ad idola, nec deos conflatiles faciatis vobis. Ego Dominus Deus veſter.

5. Si immolaveritis hoſtiam pacificorum Domino, ut ſit placabilis,

6. Eo die quo fuerit immolata, comedetis eam, & die altero: quidquid autem reſiduum fuerit in diem tertium, igne comburetis.

7. Si quis poſt biduum comederit ex ea, profanus erit, & impietatis reus:

8. Portabitque iniquitatem ſuam, quia ſanctum Domini polluit, & peribit (b) anima illa de populo ſuo.

9. * Cùm meſſueris ſegetes terræ tuæ, * Inf. 23. 22.
non tondebis (c) uſque ad ſolum ſuperficiem terræ: nec remanentes ſpicas colliges.

10. Neque in vinea tua racemos & grana decidentia congregabis, ſed pauperibus & peregrinis carpenda dimittes. Ego Dominus Deus veſter.

11. Non facietis furtum. Non mentiemini (d), nec decipiet unuſquiſque proximum ſuum.

12. * Non perjurabis in nomine meo, * Exod. 20. 7.
nec pollues nomen Dei tui. Ego Dominus.

13. * Non facies calumniam proximo * Eccli. 10. 6.
tuo, nec vi opprimes eum. * Non morabitur opus mercenarii tui apud te uſque manè. * Deut. 24. 14. Tob. 4. 15.

14. Non

25. (g) His præcipuè flagitiis ira Dei provocatur, ut homines extinguat: cùm prolis ſpem fœdæ libidini poſtponunt, & quod datum eſt à Deo ad prolem, hoc abutuntur ad libidinem.

CAPUT XIX. 2. (a) Finis divinæ Legis eſt homines perfectos efficere, & conſequenter amicos Dei: amici autem eſſe non poſſunt abſque ſimilitudine: nam ſimilitudo eſt cauſa amoris. *Sancti eſtote*; puri ab omni immunditia carnis & ſpiritus.

8. (b) Aut ſententia Judicis, aut Deo vindicante.

9. (c) Hebr. *Non conſummabis metere angulum agri tui*. Dimittes aliquid in extremitate agri tui, ut pauperes illud colligant; *Neque in vinea tua racemos*: Hebr. *Non racemabis*: ſecundam vindemiam relinques pauperibus. Leges præſcribit miſericordiæ contra nimiam parcimoniam.

11. (d) Auguſtinus q. 68. *Sed utrùm hac aliqua compenſatione admittenda ſint, magna quæſtio eſt, ſicut de mendacio penè omnibus videtur, quid ubi nemo læditur, pro ſalute mentiendum eſt ... Quanquam ſi definitionibus ita determinare tentemus, fortaſſe furtum non eſt, niſi quando alieno occultè ablato proximus læditur; & calumnia non eſt, niſi quando falſi criminis objectione proximus læditur: mendacium autem non poſſumus dicere tunc tantummodo eſſe, quando proximus læditur: cùm enim falſum ab ſciente dicitur, proculdubio mendacium eſt, ſive ille quiſquam, ſive nemo lædatur; proinde magna quæſtio de mendacio, utrum poſſit aliquando juſtum eſſe mendacium, facilè ſolveretur fortaſſe, ſi ſola præcepta intueremur, non exempla.*

14. Non maledices ſurdo, nec coram cæco pones offendiculum: ſed timebis Dominum Deum tuum, quia ego ſum Dominus.

15. Non facies quod iniquum eſt, nec
* Deut. 1. 17. & 16. 19. Prov. 24. 23. Eccli. 42. 8.
injuſtè judicabis. * Non conſideres perſonam pauperis, nec honores vultum potentis. Juſtè judica proximo tuo.

16. Non eris criminator, nec ſuſurro in populo. Non ſtabis contra ſanguinem proximi tui. Ego Dominus.

* 1. Joan. 2. 11. & 3. 14. * Eccl. 19. 13. Matt. 18. 15. Luc. 17. 3. * Matt. 5. 43. & 22. 39. Luc. 6. 27. Rom. 13. 9.

17. * Non oderis fratrem tuum in corde tuo, ſed * publicè argue (e) eum, ne habeas ſuper illo peccatum.

18. Non quæras ultionem, nec memor eris injuriæ civium tuorum. * Diliges amicum (f) ſicut teipſum. Ego Dominus.

19. Leges meas cuſtodite. Jumentum tuum non facies coire cum alterius generis animantibus. Agrum tuum non ſeres diverſo ſemine. Veſte quæ ex duobus texta eſt, non indueris.

20. Homo ſi dormierit (g) cum muliere coitu ſeminis, quæ ſit ancilla etiam nubilis, & tamen pretio non redempta, nec libertate donata: vapulabunt ambo, & non morientur, quia non fuit libera.

21. Pro delicto autem ſuo offeret Domino ad oſtium tabernaculi teſtimonii arietem:

22. Orabitque pro eo ſacerdos, & pro peccato ejus coram Domino, & repropitiabitur ei, dimitteturque peccatum.

23. Quando ingreſſi fueritis terram, & plantaveritis in ea ligna pomifera, auferetis præputia (h) eorum: poma quæ germinant, immunda erunt vobis, nec edetis ex eis.

24. Quarto autem anno omnis fructus eorum ſanctificabitur laudabilis Domino.

25. Quinto autem anno comedetis fructus, congregantes poma quæ proferunt. Ego Dominus Deus veſter.

26. Non comedetis cum ſanguine. Non augurabimini, nec obſervabitis ſomnia.

27. Neque in rotundum attondebitis comam (i), nec radetis barbam.

28. Et ſuper mortuo non incidetis carnem veſtram, neque figuras aliquas aut ſtigmata facietis vobis. Ego Dominus.

29. Ne proſtituas filiam tuam, ne contaminetur terra, & impleatur piaculo.

30. Sabbata mea cuſtodite, & Sanctuarium meum metuite. Ego Dominus.

31. Non declinetis ad magos, nec ab ariolis aliquid ſciſcitemini, ut polluamini per eos. Ego Dominus Deus veſter.

32. Coram cano capite conſurge, & honora perſonam ſenis: & time Dominum Deum tuum. Ego ſum Dominus.

33. * Si habitaverit advena in terra veſtra, & moratus fuerit inter vos, non exprobretis ei: * Exod. 22. 21.

34. Sed ſit inter vos quaſi indigena: & diligetis eum quaſi voſmetipſos: fuiſtis enim & vos advenæ in terra Ægypti. Ego Dominus Deus veſter.

35. Nolite facere iniquum aliquid in judicio, in regula, in pondere, in menſura.

36. Statera juſta, & æqua ſint pondera, juſtus modius, æquuſque ſextarius. Ego Dominus Deus veſter, qui eduxi vos de terra Ægypti.

37. Cuſtodite omnia præcepta mea, & univerſa judicia, & facite ea. Ego Dominus.

CAPUT XX.

Morte plectuntur idololatræ, quique magos conſulunt, nec non qui parentibus maledicunt, qui denique nefarios coitus admittunt.

1. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens:

2. Hæc loqueris filiis Iſrael: Homo de filiis Iſrael, & de advenis qui habitant in Iſrael, * ſi quis dederit de ſemine ſuo idolo Moloch, morte moriatur: populus terræ lapidabit eum. * Sup. 18. 21.

3. Et ego ponam faciem (a) meam contra illum: ſuccidamque eum de medio populi ſui, eò quòd dederit de ſemine ſuo Moloch, & contaminaverit Sanctuarium meum, ac polluerit nomen ſanctum meum.

4. Quòd

17. (e) Hebr. *Corripiendo corripiet*. Vox *publicè*, deeſt in Hebr. & in 70. *Argues*, ne ſilentio tuo particeps efficiaris illius peccati. Quanquam vox, *publicè*, intelligi poteſt, apertè. Vatablus, *plane*. Cùm autem hæc verba præcedant, *ne oderis fratrem tuum*, de fratre qui in te peccavit, rectè intelligitur, ne viciſſim eum oderis: ſic dilectio inimicorum in veteri lege continetur. Auguſtinus hunc locum ita intelligit, ut putet præceptam eſſe correptionem peccati ejus, *non ut tibi conſulas, ſed fratri*.

18. (f) Vox Hebræa proximum ſignificat, & 70. ita vertunt. Præmiſerat, *non quæras ultionem*: non prohibet ne juſta petatur vindicta per Talionis Legem in Exodo ſtabilitam; ſed ne fiat animo ſe vindicandi.

20. (g) Agit de ancilla deſponſata viro, nondum nupta, quæ libera non eſt facta.

23. (h) Præputia dicuntur, quæ reſecari debent in arboribus. Hebr. & 70. addunt, *tribus annis*; nam fructus tribus annis prioribus non comedebantur.

27. (i) Hebr. *Non circumgyrabitis angulos capitis veſtri*: Quod ad cincinnos, & calamiſtros Hebræi referunt. *Nec radetis barbam, nec corrumpes angulum barbæ tuæ*, ſeu, *ſpicam barbæ*. Ratio præcepti hujus cæremonialis eſt duplex; una, ut contenti eſſent ornamentis à natura datis; altera, ut longe abeſſent ab idololatrarum conſuetudine.

CAPUT XX. 3. (a) Chald. *Iram meam*: quæ in facie ſe prodit.

4. Quòd ſi negligens populus terræ, & quaſi parvipendens imperium meum, dimiſerit hominem qui dedit de ſemine ſuo Moloch, nec voluerit eum occidere:

5. Ponam faciem meam ſuper hominem illum, & ſuper cognationem ejus, ſuccidamque & ipſum, & omnes qui conſenſerunt ei ut fornicaretur cum Moloch, de medio populi ſui.

6. Anima, quæ declinaverit ad magos & ariolos, & fornicata fuerit cum eis, ponam faciem meam contra eam, & interficiam illam de medio populi ſui.

** 1. Petr. 1. 16.*

7. * Sanctificamini & eſtote ſancti, quia ego ſum Dominus Deus veſter.

8. Cuſtodite præcepta mea, & facite ea. Ego Dominus qui ſanctifico vos.

** Exod. 21. 17. Prov. 20. 20. Mat. 15. 4. Marc. 7. 10.*

9. * Qui maledixerit patri ſuo, aut matri, morte moriatur: patri, matrique maledixit, ſanguis ejus ſit ſuper eum.

** Deut. 22. 22. Joan. 8. 5.*

10. * Si mœchatus quis fuerit cum uxore alterius, & adulterium perpetraverit cum conjuge proximi ſui, morte moriantur & mœchus & adultera.

11. Qui dormierit cum noverca ſua, & revelaverit ignominiam patris ſui, morte moriantur ambo: ſanguis eorum ſit ſuper eos.

12. Si quis dormierit cum nuru ſua, uterque moriatur, quia ſcelus operati ſunt: ſanguis eorum ſit ſuper eos.

13. Qui dormierit cum maſculo coitu fœmineo, uterque operatus eſt nefas, morte moriantur: ſit ſanguis eorum ſuper eos.

14. Qui ſupra uxorem filiam, duxerit matrem ejus, ſcelus operatus eſt: vivus ardebit cum eis, nec permanebit tantum nefas in medio veſtri.

15. Qui cum jumento & pecore coierit, morte moriatur: pecus (b) quoque occidite.

** Sup. 18. 23.*

16. * Mulier quæ ſuccubuerit cuilibet jumento, ſimul interficietur cum eo: ſanguis eorum ſit ſuper eos.

17. Qui acceperit ſororem ſuam, filiam patris ſui, vel filiam matris ſuæ, & viderit turpitudinem ejus, illaque conſpexerit fratris ignominiam: nefariam rem operati ſunt: occidentur in conſpectu populi ſui, eò quòd turpitudinem ſuam mutuò revelaverint, & portabunt iniquitatem ſuam.

18. Qui coierit cum muliere in fluxu menſtruo, & revelaverit turpitudinem ejus, ipſaque aperuerit fontem ſanguinis ſui, interficientur ambo de medio populi ſui.

19. Turpitudinem materteræ, & amitæ tuæ non diſcooperies: qui hoc fecerit, ignominiam carnis ſuæ nudavit, portabunt ambo iniquitatem ſuam.

20. Qui coierit cum uxore patrui, vel avunculi ſui, & revelaverit ignominiam cognationis ſuæ, portabunt ambo peccatum ſuum: abſque liberis morientur.

21. Qui duxerit uxorem fratris ſui, rem facit illicitam, turpitudinem fratris ſui revelavit: abſque liberis erunt.

22. Cuſtodite leges meas, atque judicia, & facite ea: ne & vos evomat terra quam intraturi eſtis & habitaturi.

23. Nolite ambulare in legitimis nationum, quas ego expulſurus ſum ante vos. Omnia enim hæc fecerunt, & abominatus ſum eas.

24. Vobis autem loquor: Poſſidete terram eorum, quam dabo vobis in hæreditatem, terram fluentem lacte & melle. Ego Dominus Deus veſter, qui ſeparavi vos à cæteris populis.

25. Separate ergo & vos jumentum mundum ab immundo, & avem mundam ab immunda: ne polluatis animas veſtras in pecore, & avibus, & cunctis quæ moventur in terra, & quæ vobis oſtendi eſſe polluta.

26. * Eritis mihi ſancti (c), quia ſanctus ſum ego Dominus, & ſeparavi vos à cæteris populis, ut eſſetis mei. ** 1. Pet. 1. 16.*

27. * Vir, ſive mulier, in quibus pythonicus, vel divinationis fuerit ſpiritus, morte moriantur. Lapidibus obruent eos: ſanguis eorum ſit ſuper illos. ** Deut. 18. 11. 1. Reg. 28. 7.*

CAPUT XXI.

Sacerdotes jubentur abſtinere à funeribus: vitia corporis caveant: Pontifex virginem eamque nobilem ducat uxorem.

1. Dixit quoque Dominus ad Moyſen: Loquere ad ſacerdotes filios Aaron, & dices ad eos: Ne contaminetur ſacerdos in mortibus civium ſuorum,

2. Niſi tantùm in conſanguineis, ac propinquis, id eſt, ſuper patre, & matre, & filio, & filia, fratre quoque,

3. Et ſorore virgine, quæ non eſt nupta viro:

4. Sed

15. (b) Ne fœditatis veſtigium, aut memoria ſuperſit.

26. (c) Hoc infert poſt præmiſſam ſeparationem Judæorum ab aliis populis, & ab immunditia ciborum: ſanctitas enim oritur ex ſeparatione ab iis, quæ inquinant: mens autem inquinatur, cùm rebus inferioribus amore conjungitur, ut res quælibet ex admiſtione deterioris ſordeſcit.

4. Sed nec in principe populi ſui contaminabitur.

* Sup. 19. 27. 5. * Non radent caput, nec barbam, neque in carnibus ſuis facient inciſuras.

Ezech. 44. 20. 6. Sancti erunt Deo ſuo, & non polluent nomen ejus: incenſum enim Domini, & panes (a) Dei ſui offerunt, & ideò ſancti erunt.

* Sup. 19. 29. 7. * Scortum & vile proſtibulum non ducent uxorem, nec eam quæ repudiata eſt à marito: quia conſecrati ſunt Deo ſuo,

8. Et panes propoſitionis offerunt. Sint ergo ſancti, quia & ego ſanctus ſum, Dominus, qui ſanctifico eos.

9. Sacerdotis filia ſi deprehenſa fuerit in ſtupro, & violaverit nomen (b) patris ſui, flammis exuretur.

10. Pontifex, id eſt, ſacerdos maximus inter fratres ſuos, ſuper cujus caput fuſum eſt unctionis oleum, & cujus manus in ſacerdotio conſecratæ ſunt, veſtituſque eſt ſanctis veſtibus, caput ſuum non diſcooperiet, veſtimenta non ſcindet:

11. Et ad omnem mortuum non ingredietur omnino: ſuper patre quoque ſuo & matre non contaminabitur.

12. Nec egredietur de Sanctis, ne polluat Sanctuarium Domini, quia oleum ſanctæ unctionis Dei ſui ſuper eum eſt. Ego Dominus.

* Ezech. 44. 22. 13. * Virginem ducet uxorem:

14. Viduam autem & repudiatam, & ſordidam, atque meretricem non accipiet, ſed puellam de populo ſuo:

15. Ne commiſceat (c) ſtirpem generis ſui vulgo gentis ſuæ: quia ego Dominus qui ſanctifico eum.

16. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens:

17. Loquere ad Aaron: Homo de ſemine tuo per familias qui habuerit maculam, non offeret panes Deo ſuo,

18. Nec accedet ad miniſterium ejus: ſi cæcus fuerit, ſi claudus, ſi parvo vel grandi, vel torto (d) naſo,

19. Si fracto pede, ſi manu,

20. Si gibbus, ſi lippus, ſi albuginem habens in oculo, ſi jugem ſcabiem, ſi impetiginem in corpore, vel hernioſus.

21. Omnis qui habuerit maculam de ſemine Aaron ſacerdotis, non accedet offerre hoſtias Domino, nec panes Deo ſuo:

22. Veſcetur tamen panibus qui offeruntur in Sanctuario,

23. Ita dumtaxat, ut intra velum non ingrediatur, nec accedat ad altare, quia maculam habet, & contaminare non debet Sanctuarium meum. Ego Dominus qui ſanctifico eos.

24. Locutus eſt ergo Moyſes ad Aaron, & ad filios ejus, & ad omnem Iſrael, cuncta quæ fuerant ſibi imperata.

CAPUT XXII.

Alienigenæ & immundi abſtineant ab eſu victimarum; quibus maculis carere debeant victimæ.

1. Locutus quoque eſt Dominus ad Moyſen, dicens:

2. Loquere ad Aaron & ad filios ejus, ut caveant (a) ab his quæ conſecrata ſunt filiorum Iſrael, & non contaminent nomen ſanctificatorum mihi, quæ ipſi offerunt. Ego Dominus.

3. Dic ad eos, & ad poſteros eorum: Omnis homo, qui acceſſerit de ſtirpe veſtra ad ea quæ conſecrata ſunt, & quæ obtulerunt filii Iſrael Domino, in quo eſt immunditia, peribit coram Domino. Ego ſum Dominus.

4. Homo de ſemine Aaron, qui fuerit leproſus, aut patiens fluxum ſeminis, non veſcetur de his quæ ſanctificata ſunt mihi, donec ſanetur. Qui tetigerit immundum ſuper mortuo, & ex quo egreditur ſemen quaſi coitus,

5. Et qui tangit reptile, & quodlibet immundum, cujus tactus eſt ſordidus,

6. Immundus erit uſque ad veſperum, & non veſcetur his quæ ſanctificata ſunt: ſed cùm laverit carnem ſuam aqua,

7. Et occubuerit ſol, tunc mundatus veſcetur de ſanctificatis, quia cibus illius eſt.

8. * Morticinum & captum à beſtia non comedent, nec polluentur in eis. Ego ſum Dominus. * Sup. 17. 15. Exod. 22. 31.

9. Cuſtodiant præcepta mea, ut non ſubjaceant peccato, & moriantur in Sanctuario (b), cùm polluerint illud. Ego Dominus qui ſanctifico vos. Deut. 14. 21. Ezech. 44. 31.

10. Omnis alienigena non comedet de ſan-

CAPUT XXI.

6. (a) Panes propoſitionis umbram habebant futurorum: unde ſanctitas illa erat tantùm externa & legalis: ſed à Sacerdotibus novæ Legis Corpus & Sanguis Domini offeruntur, unde & ſanctitas longe major. Non licebat filiis Aaron lugere publicè, niſi eos quibus primo affinitatis aut conſanguinitatis gradu erant conjuncti: ab omni terreno affectu liberi eſſe debent Clerici, nemini addicti, ut omnibus conſulant.

9. (b) Huic notam inuſſerit.

15. (c) De Pontifice loquitur, qui cum vulgo miſcere ſanguinem prohibetur.

18. (d) Hebr. tantùm ſunt hæc duo, *ſimus*, & *excreſcens naſus*; imo vocem Hebræam *exciſum*, non ſimum ſignificare naſum nonnulli cenſent.

CAPUT XXII.

2. (a) Si fuerint immundi, ne ſacrificia contingant.

9. (b) In Hebræo vox illa deeſt, *Sanctuario*. Cùm autem ait, *Et moriantur in eo*, Interpres ſupplens addidit, in Sanctuario: 70. *Moriantur propterea*, i. e. propter peccatum.

Digitized by Google

ſanctificatis, inquilinus ſacerdotis & mercenarius non veſcentur ex eis.

11. Quem autem ſacerdos emerit, & qui vernaculus domus ejus fuerit, hi comedent ex eis.

12. Si filia ſacerdotis cuilibet ex populo nupta fuerit: de his quæ ſanctificata ſunt, & de primitiis non veſcetur.

13. Sin autem vidua, vel repudiata, & abſque liberis reverſa fuerit ad domum patris ſui: ſicut puella conſueverat, aletur cibis patris ſui. Omnis alienigena comedendi ex eis non habet poteſtatem.

14. Qui comederit de ſanctificatis per ignorantiam, addet quintam partem cum eo quod comedit, & dabit ſacerdoti in Sanctuarium.

15. Nec contaminabunt ſanctificata filiorum Iſrael, quæ offerunt Domino:

16. Ne fortè ſuſtineant iniquitatem delicti ſui, cùm ſanctificata comederint. Ego Dominus qui ſanctifico eos.

17. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens:

18. Loquere ad Aaron & filios ejus, & ad omnes filios Iſrael, diceſque ad eos: Homo de domo Iſrael, & de advenis qui habitant apud vos, qui obtulerit oblationem ſuam, vel vota ſolvens, vel ſponte offerens, quidquid illud obtulerit in holocauſtum Domini,

19. Ut offeratur per vos, maſculus immaculatus erit ex bobus, & ovibus, & ex capris:

20. Si maculam habuerit, non offeretis, neque erit acceptabile.

* Deut. 15. 21. Eccli. 35. 14.

21. * Homo qui obtulerit victimam pacificorum Domino, vel vota ſolvens, vel ſponte offerens, tam de bobus quàm de ovibus, immaculatum offeret, ut acceptabile ſit: omnis macula non erit in eo.

22. Si cæcum fuerit, ſi fractum, ſi cicatricem habens, ſi papulas, aut ſcabiem, aut impetiginem: non offeretis ea Domino, nec adolebitis ex eis ſuper altare Domini.

23. Bovem (c) & ovem, aure & cauda amputatis, voluntariè offerre potes, votum autem ex eis ſolvi non poteſt.

24. Omne animal, quod vel contritis, vel tuſis, vel ſectis ablatiſque teſticulis eſt, non offeretis Domino, & in terra veſtra hoc omninò ne faciatis.

25. De manu alienigenæ non offeretis panes Deo veſtro, & quidquid aliud dare voluerit: quia corrupta & maculata ſunt omnia: non ſuſcipietis ea.

26. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens:

27. Bos, ovis, & capra, cùm genita fuerint, ſeptem diebus erunt ſub ubere matris ſuæ: die autem octavo, & deinceps offerri poterunt Domino.

28. Sive illa bos, ſive ovis, non immolabuntur una die cum fœtibus ſuis.

29. Si immolaveritis hoſtiam pro gratiarum actione Domino, ut poſſit eſſe placabilis,

30. Eodem die comedetis eam, non remanebit quidquam in manè alterius diei. Ego Dominus.

31. Cuſtodite mandata mea, & facite ea. Ego Dominus.

32. Ne polluatis nomen meum ſanctum, ut ſanctificer in medio filiorum Iſrael. Ego Dominus qui ſanctifico vos,

33. Et eduxi de terra Ægypti, ut eſſem vobis in Deum. Ego Dominus.

CAPUT XXIII.

Quæ feſta ſint celebranda.

1. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens:

2. Loquere filiis Iſrael, & dices ad eos: Hæ ſunt feriæ (a) Domini, quas vocabitis ſanctas.

3. Sex diebus facietis opus: dies ſeptimus, quia ſabbati requies (b) eſt, vocabitur ſanctus: omne opus non facietis in eo: ſabbatum Domini eſt in cunctis habitationibus veſtris.

4. Hæ ſunt ergo feriæ Domini ſanctæ, quas celebrare debetis temporibus ſuis.

5. * Menſe primo, quartadecima die menſis ad veſperum, Phaſe Domini eſt: * Exod. 12. 18.

6. Et quintadecima die menſis hujus, ſolemnitas azymorum Domini eſt. Septem diebus azyma comedetis.

7. Dies primus erit vobis celeberrimus, ſanctuſque: omne opus ſervile non facietis in eo:

8. Sed offeretis ſacrificium (c) in igne Domino ſeptem diebus: dies autem ſeptimus erit celebrior & ſanctior, nullumque ſervile opus facietis in eo.

9. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens:

10. Loquere filiis Iſrael, & dices ad eos: Cùm ingreſſi fueritis terram, quam ego dabo vobis, & meſſueritis (d) ſegetem, feretis manipulos ſpicarum, primitias meſſis veſtræ, ad ſacerdotem:

11. Qui

23. (c) Sacerdoti, ut in ſuos uſus convertat, aut vendat, non ut votum ſolvatur, aut in ſacrificium offeratur: id enim vetitum eſt v. 21.

CAPUT XXIII.

2. (a) Feſti dies, Domino dicati.

3. (b) Hebr. *Sabbatum Sabbati eſt*. Præcipua religione is dies obſervatur.

8. (c) Holocauſtum.

10. (d) Cùm metere cœperitis.

11. Qui elevabit faſciculum coram Domino, ut acceptabile (e) ſit pro vobis, altero die ſabbati, & ſanctificabit illum.

12. Atque in eodem die quo manipulus conſecratur, cædetur agnus immaculatus anniculus in holocauſtum Domini.

13. Et libamenta offerentur cum eo, duæ decimæ ſimilæ conſperſæ oleo in incenſum Domini, odoremque ſuaviſſimum: liba quoque vini, quarta pars hin.

14. Panem, & polentam, & pultes non comedetis ex ſegete, uſque ad diem qua offeretis ex ea Deo veſtro. Præceptum eſt ſempiternum in generationibus, cunctiſque habitaculis veſtris.

* Deut. 16. 9. 15. * Numerabitis ergo ab altero (f) die ſabbati, in quo obtuliſtis manipulum primitiarum, ſeptem hebdomadas plenas,

16. Uſque ad alteram diem expletionis hebdomadæ ſeptimæ, id eſt, quinquaginta dies: & ſic offeretis ſacrificium novum Domino

17. Ex omnibus habitaculis veſtris, panes primitiarum duos de duabus decimis ſimilæ fermentatæ, quos coquetis in primitias Domini.

18. Offeretiſque cum panibus ſeptem agnos immaculatos anniculos, & vitulum de armento unum, & arietes duos, & erunt in holocauſtum cum libamentis (g) ſuis, in odorem ſuaviſſimum Domino.

19. Facietis & hircum pro peccato, duoſque agnos anniculos hoſtias pacificorum.

20. Cùmque elevaverit eos ſacerdos cum panibus primitiarum coram Domino, cedent in uſum ejus.

21. Et vocabitis hunc diem celeberrimum, atque ſanctiſſimum: omne opus ſervile non facietis in eo. Legitimum ſempiternum erit in cunctis habitaculis, & generationibus veſtris.

*Sup. 19. 9. 22. * Poſtquam autem meſſueritis ſegetem terræ veſtræ, non ſecabitis eam uſque ad ſolum: nec remanentes ſpicas colligetis, ſed pauperibus & peregrinis dimittetis eas. Ego ſum Dominus Deus veſter.

23. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens:

* Numer. 29. 1. 24. * Loquere filiis Iſrael: Menſe ſeptimo, prima die menſis, erit vobis ſabbatum (h), memoriale, clangentibus tubis, & vocabitur ſanctum:

25. Omne opus ſervile non facietis in eo, & offeretis holocauſtum Domino.

26. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens:

27. * Decimo die menſis hujus ſeptimi, dies expiationum erit celeberrimus, & vocabitur ſanctus: affligetiſque animas veſtras in eo, & offeretis holocauſtum Domino. * Sup. 16. 29. Num. 29. 7. Joan. 7. 37.

28. Omne opus ſervile non facietis in tempore diei hujus: quia dies propitiationis eſt, ut propitietur vobis Dominus Deus veſter.

29. Omnis anima, quæ afflicta non fuerit die hac, peribit de populis ſuis:

30. Et quæ operis quippiam fecerit, delebo eam de populo ſuo.

31. Nihil ergo operis facietis in eo: legitimum ſempiternum erit vobis in cunctis generationibus, & habitationibus veſtris.

32. Sabbatum requietionis eſt, & affligetis animas veſtras die nono menſis. A veſpera uſque ad veſperam celebrabitis ſabbata veſtra.

33. Et locutus eſt Dominus ad Moyſen, dicens:

34. Loquere filiis Iſrael: A quintodecimo die menſis hujus ſeptimi, erunt feriæ tabernaculorum ſeptem diebus Domino.

35. Dies primus vocabitur celeberrimus atque ſanctiſſimus: omne opus ſervile non facietis in eo.

36. Et ſeptem diebus offeretis holocauſta Domino: dies quoque octavus erit celeberrimus atque ſanctiſſimus, & offeretis holocauſtum Domino: eſt enim cœtus atque collectæ: omne opus ſervile non facietis in eo.

37. Hæ ſunt feriæ Domini, quas vocabitis celeberrimas, offeretiſque in eis oblationes Domino, holocauſta & libamenta juxta ritum uniuſcujuſque diei:

38. Exceptis ſabbatis Domini, doniſque veſtris, & quæ offeretis ex voto, vel quæ ſponte tribuetis Domino.

39. A quintodecimo ergo die menſis ſeptimi, quando congregaveritis omnes fructus terræ veſtræ, celebrabitis ferias Domini ſeptem diebus, die primo & die octavo erit ſabbatum, id eſt, requies.

40. Sumetiſque vobis die primo fructus arboris pulcherrimæ, ſpatulaſque palmarum, & ramos ligni denſarum frondium, & ſa-

11. (e) Hebr. *Ad voluntatem veſtram*, aut potiùs ad beneplacitum veſtrum, ut Deus per eam oblationem ſit vobis placabilis.

15. (f) A ſecundo die azymorum, quo obtulerant manipulum ſpicarum.

18. & 19. (g) Quidquid cum victima offerebatur, ut oleum, vinum, &c. *Facietis*: Mactabitis.

24. (h) Sabbatum in Scriptura propriè ſignificat diem quietis: menſis ſeptimi die primo erat feſtum Tubarum, ac menſis ſeptimus erat ſacer, ut dies ſeptimus, annus ſeptimus: die decimo erat feſtum Expiationis; die decimo quinto feſtum Tabernaculorum, cujus die octavo *cœtus atque collecta*: quòd eo die populum colligi & adunari oporteret, ut vacaret rebus divinis.

& ſalices de torrente: & lætabimini coram Domino Deo veſtro.

41. Celebrabitiſque ſolemnitatem ejus ſeptem diebus per annum: legitimum ſempiternum erit in generationibus veſtris. Menſe ſeptimo feſta celebrabitis,

42. Et habitabitis in umbraculis ſeptem diebus: omnis, qui de genere eſt Iſrael, manebit in tabernaculis:

43. Ut diſcant poſteri veſtri, quòd in tabernaculis habitare fecerim filios Iſrael, cùm educerem eos de terra Ægypti. Ego Dominus Deus veſter.

44. Locutuſque eſt Moyſes ſuper ſolemnitatibus Domini ad filios Iſrael.

CAPUT XXIV.

De oleo, quod ardeat in lucernis candelabri; item de panibus propoſitionis; quibus pœnis blaſphemiæ plectenda ſint, ac demum de pœna talionis.

1. ET locutus eſt Dominus ad Moyſen, dicens:

2. Præcipe filiis Iſrael, ut afferant tibi oleum de olivis puriſſimum, ac lucidum, ad concinnandas lucernas jugiter,

3. Extra velum (a) teſtimonii in tabernaculo fœderis. Ponetque eas Aaron à veſpere uſque ad manè coram Domino, cultu rituque perpetuo in generationibus veſtris.

4. Super candelabrum mundiſſimum ponentur ſemper in conſpectu Domini.

5. Accipies quoque ſimilam, & coques ex ea duodecim panes, qui ſinguli habebunt duas decimas (b):

6. Quorum ſenos altrinſecùs ſuper menſam puriſſimam coram Domino ſtatues:

7. Et pones ſuper eos thus lucidiſſimum, ut ſit panis in monimentum oblationis Domini.

8. Per ſingula ſabbata mutabuntur coram Domino ſuſcepti à filiis Iſrael fœdere ſempiterno:

9. Eruntque Aaron & filiorum ejus, ut comedant eos in loco ſancto: quia Sanctum ſanctorum eſt de ſacrificiis Domini jure perpetuo.

10. Ecce autem egreſſus filius mulieris Iſraelitidis, quem pepererat de viro Ægyptio inter filios Iſrael, jurgatus eſt in caſtris cum viro Iſraelita.

11. Cùmque blaſphemaſſet nomen, & maledixiſſet ei, adductus eſt ad Moyſen.

(Vocabatur autem mater ejus Salumith, filia Dabri de tribu Dan.)

12. Miſeruntque eum in carcerem, donec noſſent quid juberet Dominus.

13. Qui locutus eſt ad Moyſen,

14. Dicens: Educ blaſphemum extra caſtra, & ponant (c) omnes qui audierunt, manus ſuas ſuper caput ejus, & lapidet eum populus univerſus:

15. Et ad filios Iſrael loqueris: Homo, qui maledixerit Deo ſuo, portabit peccatum ſuum:

16. Et qui blaſphemaverit nomen Domini, morte moriatur: lapidibus opprimet eum omnis multitudo, ſive ille civis, ſive peregrinus fuerit. Qui blaſphemaverit nomen Domini, morte moriatur.

17. * Qui percuſſerit, & occiderit ho- *Exod. 21. 12.
minem, morte moriatur.

18. Qui percuſſerit animal, reddet vicarium, id eſt, animam pro anima.

19. Qui irrogaverit maculam cuilibet civium ſuorum: ſicut fecit, ſic fiet ei:

20. * Fracturam pro fractura, oculum *Exod. 21. 24.
pro oculo, dentem pro dente reſtituet: Deut. 19. 21.
qualem inflixerit maculam, talem ſuſtinere cogetur. Mat. 5. 38.

21. Qui percuſſerit jumentum, reddet aliud. Qui percuſſerit hominem, punietur.

22. Æquum judicium ſit inter vos, ſive peregrinus, ſive civis peccaverit: quia ego ſum Dominus Deus veſter.

23. Locutuſque eſt Moyſes ad filios Iſrael: & eduxerunt eum, qui blaſphemaverat, extra caſtra, ac lapidibus oppreſſerunt. Feceruntque filii Iſrael ſicut præceperat Dominus Moyſi.

CAPUT XXV.

Anni ſabbatici, ſeu ſeptimi, item anni jubilæi leges.

1. LOcutuſque eſt Dominus ad Moyſen in monte Sinai, dicens:

2. Loquere filiis Iſrael, & dices ad eos: Quando ingreſſi fueritis terram quam ego dabo vobis, ſabbatizes ſabbatum Domino.

3. * Sex annis ſeres agrum tuum, & *Exod. 23. 10.
ſex annis putabis vineam tuam, colligeſque fructus ejus:

4. Septimo autem anno ſabbatum erit terræ, requietionis Domini: agrum non ſeres (a), & vineam non putabis.

5. Quæ

CAPUT XXIV.

3. (a) Extra Sanctum ſanctorum.

5. (b) Seu quintam partem Ephi, quod erat 60. librarum, ſeu trium modiorum.

CAPUT XXV.

14. & 18. (c) In teſtimonium facti, & approbationem juſti ſupplicii. *Percuſſerit*; Occiderit.

4. (a) Itaque videtur hoc anno nullam fuiſſe ſa-

5. Quæ ſponte gignet humus, non metes: & uvas primitiarum tuarum non colliges quaſi vindemiam (b): annus enim requietionis terræ eſt:

6. Sed erunt vobis in cibum, tibi & ſervo tuo, ancillæ & mercenario tuo, & advenæ qui peregrinantur apud te:

7. Jumentis tuis & pecoribus, omnia quæ naſcuntur, præbebunt cibum.

8. Numerabis quoque tibi ſeptem hebdomadas annorum, id eſt, ſepties ſeptem, quæ ſimul faciunt annos quadraginta novem:

9. Et clanges buccina menſe ſeptimo (c), decima die menſis, propitiationis tempore in univerſa terra veſtra.

10. Sanctificabiſque annum quinquageſimum, & vocabis remiſſionem cunctis habitatoribus terræ tuæ: ipſe eſt enim jubilæus. Revertetur homo ad poſſeſſionem (d) ſuam, & unuſquiſque rediet ad familiam priſtinam:

11. Quia jubilæus eſt & quinquageſimus annus. Non ſeretis, neque metetis ſponte in agro naſcentia, & primitias vindemiæ non colligetis,

12. Ob ſanctificationem jubilæi, ſed ſtatim oblata comedetis.

13. Anno jubilæi redient omnes ad poſſiones ſuas.

14. Quando vendes quippiam civi tuo, vel emes ab eo, ne contriſtes fratrem tuum, ſed juxta numerum annorum jubilæi emes ab eo,

15. Et juxta ſupputationem frugum vendet tibi.

16. Quantò plures anni remanſerint poſt jubilæum, tantò creſcet & pretium: & quantò minus temporis numeraveris, tantò minoris & emptio conſtabit: tempus enim frugum vendet tibi.

17. Nolite affligere contribules veſtros, ſed timeat unuſquiſque Deum ſuum, quia ego Dominus Deus veſter.

18. Facite præcepta mea, & judicia cuſtodite, & implete ea, ut habitare poſſitis in terra abſque ullo pavore,

19. Et gignat vobis humus fructus ſuos, quibus veſcamini uſque ad ſaturitatem, nullius impetum formidantes.

20. Quòd ſi dixeritis: Quid comedemus anno ſeptimo, ſi non ſeverimus, neque collegerimus fruges noſtras?

21. Dabo benedictionem meam vobis anno ſexto, & faciet fructus trium annorum:

22. Sereti ſque anno octavo, & comedetis veteres fruges uſque ad nonum annum: donec nova naſcantur, edetis vetera.

23. Terra quoque non vendetur in perpetuum: quia mea eſt, & vos advenæ & coloni mei eſtis.

24. Unde cuncta regio poſſeſſionis veſtræ ſub redemptionis conditione vendetur.

25. Si attenuatus frater tuus vendiderit poſſeſſiunculam ſuam, & voluerit propinquus ejus, poteſt redimere quod ille vendiderat.

26. Sin autem non habuerit proximum, & ipſe pretium ad redimendum potuerit invenire:

27. Computabuntur fructus ex eo tempore quo vendidit: & quod reliquum eſt, reddet emptori, ſicque recipiet poſſeſſionem ſuam.

28. Quòd ſi non invenerit manus ejus ut reddat pretium, habebit emptor quod emerat, uſque ad annum jubilæum. In ipſo enim omnis venditio redibit ad dominum, & ad poſſeſſorem priſtinum.

29. Qui vendiderit domum intra urbis muros, habebit licentiam redimendi, donec unus impleatur annus.

30. Si non redemerit, & anni circulus fuerit evolutus, emptor poſſidebit eam, & poſteri ejus in perpetuum, & redimi non poterit, etiam in jubilæo.

31. Sin autem in villa fuerit domus, quæ muros non habet, agrorum jure vendetur: ſi antè redempta non fuerit, in jubilæo revertetur ad dominum.

32. Ædes Levitarum, quæ in urbibus ſunt, ſemper poſſunt redimi:

33. Si redemptæ non fuerint, in jubilæo revertentur ad dominos, quia domus urbium Levitarum pro poſſeſſionibus ſunt inter filios Iſrael.

34. Suburbana autem eorum non veneant, quia poſſeſſio ſempiterna eſt.

35. Si attenuatus fuerit frater tuus, & infirmus manu, & ſuſceperis eum quaſi advenam & peregrinum, & vixerit tecum,

36. Ne accipias uſuras ab eo, nec amplius quàm dediſti. Time Deum tuum, ut vivere poſſit frater tuus apud te.

37. Pe-

tionem, contra atque exiſtimat Auguſt. in cap. 23. Exod.

5. (b) Hebr. *Separationem*. Quas ſcilicet tibi ſeparabas, nunc quaſi primitiæ Deo dicantur.

9. (c) Tum buccinæ ſono promulgabant ſequentem annum fore jubilæum, qui erat quinquageſimus.

10. (d) Iſta conditionis ratio ad annum uſque jubilæi fuit inſtituta, ne confunderentur Tribus, ut poneretur avaritiæ modus, & honeſtæ familiæ conſervarentur: domum urbanam venditam, nec intra annum redemptam, emptor & poſteri ejus in perpetuum poſſidebant, quò frequentiores urbes redderentur.

37. Pecuniam tuam non dabis ei ad uſuram (e), & frugum ſuperabundantiam non exiges.

38. Ego Dominus Deus veſter, qui eduxi vos de terra Ægypti, ut darem vobis terram Chanaan, & eſſem veſter Deus.

39. Si paupertate compulſus vendiderit ſe tibi frater tuus, non eum opprimes ſervitute famulorum (f),

40. Sed quaſi mercenarius & colonus erit: uſque ad annum jubilæum operabitur apud te,

41. Et poſteà egredietur cum liberis ſuis, & revertetur ad cognationem & ad poſſeſſionem patrum ſuorum.

42. Mei enim ſervi ſunt, & ego eduxi eos de terra Ægypti: non veneant conditione ſervorum:

43. Ne affligas eum per potentiam, ſed metuito Deum tuum.

44. Servus & ancilla ſint vobis de nationibus (g) quæ in circuitu veſtro ſunt.

45. Et de advenis qui peregrinantur apud vos, vel qui ex his nati fuerint in terra veſtra, hos habebitis famulos:

46. Et hæreditario jure tranſmittetis ad poſteros, ac poſſidebitis in æternum: fratres autem veſtros filios Iſrael ne opprimatis per potentiam.

47. Si invaluerit apud vos manus advenæ atque peregrini, & attenuatus frater tuus vendiderit ſe ei, aut cuiquam de ſtirpe ejus:

48. Poſt venditionem poteſt redimi. Qui voluerit ex fratribus ſuis, redimet eum,

49. Et patruus, & patruelis, & conſanguineus, & affinis. Sin autem & ipſe potuerit, redimet ſe,

50. Supputatis dumtaxat annis à tempore venditionis ſuæ uſque ad annum jubilæum: & pecunia, qua venditus erat, juxta annorum numerum & rationem mercenarii ſupputata,

51. Si plures fuerint anni qui remanent uſque ad jubilæum, ſecundùm hos reddet & pretium.

52. Si pauci, ponet rationem cum eo juxta annorum numerum, & reddet emptori quod reliquum eſt annorum,

53. Quibus antè ſervivit mercedibus imputatis: non affliget eum violenter in conſpectu tuo.

54. Quòd ſi per hæc redimi non potuerit, anno jubilæo egredietur cum liberis ſuis.

55. Mei enim ſunt ſervi, filii Iſrael, quos eduxi de terra Ægypti.

CAPUT XXVI.

Leges ſervantibus benedictiones promittit Deus, non ſervantibus mala quamplurima imminent.

1. EGo Dominus Deus veſter: * Non facietis vobis idolum & ſculptile, nec titulos erigetis, nec inſignem lapidem ponetis in terra veſtra, ut adoretis (a) eum. Ego enim ſum Dominus Deus veſter.

* *Exod.* 20. 4. *Deut.* 5. 8. *Pſal.* 96. 7.

2. Cuſtodite ſabbata mea, & pavete ad Sanctuarium meum. Ego Dominus.

3. * Si in præceptis meis ambulaveritis, & mandata mea cuſtodieritis, & feceritis ea, dabo vobis pluvias temporibus ſuis,

* *Deut.* 28. 1.

4. Et terra gignet germen ſuum, & pomis arbores replebuntur.

5. Apprehendet (b) meſſium tritura vindemiam, & vindemia occupabit ſementem: & comedetis panem veſtrum in ſaturitate, & abſque pavore habitabitis in terra veſtra.

6. Dabo pacem in finibus veſtris: dormietis, & non erit qui exterreat. Auferam malas beſtias: & gladius non tranſibit terminos veſtros.

7. Perſequemini inimicos veſtros, & corruent coram vobis.

8. Perſequentur quinque de veſtris centum alienos, & centum de vobis decem millia: cadent inimici veſtri gladio in conſpectu veſtro.

9. Reſpiciam vos, & creſcere faciam: multiplicabimini, & firmabo pactum meum vobiſcum.

10. Comedetis (c) vetuſtiſſima veterum, & vetera novis ſupervenientibus projicietis.

11. Ponam tabernaculum (d) meum in medio veſtri, & non abjiciet vos anima mea.

12. Am-

37. (e) Non ab eo exiges majorem frugum copiam, quam dederis. Hebr. *Et cum fœnore & augmento non dabis ei cibum tuum*: uſura eſt cùm plus exigitur, quam datum fuit, ſeu pecuniæ, ſeu frugum.

39. & 40. (f) Mancipiorum. *Jubilæum*: Si noluerit exire anno ſeptimo.

44. (g) Mancipia non erant Hebræis.

CAPUT XVI. 1. (a) Seclusâ adoratione non prohibetur ponere terminos agrorum, aut figere columnas in monumentum beneficii divini: ita non ſimpliciter vetatur facere ſculptilia, ſed tantùm ne adorentur.

5. (b) Inſtabit vindemia, priuſquam abſoluta fuerit tritura.

10. (c) Abundabitis annona, quam abſumere non poteritis, & vetera projicere cogemini.

11. (d) Hæc ſublimiori ſenſu referuntur ad Chriſtum & Eccleſiam. Ad hunc locum alludit Apoſtolus 2. Cor. 6. *Vos enim eſtis templum Dei vivi, ſicut dixit Deus: Quoniam inhabitabo in illis, & inambulabo. Non abjiciet vos anima mea:* Nam ut Deo tribuuntur membra ob certas operationes, ita & anima ob intellectum & voluntatem.

Digitized by Google

* 2. Cor. 6. 16. 12. * Ambulabo inter vos, & ero Deus
veſter, voſque eritis populus meus.

13. Ego Dominus Deus veſter: qui eduxi vos de terra Ægyptiorum, ne ſerviretis eis, & qui confregi catenas cervicum veſtrarum, ut incederetis erecti.

*Deut. 28. 15. Thren. 2. 17. Malac. 2. 2. 14. * Quòd ſi non audieritis me, nec feceritis omnia mandata mea,

15. Si ſpreveritis leges meas, & judicia mea contempſeritis, ut non faciatis ea quæ à me conſtituta ſunt, & ad irritum perducatis pactum meum:

16. Ego quoque hæc faciam vobis: Viſitabo vos velociter in egeſtate & ardore (e), qui conficiat oculos veſtros, & conſumat animas veſtras. Fruſtrà ſeretis ſementem, quæ ab hoſtibus devorabitur.

17. Ponam faciem meam contra vos, & corruetis coram hoſtibus veſtris, & ſubjiciemini his qui oderunt vos: fugietis, nemine perſequente.

18. Sin autem nec ſic obedieritis mihi, addam correptiones veſtras ſeptuplum propter peccata veſtra,

19. Et conteram ſuperbiam duritiæ veſtræ. Daboque vobis cœlum deſuper ſicut ferrum, & terram æneam.

20. Conſumetur incaſſum labor veſter, non proferet terra germen, nec arbores poma præbebunt.

21. Si ambulaveritis ex adverſo mihi, nec volueritis audire me, addam plagas veſtras in ſeptuplum propter peccata veſtra:

22. Immittamque in vos beſtias agri, quæ conſumant vos, & pecora veſtra, & ad paucitatem cuncta redigant, deſertæque fiant viæ veſtræ.

23. Quòd ſi nec ſic volueritis recipere diſciplinam, ſed ambulaveritis ex adverſo mihi:

24. Ego quoque contra vos adverſus incedam, & percutiam vos ſepties propter peccata veſtra,

25. Inducamque ſuper vos gladium ultorem fœderis mei. Cùmque confugeritis in urbes, mittam peſtilentiam in medio veſtri, & trademini in manibus hoſtium,

26. Poſtquam confregero baculum (f) panis veſtri: ita ut decem mulieres in uno clibano coquant panes, & reddant eos ad pondus: & comedetis, & non ſaturabimini.

27. Sin autem nec per hæc audieritis me, ſed ambulaveritis contra me:

28. Et ego incedam adverſùs vos in furore contrario, & corripiam vos ſeptem plagis propter peccata veſtra,

29. Ita ut comedatis carnes filiorum veſtrorum & filiarum veſtrarum.

30. Deſtruam excelſa veſtra, & ſimulachra confringam. Cadetis inter ruinas idolorum veſtrorum, & abominabitur vos anima mea,

31. In tantum ut urbes veſtras redigam in ſolitudinem, & deſerta faciam Sanctuaria veſtra, nec recipiam ultrà odorem ſuaviſſimum.

32. Diſperdamque terram veſtram, & ſtupebunt ſuper ea inimici veſtri, cùm habitatores illius fuerint.

33. Vos autem diſpergam in Gentes, & evaginabo poſt vos gladium, eritque terra veſtra deſerta, & civitates veſtræ dirutæ.

34. Tunc placebunt (g) terræ ſabbata ſua cunctis diebus ſolitudinis ſuæ: quando fueritis

35. In terra hoſtili, ſabbatizabit, & requieſcet in ſabbatis ſolitudinis ſuæ, eò quòd non requieverit (h) in ſabbatis veſtris, quando habitabatis in ea.

36. Et qui de vobis remanſerint, dabo pavorem in cordibus eorum in regionibus hoſtium, terrebit eos ſonitus folii volantis, & ita fugient quaſi gladium: cadent, nullo perſequente,

37. Et corruent ſinguli ſuper fratres ſuos quaſi bella fugientes, nemo veſtrûm inimicis audebit reſiſtere.

38. Peribitis inter Gentes, & hoſtilis vos terra conſumet.

39. Quòd ſi & de iis aliqui remanſerint, tabeſcent in iniquitatibus ſuis, in terra inimicorum ſuorum, & propter peccata patrum ſuorum & ſua affligentur:

40. Donec confiteantur iniquitates ſuas, & majorum ſuorum, quibus prævaricati ſunt in me, & ambulaverunt ex adverſo mihi.

41. Ambulabo igitur & ego contra eos, & inducam illos in terram hoſtilem, donec erubeſcat (i) incircumciſa mens eorum: tunc orabunt pro impietatibus ſuis.

42. Et recordabor fœderis mei, quod pepigi cum Jacob, Iſaac, & Abraham. Terræ quoque memor ero:

43. Quæ cùm relicta fuerit ab eis, complacebit ſibi in ſabbatis ſuis, patiens ſolitudinem propter illos. Ipſi verò rogabunt

pro

16. (e) Vox Hebræa ſignificat morbum regium, ſeu icterum.

26. (f) Fulcimentum: ſubſidium omne cibi auferam; *Ita ut decem mulieres in uno clibano coquant panes*: cùm anteà vix unus clibanus ſufficeret uni familiæ.

34. (g) Quæ vacabit vobis ejectis: vel quæ rebus integris contempſerunt, in captivitate cupidiſſimè exquirent.

35. (h) Non ei conceſſiſtis requiem anni ſeptimi.

41. (i) Hebr. *Tunc humiliabitur cor eorum incircumciſum.*

pro peccatis ſuis, eò quòd abjecerint judicia mea, & leges meas deſpexerint.

44. Et tamen etiam cùm eſſent in terra hoſtili, non penitùs abjeci eos, neque ſic deſpexi ut conſumerentur, & irritum facerem pactum meum cum eis. Ego enim ſum Dominus Deus eorum,

45. Et recordabor fœderis mei priſtini, quando eduxi eos de terra Ægypti in conſpectu Gentium, ut eſſem Deus eorum. Ego Dominus. Hæc ſunt judicia atque præcepta & leges, quas dedit Dominus inter ſe & filios Iſrael in monte Sinai per manum Moyſi.

CAPUT XXVII.

Varia feruntur leges de rebus Deo per votum oblatis, de primogenitis, de decimis.

1. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens:

2. Loquere filiis Iſrael, & dices ad eos: Homo qui votum fecerit, & ſpoponderit (a) Deo animam ſuam, ſub æſtimatione dabit pretium.

3. Si fuerit maſculus à vigeſimo anno uſque ad ſexageſimum annum, dabit quinquaginta ſiclos argenti ad menſuram Sanctuarii:

4. Si mulier, triginta.

5. A quinto autem anno uſque ad vigeſimum, maſculus dabit viginti ſiclos: fœmina decem.

6. Ab uno menſe uſque ad annum (b) quintum, pro maſculo dabuntur quinque ſicli: pro fœmina, tres.

7. Sexagenarius & ultrà maſculus dabit quindecim ſiclos: fœmina decem.

8. Si pauper fuerit, & æſtimationem reddere non valebit, ſtabit coram ſacerdote: & quantum ille æſtimaverit, & viderit eum poſſe reddere, tantum dabit.

9. Animal autem, quod immolari poteſt Domino, ſi quis voverit, ſanctum erit,

10. Et mutari non poterit, id eſt, nec melius malo, nec pejus bono. Quòd ſi mutaverit: & ipſum quod mutatum eſt, & illud pro quo mutatum eſt, conſecratum erit Domino.

11. Animal immundum, quod immolari Domino non poteſt, ſi quis voverit, adducetur ante ſacerdotem.

12. Qui judicans utrùm bonum an malum ſit, ſtatuet pretium.

13. Quod ſi dare voluerit is qui offert, addet (c) ſupra æſtimationem quintam partem.

14. Homo ſi voverit domum ſuam, & ſanctificaverit Domino, conſiderabit eam ſacerdos utrùm bona an mala ſit, & juxta pretium, quod ab eo fuerit conſtitutum, venumdabitur:

15. Sin autem ille qui voverat, voluerit redimere eam, dabit quintam partem æſtimationis ſuprà, & habebit domum.

16. Quòd ſi agrum poſſeſſionis ſuæ voverit, & conſecraverit Domino: juxta menſuram ſementis æſtimabitur pretium. Si triginta modiis hordei ſeritur terra, quinquaginta ſiclis (d) venumdetur argenti.

17. Si ſtatim ab anno incipientis jubilæi voverit agrum, quanto valere poteſt, tanto æſtimabitur.

18. Sin autem poſt aliquantum temporis: ſupputabit ſacerdos pecuniam juxta annorum, qui reliqui ſunt, numerum uſque ad jubilæum, & detrahetur ex pretio.

19. Quòd ſi voluerit redimere agrum ille qui voverat, addet quintam partem æſtimatæ pecuniæ, & poſſidebit eum.

20. Sin autem noluerit redimere, ſed alteri cuilibet fuerit venumdatus, ultra eum qui voverat, redimere non poterit:

21. Quia cùm jubilæi venerit dies, ſanctificatus erit Domino, & poſſeſſio conſecrata ad jus pertinet ſacerdotum.

22. Si ager emptus eſt, & non de poſſeſſione majorum ſanctificatus fuerit Domino,

23. Supputabit ſacerdos juxta annorum numerum uſque ad jubilæum, pretium: & dabit ille qui voverat eum, Domino.

24. In jubilæo autem revertetur ad priorem dominum, qui vendiderat eum, & habuerat in ſorte poſſeſſionis ſuæ.

25. Omnis æſtimatio ſiclo ſanctuarii ponderabitur. * *Siclus viginti obolos habet.* *Exod. 30. 13. Num. 3. 47. Ezech. 45. 12.

26. Primogenita, quæ ad Dominum pertinent, nemo ſanctificare poterit & vovere: ſive bos, ſive ovis fuerit, Domini ſunt.

27. Quòd ſi immundum eſt animal, redimet qui obtulit, juxta æſtimationem, & addet quintam partem pretii. Si redimere noluerit, vendetur alteri quantocumque à te fuerit æſtimatum.

28. Om-

CAPUT XXVII. 2. (a) Seipſum manciparerit cultui divino: v. g. ut ſerviat Levitis, portet aquas, vel ligna.
6. (b) Si parentes eum devoverint.

13. (c) Ne qui voverant, faciles eſſent ad retinendum.
16. (d) Annuo reditu.

* Joſ. 6. 17. & 25.

28. * Omne quod Domino conſecratur (e), ſive homo fuerit, ſive animal, ſive ager, non vendetur, nec redimi poterit. Quidquid ſemel fuerit conſecratum, ſanctum ſanctorum erit Domino.

29. Et omnis conſecratio, quæ offertur ab homine, non redimetur, ſed morte morietur.

30. Omnes decimæ terræ, ſive de frugibus, ſive de pomis arborum, Domini ſunt, & illi ſanctificantur.

31. Si quis autem voluerit redimere decimas ſuas, addet quintam partem earum.

32. Omnium decimarum bovis & ovis & capræ, quæ ſub paſtoris virga tranſeunt, quidquid decimum venerit, ſanctificabitur Domino.

33. Non eligetur nec bonum nec malum, nec altero commutabitur: ſi quis mutaverit, & quod mutatum eſt, & pro quo mutatum eſt, ſanctificabitur Domino, & non redimetur.

34. Hæc ſunt præcepta, quæ mandavit Dominus Moyſi ad filios Iſrael in monte Sinai.

28. (e) Vox Hebræa *Herem*, חרם, *Anathema*; idque eſt omne quod ad gloriam Dei deſtinatur, quod utique fit ſuo cujuſque rei modo. Hoſtes Deo devoti ad internecionem uſque delentur: animal immolatitium occiditur in ſacrificium, immundum extra Sacrificium; homo cultui divino in perpetuum deputatur.

LIBER NUMERORUM,

HEBRAICE' VAJEDABBER.

HOC in Libro, populi Hebræi variæ enumerationes recenſentur, & eorum maximè qui ferendis armis erant idonei: unde apud Græcos & Latinos Liber Numeri, aut Numerorum inſcribitur. Res geſtas Moſis per 39. ferè annos, nempè à ſecundo menſe anni ſecundi poſt exitum ex Ægypto, ad initium uſque menſis undecimi quadrageſimi anni complectitur. Quòd hic Liber Moſem habeat auctorem, ex iis quæ dicta ſunt in Pentateuchi Præfatione planum eſt. Et quidem cùm Moſes in Lege ſua Iſraelitas admoneat, ut eorum quæ Core, Dathan & Abiron acciderunt, meminerint, id omninò abhorret à veriſimili hujus eventus hiſtoriam ab eo ſcriptam non fuiſſe. Deinde cùm Tribuum diſtinctione & Levitarum inſtitutione omnis Reipublicæ ſtatus niteretur, eorum Genealogias, ut in Libro Numerorum ſunt deſcriptæ, omittere non potuit Moſes: nam eâ Tribuum diſtinctio & Levitarum conſtitutio ſtare non poterant, ubi Genealogiæ confunderentur.

CAPUT PRIMUM.

Initur numerus filiorum Iſrael ab anno vigeſimo, & ſuprà, qui cenſus eſt arma portantium: Filii Levi deferendo tabernaculo deſtinantur.

1. LOcutuſque eſt Dominus ad Moyſen in deſerto Sinai in tabernaculo fœderis, prima die menſis ſecundi, anno altero egreſſionis eorum ex Ægypto, dicens:

* Exod. 30. 12.

2. * Tollite ſummam (a) univerſæ congregationis filiorum Iſrael per cognationes & domos ſuas, & nomina ſingulorum, quidquid ſexus eſt maſculini

3. A vigeſimo anno & ſuprà, omnium virorum fortium (b) ex Iſrael, & numerabitis eos per turmas ſuas, tu & Aaron.

4. Erunt-

CAP. I.

2. (a) Jam cenſus ante conſtructionem Tabernaculi factus fuerat, ut ſinguli ad illius fabricam dimidium ſicli penderent, Exodi 36. Hic cenſus ad militarem delectum pertinet, ad caſtra metanda circa Tabernaculum, & exercitum ordinandum.

3. (b) Hebr. *Egredientium ad bellum*, qui poſſunt arma capere. *Eruntque vobiſcum Principes Tribuum*: Primogeniti rectà deſcendentium à capitibus Tribuum.

4. Eruntque vobiſcum principes tribuum ac domorum in cognationibus ſuis,

† 5. Quorum iſta ſunt nomina: De Ruben (c), Eliſur filius Sedeur.

6. De Simeon, Salamiel filius Suriſaddai.

7. De Juda, Nahaſſon filius Aminadab.

8. De Iſſachar, Nathanael filius Suar.

9. De Zabulon, Eliab filius Helon.

10. Filiorum autem Joſeph, de Ephraim, Eliſama filius Ammiud. De Manaſſe, Gamaliel filius Phadaſſur.

11. De Benjamin, Abidan filius Gedeonis.

12. De Dan, Ahiezer filius Amiſaddai.

13. De Aſer, Phegiel filius Ochran.

14. De Gad, Eliaſaph filius Duel.

15. De Nephthali, Ahira filius Enan.

16. Hi nobiliſſimi principes (d) multitudinis per tribus & cognationes ſuas, & capita exercitus Iſrael:

17. Quos tulerunt Moyſes & Aaron cum omni vulgi multitudine:

18. Et congregaverunt primo die menſis ſecundi, recenſentes eos per cognationes, & domos, ac familias, & capita, & nomina ſingulorum, à vigeſimo anno & ſupra,

19. Sicut præceperat Dominus Moyſi. Numeratique ſunt in deſerto Sinai.

20. De Ruben primogenito Iſraelis per generationes (e) & familias ac domos ſuas, & nomina capitum ſingulorum, omne quod ſexus eſt maſculini à vigeſimo anno & ſupra, procedentium ad bellum,

21. Quadraginta ſex millia quingenti.

22. De filiis Simeon per generationes & familias ac domos cognationum ſuarum recenſiti ſunt per nomina & capita ſingulorum, omne quod ſexus eſt maſculini à vigeſimo anno & ſupra, procedentium ad bellum,

23. Quinquaginta novem millia trecenti.

24. De filiis Gad per generationes & familias ac domos cognationum ſuarum recenſiti ſunt per nomina ſingulorum à viginti annis & ſupra, omnes qui ad bella procederent,

25. Quadraginta quinque millia ſexcenti quinquaginta.

26. De filiis Juda per generationes & familias ac domos cognationum ſuarum, per nomina ſingulorum à vigeſimo anno & ſupra, omnes qui poterant ad bella procedere,

27. Recenſiti ſunt ſeptuaginta quatuor millia ſexcenti.

28. De filiis Iſſachar per generationes & familias ac domos cognationum ſuarum, per nomina ſingulorum à vigeſimo anno & ſupra, omnes qui ad bella procederent,

29. Recenſiti ſunt quinquaginta quatuor millia quadringenti.

30. De filiis Zabulon per generationes & familias ac domos cognationum ſuarum recenſiti ſunt per nomina ſingulorum à vigeſimo anno & ſupra, omnes qui poterant ad bella procedere,

31. Quinquaginta ſeptem millia quadringenti.

32. De filiis Joſeph, filiorum Ephraim per generationes & familias ac domos cognationum ſuarum recenſiti ſunt per nomina ſingulorum à vigeſimo anno & ſupra, omnes qui poterant ad bella procedere,

33. Quadraginta millia quingenti.

34. Porrò filiorum Manaſſe per generationes & familias ac domos cognationum ſuarum, recenſiti ſunt per nomina ſingulorum à viginti annis & ſupra, omnes qui poterant ad bella procedere,

35. Triginta duo millia ducenti.

36. De filiis Benjamin per generationes & familias ac domos cognationum ſuarum recenſiti ſunt nominibus ſingulorum à vigeſimo anno & ſupra, omnes qui poterant ad bella procedere,

37. Triginta quinque millia quadringenti.

38. De filiis Dan per generationes & familias ac domos cognationum ſuarum recenſiti ſunt nominibus ſingulorum à vigeſimo anno & ſupra, omnes qui poterant ad bella procedere,

39. Sexaginta duo millia ſeptingenti.

40. De

5. (c) Non ætatem, aut dignitatem, ſed quatuor uxorum Jacob ordinem ſequitur Moſes.

16. (d) In multitudine illuſtriores.

20. (e) Vox generationis univerſim deſignat, quod poſteà particulatim exprimit, ut familia plures ex eadem ſtirpe propagines, domus, ſingulas familias deſignat.

40. De filiis Aſer per generationes & familias ac domos cognationum ſuarum recenſiti ſunt per nomina ſingulorum à vigeſimo anno & ſupra, omnes qui poterant ad bella procedere,

41. Quadraginta millia & mille quingenti.

42. De filiis Nephthali per generationes & familias ac domos cognationum ſuarum recenſiti ſunt nominibus ſingulorum à vigeſimo anno & ſupra, omnes qui poterant ad bella procedere,

43. Quinquaginta tria millia quadringenti.

44. Hi ſunt, quos numeraverunt Moyſes & Aaron, & duodecim principes Iſraël, ſingulos per domos cognationum ſuarum.

45. Fueruntque omnis numerus filiorum Iſraël per domos & familias ſuas à vigeſimo anno & ſupra, qui poterant ad bella procedere,

46. Sexcenta tria millia virorum quingenti quinquaginta.

47. Levitæ autem in tribu familiarum ſuarum non ſunt numerati (f) cum eis.

48. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens:

49. Tribum Levi noli numerare, neque pones ſummam eorum cum filiis Iſraël:

50. Sed conſtitue eos ſuper tabernaculum teſtimonii & cuncta vaſa ejus, & quidquid ad cæremonias pertinet. Ipſi portabunt tabernaculum & omnia utenſilia ejus: & erunt in miniſterio, ac per gyrum tabernaculi metabuntur.

51. Cùm proficiſcendum fuerit, deponent Levitæ tabernaculum: cùm caſtrametandum, erigent: quiſquis externorum acceſſerit, occidetur.

52. Metabuntur autem caſtra filii Iſraël unuſquiſque per turmas & cuneos atque exercitum ſuum.

53. Porrò Levitæ per gyrum tabernaculi figent tentoria, ne fiat indignatio ſuper multitudinem filiorum Iſraël, & excubabunt in cuſtodiis tabernaculi teſtimonii.

54. Fecerunt ergo filii Iſraël juxta omnia quæ præceperat Dominus Moyſi.

CAPUT II.

Iſraëlitarum caſtra circa tabernaculum ita diſponuntur, ut quatuor ad quatuor mundi plagas dirigantur, ad Orientem ſit vexillum Juda, ad Auſtrum vexillum Ruben, ad Occidentem vexillum Ephraim, ad Septemtrionem vexillum Dan, atque his quatuor cætera tribus ſubjiciantur.

1. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen & Aaron, dicens:

2. Singuli per turmas, ſigna, atque vexilla & domos cognationum ſuarum, caſtrametabuntur filii Iſraël, per gyrum tabernaculi fœderis.

3. Ad Orientem Judas figet tentoria per turmas exercitus ſui: erit princeps filiorum ejus Nahaſſon filius Aminadab.

4. Et omnis de ſtirpe ejus ſumma pugnantium, ſeptuaginta quatuor millia ſexcenti.

5. Juxta eum caſtrametati ſunt de tribu Iſſachar, quorum princeps fuit Nathanaël filius Suar.

6. Et omnis numerus pugnatorum ejus, quinquaginta quatuor millia quadringenti.

7. In tribu Zabulon princeps fuit Eliab filius Helon.

8. Omnis de ſtirpe ejus exercitus pugnatorum, quinquaginta ſeptem millia quadringenti.

9. Univerſi qui in caſtris Judæ annumerati ſunt, fuerunt centum octoginta ſex millia quadringenti: & per turmas ſuas primi egredientur.

10. In caſtris filiorum Ruben ad meridianam plagam erit princeps Eliſur filius Sedeur:

11. Et cunctus exercitus pugnatorum ejus qui numerati ſunt, quadraginta ſex millia quingenti.

12. Juxta eum caſtrametati ſunt de tribu Simeon: quorum princeps fuit Salamiel filius Suriſaddai:

13. Et cunctus exercitus pugnatorum ejus qui numerati ſunt, quinquaginta novem millia trecenti.

14. In tribu Gad princeps fuit Eliaſaph filius Duel:

15. Et cunctus exercitus pugnatorum ejus qui numerati ſunt, quadraginta quinque millia ſexcenti quinquaginta.

16. Omnes qui recenſiti ſunt in caſtris Ruben, centum quinquaginta millia & mille quadringenti quinquaginta per turmas ſuas: in ſecundo loco proficiſcentur.

17. Levabitur autem tabernaculum teſtimonii per officia Levitarum & turmas eorum: quomodo erigetur, ita & deponetur. Singuli per loca & ordines ſuos proficiſcentur.

18. Ad occidentalem plagam erunt caſtra filiorum Ephraim, quorum princeps fuit Eliſama filius Ammiud.

19. Cunctus exercitus pugnatorum ejus qui numerati ſunt, quadraginta millia quingenti.

20. Et cum eis tribus filiorum Manaſſe, quorum princeps fuit Gamaliel filius Phadaſſur.

21. Cun-

47. (f) Nam circa Tabernaculum, cujus miniſterio erant deſtinati, verſabantur, & cum aliis Tribubus non erant permiſti: immunes erant ab oneribus belli, quamquam prælio intereſſe, & pugnare iis licitum erat.

21. Cunctuſque exercitus pugnatorum ejus, qui numerati ſunt, triginta duo millia ducenti.

22. In tribu filiorum Benjamin princeps fuit Abidan filius Gedeonis.

23. Et cunctus exercitus pugnatorum ejus, qui recenſiti ſunt, triginta quinque millia quadringenti.

24. Omnes qui numerati ſunt in caſtris Ephraim, centum octo millia centum per turmas ſuas: tertii proficiſcentur.

25. Ad Aquilonis partem caſtrametati ſunt filii Dan: quorum princeps fuit Ahiezer filius Ammiſaddai.

26. Cunctus exercitus pugnatorum ejus, qui numerati ſunt, ſexaginta duo millia ſeptingenti.

27. Juxta eum fixere tentoria de tribu Aſer: quorum princeps fuit Phegiel filius Ochran.

28. Cunctus exercitus pugnatorum ejus, qui numerati ſunt, quadraginta millia & mille quingenti.

29. De tribu filiorum Nephthali princeps fuit Ahira filius Enan.

30. Cunctus exercitus pugnatorum ejus, quinquaginta tria millia quadringenti.

31. Omnes qui numerati ſunt in caſtris Dan, fuerunt centum quinquaginta ſeptem millia ſexcenti: & noviſſimi proficiſcentur.

32. Hic numerus filiorum Iſrael, per domos cognationum ſuarum & turmas diviſi exercitus, ſexcenta tria millia quingenti quinquaginta.

33. Levitæ autem non ſunt numerati inter filios Iſrael: ſic enim præceperat Dominus Moyſi.

34. Feceruntque filii Iſrael juxta omnia quæ mandaverat Dominus. Caſtrametati ſunt per turmas ſuas, & profecti per familias ac domos patrum ſuorum.

CAPUT III.

Levitæ numerantur, inventa ſunt 22000. cuſtodia rerum quæ ad tabernaculum ſpectant iis demandata, iique primogenitorum loco cultui divino deſtinantur.

1. HÆ ſunt generationes Aaron & Moyſi, in die qua locutus eſt Dominus ad Moyſen in monte Sinai.

* Exod. 6. 23. 2. * Et hæc nomina filiorum Aaron: primogenitus ejus Nadab, deinde Abiu, & Eleazar, & Ithamar.

3. Hæc nomina filiorum Aaron ſacerdotum qui uncti ſunt, & quorum repletæ (a) & conſecratæ manus, ut ſacerdotio fungerentur.

4. * Mortui ſunt enim Nadab & Abiu, cùm offerrent ignem alienum in conſpectu Domini in deſerto Sinai, abſque liberis: functique ſunt ſacerdotio Eleazar & Ithamar coram Aaron patre ſuo. * Lev. 10. 1. & 2. 1. Par. 24. 2.

5. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens:

6. Applica tribum Levi, & fac ſtare in conſpectu Aaron ſacerdotis, ut miniſtrent ei, & excubent,

7. Et obſervent quidquid ad cultum pertinet multitudinis coram tabernaculo teſtimonii,

8. Et cuſtodiant vaſa tabernaculi, ſervientes in miniſterio ejus.

9. Dabiſque dono Levitas

10. Aaron & filiis ejus, quibus traditi ſunt à filiis Iſrael. Aaron autem & filios ejus conſtitues ſuper cultum ſacerdotii. Externus, qui ad miniſtrandum acceſſerit, morietur.

11. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens:

12. Ego tuli Levitas à filiis Iſrael pro omni primogenito (b), qui aperit vulvam in filiis Iſrael, eruntque Levitæ mei.

13. * Meum eſt enim omne primogenitum: ex quo percuſſi primogenitos in terra Ægypti: ſanctificavi mihi (c) quidquid primum naſcitur in Iſrael ab homine uſque ad pecus, mei ſunt: Ego Dominus. * Exod. 13. 2. Inf. 8. 16.

14. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen in deſerto Sinai, dicens:

15. Numera filios Levi per domos patrum ſuorum & familias, omnem maſculum ab uno menſe & ſupra (d).

16. Numeravit Moyſes, ut præceperat Dominus.

17. * Et inventi ſunt filii Levi per nomina ſua, Gerſon & Caath & Merari. * Exod. 6. 16.

18. Filii Gerſon: Lebni & Semei.

19. Filii Caath: Amram & Jeſaar, Hebron & Oziel.

20. Filii Merari: Moholi & Muſi.

21. De Gerſon fuere familiæ duæ, Lebnitica, & Semeitica:

22. Quarum numeratus eſt populus ſexus

CAP. III. 3. (a) Impletæ hoſtiis quas offerebant Domino.

12. (b) Cùm primogenita omnia Deo eſſent obligata, loco eorum Deus ſibi addixit quidquid erat maſculini ſexus in Tribu Levitica.

13. (c) Ut rem ſacram mihi vindicavi.

15. (d) Quòd primogeniti poſt unum menſem redimerentur, ac Levitæ cum primogenitis redimerentur. Aut quia tota Tribus Levitica erat Deo conſecrata primogenitorum loco. *Princeps autem principum Levitarum Eleazar*. Primus erat inter principes Levitarum. Quo quidem modo Principes Sacerdotum aliquando vocitantur, qui non erant Summi Sacerdotes.

a

xus maſculini ab uno menſe & ſupra, ſeptem millia quingenti.

23. Hi poſt tabernaculum metabuntur ad Occidentem,

24. Sub principe Eliaſaph filio Lael.

25. Et habebunt excubias in tabernaculo fœderis,

26. Ipſum tabernaculum & operimentum ejus, tentorium quod trahitur ante fores tecti fœderis, & cortinas atrii: tentorium quoque quod appenditur in introitu atrii tabernaculi, & quidquid ad ritum altaris pertinet, funes tabernaculi & omnia utenſilia ejus.

27. Cognatio Caath habebit populos Amramitas & Jeſaaritas & Hebronitas & Ozielitas. Hæ ſunt familiæ Caathitarum recenſitæ per nomina ſua:

28. Omnes generis maſculini ab uno menſe & ſupra, octo millia ſexcenti habebunt excubias Sanctuarii,

29. Et caſtrametabuntur ad meridianam plagam.

30. Princepſque eorum erit Eliſaphan filius Oziel:

31. Et cuſtodient arcam, menſamque & candelabrum, altaria & vaſa Sanctuarii, in quibus miniſtratur, & velum, cunctamque hujuſcemodi ſupellectilem.

32. Princeps autem principum Levitarum Eleazar filius Aaron ſacerdotis, erit ſuper excubitores cuſtodiæ Sanctuarii.

33. At verò de Merari erunt populi Moholitæ & Muſitæ recenſiti per nomina ſua:

34. Omnes generis maſculini ab uno menſe & ſupra, ſex millia ducenti.

35. Princeps eorum Suriel filius Abihaiel: in plaga ſeptemtrionali caſtrametabuntur.

36. Erunt ſub cuſtodia eorum tabulæ tabernaculi & vectes, & columnæ ac baſes earum, & omnia quæ ad cultum hujuſcemodi pertinent:

37. Columnæque atrii per circuitum cum baſibus ſuis, & paxilli cum funibus (e).

38. Caſtrametabuntur ante tabernaculum fœderis, id eſt, ad orientalem plagam, Moyſes & Aaron cum filiis ſuis, habentes cuſtodiam Sanctuarii in medio filiorum Iſrael: quiſquis alienus acceſſerit, morietur.

39. Omnes Levitæ, quos numeraverunt Moyſes & Aaron juxta præceptum Domini per familias ſuas in genere maſculino à menſe uno & ſupra, fuerunt viginti duo millia.

40. Et ait Dominus ad Moyſen: Numera primogenitos ſexus maſculini de filiis Iſrael ab uno menſe & ſupra, & habebis ſummam eorum.

41. Tolleſque Levitas mihi pro omni primogenito filiorum Iſrael, ego ſum Dominus: & pecora eorum pro univerſis primogenitis pecorum filiorum Iſrael.

42. Recenſuit Moyſes, ſicut præceperat Dominus, primogenitos filiorum Iſrael.

43. Et fuerunt maſculi per nomina ſua, à menſe uno & ſupra, viginti duo millia ducenti ſeptuaginta tres.

44. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens:

45. Tolle Levitas pro primogenitis filiorum Iſrael, & pecora Levitarum pro pecoribus eorum, eruntque Levitæ mei. Ego ſum Dominus.

46. In pretio autem ducentorum ſeptuaginta trium, qui excedunt numerum Levitarum (f) de primogenitis filiorum Iſrael,

47. Accipies quinque ſiclos per ſingula capita ad menſuram Sanctuarii. * Siclus habet viginti obolos. * Exod. 30. 13. Lev. 27. 25. Inf. 18. 16. Ezech. 45. 12.

48. Dabiſque pecuniam Aaron & filiis ejus, pretium eorum qui ſupra ſunt.

49. Tulit igitur Moyſes pecuniam eorum qui fuerant ampliùs, & quos redemerant à Levitis

50. Pro primogenitis filiorum Iſrael, mille trecentorum ſexaginta quinque ſiclorum juxta pondus Sanctuarii,

51. Et dedit eam Aaron & filiis ejus juxta verbum quod præceperat ſibi Dominus.

CAPUT IV.

Levitarum officia in familias tribuuntur. Ab anno trigeſimo numerati 8480. Motis caſtris vaſa portant tabernaculi.

1. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen & Aaron, dicens:

2. Tolle ſummam filiorum Caath de medio Levitarum per domos & familias ſuas,

3. A trigeſimo anno & ſupra, uſque ad quinquageſimum annum (a), omnium qui ingrediuntur ut ſtent & miniſtrent in tabernaculo fœderis.

4. Hic

37. (e) Quibus columnæ firmabantur.

46. (f) Levitæ inventi ſunt 22000. primogeniti Iſrael 22273. Unde ſupererant 273. qui redimendi fuerunt, quinque ſiclis in ſingula capita computatis: & quidem Levitæ 22300. inventi ſunt, cùm ſummæ in unam colliguntur: ſed iis 300. primogeniti computari non debuerunt, cùm Domino deberentur, ut aliarum Tribuum.

3. (a) Hoc officium.

CAP. IV.

4. Hic eſt cultus (b) filiorum Caath: Tabernaculum fœderis, & Sanctum ſanctorum

5. Ingredientur Aaron & filii ejus (c), quando movenda ſunt caſtra, & deponent velum quod pendet ante fores, involventque eo arcam teſtimonii,

6. Et operient rurſum velamine janthinarum pellium, extendentque deſuper pallium totum hyacinthinum, & inducent vectes.

7. Menſam quoque propoſitionis involvent hyacinthino pallio, & ponent cum ea thuribula & mortariola, cyathos & crateras ad liba fundenda: panes ſemper in ea erunt:

8. Extendentque deſuper pallium coccineum, quod rurſum operient velamento janthinarum pellium, & inducent vectes.

9. Sument & pallium hyacinthinum quo operient candelabrum cum lucernis & forcipibus ſuis & emunctoriis & cunctis vaſis olei, quæ ad concinnandas lucernas neceſſaria ſunt:

10. Et ſuper omnia ponent operimentum janthinarum pellium, & inducent vectes.

11. Nec non & altare aureum involvent hyacinthino veſtimento, & extendent deſuper operimentum janthinarum pellium, inducentque vectes.

12. Omnia vaſa, quibus miniſtratur in Sanctuario, involvent hyacinthino pallio, & extendent deſuper operimentum janthinarum pellium, inducentque vectes.

13. Sed & altare mundabunt cinere, & involvent illud purpureo veſtimento,

14. Ponentque cum eo omnia vaſa, quibus in miniſterio ejus utuntur, id eſt, ignium receptacula, fuſcinulas ac tridentes, uncinos & batilla. Cuncta vaſa altaris operient ſimul velamine janthinarum pellium, & inducent vectes.

15. Cùmque involverint Aaron & filii ejus Sanctuarium & omnia vaſa ejus in commotione caſtrorum, tunc intrabunt
* 1. Par. 15. 15. * filii Caath ut portent involuta: & non tangent vaſa Sanctuarii, ne moriantur. Iſta ſunt onera filiorum Caath in tabernaculo fœderis:

16. Super quos erit Eleazar filius Aaron ſacerdotis, ad cujus curam pertinet oleum ad concinnandas lucernas, & compoſitionis incenſum, & ſacrificium, quod ſemper offertur, & oleum unctionis, & quidquid ad cultum tabernaculi pertinet, omniumque vaſorum, quæ in Sanctuario ſunt.

17. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen & Aaron, dicens:

18. Nolite perdere populum Caath de medio Levitarum:

19. Sed hoc facite eis, ut vivant, & non moriantur, ſi tetigerint Sancta ſanctorum. Aaron & filii ejus intrabunt, ipſique diſponent opera ſingulorum, & divident quid portare quis debeat.

20. Alii nulla curioſitate videant (d) quæ ſunt in Sanctuario priuſquam involvantur, alioquin morientur.

21. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens:

22. Tolle ſummam etiam filiorum Gerſon per domos ac familias & cognationes ſuas,

23. A triginta annis & ſupra, uſque ad annos quinquaginta. Numera omnes qui ingrediuntur & miniſtrant in tabernaculo fœderis.

24. Hoc eſt officium familiæ Gerſonitarum,

25. Ut portent cortinas tabernaculi & tectum fœderis operimentum aliud, & ſuper omnia velamen janthinum tentoriumque quod pendet in introitu tabernaculi fœderis,

26. Cortinas atrii, & velum in introitu quod eſt ante tabernaculum. Omnia quæ ad altare pertinent, funiculos, & vaſa miniſterii,

27. Jubente Aaron & filiis ejus, portabunt filii Gerſon: & ſcient ſinguli cui debeant oneri mancipari.

28. Hic eſt cultus familiæ Gerſonitarum in tabernaculo fœderis, eruntque ſub manu Ithamar filii Aaron ſacerdotis.

29. Filios quoque Merari per familias & domos patrum ſuorum recenſebis,

30. A triginta annis & ſupra, uſque ad annos quinquaginta, omnes qui ingrediuntur ad officium miniſterii ſui & cultum fœderis teſtimonii.

31. Hæc ſunt onera eorum: Portabunt tabulas tabernaculi & vectes ejus, columnas ac baſes earum,

32. Columnas quoque atrii per circuitum cum baſibus & paxillis & funibus ſuis. Omnia

4. (b) Qui Deo mancipantur, militiam ſuſcipiunt: quod autem mox ſubjicitur, *Omnium qui ingrediuntur ut ſtent*, ſic habet textus Hebr. *Omnis veniens ad exercitum ad faciendum opus*. Atque hi numerantur à trigeſimo anno, quòd fortiores eos eſſe oporteret, cùm ad aliam militiam à vigeſimo anno numerarentur. Illis enim ſupellex Tabernaculi portanda erat, cùm movenda erant caſtra. A vigeſimo quinto anno eos miniſtrare potuiſſe conſtat ex cap. 8. tùm doceri miniſterium ſuum incipiebant: ſed functiones ſuas non obibant, niſi ab anno trigeſimo.

5. (c) Quando movenda erant caſtra, minores etiam Sacerdotes Sanctuarium ingrediebantur. *Quod pendet ante fores*: Hæc deſunt in Hebræo.

20. (d) Hebr. *Et non venient ad videndum*: *Nulla curioſitate*. Hæc verba deſunt in Hebræo.

Omnia vaſa & ſupellectilem ad numerum accipient, ſicque portabunt.

33. Hoc eſt officium familiæ Meraritarum, & miniſterium in tabernaculo fœderis: eruntque ſub manu Ithamar filii Aaron ſacerdotis.

34. Recenſuerunt igitur Moyſes & Aaron & principes ſynagogæ filios Caath per cognationes & domos patrum ſuorum,

35. A triginta annis & ſupra, uſque ad annum quinquageſimum, omnes qui ingrediuntur ad miniſterium tabernaculi fœderis:

36. Et inventi ſunt duo millia ſeptingenti quinquaginta.

37. Hic eſt numerus populi Caath, qui intrant tabernaculum fœderis: hos numeravit Moyſes & Aaron juxta ſermonem Domini per manum Moyſi.

38. Numerati ſunt & filii Gerſon per cognationes & domos patrum ſuorum,

39. A triginta annis & ſupra, uſque ad quinquageſimum annum, omnes qui ingrediuntur ut miniſtrent in tabernaculo fœderis:

40. Et inventi ſunt duo millia ſexcenti triginta.

41. Hic eſt populus Gerſonitarum, quos numeraverunt Moyſes & Aaron juxta verbum Domini.

42. Numerati ſunt & filii Merari per cognationes & domos patrum ſuorum,

43. A triginta annis & ſupra, uſque ad annum quinquageſimum, omnes qui ingrediuntur ad explendos ritus tabernaculi fœderis:

44. Et inventi ſunt tria millia ducenti.

45. Hic eſt numerus filiorum Merari, quos recenſuerunt Moyſes & Aaron juxta imperium Domini per manum Moyſi.

46. Omnes qui recenſiti ſunt de Levitis, & quos recenſeri fecit ad nomen Moyſes, & Aaron, & principes Iſrael, per cognationes & domos patrum ſuorum,

47. A triginta annis & ſupra, uſque ad annum quinquageſimum, ingredientes ad miniſterium tabernaculi, & onera portanda,

48. Fuerunt ſimul octo millia quingenti octoginta.

49. Juxta verbum Domini recenſuit eos Moyſes, unumquemque juxta officium & onera ſua, ſicut præceperat ei Dominus.

CAPUT V.

Immundos è caſtris ejici jubet Deus: lex zelotypiæ fertur.

1. LOcutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens:

2. Præcipe filiis Iſrael, ut ejiciant de caſtris omnem leproſum, & qui ſemine fluit, pollutuſque eſt ſuper mortuo (a):

3. Tam maſculum quàm fœminam ejicite de caſtris, ne contaminent ea, cùm habitaverim vobiſcum.

4. Feceruntque ita filii Iſrael, & ejecerunt eos extra caſtra, ſicut locutus erat Dominus Moyſi.

5. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens:

6. Loquere ad filios Iſrael: Vir, ſive mulier (b), cùm fecerint ex omnibus peccatis, quæ ſolent hominibus accidere, & per negligentiam tranſgreſſi fuerint mandatum Domini, atque deliquerint,

7. Confitebuntur peccatum ſuum, & reddent ipſum caput, quintamque partem deſuper, ei in quem peccaverint.

8. Sin autem non fuerit qui recipiat (c), dabunt Domino, & erit ſacerdotis, excepto ariete, qui offertur pro expiatione, ut ſit placabilis hoſtia.

9. Omnes quoque primitiæ, quas offerunt filii Iſrael, ad ſacerdotem pertinent:

10. Et quidquid in Sanctuarium offertur (d) à ſingulis, & traditur manibus ſacerdotis, ipſius erit.

11. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens:

12. Loquere ad filios Iſrael, & dices ad eos: Vir cujus uxor erraverit, maritumque contemnens

13. Dormierit cum altero viro, & hoc maritus deprehendere non quiverit, ſed latet adulterium, & teſtibus argui non poteſt, quia non eſt inventa in ſtupro:

14. Si ſpiritus zelotypiæ concitaverit virum (e) contra uxorem ſuam, quæ vel polluta eſt, vel falſa ſuſpicione appetitur,

15. Ad-

CAP. V. 2. (a) Hebr. *Super anima*. Nam hoc loco, ut in multis aliis, anima pro cadavere ſumitur.

6. (b) Aug. *Voluit intelligi humana peccata. Fieri enim poteſt, ut parùm attendendo per negligentiam trajiciat homo rem alienam in rem ſuam. Quod ideò peccatum eſt, quia ſi diligenter attenderent, non admitteretur; & hoc voluit capite cum quinta reſtitui, non ſicut furta mulctari*. q. 10.

8. (c) Nec qui læſus eſt, nec hæres, dabunt Domino, pauperibus nempè, vel Eccleſiæ; *Et erit Sacerdotis*. Aug. *Sub hac brevitate inſinuat hunc quàm proximum ejus, ſi ipſe non fuerit; ſi autem nec proximus erit, Domino reſtituetur, ne impunitum remaneat quod admiſſum eſt.*

10. (d) Quæ vir ſanctificavit, vel lege, ut primitias, vel voto, erunt Sacerdotis.

14. (e) Lex zelotypiæ permiſſa eſt viris ne ſævirent in uxores, atque ut uxores continerentur in officio. Nec ſimilis Lex data eſt in gratiam mulieris, ne mariti auctoritas vileſceret. Deinde mulieres natura ſua ſuſpicioſæ, hac Lege ſæpiùs abuti potuiſſent: ac demum magis læditur conjugium per adulterium uxoris, quàm viri, quòd per illud incerta ſit proles.

15. Adducet eam ad ſacerdotem, & offeret oblationem pro illa, decimam partem ſati farinæ hordeaceæ: non fundet ſuper eam oleum, nec imponet thus: quia ſacrificium zelotypiæ eſt, & oblatio inveſtigans adulterium.

16. Offeret igitur eam ſacerdos, & ſtatuet coram Domino,

17. Aſſumetque aquam ſanctam in vaſe fictili, & pauxillum terræ de pavimento tabernaculi mittet in eam.

18. Cùmque ſteterit mulier in conſpectu Domini, diſcooperiet caput ejus (f), & ponet ſuper manus illius ſacrificium recordationis, & oblationem zelotypiæ: ipſe autem tenebit aquas amariſſimas, in quibus cum execratione maledicta congeſſit.

19. Adjurabitque eam, & dicet: Si non dormivit vir alienus tecum, & ſi non polluta es deſerto mariti thoro, non te nocebunt aquæ iſtæ amariſſimæ, in quas maledicta congeſſi.

20. Sin autem declinaſti à viro tuo, atque polluta es, & concubuiſti cum altero viro:

21. His maledictionibus ſubjacebis: Det te Dominus in maledictionem, exemplumque cunctorum in populo ſuo: putreſcere faciat femur tuum, & tumens uterus tuus diſrumpatur.

22. Ingrediantur aquæ maledictæ in ventrem tuum, & utero tumeſcente putreſcat femur. Et reſpondebit mulier: Amen, amen.

23. Scribetque ſacerdos in libello (g) iſta maledicta, & delebit ea aquis amariſſimis, in quas maledicta congeſſit,

24. Et dabit ei bibere. Quas cùm exhauſerit,

25. Tollet ſacerdos de manu ejus ſacrificium zelotypiæ, & elevabit illud coram Domino, imponetque illud ſuper altare: ita dumtaxat ut priùs

26. Pugillum ſacrificii tollat de eo quod offertur, & incendat ſuper altare: & ſic potum det mulieri aquas amariſſimas,

27. Quas cùm biberit, ſi polluta eſt, & contempto viro adulterii rea, pertranſibunt eam aquæ maledictionis, & inflato ventre computreſcet femur: eritque mulier in maledictionem, & in exemplum omni populo.

28. Quòd ſi polluta non fuerit, erit innoxia, & faciet liberos.

29. Iſta eſt lex zelotypiæ. Si declinaverit mulier à viro ſuo, & ſi polluta fuerit,

30. Mariruſque zelotypiæ ſpiritu concitatus adduxerit eam in conſpectu Domini, & fecerit ei ſacerdos juxta omnia quæ ſcripta ſunt:

31. Maritus abſque culpa erit, & illa recipiet iniquitatem ſuam.

CAPUT VI.

Nazaræorum conſecratio, & oblatio; item benedictionis forma qua ſacerdos uti debet, cum populo benedicit.

1. LOcutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens:

2. Loquere ad filios Iſrael, & dices ad eos: Vir, ſive mulier, cùm fecerint votum ut ſanctificentur (a), & ſe voluerint Domino conſecrare:

3. A vino, & omni quod inebriare poteſt, abſtinebunt. Acetum ex vino, & ex qualibet alia potione, & quidquid de uva exprimitur, non bibent: uvas recentes ſiccaſque non comedent.

4. Cunctis diebus, quibus ex voto Domino conſecrantur: quidquid ex vinea eſſe poteſt, ab uva paſſa uſque ad acinum non comedent.

5. Omni tempore ſeparationis ſuæ* novacula non tranſibit per caput ejus, uſque ad completum diem quo Domino conſecratur. Sanctus erit, creſcente cæſarie capitis ejus. * *Judic.* 13. 5.

6. Omni tempore conſecrationis ſuæ ſuper mortuum non ingredietur (b),

7. Nec ſuper patris quidem & matris & fratris ſororiſque funere contaminabitur, quia conſecratio Dei ſui ſuper caput ejus eſt.

8. Omnibus diebus ſeparationis ſuæ ſanctus erit Domino.

9. Sin autem mortuus fuerit ſubitò quiſpiam coram eo, polluetur caput conſecrationis ejus: quod radet illicò in eadem die purgationis ſuæ, & rurſum ſeptima (c).

10. In octava autem die offeret duos turtures,

18. (f) Mulieris ſuſpectæ: ut intelligeret nihil Deum latere. *Recordationis*; Sacrificium commemorans peccatum: *aquas amariſſimas*, quæ poſteà tales fiebant: nam epotæ ab adultera, illam graviſſimè puniebant.

23. (g) In cartula: quidquid ſcribitur, librum vocant.

CAP. VI. 2. (a) Hebr. *Cum ſeparaverint ad vovendum votum*. Hoc loco de voto Nazaræorum agitur, qui ſe à communi vivendi ratione ſeparabant; idque ſingulari profeſſione ſanctimoniæ & religionis; ſeu votum eſſet perpetuum, & ad vitam, ſeu ad tempus. *Nazaræus* ſeparationem ſignificat.

6. (b) Non ibit ad funus. In hoc æquatur Summo Sacerdoti.

9. (c) Hebr. Radet caput ſuum in die purificationis ſuæ, in die ſeptima radet illud: ſemel radere jubetur; idque die ſeptimo. Qui ſe Deo conſecrarunt, ab omnibus operibus mortuis abſtinere debent. Hæc lex de Nazaræo ad certum tempus eſt intelligenda: nam qui in perpetuum Nazaræus erat, nunquam radebat caput.

Digitized by Google

tures, vel duos pullos columbæ, ſacerdoti in introitu fœderis teſtimonii.

11. Facietque (d) ſacerdos unum pro peccato, & alterum in holocauſtum, & deprecabitur pro eo, quia peccavit ſuper mortuo: ſanctificabitque caput ejus in die illo:

12. Et conſecrabit (e) Domino dies ſeparationis illius, offerens agnum anniculum pro peccato: ita tamen ut dies priores irriti fiant, quoniam polluta eſt ſanctificatio ejus.

13. Iſta eſt lex conſecrationis. Cùm dies, quos ex voto decreverat, complebuntur: adducet eum ad oſtium tabernaculi fœderis,

14. Et offeret oblationem ejus Domino, agnum anniculum immaculatum in holocauſtum, & ovem anniculam immaculatam pro peccato, & arietem immaculatum, hoſtiam pacificam,

15. Caniſtrum quoque panum azymorum qui conſperſi ſint oleo, & lagana abſque fermento uncta oleo, ac libamina ſingulorum:

16. Quæ offeret ſacerdos coram Domino, & faciet tam pro peccato, quàm in holocauſtum.

17. Arietem verò immolabit hoſtiam pacificam Domino, offerens ſimul caniſtrum azymorum, & libamenta quæ ex more debentur.

* Act. 21. 24. 18. * Tunc radetur Nazaræus ante oſtium tabernaculi fœderis cæſarie conſecrationis ſuæ: tolletque capillos ejus, & ponet ſuper ignem, qui eſt ſuppoſitus ſacrificio pacificorum.

19. Et armum coctum arietis, tortamque abſque fermento unam de caniſtro, & laganum azymum unum, & tradet in manus Nazaræi, poſtquam raſum fuerit caput ejus.

20. Suſceptaque rurſum ab eo, elevabit in conſpectu Domini: & ſanctificata ſacerdotis erunt, ſicut pectuſculum, quod ſeparari juſſum eſt, & femur. Poſt hæc poteſt bibere Nazaræus vinum.

21. Iſta eſt lex Nazaræi, cùm voverit oblationem ſuam Domino tempore conſecrationis ſuæ, exceptis his quæ invenerit manus ejus: juxta quod mente devoverat, ita faciet ad perfectionem ſanctificationis ſuæ.

22. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens:

23. Loquere Aaron & filiis ejus: Sic benedicetis filiis Iſrael, & dicetis eis:

24. * Benedicat tibi Dominus (f), & cuſtodiat te. * Eccli. 36. 19.

25. Oſtendat Dominus faciem ſuam tibi, & miſereatur tui.

26. Convertat Dominus vultum ſuum ad te, & det tibi pacem.

27. Invocabuntque nomen meum ſuper filios Iſrael, & ego benedicam eis (g).

CAPUT VII.

Duodecim tribuum donaria in dedicatione tabernaculi, & altaris; Moſis ingreſſo in Sanctuarium loquitur Deus è propitiatorio.

1. FActum * eſt autem in die qua complevit Moyſes tabernaculum (a), * Exod. 40. 16. & erexit illud: unxitque & ſanctificavit cum omnibus vaſis ſuis, altare ſimiliter & omnia vaſa ejus.

2. Obtulerunt principes Iſrael & capita familiarum, qui erant per ſingulas tribus, præfectique eorum qui numerati fuerant,

3. Munera coram Domino, ſex plauſtra tecta (b) cum duodecim bobus. Unum plauſtrum obtulere duo duces, & unum bovem ſinguli, obtuleruntque ea in conſpectu tabernaculi.

4. Ait autem Dominus ad Moyſen:

5. Suſcipe ab eis ut ſerviant in miniſterio tabernaculi, & trades ea Levitis juxta ordinem miniſterii ſui.

6. Itaque cùm ſuſcepiſſet Moyſes plauſtra & boves, tradidit eos Levitis.

7. Duo plauſtra & quatuor boves dedit filiis Gerſon, juxta id quod habebant neceſſarium.

8. Quatuor alia plauſtra & octo boves dedit filiis Merari, ſecundùm officia & cultum.

11. (d) Id eſt, ſacrificabit.
12. (e) De integro.
24. (f) Non dicit Sacerdos, benedico, ſed benedicat tibi Deus. Sacerdos benedicit ex miniſterio & benè precando, ac promittit Deus benedictionis fructum.
27. (g) Laicus benè precatur aliis. *Oſtendat Dominus faciem ſuam tibi.* v. 25. Facies Dei eſt Deus ipſe, ſeu æterna veritas: petit ut Deus veritate ſua velut luce æterna dirigat actus hominis. Deinde humano more loquitur: nam homo alteri iratus faciem ab eo avertit: cùm ei reconciliatur, benigno vultu eum excipit.

CAP. VII. 1. (a) Dies accipi ſolet pro tempore. Ac fortè non tam hiſtoriæ quàm materiæ ipſius ordinem ſequitur, cùm jam anteà erectum eſſet Tabernaculum ex cap. 40. Exodi. Nam primo die menſis primi anni ſecundi erectum eſt Tabernaculum; tum illud totius menſis decurſu fuit dedicatum, ac tandem altare Holocauſtorum fuit conſecratum. Hoc caput octavo, nono, decimo & undecimo ſubjici potuit, juxta eorum ſententiam, qui non tam hiſtoriæ quàm ipſius materiæ ordinem ſervatum eſſe putant. Quamvis dies pro tempore indeterminatè accipi poſſit. Nec tamen neceſſe eſt rerum ordinem inverſum agnoſcere. Nam primo die menſis ſecundi erectum fuit Tabernaculum, ex cap. 40. Exodi; tum toto menſe conſecratum, ut in Levitico habemus; tandem altare Holocauſtorum hoc in libro memoratur.
3. (b) Ne vaſa ſacra concupiſcerentur à populo.

tum ſuum, ſub manu Ithamar filii Aaron ſacerdotis.

9. Filiis autem Caath non dedit plauſtra & boves: quia in ſanctuario ſerviunt, & onera propriis portant humeris (c).

10. Igitur obtulerunt duces in dedicationem altaris, die qua unctum eſt, oblationem ſuam ante altare.

11. Dixitque Dominus ad Moyſen: Singuli duces per ſingulos dies offerant munera in dedicationem altaris.

12. Primo die obtulit oblationem ſuam Nahaſſon filius Aminadab de tribu Juda:

13. Fueruntque in ea, acetabulum argenteum (d) pondo centum triginta ſiclorum, phiala argentea habens ſeptuaginta ſiclos, juxta pondus Sanctuarii, utrumque plenum ſimila conſperſa oleo in ſacrificium:

14. Mortariolum ex decem ſiclis aureis, plenum incenſo:

15. Bovem de armento, & arietem, & agnum anniculum in holocauſtum:

16. Hircumque pro peccato:

17. Et in ſacrificio pacificorum boves duos, arietes quinque, hircos quinque, agnos anniculos quinque. Hæc eſt oblatio Nahaſſon filii Aminadab.

18. Secundo die obtulit Nathanael filius Suar, dux de tribu Iſſachar,

19. Acetabulum argenteum appendens centum triginta ſiclos, phialam argenteam habentem ſeptuaginta ſiclos, juxta pondus Sanctuarii, utrumque plenum ſimila conſperſa oleo in ſacrificium:

20. Mortariolum aureum habens decem ſiclos, plenum incenſo:

21. Bovem de armento, & arietem, & agnum anniculum in holocauſtum:

22. Hircumque pro peccato:

23. Et in ſacrificio pacificorum boves duos, arietes quinque, hircos quinque, agnos anniculos quinque. Hæc fuit oblatio Nathanael filii Suar.

24. Tertio die princeps filiorum Zabulon, Eliab filius Helon,

25. Obtulit acetabulum argenteum appendens centum triginta ſiclos, phialam argenteam habentem ſeptuaginta ſiclos, ad pondus Sanctuarii, utrumque plenum ſimila conſperſa oleo in ſacrificium:

26. Mortariolum aureum appendens decem ſiclos, plenum incenſo:

27. Bovem de armento, & arietem, & agnum anniculum in holocauſtum:

28. Hircumque pro peccato:

29. Et in ſacrificio pacificorum boves duos, arietes quinque, hircos quinque, agnos annicolos quinque. Hæc eſt oblatio Eliab filii Helon.

30. Die quarto princeps filiorum Ruben, Eliſur filius Sedeur,

31. Obtulit acetabulum argenteum appendens centum triginta ſiclos, phialam argenteam habentem ſeptuaginta ſiclos, ad pondus Sanctuarii, utrumque plenum ſimila conſperſa oleo in ſacrificium:

32. Mortariolum aureum appendens decem ſiclos, plenum incenſo:

33. Bovem de armento, & arietem, & agnum anniculum in holocauſtum:

34. Hircumque pro peccato:

35. Et in hoſtias pacificorum boves duos, arietes quinque, hircos quinque, agnos anniculos quinque. Hæc fuit oblatio Eliſur filii Sedeur.

36. Die quinto princeps filiorum Simeon, Salamiel filius Suriſaddai,

37. Obtulit acetabulum argenteum appendens centum triginta ſiclos, phialam argenteam habentem ſeptuaginta ſiclos, ad pondus Sanctuarii, utrumque plenum ſimila conſperſa oleo in ſacrificium:

38. Mortariolum aureum appendens decem ſiclos, plenum incenſo:

39. Bovem de armento, & arietem, & agnum anniculum in holocauſtum:

40. Hircumque pro peccato:

41. Et in hoſtias pacificorum boves duos, arietes quinque, hircos quinque, agnos anniculos quinque. Hæc fuit oblatio Salamiel filii Suriſaddai.

42. Die ſexto princeps filiorum Gad, Eliaſaph filius Duel,

43. Obtulit acetabulum argenteum appendens centum triginta ſiclos, phialam argenteam habentem ſeptuaginta ſiclos, ad pondus Sanctuarii, utrumque plenum ſimila conſperſa oleo in ſacrificium:

44. Mortariolum aureum appendens decem ſiclos, plenum incenſo:

45. Bovem de armento, & arietem, & agnum anniculum in holocauſtum:

46. Hircumque pro peccato:

47. Et in hoſtias pacificorum boves duos, arietes quinque, hircos quinque, agnos anniculos quinque. Hæc fuit oblatio Eliaſaph filii Duel.

48. Die ſeptimo princeps filiorum Ephraim, Eliſama filius Ammiud,

49. Obtulit acetabulum argenteum appendens centum triginta ſiclos, phialam argenteam habentem ſeptuaginta ſiclos,

9. (c) Hinc patet ratio cur Oza fuerit percuſſus, 2. Paral. 13. quia debuiſſet arcam ſuis & fratrum humeris portare.

13. (d) Hæc vaſa ad uſum atrii & altaris videntur comparata: nam vaſa Sanctuarii erant aurea.

clos; ad pondus Sanctuarii, utrumque plenum ſimila conſperſa oleo in ſacrificium:

50. Mortariolum aureum appendens decem ſiclos, plenum incenſo:

51. Bovem de armento, & arietem, & agnum anniculum in holocauſtum:

52. Hircumque pro peccato:

53. Et in hoſtias pacificorum, boves duos, arietes quinque, hircos quinque, agnos anniculos quinque. Hæc fuit oblatio Eliſama filii Ammiud.

54. Die octavo princeps filiorum Manaſſe, Gamaliel filius Phadaſſur,

55. Obtulit acetabulum argenteum appendens centum triginta ſiclos, phialam argenteam habentem ſeptuaginta ſiclos, ad pondus Sanctuarii, utrumque plenum ſimila conſperſa oleo in ſacrificium:

56. Mortariolum aureum appendens decem ſiclos, plenum incenſo:

57. Bovem de armento, & arietem, & agnum anniculum in holocauſtum:

58. Hircumque pro peccato:

59. Et in hoſtias pacificorum boves duos, arietes quinque, hircos quinque, agnos anniculos quinque. Hæc fuit oblatio Gamaliel filii Phadaſſur.

60. Die nono princeps filiorum Benjamin, Abidan filius Gedeonis,

61. Obtulit acetabulum argenteum appendens centum triginta ſiclos, phialam argenteam habentem ſeptuaginta ſiclos, ad pondus Sanctuarii, utrumque plenum ſimila conſperſa oleo in ſacrificium:

62. Et mortariolum aureum appendens decem ſiclos, plenum incenſo:

63. Bovem de armento, & arietem, & agnum anniculum in holocauſtum:

64. Hircumque pro peccato:

65. Et in hoſtias pacificorum boves duos, arietes quinque, hircos quinque, agnos anniculos quinque. Hæc fuit oblatio Abidan filii Gedeonis.

66. Die decimo princeps filiorum Dan, Ahiezer filius Ammiſaddai,

67. Obtulit acetabulum argenteum appendens centum triginta ſiclos, phialam argenteam habentem ſeptuaginta ſiclos, ad pondus Sanctuari, utrumque plenum ſimila conſperſa oleo in ſacrificium:

68. Mortariolum aureum appendens decem ſiclos, plenum incenſo:

69. Bovem de armento, & arietem, & agnum anniculum in holocauſtum:

70. Hircumque pro peccato:

71. Et in hoſtias pacificorum boves duos, arietes quinque, hircos quinque, agnos anniculos quinque. Hæc fuit oblatio Ahiezer filii Ammiſaddai.

72. Die undecimo princeps filiorum Aſer, Phegiel filius Ochran,

73. Obtulit acetabulum argenteum appendens centum triginta ſiclos, phialam argenteam habentem ſeptuaginta ſiclos, ad pondus Sanctuarii, utrumque plenum ſimila conſperſa oleo in ſacrificium:

74. Mortariolum aureum appendens decem ſiclos, plenum incenſo:

75. Bovem de armento, & arietem, & agnum anniculum in holocauſtum;

76. Hircumque pro peccato:

77. Et in hoſtias pacificorum boves duos, arietes quinque, hircos quinque, agnos anniculos quinque. Hæc fuit oblatio Phegiel filii Ochran.

78. Die duodecimo princeps filiorum Nephthali, Ahira filius Enan,

79. Obtulit acetabulum argenteum appendens centum triginta ſiclos, phialam argenteam habentem ſeptuaginta ſiclos, ad pondus Sanctuarii, utrumque plenum ſimila oleo conſperſa in ſacrificium:

80. Mortariolum aureum appendens decem ſiclos, plenum incenſo:

81. Bovem de armento, & arietem, & agnum anniculum in holocauſtum:

82. Hircumque pro peccato:

83. Et in hoſtias pacificorum boves duos, arietes quinque, hircos quinque, agnos anniculos quinque. Hæc fuit oblatio Ahira filii Enan.

84. Hæc in dedicatione altaris oblata ſunt à principibus Iſrael, in die qua conſecratum eſt (e), acetabula argentea duodecim: mortariola aurea duodecim:

85. Ita ut centum triginta ſiclos argenti haberet unum acetabulum, & ſeptuaginta ſiclos haberet una phiala: id eſt, in commune vaſorum omnium ex argento ſicli duo millia quadringenti, pondere Sanctuarii.

86. Mortariola aurea duodecim plena incenſo, denos ſiclos appendentia pondere Sanctuarii: id eſt, ſimul auri ſicli centum viginti:

87. Boves de armento in holocauſtum duodecim, arietes duodecim, agni anniculi duodecim, & libamenta eorum: hirci duodecim pro peccato.

88. In hoſtias pacificorum, boves viginti quatuor, arietes ſexaginta, hirci ſexaginta, agni anniculi ſexaginta. Hæc oblata ſunt in dedicatione altaris, quando unctum eſt,

89. Cùm-

84. (e) In tempore: nam oblatio per duodecim dies fuit continuata.

89. Cùmque ingrederetur (f) Moyſes tabernaculum fœderis, ut conſuleret oraculum, audiebat vocem loquentis ad ſe de propitiatorio quod erat ſuper arcam teſtimonii inter duos Cherubim, unde & loquebatur ei.

CAPUT VIII.

Ritus conſecrandi Levitas.

1. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens:

2. Loquere Aaron, & dices ad eum: Cùm poſueris ſeptem lucernas (a), candelabrum in auſtrali parte erigatur. Hoc igitur præcipe, ut lucernæ contra boream è regione reſpiciant ad menſam panum propoſitionis, contra eam partem, quam candelabrum reſpicit, lucere debebunt.

3. Fecitque Aaron, & impoſuit lucernas ſuper candelabrum, ut præceperat Dominus Moyſi.

4. Hæc autem erat factura candelabri, ex auro ductili (b), tam medius ſtipes, quàm cuncta quæ ex utroque calamorum latere naſcebantur: juxta exemplum quod oſtendit Dominus Moyſi, ita operatus eſt candelabrum.

5. Et locutus eſt Dominus ad Moyſen, dicens:

6. Tolle Levitas de medio filiorum Iſrael, & purificabis eos

7. Juxta hunc ritum: Aſpergantur aqua luſtrationis (c), & radant omnes pilos carnis ſuæ. Cùmque laverint veſtimenta ſua, & mundati fuerint,

8. Tollent bovem de armentis, & libamentum ejus (d) ſimilam oleo conſperſam: bovem autem alterum de armento tu accipies pro peccato:

9. Et applicabis Levitas coram tabernaculo fœderis, convocata omni multitudine filiorum Iſrael.

10. Cùmque Levitæ fuerint coram Domino, ponent filii Iſrael manus (e) ſuas ſuper eos.

11. Et offeret Aaron Levitas, munus in conſpectu Domini à filiis Iſrael, ut ſerviant in miniſterio ejus.

12. Levitæ quoque ponent manus ſuas ſuper capita boum, è quibus unum facies (f) pro peccato, & alterum in holocauſtum Domini, ut depreceris pro eis.

13. Statueſque Levitas in conſpectu Aaron & filiorum ejus, & conſecrabis oblatos Domino,

14. Ac ſeparabis de medio filiorum Iſrael, ut ſint mei (g).

15. Et poſteà ingredientur tabernaculum fœderis, ut ſerviant mihi. Sicque purificabis & conſecrabis eos in oblationem Domini: quoniam dono donati ſunt mihi à filiis Iſrael.

16. * Pro primogenitis quæ aperiunt omnem vulvam in Iſrael, accepi eos. *Exod. 13. 2. Sup. 3. 13. Luc. 2. 23.*

17. Mea ſunt enim omnia primogenita filiorum Iſrael, tam ex hominibus quàm ex jumentis. Ex die quo percuſſi omne primogenitum in terra Ægypti, ſanctificavi eos mihi:

18. Et tuli Levitas pro cunctis primogenitis filiorum Iſrael:

19. Tradidique eos dono Aaron & filiis ejus de medio populi, ut ſerviant mihi pro Iſrael in tabernaculo (h) fœderis, & orent pro eis, ne ſit in populo plaga, ſi auſi fuerint accedere ad Sanctuarium.

20. Feceruntque Moyſes & Aaron & omnis multitudo filiorum Iſrael ſuper Levitis (i) quæ præceperat Dominus Moyſi:

21. Purificatique ſunt, & laverunt veſtimenta ſua: elevavitque eos Aaron in conſpectu Domini, & oravit pro eis,

22. Ut purificati ingrederentur ad officia ſua in tabernaculum fœderis coram Aaron & filiis ejus. Sicut præceperat Dominus Moyſi de Levitis, ita factum eſt.

23. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens:

24. Hæc

---

89. (f) Conceſſum fuit Moſi ut ingrederetur Sanctuarium, velut Dei internuntius: vel Moſes extra velum poſitus audiebat Dei reſponſa.

CAPUT VIII.

2. (a) Vatab. Cùm accendere faces: Candelabrum ſecundùm latitudinem reſpiciebat menſam, in eam partem lumen projiciens; ſecundùm longitudinem reſpiciebat Sanctum ſanctorum. Verba hæc, *Hoc igitur præcipe*, negat Mariana, aut Hebraicè, aut Græcè reperiri; in Lovan. editione obelo jugulantur. Cùm ea verba, *Contra eam partem, quam candelabrum reſpicit*, eſſent obſcura, aliquis fortè adjecit illam explicationem: nam lucernæ non reſpiciebant candelabrum in quo erant, ſed menſam quæ ex adverſo erat, & ad Septentrionem. Ac fortè vox Hebræa hoc loco non ſignificat, *contra*, ſed juxta, aut in candelabro: ita ut hic ſit ſenſus, lucernæ lucebunt ad facies candelabri, id eſt, in candelabro. Unde v. proximo eædem ſunt voces, quas Hieronymus reddidit: *Et impoſuit lucernas ſuper candelabrum*. Lucernæ videntur vaſa à candelabro diſtincta: *Cùm poſueris*, ſeu accenderis ſeptem lucernas. Candelabrum hoc in loco vocatur medius candelabri ſtipes, aut calamus, qui ex altaris igne accendebatur, tum lucernæ cæteræ, quòd in tabernaculo non eſſent feneſtræ.

4. (b) Ex eadem maſſa ſub malleo extenſa, ſine ferrumine. Gall. *ſoudure*.

7. (c) Hebr. *Aqua peccati*, cui admiſti erant cineres vaccæ combuſtæ.

8. (d) Certa libamina quibuſdam hoſtiis addi debebant ex cap. 15.

10. (e) Quo ritu fortè in miniſtrorum electione conſenſum ſuum exprimebant, vel hoſtias Deo offerebant.

12. (f) Per Aaronem immolabis.

14. (g) Tabernaculo addicti, à publico munere immunes.

19. (h) In atrio; non enim ingrediebantur Sanctum.

20. (i) Quòd eos velut manu mitterent, & in Dei jus ac miniſterium transferrent, omniumque peccata illis ferenda imponerent.

24. Hæc eſt lex Levitarum : A viginti quinque annis & ſupra , ingredientur ut miniſtrent in tabernaculo fœderis.

25. Cùmque quinquageſimum annum ætatis impleverint, ſervire ceſſabunt:

26. Eruntque miniſtri fratrum ſuorum in tabernaculo fœderis, ut cuſtodiant quæ ſibi fuerint commendata (k) , opera autem ipſa non faciant. Sic diſpones Levitas in cuſtodiis ſuis.

C A P U T IX.

Paſchatis celebrandi tempus conſtituitur : nubes per diem operit tabernaculum, eaque eſt dux itineris , ut de nocte in ſpecie ignis.

1. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen in deſerto Sinai, anno ſecundo poſtquàm egreſſi ſunt de terra Ægypti, menſe primo (a), dicens:

2. * Faciant filii Iſrael Phaſe in tempore ſuo, (* Exod. 12. 3.)

3. Quartadecima die menſis hujus ad veſperam (b), juxta omnes cæremonias & juſtificationes ejus.

4. Præcepitque Moyſes filiis Iſrael ut facerent Phaſe.

5. Qui fecerunt tempore ſuo : quartadecima die menſis ad veſperam, in monte Sinai. Juxta omnia quæ mandaverat Dominus Moyſi, fecerunt filii Iſrael.

6. Ecce autem quidam immundi (c) ſuper anima hominis , qui non poterant facere Phaſe in die illo , accedentes ad Moyſen & Aaron,

7. Dixerunt eis : Immundi ſumus ſuper anima hominis : (d) quare fraudamur ut non valeamus oblationem offerre Domino in tempore ſuo inter filios Iſrael?

8. Quibus reſpondit Moyſes : State ut conſulam quid præcipiat Dominus de vobis.

9. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens:

10. Loquere filiis Iſrael : Homo qui fuerit immundus ſuper anima, ſive in via procul in gente veſtra , faciat Phaſe Domino

11. In menſe ſecundo , quartadecima die menſis ad veſperam : cum azymis & lactucis agreſtibus comedent illud:

12. Non relinquent ex eo quidpiam uſque manè, * & os ejus non confringent, omnem ritum Phaſe obſervabunt. (* Exod. 12. 46. Joan. 19. 36.)

13. Si quis autem & mundus eſt , & in itinere non fuit , & tamen non fecit Phaſe , exterminabitur anima illa de populis ſuis , quia ſacrificium Domino non obtulit tempore ſuo : peccatum ſuum ipſe portabit.

14. Peregrinus quoque & advena ſi fuerint apud vos , facient Phaſe Domino juxta cæremonias & juſtificationes ejus : Præceptum idem erit apud vos tam advenæ quàm indigenæ.

15. * Igitur die qua erectum eſt tabernaculum, operuit illud nubes. A veſpere autem ſuper tentorium erat quaſi ſpecies ignis uſque manè. (* Exod. 40. 16. Supr. 7. 1.)

16. Sic fiebat jugiter: per diem operiebat illud nubes, & per noctem quaſi ſpecies ignis.

17. Cùmque ablata fuiſſet nubes quæ tabernaculum protegebat , tunc proficiſcebantur filii Iſrael : & in loco ubi ſtetiſſet nubes , ibi caſtrametabantur.

18. Ad imperium Domini proficiſcebantur, & ad imperium illius figebant tabernaculum. * Cunctis diebus quibus ſtabat nubes ſuper tabernaculum , manebant in eodem loco: (* 1. Cor. 10. 1.)

19. Et ſi eveniſſet ut multo tempore maneret ſuper illud , erant filii Iſrael in excubiis Domini (e) , & non proficiſcebantur

20. Quot diebus fuiſſet nubes ſuper tabernaculum . Ad imperium Domini erigebant tentoria , & ad imperium illius deponebant.

21. Si fuiſſet nubes (f) à veſpere uſque manè , & ſtatim diluculo tabernaculum reliquiſſet , proficiſcebantur : & , ſi poſt diem & noctem receſſiſſet , diſſipabant tentoria.

22. Si verò biduo aut uno menſe vel longiori tempore fuiſſet ſuper tabernaculum , manebant filii Iſrael in eodem loco, & non proficiſcebantur: ſtatim autem ut receſſiſſet, movebant caſtra.

23. Per

26. (k) Majores quinquaginta annis otio redduntur, cura cuſtodiendi iis relicta.

CAP. IX. 1. (a) Hinc liquet temporum ordinem in narratione ſua non ſemper ſequi Moſem: nam cap. 1. de iis agit, quæ menſe ſecundo anni ſecundi acta ſunt.

3. (b) Hebr. *Inter duas veſperas . Juxta omnes cæremonias , & juſtificationes ejus* . Hebr. *Judicia* , ritus & circumſtantias præſcriptas: nam humanarum actionum rectitudo in eo poſita eſt, ut divinæ regulæ conformentur.

6. (c) Qui nati erant poſt exitum ex Ægypto , præ ætate non manducabant Phaſe , & quia non erant circumciſi.

7. (d) Super mortuos ; nam anima ſumitur pro homine vivo & mortuo. *Oblationem*, non propriè ſacrificabant , ſed in Dei honorem occidebant , & edebant victimas.

19. (e) I. e. Non movebatur populus.

21. (f) Locus corruptus eſt in Græcis codicibus, & reſtituitur ex Cyrillo Lib. 5. de Adoratione , ubi ſic habet : *Si aſcenderit nubes* . Quæ verba non deſunt in Græcis codicibus, ut ait Mariana.

23. Per verbum Domini figebant tentoria, & per verbum illius proficiſcebantur: erantque in excubiis Domini juxta imperium ejus per manum Moyſi.

CAPUT X.

Tubas duas argenteas & ductiles fieri jubet Deus, earum uſus; inſtructa acie moventur caſtra è Sinai in Pharan. Moſes orat cognatum ſuum Hobab ut cum Iſraelitis unà proficiſcatur: Arca præit caſtris: Moſis oratio.

1. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens:

2. Fac tibi duas tubas argenteas ductiles (a), quibus convocare poſſis multitudinem, quando movenda ſunt caſtra.

3. Cùmque increpueris tubis, congregabitur ad te omnis turba ad oſtium tabernaculi fœderis.

4. Si ſemel clangueris, venient ad te principes, & capita multitudinis Iſrael.

5. Si autem prolixior atque conciſus clangor (b) increpuerit, movebunt caſtra primi qui ſunt ad orientalem plagam.

6. In ſecundo autem ſonitu & pari ululatu tubæ, levabunt tentoria qui habitant ad meridiem, & juxta hunc modum reliqui facient, ululantibus tubis in profectionem.

7. Quando autem congregandus eſt populus, ſimplex tubarum clangor erit, & non conciſè ululabunt.

8. Filii autem Aaron ſacerdotes clangent tubis: eritque hoc legitimum ſempiternum in generationibus veſtris.

9. Si exieritis ad bellum de terra veſtra contra hoſtes, qui dimicant adverſum vos, clangetis ululantibus tubis, & erit recordatio veſtri coram Domino Deo veſtro, ut eruamini de manibus inimicorum veſtrorum.

10. Si quando habebitis epulum, & dies feſtos, & calendas, canetis tubis ſuper holocauſtis, & pacificis victimis, ut ſint vobis in recordationem Dei veſtri. Ego Dominus Deus veſter.

11. Anno ſecundo (c), menſe ſecundo, vigeſima die menſis, elevata eſt nubes de tabernaculo fœderis:

12. Profectique ſunt filii Iſrael per turmas ſuas de deſerto Sinai, & recubuit nubes in ſolitudine Pharan.

13. Moveruntque caſtra primi juxta imperium Domini in manu Moyſi.

14. * Filii Juda per turmas ſuas: quorum princeps erat Nahaſſon filius Aminadab. * *Sup. 2. 3.*

15. In tribu filiorum Iſſachar fuit princeps Nathanael filius Suar.

16. In tribu Zabulon erat princeps Eliab filius Helon.

17. Depoſitumque eſt tabernaculum, quod portantes egreſſi ſunt filii Gerſon & Merari.

18. Profectique ſunt & filii Ruben, per turmas & ordinem ſuum: quorum princeps erat Heliſur filius Sedeur.

19. In tribu autem filiorum Simeon, princeps fuit Salamiel filius Suriſaddai.

20. Porrò in tribu Gad erat princeps Eliaſaph filius Duel.

21. Profectique ſunt & Caathitæ portantes Sanctuarium. Tamdiu tabernaculum portabatur, donec venirent ad erectionis locum (d).

22. Moverunt caſtra & filii Ephraim per turmas ſuas, in quorum exercitu princeps erat Eliſama filius Ammiud.

23. In tribu autem filiorum Manaſſe princeps fuit Gamaliel filius Phadaſſur.

24. Et in tribu Benjamin erat dux Abidan filius Gedeonis.

25. Noviſſimi caſtrorum omnium profecti ſunt filii Dan per turmas ſuas, in quorum exercitu princeps fuit Ahiezer filius Ammiſaddai.

26. In tribu autem filiorum Aſer erat princeps Pheziel filius Ochran.

27. Et in tribu filiorum Nephthali princeps fuit Ahira filius Enan.

28. Hæc ſunt caſtra, & profectiones filiorum Iſrael per turmas ſuas quando egrediebantur.

29. Dixitque Moyſes Hobab filio Raguel Madianitæ, cognato ſuo (e): Proficiſcimur ad locum, quem Dominus daturus eſt nobis: veni nobiſcum, ut benefaciamus tibi: quia Dominus bona promiſit Iſraeli.

30. Cui ille reſpondit: Non vadam tecum, ſed revertar in terram meam, in qua natus ſum.

31. Et ille: Noli, inquit, nos relinquere:

CAP. X. 2. (a) Ex lamellis malleo diductis ad convocandum populum, ad feſta, & ad caſtra movenda, & ad bellum.

5. (b) Brevi mora interciſus.

11. (c) Ab egreſſu.

21. (d) Hæc verba neque Hebraicè, neque Græcè inveniuntur; addita videntur ad explicationem.

29. (e) Vox Hebræa חתן, *Choten*, aut *Charan*, ab Hieronymo *Cognatus*, ab aliis *Socer* redditur. Dixit Hobab filio Raguelis ſoceri ſui: nam probabilius videtur Hobab fuiſſe filium Raguelis, ſeu Jethro, ſi idem fuerit Raguel qui Jethro. Exodi 2. Raguel qui dicitur Sacerdos Madian, & Socer Moſis, Exodi 18. vocatur Jethro: dubitatur an fuerit Jethro ſocer Moſis, an frater uxoris Moſis, & filius Jethro. Nam potuit ſcribi filio Raguel ſoceri Moſis.

Digitized by Google

re : tu enim noſti in quibus locis per deſertum caſtra ponere debeamus (f), & eris ductor noſter.

32. Cùmque nobiſcum veneris, quidquid optimum fuerit ex opibus, quas nobis traditurus eſt Dominus, dabimus tibi.

33. Profecti ſunt ergo de monte Domini viam trium dierum, arcaque fœderis Domini præcedebat (g) eos, per dies tres providens caſtrorum locum.

34. Nubes (h) quoque Domini ſuper eos erat per diem cùm incederent.

35. Cùmque elevaretur arca, dicebat
* Pſ.67.2. Moyſes : * Surge Domine, & diſſipentur inimici tui, & fugiant qui oderunt te, à facie tua.

36. Cùm autem deponeretur, ajebat : Revertere Domine ad multitudinem exercitus Iſrael.

CAPUT XI.

Hebræi obmurmurantes deſiderant cepas & ollas Ægypti, carnes poſtulant; dantur iis coturnices, ſed puniuntur. Moſis onus ſublevat Deus, & in 70. ſeniores id partitur.

* Pſal.77. 19. 1. Cor. 10. 10. * Pſal.77. 21.
1. INtereà ortum eſt * murmur populi, quaſi dolentium pro labore, contra Dominum. Quod cùm audiſſet Dominus, iratus eſt. Et * accenſus in eos ignis Domini devoravit extremam caſtrorum partem.

2. Cùmque clamaſſet populus ad Moyſen, oravit Moyſes ad Dominum, & abſorptus eſt ignis.

3. Vocavitque nomen loci illius, Incenſio : eò quòd incenſus fuiſſet contra eos ignis Domini.

4. Vulgus quippe promiſcuum (a), quod aſcenderat cum eis, flagravit deſiderio, ſedens & flens, junctis ſibi pariter filiis
Iſrael, & ait : * Quis dabit nobis ad veſcendum carnes? * 1. Cor. 10. 3.

5. Recordamur piſcium quos comedebamus in Ægypto gratis : in mentem nobis veniunt cucumeres, & pepones, porrique & cepe, & allia.

6. Anima (b) noſtra arida eſt, nihil aliud reſpiciunt oculi noſtri niſi Man.

7. * Erat autem Man quaſi ſemen coriandri, coloris bdellii (c). * Exod.16. 14. Pſal. 77. 24. Sap.16.20. Joan.6. 31.

8. Circuibatque populus, & colligens illud, frangebat mola, ſive terebat in mortario, coquens in olla, & faciens ex eo tortulas (d) ſaporis quaſi panis oleati.

9. Cùmque deſcenderet nocte ſuper caſtra ros, deſcendebat pariter & Man.

10. Audivit ergo Moyſes flentem populum per familias, ſingulos per oſtia tentorii ſui. Iratuſque eſt furor Domini valdè : ſed & Moyſi intoleranda res viſa eſt.

11. Et ait ad Dominum : Cur affixiſti ſervum tuum? quare non invenio (e) gratiam coram te? & cur impoſuiſti pondus univerſi populi hujus ſuper me?

12. Numquid ego concepi omnem hanc multitudinem, vel genui eam, ut dicas mihi : Porta eos in ſinu tuo ſicut portare ſolet nutrix infantulum, & defer in terram, pro qua juraſti patribus eorum?

13. Unde mihi carnes ut dem tantæ multitudini? flent contra me, dicentes : Da nobis carnes ut comedamus.

14. Non poſſum ſolus (f) ſuſtinere omnem hunc populum, quia gravis eſt mihi.

15. Sin aliter tibi videtur (g), obſecro ut interficias me, & inveniam gratiam in oculis tuis, ne tantis afficiar malis.

16. Et dixit Dominus ad Moyſen : Congrega mihi ſeptuaginta viros de ſenibus Iſrael, quos tu noſti quòd ſenes populi ſint ac magiſtri : & duces eos ad oſtium tabernaculi fœderis, facieſque ibi ſtare tecum (h),

17. Ut

31. (f) Ad ductum nubis caſtra movebantur, aut quieſcebant : ſed in diſpoſitione caſtrorum non inutile erat humanum conſilium : locorum peritus docebat quæ eſſet aquarum opportunitas, quid ab hoſtibus metuendum. *Tu eris ductor noſter.* Quidam mutant tempus, fuiſti ductor noſter. Sed inquies, quid Moſi opus erat doctore? ut ſitus locorum cognoſceret : nubes locum tabernaculi tantummodò oſtendebat, voluit Deus ut humana præſidia non negligerentur.

33. (g) Non in medio exercitus erat Arca, ſed ex v. 35. & 36. ſemper præcedebat.

34. (h) Totum exercitum obumbrabat nubes, ſed columna arcæ imminebat.

CAP. XI. 4. (a) In Hebræo vox illa cauſalis non ineſt, ſed conjunctio, *Et.* Unde eſt ſimplex rei novæ narratio, non recapitulatio ejus, quod præceſſit, ac diverſa eſt utriuſque peccati punitio; in priori murmur fuit, pœna incendium; in poſteriori concupiſcentia, & deſiderium carnium.

6. (b) Creſcit cupiditas cùm deeſt quod concupiſcit.

7. (c) Sive ſit gummi ſuaviter olens, cujus meminit Plinius Lib. 12. cap. 9. Sive ſit inſtar unionis, aut cryſtalli, ut vertunt 70. Semen Coriandri figura, & magnitudine, non colore referebat : nigrum quippe eſt Coriandri ſemen.

8. (d) Guſtum habuit quaſi panis pinguedine aliqua perfuſi, ſaporis dulcis & ſuavis.

11. (e) Inveni : vocationem ſuam Exod. 3. commemorat.

14. (f) Septuaginta quidem dati erant in auxilium, ſed fortè eum in civilibus tantùm & politicis rebus adjuvabant, non item in ſpiritalibus, ubi Deus erat conſulendus, aut reſponſa dari oportebat.

15. (g) Non ſim adeò infelix, ut populum rebellem regam.

16. (h) Ætas & uſus requiruntur in iis, qui aliis præficiuntur ut rectores. Jam viros Septuaginta elegerat, qui lites deciderent; ſed ab illis erat provocatio ad Muſem, qui ſolus majores cauſas judicabat : verùm hi quæ ſpectabant ad Dei cultum procurabant, & ſpiritu prophetico pleni Deum conſulebant, & majora tractabant negotia.

Digitized by Google

17. Ut deſcendam & loquar tibi: & auferam de ſpiritu tuo (i), tradamque eis, ut ſuſtentent tecum onus populi, & non tu ſolus graveris.

18. Populo quoque dices: Sanctificamini: cras comedetis carnes. Ego enim audivi vos dicere: Quis dabit nobis eſcas carnium? benè nobis erat in Ægypto. Ut det vobis Dominus carnes, & comedatis:

19. Non uno die, nec duobus, vel quinque aut decem, nec viginti quidem,

20. Sed uſque ad menſem dierum (k), donec exeat per nares veſtras, & vertatur in nauſeam, eò quòd repuleritis Dominum, qui in medio veſtri eſt, & flevetitis coram eo, dicentes: Quare egreſſi ſumus ex Ægypto?

21. Et ait Moyſes: Sexcenta millia peditum hujus populi ſunt: & tu dicis: Dabo eis eſum carnium menſe integro (l)?

* Joan. 6. 10. 22. * Numquid ovium & boum multitudo cædetur, ut poſſit ſufficere ad cibum? vel omnes piſces maris in unum congregabuntur, ut eos ſatient?

* Iſai. 59. 1. 23. Cui reſpondit Dominus: * Numquid manus Domini invalida eſt? Jam nunc videbis utrùm meus ſermo opere compleatur.

24. Venit igitur Moyſes, & narravit populo verba Domini, congregans ſeptuaginta viros de ſenibus Iſrael, quos ſtare fecit circa tabernaculum.

25. Deſcenditque Dominus per nubem, & locutus eſt ad eum, auferens de ſpiritu qui erat in Moyſe, & dans ſeptuaginta viris. Cùmque requieviſſet in eis Spiritus, prophetaverunt, nec ultrà ceſſaverunt (m).

26. Remanſerant autem in caſtris duo viri, quorum unus vocabatur Eldad, & alter Medad, ſuper quos requievit Spiritus: nam & ipſi deſcripti fuerant, & non exierant (n) ad tabernaculum.

27. Cùmque prophetarent in caſtris (o), cucurrit puer, & nuntiavit Moyſi, dicens: Eldad & Medad prophetant in caſtris.

28. Statim Joſue filius Nun, miniſter Moyſi, & electus è pluribus (p), ait: Domine mi Moyſes prohibe eos.

29. At ille: Quid, inquit, æmularis pro me? quis tribuat ut omnis populus prophetet, & det eis Dominus Spiritum ſuum?

30. Reverſuſque eſt Moyſes, & majores natu Iſrael in caſtra.

31. * Ventus autem egrediens à Domino, arreptans trans mare coturnices (q) detulit, & demiſit in caſtra itinere quantum uno die confici poteſt, ex omni parte caſtrorum per circuitum, volabantque in aere duobus cubitis altitudine ſuper terram. * Pſal. 77. 26. & 27.

32. Surgens ergo populus toto die illo, & nocte, ac die altero, congregavit coturnicum, qui parum, decem coros: & ſiccaverunt eas per gyrum caſtrorum.

33. * Adhuc carnes erant in dentibus eorum (r), nec defecerat hujuſcemodi cibus: & ecce furor Domini concitatus in populum, percuſſit eum plaga magna nimis. * Pſal. 77. 30.

34. Vocatuſque eſt ille locus, Sepulchra concupiſcentiæ (ſ): ibi enim ſepelierunt populum qui deſideraverat. Egreſſi autem de ſepulchris concupiſcentiæ, venerunt in Haſeroth, & manſerunt ibi.

C A-

17. (i) Non dixit, Auferam Spiritum tuum, quaſi imminutus fuerit Spiritus divinus in Moſe; ſed eodem Spiritu ſenes replendos ait, ac poſitum eſt verbum auferre pro accipere; ut lux de luce accenditur ſine imminutione prioris, ita & Spiritus qui erat in Moſe, in 70. ſenes transfuſus eſt. Spiritus pro donis ſpiritalibus accipitur; de Spiritu prophetico, quo obſcura quæque evolvuntur, futura prædicuntur. *Intelligimus nihil aliud Dominum ſignificare voluiſſe, niſi ex eodem Spiritu illos quoque habituros adjutorium, ex quo habebat Moſes, ut & ipſi haberent, quantum Deus vellet, non ut ideo Moſes minus haberet*. Auguſt. q. 18.

20. (k) Menſem integrum: ſic annus dierum eſt annus completus.

21. (l) Non dubitavit Moſes de potentia Dei, ſed de modo rei faciendæ. Ac ſi quid peccavit Moſes diffidentia, hoc diſſimulavit Deus, quod hæc dixerit non coram multitudine, ut cap. 20. *Numquid manus Domini invalida eſt?* Aug. *Domini reſponſio quaſi redarguentis videtur, quòd eſſe illa non credidiſſet. Sed melius arbitror intelligi Dominum ita reſpondiſſe, tanquam modum futuri facti, quem ille requirebat, dicere noluerat, ſed potius opere ipſo ſuam potentiam demonſtrare*. Tum diſparem eſſe docet rationem diffidentiæ Moſis apud aquas contradictionis. *E contrario itaque iſto loco debemus intelligere verba Moyſis de promiſſis carnibus, quærentis potiùs quomodo fieret, quam diffidentes fuiſſe, quando ſententia Domini non ſecuta eſt, quæ vindicaret, ſed potiùs quæ doceret*. q. 16.

25. (m) Vox Hebraica hanc ſignificationem recipit, & contrariam, *nec ultra addiderunt*: i. e. *non prophetarunt ampliùs*, ut Pagninus interpretatur.

26. (n) Præ humilitate.

27. (o) Abſente & inſcio Moſe, alii prophetabant in tabernaculo ſubjecti Moſi.

28. (p) Inter plures eximius. *Domine mi Moyſes prohibe eos*: Metuebat Joſue, ne hoc ipſum de Moſis auctoritate quid detraheret.

31. (q) Alia fuit coturnicum pluvia ab ea cujus fit mentio Exodi 16. quæ anno primo ab exitu contigit in octava manſione in deſerto Sin; hæc verò anno 2. in ſtatione 16. Sed unde hæ coturnices? à mari, ab Ægypto per ſinum Arabicum tranſierant. Coturnices alit ſinus Arabicus, ex Joſepho L. 3. Antiq. Ægyptus & vicinæ regiones coturnicibus abundant, quas ſale condire ſolent, ex Athenæo.

33. (r) Cùm plerique ex iis interierunt.

34. (ſ) Hinc concludit Auguſtinus, *Non eſſe quid magnum, ſi quis exaudiatur à Deo: quoſdam enim exaudit iratus, alios non exaudit placatus*.

CAPUT XII.

Aaron & Maria ejus ſoror adverſus Moſen obmurmurant : Maria lepra percuſſa , & per ſeptem dies à populo ſeparata , orante pro ea Moſe ſanatur .

1. Locutaque eſt Maria & Aaron contra Moyſen propter uxorem ejus Æthiopiſſam (a),

2. Et dixerunt : Num per ſolum Moyſen locutus eſt Dominus ? nonne & nobis ſimiliter eſt locutus? Quod cùm audiſſet Dominus (b),

3. (Erat enim Moyſes vir mitiſſimus ſuper omnes homines qui morabantur in terra)

4. Statim locutus eſt ad eum, & ad Aaron & Mariam: Egredimini (c) vos tantùm tres ad tabernaculum fœderis. Cùmque fuiſſent egreſſi,

5. Deſcendit Dominus in columna nubis, & ſtetit in introitu tabernaculi, vocans Aaron & Mariam. Qui cùm iiſſent,

6. Dixit ad eos: Audite ſermones meos: Si quis fuerit inter vos propheta Domini, in viſione apparebo ei (d), vel per ſomnium loquar ad illum.

* Heb.3.2. 7. At non talis ſervus meus Moyſes, * qui in omni domo mea fideliſſimus eſt:

* Exod.33.11. 8. * Ore enim ad os loquor ei: & palàm (e), & non per ænigmata & figuras Dominum videt. Quare ergo non timuiſtis detrahere ſervo meo Moyſi?

9. Iratuſque contra eos, abiit:

10. Nubes quoque receſſit, quæ erat ſuper tabernaculum: & ecce (f) Maria apparuit * candens lepra quaſi nix. Cùmque reſpexiſſet eam Aaron, & vidiſſet perfuſam lepra, * Deuter. 24.9.

11. Ait ad Moyſen: Obſecro domine (g) mi, ne imponas nobis hoc peccatum quod ſtultè commiſimus,

12. Ne fiat hæc quaſi mortua, & ut abortivum quod projicitur de vulva matris ſuæ: ecce jam medium carnis ejus devoratum eſt à lepra.

13. Clamavitque Moyſes ad Dominum, dicens: Deus, obſecro, ſana eam.

14. Cui reſpondit Dominus: Si pater ejus ſpuiſſet in faciem illius, nonne debuerat ſaltem ſeptem diebus rubore ſuffundi? Separetur ſeptem diebus extra caſtra, & poſteà revocabitur.

15. Excluſa eſt itaque Maria extra caſtra ſeptem diebus: & populus non eſt motus de loco illo, donec revocata eſt Maria.

CAPUT XIII.

Miſſi 12. exploratores in terram Chanaan, palmitem cum botro in fertilitatis argumentum poſt 40. dies referunt; ſed omnes præter Caleb populum à profectione deterrent.

1. Profectuſque eſt populus de Haſeroth, fixis tentoriis in deſerto Pharan.

2. Ibique locutus eſt Dominus ad Moyſen, dicens:

3. Mitte viros, qui conſiderent terram Chanaan, quam daturus ſum filiis Iſrael, ſingu-

CAP.XII. 1. (a) Sephoram Madianitidem : nam duplex erat Æthiopia, ex Herodoto Lib. 7. & Plinio Lib. 5. c. 8. una Orientalis, quæ Arabiæ pars eſt, altera Occidentalis in Africa. Vox Hebræa Arabiam ſignificat ex Bocharto. Ezech. 30. *Poſtquam immiſere ignem in Ægyptum, prodibunt nuntii navibus in Chus*. Ex Ægypto in Æthiopiam non itur navibus, ſed in Arabiam. Cauſa hujus jurgii fuit, quòd Moſes Madianitidem duxiſſet: in Hebræo additur, *quia duxerat eam*.

2. (b) Hæc parentheſis potuit addi ab Eſdra, aut ab alio Auctore Hagiographo; potuit etiam ita de ſe ſcribere Moſes inſtinctu Spiritus Sancti: ſic enim de ſeipſo ut de alio locutus fuiſſet & ſcripſiſſet dictante Spiritu Sancto. Quæ Aaron & Maria muſſitabant, Moſem non fugiebant; ſed ille cùm eſſet mitiſſimus, diſſimulabat. Quin etiam nullam iis fuiſſe jurgandi cauſam inſinuat.

4. (c) E veſtris tabernaculis, ne illa agendi ratio palàm fieret.

6. (d) Seu aperta, ſeu obſcura, ut Ezechieli: *vel per ſomnium*, ſeu per imagines expreſſas, & veras, ut cùm Angelus S. Joſepho S. Virginis puritatem aperuit; ſeu per obſcuras imagines, ut in ſomnio Pharaonis; ſeu denique per internam inſpirationem, quo quidem modo Judith conſilium liberandæ patriæ cepit.

8. (e) Voce nimirùm, quæ auditur, ac ſpecie viſibili per Angeli miniſterium formata. Chald. verbo ad verbum, nulla interpoſita perſona, ut amicus cum amico. *Et non per ænigmata*: non per obſcura ſigna, ut vertit Vatablus. Allegoricè Moſes typus eſt Chriſti, qui Æthiopiſſam duxit uxorem, Eccleſiam ſcilicet: Maria obmurmurat, nempè Synagoga, & Aaron carnale Sacerdotium, quòd ablatum à ſe regnum datum ſit Gentibus facientibus fructum. *Ænigmata*: cùm unum videtur, & aliud intelligitur.

10. (f) Cur non Aaron? quòd majus fuiſſet ſcandalum, ſi ſummus ſacerdos lepra percuſſus fuiſſet, ac Maria Aaronem incitaſſet. *Candens lepra*, quæ eſt omnium peſſima.

11. (g) Aaron ſtatim veniam deprecatur, & impetrat.

ſingulos de ſingulis tribubus, ex principibus (a).

4. Fecit Moyſes quod Dominus imperaverat (b), de deſerto Pharan mittens principes viros, quorum iſta ſunt nomina.

5. De tribu Ruben, Sammua filium Zechur.

6. De tribu Simeon, Saphat filium Huri.

7. De tribu Juda, Caleb filium Jephone.

8. De tribu Iſſachar, Igal filium Joſeph.

9. De tribu Ephraim, Oſee filium Nun.

10. De tribu Benjamin, Phalti filium Raphu.

11. De tribu Zabulon, Geddiel filium Sodi.

12. De tribu Joſeph, ſceptri Manaſſe (c), Gaddi filium Suſi.

13. De tribu Dan, Ammiel filium Gemalli.

14. De tribu Aſer, Sthur filium Michael.

15. De tribu Nephthali, Nahabi filium Vapſi.

16. De tribu Gad, Guel filium Machi.

17. Hæc ſunt nomina virorum quos miſit Moyſes ad conſiderandam terram: vocavitque Oſee filium Nun (d), Joſue.

18. Miſit ergo eos Moyſes ad conſiderandam terram Chanaan, & dixit ad eos: Aſcendite per meridianam plagam. Cùmque veneritis ad montes (e),

19. Conſiderate terram, qualis ſit: & populum qui habitator eſt ejus, utrùm fortis ſit an infirmus: ſi pauci numero an plures:

20. Ipſa terra, bona an mala: urbes quales, muratæ an abſque muris:

21. Humus, pinguis an ſterilis, nemoroſa an abſque arboribus. Confortamini, & afferte nobis de fructibus terræ. Erat autem tempus quando jam præcoquæ uvæ veſci poſſunt.

22. Cùmque aſcendiſſent, exploraverunt terram à deſerto Sin, uſque Rohob intrantibus Emath (f).

23. Aſcenderuntque ad meridiem, & venerunt in Hebron, ubi erant Achiman & Siſai & Tholmai filii Enac (g): nam Hebron ſeptem annis ante Tanim urbem Ægypti condita eſt.

24. * Pergenteſque uſque ad Torrentem botri, abſciderunt palmitem cum uva ſua (h), quem portaverunt in vecte duo viri. De malis quoque granatis & de ficis loci illius tulerunt: * Deut. 1, 24.

25. Qui appellatus eſt Neheleſcol, id eſt, Torrens botri, eò quòd botrum portaſſent inde filii Iſrael.

26. Reverſique exploratores terræ poſt quadraginta dies, omni regione circuita,

27. Venerunt ad Moyſen & Aaron & ad omnem cœtum filiorum Iſrael in deſertum Pharan, quod eſt in Cades (i). Locutique eis & omni multitudini oſtenderunt fructus terræ:

28. Et narraverunt, dicentes: Venimus in terram, ad quam miſiſti nos, quæ reverà fluit (k) lacte & melle, ut ex his fructibus cognoſci poteſt:

29. Sed cultores fortiſſimos habet, & urbes grandes atque muratas. Stirpem Enac vidimus ibi.

30. Amalec habitat in meridie, Hethæus & Jebuſæus & Amorrhæus in montanis: Chananæus verò moratur juxta mare & circa fluenta Jordanis.

31. In-

CAPUT XIII.

3. (a) Non iis qui toti tribui præerant, quique c. 1. & 7. aliis ſignantur nominibus. Deus terram quam promiſerat, luſtrari jubet, ne quid prætermittatur quod ratio faciendum præſcribit, neve ſecuritas de protectione divina humanæ providentiæ locum adimat.

4. (b) Aut potiùs permiſerat: conſilium enim fuit hominum, non à Deo profectum: unde & in hoc peccavit populus ex cap. 9. Deuteron.

12. (c) Ex Hebr. verti poteſt, *de Tribu Ioſeph, de Tribu Manaſſe*: ſed Interpres, ut ejuſdem vocis repetitionem vitaret, ſecundo loco poſuit ſceptrum. Vox Hebræa virgam ſignificat, & ſceptrum, eaque accipitur pro dominatione, aut regno.

17. (d) Joſue: Vox Hebræa הושע *Oſea*, ſignificat *Salva*, ſeu præmiſſa littera Jod, Domini Salvatorem, quòd non ſolùm rebus geſtis, ſed & nomine, typus eſſet Salvatoris: iiſdem enim litteris conſtat, atque à 70. *Ieſus* Ἰησοῦς, appellatur.

18. (e) Aug. q. 21. *Expoſuiſſe intelligitur ſecundum quid dixerit, ſi potens eſt, an infirmus, hoc eſt, ſi pauci ſunt, an multi. Nam quomodo poſſent de monte proſpicientes ſentire humanarum virium fortitudinem? Poteſt & alius ſenſus eſſe multo congruentior veritati, quod ait, Aſcenderis in montem, in ipſam terram dixit, quam explorare volebant.*

22. (f) Rohod, Dan, Emath & Antilibanus ſunt limites terræ ſanctæ ad Septentrionem, ut Berſabee, Deſertum Sin, Fluvius Ægypti & Cades ad Auſtrum.

23. (g) Nepotes Enac gigantis, qui urbem Hebron colebant: proprium nomen fuit cujuſdam gigantis; ſed in Scriptura plerumque ſumitur appellative pro quocunque gigante. Hic pater fuit alterius gigantis nomine Arbe, a quo Hebron dicta fuit Carjath-Arbe. *Nam Hebron ſeptem annis ante Tanim urbem Ægypti condita eſt*. Ante diluvium & poſt diluvium extitere gigantes, qui potentia ſua populos opprimerent. Moſes verò inquit nihil mirum eſſe, ſi in Hebron reſidui fuerint gigantes, cùm hæc civitas ſit antiquiſſima, & vicina temporibus diluvii, utpote condita ante Tanim Ægypti urbem vetuſtiſſimam: ſed Deum facilè eos poſſe diſperdere.

24. (h) Hebr. Cum botro uvarum. *Quem portaverunt in vecte duo viri*. An ſimul, an potiùs alternatim, ut videtur Philoni. In interiore Aſia, inquit Plinius L. 14. cap. 1. naſcuntur uvæ magnitudine uberis vaccini, ollæ, imo pueri infantis; & Strabo L. 11. & 15. vitis in Carmania ſæpè bicubitalem racemum facit magnis acinis & denſis.

27. (i) Non eſt idem locus cum Cades in deſerto Sin, ſed è Cades-Barne profecti ſunt Iſraelitæ ut redirent in deſertum pœnas ſuæ inobedientiæ daturi, ac per 38. annos vitam errantem & vagam agentes poſt varios eventus: è Cades in montem Hor pervenerunt, ubi quadrageſimo ab exitu anno Aaron mortuus eſt, Num. 20.

28. (k) A veris ordiuntur, ut faciliùs quæ falſa ſunt perſuadeant.

31. Inter hæc Caleb compeſcens murmur populi, qui oriebatur contra Moyſen, ait: Aſcendamus, & poſſideamus terram, quoniam poterimus obtinere eam.

32. Alii verò, qui fuerant cum eo, dicebant: Nequaquam ad hunc populum valemus aſcendere, quia fortior nobis eſt.

33. Detraxeruntque terræ, quam inſpexerant, apud filios Iſrael, dicentes: Terra, quam luſtravimus, devorat habitatores ſuos (l): populus, quem aſpeximus, proceræ ſtaturæ eſt.

34. Ibi vidimus monſtra quædam filiorum Enac de genere giganteo (m): quibus comparati, quaſi locuſtæ videbamur.

CAPUT XIV.

Joſue & Caleb murmur ab exploratoribus excitatum fruſtrà ſedare nituntur. Deum mortem iis minitantem Moſes precibus ſuis placat; ſed nemo ex iis præter Joſue & Caleb terram promiſſionis ingreditur.

1. IGitur vociferans omnis turba flevit nocte illa,

2. Et murmurati ſunt contra Moyſen & Aaron cuncti filii Iſrael, dicentes:

3. Utinam mortui eſſemus in Ægypto: & in hac vaſta ſolitudine utinam pereamus, & non inducat nos Dominus in terram iſtam, ne cadamus gladio, & uxores ac liberi noſtri ducantur captivi. Nonne melius eſt reverti in Ægyptum?

4. Dixeruntque alter ad alterum: Conſtituamus nobis ducem, & revertamur in Ægyptum.

5. Quo audito Moyſes & Aaron ceciderunt proni in terram coram omni multitudine filiorum Iſrael.

* Eccli. 46. 9. 1. Macch. 2. 55. & 56. 6. * At verò Joſue filius Nun, & Caleb filius Jephone, qui & ipſi luſtraverant terram, sciderunt veſtimenta ſua,

7. Et ad omnem multitudinem filiorum Iſrael locuti ſunt: Terra, quam circuivimus, valdè bona eſt.

8. Si propitius fuerit Dominus, inducet nos in eam, & tradet humum lacte & melle manantem.

9. Nolite rebelles eſſe contra Dominum: neque timeatis populum terræ hujus, quia ſicut panem ita eos poſſumus devorare: receſſit ab eis omne præſidium: Dominus nobiſcum eſt, nolite metuere.

10. Cùmque clamaret omnis multitudo, & lapidibus eos vellet opprimere, apparuit gloria Domini ſuper tectum fœderis cunctis filiis Iſrael.

11. Et dixit Dominus ad Moyſen: Uſquequò detrahet mihi (a) populus iſte? Quouſque non credent mihi, in omnibus ſignis quæ feci coram eis?

12. Feriam igitur eos peſtilentia, atque conſumam: te autem faciam principem ſuper gentem magnam, & fortiorem quàm hæc eſt.

13. Et ait Moyſes ad Dominum: Ut audiant Ægyptii, de quorum medio eduxiſti populum iſtum,

14. Et habitatores (b) terræ hujus, qui audierunt quòd tu Domine in populo iſto ſis, & facie videaris ad faciem, * & nubes tua protegat illos, & in columna * Exod. 13. 21.
nubis præcedas eos per diem, & in columna ignis per noctem:

15. Quòd occideris (c) tantam multitudinem quaſi unum hominem, & dicant:

16. Non poterat introducere populum in terram, pro qua juraverat: * idcircò occidit eos in ſolitudine. * Exod. 32. 28.

17. Magnificetur ergo fortitudo Domini ſicut juraſti (d), dicens:

18. * Dominus patiens & multæ miſericordiæ, * auferens iniquitatem & ſcelera, nullumque innoxium derelinquens (e); qui * viſitas peccata patrum in filios in tertiam & quartam generationem. * Pſ. 102. 8. * Exod. 34. 7. * Exod. 20. 5.

19. Dimitte, obſecro, peccatum populi hujus ſecundùm magnitudinem miſericordiæ tuæ, ſicut propitius fuiſti egredientibus de Ægypto uſque ad locum iſtum.

20. Dixitque Dominus: Dimiſi juxta verbum tuum (f).

21. Vivo ego: & implebitur gloria Domini univerſa terra (g).

22. At-

33. (l) Vel propter inſalubrem aera, & noxium; aut fortè ad tyrannidem potentiorum id referebant.

34. (m) Hebr. *Gigantes de genere gigantum*. Propriis viribus non ope divina ſubnixi animum deſpondebant.

CAPUT XIV.

11. (a) Irritabit me, 70. *παροξυνεῖ με*.

14. (b) Dicent ſe audiviſſe te Dominum in medio populi hujus fuiſſe, qui oculo ad oculum viſus es, & nubem tuam ſtetiſſe.

15. (c) Quòd in terram promiſſam inducere non potueris.

17. (d) Heb. Locutus fuiſti.

18. (e) Impunitum, cùm pœnam meretur. *Qui viſitas*. Non id agit Moſes, ut hoc peccatum impunitum maneat: ſed ne Deus populum omnem deſtruat: quaſi dicat: Non ſoles, ò Deus, ſtatim peccata punire, ſed ſæpè in tertiam & quartam generationem differre punitionem.

20. (f) Dimiſi quoad pœnam, quam interminatus fueram, ut peſtilentia eos conſumerem: ſed tamen hac pœna eos mulctat, ut nemo ex iis qui hæc ſigna viderunt, ingrediatur terram promiſſam.

21. (g) Cùm Iſraelitæ terram promiſſam ingredientur; ac multò magis cùm Eccleſia conſtituta & toto orbe diffuſa Gentes Deum adorabunt.

Digitized by Google

22. Attamen omnes homines qui viderunt majeſtatem meam, & ſigna quæ feci in Ægypto & in ſolitudine, & tentaverunt me jam per decem (h) vices, nec obedierunt voci meæ,

* Deut. 1. 35. 23. * Non videbunt terram pro qua juravi patribus eorum, nec quiſquam ex illis qui detraxit mihi, intuebitur eam.

* Joſ. 14. 6. 24. * Servum meum Caleb (l), qui plenus alio ſpiritu ſecutus eſt me, inducam in terram hanc, quam circuivit: & ſemen ejus poſſidebit eam.

25. Quoniam Amalecites & Chananæus habitant in vallibus (k). Cras movete caſtra, & revertimini in ſolitudinem per viam Maris rubri.

26. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen & Aaron, dicens:

27. Uſquequò multitudo hæc peſſima murmurat contra me? querelas filiorum Iſrael audivi.

28. Dic ergo eis: Vivo ego, ait Dominus: ſicut locuti eſtis audiente me, ſic faciam vobis.

* Pſal. 105. 26. 29. * In ſolitudine hac jacebunt cadavera veſtra. Omnes qui numerati eſtis (l) à viginti annis & ſupra, & murmuraſtis contra me,

* Deut. 1. 35. 30. * Non intrabitis terram, ſuper quam levavi manum meam ut habitare vos facerem, præter Caleb filium Jephone, & Joſue filium Nun.

31. Parvulos autem veſtros, de quibus dixiſtis quòd prædæ hoſtibus forent, introducam: ut videant terram, quæ vobis diſplicuit.

32. Veſtra cadavera jacebunt in ſolitudine.

33. Filii veſtri erunt vagi in deſerto annis quadraginta, & portabunt fornicationem veſtram, donec conſumantur cadavera patrum in deſerto,

34. Juxta numerum quadraginta dierum, quibus conſideraſtis terram: * annus pro die imputabitur. * Et quadraginta annis recipietis iniquitates veſtras, & ſcietis ultionem meam:

* Ezech. 4. 6. * Pſal. 94. 10.

35. Quoniam ſicut locutus ſum, ita faciam omni multitudini huic peſſimæ, quæ conſurrexit adverſum me: in ſolitudine hac deficiet, & morietur.

36. * Igitur omnes viri, quos miſerat Moyſes ad contemplandam terram, & qui reverſi murmurare fecerant contra eum omnem multitudinem, detrahentes terræ quòd eſſet mala, * 1. Cor. 10. 10. Heb. 3. 17. Judæ 5. * Deut. 1. 41.

37. Mortui ſunt atque percuſſi in conſpectu Domini.

38. Joſue autem filius Nun, & Caleb filius Jephone, vixerunt ex omnibus qui perrexerant ad conſiderandam terram.

39. Locutuſque eſt Moyſes univerſa verba hæc ad omnes filios Iſrael, & luxit populus nimis.

40. Et ecce manè primo ſurgentes aſcenderunt verticem montis, atque dixerunt: Parati ſumus aſcendere ad locum, de quo Dominus locutus eſt: quia peccavimus.

41. Quibus Moyſes: Cur, inquit, tranſgredimini verbum Domini, quod vobis non cedet in proſperum?

42. * Nolite aſcendere: non enim eſt Dominus vobiſcum: ne corruatis coram inimicis veſtris. * Deut. 1. 42.

43. Amalecites & Chananæus ante vos ſunt, quorum gladio corruetis, eò quòd nolueritis acquieſcere Domino, nec erit Dominus vobiſcum.

44. At illi contenebrati aſcenderunt in verticem montis. Arca autem teſtamenti Domini & Moyſes non receſſerunt de caſtris.

45. Deſcenditque Amalecites & Chananæus, qui habitabat in monte: & percutiens eos atque concidens, perſecutus eſt eos uſque Horma.

CAPUT XV.

Leges de primitiis dandis, necnon de libaminum menſura, poſtquam terram promiſſionis ingreſſi fuerint, ſanciuntur. Qui ligna die Sabbati collegerat, lapidibus obrutus eſt.

1. LOcutus eſt Dominus ad Moyſen, dicens:

2. Loquere ad filios Iſrael, & dices ad eos: Cùm ingreſſi fueritis terram habitationis veſtræ, quam ego dabo vobis,

3. Et

22. (h) Numerus certus pro incerto, idque ſæpè.

24. (l) Hebr. *Et ſervo meo Caleb merces*: merces Hebraicè עקב, *Hakeb*, dicitur calcaneum, quòd ſit quid ultimum in opere.

25. (k) Ubi inſidias poſuerunt. Chananæus hic accipitur pro incolis hujus regionis. Hebræi contra Dei mandatum aſcenderunt in montis Idumæi verticem, & ibi cæſi ſunt non obtemperantes. Verſu quidem 45. legimus Amalecitas habitare in monte: ſed ibi Moſes de eorum habitatione conſueta loquitur, cùm hoc in loco v. 25. de eorum caſtris verba faciat: promiſſæ terræ jam erant proximi, montibus Idumeæ tantummodò ab ea ſejuncti. *Cras movete caſtra*, poſt hæc.

29. (l) Cap. 1. numerati ſunt 600350. qui annos viginti exceſſerant; nec Levitæ ſunt numerati. Unde ſatis eſt veriſimilè plures ea Levitis, & fœminas aliquot terram promiſſionis ingreſſos: nam Eleazar, qui jam erat Sacerdos, uni cum Joſue terram promiſſionis diſtribuit Iſraelitis. Joſue 14.

3. Et feceritis oblationem (a) Domino in holocauſtum, aut victimam, vota ſolventes, vel ſponte offerentes munera, aut in ſolemnitatibus veſtris adolentes odorem ſuavitatis Domino, de bobus, ſive de ovibus:

4. Offeret quicumque immolaverit victimam (b), ſacrificium ſimilæ, decimam partem ephi, conſperſæ oleo, quod menſuram habebit quartam partem hin:

5. Et vinum ad liba fundenda ejuſdem menſuræ dabit in holocauſtum ſive in victimam. Per agnos ſingulos

6. Et arietes erit ſacrificium ſimilæ duarum decimarum, quæ conſperſa ſit oleo tertiæ partis hin:

7. Et vinum ad libamentum tertiæ partis ejuſdem menſuræ offeret in odorem ſuavitatis Domino.

8. Quando verò de bobus feceris holocauſtum aut hoſtiam, ut impleas votum vel pacificas victimas,

9. Dabis per ſingulos boves ſimilæ tres decimas conſperſæ oleo, quod habeat medium menſuræ hin:

10. Et vinum ad liba fundenda ejuſdem menſuræ in oblationem ſuaviſſimi odoris Domino.

11. Sic facies

12. Per ſingulos boves & arietes & agnos & hœdos.

13. Tam indigenæ quàm peregrini

14. Eodem ritu offerent ſacrificia.

15. Unum præceptum erit atque judicium, tam vobis quàm advenis terræ.

16. Locutus eſt Dominus ad Moyſen, dicens:

17. Loquere filiis Iſrael, & dices ad eos:

18. Cùm veneritis in terram, quam dabo vobis,

19. Et comederitis de panibus regionis illius, ſeparabitis primitias Domino

20. De cibis veſtris. Sicut de areis (c) primitias ſeparatis,

21. Ita & de pulmentis dabitis primitiva Domino (d).

22. Quòd ſi per ignorantiam (e) prætericritis quidquam horum, quæ locutus eſt Dominus ad Moyſen,

23. Et mandavit per eum ad vos, à die qua cœpit jubere, & ultrà,

24. Oblitaque fuerit facere multitudo: offeret vitulum de armento, holocauſtum in odorem ſuaviſſimum Domino, & ſacrificium ejus ac liba, ut cæremoniæ poſtulant, hircumque pro peccato:

25. Et rogabit ſacerdos pro omni multitudine filiorum Iſrael: & dimittetur eis, quoniam non ſponte peccaverunt, nihilominùs offerentes incenſum (f) Domino pro ſe & pro peccato atque errore ſuo:

26. Et dimittetur univerſæ plebi filiorum Iſrael, & advenis qui peregrinantur inter eos: quoniam culpa eſt omnis populi per ignorantiam.

27. Quòd ſi anima una neſciens peccaverit, offeret capram anniculam pro peccato ſuo:

28. Et deprecabitur pro ea ſacerdos, quòd inſcia peccaverit coram Domino: impetrabitque ei veniam, & dimittetur illi.

29. Tam indigenis quàm advenis una lex erit omnium, qui peccaverint ignorantes.

30. Anima verò, quæ per ſuperbiam aliquid commiſerit (g), ſive civis ſit ille, ſive peregrinus, (quoniam adversùs Dominum rebellis fuit) peribit de populo ſuo:

31. Ver-

CAPUT XV.

3. (a) In ſacrificiis pacificis, libaminis oblatio, ſeu *Mincha*, unà cum victima fiebat, non item in ſacrificiis pro peccato, ut videtur Hebræis.

4. (b) Sacrificium dicitur animalium immolatio, ut oblatio ex ſimila, vini libamine conſtabat. Quinque erant libaminum genera, ſimila, oleum, vinum, ſal & thus; cùm oblationes erant primariò intentæ, tum in honorem Dei penitùs conſumebantur. In holocauſtis & hoſtiis pacificis Sacrificium ſimilæ, ſeu purioris farinæ admiſtum erat cum oleo; pars una cum carne victimæ in altari offerebatur, parum vini effundebatur; quod ſupererat vini & olei, ad Sacerdotem pertinebat. Hæc ſacrificia variis modis Sacrificium altaris figurabant. Aug. Lib. 10. de Civit. Dei cap. 20. *Hoc unum Sacrificium per multa figurabatur, tanquam verbis multis res una diceretur, ut ſine faſtidio multùm commendaretur.* In his Sacrificiis quatuor erant, hoſtia, ſimila, vinum & oleum. Hæc in Sacrificio altaris occurrunt. Chriſtus eſt hoſtia & holocauſtum: in ara Crucis Deo Patri ſe obtulit, in altari eſt ipſe offerens, & oblatio: ſub ſpeciebus panis & vini ſe Fidelibus tradit, ut Sacrificium & Sacramentum oleo ſuæ gratiæ implet animam quam illuminat, nutrit & ſanat. *Decimam partem Ephi*: In Hebræo non Ephi, ſed tantùm ſimilæ decima, nempè Gomor, quod abſolute decima dicitur, cùm ſit pars Ephi decima. *Quartam partem Hin*, qui capit 12. ſextarios Hebraicos, quorum ſinguli quantum ſex ova capiunt, inquit Mariana. Hebr. ſic habet: *Juxta numerum quem facietis, ſic facietis uni*, i. e. ſingulis, *juxta numerum eorum*. Simila ſale & oleo commiſta victimæ immolandæ imponebatur, ac vinum libabant ſuperinfundendo: quò major eſt hoſtia, aut plures victimæ, majus etiam libamen præſcribitur. Hieronymus eandem ſecutus ſententiam multa verba reſecuit.

20. (c) Idem judicium de torcularibus, ac de panibus: *Ita & de pulmentis veſtris*. Hebr. *de conſperſionibus*: Cùm ſubigetis farinam, tum placentam quaſi primitias offeretis; non in altari, ſed ſacerdotibus dabant qui unà cum illis erant.

21. (d) Quod ſacerdotibus dabatur, id Deo oblatum cenſebatur.

22. (e) Cùm ſcilicet ea omittimus, quibus tenemur, quæque potuimus & debuimus ſcire, obliti peccamus. Sed cùm ea facimus, quæ mala eſſe credimus, tum peccamus, quia peccare volumus. Auguſt. q. 24. *Uſque adeò ipſum peccare nemo appetit propter hoc ipſum, ſed propter illud quod ex eo conſequitur; quod ſcilicet opinionis errore ut bonum & peccati fructum fingimus.*

25. (f) Incenſum non ſumitur pro thure, ſed pro combuſto. Hebr. *Et ipſi afferent oblationem ſuam, Sacrificium incenſum Domino, peccatum ſuum coram Domino*; peccatum hoc loco ſignificat hoſtiam pro peccato. Itaque incenſum hoc loco ſignificat oblationem igne conſumendam.

30. (g) Qui per teſtes convictus, & antè admonitus

Digitized by Google

31. Verbum enim Domini contempſit, & præceptum illius fecit irritum: idcircò delebitur, & portabit iniquitatem ſuam.

32. Factum eſt autem, cùm eſſent filii Iſrael in ſolitudine, & inveniſſent hominem colligentem ligna in die Sabbati,

33. Obtulerunt eum Moyſi & Aaron & univerſæ multitudini.

34. Qui recluſerunt eum in carcerem, neſcientes quid ſuper eo facere deberent.

35. Dixitque Dominus ad Moyſen: Morte moriatur homo iſte, obruat (h) eum lapidibus omnis turba extra caſtra.

36. Cùmque eduxiſſent eum foras, obruerunt lapidibus, & mortuus eſt ſicut præceperat Dominus.

37. Dixit quoque Dominus ad Moyſen:

38. Loquere filiis Iſrael, & dices ad

* Eccli. 45. 22. 1. Cor. 10. 10. Judæ 1. 11.

eos * ut faciant ſibi fimbrias (i) per angulos palliorum, ponentes in eis vittas hyacinthinas:

39. Quas cùm viderint, recordentur omnium mandatorum Domini, nec ſequantur cogitationes ſuas (k) & oculos per res varias fornicantes,

40. Sed magis memores præceptorum Domini faciant ea, ſintque ſancti Deo ſuo.

41. Ego Dominus Deus veſter, qui eduxi vos de terra Ægypti, ut eſſem Deus veſter.

CAPUT XVI.

Core, Dathan & Abiron, qui ſummum ambiebant ſacerdotium & principatum, & ſeditiones excitabant, terra vivos abſorbet. Ignis 250. viros qui incenſum offerebant interficit; murmurantes 14500. conſumit incendium, quod Aaron precibus ſuis ſiſtit.

1. ECce autem Core filius Iſaar (a), filii Caath, filii Levi, & Dathan atque Abiron filii Eliab, Hon quoque filius Pheleth de filiis Ruben,

2. Surrexerunt contra Moyſen, aliique filiorum Iſrael ducenti quinquaginta viri proceres ſynagogæ, & qui tempore concilii per nomina vocabantur (b).

3. * Cùmque ſtetiſſent adverſum Moyſen & Aaron, dixerunt: Sufficiat vobis (c), * Eccli. 45. 22.
quia omnis multitudo ſanctorum eſt, & in ipſis eſt Dominus: Cur elevamini ſuper populum Domini?

4. Quod cùm audiſſet Moyſes, cecidit pronus in faciem:

5. Locutuſque ad Core, & ad omnem multitudinem: Manè, inquit, notum faciet Dominus qui ad ſe pertineant, & ſanctos applicabit ſibi (d): & quos elegerit, appropinquabunt ei.

6. Hoc igitur facite: Tollat unuſquiſque thuribula ſua, tu Core, & omne concilium tuum:

7. Et hauſto cras igne, ponite deſuper thymiama coram Domino: & quemcumque elegerit, ipſe erit ſanctus: multùm erigimini filii Levi (e).

8. Di-

corrigere ſe noluit. Levitici cap. 6. agitur de eo, qui ſponte confeſſus fuerit peccatum: quod autem eo in loco legitur, *convicta delicti*, deeſt in Hebræo. Hoc loco duplex peccati genus exprimitur, unum quod errore aut infirmitate admiſſum faciliùs veniam impetrat, alterum quod fit ex ſuperbia & contemptu, quale fuit Adami peccatum. Cùm nota eſt Dei voluntas, & tamen præ ſuperbia & contemptu ei reſiſtitur etiam in re levi, tum peccatum graviori pœna punitur. *Adversùs Dominum rebellis fuit*, Hebr. *Dominum ipſe irritavit*. Auguſt. q. 24. *Aliud eſt ergo præcepta contemnere, aliud magni pendere quidem, ſed aut ignarum contra facere, aut victum. Quæ duo fortaſſe pertinent ad illa peccata, quæ à nolentibus fiunt*. Et q. 25. *Peccatum ſuperbiæ ſine pœna ejus qui committit, ablui non poteſt, atque adeò non poteſt non punitum eſſe, & pœnitendo ſanatur. Ipſa enim afflictio pœnitentis pœna eſt peccati, quamvis medicinalis & ſalubris*. In peccato illo ſuperbiæ non præceptum tantummodò violatur, ſed etiam auctor præcepti contemnitur.

35. (h) Deus ſemper primos legum ſuarum tranſgreſſores ſeverè punitos voluit, ut obſervat Cajetanus: primorum parentum intemperantiam & prævaricationem, Caini fratricidium, efferatam hominum ante diluvium libidinem, Sodomitarum flagitium, vituli aurei adorationem, ſacrilegium Nadab, Saulis inobedientiam, primum Ananiæ & Saphiræ mendacium. Nam magnæ pravitatis erat in ipſis initiis legem tranſgredi, ac metum aliis incutere oportuit.

38. (i) Additur Deuter. cap. 22. Ad quatuor angulos *pallii tui*, quod erat quadrangulum, non rotundum: fila autem extabant craſſa, contorta & hyacinthina, unde & vittæ appellantur, non tamen planæ erant.

39. (k) Pravas cupiditates; *Oculos per res varias fornicantes*, à Deo deficientes. Cogitatio & oculi prava deſideria deſignant, ſuntque proxenetæ peccati. *Fornicantes*, deficiendo à Deo.

CAPUT XVI.

1. (a) Conſobrinus Moſis.

2. (b) Hebr. *Vocati conventus*, viri nominis, Nobiles qui ad Concilium vocari ſolebant. *Venimus*, eos acceſſiri juſſerat Moſes ut ad pœnitentiam revocaret.

3. (c) Veſtra ſorte contenti vivatis. *Quia omnis multitudo Sanctorum*: Omnis hic populus Sanctus eſt, Deo devinctus æquè ac vos: ſatis ſit vobis ut privati vivatis.

5. (d) Oſtendet ſigno exteriori quos velit eſſe Sacerdotes.

7. (e) Hebr. *Multum vobis filii Levi*.

8. Dixitque rurſum ad Core: Audite filii Levi:

9. Num parum vobis eſt, quòd ſeparavit vos Deus Iſrael ab omni populo, & junxit ſibi, ut ſerviretis ei in cultu tabernaculi, & ſtaretis coram frequentia populi, & miniſtraretis ei?

10. Idcircò ad ſe fecit accedere te & omnes fratres tuos Levi, ut vobis etiam ſacerdotium vindicetis,

11. Et omnis globus tuus ſtet contra Dominum? quid eſt enim Aaron ut murmuretis contra eum?

12. Miſit ergo Moyſes ut vocaret Dathan & Abiron filios Eliab. Qui reſponderunt: Non venimus.

13. Numquid parum eſt tibi quòd eduxiſti nos de terra, quæ lacte & melle manabat, ut occideres in deſerto, niſi & dominatus fueris noſtri?

14. Reverà induxiſti nos in terram, quæ fluit rivis lactis & mellis, & dediſti nobis poſſeſſiones agrorum & vinearum: an & oculos noſtros vis eruere (f)? non venimus.

15. Iratuſque Moyſes valdè (g), ait ad Dominum: Ne reſpicias ſacrificia eorum: tu ſcis quòd ne aſellum quidem unquam acceperim ab eis, nec afflixerim quempiam eorum.

16. Dixitque ad Core: Tu & omnis congregatio tua ſtate ſeorſum coram Domino, & Aaron die craſtino ſeparatim.

17. Tollite ſinguli thuribula veſtra, & ponite ſuper ea incenſum, offerentes Domino ducenta (h) quinquaginta thuribula: Aaron quoque teneat thuribulum ſuum.

18. Quod cùm feciſſent, ſtantibus Moyſe & Aaron,

19. Et coacervaſſent adverſum eos omnem multitudinem ad oſtium tabernaculi, apparuit cunctis gloria Domini. (i).

20. Locutuſque Dominus ad Moyſen & Aaron, ait:

21. Separamini de medio congregationis hujus, ut eos repentè diſperdam.

22. Qui ceciderunt proni in faciem, atque dixerunt: Fortiſſime Deus ſpirituum univerſæ carnis, num uno peccante (k), contra omnes ira tua deſæviet?

23. Et ait Dominus ad Moyſen:

24. Præcipe univerſo populo ut ſeparetur à tabernaculis Core, & Dathan & Abiron.

25. Surrexitque Moyſes, & abiit ad Dathan & Abiron: & ſequentibus eum ſenioribus Iſrael, dixit ad turbam:

26. Recedite à tabernaculis hominum impiorum, & nolite tangere quæ ad eos pertinent, ne involvamini in peccatis eorum (l).

27. Cùmque receſſiſſent à tentoriis eorum per circuitum, Dathan & Abiron egreſſi ſtabant in introitu papilionum ſuorum, cum uxoribus & liberis, omnique frequentia.

28. Et ait Moyſes: In hoc ſcietis quòd Dominus miſerit me ut facerem univerſa quæ cernitis, & non ex proprio ea corde protulerim:

29. Si conſueta hominum morte interierint, & viſitaverit eos plaga, qua & cæteri viſitari ſolent, non miſit me Dominus:

30. Sin autem novam rem fecerit Dominus, ut aperiens terra os ſuum deglutiat eos & omnia quæ ad illos pertinent, deſcenderintque viventes in infernum, ſcietis (m) quòd blaſphemaverint Dominum.

31. * Confeſtim igitur ut ceſſavit loqui, dirupta eſt terra (n) ſub pedibus eorum: *Deut. 11. 6.*

32. Et aperiens os ſuum, devoravit illos cum tabernaculis ſuis & univerſa ſubſtantia eorum, *Pſal. 105. 17. & 18.*

33. Deſcenderuntque vivi in infernum (o) operti humo, & perierunt de medio multitudinis.

34. At verò omnis Iſrael, qui ſtabat per gyrum, fugit ad clamorem pereuntium, dicens: Ne fortè & nos terra deglutiat.

35. Sed & Ignis egreſſus à Domino (p) interfecit ducentos quinquaginta viros, qui offerebant incenſum.

36. Lo-

14. (f) An nos cæcos exiſtimas, ut quò libuerit, nos ducas?

15. (g) Zelo Dei inflammatus; quòd Deum ipſum, & ejus providentiam accuſarent.

17. (h) Quæ ſibi fecerant conjurati.

19. (i) Splendor inſolitus in nube, indicans Dei præſentiam.

22. (k) Quòd unus Core eſſet auctor ſeditionis.

26. (l) In pœnis peccatorum.

30. (m) Scietis quia miſit me Dominus, ſi videritis eos plaga inſolita perire.

31. (n) Quæ auctores ſchiſmatis & diviſionis vivos abſorbuit. Aug. Epiſt. 93. *Ita deſcendunt in infernum viventes, id eſt, ſuam perditionem ſentientes, quos Core, Dathan & Abiron hiatu terra abſorptos tantò ante futuros ſignificaverunt. Qui ſcilicet ſe ab Eccleſia ſeparant, & in hæreſim brevi incurrunt.* Nam ut ipſe ait Lib. 2. contra Creſconium cap. 7. *Schiſma eſt recens congregationis ex aliqua ſententiarum diverſitate diſſenſio: hæreſis autem ſchiſma inveteratum.*

33. (o) Vox Hebræa שאול *Scheol*, & ſepulchrum, & locum damnatorum ſignificat ex Rabbinis vetuſtioribus, ut probat Pererius ſcribens in caput 37. Geneſ. David loca hujus mundi maximè oppoſita deſignat ſummum & infimum. Apud Jobum cap. 26. locus ille dicitur *perditionis locus*, Hebr. *Abaddon*, אבדון Et Luc. 16. v. 22. ᾅδης vocitatur.

35. (p) Videtur Core non terra abſorptus, ſed cum 250. viris incendio periiſſe, uti v. 40. inſinuatur: *Ne quis accedat alienigena, & qui non eſt de ſemine Aaron, ad offerendum incenſum Domino, ſicut paſſus eſt Core, & omnis congregatio ejus.* Et Deuter. 11. de ſolis Dathan &

36. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens:

37. Præcipe Eleazaro filio Aaron ſacerdoti ut tollat thuribula quæ jacent in incendio, & ignem huc illucque diſpergat: quoniam ſanctificata ſunt (q)

38. In mortibus peccatorum: producatque ea in laminas, & affigat altari, eò quòd oblatum ſit in eis incenſum Domino, & ſanctificata ſint, ut cernant ea pro ſigno & monimento filii Iſrael.

39. Tulit ergo Eleazar ſacerdos thuribula ænea, in quibus obtulerant hi quos incendium devoravit, & produxit ea in laminas, affigens altari:

40. Ut haberent poſteà filii Iſrael, quibus commonerentur, ne quis accedat alienigena, & qui non eſt de ſemine Aaron, ad offerendum incenſum Domino, ne patiatur ſicut paſſus eſt Core & omnis congregatio ejus, loquente Domino ad Moyſen.

41. Murmuravit autem omnis multitudo filiorum Iſrael ſequenti die contra Moyſen & Aaron, dicens: Vos interfeciſtis populum Domini.

42. Cùmque oriretur ſeditio, & tumultus increſceret,

43. Moyſes & Aaron fugerunt ad tabernaculum fœderis. Quod, poſtquàm ingreſſi ſunt, operuit nubes, & apparuit gloria Domini.

44. Dixitque Dominus ad Moyſen:

45. Recedite de medio hujus multitudinis, etiam nunc delebo eos. Cùmque jacerent in terra,

46. Dixit Moyſes ad Aaron: Tolle thuribulum, & hauſto igne de altari, mitte incenſum deſuper, pergens citò ad populum ut roges pro eis: * jam enim egreſſa eſt ira à Domino, & plaga deſævit.

* Sap. 18. 21.

47. Quod cùm feciſſet Aaron, & cucurriſſet ad mediam multitudinem, quam jam vaſtabat incendium, obtulit (r) thymiama:

48. Et ſtans inter mortuos ac viventes, pro populo deprecatus (ſ) eſt, & plaga ceſſavit.

49. Fuerunt autem qui percuſſi ſunt, quatuordecim millia hominum, & ſeptingenti, abſque his qui perierant in ſeditione Core.

50. Reverſuſque eſt Aaron ad Moyſen ad oſtium tabernaculi fœderis poſtquàm quievit interitus.

CAPUT XVII.

Ex duodecim virgis quas Tribuum principes Moſi dederunt, una Aaronis virga floruit: quo miraculo ſacerdotium Aaronis fuit confirmatum.

1. ET locutus eſt Dominus ad Moyſen, dicens:

2. Loquere ad filios Iſrael, & accipe ab eis virgas ſingulas per cognationes ſuas, à cunctis principibus tribuum, virgas duodecim, & uniuſcujuſque nomen ſuperſcribes virgæ ſuæ (a).

3. Nomen autem Aaron erit in tribu Levi (b), & una virga cunctas ſeorſum familias continebit:

4. Poneſque eas in tabernaculo fœderis coram teſtimonio (c), ubi loquar ad te.

5. Quem ex his elegero, germinabit virga ejus: & cohibebo (d) à me querimonias filiorum Iſrael, quibus contra vos murmurant.

6. Locutuſque eſt Moyſes ad filios Iſrael: & dederunt ei omnes principes virgas per ſingulas tribus: fueruntque virgæ duodecim abſque virga Aaron (e).

7. Quas cùm poſuiſſet Moyſes coram Domino in tabernaculo teſtimonii:

8. Sequenti die regreſſus invenit germinaſſe virgam Aaron in domo Levi: & turgentibus gemmis eruperant flores, qui, foliis dilatatis, in amygdalas deformati ſunt.

9. Protulit ergo Moyſes omnes virgas de conſpectu Domini ad cunctos filios Iſrael: videruntque & receperunt ſinguli virgas ſuas.

10. Dixitque Dominus ad Moyſen: Refer virgam Aaron in tabernaculum teſtimonii (ſ), * ut ſervetur ibi in ſignum rebellium filiorum Iſrael, & quieſcant querelæ eorum à me, ne moriantur. * Heb. 9. 4.

11. Fe-

Abiron dicitur, quòd terra fuerint abſorpti cum omni ſubſtantia eorum. In Pſal. 105. idem innuitur: De Core autem & ejus congregatione dicitur: *Et exarſit ignis in ſynagoga eorum, & flamma combuſſit peccatores.* Deus poteſtatem & unitatem Eccleſiæ, necnon vocationem ad Sacerdotium, his formidoloſis exemplis voluit deſignare.

37. (q) A profano uſu ſeparata. Iis quippè uſus Dominus ad ulciſcendam impietatem; eaque futura erant monimenta, quibus alii ab impietate deterrerentur.

47. (r) Extra tabernaculum ex diſpenſatione.

48. (ſ) Veri Sacerdotis munus obeundo.

CAPUT XVII. 2. (a) Non tribus: nam Aaronis nomen jam inſcriptum erat, ut liquet ex v. 3. ſed principis tribus, ut patet ex textu Hebraico. Contentio de Sacerdotio inter Leviticas familias jam ſublata erat per interitum Core & 250. rebellium. Quæſtio ſupererat cum aliis Tribubus, quæ ſublata eſt novo miraculo: *Uniuſcujuſque principis in unaquaque Tribu.*

3. (b) Hebr. In virga Levi.

4. (c) Coram arca: ubi erant Tabulæ lapideæ, quibus inſculptus erat Decalogus, qui Dei voluntatem continebat: *Ubi loquar ad te*, non tam ore, quàm ſigno.

5. (d) Hebr. Ceſſare faciam.

6. (e) Hebr. *Et virga Aaron in medio virgarum ipſorum.* Ita & 70. Unde nonnulli duodecim tantùm virgas fuiſſe pertendunt. Si numeretur Levi, erant tredecim: nam Tribus Joſeph erat bipartita.

10. (f) Utrùm eadem virga fuerit, per quam tot pro-

11. Fecitque Moyſes ſicut præceperat Dominus.

12. Dixerunt autem filii Iſrael ad Moyſen: Ecce conſumpti ſumus, omnes (g) perivimus.

13. Quicumque (h) accedit ad tabernaculum Domini, moritur: num uſque ad internecionem cuncti delendi ſumus?

CAPUT XVIII.

Sacrorum miniſtris Deus hereditatis loco primitias, oblationes, & decimas aſſignat.

1. Dixitque Dominus ad Aaron: Tu, & filii tui, & domus patris tui tecum, portabitis iniquitatem Sanctuarii (a): & tu & filii tui ſimul ſuſtinebitis peccata ſacerdotii veſtri.

2. Sed & fratres tuos de tribu Levi, & ſceptrum patris tui ſume tecum (b), præſtoque ſint, & miniſtrent tibi: tu autem & filii tui miniſtrabitis in tabernaculo teſtimonii.

3. Excubabuntque Levitæ ad præcepta tua, & ad cuncta opera tabernaculi: ita dumtaxat, ut ad vaſa Sanctuarii & ad altare non accedant, ne & illi moriantur, & vos pereatis ſimul.

4. Sint autem tecum, & excubent in cuſtodiis tabernaculi, & in omnibus cæremoniis ejus. Alienigena (c) non miſcebitur vobis.

5. Excubate in cuſtodia Sanctuarii (d), & in miniſterio altaris: ne oriatur indignatio ſuper filios Iſrael.

6. Ego dedi vobis fratres veſtros Levitas de medio filiorum Iſrael, & tradidi donum Domino, ut ſerviant in miniſteriis tabernaculi ejus.

7. Tu autem & filii tui cuſtodite ſacerdotium veſtrum: & omnia quæ ad cultum altaris pertinent, & intra velum ſunt (e), per ſacerdotes adminiſtrabuntur: ſi quis externus acceſſerit, occidetur.

8. Locutuſque eſt Dominus ad Aaron: Ecce dedi tibi cuſtodiam primitiarum (f) mearum. Omnia quæ ſanctificantur à filiis Iſrael, tradidi tibi & filiis tuis pro officio ſacerdotali legitima ſempiterna.

9. Hæc ergo accipies de his, quæ ſanctificantur & oblata ſunt Domino. Omnis oblatio, & ſacrificium, & quidquid pro peccato atque delicto redditur mihi, & cedit in ſancta Sanctorum, tuum erit, & filiorum tuorum (g).

10. In Sanctuario (h) comedes illud: mares tantùm edent ex eo, quia conſecratum eſt tibi.

11. Primitias (i) autem, quas voverint & obtulerint filii Iſrael, tibi dedi, & filiis tuis, ac filiabus tuis, jure perpetuo: qui mundus eſt in domo tua, veſcetur eis.

12. Omnem medullam olei (k), & vini, ac frumenti, quidquid offerunt primitiarum Domino, tibi dedi.

13. Univerſa frugum initia, quas gignit humus, & Domino deportantur, cedent in uſus tuos: qui mundus eſt in domo tua, veſcetur eis.

14. Omne quod ex voto reddiderint (l) filii Iſrael, tuum erit.

15. Quidquid primum erumpit è vulva cunctæ carnis, quam offerunt Domino, ſive ex hominibus, ſive de pecoribus fuerit, tui juris erit: ita dumtaxat, ut pro hominis primogenito pretium accipias, & omne animal quod immundum eſt, redimi facias,

16. Cujus redemptio erit poſt unum menſem, ſiclis argenti quinque, pondere Sanctuarii. * Siclus viginti obolos habet. * Exod.30.13. Levit.27.25. Sup.3.47. Ezech.45.12.

17. Primogenitum autem bovis & ovis & capræ non facies redimi, quia ſanctificata.

digia facta fuerint à Moſe & Aaron, dubitari poteſt; juſſa eſt ſervari juxta arcam fœderis. Allegoricè hæc virga quæ floruit, Beatiſſimam Virginem adumbrabat, quæ divina virtute Chriſtum protulit; aut Chriſtum ipſum reſurgentem, ex Bernardo. Ipſe eſt virga, flos & fructus; in virga eſt regnaotis potentia, in flore pulchritudo, in fructu ſuavitas, & bonorum omnium cumulus.

12. (g) Multi.

13. (h) Tacitè rogatur Moſes ut intercedat ad Deum.

CAPUT XVIII.

1. (a) Pœnam iniquitatis commiſſæ in cultu Sanctuarii: *Suſtinebitis peccata Sacerdotii*, pœnas ob peccata in obeundis Sacerdotii functionibus admiſſa.

2. (b) Tribum Levi; alii legunt, ſceptro, non ſceptrum.

4. (c) Ex alia Tribu.

5. (d) Sacros ritus diligenter obſervate. *Super filios Iſrael*, ſi quando ſacerdotum munia uſurpent.

7. (e) Intra Sanctum.

8. (f) Tribui Levi, quæ erat minima, pars decima bonorum omnium addicta erat, Aaroni & ejus filiis pars centeſima, ac præterea ſacerdotum erant primitiæ, quæ ex Hieronymo partem ferè fructuum ſexageſimam æquabant. His adde votivas oblationes, victimas, primogenita, Quò in cultum divinum omninò incumberent, abjecta rerum temporalium cura.

9. (g) Oblationes aliæ erant communes, de quibus licebat omnibus veſci; aliæ erant ſanctæ, ut primitiæ, & votivæ oblationes; aliæ ſanctiſſimæ, quæ Sanctæ Sanctorum dicebantur, quia in ſecunda parte Tabernaculi ſolis Sacerdotibus fas erat manducare, ut panes propoſitionis. *Et quidquid pro peccato, atque delicto redditur mihi*: quæ ſcilicet reſtitui oportet.

10. (h) Seu in Sancto, aut in ſecunda tabernaculi parte, quæ ita vocatur, cum atrio comparata: *Mares tantum* ex ſacrificio pro peccato edere poterant.

11. (i) Hoſtias pacificas, aut earum partem quæ ſacerdotum erant. *In domo tua*, ſervi non exteri ex iis edebant.

12. (k) Hebr. *Adipem*: Id quod optimum eſt in re quaque, adeps in Scriptura nominatur.

14. (l) Non ad immolationem, ſed ad oblationem: Vox Hebræa propriè anathema ſignificat, ſi vivum occidebatur; ſi eſſet inanime, in uſum Sacerdotis cedebat. De iis quæ uſu conſumuntur, tantummodò loquitur.

ficata ſunt Domino : ſanguinem tantùm eorum ſundes ſuper altare, & adipes adolebis in ſuaviſſimum odorem Domino.

18. Carnes verò in uſum tuum cedent, ſicut pectuſculum conſecratum, & armus dexter, tua erunt.

19. Omnes primitias Sanctuarii, quas offerunt filii Iſrael Domino, tibi dedi, & filiis ac filiabus tuis, jure perpetuo. Pactum ſalis (m) eſt ſempiternum coram Domino, tibi ac filiis tuis.

20. Dixitque Dominus ad Aaron : In terra eorum nihil poſſidebitis (n), nec habebitis partem inter eos : ego pars & hæreditas tua in medio filiorum Iſrael.

21. Filiis autem Levi dedi omnes decimas Iſraelis in poſſeſſionem, pro miniſterio quo ſerviunt mihi in tabernaculo fœderis :

22. Ut non accedant ultrà filii Iſrael ad tabernaculum, nec committant peccatum mortiferum (o),

23. Solis filiis Levi mihi in tabernaculo ſervientibus, & portantibus peccata populi : legitimum ſempiternum erit in generationibus veſtris. * Nihil aliud poſſidebunt, *Deut. 18. 1.

24. Decimarum oblatione contenti, quas in uſus eorum & neceſſaria ſeparavi.

25. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens :

26. Præcipe Levitis, atque denuntia : Cùm acceperitis à filiis Iſrael decimas, quas dedi vobis, primitias earum offerte Domino, id eſt, decimam partem decimæ,

27. Ut reputetur vobis in oblationem primitivorum, tam de areis, quàm de torcularibus :

28. Et univerſis quorum accipitis primitias, offerte Domino, & date Aaron ſacerdoti.

29. Omnia quæ offeretis ex decimis, & in donaria Domini ſeparabitis, optima & electa erunt.

30. Diceſque ad eos : Si præclara & meliora quæque obtuleritis ex decimis, reputabitur vobis quaſi de area & torculari dederitis primitias :

31. Et comedetis eas in omnibus locis veſtris, tam vos quàm familiæ veſtræ : quia pretium eſt pro miniſterio, quo ſervitis in tabernaculo teſtimonii.

32. Et non peccabitis ſuper hoc, egregia vobis & pinguia reſervantes, ne polluatis (p) oblationes filiorum Iſrael, & moriamini.

CAPUT XIX.

Aquam luſtrationis parandi ritus. De iis qui in tabernaculo moriuntur.

1. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens :

2. Iſta eſt religio victimæ (a) quam conſtituit Dominus. Præcipe filiis Iſrael, ut adducant ad te vaccam rufam ætatis integræ, in qua nulla ſit macula, nec portaverit jugum :

3. Tradetiſque eam Eleazaro ſacerdoti, * qui eductam extra caſtra, immolabit (b) in conſpectu omnium : *Heb. 13. 11.

4. Et tingens digitum in ſanguine ejus, aſperget contra fores tabernaculi (c) ſeptem vicibus,

5. Comburetque eam (d) cunctis videntibus, tam pelle & carnibus ejus, quàm ſanguine & fimo flammæ traditis.

6. Lignum quoque cedrinum, & hyſſopum, coccumque bis tinctum ſacerdos mittet in flammam, quæ vaccam vorat.

7. Et tunc demum, lotis veſtibus & corpore ſuo, ingredietur in caſtra, commaculatuſque erit uſque ad veſperum.

8. Sed & ille qui combuſſerit eam, lavabit veſtimenta ſua & corpus, & immundus erit uſque ad veſperum.

9. Colliget autem vir mundus cineres vaccæ, & effundet eos extra caſtra in loco

co

19. (m) Inviolabile.

20. (n) Non habebitis portionem ab aliis ſeparatam. Ambr. de fuga ſæculi, cap. 2. *Cui Deus portio eſt, nihil debet curare niſi Deum. Quod ad alia officia confertur, hoc Religionis cultui, atque huic officio noſtro decerpitur.* Sic Hieron. ad Nepotianum : Poſſident opes ſub Chriſto paupere, quas ſub locuplete & fallace diabolo non habuerant. *Ego pars & hæreditas tua.* Quæ enim Deo offerebantur, eorum erant.

22. (o) Quod ſit illis cauſa mortis, tum præſentis, tum æternæ.

32. (p) Quod futurum erat, ſi optima quæque à populo accipientes, deteriora Sacerdotibus darent.

CAPUT XIX. 2. (a) Hebr. *Iſta eſt lex quam conſtituit Dominus* : Vox illa, *Victimæ*, forſan addita eſt. Vetus translatio : *Hæc eſt diſtinctio legis, quæcumque conſtituit Dominus.* Aug. q. 33. *Si ergo hæc eſt diſtinctio legis, quæcumque præcepit Dominus, procùldubio magna eſt illa diſtinctio. Et rectè intelligitur duo Teſtamenta diſtinguere : eadem quippè ſunt in Veteri & in Novo, ibi obumbrata, hic revelata ; ibi præfigurata, hic manifeſtata.* Conſtitutio legis, aut ſtatutum dicitur, quod non ex evidenti ratione naturali, ſed ex Dei voluntate ortum habet. *Ut adducant ad te vaccam rufam ætatis integræ* : Hebr. *Perfectam* : hujus meminit Apoſt. Hebr. 9. *Sic cinis vitulæ aſperſus*, &c. *Juvenca rufa*, ex Aug. *carnem Chriſti ſignificat ; ſexus fœmineus propter infirmitatem carnis ; rufa propter cruentam paſſionem ; ſine vitio, quia peccatum non fecit ; ſine jugo : nam diaboli jugo non fuit ſubditus : liberrimus fuit, extra portam paſſus eſt : & Judæi omnes immundi. Nec portaverit jugum*, hoſtias injuges vocabant Romani. Virgil. Georgic. L. 4. *Intacta totidem cervice juvencas.*

3. (b) Nam erat immolanda pro peccatis totius populi ; ex ejus cineribus aqua luſtrationis, vel expiationis parabatur. *In conſpectu omnium* : Hebr. & 70. *coram eo* ; fortè non Eleazarus ipſe jugulabat, ſed fiebat coram eo, & ejus juſſu.

4. (c) Obverſus ad eas, ſed è longinquo. 1. Petr. 1. *Electio in aſperſionem Sanguinis Jeſu Chriſti.* Hac Sanguinis aſperſione ſanctificati ſumus.

5. (d) Per alium, ut patet ex v. 8. *Cunctis videntibus* : Hebr. *Coram eo.*

Digitized by Google

eo puriſſimo, ut ſint multitudini filiorum Iſrael in cuſtodiam (e), & in aquam aſperſionis: quia pro peccato vacca combuſta eſt.

10. Cùmque laverit, qui vaccæ portaverat cineres, veſtimenta ſua, immundus erit uſque ad veſperum. Habebunt hoc filii Iſrael & advenæ (f), qui habitant inter eos, ſanctum jure perpetuo.

11. Qui tetigerit (g) cadaver hominis, & propter hoc ſeptem diebus fuerit immundus:

12. Aſpergetur ex hac aqua die tertio & ſeptimo, & ſic mundabitur. Si die tertio aſperſus non fuerit, ſeptimo non poterit emundari.

13. Omnis qui tetigerit (h) humanæ animæ morticinum, & aſperſus hac commiſtione non fuerit, polluet tabernaculum Domini, & peribit ex Iſrael: quia aqua expiationis non eſt aſperſus, immundus erit, & manebit ſpurcitia ejus ſuper eum.

14. Iſta eſt lex hominis qui moritur in tabernaculo: Omnes qui ingrediuntur tentorium illius, & univerſa vaſa quæ ibi ſunt, polluta erunt ſeptem diebus.

15. Vas, quod non habuerit operculum, nec ligaturam deſuper, immundum erit (i).

16. Si quis in agro (k) tetigerit cadaver occiſi hominis, aut per ſe mortui, ſive os illius, vel ſepulchrum, immundus erit ſeptem diebus.

17. Tollentque de cineribus combuſtionis atque peccati, & mittent aquas vivas ſuper eos in vas.

18. In quibus cùm homo mundus tinxerit hyſſopum, aſperget ex eo omne tentorium, & cunctam ſupellectilem, & homines hujuſcemodi contagione pollutos:

19. Atque hoc modo mundus luſtrabit immundum tertio & ſeptimo die: expiatuſque die ſeptimo, lavabit & ſe & veſtimenta ſua, & immundus erit uſque ad veſperum.

20. Si quis hoc ritu non fuerit expiatus, peribit anima illius de medio eccleſiæ: quia ſanctuarium Domini polluit, & non eſt aqua luſtrationis aſperſus.

21. Erit hoc præceptum legitimum ſempiternum. Ipſe quoque qui aſpergit aquas, lavabit veſtimenta ſua. Omnis qui tetigerit aquas expiationis (l), immundus erit uſque ad veſperum.

22. Quidquid tetigerit immundus, immundum faciet: & anima quæ horum quippiam tetigerit, immunda erit uſque ad veſperum.

CAPUT XX.

Maria ſoror Moſis moritur. Moſes & Aaron, quòd Deum offenderint ad aquas contradictionis, ingreſſu in terram promiſſam privantur. Moſes petit innoxium tranſitum à Rege Edom; eo negante in montem Hor diſcedunt, ubi Aaron moritur, conſecrato in ſummum Pontificem ejus filio Eleazaro.

1. Veneruntque filii Iſrael, & omnis multitudo in deſertum Sin (a), menſe primo: & manſit populus in Cades. Mortuaque eſt ibi Maria, & ſepulta in eodem loco.

2. Cùmque indigeret aqua populus, convenerunt adverſum Moyſen & Aaron:

3. Et verſi in ſeditionem, dixerunt: Utinam periiſſemus inter fratres noſtros coram Domino.

4. * Cur eduxiſtis eccleſiam Domini in ſolitudinem, ut & nos & noſtra jumenta moriamur? * Exod. 17. 1.

5. Quare nos feciſtis aſcendere de Ægypto, & adduxiſtis in locum iſtum peſſimum, qui ſeri non poteſt, qui nec ficum gignit, nec vineas, nec malogranata, inſuper & aquam non habet ad bibendum?

6. Ingreſſiuſque Moyſes & Aaron, dimiſſa

9. (e) Ut ex hoc cinere fiat aqua luſtralis, & expiatrix. Aqua illa cinere permiſta noſtram exprimit originem. Non erat propriè dictum ſacrificium, cùm in tabernaculi aditu immolaretur, neque adeps in altari incenderetur, nec demum ſanguis ad imam altaris partem effunderetur.

10. (f) Auguſt. *Quid aliud oſtenditur, niſi Baptiſmus Chriſti, quem ſignificat aqua aſperſionis & Iudæis & Gentibus profuturum?*

11. (g) Hoc ipſum in profanis auctoribus invenitur, ut apud Euripidem in Tauris. Qui tetigiſſet cadaver, aut puerperam, ab altari removebatur.

13. (h) Tangimus conſentiendo, jubendo, laudando, aut tolerando, cùm impedire poſſumus. Qui immundus tabernaculum ingreſſus fuerat, ex ignorantia, & ſacrificium offerebat.

15. (i) Vaſa ignominiæ ſemper aperta ſunt, adulatoribus expoſita, & in voces indiſcretas effuſa: contra vaſa honoris, Dei gratia opplentur, humilitate & ſilentio tecta.

16. (k) Mortuorum corpora in agris ſepeliebantur, non in civitate, ne tranſeuntes polluerent. Idque fuit ab Ethnicis uſurpatum, *ne funeſtarentur ſacra civitatum*, ait Paulus J. C. L. 1. Recep. ſent.

21. (l) Mundabitur à priori immunditia, ſed aliam contrahet, quæ durabit uſque ad veſperam. Hoc alii intelligunt de majori immunditia ſeptem dierum, cùm quis cadaver tetigerat, aut ſepulchrum. *Immundus*, ſcilicet ex mortuo, de quo verba fecerat.

1. (a) Exod. 16. habemus filios Iſrael veniſſe in Deſertum Sin, quod aliud fuiſſe hinc colligunt Interpretes, quòd Exod. 16. ſcribatur per Samech, hoc verò per Tzade. Illa fuit octava manſio, hæc trigeſima tertia, & videtur quadrageſimo anno facta illa petræ percuſſio in Cades. *Menſe primo*; nam in proxima manſione Aaron obiit eo anno: unde ab hoc capite uſque ad finem narrantur ea quæ geſta ſunt anno quadrageſimo. Quæ per 38. annos acta ſunt, Moſes ſilentio prætermiſit. CAPUT XX.

miſſa multitudine, tabernaculum fœderis, corruerunt proni in terram (b), clamaveruntque ad Dominum, atque dixerunt: Domine Deus audi clamorem hujus populi, & aperi eis theſaurum tuum fontem aquæ vivæ, ut ſatiati, ceſſet murmuratio eorum. Et apparuit gloria Domini ſuper eos.

7. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens:

8. Tolle virgam, & congrega populum, tu & Aaron frater tuus, & loquimini ad petram coram eis, & illa dabit aquas. Cùmque eduxeris aquam de petra, bibet omnis multitudo & jumenta ejus.

* Exod. 17. 5. & 6. Sap. 11. 4. 9. * Tulit igitur Moyſes virgam, quæ erat in conſpectu Domini, ſicut præceperat ei,

10. Congregata multitudine ante petram, dixitque eis: Audite rebelles & increduli: * Num de petra hac vobis aquam poterimus ejicere (c)? * Pſal. 77. 15. & 20. 1. Cor. 10. 4.

11. Cùmque elevaſſet Moyſes (d) manum, percutiens virga bis ſilicem, egreſſæ ſunt aquæ largiſſimæ, ita ut populus biberet & jumenta.

12. Dixitque Dominus (e) ad Moyſen & Aaron: * Quia non crediſtis mihi, ut ſanctificaretis me coram filiis Iſrael, non introducetis hos populos in terram, quam dabo eis. * Deut. 1. 37.

13. Hæc eſt aqua contradictionis, ubi jurgati ſunt filii Iſrael contra Dominum, & ſanctificatus (f) eſt in eis.

14. Miſit intereà nuntios Moyſes de Cades ad regem Edom, qui dicerent: Hæc mandat frater tuus Iſrael: Noſti omnem laborem, qui apprehendit nos:

15. Quo modo deſcenderint patres noſtri in Ægyptum, & habitaverimus ibi multo tempore, affixerintque nos Ægyptii, & patres noſtros:

16. Et quomodo clamaverimus ad Dominum, & exaudierit nos, miſeritque Angelum, qui eduxerit nos de Ægypto. Ecce in urbe Cades, quæ eſt in extremis finibus tuis, poſiti,

17. Obſecramus ut nobis tranſire liceat per terram tuam. Non ibimus per agros, nec per vineas, non bibemus aquas de puteis tuis, ſed gradiemur via publica, nec ad dexteram, nec ad ſiniſtram declinantes, donec tranſeamus terminos tuos.

18. Cui reſpondit Edom: Non tranſibis per me, alioquin armatus occurram tibi.

19. Dixeruntque filii Iſrael: Per tritam gradiemur viam: & ſi biberimus aquas tuas nos & pecora noſtra, dabimus quod juſtum eſt: nulla erit in pretio difficultas, tantùm velociter tranſeamus.

20. At ille reſpondit: Non tranſibis. Statimque egreſſus eſt obvius, cum infinita multitudine, & manu forti,

21. Nec voluit acquieſcere (g) deprecanti, ut concederet tranſitum per fines ſuos: quamobrem divertit ab eo Iſrael.

22. Cùmque caſtra moviſſent de Cades, venerunt in montem Hor, qui eſt in finibus terræ Edom:

23. Ubi locutus eſt Dominus ad Moyſen:

24. Pergat, inquit, Aaron ad populos ſuos: non enim intrabit terram, quam dedi filiis Iſrael, eò quòd incredulus fuerit ori meo, ad aquas contradictionis.

25. * Tolle Aaron & filium ejus cum eo, & duces eos in montem Hor (h). * Inf. 33. 38. Deut. 32. 50.

26. Cùm-

6. (b) Quæ ſequuntur, *clamaverunt*, &c. deſunt in Hebr. in 70. & in Complutenſi editione. Si tamen quædam facta fuerit additio, hanc valdè antiquam fuiſſe exiſtimat Mariana.

10. (c) Peccaſſe Moſem & Aaron dubium non eſt, cùm Dominus eo nomine illos reprehenderit & punierit: peccarunt in verbis illis cum dubitatione & ambiguitate ita prolatis, ut ſi non fluxiſſet aqua, hoc incredulitati populi tribuiſſent. Aug. *Intelligitur illa verba dixiſſe Moyſem, tanquam ad incertum percuſſerit, ut ſi non ſequeretur effectus, hoc prædixiſſe putaretur..... Hoc in animo Moyſis lateret omninò, niſi Dei ſententia proderetur*. Aut fortè ad primam percuſſionem Deus aquas non dedit; inde turbati, geſtu & vultu perturbationem ſuam coram populo oſtenderunt. Deinde fieri poteſt, ut in quo peccaverint, non referat Scriptura: ſed dixerunt aliquid, aut fecerunt ea pœna temporali dignum: *Non introducetis hos populos in terram*. Unde Moſes fructu temporali tot laborum privatus eſt, & gloria inducendi populum in terram promiſſionis trans Jordanem, in alium fuit translata: quo quidem ſignificatum eſt, non Legem, ſed Joſue, aut potiùs Jeſum Chriſtum ſalutem populis allaturum. Itaque Allegoricè, Maria eſt Prophetiæ typus, Moſes legis, Aaron Sacerdotii veteris: omnibus illis finis imponendus. *Ita ut ipſi ad terram promiſſionis tranſcendere non valeant, neque credentem populum de ſolitudine hujus mundi in cœlum educere*. Hieron. Epiſt. 127. Hæc verba, *Num de petra*, &c. ſic poſſent accipi, ut populi incredulitatem argueret. Aug. q. 19. *Ita intelligi poſſent hæc verba, niſi Deus qui cordis inſpector eſt, quo animo dicta fuerint, indicaret*.

11. (d) Aug. q. 35. *Significata eſt ergo de Chriſto profluens gratia ſpiritalis, qua interior ſitis irrigaretur; ſed quod virga petra percutitur, Crux Chriſti figuratur; ligno enim accedente ad petram gratia manavit*. Moſes hac in re figura fuit populi Judaici & increduli: unde culpa illius in ſe levis & momentanea, myſterii tamen habita ratione graviter punita eſt. Populi iteratæ rebelliones ejus fiduciam turbarunt, quòd Moſes figura tantùm eſſet populi Judaici, qui auctorem vitæ interficit, & paucis exceptis, ab Eccleſia & regno cœlorum excluſus eſt. Non eadem eſt petra, neque percuſſio, quæ Exodi 17. memoratur. Hæc enim facta fuit anno 40. Quæ refertur in Exodo, facta eſt anno ſecundo ab exitu in Raphidim.

12. (e) Peccatum Moſis & Aaron in hoc poſitum fuit, quòd dubitaverint, non de potentia, ſed de voluntate Dei, cùm tamen Dei promiſſum eſſet citra conditionem: dubitationem quoque ſuam iterata percuſſione petræ palàm faciunt; his demùm verbis diffidentiam prodiderunt: *Num de petra &c.*

13. (f) Deus omnipotentiam ſuam manifeſtam fecit.

21. (g) Ex Deuteron. 18. Orientales filii Edom Iſraelitis tranſitum permiſerunt, ſed Occidentales Idumæi antè negaverant; illi Moabitis erant vicini, hi propè Cades ſiti.

25. (h) Deuter. cap. 10. Aaron dicitur *mortuus ac ſepultus in Moſera*; idem locus fuit. Hor mons eſt, Mo-

26. Cùmque nudaveris patrem veſte ſua, indues ea Eleazarum filium ejus: Aaron colligetur, & morietur ibi.

27. Fecit Moyſes ut præceperat Dominus: & aſcenderunt in montem Hor coram omni multitudine.

28. Cùmque Aaron ſpoliaſſet veſtibus ſuis, induit eis Eleazarum filium ejus.

29. Illo mortuo in montis ſupercilio, deſcendit cum Eleazaro.

30. Omnis autem multitudo videns occubuiſſe Aaron, flevit ſuper eo triginta diebus per cunctas familias ſuas.

CAPUT XXI.

Rex Arad Chananæus primùm vincit Iſraelem, mox ipſe vincitur ſubverſis ejus urbibus: populus ob aquæ penuriam obmurmurans vulneratur à ſerpentibus, quorum morſibus ſerpens æneus erectus medetur. Reges Sehon & Og ab Hebræis debellantur.

1. QUod cùm audiſſet Chananæus Rex Arad, qui habitabat ad meridiem (a), veniſſe ſcilicet Iſrael per exploratorum viam, pugnavit contra illum, & victor exiſtens, duxit ex eo prædam.

2. At Iſrael voto ſe Domino obligans ait: Si tradideris populum iſtum in manu mea, delebo urbes ejus.

3. Exaudivitque Dominus preces Iſrael, & tradidit Chananæum, quem ille interfecit ſubverſis urbibus ejus: & vocavit nomen loci illius Horma (b), id eſt, anathema.

4. Profecti ſunt autem & de monte Hor, per viam quæ ducit ad mare rubrum, ut circumirent terram Edom. Et tædere cœpit populum itineris ac laboris:

5. Locutuſque contra Deum & Moyſen, ait: Cur eduxiſti nos de Ægypto, ut moreremur in ſolitudine? Deeſt panis, non ſunt aquæ: anima noſtra jam nauſeat ſuper cibo iſto leviſſimo.

6. * Quamobrem miſit Dominus in po- * Judith 8.
pulum ignitos ſerpentes, ad quorum pla- 25.
gas & mortes plurimorum, Sap. 16. 5.
1. Cor. 10.
7. Venerunt ad Moyſen, atque dixe- 9.
runt: Peccavimus, quia locuti ſumus contra Dominum & te: ora ut tollat à nobis ſerpentes. Oravitque Moyſes pro populo,

8. Et locutus eſt Dominus ad eum: Fac ſerpentem (c) æneum, & pone eum pro ſigno: qui percuſſus aſpexerit eum, vivet.

9. * Fecit ergo Moyſes SERPENTEM * Joan. 3.
ÆNEUM, & poſuit eum pro ſigno: quem 14.
cùm percuſſi aſpicerent, ſanabantur.

10. Profectique filii Iſrael caſtrametati ſunt in Oboth.

11. Unde egreſſi fixere tentoria in Jeabarim, in ſolitudine, quæ reſpicit Moab contra orientalem plagam.

12. Et inde moventes, venerunt ad torrentem Zared.

13. Quem relinquentes caſtrametati ſunt contra Arnon, quæ eſt in deſerto, & prominet in finibus Amorrhæi. *
Siquidem Arnon terminus eſt Moab, di- * Judic. 11. 18.
videns Moabitas & Amorrhæos.

14. Unde dicitur in libro bellorum Domini (d): Sicut fecit in mari rubro, ſic faciet in torrentibus Arnon.

15. Scopuli torrentium (e) inclinati ſunt, ut requieſcerent in Ar, & recumberent in finibus Moabitarum.

16. Ex eo loco apparuit puteus, ſuper quo locutus eſt Dominus ad Moyſen: Congrega populum, & dabo ei aquam.

17. Tunc cecinit Iſrael carmen iſtud: Aſcendat puteus (f). Concinebant:

18. Puteus, quem foderunt principes, & paraverunt duces multitudinis in datore legis (g), & in baculis ſuis. De ſolitudine, Matthana:

19. De

ſera locus adjacens, in quo Iſraelitæ caſtrametati ſunt: ac bis ad eundem locum venerunt, ut liquet ex c. 33. Num. v. 36.

CAPUT XXI.

1. (a) Terræ Chanaan: *Per exploratorum viam*: per quam anno ſecundo exploratores miſſi à Moſe in terram Chananæam venerant. Chananæus dicitur lata ſignificatione: ſic Amorrhæi dicti ſunt Chananæi.

3. (b) An hoc dictum fuit per anticipationem, & executioni mandatum cap. 1. Judicum? Tametſi eo in loco Libri Judicum, non *Arad*, ſed *Sephaat* vocatur Horma, niſi deſtructio ipſa cœpta fuerit à Sephaat: nec veriſimile eſt id ſtatim executioni mandatum poſt victoriam.

8. (c) Quòd hic Serpens æneus Chriſti figura fuerit in Cruce exaltati, ipſe Dominus teſtatur, Joan. cap. 3. Serpentis figuram habuit, non venenum; ſimilitudinem carnis peccati, non peccatum; poſitus pro ſigno, ut percuſſi aſpiciant & ſanentur, ut credentes in Crucifixum ſanentur à morſibus antiqui Serpentis. Aug. Lib. 1. de peccat. meritis: *Dominus in carnem ſuam non peccatum tranſtulit, tanquam venenum Serpentis: ſed tamen tranſtulit mortem, ut eſſet in ſimilitudine peccati pœna ſine culpa, unde ſine carne peccati & culpa ſolveretur & pœna.*

14. (d) Qui liber non extat, ac fortè antiqua carmina quaſi epinicia continebat pro victoriis populi Dei. Nec illud improbabile, inquit Eſtius, Eſdram, cùm libros divinos reſtitueret, eadem, ut credere par eſt, Dei auctoritate, qua ſuæ hiſtoriæ libros ſcripſit, hujuſmodi citationes libris illis inſeruiſſe.

15. (e) Hebr. *Effuſio aquarum torrentium*. Locus declivis qui ducit in Ar, & pertingit ad terminum Moab. *Locus ille inclinatus eſt*, i. e. ſe pervium præbuit; vel *ſcopuli torrentium*, pro torrentes ſcopulorum, *inclinati ſunt*, i. e. curſum aliò mutaverunt, ut viam ſiccam præberent Iſraelitis.

17. (f) Ex imo putei aſcendat aqua, ut bibere poſſimus. Initium eſt carminis, quod non abſolvitur.

18. (g) Cum datore, Deo opem ferente, aut cum Moſe; *Et in baculis ſuis*, viatorum, quibus terram aperuerant.

19. De Matthana in Nahaliel: de Nahaliel in Bamoth:

20. De Bamoth, vallis eſt in regione Moab, in vertice Phaſga, quod reſpicit contra deſertum.

* Deut. 2. 26. Judic. 11. 19. 21. * Miſit autem Iſrael nuntios ad Sehon regem Amorrhæorum, dicens:

22. Obſecro ut tranſire mihi liceat per terram tuam (h): non declinabimus in agros & vineas, non bibemus aquas ex puteis, via regia gradiemur, donec tranſeamus terminos tuos.

23. Qui concedere noluit ut tranſiret Iſrael per fines ſuos: quin potiùs exercitu congregato, egreſſus eſt obviàm in deſertum, & venit in Jaſa, pugnavitque contra eum.

* Pſ. 134. 11. Amos 2. 9. 24. * A quo percuſſus eſt in ore gladii, & poſſeſſa eſt terra ejus ab Arnon uſque Jeboc, & filios Ammon: quia forti præſidio tenebantur termini Ammonitarum.

25. Tulit ergo Iſrael omnes civitates ejus, & habitavit in urbibus Amorrhæi, in Heſebon ſcilicet, & viculis ejus.

26. Urbs Heſebon (i) fuit Sehon Regis Amorrhæi, qui pugnavit contra regem Moab: & tulit omnem terram, quæ ditionis illius fuerat, uſque Arnon.

27. Idcircò dicitur in Proverbio: Venite (k) in Heſebon, ædificetur, & conſtruatur civitas Sehon:

28. Ignis egreſſus eſt de Heſebon (l), flamma de oppido Sehon, & devoravit Ar Moabitarum, & habitatores excelſorum Arnon.

* Judic. 11. 24. 3 Reg. 11. 7. 29. * Væ tibi Moab, periſti popule Chamos (m). Dedit filios ejus in fugam, & filias in captivitatem, regi Amorrhæorum Sehon.

30. Jugum (n) ipſorum diſperiit ab Heſebon uſque Dibon, laſſi pervenerunt in Nophe, & uſque Medaba.

31. Habitavit itaque Iſrael in terra Amorrhæi.

32. Miſitque Moyſes qui explorarent Jazer: cujus ceperunt viculos, & poſſederunt habitatores.

* Deut. 3. 3. & 29. 7. 33. * Verteruntque ſe, & aſcenderunt per viam Baſan, & occurrit eis Og rex Baſan cum omni populo ſuo, pugnaturus in Edrai.

34. Dixitque Dominus ad Moyſen: Ne timeas eum, quia in manu tua tradidi illum, & omnem populum ac terram ejus, facieſque illi ſicut feciſti Sehon regi Amorrhæorum habitatori Heſebon.

35. Percuſſerunt igitur & hunc cum filiis ſuis, univerſumque populum (o) ejus uſque ad internecionem, & poſſederunt terram illius.

CAPUT XXII.

Balaamum ſemel & iterum Balac Rex Moab arceſſit qui maledicat Iſraeli, quem Angelus per aſinam corripit.

1. PRofectique caſtrametati ſunt in campeſtribus Moab (a), ubi trans Jordanem Jericho ſita eſt.

2. Videns autem Balac filius Sephor omnia quæ fecerat Iſrael Amorrhæo,

3. Et quòd pertimuiſſent eum Moabitæ, & impetum ejus ferre non poſſent,

4. Dixit ad majores natu Madian (b): Ita delebit hic populus omnes, qui in noſtris finibus commorantur, quomodo ſolet bos herbas uſque ad radices carpere. Ipſe erat eo tempore rex in Moab.

5. Mi-

22. (h) Aug. q. 44. *Notandum eſt ſanè quemadmodum juſta bella gerebantur. Innoxius enim tranſitus negabatur, qui jure humanæ ſocietatis æquiſſimo patere debebat.*

26. (i) Ea quidem fuit Moabitarum; ſed ab Amorrhæis capta, & jure belli iis ſubjecta fuit.

27. (k) Sic Amorrhæus loquitur, ſeipſum adhortatur ad inſtaurandam urbem. *In proverbio*. Hebr. במשלים *Moſelim*. Qui locus fragmentum eſt carminis cujuſdam apud eas gentes uſurpati.

28. (l) Victor Sehon inſtar ignis regionem vaſtavit; *Et devoravit Ar Moabitarum*: corripuit; urbs quidem capta non fuit, ſed ager vaſtatus.

29. (m) Hic erat Deus Moabitarum.

30. (n) Quòd impoſuerant incolis Heſebon. Hebr. Lucerna eorum periit, imperium ſcilicet & gloria: alii vertunt, aratrum periit, id eſt, cultus agrorum. *Laſſi*, Moabitæ fugientes.

35. (o) Qui erat in exercitu, vel dictum eſt per prolepſim, ſeu anticipationem.

CAPUT XXII.

1. (a) Quæ olim fuerant Moab, tum Sehon, & eo mortuo Iſraelitarum: 70. *Ad occidentem Moab. Ubi trans Jordanem Jericho ſita eſt*: In Hebr. *Jordanis Jericho dicitur*, quòd prope ea loca urbs eſſet Moab, ubi caſtrametati ſunt: hujus comparatione Jericho eſt trans Jordanem.

4. (b) Duplex eſt regio Madianitarum, una ad mare rubrum, altera juxta Machitas in Arabia petroſa.

* Joſ. 24. 9. 5. * Miſit ergo nuntios ad Balaam filium Beor ariolum (c), qui habitabat ſuper flumen terræ filiorum Ammon, ut vocarent eum, & dicerent: Ecce egreſſus eſt populus ex Ægypto, qui operuit ſuperficiem terræ, ſedens contra me.

6. Veni igitur, & maledic (d) populo huic, quia fortior me eſt: ſi quo modo poſſim percutere & ejicere eum de terra mea: novi enim quòd benedictus ſit cui benedixeris, & maledictus in quem maledicta congeſſeris.

7. Perrexeruntque ſeniores Moab, & majores natu Madian, habentes divinationis pretium in manibus. Cùmque veniſſent ad Balaam (e), & narraſſent ei omnia verba Balac:

8. Ille reſpondit: Manete hìc nocte, & reſpondebo quidquid mihi dixerit Dominus. Manentibus illis apud Balaam, venit Deus, & ait ad eum:

9. Quid ſibi volunt homines iſti apud te?

10. Reſpondit: Balac filius Sephor rex Moabitarum miſit ad me,

11. Dicens: Ecce populus qui egreſſus eſt de Ægypto, operuit ſuperficiem terræ: veni, & maledic ei, ſi quo modo poſſim pugnans abigere eum.

12. Dixitque Deus ad Balaam: Noli ire cum eis, neque maledicas populo: quia benedictus eſt.

13. Qui manè conſurgens dixit ad principes: Ite in terram veſtram, quia prohibuit me Dominus venire vobiſcum.

14. Reverſi principes dixerunt ad Balac: Noluit Balaam venire nobiſcum.

15. Rurſum ille multò plures & nobiliores quàm antè miſerat, miſit.

16. Qui cùm veniſſent ad Balaam, dixerunt: Sic dicit Balac filius Sephor: Ne cuncteris venire ad me:

17. Paratus ſum honorare te, & quidquid volueris dabo tibi: veni, & maledic populo iſti.

* Joſ. 24. 13. 18. Reſpondit (f) Balaam: * Si dederit mihi Balac plenam domum ſuam argenti & auri, non potero immutare verbum Domini Dei mei, ut vel plus, vel minus loquar.

19. Obſecro ut hìc maneatis (g) etiam hac nocte, & ſcire queam quid mihi rurſum reſpondeat Dominus.

20. Venit ergo Deus ad Balaam nocte, & ait ei: Si vocare te venerunt homines iſti, ſurge (h), & vade cum eis: ita duntaxat, ut quod tibi præcepero, facias.

21. Surrexit Balaam manè, & ſtrata aſina ſua profectus eſt cum eis.

22. * Et iratus eſt Deus (i). Stetitque Angelus Domini in via contra Balaam, qui inſidebat aſinæ, & duos pueros habebat ſecum. * 2. Pet. 2. 15.

23. Cernens aſina Angelum ſtantem in via, evaginato gladio, avertit ſe de itinere, & ibat per agrum. Quam cùm verberaret Balaam, & vellet ad ſemitam reducere,

24. Stetit Angelus in anguſtiis duarum maceriarum, quibus vineæ cingebantur.

25. Quem videns aſina, junxit ſe parieti, & attrivit ſedentis pedem. At ille iterum verberabat eam:

26. Et nihilominùs Angelus ad locum anguſtum tranſiens, ubi nec ad dexteram nec ad ſiniſtram poterat deviare, obvius ſtetit.

27. Cùmque vidiſſet aſina ſtantem Angelum, concidit ſub pedibus ſedentis: qui iratus, vehementiùs cædebat fuſte latera ejus.

28. Aperuitque Dominus os aſinæ (k), & locuta eſt: Quid feci tibi? cur percutis me? ecce jam tertiò?

29. Reſpondit Balaam: Quia commeruiſti (l), & illuſiſti mihi: utinam haberem gladium, ut te percuterem.

30. Dixit aſina (m): Nonne animal tuum ſum, cui ſemper ſedere conſueviſti uſque in præſentem diem? dic quid ſimile unquam fecerim tibi. At ille ait: Numquam.

31. Pro-

5. (c) Vox *arioli* deeſt in Hebræo, & loco ejus vox eſt *Pethor*, nomen loci, ac veriſimile eſt Balaam fuiſſe Prophetam Dei, ſed malum & pecuniæ cupidum: unde verba ejus capite ſequenti veræ Prophetiæ vim habent. Ariolus tamen ſomniorum & ænigmatum Interpres exponi ſolet: *Qui habitat ſuper flumen*, Euphratem.

6. (d) Hebr. Maledic mihi, hoc eſt, in mei gratiam.

7. (e) Hinc colligi poteſt Balaamum & populares ejus verum agnoviſſe Deum: tametſi forſan alios quoque colerent.

18. (f) In Hebræo eſt nomen Dei, יהוה *Jehova*. Theodoretus negat nomen illud Dei magnum notum fuiſſe Balaamo, ſed à Moſe uſurpatum, ut paſſim in aliis locis, quòd Balaam perſuadere vellet ſe verum Deum conſulturum.

19. (g) Avaritia ſua impulſus Deum tentat, quaſi muneribus ſibi oblatis moveri poſſet: eundi poteſtatem dat illi Deus.

20. (h) Ironicè dictum: non conceſſio, ſed permiſſio erat.

22. (i) Aut profectionem Deus tantùm permiſerat, non conceſſerat: aut Balaam mentem mutaverat, & populo maledicere decreverat. Profectus Balaam cum nocendi voluntate.

28. (k) Non dubium eſt, quin bonus is Angelus fuerit, qui locutus eſt, & arguit Balaam, non tam de ſuſcepto itinere, quam de prava cupiditate. Hinc S. Thomas 2. 2. q. 105. art. 4. *Sic*, inquit, *locutus eſt Serpens homini, ſicut aſina locuta eſt homini, niſi quòd illud fuit opus diabolicum, hoc Angelicum.*

29. (l) Cur non is territus fuit, an ira excæcatus, an hujus generis prodigiis aſſuetus erat?

30. (m) Balaami inſipientia voce animalis rectè corripitur.

31. Protinùs aperuit Dominus oculos Balaam, & vidit Angelum ſtantem in via evaginato gladio, adoravitque eum pronus in terram.

32. Cui Angelus: Cur, inquit, tertiò verberas aſinam tuam? Ego veni ut adverſarer tibi, quia perverſa eſt via tua, mihique contraria:

33. Et niſi aſina declinaſſet de via, dans locum reſiſtenti, te occidiſſem, & illa viveret.

34. Dixit Balaam: Peccavi, neſciens quòd tu ſtares contra me: & nunc ſi diſplicet tibi ut vadam, revertar.

35. Ait Angelus: Vade cum iſtis, & cave ne aliud quàm præcepero tibi loquaris. Ivit igitur cum principibus.

36. Quod cùm audiſſet Balac, egreſſus eſt in occurſum ejus, in oppido Moabitarum, quod ſitum eſt in extremis finibus Arnon.

37. Dixitque ad Balaam: Miſi nuntios ut vocarem te, cur non ſtatim veniſti ad me? an quia mercedem adventui tuo reddere nequeo?

38. Cui ille reſpondit: Ecce adſum: numquid loqui potero aliud, niſi quod Deus poſuerit in ore meo?

39. Perrexerunt ergo ſimul, & venerunt in urbem, quæ in extremis regni ejus finibus erat.

40. Cùmque occidiſſet (n) Balac boves & oves, miſit ad Balaam, & principes qui cum eo erant, munera.

41. Manè autem facto, duxit eum ad excelſa Baal, & intuitus eſt extremam partem populi.

CAPUT XXIII.

Balaam exſtructis aris ad maledicendum ſe comparat, ſemel & iterum invitus benedicit, & victorias prænuntiat.

1. Dixitque Balaam ad Balac: Ædifica mihi hic ſeptem aras (a), & para totidem vitulos, ejuſdemque numeri arietes.

2. Cùmque feciſſet juxta ſermonem Balaam, impoſuerunt ſimul vitulum & arietem ſuper aram (b).

3. Dixitque Balaam ad Balac: Sta pauliſper juxta holocauſtum tuum, donec vadam, ſi fortè occurrat mihi Dominus, & quodcumque imperaverit, loquar tibi.

4. Cùmque abiiſſet velociter, occurrit illi Deus. Locutuſque ad eum Balaam: Septem, inquit, aras erexi, & impoſui vitulum & arietem deſuper.

5. Dominus autem poſuit (c) verbum in ore ejus, & ait: Revertere ad Balac, & hæc loqueris.

6. Reverſus invenit ſtantem Balac juxta holocauſtum ſuum, & omnes principes Moabitarum:

7. Aſſumptaque parabola (d) ſua, dixit: De Aram adduxit me Balac rex Moabitarum, de montibus Orientis: Veni, inquit, & maledic Jacob: propera, & deteſtare Iſrael.

8. Quomodo maledicam, cui non maledixit Deus? Qua ratione deteſter, quem Dominus non deteſtatur?

9. De ſummis ſilicibus videbo eum (e), & de collibus conſiderabo illum. Populus ſolus habitabit, & inter gentes non reputabitur.

10. Quis dinumerare poſſit pulverem Jacob (f), & noſſe numerum ſtirpis Iſrael? Moriatur anima mea morte juſtorum, & fiant noviſſima mea horum ſimilia.

11. Dixitque Balac ad Balaam: Quid eſt quod agis? Ut malediceres inimicis meis vocavi te: & tu è contrario benedicis eis.

12. Cui ille reſpondit: Num aliud poſſum loqui, niſi quod juſſerit Dominus?

13. Dixit ergo Balac: Veni (g) mecum in alterum locum unde partem Iſrael videas, & totum videre non poſſis, inde maledicito ei.

14. Cùmque duxiſſet eum in locum ſublimem, ſuper verticem montis Phaſga (h), ædificavit Balaam ſeptem aras, & impoſitis ſuprà vitulo atque ariete,

15. Di-

40. (n) Initium malorum fuit munera accipere: peccati occaſio faciliùs vitatur, quàm præſentis cupiditatis illecebris obſiſtitur.

CAPUT XXIII. 1. (a) Non ex præcepto divino, nondum enim conſuluerat Dominum, ſed ex ſuperſtitione id facit.

2. (b) Super aras ſingulas: nam & ſeptem erant aræ, & totidem victimæ.

5. (c) Id eſt, ſuggeſſit illi quid reſponderet. Hæc Balaami geſta dictaque Moſes accepit Deo revelante.

7. (d) Prophetæ ſæpè parabolas in Propheticis uſurpabant. *De Aram adduxit me Balac.* 70. vertunt de Meſopotamia. Aram Syria eſt: ſed cùm ea ſit multiplex, videtur de ea regione, quam alluit Euphrates, id intelligendum.

9. (e) Video illum. *Populus ſolus habitabit*, ſeorſum ab aliis Gentibus, lege, religione, moribus ſeparatus. Hebr. *Confidenter ſecurus. Inter Gentes non reputabitur*; peculiaris erit Deo populus.

10. (f) Filios Jacob, *& noſſe numerum ſtirpis Iſrael?* Hebr. *Et numerare quartam partem Iſrael? Moriatur anima mea morte Juſtorum.* Hi meliorem vitam poſt hanc habent repoſitam. Ita mihi eveniat ut illis, quod utique ad animarum immortalitatem pertinet: nam ſi nulla eſſet poſt hanc vita altera, nullum eſſet diſcrimen juſti & impii. Non ait Balaam velle ſe vivere vita juſtorum: ita dixit motu Prophetiæ; ſed mens ſemper erat mala, & voluntas prava: bona mors vitæ bonæ merces.

13. (g) Extremam aciem vidiſti, non totam.

14. (h) Chald. *In agrum ſpeculatorum*: adeò ut

15. Dixit ad Balac: Sta hìc juxta holocauſtum tuum, donec ego obvius pergam.

16. Cui cùm Dominus occurriſſet, poſuiſſetque verbum in ore ejus, ait: Revertere ad Balac, & hæc loqueris ei.

17. Reverſus invenit eum ſtantem juxta holocauſtum ſuum, & principes Moabitarum cum eo. Ad quem Balac: Quid, inquit, locutus eſt Dominus?

18. At ille aſſumpta parabola ſua, ait: Sta (i) Balac, & auſculta, audi fili Sephor:

19. Non eſt Deus quaſi homo, ut mentiatur: nec ut filius hominis, ut mutetur. Dixit ergo, & non faciet? locutus eſt, & non implebit?

20. Ad benedicendum adductus (k) ſum, benedictionem prohibere non valeo.

21. Non eſt idolum in Jacob, nec videtur ſimulacrum in Iſraël. Dominus Deus ejus cum eo eſt, & clangor victoriæ regis in illo (l).

* Inf. 24. 8. 22. * Deus eduxit illum de Ægypto, cujus fortitudo ſimilis eſt rhinocerotis (m).

23. Non eſt augurium in Jacob (n), nec divinatio in Iſraël. Temporibus ſuis dicetur Jacob & Iſraëli quid operatus ſit Deus.

24. Ecce populus ut leæna (o) conſurget, & quaſi leo erigetur: non accubabit donec devoret prædam, & occiſorum ſanguinem bibat.

25. Dixitque Balac ad Balaam: Nec maledicas ei, nec benedicas.

26. Et ille ait: Nonne dixi tibi, quòd quidquid mihi Deus imperaret, hoc facerem?

27. Et ait Balac ad eum: Veni, & ducam te ad alium locum: ſi fortè placeat Deo ut inde maledicas eis.

28. Cùmque duxiſſet eum ſuper verticem montis Phogor, qui reſpicit ſolitudinem,

29. Dixit ei Balaam: Ædifica mihi hìc ſeptem aras, & para totidem vitulos, ejuſdemque numeri arietes.

30. Fecit Balac ut Balaam dixerat: impoſuitque vitulos & arietes per ſingulas aras.

CAPUT XXIV.

Rurſùm Balaam benedicit Iſraëli, & de regno Chriſti futuro vaticinatur; item de Amalecitis, Cinæis, & Romanorum regni eve.ſione.

1. CUmque vidiſſet Balaam quòd placeret Domino ut benediceret Iſraëli, nequaquam abiit ut antè perrexerat, ut augurium quæreret (a): ſed dirigens contra deſertum vultum ſuum,

2. Et elevans oculos, vidit Iſraël in tentoriis commorantem per tribus ſuas: & irruente in ſe ſpiritu Dei (b),

3. Aſſumpta parabola ait: Dixit Balaam filius Beor: dixit homo, cujus obturatus eſt oculus (c):

4. Dixit auditor ſermonum Dei, qui viſionem Omnipotentis intuitus eſt, qui cadit, & ſic aperiuntur oculi ejus:

5. Quàm pulchra tabernacula tua Jacob, & tentoria tua Iſraël!

6. Ut valles nemoroſæ (d), ut horti juxta fluvios irrigui, ut tabernacula quæ fixit Dominus, quaſi cedri propè aquas.

7. Fluet

Phaſga non ſit nomen proprium, ſed nomen collis.

18. (i) Hebr. *Surge*, honorem verbo Dei exhibe.

20. (k) Prima voluntate mutata, Deo illuſtrante, hoc eſt, juſſus ſum à Domino benedicere, prohibere non valeo: adeo mens ejus colluſtrabatur, & voluntas impellebatur.

21. (l) Alludit ad duas tubas argenteas juſſu Domini factas. Vel jubilatio in iis magna eſt ſimilis clangori tubæ regis, cùm victoriam reportavit. *Dominus Deus ejus cum eo eſt*: Vincet hoſtes ſuos, *& clangor victoriæ*, triumphus perpetuus futurus eſt.

22. (m) i. e. maxima, Hebr. *Reem* ראם: eſt genus quoddam capræ ex Bocharto. Nam Arabes *capram* vocant *Reem*. Cornua ejus ſunt lata, longa & acuta, eſt fortè Oryg; Martialis, *Sævus Oryge*: bovis erat magnitudine. Sic exponi poteſt hic locus: Populus hic inter alios tantumdem eminebit, quantum *Reem* inter alias caprarum ſpecies.

23. (n) Hebr. *Secundùm tempus*. Non eſt quòd Iſraël de futuro eventu ſit ſolicitus, Deus illi ſuo tempore revelabit omnia. *Quid operatus ſit*: Quid operetur Deus.

24. (o) Quæ terribilior eſt, cùm catulos nutrit: *Non accubabit*, non quieſcet.

CAPUT XXIV. 1. (a) Antea quæſierat auguria. 70. *In occurſum avibus*. Vox Hebræa ſuperſtitionem ſignificat, quam prætermiſit Balaam; nam Deus anteverterat: non ampliùs perrexit, ut quæreret, quod dicturus eſſet: videtur id egiſſe Balaam, ut voluntati Balac faceret ſatis, neque malediceret, neque benediceret Iſraëlitis. Sed Deus eo vel invito utitur ad benedicendum, tametſi Balaami avaritia hoſtibus eum devinxiſſet.

2. (b) Unde liquet eum Prophetam fuiſſe, ſed impium. Vel certè hac in re fuit Propheta Spiritu Dei afflatus.

3. (c) Sept. Interpret. *Homo verè videns*: Sed clauſis oculis accipiebat Dei oracula: noſtra lectio intelligi poteſt de oculis corporeis, quòd per ſomnium revelationem acceperit. Unde v. ſequenti: *Qui cadit, & ſic aperiuntur oculi ejus*. Vel de oculis mentis cupiditate excæcatis loquitur: & tamen aperiuntur oculi ejus ad prædicendum; vel oculi primò ſunt clauſi, deinde proſtrato in terram aperti. Quidam ſuſpicantur in noſtra verſione deeſſe negationem, & juxta textum legi oportere, *Cujus non eſt obturatus oculus*. Arcanorum Dei ſit interpres, ſed in tenebras pravæ voluntatis incurrit, cujus in ore eſt veritas Dei, perfidia dæmonis in corde.

6. (d) Progreſſus gratiæ in anima his quatuor ſimilitudinibus pulchrè exprimuntur. 1. Eſt humilitas: *Qui emittis fontes in convallibus*, Pſal. 103. Humilitas nos à concupiſcentia tuetur. 2. *Ut horti juxta fluvios irrigui*: ſemper orans, & aquam è cœlo expectans. 3. *Ut Tabernacula quæ fixit Dominus*: ſe ut advenam, & in caſtris pugnantem conſiderat. 4. *Quaſi cedri propè aquas*: ut noſtra converſatio, cor noſtrum ſit in cœlo, & divinæ gratiæ aquis irrigati, fide, ſpe & charitate erigamur.

7. Fluet (e) aqua de ſitula ejus, & ſemen illius erit in aquas multas. Tolletur propter Agag, rex ejus, & auferetur regnum illius.

* Sup. 23. 22.
8. Deus eduxit illum de Ægypto, * cujus fortitudo ſimilis eſt rhinocerotis. Devorabunt gentes (f) hoſtes illius, oſſaque eorum confringent, & perforabunt ſagittis.

9. Accubans (g) dormivit ut leo, & quaſi leæna, quam ſuſcitare nullus audebit. Qui benedixerit tibi, erit & ipſe benedictus: qui maledixerit, in maledictione reputabitur.

10. Iratuſque Balac contra Balaam, complosis manibus ait: Ad maledicendum inimicis meis vocavi te, quibus è contrario tertiò benedixiſti:

11. Revertere ad locum tuum. Decreveram quidem magnificè honorare te, ſed Dominus privavit te honore diſpoſito.

12. Reſpondit Balaam ad Balac: Nonne nuntiis tuis, quos miſiſti ad me, dixi:

* Sup. 22. 18.
13. * Si dederit mihi Balac plenam domum ſuam argenti & auri, non potero prætergredi ſermonem Domini Dei mei, ut vel boni quid vel mali proferam ex corde meo: ſed quidquid Dominus dixerit, hoc loquar?

14. Verumtamen pergens ad populum meum, dabo conſilium (h), quid populus tuus populo huic faciat extremo tempore.

15. Sumpta igitur parabola, rurſum ait: Dixit Balaam filius Beor: dixit homo, cujus obturatus eſt oculus:

16. Dixit auditor ſermonum Dei, qui novit doctrinam Altiſſimi, & viſiones Omnipotentis videt, qui cadens apertos habet oculos.

17. Videbo eum, ſed non modò (i): intuebor illum, ſed non propè. * ORIETUR STELLA ex Jacob, & conſurget virga de Iſrael: & percutiet duces Moab, vaſtabitque omnes filios Seth. * Matt. 2. 2.

18. Et erit Idumæa (k) poſſeſſio ejus: hæreditas Seir cedet inimicis ſuis: Iſrael verò fortiter aget.

19. De Jacob (l) erit qui dominetur, & perdat reliquias civitatis.

20. Cùmque vidiſſet Amalec, aſſumens parabolam, ait: Principium Gentium Amalech (m), cujus extrema perdentur.

21. Vidit quoque Cinæum (n): & aſſumpta parabola, ait: Robuſtum quidem eſt habitaculum tuum: ſed ſi in petra poſueris nidum tuum,

22. Et fueris electus de ſtirpe Cin, quamdiu poteris permanere? Aſſur enim capiet te (o).

23. Aſſumptaque parabola iterùm locutus eſt: Heu, quis victurus eſt, quando iſta faciet Deus (p)?

24. * Venient in trieribus de Italia (q), * Dan. 11. 30.
ſuperabunt Aſſyrios, vaſtabuntque Hebræos, & ad extremum etiam ipſi peribunt.

25. Surrexitque Balaam, & reverſus eſt in locum ſuum. Balac quoque via, qua venerat, rediit.

CAPUT XXV.

Hebræi propter fornicationem cum Moabitis & Madianitis puniuntur, interfectis 24000. Phinees plagam ſiſtit; atque illi firmatur ſacerdotium.

1. MOrabatur * autem eo tempore Iſrael in Settim (a), & fornicatus eſt populus cum filiabus Moab, * Joſ. 3. 1.

2. Quæ

7. (e) Pergit in metaphora de hortis & arboribus juxta fluvium plantatis, quibus populum comparat; *Et ſemen ejus erit ſuper aquas multas*: ut ſemen quod cadit ſuper terram irriguam, multiplicatur. *Tolletur propter Agag Rex ejus*. Hebr. *Exaltabitur* præ Agag Rex ejus. Reges Amalecitæ vocabantur Agag, quibus fortiores erant Reges Iſrael. Hoc Hieronymus interpretatur de Saule, qui Regno privatus eſt, quòd Agag Regem Amalecitarum non occidiſſet.

8. (f) Populos; *hoſtes illius*, hoſtes ſuos. *Et perforabunt*: Hebr. *Et ſagittis ſuis conterent*, hoſtes nimirum.

9. (g) Hebr. Incurvavit ſe ſe: ſi accubuerit, ut dormiat, quis audebit eum provocare?

14. (h) Ex cap. 31. conſilium id fuit, ut per mulieres induceret Iſraelitas ad peccandum.

17. (i) Loquitur de Meſſia, quem Judæi *Barcocab*, i. e. filium Stellæ appellant, ad hanc Prophetiam alludentes. *Orietur Stella ex Jacob, conſurget virga*: de Regno Chriſti loquitur. *Vaſtabit omnes filios Seth*; totum mundum ſuo ſubjiciet Imperio: ſiquidem Noe erat è ſtirpe Seth, vel Regio aliqua Moabitis vicina indicatur. Stella propter ſanctitatis ſplendorem, & virga propter Regni poteſtatem dicitur.

18. (k) Hoc ipſum Geneſ. 25. prædictum fuit, & impletum 2. Regum v. 8.

19. (l) Hoc vaticinium ſpectat ad Chriſtum, & alludit ad Davidem. *Qui dominetur*, Hebr. exſurget ex Jacob, *& perdet reliquias civitatis*. An civitas illa eſt Roma ipſa, cujus idololatriam Chriſtus evertit? An civitas Idum, Idumeæ, 2. Reg. 11, an denique civitates omnes indicat, quaſi diceret ex infidelibus fideles efficiet?

20. (m) Principium bellorum Iſrael, primus hoſtis Iſrael.

21. (n) Unde originem ſuam ducebat Jethro. *Si in petra poſueris*: etiamſi in rupe habitares, expugnaberis.

22. (o) Cinæos è Tribu Nephthali transferet.

23. (p) Hebr. *Poſtquam hoc poſuerit Deus, quis vivet?* ex Amalecitis nimirum.

24. (q) Hebr. *Et naves de manu*: i. e. de littore *Kittim*. Ea voce Italos intelligit Hieronymus; alii Græcos. 1. Machab. de Alexandro dicitur: *Exivit de terra Cetim*, atque ab eo oppreſſi ſunt Aſſyrii. Loca quæque maritima, & inſulæ ab Hebræis dicuntur *Cetim*. In Cypro inſula urbs erat *Citium*, quæ Phænicum erat colonia.

1. & 2. (a) Hæc fuit poſtrema manſio, Juxta conſilium Balaam, cap. præcedenti, v. 14. CAP. XII. XXV.

2. Quæ vocaverunt eos ad ſacrificia ſua. At illi comederunt, & adoraverunt deos earum.

*Joſ.22.17. 3. * Initiatuſque eſt Iſrael Beelphegor: & iratus Dominus,

*Deut.4.3. 4. Ait ad Moyſen: * Tolle cunctos principes populi (b), & ſuſpende eos contra ſolem in patibulis: ut avertatur furor meus ab Iſrael.

*Exod.32.27. 5. Dixitque Moyſes ad Judices Iſrael: * Occidat unuſquiſque proximos ſuos, qui initiati ſunt Beelphegor.

6. Et ecce unus de filiis Iſrael intravit coram fratribus ſuis ad ſcortum Madianitidem, vidente Moyſe, & omni turba filiorum Iſrael, qui flebant ante fores tabernaculi.

*Pſal.105.30. 1. Mac.2.26. 1.Cor.10.8. 7. * Quod cùm vidiſſet Phinees filius Eleazari filii Aaron ſacerdotis, ſurrexit de medio multitudinis, & arrepto pugione (c),

8. Ingreſſus eſt poſt virum Iſraelitem in lupanar, & perfodit ambos ſimul, virum ſcilicet & mulierem, in locis genitalibus. Ceſſavitque plaga à filiis Iſrael:

9. Et occiſi ſunt viginti quatuor millia hominum (d).

10. Dixitque Dominus ad Moyſen:

11. Phinees filius Eleazari filii Aaron ſacerdotis avertit iram meam à filiis Iſrael: quia zelo meo commotus eſt contra eos, ut non ipſe delerem filios Iſrael in zelo meo.

* Eccli.45.30. 1. Mac.2.54. 12. Idcircò loquere ad eum: * Ecce do ei pacem fœderis mei,

13. Et erit tam ipſi (e) quàm ſemini ejus pactum ſacerdotii ſempiternum, quia zelatus eſt pro Deo ſuo, & expiavit ſcelus filiorum Iſrael.

14. Erat autem nomen viri Iſraelitæ, qui occiſus eſt cum Madianitide, Zambri filius Salu, dux de cognatione & tribu Simeonis.

15. Porrò mulier Madianitis, quæ pariter interfecta eſt, vocabatur Cozbi, filia Sur principis nobiliſſimi Madianitarum.

16. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens:

* Inf.31.2. 17. * Hoſtes vos ſentiant (f) Madianitæ, & percutite eos:

18. Quia & ipſi hoſtiliter egerunt contra vos, & decepere inſidiis per idolum Phogor, & Cozbi filiam ducis Madian ſororem ſuam, quæ percuſſa eſt in die plagæ (g) pro ſacrilegio Phogor.

CAPUT XXVI.

Iſraelitæ quotquot majores erant 20. annis numerantur, iiſque terra brevi erat dividenda.

1. POſtquam noxiorum ſanguis effuſus eſt, dixit Dominus ad Moyſen & Eleazarum filium Aaron ſacerdotem:

2. * Numerate omnem ſummam filiorum Iſrael (a) à viginti annis & ſuprà, per domos & cognationes ſuas, cunctos qui poſſunt ad bella procedere. * Sup.1.2. & 3.

3. Locuti ſunt itaque Moyſes & Eleazar ſacerdos in campeſtribus (b) Moab ſuper Jordanem contra Jericho, ad eos qui erant

4. A viginti annis & ſuprà, ſicut Dominus imperaverat (c), quorum iſte eſt numerus:

5. Ruben primogenitus Iſrael: * hujus filius, Henoch, à quo familia Henochitarum: & Phallu, à quo familia Phalluitarum: * Gen.46.9. Exod.6.14. 1.Par.5.3.

6. Et Heſron, à quo familia Heſronitarum: & Charmi, à quo familia Charmitarum.

7. Hæ ſunt familiæ de ſtirpe Ruben: quarum numerus inventus eſt, quadraginta tria millia & ſeptingenti triginta.

8. Filius Phallu, Eliab.

9. Hujus filii, Namuel & Dathan & Abiron: iſti ſunt Dathan & Abiron principes populi, * qui ſurrexerunt contra Moyſen & Aaron in ſeditione Core, quando adverſus Dominum rebellaverunt: *Sup.16.1.2.

10. Et aperiens terra os ſuum devoravit Core, morientibus plurimis, quando combuſſit ignis ducentos quinquaginta viros. Et factum eſt grande miraculum,

11. Ut, Core pereunte, filii illius non perirent.

12. Filii

4. (b) Qui jubeant ſuſpendi ad Solem: aut coram Sole, & palàm, reos nimirùm hujus flagitii: aut jubet ſuſpendi Principes, qui huic impietati faviſſent; adeò ut alii Principes, ſeu capita populi, alii judices.

7. (c) Non privata auctoritate, ſed jubente Moſe, qui dixerat ad judices Iſrael: *Occidat unuſquiſque proximos ſuos*. Deus ſuos primùm, tum Madianitas punit.

9. (d) Apoſtolus 1. Cor. 10. numerat tantùm 23000. ſed reſponderi poteſt mille ex Principibus ſuſpenſos, & 23000. è plebe juſſu Dei, & plaga divinitùs immiſſa periiſſe.

13. (e) Phinees, *quàm ſemini ejus pactum Sacerdotii ſempiternum*. Interruptio quædam fuit tempore Heli ex ſtirpe Ithamar patrui Phinees; ſed Summum Sacerdotium redditum eſt Sadoch ex ſtirpe Phinees per Davidem & Salomonem, atque in ea manſit familia uſque ad Herodis tempora.

17. (f) Ultio Madianitarum ad tempora uſque Davidis dilata eſt.

18. (g) Nam eadem plaga fuit à Deo immiſſa.

CAPUT XXVI.

2. (a) Cenſus ille tertiò factus eſt paulò minor eo, qui cap. 1. factus fuerat, nempè 1820. hominibus: hic cenſus ad ſortes Tribuum brevi futuras præparabat. *A viginti annis*, majoribus 20. annis prædia tribuebantur, non mulieribus.

3. (b) In *confiniis*.

4. (c) Hebr. Moſi & filiis Iſrael, qui egreſſi ſunt de terra Ægypti: adeò ut facta fuerit enumeratio ut ab

12. Filii Simeon (d) per cognationes ſuas: Namuel, ab hoc familia Namuelitarum: Jamin, ab hoc familia Jaminitarum: Jachin, ab hoc familia Jachinitarum:

13. Zare, ab hoc familia Zareitarum: Saul, ab hoc familia Saulitarum.

14. Hæ ſunt familiæ de ſtirpe Simeon, quarum omnis numerus fuit, viginti (e) duo millia ducenti.

15. Filii Gad per cognationes ſuas: Sephon, ab hoc familia Sephonitarum: Aggi, ab hoc familia Aggitarum: Suni, ab hoc familia Sunitarum:

16. Ozni, ab hoc familia Oznitarum: Her, ab hoc familia Heritarum:

17. Arod, ab hoc familia Aroditarum: Ariel, ab hoc familia Arielitarum.

18. Iſtæ ſunt familiæ Gad, quarum omnis numerus fuit, quadraginta millia quingenti.

*Gen. 38. 3. 19. * Filii Juda, Her & Onan, qui ambo mortui ſunt in terra Chanaan.

20. Fueruntque filii Juda, per cognationes ſuas: Sela, à quo familia Selaitarum: Phares, à quo familia Pharefitarum: Zare, à quo familia Zareitarum.

21. Porrò filii (f) Phares: Heſron, à quo familia Heſronitarum: & Hamul, à quo familia Hamulitarum.

22. Iſtæ ſunt familiæ Juda, quarum omnis numerus fuit, ſeptuaginta ſex millia quingenti.

23. Filii Iſſachar, per cognationes ſuas: Thola, à quo familia Tholaitarum: Phua, à quo familia Phuaitarum:

24. Jaſub, à quo familia Jaſubitarum: Semran, à quo familia Semranitarum.

25. Hæ ſunt cognationes Iſſachar, quarum numerus fuit, ſexaginta quatuor millia trecenti.

26. Filii Zabulon per cognationes ſuas: Sared, à quo familia Sareditarum: Elon, à quo familia Elonitarum: Jalel à quo familia Jalelitarum.

27. Hæ ſunt cognationes Zabulon, quarum numerus fuit, ſexaginta millia quingenti.

28. Filii Joſeph per cognationes ſuas, Manaſſe & Ephraim.

29. De Manaſſe ortus eſt Machir, à quo familia Machiritarum. * Machir genuit Galaad, à quo familia Galaaditarum (g). *Jof. 17. 1.

30. Galaad habuit filios: Jezer (h), à quo familia Jezeritarum: & Helec, à quo familia Helecitarum:

31. Et Aſriel, à quo familia Aſrielitarum: & Sechem, à quo familia Sechemitarum:

32. Et Semida, à quo familia Semidaitarum: * & Hepher, à quo familia Hepheritarum. *Jof. 17. 3.

33. Fuit autem Hepher pater Salphaad, qui filios non habebat, ſed tantùm filias, quarum iſta ſunt nomina: * Maala, & Noa, & Hegla, & Melcha, & Therſa. *Ibid.

34. Hæ ſunt familiæ Manaſſe, & numerus earum, quinquaginta (i) duo millia ſeptingenti.

35. Filii autem Ephraim per cognationes ſuas, fuerunt hi: Suthala, à quo familia Suthalaitarum: Becher, à quo familia Becheritarum: Thehen, à quo familia Thehenitarum.

36. Porrò filius Suthala fuit Heran (k), à quo familia Heranitarum.

37. Hæ ſunt cognationes filiorum Ephraim, quarum numerus fuit, triginta duo millia quingenti.

38. Iſti ſunt filii Joſeph per familias ſuas. Filii Benjamin (l) in cognationibus ſuis: Bela, à quo familia Belaitarum: Aſbel, à quo familia Aſbelitarum: Ahiram, à quo familia Ahiramitarum:

39. Supham (m), à quo familia Suphamitarum: Hupham, à quo familia Huphamitarum.

40. Filii Bela: Hered, & Noeman. De Hered, familia Hereditarum: de Noeman, familia Noemanitarum.

41. Hi ſunt filii Benjamin per cognationes ſuas, quorum numerus fuit, quadraginta quinque millia ſexcenti.

42. Filii Dan per cognationes ſuas: Suham, à quo familia Suhamitarum: hæ ſunt cognationes Dan per familias ſuas.

43. Om-

Initio. Core pereunte, filii non perierunt, quòd patris crimen deteſtaremur. Unde ab illa turba Deus eos ſubduxit.

12. (d) Geneſ. 46. Exodi 6. numerantur ſex filii Simeonis: hoc loco & 1. Paralip. 4. tantùm quinque: omittitur hoc loco ſextus Ahod, quòd mortuus fuerit ſine liberis, aut extincta fuerit familia.

14. (e) Numerata ſunt cap. primo, 59300., ſed quia pars eorum major principi ſuo Zamri ſe adjunxit, ac propterea exterminati fuerunt.

21. (f) Phares familia adeò excreverat, ut in duas partes dividere oportuerit, uti Manaſſe v. 29. & Benjamin v. 40. Heſron & Hamul hic ſubſtituuntur loco Her, & Onan, nepotum Jacob. Sic L. 1. Paralip. 24. familiæ ex Aaronis ſtirpe recenſentur.

29. (g) Qui Machiritæ dicebantur.

30. (h) Cujus fit mentio Joſue 17. Pronepotes Joſeph, ubi familiarum capita recenſentur, quò Joſepho honos habeatur.

34. (i) Adeò excrevit hæc tribus, quæ antè erat 20000. ex prophetia Jacob Geneſ. 49. 22.

36. (k) Qui Edam, L. 1. Paral. 7. ex hac ſtirpe prognatus erat Joſue nepos Ephraim.

38. (l) Numerantur tantùm quinque, cùm decem fuerint Geneſ. 46. Itaque ex iis quinque tantummodò familiam habuerunt. *Ahiram*, quinque tantùm filii Benjamin recenſentur, tametſi decem Geneſ. 46. numerantur. Quinque igitur ſine liberis obierunt.

39. (m) L. 1. Paral. 7. Supha, in propriis nominibus ſæpe magna eſt mutatio, quæ interdum ex literarum quarumdam mutatione, aut tranſpoſitione oritur.

43. Omnes fuere Suhamitæ, quorum numerus erat, ſexaginta-quatuor millia quadringenti.

44. Filii Aſer per cognationes ſuas: Jemna, à quo familia Jemnaitarum: Jeſſui, à quo familia Jeſſuitarum: Brie, à quo familia Brieitarum.

45. Filii Brie: Heber, à quo familia Heberitarum: & Melchiel, à quo familia Melchielitarum.

46. Nomen autem filiæ Aſer, fuit Sara.

47. Hæ cognationes filiorum Aſer, & numerus eorum, quinquaginta tria millia quadringenti.

48. Filii Nephthali per cognationes ſuas: Jeſiel, à quo familia Jeſielitarum: Guni, à quo familia Gunitarum:

49. Jeſer, à quo familia Jeſeritarum, Sellem, à quo familia Sellemitarum.

50. Hæ ſunt cognationes filiorum Nephthali per familias ſuas: quorum numerus, quadraginta quinque millia quadringenti.

51. Iſta eſt ſumma filiorum Iſrael, qui recenſiti ſunt, ſexcenta millia, & mille ſeptingenti triginta.

52. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens:

53. Iſtis dividetur terra juxta numerum vocabulorum (n) in poſſeſſiones ſuas.

54. Pluribus majorem partem dabis, (o) & paucioribus minorem: ſingulis, ſicut nunc recenſiti ſunt, tradetur poſſeſſio:

55. Ita dumtaxat ut ſors terram tribubus dividat & familiis.

56. Quidquid ſorte contigerit, hoc vel plures accipiant, vel pauciores.

57. * Hic quoque eſt numerus filiorum Levi (p) per familias ſuas: Gerſon, à quo familia Gerſonitarum: Caath, à quo familia Caathitarum: Merari, à quo familia Meraritarum. * Exod. 6. 16.

58. Hæ ſunt familiæ Levi: Familia Lobni, familia Hebroni, familia Moholi, familia Muſi, familia Core. At verò Caath genuit Amram:

59. Qui habuit uxorem Jochabed filiam Levi, quæ nata eſt ei in Ægypto: hæc genuit Amram viro ſuo filios Aaron & Moyſen, & Mariam ſororem eorum.

60. De Aaron orti ſunt Nadab & Abiu, & Eleazar & Ithamar:

61. * Quorum Nadab & Abiu mortui ſunt, cùm obtuliſſent ignem coram Domino. * Sup. 3. 4. Lev. 10. 1. 1. Par. 24. 2.

62. Fueruntque omnes qui numerati ſunt, viginti tria millia generis maſculini, ab uno menſe (q) & ſupra: quia non ſunt recenſiti inter filios Iſrael, nec eis cum cæteris data poſſeſſio eſt.

63. Hic eſt numerus filiorum Iſrael, qui deſcripti ſunt à Moyſe & Eleazaro ſacerdote, in campeſtribus Moab ſupra Jordanem contra Jericho (r).

64. * Inter quos nullus fuit eorum qui antè numerati ſunt à Moyſe & Aaron in deſerto Sinai. * 1. Cor. 10. 5.

65. * Prædixerat enim Dominus, quòd omnes morerentur in ſolitudine. Nulluſque remanſit ex eis, niſi Caleb (ſ) filius Jephone, & Joſue filius Nun. * Sup. 14. 23. & 24.

CAPUT XXVII.

Lex nova ſancitur, ut deficiente prole maſcula filiæ ſuccedant parentibus in hæreditatem. Moſes jubetur in montem Abarim ſecedere, atque ex eo loco terram Chanaan proſpicere.

1. Acceſſerunt (a) * autem filiæ Salphaad, filii Hepher, filii Galaad, filii Machir, filii Manaſſe, qui fuit filius Joſeph: quarum ſunt nomina, Maala, & Noa, & Hegla, & Melcha, & Therſa. * Sup. 26. 32. & 33. Inf. 36. 1. Joſ. 17. 1.

2. Steteruntque coram Moyſe & Eleazaro ſacerdote, & cunctis principibus populi, ad oſtium tabernaculi (b) fœderis, atque dixerunt:

3. Pater noſter mortuus eſt in deſerto, nec fuit in ſeditione, quæ * concitata eſt contra Dominum ſub Core, ſed in peccato ſuo mortuus eſt: hic non habuit mares filios. Cur tollitur nomen illius de familia ſua, quia non habuit filium? Date nobis poſſeſſionem inter cognatos patris noſtri. * Sup. 16. 1.

4. Re-

53. (n) Familiarum. Major habita eſt ratio ſoli fertilitatis in hac diviſione, quàm extenſionis. Sic tribus Benjamin licèt multitudine major, admodùm contracta fuit.

54. (o) Per te, vel ſucceſſorem tuum, cui id mandabis. *Singulis, ſicut nunc recenſiti ſunt, tradetur poſſeſſio;* ſingulis familiis, non hominibus.

57. (p) Quinque tamùm numerantur præcipuæ familiæ, cùm octo eſſent Exod. 6. Cùm enim non accepturæ eſſent ſortem cum aliis Tribubus, ex profeſſo non numerantur, ubi de bello agitur.

62. (q) Quòd juſſiſſet Deus cap. 3. computari Levitas cum primogenitis aliarum Tribuum, & pauci eſſent Levitæ, jubet Deus eos cenſeri ab uno menſe, ut æquarent numerum primogenitorum: cùm alii aliarum Tribuum à viginti annis cenſerentur.

63. (r) Hebr. *Supra Iordanem Iericho*. Pars fluvii nomen ab orbe accepit.

65. (ſ) Excipe Levitas; nam multi ex iis remanſerunt.

1. (a) Sic Deus res diſponit, ut ex earum occaſione leges decernat: neque enim ſingulis caſibus providendum, antequam eveniant. CAPUT XXVII.

2. & 3. (b) Ubi erat Tabernaculum Moſis. *Peccato:* In peccato murmurationis, quod omnibus commune fuit: nam propter illud peccatum in terram promiſſionis non pervenere.

4. Retulitque Moyſes cauſam earum ad judicium Domini.

5. Qui dixit ad eum:

6. Juſtam rem poſtulant filiæ Salphaad: da eis poſſeſſionem inter cognatos patris ſui, & ei in hæreditatem ſuccedant.

7. Ad filios autem Iſrael loqueris hæc:

8. Homo cùm mortuus fuerit abſque (c) filio, ad filiam ejus tranſibit hæreditas.

9. Si filiam non habuerit, habebit ſucceſſores fratres (d) ſuos.

10. Quòd ſi & fratres non fuerint, dabitis hæreditatem fratribus patris ejus.

11. Sin autem nec patruos habuerit, dabitur hæreditas his qui ei proximi ſunt (e), eritque hoc filiis Iſrael ſanctum lege perpetua, ſicut præcepit Dominus Moyſi.

12. Dixit quoque Dominus ad Moyſen: * Aſcende in montem iſtum Abarim (f), & contemplare inde terram, quam daturus ſum filiis Iſrael.

Deut. 32. 49.

13. Cùmque videris eam, ibis & tu ad populum tuum, ſicut ivit frater tuus Aaron:

14. * Quia offendiſtis me in deſerto Sin in contradictione multitudinis, nec ſanctificare me voluiſtis coram ea ſuper aquas: hæ ſunt aquæ contradictionis in Cades deſerti Sin.

Sup. 20. 12. Deut. 32. 51.

15. Cui reſpondit Moyſes:

16. Provideat Dominus (g) Deus ſpirituum omnis carnis, hominem, qui ſit ſuper multitudinem hanc:

17. Et poſſit exire & intrare ante eos (h), & educere eos vel introducere: ne ſit populus Domini ſicut oves abſque paſtore.

18. Dixitque Dominus ad eum: * Tolle Joſue filium Nun, virum in quo eſt Spiritus, & pone manum tuam ſuper eum (i).

Deut. 3. 21.

19. Qui ſtabit coram Eleazaro ſacerdote & omni multitudine:

20. Et dabis ei præcepta (k) cunctis videntibus, & partem gloriæ tuæ, ut audiat eum omnis ſynagoga filiorum Iſrael.

21. Pro hoc, ſi quid agendum erit, Eleazar ſacerdos conſulet Dominum. Ad verbum ejus egredietur (l) & ingredietur ipſe, & omnes filii Iſrael cum eo, & cætera multitudo.

22. Fecit Moyſes ut præceperat Dominus. Cùmque tuliſſet Joſue, ſtatuit eum coram Eleazaro ſacerdote & omni frequentia populi.

23. Et impoſitis capiti ejus manibus, cuncta replicavit quæ mandaverat Dominus.

CAPUT XXVIII.

Victimæ diebus feſtis offerendæ præſcribuntur.

1. Dixit quoque Dominus ad Moyſen: 2. Præcipe filiis Iſrael, & dices ad eos: Oblationem meam & panes, & incenſum (a) odoris ſuaviſſimi offerte per tempora ſua.

3. Hæc ſunt ſacrificia quæ offerre debetis: * Agnos anniculos immaculatos duos quotidie in holocauſtum ſempiternum:

Exod. 29. 38.

4. Unum offeretis manè, & alterum ad veſperum:

5. Decimam partem ephi ſimilæ, quæ conſperſa ſit oleo puriſſimo, & habeat quartam partem hin.

6. Holo-

8. (c) Non ſuccedebant filiæ apud Hebræos, cùm erant maſculi, uti nec ſuccedunt in multis regionibus, in prædiis: terra promiſſionis erat inſtar fundi Deo uni ſubjecti.

9. & 10. (d) Pater præ liberis ſuccedebat. *Fratres*, ſupple, nec ſorores, nec avus: patrui ſuccedunt præ filiis fratrum, ut propiores ei à quo bona venerunt; idem mos in Africam forſan per Phœnices pervenit.

11. (e) Maſculis; *qui ei proximi ſunt*. Maritus uxori ſuccedebat, dote excepta, quæ aut liberorum erat, aut uxoris cognatorum. Sic poſt ſorores neque fœminæ, neque maſculi bonis uxoris ſuccedebant. Idem eſt jus 12. tabularum & Atticorum: nati ex ancilla, aut ex concubina, neque agnati, neque cognati cenſebantur.

12. (f) Mons ille propter diverſa ejus juga, diverſa habet nomina.

16. (g) Adminiſtrationem populi Deo commendat, nulla carnis & ſanguinis habita ratione; ac ſubinde illuſtre Epiſcopis & Paſtoribus præbet exemplum: *Non hæreditarium tradere Eccleſiæ Principatum, nec eligere illum, quem humanus commendat affectus; ſed Dei judicio rerum de ſucceſſoris electione permittere. Dominus Deus ſpirituum*, animarum; *omnis carnis*, omnium hominum: qui corda & ſpiritus novit, præficiat hominem. Deo relinquit electionem, nec ſuos, nec fratris filios evehit.

17. (h) Qui eorum ſit Dux in bello, & in negotiis civilibus.

18. (i) Electio & Ordinatio fit impoſitione manuum. Auctoritatem divinam hominis miniſterio accipit.

20. (k) Qua ratione regat populum, *& partem gloriæ tuæ*; auctoritatis, & decoris. Hebr. *Et dabis de gloria tua ſuper eum*; inſignia Magiſtratus. Aug. *Nec quia dixit de gloria, ideo minutum eſt quod habebat: ſic enim accipiendum eſt, ac ſi diceret, facies eum ſocium gloriæ tuæ*. Idcircò non datum eſt Joſue, quod Moſi, quòd interdum Sacerdotii obiret functiones.

21. (l) Vox *ejus* ad Sacerdotem refertur. Pontifex ſolemni ritu conſulet Deum, Joſue ejus reſponſis parebit. Sic enim eſt in Hebræo: *Et in conſpectu Eleazari Sacerdotis ſtabit, & petet ei in judicio Urim coram Domino*. Petet Sacerdos, ac juxta ſermonem Sacerdotis veniet ipſe, & omnes filii Iſrael. Judicium *Urim* vocat ornatum Pontificis; à parte totum deſignat. Quòd ſi enim Eleazar conſulere debet Dominum, ut ſciat Joſue quid ſibi faciendum ſit, & reſponſum Dei referre debeat Eleazar ad Joſue: manifeſtum eſt vocem ejus ad Eleazarum referri oportere, ita ut hic ſit ſenſus; ad verbum Eleazari, quod ei à Domino conſulto reſponſum fuerit, egredietur & ingredietur Joſue, i. e. aget quod agendum erit.

CAPUT XXVIII.

2. (a) Cùm in hoc capite agatur tantummodò de cruentis ſacrificiis, per panem Hebræi intelligunt eſcas, ut per incenſum victimas, quæ incenduntur, & cremantur. Atque hoc eſt generale præceptum de ſacrificiis debito ritu faciendis. Alii per oblationem & panes ſacrificia farinacea intelligunt. Hebr. *In oblationibus meis ignitis*. Sacrificia toties repetita nos docent, quanta cura & diligentia nos & noſtra Deo indeſinenter offerre debeamus, expiare peccata, Deo gratias agere, ac certis temporum intervallis dies feſtos & ſolemnes obſervare.

6. Holocauſtum juge eſt quod obtuliſtis in monte Sinai (b) in odorem ſuaviſſimum incenſi Domini.

7. Et libabitis vini quartam partem hin per agnos ſingulos in Sanctuario Domini.

8. Alterumque agnum ſimiliter offeretis ad veſperam juxta omnem ritum (c) ſacrificii matutini, & libamentorum ejus, oblationem ſuaviſſimi odoris Domino.

*Matt. 12. 5. 9. * Die autem ſabbati offeretis duos agnos anniculos immaculatos, & duas decimas ſimilæ oleo conſperſæ in ſacrificio, & liba,

10. Quæ ritè funduntur per ſingula ſabbata (d) in holocauſtum ſempiternum.

11. In calendis (e) autem offeretis holocauſtum Domino, vitulos de armento duos, arietem unum, agnos anniculos ſeptem immaculatos,

12. Et tres decimas ſimilæ oleo conſperſæ in ſacrificio per ſingulos vitulos: & duas decimas ſimilæ oleo conſperſæ per ſingulos arietes:

13. Et decimam decimæ (f) ſimilæ ex oleo in ſacrificio per agnos ſingulos: holocauſtum ſuaviſſimi odoris atque incenſi eſt Domino.

14. Libamenta autem vini, quæ per ſingulas fundenda ſunt victimas, iſta erunt: media pars hin per ſingulos vitulos, tertia per arietem, quarta per agnum: hoc erit holocauſtum per omnes menſes, qui ſibi anno vertente ſuccedunt.

15. Hircus quoque offeretur Domino (g) pro peccatis in holocauſtum ſempiternum cum libamentis ſuis.

*Exod. 12. 18. Levit. 23. 5. 16. * Menſe autem primo, quartadecima die menſis, Phaſe Domini erit,

17. Et quintadecima die ſolemnitas: ſeptem diebus veſcentur azymis.

18. Quarum dies prima venerabilis & ſancta (h) erit: omne opus ſervile non facietis in ea.

19. Offeretiſque incenſum holocauſtum Domino vitulos de armento duos, arietem unum, agnos anniculos immaculatos ſeptem:

20. Et ſacrificia ſingulorum ex ſimila (i) quæ conſperſa ſit oleo, tres decimas per ſingulos vitulos, & duas decimas per arietem,

21. Et decimam decimæ per agnos ſingulos, id eſt, per ſeptem agnos.

22. Et hircum pro peccato unum, ut expietur pro vobis,

23. Præter holocauſtum matutinum (k) quod ſemper offeretis.

24. Ita facietis per ſingulos dies ſeptem dierum in fomitem ignis (l,) & in odorem ſuaviſſimum, qui ſurget de holocauſto, & de libationibus ſingulorum.

25. Dies quoque ſeptimus celeberrimus & ſanctus erit vobis: omne opus ſervile non facietis in eo.

26. Dies etiam primitivorum (m), quando offeretis novas fruges Domino, expletis hebdomadibus, venerabilis & ſancta erit: omne opus ſervile non facietis in ea.

27. Offeretiſque holocauſtum (n) in odorem ſuaviſſimum Domino, vitulos de armento duos, arietem unum, & agnos anniculos immaculatos ſeptem:

28. Atque in ſacrificiis eorum ſimilæ oleo conſperſæ tres decimas per ſingulos vitulos, per arietes duas,

29. Per agnos decimam decimæ, qui ſimul ſunt agni ſeptem: hircum quoque

30. Qui mactatur pro expiatione: præter holocauſtum ſempiternum & liba ejus.

31. Immaculata offeretis omnia cum libationibus ſuis.

CAPUT XXIX.

Quæ victimæ ſint immolandæ in feſto tubarum, in feſto expiationis & tabernaculorum, hoc capite præcipiuntur.

1. MEnſis etiam ſeptimi prima dies venerabilis & ſancta erit vobis: omne opus ſervile non facietis in ea, quia dies clangoris eſt & tubarum (a).

2. Offeretiſque holocauſtum in odorem ſuaviſſimum Domino, vitulum de armento

6. (b) Per 38. annos in deſerto non ſacrificarunt: unde hanc legem renovatam oportuit.... *Incenſi Domini*, quod igne incenditur.

8. (c) Cùm ſit ſacrificium cibarium, & libamen, quemadmodum & agni qui manè fuit oblatus.

10. (d) Fortè ſingulis hebdomadæ diebus: Hebr. *Holocauſtum Sabbati in Sabbato ſuo, præter holocauſtum juge & libamen ejus*. Unde holocauſtum de quo hic agitur, diſtinctum videtur à quotidiano holocauſto.

11. (e) In Neomeniis: ac ſubinde dubitari ſolet, an Neomeniarum dies feſti eſſent: non enim inter dies feſtos numerantur, Levit. 23. adeò ut opera civilia licita eſſent, uti & peregrinationes. An ſaltem verbum Dei audiebant, 2. Reg. 4.

13. (f) Hebr. *Decimam decimam*, i. e. ſingulas decimas cuique agno: nam ſuperiùs ſingulis agnis dat decimam, vel decima pars Ephi deſignatur, cùm Ephi ſit pars decima Cori.

15. (g) Non Lunæ, ut fieri ſolebat à vicinis gentibus.

18. (h) Solemnitates vocantur ſanctæ, quòd unà convenirent, ut legem divinam audirent.

20. (i) Ita Septuaginta Interpretes. Hebr. *Et donum eorum ſimila conſperſa oleo*: i. e. ſimul cum vitulis offeretis.

23. (k) Quod eſt juge holocauſtum: de veſpertino dubitari non poterat, quemadmodum de matutino, propter multa alia ſacrificia matutina.

24. (l) In alimentum ignis: Hebr. *Panis Sacrificii odor ſuaviſſimus Domino*: Panis pro eſca & carnibus ſumitur.

26. (m) In qua offerebantur primæ fruges maturæ: die Pentecoſtes.

27. (n) Non enim unum ſacrificium obſtabat alteri quod faciendum erat.

1. (a) Quibus admonebantur, ut ſe præpararent ad CAPUT XXIX.

to unum, arietem unum, & agnos anniculos immaculatos ſeptem:

3. Et in ſacrificiis eorum, ſimilæ oleo conſperſæ tres decimas per ſingulos vitulos (b), duas decimas per arietem,

4. Unam decimam per agnum, qui ſimul ſunt agni ſeptem:

5. Et hircum pro peccato, qui offertur in expiationem populi,

6. Præter holocauſtum calendarum cum ſacrificiis ſuis, & holocauſtum ſempiternum cum libationibus ſolitis: eiſdem cæremoniis offeretis in odorem ſuaviſſimum incenſum Domino.

* Lev. 16. 29. & 23. 7. 7. * Decima quoque dies menſis hujus ſeptimi erit vobis ſancta atque venerabilis, & affligetis animas veſtras: omne opus ſervile non facietis in ea.

8. Offeretiſque holocauſtum Domino in odorem ſuaviſſimum, vitulum de armento unum, arietem unum, agnos anniculos immaculatos ſeptem:

9. Et in ſacrificiis eorum, ſimilæ oleo conſperſæ tres decimas per ſingulos vitulos, duas decimas per arietem,

10. Decimam decimæ per agnos ſingulos, qui ſunt ſimul agni ſeptem:

11. Et hircum pro peccato, abſque his quæ offerri pro delicto ſolent in expiationem, & holocauſtum ſempiternum, cum ſacrificio (c) & libaminibus eorum.

12. Quintadecima verò die menſis ſeptimi, quæ vobis ſancta erit atque venerabilis, omne opus ſervile non facietis in ea, ſed celebrabitis ſolemnitatem Domino ſeptem diebus (d).

13. Offeretiſque holocauſtum in odorem ſuaviſſimum Domino, vitulos de armento tredecim, arietes duos, agnos anniculos immaculatos quatuordecim:

14. Et in libamentis eorum, ſimilæ oleo conſperſæ tres decimas per vitulos ſingulos, qui ſunt ſimul vituli tredecim: & duas decimas arieti uno (e), id eſt, ſimul arietibus duobus,

15. Et decimam decimæ (f) agnis ſingulis, qui ſunt ſimul agni quatuordecim:

16. Et hircum pro peccato, abſque holocauſto ſempiterno, & ſacrificio, & libamine ejus.

17. In die altero offeretis vitulos de armento duodecim, arietes duos, agnos anniculos immaculatos quatuordecim:

18. Sacrificiaque & libamina ſingulorum per vitulos & arietes & agnos ritè celebrabitis:

19. Et hircum pro peccato, abſque holocauſto ſempiterno, ſacrificioque & libamine ejus.

20. Die tertio offeretis vitulos undecim, arietes duos, agnos anniculos immaculatos quatuordecim:

21. Sacrificiaque & libamina ſingulorum per vitulos & arietes & agnos ritè celebrabitis:

22. Et hircum pro peccato, abſque holocauſto ſempiterno, ſacrificioque & libamine ejus.

23. Die quarto offeretis vitulos decem, arietes duos, agnos anniculos immaculatos quatuordecim:

24. Sacrificiaque & libamina ſingulorum per vitulos & arietes & agnos ritè celebrabitis:

25. Et hircum pro peccato, abſque holocauſto ſempiterno, ſacrificioque ejus & libamine.

26. Die quinto offeretis vitulos novem, arietes duos, agnos anniculos immaculatos quatuordecim:

27. Sacrificiaque & libamina ſingulorum per vitulos & arietes & agnos ritè celebrabitis:

28. Et hircum pro peccato, abſque holocauſto ſempiterno, ſacrificioque ejus & libamine.

29. Die ſexto offeretis vitulos octo, arietes duos, agnos anniculos immaculatos quatuordecim:

30. Sacrificiaque & libamina ſingulorum per vitulos & arietes & agnos ritè celebrabitis:

31. Et hircum pro peccato, abſque holocauſto ſempiterno, ſacrificioque ejus & libamine.

32. Die ſeptimo offeretis vitulos ſeptem, & arietes duos, agnos anniculos immaculatos quatuordecim:

33. Sacrificiaque & libamina ſingulorum per vitulos & arietes & agnos ritè celebrabitis:

34. Et hircum pro peccato, abſque holocauſto ſempiterno, ſacrificioque ejus & libamine.

35. Die octavo, qui eſt celeberrimus (g), omne opus ſervile non facietis,

36. Of-

feſta, quæ hoc menſe erant celebranda. Clangor ille ab ortu ſolis uſque ad noctem durabat, ut Iſraelitæ ſe ad feſta illius menſis pararent.

3. (b) Hebr. *Vitulum*: Unus enim tantummodò offerebatur.

11. (c) Cum Mincha, ſeu Libamentis. Hæc autem libamina farinæ, vini & olei figurabant fidelium unitatem ex diverſis granis.

12. (d) Non quod toto hoc tempore ab omni opere ceſſare tenerentur, ſed offerebant ſacrificia, & in tabernaculis ſuis manebant.

14. (e) Unicuique ex duobus: duas decimas offerebant pro ſingulis arietibus, non duas pro utroque: id eſt, *ſimul arietibus duobus*.

15. (f) Seu gomor, aut decimam partem Ephi, quod eſt pars decima Cori.

35. (g) Hebr. *hatſeret* עצרת *Die octavo retentio erit vobis*. Unde in Calendario Hebræorum hoc Feſtum ap-

36. Offerentes holocauſtum in odorem ſuaviſſimum Domino, vitulum unum, (h) arietem unum, agnos anniculos immaculatos ſeptem:

37. Sacrificiaque & libamina ſingulorum per vitulos & arietes & agnos ritè celebrabitis:

38. Et hircum pro peccato, abſque holocauſto ſempiterno, ſacrificioque ejus & libamine.

39. Hæc offeretis Domino in ſolemnitatibus veſtris: præter vota & oblationes ſpontaneas in holocauſto (i), in ſacrificio, in libamine, & in hoſtiis pacificis.

CAPUT XXX.

De votis, & de eorum irritatione.

1. NArravitque Moyſes filiis Iſrael omnia quæ ei Dominus imperarat:

2. Et locutus eſt ad principes tribuum filiorum Iſrael: Iſte eſt ſermo quem præcepit Dominus:

3. Si quis virorum votum Domino voverit (a), aut ſe conſtrinxerit juramento: non faciet irritum verbum ſuum, ſed omne quod promiſit implebit.

4. Mulier ſi quippiam voverit, & ſe conſtrinxerit juramento, quæ eſt in domo patris ſui, & in ætate adhuc puellari: ſi cognoverit pater votum quod pollicita eſt, & juramentum quo obligavit animam ſuam, & tacuerit, voti rea erit:

5. Quidquid pollicita eſt & juravit (b), opere complebit.

6. Sin autem ſtatim ut audierit, contradixerit pater: & vota & juramenta ejus irrita erunt, nec obnoxia tenebitur ſponſioni, eò quòd contradixerit pater.

7. Si maritum habuerit, & voverit aliquid, & ſemel de ore ejus verbum egrediens animam ejus obligaverit juramento (c):

8. Quo die audierit vir, & non contradixerit, voti rea erit, reddetque quodcumque promiſerat.

9. Sin autem audiens ſtatim contradixerit, & irritas fecerit (d) pollicitationes ejus, verbaque quibus obſtrinxerat animam ſuam: propitius erit ei Dominus.

10. Vidua & repudiata quidquid voverint, reddent.

11. Uxor in domo viri cùm ſe voto conſtrinxerit & juramento,

12. Si audierit vir, & tacuerit, nec contradixerit ſponſioni, reddet quodcumque promiſerat.

13. Sin autem extemplò contradixerit, non tenebitur promiſſionis rea: quia maritus contradixit, & Dominus ei propitius erit.

14. Si voverit, & juramento ſe conſtrinxerit, ut per jejunium, vel cæterarum rerum abſtinentiam (e), affligat animam ſuam, in arbitrio viri erit ut faciat, ſive non faciat.

15. Quòd ſi audiens vir tacuerit, & in alteram diem (f) diſtulerit ſententiam: quidquid voverat atque promiſerat, reddet: quia ſtatim ut audivit, tacuit.

16. Sin autem contradixerit poſtquam reſcivit, portabit ipſe iniquitatem ejus (g).

17. Iſtæ ſunt leges, quas conſtituit Dominus Moyſi, inter virum & uxorem, inter patrem & filiam, quæ in puellari adhuc ætate eſt, vel quæ manet in parentis domo (h).

pellatur *Retentionis*: quòd fortè retinerentur eo die Hieroſolymis, ut hoc feſtum celebrarent; aut quòd retinerentur, ne opus ſervile facerent; aut denique quòd cum aliis feſtis id commune eſſet, ac nulla peculiari nota deſignaretur, hoc nomen Feſto tributum eſt.

36. (h) Die ultimo præ cæteris ſolemni pauciora offerebant ſacrificia. Sic Deus à multitudine carnalium ſacrificiorum ad cultum ſpiritalem volebat eos paulatim convertere.

39. (i) Hebr. In holocauſtis veſtris, in omnibus ſacrorum ordinem & ritum ſervabitis.

CAPUT XXX. 3. (a) Dummodò ſit de re licita, & homo ſit ſui juris, non in alterius poteſtate. *Non faciet irritum*, id eſt, præſtabit *quod promiſit*, Hebr. *Exiens ex ore ſuo*. Contendunt doctores Hebræi, votum non obligare, niſi verbis exprimatur.

5. (b) Nam ſilentio ſuo videtur confirmare.

7. (c) In Hebræo nulla ſit mentio juramenti. Id fortè intelligitur de muliere, quæ antequam nuberet votum vovit, quod executioni, quando nupſit, mandatum non fuit, quodque adeò maritus poteſt reſcindere.

9. (d) Hoc in loco de voto ante nuptias à puella facto verbum facit, idque à marito irritari poſſe, ſi jura ſua imminuat: v. autem 11. legem de muliere jam nupta præcipere.

14. (e) Hoc non eſſe in Hebræo, ſed quod ſequitur, obſervat Mariana, qui ex hoc loco infert, non modo vota realia, ſed etiam perſonalia uxoris, aut filiæ eſſe ſub viri poteſtate. *Si voverit, & juramento ſe conſtrinxerit*, id eſt, ſive voverit, ſive juramento promiſerit: *ut per jejunium*, à theſi generali ad hypotheſim deſcendit, quòd frequentiora ſint exempla; nam mariti ejuſmodi votis ſæpiùs reluctantur.

15. (f) Hebr. *De die in diem*, i. e. plures dies tacuit vir.

16. (g) Mulier quidem abſolvetur à voto ſuo, vir autem peccati reus erit, ſi temerè votum uxoris irritaverit. De filiis maribus nihil ſtatuit. Hebræi tria votorum genera diſtinguunt; primum eorum quæ Lege continentur; ſecundum eorum quæ domando corpori Domino nuncupantur; tertium eſt eorum quæ vi fiunt, aut ex ignorantia, vel perſuaſione. Loci verò aut temporis conſuetudinem in iis diſſolvendis ſervandam volunt. Iidem negant votum ligare, niſi id verbis ſit expreſſum. Quod autem ſubjicitur, liberam eſſe uxorem aut filiam, ſi votum non impleverit, exiſtimat Tirinus, id locum habere in votis, quæ commodè impleri non poſſunt, niſi id reſciſcat pater aut maritus: ut ſi de jejunio, peregrinatione, aut aliis ſimilibus voverit: at ſi quid voverit facile implendum inſcio marito, & quod eum non jure offendat, ut brevem orationem, levem eleemoſynam, &c. votum illud poteſt & debet exequi. *Poſtquam reſcivit*: 70. poſt elapſum diem; quod utique alii ſic interpretantur, cùm maritus ſilentio ſuo votum approbavit, ſi poſteà illud velit diſſolvere, portabit iniquitatem ejus, id eſt, uxoris.

17. (h) Nondum emancipata, aut viro tradita.

CAPUT XXXI.

Cæſis Madianitis Deo jubente, virgines ſolæ reſervantur; præda ex æquo dividitur pugnantibus & plebi.

1. LOcutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens:

2. Ulciſcere priùs filios Iſrael de Madianitis, & ſic colliges ad populum tuum.

* Sup. 25. 17. 3. Statimque Moyſes, * Armate, inquit, ex vobis viros ad pugnam, qui poſſint ultionem Domini (a) expetere de Madianitis.

4. Mille viri de ſingulis tribubus eligantur ex Iſrael, qui mittantur ad bellum.

5. Dederuntque millenos de ſingulis tribubus, id eſt, duodecim millia expeditorum ad pugnam:

6. Quos miſit Moyſes cum Phinees (b) filio Eleazari ſacerdotis, vaſa quoque ſancta, & tubas ad clangendum tradidit ei.

7. Cùmque pugnaſſent contra Madianitas atque viciſſent, omnes mares occiderunt (c),

* Joſ. 13. 21. 8. * Et reges (d) eorum, Evi, & Recem, & Sur, & Hur, & Rebe, quinque principes gentis: Balaam quoque filium Beor interfecerunt gladio.

9. Ceperuntque mulieres eorum, & parvulos, omniaque pecora, & cunctam ſupellectilem: quidquid habere potuerant depopulati ſunt:

10. Tam urbes quàm viculos & caſtella flamma conſumpſit.

11. Et tulerunt prædam, & univerſa quæ ceperant tam ex hominibus quàm ex jumentis.

12. Et adduxerunt ad Moyſen, & Eleazarum ſacerdotem, & ad omnem multitudinem filiorum Iſrael: reliqua autem utenſilia portaverunt ad caſtra in campeſtribus Moab juxta Jordanem contra Jericho.

13. Egreſſi ſunt autem Moyſes & Eleazar ſacerdos, & omnes principes ſynagogæ, in occurſum eorum extra caſtra.

14. Iratuſque Moyſes principibus exercitus, tribunis, & centurionibus qui venerant de bello,

15. Ait: Cur fœminas (e) reſervaſtis?

16. * Nonne iſtæ ſunt, quæ deceperunt filios Iſrael ad ſuggeſtionem Balaam, & prævaricari vos fecerunt in Domino ſuper peccato Phogor, unde & percuſſus eſt populus? * Sup. 25. 18.

17. * Ergo cunctos interficite, quidquid eſt generis maſculini, etiam in parvulis: & mulieres, quæ noverunt (f) viros in coitu, jugulate: * Jud. 21. 11.

18. Puellas autem & omnes fœminas virgines reſervate vobis (g):

19. Et manete extra caſtra ſeptem diebus. Qui occiderit hominem, vel occiſum tetigerit, luſtrabitur die tertio & ſeptimo.

20. Et de omni præda, ſive veſtimentum fuerit, ſive vas, & aliquid in utenſilia præparatum, de caprarum pellibus, & pilis, & ligno, expiabitur.

21. Eleazar quoque ſacerdos, ad viros exercitus qui pugnaverant, ſic locutus eſt: Hoc eſt præceptum legis, * quod mandavit Dominus Moyſi: *Lev. 6. 28. & 11. 33. & 15. 12.

22. Aurum, & argentum, & æs, & ferrum, & plumbum, & ſtannum,

23. Et omne quod poteſt tranſire per flammas, igne purgabitur: quidquid autem ignem non poteſt ſuſtinere, aqua expiationis ſanctificabitur:

24. Et lavabitis veſtimenta veſtra die ſeptimo, & purificati poſteà caſtra intrabitis.

25. Dixit quoque Dominus ad Moyſen:

26. Tollite ſummam eorum quæ capta ſunt, ab homine uſque ad pecus, tu & Eleazar ſacerdos & principes vulgi:

27. Divideſque ex æquo prædam inter eos qui pugnaverunt, egreſſique ſunt ad bellum, & inter omnem reliquam multitudinem.

28. Et ſeparabis partem Domino ab his qui pugnaverunt & fuerunt in bello, unam animam de quingentis, tam ex hominibus quàm ex bobus & aſinis & ovibus,

29. Et dabis eam Eleazaro ſacerdoti, quia primitiæ Domini ſunt.

30. Ex media quoque parte filiorum Iſrael accipies quinquageſimum caput hominum, & boum, & aſinorum, & ovium, cunctorum animantium, & dabis ea Levitis, qui excubant in cuſtodiis tabernaculi Domini.

31. Fe-

CAPUT XXXI.

3. (a) Quia juſſu Domini ſuſcepta eſt, vel ultio populi Domini.

6. (b) Seu ipſe dux fuerit, ſeu Joſuam comitaretur. *Vaſa quoque & tubas*: Arcam etiam, quam ad bellum portabant.

7. (c) Qui fuga non ſunt elapſi. *Mares*, qui in acie capti ſunt.

8. (d) Seu ille fuerit Madianites, ut quidam volunt, ſeu apud Madianitas hoſpitio retentus; ſeu eò redierit, ut malediceret Iſraelitis. *Reges*, qui ſub eodem rege pugnabant, eoque occiſo, ut totidem Reguli imperabant.

15. & 16. (e) In vita conſervaſtis. *Suggeſtionem*: Hoc erat conſilium, quod cap. 24. innuit: *Dabo conſilium*, &c. nempe ut mitteret fœminas ad Judæos.

17. (f) Nam viros deceperant, ac periculum erat, ne iterum eos in fraudem illicerent.

18. (g) In conjuges vobis, & filiis futuras, aut primarias, aut ſecundarias, vel in ancillas.

31. Feceruntque Moyſes & Eleazar, ſicut præceperat Dominus.

32. Fuit autem præda, quam exercitus ceperat, ovium ſexcenta ſeptuaginta quinque millia,

33. Boum ſeptuaginta duo millia,

34. Aſinorum ſexaginta millia & mille:

35. Animæ hominum ſexus fœminei, quæ non cognoverant viros, triginta duo millia.

36. Dataque eſt media pars his qui in prælio fuerant, ovium trecenta triginta ſeptem millia quingentæ:

37. E quibus in partem Domini ſupputatæ ſunt oves ſexcentæ ſeptuaginta quinque.

38. Et de bobus triginta ſex millibus, boves ſeptuaginta & duo:

39. De aſinis triginta millibus quingentis, aſini ſexaginta unus:

40. De animabus hominum ſedecim millibus, ceſſerunt in partem Domini triginta duæ animæ.

41. Tradiditque Moyſes numerum primitiarum Domini Eleazaro ſacerdoti, ſicut fuerat ei imperatum,

42. Ex media parte filiorum Iſrael, quam ſeparaverat his qui in prælio fuerant.

43. De media verò parte quæ contigerat reliquæ multitudini, id eſt, de ovibus trecentis triginta ſeptem millibus quingentis,

44. Et de bobus triginta ſex millibus,

45. Et de aſinis triginta millibus quingentis,

46. Et de hominibus ſedecim millibus,

47. Tulit Moyſes quinquageſimum caput, & dedit Levitis, qui excubabant in tabernaculo Domini, ſicut præceperat Dominus.

48. Cùmque acceſſiſſent principes exercitus ad Moyſen, & tribuni, centurioneſque, dixerunt:

49. Nos ſervi tui recenſuimus numerum pugnatorum, quos habuimus ſub manu noſtra: & ne unus quidem defuit.

50. Ob hanc cauſam offerimus in donariis Domini ſinguli quod in præda auri potuimus invenire, periſcelides & armillas, annulos & dextralia, ac murænulas, ut depreceris pro nobis Dominum.

51. Suſceperuntque Moyſes & Eleazar ſacerdos, omne aurum in diverſis ſpeciebus,

52. Pondo ſedecim millia, ſeptingentos quinquaginta ſiclos, à tribunis, & centurionibus.

53. Unuſquiſque enim quod in præda rapuerat, ſuum erat (h).

54. Et ſuſceptum intulerunt in tabernaculum teſtimonii, in monimentum filiorum Iſrael coram Domino.

CAPUT XXXII.

Filiis Ruben, & Gad, necnon dimidiæ tribui Manaſſe portio datur trans Jordanem.

1. Filii autem Ruben & Gad habebant pecora multa, & erat illis in jumentis infinita ſubſtantia. Cùmque vidiſſent Jazer & Galaad aptas animalibus alendis terras,

2. Venerunt ad Moyſen, & ad Eleazarum ſacerdotem, & principes multitudinis, atque dixerunt:

3. Ataroth, & Dibon, & Jaſer, & Nemra, Heſebon, & Eleale, & Saban, & Nebo, & Beon,

4. Terra, quam percuſſit Dominus in conſpectu filiorum Iſrael, regio uberrima eſt ad paſtum animalium: & nos ſervi tui habemus jumenta plurima:

5. Precamurque ſi invenimus gratiam coram te, ut des nobis famulis tuis eam in poſſeſſionem, nec facias nos tranſire Jordanem.

6. Quibus reſpondit Moyſes: Numquid fratres veſtri ibunt ad pugnam, & vos hic ſedebitis?

7. Cur ſubvertitis mentes filiorum Iſrael, ne tranſire audeant in locum, quem eis daturus eſt Dominus?

8. Nonne ita egerunt patres veſtri, quando miſi de Cadesbarne ad explorandam terram?

9. * Cùmque veniſſent uſque ad Vallem botri, luſtrata omni regione, ſubverterunt cor filiorum Iſrael, ut non intrarent fines, quos eis Dominus dedit. * Sup. 13. 24.

10. Qui iratus juravit, dicens:

11. Si videbunt homines iſti (a), qui aſcenderunt ex Ægypto, à viginti annis & ſupra, terram, quam ſub juramento pollicitus ſum Abraham, Iſaac & Jacob: & noluerunt ſequi me,

12. Præter Caleb filium Jephone Cenezæum, & Joſue filium Nun: iſti impleverunt voluntatem meam (b).

13. Ita-

53. (h) Hebr. *Viri Exercitus rapuerunt quiſque ſibi*. Principes obtulerunt aurum: nam alii milites retinuerunt quod ceperant; præda autem quæ omnibus fuit communicata, erat tantummodò hominum & animantium.

11. (a) Uſitata in Scripturis locutio, quæ aut negationem includit, aut reticentiam in juramento adhiberi ſolitam; *ſi videbunt*: non ſim verax. CAPUT XXXII.

12. (b) Ergo juſti multa faciunt, in quibus nihil eſt vitioſum.

13. Iratuſque Dominus adverſum Iſrael, circumduxit eum per deſertum quadraginta annis, donec conſumeretur univerſa generatio, quæ fecerat malum in conſpectu ejus.

14. Et ecce, inquit, vos ſurrexiſtis (c) pro patribus veſtris, incrementa & alumni hominum peccatorum, ut augeretis furorem Domini contra Iſrael.

15. Quòd ſi nolueritis ſequi eum, in ſolitudine populum derelinquet, & vos cauſa eritis necis omnium.

16. At illi propè accedentes, dixerunt: Caulas ovium fabricabimus, & ſtabula jumentorum, parvulis (d) quoque noſtris urbes munitas:

17. Nos autem ipſi armati & accincti pergemus ad prælium ante filios Iſrael, donec introducamus eos ad loca ſua. Parvuli noſtri, & quidquid habere poſſumus, erunt in urbibus muratis, propter habitatorum inſidias.

18. Non revertemur in domos noſtras, uſque dum poſſideant filii Iſrael hæreditatem ſuam:

19. Nec quidquam quæremus trans Jordanem, quia jam habemus noſtram poſſeſſionem in orientali ejus plaga.

* Ioſ. 1. 14. 20. Quibus Moyſes ait: * Si facitis quod promittitis, expediti pergite coram (e) Domino ad pugnam:

21. Et omnis vir bellator armatus Jordanem tranſeat, donec ſubvertat Dominus inimicos ſuos,

22. Et ſubjiciatur ei omnis terra: tunc eritis inculpabiles apud Dominum & apud Iſrael, & obtinebitis regiones, quas vultis, coram Domino (f).

23. Sin autem quod dicitis, non feceritis, nulli dubium eſt quin peccetis in Deum: & ſcitote quoniam peccatum veſtrum apprehendet vos.

24. Ædificate ergo urbes parvulis veſtris, & caulas & ſtabula ovibus ac jumentis: & quod polliciti eſtis implete.

* Ioſ. 4. 12. 25. * Dixeruntque filii Gad & Ruben ad Moyſen: Servi tui ſumus, faciemus quod jubet dominus noſter.

26. Parvulos noſtros, & mulieres, & pecora, ac jumenta relinquemus in urbibus Galaad (g):

27. Nos autem famuli tui omnes expediti pergemus ad bellum, ſicut tu domine loqueris.

28. Præcepit ergo Moyſes Eleazaro ſacerdoti, & Joſue filio Nun, & principibus familiarum per tribus Iſrael, & dixit ad eos:

29. * Si tranſierint filii Gad & filii Ruben vobiſcum Jordanem omnes armati ad bellum coram Domino, & vobis fuerit terra ſubjecta: date eis Galaad in poſſeſſionem. * Deut. 3. 12. Ioſ. 13. 8. & 22. 4.

30. Sin autem noluerint tranſire armati vobiſcum in terram Chanaan, inter vos habitandi accipiant loca.

31. Responderuntque filii Gad, & filii Ruben: Sicut locutus eſt dominus ſervis ſuis, ita faciemus:

32. Ipſi armati pergemus coram Domino in terram Chanaan, & poſſeſſionem jam ſuſcepiſſe nos confitemur trans Jordanem.

33. * Dedit itaque Moyſes filiis Gad & Ruben, & dimidiæ tribui Manaſſe filii Joſeph, regnum Sehon regis Amorrhæi, & regnum Og regis Baſan, & terram eorum cum urbibus ſuis per circuitum. * Ioſ. 22. 4.

34. Igitur extruxerunt filii Gad, Dibon, & Ataroth, & Aroer,

35. Et Etroth, & Sophan, & Jazer, & Jegbaa,

36. Et Bethnemra, & Betharan, urbes munitas, & caulas pecoribus ſuis.

37. Filii verò Ruben ædificaverunt Heſebon, & Eleale, & Cariathaim,

38. Et Nabo, & Baalmeon, verſis nominibus, Sabama quoque: imponentes vocabula urbibus quas extruxerant.

39. * Porrò filii Machir, filii Manaſſe, perrexerunt in Galaad, & vaſtaverunt eam, interfecto Amorrhæo habitatore ejus. * Gen. 50. 22.

40. Dedit ergo Moyſes terram Galaad Machir filio Manaſſe, qui habitavit in ea.

41. Jair autem filius Manaſſe (h) abiit, & occupavit vicos ejus, quos appellavit Havoth-Jair, id eſt, Villas Jair.

42. Nobe quoque perrexit, & apprehendit Chanath cum viculis ſuis: vocavitque eam ex nomine ſuo Nobe.

CAPUT XXXIII.

42. *Iſraelitarum in deſerto recenſentur manſiones.*

1. HÆ ſunt manſiones filiorum Iſrael (a), qui egreſſi ſunt de Ægypto

14. (c) Mores parentum veſtrorum induiſtis. *Incrementa & alumni hominum peccatorum*: Poſtulatio eorum nudè propoſita hoc meruit reſponſum.

16. (d) Vox illa ædificare, inſtaurationem ſignificat.

20. (e) Domino inſpiciente, & duce, vel coram arca Domini.

22. & 23. (f) Annuente Domino. *Apprehendet*: Non erit impunitum; peccatum erat diffidentiæ.

26. & 27. (g) In tota ſorte noſtra, voce Galaad largiùs ſumpta. *Extruxerunt*, reſtaurarunt.

41. (h) Abnepos, 1. Paral. 2. *Filius*, è poſteris. Filius Manaſſes ex matre, non item ex patre, qui fuit Heſron. Filius Judæ, cum filiis Manaſſe junctus, hanc regionem adeptus eſt.

1. (a) Alii vertunt profectiones. Quadraginta duæ illæ manſiones videntur tantummodò intelligi de iis lo- CAPUT XXXIII.

Ægypto per turmas ſuas in manu Moyſi & Aaron,

2. Quas deſcripſit Moyſes (b) juxta caſtrorum loca, quæ Domini juſſione mutabant.

3. Profecti igitur de Rameſſe menſe primo, quintadecima die menſis primi, altera die Phaſe, filii Iſrael in manu excelſa, videntibus cunctis Ægyptiis,

4. Et ſepelientibus primogenitos, quos percuſſerat Dominus (nam & in diis eorum exercuerat ultionem) (c)

5. Caſtrametati ſunt in Soccoth.

6. Et de Soccoth venerunt in Etham, quæ eſt in extremis finibus ſolitudinis.

*Exod. 14. 2. 7. * Inde egreſſi venerunt contra Phihahiroth, quæ reſpicit Beelſephon, & caſtrametati ſunt ante Magdalum.

8. Profectique de Phihahiroth, tranſierunt per medium mare in ſolitudinem: & ambulantes tribus diebus per deſertum Etham, caſtrametati ſunt in Mara.

*Exod. 15. 27. 9. * Profectique de Mara venerunt in Elim, ubi erant duodecim fontes aquarum, & palmæ ſeptuaginta: ibique caſtrametati ſunt.

10. Sed & inde egreſſi, fixerunt tentoria ſuper mare rubrum. Profectique de mari rubro,

11. Caſtrametati ſunt in deſerto Sin.

12. Unde egreſſi venerunt in Daphca.

13. Profectique de Daphca, caſtrametati ſunt in Alus.

*Exod. 17. 1. 14. Egreſſique de Alus, in Raphidim fixere tentoria, * ubi populo defuit aqua ad bibendum.

15. Profectique de Raphidim, caſtrametati ſunt in deſerto Sinai.

*Exod. 19. 2. 16. Sed & de ſolitudine * Sinai egreſſi, venerunt ad ſepulchra concupiſcentiæ.

*Sup. 11. 34. 17. * Profectique de ſepulchris concupiſcentiæ, caſtrametati ſunt in Haſeroth.

*Sup. 13. 1. 18. * Et de Haſeroth venerunt in Rethma.

19. Profectique de Rethma, caſtrametati ſunt in Remmonphares.

20. Unde egreſſi, venerunt in Lebna.

21. De Lebna, caſtrametati ſunt in Reſſa.

22. Egreſſique de Reſſa, venerunt in Ceelatha.

23. Unde profecti, caſtrametati ſunt in monte Sepher.

24. Egreſsi de monte Sepher, venerunt in Arada.

25. Inde proficiſcentes, caſtrametati ſunt in Maceloth.

26. Profectique de Maceloth, venerunt in Thahath.

27. De Thahath, caſtrametati ſunt in Thare.

28. Unde egreſsi, fixere tentoria in Methca.

29. Et de Methca, caſtrametati ſunt in Heſmona.

30. Profectique de Heſmona, venerunt in Moſeroth.

31. Et de Moſeroth, caſtrametati ſunt in Benejaacan.

32. * Profectique de Benejaacan, venerunt in montem Gadgad. *Deut. 10. 7.

33. Unde profecti, caſtrametati ſunt in Jetebatha.

34. Et de Jetebatha, venerunt in Hebrona.

35. Egreſſique de Hebrona, caſtrametati ſunt in Aſiongaber.

36. * Inde profecti, venerunt in deſertum Sin, hæc eſt Cades. *Sup. 20. 1.

37. Egreſsique de Cades, caſtrametati ſunt in monte Hor, in extremis finibus terræ Edom.

38. * Aſcenditque Aaron ſacerdos in montem Hor, jubente Domino: & ibi mortuus eſt anno quadrageſimo egreſsionis filiorum Iſrael de Ægypto, menſe quinto, prima die menſis, *Sup. 20. 25. Deut. 32. 50.

39. Cùm eſſet annorum centum viginti trium (d).

40. Audivitque Chananæus rex Arad, qui habitabat ad meridiem, in terram Chanaan veniſſe filios Iſrael.

41. Et profecti de monte Hor, caſtrametati ſunt in Salmona.

42. Unde egreſsi, venerunt in Phunon.

43. Profectique de Phunon, caſtrametati ſunt in Oboth.

44. Et de Oboth, venerunt in Jeabarim, quæ eſt in finibus Moabitarum.

45. Profectique de Jeabarim, fixere tentoria in Dibongad.

46. Unde egreſsi, caſtrametati ſunt in Helmondeblathaim.

47. Egreſſique de Helmondeblathaim, venerunt ad montes Abarim contra Nabo.

48. Pro-

eis, in quibus caſtrametati fixerunt tabernacula, non de iis locis ubi ad quietem capeſſendam, aut cibum capiendum aliquantulùm morabantur. Nam ſæpè multis diebus iter faciebant, priuſquam ad unam ex eis manſionibus pervenirent. per manſiones illas, varios virtutum gradus in hujus vitæ decurſu peragrandos, quò ad terram promiſſam veniamus, Origenes, Ambroſius, & Hieronymus figuratos conſiderant.

2. (b) Ergo ipſe auctor eſt Pentateuchi: *Altera die menſis primi*, poſtridie agni immolati.

4. (c) Vox, *Nam*, videtur abundare, non eſt in Hebræo: proſtrata ſunt idola Ægyptiorum eadem nocte qua egreſſi ſunt.

39. (d) Moſes vixit 120. annos; Aaron major erat natu tribus annis: hinc adeò liquet, hoc ipſo anno mortuum eſſe Aaron.

48. Profectique de montibus Abarim, tranſierunt ad campeſtria Moab, ſupra Jordanem contra Jericho.

49. Ibique caſtrametati ſunt de Bethſimoth uſque ad Abelſatim in planioribus locis Moabitarum,

50. Ubi locutus eſt Dominus ad Moyſen:

51. Præcipe filiis Iſrael, & dic ad eos: Quando tranſieritis Jordanem, intrantes terram Chanaan,

52. Diſperdite cunctos habitatores terræ
*Deut. 7.5. Judic. 2.2. illius: * confringite titulos, & ſtatuas (e) comminuite, atque omnia excelſa vaſtate,

53. Mundantes terram, & habitantes in ea: ego enim dedi vobis illam in poſſeſſionem,

54. Quam dividetis vobis ſorte (f). Pluribus dabitis latiorem, & paucis anguſtiorem. Singulis, ut ſors ceciderit, ita tribuetur hæreditas. Per tribus & familias poſſeſſio dividetur.

55. Sin autem nolueritis interficere habitatores terræ: qui remanſerint, erunt vobis quaſi clavi in oculis, & lanceæ in lateribus (g), & adverſabuntur vobis in terra habitationis veſtræ:

56. Et quidquid illis cogitaveram facere, vobis faciam (h).

CAPUT XXXIV.

Terra promiſſa limites definiuntur.

1. LOcutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens.

2. Præcipe filiis Iſrael, & dices ad eos: Cùm ingreſſi fueritis terram Chanaan, & in poſſeſſionem vobis ſorte ceciderit, his finibus terminabitur.

3. * Pars meridiana incipiet à ſolitudine Sin (a), quæ eſt juxta Edom: & habebit terminos contra Orientem mare ſalſiſſimum. *Joſ. 15. 1.

4. Qui circuibunt auſtralem plagam per aſcenſum Scorpionis (b), ita ut tranſeant in Senna, & perveniant à meridie uſque ad Cadesbarne, unde egredientur confinia ad villam nomine Adar, & tendent uſque ad Aſemona.

5. Ibitque per gyrum terminus ab Aſemona uſque ad torrentem Ægypti (c), & maris magni littore finietur.

6. Plaga autem occidentalis à mari magno incipiet, & ipſo fine claudetur (d).

7. Porrò ad ſeptentrionalem plagam à mari magno termini incipient, pervenientes uſque ad montem altiſſimum,

8. A quo venient in Emath uſque ad terminos Sedada:

9. Ibuntque confinia uſque ad Zephrona, & villam Enan: hi erunt termini in parte Aquilonis.

10. Inde metabuntur fines contra orientalem plagam de villa Enan uſque Sephama,

11. Et de Sephama deſcendent termini in Rebla (e) contra fontem Daphnim: inde pervenient contra Orientem ad mare Cenereth,

12. Et tendent uſque ad Jordanem, & ad ultimum ſalſiſſimo claudentur mari.
Hanc

52. (e) Tituli erant aræ, aut columnæ: vox prior Hebraica *Tſalmim* צלמים imagines, poſterior *Maſecot* מסכות ſtatuas conflatiles ſignificat. *Diſperdite cunctos*, ne pravis exemplis eos corrumperent: *excelſa abolebitis*, columnas, στήλας ut 70. vertunt, in montium verticibus collocatas, quibus ſimulachra imponebant.

54. (f) Situs regionum in ſorte, quantitatis verò in magna, aut parva hominum multitudine ratio habebatur. Unde Tribui Judæ, quòd eſſet numeroſior, longè major obtigit regio.

55. (g) Perniciem vobis afferent. *Clavi in oculis*, 70. aculei, σκόλοπες; provocabunt vos ad idololatriam, cùm eorum ritus conſpicietis; *& lanceæ in lateribus*, 70. jacula βολίδες.

56. (h) Quomodo, inquies, in fine cap. 2. & initio cap. 3. dicitur Deus dimiſiſſe gentes illas, ut ex iis experiretur Iſraelem, utrùm viam Dei cuſtodiret, itemque ut eos erudiret ad prælium? Reſp. Deum permiſiſſe peccatum eorum, quo Chananæos delere noluerunt, eaque pœna hos mulctaſſe, ut cùm Iſraelitæ hos delere poſteà voluerunt, non potuerint: ſed convertit Deus illam pœnam in bonum, & in prædictas utilitates.

CAPUT XXXIV. 3. (a) Per Tſade, ne quis exiſtimet illud eſſe deſertum, cujus fit mentio Exodi 16. Deſcriptionem terminorum incipit ab Auſtrali latere, & angulo qui meridianum latus cum orientali connectit: *contra orientem*, versùs orientem; *Mare ſalſiſſimum*, lacum Aſphaltitem, ſeu mare mortuum. Ab hoc lacu termini orientales Judææ deſumuntur, qui ad ſeptentrionem habent mare Cenereth, poſteà Genezareth dictum. Hi ſunt termini Judææ, quæ poſteà erat dividenda. Quòd ſi duas Tribus Ruben & Gad cum dimidia Tribu Manaſſes addideris, tum alii erunt fines terræ ſanctæ. Nam ab aquilone, Phœnicia, Libano & Syria Damaſci; ab ortu, Arabia; ab auſtro, deſerto Sin, & Ægypto; ab occaſu, mari mediterraneo terminabitur, uti dictum fuit in Prolegomenis. Certos limites præſcripſit Deus, ut cupiditati eorum modum ſtatueret, ne ultra quàm par eſſet Tribus fines proferrent, ſimul ut agnoſcerent non virtute ſua, ſed Dei benignitate hanc terram poſſidere. Addit Hieron. ſcribens contra Pelagium: *Hinc perſpicuè demonſtrari non in operibus noſtris, atque juſtitia, ſed Dei miſericordia nos conſervari.*

4. (b) Hebr. *Acrabim*, עקרבים, nomen eſt loci proprium à multitudine ſcorpionum, aut curvitate collium ſic dicti. Urbs fuit in Idumæa *Acrabata* nuncupata, cujus fit mentio 1. Machab. 5. Si non eſt nomen loci, hic poteſt eſſe ſenſus: termini veſtri ſic flectentur in gyrum.

5. (c) Hic rivus eſt propè Rhinocoruram, qui terram Judæ & Simeonis à via Ægypti diſterminat. Hebr. *flumen*, vel *Nilum*, vel illius propaginem.

6. (d). Versùs occidentem non eſt alius terminus, quàm mare mediterraneum. *Vſque ad montem altiſſimum*, qui Amanus à nonnullis appellatur.

11. (e) Alias *Reblatha*: ubi Nabuchodonoſor aliquando fixit ſtativa ſua, 4. Reg. 25. *Contra fontem Daphnim*, hanc urbem exiſtimant quidam Interpretes eſſe ad lacum Genezareth: alii ad lacum Meron.

Digitized by Google

Hanc habebitis terram per fines ſuos in circuitu.

13. Præcepitque Moyſes filiis Iſrael, dicens: Hæc erit terra quam poſſidebitis ſorte, & quam juſſit Dominus dari novem tribubus, & dimidiæ tribui.

14. Tribus enim filiorum Ruben per familias ſuas, & tribus filiorum Gad juxta cognationum numerum, media quoque tribus Manaſſe,

15. Id eſt, duæ ſemis tribus, acceperunt partem ſuam trans Jordanem contra Jericho ad orientalem plagam.

16. Et ait Dominus ad Moyſen:

** Joſ. 14. 1. & 2.* 17. * Hæc ſunt nomina virorum qui terram vobis divident, Eleazar ſacerdos, & Joſue filius Nun,

18. Et ſinguli principes de tribubus ſingulis,

19. Quorum iſta ſunt vocabula: De tribu Juda, Caleb filius Jephone.

20. De tribu Simeon, Samuel filius Ammiud.

21. De tribu Benjamin, Elidad filius Chaſelon.

22. De tribu filiorum Dan, Bocci filius Jogli.

23. Filiorum Joſeph de tribu Manaſſe, Hanniel filius Ephod.

24. De tribu Ephraim, Camuel filius Sephtan.

25. De tribu Zabulon, Eliſaphan filius Pharnach.

26. De tribu Iſſachar, dux Phaltiel filius Ozan.

27. De tribu Aſer, Ahiud filius Salomi.

28. De tribu Nephthali, Phedael filius Ammiud.

29. Hi ſunt, quibus præcepit Dominus ut dividerent filiis Iſrael terram Chanaan.

CAPUT XXXV.

Urbes 84. jubentur Levitis dari, & ſuburbana alendis pecoribus; ex iis ſex homicidis in aſylum aſſignandæ, atque eorum cauſa ſunt examinandæ.

1. HÆc quoque locutus eſt Dominus ad Moyſen in campeſtribus Moab ſupra Jordanem, contra Jericho:

2. * Præcipe filiis Iſrael ut dent Levitis de poſſeſſionibus ſuis ** Joſ. 21. 2.*

3. Urbes ad habitandum, & ſuburbana earum per circuitum: ut ipſi in oppidis maneant, & ſuburbana (a) ſint pecoribus ac jumentis:

4. Quæ à muris civitatum forinſecùs, per circuitum, mille paſſuum ſpatio tendentur (b).

5. Contra Orientem duo millia erunt cubiti (c), & contra meridiem ſimiliter erunt duo millia: ad mare quoque, quod reſpicit ad Occidentem, eadem menſura erit, & ſeptentrionalis plaga æquali termino finietur: eruntque urbes in medio, & foris ſuburbana.

6. * De ipſis autem oppidis, quæ Levitis dabitis, ſex erunt in fugitivorum auxilia ſeparata, ut fugiat ad ea qui fuderit ſanguinem: & exceptis his, alia quadraginta duo oppida, *Deut. 4. 41. * Joſ. 20. 2.*

7. Id eſt, ſimul quadraginta octo cum ſuburbanis ſuis.

8. Ipſæque urbes, quæ dabuntur de poſſeſſionibus filiorum Iſrael, ab his qui plus habent, plures auferentur: & qui minus, pauciores: ſinguli juxta menſuram hæreditatis ſuæ dabunt oppida Levitis.

9. Ait Dominus ad Moyſen:

10. Loquere filiis Iſrael, & dices ad eos: * Quando tranſgreſſi fueritis Jordanem in terram Chanaan, ** Deut. 19. 2. Joſ. 20. 2.*

11. Decernite quæ urbes eſſe debeant in præſidia fugitivorum, qui nolentes ſanguinem fuderint:

12. In quibus cùm fuerit profugus, cognatus occiſi (d) non poterit eum occidere, donec ſtet in conſpectu multitudinis, & cauſa illius judicetur.

13. * De ipſis autem urbibus, quæ ad fugitivorum ſubſidia ſeparantur, ** Deut. 4. 41. Joſ. 20. 7. & 8.*

14. Tres erunt trans Jordanem, & tres in terra Chanaan,

15. Tam filiis Iſrael, quàm advenis atque peregrinis, ut confugiat ad eas qui nolens ſanguinem fuderit.

16. Si quis ferro percuſſerit, & mortuus fuerit qui percuſſus eſt: reus erit homicidii, & ipſe morietur.

17. Si lapidem jecerit, & ictus occubuerit: ſimiliter punietur.

18. Si

CAPUT XXXV.

3. (a) Spatium erat extra muros mille cubitorum ad ornatum urbis, & pratum pecoribus deſtinatum.

4. (b) Hebr. Non paſſus, ſed cubiti dantur, ac veriſimile eſt ſemidiametrum fuiſſe in omnes partes mille cubitorum; à muro urbis & extra mille cubiti, urbi Leviticæ circumjectus ager erat in omnes partes mille cubitorum.

5. (c) Hebr. *Ad angulum, ſeu latus orientis duo millia in cubito*: Ac fortè Hieronymus ſuperiùs paſſum poſuit, ut ſinguli duos cubitos continerent, & prima ſpecie diſcrepantes loci conciliarentur. Sed melius ac tutius eſt de diametro priorem verſum intelligere; quæ ex quavis parte mille cubitorum, & integra erat duo mille cubitorum, citra & ultra urbem; poſterior verſus de ambitu intelligi poteſt, qui in circulo triplex eſt diametri.

12. (d) Hinc liquet id licuiſſe cognatis occiſi homicidam interficere. Sed quæri ſolet, in qua urbe de homicida judicium fieri ſoleret. Reſp. id videri probabile judicium in ea urbe factum, ubi homicidium perpetratum fuiſſet, ex v. 25. *Reducetur per ſententiam in urbem ad quam confugerat.*

18. Si ligno percuſſus interierit: percuſſoris ſanguine vindicabitur.

19. Propinquus occiſi, homicidam interficiet (e): ſtatim ut apprehenderit eum, interficiet.

* Deut. 19. 11. 20. * Si per odium quis hominem impulerit, vel jecerit quippiam in eum per inſidias:

21. Aut cùm eſſet inimicus, manu percuſſerit, & ille mortuus fuerit: percuſſor, homicidii reus erit: cognatus occiſi ſtatim ut invenerit eum, jugulabit.

22. Quòd ſi fortuitu, & abſque odio

23. Et inimicitiis, quidquam horum fecerit,

24. Et hoc audiente populo fuerit comprobatum, atque inter percuſſorem & propinquum ſanguinis quæſtio ventilata:

25. Liberabitur innocens de ultoris manu, & reducetur per ſententiam in urbem, ad quam confugerat, manebitque ibi, donec ſacerdos magnus, qui oleo ſancto unctus eſt, moriatur (f).

26. Si interfector extra fines urbium, quæ exulibus deputatæ ſunt,

27. Fuerit inventus, & percuſſus ab eo qui ultor eſt ſanguinis: abſque noxa erit qui eum occiderit.

28. Debuerat enim profugus uſque ad mortem Pontificis in urbe reſidere: poſtquam autem ille obierit, homicida revertetur in terram ſuam.

29. Hæc ſempiterna erunt, & legitima in cunctis habitationibus veſtris.

30. Homicida ſub teſtibus punietur: ad unius teſtimonium nullus condemnabitur.

31. Non accipietis pretium ab eo qui reus eſt ſanguinis, ſtatim & ipſe morietur.

32. Exules & profugi ante mortem Pontificis nullo modo in urbes ſuas reverti poterunt:

33. Ne polluatis terram habitationis veſtræ, quæ inſontium cruore maculatur: nec aliter expiari poteſt, niſi per ejus ſanguinem, qui alterius ſanguinem fuderit.

34. Atque ita emundabitur veſtra poſſeſſio, me commorante vobiſcum: ego enim ſum Dominus qui habito inter filios Iſrael.

CAPUT XXXVI.

Tribus per connubia non miſceantur, ne poſſeſſiones confundantur.

1. ACceſſerunt * autem & principes familiarum Galaad filii Machir, filii Manaſſe, de ſtirpe filiorum Joſeph: locutique ſunt Moyſi coram principibus Iſrael, atque dixerunt: * Sup. 27. 1.

2. Tibi domino noſtro præcepit Dominus ut terram ſorte divideres filiis Iſrael, & ut filiabus Salphaad fratris noſtri dares poſſeſſionem debitam patri:

3. Quas ſi alterius tribus homines uxores acceperint, ſequetur poſſeſſio ſua, & tranſlata ad aliam tribum, de noſtra hæreditate minuetur:

4. Atque ita fiet, ut cùm jubilæus (a), id eſt, quinquageſimus annus remiſſionis advenerit, confundatur ſortium diſtributio, & aliorum poſſeſſio ad alios tranſeat.

5. Reſpondit Moyſes filiis Iſrael, & Domino præcipiente, ait: Rectè tribus filiorum Joſeph locuta eſt.

6. Et hæc lex ſuper filiabus Salphaad à Domino promulgata eſt: * Nubant quibus volunt, tantùm ut ſuæ tribus hominibus: * Tob. 7. 14.

7. Ne commiſceatur poſſeſſio filiorum Iſrael de tribu in tribum. Omnes enim viri ducent uxores de tribu & cognatione ſua (b):

8. Et cunctæ fœminæ de eadem tribu maritos accipient (c): ut hæreditas permaneat in familiis,

9. Nec

19. (e) Hæc eſt permiſſio, non præceptum; ſed antè adhibito judicio, ex v. 22. & v. 30. homicida ſub teſtibus puniebatur.

25. (f) Ut interea temporis propinquorum ira leniatur. Vera autem cauſa & myſtica à Sancto Spiritu intenta ea fuit, nobis ut ſignificaretur veri Pontificis mortem eſſe humani peccati ſolutionem, noſque morte Chriſti reditum in patriam eſſe conſecutos. Hieron. Lib. 1. contra Pelag. *Donec moriatur Sacerdos magnus, & ad inferna deſcendens liberet animas fugitivorum.* Servius in Lib. 6. Æneidos, ait in Templo Aricino fugitivum morte Sacerdotis ab exilio liberare ſolitum. Cauſa autem illius, qui in urbem aſyli confugerat, diſcuti ſolebat ad portam civitatis, in qua homicidium patratum fuerat, ubi teſtes erant, & indicia, non in porta urbis refugii. Ex aſyli loco cum fida cuſtodia adducebatur reus, eadem ſecuritate ad urbem aſyli reducendus. Mors ſummi ſacerdotis adeò luctuoſa Judæis eſſe debuit, ut eo luctu alii dolores velut obducerentur.

4. (a) Etiamſi fuerit annus Jubilæus, non reſtituetur. CAPUT XXXVI.

7. (b) Videtur ea Lex pertinere ad eas fœminas, quæ hæreditatem acceperunt patris ſui, quod fratres non haberent: nam ratio Legis hæc adfertur, *Ut hæreditas permaneat in familiis*. Deinde occaſione filiarum Salphaad hæc Lex ſancita eſt, ac quæſtio de hujuſmodi fœminis erat propoſita: nec exempla deſunt in Scripturis eorum, qui uxores ex aliis Tribubus duxerunt, ut David Michol filiam Saul. An fortè David & alii finem legi propoſitum, non litteram ſpectaverunt? Quod enim legi occaſionem dederat, periculum aberat. Judicum cap. ultimo jurant aliæ tribus ſe filias ſuas Benjamitis nuptum non daturas; cùm Levitæ nullam haberent hæreditatem, cum aliis tribubus poterant jungere connubia.

8. (c) Hebr. *Omnis filia hæreditans poſſeſſionem ex Tribu filiorum Iſrael, uni ex familia Tribus patris ſui erit in uxorem*. Non igitur cunctis fœminis ea Lex imponitur, ſed iis tantùm, quæ ob defectum prolis maſculæ ſuccedebant patri in hæreditate.

9. Nec ſibi miſceantur tribus, ſed ita maneant

10. Ut à Domino ſeparatæ ſunt. Feceruntque filiæ Salphaad, ut fuerat imperatum:

11. Et nupſerunt, Maala, & Therſa, & Hegla, & Melcha, & Noa, filiis patrui ſui (d)

12. De familia Manaſſe, qui fuit filius Joſeph: & poſſeſſio, quæ illis fuerat attributa, manſit in tribu & familia patris earum.

13. Hæc ſunt mandata atque judicia, quæ mandavit Dominus per manum Moyſi ad filios Iſrael, in campeſtribus Moab ſupra Jordanem contra Jericho.

11. (d) Hebr. *Filiis patruorum ſuorum*, conſobrinis. Unde Beata Virgo parentum hæres fuit, & fortaſſe unica: ac Joſeph illi fuit propinquus maximè. Quæritur an licita fuerint connubia inter conſobrinos. Hæc Theodoſius prohibuit matrimonia, inter Judæos licita videntur, exemplum habemus in Jacob, & L. 1. Paralip. 23. Matrimonia inter patruum & fratris filiam apud Romanos non niſi poſterioribus temporibus fuerunt uſitata; ex Tacito & Suetonio; Claudius à Senatu poſtulavit, ut ſibi fas eſſet fratris filiam ducere.

L I B E R
DEUTERONOMII,
H E B R A I C E
ELLE HADDEBARIM.

IN hoc Libro Moſes hiſtoriæ tribus ſuperioribus Libris comprehenſæ, nempè Exodi, Levitici & Numerorum ſummam facit: Leges quoque latas à Deo exponit, & novas addit: unde & Deuteronomium, *quaſi* Lex ſecunda, *appellatur. Hieron. in Epiſtola ad Paulinum*, Deuteronomium quoque ſecunda Lex, & Evangelicæ Legis præfiguratio, nonne ſic ea habet, quæ priora ſunt, ut tamen nova ſint omnia de veteribus? *Eadem quidem eſt Lex quæ in monte Sinai data eſt poſt exitum ex Ægypto, ſed cùm iidem ſe indignos præbuiſſent, qui terram à Deo promiſſam poſſiderent, horum filiis Moſes paulò ante obitum ſuum renovato fœdere Legem Dei expoſuit.*

Moſem ipſum eſſe hujus Libri Auctorem, tot argumentis probatum fuit in Præfatione, ut in dubium id revocari non poſſit, cùm in limine hujus Libri, & in fine id ipſum teſtetur; ac Liber Legis per antonomaſiam paſſim in Scripturis appelletur; ut cap. 8. Lib. 2. Eſdræ, & Lib. 1. cap. 5. Cùm Zorobabel populum reduxiſſet, cuncta juxta Legis Moſis hominis Dei præſcriptum facta fuiſſe, altare erectum, juge Sacrificium oblatum, & Feſta ſolemnia celebrata: adeò ut ante Eſdræ adventum Lex Moſis cognita eſſet, non ab Eſdra inventa, non mutata in iis maximè, quæ alicujus ſunt momenti. Unde & Eſdræ ſtylus à ſtylo Deuteronomii, & Librorum Moſis, omninò diverſus eſt; facta penè omnia, prodigia, cultus divinus, Leges in Prophetis ſunt cognita, quæ corrumpere, aut mutare non auſus eſſet Eſdras, nec potuiſſet, etiamſi voluiſſet.

CAPUT

CAPUT PRIMUM.

Summa eorum quæ Iſraeli per quadraginta annos in deſerto contigerant.

1. Hæc ſunt verba, quæ locutus eſt Moyſes ad omnem Iſrael (a) trans Jordanem in ſolitudine campeſtri, contra Mare rubrum, inter Pharan & Tophel & Laban & Haſeroth, ubi auri eſt plurimum:

2. Undecim diebus de Horeb (b) per viam montis Seir uſque ad Cadesbarne.

3. Quadrageſimo anno, undecimo menſe (c), prima die menſis locutus eſt Moyſes ad filios Iſrael omnia quæ præceperat illi Dominus, ut diceret eis:

4. * Poſtquam percuſſit Sehon regem Amorrhæorum, qui habitabat in Heſebon: & Og regem Baſan, qui manſit in Aſtaroth (d), & in Edrai, (* Num. 21. 24.)

5. Trans Jordanem in terra Moab. Cœpitque Moyſes explanare legem (e), & dicere:

6. Dominus Deus noſter locutus eſt ad nos in Horeb, dicens: Sufficit vobis quòd in hoc monte manſiſtis (f):

7. Revertimini, & venite ad montem Amorrhæorum (g), & ad cætera quæ ei proxima ſunt campeſtria atque montana & humiliora loca contra meridiem, & juxta littus maris, terram Chananæorum, & Libani uſque ad flumen magnum Euphraten.

8. En, inquit, tradidi vobis: ingredimini & poſſidete eam, ſuper qua juravit Dominus patribus veſtris, Abraham, Iſaac, & Jacob, ut daret illam eis, & ſemini eorum poſt eos.

9. Dixique vobis illo in tempore:

10. * Non poſſum ſolus ſuſtinere vos: quia Dominus Deus veſter multiplicavit vos, & eſtis hodie ſicut ſtellæ cœli, plurimi. (* Exod. 18. 18.)

11. (Dominus Deus patrum veſtrorum addat (h) ad hunc numerum multa millia, & benedicat vobis ſicut locutus eſt.)

12. Non valeo ſolus negotia veſtra ſuſtinere, & pondus ac jurgia.

13. Date ex vobis viros ſapientes & gnaros (i), & quorum converſatio ſit probata in tribubus veſtris, ut ponam eos vobis principes.

14. Tunc reſpondiſtis mihi: Bona res eſt, quam vis facere.

15. Tulique de tribubus veſtris viros ſapientes & nobiles, & conſtitui (k) eos principes, tribunos, & centuriones, & quinquagenarios ac decanos, qui docerent vos ſingula.

16. Præcepique eis, dicens: Audite illos, & * quod juſtum eſt judicate: ſive civis ſit ille, ſive peregrinus. (* Ioan. 7. 24.)

17. * Nulla erit diſtantia perſonarum, ita parvum audietis ut magnum: nec accipietis cujuſquam perſonam (l), quia Dei judi- (* Inf. 16. 19. Lev. 19. 15.)

CAP. I.

1. (a) Probabile eſt Moſem apud principes populi, qui totam multitudinem repræſentabant, ut Epiſcopi Eccleſiam in Conciliis exprimunt, ſermonem habuiſſe. Quanquam ex cap. 29. v. 16. omnis populus aderat; iſque potuerit vocem Moſis audire non ſine miraculo claram & fortem. *Trans Iordanem*, habita ratione terræ promiſſæ: Hebr. *In tranſitu Iordanis contra Zuph*, ſeu is locus ſit mare rubrum, ſeu loci nomen: *ubi eſt aurum plurimum*, 70. vertunt, *auri fodina*. *In ſolitudine campeſtri*, in vaſto Arabiæ deſerto contra mare rubrum, locus eſt mari rubro oppoſitus, in ea deſerti parte quæ ad mare tendit.

2. (b) Undecim dierum itinere à monte Sinai, ſeu monte Horeb ei conjuncto, uſque ad Cadesbarne eſt intervallum. *Undecim diebus*, ſubauditur. Dies tantùm itineris ſpectat, non eos quibus in variis ſtationibus manſerunt, ut meminerint eos potuiſſe breviori tempore ad terram promiſſam pervenire, niſi toties rebellaſſent.

3. (c) Si à Niſan initium ducatur, menſis eſt Januarius; ſi à menſe Tiſri, menſis erit Julius, vel Auguſtus. Paulò ante obitum Moſis, qui contigit die ſeptimo menſis duodecimi.

4. (d) Mons eſt excelſus, ubi magna erat ovium copia, quæ *Aſtaroth* vocitantur.

5. (e) Non enim propriè Moſes fuit Legislator, ſed Dei Internuntius ad populum. Paſſim vocatur Lex Moſis, quod illam à Deo acceptam protulerit, & populo propoſuerit. Non eſt hoc in loco Legis nuda repetitio, ſed ea eſt cum expoſitione conjuncta.

6. (f) Satis multo tempore hic manſiſtis, diſcedite.

7. (g) Hebr. *Vertite vos, accingite vos ad iter*. Hoc verſiculo fines terræ promiſſæ deſignantur: *Campeſtria, montana & humiliora loca contra meridiem*: Latus Auſtrale: *Et juxta littus maris*: Limes eſt Occidentalis: *Et Libani*: Septemtrionalis eſt plaga: *Uſque ad magnum flumen Euphratem*. Longè anguſtioribus finibus terra promiſſa terminatur Num. 34. ſed duplex eſt terra promiſſa, una hæreditaria, quam ut propriam habitarent, eaque à Dan uſque ad Berſabee patet, altera vectigalis & tributaria, quæ ſub Davide & Salomone uſque ad Euphratem porrigitur. *Revertimini*: Redite in viam quam deſeruiſtis versùs montem Horeb, ad meridiem, habita ratione terræ promiſſæ.

11. (h) Augeat vos pari numero, ex Hebræo.

13. (i) Sapientes & prudentes; illi multa didicerunt, hi cognitis utuntur: *Et quorum converſatio ſit probata in Tribubus*: ægrè enim plebs ſe ſubmittit ignotis.

15. (k) Elegit populus, ſed Dei juſſu & providentia, & Moſis miniſterio.

17. (l) Hebr. *Non timebitis à facie viri*, metu potentum non pervertetis judicium. *Quia Dei judicium eſt*, vice Dei fungimini. Deus perſonam cujuſquam non accipit. Cum perſonæ conditio ad cauſam perti-

Prov. 24. 23. *Eccl.* 42. 1. *Jac.* 2. 1. judicium eſt. Quòd ſi difficile vobis viſum aliquid fuerit, referte ad me, & ego audiam.

18. Præcepique omnia quæ facere deberetis.

19. Profecti autem de Horeb, tranſivimus per eremum terribilem & maximam, quam vidiſtis, per viam montis (m) Amorrhæi, ſicut præceperat Dominus Deus noſter nobis. Cùmque veniſſemus in Cadesbarne,

20. Dixi vobis: Veniſtis ad montem Amorrhæi, quem Dominus Deus noſter daturus eſt nobis.

21. Vide terram, quam Dominus Deus tuus dat tibi: aſcende, & poſſide eam, ſicut locutus eſt Dominus Deus noſter patribus tuis: noli timere, nec quidquam paveas.

* *Num.* 13. 3. 22. * Et acceſſiſtis (n) ad me omnes, atque dixiſtis: Mittamus viros qui conſiderent terram, & renuntient per quod iter debeamus aſcendere, & ad quas pergere civitates.

23. Cùmque mihi ſermo placuiſſet, miſi ex vobis duodecim viros, ſingulos de tribubus ſuis.

24. Qui cùm perrexiſſent, & aſcendiſſent in montana, venerunt uſque ad Vallem botri: & conſiderata terra,

25. Sumentes de fructibus ejus, ut oſtenderent ubertatem, attulerunt ad nos, atque dixerunt: Bona eſt terra, quam Dominus Deus noſter daturus eſt nobis.

26. Et noluiſtis aſcendere, ſed increduli ad ſermonem Domini Dei noſtri

27. Murmuraſtis in tabernaculis veſtris, atque dixiſtis: Odit (o) nos Dominus, & idcircò eduxit nos de terra Ægypti, ut traderet nos in manu Amorrhæi, atque deleret.

28. Quò aſcendemus? nuntii terruerunt cor noſtrum, dicentes: Maxima multitudo eſt, & nobis ſtatura procerior: urbes magnæ, & ad cœlum uſque munitæ, filios Enacim vidimus ibi.

29. Et dixi vobis: Nolite metuere, nec timeatis eos:

30. Dominus Deus, qui ductor eſt veſter, pro vobis ipſe pugnabit (p), ſicut fecit in Ægypto cunctis videntibus.

31. Et in ſolitudine (ipſe vidiſti) portavit te Dominus Deus tuus, ut ſolet homo geſtare parvulum filium ſuum, in omni via, per quam ambulaſtis, donec veniretis ad locum iſtum.

32. Et nec ſic quidem crediditis Domino Deo veſtro,

33. * Qui præceſſit vos in via, & metatus eſt locum, in quo tentoria figere deberetis, nocte oſtendens vobis iter per ignem, & die per columnam nubis. * *Exod.* 13. 21. *Num.* 14. 14.

34. Cùmque audiſſet Dominus vocem ſermonum veſtrorum, iratus juravit, & ait:

35. * Non videbit quiſpiam de hominibus generationis hujus peſſimæ terram bonam, quam ſub juramento pollicitus ſum patribus veſtris: * *Num.* 14. 23. *Pſal.* 94. 11.

36. Præter Caleb filium Jephone: ipſe enim videbit eam, & ipſi dabo terram, quam calcavit, & filiis ejus, quia ſecutus eſt Dominum.

37. Nec miranda indignatio (q) in populum, cùm mihi quoque iratus Dominus propter vos dixerit: Nec tu ingredieris illuc:

38. Sed Joſue filius Nun miniſter tuus, ipſe intrabit pro te: hunc exhortare & robora, & ipſe ſorte terram dividet Iſraeli.

39. Parvuli veſtri, de quibus dixiſtis quòd captivi ducerentur, & filii qui hodie boni ac mali ignorant diſtantiam, ipſi ingredientur: & ipſis dabo terram, & poſſidebunt eam.

40. Vos autem revertimini, & abite in ſolitudinem per viam Maris rubri.

41. * Et reſpondiſtis mihi: Peccavimus Domino: aſcendemus & pugnabimus, ſicut præcepit Dominus Deus noſter. Cùmque inſtructi armis pergeretis in montem, * *Num.* 14. 40.

42. Ait mihi Dominus: Dic ad eos: * Nolite aſcendere, neque pugnetis, non enim ſum vobiſcum: ne cadatis coram inimicis veſtris. * *Num.* 14. 42.

43. Locutus ſum, & non audiſtis: ſed adverſantes imperio Domini, & tumentes ſuperbia, aſcendiſtis in montem.

44. Itaque egreſſus Amorrhæus, qui habitabat in montibus, & obviàm veniens, perſecutus eſt vos, ſicut ſolent apes perſequi: & cecidit de Seir uſque Horma.

45. Cùmque reverſi ploraretis coram Domi-

net, ut debet in judicio conſiderari: ſed ſi quis divitem abſolvat, qui injuriam pauperi intulit, quòd ſit dives & potens, is perſonæ acceptione peccat.

19. (m) Qui rectà ducit ad montes Amorrhæorum in Cadesbarne, in deſertum Pharan. Eu loca commemorat, ubi inſtructi fuerant.

22. (n) Exploratores miſſi exigente populi incredulitate.

27. (o) Noxia perſuaſio ſe Deo credere exoſum.

30. (p) Sept. Interpret. *Debellabit eos vobiſcum*, Συνεκπολεμήσει αὐτοὺς μεθ' ὑμῶν. Aug. q. 1. *Satis oſtenditur ita eſſe adjutorem Deum, ut etiam homines agant aliquid.*

37. (q) In cauſa fuerunt cur Moſes dubitaverit, cùm eorum videret incredulitatem: nam addubitare cœpit, an Deus præſtaret quod promiſerat: vel quia in id conſenſerat, ut exploratores mitterentur.

Domino, non audivit vos, nec voci veſtræ voluit acquieſcere.

46. Sediſtis ergo in Cadesbarne multo tempore.

C A P U T II.

Iter per fines Idumææ Iſraelitis prohibetur; victoria de Sehon rege Heſebon reportata, & alia Dei in populum Hebræum collata beneficia memorantur.

1. PRofectíque inde venimus in ſolitudinem, quæ ducit ad Mare rubrum, ſicut mihi dixerat Dominus: & circuivimus montem Seir longo tempore.

2. Dixitque Dominus ad me:

3. Sufficit vobis circuire montem iſtum: ite contra Aquilonem:

4. Et populo præcipe, dicens: Tranſibitis per terminos fratrum veſtrorum filiorum Eſau (a), qui habitant in Seir, & timebunt vos.

5. Videte ergo diligenter ne moveamini contra eos: neque enim dabo vobis de terra eorum quantum poteſt unius pedis calcare veſtigium, quia in poſſeſſionem Eſau dedi montem Seir.

6. Cibos emetis ab eis pecunia (b), & comedetis: aquam emptam haurietis, & bibetis.

7. Dominus Deus tuus benedixit tibi in omni opere manuum tuarum: novit iter tuum, quomodo tranſieris ſolitudinem hanc magnam, per quadraginta annos habitans tecum Dominus Deus tuus, & nihil tibi defuit.

8. Cùmque tranſiſſemus fratres noſtros filios Eſau, qui habitabant in Seir, per viam campeſtrem de Elath, & de Aſiongaber, venimus ad iter, quod ducit in deſertum Moab.

9. Dixitque Dominus ad me: Non pugnes contra Moabitas, nec ineas adverſus eos prælium: non enim dabo tibi quidquam de terra eorum, quia filiis Loth tradidi Ar in poſſeſſionem.

10. Emim primi fuerunt (c) habitatores ejus, populus magnus, & validus, & tam excelſus, ut de Enacim ſtirpe,

11. Quaſi gigantes crederentur, & eſſent ſimiles filiorum Enacim. Denique Moabitæ appellant eos Emim.

12. In Seir autem priùs habitaverunt Horrhæi: quibus expulſis atque deletis, habitaverunt filii Eſau, ſicut fecit Iſrael in terra poſſeſſionis ſuæ (d), quam dedit illi Dominus.

13. Surgentes ergo ut tranſiremus torrentem Zared (e), venimus ad eum.

14. Tempus autem, quo ambulavimus de Cadesbarne uſque ad tranſitum torrentis Zared, triginta & octo annorum fuit: donec conſumeretur omnis generatio hominum bellatorum de caſtris, ſicut juraverat Dominus:

15. Cujus manus fuit adverſum eos, ut interirent de caſtrorum medio.

16. Poſtquam autem univerſi ceciderunt pugnatores,

17. Locutus eſt Dominus ad me, dicens:

18. Tu tranſibis hodie terminos Moab, urbem nomine Ar:

19. Et accedens in vicina filiorum Ammon, cave ne pugnes contra eos, nec movearis ad prælium: non enim dabo tibi de terra filiorum Ammon, quia filiis Loth dedi eam in poſſeſſionem.

20. Terra gigantum reputata eſt: & in ipſa olim habitaverunt gigantes, quos Ammonitæ vocant Zomzommim (f),

21. Populus magnus, & multus, & proceræ longitudinis, ſicut Enacim, quos delevit Dominus à facie eorum: & fecit illos habitare pro eis,

22. Sicut fecerat filiis Eſau (g), qui habitant in Seir, delens Horrhæos, & terram eorum illis tradens, quam poſſident uſque in præſens.

23. Hevæos quoque, qui habitabant in Haſerim, uſque Gazam, Cappadoces expulerunt (h): qui egreſſi de Cappadocia deleverunt eos, & habitaverunt pro illis.

24. Surgite, & tranſite torrentem Arnon: ecce tradidi in manu tua Sehon regem Heſebon Amorrhæum, & terram ejus incipe poſſidere, & committe adverſus eum prælium.

25. Hodie incipiam mittere terrorem atque

CAP. II. 4. (a) Qui primùm negaverant Num. 20. ſed poſteà permiſerunt tranſitum per extremos fines. Deo ita volente, Idumæi tranſitum negaverant, ut cogerentur Iſraelitæ per longos anfractus & circuitus errare, atque toties obmurmurantes & rebellantes paulatim in ſolitudine morerentur. Sed poſteà Idumæi tot prodigiis in gratiam Iſraelitarum editis perculſi, non auſi ſunt iis tranſeundi facultatem denegare.

6. (b) Manna quidem iis præſto erat, ſed poterant quoque aliis uti cibis. *Aquam emptam haurietis*, è puteis jam effoſſis.

10. (c) Vox illa *Hebræa* אימים, terribiles ſignificat. Ex hoc loco concludi poteſt poſt diluvium extitiſſe gigantes, qui Græcorum fabulis occaſionem præbuere.

12. (d) Moſes ſpiritu prophetico afflatus loquitur, vel ea verba addita ſunt ab Eſdra, aut ab alio Scriptore Hagiographo: aut fortè loquitur de expugnatis regionibus Sehon Regis Amorrhæorum, & Og Regis Baſan.

13. (e) Qui defluit in mare rubrum.

20. (f) Vox Hebræa זמזמים *Zomzommim*, flagitioſos ſignificat.

22. (g) Hoc eſt, quemadmodum fecerunt filii Eſau habitantes in Seir.

23. (h) Qui unà cum Philiſthæis has regiones in-

atque formidinem tuam in populos, qui habitant ſub omni cœlo: ut audito nomine tuo paveant, & in morem parturientium contremiſcant, & dolore teneantur.

* Num.21. 21. 26. * Miſi ergo nuntios de ſolitudine Cademoth ad Sehon regem Heſebon verbis pacificis, dicens:

27. Tranſibimus per terram tuam, publica gradiemur via: non declinabimus neque ad dexteram, neque ad ſiniſtram.

28. Alimenta pretio vende nobis, ut veſcamur: aquam pecunia tribue, & ſic bibemus. Tantùm eſt ut nobis concedas tranſitum,

29. Sicut fecerunt (i) filii Eſau, qui habitant in Seir, & Moabitæ, qui morantur in Ar: donec veniamus ad Jordanem, & tranſeamus ad terram, quam Dominus Deus noſter daturus eſt nobis.

30. Noluitque Sehon rex Heſebon dare nobis tranſitum: quia induraverat Dominus Deus tuus ſpiritum ejus, & obfirmaverat cor illius, ut traderetur in manus tuas, ſicut nunc vides.

* Amos 2. 9. 31. Dixitque Dominus ad me: * Ecce cœpi tibi tradere Sehon, & terram ejus, incipe poſſidere eam.

32. Egreſſuſque eſt Sehon obviàm nobis cum omni populo ſuo ad prælium in Jaſa.

33. Et tradidit eum Dominus Deus noſter nobis: percuſſimuſque eum cum filiis ſuis & omni populo ſuo.

34. Cunctaſque urbes in tempore illo cepimus, interfectis habitatoribus earum, viris ac mulieribus & parvulis: non reliquimus in eis quidquam.

35. Abſque jumentis, quæ in partem venere prædantium: & ſpoliis urbium, quas cepimus.

36. Ab Aroer, quæ eſt ſuper ripam torrentis Arnon (k), oppido quod in valle ſitum eſt, uſque Galaad. Non fuit vicus & civitas, quæ noſtras effugeret manus: omnes tradidit Dominus Deus noſter nobis.

37. Abſque terra filiorum Ammon, ad quam non acceſſimus (l): & cunctis quæ adjacent torrenti Jeboc, & urbibus montanis, univerſiſque locis, à quibus nos prohibuit Dominus Deus noſter.

CAPUT III.

Regum Sehon & Og ditiones diviſa inter tribus Ruben, Gad, & dimidiam tribum Manaſſe.

1. Itaque converſi aſcendimus per iter Baſan: * egreſſuſque eſt Og rex Baſan in occurſum nobis cum populo ſuo ad bellandum in Edrai. * Num.21. 33. Inf. 29.7.

2. Dixitque Dominus ad me: Ne timeas eum: quia in manu tua traditus eſt cum omni populo ac terra ſua: facieſque ei * ſicut feciſti Sehon regi Amorrhæorum, qui habitavit in Heſebon. * Num.21. 34.

3. * Tradidit ergo Dominus Deus noſter in manibus noſtris etiam Og regem Baſan, & univerſum populum ejus: percuſſimuſque eos uſque ad internecionem, * Num.21. 35.

4. Vaſtantes cunctas civitates illius uno tempore: non fuit oppidum, quod nos effugeret: ſexaginta urbes, omnem regionem Argob (a) regni Og in Baſan.

5. Cunctæ urbes erant munitæ muris altiſſimis, portiſque & vectibus, abſque oppidis innumeris, quæ non habebant muros.

6. Et delevimus eos, ſicut feceramus Sehon regi Heſebon, diſperdentes omnem civitatem, viroſque ac mulieres & parvulos:

7. Jumenta autem & ſpolia urbium diripuimus.

8. Tulimuſque illo in tempore terram de manu duorum regum Amorrhæorum, qui erant trans Jordanem: à torrente Arnon uſque ad montem Hermon,

9. Quem Sidonii Sarion vocant, & Amorrhæi Sanir: * * Inf.4.48.

10. Omnes civitates, quæ ſitæ ſunt in planitie, & univerſam terram Galaad & Baſan uſque ad Selcha & Edrai civitates regni Og in Baſan.

11. Solus quippe Og rex Baſan reſtiterat de ſtirpe gigantum. Monſtratur lectus ejus ferreus (b), qui eſt in Rabbath filiorum Ammon, novem cubitos habens longitudinis, & quatuor latitudinis ad menſuram cubiti virilis manus.

12. Terramque poſſedimus tempore illo

vaſerant, & Gazam occuparant. Jud. 16. Non ii qui in Aſia minore, quique à Japheth ſunt oriundi: hi quippe à Meſraim ſunt prognati: unde & Caphtorim, qui unà cum Philiſthiim has regiones occuparunt. *Caphtoraos* eſſe Cappadoces, è veteribus colligunt.

29. (i) Moabitæ initio, ſed poſteà mutarunt ſententiam.

36. (k) Hebr. *Super labium torrentis Arnon*. Vox eadem *Nahal*, נחל, in eodem verſu pro *torrente* priùs, tum pro *valle* ſumitur.

37. (l) Jeboc locus eſt, in quo Jacob luctatus eſt cum Angelo, Geneſ. 32. Joſue quidem cap. 13. legimus regionem Ammon conceſſam eſſe Tribui Gad: ſed ita appellatur, quòd olim Ammonitarum fuiſſet, quam poſteà invaſerunt Amorrhæi, uti & partem regionis Ammonitarum.

CAP. III. 4. (a) Eadem eſt regio cum Baſan, in qua erant paſcua lætiſſima; ſolus quippe Og in ea regione ſupererat è ſtirpe gigantum. *In Baſan*, aliquid ſupplendum, qui regnabat in Baſan.

11. (b) Nonnulli putant fuiſſe ejus ſepulchrum, aut cratem, in qua fuit poſitus, ut poſt mortem cum ſro-

lo ab Aroer, quæ eſt ſuper ripam torrentis Arnon, uſque ad mediam partem montis Galaad: & civitates illius * dedi Ruben & Gad.

* Num. 32. 29.

13. Reliquam autem partem Galaad, & omnem Baſan regni Og, tradidi mediæ tribui Manaſſe, omnem regionem Argob: cunctaque Baſan vocatur terra gigantum.

14. Jair filius Manaſſe poſſedit omnem regionem * Argob uſque (c) ad terminos Geſſuri & Machati. Vocavitque ex nomine ſuo Baſan, Havoth Jair, id eſt, Villas Jair, uſque in præſentem diem.

* Num. 21. 34.

15. Machir (d) quoque dedi Galaad.

16. Et tribubus Ruben & Gad dedi de terra Galaad uſque ad torrentem Arnon medium torrentis, & confinium uſque ad torrentem Jeboc, qui eſt terminus filiorum Ammon:

17. Et planitiem ſolitudinis, atque Jordanem, & terminos Cenereth uſque ad mare deſerti, quod eſt ſalſiſſimum, ad radices montis Phaſga contra Orientem.

18. Præcepique vobis in tempore illo, dicens: Dominus Deus veſter dat vobis terram hanc in hæreditatem, expediti præcedite fratres veſtros filios Iſrael omnes viri robuſti:

19. Abſque uxoribus, & parvulis, atque jumentis. Novi enim quòd plura habeatis pecora, & in urbibus remanere debebunt, quas tradidi vobis,

20. Donec requiem tribuat Dominus fratribus veſtris, ſicut vobis tribuit: & poſſideant ipſi etiam terram, quam daturus eſt eis trans Jordanem: tunc revertetur unuſquiſque in poſſeſſionem ſuam, quam dedi vobis.

21. * Joſue quoque in tempore illo præcepi, dicens: Oculi tui viderunt quæ fecit Dominus Deus veſter duobus his regibus: ſic faciet omnibus regnis, ad quæ tranſiturus es.

* Num. 27. 18.

22. Ne timeas eos: Dominus enim Deus veſter pugnabit pro vobis.

23. Precatuſque ſum Dominum in tempore illo, dicens:

24. Domine Deus, tu cœpiſti oſtendere ſervo tuo magnitudinem tuam, manumque fortiſſimam: neque enim eſt alius Deus, vel in cœlo, vel in terra, qui poſſit facere opera tua, & comparari fortitudini tuæ.

25. Tranſibo igitur (e), & videbo terram hanc optimam trans Jordanem, & montem iſtum egregium, & Libanum.

26. Iratuſque eſt Dominus mihi propter vos, nec exaudivit me, ſed dixit mihi: Sufficit tibi: nequaquam ultrà loquaris de hac re ad me.

27. Aſcende cacumen Phaſgæ, & oculos tuos circumfer ad Occidentem, & ad Aquilonem, Auſtrumque & Orientem, & aſpice. * Nec enim tranſibis Jordanem iſtum.

* Inf. 31. 2. & 34. 4.

28. Præcipe Joſue, & corrobora eum atque conforta: quia ipſe præcedet populum iſtum, & dividet eis terram quam viſurus es.

29. Manſimuſque in valle contra fanum Phogor.

CAPUT IV.

Moſes populum excitat ad obſervationem mandatorum Dei; urbes refugii pro homicidis non voluntariis trans Jordanem decernit.

1. ET nunc Iſrael audi præcepta & judicia (a), quæ ego doceo te: ut faciens ea, vivas, & ingrediens poſſideas terram, quam Dominus Deus patrum veſtrorum daturus eſt vobis.

2. Non addetis ad verbum quod vobis loquor (b), nec auferetis ex eo: cuſtodite mandata Domini Dei veſtri quæ ego præcipio vobis.

3. * Oculi veſtri viderunt omnia quæ fecit Dominus contra Beelphegor (c), quomodo

* Num. 25. 4. Joſ. 22. 17.

matibus combureretur. Alii utrumque additum ab auctore Hagiographo opinantur, nempè de lecto ferreo: *Uſque ad præſentem diem.* Aug. Lib. 12. contra Fauſtum: *Nec Deus eum jubebat iſta, ſæviebat, ſed digna dignis retribuebat.* Solus Og dicitur ſuperſtes fuiſſe è ſtirpe gigantum. Alii quidam erant gigantes ex cap. 13. Numer. Sed hi erant magis celebrati, ex quibus alii ſuam duxerant originem, Rapha ex Enac. *Qui eſt in Rabbath*, quæ poſtea dicta eſt Philadelphia. 70. in arce filiorum Ammon, nempè in urbe regia.

14. (c) Hæc verba addita fuiſſe ab Eſdra quidam opinantur, tametſi id minimè eſt neceſſarium: nam complures menſes ab iis rebus geſtis ad mortem uſque Moſis effluxerunt.

15. (d) Hoc eſt, Machir poſteris.

25. (e) Precatur Deum ut ſibi liceat tranſire in terram promiſſam, non curioſitate impulſus, ne populus ſub alio duce in graviorem culpam incurrat; vel certè videre cupiebat terram, non Patriarcharum modò incolatu, ſed Redemptoris ortu, vita, miraculis & morte conſecrandam. Neſciebat etiam an prædictio divina eſſet definitiva, an comminatoria tantùm, ut ſæpè fit in Scriptura. *Et montem*, an mons ille eſt Libanus, an potiùs Bethel, non procul à Jordane, an montana regio Chananæa?

CAP. IV.

1. (a) Illa ad ritum ſacrorum, hæc ad Leges ſpectant. *Ut facias ea & vivas:* Vita præſenti & proſpera.

2. (b) Addere, eſt aliter facere, quàm juſſum eſt; minuere, eſt non facere quod jubetur. Non prohibet Deus quin nova ſanciantur præcepta pro temporum & locorum opportunitate; ſed tantùm ut nihil immutetur circa ſubſtantiam cultus divini. Itaque hæc nihil contra traditiones Eccleſiæ.

3. (c) Hebr. *In Beel-Phegor. Phegor*, eſt nomen proprium idoli Moabitarum, Num. 25. *Baal*, eſt commune nomen idolorum: Dominum ſignificat; nam idolo tanquam domino ſervi ſe ſubjiciebant.

modo contriverit omnes cultores ejus de medio veſtri.

4. Vos autem qui adhæretis Domino Deo veſtro, vivitis univerſi uſque in præſentem diem.

5. Scitis quòd docuerim vos præcepta atque juſtitias, ſicut mandavit mihi Dominus Deus meus: ſic facietis ea in terra, quam poſſeſſuri eſtis:

6. Et obſervabitis & implebitis opere. Hæc eſt enim veſtra ſapientia & intellectus coram populis (d), ut audientes univerſa præcepta hæc, dicant: En populus ſapiens & intelligens, gens magna.

7. Nec eſt alia natio tam grandis, quæ habeat deos appropinquantes ſibi (e), ſicut Deus noſter adeſt cunctis obſecrationibus noſtris.

8. Quæ eſt enim alia gens ſic inclyta, ut habeat cæremonias, juſtaque judicia, & univerſam legem, quam ego proponam hodie ante oculos veſtros?

9. Cuſtodi igitur temetipſum, & animam tuam ſolicitè. Ne obliviſcaris verborum, quæ viderunt oculi tui, & ne excidant de corde tuo cunctis diebus vitæ tuæ. Docebis ea filios ac nepotes tuos,

10. A die in quo ſtetiſti coram Domino Deo tuo in Horeb, quando Dominus locutus eſt mihi, dicens: Congrega ad me populum, ut audiant ſermones meos, & diſcant timere me omni tempore quo vivunt in terra, doceantque filios ſuos.

* *Exod.* 19. 18. 11. * Et acceſſiſtis ad radices montis, qui ardebat uſque ad cœlum: erantque in eo tenebræ, & nubes, & caligo.

12. Locutuſque eſt Dominus ad vos de medio ignis. Vocem verborum ejus audiſtis, & formam penitùs non vidiſtis.

13. Et oſtendit vobis pactum ſuum,
* *Exod.* 20. 31. 39. & 33. *capitibus.* quod præcepit ut faceretis, * & decem verba, quæ ſcripſit in duabus tabulis lapideis.

14. Mihique mandavit in illo tempore ut docerem vos cæremonias, & judicia, quæ facere deberetis in terra, quam poſſeſſuri eſtis.

15. Cuſtodite igitur ſolicitè animas veſtras.
* *Exod.* 24. 10. * Non vidiſtis aliquam ſimilitudinem, in die qua locutus eſt vobis Dominus in Horeb (f) de medio ignis:

16. Ne fortè decepti faciatis vobis ſculptam ſimilitudinem, aut imaginem maſculi vel fœminæ,

17. Similitudinem omnium jumentorum quæ ſunt ſuper terram, vel avium ſub cœlo volantium,

18. Atque reptilium quæ moventur in terra, ſive piſcium qui ſub terra morantur in aquis:

19. Ne fortè elevatis oculis ad cœlum, videas Solem & Lunam, & omnia aſtra cœli, & errore deceptus adores ea & colas quæ creavit Dominus Deus tuus in miniſterium cunctis gentibus, quæ ſub cœlo ſunt.

20. Vos autem tulit Dominus, & eduxit de fornace ferrea Ægypti, ut haberet populum hæreditarium, ſicut eſt in præſenti die.

21. * Iratuſque (g) eſt Dominus contra me propter ſermones veſtros, & juravit ut non tranſirem Jordanem, nec ingrederer terram optimam, quam daturus eſt vobis. * *Sap.* 1. 37.

22. Ecce morior in hac humo, non tranſibo Jordanem: vos tranſibitis, & poſſidebitis terram egregiam.

23. Cave ne quando obliviſcaris pacti Domini Dei tui, quod pepigit tecum: & facias tibi ſculptam ſimilitudinem eorum, quæ fieri Dominus prohibuit (h):

24. * Quia Dominus Deus tuus ignis conſumens eſt (i), Deus æmulator. * *Heb.* 12. 29.

25. Si genueritis filios ac nepotes, & morati fueritis in terra, deceptique feceritis vobis aliquam ſimilitudinem, patrantes malum coram Domino Deo veſtro, ut eum ad iracundiam provocetis:

26. Teſtes (k) invoco hodie cœlum & terram, citò perituros vos eſſe de terra, quam tranſito Jordane poſſeſſuri eſtis: non habitabitis in ea longo tempore, ſed delebit vos Dominus,

27. Atque diſperget in omnes gentes, & remanebitis pauci in nationibus, ad quas vos ducturus eſt Dominus.

28. Ibique ſervietis diis, qui hominum

6. (d) Sapientia in mentis illuſtratione, & cognitione Dei; intelligentia in judicio & prudentia conſiſtit. Erat populus ſapiens, cùm perſtabat in cultu veri Dei, quanquam multi eſſent inſipientes. Sapientem vocat, qui ea quæ ſunt fidei & religionis novit, habita Dei ipſius ratione, atque officia charitatis & juſtitiæ erga proximum; intelligentem verò, qui prudens eſt, nec decipi ſe patitur.

7. & 8. (e) Propitios & intentos ad benefaciendum. *Judicia*: Leges æquitati magis conſonæ.

15. (f) Audiſtis Deum loquentem, ſed nullam ejus figuram vidiſtis; neque adeò illum debetis aliqua ſimilitudine aut imagine exprimere.

21. (g) Exemplo ſuo admonet ne peccent, cùm Deus illi non pepercerit in re, quæ adeò levis videbatur.

23. (h) Hebr. *Et faciatis vobis ſculptile, ſimilitudinem omnis rei, quam præcepit tibi Dominus Deus tuus*, ſcilicet ne faceres. Ac proindè tantùm vetat ne ſimulacra fiant, ut colantur; non enim artem pingendi, aut ſculpendi prohibet.

24. (i) Injurias ſibi illatas punit gravibus pœnis; neque ſinit animam ſibi dicatam alienorum deorum cultu impunè violari. Aug. lib. contra Adimantum cap. 13. *Ex eo quòd Deus ignis eſt edax, facit ut eum amemus; ex eo autem quòd Deus zelans eſt, ipſe nos amat.*

26. & 29. (k) Quòd ſemper permaneant. *Tribulationes*: Contritione cordis.

manu fabricati ſunt, ligno & lapidi qui non vident, nec audiunt, nec comedunt, nec odorantur.

29. Cùmque quæſieris ibi Dominum Deum tuum, invenies eum: ſi tamen toto corde quæſieris, & tota tribulatione animæ tuæ.

30. Poſtquam te invenerint omnia quæ prædicta ſunt, noviſſimo tempore reverteris ad Dominum Deum tuum (l), & audies vocem ejus.

31. Quia Deus miſericors, Dominus Deus tuus eſt: non dimittet te, nec omninò delebit, neque obliviſcetur pacti, in quo juravit patribus tuis.

32. Interroga de diebus antiquis, qui fuerunt ante te ex die quo creavit Deus hominem ſuper terram, à ſummo cœlo uſque ad ſummum ejus, ſi facta eſt aliquando hujuſcemodi res, aut umquam cognitum eſt,

33. Ut audiret populus vocem Dei loquentis de medio ignis, ſicut tu audiſti & vidiſti (m):

34. Si fecit Deus ut ingrederetur, & tolleret ſibi gentem de medio nationum, per tentationes, ſigna, atque portenta, per pugnam, & robuſtam manum, extentumque brachium, & horribiles viſiones, juxta omnia quæ fecit pro vobis Dominus Deus veſter in Ægypto, videntibus oculis tuis:

35. Ut ſcires quoniam Dominus ipſe eſt Deus, & non eſt alius præter eum.

36. De cœlo te fecit audire vocem ſuam, ut doceret te, & in terra oſtendit tibi ignem ſuum maximum, & audiſti verba illius de medio ignis,

37. Quia dilexit patres tuos, & elegit
* Exod. 13. 21. ſemen eorum poſt eos. * Eduxitque te præcedens in virtute ſua magna ex Ægypto,

38. Ut deleret nationes maximas & fortiores te in introitu tuo: & introduceret te, daretque tibi terram earum in poſſeſſionem, ſicut cernis in præſenti die.

39. Scito ergo hodie, & cogitato in corde tuo, quòd Dominus ipſe ſit Deus in cœlo ſurſum, & in terra deorſum, & non ſit alius.

40. Cuſtodi præcepta ejus atque mandata, quæ ego præcipio tibi: ut benè ſit tibi, & filiis tuis poſt te, & permaneas multo tempore ſuper terram, quam Dominus Deus tuus daturus eſt tibi.

41. * Tunc ſeparavit Moyſes tres civitates trans Jordanem ad orientalem plagam, * Num. 35. 14.

42. Ut confugiat ad eas qui occiderit nolens proximum ſuum, nec ſibi fuerit inimicus ante unum & alterum diem, & ad harum aliquam urbium poſſit evadere:

43. * Boſor in ſolitudine, quæ ſita eſt * Joſ. 20. 8.
in terra campeſtri è tribu Ruben: & Ramoth in Galaad, quæ eſt in tribu Gad: & Golan in Baſan, quæ eſt in tribu Manaſſe.

44. Iſta eſt lex, quam propoſuit Moyſes coram filiis Iſrael:

45. Et hæc teſtimonia (n) & cæremoniæ atque judicia, quæ locutus eſt ad filios Iſrael, quando egreſſi ſunt de Ægypto,

46. Trans Jordanem in valle contra fanum Phogor in terra Sehon regis Amorrhæi, qui habitavit in Heſebon, quem percuſſit Moyſes. Filii quoque Iſrael egreſſi ex Ægypto

47. Poſſederunt terram ejus, & terram Og regis Baſan, duorum regum Amorrhæorum, qui erant trans Jordanem ad ſolis ortum:

48. Ab Aroer, quæ ſita eſt ſuper ripam torrentis Arnon, uſque ad montem Sion, qui eſt & Hermon (o),

49. Omnem planitiem trans Jordanem ad orientalem plagam, uſque ad mare ſolitudinis (p), & uſque ad radices montis Phaſga.

CAPUT V.

Moſes Decalogi præcepta, quæque acta fuerint in Monte Sina, cum Decalogus tabulis lapideis inciſus eſt, commemorat.

1. Vocavitque Moyſes omnem Iſraelem (a), & dixit ad eum: Audi Iſrael cæremonias atque judicia, quæ ego loquor in auribus veſtris hodie: diſcite ea, & opere complete.

2. Dominus Deus noſter pepigit nobiſcum fœdus in Horeb.

3. Non cum patribus noſtris iniit pactum (b), ſed nobiſcum qui in præſentiarum ſumus, & vivimus.

4. Facic

30. & 32. (l) In fine temporum. *Summo*, ab ortu ſolis ad occaſum uſque.

33. (m) Nec mortuus es: idque inſtar miraculi fuit, quòd tu vocem Dei terribilem audires in monte Sinai, & viveres.

45. (n) Quibus teſtatur per legem & verbum ſuum nobis adeſſe, & nos ipſi curæ eſſe.

48. (o) Hebr. Hic *Sion*, per Sin; mons autem *Sion* in Jeruſalem per Tſade ſcribitur: Pſal. 132. *Sicut ros Hermon qui deſcendit in montem Sion*. Ex hoc & ſuperiori capite liquet eundem montem Hermon, Sarion, Sanir, & Sion appellari. Mons autem ille Sion limes eſt Tribus Manaſſe ex parte Orientis.

49. (p) Non erat anteà ſolitudo, ſed regio erat peramœna: Hebr. mare planitiei.

1. (a) Duces nimirum & principes: vel certè ſingulari, ut dictum eſt, miraculo omnes vocem Moſis audiebant. CAP. V.

3. (b) Pepigit quidem Deus pactum cum Abraham, Iſaac & Jacob: ſed impletum eſt in vobis; vel non

4. Facie ad faciem locutus eſt nobis (c) in monte de medio ignis.

5. Ego ſequeſter & medius fui inter Dominum & vos (d) in tempore illo, ut annuntiarem vobis verba ejus: timuiſtis enim ignem, & non aſcendiſtis in montem, & ait:

** Exod. 20. 2. Lev. 26. 1. Pſal. 80. 11.*

6. * Ego Dominus Deus tuus (e), qui eduxi te de terra Ægypti, de domo ſervitutis.

** Exod. 20. 3.*

7. * Non habebis deos alienos (f) in conſpectu meo.

*Pſa. 80. 10. * Exod. 20. 4. Lev. 26. 1. Pſal. 96. 7.*

8. * Non facies tibi ſculptile, nec ſimilitudinem omnium, quæ in cœlo ſunt deſuper, & quæ in terra deorſum, & quæ verſantur in aquis ſub terra.

** Exod 34. 14.*

9. * Non adorabis ea, & non coles. Ego enim ſum Dominus Deus tuus: Deus æmulator, reddens iniquitatem patrum (g) ſuper filios in tertiam & quartam generationem his qui oderunt me,

10. Et faciens miſericordiam in multa millia diligentibus me, & cuſtodientibus præcepta mea.

** Exod. 20. 7. Lev. 19. 12. Matth. 5. 33.*

11. * Non uſurpabis nomen Domini Dei tui fruſtrà (h): quia non erit impunitus qui ſuper re vana nomen ejus aſſumpſerit.

12. Obſerva diem ſabbati, ut ſanctifices eum, ſicut præcepit tibi Dominus Deus tuus.

13. Sex diebus operaberis, & facies omnia opera tua.

** Gen. 2. 2. Exod. 20. 10. Heb. 4. 4.*

14. * Septimus dies ſabbati eſt, id eſt, requies Domini Dei tui. Non facies in eo quidquam operis, tu, & filius tuus, & filia, ſervus & ancilla, & bos, & aſinus, & omne jumentum tuum, & peregrinus qui eſt intra portas tuas: ut requieſcat ſervus tuus, & ancilla tua, ſicut & tu.

15. Memento quòd & ipſe ſervieris in Ægypto (i), & eduxerit te inde Dominus Deus tuus in manu forti, & brachio extento. Idcircò præcepit tibi ut obſervares diem ſabbati.

** Exod. 20. 12. Eccli. 3. 9. Matt. 15. 4. Marc 7. 10. Epheſ. 6. 2.*

16. * Honora patrem tuum & matrem, ſicut præcepit tibi Dominus Deus tuus, ut longo vivas tempore, & benè ſit tibi in terra, quam Dominus Deus tuus daturus eſt tibi.

17. Non occides.

18. Neque mœchaberis.

19. Furtumque non facies.

20. Nec loqueris contra proximum tuum falſum teſtimonium.

** Matth. 5. 28. Rom. 7. 7.*

21. * Non concupiſces uxorem proximi tui: non domum, non agrum, non ſervum, non ancillam, non bovem, non aſinum, & univerſa quæ illius ſunt.

22. Hæc verba (k) locutus eſt Dominus ad omnem multitudinem veſtram in monte de medio ignis & nubis & caliginis, voce magna, nihil addens ampliùs: & ſcripſit ea in duabus tabulis lapideis, quas tradidit mihi.

23. Vos autem poſtquam audiſtis vocem de medio tenebrarum, & montem ardere vidiſtis, acceſſiſtis ad me omnes principes tribuum, & majores natu, atque dixiſtis:

24. Ecce oſtendit nobis Dominus Deus noſter majeſtatem & magnitudinem ſuam: vocem ejus audivimus de medio ignis, & probavimus hodie, quòd loquente Deo cum homine, vixerit homo.

25. Cur ergo moriemur, & devorabit nos ignis hic maximus? Si enim audierimus ultrà vocem Domini Dei noſtri, moriemur.

26. Quid eſt omnis caro, ut audiat vocem Dei viventis, qui de medio ignis loquitur, ſicut nos audivimus, & poſſit vivere?

27. Tu magis accede: & audi cuncta quæ dixerit Dominus Deus noſter tibi: loqueriſque ad nos, & nos audientes faciemus ea.

28. Quod cùm audiſſet Dominus, ait ad me: Audivi vocem verborum populi hujus

---

inibit pactum; ſic illud Geneſ. 32. *Non vocabitur nomen tuum Jacob*, ſed etiam Iſrael. Alii cum Abraham pactum fidei initum volunt, non Legis faciendæ: meliùs fortaſſe pactum in Horeb non tam cum eorum Patribus factum, qui illud violaverunt, quàm cum eorum filiis qui Patrum loco terra promiſſa potituri erant.

4. (c) Non dixit, vidimus: nam vocem loquentis audiebant, ſpeciem nullam videbant, Num. 12. *Facie ad faciem*, ſine internuntio. Et modo adeò ſenſibili, ut de ejus præſentia dubitare non poſſent.

5. (d) Ergo Sancti eſſe poſſunt ſequeſtri, & interceſſores. *Et non aſcendiſtis in montem, & ait*: Hebr. *dicendo*: Non aſcendiſtis in montem, cùm diceret. *Et ait*: Hæc verba ad v. 4. referuntur per hyperbaton quoddam in Scripturis frequens.

6. (e) Verborum ſenſum refert Moſes: cùm verba ipſa Exodi 20. ſint conſignata. *Neque id eſt in mendacio deputandum, ſi aliis quibuslibet verbis eadem voluntas manifeſtatur*, Auguſt. q. 8.

7. (f) Non ſit tibi Deus alienus, Chald. in meo conſpectu, me ſpectante.

9. (g) Hieronymus in cap. 18. Ezechielis, adverſùs Hæreticos juſtitiam Dei vindicat, quòd punitionem Patrum differat in tertiam & quartam generationem, nec ſtatim puniat, ſed expectet dum reſipiſcant: *Non enim truculentiæ eſt, & ſeveritatis, iram tenere uſque ad tertiam & quartam generationem; ſed ſignum miſericordiæ, pœnam differre peccati*. Præterquàm punit filios, cùm parentes imitantur.

11. (h) Sept. Interpret. *In vanum*. v. 19: eadem vox ponitur, ut mendacium ſignificet; hoc loco eandem habet vim, ut pejerando nomen Dei non uſurpetur: quanquam eo irreverenter abuti etiam prohibetur.

15. (i) Novam rationem affert cur ſabbatum ſit obſervandum, quòd Deus Iſraelitas à ſervitute eduxerit in requiem: unde ſubdit: *Idcircò præcepit tibi ut obſervares diem ſabbati*.

22. (k) Non ait, verba omnia: nam ſenſum verborum Exodi 20. affert potiùs, quàm verba ipſa: *Nihil addens ampliùs*, populo nihil ampliùs locutus, ſed uni Moſi.

hujus quæ locuti ſunt tibi : benè omnia ſunt locuti.

29. Quis det talem eos habere mentem (l), ut timeant me, & cuſtodiant univerſa mandata mea in omni tempore, ut benè ſit eis & filiis eorum in ſempiternum?

30. Vade & dic eis : Revertimini in tentoria veſtra.

31. Tu verò hìc ſta mecum, & loquar tibi omnia mandata mea, & cæremonias atque judicia : quæ docebis eos, ut faciant ea in terra, quam dabo illis in poſſeſſionem.

32. Cuſtodite igitur & facite quæ præcepit Dominus Deus vobis : non declinabitis neque ad dexteram, neque ad ſiniſtram :

33. Sed per viam, quam præcepit Dominus Deus veſter, ambulabitis, ut vivatis, & benè ſit vobis, & protelentur dies in terra poſſeſſionis veſtræ.

CAPUT VI.

Primum & maximum Dei præceptum de amore Dei ex toto corde inculcat Moſes.

1. HÆc ſunt præcepta & cæremoniæ (a) atque judicia, quæ mandavit Dominus Deus veſter ut docerem vos, & faciatis ea in terra, ad quam tranſgredimini poſſidendam :

2. Ut timeas Dominum Deum tuum, & cuſtodias omnia mandata & præcepta ejus, quæ ego præcipio tibi, & filiis, ac nepotibus tuis, cunctis diebus vitæ tuæ, ut prolongentur dies tui.

3. Audi Iſrael, & obſerva ut facias quæ præcepit tibi Dominus, & benè ſit tibi, & multipliceris ampliùs, ſicut pollicitus eſt Dominus Deus patrum tuorum tibi terram lacte & melle manantem.

4. Audi Iſrael, Dominus Deus noſter, Dominus unus eſt (b).

5. * Diliges Dominum Deum tuum (c) ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota fortitudine tua. * *Inf.* 11. 13. *Matt.* 22. 37. *Marc.* 12. 30. *Luc.* 10. 27.

6. Eruntque verba hæc, quæ ego præcipio tibi hodie, in corde tuo :

7. Et narrabis ea filiis tuis, & meditaberis in eis ſedens in domo tua, & ambulans in itinere, dormiens atque conſurgens.

8. Et ligabis ea (d) quaſi ſignum in manu tua, eruntque & movebuntur inter oculos tuos,

9. Scribeſque ea in limine, & oſtiis domus tuæ.

10. Cùmque introduxerit te Dominus Deus tuus in terram, pro qua juravit patribus tuis, Abraham, Iſaac, & Jacob : & dederit tibi civitates magnas & optimas, quas non ædificaſti,

11. Domos plenas cunctarum opum, quas non extruxiſti, ciſternas, quas non fodiſti, vineta & oliveta, quæ non plantaſti,

12. Et comederis, & ſaturatus fueris :

13. Cave diligenter, ne obliviſcaris Domini, qui eduxit te de terra Ægypti, de domo ſervitutis. * Dominum Deum tuum timebis, & illi ſoli ſervies, ac per nomen illius jurabis (e). * *Inf.* 10. 20. *Matt.* 4. 10. *Luc.* 4. 8.

14. Non ibitis poſt deos alienos cunctarum Gentium, quæ in circuitu veſtro ſunt :

15. Quoniam Deus æmulator, Dominus Deus tuus in medio tui : nequando iraſcatur furor Domini Dei tui contra te, & auferat te de ſuperficie terræ.

16. * Non tentabis Dominum (f) Deum tuum, ſicut tentaſti in loco tentationis. * *Mat.* 4. 7. *Luc.* 4. 12.

17. Cuſtodi præcepta Domini Dei tui, ac teſtimonia & cæremonias, quas præcepit tibi :

18. Et fac quod placitum eſt & bonum in conſpectu Domini, ut benè ſit tibi : & ingreſſus poſſideas terram optimam, de qua juravit Dominus patribus tuis,

19. Ut deleret omnes inimicos tuos coram te, ſicut locutus eſt.

20. Cùm-

29. (l) Forma eſt optandi uſitata apud Hebræos ; utinam talem ſemper habeant mentem, qualem nunc præ ſe ferunt, & verbis ſuis declarant. Deus quoque humano more loquitur, ut inſinuet ſe velle, ut homines ſalutari timore repleantur. Deum movere voluntates noſtras alliciendo & perſuadendo, ait Maimonides, non uti res naturales. *Talem mentem*, humano more loquitur, & quod ſibi gratum eſt inſinuat.

CAP. VI. 1. (a) *Præcepta* ad mores ; *Cæremoniæ* ad ritus ſacros ; *Judicia* ad civile regimen ſpectant.

4. (b) Hoc eſt velut commune principium, ex quo concluditur eum ſolum colendum eſſe, & timendum, præ omnibus amandum.

5. (c) Summus amor Dei præcipitur ; non intenſivè, ſed appretiativè, ut vocant ; nempè ut Deum omnibus anteponamus : *Ex toto corde*, videtur Hebraiſmus, adeò ut hæc omnia idem ſignificent : ſed ut res ipſa magis exprimatur, & inculcetur : *Ex tota fortitudine*, Hebr. *Ex toto valde tuo* ; quantum poteris, ex omni conatu. Quòd ſi enim ille amor debilis ſit, res objectæ cor noſtrum occupabunt ; omnis alius amor eò referri debet. *Illuc rapiatur, quò totus dilectionis impetus currit.* Aug. Lib. 1. de Doctr. Chriſt. c. 22.

8. (d) Legem Dei mente retinebis ; eaque in conſpectu tuo ſic erunt, ac ſi frontali, aut brachiali, aut domus tuæ limini eſſent inſculpta.

13. (e) Quando jurandum eſt, non per alia.

16. (f) Hebr. *Non exacerbabis*. Tentat Deum, qui ſe periculo exponit citra neceſſitatem. Chriſtus tentatori ipſi hunc locum proferenti id reſpondit. Hoc fit cùm agitur corde duplici, nec fides plena ejus verbis adhibetur. Sic filii Iſrael Deum tentaverunt in deſerto, cùm de veritate divinarum promiſſionum dubitarunt. Adamus Deum tentavit, cùm experiri voluit an moreretur, ſi vetitum fructum ederet.

20. Cùmque interrogaverit te filius tuus cras, dicens: Quid ſibi volunt teſtimonia hæc, & cæremoniæ, atque judicia, quæ præcepit Dominus Deus noſter nobis?

21. Dices ei: Servi eramus Pharaonis (g) in Ægypto, & eduxit nos Dominus de Ægypto in manu forti:

22. Fecitque ſigna atque prodigia magna & peſſima in Ægypto contra Pharaonem, & omnem domum illius, in conſpectu noſtro,

23. Et eduxit nos inde, ut introductis daret terram, ſuper qua juravit patribus noſtris.

24. Præcepitque nobis Dominus, ut faciamus omnia legitima hæc, & timeamus Dominum Deum noſtrum, ut benè ſit nobis cunctis diebus vitæ noſtræ, ſicut eſt hodie.

25. Eritque noſtri miſericors (h), ſi cuſtodierimus & fecerimus omnia præcepta ejus coram Domino Deo noſtro, ſicut mandavit nobis.

CAPUT VII.

Deleri Chananæos, & eorum idola comminui jubet Deus: cuncta proſpera promittit præcepta ſervantibus.

1. CUm introduxerit te Dominus Deus tuus in terram, quam poſſeſſurus ingrederis, & deleverit Gentes multas coram te (a), * Hethæum, & Gergezæum, & Amorrhæum, Chananæum, & Pherezæum, & Hevæum, & Jebuſæum, ſeptem Gentes multò majoris numeri quàm tu es, & robuſtiores te:

*Exod.23. 23. & 33. 2.

2. Tradideritque eas Dominus Deus tuus tibi, percuties eas uſque ad internecionem. * Non inibis cum eis fœdus (b), nec miſereberis earum,

*Exod.23. 32. & 34. 15. 16.

3. Neque ſociabis cum eis conjugia. Filiam tuam non dabis filio ejus, nec filiam illius accipies filio tuo:

4. Quia ſeducet filium tuum, ne ſequatur me, & ut magis ſerviat diis alienis: Iraſceturque furor Domini, & delebit te citò.

5. Quin potiùs hæc facietis eis: * Aras eorum ſubvertite, & confringite ſtatuas, lucoſque ſuccidite, & ſculptilia comburite.

*Exod.23. 24. Inf. 12. 3. & 16. 21.

6. * Quia populus ſanctus es Domino Deo tuo. Te * elegit Dominus Deus tuus, ut ſis ei populus peculiaris de cunctis populis, qui ſunt ſuper terram.

*Inf. 14. 2. *Inf. 26. 18.

7. Non quia cunctas gentes numero vincebatis, vobis junctus eſt Dominus, & elegit vos, cùm omnibus ſitis populis pauciores:

8. Sed quia dilexit vos Dominus, & cuſtodivit juramentum, quod juravit patribus veſtris: eduxitque vos in manu forti, & redemit de domo ſervitutis, de manu Pharaonis regis Ægypti.

9. Et ſcies, quia Dominus Deus tuus, ipſe eſt Deus fortis & fidelis, cuſtodiens pactum & miſericordiam diligentibus ſe, & his qui cuſtodiunt præcepta ejus, in mille generationes:

10. Et reddens odientibus ſe ſtatim, (c) ita ut diſperdat eos, & ultrà non differat, protinùs eis reſtituens quod merentur.

11. Cuſtodi ergo præcepta & cæremonias atque judicia, quæ ego mando tibi hodie ut facias.

12. Si poſtquam audieris hæc judicia, cuſtodieris ea & feceris, cuſtodiet & Dominus Deus tuus pactum tibi, & miſericordiam quam juravit patribus tuis:

13. Et diliget te ac multiplicabit, benedicetque fructui ventris tui, & fructui terræ tuæ, frumento tuo, atque vindemiæ, oleo, & armentis, gregibus ovium tuarum ſuper terram, pro qua juravit patribus tuis ut daret eam tibi.

14. Benedictus eris inter omnes populos. * Non erit apud te ſterilis utriuſque ſexus (d), tam in hominibus, quàm in gregibus tuis.

*Exod.23. 26.

15. Auferet Dominus à te omnem languorem: & infirmitates Ægypti peſſimas, quas noviſti, non inferet tibi, ſed cunctis hoſtibus tuis.

16. Devorabis omnes populos, quos Dominus Deus tuus daturus eſt tibi. Non

pareet

21. & 22. (g) Triplici ratione oſtendit eos Deo obſequi debere, 1. ob accepta ab eo beneficia; 2. propter ea quæ à Domino expectabant; 3. ob Dei in illos amorem, & ſingularem providentiam. *Peſſima*, lis graviſſima.

25. (h) Hebr. *Juſtitia erit nobis*: Vox Hebraica *Tſedaca*, צדקה juſtitiam & miſericordiam ſignificat apud Rabbinos, & in Scripturis, ut Matth. 5. *Attendite ne juſtitiam veſtram faciatis*: Græcè *eleemoſynam*, quòd miſericordia noſtra, aut eleemoſyna ex juſtitia quadam debeatur.

CAP. VII. 1. (a) Septem tantummodò nationes recenſet hoc in loco, cùm Geneſ. 15. numeraverit decem; adeò ut tres jam antè deletæ fuerint, aut cum aliis permiſtæ. Jubet Deus eas deleri Gentes, quòd menſuram criminum impleſſent, neve Iſraelitas exemplo ſuo perverterent.

2. (b) Ita ut in eadem terra habitent tecum.

10. (c) Loquitur de populo ſuo, non de infidelibus; præſertim cùm punitio non eſt ad interitum, ſed ad correptionem; vel ad interitum paucorum qui graviùs deliquerunt, ut cæteri à peccato deterreantur. Pro *ſtatim*, Hebr. *ad faciem ſuam*, i. e. certò & indubitatè. Atque ut Deus interdum expectet, ætas integra hominis coram Deo eſt inſtar momenti.

14. (d) Hæc verba non præceptum continent, ſed ad benedictionem pertinent.

Digitized by Google

parcet eis oculus tuus, nec ſervies diis eorum, ne ſint in ruinam tui.

17. Si dixeris in corde tuo: Plures ſunt gentes iſtæ quàm ego, quo modo potero delere eas?

18. Noli metuere, ſed recordare quæ fecit Dominus Deus tuus Pharaoni, & cunctis Ægyptiis,

19. Plagas maximas, quas viderunt oculi tui, & ſigna atque portenta, manumque robuſtam, & extentum brachium, ut educeret te Dominus Deus tuus: ſic faciet cunctis populis, quos metuis.

* Exod. 23. 28. Joſ. 24. 12. 20. * Inſuper & crabrones mittet Dominus Deus tuus in eos, donec deleat omnes atque diſperdat qui te fugerint, & latere potuerint.

21. Non timebis eos, quia Dominus Deus tuus in medio tui eſt, Deus magnus & terribilis:

22. Ipſe conſumet nationes has in conſpectu tuo paulatim (e) atque per partes. Non poteris eas delere pariter: ne fortè multiplicentur contra te beſtiæ terræ.

23. Dabitque eos Dominus Deus tuus in conſpectu tuo: & interficiet illos donec penitùs deleantur.

24. Tradetque reges eorum in manus tuas, & diſperdes nomina eorum ſub cœlo (f): nullus poterit reſiſtere tibi, donec conteras eos.

* 2. Mac. 12. 40. 25. * Sculptilia eorum igne combures: non concupiſces argentum & aurum, de quibus facta ſunt, neque aſſumes ex eis tibi quidquam, ne offendas, propterea quia abominatio eſt Domini Dei tui.

26. Nec inferes quippiam ex idolo in domum tuam, ne fias anathema, ſicut & illud eſt. Quaſi ſpurcitiam deteſtaberis, & velut inquinamentum ac ſordes abominationi habebis, quia anathema eſt.

CAPUT VIII.

Beneficia à Deo in deſerto collata in populum, & pœna tranſgreſſoribus inflicta referuntur, ut ad legis cuſtodiam acriùs excitentur.

1. OMne mandatum, quod ego præcipio tibi hodie, cave diligenter ut facias: ut poſſitis vivere (a), & multiplicemini, ingreſſique poſſideatis terram, pro qua juravit Dominus patribus veſtris.

2. Et recordaberis cuncti itineris, per quod adduxit te Dominus Deus tuus quadraginta annis per deſertum, ut affligeret te, atque tentaret (b), & nota fierent quæ in tuo animo verſabantur, utrùm cuſtodires mandata illius, an non.

3. Afflixit te penuria, & dedit tibi cibum Manna, quod ignorabas tu & patres tui: ut oſtenderet tibi quòd non * in ſolo * Mat. 4. 4. Luc. 4. 4.
pane vivat homo, ſed in omni verbo quod egreditur de ore Dei.

4. Veſtimentum tuum, quo operiebaris, nequaquam vetuſtate defecit, & pes tuus non eſt ſubtritus (c), en quadrageſimus annus eſt.

5. Ut recogites in corde tuo, quia ſicut erudit filium ſuum homo, ſic Dominus Deus tuus erudivit te,

6. Ut cuſtodias mandata Domini Dei tui, & ambules in viis ejus, & timeas eum.

7. Dominus enim Deus tuus introducet te in terram bonam, terram rivorum aquarumque & fontium: in cujus campis & montibus erumpunt fluviorum abyſſi:

8. Terram frumenti, hordei, ac vinearum, in qua ficus, & malogranata, & oliveta naſcuntur: terram olei ac mellis (d).

9. Ubi abſque ulla penuria comedes panem tuum, & rerum omnium abundantia perfrueris: cujus lapides ferrum ſunt (e), & de montibus ejus æris metalla fodiuntur:

10. Ut cùm comederis, & ſatiatus fueris, benedicas Domino Deo tuo. (f) pro terra optima, quam dedit tibi.

11. Obſerva, & cave ne quando obliviſcaris Domini Dei tui, & negligas mandata ejus atque judicia & cæremonias, quas ego præcipio tibi hodie:

12. Ne poſtquam comederis & ſatiatus fueris, domos pulchras ædificaveris, & habitaveris in eis,

13. Habuerisque armenta boum, & ovium greges, argenti & auri, cunctarumque rerum copiam,

14. Ele-

22. (e) Poterat Deus Gentes illas ſubitò delere: ſed Iſraelitæ id ſibi tribuiſſent, & ſuperbiæ occaſionem hinc cepiſſent.

24. & 26. (f) Delebis memoriam eorum. *Anathema:* Succiſio, dignus qui ſuccidaris.

CAPUT VIII. 1. (a) Status quietus vita dicitur, Proverb. 3. *Anni vitæ*, pro annis bonis uſurpantur.

2. (b) Figurata eſt locutio; nam per notitiam intelligitur rei jam notæ, ſed latentis, manifeſtatio. Deus ſcire & experiri dicitur, quando latens animi affectio per facta ſe prodit.

4. (c) Fortè *pes* pro *calceo* ſumitur.

8. (d) Quidam interpretantur mel dactylorum, quod Arabes abſolutè mel vocant: negant enim voce Hebræa mel apum exprimi.

9. (e) Ferro & cupro abundat.

10. (f) Hinc mos cibos benedicendi, & gratias agendi.

14. Elevetur cor tuum (g), & non reminiſcaris Domini Dei tui, qui eduxit te de terra Ægypti, de domo ſervitutis:

15. Et ductor tuus fuit in ſolitudine magna atque terribili, * in qua erat ſerpens flatu adurens (h), & ſcorpio ac dipſas, & nullæ omnino aquæ: * qui eduxit rivos de petra duriſſima, * Num. 20. 9. & 21. 6. * Exod. 17. 6.

16. * Et cibavit te Manna in ſolitudine, quod neſcierunt patres tui. Et poſtquam afflixit ac probavit, ad extremum miſertus eſt tui, * Exod. 16. 14.

17. Ne diceres in corde tuo: Fortitudo mea & robur manus meæ, hæc mihi omnia præſtiterunt.

18. Sed recorderis Domini Dei tui, quòd ipſe vires tibi præbuerit, ut impleret pactum ſuum, ſuper quo juravit patribus tuis, ſicut præſens indicat dies.

19. Sin autem oblitus Domini Dei tui, ſecutus fueris deos alienos, colueriſque illos & adoraveris: ecce nunc prædico tibi quòd omninò diſpereas.

20. Sicut gentes, quas delevit Dominus in introitu tuo, ita & vos peribitis, ſi inobedientes fueritis voci Domini Dei veſtri.

CAPUT IX.

Moſes in memoriam revocat vituli aurei adorationem, murmura & alia in deſerto admiſſa delicta, ut deinceps melius ſapiant.

1. Audi Iſrael: Tu tranſgredieris hodie (a) Jordanem, ut poſſideas nationes maximas & fortiores te, civitates ingentes & ad cœlum uſque muratas,

2. Populum magnum atque ſublimem, filios Enacim, quos ipſe vidiſti, & audiſti, quibus nullus poteſt ex adverſo reſiſtere.

3. Scies ergo hodie quòd Dominus Deus tuus ipſe tranſibit ante te, ignis devorans atque conſumens, qui conterat eos & deleat atque diſperdat ante faciem tuam velociter, ſicut locutus eſt tibi.

4. Ne dicas in corde tuo, cùm deleverit eos Dominus Deus tuus in conſpectu tuo: Propter juſtitiam meam introduxit me Dominus ut terram hanc poſſiderem, cùm propter impietates ſuas iſtæ deletæ ſint nationes.

5. Neque enim propter juſtitias tuas, & æquitatem cordis tui ingredieris ut poſſideas terram earum: ſed quia illæ egerunt impiè, introeunte te deletæ ſunt: & ut compleret verbum ſuum Dominus, quod ſub juramento pollicitus eſt patribus tuis, Abraham, Iſaac, & Jacob.

6. Scito ergo quòd non propter juſtitias tuas Dominus Deus tuus dederit tibi terram hanc optimam in poſſeſſionem, cùm duriſſimæ cervicis ſis populus.

7. Memento, & ne obliviſcaris, quomodo ad iracundiam provocaveris Dominum Deum tuum in ſolitudine. Ex eo die, quo egreſſus es ex Ægypto uſque ad locum iſtum, ſemper adverſum Dominum contendiſti.

8. * Nam & in Horeb provocaſti eum, & iratus delere (b) te voluit, * Exod. 17. 6. & 19. 3. & 31. 18. & 32. 15.

9. Quando aſcendi in montem, ut acciperem tabulas lapideas, tabulas pacti quod pepigit vobiſcum Dominus: & perſeveravi in monte quadraginta diebus ac noctibus, panem non comedens, & aquam non bibens.

10. * Deditque mihi Dominus duas tabulas lapideas ſcriptas digito Dei, & continentes omnia verba quæ vobis locutus eſt in monte de medio ignis, quando concio populi congregata eſt. * Exod. 31. 18.

11. Cùmque tranſiſſent quadraginta dies, & totidem noctes, dedit mihi Dominus duas tabulas lapideas, tabulas fœderis,

12. Dixitque mihi: * Surge, & deſcende hinc citò: quia populus tuus, quem eduxiſti de Ægypto, deſeruerunt velociter viam, quam demonſtraſti eis, feceruntque ſibi conflatile. * Exod. 32. 7.

13. Rurſumque ait Dominus ad me: Cerno quòd populus iſte duræ cervicis ſit:

14. Dimitte me ut conteram eum, & deleam nomen ejus de ſub cœlo, & conſtituam te ſuper gentem, quæ hac major & fortior ſit.

15. Cùmque de monte ardente deſcenderem, & duas tabulas fœderis utraque tenerem manu,

16. Vi-

14. (g) Hieron. in cap. 16. Ezech. *Superbia, ſaturitas panis, rerum omnium abundantia, otium & delitiæ peccatum Sodomiticum eſt, & propter hoc ſequitur Dei oblivio.*

15. (h) Vox *Flatu*, in Hebræo deeſt. Serpentes alii afflatu, alii morſu adurere perhibentur, quos *dipſadas* vocant, qui ſitim conciant: διψάδε Græcè, Hebr. *Tſimaon*, צמאון. Hebræi locum aridum interpretantur ſine aqua, *dipſadem* ſerpentem urentem. *Dipſas* à διψᾶν, quod eſt ſitire: quòd ab eo ſerpente icti magno ſitis ardore crucientur.

CAP. IX. 1. (a) Jordanem tranſmittes intra paucos dies.

8. (b) Voluntate præparationis, uti v. 20. de Aarone: *Et voluit eum conterere*. Hoc in Exodo non habetur; neque in Scripturis omnia ſuis locis narrantur: ſic quæ Apoſtolus Hebr. 12. refert, *Exterritus ſum, & tremebundus*, in Exodo non habentur.

16. Vidiſſemque vos peccaſſe Domino Deo veſtro, & feciſſe vobis vitulum conflatilem, ac deſeruiſſe velociter viam ejus, quam vobis oſtenderat:

17. Projeci tabulas de manibus meis, confregique eas in conſpectu veſtro.

18. Et procidi ante Dominum ſicut priùs, quadraginta diebus & noctibus panem non comedens, & aquam non bibens, propter omnia peccata veſtra quæ geſſiſtis contra Dominum, & eum ad iracundiam provocaſtis:

19. Timui enim indignationem & iram illius, qua adverſum vos concitatus, delere vos voluit. Et exaudivit me Dominus etiam hac vice.

20. Adverſum Aaron quoque vehementer iratus, voluit eum conterere, & pro illo ſimiliter deprecatus ſum.

21. Peccatum autem veſtrum quod feceratis, id eſt vitulum, arripiens, igne combuſſi, & in fruſta comminuens, omninòque in pulverem redigens, projeci in torrentem, qui de monte deſcendit.

* Num. 11. 1. & 16. 2. & 21. 5. 22. * In incendio quoque & in tentatione (c), & in Sepulchris concupiſcentiæ provocaſtis Dominum:

23. Et quando miſit vos de Cadesbarne, dicens: Aſcendite, & poſſidete terram, quam dedi vobis, & contempſiſtis imperium Domini Dei veſtri, & non credidiſtis ei, neque vocem ejus audire voluiſtis:

24. Sed ſemper fuiſtis rebelles à die qua noſſe vos cœpi.

25. Et jacui coram Domino quadraginta diebus ac noctibus, quibus eum ſuppliciter deprecabar, ne deleret vos ut fuerat comminatus:

26. Et orans dixi: Domine Deus, ne diſperdas populum tuum, & hæreditatem tuam, quam redemiſti in magnitudine tua, quos eduxiſti de Ægypto in manu forti.

27. Recordare ſervorum tuorum, Abraham, Iſaac, & Jacob: ne aſpicias duritiam populi hujus, & impietatem atque peccatum:

28. Ne fortè dicant habitatores terræ, de qua eduxiſti nos: Non poterat Dominus introducere eos in terram, quam pollicitus eſt eis, & oderat illos: idcircò eduxit, ut interficeret eos in ſolitudine.

29. Qui ſunt populus tuus & hæreditas tua, quos eduxiſti in fortitudine tua magna, & in brachio tuo extento.

CAPUT X.

Ut prioribus tabulis confractis ſecundæ fuerint inſtauratæ; renovatum fœdus Moſes refert, & præcepta morum iis tradit.

1. IN * tempore illo dixit Dominus ad me: Dola tibi duas tabulas lapideas, ſicut priores fuerunt, & aſcende ad me in montem: facieſque arcam ligneam (a), * Exod. 34. 1.

2. Et ſcribam in tabulis verba quæ fuerunt in his quas antè confregiſti, poneſque eas in arca.

3. Feci igitur arcam de lignis Setim. Cùmque dolaſſem duas tabulas lapideas inſtar priorum, aſcendi in montem, habens eas in manibus.

4. Scripſitque in tabulis, juxta id quod priùs ſcripſerat, verba decem, quæ locutus eſt Dominus ad vos in monte de medio ignis, quando populus congregatus eſt: & dedit eas mihi.

5. Reverſuſque de monte, deſcendi, & poſui tabulas in arcam, quam feceram, quæ hucuſque ibi ſunt, ſicut mihi præcepit Dominus.

6. * Filii autem Iſrael moverunt caſtra (b) ex Beroth filiorum Jacan in Moſera, ubi * Aaron mortuus ac ſepultus eſt, pro quo, ſacerdotio functus eſt Eleazar filius ejus. * Num. 33. 31. * Num. 20. 28. & 29.

7. Inde

22. & 25. (c) Cùm aquam peterent. *Diebus*; An tertiam exegerit quadrageſimam, cùm impetrata pro populo venia reverſus eſt in montem cum duabus tabulis lapideis, ubi Decalogus iterum digito Dei fuit inciſus, an duæ tantùm fuerunt quadrageſimæ, à multis dubitatur.

CAP. X. 1. (a) Arca fuit conſtructa à Moſe poſt acceptas à Deo duas tabulas Legis, Exod. 34. Sed ante juſſerat Deus ut Arca conſtrueretur, Exod. 25. *Et ſcribam in tabulis verba.* Aug. q. 15. *Cùm ergo in Exodo ipſe Moyſes in tabulis decem Legis verba ſcripſiſſe narretur, quomodo hic in Deuteronomio Deus in tabulis eadem verba ſcripſiſſe recolitur? .... Ibi ergo & tabulæ opus Dei erant, & ſcriptura earum digito Dei facta; ſecundas tabulas ipſe Moyſes jubetur excidere, ut ipſa certo opere humano intelligantur exciſa; quamvis Deus eas ipſe ſcripſerit, ſicut promiſit, cùm juberet excidi. Poteſt autem ſi diligentiùs attendatur, ideò utrumque dictum eſſe in ſecundis tabulis, quia & Deus fecit per gratiam ſuam opus Legis in homine, & homo per fidem ſuam ſuſcipiens gratiam Dei, pertinens ad Teſtamentum Novum, cooperator eſt adjuvantis Dei.* Priores tabulæ Vetus, Novæ Teſtamentum Novum ſignificant, ut identidem obſervat Auguſtinus.

6. (b) Occaſione tabularum Legis & Arcæ: quæ ſequuntur uſque ad v. 10. per parentheſim inſeruntur. *Fuit Beroth in Moſera, ubi Aaron mortuus eſt.* Hor & Moſera idem eſt mons, aut Hor, in quo ſepultus eſt Aaron, mons eſt pars una regionis Moſera, ſeu Moſeroth, ut vocatur Num. 33. Sic Beroth filiorum Jacan idem eſt locus, qui Bene-Jacan, alibi nominatur. Atque illud ſatis eſt veriſimile quod conjicit Bonfrerius, filios Iſrael ſemel ex Moſeroth in Bene-Jacan iviſſe, atque hinc rurſùs veniſſe in Moſeroth. *Venerunt*, pro *venerant*, & caſtra metati fuerant, poſitum eſt. Nam Hebræi carent præterito pluſquam perfecto. In monte Hor obiit Aaron: locus vicinus, ubi caſtra poſita ſunt, dictus eſt Moſer. Quod v. 8. de ſeparatione Leviticæ tribus, non de antiqua ſeparatione, ſed de quadam re quæ contigerat, quæque occaſio fuit firmandæ hujus ſeparationis, dictum fuit; aut certè Moſes ſeriem prioris narrationis reſumit, poſtquam per parentheſim, aut digreſſionem locutus eſt de multiplici caſtrametatione.

Digitized by Google

7. Inde venerunt in Gadgad: de quo loco profecti, caſtrametati ſunt in Jetebatha, in terra aquarum atque torrentium.

8. Eo tempore ſeparavit tribum Levi, ut portaret arcam fœderis Domini, & ſtaret coram eo in miniſterio, ac benediceret in nomine illius uſque in præſentem diem.

9. Quam ob rem non habuit Levi partem, neque poſſeſſionem cum fratribus ſuis: quia ipſe Dominus poſſeſſio ejus eſt, ſicut promiſit ei Dominus Deus tuus.

10. Ego autem ſteti in monte, ſicut priùs, quadraginta diebus (c) ac noctibus: exaudivitque me Dominus etiam hac vice, & te perdere noluit.

11. Dixitque mihi: Vade, & præcede populum, ut ingrediatur, & poſſideat terram, quam juravi patribus eorum ut traderem eis.

12. Et nunc Iſrael, quid Dominus Deus tuus petit à te, niſi ut timeas Dominum Deum tuum, & ambules in viis ejus, & diligas eum, ac ſervias Domino Deo tuo in toto corde tuo, & in tota anima tua:

13. Cuſtodiaſque mandata Domini, & cæremonias ejus, quas ego hodie præcipio tibi, ut benè ſit tibi?

14. En Domini Dei tui cœlum eſt, & cœlum cœli, terra, & omnia quæ in ea ſunt:

15. Et tamen patribus tuis conglutinatus eſt Dominus, & amavit eos, elegitque ſemen eorum poſt eos, id eſt vos, de cunctis gentibus: ſicut hodie comprobatur.

16. Circumcidite igitur præputium cordis veſtri (d), & cervicem veſtram ne induretis ampliùs:

17. Quia Dominus Deus veſter, ipſe eſt Deus deorum, & Dominus dominantium, Deus magnus & potens, & terribi-
* 2. Par. 19. lis, qui * perſonam non accipit, nec mu-
7. Job 34. 19. nera.
Sap. 6. 8. 18. Facit judicium pupillo & viduæ,
Eccl. 35. amat peregrinum, & dat eis victum atque
15. Act. 10. veſtitum.
34. 19. Et vos ergo amate peregrinos, quia
Rom. 2. 11. & ipſi fuiſtis advenæ in terra Ægypti.
Gal. 2. 6.
* Sup. 6. 13. 20. * Dominum Deum tuum timebis,
Mat. 4. 10. & ei ſoli ſervies: ipſi adhærebis, jurabiſ-
Luc. 4. 8.
* Gen. 46. que in nomine illius.
27. 21. Ipſe eſt laus tua, & Deus tuus, qui
Exod. 1. 5.
fecit tibi hæc magnalia & terribilia, quæ viderunt oculi tui.

22. * In ſeptuaginta animabus deſcenderunt patres tui in Ægyptum: & ecce nunc multiplicavit te Dominus Deus tuus ſicut aſtra cœli.

CAPUT XI.

Quæ bona eos maneant ſi præcepta Dei cuſtodiant, quæ mala ſi eadem perrumpant, populum docet Moſes; illis benedictio certa eſt, his maledictio.

1. AMa itaque Dominum Deum tuum, & obſerva præcepta ejus & cæremonias, judicia atque mandata, omni tempore.

2. Cognoſcite hodie (a) quæ ignorant filii veſtri, qui non viderunt diſciplinam Domini Dei veſtri, magnalia ejus, & robuſtam manum, extentumque brachium,

3. Signa & opera quæ fecit in medio Ægypti Pharaoni regi, & univerſæ terræ ejus,

4. Omnique exercitui Ægyptiorum, & equis ac curribus: quomodo operuerint eos aquæ maris Rubri, cùm vos perſequerentur, & deleverit eos Dominus uſque in præſentem diem:

5. Vobiſque quæ fecerit in ſolitudine, donec veniretis ad hunc locum:

6. Et * Dathan atque Abiron filiis E- * Num. 16.
liab, qui fuit filius Ruben: quos * aper- 1. * Num. 16.
to ore ſuo terra abſorbuit, cum domibus 32.
& tabernaculis, & univerſa ſubſtantia eorum, quam habebant in medio Iſrael.

7. Oculi veſtri viderunt omnia opera Domini magna quæ fecit,

8. Ut cuſtodiatis univerſa mandata illius, quæ ego hodie præcipio vobis, & poſſitis introire, & poſſidere terram, ad quam ingredimini,

9. Multoque in ea vivatis tempore: quam ſub juramento pollicitus eſt Dominus patribus veſtris, & ſemini eorum, lacte & melle manantem.

10. Terra enim, ad quam ingrederis poſſidendam, non eſt ſicut terra Ægypti, de qua exiſti, ubi jacto ſemine in hortorum morem (b) aquæ ducuntur irriguæ:

11. Sed

10. (c) Non ter, ſed bis Moſes fuit in monte, licèt tertiò hac de re loquatur: ſed de ſecunda vice hoc loco agit, de qua ſuperiori capite, v. 18. adeò ut hic verſus recto ordine ante initium capitis ponendus videatur, itaque hyſteron proteron.

16. (d) Sept. Interpret. τὴν σκληρο καρδίας ὑμῶν, *duritiam cordis*, noxia quæque & impia deſideria. Moſes non ut Veteris Legis Legiſlator, ſed ut Prædicator Evangelicus videtur loqui. Nam verba ejus ſolent eſſe veritatis figuræ, ut circumciſio carnis, quæ Lege præcipitur, erat figura circumciſionis cordis, quam in Evangelio Chriſtus præcipit.

CAP. XI. 2. (a) Conſiderate. *Qui non viderunt diſciplinam*, qua Dominus vos erudivit: non viderant eorum filii nati in deſerto prodigia quæ Dominus in Ægypto fecerat.

10. & 11. (b) Terram promiſſam cum Ægypto ſic comparat, ut illam præferat, non ob fertilitatem, ſed

11. Sed montuoſa eſt & campeſtris, de cœlo expectans pluvias.

12. Quam Dominus Deus tuus ſemper inviſit, & oculi illius in ea ſunt à principio anni uſque ad finem ejus.

* Sup. 10. 12. 13. * Si ergo obedieritis mandatis meis, quæ ego hodie præcipio vobis, ut diligatis Dominum Deum veſtrum, & ſerviatis ei in toto corde veſtro, & in tota anima veſtra:

14. Dabit pluviam terræ veſtræ temporaneam & ſerotinam (c), ut colligatis frumentum, & vinum, & oleum,

15. Fœnumque ex agris ad paſcenda jumenta, & ut ipſi comedatis ac ſaturemini.

16. Cavete ne fortè decipiatur cor veſtrum, & recedatis à Domino, ſerviatiſque diis alienis, & adoretis eos;

17. Iratuſque Dominus claudat cœlum, & pluviæ non deſcendant, nec terra det germen ſuum, pereatiſque velociter de terra optima, quam Dominus daturus eſt vobis.

* Sup. 6. 6. 18. * Ponite hæc verba mea in cordibus & in animis veſtris, & ſuſpendite ea pro ſigno in manibus (d), & inter oculos veſtros collocate.

19. Docete filios veſtros ut illa meditentur, quando ſederis in domo tua, & ambulaveris in via, & accubueris atque ſurrexeris.

20. Scribes ea ſuper poſtes, & januas domus tuæ:

21. Ut multiplicentur dies tui, & filiorum tuorum, in terra quam juravit Dominus patribus tuis, ut daret eis, quamdiu cœlum imminet terræ (e).

22. Si enim cuſtodieritis mandata quæ ego præcipio vobis, & feceritis ea, ut diligatis Dominum Deum veſtrum, & ambuletis in omnibus viis ejus, adhærentes ei,

23. Diſperdet Dominus omnes gentes iſtas ante faciem veſtram, & poſſidebitis eas, quæ majores & fortiores vobis ſunt.

* Joſ. 1. 3. 24. * Omnis locus, quem calcaverit pes veſter, veſter erit. A deſerto, & à Libano, à flumine magno Euphrate uſque ad mare occidentale erunt termini veſtri.

25. Nullus ſtabit contra vos: terrorem veſtrum & formidinem dabit Dominus Deus veſter ſuper omnem terram quam calcaturi eſtis, ſicut locutus eſt vobis.

26. En propono in conſpectu veſtro hodie benedictionem & maledictionem:

27. Benedictionem, ſi obedieritis mandatis Domini Dei veſtri, quæ ego hodie præcipio vobis:

28. Maledictionem, ſi non obedieritis mandatis Domini Dei veſtri, ſed receſſeritis de via, quam ego nunc oſtendo vobis, & ambulaveritis poſt deos alienos, quos ignoratis.

29. Cùm verò introduxerit te Dominus Deus tuus in terram ad quam pergis habitandam, pones benedictionem ſuper montem Garizim, maledictionem ſuper montem Hebal:

30. Qui ſunt trans Jordanem, poſt viam quæ vergit ad ſolis occubitum, in terra Chananæi, qui habitat in campeſtribus contra Galgalam, quæ eſt juxta vallem tendentem & intrantem procul.

31. Vos enim tranſibitis Jordanem, ut poſſideatis terram, quam Dominus Deus veſter daturus eſt vobis, ut habeatis & poſſideatis illam.

32. Videte ergo ut impleatis cæremonias atque judicia, quæ ego hodie ponam in conſpectu veſtro.

CAPUT XII.

Non in montibus, aut lucis, ſed in eo quem Dominus elegerit loco ſacrificia ſunt offerenda: à ſanguine & cibis immundis penitus abſtinendum.

1. HÆc ſunt præcepta atque judicia, quæ facere debetis in terra, quam Dominus Deus patrum tuorum daturus eſt tibi, ut poſſideas eam cunctis diebus, quibus ſuper humum gradieris.

2. Sub-

quia magnis laboribus in Ægypto, ex Nilo aquæ per ſulcos ducebantur irriguæ, in terra Chanaan pluvia de cœlo terram irrigabat; unde admonetur homo, ut de cœlo ſemper expectet auxilium, cujus rei facilè obliviſceretur, ſi propria induſtria terram irrigaret. *Inviſit*, intentus ad benefaciendum.

14. (c) Primam ut terra germinet, poſteriorem ut matureſcat; illam autumni, hanc veris tempore largietur, & per intervalla cùm opus fuerit. In ſenſu allegorico pluvia temporanea in Veteri Lege, ſerotina in Myſterio Incarnationis effuſa. *Quod Incarnationis Myſterium quia annuntiare non deſinit, ora cordis audientium velut ex imbre ſerotino infundit*, Gregor. Lib. 20. Mor. cap. 2. Vel cum Hieronymo, *Temporaneam pluviam excipimus cum fide, ſerotinam, ubi in horrea æterna, tanquam Chriſti frumentum poſt meſſem reponemur. Qui temporaneas pluvias non receperunt, & abſque pluviis jecere ſementem, fructus in ultimo tempore non recipient.* Hæc Hieronymus in cap. 6. Oſee.

18 (d) Non aliud ſignificat, quàm ubique & ſemper præ oculis habenda eſſe Dei præcepta; hæc enim ad litteram tum feciſſe Iſraelitas non legimus: ſed ſermo eſt parabolicus, ut ex rebus corporeis ſpiritales intelligantur. Ligat in manibus, qui in omni opere ſtudet mandata Dei exequi; habet præ oculis mentis, ſcribit in limine & poſtibus, qui ingrediens domum & exiens, mandata Dei cogitatione revolvit.

21. (e) Quæ promiſſio fuit ex conditione ſuſpenſa: ſed hi pactum violarunt.

2. Subvertite omnia loca (a), in quibus coluerunt gentes, quas poſſeſſuri eſtis, deos ſuos ſuper montes excelſos, & colles, & ſubter omne lignum frondoſum.

*Sup. 7. 25. 2. Mac. 12. 40. 3. * Diſſipate aras eorum, & confringite ſtatuas, lucos igne comburite, & idola comminuite: diſperdite nomina eorum de locis illis.

4. Non facietis ita Domino Deo veſtro (b):

5. Sed ad locum, quem elegerit Dominus Deus veſter de cunctis tribubus veſtris, ut ponat nomen ſuum ibi, & habitet in eo, venietis:

6. Et offeretis in loco illo holocauſta & victimas veſtras, decimas & primitias manuum veſtrarum, & vota atque donaria, primogenita boum & ovium.

7. Et comedetis ibi in conſpectu Domini Dei veſtri: ac lætabimini in cunctis, ad quæ miſeriris manum, vos & domus veſtræ, in quibus benedixerit vobis Dominus Deus veſter.

8. Non facietis ibi quæ nos hic facimus hodie (c), ſinguli quod ſibi rectum videtur.

9. Neque enim uſque in præſens tempus veniſtis ad requiem, & poſſeſſionem, quam Dominus Deus veſter daturus eſt vobis.

10. Tranſibitis Jordanem, & habitabitis in terra, quam Dominus Deus veſter daturus eſt vobis, ut requieſcatis à cunctis hoſtibus per circuitum: & abſque ullo timore habitetis.

11. In loco (d) quem elegerit Dominus Deus veſter, ut ſit nomen ejus in eo: illuc omnia, quæ præcipio, conferetis, holocauſta, & hoſtias, ac decimas, & primitias manuum veſtrarum: & quidquid præcipuum eſt in muneribus, quæ vovebitis Domino.

12. Ibi epulabimini coram Domino (e) Deo veſtro, vos & filii ac filiæ veſtræ, famuli & famulæ, atque Levites qui in urbibus veſtris commoratur: neque enim habet aliam partem & poſſeſſionem inter vos.

13. Cave ne offeras holocauſta tua in omni loco, quem videris:

14. Sed in eo, quem elegerit Dominus, in una tribuum tuarum offeres hoſtias, & facies quæcumque præcipio tibi.

15. Sin autem comedere volueris, & te eſus carnium delectaverit, occide, & comede juxta benedictionem Domini Dei tui, quam dedit tibi in urbibus tuis: ſive immundum fuerit (f), hoc eſt, maculatum & debile: ſive mundum, hoc eſt, integrum & ſine macula, quod offerri licet, ſicut capream & cervum, comedes,

16. Abſque eſu dumtaxat ſanguinis, quem ſuper terram quaſi aquam effundes.

17. Non poteris comedere in oppidis tuis decimam frumenti (g), & vini, & olei tui, primogenita armentorum & pecorum, & omnia quæ voveris, & ſponte offerre volueris, & primitias manuum tuarum:

18. Sed coram Domino Deo tuo comedes ea, in loco, quem elegerit Dominus Deus tuus, tu & filius tuus & filia tua, & ſervus & famula, atque Levites qui manent in urbibus tuis: & lætaberis & reficieris coram Domino Deo tuo, in cunctis ad quæ extenderis manum tuam.

19. Cave ne derelinquas Levitem in omni tempore quo verſaris in terra.

20. * Quando dilataverit Dominus Deus tuus terminos tuos, ſicut locutus eſt tibi, & volueris veſci carnibus, quas deſiderat anima tua (h): * Gen. 28. 14. Exod. 34. 24. Inf. 19. 8.

21. Locus autem, quem elegerit Dominus Deus tuus ut ſit nomen ejus ibi, ſi procul fuerit, occides de armentis & pecoribus, quæ habueris, ſicut præcepi tibi, & comedes in oppidis tuis, ut tibi placet.

22. Sicut comeditur caprea & cervus, ita veſceris eis: & mundus & immundus in commune veſcentur.

23. Hoc ſolùm cave, ne ſanguinem comedas: ſanguis enim eorum pro anima eſt: & idcircò non debes animam comedere cum carnibus:

24. Sed ſuper terram fundes quaſi aquam,

25. Ut

CAPUT XII.

2. (a) Ne populus incitaretur ad ſimilem cultum, neve deorum multitudinem colerent, vetat ne in diverſis locis Deum verum adorarent, ſed ut in eundem convenirent locum.

4. & 5. (b) Ut ſub omni arbore Deum colatis. Arcam fœderis, ex qua invocantes audiebat, & reſponſa dabat.

8. (c) Quia tunc non poterant omnia quæ præſcripta erant, exactè ſervari, præſertim quoad locum; nam loquitur de ſacrificiis, quæ in multis locis offerebant, quòd nulla in deſerto eſſet fixa & ſtabilis ſedes.

11. (d) Hæc jungenda ſunt verſiculo præcedenti, *Habitabis in loco*: vel ex Hebr. & 70. *In loco*, eſt initium periodi. *Et erit locus quem elegerit Dominus Deus veſter*, &c. *Illuc conferetis omnia....primitias manuum veſtrarum*. Aquila, Symmachus, Theodotio vocem Hebræam *Terumot*, תרומת, quam Hieron. *primitias*, vertunt ἀπαρχὰς *oblationes ſpontaneas*, ac *decimas*. Quidam interpretantur de decimis decimarum, quæ Summo Sacerdoti dabantur.

12. (e) In Tabernaculo, aut Templo, aut in urbe, ubi erit Tabernaculum.

15. (f) Habita ratione ſacrificiorum.

17. (g) Hæc enim Deus ut propria ſibi reſervavit: nullam in eis partem habebant niſi in loco, ubi ſacrificia offerebantur, cùm iis dabatur.

20. (h) Hebr. clariùs: *In omni deſiderio animæ tuæ comedes carnes*. Sobriè quidem & modeſtè.

Digitized by Google

25. Ut bene ſit tibi & filiis tuis poſt te, cùm feceris quod placet in conſpectu Domini.

26. Quæ autem ſanctificaveris, & voveris Domino, tolles, & venies ad locum, quem elegerit Dominus:

27. Et offeres oblationes tuas carnem & ſanguinem ſuper altare Domini Dei tui: ſanguinem hoſtiarum fundes in altari: carnibus autem ipſe veſceris.

28. Obſerva & audi omnia quæ ego præcipio tibi, ut benè ſit tibi & filiis tuis poſt te in ſempiternum, cùm feceris quod bonum eſt & placitum in conſpectu Domini Dei tui.

*Inf.19.1. 29. * Quando diſperdiderit Dominus Deus tuus ante faciem tuam gentes, ad quas ingrederis poſſidendas, & poſſederis eas, atque habitaveris in terra earum:

30. Cave ne imiteris eas, poſtquam te fuerint introeunte ſubverſæ, & requiras cæremonias earum, dicens: Sicut coluerunt gentes iſtæ deos ſuos, ita & ego colam.

31. Non facies ſimiliter Domino Deo tuo (i). Omnes enim abominationes, quas averſatur Dominus, fecerunt diis ſuis, offerentes filios & filias, & comburentes igni.

32. Quod præcipio tibi, hoc tantùm facito Domino: nec addas quidquam (k), nec minuas.

CAPUT XIII.

Quiſquis cultum deorum alienorum ſuaſerit, licèt amicus ſit, aut tibi ſanguine conjunctus, is lapidibus eſt obruendus: urbs etiam quæ alienum colit Deum, omninò delenda.

1. SI ſurrexerit in medio tui prophetes, aut qui ſomnium vidiſſe ſe dicat, & prædixerit ſignum atque portentum,

2. Et evenerit quod locutus eſt, & dixerit tibi: Eamus & ſequamur deos alienos, quos ignoras, & ſerviamus eis:

3. Non audies verba prophetæ illius aut ſomniatoris: quia tentat vos Dominus (a) Deus veſter, ut palàm fiat utrùm diligatis eum, an non, in toto corde, & in tota anima veſtra.

4. Dominum Deum veſtrum ſequimini, & ipſum timete, & mandata illius cuſtodite, & audite vocem ejus: ipſi ſervietis, & ipſi adhærebitis.

5. Propheta autem ille, aut fictor ſomniorum interficietur (b): quia locutus eſt ut vos averteret à Domino Deo veſtro, qui eduxit vos de terra Ægypti, & redemit vos de domo ſervitutis: ut errare te faceret de via, quam tibi præcepit Dominus Deus tuus: & auferes malum de medio tui.

6. Si tibi voluerit perſuadere frater tuus filius matris tuæ, aut filius tuus, vel filia, ſive uxor quæ eſt in ſinu tuo, aut amicus, quem diligis ut animam tuam, clàm dicens: Eamus, & ſerviamus diis alienis, quos ignoras tu, & patres tui,

7. Cunctarum in circuitu gentium, quæ juxta vel procul ſunt, ab initio uſque ad finem terræ,

8. Non acquieſcas ei, nec audias, neque parcat ei oculus tuus, ut miſerearis & occultes eum,

9. Sed ſtatim interficies (c). * Sit primùm manus tua ſuper eum, & poſteà omnis populus mittat manum. *Inf.17.7.

10. Lapidibus obrutus necabitur: quia voluit te abſtrahere à Domino Deo tuo, qui eduxit te de terra Ægypti, de domo ſervitutis:

11. Ut omnis Iſrael audiens timeat, & nequaquam ultrà faciat quippiam hujus rei ſimile.

12. Si audieris (d) in una urbium tuarum, quas Dominus Deus tuus dabit tibi ad habitandum, dicentes aliquos:

13. Egreſſi ſunt filii Belial de medio tui, & averterunt habitatores urbis ſuæ, atque dixerunt: Eamus, & ſerviamus diis alienis quos ignoratis:

14. Quære ſolicitè & diligenter, rei veritate perſpecta, ſi inveneris certum eſſe quod dicitur, & abominationem hanc opere perpetratam,

15. Statim percuties habitatores urbis illius in ore gladii, & delebis eam, ac omnia quæ in illa ſunt, uſque ad pecora.

16. Quid-

31. (i) Duo prohibet, cultum idolorum, & uſum cæremoniarum Ethnicarum.

32. (k) In cultu Dei, non abſolutè, aut generatim. Cum objicerent Manichæi multa Legi à Chriſto addita fuiſſe, reſpondet Aug. Lib. 17. contra Fauſtum, cap. 2. Chriſtum Legem ipſam implevſſe per charitatem, quæ eſt plenitudo legis: nam per charitatem ſolam Lex impletur, ut veritas per eum eſt revelata, qua Prophetiæ implentur. *Gratia*, inquit, *pertinet ad charitatis plenitudinem, veritas ad Prophetiarum impletionem. Et quia utrumque per Chriſtum, ideò non venit ſolvere legem, aut Prophetas, ſed adimplere, non ut Legi adderentur quæ deerant, ſed ut fierent quæ ſcripta erant.* Idque fusè demonſtrat. L. 19. cap. 9. & 10.

3. (a) Gregor. Lib. 28. cap. 5. *Tentare quippe Dei, eſt magnis nos juſſionibus interrogare, & noſtram obedientiam noſſe nos facere.* CAPUT XIII.

5. (b) Supplicii; juſta cauſa additur: *Quia loquutus eſt, ut vos averteret.*

9. (c) Publice accuſatum & convictum, non privata auctoritate: nam mox additur: *Sit primùm manus tua ſuper illum, & poſteà omnis populus mittat manum.*

12. (d) Id quidem ſpectat ad ſolos Magiſtratus.

16. Quidquid etiam ſupellectilis fuerit, congregabis in medio platearum ejus, & cum ipſa civitate ſuccendes, ita ut univerſa conſumas Domino Deo tuo, & ſit tumulus ſempiternus: non ædificabitur ampliùs.

17. Et non adhærebit de illo anathemate quidquam in manu tua: ut avertatur Dominus ab ira furoris ſui, & miſereatur tui, multiplicetque te ſicut juravit patribus tuis,

18. Quando audieris vocem Domini Dei tui, cuſtodiens omnia præcepta ejus, quæ ego præcipio tibi hodie, ut facias quod placitum eſt in conſpectu Domini Dei tui.

CAPUT XIV.

Quæ Levitici capite 11. lex ſancitur de mundis & immundis animalibus, hoc loco renovatur; de primis, ſecundis, & tertiis decimis ſtatuitur.

1. Filii eſtote Domini Dei veſtri (a): non vos incidetis, nec facietis calvitium ſuper mortuo:

Sup. 7. 6. Inf. 26. 18. 2. * Quoniam populus ſanctus es Domino Deo tuo, & te elegit ut ſis ei in populum peculiarem, de cunctis gentibus quæ ſunt ſuper terram.

Lev. 11. 4. 3. * Ne comedatis quæ immunda ſunt.

4. Hoc eſt animal quod comedere debetis, bovem, & ovem, & capram,

5. Cervum & capream (b), bubalum, tragelaphum, pygargum, orygem, camelopardalum.

6. Omne animal, quod in duas partes findit ungulam, & ruminat, comedetis.

7. De his autem quæ ruminant, & ungulam non findunt, comedere non debetis, ut camelum, leporem, chœrogryllum: hæc quia ruminant, & non dividunt ungulam, immunda erunt vobis.

8. Sus quoque quoniam dividit ungulam, & non ruminat, immunda erit: carnibus eorum non veſcemini, & cadavera non tangetis.

9. Hæc comedetis ex omnibus quæ morantur in aquis: Quæ habent pinnulas & ſquamas, comedite:

10. Quæ abſque pinnulis & ſquamis ſunt, ne comedatis, quia immunda ſunt.

11. Omnes aves mundas comedite.

12. Immundas ne comedatis: aquilam ſcilicet, & gryphem, & haliæetum,

13. Ixion (c), & vulturem ac milvum juxta genus ſuum:

14. Et omne corvini generis,

15. Et ſtruthionem, ac noctuam, & larum, atque accipitrem juxta genus ſuum:

16. Herodium ac cygnum, & ibin,

17. Ac mergulum, porphyrionem, & nycticoracem,

18. Onocrotalum (d), & charadrium, ſingula in genere ſuo: upupam quoque & veſpertilionem.

19. Et omne quod reptat & pennulas habet, immundum erit, & non comedetur.

20. Omne quod mundum eſt, comedite.

21. Quidquid autem morticinum eſt, ne veſcamini ex eo. Peregrino, qui intra portas tuas eſt, da ut comedat, aut vende ei: quia tu populus ſanctus Domini Dei tui es. * Non coques hœdum in lacte matris ſuæ. *Exod. 23. 19. & 34. 26.*

22. Decimam partem ſeparabis de cunctis fructibus tuis (e) qui naſcuntur in terra per annos ſingulos,

23. Et comedes in conſpectu Domini Dei tui, in loco quem elegerit, ut in eo nomen illius invocetur, decimam frumenti tui, & vini, & olei, & primogenita de armentis & ovibus tuis: ut diſcas timere Dominum Deum tuum omni tempore.

24. Cùm autem longior fuerit via, & locus quem elegerit Dominus Deus tuus, tibique benedixerit, nec potueris ad eum hæc cuncta portare,

25. Vendes omnia, & in pretium rediges, portabiſque manu tua, & proficiſceris ad locum, quem elegerit Dominus Deus tuus:

26. Et emes ex eadem pecunia quidquid tibi placuerit, ſive ex armentis, ſive ex ovibus, vinum quoque & ſiceram, & omne

CAPUT XIV.

1. (a) Hebr. *Banim attem ladonai*, בנים אתם ליהוה, *Filii eſtis Dei*, vel *Deo*. Non ergo ſumatis alieni cultus inſignia, cujuſmodi eſt inciſio, aut calvitium in morte propinquorum.

5. (b) Sylveſtrem: *bubalum*, bovem itidem ſylveſtrem: *tragelaphum*, hircum facie, cervum magnitudine: *pygargum*, &c. pleræque voces Hebraicæ ſunt ignotæ, neque de his magnoperè laborandum eſt.

13. (c) Genus quoddam vulturis, ſed albi.

18. (d) Avem cygno ſimilem eſſe volunt.

22. (e) Quæritur quomodo id fieri poſſit, cùm decimæ darentur Levitis. Reſp. Eſtius, Judæos munus aliquod ſecum deferre Jeroſolymam cum decimis, aut primitiis, ne apparerent vacui in conſpectu Domini: unde offerre ſolebant hoſtiam pacificam, de qua illud intelligendum, *Comedes in conſpectu Domini Dei tui*. Mariana ex quodam Hebræo hunc locum aliter exponit. Duæ erant decimæ, prima dabatur Levitis, ſecunda de reliquis fructibus ſumebatur, ut in itinere, cùm aſcenderent in Templum, vel in ſacrificiis conſumeretur: tertia erat decima pauperum ſingulis tribus annis, de qua v. 28. *Et ſeparabis aliam decimam*. Aug. q. 20. *Satis oſtendit extra eſſe illam, quam voluit eum ipſum qui offert, manducare cum ſuis, & Levitis in eo loco, quem Dominus elegiſſet. Hanc enim, & aliam decimam intra januas ſuas eum ponere præcepit, non ad eum locum eam deferre, ubi Dominus ſe voluit invocari.*

ne quod deſiderat anima tua: & comedes coram Domino Deo tuo, & epulaberis tu & domus tua:

27. Et Levites qui intra portas tuas eſt, cave ne derelinquas eum, quia non habet aliam partem in poſſeſſione tua.

28. Anno tertio ſeparabis aliam decimam ex omnibus quæ naſcuntur tibi eo tempore, & repones intra januas tuas.

29. Venietque Levites (f) qui aliam non habet partem nec poſſeſſionem tecum, & peregrinus ac pupillus & vidua, qui intra portas tuas ſunt, & comedent & ſaturabuntur: ut benedicat tibi Dominus Deus tuus in cunctis operibus manuum tuarum quæ feceris.

CAPUT XV.

De anno ſeptimo, ſeu remiſſionis; de primogenitis animalium Deo offerendis leges iterantur.

1. SEptimo anno facies remiſſionem (a), 2. Quæ hoc ordine celebrabitur. Cui debetur aliquid ab amico vel proximo ac fratre ſuo, repetere non poterit, quia annus remiſſionis eſt Domini.

3. A peregrino & advena exiges: civem & propinquum repetendi non habebis poteſtatem.

4. Et omnino indigens & mendicus non erit inter vos (b): ut benedicat tibi Dominus Deus tuus in terra, quam traditurus eſt tibi in poſſeſſionem.

5. Si tamen audieris vocem Domini Dei tui, & cuſtodieris univerſa quæ juſſit, & quæ ego hodie præcipio tibi, benedicet tibi, ut pollicitus eſt.

6. Fœnerabis gentibus multis (c), & ipſe à nullo accipies mutuum. Dominaberis nationibus plurimis, & tui nemo dominabitur.

7. Si unus de fratribus tuis, qui morantur intra portas civitatis tuæ, in terra quam Dominus Deus tuus daturus eſt tibi, ad paupertatem venerit: non obdurabis cor tuum, nec contrahes manum,

8. Sed aperies eam pauperi, * & dabis mutuum, quo eum indigere perſpexeris. * Matt. 5.
42.
9. Cave ne fortè ſubrepat tibi impia cogitatio (d), & dicas in corde tuo: Appropinquat ſeptimus annus remiſſionis: & avertas oculos tuos à paupere fratre tuo, nolens ei quod poſtulat mutuum commodare: ne clamet contra te ad Dominum, & fiat tibi in peccatum. Luc. 6. 34.

10. Sed dabis ei: nec ages quippiam callidè in ejus neceſſitatibus ſublevandis: ut benedicat tibi Dominus Deus tuus in omni tempore, & in cunctis ad quæ manum miſeris.

11. * Non deerunt pauperes in terra habitationis tuæ: idcircò ego præcipio tibi, ut aperias manum fratri tuo egeno & pauperi, qui tecum verſatur in terra. * Matt. 26. 11.

12. * Cùm tibi venditus fuerit frater tuus Hebræus, aut Hebræa, & ſex annis ſervierit (e) tibi, in ſeptimo anno dimittes eum liberum: * Exod. 21. 2. Jer. 34. 14.

13. Et quem libertate donaveris, nequaquam vacuum abire patieris:

14. Sed dabis viaticum de gregibus, & de area, & torculari tuo, quibus Dominus Deus tuus benedixerit tibi.

15. Memento quòd & ipſe ſervieris in terra Ægypti, & liberaverit te Dominus Deus tuus, & idcircò ego nunc præcipio tibi.

16. Sin autem dixerit: Nolo egredi: eò quòd diligat te, & domum tuam, & benè ſibi apud te eſſe ſentiat:

17. Aſſumes ſubulam, & perforabis aurem ejus in janua domus tuæ, & ſerviet tibi uſque in æternum: ancillæ quoque ſimiliter facies (f).

18. Non avertas ab eis oculos tuos, quando dimiſeris eos liberos: quoniam juxta mercedem mercenarii per ſex annos ſervivit tibi: ut benedicat tibi Dominus Deus tuus in cunctis operibus quæ agis.

19. De

29. (f) Aug. *Hinc certè manifeſtè verum eſt non iſtam decimam Deum fieri voluiſſe communem ei qui offert, & his quibus impendenda eſt: ſed illis ſolis erogari eam juſſit, qui aliud non haberent, in quibus præcipuè Levitem poſuit.*

CAPUT XV. 1. (a) Illud ſaltem non licebat, debita exigere. Quòd ſi debitor ſolvendo non eſſet, tum abſoluta erat & perfecta remiſſio. Sed debitum illud intelligendum eſt de mutuo, aut vendito, non de commodato, quod alienum eſt, non debitum.

4. (b) Quo quidem eos admonet, ut ſint liberales in dando, aut certè in mutuando: idque non pugnat cum v. 11. *Non deerunt pauperes in terra habitationis tuæ.* Hæc enim eſt nuda aſſertio, non præceptum; illud vero præceptum non ſpectat ad magiſtratus, quaſi non debeant tolerare mendicos; ſed ad ipſos pertinet divites, qui admonentur, ut ſint benefici, adeò ut pauperes mendicare non cogantur, ſed publicis & privatis ſubſidiis ſubleventur. Hic itaque eſt ſcopus hujus præcepti, ut nullus ad mendicitatem redigatur; quod in benè conſtituta republica ſervari debet.

6. (c) Fœnerari hoc loco eſt mutuo dare, ut patet ex illa antitheſi, *Et ipſe à nullo accipies mutuum.*

9. (d) Impium id vocat. Hebr. *Belial*, בליעל, quòd avarus diceret prudentiam, inſtante anno remiſſionis nolle mutuò dare. Unde Aug. ait q. 21. *Quomodo miſericorditer remiſſurus eſt illo anno quo reddendum eſt, ſi crudeliter cogitat illo tempore dandum non eſſe, quo dandum eſt?*

12. (e) Aug. *Emptos non anno remiſſionis remitti voluit, quem ſeptimum quemque obſervari oportebat ab omnibus, ſed anno ſeptimo emptionis ejus, quotocumque anno illorum ſeptimus ille annus occurreret.* Alias probabilius videtur id de ſeptimo anno, quo generalis erat remiſſio, intelligi oportere.

17. (f) Quod de ancilla dicitur, non referendum eſt ad illud, *Perforabis;* ſed ad illud, *Viaticum dabis.*

19. De primogenitis, quæ naſcuntur in armentis, & in ovibus tuis, quidquid eſt ſexus maſculini, ſanctificabis Domino Deo tuo. Non operaberis in primogenito bovis (g), & non tondebis primogenita ovium.

20. In conſpectu Domini Dei tui comedes ea per annos ſingulos, in loco quem elegerit Dominus, tu & domus (h) tua.

Lev. 22. 20. & 21. Eccli. 35. 14. 21. * Sin autem habuerit maculam, vel claudum fuerit, vel cæcum, aut in aliqua parte deforme vel debile, non immolabitur Domino Deo tuo.

22. Sed intra portas urbis tuæ comedes illud: tam mundus quàm immundus ſimiliter veſcentur eis, quaſi caprea & cervo.

23. Hoc ſolum obſervabis, ut ſanguinem eorum non comedas, ſed effundes in terram quaſi aquam.

CAPUT XVI.

De feſtis Paſchatis, Pentecoſtes, & Tabernaculorum; item de conſtituendis per urbes ſingulas judicibus ſtatuitur.

1. OBſerva menſem novarum frugum, & verni primum temporis, ut facias Phaſe Domino Deo tuo: quoniam in iſto menſe eduxit te Dominus Deus tuus de Ægypto nocte.

2. Immolabiſque Phaſe Domino Deo tuo de ovibus, & de bobus (a), in loco quem elegerit Dominus Deus tuus, ut habitet nomen ejus ibi.

3. Non comedes in eo panem fermentatum: Septem diebus comedes abſque fermento, afflictionis panem, quoniam in pavore egreſſus es de Ægypto: ut memineris diei egreſſionis tuæ de Ægypto, omnibus diebus vitæ tuæ.

4. Non apparebit fermentum in omnibus terminis tuis ſeptem diebus, & non remanebit de carnibus ejus quod immolatum eſt veſpere in die primo uſque manè.

5. Non poteris immolare Phaſe in qualibet urbium tuarum, quas Dominus Deus tuus daturus eſt tibi;

6. Sed in loco, quem elegerit Dominus Deus tuus, ut habitet nomen ejus ibi: immolabis Phaſe veſpere ad ſolis occaſum, quando egreſſus es de Ægypto.

7. Et coques, & comedes in loco quem elegerit Dominus Deus tuus, manèque conſurgens (b) vades in tabernacula tua.

8. Sex diebus comedes azyma (c): & in die ſeptima, quia collecta eſt Domini Dei tui, non facies opus.

9. Septem hebdomadas numerabis tibi ab ea die qua falcem in ſegetem miſeris,

10. Et celebrabis diem feſtum hebdomadarum Domino Deo tuo, oblationem ſpontaneam manus tuæ, quam offeres juxta benedictionem Domini Dei tui:

11. Et epulaberis coram Domino Deo tuo, tu, filius tuus, & filia tua, ſervus tuus, & ancilla tua, & Levites qui eſt intra portas tuas, advena ac pupillus & vidua, qui morantur vobiſcum: in loco quem elegerit Dominus Deus tuus, ut habitet nomen ejus ibi:

12. Et recordaberis quoniam ſervus fueris in Ægypto: cuſtodieſque ac facies quæ præcepta ſunt.

13. Solemnitatem quoque tabernaculorum celebrabis per ſeptem dies, quando collegeris de area & torculari fruges tuas:

14. Et epulaberis in feſtivitate tua, tu, filius tuus & filia, ſervus tuus & ancilla, Levites quoque & advena, pupillus ac vidua qui intra portas tuas ſunt.

15. Septem diebus Domino Deo tuo feſta celebrabis, in loco quem elegerit Dominus: benedicetque tibi Dominus Deus tuus in cunctis frugibus tuis, & in omni opere manuum tuarum, eriſque in lætitia.

16. Tribus vicibus per annum apparebit omne maſculinum tuum in conſpectu Domini Dei tui, in loco quem elegerit: in Solemnitate azymorum, in Solemnitate hebdomadarum, & in Solemnitate tabernaculorum. * Non apparebit ante *Exod. 23. 15. & 34. 20.*
Dominum vacuus: *Eccli. 35. 6.*

17. Sed offeret unuſquiſque ſecundùm quod habuerit juxta benedictionem Domini Dei ſui, quam dederit ei.

18. Judices & magiſtros conſtitues in omnibus portis tuis, quas Dominus Deus tuus dederit tibi, per ſingulas tribus tuas: ut judicent populum juſto judicio,

19. Nec

19. (g) Greg. Lib. 1. Ezech. Hom. 9. *In infirma ætate arandum non eſt: quoad uſque etenim infirmi ſumus, continere nos intra noſmetipſos debemus, ne dum tenera bona citius oſtendimus, amittamus.*

20. (h) De primogenitis fœminini ſexus intellige: nam de maſculis non edebat Laicus.

CAPUT XVI. 2. (a) Phaſe hoc loco accipitur pro ſeptem diebus ſolemnitatis, quibus varia fiebant ſacrificia. *Quid ergo,* inquit Auguſtinus, *hic ſibi volunt boves? An propter alia ſacrificia ipſis diebus azymorum immolanda?* q. 23.

7. (b) Quod ſolemnitatem omnem Paſchalem conſequitur, non proximo die à comeſtione Agni. *Vades in Tabernacula tua*, Redibis in urbem & domum tuam.

8. & 10. (c) Sex dies non ad panes azymos, ſed ad ceſſationem ab omni opere ſervili referuntur, quod ſeptimo die vetitum erat. *Oblationem*: Supple, juxta oblationem.

19. Nec in alteram partem declinent.
*Exod. 23. 8. * Non accipies perſonam, nec munera: quia munera excæcant oculos ſapientum,
Lev. 19. 15. Sup. 1. 17. Eccl. 20. 31. & mutant verba juſtorum (d).

20. Juſtè quod juſtum eſt perſequeris (e): ut vivas & poſſideas terram, quam Dominus Deus tuus dederit tibi.

21. Non plantabis lucum, & omnem arborem juxta altare Domini Dei tui.

22. Nec facies tibi, neque conſtitues ſtatuam: quæ odit Dominus Deus tuus.

CAPUT XVII.

Omnis idololatria extremo eſt punienda ſupplicio; difficiles cauſæ circa legis obſervationem ad ſacerdotes deferantur. Rex ſi conſtituatur, is de gente propria, non de aliena, eligendus. Quis ille & qualis eſſe debeat.

1. NOn immolabis Domino Deo tuo ovem & bovem, in quo eſt macula, aut quippiam vitii: quia abominatio eſt Domino Deo tuo.

2. Cùm reperti fuerint apud te, intra unam portarum tuarum quas Dominus Deus tuus dabit tibi, vir aut mulier, qui faciant malum in conſpectu Domini Dei tui, & tranſgrediantur pactum illius,

3. Ut vadant, & ſerviant diis alienis, & adorent eos, Solem & Lunam, & omnem militiam cœli, quæ non præcepi:

4. Et hoc tibi fuerit nuntiatum, audienſque inquiſieris diligenter, & verum eſſe repereris, & abominatio facta eſt in Iſrael:

5. Educes virum ac mulierem, qui rem ſceleratiſſimam perpetrarunt, ad portas civitatis tuæ (a), & lapidibus obruentur.

* Inf. 19. 15. 6. * In ore duorum aut trium teſtium
Matt. 18. 16. peribit qui interficietur. Nemo occidatur, uno contra ſe dicente teſtimonium.
2. Cor. 13. 1. 7. Manus teſtium prima interficiet
*Sup. 13. 9. eum, * & manus reliqui populi extrema mittetur: ut auferas malum de medio tui.

8. Si difficile (b) & ambiguum apud te judicium eſſe perſpexeris inter ſanguinem & ſanguinem, cauſam & cauſam, lepram & lepram: & judicum intra portas tuas videris verba variari: ſurge, & aſcende ad locum, quem elegerit Dominus Deus tuus.

9. * Venieſque ad ſacerdotes Levitici generis, & ad judicem qui fuerit illo tempore: quæreſque ab eis, qui indicabunt tibi judicii veritatem. *2. Par. 19. 8.

10. Et facies quodcumque dixerint, qui præſunt loco quem elegerit Dominus, & docuerint te

11. Juxta legem ejus (c), ſequeriſque ſententiam eorum: nec declinabis ad dexteram, neque ad ſiniſtram.

12. Qui autem ſuperbierit, nolens obedire ſacerdotis imperio, qui eo tempore miniſtrat Domino Deo tuo, & decreto judicis, morietur homo ille, & auferes malum de Iſrael:

13. Cunctuſque populus audiens timebit, ut nullus deinceps intumeſcat ſuperbia.

14. Cùm ingreſſus fueris terram, quam Dominus Deus tuus dabit tibi, & poſſederis eam, habitaveriſque in illa, & dixeris: Conſtituam ſuper me regem (d), ſicut habent omnes per circuitum nationes:

15. Eum conſtitues, quem Dominus Deus tuus elegerit de numero fratrum tuorum. Non poteris alterius gentis hominum regem facere, qui non ſit frater tuus.

16. Cùmque fuerit conſtitutus, non multiplicabit ſibi equos (e), nec reducet populum in Ægyptum, equitatus numero ſublevatus, præſertim cùm Dominus præceperit vobis, ut nequaquam ampliùs per eamdem viam revertamini.

17. Non habebit uxores plurimas (f), quæ alliciant animum ejus, neque argenti & auri immenſa pondera.

18. Poſt-

19. (d) Hebr. *Pervertunt*: Loquuntur quæ non debent. Quòd ſi juſtis id accidit, quid de aliis ſentiendum?

20. (e) Solam juſtitiam, nihil præterea quæres in judicio. Hinc Gregorius Lib. 9. Moral. *Injuſtè quippè quod juſtum eſt, exequitur, qui ad defenſionem juſtitiæ, non virtutis immolatione, ſed amore præmii temporalis excitatur.*

CAPUT XVII. 5. (a) Ubi fiet judicium: extra portas ſupplicium.

8. (b) Modò Sacerdotem, modò Judicem appellat, quòd in populo Dei duplex eſſet Magiſtratus, ſacer & civilis. *Sanguinem*. Dum alii excuſant ut involuntarium, alii ut voluntarium, & puniendum exiſtimant homicidium. Hieron. 2. Paral. 19. vertit, *inter cognationem & cognationem*, cùm quæſtio difficilis circa hæreditates, aut res alias oriebatur; *Inter cauſam & cauſam*, in re civili: *Inter lepram & lepram*, cùm de ritibus agitur.

11. (c) Juxta Legem Dei: Non quòd ad privatos tum pertineat expendere, an Sacerdos juxta Legem Dei pronuntiaverit; ſic enim eſſet Judicis ſui Judex; ſed ſequi debemus ſententiam, quòd ſit juxta Legem Dei, qui id præcipit.

14. (d) Aug. q. 26. *Quæri poteſt, cur diſplicuerit populus Deo, quando Regem deſideravit, cùm hic inveniatur eſſe permiſſus; ſed magis hic intelligendum eſt meritò non fuiſſe ſecundum voluntatem Dei, quia hoc fieri non præcepit, ſed deſiderantibus permiſit.*

16. (e) Nimia eorum copia prohibetur, ne iis in bello nimis confidat, aut in ſuperbiam erigatur.

17. (f) Ut Salomon: aliquas habere poterat, ut David. *Quæ alliciant animum ejus*, quæ flectant eum ad vitia, ut contigit Salomoni.

18. Poſtquam autem ſederit in ſolio regni ſui, deſcribet ſibi Deuteronomium legis hujus in volumine, accipiens exemplar à ſacerdotibus Leviticæ Tribus,

19. Et habebit ſecum, legetque illud omnibus diebus vitæ ſuæ, ut diſcat timere Dominum Deum ſuum, & cuſtodire verba, & cæremonias ejus, quæ in lege præcepta ſunt.

20. Nec elevetur cor ejus in ſuperbiam ſuper fratres ſuos, neque declinet in partem dexteram vel ſiniſtram, ut longo tempore regnet ipſe, & filii ejus, ſuper Iſrael.

CAPUT XVIII.

Sacerdotes & Levitæ nihil in terra promiſſa præter decimas, oblationes & victimas poſſideant: omnis ſuperſtitio vetatur: veri Prophetæ audiendi, falſi puniendi.

* Num. 18. 20. 23. 1. Cor. 9. 13. Sup. 10. 9. 1. NOn * habebunt ſacerdotes & Levitæ, & omnes qui de eadem tribu ſunt, partem & hæreditatem cum reliquo Iſrael, quia ſacrificia Domini, & oblationes ejus comedent,

2. Et nihil aliud accipient de poſſeſſione fratrum ſuorum: Dominus enim ipſe eſt hæreditas eorum, ſicut locutus eſt illis.

3. Hoc erit judicium ſacerdotum (a) à populo, & ab his qui offerunt victimas: ſive bovem, ſive ovem immolaverint, dabunt ſacerdoti armum ac ventriculum:

* Num. 18. 21. 4. * Primitias frumenti, vini, & olei, & lanarum partem (b) ex ovium tonſione.

5. Ipſum enim elegit Dominus Deus tuus de cunctis tribubus tuis, ut ſtet, & miniſtret nomini Domini ipſe, & filii ejus in ſempiternum.

6. Si exierit Levites (c) ex una urbium tuarum ex omni Iſrael in qua habitat, & voluerit venire, deſiderans locum quem elegerit Dominus,

7. Miniſtrabit in nomine Domini Dei ſui, ſicut omnes fratres ejus Levitæ, qui ſtabunt eo tempore coram Domino,

8. Partem ciborum eamdem accipiet (d), quam & cæteri: excepto eo, quod in urbe ſua ex paterna ei ſucceſſione debetur.

9. Quando ingreſſus fueris terram, quam Dominus Deus tuus dabit tibi, cave ne imitari velis abominationes illarum gentium.

10. * Nec inveniatur in te qui luſtret filium ſuum aut filiam, ducens per ignem: aut qui ariolos ſciſcitetur, & obſervet ſomnia atque auguria, nec ſit maleficus, * Lev. 20. 27.

11. Nec incantator, nec qui pythones conſulat, nec divinos, * aut quærat à mortuis veritatem. * 1. Reg. 28. 7.

12. Omnia enim hæc abominatur Dominus, & propter iſtiuſmodi ſcelera delebit eos in introitu tuo.

13. Perfectus eris, & abſque macula cum Domino Deo tuo.

14. Gentes iſtæ, quarum poſſidebis terram, augures & divinos audiunt: tu autem à Domino Deo tuo aliter inſtitutus es.

15. * PROPHETAM de gente tua & de fratribus tuis ſicut me, ſuſcitabit tibi Dominus (e) Deus tuus: ipſum audies, * Joan. 1. 45. Act. 3. 22.

16. Ut petiſti à Domino Deo tuo * in Horeb, quando concio congregata eſt, atque dixiſti: Ultrà non audiam vocem Domini Dei mei, & ignem hunc maximum ampliùs non videbo, ne moriar: * Exod. 20. 21.

17. Et ait Dominus mihi: Benè omnia ſunt locuti.

18. * Prophetam ſuſcitabo eis de medio fratrum ſuorum ſimilem tui: & ponam verba mea in ore ejus, loqueturque ad eos omnia quæ præcepero illi. * Joan. 1. 45.

19. Qui autem verba ejus, quæ loquetur in nomine meo, audire noluerit, ego ultor exiſtam (f).

20. Propheta autem qui arrogantia depravatus voluerit loqui in nomine meo, quæ ego non præcepi illi ut diceret, aut ex nomine alienorum deorum, interficietur.

21. Quòd ſi tacita cogitatione reſponderis: Quo modo poſſum intelligere verbum, quod Dominus non eſt locutus?

22. Hoc

CAPUT XVIII. 3. (a) Hoc debetur Sacerdotibus; hæc erit eorum portio. *Armum & ventriculum*: Hebr. & 70. *Armum, & maxillas, & ventriculum.*

4. (b) Primitiarum nomine: ſiquidem inter annuos fructus habetur lanarum tonſio.

6. & 7. (c) Si Levites cupiat vitam exigere in miniſterio Tabernaculi, aut Templi, uti à Samuele factum. *Tempore*: Per vices inſervient.

8. (d) Hebr. *Partem ut partem comedent*, i. e. non minor portio illis, quam cæteris Levitis dabitur: *Excepto eo quod in urbe ſua ex paterna ſucceſſione debetur*: Ita ut in patria ſua, paterna prædia, domos ſuburbanas, pecora, & ſi quid erat acquiſitum, poſſideat. Hebr. *Præter venditiones ſuper patres*, i. e. niſi loca ſua, & portionem eorum patres vendiderint, vel emerint; nam emptionibus factis ſtari vult.

15. (e) Ut loquatur de Prophetis univerſim, & oſtendat nihil illos neceſſe eſſe divinos conſulere, vel augures, cùm numquam defuturi ſint veri Prophetæ: tamen præcipuè de Chriſto loquitur, uti Petrus Act. 3. & Stephanus Act. 7. interpretantur. *Sicut me*: Similem mei: quem per omnia audietis, ſicut me audire debuiſtis: ad hunc locum alludere videtur Pater Cœleſtis Matth. 17. 5. *Ipſum audite*; & Chriſtus ipſe Joan. 5. v. 46. *De me ille ſcripſit*.

19. (f) Chriſtus novam Legem, ut Moſes veterem conſtituit; & ultio de Judæis, qui Legem à Chriſto accipere noluerunt, impleta eſt in eorum diſperſione.

Digitized by Google

22. Hoc habebis ſignum: Quod in nomine Domini propheta ille prædixerit, & non evenerit (g): hoc Dominus non eſt locutus, ſed per tumorem animi ſui propheta confinxit: & idcircò non timebis eum.

CAPUT XIX.

Tres urbes refugii aſſignandæ, & creſcente populo tres aliæ poſteà deſignandæ. Homicida voluntarius inde extrahendus eſt, & occidendus.

1. CUm diſperdiderit Dominus Deus tuus gentes, quarum tibi traditurus eſt terram, & poſſederis eam, habitaveriſque in urbibus ejus & in ædibus:

* Num. 35. 11. Joſ. 20. 2. 2. * Tres civitates ſeparabis tibi in medio terræ (a), quam Dominus Deus tuus dabit tibi in poſſeſſionem,

3. Sternens diligenter viam (b): & in tres æqualiter partes totam terræ tuæ provinciam divides: ut habeat è vicino qui propter homicidium profugus eſt, quò poſſit evadere.

4. Hæc erit lex homicidæ fugientis, cujus vita ſervanda eſt. Qui percuſſerit proximum ſuum neſciens, & qui heri & nudiuſtertius nullum contra eum odium habuiſſe comprobatur:

5. Sed abiiſſe cum eo ſimpliciter in ſilvam ad ligna cædenda, & in ſucciſione lignorum ſecuris fugerit manu, ferrumque lapſum de manubrio amicum ejus percuſſerit, & occiderit: hic ad unam ſupradictarum urbium confugiet, & vivet:

6. Ne forſitan proximus ejus, cujus effuſus eſt ſanguis, dolore ſtimulatus, perſequatur, & apprehendat eum ſi longior via fuerit, & percutiat animam ejus, qui non eſt reus mortis: quia nullum contra eum, qui occiſus eſt, odium priùs habuiſſe monſtratur.

7. Idcircò præcipio tibi, ut tres civitates æqualis inter ſe ſpatii dividas.

* Gen. 28. 14. Exod. 34. 24. Sup. 12. 20. 8. * Cùm autem dilataverit Dominus Deus tuus terminos tuos, ſicut juravit patribus tuis, & dederit tibi cunctam terram, quam eis pollicitus eſt,

9. (Si tamen cuſtodieris mandata ejus, & feceris quæ hodie præcipio tibi, ut diligas Dominum Deum tuum, & ambules in viis ejus omni tempore) addes tibi tres alias civitates, & ſupradictarum trium urbium numerum duplicabis:

10. Ut non effundatur ſanguis innoxius in medio terræ, quam Dominus Deus tuus dabit tibi poſſidendam, ne ſis ſanguinis reus.

11. * Si quis autem odio habens proximum ſuum, inſidiatus fuerit vitæ ejus, ſurgenſque percuſſerit illum, & mortuus fuerit, fugeritque ad unam de ſupradictis urbibus, * Num. 35. 20.

12. Mittent ſeniores civitatis illius, & arripient eum de loco effugii, tradentque in manu proximi, cujus ſanguis effuſus eſt, & morietur.

13. Non miſereberis ejus, & auferes innoxium ſanguinem de Iſrael, ut benè ſit tibi.

14. Non aſſumes & transferes terminos proximi tui, quos fixerunt priores in poſſeſſione tua, quam Dominus Deus tuus dabit tibi in terra, quam acceperis poſſidendam.

15. * Non ſtabit teſtis unus contra aliquem (c), quidquid illud peccati & facinoris fuerit: ſed in ore duorum aut trium teſtium ſtabit omne verbum. * Sup. 17. 6. Matt. 18. 16. 2. Cor. 13. 1.

16. Si ſteterit teſtis mendax contra hominem, accuſans eum prævaricationis,

17. Stabunt ambo, quorum cauſa eſt, ante Dominum in conſpectu ſacerdotum & judicum qui fuerint in diebus illis.

18. * Cùmque diligentiſſimè perſcrutantes, invenerint falſum teſtem dixiſſe contra fratrem ſuum mendacium: * Dan. 13. 62.

19. Reddent ei ſicut fratri ſuo facere cogitavit, & auferes malum de medio tui:

20. Ut audientes cæteri timorem habeant, & nequaquam talia audeant facere.

21. Non miſereberis ejus, * ſed animam pro anima, oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede exiges. * Exod. 21. 23. 24. Lev. 24. 20. Mat. 5. 38.

C A-

22. (g) Hoc quidem ſignum non fallit: at ſi fortè evenerit, quod Pſeudo-Propheta prædixit, tum ad alia ſigna eſt confugiendum, ut ſi conetur à Lege Dei avertere populum, aut ad Idololatriam inducere.

CAPUT XIX. 2. (a) Jam antè tres Civitates in Tribubus Ruben, Gad, & dimidia Manaſſe erant aſſignatæ: tres quoque in aliis ſunt deſignatæ inter limites terræ Chanaan: videtur v. 9. tres alias extra terminos Terræ Sanctæ, ſi ditionem ſuam uſque ad Euphratem producerent, in hanc rem deſtinare: promiſſio autem divina de finibus Judæorum proferendis, non abſoluta fuit, ſed ex conditione ſuſpenſa, quam eodem in loco exprimit: *Si tamen cuſtodieris mandata ejus*. Unde promiſſiones factæ Abrahæ, Geneſ. 15. Iſaaco cap. 26. & Jacobo cap. 28. videntur nonnullis non abſolutæ, ſed ex conditione ſuſpenſæ, quæ hoc loco expreſſa eſt.

3. (b) Ut ad aſylum via non ſit impedita.

15. (c) Nam facilè unus calumniator contra alium invenitur, non ita facilè duo, aut tres: atque unus teſtis teſtimonia ſibi conſentientia faciliùs proferet, quàm duo, aut tres teſtes mendaces, qui diligenter examinati, ex circumſtantiis ſæpius deprehenduntur mendaces.

CAPUT XX.

Quæ facienda ſint cùm bellum geritur, & inſtat pugna. Jura belli quomodo ſervanda ſint. In urbe expugnata ne infantes occidantur, niſi in Chananæa; arbores frugiferæ ne excidantur.

1. SI exieris ad bellum contra hoſtes tuos, & videris equitatus & currus, & majorem quàm tu habeas adverſarii exercitus multitudinem, non timebis eos: quia Dominus Deus tuus tecum eſt, qui eduxit te de terra Ægypti.

2. Appropinquante autem jam prælio, ſtabit ſacerdos ante aciem, & ſic loquetur ad populum:

3. Audi Iſrael, vos hodie contra inimicos veſtros pugnam committitis, non pertimeſcat cor veſtrum, nolite metuere, nolite cedere, nec formidetis eos:

4. Quia Dominus Deus veſter in medio veſtri eſt (a), & pro vobis contra adverſarios dimicabit, ut eruat vos de periculo.

5. Duces quoque per ſingulas turmas
* 1. Mac. 3. audiente exercitu proclamabunt: * Quis
56. eſt homo qui ædificavit domum novam, & non dedicavit eam (b)? vadat, & revertatur in domum ſuam, ne fortè moriatur in bello, & alius dedicet eam.

6. Quis eſt homo qui plantavit vineam, & necdum fecit eam eſſe communem, de qua veſci omnibus liceat? vadat, & revertatur in domum ſuam, ne fortè moriatur in bello, & alius homo ejus fungatur officio.

7. Quis eſt homo qui deſpondit uxorem, & non accepit eam? vadat, & revertatur in domum ſuam, ne fortè moriatur in bello, & alius homo accipiat eam.

8. His dictis addent reliqua, & loquen-
* Judic. 7. tur ad populum: * Quis eſt homo formi-
3. doloſus, & corde pavido? vadat, & revertatur in domum ſuam, ne pavere faciat corda fratrum ſuorum, ſicut ipſe timore perterritus eſt.

9. Cùmque ſiluerint duces exercitus, & finem loquendi fecerint, unuſquiſque ſuos ad bellandum cuneos præparabit.

10. Si quando acceſſeris ad expugnandam civitatem (c), offeres ei primùm pacem.

11. Si receperit, & aperuerit tibi portas, cunctus populus, qui in ea eſt, ſalvabitur, & ſerviet tibi ſub tributo.

12. Sin autem fœdus inire noluerit, & cœperit contra te bellum, oppugnabis eam.

13. Cùmque tradiderit Dominus Deus tuus illam in manu tua, percuties omne quod in ea generis maſculini eſt, in ore gladii,

14. Abſque mulieribus & infantibus, jumentis & cæteris quæ in civitate ſunt. Omnem prædam exercitui divides, & comedes de ſpoliis hoſtium tuorum, quæ Dominus Deus tuus dederit tibi.

15. Sic facies cunctis civitatibus, quæ à te procul valdè ſunt, & non ſunt de his urbibus, quas in poſſeſſionem accepturus es.

16. De his autem civitatibus, quæ dabuntur tibi, nullum omnino permittes vivere:

17. Sed interficies in ore gladii, Hethæum videlicet, & Amorrhæum, & Chananæum, Pherezæum, & Hevæum, & Jebuſæum, ſicut præcepit Dominus Deus tuus:

18. Ne fortè doceant vos facere cunctas abominationes, quas ipſi operati ſunt diis ſuis: & peccetis in Dominum Deum veſtrum.

19. Quando obſederis civitatem multo tempore, & munitionibus circumdederis ut expugnes eam, non ſuccides arbores, de quibus veſci poteſt, nec ſecuribus per circuitum debes vaſtare regionem: quoniam lignum eſt, & non homo (d), nec poteſt bellantium contra te augere numerum.

20. Si qua autem ligna ſunt pomifera, ſed agreſtia, & in cæteros apta uſus, ſuccide, & inſtrue machinas, donec capias civitatem, quæ contra te dimicat.

C A-

CAPUT XX.

4. (a) Aug. q. 30. *Ecce quemadmodum & in ſpiritalibus conflictibus ſperandum & petendum eſt adjutorium Dei, non ut nos nihil faciamus, ſed adjuti cooperemur: ſic enim ait, debellabit vobiſcum, ut & ipſos acturos quod agendum eſſet, oſtenderet.*

5. (b) Hebr. *Initiavit*. Nondum inſtituto in ea convivio, ad uſum deſtinavit. Tria hominum genera dimittuntur è prælio; primum eorum, qui novam ſibi domum ædificaverant, & necdum eam incoluerant; ſecundum eorum, qui vineam plantaverant, & necdum fecerant communem, ſeu profania uſibus ſervientem. Nam tribus primis annis non licebat ejus fructus attingere. Quarti anni fructus tanquam primitiæ Deo erant conſecrati; quinto anno jam in uſum domini ſui veniebant. Tertium genus hominum, qui excedebant è prælio, ad eos ſpectabat, qui ſibi uxores deſponderant, & necdum nuptias celebrarant. *Hi omnes domum redire juſſi, ne deſiderio rerum, quæ ſibi tam chara erant, remiſſiùs agerent. Sed quoniam his rebus tenetur humanus affectus, & magni æſtimantur hæc ab hominibus, intelligendum ad hoc iſta dici in bellum procedentibus, ut quiſquis animo his tenetur, appareat cum revertitur, ne propter hoc minus fortiter agat, dum timet ne antè moriatur, quàm domum dedicaverit, aut de novella ſua biberit, aut ſponſam ſuam duxerit: ſed hæc, ut dixi, inſtituta ſunt propter virorum animos explorandos.* Aug. q. 3. Hieron. Lib. 1. contra Jovin. *Non enim poteſt Domini ſervire militia ſervus uxoris.*

10. (c) De iis agitur urbibus extra terram promiſſam poſitis.

19. (d) Exiſtimat Mariana, Hieronymum in hoc verſu magis paraphraſtem agere, quàm interpretem. Summa eſt, Legiſlatorem nolle arborea ſuccidi in hoſtico; id verò eſt non pacem, ſed bellum velle.

CAPUT XXI.

De expiando occulto homicidio; de muliere in bello capta; de filio contumaci & perdito.

1. QUando inventum fuerit in terra, quam Dominus Deus tuus daturus eſt tibi, hominis cadaver occiſi, & ignorabitur cædis reus,

2. Egredientur majores natu, & judices (a) tui, & metientur à loco cadaveris ſingularum per circuitum ſpatia civitatum:

3. Et quam viciniorem cæteris eſſe perſpexerint, ſeniores civitatis illius tollent vitulam de armento, quæ non traxit jugum, nec terram ſcidit vomere,

4. Et ducent eam ad vallem aſperam atque ſaxoſam, quæ numquam arata eſt, nec ſementem recepit: & cædent in ea cervices vitulæ (b):

5. Accedentque ſacerdotes filii Levi, quos elegerit Dominus Deus tuus ut miniſtrent ei, & benedicant in nomine ejus, & ad verbum eorum omne negotium, & quidquid mundum, vel immundum eſt, judicetur.

6. Et venient majores natu civitatis illius ad interfectum, lavabuntque manus ſuas ſuper vitulam, quæ in valle percuſſa eſt,

7. Et dicent: Manus noſtræ non effuderunt ſanguinem hunc, nec oculi viderunt.

8. Propitius eſto populo tuo Iſrael, quem redemiſti (c) Domine, & ne reputes ſanguinem innocentem in medio populi tui Iſrael. Et auferetur ab eis reatus ſanguinis:

9. Tu autem alienus eris ab innocentis cruore, qui fuſus eſt, cùm feceris quod præcepit Dominus.

10. Si egreſſus fueris ad pugnam contra inimicos tuos, & tradiderit eos Dominus Deus tuus in manu tua, captivoſque duxeris,

11. Et videris in numero captivorum mulierem pulchram, & adamaveris eam, volueriſque habere uxorem,

12. Introduces eam in domum tuam: quæ radet cæſariem (d), & circumcidet ungues,

13. Et deponet veſtem, in qua capta eſt: ſedenſque in domo tua, flebit patrem & matrem ſuam uno menſe: & poſteà intrabis ad eam, dormieſque cum illa, & erit uxor tua.

14. Si autem poſteà non ſederit animo tuo, dimittes eam liberam (e), nec vendere poteris pecunia, nec opprimere per potentiam: quia humiliaſti eam.

15. Si habuerit homo uxores duas, unam dilectam, & alteram odioſam, genuerintque ex eo liberos, & fuerit filius odioſæ primogenitus,

16. Volueritque ſubſtantiam inter filios ſuos dividere: non poterit filium dilectæ facere primogenitum, & præferre filio odioſæ,

17. * Sed filium odioſæ agnoſcet primogenitum, dabitque ei de his quæ habuerit cuncta duplicia (f): iſte eſt enim principium liberorum ejus, & huic debentur primogenita. *1. Par. 5. 1.

18. Si genuerit homo filium contumacem & protervum, qui non audiat patris aut matris imperium, & coercitus obedire contempſerit:

19. Apprehendent eum, & ducent ad ſeniores civitatis illius, & ad portam judicii,

20. Dicentque ad eos: Filius noſter iſte protervus & contumax eſt, monita noſtra audire contemnit, comeſſationibus vacat, & luxuriæ atque conviviis:

21. Lapidibus eum obruet populus civitatis: & morietur, ut auferatis malum de medio veſtri, & univerſus Iſrael audiens pertimeſcat.

22. Quando peccaverit homo quod morte plectendum eſt, & adjudicatus morti appenſus fuerit in patibulo:

23. Non permanebit cadaver ejus in ligno, ſed in eadem die ſepelietur: * quia maledictus à Deo eſt qui pendet in ligno (g): & nequaquam contaminabis terram tuam, quam Dominus Deus tuus dederit tibi in poſſeſſionem. *Gal. 3. 13.

C A-

CAPUT XXI.

2. (a) Præmiſſa de auctore cædis inquiſitione.

4. (b) Nulla in hac cæde erat ſacrificii ratio. vitula ſine jugo, cui cervices abſcinduntur, homicidam exprimit, hominem ſine jugo.

8. (c) Chriſtus ipſe ut Sacerdos & victima hanc orationem ad Patrem fudit, *Pater dimitte eis*.

12. (d) Hæ cæremoniæ videntur ad luctum, & ad lugubrem habitum attinere, uti & illa: *Et circumcidet ungues*, Hebr. *Et faciet ungues*. Hebræi aliter interpretantur: *Creſcere faciet ungues*, nempè ut eo temporis ſpatio capillis præciſis, & auctis unguibus, decore imminuto vir ardorem ſuum remitteret. Hoc ipſum in ſpiritali ſenſu exponunt Patres de profanis ſcientiis. *Quid mirum*, ait Hieronymus Epiſt. 84. *ſi ſapientiam ſecularem de ancilla atque captiva Iſraelitidem facere cupio, & quidquid in ea mortuum eſt idololatria, voluptatis, erroris, præcido?*

14. (e) Id permittitur duro & cervicoſo populo, ſed præcipitur ut libera dimittatur, nec vendatur. *Nec opprimere per potentiam*: Hebr. *Nec opprimere ſervitio*.

17. (f) Hoc enim erat jus primo-geniti.

23. (g) Ita habent 70. Κεκατηραμένος ὑπὸ Θεοῦ πᾶς ὁ κρεμάμενος ἐπὶ ξύλου, & ita citatur ab Apoſtolo, Gal. 3. Nam Chriſtum in hoc myſterio præſignatum docet. Senſus litteralis is eſt; quicumque ſuſpenſus eſt vel in

CAPUT XXII.

Variæ leges proponuntur, quæ ad violatam conjugii fidem, aut ad vim illatam virgini ſpectant.

1. NOn * videbis bovem (a) fratris tui, aut ovem errantem, & præteribis: ſed reduces fratri tuo, *Exod.23.4.

2. Etiamſi non eſt propinquus frater tuus, nec noſti eum: duces in domum tuam, & erunt apud te quamdiu quærat ea frater tuus, & recipiat.

3. Similiter facies de aſino, & de veſtimento, & de omni re fratris tui, quæ perierit: ſi inveneris eam, ne negligas quaſi alienam.

4. Si videris aſinum fratris tui aut bovem cecidiſſe in via, non deſpicies, ſed ſublevabis cum eo.

5. Non induetur mulier veſte virili (b), nec vir utetur veſte fœminea: abominabilis enim apud Deum eſt qui facit hæc.

6. Si ambulans per viam, in arbore vel in terra nidum avis inveneris, & matrem pullis vel ovis deſuper incubantem: non tenebis eam cum filiis (c):

7. Sed abire patieris, captos tenens filios: ut benè ſit tibi, & longo vivas tempore.

8. Cùm ædificaveris domum novam, facies murum tecti per circuitum (d): ne effundatur ſanguis in domo tua, & ſis reus labente alio, & in præceps ruente.

9. Non ſeres vineam tuam altero ſemine: ne & ſementis quam ſeviſti, & quæ naſcuntur ex vinea, pariter ſanctificentur (e).

10. Non arabis in bove ſimul & aſino (f).

11. Non indueris veſtimento, quod ex lana linoque contextum eſt (g).

12. * Funiculos in fimbriis facies per quatuor angulos pallii tui, quo operieris. *Num.15.38.

13. Si duxerit vir uxorem, & poſteà odio habuerit eam,

14. Quæſieritque occaſiones quibus dimittat eam, objiciens ei nomen peſſimum, & dixerit: Uxorem hanc accepi, & ingreſſus ad eam non inveni virginem:

15. Tollent eam pater & mater ejus, & ferent ſecum ſigna virginitatis ejus ad ſeniores urbis qui in porta ſunt:

16. Et dicet pater: Filiam meam dedi huic uxorem: quam quia odit,

17. Imponit ei nomen peſſimum, ut dicat: Non inveni filiam tuam virginem: & ecce hæc ſunt ſigna virginitatis filiæ meæ. Expandent veſtimentum coram ſenioribus civitatis:

18. Apprehendentque ſenes urbis illius virum, & verberabunt illum,

19. Condemnantes inſuper centum ſiclis argenti, quos dabit patri puellæ, quoniam diffamavit nomen peſſimum ſuper virginem Iſrael: habebitque eam uxorem, & non poterit dimittere eam omnibus diebus vitæ ſuæ.

20. Quòd ſi verum eſt quod objicit, & non eſt in puella inventa virginitas:

21. Ejicient eam extra fores domus patris ſui, & lapidibus obruent viri civitatis illius, & morietur: quoniam fecit nefas in Iſrael, ut fornicaretur in domo patris ſui: & auferes malum de medio tui.

22. * Si dormierit vir cum uxore alterius, uterque morietur, id eſt, adulter & adultera: & auferes malum de Iſrael. *Lev. 20 10.

23. Si puellam virginem deſponderit vir, & invenerit eam aliquis in civitate, & concubuerit cum ea,

24. Edu-

cruce, vel fune intercluſo ſpiritu, quaſi ſpectaculum maledictionis ex peccato profectæ exponebatur, adeò ut Dei imaginem deformaret, neque adeò cadaver in hominum conſpectu diu eſſet relinquendum, ſed ſtatim & eodem die à conſpectu auferendum. Hebr. *Kilelat Elohim*, קללת אלהים, *Maledictio Domini eſt*: quòd mors illa ſit peccati Adami fructus, maledictionis effectus. Christus hanc peccati maledictionem portare voluit, ut peccatum deleret, & benedictionem Dei reſtitueret: quod in aliis hominibus erat peccati punitio, in Chriſto fuit peccati expiatio. *Non enim*, inquit Ambroſius, *ille maledictus, ſed in te maledictus, qui peccatum non noverat, ſed pro nobis peccatum factus eſt, qui in ſuo corpore noſtra maledicta ſuſcepit, ut crucifigeret.*

CAPUT XXII. 1. (a) Chryſoſt. Serm. 13. *Summæ inhumanitatis eſt, non tantùm nos curæ hominibus impendere, quàm Judæi jumentis.*

5. (b) Nam veſtis mutatio ad flagitia plurima munit aditum. Mulier veſtis mutatione pudorem facilè exuit, ut vir mulieris effœminatos mores induit.

6. (c) Cùm vetat, ne invento avis nido, mater cum pullis capiatur, Judæos ad miſericordiam etiam in animantes exercendam, & multò magis erga fratres inducit. *Sic Deus vetuerat ne alligaretur os bovi trituranti, quò faciliùs in pecudibus præmeditata humanitas in hominum refrigeria erudiretur.* Tertul. Lib. 2. contra Marcionem.

8. (d) Hebr. *Facies ſeptum tecto tuo*: Domorum in culmine ſolaria erant, quæ ſepiri lorica jubet.

9. (e) Per antiphraſim, corrumpantur, ac ne pereat proventus ſeminis, & fructus vineæ, dum ſibi mutuò nocent. Deinde cavendum erat, ne fructus diverſi qui Deo erant conſervandi, confunderentur, cùm alii anno primo, alii anno quarto Deo offerrentur; nam fructus vitis primo triennio ut immundi habebantur: deinde voluit Deus nimiam hominum aviditatem coercere.

10. (f) Quòd eorum vires ſint inæquales. Deinde bos inter munda animalia, aſinus inter immunda habebatur.

11. (g) Tum peccatum erat his uti veſtibus, nunc non item, quòd tum id eſſet prohibitum: ſed quod figuratur his veſtibus, ne ea miſceantur, quæ ſeparari oportet, & per has veſtes figurantur. *Numquam licet*, inquit Aug. Lib. 6. contra Fauſtum, cap. 9. *inordinatè vivere, & diverſi generis profeſſiones velle miſcere omnimodò peccatum eſt, & ſi quid inconvenienter ex diverſo genere in vita cujuſque contexitur, ut habitum Virginis Deo conſecrata cum habitu mulieris nuptæ, & diverſos ſtatus confundere.*

24. Educes utrumque ad portam civitatis illius, & lapidibus obruentur: puella, quia non clamavit, cùm eſſet in civitate: vir, quia humiliavit uxorem proximi ſui: & auferes malum de medio tui.

25. Sin autem in agro repererit vir puellam, quæ deſponſata eſt, & apprehendens concubuerit cum ea, ipſe morietur ſolus:

26. Puella nihil patietur, nec eſt rea mortis: quoniam ſicut latro conſurgit contra fratrem ſuum, & occidit animam ejus, ita & puella perpeſſa eſt.

27. Sola erat in agro: clamavit, & nullus affuit qui liberaret eam.

28. Si invenerit vir puellam (h) virginem, quæ non habet ſponſum, & apprehendens concubuerit cum illa, & res ad judicium venerit:

* Exod. 22. 16. 29. * Dabit qui dormivit cum ea, patri puellæ quinquaginta ſiclos argenti, & habebit eam uxorem, quia humiliavit illam: non poterit dimittere eam cunctis diebus vitæ ſuæ.

30. Non accipiet homo uxorem patris ſui, nec revelabit operimentum ejus.

CAPUT XXIII.

De iis qui ab Eccleſia Domini ſunt arcendi; uſura prohibetur, item fornicatio; votum ſtatim ſolvendum.

1. NOn intrabit eunuchus (a) attritis vel amputatis teſticulis, & abſciſſo veretro, eccleſiam Domini.

2. Non ingredietur mamzer, hoc eſt, de ſcorto natus in eccleſiam Domini, uſque ad decimam generationem.

* 2. Eſd. 13. 1. 3. * Ammonites & Moabites etiam poſt decimam generationem non intrabunt eccleſiam Domini, in æternum:

4. Quia noluerunt vobis occurrere cum pane & aqua in via quando egreſſi eſtis

* Num. 22. 5. de Ægypto: & * quia conduxerunt contra te Balaam filium Beor de Meſopotamia Syriæ, ut malediceret tibi: Joſ. 24. 9.

5. Et noluit Dominus Deus tuus audire Balaam, vertitque maledictionem ejus in benedictionem tuam, eò quòd diligeret te.

6. Non facies cum eis pacem, nec quæras eis bona (b) cunctis diebus vitæ tuæ in ſempiternum.

7. Non abominaberis Idumæum, quia frater tuus eſt: nec Ægyptium, quia advena fuiſti in terra ejus (c).

8. Qui nati fuerint ex eis, tertia generatione intrabunt in eccleſiam Domini.

9. Quando egreſſus fueris adverſus hoſtes tuos in pugnam, cuſtodies te ab omni re mala.

10. Si fuerit inter vos homo, qui nocturno pollutus ſit ſomnio, egredietur extra caſtra,

11. Et non revertetur, priuſquam ad veſperam lavetur aqua (d): & poſt ſolis occaſum regredietur in caſtra.

12. Habebis locum extra caſtra, ad quem egrediaris ad requiſita naturæ,

13. Gerens paxillum in balteo, cùmque ſederis (e), fodies per circuitum, & egeſta humo operies.

14. Quo relevatus es (Dominus enim Deus tuus ambulat in medio caſtrorum (f), ut eruat te, & tradat tibi inimicos tuos) & ſint caſtra tua ſancta, & nihil in eis appareat fœditatis, ne derelinquat te.

15. Non trades ſervum domino ſuo, qui ad te confugerit.

16. Habitabit tecum in loco qui ei placuerit, & in una urbium tuarum requieſcet: ne contriſtes eum.

17. Non erit meretrix (g) de filiabus Iſrael, nec ſcortator de filiis Iſrael.

18. Non offeres mercedem proſtibuli, nec pretium canis, in domo Domini Dei tui, quidquid illud eſt quod voveris: quia abominatio eſt utrumque apud Dominum Deum tuum.

19. Non

28. (h) Eſt caſus diverſus ab eo qui Exodi 22. proponitur. Nam hic agitur de vi allata, in Exodo de concubitu, qui blanditiis, aut promiſſis fuit impetratus. *Non poterit dimittere eam*, ſi illa voluerit manere in conjugio, ex Philone.

CAPUT XXIII. 1. (a) Jure Civium non utetur, niſi fortè ob præclara merita: ut Rahab. Joſue 6. Achior Ammonites, Judith 14. præterquam de jure ad publicos cœtus, aut dignitates adeundi, hoc loco agi ſatis probabile videtur. Aug. q. 35. *Quæſtio eſt quomodo intraverit Ruth, quæ Moabitis fuerit, de qua etiam caro Domini originem ducit.* Reſpondet 1. Generationes ab Abraham ad Ruth uſque decem eſſe, ac fortè iſtam intraturam myſticè eſſe prophetatam. Reſpondet 2. Viros non fœminas excludi. Quantùm ſterilitas animæ, quæ nullum exerit bonum, Deo diſpliceat, exprimere voluit.

6. (b) Hoc populo Dei præceptum, non privatis quibuſque, niſi ut cum iis non communicarent, nec commercia exercerent.

7. (c) Et per aliquod tempus benignè habitus.

11. (d) Fluviatili, non luſtrali.

13. (e) Cùm alvum exonerare volueris. Caſtra ſunt Eccleſia ipſa, aut Fidelis qui adversùs carnem, mundum & dæmonem indeſinenter pugnare debet, & purum ſe ab omnibus ſordibus animæ tueri. Gregor. L. 3. „ Moral. cap. 13. Naturæ corruptibilis pondere gravati à „ mentis noſtræ utero quædam quaſi ventris gravamina „ ejicimus: ſed portare paxillum ſub balteo debemus, „ videlicet acutum circa nos ſtimulum compunctionis, „ qui inceſſanter terram mentis noſtræ pœnitentiæ dolore „ confodiat, & hoc quod à nobis fœtidum erumpit, abſcondat. „

14. & 15. (f) Propter arcam. *Trades*; donec ira ejus reſederit, cùm injuſtè eum vexat; aut fortè de iis agitur, qui aliis gentibus ſerviebant, & in terram Iſrael confugiebant: quæ erat commoda occaſio alienigenis fidem Iſraelitarum amplectendi, ex familiari cum iis conſuetudine.

17. (g) *Erit*, inquit Auguſtinus, *ubi manifeſtè prohibuit fornicari, & viros, & fœminas.*

19. Non fœnerabis fratri tuo (h) ad uſuram pecuniam, nec fruges, nec quamlibet aliam rem:

20. Sed alieno. Fratri autem tuo abſque uſura, id quo indiget, commodabis: ut benedicat tibi Dominus Deus tuus in omni opere tuo in terra, ad quam ingredieris poſſidendam.

21. Cùm votum voveris Domino Deo tuo, non tardabis reddere: quia requiret illud Dominus Deus tuus: & ſi moratus fueris, reputabitur tibi in peccatum.

22. Si nolueris polliceri, abſque peccato eris.

23. Quod autem ſemel egreſſum eſt de labiis tuis, obſervabis, & facies ſicut promiſiſti Domino Deo tuo, & propria voluntate & ore tuo locutus es.

24. Ingreſſus vineam proximi tui, comede uvas (i) quantum tibi placuerit: foras autem ne efferas tecum.

25. Si intraveris in ſegetem amici tui, franges ſpicas, & manu conteres: falce autem non metes.

CAPUT XXIV.

De libello repudii, de pignore, de pauperibus.

* Matt. 5. 32. & 19. 7. Marc. 10. 4. 1. SI * acceperit homo uxorem, & habuerit eam (a), & non invenerit gratiam ante oculos ejus propter aliquam fœditatem: ſcribet libellum repudii, & dabit in manu illius, & dimittet eam de domo ſua.

2. Cùmque egreſſa alterum maritum duxerit,

3. Et ille quoque oderit eam, dederitque ei libellum repudii, & dimiſerit de domo ſua, vel certè mortuus fuerit:

4. Non poterit prior maritus recipere eam in uxorem: quia polluta eſt, & abominabilis facta eſt coram Domino (b): ne peccare facias terram tuam, quam Dominus Deus tuus tradiderit tibi poſſidendam.

5. Cùm acceperit homo nuper uxorem, non procedet ad bellum, nec ei quippiam neceſſitatis injungetur publicæ, ſed vacabit abſque culpa domi ſuæ (c), ut uno anno lætetur cum uxore ſua.

6. Non accipies loco pignoris inferiorem & ſuperiorem molam: quia animam ſuam oppoſuit tibi.

7. Si deprehenſus fuerit homo ſolicitans fratrem ſuum (d) de filiis Iſrael, & vendito eo acceperit pretium, interficietur, & auferes malum de medio tui.

8. Obſerva diligenter ne incurras plagam lepræ (e), ſed facies quæcumque docuerint te ſacerdotes Levitici generis, juxta id quod præcepi eis, & imple ſolicitè.

9. * Mementote quæ fecerit Dominus Deus veſter Mariæ in via, cùm egrederemini de Ægypto. * Num. 12. 10.

10. Cùm repetes à proximo tuo rem aliquam, quam debet tibi, non ingredieris domum ejus, ut pignus auferas:

11. * Sed ſtabis foris, & ille tibi proferet quod habuerit: * Exod. 22. 26.

12. Sin autem pauper eſt, non pernoctabit apud te pignus,

13. Sed ſtatim reddes ei ante ſolis occaſum: ut dormiens in veſtimento ſuo, benedicat tibi, & habeas juſtitiam coram Domino Deo tuo.

14. * Non negabis mercedem indigentis, & pauperis fratris tui, ſive advenæ, qui tecum moratur in terra, & intra portas tuas eſt: * Lev. 19. 13. Tob. 4. 15.

15. Sed eadem die reddes ei pretium laboris ſui ante ſolis occaſum, quia pauper eſt, & ex eo ſuſtentat animam ſuam: ne clamet contra te ad Dominum, & reputetur tibi in peccatum.

16. * Non occidentur patres pro filiis, nec filii pro patribus (f), ſed unuſquiſque pro peccato ſuo morietur. * 4. Reg. 14. 6. 2. Par. 25. 4.

17. Non pervertes judicium advenæ & pupilli, nec auferes pignoris loco viduæ veſtimentum. Ezech. 18. 20.

18. Memento quòd ſervieris in Ægypto, & eruerit te Dominus Deus tuus inde.

19. & 20. (h) Pecuniam. *Sed alieno: Fratri autem tuo abſque uſura, id quo indiget, commodabis.* Prohibetur uſura erga fratres, permittitur erga alienos; præcipitur mutuum erga fratres in neceſſitate poſitos.

24. (i) Hebræi non de omnibus promiſcuè, ſed de operariis mercede conductis id intelligunt.

CAPUT XXIV. 1. (a) Sept. Interpret. *Cohabitaverit*. *Propter aliquam fœditatem*. Ob aliquod inſigne vitium corporis aut animi. *Det illi libellum*, repudii: id permiſſum fuiſſe Judæis ob duritiem cordis, ne uxores ſuas necarent, colligitur ex verbis Domini Matth. 19. *Libellus quoque repudii præcipitur, ut in diſſidium animus præceps libelli ſubſcriptione refractus abſiſteret, & quid mali eſſet uxorem dimittere cogitaret*. Aug. Lib. de Bon. conjug.

4. (b) Videretur enim prior maritus id alteri conceſſiſſe, ut uxore ſua abuteretur ad tempus; unde reditus ad priorem damnatur, cùm alteri nupſit: *Et abominabilis facta eſt*, habita ratione prioris viri, qui eam vellet recipere.

5. & 6. (c) Ut amor inter eos magis firmetur. *Pignoris*: Vetat ne res omninò ad uſum vitæ neceſſariæ pignoris loco capiantur.

7. (d) Ut eum vendat alienigenis, vel eum in ſervitutem rapiendo: *Auferes malum*: Gr. τὸν πονηρὸν, malignum, hominem ſcilicet, ut Corinth. 5. 13. Aug. *Hoc enim nunc agit in Eccleſia excommunicatio, quod agebat tunc interfectio*.

8. (e) Si Sacerdotibus parere dedigneris.

16. (f) Hoc præcepto tenentur Judices: ſed Deus qui ſummus eſt vitæ & necis Dominus, vult interdum ut filii pœna temporali patrum peccata luant, ut in poſteris Saulis factum legimus.

de. Idcircò præcipio tibi ut facias hanc rem.

19. Quando meſſueris ſegetem in agro tuo, & oblitus manipulum reliqueris, non reverteris ut tollas illum: ſed advenam, & pupillum, & viduam auferre patieris, ut benedicat tibi Dominus Deus tuus in omni opere manuum tuarum.

20. Si fruges collegeris olivarum, quidquid remanſerit in arboribus, non reverteris ut colligas: ſed relinques advenæ, pupillo, ac viduæ.

21. Si vindemiaveris vineam tuam, non colliges remanentes racemos, ſed cedent in uſus advenæ, pupilli, ac viduæ.

22. Memento quòd & tu ſervieris in Ægypto, & idcircò præcipio tibi ut facias hanc rem.

CAPUT XXV.

De Judicibus, ut juſtè judicent, lex ſtatuitur: ut fratri mortuo ſine liberis frater ſuſcitet ſemen, & uxor defuncti non nubat alteri; juſta ſint pondera; nomen Amalec deleatur.

1. SI fuerit cauſa inter aliquos, & interpellaverint judices: quem juſtum eſſe perſpexerint, illi juſtitiæ palmam dabunt: quem impium, condemnabunt impietatis.

2. Sin autem eum qui peccavit, dignum viderint plagis: proſternent, & coram ſe facient verberari. Pro menſura peccati erit & plagarum modus:

* 2. Cor. 11. 24. 3. Ita duntaxat, * ut quadragenarium numerum non excedant: ne fœdè laceratus ante oculos tuos abeat frater tuus.

* 1. Cor. 9. 9. 1. Tim. 5. 18. 4. * Non ligabis os bovis terentis (a) in area fruges tuas.

* Matt. 22. 24. Marc. 12. 19 Luc. 20. 28. 5. * Quando habitaverint fratres ſimul (b), & unus ex eis abſque liberis mortuus fuerit, uxor defuncti non nubet alteri, ſed accipiet eam frater ejus, & ſuſcitabit ſemen fratris ſui:

6. Et primogenitum ex ea filium nomine illius appellabit, ut non deleatur nomen ejus ex Iſrael.

7. Sin autem noluerit accipere uxorem fratris ſui, quæ ei lege debetur, perget mulier ad portam civitatis, & interpellabit majores natu, dicetque: * Non vult fra- * Ruth 4. 5.
ter viri mei ſuſcitare nomen fratris ſui in Iſrael: nec me in conjugem ſumere.

8. Statimque accerſiri eum facient, & interrogabunt. Si reſponderit: Nolo eam uxorem accipere:

9. Accedet mulier ad eum coram ſenioribus, & tollet calceamentum de pede ejus, ſpuetque in faciem illius, & dicet: Sic fiet homini, qui non ædificat domum fratris ſui.

10. Et vocabitur nomen illius in Iſrael, Domus diſcalceati.

11. Si habuerint inter ſe jurgium viri duo, & unus contra alterum rixari cœperit, voleníque uxor alterius eruere virum ſuum de manu fortioris, miſeritque manum, & apprehenderit verenda ejus:

12. Abſcides manum illius, nec flecteris ſuper eam ulla miſericordia.

13. Non habebis in ſacculo diverſa pondera, majus & minus:

14. Nec erit in domo tua modius major & minor.

15. Pondus habebis juſtum & verum, & modius æqualis & verus erit tibi: ut multo vivas tempore ſuper terram, quam Dominus Deus tuus dederit tibi.

16. Abominatur enim Dominus Deus tuus eum qui facit hæc, & averſatur omnem injuſtitiam.

17. * Memento quæ fecerit tibi Amalec in via quando egrediebaris ex Ægypto: * Exod. 17. 8.

18. Quomodo occurrerit tibi: & extremos agminis tui, qui laſſi reſidebant, ceciderit, quando tu eras fame & labore confectus, & non timuerit Deum.

19. Cùm ergo Dominus Deus tuus dederit tibi requiem, & ſubjecerit cunctas per circuitum nationes, in terra, quam tibi pollicitus eſt: delebis nomen ejus ſub cœlo. Cave ne obliviſcaris.

CAPUT XXVI.

Primitiæ frugum, & decimæ quibus ſolvendæ; quæ decimæ ſervandæ ſint in uſum pauperum.

1. CUmque intraveris terram, quam Dominus Deus tuus tibi daturus eſt poſſidendam, & obtinueris eam, atque habitaveris in ea:

2. Tol-

CAPUT XXV.

4. (a) Id eſt, Triturantis. Hoc loco utitur Paulus 1. Cor. 9. ut probet Prædicatores Evangelii ex Prædicatione ſua vivere poſſe: adeò ut primaria Dei intentio ea ſit, ut doceat nos victum & ſtipendia non iis neganda eſſe, qui noſtra cauſa laborant. Hieron. in cap. 3. Michææ: *Permittitur tibi, ò Sacerdos, ut vivas de Altari, non ut luxuries. Bovi trituranti os non clauditur, ſcimus iſta: & tamen licentia hac Apoſtolus non abutitur, nocte & die laborat manibus ſuis, ne cui gravis ſit, & habens victum, veſtimentumque, contentus eſt.*

5. (b) Quando ejuſdem Tribus & familiæ fuerint, qui ferè eodem in loco habitare ſolent, uxor defuncti ſine liberis nubit propinquiori, quique naſcetur filius, ejus cenſebitur qui mortuus fuerit, ut numerus familiarum non minuatur, nec hæreditates confundantur.

2. Tolles de cunctis frugibus tuis primitias, & pones in cartallo (a), pergeſque ad locum, quem Dominus Deus tuus elegerit, ut ibi invocetur nomen ejus:

3. Accedeſque ad ſacerdotem, qui fuerit in diebus illis, & dices ad eum: Profiteor hodie coram Domino Deo tuo, quòd ingreſſus ſum in terram, pro qua juravit patribus noſtris, ut daret eam nobis.

4. Suſcipienſque ſacerdos cartallum de manu tua, ponet ante altare Domini Dei tui:

5. Et loqueris in conſpectu Domini Dei tui: Syrus perſequebatur patrem meum (b), qui deſcendit in Ægyptum, & ibi peregrinatus eſt in pauciſſimo numero: crevitque in gentem magnam ac robuſtam & infinitæ multitudinis.

6. Afflixeruntque nos Ægyptii, & perſecuti ſunt imponentes onera graviſſima:

7. Et clamavimus ad Dominum Deum patrum noſtrorum: qui exaudivit nos, & reſpexit humilitatem noſtram, & laborem, atque anguſtiam:

8. Et eduxit nos de Ægypto in manu forti, & brachio extento, in ingenti pavore, & ſignis atque portentis:

9. Et introduxit ad locum iſtum, & tradidit nobis terram lacte & melle manantem.

10. Et idcircò nunc offero primitias frugum terræ, quam Dominus dedit mihi. Et dimittes eas in conſpectu Domini Dei tui, & adorato Domino Deo tuo.

11. Et epulaberis in omnibus bonis, quæ Dominus Deus tuus dederit tibi, & domui tuæ, tu & Levites, & advena qui tecum eſt.

12. Quando compleveris decimam cunctarum frugum tuarum, anno decimarum tertio, dabis Levitæ, & advenæ, & pupillo & viduæ, ut comedant intra portas tuas, & ſaturentur:

13. Loquериſque in conſpectu Domini Dei tui: Abſtuli quod ſanctificatum eſt (c) de domo mea, & * dedi illud Levitæ & advenæ, & pupillo ac viduæ, ſicut juſſiſti mihi: non præterivi mandata tua, nec ſum oblitus imperii tui. * Sup. 14. 29.

14. Non comedi (d) ex eis in luctu meo, nec ſeparavi ea in qualibet immunditia, nec expendi ex his quidquam in re funebri. Obedivi voci Domini Dei mei, & feci omnia ſicut præcepiſti mihi.

15. * Reſpice de ſanctuario tuo, & de excelſo cœlorum habitaculo, & benedic populo tuo Iſrael, & terræ quam dediſti nobis, ſicut juraſti patribus noſtris, terræ lacte & melle mananti. * Iſa. 63. 15. Baruch 2. 16.

16. Hodie Dominus Deus tuus præcepit tibi ut facias mandata hæc atque judicia: & cuſtodias & impleas ex toto corde tuo, & ex tota anima tua.

17. Dominum elegiſti hodie (e), ut ſit tibi Deus, & ambules in viis ejus, & cuſtodias cæremonias illius, & mandata atque judicia, & obedias ejus imperio.

18. * Et Dominus elegit te hodie, ut ſis ei populus peculiaris, ſicut locutus eſt tibi, & cuſtodias omnia præcepta illius: * Sup. 7. 6.

19. Et faciat te excelſiorem cunctis gentibus (f) quas creavit, in laudem, & nomen, & gloriam ſuam: ut ſis populus ſanctus Domini Dei tui, ſicut locutus eſt.

CAPUT XXVII.

Ritus benedictionis in monte Garizim faciendæ extructo prius altari, ut ritus maledictionis in monte Hebal.

1. PRæcepit autem Moyſes & ſeniores Iſrael, populo dicentes: Cuſtodite omne mandatum quod præcipio vobis hodie.

2. Cùmque tranſieritis Jordanem in terram, quam Dominus Deus tuus dabit tibi, eriges ingentes lapides, & calce lævigabis eos,

3. Ut poſſis in eis ſcribere omnia verba legis hujus (a), Jordane tranſmiſſo: ut introeas terram, quam Dominus Deus tuus dabit tibi, terram lacte & melle manantem, ſicut juravit patribus tuis.

4. Quando ergo tranſieritis Jordanem, erigite lapides, quos ego hodie præcipio vobis, in monte Hebal, & lævigabis eos calce:

5. Et ædificabis ibi altare Domino Deo tuo, de lapidibus, quos * ferrum non tetigit, * Exod. 20. 25. Ioſ. 8. 31.

6. Et

CAPUT XXVI.

2. (a) In caniſtro: Græcam vocem Hieronymus ſumpſit ex 70.

5. (b) Vox illa *Syrus* de Laban qui perſecutus eſt Jacob, intelligitur, quem dura ſervitute diu oppreſſit. Pagninus & Vatablus ſic vertunt, *Syrus perībat pater meus*; Jacob nimirum, qui diu habitavit in Syria.

13. (c) Decimæ quas Deus ſeparari & pauperibus dari juſſit, quæque aliis annis in Templo conſumebantur, tertio anno ad egenos convertebantur: nam eo anno ſecundæ decimæ in uſum pauperum cedebant.

14. (d) Non comedi ex iis immundus exiſtens ex luctu & funere; neque ex iis convivia funebria inſtruxi, neque quicquam attuli, quod immundum eſſet. 70. *Non dedi ex eis mortuo*. Aug. *An per hoc prohibet parentalia, quæ obſervare gentes ſolent?*

17. (e) Hebr. *Exaltaſti hodie*.

19. (f) Hoc propriè ad Chriſtianos, ſeu ad veros Iſraelitas ſpectat, non ad Judæos.

CAPUT XXVII.

3. (a) Lapidibus calce non oblitis, Lex, ſeu Deuteronomium non potuiſſet inſcribi. Hoc novo ritu fœdus inter Deum & populum in primo terræ promiſſæ ingreſſu inſtauratur, & ſtabile monumentum hujus fœderis erigitur.

6. Et de ſaxis informibus & impolitis : & offeres ſuper eo holocauſta Domino Deo tuo,

7. Et immolabis hoſtias pacificas, comedeſque ibi, & epulaberis coram Domino Deo tuo.

8. Et ſcribes ſuper lapides omnia verba legis hujus planè & lucidè.

9. Dixeruntque Moyſes & ſacerdotes Levitici generis ad omnem Iſraelem : Attende, & audi Iſrael : hodie factus es populus Domini Dei tui :

10. Audies vocem ejus, & facies mandata atque juſtitias, quas ego præcipio tibi.

11. Præcepitque Moyſes populo in die illo, dicens:

* Sup. 11. 29. 12. Hi ſtabunt * ad benedicendum (b) populo ſuper montem Garizim, Jordane tranſmiſſo : Simeon, Levi, Judas, Iſſachar, Joſeph, & Benjamin.

13. Et è regione iſti ſtabunt ad maledicendum in monte Hebal : Ruben, Gad, & Aſer, & Zabulon, Dan, & Nephthali.

* Dan. 9. 13. 14. * Et pronuntiabunt Levitæ, dicentque ad omnes viros Iſrael excelſa voce :

15. Maledictus homo qui facit ſculptile & conflatile, abominationem Domini, opus manuum artificum, ponetque illud in abſcondito : & reſpondebit omnis populus, & dicet : Amen.

16. Maledictus qui non honorat patrem ſuum, & matrem : & dicet omnis populus : Amen.

17. Maledictus qui transfert terminos proximi ſui : & dicet omnis populus : Amen.

18. Maledictus qui errare facit cæcum in itinere : & dicet omnis populus: Amen.

19. Maledictus qui pervertit judicium advenæ, pupilli, & viduæ : & dicet omnis populus : Amen.

20. Maledictus qui dormit cum uxore patris ſui, & revelat operimentum lectuli ejus: & dicet omnis populus: Amen.

21. Maledictus qui dormit cum omni jumento: & dicet omnis populus: Amen.

22. Maledictus qui dormit cum ſorore ſua, filia patris ſui, vel matris ſuæ: & dicet omnis populus: Amen.

23. Maledictus qui dormit cum ſocru ſua: & dicet omnis populus : Amen.

24. Maledictus qui clam percuſſerit proximum ſuum : & dicet omnis populus: Amen.

25. Maledictus qui accipit munera, ut percutiat animam ſanguinis innocentis : & dicet omnis populus: Amen.

26. Maledictus qui non permanet in ſermonibus legis hujus, nec eos opere perficit : & dicet omnis populus: Amen.

CAPUT XXVIII.

Servantibus legem bona multa, ut eam violantibus mala quàm plurima.

1. SI autem audieris vocem Domini Dei tui, ut facias atque cuſtodias omnia mandata ejus, quæ ego præcipio tibi hodie, faciet te Dominus Deus tuus excelſiorem cunctis gentibus, quæ verſantur in terra.

2. Venientque ſuper te univerſæ benedictiones iſtæ, & apprehendent te : ſi tamen præcepta ejus audieris.

3. Benedictus tu in civitate, & benedictus in agro (a).

4. Benedictus fructus ventris tui, & fructus terræ tuæ, fructuſque jumentorum tuorum, greges armentorum tuorum, & caulæ ovium tuarum.

5. Benedicta horrea tua, & benedictæ reliquiæ tuæ (b).

6. Benedictus eris tu ingrediens, & egrediens.

7. Dabit Dominus inimicos tuos, qui conſurgunt adverſum te, corruentes in conſpectu tuo : per unam viam venient contra te, & per ſeptem fugient à facie tua.

8. Emittet Dominus benedictionem ſuper cellaria tua, & ſuper omnia opera manuum tuarum : benedicetque tibi in terra, quam acceperis.

9. Suſcitabit te Dominus ſibi in populum ſanctum, ſicut juravit tibi : ſi cuſtodieris mandata Domini Dei tui, & ambulaveris in viis ejus.

10. Videbuntque omnes terrarum populi quòd nomen Domini invocatum ſit ſuper te (c), & timebunt te.

11. Abundare te faciet Dominus omnibus bonis, fructu uteri tui, & fructu jumentorum tuorum, fructu terræ tuæ, quam juravit Dominus patribus tuis ut daret tibi (d).

12. Ape-

12. (b) Sacerdotes & Levitæ ſtabant ad benedicendum inter montem Garizim & Hebal, converſi ad Garizim benedicebant, converſi ad montem Hebal maledictiones alta voce pronuntiabant adverſùs prævaricatores Legis : maledictiones à Chriſto Matth. 25. & alibi expreſſæ, ſub iſtis maledictionibus tanquam ſub figuris continentur. Atque hæc cæremonia typus eſt extremi judicii, quod Chriſtus, qui verus eſt Joſue, in ingreſſu futuræ vitæ pronuntiabit inter oves à dextris, & hœdos à ſiniſtris poſitos.

3. (a) In omnibus bonis : nam commercio & agricultura opes omnes conſtant : cuncta tibi proſperè ſuccedent. CAPUT XXVIII.

5. (b) Quas ex bonis in futurum aſſervandas repoſueris.

10. (c) Quòd verè ſis populus Dei.

11. (d) Mutuum dabis : non enim in Hebræo, nec in 70. ulla ſit mentio uſuræ. Benedictiones omnes ad Iſraelitas novi fœderis propriè ſpectant, ut docet Aug. Lib. contra Adim. cap. 18.

12. Aperiet Dominus theſaurum ſuum optimum, cœlum, ut tribuat pluviam terræ tuæ in tempore ſuo: benedicetque cunctis operibus manuum tuarum. Et fœnerabis gentibus multis, & ipſe à nullo fœnus accipies.

13. Conſtituet te Dominus in caput, & non in caudam: & eris ſemper ſupra, & non ſubter: ſi tamen audieris mandata Domini Dei tui, quæ ego præcipio tibi hodie, & cuſtodieris & feceris,

14. Ac non declinaveris ab eis, nec ad dexteram, nec ad ſiniſtram, nec ſecutus fueris deos alienos, neque colueris eos.

* Levit. 26. 14. Thren. 2. 17. Baruch. 1. 20. Malach. 2. 2.

15. * Quòd ſi audire nolueris vocem Domini Dei tui, ut cuſtodias & facias omnia mandata ejus & cæremonias, quas ego præcipio tibi hodie, venient ſuper te omnes maledictiones iſtæ, & apprehendent te.

16. Maledictus eris in civitate, maledictus in agro.

17. Maledictum horreum tuum, & maledictæ reliquiæ tuæ.

18. Maledictus fructus ventris tui, & fructus terræ tuæ, armenta boum tuorum, & greges ovium tuarum.

19. Maledictus eris ingrediens, & maledictus egrediens.

20. Mittet Dominus ſuper te famem & eſuriem, & increpationem in omnia opera tua, quæ tu facies: donec conterat te, & perdat velociter, propter adinventiones tuas peſſimas in quibus reliquiſti me.

21. Adjungat tibi Dominus peſtilentiam, donec conſumat te de terra, ad quam ingredieris poſſidendam.

22. Percutiat te Dominus egeſtate (e), febri & frigore, ardore & æſtu, & aere corrupto ac rubigine, & perſequatur donec pereas.

23. Sit cœlum, quod ſupra te eſt, æneum: & terra, quam calcas, ferrea.

24. Det Dominus imbrem terræ tuæ pulverem, & de cœlo deſcendat ſuper te cinis, donec conteraris.

25. Tradat te Dominus corruentem ante hoſtes tuos: per unam viam egrediaris (f) contra eos, & per ſeptem fugias, & diſpergaris per omnia regna terræ.

26. Sitque cadaver tuum in eſcam cunctis volatilibus cœli, & beſtiis terræ: & non ſit qui abigat.

27. Percutiat te Dominus ulcere Ægypti, & partem corporis, per quam ſtercora egeruntur, ſcabie quoque & prurigine, ita ut curari nequeas.

28. Percutiat te Dominus amentia & cæcitate ac furore mentis,

29. Et palpes in meridie (g) ſicut palpare ſolet cæcus in tenebris, & non dirigas vias tuas. Omnique tempore calumniam ſuſtineas, & opprimaris violentia, nec habeas qui liberet te.

30. Uxorem accipias, & alius dormiat cum ea. Domum ædifices, & non habites in ea. Plantes vineam, & non vindemies eam.

31. Bos tuus immoletur coram te, & non comedas ex eo. Aſinus tuus rapiatur in conſpectu tuo, & non reddatur tibi. Oves tuæ dentur inimicis tuis, & non ſit qui te adjuvet.

32. Filii tui & filiæ tuæ tradantur alteri populo, videntibus oculis tuis, & deficientibus ad conſpectum eorum tota die, & non ſit fortitudo in manu tua.

33. Fructus terræ tuæ, & omnes labores tuos comedat populus quem ignoras: & ſis ſemper calumniam ſuſtinens, & oppreſſus cunctis diebus,

34. Et ſtupens ad terrorem eorum quæ videbunt oculi tui.

35. Percutiat te Dominus ulcere peſſimo in genibus & in ſuris, ſanarique non poſſis à planta pedis uſque ad verticem tuum.

36. Ducet (h) te Dominus, & regem tuum, quem conſtitueris ſuper te, in gentem, quam ignoras tu & patres tui: & ſervies ibi diis alienis, ligno, & lapidi.

37. Et eris perditus in proverbium ac fabulam omnibus populis, ad quos te introduxerit Dominus.

38. * Sementem multam jacies in terram, & modicum congregabis: quia locuſtæ devorabunt omnia. * Mich. 6. 15. Aggæi 1. 6.

39. Vineam plantabis, & fodies: & vinum non bibes, nec colliges ex ea quippiam: quoniam vaſtabitur vermibus.

40. Olivas habebis in omnibus terminis tuis, & non ungeris oleo: quia defluent, & peribunt.

41. Filios generabis & filias, & non frueris eis: quoniam ducentur in captivitatem.

42. Omnes arbores tuas & fruges terræ tuæ rubigo conſumet.

43. Ad-

22. (e) Vox Hebræa macilentiam ſignificat. Quæ ſequuntur voces, varia genera morborum ſignificant: de quibus, ait Mariana, non magis oportet laborare, quàm in nominibus lapidum, avium, animalium, quæ non minùs Hebræis quàm nobis ſunt ignota: Antiquitas enim velum oculis prætendit. Quod reliquum eſt capitis, non tam comminationes, quam Prophetias malorum, quæ Judæis acciderunt, continet.

25. (f) Certo ordine adversùs hoſtem procedes, ſed perturbato ordine fugies per diverſas vias.

29. (g) Quod evenit Judæis, qui Solem juſtitiæ toti orbi affulgentem, ſoli ipſi non vident.

36. (h) Quod evenit in captivitate Babylonica.

43. Advena, qui tecum verſatur in terra, aſcendet ſuper te, eritque ſublimior: tu autem deſcendes, & eris inferior.

44. Ipſe fœnerabit tibi, & tu non fœnerabis ei: ipſe erit in caput, & tu eris in caudam.

45. Et venient ſuper te omnes maledictiones iſtæ, & perſequentes apprehendent te, donec intereas: quia non audiſti vocem Domini Dei tui, nec ſervaſti mandata ejus & cæremonias, quas præcepit tibi.

46. Et erunt in te ſigna atque prodigia, & in ſemine tuo uſque in ſempiternum:

47. Eò quòd non ſervieris Domino Deo tuo in gaudio, cordiſque lætitia, propter rerum omnium abundantiam:

48. Servies inimico tuo, quem immittet tibi Dominus, in fame, & ſiti, & nuditate, & omni penuria, & ponet jugum ferreum ſuper cervicem tuam, donec te conterat.

49. Adducet (i) Dominus ſuper te gentem de longinquo, & de extremis terræ finibus, in ſimilitudinem aquilæ volantis cum impetu; cujus linguam intelligere non poſſis;

50. Gentem procaciſſimam, quæ non deferat ſeni, nec miſereatur parvuli,

51. Et devoret fructum jumentorum tuorum, ac fruges terræ tuæ: donec intereas, & non relinquat tibi triticum, vinum, & oleum, armenta boum, & greges ovium: donec te diſperdat,

52. Et conterat in cunctis urbibus tuis, & deſtruantur muri tui firmi atque ſublimes, in quibus habebas fiduciam in omni terra tua. Obſideberis intra portas tuas in omni terra tua, quam dabit tibi Dominus Deus tuus:

* Thren. 4. 10. Baruc. 2. 3. 53. * Et comedes (k) fructum uteri tui, & carnes filiorum tuorum & filiarum tuarum, quas dederit tibi Dominus Deus tuus, in anguſtia & vaſtitate qua opprimet te hoſtis tuus.

54. Homo delicatus in te, & luxurioſus valdè, invidebit fratri ſuo, & uxori, quæ cubat in ſinu ſuo,

55. Ne det eis de carnibus filiorum ſuorum, quas comedet: eò quòd nihil aliud habeat in obſidione & penuria, qua vaſtaverint te inimici tui intra omnes portas tuas.

56. Tenera mulier & delicata, quæ ſuper terram ingredi non valebat, nec pedis veſtigium figere propter mollitiem & teneritudinem nimiam, invidebit viro ſuo, qui cubat in ſinu ejus, ſuper filii & filiæ carnibus,

57. Et illuvie ſecundarum, quæ egrediuntur de medio feminum ejus, & ſuper liberis qui eadem hora nati ſunt: comedent enim eos clam propter rerum omnium penuriam in obſidione & vaſtitate, qua opprimet te inimicus tuus intra portas tuas.

58. Niſi cuſtodieris & feceris omnia verba legis hujus, quæ ſcripta ſunt in hoc volumine, & timueris nomen ejus glorioſum & terribile, hoc eſt, Dominum Deum tuum:

59. Augebit Dominus plagas tuas, & plagas ſeminis tui, plagas magnas & perſeverantes, infirmitates peſſimas & perpetuas.

60. Et convertet in te omnes afflictiones Ægypti, quas timuiſti, & adhærebunt tibi:

61. Inſuper & univerſos languores, & plagas, quæ non ſunt ſcriptæ in volumine legis hujus, inducet Dominus ſuper te, donec te conterat:

62. Et remanebitis pauci numero, qui priùs eratis ſicut aſtra cœli præ multitudine, quoniam non audiſti vocem Domini Dei tui.

63. Et ſicut antè lætatus eſt Dominus ſuper vos, benè vobis faciens, voſque multiplicans: ſic lætabitur diſperdens vos atque ſubvertens (l), ut auferamini de terra, ad quam ingredieris poſſidendam.

64. Diſperget te Dominus in omnes populos, à ſummitate terræ uſque ad terminos ejus: & ſervies ibi diis alienis, quos & tu ignoras & patres tui, lignis & lapidibus.

65. In gentibus quoque illis non quieſces, neque erit requies veſtigio pedis tui. Dabit enim tibi Dominus ibi cor pavidum, & deficientes oculos, & animam conſumptam mœrore:

66. Et erit vita tua quaſi pendens (m) ante

49. (i) Hæc impleta ſunt in excidio Jeroſolymæ.

53. (k) Fames horrenda variis temporibus & maximè in obſidione Jeruſalem deſcribitur. Aug. contra Adverſ. Legis & Prophet. qui has expreſſiones ferre non poterant: *Quis dignè eloqui poſſit, quam ſit mentis execrabilior fœditas, pœnas exhorreſcere meritorum, & merita non cavere pœnarum?*

63. (l) Sap. 1. *Deus non lætatur in perditione viventium:* Non vult eam per ſe, ſed juſtum ſupplicium peccatoris.

66. & 67. (m) Eris in perpetuo vitæ diſcrimine. *Dices:* Quotidie putabis te occidendum. Idque SS. PP. de Chriſto exponunt, ut ſit ſermo ad Judæos ipſis Chriſti temporibus: *Vita tua*, i. e. Chriſtus, *erit pendens*, in Cruce, ante oculos tuos; i. e. non credes in eum, per quem unum vitam conſequi potes: quod impletum eſt in Judæis. Cyprianus de Idolorum vanitate: *Quod autem hoc Judæorum populus intelligere non potuit, delictorum meritum fuit. Sic erant ſapientia & intelligentia cæcitate mulctati, ut qui vita indigni eſſent, haberent vitam ante oculos ſuos, nec viderent.*

ante te. Timebis nocte & die, & non credes vitæ tuæ.

67. Manè dices: Quis mihi det veſperum? & veſpere: Quis mihi det manè? propter cordis tui formidinem, qua terreberis, & propter ea quæ tuis videbis oculis.

68. Reducet te Dominus claſſibus in Ægyptum, per viam de qua dixit tibi, ut eam ampliùs non videres. Ibi venderis inimicis tuis in ſervos & ancillas, & non erit qui emat.

CAPUT XXIX.

Idem eſt argumentum quod ſuperioris capitis, propoſitis etiam præmiis tum pœnis legem obſervantibus, aut eam violantibus.

1. HÆc ſunt verba fœderis, quod præcepit Dominus Moyſi ut feriret cum filiis Iſrael in terra Moab, præter illud fœdus, quod cum eis pepigit in Horeb.

2. Vocavitque Moyſes omnem Iſrael (a),

*Exod.19. 4. & dixit ad eos: * Vos vidiſtis univerſa, quæ fecit Dominus coram vobis in terra Ægypti Pharaoni, & omnibus ſervis ejus, univerſæque terræ illius,

3. Tentationes (b) magnas, quas viderunt oculi tui, ſigna illa, portentaque ingentia,

4. Et non dedit vobis Dominus cor intelligens, & oculos videntes, & aures quæ poſſunt audire, uſque in præſentem diem.

*Sup. 8.2. 5. * Adduxit vos quadraginta annis per deſertum: non ſunt attrita veſtimenta (c) veſtra, nec calceamenta pedum veſtrorum vetuſtate conſumpta ſunt.

6. Panem non comediſtis, vinum & ſiceram non bibiſtis: ut ſciretis quia ego ſum Dominus Deus veſter.

*Sup. 3.1. 7. * Et veniſtis ad hunc locum: egreſſuſque eſt Sehon rex Heſebon, & Og rex Baſan, occurrentes nobis ad pugnam. Et percuſſimus eos,

8. Et tulimus terram eorum, ac tradidimus poſſidendam Ruben & Gad, & dimidiæ tribui Manaſſe.

9. Cuſtodite ergo verba pacti hujus, & implete ea: ut intelligatis univerſa quæ facitis.

10. Vos ſtatis hodie cuncti coram Domino Deo veſtro, principes veſtri, & tribus, ac majores natu, atque doctores, omnis populus Iſrael,

11. Liberi & uxores veſtræ, & advena qui tecum moratur in caſtris, exceptis (d) lignorum cæſoribus, & his qui comportant aquas:

12. Ut tranſeas (e) in fœdere Domini Dei tui, & in jurejurando quod hodie Dominus Deus tuus percutit tecum:

13. Ut ſuſcitet te ſibi in populum, & ipſe ſit Deus tuus, ſicut locutus eſt tibi, & ſicut juravit patribus tuis, Abraham, Iſaac, & Jacob.

14. Nec vobis ſolis ego hoc fœdus ferio, & hæc juramenta confirmo,

15. Sed cunctis præſentibus & abſentibus.

16. Vos enim noſtis quo modo habitaverimus in terra Ægypti, & quo modo tranſierimus per medium nationum, quas tranſeuntes,

17. Vidiſtis abominationes & ſordes, id eſt, idola eorum, lignum & lapidem, argentum & aurum, quæ colebant.

18. Ne forte ſit inter vos vir aut mulier, familia aut tribus, cujus cor averſum eſt hodie à Domino Deo noſtro: ut vadat & ſerviat diis illarum Gentium, & ſit inter vos radix germinans (f) fel & amaritudinem.

19. Cùmque audierit verba juramenti hujus, benedicat (g) ſibi in corde ſuo, dicens: Pax erit mihi, & ambulabo in pravitate cordis mei: & abſumat ebria ſitientem.

20. Et Dominus non ignoſcat ei: ſed tunc quàm maximè furor ejus fumet, & zelus contra hominem illum, & ſedeant ſuper eum omnia maledicta, quæ ſcripta ſunt in hoc volumine: & deleat Dominus nomen ejus ſub cœlo,

21. Et

CAPUT XXIX.

2. (a) Omnes rurſùs adeſſe juſſit; neque enim eſt veriſimile, ait Menochius, omnia quæ in hoc Libro habentur, à Moſe uno ſpiritu nulla interpoſita quiete eſſe dicta.

3. & 4. (b) Flagella quibus percuſſit Ægyptios. *Cor intelligens*: Veſtro vitio factum eſt, ut Deus non dederit vobis cor intelligens; nam ejus lumini ſemper rebelles fuiſtis. Aug. *Viderunt corpore, corde non viderunt, quia oculi dicuntur & cordis.*

5. (c) Aug. q. 51. *Hinc apparet tantum vini in ſuis impedimentis potuiſſe portare Iſraelitas, quando exierunt de Ægypto, quod poſſent citò conſumere. Nam ſi omninò nihil ſecum tuliſſent, unde eſſet illud, de quo dictum eſt; ſedit populus manducare & bibere, & ſurrexerunt ludere? nec enim hoc de aqua diceretur.*

11. (d) Hebr. & 70. *A lignorum cæſoribus uſque ad comportantium aquam tuam.* Adeò ut ne illi quidem abfuerint, cùm fœdus ad omnes pertineret: ſed fortè *exceptis*; i. e. ut prætermittantur lignatores, aquatores, omnes nobiles & ignobiles interfuerunt.

12. (e) Alludit ad ritum quo jungebantur fœdera; qui fœdus faciebant, inter partes hoſtiæ diverſas tranſire ſolebant, addita execratione, ut diſcerperetur in partes, qui prior fœdus violaret.

18. (f) Hebr. *Venenum & abſynthium*: qui ſibi & aliis cauſa eſt idololatriæ.

19. (g) Vana ſpe ſe lactet: *Et ambulabo in pravitate cordis mei*: Alii *in cogitatione* vertunt; obſequar cupiditati cordis mei; *Et abſumat ebria ſitientem*: Mihi indulgebo; caro vocat, quæ *ebria* nomine deſignatur, ut *ſitientis* voce mens ipſa indicatur. Hæc ſunt verba hominis deſperantis, vel proverbium eſt, quod alii aliter explicant. Bonfrerius putat hanc vocem, *terra*, ſuppleri oportere; *abſumat terra ebria ſitientem*; quæ prius ſitiens erat, ſeipſam perdat, dum pluviis inebriatur: cùm ſcilicet aliquis id deſiderat, quod conceſſum ſibi perniciem affert. 70. *Perdat peccator innocentem*, quem ſuo exemplo in ſcelus, & in ruinam trahit. Radix illa germinans fel, homo ille perditus inſontem in ſcelus rapiat, dum impietate ſua inebriatur, & ſibi pacem pollicetur.

21. Et conſumat (h) eum in perditionem ex omnibus tribubus Iſrael, juxta maledictiones, quæ in libro legis hujus ac fœderis continentur.

22. Dicetque ſequens generatio, & filii qui naſcentur deinceps, & peregrini, qui de longè venerint, videntes plagas terræ illius, & infirmitates, quibus eam afflixerit Dominus,

23. Sulphure & ſalis ardore comburens, ita ut ultrà non ſeratur, nec virens quippiam germinet, in exemplum * ſubverſionis Sodomæ (i) & Gomorrhæ, Adamæ & Seboim, quas ſubvertit Dominus in ira & furore ſuo. * Gen. 19. 24.

24. Et dicent omnes gentes: * Quare ſic fecit Dominus terræ huic? quæ eſt hæc ira furoris ejus immenſa? * 3. Reg. 9. 8. Jer. 22. 8.

25. Et reſpondebunt: Quia dereliquerunt pactum Domini, quod pepigit cum patribus eorum, quando eduxit eos de terra Ægypti:

26. Et ſervierunt diis alienis, & adoraverunt eos, quos neſciebant, & quibus non fuerant attributi:

27. Idcircò iratus eſt furor Domini contra terram iſtam, ut induceret ſuper eam omnia maledicta, quæ in hoc volumine ſcripta ſunt:

28. Et ejecit eos de terra ſua in ira & in furore, & in indignatione maxima, projecitque in terram alienam, ſicut hodie comprobatur.

29. Abſcondita, Domino Deo noſtro: quæ (k) manifeſta ſunt, nobis & filiis noſtris uſque in ſempiternum, ut faciamus univerſa verba legis hujus.

CAPUT XXX.

Moſes ad pœnitentiam adhortatur lapſos; bonum & malum, proſpera & adverſa res in manu eorum poſita ſunt, vita & mors; cœlum & terram ut teſtes invocat.

1. CUm ergo venerint ſuper te omnes ſermones iſti, benedictio, ſive maledictio (a), quam propoſui in conſpectu tuo: & ductus pœnitudine cordis tui in univerſis gentibus, in quas diſperſerit te Dominus Deus tuus,

2. Et reverſus fueris ad eum, & obedieris ejus imperiis, ſicut ego hodie præcipio tibi, cum filiis tuis, in toto corde tuo, & in tota anima tua:

3. Reducet Dominus Deus tuus captivitatem tuam, ac miſerebitur tui, & rurſum congregabit te de cunctis populis, in quos te antè diſperſit.

4. Si ad cardines cœli fueris diſſipatus, inde te retrahet Dominus Deus tuus,

5. * Et aſſumet, atque introducet in terram, quam poſſederunt patres tui, & obtinebis eam: & benedicens tibi, majoris numeri te eſſe faciet quàm fuerunt patres tui. * 2. Mac. 1. 29.

6. Circumcidet (b) Dominus Deus tuus cor tuum, & cor ſeminis tui: ut diligas Dominum Deum tuum in toto corde tuo, & in tota anima tua, ut poſſis vivere.

7. Omnes autem maledictiones has convertet ſuper inimicos tuos, & eos qui oderunt te & perſequuntur.

8. Tu autem reverteris, & audies vocem Domini Dei tui, faciesque univerſa mandata quæ ego præcipio tibi hodie.

9. Et abundare te faciet Dominus Deus tuus in cunctis operibus manuum tuarum, in ſobole uteri tui, & in fructu jumentorum tuorum, in ubertate terræ tuæ, & in rerum omnium largitate. Revertetur enim Dominus, ut gaudeat ſuper te in omnibus bonis, ſicut gaviſus eſt in patribus tuis:

10. Si tamen audieris vocem Domini Dei tui, & cuſtodieris præcepta ejus & cæremonias, quæ in hac lege conſcripta ſunt: & revertaris ad Dominum Deum tuum in toto corde tuo, & in tota anima tua.

11. Mandatum hoc, quod ego præcipio tibi hodie, non ſupra (c) te eſt, neque procul poſitum,

12. Nec in cœlo ſitum, ut poſſis dicere: * Quis noſtrûm valet ad cœlum aſcendere (d), ut deferat illud ad nos, & audiamus atque opere compleamus? * Rom. 10. 6.

13. Neque

21. (h) Hebr. *Et dividet eum in malum ex omnibus Tribubus Iſrael.*

23. (i) Hinc nonnulli colligunt Deum pluiſſe ſuper Sodomam ſulphur & ſalem; unde & hoc mare ſalſum eſt & bituminoſum.

29. (k) Vox relativa, *quæ*, non eſt in Hebræo. Dei arcana nobis revelata ſunt, antè occulta, Legis nimirum præcepta & voluntas Dei.

CAPUT XXX. 1. (a) Benedictio, ſi mandata ſervaveris; maledictio, ſi hæc violaveris.

6. (b) Aug. q. 53. *Evidens pollicitatio gratiæ; promittit enim Deus ſe eſſe facturum quod ſolet jubere ut fiat.* Legit autem Auguſtinus: *Et circumpurgabit Dominus cor tuum.*

11. (c) Ut poſſis te excuſare, quaſi non poſſis ea noſſe, & opere implere. Hinc nonnulli perperàm concludunt ſacram Scripturam ubique claram eſſe & apertam, ut nihil opus ſit interprete. Hoc quidem in loco agitur tantùm de Deuteronomio. Quod autem ait Petrus Act. 15. *Jugum Legis neque Patres noſtri, neque nos portare potuimus*: difficultatem in præceptorum multitudine & gravitate poſitam indicat, cùm parcior eſſet gratia Sacramentis, non ut in nova Lege, annexa. Aug. q. 54. *Sed quæri poteſt, cur ea ſuperiùs mandata dixerit, quæ ſcripta ſunt in Libro Legis hujus, niſi quia in his omnibus ſpiritalia ſignificantur ad Novum Teſtamentum pertinentia, ſi benè intelligantur? Unde hæc verba, Prope eſt verbum in ore tuo,* interpretatur Apoſtolus Rom. 10. de verbo Fidei.

12. (d) Quòd Chriſtus nondùm è cœlo deſcendiſſet per Incarnationem, neque per Reſurrectionem aſcendiſſet.

13. Neque trans mare poſitum, ut cauſeris, & dicas: Quis ex nobis poterit transfretare mare, & illud ad nos uſque deferre: ut poſſimus audire & facere quod præceptum eſt?

14. Sed juxta te eſt ſermo valdè, in ore tuo, & in corde tuo, ut facias illum.

15. Conſidera quòd hodie propoſuerim in conſpectu tuo vitam & bonum, & è contrario mortem & malum:

16. Ut diligas Dominum Deum tuum, & ambules in viis ejus, & cuſtodias mandata illius ac cæremonias atque judicia, & vivas, atque multiplicet te, benedicatque tibi in terra, ad quam ingredieris poſſidendam.

17. Si autem averſum fuerit cor tuum, & audire nolueris, atque errore deceptus adoraveris deos alienos, & ſervieris eis:

18. Prædico tibi hodie quòd pereas, & parvo tempore moreris in terra, ad quam, Jordane tranſmiſſo, ingredieris poſſidendam.

19. Teſtes invoco hodie cœlum & terram, quòd propoſuerim vobis vitam & mortem, benedictionem & maledictionem. Elige ergo vitam, ut & tu vivas, & ſemen tuum:

20. Et diligas Dominum Deum tuum, atque obedias voci ejus, & illi adhæreas (ipſe eſt enim vita tua, & longitudo dierum tuorum) ut habites in terra, pro qua juravit Dominus patribus tuis, Abraham, Iſaac, & Jacob, ut daret eam illis.

CAPUT XXXI.

Joſue in locum Moſis ſubſtituitur; Deuteronomium exſcribi jubet, & ſeptimo quoque anno coram populo legi, idque ad latus Arcæ aſſervari.

1. Abiit itaque Moyſes, & locutus eſt omnia verba hæc ad univerſum Iſrael,

2. Et dixit ad eos: Centum viginti annorum ſum hodie: non poſſum ultrà egredi, & ingredi (a), præſertim cùm &
* Num. 27. 13. Sup. 3. 27. Dominus dixerit mihi: * Non tranſibis Jordanem iſtum.

3. Dominus ergo Deus tuus tranſibit ante te: ipſe delebit omnes gentes has in conſpectu tuo, & poſſidebis eas: & Joſue iſte tranſibit ante te, ſicut locutus eſt Dominus.

* Num. 21. 24. 4. Facietque Dominus eis * ſicut fecit Sehon & Og regibus Amorrhæorum, & terræ eorum, delebitque eos.

5. Cùm ergo & hos tradiderit vobis, * ſimiliter facietis eis, ſicut præcepi vobis. * Sup. 7. a.

6. Viriliter agite, & confortamini: nolite timere, nec paveatis ad conſpectum eorum: quia Dominus Deus tuus ipſe eſt ductor tuus, & non dimittet, nec derelinquet te.

7. Vocavitque Moyſes Joſue, & dixit ei coram omni Iſrael: * Confortare, & eſto * Jos. 1. 6.
robuſtus: tu enim introduces populum 3. Reg. 2. 2.
iſtum in terram, quam daturum ſe patribus eorum juravit Dominus, & tu eam ſorte divides.

8. Et Dominus qui ductor eſt veſter, ipſe erit tecum: non dimittet, nec derelinquet te: noli timere, nec paveas.

9. Scripſit itaque Moyſes legem hanc, & tradidit eam ſacerdotibus filiis Levi, qui portabant arcam fœderis Domini, & cunctis ſenioribus Iſrael.

10. Præcepitque ei, dicens: Poſt ſeptem annos, anno remiſſionis, in ſolemnitate tabernaculorum,

11. Convenientibus cunctis ex Iſrael, ut appareant in conſpectu Domini Dei tui, in loco quem elegerit Dominus, leges verba legis hujus coram omni Iſrael, audientibus eis,

12. Et in unum omni populo congregato, tam viris quàm mulieribus, parvulis, & advenis, qui ſunt intra portas tuas: ut audientes diſcant, & timeant Dominum Deum veſtrum, & cuſtodiant, impleantque omnes ſermones legis hujus.

13. Filii quoque eorum qui nunc ignorant, ut audire poſſint, & timeant Dominum Deum ſuum cunctis diebus quibus verſantur in terra, ad quam vos, Jordane tranſmiſſo, pergitis obtinendam.

14. Et ait Dominus ad Moyſen: Ecce propè ſunt dies mortis tuæ: voca Joſue, & ſtate in tabernaculo teſtimonii, ut præcipiam ei. Abierunt ergo Moyſes & Joſue, & ſteterunt in tabernaculo teſtimonii:

15. Apparuitque Dominus ibi in columna nubis, quæ ſtetit in introitu tabernaculi.

16. Dixitque Dominus ad Moyſen: Ecce tu dormies cum patribus tuis, & populus iſte conſurgens fornicabitur poſt deos alienos in terra, ad quam ingreditur ut habitet in ea: ibi derelinquet me, & irritum faciet fœdus, quod pepigi cum eo.

17. Et iraſcetur furor meus contra eum in die illo: & derelinquam eum, & abſcondam faciem meam ab eo, & erit in devorationem: invenient eum omnia mala & afflictiones, ita ut dicat in illo die:
Verè

CAPUT XXXI. 2. (a) Verſari vobiſcum.

Verè quia non eſt Deus mecum, invenerunt me hæc mala.

18. Ego autem abſcondam, & celabo faciem meam in die illo, propter omnia mala quæ fecit, quia ſecutus eſt deos alienos.

19. Nunc itaque ſcribite vobis canticum iſtud, & docete filios Iſrael: ut memoriter teneant, & ore decantent, & ſit mihi carmen iſtud pro teſtimonio inter filios Iſrael.

20. Introducam enim eum in terram, pro qua juravi patribus ejus, lacte & melle manantem. Cùmque comederint, & ſaturati, craſſique fuerint, avertentur ad deos alienos, & ſervient eis: detrahentque (b) mihi, & irritum facient pactum meum.

21. Poſtquam invenerint eum mala multa & afflictiones, reſpondebit ei canticum iſtud pro teſtimonio, quod nulla delebit oblivio ex ore ſeminis ſui. Scio enim cogitationes ejus, quæ facturus ſit hodie, antequam introducam eum in terram, quam ei pollicitus ſum.

22. Scripſit ergo Moyſes canticum, & docuit filios Iſrael.

23. Præcepitque Dominus Joſue filio Nun, & ait: Confortare, & eſto robuſtus: tu enim introduces filios Iſrael in terram, quam pollicitus ſum, & ego ero tecum.

24. Poſtquam ergo ſcripſit Moyſes verba legis hujus in volumine, atque complevit:

25. Præcepit Levitis, qui portabant arcam fœderis Domini, dicens:

26. Tollite librum iſtum, & ponite eum in latere arcæ fœderis Domini Dei veſtri: ut ſit ibi contra te in teſtimonium.

27. Ego enim ſcio contentionem tuam, & cervicem tuam duriſſimam. Adhuc vivente me, & ingrediente vobiſcum, ſemper contentioſè egiſtis contra Dominum: quantò magis cùm mortuus fuero?

28. Congregate ad me omnes majores natu per tribus veſtras, atque doctores, & loquar audientibus eis ſermones iſtos, & invocabo contra eos cœlum & terram.

29. Novi enim quòd poſt mortem meam iniquè agetis, & declinabitis citò de via, quam præcepi vobis: & occurrent vobis mala in extremo tempore, quando feceritis malum in conſpectu Domini, ut irritetis eum per opera manuum veſtrarum.

30. Locutus eſt ergo Moyſes, audiente univerſo cœtu Iſrael, verba carminis hujus, & ad finem uſque complevit.

CAPUT XXXII.

Canticum Moſis morituri, quo Legis & Pentateuchi velut ſummarium quoddam continetur, idque eſt omninò paraeneticum. Jubetur Moſes in montem Abarim conſcendere, ut inde terram promiſſam proſpiciat.

1. Audite cœli (a) quæ loquor, audiat terra verba oris mei.

2. Concreſcat (b) ut pluvia doctrina mea, fluat ut ros eloquium meum, quaſi imber ſuper herbam, & quaſi ſtillæ ſuper gramina.

3. Quia nomen Domini invocabo: date magnificentiam (c) Deo noſtro.

4. Dei perfecta ſunt opera, & omnes viæ ejus judicia: Deus fidelis, & abſque ulla iniquitate, juſtus & rectus.

5. Peccaverunt (d) ei, & non filii ejus in ſordibus: generatio prava atque perverſa.

6. Hæccine reddis Domino popule ſtulte & inſipiens? numquid non ipſe eſt pater tuus, qui poſſedit te, & fecit, & creavit te?

7. * Memento dierum antiquorum, cogitata generationes ſingulas: interroga patrem tuum, & annuntiabit tibi; majores tuos, & dicent tibi. * Job 8. 8.

8. Quando dividebat (e) Altiſſimus gentes: quando ſeparabat filios Adam, conſtituit terminos populorum juxta numerum filiorum Iſrael.

9. Pars (f) autem Domini, populus ejus: Jacob funiculus hæreditatis ejus.

10. Invenit eum in terra deſerta, in loco

20. & 27. (b) Hebr. *Irritabunt me*. *Duriſſimam*: Qui nolunt vocanti reſpondere, cervicem non flectunt.

CAPUT XXXII. 1. (a) Cœli & terræ incolæ, Angeli & homines: ſic attentos vult magna dicturus.

2. (b) Hebr. *Stillet ut pluvia verbum meum*. Ut herba recens imbre creſcit, ſic mentes veſtræ ex verbis meis proficiant.

3. & 4. (c) Honorem ejus majeſtati debitum reddite. *Judicia*: Quæ facit, juſta ſunt omnia.

5. (d) Peccaverunt in ſordibus: ſeu criminibus ſe ſe contaminarunt. Aug. q. 55. *Peccare in Deum eſt in iis peccare, quæ ad Dei cultum pertinent.... Sic enim peccabant filii Heli.... Peccare autem Domino.... hi mihi videntur non immeritò dici, qui piam peccati ſui pœnitentiam non agunt, ut glorificetur ignoſcens Dominus.*

8. (e) Quando in Babelica diviſione ſuam cuique genti aſſignavit regionem: Hebr. *Quando hæreditare fecit Altiſſimus Gentes. Quando ſeparabat filios Adam*: aliis aliò dimiſſis. *Conſtituit terminos populorum juxta numerum filiorum Iſrael*: Jam tunc cogitavit de populo Iſraelitico, ſtatuit illi tribuere terram Chanaan. *Juxta numerum filiorum Iſrael*: quæ par eſſet illis alendis. 70. *Juxta numerum Angelorum Dei*. Aug. in Pſal. 134. *Quamvis ipſe omnes Angelos condiderit, cæteros Angelis commiſit, ſibi iſtum poſſidendam, ſervandamque deputavit.*

9. (f) Hebr. *Quia pars Domini populus ejus: Jacob funiculus hæreditatis ejus*. Alludit ad modum terræ dividendæ tum temporis uſitatum ductis funiculis.

loco horroris, & vaſtæ ſolitudinis: circumduxit eum, & docuit: & cuſtodivit quaſi pupillam oculi ſui.

11. Sicut aquila provocans (g) ad volandum pullos ſuos, & ſuper eos volitans, expandit alas ſuas, & aſſumpſit eum, atque portavit in humeris ſuis.

12. Dominus ſolus dux ejus fuit: & non erat cum eo Deus alienus.

13. Conſtituit (h) eum ſuper excelſam terram: ut comederet fructus agrorum, ut ſugeret mel de petra, oleumque de ſaxo duriſſimo:

14. Butyrum de armento, & lac de ovibus cum adipe agnorum, & arietum filiorum Baſan: & hircos cum medulla (i) tritici, & ſanguinem uvæ biberet meraciſſimum.

15. Incraſſatus eſt dilectus, & recalcitravit: incraſſatus, impinguatus, dilatatus, dereliquit Deum factorem ſuum, & receſſit à Deo ſalutari ſuo.

16. Provocaverunt eum in diis alienis, & in abominationibus ad iracundiam concitaverunt.

17. Immolaverunt dæmoniis, & non Deo, diis quos ignorabant: novi recenteſque venerunt, quos non coluerunt patres eorum.

18. Deum qui te genuit dereliquiſti, & oblitus es Domini creatoris tui.

19. Vidit Dominus, & ad iracundiam concitatus eſt: quia provocaverunt eum filii ſui & filiæ.

20. Et ait: Abſcondam faciem meam ab eis, & conſiderabo noviſſima eorum: generatio enim perverſa eſt, & infideles filii.

21. Ipſi me provocaverunt in eo qui non erat Deus, & irritaverunt in vani-
*Ierem.15. 14. Rom. 10. 19. tatibus ſuis: & * ego provocabo (k) eos in eo qui non eſt populus, & in gente ſtulta irritabo illos.

22. Ignis ſuccenſus eſt in furore meo, & ardebit uſque ad inferni noviſſima: devorabitque terram cum germine ſuo, & montium fundamenta comburet.

23. Congregabo ſuper eos mala, & ſagittas meas complebo (l) in eis.

24. Conſumentur fame, & devorabunt (m) eos aves morſu amariſſimo: dentes beſtiarum immittam in eos, cum furore trahentium ſuper terram, atque ſerpentium.

25. Foris vaſtabit eos gladius, & intùs pavor, juvenem ſimul ac virginem, lactentem cum homine ſene.

26. Dixi: Ubinam ſunt? ceſſare faciam ex hominibus memoriam eorum.

27. Sed propter iram inimicorum diſtuli: ne fortè ſuperbirent hoſtes eorum, & dicerent: Manus noſtra excelſa, & non Dominus, fecit hæc omnia.

28. Gens abſque conſilio eſt, & ſine prudentia.

29. * Utinam ſaperent, & intelligerent, ac noviſſima providerent. *Ierem. 9. 12.

30. Quo modo perſequatur unus mille, & duo fugent decem millia? nonne ideò, quia Deus ſuus vendidit eos, & Dominus concluſit illos?

31. Non (n) enim eſt Deus noſter ut dii eorum: & inimici noſtri ſunt judices.

32. De vinea (o) Sodomorum, vinea eorum, & de ſuburbanis Gomorrhæ: uva eorum uva fellis, & botri amariſſimi.

33. Fel draconum vinum eorum, & venenum aſpidum inſanabile.

34. Nonne hæc condita (p) ſunt apud me, & ſignata in theſauris meis?

35. * Mea eſt ultio, & ego retribuam in tempore, ut labatur pes eorum: juxta eſt dies perditionis, & adeſſe feſtinant tempora. *Eccl. 28. 1. Rom. 12. 19. Hebr. 10. 30.

36. Judicabit Dominus populum ſuum, & * in ſervis ſuis miſerebitur: videbit (q) quòd infirmata ſit manus, & clauſi quoque defecerunt, reſiduique conſumpti ſunt. *2. Mac. 7. 6.

37. Et dicet: * Ubi ſunt dii eorum, in quibus habebant fiduciam? *Ierem. 2. 28.

38. De quorum victimis comedebant adipes, & bibebant vinum libaminum: ſurgant, & opitulentur vobis, & in neceſſitate vos protegant.

39. Vi-

11. (g) Hebr. *Sicut Aquila excitans nidum ſuum*, i. e. pullos nidi ſui.

13. (h) Hebr. *Equitare fecit eum ſuper excelſa terra*: Omnia illi fecit pervia, vel *excelſa terra*, pro exímia & fertili ſumitur: *ut ſugeret mel de petra*; adeò ut loca inculta, apibus & oleo abundarent.

14. (i) Hebr. *Cum adipe renum tritici*: grana vocat renes. *Arietum filiorum Baſan*, qui in regione Baſan fertili fuiſſe enutriti.

21. (k) Ex Gentibus Eccleſiam formans, eos ad zelotypiam ſalutarem & æmulationem provocabo.

23. (l) Hebr. *Conſumam*: Exhauriam, ne una quidem ſagitta in pharetra ſupererit.

24. (m) Hebr. *Et comeſti pruna, & excidio amariſſimo*: Morbis ardentibus conſumentur. In Hebræo nulla fit avium mentio.

31. (n) Non is eſt qui peccata noſtra diſſimulet. *Et inimici noſtri ſunt judices*: Cujus rei teſtes ſunt inimici noſtri, qui ejus ſeveritatem ſunt experti.

32. (o) Hebr. *De vite Sodomorum vitis eorum*: Ex pravis majoribus pejores filii: vel populus qui mihi fuerat vinea electa, factus eſt vinea Sodomorum. Id ipſum Iſaias cap. 5. & Jeremias cap. 2. iiſdem penè verbis exprimunt. *De ſuburbanis*: De agris.

34. & 36. (p) Ultionem differo, tametſi ſcelerum populi non oblitus. *Judicabit*, ulciſcetur, *Dominus*, Hebr. *Iehova*, יהוה.

36. (q) Videbit id futurum, ut reſiſtere non valeant inimicis ſuis: Vires exhauſtas. *Et clauſi*: Mœnibus incluſi omnes in poteſtatem hoſtium venerunt: Hebr. *Nihil clauſum & derelictum*: Ultioni nempè relictum. Gregor. Lib. 6. Moral. *Percutit ut ſanet*: Quia idcircò foris verbera admovet, ut intùs vulnera delictorum curet.

39. Videte quòd ego ſim ſolus, & non
* 1. Reg. 2. 6. ſit alius Deus præter me: * ego occidam,
& ego vivere ſaciam: percutiam, & ego
Tob. 13. 2. Sap. 16. 13. ſanabo, * & non eſt qui de manu mea
* Job 10. 7. poſſit eruere.

Sap. 16. 13. 40. Levabo ad cœlum manum meam, & dicam: Vivo ego in æternum.

41. Si acuero ut fulgur (r) gladium meum, & arripuerit judicium manus mea: reddam ultionem hoſtibus meis, & his qui oderunt me retribuam.

42. Inebriabo ſagittas meas ſanguine, & gladius meus devorabit carnes, de cruore occiſorum, & de captivitate, nudati inimicorum capitis.

* 2. Mac. 7. 6. 43. * Laudate (ſ) gentes populum ejus, quia ſanguinem ſervorum ſuorum ulciſcetur: & vindictam retribuet in hoſtes eorum, & propitius erit terræ populi ſui.

44. Venit ergo Moyſes, & locutus eſt omnia verba cantici hujus in auribus populi, ipſe & Joſue filius Nun.

45. Complevitque omnes ſermones iſtos, loquens ad univerſum Iſrael.

46. Et dixit ad eos: Ponite corda veſtra in omnia verba, quæ ego teſtificor vobis hodie: ut mandetis ea filiis veſtris cuſtodire & facere, & implere univerſa (t) quæ ſcripta ſunt legis hujus:

47. Quia non incaſſum præcepta ſunt vobis, ſed ut ſinguli in eis viverent: quæ facientes longo perſeveretis tempore in terra, ad quam, Jordane tranſmiſſo, ingredimini poſſidendam.

48. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen in eadem die, dicens:

49. Aſcende in montem iſtum Abarim, id eſt, tranſituum, in montem Nebo, qui eſt in terra Moab contra Jericho: & vide terram Chanaan, quam ego tradam filiis Iſrael obtinendam, & morere in monte.

50. Quem conſcendens jungeris populis
* Num. 20. tuis, * ſicut mortuus eſt Aaron frater
tuus in monte Hor, & appoſitus populis 26. & 27. 13.
ſuis:

51. * Quia prævaricati eſtis contra me, * Num. 20.
in medio filiorum Iſrael, ad aquas con- 12. & 27.
tradictionis in Cades deſerti Sin: & non 14.
ſanctificaſtis me inter filios Iſrael.

52. E contra videbis (u) terram, & non ingredieris in eam, quam ego dabo filiis Iſrael.

CAPUT XXXIII.

Moſes iturus in montem, & moriturus, benedicit populo; quæque ſunt futura prædicit.

1. HÆc eſt benedictio, qua benedixit Moyſes, homo Dei, filiis Iſrael ante mortem ſuam.

2. Et ait: Dominus de Sinai (a) venit, & de Seir ortus eſt nobis: apparuit de monte Pharan, & cum eo Sanctorum millia. In dextera ejus ignea lex.

3. Dilexit populos, * omnes ſancti in * Sap. 3. 1.
manu (b) illius ſunt: & qui appropinquant pedibus ejus, accipient de doctrina illius.

4. Legem præcepit nobis Moyſes, hæreditatem multitudinis Jacob.

5. Erit apud rectiſſimum rex (c), congregatis principibus populi cum tribubus Iſrael.

6. Vivat Ruben, & non moriatur (d), & ſit parvus in numero.

7. Hæc eſt Judæ benedictio: Audi Domine vocem Judæ (e), & ad populum ſuum introduc eum: manus ejus pugnabunt pro eo, & adjutor illius contra adverſarios ejus erit.

8. Levi quoque ait: Perfectio (ſ) tua, & doctrina tua viro ſancto tuo, quem probaſti in tentatione, & judicaſti ad aquas contradictionis.

9. Qui dixit (g) patri ſuo, & matri ſuæ:

41. & 42. (r) Hebr. *Si acuero fulgur gladii mei: Et arripuerit judicium manus mea:* Et cœpero exercere judicium. *Capitis*: Captivorum capita nudabantur.

43. (ſ) Quod tam propitium & juſtum habeat Deum: Hebr. *Laudate gentes populus ejus*: Deum ſcilicet.

46. (t) i. e. in volumine Legis; Hebr. *Omnia verba Legis hujus*.

52. (u) Sept. Interpret. *Quoniam è regione videbis terram*: Quod jungendum cum ea voce, *Aſcende*.

CAPUT XXXIII. 2. (a) Cùm inde Legem dedit: *Apparuit de monte Pharan*; ubi 70. *Suo repleuit ſpiritu*. Divinus ſplendor primùm in iis montibus apparens, paulatim accedere viſus eſt. *Et cum eo Sanctorum, millia Angelorum*, ſupple, ſunt. *Ignea Lex*, quòd igne micante lata fuerit.

3. (b) Ut eos protegat: *Et qui appropinquant pedibus ejus*: qui appropinquaverunt ad radices montis. *Accipient de doctrina ejus*: acceperunt. Nam apud Hebræos tempora facile commutantur.

5. (c) Erit & in Iſrael Rex, vel, fuit apud dilectum Rex, ſeu Dux & Gubernator populi Moſes. Vel Deus per Legem regnabit in populo ſuo, cùm Principes unà cum Tribubus conjuncti fuerint, & concordes.

6 (d) Alludit ad Prophetiam Jacob Geneſ. 49. qui de Ruben dixerat, *Effuſus es ſicut aqua, non creſcas*. Simeonis benedictio hic omittitur in Hebræo, & in Vulgata, non item apud 70. qui ſic habent καὶ Συμεὼν ἔστω πολὺς ἐν ἀριθμῷ: *Et Simeon ſit multus numero*.

7. (e) Tribus Judæ deprecantis, ut terra promiſſa potiatur. *Et ad populum ſuum introduc eum*: Ad partem terræ illi deſtinatam. *Manus ejus*, Dei. Hæc Prophetia ad Chriſtum pertinet, qui e Tribu Juda erat naſciturus, & Iſraelis Protector futurus.

8. (ſ) Hebr. *Thumim & Vrim*, תמים ואורים, quæ erant in Rationali depicta: *Viro ſancto tuo*, Aaroni data ſunt. *Et judicaſti apud aquas contradictionis*: quæ fuit ejus noxa.

9. & 10. (g) Levitæ ſævierunt in impios. *Judicia*, Hebr. *Docebunt Judicia tua Jacob*.

ſuæ: Neſcio vos; & fratribus ſuis: Ignoro vos: & neſcierunt filios ſuos. Hi cuſtodierunt eloquium tuum, & pactum tuum ſervaverunt,

10. Judicia tua ò Jacob, & legem tuam ò Iſraël: ponent thymiama in furore tuo, & holocauſtum ſuper altare tuum.

11. Benedic Domine fortitudini ejus, & opera manuum illius ſuſcipe. Percute dorſa inimicorum ejus: & qui oderunt eum, non conſurgant.

12. Et Benjamin ait: Amantiſſimus Domini habitabit confidenter in eo (h): quaſi in thalamo tota die morabitur, & inter humeros illius requieſcet.

13. Joſeph quoque ait: De benedictione Domini terra ejus, de pomis (i) cœli, & rore, atque abyſſo ſubjacente:

14. De pomis fructuum ſolis ac lunæ:

15. De vertice antiquorum montium, de pomis collium æternorum:

16. Et de frugibus terræ, & de plenitudine ejus. Benedictio illius * qui apparuit in rubo, veniat ſuper caput Joſeph, & ſupec verticem nazaræi inter fratres ſuos.

* Exod. 3. 2.

17. Quaſi primogeniti tauri (k) pulchritudo ejus, cornua rhinocerotis cornua illius: in ipſis ventilabit Gentes uſque ad terminos terræ: hæ ſunt multitudines Ephraim: & hæc millia Manaſſe.

18. Et Zabulon ait: Lætare Zabulon (l) in exitu tuo, & Iſſachar in tabernaculis tuis.

19. Populos vocabunt ad montem (m): ibi immolabunt victimas juſtitiæ. Qui inundationem maris quaſi lac ſugent, & theſauros abſconditos arenarum.

20. Et Gad ait: Benedictus in latitudine (n) Gad: quaſi leo requievit, cepitque brachium & verticem.

21. Et vidit principatum (o) ſuum, quòd in parte ſua doctoc eſſet repoſitus: qui fuit cum principibus populi, & fecit juſtitias Domini, & judicium ſuum cum Iſraël.

22. Dan quoque ait: Dan (p) catulus leonis, fluet largiter de Baſan.

23. Et Nephthali dixit: Nephthali abundantia perfruetur, & plenus erit benedictionibus Domini: mare & meridiem poſſidebit (q).

24. Aſer quoque ait: Benedictus in filiis Aſer, ſit placens fratribus ſuis, & tingat in oleo pedem ſuum.

25. Ferrum & æs calceamentum (r) ejus. Sicut dies juventutis tuæ, ita & ſenectus tua.

26. Non eſt deus alius ut Deus rectiſſimi (ſ): aſcenſor cœli auxiliator tuus. Magnificentia ejus diſcurrunt nubes,

27. Habitaculum (t) ejus ſurſum, & ſubter brachia ſempiterna: ejiciet à facie tua inimicum, dicetque: Conterere.

28. Habitabit Iſraël confidenter, & ſolus. Oculus Jacob in terra frumenti & vini, cœlique caligabunt rore (u).

29. Beatus es tu Iſraël: quis ſimilis tui popule, qui ſalvaris in Domino? ſcutum auxilii tui, & gladius gloriæ tuæ: negabunt te inimici tui, & tu eorum colla calcabis.

CAPUT XXXIV.

Moſes è monte Nebo terram Chanaan contemplatus moritur, & à Deo occultè ſepelitur in valle Moab: huic Joſue ſuccedit: fletur à populo; non alius ſimilis Moſi Propheta poſteà ſurrexit in Iſraël.

1. AScendit * ergo Moyſes de campeſtribus Moab ſuper montem Nebo, in verticem Phaſga contra Jericho: oſtenditque

* Sup. 3. 27. & 32. 49. 2. Mac. 2. 4.

12. (h) Hebr. *ſuper eum*; quòd intra fines hujus Tribus Templum ſit ædificatum. unde ſubdit, *Quaſi in thalamo*, &c. quòd Templum eſſet velut thalamus Dei, qui ut ſponſus Iſraelis erat.

13. (i) Vox Hebræa מגד, *Meged*, *delicias* etiam ſignificat: fertilitatem terræ Joſeph deſignat.

17. (k) Tertullianus adversùs Judæos cap. 11. hæc ad Chriſtum refert, cujus Joſeph typus fuit. *Hac virtute crucis & hoc more cornutus univerſas gentes & nunc ventilat, per fidem auferens à terra in cælum, & tunc ventilabit per judicium, dejiciens de cælo in terram.*

18. (l) Habitavit ad mare: hinc ad commercia ineunda exibat. *Iſſachar in tabernaculis ſuis*, habitabit, inde egredietur ad commercia ineunda. Sic Jacob de eo dixit: *Vidit requiem quòd eſſet bona.*

19. (m) Ad Templum in monte poſitum deducent gentes. *Inundationem maris quaſi lac ſugent*: Hebr. *Affluentiam maris ſugent*, propter commercia: *& theſauros abſconditos arenarum*, propter ſecturas metallorum & gemmas, vel in ea regione, vel in iis ad quas navibus ibant. Chriſtus prædicavit in iis regionibus, ac præcipui Apoſtoli ex iis Tribubus erant oriundi, adeò ut vocatio gentium ad montem Sion, ſeu ad Eccleſiam videatur à Spiritu Sancto deſignata.

20. (n) In proſperitate. *Quaſi Leo requievit*, non timens hoſtes: *Cepitque brachium & verticem*: Fortes adverſarios ſuos & Reges: aut fortè indicat futuros in Tribu Gad prædones, qui non contenti parte ſua, totum raperent.

21. (o) Excellentiam ſuam: *Quòd in parte ſua Doctor eſſet repoſitus*. Quòd Moſes ibi eſſet ſepultus, licet locus neſciretur. *Qui fuit cum Principibus populi*: Dux & Comes cæterorum Principum.

22. (p) Vel ad totam Tribum, vel ad Samſonem id pertinet. *Fluet largiter de Baſan*. Nam pars hujus Tribus ſedem ſibi attributam reliquit, ad Aquilonem versùs Libanum, & ad fontes Jordanis ſe recepit, ubi urbem Dan condiderunt.

23. (q) Opes quæ per mare advehuntur; ſolum habebit uberrimum, & opes à mari importatas.

25. (r) Multum æris & ferri in ea regione, eaque calcabit.

26 (ſ) O Iſraelitæ: *Aſcenſor cæli auxiliator tuus*: Hebr. *equitans cælis in auxilium tuum.*

27. (t) Habitaculum ejus in cœlo, ut tegat te, & inferiùs habet brachia ſempiterna virtutum, & opera, quibus pugnet pro te; brachia extenſa ad opem tibi ferendam.

28. (u) Copiam roris promittit, qui ubi copioſus eſt, nebula tegit Solem.

ditque ei Dominus omnem terram Galaad uſque Dan,

2. Et univerſum Nephthali, terramque Ephraim & Manaſſe, & omnem terram Juda uſque ad mare noviſſimum,

3. Et auſtralem partem, & latitudinem campi Jericho civitatis palmarum uſque Segor.

* Gen. 12. 7. 15. 18. 4. Dixitque Dominus ad eum: * Hæc eſt terra, pro qua juravi Abraham, Iſaac, & Jacob, dicens: Semini tuo dabo eam. Vidiſti eam oculis tuis, & non tranſibis ad illam.

5. Mortuuſque (a) eſt ibi Moyſes ſervus Domini, in terra Moab, jubente Domino:

6. Et ſepelivit eum in valle terræ Moab contra Phogor: & non cognovit homo ſepulchrum ejus uſque in præſentem diem.

7. Moyſes centum & viginti annorum erat quando mortuus eſt: non caligavit oculus ejus, nec dentes illius moti ſunt.

8. Fleveruntque eum filii Iſrael in campeſtribus Moab triginta diebus: & completi ſunt dies planctus lugentium Moyſen.

9. Joſue verò filius Nun repletus eſt Spiritu ſapientiæ, quia Moyſes poſuit ſuper eum manus (b) ſuas. Et obedierunt ei filii Iſrael, feceruntque ſicut præcepit Dominus Moyſi.

10. Et non ſurrexit ultrà propheta in Iſrael ſicut Moyſes, quem noſſet Dominus facie ad faciem,

11. In omnibus ſignis, atque portentis, quæ miſit per eum, ut faceret in terra Ægypti Pharaoni, & omnibus ſervis ejus, univerſæque terræ illius,

12. Et cunctam manum robuſtam, magnaque mirabilia quæ fecit Moyſes coram univerſo Iſrael.

CAPUT XXXIV. 5. & 6. (a) Hujus ergo narrationis ultimæ Moſes non eſt auctor. *Sepeliunt*; Angelorum miniſterio. *Et non cognovit homo ſepulchrum ejus:* Ne Iſraelitæ ad idololatriam propenſi, eum pro Deo colerent. Hinc diſceptatio Michaelem inter & Diabolum, cujus fit mentio in Judæ Epiſtola. Diabolus contendebat ut corpus Moſis publico funere ſepeliretur, ut Hebræos ad idololatriam illiceret; cui reſtitit Michael Archangelus.

9. (b) Hoc initium eſt impoſitionis manuum, qua cœleſtia dantur bona, ut in conſecratione Sacerdotum.

LIBER JOSUE,
HEBRAICE' JEHOSUA.

Hujus Libri hæc ferè ſumma eſt, ingreſſus populi Dei in terram promiſſam, expugnatæ urbes, & victoria de hoſtibus reportata, cujuſque tribus ſors à Joſue deſignata. Ut Moſes Veteris, ſic Joſue ſuit Novi Fœderis, & Chriſti Domini typus. Nam ut ſub Moſis regimine populus contumax ſemper erat, & ad rebellionem promptus; ſic ſub Joſue docilis fuit, & ad obſequium paratus: adeò ut Novi Teſtamenti gratia Joſue temporibus refulgeat, cùm veri Abrahæ filii patriam promiſſam ingreſſi Dei vocem audiunt, eique obſequuntur.

De hujus libri Auctore magna eſt inter eruditos controverſia. Theodoretus eum excerptum fuiſſe ex Libro Juſtorum, *qui laudatur cap.* 10. *exiſtimat; alii à Samuele, aut ab Eſdra ſcriptum opinantur. Communior ſententia eſt hunc librum à Joſue ipſo fuiſſe conſcriptum, qui non ſolùm nomine, ſed etiam rebus geſtis Chriſti Domini figura fuit, ob id maximè quòd populum Dei in terram promiſſionis introduxit. Id verò perſuadent hæc poſtremi capitis verba:* Scripſit quoque Joſue omnia verba hæc in volumine legis Domini. *Tametſi hæc verba ad ea præcisè quæ in hoc capite continentur, de fœdere Deum inter & populum renovato, ſatis commodè referri poſſunt. Ad exemplum Moſis res à ſe geſtas litteris conſignavit, & opus ſuum libris Moſis ſubjecit. Hujus libri cùm alibi in Scripturis paſſim, tum maximè Lib. tertio Regum cap.* 3. *fit mentio, ubi ſacer textus innuit Joſue maledictionem adversùs eum qui ædificaverit Jericho, impletam fuiſſe in perſona Hiel de Bethel.*

Quod autem cap. 4. *loquens Auctor hujus libri de duodecim lapidibus in medio Jordanis alveo poſitis, ſic ait:* Sunt ibi uſque in præſentem diem: *& cap.* 6. *de Circumciſione facta hæc habet:* Vocatum eſt nomen loci illius Galgala uſque in præſentem diem. *Sic cap.* 10. *citatur Liber* Juſtorum, *Joſue recentior, aut æqualis, cùm Auctor meminerit pugnæ Gabaonitarum. Cap.* 19. *narratur expeditio Danitarum adversùs Lizen, quæ poſt mortem Joſue contigit, ut liquet ex capite octavo libri Judicum. Quin modus iſte loquendi cap.* 17. 14. Non fuit antea, nec poſtea tam longa dies, *cùm ſcilicet ſol ſtetit in medio cœli, longius videtur temporis ſpatium exigere, quàm illud quod ab hoc miraculo ad mortem uſque Joſue effluxit.*

Hæc, inquam, & alia non evincunt hunc librum à Joſue non fuiſſe conſcriptum, ſed ejus acta fuiſſe poſtea à Scribis, aut ab Eſdra recognita, interjectis aliquot verbis connexionis, aut explicationis gratia. Liber Juſtorum fuit carmen Epinicium poſt reportatas victorias compoſitum, & inter Hebræos promulgatum: aut fortè liber fuit Paræneticus, qui Iſraelitas ad piè ſanctèque vivendum informabat. Joſue admodum ſenex hunc librum edidit: hinc frequens illa temporis notatio, uſque ad præſentem diem, *uti Matth.* 27. *de agro Haceldama legimus.*

Quod autem de expeditione Danitarum inſeritur, id unum eſſe poteſt ex additamentis, quæ huc illuc Eſdras ad pleniorem rerum intelligentiam ſparſit. Cùm enim, ut ſapienter obſervat Illuſtriſſimus Huetius, aſſignatam Danitis portionem deſcripſiſſet Joſue, aliamque poſtea armis quæſiiſſent, meritò id Eſdras, aut quiſquis alius Scriptor Hagiographus ſupplendum duxit. Clauſulam ſi detrahas, conſtabit ſententia, neque ſuſpenſus erit ſenſus. Sic duos verſus in cap. 21. *intruſos reperies, quos vetuſta Hebræorum exemplaria non agnoſcunt, teſte Davide Kimhi. Videtur quoque inſerta clauſula verſibus* 14. *& quinque ſequentibus cap.* 15. *ut videtur Huetio. Qui aliam quoque diluit objectionem, quòd cap.* 19. *fiat mentio terræ Chabul, cui id nominis impoſitum fuerit poſt multas ætates à Rege Tyri Hiram, L.* 3. *Regum, cap.* 9. *Sed docet vir doctiſſimus non eandem eſſe utramque terram Chabul. Altera enim eſt regiuncula viginti conſtans oppidis, altera eſt vicus in confiniis Ptolemaidis, utraque in Tribu Aſer; eas diſtinxit Joſephus Libro* 8. *Antiquitatum, cap.* 1.

CAPUT PRIMUM.

Joſue à Domino excitatus, monet populum ut ad Jordanis tranſitum omnes ſe parent, quidve faciendum ſit intra triduum: promiſſæ terræ fines deſcribit.

1. ET factum eſt (a) eſt poſt mortem Moyſi ſervi Domini, ut loqueretur Dominus ad Joſue filium Nun, miniſtrum Moyſi, & diceret ei:

2. Moyſes ſervus meus mortuus eſt: ſurge (b), & tranſi Jordanem iſtum, tu, & omnis populus tecum, in terram, quam ego dabo filiis Iſrael.

3. * Omnem locum, quem calcaverit veſtigium pedis veſtri, vobis tradam (c), ſicut locutus ſum Moyſi. * Deut. 11. 24.

4. A deſerto & Libano (d) uſque ad fluvium magnum Euphraten, omnis terra Hethæorum uſque ad mare magnum contra ſolis occaſum erit terminus veſter.

5. Nullus poterit vobis reſiſtere cunctis diebus vitæ tuæ: * ſicut fui cum Moyſe, ita ero tecum: non dimittam, nec derelinquam te. * Joſ. 3. 7. Heb. 13. 5.

6. * Confortare, & eſto robuſtus: tu enim ſorte divides populo huic terram, pro qua juravi patribus ſuis, ut traderem eam illis. * Deut. 31. 7. 23. 3. Reg. 2. 2.

7. Confortare igitur, & eſto robuſtus valdè: ut cuſtodias, & facias omnem legem, quam præcepit tibi Moyſes ſervus meus: ne declines ab ea ad dexteram vel ad ſiniſtram, ut intelligas (e) cuncta quæ agis.

8. Non recedat (f) volumen legis hujus ab ore tuo: ſed meditaberis in eo diebus ac noctibus, ut cuſtodias & facias omnia quæ ſcripta ſunt in eo: tunc diriges viam tuam, & intelliges eam.

9. Ecce (g) præcipio tibi, confortare, & eſto robuſtus. Noli metuere, & noli timere: quoniam tecum eſt Dominus Deus tuus in omnibus ad quæcumque perrexeris.

10. Præcepitque Joſue principibus populi, dicens: Tranſite per medium caſtrorum, & imperate populo, ac dicite:

11. Præparate (h) vobis cibaria, quoniam poſt diem tertium tranſibitis Jordanem, & intrabitis ad poſſidendam terram, quam Dominus Deus veſter daturus eſt vobis.

12. Ru-

CAP. I.

1. (a) Dum adhuc juſta perſolverentur Moſi, ut videtur Saliano: nam magnam celeritatem textus indicat, aut certè ſtatim poſt funebrem ejus luctum: vox, *Et*, ex uſu linguæ Hebraicæ initium eſt narrationis; niſi ea conjunctio hunc librum cum fine ſuperioris conjungat. *Miniſtrum Moyſi*: in iis quæ ad Dei cultum ſpectabant, qui ob eam rem Spiritum Dei acceperat ex cap. 27. Numerorum. *Filium Nun*, Hebr. *Nunn*, נון

2. (b) Diligentiam adhibe.

3. (c) Quos Deus pœnæ damnavit, eorum res pro rebus nullius habentur, in quibus poſſeſſio jus dat.

4. (d) Terræ ſanctæ terminos deſignat à Meridie & Septemtrione; *uſque ad fluvium magnum Euphraten*, qui eſt ad Orientem: *omnis terra Hethæorum uſque ad Mare magnum*: per Hethæos alias ſex gentes intelligit. Chananeæ, ſeu terræ promiſſæ termini ſunt ab Oriente Syria, ab Auſtro deſertum Pharan, & Ægyptus; ab Occidente Mare Mediterraneum, quod in Scriptura Magnum appellatur; à Septemtrione mons Libanus, vel potiùs Antilibanus.

7. (e) Ut prudenter agas. Toto hoc capite Deus animum addit Joſue, tum ut legem cuſtodiat, tum ut omnem exuat metum: atque illi pollicetur, nunquam futurum ut eum deſerat, dummodo ſit fidelis, adeò ut in tutela Dei & ejus protectione omnem ſpem ſuam ponat, & fiduciam: Legis divinæ obſervatione hæc ſpes divinæ protectionis innititur. *Ne declines ab ea ad dexteram, vel ſiniſtram*: vera ſapientia, aut intelligentia cum ſimplicitate, aut rectitudine cordis conjuncta eſt.

8. (f) Volumen legis præ oculis habe, hanc ſemper meditere.

9. (g) Nonne præcipio tibi? nihil eſt quod metuas.

11. (h) Filii Iſrael unà cum manna uſi ſunt aliis cibis, cùm præſto erant. *Quoniam poſt diem tertium tranſibitis Jordanem:* hæc dicta ſunt per prolepſim, ſeu anticipationem: triduum enim intelligitur poſt reditum exploratorum: nam exploratores aliquandiu hæſerunt ad Jordanem: quæ igitur referuntur capite ſequenti, huic mandato præponi debent. Quare Joſue id videtur populo præcepiſſe, ut pararent cibaria, cùm ad Jordanem perveniſſent. Auguſtinus paulò aliter triduum illud interpretatur, q. 3. *Hinc ergo*, inquit, *intelligitur, humanam fuiſſe diſpoſitionem, quam fecit populo nuntiari, ut cibaria præpararent, tanquam poſt tres dies memoratum fluvium tranſituri: potuit enim hoc ſicut homo ſperare fieri poſſe, ſi exploratores celeriter reverti&ſſent: nec incredibile debet videri etiam illis, cum quibus Deus lo-*

12. Rubenitis quoque & Gaditis, & dimidiæ tribui Manaſſe ait:

13. Mementote ſermonis, quem præcepit vobis Moyſes famulus Domini, dicens: Dominus Deus veſter dedit vobis requiem, & omnem terram.

* Num. 32. 26.

14. * Uxores veſtræ, & filii, ac jumenta manebunt in terra, quam tradidit vobis Moyſes trans Jordanem: vos autem tranſite (i) armati ante fratres veſtros, omnes fortes manu, & pugnate pro eis,

15. Donec det Dominus requiem fratribus veſtris, ſicut & vobis dedit, & poſſideant ipſi quoque terram, quam Dominus Deus veſter daturus eſt eis: & ſic revertemini in terram poſſeſſionis veſtræ, & habitabitis in ea, quam vobis dedit Moyſes famulus Domini trans Jordanem contra ſolis ortum.

16. Reſponderuntque ad Joſue, atque dixerunt: Omnia quæ præcepiſti nobis, faciemus: & quocumque miſeris, ibimus:

17. Sicut obedivimus in cunctis Moyſi, ita obediemus & tibi: tantùm ſit Dominus Deus tuus tecum, ſicut fuit cum Moyſe.

18. Qui contradixerit ori tuo, & non obedierit (k) cunctis ſermonibus, quos præceperis ei, moriatur: tu tantùm confortare, & viriliter age.

CAPUT II.

Miſſos à Joſue exploratores, Rahab benignè excipit & occultat, qui incolumes redeunt in caſtra.

1. Miſit (a) igitur Joſue filius Nun de Setim duos viros exploratores in abſcondito: & dixit eis: Ite, & conſiderate terram, urbemque Jericho. * Qui pergentes ingreſſi ſunt domum mulieris meretricis, nomine Rahab, & quieverunt apud eam.

* Heb. 11. 31.
Jac. 2. 25.

2. Nuntiatumque eſt regi Jericho, & dictum: Ecce viri ingreſſi ſunt huc per noctem de filiis Iſrael, ut explorarent terram.

3. Miſitque rex Jericho ad Rahab, dicens: Educ viros, qui venerunt ad te, & ingreſſi ſunt domum tuam: exploratores quippe ſunt, & omnem terram conſiderare venerunt.

4. * Tollenſque mulier viros, abſcondit, & ait: Fateor, venerunt ad me, ſed neſciebam unde eſſent: * Inf. 6. 17.

5. Cùmque porta clauderetur in tenebris, & illi pariter exierunt, neſcio quò abierunt: perſequimini citò, & comprehendetis eos.

6. Ipſa autem fecit aſcendere viros in ſolarium domus ſuæ, operuitque (b) eos ſtipula lini, quæ ibi erat.

7. Hi autem qui miſſi fuerant, ſecuti ſunt eos per viam quæ ducit ad vadum Jordanis: illiſque egreſſis ſtatim porta clauſa eſt.

8. Necdum obdormierant qui latebant, & ecce mulier aſcendit ad eos, & ait:

9. Novi quòd Dominus tradiderit vobis terram: etenim irruit in nos terror veſter, & elanguerunt omnes habitatores terræ.

10. Audivimus quòd * ſiccaverit Dominus aquas maris rubri ad veſtrum introitum, quando egreſſi eſtis ex Ægypto: * & quæ feceritis duobus Amorrhæorum regibus, qui erant trans Jordanem, Sehon & Og, quos interfeciſtis. * Exod. 14. 21. * Num. 21. 24.

11. Et hæc audientes pertimuimus, & elanguit cor noſtrum, nec remanſit in nobis ſpiritus ad introitum veſtrum: Dominus (c) enim Deus veſter, ipſe eſt Deus in cœlo ſurſum, & in terra deorſum.

12: Nunc

quebatur, aliquid ex humana diſpoſitione agere voluiſſe, in qua ſibi Deum tamen ſiderent eſſe rectorem, eorumque ex illius, à quo regebantur, providentia, conſilia eſſe mutata. Quod exemplo Moſis confirmat, qui cauſas populi ante ſoceri adventum ſolus audiebat.

14. (i) In prima acie certi erant de victoria, ſed pugnandum tamen iis fuit, eoſque Deus officii admonuit. Quæ Joſue accepit à Deo, hæc populo præſcribit.

18. (k) Contumaciter ſe habuerit. *Moriatur*; Poteſtatibus à Deo conſtitutis, ut Dei vicariis parendum eſt.

CAP. II. 1. (a) Miſerat, antequam populo eſſet denuntiata profectio, quodque veriſimillimum eſt, denuntiatio in ſuperiori capite per anticipationem poſita fuit. *Setim* eſt ultima manſio Hebræorum. *Ingreſſi domum mulieris meretricis*, alii vertunt, *cauponaria*: victoriæ ſecurus Joſue cautione tamen utendum cenſuit. Rahab verò ex Sanctis Patribus figura fuit Eccleſiæ. Verum quidem eſt ex lege ordinaria non licere cuiquam prodere patriam: ſed eos excepit exploratores Rahab ſpeciali Dei inſtinctu, non ut urbem proderet, ſed ut ipſa cum domo ſua ab imminenti & indubitato excidio ſalva fieret. Unde eam fide ſalvam & incolumem fuiſſe docet Paulus, Hebr. 11. & Jacobus eam juſtificatam ex operibus teſtatur, cùm ſcilicet exploratores benignè excepit, & eos per aliam duxit viam, non utique cùm mentita eſt. Tum enim in illo præclaro facinore aliquid humanà admiſſum fuit, ex Auguſtino, L. contra Mendacium, cap. 17. At ſi quid ab ea peccatum fuit, Deus illi condonavit. Rahab quæ à Deo facta ſunt miracula in gratiam Iſraelitarum ſecum reputans, non ut Chananæa, ſed quaſi è plebe Iſraelitica, ita ſe gerit, ut ſtirpi ſuæ & familiæ conſulat, nec fides ejus pietatis naturalis ſenſum extinguat. Alii quidem Chananæi eodem terrore quo Rahab ipſa erant perculſi: ſed timor illis animos tantummodò demittebat, nec quærebant idonea malis imminentibus remedia. Exploratores vado tranſierunt Jordanem.

6. (b) Hebr. *Abſcondit eos in linis ligni ordinatis ei in tecto*: quæ conſtructio inverſa eſt, pro, *in ligno lini*, ſeu, ut vertit Hieronymus, *in ſtipula lini*. Manipulos lini ſiccabant in tecto, ſeu in ſolario; inter eos manipulos Rahab abſconderat exploratores.

11. (c) Hinc meritò fidem illius mulieris commendat Apoſtolus.

*Inf. 6. 22. 12. * Nunc ergo jurate (d) mihi per Dominum, ut quomodo ego miſericordiam feci vobiſcum, ita & vos faciatis cum domo patris mei: detiſque mihi verum ſignum,

13. Ut ſalvetis patrem meum & matrem, fratres ac ſorores meas, & omnia quæ illorum ſunt, & eruatis animas noſtras à morte.

14. Qui reſponderunt ei: Anima (e) noſtra ſit pro vobis in mortem, ſi tamen non prodideris nos: cùmque tradiderit nobis Dominus terram, faciemus in te miſericordiam & veritatem.

15. Demiſit ergo eos per funem de feneſtra: domus enim ejus hærebat muro.

16. Dixitque ad eos: Ad montana conſcendite, ne fortè occurrant vobis revertentes: ibique latitate tribus diebus, donec redeant, & ſic ibitis per viam veſtram.

17. Qui dixerunt ad eam: Innoxii erimus à juramento hoc, quo adjuraſti nos:

18. Si ingredientibus nobis terram, ſignum fuerit funiculus iſte coccineus, & ligaveris (f) eum in feneſtra, per quam demiſiſti nos: & patrem tuum ac matrem, fratreſque & omnem cognationem tuam congregaveris in domum tuam.

19. Qui oſtium domus tuæ egreſſus fuerit, ſanguis ipſius erit in caput ejus, & nos erimus alieni. Cunctorum autem ſanguis qui tecum in domo fuerint, redundabit in caput noſtrum, ſi eos aliquis tetigerit.

20. Quòd ſi nos prodere volueris, & ſermonem iſtum proferre in medium, erimus mundi ab hoc juramento, quo adjuraſti nos.

21. Et illa reſpondit: Sicut locuti eſtis, ita fiat: dimittenſque eos ut pergerent, appendit (g) funiculum coccineum in feneſtra.

22. Illi verò ambulantes pervenerunt ad montana, & manſerunt ibi tres dies, donec reverterentur qui fuerant perſecuti: quærentes enim per omnem viam, non repererunt eos.

23. Quibus urbem ingreſſis, reverſi ſunt, & deſcenderunt exploratores de monte: & tranſmiſſo Jordane, venerunt ad Joſue filium Nun, narraveruntque ei omnia quæ acciderant ſibi,

24. Atque dixerunt: Tradidit Dominus omnem terram hanc in manus noſtras, & timore proſtrati ſunt cuncti habitatores ejus.

CAPUT III.

Siccato flumine, & præeunte Arca, tranſit populus.

1. IGitur Joſue de nocte conſurgens movit caſtra: egredienteſque de Setim, venerunt ad Jordanem ipſe & omnes filii Iſrael, & morati ſunt ibi tres dies.

2. Quibus evolutis, tranſierunt præcones per caſtrorum medium,

3. Et clamare cœperunt: Quando videritis arcam fœderis Domini Dei veſtri, & ſacerdotes (a) ſtirpis Leviticæ portantes eam, vos quoque conſurgite, & ſequimini præcedentes:

4. Sitque inter vos & arcam ſpatium (b) cubitorum duum millium: ut procul videre poſſitis, & noſſe per quam viam ingrediamini: quia priùs non ambulaſtis per eam: & cavete ne appropinquetis ad arcam.

5. Dixitque Joſue ad populum: Sanctificamini (c): cras enim faciet Dominus inter vos mirabilia.

6. Et ait ad ſacerdotes: Tollite arcam fœderis, & præcedite populum. Qui juſſa complentes, tulerunt, & ambulaverunt ante eos.

7. Dixitque Dominus ad Joſue: Hodie incipiam exaltare te coram omni Iſrael: ut ſciant quòd * ſicut cum Moyſe fui, ita & tecum ſim. *Sup. 1. 5.

8. Tu autem præcipe ſacerdotibus, qui portant arcam fœderis, & dic eis: Cùm ingreſſi fueritis partem aquæ Jordanis, ſtate in ea.

9. Dixitque Joſue ad filios Iſrael: Accedite huc, & audite verbum Domini Dei veſtri.

10. Et rurſum: In hoc, inquit, ſcietis (d) quòd Dominus Deus vivens in medio veſtri eſt, & diſperdet in conſpectu veſtro Chananæum & Hethæum, Hevæum & Pherezæum, Gergeſæum quoque, & Jebuſæum, & Amorrhæum.

11. Ec-

12. (d) Miſſi à populo eum obſtringunt in iis quæ publicum ſtatum non violant.

14. (e) Deus nos malè perdat, ſi fidem fefellerimus.

18. (f) Qui extra domum inventus fuiſſet, is omnino erat periturus. Extra Eccleſiam nulla eſt ſalus.

21. (g) Auguſtinus in Pſalmum 86. explicans illa verba: *Memor ero Rahab &c. Cui dictum eſt*, inquit, *ut per feneſtram mitteret coccum*, id eſt, *ut in fronte haberet ſignum ſanguinis Chriſti, ſalvata eſt ibi, & Eccleſiam gentium ſignificavit.*

CAP. III. 3. (a) Levitæ portabant arcam, id quoque faciebant interdum Sacerdotes.

4. (b) Neque ab arca vult eos multùm recedere, neque propiùs accedere propter illius reverentiam. Aug. q. 3. *De longe juſſum eſt arcam præcedere, ut poſſet a populo videri. Tam grande quippè agmen, ſi poſt eam proximè pergeret, non eam videret præire, non noſſet qua ſequeretur. Ex hoc autem facto intelligendum eſt, quòd columna illa nubis, quæ ſolebat movendis caſtris ſignum dare, & iter oſtendere, jam receſſerat, nec eis apparebat. Hinc factum ut etiam triduum illud ex humana diſpoſitione prædiceretur.* Concludit Aug. *Nunc ergo duce Ieſu arcam Domini ſequuntur, nube ſubtracta, tanquam velamine ablato.*

5. (c) Chald. *Præparate vos, videbitis mirabilia*; aut jubet ut ſe purificent, & lavent veſtimenta, ab uxoribus abſtineant; idque maximè ut corda mundent timore & amore Dei, in quo ſpem ſuam collocent.

10. (d) Loquitur de miraculo mox futuro. Hinc colligitur vera miracula in confirmationem erroris fieri non poſſe: alioqui non certo ſcirent Iſraelitæ ex hoc mi-

Digitized by Google

* Act. 7. 45. 11. * Ecce, arca fœderis Domini omnis terræ antecedet vos per Jordanem.

12. Parate duodecim viros de tribubus Iſrael, ſingulos per ſingulas tribus.

13. Et cùm poſuerint veſtigia pedum ſuorum, ſacerdotes qui portant arcam Domini Dei univerſæ terræ, in aquis Jordanis, aquæ quæ inferiores ſunt, decurrent atque deficient: quæ autem deſuper veniunt, in una mole conſiſtent.

14. Igitur egreſſus eſt populus de tabernaculis ſuis, ut tranſiret Jordanem: & ſacerdotes, qui portabant arcam fœderis, pergebant ante eum.

15. Ingreſſiſque eis Jordanem, & pedibus eorum in parte aquæ tinctis, (Jordanis (e) autem ripas alvei ſui tempore * meſ-
* Eccli. 24. 36. ſis impleverat)

16. Steterunt aquæ deſcendentes in loco uno, & ad inſtar montis intumeſcentes apparebant (f) procul ab urbe, quæ vocatur Adom uſque ad locum Sarthan: quæ autem inferiores erant, in mare ſolitudinis (quod nunc vocatur mortuum) deſcenderunt, uſquequò omnino deficerent.

17. Populus autem incedebat contra Jericho: & ſacerdotes, qui portabant arcam fœderis Domini, ſtabant ſuper ſiccam humum in medio Jordanis accincti, omniſque populus per arentem alveum tranſibat.

CAPUT IV.

Quæ acta fuerint poſt Jordanis tranſitum, enarrantur; duodecim lapides è Jordane exſiccato ad poſteritatis memoriam colliguntur, uti alii duodecim in medio Jordanis alveo eriguntur.

1. QUibus tranſgreſſis, dixit Dominus ad Joſue:

2. Elige duodecim viros ſingulos per ſingulas tribus,

3. Et præcipe eis, ut tollant de medio Jordanis alveo, ubi ſteterunt pedes ſacerdotum, duodecim duriſſimos lapides, quos ponetis in loco caſtrorum, ubi fixeritis hac nocte tentoria.

4. Vocavitque Joſue duodecim viros, quos elegerat de filiis Iſrael, ſingulos de ſingulis tribubus,

5. Et ait ad eos: Ite ante arcam Domini Dei veſtri ad Jordanis medium, & portate inde ſinguli ſingulos lapides in humeris veſtris, juxta numerum filiorum Iſrael,

6. Ut ſit ſignum inter vos: & quando interrogaverint vos filii veſtri cras, dicentes: Quid ſibi volunt iſti lapides?

7. Reſpondebitis eis: Defecerunt aquæ Jordanis ante arcam fœderis Domini, cùm tranſiret eum: idcircò poſiti ſunt lapides iſti in monumentum filiorum Iſrael uſque in æternum (a).

8. Fecerunt ergo filii Iſrael ſicut præcepit eis Joſue, portantes de medio Jordanis alveo duodecim lapides, ut Dominus ei imperarat, juxta numerum filiorum Iſrael, uſque ad locum, in quo caſtrametati ſunt, ibique poſuerunt eos.

9. Alios quoque duodecim lapides poſuit Joſue in medio Jordanis alveo, ubi ſteterunt ſacerdotes, qui portabant arcam fœderis: & ſunt ibi uſque in præſentem diem.

10. Sacerdotes autem, qui portabant arcam, ſtabant in Jordanis medio (b), donec omnia complerentur, quæ Joſue, ut loqueretur ad populum, præceperat Dominus, & dixerat ei Moyſes. Feſtinavitque populus, & tranſiit.

11. Cùmque tranſiſſent omnes, tranſivit & arca Domini, ſacerdoteſque pergebant ante populum (c).

12. Filii quoque Ruben, & Gad, & dimidia

ſæculo Deum in medio ſui eſſe. Permagni intererat, ut Dei magnitudo ac potentia eorum animos præveniret, ne trepidarent in Jordanis, qui exundaverat, tranſitu. Verſiculus 13. videtur cum v. 10. conjungendus, atque hunc ille præcedet. Tum enim præſentem adeſſe Deum certò ſcient, cùm aquas ſiſti Sacerdotum acceſſu videbunt.

15. (e) Quòd veris tempore ſolvantur nives Libani. Septuaginta verterunt, *ὡσεὶ ἡμέραι θερισμοῦ πυρῶν*, ſicut dies meſſis frumentorum, *ut in diebus meſſis*: tunc excrevit fluvius, ut ſolet in diebus meſſis: quæ lectio, inquit Mariana, cum Hebraica ſatis conſentit. Et quidem ex cap. 4. die decima Niſan tranſierunt Jordanem; necdum erat meſſis triticeæ tempus, ſed hordeaceæ tantùm. Sancti Patres in hoc miraculo Jordanis versùs originem ſuam refluentis, Baptiſmi myſterium agnoſcunt. Sic Gregorius Homilia 26. *Per Jordanem baptizatorum forma ſignatur*; quod Auguſt. in Pſalmum 113. fuſiùs perſequitur: *Quiſquis principium ſuum deſerit, & à ſuo Creatore avertitur, tanquam fluvius in mare illabitur in hujus ſæculi amaricantem malitiam*. Tum id utile homini eſſe ait, cùm retro ad principium ſuum, Deum ſcilicet à ſe deſertum revertitur per Baptiſmum, qui in Jordane primùm fuit conſecratus.

16. (f) Atque ita intumuerunt, ut ex iis locis circa mare Tiberiadis poſitis videri poſſent. Hebr. *Procul valdè in Adom urbe, quæ ex latere Sarthan*; non dicit apparuiſſe, ſed intumuiſſe uſque ad eam urbem, cui nomen Sarthan.

CAP. IV. 7. (a) Voces Græcas interpretari licet, uſque in ſæculum: ex Auguſtino, Eccleſiæ à duodecim Apoſtolis fundatæ perpetuitatem adumbrabant hi lapides.

10. (b) Arca tranſitum aperuit in medio alvei, & immota ſubſtitit humeris Sacerdotum infixa, donec populus cum omnibus impedimentis in oppoſitam ripam perveniſſet: tum rursùs ad duo millia cubitorum præceſſit. Interim Joſue intra alveum Jordanis conſtitit, tranſeuntique populo Dei hoc beneficium, & alia in populum collata in memoriam revocavit. *Donec omnia complerentur*; verba ſunt Joſue populum adhortantis. *Feſtinavitque populus*, cùm multorum fides debilis eſſet, ac ſubinde timerent, ne aquæ ſublatæ reciderent. Quadraginta millia armatorum præcedebant acie inſtructa; tum arca in ſecundo ordine portabatur; in tertio ordine ſequebatur quod reliquum erat populi.

11. (c) Poſt tranſitum Jordanis, Arcam & Sacerdotes in primo agmine fuiſſe, non in medio, veriſimile eſt.

Digitized by Google

midia tribus Manaſſe, armati præcedebant
* Num. 32. 28. filios Iſrael, * ſicut eis præceperat Moyſes.

13. Et quadraginta pugnatorum millia per turmas, & cuneos, incedebant (d) per plana atque campeſtria urbis Jericho.

14. In die illo magnificavit Dominus Joſue coram omni Iſrael, ut timerent eum, ſicut timuerant Moyſen, dum adviveret.

15. Dixitque ad eum:

16. Præcipe ſacerdotibus, qui portant arcam fœderis, ut aſcendant de Jordane.

17. Qui præcepit eis, dicens: Aſcendite de Jordane.

18. Cùmque aſcendiſſent portantes arcam fœderis Domini, & ſiccam humum calcare cœpiſſent, reverſæ ſunt aquæ in alveum ſuum, & fluebant ſicut antè conſueverant.

19. Populus autem aſcendit de Jordane, decimo die menſis primi, & caſtrametati ſunt in Galgalis contra orientalem plagam urbis Jericho.

20. Duodecim quoque lapides, quos de Jordanis alveo ſumpſerant, poſuit Joſue in Galgalis,

21. Et dixit ad filios Iſrael: Quando interrogaverint filii veſtri cras patres ſuos, & dixerint eis: Quid ſibi volunt lapides iſti?

22. Docebitis eos, atque dicetis: Per arentem alveum tranſivit Iſrael Jordanem iſtum,

23. Siccante Domino Deo veſtro aquas ejus in conſpectu veſtro, donec tranſiretis:

* Exod. 14. 21. 24. * Sicut fecerat priùs in mari rubro, quod ſiccavit donec tranſiremus:

25. Ut diſcant omnes terrarum populi fortiſſimam Domini manum, ut & vos timeatis (e) Dominum Deum veſtrum omni tempore.

CAPUT V.

Circumciſio fit in Galgalis: à populo Phaſe celebratur: deficit Manna: Angelus Joſue ſe videndum præbet.

1. POſtquam ergo audierunt omnes reges Amorrhæorum, qui habitabant trans Jordanem ad occidentalem plagam, & cuncti reges Chanaan, qui propinqua poſſidebant magni maris loca, quòd ſiccaſſet Dominus fluenta Jordanis coram filiis Iſrael donec tranſirent, diſſolutum eſt cor eorum, & non remanſit in eis ſpiritus, timentium introitum filiorum Iſrael.

2. Eo tempore ait Dominus ad Joſue: Fac tibi cultros lapideos (a), & circumcide ſecundò filios Iſrael.

3. Fecit quod juſſerat Dominus, & circumcidit filios Iſrael in colle præputiorum.

4. Hæc autem cauſa eſt ſecundæ circumciſionis: Omnis populus, qui egreſſus eſt de Ægypto generis maſculini, univerſi bellatores viri mortui ſunt in deſerto per longiſſimos viæ circuitus,

5. Qui omnes circumciſi erant. Populus autem qui natus eſt in deſerto,

6. Per quadraginta annos itineris latiſſimæ ſolitudinis incircumciſus fuit: donec conſumerentur qui non audierant vocem Domini, & quibus antè juraverat ut non oſtenderet eis terram lacte & melle manantem.

7. Horum filii (b) in locum ſucceſſerunt patrum, & circumciſi ſunt à Joſue: quia ſicut nati fuerant, in præputio erant, nec eos in via aliquis circumciderat.

8. Poſtquam autem omnes circumciſi ſunt, manſerunt in eodem caſtrorum loco, donec ſanarentur.

9. Dixitque Dominus ad Joſue: Hodie abſtuli opprobrium (c) Ægypti à vobis. Vocatumque eſt nomen loci illius Galgala, uſque in præſentem diem.

10. Manſeruntque filii Iſrael in Galgalis, & fecerunt Phaſe (d), quartadecima die menſis ad veſperum, in campeſtribus Jericho:

11. Et comederunt de frugibus terræ die altero, azymos panes, & polentam ejuſdem anni.

12. Defecitque (e) manna poſtquam comederunt de frugibus terræ, nec uſi ſunt ultrà.

13. (d) Addit textus Hebr. *Coram Domino*, ſeu coram Arca.

25. (e) Ut timor ille permaneat, non momentaneus, ſed conſtans, & altè mentibus veſtris ſit infixus.

CAP. V. 2. (a) Hebr. *Cultros acutos*: dubitatur an ferrei eſſent, ſeu chalybei, an lapidei? Judæi ferro circumcidunt. *Circumcide ſecundò*. revoca conſuetudinem circumcidendi longo tempore intermiſſam, aut quia bis tantùm facta eſt circumciſio ſolemnis, una ab Abraham, altera à Joſue: aliis temporibus privatim circumcidebantur: vel potiùs prior facta eſt in Ægypto, eaque ſolemnis; ſecunda in Galgalis. Auguſtinus q. 6. *In hoc præcepto quæritur cur dixerit, iterùm. non enim unus homo bis circumcidendus erit. Sed quia unus populus erat in quibuſdam circumciſus, in quibuſdam non circumciſus; ideò dictum eſt, iterùm, ut circumciſus iterùm circumcideretur, non homo, ſed populus.* Deinde non adeò neceſſaria erat circumciſio, quando populus in deſerto erat ab omnibus aliis ſecretus. Ex iis liquet lege poſitiva circumciſioni Judæos ita fuiſſe obſtrictos, ut etiam cum vitæ periculo eam ſubire tenerentur: cùm autem leges poſitivæ fuerunt intermiſſæ, novo legiſlatoris præcepto renovari debent, ut obſerventur.

7. (b) Ea promiſſa ſunt conſecuti, quæ patres ambierant.

9. (c) Præputia, cum quibus multi egreſſi fuerant ex Ægypto. Vel opprobrium Ægypti appellat, quòd ii eſſent præputiati, vicini autem populi eſſent circumciſi.

10. (d) Tertium illud Paſcha ab iis celebratum fuit, primum ante exitum ex Ægypto, ſecundum in Sina ex peculiari Dei mandato, tertium in Galgalis, poſtquam circumciſi fuerunt. *Galgala* ſignificat *devolutum*, quòd opprobrium Iſrael ibi fuerit ablatum.

12. (e) Sacramenta omnia ceſſabunt, & ſpiritalia legis novæ adjumenta, cùm in terram promiſſam ingreſſi fuerimus. Ceſſant extraordinaria, ubi ordinariis locus eſt.

ultrà cibo illo filii Iſrael, ſed comederunt de frugibus præſentis anni terræ Chanaan,

13. Cùm autem eſſet Joſue in agro urbis Jericho, levavit oculos, & vidit virum ſtantem contra ſe, evaginatum tenentem gladium, perrexitque ad eum, & ait: Noſter es, an adverſariorum (f)?

14. Qui reſpondit: Nequaquam, ſed ſum princeps exercitus Domini, & nunc venio.

15. Cecidit Joſue pronus in terram. Et adorans ait: Quid Dominus meus loquitur ad ſervum ſuum?

*Exod. 3. 5. Act. 7. 33. 16. * Solve, inquit, calceamentum tuum de pedibus tuis: locus enim, in quo ſtas, ſanctus eſt. Fecitque Joſue ut ſibi fuerat imperatum.

CAPUT VI.

Jericho capta penitus deletur; ſola Rahab cum ſuis ſervatur incolumis. Joſue illi maledicit, qui hanc urbem readificaverit.

1. JEricho autem clauſa erat atque munita, timore filiorum Iſrael, & nullus egredi audebat aut ingredi.

2. Dixitque Dominus ad Joſue: Ecce dedi in manu tua Jericho, & regem ejus, omneſque fortes viros.

3. Circuite urbem cuncti bellatores ſemel per diem: ſic facietis (a) ſex diebus.

4. Septimo autem die ſacerdotes tollant ſeptem buccinas, quarum uſus eſt in jubilæo, & præcedant arcam fœderis: ſeptieſque circuibitis civitatem, & ſacerdotes clangent buccinis (b).

5. Cùmque inſonuerit vox tubæ longior atque conciſior, & in auribus veſtris increpuerit, conclamabit omnis populus vociferatione maxima, & muri funditùs corruent civitatis, ingredienturque ſinguli per locum contra quem ſteterint.

6. Vocavit ergo Joſue filius Nun ſacerdotes, & dixit ad eos: Tollite arcam fœderis, & ſeptem alii ſacerdotes tollant ſeptem jubilæorum buccinas, & incedant ante arcam Domini.

7. Ad populum quoque ait: Ite, & circuite civitatem, armati, præcedentes arcam Domini.

8. Cùmque Joſue verba finiſſet, & ſeptem ſacerdotes ſeptem buccinis clangerent ante arcam fœderis Domini,

9. Omniſque præcederet armatus exercitus, reliquum vulgus arcam ſequebatur, ac buccinis omnia concrepabant.

10. Præceperat autem Joſue populo, dicens: Non clamabitis, nec audietur vox veſtra, neque ullus ſermo ex ore veſtro egredietur: donec veniat dies in quo dicam vobis: Clamate, & vociferamini.

11. Circuivit ergo arca Domini civitatem ſemel per diem, & reverſa in caſtra manſit ibi.

12. Igitur Joſue de nocte conſurgente, tulerunt ſacerdotes arcam Domini,

13. Et ſeptem ex eis ſeptem buccinas, quarum in jubilæo uſus eſt: præcedebantque arcam Domini ambulantes atque clangentes: & armatus populus ibat ante eos, vulgus autem reliquum ſequebatur arcam, & buccinis perſonabat.

14. Circuieruntque civitatem ſecundo die ſemel, & reverſi ſunt in caſtra. Sic fecerunt ſex diebus.

15. Die autem ſeptimo, diluculò conſurgentes, circuierunt urbem, ſicut diſpoſitum erat, ſepties.

16. Cùmque ſeptimo circuitu clangerent buccinis ſacerdotes, dixit Joſue ad omnem Iſrael: Vociferamini: tradidit enim vobis Dominus civitatem.

17. Sit-

13. (f) E noſtris caſtris, an Chananæorum? reſpondit, *nequaquam*: de neutro ſum grege, ſed *Princeps exercitus Domini*. Michael Princeps Synagogæ, ut credibile eſt: vel, *nequaquam*, non ſum adverſariorum.

CAP. VI. 3. (a) Ut liqueret unius Dei potentia urbem expugnari, & fides Hebræorum interim exerceretur: ac veriſimile eſt hoc ipſum ab Angelo mandatum fuiſſe. Dies Sabbati non exceptus fuit, quòd id operis à lege non eſſet prohibitum. Hinc Tertullianus adversùs Marcionem: *Sabbato opera humana prohibentur, non divina: divina autem ſunt quæ Deus jubet.*

4. (b) Quòd hoc bellum nihil triſtitiæ, ſed gaudium magnum allaturum eſſet Hebræis, ut in Jubilæo; quòd ad promiſſam terram, ut in ſuam poſſeſſionem mitterentur. Tubæ illæ à Sacerdotibus inflatæ, quibus muri Jerichuntini ſubvertuntur, miniſtrorum Chriſti prædicationem exhibent, qua Idololatria everſa eſt, univerſo orbe conſentiente. Arca quæ huic clangori robur addidit, Chriſtus eſt, qui in medio Eccleſiæ ſemper adeſt, eique vires præſtat. Hiericho hujus mundi eſt figura, ejus cives magno terrore compulſi ad Deum non confugiunt, qui unus ſervare eos poteſt: ſed humana tantùm quærunt præſidia.

17. Sitque civitas hæc anathema (c): & omnia quæ in ea ſunt, Domino : ſola Rahab meretrix vivat, cum univerſis qui
* Sup. 2. 4. cum ea in domo ſunt : * abſcondit enim
Hebr. 11. 31. nuntios quos direximus.

18. Vos autem cavete, ne de hís, quæ præcepta ſunt, quippiam contingatis, & ſitis prævaricationis rei, & omnia caſtra Iſrael ſub peccato ſint, atque turbentur.

19. Quidquid autem auri & argenti fuerit, & vaſorum æneorum ac ferri, Domino conſecretur, repoſitum in theſauris ejus.

* Heb. 11. 30. 20. * Igitur omni populo vociferante, & clangentibus tubis, poſtquam in aures multitudinis vox ſonituſque increpuit, muri illicò corruerunt : & aſcendit unuſquiſ-
* 2. Mac. 12. 15. que per locum, qui contra ſe erat : * ceperuntque civitatem,

21. Et interfecerunt omnia quæ erant in ea, à viro uſque ad mulierem, ab infante uſque ad ſenem. Boves quoque & oves & aſinos in ore (d) gladii percuſſerunt.

* Sup. 2. 1. 14. 22. Duobus (e) autem viris, qui * exploratores miſſi fuerant, dixit Joſue : Ingredimini domum mulieris meretricis, & producite eam, & omnia quæ illius ſunt, ſicut illi juramento firmaſtis.

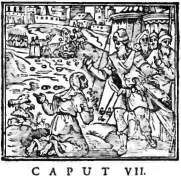
* Heb. 11. 31. 23. * Ingreſſique juvenes, eduxerunt Rahab, & parentes ejus, fratres quoque, & cunctam ſupellectilem ac cognationem illius, & extra caſtra Iſrael manere fecerunt.

* Inf. 8. 2. 24. * Urbem autem, & omnia quæ erant in ea, ſuccenderunt; abſque auro & argento, & vaſis æneis, ac ferro, quæ in ærarium Domini conſecrarunt.

25. Rahab verò meretricem, & domum patris ejus, & omnia quæ habebat, fecit Joſue vivere, & habitaverunt in medio Iſrael uſque (f) in præſentem diem, eò quòd abſconderit nuntios, quos miſerat ut explorarent Jericho. In tempore illo imprecatus eſt Joſue, dicens:

* 3. Reg. 16. 34. 26. * Maledictus (g) vir coram Domino, qui ſuſcitaverit & ædificaverit civitatem Jericho. In primogenito ſuo fundamenta illius jaciat, & in noviſſimo liberorum ponat portas ejus.

27. Fuit ergo Dominus cum Joſue, & nomen ejus vulgatum eſt in omni terra.

CAPUT VII.

Fuga Hebræorum qui urbem Hai oppugnatum miſſi fuerant. Qui prævaricator fuerat, ſorte deprehenſus pœnas dedit.

1. FIlii (a)* autem Iſrael prævaricati * Inf. 22. 20.
ſunt mandatum, & uſurpaverunt
de anathemate. * Nam Achan filius Char- * 1. Par. 2. 7.
mi, filii Zabdi, filii Zare de tribu Juda,
tulit aliquid de anathemate : iratuſque eſt
Dominus contra filios Iſrael.

2. Cùmque mitteret Joſue de Jericho viros contra Hai, quæ eſt juxta Bethaven, ad orientalem plagam oppidi Bethel, dixit eis : Aſcendite, & explorate terram. Qui præcepta complentes exploraverunt Hai.

3. Et reverſi dixerunt ei : Non aſcendat omnis populus, ſed duo vel tria millia virorum pergant, & deleant civitatem: quare omnis populus fruſtrà vexabitur contra hoſtes pauciſſimos?

4. Aſcenderunt ergo tria millia pugnatorum. Qui ſtatim terga vertentes,

5. Percuſſi ſunt à viris urbis Hai, & corruerunt (b) ex eis triginta ſex homines : perſecutique ſunt eos adverſarii de porta uſque ad Sabarim, & ceciderunt per prona fugientes: pertimuitque cor populi, & inſtar aquæ liquefactum eſt.

6. Joſue

17. (c) Vox Hebræa *Cherem*, חרם, id ſignificat, quod ita Deo dicatur, ut penitùs deleri debeat : quò aliis exemplum ſtatuerent, & terrorem incuterent. Arca fœderis Chriſti humanitatem & incarnationem deſignat, tubæ Sacerdotum voces Apoſtolorum & Prædicatorum Evangelii. Auguſtinus libro 12. contra Fauſtum, cap. 31. *Sicut nunc per tempora quæ ſeptem dierum viciſſitudine dilabuntur, Teſtamentum Dei circumit toto orbe terrarum, ut in fine temporum mors noviſſima inimica deſtruatur, & ex impiorum perditione unica domus, tanquam unica Eccleſia liberetur, mundata à turpitudine fornicationis per feneſtram confeſſionis, in ſanguine remiſſionis.*

21. (d) Acies gladii os vocatur, quòd cuncta devoret. Nihil Joſue ex direptione urbis cepit, quod non prædandi, ſed ex Dei mandato puniendi Chananæorum ſcelera bellum inferret.

22. (e) Fidem datam omnibus ſervari oportere, exemplo ſuo docet Joſue.

25. (f) Quidam dubitant, utrum hæc verba à Joſue pronuntiata, an ab Eſdra addita fuerint.

26. (g) Hæc verba non ſolùm imprecatoria fuerunt, ſed etiam prophetica, eaque impleta ſunt, L. 3. Regum cap. 16. Atque has diras Deus ratas habuit. Idcircò autem hæc civitas ſic devota fuit ſolitudini, ut memoria tam celebris victoriæ maneret.

CAP. VII. 1. (a) Ex filiis Iſrael, Achan nimirùm cum ſuis : nam ſine aliorum ope hæc non potuiſſent congerere, quæ hoc in capite memorantur.

5. (b) Quærit Auguſtinus, *Quomodò juſtè peccatum unius in alios vindicetur, contra legem* Deuteronomii 24. *ſancitam à Deo?* Reſpondet, *Hanc legem datam eſſe hominibus : Sed Dei judicia non ſunt ejuſmodi, qui pœnas*

6. Joſue verò ſcidit veſtimenta ſua, & pronus cecidit in terram coram arca Domini uſque ad veſperam, tam ipſe quàm omnes ſenes Iſrael: miſeruntque pulverem ſuper capita ſua,

7. Et dixit Joſue: Heu Domine Deus, quid voluiſti traducere populum iſtum Jordanem fluvium, ut traderes nos in manu Amorrhæi, & perderes? utinam ut cœpimus, manſiſſemus trans Jordanem (c).

8. Mi Domine Deus quid dicam, videns Iſraelem hoſtibus ſuis terga vertentem?

9. Audient Chananæi, & omnes habitatores terræ, & pariter conglobati circumdabunt nos, atque delebunt nomen noſtrum de terra: & quid facies (d) magno nomini tuo?

10. Dixitque Dominus ad Joſue: Surge, cur jaces (e) pronus in terra?

11. Peccavit Iſrael, & prævaricatus eſt pactum meum: tuleruntque de anathemate, & furati ſunt atque mentiti, & abſconderunt inter vaſa ſua.

12. Nec poterit Iſrael ſtare ante hoſtes ſuos, eoſque fugiet: quia pollutus eſt anathemate: non ero ultrà vobiſcum, donec conteratis eum qui hujus ſceleris reus eſt.

13. Surge, ſanctifica populum, & dic
*Lev. 20. 7. eis: * Sanctificamini in craſtinum: hæc
enim dicit Dominus Deus Iſrael: Anathe-
Sup. 3. 5. Num. 11. 18. ma in medio tui eſt Iſrael: non poteris
ſtare coram hoſtibus tuis, donec deleatur
1. Reg. 16. 5. ex te qui hoc contaminatus eſt ſcelere.

14. Accedetiſque manè ſinguli per tribus veſtras: & quamcumque tribum ſors invenerit, accedet per cognationes ſuas, & cognatio per domos, domuſque per viros.

15. Et quicumque ille in hoc facinore fuerit deprehenſus, comburetur igni (f) cum omni ſubſtantia ſua: quoniam prævaricatus eſt pactum Domini, & fecit nefas in Iſrael.

16. Surgens itaque Joſue manè, applicuit (g) Iſrael per tribus ſuas, & inventa eſt tribus Juda.

17. Quæ cùm juxta familias ſuas eſſet oblata, inventa eſt familia Zare. Illam quoque per domos offerens, reperit Zabdi:

18. Cujus domum in ſingulos dividens viros, invenit (h) Achan filium Charmi, filii Zabdi, filii Zare de tribu Juda.

19. Et ait Joſue ad Achan: Fili mi, da (i) gloriam Domino Deo Iſrael, & confitere, atque indica mihi quid feceris, ne abſcondas.

20. Reſponditque Achan Joſue, & dixit ei: Verè ego peccavi Domino Deo Iſrael; & ſic & ſic feci.

21. Vidi enim inter ſpolia pallium coccineum valdè bonum, & ducentos ſiclos argenti, regulamque auream quinquaginta ſiclorum: & concupiſcens abſtuli, & abſcondi in terra contra medium tabernaculi mei, argentumque foſſa humo operui.

22. Miſit ergo Joſue miniſtros: qui currentes ad tabernaculum illius, repererunt cuncta abſcondita in eodem loco, & argentum ſimul.

23. Auferenteſque de tentorio tulerunt ea ad Joſue, & ad omnes filios Iſrael, projeceruntque ante Dominum.

24. Tollens itaque Joſue Achan filium Zare, argentumque & pallium, & auream regulam, filios quoque & filias ejus, boves & aſinos, & oves, ipſumque tabernaculum, & cunctam ſupellectilem: (& omnis Iſrael cum eo) duxerunt eos ad vallem Achor:

25. Ubi dixit Joſue: Quia turbaſti (k) nos, exturbet te Dominus in die hac. Lapidavitque eum omnis Iſrael: & cuncta quæ illius erant, igne conſumpta ſunt.

26. Congregaveruntque ſuper eum * *2. Reg. 18. 17.
acervum magnum lapidum, qui permanet
uſque in præſentem diem. Et averſus eſt furor Domini ab eis. Vocatumque eſt nomen loci illius, Vallis Achor, uſque hodie.

C A-

viſibiles juſtè diſpenſat. Quæſt. octava: *An illud judicantibus hominibus eſt præceptum, ne quemquam pro altero puniant? Nec tamen credendum eſt etiam pœnis, quæ poſt mortem irrogantur, alium pro alio poſſe damnari: ſed in his tantùm rebus irrogari pœnam, quæ finem fuerant habitura, etiamſi non eo modo finirentur. Viſibiles igitur afflictiones hominum, ſive mortes, quoniam hos, quibus ingeruntur, & obeſſe, & prodeſſe poſſunt, novit Dominus, in occulto providentia ſua, quemadmodum juſtè quibuſdam diſpenſet, etiam cùm aliorum peccata in aliis videtur ulciſci; pœnas verò inviſibiles, quæ nonniſi nocent, & prodeſſe non poſſunt, ita nullus, Deo judice, pro alienis peccatis luit, ſicut homine judice nullus niſi ſua culpa iſtas viſibiles debet*.

7. (c) Ut aliqui cœperunt ibi trans Jordanem ſedes quærere: hoc utique præ magno affectu locutus eſt, non promiſſis divinis diffiſus: unde pergit orare.

9. (d) Futurum eſt ut nomen tuum inter gentes blaſphemetur. Sancti in orationibus ſuis gloriam divini nominis ante omnia præ oculis habent. Si nos negligis, nomen tuum reſpice: dicent te non potuiſſe implere promiſſa tua. *Furati ſunt:* Furatum, eſt id omne quod ſurripitur, quodque ad nos non pertinet ex lege Dei. Peccatum illud prima ſpecie non admodùm videtur grave; ſed Deo jubenti, aut prohibenti non parere, leve peccatum non eſt.

10. (e) Nullus eſt hic deprecandi locus.

15. (f) Primùm lapidatus eſt cum ſuis, tum cadavera igne combuſta.

16. (g) Ad arcam.

18. (h) Proverb. 16. *Sortes mittuntur in ſinum, ſed à Domino temperantur*.

19. (i) Agnoſce peccatum tuum, & juſtum Dei judicium, qui peccatum tuum jam prodidit. Habemus hic formam examinis reorum. Nulla autem alia ratione adduci potuit hic homo, ut crimen capitale fateretur, niſi ex præjudicio quodam immortalitatis animæ.

25. (k) Eſt hic alluſio ad nomen *Achan*, Hebr. enim *Achar*, עכר, eſt turbare.

CAPUT VIII.

Expugnata Hai, Rex ſuſpenditur; altari erecto, offertur holocauſtum; Joſue Deuteronomium legit coram populo, cui benedicit.

1. Dixit autem Dominus ad Joſue: Ne timeas, neque formides: tolle tecum omnem multitudinem pugnatorum, & conſurgens aſcende in oppidum Hai: ecce tradidi in manu tua regem ejus, & populum, urbemque & terram.

* Sup. 6. 24. 2. Facieſque urbi Hai, & regi ejus, * ſicut feciſti Jericho, & regi illius: prædam verò, & omnia animantia diripietis vobis: pone inſidias urbi poſt eam.

3. Surrexitque Joſue, & omnis exercitus bellatorum cum eo, ut aſcenderent in Hai: & electa triginta millia virorum fortium miſit nocte,

4. Præcepitque eis, dicens: Ponite inſidias (a) poſt civitatem: nec longiùs recedatis: & eritis omnes parati.

5. Ego autem, & reliqua multitudo quæ mecum eſt, accedemus ex adverſo contra * Sup. 7. 4. urbem. Cùmque exierint contra nos, * ſicut antè fecimus (b), fugiemus, & terga vertemus:

6. Donec perſequentes ab urbe longiùs protrahantur: putabunt enim nos fugere ſicut priùs.

7. Nobis ergo fugientibus, & illis perſequentibus, conſurgetis de inſidiis, & vaſtabitis civitatem: tradetque eam Dominus Deus veſter in manus veſtras.

8. Cùmque ceperitis, ſuccendite eam, & ſic omnia facietis, ut juſſi.

9. Dimiſitque eos, & perrexerunt ad locum inſidiarum, ſederuntque inter Bethel & Hai, ad occidentalem plagam urbis Hai: Joſue autem nocte illa in medio manſit populi,

10. Surgenſque diluculò recenſuit (c) ſocios, & aſcendit cum ſenioribus in fronte exercitus, vallatus auxilio pugnatorum.

11. Cùmque veniſſent, & aſcendiſſent ex adverſo civitatis, ſteterunt ad ſeptemtrionalem urbis plagam, inter quam & eos erat vallis media.

12. Quinque autem millia viros elegerat, & poſuerat in inſidiis inter Bethel & Hai, ex occidentali parte ejuſdem civitatis:

13. Omnis verò reliquus exercitus ad Aquilonem aciem dirigebat, ita ut noviſſimi illius multitudinis occidentalem plagam urbis attingerent. Abiit ergo Joſue nocte illa, & ſtetit in vallis medio.

14. Quod cùm vidiſſet rex Hai, feſtinavit manè, & egreſſus eſt cum omni exercitu civitatis, direxitque aciem contra deſertum, ignorans quòd poſt tergum laterent inſidiæ.

15. Joſue verò & omnis Iſrael ceſſerunt loco, ſimulantes metum, & fugientes per ſolitudinis viam.

16. At illi vociferantes pariter, & ſe mutuò cohortantes, perſecuti ſunt eos. Cùmque receſſiſſent à civitate,

17. Et ne unus quidem in urbe Hai & Bethel remanſiſſet qui non perſequeretur Iſrael (ſicut eruperant aperta oppida relinquentes,)

18. Dixit Dominus ad Joſue: Leva clypeum (d), qui in manu tua eſt, contra urbem Hai, quoniam tibi tradam eam.

19. Cùmque elevaſſet clypeum ex adverſo civitatis, inſidiæ, quæ latebant, ſurrexerunt confeſtim: & pergentes ad civitatem, ceperunt, & ſuccenderunt eam.

20. Viri autem civitatis, qui perſequebantur Joſue, reſpicientes & videntes fumum urbis ad cœlum uſque conſcendere, non potuerunt ultrà huc illucque diffugere: præſertim cùm hi qui ſimulaverant fugam, & tendebant ad ſolitudinem, contra perſequentes fortiſſimè reſtitiſſent.

21. Videnſque Joſue & omnis Iſrael quòd capta eſſet civitas, & fumus urbis aſcenderet, reverſus percuſſit viros Hai.

22. Siquidem & illi qui ceperant & ſuccenderant civitatem, egreſſi ex urbe contra ſuos, medios hoſtium ferire cœperunt. Cùm ergo ex utraque parte adverſarii cæderentur, ita ut nullus de tanta multitudine ſalvaretur,

23. Regem quoque urbis Hai apprehenderunt viventem, & obtulerunt Joſue.

24. Igitur omnibus interfectis, qui Iſraelem ad deſerta tendentem fuerant perſecuti,

CAPUT VIII.

4. (a) Non triginta millia armatorum poſita ſunt in inſidiis, ſed ex iis quinque millia, uti verſu 12. habetur. Hinc liquet inſidias in bello licitas eſſe. Falli poteſt hoſtis, non mendaciis, aut falſis promiſſis, ſed veri occultatione. Aug. q. 10. *Cum autem juſtum bellum ſuſceperit, utrùm aperta pugna, utrùm inſidiis vincat, nihil ad juſtitiam intereſt.*

5. (b) Uti fecerunt tria millia, quæ antè fugerunt. Cur autem Deus præceperit Judæis, ut hoſtibus ſtruerent inſidias, hanc rationem affert Theodoretus q. 11. ne Iſraelitæ divino adjutorio confiſi ſegnes & inertes manerent, quaſi urbes omnes ſic otioſi caperent, ut Jericho ſolo tubarum clangore.

10. (c) Luſtravit: nam eo temporis ſpatio vix numerare potuiſſet.

18. (d) Ita Septuaginta, alii vertunt *haſtam*: probabile eſt Joſue clypeum ſuum haſta in altum ſuſtuliſſe, ut ex loco inſidiarum conſpici poſſet ut ſignum, quo monerentur urbem hoſtibus vacuam invadere. Deinde hinc Iſraelitas docere voluit, victoriam ex hoſtibus divino auxilio acceptam referre.

ſecuti, & in eodem loco gladio corruentibus, reverſi filii Iſrael percuſſerunt civitatem.

25. Erant autem qui in eodem die conciderant à viro uſque ad mulierem, duodecim millia hominum, omnes urbis Hai.

26. Joſue verò non contraxit manum, quam in ſublime porrexerat, tenens clypeum donec interficerentur omnes habitatores Hai.

27. Jumenta autem & prædam civitatis diviſerunt ſibi filii Iſrael, ſicut præceperat Dominus Joſue.

28. Qui ſuccendit urbem, & fecit eam tumulum ſempiternum:

29. Regem quoque ejus ſuſpendit (e) in patibulo uſque ad veſperam & ſolis occaſum. Præcepitque Joſue, & depoſuerunt cadaver ejus de cruce, projeceruntque in ipſo introitu civitatis, congeſto ſuper eum magno acervo lapidum, qui permanet uſque in præſentem diem.

30. Tunc ædificavit Joſue altare Domino Deo Iſrael in monte Hebal:

*Exod. 20. 25. Deut. 27. 5. 31. * Sicut præceperat Moyſes famulus Domini filiis Iſrael, & ſcriptum eſt in volumine legis Moyſi: Altare verò de lapidibus impolitis, quos ferrum non tetigit: & obtulit ſuper eo holocauſta Domino, immolavitque (f) pacificas victimas.

32. Et ſcripſit ſuper lapides Deuteronomium (g) legis Moyſi, quod ille digeſſerat coram filiis Iſrael.

33. Omnis autem populus, & majores (h) natu, duceſque ac judices ſtabant ex utraque parte arcæ, in conſpectu ſacerdotum qui portabant arcam fœderis Domini, ut advena, ita & indigena. Media pars eorum juxta montem Garizim, & media juxta montem Hebal, ſicut præceperat Moyſes famulus Domini. Et primùm quidem benedixit populo Iſrael:

34. Poſt hæc legit omnia verba benedictionis & maledictionis, & cuncta quæ ſcripta erant in legis volumine.

35. Nihil ex his quæ Moyſes juſſerat, reliquit intactum, ſed univerſa replicavit coram omni multitudine Iſrael, mulieribus ac parvulis & advenis, qui inter eos morabantur.

CAPUT IX.

Chananei adverſus Hebræos ineunt fœdus: Gabaonitæ illo fœdere cum Hebræis, quos deceperunt, perpetuo famulitio addicuntur.

1. Quibus auditis, cuncti reges trans Jordanem, qui verſabantur in montanis & campeſtribus, in maritimis ac littore magni maris, hi quoque qui habitabant juxta Libanum, Hethæus & Amorrhæus (a), Chananæus, Pherezæus, & Hevæus, & Jebuſæus,

2. Congregati ſunt pariter, ut pugnarent contra Joſue & Iſrael uno animo, eademque ſententia.

3. At hi qui habitabant in Gabaon, audientes cuncta quæ fecerat Joſue Jericho & Hai:

4. Et callidè cogitantes, tulerunt ſibi cibaria, ſaccos veteres aſinis imponentes, & utres vinarios ſciſſos atque conſutos,

5. Calceamentaque perantiqua quæ ad indicium vetuſtatis pittaciis (b) conſuta erant, induti veteribus veſtimentis: panes quoque, quos portabant obviaticum, duri erant, & in fruſta comminuti:

6. Perrexeruntque ad Joſue, qui tunc morabatur in caſtris Galgalæ, & dixerunt ei, atque ſimul omni Iſraeli: De terra longinqua venimus, pacem vobiſcum facere cupientes. Reſponderuntque viri Iſrael ad eos, atque dixerunt:

7. Ne fortè in terra, quæ nobis ſorte debetur, habitetis, & non poſſimus fœdus (c) inire vobiſcum.

8. At illi ad Joſue: Servi, inquiunt, tui ſumus. Quibus Joſue ait: Quinam eſtis vos? & unde veniſtis?

9. Reſponderunt: De terra longinqua valdè venerunt ſervi tui in nomine Domini Dei tui. Audivimus enim famam potentiæ ejus, cuncta quæ fecit in Ægypto,

10. Et

29. (e) Priùs interfectum: negat Grotius, ſuſpenſionem ibi pœnam fuiſſe: ſed corpora in eum modum oſtentui exponebantur.

31. (f) Per Sacerdotes.

32. (g) Non totam legem, ſed Decalogum repetitum, Deuter. cap. 15. cum rebus majoris momenti, cujuſmodi forte erant benedictiones & maledictiones, Hebr. *Miſne thorat*, משנה תורה, quaſi *ſecundam legem* dixeris, aut *duplicatum*, ſeu novum exemplar Deuteronomii. Simile quiddam eſt Deuter. cap. 17. v. 18.

33. (h) Senatores, duces, ſeu ſcribas qui ſenatui intererant.

CAP. IX. 1. (a) Gergeſæi hoc loco omittuntur, atque ex decem gentibus, quarum terræ promiſſæ ſunt Abrahamo, nunc plures, nunc pauciores recenſentur, quòd eas omnes Hebræi non poſſederint, niſi regnantibus Davide & Salomone, atque interdum præcipuæ ex iis tantummodò numerentur, ac quædam poſt Abrahami tempora nomen mutaverint.

5. (b) Centonibus è corio: ſegmenta ſunt panni, aut corii. Gall. *Des pieces de cuir*. *Panes quoque duri erant, & in fruſta comminuti*: alii mucidos vertunt. Hæc Gabaonitarum prudentia, & exitus ipſe ſpectari poſſunt ut quædam fidei ipſorum remuneratio. Nam potentiam agnoſcunt Dei Iſrael, id quoque perſuaſum habent ab eo præcipi, fœderum leges ſervari oportere: de Jericho & Hai ne verbum quidem addunt. Quin etiam ex hac hiſtoria concludi poteſt linguam Hebræam ſeu Chananæam tum longe lateque diffuſam fuiſſe.

7. (c) Sociale, quo plena libertas conceditur.

Digitized by Google

* Num. 21. 33. 10. * Et duobus regibus Amorrhæorum qui fuerant trans Jordanem, Sehon regi Heſebon, & Og regi Baſan qui erat in Aſtaroth:

11. Dixeruntque nobis ſeniores, & omnes habitatores terræ noſtræ: Tollite in manibus cibaria ob longiſſimam viam, & occurrite eis, & dicite: Servi veſtri ſumus, fœdus inite nobiſcum.

12. En, panes quando egreſſi ſumus de domibus noſtris, ut veniremus ad vos, calidos ſumpſimus, nunc ſicci facti ſunt, & vetuſtate nimia comminuti.

13. Utres vini novos implevimus, nunc rupti ſunt & ſoluti: veſtes & calceamenta quibus induimur, & quæ habemus in pedibus, ob longitudinem longioris viæ trita ſunt, & penè conſumpta.

14. Suſceperunt igitur de cibariis eorum, & os Domini non interrogaverunt (d).

* 2. Reg. 21. 2. 15. * Feceitque Joſue cum eis pacem, & inito fœdere pollicitus eſt quòd non occiderentur: principes quoque multitudinis juraverunt eis.

16. Poſt dies autem tres initi fœderis, audierunt quòd in vicino habitarent, & inter eos futuri eſſent.

17. Moveruntque caſtra filii Iſrael, & venerunt in civitates eorum die tertio, quarum hæc vocabula ſunt, Gabaon, & Caphira, & Beroth, & Cariathjarim.

18. Et non percuſſerunt eos, eò quòd juraſſent eis principes multitudinis in nomine Domini Dei Iſrael. Murmuravit itaque omne vulgus contra principes.

19. Qui reſponderunt eis: Juravimus (e) illis in nomine Domini Dei Iſrael, & idcircò non poſſumus eos contingere.

20. Sed hoc faciemus eis: Reſerventur quidem ut vivant, ne contra nos ira Domini concitetur, ſi pejeraverimus:

21. Sed ſic vivant, ut in uſus univerſæ multitudinis ligna cædant (f), aquaſque comportent. Quibus hæc loquentibus:

22. Vocavit Gabaonitas Joſue, & dixit eis: Cur nos decipere fraude voluiſtis, ut diceretis: Procul valdè habitamus à vobis, cùm in medio noſtri ſitis?

23. Itaque ſub maledictione eritis, & non deficiet de ſtirpe veſtra ligna cædens, aquaſque comportans in domum Dei mei.

24. Qui reſponderunt: Nuntiatum eſt nobis ſervis tuis, quòd promiſiſſet Dominus Deus tuus Moyſi ſervo ſuo, ut traderet vobis omnem terram, & diſperderet cunctos habitatores ejus. Timuimus igitur valdè, & providimus animabus noſtris, veſtro terrore compulſi, & hoc conſilium inivimus.

25. Nunc autem in manu tua ſumus: quod tibi bonum & rectum videtur, fac nobis.

26. Fecit ergo Joſue ut dixerat, & liberavit eos de manu filiorum Iſrael, ut non occiderentur.

27. Decrevitque in illo die eos eſſe in miniſterio cuncti populi, & altaris Domini, cædentes ligna, & aquas comportantes, uſque in præſens tempus, in loco quem Dominus elegiſſet.

CAPUT X.

Quinque Reges, qui Gabaonitas obſederant, Joſue vincit immoto Sole per unius diei ſpatium.

1. QUæ cùm audiſſet Adoniſedec (a) rex Jeruſalem, quòd ſcilicet cepiſſet

14. & 15. (d) Itaque nimiùm præcipitanter egerunt, divinum oraculum non conſuluerunt. *Non occiderentur*; in deditionem eos accepit.

19. (e) Propter reverentiam divini nominis tenebantur juramentum ſervare, quod ſimpliciter & nulla appoſita conditione fecerant: tametſi nulli fraus ſua patrocinari debet: non enim fraus ipſa Gabaonitarum iis patrocinata eſt, ſed juramentum Iſraelitarum. Num. 33. v. 52. præceperat Deus omnes interficere: ſed lex illa ad eos pertinebat tantùm, qui reſiſterent, vel ſaltem qui in cultu idolorum permanerent. Ambroſius L. 3. de Officiis, negat licuiſſe Iſraeli fœdus cum Gabaonitis ſancitum violare. *Ne dum alienam perfidiam arguit, ſuam fidem ſolveret.*

21. (f) Ad publicos uſus tabernaculi & altaris; ſic populo obmurmuranti factum eſt ſatis. Ob dolum operis ſervilibus addicuntur. Hinc diſcimus qua fide pacis & fœderum leges ſervandæ ſint, cùm nec Gabaonitarum dolus, nec præcipitatio eorum qui pactum inierunt, nec divina juſſio gentes illas exterminandi, datam fidem ſolvere potuerint. Non peculiari Dei mandato opus fuit, ut ſancitum fœdus ſervaretur: lex ipſa naturalis illius executioni fuit ſatis idonea. Quæ impoſita eſt Gabaonitis lex, fidem datam non infregit: ſed ea fuit fraudis juſta punitio. Cùm autem idololatriam omnem abjecerint, præcipua eos delendi cauſa defuit.

CAP. X. 1. (a) Vox illa *Adoniſedec*, dominum juſtitiæ, ut *Melchiſedec* regem juſtitiæ ſignificat. Amorrhæi peculiarem ſibi Provinciam obtinebant; ſed ſpecialis Provinciæ nomen ad alias derivatur.

Digitized by Google

ſet Joſue Hai, & ſubvertiſſet eam (ſicut enim fecerat Jericho & regi ejus, ſic fecit Hai & regi illius) & quòd transfugiſſent Gabaonitæ ad Iſrael, & eſſent fœderati eorum,

2. Timuit valdè. Urbs enim magna erat Gabaon, & una civitatum regalium, & major oppido Hai, omneſque bellatores ejus fortiſſimi.

3. Miſit ergo Adoniſedec rex Jeruſalem ad Oham regem Hebron, & ad Pharam regem Jerimoth, ad Japhia quoque regem Lachis, & ad Dabit regem Eglon, dicens:

4. Ad me aſcendite, & ferte præſidium, ut expugnemus Gabaon, quare transfugerit ad Joſue, & ad filios Iſrael.

5. Congregati igitur aſcenderunt quinque reges Amorrhæorum, rex Jeruſalem, rex Hebron, rex Jerimoth, rex Lachis, rex Eglon, ſimul cum exercitibus ſuis, & caſtrametati ſunt circa Gabaon, oppugnantes eam.

6. Habitatores autem Gabaon urbis obſeſſæ miſerunt ad Joſue, qui tunc morabatur in caſtris apud Galgalam, & dixerunt ei: Ne retrahas manus tuas ab auxilio ſervorum tuorum: aſcende citò, & libera nos, ferque præſidium: convenerunt enim adverſum nos omnes reges Amorrhæorum, qui habitant in montanis.

7. Aſcenditque Joſue de Galgalis, & omnis exercitus bellatorum cum eo, viri fortiſſimi.

8. Dixitque Dominus ad Joſue: Ne timeas eos: in manus enim tuas tradidi illos: nullus ex eis tibi reſiſtere poterit.

9. Irruit itaque Joſue ſuper eos repentè, tota nocte aſcendens de Galgalis:

* 1. Reg. 7. 10. 10. Et * conturbavit eos Dominus à facie Iſrael: contrivitque plaga magna in Gabaon, ac perſecutus eſt eos per viam aſcenſus Beth-horon, & percuſſit uſque Azeca & Maceda.

11. Cùmque fugerent filios Iſrael, & eſſent in deſcenſu Beth-horon, Dominus miſit ſuper eos lapides magnos de cœlo uſque ad Azeca: & mortui ſunt multò plures lapidibus grandinis, quàm quos gladio percuſſerant filii Iſrael.

12. Tunc locutus eſt Joſue Domino, in die qua tradidit Amorrhæum in conſpectu filiorum Iſrael, dixitque coram eis: Sol (b) contra Gabaon ne movearis, & Luna contra vallem Ajalon.

13. Steteruntque * Sol & Luna, donec ulciſceretur ſe gens de inimicis ſuis. Nonne ſcriptum eſt hoc in libro juſtorum? Stetit itaque Sol in medio cœli, & non feſtinavit occumbere ſpatio unius diei. * Eccli. 46. 5. Iſai. 28. 21.

14. Non fuit anteà nec poſteà tam longa dies, obediente Domino voci hominis, & pugnante pro Iſrael.

15. Reverſuſque (c) eſt Joſue cum omni Iſrael in caſtra Galgalæ.

16. Fugerant enim quinque reges, & ſe abſconderant in ſpelunca urbis Maceda.

17. Nuntiatumque eſt Joſue, quòd inventi eſſent quinque reges latentes in ſpelunca urbis Maceda.

18. Qui præcepit ſociis, & ait: Volvite ſaxa ingentia ad os ſpeluncæ, & ponite viros induſtrios, qui clauſos cuſtodiant:

19. Vos autem nolite ſtare, ſed perſequimini hoſtes, & extremos quoſque fugientium cædite: nec dimittatis eos urbium ſuarum intrare præſidia, quos tradidit Dominus Deus in manus veſtras.

20. Cæſis ergo adverſariis plaga magna, & uſque ad internecionem penè conſumptis, hi qui Iſrael effugere potuerunt, ingreſſi ſunt civitates munitas.

21. Reverſuſque eſt omnis exercitus ad Joſue in Maceda, ubi tunc erant (d) caſtra, ſani & integro numero: nulluſque contra filios Iſrael mutire auſus eſt.

22. Præcepitque Joſue, dicens: Aperite os ſpeluncæ, & producite ad me quinque reges, qui in ea latitant.

23. Feceruntque miniſtri ut ſibi fuerat imperatum: & eduxerunt ad eum quinque reges de ſpelunca, regem Jeruſalem, regem Hebron, regem Jerimoth, regem Lachis, regem Eglon.

24. Cùmque educti eſſent ad eum, vocavit omnes viros Iſrael, & ait ad principes exercitus qui ſecum erant: Ite, & ponite pedes ſuper colla regum iſtorum. Qui

cùm

12. (b) In Cantico Habacuc v. 3. *Sol & Luna ſteterunt in habitaculo ſuo... Et Luna contra vallem Ajalon*. Erat vallis interjecta inter duas illas urbes. Id verò probabile eſt hoc miraculum Sole ad occaſum declinante accidiſſe, ac diem illum artificialem fuiſſe 24. horarum; adeò ut hic dies alios duos æquaverit. Eccleſiaſtici 46. *Fiducia habitantis in ſede locutus eſt Jeſus, Stet Sol.* Hebr. *Sol in Gabaon ſile*. Vatablus in meridie ſtetiſſe Solem opinatur. Sol aut terra, aut utrumque moveatur, vera ſemper eſt Scripturæ locutio, quòd uſitato hominum ſermoni & conſuetudini conſentiat. Sic loquitur Scriptura, ut homines vulgò loquuntur, & mente concipiunt. Ita Aug. ſcribens in cap. 9. Geneſeos. Hebræi, quos citat Maſius, nullum hic agnoſcunt miraculum, ſed quandam velut phraſim poeticam, quaſi Sol expectaſſet, donec facta eſſet hoſtium internecio. Sed ſacer textus cùm in hoc loco, tum alibi id clariùs exprimit, quam ut ad figuratum loquendi modum flecti poſſit: neque id etiam fit veriſimile quod addit Grotius, poſt Solis occaſum ſpeciem ejus in nube ſupra horizontem oſtentante per repercuſſum oſtendiſſe.

15. (c) Hoc per anticipationem dicitur, & in fine capitis repetitur, cùm Joſue rediit iis peractis quæ ſequuntur: aut fortè Joſue jam reverti incœperat, cùm nuntium accepit de quinque regibus.

21. (d) Ea nocte: nam caſtra fixa erant in Galgalis.

cùm pertexiſſent, & ſubjectorum colla pedibus calcarent,

25. Rurſum ait ad eos: Nolite timere, nec paveatis, confortamini & eſtore robuſti: ſic enim faciet Dominus cunctis hoſtibus veſtris, adversùm quos dimicatis.

26. Percuſſitque Joſue, & interfecit eos, atque ſuſpendit (e) ſuper quinque ſtipites: fueruntque ſuſpenſi uſque ad veſperum.

* Deut. 21. 23. 27. * Cùmque occumberet Sol, præcepit ſociis ut deponerent eos de patibulis. Qui depoſitos projecerunt in ſpeluncam, in qua latuerant, & poſuerunt ſuper os ejus ſaxa ingentia, quæ permanent uſque in præſens.

28. Eodem quoque die Macedam cepit Joſue, & percuſſit eam in ore gladii, regemque illius interfecit, & omnes habitatores ejus: non dimiſit in ea ſaltem parvas reliquias. Fecitque regi Maceda, ſicut fecerat regi Jericho.

29. Tranſivit autem cum omni Iſrael de Maceda in Lebna, & pugnabat contra eam:

30. Quam tradidit Dominus cum rege ſuo in manus Iſrael: percuſſeruntque urbem in ore gladii, & omnes habitatores ejus: non dimiſerunt in ea ullas reliquias.
* Sup. 6. 2. Feceruntque regi Lebna, * ſicut fecerant regi Jericho.

31. De Lebna tranſivit in Lachis cum omni Iſrael: & exercitu per gyrum diſpoſito oppugnabat eam.

32. Tradiditque Dominus Lachis in manus Iſrael, & cepit eam die altero, atque percuſſit in ore gladii, omnemque animam, quæ fuerat in ea, ſicut fecerat Lebna.

33. Eo tempore aſcendit Horam rex Gazer, ut auxiliaretur Lachis: quem percuſſit Joſue cum omni populo ejus uſque ad internecionem.

34. Tranſivitque de Lachis in Eglon, & circumdedit,

35. Atque expugnavit eam eadem die: percuſſitque in ore gladii omnes animas quæ erant in ea, juxta omnia quæ fecerat Lachis.

36. Aſcendit quoque cum omni Iſrael de Eglon in Hebron, & pugnavit contra eam:

37. Cepit eam, & percuſſit in ore gladii, regem (f) quoque ejus, & omnia oppida regionis illius, univerſaſque animas quæ in ea fuerant commoratæ: non reliquit in ea ullas reliquias: ſicut fecerat Eglon, ſic fecit & Hebron, cuncta quæ in ea reperit, conſumens gladio.

38. Inde reverſus in Dabir,

39. Cepit eam atque vaſtavit: regem quoque ejus atque omnia per circuitum oppida percuſſit in ore gladii: non dimiſit in ea ullas reliquias: ſicut fecerat Hebron & Lebna & regibus earum, ſic fecit Dabir & regi illius.

40. Percuſſit itaque Joſue omnem terram montanam & meridianam atque campeſtrem, & Aſedoth, cum regibus ſuis: non dimiſit in ea ullas reliquias, ſed omne quod ſpirare poterat, interfecit, ſicut præceperat ei Dominus Deus Iſrael,

41. A Cadesbarne (g) uſque Gazam. Omnem terram Goſen uſque Gabaon,

42. Univerſoſque reges, & regiones eorum, uno impetu cepit atque vaſtavit: Dominus enim Deus Iſrael pugnavit pro eo.

43. Reverſuſque eſt cum omni Iſrael ad locum caſtrorum in Galgala.

CAPUT XI.

Bellum contra Regem Jabin & alios qui ad Aquilonem poſiti erant, proſequitur Joſue.

1. Quæ cùm audiſſet Jabin rex Aſor, miſit ad Jobab regem Madon, & ad regem Semeron, atque ad regem Achſaph:

2. Ad reges quoque Aquilonis, qui habitabant in montanis & in planitie contra meridiem Ceneroth (a), in campeſtribus quoque & in regionibus Dor juxta mare:

3. Chananæum quoque ab Oriente & Occidente, & Amorrhæum atque Hethæum ac Pherezæum & Jebuſæum in montanis: Hevæum quoque qui habitabat ad radices Hermon in terra Maſpha.

4. Egreſſique ſunt omnes cum turmis ſuis, populus multus nimis ſicut arena quæ eſt in littore maris, equi quoque & currus immenſæ multitudinis.

5. Conveneruntque omnes reges iſti in unum ad aquas Merom (b), ut pugnarent contra Iſrael.

6. Dixitque Dominus ad Joſue: Ne timeas

26. (e) Poſt eorum necem juſſit ſuſpendi corpora.

37. (f) Novum regem qui poſt necem prioris fuerat conſtitutus: aut certe, mentio regis occiſi ad ſpeluncam iteratur.

41. (g) Eſt Judææ terminus versùs Auſtrum.

CAP. XI. 2. (a) Mare Tiberiadis, ſeu Geneſareth. Regiones Chananæorum deſcribuntur variatis nominibus.

5. & 6. (b) Supra Mare Tiberiadis. *Subnervabis*: poplitum nervos recides, ut in pugna eſſent inutiles: etſi agriculturæ adhuc utiles eſſe poterant. Juxta leges politicas id videtur utilius futurum fuiſſe, ſi Joſue pueros, equos & tecta conſervaſſet: ſed prima lex politica fuit parere Deo jubenti. Et quidem hoc utilius fuit infantibus & pueris, mori antequam pravæ parentum educationi permitterentur.

meas eos: cras enim hac eadem hora ego tradam omnes iſtos vulnerandos in conſpectu Iſrael: equos eorum ſubnervabis, & currus igne combures.

7. Venitque Joſue, & omnis exercitus cum eo, adverſus illos ad aquas Merom ſubitò, & irruerunt ſuper eos,

8. Tradiditque illos Dominus in manus Iſrael. Qui percuſſerunt eos, & perſecuti ſunt uſque ad Sidonem magnam, & aquas Maſerephoth, campumque Maſphe, qui eſt ad orientalem illius partem. Ita percuſſit omnes, ut nullas dimitteret ex eis reliquias.

9. Fecitque ſicut præceperat ei Dominus, equos eorum ſubnervavit, curruſque combuſſit igni.

10. Reverſuſque ſtatim cepit Aſor (c): & regem ejus percuſſit gladio. Aſor enim antiquitùs inter omnia regna hæc principatum tenebat.

11. Percuſſitque omnes animas, quæ ibidem morabantur: non dimiſit in ea ullas reliquias, ſed uſque ad internecionem univerſa vaſtavit, ipſamque urbem peremit incendio.

12. Et omnes per circuitum civitates, regeſque earum cepit, percuſſit atque de-
* Deut. 7. 2. levit, * ſicut præceperat ei Moyſes famulus Domini.

13. Abſque urbibus, quæ erant (d) in collibus & in tumulis ſitæ, cæteras ſuccendit Iſrael: unam tantùm Aſor munitiſſimam flamma conſumpſit.

14. Omnemque prædam iſtarum urbium ac jumenta diviſerunt ſibi filii Iſrael, cunctis hominibus interfectis.

* Exod. 34. 11. 15. * Sicut præceperat Dominus Moyſi
Deut. 7. 2. ſervo ſuo, ita præcepit Moyſes Joſue, & ille univerſa complevit: non præteriit de univerſis mandatis, nec unum quidem verbum quod juſſerat Dominus Moyſi.

16. Cepit itaque Joſue omnem terram montanam, & meridianam, terramque Goſen, & planitiem, & occidentalem plagam, montemque Iſrael (e), & campeſtria ejus:

17. Et partem montis quæ aſcendit Seir uſque Baalgad, per planitiem Libani ſubter montem Hermon: omnes reges eorum cepit, percuſſit, & occidit.

18. Multo tempore pugnavit (f) Joſue contra reges iſtos.

19. Non fuit civitas quæ ſe traderet filiis Iſrael, præter Hevæum, qui habitabat in Gabaon: omnes enim bellando cepit.

20. Domini enim ſententia (g) fuerat, ut indurarentur corda eorum, & pugnarent contra Iſrael & caderent, & non mererentur ullam clementiam, ac perirent, ſicut præceperat Dominus Moyſi.

21. In illo tempore venit Joſue, & interfecit Enacim de montanis, Hebron, & Dabir, & Anab, & de omni monte Juda & Iſrael, urbeſque eorum delevit.

22. Non reliquit ullum de ſtirpe Enacim, in terra filiorum Iſrael: abſque civitatibus Gaza, & Geth, & Azoto, in quibus ſolis relicti ſunt.

23. Cepit ergo Joſue omnem terram, ſicut locutus eſt Dominus ad Moyſen, & tradidit eam in poſſeſſionem filiis Iſrael, * Joſ. 14. 15.
ſecundùm partes & tribus ſuas: * quievitque terra à præliis.

CAPUT XII.

Recenſentur Reges à Moſe & Joſue debellati.

1. HI ſunt reges, quos percuſſerunt filii Iſrael, & poſſederunt terram eorum trans Jordanem ad ſolis ortum, à torrente (a) Arnon uſque ad montem Hermon, & omnem orientalem plagam quæ reſpicit ſolitudinem.

2. Sehon rex Amorrhæorum, qui habitavit in Heſebon, dominatus eſt ab Aroer, quæ ſita eſt ſuper ripam torrentis Arnon, & mediæ partis in valle, dimidiæque Galaad, uſque ad torrentem Jaboc (b), qui eſt terminus filiorum Ammon.

3. Et à ſolitudine uſque ad mare Ceneroth contra Orientem, & uſque ad mare

10. (c) Urbs erat in Galilæa gentium.

13. (d) Chal. *Quæ erant in fortitudine ſua*: quibus belli injuria pepercit. ex iis unam tantùm Azor combuſſit, quòd caput eſſet regionis, ac ſubinde occaſio fuiſſet perpetui belli. Cæteras ſuccendit Iſrael, quòd teneri ſine valido præſidio non poſſent.

16. (e) Montem Samariæ, qui poſteà ſeceſſione facta ſub Jeroboam Mons Iſrael dictus eſt: itaque eſt prolepſis.

18. & 19. (f) Per ſex annos. *Civitas*: Auguſtinus q. 17. *Quæritur, quomodo hoc verum ſit, cùm nec temporibus poſtea Judicum, nec temporibus Regum omnes omninò illarum ſeptem gentium civitates capere potuerint Hebræi. Sed aut ſic intelligendum eſt, quod ad nullam civitatem bellandi acceſſit Jeſus, quam non ceperit; aut certè nulla non capta eſt, ſcilicet, earum, quæ in regionibus ſupra commemoratis fuerunt*. Ante correctionem Sixti legebatur, *Non fuit civitas quæ non ſe traderet*: ſed cùm Scriptura Gabaonitas excipiat, palàm eſt legendum eſſe, *quæ ſe traderet*: idque ex verſu ſequenti vigeſimo facilè colligitur.

20. (g) Auguſtinus quæſtione 18. *Divino, altoque judicio juſtè fieri minime dubitandum eſt, cum deſerit Deus, & poſſidet inimicus*. Niſi Joſue eos populos internecione deleviſſet, adversùs Iſraelem conjuratione facta rebellaſſent. Quod poſtea evenit, cùm Joſue admodùm ſene Iſraelitæ complures populos ſibi ſubjicere contenti, eos extirpare noluerunt.

CAPUT XII.

1. (a) Qui ſeparat Moabitas ab Amorrhæis, qui ſunt cis Jordanem.

2. & 4. (b) Torrens eſt qui dividit Galaad ab Ammonitis. *Raphaim*: è ſtirpe Gigantum.

re deſerti, quod eſt mare ſalſiſſimum, ad orientalem plagam per viam quæ ducit Bethſimoth: & ab auſtrali parte, quæ ſubjacet Aſedoth, Phaſga.

4. Terminus Og regis Baſan, de reliquiis Raphaim, qui habitavit in Aſtaroth, & in Edrai, & dominatus eſt in monte Hermon, & in Salecha, atque in univerſa Baſan, uſque ad terminos

5. Geſſuri, & Machati, & dimidiæ partis Galaad: terminos Sehon regis Heſebon.

6. Moyſes famulus Domini, & filii Iſrael percuſſerunt eos, tradiditque terram eorum Moyſes in poſſeſſionem Rubenitis, & Gaditis, & dimidiæ tribui Manaſſe.

7. Hi ſunt reges terræ, quos percuſſit Joſue, & filii Iſrael, trans Jordanem ad occidentalem plagam, à Baalgad (c) in campo Libani, uſque ad montem, cujus pars aſcendit in Seir: tradiditque eam Joſue in poſſeſſionem tribubus Iſrael, ſingulis partes ſuas,

8. Tam in montanis, quàm in planis atque campeſtribus. In Aſedoth, & in ſolitudine, ac in meridie Hethæus fuit & Amorrhæus, Chananæus & Pherezæus, Hevæus & Jebuſæus.

9. Rex Jericho unus (d): rex Hai, quæ eſt ex latere Bethel, unus:

10. Rex Jeruſalem unus, rex Hebron unus,

11. Rex Jerimoth unus, rex Lachis unus,

12. Rex Eglon unus, rex Gazer unus,

13. Rex Dabir unus, rex Gader unus,

14. Rex Herma unus, rex Hered unus,

15. Rex Lebna unus, rex Odullam unus,

16. Rex Maceda unus, rex Bethel (e) unus,

17. Rex Taphua unus, rex Opher unus,

18. Rex Aphec unus, rex Saron unus,

19. Rex Madon unus, rex Aſor unus,

20. Rex Semeron unus, rex Achſaph unus,

21. Rex Thenac unus, rex Mageddo unus,

22. Rex Cades unus, rex Jachanan (f) Carmeli unus,

23. Rex Dor, & provinciæ Dor unus, rex Gentium Galgal (g) unus,

24. Rex Therſa unus: omnes reges triginta unus.

CAPUT XIII.

Terra promiſſa termini deſignantur, & diviſio imperatur.

1. JOſue ſenex (a), provectæque ætatis erat, & dixit Dominus ad eum: Senuiſti, & longævus es, terraque latiſſima derelicta eſt, quæ necdum ſorte diviſa eſt:

2. Omnis (b) videlicet Galilæa, Philiſthiim, & univerſa Geſſuri.

3. A fluvio turbido, qui irrigat Ægyptum, uſque ad terminos Accaron contra Aquilonem: terra (c) Chanaan, quæ in quinque regulos Philiſthiim dividitur, Gazæos, & Azotios, Aſcalonitas, Getæos, & Accaronitas.

4. Ad meridiem verò ſunt Hevæi, omnis terra Chanaan, & Maara Sidoniorum, uſque Apheca & terminos Amorrhæi,

5. Ejuſque confinia (d). Libani quoque regio contra Orientem à Baalgad ſub monte Hermon, donec ingrediaris Emath.

6. Omnium qui habitant in monte, à Libano uſque ad aquas Maſerephoth, univerſique Sidonii. Ego ſum qui delebo eos à facie filiorum Iſrael. Veniat ergo in partem hæreditatis Iſrael, ſicut præcepi tibi.

7. Et nunc divide terram in poſſeſſionem novem tribubus, & dimidiæ tribui Manaſſe,

8. Cum qua Ruben & Gad poſſederunt terram, * quam tradidit eis Moyſes famulus Domini, trans fluenta Jordanis ad orientalem plagam. * Num. 32. 33.

9. Ab Aroer, quæ ſita eſt in ripa torrentis Arnon, & in vallis medio, univerſaque campeſtria Medaba, uſque Dibon.

10. Et cunctas civitates Sehon, regis Amorrhæi, qui regnavit in Heſebon, uſque ad terminos filiorum Ammon.

11. Et

7. (c) Urbs eſt in campo Libani prope montem Hermon.

9. (d) Primus ponitur, quòd primus poſt tranſitum Jordanis expugnatus & occiſus fuerit.

16. (e) Civitas Bethel capta non fuit, niſi poſt mortem Joſue.

22. (f) Gigantum, qui partim cæſi ſunt, partim aliò commigrarunt.

23. (g) Rex habitantium ad Galgal unus, qui fortè non regnabat in aliqua civitate, ſed populus ejus ſparſim habitabat circa eam regionem quæ Galgal dicebatur. Unus & triginta reges recenſentur in tam anguſta regione, quòd reges dicerentur, qui uni civitati & circumjectis aliquot oppidis aut vicis præeſſent. Græcæ Editiones numerant tantummodò 29. reges.

CAPUT XIII. 1. (a) Hebr. *Joſue ſenuit, & venit in dies*. Forma loquendi Hebraica, *venire in dies*, pro longævum eſſe. *Quæ necdum ſorte diviſa eſt*; nondùm poſſeſſa à filiis Iſrael.

2. (b) Hebr. Omnes Galileæ: Septuaginta & Chaldæus per vocem Hebræam *Geliloth*, non *Galilæam* Provinciam, ſed fines & terminos deſignant: ita ut hic ſit ſenſus: Omnes fines Philiſthiim relicti ſunt, ſeu omnes regiones eorum: ita ut vox Philiſthiim ſit in genitivo caſu. *Univerſa Geſſuri* versùs Syriam ſita ad Aquilonem: *A fluvio turbido*: rivum eſſe Nili volunt Interpretes, qui prope Baſan in mare Peluſiacum ſe exonerat. Nilum hoc nomine vocat Jeremias cap. 2. 18. Hebr. *A Sichor qui ſupra Ægyptum*; Sichor quemvis fluvium turbidum ſignificat.

3. (c) Fortè ad terram Chananæam. Hebr. *Ad Chananæum*,

5. & 11. (d) Hebr. *Terra Giblit*. Septuaginta non pro confiniis accipiunt, ſed ut nomen proprium loci: *Terminum*: confinia Geſſuri.

11. Et Galaad, ac terminum Geſſuri & Machati, & omnem montem Hermon, & univerſam Baſan, uſque ad Salecha,

12. Omne regnum Og in Baſan, qui regnavit in Aſtaroth & Edrai, ipſe fuit de reliquiis Raphaim: percuſſitque eos Moyſes, atque delevit.

13. Noluerùntque diſperdere filii Iſrael Geſſuri & Machati: & habitaverunt in medio Iſrael uſque in præſentem diem.

* Num. 18. 20.

14. * Tribui autem Levi non dedit poſſeſſionem: ſed ſacrificia & victimæ Domini Dei Iſrael, ipſa eſt ejus hæreditas, ſicut locutus eſt illi.

15. Dedit ergo Moyſes poſſeſſionem tribui filiorum Ruben juxta cognationes ſuas.

16. Fuitque terminus eorum ab Aroer, quæ ſita eſt in ripa torrentis Arnon, & in valle ejuſdem torrentis media: univerſam planitiem, quæ ducit Medaba,

17. Et Heſebon, cunctóſque viculos earum, qui ſunt in campeſtribus: Dibon quoque & Bamoth-baal, & oppidum Baalmaon,

18. Et Jaſſa, & Cedimoth, & Mephaath,

19. Et Carjathaim, & Sabama, & Sarathaſar in monte convallis.

20. Beth-phogor & Aſedoth, Phaſga & Beth-jeſimoth,

21. Et omnes urbes campeſtres, univerſaque regna Sehon regis Amorrhæi, qui regnavit in Heſebon, * quem percuſſit Moyſes cum principibus Madian: Hevæum, & Recem, & Sur, & Hur, & Rebe duces Sehon (c) habitatores terræ.

* Num. 31. 8.

22. Et Balaam filium Beor ariolum occiderunt filii Iſrael gladio cum cæteris interfectis.

23. Factúſque eſt terminus filiorum Ruben Jordanis fluvius. Hæc eſt poſſeſſio Rubenitarum per cognationes ſuas urbium & viculorum.

24. Deditque Moyſes tribui Gad & filiis ejus per cognationes ſuas poſſeſſionem, cujus hæc diviſio eſt.

25. Terminus Jaſer, & omnes civitates Galaad, & dimidiam partem terræ filiorum Ammon, uſque ad Aroer, quæ eſt contra (f) Rabba.

26. Et ab Heſebon uſque Ramoth, Maſphe & Betonim: & à Manaim uſque ad terminos Dabir.

27. In valle quoque Betharan, & Bethnemra, & Socoth, & Saphon reliquam partem regni Sehon regis Heſebon: hujus quoque finis Jordanis eſt, uſque ad extremam partem maris Cenereth trans Jordanem ad orientalem plagam.

28. Hæc eſt poſſeſſio filiorum Gad per familias ſuas, civitates & villæ earum.

29. Dedit & dimidiæ tribui Manaſſe, filiiſque ejus juxta cognationes ſuas poſſeſſionem,

30. Cujus hoc principium eſt: à Manaim univerſam Baſan, & cuncta regna Og regis Baſan, omneſque vicos Jair, qui ſunt in Baſan, ſexaginta oppida:

31. Et dimidiam partem Galaad, & Aſtaroth, & Edrai, urbes regni Og in Baſan: filiis Machir, filii Manaſſe, dimidiæ parti filiorum Machir juxta cognationes ſuas.

32. Hanc poſſeſſionem diviſit Moyſes in campeſtribus Moab trans Jordanem contra Jericho ad Orientalem plagam.

33. * Tribui autem Levi non dedit poſſeſſionem: quoniàm Dominus Deus Iſrael ipſe eſt poſſeſſio ejus, ut locutus eſt illi. * Num. 18. 20.

CAPUT XIV.

Sermo de terra diviſione continuatur. Item de Calebi poſſeſſione.

1. HOc eſt quod poſſederunt (a) filii Iſrael in terra Chanaan, quam dederunt eis Eleazar ſacerdos, & Joſue filius Nun, & principes familiarum per tribus Iſrael.

2. Sorte omnia dividentes (b), * ſicut præceperat Dominus in manu Moyſi, novem tribubus, & dimidiæ tribui. * Num. 34. 13.

3. Duabus enim tribubus, & dimidiæ, dederat Moyſes trans Jordanem poſſeſſionem: abſque Levitis (c), qui nihil terræ acceperunt inter fratres ſuos:

4. Sed in eorum ſucceſſerunt locum filii Joſeph in duas diviſi tribus, Manaſſe & Ephraim: nec acceperunt Levitæ aliam in terra partem, niſi urbes ad habitandum, & ſuburbana (d) earum ad alenda jumenta & pecora ſua.

5. Sicut præceperat Dominus Moyſi, ita fecerunt filii Iſrael, & diviſerunt terram.

6. Acceſ-

21. (c) Reguli erant vectigales Sehon.

25. (f) E regione Rabba, prope torrentem Jaboc, ut Aroer eſt ad torrentem Arnon verſùs meridiem.

CAPUT XIV. 1. (a) Hebr. *Et hæc quæ acceperunt hæreditate filii Iſrael.*

2. (b) Sors ipſa divinam voluntatem exhibebat: ne ulla eſſet diſſenſionis occaſio, cùm regiones aliæ aliis eſſent propinquiores, ac plures dividerentur, quas nondum poſſidebant filii Iſrael. Quod fuerit tum temporis regimen Iſraelitarum, ex hujus capitis initio colligitur. Summus Sacerdos primas tenebat, tum populi Judex, deinde familiarum capita.

3. (c) Jus decimarum dedit illis Deus, ſed alias poſſeſſiones non habebant.

4. (d) Non arva, non vineta, inquit Grotius, ſed paſcua, eaque ipſa uſui potiùs quàm fructui.

6. Acceſſerunt itaque filii Juda ad Joſue in Galgala, locutuſque eſt ad eum Caleb (e) filius Jephone Cenezæus: * Noſti quid locutus ſit Dominus ad Moyſen hominem Dei de me & te in Cadesbarne. *Num. 14. 24.*

7. Quadraginta annorum eram quando miſit me Moyſes famulus Domini de Cadesbarne, ut conſiderarem terram, nuntiavique ei quod mihi verum videbatur.

8. Fratres autem mei, qui aſcenderant mecum, diſſolverunt cor populi: & nihilominùs ego ſecutus ſum Dominum Deum meum.

9. Juravitque Moyſes in die illo, dicens: Terra, quam calcavit pes tuus, erit poſſeſſio tua, & filiorum tuorum in æternum: quia ſecutus es Dominum Deum meum.

10. Conceſſit ergo Dominus vitam mihi, ſicut pollicitus eſt, uſque in præſentem diem. Quadraginta (f) & quinque anni ſunt, * ex quo locutus eſt Dominus verbum iſtud ad Moyſen, quando ambulabat Iſrael per ſolitudinem: hodie octoginta quinque annorum ſum, *Deut. 1. 14.*

11. Sic valens, ut eo valebam tempore quando ad explorandum miſſus ſum: * illius in me temporis fortitudo uſque hodie perſeverat, tam ad bellandum quàm ad gradiendum. *Eccl. 46. 11.*

12. Da ergo mihi montem iſtum, quàm pollicitus eſt Dominus, te quoque audiente, in quo Enacim ſunt, & urbes magnæ atque munitæ: ſi fortè ſit Dominus mecum, & potuero delere (g) eos, ſicut promiſit mihi.

13. Benedixitque ei Joſue: & tradidit ei Hebron in poſſeſſionem.

14. Atque ex eo fuit Hebron Caleb filio Jephone Cenezæo uſque in præſentem diem: quia ſecutus eſt Dominum Deum Iſrael.

15. Nomen Hebron antè vocabatur Carjath-arbe (h): Adam maximus ibi inter Enacim ſitus eſt: & terra ceſſavit à prœliis.

CAPUT XV.

Sors tribus Judæ, tum victoria Calebi, qui filiam ſuam Othonieli nuptum dat.

1. IGitur ſors filiorum Judæ per cognationes ſuas iſta fuit: * A termino Edom, deſertum Sin (a) contra meridiem, uſque ad extremam partem auſtralis plagæ. *Num. 34. 3.*

2. Initium (b) ejus à ſummitate maris ſalſiſſimi, & à lingua ejus, quæ reſpicit meridiem.

3. Egrediturque contra aſcenſum Scorpionis (c), & pertranſit in Sina: aſcenditque in Cadesbarne, & pervenit in Eſron, aſcendens ad Addar, & circuiens Carcaa.

4. Atque inde pertranſiens in Aſemona, & perveniens ad torrentem (d) Ægypti: eruntque termini ejus mare magnum. Hic erit finis meridianæ plagæ.

5. Ab Oriente verò erit initium, mare ſalſiſſimum uſque ad extrema Jordanis (e): & ea quæ reſpiciunt ad Aquilonem, à lingua maris uſque ad eumdem Jordanis fluvium.

6. Aſcen-

9. (e) Pater fuit Jephone, filius Cenez: aut fortè Cenez in ea ſtirpe celebris fuit: unde Othoniel patruelis Caleb eo nomine poſteà deſignatur. Narratio cœpta de terræ diviſione abrumpitur, ut hiſtoria de poſſeſſione data primo & fideliſſimo exploratori Caleb interatur.

10. (f) Hinc colligunt nonnulli ſeptem annorum ſpatio diviſam eſſe terram à Joſue. Nam ſecundo anno miſſi ſunt exploratores, & 38. annis vagati ſunt in deſerto. Alii quinque aut ſex annos tantum numerant, quòd anni qui numerantur, fluentes non integri fuerint.

12. (g) Non privatis viribus, ſed publica auctoritate vult bellum ſuſcipere: eſt hic retrogreſſio quædam ad ea quæ ſcripta ſunt cap. 10. 36.

15. (h) Arbe videtur eſſe proprium nomen viri, qui in ea civitate regnavit, & fuit pater Enac. *Adam maximus ibi inter Enacim ſitus eſt:* Adam eſt nomen appellativum ſignificans hominem: Arbe, qui erat ingens Gigas, ibi inter cæteros gigantes ſitus eſt. Etſi mons Hebron in Scriptura non diſertè promiſſus videatur, quod omnes circumſtantiæ non ſemper exprimantur; is tamen in promiſſione facta Caleb omninò continetur: ut terra quam calcaverat pes ejus, cùm exploraturus venerat eam regionem, hæc foret ejus poſſeſſio. Quod autem *Enacim* in ea regione adhuc eſſe Caleb inſinuat, non pugnat cum ſuperioribus, ubi deleti dicuntur: nam plures ex iis aliò confugerant, qui fortè ſunt reverſi, quod loca malè munita invenerint. Ac fieri poteſt, ut nomen *Hebron*, quod anteà regionis ſui vocabulum, præcipuæ civitati inditum fuerit.

CAPUT XV. 1. (a) Terminari dicitur ad meridiem ex parte Idumææ, deſerto *Sin*, non per Samech, ſed per Thſade, ita ut alterum in magno deſerto eſſe inſinuet: quod iterùm exprimit his verbis, *Uſque ad extremam partem Auſtralis plagæ*. Accuratè admodùm deſcribuntur limites tribus Judæ ut aliarum principiis: partes magis ex æſtimatione, quàm ex menſura factæ ſunt, inquit Joſephus.

2. (b) A fine lacus Aſphaltitis, deſcribit lineam auſtralem, quæ ducitur ab extremo lacus, ſeu à lingua, aut promontorio, quod inſtar linguæ excurrit in mare; Gall. *une langue de terre*.

3. (c) Sic montes vicinos vocant, ob collium & cacuminum curvitatem: *Et pertranſit in Sina*: orbem à qua fortè deſertum *Sin* nomen habuit: *Aſcenditque in Cades-Barne*, urbem ab alia ejuſdem nominis in deſerto Pharan diverſam; *Et circuiens Carcaa*, flexu quodam protendi Judæ portionem innuit, non in rectam lineam duci. *Aſcenſum ſcorpionis* Græci vertunt ut nomen proprium, eſtque pars Idumeæ dicta Acrabatane, L. 1. Macab. cap. 5. v. 3. Proprium nomen fortè ducit à frequentia ſcorpionum.

4. (d) A Nilo parùm diſtantem. *Hic erit finis meridianæ plagæ*: hæc linea auſtralis ad mare mediterraneum terminatur. Torrens ille Ægypti urbem Rhinocoluram alluit, iſque Ægyptum à Palæſtina diſterminat.

5. (e) Ibi influit in mare mortuum. Sic lineæ Orientalis tribus Juda maris mortui littore continetur: *Et ea quæ reſpiciunt ad Aquilonem*: Hebr. *Et terminus ad angulum ſeptemtrionalem à lingua maris à fine Jordanis*: ubi linea orientalis finitur, unde ducitur ſeptemtrionalis. Lingua vocatur, aut pars extrema ejus maris, aut promontorium, vel rupes excurrens in mare.

6. Aſcenditque terminus in Beth-hagla (f), & tranſit ab Aquilone in Beth-araba: aſcendens ad lapidem Boen filii Ruben.

7. Et tendens uſque ad terminos Debera de Valle Achor, contra Aquilonem reſpiciens Galgala, quæ eſt ex adverſo Aſcenſionis Adommim, ab auſtrali parte torrentis: tranſitque aquas, quæ vocantur Fons ſolis: & erunt exitus ejus ad Fontem Rogel.

8. Aſcenditque per convallem filii Ennom ex latere Jebuſæi ad Meridiem, hæc eſt Jeruſalem: & inde ſe erigens ad verticem montis, qui eſt contra Geennom ad Occidentem in ſummitate vallis Raphaim contra Aquilonem.

9. Pertranſitque à vertice montis uſque ad fontem aquæ Nephtoa, & pervenit uſque ad vicos montis Ephron: inclinaturque in Baala, quæ eſt Carjathjarim, id eſt, urbs ſylvarum.

10. Et circuit (g) de Baala contra Occidentem, uſque ad montem Seir: tranſitque juxta latus montis Jarim ad Aquilonem in Cheslon: & deſcendit in Bethſames, tranſitque in Thamna.

11. Et pervenit contra Aquilonem partis Accaron ex latere: inclinaturque Sechrona, & tranſit montem Baala: pervenitque in Jebneel, & magni maris contra Occidentem fine concluditur.

12. Hi ſunt termini filiorum Juda per circuitum in cognationibus ſuis.

13. Caleb verò filio Jephone dedit partem in medio filiorum Juda, ſicut præceperat ei Dominus: Carjath-arbe (h) patris Enac, ipſa eſt Hebron.

14. * Delevitque ex ea Caleb tres filios Enac, Seſai & Ahimam & Tholmai de ſtirpe Enac.

* Judic. 1. 20. Num. 13. 23.

15. Atque inde conſcendens venit ad habitatores Dabir, quæ priùs vocabatur Carjath-ſepher, id eſt, civitas litterarum (i).

16. Dixitque Caleb: Qui percuſſerit Carjath-ſepher, & ceperit eam, dabo ei Axam filiam meam uxorem.

17. Cepitque eam Othoniel filius Cenez frater (k) Caleb junior: deditque ei Axam filiam ſuam uxorem.

18. Quæ, cùm pergerent ſimul, ſuaſa eſt à viro ſuo ut peteret à patre ſuo agrum, ſuſpiravitque ut ſedebat in aſino. Cui Caleb: Quid habes, inquit?

19. At illa reſpondit: Da mihi benedictionem (l): terram auſtralem & arentem dediſti mihi, junge & irriguam. Dedit itaque ei Caleb irriguum ſuperius & inferius.

20. Hæc eſt poſſeſſio tribus filiorum Juda per cognationes ſuas.

21. Erantque civitates (m) ab extremis partibus filiorum Juda juxta terminos Edom à meridie: Cabſeel & Eder & Jagur,

22. Et Cina & Dimona & Adada,

23. Et Cades & Aſor & Jethnan,

24. Ziph & Telem & Baloth,

25. Aſor nova & Carjoth, Heſron, hæc eſt Aſor.

26. Aman, Sama, & Molada,

27. Et Aſergadda & Haſſemon & Bethphelet,

28. Et Haſerſual & Berſabee & Baziothia,

29. Et Baala & Iim & Eſem,

30. Et Eltholad & Ceſil & Harma,

31. Et Siceleg & Medemena & Senſenna,

32. Lebaoth & Selim & Aen & Remmon. Omnes civitates viginti (n) novem, & villæ earum.

33. In campeſtribus verò: Eſtaol & Sarea & Aſena,

34. Et Zanoe & Ænganim & Taphua & Enaim,

35. Et Jerimoth & Adullam, Socho & Azeca,

36. Et Saraim & Adithaim & Gedera & Gederothaim: urbes quatuordecim (o), & villæ earum.

37. Sa-

6. (f) Geneſeos 50. 10. dicitur Area *Atad* inter Jericho & mare ſalſum. *Aſcendens ad lapidem Boen filii Ruben*: fortè Boen nomen huic loco dedit ob præclarum aliquod facinus.

10. (g) Latus ſeptemtrionale tribus Judæ magnos habet flexus; *Uſque ad montem Seir*, qui alius eſt à monte Idumææ.

13. (h) Non urbem ipſam, ſed agrum circumjectum hoc nomine deſignari cenſet Grotius, quod urbs eſſet Levitarum, ex cap. 21. 13.

15. (i) Fortè Schola publica erat in ea, capta & expugnata à Caleb. Cap. 10. v. 35. 36. Hebron dicitur capta à Joſue, hoc capite v. 14. dicitur expugnata a Caleb.: veriſimile eſt a Joſue captam, quia ejus auctoritate & conceſſu eam expugnavit Caleb, idque dictum fuiſſe capite 10. per anticipationem: niſi fortè ab hoſtibus recuperata fuit, tum recepta ab Hebræis.

17. (k) Veriſimile eſt Othonielem dici fratrem Caleb juniorem, ſed patruelem: juxta Hebr. reddi poteſt, *Othoniel filius Cenez fratris Caleb*. Cenez ita dictus eſt avi nomine: ſed probabilius eſt Othonielem fuiſſe conſobrinum Caleb.

19. (l) Chald. *Hæreditatem*. *Irriguum ſuperius & inferius*: Hebr. *Vortices aquarum*; Fontium ſcaturigines, & ſuperiores in clivo, & inferiores, quibus planiora loca irrigari poſſent. Dedit illi Caleb irriguum in dotem ex liberalitate, non ex lege, aut ex more.

21. (m) Hebr. *Civitates à fine*: inverſa eſt conſtructio pro, erant à fine, ſeu ab extremo, civitates tribus filiorum Juda, fines Edom in Auſtro Cableel & Eder, unde verti poteſt partim filiorum Juda: nam ex capite 19. Judæ oppida erant 29.

32. (n) Plures tamen numerantur: civitates quidem fuerunt viginti novem, reliquæ erant forte vici adjacentes: unde ſubjicit, *Omnes civitates viginti novem, & villæ earum*. *Aen & Remmon*; quæ poſtea in unam urbem coaluere.

36. (o) Numerantur quindecim, ſed inter eas vicus unus recenſetur.

37. Sanan & Hadaſſa & Magdal-gad,
38. Delean & Maſepha & Jecthel,
39. Lachis & Baſchath & Eglon,
40. Chebbon & Leheman & Cethlis,
41. Et Gideroth & Beth-dagon & Naama & Maceda: civitates ſedecim, & villæ earum.
42. Labana & Ether & Aſan,
43. Jephtha & Eſna & Neſib,
44. Et Ceila & Achzib & Mareſa: civitates novem, & villæ earum.
45. Accaron cum vicis & villulis ſuis.
46. Ab Accaron uſque ad mare: omnia quæ vergunt ad Azotum, & viculos ejus.
47. Azotus cum vicis & villulis ſuis. Gaza cum vicis & villulis ſuis, uſque ad torrentem Ægypti, & mare magnum terminus ejus.
48. Et in monte: Samir & Jether & Socoth,
49. Et Danna & Carjath-ſenna, hæc eſt Dabir:
50. Anab & Iſtemo & Anim,
51. Goſen & Olon & Gilo: civitates undecim, & villæ earum.
52. Arab & Ruma & Eſaan,
53. Et Janum & Beth-thaphua & Apheca,
54. Athmatha & Carjath-arbe, hæc eſt Hebron, & Sior: civitates novem, & villæ earum.
55. Maon & Carmel & Ziph & Jota,
56. Jezrael & Jucadam & Zanoe,
57. Accain, Gabaa & Thamna: civitates decem, & villæ earum.
58. Halhul, & Beſſur, & Gedor,
59. Mareth, & Beth-anoth, & Eltecon: civitates ſex, & villæ earum.
60. Carjath-baal, hæc eſt Carjathjarim urbs ſilvarum, & Arebba: civitates duæ & villæ earum.
61. In deſerto Beth-araba, Meddin, & Sachacha,
62. Et Nebſan, & civitas ſalis, & Engaddi: civitates ſex, & villæ earum.
63. Jebuſæum (p) autem habitatorem Jeruſalem non potuerunt filii Juda delere: habitavitque Jebuſæus cum filiis Juda in Jeruſalem uſque in præſentem diem.

CAPUT XVI.

Sors filiorum Joſeph. Hi non interfecerunt Chananæum qui habitabat in Gazer.

1. Cecidit quoque ſors filiorum Joſeph, ab Jordane contra Jericho & aquas ejus ab Oriente (a): ſolitudo quæ aſcendit de Jericho ad montem Bethel:
2. Et egreditur de Bethel Luza (b): tranſitque terminum Archi, Atharoth:
3. Et deſcendit ad Occidentem juxta terminum Jephleti, uſque ad terminos Beth-horon inferioris, & Gazer: finiunturque regiones ejus mari magno:
4. Poſſederuntque filii Joſeph Manaſſes & Ephraim.
5. Et factus eſt terminus filiorum Ephraim per cognationes ſuas: & poſſeſſio eorum contra orientem Ataroth-addar uſque Beth-horon ſuperiorem.
6. Egrediunturque confinia in mare (c): Machmethath verò Aquilonem reſpicit, & circuit terminos contra Orientem in Thanath-ſelo: & pertranſit ab Oriente Janoe:
7. Deſcenditque de Janoe in Atharoth & Naaratha: & pervenit in Jericho, (d) egrediturque ad Jordanem.
8. De Tapha pertranſit contra mare in Vallem arundineti, ſuntque egreſſus ejus in mare ſalſiſſimum (e). Hæc eſt poſſeſſio tribus filiorum Ephraim per familias ſuas.
9. Urbeſque ſeparatæ (f) ſunt filiis Ephraim in medio poſſeſſionis filiorum Manaſſe, & villæ earum.
10. Et non interfecerunt (g) filii Ephraim Chananæum qui habitabat in Gazer: habitavitque Chananæus in medio Ephraim uſque in diem hanc tributarius.

C A-

63. (p) Pars una Jeruſalem, quæ *Salem* dicebatur, & ſeptemtrionalis ad tribum Benjamin pertinebat; pars altera auſtralis, quæ *Jebus*, fuit tribus Juda: hæc narrantur per anticipationem. Arx ipſa Sion expugnari non potuit niſi à Davide. Quin etiam forſan Jebuſæi urbem Jeruſalem receperant, ut *Enacim* urbem Hebron: utrumque ne populus otio diffluens ad idola ſe converteret, aut certè ob ejus peccata hæ civitates non ſunt ſtatim expugnatæ. Jebuſæus exſtirpari penitùs non potuit, iſque eſt typus veteris hominis, quem deſtruere debemus cum vitiis ejus & concupiſcentiis. Sed lex illa ſic omni ex parte impleri nequit, quin maneat ſemper lex in membris noſtris, quæ repugnat legi Dei. Ex hoc & verſiculo 38. nonnulli colligunt hunc librum poſt Davidis tempora conſcriptum fuiſſe. Qua de re diximus in Præfatione Geneſeos & hujus libri.

CAPUT XVI. 1. (a) Fuit ſors Joſeph. *Solitudo quæ aſcendit*: verbum, *aſcendit*, non ad ſolitudinem, ſed ad ſortem refertur, ex Maſio.

2. (b) In Luzam, funiculus menſorius, ſeu linea terminorum. Hic Bethel à Luza diſtinguitur, aut fortè egreditur de Bethel, quæ antea dicta eſt Luza.

6. (c) Mediterraneum: inde linea ducitur ad Septemtrionem per Jordanis ripam.

7. (d) Ad fines Jericho: nam urbs ipſa erat tribus Benjamin. *Egrediturque ad Jordanem*: finis hujus lineæ eſt Jordanis pars extrema.

8. (e) Serarius exiſtimat vocem, *Salſiſſimum*, irrepſiſſe: nam hoc loco agitur de mari Mediterraneo: nec tribus Ephraim attingit mare mortuum propter interjectam tribum Benjamin.

9. (f) Præter hunc tractum datæ ſunt tribui Ephraim quædam urbes ex iis quæ ad tribum Manaſſes pertinebant. Sic tribus Juda de tribu Benjamin quaſdam urbes poſſedit ob multitudinem hominum: nam ſorte tota regio in partes æquales diviſa fuerat, ſed cùm tribus quædam aliis eſſent numeroſiores, Joſue, quique ei aderant, quaſdam urbes ex iis quæ minores erant ſubducere, quas majoribus tribuerunt.

10. (g) Initio fortè non potuerunt eos ſubvertere:

CAPUT XVII.

Dimidiæ tribui Manaſſe ſors deſignatur, & filiarum Salphaad.

1. CEcidit autem ſors tribui Manaſſe: (ipſe enim eſt primogenitus Joſeph) Machir primogenito (a) Manaſſe patri Galaad, qui fuit vir pugnator, habuitque poſſeſſionem Galaad & Baſan:

* Num. 26. 30. 2. * Et reliquis filiorum Manaſſe juxta familias ſuas, filiis Abiezer, & filiis Helec, & filiis Eſriel, & filiis Sechem, & filiis Hepher, & filiis Semida. Iſti ſunt filii Manaſſe filii Joſeph, mares, per cognationes ſuas.

* Num. 27. 1. & 36. 11. 3. * Salphaad verò filio Hepher filii Galaad filii Machir filii Manaſſe non erant filii, ſed ſolæ filiæ: quarum iſta ſunt nomina, Maala, & Noa, & Hegla, & Melcha, & Therſa.

4. Veneruntque in conſpectu Eleazari ſacerdotis, & Joſue filii Nun, & principum, dicentes: Dominus præcepit per manum Moyſi, ut daretur nobis poſſeſſio in medio fratrum noſtrorum. Deditque eis juxta imperium Domini poſſeſſionem in medio fratrum patris earum.

5. Et ceciderunt funiculi Manaſſe, decem (b), abſque terra Galaad & Baſan trans Jordanem.

6. Filiæ enim Manaſſe poſſederunt hæreditatem in medio filiorum ejus. Terra autem Galaad cecidit in ſortem filiorum Manaſſe qui reliqui erant.

7. Fuitque terminus Manaſſe ab Aſer (c), Machmethath quæ reſpicit Sichem: & egreditur ad dexteram juxta habitatores fontis Taphuæ.

8. Etenim in ſorte Manaſſe ceciderat terra Taphuæ, quæ eſt juxta terminos Manaſſe filiorum Ephraim.

9. Deſcenditque terminus Vallis (d) arundineti in meridiem torrentis civitatum Ephraim, quæ in medio ſunt urbium Manaſſe: terminus Manaſſe ab Aquilone torrentis, & exitus ejus pergit ad mare:

10. Ita ut poſſeſſio Ephraim ſit ab Auſtro, & ab Aquilone Manaſſe, & utramque claudat mare, & conjungantur ſibi in tribu Aſer ab Aquilone, & in tribu Iſſachar ab Oriente.

11. Fuitque hæreditas Manaſſe in Iſſachar & in Aſer, Bethſan & viculi ejus, & Jeblaam cum viculis ſuis, & habitatores Dor cum oppidis ſuis, habitatores quoque Endor cum viculis ſuis: ſimiliterque habitatores Thenac cum viculis ſuis, & habitatores Mageddo cum viculis ſuis, & tertia pars urbis Nopheth.

12. Nec potuerunt (e) filii Manaſſe has civitates ſubvertere, ſed cœpit Chananæus habitare in terra ſua.

13. Poſtquam autem convaluerunt filii Iſrael, ſubjecerunt Chananæos, & fecerunt ſibi tributarios, nec interfecerunt eos.

14. Locutique ſunt filii Joſeph ad Joſue, & dixerunt: Quare dediſti mihi poſſeſſionem ſortis & funiculi unius, cùm ſim tantæ multitudinis, & benedixerit mihi Dominus?

15. Ad quos Joſue ait: Si populus multus es, aſcende in ſilvam, & ſuccide (f) tibi ſpatia in terra Pherezæi & Raphaim: quia anguſta eſt tibi poſſeſſio montis Ephraim.

16. Cui reſponderunt filii Joſeph: Non poterimus ad montana conſcendere, cùm ferreis curribus utantur Chananæi, qui habitant in terra campeſtri, in qua ſitæ ſunt Bethſan cum viculis ſuis, & Jezrael mediam poſſidens vallem.

17. Dixitque Joſue ad domum Joſeph, Ephraim & Manaſſe: Populus multus es, & magnæ fortitudinis, non habebis ſortem unam,

18. Sed tranſibis ad montem, & ſuccides (g) tibi, atque purgabis ad habitandum ſpatia: & poteris ultrà procedere cùm ſubverteris Chananæum, quem dicis ferreos habere currus, & eſſe fortiſſimum.

C A-

poſtea cùm invaluiſſent numero Iſraelitæ, delere eos potuere: ſed cupiditate ducti tributarios fecere contra præceptum Domini, Numer. 39. Gazer ferò venit in poteſtatem Iſraelitarum, 3. Reg. 9. Urbs erat opulenta, in una multi erant negotiatores. Gregorius Libro quarto Moralium, capite 22: *Dum inter alta ſublimia, vitia quadam parva retinemus, quaſi Chananæum vivere interna noſtra concedimus: qui tamen nobis tributarius efficitur, quia hoc ipſum vitium, quod ſubigere non poſſumus, ad uſum noſtræ utilitatis humiliter retorquemus.*

CAPUT XVII. 1. (a) Unigenitus fuit; ſed ita loqui ſolet Scriptura, ut vocet primogenitos qui nullos habent fratres. *Et reliquis filiorum Manaſſe:* hi ſortem habuere cis Jordanem.

5. (b) Familiæ erant ſex; ex iis una non habuit filios, ſed quinque filias, quæ unam ex ſex partibus habuerunt: verùm hæc in quinque partes diviſa eſt: hinc funiculi ſeu portiones decem.

7. & 8. (c) A finibus tribus Aſer. *Ephraim*: Taphua eſt quædam regio tribus Manaſſe, qua parte attingit urbes Ephraim: quæ nempè datæ ſunt Ephraim in territorio tribus Manaſſe, ex capite 16.

9. & 11. (d) Sept. Interpret. Ad Vallem. *Hæreditas:* habuit in his duabus tribubus urbes conterminas & vicos qui hic recenſentur: *Bethſan*, quæ poſtea Scythopolis dicta: *Et tertia pars urbis Nophet*, tractus, ſeu regionis, ut exiſtimat Maſius.

12. (e) Seu quòd pauciores eſſent, ſeu ob rationem quæ Judicum 2. v. 20. habetur, *Quia irritum fecit gens iſta pactum meum.... & ego non delebo gentes in terra ſuas* 70. *In terra hac.*

15. (f) Extirpatis dumis montem cole: popularem tumultum prudenter compeſcit Joſue. Terras & regiones iis aſſignat non ſine labore acquirendas. Ita Chriſtus hæreditatem ſuam ſic nobis diſtribuit, ut eam non oti ſi adeamus, ſed contra hoſtes noſtros decertemus, vires nobis quibus vincamus, ſubminiſtrans.

18. (g) Non populares, ſed hoſtes expellite, ut loca vacua occupetis.

Digitized by Google

CAPUT XVIII.

Mittuntur qui deſcribant terram reliquis ſeptem tribubus aſſignandam. Sors tribus Benjamin definitur.

1. CONgregatique (a) ſunt omnes filii Iſrael in Silo, ibique fixerunt tabernaculum teſtimonii, & fuit eis terra ſubjecta.

2. Remanſerant (b) autem filiorum Iſrael ſeptem tribus, quæ necdum acceperant poſſeſſiones ſuas.

3. Ad quos Joſue ait: Uſquequò (c) marcetis ignavia, & non intratis ad poſſidendam terram, quam Dominus Deus patrum veſtrorum dedit vobis?

4. Eligite de ſingulis tribubus ternos viros, ut mittam eos, & pergant atque circumeant terram, & deſcribant eam juxta numerum uniuſcujuſque multitudinis: referantque ad me quod deſcripſerint.

5. Dividite vobis terram in ſeptem partes: Judas ſit in terminis ſuis ab auſtrali plaga, & domus Joſeph ab Aquilone.

6. Mediam (d) inter hos terram in ſeptem partes deſcribite: & huc venietis ad me, ut coram Domino Deo veſtro mittam vobis hic ſortem:

7. Quia non eſt inter vos pars Levitarum, ſed ſacerdotium Domini eſt eorum hæreditas. Gad autem & Ruben, & dimidia tribus Manaſſe, jam acceperant poſſeſſiones ſuas trans Jordanem ad Orientalem plagam: quas dedit eis Moyſes famulus Domini.

8. Cùmque ſurrexiſſent viri, ut pergerent ad deſcribendam terram, præcepit eis Joſue, dicens: Circuite terram, & deſcribite eam, ac revertimini ad me: ut hic coram Domino, in Silo, mittam vobis ſortem.

9. Itaque perrexerunt: & luſtrantes eam in ſeptem partes diviſerunt, ſcribentes in volumine. Reverſique ſunt ad Joſue in caſtra Silo.

10. Qui miſit ſortes coram Domino in Silo, diviſitque terram filiis Iſrael in ſeptem partes.

11. Et aſcendit (e) ſors filiorum Benjamin per familias ſuas, ut poſſiderent terram inter filios Juda & filios Joſeph.

12. Fuitque terminus eorum contra Aquilonem à Jordane: pergens juxta latus Jericho ſeptemtrionalis plagæ, & inde contra Occidentem ad montana conſcendens, & perveniens ad ſolitudinem Bethaven,

13. Atque pertranſiens juxta * Luzam ad Meridiem, ipſa eſt Bethel: deſcenditque in Ataroth-addar, in montem qui eſt ad Meridiem Beth-horon inferioris: * Gen. 28. 19.

14. Et inclinatur circuiens contra mare (f) ad Meridiem montis qui reſpicit Beth-horon contra Africum: ſuntque exitus ejus in Carjathbaal, quæ vocatur & Carjathjarim, urbem filiorum Juda. Hæc eſt plaga contra mare, ad Occidentem.

15. A Meridie autem ex parte Carjathjarim egreditur terminus contra mare, & pervenit uſque ad fontem aquarum Nephtoa.

16. Deſcenditque in partem montis qui reſpicit vallem filiorum Ennom: & eſt contra ſeptemtrionalem plagam in extrema parte vallis Raphaim. Deſcenditque in Geennom (id eſt, vallem Ennom) juxta latus Jebuſæi ad Auſtrum: & pervenit ad fontem Rogel,

17. Tranſiens ad Aquilonem, & egrediens ad Enſemes, id eſt, fontem ſolis:

18. Et pertranſit uſque ad tumulos, qui ſunt è regione aſcenſus Adommim: deſcenditque ad Aben-boen, id eſt, lapidem Boen filii Ruben: & pertranſit ex latere Aquilonis ad campeſtria: deſcenditque in planitiem,

19. Et prætergreditur contra Aquilonem Beth-bagla: ſuntque exitus ejus contra linguam maris ſalſiſſimi ab Aquilone in fine Jordanis ad auſtralem plagam:

20. Qui

CAPUT XVIII.

1. (a) Qui totius populi perſonam ſuſtinebant: eò tranſlatum eſt ex Galgalis tabernaculum, ut commodiùs adiri poſſet: nam Galgala erat ferè in terminis terræ ſanctæ. Silo eſt civitas in tribu Ephraim, atque ibi manſit tabernaculum uſque ad finem penè Samuelis: nam 1. Regum 27. erat in Nobe.

2. (b) Jam utique ſorte & ſeniorum judicio diviſa erat terra omnis: ſed veriſimile eſt ortam eſſe inter alias tribus ea de re diſſenſionem, ac pleroſque in uberi ſolo Galgala manere maluiſſe, quam tot præliorum adire pericula, nec terræ ſibi datæ adire poſſeſſionem: quos v. 3. acriter reprehendit Joſue.

3. (c) Increpat eos ob ſocordiam: cùm enim data iis eſſet à Deo regio illa, id unum ſupererat, ut ejus adirent poſſeſſionem.

6. (d) Hæc verba neque Hebræus textus, neque Septuaginta habent: ſuſpicatur Serarius vocem illam, *mediam*, in Latinis poſitam pro, *aliam*: nam terra quæ dividenda erat ſeptem tribubus, non media erat inter tribum Juda, & duas tribus Ephraim & Manaſſe. Quod ſupereſt regionis, dividite: *coram Domino*, coram arca.

11. & 12. (e) Ex urna ſublata eſt. *Terminus*: terminus ſeptemtrionalis tribus Benjamin.

14. (f) Hebræi, *Ad angulum maris*, i. e. occidentis: nam Benjamin ad mare uſque non excurrebat: unde per mare intelligitur occidens. contra mare, eſt verſùs occaſum. *Ad meridiem montis*: ad partem auſtralem montis ejus: linea tranſit ad meridiem hujus montis, & mons ipſe eſt ad meridiem urbis Beth-horon. Poſtquam deſcripſit lineas ſeptemtrionalem & occidentalem, deſcribit meridionalem.

20. Qui eſt terminus illius ab Oriente (g). Hæc eſt poſſeſſio filiorum Benjamin per terminos ſuos in circuitu, & familias ſuas.

21. Fueruntque civitates ejus, Jericho (h) & Beth-hagla & Vallis Caſis,

22. Beth-Araba & Samaraim & Bethel,

23. Et Avim & Aphara & Ophera,

24. Villa Emona & Ophni & Gabee: civitates duodecim, & villæ earum.

25. Gabaon & Rama & Beroth,

26. Et Meſphe & Caphara & Amoſa,

27. Et Recem, Jarephel & Tharela,

28. Et Sela, Eleph, & Jebus (i) quæ eſt Jeruſalem, Gabaath & Cariath: civitates quatuordecim, & villæ earum. Hæc eſt poſſeſſio filiorum Benjamin juxta familias ſuas.

CAPUT XIX.

Sex Tribuum ſortes aſſignantur.

1. ET egreſſa (a) eſt ſors ſecunda filiorum Simeon per cognationes ſuas: fuitque hæreditas

2. Eorum in medio poſſeſſionis filiorum Juda: Berſabee & Sabee (b) & Molada,

3. Et Haſerſual, Bala & Aſem,

4. Et Eltholad, Bethul & Harma,

5. Et Siceleg & Beth-marchaboth & Haſerſuſa,

6. Et Beth-lebaoth & Sarohen: civitates tredecim, & villæ earum:

7. Ain & Remmon & Athar & Aſan: civitates quatuor, & villæ earum:

8. Omnes viculi per circuitum urbium iſtarum uſque ad Baalath-beer-ramath contra auſtralem plagam. Hæc eſt hæreditas filiorum Simeon juxta cognationes ſuas,

9. In poſſeſſione & funiculo filiorum Juda: quia major erat, & idcircò filii Simeon poſſederunt in medio (c) hæreditatis eorum.

10. Ceciditque ſors tertia filiorum Zabulon per cognationes ſuas: & factus eſt terminus poſſeſſionis eorum uſque Sarid.

11. Aſcenditque (d) de Mari & Merala, & pervenit in Debbaſeth, uſque ad torrentem qui eſt contra Jeconam.

12. Et revertitur de Sared contra Orientem in fines Ceſeleth-thabor: & egreditur ad Dabereth, aſcenditque contra Japhie.

13. Et inde pertranſit uſque ad orientalem plagam Gethepher (e) & Thacaſin: & egreditur in Remmon, Amthar & Noa.

14. Et circuit ad Aquilonem Hanathon: ſuntque egreſſus ejus vallis Jephtahel.

15. Et Cateth & Naalol & Semeron & Jedala & Bethlehem: civitates duodecim, & villæ earum.

16. Hæc eſt hæreditas tribus filiorum Zabulon per cognationes ſuas, urbes & viculi earum.

17. Iſſachar egreſſa eſt ſors quarta per cognationes ſuas:

18. Fuitque ejus hæreditas, Jezrael & Caſaloth & Sunem,

19. Et Hapharaim & Seon & Anaharath,

20. Et Rabboth & Ceſion, Abes,

21. Et Rameth, & Engannim, & Enhadda, & Bethpheſes.

22. Et pervenit terminus ejus uſque Thabor (f) & Seheſima & Beth-ſames: eruntque exitus ejus Jordanis: civitates ſedecim, & villæ earum.

23. Hæc eſt poſſeſſio filiorum Iſſachar per cognationes ſuas, urbes & viculi earum.

24. Ceciditque ſors quinta tribui filiorum Aſer per cognationes ſuas:

25. Fuitque terminus eorum Halcath & Chali & Bethen & Axaph,

26. Et Elmelech & Amaad & Meſſal: & pervenit uſque ad Carmelum (g) maris & Sihor & Labanath.

27. Ac revertitur contra Orientem Beth-

dagon:

20. (g) Jordanis ripa eſt terminus: Orientalis tribus Benjamin qua aſcendit à mari mortuo ad Jericho.

21. (h) Urbs quidem ſolo æquata fuerat, ſed ejus territorium diviſum fuit, & tribui Benjamin contigit civitas deſtructa; ſed locus habitari potuit & coli, tametſi muris non cingeretur. Et Bethel altera eſt ejuſdem nominis in Tribu Ephraim.

28. (i) Sed fortè ceſſit poſtea tribui Juda, ob multitudinem populi Juda: nec potuerat tota in poteſtatem Benjamitarum redigi: pars ſeptemtrionalis erat in tribu Benjamin. *Jebus* dicta eſt, quaſi urbs Jebus, aut Jebuſæorum. Illud etiam eſt probabile, veterem urbem in parte tribus Benjamin extitiſſe, ſed acceſſionem ei factam ex parte tribus Juda.

CAPUT XIX.

1. (a) Hujus tribus termini non deſcribuntur juxta mundi plagas, quòd habitarent in medio filiorum Juda.

2. (b) Duplex eſt nomen unius civitatis: alioqui eſſent quatuordecim, non tredecim. Unde 1. Paral. 4. alterum ex eis omittitur vocabulum.

9. (c) Rationem mox affert: *Quia major erat*: Hebr. *Major erat ipſis*: ſeu major præ multitudine hominum. Ac veriſimile eſt tribum Juda plures debellaſſe Chananæos, aut certe qui tribuum diviſioni præfuerant, plus æquo tribui Juda dederunt, adeò ut parte ſuæ ſortis ultrò ceſſerint.

11. (d) Uſque ad v. 17. tribus Zabulon, & illius fines deſcribuntur.

13. (e) Patria eſt Jonæ Prophetæ, 4. Reg. 14.

22. (f) Hic mons eſt in tribu Zabulon, & propè illum Nazareth: eò tamen ducitur linea Iſſachar, cujus ſors deſcribitur. *Exitus ejus*. limes extremus eſt Jordanis ad Orientem.

26. (g) Ut diſtinguatur à Carmelo qui eſt in tribu Juda, ad Auſtrum. ſed Carmelus cujus hoc loco fit mentio, eſt propè Ptolemaida.

Digitized by Google

dagon: & pertranſit uſque Zabulon & vallem Jephthael contra Aquilonem in Bethemec & Nehiel. Egrediturque ad lævam Cabul,

28. Et Abran & Rohob & Hamon & Cana, uſque ad Sidonem magnam.

29. Reverriturque in Horma uſque ad civitatem munitiſſimam Tyrum, & uſque Hoſa: eruntque exitus ejus in mare (h) de funiculo Achziba:

30. Et Amma & Aphec & Rohob: civitates viginti duæ, & villæ earum.

31. Hæc eſt poſſeſſio filiorum Aſer per cognationes ſuas, urbeſque & viculi earum.

32. Filiorum Nephthali ſexta ſors cecidit per familias ſuas:

33. Et cœpit terminus de Heleph & Elon in Saananim, & Adami, quæ eſt Neceb, & Jebnael uſque Lecum: & egreſſus eorum uſque ad Jordanem:

34. Reverriturque terminus contra Occidentem in Azanotthabor, atque inde egreditur in Hucuca, & pertranſit in Zabulon contra Meridiem, & in Aſer contra Occidentem, & in Juda (l) ad Jordanem contra ortum ſolis:

35. Civitates munitiſſimæ, Aſſedim, Ser, & Emath & Reccath & Cenereth,

36. Et Edema & Arama, Aſor,

37. Et Cedes & Edrai, Enhaſor

38. Et Jeron & Magdalel, Horem & Beth-anath & Bethſames: civitates (k) decem & novem, & villæ earum.

39. Hæc eſt poſſeſſio tribus filiorum Nephthali per cognationes ſuas, urbes & viculi earum.

40. Tribui filiorum Dan per familias ſuas egreſſa eſt ſors ſeptima:

41. Et fuit terminus poſſeſſionis ejus Saraa & Eſthaol, & Hir-ſemes, id eſt, civitas ſolis.

42. Selebin & Ajalon & Jethela,

43. Elon & Themna & Acron,

44. Elthece, Gebbethon & Balaath,

45. Et Jud & Bane & Barach & Gethremmon:

46. Et Mejarcon & Arecon, cum termino qui reſpicit Joppen,

47. Et ipſo fine concluditur (l). Aſcenderuntque filii Dan, & pugnaverunt contra Leſem, ceperuntque eam: & percuſſerunt eam in ore gladii: & poſſederunt, & habitaverunt in ea, vocantes nomen ejus Leſem-Dan, ex nomine Dan patris ſui.

48. Hæc eſt poſſeſſio tribus filiorum Dan, per cognationes ſuas, urbes & viculi earum.

49. Cùmque compleſſet (m) ſorte dividere terram ſingulis per tribus ſuas, dederunt filii Iſrael poſſeſſionem Joſue filio Nun in medio ſui,

50. Juxta præceptum Domini, urbem quam poſtulavit, Thamnath (n) Saraa in monte Ephraim: & ædificavit civitatem, habitavitque in ea.

51. Hæ ſunt poſſeſſiones, quas ſorte diviſerunt Eleazar (o) ſacerdos, & Joſue filius Nun, & principes familiarum ac tribuum filiorum Iſrael, in Silo, coram Domino ad oſtium tabernaculi teſtimonii, partitique ſunt terram.

CAPUT XX.

Sex refugii civitates conſtituuntur; quique ad eas poſſint confugere.

1. ET locutus eſt Dominus ad Joſue, dicens: Loquere filiis Iſrael, & dic eis:

2. Separate (a) urbes fugitivorum, * de quibus locutus ſum ad vos per manum Moyſi; * Num. 35. 10. Deut. 19. 2.

3. Ut confugiat ad eas quicumque animam percuſſerit neſcius: & poſſit evadere iram proximi, qui ultor eſt ſanguinis:

4. Cùm ad unam harum confugerit civitatum, ſtabit ante portam civitatis, & loquetur ſenioribus urbis illius ea quæ ſe comprobent innocentem: ſicque ſuſcipient eum, & dabunt ei locum ad habitandum.

5. Cùmque ultor ſanguinis eum fuerit perſe-

29. (h) Extremus limes tribus Aſer eſt mare: *A funiculo Achziba*: incipiens à termino, ſeu funiculo Achziba uſque ad Tyrum & Sidonem.

34. (l) Videtur Juda eſſe nomen loci. Non quòd tribus Nephthali eſſet contermina tribui Judæ: ſed quòd iter ſit expeditum per Jordanem a tribu Juda ad Nephthali. Thabor ter ponitur in hoc capite: & videntur eſſe tres montes locis ſuis diſtincti. *Cenereth*: ſeu Genezareth.

38. & 41. (k) Plures numerantur, ſed eæ ſunt priores, ut v. 15. *Hirſemes*, civitas ſolis.

47. (l) Hebr. *Et exiit terminus filiorum Dan ab ipſis*, hoc eſt, à loco iis deſignato: nam plures aliò profecti ſunt. *Leſem* cap. 18. Judicum *Lais* appellatur: id verò poſt mortem Joſue evenit; adeò ut hoc Danitarum facinus non à Joſue, ſed ab aliquo Scriptore Hagiographo fortè adjectum fuerit, ut quædam aliæ circumſtantiæ. *Dan* etiam dicta eſt, & poſteà Cæſarea Philippi. Ex nomine Dan patris ſui, aut ex nomine tribus nomen accepit.

49. (m) Quamvis Joſue dux eſſet populi, tamen non ſibi vindicavit partem aliquam terræ, ſed poſtulavit à populo locum exiguum & dirutum, poſtquam aliis benè proſpectum fuit.

50. (n) Cum ſancta Paula loca in Scripturis celebrata inviſeret, *ſatis mirata eſt*, ait Hieronymus Epiſtola 27. *quod diſtributor poſſeſſionum ſibi montana & aſpera delegiſſet*.

51. (o) Ex hoc loco quidam colligunt Joſue non ſua tantùm auctoritate uſum, ſed unà cum Eleazare & tribuum principibus cuncta ordinaſſe.

CAPUT XX.

2. (a) De quibus Numerorum 35. & Deuteronomii 19. Homicidis tantùm urbes illæ concedebantur, quòd majus iis immineret periculum à propinquis occiſorum. *Per manum Moyſis*, per Moyſem: i. e. ut Moſes præcepit.

perſecutus, non tradent in manus ejus: quia ignorans percuſſit proximum ejus, nec ante biduum, triduumve ejus probatur inimicus.

6. Et habitabit in civitate illa, donec ſtet ante judicium (b) cauſam reddens facti ſui, & moriatur ſacerdos magnus, qui fuerit in illo tempore: tunc revertetur homicida, & ingredietur civitatem & domum ſuam de qua fugerat.

7. Decreveruntque Cedes in Galilæa montis Nephthali, & Sichem in monte Ephraim, & Carjatharbe, ipſa eſt Hebron in monte Juda.

8. Et trans Jordanem contra orienta-
* Deut. 4. 43. lem plagam Jericho, * ſtatuerunt Boſor, quæ ſita eſt in campeſtri ſolitudine de tribu Ruben, & Ramoth in Galaad de tribu Gad, & Gaulon in Baſan de tribu Manaſſe.

9. Hæ civitates conſtitutæ ſunt cunctis filiis Iſrael, & advenis, qui habitabant inter eos: ut fugeret ad eas qui animam neſcius percuſſiſſet, & non moreretur in manu proximi, effuſum ſanguinem vindicare cupientis, donec ſtaret ante populum (c) expoſiturus cauſam ſuam.

CAPUT XXI.

Levitis civitates aſſignantur. Impleta Dei promiſſione, Hebræi quæſitis fruuntur, & pace.

1. Acceſſeruntque principes familiarum Levi ad Eleazarum ſacerdotem, & Joſue filium Nun, & ad duces cognationum per ſingulas tribus filiorum Iſrael:

2. Locutique ſunt ad eos in Silo terræ
* Num. 35. 2. Chanaan, atque dixerunt: * Dominus præcepit (a) per manum Moyſi, ut darentur nobis urbes ad habitandum, & ſuburbana earum ad alenda jumenta.

3. Dederuntque filii Iſrael de poſſeſſionibus ſuis juxta imperium Domini, civitates, & ſuburbana earum.

4. Egreſſaque eſt ſors in familiam Caath (b) filiorum Aaron ſacerdotis, de tribubus Juda, & Simeon, & Benjamin, civitates tredecim:

5. Et reliquis (c) filiorum Caath, id eſt Levitis, qui ſuperfuerant de tribubus Ephraim, & Dan, & dimidia tribu Manaſſe, civitates decem.

6. Porrò filiis Gerſon egreſſa eſt ſors, ut acciperent de tribubus Iſſachar & Aſer & Nephthali, dimidiaque tribu Manaſſe in Baſan, civitates numero tredecim.

7. Et filiis Merari per cognationes ſuas de tribubus Ruben & Gad & Zabulon, urbes duodecim.

8. Dederuntque filii Iſrael Levitis civitates & ſuburbana earum, ſicut præcepit Dominus per manum Moyſi, ſingulis ſorte tribuentes.

9. De tribubus filiorum Juda & Simeon
dedit Joſue civitates, * quarum iſta ſunt * 1. Par. 6. 2.
nomina.

10. Filiis Aaron per familias Caath Levitici generis (prima enim ſors illis egreſſa eſt)

11. Carjath-arbe patris Enac, quæ vocatur Hebron, in monte Juda, & ſuburbana ejus per circuitum.

12. * Agros verò & villas ejus, dederat * Sup. 14. 14.
Caleb filio Jephone ad poſſidendum. 1. Par. 6. 56.

13. Dedit ergo filiis Aaron ſacerdotis Hebron (d) confugii civitatem, ac ſuburbana ejus: & Lobnam cum ſuburbanis ſuis:

14. Et Jether, & Eſtemo,

15. Et Holon, & Dabir,

16. Et Ain, & Jeta, & Beth-ſames, cum ſuburbanis ſuis: civitates novem de tribubus, ut dictum eſt, duabus.

17. De tribu autem filiorum Benjamin, Gabaon & Gabae,

18. Et Anathoth & Almon, cum ſuburbanis ſuis: civitates quatuor.

19. Omnes ſimul civitates filiorum Aaron ſacerdotis, tredecim, cum ſuburbanis ſuis.

20. Reliquis verò per familias filiorum Caath Levitici generis, hæc eſt data poſſeſſio.

21. De

6. (b) Sept. Interpret. *Et non morietur homicida à perſequente ſanguinem, quoadusque conſiſtat coram Synagoga in judicium. Et moriatur Sacerdos magnus*: cur non Ducis aut Regis, ſed Sacerdotis mors expectanda? Quòd Sacerdotium futurum eſſet perpetuum usque ad mortem Chriſti, non item regimen politicum, quod varium & identidem mutatum fuit: ſed vera hæc fuit ratio, quòd ſub hac figura nobis adumbretur vera libertas, quam nobis mors Chriſti peperit.

9. (c) Hebr. *Ante cœtum*: quod additur, *expoſiturus cauſam ſuam*, deeſt in Hebræo, & explicationis gratia additum videtur ab interprete.

CAPUT XXI. 2. (a) Priùs aſſignanda fuit tribubus ſua cuique portio, tum ex ſingulis eligendæ civitates, quæ Levitis darentur ad habitandum.

4. (b) Quatuor factæ ſunt Levitarum partes: prima fuit Sacerdotum, qui omnes Aaronis poſteri fuerunt, & de ſtirpe Caath, ſed non de poſteris Aaron; tertia Gerſonitarum, quarta poſterorum Merari.

5. (c) Hebr. *Et filiis Caath reliquis ex familiis*: de filiis Caath qui non erant ex poſteris Aaron. Territorium manebat penes tribus, agri juxta paſcua Levitis cedebant, ut videtur Grotio; ſed alii aliud cenſent. Urbes quæ Levitis & Sacerdotibus datæ ſunt, vel binomines fuerunt, vel ex iis aliquæ tractu temporis mutarunt vocabula.

13. (d) At quomodo id cohæret cum iis quæ dicta ſunt capite 14. ubi Hebron data eſt in poſſeſſionem Caleb? Difficultatem antè diluerat v. 12. Agros verò & villas dederat Caleb filio Jephone ad poſſidendum. Suburbana data ſunt Levitis, aut filiis Aaron, non agri & villæ quæ ad illum pertinebant, cujus erat civitas. Unde Abulenſis meritò exiſtimat Levitas in urbibus aſſignatis jus tantum habitandi habuiſſe cum ſuburbanis.

21. De tribu Ephraim urbes confugii, Sichem cum ſuburbanis ſuis in monte Ephraim, & Gazer,

22. Et Cibſaim & Beth-horon, cum ſuburbanis ſuis, civitates quatuor.

23. De tribu quoque Dan, Eltheco & Gabathon,

24. Et Ajalon & Geth-remmon, cum ſuburbanis ſuis, civitates quatuor.

25. Porrò de dimidia tribu Manaſſe, Thanach & Gethremmon, cum ſuburbanis ſuis, civitates duæ.

26. Omnes civitates decem, & ſuburbana earum, datæ ſunt filiis Caath inferioris (e) gradus.

27. Filiis quoque Gerſon Levitici generis dedit de dimidia tribu Manaſſe confugii civitates, Gaulon in Baſan, & Boſram, cum ſuburbanis ſuis, civitates duas.

28. Porrò de tribu Iſſachar, Ceſion & Dabereth,

29. Et Jaramoth, & Engannim, cum ſuburbanis ſuis, civitates quatuor.

30. De tribu autem Aſer, Maſal & Abdon,

31. Et Helcath & Rohob, cum ſuburbanis ſuis, civitates quatuor.

32. De tribu quoque Nephthali civitates confugii, Cedes in Galilæa, & Ammoth-dor, & Carthan, cum ſuburbanis ſuis, civitates tres.

33. Omnes urbes familiarum Gerſon, tredecim, cum ſuburbanis ſuis.

34. Filiis autem Merari Levitis inferioris gradus per familias ſuas data eſt de tribu Zabulon, Jecnam & Cartha

35. Et Damna & Naalol, civitates quatuor cum ſuburbanis ſuis.

36. De tribu Ruben ultra Jordanem contra Jericho civitates refugii, Boſor in ſolitudine, Miſor (f) & Jaſer & Jethſon & Mephaath, civitates quatuor cum ſuburbanis ſuis.

37. De tribu Gad civitates confugii, Ramoth in Galaad, & Manaim & Heſebon (g) & Jaſer, civitates quatuor cum ſuburbanis ſuis.

38. Omnes urbes filiorum Merari per familias & cognationes ſuas, duodecim.

39. Itaque civitates univerſæ Levitarum in medio poſſeſſionis filiorum Iſrael fuerunt quadraginta (h) octo

40. Cum ſuburbanis ſuis, ſingulæ per familias diſtributæ.

41. Deditque Dominus Deus Iſraeli omnem terram (i), quam traditurum ſe patribus eorum juraverat: & poſſederunt illam, atque habitaverunt in ea.

42. Dataque eſt ab eo pax in omnes per circuitum nationes: nulluſque eis hoſtium reſiſtere auſus eſt, ſed cuncti in eorum ditionem redacti ſunt.

43. Ne unum quidem verbum, quod illis præſtiturum ſe eſſe promiſerat, irritum fuit, ſed rebus expleta ſunt omnia.

CAPUT XXII.

Quæ trans Jordanem erant Tribus, ob erectum altare ad Jordanem aliis tribubus in ſuſpicionem ſchiſmatis venerunt, ſed purgarunt ſe, juſta excuſatione allata.

1. Eodem tempore vocavit Joſue Rubenitas, & Gaditas, & dimidiam tribum Manaſſe,

2. Dixitque ad eos: Feciſtis omnia quæ præcepit vobis Moyſes famulus Domini: mihi quoque in omnibus obediſtis,

3. Nec reliquiſtis fratres veſtros longo tempore, uſque in præſentem diem, cuſtodientes imperium Domini Dei veſtri.

4. Quia igitur dedit Dominus Deus veſter fratribus veſtris quietem & pacem, ſicut pollicitus eſt: revertimini, & ite in tabernacula veſtra, & in terram poſſeſſionis, * quam tradidit vobis Moyſes famulus Domini trans Jordanem: * Num. 32. 33. Sup. 13. 8.

5. Ita dumtaxat, ut cuſtodiatis attentè, & opere compleatis mandatum & legem quam

26. (e) Qui non erant Sacerdotes: Hebr. *Reliquis*: Sic vocat eos qui non erant Sacerdotes ex progenie Caath.

36. (f) In ſolitudine, quæ alio nomine *Miſor* appellatur: adeò ut fortè *Miſor* eadem ſit cum *Boſor*: ſecùs quinque civitates eſſent, non quatuor. Tot verò urbes datæ ſunt Levitis incolendæ, ut diſperſi ſanam doctrinam alios edocerent.

37. (g) Cur Gaditis detractæ, cùm eſſet in tribu Ruben? civitates in confinio poſitæ potuerunt nunc alteri tribui dari quoad uſum.

39. (h) Nempè ſex illæ ab initio refugis aſſignatæ, & hæ 42. quæ hic memorantur.

41. (i) Aſſignavit, & temporibus ſuis terram promiſſam iis dedit, tametſi ſingulis tribubus quædam ſuperfuerint acquirenda. Sed cuncti in eamdem ditionem redacti ſunt. Septem quidem gentes paſſim memorantur, ut Exod. 33. Auguſtinus q. 21. *Harum ergo ſeptem gentium terram videtur Deus Patribus promiſiſſe ..... cæteras enim quæ longinquiùs extra iſtas gentes invenirentur, voluit fieri tributarias eorum, ſi non reſiſterent.* Quod additur, *Nulluſque ei hoſtium reſiſtere auſus eſt.* Auguſtinus: *Quo vivo adhuc Jeſu non eis quidem cedebant reliquiæ illarum gentium: ſed nulla earum eos in terris, ubi conſederant, bello laceſſere audebat .... non reſtitit quiſquam ante aciem eorum: cùm ſimul ſub unius ducis imperio bellum gererent, antequam ſingulis tribubus ſua defendenda dividerentur loca.* Quin etiam ut ipſe concludit Auguſtinus: *Omnis ergo illis data eſt terra: quia & illa pars quæ nondum fuerat in poſſeſſionem data, jam data fuerat in quamdam exercitationis utilitatem, ne fortè ignaviæ dediti ſe totos rerum carnalium cupiditati traderent.* Ex quibus id concludi meritò poteſt, Iſraelitis non ita eſſe præſcriptum, ut incolas omnes delerent, quin illi eximerentur, qui ultrò ſe ſubjiciebant. Quod utique ex cap. 11. v. 20. intelligi poteſt. *Domini enim ſententia fuerat, ut indurarentur corda eorum, ut pugnarent contra Iſrael, & caderent, & non mererentur ullam clementiam.*

quam præcepit vobis Moyſes famulus Domini, ut diligatis Dominum Deum veſtrum, & ambuletis in omnibus viis ejus, & obſervetis mandata illius, adhæreatiſque ei, ac ſerviatis in omni corde, & in omni anima veſtra.

6. Benedixitque (a) eis Joſue, & dimiſit eos. Qui reverſi ſunt in tabernacula ſua.

7. Dimidiæ autem tribui Manaſſe poſſeſſionem Moyſes dederat in Baſan: & idcircò mediæ quæ ſuperfuit, dedit Joſue ſortem inter cæteros fratres ſuos trans Jordanem ad occidentalem plagam. Cùmque dimitteret eos in tabernacula ſua, & benedixiſſet eis,

8. Dixit ad eos: In multa ſubſtantia atque divitiis revertimini ad ſedes veſtras, cum argento & auro, ære ac ferro, & veſte multiplici: dividite prædam hoſtium cum fratribus veſtris.

9. Reverſique ſunt, & abierunt filii Ruben, & filii Gad, & dimidia tribus Manaſſe, à filiis Iſrael de Silo, quæ ſita eſt in Chanaan, ut intrarent Galaad (b) terram poſſeſſionis ſuæ, quam obtinuerant juxta imperium Domini in manu Moyſi.

10. Cùmque veniſſent ad tumulos (c) Jordanis in terram Chanaan, ædificaverunt juxta Jordanem altare infinitæ magnitudinis.

11. Quod cùm audiſſent filii Iſrael, & ad eos certi nuntii detuliſſent, ædificaſſe filios Ruben, & Gad, & dimidiæ tribus Manaſſe, altare in terra Chanaan, ſuper Jordanis tumulos, contra (d) filios Iſrael:

12. Convenerunt omnes in Silo, ut aſcenderent & dimicarent contra eos.

13. Et interim miſerunt ad illos in terram Galaad Phinees filium Eleazari ſacerdotis,

14. Et decem principes cum eo, ſingulos de ſingulis tribubus.

15. Qui venerunt ad filios Ruben, & Gad, & dimidiæ tribus Manaſſe, in terram Galaad, dixeruntque ad eos:

16. Hæc mandat omnis populus Domini: Quæ eſt iſta tranſgreſſio (e)? Cur reliquiſtis Dominum Deum Iſrael, ædificantes altare ſacrilegum, & à cultu illius recedentes?

17. An parum vobis eſt * quòd peccaſtis in Beel-phegor, & uſque in præſentem diem macula hujus ſceleris in nobis permanet? (f), multique de populo corruerunt. * Num. 25. 3. Deut. 4. 3.

18. Et vos hodie reliquiſtis Dominum, & cras in univerſum Iſrael ira ejus deſæviet.

19. Quòd ſi putatis immundam eſſe terram poſſeſſionis veſtræ, tranſite ad terram, in qua tabernaculum Domini eſt, & habitate inter nos: tantùm ut à Domino, & à noſtro conſortio non recedatis, ædificato altari præter altare Domini Dei noſtri.

20. * Nonne Achan filius Zare prævaricatus...

21. Reſponderuntque filii Ruben, & Gad, & dimidia tribus Manaſſe, principibus legationis Iſrael:

22. Fortiſſimus Deus Dominus, Fortiſſimus Deus Dominus, ipſe novit, & Iſrael ſimul intelliget: ſi prævaricationis animo hoc altare conſtruximus, non cuſtodiat nos, ſed puniat nos in præſenti:

23. Et ſi ea mente fecimus, ut holocauſta, & ſacrificium, & pacificas victimas ſuper eo imponeremus, ipſe quærat & judicet:

24. Et non ea magis cogitatione atque tractatu, ut diceremus: Cras dicent filii veſtri filiis noſtris: Quid vobis & Domino Deo Iſrael?

25. Terminum poſuit Dominus inter nos & vos, ò filii Ruben, & filii Gad, Jordanem fluvium: & idcircò partem non habetis in Domino. Et per hanc occaſionem avertent filii veſtri filios noſtros à timore Domini. Putavimus itaque melius,

26. Et diximus: Extruamus nobis altare, non in holocauſta, neque ad victimas offerendas,

27. Sed in teſtimonium inter nos & vos, & ſobolem noſtram veſtramque progeniem, ut ſerviamus Domino, & juris noſtri ſit offerre, & holocauſta, & victimas, & pacificas hoſtias: & nequaquam dicant

CAPUT XXII.

6. & 8. (a) Omne bonum eis apprecando. *Fratribus:* qui Jordanem non tranſierant, præ infirmitate, vel ut agros colerent: vel abite cum ea parte prædæ quæ vos contingit.

9. (b) Vox illa in Scriptura aliquando *montem* & interdùm *urbem*, ut Numerorum 32. interim regionem ad Jordanem uſque protenſam ſignificat.

10. (c) Ad limites Jordanis qui ſunt in terra Chanaan. *Altare infinitæ magnitudinis:* Hebr. *Magnum ad conſpectum*, h. e. viſu dignum & ſpectabile.

11. (d) Hebr. *In tranſitu filiorum Iſrael*. Septuaginta, *Et contra adventum filiorum Iſrael*, h. e. in ulteriori ripa ordanis.

16. (e) Hinc liquet quàm magnum ſit ſcelus Deum ſic colere, ut regulæ ab eo præſcriptæ violentur, præſertim cùm ſchiſma ſequitur & ſciſſio.

17. (f) Dimiſſum quidem erat peccatum, ſed pœnis temporalibus poſteà punitum, ut Numerorum cap. 40. Inobedientiæ Iſraelitarum Deus ſic ignovit, ut ab ingreſſu terræ promiſſæ omnes fuerint prohibiti. Auguſtinus: *Parva putaretur culpa, ſi cum illa finiretur & pœna.*

dicant cras filii veſtri filiis noſtris: Non eſt vobis pars in Domino.

28. Quòd ſi voluerint dicere, reſpondebunt eis: Ecce altare Domini, quod fecerunt patres noſtri, non in holocauſta, neque in ſacrificium, ſed in teſtimonium noſtrum ac veſtrum.

29. Abſit à nobis hoc ſcelus, ut recedamus à Domino, & ejus veſtigia relinquamus, extructo altari ad holocauſta, & ſacrificia, & victimas offerendas, præter altare Domini Dei noſtri, quod extructum eſt ante tabernaculum ejus.

30. Quibus auditis, Phinees ſacerdos, & principes legationis (g) Iſrael, qui erant cum eo, placati ſunt: & verba filiorum Ruben, & Gad, & dimidiæ tribus Manaſſe, libentiſſimè ſuſceperunt.

31. Dixitque Phinees filius Eleazari ſacerdos ad eos: Nunc ſcimus quòd nobiſcum ſit Dominus, quoniam alieni eſtis à prævaricatione hac, & liberaſtis filios Iſrael de manu Domini.

32. Reverſuſque eſt cum principibus à filiis Ruben & Gad de terra Galaad, finium Chanaan, ad filios Iſrael, & retulit eis.

33. Placuitque ſermo cunctis audientibus. Et laudaverunt Deum filii Iſrael, & nequaquam ultrà dixerunt, ut aſcenderent contra eos, atque pugnarent, & delerent terram poſſeſſionis eorum.

34. Vocaveruntque filii Ruben, & filii Gad, altare, quod extruxerant, Teſtimonium noſtrum, quòd Dominus Ipſe ſit Deus.

CAPUT XXIII.

Joſue ſenex adhortatur Iſraelitas ad ſervanda Dei præcepta.

1. Evoluto autem multo tempore, poſtquam pacem dederat Dominus Iſraeli, ſubjectis in gyro nationibus (a) univerſis, & Joſue jam longævo, & perſenilis ætatis:

2. Vocavit Joſue omnem Iſraelem, majoreſque natu, & principes ac duces, & magiſtros, dixitque ad eos: Ego ſenui, & progreſſioris ætatis ſum:

3. Voſque cernitis omnia, quæ fecerit Dominus Deus veſter cunctis per circuitum nationibus, quo modo pro vobis ipſe pugnaverit:

4. Et nunc (b) quia vobis ſorte diviſit omnem terram, ab orientali parte Jordanis uſque ad mare magnum, multæque adhuc ſuperſunt nationes:

5. Dominus Deus veſter diſperdet (c) eas, & auferet à facie veſtra, & poſſidebitis terram, ſicut pollicitus eſt.

6. Tantùm confortamini, & eſtote ſoliciti, ut cuſtodiatis cuncta quæ ſcripta ſunt in volumine legis Moyſi: & non declinetis ab eis neque ad dexteram neque ad ſiniſtram:

7. Ne poſtquam intraveritis ad Gentes, quæ inter vos futuræ ſunt, juretis in nomine deorum earum, & ſerviatis eis, & adoretis illos:

8. Sed adhæreatis Domino Deo veſtro: quod feciſtis uſque in diem hanc.

9. Et tunc auferet Dominus Deus in conſpectu veſtro gentes magnas & robuſtiſſimas, & nullus vobis reſiſtere poterit.

10. Unus è vobis perſequetur hoſtium mille viros: quia Dominus Deus veſter pro vobis ipſe pugnabit, ſicut pollicitus eſt.

11. Hoc tantùm diligentiſſimè præcavete, ut diligatis Dominum Deum veſtrum.

12. Quòd ſi volueritis gentium harum, quæ inter vos habitant, erroribus adhærere, & cum eis miſcere connubia, atque amicitias copulare:

13. Jam nunc ſcitote quòd Dominus Deus veſter non eas deleat ante faciem veſtram, ſed ſint vobis in foveam ac laqueum, & offendiculum ex latere veſtro, & ſudes (d) in oculis veſtris, donec vos auferat atque diſperdat de terra hac optima, quam tradidit vobis.

14. * En ego hodie ingredior viam univerſæ terræ, & toto animo cognoſcetis, quòd de omnibus verbis, quæ ſe Dominus præſtiturum vobis eſſe pollicitus eſt, unum non præterierit incaſſum. * 3. Reg. 2. 2.

15. Sicut ergo implevit opere quod promiſit, & proſpera cuncta venerunt: ſic adducet ſuper vos quidquid malorum comminatus eſt, donec vos auferat atque diſperdat de terra hac optima, quam tradidit vobis,

16. Eò

30. (g) Sept. Interpret. Omnes principes conventus, ſeu ſenatus, & minorum magiſtratuum primi.

CAPUT XXIII. 1. (a) Hebr. *Poſtquam requiem dedit Dominus Iſraeli ab omnibus inimicis ſuis.*

4. (b) Hebr. *Conſiderate*, ne poſtquam intraveritis ad gentes, commiſceamini cum illis.

5. (c) Quod reliquum eſt terræ vobis promiſſæ poſſidebitis, ſi in timore Dei permanſeritis.

13. (d) Hebr. *Spina*. *Offendiculum in latere veſtro*: Hebr. *Flagellum in lateribus veſtris*. Sic ubi hujus ſæculi moribus vitæ rationem aptare volumus, ab eo vincimur. Cum vitiis & pravis moribus ſæculi indeſinenter nobis pugnandum eſt: ſecus erunt velut ſpinæ in oculis: excæcabunt nos, & in foveam, aut in laqueum nos conjicient.

Digitized by Google

16. Eò quòd prævaricatus fueritis pactum Domi-
ni Dei veſtri, quod pepigit vobiſcum, & ſer-
vieritis diis alienis, & adoraveritis eos: ci-
tò atque velociter conſurget in vos furor
Domini, & auferemini ab hac terra opti-
ma, quam tradidit vobis.

CAPUT XXIV.

Beneficia à Deo in Iſraelitas collata Joſue commemorat. Fœdere populi cum Deo renovato ipſe moritur. Joſephi oſſa ſepeliuntur.

1. Congregavitque Joſue omnes tribus
Iſrael in Sichem (a), & voca-
vit majores natu, ac principes, & judi-
ces, & magiſtros: ſteteruntque in conſpe-
ctu Domini:

2. Et ad populum ſic locutus eſt: Hæc
dicit Dominus Deus Iſrael: Trans fluvium
* Gen. 11. 26. habitaverunt patres veſtri ab initio, * Tha-
re pater Abraham & Nachor: ſervierunt-
que (b) diis alienis.

* Gen. 12. 31. 3. * Tuli ergo patrem veſtrum Abraham
de Meſopotamiæ (c) finibus: & adduxi
eum in terram Chanaan: multiplicavique
ſemen ejus,

4. * Et dedi ei Iſaac: * Illique rurſum
* Gen. 21. 2. dedi Jacob & Eſau. * E quibus, Eſau de-
* Gen. 25. 26. di montem Seir ad poſſidendum: * Jacob
* Gen. 36. 8. verò & filii ejus deſcenderunt in Ægyptum.

5. * Miſique Moyſen & Aaron, & per-
* Gen. 46. 6. cuſſi Ægyptum multis ſignis atque portentis.

* Exod. 3. 10. 6. * Eduxique vos & patres veſtros de
Ægypto, & veniſtis ad mare: perſecuti-
* Exod. 12. 37. que ſunt * Ægyptii patres veſtros cum cur-
* Exod. 14. 9. ribus & equitatu, uſque ad mare rubrum.

7. Clamaverunt autem ad Dominum fi-
lii Iſrael: qui poſuit tenebras inter vos &
Ægyptios, & adduxit ſuper eos mare, &
operuit eos. Viderunt (d) oculi veſtri
cuncta quæ in Ægypto fecerim, & habi-
taſtis in ſolitudine multo tempore:

8. Et introduxi vos in terram Amor-
* Num. 21. 24. rhæi, qui habitabat trans Jordanem. *
Cùmque pugnarent contra vos; tradidi eos
in manus veſtras, & poſſediſtis terram eo-
rum, atque interfeciſtis eos.

9. Surrexit (e) autem Balac filius Se-
phor rex Moab, & pugnavit contra Iſ-
raelem. * Miſitque & vocavit Balaam fi- * Num. 22. 5.
lium Beor, ut malediceret vobis:

10. Et ego nolui audire eum, ſed è con-
trario per illum benedixi vobis, & libera-
vi vos de manu ejus.

11. * Tranſiſtiſque Jordanem, & veni- * Sup. 3. 14. & 6. 1. & 11. 3.
ſtis ad Jericho. Pugnaveruntque (f) con-
tra vos viri civitatis ejus, Amorrhæus, &
Pherezæus, & Chananæus, & Hethæus,
& Gergeſæus, & Hevæus, & Jebuſæus:
& tradidi illos in manus veſtras.

12. * Miſique ante vos crabrones: * Exod. 23. 28.
& ejeci eos de locis ſuis, duos reges A- Deut. 7. 20.
morrhæorum, non in gladio, nec in ar-
cu tuo. Sup. 11. 6.

13. Dedique vobis terram, in qua non
laboraſtis, & urbes quas non ædificaſtis, ut
habitaretis in eis: vineas & oliveta, quæ
non plantaſtis.

14. * Nunc ergo timete Dominum, & * 1. Reg. 7. 3.
ſervite ei perfecto corde atque veriſſimo: Tob. 14. 10.
& auferte deos, quibus ſervierunt (g) pa-
tres veſtri in Meſopotamia & in Ægypto,
ac ſervite Domino.

15. Sin autem malum vobis videtur ut
Domino ſerviatis, optio (h) vobis da-
tur: eligite hodie quod placet, cui ſervire
potiſſimùm debeatis, utrùm diis, quibus
ſervierunt patres veſtri in Meſopotamia,
an diis Amorrhæorum, in quorum terra
habitatis: ego autem & domus mea ſer-
viemus Domino.

16. Reſponditque populus, & ait: Ab-
ſit à nobis ut relinquamus Dominum, &
ſerviamus diis alienis.

17. Dominus Deus noſter ipſe eduxit
nos, & patres noſtros de terra Ægypti,
de domo ſervitutis: fecitque videntibus no-
bis ſigna ingentia, & cuſtodivit nos in om-
ni via, per quam ambulavimus, & in cun-
ctis populis, per quos tranſivimus.

18. Et ejecit univerſas gentes, Amor-
rhæum habitatorem terræ, quam nos in-
travimus. Serviemus igitur Domino, quia
ipſe eſt Deus noſter.

19. Dixitque Joſue ad populum: Non
poteritis (i) ſervire Domino: Deus enim
ſanctus,

CAPUT XXIV.

1. (a) Sept. Interpret. *In Silo*: & quidem tabernaculum erat in Silo, unde in Sichem tranſlata fuit arca, ubi Abraham primum altare erexerat Domino: quin etiam in agro Sichem erat Silo.

2. (b) Thare & Nachor, non Abraham, niſi fortè ad tempus.

3. (c) Meſopotamiæ nomen videtur hoc loco, uti & Act. 7. & 8. latiore ſignificatu ſumi pro ea regione quæ ultra Euphratem porrecta Chaldæam, Babyloniam & Syriam complectitur.

7. (d) Nam qui in exitu ex Ægypto 20. annos nondum nati erant, quique prodigia facta viderant, hi poterant adhuc eſſe ſuperſtites.

9. (e) Non vi, ſed malis artibus bellum contra Iſraelitas paravit.

11. & 12. (f) Dirutis muris Jerichuntinis adversùs Iſraelitas pugnaſſe non eſt dubitandum, iique ad pugnandum erant diſpoſiti & parati, cùm portas clauſerunt. Aug. q. 26. præterquàm vox Hebræa ſæpè bellum, non pugnam ſignificat: 70. *Bellum in nos fecere. Crabrones*: ut pollicitus fuerat Exod. 23.

14. (g) Quod nonnulli ex Iſraelitis quædam idola in bello capta retinerent.

15. (h) Conſiderate utri ſerviatis, an mutis idolis & infirmis, an Deo omnipotenti.

19. (i) Sine ſpeciali Dei auxilio, ex vobis ipſis ni-

ſanctus, & fortis æmulator eſt, nec ignoſcet ſceleribus veſtris atque peccatis.

20. Si dimiſeritis Dominum, & ſervieritis diis alienis, convertet ſe, & affliget vos, atque ſubvertet poſtquam vobis præſtiterit bona.

21. Dixitque populus ad Joſue: Nequaquam ita ut loqueris, erit, ſed Domino ſerviemus.

22. Et Joſue ad populum, Teſtes, inquit, vos eſtis, quia ipſi elegeritis vobis Dominum ut ſerviatis ei. Reſponderuntque: Teſtes.

23. Nunc ergo, ait, auferte deos (k) alienos de medio veſtri, & inclinate corda veſtra ad Dominum Deum Iſrael.

24. Dixitque populus ad Joſue: Domino Deo noſtro ſerviemus, & obedientes erimus præceptis ejus.

25. Percuſſit ergo Joſue in die illo fœdus, & propoſuit populo præcepta atque judicia in Sichem.

26. Scripſit quoque omnia verba hæc in volumine legis Domini: & tulit lapidem pergrandem, poſuitque eum ſubter quercum (l), quæ erat in Sanctuario Domini:

27. Et dixit ad omnem populum: En lapis iſte erit vobis in teſtimonium, quòd audierit (m) omnia verba Domini quæ locutus eſt vobis: ne fortè poſteà negare velitis, & mentiri Domino Deo veſtro.

28. Dimiſitque populum, ſingulos in poſſeſſionem ſuam.

29. Et poſt hæc mortuus (n) eſt Joſue filius Nun ſervus Domini, centum & decem annorum:

30. Sepelieruntque eum in finibus poſſeſſionis ſuæ in Thamnath-ſare, quæ eſt ſita in monte Ephraim, à ſeptemtrionali parte montis Gaas.

31. Servivitque Iſrael Domino cunctis diebus Joſue, & ſeniorum (o) qui longo vixerunt tempore poſt Joſue, & qui noverunt omnia opera Domini quæ fecerat in Iſrael.

32. * Oſſa quoque Joſeph, quæ tulerant *Gen. 50.
filii Iſrael de Ægypto, ſepelierunt in Si- 24.
chem, in parte agri, * quem emerat Jacob Exod. 13. 19.
à filiis Hemor patris Sichem, centum no- *Gen. 33. 19.
vellis ovibus, & fuit in poſſeſſionem filiorum Joſeph.

33. Eleazar quoque filius Aaron mortuus eſt: & ſepelierunt eum in Gabaath Phinees filii ejus, quæ data eſt ei in monte Ephraim.

---

nidùm eſtis infirmi. Auguſtinus q. 28. *Quo audito iſti de ejus adjutorio & miſericordia præſumere debuerunt... Iſti in ſe potiùs præſumere delegerunt, quòd Deo poſſent ſine ulla offenſione ſervire.* Ex parte Joſue hæc fuit ſtipulatio, ut v. 21. ex parte populi ſponſio.

23. (k) Idola in bello capta. *Nunc ergo:* Hebraiſmus: Cùm hæc ita ſint.

26. (l) Sept. Interpret. Quæ erat *in Sanctuario Domini*, quæ ambitu atrii tabernaculi concluſa erat. Ac fortè ea ipſa quercus fuit, ſub qua in agro Sichem conſedit Abraham, cùm venit in Chanaan, Geneſeos 12. & ſub qua Jacob poſuit idola, Geneſeos 35. Lapis erectus eſt in monimentum rei actæ.

27. (m) Lapis nimirùm: *Ut audiat terra verba oris mei*, per proſopopœjam. Quod autem v. 26. habetur, *Scripſit quoque verba hæc in volumine legis Domini:* quæritur de quo volumine mentio fiat, an liber ille perierit? Reſpond. duo eſſe pacta eaque ſcripta, unum Deuteronomii 29. & ſeq. alterum hoc capite memoratum; ſupererat verò liber, in quo utrumque pactum deſcriptum eſt, Pentateuchus nempè iis auctus, quæ Joſue adjecit, nimirùm libro hoc, qui Joſue nomen præfert. Aut Joſue codici qui apud Arcam ſervabatur, juſſit adſcribi hæc promiſſa. Ita conjicit Grotius.

29. (n) Reliqua addita ſunt ab Eſdra, aut ab alio ſcriptore Hagiographo.

31. (o) Qui in populo regendo adjutores fuerunt Joſue.

LIBER

LIBER JUDICUM,

HEBRAICE SOPHETIM.

S*Amuelem eſſe hujus libri auctorem probabile admodùm videtur, quem fortè ex Scribarum Sacrorum, aut Judicum ipſorum commentariis contexuit. Cùm enim Hebraicam Rempublicam regendam ſuſcepiſſet, Judicum qui præfuerunt hiſtoriam conſervatam voluit. Hunc librum eſſe vetuſtiſſimum hinc liquet, quòd ex eo ſumpta ſint permulta in Pſalmis, & in aliis Canonicis libris contenta. Sic illa verba Pſalm. 67. v.* 8. Deus cùm egredereris in conſpectu populi tui, *deſumpta ſunt ex cap.* 5. *uti illa Pſalmi* 96. Montes fluxerunt à facie Domini, *ex cap.* 13. *Sic illa* 2. *Reg.* 11. 21. Quis percuſſit Abimelech filium Jerobaal? *ex cap.* 9. *ſunt deprompta, ut alia omittam quamplurima.*

Quæ populo Hebræo acciderunt antequam Regum imperio ſubderentur, hic liber complectitur. Tum populi regimen erat Theocraticum: Nam Deum pro Rege habebant, qui Judices iis præficiebat, iique populum ſic regebant, ut nec leges ſancirent, nec tributa, aut vectigalia imponerent, nec Regum geſtarent inſignia, nec demùm jure hæreditario ſuccederent, ſed cuncta ex lege Dei adminiſtrarent. Vox Hebræa שופטים Sophetim, *Summos Magiſtratus, ſeu duces cum ſumma poteſtate ſignificat, quos Latini in Punica Hiſtoria Punico vocabulo* Suffetes *vocant. Ubi tales extra ordinem viros Deus non excivit, ait Grotius, erat diſſolutum reipublicæ corpus, nec quicquam in commune agebatur. Tribus ſingulæ res ſuas ſuo periculo, aut commodo gerebant.* Quibus temporibus, *ait Auguſtinus Libro* 18. *de civitate Dei cap.* 23. alternaverunt apud eos & humilitates laborum pro eorum peccatis, & proſperitates conſolationum propter miſerationem Dei, & ſicut ſe habebant peccata populi, & miſericordia Dei, alternaverunt proſpera & adverſa bellorum. *Plerique enim ex Judicibus, paucis exceptis, à Deo dati ſunt populo Hebræo, aut electi, ut eum ab hoſtium jugo & ſervitute liberarent, ac jus unicuique redderent.*

Quod opponunt nonnulli ex cap. 18. *Jud. v.* 30. *de idolo Michæ,* Poſueruntque ſibi ſculptile uſque ad diem captivitatis ſuæ: *ut probent hunc librum poſt captivitatem decem tribuum ſcriptum fuiſſe, id, inquam, nihil eſt. Nam ut optimè reſpondet Huetius Epiſcopus Abrincenſis, de illa captivitate loquitur, cùm arca capta eſt à Philiſthæis ſub Heli Sacerdote, & arca ablata fuit de Silo: ſublato enim idolo, ſublatus eſt quoque illius Sacerdos, & belli jure captus cum magna Iſraelitarum multitudine, juxta illud Pſal.* 77. *v.* 60. Et repulit tabernaculum Silo, tabernaculum ſuum, ubi habitavit in hominibus, & tradidit in captivitatem virtutem eorum.

Quòd autem eodem in loco libri Judicum hæc habeantur, In diebus illis non erat Rex in Iſrael, *non hinc ſequitur jam fuiſſe Reges in Iſrael, cùm ea ſcriberentur: ſed hanc captivitatem contigiſſe, antequam Reges Deus Iſraelitis præfeciſſet. Hæc ſiquidem verba ad præcedentia referuntur. Infelix illud prælium, & Regum creatio, Samuelis temporibus evenerunt. Hinc tamen juſta eſt ſuſpicio hunc librum à Samuele, aut ab alio Propheta, regnante Saule ante Davidis regnum eſſe conſcriptum. Quod quidem ex cap.* 1. *v.* 21. *ſuſpicari licet. Nam Jebuſæi nondum ex urbe Jeruſalem ejecti fuerant, cùm Auctor hæc ſcribebat; ii verò à Davide ejecti ſunt,* 2. *Reg.* 5. *Neque hæc ſententia à recepta apud Judæos opinione abhorret, qui Samuelem hujus libri ſtatuunt auctorem.*

At, inquit Spinoſa, non idem eſt auctor, qui ultimum Joſue, & ſecundum hujus libri caput conſcripſit: nam ſi filum hiſtoriæ ſuæ ſequi voluiſſet, caput ſecundum ſuperioribus annectere debuiſſet.

Reſpondet vir doctiſſimus, primo capite Judicum gentes eas referri, quæ ſedibus ſuis dimoveri non potuerunt; capite verò ſequenti cauſas affert, cur Iſraelitæ eos debellare non valuerint, ob ſcelera nimirùm ab iis admiſſa poſt Joſue obitum: quibus comproban-

dis verba ex capite ultimo Joſue repetit. Magno quidem argumento extremam cap. 24. partem Joſue, & duo prima capita Judicum ab eadem manu eſſe profecta, atque hæc duo prima capita ad pleniorem ſequentium intellectum viam munire. Hoc in libro ut in aliis hiſtoricis ſub nuda & ſimplici rerum geſtarum narratione ſingularis Dei providentia erga populum Iſraeliticum ubique ſe prodit.

CAPUT PRIMUM.

Juda duce debellatur Adonibezec, & plurimæ civitates expugnantur.

1. POſt mortem Joſue conſuluerant filii Iſrael Dominum, dicentes: Quis (a) aſcendet ante nos contra Chananæum, & erit dux belli?

2. Dixitque Dominus: Judas aſcendet: ecce tradidi terram in manus ejus.

3. Et ait Judas Simeoni fratri ſuo: Aſcende mecum in ſortem meam, & pugna contra Chananæum, ut ego pergam tecum in ſortem tuam. Et abiit cum eo Simeon.

4. Aſcenditque Judas, & tradidit Dominus Chananæum ac Pherezæum in manus eorum: & percuſſerunt in Bezec (b) decem millia virorum.

5. Inveneruntque Adonibezec in Bezec, & pugnaverunt contra eum, ac percuſſerunt Chananæum & Pherezæum.

6. Fugit autem Adonibezec: quem perſecuti comprehenderunt, cæſis (c) ſummitatibus manuum ejus ac pedum.

7. Dixitque Adonibezec: Septuaginta reges, amputatis manuum ac pedum ſummitatibus, colligebant ſub menſa mea ciborum reliquias: ſicut feci, ita reddidit mihi Deus. Adduxeruntque eum in Jeruſalem, & ibi mortuus eſt.

8. Oppugnantes ergo filii Juda Jeruſalem, ceperunt (d) eam, & percuſſerunt in ore gladii, tradentes cunctam incendio civitatem.

9. Et poſteà deſcendentes pugnaverunt contra Chananæum, qui habitabat in montanis, & ad meridiem, & in campeſtribus.

10. * Pergenſque Judas contra Chananæum, qui habitabat in Hebron (cujus nomen fuit antiquitùs Cariath-arbe) percuſſit Seſai, & Ahiman, & Tholmai: * Joſ. 15. 14.

11. Atque inde profectus abiit ad habitatores Dabir, cujus nomen vetus erat Cariath-ſepher, id eſt, civitas litterarum.

12. Dixitque (e) Caleb: Qui percuſſerit Cariath-ſepher, & vaſtaverit eam, dabo ei Axam filiam meam uxorem.

13. Cùmque cepiſſet eam Othoniel filius Cenez frater Caleb minor (f), dedit ei Axam filiam ſuam conjugem.

14. Quam pergentem in itinere monuit vir ſuus ut peteret à patre ſuo agrum.

Quæ

CAP. I. 1. (a) Non agitur de duce futuro, ſed de tribu quæ contra Chananæum pugnare incipiet. *Et erit dux belli*, Hebr. *Ad pugnandum cum eo*, Chananæo ſcilicet:

4. & 5. (b) Urbs erat Bethleem finitima. *Tradidit*: tradiderat, videtur eſſe retrogreſſio quædam ad ea quæ narrantur Joſue 15. *Bezec*: Dominum Bezec.

6. (c) Sept. Interp. *Præciſis pollicibus: Septuaginta reges*, id diverſis temporibus, cùm alii aliis ſuccederent, factum eſſe admodùm credibile eſt.

8. (d) Pars auſtralis ad tribum Juda pertinebat. Quæ dicuntur Joſue 15. fortè per anticipationem ſunt dicta: quanquam eo in loco id tantummodo habetur, quòd Jebuſæos penitùs delere non potuerint: aut certè bis capta eſt Jeruſalem, primùm à Joſue, tum poſt illius mortem à filiis Juda, cùm Chananæi eam invaſiſſent. Vox Hebræa eſt in duali, quaſi fuerint duæ urbes Jeruſalem. Atque idem dicendum videtur de Hebron: adeò ut Caleb de tribu Juda cæſis tribus filiis Gigantis iterùm illam expugnarit. Cujus expeditionis in libro Joſue per anticipationem, & ex occaſione facta eſt mentio: vel *percuſſit Seſai &c.* i. e. percuſſerat duce Calebo, Joſue 15. vivente adhuc Joſue.

12. (e) Hæc quoque Joſue 15. narrat per anticipationem. Auguſtinus q. 3. *Id enim videtur credibilius poſt mortem Jeſu factum: tunc autem per prolepſim, id eſt, præoccupationem commemoratur.*

13. (f) Plerique legunt, fratris Caleb minoris, ita ut Cenez eſſet frater Caleb minor, & patet Othonielis; neque Hebræa huic lectioni repugnant.

Quæ cùm ſuſpiraſſet ſedens in aſino, dixit ei Caleb: Quid habes?

15. At illa reſpondit: Da mihi benedictionem, quia terram arentem dediſti mihi: da & irriguam aquis. Dedit ergo ei Caleb irriguum ſuperius, & irriguum inferius.

16. Filii (g) autem Cinæi cognati Moyſi aſcenderunt de civitate palmarum, cum filiis Juda, in deſertum ſortis ejus, quod eſt ad meridiem Arad, & habitaverunt cum eo.

17. Abiit autem Judas cum Simeone fratre ſuo, & percuſſerunt ſimul Chananæum qui habitabat in Sephaath, & interfecerunt eum. Vocatumque eſt nomen urbis, Horma, id eſt, anathema.

18. Cepitque Judas Gazam (h) cum finibus ſuis, & Aſcalonem, atque Accaron cum terminis ſuis.

19. Fuitque Dominus cum Juda, & montana poſſedit: nec potuit (i) delere habitatores vallis, quia falcatis curribus abundabant.

* Num. 14. 24. Joſ. 15. 14. 20. Dederuntque Caleb Hebron (k), * ſicut dixerat Moyſes, qui delevit ex ea tres filios Enac.

21. Jebuſæum (l) autem habitatorem Jeruſalem non deleverunt filii Benjamin: habitavitque Jebuſæus cum filiis Benjamin in Jeruſalem uſque in præſentem diem.

22. Domus quoque Joſeph aſcendit in Bethel, fuitque Dominus cum eis.

23. Nam cùm obſiderent urbem, quæ priùs Luza vocabatur,

24. Viderunt hominem egredientem de civitate, dixeruntque ad eum: Oſtende nobis introitum civitatis, & faciemus tecum miſericordiam.

25. Qui cùm oſtendiſſet eis, percuſſerunt urbem in ore gladii: hominem autem illum, & omnem cognationem ejus, dimiſerunt.

26. Qui dimiſſus, abiit in terram Hetthim, & ædificavit ibi civitatem, vocavitque eam Luzam: quæ ita appellatur uſque in præſentem diem.

27. Manaſſes quoque non delevit Bethſan, & Thanac cum viculis ſuis, & habitatores Dor, & Jeblaam, & Mageddo cum viculis ſuis, cœpitque Chananæus habitare cum eis.

28. Poſtquam autem confortatus eſt Iſrael, fecit eos tributarios, & delere noluit.

29. Ephraim etiam non interfecit Chananæum, qui habitabat in Gazer, ſed habitavit cum eo.

30. Zabulon non delevit habitatores Cetron, & Naalol: ſed habitavit Chananæus in medio ejus, factuſque eſt ei tributarius.

31. Aſer quoque non delevit habitatores Accho, & Sidonis, Ahalab, & Achazib, & Helba, & Apec, & Rohob:

32. Habitavitque in medio Chananæi habitatoris illius terræ, nec interfecit eum.

33. Nephthali quoque non delevit habitatores Bethſames & Bethanath: & habitavit inter Chananæum habitatorem terræ, fueruntque ei Bethſamitæ, & Bethanitæ tributarii.

34. Arctavitque Amorrhæus filios Dan in monte, nec dedit eis locum ut ad planiora deſcenderent:

35. (m) Habitavitque in monte Hares, quod interpretatur teſtaceo, in Aialon & Salebim. Et aggravata eſt manus domus Joſeph, factuſque eſt ei tributarius.

36. Fuit autem terminus Amorrhæi ab Aſcenſu Scorpionis, Petra, & ſuperiora loca.

CAPUT II.

Populus per Angelum Dei reprehenditur. Quis fuerit ſtatus populi Iſraelitici ſub Judicibus.

1. Aſcenditque Angelus (a) Domini de Galgalis ad locum flentium, & ait:

16. (g) Poſteri Jethro, *cognati Moyſi*: Hebr. *Soceri*. *Aſcenderunt de civitate palmarum*, de Jericho: *Cum filiis Juda*: Hebr. *Ad filios Juda*; ab iis invitati, *In deſertum ſortis ejus*: veriſimile eſt vitam eremiticam in ſolitudine, in tabernaculis jam tum ab iis inceptam, ac vitæ ſolitariæ amore illectos regionem fertilem cum deſerta & ſterili commutaſſe: *Et habitaverunt cum eo*, Heb. *cum populo*, nempè Iſraelitarum.

18. (h) Hæ civitates ab Iſraelitis non leguntur inhabitatæ; ſed eas in poteſtatem ſuam redegerunt, ac tributarias fecerunt.

19. (i) Præ terrore curruum, Deo ita permittente, ne in proſperis fierent elatiores. Hebr. *Non ad expellendos habitatores vallis*.

20. (k) Auguſt. q. 6. *Jam hoc dictum eſt in libro Jeſu Nave, quoniam & illo vivo factum eſt: ſed hic recapitulando commemoratum eſt, cùm de tribu Juda, unde fuit Caleb, Scriptura loqueretur*. Alii id dictum putant de Joſue per anticipationem.

21. (l) Quæritur quomodo id conciliari poſſit cum v. 8. ubi dicitur eadem civitas à Juda capta, & incenſa. *Sed cognoſcendum eſt*, ait Auguſtinus q. 7. *iſtam civitatem communem habuiſſe duas tribus Judam & Benjamin, ſicut oſtendit ipſa diviſio terrarum, quæ facta eſt à Jeſu Nave.... Intelligendum eſt ergo à Juda quidem civitatem captam & incenſam interfectis qui illic reperti fuerant; ſed non omnes Jebuſæos extinctos, ſive quia erant extra illam civitatem, ſive quia fugere potuerant, quos reliquos Jebuſæos admiſſos eſſe à filiis Benjamin, quibus cum Juda erat civitas illa communis, in ea ſimul habitaſſe.*

35. (m) Sic defuit iis animus, ut eas delerent gentes. *Et aggravata eſt manus*: Amorrhæus factus eſt tributarius tribui Joſeph.

CAP. II. 1. (a) Seu verus fuerit Angelus, qui in perſona Dei loquebatur, ſeu Propheta aliquis, ut Chaldæus poſuit. *De Galgalis*: ut meminiſſent beneficiorum Dei, & circumciſionis eo in loco factæ, ſimul & pacti cum Deo initi. *Ad locum flentium*, qui locus hoc loco per anticipationem dictus eſt: nonnulli exiſtimant fuiſſe Silo, quòd eo in loco immolaverint; niſi forte juſſu An-

& ait: Eduxi vos de Ægypto, & introduxi in terram, pro qua juravi patribus veſtris: & pollicitus ſum, ut non facerem irritum pactum meum vobiſcum in ſempiternum:

2. Ita dumtaxat ut non feriretis fœdus cum habitatoribus terræ hujus, ſed aras eorum ſubverteretis: & noluiſtis audire vocem meam: cur hoc feciſtis?

3. Quam ob rem nolui delere eos à facie veſtra: ut habeatis hoſtes (b), & dii eorum ſint vobis in ruinam.

4. Cùmque loqueretur Angelus Domini hæc verba ad omnes filios Iſrael: elevaverunt ipſi vocem ſuam, & fleverunt.

5. Et vocatum eſt nomen loci illius: Locus flentium, ſive lacrymarum: immolaveruntque ibi hoſtias Domino.

* Joſ. 24. 28. 6. * Dimiſit (c) ergo Joſue populum, & abierunt filii Iſrael unuſquiſque in poſſeſſionem ſuam, ut obtinerent eam:

7. Servieruntque Domino cunctis diebus ejus, & ſeniorum qui longo poſt eum vixerunt tempore, & noverant omnia opera Domini quæ fecerat cum Iſrael.

8. Mortuus eſt autem Joſue filius Nun, famulus Domini, centum & decem annorum,

9. Et ſepelierunt eum in finibus poſſeſſionis ſuæ in Thamnathſare in monte Ephraim, à ſeptentrionali plaga montis Gaas.

10. Omniſque illa generatio congregata eſt ad patres ſuos: & ſurrexerunt alii, qui non noverant Dominum (d), & opera quæ fecerat cum Iſrael.

11. Feceruntque filii Iſrael malum in conſpectu Domini, & ſervierunt Baalim.

12. Ac dimiſerunt Dominum Deum patrum ſuorum, qui eduxerat eos de terra Ægypti: & ſecuti ſunt deos alienos, deoſque populorum, qui habitabant in circuitu eorum, & adoraverunt eos: & ad iracundiam concitaverunt Dominum,

13. Dimittentes eum, & ſervientes Baal (e) & Aſtaroth.

14. Iratuſque Dominus contra Iſrael, tradidit eos in manus diripientium: qui ceperunt eos, & vendiderunt (f) hoſtibus, qui habitabant per gyrum: nec potuerunt reſiſtere adverſariis ſuis:

15. Sed quocumque pergere voluiſſent, manus Domini ſuper eos erat, ſicut locutus eſt, & juravit eis: & vehementer afflicti ſunt.

16. Suſcitavitque Dominus judices (g), qui liberarent eos de vaſtantium manibus: ſed nec eos audire voluerunt,

17. Fornicantes cum diis alienis, & adorantes eos. Citò deſeruerunt viam, per quam ingreſſi fuerant patres eorum: & audientes mandata Domini, omnia fecere contraria.

18. Cùmque Dominus judices ſuſcitaret, in diebus eorum flectebatur miſericordia, & audiebat afflictorum gemitus, & liberabat eos de cæde vaſtantium.

19. Poſtquam autem mortuus eſſet judex, revertebantur, & multò faciebant pejora quàm fecerant patres eorum, ſequentes deos alienos, ſervientes eis, & adorantes illos. Non dimiſerunt adinventiones ſuas, & viam duriſſimam, per quam ambulare conſueverunt.

20. Iratuſque eſt furor Domini in Iſrael, & ait: Quia irritum fecit gens iſta pactum meum, quod pepigeram cum patribus eorum, & vocem meam audire contempſit:

21. Et ego non delebo gentes, quas dimiſit Joſue, & mortuus eſt:

22. Ut in ipſis experiar Iſrael, utrùm cuſtodiant viam Domini, & ambulent in ea, ſicut cuſtodierunt patres eorum, an non.

23. Dimiſit ergo Dominus omnes nationes has, & citò ſubvertere noluit, nec tradidit in manu Joſue.

C A-

geſt altare alio in loco tum erexerint, & immolarint.

3. (b) Quid mali ſit conſecutum ex eo quòd fuerint gentes relictæ, non Dei intentionem his verbis ſignificat: quod in Hebræo clarius eſt: *Non ejiciam eos ante vos, ſed erunt vobis in ſpinas & laqueum*. Quaſi Deus iis ita exprobraret: Id veſtræ prævaricationi imputate, ſi gentes non deleverim, hoc vobis præceperam: ſed cupiditate adducti & avaritia vectigales eas feciſtis, tum jugum veſtrum excutientes rebellaverunt, & è ſervis veſtris facti ſunt domini, ac tyranni.

6. (c) Pro *dimiſerat*: nam multò antè id factum eſſe, ex iis quæ ſequuntur, patet: *Surrexerunt alii, &c.* Non igitur in vivis erat Joſue, cùm hæc acta ſunt. Auguſtinus q. 14. *Hæc per recapitulationem iterari nulla dubitatio*. Atque hæc duo prima capita videntur eſſe inſtar præfationis, in qua quædam inſeruntur antea facta.

10. (d) Ut Dominum, quòd eum non colerent.

13. (e) Nomen idoli commune eſt, & dominum ſignificat: *Et Aſtaroth*, Aſthartes erat Dea Sidoniorum, 3. Reg. 11. Hinc Cicero Lib. 3. de natura Deorum, ait Aſthartem Venerem eſſe eam, quæ Adonidi nupſit, Syriæ & Tyri filiam. Auguſtinus: *Baal Punici videntur dicere Dominum, unde Baalzamen, quaſi Dominum cæli intelliguntur dicere*.

14. (f) Hebr. & 70. *Vendidit*: Deus eos tradidit hoſtibus more vendentium.

16. (g) Vindices populi, & Principes, qui bella contra hoſtes gererent, & jus populo dicerent. Magiſtratus erat perpetuus & monarchicus, ſed Ariſtocratia temperatus: hi fuerunt quatuordecim. *Sed nec eos audire voluerunt*: quamdiu vivebant Judices, hos ad tempus audiebant, ut dicitur v. 18. *Cumque Dominus Judices ſuſcitaret, in diebus eorum flectebatur miſericordia*: ſed iis mortuis, ad impietatem redibant, ut dicitur v. 19.

CAPUT III.

Cauſæ afferuntur cur hoſtes omnes populi Iſraelitici penitùs deleti non fuerint ſub Joſue. Hi ſæpiùs prævaricati, per extraneos Reges identidem afflicti, per Judices Othoniel, Aod, & Samgar liberantur.

1. HÆ ſunt gentes, quas Dominus dereliquit, ut erudiret in eis Iſraelem, & omnes qui non noverant (a) bella Chananæorum:

2. Ut poſteà diſcerent filii eorum certare cum hoſtibus, & habere conſuetudinem præliandi:

3. Quinque ſatrapas (b) Philiſthinorum, omnemque Chananæum, & Sidonium, atque Hevæum, qui habitabat in monte Libano, de monte Baal-hermon uſque ad introitum Emath.

4. Dimiſitque eos, ut in ipſis experiretur Iſraelem, utrùm audiret mandata Domini quæ præceperat patribus eorum per manum Moyſi, an non.

5. Itaque filii Iſrael habitaverunt in medio Chananæi, & Hethæi, & Amorrhæi, & Pherezæi, & Hevæi, & Jebuſæi:

6. Et duxerunt uxores filias eorum, ipſique filias ſuas filiis eorum tradiderunt, & ſervierunt diis eorum.

7. Feceruntque malum in conſpectu Domini, & obliti ſunt Dei ſui, ſervientes Baalim & Aſtaroth.

8. Iratuſque contra Iſrael Dominus, tradidit eos in manus Chuſan-raſathaim regis Meſopotamiæ (c), ſervieruntque ei octo annis.

9. Et clamaverunt ad Dominum, qui ſuſcitavit eis ſalvatorem, & liberavit eos, Othoniel videlicet filium Cenez, fratrem (d) Caleb minorem:

10. Fuitque in eo Spiritus Domini, & judicavit Iſrael. Egreſſuſque eſt ad pugnam, & tradidit Dominus in manus ejus Chuſan-raſathaim regem Syriæ, & oppreſſit eum.

11. Quievitque terra quadraginta (e) annis, & mortuus eſt Othoniel filius Cenez.

12. Addiderunt autem filii Iſrael facere malum in conſpectu Domini: qui confortavit adverſùm eos Eglon regem Moab: quia fecerunt malum in conſpectu ejus.

13. Et copulavit (f) ei filios Ammon, & Amalec, abiitque & percuſſit Iſrael, atque poſſedit Urbem palmarum.

14. Servieruntque filii Iſrael Eglon regi Moab decem & octo annis:

15. Et poſteà clamaverunt ad Dominum: qui ſuſcitavit eis ſalvatorem vocabulo Aod, filium Gera, filii Jemini, qui utraque manu pro dextera utebatur. Miſeruntque filii Iſrael per illum munera Eglon regi Moab.

16. Qui fecit ſibi gladium ancipitem, habentem in medio capulum longitudinis palmæ manus, & accinctus eſt eo ſubter ſagum in dextro femore.

17. Obtulitque munera Eglon regi Moab. Erat autem Eglon craſſus nimis.

18. Cùmque obtuliſſet ei munera, proſecutus (g) eſt ſocios, qui cum eo venerant.

19. Et reverſus de Galgalis (h), ubi erant idola, dixit ad regem: Verbum ſecretum habeo ad te ò Rex. Et ille imperavit ſilentium: egreſſiſque omnibus qui circa eum erant,

20. Ingreſſus eſt Aod ad eum: ſedebat autem in æſtivo cœnaculo ſolus, dixitque: Verbum Dei habeo ad te. Qui ſtatim ſurrexit de throno.

21. Extenditque Aod ſiniſtram manum, & tulit

CAP. III. 1. (a) Qui ea non experti fuerant, nec ſuperioris temporis bella noverant: utile erat huic populo bellis exerceri, ne per luxum & ignaviam ad idola deflecteret: eandem ob cauſam Deus permittit hæreſes, & piorum perſecutiones, ut Eccleſia exerceatur. Aug. q. 17. *Non quia optabile aliquid eſt bellum, ſed quia pietas laudabilis eſt in bello.* Patres eorum ſpeciale Dei auxilium ſemper experti ſunt, & prodigia in eorum gratiam facta fuerant: ſed cùm ſe indignos Dei auxilio præbuiſſent, nunc bella iis erant ſubeunda ex lege ordinaria, & varia ſubeunda certamina.

3. (b) Præfectos, aut Principes: *Satrapa* eſt vox Perſica, qua Q. Curtius ſæpè utitur. *De monte Baal-hermon*: mons ſic dictus ab idolo prope Antilibanum ad ſeptemtrionem Palæſtinæ.

8. (c) Hebr. *Syria duorum fluminum*; quòd inter Euphratem & Tigrim ſit poſita. *Servierunt*, id eſt, coacti ſunt tributis gravioribus pacem ab eo redimere.

9. & 10. (d) Hebr. *Fratris Caleb minoris*; ita ut fortè Othoniel filius fuerit fratris Caleb, & illius gener. *Syriæ*; Meſopotamiæ & Syriæ Principem.

11. (e) Nonnulli ita exponunt ex Hebræo; Terræ pax reddita eſt anno quadrageſimo, poſt eam videlicet pacem quam *Joſue* tot victoriis acquiſivit, ex capite 21. Joſue. Vox illa *Quievit*, otium à bello ſignificat: nam fortè 18. anni ſervitutis, quorum fit mentio v. 8. continentur his 40. annis, quibus quieverunt à bello, à cæde, & incendio. Cùm Deus Iſraelitarum durum captivitatis jugum vult ſolvere, mittit Judices qui eos liberent, in cultu divino conſervent, ac demùm proſperitatem iis afferant.

13. (f) Sibi: 70. *Et congregavit ad ſe.* Eglon ſociavit ſibi Ammonitas: *Poſſedit urbem Palmarum*, Jericho, agrum ejus: nam urbs fuerat diruta.

18. (g) Hebr. *Dimiſit populum, qui munus tulerat*; deinde quaſi cum eo abiturus, hos eſt ſubſecutus, poſtea redit ſolus.

19. (h) Eò uſque ſocios erat proſecutus; ſed quaſi aliquid oblitus eſſet, reverſus eſt ſolus. *Verbum ſecretum habeo ad te Rex*. Auguſtinus q. 20. *Sed poteſt non eſſe mendacium, quandoquidem verbi nomine ſolet etiam factum appellare Scriptura; & revera ita erat.* Factum illud Aod, tyrannicidium ſcilicet privata auctoritate factum, nullatenùs excuſat. Nam Aod jam à Deo factus fuerat Judex, & Princeps populi ex v. 15. & juſſu Domini hoſtem violentum regni invaſorem occidit. Unde & verum dixit teſte Auguſtino q. 20. *Verbum Dei habeo ad te.* Sed meritò articulus ille Joannis Hus à Concilio Conſtantienſi damnatus eſt: *Quilibet tyrannus licitè poteſt à quocumque vaſallo vel ſubdito interfici.* Quæ enim in Veteri Teſtamento facta ſunt Deo jubente, ut ſacrificium Abrahæ, in exemplum trahi non debent. Davidis erga Saulum veneratio, & pœna qua illius interfectorem affecit, magno ſunt argumento omnem adversùs legitimum Principem rebellionem Deo exoſam eſſe.

& tulit ſicam de dextero femore ſuo, infixitque eam in ventre ejus

22. Tam validè, ut capulus ſequeretur ferrum in vulnere, ac pinguiſſimo adipe ſtringeretur. Nec eduxit gladium, ſed ita ut percuſſerat, reliquit in corpore: ſtatimque per ſecreta naturæ alvi ſtercora proruperunt.

23. Aod autem clauſis diligentiſſimè oſtiis cœnaculi, & obfirmatis ſera,

24. Per poſticum egreſſus eſt. Servique regis ingreſſi viderunt clauſas fores cœnaculi, atque dixerunt: Forſitan purgat alvum in æſtivo cubiculo.

25. Expectanteſque diu donec erubeſcerent, & videntes quòd nullus aperiret, tulerunt clavem: & aperientes invenerunt dominum ſuum in terra jacentem mortuum.

26. Aod autem, dum illi turbarentur, effugit, & pertranſiit locum idolorum, unde reverſus fuerat. Venitque in Seirath:

27. Et ſtatim inſonuit buccina in monte Ephraim: deſcenderuntque cum eo filii Iſrael, ipſo in fronte gradiente.

28. Qui dixit ad eos: Sequimini me: tradidit enim Dominus inimicos noſtros Moabitas in manus noſtras. Deſcenderuntque poſt eum, & occupaverunt vada Jordanis quæ tranſmittunt in Moab: & non dimiſerunt tranſire quemquam:

29. Sed percuſſerunt Moabitas in tempore illo, circiter decem millia, omnes robuſtos & fortes viros, nullus eorum evadere potuit.

30. Humiliatuſque eſt Moab in die illo ſub manu Iſrael: & quievit terra octoginta (i) annis.

31. Poſt hunc fuit Samgar filius Anath, qui percuſſit de Philiſthiim ſexcentos viros vomere (k): & ipſe quoque defendit Iſrael.

CAPUT IV.

Siſaram principem militiæ regis Jabin, Debbora Propheteſſa, & Barac in prælio vincunt: hunc fugientem occidit Jahel uxor Haber Cinei.

1. ADdideruntque filii Iſrael facere malum in conſpectu Domini poſt mortem Aod,

* 1. Reg. 12. 9. 2. * Et tradidit illos Dominus in manus Jabin regis Chanaan, qui regnavit in Aſor (a): habuitque ducem exercitus ſui nomine Siſaram; ipſe autem habitabat in Haroſeth gentium.

3. Clamaveruntque filii Iſrael ad Dominum: nongentos enim habebat falcatos currus, & per viginti annos vehementer oppreſſerat eos.

4. Erat autem Debbora (b) prophetis uxor Lapidoth, quæ judicabat populum in illo tempore.

5. Et ſedebat ſub palma, quæ nomine illius vocabatur, inter Rama & Bethel, in monte Ephraim: aſcendebantque ad eam filii Iſrael in omne judicium.

6. Quæ miſit & vocavit Barac filium Abinoem de Cedes Nephthali: dixitque ad eum: Præcepit tibi Dominus Deus Iſrael, vade, & duc exercitum in montem Thabor, tolleſque tecum decem millia pugnatorum de filiis Nephthali, & de filiis Zabulon:

7. Ego autem adducam ad te in loco torrentis Ciſon, Siſaram principem exercitus Jabin, & currus ejus, atque omnem multitudinem, & tradam eos in manu tua.

8. Dixitque ad eam Barac: Si venis mecum, vadam (c): ſi nolueris venire mecum, non pergam.

9. Quæ dixit ad eum: Ibo quidem tecum, ſed in hac vice victoria non reputabitur tibi, quia in manu mulieris tradetur Siſara. Surrexit itaque Debbora, & perrexit cum Barac in Cedes.

10. Qui

30. (i) Terræ pax reſtituta fuit anno octogeſimo à pace quam Othoniel conſtituit. Alii aliter exponunt.

31. (k) Vox Hebræa *haſtam* ſignificare poteſt, quam præfixam ferro armentarii geſtant. Negat Genebrardus Samgar fuiſſe judicem.

CAP. IV. 2. (a) Urbs illa à Joſue vaſtata eſt, ſed eam poſtea Chananæi inſtauraverunt. *Ipſe autem habitabat in Haroſeth gentium*: quidam vertunt in *ſilva gentium*. Propter confluentes ex vicinis regionibus gentes ſic dicta eſt.

4. & 5. (b) Non præerat poteſtate, ſed populus ultrò ad eam controverſias ſuas deferebat, quòd ſpiritu prophetiæ eſſet afflata. *Sedebat*, habitabat juxta palmetum.

8. (c) Fuit hæc in Barac quædam dubitatio, aut diffidentia auxilii divini: aut fortè propriæ infirmitatis conſcius noluit ire niſi unà cum Debbora.

10. Qui, accitis Zabulon & Nephthali, aſcendit cum decem millibus pugnatorum, habens Debboram in comitatu ſuo.

11. Haber autem Cinæus receſſerat quondam à cæteris Cinæis fratribus ſuis filiis Hobab, cognati Moyſi: & tetenderat tabernacula uſque ad vallem, quæ vocatur Sennim, & erat juxta Cedes.

12. Nuntiatumque eſt Siſaræ, quòd aſcendiſſet Barac filius Abinoem, in montem Thabor.

13. Et congregavit nongentos falcatos currus, & omnem exercitum de Haroſeth gentium ad torrentem Ciſon.

14. Dixitque Debbora ad Barac: Surge, hæc eſt enim dies, in qua tradidit Dominus Siſaram in manus tuas: en ipſe ductor eſt tuus. Deſcendit itaque Barac de monte Thabor, & decem millia pugnatorum cum eo.

* Pſal. 82. 10. 15. * Perterruitque Dominus Siſaram, & omnes currus ejus, univerſamque multitudinem, in ore gladii, ad conſpectum Barac: in tantum, ut Siſara de curru deſiliens, pedibus fugeret,

16. Et Barac perſequeretur fugientes currus, & exercitum uſque ad Haroſeth gentium, & omnis hoſtium multitudo uſque ad internecionem caderet.

17. Siſara autem fugiens pervenit ad tentorium Jahel uxoris Haber Cinæi (d). Erat enim pax inter Jabin regem Azor, & domum Haber Cinæi.

18. Egreſſa igitur Jahel in occurſum Siſaræ, dixit ad eum: Intra ad me domine mi: intra, ne timeas. Qui ingreſſus tabernaculum ejus, & opertus ab ea pallio,

19. Dixit ad eam: Da mihi, obſecro, paululùm aquæ, quia ſitio valdè. Quæ aperuit utrem lactis, & dedit ei bibere, & operuit illum.

20. Dixitque Siſara ad eam: Sta ante oſtium tabernaculi: & cùm venerit aliquis interrogans te, & dicens: Numquid hic eſt aliquis? Reſpondebis: Nullus eſt.

21. Tulit itaque Jahel uxor Haber clavum tabernaculi, aſſumens pariter & malleum: & ingreſſa abſcondité, & cum ſilentio, (e) poſuit ſupra tempus capitis ejus clavum, percuſſumque malleo defixit in cerebrum uſque ad terram: qui ſoporem morti conſocians defecit, & mortuus eſt.

22. Et ecce Barac ſequens Siſaram veniebat: egreſſaque Jahel in occurſum ejus, dixit ei: Veni, & oſtendam tibi virum quem quæris. Qui cùm intraſſet ad eam, vidit Siſaram jacentem mortuum, & clavum infixum in tempore ejus.

23. Humiliavit ergo Deus in die illo Jabin regem Chanaan coram filiis Iſrael:

24. Qui creſcebant quotidie, & forti manu opprimebant Jabin regem Chanaan, donec delerent eum.

CAPUT V.

Epinicium, ſeu carmen de reportata victoria canit Debbora.

1. Ecineruntque Debbora & Barac filius Abinoem in illo die, dicentes:

2. Qui ſponte obtuliſtis de Iſrael animas veſtras ad periculum, benedicite Domino.

3. Audite reges, auribus percipite principes: Ego ſum, ego ſum quæ Domino canam, pſallam Domino Deo Iſrael.

4. Domine cùm exires (a) de Seir, & tranſires per regiones Edom, terra mota eſt, cœlique ac nubes diſtillaverunt aquis.

5. Montes fluxerunt (b) à facie Domini, & Sinai à facie Domini Dei Iſrael.

6. In diebus Samgar filii Anath, in diebus Jahel, quieverunt (c) ſemitæ: & qui ingrediebantur per eas, ambulaverunt per calles devios.

7. Ceſſaverunt (d) fortes in Iſrael, & quieverunt, donec ſurgeret Debbora, ſurgeret mater in Iſrael.

8. Nova

17. (d) Pars Cinæorum in ſolitudinem Arad, pars in tribum Zabulon ſeceſſerat. De facto hujus mulieris, quæ Siſaræ promiſerat ſecuritatem, dubitatur, rectène fecerit, an ſecùs. Pius pro ſalute populi affectus eſt laudabilis: quòd autem fallaciter promiſerit ſecuritatem, *Intra ad me, ne timeas*, excuſari non poteſt, niſi forte peculiaris affuerit inſpiratio divina, qua ad hoc præclarum facinus permota fuerit, aut promiſſio contra ſalutem publicam non valuerit. Interfectio autem Siſaræ fuit laudabilis, etſi fortè circumſtantia promiſſionis vitiata. *Erat enim pax inter Jabin Regem Azor, & domum Haber Cinæi*: hoc eſt, Haber vivebat in pace, non oppreſſus à Jabin: non quòd fœdere eſſent conjuncti. Deinde Jahel potuit aliunde accipere quæ Debbora prædixerat, fore ut eo ipſo die Dominus Regem Jabin in manus Barac traderet: unde excuſari poteſt eo prorſus modo quo Rahab. Utcumque ea res ſe habeat, Scriptura hanc mulierem multis ornat laudibus, zelum ſcilicet ejus pro ſalute populi.

21. (e) Ex eo genere clavorum, qui ad retinenda vela tabernaculorum in terram defigi ſolent. Auguſtinus L. 22. contra Fauſtum cap. 32. *Quæ eſt illa mulier plena fiducia, hoſtis tempora ligno transfigens, niſi fides Eccleſiæ, cruce Chriſti regna diaboli perimens?*

CAP. V.

4. (a) Cùm duceres populum per terras Idumæorum, magnum iis injeciſti terrorem: *cœlique ac nubes*, totus tremebat orbis: poſtquam eduxiſti populum tuum e deſerto in terram Chananæorum, tum hi magno terrore ſunt perculſi: à priſcis miraculis incipit, ut ad poſtremum & nuper editum veniat.

5. (b) Quaſi liquefacti.

6. (c) Cùm itinera omnia eſſent latronibus obſeſſa. Tempus ab Aod uſque ad Jahelis facinus breviter perſtringit, ut Iſraelem ſpatio viginti annorum ſic perterritum fuiſſe oſtendat, ut nemo ſe itineribus committere auderet. Samgar quidem 600. Philiſthæos aratri vomere interfecerat; ſed vix per annum Judicis munere functus eſt, ſi verè Judex is fuit.

7. (d) Tanta erat virorum fortium penuria. Hebr. *Ceſſaverunt villæ*: nemo in villis habitare audebat, cuncti ſe continebant intra urbes munitas.

8. Nova bella elegit Dominus, & portas hoſtium ipſe ſubvertit: clypeus & haſta ſi apparuerint (e) in quadraginta millibus Iſrael.

9. Cor meum diligit principes Iſrael: qui propria voluntate obtuliſtis vos diſcrimini, benedicite Domino.

10. Qui aſcenditis ſuper nitentes aſinos (f), & ſedetis in judicio, & ambulatis in via, loquimini.

11. Ubi colliſi ſunt currus, & hoſtium ſuffocatus eſt exercitus, ibi narrentur juſtitiæ Domini, & clementia in fortes Iſrael: tunc deſcendit populus Domini ad portas (g), & obtinuit principatum.

12. Surge, ſurge Debbora, ſurge, ſurge, & loquere canticum: ſurge Barac, & apprehende captivos tuos fili Abinoem.

13. Salvatæ ſunt reliquiæ populi, Dominus in fortibus dimicavit.

14. Ex Ephraim delevit (h) eos in Amalec, & poſt eum ex Benjamin in populos tuos ò Amalec: de Machir principes deſcenderunt, & de Zabulon qui exercitum ducerent ad bellandum.

15. Duces Iſſachar fuere cum Debbora, & Barac veſtigia ſunt ſecuti, qui quaſi in præceps ac barathrum ſe diſcrimini dedit: diviſo (i) contra ſe Ruben, magnanimorum reperta eſt contentio.

16. Quare (k) habitas inter duos terminos, ut audias ſibilos gregum? diviſo contra ſe Ruben, magnanimorum reperta eſt contentio.

17. Galaad trans Jordanem quieſcebar (l), & Dan vacabat navibus: Aſer habitabat in littore maris, & in portubus morabatur.

18. Zabulon verò & Nephthali obtulerunt animas ſuas morti in regione Merome (m).

19. Venerunt reges & pugnaverunt, pugnaverunt reges Chanaan in Thanach juxta aquas Mageddo (n), & tamen nihil tulere prædantes.

20. De cœlo (o) dimicatum eſt contra eos: ſtellæ manentes in ordine & curſu ſuo, adverſus Siſaram pugnaverunt.

21. Torrens Ciſon traxit cadavera eorum, torrens Cadumim (p), torrens Ciſon: conculca anima mea robuſtos.

22. Ungulæ equorum ceciderunt, fugientibus impetu, & per præceps ruentibus fortiſſimis hoſtium.

23. Maledicite terræ Meroz (q), dixit Angelus Domini: maledicite habitatoribus ejus, quia non venerunt ad auxilium Domini, in adjutorium fortiſſimorum ejus.

24. Benedicta inter mulieres Jahel uxor Haber Cinæi, & benedicatur (r) in tabernaculo ſuo.

25. Aquam petenti lac dedit, & in phiala principum obtulit butyrum.

26. Siniſtram manum miſit ad clavum, & dexteram ad fabrorum malleos, percuſſitque Siſaram, quærens in capite vulneri locum, & tempus validè perforans.

27. Inter pedes ejus ruit, defecit, & mortuus eſt: volvebatur ante pedes ejus, & jacebat exanimis & miſerabilis.

28. Per feneſtram reſpiciens, ululabat mater ejus: & de cœnaculo loquebatur: Cur moratur regredi currus ejus? quare tardaverunt pedes quadrigarum illius?

29. Una ſapientior cæteris uxoribus ejus, hæc ſocrui verba reſpondit:

30. Forſitan nunc dividit ſpolia, & pulcherrima fœminarum eligitur ei: veſtes diverſorum colorum Siſaræ traduntur in prædam, & ſupellex varia ad ornanda colla congeritur.

31. Sic

8. (e) Non apparuerunt, nullus erat qui arma ſumeret: cùm Chananæi Iſraelitis arma ademiſſent: unde ſocii Barac ferè inermes erant.

10. (f) Hebr. Super aſinas albas; iis ſedentes iter faciebant optimates; aſinos, aut mulos, qui in Palæſtina fortes ſunt & magni, equorum loco inſidebant. Vos qui ambulatis in via negotiandi cauſa, aut vos qui pedites iter agitis, vos qui antè præ metu ſilebatis, jam loquamini, benedicite Dominum.

11. (g) Liberè introeuntes & exeuntes; vel ad portas hoſtium populus victor deſcendit.

14. (h) Deus opera tribus Ephraim uſus eſt, ut deleret Amalecitas, qui Chananæis in auxilium venerant. *De Machir principes deſcenderunt*: è tribu Manaſſe, & ex aliis tribubus vicinis.

15. (i) In diverſas ſententias diſtracto, dum alii à bello abſtinendum, alii in prælium eundum cenſerent.

16. (k) Inde hoſtium, hinc Iſraelitarum, neutris faves: *Ut audias ſibilos gregum*; inter ovium tuarum balatus deſidens. *Inter duos terminos*: Vatab. *Inter duas caulas*.

17. (l) Tribus ultra Jordanem poſitæ privatis commodis intentæ rempublicam non curabant. *Et Dan vacabat navibus*, negotiationi ſuæ.

18. (m) In planitie monti Thabor ſubjecta. Hebr. *Super altitudines*, ſuper montem Thabor.

19. (n) In regione vicina monti Thabor, qua præterfluunt aquæ torrentis Ciſon.

20. (o) Deus pugnavit pro populo ſuo contra hoſtes. Pluviæ, venti, grandines pugnaverunt contra eos. *Stellæ manentes in ordine ſuo*: Hebr. *Stellæ à ſuis aggeribus pugnaverunt contra eos*; metaphora ducta à militibus, qui pugnant ex editiore loco: fortè prælium de nocte commiſſum eſt. Vel Angeli per ſtellas deſignantur, qui aſtra matutina Job 38. vocitantur.

21. (p) Torrens Ciſon in duas partes dividitur: quæ ad Orientem deflectit, & in lacum Geneſareth ſe exonerat, *Cadumim* appellatur ex Serario. *Conculca anima mea robuſtos*, qui antea Iſraelitas miſerè opprimebant; quod utique non faſtu, aut ſævitia, ſed animo Dei beneficiorum memore effatur.

23. (q) Urbs erat vicina prælii loco, quæ in hoc bello Iſraelitas juvare noluerat: locus ille oblivione ſepultus ſit.

24. (r) Benedicitur Jahel ob præclarum facinus in ſuo tabernaculo perpetratum. Hoc in loco Scriptura eos laudat qui functi ſunt ſuo munere, ut omnes ad fortiter agendum animentur. Quidquid utile eſſe poteſt infirmitati noſtræ ſublevandæ, adhibet Scriptura, ut figuras, proſopopœias, & alia hujus generis.

Digitized by Google

31. Sic pereant omnes inimici tui Domine: qui autem diligunt te, ſicut ſol in ortu ſuo ſplendet, ita rutilent.

32. Quievitque terra per quadraginta annos (f).

CAPUT VI.

Iſrael à Madianitis vexatus clamat ad Dominum, qui Gedeonem mittit, ut eos poſt multa ſigna liberet à dura ſervitute.

1. FEcerunt autem filii Iſrael malum in conſpectu Domini: qui tradidit illos in manu Madian ſeptem annis,

2. Et oppreſſi ſunt valdè ab eis. Feceruntque ſibi antra & ſpeluncas in montibus, & munitiſſima ad repugnandum loca.

3. Cùmque ſeviſſet Iſrael, aſcendebat Madian & Amalec, cæterique orientalium nationum:

4. Et apud eos figentes tentoria, ſicut erant in herbis cuncta vaſtabant (a) uſque ad introitum Gazæ: nihilque omninò ad vitam pertinens relinquebant in Iſrael, non oves, non boves, non aſinos.

5. Ipſi enim & univerſi greges eorum veniebant cum tabernaculis ſuis, & inſtar locuſtarum univerſa complebant, innumera multitudo hominum, & camelorum, quidquid tetigerant devaſtantes.

6. Humiliatuſque eſt Iſrael valdè in conſpectu Madian.

7. Et clamavit ad Dominum poſtulans auxilium contra Madianitas.

8. Qui miſit ad eos virum prophetam, & locutus eſt: Hæc dicit Dominus Deus Iſrael: Ego vos feci conſcendere de Ægypto, & eduxi vos de domo ſervitutis,

9. Et liberavi de manu Ægyptiorum, & omnium inimicorum, qui affligebant vos: ejecique eos ad introitum veſtrum, & tradidi vobis terram eorum.

10. Et dixi: Ego Dominus Deus veſter, ne timeatis deos Amorrhæorum, in quorum terra habitatis. Et noluiſtis audire vocem meam.

11. Venit autem Angelus Domini, & ſedit ſub quercu, quæ erat in Ephra, & pertinebat ad Joas patrem familiæ Ezri (b). Cùmque Gedeon filius ejus excuteret atque purgaret frumenta in torculari, ut fugeret Madian,

12. Apparuit ei Angelus Domini, & ait: Dominus tecum, virorum fortiſſime.

13. Dixitque ei Gedeon: Obſecro, mi domine, ſi Dominus nobiſcum eſt, cur apprehenderunt (c) nos hæc omnia? ubi ſunt mirabilia ejus, quæ narraverunt patres noſtri, atque dixerunt: De Ægypto eduxit nos Dominus? Nunc autem dereliquit nos Dominus, & tradidit in manu Madian.

14. Reſpexitque ad eum Dominus (d), & ait: * Vade in hac fortitudine tua, & *1. Reg. 12. 11.
liberabis Iſrael de manu Madian: ſcito quòd miſerim te.

15. Qui reſpondens ait: Obſecro, mi domine, in quo liberabo Iſrael? ecce familia mea infima eſt in Manaſſe, & ego minimus in domo patris mei.

16. Dixitque ei Dominus: Ego ero tecum: & percuties Madian quaſi unum virum.

17. Et ille, Si inveni, inquit, gratiam coram te, da mihi ſignum quòd tu ſis qui loqueris ad me.

18. Nec recedas hinc, donec revertar ad te, portans ſacrificium, & offerens tibi (e). Qui reſpondit: Ego præſtolabor adventum tuum.

19. Ingreſſus eſt itaque Gedeon, & coxit hœdum, & de farinæ modio azymos panes: carneſque ponens in caniſtro, & jus

car-

32. (f) A bello faciendo: ſed poſt Barac per ſeptennium oppreſſi ſunt à Madianitis.

CAP. VI. 4. (a) Hebr. *Caſtra ponebant ante eos*, & vaſtabant fruges terræ.

11. & 12. (b) Alii vertunt, ad Joas Abraitam, quæ una erat ex familiis tribus Manaſſe. *In Ephra*; duplex erat oppidum hujus nominis, unum in tribu Benjamin, idem cum *Ophera*, cujus fit mentio Joſue 18. 23. & alterum, cujus hoc loco fit mentio, in tribu Manaſſe. *Dominus tecum virorum fortiſſime*: idcircò erat fortiſſimus, quòd Dominus eſſet cum eo. Quòd in Dei tutela & protectione ſpem omnem ſuam poneret.

13. (c) Hoc non ex diffidentia, ſed quia noverat divinæ protectionis certiſſimum illud eſſe argumentum victoriam de hoſtibus reportatam, & prodigia in gratiam populi Dei à Deo facta.

14. & 15. (d) Angelus qui Dominum exhibebat. *Familia*: Hebr. *Millenarium meum*, in quo ſcilicet domus patris mei numeratur, minimum eſt.

18. (e) Sept. Interpret. ἐνώπιον, *Coram te*, eo enim tantùm animo fuit, ut hoſpiti cibum apponeret: phraſi Scripturæ uſitata vocatur *ſacrificium*, quòd *ſacrificare* idem ſit ac *mactare*. Sic 1. Regum, cap. 25. v. 11, *Tollam carnes pecorum meorum, quæ occidi tonſoribus*

carnium mittens in ollam, tulit omnia ſub quercu, & obtulit ei.

20. Cui dixit Angelus Domini: Tolle carnes & azymos panes, & pone (f) ſupra petram illam, & jus deſuper funde. Cùmque feciſſet ita,

21. Extendit Angelus Domini ſummitatem virgæ, quam tenebat in manu, & tetigit carnes & panes azymos: aſcenditque ignis de petra, & carnes, azymoſque panes conſumpſit: Angelus autem Domini evanuit ex oculis ejus.

22. Videnſque Gedeon quòd eſſet Angelus Domini, ait: Heu mi Domine Deus: quia vidi Angelum Domini facie ad faciem.

23. Dixitque ei Dominus: Pax tecum: ne timeas, non morieris.

24. Ædificavit ergo ibi Gedeon altare Domino, vocavitque illud, Domini pax, uſque in præſentem diem. Cùmque adhuc eſſet in Ephra, quæ eſt familiæ Ezri.

25. Nocte illa dixit Dominus ad eum: Tolle taurum patris tui, & alterum taurum annorum ſeptem (g), deſtrueſque aram Baal, quæ eſt patris tui: & nemus, quod circa aram eſt, ſuccide:

26. Et ædificabis altare Domino Deo tuo in ſummitate petræ hujus, ſuper quam antè ſacrificium poſuiſti: tolleſque taurum ſecundum, & offeres holocauſtum ſuper ſtruem lignorum, quæ de nemore ſuccideris.

27. Aſſumptis ergo Gedeon decem viris de ſervis ſuis, fecit ſicut præceperat ei Dominus. Timens autem domum patris ſui, & homines illius civitatis, per diem noluit id facere, ſed omnia nocte complevit.

28. Cùmque ſurrexiſſent viri oppidi ejus manè, viderunt deſtructam aram Baal, lucumque ſucciſum, & taurum alterum impoſitum ſuper altare, quod tunc ædificatum erat.

29. Dixeruntque ad invicem: Quis hoc fecit? Cùmque perquirerent auctorem facti, dictum eſt: Gedeon filius Joas fecit hæc omnia.

30. Et dixerunt ad Joas: Produc filium tuum huc, ut moriatur: quia deſtruxit aram Baal, & ſuccidit nemus.

31. Quibus ille reſpondit: Numquid ultores eſtis Baal, ut pugnetis pro eo? qui adverſarius (h) eſt ejus, moriatur antequam lux craſtina veniat: ſi Deus eſt, vindicet ſe de eo, qui ſuffodit aram ejus.

32. Ex illo die vocatus eſt Gedeon, Jerobaal, eò quòd dixiſſet Joas: Ulciſcatur ſe de eo Baal, qui ſuffodit aram ejus.

33. Igitur omnis Madian, & Amalec, & Orientales populi congregati ſunt ſimul: & tranſeuntes Jordanem, caſtrametati ſunt in valle Jezrael (i).

34. Spiritus autem Domini induit Gedeon, qui clangens buccina convocavit domum Abiezer, ut ſequeretur ſe.

35. Miſitque nuntios in univerſum Manaſſen, qui & ipſe ſecutus eſt eum: & alios nuntios in Aſer & Zabulon & Nephthali, qui occurrerunt ei.

36. Dixitque Gedeon ad Deum: Si ſalvum facis (k) per manum meam Iſrael, ſicut locutus es,

37. Ponam hoc vellus lanæ in area: ſi ros in ſolo vellere fuerit, & in omni terra ſiccitas, ſciam quòd per manum meam, ſicut locutus es, liberabis Iſrael.

38. Factumque eſt ita. Et de nocte conſurgens, expreſſo vellere, concham rore implevit.

39. Dixitque ruſus ad Deum: Ne iraſcatur furor tuus contra me, ſi adhuc ſemel tentavero, ſignum quærens in vellere. Oro ut ſolum vellus ſiccum ſit, & omnis terra rore madens.

40. Fecitque Deus nocte illa ut poſtulaverat: & fuit ſiccitas in ſolo vellere, & ros in omni terra.

CAPUT VII.

Juſſu Dei Gedeon luſtrat hoſtium caſtra, aciem inſtruit, cæduntur hoſtes.

1. IGitur Jerobaal qui & Gedeon, de nocte conſurgens, & omnis populus

meis; vox græca τέθυκα, *immolavi*, *ſacrificavi*: quæ autem Gedeon tulit in cibum, Angelus vertit in ſacrificium.

20. (f) Nec peccavit Gedeon, etiamſi ſacrificium obtulerit extra locum à Deo præſcripaum, cùm ille Sacerdos non eſſet: verùm id fecit, Aogelo Dei approbante, quem Prophetam eſſe primùm crediderat, ac Deus cum eo diſpenſavit. Auguſtinus q. 33. *Unde intelligendum eſt non cum Angelo, ſed per Angelum ſacrificium offerre voluiſſe*; ſi vox illa *ſacrificii*, pro vero ſacrificio ponatur, non pro ſola mactatione: ſed ara illa erecta eſt in monumentum.

25. (g) Tot annorum quot ſervitus Iſrael ſub Madianitis tenuerat. Juſſu Dei, non propria voluntate altare erexit, & tauros immolavit. Hinc Auguſtinus q. 36. *Ita quippe Deus legitima illa conſtituit, ut leges non ſibi, ſed hominibus daret. Unde quod præter illa ipſe præcipit, non à tranſgreſſoribus, ſed potiùs à piis & obedientibus impletum intelligendum eſt.*

31. (h) Chal. *Qui irrigaverit pro eo*; vindicet ipſe ſe Baal, ſi Deus eſt. Unde Gedeon dictus eſt Jerobaal, quòd voluerit cum Baal contendere.

33. (i) In tribu Manaſſe: nam aliud erat oppidum ejus nominis prope Jordanem & montem Gelboe.

36. (k) Petitio ſigni cùm ex diffidentia de promiſſis divinis oritur, mala eſt; ſecùs ſi ea ex familiaritate cum Deo, ex deſiderio manifeſtandæ gloriæ Dei, augendæ fidei ſtudio, & majoris ad agendum alacritatis, aut diſcutiendi ex animo omnem dubitationem. Non petiit ſignum Gedeon, cùm propriæ vitæ adiit periculum, & arâm Baal evertit; tum enim de vita ſua tantummodò agebatur: ſed ubi de totius gentis diſcrimine res eſt, tum ſignum petit, & datur et futuræ gentium ad Deum converſionis inſignis figura.

Digitized by Google

lus cum eo, venit ad fontem qui vocatur Harad: erant autem caſtra Madian in valle ad ſeptemtrionalem plagam collis excelſi.

2. Dixitque Dominus ad Gedeon: Multus tecum eſt populus, nec tradetur Madian in manus ejus: ne glorietur contra me Iſrael, & dicat: Meis viribus liberatus ſum.

3. Loquere ad populum, & cunctis au-
*Deut. 20. 8. 1. Mach. 3. 56. dientibus prædica: * Qui formidoloſus & timidus eſt, revertatur. Receſſeruntque de monte Galaad, & reverſi ſunt de populo viginti duo millia virorum, & tantùm decem millia remanſerunt.

4. Dixitque Dominus ad Gedeon: Adhuc populus multus eſt, duc eos ad aquas, & ibi probabo illos: & de quo dixero tibi ut tecum vadat, ipſe pergat: quem ire prohibuero, revertatur.

5. Cùmque deſcendiſſet populus ad aquas, dixit Dominus ad Gedeon: Qui lingua lambuerint aquas, ſicut ſolent (a) canes lambere, ſeparabis eos ſeorſum: qui autem curvatis genibus biberint, in altera parte erunt.

6. Fuit itaque numerus eorum qui manu ad os projiciente (b) lambuerant aquas, trecenti viri: omnis autem reliqua multitudo flexo poplite biberat.

7. Et ait Dominus ad Gedeon: In trecentis viris qui lambuerunt aquas, liberabo vos, & tradam in manu tua Madian: omnis autem reliqua multitudo revertatur in locum ſuum.

8. Sumptis itaque pro numero cibariis & tubis, omnem reliquam multitudinem abire præcepit ad tabernacula ſua: & ipſe cum trecentis viris ſe certamini dedit. Caſtra autem Madian erant ſubter in valle.

9. Eadem nocte (c) dixit Dominus ad eum: Surge, & deſcende in caſtra: quia tradidi eos in manu tua.

10. Sin autem ſolus ire formidas, deſcendat tecum Phara puer tuus.

11. Et cùm audieris quid loquantur, tunc confortabuntur manus tuæ, & ſecurior ad hoſtium caſtra deſcendes. Deſcendit ergo ipſe & Phara puer ejus in partem caſtrorum, ubi erant armatorum vigiliæ. (d).

12. Madian autem & Amalec, & omnes Orientales populi, fuſi jacebant in valle, ut locuſtarum multitudo: cameli quoque innumerabiles erant, ſicut arena quæ jacet in littore maris.

13. Cùmque veniſſet Gedeon, narrabat aliquis ſomnium (e) proximo ſuo: & in hunc modum referebat quod viderat: Vidi ſomnium, & videbatur mihi quaſi ſubcinericius panis ex hordeo volvi, & in caſtra Madian deſcendere: cùmque perveniſſet ad tabernaculum, percuſſit illud, atque ſubvertit, & terræ funditùs coæquavit.

14. Reſpondit is, cui loquebatur: Non eſt hoc aliud, niſi gladius Gedeonis filii Joas viri Iſraelitæ: tradidit enim Dominus in manus ejus Madian, & omnia caſtra ejus.

15. Cùmque audiſſet Gedeon ſomnium, & interpretationem (f) ejus, adoravit: & reverſus eſt ad caſtra Iſrael, & ait: Surgite; tradidit enim Dominus in manus noſtras caſtra Madian.

16. Diviſitque trecentos viros in tres partes, & dedit tubas in manibus eorum, lagenaſque vacuas ac lampades in medio lagenarum.

17. Et dixit ad eos: Quod me facere videritis, hoc facite: ingrediar partem caſtrorum, & quod fecero, ſectamini.

18. Quando perſonuerit tuba in manu mea, vos quoque per caſtrorum circuitum clangite & conclamate (g), Domino & Gedeoni.

19. Ingreſſuſque eſt Gedeon, & trecenti (h) viri qui erant cum eo, in partem caſtrorum, incipientibus vigiliis noctis mediæ, & cuſtodibus ſuſcitatis, cœperunt buccinis clangere, & complodere inter ſe lagenas.

20. Cùmque per gyrum caſtrorum in tribus perſonarent locis, & hydrias confregiſſent, tenuerunt ſiniſtris manibus lampades, & dextris ſonantes tubas, clamaveruntque; Gladius Domini & Gedeonis:

21. Stan-

CAP. VII. 5. (a) Proverbium eſt Ægyptium: Canis bibit, & fugit. Hoc præceptum à Deo datum eſt, ait Joſephus, ut perſuaſum id haberent, non ſuis viribus, ſed Dei benignitati victoriam debere.

6. (b) Non in terra proſtrati, ſed ut canes qui currendo bibunt: hi fuerunt trecenti.

9. (c) Hebr. *Ipſa nocte*, ſeu nocte inſequente.

11. (d) Hebr. *Ad extremam partem armatorum qui in caſtris*, ſupple, *erant*: in Hebræo nihil de vigiliis armatorum: fortè id addidit Hieronymus explicationis gratia.

13. (e) Hoc ſomnium ſignificabat Iſraelitas ſub Madianitis malè paſtos in perniciem Madianitarum inſtar flammæ erupturos. *Cumque perveniſſet ad tabernaculum* ad tabernacula omnia, vel ad illud quod erat magis inſigne.

15. & 16. (f) Hebr. שברו *Sibro*, *fracturam ejus*: nempè ſomnii interpretatio ita vocitatur, metaphora ducta à fructibus duri corticis, quo fracto ſui copiam faciunt. *Surgite*, properate, Hebraiſmus. *Lampades*, tædas.

18. (g) Deus ipſe in hoc prælio pugnat, & Gedeone utitur tanquam miniſtro; Dominus victoriam reportabit.

19. (h) Hebr. & 70. *Venit Gedeon & centum viri*: nam trecenti erant in tres turmas diviſi: Gedeon cum ſua turma primus acceſſit. Quòd ſi decem millia virorum pugnaſſent, victoriam vel ducis prudentiæ, vel militum fortitudini, non Deo tribuiſſent.

21. Stantes ſinguli in loco ſuo per circuitum caſtrorum hoſtilium. Omnia itaque caſtra turbata (i) ſunt, & vociferantes, ululanteſque fugerunt:

22. Et nihilominùs inſiſtebant trecenti viri buccinis perſonantes. * Immiſitque Dominus gladium in omnibus caſtris, & mutua ſe cæde truncabant, * Pſal. 82. 10.

23. Fugientes uſque ad Bethſetta, & crepidinem Abelmehula in Tebbath. Conclamantes autem viri Iſrael de Nephthali, & Aſer, & omni Manaſſe, perſequebantur Madian.

24. Miſitque Gedeon nuntios in omnem montem Ephraim, dicens: Deſcendite in occurſum Madian, & occupate aquas uſque Bethbera atque Jordanem. Clamavitque omnis Ephraim (k), & præoccupavit aquas atque Jordanem uſque Bethbera.

25. * Apprehenſoſque duos viros Madian, Oreb & Zeb, interfecit Oreb in petra Oreb, Zeb verò in torculari Zeb. Et perſecuti ſunt Madian, capita Oreb & Zeb portantes ad Gedeon trans fluenta Jordanis. * Pſal. 82. 12. Iſa. 10. 26.

CAPUT VIII.

Gedeon Ephraimitas blandioribus verbis placat; inſequitur fugientes Madianitas, devictis Zeb & Salmana; recuſat principatum; prædam dividit. Iſraelitarum peccatum.

1. Dixeruntque ad eum viri Ephraim: Quid eſt hoc quod facere voluiſti, ut nos non vocares, cùm ad pugnam pergeres contra Madian? jurgantes fortiter, & propè vim inferentes.

2. Quibus ille reſpondit: Quid enim tale facere potui, quale vos feciſtis? nonne melior eſt racemus (a) Ephraim, vindemiis Abiezer?

3. In manus veſtras Dominus tradidit principes Madian, Oreb & Zeb: quid tale facere potui, quale vos feciſtis? Quod cùm locutus eſſet, requievit ſpiritus eorum, quo tumebant contra eum.

4. Cùmque veniſſet Gedeon ad Jordanem, tranſivit eum cum trecentis viris, qui ſecum erant: & præ laſſitudine, fugientes perſequi non poterant.

5. Dixitque ad viros Soccoth (b): Date, obſecro, panes populo qui mecum eſt, quia valdè defecerunt: ut poſſimus perſequi Zebee & Salmana reges Madian.

6. Reſponderunt principes Soccoth: Forſitan palmæ (c) manuum Zebee & Salmana in manu tua ſunt, & idcircò poſtulas, ut demus exercitui tuo panes.

7. Quibus ille ait: Cùm ergo tradiderit Dominus Zebee & Salmana in manus meas, conteram carnes veſtras cum ſpinis, tribuliſque deſerti.

8. Et inde conſcendens, venit in Phanuel: locutuſque eſt ad viros loci illius ſimilia. Cui & illi reſponderunt, ſicut reſponderant viri Soccoth.

9. Dixit itaque & eis: Cùm reverſus fuero victor in pace, deſtruam turrim hanc.

10. Zebee autem & Salmana requieſcebant cum omni exercitu ſuo. Quindecim enim millia viri remanſerant ex omnibus turmis Orientalium populorum, cæſis centum viginti millibus bellatorum educentium gladium.

11. * Aſcendenſque Gedeon per viam eorum qui in tabernaculis morabantur (d), * Oſee 10. 14.
ad Orientalem partem Nobe & Jegbaa, percuſſit caſtra hoſtium, qui ſecuri erant, & nihil adverſi ſuſpicabantur.

12. Fugeruntque Zebee & Salmana, quos perſequens Gedeon comprehendit, turbato omni exercitu eorum.

13. Revertenſque de bello ante ſolis ortum (e),

14. Apprehendit puerum de viris Soccoth: interrogavitque eum nomina principum & ſeniorum Soccoth, & deſcripſit ſeptuaginta ſeptem viros.

15. Venitque ad Soccoth (f), & dixit eis: En Zebee & Salmana, ſuper quibus exprobraſtis mihi, dicentes: Forſitan manus Zebee & Salmana in manibus tuis ſunt, & idcircò poſtulas ut demus viris, qui laſſi ſunt & defecerunt, panes.

16. Tulit ergo ſeniores civitatis & ſpinas deſerti ac tribulos, & contrivit cum eis, atque comminuit viros Soccoth.

17. Turrim quoque Phanuel ſubvertit, occiſis habitatoribus civitatis.

18. Di-

21. & 22. (i) Aug. q. 49. *Præfiguravit Sanctos ſuos theſaurum evangelici luminis in vaſis fictilibus habituros, ſicut Apoſtolus dixit, quibus in paſſione martyrii tanquam vaſculis fractis, major eorum gloria fulgor emicuit; impios evangelicæ prædicationis inimicos inopinata illis Chriſti claritate ſuperavit. Cæde*, proditionem inter ſe ſuſpicantes.

24. (k) Qui convocatus fuit.

Caput VIII. 2. (a) Veſtra racematio ſuperat noſtram vindemiam: nam cepiſtis Madianitarum duces Oreb & Zeb: *Vindemiis Abiezer*; qui in veſtra tribu ſunt debiliores, noſtræ familiæ fortiſſimis præſtant. Sic molli reſponſione eorum fregit iram.

5. (b) Quæ vox tabernacula ſignificat. Ita dicta eſt, quòd Jacob è Meſopotamia rediens, ibi tabernacula fixerit, Geneſ. 33. eſtque in tribu Gad.

6. (c) Non cepiſti reges, qui bellum inſtaurabunt, & in nos ſævient, ſi vobis commeatum ſuppeditemus: fruſtrà de reportata victoria gloriamini, cùm ſitis tam pauci.

11. (d) Irruit per eam partem ubi Arabes tendebant tabernacula.

13. (e) Adeò ut intra unam noctem reportata fuerit victoria.

15. (f) Qui populo Dei auxilium denegarunt, iiſdem pœnis, quibus hoſtes ipſi fuerunt obnoxii, tum quidem Reges vicini his utebantur ſuppliciis.

18. Dixitque ad Zebee & Salmana: Quales fuerunt viri, quos occidiſtis in Thabor (g)? Qui reſponderunt: Similes tui, & unus ex eis quaſi filius regis.

19. Quibus ille reſpondit: Fratres mei fuerunt, filii matris meæ: vivit Dominus, quia ſi ſervaſſetis eos, non vos occiderem.

20. Dixitque Jether primogenito ſuo: Surge, & interfice eos. Qui non eduxit gladium: timebat enim, quia adhuc puer erat.

21. Dixeruntque Zebee & Salmana: Tu ſurge, & irrue in nos: quia juxta ætatem
* Pſal. 82. 12. robur eſt hominis. Surrexit Gedeon, * & interfecit Zebee & Salmana: & tulit ornamenta ac bullas (h), quibus colla regalium camelorum decorari ſolent.

22. Dixeruntque omnes viri Iſrael ad Gedeon: Dominare noſtri tu, & filius tuus, & filius filii tui: quia liberaſti nos de manu Madian.

23. Quibus ille ait: Non dominabor (i) veſtri, nec dominabitur in vos filius meus, ſed dominabitur vobis Dominus.

24. Dixitque ad eos: Unam petitionem poſtulo à vobis: Date mihi inaures ex præda veſtra. Inaures enim aureas Iſmaelitæ habere conſueverant.

25. Qui reſponderunt: Libentiſſimè dabimus. Expandenteſque ſuper terram pallium, projecerunt in eo inaures de præda:

26. Et fuit pondus poſtulatarum inaurium, mille ſeptingenti auri ſicli, abſque ornamentis, & monilibus, & veſte purpurea, quibus reges Madian uti ſoliti erant, & præter torques aureas camelorum.

27. Fecitque ex eo Gedeon Ephod (k), & poſuit illud in civitate ſua Ephra. Fornicatuſque eſt omnis Iſrael in eo, & factum eſt Gedeoni & omni domui ejus in ruinam.

28. Humiliatus eſt autem Madian coram filiis Iſrael, nec potuerunt ultrà cervices elevare: ſed quievit terra per quadraginta annos, quibus Gedeon præfuit.

29. Abiit itaque Jerobaal filius Joas, & habitavit in domo ſua:

30. Habuitque ſeptuaginta filios, qui egreſſi ſunt de femore ejus: eò quòd plures haberet uxores.

31. Concubina autem illius, quam habebat in Sichem, genuit ei filium nomine Abimelech.

32. Mortuuſque eſt Gedeon filius Joas in ſenectute bona, & ſepultus eſt in ſepulchro Joas patris ſui in Ephra de familia Ezri.

33. Poſtquam autem mortuus eſt Gedeon, averſi ſunt filii Iſrael, & fornicati ſunt cum Baalim. Percuſſeruntque cum Baal fœdus, ut eſſet eis in deum:

34. Nec recordati ſunt Domini Dei ſui, qui eruit eos de manibus inimicorum ſuorum omnium per circuitum:

35. Nec fecerunt miſericordiam cum domo Jerobaal Gedeon, juxta omnia bona, quæ fecerat Iſraeli.

CAPUT IX.

Abimelech Gedeonis filius occiſis 70. fratribus imperium uſurpat; poſt perpetrata flagitia miſerè perit.

1. Abiit autem Abimelech filius Jerobaal in Sichem ad fratres (a) matris ſuæ, & locutus eſt ad eos, & ad omnem cognationem domus patris matriſque ſuæ, dicens:

2. Loquimini ad omnes viros (b) Sichem: Quid vobis eſt melius, ut dominentur veſtri ſeptuaginta viri omnes filii Jerobaal, an ut dominetur unus vir? ſimulque conſiderate, quòd os veſtrum, & caro veſtra ſum.

3. Lo-

18. (g) In ſpeluncis & rupibus ad quas confugerant fugientes Madianitas.

21. (h) Hebr. שהרונים *Saharonim*, *Lunulas*: inſigne forſan erat Iſmaelitarum, ut nunc Turcarum.

23. (i) Regio more: Rex veſter ipſe Deus, qui populum hunc quaſi hæreditatem ſuam gubernat: forma regiminis ante Saulem non erat regia.

27. (k) Ut eſſet monimentum victoriæ: ſed poſt ejus mortem fornicatus eſt populus. Gedeon forte peccavit per ignorantiam ex imprudenti zelo religionis, ſi omnem ornatum ſacerdotalem ad Sacrificium Deo deſtinatum paraverit, non attendens Deum præcepiſſe, ut uno tantùm in loco ſacrificia offerrentur: ſed tamen is ſanctè obiit, atteſtante Scriptura, *Mortuus eſt in ſenectute bona*: hoc enim tantummodò de viris piis ſcribitur. Auguſtinus q. 47. *Quæritur quomodo poſt hoc tantum nefas, quod & Gedeon & populus admiſit, requievit terra 40. annos..... Sed intelligendum eſt ſicut ſolet Scriptura per prolepſim dixiſſe, quòd fecerit Ephod contra Dei legem Gedeon ex illo auro, quod fuerat hoſtibus devictis atque proſtratis oblatum; quia uno loco dicere voluit, & unde erat aurum, & quid de illo factum ſit: ſed poſteà factum in fine dierum Gedeon hoc peccatum, quando ſecuta ſunt etiam mala, quæ deinde Scriptura contexuit.* Quod monimentum victoriæ fuerat, verſum eſt in uſum idololatriæ poſt mortem Gedeonis. Alii tamen non minùs probabiliter excuſant Gedeonem ab omni peccato: nuſquam enim in lege prohibentur ſacerdotalia ornamenta, præterquam in loco ubi erat tabernaculum, præparare. Quin Gedeon id ipſum voluit efficere, ut partæ victoriæ decus omne Deo referretur auctori, atque hoc voluit monimentum tanti beneficii à Deo accepti in domo ſua ſupereſſe: neque his veſtibus uſus eſt, nec ſacrificia obtulit: etſi poſt mortem Gedeonis, idipſum occaſio ruinæ toti Iſraeli & familiæ Gedeonis factum eſt: ut ſerpens æneus, quem Moſes in deſerto erexit jubente Deo, poſteà fuit idololatriæ occaſio populo ad impietatem prono, ſic familiæ Gedeonis ruina, ut Gedeonis ipſius exitium ſpectari poteſt. Idque ex proximo capite fit manifeſtum. Alii excuſant Gedeonem, quòd paraverit Ephod, non ſacerdotale, ſed politicum, quali uſus eſt David, Lib. 2. Reg. cap. 6.

1. (a) Ad cognatos. Ac malis artibus ambit principatum; ſævitia & aſtutia, ut ſolent tyranni. CAP. IX.

2. (b) Hebr. בעלים, *Baalim*, i. e. *Dominos*, ſeu *proceres*. *Quòd os veſtrum, & caro veſtra ſum*: vobis genere & ſanguine conjunctus. *Dederuntque illi 70. pondo argenti de fano Baalberit.* 70. *Libras argenti*, quas eu

3. Locutique ſunt fratres matris ejus de eo ad omnes viros Sichem univerſos ſermones iſtos, & inclinaverunt cor eorum poſt Abimelech, dicentes: Frater noſter eſt.

4. Dederuntque illi ſeptuaginta pondo argenti de fano Baalberit. Qui conduxit ſibi ex eo viros inopes & vagos, ſecutique ſunt eum.

5. Et venit in domum patris ſui in Ephra, & occidit fratres ſuos filios Jerobaal ſeptuaginta viros, ſuper lapidem unum: remanſitque Joatham filius Jerobaal minimus, & abſconditus eſt.

6. Congregati ſunt autem omnes viri Sichem, & univerſæ familiæ urbis Mello: abieruntque & conſtituerunt regem Abimelech, juxta quercum quæ ſtabat in Sichem.

7. Quod cùm nuntiatum eſſet Joatham, ivit, & ſtetit in vertice montis Garizim: elevataque voce, clamavit, & dixit: Audite me viri Sichem, ita audiat vos Deus.

8. Ierunt ligna, ut ungerent ſuper ſe regem: dixeruntque olivæ: Impera nobis.

9. Quæ reſpondit: Numquid poſſum deſerere pinguedinem meam, qua & dii utuntur & homines, & venire ut inter ligna promovear?

10. Dixeruntque ligna ad arborem ficum: Veni, & ſuper nos regnum accipe.

11. Quæ reſpondit eis: Numquid poſſum deſerere dulcedinem meam, fructuſque ſuaviſſimos, & ire ut inter cætera ligna promovear?

12. Locutaque ſunt ligna ad vitem: Veni, & impera nobis.

13. Quæ reſpondit eis: Numquid poſſum deſerere vinum meum, quod lætificat Deum & homines, & inter ligna cætera promoveri?

14. Dixeruntque omnia ligna ad rhamnum: Veni, & impera ſuper nos.

15. Quæ reſpondit eis: Si verè me regem vobis conſtituitis, venite, & ſub umbra mea requieſcite (c): ſi autem non vultis, egrediatur ignis de rhamno, & devoret cedros Libani.

16. Nunc igitur, ſi rectè & abſque peccato conſtituiſtis ſuper vos regem Abimelech, & benè egiſtis cum Jerobaal, & cum domo ejus, & reddidiſtis vicem beneficiis ejus, qui pugnavit pro vobis,

17. Et animam ſuam dedit periculis, ut erueret vos de manu Madian,

18. Qui nunc ſurrexiſtis contra domum patris mei, & interfeciſtis filios ejus ſeptuaginta viros ſuper unum lapidem, & conſtituiſtis regem Abimelech filium ancillæ ejus ſuper habitatores Sichem, eò quòd frater veſter ſit:

19. Si ergo rectè & abſque vitio egiſtis cum Jerobaal, & domo ejus, hodie lætamini in Abimelech, & ille lætetur in vobis.

20. Sin autem perversè: egrediatur ignis ex eo, & conſumat habitatores Sichem, & oppidum (d) Mello: egrediaturque ignis de viris Sichem, & de oppido Mello, & devoret Abimelech.

21. Quæ cùm dixiſſet, fugit, & abiit in Bera: habitavitque ibi ob metum Abimelech fratris ſui.

22. Regnavit itaque Abimelech ſuper Iſrael tribus annis.

23. Miſitque Dominus ſpiritum peſſimum (e) inter Abimelech & habitatores Sichem: qui cœperunt eum deteſtari,

24. Et ſcelus interfectionis ſeptuaginta filiorum Jerobaal, & effuſionem ſanguinis eorum conferre in Abimelech fratrem ſuum, & in cæteros Sichimorum principes, qui eum adjuverant.

25. Poſueruntque inſidias adversùs eum in ſummitate montium: & dum illius præſtolabantur adventum, exercebant latrocinia, agentes prædas de prætereuntibus: nuntiatumque eſt Abimelech.

26. Venit autem Gaal filius Obed cum fratribus ſuis, & tranſivit in Sichimam. Ad cujus adventum erecti habitatores Sichem,

27. Egreſſi ſunt in agros, vaſtantes (f) vineas, uvaſque calcantes: & factis cantantium choris, ingreſſi ſunt fanum dei ſui, & inter epulas & pocula maledicebant Abimelech,

28. Clamante Gaal filio Obed: Quis eſt Abimelech, & quæ eſt Sichem, ut ſerviamus ei? numquid non eſt filius Jerobaal, & con-

Idoli fano ſuſtulerunt, & conſtituerunt Regem Abimelech mutata forma reipublicæ. Sed nec ſucceſſio, nec electio fuit legitima. Sic injuſta illa fœdera in bella civilia ſolent deſinere. Hinc fratricidia, illinc ingrati erga Gedeonis domum animi, qui omnes dabant meritas pœnas, tot beneficiorum, quæ à Deo acceperant, immemores. Baal coluerunt, è cujus fano magnam pecuniæ vim extraxerunt conſcribendo exercitui. Non erat electio legitima: non enim populus Regem ſuo arbitratu facere debebat; & in hoc peccavit maximè Abimelech, quòd populi partem à populo ipſo abſtraheret.

15. (c) Hebr. *Chaſu* חסו, *Confidite*. Sub ea figura veteribus uſitata Joatham civibus Sichem inſinuat quàm temerè & inconſulto neglectis viris ad regendum idoneis Abimelech Regem conſtituerint.

20. (d) Hebr. *Et domum Mello*: fortè domus erat, ubi conventus gentis.

23. (e) Odii & averſionis: aut permiſit ut Dæmon ipſe diſcordias inter Abimelech & Sichimitas ſpargeret: Pſal. 77. *Immiſſiones per angelos malos*.

27. (f) Hebr. *Vindemiantes ſuas vineas*, quod antè facere non audebant.

& conſtituit principem Zebul ſervum ſuum ſuper viros Emot patris Sichem? Cur ergo ſerviemus ei?

29. Utinam daret aliquis populum iſtum ſub manu mea, ut auferrem de medio Abimelech. Dictumque eſt Abimelech: Congrega exercitus multitudinem, & veni.

30. Zebul enim princeps civitatis, auditis ſermonibus Gaal filii Obed, iratus eſt valdè,

31. Et miſit clàm ad Abimelech nuntios, dicens: Ecce Gaal filius Obed venit in Sichimam cum fratribus ſuis, & oppugnat adversùm te civitatem.

32. Surge itaque nocte cum populo, qui tecum eſt, & latita in agro:

33. Et primo manè oriente ſole, irrue ſuper civitatem: illo autem egrediente adversùm te cum populo ſuo, fac ei quod potueris.

34. Surrexit itaque Abimelech cum omni exercitu ſuo nocte, & tetendit inſidias juxta Sichimam in quatuor locis.

35. Egreſſuſque eſt Gaal filius Obed, & ſtetit in introitu portæ civitatis. Surrexit autem Abimelech, & omnis exercitus cum eo de inſidiarum loco.

36. Cùmque vidiſſet populum Gaal, dixit (g) ad Zebul: Ecce de montibus multitudo deſcendit. Cui ille reſpondit: Umbras montium vides quaſi capita hominum, & hoc errore deciperis.

37. Rurſumque Gaal ait: Ecce populus de umbilico (h) terræ deſcendit, & unus cuneus venit per viam quæ reſpicit quercum.

38. Cui dixit Zebul: Ubi eſt nunc os tuum, quo loquebaris? Quis eſt Abimelech ut ſerviamus ei? Nonne hic populus eſt, quem deſpiciebas? Egredere, & pugna contra eum.

39. Abiit ergo Gaal, ſpectante Sichimorum populo, & pugnavit contra Abimelech,

40. Qui perſecutus eſt eum fugientem, & in urbem compulit (i): cecideruntque ex parte ejus plurimi, uſque ad portam civitatis:

41. Et Abimelech ſedit in Ruma: Zebul autem, Gaal & ſocios ejus expulit de urbe, nec in ea paſſus eſt commorari.

42. Sequenti ergo die egreſſus eſt populus in campum. Quod cùm nuntiatum eſſet Abimelech,

43. Tulit exercitum ſuum, & diviſit in tres turmas, tendens inſidias in agris. Videnſque quòd egrederetur populus de civitate, ſurrexit, & irruit in eos

44. Cum cuneo ſuo, oppugnans, & obſidens civitatem: duæ autem turmæ palantes per campum adverſarios perſequebantur.

45. Porrò Abimelech omni die illo oppugnabat urbem, quam cepit, interfectis habitatoribus ejus, ipſaque deſtructa, ita ut ſal in ea diſpergeret (k).

46. Quod cùm audiſſent qui habitabant in turre Sichimorum, ingreſſi ſunt fanum dei ſui Berith, ubi fœdus cum eo pepigerant, & ex eo locus nomen acceperat, qui erat munitus valdè.

47. Abimelech quoque audiens viros turris Sichimorum pariter conglobatos,

48. Aſcendit in montem Selmon cum omni populo ſuo: & arrepta ſecuri, præcidit arboris ramum, impoſitumque ferens humero, dixit ad ſocios: Quod me videtis facere, citò facite.

49. Igitur certatim ramos de arboribus præcidentes, ſequebantur ducem. Qui circumdantes præſidium, ſuccenderunt: atque ita factum eſt, ut fumo & igne mille homines necarentur, viri pariter & mulieres, habitatorum turris Sichem.

50. Abimelech autem inde proficiſcens venit ad oppidum Thebes, quod circumdans obſidebat exercitu.

51. Erat autem turris excelſa in media civitate, ad quam confugerant ſimul viri ac mulieres, & omnes principes civitatis, clauſa firmiſſimè janua, & ſuper turris tectum ſtantes per propugnacula.

52. Accedenſque Abimelech juxta turrim, pugnabat fortiter: & appropinquans oſtio, ignem ſupponere nitebatur:

53. * Et ecce una mulier fragmen molæ deſuper jaciens, illiſit capiti Abimelech, & confregit cerebrum ejus. *2. Reg. 11. 21.

54. * Qui vocavit citò armigerum ſuum, & ait ad eum: Evagina gladium tuum, & percute me: ne fortè dicatur quòd à fœmina interfectus ſim. Qui juſſa perficiens, interfecit eum. *1. Reg. 31. 4. 1. Par. 10. 4.

55. Illoque mortuo, omnes qui cum eo erant de Iſrael, reverſi ſunt in ſedes ſuas:

56. Et reddidit Deus malum, quod fecerat Abimelech contra patrem ſuum, interfectis ſeptuaginta fratribus ſuis.

57. Sichimitis quoque, quod operati erant, retributum eſt, & venit ſuper eos maledictio Joatham filii Jerobaal.

C A-

36. (g) Simulabat Zebul amicitiam cum Gaal, & clam monuerat Abimelech v. 31. ut cum ſuis veniret in Sichem.

37. (h) De ſummis montibus: vel de colle qui inſtar umbilici eminebat.

40. (i) Duæ erant factiones in Sichem, una Zebul, altera Gaal ſequebatur: victus Gaal non potuit ſtatim expelli, ſed poſteà expulſus eſt.

45. (k) Ut perpetuam ejus deſolationem & ſterilitatem indicaret: *Qui habitabant in turre Sichimorum*: quæ extra urbem erat ſita.

CAPUT X.

Poſt Abimelech Thola dux eligitur. Hunc excipit Jair. Iſraelitæ in idololatriam reverſi Philiſthæis & Ammonitis traduntur: pœnitentia ducti liberantur.

1. POſt Abimelech ſurrexit dux in Iſrael Thola (a) filius Phua patrui Abimelech, vir de Iſſachar, qui habitavit in Samir montis Ephraim:

2. Et judicavit Iſraelem viginti & tribus annis, mortuuſque eſt, ac ſepultus in Samir.

3. Huic ſucceſſit Jair (b) Galaadites, qui judicavit Iſraelem per viginti & duos annos:

4. Habens triginta filios ſedentes ſuper triginta pullos aſinarum, & principes triginta civitatum, quæ ex nomine ejus ſunt appellatæ (c) Havoth-Jair, id eſt oppida Jair, uſque in præſentem diem, in terra Galaad.

5. Mortuuſque eſt Jair, ac ſepultus in loco, cui eſt vocabulum Camon.

6. Filii autem Iſrael peccatis veteribus jungentes nova, fecerunt malum in conſpectu Domini, & ſervierunt idolis, Baalim & Aſtaroth, & diis Syriæ ac Sidonis & Moab, & filiorum Ammon & Philiſthiim: dimiſeruntque Dominum, & non coluerunt eum.

7. Contra quos Dominus iratus, tradidit (d) in manus Philiſthiim & filiorum Ammon.

8. Afflictique ſunt, & vehementer oppreſſi per annos decem & octo, omnes qui habitabant trans Jordanem in terra Amorrhæi, qui eſt in Galaad:

9. In tantum, ut filii Ammon, Jordane tranſmiſſo, vaſtarent Judam & Benjamin & Ephraim: afflictuſque eſt Iſrael nimis.

10. Et clamantes ad Dominum, dixerunt: Peccavimus tibi, quia dereliquimus Dominum Deum noſtrum, & ſervivimus Baalim.

11. Quibus locutus eſt Dominus: Numquid non Ægyptii & Amorrhæi, filiique Ammon & Philiſthiim,

12. Sidonii quoque & Amalec & Chanaan oppreſſerunt vos, & clamaſtis ad me, & erui vos de manu eorum?

13. Et tamen reliquiſtis me, & coluiſtis deos alienos: idcircò non addam ut ultrà vos liberem:

14. Ite, & invocate (e) deos quos elegiſtis: ipſi vos liberent in tempore anguſtiæ.

15. Dixeruntque filii Iſrael ad Dominum: Peccavimus, redde tu nobis quidquid tibi placet: tantùm nunc libera nos.

16. Quæ dicentes, omnia de finibus ſuis alienorum deorum idola projecerunt, & ſervierunt Domino Deo: qui doluit (f) ſuper miſeriis eorum.

17. Itaque filii Ammon conclamantes in Galaad fixere tentoria: contra quos congregati filii Iſrael, in Maſpha (g) caſtrametati ſunt.

18. Dixeruntque principes Galaad ſinguli ad proximos ſuos: Qui primus ex nobis contra filios Ammon cœperit dimicare, erit dux populi Galaad.

CAPUT XI.

Jephte Princeps eligitur: parat bellum contra Ammonitas: votum temerè emittit: Ammonitas acie vincit.

1. FUit illo tempore Jephte Galaadites vir fortiſſimus atque pugnator, filius mulieris meretricis (a), qui natus eſt de Galaad.

2. Habuit autem Galaad uxorem, de qua ſuſcepit filios: qui poſtquam creverant, ejecerunt Jephte, dicentes: Hæres in domo patris noſtri eſſe non poteris (b), quia de altera matre natus es.

3. Quos

CAP. X. 1. (a) Dux fuit ſolemni populi electione: In Hebræo additur, *Ut ſalvaret populum à tyrannide Abimelech, & ab idololatria. Vir de Iſſachar*: ergo hæ tribus tum fuerunt inter ſe permiſtæ; aut Gedeon & Phua fratres fuerunt ex eadem matre, non ex eodem patre. Nam Gedeon erat ex tribu Manaſſe. *Qui habitavit in Samir montis Ephraim*: in confinio Ephraim, ſed in tribu Iſſachar.

3. (b) Alius eſt ab eo, cujus fit mentio Numer. 32. ſed eſt filius *Segub*, qui indicatur L. 1. Paralip. cap. 2. v. 22.

4. (c) Id eſt, *oppida Jair*: vox Hebræa vicos potiùs quam oppida ſignificat. Num. 32. Jair filius Manaſſe jam vicos Galaaditis à ſe occupatos appellaverat villas Jair: ſed fortè erant vici ſine muris: Judex verò Jair eas muris cinxit, & ex villis fecit oppida eodem nomine inſignita.

7. (d) Multis malis vexandos, non ut planè ſervirent.

14. (e) Ironia eſt, vel ſarcaſmus, ſeu verba exprobrantis cum irriſione. Nam Scriptura ſæpè Deum inducit loquentem humano more, & utentem figuris inter homines uſitatis. Idem verò dicendum eſt de hac Dei interminatione, quod de Ninivitis, atque ejuſmodi prædictiones ſunt conditionatæ.

16. (f) Ceſſavit Deus eos affligere.

17. (g) Urbs erat ultra Jordanem in tribu Manaſſe.

CAP. XI. 1. (a) Ita vertunt 70. Eadem vox Hebræa, Joſue cap. 2. de Rahab, *Zona*, זונה, quæ *cauponariam* cum Chald. aut *meretricem* cum Aria Montano, aut *concubinam* cum Vatablo deſignare poteſt.

2. (b) Etſi concubinæ uxores eſſent, ſine ſtipulatione, aut ſolemnitate viris junctæ, filii earum hæredes eſſe non poterant. Vel extranea erat mater, ut videtur Joſepho.

3. Quos ille fugiens atque devitans, habitavit in terra Tob (c): congregatique ſunt ad eum viri inopes, & latrocinantes, & quaſi principem ſequebantur.

4. In illis diebus pugnabant filii Ammon contra Iſrael.

5. Quibus acriter inſtantibus, perrexerunt majores natu de Galaad, ut tollerent in auxilium ſui Jephte de terra Tob:

6. Dixeruntque ad eum: Veni, & eſto princeps noſter (d), & pugna contra filios Ammon.

Gen. 26. 27. 7. Quibus ille reſpondit: * Nonne vos eſtis, qui odiſtis me, & ejeciſtis de domo patris mei, & nunc veniſtis ad me neceſſitate compulſi?

8. Dixeruntque principes Galaad ad Jephte: Ob hanc igitur cauſam nunc ad te venimus, ut proficiſcaris nobiſcum, & pugnes contra filios Ammon, ſiſque dux omnium qui habitant in Galaad.

9. Jephte quoque dixit eis: Si verè veniſtis ad me, ut pugnem pro vobis contra filios Ammon, tradideritque eos Dominus in manus meas, ego ero veſter princeps?

10. Qui reſponderunt ei: Dominus, qui hæc audit, ipſe mediator ac teſtis eſt, quòd noſtra promiſſa faciemus.

11. Abiit itaque Jephte cum principibus Galaad, feceruntque eum omnis populus principem ſui. Locutuſque eſt Jephte omnes ſermones ſuos coram Domino in Maſpha.

12. Et miſit nuntios ad regem filiorum Ammon, qui ex perſona ſua dicerent: Quid mihi & tibi eſt, quia veniſti contra me, ut vaſtares terram meam?

Num. 21. 24. 13. Quibus ille reſpondit: * Quia tulit Iſrael terram meam, quando aſcendit de Ægypto, à finibus Arnon uſque Jaboc atque Jordanem: nunc ergo cum pace redde mihi eam.

14. Per quos rurſum mandavit Jephte, & imperavit eis ut dicerent regi Ammon:

15. Hæc dicit Jephte: Non tulit Iſrael terram Moab, nec terram filiorum Ammon:

16. Sed quando de Ægypto conſcenderunt, ambulavit per ſolitudinem uſque ad mare rubrum, & venit in Cades.

Num. 20. 14. 17. * Miſitque nuntios ad regem Edom, dicens: Dimitte me ut tranſeam per terram tuam. Qui noluit acquieſcere precibus ejus. Miſit quoque ad regem Moab, qui & ipſe tranſitum præbere contempſit. Manſit itaque in Cades.

18. Et circuivit ex latere terram Edom, & terram Moab: venitque contra orientalem plagam terræ Moab, & caſtrametatus eſt trans Arnon: nec voluit intrare terminos Moab: * Arnon quippe confinium eſt terræ Moab. *Num. 21. 13.*

19. Miſit itaque Iſrael nuntios ad Sehon regem Amorrhæorum, qui habitabat in Heſebon, & dixerunt ei: Dimitte ut tranſeam per terram tuam uſque ad fluvium.

20. Qui & ipſe Iſrael verba deſpiciens, non dimiſit eum tranſire per terminos ſuos: ſed infinita multitudine congregata, egreſſus eſt contra eum in Jaſa, & fortiter reſiſtebat.

21. Tradiditque eum Dominus in manus Iſrael cum omni exercitu ſuo, qui percuſſit eum, & poſſedit omnem terram Amorrhæi habitatoris regionis illius,

22. Et univerſos fines ejus de Arnon uſque Jaboc, & de ſolitudine uſque ad Jordanem.

23. Dominus ergo Deus Iſrael ſubvertit Amorrhæum, pugnante contra illum populo ſuo Iſrael, & tu nunc vis poſſidere terram ejus?

24. Nonne ea quæ poſſidet Chamos deus tuus, tibi jure debentur (e)? Quæ autem Dominus Deus noſter victor obtinuit, in noſtram cedent poſſeſſionem:

25. * Niſi fortè melior es Balac filio Sephor rege Moab: aut docere potes, quòd jurgatus ſit contra Iſrael, & pugnaverit contra eum, *Num. 22. 2.*

26. Quando habitavit in Heſebon, & viculis ejus, & in Aroer, & villis illius, vel in cunctis civitatibus juxta Jordanem, per trecentos (f) annos. Quare tanto tempore nihil ſuper hac repetitione tentaſtis?

27. Igitur non ego pecco in te, ſed tu contra me malè agis, indicens mihi bella non juſta. Judicet (g) Dominus arbiter hujus diei, inter Iſrael & inter filios Ammon.

28. Noluitque acquieſcere rex filiorum Ammon verbis Jephte, quæ per nuntios mandaverat.

29. Factus eſt ergo ſuper Jephte Spiritus Domini, & circuiens Galaad, & Manaſſe, Maſpha quoque Galaad, & inde tranſiens ad filios Ammon,

30. Vo-

3. (c) Quæ ex Joſepho L. 5. Antiq. cap. 9. erat pars Galaadhis, aut nomen eſt reguli illius regionis. *Congregatique ſunt ad eum viri inopes & latrocinantes*, Hebr. *Homines vani*, qui prædas ex hoſtibus & infidelibus agebant. Apud priſcos Latinos vox illa militem ſignificabat, & latrocinari idem erat quod militare.

6. (d) Initio Galaaditarum tantùm, aut Judæorum, qui trans Jordanem habitabant, fuit princeps electus.

24. (e) Noverat Chamos nihil eſſe, nihil poſſidere poſſe: ſed reſpondet ſtulto juxta ſtultitiam ejus, & vanam opinionem.

26. (f) Scriptura refert id ipſum quod Jephte dixit. Hic modus exprimendi numeros frequens eſt in Scripturis: ex poſſeſſione longi temporis jus legitimum, ſeu titulus oritur.

27. (g) Inter populum ſuum & hoſtes illius judicat Deus. Jura & leges quæ populorum tranquillitatis conſervandæ cauſa ſunt condita, tuetur.

30. Votum vovit Domino, dicens: Si tradideris filios Amon in manus meas,

31. Quicumque (h) primus fuerit egreſſus de foribus domus meæ, mihique occurrerit revertenti cum pace à filiis Ammon, eum holocauſtum offeram Domino.

32. Tranſivitque Jephte ad filios Ammon, ut pugnaret contra eos: quos tradidit Dominus in manus ejus.

33. Percuſſitque ab Aroer uſque dum venias in Mennith, viginti civitates, & uſque ad Abel, quæ eſt vineis conſita, plaga magna nimis: humiliatique ſunt filii Ammon à filiis Iſrael.

34. Revertente autem Jephte in Maſpha domum ſuam, occurrit ei unigenita filia ſua cum tympanis & choris: non enim habebat alios liberos.

35. Qua viſa, ſcidit veſtimenta ſua, & ait: Heu me, filia mea, decepiſti (i) me, & ipſa decepta es: aperui enim os meum ad Dominum, & aliud facere non potero.

36. Cui illa reſpondit: Pater mi, ſi aperuiſti os tuum ad Dominum, fac mihi quodcumque pollicitus es, conceſſa tibi ultione atque victoria de hoſtibus tuis.

37. Dixitque ad patrem: Hoc ſolum mihi præſta quod deprecor: Dimitte me ut duobus menſibus circumeam montes, & plangam virginitatem meam cum ſodalibus meis.

38. Cui ille reſpondit: Vade. Et dimiſit eam duobus menſibus. Cùmque abiiſſet cum ſociis ac ſodalibus ſuis, flebat virginitatem ſuam in montibus.

39. Expletiſque duobus menſibus, reverſa eſt ad patrem ſuum, & fecit ei ſicut voverat, quæ ignorabat virum. Exinde mos increbruit in Iſrael, & conſuetudo ſervata eſt:

40. Ut poſt anni circulum conveniant in unum filiæ Iſrael, & plangant (k) filiam Jephte Galaaditæ diebus quatuor.

CAPUT XII.

Ephraitæ injuſtè adverſus Jephte inſurgentes, & devicti: eo mortuo, Abeſan, Ahialon & Abdon duces creantur.

1. Ecce autem in Ephraim orta eſt ſeditio: nam tranſeuntes contra Aquilonem, dixerunt ad Jephte: Quare vadens ad pugnam contra filios Ammon, vocare nos noluiſti, ut pergeremus tecum? Igitur incendemus domum tuam.

2. Quibus ille reſpondit: Diſceptatio erat mihi & populo meo contra filios Ammon vehemens: vocavique vos, ut præberetis mihi auxilium, & facere noluiſtis.

3. Quod cernens poſui animam meam in manibus (a) meis, tranſivique ad filios Ammon, & tradidit eos Dominus in manus meas. Quid commerui, ut adverſùm me conſurgatis in prælium?

4. Vocatis itaque ad ſe cunctis viris Galaad, pugnabat contra Ephraim: percuſſeruntque viri Galaad Ephraim, quia dixerat: Fugitivus (b) eſt Galaad de Ephraim, & habitat in medio Ephraim & Manaſſe.

5. Occupaveruntque Galaaditæ vada Jordanis, per quæ Ephraim reverſus erat. Cùm-

31. (h) Hinc duplex quæſtio oritur, prior an de morte corporali hoc votum nuncupatum fuerit, ut cenſent penè omnes veteres; an potius ut Hebræis, & recentioribus multis videtur, filia Jephte eo modo oblata Deo fuerit, quo licebat hominem Deo offerre in perpetuum miniſterium, Levit. cap. ult. Nam filia Jephte ſpatium petit duorum menſium, non ut mortem, ſed ut virginitatem defleat. Deinde quod in Vulgata legimus v. 40. conveniſſe quotannis filias Iſrael, ut plangerent filiam Jephte, ex Hebræo ſic verti poteſt, ut alloquerentur, vel conſolarentur filiam Jephte. Poſterior quæſtio eſt, an graviter peccaverit Jephte, cùm votum temerè emiſſum implevit: non peccaſſe magno eſt argumento, quòd propterea non ſit reprehenſus: imò Hebr. 11. his annumeratur, *qui per fidem placuerunt Deo*. Quod autem habemus in Vulgata, *Cùm holocauſtum offeram Domino*, Hebr. *Et erit Domino, & offeram illud holocauſtum*, id eſt, *vel offeram*; egredi poterat è domo, quod offerri non potuiſſet, ut homo, vel canis: itaque juxta Hebræos vovet ſe donaturum Deo quod egrederetur primùm, & ſi aptum id fuerit, holocauſtum facturum. Quod hic in maſculino genere exprimitur, in Hebræo eſt omnis generis. Unde Joſephus vertit, *Quodcumque primum occurrerit*. Deinde illud frequens eſt Judæis, ut particula, *Et*, ſenſum habeat particulæ disjunctivæ, *aut offeram*.

35. (i) Hebr. *Hiccahrini*, הכרעתני, *proſtraſti, humiliaſti me*. Aug. quæſt. 49. *Quia ergo de iſto facto Jephte in neutram partem ſententiam Scriptura Dei protulit, ut noſter intellectus in judicando exerceretur, poſſumus jam dicere Deo diſplicuiſſe tale votum, & ad illam productum eſſe vindictam, ut patri potiſſimum filia unica occurreret.* Cùm tamen Scripturæ teſtimonia, quæ fidem Jephte commendant, ut Hebr. 11. & hoc in capite v. 2. *Factum eſt ergo ſuper Jephte Spiritus Domini*: cùm hæc, inquam, expendit Auguſtinus, ſententiam cohibet. *Hanc rem*, inquit, *cautius perſcrutemur, ne in ullam partem judicium temerarium proferamus*: ac tandem ita concludit: *Iſta teſtimonia nos compellunt quærere potius cur factum ſit, quam facile improbare quod factum eſt*. Tum oſtendit in Jephte Chriſtum Dominum eſſe figuratum, ut filiam in Eccleſia, quam Chriſtus vovet Deo Patri ut hoſtiam viventem, quæ ſe in holocauſtum indeſinenter offeret. Atque in hoc etiam Jephte Chriſti Domini typus eſſe potuit, quòd ut ille Ephraimitas, qui adverſus eum inſolenter ſe geſſerant, penè ad internecionem deleverit, ſic Chriſtus in die judicii eos ſine miſericordia puniet, qui eum invidia & odio perſequentes ut regem non agnoverint.

40. (k) Vox Hebræa *Tinna*, תנה, ex Rabbinis aliquando *confabulari, diſſerere*, ſignificat. Virgines colloquiis, aut carminibus rem ipſam celebrabant. Alias etiam *Lamentari*; & ita vertunt Græci interpretes, *Θρηνεῖν*.

3. (a) Vitam meam expoſui periculo mortis: quod in manibus quis habet, id paratum eſt expendere. CAPUT XII.

4. (b) Viles ſunt Galaaditæ præ Ephraimitis: *Et habitat in medio Ephraim & Manaſſe*: inter has tribus Ephraim & Manaſſe habitat; ab utraque concludi poterat, ita ut non poſſis evadere.

Digitized by Google

Cùmque veniſſet ad ea de Ephraim numero, fugiens, atque dixiſſet: Obſecro ut me tranſire permittatis: dicebant ei Galaaditæ: Numquid Ephratæus es? quo dicente: Non ſum:

6. Interrogabant eum: Dic ergo Scibboleth (c), quod interpretatur Spica. Qui reſpondebat, Sibboleth: eadem littera ſpicam exprimere non valens. Statimque apprehenſum jugulabant in ipſo Jordanis tranſitu. Et ceciderunt in illo tempore de Ephraim quadraginta duo millia.

7. Judicavit itaque Jephte Galaadites Iſrael (d) ſex annis: & mortuus eſt, ac ſepultus in civitate ſua Galaad.

8. Poſt hunc judicavit Iſrael Abeſan de Bethlehem:

9. Qui habuit triginta filios, & totidem filias, quas emittens foras, maritis dedit, & ejuſdem numeri filiis ſuis accepit uxores, introducens in domum ſuam. Qui ſeptem annis judicavit Iſrael:

10. Mortuuſque eſt, ac ſepultus in Bethlehem.

11. Cui ſucceſſit Ahialon Zabulonites: & judicavit Iſrael decem annis:

12. Mortuuſque eſt, ac ſepultus in Zabulon.

13. Poſt hunc judicavit Iſrael Abdon, filius Illel, Pharatonites:

14. Qui habuit quadraginta filios, & triginta ex eis nepotes, aſcendentes ſuper ſeptuaginta pullos aſinarum, & judicavit Iſrael octo annis:

15. Mortuuſque eſt, ac ſepultus in Pharathon terræ Ephraim, in monte Amalec.

CAPUT XIII.

Iſrael rurſus in idololatriam lapſus ſervit Philiſtæis 40. annis. Samſon primum matri, tum patri promittitur naſciturus; cui nato benedixit Deus.

* Sup. 10. 6. 1. RUrſumque * filii Iſrael fecerunt malum in conſpectu Domini: qui tradidit eos in manus Philiſthinorum quadraginta annis.

2. Erat autem quidam vir de Saraa (a), & de ſtirpe Dan, nomine Manue, habens uxorem ſterilem:

3. Cui apparuit Angelus Domini, & dixit ad eam: Sterilis es & abſque liberis: * ſed concipies & paries filium. * Gen. 16. 11. 1. Reg. 1. 20. Luc. 1. 31.

4. * Cave ergo ne bibas vinum ac ſiceram (b), nec immundum quidquam comedas: * Num. 6. 3. 4.

5. Quia concipies, & paries filium, cujus non tanget caput novacula: erit enim nazaræus Dei ab infantia ſua, & ex matris utero, & ipſe incipiet (c) liberare Iſrael de manu Philiſthinorum.

6. Quæ cùm veniſſet ad maritum ſuum, dixit ei: Vir Dei venit ad me, habens vultum angelicum, terribilis nimis. Quem cùm interrogaſſem, quis eſſet, & unde veniſſet, & quo nomine vocaretur, noluit mihi dicere:

7. Sed hoc reſpondit: Ecce concipies & paries filium: cave ne vinum bibas, nec ſiceram. & ne aliquo veſcaris immundo: erit enim puer nazaræus Dei ab infantia ſua, ex utero matris ſuæ uſque ad diem mortis ſuæ.

8. Oravit itaque Manue Dominum, & ait: Obſecro Domine, ut vir Dei, quem miſiſti, veniat iterùm, & doceat nos quid debeamus facere de puero, qui naſciturus eſt.

9. Exaudivitque Dominus deprecantem Manue, & apparuit rurſum Angelus Dei uxori ejus ſedenti in agro. Manue autem maritus ejus non erat cum ea. Quæ cùm vidiſſet Angelum,

10. Feſtinavit, & cucurrit ad virum ſuum: nuntiavitque ei, dicens: Ecce apparuit mihi vir, quem antè videram.

11. Qui ſurrexit, & ſecutus eſt uxorem ſuam, veniensque ad virum, dixit ei: Tu es qui locutus es mulieri? Et ille reſpondit: Ego ſum.

12. Cui Manue: Quando, inquit, ſermo tuus fuerit expletus, quid vis ut faciat puer? aut à quo ſe obſervare debebit?

13. Dixitque Angelus Domini ad Manue: Ab omnibus, quæ locutus ſum uxori tuæ, abſtineat ſe:

14. Et quidquid ex vinea naſcitur, non comedat: vinum & ſiceram non bibat, nullo veſcatur immundo: & quod ei præcepi, impleat atque cuſtodiat.

15. Dixitque Manue ad Angelum Domini: Obſecro te ut acquieſcas precibus meis, & faciamus (d) tibi hœdum de capris.

16. Cui

6. (c) Sunt qui hac voce non tam *ſpicam*, quàm amnis profluentem deſignari putent.

7. (d) Univerſum Iſrael. Initio Galaaditarum tantùm princeps fuit, poſteà reliquæ tribus videntur illi paruiſſe; ita cenſet Aug. q. 49. Non peculiari Dei vocatione Jephte vocatus videtur, ut populum Dei liberaret ab Ammonitarum ſævitia: ſed uſitata hominum via principatum affectans: & tamen coram Deo hunc recepit principatum, ac multum æquitatis ac fidei in eo elucet.

CAPUT XIII.

2. (a) Recenſetur Joſue 15. inter urbes, quæ ſunt in confinio tribuum Juda & Dan, aut certè ea agro Saraano: *De ſtirpe Dan*, è tribu Dan.

4. (b) Quòd ſpeciale mandatum haberet ducendi Philiſthinam contra legem Moyſis.

5. (c) Cœpit liberare, non perfecit: poſt ejus mortem Iſrael à jugo Philiſthæorum fuit liberatus.

15. & 18. (d) Coquamus tibi in cibum. *Mirabil.*: Occultum.

16. Cui reſpondit Angelus: Si me cogis, non comedam panes tuos: ſi autem vis holocauſtum facere, offer illud Domino. Et neſciebat Manue quòd Angelus Domini eſſet.

17. Dixitque ad eum: Quod eſt tibi nomen, ut, ſi ſermo tuus fuerit expletus, honoremus te?

18. Cui ille reſpondit: * Cur quæris nomen meum, quod eſt mirabile?

19. Tulit itaque Manue hœdum de capris, & libamenta, & poſuit ſuper petram, offerens (e) Domino, qui facit mirabilia: ipſe autem & uxor ejus intuebantur.

20. Cùmque aſcenderet flamma altaris in cœlum, Angelus Domini pariter in flammâ aſcendit (f). Quod cùm vidiſſent Manue & uxor ejus, proni ceciderunt in terram,

21. Et ultrà eis non apparuit Angelus Domini. Statimque intellexit Manue Angelum Domini eſſe,

22. Et dixit ad uxorem ſuam: Morte moriemur, quia vidimus Deum.

23. Cui reſpondit mulier: Si Dominus nos vellet occidere, de manibus noſtris holocauſtum & libamenta non ſuſcepiſſet, nec oſtendiſſet nobis hæc omnia, neque ea quæ ſunt ventura, dixiſſet.

24. Peperit itaque filium, & vocavit nomen ejus Samſon. Crevitque puer, & benedixit ei Dominus.

25. Cœpitque Spiritus Domini eſſe cum eo in caſtris Dan inter Saraa (g) & Eſthaol.

CAPUT XIV.

Samſon uxorem ducit Philiſthinam, leone interfecto, in cujus ore poſteà mel invenit. Hinc problema in nuptiis ſodalibus propoſuit.

1. DEſcendit ergo Samſon in Thamnatha (a), videnſque ibi mulierem de filiabus Philiſthiim,

2. Aſcendit, & nuntiavit patri ſuo, & matri ſuæ, dicens: Vidi mulierem in Thamnatha de filiabus Philiſthinorum: quam quæſo ut mihi accipiatis uxorem.

3. Cui dixerunt pater & mater ſua: Numquid non eſt mulier in filiabus fratrum tuorum, & in omni populo meo, quia vis accipere uxorem de Philiſthiim, qui incircumciſi ſunt? Dixitque ad patrem ſuum: Hanc mihi accipe: quia placuit oculis meis.

4. Parentes autem ejus neſciebant quòd res à Domino fieret, & quæreret occaſionem (b) contra Philiſthiim: eo enim tempore Philiſthiim dominabantur Iſraeli.

5. Deſcendit itaque Samſon cum patre ſuo & matre in Thamnatha. Cùmque veniſſent ad vineas oppidi, apparuit catulus leonis (c) ſævus, & rugiens, & occurrit ei.

6. Irruit autem Spiritus (d) Domini in Samſon, & dilaceravit leonem, quaſi hœdum in fruſta diſcerpens, nihil omnino habens in manu: & hoc patri & matri noluit indicare.

7. Deſcenditque & locutus eſt mulieri, quæ placuerat oculis ejus.

8. Et poſt aliquot dies revertens ut acciperet eam, declinavit ut videret cadaver leonis, & ecce examen apum in ore leonis erat ac favus mellis.

9. Quem cùm ſumpſiſſet in manibus, comedebat in via: venienſque ad patrem ſuum & matrem, dedit eis partem, qui & ipſi comederunt: nec tamen eis voluit indicare quòd mel de corpore leonis aſſumpſerat.

10. Deſcendit itaque pater ejus ad mulierem, & fecit filio ſuo Samſon convivium: ſic enim juvenes facere conſueverant.

11. Cùm ergo cives loci illius vidiſſent eum, dederunt ei ſodales triginta (e), ut eſſent cum eo.

12. Quibus locutus eſt Samſon: Proponam vobis problema: quod ſi ſolveritis mihi intra ſeptem dies convivii, dabo vobis triginta ſindones, & totidem tunicas:

13. Sin

19. (e) Eo modo quo ſolent Laici offerre per Sacerdotes: Angelus enim propriè Deo ſacrificavit. *Non comedas panes tuos*; nec cibo egeo, nec ſacrificium acceptare poſſum; illud naturæ humanæ convenit; hoc ad unum Deum pertinet.

20. (f) Sic indicare voluit quis eſſet. Aug. q. 54. *Quòd ſteterit Angelus in altaris flamma, magis ſignificaſſe intelligendum eſt illum magni conſilii Angelum in forma ſervi, hoc eſt, in homine quem ſuſcepturus erat, non acceptarum ſacrificium, ſed ipſum ſacrificium futurum.*

25. (g) Quòd in agro Saraa habitare voluit Samſon. Joſephus *fortem*, Hieronymus *ſolem* interpretatur. Typus fuit Chriſti, veri ſolis juſtitiæ, qui nova luce omnes recreavit; cujus nomen ex Iſaiæ c. 9. eſt *admirabile*, quique *Nazaræus* vocatus eſt.

CAPUT XIV. 1. (a) Oppidum fuit in monte Ephraim, in confinio Dan, Juda, & Ephraim, verſus mare, cujus fit mentio Geneſ. 38. & Joſue 15. Prohibentur Exod. 34. cum Chananæis connubia: ſed v. 4. liquet id factum Deo aſpirante.

4. (b) Paulatim ſe exercebat ad heroica facta. *Parentes ejus neſciebant*: Itaque inſtinctu divino, aut ex peculiari revelatione Samſon tum ſe gerebat.

5. (c) Aug. in Pſal. 88. variis in locis hunc eventum ut typum eorum quæ acciderunt, cùm prædicari cœpit Evangelium, nobis exhibet: cùm ſcilicet Chriſtus ſponſam quærere voluit inter gentes, quæ inſtar leonis fremebant. *Occiſa autem illa feritate, jam in ipſo regno gentium invenimus leges pro Eccleſia tanquam favum in ore leonis.*

6. (d) Fortitudinis contra hoſtes populi Iſraelitici, cujus ſpecimen edidit in leonis interfectione: utebatur ea fortitudine incitante Domino.

11. (e) Specie honoris: ſed erant cuſtodum loco.

13. Sin autem non potueritis ſolvere, vos dabitis mihi triginta ſindones, & ejuſdem numeri tunicas. Qui reſponderunt ei: Propone problema, ut audiamus.

14. Dixitque eis: De comedente exivit cibus (f), & de forti egreſſa eſt dulcedo. Nec potuerunt per tres dies propoſitionem ſolvere.

15. Cùmque adeſſet dies ſeptimus, dixerunt ad uxorem Samſon: Blandire viro tuo, & ſuade ei ut indicet tibi quid ſignificet problema: quod ſi facere nolueris, incendemus te, & domum patris tui. An idcircò vocaſtis nos ad nuptias ut ſpoliaretis?

16. Quæ fundebat apud Samſon lacrymas, & querebatur dicens: Odiſti me, & non diligis: idcircò problema, quod propoſuiſti filiis populi mei, non vis mihi exponere. At ille reſpondit: Patri meo & matri nolui dicere: & tibi indicare potero?

17. Septem igitur diebus convivii flebat ante eum: tandemque die ſeptimo cùm ei eſſet moleſta, expoſuit. Quæ ſtatim indicavit civibus ſuis.

18. Et illi dixerunt ei die ſeptimo ante ſolis occubitum: Quid dulcius melle, & quid fortius leone? Qui ait ad eos: Si non araſſetis in vitula (g) mea, non inveniſſetis propoſitionem meam.

19. Irruit itaque in eum Spiritus Domini, deſcenditque Aſcalonem, & percuſſit ibi triginta viros. Quorum ablatas veſtes dedit iis qui problema ſolverant. Iratuſque nimis aſcendit in domum patris ſui:

20. Uxor autem ejus accepit maritum unum de amicis ejus & pronubis.

CAPUT XV.

Per vulpes 300. Philiſthæorum ſegetes incendit, & alia iis infert mala, quæ hoc capite referuntur.

1. POſt aliquantulum autem temporis, cùm dies triticeæ meſſis inſtarent, venit Samſon, inviſere volens uxorem ſuam, & attulit ei hœdum de capris. Cùmque cubiculum ejus ſolito vellet intrare, prohibuit eum pater illius, dicens:

2. Putavi quòd odiſſes eam, & ideò tradidi illam amico tuo: ſed habet ſororem, quæ junior & pulchrior illa eſt, ſit tibi pro ea uxor.

3. Cui Samſon reſpondit: Ab hac die non erit culpa (a) in me contra Philiſthæos: faciam enim vobis mala.

4. Perrexitque & cepit trecentas vulpes (b), caudaſque earum junxit ad caudas, & faces ligavit in medio:

5. Quas igne ſuccendens, dimiſit ut huc illucque diſcurrerent. Quæ ſtatim perrexerunt in ſegetes Philiſthinorum. Quibus ſuccenſis, & comportatæ jam fruges, & adhuc ſtantes in ſtipula, concrematæ ſunt, in tantum, ut vineas quoque & oliveta flamma conſumeret.

6. Dixeruntque Philiſthiim: Quis fecit hanc rem? Quibus dictum eſt: Samſon gener Thamnathæi: quia tulit uxorem ejus, & alteri tradidit, hæc operatus eſt. Aſcenderuntque Philiſthiim: & combuſſerunt tam mulierem quàm patrem ejus.

7. Quibus ait Samſon: Licèt (c) hæc feceritis, tamen adhuc ex vobis expetam ultionem, & tunc quieſcam.

8. Percuſſitque eos ingenti plaga, ita ut ſtupentes ſuram femori imponerent (d). Et deſcendens habitavit in ſpelunca petræ Etam.

9. Igitur aſcendentes Philiſthiim in terram Juda, caſtrametati ſunt in loco, qui poſteà vocatus eſt Lechi, id eſt, maxilla, ubi eorum effuſus eſt exercitus.

10. Dixeruntque ad eos de tribu Juda: Cur aſcendiſtis adversùm nos? Qui reſponderunt: Ut ligemus Samſon, venimus, & reddamus ei quæ in nos operatus eſt.

11. Deſcenderunt ergo tria millia virorum de Juda, ad ſpecum ſilicis Etam, dixeruntque ad Samſon: Neſcis quòd Philiſthiim imperent nobis? quare hoc facere voluiſti? Quibus ille ait: Sicut fecerunt mihi, ſic feci eis.

12. Ligare, inquiunt, te venimus, & tradere in manus Philiſthinorum. Quibus Samſon, Jurate, ait, & ſpondete mihi quòd non occidatis me.

13. Dixerunt: Non te occidemus, ſed vinctum trademus. Ligaveruntque eum duo-

14. (f) Aug. Serm. 117. de temp: *per mortuum leonem* intelligit *Chriſtum mortuum, è quo examen apum, ſeu fidelium, & dulciſſimum mel exortum.*

18. (g) Si conjuge mea veſtris blanditiis & minis ad veſtra commoda non uſi eſſetis, *non inveniſſetis propoſitionem meam*. Aug. ſerm. 107. de temp. *Utinam tam cautus ad ſervandam gratiam, tamque prudens ad cavendam mulierem, quam fortis ad ſuperandam beſtiam.*

CAPUT XV. 3. (a) Prætextu privatæ injuriæ publicam ultus eſt, ut Philiſthæi in Iſraelitas non auderent adeò ſævire: *Faciam vobis mala*, Hebr. *Si fecero ego illis malum.*

4. (b) Palæſtina vulpibus abundat: in iis capiendis fortè aliorum opera uſus eſt: Deo adjuvante tot vulpes captæ ſunt. *Et faces ligavit in medio*: tædas fortè ex lignis reſiniferis. Aug. in Pſal. 8. *Vulpes inſidioſos, maximeque hæreticos ſignificant, doloſos, fraudulentos, cavernoſis anfractibus latentes & decipientes.*

7. (c) Hebr. *Si feciſſetis ſicut hoc; ſi occidiſſetis patrem & mulierem*, ſupple, *antea; parcerem vobis.*

8. (d) Qui habitus eſt præ mœrore ſtupentium: *Percuſſit eos plaga magna*. 70. *Percuſſit eos in tibia ſupra femur*, juxta femur. Hebr. Percuſſit eos in coxa unà cum femore.

duobus novis funibus, & tulerunt eum de petra Etam.

14. Qui cùm veniſſet ad locum maxillæ, & Philiſthiim vociferantes occurriſſent ei, irruit Spiritus Domini in eum: & ſicut ſolent ad odorem ignis lina conſumi, ita vincula quibus ligatus erat, diſſipata ſunt & ſoluta.

15. Inventamque maxillam, id eſt, mandibulam (e) aſini, quæ jacebat, arripiens, interfecit in ea mille viros.

16. Et ait: In maxilla aſini, in mandibula pulli aſinarum delevi eos, & percuſſi mille viros.

17. Cùmque hæc verba canens compleſſet, projecit mandibulam de manu, & vocavit nomen loci illius Ramathlechi, quod interpretatur elevatio maxillæ.

18. Sitienſque valdè, clamavit ad Dominum, & ait: Tu dediſti (f) in manu ſervi tui ſalutem hanc maximam atque victoriam: en ſiti morior, incidamque in manus incircumciſorum.

19. Aperuit itaque Dominus molarem dentem (g) in maxilla aſini, & egreſſæ ſunt ex eo aquæ. Quibus hauſtis, refocillavit ſpiritum, & vires recepit. Idcircò appellatum eſt nomen loci illius, Fons invocantis de maxilla, uſque in præſentem diem.

20. Judicavitque Iſrael in diebus Philiſthiim viginti annis. *

* Inf. 16. 31.

CAPUT XVI.

Samſon Gazæ portas in montem ſuſtulit; conſuetudo cum Dalila illi exitio fuit; ab ea detonſus priſtinum robur amiſit; excæcatus à Philiſthæis, recuperata cum crinibus fortitudine, 3000. hoſtes moriens interemit.

1. Abiit quoque in Gazam, & vidit ibi mulierem meretricem (a), ingreſſuſque eſt ad eam.

2. Quod cùm audiſſent Philiſthiim, & percrebuiſſet apud eos intraſſe urbem Samſon, circumdederunt eum, poſitis in porta civitatis cuſtodibus: & ibi tota nocte cum ſilentio præſtolantes, ut facto manè exeuntem occiderent.

3. Dormivit autem Samſon uſque ad medium noctis: & inde conſurgens, apprehendit ambas portæ fores cum poſtibus ſuis, & ſera, impoſitaſque humeris ſuis portavit ad verticem montis, qui reſpicit Hebron.

4. Poſt hæc amavit mulierem (b), quæ habitabat in Valle Sorec, & vocabatur Dalila.

5. Veneruntque ad eam principes Philiſthinorum, atque dixerunt: Decipe eum, & diſce ab illo, in quo habeat tantam fortitudinem, & quo modo eum ſuperare valeamus & vinctum affligere: quod ſi feceris, dabimus tibi ſinguli mille & centum argenteos.

6. Locuta eſt ergo Dalila ad Samſon: Dic mihi, obſecro, in quo ſit tua maxima fortitudo, & quid ſit quo ligatus erumpere nequeas.

7. Cui reſpondit Samſon: Si ſeptem nervicis funibus (c), necdum ſiccis & adhuc humentibus, ligatus fuero, infirmus ero ut cæteri homines.

8. Attuleruntque ad eam ſatrapæ Philiſthinorum ſeptem funes, ut dixerat: quibus vinxit eum,

9. Latentibus apud ſe inſidiis, & in cubiculo finem rei expectantibus, clamavitque ad eum: Philiſthiim ſuper te Samſon. Qui rupit vincula, quo modo ſi rumpat quis filum de ſtuppæ tortum putamine (d), cùm odorem ignis acceperit: & non eſt cognitum in quo eſſet fortitudo ejus.

10. Di-

15. & 16. (e) Per mandibulam totum caput intelligit Mariana: ſatis proceri ſunt aſini in iis locis. *Aſini*: videtur initium cantici Samſonis.

18. (f) Samſon licèt humanis affectibus plus ſatis obnoxius, fidem tamen habuit cum humilitate conjunctam, qua cuncta Deo referebat accepta, & ſpem omnem ſuam in eo ponebat.

19. (g) Hebr. המכתש *hammaſtes*, cavitatem, ſeu alveolum *molaris dentis*, *ſeu gingivam*, aperuit Dominus. *Fons invocantis de maxilla*: Hebr. *Fons invocantis, qui eſt in Lechi, uſque ad diem hanc*; ſignificat fontem perennem eo in loco poſteà extitiſſe, qui vocatur *Lechi*, לחי i. e. maxilla.

CAPUT XVI.

1. (a) Sic vertunt 70. Chald. *Cauponariam*. Lex vetat mulieres Iſraelitas eſſe meretrices.

4. & 5. (b) Quæ uxor illius fuit. *Argenteos*: 70. ſupplent ſiclos.

7. (c) Hebr. *viminibus*, ſeu virgis virentibus. Iniquum poſtulatum mendacio eludit, ut fieri ſolet inter amantes.

9. (d) E filo villæ: hæ duæ voces deſunt in Hebræo, & in 70.

10. Dixitque ad eum Dalila: Ecce illuſiſti mihi, & falſum locutus es: ſaltem nunc indica mihi quo ligari debeas.

11. Cui ille reſpondit: Si ligatus fuero novis funibus, qui numquam fuerunt in opere, infirmus ero, & aliorum hominum ſimilis.

12. Quibus rurſum Dalila vinxit eum, & clamavit: Philiſthiim ſuper te Samſon, in cubiculo inſidiis præparatis. Qui ita rupit vincula quaſi fila telarum.

13. Dixitque Dalila rurſum ad eum: Uſquequò decipis me, & falſum loqueris? oſtende quo vinciri debeas. Cui reſpondit Samſon: Si ſeptem crines (e) capitis mei cum licio plexueris, & clavum his circumligatum terræ fixeris, infirmus ero.

14. Quod cùm feciſſet Dalila, dixit ad eum: Philiſthiim ſuper te Samſon. Qui conſurgens de ſomno extraxit clavum cum crinibus & licio.

15. Dixitque ad eum Dalila: Quomodo dicis quòd amas me, cùm animus tuus non ſit mecum? Per tres vices mentitus es mihi, & noluiſti dicere in quo ſit maxima fortitudo tua.

16. Cùmque moleſta eſſet ei, & per multos dies jugiter adhæreret, ſpatium ad quietem non tribuens, defecit anima ejus, & ad mortem uſque laſſata eſt.

17. Tunc aperiens veritatem rei, dixit ad eam: Ferrum numquam aſcendit ſuper caput meum, quia nazaræus, id eſt, conſecratus Deo ſum de utero matris meæ: ſi raſum (f) fuerit caput meum, recedet à me fortitudo mea, & deficiam, eroque ſicut cæteri homines.

18. Videnſque illa quòd confeſſus ei eſſet omnem animum ſuum, miſit ad principes Philiſthinorum ac mandavit: Aſcendite adhuc ſemel, quia nunc mihi aperuit cor ſuum. Qui aſcenderunt, aſſumpta pecunia quam promiſerant.

19. At illa dormire eum fecit ſuper genua ſua, & in ſinu ſuo reclinare caput. Vocavitque tonſorem, & raſit ſeptem crines ejus, & cœpit abigere eum, & à ſe repellere: ſtatim enim ab eo fortitudo diſceſſit:

20. Dixitque: Philiſthiim ſuper te Samſon. Qui de ſomno conſurgens, dixit in animo ſuo: Egrediar ſicut antè feci, & me excutiam, neſciens quòd receſſiſſet ab eo Dominus.

21. Quem cùm apprehendiſſent Philiſthiim, ſtatim eruerunt oculos ejus, & duxerunt Gazam vinctum catenis, & clauſum in carcere molere fecerunt.

22. Jamque capilli ejus renaſci cœperant,

23. Et principes Philiſthinorum convenerunt in unum ut immolarent hoſtias magnificas Dagon deo ſuo, & epularentur, dicentes: Tradidit Deus noſter inimicum noſtrum Samſon in manus noſtras.

24. Quod etiam populus videns, laudabat deum ſuum, eademque dicebat: Tradidit deus noſter adverſarium noſtrum in manus noſtras, qui delevit terram noſtram, & occidit plurimos.

25. Lætantéſque per convivia, ſumptis jam epulis, præceperunt ut vocaretur Samſon, & ante eos luderet. Qui adductus de carcere ludebat ante eos, feceruntque eum ſtare inter duas columnas.

26. Qui dixit puero regenti greſſus ſuos: Dimitte me, ut tangam columnas, quibus omnis imminet domus, & recliner ſuper eas, & paululùm requieſcam.

27. Domus (g) autem erat plena virorum ac mulierum, & erant ibi omnes principes Philiſthinorum, ac de tecto & ſolario circiter tria millia utriuſque ſexus ſpectantes ludentem Samſon.

28. At ille invocato Domino ait: Domine Deus, memento mei, & redde mihi nunc fortitudinem priſtinam Deus meus, ut ulciſcar me de hoſtibus meis, & pro amiſſione duorum luminum unam ultionem recipiam.

29. Et apprehendens ambas columnas, quibus innitebatur domus, alteramque earum dextera, & alteram læva tenens,

30. Ait: Moriatur (h) anima mea cum Philiſthiim. Concuſſiſque fortiter columnis, cecidit domus ſuper omnes principes, & cæteram multitudinem quæ ibi erat: multòque plures interfecit moriens, quàm antè vivus occiderat.

31. Deſcendentes autem fratres ejus & uni-

13. (e) Hebr. *Machlephot*, מחלפות, *Cincinnos*. Quæritur an Samſon graviter peccaverit ſeipſum occidendo cum Philiſthæis. Reſp. peccaſſe quòd ille conſecrationis ſuæ arcanum mulieri aperuerit; crebra quoque mendacia mulieris illecebris illuſus fecit: *Si ſeptem crines capitis mei cum licio plexueris* quo textores telam involvunt; *& clavum his circumligatum terræ fixeris*: hæc duo poſtrema verba deſunt in Hebræo.

17. (f) Fœdere violato, quod ei cum Deo intercedebat.

27. (g) Palatium erat amplum, ac fortè Templum Dagon.

30. (h) Redditum eſt priſtinum robur; nec privatam, ſed publicam ultus eſt injuriam. Aug. contra Gaudentium L. 1. *De Samſon aliud vobis non eſt fas credere, niſi quia Spiritus latenter hoc juſſerat, qui per illum miracula faciebat.* Paulinus Epiſt. 4. *In Samſonis morte divini Sacramenta myſterii prælucentia mirabimur, quia quod ſcriptum eſt, plures illum hoſtes ſtraviſſe morientem, principe loco vim dominicæ paſſionis interpretandam, qua diaboli domus cecidit, & regnum mortis ſolutum eſt.* Quæ ſequuntur, ea multis videntur adjecta ab Auctore hagiographo, ferè ut Liber Ruth, idque ſtyli ſimilitudo ſuadet: ſunt eventus quidam in Libro Judicum prætermiſſi.

Digitized by Google

univerſa cognatio tulerunt corpus ejuſ, & ſepelierunt inter Saraa & Eſthaol in ſepulchro patris ſui Manue: judicavitque Iſrael viginti annis.

CAPUT XVII.

In hoc capite, incerti temporis narratur hiſtoria. Mater Michæ conflavit illi idolum, cùm Lais occupata fuit à Danitis.

1. FUit eo tempore (a) vir quidam de monte Ephraim nomine Michas,

2. Qui dixit matri ſuæ: Mille & centum argenteos, quos ſeparaveras tibi, & ſuper quibus me audiente juraveras (b), ecce ego habeo, & apud me ſunt. Cui illa reſpondit: Benedictus filius meus Domino.

3. Reddidit ergo eos matri ſuæ, quæ dixerat ei: Conſecravi & vovi hoc argentum Domino, ut de manu mea ſuſcipiat filius meus, & faciat ſculptile atque conflatile: & nunc trado illud tibi.

4. Reddidit igitur eos matri ſuæ: quæ tulit ducentos argenteos, & dedit eos argentario, ut faceret ex eis ſculptile atque conflatile, quod fuit in domo Michæ.

5. Qui ædiculam quoque in ea Deo ſeparavit, & fecit ephod, & theraphim (c), id eſt, veſtem ſacerdotalem, & idola: implevitque unius filiorum ſuorum manum, & factus eſt ei ſacerdos.

6. In diebus illis non erat rex (d) in Iſrael, ſed unuſquiſque quod ſibi rectum videbatur, hoc faciebat.

7. Fuit quoque alter adoleſcens (e) de Bethlehem Juda, ex cognatione ejus: eratque ipſe Levites, & habitabat ibi.

8. Egreſſuſque de civitate Bethlehem, peregrinari voluit ubicumque ſibi commodum reperiſſet. Cùmque veniſſet in montem Ephraim, iter faciens, & declinaſſet parumper in domum Michæ,

9. Interrogatus eſt ab eo unde veniſſet. Qui reſpondit: Levita ſum de Bethlehem Juda, & vado ut habitem ubi potuero, & utile mihi eſſe perſpexero.

10. Dixitque Michas: Mane apud me, & eſto mihi parens ac ſacerdos: daboque tibi per annos ſingulos decem argenteos, ac veſtem duplicem, & quæ ad victum ſunt neceſſaria.

11. Acquievit, & manſit apud hominem, fuitque illi quaſi unus de filiis.

12. Implevitque Michas manum ejus, & habuit puerum ſacerdotem apud ſe.

13. Nunc ſcio, dicens, quòd benefaciet mihi Deus habenti Levitici generis ſacerdotem.

CAPUT XVIII.

Sexcenti viri è tribu Dan ablato Michæ idolo unà cum ſacerdote urbem Lais ceperunt, ubi idololatria fuit excitata.

1. IN diebus illis non erat rex in Iſrael, & tribus Dan quærebat poſſeſſionem ſibi, ut habitaret in ea: uſque ad illum enim diem inter cæteras tribus ſortem non acceperat (a).

2. Miſerunt ergo filii Dan, ſtirpis & familiæ ſuæ quinque viros fortiſſimos de Saraa & Eſthaol, ut explorarent terram, & diligenter inſpicerent: dixeruntque eis: Ite, & conſiderate terram. Qui cùm pergentes veniſſent in montem Ephraim, & intraſſent domum Michæ, requieverunt ibi:

3. Et agnoſcentes vocem adoleſcentis Levitæ, utentesque illius diverſorio, dixerunt ad eum: Quis te huc adduxit? quid hic agis? quam ob cauſam huc venire voluiſti?

4. Qui reſpondit eis: Hæc & hæc præſtitit mihi Michas, & me mercede conduxit, ut ſim ei ſacerdos.

5. Rogaverunt autem eum, ut conſuleret (b) Dominum, ut ſcire poſſent an proſpero itinere pergerent, & res haberet effectum.

6. Qui

CAPUT XVII.

1. (a) Hæc duo verba deſunt in Hebræo, ſed ab interprete ſunt addita. Iſta ante aut poſt Othonielis tempora contigiſſe nonnulli veriſimilius putant, quàm poſt Samſonem: nam ex cap. ſequenti tribus Dan ſortem ſuam nondum acceperat plenam, quam Samſon judex curaſſet ſuppleri. Deinde Jonathan vocatur ille Levites filius Gerſom, filii Moyſis, qui puer appellatur c. 18. nec Scriptura ſemper temporum ſervat ordinem. *De monte Ephraim*: de montanis. *Mille & centum argenteos*, ſiclos, *quos ſeparaveras*, forſan quos furto ſuſtuleras.

2. (b) Καί με ὥρκω. *Et me devoveras*: diris eum devoverat, qui pecuniam illam haberet.

5. (c) Idolum humanæ figuræ. *Implevitque unius filiorum ſuorum manum*: *unus* Hebr. idem eſt ac *primus*: *implere manum*, eſt conſecrare: vel hoſtias tradidit filio ut offerret. *Theraphim* Græcè ſimulacra, quæ formam habere Cherubinorum cenſet Hieronymus in Epiſt. ad Marcellam. Atque hæc vox media eſt inter bonas & malas imagines: *Et factus eſt ei Sacerdos*. Forſan ſibi perſuaſit Michas privata religione colendum eſſe Deum, quòd Sacerdotes officio ſuo defungi non poſſent ob itinera latronibus infeſta. Ita ſuſpicatur Grotius.

6. (d) Vox Regis latiore ſignificatu ſumitur pro judice, aut dictatore.

7. (e) In Hebr. *Et fuit puer*; vox *alter* deeſt. *Ex cognatione ejus*: *Juda*, qui habitabat in tribu Juda, vel quæ Bethlehem pertinebat ad familiam, ſeu tribum Juda.

CAPUT XVIII.

1. (a) Non ei tanta portio, quanta opus erat pro hominum multitudine, contigerat; Danitis enim anguſti fines erant.

5. (b) Verum Deum à Micha coli putarunt.

6. Qui reſpondit eis: Ite in pace: Dominus reſpicit viam veſtram, & iter quò pergitis.

7. Euntes igitur quinque viri venerunt (c) Lais: videruntque populum habitantem in ea abſque ullo timore, juxta conſuetudinem Sidoniorum, ſecurum & quietum, nullo ei penitùs reſiſtente, magnarumque opum, & procul à Sidone atque à cunctis hominibus ſeparatum.

8. Reverſique ad fratres ſuos in Saraa & Eſthaol, & quid egiſſent ſciſcitantibus reſponderunt:

9. Surgite, aſcendamus ad eos: vidimus enim terram valdè opulentam & uberem: nolite negligere, nolite ceſſare. Eamus, & poſſideamus eam, nullus erit labor.

10. Intrabimus ad ſecuros, in regionem latiſſimam, tradetque nobis Dominus locum, in quo nullius rei eſt penuria, eorum quæ gignuntur in terra.

11. Profecti igitur ſunt de cognatione Dan, id eſt, de Saraa & Eſthaol, ſexcenti viri accincti armis bellicis,

12. Aſcendenteſque manſerunt in Carjathjarim Judæ: qui locus, ex eo tempore Caſtrorum Dan nomen accepit, & eſt poſt tergum Carjathjarim.

13. Inde tranſierunt in montem Ephraim. Cùmque veniſſent ad domum Michæ,

14. Dixerunt quinque viri, qui priùs miſſi fuerant ad conſiderandam terram Lais, cæteris fratribus ſuis: Noſtis quòd in domibus iſtis ſit ephod, & theraphim, & ſculptile, atque conflatile: videte quid vobis placeat.

15. Et cùm paululùm declinaſſent, ingreſſi ſunt domum adoleſcentis Levitæ, qui erat in domo Michæ: ſalutaveruntque eum verbis pacificis.

16. Sexcenti autem viri ita ut erant armati, ſtabant ante oſtium.

17. At illi qui ingreſſi fuerant domum juvenis, ſculptile, & ephod, & theraphim, atque conflatile tollere nitebantur, & ſacerdos ſtabat ante oſtium, ſexcentis viris fortiſſimis haud procul expectantibus.

18. Tulerunt igitur qui intraverant, ſculptile, ephod, & idola, atque conflatile. Quibus dixit ſacerdos: Quid facitis?

19. Cui reſponderunt: Tace, & pone digitum ſuper os tuum: venique nobiſcum, ut habeamus te patrem, ac ſacerdotem. Quid tibi melius eſt, ut ſis ſacerdos in domo unius viri, an in una tribu & familia in Iſrael?

20. Quod cùm audiſſet, acquievit ſermonibus eorum, & tulit ephod, & idola, ac ſculptile, & profectus eſt cum eis.

21. Qui cùm pergerent, & ante ſe ire feciſſent parvulos ac jumenta, & omne quod erat pretioſum,

22. Et jam à domo Michæ eſſent procul, viri qui habitabant in ædibus Michæ conclamantes ſecuti ſunt,

23. Et poſt tergum clamare cœperunt. Qui cùm reſpexiſſent, dixerunt ad Micham: Quid tibi vis? cur clamas?

24. Qui reſpondit: Deos meos, quos mihi feci, tuliſtis, & ſacerdotem, & omnia quæ habeo, & dicitis: Quid tibi eſt?

25. Dixeruntque ei filii Dan: Cave ne ultrà loquaris ad nos, & veniant ad te viri animo concitati, & ipſe cum omni domo tua pereas.

26. Et ſic cœpto itinere perrexerunt. Videns autem Michas, quòd fortiores ſe eſſent, reverſus eſt in domum ſuam.

27. Sexcenti autem viri tulerunt ſacerdotem, & quæ ſuprà diximus: veneruntque in Lais ad populum quieſcentem atque ſecurum, & percuſſerunt eos in ore gladii: urbemque incendio tradiderunt,

28. Nullo penitùs ferente præſidium, eò quòd procul habitarent à Sidone, & cum nullo hominum haberent quidquam ſocietatis ac negotii. Erat autem civitas ſita in regione Rohob: quam rurſum extruentes habitaverunt in ea,

29. Vocato nomine civitatis Dan, juxta vocabulum patris ſui, quem genuerat Iſrael, quæ priùs Lais dicebatur.

30. Poſueruntque ſibi ſculptile, & Jonathan filium Gerſam filii (d) Moyſi, ac filios ejus ſacerdotes in tribu Dan, uſque ad diem captivitatis ſuæ.

31. Manſitque (e) apud eos idolum Michæ omni tempore, quo fuit domus Dei in Silo. In diebus illis non erat rex in Iſrael.

C A-

7. (c) Lais, quæ poſteà vocata eſt Dan.

30. (d) Hebræi & 70. loco *Moyſi* legunt *Manaſſe*: ſed cùm eſſet Levita, videtur legendum Moyſi, niſi fortè homo fuerit Manaſſes nomine. *Uſque ad diem captivitatis ſuæ*; cùm arca à Philiſthæis capta eſt; non de captivitate decem tribuum loquitur. Non enim eſt credibile tempore Samuelis, Davidis & Salomonis idololatriam viguiſſe in tribu Dan, cùm 1. Reg. 7. ſcriptum ſit: *Quòd omnis Iſrael requieſceret poſt Dominum, & ſerviret Deo ſoli*. Quòd ſi Jonathan ille fuit nepos Moſis, neceſſe eſt ut brevi poſt Joſue tempore hæc contigerint; ſed magna ſæpè occurrit in propriis nominibus varietas. Nec minùs eſt probabile, hanc hiſtoriam circa Heli tempora accidiſſe.

31. (e) Tum verò mors Heli Sacerdotis contigit, poſteà Arca, quæ Domus Dei appellatur, è Silo tranſlata eſt.

OAPUT XIX.

Hoc caput, infandum ſcelus adverſùs uxorem Levitæ admiſſum à Benjamitis continet.

1. FUit (a) quidam vir Levites habitans in latere montis Ephraim, qui accepit uxorem de Bethlehem Juda:

2. Quæ reliquit (b) eum, & reverſa eſt in domum patris ſui in Bethlehem, manſitque apud eum quatuor menſibus.

3. Secutuſque eſt eam vir ſuus, volens reconciliari ei, atque blandiri, & ſecum reducere, habens in comitatu puerum & duos aſinos: quæ ſuſcepit eum, & introduxit in domum patris ſui. Quod cùm audiſſet ſocer ejus, eumque vidiſſet, occurrit ei lætus,

4. Et amplexatus eſt hominem. Manſitque gener in domo ſoceri tribus diebus, comedens cum eo & bibens familiariter.

5. Die autem quarto de nocte conſurgens, proficiſci voluit. Quem tenuit ſocer, & ait ad eum: Guſta priùs panxillum panis, & conforta ſtomachum, & ſic proficiſceris.

6. Sederuntque ſimul, ac comederunt & biberunt. Dixitque pater puellæ ad generum ſuum: Quæſo te ut hodie hìc maneas, pariterque lætemur.

7. At ille conſurgens, cœpit velle proficiſci. Et nihilominùs obnixè eum ſocer tenuit, & apud ſe fecit manere.

8. Manè autem facto, parabat Levites iter. Cui ſocer rurſum: Oro te, inquit, ut paululum cibi capias, & aſſumptis viribus, donec increſcat dies, poſteà proficiſcaris. Comederunt ergo ſimul.

9. Surrexitque adoleſcens, ut pergeret cum uxore ſua & puero. Cui rurſum locutus eſt ſocer: Conſidera quòd dies ad occaſum declivior ſit, & propinquat ad veſperum: mane apud me etiam hodie, & duc lætum diem, & cras proficiſceris, ut vadas in domum tuam.

10. Noluit gener acquieſcere ſermonibus ejus: ſed ſtatim perrexit, & venit contra Jebus, quæ altero nomine vocatur Jeruſalem, ducens ſecum duos aſinos onuſtos, & concubinam.

11. Jamque erant juxta Jebus, & dies mutabatur in noctem: dixitque puer ad dominum ſuum: Veni, obſecro, declinemus ad urbem Jebuſæorum, & maneamus in ea.

12. Cui reſpondit dominus: Non ingrediar oppidum gentis alienæ, quæ non eſt de filiis Iſrael, ſed tranſibo uſque Gabaa:

13. Et cùm illuc pervenero, manebimus in ea, aut certè in urbe Rama.

14. Tranſierunt ergo Jebus, & cœptum carpebant iter, occubuitque eis ſol juxta Gabaa, quæ eſt in tribu Benjamin:

15. Diverteruntque ad eam, ut manerent ibi. Quò cùm intraſſent, ſedebant in platea civitatis, & nullus eos recipere voluit hoſpitio.

16. Et ecce, apparuit homo ſenex, revertens de agro & de opere ſuo veſperi, qui & ipſe de monte erat Ephraim, & peregrinus habitabat in Gabaa. Homines autem regionis illius erant filii Jemini (c).

17. Elevatiſque oculis, vidit ſenex ſedentem hominem cum ſarcinulis ſuis in platea civitatis: & dixit ad eum: Unde venis? & quò vadis?

18. Qui reſpondit ei: Profecti ſumus de Bethlehem Juda, & pergimus ad locum noſtrum, qui eſt in latere montis Ephraim, unde ieramus in Bethlehem: & nunc vadimus ad domum Dei, nulluſque ſub tectum ſuum nos vult recipere,

19. Habentes paleas & fœnum in aſinorum pabulum, & panem ac vinum in meos & ancillæ tuæ uſus, & pueri qui mecum eſt: nulla te indigemus niſi hoſpitio.

20. Cui reſpondit ſenex: Pax tecum ſit, ego præbebo omnia quæ neceſſaria ſunt: tantùm, quæſo, ne in platea maneas.

21. Introduxitque eum in domum ſuam, & pabulum aſinis præbuit: ac poſtquam laverunt pedes ſuos, recepit eos in convivium.

22. Illis epulantibus, & poſt laborem itineris, cibo & potu reficientibus corpora, venerunt viri civitatis illius, filii Belial, (id eſt, abſque jugo) & circumdantes domum ſenis, fores pulſare cœperunt, clamantes ad dominum domus, atque dicentes: * Educ virum, qui ingreſſus eſt * Gen. 19.
domum tuam, ut abutamur eo. 5.

23. Egreſſuſque eſt ad eos ſenex, & ait: Nolite, fratres, nolite facere malum hoc, quia ingreſſus eſt homo hoſpitium meum, & ceſſate ab hac ſtultitia:

24. Habeo

CAPUT XIX.

1. (a) Id ſuperiori tempore contigit: nam Phinees filius Eleazari erat ſummus Sacerdos.

2. (b) Fortè Vulgatus interpres legit olim *Tiznach*, תזנח, quod *deſerere* ſignificat, pro quo hodie legitur *Tizne*, תזנה, Hebr. *Fornicata eſt ſuper eum*: apud eum. Chald. *Contempſit eum*. Amb. L. 3. de. Off. c. 14. *Irata concubina ejus, & quibuſdam, ut fieri ſolet, offenſa rebus, redüt in domum patris ſui in Bethlehem Juda.*

16. & 18. (c) E tribu Benjamin ac peſſimi. *Domum*, quæ erat in Silo.

24. Habeo (d) filiam virginem, & hic homo habet concubinam, educam eas ad vos, ut humilietis eas, & veſtram libidinem compleatis: tantùm, obſecro, ne ſcelus hoc contra naturam operemini in virum.

25. Nolebant acquieſcere ſermonibus illius. Quod cernens homo, eduxit ad eos concubinam ſuam, & eis tradidit illudendam: qua cùm tota nocte abuſi eſſent, dimiſerunt eam manè.

26. At mulier, recedentibus tenebris, venit ad oſtium domus, ubi manebat dominus ſuus, & ibi corruit.

27. Manè facto, ſurrexit homo, & aperuit oſtium, ut cœptam expleret viam: & ecce concubina ejus jacebat ante oſtium, ſparſis in limine manibus.

28. Cui ille, putans eam quieſcere, loquebatur: Surge, & ambulemus. Qua nihil reſpondente, intelligens quòd erat mortua, tulit eam, & impoſuit aſino, reverſuſque eſt in domum ſuam.

29. Quam cùm eſſet ingreſſus, arripuit gladium, & cadaver uxoris cum oſſibus ſuis in duodecim partes ac fruſta concidens, miſit in omnes terminos Iſrael.

30. Quod cùm vidiſſent ſinguli, conclamabant: Numquam res talis facta eſt in Iſrael, ex eo die quo aſcenderunt patres noſtri de Ægypto, uſque in præſens tempus: ferte ſententiam, & in commune decernite quid facto opus ſit.

CAPUT XX.

Bellum ab Iſraelitis contra Benjamitas ſuſceptum deſcribitur.

1. Egreſſi itaque ſunt omnes filii Iſrael, & pariter congregati, quaſi
* Oſee 9.9. vir unus, * de Dan uſque Berſabee, & terra Galaad, ad Dominum in Maſpha (a):

2. Omneſque anguli populorum, & cunctæ tribus Iſrael in eccleſiam populi Dei convenerunt, quadringenta millia peditum pugnatorum.

3. (Nec latuit filios Benjamin, quòd aſcendiſſent filii Iſrael in Maſpha.) Interrogatuſque Levita, maritus mulieris interfectæ, quomodo tantum ſcelus perpetratum eſſet,

4. Reſpondit: Veni in Gabaa Benjamin cum uxore mea, illucque diverti:

5. Et ecce homines civitatis illius circumdederunt nocte domum, in qua manebam, volentes me occidere, & uxorem meam incredibili furore libidinis vexantes, denique mortua eſt.

6. Quam arreptam, in fruſta concidi, miſique partes in omnes terminos poſſeſſionis veſtræ: quia numquam tantum nefas, & tam grande piaculum factum eſt in Iſrael.

7. Adeſtis omnes filii Iſrael, decernite quid facere debeatis.

8. Stanſque omnis populus, quaſi unius hominis ſermone reſpondit: Non recedemus in tabernacula noſtra, nec ſuam quiſquam intrabit domum:

9. Sed hoc contra Gabaa in commune faciamus.

10. Decem viri eligantur è centum ex omnibus tribubus Iſrael, & centum de mille, & mille de decem millibus, ut comportent exercitui cibaria, & poſſimus pugnare contra Gabaa Benjamin, & reddere ei pro ſcelere, quod meretur.

11. Convenitque univerſus Iſrael ad civitatem, quaſi homo unus, eadem mente, unoque conſilio.

12. Et miſerunt (b) nuntios ad omnem tribum Benjamin, qui dicerent: Cur tantum nefas in vobis repertum eſt?

13. Tradite homines de Gabaa, qui hoc flagitium perpetrarunt, ut moriantur, & auferatur malum de Iſrael. Qui noluerunt fratrum ſuorum filiorum Iſrael audire mandatum:

14. Sed ex cunctis urbibus, quæ ſortis ſuæ erant, convenerunt in Gabaa, ut illis ferrent auxilium, & contra univerſum populum Iſrael dimicarent.

15. Inventique ſunt viginti quinque millia de Benjamin educentium gladium, præter habitatores Gabaa,

16. Qui ſeptingenti erant viri fortiſſimi, ita ſiniſtra ut dextra præliantes: & ſic fundis lapides ad certum jacientes, ut capillum quoque poſſent percutere, & nequaquam in alteram partem ictus lapidis deferretur.

17. Virorum quoque Iſrael, abſque filiis Benjamin, inventa ſunt quadringenta millia educentium gladios, & paratorum ad pugnam.

18. Qui ſurgentes venerunt in domum Dei, hoc eſt, in Silo: conſuluerunt que Deum, atque dixerunt: Quis erit (c) in exercitu noſtro princeps certaminis contra

tra

24. (d) Horrore criminis perculſus homo ille ut Lot, filiam proſtituit, ſed minùs juſtè, aut prudenter: non enim ſunt facienda mala, ut eveniant bona. *Et hic homo habet concubinam*: quæ tamen v. 1. uxor dicta eſt: concubina dicebatur, cùm ſolemnes ritus non adhibiti fuerant: neque hæ voces uxoris & concubinæ inter ſe adeò pugnabant.

CAP. XX. 1. & 2. (a) Ad eum conſulendum: Maſpha non procul erat à Silo: Maſpha erat in tribu Benjamin, cùm altera ejuſdem nominis eſſet in Galaadite. *Anguli populorum*: principes populi.

12. (b) Id prudenter factum: ſed Benjamitæ hoc facinus defendentes, magno ſe crimine contaminarunt.

18. (c) Deum priùs conſulere debebant, an bellum eſſet ſuſcipiendum.

tra filios Benjamin? Quibus reſpondit Dominus: Judas ſit dux veſter.

19. Statimque filii Iſrael ſurgentes manè, caſtrameraţi ſunt juxta Gabaa:

20. Et inde procedentes ad pugnam contra Benjamin, urbem oppugnare cœperunt.

21. Egreſſique filii Benjamin de Gabaa, occiderunt (d) de filiis Iſrael die illo viginti duo millia virorum.

22. Rurſum filii Iſrael & fortitudine & numero confidentes, in eodem loco, in quo priùs certaverant, aciem direxerunt:

23. Ita tamen ut priùs aſcenderent & flerent coram Domino uſque ad noctem: conſulerentque eum, & dicerent: Debeo ultrà procedere ad dimicandum contra filios Benjamin fratres meos, an non? Quibus ille reſpondit: Aſcendite (e) ad eos, & inite certamen.

24. Cùmque filii Iſrael altera die contra filios Benjamin ad prælium proceſſiſſent,

25. Eruperunt filii Benjamin de portis Gabaa: & occurrentes eis, tanta in illos cæde bacchati ſunt, ut decem & octo millia virorum educentium gladium proſternerent.

26. Quamobrem omnes filii Iſrael venerunt in domum Dei, & ſedentes flebant coram Domino: jejunaveruntque die illo uſque ad veſperam, & obtulerunt (f) ei holocauſta, atque pacificas victimas,

27. Et ſuper ſtatu ſuo interrogaverunt. Eo tempore ibi erat arca fœderis Dei.

28. Et Phinees filius Eleazari filii Aaron præpoſitus domus. Conſuluerunt igitur Dominum, atque dixerunt: Exire ultrà debemus ad pugnam contra filios Benjamin fratres noſtros, an quieſcere? Quibus ait Dominus: Aſcendite (g), cras enim tradam eos in manus veſtras.

29. Poſueruntque filii Iſrael inſidias per circuitum urbis Gabaa:

30. Et tertia vice, ſicut ſemel & bis, contra Benjamin in exercitum produxerunt.

31. Sed & filii Benjamin audacter erupperunt de civitate, & fugientes adverſarios longiùs perſecuti ſunt, ita ut vulnerarent ex eis ſicut primo die & ſecundo, & cæderent per duas ſemitas vertentes terga, quarum una ferebatur in Bethel, & altera in Gabaa, atque proſternerent triginta circiter viros:

32. Putaverunt enim ſolito eos more cædere. Qui fugam arte ſimulantes, inierunt conſilium ut abſtraherent eos de civitate, & quaſi fugientes ad ſupradictas ſemitas perducerent.

33. Omnes itaque filii Iſrael ſurgentes de ſedibus ſuis, tetenderunt aciem in loco, qui vocatur Baalthamar. Inſidiæ quoque, quæ circa urbem erant, paulatim ſe aperire cœperunt,

34. Et ab Occidentali urbis parte procedere. Sed & alia decem millia virorum de univerſo Iſrael, habitatores urbis ad certamina provocabant. Ingravatumque eſt bellum contra filios Benjamin: & non intellexerunt quòd ex omni parte illis inſtaret interitus.

35. Percuſſitque eos Dominus in conſpectu filiorum Iſrael, & interfecerunt ex eis in illo die viginti quinque millia & centum viros, omnes bellatores & educentes gladium.

36. Filii autem Benjamin, cùm ſe inferiores eſſe vidiſſent, cœperunt fugere. Quod cernentes filii Iſrael, dederunt eis ad fugiendum locum, ut ad præparatas inſidias devenirent, quas juxta urbem poſuerant.

37. Qui cùm repentè de latibulis ſurrexiſſent, & Benjamin terga cædentibus daret, ingreſſi ſunt civitatem, & percuſſerunt eam in ore gladii.

38. Signum autem dederant filii Iſrael his quos in inſidiis collocaverant, ut poſtquam urbem cepiſſent, ignem accenderent: ut aſcendente in altum fumo, captam urbem demonſtrarent.

39. Quod cùm cernerent filii Iſrael in ipſo certamine poſiti (putaverunt enim filii Benjamin eos fugere, & inſtantiùs perſequebantur, cæſis de exercitu eorum triginta viris)

40. Et viderent quaſi columnam fumi de civitate conſcendere: Benjamin quoque aſpiciens retrò, cùm captam cerneret civitatem, & flammas in ſublime ferri:

41. Qui priùs ſimulaverant fugam, verſa facie fortiùs reſiſtebant. Quod cùm vidiſſent filii Benjamin, in fugam verſi ſunt,

42. Et ad viam deſerti ire cœperunt, illuc

21. (d) Vel ob idololatriæ crimen, quod in tribu Dan publicum erat, vel potiùs quòd in numero & fortitudine ſua confiderent, ut dicitur v. 22. non in divino auxilio. Deinde locum ad pugnam minùs commodum elegerant. Aliam addit rationem Hieronymus ſcribens in Prophetam Oſee cap. 10. *Duas*, inquit, *fecerunt iniquitates, vindicando hominem, & Dei ſui injuriam negligendo.*

23. (e) Nondum victoriam pollicetur; unde & altitudinem judiciorum Dei admiratur Bernardus L. 2. de Conſid. cap. 1. mox addit; ſed quò inferiores certamine, eò fide ſuperiores inventi ſunt.

26. (f) Decreto publico cultum Dei publicum ob negligentiam Sacerdotum, vel ob loca minùs tuta intermiſſum reſtituerunt.

28. (g) Victoriam præſtitit Deus poſtquam populum peſſimorum nece purgavit.

Digitized by Google

luc quoque eos adverſariis perſequentibus. Sed & hi qui urbem ſuccenderant, occurrerunt eis.

43. Atque ita factum eſt, ut ex utraque parte ab hoſtibus cæderentur, nec erat ulla requies morientium. Ceciderunt, atque proſtrati ſunt ad orientalem plagam urbis Gabaa.

44. Fuerunt autem qui in eodem loco interfecti ſunt, decem & octo millia virorum, omnes robuſtiſſimi pugnatores.

45. Quod cùm vidiſſent qui remanſerant de Benjamin, fugerunt in ſolitudinem, & pergebant ad petram, cujus vocabulum eſt Remmon. In illa quoque fuga palantes, & in diverſa tendentes, occiderunt quinque millia virorum. Et cùm ultra tenderent, perſecuti ſunt eos, & interfecerunt etiam alia duo millia.

46. Et ſic factum eſt, ut omnes qui ceciderant de Benjamin in diverſis locis, eſſent viginti quinque millia, pugnatores ad bella promptiſſimi.

47. Remanſerunt itaque de omni numero Benjamin, qui evadere, & fugere in ſolitudinem potuerunt, ſexcenti viri: ſederuntque in petra Remmon (h) menſibus quatuor.

48. Regreſſi autem filii Iſrael, omnes reliquias civitatis, à viris uſque ad jumenta, gladio percuſſerunt, cunctaſque urbes & viculos Benjamin vorax flamma conſumpſit.

CAPUT XXI.

Deo placato per fletum & ſacrificia, inſtauratur tribus Benjamin, & cavetur de nova ſobole ex 400. virginibus.

1. JUraverunt quoque filii Iſrael in Maſpha, & dixerunt: Nullus noſtrûm dabit filiis Benjamin de filiabus ſuis uxorem.

2. Veneruntque omnes ad domum Dei in Silo, & in conſpectu ejus ſedentes uſque ad veſperam, levaverunt vocem, & magno ululatu cœperunt flere (a), dicentes:

3. Quare Domine Deus Iſrael factum eſt hoc malum in populo tuo, ut hodie una tribus auferretur ex nobis?

4. Altera autem die diluculò conſurgentes, extruxerunt altare (b): obtuleruntque ibi holocauſta, & pacificas victimas, & dixerunt:

5. Quis non aſcendit in exercitu Domini de univerſis tribubus Iſrael? Grandi enim juramento ſe conſtrinxerant, cùm eſſent in Maſpha, interfici eos qui defuiſſent.

6. Ductique pœnitentia (c) filii Iſrael ſuper fratre ſuo Benjamin, cœperunt dicere: Ablata eſt tribus una de Iſrael,

7. Unde uxores accipient? omnes enim in commune juravimus, non daturos nos filias noſtras.

8. Idcircò dixerunt: Quis eſt de univerſis tribubus Iſrael, qui non aſcendit ad Dominum in Maſpha? Et ecce inventi ſunt habitatores Jabes Galaad in illo exercitu non fuiſſe.

9. (Eo quoque tempore cùm eſſent in Silo, nullus ex eis ibi repertus eſt.)

10. Miſerunt itaque decem millia viros robuſtiſſimos, & præceperunt eis: Ite, & percutite habitatores Jabes Galaad in ore gladii, tam uxores quàm parvulos eorum.

11. Et hoc erit quod obſervare debebitis: * Omne generis maſculini, & mulieres quæ cognoverunt viros, interficite, * Num. 31. 17. & 18.
virgines autem reſervate.

12. Inventæque ſunt de Jabes Galaad quadringentæ virgines, quæ neſcierunt viri thorum, & adduxerunt eas ad caſtra in Silo, in terram Chanaan.

13. Miſeruntque nuntios ad filios Benjamin, qui erant in petra-Remmon, & præceperunt eis, ut eos ſuſciperent in pace.

14. Veneruntque filii Benjamin in illo tempore, & datæ ſunt eis uxores de filiabus Jabes Galaad: alias autem non repererunt, quas ſimili modo traderent.

15. Univerſuſque Iſrael valdè doluit, & egit pœnitentiam ſuper interfectione unius tribus ex Iſrael.

16. Dixeruntque majores natu: Quid faciemus reliquis, qui non acceperunt uxores? omnes in Benjamin fœminæ conciderunt,

17. Et magna nobis cura, ingentique ſtudio providendum eſt, ne una tribus deleatur ex Iſrael.

18. Filias enim noſtras eis dare non poſſumus, conſtricti juramento (d) & maledictione, qua diximus: Maledictus qui dederit de filiabus ſuis uxorem Benjamin.

19. Ce-

47. (h) Urbs erat in prærupta rupe, non procul à Gabaa.

CAPUT XXI. 2. (a) Expletam ultionem excepit miſeratio.

4. (b) Sed intra tabernaculum, ob numerum ſacrificantium.

6. & 10. (c) Illud quidem bellum conſulto Deo ſuſceperant; ſed juſſi non fuerant totam delere tribum. *Percutite*, ob deſertam militiam.

18. (d) Dubitatur, an juramentum illud imprudenter factum eos obſtringeret. Non ea fuit mens jurantium, ut una tribus periret defectu uxorum: ſed quia ex erronea conſcientia ſe obſtrictos credidere, ad raptum impropriè dictum confugerunt. Nam raptus ille fuit ex publico conſilio, nec invitis puellis; quin & conſenſum parentum non defuiſſe probabile eſt.

Digitized by Google

19. Ceperuntque conſilium, atque dixerunt: Ecce ſolemnitas Domini eſt in Silo anniverſaria, quæ ſita eſt ad Septemtrionem urbis Bethel, & ad orientalem plagam viæ, quæ de Bethel tendit ad Sichimam, & ad meridiem oppidi Lebona.

20. Præceperuntque filiis Benjamin, atque dixerunt: Ite, & latitate in vineis.

21. Cùmque videritis filias Silo ad ducendos choros ex more procedere, exite repentè de vineis, & rapite ex eis ſinguli uxores ſingulas, & pergite in terram Benjamin.

22. Cùmque venerint patres earum, ac fratres, & adversùm vos queri cœperint, atque jurgari, dicemus eis: Miſeremini eorum: non enim rapuerunt eas jure bellantium atque victorum, ſed rogantibus ut acciperent, non dediſtis, & à veſtra parte peccatum eſt.

23. Feceruntque filii Benjamin, ut ſibi fuerat imperatum: & juxta numerum ſuum, rapuerunt ſibi de his quæ ducebant choros, uxores ſingulas: abieruntque in poſſeſſionem ſuam, ædificantes urbes, & habitantes in eis.

24. Filii quoque Iſrael reverſi ſunt per tribus & familias in tabernacula ſua. In diebus illis non erat rex (e) in Iſrael: ſed unuſquiſque, quod ſibi rectum videbatur, hoc faciebat.

24. (e) Fortè non erat judex, aut dux populi, ſed anarchiæ intervallum.

LIBER RUTH.

Hic liber eſt velut appendix quædam libri Judicum. Quæ enim in eo commemorantur geſta, Judicum temporibus evenerunt: ſed quo Judice, non liquet, uti nec de illius libri Auctore. Plerique Samuelem eum eſſe volunt, qui librum Judicum, & librum primum Regum ex communiori ſententia conſcripſit: neque abhorret à veriſimili, hunc librum ab eodem eſſe exaratum, ut Regis David ſtirpem & genus deſignaret. Quin etiam Theodoreti ſententia admodùm eſt probabilis, hunc librum à Spiritu ſancto dictatum eſſe propter Chriſti Domini Incarnationem, qui ex Ruth ſecundùm carnem duxit originem.

Quo tempore hæc contigerint, dictu difficile eſt, quòd à conjugio Salmonis cum Raab paucæ interſint generationes uſque ad Davidem regem. An plures extiterunt Booz nomine, ut videtur Lyrano; an fortè illud non eſt in Scripturis inuſitatum, ut generationes non proximæ & immediatæ, ſed mediatæ tantùm recenſeantur; an demùm alia eſt Raab ab ea cujus fit mentio in Libro Joſue?

CAPUT PRIMUM.

Elimelech Bethlehemita fame urgente cum Noemi uxore peregrinatur in eam Arabiæ petrææ regionem, quæ Moabitis dicta eſt.

1. IN diebus unius judicis, quando judices præerant, facta eſt fames in terra. Abiitque homo de Bethlehem Juda, ut peregrinaretur in regione Moabitide cum uxore ſua ac duobus liberis.

2. Ipſe vocabatur Elimelech, & uxor ejus Noemi: & duo filii, alter Mahalon, & alter Chelion, Ephrathæi (a) de Bethlehem Juda. Ingreſſique regionem Moabitidem, morabantur ibi.

3. Et mortuus eſt Elimelech maritus Noemi, remanſitque ipſa cum filiis.

4. Qui acceperunt uxores Moabitidas, quarum una vocabatur Orpha, altera verò Ruth. Manſeruntque ibi decem annis.

5. Et ambo mortui ſunt, Mahalon videlicet & Chelion: remanſitque mulier orbata duobus liberis ac marito.

6. Et ſurrexit ut in patriam pergeret, cum utraque nuru ſua, de regione Moabitide: audie-

CAP. I. 2. (a) Vox Ephrata aut Bethlehem ipſam ſignificat, aut circumjectam regionem. Geneſ. 35. & 48. Rachel dicitur ſepulta in Ephrata, mox additur: *Hæc eſt Bethlehem.*

audierat enim quòd reſpexiſſet Dominus populum ſuum, & dediſſet eis eſcas.

7. Egreſſa eſt itaque de loco peregrinationis ſuæ cum utraque nuru: & jam in via revertendi poſita in terram Juda,

8. Dixit ad eas: Ite in domum matris veſtræ, faciat vobiſcum Dominus miſericordiam, ſicut feciſtis cum mortuis & mecum.

9. Det vobis invenire requiem in domibus virorum, quos ſortituræ eſtis. Et oſculata eſt eas. Quæ elevata voce flere cœperunt,

10. Et dicere: Tecum pergemus ad populum tuum.

11. Quibus illa reſpondit: Revertimini filiæ meæ, cur venitis mecum? num ultrà habeo filios in utero meo, ut viros ex me ſperare poſſitis?

12. Revertimini filiæ meæ, & abite: jam enim ſenectute confecta ſum, nec apta vinculo conjugali. Etiamſi poſſem hac nocte concipere, & parere filios,

13. Si eos expectare velitis, donec creſcant, & annos pubertatis impleant, antè eritis vetulæ quàm nubatis. Nolite, quæſo, filiæ meæ: quia veſtra anguſtia magis me premit, & egreſſa eſt manus Domini contra me.

14. Elevata igitur voce, rurſum flere cœperunt: Orpha oſculata eſt ſocrum, ac reverſa eſt: Ruth adhæſit ſocrui ſuæ.

15. Cui dixit Noemi: En reverſa eſt cognata tua ad populum ſuum, & ad deos ſuos, vade cum ea.

16. Quæ reſpondit: Ne adverſeris mihi ut relinquam te & abeam: quocumque enim perrexeris, pergam: & ubi morata fueris, & ego pariter morabor. Populus (b) tuus populus meus, & Deus tuus Deus meus.

17. Quæ te terra morientem ſuſceperit, in ea moriar: ibique locum accipiam ſepulturæ. Hæc mihi faciat (c) Dominus, & hæc addat, ſi non ſola mors me & te ſeparaverit.

18. Videns ergo Noemi, quòd obſtinato animo Ruth decreviſſet ſecum pergere, adverſari noluit, nec ad ſuos ultrà reditum perſuadere:

19. Profectæque ſunt ſimul, & venerunt in Bethlehem. Quibus urbem ingreſſis, velox apud cunctos fama percrebruit: dicebantque mulieres: Hæc eſt illa Noemi.

20. Quibus ait: Ne vocetis me Noemi (id eſt, pulchram) ſed vocate me Mara (id eſt, amaram) quia amaritudine valdè replevit me Omnipotens.

21. Egreſſa ſum plena, & vacuam reduxit me Dominus. Cur ergo vocatis me Noemi, quam Dominus humiliavit, & afflixit Omnipotens?

22. Venit ergo Noemi cum Ruth Moabitide nuru ſua, de terra peregrinationis ſuæ: ac reverſa eſt in Bethlehem, quando primùm hordea metebantur.

CAPUT II.

Ruth Moabitis labore ſuo Noemi ſocrum ſuſtentat; ſpicas colligens meſſis tempore in agro Booz affinis ſui, huic innoteſcit.

1. ERat autem viro Elimelech conſanguineus (a), homo potens, & magnarum opum, nomine Booz.

2. Dixitque Ruth Moabitis ad ſocrum ſuam: Si jubes, vadam in agrum, & colligam ſpicas, quæ fugerint manus metentium (b), ubicumque clementis in me patrisfamilias reperero gratiam. Cui illa reſpondit: Vade filia mea.

3. Abiit itaque & colligebat ſpicas poſt terga metentium. Accidit autem ut ager ille haberet dominum nomine Booz, qui erat de cognatione Elimelech.

4. Et ecce, ipſe veniebat de Bethlehem: dixitque meſſoribus: Dominus vobiſcum. Qui reſponderunt ei: Benedicat tibi Dominus.

5. Dixitque Booz juveni, qui meſſoribus præerat: Cujus eſt hæc puella?

6. Cui reſpondit: Hæc eſt Moabitis, quæ venit cum Noemi, de regione Moabitide,

7. Et rogavit ut ſpicas colligeret remanentes, ſequens meſſorum veſtigia: & de manè uſque nunc ſtat in agro, & ne ad momentum quidem domum reverſa eſt.

8. Et ait Booz ad Ruth: Audi (c) filia, ne vadas in alterum agrum ad colligendum, nec recedas ab hoc loco: ſed jungere puellis meis,

9. Et ubi meſſuerint, ſequere. Mandavi

16. (b) Hieronymus Epiſtola 25. *Vide quanti meriti ſit deſertę præſtitiſſe ſolatium: ex ejus ſemine Chriſtus oritur.* Regnantis idololatriæ temporibus magnum quiddam erat unum Deum credere: vera eſt & firma amicitia, quæ veræ religionis vinculo coaleſcit.

17. (c) Probabile eſt ea mala antè fuiſſe expreſſa, quæ nihil neceſſe fuit ſcribenti hiſtoriam exponere.

CAP. II.

1. (a) Sept. Interp. vertunt *aetus*; propinquus fuit, ſed ex alia tribu.

2. (b) Mos erat benè precari opus facientibus.

8. (c) Hebr. *Audiſti filia mea*: Mariana exiſtimat ordinem verborum eſſe inverſum, ac Booz priùs dixiſſe, *Ne vadas in alterum agrum*, mox addidiſſe, *Nonne audiſti filia*?

Digitized by Google

vi enim pueris meis, ut nemo moleſtus ſit tibi: ſed etiam ſi ſitieris, vade ad ſarcinulas, & bibe aquas (d), de quibus & pueri bibunt.

10. Quæ cadens (e) in faciem ſuam & adorans ſuper terram, dixit ad eum: Unde mihi hoc, ut invenirem gratiam ante oculos tuos, & noſſe me dignareris peregrinam mulierem?

11. Cui ille reſpondit: Nuntiata ſunt mihi omnia quæ feceris ſocrui tuæ poſt mortem viri tui: & quòd reliqueris parentes tuos, & terram in qua nata es, & veneris ad populum, quem anteà neſciebas.

12. Reddat tibi Dominus pro opere tuo, & plenam mercedem recipias à Domino Deo Iſrael, ad quem veniſti, & ſub cujus confugiſti alas.

13. Quæ ait: Inveni (f) gratiam apud oculos tuos, domine mi, qui conſolatus es me, & locutus es ad cor ancillæ tuæ, quæ non ſum ſimilis unius puellarum tuarum.

14. Dixitque ad eam Booz: Quando hora veſcendi fuerit, veni huc, & comede panem, & intinge buccellam tuam in aceto (g). Sedit itaque ad meſſorum latus, & congeſſit polentam ſibi, comeditque & ſaturata eſt, & tulit reliquias.

15. Atque inde ſurrexit, ut ſpicas ex more colligeret. Præcepit autem Booz pueris ſuis, dicens: Etiamſi vobiſcum metere voluerit (h), ne prohibeatis eam:

16. Et de veſtris quoque manipulis projicite de induſtria, & remanere permittite, ut abſque rubore colligat, & colligentem nemo corripiat.

17. Collegit ergo in agro uſque ad veſperam: & quæ collegerat virga cædens & excutiens, invenit hordei quaſi ephi menſuram, id eſt, tres modios.

18. Quos portans reverſa eſt in civitatem, & oſtendit ſocrui ſuæ: inſuper protulit, & dedit ei de reliquiis cibi ſui, quo ſaturata fuerat.

19. Dixitque ei ſocrus ſua: Ubi hodie collegiſti, & ubi feciſti opus? ſit benedictus qui miſertus eſt tui. Indicavitque ei apud quem fuiſſet operata: & nomen dixit viri, quòd Booz vocaretur.

20. Cui reſpondit Noemi: Benedictus ſit à Domino: quoniam eandem gratiam, quam præbuerat vivis, ſervavit & mortuis. Rurſumque ait: Propinquus noſter eſt homo.

21. Et Ruth, Hoc quoque, inquit, præcepit mihi, ut tamdiu meſſoribus ejus jungerer, donec omnes ſegetes meterentur.

22. Cui dixit ſocrus: Melius eſt, filia mea, ut cum puellis ejus exeas ad metendum, ne in alieno agro quiſpiam reſiſtat tibi.

23. Juncta eſt itaque puellis Booz: & tamdiu cum eis meſſuit, donec hordea & triticum in horreis conderentur.

CAPUT III.

Ruth è ſocrus ſuæ conſilio nuptias à propinquo ſuo Booz verecundè petit; & lætum accipit reſponſum.

1. Poſtquam autem reverſa eſt ad ſocrum ſuam, audivit ab ea: Filia mea, quæram tibi requiem (a), & providebo ut benè ſit tibi.

2. Booz iſte, cujus puellis in agro juncta es, propinquus noſter eſt, & hac nocte aream hordei ventilat.

3. Lavare (b) igitur, & ungere, & induere cultioribus veſtimentis, & deſcende in aream. Non te videat homo, donec eſum potumque finierit.

4. Quando autem ierit ad dormiendum, nota locum in quo dormiat: veniéſque & diſcooperies pallium, quo operitur à parte pedum, & projicies te, & ibi jacebis: ipſe autem dicet tibi quid agere debeas.

5. Quæ reſpondit: Quidquid præceperis, faciam.

6. Deſcenditque in aream, & fecit omnia quæ ſibi imperaverat ſocrus.

7. Cùmque comediſſet Booz, & bibiſſet, & factus eſſet hilarior (c), iſſetque ad dormiendum juxta acervum manipulorum, venit abſconditè, & diſcooperto pallio à pedibus ejus, ſe projecit.

8. Et ecce, nocte jam media expavit homo, & conturbatus eſt: viditque mulierem jacentem ad pedes ſuos,

9. Et ait illi: Quæ es? Illaque reſpondit: Ego ſum Ruth ancilla tua: expande pallium (d) tuum ſuper famulam tuam, quia propinquus es.

10. Et

9. (d) Sept. Interpret. *Bibe unde aquantur pueri.*
10. (e) Se in terram dejecit, & proſtravit: *Et noſſe me dignareris peregrinam mulierem.* magna eſt hujus mulieris humilitas; magna Booz humanitas.
13. (f) Hebr. *Inveniam. Quæ non ſum ſimilis unius puellarum tuarum*: ancillarum tuarum.
14. (g) Chald. *In pulmento cocto in aceto*: tum acetum erat in uſu meſſoribus recreandis. *Et congeſſit polentam ſibi*: Hebr. *Et dedit toſtum triticum*; *Et tulit reliquias*: Booz quod reliquum fuit, ad meſſores tulit.
15. (h) Hebr. *Etiam inter manipulos colligat.*

CAP. III.
1. (a) Nuptias: Hebr. *Nonne quæram tibi?* id eſt vitam tutam ſub mariti præſidio.
3. (b) Non peccaverunt Noemi & Ruth: non enim aliud quàm legitimum matrimonium poſtularunt. Lavare & ungere erant formæ adminicula.
7. (c) Hebr. *Et bonum fuit cor ejus*: jucundum, hilaris erat, non ebrius.
9. (d) Hebr. *Alam tuam*: veſtis ala dicitur, nam ut avis ala, ſic homo veſte tegitur: p[illegible]

10. Et ille, Benedicta, inquit, es à Domino filia, & priorem miſericordiam poſteriore ſuperaſti: quia non es ſecuta juvenes, pauperes ſive divites.

11. Noli ergo metuere, ſed quidquid dixeris mihi, faciam tibi. Scit enim omnis populus, qui habitat intra portas (e) urbis meæ, mulierem te eſſe virtutis.

12. Nec abnuo me propinquum, ſed eſt alius me propinquior (f).

13. Quieſce hac nocte: & facto manè, ſi te voluerit propinquitatis jure retinere, benè res acta eſt: ſin autem ille noluerit, ego te abſque ulla dubitatione ſuſcipiam, vivit Dominus: dormi uſque manè.

14. Dormivit itaque ad pedes ejus, uſque ad noctis abſceſſum. Surrexit itaque antequam homines ſe cognoſcerent mutuò, & dixit Booz: Cave ne quis noverit quòd huc veneris.

15. Et rursùm, Expande, inquit, pallium tuum quo operiris, & tene utraque manu. Qua extendente, & tenente, menſus eſt ſex modios hordei, & poſuit ſuper eam. Quæ portans ingreſſa eſt civitatem,

16. Et venit ad ſocrum ſuam. Quæ dixit ei: Quid egiſti filia? Narravitque ei omnia, quæ ſibi feciſſet homo.

17. Et ait: Ecce ſex modios hordei dedit mihi, & ait: Nolo vacuam te reverti ad ſocrum tuam.

18. Dixitque Noemi: Expecta filia donec videamus quem res exitum habeat. Neque enim ceſſabit homo niſi compleverit quod locutus eſt.

CAPUT IV.

Booz coram ſenioribus civitatis agit cum cognato de Ruth accipienda in uxorem.

1. ASCendit ergo Booz ad portam (a), & ſedit ibi. Cùmque vidiſſet propinquum præterire, de quo priùs ſermo habitus eſt, dixit ad eum: Declina paulisper, & ſede hìc: vocans eum nomine ſuo. Qui divertit, & ſedit.

2. Tollens autem Booz decem viros (b) de ſenioribus civitatis, dixit ad eos: Sedete hìc.

3. Quibus ſedentibus, locutus eſt ad propinquum: Partem agri fratris noſtri Elimelech vendet (c) Noemi, quæ reverſa eſt de regione Moabitide:

4. Quod audire te volui, & tibi dicere coram cunctis ſedentibus, & majoribus natu de populo meo. Si vis poſſidere jure propinquitatis: eme, & poſſide. Sin autem diſplicet tibi, hoc ipſum indica mihi, ut ſciam quid facere debeam. Nullus enim eſt propinquus, excepto te, qui prior es: & me, qui ſecundus ſum. At ille reſpondit: Ego agrum emam.

5. Cui dixit Booz: Quando emeris agrum de manu mulieris, Ruth quoque Moabitidem, quæ uxor defuncti fuit, debes accipere (d): ut ſuſcites nomen propinqui tui in hæreditate ſua.

6. Qui reſpondit: Cedo juri propinquitatis: neque enim poſteritatem familiæ meæ delere (e) debeo. Tu meo utere privilegio, quo me libenter carere profiteor.

7. * Hic autem erat mos antiquitùs in Iſrael inter propinquos, ut ſi quando alter alteri ſuo juri cedebat, ut eſſet firma conceſſio, ſolvebat homo calceamentum ſuum, & dabat proximo ſuo. Hoc erat teſtimonium ceſſionis in Iſrael. *Deut. 25. 7.

8. Dixit ergo propinquo (f) ſuo Booz: Tolle calceamentum tuum. Quod ſtatim ſolvit de pede ſuo.

9. At ille majoribus natu, & univerſo populo, Teſtes vos, inquit, eſtis hodie, quòd poſſederim omnia quæ fuerunt Elimelech, & Chelion, & Mahalon, tradente Noemi:

10. Et Ruth Moabitidem, uxorem Mahalon, in conjugium ſumpſerim, ut ſuſcitem nomen defuncti in hæreditate (g) ſuà, ne vocabulum ejus de familia ſua ac fratribus & populo deleatur. Vos, inquam, hujus rei teſtes eſtis.

11. Reſpondit omnis populus, qui erat in porta, & majores natu: Nos teſtes ſumus; faciat Dominus hanc mulierem, quæ ingre-

piatur in uxorem honeſta Hebræorum phraſi: in tutelam tuam ut maritus me recipe.

11. (e) Ubi judicia & conventus.

12. (f) Non gradu forſitan, ſed naſcendi ordine prior.

CAP. IV. 1. (a) Ubi erant tribunalia.

2. (b) Verba erant adhiberi ſolita ad actus legitimos, ut matrimonii.

3. (c) Hebr. *Vendidit*, ita & 70. Tu ſi volueris, redimes propinquitatis jure.

5. (d) Lex eſt Deuteron. 25. auctore conſuetudine à fratribus ad propinquos alios producta. Si agrum habere vis, debes & viduam habere.

6. (e) Si filii alieno vocentur nomine. Aliam uxorem noſſi mihi accerſere, & alios in domum meam liberos adducere, ne pacem turbem familiæ meæ.

8. (f) Hebr. *Dixit propinquus Booz, poſſide tibi*, & ſolvit calceamentum ſuum.

10. (g) Amb. L. 3. de fide cap. 5. *Hiſtoria ſimplex, ſed alta myſteria; aliud enim gerebatur, aliud figurabatur*: Booz enim Chriſti, ut Ruth Eccleſiæ typus erat. *Solus ergo Chriſtus*, pergit Ambroſius, *eſt ſponſus, cui illa veniens ex gentibus ſponſa antè inops atque jejuna, ſed jam Chriſti meſſe dives, innubat, quæ manipulos fæcunda ſegetis, verbique reliquias gremio legat mentis interno, ut exhauſtam illam viduam morte filii, atque inopem defuncti populi matrem novis paſcat alimentis. Eccleſia nimirùm peregrina, ut Ruth, cum collegiſſet granum Verbi Dei in medio Synagogæ, eo uſa eſt, ut ſibi & Iudæis ipſis converſis novam pararet alimoniam, non littera*

Digitized by Google

ingreditur domum tuam, ſicut Rachel &
Liam, quæ ædificaverunt domum Iſrael:
ut ſit exemplum virtutis in Ephrata, & ha-
beat celebre nomen in Bethlehem:
12. Fiatque domus tua, ſicut domus Pha-
res, * quem Thamar peperit Judæ, de ſe- * Gen. 38. 29.
mine quod tibi dederit Dominus ex hac
puella.
13. Tulit itaque Booz Ruth, & accepit
uxorem: ingreſſuſque eſt ad eam, & de-
dit illi Dominus ut conciperet & pareret
filium.
14. Dixeruntque mulieres ad Noemi:
Benedictus Dominus, qui non eſt paſſus
ut deficeret ſucceſſor familiæ tuæ, & vo-
caretur nomen ejus in Iſrael.
15. Et habeas qui conſoletur animam
tuam, & enutriat ſenectutem: de nuru
enim tua natus eſt, quæ te diligit: & multò
tibi melior eſt, quàm ſi ſeptem haberes filios.
16. Suſceptumque Noemi puerum po-
ſuit in ſinu ſuo, & nutricis ac gerulæ fun-
gebatur officio.
17. Vicinæ autem mulieres congratulan-
tes ei, & dicentes: Natus eſt filius Noe-
mi: vocaverunt nomen ejus Obed: hic eſt
pater Iſai, patris David.
18. Hæ ſunt generationes * Phares: Pha- * 1. Par. 2. 5. 4. 1. Matth. 1. 3.
res genuit Eſron,
19. Eſron genuit Aram, Aram genuit
Aminadab,
20. Aminadab genuit Nahaſſon, Nahaſ-
ſon genuit Salmon,
21. Salmon genuit Booz, Booz genuit
Obed,
22. Obed genuit Iſai, Iſai genuit David.

ſed Spiritus vivificantis, quam nec ſponſus, ſcilicet Chriſtus, nec ſponſa Synagoga inviderunt: utinam, inquit, *ſe non ipſa excluderet*. Quod autem objici ſolet ex Lege Deuter. 23. 3. Moabitis negari aditum in Eccleſiam Dei: ac proinde non licitum fuiſſe Booz ducere Ruth Moabitidem: facilis eſt & prompta reſponſio, Ruth natam eſſe ex patre Iſraelita, ac liberos ad genus & ad ſtirpem patris referri. Hieron. in proœmio Oſee loquens de Ruth, *Iacentem ad pedes, ad caput Evangelii tranſtulit*. Sic Amb. L. 3. in Lucam: Hos igitur mores, atque hanc charitatem erga ſocrum, pietatem erga defunctum, religionem erga Deum cùm cognoviſſet Booz proavus David, juxta legem Moyſi, ut ſemen defuncti proximi ſuſcitaret, eam ſibi elegit uxorem.... Denique in typo has fuiſſe nuptias teſtatur benedictio ſeniorum dicentium: *Det Dominus mulierem, quæ intrat domum tuam ſicut Rachel, & ſicut Liam*.... Rectè igitur ſanctus Matthæus, per Evangelium gentes ad Eccleſiam vocaturum auctorem ipſum Dominum gentilitiæ congregationis, alienigenarum generationem ſecundùm carnem aſſumpſiſſe memoravit: ut jam tunc eſſet indicium, quòd illa generatio ederet gentium vocatorem, quem ſequerentur omnes ex alienigenis congregati, relinquentes paternam domum, & dicentes ei, qui nos ad Dei cultum vocaret, ut Paulo, aut cuicumque Epiſcopo: Populus tuus, populus meus, & Deus tuus, Deus meus. Ergo Ruth ſicut Lia & Rachel oblita populum ſuum, & domum patris ſui, ſolvens vinculum legis ingreſſa eſt in Eccleſiam. Hactenus Ambroſius, qui hanc populi benedictionem, genus quoddam prophetiæ fuiſſe ait, quæ Chriſtum ex ejus ſtirpe naſciturum in Ephrata, ſeu Bethlehem declarabat. Quòd verò commemoratio ejus Dominicæ proſapiæ fuerit inſerenda, declarat myſterii altioris expreſſio, quia prophetatum ex genere ejus Ephrata Chriſtum eſſe generandum, cùm dicitur: Det tibi Dominus facere virtutem in Ephrata, & ſit nomen in Bethlehem: quæ eſt enim virtus, niſi quæ per Chriſtum gentium populos congregavit? Quod autem nomen, niſi quod Bethlehem patria Domini ſecundùm carnem naſcentis eſt facta?

LIBRI QUATUOR
R E G U M.

Ex quatuor libris Regum, duo priores ab Hebræis Samuelis nomine inſcribuntur, eoſque partim è Samuelis commentariis, partim è ſcriptis Prophetarum Gad & Nathan excerptos putant. Quæ tamen leguntur L. 1. cap. 7. v. 2. Erat autem annus jam vigeſimus, *è Samuele annotari non potuerunt, cùm ſeptimo poſt Samuelis obitum anno, arca à Davide ex eo loco tranſlata fuerit. Quæ etiam cap. 27. v. 6. leguntur:* Propter hanc cauſam facta eſt Siceleg Regum Juda uſque in diem hanc, *vix potuere è commentariis Gad & Nathan erui, cùm Regum Juda vocabula poſt decem tribuum ſeparationem uſitata fuerint. Samuel librum primum majori ex parte compoſuit; Saulem & Davidem, quorum geſta duobus his libris continentur, non modò unxit, ſed etiam præceptis ſuis & conſiliis inſtituit.*

De Chronologia ſacra in univerſum diximus in Prolegomenis, idque juxta textus Hebraici, qualem nunc habemus, & Septuaginta Interpretum ſupputationem. Vulgata editio cum Hebræo textu hac in re convenit, adeò ut nunc temporis illa annorum ſeries, quæ in Hebræo continetur, pleriſque interpretibus ut certa & conſtans habea-

habeatur; tametſi veteres aliam inierunt rationem; ſed in re obſcuriſſima, qualis eſt temporum ratio, præſertim ab orbe condito ad Abrahamum uſque, potiùs cohibenda eſt aſſenſio, quàm præcipitanda ſententia. Quæ conſecuta ſunt tempora, in ſacris Codicibus magis ſunt definita, & major eſt inter textum Hebræum & Septuaginta verſionem conſenſio; ubi videntur aliquantùm diſſidere, idoneis locis dicetur.

LIBER PRIMUS SAMUELIS,

QUI & PRIMUS REGUM DICITUR.

Hic Liber Samuelis ortum & geſta, Saulis itidem & Davidis electionem & acta plurima complectitur.

CAPUT PRIMUM.

De patre Samuelis Elcana, & matre Anna, quæ cùm ſterilis eſſet, poſt orationem & vota peperit Samuelem, quem Deo obtulit.

1. FUit vir unus de Ramathaimſophim (a), de monte Ephraim, & nomen ejus Elcana, filius Jeroham, filii Elin, filii Thohu, filii Suph, Ephrathæus:

2. Et habuit duas uxores, nomen uni Anna, & nomen ſecundæ Phennena. Fueruntque Phenennæ filii: Annæ autem non erant liberi.

3. Et aſcendebat vir ille de civitate ſua ſtatutis (b) diebus, ut adoraret & ſacrificaret Domino exercituum in Silo. Erant autem ibi duo filii Heli, Ophni & Phinees, ſacerdotes Domini.

4. Venit ergo dies, & immolavit Elcana, deditque Phenennæ uxori ſuæ, & cunctis filiis ejus, & filiabus partes:

5. Annæ autem dedit partem unam triſtis (c), quia Annam diligebat. Dominus autem concluſerat vulvam ejus.

6. Affligebat quoque eam æmula ejus, & vehementer angebat, in tantum, ut exprobraret quòd Dominus concluſiſſet vulvam ejus:

7. Sicque faciebat per ſingulos annos, cùm redeunte tempore aſcenderent ad templum Domini: & ſic provocabat eam. Porrò illa flebat, & non capiebat cibum.

8. Dixit ergo ei Elcana vir ſuus: Anna, cur fles? & quare non comedis? & quam ob rem affligitur cor tuum? numquid non ego melior tibi ſum, quàm decem filii?

9. Surrexit autem Anna poſtquam comederat & biberat in Silo. Et Heli ſacerdote ſedente ſuper ſellam ante poſtes templi Domini,

10. Cùm eſſet Anna amaro animo (d), oravit ad Dominum flens largiter,

11. Et votum vovit, dicens: Domine exercituum, ſi reſpiciens videris afflictionem famulæ tuæ, & recordatus mei fueris, nec oblitus ancillæ tuæ, dederiſque ſervæ tuæ ſexum virilem: dabo eum Domino omnibus vitæ ejus, & novacula non aſcendet ſuper caput ejus.

12. Fa-

CAP. I. 1. (a) Vox illa *Ramathaim*, in duali numero ponitur, quòd duæ eſſent urbes ejus nominis; ideòque additur *Sophim*, ſeu ſpeculantium, ut ab altera ejuſdem nominis diſtinguatur. *Ephrataus*, loco & habitatione, cùm eſſet Levita genere: erat enim Ramatha una ex civitatibus Levitarum. Fuit autem Elcana de filiis Core, ex Lib. 1. Paralip. 6. 27. non ex filiis Aaron: Pſal. 98. *Moſes & Aaron in Sacerdotibus ejus, & Samuel inter eos qui invocant nomen Domini*, hoc eſt inter Levitas.

3. (b) Gr. ex diebus, in dies, ſeu quotannis.

5. (c) Quòd plures hoſtiæ oblatæ partes ei dare non poſſet, cùm nullos haberet liberos. Phenenna Synagogæ, Anna Eccleſiæ typus fuit.

10. & 11. (d) Humilis eſt illius oratio & fervens. *Votum*: filium vovit, ut Nazaræus eſſet, idque viro conſulto, tametſi Scriptura hoc reticet, ſed facilè intelligitur: votum erat non vulgare; nam perpetuo tabernaculi obſequio deſtinabatur. Si minùs erat voto Nazaræus, ſaltem aliquid imitabatur, ait Grotius.

12. Factum eſt autem, cùm illa multiplicaret preces coram Domino, ut Heli obſervaret os ejus.

13. Porrò Anna loquebatur in corde ſuo, tantùmque labia illius movebantur, & vox penitùs non audiebatur. Æſtimavit ergo eam Heli temulentam (e),

14. Dixitque ei: Uſquequò ebria eris? digere paulisper vinum, quo mades.

15. Reſpondens Anna, Nequaquam, inquit, domine mi: nam mulier infelix nimis ego ſum, vinumque & omne quod inebriare poteſt, non bibi, ſed effudi animam meam in conſpectu Domini.

16. Ne reputes ancillam tuam quaſi unam de filiabus Belial: quia ex multitudine doloris & mœroris mei locuta ſum uſque in præſens.

17. Tunc Heli ait ei: Vade in pace, & Deus Iſrael det tibi petitionem tuam, quam rogaſti eum.

18. Et illa dixit: Utinam inveniat ancilla tua gratiam in oculis tuis. Et abiit mulier in viam ſuam, & comedit, vultuſque illius non ſunt ampliùs in diverſa mutati (f).

19. Et ſurrexerunt manè, & adoraverunt coram Domino: reverſique ſunt, & venerunt in domum ſuam Ramatha. Cognovit autem Elcana Annam uxorem ſuam: & recordatus eſt ejus Dominus.

20. Et factum eſt poſt circulum dierum, concepit Anna, & peperit filium, vocavitque nomen ejus Samuel (g): eò quòd à Domino poſtulaſſet eum.

21. Aſcendit autem vir ejus Elcana, & omnis domus ejus, ut immolaret Domino hoſtiam ſolemnem, & votum ſuum,

22. Et Anna non aſcendit: dixit enim viro ſuo: Non vadam, donec ablactetur infans, & ducam eum, ut appareat ante conſpectum Domini, & maneat ibi jugiter.

23. Et ait ei Elcana vir ſuus: Fac quod bonum tibi videtur, & mane donec ablactes eum: precorque ut impleat Dominus verbum ſuum. Manſit ergo mulier, & lactavit filium ſuum, donec amoveret eum à lacte.

24. Et adduxit eum ſecum, poſtquam ablactaverat, in vitulis (h) tribus, & tribus modiis farinæ, & amphora vini, & adduxit eum ad domum Domini in Silo. Puer autem erat adhuc infantulus:

25. Et immolaverunt vitulum, & obtulerunt puerum Heli.

26. Et ait Anna: Obſecro mi domine, vivit (i) anima tua domine: ego ſum illa mulier, quæ ſteti coram te hîc orans Dominum.

27. Pro puero iſto oravi, & dedit mihi Dominus petitionem meam, quam poſtulavi eum.

28. Idcircò & ego commodavi eum Domino, cunctis diebus quibus fuerit commodatus (k) Domino. Et adoraverunt ibi Dominum. Et oravit Anna, & ait:

CAPUT II.

Anna canticum; Samuel manet in templo; Anna tres adhuc filios & duas parit filias. Nimia Heli indulgentia in filios, qua de re increpatur à Propheta.

1. Exultavit (a) cor meum in Domino, & exaltatum eſt cornu meum in Deo meo: dilatatum eſt os meum ſuper inimicos meos: quia lætata ſum in ſalutari tuo.

2. Non eſt ſanctus, ut eſt Dominus: neque enim eſt alius extra te, & non eſt fortis ſicut Deus noſter.

3. Nolite multiplicare loqui ſublimia, glorіantes: recedant vetera (b) de ore veſtro: quia Deus ſcientiarum Dominus eſt, & ipſi præparantur cogitationes.

4. Arcus fortium ſuperatus eſt, & infirmi accincti ſunt robore.

5. Repleti priùs, pro panibus ſe locaverunt: & famelici ſaturati ſunt, donec (c) ſterilis peperit plurimos: & quæ multos habebat filios, infirmata eſt.

6. Do-

13. (e) Greg. in hunc locum, manſuetudinem Annæ commendat, ac ſubinde de Eccleſiæ miniſtris loquens: *Etſi*, inquit, *ſi irrationabiliter contra recte agentes gerunt, reverentia tamen ſuperioris ordinis exigit, ut tunc honorentur, cum modum rationis excedunt.*

18. (f) Adeo erat plena bonæ ſpei: Hebr. *Et facies non fuerunt ei amplius*: *facies* pro *ira* ſumitur, aut triſtitia.

20. & 21. (g) Quaſi poſtulatus à Deo. *Solemnem* e Hebr. & 70. *Hoſtiam dictum*, anniverſariam.

24. (h) Cum vitulis Nazaræi votum ſolvitur in gratiarum actionem. 70. *Vitulum triennalem* verterunt.

26. (i) Tam illud certum eſt, quam te vivere.

28. (k) Datus, quandiu vixerit miniſtrabit coram Domino.

CAP. II. 1. (a) Anna divino afflata Spiritu canticum illud cecinit: *Exultavit cor meum*, lætatum eſt, *in Domino*, per Dominum: *& exaltatum eſt cornu meum*, cornu potentiam & gloriam in Scripturis ſignificat. *Super inimicos meos*: Phenenna & filii ejus huic inſultabant: *Lætata ſum in ſalutari tuo*: 70. *In ſalute*, quam mihi dediſti. Aug. *Agnoſcamus hic ipſam religionem Chriſtianam, ipſam Dei gratiam prophetico Spiritu ſic locutam, à qua ſuperbi alienantur ut cadant, qua humiles implentur ut ſurgant.*

3. (b) Vox Hebræa, *hatac*, עתק, & *vetera*, & *dura* ſignificat. *Quia ſcientiarum Dominus eſt*: nihil eum fugit, ne cogitationes quidem noſtræ; quæcumque vult, ea facit; Hebr. *Et ipſi diriguntur opera*: nemo illa impedire poteſt.

5. (c) Adeò ut ſterilis plurimos pepererit, Hebr. *Septem*: qui numerus pro multis poni ſolet. Eccleſia tot filiorum parens effecta eſt, cùm Synagoga fuit infirmata.

*Deut.32.39. Tob.13.2. Sap.16.13. 6. * Dominus mortificat & vivificat (d), deducit ad inferos & reducit.

7. Dominus pauperem facit & ditat, humiliat & ſublevat.

8. Suſcitat de pulvere egenum, & de ſtercore elevat pauperem: ut ſedeat cum principibus, & ſolium gloriæ teneat. Domini enim ſunt cardines (e) terræ: & poſuit ſuper eos orbem.

9. Pedes ſanctorum ſuorum ſervabit, & impii in tenebris conticeſcent: quia non in fortitudine ſua roborabitur vir.

10. Dominum formidabunt adverſarii ejus, & ſuper ipſos in cœlis tonabit (f): Dominus judicabit fines terræ, & dabit imperium regi ſuo, & ſublimabit cornu Chriſti ſui.

11. Et abiit Elcana Ramatha, in domum ſuam: puer autem erat miniſter in conſpectu Domini ante faciem Heli ſacerdotis.

12. Porrò filii Heli, filii Belial, neſcientes Dominum,

13. Neque officium ſacerdotum ad populum: ſed quicumque immolaſſet victimam, veniebat puer (g) ſacerdotis, dum coquerentur carnes, & habebat fuſcinulam tridentem in manu ſua,

14. Et mittebat eam in lebetem, vel in caldariam, aut in ollam, ſive in cacabum: & omne quod levabat fuſcinula, tollebat ſacerdos ſibi. Sic faciebant univerſo Iſraeli venientium in Silo.

15. Etiam antequam adolerent adipem, veniebat puer ſacerdotis, & dicebat immolanti: Da mihi carnem, ut coquam ſacerdoti: non enim accipiam à te carnem coctam, ſed crudam.

16. Dicebatque illi immolans: Incendatur primùm juxta morem hodie adeps, & tolle tibi quantumcumque deſiderat anima tua. Qui reſpondens, ajebat ei: Nequaquam: nunc enim dabis, alioquin tollam vi.

17. Erat ergo peccatum puerorum grande nimis coram Domino: quia retrahebant homines à ſacrificio Domini.

18. Samuel autem miniſtrabat ante faciem Domini, puer, accinctus ephod lineo.

19. Et tunicam parvam faciebat ei mater ſua, quam afferebat ſtatutis diebus, aſcendens cum viro ſuo, ut immolaret hoſtiam ſolemnem.

20. Et benedixit Heli Elcanæ & uxori ejus: dixitque ei: Reddat tibi Dominus ſemen de muliere hac, pro fœnore quod commodaſti Domino. Et abierunt in locum ſuum.

21. Viſitavit ergo Dominus Annam, & concepit, & peperit tres filios, & duas filias: & magnificatus eſt puer Samuel apud Dominum.

22. Heli autem erat ſenex valdè, & audivit omnia quæ faciebant filii ſui univerſo Iſraeli: & quomodo dormiebant cum mulieribus quæ obſervabant (h) ad oſtium tabernaculi:

23. Et dixit eis: Quare facitis res hujuſcemodi, quas ego audio, res peſſimas, ab omni populo?

24. Nolite filii mei: non enim eſt bona fama, quam ego audio, ut tranſgredi faciatis populum Domini.

25. Si peccaverit vir in virum, placari ei poteſt Deus: ſi autem in Dominum peccaverit vir, quis orabit pro eo? Et non audierunt vocem patris ſui: quia voluit Dominus occidere eos.

26. Puer autem Samuel proficiebat, atque creſcebat, & placebat tam Domino, quàm hominibus.

27. Venit (i) autem vir Dei ad Heli, & ait ad eum: Hæc dicit Dominus: Numquid non apertè revelatus ſum domui patris tui, cùm eſſent in Ægypto in domo Pharaonis?

28. Et elegi eum ex omnibus tribubus Iſrael mihi in ſacerdotem, ut aſcenderet ad altare meum, & adoleret mihi incenſum, & portaret ephod coram me: & dedi domui patris tui omnia de ſacrificiis filiorum Iſrael.

29. Quare calce abjeciſtis victimam meam, & munera mea quæ præcepi ut offerrentur in templo: & magis honoraſti filios tuos quàm me, ut comederetis primitias omnis ſacrificii Iſrael populi mei?

30. Propterea ait Dominus Deus Iſrael *: Loquens locutus ſum, ut domus *3. Reg.2.27.
tua, & domus patris tui miniſtraret in conſpectu meo, uſque in ſempiternum. Nunc autem dicit Dominus: Abſit hoc à me: ſed quicumque glorificaverit me, glorificabo eum: qui autem contemnunt me, erunt ignobiles.

31. Ecce

6. (d) Veterem hominem & illius actus deſtruit, & renovati hominis vitam largitur. Paulinus carm. 22.

Moriamur, ne moriamur:

Lethalem vitam vitali morte negamus.

8. & 9. (e) Fundamenta terræ: quidquid vult, id efficit. *Pedes*, affectus, ne extollantur, aut ſæculi pulvere ſordeſcant.

10. (f) De cœlo inimicos ſuos debellabit: *Sublimabit cornu Chriſti ſui*: Hebr. *Meſſiæ ſui*: de vero Meſſia intelligit Chaldæus.

13. (g) Famulus qui carnes hoſtiarum poſtulabat.

22. (h) Quæ congregabantur, ut offerrent hoſtiam, impletis diebus purificationis.

27. (i) Cum filii Pontificis violarent leges Sacerdotibus à Deo præſcriptas, & pater nimia erga eos indulgentia uteretur, molliter eos increpans, miſſus eſt ad eum Propheta, qui excidium domus ejus & Pontificatus tranſlationem Pontifici denuntiaret, ac fore ut Sacerdotium à domo Ithamari ad domum Eleazari rediret.

31. Ecce dies veniunt, & præcidam brachium tuum, & brachium domus patris tui, ut non ſit ſenex in domo tua.

32. Et videbis (k) æmulum tuum in templo, in univerſis proſperis Iſrael: & non erit ſenex in domo tua omnibus diebus.

33. Verumtamen non auferam penitùs virum ex te ab altari meo: ſed ut deficiant oculi tui, & tabeſcat anima tua: & pars magna domus tuæ morietur, cùm ad virilem ætatem venerit.

34. Hoc autem erit tibi ſignum, quod venturum eſt duobus filiis tuis, Ophni &
* Inf. 4. 11. Phinees: * In die uno morientur ambo.

35. Et ſuſcitabo mihi ſacerdotem fidelem, qui juxta cor meum, & animam meam faciet: & ædificabo ei domum fidelem (l), & ambulabit coram Chriſto meo cunctis diebus.

36. Futurum eſt autem, ut quicumque remanſerit in domo tua, veniat ut oretur pro eo, & offerat nummum argenteum, & tortam panis, dicatque: Dimitte me, obſecro, ad unam partem ſacerdotalem, ut comedam buccellam panis.

CAPUT III.

Samuel revelationem ſibi à Deo factam aperit.

1. PUer autem Samuel miniſtrabat Domino coram Heli, & ſermo Domini erat pretioſus in diebus illis, non erat viſio manifeſta.

2. Factum eſt ergo in die quadam, Heli jacebat in loco ſuo, & oculi ejus caligaverant, nec poterat videre:

3. Lucerna (a) Dei antequam extingueretur, Samuel dormiebat in templo Domini, ubi erat arca Dei.

4. Et vocavit Dominus Samuel. Qui reſpondens, ait: Ecce ego.

5. Et cucurrit ad Heli, & dixit: Ecce ego: vocaſti enim me. Qui dixit: Non vocavi: revertere, & dormi. Et abiit, & dormivit.

6. Et adjecit Dominus rurſum vocare Samuelem. Conſurgenſque Samuel, abiit ad Heli, & dixit: Ecce ego: quia vocaſti me. Qui reſpondit: Non vocavi te fili mi: revertere, & dormi.

7. Porrò Samuel necdum ſciebat (b) Dominum, neque revelatus fuerat ei ſermo Domini.

8. Et adjecit Dominus, & vocavit adhuc Samuelem tertiò. Qui conſurgens, abiit ad Heli,

9. Et ait: Ecce ego: quia vocaſti me. Intellexit ergo Heli quia Dominus vocaret puerum: & ait ad Samuelem: Vade, & dormi: & ſi deinceps vocaverit te, dices: Loquere Domine, quia audit ſervus tuus. Abiit ergo Samuel, & dormivit in loco ſuo.

10. Et venit Dominus, & ſtetit (c): & vocavit, ſicut vocaverat ſecundò, Samuel, Samuel. Et ait Samuel: Loquere Domine, quia audit ſervus tuus.

11. Et dixit Dominus ad Samuelem: Ecce ego facio verbum in Iſrael: quod quicumque audierit, tinnient ambæ aures ejus.

12. In die illa ſuſcitabo adverſum Heli omnia quæ locutus ſum ſuper domum ejus: incipiam, & complebo.

13. Prædixi enim ei quòd judicaturus eſſem domum ejus in æternum, propter iniquitatem, eò quòd noverat indignè (d) agere filios ſuos, & non corripuerit eos.

14. Idcircò juravi domui Heli, quòd non expietur (e) iniquitas domus ejus victimis & muneribus uſque in æternum.

15. Dormivit autem Samuel uſque manè, aperuitque oſtia domus Domini. Et Samuel timebat indicare viſionem Heli.

16. Vocavit ergo Heli Samuelem, & dixit: Samuel fili mi? Qui reſpondens, ait: Præſto ſum.

17. Et

32. (k) Inter poſteros Eleazari, & Ithamari, unde ſecundus erat Heli, magna erat æmulatio: videbunt poſteri tui æmulum tuum ex familia Eleazari Sadoc ſummum Sacerdotem: *Ædificabo ei domum fidelem*: efficiam ut in ejus familia ſummum Sacerdotium permaneat: nullus eſt hic ſermo de Samuele, qui non fuit ex filiis Aaron, quique non ſacrificavit, niſi forte ex diſpenſatione. *Et non erit ſenex*, qui præſit.

35. & 36. (l) i. e. ſtabilem. *Offerat*, qui petat à ſummo Sacerdote exiguum miniſterium, ut inde modicè vivat. 70. *Veniat ad adorandum eum*, ſummum Sacerdotem, *in obolo argenti*, pro obolo argenti: futurum ait ut exiguam miniſterii partem unde vivat poſtulet, vel offerat in gazophylacium. Hebr. *Minutum argenti*, præ paupertate: *Mitte me*, ad aliquam Sacerdotii functionem adhibe me, ut victum merear.

CAP. III. 3. (a) Samuel dormiebat in Templo Domini, cùm adhuc lucerent omnes lucernæ, tota ſcilicet nocte Samuel dormiebat: quæ eſt periphraſis noctis: ſic vera lectio in editione Sixtina reſtituta tollit omnem obſcuritatem ſublata voce, *autem*, quæ vocabulo, Samuel, ſubjecta ambiguum efficiebat ſenſum: unde hinc tertius verſiculus videtur inchoare.

7. (b) Per revelationem propheticam, nondum ſciebat quomodo Deus arcana ſua Prophetis revelaret.

10. & 11. (c) Sub aliqua ſpecie apparuit: *Sicut vocaverat ſecundò*: Hebr. Ut antea vocaverat. *Tinnient*: Hebraiſmus: maximo terrore percelletur.

13. (d) Sept. Interpret. *Noverat quod maledicentes Deo filii ejus*: hic unus eſt è locis, quæ correxerunt Judæi.

14. (e) Quod de pœna temporali intelligitur, eaque fuit multiplex. 1. Qui ex Heli orti, & orituri erant, magna ex parte ad ſeniles annos non pervenirent. 2. quod Pontificali dignitate erant ſpoliandi. 3. forent ut egeſtatis opibus ad egeſtatem eſſent redigendi.

Digitized by Google

17. Et interrogavit eum: Quis eſt ſermo, quem locutus eſt Dominus ad te? oro te ne celaveris me. Hæc faciat (f) tibi Deus, & hæc addat, ſi abſconderis à me ſermonem, ex omnibus verbis quæ dicta ſunt tibi.

18. Indicavit itaque ei Samuel univerſos ſermones, & non abſcondit ab eo. Et ille reſpondit: Dominus eſt: quod bonum eſt in oculis ſuis, faciat.

19. Crevit autem Samuel, & Dominus erat cum eo, & non cecidit ex omnibus verbis ejus in terram.

20. Et cognovit univerſus Iſrael à Dan uſque Berſabee, quòd fidelis Samuel propheta eſſet Domini.

21. Et addidit Dominus ut appareret in Silo, quoniam revelatus fuerat Dominus Samueli in Silo, juxta (g) verbum Domini. Et evenit ſermo Samuelis univerſo Iſraeli.

CAPUT IV.

Iſraelitis ſemel & iterum in prælio cæſis capitur arca, & duo filii Heli occiduntur. His auditis Heli è ſella corruens moritur.

1. ET factum (a) eſt in diebus illis, convenerunt Philiſthiim in pugnam: & egreſſus eſt Iſrael obviàm Philiſthiim in prælium, & caſtrametatus eſt juxta Lapidem adjutorii. Porrò Philiſthiim venerunt in Aphec,

2. Et inſtruxerunt aciem contra Iſrael. Inito autem certamine, terga vertit Iſrael Philiſthæis: & cæſa ſunt in illo certamine paſſim per agros, quaſi quatuor millia virorum.

3. Et reverſus eſt populus ad caſtra: dixeruntque majores natu de Iſrael: Quare percuſſit nos Dominus hodie coram Philiſthiim? Afferamus ad nos de Silo arcam fœderis Domini, & veniat in medium noſtri, ut ſalvet nos de manu inimicorum noſtrorum.

4. Miſit ergo populus in Silo, & tulerunt inde arcam fœderis Domini exercituum ſedentis ſuper Cherubim: erantque duo filii Heli cum arca fœderis Dei, Ophni & Phinees.

5. Cùmque veniſſet arca fœderis Domini in caſtra, vociferatus eſt omnis Iſrael clamore grandi, & perſonuit terra.

6. Et audierunt Philiſthiim vocem clamoris, dixeruntque: Quænam eſt hæc vox clamoris magni in caſtris Hebræorum? Et cognoverunt quòd arca Domini veniſſet in caſtra.

7. Timueruntque Philiſthiim, dicentes: Venit Deus in caſtra. Et ingemuerunt, dicentes:

8. Væ nobis: non enim fuit tanta exultatio heri & nudiuſtertius: væ nobis. Quis nos ſalvabit de manu Deorum ſublimium iſtorum? hi ſunt Dii, qui percuſſerunt Ægyptum omni plaga, in deſerto (b).

9. Confortamini, & eſtote viri, Philiſthiim: ne ſerviatis Hebræis, ſicut & illi ſervierunt vobis: confortamini, & bellate.

10. Pugnaverunt ergo Philiſthiim, & cæſus eſt Iſrael, & fugit unuſquiſque in tabernaculum ſuum: & facta eſt plaga magna nimis: & ceciderunt de Iſrael triginta millia peditum.

11. Et arca Dei capta eſt: duo quoque filii Heli mortui ſunt, Ophni & Phinees.

12. Currens autem vir de Benjamin ex acie, venit in Silo in die illa, ſciſſa veſte, & conſperſus pulvere caput.

13. Cùmque ille veniſſet, Heli ſedebat ſuper ſellam contra viam ſpectans. Erat enim cor ejus pavens pro arca Dei. Vir autem ille poſtquam ingreſſus eſt, nuntiavit urbi: & ululavit omnis civitas.

14. Et audivit Heli ſonitum clamoris, dixitque: Quis eſt hic ſonitus tumultus hujus? At ille feſtinavit, & venit, & nuntiavit Heli.

15. Heli autem erat nonaginta & octo annorum, & oculi ejus caligaverant, & videre non poterat.

16. Et dixit ad Heli: Ego ſum qui veni de prælio, & ego qui de acie fugi hodie. Cui ille ait: Quid actum eſt, fili mi?

17. Reſpondens autem ille, qui nuntiabat, Fugit, inquit, Iſrael coram Philiſthiim, & ruina magna facta eſt in populo: inſuper & duo filii tui mortui ſunt, Ophni & Phinees: & arca Dei capta eſt.

18. Cùmque ille nominaſſet arcam Dei, cecidit de ſella retrorſum juxta oſtium, & fractis cervicibus mortuus eſt. Senex enim erat vir & grandævus: & ipſe judicavit (c) Iſrael quadraginta annis.

19. Nu-

17. (f) Hæc mala in te recidant. Adjuratio & imprecatio ab Hebræis uſurpata, i. e. Deus ſeverè te puniat.

21. (g) Hebr. *In verbo Domini*, in verbo Prophetæ.

CAP. IV. 1. (a) Hæc deſunt in Hebræo; ſed apud 70. inveniuntur. *Juxta Lapidem adjutorii*, ubi caſtra poſuit Iſrael: ſic vocatur per anticipationem, quòd poſtea Iſraelitæ eo in loco victoriam reportarint.

8. (b) In mari rubro, quod deſerto proximum eſt. Vox Hebræa, *Midbar* מדבר, & deſertum & urbem ſignificat; *in verbo*, ſeu ſolo ſermone. De Deo loquuntur, non ut de hujus univerſi Domino, ſed ut de Deo Hebræorum.

18. (c) Tum, ut videtur Auctori concordiæ inter I. Regum & Libros Paral. Samuel natus annos 39. Iſraelis adminiſtrationem ſuſcepit.

19. Nurus autem ejus, uxor Phinees, prægnans erat, vicinaque partui: & audito nuntio quòd capta eſſet arca Dei, & mortuus eſſet ſocer ſuus, & vir ſuus, incurvavit ſe & peperit: irruerant enim in eam dolores ſubiti.

20. In ipſo autem momento mortis ejus, dixerunt ei quæ ſtabant circa eam: Ne timeas, quia filium peperiſti. Quæ non reſpondit eis, neque animadvertit.

21. Et vocavit puerum, Ichabod (d), dicens: Tranſlata eſt gloria de Iſrael, quia capta eſt arca Dei, & pro ſocero ſuo & pro viro ſuo;

22. Et ait: Tranſlata eſt gloria ab Iſrael, eò quòd capta eſſet arca Dei.

CAPUT V.

Arca Dei ad Philiſthinos deducta, & in templo Dagon poſita, multa edit prodigia, idolum dejicit. Philiſthei variè puniti coguntur eam cum honore reducere.

1. PHiliſthiim autem tulerunt arcam Dei, & aſportaverunt eam à Lapide adjutorii in Azotum.

2. Tuleruntque Philiſthiim arcam Dei, & intulerunt eam in templum Dagon (a), & ſtatuerunt eam juxta Dagon.

3. Cùmque ſurrexiſſent diluculò Azotii altera die, ecce Dagon jacebat pronus in terra ante arcam Domini: & tulerunt Dagon, & reſtituerunt eum in locum ſuum.

4. Rurſumque manè die altera conſurgentes, invenerunt Dagon jacentem (b) ſuper faciem ſuam in terra coram arca Domini: caput autem Dagon, & duæ palmæ manuum ejus abſciſſæ erant ſuper limen:

5. Porrò Dagon ſolus truncus remanſerat in loco ſuo. Propter hanc cauſam non calcant (c) ſacerdotes Dagon, & omnes qui ingrediuntur templum ejus, ſuper limen Dagon in Azoto, uſque in hodiernum diem.

6. Aggravata eſt autem manus Domini ſuper Azotios, & demolitus eſt eos: * * Pſal. 77. 66.
& percuſſit in ſecretiori parte natium Azotum, & fines ejus. Et ebullierunt villæ & agri in medio regionis illius, & nati ſunt mures, & facta eſt confuſio mortis magnæ in civitate.

7. Videntes autem viri Azotii hujuſcemodi plagam, dixerunt: Non maneat arca Dei Iſrael apud nos: quoniam dura eſt manus ejus ſuper nos, & ſuper Dagon deum noſtrum.

8. Et mittentes congregaverunt omnes ſatrapas Philiſthinorum ad ſe, & dixerunt: Quid faciemus de arca Dei Iſrael? Reſponderuntque Gethæi: Circumducatur (d) arca Dei Iſrael. Et circumduxerunt arcam Dei Iſrael.

9. Illis autem circumducentibus eam, fiebat manus Domini per ſingulas civitates interfectionis magnæ nimis, & percutiebat viros uniuſcujuſque urbis, à parvo uſque ad majorem, & computreſcebant (e) prominentes extales eorum. Inieruntque Gethæi conſilium, & fecerunt ſibi ſedes pelliceas.

10. Miſerunt ergo arcam Dei in Accaron. Cùmque veniſſet arca Dei in Accaron, exclamaverunt Accaronitæ, dicentes: Adduxerunt ad nos arcam Dei Iſrael, ut interficiat nos & populum noſtrum.

11. Miſerunt itaque & congregaverunt omnes ſatrapas Philiſthinorum, qui dixerunt: Dimittite arcam Dei Iſrael, & revertatur in locum ſuum, & non interficiat nos cum populo noſtro.

12. Fiebat enim pavor mortis in ſingulis urbibus, & graviſſima valdè manus Dei. Viri quoque, qui mortui non fuerant, percutiebantur in ſecretiori parte natium: & aſcendebat ululatus uniuſcujuſque civitatis in cœlum.

C A-

21. (d) I. e. *Non gloria*; nec ſtatim mortua eſt, ſed paulò poſt ad ſe reverſa ex ſtupore filio nomen dedit ex eventu ipſo quòd periiſſet gloria Iſrael.

CAP. V. 2. (a) Dagon piſcem ſignificat: adeò ut hoc idolum formam piſcis habuerit, ſaltem ex parte ſui inferiori: nam manus habebat. Ut hoſtium ſpolia ſolent in templis collocari, ſtatuerant arcam in templo Dagon.

4. (b) Hæc non pugnant cum iis quæ ſequuntur: *Porrò Dagon ſolus truncus remanſerat in loco ſuo*. Illud enim idolum ab umbilico ad partes imas deſinebat in piſcem, ſuperiore verò parte ſpecies erat humana: unde truncatis capite & manibus reſtabat tantum figura piſcis. Truncus autem non remanebat in loco ſublimi, ſed in pavimento, cùm caput & manus ex gravi colliſione verſus limen fuerint devoluta. Quod verò mox additur. *Propter hanc cauſam &c. uſque in hodiernum diem*, hinc male colligunt nonnulli hunc librum a Samuele non fuiſſe conſcriptum, ita enim evenerunt Samuele adoleſcente, & ab eo jam ſene ſcripta ſunt. Eadem locutio repetita occurrit cap. 27. & 30. quòd a c. 24. quæ ſequuntur, à Prophetis Nathan & Gad ſcripta fuerint.

5. & 6. (c) Limen templi, ſed illud tranſiliunt. Voluit Deus miraculi à ſe facti extare monumentum in ipſis ritibus Idololatrarum. *Ebullierunt*: hæc deſunt in Hebræo, & in 70. forte ante extiterunt, & codices illi fuerant corrupti: cur enim mures aureos obtuliſſent ad expiationem, niſi ea plaga fuiſſent percuſſi? *Confuſio mortis*: innumerabilis morientium multitudo. Morbus autem ille fuit aut dyſenteria ex Joſepho, aut ulcus ſerpens ex Aquila.

8. (d) Ex urbe in urbem, ut experirentur, an eadem mala circumferret.

9. (e) Partes ani extantes, ut fit in hæmorrhoidibus: pellibus animalium partes læſas tegebant. Inieruntque Gethæi conſilium, & fecerunt ſibi ſedes pelliceas, ſeu pulvillos.

Digitized by Google

CAPUT VI.

Arcam cum donariis votivis remittunt Philiſthæi per vaccas lactantes ex conſilio ſuorum ſacerdotum.

1. FUit ergo arca Domini in regione Philiſthinorum ſeptem menſibus (a).

2. Et vocaverunt Philiſthiim ſacerdotes & divinos, dicentes: Quid faciemus de arca Domini? indicate nobis quomodo remittamus eam in locum ſuum. Qui dixerunt:

3. Si remittitis arcam Dei Iſrael, nolite dimittere eam vacuam, ſed quod debetis reddite ei pro peccato, & tunc curabimini: & ſcietis quare non recedat manus ejus à vobis.

4. Qui dixerunt: Quid eſt quod pro delicto reddere debeamus ei? Reſponderuntque illi:

5. Juxta numerum provinciarum Philiſthinorum, quinque anos aureos facietis, & quinque mures aureos: quia plaga una fuit omnibus vobis, & ſatrapis veſtris. Facietiſque ſimilitudines anorum veſtrorum, & ſimilitudines murium, qui demoliti ſunt terram, & dabitis Deo Iſrael gloriam: ſi fortè relevet manum ſuam à vobis, & à diis veſtris, & à terra veſtra.

6. Quare aggravatis corda veſtra, ſicut aggravavit Ægyptus, & Pharao cor ſuum? * nonne poſtquam percuſſus eſt, tunc dimiſit eos, & abierunt?

* Exod. 12. 31.

7. Nunc ergo arripite & facite plauſtrum novum unum: & duas vaccas fœtas, quibus non eſt impoſitum jugum, jungite in plauſtro, & recludite (b) vitulos earum domi.

8. Tolletiſque arcam Domini, & ponetis in plauſtro, & vaſa aurea, quæ exſolviſtis ei pro delicto, ponetis in capſellam ad latus ejus: & dimittite eam, ut vadat.

9. Et aſpicietis: & ſiquidem per viam finium ſuorum aſcenderit contra Bethſames (c), ipſe fecit nobis hoc malum grande: ſin autem, minimè: ſciemus quia nequaquam manus ejus tetigit nos, ſed caſu accidit.

10. Fecerunt ergo illi hoc modo: & tollentes duas vaccas, quæ lactabant vitulos, junxerunt ad plauſtrum, vituloſque earum concluſerunt domi.

11. Et poſuerunt arcam Dei ſuper plauſtrum, & capſellam, quæ habebat mures aureos, & ſimilitudines anorum.

12. Ibant autem in directum vaccæ, per viam quæ ducit Bethſames, & itinere uno gradiebantur, pergentes & mugientes: & non declinabant neque ad dexteram, neque ad ſiniſtram: ſed & ſatrapæ Philiſthiim ſequebantur uſque ad terminos Bethſames.

13. Porrò Bethſamitæ metebant triticum in valle: & elevantes oculos ſuos, viderunt arcam, & gaviſi ſunt cùm vidiſſent.

14. Et plauſtrum venit in agrum Joſue Bethſamitæ, & ſtetit ibi. Erat autem ibi lapis magnus, & conciderunt ligna plauſtri, vaccaſque impoſuerunt ſuper ea holocauſtum Domino.

15. Levitæ autem depoſuerunt arcam Dei, & capſellam quæ erat juxta eam, in qua erant vaſa aurea, & poſuerunt ſuper lapidem grandem. Viri autem Bethſamitæ obtulerunt holocauſta, & immolaverunt victimas in die illa Domino.

16. Et quinque ſatrapæ Philiſthinorum viderunt, & reverſi ſunt in Accaron in die illa.

17. Hi (d) ſunt autem ani aurei, quos reddiderunt Philiſthiim pro delicto, Domino: Azotus unum, Gaza unum, Aſcalon unum, Geth unum, Accaron unum:

18. Et mures aureos ſecundùm numerum urbium Philiſthiim, quinque provinciarum, ab urbe murata, uſque ad villam, quæ erat abſque muro, & uſque ad Abel (e) magnum, ſuper quem poſuerunt arcam Domini, quæ erat uſque in illum diem in agro Joſue Bethſamitis.

19. Percuſſit autem de viris Bethſamitibus, eò quòd vidiſſent arcam Domini: & percuſſit de populo ſeptuaginta viros, & quinquaginta millia (f) plebis. Luxitque populus, eò quòd Dominus percuſſiſſet plebem plaga magna.

20. Et dixerunt viri Bethſamitæ: Quis poterit ſtare in conſpectu Domini Dei ſancti hujus? & ad quem aſcendet à nobis?

21. Mi-

CAP. VI. 1. (a) Ab Octobri ad Aprilem uſque tempore meſſis tritici, cùm pervenit ad agrum Bethſamitarum.

7. (b) Duas vaccas lactantes, ut alii vertunt ex Hebræo: eò ſpectabant hæc omnia, ut explorarent, an ab ipſo Deo læſo has plagas accepiſſent.

9. (c) Si petierit fines Bethſamitarum.

17. (d) Hæ ſunt quinque urbes, quæ Provinciis ſeu ſatrapiis Philiſthinorum præerant.

18. (e) Sept. Interpret. Ad lapidem magnum ubi curcus ſteterat.

19. (f) Quòd curioſi nimis denudatam velis arcam aperuiſſent. Hebr. *Percuſſit in populo ſeptuaginta viros, quinquaginta millia virorum*: adeò ut ſenſus hic nonnullis genuinus videatur ex 50000. viris qui aderant, 70. viros eſſe percuſſos: unde in Vulgata putant addendam eſſe hanc vocem, *aderant*: nam illud incredibile iis videtur tantam fuiſſe hominum multitudinem in oppido non admodùm celebri. Alii aliter hunc locum interpretantur, ac tot homines occiſos progreſſu temporis: nam arca aliquandiu manſit apud Bethſamitas; locum corruptum fuiſſe circa numerum occiſorum Abulenſis opinatur.

21. Miſeruntque nuntios ad habitatores Carjathjarim, dicentes: Reduxerunt Philiſthiim arcam Domini, deſcendite, & reducite eam ad vos.

CAPUT VII.

Arca in domum Abinadab reducitur, ubi manet per 20. annos in Gabaa. Samuel pugnaturus contra Philiſthæos caſtra ponit in Maſpha, pugnat & vincit.

1. VEnerunt ergo viri Carjathjarim (a), & reduxerunt arcam Domini, & intulerunt eam in domum Abinadab in Gabaa: Eleazarum autem filium ejus ſanctificaverunt, ut cuſtodiret arcam Domini.

2. Et factum eſt, ex qua die manſit arca Domini in Carjathjarim, multiplicati (b) ſunt dies (erat quippe jam annus vigeſimus) & requievit omnis domus Iſrael poſt Dominum.

3. Ait autem Samuel ad univerſam domum Iſrael, dicens: * Si in toto corde * Deut. 6. 13. Matth. 4. 10.
veſtro revertimini ad Dominum, auferte deos alienos de medio veſtri, Baalim & Aſtaroth: & præparate corda veſtra Domino, & ſervite ei ſoli, & eruet vos de manu Philiſthiim.

4. Abſtulerunt ergo filii Iſrael Baalim & Aſtaroth, & ſervierunt Domino ſoli.

5. Dixit autem Samuel: Congregate univerſum Iſrael in Maſphath, ut orem pro vobis Dominum.

6. Et convenerunt in Maſphath: hauſeruntque aquam, & effuderunt (c) in conſpectu Domini, & jejunaverunt in die illa, atque dixerunt ibi: Peccavimus Domino. Judicavitque Samuel filios Iſrael in Maſphath.

7. Et audierunt Philiſthiim quòd congregati eſſent filii Iſrael in Maſphath, & aſcenderunt Satrapæ Philiſthinorum ad Iſrael. Quod cùm audiſſent filii Iſrael, timuerunt à facie Philiſthinorum.

8. Dixeruntque ad Samuelem: Ne ceſſes pro nobis clamare ad Dominum Deum noſtrum, ut ſalvet nos de manu Philiſthinorum.

9. Tulit autem Samuel agnum lactentem unum, & obtulit (d) illum holocauſtum integrum Domino: & clamavit Samuel ad Dominum pro Iſrael, & exaudivit eum Dominus.

10. Factum eſt autem, cùm Samuel offerret holocauſtum, Philiſthiim inire prælium contra Iſrael: * intonuit autem Dominus fragore magno in die illa ſuper Philiſthiim, & exterruit eos, & cæſi ſunt à facie Iſrael. * Eccli. 46. 21.

11. * Egreſſique viri Iſrael de Maſphath, perſecuti ſunt Philiſthæos, & percuſſerunt eos, uſque ad locum qui erat ſubter Bethchar. * Eccli. 46. 21.

12. Tulit autem Samuel lapidem unum, & poſuit eum inter Maſphath, & inter Sen: & vocavit nomen loci illius, Lapis adjutorii. Dixitque: Hucuſque auxiliatus eſt nobis Dominus.

13. Et humiliati ſunt Philiſthiim, nec appoſuerunt ultrà ut venirent in terminos Iſrael. Facta eſt itaque manus Domini ſuper Philiſthæos, cunctis diebus Samuelis (e).

14. Et redditæ ſunt urbes, quas tulerant Philiſthiim ab Iſrael, Iſraeli, ab Accaron uſque Geth, & terminos ſuos: liberavitque Iſrael de manu Philiſthinorum, eratque pax inter Iſrael & Amorrhæum.

15. Judicabat (f) quoque Samuel Iſraelem cunctis diebus vitæ ſuæ:

16. Et ibat (g) per ſingulos annos circuiens Bethel & Galgala & Maſphath, & judicabat Iſraelem in ſupradictis locis.

17. Revertebaturque in Ramatha: ibi enim erat domus ejus, & ibi judicabat Iſraelem: ædificavit etiam ibi altare Domino.

C A-

CAP. VII. 1. (a) Gabaa erat pars urbis Carjathjarim, ut liquet ex verſu ſequenti: collis fortè erat in ea urbe, quæ ex Joſue cap. 15. erat in Tribu Juda: Tabernaculum adhuc erat in Silo, ex cap. 18. Judicum verſ. 31. & 1. Reg. 14.

2. (b) Poſt multos dies; *Erat quippe jam annus vigeſimus*; Hebr. *Et fuerunt viginti anni, quibus arca manſit in eo loco*. *Et requievit omnis domus Iſrael poſt Dominum*, Hebr. luxit; pœnitentiam egit. *Poſt Dominum*; reverſa eſt, ut vertunt 70. Hoc in loco interpretes de numero annorum non conſentiunt. In Actis Apoſt. c. 13. regno Saulis 40. anni tribuuntur, conjunctis fortè in unum annis, quibus Samuel & Saul Iſraeliticam gentem rexerunt. Sanctius exiſtimat ex illis 40. annis Saulem regnaſſe tantùm per biennium; alii, ut Gordonus, hos annos ex æquo dividunt, Samueli dant 20. annos, totidem Sauli. Arca anno à morte Heli proximo venit Carjathjarim, vigeſimo poſt anno bellum feliciter geſtum fuit contra Philiſthæos; verùm ea de re diximus in Prolegomenis.

6. (c) In ſignum effuſi cordis ante Deum proſtrati.

9. (d) Per Sacerdotem; aut forſan urgente neceſſitate Levita ſacrificabat. Quamdiu arca non habuit ſedem ſtabilem, licuit aliis in locis immolare.

13. & 14. (e) i. e. ad regnum uſque Saulis. *Vrbes*: relictis in quibuſdam ſtationariis militibus, ex cap. 10. v. 5.

15. (f) Solus fortè per 20. annos, cum Saule ut Judex, ſed ſub rege, aut cum rege in iis maximè quæ ad Deum ſpectabant. Hinc male colligit Hobbeſius hunc librum poſt mortem Samuelis ſcriptum fuiſſe. Reſpondet Huetius ab obitu Heli Sacerdotis ad illud uſque tempus, quo hæc ſcribebat Samuel, judicem inter Hebræos exercuiſſe Samuelem.

16. (g) Regionem obibat, ut minor eſſet ſubditis labor, neque ad eum venire cogerentur.

CAPUT VIII.

Cùm filii Samuelis ad res ſuas plus ſatis intenti malè audirent, Regem ſibi dari poſtulant Iſraelitæ: Deus jus Regis iis coram edicit.

1. Factum eſt autem cùm ſenuiſſet Samuel, poſuit filios ſuos judices Iſrael.

2. Fuitque nomen filii ejus primogeniti Joel: & nomen ſecundi Abia, judicum in Berſabee (a).

3. Et non ambulaverunt filii illius in viis ejus: ſed declinaverunt poſt avaritiam, acceperuntque munera, & perverterunt judicium.

4. Congregati ergo univerſi majores natu Iſrael, venerunt ad Samuelem in Ramatha:

5. Dixeruntque ei: Ecce tu ſenuiſti, & filii tui non ambulant in viis tuis: * conſtitue (b) nobis regem, ut judicet nos, ſicut & univerſæ habent nationes.

* Oſee 13. 10. Act. 13. 21.

6. Diſplicuit ſermo in oculis Samuelis; eò quòd dixiſſent: Da nobis regem, ut judicet nos. Et oravit Samuel ad Dominum.

7. Dixit autem Dominus ad Samuelem: Audi vocem populi in omnibus quæ loquuntur tibi: non enim te abjecerunt, ſed me, ne regnem (c) ſuper eos.

8. Juxta omnia opera ſua, quæ fecerunt à die qua eduxi eos de Ægypto uſque ad diem hanc: ſicut dereliquerunt me, & ſervierunt diis alienis, ſic faciunt etiam tibi.

9. Nunc ergo vocem eorum audi: veruntamen conteſtare eos, & prædic eis jus (d) regis, qui regnaturus eſt ſuper eos.

10. Dixit itaque Samuel omnia verba Domini ad populum, qui petierat à ſe regem,

11. Et ait: Hoc erit jus regis, qui imperaturus eſt vobis: Filios veſtros tollet, & ponet in curribus ſuis, facietque ſibi equites & præcurſores quadrigarum ſuarum,

12. Et conſtituet ſibi tribunos, & centuriones, & aratores agrorum ſuorum, & meſſores ſegetum, & fabros armorum & curruum ſuorum.

13. Filias quoque veſtras faciet ſibi unguentarias, & focarias (e), & panificas.

14. Agros quoque veſtros, & vineas, & oliveta optima tollet, & dabit ſervis ſuis.

15. Sed & ſegetes veſtras, & vinearum reditus addecimabit, ut det eunuchis & famulis ſuis.

16. Servos etiam veſtros, & ancillas, & juvenes optimos (f), & aſinos auferet, & ponet in opere ſuo.

17. Greges quoque veſtros addecimabit, voſque eritis ei ſervi.

18. Et clamabitis in die illa à facie regis veſtri, quem elegiſtis vobis: & non exaudiet vos Dominus in die illa, quia petiſtis vobis regem.

19. Noluit autem populus audire vocem Samuelis, ſed dixerunt: Nequaquam: rex erit enim ſuper nos,

20. Et erimus nos quoque ſicut omnes gentes: & judicabit nos rex noſter, & egredietur ante nos, & pugnabit bella noſtra pro nobis.

21. Et audivit Samuel omnia verba populi, & locutus eſt ea in auribus Domini.

22. Dixit autem Dominus ad Samuelem: Audi vocem eorum, & conſtitue ſuper eos regem. Et ait Samuel ad viros Iſrael: Vadat unuſquiſque in civitatem ſuam.

CAPUT IX.

Saul quærens aſinas patris ſui Samuelem adit, qui hoſpitio eum excipit.

1. Et erat vir de Benjamin nomine Cis, filius Abiel (a), filii Seror, filii Bechorath, filii Aphia, filii viri Jemini, fortis robore.

2. Et

CAPUT. VIII.

2. (a) Quæ urbs erat in extrema Judæa ad Auſtrum: ibi manebant; non ut Samuel, inviſebant populos.

5. (b) Cùm Samuel eſſet 60. annos natus.

7. (c) Nam hactenus regimen Iſraelitarum fuerat Theocraticum, Deus eos regebat per Judices tanquam per præfectos, qui eum conſulebant. Regia poteſtas in iis regionibus erat prorſus deſpotica, ſed conſtituti Judices juxta legis divinæ præſcriptum populum gubernabant. Et quidem Deuter. 17. regis conſtituendi ratio præſcribitur, ex hypotheſi, quòd regem habere vellent: facta quidem eſt illis poteſtas regem petendi, ſed in Deuter. non iis concedit Deus, ut petant regem qualem *univerſa* habent *nationes*, qui ex nutu ſuo, non ex divinis legibus regat. Peccarunt in eo quòd ordinem à Deo conſtitutum inconſulto Deo mutare voluerunt. *Ne regnem*, ſolus, ut anteà: nam Deus ſemper regnavit ſuper Iſrael.

9. (d) Non quòd reges jure poſſint, ſed quid facturi ſint. Hebr. *Judicium*: ſic ſe gerent in judicando & gubernando.

13. & 14. (e) Coquinarias; *panificas*, piſtrices. *Tollet*: Hinc liquet non agi de jure vero & legitimo, ſed de uſurpato, ut docet S. Thomas; cùm 3. Regum 21. Achab & uxor ejus Jezabel id juris uſurpaſſent, graves dederunt pœnas.

16. & 18. (f) Eleganti forma faciet miniſtros ſuos. *Porta*: i. e. in medio civitatis, ex Hebr. & v. 14.

1. (a) L. 1. Paral. cap. 8. Cis dicitur filius Ner, ſeu Abiel fuerit binomius, ſeu Abiel avus habuerit filios Cis patrem Saulis, & Ner patrem Abner de tribu Benjamin. CAP. IX.

2. Et erat ei filius vocabulo Saul, electus (b) & bonus: & non erat vir de filiis Iſrael melior illo. Ab humero & furſum eminebat ſuper omnem populum.

3. Perierant autem aſinæ Cis patris Saul: & dixit Cis ad Saul filium ſuum: Tolle tecum unum de pueris, & conſurgens vade, & quære aſinas. Qui cùm tranſiſſent per montem Ephraim,

4. Et per terram Saliſa, & non inveniſſent, tranſierunt etiam per terram Salim, & non erant: ſed & per terram Jemini, & minimè repererunt.

5. Cùm autem veniſſent in terram Suph, (c) dixit Saul ad puerum qui erat cum eo: Veni & revertamur, ne fortè dimiſerit pater meus aſinas, & ſolicitus ſit pro nobis.

6. Qui ait ei: Ecce vir Dei eſt in civitate hac, vir nobilis: omne quod loquitur, ſine ambiguitate venit. Nunc ergo eamus illuc, ſi fortè indicet nobis de via noſtra, propter quam venimus.

7. Dixitque Saul ad puerum ſuum: Ecce ibimus: quid feremus ad virum Dei? panis defecit in ſitarciis (d) noſtris: & ſportulam non habemus, ut demus homini Dei, nec quidquam aliud.

8. Rurſum puer reſpondit Sauli, & ait: Ecce inventa eſt in manu mea quarta pars ſtateris argenti, demus homini Dei, ut indicet nobis viam noſtram.

9. (Olim in Iſrael ſic loquebatur unuſquiſque vadens conſulere Deum: Venite, & eamus ad Videntem. Qui enim Propheta dicitur hodie, vocabatur olim Videns) (e).

10. Et dixit Saul ad puerum ſuum: Optimus ſermo tuus. Veni, eamus. Et ierunt in civitatem, in qua erat vir Dei.

11. Cùmque aſcenderent clivum civitatis, invenerunt puellas egredientes ad hauriendam aquam, & dixerunt eis: Num hìc eſt Videns?

12. Quæ reſpondentes, dixerunt illis: Hic eſt: ecce ante te, feſtina nunc: hodie enim venit in civitatem, quia ſacrificium eſt hodie populi in excelſo (f).

13. Ingredientes urbem, ſtatim invenietis eum antequam aſcendat excelſum ad veſcendum. Neque enim comeſurus eſt populus donec ille veniat: quia ipſe benedicit hoſtiæ, & deinceps comedunt qui vocati ſunt. Nunc ergo conſcendite, quia hodie reperietis eum.

14. Et aſcenderunt in civitatem. Cùmque illi ambularent in medio urbis, apparuit Samuel egrediens obviàm eis, ut aſcenderet in excelſum.

15. * Dominus (g) autem revelaverat auriculam Samuelis ante unam diem, quàm veniret Saul, dicens: *Act. 13. 21.

16. Hac ipſa hora, quæ nunc eſt, cras mittam virum ad te de terra Benjamin, & unges eum ducem ſuper populum meum Iſrael: & ſalvabit populum meum de manu Philiſthinorum: quia reſpexi populum meum; venit enim clamor eorum ad me.

17. Cùmque aſpexiſſet Samuel Saulem, Dominus dixit ei: Ecce vir quem dixeram tibi, iſte dominabitur populo meo.

18. Acceſſit autem Saul ad Samuelem in medio portæ, & ait: Indica, oro, mihi, ubi eſt domus Videntis.

19. Et reſpondit Samuel Sauli, dicens: Ego ſum Videns, aſcende ante me in excelſum, ut comedatis mecum hodie, & dimittam te manè: & omnia quæ ſunt in corde tuo, indicabo tibi:

20. Et de aſinis, quas nudiuſtertius perdidiſti, ne ſolicitus ſis, quia inventæ ſunt. Et cujus erunt optima quæque Iſrael? nonne tibi & omni domui patris tui?

21. Reſpondens autem Saul, ait: Numquid non filius Jemini ego ſum, de minima tribu Iſrael, & cognatio mea noviſſima inter omnes familias de tribu Benjamin? quare ergo locutus es mihi ſermonem iſtum?

22. Aſſumens itaque Samuel Saulem, & puerum ejus, introduxit eos in triclinium, & dedit eis locum in capite eorum qui fuerant invitati: erant enim quaſi triginta viri.

23. Dixitque Samuel coco: Da partem, quam dedi tibi, & præcepi ut reponeres ſeorſum apud te.

24. Levavit autem cocus armum, & poſuit ante Saul. Dixitque Samuel: Ecce quod remanſit, pone ante te, & comede: quia de induſtria ſervatum eſt tibi, quando populum vocavi. Et comedit Saul cum Samuele in die illa:

25. Et deſcenderunt de excelſo in oppidum,

2. (b) Chald. juvenis pulcher: nam vox Hebræa non modò ſelectum, ſed & juvenem ſignificat, ut vox altera & bonum, & pulchrum deſignat.

5. (c) Quæ erat Ramatha Samuelis patria.

7. (d) Vox Græca ἐν τῷ ἀγγείῳ commeatum ſignificat, eaque pro *manica* aut *pera*, in qua cibus reponitur, ab Hieronymo poſita eſt.

9. (e) Hinc nonnulli colligunt hunc librum longo poſt Samuelem tempore fuiſſe compoſitum: verùm id addi potuit ab Auctore Hagiographo.

12. (f) Per *Excelſum* intelligunt domum extructam prope locum ubi hoſtiæ mactabantur: ibi parabatur convivium: Chald. In domo conſeſſus: nullum tum fuiſſe certum ad ſacrificia locum exiſtimat Grotius ob frequentes migrationes.

15. (g) Dominus autem revelaverat auriculam *Samuelis*: Dominus indicaverat Samueli venturum Saulem.

dum, & locutus eſt cum Saule in ſolario: ſtravitque Saul in ſolario, & dormivit.

26. Cùmque manè ſurrexiſſent, & jam eluceſceret, vocavit Samuel Saulem in ſolario, dicens: Surge, & dimittam te. Et ſurrexit Saul: egreſſique ſunt ambo, ipſe videlicet, & Samuel.

27. Cùmque deſcenderent in extrema parte civitatis, Samuel dixit ad Saul: Dic puero ut antecedat nos, & tranſeat: tu autem ſubſiſte paulisper, ut indicem tibi verbum Domini.

CAPUT X.

Samuel ungit Saulem; quæ eventura ſint ei prædicit; ſalutaria ei dat monita.

* Act. 13. 21. 1. TUlit autem * Samuel lenticulam olei, & effudit ſuper caput ejus, & deoſculatus eſt eum, & ait: Ecce unxit te Dominus ſuper hæreditatem ſuam in principem, & liberabis populum ſuum de manibus inimicorum ejus, qui in circuitu ejus ſunt. Et hoc tibi ſignum, quia unxit te Deus in principem.

2. Cùm abieris hodie à me, invenies duos viros juxta ſepulchrum Rachel in finibus (a) Benjamin, in meridie, dicentque tibi: Inventæ ſunt aſinæ, ad quas ieras perquirendas: & intermiſſis pater tuus aſinis, ſolicitus eſt pro vobis, & dixit: Quid faciam de filio meo?

3. Cùmque abieris inde, & ultrà tranſieris, & veneris ad quercum Thabor, invenient te ibi tres viri aſcendentes ad Deum in Bethel (b), unus portans tres hœdos, & alius tres tortas panis, & alius portans lagenam vini.

4. Cùmque te ſalutaverint, dabunt tibi duos panes, & accipies de manu eorum.

5. Poſt hæc venies in collem (c) Dei, ubi eſt ſtatio Philiſthinorum: & cùm ingreſſus fueris ibi urbem, obvium habebis gregem prophetarum deſcendentium de excelſo, & ante eos pſalterium & tympanum, & tibiam, & citharam, ipſoſque prophetantes.

6. Et inſiliet in te Spiritus Domini, & prophetabis cum eis, & mutaberis in virum alium.

7. Quando ergo evenerint ſigna hæc omnia tibi, fac quæcumque invenerit manus tua, quia Dominus tecum eſt.

8. Et deſcendes ante me in Galgala (d), (ego quippe deſcendam ad te) ut offeras oblationem, & immoles victimas pacificas: ſeptem diebus expectabis, donec veniam ad te, & oſtendam tibi quid facias.

9. Itaque cùm avertiſſet humerum ſuum ut abiret à Samuele, immutavit ei Deus cor aliud, & venerunt omnia ſigna hæc in die illa.

10. Veneruntque ad prædictum collem, & ecce cuneus prophetarum obvius ei: & inſiluit ſuper eum Spiritus Domini, & prophetavit in medio eorum.

11. Videntes autem omnes qui noverant eum heri & nudiuſtertius, quòd eſſet cum prophetis, & prophetaret, dixerunt ad invicem: Quænam res accidit filio Cis? num & Saul inter prophetas?

12. Reſponditque alius ad alterum, dicens: Et quis pater (e) eorum? propterea verſum eſt in proverbium: * Num & Saul inter prophetas? * Inf. 19. 24.

13. Ceſſavit autem prophetare, & venit ad excelſum.

14. Dixitque patruus Saul ad eum, & ad puerum ejus: Quò abiſtis? Qui reſponderunt: Quærere aſinas: quas cùm non reperiſſemus, venimus ad Samuelem.

15. Et dixit ei patruus ſuus: Indica mihi quid dixerit tibi Samuel.

16. Et

CAP. X. 2. (a) Rachel fuit ſepulta non in Ephrata, ſeu Bethlehem: ſed in via quæ ducit Ephratam, Geneſ. 35. eaque eſt in finibus Benjamin. Aliis videtur inverſa conſtructio, eaque eſt ita ordinanda. Invenies duos viros in finibus Benjamin, juxta ſepulchrum Rachel.

3. (b) Aſcendentes ad locum ubi colitur Deus.

5. (c) Fortè ad urbem Gabaa, ubi erat ſchola Prophetarum, aut Pſallentium collegium. Saul autem dicitur mutatus in virum alterum, non quòd verè Propheta factus fuerit, ſed quòd ex homine ruſtico evaſerit canendi peritus, atque in eum inſilierit Spiritus Domini; aut potiùs quòd induerit cor regium & magnanimum, atque hoſtibus terrori fuerit. Quin & Deus momentaneum prophetiæ donum huic impertiit, ne dubitaret ſe regno eſſe deſtinatum: ſed ſpiritum adminiſtrandi regni peculiarem poſteà in pœnam peccatorum ei abſtulit.

8. (d) Jubetur expectare Samuelem ſeptem diebus in Galgala.

12. (e) An non etiam qui prophetant ſunt ex humili loco, ut Saul? Reſponſio eſt ad eos qui mirabantur, quòd prophetaret Saul.

16. Et ait Saul ad patruum ſuum : Indicavit nobis quia inventæ eſſent aſinæ . De ſermone autem regni non indicavit ei quem locutus fuerat ei Samuel.

17. Et convocavit Samuel populum ad Dominum in Maſpha :

18. Et ait ad filios Iſrael: Hæc dicit Dominus Deus Iſrael : Ego eduxi Iſrael de Ægypto , & erui vos de manu Ægyptiorum, & de manu omnium regum qui affligebant vos.

19. Vos autem hodie projeciſtis Deum veſtrum, qui ſolus ſalvavit vos de univerſis malis & tribulationibus veſtris : & dixiſtis : * Nequaquam : ſed regem conſtitue ſuper nos . Nunc ergo ſtate coram Domino per tribus veſtras, & per familias.

* Sup. 8. 19.

20. Et applicuit Samuel omnes tribus Iſrael, & cecidit ſors tribus Benjamin.

21. Et applicuit tribum Benjamin & cognationes ejus , & cecidit cognatio Metri, & pervenit uſque ad Saul filium Cis. Quæſierunt ergo eum, & non eſt inventus.

22. Et conſuluerunt poſt hæc Dominum, utrumnam venturus eſſet illuc. Reſponditque Dominus: Ecce abſconditus eſt domi.

23. Cucurrerunt itaque & tulerunt eum inde: ſtetitque in medio populi, & altior fuit univerſo populo ab humero & ſurſum.

24. Et ait Samuel ad omnem populum: Certè videtis quem elegit Dominus, quoniam non ſit ſimilis illi in omni populo . Et clamavit omnis populus , & ait : Vivat Rex.

25. Locutus eſt autem Samuel ad populum legem regni, & ſcripſit in libro (f) , & repoſuit coram Domino : & dimiſit Samuel omnem populum , ſingulos in domum ſuam .

26. Sed & Saul abiit in domum ſuam in Gabaa : & abiit cum eo pars exercitus, quorum tetigerat Deus corda.

27. Filii verò Belial dixerunt : Num ſalvare nos poterit iſte? Et deſpexerunt eum, & non attulerunt ei munera : ille verò diſſimulabat ſe audire.

CAPUT XI.

Saul bello indicto convocat populum ; prælio commiſſo vincit Ammonitas: Rex confirmatur in Galgalis.

1. ET factum (a) eſt quaſi poſt menſem, aſcendit Naas Ammonites, & pugnare cœpit adverſum Jabes Galaad. Dixeruntque omnes viri Jabes ad Naas : Habeto nos fœderatos, & ſerviemus tibi.

2. Et reſpondit ad eos Naas Ammonites : In hoc feriam vobiſcum fœdus , ut eruam omnium veſtrûm oculos dextros (b), ponamque vos opprobrium in univerſo Iſrael.

3. Et dixerunt ad eum ſeniores Jabes : Concede nobis ſeptem dies , ut mittamus nuntios ad univerſos terminos Iſrael : & ſi non fuerit qui defendat nos , egrediemur ad te.

4. Venerunt ergo nuntii in Gabaa Saulis: & locuti ſunt verba hæc , audiente populo : & levavit omnis populus vocem ſuam, & flevit.

5. Et ecce Saul veniebat, ſequens boves de agro, & ait: Quid habet populus quòd plorat? Et narraverunt ei verba virorum Jabes.

6. Et inſilivit Spiritus Domini in Saul, cùm audiſſet verba hæc , & iratus eſt furor ejus nimis.

7. Et aſſumens utrumque bovem, concidit in fruſta, miſitque in omnes terminos Iſrael per manum nuntiorum, dicens: Quicumque non exierit, & ſecutus fuerit Saul & Samuel, ſic fiet bobus ejus. Invaſit ergo timor Domini populum, & egreſſi ſunt quaſi vir unus.

8. Et recenſuit eos in Bezech : fueruntque filiorum Iſrael trecenta millia : virorum autem Juda triginta millia.

9. Et dixerunt nuntiis qui venerant: Sic dicetis viris , qui ſunt in Jabes Galaad : Cras erit vobis ſalus, cùm incaluerit ſol . Venerunt ergo nuntii, & annuntiaverunt viris Jabes : qui lætati ſunt.

10. Et dixerunt (c): Manè exibimus ad vos: & facietis nobis omne quod placuerit vobis.

11. Et factum eſt, cùm dies craſtinus veniſſet, conſtituit Saul populum in tres partes : & ingreſſus eſt media caſtra in vigilia matutina, & percuſſit Ammon uſque dum incaleſceret dies : reliqui autem diſperſi ſunt, ita ut non relinquerentur in eis duo pariter.

12. Et ait populus ad Samuelem: * Quis eſt iſte qui dixit: Saul num regnabit ſuper nos? Date viros, & interficiemus eos.

* Sup. 10. 27.

13. Et ait Saul : Non occidetur (d) quiſquam in die hac, quia hodie fecit Dominus ſalutem in Iſrael.

14. Di-

25. (f) Qui fortè mutua Regum in ſubditos, & ſubditorum in Regem officia continebat : *Coram Domino* , fortaſſis prope arcam.

CAP. XI. 1. (a) Hæc verba deſunt in Hebræo: ſed in Codicibus 70. emendatioribus reperiuntur.

2. (b) Quò eos ad pugnam efficeret inutiles: ſiniſtra enim manu clypeum tenebant , qui oculi ſiniſtri uſum expeditum adimebat.

10. & 11. (c) Ammonitis. *Duo pariter*, i. e. duo ſimul.

13. (d) Regi ea tantummodò condonare licebat, quæ ad illatam ſibi injuriam pertinebant, ait Grotius.

14. Dixit autem Samuel ad populum : Venite, & eamus in Galgala , & innovemus ibi regnum .

15. Et perrexit omnis populus in Galgala , & ſecerunt ibi regem Saul coram Domino (e) in Galgala , & immolaverunt ibi victimas pacificas coram Domino. Er lætatus eſt ibi Saul, & cuncti viri Iſrael nimis.

CAPUT XII.

Samuel ſtabilito Saulis regno, ſuam coram populo probat integritatem, & gravi adhortatione præmiſſa, datis è cœlo ſignis dicta ſua confirmat.

1. DIxit autem Samuel ad univerſum Iſrael : Ecce audivi vocem veſtram , juxta omnia quæ locuti eſtis ad me, & conſtitui ſuper vos regem.

2. Et nunc rex graditur ante vos . Ego autem ſenui , & incanui : porrò filii mei vobiſcum ſunt (a): itaque converſatus coram vobis ab adoleſcentia mea uſque ad hanc diem, ecce præſtò ſum.

* Eccli.46. 22. 3. * Loquimini de me coram Domino, & coram Chriſto ejus, utrùm bovem cujuſquam tulerim, aut aſinum: ſi quempiam calumniatus ſum, ſi oppreſſi aliquem , ſi de manu cujuſquam munus accepi : & contemnam illud hodie, reſtituamque vobis.

4. Et dixerunt : Non es calumniatus nos , neque oppreſſiſti , neque tuliſti de manu alicujus quippiam.

5. Dixitque ad eos: Teſtis eſt Dominus adversùm vos, & teſtis Chriſtus ejus in die hac, quia non inveneritis in manu mea quippiam. Et dixerunt: Teſtis.

6. Et ait Samuel ad populum : Dominus , qui fecit (b) Moyſen & Aaron , & eduxit patres noſtros de terra Ægypti.

7. Nunc ergo ſtate, ut judicio contendam adversùm vos coram Domino , de omnibus miſericordiis Domini, quas fecit vobiſcum, & cum patribus veſtris.

* Gen.46. 5. 8. * Quomodo Jacob ingreſſus eſt in Ægyptum , & clamaverunt patres veſtri ad Dominum: & miſit Dominus Moyſen & Aaron, & eduxit patres veſtros de Ægypto, & collocavit eos in loco hoc.

* Iudic. 4. 2. 9. Qui obliti ſunr Domini Dei ſui , * & tradidit eos in manu Siſaræ magiſtri militiæ Haſor , & in manu Philiſthinorum, & in manu regis Moab, & pugnaverunt adversùm eos.

10. Poſteà autem clamaverunt ad Dominum, & dixerunt: Peccavimus, quia dereliquimus Dominum, & ſervivimus Baalim & Aſtaroth: nunc ergo erue nos de manu inimicorum noſtrorum , & ſerviemus tibi.

11. * Et miſit Dominus Jerobaal , & Badan, (c) & Jephte, & Samuel, & eruit vos de manu inimicorum veſtrorum per circuitum, & habitaſtis confidenter. * Iudic. 6. 14.

12. Videntes autem quòd Naas rex filiorum Ammon veniſſet adversùm vos, dixiſtis mihi: * Nequaquam, ſed rex imperabit nobis : cùm Dominus Deus veſter regnaret in vobis. * Sup. 8. 19. & 10. 19.

13. Nunc ergo præſtò eſt rex veſter , quem elegiſtis & petiſtis: ecce dedit vobis Dominus regem.

14. Si timueritis Dominum , & ſervieritis ei, & audieritis vocem ejus, & non exaſperaveritis os Domini: eritis & vos , & rex qui imperat vobis , ſequentes Dominum Deum veſtrum.

15. Si autem non audieritis vocem Domini , ſed exaſperaveritis ſermones ejus , erit manus Domini ſuper vos , & ſuper patres (d) veſtros.

16. Sed & nunc ſtate , & videte rem iſtam grandem, quam facturus eſt Dominus in conſpectu veſtro.

17. Numquid non meſſis tritici eſt hodie? invocabo Dominum, & dabit voces & pluvias : & ſcietis , & videbitis , quia grande malum feceritis vobis in conſpectu Domini, petentes ſuper vos regem.

18. Et clamavit Samuel ad Dominum, & dedit Dominus voces & pluvias in illa die.

19. Et timuit (e) omnis populus nimis Dominum & Samuelem , & dixit univerſus populus ad Samuelem: Ora pro ſervis tuis ad Dominum Deum tuum, ut non moriamur : addidimus enim univerſis peccatis noſtris malum, ut peteremus nobis regem.

20. Dixit autem Samuel ad populum : Nolite timere, vos feciſtis univerſum malum hoc: verumtamen nolite recedere à tergo Domini, ſed ſervite Domino in omni corde veſtro.

21. Et

15. (e) Coram altare Domini, ibi regnum Saulis publica unctione fuit confirmatum.

CAPUT XII. 2. (a) Abſentiam meam ſupplebunt : vel privati inter vos degent, nec ſucceſſores erunt muneris mei.

6. (b) Qui eos Prophetiæ dono & aliis dotibus ornavit, ſupple, *adeſt*.

11. (c) Vulgò creditur Samſon intelligi, quaſi filius Dan, Bel-dan; alii putant hanc vocem ſubdititiam eſſe, ut & *Barac* , quæ deleta eſt in Sixtinis Bibliis . Aliis idem videtur qui Jair, Jud. 9. 14.

15. & 17. (d) Chald. Sicut ſuper patres veſtros. *Tritici*: cùm pluere non ſolet in iis regionibus : eo miraculo oſtendit petitionem regis inutilem fuiſſe , ut pluviam meſſis tempore. *Invocabo Dominum, & dabit voces, tonitrua, & pluvias*.

19. (e) Quòd tonitrua præſentem mortem intentarent.

21. Et nolite declinare poſt vana, quæ non proderunt vobis, neque eruent vos, quia vana ſunt.

22. Et non derelinquet Dominus populum ſuum, propter nomen ſuum magnum: quia juravit Dominus facere vos ſibi populum.

23. Abſit autem à me hoc peccatum in Dominum, ut ceſſem orare pro vobis, & docebo vos viam bonam & rectam.

24. Igitur timete Dominum, & ſervite ei in veritate, & ex toto corde veſtro: vidiſtis enim magnifica quæ in vobis geſſerit.

25. Quòd ſi perſeveraveritis in malitia: & vos & rex veſter pariter peribitis.

CAPUT XIII.

Philiſthæi magno apparatu bellum inſtaurant; Saul quòd ſacra fecerit in Galgala, à Samuele reprehenditur.

1. Filius unius (a) anni erat Saul cùm regnare cœpiſſet, duobus autem annis regnavit ſuper Iſrael.

2. Et elegit ſibi Saul tria millia de Iſrael: & erant cum Saul duo millia in Machmas, & in monte Bethel: mille autem cum Jonatha in Gabaa Benjamin: porrò cæterum populum remiſit unumquemque in tabernacula ſua.

3. Et percuſſit Jonathas ſtationem (b) Philiſthinorum, quæ erat in Gabaa. Quod cùm audiſſent Philiſthiim, Saul cecinit buccina in omni terra, dicens: Audiant Hebræi.

4. Et univerſus Iſrael audivit hujuſcemodi famam: Percuſſit Saul ſtationem Philiſthinorum; & erexit ſe Iſrael adverſùs Philiſthiim. Clamavit ergo populus poſt Saul in Galgala.

5. Et Philiſthiim congregati ſunt ad prælìandum contra Iſrael, triginta (c) millia curruum, & ſex millia equitum, & reliquum vulgus, ſicut arena quæ eſt in littore maris plurima. Et aſcendentes caſtrametati ſunt in Machmas ad Orientem Bethaven.

6. Quod cùm vidiſſent viri Iſrael ſe in arcto poſitos (afflictus enim erat populus) abſconderunt ſe in ſpeluncis, & in abditis, in petris quoque, & in antris, & in ciſternis.

7. Hebræi autem tranſierunt (d) Jordanem in terram Gad & Galaad. Cùmque adhuc eſſet Saul in Galgala, univerſus populus perterritus eſt, qui ſequebatur eum.

8. Et expectavit ſeptem diebus juxta placitum Samuelis, * & non venit Samuel in Galgala, dilapſuſque eſt populus ab eo. * Sup. 10. 8.

9. Ait ergo Saul: Afferte mihi holocauſtum, & pacifica. Et obtulit holocauſtum.

10. Cùmque compleſſet offerens holocauſtum, ecce Samuel veniebat: & egreſſus eſt Saul obviàm ei ut ſalutaret eum.

11. Locutuſque eſt ad eum Samuel: Quid feciſti? Reſpondit Saul: Quia vidi quòd populus dilaberetur à me, & tu non veneras juxta placitos dies, porrò Philiſthiim congregati fuerant in Machmas,

12. Dixi: Nunc deſcendent Philiſthiim ad me in Galgala, & faciem Domini non placavi. Neceſſitate compulſus, obtuli holocauſtum.

13. Dixitque Samuel ad Saul: Stultè (e) egiſti, nec cuſtodiſti mandata Domini Dei tui, quæ præcepit tibi. Quod ſi non feciſſes, jam nunc præparaſſet Dominus regnum tuum ſuper Iſrael in ſempiternum,

14. Sed

CAPUT XIII.

1. (a) Chald. *Sicut filius unius anni*, ob innocentiam & candorem animi: *Duobus annis regnavit*: in qua innocentia per duos annos permanſit. Vel annus unus interceſſit ab unctione Saulis ad confirmationem regni cap. 11. memoratam; ac duo deinde anni fluxerunt uſque ad bellum cum Philiſthæis, de quo in hoc capite agitur: ſed poſtea elegit ſibi ſatellites, & præſidium ſumptibus populi alendum ex Genebrardo. Alii non minus probabiliter ſic exponunt: annus unus effluxerat poſt devictos à Samuele Philiſthæos: *Duobus autem annis regnavit ſuper Iſrael*, i. e. à jugo Philiſthinorum liber, qui totum Iſraelem gravi & diuturna ſervitute oppreſſerant: vel demùm *filius unius anni erat Saul*, cùm regnare cœpiſſet, cùmque geſta ſunt, quæ mox ſunt enarrata. Saul annum egerat in regno: *duobus autem annis regnavit ſuper Iſrael*. Quæ verba poſtrema ſi jungantur cum his quæ ſequuntur, is erit ſenſus, ut ſecundo regni anno copias illas militares coegerit.

3. (b) Præſidium: *Qua erat in Gabaa*; hoc præſidio premebant Iſraelitas.

5. (c) Rejectis duabus poſtremis litteris hujus numeri, qui videtur major pro numero equitum, quique mox ſequitur, legenda erunt tria millia curruum; ac facilè error in litteras numerales irrepit, aut tranſpoſitio. Lyranus hoc ita interpretatur, ut fuerint triginta millia militum pugnantium è curribus. His aderant Tyrii ex cap. 46. Eccleſiaſtici, *Contrivit principes Tyriorum, & omnes duces Philiſthiim*. *Ad orientem Bethaven*: fortè eſt Bethel, ſic dictum per anticipationem, aut erat juxta Bethel.

7. (d) Pars quædam populi: nam alii latebras quæſierunt. Vel *Hebræorum* nomine ex tribus deſignantur, quæ erant trans Jordanem: *Hebræus* enim eſt tranſitor.

13. (e) Dixerat enim Samuel cap. 10. *Septem diebus expectabis*. Septimo nondum elapſo obtulit Saul ſacrificium: non tamen videtur per hæc Samuelis verba planè rejectus, ſed fuit comminatio ad effectum deducta cap. 15. Peccavit in eo quòd timore humano potiùs, quàm ſpe in Deum, & prudentia carnis adductus, Prophetæ non paruerit, nec poſteà culpam agnoverit, neceſſitatem prætexens. Peccatum Davidis ſpecie quidem externa majus fuit: ſed Deus cor ipſum & animum intuetur; pœnitentiam agit, coram Deo ſe demittit, ſeipſum accuſat. Saulis culpa minor quidem prima ſpecie apparet, ſed ex ſuperbia naſcitur, quam non exuit, ſed auxit. Quod autem opponit Spinoſa hæc verba cap. 7. de Philiſthæis, quòd non appoſuerint ultra ut venirent in terminos Iſrael. Reſpondet Huetius vocem Hebræam exiguum quandoque tempus, non perpetuum deſignare. *In ſempiternum*; vox Hebræa *Holam*, עלם, tempus inter annos Jubilæos interceptum propriè ſignificat; hoc loco longum tempus deſignat.

14. Sed nequaquam regnum tuum ultrà
* Act. 13. 22. conſurget. * Quæſivit Dominus ſibi virum juxta cor ſuum: & præcepit (f) ei Dominus ut eſſet dux ſuper populum ſuum, eò quòd non ſervaveris quæ præcepit Dominus.

15. Surrexit autem Samuel, & aſcendit de Galgalis in Gabaa Benjamin. Et reliqui populi aſcenderunt poſt Saul obviàm populo, qui expugnabant eos venientes de Galgala in Gabaa, in colle Benjamin. Et recenſuit Saul populum, qui inventi fuerant cum eo, quaſi ſexcentos viros.

16. Et Saul & Jonathas filius ejus, populuſque qui inventus fuerat cum eis, erat in Gabaa Benjamin: porrò Philiſthiim conſederant in Machmas.

17. Et egreſſi ſunt ad prædandum de caſtris Philiſthinorum tres cunei. Unus cuneus pergebat contra viam Ephra ad terram Sual.

18. Porrò alius ingrediebatur per viam Beth-horon: tertius autem verterat ſe ad iter termini imminentis valli Seboim contra deſertum.

19. Porrò faber ferrarius non inveniebatur in omni terra Iſrael. Caverant (g) enim Philiſthiim, ne fortè facerent Hebræi gladium, aut lanceam.

20. Deſcendebat ergo omnis Iſrael ad Philiſthiim, ut exacueret unuſquiſque vomerem ſuum, & ligonem, & ſecurim, & ſarculum.

21. Retuſæ (h) itaque erant acies vomerum, & ligonum, & tridentum, & ſecurium, uſque ad ſtimulum corrigendum.

22. Cùmque veniſſet dies prælii, non eſt inventus enſis & lancea in manu totius populi, qui erat cum Saule & Jonatha, excepto Saul & Jonatha filio ejus.

23. Egreſſa eſt autem ſtatio Philiſthiim, ut tranſcenderet in Machmas (i).

CAPUT XIV.

Jonathas ſtationem Philiſthinorum invadit, hoſtes turbat; Saul inſequitur. Jonathas, quòd guſtaſſet parum mellis, ignorans Saulis prohibitionem, vix mortem evadit.

1. ET accidit quadam die ut diceret Jonathas filius Saul ad adoleſcentem armigerum ſuum: Veni, & tranſeamus ad ſtationem Philiſthinorum, quæ eſt trans locum illum. Patri autem ſuo hoc ipſum non indicavit.

2. Porrò Saul morabatur in extrema parte Gabaa, ſub malogranato, quæ erat in Magron: & erat populus cum eo quaſi ſexcentorum virorum.

3. Et Achias filius Achitob (a) fratris
Ichabod filii Phinees, * qui ortus fuerat * Sup. 4. 21.
ex Heli ſacerdote Domini in Silo, portabat ephod. Sed & populus ignorabat quò iſſet Jonathas.

4. Erant autem inter aſcenſus, per quos nitebatur Jonathas tranſire ad ſtationem Philiſthinorum, eminentes petræ ex utraque parte, & quaſi in modum dentium ſcopuli hinc & inde prærupti, nomen uni Boſes, & nomen alteri Sene:

5. Unus ſcopulus prominens ad Aquilonem ex adverſo Machmas, & alter ad meridiem contra Gabaa.

6. Dixit autem Jonathas ad adoleſcentem armigerum ſuum: Veni, tranſeamus ad ſtationem incircumciſorum horum, ſi fortè faciat Dominus pro nobis: quia non eſt Domino difficile ſalvare, vel in multis, vel in paucis.

7. Dixitque ei armiger ſuus: Fac omnia quæ placent animo tuo: perge quò cupis, & ero tecum ubicumque volueris.

8. Et ait Jonathas: Ecce nos tranſimus ad viros iſtos. Cùmque apparuerimus eis,

9. Si taliter locuti fuerint ad nos: Manete donec veniamus ad vos: ſtemus (b) in loco noſtro, nec aſcendamus ad eos.

10. Si autem dixerint: Aſcendite ad nos: aſcendamus, quia tradidit eos Dominus in manibus noſtris: hoc erit nobis ſignum.

11. Apparuit igitur uterque ſtationi Philiſthinorum: dixeruntque Philiſthiim: En Hebræi egrediuntur de cavernis, in quibus abſconditi fuerant.

12. Et locuti ſunt viri de ſtatione ad Jonatham, & ad armigerum ejus, dixeruntque: Aſcendite ad nos, & oſtendemus vobis rem. Et ait Jonathas ad armigerum
ſuum: Aſcendamus, ſequere me: * tradi- * 1. Mac. 4.
dit enim Dominus eos in manus Iſrael. 30.

13. Aſcendit autem Jonathas manibus & pedibus reptans, & armiger ejus poſt eum. Itaque alii cadebant ante Jonatham, alios armiger ejus interficiebat ſequens eum.

14. Et

14. & 15. (f) Sept. Interpret. *Præcipiet*; in Hebr. vox eſt in futuro. *Reliqui*: hæc uſque ad vocem, *Benjamin*, deſunt in Hebræo.

19. (g) Antiquis illis ſæculis homines armari ſolebant fundis, vomeribus, arcu, ſagittis. Probabile quidem eſt fabros ferrarios fuiſſe inter Hebræos, ſed erant Philiſthæi, iique exorto bello ad ſuos ſe receperant, vel Philiſthæi id caverant exorto ab Iſraelitis fœdere.

21. (h) Hebr. *Et erat lima dentata vomeribus & ligonibus, &c.* Fornaces non erant, ſed lima tantùm utebantur. *Uſque ad ſtimulum corrigendum*, i. e. acuendum.

23. (i) Ex Hebr. progreſſa eſt in Gabaa, ubi erat Saul, & egreſſa ex Machmas.

CAPUT XIV.

3. (a) Hic cap. 21. vocatur Achimelech.

9. (b) Hæc dixit Jonathas inſtinctu divino: nec quicquam moliri voluit Jonathas niſi ex juſſu divino.

14. Et facta eſt plaga prima, qua percuſſit Jonathas & armiger ejus, quaſi viginti virorum, in media parte jugeri, quam par boum in die arare conſuevit.

15. Et factum eſt miraculum in caſtris, per agros: ſed & omnis populus ſtationis eorum, qui ierant ad prædandum, obſtupuit, & conturbata eſt terra: & accidit quaſi miraculum à Deo.

16. Et reſpexerunt ſpeculatores Saul, qui erant in Gabaa Benjamin, & ecce multitudo proſtrata, & huc illucque diffugiens.

17. Et ait Saul populo, qui erat cum eo: Requirite, & videte quis abierit ex nobis. Cùmque requiſiſſent, repertum eſt non adeſſe Jonatham, & armigerum ejus.

18. Et ait Saul ad Achiam: Applica (c) arcam Dei. (Erat enim ibi arca Dei in die illa cum filiis Iſrael.)

19. Cùmque loqueretur Saul ad ſacerdotem, tumultus magnus exortus eſt in caſtris Philiſthinorum: creſcebatque paulatim, & clariùs reſonabat. Et ait Saul ad ſacerdotem: Contrahe manum tuam.

20. Conclamavit ergo Saul, & omnis populus qui erat cum eo, & venerunt uſque ad locum certaminis: & ecce verſus fuerat gladius uniuſcujuſque ad proximum ſuum, & cædes magna nimis.

21. Sed & Hebræi qui fuerant cum Philiſthiim heri & nudiuſtertius, aſcenderantque cum eis in caſtris, reverſi ſunt ut eſſent cum Iſrael, qui erant cum Saul & Jonatha.

22. Omnes quoque Iſraelitæ qui ſe abſconderant in monte Ephraim, audientes quòd fugiſſent Philiſthæi, ſociaverunt ſe cum ſuis in prælio. Et erant cum Saul, quaſi decem millia virorum.

23. Et ſalvavit Dominus in die illa Iſrael: pugna autem pervenit uſque ad Bethaven.

24. Et viri Iſrael ſociati ſunt ſibi (d) in die illa: adjuravit autem Saul populum, dicens: Maledictus vir, qui comederit panem uſque ad veſperam, donec ulciſcar de inimicis meis. Et non manducavit univerſus populus panem:

25. Omneque terræ vulgus venit in ſaltum, in quo erat mel ſuper faciem agri.

26. Ingreſſus eſt itaque populus ſaltum, & apparuit fluens mel, nulluſque applicuit manum ad os ſuum: timebat enim populus juramentum.

27. Porrò Jonathas non audierat cùm adjuraret pater ejus populum: extenditque ſummitatem virgæ, quam habebat in manu, & intinxit in favum mellis: & convertit manum ſuam ad os ſuum, & illuminati ſunt oculi ejus.

28. Reſpondenſque unus de populo, ait: Jurejurando conſtrinxit pater tuus populum, dicens: Maledictus vir, qui comederit panem hodie: (defecerat autem populus.)

29. Dixitque Jonathas: Turbavit pater meus terram: vidiſtis ipſi quia illuminati ſunt oculi mei, eò quòd guſtaverim paululum de melle iſto:

30. Quantò magis ſi comediſſet populus de præda inimicorum ſuorum, quam reperit? nonne major plaga facta fuiſſet in Philiſthiim?

31. Percuſſerunt ergo in die illa Philiſthæos à Machmis uſque in Ajalon. Defatigatus eſt autem populus nimis:

32. Et verſus ad prædam, tulit oves, & boves, & vitulos, & mactaverunt in terra: comeditque populus cum ſanguine (e).

33. Nuntiaverunt autem Sauli dicentes, quòd populus peccaſſet Domino, comedens cum ſanguine. Qui ait: Prævaricati eſtis: volvite ad me jam nunc ſaxum grande.

34. Et dixit Saul: Diſpergimini in vulgus, & dicite eis, ut adducat ad me unuſquiſque bovem (f) ſuum, & arietem, & occidite ſuper iſtud, & veſcimini, & non peccabitis Domino comedentes cum ſanguine. Adduxit itaque omnis populus unuſquiſque bovem in manu ſua uſque ad noctem: & occiderunt ibi.

35. Ædificavit autem Saul altare Domino: tuncque primùm cœpit ædificare (g) altare Domino.

36. Et dixit Saul: Irruamus ſuper Philiſthæos nocte, & vaſtemus eos uſque dum illuceſcat manè, nec relinquamus ex eis virum. Dixitque populus: Omne quod bonum videtur in oculis tuis, fac. Et ait ſacerdos: Accedamus huc ad Deum.

37. Et conſuluit Saul Dominum: Num perſequar Philiſthiim? ſi trades eos in manus Iſrael? Et non reſpondit ei in die illa.

38. Di-

18. & 19. (c) Accede ad arcam, & conſule Dominum. *Contrahe*: manus inter orandum extenderat, jubet Deus ut ceſſet ab orando: res moram non patitur.

24. & 26. (d) Hebr. *Arctati ſunt*, ſcilicet fame, & imprudenti voto Saulis: vel Iſraelitæ qui Philiſthæis ſe adjunxerant ex v. 21. Sauli ſociati ſunt. Niſi fortè captivi commiſſo prælio, ita ut fit, ad ſuos transfugerint. *Fluens*, abundas, hyperbole.

32. (e) Præ fame non expectabant donec ſanguis defluxiſſet.

34. (f) Bovis nomine alia intelliguntur animalia.

35. & 38. (g) Cap. 13. jam immolaverat in altari aliena opera ædificato, non ſua, inquit Abulenſis. vel hæc ſunt accipienda, ut ajunt, explicative; *ædificavit*, id eſt, cœpit ædificare, primus poſuit lapidem ad ædificandum altare. *Angulos*, i. e. Principes.

38. Dixitque Saul : Applicate huc univerſos angulos populi : & ſcitote , & videte , per quem acciderit peccatum hoc hodie.

39. Vivit Dominus ſalvator Iſrael, quia ſi per Jonatham filium meum ſactum eſt, abſque retractatione morietur . Ad quod nullus contradixit ei de omni populo .

40. Et ait ad univerſum Iſrael : Separamini vos in partem unam, & ego cum Jonatha filio meo ero in parte altera . Reſponditque populus ad Saul : Quod bonum videtur in oculis tuis, fac.

41. Et dixit Saul ad Dominum Deum Iſrael: Domine Deus Iſrael da indicium: quid eſt quòd non reſponderis ſervo tuo hodie? Si in me, aut in Jonatha filio meo eſt iniquitas hæc, da oſtenſionem: aut ſi hæc iniquitas eſt in populo tuo , da ſanctitatem . Et deprehenſus eſt Jonathas & Saul, populus autem exivit.

42. Et ait Saul : Mittite ſortem inter me, & inter Jonatham filium meum. Et captus eſt Jonathas.

43. Dixit autem Saul ad Jonatham: Indica mihi quid feceris. Et indicavit ei Jonathas , & ait : Guſtans guſtavi in ſummitate virgæ, quæ erat in manu mea, paululum mellis, & ecce ego morior.

44. Et ait Saul: Hæc faciat mihi Deus, & hæc addat, quia morte morieris Jonatha.

45. Dixitque populus ad Saul: Ergone Jonathas morietur, qui fecit ſalutem hanc magnam in Iſrael? hoc nefas eſt : vivit Dominus, ſi ceciderit capillus de capite ejus in terram , quia cum Deo operatus eſt hodie. Liberavit (h) ergo populus Jonatham, ut non moreretur.

46. Receſſitque Saul, nec perſecutus eſt Philiſthiim: porrò Philiſthiim abierunt in loca ſua.

47. Et Saul, confirmato (i) regno ſuper Iſrael, pugnabat per circuitum adversùm omnes inimicos ejus , contra Moab , & filios Ammon, & Edom, & reges Soba, & Philiſthæos: & quocumque ſe verterat, ſuperabat.

48. Congregatoque exercitu , percuſſit Amalec (k), & eruit Iſrael de manu vaſtatorum ejus.

49. Fuerunt autem filii Saul, Jonathas, & Jeſſui , & Melchiſua : & nomina duarum filiarum ejus , nomen primogenitæ Merob, & nomen minoris Michol.

50. Et nomen uxoris Saul, Achinoam filia Achimaas : & nomen principis militiæ ejus Abner, filius Ner, patruelis Saul.

51. Porrò Cis fuit pater Saul, & Ner pater Abner, filius Abiel.

52. Erat autem bellum potens adverſum Philiſthæos omnibus diebus Saul . Nam quemcumque viderat Saul virum fortem, & aptum ad prælium, ſociabat eum ſibi.

CAPUT XV.

Saul juſſus funditùs delere Amalec, Agag regem & meliorem prædæ partem ſervat: propterea graviter reprehenſus à Samuele, iterum reprobatur ; Agag occiditur.

1. ET dixit Samuel ad Saul: Me miſit Dominus , ut ungerem te in regem ſuper populum ejus Iſrael: nunc ergo audi vocem Domini:

2. Hæc dicit Dominus exercituum: Recenſui (a) quæcumque fecit Amalec Iſraeli, * quomodo reſtitit ei in via cùm * Exod. 17.
aſcenderet de Ægypto . 8.

3. Nunc ergo vade , & percute Amalec, & demolire univerſa ejus: non parcas ei, & non concupiſcas ex rebus ipſius aliquid: ſed interfice à viro uſque ad mulierem, & parvulum atque lactentem, bovem & ovem, camelum & aſinum.

4. Præcepit itaque Saul populo , & recenſuit eos quaſi agnos: ducenta millia peditum , & decem millia virorum Juda.

5. Cùmque veniſſet Saul uſque ad civitatem Amalec, tetendit inſidias in torrente.

6. Dixitque Saul Cinæo (b) : Abite , recedite, atque deſcendite ab Amalec : ne fortè involvam te cum eo: tu enim feciſti miſericordiam cum omnibus filiis Iſrael, cùm aſcenderent de Ægypto. Et receſſit Cinæus de medio Amalec.

7. Percuſſitque Saul Amalec, ab Hevila, donec venias ad Sur, quæ eſt è regione Ægypti.

8. Et apprehendit Agag regem Amalec vivum: omne autem vulgus interfecit in ore gladii.

9. Et pepercit Saul & populus Agag , & optimis gregibus ovium & armentorum, & veſtibus & arietibus , & univerſis quæ pulchra erant , nec voluerunt diſperdere ea : quidquid verò vile fuit & reprobum, hoc demoliti ſunt.

10. Fa-

45. (h) Uſus compenſatione , ut peccatum, ſi quod erat, egregio facto penſaretur. Injuſtum erat Saulis juſjurandum, & temerè factum.

47. (i) i. e. quaſi recuperato , & penè excuſſo Philiſthæorum jugo : adeò ut prædicta bella aliquandiu perduraſſe videantur.

48. (k) Exiſtimat vir doctus in his debellandis plures annos eſſe conſumptos.

CAP. XV.

2. (a) Vox Hebræa *Pakadti* , פקדתי , *viſitavi*, pro *viſitabo* ; eadem vox recordari , & ulciſci ſignificat.

6. (b) Cinæi ex Jethro Moſis ſocero erant prognati.

10. Factum eſt autem verbum Domini ad Samuel, dicens:

11. Pœnitet me quòd conſtituerim Saul regem: quia dereliquit me, & verba mea opere non implevit. Contriſtatuſque eſt Samuel, & clamavit ad Dominum tota nocte.

12. Cùmque de nocte ſurrexiſſet Samuel, ut iret ad Saul manè, nuntiatum eſt Samueli, eò quòd veniſſet Saul in Carmelum, & erexiſſet ſibi fornicem (c) triumphalem, & reverſus tranſiſſet, deſcendiſſetque in Galgala. Venit ergo Samuel ad Saul, & offerebat holocauſtum Domino de initiis prædarum, quæ attulerat ex Amalec.

13. Et cùm veniſſet Samuel ad Saul, dixit ei Saul: Benedictus tu Domino, implevi verbum Domini.

14. Dixitque Samuel: Et quæ eſt hæc vox gregum, quæ reſonat in auribus meis, & armentorum, quam ego audio?

15. Et ait Saul: De Amalec adduxerunt ea: pepercit enim populus melioribus ovibus & armentis, ut immolarentur Domino Deo tuo: reliqua verò occidimus.

16. Ait autem Samuel ad Saul: Sine me, & indicabo tibi quæ locutus ſit Dominus ad me nocte. Dixitque ei: Loquere.

17. Et ait Samuel: Nonne cùm parvulus eſſes in oculis tuis, caput in tribubus Iſrael factus es? unxitque te Dominus in regem ſuper Iſrael.

18. Et miſit te Dominus in viam, & ait: Vade, & interfice peccatores Amalec, & pugnabis contra eos uſque ad internecionem eorum.

19. Quare ergo non audiſti vocem Domini: ſed verſus ad prædam es, & feciſti malum in oculis Domini?

20. Et ait Saul ad Samuelem: Imò audivi vocem Domini, & ambulavi in via per quam miſit me Dominus, & adduxi Agag regem Amalec, & Amalec interfeci.

21. Tulit autem de præda populus oves & boves, primitias eorum quæ cæſa ſunt, ut immolet Domino Deo ſuo in Galgalis.

* Eccli. 4. 17. Oſe. 6. 6. Matt. 9.

22. Et ait Samuel: * Numquid (d) vult Dominus holocauſta & victimas, & non potiùs ut obediatur voci Domini? Melior eſt enim obedientia quàm victimæ: & auſcultare magis quàm offerre adipem arietum. 13. & 12. 7.

23. Quoniam quaſi (e) peccatum ariolandi eſt, repugnare: & quaſi ſcelus idololatriæ, nolle acquieſcere. Pro eo ergo quòd abjeciſti ſermonem Domini, abjecit te Dominus ne ſis rex.

24. Dixitque Saul ad Samuelem (f): Peccavi, quia prævaricatus ſum ſermonem Domini, & verba tua, timens populum, & obediens voci eorum.

25. Sed nunc porta, quæſo, peccatum meum, & revertere mecum, ut adorem Dominum.

26. Et ait Samuel ad Saul: Non revertar tecum, quia projeciſti ſermonem Domini, & projecit te Dominus ne ſis rex ſuper Iſrael.

27. Et converſus eſt Samuel ut abiret: ille autem apprehendit ſummitatem pallii ejus, quæ & ſciſſa eſt.

28. Et ait ad eum Samuel: * Scidit Dominus regnum Iſrael à te hodie, & tradidit illud proximo tuo meliori te. * Inf. 28. 17.

29. Porrò Triumphator in Iſrael non parcet, & pœnitudine non flectetur: neque enim homo eſt ut agat pœnitentiam.

30. At ille ait: Peccavi: ſed nunc honora me coram ſenioribus populi mei, & coram Iſrael, & revertere mecum, ut adorem Dominum Deum tuum.

31. Reverſus ergo Samuel ſecutus eſt Saulem: & adoravit Saul Dominum.

32. Dixitque Samuel: Adducite ad me Agag regem Amalec. Et oblatus eſt ei Agag pinguiſſimus, & tremens. Et dixit Agag: Siccine ſeparat amara mors?

33. Et ait Samuel: Sicut fecit abſque liberis mulieres gladius tuus, ſic abſque liberis erit inter mulieres mater tua. Et in fruſta concidit eum Samuel coram Domino in Galgalis.

34. Abiit autem Samuel in Ramatha: Saul verò aſcendit in domum ſuam in Gabaa.

35. Et non vidit Samuel ultrà Saul uſque ad diem mortis ſuæ: verumtamen lugebat Samuel Saulem, quoniam Dominum pœnitebat quòd conſtituiſſet eum regem ſuper Iſrael.

C A-

Qui partim cum Iſraelitis, partim cum Amalecitis habitabant, aut certè cum iis pacem habebant.

12. (c) In eo peccavit Saul, quòd fornicem ſeu arcum, Hebr. *manum*, ſeu trophæum ſibi, non Deo erexiſſet, quaſi victoriam ſibi adſcribens, ac Deo jubenti per Prophetam parere dedignatus culpam in alios transtulit.

22. (d) Præferenda eſt obedientia victimis, cùm hæc duo concurrunt. Gregor. L. 35. Moral. cap. 10. *Per victimam aliena caro, per obedientiam verò propria voluntas mactatur.*

23. (e) Nota ſimilitudinis, *quaſi*, deeſt in Hebræo, & benè ſuppletur hic, ut etiam alibi. Non enim exæquat hæc duo peccata, ſed peccatum inobedientiæ exaggerat. Hebr. *Quoniam peccatum divinandi rebellio, & Idolum & Theraphim transgredi.* Hinc Gregor. *Nam inobedientes velut contempto divino altari ad aras dæmonum reſponſa captant, dum cordis ſui præſtigiis ac ſuperbis adinventionibus credunt.*

24. & 25. (f) Non ampliùs inviſit, ut ſolebat. Cap 19. v. 24. viſus quidem eſt Samuel à Saule prophetante in cuneo Prophetarum, ſed ne illum quidem ſalutavit. *Porta:* Hebr. aufer, apud Deum cave.

CAPUT XVI.

Reprobato Saule, David ungitur à Samuele: David coram Saule, qui malo ſpiritu agitabatur, adductus pſallebat, & Saulis ægritudinem leniebat.

1. DIxitque Dominus ad Samuelem: Uſquequò tu luges Saul, cùm ego projecerim eum ne regnet ſuper Iſrael? Imple cornu (a) tuum oleo, & veni, ut mittam te ad Iſai Bethlehemitem: providi enim in filiis ejus mihi regem.

2. Et ait Samuel: Quomodo vadam? audiet enim Saul, & interficiet me. Et ait Dominus: Vitulum de armento tolles in manu tua, & dices (b): Ad immolandum Domino veni.

3. Et vocabis Iſai ad victimam (c), & ego oſtendam tibi quid facias, & unges quemcumque monſtravero tibi.

4. Fecit ergo Samuel, ſicut locutus eſt ei Dominus: venitque in Bethlehem, & admirati ſunt ſeniores civitatis, occurrentes ei, dixeruntque: Pacificuſne eſt ingreſſus tuus?

5. Et ait: Pacificus: ad immolandum Domino veni, ſanctificamini, & venite mecum ut immolem. Sanctificavit ergo Iſai & filios ejus, & vocavit eos ad ſacrificium.

6. Cùmque ingreſſi eſſent, vidit Eliab, & ait: Num coram Domino eſt Chriſtus (d) ejus?

7. Et dixit Dominus ad Samuelem: Ne reſpicias vultum ejus, neque altitudinem ſtaturæ ejus: quoniam abjeci eum, nec juxta intuitum hominis ego judico:
* Pſal. 7. 10. homo enim videt ea quæ parent, * Dominus autem intuetur cor.

8. Et vocavit Iſai Abinadab, & adduxit eum coram Samuele. Qui dixit: Nec hunc elegit Dominus.

9. Adduxit autem Iſai Samma, de quo ait: Etiam hunc non elegit Dominus.

10. Adduxit itaque Iſai ſeptem filios ſuos coram Samuele: & ait Samuel ad Iſai: Non elegit Dominus ex iſtis.

11. Dixitque Samuel ad Iſai: Numquid jam completi ſunt filii? Qui reſpondit: Adhuc reliquus eſt parvulus, & paſcit oves. Et ait Samuel ad Iſai: Mitte, & adduc eum: nec enim diſcumbemus (e) priùs quàm huc ille veniat.

12. Miſit ergo, & adduxit eum. Erat autem rufus, & pulcher aſpectu, decoraque facie: & ait Dominus: Surge, unge eum; ipſe eſt enim.

13. Tulit ergo Samuel cornu olei, * & unxit (f) eum in medio fratrum ejus: & directus eſt Spiritus Domini à die illa in David, & deinceps: Surgenſque Samuel abiit in Ramatha. * 2. Reg. 7. 8. Pſal. 77. 70 & 88. 21. Act. 7. 46. & 13. 22.

14. Spiritus autem Domini receſſit à Saul, & exagitabat (g) eum ſpiritus nequam, à Domino.

15. Dixeruntque ſervi Saul ad eum: Ecce ſpiritus Dei malus exagitat te.

16. Jubeat dominus noſter, & ſervi tui qui coram te ſunt, quærent hominem ſcientem pſallere cithara, ut quando arripuerit te ſpiritus Domini malus, pſallat manu ſua, & leviùs feras.

17. Et ait Saul ad ſervos ſuos: Providete ergo mihi aliquem benè pſallentem, & adducite eum ad me.

18. Et reſpondens unus de pueris, ait: Ecce vidi filium Iſai Bethlehemitem, ſcientem pſallere, & fortiſſimum robore, & virum bellicoſum, & prudentem in verbis, & virum pulchrum: & Dominus eſt cum eo.

19. Miſit ergo Saul nuntios ad Iſai, dicens: Mitte ad me David filium tuum, qui eſt in paſcuis.

20. Tulit itaque Iſai aſinum plenum panibus, & lagenam vini, & hœdum de capris unum, & miſit per manum David filii ſui Sauli.

21. Et venit David ad Saul, & ſtetit coram eo: at ille dilexit eum nimis, & factus (h) eſt ejus armiger.

22. Miſitque Saul ad Iſai, dicens: Stet David in conſpectu meo: invenit enim gratiam in oculis meis.

23. Igitur quandocumque ſpiritus Domini malus arripiebat Saul, David tollebat citharam, & percutiebat manu ſua, & refocillabatur Saul, & leviùs habebat: recedebat enim ab eo ſpiritus malus.

C A-

CAPUT XVI. 1. (a) Non lenticulam, ſeu pyxidem lentiformem, ut in Saule cap. 10. ſed cornu, quod abundantiam gratiæ Davidi conferendam inſinuat.

2. (b) Vera quidem hæc erat cauſa, ſed non ſola, nec præcipua. Quo quidem exemplo id liquet, nos ſi quid facimus ob plures cauſas, eam ſolàm nos aperire poſſe, quæ minimo periculo eſt obnoxia; idque ad prudentiam pertinet, non ad ſimulationem. Hinc etiam colligitur auctoritatem prophetæ efficere, ut ubicumque adeſt, & imperat, id ritè fiat.

3. (c) Chald. *Ad convivium*; nam poſt ſacrificium de victimæ carnibus convivium inſtruebant.

6. (d) Is eſt, quem elegit Deus? Deum ut præſentem alloquitur, & conſulit.

11. (e) Hebr. *Circumdabimus menſam*, ad cibum ſumendū.

13. (f) Nec tamen ſciebant cauſam, ſed pater ſolus & David, qui ex eo die rex non fuit: non enim anni regni David computantur niſi à morte Saulis. *Directus eſt ſpiritus ejus*; Hebr. *Tislac*, תצלח, *proſperavit*; 70. ἐφήλατο, *inſiliit*. Spiritum prophetiæ, ac fortitudinis in eo manſiſſe innuitur.

14. (g) Vexabat eum ſpiritus nequam, idque Dei nutu: obſeſſum fuiſſe à Dæmone, communior eſt veterum ſententia, qui ad triſtitiam eum incitabat. Hos affectus temperabat muſica, ac preces ipſæ, aut laudes divinæ, quas pſallendo fundebat David, id efficaciùs operabantur.

21. (h) Saul repentè ad ſolium regium evectus eſt, David per gradus.

CAPUT XVII.

Philiſthæis ad pugnam congregatis, Goliath gigantem occidit David, & Philiſthæi diſſipantur.

1. CONgregantes autem Philiſthiim agmina ſua in prælium, convenerunt in Socho Judæ: & caſtrametati ſunt inter Socho & Azeca, in finibus Dommim.

2. Porrò Saul & filii Iſrael congregati venerunt in Vallem terebinthi, & direxerunt aciem ad pugnandum contra Philiſthiim.

3. Et Philiſthiim ſtabant ſuper montem ex parte hac, & Iſrael ſtabat ſupra montem ex altera parte: valliſque erat inter eos.

4. Et egreſſus eſt vir ſpurius (a) de caſtris Philiſthinorum, nomine Goliath, de Geth, altitudinis ſex cubitorum & palmi:

5. Et caſſis ærea ſuper caput ejus, & lorica ſquamata induebatur: porrò pondus loricæ ejus, quinque millia ſiclorum æris erat:

6. Et ocreas (b) æreas habebat in cruribus: & clypeus æreus tegebat humeros ejus.

7. Haſtile autem haſtæ ejus, erat quaſi liciatorium texentium: ipſum autem ferrum haſtæ ejus, ſexcentos ſiclos habebat ferri: & armiger ejus antecedebat eum.

8. Stanſque clamabat adverſum phalangas Iſrael, & dicebat eis: Quare veniſtis parati ad prælium? Numquid ego non ſum Philiſthæus, & vos ſervi Saul? Eligite ex vobis virum, & deſcendat ad ſingulare certamen.

9. Si quiverit pugnare (c) mecum, & percuſſerit me, erimus vobis ſervi: ſi autem ego prævaluero, & percuſſero eum, vos ſervi eritis, & ſervietis nobis.

10. Et ajebat Philiſthæus: Ego exprobravi agminibus Iſrael hodie: Date mihi virum, & ineat mecum ſingulare certamen.

11. Audiens autem Saul, & omnes Iſraelitæ, ſermones Philiſthæi hujuſcemodi, ſtupebant, & metuebant nimis.

12. David autem erat filius viri Ephrathæi, de quo * ſuprà dictum eſt, de Bethlehem Juda, cui nomen erat Iſai, qui habebat octo filios, & erat vir in diebus Saul ſenex, & grandævus inter viros. *Sup.16.1.

13. Abierunt autem tres filii ejus majores poſt Saul in prælium: & nomina trium filiorum ejus, qui perrexerunt ad bellum, Eliab primogenitus, & ſecundus Abinadab, tertiuſque Samma.

14. David autem erat minimus. Tribus ergo majoribus ſecutis Saulem,

15. Abiit David, & reverſus (d) eſt à Saul, ut paſceret gregem patris ſui in Bethlehem.

16. Procedebat verò Philiſthæus manè & veſpere, & ſtabat quadraginta diebus.

17. Dixit autem Iſai ad David filium ſuum: Accipe fratribus tuis ephi polentæ, & decem panes iſtos, & curre in caſtra ad fratres tuos,

18. Et decem formellas caſei has deferes ad tribunum: & fratres tuos viſitabis, ſi rectè agant: & cum quibus ordinati ſunt, diſce.

19. Saul autem, & illi, & omnes filii Iſrael in Valle terebinthi pugnabant adverſum Philiſthiim.

20. Surrexit itaque David manè, & commendavit gregem cuſtodi: & onuſtus abiit, ſicut præceperat ei Iſai. Et venit ad locum Magala, & ad exercitum, qui egreſſus ad pugnam vociferatus erat in certamine.

21. Di-

CAPUT XVII.

4. (a) Sept. Interpret. *δυνατὸς fortis*; Hebr. *vir intermedius*; inter duas acies ſtans: vel *ſpurius* dicitur nullo certo patre. Cognomen illud fuiſſe gigantum, qui matrimonii contemptores incertos habebant patres, quidam Hebræi opinantur. Sept. Interpret. quatuor cubitorum & palmi majoris 9. pollicum, 70. *ſpithamæ*, ſeu palmi extenſi, non ſiclorum majorum: nam 208. librarum Romanarum extitiſſet, quod fidem omnem ſuperat; ſed minor erat ſiclus. David Chriſti, Goliath Dæmonis typus fuit.

6. & 7. (b) Æneis laminis obductas. *Liciatorium*; hoc æquabat craſſitie haſtile haſtæ ejus.

9. (c) Miſſus quidem eſt à Saule David ad ſingulare certamen: ſed David ex divino inſtinctu ſe ultrò obtulit, certus victoriæ; *Percutiam te*; ac juſtum erat bellum. Id tamen facere non debuit Saul incertus de eventu, ſed neque ullum pactum interceſſerat.

15. (d) Ex intervallo, aliquando cum patre, aliquando cum Saule fuit.

21. Direxerat enim aciem Iſrael, ſed & Philiſthiim ex adverſo fuerant præparati.

22. Derelinquens ergo David vaſa quæ attulerat, ſub manu cuſtodis ad ſarcinas, cucurrit ad locum certaminis, & interrogabat ſi omnia rectè agerentur erga fratres ſuos.

23. Cùmque adhuc ille loqueretur eis, apparuit vir ille ſpurius aſcendens, Goliath nomine, Philiſthæus, de Geth, de caſtris Philiſthinorum: & loquente eo hæc eadem verba audivit David.

24. Omnes autem Iſraelitæ, cùm vidiſſent virum, fugerunt à facie ejus, timentes eum valdè.

25. Et dixit unus quiſpiam de Iſrael: Num vidiſtis virum hunc qui aſcendit? ad exprobrandum enim Iſraeli aſcendit. Virum ergo qui percuſſerit eum, ditabit rex divitiis magnis, & filiam ſuam dabit ei, & domum patris ejus faciet abſque tributo in Iſrael.

26. Et ait David ad viros qui ſtabant ſecum, dicens: Quid dabitur viro, qui percuſſerit Philiſthæum hunc, & tulerit opprobrium de Iſrael? quis enim eſt hic Philiſthæus incircumciſus, qui exprobravit acies Dei viventis?

27. Referebat autem ei populus eumdem ſermonem, dicens: Hæc dabuntur viro, qui percuſſerit eum.

28. Quod cùm audiſſet Eliab frater ejus major, loquente eo cum aliis, iratus eſt contra David, & ait: Quare veniſti, & quare dereliquiſti pauculas oves illas in deſerto? ego novi ſuperbiam tuam, & nequitiam cordis tui: quia ut videres prælium, deſcendiſti.

29. Et dixit David: Quid feci (e)? numquid non verbum eſt?

30. Et declinavit paululùm ab eo ad alium: dixitque eumdem ſermonem. Et reſpondit ei populus verbum ſicut priùs.

31. Audita ſunt autem verba, quæ locutus eſt David, & annuntiata in conſpectu Saul.

32. Ad quem cùm fuiſſet adductus, locutus eſt ei: Non concidat cor cujuſquam in eo: ego ſervus tuus vadam, & pugnabo adversùs Philiſthæum.

33. Et ait Saul ad David: Non vales reſiſtere Philiſthæo iſti, nec pugnare adversùs eum: quia puer es, hic autem vir bellator eſt ab adoleſcentia ſua.

* Eccli. 47. 3. 34. Dixitque David ad Saul: * Paſcebat ſervus tuus patris ſui gregem, & veniebat leo, vel urſus, & tollebat arietem de medio gregis:

35. Et perſequebar eos, & percutiebam, eruebamque de ore eorum: & illi conſurgebant adverſum me, & apprehendebam mentum eorum, & ſuffocabam, interficiebamque eos.

36. Nam & leonem & urſum interfeci ego ſervus tuus: erit igitur & Philiſthæus hic incircumciſus, quaſi unus ex eis. Nunc vadam (f), & auferam opprobrium populi: quoniam quis eſt iſte Philiſthæus incircumciſus, qui auſus eſt maledicere exercitui Dei viventis?

37. Et ait David: Dominus qui eripuit me de manu leonis, & de manu urſi, ipſe me liberabit de manu Philiſthæi hujus. Dixit autem Saul ad David: Vade, & Dominus tecum ſit.

38. Et induit Saul David veſtimentis (g) ſuis, & impoſuit galeam æream ſuper caput ejus, & veſtivit eum lorica.

39. Accinctus ergo David gladio ejus ſuper veſtem ſuam, cœpit tentare ſi armatus poſſet incedere: non enim habebat conſuetudinem. Dixitque David ad Saul: Non poſſum ſic incedere, quia uſum non habeo. Et depoſuit ea,

40. Et tulit baculum ſuum, quem ſemper habebat in manibus, & elegit ſibi quinque limpidiſſimos lapides de torrente, & miſit eos in peram paſtoralem, quam habebat ſecum, & fundam manu tulit: & proceſſit adversùm Philiſthæum.

41. Ibat autem Philiſthæus incedens, & appropinquans adversùm David, & armiger ejus ante eum.

42. Cùmque inſpexiſſet Philiſthæus, & vidiſſet David, deſpexit eum. Erat enim adoleſcens, rufus, & pulcher aſpectu.

43. Et dixit Philiſthæus ad David: Numquid ego canis ſum, quòd tu venis ad me cum baculo? Et maledixit Philiſthæus David in diis ſuis:

44. Dixitque ad David: Veni ad me, & dabo carnes tuas volatilibus cœli & beſtiis terræ.

45. Dixit autem David ad Philiſthæum: Tu venis ad me cum gladio, & haſta, & clypeo: ego autem venio ad te in nomine Domini exercituum, Dei agminum Iſrael, quibus exprobraſti

46. Hodie, & dabit te Dominus in manu mea, & percutiam te, & auferam caput tuum à te: & dabo cadavera caſtrorum Philiſthiim hodie volatilibus cœli, &

beſtiis

29. (e) Locutus quidem ſum, ſed ultra verba non proceſſi.

36. (f) Hic verſiculus non eſt in Hebræo, nec in Græco.

38. (g) Non quibus induebatur Saul veſtibus: nam Davidi aptari non potuiſſent; ſed aliis, quas dari juſſit Saul.

beſtiis terræ: ut ſciat omnis terra, quia eſt Deus in Iſrael.

47. Et noverit univerſa eccleſia hæc, quia non in gladio, nec in haſta ſalvat Dominus: ipſius enim eſt bellum, & tradet vos in manus noſtras.

48. Cùm ergo ſurrexiſſet Philiſthæus, & veniret, & appropinquaret contra David, feſtinavit David, & cucurrit ad pugnam ex adverſo Philiſthæi.

49. Et miſit manum ſuam in peram: tulitque unum lapidem, & funda jecit, & circumducens percuſſit Philiſthæum in fronte: & infixus eſt lapis in fronte ejus, & cecidit in faciem ſuam ſuper terram.

* Eccli. 47. 4. 1. Mac. 4. 30. 50. * Prævaluitque David adverſùm Philiſthæum in funda & lapide, percuſſumque Philiſthæum interfecit. Cùmque gladium non haberet in manu David,

51. Cucurrit, & ſtetit ſuper Philiſthæum, & tulit gladium ejus, & eduxit eum de vagina ſua: & interfecit eum, præciditque caput ejus. Videntes autem Philiſthiim, quòd mortuus eſſet fortiſſimus eorum, fugerunt.

52. Et conſurgentes viri Iſrael & Juda vociferati ſunt, & perſecuti ſunt Philiſthæos uſque dum venirent in vallem, & uſque ad portas Accaron, ceciderúntque vulnerati de Philiſthiim in via Saraim, & uſque ad Geth, & uſque ad Accaron.

53. Et revertentes filii Iſrael poſtquam perſecuti fuerant Philiſthæos, invaſerunt caſtra eorum.

54. Aſſumens autem David caput Philiſthæi, attulit (h) illud in Jeruſalem: arma verò ejus poſuit in tabernaculo ſuo.

55. Eo autem tempore, quo viderat Saul David egredientem contra Philiſthæum, ait ad Abner principem militiæ: De qua ſtirpe deſcendit (i) hic adoleſcens, Abner? Dixitque Abner: Vivit anima tua, rex, ſi novi.

56. Et ait rex: Interroga tu, cujus filius ſit iſte puer.

57. Cùmque regreſſus eſſet David, percuſſo Philiſthæo, tulit eum Abner: & introduxit coram Saule, caput Philiſthæi habentem in manu.

58. Et ait ad eum Saul: De qua progenie es, ô adoleſcens? Dixitque David: Filius ſervi tui Iſai Bethlehemitæ ego ſum.

CAPUT XVIII.

Jonatham inter & Davidem icto fœdere, Saul Davidem configere nititur; eum bello præficit, Michol filiam ei collocat.

1. ET factum eſt cùm compleſſet loqui ad Saul: anima Jonathæ conglutinata eſt animæ David, & dilexit eum Jonathas quaſi animam ſuam.

2. Tulitque eum Saul in die illa, & non conceſſit ei ut reverteretur in (a) domum patris ſui.

3. Inierunt autem David & Jonathas fœdus: diligebat enim eum quaſi animam ſuam.

4. Nam expoliavit ſe Jonathas tunica, qua erat indutus, & dedit eam David, & reliqua veſtimenta ſua, uſque ad gladium & arcum ſuum, & uſque ad balteum.

5. Egrediebatur quoque David ad omnia quæcumque miſiſſet eum Saul, & prudenter ſe agebat: poſuitque eum Saul ſuper viros belli, & acceptus erat in oculis univerſi populi, maximèque in conſpectu famulorum Saul.

6. Porrò cùm reverteretur percuſſo Philiſthæo David, egreſſæ (b) ſunt mulieres de univerſis urbibus Iſrael, cantantes, choróſque ducentes in occurſum Saul regis in tympanis lætitiæ, & in ſiſtris.

7. Et præcinebant mulieres ludentes, atque dicentes: * Percuſſit Saul mille (c), & David decem millia. * Inf. 21. 11. Eccli. 47. 7.

8. Iratus eſt autem Saul nimis, & diſplicuit in oculis ejus ſermo iſte: dixitque: Dederunt David decem millia, & mihi mille dederunt: quid ei ſupereſt, niſi ſolum regnum?

9. Non rectis ergo oculis Saul aſpiciebat David à die illa, & deinceps.

10. Poſt diem autem alteram invaſit ſpiritus Dei malus Saul, & prophetabat (d) in medio domus ſuæ: David autem pſallebat

54. (h) Finito hoc bello, aut fortè poſtquam in regni poſſeſſionem venit; tum verò Jeruſalem, arce recepta, penès Judæos erat.

55. (i) Non quærit Saul quis ille ſit, ſed cujus ſtirpis, cùm fortem eum videat. Deinde potuit ſcriptor prius narrare quod poſteriùs factum eſt; nec ſemper reges inquirunt de progenie domeſticorum. Itaque hinc perperam concludit nonnemo hoc opus non genuinum eſſe Samuelis, quòd ex cap. 16. jam accitus fuiſſet David in aulam Saulis. Primùm enim Saule intemperiis agitato venit David in aulam, tum recrudeſcentia Philiſthinorum bella Saulis animum aliò abduxerant; iterum David ad patrem reverſus eſt, donec Goliath interfecto in regiorum aſſeclarum numerum à Saule adſcriptus eſt. Ita Huetius Epiſcopus Abrincenſis. Fieri etiam potuit, ut mutato cultu corporis Saul in caſtra reverſum non agnoverit, quem tum viderat, cùm eſſet mentis inops. Auctor concordiæ inter L. Regum, & L. Paral. hinc colligit id factum eſſe aliquot poſt annis quam aulam deſeruiſſet David: jam aucta ætate vultus erat mutatus.

CAPUT XVIII. 2. (a) Uſque ad hujus belli finem.

6. (b) Quæ hoc verſu continentur, priùs contigerunt. *In ſiſtris*, 70. in cymbalis; alii, in crepitaculis, quæ digitis percuſſa reſonant.

7. (c) i. e. multos: *& David decem millia*, i. e. multò plures.

10. (d) Stulta loquebatur ſpiritu maligno agitatus. Hier. in Trad. Hebr. *Deſipiebat*; quaſi emota mente videbatur.

lebat manu ſua, ſicut per ſingulos dies: tenebatque Saul lanceam,

11. Et miſit eam, putans quòd configere poſſet David cum pariete: & declinavit David à facie ejus ſecundò.

12. Et timuit Saul David, eò quòd Dominus eſſet cum eo, & à ſe receſſiſſet.

13. Amovit ergo eum Saul à ſe, & fecit eum tribunum ſuper mille viros: & egrediebatur, & intrabat in conſpectu populi.

14. In omnibus quoque viis ſuis David prudenter agebat, & Dominus erat cum eo.

15. Vidit itaque Saul quòd prudens eſſet nimis, & cœpit cavere eum.

16. Omnis autem Iſrael & Juda diligebat David: ipſe enim ingrediebatur & egrediebatur ante eos.

17. Dixitque Saul ad David: Ecce filia mea major Merob, ipſam dabo tibi uxorem: tantummodò eſto vir fortis, & præliare bella Domini. Saul autem reputabat, dicens: Non ſit manus mea in eum, ſed ſit ſuper eum manus Philiſthinorum.

18. Ait autem David ad Saul: Quis ego ſum, aut quæ eſt vita mea, aut cognatio patris mei in Iſrael, ut fiam gener regis?

19. Factum eſt autem tempus, cùm deberet dari Merob filia Saul David, data eſt Hadrieli Molathitæ uxor.

20. Dilexit autem David Michol filia Saul altera. Et nuntiatum eſt Saul, & placuit ei.

21. Dixitque Saul: Dabo eam illi, ut fiat ei in ſcandalum, & ſit ſuper eum manus Philiſthinorum. Dixitque Saul ad David: In duabus (e) rebus gener meus eris hodie.

22. Et mandavit Saul ſervis ſuis: Loquimini ad David clàm me, dicentes: Ecce places regi, & omnes ſervi ejus diligunt te. Nunc ergo eſto gener regis.

23. Et locuti ſunt ſervi Saul in auribus David omnia verba hæc. Et ait David: Num parum videtur vobis, generum eſſe regis? Ego autem ſum vir pauper & tenuis.

24 Et renuntiaverunt ſervi Saul, dicentes: Hujuſcemodi verba locutus eſt David.

25. Dixit autem Saul: Sic loquimini ad David: Non habet rex ſponſalia neceſſe, niſi tantùm centum præputia Philiſthinorum, ut fiat ultio de inimicis regis. Porrò Saul cogitabat tradere David in manus Philiſthinorum.

26. Cùmque renuntiaſſent ſervi ejus David, verba quæ dixerat Saul, placuit ſermo in oculis David, ut fieret gener regis.

27. Et poſt paucos dies ſurgens David, abiit cum viris, qui ſub eo erant. Et percuſſit ex Philiſthiim ducentos viros, & attulit eorum præputia, & annumeravit ea regi, ut eſſet gener ejus. Dedit itaque Saul ei Michol filiam ſuam uxorem.

28. Et vidit Saul, & intellexit quòd Dominus eſſet cum David. Michol autem filia Saul diligebat eum.

29. Et Saul magis cœpit timere David: factuſque eſt Saul inimicus David cunctis diebus.

30. Et egreſſi ſunt principes Philiſthinorum. A principio autem egreſſionis eorum, prudentiùs ſe gerebat David quàm omnes ſervi Saul, & celebre factum eſt nomen ejus nimis.

CAPUT XIX.

Jonathas patrem placat. David Philiſtheos fugat. Saul intemperiis agitatus, iterum nititur Davidem lancea configere. Fugientem David ſatellites inſequuntur.

1. Locutus eſt autem Saul ad Jonatham filium ſuum, & ad omnes ſervos ſuos, ut occiderent David. Porrò Jonathas filius Saul diligebat David valdè.

2. Et indicavit Jonathas David, dicens: Quærit Saul pater meus occidere te: quapropter obſerva (a) te, quæſo, manè, & manebis clàm, & abſconderis.

3. Ego autem egrediens ſtabo juxta patrem meum, in agro ubicumque fueris: & ego loquar de te ad patrem meum: & quodcumque videro, nuntiabo tibi.

4. Locutus eſt ergo Jonathas de David bona ad Saul patrem ſuum: dixitque ad eum: Ne pecces rex in ſervum tuum David, quia non peccavit tibi, & opera ejus bona ſunt tibi valdè.

5. Et poſuit (b) animam ſuam in manu ſua, & percuſſit Philiſthæum, & fecit Dominus ſalutem magnam univerſo Iſraeli: vidiſti, & lætatus es. Quare ergo peccas in ſanguine innoxio, interficiens David, qui eſt abſque culpa?

6. Quod cùm audiſſet Saul, placatus voce Jonathæ, juravit: Vivit Dominus, quia non occidetur.

7. Vo-

21. & 25. (e) In una duarum filiarum. *Sponſalia*: Hebr. *Non vult Rex dotem*: nam viri uxores dotabant. 70. *Non vult Rex dona ſponſalia*.

CAPUT. XIX. 2. & 3. (a) Obſerva te uſque ad craſtinæ diei matutinum tempus, & in certum locum te recipe. *Ubicumque*; quò pater ire conſuevit.

5. & 6. (b) Vitæ ſuæ periculum adiit. *Victima*: Convivia inter cognatos, ſacrificia pro eorum ſalute habita.

7. Vocavit itaque Jonathas David, & indicavit ei omnia verba hæc: & introduxit Jonathas David ad Saul, & fuit ante eum, ſicut fuerat heri & nudiuſtertius.

8. Motum eſt autem rurſum bellum: & egreſſus David, pugnavit adverſùm Philiſthiim: percuſſitque eos plaga magna, & fugerunt à facie ejus.

9. Et factus eſt ſpiritus Domini malus (c) in Saul. Sedebat autem in domo ſua, & tenebat lanceam: porrò David pſallebat manu ſua.

10. Niſuſque eſt Saul configere David lancea in pariete, & declinavit David à facie Saul: lancea autem caſſo vulnere perlata eſt in parietem, & David fugit, & ſalvatus eſt nocte illa.

11. Miſit ergo Saul ſatellites ſuos in domum David, ut cuſtodirent eum, & interficeretur manè. Quod cùm annuntiaſſet David Michol uxor ſua, dicens: Niſi ſalvaveris te nocte hac, cras morieris:

12. Depoſuit eum per feneſtram. Porrò ille abiit & aufugit, atque ſalvatus eſt.

13. Tulit autem Michol ſtatuam (d), & poſuit eam ſuper lectum, & pellem piloſam caprarum poſuit ad caput ejus, & operuit eam veſtimentis.

14. Miſit autem Saul apparitores, qui raperent David: & reſponſum eſt quòd ægrotaret.

15. Rurſumque miſit Saul nuntios ut viderent David, dicens: Afferte eum ad me in lecto, ut occidatur.

16. Cùmque veniſſent nuntii, inventum eſt ſimulacrum ſuper lectum, & pellis caprarum ad caput ejus.

17. Dixitque Saul ad Michol: Quare ſic illuſiſti mihi, & dimiſiſti inimicum meum ut fugeret? Et reſpondit Michol ad Saul: Quia ipſe locutus eſt mihi: Dimitte me, alioquin interficiam te.

18. David autem fugiens, ſalvatus eſt, & venit ad Samuel in Ramatha, & nuntiavit ei omnia quæ fecerat ſibi Saul: & abierunt ipſe & Samuel, & morati ſunt in Najoth.

19. Nuntiatum eſt autem Sauli à dicentibus: Ecce David in Najoth in Ramatha.

20. Miſit ergo Saul lictores, ut raperent David: qui cùm vidiſſent cuneum prophetarum vaticinantium, & Samuelem ſtantem ſuper eos, factus eſt etiam Spiritus Domini in illis, & prophetare (e) cœperunt etiam ipſi.

21. Quod cùm nuntiatum eſſet Sauli, miſit & alios nuntios: prophetaverunt autem & illi. Et rurſùm miſit Saul tertios nuntios: qui & ipſi prophetaverunt. Et iratus iracundia Saul,

22. Abiit etiam ipſe in Ramatha, & venit uſque ad ciſternam magnam, quæ eſt in Socho, & interrogavit, & dixit: In quo loco ſunt Samuel & David? Dictumque eſt ei: Ecce in Najoth ſunt in Ramatha.

23. Et abiit in Najoth in Ramatha, & factus eſt etiam ſuper eum Spiritus Domini, & ambulabat ingrediens, & prophetabat uſque dum veniret in Najoth in Ramatha.

24. Et expoliavit (f) etiam ipſe ſe veſtimentis ſuis, & prophetavit cum cæteris coram Samuele, & cecidit nudus tota die illa & nocte. Unde & exivit proverbium: * Num & Saul inter prophetas? *Sup. 10. 11.

CAPUT XX.

Jonathas & David cognita Saulis mala voluntate ictum fœdus renovant.

1. Fugit autem David de Najoth, quæ eſt in Ramatha, veniensque locutus eſt coram Jonatha: Quid feci? quæ eſt iniquitas mea, & quod peccatum meum in patrem tuum, quia quærit animam meam?

2. Qui dixit ei: Abſit, non morieris: neque enim faciet pater meus quidquam grande vel parvum, niſi priùs indicaverit mihi: hunc ergo celavit me pater meus ſermonem tantummodò? nequaquam erit iſtud.

3. Et juravit rurſum Davidi. Et ille ait: Scit profectò pater tuus quia inveni gratiam in oculis tuis, & dicet: Neſciat hoc Jonathas, ne fortè triſtetur. Quinimò vivit Dominus, & vivit anima tua, quia uno tantùm (ut ita dicam) gradu, ego morſque dividimur.

4. Et ait Jonathas ad David: Quodcumque dixerit mihi anima tua, faciam tibi.

5. Di-

9. (c) Quidam Hebræi putant fuiſſe morbum atræ bilis, quo mens ſede ſua emota erat, idque ipſum fuiſſe quod prophetare dictum fuit cap. 18. *Spiritum* verò *Dei*, ut *montes Dei* appellari phraſi Hebraica.

13. (d) Hebr. *Theraphim*, תרפים, quod idolum plerumque, aliquando inanes imagines ſignificat. *Et pellem piloſam caprarum*, aut cervicalis loco, aut potiùs ut glomerati pili formam capitis exhiberent.

20. (e) Abſona loqui, cùm Samuel & alii Prophetæ laudarent Deum, & futura prædicerent.

24. (f) Exuit veſtes regias, quibus à vulgo ſecernebatur. Sic David poſteà dicitur nudus ante arcam ſaltaſſe, cùm Ephod indutus eſſet. Saul fortè alienato ſenſu Samuelem non agnovit: *Cecidit nudus tota die illa & nocte*, quia more adorantium ſæpè procidebat, ut interdum Prophetantes. Numer. cap. 24. Balaam id feciſſe dicitur.

5. Dixit autem David ad Jonathan : Ecce calendæ (a) ſunt craſtino, & ego ex more ſedere ſoleo juxta regem ad veſcendum : dimitte ergo me ut abſcondar in agro uſque ad veſperam diei tertiæ.

6. Si reſpiciens requiſierit me pater tuus, reſpondebis ei : Rogavit me David, ut iret celeriter in Bethlehem civitatem ſuam : quia victimæ ſolemnes ibi ſunt univerſis contribulibus ſuis.

7. Si dixerit, Benè : pax erit ſervo tuo. Si autem fuerit iratus, ſcito quia completa eſt malitia ejus.

8. Fac ergo miſericordiam in ſervum tuum : quia fœdus Domini me famulum tuum tecum inire feciſti : ſi autem eſt iniquitas aliqua in me, tu me interfice , & ad patrem tuum ne introducas me.

9. Et ait Jonathas : Abſit hoc à te : neque enim fieri poteſt, ut ſi certè cognovero completam eſſe patris mei malitiam contra te, non annuntiem tibi.

10. Reſponditque David ad Jonathan : Quis renuntiabit mihi, ſi quid fortè reſponderit tibi pater tuus durè de me?

11. Et ait Jonathas ad David: Veni , & egrediamur foras in agrum . Cùmque exiſſent ambo in agrum,

12. Ait Jonathas ad David : Domine Deus Iſrael, ſi inveſtigavero (b) ſententiam patris mei craſtino vel perendie : & aliquid boni fuerit ſuper David, & non ſtatim miſero ad te, & notum tibi fecero,

13. Hæc faciat Dominus Jonathæ , & hæc addat. Si autem perſeveraverit patris mei malitia adversùm te, revelabo aurem tuam, & dimittam te, ut vadas in pace , & ſit Dominus tecum, ſicut fuit cum patre meo.

14. Et ſi vixero, facies mihi miſericordiam Domini : ſi verò mortuus fuero,

15. Non auferes miſericordiam tuam à domo mea uſque in ſempiternum , quando eradicaverit (c) Dominus inimicos David, unumquemque de terra : auferat Jonathan de domo ſua, & requirat Dominus de manu inimicorum David.

16. Pepigit ergo Jonathas fœdus cum domo David : & requiſivit Dominus de manu inimicorum David.

17. Et addidit Jonathas dejerare David, eò quòd diligeret illum : ſicut enim animam ſuam, ita diligebat eum.

18. Dixitque ad eum Jonathas : Cras calendæ ſunt, & requireris :

19. Requiretur enim ſeſſio tua uſque perendie. Deſcendes ergo feſtinus, & venies in locum ubi celandus es in die qua operari licet (d), & ſedebis juxta lapidem, cui nomen eſt Ezel.

20. Et ego tres ſagittas mittam juxta eum,& jaciam quaſi exercens me ad ſignum.

21. Mittam quoque & puerum , dicens ei : Vade, & affer mihi ſagittas.

22. Si dixero puero : Ecce ſagittæ intra te ſunt, tolle eas : tu veni ad me , quia pax tibi eſt , & nihil eſt mali , vivit Dominus. Si autem ſic locutus fuero puero : Ecce ſagittæ ultrà te ſunt : vade in pace, quia dimiſit te Dominus.

23. De verbo autem quod locuti ſumus ego & tu, ſit Dominus inter me & te uſque in ſempiternum.

24. Abſconditus eſt ergo David in agro , & venerunt calendæ , & ſedit rex ad comedendum panem.

25. Cùmque ſediſſet rex ſuper cathedram ſuam (ſecundùm conſuetudinem) quæ erat juxta parietem , ſurrexit Jonathas , & ſedit Abner ex latere Saul, vacuuſque apparuit locus David.

26. Et non eſt locutus Saul quidquam in die illa : cogitabat enim quòd fortè eveniſſet ei, ut non eſſet mundus, nec purificatus.

27. Cùmque illuxiſſet dies ſecunda poſt calendas, rurſus apparuit vacuus locus David. Dixitque Saul ad Jonathan filium ſuum : Cur non venit filius Iſai, nec heri, nec hodie, ad veſcendum?

28. Re-

CAPUT XX.

5. & 7. (a) Neomeniæ dies feſtus cras futurus eſt : *Dimitte ergo me ut abſcondar in agro uſque ad veſperam diei tertiæ*. Quare illud tempus poſtulat ? Exiſtimat vir doctus Pezronius in Diſſert. 2. Hiſtoriæ Evangelicæ apud Hebræos Kalendas , ſeu Neomenias per duos dies celebrari ſolitas : prior erat die tricelimo menſis præcedentis, cùm is erat plenus, nempè 30. dierum, ab ipſa conjunctione cum Sole ; altera erat die prima menſis ſequentis, ſcilicet à prima Lunæ Phaſi. His diebus ſacrificia nfferri ſolebant : tunc verò abfuit ab aula David, & à conviviis , quæ Saul magnatibus parabat . Primo die non comparuit David, eumque impeditum fuiſſe Saul facilè ſibi perſuaſit ; ſed cùm die altera ne tum quidem adeſſet, Saul qui ejus vitæ imminebat, excandeſcens moriturum eum interminatus eſt. Jonathas verò è menſa ſurrexit : *& non comedit in die Calendarum ſecunda* v. 34. ſcilicet ſecunda Neomenia, qui etiam feſtus erat dies, ac primus dies menſis civilis, quem à prima Phaſi Lunæ inchoabant. *Malitia*; malum quod vult mihi dare.

12. (b) Hebr. *Inveſtigabo patrem meum : Hæc faciat Dominus Jonathæ* ; Juſjurandum Hebræis uſitatum. Niſi fecero, mendax habear, malè mihi ſit.

15. (c) Locus obſcurior ; *Auferat Jonathan de domo ſua*, deſunt in Hebræo: 70. ponunt negationem, οὐ ἐξαρεῖς, *non auferes*, quæ ſenſum faciliorem efficit ; ſeu vixerit, ſeu moriturus ſit Jnnathas, Davidem ſibi & ſuis faventem experietur . Hebr. *Non auferas miſericordiam à domo mea in æternum*, cùm eradicaverit Dominus inimicos tuos. *Et requirat Dominus de manu inimicorum David* ; Quærat Dens de manu mea viciſſim , ſi non ſervavero familiam David : fœdus eſt inter Davidem & Jonathan, ut neuter noceat alterius familiæ : Vel potiùs, *Et requirat Dominus* : i. e. vindictam ſumat Dominus de inimicis David.

19. (d) Non erat feſtum ſolemne , ſed ex conſuetudine non licebat ſervile opus facere die Neomeniæ . *Juxta lapidem cui nomen eſt Ezel*; lapis viatoribus ſignum erat.

28. Reſponditque Jonathas Sauli : Rogavit me obnixè, ut iret in Bethlehem.

29. Et ait: Dimitte me, quoniam ſacrificium ſolemne eſt in civitate, unus de fratribus meis accerſivit me : nunc ergo ſi inveni gratiam in oculis tuis, vadam citò, & videbo fratres meos. Ob hanc cauſam non venit ad menſam regis.

30. Iratus autem Saul adversùm Jonathan, dixit : Fili mulieris (e) virum ultrò rapientis, numquid ignoro quia diligis filium Iſai, in confuſionem tuam, & in confuſionem ignominioſæ matris tuæ?

31. Omnibus enim diebus, quibus filius Iſai vixerit ſuper terram, non ſtabilieris tu, neque regnum tuum. Itaque jam nunc mitte, & adduc eum ad me : quia filius mortis eſt.

32. Reſpondens autem Jonathas Sauli patri ſuo, ait : Quare morietur? quid fecit?

33. Et arripuit Saul lanceam ut percuteret eum. Et intellexit Jonathas quòd definitum eſſet à patre ſuo, ut interficeret David.

34. Surrexit ergo Jonathas à menſa in ira furoris, & non comedit in die calendarum ſecunda panem. Contriſtatus eſt enim ſuper David, eò quòd confudiſſet eum pater ſuus.

35. Cùmque illuxiſſet manè, venit Jonathas in agrum juxta placitum David, & puer parvulus cum eo.

36. Et ait ad puerum ſuum: Vade, & affer mihi ſagittas, quas ego jacio. Cùmque puer cucurriſſet, jecit aliam ſagittam trans puerum.

37. Venit itaque puer ad locum jaculi, quod miſerat Jonathas: & clamavit Jonathas poſt tergum pueri, & ait : Ecce ibi eſt ſagitta porrò ultrà te.

38. Clamavitque iterùm Jonathas poſt tergum pueri, dicens: Feſtina velociter, ne ſteteris. Collegit autem puer Jonathæ ſagittas, & attulit ad dominum ſuum:

39. Et quid ageretur, penitùs ignorabat: tantummodò enim Jonathas & David rem noverant.

40. Dedit ergo Jonathas arma ſua puero, & dixit ei: Vade, & defer in civitatem.

41. Cùmque abiiſſet puer, ſurrexit David de loco, qui vergebat ad Auſtrum, & cadens pronus in terram, adoravit tertiò : & oſculantes ſe alterutrum, fleverunt pariter, David autem ampliùs.

42. Dixit ergo Jonathas ad David : Vade in pace: quæcumque juravimus (f) ambo in nomine Domini, dicentes: Dominus ſit inter me & te, & inter ſemen meum & ſemen tuum uſque in ſempiternum.

43. Et ſurrexit David, & abiit : ſed & Jonathas ingreſſus eſt civitatem.

CAPUT XXI.

David profugus venit ad Achimelech. Fame urgente comedit panes ſanctificatos.

1. Venit autem David in Nobe (a), ad Achimelech ſacerdotem: & obſtupuit Achimelech, eò quòd veniſſet David. Et dixit ei : Quare tu ſolus, & nullus eſt tecum?

2. Et ait David ad Achimelech ſacerdotem: Rex præcepit mihi ſermonem, & dixit: Nemo ſciat rem, propter quam miſſus es à me, & cujuſmodi præcepta tibi dederim: nam & pueris condixi (b) in illum & illum locum.

3. Nunc ergo ſi quid habes ad manum, vel quinque panes, da mihi, aut quidquid inveneris.

4. Et reſpondens ſacerdos ad David, ait illi : Non habeo laicos panes ad manum, ſed tantùm panem ſanctum : ſi mundi (c) ſunt pueri, maximè à mulieribus?

5. Et reſpondit David ſacerdoti, & dixit ei : Equidem, ſi de mulieribus agitur: continuimus nos ab heri & nudiuſtertius, quando egrediebamur, & fuerunt vaſa (d) puerorum ſancta. Porrò via hæc polluta eſt, ſed & ipſa hodie ſanctificabitur in vaſis.

6. * Dedit ergo ei ſacerdos ſanctificatum panem : neque enim erat ibi panis, *Matt.12. 3. & 4.
niſi tantùm panes propoſitionis, qui ſublati fuerant à facie Domini, ut ponerentur panes calidi.

7. Erat autem ibi vir quidam de ſervis Saul,

30. (e) Ex Hebræo, fili pravæ mulieris, ad ſummam uſque contumaciam.

42. (f) Supple, memineris: eſt enim præ affectu animi oratio elliptica.

CAPUT XXI. 1. (a) Urbs erat ſacerdotalis, ubi erat tabernaculum, & arca in Carjathjarim. Achimelech idem eſſe creditur, qui Achias cap. 14. pronepos Heli, ac videtur Abjathar ejus filius interfuiſſe cùm venit David; ex cap. 2. Marci, potuit Abjathar unà cum patre fungi Sacerdotis officio : vel Achimelech erat binominis, ex I. 1. Paral. cap. 18. *Quare tu ſolus?* cum tam paucis.

2. (b) Quem nolo dicere : aliquid occultum hæ voces ſignificant.

4. (c) De panibus propoſitionum ſolis Sacerdotibus edere fas erat: ſed excuſabat neceſſitas.

5. & 7. (d) Corpora ſic vocantur ab Apoſtolo 2. Cor 4. *Porro via hæc polluta eſt*; profana, cùm ad Philiſthæos iret : puram habebat mentem, *Sed & ipſa hodie ſanctificabitur*; panis ille erit ſanctus in noſtris corporibus, nec polluetur : nam ipſa nos excuſat neceſſitas. *Potentiſſimus*, 70. paſcens mulos Saul.

Saul, in die illa, intus in tabernaculo Domini: & nomen ejus Doeg Idumæus, potentiſſimus paſtorum Saul.

8. Dixit autem David ad Achimelech: Si habes hic ad manum haſtam, aut gladium? quia gladium meum, & arma mea non tuli mecum: ſermo enim regis urgebat.

9. Et dixit ſacerdos: Ecce hic gladius Goliath Philiſthæi, quem percuſſiſti in Valle terebinthi, eſt involutus pallio poſt ephod: ſi iſtum vis tollere, tolle: neque enim hic eſt alius abſque eo. Et ait David: Non eſt huic alter ſimilis, da mihi eum.

10. Surrexit itaque David, & fugit in die illa à facie Saul: & venit ad Achis regem Geth:

11. Dixeruntque ſervi Achis ad eum cùm vidiſſent David: Numquid non iſte eſt David rex (e) terræ? nonne huic cantabant per choros, dicentes: * Percuſſit Saul mille, & David decem millia?

* Sup. 18. 7.

12. Poſuit autem David ſermones iſtos in corde ſuo, & extimuit valdè à facie Achis regis Geth.

13. Et immutavit os ſuum coram eis, & collabebatur inter manus eorum, & impingebat in oſtia portæ, defluebantque ſalivæ ejus in barbam.

14. Et ait Achis ad ſervos ſuos: Vidiſtis hominem inſanum: quare adduxiſtis eum ad me?

15. An deſunt nobis furioſi, quòd introduxiſtis iſtum, ut fureret, me præſente? huiccine ingredietur domum meam?

CAPUT XXII.

David ad Regem Moab profectus, inde in terram Juda revertitur; Saul occidit ſacerdotes, præter Abjathar.

1. Abiit ergo David inde, & fugit in ſpeluncam Odollam (a). Quod cùm audiſſent fratres ejus, & omnis domus patris ejus, deſcenderunt ad eum illuc.

2. Et convenerunt ad eum omnes, qui erant in anguſtia conſtituti, & oppreſſi ære alieno, & amaro animo: & factus eſt eorum princeps, fueruntque cum eo quaſi quadringenti viri.

3. Et profectus eſt David inde in Maſpha, quæ eſt Moab: & dixit ad regem Moab: Maneat, oro, pater meus & mater mea vobiſcum, donec ſciam quid faciat mihi Deus.

4. Et reliquit eos ante faciem regis Moab: manſeruntque apud eum cunctis diebus, quibus David fuit in præſidio (b).

5. Dixitque Gad propheta ad David: Noli manere in præſidio, proficiſcere, & vade in terram Juda. Et profectus eſt David, & venit in ſaltum Haret.

6. Et audivit Saul quòd apparuiſſet David, & viri qui erant cum eo. Saul autem cùm maneret in Gabaa, & eſſet in nemore (c), quod eſt in Rama, haſtam manu tenens, cunctique ſervi ejus circumſtarent eum,

7. Ait ad ſervos ſuos qui aſſiſtebant ei: Audite nunc filii Jemini (d): numquid omnibus vobis dabit filius Iſai agros, & vineas, & univerſos vos faciet tribunos, & centuriones:

8. Quoniam conjuraſtis omnes adversùm me, & non eſt qui mihi renuntiet, maximè cùm & filius meus fœdus inierit cum filio Iſai? Non eſt qui vicem meam doleat ex vobis, nec qui annuntiet mihi: eò quòd ſuſcitaverit filius meus ſervum meum adversùm me, inſidiantem mihi uſque hodie.

9. Reſpondens autem Doeg Idumæus, qui aſſiſtebat, & erat primus inter ſervos Saul, Vidi, inquit, filium Iſai in Nobe, apud Achimelech filium Achitob ſacerdotem.

10. Qui conſuluit pro eo Dominum, & cibaria dedit ei: ſed & gladium Goliath Philiſthæi dedit illi.

11. Miſit ergo rex ad accerſendum Achimelech ſacerdotem filium Achitob, & omnem domum patris ejus, ſacerdotum, qui erant in Nobe, qui univerſi venerunt ad regem.

12. Et ait Saul ad Achimelech: Audi fili Achitob. Qui reſpondit: Præſtò ſum domine.

13. Dixitque ad eum Saul: Quare conjuraſtis adverſum me, tu & filius Iſai, & dediſti ei panes & gladium, & conſuluiſti pro eo Deum, ut conſurgeret adversùm me, inſidiator uſque hodie permanens?

14. Reſpondenſque Achimelech regi, ait: Et quis in omnibus ſervis tuis, ſicut David fidelis, & gener regis, & pergens ad imperium tuum, & glorioſus in domo tua?

15. Num hodie cœpi pro eo conſulere Deum?

11. & 13. (e) Dux, vox enim illa quandoque ſumitur impropriè, ut Deuter. cap. 23. 5. *Et collabebatur*, Hebr. finxit ſe furere, *in manibus eorum*, ab iis circumdatus.

CAPUT XXII. 1. & 2. (a) In tribu Juda ſitam. *Oppreſſi*: qui miſeri erant, non iniqui.

4. (b) In arce aliqua.

6. (c) Hebr. *In arbore*: ſingulari loco plurali utitur: 70. *In colle nemoroſo*.

7. (d) E tribu Benjamin milites & cuſtodes corporis ſui ſelegerat.

Deum? abſit hoc à me: ne ſuſpicetur rex adverſùs ſervum ſuum rem hujuſcemodi, in univerſa domo patris mei: non enim ſcivit ſervus tuus quidquam ſuper hoc negotio, vel modicum vel grande.

16. Dixitque rex: Morte morieris Achimelech, tu, & omnis domus patris tui.

17. Et ait rex emiſſariis, qui circumſtabant eum: Convertimini, & interficite ſacerdotes Domini: nam manus eorum cum David eſt: ſcientes quòd fugiſſet, & non indicaverunt mihi. Noluerunt autem ſervi regis extendere manus ſuas in ſacerdotes Domini.

18. Et ait rex ad Doeg: Convertere tu, & irrue (e) in ſacerdotes. Converſuſque Doeg Idumæus, irruit in ſacerdotes, & trucidavit in die illa octogintaquinque viros veſtitos ephod lineo.

19. Nobe autem civitatem ſacerdotum percuſſit in ore gladii, viros & mulieres, & parvulos, & lactentes, bovemque & aſinum, & ovem in ore gladii.

20. Evadens autem unus filius Achimelech, filii Achitob, cujus nomen erat Abjathar (f), fugit ad David,

21. Et annuntiavit ei quòd occidiſſet Saul ſacerdotes Domini.

22. Et ait David ad Abjathar: Sciebam in die illa, quòd cùm ibi eſſet Doeg Idumæus, proculdubiò annuntiaret Sauli: ego ſum reus omnium animarum patris tui.

23. Mane mecum, ne timeas: ſi quis quæſierit animam meam, quæret & animam tuam, mecumque ſervaberis.

CAPUT XXIII.

Cùm David Ceilam à Philiſthæis liberaſſet, profugus in deſertum Ziph ſe recepit; ſed proditum à Ziphæis Saul perſequitur, qui ob incurſionem Philiſthinorum revocatur.

1. ET annuntiaverunt David, dicentes: Ecce Philiſthiim oppugnant Ceilam (a), & diripiunt areas.

2. Conſuluit ergo David Dominum, dicens: Num vadam, & percutiam Philiſthæos iſtos? Et ait Dominus ad David: Vade, & percuties Philiſthæos, & Ceilam ſalvabis.

3. Et dixerunt viri, qui erant cum David, ad eum: Ecce nos hìc in Judæa conſiſtentes timemus: quantò magis ſi ierimus in Ceilam adversùm agmina Philiſthinorum?

4. Rurſum ergo David conſuluit Dominum. Qui reſpondens, ait ei: Surge, & vade in Ceilam: ego enim tradam Philiſthæos in manu tua.

5. Abiit ergo David, & viri ejus, in Ceilam, & pugnavit adversùm Philiſthæos, & abegit jumenta eorum, & percuſſit eos plaga magna: & ſalvavit David habitatores Ceilæ.

6. Porrò eo tempore, quo fugiebat Abjathar filius Achimelech ad David in Ceilam, ephod ſecum habens deſcenderat.

7. Nuntiatum eſt autem Sauli quòd veniſſet David in Ceilam: & ait Saul: Tradidit eum Deus in manus meas, concluſuſque eſt, introgreſſus urbem in qua portæ & ſeræ ſunt.

8. Et præcepit Saul omni populo ut ad pugnam deſcenderet in Ceilam: & obſideret David, & viros ejus.

9. Quod cùm David reſciſſet, quia præpararet ei Saul clàm malum, dixit ad Abjathar ſacerdotem: Applica (b) ephod.

10. Et ait David: Domine Deus Iſrael, audivit famam ſervus tuus, quòd diſponat Saul venire in Ceilam, ut evertat urbem propter me:

11. Si tradent me viri Ceilæ in manus ejus? & ſi deſcendet Saul, ſicut audivit ſervus tuus? Domine Deus Iſrael indica ſervo tuo. Et ait Dominus: Deſcendet.

12. Dixitque David: Si tradent me viri Ceilæ, & viros qui ſunt mecum, in manus Saul? Et dixit Dominus: Tradent.

13. Surrexit ergo David & viri ejus quaſi ſexcenti, & egreſſi de Ceila, huc atque illuc vagabantur incerti: nuntiatumque eſt Sauli quòd fugiſſet David de Ceila, & ſalvatus eſſet: quam ob rem diſſimulavit exire.

14. Morabatur autem David in deſerto in locis firmiſſimis, manſitque in monte ſolitudinis Ziph, in monte opaco: quærebat eum tamen Saul cunctis diebus: & non tradidit eum Deus in manus ejus.

15. Et vidit David quòd egreſſus eſſet Saul ut quæreret animam ejus. Porrò David erat in deſerto Ziph in ſilva.

16. Et ſurrexit Jonathas filius Saul, & abiit ad David in ſilvam, & confortavit manus ejus in Deo: dixitque ei:

17. Ne

18. (e) Deus permiſit ut Saul tyrannicè ſæviret in Sacerdotes innoxios; ſimul peccata Ophni & Phinees, ut prædixerat per Prophetam cap. 2. ultus eſt.
20. & 22. (f) Quod & per anticipationem dictum, ex cap. 23. cùm David eſſet in Ceila. Vel fugit in Ceilam, ex cap. ſeq. v. 6. urbs erat in tribu Juda. *Rom*; Cauſa exitii.

CAPUT XXIII.
1. (a) Quæ erat in tribu Juda.
9. & 29. (b) Indue Ephod. *Dexteram*; ad Auſtrum.

17. Ne timeas: neque enim inveniet te manus Saul patris mei, & tu regnabis ſuper Iſrael, & ego ero tibi ſecundus, ſed & Saul pater meus ſcit hoc.

18. Percuſſit ergo uterque fœdus coram Domino: manſitque David in ſilva: Jonathas autem reverſus eſt in domum ſuam.

* Inf. 26. 1. 19. * Aſcenderunt autem Ziphæi ad Saul in Gabaa, dicentes: Nonne ecce David latitat apud nos in locis tutiſſimis ſilvæ, in colle Hachila, quæ eſt ad dexteram deſerti?

20. Nunc ergo, ſicut deſideravit anima tua ut deſcenderes, deſcende: noſtrum autem erit ut tradamus eum in manus regis.

21. Dixitque Saul: Benedicti vos à Domino, quia doluiſtis vicem meam.

22. Abite ergo, oro, & diligentiùs præparate, & curioſiùs agite, & conſiderate locum ubi ſit pes ejus, vel quis viderit eum ibi: recogitat enim de me, quòd callidè inſidier ei.

23. Conſiderate & videte omnia latibula ejus, in quibus abſconditur: & revertimini ad me ad rem certam, ut vadam vobiſcum. Quòd ſi etiam in terram ſe abſtruſerit, perſcrutabor eum in cunctis millibus Juda (c).

24. At illi ſurgentes abierunt in Ziph ante Saul: David autem & viri ejus erant in deſerto Maon, in campeſtribus, ad dexteram Jeſimon.

25. Ivit ergo Saul & ſocii ejus ad quærendum eum: & nuntiatum eſt David, ſtatimque deſcendit ad petram, & verſabatur in deſerto Maon: quod cùm audiſſet Saul, perſecutus eſt David in deſerto Maon.

26. Et ibat Saul ad latus montis ex parte una: David autem & viri ejus erant in latere montis ex parte altera: porrò David deſperabat (d) ſe poſſe evadere à facie Saul: itaque Saul & viri ejus, in modum coronæ cingebant David & viros ejus, ut caperent eos.

27. Et nuntius venit ad Saul, dicens: Feſtina, & veni, quoniam infuderunt ſe Philiſthiim ſuper terram.

28. Reverſus eſt ergo Saul deſiſtens perſequi David, & perrexit in occurſum Philiſthinorum: propter hoc vocaverunt locum illum, Petram dividentem.

CAPUT XXIV.

David in Engaddi ſpelunca latitans Saulis oram veſtimenti præcidit, & ne occideretur prohibet; rem omnem ei denuntiat, atque ei reconciliatur.

1. AScendit ergo David inde: & habitavit in locis tutiſſimis Engaddi (a).

2. Cùmque reverſus eſſet Saul, poſtquam perſecutus eſt Philiſthæos, nuntiaverunt ei, dicentes: Ecce, David in deſerto eſt Engaddi.

3. Aſſumens ergo Saul tria millia electorum virorum ex omni Iſrael, perrexit ad inveſtigandum David, & viros ejus, etiam ſuper abruptiſſimas petras, quæ ſolis ibicibus perviæ ſunt.

4. Et venit ad caulas ovium, quæ ſe offerebant vianti: eratque ibi ſpelunca, quam ingreſſus eſt Saul, ut purgaret ventrem: porrò David & viri ejus in interiore parte ſpeluncæ latebant.

5. Et dixerunt ſervi David ad eum: Ecce dies, de qua locutus eſt Dominus ad te: Ego tradam tibi inimicum tuum, ut facias (b) ei ſicut placuerit in oculis tuis. Surrexit ergo David, & præcidit oram chlamydis Saul ſilenter.

6. Poſt hæc percuſſit (c) cor ſuum David, eò quòd abſcidiſſet oram chlamydis Saul.

7. Dixitque ad viros ſuos: Propitius ſit mihi Dominus, ne faciam hanc rem domino meo, chriſto Domini, ut mittam manum meam in eum, quia chriſtus Domini eſt.

8. Et confregit David viros ſuos ſermonibus, & non permiſit eos ut conſurgerent in Saul: porrò Saul exurgens de ſpelunca, pergebat cœpto itinere.

9. Surrexit autem & David poſt eum: & egreſſus de ſpelunca, clamavit poſt tergum Saul, dicens: Domine mi rex. Et reſpexit Saul poſt ſe: & inclinans ſe David pronus in terram, adoravit,

10. Dixitque ad Saul: Quare audis verba hominum loquentium, David quærit malum adversùm te?

11. Ecce

23. (c) Vox Hebræa *Alphe*, אלפי, pro *oppido*, & pro *familia* ſumitur.

26. (d) Vox Hebræa *Nechpaz*, נחפז, & *feſtinare* & *formidare* ſignificat: hinc interpres vertit *deſperabat*, pro *metuebat*, ut evadere poſſet.

CAPUT XXIV. 1. & 3. (a) Prope mare mortuum. *Ibicibus*: Ibices eſſe capras ſilveſtres docet Plinius L. 8. cap. 43.

5. (b) Hanc poteſtatem, quæ data eſt Davidi occidendi inimicum, fuiſſe phyſicam, non moralem, cenſet Abulenſis: non enim tunc fuiſſet inculpata ſui tutela, ſed hoſtilis, & non neceſſaria domini ſui invaſio, nec David ipſe id ſibi licere credidit. Alii putant jure potuiſſe occidere, Deo permittente, & juſtæ defenſionis jure: ſed aliter viſum eſt Davidi divino lumine illuſtrato.

6. & 8. (c) Cor David conturbavit, ne fortè diſplicuiſſet Deo. *Confregit*: 70. perſuaſit, pacavit verbis modeſtis.

11. Ecce hodie viderunt oculi tui, quòd tradiderit te Dominus in manu mea in ſpelunca: & cogitavi (d) ut occiderem te, ſed pepercit tibi oculus meus: dixi enim: Non extendam manum meam in dominum meum, quia chriſtus Domini eſt.

12. Quin potiùs pater mi, vide, & cognoſce oram chlamydis tuæ in manu mea: quoniam cùm præſcinderem ſummitatem chlamydis tuæ, nolui extendere manum meam in te: animadverte, & vide, quoniam non eſt in manu mea malum, neque iniquitas, neque peccavi in te: tu autem inſidiaris animæ meæ ut auferas eam.

13. Judicet Dominus inter me & te, & ulciſcatur me Dominus ex te: manus autem mea non ſit in te.

14. Sicut & in proverbio antiquo dicitur: AB IMPIIS egredietur impietas: manus ergo mea non ſit in te.

15. Quem perſequeris, rex Iſrael? quem perſequeris? canem mortuum perſequeris, & pulicem unum.

16. Sit Dominus judex, & judicet (e) inter me & te: & videat, & judicet cauſam meam, & eruat me de manu tua.

17. Cùm autem compleſſet David loquens ſermones hujuſcemodi ad Saul, dixit Saul: Numquid vox hæc tua eſt fili mi David? Et levavit Saul vocem ſuam, & flevit:

18. Dixitque ad David: Juſtior tu es quàm ego: tu enim tribuiſti mihi bona: ego autem reddidi tibi mala.

19. Et tu indicaſti hodie quæ feceris mihi bona: quomodo tradiderit me Dominus in manum tuam, & non occideris me.

20. Quis enim cùm invenerit inimicum ſuum, dimittet eum in via bona? Sed Dominus reddat tibi viciſſitudinem hanc pro eo quod hodie operatus es in me.

21. Et nunc quia ſcio quòd certiſſimè regnaturus ſis, & habiturus in manu tua regnum Iſrael:

22. Jura mihi in Domino, ne deleas ſemen meum poſt me, neque auferas nomen meum de domo patris mei.

23. Et juravit David Sauli. Abiit ergo Saul in domum ſuam: & David & viri ejus aſcenderunt ad tutiora loca.

CAPUT XXV.

Moritur Samuel. Hiſtoria de Nabal & uxore ejus Abigail narratur.

1. MOrtuus * eſt autem Samuel, & * Inf. 28.
congregatus eſt univerſus Iſrael, 3. Eccli. 46.
& planxerunt eum, & ſepelierunt eum in 23.
domo ſua in Ramatha. Conſurgenſque David deſcendit in deſertum Pharan (a).

2. Erat autem vir quiſpiam in ſolitudine Maon, & poſſeſſio ejus in Carmelo, & homo ille magnus nimis: erantque ei oves tria millia, & mille capræ: & accidit ut tonderetur grex ejus in Carmelo.

3. Nomen autem viri illius erat Nabal: & nomen uxoris ejus Abigail: eratque mulier illa prudentiſſima & ſpecioſa: porrò vir ejus durus, & peſſimus, & malitioſus: erat autem de genere Caleb.

4. Cùm ergo audiſſet David in deſerto quòd tonderet Nabal gregem ſuum,

5. Miſit decem juvenes, & dixit eis: Aſcendite in Carmelum (b), & venietis ad Nabal, & ſalutabitis eum ex nomine meo pacificè.

6. Et dicetis: Sit fratribus meis, & tibi pax, & domui tuæ pax, & omnibus, quæcumque habes, ſit pax.

7. Audivi quòd tonderent paſtores tui, qui erant nobiſcum in deſerto: numquam eis moleſti fuimus, nec aliquando defuit quidquam eis de grege, omni tempore quo fuerunt nobiſcum in Carmelo.

8. Interroga pueros tuos, & indicabunt tibi. Nunc ergo inveniant pueri tui gratiam in oculis tuis: in die enim bona venimus (c): quodcumque invenerit manus tua, da ſervis tuis, & filio tuo David.

9. Cùmque veniſſent pueri David, locuti ſunt ad Nabal omnia verba hæc ex nomine David: & ſiluerunt.

10. Reſpondens autem Nabal pueris David, ait: Quis eſt David? & quis eſt filius Iſai? hodie increverunt ſervi qui fugiunt dominos ſuos.

11. Tollam ergo panes meos, & aquas (d) meas, & carnes pecorum, quæ occidi tonſoribus meis, & dabo viris quos neſcio unde ſint?

12. Regreſſi ſunt itaque pueri David per viam

11. & 12. (d) Hebr. dixit quiſpiam ut occiderem te. *Inſidiaris*; Hebr. *vexas*.

16. 20. & 22. (e) Tueatur me. *Bona*; in via recta. *Nomen*: poſteritatem.

CAPUT XXV. 1. (a) Sept. Interpret. legunt *Maon*, in tribu Juda; ubi erat mons nomine Carmelus, & oppidum ejuſdem nominis. *Poſſeſſio ejus in Carmelo*. Hebr. *opus ejus*, i. e. ſubſtantia, quòd cum labore quæratur: ſolitudo Maon vicina erat deſerto Pharan.

5. (b) Mons eſt in tribu Juda prope deſertum Pharan.

8. & 9. (c) Nihil opus eſt novis ſumptibus. *Quod invenerit manus tua*. Quod facilè ex tanta bonorum copia dare poteſtis. *Siluerunt*, Hebr. *Et quieverunt*.

11. (d) Sept. Interpr. *Vinum*; quodvis genus potus per aquas deſignatur.

viam ſuam, & reverſi venerunt, & nuntiaverunt ei omnia verba quæ dixerat.

13. Tunc ait David pueris ſuis: Accingatur unuſquiſque gladio ſuo. Et accincti ſunt ſinguli gladiis ſuis, accinctuſque eſt & David enſe ſuo: & ſecuti ſunt David quaſi quadringenti viri: porrò ducenti remanſerunt ad ſarcinas.

14. Abigail autem uxori Nabal nuntiavit unus de pueris ſuis, dicens: Ecce David miſit nuntios de deſerto, ut benedicerent domino noſtro: & averſatus eſt eos.

15. Homines iſti, boni ſatis fuerunt nobis, & non moleſti: nec quidquam aliquando periit omni tempore, quo fuimus converſati cum eis in deſerto:

16. Pro muro erant nobis tam in nocte quàm in die, omnibus diebus quibus pavimus apud eos greges.

17. Quam ob rem conſidera, & recogita quid facias: quoniam completa (e) eſt malitia adversùm virum tuum, & adversùm domum tuam, & ipſe eſt filius Belial, ita ut nemo poſſit ei loqui.

18. Feſtinavit igitur Abigail, & tulit ducentos panes, & duos utres vini, & quinque arietes coctos, & quinque ſata polentæ, & centum ligaturas uvæ paſſæ, & ducentas maſſas caricarum, & poſuit ſuper aſinos:

19. Dixitque pueris ſuis: Præcedite me: ecce, ego poſt tergum ſequar vos: viro autem ſuo Nabal non indicavit.

20. Cùm ergo aſcendiſſet aſinum, & deſcenderet ad radices montis, David & viri ejus deſcendebant in occurſum ejus: quibus & illa occurrit.

21. Et ait David: Verè fruſtrà ſervavi omnia quæ hujus erant in deſerto, & non periit quidquam de cunctis quæ ad eum pertinebant: & reddidit mihi malum pro bono.

22. Hæc faciat Deus inimicis David, & hæc addat, ſi reliquero de omnibus quæ ad ipſum pertinent uſque manè, mingentem ad parietem (f).

23. Cùm autem vidiſſet Abigail David, feſtinavit, & deſcendit de aſino, & procidit coram David ſuper faciem ſuam, & adoravit ſuper terram,

24. Et cecidit ad pedes ejus, & dixit: In me ſit, domine mi, hæc iniquitas (g): loquatur, obſecro, ancilla tua in auribus tuis: & audi verba famulæ tuæ.

25. Ne ponat, oro, dominus meus rex cor ſuum ſuper virum iſtum iniquum Nabal: quoniam ſecundùm nomen ſuum ſtultus eſt, & ſtultitia eſt cum eo: ego autem ancilla tua non vidi pueros tuos, domine mi, quos miſiſti.

26. Nunc ergo, domine mi, vivit Dominus, & vivit anima tua, qui prohibuit te ne venires in ſanguinem, & ſalvavit manum tuam tibi: & nunc fiant ſicut Nabal inimici tui, & qui quærunt domino meo malum.

27. Quapropter ſuſcipe benedictionem hanc, quam attulit ancilla tua tibi domino meo: & da pueris qui ſequuntur te dominum meum.

28. Aufer iniquitatem famulæ tuæ: faciens enim faciet Dominus tibi domino meo domum fidelem, quia prælia (h) Domini, domine mi, tu prœliaris: malitia ergo non inveniatur in te omnibus diebus vitæ tuæ.

29. Si enim ſurrexerit aliquando homo perſequens te, & quærens animam tuam, erit anima domini mei cuſtodita quaſi in faſciculo (i) viventium, apud Dominum Deum tuum: porrò inimicorum tuorum anima rotabitur, quaſi in impetu & circulo fundæ.

30. Cùm ergo fecerit Dominus tibi domino meo omnia quæ locutus eſt bona de te, & conſtituerit te ducem ſuper Iſrael,

31. Non erit tibi hoc in ſingultum, & in ſcrupulum cordis domino meo, quòd effuderis ſanguinem innoxium, aut ipſe te ultus fueris: & cùm benefecerit Dominus domino meo, recordaberis ancillæ tuæ.

32. Et ait David ad Abigail: Benedictus Dominus Deus Iſrael, qui miſit hodie te in occurſum meum, & benedictum eloquium tuum,

33. Et benedicta tu, quæ prohibuiſti me hodie ne irem ad ſanguinem, & ulciſcerer me manu mea.

34. Alioquin vivit Dominus Deus Iſrael, qui prohibuit me ne malum facerem tibi: niſi citò veniſſes in occurſum mihi,

non

17. (e) In caput ejus decretum eſt aliquid mali.

22. (f) Ne canem quidem: Hebr. *Maſtin*, משתין, quo nomine canes paſtorum vocantur: forma loquendi proverbialis. Quòd autem David formula Hebræis familiari, inimicis proſpera, ſibi adverſa imprecatus eſt, niſi occideret Nabal, & innoxios interficeret, in eo peccavit: atque ſeipſum poſtea condemnat, quòd de effundendo ſanguine ob acceptam injuriam cogitaverit, v. 33. *Mingentem ad parietem*, i. e. hominem & canem; id enim utrique convenit.

24. 25. & 26. (g) Cogita me peccaſſe, mihi imputa. Secundùm nomen ſuum; Hebraicè, *Nabal* נבל, eſt homo ſtultus. *Ne venires in ſanguinem*: Davidi quidem nondum regnum adepto licebat ſe tueri, non autem ſe regio more ulciſci.

28. (h) Contra Philiſthæos, ſed ſuis parcens civibus.

29. (i) In loco vitæ. *Porrò inimicorum tuorum anima rotabitur*; variis afflictionibus erit obnoxia.

non remanſiſſet Nabal uſque ad lucem matutinam, mingens ad parietem.

35. Suſcepit ergo David de manu ejus omnia quæ attulerat ei, dixitque ei: Vade pacificè in domum tuam, ecce audivi vocem tuam, & honoravi faciem tuam.

36. Venit autem Abigail ad Nabal: & ecce erat ei convivium in domo ejus, quaſi convivium regis, & cor Nabal jucundum: erat enim ebrius nimis: & non indicavit ei verbum puſillum aut grande uſque manè.

37. Diluculò autem cùm digeſſiſſet vinum Nabal, indicavit ei uxor ſua verba hæc, & emortuum eſt cor ejus intrinſecùs, & factus eſt quaſi lapis.

38. Cùmque pertranſiſſent decem dies, percuſſit Dominus Nabal, & mortuus eſt.

39. Quod cùm audiſſet David mortuum Nabal, ait: Benedictus Dominus, qui judicavit cauſam opprobrii mei de manu Nabal, & ſervum ſuum cuſtodivit à malo, & malitiam Nabal reddidit Dominus in caput ejus. Miſit ergo David, & locutus eſt ad Abigail, ut ſumeret eam ſibi in uxorem.

40. Et venerunt pueri David ad Abigail in Carmelum, & locuti ſunt ad eam, dicentes: David miſit nos ad te, ut accipiat te ſibi in uxorem.

41. Quæ conſurgens adoravit prona in terram, & ait: Ecce famula tua ſit in ancillam, ut lavet pedes ſervorum domini mei.

42. Et feſtinavit, & ſurrexit Abigail, & aſcendit ſuper aſinum, & quinque puellæ ierunt cum ea, pediſſequæ ejus, & ſecuta eſt nuntios David: & facta eſt illi uxor.

43. Sed & Achinoam accepit David de Jezrael: & fuit utraque uxor ejus.

44. Saul autem dedit Michol filiam ſuam, uxorem David, Phalti filio Lais, qui erat de Gallim.

CAPUT XXVI.

David iterum à Zipheis proditus lanceam & ſcyphum dormienti Sauli de nocte aufert, ac de monte clamat; cum Saule expoſtulat, qui placatus recedit.

* Sup. 23. 19. 1. ET * venerunt Ziphæi ad Saul in Gabaa, dicentes: Ecce David abſconditus eſt in colle Hachila, quæ eſt ex adverſo ſolitudinis.

2. Et ſurrexit Saul, & deſcendit in deſertum Ziph, & cum eo tria millia virorum de electis Iſrael, ut quæreret David in deſerto Ziph.

3. Et caſtrametatus eſt Saul in Gabaa Hachila, quæ erat ex adverſo ſolitudinis in via: David autem habitabat in deſerto. Videns autem quòd veniſſet Saul poſt ſe in deſertum,

4. Miſit exploratores, & didicit quòd illuc veniſſet certiſſimè.

5. Et ſurrexit David clàm, & venit ad locum ubi erat Saul: cùmque vidiſſet locum, in quo dormiebat Saul, & Abner filius Ner, princeps militiæ ejus, & Saulem dormientem in tentorio, & reliquum vulgus per circuitum ejus,

6. Ait David ad Achimelech Hethæum, & Abiſai filium Sarujæ, fratrem Joab, dicens: Quis deſcendet mecum ad Saul in caſtra? Dixitque Abiſai: Ego deſcendam tecum.

7. Venerunt ergo David & Abiſai ad populum nocte, & invenerunt Saul jacentem & dormientem in tentorio, & haſtam fixam in terra ad caput ejus: Abner autem & populum dormientes in circuitu ejus.

8. Dixitque Abiſai ad David: Concluſit Deus inimicum tuum hodie in manus tuas: nunc ergo perfodiam eum lancea in terra, ſemel, & ſecundò opus non erit.

9. Et dixit David ad Abiſai: Ne interficias eum: quis enim extendet manum ſuam in chriſtum Domini, & innocens erit?

10. Et dixit David: Vivit Dominus, quia niſi Dominus percuſſerit (a) eum, aut dies ejus venerit ut moriatur, aut in prælium deſcendens perierit:

11. Propitius ſit mihi Dominus, ne extendam manum meam in chriſtum Domini: nunc igitur tolle haſtam, quæ eſt ad caput ejus, & ſcyphum aquæ, & abeamus.

12. Tulit igitur David haſtam, & ſcyphum aquæ, qui erat ad caput Saul, & abierunt: & non erat quiſquam, qui videret, & intelligeret, & evigilaret, ſed omnes dormiebant, quia ſopor (b) Domini irruerat ſuper eos.

13. Cùmque tranſiſſet David ex adverſo, & ſtetiſſet in vertice montis de longè, & eſſet grande intervallum inter eos,

14. Clamavit David ad populum, & ad Abner filium Ner, dicens: Nonne reſpondebis, Abner? Et reſpondens Abner, ait:

Quis

CAPUT XXVI. 10. & 11. (a) Tria mortis genera attingit, ex morbo, ex ſenectute & caſu, nimirum in bello. *Propitius*, i. e. avertat Dominus.

12. & 15. (b) Altus ſopor, phraſi Hebraica. *Vir*, vir magnus.

Quis es tu, qui clamas, & inquietas regem?

15. Et ait David ad Abner: Numquid non vir tu es? & quis alius ſimilis tui in Iſrael? quare ergo non cuſtodiſti dominum tuum regem? ingreſſus eſt enim unus de turba, ut interficeret regem, dominum tuum.

16. Non eſt bonum hoc quod feciſti: Vivit Dominus, quoniam filii mortis eſtis vos, qui non cuſtodiſtis dominum veſtrum, chriſtum Domini: nunc ergo vide ubi ſit haſta regis, & ubi ſit ſcyphus aquæ, qui erat ad caput ejus.

17. Cognovit autem Saul vocem David, & dixit: Numquid vox hæc tua, fili mi David? & ait David: Vox mea, domine mi rex.

18. Et ait: Quam ob cauſam dominus meus perſequitur ſervum ſuum? Quid feci? aut quod eſt malum in manu mea?

19. Nunc ergo audi, oro, domine mi rex, verba ſervi tui: Si Dominus incitat te adverſùm me, odoretur (c) ſacrificium: ſi autem filii hominum, maledicti ſunt in conſpectu Domini: qui ejecerunt me hodie, ut non habitem in hæreditate Domini, dicentes: Vade, ſervi diis alienis.

20. Et nunc non effundatur ſanguis meus in terram coram Domino: quia egreſſus eſt rex Iſrael, ut quærat pulicem unum, ſicut perſequitur perdix in montibus (d).

21. Et ait Saul: Peccavi, revertere fili mi David: nequaquam enim ultrà tibi malefaciam, eò quòd pretioſa fuerit anima mea in oculis tuis hodie: apparet enim quòd ſtultè egerim, & ignoraverim multa nimis.

22. Et reſpondens David, ait: Ecce haſta regis: tranſeat unus de pueris regis, & tollat eam.

23. Dominus autem retribuet unicuique ſecundùm juſtitiam ſuam & fidem: tradidit enim te Dominus hodie in manum meam, & nolui extendere manum meam in chriſtum Domini.

24. Et ſicut magnificata eſt anima tua hodie in oculis meis, ſic magnificetur anima mea in oculis Domini, & liberet me de omni anguſtia.

25. Ait ergo Saul ad David: Benedictus tu fili mi David: & quidem faciens facies, & potens poteris. Abiit autem David in viam ſuam, & Saul reverſus eſt in locum ſuum.

CAPUT XXVII.

David non auſus Sauli fidere, ad Achis regem Geth ſe recipit, qui ei urbem Siceleg concedit. Hinc excurſiones facit contra Amalecitas.

1. Et ait David in corde ſuo: Aliquando incidam (a) una die in manus Saul: nonne melius eſt ut fugiam, & ſalver in terra Philiſthinorum, ut deſperet Saul, ceſſetque me quærere in cunctis finibus Iſrael? fugiam ergo manus ejus.

2. Et ſurrexit David, & abiit ipſe, & ſexcenti viri cum eo, ad Achis (b) filium Maoch regem Geth.

3. Et habitavit David cum Achis in Geth, ipſe & viri ejus; vir & domus (c) ejus; & David, & duæ uxores ejus, Achinoam Jezraelitis, & Abigail uxor Nabal Carmeli.

4. Et nuntiatum eſt Sauli quòd fugiſſet David in Geth, & non addidit ultrà quærere eum.

5. Dixit autem David ad Achis: Si inveni gratiam in oculis tuis, detur mihi locus in una urbium regionis hujus, ut habitem ibi: cur enim manet ſervus tuus in civitate regis (d) tecum?

6. Dedit itaque ei Achis in die illa Siceleg: propter quam cauſam facta eſt Siceleg regum Juda, uſque in diem hanc.

7. Fuit autem numerus dierum, quibus habitavit David in regione Philiſthinorum, quatuor menſium (e).

8. Et aſcendit David, & viri ejus, & agebant prædas (f) de Geſſuri, & de Gerzi, & de Amalecitis: hi enim pagi habitabantur in terra antiquitùs, euntibus Sur uſque ad terram Ægypti.

9. Et

19. (c) Si Deus peccatum meum punire vult, en me offero ut gratam Deo victimam: *Vade, ſervi diis alienis*: hoc factis innuunt.

20. (d) Vox, *perſequitur*, paſſivè ſumitur: aut ſi in accuſativo caſu legi oporteat perdicem, ut pulicem, ſupplendus eſt, auceps, aut vultur. *Coram Domino*, Deo inſpectante.

CAPUT XXVII. 1. (a) Non dubitabat de promiſſione divina, ſed Deus volebat ut ex prudentiæ legibus ſibi caveret.

2. (b) Idem videtur eſſe, cujus ſit mentio cap. 21. Tutus apud eum eſſe non poterat: ſed, ut veriſimile eſt, jam cum eo egerat, & ſibi caverat.

3. (c) Quiſque cum ſua familia: nam diuturnam fore peregrinationem putabant.

5. (d) Hebr. *Regni*, ſeu in regia tua: nolo tibi eſſe oneri. *Facta eſt Siceleg Regum Juda*, bellis poſtea exortis.

7. (e) Nonnulli vertunt ex Hebræo, unius anni & quatuor menſium. Idque confirmari poteſt infra ex cap. 29. v. 3.

8. (f) Quæri ſolet quo jure, cùm nondum Rex eſſet. Reſp. jure legis divinæ, qua juſſum fuit delere Amalecitas: dux erat à Saule conſtitutus, neque eum eſſe revocatum legimus. *Hi enim pagi habitabantur in terra antiquitùs*: ſecuri habitabant in terra, quam à majoribus acceperant, iique erant injuriæ opportuni. Geſſuritæ erant Chananæorum reliquiæ, uti & Gerzitæ, tranſpoſitis litteris Joſue cap. 16. 3. Unde nec hoſtibus nocere voluit David, nec popularibus ſuis, ita Grotius.

9. Et percutiebat David omnem terram, nec relinquebat (g) viventem virum & mulierem : tollenſque oves, & boves, & aſinos, & camelos, & veſtes, revertebatur, & veniebat ad Achis.

10. Dicebat autem ei Achis : In quem irruiſti hodie? Reſpondebat David : Contra meridiem Judæ (h), & contra meridiem Jerameel, & contra meridiem Ceni.

11. Virum & mulierem non vivificabat David, nec adducebat in Geth, dicens : Ne fortè loquantur adverſum nos : Hæc fecit David : & hoc erat decretum illi omnibus diebus quibus habitavit in regione Philiſthinorum.

12. Credidit ergo Achis David, dicens : Multa mala operatus eſt contra populum ſuum Iſrael : erit igitur mihi ſervus ſempiternus.

CAPUT XXVIII.

Philiſthæi Sauli bellum inferunt : Saul conſulit Pythoniſſam, jubet ſuſcitari Samuelem, qui adverſa omnia prædicit.

1. FActum eſt autem in diebus illis, congregaverunt Philiſthiim agmina ſua, ut præpararentur ad bellum contra Iſrael : dixitque Achis ad David : Sciens nunc ſcito, quoniam mecum egredieris in caſtris tu, & viri tui.

2. Dixitque David ad Achis : Nunc ſcies quæ facturus eſt ſervus tuus. Et ait Achis ad David : Et ego cuſtodem capitis mei ponam te cunctis diebus.

3. * Samuel autem mortuus (a) eſt, planxitque eum omnis Iſrael, & ſepelierunt eum in Ramatha urbe ſua. Et Saul abſtulit magos & ariolos de terra. * Sup. 25. 1. Eccli. 46. 23.

4. Congregatique ſunt Philiſthiim, & venerunt, & caſtrametati ſunt in Sunam : congregavit autem & Saul univerſum Iſrael, & venit in Gelboe.

5. Et vidit Saul caſtra Philiſthiim, & timuit, & expavit cor ejus nimis.

6. Conſuluitque Dominum, & non reſpondit ei neque per ſomnia (b), neque per ſacerdotes, neque per prophetas.

7. Dixitque Saul ſervis ſuis : Quærite mihi mulierem habentem * pythonem (c), & vadam ad eam, & ſciſcitabor per illam. Et dixerunt ſervi ejus ad eum : Eſt mulier pythonem habens in Endor. * Lev. 20. 27. Deut. 18. 11. Act. 16. 16.

8. Mutavit ergo habitum ſuum, veſtituſque eſt aliis veſtimentis, & abiit ipſe, & duo viri cum eo, veneruntque ad mulierem nocte, & ait illi : Divina mihi in pythone, & ſuſcita mihi quem dixero tibi.

9. Et ait mulier ad eum : Ecce, tu noſti quanta fecerit Saul, & quomodo eraſerit magos & ariolos de terra : quare ergo inſidiaris animæ meæ, ut occidar?

10. Et juravit Saul in Domino, dicens : Vivit Dominus, quia non eveniet tibi quidquam mali propter hanc rem.

11. Dixitque ei mulier : Quem ſuſcitabo tibi? Qui ait : Samuelem mihi ſuſcita.

12. Cùm autem vidiſſet mulier Samuelem, clamavit (d) voce magna, & dixit ad Saul : Quare impoſuiſti mihi? Tu es enim Saul.

13. Dixitque ei rex : Noli timere : quid vidiſti? Et ait mulier ad Saul : Deos vidi aſcendentes de terra.

14. Dixitque ei : Qualis eſt forma ejus? Quæ ait : Vir ſenex aſcendit, & ipſe amictus eſt pallio. Et intellexit Saul quòd Samuel eſſet, & inclinavit ſe ſuper faciem ſuam in terra, & adoravit (e).

15. Dixit autem Samuel (f) ad Saul : * Quare inquietaſti me ut ſuſcitarer? Et ait Saul : Coarctor nimis : ſiquidem Philiſthiim pugnant adversùm me, & Deus receſſit à me, & exaudire me noluit neque in manu prophetarum, neque per ſomnia : vocavi ergo te, ut oſtenderes mihi quid faciam. * Eccli. 46. 23.

16. Et ait Samuel : Quid interrogas me, cùm Dominus receſſerit à te, & tranſierit ad æmulum tuum?

17. Fa-

9. (g) Ne ab ipſis proderetur.

10. (h) David à mendacio excuſari nequit, tametſi neceſſitate aliqua impulſus : non enim omnes Sanctorum actiones ſunt ſanctæ.

CAPUT. XVIII. 3. (a) Vel mortuus erat, ex cap. 25. *Saul abſtulit*, i. e. abſtulerat : *magos & ariolos*, 70. ἐγγαστριμύθους, ventriloquos.

6. (b) Ut Jacobo & Joſepho in Evangelio ; *Neque per Sacerdotes*, ut Davidi per Abjathar ; neque per Prophetas, ut antea Sauli reſpondebat per Samuelem.

7. (c) Quæ divinet per artem magicam.

12. (d) Videns Samuelem non arte magica, ſed vi quadam divina apparere.

14. (e) Deum, non Samuelem : quamquam fortè adoravit Samuelem, ut Abigail Davidem.

15. (f) An Samuel ipſe apparuerit, an ſpectrum, diſputari ſolet ; Scriptura Samuelem ipſum excitatum docet, non Dæmonem. Unde Eccl. 46. loquens de Samuele : *Et poſt hoc dormivit, & notum fecit regi, & oſtendit illi finem vitæ ſuæ, & exaltavit vocem ſuam de terra in prophetia*. Idque factum eſt ita volente Deo, ac ne Dæmon reſponderet, prævertit Samuel. Sic Ochozia mittente qui conſulerent Beelzebub idolum Accaron, Deus miſit Eliam, qui mortem Ochoziæ prædixit. Nec propterea Deus obſecutus eſt magicis incantationibus, ſed obſtitit ne Dæmon reſponderet, ut in Balaam factum eſt. Quod autem mulier antea dixit, *Deos vidi aſcendentes de terra*, eſt enallage, pluralis numerus phraſi Hebraica pro ſingulari ſumitur. Sic Exod. 32. cùm unus eſſet vitulus aureus, dixerunt : *Hi ſunt dii tui*. Vox Hebræa אלהים *Elohim*, in plurali exprimitur honoris cauſa, licèt unum Deum ſignificet. Aliis placet fallacem fuiſſe ſpiritum, & Deos aſcendentes de terra fuiſſe ſpiritus illius comites, qui Samuelis formam induerat; ſed tamen animam fuiſſe Samuelis, longe probabilius videtur ex ſacro textu.

17. Faciet enim tibi Dominus ſicut locutus eſt in manu mea, & ſcindet regnum tuum de manu tua, & dabit illud proximo tuo David:

18. Quia non obediſti voci Domini, neque feciſti iram furoris ejus in Amalec: idcircò quod pateris, fecit tibi Dominus hodie.

19. Et dabit Dominus etiam Iſrael tecum in manus Philiſthiim: cras autem tu & filii tui mecum eritis: ſed & caſtra Iſrael tradet Dominus in manus Philiſthiim.

20. Statimque Saul cecidit porrectus in terram: extimuerat enim verba Samuelis, & robur non erat in eo, quia non comederat panem tota die illa.

21. Ingreſſa eſt itaque mulier illa ad Saul, (conturbatus enim erat valdè) dixitque ad eum: Ecce obedivit ancilla tua voci tuæ, & poſui animam meam in manu mea: & audivi ſermones tuos, quos locutus es ad me.

22. Nunc igitur audi & tu vocem ancillæ tuæ, & ponam coram te bucellam panis, ut comedens convaleſcas, & poſſis iter agere.

23. Qui renuit, & ait: Non comedam. Coegerunt autem eum ſervi ſui & mulier, & tandem audita voce eorum ſurrexit de terra, & ſedit ſuper lectum.

24. Mulier autem illa habebat vitulum paſcualem in domo, & feſtinavit, & occidit eum: tollenſque farinam, miſcuit eam, & coxit azyma,

25. Et poſuit ante Saul & ante ſervos ejus. Qui cùm comediſſent, ſurrexerunt, & ambulaverunt per totam noctem illam.

CAPUT XXIX.

David cum Philiſthæis profectus remittitur, & jubetur abire Siceleg.

1. CONgregata ſunt ergo Philiſthiim univerſa agmina in Aphec: ſed & Iſrael caſtrametatus eſt ſuper fontem, qui erat in Jezrael.

2. Et ſatrapæ quidem Philiſthiim incedebant in centuriis & millibus: David autem & viri ejus erant in noviſſimo agmine cum Achis.

3. Dixeruntque principes Philiſthiim ad Achis: Quid ſibi volunt Hebræi iſti? Et ait Achis ad principes Philiſthiim: Numignoratis David, qui fuit ſervus Saul regis Iſrael, & eſt apud me multis diebus, vel annis (a), & non inveni in eo quidquam, ex die qua transfugit ad me, uſque ad diem hanc?

4. * Irati ſunt autem adversùs eum principes Philiſthiim, & dixerunt ei: Revertatur vir iſte, & ſedeat in loco ſuo, in quo conſtituiſti eum, & non deſcendat nobiſcum in prælium, ne fiat nobis adverſarius, cùm præliari cœperimus: quomodo enim aliter poterit placare dominum ſuum, niſi in capitibus noſtris? * Sup. 27. 8. 1. Par. 12. 19.

5. Nonne iſte eſt David, cui cantabant in choris, dicentes: Percuſſit Saul in millibus ſuis, & David in decem millibus ſuis?

6. Vocavit ergo Achis David, & ait ei: Vivit Dominus, quia rectus es tu, & bonus in conſpectu meo: & exitus tuus, & introitus tuus mecum eſt in caſtris: & non inveni in te quidquam mali, ex die qua veniſti ad me, uſque in diem hanc: ſed ſatrapis non places.

7. Revertere ergo, & vade in pace; & non offendas oculos ſatraparum Philiſthiim.

8. Dixitque David ad Achis: Quid enim feci? & quid inveniſti in me ſervo tuo, à die qua fui in conſpectu tuo uſque in diem hanc, ut non veniam, & pugnem (b) contra inimicos domini mei regis?

9. Reſpondens autem Achis, locutus eſt ad David: Scio quia bonus es tu in oculis meis, * ſicut Angelus (c) Dei: ſed principes Philiſthinorum dixerunt: Non aſcendet nobiſcum in prælium. * 2. Reg. 14. 17. & 20. Item 19. 27.

10. Igitur conſurge manè tu, & ſervi domini tui, qui venerunt tecum: & cùm de nocte ſurrexeritis, & cœperit diluceſcere, pergite.

11. Surrexit itaque de nocte David ipſe & viri ejus, ut proficiſcerentur manè, & reverterentur ad terram Philiſthiim: Philiſthiim autem aſcenderunt in Jezrahel.

CAPUT XXX.

Cùm David abeſſet, Amalecitæ Siceleg incenderunt, ablata præda. Hos David inſequitur, & cadit recuperata præda, quam ſociis dividit ex æquo.

1. CUmque * veniſſent (a) David & viri ejus in Siceleg die tertia, Amalecitæ * 1. Par. 12. 20.

CAPUT XXIX. 3. (a) His diebus, vel annis: vel annum jam mecum fuit.

8. (b) David non pugnaturus fuiſſet contra populum ſuum, ſed credibile eſt idipſum facturum, quod fecit in Siceleg, cùm ſimulabat ſe prædam agere ex Iſraelitis. Itaque ejus verba ad officioſa mendacia ſunt referenda, vel generatim tantummodò loquebatur, aut interrogando. Sic admirabili Dei providentia David nec contra populum ſuum pugnare cogitur, nec adverſus Regem Achis, cui adeò obſtrictus erat, arma ſumere.

9. (c) Proverbialis locutio Hebræorum, qua ſæpe utebantur.

CAPUT XXX. 1. (a) Poſt diſceſſum David & ſociorum, ut ſequerentur Achis.

lecitæ impetum fecerant ex parte auſtrali in Siceleg, & percuſſerant Siceleg, & ſuccenderant eam igni.

2. Et captivas duxerant mulieres ex ea, à minimo uſque ad magnum: & non interfecerant quemquam (b), ſed ſecum duxerant, & pergebant itinere ſuo.

3. Cùm ergo veniſſent David & viri ejus ad civitatem, & inveniſſent eam ſuccenſam igni, & uxores ſuas, & filios ſuos, & filias ductas eſſe captivas,

4. Levaverunt David & populus qui erat cum eo, voces ſuas, & planxerunt donec deficerent in eis lacrymæ.

5. Siquidem & duæ uxores David captivæ ductæ fuerant, Achinoam Jezraelites, & Abigail uxor Nabal Carmeli.

6. Et contriſtatus eſt David valdè: volebat enim eum populus lapidare, quia amara erat anima uniuſcujuſque viri ſuper filiis ſuis & filiabus: confortatus eſt autem David in Domino Deo ſuo.

7. Et ait ad Abjatar ſacerdotem filium Achimelec: Applica (c) ad me ephod. Et applicavit Abjatar ephod ad David,

8. Et conſuluit David Dominum, dicens: Perſequar latrunculos hos, & comprehendam eos, an non? Dixitque ei Dominus: Perſequere: abſque dubio enim comprehendes eos, & excuties prædam.

9. Abiit ergo David ipſe, & ſexcenti viri qui erant cum eo, & venerunt uſque ad torrentem Beſor: & laſſi quidam ſubſtiterunt.

10. Perſecutus eſt autem David ipſe, & quadringenti viri: ſubſtiterant enim ducenti, qui laſſi tranſire non poterant torrentem Beſor.

11. Et invenerunt virum Ægyptium in agro, & adduxerunt eum ad David: dederuntque ei panem ut comederet, & biberet aquam,

12. Sed & fragmen maſſæ caricarum (d), & duas ligaturas uvæ paſſæ. Quæ cùm comediſſet, reverſus eſt ſpiritus ejus, & refocillatus eſt: non enim comederat panem, neque biberat aquã, tribus diebus & tribus noctibus.

13. Dixit itaque ei David: Cujus es tu? vel unde? & quò pergis? Qui ait: Puer Ægyptius ego ſum, ſervus viri Amalecitæ: dereliquit autem me dominus meus, quia ægrotare cœpi nudiuſtertius.

14. Siquidem nos erupimus ad auſtralem plagam Cerethi, & contra Judam, & ad meridiem Caleb (e), & Siceleg ſuccendimus igni.

15. Dixitque ei David: Potes me ducere ad cuneum iſtum? Qui ait: Jura mihi per Deum, quòd non occidas me, & non tradas me in manus domini mei, & ego ducam te ad cuneum iſtum. Et juravit ei David.

16. Qui cùm duxiſſet eum, ecce illi diſcumbebant ſuper faciem univerſæ terræ, comedentes & bibentes, & quaſi feſtum celebrantes diem, pro cuncta præda, & ſpoliis quæ ceperant de terra Philiſthiim, & de terra Juda.

17. Et percuſſit eos David à veſpere uſque ad veſperam alterius diei, & non evaſit ex eis quiſquam, niſi quadringenti viri adoleſcentes, qui aſcenderant camelos, & fugerant.

18. Eruit ergo David omnia quæ tulerant Amalecitæ, & duas uxores ſuas eruit.

19. Nec defuit quidquam à parvo uſque ad magnum, tam de filiis quàm de filiabus, & de ſpoliis, & quæcumque rapuerant, omnia reduxit David.

20. Et tulit univerſos greges (f) & armenta, & minavit ante faciem ſuam: dixeruntque: Hæc eſt præda David.

21. Venit autem David ad ducentos viros, qui laſſi ſubſtiterant, nec ſequi potuerant David, & reſidere eos juſſerat in torrente Beſor: qui egreſſi ſunt obviàm David, & populo qui erat cum eo. Accedens autem David ad populum, ſalutavit eos pacificè.

22. Reſpondenſque omnis vir peſſimus & iniquus, de viris qui ierant cum David, dixit: Quia non venerunt nobiſcum, non dabimus eis quidquam de præda, quam eruimus: ſed ſufficiat unicuique uxor ſua & filii: quos cùm acceperint, recedant.

23. Dixit autem David: Non ſic facietis fratres mei, de his quæ tradidit nobis Dominus, & cuſtodivit nos, & dedit latrunculos, qui eruperant adverſùm nos, in manus noſtras:

24. Nec audiet vos quiſquam ſuper ſermone hoc: æqua enim pars erit deſcendentis ad prælium, & remanentis ad ſarcinas, & ſimiliter divident.

25. Et factum eſt hoc ex die illa, & deinceps conſtitutum & præfinitum, & quaſi lex in Iſrael uſque in diem hanc.

26. Venit ergo David in Siceleg, & miſit dona de præda ſenioribus Juda proximis ſuis, dicens: Accipite benedictionem de præda hoſtium Domini:

27. His

2. (b) Ex captivis.
7. (c) Induere mea cauſa, & me ſiſte coram ephod, & conſule Dominum.
12. (d) Fœnum aridarum.

14. (e) Poſterorum Caleb in tribu Juda.
20. (f) In quibus jus non erat poſtliminii, ſeu ea vindicandi.

27. His qui erant in Bethel, & qui in Ramoth ad meridiem, & qui in Jether,

28. Et qui in Aroer, & qui in Sephamoth, & qui in Eſthamo,

29. Et qui in Rachal, & qui in urbibus Jerameel, & qui in urbibus Ceni (g),

30. Et qui in Arama, & qui in lacu (h) Aſan, & qui in Athach,

31. Et qui in Hebron, & reliquis qui erant in his locis, in quibus commoratus (i) fuerat David ipſe, & viri ejus.

CAPUT XXXI.

Poſt infelicem pugnam ad montes Gelboe contra Philiſthæos, cæſi ſunt Saul & Jonathas: viri Jabes Galaad eorum corpora ſepelierunt.

1. PHiliſthiim autem pugnabat adversùm Iſrael: & fugerunt viri Iſrael ante faciem Philiſthiim, & ceciderunt interfecti in monte Gelboe (a).

* 1. Par. 10. 1. & 3. 2. * Irrueruntque (b) Philiſthiim in Saul, & in filios ejus, & percuſſerunt Jonathan, & Abinadab, & Melchiſua, filios Saul,

3. Totumque pondus prælii verſum eſt in Saul: & conſecuti ſunt eum viri ſagittarii, & vulneratus eſt vehementer à ſagittariis.

* 1. Par. 10. 4. 4. * Dixitque Saul ad armigerum ſuum: Evagina gladium tuum, & percute me: ne fortè veniant incircumciſi iſti, & interficiant me, illudentes mihi. Et noluit armiger ejus: fuerat enim nimio terrore perterritus. Arripuit itaque Saul gladium, & irruit ſuper eum.

5. Quod cùm vidiſſet armiger ejus, videlicet quòd mortuus eſſet Saul, irruit (c) etiam ipſe ſuper gladium ſuum, & mortuus eſt cum eo.

6. Mortuus (d) eſt ergo Saul, & tres filii ejus, & armiger illius, & univerſi viri ejus in die illa pariter.

7. Videntes autem viri Iſrael, qui erant trans vallem, & trans (e) Jordanem, quòd fugiſſent viri Iſraelitæ, & quòd mortuus eſſet Saul, & filii ejus, reliquerunt civitates ſuas, & fugerunt: veneruntque Philiſthiim, & habitaverunt ibi.

8. Facta autem die altera, venerunt Philiſthiim, ut ſpoliarent interfectos, & invenerunt Saul & tres filios ejus jacentes in monte Gelboe.

9. Et præciderunt caput Saul, & ſpoliaverunt eum armis, & miſerunt in terram Philiſthinorum per circuitum, ut annuntiaretur in templo idolorum, & in populis.

10. Et poſuerunt arma ejus in templo Aſtaroth, corpus verò ejus ſuſpenderunt in muro Bethſan.

11. * Quod cùm audiſſent habitatores Jabes Galaad, quæcumque fecerant Philiſthiim Saul, * 2. Reg. 2. 4.

12. Surrexerunt omnes viri fortiſſimi, & ambulaverunt tota nocte, & tulerunt cadaver Saul, & cadavera filiorum ejus de muro Bethſan: veneruntque Jabes Galaad, & combuſſerunt (f) ea ibi:

13. Et tulerunt oſſa eorum, & ſepelierunt in nemore Jabes, & jejunaverunt ſeptem diebus.

29. (g) Fortè ex poſteris Jethro: atque hæc munera poſt mortem Saulis facta eſſe veriſimillimum eſt.

30. (h) Hebr. *Et qui in Chor-aſan*.

31. (i) Ut quæ paſſi erant detrimenta reſarciret.

CAPUT XXXI. 1. (a) Qui à monte Thabor duobus milliaribus diſtat.

2. (b) Adhæſerunt Sauli, huic inſtabant.

5. (c) Quocirca juvenis ille Amalecites, qui ut gratiam iniret à Davide, nuntiavit Saulem à ſe interfectum, mentitus eſt: nam Scriptura teſtatur eum ſtatim extinctum fuiſſe, poſtquam in gladium ſuum incubuit.

6. (d) Quocirca unus remanſit Isboſeth, & duo ex concubina. Mortuus Saul creditur duobus poſt Samuelem annis.

7. (e) Juxta Jordanem, nunquam enim legimus Philiſthæos Jordanem tranſiiſſe, ut urbes ultra fluvium poſitas occuparent. Hebr. *Qui erant in tranſitu Jordanis*; ex ea parte ubi erant Philiſthæi.

12. (f) Nam magnatum corpora comburere, oſſa autem ſepelire fortaſſe erat in more poſitum: aut potiùs cùm carnes putreſcerent, cadavera præter morem combuſſerunt.

LIBER

LIBER SECUNDUS SAMUELIS,

QUI

SECUNDUS REGUM DICITUR.

CAPUT PRIMUM.

David occiſo nuntio qui Saulem à ſe interfectum dicebat, Saulem cum Jonatha & aliis cæſis, ſciſſis veſtibus deflet, carmen funebre pronuntiat.

1. FActum eſt autem, poſtquam mortuus eſt Saul, ut David reverteretur à cæde Amalec, & maneret in Siceleg duos dies.

2. In die autem tertia, apparuit homo veniens de caſtris Saul, veſte conſciſſa, & pulvere conſperſus caput: & ut venit ad David, cecidit ſuper faciem ſuam, & adoravit.

3. Dixitque ad eum David: Unde venis? Qui ait ad eum: De caſtris Iſrael fugi.

4. Et dixit ad eum David: Quod eſt verbum quod factum eſt? indica mihi. Qui ait: Fugit populus ex prælio, & multi corruentes è populo mortui ſunt: ſed & Saul & Jonathas filius ejus interierunt.

5. Dixitque David ad adoleſcentem, qui nuntiabat ei: Unde ſcis quia mortuus eſt Saul, & Jonathas filius ejus?

6. Et ait adoleſcens, qui nuntiabat ei: Caſu veni in montem Gelboe, & Saul incumbebat ſuper haſtam ſuam: porrò currus & equites appropinquabant ei,

7. Et converſus poſt tergum ſuum, videnſque me vocavit. Cui cùm reſpondiſſem: Adſum:

8. Dixit mihi: Quiſnam es tu? Et ajo ad eum: Amalecites ego ſum.

9. Et locutus eſt mihi: Sta ſuper me, & interfice me: quoniam tenent me anguſtiæ, & adhuc tota anima mea in me eſt.

10. Stanſque ſuper eum, occidi (a) illum: ſciebam enim quòd vivere non poterat poſt ruinam: & tuli diadema quod erat in capite ejus, & armillam de brachio illius, & attuli ad te dominum meum huc.

11. Apprehendens autem David veſtimenta ſua ſcidit, omneſque viri qui erant cum eo,

12. Et planxerunt, & fleverunt, & jejunaverunt uſque ad veſperam, ſuper Saul, & ſuper Jonathan filium ejus, & ſuper populum Domini, & ſuper domum Iſrael, eò quòd corruiſſent gladio.

13. Dixitque David ad juvenem qui nuntiaverat ei: Unde es tu? Qui reſpondit: Filius hominis advenæ Amalecitæ ego ſum.

14. Et ait ad eum David: * Quare non timuiſti mittere manum tuam, ut occideres chriſtum Domini? *Pſal. 104. 15.

15. Vocanſque David unum de pueris ſuis, ait: Accedens irrue in eum. Qui percuſſit illum, & mortuus eſt.

16. Et ait ad eum David: Sanguis tuus ſuper caput tuum: os enim tuum locutum eſt adversùm te, dicens: Ego interfeci chriſtum Domini.

17. Planxit autem David planctum hujuſcemodi (b) ſuper Saul, & ſuper Jonathan filium ejus,

18. (Et

CAP. I. 10. (a) Poſtquam ipſe in gladium incubuerat; ſed probabilius eſt juvenem illum mentitum fuiſſe.

17. (b) Seu lamentationem, aut carmen lugubre.

18. (Et præcepit ut docerent filios Juda arcum (c), ſicut ſcriptum eſt in libro juſtorum.) Et ait: Conſidera Iſrael pro his, qui mortui ſunt ſuper excelſa tua vulnerati.

19. Inclyti, Iſrael ſuper montes tuos interfecti ſunt: quomodo ceciderunt fortes?

20. Nolite annuntiare in Geth, neque annuntietis in compitis Aſcalonis: ne fortè lætentur filiæ Philiſthiim, ne exultent filiæ incircumciſorum.

21. Montes Gelboe (d), nec ros nec pluvia veniant ſuper vos, neque ſint agri primitiarum: quia ibi abjectus eſt clypeus fortium, clypeus Saul, quaſi non eſſet unctus oleo.

22. A ſanguine interfectorum, ab adipe fortium, ſagitta Jonathæ numquam rediit retrorsùm (e), & gladius Saul non eſt reverſus inanis.

23. Saul & Jonathas amabiles, & decori in vita ſua, in morte quoque non ſunt diviſi: aquilis velociores, leonibus fortiores.

24. Filiæ Iſrael ſuper Saul flete, qui veſtiebat vos coccino in deliciis, qui præbebat ornamenta aurea cultui veſtro.

25. Quomodo ceciderunt fortes in prælio? Jonathas in excelſis tuis occiſus eſt?

26. Doleo ſuper te frater mi Jonatha decore nimis, & amabilis ſuper amorem (f) mulierum. Sicut mater unicum amat filium ſuum, ita ego te diligebam.

27. Quomodo ceciderunt robuſti, & (g) perierunt arma bellica?

CAPUT II.

Conſulto Dei oraculo David juſſus aſcendere in Hebron, ibi ungitur in Regem Juda; Abner verò ungit Isboſeth in Regem ſuper Iſrael. Hinc bellum inter utramque domum Davidis, & Saulis.

1. IGitur poſt hæc conſuluit David Dominum, dicens: Num aſcendam in unam de civitatibus Juda? Et ait Dominus ad eum: Aſcende. Dixitque David: Quò aſcendam? Et reſpondit ei: In Hebron.

2. Aſcendit ergo David, & duæ uxores ejus, Achinoam Jezraelites, & Abigail uxor Nabal Carmeli:

3. Sed & viros, qui erant cum eo, duxit David ſingulos cum domo ſua: & manſerunt in oppidis Hebron.

4. * Veneruntque viri Juda, & unxerunt (a) ibi David, ut regnaret ſuper domum Juda. Et nuntiatum eſt David, quòd viri Jabes Galaad ſepeliſſent Saul. * 1. Mac. 2. 57. Inf. 5. 3.

5. Miſit ergo David nuntios ad viros Jabes Galaad, dixitque ad eos: Benedicti vos à Domino, qui feciſtis miſericordiam hanc cum domino veſtro Saul, & ſepeliſtis eum.

6. Et nunc retribuet vobis quidem Dominus miſericordiam & veritatem: ſed & ego reddam gratiam, eò quòd feciſtis verbum iſtud.

7. Confortentur manus veſtræ, & eſtote filii fortitudinis: licèt enim mortuus ſit dominus veſter Saul, tamen me unxit domus Juda in regem ſibi.

8. Abner autem filius Ner, princeps exercitus Saul, tulit Isboſeth filium Saul, & circumduxit eum per caſtra,

9. Regemque conſtituit ſuper Galaad & ſuper Geſſuri (b), & ſuper Jezrael, & ſuper Ephraim, & ſuper Benjamin, & ſuper Iſrael univerſum.

10. Quadraginta (c) annorum erat Isboſeth filius Saul, cùm regnare cœpiſſet ſuper Iſrael, & duobus annis regnavit: ſola autem domus Juda ſequebatur David.

11. Et fuit numerus dierum, quos commoratus eſt David, imperans in Hebron ſuper domum Juda, ſeptem annorum, & ſex menſium.

12. Egreſſuſque eſt Abner filius Ner, & pueri Isboſeth filii Saul, de caſtris in Gabaon.

13. Por-

18. (c) Ut docerent artem ſagittariam, in qua excellebant Philiſthæi, neque deſponderent animum, ſed fortiter pugnarent, & artem pugnandi diſcerent. Ac fortè titulus erat cantilenæ ad modos flebiles compoſitæ, ſeu Epicidii, vox illa *arcus*, quòd in ea arcus vocabulum ſæpè repetitum occurrat. Præcepit ut inter exercitationes hi verſus canerentur. *Sicut ſcriptum eſt in libro Juſtorum*. Hebr. *in libro Juſti*: 70. ἐπὶ βιβλίου τοῦ εὐθοῦς, *in libro recti*, ſeu in libro, in quo leges & ritus continentur, quique temporum injuria intercidit. *Conſidera Iſrael*: hæc deſunt in Hebræo. v. 19. & ſeq. hoc videtur eſſe Epicidii, ſeu carminis lugubris initium.

21. (d) Rebus inanimatis maledicit, ut Job 3. non quòd id exoptet, ſed ut animi ſui dolorem deſignet. *Neque ſint agri primitiarum*: ſint adeò ſteriles, ut nullos fructus afferant, unde fiant oblationes in templo.

22. (e) Inutilis non fuit: laudat Saulem, ut quæ laudem merentur, extollat, veritatem ipſam & juſtitiam non offendat: ſed in laudes Jonathæ liberiùs excurrit.

26. (f) In hac comparatione ardorem amoris conſiderat, non libidinem, & inordinatum affectum.

27. (g) Tantorum virorum cæde belli gloria obſcurata fuit.

4. (a) Uſi ſunt miniſterio Abjathar Pontificis, aut alicujus Prophetæ: ſeniores quidem Iſrael eum poſtea unxerunt ſuper univerſum Iſrael. Prima quidem unctio à Samuele facta, divinæ electionis fuit declaratio, per quam accepit jus ad regnum: ſed uſum & exercitium juris, ſeu jus in re accepit per poſtremas unctiones. CAP. II.

9. (b) Hebr. האשורי, *Aſſuri*, 70. Θασιρὶ, Chald. Super tribum *Aſer*.

10. (c) Quare natus videtur eo ipſo anno, quo Samuel judicis munus obire cœpit. *Et duobus annis regnavit ſuper Iſrael*: regnavit per ſeptennium à morte Saulis ad plenum regnum Davidis: ſed duo tantùm anni fuerunt pacifici, reliqui in magna rerum perturbatione, cùm David in dies ſuum regnum promoveret: legitimè tamen uterque, David à Deo ipſo electus; non conſta-

13. Porrò Joab filius Sarujæ, & pueri David egreſſi ſunt, & occurrerunt (d) eis juxta piſcinam Gabaon. Et cùm in unum conveniſſent, è regione ſederunt: hi ex una parte piſcinæ, & illi ex altera.

14. Dixitque Abnèr ad Joab: Surgant (e) pueri, & ludant coram nobis. Et reſpondit Joab: Surgant.

15. Surrexerunt ergo, & tranſierunt numero duodecim de Benjamin, ex parte Isboſeth filii Saul, & duodecim de pueris David.

16. Apprehenſoque unuſquiſque capite comparis ſui, defixit gladium in latus contrarii, & ceciderunt ſimul: vocatumque eſt nomen loci illius: Ager robuſtorum, in Gabaon.

17. Et ortum eſt bellum durum ſatis in die illa: fugatuſque eſt Abner, & viri Iſrael, à pueris David.

18. Erant autem ibi tres filii Sarujæ, Joab, & Abiſai, & Aſael: porrò Aſael curſor velociſſimus fuit, quaſi unus de capreis quæ morantur in ſilvis.

19. Perſequebatur autem Aſael Abner, & non declinavit ad dexteram neque ad ſiniſtram omittens perſequi Abner.

20. Reſpexit itaque Abner poſt tergum ſuum, & ait: Tune es Aſael? Qui reſpondit: Ego ſum.

21. Dixitque ei Abner: Vade ad dexteram, ſive ad ſiniſtram, & apprehende unum de adoleſcentibus, & tolle tibi ſpolia ejus. Noluit autem Aſael omittere quin urgeret eum.

22. Rurſumque locutus eſt Abner ad Aſael: Recede, noli me ſequi, ne compellar confodere te in terram, & levare non potero faciem meam ad Joab fratrem tuum.

23. Qui audire contempſit, & noluit declinare: percuſſit ergo eum Abner averſa haſta in inguine, & transfodit, & mortuus eſt in eodem loco: omneſque qui tranſibant per locum illum, in quo ceciderat Aſael, & mortuus erat, ſubſiſtebant.

24. Perſequentibus autem Joab & Abiſai fugientem Abner, ſol occubuit: & venerunt uſque ad collem aquæ ductus, qui eſt ex adverſo vallis itineris deſerti in Gabaon.

25. Congregatique ſunt filii Benjamin ad Abner: & conglobati in unum cuneum, ſteterunt in ſummitate tumuli unius.

26. Et exclamavit Abner ad Joab, & ait: Num uſque ad internecionem tuus mucro deſæviet? an ignoras quòd periculoſa ſit deſperatio? uſquequò non dicis populo ut omittat perſequi fratres ſuos?

27. Et ait Joab: Vivit Dominus, ſi locutus (f) fuiſſes, manè receſſiſſet populus perſequens fratrem ſuum.

28. Inſonuit ergo Joab buccina, & ſtetit omnis exercitus, nec perſecuti ſunt ultrà Iſrael, neque iniere certamen.

29. Abner autem & viri ejus abierunt per campeſtria, tota nocte illa: & tranſierunt Jordanem, & luſtrata omni Bethhoron, venerunt ad caſtra (g).

30. Porrò Joab reverſus, omiſſo Abner, congregavit omnem populum: & defuerunt de pueris David decem, & novem viri, excepto Aſaele.

31. Servi autem David percuſſerunt de Benjamin, & de viris qui erant cum Abner, trecentos ſexaginta, qui & mortui ſunt.

32. Tuleruntque Aſael, & ſepelierunt eum in ſepulchro patris ſui in Bethlehem: & ambulaverunt tota nocte Joab & viri qui erant cum eo, & in ipſo crepuſculo pervenerunt in Hebron.

CAPUT III.

Diſſidium inter Abner & Isboſeth; Abner agit cum David de Regno: Michol redditur Davidi; Abner occiditur à Joab, quod vehementer Davidem afflixit.

1. FActa eſt ergo longa concertatio (a) inter domum Saul, & inter domum David: David proficiſcens, & ſemper ſeipſo robuſtior; domus autem Saul decreſcens quotidie.

2. * Natique ſunt filii David in Hebron: fuitque primogenitus ejus Amnon de Achinoam Jezraelitide. * 1.Par. 3. 1.

3. Et poſt eum Cheleab (b) de Abigail uxore Nabal Carmeli: porrò tertius Abſalom, filius Maacha filiæ Tholmai regis Geſſur.

4. Quartus autem Adonias, filius Haggith: & quintus Saphathia, filius Abital.

5. Sex-

bat de unctione per Samuelem facta, ac jure hæreditario regnabat Isboſeth. *Sola autem domus Juda*; in Hebræo eſt vox *ac*, אך, id eſt, *ſane*, quæ in media ſententia plerumque eſt excluſiva.

13. (d) Caſtra caſtris junxerunt.

14. (e) Ludicra fuit pugna, ex qua ducum pugna ſecuta eſt; aut potiùs pugna illa juvenum fuit ſingulare certamen.

27. (f) Hebr. *Niſi locutus fuiſſes*: quando dixiſti, ſurgant pueri; nulla fuiſſet commiſſa pugna: tu prior provocaſti.

29. (g) Hebr. *Mahanim*, מחנים, & *caſtra* & nomen loci ſignificat.

CAP. III.

1. (a) Studiis fortaſſe magis quàm armis certatum, ut liquet ex v. 28. ſuperioris capitis. Hæc concertatio auctori Concordiæ videtur duraſſe per 5. annos cum dimidio.

3. (b) 1. Paral. 3. 1. vocatur Daniel.

5. Sextus quoque Jethraam de Egla (c) uxore David. Hi nati ſunt David in Hebron.

6. Cùm ergo eſſet prælium inter domum Saul & domum David, Abner filius Ner regebat domum Saul.

7. Fuerat autem Sauli concubina nomine Reſpha, filia Aja. Dixitque Isboſeth ad Abner:

8. Quare ingreſſus es ad concubinam patris mei? Qui iratus nimis propter verba Isboſeth, ait: Numquid caput canis (d) ego ſum adversùm Judam hodie, qui fecerim miſericordiam ſuper domum Saul patris tui, & ſuper fratres & proximos ejus, & non tradidi te in manus David, & tu requiſiſti in me quod argueres pro muliere hodie?

9. Hæc faciat Deus Abner, & hæc addat ei, niſi quomodo juravit Dominus David, ſic faciam cum eo,

10. Ut transferatur regnum de domo Saul, & elevetur thronus David ſuper Iſrael, & ſuper Judam, à Dan uſque Berſabee.

11. Et non potuit reſpondere ei quidquam, quia metuebat illum.

12. Miſit ergo Abner nuntios ad David pro ſe dicentes: Cujus eſt terra (e)? Et ut loquerentur: Fac mecum amicitias, & erit manus mea tecum, & reducam ad te univerſum Iſrael.

13. Qui ait: Optimè: ego faciam tecum amicitias: ſed unam rem peto à te, dicens: Non videbis faciem meam, antequam adduxeris Michol filiam Saul: & ſic venies, & videbis me.

14. Miſit autem David nuntios ad Isbo-
1. Reg. 18. 27. ſeth filium Saul, dicens: * Redde uxorem
meam Michol, quam deſpondi mihi centum (f) præputiis Philiſthiim.

15. Miſit ergo Isboſeth, & tulit eam à viro ſuo Phaltiel, filio Lais.

16. Sequebaturque eam vir ſuus, plorans uſque Bahurim: & dixit ad eum Abner: Vade, & revertere. Qui reverſus eſt.

17. Sermonem quoque intulit Abner ad ſeniores Iſrael, dicens: Tam heri (g) quàm nudiuſtertius quærebatis David ut regnaret ſuper vos.

18. Nunc ergo facite: quoniam Dominus locutus eſt ad David, dicens: In manu ſervi mei David ſalvabo populum meum Iſrael de manu Philiſthiim, & omnium inimicorum ejus.

19. Locutus eſt autem Abner etiam ad Benjamin. Et abiit ut loqueretur ad David in Hebron, omnia quæ placuerant Iſraeli, & univerſo Benjamin.

20. Venitque ad David in Hebron cum viginti viris: & fecit David Abner, & viris ejus qui venerant cum eo, convivium.

21. Et dixit Abner ad David: Surgam, ut congregem ad te dominum meum regem omnem Iſrael, & ineam tecum fœdus, & imperes omnibus, ſicut deſiderat anima tua. Cùm ergo deduxiſſet David Abner, & ille iſſet in pace,

22. Statim pueri David & Joab venerunt, cæſis latronibus, cum præda magna nimis: Abner autem non erat cum David in Hebron, quia jam dimiſerat eum, & profectus fuerat in pace.

23. Et Joab, & omnis exercitus qui erat cum eo, poſteà venerunt: nuntiatum eſt itaque Joab à narrantibus: Venit Abner filius Ner ad regem, & dimiſit eum, & abiit in pace.

24. Et ingreſſus eſt Joab ad regem, & ait: Quid feciſti? Ecce venit Abner ad te: quare dimiſiſti eum, & abiit & receſſit?

25. Ignoras Abner filium Ner, quoniam ad hoc venit ad te, ut deciperet te, & ſciret exitum tuum & introitum tuum, & noſſet omnia quæ agis?

26. Egreſſus itaque Joab à David, miſit nuntios poſt Abner, & reduxit eum à ciſterna Sira, ignorante David.

27. Cùmque rediiſſet * Abner in Hebron, * 3. Reg. 2.
ſeorsùm adduxit eum Joab ad medium por- 5.
tæ, ut loqueretur ei, in dolo: & percuſſit illum ibi in inguine (h), & mortuus eſt in ultionem ſanguinis Aſael fratris ejus.

28. Quod cùm audiſſet David rem jam geſtam, ait: Mundus ego ſum, & regnum meum, apud Dominum, uſque in ſempiternum, à ſanguine Abner filii Ner;

29. Et veniat ſuper caput Joab, & ſuper omnem domum patris ejus: nec deficiat (i) de domo Joab fluxum ſeminis ſuſtinens, & leproſus, & tenens fuſum, & cadens gladio, & indigens pane.

30. Igitur Joab & Abiſai frater ejus interfecerunt Abner, eò quòd occidiſſet Aſael fratrem eorum in Gabaon, in prælio.

31. Di-

5. (c) Hæc non fuit Michol, cui ex cap. 26. nullus natus eſt filius: fors eſt, ut Egla, nulla alia inſignis nota, nec genere nobilis, dicatur uxor David.

8. (d) An mecum ſic agere debes tanquam cum vili cane?

12. (e) Hebr. *Ad quem terra?* votum eſt commune gentis, ut tu regnes. *Et erit manus mea tecum*; ego te pro virili juvabo.

14. (f) Centum pro Merob, totidem pro Michol dederat: ducentos quidem Philiſthæos neci dederat David, ſed centum tantummodò promiſerat præputia, adeòut numerum ultra promiſſionem duplicaverit.

17. (g) i. e. jam dudum.

27. (h) In illis.

29. (i) Mos erat, inquit Grotius, diris defigere facinoroſorum poſtremos.

31. Dixit autem David ad Joab, & ad omnem populum, qui erat cum eo: Scindite veſtimenta veſtra, & accingimini ſaccis, & plangite ante exequias Abner. Porrò rex David ſequebatur feretrum.

32. Cùmque ſepeliſſent Abner in Hebron, levavit rex David vocem ſuam, & flevit ſuper tumulum Abner: flevit autem & omnis populus.

33. Plangenſque rex & lugens Abner, ait: Nequaquam, ut mori ſolent ignavi, mortuus eſt Abner.

34. Manus tuæ ligatæ non ſunt, & pedes tui non ſunt compedibus aggravati: ſed ſicut ſolent cadere coram filiis iniquitatis, ſic corruiſti. Congeminanſque omnis populus flevit ſuper eum.

35. Cùmque veniſſet univerſa multitudo cibum capere cum David, clara adhuc die juravit David, dicens: Hæc faciat mihi Deus, & hæc addat, ſi ante occaſum ſolis guſtavero panem vel aliud quidquam.

36. Omniſque populus audivit, & placuerunt eis cuncta quæ fecit rex in conſpectu totius populi.

37. Et cognovit omne vulgus & univerſus Iſrael in die illa, quoniam non actum fuiſſet à rege ut occideretur Abner filius Ner.

38. Dixit quoque rex ad ſervos ſuos: Num ignoratis quoniam princeps & maximus cecidit hodie in Iſrael?

39. Ego autem adhuc delicatus (k), & unctus rex: porrò viri iſti filii Sarujæ duri ſunt mihi: retribuat Dominus facienti malum juxta malitiam ſuam.

CAPUT IV.

Duo militum præfecti dormientem interficiunt Isboſeth; caput ejus ad David afferunt, cujus juſſu occiduntur.

1. Audivit autem Isboſeth filius Saul, quòd cecidiſſet Abner in Hebron: & diſſolutæ ſunt manus ejus, omniſque Iſrael perturbatus eſt.

2. Duo autem viri principes latronum (a) erant filio Saul, nomen uni Baana, & nomen alteri Rechab, filii Remmon Berothitæ de filiis Benjamin: ſiquidem & Beroth reputata eſt in Benjamin.

3. Et fugerunt Berothitæ in Gethaim, fueruntque ibi advenæ uſque ad tempus illud.

4. Erat autem Jonathæ filio Saul filius debilis pedibus: quinquennis enim fuit, quando venit nuntius de Saul & Jonatha ex Jezrael. Tollens itaque eum nutrix ſua fugit: cùmque feſtinaret ut fugeret, cecidit, & claudus effectus eſt, habuitque vocabulum Miphiboſeth.

5. Venientes igitur filii Remmon Berothitæ, Rechab & Baana, ingreſſi ſunt fervente die domum Isboſeth: qui dormiebat ſuper ſtratum ſuum meridie. Et oſtiaria (b) domus purgans triticum, obdormivit.

6. Ingreſſi ſunt autem domum latenter aſſumentes (c) ſpicas tritici, & percuſſerunt eum in inguine Rechab & Baana frater ejus, & fugerunt.

7. Cùm autem ingreſſi fuiſſent domum, ille dormiebat ſuper lectum ſuum in conclavi, & percutientes interfecerunt eum: ſublatoque capite ejus, abierunt per viam deſerti tota nocte,

8. Et attulerunt caput Isboſeth ad David in Hebron: dixeruntque ad regem: Ecce caput Isboſeth filii Saul inimici tui, qui quærebat animam tuam: & dedit Dominus domino meo regi ultionem hodie de Saul, & de ſemine ejus.

9. Reſpondens autem David Rechab & Baana fratri ejus, filiis Remmon Berothitæ, dixit ad eos: Vivit Dominus, qui eruit animam meam de omni anguſtia,

10. * Quoniam eum, qui annuntiaverat mihi, & dixerat: Mortuus eſt Saul: *Sup. 1. 4.
qui putabat ſe proſpera nuntiare, tenui, & occidi eum in Siceleg, cui oportebat (d) mercedem dare pro nuntio.

11. Quantò magis nunc, cùm homines impii interfecerunt virum innoxium, in domo ſua, ſuper lectum ſuum, non quæram ſanguinem ejus de manu veſtra, & auferam vos de terra?

12. Præcepit itaque David pueris ſuis, & interfecerunt eos: præcidenteſque manus & pedes eorum, ſuſpenderunt eos ſuper piſcinam in Hebron: caput autem Isboſeth tulerunt, & ſepelierunt in ſepulchro Abner in Hebron.

C A-

39. (k) Annorum circiter 39. ſed recens unctus; nec turbandam eſſe rempublicam in ipſis initiis exiſtimabat: cùm Joab & Abiſai filii Sarujæ ſororis David præeſſent exercitui. Hinc diſcimus principes aliquando quædam pravè facta prudenter diſſimulare. *Unctus Rex*, nondum ſtabilitus in regno, quod non ſucceſſione, ſed electione & unctione teneo.

CAP. IV. 2. (a) Sic milites olim dictos docet Varro; *latrones* dicebantur prætoriani milites, quaſi *laterones*, quòd *latera* principis ſtiparent cohortium duces.

5. (b) Deſunt hæc verba in Hebræo: ſed ea ſunt in 70. Interpretibus, & veriſimile eſt ea excidiſſe. Oſtiaria purgabat triticum, ut polentam, ſeu opus dulciarium pararet ad Regis epulum.

6. (c) Specie mercatorum, ut habet Chaldæus: in Hebræo, *&c*, eſt vox ſimilitudinis.

10. (d) Et ipſius, & aliorum judicio.

CAPUT V.

David ſuper univerſum Iſrael ungitur; pulſis Jebuſæis arcem Sion occupat; ſemel & iterum Philiſthæos vincit.

1. ET venerunt univerſæ tribus (a) Iſrael ad David in Hebron, dicentes: * Ecce nos, os tuum & caro tua ſumus. (* 1. Par. 11. 1.)

2. Sed & heri & nudiuſtertius, cùm eſſet Saul rex ſuper nos, tu eras educens & reducens Iſrael: dixit autem Dominus ad te: Tu paſces populum meum Iſrael, & tu eris dux ſuper Iſrael.

3. Venerunt quoque & ſeniores Iſrael ad regem in Hebron, & percuſſit cum eis rex David fœdus in Hebron coram (b) Domino: unxeruntque David in regem ſuper Iſrael.

4. Filius triginta annorum erat David, cùm regnare cœpiſſet, * & quadraginta (c) annis regnavit. (* 3. Reg. 2. 11.)

5. In Hebron regnavit ſuper Judam ſeptem annis (d) & ſex menſibus: in Jeruſalem autem regnavit triginta tribus annis ſuper omnem Iſrael & Judam.

6. Et abiit (e) rex, & omnes viri qui erant cum eo, in Jeruſalem, ad Jebuſæum habitatorem terræ: dictumque eſt David ab eis: Non ingredieris huc, niſi abſtuleris cæcos & claudos dicentes: Non ingredietur David huc.

7. Cepit autem David arcem Sion, hæc eſt civitas David.

8. Propoſuerat enim David in die illa præmium, qui percuſſiſſet Jebuſæum, & tetigiſſet domatum fiſtulas (f), & abſtuliſſet cæcos & claudos odientes animam David: idcircò dicitur in proverbio: Cæcus & claudus non intrabunt in templum.

9. Habitavit autem David in arce, & vocavit eam Civitatem David: & ædificavit per gyrum à Mello (g) & intrinſecùs.

10. Et ingrediebatur proficiens atque ſuccreſcens, & Dominus Deus exercituum erat cum eo.

11. * Miſit quoque Hiram rex Tyri nuntios ad David, & ligna cedrina, & artifices lignorum, artificeſque lapidum ad parietes: & ædificaverunt domum David. (* 1. Par. 14. 1.)

12. Et cognovit David quoniam confirmaſſet eum Dominus regem ſuper Iſrael, & quoniam exaltaſſet regnum ejus ſuper populum ſuum Iſrael.

13. * Accepit ergo David adhuc concubinas & uxores de Jeruſalem, poſtquam venerat de Hebron: natique ſunt David & alii filii & filiæ. (* 1. Par. 3. 1. & 2.)

14. Et hæc nomina eorum qui nati ſunt ei in Jeruſalem, Samua, & Sobab, & Nathan, & Salomon,

15. Et Jebahar, & Eliſua, & Nepheg;

16. Et Japhia, & Eliſama, & Elioda, & Eliphaleth.

17. Audierunt ergo Philiſthiim quòd unxiſſent David in regem ſuper Iſrael: & aſcenderunt univerſi ut quærerent David: quod cùm audiſſet David, deſcendit in præſidium.

18. * Philiſthiim autem venientes diffuſi ſunt in valle Raphaim. (* 1. Par. 14. 9.)

19. Et conſuluit David Dominum, dicens: Si aſcendam ad Philiſthiim? & ſi dabis eos in manu mea? Et dixit Dominus ad David: Aſcende, quia tradens dabo Philiſthiim in manu tua.

20. * Venit ergo David in Baal-Pharaſim: & percuſſit eos ibi, & dixit: Diviſit Dominus inimicos meos coram me, ſicut dividuntur aquæ. * Proptereà vocatum eſt nomen loci illius, Baal-Pharaſim. (* Iſa. 28. 21.) (* 1. Par. 14. 11.)

21. Et reliquerunt ibi ſculptilia ſua: quæ tulit (h) David, & viri ejus.

22. Et addiderunt adhuc Philiſthiim ut aſcenderent, & diffuſi ſunt in valle Raphaim.

23. Conſuluit autem David Dominum: Si aſcendam contra Philiſthæos, & tradas eos in manus meas? Qui reſpondit: Non aſcendas contra eos, ſed gyra poſt tergum eorum, & venies ad eos ex adverſo pyrorum (i).

24. Et

CAP. V. 1. (a) Comitia publica, ex ſingulis tribubus principes convenerunt.

3. (b) Non quòd ibi eſſet arca, ſed gentis concilium, unxeruntque David in Regem.

4. (c) A morte Saulis ad Salomonem inunctum. Regnavit enim 40. annis cum dimidio ex v. 5. & ingreſſus eſt Jeruſalem anno ætatis 37.

5. (d) Sex menſes reticentur: nam ubi major numerus memoratur, ſæpè minor prætermittitur; quod obſervandum eſt in univerſa Scriptura.

6. (e) Expugnat arcem à Jebuſæis occupatam in parte eminentiori montis Sion: his pulſis domum ſibi in arce Sion elegit. Inſultantes Jebuſæi dixerunt Davidi: *Non ingredieris huc, niſi abſtuleris cæcos & claudos*: locus eſt difficilis, ſed veriſimile eſt cæcos & claudos in arce, quæ arte & natura munita erat, collocatos fuiſſe, quaſi ab iis ſolis arx defendi poſſet. Neque illud abhorret à vero in ea arce alii milites bello inutiles factos, quos ad reſiſtendum ſatis validos fore propter loci munitionem judicabant. *Non intrabunt, in templum*, Heb. in domum hanc, in arcem Sion.

8. (f) Seu canales aquæ emiſſariæ in tecto poſitos. Quòd ſi Joab non primus aſcendiſſet, juſta erat cauſa cur alium ducem in ejus locum David conſtitueret.

9. (g) Mello erat vallis profunda, quæ montem Sion à civitate inferiore ſeparabat. David à Mello incipiens totum montem Sion per gyrum muro circumdedit. Aliis placet *Mello* fuiſſe forum quod extructum fuit à Davide, & ædificia in circuitu.

20. & 21. (h) Ut incenderet. *Baal-Pharaſim*: Chaldæus, planitiem fortium. *Reliquerunt*, ſculptilia, quæ ſecum attulerant.

23. (i) Vox Hebræa *Bekaim*, בכאים, *Moros* ſignificat, aut *flentes*, quòd mori baccæ ſucco plenæ liquorem ſuum emittant ut lacrymas; unde alii vertunt *ſtillas* cadentes lacrymarum more.

24. Et cùm audieris ſonitum (k) gradientis in cacumine pyrorum, tunc inibis prælium: quia tunc egredietur Dominus ante faciem tuam, ut percutiat caſtra Philiſthiim.

25. Fecit itaque David ſicut præceperat ei Dominus, & percuſſit Philiſthiim de Gabaa, uſque dum venias Gezer.

CAPUT VI.

David arcam è domo Abinadab reducendam aggreditur: in ipſo itinere Oza à Domino percutitur. Arca adducitur in civitatem David.

1. Congregavit autem rurſùm David omnes electos ex Iſrael triginta millia (a).
* 1. Par. 13. 5. 2. * Surrexitque David, & abiit, & univerſus populus qui erat cum eo de viris Juda, ut adducerent arcam Dei, ſuper quam invocatum eſt nomen Domini exercituum, ſedentis in Cherubim ſuper eam.

3. Et impoſuerunt arcam Dei ſuper plauſtrum novum: tuleruntque eam de domo Abinadab, qui erat in Gabaa: Oza autem & Ahio filii Abinadab, minabant plauſtrum novum.
* 1. Reg. 7. 1. 4. * Cùmque tuliſſent eam de domo (b) Abinadab, qui erat in Gabaa, cuſtodiens arcam Dei, Ahio præcedebat arcam.

5. David autem & omnis Iſrael ludebant coram Domino, in omnibus lignis fabrefactis, & citharis & lyris & tympanis & ſiſtris & cymbalis.

6. Poſtquam autem venerunt ad aream Nachon, extendit (c) Oza manum ad arcam Dei, & tenuit eam: quoniam calcitrabant boves, & declinaverunt eam.

7. Iratuſque eſt indignatione Dominus contra Ozam, & percuſſit eum ſuper temeritate: qui mortuus eſt ibi juxta arcam Dei.

8. * Contriſtatus eſt autem David, eò * 1. Par. 13. 11.
quòd percuſſiſſet Dominus Ozam, & vocatum eſt nomen loci illius, Percuſſio Ozæ, uſque in diem hanc.

9. Et extimuit David Dominum in die illa, dicens: Quomodo ingredietur ad me arca Domini?

10. Et noluit divertere ad ſe arcam Domini in civitatem David: ſed divertit eam in domum Obededom (d) Gethæi.

11. Et habitavit arca Domini in domo Obededom Gethæi tribus menſibus: & benedixit Dominus Obededom, & omnem domum ejus.

12. Nuntiatumque eſt regi David quòd benedixiſſet Dominus Obededom, & omnia ejus, propter arcam Dei. * Abiit er- * 1. Par. 15. 25.
go David, & adduxit arcam Dei de domo Obededom in civitatem David cum gaudio: & erant cum David ſeptem chori, & victima vituli.

13. * Cùmque tranſcendiſſent qui por- * 1. Par. 15. 26.
tabant arcam Domini ſex paſſus, immolabat (e) bovem & arietem,

14. Et David ſaltabat (f) totis viribus ante Dominum: porrò David erat accinctus ephod lineo.

15. Et David & omnis domus Iſrael ducebant arcam teſtamenti Domini, in jubilo, & in clangore buccinæ.

16. Cùmque intraſſet arca Domini in civitatem David, Michol filia Saul proſpiciens per feneſtram, vidit regem David ſubſilientem, atque ſaltantem coram Domino: & deſpexit eum in corde ſuo.

17. Et introduxerunt arcam Domini, & impoſuerunt eam in loco ſuo, in medio tabernaculi quod tetenderat ei David: & obtulit David holocauſta & pacifica coram Domino.

18. Cùmque compleſſet offerens holocauſta & pacifica, benedixit populo in nomine Domini exercituum.

19. Et

24. (k) Hebr. *Vocem greſſus mei*: fors eſt ut ſonitus venti frondes agitantis eſſet argumentum præſentiæ divinæ.

CAP. VI. 1. (a) Gr. Septuaginta millia.

4. (b) Abinadab, *erat in Gabaa*, in parte eminentiori urbis Carjathjarim.

6. (c) Non in eo videtur peccaſſe Oza, quòd arcam fulciret manibus, ſed quòd ipſo cum aliis Levitis arcam propriis humeris non portaſſet, ut Lege divina, Num. 4. præſcriptum fuerat, & David poſt tres menſes fieri juſſit, 1. Paral. 15. Nec punitus aute fuit Oza, quàm peccati illius effectus innotuerit. Nachon, cujus hoc loco fit mentio, 1. Paral. 13. 9. vocatur Chidon, adeòut fuerit binomius. Uxor Loth, Ananias & Saphira magno ſunt argumento Deum aliquando graviter punire peccata, quæ videntur leviora, ad terrorem aliorum.

10. (d) Levita is fuit, 1. Paral. 15. natus fortè erat in Geth, cùm pater ejus peregrinaretur; ac forſitan ſocius fuit Davidis, cùm exulabat: erat etiam in tribu Manaſſe urbs dicta Geth-remmon, Joſue 21. v. 25.

13. (e) Subitario altari ceſpitibus extructo.

14. (f) Id deeſt in pleriſque editionibus.

19. Et partitus eſt univerſæ multitudini Iſrael, tam viro quàm mulieri, ſingulis collyridam panis unam, & aſſaturam bubulæ carnis unam, & ſimilam frixam oleo: & abiit omnis populus, unuſquiſque in domum ſuam.

20. Reverſuſque eſt David ut benediceret domui ſuæ: & egreſſa Michol filia Saul in occurſum David, ait: Quàm glorioſus fuit hodie rex Iſrael, diſcooperiens (g) ſe ante ancillas ſervorum ſuorum, & nudatus eſt, quaſi ſi nudetur unus de ſcurris.

21. Dixitque David ad Michol: Ante Dominum, qui elegit me potiùs quàm patrem tuum, & quàm omnem domum ejus, & præcepit mihi ut eſſem dux ſuper populum Domini in Iſrael,

22. Et ludam, & vilior fiam plus quàm factus ſum: & ero humilis (h) in oculis meis: & cum ancillis, de quibus locuta es, glorioſior apparebo.

23. Igitur Michol filiæ Saul non eſt natus filius uſque in diem mortis ſuæ.

CAPUT VII.

David cogitat de ædificanda domo, aut templo Domino. Quod propoſitum primùm laudat Nathan Propheta: ſed poſteà Deo jubente id prohibet.

1. Factum eſt autem cùm ſediſſet rex in domo ſua, & Dominus dediſſet ei requiem undique ab univerſis inimicis ſuis,

* 1. Par. 17. 1. 2. Dixit ad Nathan Prophetam: * Videſne quòd ego habitem in domo cedrina, & arca Dei poſita ſit in medio pellium?

3. Dixitque Nathan ad regem: Omne (a) quod eſt in corde tuo, vade, fac: quia Dominus tecum eſt.

4. Factum eſt autem in illa nocte: & ecce ſermo Domini ad Nathan, dicens:

5. Vade, & loquere ad ſervum meum David: Hæc dicit Dominus: Numquid tu ædificabis mihi domum ad habitandum?

6. Neque enim habitavi in domo ex die illa qua eduxi filios Iſrael de terra Ægypti, uſque in diem hanc: ſed ambulabam in tabernaculo, & in tentorio.

7. Per cuncta loca, quæ tranſivi cum omnibus filiis Iſrael, numquid (b) loquens locutus ſum ad unam de tribus Iſrael, cui præcepi, ut paſceret populum meum Iſrael, dicens: Quare non ædificaſtis mihi domum cedrinam?

8. Et nunc hæc dices ſervo meo David: Hæc dicit Dominus exercituum: * Ego tuli te de paſcuis ſequentem greges, ut eſſes dux ſuper populum meum Iſrael: * 1. Reg. 16. 13. Pſal. 77. 70.

9. Et fui tecum in omnibus ubicumque ambulaſti, & interfeci univerſos inimicos tuos à facie tua: fecique tibi nomen grande, juxta nomen magnorum qui ſunt in terra.

10. Et ponam locum populo meo Iſrael, & plantabo eum, & habitabit ſub eo, & non turbabitur ampliùs: nec addent filii iniquitatis ut affligant eum ſicut priùs,

11. Ex die qua conſtitui judices ſuper populum meum Iſrael: & requiem dabo tibi ab omnibus inimicis tuis: prædicitque tibi Dominus, quòd domum faciat tibi Dominus.

12. * Cùmque completi fuerint dies tui, & dormieris cum patribus tuis, ſuſcitabo ſemen tuum poſt te, quod egredietur de utero tuo, & firmabo regnum ejus. * 3. Reg. 8. 19.

13. * Ipſe ædificabit domum nomini meo, & ſtabiliam thronum regni ejus uſque in ſempiternum (c), * 3. Reg. 5. 5.

14. * Ego ero ei in patrem, & ipſe erit mihi in filium: qui ſi iniquè aliquid geſſerit, arguam eum in virga virorum (d), & in plagis filiorum hominum. * 1. Par. 22. 10. Hebr. 1. 5.

15. * Miſericordiam autem meam non auferam ab eo, ſicut abſtuli à Saul, quem amovi à facie mea. * Pſal. 88. 4. & 37.

16. Et fidelis erit domus tua, & regnum tuum uſque in æternum ante faciem tuam, & * thronus tuus erit firmus jugiter. * Hebr. 1. 8.

17. Secundùm omnia verba hæc, & juxta univerſam viſionem iſtam, ſic locutus eſt Nathan ad David.

18. Ingreſſus eſt autem rex David, & ſedit coram (e) Domino, & dixit: Quis ego ſum, Domine Deus, & quæ domus mea, quia adduxiſti me huc uſque?

19. Sed

20. (g) Veſtes regias depoſuerat, viliores induerat.

22. (h) Sæpè homo ſe intùs extollit, cùm foris ſe demittit. Qui humilis eſt, vult videri contemptibilis, non humilis.

CAP. VII. 3. (a) Nathan initio probat conſilium David, ſed monitus à Deo mutat ſententiam: non enim quæ dicunt Prophetæ, omnia ſunt prophetiæ. Tum loquebatur ut homo prudens, non ut Propheta.

7. (b) Rem omnem ad filium David rejicit. Multa prædixit Propheta de Salomone, quæ ſenſu ſublimiore, & in Scriptura teſtato ad Chriſtum pertinent, ut liquet ex cap. 1. Epiſt. ad Hebr.

13. (c) Hoc frequens eſt in Prophetis, ut repentè tranſeant à figura ad rem figuratam. Quædam ſunt in hac Prophetia Salomoni adeo propria, ut Chriſto etiam poſſint convenire. *In ſempiternum*; intelligi etiam poteſt in longum tempus.

14. (d) Ut ſolent homines filios ſuos punire ad emendationem, non ut perdant eos. *In plagis filiorum hominum*: in hujus vitæ ærumnis. Quæ præceſſerunt, propriè aptantur Chriſto, nec Salomoni conveniunt, niſi ut erat typus Chriſti. Sic illa verba, *Et ego ero illi in patrem*, propriè ad Chriſtum pertinent ex Apoſtoli loco citato.

18. (e) Coram arca.

19. Sed & hoc parum viſum eſt in conſpectu tuo, Domine Deus, niſi loquereris etiam de domo ſervi tui in longinquum: iſta eſt enim lex Adam (f), Domine Deus.

20. Quid ergo addere poterit adhuc David, ut loquatur ad te? tu enim ſcis (g) ſervum tuum Domine Deus.

21. Propter verbum tuum, & ſecundùm cor tuum feciſti omnia magnalia hæc, ita ut notum faceres (h) ſervo tuo.

22. Idcircò magnificatus es Domine Deus, quia non eſt ſimilis tui, neque eſt Deus extra te, in omnibus quæ audivimus auribus noſtris.

23. Quæ eſt autem, ut populus tuus Iſrael, gens in terra, propter quam ivit (i) Deus, ut redimeret eam ſibi in populum, & poneret ſibi nomen, faceretque eis magnalia, & horribilia ſuper terram, à facie populi tui, quem redemiſti tibi ex Ægypto, gentem, & deum ejus.

24. Firmaſti enim tibi populum tuum Iſrael in populum ſempiternum: & tu Domine Deus factus es eis in Deum.

25. Nunc ergo Domine Deus, verbum, quod locutus es ſuper ſervum tuum, & ſuper domum ejus, ſuſcita in ſempiternum: & fac ſicut locutus es,

26. Ut magnificetur nomen tuum uſque in ſempiternum, atque dicatur: Dominus exercituum, Deus ſuper Iſrael. Et domus ſervi tui David erit ſtabilita coram Domino,

27. Quia tu Domine exercituum Deus Iſrael revelaſti aurem ſervi tui, dicens: Domum ædificabo tibi: proptereà invenit ſervus tuus cor (k) ſuum ut oraret te oratione hac.

28. Nunc ergo Domine Deus, tu es Deus, & verba tua erunt vera: locutus es enim ad ſervum tuum bona hæc.

29. Incipe ergo, & benedic domui ſervi tui, ut ſit in ſempiternum coram te: quia tu Domine Deus locutus es, & benedictione tua benedicetur domus ſervi tui in ſempiternum.

CAPUT VIII.

David cæſis Philiſthæis, tributum quod ab Iſraelitis exigebant, penitùs exſtinguit: Moabitis tributum imponit, uti & Damaſco, & Idumææ.

1. FActum eſt autem poſt hæc, percuſſit David Philiſthiim, & humiliavit eos, * & tulit David frenum (a) tributi de manu Philiſthiim. * 1. Par. 18. 1.

2. Et percuſſit Moab, & menſus eſt eos funiculo (b), coæquans terræ: menſus eſt autem duos funiculos, unum ad occidendum, & unum ad vivificandum: factuſque eſt Moab David ſerviens ſub tributo.

3. Et percuſſit (c) David Adarezer filium Rohob regem Soba, quando profectus eſt ut dominaretur ſuper flumen Euphraten. * *1. Par. 18. 3.

4. Et captis David ex parte ejus mille ſeptingentis equitibus (d), & viginti millibus peditum, ſubnervavit omnes jugales curruum: dereliquit autem ex eis centum currus.

5. Venit quoque Syria Damaſci, ut præſidium ferret Adarezer regi Soba: & percuſſit David de Syria viginti duo millia virorũ.

6. Et poſuit David præſidium in Syria Damaſci: factaque eſt Syria David ſerviens ſub tributo: ſervavitque Dominus David in omnibus ad quæcumque profectus eſt.

7. Et

19. (f) Hic eſt uſus hominum, ut poſteritati ſuæ proſpiciant; vel ut aliis placet, an ea lex homini vili, qualis ego ſum, convenit, cùm vita ejus ſit brevis? Hinc Aug. *Mundus eſt deceſſio pereuntium, & ſucceſſio periturorum.* vel denique, an iſta eſt lex Adam, ut me quodammodo immortalem facias regno ſtabilito in mea familia? Familiariter mecum agis, quomodo homines agere ſolent cum hominibus.

20. (g) Noſti cor meum, & quàm me indignum ſentiam tuis in me beneficiis.

21. (h) Ut nota faceres, ut magnalia tua manifeſtares. Ex mera tua gratia feciſti omnia magnalia hæc, & nota mihi feciſti per Prophetas tuos, ut Samuelem, Nathan, &c. *Propter verbum tuum*, 70. propter ſervum tuum, & ita legimus L. 1. Paral. 17.

23. (i) Deus, nulla gens de ſuis diis idem prædicare poteſt. *Quem redemiſti ex Ægypto, gentem & Deum ejus*; in libertatem aſſeruiſti Iſraeliticam gentem, & ritum colendi verum Deum, quem Ægyptii contemnebant, & gentem & cultum Dei liberaſti.

27. (k) Paratum ad orandum, & fiducia plenum, ut 1. Paral. 17. *Invenit fiduciam*. enim attente orat, fiducia plenum eſt fore ut exaudiatur: non item cùm vagatur attentio. Auguſt. in Pſal. 85. *Vix ſtat cor ad Deum ſuum, & quodammodo fugit à ſe, nec invenit cancellos quibus retineat avolationes ſuas, & vagos motus, ut ſtet jucundari à Deo ſuo.*

1. (a) Videtur hic locus exponendus ex Lib. primo Paral cap. 18. v. 1. ubi dicitur David tuliſſe de manu Philiſthiim Geth & filias ejus: quòd urbs illa & vicinæ imponerent tributum Iſraeli: frenum adeò tributi tulit, & iis tribuit quos illæ premebant. Hebr. *Frenum cubiti*, fortè tributo cubiti nomen datur, quòd ad menſuram imponatur. Pagninus *aquæ ductus*, ea voce intelligit, quibus aqua in agros ducebatur. CAPUT VIII.

2. (b) Sic Moabitæ bello fracti ſunt à Davide, ut quaſi funiculo dimenſi, ſive ad vitam, ſive ad mortem deſtinarentur; pars major vitam eſt conſecuta ex textu Hebræo: funiculus pro parte ſumitur, unam ex iis morti addixit. Tres in partes diviſit terram Moabitarum, in quarum una, inquit Grotius, indigenas reliquit, ne difficilior eſſet ejus cuſtodia.

3. (c) Quæ urbs erat metropolis Cœlo-Syriæ, ſeu cavæ Syriæ: *quando profectus eſt*, David an Adarezer, valde incertum. Videtur rex ille Soba ad Euphraten profectus non poſtulato innoxio itinere terras Iſraelitarum invaſiſſe, iſque à Davide devictus fuit.

4. (d) L. 1. Paral. 18. legimus ſeptem millia equitum. ibi fortè numerantur, qui curribus inſidentes pugnabant. Abulenſis reſpondet multa in libris Regum omiſſa in L. Paral. addi, ut fert ipſe titulus. *Jugales*, Equos nempè ſauciatos, vel inutiles, & centum currus reſervavit: hoc eſt, 400. equos ſibi ſervavit,

7. Et tulit David arma (e) aurea, quæ habebant ſervi Adarezer, & detulit ea in Jeruſalem.

8. Et de Bete & de Beroth, civitatibus Adarezer, tulit rex David æs multum nimis.

9. Audivit autem Thou rex Emath, quòd percuſſiſſet David omne robur Adarezer,

10. Et miſit Thou Joram filium ſuum ad regem David, ut ſalutaret eum congratulans, & gratias ageret: eò quòd expugnaſſet Adarezer, & percuſſiſſet eum. Hoſtis quippe erat Thou Adarezer, & in manu (f) ejus erant vaſa aurea, & vaſa argentea, & vaſa ærea:

11. Quæ & ipſa ſanctificavit (g) rex David Domino cum argento & auro, quæ ſanctificaverat de univerſis gentibus quas ſubegerat

12. De Syria, & Moab, & filiis Ammon, & Philiſthiim, & Amalec, & de manubiis Adarezer filii Rohob regis Soba.

13. Fecit quoque ſibi David nomen, cùm reverteretur capta Syria in valle Salinarum (h), cæſis decem & octo millibus:

14. Et poſuit in Idumæa cuſtodes, ſtatuitque præſidium: & facta eſt univerſa Idumæa ſerviens David, & ſervavit Dominus David in omnibus ad quæcumque profectus eſt.

15. Et regnavit David ſuper omnem Iſrael: faciebat quoque David judicium & juſtitiam omni populo ſuo.

16. Joab autem filius Sarujæ erat ſuper exercitum: porrò Joſaphat filius Ahilud erat à commentariis (i):

17. Et Sadoc (k) filius Achitob, & Achimelech filius Abjathar, erant ſacerdotes: & Sarajas, ſcriba:

18. Banajas autem filius Jojadæ, ſuper Cerethi (l) & Phelethi: filii autem David ſacerdotes erant.

CAPUT IX.

David quærit unum è familia Saulis, quem ornet honoribus, cui bona reſtituat; is fuit Miphiboſeth.

1. ET dixit David: Putaſne eſt aliquis qui remanſerit de domo Saul, ut faciam cum eo miſericordiam (a) propter Jonathan?

2. Erat autem de domo Saul ſervus nomine Siba: quem cùm vocaſſet rex ad ſe, dixit ei: Tune es Siba? & ille reſpondit: Ego ſum ſervus tuus.

3. Et ait rex: Numquid ſupereſt aliquis de domo Saul, ut faciam cum eo miſericordiam Dei? Dixitque Siba regi: Supereſt filius Jonathæ, debilis pedibus.

4. Ubi, inquit, eſt? Et Siba ad regem, Ecce, ait, in domo eſt Machir filii Ammiel in Lodabar.

5. Miſit ergo rex David, & tulit eum de domo Machir filii Ammiel de Lodabar.

6. Cùm autem veniſſet Miphiboſeth filius Jonathæ filii Saul ad David, corruit in faciem ſuam, & adoravit. Dixitque David: Miphiboſeth? Qui reſpondit: Adſum ſervus tuus.

7. Et ait ei David: Ne timeas, quia faciens faciam in te miſericordiam propter Jonathan patrem tuum, & reſtituam tibi omnes agros Saul patris tui, & tu comedes panem in menſa mea ſemper.

8. Qui adorans eum, dixit: Quis ego ſum ſervus tuus, quoniam reſpexiſti ſuper canem mortuum ſimilem mei?

9. Vocavit itaque rex Sibam puerum Saul, & dixit ei: Omnia quæcumque fuerunt Saul, & univerſam domum ejus dedi filio domini tui.

10. Operare (b) igitur ei terram tu, & filii tui, & ſervi tui: & inferes filio domini tui cibos ut alatur: Miphiboſeth autem filius

7. (e) Hebr. ſcuta, aut clypeos aureos.
10. (f) Joram nimirum, erant vaſa aurea.
11. (g) Deſtinavit illa vaſa ad ornatum templi.
13. (h) Ubi ſal confici ſolebat, non procul à mari mortuo in finibus Idumæorum, quos ſubegit: exiſtimat Bonfrerius vallem ſalis in Idumæa extitiſſe.
16. (i) Vel a ſecretis, aut fortè præerat rationibus; vel denique res geſtas mandabat memoriæ poſteritatis, aut à libellis ſupplicibus erat.
17. (k) An ſimul erant duo ſummi Sacerdotes, aut potius duo principes Sacerdotum, qui præerant ſuæ quiſque cognationi, cùm unus eſſet tantummodò Pontifex; nempe Sadoc? an fortè quædam eſt nominum inverſio: nam Achimelech pater erat Abjathar: hic ſolus erat Pontifex tempore Davidis: nam apud eum erant ephod & rationale. Is forte & Achimelech vocabatur. Abjathar & Achimelech utroque nomine donari veriſimile eſt.
18. (l) Erat cohors regia, atque his prætorianis militibus impoſita ſunt nomina ex robore ad terrorem. *Filii autem David Sacerdotes erant*, i. e. principes in aula Regis; unde 1. Paral. 18. *Porro filii David primi ad manum Regis*, Septuag. vertunt principes, aliis omnibus prælecti. Geneſ. 41. & Exod. 2. Vox Sacerdotis ita ſumitur, vox Hebræa *Cohen*, כהן quæ Dei miniſtrum, poteſt & miniſtrum principis deſignare. Verbum Hebraicum ex Grotio ſignificat miniſtrare.

CAP. IX.

1. (a) i. e. magnam. Supererat ex filiis Saul Miphiboſeth filius Jonathæ, qui erat quinquennis anno primo regni David. Huic reſtituit agros omnes qui fuerant Saulis, non eos, quos titulo Regis poſſidebat Saul, ſed qui ut privati, ſeu emptionis, ſeu donationis nomine, illius erant. *Miſericordia* pro beneficentia ſumitur.
10. (b) Siba ſervus Miphiboſeth alet Micham filium ejuſdem Miphiboſeth: hic vero veſcetur in menſa regis: variæ ſunt lectiones, ſed hic ſenſus videtur commodior: vel Siba erat jure coloni partiarii.

filius domini tui comedet ſemper panem ſuper menſam meam. Erant autem Sibæ quindecim filii, & viginti ſervi.

11. Dixitque Siba ad regem: Sicut juſſiſti domine mi rex ſervo tuo, ſic faciet ſervus tuus: & Miphiboſeth comedet ſuper menſam meam, quaſi unus de filiis regis.

12. Habebat autem Miphiboſeth filium parvulum nomine Micha: omnis verò cognatio domus Sibæ ſerviebat Miphiboſeth.

13. Porrò Miphiboſeth habitabat in Jeruſalem: quia de menſa regis jugiter veſcebatur: & erat claudus utroque pede.

CAPUT X.

Hanon rex Ammonitarum ob legatos Davidis indignè tractatos, ſemel & iterùm cum Syris profligatur.

1. FActum eſt autem poſt hæc, ut moreretur rex filiorum Ammon, & regnavit Hanon filius ejus pro eo.

* 1. Par. 19. 2.

2. Dixitque David: * Faciam miſericordiam (a) cum Hanon filio Naas, ſicut fecit pater ejus mecum miſericordiam. Miſit ergo David, conſolans eum per ſervos ſuos ſuper patris interitu. Cùm autem veniſſent ſervi David in terram filiorum Ammon,

3. Dixeruntque principes filiorum Ammon ad Hanon dominum ſuum: Putas quòd propter honorem patris tui miſerit David ad te conſolatores, & non ideò ut inveſtigaret, & exploraret civitatem, & everteret eam, miſit David ſervos ſuos ad te?

4. Tulit itaque Hanon ſervos David, raſitque dimidiam partem barbæ eorum, & præſcidit (b) veſtes eorum medias uſque ad nates, & dimiſit eos.

5. Quod cùm nuntiatum eſſet David, miſit in occurſum eorum: erant enim viri confuſi turpiter valdè, & mandavit eis David: Manete in Jericho, donec creſcat barba veſtra, & tunc revertimini.

6. Videntes autem filii Ammon quòd injuriam feciſſent David, miſerunt, & conduxerunt mercede Syrum Rohob, & Syrum Soba, viginti millia peditum, & à rege Maacha mille viros, & ab Iſtob (c) duodecim millia virorum.

7. Quod cùm audiſſet David, miſit Joab & omnem exercitum bellatorum.

8. Egreſſi ſunt ergo filii Ammon, & direxerunt aciem ante ipſum introitum portæ (d): Syrus autem Soba, & Rohob, & Iſtob, & Maacha, ſeorsùm erant in campo.

9. Videns igitur Joab quòd præparatum eſſet adversùm ſe prælium, & ex adverſo & poſt tergum, elegit ex omnibus electis Iſrael, & inſtruxit aciem contra Syrum:

10. Reliquam autem partem populi tradidit Abiſai fratri ſuo, qui direxit aciem adversùs filios Ammon.

11. Et ait Joab: Si prævaluerint adversùm me Syri, eris mihi in adjutorium: ſi autem filii Ammon prævaluerint adversùm te, auxiliabor tibi.

12. Eſto vir fortis, & pugnemus prò populo noſtro, & civitate Dei noſtri: Dominus autem faciet quod bonum eſt in conſpectu ſuo.

13. Iniit itaque Joab, & populus qui erat cum eo, certamen contra Syros: qui ſtatim fugerunt à facie ejus.

14. Filii autem Ammon videntes quia fugiſſent Syri, fugerunt & ipſi à facie Abiſai, & ingreſſi ſunt civitatem: reverſuſque eſt Joab à filiis Ammon, & venit Jeruſalem.

15. Videntes igitur Syri quoniam corruiſſent coram Iſrael, congregati ſunt pariter.

16. Miſitque Adarezer, & eduxit Syros qui erant trans fluvium, & adduxit eorum exercitum: Sobach autem, magiſter militiæ Adarezer, erat princeps eorum.

17. Quod cùm nuntiatum eſſet David, contraxit omnem Iſraelem, & tranſivit Jordanem, venitque in Helam: & direxerunt aciem Syri ex adverſo David, & pugnaverunt contra eum.

18. Fugeruntque Syri à facie Iſrael, & occidit David de Syris ſeptingentos currus (e), & quadraginta millia equitum: & Sobach principem militiæ percuſſit: qui ſtatim mortuus eſt.

19. Videntes autem univerſi reges, qui erant in præſidio Adarezer, ſe victos eſſe ab Iſrael, expaverunt & fugerunt quinquaginta & octo millia coram Iſrael. Et fecerunt pacem cum Iſrael: & ſervierunt eis, timueruntque Syri auxilium præbere ultrà filiis Ammon.

C A-

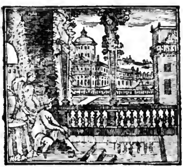
CAP. X. 2. (a) Vox Hebræa omne benignitatis genus complectitur.

4. (b) Hæc ignominia eò gravior viſa eſt, quòd Judæi non uterentur femoralibus, præter Sacerdotes in ſacrificiis: à medio ad imum præſcidit.

6. (c) Iſtob, eſt vir Tob, quæ regio eſt, in quam fugit Jephte, Judic. 11.

8. (d) Urbis Medabæ ex L. 1. Paral. 19. ubi pugnatum eſt. Ammonitæ ſic acies ſuas inſtruxerunt, ut Syros in campum duxerint, & exercitum ſuum ante portas civitatis Medabæ ſtare juſſerint, ut Hebræos à fronte & à tergo adorirentur: Joab copiis diviſis arte utroſque eſt aggreſſus.

18. (e) Quorum ſingulis fortè inſidebant decem milites. Unde L. 1. Paral. 19. dicuntur ſeptem millia curruum. Hoc in loco præcipuos tantùm numerari exiſtimat Mariana, nam in Paral. 40000. peditum cæſa dicuntur, quæ hic erant prætermiſſa, & ſolus equitum numerus poſitus eſt. Quod unus liber omittit, alter memorat: ex utroque numerus cæſorum colligi poteſt. Septingenti currus intelligi poſſunt ſelecti, non omnes.

CAPUT XI.

Raptus Bethſabeæ, & Uriæ homicidium, hoc capite continentur.

* 1. Par. 20. 1. 1. FActum eſt autem, * vertente anno, eo tempore quo ſolent reges ad bella procedere, miſit David Joab, & ſervos ſuos cum eo, & univerſum Iſrael, & vaſtaverunt filios Ammon, & obſederunt Rabba: David autem remanſit in Jeruſalem.

2. Dum hæc agerentur, accidit ut ſurgeret David de ſtrato ſuo poſt meridiem, & deambularet in ſolario domus regiæ: viditque mulierem ſe lavantem, ex adverſo ſuper ſolarium ſuum: erat autem mulier pulchra valdè.

3. Miſit ergo rex, & requiſivit quæ eſſet mulier. Nuntiatumque eſt ei, quòd ipſa eſſet Bethſabee filia Eliam, uxor Uriæ Hethæi (a).

4. Miſſis itaque David nuntiis, tulit eam: quæ cùm ingreſſa eſſet ad illum, dormivit
* Lev. 15. 28. cum ea: * ſtatimque ſanctificata (b) eſt ab immunditia ſua:

5. Et reverſa eſt in domum ſuam concepto fœtu. Mittenſque nuntiavit David, & ait: Concepi.

6. Miſit autem David ad Joab, dicens: Mitte ad me Uriam Hethæum. Miſitque Joab Uriam ad David.

7. Et venit Urias ad David. Quæſivitque David quàm rectè ageret Joab, & populus, & quomodo adminiſtraretur bellum.

8. Et dixit David ad Uriam: Vade in domum tuam, & lava (c) pedes tuos. Et egreſſus eſt Urias de domo regis, ſecutuſque eſt eum cibus regius.

9. Dormivit autem Urias ante portam domus regiæ cum aliis ſervis domini ſui, & non deſcendit ad domum ſuam.

10. Nuntiatumque eſt David à dicentibus: Non ivit Urias in domum ſuam. Et ait David ad Uriam: Numquid non de via veniſti? quare non deſcendiſti in domum tuam?

11. Et ait Urias ad David: Arca Dei, & Iſrael, & Juda habitant in papilionibus, & dominus meus Joab, & ſervi domini mei ſuper faciem terræ manent: & ego ingrediar domum meam, ut comedam, & bibam, & dormiam cum uxore mea? per ſalutem tuam, & per ſalutem animæ tuæ, non faciam rem hanc.

12. Ait ergo David ad Uriam: Mane hìc etiam hodie, & cras dimittam te. Manſit Urias in Jeruſalem in die illa & altera:

13. Et vocavit eum David ut comederet coram ſe & biberet, & inebriavit eum: qui egreſſus veſpere, dormivit in ſtrato ſuo cum ſervis domini ſui, & in domum ſuam non deſcendit.

14. Factum eſt ergo manè, & ſcripſit David epiſtolam ad Joab: miſitque per manum Uriæ,

15. Scribens in epiſtola: Ponite Uriam ex adverſo belli, ubi fortiſſimum eſt prælium: & derelinquite eum, ut percuſſus intereat.

16. Igitur cùm Joab obſideret urbem, poſuit Uriam in loco ubi ſciebat viros eſſe fortiſſimos.

17. Egreſſique viri de civitate, bellabant adversùm Joab, & ceciderunt de populo ſervorum David, & mortuus eſt etiam Urias Hethæus.

18. Miſit itaque Joab, & nuntiavit David omnia verba prælii:

19. Præcepitque nuntio, dicens: Cùm compleveris univerſos ſermones belli ad regem,

20. Si eum videris indignari, & dixerit: Quare acceſſiſtis ad murum, ut præliaremini? an ignorabatis quòd multa deſuper ex muro tela mittantur?

21. Quis percuſſit Abimelech filium Jerobaal? * nonne mulier miſit ſuper eum
fragmen molæ de muro, & interfecit eum * Judic. 9. 53.
in Thebes? quare juxta murum acceſſiſtis? dices: Etiam ſervus tuus Urias Hethæus occubuit.

22. Abiit

CAP. XI. 3. (a) Ex Hethæis erat oriundus, vel ex oppido in tribu Juda. *Requiſivit quæ eſſet mulier.* Aug. in Pſal. 50. *Sit ergo lapſus majorum tremor minorum ... factus eſt ſecurus devictis hoſtibus, preſſura carnis, tumor excrevit ... David non peccandi forma, ſed pænitendi.*

4. (b) Lotio corporis vocatur ſanctificatio: aut fortè poſt conceptum ceſſavit menſtrui ſanguinis profluvium.

8. (c) Qui mos erat Orientalium.

22. Abiit ergo nuntius, & venit, & narravit David omnia quæ ei præceperat Joab.

23. Et dixit nuntius ad David: Prævaluerunt adversùm nos viri, & egreſſi ſunt ad nos in agrum: nos autem facto impetu perſecuti eos ſumus uſque ad portam civitatis.

24. Et direxerunt jacula ſagittarii ad ſervos tuos ex muro deſuper: mortuique ſunt de ſervis regis, quin etiam ſervus tuus Urias Hethæus (d) mortuus eſt.

25. Et dixit David ad nuntium: Hæc dices Joab: Non te frangat iſta res: varius enim eventus eſt belli: nunc hunc, & nunc illum conſumit gladius: conforta bellatores tuos adverſus urbem, ut deſtruas eam, & exhortare eos.

26. Audivit autem uxor Uriæ, quòd mortuus eſſet Urias vir ſuus, & planxit eum.

27. Tranſacto autem luctu, miſit David, & introduxit eam in domum ſuam, & facta eſt ei uxor, peperitque ei filium: & diſplicuit verbum hoc, quod fecerat David, coram (e) Domino.

CAPUT XII.

David à Nathan Propheta ſub parabola propoſita correptus, in ſeipſum profert ſententiam. Intereà puer moritur; Salomon naſcitur. Bellum adverſus Ammonitas continuatur.

1. Miſit ergo Dominus Nathan ad David: qui cùm veniſſet ad eum, dixit ei: Duo viri erant in civitate una, unus dives, & alter pauper.

2. Dives habebat oves (a), & boves plurimos valdè.

3. Pauper autem nihil habebat omninò, præter ovem unam parvulam, quam emerat & nutrierat, & quæ creverat apud eum cum filiis ejus ſimul, de pane illius comedens, & de calice ejus bibens, & in ſinu illius dormiens: eratque illi ſicut filia.

4. Cùm autem peregrinus quidam veniſſet ad divitem, parcens ille ſumere de ovibus & de bobus ſuis, ut exhiberet convivium peregrino illi qui venerat ad ſe, tulit ovem viri pauperis, & præparavit cibos homini qui venerat ad ſe.

5. Iratus autem indignatione David adversùs hominem illum nimis, dixit ad Nathan: Vivit Dominus, quoniam filius mortis eſt vir qui fecit hoc.

6. * Ovem reddet in quadruplum, eò * Exod. 22.
quòd fecerit verbum iſtud, & non pepercerit. 1.

7. Dixit autem Nathan ad David: Tu es ille vir: Hæc dicit Dominus Deus Iſrael: Ego unxi te in regem ſuper Iſrael, & ego erui te de manu Saul,

8. Et dedi tibi domum domini tui, & uxores (b) domini tui in ſinu tuo, deditque tibi domum Iſrael & Juda: & ſi parva ſunt iſta, adjiciam tibi multò majora.

9. Quare ergo contempſiſti verbum Domini, ut faceres malum in conſpectu meo? Uriam Hethæum percuſſiſti gladio, & uxorem illius accepiſti in uxorem tibi, & interfeciſti eum gladio filiorum Ammon.

10. Quam ob rem non recedet gladius de domo tua uſque in ſempiternum (c), eò quòd deſpexeris me, & tuleris uxorem Uriæ Hethæi, ut eſſet uxor tua.

11. Itaque hæc dicit Dominus: Ecce ego ſuſcitabo ſuper te malum de domo tua, & tollam uxores tuas in oculis tuis, &
* dabo proximo tuo, & dormiet cum uxo- * Inf. 16.
ribus (d) tuis in oculis Solis hujus. 22.

12. Tu enim feciſti abſconditè: ego autem faciam verbum iſtud in conſpectu omnis Iſrael, & in conſpectu Solis.

13. Et (e) dixit David ad Nathan: Peccavi Domino. Dixitque Nathan ad David: * Dominus quoque tranſtulit peccatum * Eccl. 47.
tuum: non morieris. 13.

14. Verumtamen quoniam blaſphemare feciſti inimicos Domini, propter verbum hoc, filius qui natus eſt tibi, morte morietur.

15. Et reverſus eſt Nathan in domum ſuam. Percuſſit quoque Dominus (f) parvulum, quem pepererat uxor Uriæ David, & deſperatus eſt.

16. Deprecatuſque eſt David Dominum pro parvulo: & jejunavit David jejunio, & ingreſſus ſeorſùm, jacuit ſuper terram.

17. Venerunt autem ſeniores domus ejus, cogentes eum ut ſurgeret de terra: qui noluit, nec comedit cum eis cibum.

18. Ac-

24. (d) Sic dictus, quòd fortè ex ea gente eſſet proſelytus.

27. (e) Hoc facinus Deo diſplicuit.

CAPUT XII. 2. (a) Sic rem propoſuit, ut nihil opus eſſet prophetæ Regem damnare, ſed ut ſeipſum condemnaret.

8. (b) Non quòd uxores Saulis ut thalami ſocias acceperit, ſed quia id ipſum in ejus poteſtate erat, ſi voluiſſet.

10. (c) Diuturnum tempus deſignat.

11. (d) Cum concubinis: id fecit Abſalom. Deus id facere interdum dicitur, quod permittit, & non impedit.

13. (e) Hebr. Et aggravatus eſt, morbus incruduit.

15. (f) Saul idem dixerat Samueli; ſed ut ait Aug. l. 22. contra Fauſtum cap. 67. *In ſimili voce, quam ſenſus humanus audiebat, diſſimile prorſus erat quod divinus oculus diſcernebat.*

18. Accidit autem die ſeptima ut moreretur infans: timueruntque ſervi David nuntiare ei quòd mortuus eſſet parvulus. Dixerunt enim: Ecce cùm parvulus adhuc viveret, loquebamur ad eum, & non audiebat vocem noſtram: quantò magis ſi dixerimus, Mortuus eſt puer, ſe affliget?

19. Cùm ergo David vidiſſet ſervos ſuos muſſitantes, intellexit quòd mortuus eſſet infantulus: dixitque ad ſervos ſuos: Num mortuus eſt puer? Qui reſponderunt ei: Mortuus eſt.

20. Surrexit ergo David de terra, & lotus unctuſque eſt: cùmque mutaſſet veſtem, ingreſſus eſt domum Domini: & adoravit, & venit in domum ſuam, petivitque ut ponerent ei panem, & comedit.

21. Dixerunt autem ei ſervi ſui: Quis eſt ſermo, quem feciſti? propter infantem, cùm adhuc viveret, jejunaſti & flebas: mortuo autem puero, ſurrexiſti, & comediſti panem.

22. Qui ait: Propter infantem, dum adhuc viveret, jejunavi & flevi: dicebam enim: Quis ſcit ſi fortè donet eum mihi Dominus, & vivat infans?

23. Nunc autem quia mortuus eſt, quare jejunem? Numquid potero revocare eum ampliùs? ego vadam magis ad eum: ille verò non revertetur ad me.

24. Et conſolatus eſt David Bethſabee uxorem ſuam, ingreſſuſque ad eam, dormivit cum ea: quæ genuit filium, & vocavit nomen ejus Salomon, & Dominus dilexit eum.

25. Miſitque in manu Nathan prophetæ, & vocavit nomen ejus, Amabilis Domino, eò quòd diligeret eum Dominus.

*1. Par. 20, 1. 26. * Igitur pugnabat Joab contra Rabbath filiorum Ammon, & expugnabat urbem regiam.

27. Miſitque Joab nuntios ad David, dicens: Dimicavi adversùm Rabbath, & capienda eſt Urbs aquarum.

28. Nunc igitur congrega reliquam partem populi, & obſide civitatem, & cape eam: ne cùm à me vaſtata fuerit urbs, nomini meo adſcribatur victoria.

29. Congregavit itaque David omnem populum, & profectus eſt adversùm Rabbath: cùmque dimicaſſet, cepit eam.

30. Et tulit diadema regis eorum de capite ejus, pondo (g) auri talentum, habens gemmas pretioſiſſimas, & impoſitum eſt ſuper caput David. Sed & prædam civitatis aſportavit multam valdè:

31. Populum quoque ejus adducens ſerravit, & circumegit ſuper eos ferrata carpenta: diviſitque cultris, & traduxit (h) in typo laterum: ſic fecit univerſis civitatibus filiorum Ammon. Et reverſus eſt David, & omnis exercitus in Jeruſalem.

CAPUT XIII.

Ob flagitium Amnonis in ſororem Thamar admiſſum, Abſalom eum in convivio necat. Fugit ad Regem Geſſur.

1. FActum eſt autem poſt hæc, ut Abſalom filii David ſororem ſpecioſiſſimam, vocabulo Thamar, adamaret Amnon filius David,

2. Et deperiret eam valdè, ita ut propter amorem ejus ægrotaret: quia cùm eſſet virgo, difficile ei videbatur, ut quippiam inhoneſtè ageret cum ea.

3. Erat autem Amnon amicus, nomine Jonadab, filius Semmaa fratris David, vir prudens valdè.

4. Qui dixit ad eum: Quare ſic attenuaris macie, fili regis, per ſingulos dies? cur non indicas mihi? Dixitque ei Amnon: Thamar ſororem fratris mei Abſalom amo.

5. Cui reſpondit Jonadab: Cuba ſuper lectum tuum, & languorem ſimula: cùmque venerit pater tuus ut viſitet te, dic ei: Veniat, oro, Thamar ſoror mea, ut det mihi cibum, & faciat pulmentum, ut comedam de manu ejus.

6. Accubuit itaque Amnon, & quaſi ægrotare cœpit: cùmque veniſſet rex ad viſitandum eum, ait Amnon ad regem: Veniat, obſecro, Thamar ſoror mea, ut faciat in oculis meis duas ſorbitiunculas, & cibum capiam de manu ejus.

7. Miſit ergo David ad Thamar domum, dicens: Veni in domum Amnon fratris tui, & fac ei pulmentum.

8. Venitque Thamar in domum Amnon fratris ſui: ille autem jacebat: quæ tollens farinam commiſcuit: & liquefaciens, in oculis ejus coxit ſorbitiunculas:

9. Tollenſque quod coxerat, effudit, & po-

30. (g) Talentum auri adhuc rudis continebat 100. libras; ſignati auri talentum ejuſdem eſt valoris, non ponderis: 1. Paral. 20. 2. *Tulit coronam Melchom de capite ejus*. Hier. in Tradit. hunc locum de idolo Melchom intelligit, cui detracta fuit corona: hæc tanti ponderis ſolius idoli capiti convenire potuit: undè non capiti Davidis, ſed ſupra caput poſitam fuiſſe quidam Hebræi putant, aut certè talentum illud minoris fuit ponderis, quàm antiquum in Exodo memoratum.

31. (h) Diviſit inſtar laterum, cùm adhuc molles ſunt. Veriſimile eſt Joab tum abſente Davide ita ſæviiſſe in Ammonitas, qui jus gentium tam fœdè violaverant. Hæc evenerunt antequam Nathan Propheta Davidem adiiſſet. Cùm Scriptura hanc ſeveritatem non reprehendat, temerarium videretur eam condemnare.

& poſuit coram eo, & noluit comedere: dixitque Amnon: Ejicite univerſos à me. Cùmque ejeciſſent omnes,

10. Dixit Amnon ad Thamar: Infer cibum in conclave, ut veſcar de manu tua. Tulit ergo Thamar ſorbitiunculas, quas fecerat, & intulit ad Amnon fratrem ſuum in conclave.

11. Cùmque obtuliſſet ei cibum, apprehendit eam, & ait: Veni, cuba mecum ſoror mea.

12. Quæ reſpondit ei: Noli frater mi, noli opprimere me, neque enim hoc fas eſt in Iſrael: noli facere ſtultitiam hanc.

13. Ego enim ferre non potero opprobrium meum, & tu eris quaſi unus de inſipientibus in Iſrael: quin potiùs loquere (a) ad regem, & non negabit me tibi.

14. Noluit autem acquieſcere precibus ejus, ſed prævalens viribus oppreſſit eam, & cubavit cum ea.

15. Et exoſam eam habuit Amnon odio magno nimis: ita ut majus eſſet odium quo oderat eam, amore quo antè dilexerat. Dixitque ei Amnon: Surge, & vade.

16. Quæ reſpondit ei: Majus eſt hoc malum, quod nunc agis adversùm me, quàm quod antè feciſti, expellens me. Et noluit audire eam:

17. Sed vocato puero, qui miniſtrabat ei, dixit: Ejice hanc à me foras, & claude oſtium poſt eam.

18. Quæ induta erat talari (b) tunica: hujuſcemodi enim filiæ regis virgines veſtibus utebantur. Ejecit itaque eam miniſter illius foras: clauſitque fores poſt eam.

19. Quæ aſpergens cinerem capiti ſuo, ſciſſa talari tunica, impoſitiſque manibus ſuper caput ſuum, ibat ingrediens, & clamans.

20. Dixit autem ei Abſalom frater ſuus: Numquid Amnon frater tuus concubuit tecum? ſed nunc ſoror tace, frater tuus eſt: neque affligas cor tuum pro hac re. Manſit itaque Thamar contabeſcens in domo Abſalom fratris ſui.

21. Cùm autem audiſſet rex David verba hæc, contriſtatus eſt valdè, & noluit (c) contriſtare ſpiritum Amnon filii ſui, quoniam diligebat eum, quia primogenitus erat ei.

22. Porrò non eſt locutus Abſalom ad Amnon, nec malum, nec bonum: oderat enim Abſalom Amnon, eò quòd violaſſet Thamar ſororem ſuam.

23. Factum eſt autem poſt tempus biennii, ut tonderentur oves Abſalom in Baalhaſor, quæ eſt juxta Ephraim: & vocavit Abſalom omnes filios regis.

24. Venitque ad regem, & ait ad eum: Ecce tondentur oves ſervi tui: veniat, oro, rex cum ſervis ſuis ad ſervum ſuum.

25. Dixitque rex ad Abſalom: Noli fili mi, noli rogare ut veniamus omnes, & gravemus te. Cùm autem cogeret eum, & noluiſſet ire, benedixit ei.

26. Et ait Abſalom: Si non vis venire, veniat, obſecro, nobiſcum ſaltem Amnon frater meus. Dixitque ad eum rex: Non eſt neceſſe ut vadat tecum.

27. Coegit itaque Abſalom eum, & dimiſit cum eo Amnon & univerſos filios regis. Feceratque Abſalom convivium quaſi convivium regis.

28. Præceperat autem Abſalom pueris ſuis, dicens: Obſervate cùm temulentus fuerit Amnon vino, & dixero vobis: Percutite eum, & interficite: nolite timere: ego enim ſum qui præcipio vobis: roboramini, & eſtote viri fortes.

29. Fecerunt ergo pueri Abſalom adverſùm Amnon, ſicut præceperat eis Abſalom. Surgenteſque omnes filii regis aſcenderunt ſinguli mulas ſuas, & fugerunt.

30. Cùmque adhuc pergerent in itinere, fama pervenit ad David, dicens: Percuſſit Abſalom omnes filios regis, & non remanſit ex eis ſaltem unus.

31. Surrexit itaque rex, & ſcidit veſtimenta ſua: & cecidit ſuper terram, & omnes ſervi illius, qui aſſiſtebant ei, ſciderunt veſtimenta ſua.

32. Reſpondens autem Jonadab filius Semmaa fratris David, dixit: Ne æſtimet dominus meus rex, quòd omnes pueri filii regis occiſi ſint: Amnon ſolus mortuus eſt, quoniam in ore Abſalom erat poſitus (d), ex die qua oppreſſit Thamar ſororem ejus.

33. Nunc ergo ne ponat dominus meus rex

CAPUT XIII.

13. (a) Hoc dixit, ut vim præſentem ſibi à fratre illatam effugeret. Hebræi hinc colligunt Thamar non fuiſſe Davidis filiam, ſed privignam, Maacha filiam, & ex alio patre: alii filiam Davidis fuiſſe exiſtimant, ſed natam ex primo concubitu, poſtquam in bello capta eſt.

18. (b) Hebr. *Ketonet-paſsim*, כתנת-פסים, *veſte polymita*, ex variis diverſorum colorum ſegmentis conſuta, ſeu opere plumario, qualis fuit tunica Joſephi Geneſ. 37. *Hujuſmodi enim filiæ virgines veſtibus utebantur*, hoc inſigne erat regiarum virginum, quò ab aliis dignoſci poſſent.

21. (c) In hoc quidem reprehenſione non vacare Davidem meritò exiſtimat Abulenſis, quòd filium tam gravis ſcelĕris reum non correxerit, niſi fortè opportuno tempore non fuerit neglecta correctio, licet ſacer textus id non expreſſerit.

32. (d) Ad cædem deſtinatus.

rex ſuper cor ſuum verbum iſtud, dicens: Omnes filii regis occiſi ſunt: quoniam Amnon ſolus mortuus eſt.

34. Fugit autem Abſalom: & elevavit puer ſpeculator oculos ſuos, & aſpexit: & ecce populus multus veniebat per iter devium ex latere montis.

35. Dixit autem Jonadab ad regem: Ecce filii regis adſunt: juxta verbum ſervi tui ſic factum eſt.

36. Cùmque ceſſaſſet loqui, apparuerunt & filii regis: & intrantes levaverunt vocem ſuam, & fleverunt: ſed & rex & omnes ſervi ejus fleverunt ploratu magno nimis.

37. Porrò Abſalom fugiens, abiit ad Tholomai (c) filium Ammiud regem Geſſur. Luxit ergo David filium ſuum cunctis diebus.

38. Abſalom autem cùm fugiſſet, & veniſſet in Geſſur, fuit ibi tribus annis.

39. Ceſſavitque rex David perſequi Abſalom, eò quòd conſolatus eſſet ſuper Amnon interitu.

CAPUT XIV.

Mulier Thecuitis ſummiſſa à Joab agit cum Rege de revocando Abſalom, idque impetrat.

1. INtelligens autem Joab filius Sarviæ, quòd cor regis verſum eſſet ad Abſalom,

2. Miſit Thecuam (a), & tulit inde mulierem ſapientem: dixitque ad eam: Lugere te ſimula, & induere veſte lugubri, & ne ungaris oleo, ut ſis quaſi mulier jam plurimo tempore lugens mortuum:

3. Et ingredieris ad regem, & loqueris ad eum ſermones hujuſcemodi. Poſuit autem Joab verba in ore ejus.

4. Itaque cùm ingreſſa fuiſſet mulier Thecuitis ad regem, cecidit coram eo ſuper terram, & adoravit, & dixit: Serva me rex.

5. Et ait ad eam rex: Quid cauſæ habes? Quæ reſpondit: Heu, mulier vidua ego ſum: mortuus eſt enim vir meus.

6. Et ancillæ tuæ erant duo filii: qui rixati ſunt adverſum ſe in agro, nulluſque erat qui eos prohibere poſſet: & percuſſit alter alterum, & interfecit eum.

7. Et ecce conſurgens univerſa cognatio adverſùm ancillam tuam, dicit: Trade eum, qui percuſſit fratrem ſuum, ut occidamus eum pro anima fratris ſui, quem interfecit, & deleamus hæredem: & quærunt extinguere ſcintillam meam, quæ relicta eſt, ut non ſuperſit viro meo nomen, & reliquiæ ſuper terram.

8. Et ait rex ad mulierem: Vade in domum tuam, & ego jubebo pro te.

9. Dixitque mulier Thecuitis ad regem: In me, domine mi rex, ſit iniquitas (b), & in domum patris mei: rex autem & thronus ejus ſit innocens.

10. Et ait rex: Qui contradixerit tibi, adduc eum ad me, & ultrà non addet ut tangat te.

11. Quæ ait: Recordetur (c) rex Domini Dei ſui, ut non multiplicentur proximi ſanguinis ad ulciſcendum, & nequaquam interficiant filium meum. Qui ait: Vivit Dominus, quia non cadet de capillis filii tui ſuper terram.

12. Dixit ergo mulier: Loquatur ancilla tua ad dominum meum regem verbum. Et ait: Loquere.

13. Dixitque mulier: Quare cogitaſti hujuſcemodi rem contra populum Dei, & locutus eſt rex verbum iſtud, ut peccet, & non reducat ejectum ſuum?

14. Omnes morimur, & quaſi aquæ dilabimur in terram, quæ non revertuntur: * nec vult Deus perire animam, ſed retractat (d) cogitans ne penitùs pereat qui abjectus eſt. * Ezech. 18. 32. & 33. 11.

15. Nunc igitur veni, ut loquar ad dominum meum regem verbum hoc, præſente populo. Et dixit ancilla tua: Loquar ad regem, ſi quo modo faciat rex verbum ancillæ ſuæ.

16. Et audivit rex, ut liberaret ancillam ſuam de manu omnium, qui volebant de hæreditate Dei delere me, & filium meum ſimul.

17. Dicat ergo ancilla tua, ut fiat verbum domini mei regis ſicut ſacrificium (e). Sicut enim Angelus Dei, * ſic eſt dominus * 1. Reg. 29. 9.

37. (c) Hic erat avus maternus Abſalom.

CAPUT XIV. 2. (a) Hæc patria erat Amos Prophetæ, prope Bethlehem.

9. (b) Occurrit tacitæ objectioni non oportere impunita eſſe peccata: ego ipſa luam, non tibi imputabitur.

11. (c) Inſinuatione utitur, & obſcuro ſermone, ut mentionem faciat Abſalonis.

14. (d) Executionem differt: omnes morimur, neque tam diuturna debet eſſe iracundia noſtra, cùm vita ſit adeò brevis: homo ipſe tam frequenter peccat, & Deus ad pœnitentiam eum invitat, nec ſtatim judicat, ne in æternum pereat; & homuncio adeò ſuperbit, ut nolit parcere?

17. (e) Cùm Rex pollicitus eſt fore ut filium ejus tueretur, ſimul videtur promiſiſſe futurum ut Abſaloni parceret; atque id poſtulat ne id gratiæ ab alio quovis inhibeatur, ut ſacrificia Deo promiſſa impediri non debent: aut certè ſic exponenda ſunt ea verba: Quam rex aget rem, hæc Deo grata erit, ut ſacrificium: *Sicut enim Angelus Dei*; nec calumniæ, nec precibus locum dabit, & aget omninò ut Angelus Dei. Ita clementer locutus es, ut ſolent Angeli divinæ benignitatis nuntii. Ex humana conditione qua omnes brevi morimur, ex Dei benignitate, qui pœnitentes excipit, ſuadet Regi ut filio parcat. Unde v. 13. *Quare cogitaſti hujuſmodi rem, &c.* Hoc eſt, niſi revocetur exul, peccaturus eſt, & in damnum populi fiet idolorum cultor.

nus meus rex, ut nec benedictione, nec maledictione moveatur: unde & Dominus Deus tuus eſt tecum.

18. Et reſpondens rex, dixit ad mulierem: Ne abſcondas à me verbum, quod te interrogo. Dixitque ei mulier: Loquere domine mi rex.

19. Et ait rex: Numquid manus (f) Joab tecum eſt in omnibus iſtis? Reſpondit mulier, & ait: Per ſalutem animæ tuæ, domine mi rex, nec ad ſiniſtram, nec ad dexteram eſt, ex omnibus his, quæ locutus eſt dominus meus rex: ſervus enim tuus Joab, ipſe præcepit mihi, & ipſe poſuit in os ancillæ tuæ omnia verba hæc.

20. Ut verterem figuram (g) ſermonis hujus, ſervus tuus Joab præcepit iſtud: tu autem domine mi rex, ſapiens es, ſicut habet ſapientiam Angelus Dei, ut intelligas omnia ſuper terram.

21. Et ait rex ad Joab: Ecce placatus feci verbum tuum: vade ergo, & revoca puerum Abſalom.

22. Cadenſque Joab ſuper faciem ſuam in terram, adoravit & benedixit regi: & dixit Joab: Hodie intellexit ſervus tuus, quia inveni gratiam in oculis tuis, domine mi rex: feciſti enim ſermonem ſervi tui.

23. Surrexit ergo Joab & abiit in Geſſur, & adduxit Abſalom in Jeruſalem.

24. Dixit autem rex: Revertatur in domum ſuam, & faciem meam non videat (h). Reverſus eſt itaque Abſalom in domum ſuam, & faciem regis non vidit.

25. Porrò ſicut Abſalom, vir non erat pulcher in omni Iſrael, & decorus nimis: à veſtigio pedis uſque ad verticem non erat in eo ulla macula.

26. Et quando tondebat capillum (ſemel autem in anno tondebatur, quia gravabat eum cæſaries) ponderabat capillos capitis ſui ducentis ſiclis, pondere publico (i).

27. Nati ſunt autem Abſalom filii tres: & filia una nomine Thamar, elegantis formæ.

28. Manſitque Abſalom in Jeruſalem duobus annis, & faciem regis non vidit.

29. Miſit itaque ad Joab, ut mitteret eum ad regem: qui noluit venire ad eum. Cùmque ſecundò miſiſſet, & ille noluiſſet venire ad eum,

30. Dixit ſervis ſuis: Scitis agrum Joab juxta agrum meum, habentem meſſem hordei: ite igitur, & ſuccendite eum igni. Succenderunt ergo ſervi Abſalom ſegetem igni. Et venientes ſervi Joab, ſciſſis veſtibus ſuis, dixerunt: Succenderunt ſervi Abſalom partem agri igni.

31. Surrexitque Joab, & venit ad Abſalom in domum ejus, & dixit: Quare ſuccenderunt ſervi tui ſegetem meam igni?

32. Et reſpondit Abſalom ad Joab: Miſi ad te obſecrans ut venires ad me, & mitterem te ad regem, & diceres ei: Quare veni de Geſſur? melius mihi erat ibi eſſe: obſecro ergo ut videam faciem regis: quòd ſi memor eſt iniquitatis meæ, interficiat me.

33. Ingreſſus itaque Joab ad regem, nuntiavit ei omnia: vocatuſque eſt Abſalom, & intravit ad regem, & adoravit ſuper faciem terræ coram eo: oſculatuſque eſt rex Abſalom.

CA-

℣. 19. (f) Nonne illius conſilio uſa es in hoc negotio? *Nec ad ſiniſtram, nec ad dexteram eſt*, ita plane eſt, rem ipſam attigiſti; qui tecum vult loqui, neque ad dextram, neque ad ſiniſtram poteſt deflectere.

20. (g) Similitudine uterer, eaque parabola preces meas tegerem.

24. (h) Ut ferocem animum contineret in officio.

26. (i) Hebr. *In lapide Regis*; lapis pro pondere. Suſpicatur Mariana pro ducentis poſſe legi 20. facili mutatione litterarum, aut certè ſicli regii multò minores erant ſiclis ſanctuarii: 70. ponunt *centum*: aliis placet deſignari pretium, non pondus, quod veriſimilius videtur, aut certe de auri pondere loquitur, quod 200. ſiclorum pretium æquabat. Cùm id ſupra fidem videatur, capillitium juvenis tanti fuiſſe ponderis, hoc iniquè vel textus obſcuritati, vel ipſius interpretationi, vel demùm depravatæ lectioni nonnulli tribuendum putant. Qua de re nuper vir doctus pereruditam Diſſertationem conſcripſit, quæ Trevolienſi eruditorum diario inſerta eſt menſe Auguſto anni 1709. Præcipua difficultas in eo eſt poſita, quodnam ſit pondus ſicli illius, cujus in eo loco fit mentio. Ante omnia illud ſtatuendum, ſiclos illos non fuiſſe Hebræos, quorum ſinguli erant quatuor drachmarum; nam 200. ſicli fuiſſent quinque librarum, 19. unciarum, quod fidem omnem ſuperat. De ponderibus & menſuris Hebræorum nihil mutatum eſſe legimus: nam ad archetypa ſua exigi ſolebant, quorum cuſtodia erat penes Sacerdotes, L. 1. Paral. 23. 29. *Sacerdotes autem ſuper omne pondus atque menſuram*. Quod additur in textu, *pondere publico*, vel ut vertit Arias Montanus, *in regio pondere*, id explicationis gratia poſitum videtur. Nam vivente auctore ſacro, qui libros Regum in eum ordinem, qui nunc extat, redegit ſub finem captivitatis Babylonicæ, Hebræorum pondera non erant in uſu, ac forte iis ipſis incognita. Siquidem ponderibus apud Babylonios receptis utebantur, ex quibus id colligitur; capillitii Abſalonis pondus ad pondera tum Judæis nota & uſitata Babylonica nimirùm fuiſſe revocatum. Id probat etiam Diſſertationis Auctor Pelletarius ex cap. 29. L. 1. Paralip. v. 7. ubi oblationes factas a ditioribus Davidis temporibus in templi ſtructuram commemorat. Nam ubi legimus in Vulgata *ſolidos decem millia*, in textu Hebraico ejus monetæ, quæ juſſu Darii Medi fuit cuſa, fit mentio, eaque Dorica dicta eſt: unde 70. Interpretes verterunt 10000. drachmas Alexandrinas: ſiquidem in gratiam Helleniſtarum Ægypti ſcribebant. Ex quibus & aliis probationibus, quas Auctor Diſſertationis profert, id efficitur 200. ſiclorum pondus fuiſſe non Hebræum, ſed Babylonicum. Sicli verò Babylonici ex Xenophonte, Polluce & Photio, pondus erat 8. obolorum Atticorum, cùm ſiclus apud Hebræos eſſet 4. drachmarum ſeu 24. obolorum. Atque idem pondus in Perſide & Syria etiamnum eſt uſitatum 8. obolorum: uncia Romana 48. mina, ſeu mina 100. obolos continet. Siclus igitur Babylonicus octo erat obolorum, ſeu pars tertia Hebraici, hoc eſt, 89. grana Pariſina complectitur, ac ſubductis rationibus 200. ſiclorum pondus fuit 7. unciarum cum ſemiſſe.

Digitized by Google

CAPUT XV.

Abſalom captat popularem auram: in patrem & patriam armatur: fugit David: hic Chuſai redire jubet, ut diſſipet conſilia Achitophel.

1. IGitur poſt hæc fecit ſibi Abſalom currus, & equites, & quinquaginta viros, qui præcederent eum.

2. Et manè conſurgens Abſalom, ſtabat juxta introitum portæ (a), & omnem virum qui habebat negotium ut veniret ad regis judicium, vocabat Abſalom ad ſe, & dicebat: De qua civitate es tu? Qui reſpondens ajebat: Ex una tribu Iſrael ego ſum ſervus tuus.

3. Reſpondebatque ei Abſalom: Videntur mihi ſermones tui boni & juſti. Sed non eſt qui te audiat conſtitutus à rege. Dicebatque Abſalom:

4. Quis me conſtituat judicem ſuper terram, ut ad me veniant omnes qui habent negotium, & juſtè judicem?

5. Sed & cùm accederet ad eum homo, ut ſalutaret illum, extendebat manum ſuam, & apprehendens, oſculabatur eum.

6. Faciebatque hoc omni Iſrael venienti ad judicium, ut audiretur à rege, & ſolicitabat (b) corda virorum Iſrael.

7. Poſt quadraginta (c) autem annos, dixit Abſalom ad regem David: Vadam, & reddam vota mea quæ vovi Domino in Hebron.

8. Vovens enim vovit ſervus tuus, cùm eſſet in Geſſur Syriæ, dicens: Si reduxerit me Dominus in Jeruſalem, ſacrificabo Domino.

9. Dixitque ei rex David: Vade in pace. Et ſurrexit, & abiit in Hebron.

10. Miſit autem Abſalom exploratores in univerſas tribus Iſrael, dicens: Statim ut audieritis clangorem buccinæ, dicite: Regnavit Abſalom in Hebron.

11. Porrò cum Abſalom ierunt ducenti viri de Jeruſalem vocati, euntes ſimplici corde, & cauſam penitùs ignorantes.

12. Acceſſivit quoque Abſalom Achitophel Gilonitem conſiliarium David, de civitate ſua Gilo. Cùmque immolaret victimas, facta eſt conjuratio valida, populuſque concurrens augebatur cum Abſalom.

13. Venit igitur nuntius ad David, dicens: Toto corde univerſus Iſrael ſequitur Abſalom.

14. Et ait David ſervis ſuis, qui erant cum eo in Jeruſalem: Surgite, fugiamus: neque enim erit nobis effugium à facie Abſalom: feſtinate egredi, ne fortè veniens occupet nos, & impellat ſuper nos ruinam, & percutiat civitatem in ore gladii.

15. Dixeruntque ſervi regis ad eum: Omnia quæcumque præceperit dominus noſter rex, libenter exequemur ſervi tui.

16. Egreſſus eſt ergo rex, & univerſa domus ejus, pedibus ſuis: & dereliquit rex decem mulieres concubinas ad cuſtodiendam domum.

17. Egreſſuſque rex & omnis Iſrael pedibus ſuis, ſtetit procul à domo:

18. Et univerſi ſervi ejus ambulabant juxta eum, & legiones Cerethi & Phelethi, & omnes Gethæi, pugnatores validi, ſexcenti viri, qui ſecuti eum fuerant de Geth pedites, præcedebant regem.

19. Dixit autem rex ad Ethai Gethæum: Cur venis nobiſcum? revertere, & habita cum rege, quia peregrinus es, & egreſſus es de loco tuo.

20. Heri veniſti, & hodie compelleris nobiſcum egredi? ego autem vadam quò iturus ſum: revertere, & reduc tecum fratres tuos, & Dominus faciet tecum miſericordiam & veritatem, quia oſtendiſti gratiam & fidem.

21. Et reſpondit Ethai regi, dicens: Vivit Dominus, & vivit dominus meus rex: quoniam in quocumque loco fueris domine mi rex, ſive in morte, ſive in vita, ibi erit ſervus tuus.

22. Et ait David Ethai: Veni, & tranſi. Et tranſivit Ethai Gethæus, & omnes viri qui cum eo erant, & reliqua multitudo.

23. Omneſque flebant voce magna, & univerſus populus tranſibat: rex quoque tranſgrediebatur torrentem Cedron, & cunctus populus incedebat contra viam, quæ reſpicit ad deſertum.

24. Venit autem & Sadoc ſacerdos, & univerſi Levitæ cum eo, portantes arcam fœderis Dei, & depoſuerunt arcam Dei: & aſcendit Abiathar, donec expletus eſſet omnis populus, qui egreſſus fuerat de civitate.

25. Et

CAP. XV. 2. (a) Ubi erat forum: juxta introitum palatii.

6. (b) Hebr. Furabatur cor: ſimulata humanitate, promiſſâ libertate, & patrem negligentiæ accuſando. *Solicitabat*, i. e. Illiciebat.

7. (c) Quidam codices habent poſt quatuor annos, ſed in Hebræo & apud 70. ſunt 40. anni, qui numerari poſſunt à prima unctione Davidis anno ante mortem Saulis nono: rebellio Abſalom in annum regni Davidis 31. incidit. Joſephus legit 4. annis. Hanc lectionem retinuerat Sixtus V. & retinendam cenſent viri docti, idque ſuadet narrationis ſeries. Is enim annus quartus numerandus eſt à reditu Abſalonis. Haud dubius, ait Grotius, hic error ſcribæ, additis ad vocem Hebræam quatuor duabus litteris. Quatuor enim annos interceſſiſſe dixit Joſephus, nec aliter Theodoretus. *Reddam vota mea in Hebron*; ubi erant corpora Patriarcharum.

25. Et dixit rex ad Sadoc: Reporta arcam Dei in urbem: ſi invenero gratiam in oculis Domini, reducet me, & oſtendet mihi eam, & tabernaculum ſuum.

26. Si autem dixerit mihi: Non places: præſtò ſum, faciat quod bonum eſt coram ſe.

27. Et dixit rex ad Sadoc ſacerdotem: O Videns (d) revertere in civitatem in pace: & Achimaas filius tuus, & Jonathas filius Abjathar, duo filii veſtri, ſint vobiſcum.

28. Ecce ego abſcondar in campeſtribus deſerti, donec veniat ſermo à vobis indicans mihi.

29. Reportaverunt ergo Sadoc & Abjathar arcam Dei in Jeruſalem: & manſerunt ibi.

30. Porrò David aſcendebat Clivum olivarum, ſcandens & flens, nudis pedibus incedens, & operto capite: ſed omnis populus, qui erat cum eo, operto capite aſcendebat plorans.

31. Nuntiatum eſt autem David, quòd & Achitophel eſſet in conjuratione cum Abſalom: dixitque David: Infatua, quæſo, Domine, conſilium Achitophel.

32. Cùmque aſcenderet David ſummitatem montis, in quo adoraturus (e) erat Dominum, ecce occurrit ei Chuſai Arachites, ſciſſa veſte, & terra pleno capite.

33. Et dixit ei David: Si veneris mecum, eris mihi oneri:

34. Si autem in civitatem revertaris, & dixeris Abſalom: Servus tuus ſum, rex: ſicut fui ſervus patris tui, ſic ero ſervus tuus: diſſipabis conſilium Achitophel.

35. Habes autem tecum Sadoc & Abjathar ſacerdotes: & omne verbum quodcumque audieris de domo regis, indicabis Sadoc & Abjathar ſacerdotibus.

36. Sunt autem cum eis duo filii eorum, Achimaas filius Sadoc, & Jonathas filius Abjathar: & mittetis per eos ad me omne verbum quod audieritis.

37. Veniente ergo Chuſai amico David in civitatem, Abſalom quoque ingreſſus eſt Jeruſalem.

CAPUT XVI.

Siba afferenti cibaria dantur bona Miphiboſeth; Semei maledicit Davidi; Abſalom intrat Jeruſalem; Chuſai conſilio Achitophel adverſatur.

1. Cumque David tranſiſſet paululùm montis verticem, apparuit Siba puer Miphiboſeth in occurſum ejus, cum duobus aſinis, qui onerati erant ducentis panibus, & centum alligaturis uvæ paſſæ, & centum maſſis palatharum (a), & utre vini.

2. Et dixit rex Sibæ: Quid ſibi volunt hæc? Reſponditque Siba: Aſini, domeſticis regis ut ſedeant: panes & palathæ, ad veſcendum pueris tuis: vinum autem, ut bibat ſi quis defecerit in deſerto.

3. Et ait rex: Ubi eſt filius domini tui? * Reſponditque Siba regi: Remanſit in Jeruſalem, dicens: Hodie reſtituet mihi domus Iſrael regnum patris mei. * Inf. 19. 27.

4. Et ait rex Sibæ: Tua ſint omnia quæ fuerunt Miphiboſeth. Dixitque Siba: Oro, ut inveniam gratiam coram te, domine mi rex.

5. Venit ergo rex David uſque Bahurim: & ecce egrediebatur inde vir de cognatione domus Saul, nomine Semei, filius Gera, procedebatque egrediens, & * maledicebat, * 3. Reg. 2. 8.

6. Mittebatque lapides contra David, & contra univerſos ſervos regis David: omnis autem populus, & univerſi bellatores, à dextro & à ſiniſtro latere regis incedebant.

7. Ita autem loquebatur Semei, cùm malediceret regi: Egredere, egredere vir ſanguinum, & vir Belial.

8. Reddidit tibi Dominus univerſum ſanguinem domus Saul: quoniam invaſiſti regnum pro eo, & dedit Dominus regnum in manu Abſalom filii tui: & ecce premunt te mala tua, quoniam vir ſanguinum es.

9. Dixit autem Abiſai filius Sarujæ regi: Quare maledicit canis hic mortuus domino meo regi? vadam, & amputabo caput ejus.

10. Et ait rex: Quid mihi & vobis eſt filii Sarujæ? dimittite eum, ut maledicat: Dominus enim præcepit (b) ei ut malediceret David: & quis eſt qui audeat dicere, quare ſic fecerit?

11. Et ait rex Abiſai, & univerſis ſervis ſuis: Ecce filius meus, qui egreſſus eſt de utero meo, quærit animam meam: quantò magis nunc filius Jemini? dimittite eum, ut maledicat juxta præceptum Domini:

12. Si fortè reſpiciat Dominus afflictionem

27. (d) Sept. Interpret. Vide: tu reverteris.
32. (e) Hebr. Adoravit ibi Dominum, fortè ibi adorare ſolitus erat Dominum, Arcæ locum reſpiciens.
CAPUT XVI. 1. (a) Ita 70. Palathæ pro caricis poſitæ videntur. Pagninus vertit fructus æſtivos; erant ficus exſiccatæ.
10. (b) Decretum permiſſivum præcepti nomine deſignat. At præceptum illud non aliud fuit, quàm Dei ordinatio ad exercendam patientiam Davidis. Semei voluntati ad maledicendum paratæ Deus obtulit loci opportunitatem & fugæ. David agnoſcens hanc Dei ordinationem, noluit eam impedire. *Quid mihi & vobis?* res veſtra non agitur, ſed mea. Meliùs, inquit Grotius, particula Hebræa, per *Si*, vertitur, ut in aliis locis: adeò ut is ſit ſenſus: ſi fortè præceptum à Deo habet me maledictis puniendi. Verùm hoc præceptum, aut decretum non aliud eſſe potuit, quam permiſſivum.

nem meam, & reddat mihi Dominus bonum pro maledictione hac hodierna.

13. Ambulabat itaque David & ſocii ejus per viam cum eo. Semei autem per jugum montis ex latere, contra illum gradiebatur, maledicens, & mittens lapides adverſùm eum, terramque ſpargens (c).

14. Venit itaque rex, & univerſus populus cum eo laſſus, & refocillati ſunt ibi.

15. Abſalom autem & omnis populus ejus ingreſſi ſunt Jeruſalem, ſed & Achitophel cum eo.

16. Cùm autem veniſſet Chuſai Arachites amicus David ad Abſalom, locutus eſt ad eum: Salve rex, ſalve rex.

17. Ad quem Abſalom, Hæc eſt, inquit, gratia tua ad amicum tuum? quare non iviſti cum amico tuo?

18. Reſponditque Chuſai ad Abſalom: Nequaquam: quia illius ero, quem elegit Dominus, & omnis hic populus, & univerſus Iſrael, & cum eo manebo.

19. Sed ut & hoc inferam, cui ego ſerviturus ſum? nonne filio regis? ſicut parui patri tuo, ita parebo & tibi.

20. Dixit autem Abſalom ad Achitophel: Inite conſilium quid agere debeamus.

21. Et ait Achitophel ad Abſalom: Ingredere (d) ad concubinas patris tui, quas dimiſit ad cuſtodiendam domum: ut cùm audierit omnis Iſrael quòd fœdaveris patrem tuum, roborentur tecum manus eorum.

* Sup. 12. 11. 22. * Tetenderunt ergo Abſalom tabernaculum in ſolario: ingreſſuſque eſt ad concubinas patris ſui coram univerſo Iſrael.

23. Conſilium autem Achitophel, quod dabat in diebus illis, quaſi ſi quis conſuleret (e) Deum: ſic erat omne conſilium Achitophel, & cùm eſſet cum David, & cùm eſſet cum Abſalom.

CAPUT XVII.

Chuſai conſilium Achitophel de opprimendo ſtatim Davide evertit. Qua de re David fit certior, & Jordanem tranſmittit.

1. Dixit ergo Achitophel ad Abſalom: Eligam mihi duodecim millia virorum, & conſurgens perſequar David hac nocte.

2. Et irruens ſuper eum (quippè qui laſſus eſt, & ſolutis manibus) percutiam eum: cùmque fugerit omnis populus qui cum eo eſt, percutiam regem deſolatum (a).

3. Et reducam univerſum populum, quomodo unus homo reverti ſolet: unum enim virum tu quæris: & omnis populus erit in pace.

4. Placuitque ſermo ejus Abſalom, & cunctis majoribus natu Iſrael.

5. Ait autem Abſalom: Vocate Chuſai Arachiten, & audiamus quid etiam ipſe dicat.

6. Cùmque veniſſet Chuſai ad Abſalom, ait Abſalom ad eum: Hujuſcemodi ſermonem locutus eſt Achitophel: facere debemus an non? quod das conſilium?

7. Et dixit Chuſai ad Abſalom: Non eſt bonum conſilium, quod dedit Achitophel hac vice.

8. Et ruſum intulit Chuſai: Tu noſti patrem tuum & viros qui cum eo ſunt eſſe fortiſſimos & amaro animo, veluti ſi urſa raptis catulis in ſaltu ſæviat: ſed & pater tuus vir bellator eſt, nec morabitur cum populo.

9. Forſitan nunc latitat in foveis, aut in uno quo voluerit loco: & cùm ceciderit unus quilibet in principio, audiet (b) quicumque audierit, & dicet: Facta eſt plaga in populo qui ſequebatur Abſalom.

10. Et fortiſſimus quiſque, cujus cor eſt quaſi leonis, pavore ſolvetur: ſcit enim omnis populus Iſrael fortem eſſe patrem tuum, & robuſtos omnes qui cum eo ſunt.

11. Sed hoc mihi videtur rectum eſſe conſilium: Congregetur ad te univerſus Iſrael, à Dan uſque Berſabee, quaſi arena maris innumerabilis: & tu eris in medio eorum.

12. Et irruemus ſuper eum in quocumque loco inventus fuerit: & operiemus eum, ſicut cadere ſolet ros ſuper terram: & non relinquemus de viris qui cum eo ſunt, ne unum quidem.

13. Quòd ſi urbem aliquam fuerit ingreſſus, circumdabit omnis Iſrael civitati illi funes, & trahemus eam in torrentem, ut non reperiatur ne calculus quidem ex ea.

14. Dixitque Abſalom, & omnes viri Iſrael: Melius eſt conſilium Chuſai Arachitæ, conſilio Achitophel: Domini autem nutu (c) diſſipatum eſt conſilium Achitophel

13. (c) Quod apud Judæos vehementis iræ & odii adversùs aliquem erat indicium.

21. (d) Achitophel qui prudens erat prudentia carnis, auctor fuit Abſaloni, ut concubinas patris palàm conſtupraret, quò omnes intelligerent nullam ſpem reconciliationis ſupereſſe: id enim metuebant quidam è primoribus & è populo.

23. (e) Loquitur Scriptura humano more, ut Achitophel ingenium & naturæ lumen in rebus humanis exprimat.

CAPUT XVII.

2. (a) Solum relictum.

9. (b) Benè quidem C. Tacitus, uti initia belli provenilſent, famam cætera fore.

14. (c) Potuit enim David opprimi, ſi tempus ad

rophel utile, ut induceret Dominus ſuper Abſalom malum.

15. Et ait Chuſai Sadoc & Abjathar ſacerdotibus: Hoc & hoc modo conſilium dedit Achitophel Abſalom, & ſenioribus Iſrael: & ego tale & tale dedi conſilium.

16. Nunc ergo mittite citò, & nunriate David, dicentes: Ne moreris nocte hac in campeſtribus deſerti, ſed abſque dilatione tranſgredere: ne fortè abſorbeatur rex, & omnis populus qui cum eo eſt.

17. Jonathas (d) autem & Achimaas ſtabant juxta fontem Rogel: abiit ancilla, & nuntiavit eis: & illi profecti ſunt, ut referrent ad regem David nuntium: non enim poterant videri, aut introire civitatem.

18. Vidit autem eos quidam puer, & indicavit Abſalom: illi verò concito gradu ingreſſi ſunt domum cujuſdam viri in Bahurim, qui habebat puteum in veſtibulo ſuo, & deſcenderunt in eum.

19. Tulit autem mulier, & expandit velamen ſuper os putei, quaſi ſiccans ptiſanas (e): & ſic latuit res.

20. Cùmque veniſſent ſervi Abſalom in domum, ad mulierem dixerunt: Ubi eſt Achimaas & Jonathas? Et reſpondit eis mulier: Tranſierunt feſtinanter, guſtata paululùm aqua. At hi qui quærebant, cùm non reperiſſent, reverſi ſunt in Jeruſalem.

21. Cùmque abiiſſent, aſcenderunt illi de puteo, & pergentes nuntiaverunt regi David, & dixerunt: Surgite, & tranſite citò fluvium: quoniam hujuſcemodi dedit conſilium contra vos Achitophel.

22. Surrexit ergo David, & omnis populus qui cum eo erat, & tranſierunt Jordanem, donec dilueſceret: & ne unus quidem reſiduus fuit, qui non tranſiſſet fluvium.

23. Porrò Achitophel videns quòd non fuiſſet factum conſilium ſuum, ſtravit aſinum ſuum, ſurrexitque & abiit in domum ſuam & in civitatem ſuam: & diſpoſita domo ſua, ſuſpendio interiit, & ſepultus eſt in ſepulchro patris ſui.

24. David autem venit in caſtra (f), & Abſalom tranſivit Jordanem, ipſe & omnes viri Iſrael cum eo.

25. Amaſam verò conſtituit Abſalom pro Joab ſuper exercitum: Amaſa autem erat filius viri qui vocabatur Jethra de Jeſraeli, qui ingreſſus eſt ad Abigail (g) filiam Naas, ſororem Sarujæ, quæ fuit mater Joab.

26. Et caſtrametatus eſt Iſrael cum Abſalom in terra Galaad.

27. Cùmque veniſſet David in caſtra, Sobi (h) filius Naas de Rabbath filiorum Ammon, & Machir filius Ammihel de Lodabar, & Berzellai Galaadites de Rogelim,

28. Obtulerunt ei ſtratoria, & tapetia, & vaſa fictilia, frumentum, & hordeum, & farinam, & polentam, & fabam, & lentem, & frixum cicer,

29. Et mel, & butyrum, oves, & pingues vitulos: dederuntque David, & populo qui cum eo erat, ad veſcendum: ſuſpicati enim ſunt populum fame & ſiti fatigari in deſerto.

CAPUT XVIII.

Pugnatur in ſaltu Ephraim: Abſalom victus in prælio, & de quercu pendens, à Joab transfoditur.

1. IGitur conſiderato David populo ſuo, conſtituit ſuper eos tribunos, & centuriones,

2. Et

contrahendas copias non dediſſent. Hoc conſilium ſuum Chuſai aperuit Sadoc & Abjathar Sacerdotibus, qui miſerunt ad Davidem nuntios, ne moraretur in campeſtribus deſerti, ſed Jordanem trajiceret.

17. & 18. (d) Filii Sadoc & Abiathar. Introire, oratio inverſa: i. e. non poterant introire civitatem, ne viderentur: non audebant introire civitatem.

19. (e) Hordeum decorticatum & contuſum.

24. (f) Vox Hebræa urbem *Mahanaim* ultra Jordanem ſignificat, haud procul ab Ammonitide; quod nomen illi impoſuit Jacob Geneſ. 32. cùm vidiſſet Angelos ſibi obviò occurrentes: *Caſtra Dei ſunt hæc*

25. (g) Abigail erat Soror David & Sarujæ, ex L. 1. Paral. 2. ſic Joab & Amaſa erant conſobrini. Naas idem videtur qui Iſai. *De Iſrael*, unius litteræ mutatione videtur Grotio olim poſitum in Hebræo *Iſmael*, ut L. 1. Paralip. 2. 17. Abigail quoque videtur eidem Auctori alia eſſe ab ea, cujus fit mentio eo loco Paralipomenon.

27. (h) Hieronymus in Tradit. Hebr. exiſtimat hunc Sobi eſſe Regem Ammonitarum, quem David conſtituit, occiſo fratre Hanone, eumque memorem accepti beneficii attuliſſe cibaria, & ſupellectilem. Inter cibaria vox Hebræa קלי, *Kali*, bis repetita, *toſtum* ſignificat.

2. Et dedit populi tertiam partem ſub manu Joab, & tertiam partem ſub manu Abiſai filii Sarujæ fratris Joab, & tertiam partem ſub manu Ethai qui erat de Geth, dixitque rex ad populum: Egrediar & ego vobiſcum.

3. Et reſpondit populus: Non exibis: ſive enim fugerimus, non magnoperè ad eos de nobis pertinebit: ſive media pars ceciderit è nobis, non ſatis curabunt: quia tu unus pro decem millibus computaris: melius eſt igitur ut ſis nobis in urbe præſidio.

4. Ad quos rex ait: Quod vobis videtur rectum, hoc faciam. Stetit (a) ergo rex juxta portam: egrediebaturque populus per turmas ſuas, centeni, & milleni.

5. Et præcepit rex Joab, & Abiſai, & Ethai, dicens: Servate mihi puerum Abſalom. Et omnis populus audiebat præcipientem regem cunctis principibus pro Abſalom.

6. Itaque egreſſus eſt populus in campum contra Iſrael, & factum eſt prælium in ſaltu (b) Ephraim.

7. Et cæſus eſt ibi populus Iſrael ab exercitu David, factaque eſt plaga magna in die illa, viginti millium.

8. Fuit autem ibi prælium diſperſum ſuper faciem omnis terræ, & multò plures erant quos ſaltus conſumpſerat (c) de populo, quàm hi quos voraverat gladius in die illa.

9. Accidit autem ut occurreret Abſalom ſervis David, ſedens mulo: cùmque ingreſſus fuiſſet mulus ſubter condenſam quercum & magnam, adhæſit caput ejus quercui: & illo ſuſpenſo inter cœlum & terram, mulus, cui inſederat, pertranſivit.

10. Vidit autem hoc quiſpiam, & nuntiavit Joab, dicens: Vidi Abſalom pendere de quercu.

11. Et ait Joab viro qui nuntiaverat ei: Si vidiſti, quare non confodiſti eum cum terra (d), & ego dediſſem tibi decem argenti ſiclos, & unum balteum?

12. Qui dixit ad Joab: Si appenderes in manibus meis mille argenteos, nequaquam mitterem manum meam in filium regis: audientibus enim nobis præcepit rex tibi, & Abiſai, & Ethai, dicens: Cuſtodite mihi puerum Abſalom.

13. Sed & ſi feciſſem contra animam (e) meam audacter, nequaquam hoc regem latere potuiſſet, & tu ſtares ex adverſo?

14. Et ait Joab: Non (f) ſicut tu vis, ſed aggrediar eum coram te. Tulit ergo tres lanceas in manu ſua, & infixit eas in corde Abſalom: cùmque adhuc palpitaret hærens in quercu,

15. Cucurrerunt decem juvenes armigeri Joab, & percutientes interfecerunt eum.

16. Cecinit autem Joab buccina, & retinuit populum, ne perſequeretur fugientem Iſrael, volens parcere multitudini.

17. Et tulerunt Abſalom, & projecerunt eum in ſaltu, in foveam grandem, & comportaverunt ſuper eum acervum lapidum magnum nimis: omnis autem Iſrael fugit in tabernacula ſua.

18. Porrò Abſalom erexerat ſibi, cùm adhuc viveret, titulum (g) qui eſt in Valle regis: dixerat enim: Non habeo filium, & hoc erit monimentum nominis mei. Vocavitque titulum nomine ſuo, & appellatur Manus Abſalom, uſque ad hanc diem.

19. Achimaas autem filius Sadoc, ait: Curram, & nuntiabo regi, quia judicium fecerit ei Dominus de manu inimicorum ejus.

20. Ad quem Joab dixit: Non eris nuntius in hac die, ſed nuntiabis in alia: hodie nolo te nuntiare, filius enim regis eſt mortuus.

21. Et ait Joab Chuſi: Vade, & nuntia regi quæ vidiſti. Adoravit Chuſi Joab, & cucurrit.

22. Rurſus autem Achimaas filius Sadoc dixit ad Joab: Quid impedit ſi etiam ego curram poſt Chuſi? Dixitque ei Joab: Quid vis currere fili mi? non eris boni nuntii bajulus.

23. Qui reſpondit: Quid enim ſi cucurrero? Et ait ei: Curre. Currens ergo Achimaas per viam compendii, tranſivit Chuſi.

24. David autem ſedebat inter duas portas: ſpeculator verò, qui erat in faſtigio portæ ſuper murum, elevans oculos, vidit hominem currentem ſolum.

25. Et exclamans indicavit regi: dixitque rex: Si ſolus eſt, bonus eſt nuntius in ore ejus. Properante autem illo, & accedente propiùs,

26. Vidit ſpeculator hominem alterum currentem, & vociferans in culmine (h), ait: Apparet mihi alter homo currens ſolus. Dixitque rex: Et iſte bonus eſt nuntius.

27. Spe-

CAPUT XVIII.

4. (a) Non paſſus eſt populus ut egrederetur, ut ſi opus eſſet commeatu, aut militibus, ſtatim mitteret ex urbe.

6. (b) Hic Jordanem tranſierat, ſed veriſimile eſt ſaltum illum ſic dictum fuiſſe ab inſigni clade, quam Ephraimitæ ibi acceperunt, cùm adverſùs Jephte rebellaſſent, Jud. 12. erat igitur hic ſaltus in Galaadite. Campus deſignatur à tergo habens ſilvam.

8. (c) Seu fugientes in præcipitia corruerint, ſeu palantes labore, fame & inſequentium ferro confecti fuerint, aut ferarum incurſibus conſumpti.

11. (d) Ad terram uſque.

13. (e) Contra conſcientiam, vel cum vitæ periculo, tu ipſe me condemnaſſes.

14. (f) Nihil moror, quæ dicis; ſed ipſe aggrediar. *Hærens in quercu*, Hebr. *In corde quercus*, in medio.

18. (g) Hebr. Statuam: 70. Columnam. *Manus Abſalom*, aut locus, aut opus. *Non habeo filium*, tres ejus filii antè obierant.

26. (h) Hebr. Et clamavit ad janitorem.

27. Speculator autem, Contemplor, ait, curſum prioris, quaſi curſum Achimaas filii Sadoc. Et ait rex: Vir bonus eſt: & nuntium portans bonum, venit.

28. Clamans autem Achimaas, dixit ad regem: Salve rex. Et adorans regem coram eo pronus in terram, ait: Benedictus Dominus Deus tuus, qui concluſit homines qui levaverunt manus ſuas contra dominum meum regem.

29. Et ait rex: Eſtne pax puero Abſalom? Dixitque Achimaas: Vidi tumultum magnum, cùm mitteret Joab ſervus tuus, ò rex, me ſervum tuum: neſcio aliud (i).

30. Ad quem rex: Tranſi, ait, & ſta hic. Cùmque ille tranſiſſet, & ſtaret,

31. Apparuit Chuſi: & veniens ait: Bonum apporto nuntium, domine mi rex: judicavit enim pro te Dominus hodie de manu omnium qui ſurrexerunt contra te.

32. Dixit autem rex ad Chuſi: Eſtne pax puero Abſalom? Cui reſpondens Chuſi, Fiant, inquit, ſicut puer, inimici domini mei regis, & univerſi qui conſurgunt adversùs eum in malum.

33. Contriſtatus itaque rex, aſcendit cœnaculum portæ, & flevit. Et ſic loque-
* Inf. 19. 4. batur, vadens: * Fili mi Abſalom, Abſalom fili mi: quis mihi tribuat ut ego moriar (k) pro te, Abſalom fili mi, fili mi Abſalom?

CAPUT XIX.

David lugens Abſalom, graviter à Joab reprehenditur. Iſraelitæ certant inter ſe de reducendo Rege. Semei veniam deprecanti ignoſcit. Jubet ut Miphiboſeth agros cum Siba dividat.

1. NUntiatum eſt autem Joab quòd rex fleret & lugeret filium ſuum:

2. Et verſa eſt victoria in luctum in die illa omni populo: audivit enim populus in die illa dici: Dolet rex ſuper filio ſuo.

3. Et declinavit (a) populus in die illa ingredi civitatem, quomodo declinare ſolet populus verſus & fugiens de prælio.

4. Porrò rex operuit caput ſuum, & clamabat voce magna: Fili mi Abſalom, Abſalom fili mi, fili mi.

5. Ingreſſus ergo Joab ad regem in domum, dixit: Confudiſti hodie vultus omnium ſervorum tuorum, qui ſalvam fecerunt animam tuam, & animam filiorum tuorum, & filiarum tuarum, & animam uxorum tuarum, & animam concubinarum tuarum.

6. Diligis odientes te, & odio habes diligentes te: & oſtendiſti hodie, quia non curas de ducibus tuis, & de ſervis tuis: & verè cognovi modò, quia ſi Abſalom viveret, & omnes nos occubuiſſemus, tunc placeret tibi.

7. Nunc igitur ſurge, & procede, & alloquens ſatisfac (b) ſervis tuis: juro enim tibi per Dominum, quòd ſi non exieris, ne unus quidem remanſurus ſit tecum nocte hac: & pejus erit hoc tibi, quàm omnia mala quæ venerunt ſuper te, ab adoleſcentia tua uſque in præſens.

8. Surrexit ergo rex & ſedit in porta: & omni populo nuntiatum eſt quòd rex ſederet in porta: venitque univerſa multitudo coram rege: Iſrael autem fugit (c) in tabernacula ſua.

9. Omnis quoque populus certabat in cunctis tribubus Iſrael, dicens: Rex liberavit nos de manu inimicorum noſtrorum, ipſe ſalvavit nos de manu Philiſthinorum: & nunc fugit de terra propter Abſalom.

10. Abſalom autem, quem unximus (d) ſuper nos, mortuus eſt in bello: uſquequò ſiletis, & non reducitis regem?

11. Rex verò David miſit ad Sadoc & Abjathar ſacerdotes, dicens: Loquimini ad majores natu Juda, dicentes: Cur venitis noviſſimi ad reducendum regem in domum ſuam? (Sermo autem omnis Iſrael pervenerat ad regem in domo ejus.)

12. Fratres mei vos (e), os meum, & caro mea vos, quare noviſſimi reducitis regem?

13. Et Amaſæ dicite: Nonne os meum, & caro mea es? Hæc faciat mihi Deus, & hæc addat, ſi non magiſter militiæ fueris coram me omni tempore pro Joab.

14. Et inclinavit (f) cor omnium virorum Juda, quaſi viri unius: miſeruntque ad regem, dicentes: Revertere tu, & omnes ſervi tui.

15. Et reverſus eſt rex: & venit uſque ad Jordanem, & omnis Juda venit uſque in Galgalam, ut occurreret regi, & traduceret eum Jordanem.

16. * Feſtinavit autem Semei filius Gera * 3. Reg. 2. 8.
filii

29. (i) Hebr. Quid illud eſſet neſcio.

33. (k) Utinam mortuus eſſem, *pro te*, vice filii: qui nefarii criminis reus mortuus erat.

CAPUT XIX. 3. (a) Hebr. Furatus eſt ſe populus, quaſi præ pudore fugerat ex prælio; furtim ingreſſus eſt declinando. *Rex operuit caput ſuum*, more lugentium.

7. (b) Grato & hilari animo eos excipe, ut benè meritos de te.

8. (c) Fugerant qui ſecuti erant Abſalom.

10. (d) Quem deſignavimus Regem: *Uſquequò ſiletis?* ut quid ceſſatis?

12. 13. (e) Ab oſſe. *Amaſa*. Filius erat Abigail ſororis David.

14. (f) Aut David, aut Amaſa, aut unus è Sacerdotibus.

filii Jemini de Bahurim, & deſcendit cum viris Juda in occurſum regis David,

17. Cum mille viris de Benjamin, & Siba puer de domo Saul: & quindecim filii ejus, ac viginti ſervi erant cum eo: & irrumpentes Jordanem, ante regem

18. Tranſierunt vada, ut traducerent domum regis, & facerent juxta juſſionem ejus: Semei autem filius Gera proſtratus coram rege, cùm jam tranſiſſet Jordanem,

19. Dixit ad eum: Ne reputes mihi domine mi iniquitatem, neque memineris injuriarum ſervi tui in die qua egreſſus es domine mi rex de Jeruſalem, neque ponas rex in corde tuo.

20. Agnoſco enim ſervus tuus peccatum meum: & idcircò hodie primus veni de omni domo Joſeph (g), deſcendique in occurſum domini mei regis.

21 Reſpondens verò Abiſai filius Sarujæ, dixit: Numquid pro his verbis non occidetur Semei, quia maledixit chriſto Domini?

22. Et ait David: Quid mihi, & vobis filii Sarujæ? cur efficimini mihi hodie in ſatan? ergone hodie interficietur vir in Iſrael? an ignoro hodie me factum regem ſuper Iſrael?

23. Et ait rex Semei: Non morieris. Juravitque (h) ei.

24. Miphiboſeth quoque filius Saul deſcendit in occurſum regis, illotis pedibus, & intonſa barba: veſteſque ſuas non laverat à die qua egreſſus fuerat rex, uſque ad diem reverſionis ejus in pace.

25. Cùmque Jeruſalem occurriſſet regi, dixit ei rex: Quare non veniſti mecum Miphiboſeth?

26. Et reſpondens ait: Domine mi rex, ſervus meus contempſit me: dixique ei ego famulus tuus, ut ſterneret mihi aſinum, & aſcendens abirem cum rege: claudus enim ſum ſervus tuus.

* Sup. 16. 3. 27. * Inſuper & accuſavit me ſervum tuum ad te dominum meum regem: tu

* Sup. 14. 17. 20. 1. Reg. 29. 9. autem domine mi rex, * ſicut angelus Dei es, fac quod placitum eſt tibi:

28. Neque enim fuit domus patris mei, niſi morti obnoxia domino meo regi: tu autem poſuiſti me ſervum tuum inter convivas menſæ tuæ: quid ergo habeo juſtæ querelæ? aut quid poſſum ultrà vociferari ad regem?

29. Ait ergo ei rex: Quid ultrà loqueris? fixum (i) eſt quod locutus ſum: tu & Siba dividite poſſeſſiones.

30. Reſponditque Miphiboſeth regi: Etiam cuncta accipiat, poſtquam reverſus eſt dominus meus rex pacificè in domum ſuam.

31. Berzellai quoque Galaadites, deſcendens de Rogelim, traduxit regem Jordanem, paratus etiam ultrà fluvium proſequi eum.

32. * Erat autem Berzellai Galaadites ſenex valdè, id eſt, octogenarius, & ipſe præbuit alimenta regi, cùm moraretur in caſtris: fuit quippe vir dives nimis. * 3. Reg. 2. 7.

33. Dixit itaque rex ad Berzellai: Veni mecum, ut requieſcas ſecurus mecum in Jeruſalem.

34. Et ait Berzellai ad regem: Quot ſunt dies annorum vitæ meæ, ut aſcendam cum rege in Jeruſalem?

35. Octogenarius ſum hodie: numquid vigent ſenſus mei ad diſcernendum ſuave, aut amarum? aut delectare poteſt ſervum tuum cibus & potus? vel audire poſſum ultrà vocem cantorum, atque cantatricum? quare ſervus tuus ſit oneri domino meo regi?

36. Paululùm procedam famulus tuus ab Jordane tecum: non indigeo (k) hac viciſſitudine,

37. Sed obſecro ut revertar ſervus tuus, & moriar in civitate mea, & ſepeliar juxta ſepulchrum patris mei, & matris meæ. Eſt autem ſervus tuus Chamaam, ipſe vadat tecum, domine mi rex, & fac ei quidquid tibi bonum videtur.

38. Dixit itaque ei rex: Mecum tranſeat Chamaam, & ego faciam ei quidquid tibi placuerit, & omne quod petieris à me, impetrabis.

39. Cùmque tranſiſſet univerſus populus & rex Jordanem, oſculatus eſt rex Berzellai, & benedixit ei: & ille reverſus eſt in locum ſuum.

40. Tranſ-

20. (g) Semei erat ex tribu Benjamin: ſed cùm tribus Joſeph eſſet princeps in Iſrael, illius nomine totus Iſrael comprehenditur.

23. (h) Neque hoc juramentum violavit David, cùm moriturus præcepit Salomoni: *Tu noli pati eum eſſe innoxium*, ſeu impunitum, & eo modo quo juſtè puniri poſſit, quod permiſit Dei providentia. *Tu autem vir ſapiens*, ut ſcias quæ facias ei: tu facilè occaſionem invenies, cùm ſit homo ſeditioſus. Juramentum, inquit Grotius, ubi alia cauſa non ſubeſt, perſonam jurantis non egreditur, nec hæredem obligat. *Cur efficimini mihi hodie in ſatan?* cur mihi adverſamini?

29. (i) Factum illud Davidis reprehendunt interpretes poſt Gregorium M. L. 1. Dial. cap. 41. quòd aures accommodaverit ſervo calumniatori adversùs herum ſuum, & cauſa inaudita condemnaverit, re comperta partem tantummodò bonorum domino legitimo conceſſerit; ſed dubitare non poſſumus, quin hujus facti Davidem pœnituerit, & Miphiboſeth ſatisfecerit. Ac fortè Sibæ reſtitutum fuit jus coloni partiarii, de quo cap. 9.

36. (k) Non eſt quod mihi vicem rependas pro re tam vili.

40. Tranſivit ergo rex in Galgalam, & Chamaam cum eo: omnis autem populus Juda traduxerat regem, & media tantùm pars adfuerat de populo Iſrael.

41. Itaque omnes viri Iſrael concurrentes ad regem, dixerunt ei: Quare te furati ſunt fratres noſtri viri Juda, & traduxerunt regem & domum ejus Jordanem, omneſque viros David cum eo?

42. Et reſpondit omnis vir Juda ad viros Iſrael: Quia mihi propior eſt rex: cur iraſceris ſuper hac re? numquid comedimus aliquid ex rege, aut munera nobis data ſunt?

43. Et reſpondit vir Iſrael ad viros Juda, & ait: Decem partibus major ego ſum apud regem, magiſque ad me pertinet David quàm ad te: cur feciſti mihi injuriam, & non mihi nuntiatum eſt priori, ut reducerem regem meum? Duriùs autem reſponderunt viri Juda viris Iſrael.

CAPUT XX.

Ex contentione orta inter tribum Juda & reliquas tribus oritur ſeditio auctore Seba, quem Joab perſequens in ipſo itinere occidit Amaſam, tum venit Abelam quam obſidet, Seba capite per murum miſſo diſcedit.

1. ACcidit quoque ut ibi eſſet vir Belial, nomine Seba, filius Bochri, vir Jemineus: & cecinit buccina, & ait: Non eſt nobis pars in David, neque hæreditas (a) in filio Iſai: revertere in tabernacula tua Iſrael.

2. Et ſeparatus eſt omnis Iſrael à David, ſecutuſque eſt Seba filium Bochri: viri autem Juda adhæſerunt regi ſuo à Jordane uſque Jeruſalem.

3. Cùmque veniſſet rex in domum ſuam in Jeruſalem, tulit decem mulieres concubinas (b), quas dereliquerat ad cuſtodiendam domum, & tradidit eas in cuſtodiam, alimenta eis præbens: & non eſt ingreſſus ad eas, ſed erant clauſæ uſque in diem mortis ſuæ in viduitate viventes.

4. Dixit autem rex Amaſæ: Convoca mihi omnes viros Juda in diem tertium, & tu adeſto præſens.

5. Abiit ergo Amaſa, ut convocaret Judam, & moratus eſt extra placitum (c) quod ei conſtituerat rex.

6. Ait autem David ad Abiſai: Nunc magis afflicturus eſt nos Seba filius Bochri quàm Abſalom: tolle igitur ſervos (d) domini tui, & perſequere eum, ne fortè inveniat civitates munitas, & effugiat nos.

7. Egreſſi ſunt ergo cum eo viri Joab, Cerethi quoque & Phelethi: & omnes robuſti exierunt de Jeruſalem ad perſequendum filium Bochri.

8. Cùmque illi eſſent juxta lapidem grandem, qui eſt in Gabaon, Amaſa veniens occurrit eis. Porrò Joab veſtitus erat tunica ſtricta ad menſuram habitus ſui, & deſuper accinctus gladio dependente uſque ad ilia, in vagina, qui fabricatus levi motu egredi poterat, & percutere.

9. Dixit itaque Joab ad Amaſam: Salve mi frater. * Et tenuit (e) manu dextera mentum Amaſæ, quaſi oſculans eum. *3. Reg. 2. 5.

10. Porrò Amaſa non obſervavit gladium, quem habebat Joab, qui percuſſit eum in latere, & effudit inteſtina ejus in terram, nec ſecundum vulnus appoſuit; & mortuus eſt. Joab autem, & Abiſai frater ejus, perſecuti ſunt Seba filium Bochri.

11. Interea quidam viri cùm ſtetiſſent juxta cadaver Amaſæ, de ſociis Joab, dixerunt: Ecce qui eſſe voluit pro Joab comes David.

12. Amaſa autem conſperſus ſanguine, jacebat in media via. Vidit hoc quidam vir quòd ſubſiſteret omnis populus ad videndum eum, & amovit Amaſam de via in agrum, operuitque eum veſtimento, ne ſubſiſtetent tranſeuntes propter eum.

13. Amoto ergo illo de via, tranſibat omnis vir ſequens Joab ad perſequendum Seba filium Bochri.

14. Porrò ille tranſierat per omnes tribus Iſrael in Abelam (f), & Bethmaacha: omneſque viri electi congregati fuerant ad eum.

15. Venerunt itaque & oppugnabant eum in Abela, & in Bethmaacha, & circumdederunt munitionibus civitatem, & obſeſſa eſt urbs: omnis autem turba, quæ erat cum Joab, moliebatur deſtruere muros.

16. Et clamavit mulier ſapiens de civitate: Audite, audite, dicite Joab: Appropinqua huc, & loquar tecum.

17. Qui cùm acceſſiſſet ad eam, ait illi: Tu es Joab? Et ille reſpondit: Ego. Ad quem ſic locuta eſt: Audi ſermones ancillæ tuæ. Qui reſpondit: Audio.

18. Rur-

CAP. XX 1. (a) Neque ullum emolumentum.
3. (b) Quas polluerat Abſalom.
5. (c) Ad tempus conſtitutum non venit Amaſa.
6. (d) Meos, vel Joab.

9. (e) Hic erat mos oſculantium. Plinius L. 11. cap. 13. Antiquis Græcis ſupplicando mentum attingere mos erat.
14. (f) Duæ erant partes ejuſdem urbis in tribu Nephthali.

18. Rurſumque illa, Sermo, inquit, dicebatur in veteri proverbio: Qui interrogant, interrogent in Abela (g): & ſic perficiebant.

19. Nonne ego ſum quæ reſpondeo veritatem (h) in Iſrael, & tu quæris ſubvertere civitatem, & evertere matrem in Iſrael? Quare præcipitas hæreditatem Domini?

20. Reſpondenſque Joab, ait: Abſit, abſit hoc à me: non præcipito, neque demolior.

21. Non ſic ſe habet res, ſed homo de monte Ephraim Seba, filius Bochri cognomine, levavit manum ſuam contra regem David: tradite illum ſolum, & recedemus à civitate. Et ait mulier ad Joab: Ecce caput ejus mittetur ad te per murum.

22. Ingreſſa eſt ergo ad omnem populum, & locuta eſt eis ſapienter: qui abſciſſum caput Seba filii Bochri projecerunt ad Joab. Et ille cecinit tuba, & receſſerunt ab urbe, unuſquiſque in tabernacula ſua: Joab autem reverſus eſt Jeruſalem ad regem.

*Sup. 8. 16. 23. * Fuit ergo Joab ſuper omnem exercitum Iſrael: Banajas autem filius Jojadæ ſuper Cerethæos & Phelethæos:

24. Aduram verò ſuper tributa: porrò Joſaphat filius Ahilud, à commentariis.

25. Siva autem, ſcriba: Sadoc verò & Abjathar, ſacerdotes.

26. Ira autem Jairites erat ſacerdos (i) David.

CAPUT XXI.

Orta eſt fames per triennium; conſultus Deus quid faciendum, reſpondit ob Gabaonitas in quos Saul ſævierat injuſtè, exortam famem, uſque ſatisfactum oportere. Hi poſtulant ut morti addicerentur; quod factum eſt, excepto Miphiboſeth; atque ſeptem Saulis filios ſuſpendio necant. Bella Davidis adverſus Philiſthæos.

1. FActa eſt quoque fames (a) in diebus David tribus annis jugiter: & conſuluit David oraculum Domini. Dixitque Dominus: Propter Saul, & domum ejus ſanguinum, quia occidit Gabaonitas.

2. Vocatis ergo Gabaonitis, rex dixit ad eos. (Porrò Gabaonitæ non erant de filiis Iſrael, ſed reliquiæ Amorrhæorum: * filii quippè Iſrael juraverant eis, & voluit Saul percutere eos zelo (b), quaſi pro filiis Iſrael & Juda.) *Joſ. 9

3. Dixit ergo David ad Gabaonitas: Quid faciam vobis? & quod erit veſtri piaculum (c), ut benedicatis hæreditati Domini?

4. Dixeruntque ei Gabaonitæ: Non eſt nobis ſuper argento & auro quæſtio, ſed contra Saul, & contra domum ejus: neque volumus ut interficiatur homo de Iſrael. Ad quos rex ait: Quid ergo vultis ut faciam vobis?

5. Qui dixerunt regi: Virum qui attrivit nos & oppreſſit iniquè, ita delere debemus, ut ne unus quidem reſiduus ſit de ſtirpe ejus in cunctis finibus Iſrael.

6. Dentur nobis ſeptem viri de filiis ejus, ut crucifigamus eos Domino in Gabaa Saul, quondam electi Domini. Et ait rex: Ego dabo.

7. Pepercitque rex Miphiboſeth filio Jonathæ filii Saul, * propter jusjurandum Domini, quod fuerat inter David & inter Jonathan filium Saul. *1. Reg. 18. 3.

8. Tulit (d) itaque rex duos filios Reſpha filiæ Aja, quos peperit Saul, Armoni & Miphiboſeth: & quinque filios Michol filiæ Saul, quos genuerat Hadrieli filio Berzellai, qui fuit de Molathi,

9. Et dedit eos in manus Gabaonitarum: qui crucifixerunt eos in monte coram (e) Domino: & ceciderunt hi ſeptem ſimul occiſi in diebus meſſis primis, incipiente meſſione hordei.

10. Tollens autem Reſpha filia Aja cilicium, ſubſtravit ſibi ſupra petram, ab initio meſſis, donec ſtillaret (f) aqua ſuper eos de cœlo: & non dimiſit aves lacerare eos per diem, neque beſtias per noctem.

11. Et

18. (g) Commendat mulier urbem ob viros prudentes, quò mittebantur qui egebant conſilio, inde accepturi ad perficienda negotia conſilium. Hebr. *Interroga bellem, antequam pugnet.* mulier admonet Joab ex præcepto Dei Deuter. 20. eum non agere prudenter: nam priùs interrogandi ſunt hoſtes, an velint antè ſe dedere, quam oppugnentur.

19. (h) Loquitur in perſona civitatis. *Quæris ſubvertere matrem*; 70. Metropolim. *Quare præcipitas?* Hebr. Degluties. Pacis conditiones priùs offerre debebat Joab.

26. (i) Chald. Erat princeps, & intimæ familiaritatis apud Regem, primus à conſiliis; Sacerdos interdùm principem ſignificat.

CAPUT XXI. 1. (a) Quo tempore illa fames acciderit, non liquet. Sunt qui ante rebellionem Abſalom, uti & bella, quæ hoc capite memorantur, accidiſſe putent. Alii poſt annum 32. Regni David eam contigiſſe volunt ob hiſtoriæ ſeriem, quam ſequi debemus, cum nollum eſt incommodum. Conſultus Dominus reſpondet, *propter Saul, & domum ejus ſanguinum*. Quia occidit Gabaonitas, hanc famem ortam eſſe.

2. (b) Falſo & inordinato: *quaſi pro filiis Iſrael*, quod populi alienigenæ cum Iſraelitis confuſionem pati nollet.

3. (c) Hi poſtularunt: ut ſeptem filii è ſtirpe Saulis iis darentur, ut eos crucifigerent. Aut potiùs interemptos Soli exponerent ex Græco textu 70. interpretum, adque factum eſt à Davide, conſultis antè prophetis.

8. (d) Hæc fuerat concubina Saulis, ad quam ingreſſus fuerat Abner: *Et quinque filios Michol*, non ex Davide, ſed ex alio viro ſuſceptos: ſed tamen cùm ex cap. 6. ſterilis fuerit, nec illa nupſerit Hadrieli, quidam pro Michol legunt Merob: 70. non legunt, quos genuit, ſed qui genni ſunt, nempè ab alia matre, à Michol educati & adoptati.

9. (e) Quidam exponunt coram arca, vel potiùs ut placarent Dominum.

10. (f) Quod iram Dei placatam deſignabat, cùm fames ex nimia ſiccitate orta eſſet.

Digitized by Google

11. Et nuntiata ſunt David quæ fecerat Reſpha, filia Aja, concubina Saul.

12. Et abiit David, & tulit oſſa Saul, & oſſa Jonathæ filii ejus à viris Jabes Galaad, * qui furati fuerant ea de platea Bethſan, in qua ſuſpenderant eos Philiſthiim cùm interfeciſſent Saul in Gelboe: [* 1. Reg. 31. 12.]

13. Et aſportavit inde oſſa Saul, & oſſa Jonathæ filii ejus: & colligentes oſſa eorum, qui affixi fuerant,

14. Sepelierunt ea cum oſſibus Saul & Jonathæ filii ejus in terra Benjamin, in latere (g), in ſepulchro Cis patris ejus: feceruntque omnia, quæ præceperat rex, & repropitiatus eſt Deus terræ poſt hæc.

15. Factum eſt autem rurſum prælium Philiſthinorum adverſum Iſrael, & deſcendit David, & ſervi ejus cum eo, & pugnabant contra Philiſthiim. Deficiente autem David,

16. Jesbibenob, qui fuit de genere Arapha, * cujus ferrum (h) haſtæ trecentas uncias appendebat, & accinctus erat enſe novo, niſus eſt percutere David. [* 1. Reg. 17. 7.]

17. Præſidioque ei fuit Abiſai filius Sarujæ, & percuſſum Philiſthæum interfecit. Tunc juraverunt viri David, dicentes: Jam non egredieris nobiſcum in bellum, ne extinguas lucernam Iſrael.

[* 1. Par. 20. 4.] 18. * Secundum quoque bellum fuit in Gob contra Philiſthæos: tunc percuſſit Sobochai de Huſati, Saph de ſtirpe Arapha (i) de genere gigantum.

19. Tertium quoque fuit bellum in Gob contra Philiſthæos, in quo percuſſit Adeodatus (k) filius Saltus polymitarius Bethlehemites Goliath Gethæum, cujus haſtile haſtæ erat quaſi liciatorium texentium.

20. Quartum bellum fuit in Geth: in quo vir fuit excelſus, qui ſenos in manibus pedibuſque habebat digitos, id eſt, viginti quatuor, & erat de origine Arapha.

21. Et blaſphemavit Iſrael: percuſſit autem eum Jonathan filius Samaa fratris David.

22. Hi quatuor nati ſunt de Arapha in Geth, & ceciderunt in manu David, & ſervorum ejus.

CAPUT XXII.

Canticum gratiarum actionis, quòd Deus Davidem ex tot periculis liberaverit.

1. Locutus eſt autem David Domino verba carminis hujus, in die qua liberavit eum Dominus de manu omnium inimicorum ſuorum, & de manu Saul.

2. Et ait: * Dominus petra mea, & robur meum, & ſalvator meus. [* Pſal. 17. 3.]

3. Deus fortis (a) meus, ſperabo in eum: ſcutum meum, & cornu ſalutis meæ: elevator meus, & refugium meum: ſalvator meus, de iniquitate liberabis me.

4. * Laudabilem invocabo Dominum: & ab inimicis meis ſalvus ero. [* Pſal. 17. 4.]

5. Quia circumdederunt me contritiones mortis: torrentes (b) Belial terruerunt me.

6. Funes inferni circumdederunt me: prævenerunt me laquei mortis.

7. In tribulatione mea invocabo Dominum, & ad Deum meum clamabo: & exaudiet de templo ſuo vocem meam, & clamor meus veniet ad aures ejus.

8. Commota eſt & contremuit terra: fundamenta montium concuſſa ſunt, & conquaſſata, quoniam iratus eſt eis.

9. Aſcendit fumus de naribus ejus, & ignis de ore ejus vorabit: carbones ſuccenſi ſunt ab eo.

10. Inclinavit cœlos, & deſcendit: & caligo ſub pedibus ejus.

11. Et aſcendit ſuper Cherubim, & volavit: & lapſus eſt ſuper pennas venti.

12. Poſuit tenebras in circuitu ſuo latibulum, cribrans aquas de nubibus cœlorum.

13. Præ fulgore in conſpectu ejus, ſuccenſi ſunt carbones ignis.

14. Tonabit de cœlo Dominus: & excelſus dabit vocem ſuam.

15. Miſit ſagittas, & diſſipavit eos: fulgur, & conſumpſit eos.

16. Et apparuerunt effuſiones maris, & revelata ſunt fundamenta orbis, ab increpatione Domini, ab inſpiratione ſpiritus furoris ejus.

17. Miſit de excelſo, & aſſumpſit me: & extraxit me de aquis multis.

18. Li-

14. (g) Eſt in Hebræo *Bethſela*, בצלע, id eſt, *in Sela*, nomen loci Latine redditum, ut pleraque alia.

16. (h) Chaldæus. Cujus haſta, *trecentas uncias appendebat*; Hebr. *ſiclos*, ita 70. ſiclus erat unciæ ſemiſſis.

18. (i) De ſtirpe: Hebr. הרפא, *Rapha*, *gigantem* ſignificat: *de genere gigantum*, hoc additur ab interprete explicationis gratia. *Secundum quoque bellum fuit in Gob*. Vide 1. Paral. cap. 20.

19. (k) Viri alius nomen eſt Elhana filius Jahar, quæ vox Hebr. *ſaltum* ſignificat. Interpres ſæpè appellativa ponit nomina loco propriorum, & eorum ſignificata pro ipſis nominibus: percuſſit Goliath, fratrem Goliath Gethæi.

CAPUT XXII.

3. (a) Variis modis affectum ſuum in Deum exprimit; quòd lingua animi motus conſequi non poſſit. Canticum Euchariſticum pro tantis beneficiis à Deo acceptis hoc capite continetur, ac paucis immutatis eſt Pſalmus 17. qui ſuo loco eſt exponendus.

5. (b) Multitudo hominum iniquorum.

18. Liberavit me ab inimico meo potentiſſimo, & ab his qui oderant me: quoniam robuſtiores me erant.

19. Prævenit me in die afflictionis meæ, & factus eſt Dominus firmamentum meum.

20. Et eduxit me in latitudinem: liberavit me, quià complacui ei.

21. Retribuet mihi Dominus ſecundùm juſtitiam meam: & ſecundùm munditiam manuum mearum reddet mihi.

22. Quia cuſtodivi vias Domini, & non egi impiè à Deo meo.

23. Omnia enim judicia ejus in conſpectu meo: & præcepta ejus non amovi à me.

24. Et ero perfectus cum (c) eo: & cuſtodiam me ab iniquitate mea.

25. Et reſtituet mihi Dominus ſecundùm juſtitiam meam: & ſecundùm munditiam manuum mearum, in conſpectu oculorum ſuorum.

26. Cum ſancto ſanctus eris: & cum robuſto perfectus.

27. Cum electo electus eris: & cum perverſo perverteris.

28. Et populum pauperem ſalvum facies: oculiſque tuis excelſos humiliabis.

29. Quia tu lucerna mea Domine: & tu Domine illuminabis tenebras meas.

30. In te enim curram accinctus: in Deo meo tranſiliam murum.

31. Deus, immaculata via ejus, eloquium Domini igne examinatum: ſcutum eſt omnium ſperantium in ſe.

32. Quis eſt Deus præter Dominum: & quis fortis præter Deum noſtrum?

33. Deus qui accinxit me fortitudine: & complanavit perfectam viam meam.

34. Coæquans pedes meos cervis, & ſuper excelſa mea ſtatuens me.

* Pſal. 143. 1. 35. * Docens manus meas ad prælium, & componens quaſi arcum æreum brachia mea.

36. Dediſti mihi clypeum ſalutis tuæ: & manſuetudo tua multiplicavit me.

37. Dilatabis greſſus meos ſubtus me: & non deficient tali mei.

38. Perſequar inimicos meos, & conteram: & non convertar donec conſumam eos.

39. Conſumam eos & confringam, ut non conſurgant: cadent ſub pedibus meis.

40. Accinxiſti me fortitudine ad prælium: incurvaſti reſiſtentes mihi ſubtus me.

41. Inimicos meos dediſti mihi dorſum, odientes me, & diſperdam eos.

42. Clamabunt, & non erit qui ſalvet: ad Dominum, & non exaudiet eos.

43. Delebo eos ut pulverem terræ: quaſi lutum platearum comminuam eos atque confringam.

44. Salvabis me à contradictionibus populi mei: cuſtodies me in caput gentium: populus, quem ignoro, ſerviet mihi.

45. Filii alieni reſiſtent mihi, auditu auris obedient mihi.

46. Filii alieni defluxerunt, & contrahentur in anguſtiis ſuis.

47. Vivit Dominus, & benedictus Deus meus: & exaltabitur Deus fortis ſalutis meæ.

48. Deus qui das vindictas mihi, & dejicis populos ſub me.

49. Qui educis me ab inimicis meis, & à reſiſtentibus mihi elevas me: * à viro * Pſal. 17. 49.
iniquo liberabis me.

50. * Proptereà confitebor tibi Domine * Rom. 15. 9.
in gentibus: & nomini tuo cantabo.

51. Magnificans ſalutes regis ſui, & faciens miſericordiam chriſto ſuo David, & ſemini ejus in ſempiternum.

CAPUT XXIII.

Pſalmorum ultimus, qui tamen in Librum Pſalmorum non relatus eſt: virorum fortium quorum virtus in Davidis exercitu enituit, nomina hoc capite continentur.

1. HÆc autem ſunt verba David noviſſima (a). Dixit David filius Iſai: Dixit vir, cui conſtitutum eſt de chriſto Dei Jacob, egregius pſaltes Iſrael:

2. Spiritus Domini locutus eſt per me, & ſermo ejus per linguam meam.

3. Dixit Deus Iſrael mihi (b), locutus eſt fortis Iſrael, Dominator hominum, juſtus dominator in timore Dei.

4. Sicut lux auroræ, oriente ſole, manè abſque nubibus rutilat (c), & ſicut pluviis germinat herba de terra.

5. Nec

24. & 26. (c) Hebr. coram eo. *Perverteris*; cum ſancto homine ſanctus eris & benignus; cum perverſo durus eris & ſeverus.

CAPUT XXIII. 1. (a) Hic Pſalmus eſt velut ſummarium totius Pſalterii, aut communis quædam præfatio. Horum excellentiam commendat ex dignitate materiæ. *Dixit vir cui conſtitutum eſt de chriſto Dei Iacob, egregius Pſaltes Iſrael.* Quibus verbis videtur declarare præcipuum Pſalmorum argumentum fuiſſe id omne, quod ad Chriſtum pertinet, prænuntiare; ſeipſum velut organum S. Spiritus extitiſſe inſinuat. *Spiritus Domini locutus eſt per me, & ſermo ejus per linguam meam.* Hæc ſunt verba noviſſima poſt Pſalmos ſcripta.

3. (b) De me: *Dominator hominum*, ut eſſem dominator: *juſtus dominator in timore Dei*; omnium quidem dominator, ſed eorum maximè, qui eum timent, quique illi præcipuæ curæ ſunt. Tum in Pſalmis excellentia domus David commendatur, & maximè propter Meſſiam ex illius ſtirpe naſciturum.

4. (c) Et toto orbe ſplendeſcit, ac tandem omnem proſperitatem ſuam Deo adſcribit.

5. Nec tanta eſt domus mea apud Deum, ut pactum æternum iniret mecum, firmum in omnibus atque munitum. Cuncta enim ſalus (d) mea, & omnis voluntas: nec eſt quidquam ex ea quod non germinet.

6. Prævaricatores autem quaſi ſpinæ (e) evellentur univerſi: quæ non tolluntur manibus.

7. Et ſi quis tangere voluerit eas, armabitur ferro & ligno lanceato, igneque ſuccenſæ comburentur uſque ad nihilum.

* 1. Par. 11. 10. 8. * Hæc nomina fortium (f) David. Sedens in cathedra ſapientiſſimus princeps inter tres, ipſe eſt quaſi teneriſſimus ligni vermiculus, qui octingentos interfecit impetu uno.

9. Poſt hunc, Eleazar filius patrui ejus Ahohites inter tres fortes, qui erant cum David quando exprobraverunt Philiſthiim, & congregati ſunt illuc in prælium.

10. Cùmque aſcendiſſent viri Iſrael, ipſe ſtetit & percuſſit Philiſthæos, donec deficeret manus ejus, & obrigeſceret cum gladio: fecitque Dominus ſalutem magnam in die illa: & populus qui fugerat, reverſus eſt ad cæſorum ſpolia detrahenda.

11. Et poſt hunc, Semma filius Age de Arari, & congregati ſunt Philiſthiim in ſtatione: erat quippè ibi ager lente plenus. Cùmque fugiſſet populus à facie Philiſthiim,

12. Stetit ille in medio agri, & tuitus eſt eum, percuſſitque Philiſthæos: & fecit Dominus ſalutem magnam.

13. Nec non & antè deſcenderant tres qui erant principes inter triginta, & venerant tempore meſſis ad David in ſpeluncam Odollam: caſtra autem Philiſthinorum erant poſita in Valle gigantum.

14. Et David erat in præſidio: porrò ſtatio Philiſthinorum tunc erat in Bethlehem.

15. Deſideravit ergo David, & ait: O ſi quis mihi daret potum aquæ de ciſterna, quæ eſt in Bethlehem juxta portam!

16. Irruperunt ergo tres fortes caſtra Philiſthinorum, & hauſerunt aquam de ciſterna Bethlehem, quæ erat juxta portam, & attulerunt ad David: at ille noluit bibere, ſed libavit eam Domino,

17. Dicens: Propitius ſit mihi Dominus, ne faciam hoc: num ſanguinem hominum iſtorum, qui profecti ſunt, & animarum periculum bibam (g)? Noluit ergo bibere. Hæc fecerunt tres robuſtiſſimi.

18. Abiſai quoque frater Joab filius Sarujæ, princeps erat de tribus: ipſe eſt qui levavit haſtam ſuam contra trecentos, quos interfecit, nominatus in tribus,

19. Et inter tres nobilior, eratque eorum princeps, ſed uſque ad tres primos non pervenerat.

20. Et Banajas filius Jojadæ viri fortiſſimi, magnorum operum, de Cabſeel: ipſe percuſſit duos leones (h) Moab, & ipſe deſcendit, & percuſſit leonem in media ciſterna in diebus nivis.

21. Ipſe quoque interfecit virum Ægyptium, virum dignum ſpectaculo, habentem in manu haſtam: itaque cùm deſcendiſſet ad eum in virga, vi extorſit haſtam de manu Ægyptii, & interfecit eum haſta ſua.

22. Hæc fecit Banajas filius Jojadæ.

23. Et ipſe nominatus inter tres robuſtos, qui erant inter triginta nobiliores: veruntamen uſque ad tres non pervenerat: fecitque eum ſibi David auricularium (i) à ſecreto.

24. Aſael frater Joab inter triginta (k), Elehanan filius patrui ejus de Bethlehem,

25. Semma de Harodi, Elica de Harodi,

26. Heles de Phalti, Hira filius Acces de Thecua,

27. Abjezer de Anathoth, Mobonnai de Huſati,

28. Selmon Ahohites, Maharai Netophathites,

29. Heled filius Baana, & ipſe Netophathites, Ithai filius Ribai de Gabaath filiorum Benjamin,

30. Banaja Pharathonites, Heddai de torrente Gaas,

31. Abjalbon Arbathites, Azmaveth de Beromi,

32. Eliaba de Salaboni. Filii Jaſſen, Jonathan,

33. Semma de Orori, Ahiam filius Sarar Ararites,

34. Eliphelet filius Aasbai filii Machati, Eliam filius Achitophel Gelonites,

35. Heſrai

5. (d) Deum ſolum agnoſco, qui familiam meam tam magnis ditavit bonis, ut non ſit quidquam in ea quod non germinet, & fructum non afferat. Aliud Pſalmorum argumentum ſunt judicia, & *plagæ* impiorum.

6. (e) Quæ non tolluntur manibus, non enim manu tractamus ſpinas, ſed ferro & baculo.

8. & 9. (f) Heroum illius temporis primum nominat Adina Heſuitem, qui L. 1. Paral. 11. v. 10. *Jeſbaam* nominatur; nullam Joab mentionem facit ob ejus ſcelera & perfidiam. Hæc verba *ſedens in cathedra*, videntur eſſe interpretatio nominis proprii, quod à 70. deſignatur. *Vermiculum ligni*, Hebræi & Græci cenſent eſſe nomen proprium.

17. (g) Ambroſius in Apol. David: *Ut quod erat virtutis inſigne, fieret ſacrificium pietatis*.

20. (h) Fortè duos homines fortiſſimos, quibus leonis nomen inditum fuerat.

23. (i) Hebr. *Poſuit ad auditum ſuum*: cohorti Prætorianæ eum præpoſuit.

24. (k) Scriptura 33. numerat, Abiſai & Banajas inter 30. continentur: ac fortè alii aliis ſucceſſerant, aut cœtus ipſe 30. nomen ſemper retinebat.

35. Heſrai de Carmelo, Pharai de Arbi,

36. Igaal filius Nathan de Soba, Bonni de Gadi,

37. Selec de Ammoni, Naharai Berothites armiger Joab filii Sarujæ,

38. Ira Jethrites, Gareb & ipſe Jethrites,

39. Urias Hethæus. Omnes (l) triginta ſeptem.

CAPUT XXIV.

David ob recenſitum populum à Gad Propheta corripitur; ex tribus flagellis peſtem eligit, quâ ſæviente, ac 70000. extinctis, Deum ſupplex orat pro populo. Admonente Gad Propheta altare erigit, & ſacrificio oblato ceſſat peſtis.

* 1. Par. 21. 1. 1. ET * addidit furor Domini iraſci (a) contra Iſrael, commovitque David in eis dicentem: Vade, numera Iſrael & Judam.

2. Dixitque rex ad Joab principem exercitus ſui: Perambula omnes tribus Iſrael à Dan uſque Berſabee, & numerate populum, ut ſciam numerum ejus.

3. Dixitque Joab regi: Adaugeat Dominus Deus tuus ad populum tuum, quantus nunc eſt, iterumque centuplicet in conſpectu domini mei regis: ſed quid ſibi dominus meus rex vult in re hujuſcemodi?

4. Obtinuit (b) autem ſermo regis verba Joab & principum exercitus: egreſſuſque eſt Joab, & principes militum, à facie regis, ut numerarent populum Iſrael.

5. Cùmque pertranſiſſent Jordanem, venerunt in Aroer ad dexteram urbis, quæ eſt in valle Gad,

6. Et per Jazer tranſierunt in Galaad, & in terram inferiorem Hodſi, & venerunt in Dan ſilveſtria. Circumeunteſque juxta Sidonem,

7. Tranſierunt prope mœnia Tyri, & omnem terram Hevæi & Chananæi, veneruntque ad meridiem Juda in Berſabee:

8. Et luſtrata (c) univerſa terra, affuerunt poſt novem menſes & viginti dies in Jeruſalem.

9. Dedit ergo Joab numerum deſcriptionis populi regi, & inventa ſunt de Iſrael octingenta (d) millia virorum fortium, qui educerent gladium: & de Juda quingenta millia pugnatorum.

10. * Percuſſit autem cor David eum, poſtquam numeratus eſt populus: & dixit David ad Dominum: Peccavi valdè in in hoc facto: ſed precor Domine, ut transferas iniquitatem ſervi tui, quia ſtultè egi nimis. * 1. Reg. 24. 6.

11. Surrexit itaque David manè, & ſermo Domini factus eſt ad Gad prophetam & Videntem David, dicens:

12. Vade, & loquere ad David: Hæc dicit Dominus: Trium tibi datur optio, elige unum quod volueris ex his, ut faciam tibi.

13. Cùmque veniſſet Gad ad David, nuntiavit ei, dicens: Aut ſeptem annis veniet tibi fames (e) in terra tua: aut tribus menſibus fugies adverſarios tuos, & illi te perſequentur: aut certè tribus diebus erit peſtilentia in terra tua. Nunc ergo delibera, & vide quem reſpondeam ei, qui me miſit, ſermonem.

14. Dixit autem David ad Gad: Coarctor nimis: * ſed melius eſt ut incidam (f) in manus Domini (multæ enim miſericordiæ ejus ſunt) quàm in manus hominum. * 1. Par. 21. 13. Dan. 13. 23.

15. Immiſitque Dominus peſtilentiam in Iſrael, de manè uſque ad tempus conſtitutum, & mortui ſunt ex populo, à Dan uſque ad Berſabee, ſeptuaginta (g) millia virorum.

16. Cùm-

39. (l) Si quinque in principio deſignati, & unus è tribus ſecundi ordinis, qui deeſt, hoc numero cenſeantur.

CAPUT XXIV. 1. (a) L. 1. Paral. 21. *Conſurrexit autem Satan contra Iſrael*. Satan dicitur furor Domini, quia Deus iratus utitur mala ejus voluntate ad caſtigandos homines. Commoveri Davidem à Satana permiſit Deus. *David*, inquit Greg. L. 25. in Job, *Deo laudatus populum numerando peccavit, & populus pœnam ſuſcepit; quia ſecundùm merita plebium diſponuntur corda Rectorum*. David ipſe agnoſcit peccatum, & ſtultam vanitatem. Imo contra legem Dei Exod. 30. egit: ſic enim habet: *Quando tuleris ſummam filiorum Iſrael, dabunt ſinguli pretium pro animabus ſuis*. Quod utique omiſſum fuit, ac cenſus ille ea ſola curioſitate & vanitate factus eſt: *Ut ſciam numerum ejus*. Id videtur factum anno 39. regni David.

4. (b) Non ultrà ei contradictum fuit.

8. (c) Et tamen ex L. 1. Paral. 21. non fuerunt recenſiti viri Levi & Benjamin. Reſp. terras omnes luſtratas, licèt viri non fuerint recenſiti: Joab cœperat numerare, ſed non perfecit.

9. (d) L. 1. Paral. cap. 21. numerantur de Iſrael 1100000. de Juda 470000. Id verò fieri potuit, quòd à diverſis cenſus ille initus fuerit, vel quòd Joab omnia capita in Regis Faſtos non retulerit: id enim invitus faciebat, nec poterat Regem ab incœpto dimovere. Major numerus v. 9. fortè comprehendit proſelytos, qui ſe Davidi dediderant.

13. (e) L. 1. Paral. 21. tres tantùm anni proponuntur, ſive mendum irrepſerit in textum Hebræum, ſive initio ſeptem annos propoſuerit, quos ad tres annos poſtea redegit; ſeu denique tres illi anni adjiciantur quatuor annis famis, qua Iſraelitæ jam anno quarto premebantur, ob Gabaonitarum ſanguinem à Saule effuſum. 70. Interpretes legunt tantummodo tres annos. Videntur, inquit Grotius, olim numeri per notas ſcripti, ut apud alias Gentes, & indè facilis mutatio.

14. (f) Nam Deus ut Pater caſtigare ſolet.

15. (g) Non ſolùm in Davidis pœnam, ſed etiam ut puniretur populus, qui Abſalonem & Sebam ſecutus contra regem rebellaverat.

16. Cùmque extendiſſet manum ſuam Angelus Domini ſuper Jeruſalem ut diſperderet eam, miſertus eſt Dominus ſuper afflictione, & ait Angelo percutienti populum: Sufficit: nunc contine manum tuam. Erat autem Angelus Domini juxta aream Areuna Jebuſæi (h).

17. Dixitque David ad Dominum, cùm vidiſſet Angelum cædentem populum: Ego ſum qui peccavi, ego iniquè egi: iſti qui oves ſunt, quid fecerunt? vertatur, obſecro, manus tua contra me, & contra domum patris mei.

18. Venit autem Gad ad David in die illa, & dixit ei: Aſcende, & conſtitue altare (i) Domino in area Areuna Jebuſæi.

19. Et aſcendit David juxta ſermonem Gad, quem præceperat ei Dominus.

20. Conſpicienſque Areuna, animadvertit regem & ſervos ejus tranſire ad ſe:

21. Et egreſſus adoravit regem prono vultu in terram, & ait: Quid cauſæ eſt ut veniat dominus meus rex ad ſervum ſuum? Cui David ait: Ut emam à te aream (k), & ædificem altare Domino, & ceſſet interfectio quæ graſſatur in populo.

22. Et ait Areuna ad David: Accipiat, & offerat dominus meus rex, ſicut placet ei: habes boves in holocauſtum, & plauſtrum & juga boum in uſum lignorum.

23. Omnia dedit Areuna rex (l) regi: dixitque Areuna ad regem: Dominus Deus tuus ſuſcipiat votum tuum.

24. Cui reſpondens rex, ait: Nequaquam ut vis, ſed emam pretio à te, & non offeram Domino Deo meo holocauſta gratuita. Emit ergo David aream (m), & boves, argenti ſiclis quinquaginta.

25. Et ædificavit ibi David altare Domino, & obtulit holocauſta & pacifica: & propitiatus eſt Dominus terræ, & cohibita eſt plaga ab Iſrael.

16. (h) Sed ut probabile eſt, proſelyti, qui L. 1. Paral. 21. 15. vocatur *Ornan*.

18. (i) Cùm igitur Samuel & alii Sancti altaria erexerunt, ex imperio divino id fecerunt.

21. (k) Hæc erat in monte Moria, ubi Templum poſtea fuit ædificatum.

23. (l) Ante captam Jeruſalem potuit eſſe Rex Jebuſæorum, aut erat ex eorum ſtirpe: tametſi vox illa *Rex*, in 70. Interpretibus, & in variis Codicibus Hebr. deeſt.

24. (m) L. 1. Paral. 600. ſiclis aureis, quod eo loco exponetur. Itaque poſt vocem, *aream*, ponenda ſunt duo puncta: emit verò 600. ſiclis auri ex L. 1. Paralip. 21. 25. victimas autem, nempè boves, 50. ſiclis, multò minori pretio.

LIBER REGUM TERTIUS,

QUI APUD HEBRÆOS DICITUR PRIMUS MELACHIM.

Posteriores libros Regum Hebræi Melachim *vocant. Hos libros ex publicis & ſacris commentariis excerptos, & in compendiariam hiſtoriam relatos exiſtimat Theodoretus in Præfatione. Nam in eis ſæpè laudantur Libri verborum dierum Regum Iſrael & Juda; tumque extabant Libri Semeiæ, Ahiæ, & aliorum Prophetarum. Iſaiæ cap. 37. & 39. in poſterioris Regum Libri capita 19. & 20. ſunt translata, idque potiùs ab Eſdra quàm à Jeremia factum Huetius putat. Hinc cap. 6. tertii Libri Regum Chaldaica menſium nomina uſurpantur, magno quidem indicio hos libros poſt captivitatem Babylonicam fuiſſe conſcriptos. Quæ ſibi à Deo fuerant imperata, Prophetæ mandabant litteris, hæc ad Reges ferè & optimates pertinebant. Unde eorum libris magna pars hiſtoriæ continebatur. Iſaias Oziæ hiſtoriam ſcripſerat ex cap. 26. L. 2. Paral. Id quoque factum à Jehu legimus eodem in Libro cap. 20. Acta Salomonis & Regum aliquot hiſtorica hoc libro continentur.*

CAPUT PRIMUM.

Adonias auctoribus Joab & Abjathar regnum affectat. Sed Bethſabee ex Nathan Prophetæ conſilio Regem adit, idque ab eo impetrat, ut Salomonem deſignet ſucceſſorem. Quod executioni mandatur.

1. ET rex David ſenuerat, habebatque ætatis plurimos dies: cùmque operiretur veſtibus, non calefiebat.
2. Dixerunt ergo ei ſervi ſui: Quæramus domino noſtro regi adoleſcentulam virginem, & ſtet coram rege, & foveat eum, dormiatque in ſinu ſuo, & calefaciat dominum noſtrum regem.
3. Quæſierunt igitur adoleſcentulam ſpecioſam in omnibus finibus Iſrael: & invenerunt Abiſag Sunamitidem (a), & adduxerunt eam ad regem.
4. Erat autem puella pulchra nimis, dormiebatque cum rege, & miniſtrabat ei; rex verò non cognovit eam.
5. Adonias autem filius Haggith elevabatur, dicens: Ego regnabo. Fecitque ſibi currus & equites, & quinquaginta viros qui currerent ante eum.
6. Nec corripuit eum pater ſuus aliquando, dicens: Quare hoc feciſti? Erat autem & ipſe pulcher valdè, ſecundus natu poſt Abſalom.
7. Et ſermo ei cum Joab filio Sarujæ, & cum Abjathar ſacerdote, qui adjuvabant partes Adoniæ.
8. Sadoc verò ſacerdos, & Banajas filius Jojadæ, & Nathan Propheta, & Semei & Rei, & robur exercitus David, non erat cum Adonia.
9. Immolatis ergo Adonias arietibus & vitulis, & univerſis pinguibus, juxta lapidem Zoheleth, qui erat vicinus fonti Rogel, vocavit univerſos fratres ſuos filios regis, & omnes viros Juda ſervos regis.
10. Nathan autem prophetam, & Banajam, & robuſtos quoſque, & Salomonem fratrem ſuum non vocavit.
11. Dixit itaque Nathan ad Bethſabee matrem Salomonis: Num audiſti, quòd regnaverit Adonias filius Haggith, & dominus noſter David hoc ignorat?
12. Nunc ergo veni, accipe conſilium à me, & ſalva animam tuam, filiique tui Salomonis.
13. Vade, & ingredere ad regem David, & dic ei: Nonne tu domine mi rex juraſti mihi ancillæ tuæ, dicens: Salomon filius tuus regnabit poſt me, & ipſe ſedebit in ſolio meo? quare ergo regnat Adonias?
14. Et adhuc ibi te loquente cum rege, ego veniam poſt te, & complebo ſermones tuos.
15. Ingreſſa eſt itaque Bethſabee ad regem in cubiculum: rex autem ſenuerat nimis, & Abiſag Sunamitis miniſtrabat ei.
16. Inclinavit ſe Bethſabee, & adoravit regem. Ad quam rex, Quid tibi, inquit, vis?
17. Quæ reſpondens, ait: Domine mi, tu juraſti per Dominum Deum tuum ancillæ tuæ, Salomon filius tuus regnabit poſt me, & ipſe ſedebit in ſolio meo.
18. Et ecce nunc Adonias regnat, te, domine mi rex, ignorante.
19. Mactavit boves, & pinguia quæque, & arietes plurimos, & vocavit omnes filios regis, Abjathar quoque ſacerdotem, & Joab principem militiæ: Salomonem autem ſervum tuum non vocavit.
20. Verumtamen domine mi rex, in te oculi reſpiciunt totius Iſrael, ut indices eis, quis ſedere debeat in ſolio tuo, domine mi rex, poſt te.
21. Eritque cùm dormierit dominus meus rex cum patribus ſuis, erimus ego & filius meus Salomon peccatores (b).
22. Adhuc illa loquente cum rege, Nathan propheta venit.
23. Et nuntiaverunt regi, dicentes: Adeſt Nathan propheta. Cùmque introiſſet in conſpectu regis, & adoraſſet eum pronus in terram,
24. Dixit Nathan: Domine mi rex, tu dixiſti: Adonias regnet poſt me, & ipſe ſedeat ſuper thronum meum?
25. Quia deſcendit hodie, & immolavit boves, & pinguia, & arietes plurimos, & vocavit univerſos filios regis, & principes exer-

CAP. I. 3. (a) Ex Suna civitate Tribus Iſſachar: utrùm ea uxor fuerit, an concubina, an tantùm ancilla, dubitari ſolet: hanc poſtea ducere voluit Adonias filius David. Is poſt Abſalonem erat natu maximus ex Haggith matre. v. 9. *Rogel*; fons prope hortos regios, ex Joſepho.
21. (b) Rei ſcilicet, ego ut adultera, ille ut filius adulteræ: ambo ut peccatores tractabimur. Erimus rei mortis, crimine regni affectati.

exercitus, Abjathar quoque ſacerdotem: illiſque veſcentibus, & bibentibus coram eo, & dicentibus: Vivat rex Adonias:

26. Me ſervum tuum, & Sadoc ſacerdotem, & Banajam filium Jojadæ, & Salomonem famulum tuum non vocavit.

27. Numquid à domino meo rege exivit hoc verbum, & mihi non indicaſti ſervo tuo, quis ſeſſurus eſſet ſuper thronum domini mei regis poſt eum?

28. Et reſpondit rex David, dicens: Vocate ad me Bethſabee. Quæ cùm fuiſſet ingreſſa coram rege, & ſtetiſſet ante eum,

29. Juravit rex, & ait: Vivit Dominus qui eruit animam meam de omni anguſtia,

30. Quia ſicut juravi tibi per Dominum Deum Iſrael, dicens: Salomon filius tuus regnabit poſt me, & ipſe ſedebit ſuper ſolium meum pro me: ſic faciam hodie.

31. Summiſſoque Bethſabee in terram vultu, adoravit regem, dicens: Vivat dominus meus David in æternum.

32. Dixit quoque rex David: Vocate mihi Sadoc ſacerdotem, & Nathan prophetam, & Banajam filium Jojadæ. Qui cùm ingreſſi fuiſſent coram rege,

33. Dixit ad eos: Tollite vobiſcum ſervos domini veſtri, & imponite (c) Salomonem filium meum ſuper mulam meam: & ducite eum in Gihon.

34. Et ungat eum ibi Sadoc ſacerdos, & Nathan propheta, in regem ſuper Iſrael: & canetis buccina, atque dicetis: Vivat rex Salomon.

35. Et aſcendetis poſt eum, & veniet, & ſedebit ſuper ſolium meum, & ipſe regnabit pro me: illique præcipiam ut ſit dux ſuper Iſrael, & ſuper Judam.

36. Et reſpondit Banajas filius Jojadæ, regi, dicens: Amen: ſic loquatur Dominus Deus domini mei regis.

37. Quomodo fuit Dominus cum domino meo rege, ſic ſit cum Salomone, & ſublimius faciat ſolium ejus à ſolio domini mei regis David.

38. Deſcendit ergo Sadoc ſacerdos, & Nathan propheta, & Banajas filius Jojadæ, & Cerethi, & Phelethi: & impoſuerunt Salomonem ſuper mulam regis David, & adduxerunt eum in Gihon.

39. Sumpſitque Sadoc ſacerdos cornu olei de tabernaculo, & unxit Salomonem: & cecinerunt buccina, & dixit omnis populus: Vivat rex Salomon.

40. Et aſcendit univerſa multitudo poſt eum, & populus canentium tibiis, & lætantium gaudio magno, & inſonuit terra à clamore eorum.

41. Audivit autem Adonias, & omnes qui invitati fuerant ab eo, jamque convivium finitum erat: ſed & Joab audita voce tubæ, ait: Quid ſibi vult clamor civitatis tumultuantis?

42. Adhuc illo loquente, Jonathas filius Abjathar ſacerdotis venit: cui dixit Adonias: Ingredere, quia vir fortis es, & bona nuntians.

43. Reſponditque Jonathas Adoniæ: Nequaquam: dominus enim noſter rex David regem conſtituit Salomonem:

44. Miſitque cum eo Sadoc ſacerdotem, & Nathan prophetam, & Banajam filium Jojadæ, & Cerethi, & Phelethi, & impoſuerunt eum ſuper mulam regis.

45. Unxeruntque eum Sadoc ſacerdos & Nathan propheta regem in Gihon: & aſcenderunt inde lætantes, & inſonuit civitas: hæc eſt vox quam audiſtis.

46. Sed & Salomon ſedet ſuper ſoliũ regni.

47. Et ingreſſi ſervi regis benedixerunt domino noſtro regi David, dicentes: Amplificet Deus nomen Salomonis ſuper nomen tuum, & magnificet thronum ejus ſuper thronum tuum. Et adoravit rex in lectulo (d) ſuo:

48. Et locutus eſt: Benedictus Dominus Deus Iſrael, qui dedit hodie ſedentem in ſolio meo, videntibus oculis meis.

49. Territi ſunt ergo, & ſurrexerunt omnes qui invitati fuerant ab Adonia, & ivit unuſquiſque in viam ſuam.

50. Adonias autem timens Salomonem, ſurrexit, & abiit, tenuitque cornu altaris (e).

51. Et nuntiaverunt Salomoni, dicentes: Ecce Adonias timens regem Salomonem, tenuit cornu altaris, dicens: Juret mihi rex Salomon hodie, quòd non interficiat ſervum ſuum gladio.

52. Dixitque Salomon: Si fuerit vir bonus, non cadet ne unus quidem capillus ejus in terram: ſin autem malum inventum fuerit in eo, morietur.

53. Miſit ergo rex Salomon, & eduxit eum ab altari: & ingreſſus adoravit regem Salomonem: dixitque ei Salomon: Vade in domum tuam.

C A-

33. & 36. (c) Regnum dabat non ætatis prærogativa, ſed Regis voluntas. *Et ducite eum in Gihon*; fons erat, aut rivus. *Loquatur*, ſic placeat Deo.

47. (d) E lectulo ſalutavit novum Regem, fauſta ei apprecatus; vel adoravit Deum.

50. (e) Quod erexerat David in Jeruſalem: nam altare a Moſe erectum erat in Gabaon. 1. Paral. 21. In Salomone Chriſtus adumbratur. Aug. L. 17. de civit. D. cap. 8. *Alius pacificus intelligitur eſſe promiſſus, qui non ante, ſicut iſte, ſed poſt mortem David prænuntiatus eſt ſuſcitandus, qui ædificaret domum Domino, non de lignis & lapidibus, ſed de hominibus, quibus dicit Apoſtolus, Templum Dei ſanctum eſt, quod eſtis vos.*

Digitized by Google

CAPUT II.

David moriturus dat Salomoni de cultu Dei ſalutaria præcepta. Adonias, cùm de Abiſag ducenda ageret, & regnum affectaret, Salomonis juſſu interficitur, uti & Joab, & poſt triennium Semei.

1. APpropinquaverunt autem dies David ut moreretur, præcepitque Salomoni filio ſuo, dicens:

2. Ego ingredior viam univerſæ terræ: conſortare, & eſto vir.

3. Et obſerva cuſtodias (a) Domini Dei tui, ut ambules in viis ejus, ut cuſtodias cæremonias ejus, & præcepta ejus, & judicia, & teſtimonia, * ſicut ſcriptum eſt in lege Moyſi: ut intelligas univerſa quæ facis, & quocumque te verteris: (* Deut. 17. 19.)

4. Ut confirmet Dominus ſermones ſuos, quos locutus eſt de me, dicens: Si cuſtodierint filii tui vias ſuas, & ambulaverint coram me in veritate, in omni corde ſuo, & in omni anima ſua, non auferetur (b) tibi vir de ſolio Iſrael.

5. Tu quoque noſti quæ fecerit mihi Joab filius Sarujæ, quæ fecerit duobus principibus exercitus Iſrael, * Abner filio Ner, & * Amaſæ filio Jether: quos occidit, & effudit ſanguinem (c) belli in pace, & poſuit cruorem prælii in balteo ſuo, qui erat circa lumbos ejus, & in calceamento ſuo, quod erat in pedibus ejus. (* 2. Reg. 3. 17. * 2. Reg. 20. 10.)

6. Facies ergo juxta ſapientiam tuam, & non deduces canitiem ejus pacificè ad inferos.

7. Sed & filiis Berzellai Galaaditis reddes gratiam, eruntque comedentes in menſa tua: * occurrerunt enim mihi quando fugiebam à facie Abſalom fratris tui. (* 2. Reg. 19. 31.)

8. * Habes quoque apud te Semei filium Gera filii Jemini de Bahurim, qui maledixit mihi maledictione peſſima, quando ibam ad caſtra: ſed quia deſcendit mihi in occurſum cùm tranſirem Jordanem, & juravi ei per Dominum, dicens: Non te interficiam gladio: (* 2. Reg. 16. 5. & 19. 19.)

9. Tu noli pati eum eſſe innoxium. Vir autem ſapiens es, ut ſcias quæ facies ei, deduceſque canos ejus cum ſanguine ad inferos.

10. * Dormivit igitur David cum patribus ſuis, & ſepultus eſt in civitate David. (* Act. 2. 29.)

11. * Dies autem quibus regnavit David ſuper Iſrael, quadraginta anni ſunt: in Hebron regnavit ſeptem annis: in Jeruſalem, triginta tribus. (* 1 Par. 29. 27.)

12. Salomon autem ſedit ſuper thronum David patris ſui, & firmatum eſt regnum ejus nimis.

13. Et ingreſſus eſt Adonias filius Haggith ad Bethſabee matrem Salomonis. Quæ dixit ei: Pacificuſne eſt ingreſſus tuus? Qui reſpondit: Pacificus.

14. Addiditque: Sermo mihi eſt ad te. Cui ait: Loquere. Et ille:

15. Tu, inquit, noſti, quia meum erat regnum, & me præpoſuerat omnis Iſrael ſibi in regem: ſed tranſlatum eſt regnum, & factum eſt fratris mei: à Domino enim conſtitutum eſt ei.

16. Nunc ergo petitionem unam precor à te; ne confundas faciem meam. Quæ dixit ad eum: Loquere.

17. Et ille ait: Precor ut dicas Salomoni regi (neque enim negare tibi quidquam poteſt) ut det mihi Abiſag Sunamitidem uxorem.

18. Et ait Bethſabee: Benè, ego loquar pro te regi.

19. Venit ergo Bethſabee ad regem Salomonem, ut loqueretur ei pro Adonia: & ſurrexit rex in occurſum ejus, adoravitque eam, & ſedit ſuper thronum ſuum: poſituſque eſt thronus matri regis, quæ ſedit ad dexteram ejus.

20. Dixitque ei: Petitionem unam parvulam ego deprecor à te; ne confundas faciem meam. Et dixit ei rex: Pete mater mea: neque enim fas eſt ut avertam faciem tuam.

21. Quæ ait: Detur Abiſag Sunamitis Adoniæ fratri tuo uxor.

22. Reſponditque rex Salomon, & dixit matri ſuæ: Quare poſtulas Abiſag Sunamitidem Adoniæ? poſtula (d) ei & regnum: ipſe eſt enim frater meus major me, & habet Abjathar ſacerdotem, & Joab filium Sarujæ.

23. Juravit itaque rex Salomon per Dominum, dicens: Hæc faciat mihi Deus, & hæc addat, quia contra animam ſuam locutus eſt Adonias verbum hoc.

24. Et

CAP. II. 3. (a) Mandata, quæ Deus juſſit cuſtodienda; *Ut intelligas univerſa quæ facis*, quò proſpere ſuccedant.

4. (b) Erit ſemper aliquis ex nepotibus, qui ſedeat in ſolio tuo.

5. (c) Qui effundi juſtè non poteſt niſi in bello: ſimulata amicitia occidit, quaſi bellum adhuc exarſiſſet: *Et poſuit cruorem prælii in balteo ſuo*, ſupra ſagum præcinctus balteo præter morem, ut faciliùs uteretur gladio: *& in calceamento ſuo*, cùm mortui ſanguine calceamentum tinctum fuit. Hæc David non ulciſcendi libidine, ſed amore juſtitiæ præcepit moriturus. David Joabi crimen non condonaverat, ſed diſtulerat pœnam hominis potentis, & ad res bellicas utilis.

22. (d) Noverat Salomon id ab Adonia poſtulari, ut ſibi viam ſterneret ad regnum; non ut privatus, ſed ut Rex agit, qui de publica tranquillitate ſolicitus eſſe debet.

24. Et nunc vivit Dominus, qui firmavit me, & collocavit me ſuper ſolium David patris mei, & qui fecit mihi domum, ſicut locutus eſt, quia hodie occidetur Adonias.

25. Miſitque rex Salomon per manum Banajæ filii Jojadæ, qui interfecit eum, & mortuus eſt.

26. Abjathar quoque ſacerdoti dixit rex: Vade in Anathoth ad agrum tuum, equidem vir mortis es: ſed hodie te non interficiam, quia portaſti arcam Domini Dei coram David patre meo, & ſuſtinuiſti laborem in omnibus, in quibus laboravit pater meus.

27. Ejecit ergo Salomon Abjathar (e), ut non eſſet ſacerdos Domini, * ut impleretur ſermo Domini, quem locutus eſt ſuper domum Heli in Silo. * 1. Reg. 2. 31.

28. Venit autem nuntius (f) ad Joab, quòd Joab declinaſſet poſt Adoniam, & poſt Salomonem non declinaſſet: fugit ergo Joab in tabernaculum Domini, & apprehendit cornu altaris.

29. Nuntiatumque eſt regi Salomoni, quòd fugiſſet Joab in tabernaculum Domini, & eſſet juxta altare: miſitque Salomon Banajam filium Jojadæ, dicens: Vade, interfice eum.

30. Et venit Banajas ad tabernaculum Domini, & dixit ei: Hæc dicit rex: Egredere. Qui ait: Non egrediar, ſed hìc moriar. Renuntiavit Banajas regi ſermonem, dicens: Hæc locutus eſt Joab, & hæc reſpondit mihi.

31. Dixitque rex: Fac ſicut locutus eſt: & interfice eum, & ſepeli, & amovebis ſanguinem innocentem, qui effuſus eſt à Joab, à me, & à domo patris mei.

32. Et reddet Dominus ſanguinem ejus ſuper caput ejus, quia interfecit duos viros juſtos, melioreſque ſe: & occidit eos gladio, patre meo David ignorante, * Abner filium Ner principem militiæ Iſrael, * & Amaſam filium Jether principem exercitus Juda: * 2. Reg. 3. 27. * 2. Reg. 20. 10.

33. Et revertetur ſanguis illorum in caput Joab, & in caput ſeminis ejus in ſempiternum. David autem, & ſemini ejus, & domui & throno illius, ſit pax uſque in æternum à Domino.

34. Aſcendit itaque Banajas filius Jojadæ, & aggreſſus eum interfecit: ſepultuſque eſt in domo ſua in deſerto.

35. Et conſtituit rex Banajam filium Jojadæ pro eo ſuper exercitum, & Sadoc ſacerdotem poſuit pro Abjathar.

36. Miſit quoque rex, & vocavit Semei, dixitque ei: Ædifica tibi domum in Jeruſalem, & habita ibi: & non egredieris inde huc atque illuc.

37. Quacumque autem die egreſſus fueris, & tranſieris torrentem Cedron, ſcito te interficiendum: ſanguis tuus erit ſuper caput tuum.

38. Dixitque Semei regi: Bonus ſermo: ſicut locutus eſt dominus meus rex, ſic faciet ſervus tuus. Habitavit itaque Semei in Jeruſalem diebus multis.

39. Factum eſt autem poſt annos tres, ut fugerent ſervi Semei ad Achis filium Maacha regem Geth: nuntiatumque eſt Semei, quòd ſervi ejus iiſent in Geth.

40. Et ſurrexit Semei, & ſtravit aſinum ſuum: ivitque ad Achis in Geth ad requirendum ſervos ſuos, & adduxit eos de Geth.

41. Nuntiatum eſt autem Salomoni, quòd iiſſet Semei in Geth de Jeruſalem, & rediiſſet.

42. Et mittens vocavit eum, dixitque illi: Nonne teſtificatus ſum tibi per Dominum, & prædixi tibi: Quacumque die egreſſus, ieris huc & illuc, ſcito te eſſe moriturum? Et reſpondiſti mihi: Bonus ſermo, quem audivi.

43. Quare ergo non cuſtodiſti jusjurandum Domini, & præceptum quod præceperam tibi?

44. Dixitque rex ad Semei: Tu noſti omne malum, cujus tibi conſcium eſt cor tuum, quod feciſti David patri meo: reddidit Dominus malitiam tuam in caput tuum.

45. Et rex Salomon benedictus, & thronus David erit ſtabilis coram Domino uſque in ſempiternum.

46. Juſſit itaque rex Banajæ filio Jojadæ: qui egreſſus, percuſſit eum, & mortuus eſt.

CAPUT III.

Salomon filiam Pharaonis ducit. Huic Deus apparet in Gabaon; poſtulat à Deo ſapientiam, quam impetrat, cujus ſpecimen oſtendit in judicio inter duas mulieres prolato.

1. CONfirmatum eſt igitur regnum in manu Salomonis, & affinitate conjunctus eſt Pharaoni regi Ægypti: accepit namque filiam ejus, & adduxit in civitatem (a) David, donec compleret ædificans domum ſuam, & domum Domini, & murum Jeruſalem per circuitum. 2. Par. 1. 1.

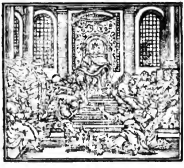
2. At-

27. (e) Reum læſæ majeſtatis ejecit, tum Sadoc è ſtirpe Phinees ex Dei mandato Sacerdotium accepit, ut L. 1. cap. 2. prædictum fuerat.

28. (f) Venit fama eorum quæ geſta ſunt ad Joab, & timuit quòd in partes Adoniæ iviſſet, quamvis ille poſt Abſalonem non declinaſſet: ſatis credibile eſt poſt inaugurationem Salomonis Joab partes Adoniæ foviſſe, huic conſilium dediſſe, ut peteret in uxorem Abiſag.

1. (a) In arcem Sion, ubi erat domus David. Illud eſt veriſimile Pharaonis filiam ſacra Judaica ſuſcepiſſe; CAP. III.

2. Attamen populus immolabat in excelſis : non enim ædificatum erat templum nomini Domini uſque in diem illum.

3. Dilexit autem Salomon Dominum, ambulans in præceptis David patris ſui, excepto quòd in excelſis immolabat (b), & accendebat thymiama.

4. Abiit itaque in Gabaon, ut immolaret ibi : illud quippe erat excelſum maximum: mille hoſtias in holocauſtum obtulit Salomon ſuper altare illud in Gabaon.

5. Apparuit autem Dominus Salomoni per ſomnium nocte, dicens: Poſtula quod vis ut dem tibi.

6. Et ait Salomon: Tu feciſti cum ſervo tuo David patre meo miſericordiam magnam, ſicut ambulavit in conſpectu tuo in veritate, & juſtitia, & recto corde tecum: cuſtodiſti ei miſericordiam tuam grandem, & dediſti ei filium ſedentem ſuper thronum ejus, ſicut eſt hodie.

7. Et nunc Domine Deus, tu regnare feciſti ſervum tuum pro David patre meo: ego autem ſum puer parvulus, & ignorans egreſſum & introitum meum.

8. Et ſervus tuus in medio eſt populi, quem elegiſti, populi infiniti, qui numerari & ſupputari non poteſt præ multitudine.

9. * Dabis ergo ſervo tuo cor docile, * 2. Par.
ut populum tuum judicare poſſit, & di- 1. 10.
ſcernere inter bonum & malum : quis enim poterit judicare populum iſtum, populum tuum hunc multum?

10. Placuit ergo ſermo coram Domino, quòd Salomon poſtulaſſet hujuſcemodi rem.

11. Et dixit Dominus Salomoni: Quia poſtulaſti verbum hoc, & non petiſti tibi dies multos, nec divitias, aut animas inimicorum tuorum, ſed poſtulaſti tibi ſapientiam ad diſcernendum judicium:

12. Ecce feci tibi ſecundùm ſermones tuos, & dedi tibi cor ſapiens (c) & intelligens, in tantum ut nullus ante te ſimilis tui fuerit, nec poſt te ſurrecturus ſit.

13. * Sed & hæc quæ non poſtulaſti, *Sap. 7. 11.
dedi tibi: divitias ſcilicet, & gloriam, ut Matt. 6. 29.
nemo fuerit ſimilis tui in regibus cunctis retrò diebus.

14. Si autem ambulaveris in viis meis, & cuſtodieris præcepta mea, & mandata mea, ſicut ambulavit pater tuus, longos faciam dies tuos.

15. Igitur evigilavit Salomon, & intellexit quòd eſſet ſomnium (d): cùmque veniſſet Jeruſalem, ſtetit coram arca fœderis Domini, & obtulit holocauſta, & fecit victimas pacificas, & grande convivium univerſis famulis ſuis.

16. Tunc venerunt duæ mulieres meretrices ad regem, ſteteruntque coram eo,

17. Quarum una ait: Obſecro, mi domine: ego & mulier hæc habitabamus in domo una, & peperi apud eam in cubiculo.

18. Tertia autem die poſtquam ego peperi, peperit & hæc: & eramus ſimul, nulluſque alius nobiſcum in domo, exceptis nobis duabus.

19. Mortuus eſt autem filius mulieris hujus nocte, dormiens quippe oppreſſit eum.

20. Et conſurgens intempeſtæ noctis ſilencio,

id enim multis exemplis licitum conſtat ex cap. 21. Deuter. quod cùm in aliis uxoribus non præſtiterit, hinc poſteà acriter reprehenditur.

3. (b) Hebr. Verumtamen in excelſis ipſe immolans: non tam reprehenditur, quàm ratio affertur, cur immolaverit in Jeruſalem & in Gabaon, idque vocatur v. 4. excelſum maximum, quòd ibi eſſet altare Moſis dignitate præcipuum. Id enim licitum fuiſſe ante conditum templum, perſuaſum habebant. Sed cùm populus ad idololatriam propenſior hoc ſibi juris arrogaret, David ſui regni temporibus non toleravit excelſa. Ezechias, ac Joſias ea penitùs ſuſtulerunt: alii omnes reprehenduntur, quòd in excelſis immolaverint, aut ea non ſuſtulerint.

12. (c) Sermo eſt de ſapientia naturali, quæ infuſa fuit Salomoni, non de ſupernaturali: cum regibus comparatur, qui extiterunt in ea regione. At quomodo dormiens mereri potuit? an propter vigilantis affectum? Aug. L. 12. de Geneſi ad lit. cap. 15. *Propter illam ergo affectionem animæ bonam, qua deſiderio meliore mundana multas vigilans interfecit cupiditates, etiam in ſomnis quædam ejus merita clarent; nam etiam dormiens Salomon ſapientiam prapoſuit omnibus rebus, eamque neglectis cæteris eſt precatus à Domino.*

15. (d) Quale eſſet & quid portenderet: ligatis enim ſenſibus integer manebat rationis uſus. Hujus ſapientiæ ſpecimen mox dedit in dijudicanda lite inter duas meretrices: vox Hebræa *Zonot*, זנות, *tabernarias* quoque ſignificat. Amb. L. 2. de officiis cap. 8. *Naturam in affectibus quæſivit, quæ latebat in vocibus, & pietatem interrogavit, ut proderet veritatem*. 70. vertunt *meretrices*, πόρνας: extraneæ non erant Lege Deuter. 23. comprehenſæ.

Digitized by Google

lentio, tulit filium meum de latere meo ancillæ tuæ dormientis, & collocavit in ſinu ſuo: ſuum autem filium, qui erat mortuus, poſuit in ſinu meo.

21. Cùmque ſurrexiſſem manè ut darem lac filio meo, apparuit mortuus: quem diligentiùs intuens clara luce, deprehendi non eſſe meum quem genueram.

22. Reſponditque altera mulier: Non eſt ita ut dicis, ſed filius tuus mortuus eſt, meus autem vivit. E contrario illa dicebat: Mentiris: filius quippe meus vivit, & filius tuus mortuus eſt. Atque in hunc modum contendebant coram rege.

23. Tunc rex ait: Hæc dicit, Filius meus vivit, & filius tuus mortuus eſt. Et iſta reſpondit, Non, ſed filius tuus mortuus eſt, meus autem vivit.

24. Dixit ergo rex: Afferte mihi gladium. Cùmque attuliſſent gladium coram rege,

25. Dividite, inquit, infantem vivum in duas partes, & date dimidiam partem uni, & dimidiam partem alteri.

26. Dixit autem mulier, cujus filius erat vivus, ad regem: (commota ſunt quippe viſcera ejus ſuper filio ſuo) Obſecro, domine, date illi infantem vivum, & nolite interficere eum. E contrario illa dicebat: Nec mihi, nec tibi ſit, ſed dividatur.

27. Reſpondit rex, & ait: Date huic infantem vivum, & non occidatur: hæc eſt enim mater ejus.

28. Audivit itaque omnis Iſraël judicium quod judicaſſet rex, & timuerunt regem, videntes ſapientiam Dei eſſe in eo ad faciendum judicium.

CAPUT IV.

Quis fuerit regni Salomonis ſtatus, qui principes & præfecti, qui imperii fines, ciborum apparatus, opes, ſapientia, parabolæ, carmina.

1. ERat autem rex Salomon regnans ſuper omnem Iſraël:

2. Et hi principes quos habebat: Azarias filius (a) Sadoc ſacerdotis:

3. Elihoreph & Ahia filii Siſa ſcribæ: Joſaphat filius Ahilud à commentariis (b):

4. Banajas filius Jojadæ ſuper exercitum: Sadoc autem & Abjathar (c) ſacerdotes.

5. Azarias filius Nathan, ſuper (d) eos qui aſſiſtebant regi: Zabud filius Nathan, ſacerdos, amicus regis:

6. Et Ahiſar præpoſitus domus: & Adoniram filius Abda ſuper tributa.

7. Habebat autem Salomon duodecim præfectos ſuper omnem Iſraël, qui præbebant annonam regi & domui ejus: per ſingulos enim menſes in anno, ſinguli neceſſaria miniſtrabant.

8. Et hæc nomina eorum: Benhur, in monte Ephraim.

9. Bendecar, in Maces, & in Salebim, & in Bethſames, & in Elon, & in Bethanan.

10. Benheſed in Aruboth: ipſius erat Socho, & omnis terra Epher.

11. Benabinadab, cujus omnis Nephathdor, Tapheth filiam Salomonis (e) habebat uxorem.

12. Bana filius Ahilud regebat Thanac & Mageddo, & univerſam Bethſan, quæ eſt juxta Sarthana ſubter Jezraël, à Bethſan uſque Abelmehula è regione Jecmaan.

13. Bengaber in Ramoth Galaad: habebat Avothjair (f) filii Manaſſe in Galaad, ipſe præerat in omni regione Argob, quæ eſt in Baſan, ſexaginta civitatibus magnis atque muratis, quæ habebant ſeras æreas.

14. Ahinadab filius Addo præerat in Manaim.

15. Achimaas in Nephthali: ſed & ipſe habebat Baſemath filiam Salomonis in conjugio.

16. Baana filius Huſi, in Aſer, & in Baloth.

17. Joſaphat filius Pharue, in Iſſachar.

18. Semei filius Ela, in Benjamin.

19. Gaber filius Uri, in terra Galaad, in terra Sehon regis Amorrhæi, & Og regis Baſan, ſuper omnia quæ erant in illa terra.

20. Juda & Iſraël innumerabiles, ſicut arena maris in multitudine: comedentes, & bibentes, atque lætantes.

21. * Salomon autem erat in ditione * Eccli. 47.
ſua, habens omnia regna à flumine (g) 15.
terræ Philiſthiim uſque ad terminum Ægypti:

CAP. IV. 2. (a) I. e. nepos: nam Azarias erat filius Achimaas, qui erat filius Sadoc.

3. (b) Qui Regi gerenda ſuggerebat. 70. vertunt, à memoria; Gallis magiſter eſt libellorum ſupplicum, *Maître des Requêtes*.

4. (c) An fortè hæc mutato ordine per metalepſim recenſentur? adeò ut hic fuerit ſtatus regni ante hunc Salomonis annum tertium. An potiùs Sadoc ſolus Sacerdotis ſummi munere functus eſt? cùm autem nullus eſſet ampliùs conſpirationis locus, permiſſum eſt Abjathar, ut ad miniſterium templi rediret, ſuúmque nomen & dignitatem poſt Sadoc retineret, ut apud nos Epiſcopi; qui Epiſcopatu ceſſerunt: ac fortè de ejus ejectione anteà dictum fuit per anticipationem. Aut Sadoc re ipſa erat ſummus ſacerdos, Abjathar ſolo nomine.

5. (d) Hebr. Super adſtantes Regi. Hi erant curatores menſæ regiæ ex Grotio. *Amicus Regis*, particeps; *præpoſitus domus*, comes rei privatæ; *ſuper tributa*, comes ſacrarum largitionum.

11. (e) Hoc dictum eſt per prolepſim: tum enim Salomon filias nubiles habere non poterat.

13. (f) Villas Jair, de quibus n. 32. 41. & Jud. 10. 4.

21. (g) Ex Hebræo, *à flumine illo*, per emphaſim Euphrates intelligitur inſigne flumen: adeò ut cenſepi.

pti : offerentium ſibi munera , & ſervientium ei cunctis diebus vitæ ejus.

22. Erat autem cibus Salomonis per dies ſingulos, triginta cori ſimilæ, & ſexaginta cori farinæ,

23. Decem boves pingues , & viginti boves paſcuales , & centum arietes , excepta venatione cervorum, caprearum atque bubalorum, & avium altilium.

24. Ipſe enim obtinebat omnem regionem quæ erat trans flumen , à Thaphſa uſque ad Gazam , & cunctos reges illarum regionum: & habebat pacem ex omni parte in circuitu.

25. Habitabatque Juda, & Iſrael abſque timore ullo , unuſquiſque ſub vite ſua, & ſub ficu ſua, à Dan uſque Berſabee, cunctis diebus Salomonis.

* 2. Par. 9. 25. 26. * Et habebat (h) Salomon quadraginta millia præſepia equorum currilium, & duodecim millia equeſtrium.

27. Nutriebantque eos ſupradicti regis præfecti: ſed & neceſſaria menſæ regis Salomonis , cum ingenti cura præbebant in tempore ſuo .

28. Hordeum quoque & paleas equorum & jumentorum, deferebant in locum ubi erat rex , juxta conſtitutum ſibi.

29. Dedit quoque Deus ſapientiam Salomoni , & prudentiam multam nimis , & latitudinem cordis , quaſi arenam quæ eſt in littore maris.

30. Et præcedebat ſapientia Salomonis ſapientiam omnium Orientalium & Ægyptiorum ,

* Eccli. 47. 16. 31. * Et erat ſapientior cunctis hominibus: ſapientior Ethan Ezrahita, & Heman, & Chalcol, & Dorda, filiis Mahol: & erat nominatus in univerſis gentibus per circuitum .

32. Locutus (i) eſt quoque Salomon tria millia parabolas : & fuerunt carmina ejus quinque & mille.

33. Et diſputavit ſuper lignis , à cedro quæ eſt in Libano , uſque ad hyſſopum quæ egreditur de pariete: & diſſeruit de jumentis, & volucribus, & reptilibus, & piſcibus:

34. Et veniebant de cunctis populis ad audiendam ſapientiam Salomonis , & ab univerſis regibus terræ, qui audiebant ſapientiam ejus.

CAPUT V.

Salomon cum Hiram Rege Tyri per mutuas legationes agit de exſtruendo templo . Hiram dat qui cædant ligna , his Salomon cibaria tribuit.

1. MIſit quoque Hiram rex Tyri ſervos ſuos ad Salomonem : audivit enim quòd ipſum unxiſſent regem pro patre ejus: quia amicus fuerat Hiram David omni tempore .

2. Miſit autem Salomon ad Hiram , dicens :

3. Tu ſcis voluntatem David patris mei, & quia non potuerit ædificare domum nomini Domini Dei ſui propter bella imminentia per circuitum, donec daret Dominus eos ſub veſtigio pedum ejus.

4. Nunc autem requiem dedit Dominus Deus meus mihi per circuitum : & non eſt ſatan (a), neque occurſus malus .

5. Quamobrem cogito ædificare templum nomini Domini Dei mei, ſicut locutus eſt Dominus David patri meo, dicens: * Filius tuus , quem dabo pro te ſuper ſolium tuum, ipſe ædificabit domum nomini meo. * 2. Reg. 7. 12. 1. Par. 22. 10.

6. Præcipe igitur ut præcidant mihi ſervi tui cedros de Libano , & ſervi mei ſint cum ſervis tuis: mercedem autem ſervorum tuorum dabo tibi quamcumque petieris: ſcis enim quomodo non eſt in populo meo vir qui noverit ligna cædere ſicut Sidonii.

7. Cùm ergo audiſſet Hiram verba Salomonis , lætatus eſt valdè, & ait : Benedictus Dominus Deus hodie , qui dedit David filium ſapientiſſimum ſuper populum hunc plurimum .

8. Et miſit Hiram ad Salomonem , dicens: Audivi quæcumque mandaſti mihi: ego faciam omnem voluntatem tuam in lignis cedrinis & abiegnis.

9. Servi mei deponent ea de Libano ad mare : & ego componam ea in ratibus in mari, uſque ad locum, quem ſignificaveris mihi; & applicabo (b) ea ibi, & tu tolles ea: præbebiſque neceſſaria mihi, ut detur cibus domui meæ.

10. Itaque Hiram dabat Salomoni ligna cedrina , & ligna abiegna , juxta omnem voluntatem ejus .

11. Sa-

ta ſit promiſſio Geneſ. 15. 18. à flumine Ægypti uſque ad flumen magnum, nempè Euphratem: ſic termini ditionis Salomonis fuerunt à Dan uſque Berſabee , mare magnum & Euphrates.

26. (h) Seu 40000. equos , ut legimus L. 2. Paral. cap. 9. v. 25. *Habuit quoque Salomon quadraginta millia equorum in ſtabulis , equitum duodecim millia* : illi currus trahebant, quibus utebantur familiares Regis in comitatu. Neque in eo fortè peccavit Salomon adversùs legem Deutero. 17. cùm Palatiorum conſtructio, & annonæ parandæ ratio tantam equorum multitudinem exigeret , qui in variis Provinciis diſperſi erant .

32. & 33. (i) Has forte parabolas quos oreproculit, alii ſcriptis exceperunt . *Carmina* : Sept. Interpret. legunt *quinque millia* : ac forte conjunctio Hebraica , ut ſæpe alias, redundat.

CAP. V. 4. (a) Nullus mihi eſt adverſarius; non eſt qui infeſtet incurſionibus populum meum.

9. (b) Eò devcham quò volueris : rates ex multis trabibus erant coagmentatæ. *Ut detur cibus domui meæ*: iis qui in opere tuo verſabuntur, præbebis neceſſaria , ut colligitur ex L. 2. Paral. cap. 2.

11. Salomon autem præbebat Hiram coros tritici viginti millia, in cibum domui ejus, & viginti coros puriſſimi olei: hæc tribuebat Salomon Hiram per ſingulos annos.

* Sup. 3. 12. 12. * Dedit quoque Dominus ſapientiam Salomoni, ſicut locutus eſt ei: & erat pax inter Hiram & Salomonem, & percuſſerunt ambo fœdus.

13. Elegitque rex Salomon operarios de omni Iſrael, & erat indictio (c) triginta millia virorum.

14. Mittebatque eos in Libanum, decem millia per menſes ſingulos viciſſim, itaut duobus menſibus eſſent in domibus ſuis: & Adoniram erat ſuper hujuſcemodi indictione.

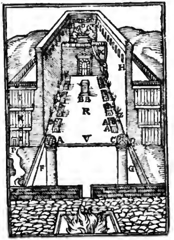
15. Fueruntque Salomoni ſeptuaginta millia eorum qui onera portabant (d), & octoginta millia latomorum in monte:

16. Abſque præpoſitis qui præerant ſingulis operibus, numero trium millium & trecentorum, præcipientium populo, & his qui faciebant opus.

17. Præcepitque rex, ut tollerent lapides grandes, lapides pretioſos (e), in fundamentum templi, & quadrarent eos:

18. Quos dolaverunt cæmentarii Salomonis, & cæmentarii Hiram: porrò Giblii (f) præparaverunt ligna & lapides ad ædificandam domum.

TEMPLUM SINE TECTO CUM PORTICU SUA.

a b Longitudo LX. cubitorum.
a c Latitudo XX. cubitorum.
d e Altitudo XXX. cubitorum.
f g Porticus ante templum XX. cubitorum longitudinis, & X. cubitorum latitudinis.
h Feneſtræ obliquæ, ſive laxiores intrinſecùs, & extrinſecùs arctæ.
k Tabulata per gyrum tria, ſive appendices: quarum una quinque cubitos latitudinis habebat: media ſex: ſuprema ſeptem: ſingula altitudinis quinque cubitorum.
m n o Retractationes, ſive reductiones in muro templi, quibus innitebantur capita trabium. Vocamus Gallicè retraictes. Pro quibus trabes vertit Interpres.
p Cochlea.
q Sanctus ſanctorum, ſive oraculum, cujus longitudo, & latitudo erant XX. cubitorum: altitudo autem cubitorum XX. quod dum dicimus, eam partem altitudinis intelligimus, quæ ſolo auro erat tecta: nam alii decem cubiti erant tecti lapillis pretioſis, & auro.
r Templum, ſive ſanctum, pro foribus oraculi, XL. cubitorum longitudinis.
ſ Arca fœderis.
t Cherubim duo X. cubitorum altitudinis.
v Oſtiola, ſive valvæ in introitu oraculi.
x Velum, quo diſtinguebatur Sanctum à Sancto ſanctorum, 2. Par. 3. Matth. 27.
y Locus oſtii templi: quod ideò non expreſſit pictor, ne reliquæ picturæ officeret.
z Candelabra decem, quinque ad dexteram, & quinque ad ſiniſtram. 2. Paral. 4.
a a Menſæ decem.
b b Altare Thymiamatis.

CAPUT VI.

Templi forma quoad præcipuas ejus partes.

1. FActum eſt ergo quadringenteſimo
2. Par. 3. 2. & octogeſimo anno egreſſionis (a) filiorum Iſrael de terra Ægypti, in anno quarto, menſe Zio, (ipſe eſt menſis ſecundus) regni Salomonis ſuper Iſrael, ædificari cœpit domus Domino.

2. Do-

13. (c) Sept. Interpret. *Tributum*, quo operæ exigebantur: Hebr. *Et aſcendere fecit*, impoſuit, *tributum ex omni Iſrael*: his juſſum erat in Libano ligna cædere; vel indixit ut aſſumerentur triginta millia virorum.

15. (d) Sex millia fortè ſingulis menſibus. Villalpandus numerum operariorum mirum in modum auget. 2. Paral. 2. 15000. peregrini recenſentur, & 30000. Iſraelitæ. Eo numero comprehendi debent præfecti operum, quorum ſinguli 50. operarius præficiebantur, ut 30000. Iſraelitis præfecti eſſent 300. centuriones: ſic ſiunt 3300. præfecti. Quod 2. Paral. c. 2. v. ultimo numerentur 3600. exiſtimat Capellus eſſe errorem Librarii, qui in numeris frequens occurrit. Hi autem operarii in tres partes erant diviſi: adeò ut una ex iis menſem unum in monte operaretur, lapides & ligna cædendo, & vectando, reliquos duos menſes domi maneret, ut ante dictū eſt de 30000. Iſraelitis.

17. (e) Majoris pretii, ut marmora, aut Jaſpides vario colore.

18. (f) Hi vel ex urbe Giblo Phœniciæ dicti ſunt, vel ex Gebal, de quibus Pſal. 82. *Gebal, & Ammon, & Amalec, cum habitantibus Tyrum*: qui in quadrandis lapidibus, & dolandis lignis erant induſtrii; ita Vatablus. Phœnices eos eſſe putat Grotius, qui Gabala tenent. Gabalam verò promontorium vocat Plinius L. 5. cap. 20.

CAP. VI. 1. (a) Severus Sulpicius L. 1. Hiſt. numerum annorum à librariis vitiatum putat, & ponendum eſſe annum 588. Ac multo major annorum numerus quàm 480. colligitur ex iis, quos ſingulis judicibus & regibus tribuit Scriptura. Atque ex eo ipſo his libris fidem derogare conatur Spinoſa; ſed diu eſt, ex quo ab interpretibus id fuit adnotatum, annos interregnorum omitti, eoſque tantummodo computari, quibus Duces, Judices, & Reges floruerunt. Addit Emmanuel Sa Scripturam interdum ſolere in annorum vel in hominum catalogis quædam præterire. Adde in numerorum notis frequentes errores irrepere: verùm de his dictum eſt in proleg. Diſſer. 4. *Menſe Zio*, hoc nomen menſis eſt Chaldaicum.

2. Domus autem, quam ædificabat rex Salomon Domino, habebat ſexaginta cubitos in longitudine, & viginti cubitos in latitudine, & triginta cubitos in altitudine (b).

3. Et porticus erat ante templum viginti cubitorum longitudinis, juxta menſuram latitudinis templi: & habebat decem cubitos latitudinis ante faciem (c) templi.

4. Fecitque in templo feneſtras obliquas.

5. Et ædificavit ſuper parietem templi tabulata (d) per gyrum, in parietibus domus per circuitum templi & oraculi, & fecit latera in circuitu.

6. Tabulatum quod ſubter erat, quinque cubitos habebat latitudinis, & medium tabulatum ſex cubitorum latitudinis, & tertium tabulatum ſeptem habens cubitos latitudinis. Trabes (e) autem poſuit in domo per circuitum forinſecùs, ut non hærerent muris templi.

7. Domus autem cùm ædificaretur, de lapidibus dolatis atque perfectis ædificata eſt: & malleus, & ſecuris, & omne ferramentum non ſunt audita in domo, cùm ædificaretur.

8. Oſtium (f) lateris medii in parte erat domus dextræ: & per cochleam aſcendebant in medium cœnaculum, & à medio in tertium.

TEMPLUM TECTUM CUM PORTICU SUA
atrio Sacerdotum, & atrio Populi.

a Atrium interius, quod & atrium ſacerdotum dicitur.
b Altare holocauſti, longitudinis, & latitudinis, viginti cubitorum, & decem latitudinis.
c Labra, ſive luteres, 2. Paral. 4.
d Mare. 2. Paral. 4.
e Atrium populi, quod baſilica, ſive baſilica grandis 1. Paral. 4. & 6. dicitur: & Act. 3. Porticus Salomonis. Hoc atrium nomine templi ſæpè intelligitur in Novo teſtamento, ut Matth. 21. Actor. 3. In hoc atrio concionabatur CHRISTUS, & ex eo vendentes, & ementes ejecit.
f Baſis ænea, ſive ſuggeſtum, longitudinis, & latitudinis quinque cubitorum, & altitudinis trium. 2. Paralip. 6.
g Porta Orientalis, quæ porta Sur, 4. Reg. 2. & Porta fundamenti, 2. Paral. 23. dicitur. Hanc nonnulli putant eſſe, quæ Act. 3. dicitur Porta ſpecioſa: quòd omnium portarum Orientalis eſſet pulcherrima.
h Porta Meridionalis.
i Porta Septentrionalis.

9. Et ædificavit domum, & conſummavit eam: texit quoque domum laquearibus cedrinis.

10. Et ædificavit tabulatum ſuper omnem domum quinque cubitis altitudinis, & operuit (g) domum lignis cedrinis.

11. Et

2. (b) De altitudine uſque ad primum tabulatum loqui Scripturam multi opinantur: nam 2. Paral. 3. altitudo templi 120. cubitorum ſtatuitur: ſecùs, inquiunt, ea non fuiſſet ſpectabilis. R. Kimhi ſolum veſtibulum altum fuiſſe 120. cubitis exiſtimat, templum 30. tantummodò. Sed quæ illa eſſet proportio turris 120. cubitorum, cum domo ſibi conjuncta 30. cubitorum? Sed neque hæc altitudo templi 120. cubitorum cum tam parva latitudine convenit, præſertim ſi adjunctæ cellulæ 18. cubitorum erant. Quòd verò 2. Par. 3. 4. legatur veſtibulum altum 120. cubitorum, ſuſpicatur Capellus in voce Hebræa per unius literæ numeralis metatheſim legi 120. cubitos pro 20. cùm veſtibula in Eccleſiis depreſſiora fieri ſoleant: nec religioſe adeò textus lectionem quantumvis antiquam tenendam putat, cùm levi litterulæ mutatione, aut inverſione lapſus librarii corrigi poſſit. Idem vir perdoctus obſervat in Templo Salomonis habitam eſſe rationem formæ Doricæ, quam Vitruvius tradit L. 4. cap. 4. Nam loci longitudo dupla fuit latitudinis; longitudo autem & latitudo ſimul junctæ dant 60. cubitos, pars dimidia 30. cubitorum eſt muri altitudo; cùm 10. tantùm eſſent cubiti ad lacunar uſque, ſeu ad tabulatum.

3. & 4. (c) Ad frontem templi. *Obliquas*: intùs latiores, foris anguſtiores.

5. (d) Opus omni ex parte pergulæ, vulgò *des Coridors*, cingebant. Hebr. *Et fecit latera in circuitu*, ſeu coſtas, ſeu loricam, Gall. vulgò *parapet*: & erant cubiculorum ordines tabulatis diſtincti: nam templum duplici pariete cinctum erat: inter parietes ſpatium erat 5. cubitorum latitudinis, in quo erant cubicula. Ab inferioribus ad ſuperiora per cochleam aſcendebant.

6. (e) Pergulæ tignis nitebantur à pariete ſuſtentatis, ita ut pars domus contracta in latitudine, ſed prominens ea ſuſtineret, nec neceſſe foret parietem perforare: murus enim in ſuperiori parte extenuabatur, & pars muri non contracta immiſſa tigna ſuſtentabat.

8. (f) Ad latus muri meridionalis erat oſtium, per quod aſcendebatur ab uno tabulato ad aliud, ſeu ad cœnacula: *Et ædificavit domum, & conſummavit*, quoad parietes, non quoad tabulata.

10. (g) Loquitur de ſupremo tecto totius operis.

11. Et factus eſt ſermo Domini ad Salomonem, dicens:

12. Domus hæc, quam ædificas, ſi ambulaveris in præceptis meis, & judicia mea feceris, & cuſtodieris omnia mandata mea, gradiens per ea: firmabo ſermonem meum
* 2. Reg. 7. 16. tibi, * quem locutus ſum ad David patrem tuum.

* 1. Par. 22. 9. 13. * Et habitabo in medio filiorum Iſrael, & non derelinquam populum meum Iſrael.

14. Igitur ædificavit Salomon domum, & conſummavit eam.

15. Et ædificavit (h) parietes domus intrinſecùs tabulatis cedrinis, à pavimento domus uſque ad ſummitatem parietum, & uſque ad laquearia, operuit lignis cedrinis intrinſecùs: & texit pavimentum domus tabulis abiegnis.

16. Ædificavitque viginti cubitorum ad poſteriorem partem templi tabulata cedrina, à pavimento uſque ad ſuperiora: & fecit interiorem domum oraculi in Sanctum ſanctorum.

17. Porrò quadraginta cubitorum erat ipſum templum pro foribus oraculi.

18. Et cedro omnis domus intrinſecùs veſtiebatur, habens tornaturas, & juncturas ſuas fabrefactas, & cælaturas eminentes: omnia cedrinis tabulis veſtiebantur: nec omninò lapis apparere poterat in pariete.

19. Oraculum autem in medio (i) domus in interiori parte fecerat, ut poneret ibi arcam fœderis Domini.

20. Porrò oraculum (k) habebat viginti cubitos longitudinis, & viginti cubitos latitudinis, & viginti cubitos altitudinis: & operuit illud atque veſtivit auro puriſſimo: ſed & altare veſtivit cedro.

21. Domum (l) quoque ante oraculum operuit auro puriſſimo, & affixit laminas clavis aureis.

22. Nihilque erat in templo quod non auro tegeretur: ſed & totum altare (m) oraculi texit auro.

23. Et fecit in oraculo duos Cherubim de lignis olivarum, decem cubitorum altitudinis.

24. Quinque cubitorum ala Cherub una, & quinque cubitorum ala Cherub altera: id eſt, decem cubitos habentes, à ſummitate alæ unius uſque ad alæ alterius ſummitatem.

25. Decem quoque cubitorum erat Cherub ſecundus: in menſura pari, & opus unum (n) erat in duobus Cherubim,

26. Id eſt, altitudinem habebat unus Cherub decem cubitorum, & ſimiliter Cherub ſecundus.

27. Poſuitque Cherubim in medio templi interioris: extendebant autem alas ſuas Cherubim, & tangebat ala una parietem, & ala Cherub ſecundi tangebat parietem alterum: alæ autem alteræ in media parte templi ſe invicem contingebant.

28. Texit quoque Cherubim auro.

29. Et omnes parietes templi per circuitum ſculpſit variis cælaturis & torno: & fecit in eis Cherubim, & palmas, & picturas varias, quaſi prominentes de pariete, & egredientes.

30. Sed & pavimentum domus texit auro intrinſecùs & extrinſecùs.

31. Et in ingreſſu oraculi fecit oſtiola de lignis olivarum, poſteſque angulorum quinque.

32. Et duo oſtia de lignis olivarum: & ſculpſit in eis picturam Cherubim, & palmarum ſpecies, & anaglypha valdè prominentia: & texit ea auro: & operuit tam Cherubim quàm palmas, & cætera, auro.

33. Fecitque in introitu templi poſtes de lignis olivarum quadrangulatos:

34. Et duo oſtia de lignis abiegnis altrinſecùs: & utrumque oſtium duplex erat, & ſe invicem tenens aperiebatur.

35. Et ſculpſit Cherubim, & palmas, & cælaturas valdè eminentes: operuitque omnia laminis aureis opere quadro ad regulam.

36. Et ædificavit atrium interius (o) tribus ordinibus lapidum politorum, & uno ordine lignorum cedri.

37. An-

15. & 16. (h) Texit tabulis cedrinis intrinſecùs. *Cubitos:* Templum diſtinctum erat in duas partes, non velo, ut in tabernaculo, ſed muro, aut certè tabulis cedrinis diſtinctas. Hebr. Et ædificavit viginti cubitos à lateribus templi, tabulis cedrinis, quibus ſcilicet oraculum à reliquo templo ſejunctum erat. Oraculum verò quadratum erat, viginti cubitos longum & latum, uti & altum à pavimento uſque ad ſuperiora. *Et fecit interiorem domum oraculi in Sanctum ſanctorum*, i. e. Fecit Sanctum ſanctorum, ſublata præpoſitione, in.

19 (i) In parte remotiſſima, ut centrum ab ambiente linea longiſſimè abeſt.

20. (k) Locus in quo erat oraculum, ſeu Sanctuarium.

21. (l) Partem templi ante oraculum poſitam, at quæ oraculum dicitur.

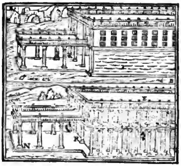
22. (m) Altare thymiamatum ante oraculum poſitum.

25. & 32. (n) Eadem forma erat in duobus Cherubim. *Anaglypha:* ſunt figuræ inciſæ, prominentes, aſperæ cælaturæ.

36. (o) Seu atrium Sacerdotum, ubi erat altare holocauſtorum, & labrum æneum, ſeu mare, in quo Sacerdotes, & victimæ lavabantur: de ſecundo atrio laicis mundis, & tertio omnibus expoſito non agit. Nec ſatis liquet, utrum atrium illud templum ambierit, an fuerit ante porticum templi. Structuram templi omnem Villalpandus accuratè deſcripſit: ac nuperrime vir pereruditus P. Lamy Congregationis Oratorii Presbyter illius Ichnographiam & Orthographiam in Apparatu ſuo Biblico deſignatas edidit: ex quo perpauca delibare opus eſt, quò faciliùs multa in Scripturis ſatis obſcura in-

37. Anno quarto fundata eſt domus Domini in menſe Zio:

38. Et in anno undecimo, menſe Bul (ipſe eſt menſis octavus) perfecta eſt domus in omni opere ſuo, & in univerſis utenſilibus ſuis: ædificavitque eam annis ſeptem.

CAPUT VII.

Exſtructo templo, palatium ſibi ædificat Salomon: tum domum alteram, quam ſaltum Libani appellat; & tertiam filiæ Pharaonis uxori ſuæ; poſtremò ampla vaſorum ſupellex deſcribitur.

* Sup. 6. 38. & inf. 9. 10.

1. DOmum autem ſuam ædificavit Salomon * tredecim (a) annis, & ad perfectum uſque perduxit.

2. Ædificavit quoque domum ſaltus Libani centum cubitorum longitudinis, & quinquaginta cubitorum latitudinis, & triginta cubitorum altitudinis: & quatuor deambulacra inter columnas cedrinas: ligna quippe cedrina exciderat in columnas.

3. Et tabulatis cedrinis veſtivit totam cameram (b), quæ quadraginta quinque columnis ſuſtentabatur. Unus autem ordo habebat columnas quindecim

4. Contra ſe invicem poſitas,

5. Et è regione ſe reſpicientes, æquali ſpatio inter columnas, & ſuper columnas quadrangulata ligna in cunctis æqualia.

6. Et porticum columnarum fecit quinquaginta cubitorum longitudinis, & triginta cubitorum latitudinis, & alteram porticum in facie majoris porticus: & columnas, & epiſtylia ſuper columnas.

7. Porticum quoque ſolii, in qua tribunal eſt, fecit: & texit lignis cedrinis à pavimento uſque ad ſummitatem.

8. Et domuncula (c), in qua ſedebatur ad judicandum, erat in media porticu, ſimili opere. Domum quoque fecit filiæ Pharaonis (* quam uxorem duxerat Salomon) tali opere, quali & hanc porticum. * Sup. 3. 1.

9. Omnia lapidibus pretioſis (d), qui ad normam quamdam atque menſuram tam intrinſecùs quàm extrinſecùs ſerrati erant: à fundamento uſque ad ſummitatem parietum, & extrinſecùs uſque ad atrium majus.

10. Fundamenta autem de lapidibus pretioſis,

telligi poſſint. In monte Moria Templum à Salomone exſtructum fuiſſe, communis eſt Judæorum, & ſacrorum interpretum ſententia. Cùm autem hujus montis area non ſatis patens eſſet, erigendi fuerunt aggeres, ut multis gradibus ad templum ipſum perveniretur. Joſephus Lib. 6. de bello Judaico, cap. 6. & Lib. 15. Antiquitatum, cap. 14. templum ait firmiſſimi collis jugo impoſitum fuiſſe, circa quod civitas Jeruſolyma in ſpeciem theatri erat circumpoſita, atque ab eo profundis vallibus tribus ex partibus diſcreta. Ex parte orientis collis ſenſim à vertice verſus eam partem urbis, quæ *Acra* dicebatur, declivis erat: partem illam Salomon munivit firmo muro, & aggeltæ terræ porticum impoſuit. In tribus aliis lateribus collem ab imis radicibus ad ſummum ejus jugum cinxit itidem muro, quod inter murum & collem ſpatium intererat ſpatii, aggeſta terra replevit, ut complanatis omnibus fieret area quadrilatera, cujus ambitus erat quatuor ſtadiorum, ſingulis lateribus per unum ſtadium porrectis. Vallis a parte Orientali & Meridionali erat admodum profunda, cui murus imminebat 300. cubitos altus: à parte Boreali non erat tanta profunditas. Circa templum erat atrium Sacerdotum ſic diſpoſitum, ut ad frontem & introitum templi area quadrata & ampla ſub dio expoſita pateret, in cujus medio erat altare holocauſtorum. Hoc interius atrium alterum cingebat ſolis Iſraelitis, iiſque mundis deſtinatum; utrumque atrium cingebant porticus, conclavia, cellæ, vaſis & veſtibus Sacerdotum, cibariis quoque & rebus ad ſacrificandum neceſſariis condendis, loca itidem ad veſcendum & cubandum idonea. In portis utriuſque atrii erant ampla veſtibula. Tres erant portæ in atrio Sacerdotum, una ad Orientem, duæ aliæ ad Septemtrionem & Auſtrum collocatæ. Una erat in Orientali plaga atrii Iſraelitarum porta, quæ *ſpecioſa* dicebatur; in unoquoque latere Septemtrionali, & Meridionali tres erant. Utrumque atrium tertium cingebat amplum, & magnificis porticibus ornatum: hoc gentilium atrium dicebatur. In monte undique prærupto templum ſitum erat, atque aggeribus illius area augenda erat: adeò ut mœnia cum porticibus teſte Joſepho ad 400. cubitos aſſurgerent. Hinc ſubſtructiones ingentibus ſaxis ædificatæ, quas Apoſtoli è templo egreſſi oſtenderunt Chriſto Domino Marc. cap. 13. *Magiſter aſpice quales lapides, & quales ſtructuræ*. Probabilius videtur atrium gentium in Templo Salomonis nullum fuiſſe; nulla enim ejus in hoc libro fit mentio; ſed in Templo ab Herode inſtaurato id extabat, teſte Joſepho. In oraculo ſive ſanctuario, & in ſancta Arca, candelabrum, altare æneum, menſa propoſitionis eodem modo erant diſpoſita atque in tabernaculo.

CAP. VII.

1. & 2. (a) Cùm templum intra ſeptem annos abſolverit, quòd plurima ad templi ſtructuram neceſſaria David antè præparaſſet, ex L. 1. Paral. 22. *Domum ſaltus*; hæc domus Salomonis, *domus ſaltus*, appellatur, vel propter loci opportunitatem, vel quòd è cedris Libani eſſet conſtructa; vel potiùs erat vicina Hieroſolymæ, in quam per æſtatem auræ captandæ cauſa ſe recipiebat: unde à Chaldæo Paraph. *domus refrigerii* vocitatur. *Deambulacra*; quorum duo inter columnas, duo quoque inter columnas & murum templi erant.

3. (b) Pars erat ſuprema domus, in qua erant tres ordines columnarum. *Et domuncula in qua ſedebatur ad judicandum*: vulgò, *le parquet*.

8. (c) In ea, inquit Grotius, Rex penè clauſus ſedebat, ut tutior eſſet ab inſidiis.

9. (d) Videtur loqui de omnibus operibus, ac ſubinde ad templi ſtructuram redire: unde & atrii majoris populo deſtinati mentionem facit.

tioſis, lapidibus magnis decem ſive octo cubitorum.

11. Et deſuper lapides pretioſi æqualis menſuræ ſecti erant, ſimiliterque de cedro (e).

12. Et atrium majus rotundum, trium ordinum de lapidibus ſectis, & unius ordinis de dolata cedro: necnon & in atrio domus Domini interiori, & in porticu domus.

13. Miſit quoque rex Salomon, & tulit (f) Hiram de Tyro,

14. Filium mulieris viduæ de tribu Nephthali, patre Tyrio, artificem ærarium, & plenum ſapientia, & intelligentia, & doctrina ad faciendum omne opus ex ære. Qui cùm veniſſet ad regem Salomonem, fecit omne opus ejus.

15. Et finxit duas columnas (g) æreas, decem & octo cubitorum altitudinis columnam unam: * & linea duodecim cubitorum ambiebat columnam utramque. * Jer. 52. 21.

16. Duo quoque capitella fecit, quæ ponerentur ſuper capita columnarum, fuſilia ex ære: quinque cubitorum (h) altitudinis capitellum unum, & quinque cubitorum altitudinis capitellum alterum:

17. Et quaſi in modum retis, & catenarum ſibi invicem miro opere contextarum. Utrumque capitellum columnarum fuſile erat: ſeptena verſuum retiacula (i) in capitello altero.

18. Et perfecit columnas, & duos ordines per circuitum retiaculorum ſingulorum, ut tegerent capitella, quæ erant ſuper ſummitatem malogranatorum: eodem modo fecit & capitello ſecundo.

19. Capitella autem, quæ erant ſuper capita columnarum, quaſi opere lilii fabricata erant in porticu quatuor cubitorum.

20. Et rurſum alia capitella (k) in ſummitate columnarum deſuper, juxta menſuram columnæ contra retiacula: malogranatorum autem ducenti ordines erant in circuitu capitelli ſecundi.

21. Et ſtatuit duas columnas in porticu templi: cùmque ſtatuiſſet columnam dexteram, vocavit eam nomine Jachin (l): ſimiliter erexit columnam ſecundam, & vocavit nomen ejus Booz.

22. Et ſuper capita columnarum opus in modum lilii poſuit: perfectumque eſt opus columnarum.

23. * Fecit quoque mare (m) fuſile decem cubitorum à labio uſque ad labium, rotundum in circuitu: quinque cubitorum altitudo ejus, & reſticula triginta cubitorum cingebat illud per circuitum. * 2. Par. 4. 2.

24. Et ſculptura (n) ſubter labium circuibat illud decem cubitis ambiens mare: duo ordines ſculpturarum ſtriatarum erant fuſiles.

25. Et

11. & 12. (e) *Chald.* Et obduxit tabulis cedrinis. *Rotundum*; Vox Hebræa *Sevib*, סביב, ſignificat *circuitu ſuo* id ambire templum: nam figuræ erat quadrilateræ, non rotundæ. *Necnon in atrio domus Domini:* in atrio Sacerdotum, & portica templi id obſervatum fuerat, ut unus ordo lapidum tabulis cedrinis tegeretur.

13. (f) Artificem induſtrium in ære conflando, & fingendo, filium mulieris viduæ de tribu Nephthali: unde verba illa ad filium, non ad matrem ſunt referenda. Quod L. 2. Paral. cap. 2. mater dicitur ex Dan oriunda, intelligendum eſt, ex urbe Dan in tribu Nephthali, non è tribu Dan.

15. (g) 2. Paral. 3. dicuntur altæ 35. cubitis. Reſp. Abulenſis in Paralip. comprehendi baſes, capitella, & lilia: ſed nihil eſt facilius, quàm errorem in litteris numerorum obrepere. Aut certè cum Villalpando dicendum eſt, hoc capite, uti Jeremiæ cap. 52. ſcapum columnæ, qui unà cum ſpiris baſis fuſus eſt, 18. cubitorum fuiſſe. Liber 2. Paral. utramque columnam commemorat; unaquæque fuit 17. cubit. $\frac{1}{2}$ demptis plintho ſolida & ſeorsìm fuſa unà cum epiſtylio, ſeu capitello. *Et linea 12. cubitorum ambiebat columnam utramque*, i. e. ambas ſimul ſumptas: nec ſymmetriæ ratio patitur, ut columnæ 18. cubitorum perimeter ſit 12. cubitorum.

16. (h) Tres ex iis erant figuris ornatæ, 4. Reg. cap. 25. 17.

17. (i) Erant retiacula in capitello. Hæc deſunt in Hebræo. *Verſus* ſunt ordines circulorum, qui ſuo recurſu ambiunt capitella.

20. (k) Hebr. *Et capitella*; adeò ut de primis capitellis loqui videatur. *Malogranatorum ducenti ordines*: ex Hebræo vertit Mariana, Malogranata ducenta, per ordines, ſeu ordine diſtincta; aut ducenti erant ordines, & in ſingulis duo malogranata, adeo ut 400. fuerint in unaquaque columna. *Contra retiacula*; ſupra retiacula.

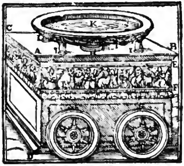
21. (l) Quod deſiderium ſignificat, quo Salomon optavit, ut Deus hanc domum firmam & ſtabilem conſervaret: *Et vocavit nomen ejus Booz*, ſeu fortitudinem, Utrumque impletum eſt in Eccleſia, quæ fide & charitate animata, & veritate ſubnixa, manet inconcuſſa.

23. (m) Vas ingens ſacrificiis deſtinatum, cujus diameter erat 10. cubitorum, & circumferentia 30.

24. (n) Hebr. Et cucurbitæ, vel ut vertit Pagninus, Sphærulæ ſub labio ejus: in circuitu circumdantes illud: *Decem in cubito*, decem erant ſphærulæ, aut cucumeres ſilveſtres in quolibet cubito, circumdantes mare in circuitu: duo ordines cucumerum fuſi in conflatione ipſius.

25. Et ſtabat ſuper duodecim boves; è quibus tres reſpiciebant ad Aquilonem, & tres ad Occidentem, & tres ad Meridiem, & tres ad Orientem, & mare ſuper eos deſuper erat: quorum poſteriora univerſa intrinſecùs latitabant.

26. Groſſitudo autem luteris (o), trium unciarum erat: labiumque ejus, quaſi labium calicis, & folium repandi lilii: duo millia batos capiebat.

27. Et fecit decem baſes æneas, quatuor cubitorum longitudinis baſes ſingulas, & quatuor cubitorum latitudinis, & trium cubitorum altitudinis.

28. Et ipſum opus baſium interraſile (p) erat: & ſculpturæ inter juncturas.

29. Et inter coronulas & plectas, leones & boves & Cherubim, & in juncturis ſimiliter deſuper: & ſubter leones & boves quaſi lora ex ære dependentia.

30. Et quatuor rotæ per baſes ſingulas, & axes (q) ærei: & per quatuor partes quaſi humeruli ſubter luterem fuſiles, contra ſe invicem reſpectantes.

31. Os quoque luteris intrinſecùs erat in capitis ſummitate: & quod forinſecùs apparebat, unius cubiti erat totum rotundum, pariterque habebat unum cubitum & dimidium: in angulis autem columnarum variæ cælaturæ erant: & media intercolumnia, quadrata, non rotunda.

32. Quatuor quoque rotæ, quæ per quatuor angulos baſis erant, cohærebant ſibi ſubter baſim: una rota habebat altitudinis cubitum & ſemis.

33. Tales autem rotæ erant, quales ſolent in curru fieri: & axes earum, & radii, & canthi, & modioli, omnia fuſilia.

34. Nam & humeruli illi quatuor per ſingulos angulos baſis unius, ex ipſa baſi fuſiles & conjuncti erant.

35. In ſummitate autem baſis erat quædam rotunditas dimidii cubiti, ita fabrefacta, ut luter deſuper poſſet imponi (r), habens cælaturas ſuas, variaſque ſculpturas ex ſemetipſa.

36. Sculpſit quoque in tabulatis illis quæ erant ex ære, & in angulis, Cherubim, & leones, & palmas, quaſi in ſimilitudinem hominis ſtantis, ut non cælata, ſed appoſita per circuitum viderentur.

37. In hunc modum fecit decem baſes, fuſura una, & menſura, ſculpturaque conſimili.

38. Fecit quoque decem luteres æneos: quadraginta batos capiebat luter unus, eratque quatuor cubitorum: ſingulos quoque luteres per ſingulas, id eſt, decem baſes, poſuit.

39. Et conſtituit decem baſes, quinque ad dexteram partem templi, & quinque ad ſiniſtram: mare autem poſuit ad dexteram partem templi contra Orientem ad Meridiem (ſ).

40. Fecit ergo Hiram lebetes, & ſcutras, & hamulas, & perfecit omne opus regis Salomonis in templo Domini.

41. Columnas duas, & funiculos (t) capitellorum ſuper capitella columnarum duos: & retiacula duo, ut operirent duos funiculos, qui erant ſuper capita columnarum.

42. Et malogranata quadringenta in duobus retiaculis: duos verſus malogranatorum

26. (o) *Luter* dicitur antea *mare*; & idem eſt. Eſt enim Græcè λουτήρ, & Lat. *Luter* à λούω, *Lavo*. Erat trium digitorum pedis ſeu palmi unius craſſities. *Et folium repandi lilii*. Ut flos lilii, ſic erat labium luteris. *Duo millia batos capiebat*: adeò ut 186. modios Pariſienſes contineret juxta quorumdam interpretum ſententiam. Cùm L. 2. Paral. cap. 4. tria millia caperet, aut batus non ejuſdem erat menſuræ, ſed major erat hoc in loco, quam in Paral. aut potiùs mare non uſque ad ſummum aqua implebatur; quæ per epiſtomia educi ſolebat, ut Sacerdotes ſe abluerent, antequam ad altare thymiamatis accederent.

28. (p) Sculptum aut inciſum: juncturæ dicuntur limbi, quibus variæ rerum effigies claudebantur. *Coronula & plecta*, ex variis erant floribus contextæ.

30. & 32. (q) *Anſas vocat humeros, ut axes manus*; axes ſub baſibus erant currus inſtar, ut ferrentur, quo opus erat. *Luter* & *Concha* idem.

35. (r) In ſummitate baſis erat cavitas excipiens impoſitum luterem.

39. & 40. (ſ) Hebr. *Ad orientem contra meridiem*, versùs meridiem poſuit mare in ipſo aditu; idque factum eſt ut ingredienti priùs occurreret mare, ubi lavabant ſe Sacerdotes, deinde conchæ, ubi hoſtiæ abluebantur. *Hamula* forte ſunt urceoli, quibus aqua defertur. *Scutra*, ſcutellæ, Gall. *des ecuelles*. Gregor. in Par. 2. cap. 5. *Ante fores Templi ad abluendas ingredientium manus mare æneum duodecim boves portant, quibus univerſus Paſtorum ordo deſignatur, qui cum condeſcenſionis ſuæ patientiam diluendis proximorum confeſſionibus præparant, velut ante fores Templi luterem portant: & fit plerumque, ut dum rectoris animus ſordes diluentium ſuſcipit, quaſi ſua munditia ſerenitatem perdat.*

41. & 45. (t) Hebr. Et vaſa rotunda capitellorum, quæ ſupra capita columnarum erant. *De aurichalco*; ære puro & terſo.

rum in retiaculis ſingulis, ad operiendos funiculos capitellorum, qui erant ſuper capita columnarum.

43. Et baſes decem, & luteres decem ſuper baſes.

44. Et mare unum, & boves duodecim ſubter mare.

45. Et lebetes, & ſcutras, & hamulas, omnia vaſa quæ fecit Hiram regi Salomoni in domo Domini, de aurichalco erant.

46. In campeſtri regione Jordanis ſudit ea rex in argilloſa terra, inter Sochoth & Sarthan.

47. Et poſuit Salomon omnia vaſa: propter multitudinem autem nimiam non erat pondus æris.

48. Fecitque Salomon omnia vaſa in domo Domini: altare aureum (n), & menſam, ſuper quam ponerentur panes propoſitionis, auream:

49. Et candelabra aurea, quinque ad dexteram, & quinque ad ſiniſtram, contra oraculum, ex auro puro: & quaſi lilii flores, & lucernas deſuper aureas: & forcipes aureos,

50. Et hydrias, & fuſcinulas, & phialas, & mortariola, & thuribula, de auro puriſſimo: & cardines oſtiorum domus interioris Sancti ſanctorum, & oſtiorum domus templi, ex auro erant.

* 2. Par. 5. 1. 51. * Et perfecit omne opus quod faciebat Salomon in domo Domini, & intulit quæ ſanctificaverat David pater ſuus, argentum, & aurum, & vaſa, repoſuitque in theſauris domus Domini.

CAPUT VIII.

Templum, poſtquam delata eſt arca in oraculum, dedicatur. Nube impletur. Salomon verba facit ad populum; boves & oves immolat.

* 2. Par. 5. 2. 1. TUnc * congregati ſunt omnes majores natu Iſrael cum principibus tribuum, & duces familiarum filiorum Iſrael, ad regem Salomonem in Jeruſalem: ut deferrent arcam fœderis Domini, de civitate David, id eſt, de Sion.

2. Convenitque ad regem Salomonem univerſus Iſrael in menſe Ethanim (a), in ſolemni die, ipſe eſt menſis ſeptimus.

3. Veneruntque cuncti ſenes de Iſrael, & tulerunt arcam ſacerdotes,

4. Et portaverunt arcam Domini, & tabernaculum (b) fœderis, & omnia vaſa Sanctuarii, quæ erant in tabernaculo: & ferebant ea ſacerdotes & Levitæ.

5. Rex autem Salomon, & omnis multitudo Iſrael, quæ convenerat ad eum, gradiebatur cum illo ante arcam, & immolabant oves & boves abſque æſtimatione & numero.

6. Et intulerunt ſacerdotes arcam fœderis Domini in locum ſuum, in oraculum templi, in Sanctum ſanctorum, ſubter alas Cherubim.

7. Siquidem Cherubim expandebant alas ſuper locum arcæ, & protegebant arcam & vectes ejus deſuper.

8. Cùmque eminerent vectes (c), & apparerent ſummitates eorum foris Sanctuarium ante oraculum, non apparebant ultrà extrinſecùs, qui & fuerunt ibi uſque in præſentem diem.

9. In arca autem non erat aliud, * niſi * Exod. 34.
duæ tabulæ (d) lapideæ, quas poſuerat in 27.
ea Moyſes in Horeb, quando pepigit Do- Heb. 9. 4.
minus fœdus cum filiis Iſrael, cùm egrederentur de terra Ægypti.

10. Factum eſt autem, cùm exiſſent ſacerdotes de Sanctuario, nebula implevit (e) domum Domini,

11. Et non poterant ſacerdotes ſtare & miniſtrare propter nebulam: impleverat enim gloria Domini domum Domini.

12. Tunc ait Salomon: * Dominus di- * 2 Par. 6.
xit ut habitaret in nebula. 1.

13. Ædificans ædificavi domum in habitaculum tuum, firmiſſimum ſolium tuum in ſempiternum.

14. Convertitque rex faciem ſuam, & benedixit omni eccleſiæ Iſrael: omnis enim eccleſia Iſrael ſtabat.

15. Et ait Salomon: Benedictus Dominus Deus Iſrael, qui locutus eſt ore ſuo ad David patrem meum, & in manibus ejus perfecit, dicens:

16. A die qua eduxi populum meum Iſrael de Ægypto, non elegi civitatem de univerſis tribubus Iſrael, ut ædificaretur domus, & eſſet nomen meum ibi: ſed elegi David ut eſſet ſuper populum meum Iſrael.

17. Vo-

48. & 50. (n) E cedro; ſed auro tectum. *Sanctificaverat* quæ deſtinaverat.

CAPUT VIII. 2. (a) Hic eſt menſis Tiſri, ac Septembri reſpondet: ſolemnis dies erat feſtum Tabernaculorum.

4. (b) Utrum illud fuerit quod à Moſe, an potiùs quod à Davide fuit conſtructum 1. Paral. 15. dubitatur.

8. (c) Hebr. *Et prolongaverunt vectes, ut apparerent ſummitates eorum foris Sanctuarium:* extracti ſunt, ut utrique parieti jungerentur, & eorum extremitates foris viderentur in ipſo aditu oraculi non ultra. *Nec apparebant ultra extrinſecùs*, Grot. in baſilica templi non ſpectabantur, intercedente velo.

9. (d) Difficultas oritur ex cap. 9. Ep. ad Hebr. ubi dicitur in arca fuiſſe etiam urnam auream habentem manna, & virgam Aaron. Reſpondetur hæc juxta arcam fuiſſe, non in arca, niſi fortè poſterioribus ſeculis: vel ante fabricam Templi hæc erant in arca; ſed cùm locus factus eſt amplior, & ſtabilis, tabulæ relictæ ſunt in arca, & prope arcam poſitæ ſunt manna & virga Aaron.

10. (e) Ut oſtenderet Dei præſentia omnem Templi magnificentiam obſcurari.

*2. Reg. 7. 5. 17. * Voluitque David pater meus ædificare domum nomini Domini Dei Iſrael:

18. Et ait Dominus ad David patrem meum: Quòd cogitaſti in corde tuo ædificare domum nomini meo, benè feciſti, hoc ipſum mente tractans.

19. Verumtamen tu non ædificabis mihi domum, ſed filius tuus, qui egredietur de renibus tuis, ipſe ædificabit domum nomini meo.

20. Confirmavit Dominus ſermonem ſuum, quem locutus eſt: ſtetique pro David patre meo, & ſedi ſuper thronum Iſrael, ſicut locutus eſt Dominus: & ædificavi domum nomini Domini Dei Iſrael.

21. Et conſtitui ibi locum arcæ, in qua fœdus Domini eſt, quod percuſſit cum patribus noſtris, quando egreſſi ſunt de terra Ægypti.

22. Stetit autem Salomon ante altare Domini in conſpectu eccleſiæ Iſrael, & expandit manus ſuas in cœlum,

23. Et ait: Domine Deus Iſrael, non eſt ſimilis tui Deus in cœlo deſuper, & ſuper terram deorſum: qui cuſtodis pactum & miſericordiam ſervis tuis, qui ambulant coram te in toto corde ſuo.

24. Qui cuſtodiſti ſervo tuo David patri meo quæ locutus es ei: ore locutus es, & manibus perfeciſti, ut hæc dies probat.

25. Nunc igitur Domine Deus Iſrael, conſerva famulo tuo David patri meo quæ
*2. Reg. 7. 12. locutus es ei, dicens: * Non auferetur de te vir coram me, qui ſedeat ſuper thronum Iſrael: ita tamen ſi cuſtodierint filii tui viam ſuam, ut ambulent coram me ſicut tu ambulaſti in conſpectu meo.

26. Et nunc Domine Deus Iſrael firmentur verba tua, quæ locutus es ſervo tuo David patri meo.

27. Ergone putandum eſt quòd verè Deus habitet ſuper terram? ſi enim cœlum, & cœli cœlorum te capere non poſſunt, quantò magis domus hæc quam ædificavi?

28. Sed reſpice ad orationem ſervi tui, & ad preces ejus, Domine Deus meus: audi hymnum & orationem, quam ſervus tuus orat coram te hodie:

29. Ut ſint oculi tui aperti ſuper domum hanc nocte ac die: ſuper domum de qua
*Deut. 12. 11. dixiſti: * Erit nomen meum ibi: ut exaudias orationem, quam orat in loco iſto ad te ſervus tuus.

30. Ut exaudias deprecationem ſervi tui & populi tui Iſrael, quodcumque oraverint in loco iſto: & exaudies in loco habitaculi tui in cœlo, & cùm exaudieris, propitius eris.

31. Si peccaverit homo in proximum ſuum, & habuerit aliquod juramentum (f), quo teneatur aſtrictus; & venerit propter juramentum coram altari tuo in domum tuam,

32. Tu exaudies in cœlo: & facies, & judicabis ſervos tuos, condemnans impium, & reddens viam ſuam (g) ſuper caput ejus, juſtificanſque juſtum, & retribuens ei ſecundùm juſtitiam ſuam.

33. Si fugerit populus tuus Iſrael inimicos ſuos (quia peccaturus eſt tibi) & agentes pœnitentiam, & confitentes nomini tuo, venerint, & oraverint, & deprecati te fuerint in domo hac;

34. Exaudi in cœlo, & dimitte peccatum populi tui Iſrael, & reduces eos in terram, quam dediſti patribus eorum.

35. Si clauſum fuerit cœlum, & non pluerit propter peccata eorum, & orantes in loco iſto, pœnitentiam egerint nomini tuo, & à peccatis ſuis converſi fuerint propter afflictionem ſuam:

36. Exaudi eos in cœlo, & dimitte peccata ſervorum tuorum, & populi tui Iſrael: & oſtende eis viam bonam per quam ambulent, & da pluviam ſuper terram tuam, quam dediſti populo tuo in poſſeſſionem.

37. Fames ſi oborta fuerit in terra, aut peſtilentia, aut corruptus aer, aut ærugo, aut locuſta, vel rubigo, & afflixerit eum inimicus ejus portas obſidens, omnis plaga, univerſa infirmitas,

38. Cuncta devotatio (h), & imprecatio, quæ acciderit omni homini de populo tuo Iſrael: ſi quis cognoverit plagam cordis ſui, & expanderit manus ſuas in domo hac,

39. Tu exaudies in cœlo in loco habitationis tuæ, & repropitiaberis, & facies ut des unicuique ſecundùm omnes vias ſuas, ſicut videris cor ejus (quia tu noſti ſolus cor omnium filiorum hominum)

40. Ut timeant te cunctis diebus, quibus vivunt ſuper faciem terræ, quam dediſti patribus noſtris.

41. Inſuper & alienigena qui non eſt de populo tuo Iſrael, cùm venerit de terra longinqua propter nomen tuum, (audietur enim nomen tuum magnum, & manus tua fortis, & brachium tuum

42. Ex-

31. (f) Ad confirmandum juramentum, vel cùm jurare cogitur, quod debeat proximo. Tacto altari jurare mos erat omnium penè Gentium.

32. (g) Pro ejus. ſi depoſiti fidem, & juramentum non ſervaverit, perfidiam illius manifeſtabis.

38. & 42. (h) Hebr. Oratio. *In loco*, i.e. atrio gentium, ſi quod fuerit, aut extra Templi ſepta. In loco, inquit Grotius, piis incircumciſis ſepoſito, qui ab Iſraelitarum locis lorica interpoſita diſtinguebatur.

42. Extentum ubique) cùm venerit ergo, & oraverit in hoc loco,

43. Tu exaudies in cœlo, in firmamento habitaculi tui, & facies omnia, pro quibus invocaverit te alienigena : ut diſcant univerſi populi terrarum nomen tuum timere, ſicut populus tuus Iſrael, & probent quia nomen tuum invocatum eſt ſuper domum hanc, quam ædificavi.

44. Si egreſſus fuerit populus tuus ad bellum contra inimicos ſuos, per viam, quocumque miſeris eos, orabunt te contra viam civitatis quam elegiſti, & contra domum quam ædificavi nomini tuo,

45. Et exaudies in cœlo orationes eorum, & preces eorum, & facies judicium eorum.

* 2. Par. 6. 36. Eccle. 7. 21. 1. Joan. 1. 8.

46. Quòd ſi peccaverint tibi (* non eſt enim homo qui non peccet), & iratus tradideris eos inimicis ſuis, & captivi ducti fuerint in terram inimicorum longè vel propè,

47. Et egerint pœnitentiam in corde ſuo in loco captivitatis, & converſi deprecati te fuerint in captivitate ſua, dicentes : Peccavimus, iniquè egimus, impiè geſſimus :

48. Et reverſi fuerint ad te in univerſo corde ſuo, & tota anima ſua, in terra inimicorum ſuorum, ad quam captivi ducti fuerint : & oraverint te contra viam terræ ſuæ, quam dediſti patribus eorum, & civitatis quam elegiſti, & templi quod ædificavi nomini tuo :

49. Exaudies in cœlo, in firmamento ſolii tui, orationes eorum, & preces eorum, & facies judicium eorum :

50. Et propitiaberis populo tuo qui peccavit tibi, & omnibus iniquitatibus eorum, quibus prævaricati ſunt in te : & dabis miſericordiam coram eis, qui eos captivos habuerint, ut miſereantur eis.

51. Populus enim tuus eſt, & hæreditas tua, quos eduxiſti de terra Ægypti, de medio fornacis ferreæ.

52. Ut ſint oculi tui aperti ad deprecationem ſervi tui, & populi tui Iſrael, & exaudias eos in univerſis pro quibus invocaverint te.

53. Tu enim ſeparaſti eos tibi in hæreditatem de univerſis populis terræ, ſicut locutus es per Moyſen ſervum tuum, quando eduxiſti patres noſtros de Ægypto, Domine Deus.

54. Factum eſt autem, cùm compleſſet Salomon orans Dominum omnem orationem & deprecationem hanc, ſurrexit de conſpectu altaris Domini : utrumque enim genu in terram fixerat, & manus expanderat in cœlum.

55. Stetit ergo, & benedixit omni eccleſiæ Iſrael voce magna, dicens:

56. Benedictus Dominus, qui dedit requiem populo ſuo Iſrael, juxta omnia quæ locutus eſt : non cecidit ne unus quidem ſermo, ex omnibus bonis quæ locutus eſt per Moyſen ſervum ſuum.

57. Sit Dominus Deus noſter nobiſcum, ſicut fuit cum patribus noſtris, non derelinquens nos, neque projiciens.

58. Sed inclinet corda noſtra ad ſe, ut ambulemus in univerſis viis ejus, & cuſtodiamus mandata ejus, & cæremonias ejus, & judicia quæcumque mandavit patribus noſtris.

59. Et ſint ſermones mei iſti, quibus deprecatus ſum coram Domino, appropinquantes Domino Deo noſtro die ac nocte, ut faciat judicium ſervo ſuo, & populo ſuo Iſrael per ſingulos dies:

60. Ut ſciant omnes populi terræ, quia Dominus ipſe eſt Deus, & non eſt ultrà abſque eo.

61. Sit quoque cor noſtrum perfectum cum Domino Deo noſtro, ut ambulemus in decretis ejus, & cuſtodiamus mandata ejus, ſicut & hodie.

62. Igitur rex, & omnis Iſrael cum eo, immolabant victimas coram Domino.

63. Mactavitque (i) Salamon hoſtias pacificas, quas immolavit Domino, boum viginti duo millia, & ovium centum viginti millia : & dedicaverunt templum Domini rex, & filii Iſrael.

64. In die illa ſanctificavit rex medium atrii, quod erat ante domum Domini : fecit quippe holocauſtum ibi, & ſacrificium, & adipem pacificorum : quoniam altare æreum, quod erat coram Domino, minus erat, & capere non poterat holocauſtum, & ſacrificium, & adipem pacificorum.

65. Fecit ergo Salomon in tempore illo feſtivitatem celebrem, & omnis Iſrael cum eo, multitudo magna ab introitu Emath uſque ad rivum Ægypti, coram Domino Deo noſtro, ſeptem diebus, & ſeptem (k) diebus, id eſt, quatuordecim diebus.

66. Et in die octava dimiſit populos : qui benedicentes regi, profecti ſunt in tabernacula ſua lætantes, & alacri corde ſuper omnibus bonis, quæ fecerat Dominus David ſervo ſuo, & Iſrael populo ſuo.

C A-

63. & 64. (i) Sacerdotum miniſterio, idque ſpatio ſeptem dierum. *Sanctificavit* : dum cœpit offerre hoſtias.
65. (k) Nempe ſeptem ob dedicationem templi, & totidem ob feſtum Tabernaculorum, octavo die hujus menſis, nempè die 23. Salomon dimiſit populum: Nam feſtum incipiebat die 15. menſis ſeptimi.

CAPUT IX.

Dominus ſecundò apparet Salomoni; jubet ſua ſervari præcepta. Salomon variis civitatibus exſtructis, & claſſe in Ophir miſſa, plurimum auri inde advehit.

1. FActum eſt autem cùm perfeciſſet Salomon ædificium domus Domini, & ædificium regis, & omne quod optaverat & voluerat facere,

* Sup. 3. 5. 2. Par. 7. 12. 2. Apparuit ei Dominus ſecundò (a), * ſicut apparuerat ei in Gabaon.

3. Dixitque Dominus ad eum: Exaudivi orationem tuam & deprecationem tuam, quam deprecatus es coram me: ſanctificavi domum hanc, quam ædificaſti, ut ponerem nomen meum ibi in ſempiternum, & erunt oculi mei & cor meum ibi cunctis diebus.

4. Tu quoque ſi ambulaveris coram me, ſicut ambulavit pater tuus, in ſimplicitate cordis, & in æquitate: & feceris omnia, quæ præcepi tibi, & legitima mea & judicia mea ſervaveris,

* 2. Reg. 7. 12. & 16. 5. * Ponam thronum regni tui ſuper Iſrael in ſempiternum, ſicut locutus ſum David patri tuo, dicens: Non auferetur vir de genere tuo de ſolio Iſrael.

6. Si autem averſione averſi fueritis vos & filii veſtri, non ſequentes me, nec cuſtodientes mandata mea, & cæremonias meas, quas propoſui vobis, ſed abieritis & colueritis deos alienos, & adoraveritis eos:

7. Auferam Iſrael de ſuperficie terræ, quam dedi eis: & templum quod ſanctificavi nomini meo, projiciam à conſpectu meo, eritque Iſrael in proverbium, & in fabulam cunctis populis.

8. Et domus hæc erit in exemplum: omnis qui tranſierit per eam, ſtupebit, &

* Deut. 29. 24. Jer. 22. 8. ſibilabit, & dicet: * Quare fecit Dominus ſic terræ huic, & domui huic?

9. Et reſpondebunt: Quia dereliquerunt Dominum Deum ſuum, qui eduxit patres eorum de terra Ægypti, & ſecuti ſunt deos alienos, & adoraverunt eos, & coluerunt eos: idcircò induxit Dominus ſuper eos omne malum hoc.

10. * Expletis autem annis viginti poſtquam ædificaverat Salomon duas domos, id eſt, domum Domini, & domum regis, * 2. Par. 8. 1.

11. (Hiram rege Tyri præbente Salomoni ligna cedrina & abiegna, & aurum juxta omne quod opus habuerat) tunc dedit Salomon Hiram viginti (b) oppida in terra Galilææ.

12. Et egreſſus eſt Hiram de Tyro, ut videret oppida quæ dederat ei Salomon, & non placuerunt ei,

13. Et ait: Hæccine ſunt civitates, quas dediſti mihi, frater? Et appellavit eas terram Chabul (c), uſque in diem hanc.

14. Miſit (d) quoque Hiram ad regem Salomonem centum viginti talenta auri.

15. Hæc eſt ſumma (e) expenſarum, quam obtulit rex Salomon ad ædificandam domum Domini & domum ſuam, & Mello, & murum Jeruſalem, & Heſer, & Mageddo, & Gazer.

16. Pharao rex Ægypti aſcendit, & cepit Gazer, ſuccenditque eam igni: & Chananæum, qui habitabat in civitate, interfecit, & dedit eam in dotem filiæ ſuæ uxori Salomonis.

17. Ædificavit ergo Salomon Gazer & Bethoron inferiorem,

18. Et Baalath, & Palmiram (f) in terra ſolitudinis.

19. Et omnes vicos qui ad ſe pertinebant, & erant abſque muro, munivit, & civitates curruum & civitates equitum, & quodcumque ei placuit ut ædificaret in Jeruſalem, & in Libano, & in omni terra poteſtatis ſuæ.

20. Univerſum populum, qui remanſerant de Amorrhæis, & Hethæis, & Pherezæis, & Hevæis, & Jebuſæis, qui non ſunt de filiis Iſrael:

21. Horum filios, qui remanſerant in terra, quos ſcilicet non potuerant filii Iſrael exterminare: fecit Salomon tributarios, uſque in diem hanc.

22. De filiis autem Iſrael non conſtituit Salomon ſervire quemquam, ſed erant viri bellatores, & miniſtri ejus, & principes, & duces, & præfecti curruum, & equorum.

23. Erant

CAP. IX. 2. (a) Poſt ædificia conſtructa: anno 23. aut 24. Salomonis, cùm eſſet ruinæ proximus. Exteriora quæque Deo non placent, niſi ſint cum interiore cultu conjuncta. *Colitur autem Deus*, ut ait Aug. in Enchir. *fide, ſpe, & charitate. Ubi iſta deſunt, quidquid exteriùs agitur in ſacrificiis & orationibus, inutile eſt, & mimicis geſticulationibus ſimile, magiſque ad iram provocatur Deus, quàm commovetur ad miſericordiam.*

11. (b) Quibus & Templum & domum ſuam ædificavit. Viginti oppida bello capta.

13. (c) I. e. Lutoſam & arenoſam, vel non placentem, lingua Phœnicum ex Joſepho.

14. (d) Jam prius miſerat ante opus regium abſolutum.

15. (e) Vox Hebræa *Devar*, דבר, *cauſam* quoque & *rationem* ſignificat; vel fortè *Ze devar hammas*, זה דבר־המס, *ea eſt ratio tributi*, quod Chananæis impoſuit, ut poſtea dicitur, ut ædificaret quæ commemorat. *Quam obtulit Rex Salomon*, Hebr. exegit.

18. (f) Hebr. *Thamor*, & *Thadmor*. Joſephus L. 8. ait Thadamorem à Græcis Palmiram dici: Odenathus Zenobiæ conjux erat Palmiranus: urbs eſt Euphrati vicina.

23. Erant autem principes ſuper omnia opera Salomonis præpoſiti quingenti quinquaginta, qui habebant ſubjectum populum, & ſtatutis operibus imperabant.

* 2. Par. 8. 11. 24. * Filia autem Pharaonis aſcendit de civitate David in domum ſuam, quam ædificaverat ei Salomon: tunc ædificavit Mello.

25. Offerebat quoque Salomon tribus vicibus per annos ſingulos holocauſta, & pacificas victimas, ſuper altare quod ædificaverat Domino, & adolebat thymiama coram Domino: perfectumque eſt templum.

26. Claſſem (g) quoque fecit rex Salomon in Aſiongaber, quæ eſt juxta Ailath in littore Maris rubri, in terra Idumææ.

27. Miſitque Hiram in claſſe illa ſervos ſuos viros nauticos & gnaros maris, cum ſervis Salomonis.

28. Qui

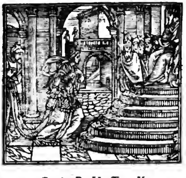
26. (g) L. 2. Paral. cap. 8. v. 17. eadem penè legimus. *Tunc abiit Rex Salomon in Aſiongaber & in Ailath ad oram maris rubri, quæ eſt in terra Edom. Miſit autem ei Hiram per manus ſervorum ſuorum naves, & nautas gnaros maris, & abierunt cum ſervis Salomonis in Ophir, tuleruntque quadringenta quinquaginta talenta auri, & attulerunt ad Regem Salomonem.* Quæritur inprimis quæ ſit regio illa Ophir, cujus his in locis fit mentio, & quo itinere naves Regis Hiram à mari Mediterraneo ad mare rubrum tranſmitti potuerint. Locus eſt perdifficilis, quem Illuſtriſſ. Huetius olim Epiſcopus Abrincenſis illuſtravit in commentariis ſuis nuper editis de navigationibus Salomonis. Ac primò quidem de ſitu Aſiongaber & Ailath perſpicuè docet ſacri codicis textus utrumque portum in Idumæa extare; ac ſubinde nos admonet vir perilluſtris mare rubrum gemino velut cornu itidem ut Adriaticum tendere hinc in ortum, inde in occaſum. Hoc ab Iſraelitis Pharaonis tyrannidem fugientibus tranſmiſſum, illud ſaxoſis Arabiæ montibus contineri. Huic adjacent Aſiongaber & Ailath portus non valde diſſiti, quorum ille occaſum, hic ortum ſpectat, ac geminus ille portus Idumææ eſt adſcribendus, quæ ad utrumque maris rubri cornu excurrit. Cùm autem David Idumæam ſubegiſſet, tria millia talentorum auri de auro Ophir ſe collegiſſe in theſauris ſuis L. 1. Paral. 29. 4. commemorat: adeò ut tunc temporis uſus videatur portu maris rubri ad longinquas navigationes: vel certè Phœnices hæc commercia Davidis temporibus exercebant, qui peregrinum hoc aurum ad finitimam Hebræorum regionem per mercaturas tranſmittebant: neque adeò id mirum videri debet, ſi Salomon Aſiongabere naves compegerit. Quin etiam ut Hieronymus Ep. 127. teſtatur, in hujus urbis vicinia ſilvæ ſunt ampla, & ligna navibus ædificandis idonea. Uſus eſt hac in re Salomon Phœnicum induſtria, qui rei nauticæ gnari non Mediterraneum modò, ſed etiam Erythræum mare frequentabant, atque operam ſuam aliis nationibus ut Ægyptiis venditabant, teſte Herodoto L. 4. cap. 42. Verum difficultatem afferunt verba quæ ex L. 2. Paral. cap. 8. protulimus: *Miſit autem ei Hiram per manus ſervorum ſuorum naves & nautas gnaros maris*. An fortè naves Hirami non Aſiongaberem, ſed Joppen appulerunt, ubi expoſuerunt nautas cum nautico apparatu, quas Salomon terreſtri itinere unà cum ſuis tranſmiſit Aſiongaberem? Id ſanè magna probabilitate diceretur, niſi obſtaret textus ſacer mox allatus, uti & alter ex L. 3. Regum cap. 10. v. 11. *Sed & claſſis Hiram, quæ portabat aurum de Ophir, attulit ex Ophir ligna thyina multa nimis, & gemmas pretioſas.* Et v. 22. *Claſſis regis per mare cum claſſe Hiram ſemel per tres annos ibat in Tharſis.* Quamobrem non Salomonis ſolùm, ſed & Hirami claſſes ſimul profectæ Ophiram & Tharſis una quoque remeabant. Hunc nodum variis ſolvi poſſe modis docet Vir Illuſtriſſ. ſeu naves Tyriæ poſtquam ad littus Ægyptium appulerunt, diſſolutæ fuerint in partes, & ad mare Erythræum deportatæ, tum in priſtinam compagem reſtitutæ, quod à Sultanis Ægyptiorum factum legimus; ſeu naves ex mediterraneo mari in Erythræum, qua breviſſimum eſt ſpatium, tranſvectæ fuerint, uti factum fuit à Cleopatra poſt pugnam Actiacam. Sed his miſſis conjecturis, facilior via navium Phœniciarum tranſmiſſioni patet per alveum, quo ante Salomonem mare mediterraneum cum rubro commiſſum fuiſſe admodùm probabile eſt. Nam gens ejuſmodi laboribus aſſueta, jam longe antea Nili & Arabici ſinus conjunctionem aggreſſa eſt. Hanc foſſam Seſoſtri Ægyptiorum regi tribuit Strabo L. 1. cap. 17. Verum is excavatam illam foſſam penè obſtructam repurgavit tantummodo, & depreſſit. Nam idem fuit qui Seſac, quique Roboami ætate imperavit. Strabo L. 2. ætate ſua tranſitum patuiſſe mercatoribus Alexandrinis ex Nilo in ſinum Arabicum teſtatur. Quod de minoribus navigiis ſaltem tranſvehendis intelligi debet. Hic canalis identidem fuit repurgatus à Trajano imprimis & Califis Ægypti. Ex quibus liquet, Hirami naves Tyro Aſiongaberem non ægrè pervenire potuiſſe; cùmque hæc fierent in gratiam Salomonis, Pharao Rex Ægypti ejus ſocer tranſitum illi ultrò conceſſit. Nunc ſecundo loco inquirendum videtur, quæ ſit illa regio variis in Scripturæ locis *Ophir* dicta. Ac ne tempus teram in referendis aut refellendis diverſis interpretum opinionibus, ſic cenſet vir doctiſſimus, Ophiram dictam eſſe Orientalem Africæ oram, ſic tamen ut regiuncula ad 21. gradum latitudinis auſtralis, quæ Sophola appellatur, præ cæteris, commerciis frequentata, proprio nomine Ophira dicta fuerit: quemadmodum Aſiæ nomen commune eſt maximæ orbis parti, quæ ortum ſpectat, & Aſiæ minori, ut Africæ nomen meridianæ orbis parti, & Africæ propriè dictæ tribuitur. Sic Tharſis occidentale Africæ & Hiſpaniæ latus & privatim loca Bœtis oſtiis proxima ſignificat. Multis ſententiam ſuam argumentis confirmat; primum ab affinitate nominum ducitur: Hebraicum enim *Ophir*, אופיר, 70. Interpretes reddunt *Sophir*; Joſephus *Sophira*. illud verò notum eſt, non Græcos modò, ſed & alias gentes litteram, S, nominibus ſæpe præfigere: cujus rei multa profert exempla. Sic *Indi Sindi*, *Merdis Smerdis*: *Aphan* Arabiæ oppidum, Plinio *Saphan* dicitur. Stephanus de urbibus Lyciæ, eam dictam fuiſſe Ophirizam docet. ſic enim legendum eſt, non Ophiuzam. 2. Orientalis ora Africæ auri ferax eſt, ſed Sophala præ cæteris, ut hiſtorici & peregrinatores teſtantur. Hinc Indi, Perſæ, Arabes, Luſitani auro redibant onuſti. Ibi vetuſtiſſima extant ædificia ex ingentibus lapidibus, cujuſmodi ædium Salomonis extructioni ſunt adhibiti; unum Deum venerantur, profanorum ſimulacrorum cultum averſantur. Accedit navigationem facilem fuiſſe hominibus adhuc rudibus, & littora tantùm legentibus, quæ nullis anfractibus aut ſinibus ſunt interrupta. Neque adeò procul ab Arabico ſinu diſſita erat Sophala, cùm eo crebræ eſſent Salomonis navigationes. Multò difficilior, & majoribus periculis magis obnoxia erat navigatio in Indiam, ſeu in Auream Cherſoneſum, ubi Joſephus, & Hieronymus *Ophiram* collocant. Teſtatur Strabo L. 16. cap. 17. ante ſuam ætatem vix 20. navigia extra fauces Arabici ſinus auſa eſſe prodire. Negant quoque viri docti Cherſoneſum illam Indicam olim auream fuiſſe, aut nunc eſſe. Idem Vir Illuſtriſſ. exiſtimat quædam loca in ſacris codicibus celebrata, *Paz*, *Uphaz*, & *Parvaim*, ipſum eſſe *Ophir*, quod probat ex nominum origine. Deinde Chaldæus Interpres vocem *Uphaz* Jeremiæ 10. 9. *Ophir* interpretatur. Sic Hiero. in Iſaiæ cap. 12. 13. *Paz*, vult eſſe generale nomen auri, *Ophir* verò aurum eſſe *Obryzum*, adeò ut hæc non aliter differant quàm genus à ſpecie, & aurum *Ophirinum* ſit quædam auri *Pazim* ſpecies. Et quidem Bochartus in Phaleg. L. 2. cap. 27. *Paz*, & *Uphaz*, ſive *Ophaz* nominari *Ophir*, & *Ophir* idem eſſe ac *Parvaim* rectè exiſtimat: ſed in hoc aberrat à vero, quòd cenſeat *Ophir* inſulam Indiæ, quæ *Taprobane* à veteribus dicitur, nunc fortè *Zeilan* eſſe: nam ipſe fatetur nec *Taprobanem*, nec Indiam Hebræis cognitam fuiſſe Jobi temporibus. Et tamen Job 28. 17. aperta fit mentio *Paz*, ubi vulgatus Interpres habet, *Non adæquabitur ei aurum*, & Vatablus vertit *aurum Ophir*. Et quidem ſacri codices eam navigationem Salomonis non præteriiſſent, ſi aliæ fuiſſent illæ regiones quàm Ophir & Tharſis. Ac de Ophir quidem regione diximus, quæ latiùs ſumpta oram Afri-

28. Qui cùm veniſſent in Ophir (h), ſumptum inde aurum quadringentorum viginti talentorum, detulerunt ad regem Salomonem.

C A-

æ orientalem complectitur, ſtrictiore ſignificatu *Sophalam* auro præ cæteris divitem. Sic *Tharſis* ex viro doctiſſimo oram Africæ & Hiſpaniæ occidentalem, propriè loca Herculis freto viciniora ſignificat. Quod utique probat auctoritate veterum & recentiorum. Joſephus L. 8. Antiq. cap. 2. ex Tharſi advehi mancipia Æthiopica ſcribit; Jonathan Chaldæus Interpres *Tharſis* reddit *Africam*. Occidentales oras frequentatas à Phœnicibus ex Strabone diſcimus, qui L. 17. trecentas urbes in littore Libyco ab iis fuiſſe conditas tradit. Idem L. 1. cap. 42. adversùs Eratoſthenem probat exemplis Phœnicum longiores à priſcis hominibus navigationes fuiſſe ſuſceptas, quam ab iis quos ſequior ætas tulit, quòd freto Gaditano egreſſi Africæ oram conditis urbibus frequentarint. Quin & Herodotus L. 4. cap. 42. refert à Neco Ægypti Rege ad obeundam Libyam per mare rubrum ad Herculis columnas Phœnices miſſos: ac trium annorum eam fuiſſe navigationem, cùm è mari rubro ſolviſſent. Quæ navigatio ſimillima eſt navigationi Salomonis, ſive nautas ſpectes, per quos res geſta eſt, ſive loca ex quibus, per quæ, & ad quæ ſuſceptum eſt iter. Cornelius Nepos, referente Pomponio Mela, L. 3. cap. 9. tradit Eudoxum, qui Ptolemæum Lathyrum Ægypti Regem fugiebat, obiiſſe Africam ab Arabico ſinu ad Gades uſque. Plinius L. 2. cap. 67. multa in hanc rem exempla profert, quibus circumitam eſſe navigationibus Africam conficit. Solinus cap. 56. Oceanum omnem ab India ad Gades Juba auctore docet eſſe navigabilem. Nec difficilis admodùm ea fuit navigatio, cùm à conſpectu terræ vix diſcedendum eſſet. Merces omnes quas ex Tharſis adductas notant ſacri codices, vel in Hiſpania, vel in Africa reperiuntur, auri & argenti imprimis copia; de qua ſic habet textus ſacer L. 3. Reg. 10. 21. 22. *Non erat argentum, nec alicujus pretii putabatur in diebus Salomonis: quia claſſis Regis per mare, & cum claſſe Hiram ſemel per tres annos ibat in Tharſis, deferens inde aurum & argentum, & dentes Elephantorum, & ſimias, & pavos*. Et quidem de argenti & auri venis in Hiſpania copioſis Auctores tum ſacri L. 1. Machab. 8. tum profani, ut Ariſtoteles, aut quiſquis alius L. de mirab. ſcripſere. Dentes Elephantorum non Hiſpania quidem, ſed Africa ſuppeditat: adeò ut ex hoc ipſo manifeſtum ſit Tharſis non ſola Hiſpania contineri. Quòd autem vocem תוכיים *Tukkiim*, Vulgatus Interpres *pavones* reddiderit, longè id probabilius Huetius cenſet, non *pavones*, qui Alexandri ætate erant ferè ignoti, ſed *pſittacos* deſignari, quod multis confirmat argumentis. Inter merces quæ è Tharſis aſportabantur, meritò recenſetur *Tharſis* gemma, quæ pectorali Pontificis adnectebatur Exod. 28. 20. quæque à natalium ſuorum loco nomen habuit, ut *Smaragdus* à *Smarad*, *Magnes* à *Magneſia*; *Tharſis* autem eſt chryſolithus ex conſtanti veterum ſententia. Chryſolithos proferebat Æthiopia & Hiſpania, ex Plinio L. 37. cap. 9. Ex Ophir quidem aurum imprimis advehebatur, & ejus potiſſimùm cauſa ſuſceptæ ſunt eæ navigationes, adeò ut Hieronymus Epiſt. 40. aurum *obryſum*, ſeu purum & ſincerum, quaſi *Ophirſum* ſic dictum putet. Nec minor fuit ubertas auri in littore occidentali Africæ, præſertim in regionibus Gambeæ, & Guineæ: aurum illud in pulverem comminutum hodie diſtrahitur. Et quidem in iis regionibus non obſcura ſunt Judaicæ Religionis veſtigia: niſi forsè, ut ſatis eſt probabile, ſuperſtitio Mahumetana eò pervenerit. Auctor ſacer Librorum Regum L. 3. 9. 28. de prima navigatione Tyriorum & Iſraelitarum in Ophir hæc habet: *Qui cùm veniſſent in Ophir, ſumptum inde aurum quadringentorum viginti talentorum detulerunt ad regem Salomonem*. Auctor verò Paral. L. 2. 8. 18. quadringenta & quinquaginta talenta numerat. Diſſenſionem ortam putat Huetius ex ſimilitudine litterarum Hebraicarum *Caph* כ & *Nun* נ; quarum illa viginti, hæc quinquaginta ſignificat. Notum eſt, inquit, iis qui in librorum tractatione verſati ſunt, nullibi peccari frequentiùs à librariis, quàm in exprimendis numerorum notis. Hinc tot repugnantiæ in temporum locorumque deſcriptionibus. Sexcenta autem, ut ſexaginta ſex talenta, quæ deinde commemorantur ab iiſdem ſacris ſcriptoribus, non Ophir proventus ſeorſùm ſpectant, ſed omnes reditus Salomonis. Auctor L. 3. Regum cap. 10. de aliis mercibus advectis ex *Ophir*, ſic loquitur v. 11. *Sed & claſſis Hiram, quæ portabat aurum de Ophir, attulit ex Ophir ligna Thyina*, Hebraicè אלמגים *Almugim*, *multa nimis, & gemmas pretioſas*. At Paral. L. 2. cap. 2. v. 8. legitur אלגמים *Algumim*, tranſpoſitis litteris, quod Hebræis frequens eſſe teſtatur R. Kimchi hoc in loco. Quod Hebræi *Almugim* appellabant, Æthiopes fortè, unde hoc lignum proveniebat, *Algumim* dixerunt: erant hujus nominis ligna in Libano ex L. 2. Paral. 2. 8. ejuſdem quidem generis, ſed diverſæ ſpeciei: cùm præſtantiora longe eſſent, quæ ex Ophir ſunt allata. Ex cap. 10. Lib. 3. Regum, & 2. Paral. 9. liquet totius triennii ſpatio unicum fuiſſe appulſum navium ex Tharſis redeuntium: Quia claſſis Tharſis Regis erat in mari cum claſſe Hiram, ſemel tribus annis veniebat claſſis Tharſis. Quamvis enim naves in Tharſis euntes Ophiram appellerent, ac prætervectæ longiùs tenderent, multæ tamen mercibus Ophiranis onuſtæ Aſiongaberem revertebantur, idque fiebat quot annis: at ſemel tantùm per triennium Tharſis adibat claſſis, idque confirmatur ex verbis, quibus parata à Joſaphat navigatio L. 3. Reg. cap. 22. 49. deſcribitur. Ita enim in textu Hebraico legitur: *Joſaphat fecit naves Tharſis, ut irent in Ophir auri gratia: & non ivit, quia confractæ ſunt in Aſiongaber*. Naves ſcilicet quæ Tharſia deſtinatæ erant, Ophir uno eodemque curſu erant aditura, niſi interveniſſet calamitas. Quamobrem falluntur qui Tharſis concluſerunt intra fines unius Bœticæ. Nam quas è Tharſis ſacri codices aſportari tradunt merces, in Bœtica non reperiuntur. Ac ne id quidem probari poteſt, Carthaginem, aut *Tharſum* Ciliciæ, aut mare ipſum, aut quandam Indiæ inſulam, *Tharſis* nomine deſignari: non enim in mari rubro fabricandæ erant naves, quæ Carthaginem, aut littus Mediterranei maris obirent. Iſaias Tyrum appellat filiam *Tharſis* cap. 23. quòd propter Africanas opes diteſceret; nec credibile eſt filiam Carthaginis Tyrum dictam eſſe, quæ mater erat ipſius Carthaginis. Sic loco citato Iſaiæ cap. 23. in Hebræo textu legitur: *Ululate naves Tharſis*, L. 3. Reg. 22. Vox תרשיש *Tharſis* in exemplari Hebræo occurrit, uti mox dictum fuit. Et Jonæ cap. 1. v. 3. *Surrexit Jonas, ut fugeret in Tharſis, & deſcendit in Joppen, & invenit navem euntem in Tharſis*: naves Tharſis appellantur, quæ regionem Tharſis erant aditura; ac navis quam conſcendit Jonas euntem in Tharſis, non in mare, ſed per mare in regionem Tharſis itura erat: nec nautæ Joppenſes Indiam cogitabant. Quæ L. 3. Regum 22. naves Tharſis dicuntur, 2. Paral. 20. 35. naves ituræ Tharſis deſignantur. Quæ adversùs hanc ſententiam opponi poſſunt, diluit vir Illuſtriſſ. primùm non eſſe credibile navigando circumitam eſſe Africam, & ſuperatum eſſe promontorium *Bonæ Spei*, cùm ante ducentos annos ignoti eſſent Africæ fines. Verùm huic objectioni occurrit, variam pro temporibus fuiſſe navigationem, ac meritò à Strabone L. 1. id annotatum, longiora itinera terra marique priſcis temporibus fuiſſe ſuſcepta, quàm ſuis; & L. 2. docet Ptolemæis imperium tenentibus, paucas omninò naves auſas eſſe extra fauces Arabici ſinus prodire; ſua verò ætate ingentes claſſes in Indiam & Æthiopiam tranſmittere eſſe ſolitas, adeò ut inde pretioſas merces in Ægyptum referrent: rei quippè nauticæ parùm ſtudebant Macedones. Poſtquam Tyrus ab Alexandro exciſa eſt, ac domitæ Syria & India, unde advehebantur merces Orientis, priſtina commercia non turbata modò fuiſſe docet, ſed etiam ferè penitùs pene deleta. Tum verò navigationes Tyri rum circa Africæ littora defecerunt. At, inquiunt, illa inter veteres pervulgata fuit opinio, ultra columnas Herculis nullam eſſe navigandi facultatem. Reſpondetur; ab antiquo ævo pervium fuiſſe navibus Oceanum, idque conſtare ex Hannonis & Himilconis periplis, qui Gades prætergreſſi longè evecti ſunt in Oceanum. Quàm breviſſimè potuimus ex commentariis illuſtriſſimi Præſulis iſta excerpere, & iiſdem penè verbis uti voluimus, quòd illa diſſertatio tam præclara in paucorum ſit manibus, & multa Scripturæ loca admodùm obſcura non mediocriter illuſtret.

28. (h) Sunt qui putent eſſe inſulam Samotram, alii

CAPUT X.

Regina Saba venit ad Salomonem; illius admirata ſapientiam, datis acceptiſque muneribus redit in patriam. Aurum Salomon ex Ophir, tributa è variis regionibus accipit: pretioſa ejus ſupellex, & omnium rerum abundantia.

* 2. Par. 9. 1. Matt. 12. 42. Luc. 11. 31. 1. SEd * & regina Saba, audita fama Salomonis in nomine (a) Domini, venit tentare eum in ænigmatibus.

2. Et ingreſſa Jeruſalem multo cum comitatu, & divitiis, camelis portantibus aromata, & aurum infinitum nimis, & gemmas pretioſas, venit ad regem Salomonem, & locuta eſt ei univerſa quæ habebat in corde ſuo.

3. Et docuit eam Salomon omnia verba, quæ propoſuerat: non fuit ſermo, qui regem poſſet latere, & non reſponderet ei.

4. Videns autem regina Saba omnem ſapientiam Salomonis, & domum quam ædificaverat,

5. Et cibos menſæ ejus, & habitacula ſervorum, & ordines miniſtrantium, veſteſque eorum, & pincernas, & holocauſta, quæ offerebat in domo Domini: non habebat ultrà ſpiritum:

6. Dixitque ad regem: Verus eſt ſermo, quem audivi in terra mea

7. Super ſermonibus (b) tuis, & ſuper ſapientia tua: & non credebam narrantibus mihi, donec ipſa veni, & vidi oculis meis, & probavi quòd media pars mihi nuntiata non fuerit: major eſt ſapientia & opera tua, quàm rumor, quem audivi.

8. Beati viri tui, & beati ſervi tui, qui ſtant coram te ſemper, & audiunt ſapientiam tuam.

9. Sit Dominus Deus tuus benedictus, cui complacuiſti, & poſuit te ſuper thronum Iſrael, eò quòd dilexerit Dominus Iſrael in ſempiternum, & conſtituit te regem, ut faceres judicium & juſtitiam (c).

10. Dedit ergo regi centum viginti talenta auri, & aromata multa nimis, & gemmas pretioſas: non ſunt allata ultrà aromata tam multa, quàm ea quæ dedit regina Saba regi Salomoni.

11. (Sed & * claſſis Hiram, quæ portabat aurum de Ophir, attulit ex Ophir ligna thyina (d) multa nimis, & gemmas pretioſas. * 2. Par. 10.

12. Fecitque rex de lignis thyinis fulcra (e) domus Domini, & domus regiæ, & citharas lyraſque cantoribus: non ſunt allata hujuſcemodi ligna thyina, neque viſa uſque in præſentem diem.)

13. Rex autem Salomon dedit reginæ Saba omnia quæ voluit, & petivit ab eo: exceptis his, quæ ultrò obtulerat ei munere regio. Quæ reverſa eſt, & abiit in terram ſuam cum ſervis ſuis.

14. Erat

Malaca, ſumptum inde aurum 420. talentorum. Mariana ex Hebræo quodam refert talentum fuiſſe 300. ſiclorum, decimam partem talenti Moſaici, idque confirmat ex Joſepho L. 7. cap. 2. centum millia talentorum, & millies millia argenti, quæ David reliquit in theſauris ſuis, ponit 10000. talenta auri & argenti, ad Moſaica talenta cuncta reſpiciens, quæ decies majora erant. Sed de iis ſuprà diximus.

CAP. X. 1. (a) Hoc eſt, cùm audiſſet ea quæ faciebat in nomine Domini, ad gloriam Domini: aut venit in nomine Domini quem adorabat. *Saba* erat regio in Arabia Felice ad Auſtrum Judææ poſita: unde & Chriſtus Dominus Reginam Auſtri eam appellat. Quæ regio aromatis abundat, non item Æthiopia propriè dicta. Vox *Saba* Arabiam deſignat; ex ea regione videntur Magi munera ad Chriſtum detuliſſe. Sic Job cap. 6. & Iſaias cap. 60. cùm Sabæ meminerunt, eam cum Arabia conjungunt, aut cum locis Arabiæ vicinis; Job cum Themar conſociat. Quin & Sabæi, qui illius armenta prædati ſunt, e vicina venerunt Arabia. Iſaias Saba cum Madian & Epha conjungit. Quòd autem Lucæ 11. Regina è finibus terræ veniſſe dicitur, nemini ignotum eſt regiones procul diſſitas, & eas præſertim, quæ mari terminantur, in Scripturis ultimos terræ fines identidem appellari. Exiſtimat Grotius Reginam fuiſſe *Meroes*, in qua multis ſæculis fœminæ imperarunt aſſumpto *Candacis* nomine, ut Strabo docet L. 16. & Plinius L. 6. cap. 29. ſub illius regno erant *Sabaitæ*. *In nomine Domini*, 70. Interpretes pro copula, *&*, id ſumpſerunt, ita ut is ſit ſenſus; Audita fama Salomonis, & Dei quem colebat.

7. (b) Aut rebus, aut ſermonibus: nam vox Hebræa *Devarim*, דברים, utrumque ſignificat. Ut Salomonem Chriſtum, ſic Regina Saba Eccleſiam adumbrabat. Paulinus Epiſt. 1. *Habens non legem littera, ſed fidem legis in tabulis cordis. Barbara natione, non animo, & in aperto peregrina, ſed in occulto Iudæa currebat, ut lumen ſcientiæ qua carebat, hauriret; Sanctorum fieri civis optabat, & Chriſtum in Salomone mirata, verum Regina cœleſtis affectum in imagine myſtica Eccleſia impleverat.*

9. (c) Juſtitia pro miſericordia ſumitur aliquando.

11. (d) Quæ illa fuerint, jam diximus: nonnulli *hebenum*, aut lignum ad ſuffitus uſurpatum exponunt; vox enim Græca θύϊνα, *ſuffitum* deſignat, à θύω, ſuffio.

12. (e) Ligna quæ ex utraque parte graduum ponuntur inſtar loricæ, Gall. vulgò *parapet*.

14. Erat autem pondus auri quod afferebatur Salomoni per annos ſingulos, ſexcentorum (f) ſexaginta ſex talentorum auri:

15. Excepto eo quod afferebant viri qui ſuper vectigalia erant, & negotiatores, univerſique ſcruta vendentes, & omnes reges Arabiæ, ducesque terræ.

16. Fecit quoque rex Salomon ducenta ſcuta de auro puriſſimo (g): ſexcentos auri ſiclos dedit in laminas ſcuti unius.

17. Et trecentas peltas ex auro probato (h): trecentæ minæ auri unam peltam veſtiebant: poſuitque eas rex in domo ſaltus Libani.

18. Fecit etiam rex Salomon thronum de ebore grandem: & veſtivit eum auro fulvo nimis.

19. Qui habebat ſex gradus: & ſummitas throni rotunda erat in parte poſteriori: & duæ manus (i) hinc atque inde tenentes ſedile: & duo leones ſtabant juxta manus ſingulas.

20. Et duodecim leunculi ſtantes ſuper ſex gradus hinc atque inde: non eſt factum tale opus in univerſis regnis.

21. Sed & omnia vaſa, quibus potabat rex Salomon, erant aurea: & univerſa ſupellex domus ſaltus Libani de auro puriſſimo: non erat argentum (k), nec alicujus pretii putabatur in diebus Salomonis,

22. Quia claſſis regis per mare cum claſſe Hiram ſemel per tres annos ibat in Tharſis, deferens inde aurum, & argentum, & dentes elephantorum, & ſimias, & pavos.

23. Magnificatus eſt ergo rex Salomon ſuper omnes reges terræ, divitiis, & ſapientia.

24. Et univerſa terra deſiderabat vultum Salomonis, ut audiret ſapientiam ejus, quam dederat Deus in corde ejus.

25. Et ſinguli deferebant ei munera, vaſa argentea & aurea, veſtes & arma bellica, aromata quoque, & equos & mulos, per annos ſingulos.

* 2. Par. 1. 14. 26. * Congregavitque Salomon currus & equites (l), & facti ſunt ei mille quadringenti currus, & duodecim millia equitum: & diſpoſuit eos per civitates munitas, & cum rege in Jeruſalem.

27. Fecitque ut tanta eſſet abundantia argenti in Jeruſalem, quanta & lapidum: & cedrorum præbuit multitudinem, quaſi ſycomoros quæ naſcuntur in campeſtribus.

28. Et educebantur equi Salomoni de Ægypto, & de Coa (m). Negotiatores enim regis emebant de Coa, & ſtatuto pretio perducebant.

29. Egrediebatur autem quadriga ex Ægypto ſexcentis ſiclis argenti, & equus centum quinquaginta. Atque in hunc modum cuncti reges Hethæorum & Syriæ equos venumdabant.

CAPUT XI.

Salomoni jam ſeneſcenti & ad idolorum cultum miſerè devoluto, iratus Dominus adverſarios excitat. Moritur poſt 40. regni annos.

1. REx autem Salomon * adamavit mulieres alienigenas multas, filiam quoque Pharaonis, & Moabitidas, & Ammonitidas, & Idumæas, & Sidonias, & Hethæas: * Deut. 17. 17. Eccli. 47. 21.

2. De gentibus ſuper quibus dixit Dominus filiis Iſrael: * Non ingrediemini ad eas, neque de illis ingredientur ad veſtras: certiſſimè enim avertent corda veſtra, ut ſequamini deos earum. His itaque copulatus eſt Salomon ardentiſſimo amore. * Exod. 34. 16.

3. Fueruntque ei uxores quaſi reginæ ſeptingentæ, & concubinæ trecentæ: & averterunt mulieres cor ejus.

4. Cùmque jam eſſet ſenex (a), depravatum eſt cor ejus per mulieres, ut ſequeretur deos alienos: nec erat cor ejus perfectum cum Domino Deo ſuo, ſicut cor David patris ejus.

5. Sed colebat Salomon Aſtarthen deam Sidoniorum, & Moloch idolum Ammonitarum.

6. Fecitque Salomon quod non placuerat

14. (f) Tantumdem è tributis ad eum redibat.
16. (g) Hebr. De auro extenſo in laminas: *ſcuti unius*; uniuſcujuſque ſcuti.
17. (h) Hebr. *Extenſo*: *trecenta minæ auri*; Hebr. tres minæ auri; pelta eſt ſcuti brevioris genus.
19. & 21. (i) Brachia, aut fulcra. *Argentum*, in iis vaſis ad potandum deſtinatis.
22. (k) Seu ad mare. Longinqua erat navigatio, quia ſpatio trium annorum fiebat. *Per tres annos*; alii legunt, tertio quoque anno.
26. & 27. (l) Seu in mari rubro, quò iret in Tharſis. *Abundantia*; eſt hyperbole.
28. & 29. (m) Quæ illa fuerit regio ignoratur, non procul ab Ægypto, aut Syria. *Egrediebatur*, i. e. emebatur.

CAP. XI.
4. (a) Annorum circiter 52. *Depravatum eſt cor ejus per mulieres, ut ſequeretur deos alienos*. his templa extruxit, eos coluit, cultum exteriorem iis exhibuit, ut mulieribus obſequeretur, aut certe permiſit, ut mulieres fana conſtruerent. In Davide peccatum non fuit permanens ut in Salomone. *At verò*, inquit Aug. *in ejus filio Salomone non quaſi hoſpes tranſitum habuit, ſed regnum iſta libido poſſedit; cujus initia deſiderio ſapientiæ flagraverant, quam cùm amore ſpiritali adeptus eſſet, amore carnali amiſit*. Et Greg. in Paſtor. par. 3. *Conceſſa ſapientia funditus cor deſeruit, quod nulla vel minima tribulationis diſciplina cuſtodivit.*

rat coram Domino, & non adimplevit ut ſequeretur Dominum, ſicut David pater ejus.

7. Tunc ædificavit Salomon fanum, Chamos idolo Moab, in monte qui eſt contra Jeruſalem, & Moloch idolorum filiorum Ammon.

8. Atque in hunc modum fecit univerſis uxoribus ſuis alienigenis, quæ adolebant thura, & immolabant diis ſuis.

9. Igitur iratus eſt Dominus Salomoni, quòd averſa eſſet mens ejus à Domino
* Cap. 9. 2. Deo Iſrael, qui * apparuerat ei ſecundò (b),

10. Et præceperat de verbo hoc ne ſequeretur deos alienos, & non cuſtodivit quæ mandavit ei Dominus.

11. Dixit itaque Dominus Salomoni: Quia habuiſti hoc apud te, & non cuſtodiſti pactum meum, & præcepta mea quæ mandavi tibi, diſrumpens ſcindam regnum tuum, & dabo illud ſervo tuo.

* Inf. 12. 15. 12. * Verumtamen in diebus tuis non faciam, propter David patrem tuum: de manu filii tui ſcindam illud,

13. Nec totum regnum auferam, ſed tribum unam (c) dabo filio tuo, propter David ſervum meum, & Jeruſalem quam elegi.

14. Suſcitavit autem Dominus adverſarium Salomoni, Adad Idumæum de ſemine regio, qui erat in Edom.

* 2. Reg. 8. 14. 15. * Cùm enim eſſet David in Idumæa, & aſcendiſſet Joab princeps militiæ ad ſepeliendum eos, qui fuerant interfecti, & occidiſſet omne maſculinum in Idumæa,

16. (Sex enim menſibus ibi moratus eſt Joab, & omnis Iſrael, donec interimeret omne maſculinum in Idumæa)

17. Fugit Adad ipſe, & viri Idumæi de ſervis patris ejus cum eo, ut ingrederetur Ægyptum: erat autem Adad puer parvulus.

18. Cumque ſurrexiſſent de Madian, venerunt in Pharan, tuleruntque ſecum viros de Pharan, & introierunt Ægyptum ad Pharaonem regem Ægypti: qui dedit ei domum, & cibos conſtituit, & terram delegavit.

19. Et invenit Adad gratiam coram Pharaone valdè, in tantum ut daret ei uxorem, ſororem uxoris ſuæ germanam Taphnes reginæ.

20. Genuitque ei ſoror Taphnes Genubath filium, & nutrivit eum Taphnes in domo Pharaonis: eratque Genubath habitans apud Pharaonem cum filiis ejus.

21. Cùmque audiſſet Adad in Ægypto, dormiſſe David cum patribus ſuis, & mortuum eſſe Joab principem militiæ, dixit Pharaoni: Dimitte me, ut vadam in terram meam.

22. Dixitque ei Pharao: Qua enim re apud me indiges, ut quæras ire ad terram tuam? At ille reſpondit: Nulla: ſed obſecro te, ut dimittas me.

23. Suſcitavit quoque ei Deus adverſarium Razon filium Eliada, qui fugerat Adarezer regem Soba dominum ſuum:

24. Et congregavit contra eum viros, & factus eſt princeps latronum (d) cùm interficeret eos David: abieruntque Damaſcum, & habitaverunt ibi, & conſtituerunt eum regem in Damaſco.

25. Eratque adverſarius Iſraeli cunctis diebus Salomonis: & hoc eſt malum Adad, & odium contra Iſrael, regnavitque in Syria.

26. * Jeroboam quoque filius Nabat, * 2. Par. 13. 6.
Ephrathæus, de Sareda, ſervus Salomonis, cujus mater erat nomine Sarua, mulier vidua, levavit manum contra regem.

27. Et hæc eſt cauſa rebellionis adverſùs eum, quia Salomon ædificavit Mello (e), & coæquavit voraginem civitatis David patris ſui.

28. Erat autem Jeroboam vir fortis & potens: videnſque Salomon adoleſcentem bonæ indolis & induſtrium, conſtituerat eum præfectum ſuper tributa univerſæ domus Joſeph.

29. * Factum eſt igitur in tempore illo, * 2. Par. 10. 15.
ut Jeroboam egrederetur de Jeruſalem, & inveniret eum Ahias Silonites propheta in via, opertus pallio novo: erant autem duo tantùm in agro.

30. Apprehendenſque Ahias pallium ſuum novum, quo coopertus erat, ſcidit in duodecim partes.

31. Et ait ad Jeroboam: Tolle tibi decem ſciſſuras: hæc enim dicit Dominus Deus Iſrael: Ecce ego ſcindam regnum de manu Salomonis, & dabo tibi decem tribus.

32. Porrò una tribus (f) remanebit ei, propter ſervum meum David, & Jeruſalem civitatem quam elegi ex omnibus tribubus Iſrael:

33. Eò

9. & 11. (b) Sept. Interpret. *Bis*: nunc tertiò. *Habuiſti*: quia peccatum iſtud inventum eſt apud te.

13. (c) Tribus Benjamin cum tribu Juda confuſa pro una & eadem reputatur.

24. & 25. (d) Hebr. *Agmmis*, ſeu exercitus. *Malum*, Hebr. *Et malum*, i. e. hoc incommodum acceſſit ad prius. *Et odium contra Iſrael*: Hebr. *Aſſlixit Iſraelem*: Raſon videlicet. Adad cum eſſet juvenis, cædem a Joab in Idumæa factam effugerat, primus adverſus Salomonem inſurgit.

27. (e) Mello ex Hieronymo erat publica Jeroſolymis area, & pars profundior vallis monti Sion ſubjectæ, quæ publico erepta eſt, & variis ædificiis conſtructa, idque populo, deinde Jeroboam rebellionis occaſio fuit, & initium rebellionis. Cum enim urbem mœnibus cingeret, & cuncta quæ ſub Davide hiabant loca, obſtrueret, in id opus tributum indixit populo, cui cogendo præfecit Jeroboam.

32. (f) Tribus Juda cum tribu Benjamin una dicitur, quia permiſtæ erant duæ tribus.

33. Eò quòd dereliquerit me, & adoraverit Aſtarthen deam Sidoniorum, & Chamos deum Moab, & Moloch deum filiorum Ammon: & non ambulaverit in viis meis, ut faceret juſtitiam coram me, & præcepta mea, & judicia ſicut David pater ejus.

34. Nec auferam omne regnum de manu ejus, ſed ducem ponam eum cunctis diebus vitæ ſuæ, propter David ſervum meum, quem elegi, qui cuſtodivit mandata mea & præcepta mea.

35. Auferam autem regnum de manu filii ejus, & dabo tibi decem tribus:

36. Filio autem ejus dabo tribum unam, ut remaneat lucerna (g) David ſervo meo cunctis diebus coram me in Jeruſalem civitate, quam elegi, ut eſſet nomen meum ibi.

37. Te autem aſſumam, & regnabis ſuper omnia quæ deſiderat anima tua, eriſque rex ſuper Iſrael.

38. Si igitur audieris omnia, quæ præcepero tibi, & ambulaveris in viis meis, & feceris quod rectum eſt coram me, cuſtodiens mandata mea & præcepta mea, ſicut fecit David ſervus meus: ero tecum, & ædificabo tibi domum fidelem, quomodo ædificavi David domum, & tradam tibi Iſrael:

39. Et affligam ſemen David ſuper hoc, veruntamen non cunctis diebus.

40. Voluit ergo Salomon interficere Jeroboam: qui ſurrexit, & aufugit in Ægyptum ad Seſac regem Ægypti, & fuit in Ægypto uſque ad mortem Salomonis.

41. Reliquum autem verborum (h) Salomonis, & omnia quæ fecit, & ſapientia ejus: ecce univerſa ſcripta ſunt in Libro verborum dierum Salomonis.

42. Dies autem quos regnavit Salomon in Jeruſalem ſuper omnem Iſrael, quadraginta anni ſunt.

43. Dormivitque Salomon cum patribus ſuis, & ſepultus eſt in civitate David patris ſui, regnavitque Roboam filius ejus pro eo.

CAPUT XII.

Roboam filius & ſucceſſor Salomonis imprudenter reſpondet populo convocato, ſecutus conſilium juvenum: propterea decem Tribus à domo David recedunt, & Jeroboam regem conſtituunt, qui vitulos aureos erigit, & colit.

2. Par. 10. 1. 1. VEnit autem Roboam in Sichem (a): illuc enim congregatus erat omnis Iſrael ad conſtituendum eum regem.

2. At verò Jeroboam filius Nabat, cùm adhuc eſſet in Ægypto profugus à facie regis Salomonis, audita morte ejus, reverſus eſt de Ægypto.

3. Miſeruntque & vocaverunt eum: venit ergo Jeroboam, & omnis multitudo Iſrael, & locuti ſunt ad Roboam, dicentes:

4. Pater tuus duriſſimum jugum impoſuit nobis: tu itaque nunc imminue paululum de imperio patris tui duriſſimo, & de jugo graviſſimo quod impoſuit nobis, & ſerviemus tibi.

5. Qui ait eis: Ite uſque ad tertium diem, & revertimini ad me. Cùmque abiiſſet populus,

6. Iniit conſilium rex Roboam cum ſenioribus, qui aſſiſtebant coram Salomone patre ejus, cùm adhuc viveret, & ait: Quod datis mihi conſilium, ut reſpondeam populo huic?

7. Qui dixerunt ei: Si hodie obedieris populo huic, & ſervieris, & petitioni eorum ceſſeris; locutuſque fueris ad eos verba lenia, erunt tibi ſervi cunctis diebus.

8. Qui dereliquit conſilium ſenum, quod dederant ei, & adhibuit adoleſcentes, qui nutriti fuerant cum eo, & aſſiſtebant illi,

9. Dixitque ad eos: Quod mihi datis conſilium, ut reſpondeam populo huic, qui dixerunt mihi: Levius fac jugum quod impoſuit pater tuus ſuper nos?

10. Et dixerunt ei juvenes qui nutriti fuerant cum eo: Sic loqueris populo huic, qui locuti ſunt ad te, dicentes: Pater tuus aggravavit jugum noſtrum, tu releva nos. Sic loqueris ad eos: Minimus digitus meus groſſior eſt dorſo patris mei.

11. Et nunc pater meus poſuit ſuper vos jugum grave, ego autem addam ſuper jugum veſtrum: pater meus cecidit vos flagellis, ego autem cædam vos ſcorpionibus (b).

12. Venit ergo Jeroboam, & omnis populus ad Roboam die tertia, ſicut locutus fuerat rex, dicens: Revertimini ad me die tertia.

13. Reſponditque rex populo dura, derelicto conſilio ſeniorum quod ei dederant,

14. Et locutus eſt eis ſecundùm conſilium juvenum, dicens: Pater meus aggravavit jugum veſtrum, ego autem addam jugo veſtro: pater meus cecidit vos flagellis, ego autem cædam vos ſcorpionibus.

15. Et

36. (g) Ut ſit ex ejus poſteris qui regnum teneat. *Veruntamen non cunctis diebus*: uſque ad tempus Meſſiæ, qui regnaturus eſt, quique eſt lux ante faciem omnium populorum.

41. (h) Verba pro rebus geſtis. Veteribus Hebræis viſum eſt Salomonem in extremis vitæ ſuæ temporibus pœnitentiam egiſſe, & librum *Eccleſiaſtes* compoſuiſſe; idque Hieronymo videtur probabile.

CAPUT XII.

1. (a) Quæ erat Metropolis Samariæ, in finibus tribus Manaſſe: opportunus erat locus in medio: *Ad conſtituendum eum regem*, ut regni poſſeſſionem adiret: jure hæreditario ſuccedebat.

11. (b) Vox Hebræa עקרבים, *ſpinas & ſcorpiones* ſignificat: cædam vos flagellis aculeatis inſtar ſcorpionum.

15. Et non acquievit (c) rex populo: quoniam averſatus fuerat eum Dominus, ut ſuſcitaret verbum ſuum, * quod locutus fuerat in manu Ahiæ Silonitæ, ad Jeroboam filium Nabat.

* Sup. 11. 31.

16. Videns itaque populus quòd noluiſſet eos audire rex, reſpondit ei, dicens: Quæ nobis pars (d) in David? vel quæ hæreditas in filio Iſai? Vade in tabernacula tua Iſrael, nunc vide domum tuam David. Et abiit Iſrael in tabernacula ſua.

17. Super filios autem Iſrael, quicumque habitabant in civitatibus Juda, regnavit Roboam.

18. Miſit ergo rex Roboam Aduram, qui erat ſuper tributa: & lapidavit eum omnis Iſrael, & mortuus eſt. Porrò rex Roboam feſtinus aſcendit currum, & fugit in Jeruſalem:

19. Receſſitque Iſrael à domo David, uſque in præſentem diem.

20. Factum eſt autem cùm audiſſet omnis Iſrael, quòd reverſus eſſet Jeroboam, miſerunt, & vocaverunt eum congregato cœtu, & conſtituerunt eum regem ſuper omnem Iſrael, nec ſecutus eſt quiſquam domum David præter tribum Juda ſolam.

21. Venit autem Roboam Jeruſalem, & congregavit univerſam domum Juda, & tribum Benjamin, centum (e) octoginta millia electorum virorum bellatorum, ut pugnarent contra domum Iſrael, & reducerent regnum Roboam filio Salomonis.

22. * Factus eſt autem ſermo Domini ad Semejam virum Dei, dicens:

* 2. Par. 11. 2.

23. Loquere ad Roboam filium Salomonis regem Juda, & ad omnem domum Juda, & Benjamin, & reliquos de populo, dicens:

24. Hæc dicit Dominus: Non aſcendetis, neque bellabitis contra fratres veſtros filios Iſrael: revertatur vir in domum ſuam; à me enim factum eſt verbum hoc. Audierunt ſermonem Domini, & reverſi ſunt de itinere, ſicut eis præceperat Dominus.

25. Ædificavit autem Jeroboam Sichem in monte Ephraim, & habitavit ibi: & egreſſus inde ædificavit Phanuel.

26. Dixitque Jeroboam in corde ſuo: Nunc revertetur regnum ad domum David,

27. Si aſcenderit populus iſte, ut faciat ſacrificia in domo Domini in Jeruſalem: & convertetur cor populi hujus ad dominum ſuum Roboam regem Juda, interficientque me, & revertentur ad eum.

28. * Et excogitato conſilio fecit duos vitulos (f) aureos, & dixit eis: Nolite ultrà aſcendere in Jeruſalem: * Ecce dii tui Iſrael, qui te eduxerunt de terra Ægypti.

* Tob. 1. 5. * Exod. 32. 8.

29. Poſuitque unum in Bethel, & alterum in Dan:

30. Et factum eſt verbum hoc in peccatum: ibat enim populus ad adorandum vitulum uſque in Dan.

31. Et fecit fana in excelſis, & * ſacerdotes de extremis populi, qui non erant de filiis Levi.

* 2. Par. 11. 15.

32. Conſtituitque diem ſolemnem in menſe octavo, quintadecima die menſis, in ſimilitudinem ſolemnitatis quæ celebrabatur in Juda. Et aſcendens (g) altare, ſimiliter fecit in Bethel, ut immolaret vitulis, quos fabricatus fuerat: conſtituitque in Bethel ſacerdotes excelſorum, quæ fecerat.

33. Et aſcendit ſuper altare quod extruxerat in Bethel, quintadecima die menſis octavi, quem finxerat de corde ſuo: & fecit ſolemnitatem filiis Iſrael, & aſcendit ſuper altare, ut adoleret incenſum.

CAPUT XIII.

Miſſus eſt Propheta de Juda ad Jeroboam, qui eum increparet; eoque orante, manus Jeroboam, quæ exaruerat, ſanata eſt. In flagitiis ſuis Jeroboam perſeverat.

1. ET ecce vir Dei venit de Juda in ſermone Domini in Bethel, Jeroboam ſtante ſuper (a) altare, & thus jaciente.

2. Et exclamavit contra altare in ſermone Domini, & ait: Altare, altare, hæc dicit Dominus: * Ecce filius naſcetur domui David, Joſias nomine, & immolabit ſuper te ſacerdotes excelſorum, qui nunc in te thura ſuccendunt, & oſſa hominum ſuper te incendet.

* 4. Reg. 23. 16.

3. Deditque in illa die ſignum, dicens: Hoc erit ſignum quod locutus eſt Dominus: Ecce altare ſcindetur, & effundetur cinis qui in eo eſt.

4. Cùm-

15. (c) Aug. in Pſal. 69. *Duo ſunt genera perſecutorum, vituperantium & adulantium: plus perſequitur lingua adulatoris, quam manus interfectoris.*

16. (d) Quæ hæreditas, aut utilitas? *Nunc vide domum tuam David*: tu Roboam nepos David in domum tuam te recipe, tuæ domui provide.

21. & 25. (e) Sept. Interpret. Centum & viginti millia. *Ædificavit*; munivit, aut novis ædificiis ornavit: aut certe ab Abimelech antea dirutam inſtauravit.

28. (f) Paulo antè venerat ex Ægypto, ubi *Apis* vituli figura colebatur.

32. (g) Hebr. *Aſcendere fecit ſuper altare*: nempè hoſtias; ex hoc die, de quo cultus vituli aurei à Jeroboam fuit conſtitutus, numerandos eſſe annos 390. iniquitatis Iſrael apud Ezechielem cap. 4. cenſent viri docti.

CAPUT XIII. 1. & 2. (a) Juxta altare; communior eſt ſententia fuiſſe Addo Prophetam: ex 2. Paral. 9. 29. *In viſione Addo*

4. Cùmque audiſſet rex ſermonem hominis Dei, quem inclamaverat contra altare in Bethel, extendit manum ſuam de altari, dicens: Apprehendite eum. Et exaruit manus ejus, quam extenderat contra eum: nec valuit retrahere eam ad ſe.

5. Altare quoque ſciſſum eſt, & effuſus eſt cinis de altari, juxta ſignum quod prædixerat vir Dei in ſermone (b) Domini.

6. Et ait rex ad virum Dei: Deprecare faciem Domini Dei tui, & ora pro me, ut reſtituatur manus mea mihi. Oravitque vir Dei faciem Domini, & reverſa eſt manus regis ad eum, & facta eſt ſicut priùs fuerat.

7. Locutus eſt autem rex ad virum Dei: Veni mecum domum ut prandeas, & dabo tibi munera.

8. Reſponditque vir Dei ad regem: Si dederis mihi mediam partem domus tuæ, non veniam tecum, nec comedam panem, neque bibam aquam in loco iſto.

9. Sic enim mandatum eſt mihi in ſermone Domini præcipientis: Non comedes panem, neque bibes aquam, nec reverteris per viam, qua veniſti.

10. Abiit ergo per aliam viam, & non eſt reverſus per iter, quo venerat in Bethel.

11. Prophetes autem quidam ſenex habitabat in Bethel, ad quem venerunt filii ſui, & narraverunt ei omnia opera, quæ fecerat vir Dei illa die in Bethel: & verba quæ locutus fuerat ad regem, narraverunt patri ſuo.

12. Et dixit eis pater eorum: Per quam viam abiit? Oſtenderunt ei filii ſui viam, per quam abierat vir Dei, qui venerat de Juda.

13. Et ait filiis ſuis: Sternite mihi aſinum. Qui cùm ſtraviſſent, aſcendit,

14. Et abiit poſt virum Dei, & invenit eum ſedentem ſubtus terebinthum: & ait illi: Tune es vir Dei, qui veniſti de Juda? Reſpondit ille: Ego ſum.

15. Dixitque ad eum: Veni mecum domum, ut comedas panem.

16. Qui ait: Non poſſum reverti, neque venire tecum, nec comedam panem, neque bibam aquam in loco iſto:

17. Quia locutus eſt Dominus ad me in ſermone Domini, dicens: Non comedes panem, & non bibes aquam ibi, nec reverteris per viam, qua ieris.

18. Qui ait illi: Et ego propheta ſum ſimilis tui: & angelus locutus eſt mihi in ſermone Domini, dicens: Reduc eum tecum in domum tuam, ut comedat panem, & bibat aquam. Feſellit eum,

19. Et reduxit ſecum: comedit ergo panem in domo ejus, & bibit aquam.

20. Cùmque ſederent ad menſam, factus eſt ſermo Domini ad prophetam, qui reduxerat eum.

21. Et exclamavit ad virum Dei, qui venerat de Juda, dicens: Hæc dicit Dominus: Quia non obediens fuiſti ori Domini, & non cuſtodiſti mandatum, quod præcepit tibi Dominus Deus tuus,

22. Et reverſus es, & comediſti panem, & bibiſti aquam in loco in quo præcepit tibi ne comederes panem, neque biberes aquam, non inferetur cadaver (c) tuum in ſepulchrum patrum tuorum.

23. Cùmque comediſſet & bibiſſet, ſtravit aſinum ſuum prophetæ, quem reduxerat.

24. Qui cùm abiiſſet, invenit eum leo (d) in via, & occidit, & erat cadaver ejus projectum in itinere: aſinus autem ſtabat juxta illum, & leo ſtabat juxta cadaver.

25. Et ecce, viri tranſeuntes viderunt cadaver projectum in via, & leonem ſtantem juxta cadaver. Et venerunt & divulgaverunt in civitate, in qua prophetes ille ſenex habitabat.

26. Quod cùm audiſſet propheta ille, qui reduxerat eum de via, ait: Vir Dei eſt, qui inobediens fuit ori Domini, & tradidit eum Dominus leoni, & confregit eum, & occidit juxta verbum Domini quod locutus eſt ei.

27. Dixitque ad filios ſuos: Sternite mihi aſinum. Qui cùm ſtraviſſent,

28. Et ille abiiſſet, invenit cadaver ejus projectum in via, & aſinum & leonem ſtantes juxta cadaver: non comedit (e) leo de cadavere, nec læſit aſinum.

29. Tulit ergo prophetes cadaver viri Dei, & poſuit illud ſuper aſinum, & reverſus intulit in civitatem prophetæ ſenis ut plangeret eum.

30. Et poſuit cadaver ejus in ſepulchro ſuo: & planxerunt eum: Heu, heu, mi frater.

31. Cùmque planxiſſent eum, dixit ad filios ſuos: Cùm mortuus fuero, ſepelite me

contra Jeroboam. Joſias: ſignum divinæ præſcientiæ, & providentiæ argumentum.

5. (b) Ejus nomine & juſſu, id præceptum mihi eſt in nomine Domini.

22. (c) Aug. L. de Cura pro mortuis: *Non ſua contumacia ſpreverat præceptum Dei implere, ſed aliena decipiente fallacia; obedire ſe credidit, quando non obedivit.*

24. (d) Aug. ibid. *Quo mirabili ſigno apparet hominem Dei coercitum potius temporaliter uſque ad mortem, quàm punitum eſſe poſt mortem.*

28. (e) Serenus Abbas apud Caſſianum Coll. 7. hujus Prophetæ exemplo confirmabat Deum pro levioribus culpis interdum morte punire.

me in ſepulchro, in quo vir Dei ſepultus eſt: juxta oſſa ejus ponite oſſa mea.

32. Profectò enim veniet ſermo, quem prædixit in ſermone Domini contra altare quod eſt in Bethel, & contra omnia fana excelſorum, quæ ſunt in urbibus Samariæ.

33. Poſt verba hæc non eſt reverſus Jeroboam de via ſua peſſima, ſed è contrario fecit de noviſſimis populi ſacerdotes excelſorum: quicumque volebat, implebat manum ſuam, & fiebat ſacerdos excelſorum.

34. Et propter hanc cauſam peccavit domus Jeroboam, & everſa eſt, & deleta de ſuperficie terræ.

CAPUT XIV.

Abias propheta interrogatus ab uxore Jeroboam de filio ægrotante, durum accipit reſponſum, filium moriturum ex eo morbo, regnum Iſraelis ablatum iri à domo Jeroboam: huic Nadab filius ſuccedit. Roboam cùm regnaſſet 17. annis, moritur; cui ſuccedit filius Abias.

1. IN tempore illo ægrotavit Abia filius Jeroboam.

2. Dixitque Jeroboam uxori ſuæ: Surge, & commuta habitum, ne cognoſcaris quòd ſis uxor Jeroboam: & vade in
* Sup. 11. 31. Silo, ubi eſt Ahias propheta, * qui locutus eſt mihi, quòd regnaturus eſſem ſuper populum hunc.

3. Tolle quoque in manu tua decem panes (a), & cruſtulam, & vas mellis, & vade ad illum: ipſe enim indicabit tibi quid eventurum ſit puero huic.

4. Fecit ut dixerat uxor Jeroboam: & conſurgens abiit in Silo, & venit in domum Ahiæ: at ille non poterat videre, quia caligaverant oculi ejus præ ſenectute.

5. Dixit autem Dominus ad Ahiam: Ecce uxor Jeroboam ingreditur, ut conſulat te ſuper filio ſuo qui ægrotat: hæc & hæc loqueris ei. Cùm ergo illa intraret, & diſſimularet ſe eſſe quæ erat,

6. Audivit Ahias ſonitum pedum ejus introeuntis per oſtium, & ait: Ingredere uxor Jeroboam: quare aliam te eſſe ſimulas? ego autem miſſus ſum ad te durus nuntius.

7. Vade, & dic Jeroboam: Hæc dicit Dominus Deus Iſrael: Quia exaltavi te de medio populi, & dedi te ducem ſuper populum meum Iſrael:

8. Et ſcidi regnum domus David, & dedi illud tibi, & non fuiſti ſicut ſervus meus David, qui cuſtodivit mandata mea, & ſecutus eſt me in toto corde ſuo, faciens quod placitum eſſet in conſpectu meo:

9. Sed operatus es mala ſuper omnes, qui fuerunt ante te, & feciſti tibi deos alienos & conflatiles, ut me ad iracundiam provocares, me autem projeciſti poſt corpus tuum:

10. Idcircò ecce ego inducam mala ſuper domum Jeroboam, & * percutiam de Jeroboam mingentem ad parietem, & clauſum, & noviſſimum (b) in Iſrael: & mundabo reliquias domus Jeroboam, ſicut mundari ſolet fimus uſque ad purum. * Inf. 15. 29.

11. Qui mortui fuerint de Jeroboam in civitate, comedent eos canes: qui autem mortui fuerint in agro, vorabunt eos aves cœli: quia Dominus locutus eſt.

12. Tu igitur ſurge, & vade in domum tuam: & in ipſo introitu pedum tuorum in urbem, morietur puer,

13. Et planget eum omnis Iſrael, & ſepeliet: iſte enim ſolus inferetur de Jeroboam in ſepulchrum, quia inventus eſt ſuper eo ſermo (c) bonus à Domino Deo Iſrael, in domo Jeroboam.

14. Conſtituit autem ſibi Dominus regem ſuper Iſrael, qui percutiet domum Jeroboam in hac die, & in hoc tempore:

15. Et percutiet Dominus Deus Iſrael, ſicut moveri ſolet arundo in aqua: & evellet Iſrael de terra bona hac, quam dedit patribus eorum, & ventilabit eos trans flumen: quia fecerunt ſibi lucos, ut irritarent Dominum.

16. Et tradet Dominus Iſrael propter peccata Jeroboam, qui peccavit, & peccare fecit Iſrael.

17. Surrexit itaque uxor Jeroboam, & abiit, & venit in Therſa: cùmque illa ingrederetur limen domus, puer mortuus eſt,

18. Et ſepelierunt eum. Et planxit eum omnis Iſrael juxta ſermonem Domini, quem locutus eſt in manu ſervi ſui Ahiæ prophetæ.

19. Re-

CAPUT XIV. 3 (a) Sept. Interpret. *Collyria*, Chald. vertit *Placentas*, exiguum ſanè munus: ſed ea ratione fingebat ſe eſſe plebejam.

10. (b) Hebr. Concluſum & derelictum, quocumque in ſtatu is fuerit. Proverbialis locutio, qua deſignatur nihil reliqui fore ex domo Jeroboam; nec clauſum, ſeu cuſtoditum inſtar theſauri, nec vile quicquam, & abjectum. R. Joſeph illud Deuter. 32. *Clauſi quoque defecerunt, reſiduique conſumpti ſunt*, ita exponit: non erant opes quæ domo clauduntur, nec pecudes, quæ in agro relinquuntur. *Sicut mundari ſolet fimus*: gloria principum qui impietatem Jeroboam imitantur, coram Deo eſt inſtar fimi.

13. (c) Hebr. *Verbum bonum*, ſeu *res bona*, adeò ut puer boni aliquid geſſerit: unde & ſepeliit. *In hac die*, ita ut qui nunc extant, hujus cladis teſtes futuri ſint. *Loqui* apud Hebræos ſæpè *cogitare* ſignificat. Unde alii vertunt: Quia jucunda eſt in eo cogitatio, bona erga Dominum.

19. Reliqua autem verborum Jeroboam, quomodo pugnaverit, & quomodo regnaverit, ecce ſcripta ſunt in Libro verborum dierum regum Iſrael.

20 Dies autem, quibus regnavit Jeroboam, viginti duo anni ſunt: & dormivit cum patribus ſuis, regnavitque Nadab filius ejus pro eo.

* 2. Par. 12. 13. 21. * Porrò Roboam filius Salomonis regnavit in Juda. Quadraginta (d) & unius anni erat Roboam, cùm regnare cœpiſſet: decem & ſeptem annos regnavit in Jeruſalem civitate, quam elegit Dominus, ut poneret nomen ſuum ibi, ex omnibus tribubus Iſrael. Nomen autem matris ejus Naama Ammanitis.

22. Et fecit Judas malum coram Domino, & irritaverunt eum ſuper omnibus, quæ fecerant patres eorum in peccatis ſuis, quæ peccaverunt.

23. Ædificaverunt enim & ipſi ſibi aras, & ſtatuas, & lucos, ſuper omnem collem excelſum, & ſubter omnem arborem frondoſam:

24. Sed & effœminati fuerunt in terra, feceruntque omnes abominationes gentium, quas attrivit Dominus ante faciem filiorum Iſrael.

25. In quinto autem anno regni Roboam, aſcendit Seſac (e) rex Ægypti in Jeruſalem,

26. Et tulit theſauros domus Domini, & theſauros regios, & univerſa diripuit:

* Sup. 10. 16. ſcuta quoque aurea, quæ * fecerat Salomon:

27. Pro quibus fecit rex Roboam ſcuta ærea, & tradidit ea in manum ducum ſcutariorum (f), & eorum qui excubabant ante oſtium domus regis.

28. Cùmque ingrederetur rex in domum Domini, portabant ea qui præeundi habebant officium: & poſteà reportabant ad armamentarium ſcutariorum.

29. Reliqua autem ſermonum Roboam, & omnia quæ fecit, ecce ſcripta ſunt in Libro ſermonum (g) dierum regum Juda.

30. Fuitque bellum inter Roboam & Jeroboam cunctis diebus.

31. Dormivitque Roboam cum patribus ſuis, & ſepultus eſt cum eis in civitate David: nomen autem matris ejus Naama Ammanitis: & regnavit Abiam filius ejus pro eo.

CAPUT XV.

Abiæ filio Roboami ſuccedit filius ejus Aſa, qui regnavit annis 41. In Iſrael regnat Nadab duobus annis: occiditur à Baaſa, qui penitus evertit domum Jeroboam: regnavit 24. annis.

1. IGitur in octavo decimo anno regni Jeroboam filii Nabat, regnavit Abiam ſuper Judam.

2. Tribus annis regnavit in Jeruſalem: * nomen matris ejus Maacha filia Abeſſalom (a). * 2. Par. 13. 2.

3. Ambulavitque in omnibus peccatis patris ſui, quæ fecerat ante eum: nec erat cor ejus perfectum cum Domino Deo ſuo, ſicut cor David patris ejus.

4. Sed propter David dedit ei Dominus Deus ſuus lucernam (b) in Jeruſalem, ut ſuſcitaret filium ejus poſt eum, & ſtatueret Jeruſalem:

5. Eò quòd feciſſet David rectum in oculis Domini, & non declinaſſet ab omnibus quæ præceperat ei cunctis diebus vitæ ſuæ, * excepto ſermone Uriæ Hethæi. * 2. Reg. 11. 4.

6. Attamen bellum fuit inter Roboam & Jeroboam, omni tempore vitæ ejus.

7. Reliqua autem ſermonum Abiam, & omnia quæ fecit, nonne hæc ſcripta ſunt in Libro verborum dierum regum Juda? Fuitque * prælium inter Abiam & inter Jeroboam. * 2. Par. 13. 3.

8. Et dormivit Abiam cum patribus ſuis, & ſepelierunt eum in civitate David: * regnavitque Aſa filius ejus pro eo. * 2. Par. 14. 1.

9. In anno ergo vigeſimo Jeroboam regis Iſrael regnavit Aſa rex Juda,

10. Et quadraginta & uno anno regnavit in Jeruſalem. Nomen matris ejus Maacha, filia Abeſſalom.

11. Et fecit Aſa rectum ante conſpectum Domini, ſicut David pater ejus.

12. Et abſtulit effœminatos de terra, purgavitque univerſas ſordes idolorum, quæ fecerant patres ejus.

13. In-

21. (d) Quidam putant errorem irrepſiſſe in numerum, adeò ut ſcriptum fuerit 21. pro 41. quod probare nituntur ex L. 1. Paral. 12. 5.

25. (e) Seſoſtrum nonnulli eſſe putant, de quo Joſephus L. 8. cap. 4.

27. (f) In Hebræo, & apud 70. Præfectorum curſoribus.

29. & 30. (g) In libro Annalium. *Fuitque*: ex quo Roboam ad idololatriam deflexit, nempe poſt primum regni triennium, ex L. 2. Paral. 12.

CAPUT XV.

1. (a) Qui & Uriel in Paral. Hæc erat avia Regis Aſa, apud quam fuerat educatus, unde & mater ejus dicitur, cùm fuerit uxor Roboam: qui vocatur hoc loco Abeſſalom, 2. Paral. 11. 20. dicitur *Abſalom*: hæc fuit mater Abiæ Regis.

4. & 6. (b) Regiam poteſtatem deſignat: *Et ſtatueret Jeruſalem*; confirmaret in ſtatu priſtino, hoc eſt, inter Abiam filium Roboam & Jeroboam, ex 70. *Fuit*; fuerat.

13. Inſuper & Maacham matrem ſuam amovit, ne eſſet princeps in ſacris (c) Priapi, & in luco ejus, quem conſecraverat: ſubvertitque ſpecum ejus, & confregit ſimulacrum turpiſſimum, & combuſſit in torrente Cedron:

14. Excelſa autem non abſtulit (d). Verumtamen cor Aſa perfectum erat cum Domino cunctis diebus ſuis.

15. Et intulit, ea quæ ſanctificaverat pater ſuus, & voverat, in domum Domini, argentum & aurum, & vaſa.

16. Bellum (e) autem erat inter Aſa, & Baaſa regem Iſrael cunctis diebus eorum.

* 2. Par. 16. 1. 17. * Aſcendit quoque Baaſa rex Iſrael in Judam, & ædificavit Rama, ut non poſſet quiſpiam egredi vel ingredi de parte Aſa regis Juda.

18. Tollens (f) itaque Aſa omne argentum & aurum, quod remanſerat in theſauris domus Domini, & in theſauris domus regiæ, dedit illud in manus ſervorum ſuorum: & miſit ad Benadad filium Tabremon filii Hezion, regem Syriæ, qui habitabat in Damaſco, dicens:

19. Fœdus eſt inter me & te, & inter patrem meum & patrem tuum: ideò miſi tibi munera, argentum & aurum: & peto ut venias, & irritum facias fœdus quod habes cum Baaſa rege Iſrael, & recedat à me.

20. Acquieſcens Benadad regi Aſa, miſit principes exercitus ſui in civitates Iſrael, & percuſſerunt Ahion, & Dan, & Abel domum Maacha, & univerſam Cenneroth, omnem ſcilicet terram Nephthali.

21. Quod cùm audiſſet Baaſa, intermiſit ædificare Rama, & reverſus eſt in Therſa.

22. Rex autem Aſa nuntium miſit in omnem Judam, dicens: Nemo ſit excuſatus. Et tulerunt lapides de Rama, & ligna ejus, quibus ædificaverat Baaſa, & extruxit de eis rex Aſa Gabaa Benjamin, & Maſpha.

23. Reliqua autem omnium ſermonum Aſa, & univerſæ fortitudines ejus, & cuncta quæ fecit, & civitates quas extruxit, nonne hæc ſcripta ſunt in Libro verborum dierum regum Juda? Verumtamen in tempore ſenectutis ſuæ doluit pedes.

24. Et dormivit cum patribus ſuis, & ſepultus eſt cum eis in civitate David patris ſui. * Regnavitque Joſaphat filius ejus * 2. Par. 17. 1.
pro eo.

25. Nadab verò filius Jeroboam regnavit ſuper Iſrael anno ſecundo Aſa regis Juda: regnavitque ſuper Iſrael duobus annis.

26. Et fecit quod malum eſt in conſpectu Domini, & ambulavit in viis patris ſui, & in peccatis ejus, quibus peccare fecit Iſrael.

27. Inſidiatus eſt autem ei Baaſa filius Ahiæ de domo Iſſachar, & percuſſit eum in Gebbethon, quæ eſt urbs Philiſthinorum: ſiquidem Nadab & omnis Iſrael obſidebant Gebbethon.

28. Interfecit ergo illum Baaſa in anno tertio Aſa regis Juda, & regnavit pro eo.

29. Cùmque regnaſſet, * percuſſit omnem domum Jeroboam: non dimiſit ne unam quidem animam de ſemine ejus, donec deleret eum, juxta verbum Domini, * quod locutus fuerat in manu ſervi ſui Ahiæ Silonitis, * Inf. 21. 22. * Sup. 14. 10.

30. Propter peccata Jeroboam, quæ peccaverat, & quibus peccare fecerat Iſrael: & propter delictum, quo irritaverat Dominum Deum Iſrael.

31. Reliqua autem ſermonum Nadab, & omnia quæ operatus eſt, nonne hæc ſcripta ſunt in Libro verborum dierum regum Iſrael?

32. Fuitque bellum inter Aſa, & Baaſa regem Iſrael, cunctis diebus eorum.

33. Anno (g) tertio Aſa regis Juda, regnavit Baaſa filius Ahiæ ſuper omnem Iſrael, in Therſa, viginti quatuor annis.

34. Et fecit malum coram Domino, ambulavitque in via Jeroboam, & in peccatis ejus, quibus peccare fecit Iſrael.

CAPUT XVI.

Jehu propheta mittitur ad Baaſam, cui prædicit domus ejus ſubverſionem. Iſraelis aliquot reges omnes impii. Joſaphat filius Aſa patri ſuccedit.

1. FActus eſt autem ſermo Domini ad Jehu (a) filium Hanani contra Baaſa, dicens:

2. Pro

13. (c) Hæc poſtrema verba deſunt in Hebræo: amovit eam ne eſſet domina & princeps: 70. *Quod feciſſet terriculum in luco*. In hortis Græciæ & Italiæ poni ſolebat Priapi forma.

14. (d) Fors eſt ut non potuerit. Quod autem L. 2. Paral. 14. dicitur abſtuliſſe excelſa, ibi agitur de excelſis quæ idolorum cultui erant deſtinata: hoc verò loco agitur de altaribus vero Deo dicatis.

16. (e) 2. Paral. 15. & 16. habemus, bellum non fuiſſe inter eos uſque ad annum 36. regni ſcilicet Juda, ex quo cœperunt inter ſe decertare, uſque ad mortem Baaſæ duravit bellum: ex quo Baaſa ædificavit Raman in finibus regni ſui, ne quis ad Regem Juda tranſiret. Ne mutua inter eos commercia defectionis occaſionem ſuis darent.

18. (f) Duplici nomine peccavit, quòd in Deo ſpem ſuam non poſuerit, & templi theſauros ethnico tradiderit, tumque à priſtina pietate degeneravit. *Quod remanſerat in theſauris domus Domini*: poſt direptionem à Seſac factam.

33. (g) Poſt ſuſceptum bellum adverſus Iſraelem.

1. (a) Hic videtur fuiſſe filius Prophetæ cognominis,

CAPUT XVI.

2. Pro eo quòd exaltavi te de pulvere, & poſui te ducem ſuper populum meum Iſrael, tu autem ambulaſti in via Jeroboam, & peccare feciſti populum meum Iſrael, ut me irritares in peccatis eorum:

3. Ecce ego demetam poſteriora (b) Baaſa, & poſteriora domus ejus: & faciam domum tuam ſicut domum Jeroboam filii Nabat.

* Sup. 14. 11. 4. * Qui mortuus fuerit de Baaſa in civitate, comedent eum canes: & qui mortuus fuerit ex eo in regione, comedent eum volucres cœli.

* 2. Par. 16. 1. 5. * Reliqua autem ſermonum Baaſa, & quæcumque fecit, & prælia ejus, nonne hæc ſcripta ſunt in Libro verborum dierum regum Iſrael?

6. Dormivit ego Baaſa cum patribus ſuis, ſepultuſque eſt in Therſa: & regnavit Ela filius ejus pro eo.

7. Cùm autem in manu Jehu filii Hanani prophetæ verbum Domini factum eſſet contra Baaſa, & contra domum ejus, & contra omne malum, quod fecerat coram Domino, ad irritandum eum in operibus manuum ſuarum, ut fieret ſicut domus Jeroboam: ob hanc cauſam occidit (c) eum, hoc eſt, Jehu filium Hanani, prohetam.

8. Anno vigeſimo ſexto Aſa regis Juda, regnavit Ela filius Baaſa ſuper Iſrael in Therſa duobus annis.

9. Et rebellavit contra eum ſervus ſuus Zambri, dux mediæ partis equitum: erat autem Ela in Therſa bibens & temulentus in domo Arſa præfecti Therſa.

* 4. Reg. 9. 31. 10. * Irruens ergo Zambri, percuſſit & occidit eum anno vigeſimo ſeptimo Aſa regis Juda, & regnavit pro eo.

11. Cùmque regnaſſet, & ſediſſet ſuper ſolium ejus, percuſſit omnem domum Baaſa, & non dereliquit ex ea mingentem ad parietem, & propinquos & amicos ejus.

12. Delevitque Zambri omnem domum Baaſa, juxta verbum Domini, quod locutus fuerat ad Baaſa in manu Jehu prophetæ,

13. Propter univerſa peccata Baaſa, & peccata Ela filii ejus, qui peccaverunt, & peccare fecerunt Iſrael, provocantes Dominum Deum Iſrael in vanitatibus ſuis.

14. Reliqua autem ſermonum Ela, & omnia quæ fecit, nonne hæc ſcripta ſunt in Libro verborum dierum regum Iſrael?

15. Anno vigeſimo ſeptimo Aſa regis Juda regnavit Zambri ſeptem diebus in Therſa: porrò exercitus obſidebat Gebbethon urbem Philiſthinorum.

16. Cùmque audiſſet rebellaſſe Zambri, & occidiſſe regem, fecit ſibi regem omnis Iſrael Amri, qui erat princeps militiæ ſuper Iſrael in die illa in caſtris.

17. Aſcendit ergo Amri, & omnis Iſrael cum eo de Gebbethon, & obſidebant Therſa.

18. Videns autem Zambri quòd expugnanda eſſet civitas, ingreſſus eſt palatium, & ſuccendit ſe cum domo regia: & mortuus eſt

19. In peccatis ſuis, quæ peccaverat faciens malum coram Domino, & ambulans in via Jeroboam, & in peccato ejus, quo fecit peccare Iſrael.

20. Reliqua autem ſermonum Zambri, & inſidiarum ejus, & tyrannidis (d), nonne hæc ſcripta ſunt in Libro verborum dierum regum Iſrael?

21. Tunc diviſus eſt populus Iſrael in duas partes: media pars populi ſequebatur Thebni filium Gineth, ut conſtitueret eum regem: & media pars Amri.

22. Prævaluit autem populus, qui erat cum Amri, populo qui ſequebatur Thebni filium Gineth: mortuuſque eſt Thebni, & regnavit Amri.

23. Anno trigeſimo primo Aſa regis Juda, regnavit Amri ſuper Iſrael, duodecim annis: in Therſa regnavit ſex annis,

24. Emitque montem Samariæ à Somer duobus talentis argenti: & ædificavit eum, & vocavit nomen civitatis, quam extruxerat, nomine Somer domini montis Samariam.

25. Fecit autem Amri malum in conſpectu Domini, & operatus eſt nequiter ſuper omnes qui fuerunt ante eum.

26. Ambulavitque in omni via Jeroboam filii Nabat, & in peccatis ejus, quibus peccare fecerat Iſrael: ut irritaret Dominum Deum Iſrael in vanitatibus ſuis.

27. Reliqua autem ſermonum Amri, & prælia ejus quæ geſſit, nonne hæc ſcripta ſunt in Libro verborum dierum regum Iſrael?

28. Dormivitque Amri cum patribus ſuis, & ſepultus eſt in Samaria: regnavitque Achab filius ejus pro eo.

29. Achab

qui 2. Paral. 16. durum à Domino nuntium attulit Aſæ, & eum arguit minoris in Deum fiduciæ: ſed alius fuit ab eo, qui 2. Paral. 19. occurrit Joſaphat: nec mirum ſi plures viri habuerint filios cognomines.

3. & 4. (b) Hebr. *Achare*, אחרי, *poſteros*. *Regione*, Hebr. *Baſſade*, בשדה, in agro.

7. (c) Baaſa occidit Prophetam, ut indicant verba ſequentia addita ab interprete. Sed Scriptura quod omiſſum fuerat, nempè mortem Prophetæ, mox commemorat. Alii ex Hebræo addunt, Et percuſſiſſet eum, nempè Jeroboam, nullo Dei juſſu.

20. & 24. (d) Hebr. *Et conſpirationis ejus*. *Samaria*: anteà regia Iſraelitarum erat in Therſa, jam in Samaria.

Digitized by Google

29. Achab verò filius Amri (e) regnavit ſuper Iſrael anno trigeſimo octavo Aſa regis Juda. Et regnavit Achab filius Amri ſuper Iſrael in Samaria viginti & duobus annis.

30. Et fecit Achab filius Amri malum in conſpectu Domini, ſuper omnes qui fuerunt ante eum.

31. Nec ſuffecit ei ut ambularet in peccatis Jeroboam filii Nabat: inſuper duxit uxorem Jezabel filiam Ethbaal regis Sidoniorum. Et abiit, & ſervivit Baal, & adoravit eum.

32. Et poſuit aram Baal in templo Baal, quod ædificaverat in Samaria.

33. Et plantavit lucum: & addidit Achab in opere ſuo, irritans Dominum Deum Iſrael ſuper omnes reges Iſrael, qui fuerunt ante eum.

Joſ. 6. 26. 34. * In diebus ejus ædificavit Hiel (f) de Bethel, Jericho: in Abiram primitivo ſuo fundavit eam, & in Segub noviſſimo ſuo poſuit portas ejus: juxta verbum Domini, quod locutus fuerat in manu Joſue filii Nun.

CAPUT XVII.

Eliæ prædictiones, & varia miracula.

Eccli. 48. 1. Jac. 5. 17. 1. ET dixit Elias Theſbites (a) de habitatoribus Galaad ad Achab: Vivit Dominus Deus Iſrael, in cujus conſpectu ſto, ſi erit annis his ros & pluvia, niſi juxta oris mei verba.

2. Et factum eſt verbum Domini ad eum, dicens:

3. Recede hinc, & vade contra Orientem, & abſcondere in torrente (b) Carith, qui eſt contra Jordanem,

4. Et ibi de torrente (c) bibes: corviſque præcepi ut paſcant te ibi.

5. Abiit ergo, & fecit juxta verbum Domini: cùmque abiiſſet, ſedit in torrente Carith, qui eſt contra Jordanem.

6. Corvi quoque deferebant ei panem & carnes manè, ſimiliter panem & carnes veſperi, & bibebat de torrente:

7. Poſt dies autem ſiccatus eſt torrens: non enim pluerat ſuper terram.

8. Factus eſt ergo ſermo Domini ad eum, dicens:

9. Surge, & vade in Sarephta Sidoniorum, & manebis ibi: præcepi enim ibi mulieri viduæ ut paſcat te.

10. * Surrexit, & abiit in Sarephta. Cùmque veniſſet ad portam civitatis, apparuit ei mulier vidua colligens ligna, & vocavit eam, dixitque ei: Da mihi paululum aquæ in vaſe, ut bibam. *Luc. 4. 26.*

11. Cùmque illa pergeret ut afferret, clamavit poſt tergum ejus, dicens: Affer mihi, obſecro, & buccellam panis in manu tua.

12. Quæ reſpondit: Vivit Dominus Deus tuus, quia non habeo panem, niſi quantum pugillus capere poteſt farinæ in hydria, & paululum olei in lecytho: en colligo duo ligna, ut ingrediar & faciam illum mihi & filio meo, ut comedamus, & moriamur.

13. Ad quam Elias ait: Noli timere, ſed vade, & fac ſicut dixiſti: verumtamen mihi primùm fac de ipſa farinula ſubcinericium panem parvulum, & affer ad me: tibi autem & filio tuo facies poſteà.

14. Hæc autem dicit Dominus Deus Iſrael: Hydria farinæ non deficiet, nec lecythus (d) olei minuetur uſque ad diem, in qua Dominus daturus eſt pluviam ſuper faciem terræ.

15. Quæ

29. (e) Cùm Amri regnaverit ab anno 31. regni Aſa, uſque ad annum 38. quomodo dicitur regnaſſe Amri 12. annis, cùm ſint tantùm octo, extremis etiam numeratis? Sed Amri bis fuit Rex declaratus, primùm quidem ab exercitu, anno Aſæ 27. ut liquet ex v. 21. atque hinc numerantur 12. anni, confecto bello contra Thebni. Anno 31. Aſæ iterùm fuit Rex ſalutatus. *Anno trigeſimo octavo Aſa Regis Iuda*. Hæc tranſlata ſunt ad finem hiſtoriæ Achab.

34. (f) Moriuntur filii: Abiram primus, cùm jaciuntur fundamenta, & Segub noviſſimus, dum portæ urbis apponuntur, ut prædictum fuerat Joſue 6.

CAPUT XVII. 1. (a) Vicus erat in tribu Gad. *Niſi juxta oris mei verba*. Niſi juxta verbum meum: probabile eſt eam ſiccitatem in regno tantùm Achab ſæviiſſe. Jam Achab ab Elia reprehenſus fuerat.

3. (b) Ad torrentem.

4. (c) Torrens potum dabit, corvus cibum: præceptum illud Dei eſt ejus voluntas. Aug. de temp. Serm. 201. *Vere Eccleſia gentium corvis ſimilis erat, quando viventem Dominum contemnebat, & ante acceptam gratiam velut morticinis cadaveribus idolis miniſtrabat.*

14. (d) Ampulla olearia. Cyprianus l. de oper. & eleem. *Et illa nondum Chriſtum ſciebat, nondum præcepta ejus audierat, nec cruce & paſſione ejus redempta cibum & potum pro ſanguine rependebat.* Hieronymus Epiſt. 10. *In Iudæa frumenti eſt penuria, granum tritici ubi mortuum fuerat, & in gentium viduæ olei fluenta manabant.*

15. Quæ abiit, & fecit juxta verbum Eliæ: & comedit ipſe, & illa, & domus ejus: & ex illa die

16. Hydria farinæ non defecit, & lecythus olei non eſt imminutus, juxta verbum Domini, quod locutus fuerat in manu Eliæ.

17. Factum eſt autem poſt hæc, ægrotavit filius mulieris matris familias, & erat languor fortiſſimus, ita ut non remaneret in eo halitus.

18. Dixit ergo ad Eliam: Quid mihi & tibi vir Dei? ingreſſus es ad me, ut rememorarentur iniquitates meæ, & interficeres filium meum?

19. Et ait ad eam Elias: Da mihi filium tuum. Tulitque eum de ſinu ejus, & portavit in cœnaculum ubi ipſe manebat, & poſuit ſuper lectulum ſuum.

20. Et clamavit ad Dominum, & dixit: Domine Deus meus, etiamne viduam, apud quam ego utcumque ſuſtentor, afflixiſti ut interficeres filium ejus?

21. Et expandit (e) ſe, atque menſus eſt ſuper puerum tribus vicibus, & clamavit ad Dominum, & ait: Domine Deus meus, revertatur obſecro anima pueri hujus in viſcera ejus.

22. Et exaudivit Dominus vocem Eliæ: & reverſa eſt anima pueri intra eum, & revixit.

23. Tulitque Elias puerum, & depoſuit eum de cœnaculo in inferiorem domum, & tradidit matri ſuæ, & ait illi: En vivit filius tuus.

24. Dixitque mulier ad Eliam: Nunc in iſto cognovi, quoniam vir Dei es tu, & verbum Domini in ore tuo verum eſt.

CAPUT XVIII.

Eliæ acta, & prodigia proſequitur.

1. POſt dies multos factum eſt verbum Domini ad Eliam, in anno tertio (a) dicens: Vade, & oſtende te Achab, ut dem pluviam ſuper faciem terræ.

2. Ivit ergo Elias, ut oſtenderet ſe Achab: erat autem fames vehemens in Samaria.

3. Vocavitque Achab Abdiam diſpenſatorem domus ſuæ: Abdias autem timebat Dominum valdè.

4. Nam cùm interficeret Jezabel prophetas Domini, tulit ille centum prophetas, & abſcondit eos quinquagenos & quinquagenos in ſpeluncis, & pavit eos pane & aqua.

5. Dixit ergo Achab ad Abdiam: Vade in terram ad univerſos fontes aquarum, & in cunctas valles, ſi fortè poſſimus invenire herbam, & ſalvare equos & mulos, & non penitùs jumenta intereant.

6. Diviſeruntque ſibi regiones, ut circuirent eas: Achab ibat per viam unam, & Abdias per viam alteram ſeorsùm.

7. Cùmque eſſet Abdias in via, Elias occurrit ei: qui cùm cognoviſſet eum, cecidit ſuper faciem ſuam, & ait: Num tu es, domine mi, Elias?

8. Cui ille reſpondit: Ego. Vade, & dic domino tuo: Adeſt Elias.

9. Et ille, quid peccavi, inquit, quoniam tradis me ſervum tuum in manu Achab, ut interficiat me?

10. Vivit Dominus Deus tuus, quia non eſt gens, aut regnum, quò non miſerit dominus meus te requirens: & reſpondentibus cunctis: Non eſt hic: adjuravit regna ſingula & gentes, eò quòd minimè repertreris.

11. Et nunc tu dicis mihi: Vade, & dic domino tuo: Adeſt Elias.

12. Cùmque receſſero à te, Spiritus Domini aſportabit te in locum, quem ego ignoro: & ingreſſus nuntiabo Achab, & non inveniens te, interficiet me: ſervus autem tuus timet Dominum ab infantia ſua.

13. Numquid non indicatum eſt tibi domino meo, quid fecerim cùm interficeret Jezabel prophetas Domini, quòd abſconderim de prophetis Domini centum viros, quinquagenos & quinquagenos in ſpeluncis, & paverim eos pane & aqua?

14. Et nunc tu dicis: Vade, & dic domino tuo: Adeſt Elias: ut interficiat me?

15. Et dixit Elias: Vivit Dominus exercituum, ante cujus vultum ſto, quia hodie apparebo ei.

16. Abiit ergo Abdias in occurſum Achab, & indicavit ei: venitque Achab in occurſum Eliæ.

17. Et cùm vidiſſet eum, ait: Tune es ille, qui conturbas (b) Iſrael?

18. Et ille ait: Non ego turbavi Iſrael, ſed tu, & domus patris tui, qui dereliquiſtis mandata Domini, & ſecuti eſtis Baalim.

19. Verumtamen nunc mitte, & congrega ad me univerſum Iſrael in monte Carmeli, & prophetas Baal quadringentos quinquaginta, prophetaſque lucorum quadringentos, qui comedunt de menſa Jezabel.

20. Miſit

21. (e) More metientis puero incubuit: ſic myſterium Chriſti expreſſit, cùm Verbum æternum quaſi ſe contraxit, ut nos revocaret ad vitam.

CAPUT XVIII.

1. (a) Jacobi Epiſt. cap. 5. dicitur non pluiſſe annos tres & ſex menſes, unde tertius eſt hic annus à manſione Eliæ in Sarephta, quem ſex illi menſes præceſſerunt.

17. (b) Cùm Elias prædixiſſet futuram ſiccitatem, Achab credidit eum eſſe mali cauſam.

20. Miſit Achab ad omnes filios Iſrael, & congregavit prophetas in monte Carmeli.

21. Accedens autem Elias ad omnem populum, ait: Uſquequò claudicatis in duas partes? ſi Dominus eſt Deus, ſequimini eum: ſi autem Baal, ſequimini illum. Et non reſpondit ei populus verbum.

22. Et ait rurſus Elias ad populum: Ego remanſi propheta Domini ſolus: prophetæ autem Baal quadringenti & quinquaginta viri ſunt.

23. Dentur nobis duo boves, & illi eligant ſibi bovem unum, & in fruſta cædentes, ponant ſuper ligna, ignem autem non ſupponant: & ego faciam (c) bovem alterum, & imponam ſuper ligna, ignem autem non ſupponam.

24. Invocate nomina deorum veſtrorum, & ego invocabo nomen Domini mei: & Deus qui exaudierit per ignem, ipſe ſit Deus. Reſpondens omnis populus ait: Optima propoſitio.

25. Dixit ergo Elias prophetis Baal: Eligite vobis bovem unum, & facite primi, quia vos plures eſtis: & invocate nomina deorum veſtrorum, ignemque non ſupponatis.

26. Qui cùm tuliſſent bovem, quem dederat eis, fecerunt: & invocabant nomen Baal de manè uſque ad meridiem, dicentes: Baal exaudi nos. Et non erat vox, nec qui reſponderet: tranſiliebantque altare quod fecerant.

27. Cùmque eſſet jam meridies, illudebat illis Elias, dicens: Clamate voce majore: Deus enim eſt, & forſitan loquitur, aut in diverſorio eſt, aut in itinere, aut certè dormit, ut excitetur.

28. Clamabant ergo voce magna, & incidebant ſe juxta ritum ſuum cultris & lanceolis, donec perfunderentur ſanguine.

29. Poſtquam autem tranſiit meridies, & illis prophetantibus (d) venerat tempus, quo ſacrificium offerri ſolet, nec audiebatur vox, nec aliquis reſpondebat, nec attendebat orantes:

30. Dixit Elias omni populo: Venite ad me. Et accedente ad ſe populo, curavit altare Domini, quod deſtructum fuerat.

31. Et tulit duodecim lapides juxta numerum tribuum filiorum Jacob, ad quem factus eſt ſermo Domini, dicens: * Iſrael erit nomen tuum. *Gen. 32. 28.

32. Et ædificavit de lapidibus altare in nomine Domini: fecitque aquæ ductum, quaſi per duas aratiunculas in circuitu altaris,

33. Et compoſuit ligna: diviſitque per membra bovem, & poſuit ſuper ligna,

34. Et ait: Implete quatuor hydrias aqua, & fundite ſuper holocauſtum, & ſuper ligna. Rurſumque dixit: Etiam ſecundò hoc facite. Qui cùm feciſſent ſecundò, ait: Etiam tertiò idipſum facite. Feceruntque tertiò,

35. Et currebant aquæ circum altare, & foſſa aquæductus repleta eſt.

36. Cùmque jam tempus eſſet ut offerretur holocauſtum, accedens Elias propheta, ait: Domine Deus Abraham, & Iſaac, & Iſrael, oſtende hodie quia tu es Deus Iſrael, & ego ſervus tuus, & juxta præceptum tuum feci omnia verba hæc.

37. Exaudi me Domine, exaudi me: ut diſcat populus iſte, quia tu es Dominus Deus, & tu convertiſti cor eorum iterum (e).

38. Cecidit autem ignis Domini, & voravit holocauſtum, & ligna, & lapides, pulverem quoque, & aquam quæ erat in aquæductu lambens.

39. Quod cùm vidiſſet omnis populus, cecidit in faciem ſuam, & ait: Dominus ipſe eſt Deus, Dominus ipſe eſt Deus.

40. Dixitque Elias ad eos: Apprehendite prophetas Baal, & ne unus quidem effugiat ex eis. Quos cùm apprehendiſſent, duxit eos Elias ad torrentem Ciſon, & interfecit (f) eos ibi.

41. Et ait Elias ad Achab: Aſcende, comede, & bibe: quia ſonus multæ pluviæ eſt.

42. Aſcendit Achab ut comederet & biberet: Elias autem aſcendit in verticem Carmeli, & pronus in terram poſuit faciem ſuam inter genua ſua.

43. Et dixit ad puerum ſuum: Aſcende, & proſpice contra mare. Qui cùm aſcendiſſet, & contemplatus eſſet, ait: Non eſt quidquam. Et rurſum ait illi: Revertere ſeptem vicibus.

44. In ſeptima autem vice, ecce nubecula parva quaſi veſtigium hominis aſcendebat

23. 26. & 27. (c) Sacrificabo. *Fecerunt:* ſacrificium paraverunt. *Clamate:* Tertul. L. adversùs Valentin. c. 6. *Congruit veritati ridere, quia lætans; de æmulis ſuis ludere, quia ſecura eſt. Curandum planè ne riſus ejus videatur, ſi fuerit indignus: cæterùm ubicumque dignus riſus, officium eſt.*

29. 31. & 32. (d) Inſana loquentibus. *Duodecim:* quòd ſacrificium oblaturus eſſet pro univerſo Iſrael, nulla habita ratione 10. tribuum ſeparationis; aqua affuſa eſt victimæ, ut omnem tolleret ſuſpicionem ignem clam fuiſſe ſubjectum, atque ut illuſtrius eſſet miraculum. *Aratiunculas:* quaſi per duos ſulcos.

37. (e) Hebr. *Et tu convertiſti corda eorum retrorſum,* te permittente id factum eſt, ne eos pœniteret.

40. (f) Seu ipſe interfecerit, ſeu illius juſſu fuerint interfecti ut hoſtiæ divinæ juſtitiæ.

debat de mari. Qui ait: Aſcende, & dic Achab: Junge currum tuum, & deſcende, ne occupet te pluvia.

45. Cùmque ſe verteret huc atque illuc, ecce cœli contenebrati ſunt, & nubes, & ventus, & facta eſt pluvia grandis. Aſcendens itaque Achab, abiit in Jezrahel:

46. Et manus (g) Domini facta eſt ſuper Eliam, accinctiſque lumbis currebat ante Achab, donec veniret in Jezrahel.

CAPUT XIX.

Elias fugiens Jezabel in deſerto panem divinitus miſſum edit: ad montem Horeb pervenit. Tum mittitur ad ungendum Hazael in regem Syriæ, & Jehu in regem Iſrael; Eliſæum in prophetam.

1. NUntiavit autem Achab Jezabel omnia quæ fecerat Elias, & quomodo occidiſſet univerſos prophetas gladio.

2. Miſitque Jezabel nuntium ad Eliam, dicens: Hæc mihi faciant dii, & hæc addant, niſi hac hora cras poſuero animam tuam ſicut animam unius ex illis.

3. Timuit ergo Elias, & ſurgens abiit quocumque eum ferebat voluntas: venitque in Berſabee Juda, & dimiſit ibi puerum ſuum,

4. Et perrexit in deſertum, viam unius diei. Cùmque veniſſet, & ſederet ſubter unam juniperum (a), petivit animæ ſuæ ut moreretur, & ait: Sufficit mihi Domine, tolle animam meam: neque enim melior ſum, quàm patres mei.

5. Projecitque ſe, & obdormivit in umbra juniperi: & ecce Angelus Domini tetigit eum, & dixit illi: Surge, & comede.

6. Reſpexit, & ecce ad caput ſuum ſubcinericius panis, & vas aquæ: comedit ergo & bibit, & rurſum obdormivit.

7. Reverſuſque eſt Angelus Domini ſecundò, & tetigit eum, dixitque illi: Surge, comede: grande enim tibi reſtat via.

8. Qui cùm ſurrexiſſet, comedit & bibit, & ambulavit in fortitudine cibi illius, quadraginta (b) diebus & quadraginta noctibus, uſque ad montem Dei Horeb.

9. Cùmque veniſſet illuc, manſit in ſpelunca: & ecce ſermo Domini ad eum, dixitque illi: Quid hic agis Elia?

10. At ille reſpondit: Zelo zelatus ſum pro Domino Deo exercituum, quia dereliquerunt pactum tuum filii Iſrael: altaria tua deſtruxerunt, prophetas tuos occiderunt gladio, derelictus ſum ego ſolus, & quærunt animam meam ut auferant eam.

11. Et ait ei: Egredere, & ſta in monte coram Domino: & ecce Dominus tranſit (c), & ſpiritus grandis & fortis ſubvertens montes, & conterens petras ante Dominum: non in ſpiritu Dominus, & poſt ſpiritum commotio: non in commotione Dominus.

12. Et poſt commotionem ignis: non in igne Dominus, & poſt ignem ſibilus auræ tenuis.

13. Quod cùm audiſſet Elias, operuit vultum ſuum pallio, & egreſſus ſtetit in oſtio ſpeluncæ, & ecce vox ad eum dicens: Quid hic agis Elia? Et ille reſpondit:

14. Zelo zelatus ſum pro Domino Deo exercituum, * quia dereliquerunt pactum tuum filii Iſrael: altaria tua deſtruxerunt, prophetas tuos occiderunt gladio, derelictus ſum ego ſolus, & quærunt animam meam ut auferant eam. *Rom. 11. 3.

15. Et ait Dominus ad eum: Vade, & revertere (d) in viam tuam per deſertum in Damaſcum, cùmque perveneris illuc, unges Hazael regem ſuper Syriam,

16. * Et Jehu filium Namſi unges (e) regem ſuper Iſrael: Eliſeum autem filium Saphat, qui eſt de Abelmeula, unges prophetam pro te. *4. Reg. 9. 1.

17. Et erit, quicumque fugerit gladium Hazael, occidet eum Jehu, interficiet eum Eliſeus.

18. * Et derelinquam mihi in Iſrael ſeptem millia virorum, quorum genua non ſunt incurvata ante Baal (f), & omne os quod non adoravit eum oſculans manus. *Rom. 11. 4.

19. Pro-

46. (g) Deus illi ad currendum dedit vires humanis majores.

CAPUT XIX. 4. (a) Pagninus: *Super unam geniſtam*, cui favet vox Hebræa. Addit: *Tolle animam meam*; Hebr. *Rab*, רב, *amplius*, *multum nunc*, ſupple vixi; in tantis periculis mors vitæ anteponenda. Greg. L. 19. Mor. cap. 5. *Illa potentia virtus fuit, iſta infirmitas cuſtos virtutis; fortitudinem à Deo, infirmitatem ex ſe ipſo habuit.*

8. (b) Vago & longo itinere eò ventum eſt.

11. (c) Poſtrema verba videntur eſſe ſacri ſcriptoris, & ſenſus eſt: Cum tranſiturus eſſet Deus, hæc ſigna præceſſerunt: primùm ſpiritus, ſeu ventus vehemens, qui montes poſſet ſubvertere, quæ locutio eſt hyperbolica; poſt ſpiritum *commotio*, Hebr. *fragor*; ſeu ignis, ſeu terræ motus; *& poſt ignem, ſibilus auræ tenuis*; ſeu ventus lenis, qui præſentiam Dei indicabat, quique non agnoſcitur niſi in tranquillitate mentis. Eo ſigno Deus docere voluit Eliam zelo Dei ardentem, patientia ſe uti erga homines, & clementia. Tertul. L. 2. contra Marc. cap. 23. *Spiritus ejus mitiſſimus, & manſuetiſſimus, qui non turbine glomeratur, non nubilo lucet, ſed eſt teneræ ſerenitatis apertus & ſimplex.*

15. (d) A meridie in ſeptemtrionem, per deſertum in Damaſcum: longum iter, ſed tutius quàm per regnum Achab.

16. (e) Deſignabis: *Et Iehu filium Namſi*; i. e. nepotem: nam filius erat Joſaphat ex cap. 9. L. 4. Regum.

18. (f) Fortè is non eſt Propheta, ſed dux ejus nominis. Alii ut Abulenſis putant a Propheta plures occiſos, ut Lib. 4. cap. 2. non enim Scriptura omnia exprimit.

Digitized by Google

19. Profectus ergo inde Elias, reperit Eliſeum filium Saphat, arantem in duodecim (g) jugis boum, & ipſe in duodecim jugis boum arantibus unus erat: cùmque veniſſet Elias ad eum, miſit pallium ſuum ſuper illum.

20. Qui ſtatim relictis bobus cucurrit poſt Eliam, & ait: Oſculer, oro, patrem meum, & matrem meam, & ſic ſequar te. Dixitque ei: Vade, & revertere: quod enim meum erat, feci tibi.

21. Reverſus autem ab eo, tulit par boum, & mactavit illud, & in aratro boum coxit carnes, & dedit populo, & comederunt: conſurgenſque abiit, & ſecutus eſt Eliam, & miniſtrabat ei.

CAPUT XX.

Benadad rex Syriæ obſidet Samariam; victus, iterum inſtaurat bellum, & vincitur; ſed Achab ſtultè eum dimittit, unde à propheta reprehenditur.

1. PORrò Benadad rex Syriæ congregavit omnem exercitum ſuum, & triginta duos reges (a) ſecum, & equos, & currus: & aſcendens pugnabat contra Samariam, & obſidebat eam.

2. Mittenſque nuntios ad Achab regem Iſrael in civitatem,

3. Ait: Hæc dicit Benadad: Argentum tuum, & aurum tuum meum eſt: & uxores tuæ, & filii tui optimi (b), mei ſunt.

4. Reſponditque rex Iſrael: Juxta verbum tuum, domine mi rex, tuus ſum ego, & omnia mea.

5. Revertenteſque nuntii, dixerunt: Hæc dicit Benadad, qui miſit nos ad te: Argentum tuum, & aurum tuum, & uxores tuas, & filios tuos dabis mihi.

6. Cras igitur hac eadem hora mittam ſervos meos ad te, & ſcrutabuntur domum tuam, & domum ſervorum tuorum: & omne quod eis placuerit, ponent in manibus ſuis, & auferent.

7. Vocavit autem rex Iſrael omnes ſeniores terræ, & ait: Animadvertite, & videte, quoniam inſidietur nobis: miſit enim ad me pro uxoribus meis, & filiis, & pro argento & auro: & non abnui.

8. Dixeruntque omnes majores natu, & univerſus populus ad eum: Non audias, neque acquieſcas illi.

9. Reſpondit itaque nuntiis Benadad: Dicite domino meo regi: Omnia propter quæ miſiſti ad me ſervum tuum in initio, faciam: hanc autem rem facere non poſſum (c).

10. Reverſique nuntii retulerunt ei. Qui remiſit, & ait: Hæc faciant mihi dii, & hæc addant, ſi ſuffecerit pulvis Samariæ pugillis omnis populi, qui ſequitur me.

11. Et reſpondens rex Iſrael, ait: Dicite ei: Ne glorietur accinctus (d) æquè ut diſcinctus.

12. Factum eſt autem, cùm audiſſet Benadad verbum iſtud, bibebat ipſe & reges in umbraculis, & ait ſervis ſuis: Circumdate civitatem. Et circumdederunt eam.

13. Et ecce propheta unus accedens ad Achab regem Iſrael, ait ei: Hæc dicit Dominus: Certè vidiſti omnem multitudinem hanc nimiam? Ecce, ego tradam eam in manu tua hodie: ut ſcias, quia ego ſum Dominus.

14. Et ait Achab: Per quem? Dixitque ei: Hæc dicit Dominus: Per pediſſequos principum provinciarum. Et ait: Quis incipiet præliari? Et ille dixit: Tu.

15. Recenſuit ergo pueros principum provinciarum, & reperit numerum ducentorum triginta duorum: & recenſuit poſt eos populum, omnes filios Iſrael, ſeptem millia (e):

16. Et egreſſi ſunt meridie. Benadad autem bibebat temulentus in umbraculo ſuo, & reges triginta duo cum eo, qui ad auxilium ejus venerant.

17. Egreſſi ſunt autem pueri principum provinciarum in prima fronte: miſit itaque Benadad. Qui nuntiaverunt ei, dicentes: Viri egreſſi ſunt de Samaria.

18. Et ille ait: Sive pro pace veniunt, apprehendite eos vivos: ſive ut prælientur, vivos eos capite.

19. Egreſſi ſunt ergo pueri principum provinciarum, ac reliquus exercitus ſequebatur,

20. Et percuſſit unuſquiſque virum, qui contra ſe veniebat: fugeruntque Syri, & perſe-

19. (g) In cœtu 12. aratorum: miſit pallium ſuum ſuper illum, quo ſigno eum vocat ad ſuum inſtitutum. Hier. Epiſt. 28. *Eliſæus boves & juga paſtoris operis vertit in vocat.*

CAPUT XX. 1. (a) Uniuſcujuſque civitatis princeps Regis nomine donabatur.

3. & 4. (b) Elegantes magis. *Tuus*, me meaque in fidem tuam dedo: ſic intelligebat verba hæc Achab: verùm Benadad de rerum proprietate loquebatur.

9. & 10. (c) Ut ſubditorum bona diripias. *Pulvis*; Non ſufficit ut ſinguli ex meis manipulum accipiant: ut exercitus ſui innumerabilem multitudinem deſignet, locutio hyperbolica.

11. (d) Per accinctum intelligit, qui cum balteo ad bellum procedit incertus de eventu: diſcinctus verò eſt, qui jam parta victoria balteum depoſuit: ne glorietur rex Syriæ quaſi victor, & armis depoſitis, nec de triumpho ante victoriam glorietur.

15. 24. & 26. (e) Eorum ſcilicet qui in Samaria remanſerant. *Singulos*; qui forte primi fugerant. *Aphec*; urbs erat in tribu *Aſer*.

perſecutus eſt eos Iſrael. Fugit quoque Benadad Rex Syriæ in equo cum equitibus ſuis.

21. Necnon egreſſus rex Iſrael percuſſit equos & currus, & percuſſit Syriam plaga magna.

22. (Accedens autem propheta ad regem Iſrael, dixit ei: Vade, & confortare, & ſcito, & vide quid facias: ſequenti enim anno rex Syriæ aſcendet contra te.)

23. Servi verò regis Syriæ dixerunt ei: Dii montium ſunt dii eorum, ideò ſuperaverunt nos: ſed melius eſt ut pugnemus contra eos in campeſtribus, & obtinebimus eos.

24. Tu ergo verbum hoc fac: Amove reges ſingulos ab exercitu tuo, & pone principes pro eis:

25. Et inſtaura numerum militum, qui ceciderunt de tuis, & equos ſecundùm equos priſtinos, & currus ſecundùm currus, quos antè habuiſti: & pugnabimus contra eos in campeſtribus, & videbis quòd obtinebimus eos. Credidit conſilio eorum, & fecit ita.

26. Igitur poſtquam annus tranſierat, recenſuit Benadad Syros, & aſcendit in Aphec, ut pugnaret contra Iſrael.

27. Porrò filii Iſrael recenſiti ſunt, & acceptis cibariis profecti ex adverſo, caſtraque metati ſunt contra eos, quaſi duo parvi greges caprarum: Syri autem repleverunt terram.

28. (Et accedens unus vir Dei, dixit ad regem Iſrael: Hæc dicit Dominus: Quia dixerunt Syri: Deus montium eſt Dominus, & non eſt Deus vallium: dabo omnem multitudinem hanc grandem in manu tua, & ſcietis quia ego ſum Dominus.)

29. Dirigebantque ſeptem diebus ex adverſo hi atque illi acies, ſeptima autem die commiſſum eſt bellum: percuſſeruntque filii Iſrael de Syris centum millia peditum in die una.

30. Fugerunt autem qui remanſerant in Aphec, in civitatem: & cecidit murus ſuper viginti ſeptem millia hominum, qui remanſerant. Porrò Benadad fugiens ingreſſus eſt civitatem, in cubiculum (f) quod erat intra cubiculum.

31. Dixeruntque ei ſervi ſui: Ecce, audivimus quòd reges domus Iſrael clementes ſint: ponamus itaque ſaccos in lumbis noſtris, & funiculos in capitibus noſtris, & egrediamur ad regem Iſrael: forſitan ſalvabit animas noſtras.

32. Accinxerunt ſaccis lumbos ſuos, & poſuerunt funiculos in capitibus ſuis, veneruntque ad regem Iſrael, & dixerunt ei: Servus tuus Benadad dicit: Vivat, oro te, anima mea. Et ille ait: Si adhuc vivit, frater meus eſt.

33. Quod acceperunt viri pro omine: & feſtinantes rapuerunt verbum ex ore ejus, atque dixerunt: Frater tuus Benadad. Et dixit eis: Ite, & adducite eum ad me. Egreſſus eſt ergo ad eum Benadad, & levavit eum in currum ſuum.

34. Qui dixit ei: Civitates, quas tulit pater meus à patre tuo, reddam: & plateas (g) fac tibi in Damaſco, ſicut fecit pater meus in Samaria, & ego fœderatus recedam à te. Pepigit ergo fœdus, & dimiſit eum.

35. Tunc vir (h) quidam de filiis prophetarum dixit ad ſocium ſuum in ſermone Domini: Percute me. At ille noluit percutere.

36. Cui ait: Quia noluiſti audire vocem Domini, ecce recedes à me, & percutiet te leo. Cùmque paulùlum receſſiſſet ab eo, invenit eum leo, atque percuſſit.

37. Sed & alterum inveniens virum, dixit ad eum: Percute me. Qui percuſſit eum, & vulneravit.

38. Abiit ergo propheta, & occurrit regi in via, & mutavit (i) aſperſione pulveris os & oculos ſuos.

39. Cùmque rex tranſiſſet, clamavit ad regem, & ait: Servus tuus egreſſus eſt ad prœliandum cominùs: cùmque fugiſſet vir unus, adduxit eum quidam ad me, & ait: Cuſtodi virum iſtum: qui ſi lapſus fuerit, erit anima tua pro anima ejus, aut talentum argenti appendes.

40. Dum autem ego turbatus huc illucque me verterem, ſubitò non comparuit. Et ait rex Iſrael ad eum: Hoc eſt judicium tuum, quod ipſe decreviſti.

41. At ille ſtatim abſterſit pulverem de facie ſua, & cognovit eum rex Iſrael, quòd eſſet de prophetis.

42. Qui ait ad eum: Hæc dicit Dominus: * Quia dimiſiſti virum dignum morte de manu tua, erit anima tua pro anima ejus, & populus tuus pro populo ejus. * Inf. 22. 38.

43. Re-

30. (f) In locum intimum & abditum.

34. (g) Fora rerum venalium, unde erant vectigalia: 70. *exitus*, vel *munitiones*, quibus Damaſcenorum incurſiones inhiberentur: *Et ego fœderatus recedam à te*: facto fœdere dimittam te: ſunt verba Achab & Benadad.

35. (h) A Domino percuſſus eſt ille, & occiſus à leone, propter inobedientiæ peccatum, cùm certus eſſet alterum eſſe Prophetam, cumque Deo ita jubente id poſtulare: *Percute me*; inflige vulnus in facie, ut ſpeciem hominis e pugna redeuntis præ ſe ferrens facilius Regem adiret.

38. (i) Ne agnoſceretur, & parabolam antè proponeret, quàm agnoſceretur. Achab ſæviebat in Prophetas, & Regi Syriæ parcens, cum eo fœdus ſanxit. Vocem Hebræam *Aphor*, אפר, quam Lat. Interpres *pulverem*, 70. & Chaldæus *actum* verterunt.

43. Reverſus eſt igitur rex Iſrael in domum ſuam, audire (k) contemnens, & furibundus venit in Samariam.

CAPUT XXI.

Naboth ob negatam regi Achab vineam, falſis teſtibus condemnatur, juſſu Jezabel lapidatur. Elias Achab futura inde mala minitatur; quæ tamen Deus temperavit, quòd Achab demiſſo animo has prophetæ minas excepiſſet.

1. POſt verba autem hæc, tempore illo vinea erat Naboth Jezrahelitæ, qui erat in Jeztahel, juxta palatium Achab regis Samariæ.

2. Locutus eſt ergo Achab ad Naboth, dicens: Da (a) mihi vineam tuam, ut faciam mihi hortum olerum, quia vicina eſt, & propè domum meam, daboque tibi pro ea vineam meliorem: aut ſi commodius tibi putas, argenti pretium, quanto digna eſt.

3. Cui reſpondit Naboth: Propitius ſit mihi Dominus, ne dem hæreditatem patrum meorum tibi.

4. Venit ergo Achab in domum ſuam indignans (b), & frendens ſuper verbo quod locutus fuerat ad eum Naboth Jezrahelites, dicens: Non dabo tibi hæreditatem patrum meorum. Et projiciens ſe in lectulum ſuum, avertit faciem ſuam ad parietem, & non comedit panem.

5. Ingreſſa eſt autem ad eum Jezabel uxor ſua, dixitque ei: Quid eſt hoc, unde anima tua contriſtata eſt? & quare non comedis panem?

6. Qui reſpondit ei: Locutus ſum Naboth Jezrahelitæ, & dixi ei: Da mihi vineam tuam, accepta pecunia: aut, ſi tibi placet, dabo tibi vineam meliorem pro ea. Et ille ait: Non dabo tibi vineam meam.

7. Dixit ergo ad eum Jezabel uxor ejus: Grandis auctoritatis es, & benè regis regnum Iſrael. Surge, & comede panem, & æquo animo eſto, ego dabo tibi vineam Naboth Jezrahelitæ.

8. Scripſit itaque litteras ex nomine Achab, & ſignavit eas annulo ejus, & miſit ad majores natu & optimates, qui erant in civitate ejus, & habitabant cum Naboth.

9. Litterarum autem hæc erat ſententia: Prædicate (c) jejunium, & ſedere facite Naboth inter primos populi,

10. Et ſubmittite duos viros filios Belial contra eum, & falſum teſtimonium dicant: Benedixit Deum & regem: & educite eum, & lapidate, ſicque moriatur.

11. Fecerunt ergo cives ejus majores natu & optimates, qui habitabant cum eo in urbe, ſicut præceperat eis Jezabel, & ſicut ſcriptum erat in litteris quas miſerat ad eos:

12. Prædicaverunt jejunium, & ſedere fecerunt Naboth inter primos populi.

13. Et adductis duobus viris filii diaboli, fecerunt eos ſedere contra eum: at illi, ſcilicet ut viri diabolici dixerunt contra eum teſtimonium coram multitudine: Benedixit Naboth Deum & regem: quam ob rem eduxerunt eum extra civitatem, & lapidibus interfecerunt.

14. Miſeruntque ad Jezabel, dicentes, Lapidatus eſt Naboth, & mortuus eſt.

15. Factum eſt autem, cùm audiſſet Jezabel lapidatum Naboth, & mortuum, locuta eſt ad Achab: Surge, & poſſide vineam (d) Naboth Jezrahelitæ, qui noluit tibi acquieſcere, & dare eam accepta pecunia: non enim vivit Naboth, ſed mortuus eſt.

16. Quod cùm audiſſet Achab, mortuum videlicet Naboth, ſurrexit, & deſcendebat in vineam Naboth Jeztahelitæ, ut poſſideret eam.

17. Factus eſt igitur ſermo Domini ad Eliam Thesbiten, dicens:

18. Surge, & deſcende in occurſum Achab regis Iſrael, qui eſt in Samaria: ecce ad vineam Naboth deſcendit, ut poſſideat eam:

19. Et loqueris ad eum, dicens: Hæc dicit Dominus: Occidiſti, inſuper & poſſediſti. Et poſt hæc addes: Hæc dicit Dominus: * In loco hoc, in quo linxerunt canes ſanguinem Naboth, lambent quoque ſanguinem tuum. * *Inf.* 22, 38.

20. Et

43. (k) Hebr. & 70. *Flens.*: rebus proſperis graves ſunt increpationes. Apud 70. & Joſephum hæc hiſtoria poſterior eſt ea quæ ſequitur de Naboth.

CAPUT XXI.

2. (a) Ambr. de Naboth *cap.* 2. *Conſectetur alienam, ut poſſeas indebitam.*

4. & 7. (b) Hebr. Alienatus, in furorem actus. *Dabo*: Ambr. *Calumniabor, ut ſpoliem: ut poſſeſſio pauperi eripiatur, vita pulſabitur.*

9. & 10. (c) Indicite: Chryſoſt. Serm. 68. *O jejunium ſumma iniquitate plenum! prædicant jejunium, ut faciant homicidium.* Solebant foris diebus jejunii inquirere de populi criminibus, aut cùm de re magna judicaturi erant, ut de blaſphemia. In hoc ſcelere quot ſunt crimina? mendacium, hypocriſis, perjurium, empta teſtimonia, corrupti judices, innocenti per ſummam injuriam hæreditas & vita adempta. *Sedere facite*, ne ex odio damnare viderentur. *Educite eum*, ad portam ſcilicet, ut in ſuppliciis fieri ſolebat.

15. (d) Titulo confiſcationis, quæ apud Hebræos locum habebat in omnibus delictis adverſus regiam majeſtatem.

20. Et ait Achab ad Eliam: Num inveniſti me inimicum (e) tibi? Qui dixit: Inveni, eò quòd venumdatus ſis, ut faceres malum in conſpectu Domini.

*4. Reg. 9. 8. 21. * Ecce ego inducam ſuper te malum, & demetam poſteriora tua, & interficiam de Achab mingentem ad parietem, & clauſum (f) & ultimum in Iſrael.

*Sup. 15. 29. 22. Et dabo domum tuam ſicut * domum Jeroboam filii Nabat, & ſicut do-
*Sup. 16. 3. mum * Baaſa filii Ahia: quia egiſti, ut me ad iracundiam provocares, & peccare feciſti Iſrael.

*4. Reg. 9. 36. 23. * Sed & de Jezabel locutus eſt Dominus, dicens: Canes comedent Jezabel in agro Jezrahel.

24. Si mortuus fuerit Achab in civitate, comedent eum canes: ſi autem mortuus fuerit in agro, comedent eum volucres cœli.

25. Igitur non fuit alter talis ſicut Achab, qui venumdatus eſt ut faceret malum in conſpectu Domini: concitavit enim eum Jezabel uxor ſua,

26. Et abominabilis factus eſt, in tantum ut ſequeretur idola, quæ fecerant Amorrhæi, quos conſumpſit Dominus à facie filiorum Iſrael.

27. Itaque cùm audiſſet Achab ſermones iſtos, ſcidit veſtimenta ſua, & operuit cilicio carnem ſuam, jejunavitque & dormivit in ſacco, & ambulavit demiſſo capite.

28. Et factus eſt ſermo Domini ad Eliam Theſbiten, dicens:

29. Nonne vidiſti humiliatum (g) Achab coram me? quia igitur humiliatus eſt mei cauſa, non inducam malum in diebus
*4. Reg. 9. 26. ejus, ſed * in diebus filii ſui inferam malum domui ejus.

CAPUT XXII.

Achab & Joſaphat decernunt bellum adverſus Syros; Pſeudo-prophetarum vaticiniis decepti; vincuntur occiſo Achab qui Michæam prophetam carcere incluſerat. Achab ſuccedit Ochozias, ut Joſaphat Joram ejus filius.

2. Par. 18. 1. 1. TRanſierunt igitur tres anni (a) abſque bello inter Syriam & Iſrael.

2. In anno autem tertio deſcendit Joſaphat rex Juda ad regem Iſrael.

3. (Dixitque rex Iſrael ad ſervos ſuos: Ignoratis quòd noſtra ſit Ramoth Galaad, & negligimus tollere eam de manu regis Syriæ?)

4. Et ait ad Joſaphat: Venieſne mecum ad præliandum in Ramoth Galaad?

5. Dixitque Joſaphat ad regem Iſrael: Sicut ego ſum, ita & tu: populus meus, & populus tuus unum ſunt: & equites mei, equites tui. Dixitque Joſaphat ad regem Iſrael: Quære, oro te, hodie ſermonem Domini.

6. Congregavit ergo rex Iſrael prophetas, quadringentos circiter viros, & ait ad eos: Ire debeo in Ramoth Galaad ad bellandum, an quieſcere? Qui reſponderunt: Aſcende, & dabit eam Dominus in manu regis.

7. Dixit autem Joſaphat: Non eſt hic propheta Domini quiſpiam, ut interrogemus per eum?

8. Et ait rex Iſrael ad Joſaphat: Remanſit vir unus, per quem poſſumus interrogare Dominum: ſed ego odi eum, quia non prophetat mihi bonum, ſed malum, Michæas filius Jemla. Cui Joſaphat ait: Ne loquaris ita rex.

9. Vocavit ergo rex Iſrael eunuchum quemdam, & dixit ei: Feſtina adducere Michæam filium Jemla.

10. Rex autem Iſrael, & Joſaphat rex Juda, ſedebant unuſquiſque in ſolio ſuo, veſtiti cultu regio, in area juxta oſtium portæ Samariæ, & univerſi prophetæ prophetabant in conſpectu eorum.

11. Fecit quoque ſibi Sedecias filius Chanaana cornua ferrea, & ait: Hæc dicit Dominus: His ventilabis Syriam, donec deleas eam.

12. Omneſque prophetæ ſimiliter prophetabant, dicentes: Aſcende in Ramoth Galaad, & vade proſperè, & tradet Dominus in manus regis.

13. Nuntius verò, qui ierat ut vocaret Michæam, locutus eſt ad eum, dicens: Ecce ſermones prophetarum ore uno regi bona prædicant: ſit ergo ſermo tuus ſimilis eorum, & loquere bona.

14. Cui Michæas ait: Vivit Dominus, quia quodcumque dixerit mihi Dominus, hoc loquar.

15. Ve-

20. (e) Hebr. *Tibi*, 70: *inimice mi*.
21. & 24. (f) A ſummis ad ultimos. *Comedent*; de ſeveritate hujus ſententiæ aliquid remiſit Deus ob pœnitentiam Achab, cap. 22. 37.
29. (g) Achab pœnam tum evaſit, poſtea puniendus. Greg. Hom. 10. in Ezechielem ait, Deo placuiſſe pœnitentiam in reprobo, qui timebat perdere præſens ſæculum, quique adhuc diſplicebat Deo. Ambr. in Pſal. 37. *In ipſo perfido Achab gemitus inveniſſet gratiam, niſi manens invidia cumulaſſet offenſam.*

CAPUT XXII. 1. & 3. (a) Non pleni, ex L. 2. Paral. 18. *Galaad*, civitas in tribu Gad, quam Rex Syriæ ex fœdere reddere tenebatur.

15. Venit itaque ad regem, & ait illi rex: Michæa, ire debemus in Ramoth Galaad ad prœliandum, an ceſſare? Cui ille reſpondit: Aſcende (b), & vade proſperè, & tradet eam Dominus in manus regis.

16. Dixit autem rex ad eum: Iterum atque iterum adjuro te, ut non loquaris mihi niſi quod verum eſt, in nomine Domini.

17. Et ille ait: Vidi cunctum Iſrael diſperſum in montibus, quaſi oves non habentem paſtorem: * & ait Dominus: Non habent iſti dominum: revertatur unuſquiſque in domum ſuam in pace.

** Num. 27. 17. Matth. 9. 36.*

18. (Dixit ergo rex Iſrael ad Joſaphat: Numquid non dixi tibi, quia non prophetat mihi bonum, ſed ſemper malum?)

19. Ille verò addens, ait: Propterea audi ſermonem Domini: Vidi Dominum ſedentem ſuper ſolium ſuum, * & omnem exercitum cœli aſſiſtentem ei à dextris & à ſiniſtris:

** Iſa. 6. 1.*

20. Et ait Dominus: Quis decipiet (c) Achab regem Iſrael, ut aſcendat & cadat in Ramoth Galaad? Et dixit unus verba hujuſcemodi, & alius aliter.

21. Egreſſus eſt autem ſpiritus, & ſtetit coram Domino, & ait: Ego decipiam illum. Cui locutus eſt Dominus: In quo?

22. Et ille ait: Egrediar, & ero ſpiritus mendax in ore omnium prophetarum ejus. Et dixit Dominus: Decipies, & prævalebis: egredere, & fac ita.

23. Nunc igitur ecce dedit Dominus ſpiritum mendacii in ore omnium prophetarum tuorum, qui hic ſunt: & Dominus locutus eſt contra te malum.

24. Acceſſit autem Sedecias filius Chanaana, & percuſſit Michæam in maxillam, & dixit: Mene ergo dimiſit Spiritus Domini, & locutus eſt tibi?

25. Et ait Michæas: Viſurus es in die illa, quando ingredieris cubiculum, intra cubiculum, ut abſcondaris.

26. Et ait rex Iſrael: Tollite Michæam, & maneat apud Amon principem civitatis, & apud Joas filium Amelech (d),

27. Et dicite eis: Hæc dicit rex: Mittite virum iſtum in carcerem, & ſuſtentate eum pane tribulationis, & aqua anguſtiæ, donec revertar in pace.

28. Dixitque Michæas: Si reverſus fueris in pace, non eſt locutus in me Dominus. Et ait: Audite populi omnes.

29. Aſcendit itaque rex Iſrael, & Joſaphat rex Juda, in Ramoth Galaad.

30. Dixit itaque rex Iſrael ad Joſaphat: Sume arma, & ingredere prælium, & induere veſtibus tuis. Porrò rex Iſrael mutavit habitum ſuum, & ingreſſus eſt bellum.

31. Rex autem Syriæ præceperat principibus curruum triginta duobus, dicens: Non pugnabitis contra minorem & majorem quempiam, niſi contra regem Iſrael ſolum.

32. Cùm ergo vidiſſent principes curruum Joſaphat, ſuſpicati ſunt quòd ipſe eſſet rex Iſrael, & impetu facto pugnabant contra eum: & exclamavit (e) Joſaphat.

33. Intellexeruntque principes curruum quòd non eſſet rex Iſrael, & ceſſaverunt ab eo.

34. Vir autem quidam tetendit arcum, in incertum ſagittam dirigens, & caſu percuſſit regem Iſrael inter (f) pulmonem & ſtomachum. At ille dixit aurigæ ſuo: Verte manum tuam, & ejice me de exercitu, quia graviter vulneratus ſum.

35. Commiſſum eſt ergo prælium in die illa, & rex Iſrael ſtabat in curru ſuo contra Syros, & mortuus eſt veſpere: fluebat autem ſanguis plagæ in ſinum currus,

36. Et præco inſonuit in univerſo exercitu antequam ſol occumberet, dicens: Unuſquiſque revertatur in civitatem, & in terram ſuam.

37. Mortuus eſt autem rex, & perlatus eſt in Samariam: ſepelieruntque regem in Samaria,

38. Et * laverunt currum in piſcina Samariæ, & linxerunt canes ſanguinem ejus, & habenas laverunt, juxta verbum Domini quod locutus fuerat.

** Sup. 21. 19.*

39. Reliqua autem ſermonum Achab, & univerſa quæ fecit, & domus eburneæ quam ædificavit, cunctarumque urbium quas extruxit, nonne hæc ſcripta ſunt in Libro ſermonum dierum regum Iſrael?

40. Dormivit ergo Achab cum patribus ſuis, & regnavit Ochozias filius ejus pro eo.

41. Joſaphat verò filius Aſa regnare cœperat ſuper Judam anno quarto Achab regis Iſrael.

42. Tri-

15. (b) Ironicè dictum; ironiam ex modo loquendi & geſtu ipſo conjecit Achab, tum adjuratus, vere & candide locutus eſt, nec ante more Prophetarum præfatus eſt: Hæc dicit Dominus. *In montibus*. In altis montibus.

20. (c) Permiſſionem Dei ſolet Scriptura per modum imperii exprimere, quod futurum eſt per imperativum, quod Deus rem futuram, ut præſentem intuetur. Greg. l. 2. Moral. *Achab Rex ex præcedentibus peccatis dignus erat, ut tali debuiſſet deceptione damnari, quatenus qui ſæpe volens ceciderat in culpam, quandoque nolens curreret ad pœnam.*

26. & 30. (d) Alii vertunt filium Regis. *Induere*; volebat Achab ſpecie honoris in Joſaphat periculum vertere.

32. (e) Auxilium Dei deprecatus in ſummo periculo.

34. (f) Hebr. Inter juncturas; & *inter loricam*, ubi lorica cum interiori armatura connectitur.

42. Triginta quinque annorum erat cùm regnare cœpiſſet, & viginti quinque annis regnavit in Jeruſalem: nomen matris ejus Azuba filia Salai.

43. Et ambulavit in omni via Aſa patris ſui, & non declinavit ex ea: fecitque quod rectum erat in conſpectu Domini.

44. Verumtamen excelſa non abſtulit (g): adhuc enim populus ſacrificabat, & adolebat incenſum in excelſis.

45. Pacemque habuit Joſaphat cum rege Iſrael.

46. Reliqua autem verborum Joſaphat, & opera ejus, quæ geſſit, & prælia, nonne hæc ſcripta ſunt in Libro verborum dierum regum Juda?

47. Sed & reliquias effœminatorum, qui remanſerant in diebus Aſa patris ejus, abſtulit de terra.

48. Nec erat tunc rex conſtitutus in Edom (h).

49. Rex verò Joſaphat fecerat claſſes in mari, quæ navigarent in Ophir propter aurum: & ire non potuerunt, * quia con- 2. Par. 20.
fractæ ſunt in Aſiongaber. 36.

50. Tunc ait Ochozias filius Achab ad Joſaphath: Vadant ſervi mei cum ſervis tuis in navibus. Et noluit (i) Joſaphat.

51. Dormivitque Joſaphat cum patribus ſuis, & ſepultus eſt cum eis in civitate David patris ſui: regnavitque Joram filius ejus pro eo.

52. Ochozias autem filius Achab regnare cœperat ſuper Iſrael in Samaria, anno ſeptimodecimo Joſaphat regis Juda, regnavitque ſuper Iſrael duobus (k) annis.

53. Et fecit malum in conſpectu Domini, & ambulavit in via patris ſui & matris ſuæ, & in via Jeroboam filii Nabath, qui peccare fecit Iſrael.

54. Servivit quoque Baal, & adoravit eum, & irritavit Dominum Deum Iſrael, juxta omnia quæ fecerat pater ejus.

44. (g) L. 2. Paral. 17. dicitur abſtuliſſe excelſa initio regni; cœpit auferre, ſed non perfecit, ac fortè populus deſtructa reædificavit, atque huic errori evellendo par non fuit.

48. (h) Jam à Davidis tempore uſque ad Joram conſtitui ſolebat Dux in Idumæa à Rege Juda: ſed defecerunt ſub Joram: hoc Scriptura videtur annotare tum in Edom non fuiſſe Regem, quòd Joſaphat pietate ſua meruerit, ut Idumæa ſibi quemadmodum Davidi ſubderetur. Hebr. *Præfectus erat Rex*: præfectus eò miſſus regio more imperabat.

50. (i) Admonitus à Propheta Eliezer, ex L. 2. Paral. 20. ſocietatem prorogare noluit.

52. (k) Partim cum patre ſuo, partim ſolus.

LIBER REGUM
QUARTUS,
QUI HEBRAICE' DICITUR
MELACHIM SECUNDUS.

Hoc libro acta Regum Iſrael & Juda uſque ad utriuſque regni excidium & ad captivitatem Babylonicam continentur.

CAPUT PRIMUM.

Ochozias filius Achab cùm ægrotaret, conſulit Beelzebub; graviter increpatur ab Elia, ac moriturus prædicitur. Mittit ſemel & iterùm quinquagenarium, qui Eliam occideret: utrumque ignis cæleſtis abſumpſit, tertium modeſtia ſua ſervavit.

1. PRævaricatus (a) eſt autem Moab in Iſrael, poſtquam mortuus eſt Achab.

2. Ceciditque Ochozias per cancellos cœnaculi ſui, quod habebat in Samaria, & ægrotavit: miſitque nuntios, dicens ad eos: Ite, conſulite Beelzebub (b) deum Accaron, utrùm vivere queam de infirmitate mea hac.

3. Angelus autem Domini locutus eſt ad Eliam Theſbiten, dicens: Surge, & aſcende in occurſum nuntiorum regis Samariæ, & dices ad eos: Numquid non eſt Deus in Iſrael, ut eatis ad conſulendum Beelzebub deum Accaron?

4. Quam ob rem hæc dicit Dominus: De lectulo, ſuper quem aſcendiſti, non deſcendes, ſed morte morieris. Et abiit Elias.

5. Reverſique ſunt nuntii ad Ochoziam. Qui dixit eis: Quare reverſi eſtis?

6. At illi reſponderunt ei: Vir occurrit nobis, & dixit ad nos: & revertimini ad regem qui miſit vos, & dicetis ei: Hæc dicit Dominus: Numquid, quia non erat Deus in Iſrael, mittis ut conſulatur Beelzebub deus Accaron? Idcircò de lectulo, ſuper quem aſcendiſti, non deſcendes, ſed morte morieris.

7. Qui dixit eis: Cujus figuræ & habitus eſt vir ille qui occurrit vobis, & locutus eſt verba hoc?

8. At illi dixerunt: Vir piloſus (c), & zona pellicea accinctus renibus. Qui ait: Elias Theſbites eſt.

9. Miſitque ad eum quinquagenarium principem, & quinquaginta qui erant ſub eo. Qui aſcendit ad eum: ſedentique in vertice montis, ait: Homo Dei, rex præcepit ut deſcendas.

10. Reſpondenſque Elias, dixit quinquagenario: Si homo Dei ſum, deſcendat ignis de cœlo, & devoret te, & quinquaginta tuos. Deſcendit itaque ignis de cœlo, & devoravit eum, & quinquaginta qui erant cum eo.

11. Rurſumque miſit ad eum principem quinquagenarium alterum, & quinquaginta cum eo. Qui locutus eſt illi: Homo Dei, hæc dicit rex: Feſtina, deſcende.

12. Reſ-

CAP. I. 1. (a) Chald. *Rebellaverunt Moabitæ*; ſolitum Iſraelitis tributum pendere recuſarunt. Idumæi Regum Juda, Moabitæ Regum Iſrael tributarii jugum excutere cœperunt, acciſis paulatim utriuſque regni viribus.

2. (b) Deum quem adversùs muſcas colebant. Exiſtimat Grotius Deum illum à Phœnicibus vocatum eſſe *Beelſemen*, בעלשמין, ſeu *Deum cæli*; ab Hebræis verò de ridiculi cauſa *Beelzebub*, בעלזבוב, ſeu *Dominum muſcarum*, quia templum ejus propter victimas plenum erat muſcis. Sed Grotius forſitan plus ſatis indulget Phœnicibus & Palæſtinis.

8. (c) Gr. hirtus, promiſſis capillis & barba.

12. Reſpondens Elias ait: Si homo Dei ego ſum, deſcendat ignis de cœlo, & devoret te, & quinquaginta tuos. Deſcendit ergo ignis de cœlo, & devoravit illum, & quinquaginta ejus.

13. Iterùm miſit principem quinquagenarium tertium, & quinquaginta qui erant cum eo. Qui cùm veniſſet, curvavit genua contra Eliam, & precatus eſt eum, & ait: Homo Dei, noli deſpicere animam meam, & animas ſervorum tuorum qui mecum ſunt.

14. Ecce deſcendit ignis de cœlo, & devoravit duos principes quinquagenarios primos, & quinquagenos qui cum eis erant: ſed nunc obſecro ut miſerearis animæ meæ.

15. Locutus eſt autem Angelus Domini ad Eliam, dicens: Deſcende cum eo, ne timeas. Surrexit igitur, & deſcendit cum eo ad regem.

16. Et locutus eſt ei: Hæc dicit Dominus: Quia miſiſti nuntios ad conſulendum Beelzebub deum Accaron, quaſi non eſſet Deus in Iſrael, à quo poſſes interrogare ſermonem, ideò de lectulo, ſuper quem aſcendiſti, non deſcendes, ſed morte morieris.

17. Mortuus eſt ergo juxta ſermonem Domini, quem locutus eſt Elias, & regnavit Joram frater ejus pro eo, anno (d) ſecundo Joram filii Joſaphat regis Judæ: non enim habebat filium.

18. Reliqua autem verborum Ochoziæ quæ operatus eſt, nonne hæc ſcripta ſunt in Libro ſermonum dierum regum Iſrael?

CAPUT II.

Eliſeus Eliæ comes individuus unà cum eo Jordanem tranſit, pallio Eliæ uſus, ut aquas divideret: duplicem Eliæ ſpiritum poſtulat; raptum igneo curru Eliam oculis proſequitur; venit in Carmelum, & Samariam.

1. FActum eſt autem, cùm levare vellet Dominus Eliam per turbinem in cœlum, ibant Elias & Eliſeus de Galgalis.

2. Dixitque Elias ad Eliſeum: Sede hîc, quia Dominus miſit me uſque in Bethel. Cui ait Eliſeus: Vivit Dominus, & vivit anima tua, quia non derelinquam te. Cùmque deſcendiſſent Bethel,

3. Egreſſi ſunt filii (a) prophetarum, qui erant in Bethel, ad Eliſeum, & dixerunt ei: Numquid noſti, quia hodie Dominus tollet dominum tuum à te? Qui reſpondit: Et ego novi: ſilete.

4. Dixit autem Elias ad Eliſeum: Sede hîc, quia Dominus miſit me in Jericho. Et ille ait: Vivit Dominus, & vivit anima tua, quia non derelinquam te. Cùmque veniſſent Jericho,

5. Acceſſerunt filii prophetarum, qui erant in Jericho, ad Eliſeum, & dixerunt ei: Numquid noſti, quia Dominus hodie tollet dominum tuum à te? Et ait: Et ego novi: ſilete.

6. Dixit autem ei Elias: Sede hîc, quia Dominus miſit me uſque ad Jordanem. Qui ait: Vivit Dominus, & vivit anima tua, quia non derelinquam te. Ierunt igitur ambo pariter,

7. Et quinquaginta viri de filiis prophetarum ſecuti ſunt eos, qui & ſteterunt e contra, longè: illi autem ambo ſtabant ſuper Jordanem.

8. Tulitque Elias pallium ſuum, & involvit illud, & percuſſit aquas, quæ diviſæ ſunt in utramque partem, & tranſierunt ambo per ſiccum.

9. Cùmque tranſiſſent, Elias dixit ad Eliſeum: Poſtula quod vis ut faciam tibi, antequam tollar à te. Dixitque Eliſeus: Obſecro ut fiat in me duplex (b) ſpiritus tuus.

10. Qui reſpondit: Rem difficilem poſtulaſti: attamen ſi videris (c) me, quando tollar à te, erit tibi quod petiſti: ſi autem non videris, non erit.

11. Cùmque pergerent, & incedentes ſermocinarentur, ecce currus igneus (d), & equi

17. (d) Obſcura eſt hoc loco Chronologia. L. 4. c. 8. v. 16. cùm hæc habeantur: *Anno quinto Joram filii Achab Regis Iſrael & Joſaphat Regis Juda regnavit Joram filius Joſaphat Rex Juda*. Itaque ſunt qui Hebræum ſic vertant, *Cum Joſaphat eſſet Rex Juda*: ſunt Latini codices, qui nullam faciunt mentionem Joſaphat. Hanc temporum rationem ſic conciliat Gordonus: anno ætatis Joſaphat 26. natus eſt Joram, is verò regnare cœpit annos 35. natus; anno ætatis Joſaphat 40. Joram unà cum patre regnare cœpit. Nec Scriptura ſemper notat annos Chronologicos: ſæpè David Rex agnitus, Saul bis unctus, filii ſæpè nominantur, & appellantur Reges. Alii ſic rationem annorum ineunt: Joſaphat regnavit 25. annis; anno 17. completo cœpit cum eo regnare Joram ejus filius; anno 20. Joſaphat mortuus eſt Ochozias, & Joram frater ejus regnare cœpit, nempè anno ſecundo alterius Joram Regis Juda. Ex Lud. Capello, Joram Rex Juda regnavit per triennium cum patre Joſaphat; ac primus annus Joram Regis Iſrael, penè totus concurrit cùm anno 19. Joſaphat. Grotius, an ex notis numerorum natus error, an varietas inde orta, quòd filii interdùm cum patribus regnarunt: quod & Perſicam Chronologiam confudit.

3. (a) Diſcipuli. *Hodie*: intra paucos dies. CAP. II.

9. (b) S. Thomas L. 4. contra gentes, cap. 11. Fiat in me duplex ſpiritus Prophetiæ & miraculorum. Alii ſic petitionem Eliſei explicant; Ex ſpiritu tuo duæ tertiæ partes mihi dentur. Inſolens enim ipſis videretur petitio, ſi duplicatum & majus ſpiritus donum poſtularet; ſed id petiit, quod poſtulandum divino inſtinctu accepit, gratiam duplicem. Ambr. L. de Eliſeo: Eliſei hæc prima laus eſt, quòd patrem voluit gratia ſuperare: avarus eſt quidem in petendo, ſed idoneus in promittendo. Alii vocem Hebræam *Pi-ſenaim*, פִּי־שְׁנַיִם, pro *portione* ſimul contendunt, ut Deuter. 21. 17. ubi de jure primogenituræ ſermo habetur; adeò ut velut primogenitus inter diſcipulos haberi, & quaſi duas partes ſibi dari poſtulet.

10. (c) Ut hinc doceretur Eliſeus, hoc donum à Deo, non ab Elia pendere.

11. (d) Nubes ſplendida in currus & equorum ſimilitudinem formata ab Angelo: *Et aſcendit Elias per tur-*

* Eccli. 48. 13. 1. Mac. 2. 58. equi ignei diviſerunt utrumque: & * aſcendit Elias per turbinem in cœlum,

12. Eliſeus autem videbat, & clamabat: Pater mi, pater mi, currus (e) Iſrael, & auriga ejus. Et non vidit eum ampliùs: apprehenditque veſtimenta ſua, & ſcidit illa in duas partes.

13. Et levavit pallium Eliæ, quod ceciderat ei; reverſuſque ſtetit ſuper ripam Jordanis,

14. Et pallio Eliæ, quod ceciderat ei, percuſſit aquas, & non ſunt diviſæ (f), & dixit: Ubi eſt Deus Eliæ etiam nunc? Percuſſitque aquas, & diviſæ ſunt huc atque illuc, & tranſiit Eliſeus.

15. Videntes autem filii prophetarum, qui erant in Jericho è contra, dixerunt: Requievit ſpiritus Eliæ ſuper Eliſeum. Et venientes in occurſum ejus, adoraverunt eum proni in terram.

16. Dixeruntque illi: Ecce, cum ſervis tuis ſunt quinquaginta viri fortes, qui poſſunt ire, & quærere dominum tuum, ne forte tulerit eum Spiritus Domini, & projecerit eum in unum montium, aut in unam vallium. Qui ait: Nolite mittere.

17. Coegeruntque eum, donec acquieſceret, & diceret: Mittite. Et miſerunt quinquaginta viros (g): qui cùm quæſiſſent tribus diebus, non invenerunt.

18. Et reverſi ſunt ad eum: at ille habitabat in Jericho, & dixit eis: Numquid non dixi vobis: Nolite mittere?

19. Dixerunt quoque viri civitatis ad Eliſeum: Ecce habitatio civitatis hujus optima eſt, ſicut tu ipſe domine perſpicis: ſed aquæ peſſimæ ſunt, & terra ſterilis.

20. At ille ait: Afferte mihi vas novum, & mittite in illud ſal. Quod cùm attuliſſent,

21. Egreſſus ad fontem aquarum, miſit in illum ſal, & ait: Hæc dicit Dominus; Sanavi aquas has, & non erit ultrà in eis mors, neque ſterilitas.

22. Sanatæ ſunt ergo aquæ uſque in diem hanc, juxta verbum Eliſei, quod locutus eſt.

23. Aſcendit autem inde in Bethel: cùmque aſcenderet per viam, pueri parvi egreſſi ſunt de civitate, & illudebant ei, dicentes: Aſcende calve.

24. Qui cùm reſpexiſſet, vidit eos, & maledixit eis in nomine (h) Domini: egreſſique ſunt duo urſi de ſaltu, & laceraverunt ex eis quadraginta duos pueros.

25. Abiit autem inde in montem Carmeli, & inde reverſus eſt in Samariam.

CAPUT III.

Cùm rebellaſſet Moab, Joram filius Achab & Joſaphat rex Juda bellum illi inferunt. Eliſeus illi adeſt propter Joſaphat, pluviam iis promittit & victoriam.

1. JOram (a) verò filius Achab regnavit ſuper Iſrael in Samaria anno decimo octavo Joſaphat regis Judæ. Regnavitque duodecim annis.

2. Et fecit malum coram Domino, ſed non ſicut pater ſuus & mater: tulit enim ſtatuas Baal, quas fecerat pater ejus.

3. Verumtamen in peccatis Jeroboam filii Nabat, qui peccare fecit Iſrael, adhæſit, nec receſſit ab eis.

4. Porrò Meſa rex Moab, nutriebat (b) pecora multa, & ſolvebat regi Iſrael centum millia agnorum, & centum millia arietum, cum velleribus ſuis.

5. Cùmque mortuus fuiſſet Achab, prævaricatus eſt fœdus, quod habebat cum rege Iſrael.

6. Egreſſus eſt igitur rex Joram in die illa de Samaria, & recenſuit univerſum Iſrael.

7. Miſitque ad Joſaphat regem Juda, dicens: Rex Moab receſſit à me, veni me cum contra eum ad prælium. Qui reſpondit: Aſcendam: qui meus eſt, tuus eſt: populus meus, populus tuus; & equi mei, equi tui.

8. Di-

binem in cœlum: nempè in aera, unde tranſlatus eſt in locum terræ nobis incognitum uſque ad tempora noviſſima, ut habetur Eccli. 48. 10. *Qui ſcriptus es in judiciis temporum, lenire iracundiam Domini, &c.* Hic pugnaturus contra Antichriſtum & Judæos ad fidem perducturus creditur.

12. (e) Hoc proverbio Hebræi ſummum in adverſis præſidium ſignificant; Elias inſtar currus & aurigæ fuit, dum Iſraelitas victores hoſtium fecit: ſic enim Reges pugnabant curribus & equis inſtructi. Hebr. *Currus & equites ejus*, alludit ad ea quæ videbat, & ſimul oſtendit Eliam ipſum fuiſſe populi robur.

14. (f) Ut Eliſeus hinc diſceret miracula non pendere à ſua voluntate. Queritur de denegata ſibi ope cœleſti: *Ubi eſt Deus Eliæ?* Ambr. *Non quòd putaret abſentem, ſed quia præſentiam ejus in beneficiis requirebat.*

17. (g) Qui ante biennium conſors regni à patre Joſaphat factus fuerat.

24. (h) Invocato nomine Domini: eorum clade voluit Deus parentes admoneri, ut liberos ſuos inſtituant, ac doceant reverentiam erga ſenes & Dei ſervos: atque in liberis parentes punire voluit. Ex Aug. Serm. 204. de tempore: *Hoc pro grandi pietate, & ineffabili miſericordia factum eſt, ut quia Deo humiliter prædicantibus Prophetis Judæi nolebant credere, vel cum ſeveritate vindictam irrogatam metuerent, & timentes mortem corporum, vel ſic ſalutem requirerent animarum.*

CAP. III. 1. (a) Quæ ſcripta ſunt in fine ſuperioris libri de morte Joſaphat, ea videntur ſcripta per anticipationem. Joram ipſe rex Iſrael anno 19. Joſaphat regnare cœpit; ab hoc anno uſque ad Athaliæ annum primum vitam produxit Joram, cùm Jehu res novas moliri cœpit: ſic & regni Joram anni numerantur: ſed illud memoria tenendum, in Chronologia annos excurrentes & imperfectos interdùm non computari, ac filios aliquando regnaſſe unà cum patribus: unde nunc ſolius patris, nunc filii cum patre regnantis notantur anni.

4. & 5. (b) Hebr. *Noked*, נקד, *erat pecuarius*, vectigal dabat de iis quibus abundabat, ut alii minores Reges. *Prævaricatus*, exuerat reverentiam majoris imperii.

8. Dixitque: Per quam viam aſcendemus? At ille reſpondit: Per deſertum Idumææ.

9. Perrexerunt igitur rex Iſrael, & rex Juda, & rex (c) Edom, & circuierunt per viam ſeptem dierum, nec erat aqua exercitui, & jumentis quæ ſequebantur eos.

10. Dixitque rex Iſrael: Heu, heu, heu, congregavit nos Dominus tres reges, ut traderet in manus Moab.

11. Et ait Joſaphat: Eſtne hìc propheta Domini, ut deprecemur Dominum per eum? Et reſpondit unus de ſervis Regis Iſrael: Eſt hìc Eliſeus filius Saphat, qui fundebat aquam ſuper manus Eliæ.

12. Et ait Joſaphat: Eſt apud eum ſermo Domini. Deſcenditque ad eum rex Iſrael, & Joſaphat rex Juda, & rex Edom.

13. Dixit autem Eliſeus ad regem Iſrael: Quid mihi & tibi eſt? vade ad prophetas patris tui, & matris tuæ. Et ait illi rex Iſrael: Quare congregavit Dominus tres reges hos, ut traderet eos in manus Moab?

14. Dixitque ad eum Eliſeus: Vivit Dominus exercituum, in cujus conſpectu ſto, quòd ſi non vultum Joſaphat regis Judæ erubeſcerem, non attendiſſem quidem te, nec reſpexiſſem.

15. Nunc autem adducite mihi pſaltem (d). Cùmque caneret pſaltes, facta eſt ſuper eum manus Domini, & ait:

16. Hæc dicit Dominus: Facite (e) alveum torrentis hujus foſſas & foſſas.

17. Hæc enim dicit Dominus: Non videbitis ventum, neque pluviam: & alveus iſte replebitur aquis, & bibetis vos, & familiæ veſtræ, & jumenta veſtra.

18. Parumque eſt hoc in conſpectu Domini: inſuper tradet etiam Moab in manus veſtras.

19. Et percutietis omnem civitatem munitam, & omnem urbem electam, & univerſum lignum fructiferum ſuccidetis, cunctoſque fontes aquarum obturabitis, & omnem agrum egregium operietis lapidibus.

20. Factum eſt igitur manè, quando ſacrificium offerri ſolet, & ecce aquæ veniebant per viam Edom, & repleta eſt terra aquis.

21. Univerſi autem Moabitæ (f), audientes quòd aſcendiſſent reges ut pugnarent adversùm eos, convocaverunt omnes qui accincti erant balteo deſuper, & ſteterunt in terminis.

22. Primoque manè ſurgentes, & orto jam ſole ex adverſo aquarum, viderunt Moabitæ econtra aquas rubras quaſi ſanguinem,

23. Dixeruntque: Sanguis gladii eſt: pugnaverunt reges contra ſe, & cæſi ſunt mutuò: nunc perge ad prædam Moab.

24. Perrexeruntque in caſtra Iſrael: porrò conſurgens Iſrael, percuſſit Moab: at illi fugerunt coram eis. Venerunt igitur qui vicerant, & percuſſerunt Moab,

25. Et civitates deſtruxerunt: & omnem agrum optimum, mittentes ſinguli lapides, repleverunt: & univerſos fontes aquarum obturaverunt: & omnia ligna fructifera ſucciderunt, ita ut muri tantùm fictiles remanerent: & circumdata eſt civitas à fundibulariis (g), & magna ex parte percuſſa.

26. Quod cùm vidiſſet rex Moab, prævaluiſſe ſcilicet hoſtes, tulit ſecum ſeptingentos viros educentes gladium, ut irrumperent ad regem Edom: & non potuerunt.

27. Arripienſque filium ſuum primogenitum, qui regnaturus erat pro eo, obtulit holocauſtum ſuper murum: & facta eſt indignatio magna in Iſrael, ſtatimque receſſerunt ab eo, & reverſi ſunt in terram ſuam.

CAPUT IV.

Mulieri ære alieno oppreſſæ Eliſeus tantum olei præbet, quantum ſatis erat ſolvendo. Sunamitidi filium naſciturum promittit, quem poſteà à mortuis excitavit; atque alia edit miracula, quæ hoc capite & ſequenti continentur.

1. MUlier autem quædam de uxoribus prophetarum clamabat ad Eliſeum, dicens: Servus tuus vir meus mortuus eſt, & tu noſti quia ſervus tuus fuit timens Dominum: & ecce creditor venit ut tollat duos filios meos ad ſerviendum ſibi.

2. Cui dixit Eliſeus: Quid vis ut faciam tibi? Dic mihi, quid habes in domo tua? At illa reſpondit: Non habeo ancilla tua quidquam in domo mea, niſi parum olei, quo ungar.

3. Cui ait: Vade, pete mutuò ab omnibus vicinis tuis vaſa vacua non pauca.

4. Et

9. (c) Qui Regis Juda erat tributarius, vel præfectus vice Regis.

15. (d) Ut caneret aliquid in laudem Dei, & harmoniæ ſuavitate animus eſſet aptior ad prophetandum. Nam ſpiritus prophetiæ non ſemper adeſt Prophetis ad eorum nutum: ſed mens aut jejunio, aut oratione, aut etiam externis adminiculis excitatur ad devotionem.

16. (e) Torrens exaruerat; jubet fieri foſſas ad venturam aquam recipiendam.

21. (f) Vi imaginatrice turbata, aut fortè ex naſcentis ſolis radiorum reflexione.

25. (g) Grotius intelligi putat eos qui aliis machinis quaſſabant mœnia: hos *Libratores* vocat Tacitus.

4. Et ingredere, & claude oſtium tuum, cùm intrinſecùs fueris tu, & filii tui: & mitte inde in omnia vaſa hæc: & cùm plena fuerint, tolles.

5. Ivit itaque mulier, & clauſit oſtium ſuper ſe, & ſuper filios ſuos: illi offerebant vaſa, & illa infundebat.

6. Cùmque plena fuiſſent vaſa, dixit ad filium ſuum: Affer mihi adhuc vas. Et ille reſpondit: Non habeo. Stetitque oleum.

7. Venit autem illa, & indicavit homini Dei. Et ille, Vade, inquit, vende oleum, & redde creditori tuo: tu autem, & filii tui vivite de reliquo.

8. Facta eſt autem quædam dies, & tranſibat Eliſeus per Sunam: erat autem ibi mulier magna (a), quæ tenuit eum, ut comederet panem: cùmque frequenter inde tranſiret, divertebat ad eam ut comederet panem.

9. Quæ dixit ad virum ſuum: Animadverto quòd vir Dei ſanctus eſt iſte, qui tranſit per nos frequenter.

10. Faciamus ergo ei cœnaculum parvum, & ponamus ei in eo lectulum, & menſam, & ſellam, & candelabrum, ut cùm venerit ad nos, maneat ibi.

11. Facta eſt ergo dies quædam, & veniens divertit in cœnaculum, & requievit ibi.

12. Dixitque ad Giezi puerum ſuum: Voca Sunamitidem iſtam. Qui cùm vocaſſet eam, & illa ſtetiſſet coram eo,

13. Dixit ad puerum ſuum: Loquere ad eam: Ecce, ſedulè in omnibus miniſtraſti nobis, quid vis ut faciam tibi? numquid habes negotium, & vis ut loquar regi, ſive principi militiæ? Quæ reſpondit: In medio populi mei habito.

14. Et ait: Quid ergo vult ut faciam ei? Dixitque Giezi: Ne quæras: filium enim non habet, & vir ejus ſenex eſt.

15. Præcepit itaque ut vocaret eam: quæ cùm vocata fuiſſet, & ſtetiſſet ante oſtium,

16. Dixit ad eam: In tempore iſto, & in hac eadem hora, ſi vita comes fuerit, habebis in utero filium. At illa reſpondit: Noli quæſo domine mi, vir Dei, noli mentiri ancillæ tuæ.

17. Et concepit mulier, & peperit filium, in tempore, & in hora eadem, qua dixerat Eliſeus.

18. Crevit autem puer. Et cùm eſſet quædam dies, & egreſſus iſſet ad patrem ſuum, ad meſſores,

19. Ait patri ſuo: Caput meum doleo, caput meum doleo. At ille dixit puero: Tolle, & duc eum ad matrem ſuam.

20. Qui cùm tuliſſet, & duxiſſet eum ad matrem ſuam, poſuit eum illa ſuper genua ſua uſque ad meridiem, & mortuus eſt.

21. Aſcendit autem, & collocavit eum ſuper lectulum hominis Dei, & clauſit oſtium: & egreſſa,

22. Vocavit virum ſuum, & ait: Mitte mecum, obſecro, unum de pueris, & aſinam, ut excurram uſque ad hominem Dei, & revertar.

23. Qui ait illi: Quam ob cauſam vadis ad eum? hodie non ſunt Calendæ (b), neque Sabbatum. Quæ reſpondit: Vadam.

24. Stravitque aſinam, & præcepit puero: Mina, & propera, ne mihi moram facias in eundo: & hoc age quod præcipio tibi.

25. Profecta eſt igitur, & venit ad virum Dei in montem Carmeli: cùmque vidiſſet eam vir Dei econtra, ait ad Giezi puerum ſuum: Ecce Sunamitis illa.

26. Vade ergo in occurſum ejus, & dic ei: Rectène agitur circa te, & circa virum tuum, & circa filium tuum? Quæ reſpondit: Rectè.

27. Cùmque veniſſet ad virum Dei in montem, apprehendit pedes ejus: & acceſſit Giezi ut amoveret eam. Et ait homo Dei: Dimitte illam: anima enim ejus in amaritudine eſt, & Dominus celavit à me, & non indicavit mihi.

28. Quæ dixit illi: Numquid petivi filium à domino meo? numquid non dixi tibi: Ne illudas me?

29. Et ille ait ad Giezi: Accinge lumbos tuos, & tolle baculum meum in manu tua, & vade. Si occurrerit tibi homo, non ſalutes (c) eum: & ſi ſalutaverit te quiſpiam, non reſpondeas illi: & pones baculum meum ſuper faciem pueri.

30. Porrò mater pueri ait: Vivit Dominus, & vivit anima tua, non dimittam te. Surrexit ergo, & ſecutus eſt eam.

31. Giezi autem præceſſerat (d) ante eos, & poſuerat baculum ſuper faciem pueri, & non erat vox neque ſenſus: reverſuſque eſt in occurſum ejus, & nuntiavit ei, dicens: Non ſurrexit puer.

32. In-

CAP. IV. 8. (a) Opulenta: *Cùmque frequenter inde tranſiret*, viſitans collegia Prophetarum.

23. & 24. (b) Hebr. *Non menſis*, quo feriari ſolebant; cur adis Carmelum? non eſt feſtus dies. Cùm tamen Suna civitas longiùs à Carmelo diſtaret, veriſimile eſt vigiliam Sabbati ſumi pro Sabbato. *Mina*, propelle, unde ducunt verbum Gallicum *mener*.

29. (c) Huic negotio nihil anteponas.

31. & 35. (d) Magnum in hoc miraculo myſterium agnoſcit Auguſtinus in Pſal. 75. conc. 1. Baculus legem per Moſem datam, quæque vivificare non potuit, aptiſſimè deſignat. Sed poſtea venit Eliſeus, nempe poſt legem Chriſtus, qui per Incarnationem corpus ſuum noſtro corpori, & membra membris ſic aptavit, & ad nu-

32. Ingreſſus eſt ergo Eliſeus domum, & ecce puer mortuus jacebat in lectulo ejus:

33. Ingreſſuſque clauſit oſtium ſuper ſe, & ſuper puerum: & oravit ad Dominum.

34. Et aſcendit, & incubuit ſuper puerum: poſuitque os ſuum ſuper os ejus, & oculos ſuos ſuper oculos ejus, & manus ſuas ſuper manus ejus: & incurvavit ſe ſuper eum, & calefacta eſt caro pueri.

35. At ille reverſus, deambulavit in domo, ſemel huc atque illuc: & aſcendit, & incubuit ſuper eum: & oſcitavit puer ſepties, aperuitque oculos.

36. At ille vocavit Giezi, & dixit ei: Voca Sunamitidem hanc. Quæ vocata, ingreſſa eſt ad eum. Qui ait: Tolle filium tuum.

37. Venit illa, & corruit ad pedes ejus, & adoravit ſuper terram: tulitque filium ſuum, & egreſſa eſt,

38. Et Eliſeus reverſus eſt in Galgala. Erat autem fames (c) in terra, & filii prophetarum habitabant coram eo: dixitque uni de pueris ſuis: Pone ollam grandem, & coque pulmentum filiis prophetarum.

39. Et egreſſus eſt unus in agrum ut colligerent herbas agreſtes: invenitque quaſi vitem ſilveſtrem, & collegit ex ea colocynthidas agri, & implevit pallium ſuum, & reverſus concidit in ollam pulmenti: neſciebat enim quid eſſet.

40. Infuderunt ergo ſociis, ut comederent: cùmque guſtaſſent de coctione, clamaverunt, dicentes: Mors in olla, vir Dei. Et non potuerunt comedere.

41. At ille, Afferte, inquit, farinam. Cùmque tuliſſent, miſit in ollam, & ait: Infunde turbæ, ut comedant. Et non fuit ampliùs quidquam amaritudinis in olla.

42. Vir autem quidam venit de Baalſaliſa deferens viro Dei panes primitiarum, viginti panes hordeaceos, & frumentum novum in pera ſua. At ille dixit: Da populo, ut comedat.

43. Reſponditque ei miniſter ejus: Quantum eſt hoc, ut apponam centum viris? Rurſùm ille ait: Da populo, ut comedat: hæc enim dicit Dominus: Comedent, & ſupererit.

44. Poſuit itaque coram eis: qui comederunt, & ſuperfuit juxta verbum Domini.

CAPUT V.

Naaman à lepra mundat Eliſeus, qui oblata recuſat munera: hæc clàm accipit Giezi, qui lepra inficitur.

1. NAaman princeps militiæ regis Syriæ, erat vir magnus apud dominum ſuum, & honoratus: per illum enim dedit Dominus ſalutem Syriæ: erat autem vir fortis & dives, ſed leproſus.

2. Porrò de Syria egreſſi fuerant latrunculi (a,) captivam duxerant de terra Iſrael puellam parvulam, quæ erat in obſequio uxoris Naaman,

3. Quæ ait ad dominam ſuam: Utinam fuiſſet dominus meus ad prophetam, qui eſt in Samaria: profectò curaſſet eum à lepra, quam habet.

4. Ingreſſus eſt itaque Naaman ad dominum ſuum, & nuntiavit ei, dicens: Sic & ſic locuta eſt puella de terra Iſrael.

5. Dixitque ei rex Syriæ: Vade, & mittam litteras ad regem Iſrael. Qui cùm profectus eſſet, & tuliſſet ſecum decem talenta argenti, & ſex millia aureos, & decem mutatoria veſtimentorum (b),

6. Detulit litteras ad regem Iſrael, in hæc verba: Cùm acceperis epiſtolam hanc, ſcito quòd miſerim ad te Naaman ſervum meum, ut cures (c) eum à lepra ſua.

7. Cùmque legiſſet rex Iſrael litteras, ſcidit veſtimenta ſua, & ait: Numquid Deus ego ſum, ut occidere poſſim, & vivificare, quia iſte miſit ad me, ut curem hominem à lepra? animadvertite, & videte quòd occaſiones quærat adverſum me.

8. Quod cùm audiſſet Eliſeus vir Dei, ſcidiſſe videlicet regem Iſrael veſtimenta ſua, miſit ad eum, dicens: Quare ſcidiſti veſtimenta tua? veniat ad me, & ſciat eſſe prophetam in Iſrael.

9. Venit ergo Naaman cum equis & curribus, & ſtetit ad oſtium Eliſei:

10. Miſitque ad eum Eliſeus nuntium, dicens: Vade, & lavare ſepties in Jordane, & recipiet ſanitatem caro tua, atque mundaberis.

11. Iratus Naaman recedebat, dicens: Putabam quòd egrederetur ad me, & ſtans invocaret nomen Domini Dei ſui, & tangeret manu ſua locum lepræ, & curaret me.

12. Num-

ſtram ſe demiſit infirmitatem, ut nos à morte peccati liberaret. Eliſeus porrò alternatim membra infantis membris compoſuit, ut in ſimili miraculo Elias: nam ſtatura pueri id exigebat. *Oſcitavit*; Hebr. Sternutavit.

38. 39. & 40. (c) Fame ſeptem annorum inchoata, de qua cap. 8. *Habitabant coram eo*, ſedebant ut diſcipuli. *Silveſtrem*. Colocynthis colligitur è planta, quæ ſimilis eſt viti. *Mors*: venenum.

CAP. V.

2. (a) Hebr. *Turmæ*: 70. *Accinéti*, ſeu milites, qui olim latrones dicebantur.

5. (b) Veſtes pretioſiores, quæ feſtis diebus indui ſolent, aut veſtes alternas.

6. (c) Ut tuo juſſu Propheta, qui eſt in regno tuo, eum curet à lepra.

12. Numquid (d) non meliores ſunt Abana & Pharphar, fluvii Damaſci, omnibus aquis Iſrael, ut laver in eis, & munder? Cùm ergo vertiſſet ſe, & abiret indignans;

13. Acceſſerunt ad eum ſervi ſui, & locuti ſunt ei: Pater, & ſi rem grandem dixiſſet tibi propheta, certè facere debueras: quantò magis quia nunc dixit tibi: Lavare, & mundaberis?

* Luc. 4. 27. 14. * Deſcendit, & lavit in Jordane ſepties juxta ſermonem viri Dei, & reſtituta eſt caro ejus, ſicut caro pueri parvuli, & mundatus eſt.

15. Reverſuſque ad virum Dei cum univerſo comitatu ſuo, venit, & ſtetit coram eo, & ait: Verè ſcio quòd non ſit alius Deus in univerſa terra, niſi tantùm in Iſrael. Obſecro itaque ut accipias benedictionem à ſervo tuo.

16. At ille reſpondit: Vivit Dominus, ante quem ſto (e), quia non accipiam. Cùmque vim faceret, penitùs non acquievit.

17. Dixitque Naaman: Ut vis: ſed, obſecro, concede mihi ſervo tuo, ut tollam onus duorum burdonum de terra: non enim faciet ultrà ſervus tuus holocauſtum aut victimam diis alienis, niſi Domino.

18. Hoc autem ſolum eſt, de quo depreceris Dominum pro ſervo tuo, quando ingredietur dominus meus templum Remmon, ut adoret, & illo innitente ſuper manum meam, ſi adoravero (f) in templo Remmon, adorante eo in eodem loco, ut ignoſcat mihi Dominus ſervo tuo pro hac re.

19. Qui dixit ei: Vade in pace. Abiit ergo ab eo electo (g) terræ tempore.

20. Dixitque Giezi puer viri Dei: Pepercit dominus meus Naaman Syro iſti, ut non acciperet ab eo quæ attulit: vivit Dominus, quia curram poſt eum, & accipiam ab eo aliquid.

21. Et ſecutus eſt Giezi poſt tergum Naaman: quem cùm vidiſſet ille currentem ad ſe, deſiliit de curru in occurſum ejus, & ait: Rectène ſunt omnia?

22. Et ille ait: Rectè. Dominus meus miſit me ad te, dicens: Modò venerunt ad me duo adoleſcentes de monte Ephraim, ex filiis prophetarum: da eis talentum argenti, & veſtes mutatorias duplices.

23. Dixitque Naaman: Melius eſt ut accipias duo talenta. Et coegit eum, ligavitque duo talenta argenti in duobus ſaccis, & duplicia veſtimenta, & impoſuit duobus pueris ſuis, qui & portaverunt coram eo.

24. Cùmque veniſſet jam veſperi, tulit de manu eorum, & repoſuit in domo, dimiſitque viros, & abierunt.

25. Ipſe autem ingreſſus, ſtetit coram domino ſuo. Et dixit Eliſeus: Unde venis Giezi? Qui reſpondit: Non ivit ſervus tuus quoquam.

26. At ille ait: Nonne cor meum in præſenti erat, quando reverſus eſt homo de curru ſuo in occurſum tui? Nunc igitur accepiſti argentum, & accepiſti veſtes, ut emas oliveta, & vineas, & oves, & boves, & ſervos, & ancillas.

27. Sed & lepra Naaman adhærebit tibi (h), & ſemini tuo, uſque in ſempiternum. Et egreſſus eſt ab eo lepròſus quaſi nix.

CAPUT VI.

Novo edito miraculo ferri aquæ innatantis. Eliſeus regem Iſrael pugnantem contra regem Syriæ admonet, ubi inſidias poſuerit rex Syriæ. Hic mittit viros qui eum capiant, quos Eliſeus percuſſit cæcitate.

1. DIxerunt autem filii prophetarum ad Eliſeum: Ecce locus, in quo habitamus coram (a) te, anguſtus eſt nobis.

2. Eamus ad Jordanem, & tollant ſinguli de ſilva materias ſingulas; ut ædificemus nobis ibi locum ad habitandum. Qui dixit: Ite.

3. Et ait unus ex illis: Veni ergo & tu cum ſervis tuis: Reſpondit: Ego veniam.

4. Et abiit cum eis. Cùmque veniſſent ad Jordanem, cædebant ligna.

5. Acci-

12. & 13. (d) Ambr. L. 1. cap. 5. de Sacramentis: *Non aquæ omnes ſanant, ſed aqua ſanat quæ habet gratiam Chriſti.* & in cap. 4. L. 1. Lucæ: *Edisce Chriſtiane rogare quod cupias impetrare: faſtidioſos viros cæleſtium profectus munerum non ſequuntur.* *Pater*, eſt nomen honoris.

16. & 17. (e) Stare conſuevi in oratione. *Vis*; non eſt in Hebræo, neque in 70. *Ut tollam onus duorum burdonum*: Hebr. *paris mulorum*: burdo eſt mulus ex Aſina natus. Vult aram erigere in terra Iſraelitica quam putabat ſanctam, atque ejurat idololatriam.

18. (f) Hebr. *Si incurvavero me*: Quod illi concedit Eliſeus, ut cum Rege ſummittente idolo ſe incurvet, non in cultum idoli, ſed ut ſuum munus ſuſtentandi Regis obeat.

19. (g) Commodo tempore: Hebr. *Quaſi milliare terræ*: eadem eſt vox Geneſ. 35. 16. quam Hieronymus vertit *tractum terræ*.

27. (h) Qui cupiditatis tuæ hæredes futuri ſunt. Amb. ibid. *Ergo omnes cupidi, omnes avari, Giezi lepram cum divitiis ſuis poſſident, & malè quæſita mercede non tam patrimonium facultatum, quam theſaurum criminum congregarunt.* Lepra Naaman, pœna hæc fuit cùm intempeſtivæ acceptionis munerum, tùm mendacii quo prophetam voluit decipere.

CAP. VI. 1. & 6. (a) Apud te. *Præcidit*: Tertul. adverſùs Judæos, cap. 13. *Quid manifeſtius hujus ligni ſacramento? quia duritia hujus ſæculi merſa in profundo erroris, & à ligno Chriſti, id eſt, Paſſionis ejus in baptiſmo liberatur, ut quod perierat olim per lignum in Adam, id reſtituretur per lignum Chriſti? Mutuo*: Acceperam commodato.

5. Accidit autem, ut cùm unus materiam ſuccidiſſet, caderet ferrum ſecuris in aquam: exclamavitque ille, & ait: Heu, heu, heu, domine mi, & hoc ipſum mutuò acceperam.

6. Dixit autem homo Dei: Ubi cecidit? At ille monſtravit ei locum. Præcidit ergo lignum, & miſit illuc: natavitque ferrum,

7. Et ait: Tolle. Qui extendit manum, & tulit illud.

8. Rex autem Syriæ pugnabat contra Iſrael, conſiliumque iniit cum ſervis ſuis, dicens: In loco illo & illo ponamus inſidias.

9. Miſit itaque vir Dei ad regem Iſrael, dicens: Cave ne tranſeas in locum illum: quia ibi Syri in inſidiis ſunt.

10. Miſit itaque rex Iſrael ad locum, quem dixerat ei vir Dei, & præoccupavit eum, & obſervavit ſe ibi non ſemel neque bis.

11. Conturbatumque eſt cor regis Syriæ pro hac re: & convocatis ſervis ſuis, ait: Quare non indicatis mihi quis proditor mei ſit apud regem Iſrael?

12. Dixitque unus ſervorum ejus: Nequaquam domine mi rex, ſed Eliſeus propheta, qui eſt in Iſrael, indicat regi Iſrael omnia verba quæcumque locutus fueris in conclavi tuo.

13. Dixitque eis: Ite, & videte ubi ſit: ut mittam, & capiam eum. Annuntiaveruntque ei, dicentes: Ecce in Dothan.

14. Miſit ergo illuc equos & currus, & robur exercitus: qui cùm veniſſent nocte, circumdederunt civitatem.

15. Conſurgens autem diluculò miniſter viri Dei, egreſſus vidit exercitum in circuitu civitatis, & equos & currus: nuntiavitque ei, dicens: Heu, heu, heu, domine mi, quid faciemus?

16. At ille reſpondit: Noli timere: plures enim nobiſcum ſunt, quàm cum illis.

17. Cùmque oraſſet Eliſeus, ait: Domine, aperi oculos hujus, ut videat. Et aperuit Dominus oculos pueri, & vidit: & ecce mons plenus equorum, & curruum igneorum, in circuitu Eliſei.

18. Hoſtes verò deſcenderunt ad eum: porrò Eliſeus oravit ad Dominum, dicens: Percute, obſecro, gentem hanc cæcitate (b). Percuſſitque eos Dominus, ne viderent, juxta verbum Eliſei.

19. Dixit autem ad eos Eliſeus: Non eſt hæc via (c), neque iſta eſt civitas: ſequimini me, & oſtendam vobis virum, quem quæritis. Duxit ergo eos in Samariam.

20. Cùmque ingreſſi fuiſſent in Samariam, dixit Eliſeus: Domine aperi oculos iſtorum, ut videant. Aperuitque Dominus oculos eorum, & viderunt ſe eſſe in medio Samariæ.

21. Dixitque rex Iſrael ad Eliſeum, cùm vidiſſet eos: Numquid percutiam eos, pater mi?

22. At ille ait: Non percuties: neque enim cepiſti (d) eos gladio & arcu tuo, ut percutias: ſed pone panem & aquam coram eis, ut comedant, & bibant, & vadant ad dominum ſuum.

23. Appoſitaque eſt eis ciborum magna præparatio, & comederunt & biberunt, & dimiſit eos, abieruntque ad dominum ſuum, & ultrà non venerunt (e) latrones Syriæ in terram Iſrael.

24. Factum eſt autem poſt hæc, congregavit Benadad rex Syriæ univerſum exercitum ſuum, & aſcendit, & obſidebat Samariam.

25. Factaque eſt fames magna in Samaria: & tamdiu obſeſſa eſt, donec venundaretur caput aſini octoginta argenteis, & quarta pars cabi ſtercoris (f) columbarum quinque argenteis.

26. Cùmque rex Iſrael tranſiret per murum, mulier quædam exclamavit ad eum, dicens: Salva me domine mi rex.

27. Qui ait: Non te ſalvat Dominus: unde te poſſum ſalvare? de area, vel de torculari? Dixitque ad eam rex: Quid tibi vis? Quæ reſpondit:

28. Mulier iſta dixit mihi: Da filium tuum, ut comedamus eum hodie, & filium meum comedemus cras.

29. Coximus ergo filium meum, & comedimus. Dixique ei die altera: Da filium tuum, ut comedamus eum. Quæ abſcondit filium ſuum.

30. Quod cùm audiſſet rex, ſcidit veſtimenta ſua, & tranſibat per murum. Viditque omnis populus cilicium, quo veſtitus erat ad carnem intrinſecùs.

31. Et ait rex: Hæc mihi faciat Deus, & hæc addat, ſi ſteterit caput Eliſei filii Saphat ſuper ipſum hodie.

32. Eli-

18. (b) Quæ quidem non talis erat, ut nihil omninò viderent, ſed qua non agnoſcerent quod quærebant, ut docet Auguſt. L. 22. de civit. cap. 15. Percute *Sororama*, ſeu oculorum caligine.

19. (c) Petierant ab Eliſeo an hæc eſſet civitas in qua erat Eliſeus, & quæ via ad illam duceret. Eliſeus aliquas eorum interrogationes eluſit, nec tenebatur ad eorum mentem iis reſpondere.

22. (d) Heb. An quos cepiſti gladio, & arcu tuo, eos interficeres, parceres captivis tuis, quantò magis his quos Deus tibi in manus dedit?

23. (e) Per longum tempus. *Latrones* vocat excurſores, ex Joſepho.

25. (f) Ut pro condimento eſſet loco ſalis: alii putant ſtercus vocari grana, quæ columbæ ingluvie continentur.

32. Eliſeus autem ſedebat in domo ſua, & ſenes ſedebant cum eo. Præmiſit itaque virum: & antequam veniret nuntius ille, dixit ad ſenes: Numquid ſcitis quòd miſerit filius homicidæ hic, ut præcidatur caput meum? videte ergo, cùm venerit nuntius, claudite oſtium, & non ſinatis eum introire: ecce enim ſonitus pedum domini (g) ejus poſt eum eſt.

33. Adhuc illo loquente eis, apparuit nuntius qui veniebat ad eum. Et ait: Ecce, tantum malum à Domino eſt: quid ampliùs expectabo à Domino?

CAPUT VII.

Eliſeus in Samaria prædicit frumenti abundantiam mox futuram. Territi à Deo Syri ſolvunt obſidionem.

1. DIxit autem Eliſeus: Audite verbum Domini: Hæc dicit Dominus: In tempore hoc cras modius (a) ſimilæ uno ſtatere erit, & duo modii hordei ſtatere uno, in porta Samariæ.

2. Reſpondens unus de ducibus, ſuper cujus manum rex incumbebat, homini Dei, ait: Si Dominus fecerit etiam cataractas in cœlo, numquid poterit eſſe quod loqueris? Qui ait: Videbis oculis tuis, & inde non comedes.

3. Quatuor ergo viri erant leproſi juxta introitum portæ: qui dixerunt ad invicem: Quid hìc eſſe volumus donec moriamur?

4. Sive ingredi voluerimus civitatem, fame moriemur: ſive manſerimus hìc, moriendum nobis eſt: venite ergo, & transfugiamus ad caſtra Syriæ: ſi pepercerint nobis, vivemus: ſi autem occidere voluerint, nihilominus moriemur.

5. Surrexerunt ergo veſperi, ut venirent ad caſtra Syriæ. Cùmque veniſſent ad principium caſtrorum Syriæ, nullum ibidem repererunt.

6. (Siquidem Dominus ſonitum audiri fecerat in caſtris Syriæ curruum & equorum, & exercitus plurimi: dixeruntque ad invicem: Ecce mercede conduxit adverſùm nos rex Iſrael reges Hethæorum & Ægyptiorum, & venerunt ſuper nos.

7. Surrexerunt ergo, & fugerunt in tenebris, & dereliquerunt tentoria ſua, & equos & aſinos, in caſtris, fugeruntque, animas tantùm ſuas ſalvare cupientes.

8. Igitur cùm veniſſent leproſi illi ad principium caſtrorum, ingreſſi ſunt unum tabernaculum, & comederunt, & biberunt: tuleruntque inde argentum, & aurum, & veſtes, & abierunt, & abſconderunt: & rurſùm reverſi ſunt ad aliud tabernaculum, & inde ſimiliter auferentes abſconderunt.

9. Dixeruntque ad invicem: Non rectè facimus: hæc enim dies boni nuntii eſt. Si tacuerimus, & noluerimus nuntiare uſque manè, ſceleris arguemur: venite, eamus, & nuntiemus in aula regis.

10. Cùmque veniſſent ad portam civitatis, narraverunt eis, dicentes: Ivimus ad caſtra Syriæ, & nullum ibidem repetimus hominem, niſi equos & aſinos alligatos & fixa tentoria.

11. Ierunt ergo portarii, & nuntiaverunt in palatio regis intrinſecùs.

12. Qui ſurrexit nocte, & ait ad ſervos ſuos: Dico vobis quid fecerint nobis Syri: Sciunt quia fame laboramus, & idcircò egreſſi ſunt de caſtris, & latitant in agris, dicentes: Cùm egreſſi fuerint de civitate, capiemus eos vivos, & tunc civitatem ingredi poterimus.

13. Reſpondit autem unus ſervorum ejus: Tollamus quinque equos, qui remanſerunt in urbe (quia ipſi tantùm ſunt in univerſa multitudine Iſrael, alii enim conſumpti ſunt) & mittentes, explorare poterimus.

14. Adduxerunt ergo duos equos, miſitque rex in caſtra Syrorum, dicens: Ite, & videte.

15. Qui abierunt poſt eos uſque ad Jordanem: ecce autem omnis via plena erat veſtibus & vaſis, quæ projecerant Syri cùm turbarentur: reverſique nuntii indicaverunt regi.

16. Et egreſſus populus diripuit caſtra Syriæ, factuſque eſt modius ſimilæ ſtatere uno, & duo modii hordei ſtatere uno, juxta verbum Domini.

17. Porrò rex ducem illum, in cujus manu incumbebat, conſtituit ad portam: quem conculcavit turba in introitu portæ, & mortuus eſt, juxta quod locutus fuerat vir Dei, quando deſcenderat rex ad eum.

18. Factumque eſt ſecundùm ſermonem viri Dei, quem dixerat regi, quando ait: Duo modii hordei ſtatere uno erunt, & modius ſimilæ ſtatere uno, hoc eodem tempore cras in porta Samariæ:

19. Quando reſponderat dux ille viro Dei, & dixerat: Etiamſi Dominus fecerit cataractas in cœlo, numquid poterit fieri quod

32. & 33. (g) Regis qui mandatum revocaturus veniebat. *Ait*: Nuntius qui invitus veniebat ad occidendum Prophetam: vel ut aliis videtur, Rex ipſe qui expectanti ad oſtium nuntio advenerat, & queri, ut veriſimile eſt, Propheta monuerat, ut à Deo auxilium poſceret.

1. & 2. (a) Hebr. & 70. *Satum*. *Cataractas*: Hebr. *Feneſtras*, unde frumenta plueret. Reliqua ſatis plana ſunt.

ri quod loqueris? Et dixit ei: Videbis oculis tuis, & inde non comedes.

20. Evenit ergo ei ſicut prædictum fuerat, & conculcavit eum populus in porta, & mortuus eſt.

CAPUT VIII.

Poſt ſeptennem famem ab Eliſeo prædictam, mulier Sunamitis, quæ illius conſilio peregrinata fuerat, agros ſuos & bona recuperat. Eliſeus Benadad ægrotantem prædicit moriturum, & Hazael regnaturum.

1. Eliſeus autem locutus (a) eſt ad mulierem, * cujus vivere fecerat filium, dicens: Surge, vade tu & domus tua, & peregrinare ubicumque repereris: vocavit enim Dominus famem, & veniet ſuper terram ſeptem annis. [* Sup. 4. 35.]

2. Quæ ſurrexit, & fecit juxta verbum hominis Dei: & vadens cum domo ſua, peregrinata eſt in terra Philiſthiim diebus multis.

3. Cùmque finiti eſſent anni ſeptem, reverſa eſt mulier de terra Philiſthiim: & egreſſa eſt ut interpellaret regem pro domo ſua, & pro agris ſuis.

4. Rex autem loquebatur cum Giezi (b) puero viri Dei, dicens: Narra mihi omnia magnalia quæ fecit Eliſeus.

5. Cùmque ille narraret regi quomodo mortuum ſuſcitaſſet, apparuit mulier, cujus vivificaverat filium, clamans ad regem pro domo ſua, & pro agris ſuis. Dixitque Giezi: Domine mi rex, hæc eſt mulier, & hic eſt filius ejus, quem ſuſcitavit Eliſeus.

6. Et interrogavit rex mulierem: quæ narravit ei. Deditque ei rex eunuchum unum, dicens: Reſtitue ei omnia quæ ſua ſunt, & univerſos reditus agrorum, à die qua reliquit terram uſque ad præſens.

7. Venit quoque Eliſeus Damaſcum, & Benadad rex Syriæ ægrotabat: nuntiaveruntque ei, dicentes: Venit vir Dei huc.

8. Et ait rex ad Hazael: Tolle tecum munera, & vade in occurſum viri Dei, & conſule Dominum per eum, dicens: Si evadere potero de infirmitate mea hac?

9. Ivit igitur Hazael in occurſum ejus, habens ſecum munera, & omnia bona Damaſci, onera quadraginta camelorum. Cùmque ſtetiſſet coram eo, ait: Filius tuus Benadad rex Syriæ miſit me ad te, dicens: Si ſanari potero de infirmitate mea hac?

10. Dixitque ei Eliſeus: Vade, dic ei: Sanaberis: porrò oſtendit mihi Dominus quia morte morietur (c).

11. Stetitque cum eo, & conturbatus eſt uſque ad ſuffuſionem (d) vultus: flevitque vir Dei.

12. Cui Hazael ait: Quare dominus meus flet? At ille dixit: Quia ſcio quæ facturus ſis filiis Iſrael mala. * Civitates eorum munitas igne ſuccendes, & juvenes eorum interficies gladio, & parvulos eorum elides, & prægnantes divides. [* Inf. 13. 7.]

13. Dixitque Hazael: Quid enim ſum ſervus tuus canis, ut faciam rem iſtam magnam? Et ait Eliſeus: Oſtendit mihi Dominus te regem Syriæ fore.

14. Qui cùm receſſiſſet ab Eliſeo, venit ad dominum ſuum. Qui ait ei: Quid dixit tibi Eliſeus? At ille reſpondit: Dixit mihi: Recipies ſanitatem.

15. Cùmque veniſſet dies altera, tulit ſtragulum, & infudit aquam, & expandit ſuper faciem ejus: quo mortuo regnavit Hazael pro eo.

16. Anno quinto Joram filii Achab regis Iſrael, & Joſaphat (e) regis Juda, regnavit Joram filius Joſaphat rex Juda.

17. * Triginta duorum annorum erat cùm regnare cœpiſſet, & octo annis regnavit in Jeruſalem. [* 2. Par. 21. 5.]

18. Ambulavitque in viis regum Iſrael, ſicut ambulaverat domus Achab: filia enim Achab erat uxor ejus: & fecit quod malum eſt in conſpectu Domini.

19. * Noluit autem Dominus diſperdere Judam, propter David ſervum ſuum, ſicut promiſerat ei, ut daret illi lucernam, & filiis ejus cunctis diebus. [* 2. Reg. 7. 16.]

20. * In diebus ejus receſſit Edom, ne eſſet ſub Juda, & conſtituit ſibi regem. [* 2. Par. 21. 8.]

21. Venitque Joram Seira, & omnes currus cum eo: & ſurrexit nocte, percuſſitque Idumæos, qui eum circumdederant, & principes curruum, populus autem fugit in tabernacula ſua.

22. Re-

CAPUT VIII. ℣. 1. & 3. (a) Locutus fuerat, cùm filium ejus ad vitam revocaſſet. *Vocavit*: mala ſunt velut ſatellites, quos Deus vocat, cùm vult. *Agris*, quos alii ut vacua occupaverant.

℣. 4. & 9. (b) Sed à longè, cùm Giezi eſſet leproſus. *Omnia*: 70. *Ex omnibus bonis*, pretioſa quæque.

℣. 10. (c) Utrumque verum: non enim erat morbus lethalis; ſed abſolutè tamen futurum erat ut moreretur: nam Hazael tunc erat eum ſuffocaturus.

℣. 11. (d) Ad lacrymas uſque; *Et vertit faciem ſuam*, Eliſeus ut fletum celaret.

℣. 16. & 17. (e) Supplendum putant nonnulli, *Regis Juda tempore*: aut anno 20. Joſaphat regnavit filius cum patre: 70. abſtulerunt ea verba, & Joſaphat Regis Juda. *Octo*, quatuor cum patre, totidem ſolus.

22. Receſſit ergo Edom ne eſſet ſub Juda, uſque ad diem hanc. Tunc receſſit & Lobna in tempore illo.

23. Reliqua autem ſermonum Joram, & univerſa quæ fecit, nonne hæc ſcripta ſunt in Libro verborum dierum regum Juda?

24. Et dormivit Joram cum patribus ſuis, ſepultuſque eſt cum eis in Civitate David, & regnavit Ochozias filius ejus pro eo.

* 2. Par. 22. 1.
25. * Anno duodecimo Joram filii Achab regis Iſrael, regnavit Ochozias filius Joram regis Judæ.

26. Viginti (f) duorum annorum erat Ochozias cùm regnare cœpiſſet, & uno anno regnavit in Jeruſalem: nomen matris ejus Athalia filia Amri regis Iſrael.

27. Et ambulavit in viis domus Achab: & fecit quod malum eſt coram Domino, ſicut domus Achab: gener enim domus Achab fuit.

28. Abiit quoque cum Joram filio Achab, ad prælianduṁ contra Hazael regem Syriæ in Ramoth Galaad, & vulneraverunt Syri Joram:

29. Qui reverſus eſt ut curaretur, in Jezrahel: quia vulneraverant eum Syri in Ramoth, præliantem contra Hazael regem Syriæ. Porrò Ochozias filius Joram rex Juda, deſcendit inviſere Joram filium Achab in Jezrahel, quia ægrotabat ibi.

CAPUT IX.

Eliſeus mittit qui ungat Jehu in regem Iſrael. Huic mandat Dominus ut deleat domum Achab: Jehu interficit duos reges Joram & Ochoziam, ac jubet Jezabelem ex feneſtra præcipitem dari: occiſam canes devorant juxta Eliæ prophetiam.

1. Eliſeus autem propheres vocavit unum de filiis prophetarum, & ait illi: Accinge lumbos tuos, & tolle lenticulam olei hanc in manu tua, & vade in Ramoth Galaad.

* 3. Reg. 19. 16.
2. * Cùmque veneris illuc, videbis Jehu filium Joſaphat filii Namſi: & ingreſſus ſuſcitabis eum de medio fratrum ſuorum, & introduces in interius cubiculum.

3. Tenenſque lenticulam olei, fundes ſuper caput ejus, & dices: Hæc dicit Dominus: Unxi te regem ſuper Iſrael. Aperieſque oſtium, & fugies, & non ibi ſubſiſtes.

4. Abiit ergo adoleſcens puer prophetæ in Ramoth Galaad.

5. Et ingreſſus eſt illuc: ecce autem principes exercitus ſedebant, & ait: Verbum mihi ad te, ò princeps. Dixitque Jehu: Ad quem ex omnibus nobis? At ille dixit: Ad te, ò princeps.

6. Et ſurrexit & ingreſſus eſt cubiculum: at ille fudit oleum ſuper caput ejus, & ait: Hæc dicit Dominus Deus Iſrael: Unxi te regem ſuper populum Domini Iſrael.

7. Et percuties domum Achab domini tui: & ulciſcar ſanguinem ſervorum meorum prophetarum, & ſanguinem omnium ſervorum Domini, de manu Jezabel.

8. * Perdamque omnem domum Achab: & interficiam de Achab mingentem ad parietem, & clauſum, & noviſſimum in Iſrael. * 3. Reg. 21. 21.

9. Et dabo domum Achab, ſicut * domum Jeroboam filii Nabat, & ſicut domum * Baaſa filii Ahia. * 3. Reg. 15. 29. * 3. Reg. 16. 3.

10. Jezabel quoque comedent canes in agro Jezrahel, nec erit qui ſepeliat eam. Aperuitque oſtium, & fugit.

11. Jehu autem egreſſus eſt ad ſervos domini ſui: qui dixerunt ei: Rectène ſunt omnia? quid venit inſanus iſte ad te? Qui ait eis: Noſtis hominem, & quid locutus ſit?

12. At illi reſponderunt: Falſum eſt, ſed magis narra nobis. Qui ait eis: Hæc & hæc locutus eſt mihi, & ait: Hæc dicit Dominus: Unxi te regem ſuper Iſrael.

13. Feſtinaverunt itaque, & unuſquiſque tollens pallium ſuum poſuerunt ſub pedibus ejus in ſimilitudinem tribunalis, & cecinerunt tuba, atque dixerunt: Regnavit Jehu.

14. Conjuravit ergo Jehu filius Joſaphat filii Namſi contra Joram: * porrò Joram obſederat Ramoth Galaad, ipſe & omnis Iſrael, contra Hazael regem Syriæ: * Sup. 8. 28.

15. Et reverſus fuerat ut curaretur in Jezrahel (a) propter vulnera, quia percuſſerant eum Syri, præliantem contra Hazael regem Syriæ. Dixitque Jehu: Si placet vobis, nemo egrediatur profugus de civitate, ne vadat, & nuntiet in Jezrahel.

16. Et aſcendit, & profectus eſt in Jezrahel: Joram enim ægrotabat ibi, & Ochozias rex Juda deſcenderat ad viſitandum Joram.

17. Igitur ſpeculator qui ſtabat ſuper turrim Jezrahel, vidit globum Jehu venientis, & ait: Video ego globum. Dixit-

26. (f) L. 2. Paralip. 22. dicitur fuiſſe 42. annorum, ſed plerique Interpretes cenſent mendum irrepſiſſe in eum locum Paralip. anno 12. Joram Iſraelitæ regnat Ochozias in Juda: qui natus eſt anno 8. regni Joſaphat, reſtant 16. regni Joſaphat & ſex integri regni Joram Judæi, ſicque Ochozias natus erat annos 22. & facilis error fuit in Paralipomenis, ex mutatione notæ ב *Beth* in מ *Mem*. 70. legunt 22. annorum.

15. (a) Ne id nuntiet quod factum fuerat à ducibus exercitus, qui Jehu Regem conſtituerant. CAP. IX.

xitque Joram: Tolle (b) currum, & mitte in occurſum eorum, & dicat vadens: Rectène ſunt omnia?

18. Abiit ergo, qui aſcenderat currum, in occurſum ejus, & ait: Hæc dicit rex: Pacatane ſunt omnia? Dixitque Jehu: Quid tibi & paci? tranſi, & ſequere me. Nuntiavit quoque ſpeculator, dicens: Venit nuntius ad eos, & non revertitur.

19. Miſit etiam currum equorum ſecundum: venitque ad eos, & ait: Hæc dicit rex: Numquid pax eſt? Et ait Jehu: Quid tibi & paci? tranſi, & ſequere me.

20. Nuntiavit autem ſpeculator, dicens: Venit uſque ad eos, & non revertitur: eſt autem inceſſus quaſi inceſſus Jehu filii Namſi, præceps enim graditur.

21. Et ait Joram: Junge currum. Junxeruntque currum ejus, & egreſſus eſt Joram rex Iſrael, & Ochozias rex Juda, ſinguli in curribus ſuis, egreſſique ſunt in occurſum Jehu, & invenerunt eum in agro Naboth Jezrahelitæ.

22. Cùmque vidiſſet Joram Jehu, dixit: Pax eſt Jehu? At ille reſpondit: Quæ pax? adhuc fornicationes (c) Jezabel matris tuæ, & veneficia ejus multa vigent.

23. Convertit autem Joram manum (d) ſuam, & fugiens ait ad Ochoziam: Inſidiæ, Ochozia.

24. Porrò Jehu tetendit arcum manu, & percuſſit Joram inter ſcapulas: & egreſſa eſt ſagitta per cor ejus, ſtatimque corruit in curru ſuo.

25. Dixitque Jehu ad Badacer ducem: Tolle, projice eum in agro Naboth Jezrahelitæ: memini enim quando ego & tu ſedentes in curru ſequebamur Achab patrem hujus, quòd Dominus onus (e) hoc levaverit ſuper eum, dicens:

* 3. Reg. 21.21. 26. * Si non pro ſanguine Naboth, & pro ſanguine filiorum ejus (f), quem vidi heri, ait Dominus, reddam tibi in agro iſto, dicit Dominus. Nunc ergo tolle, & projice eum in agrum, juxta verbum Domini.

27. Ochozias autem rex Juda videns hoc, fugit per viam domus horti: perſecutuſque eſt eum Jehu, & ait: Etiam hunc percutite in curru ſuo: & percuſſerunt (g) eum in aſcenſu Gaver, qui eſt juxta Jeblaam: qui fugit in Mageddo, & mortuus eſt ibi.

28. Et impoſuerunt eum ſervi ejus ſuper currum ſuum, & tulerunt in Jeruſalem: ſepelieruntque eum in ſepulchro cum patribus ſuis in civitate David.

29. Anno undecimo Joram filii Achab, regnavit Ochozias (h) ſuper Judam,

30. Venitque Jehu in Jezrahel. Porrò Jezabel introitu ejus audito, depinxit (i) oculos ſuos ſtibio, & ornavit caput ſuum, & reſpexit per feneſtram

31. Ingredientem Jehu per portam, & ait: * Numquid pax poteſt eſſe Zambri, qui interfecit dominum ſuum? * 3. Reg. 16.12.

32. Levavitque Jehu faciem ſuam ad feneſtram, & ait: Quæ eſt iſta? & inclinaverunt ſe ad eum duo, vel tres eunuchi.

33. At ille dixit eis: Præcipitate eam deorſum: & præcipitaverunt eam, aſperſuſque eſt ſanguine paries, & equorum ungulæ conculcaverunt eam.

34. Cùmque introgreſſus eſſet, ut comederet, biberetque, ait: Ite, & videte maledictam illam, & ſepelite eam: quia filia regis eſt.

35. Cùmque iſſent, ut ſepelirent eam, non invenerunt niſi calvariam, & pedes, & ſummas manus.

36. Reverſique nuntiaverunt ei. Et ait Jehu: * Sermo Domini eſt, quem locutus eſt per ſervum ſuum Eliam Theſbiten, dicens: In agro Jezrahel comedent canes carnes Jezabel, * 3. Reg. 21.23.

37. Et erunt carnes Jezabel ſicut ſtercus ſuper faciem terræ in agro Jezrahel, ita ut prætereuntes dicant: Hæccine eſt illa Jezabel?

CAPUT X.

Septuaginta filii Achab, & univerſa ejus progenies, jubente Jehu, trucidantur: Sacerdotes Baal callidè convocatos occidit. Sed perſtat in cultu vitulorum. Regnat 28. annis.

1. ERant autem Achab ſeptuaginta (a) filii in Samaria: ſcripſit ergo Jehu litteras,

17. & 18. (b) Sept. Interp. *Accipite aſcenſorem equi*, equitem: & dicat vadens, *Rectè ne ſunt omnia?* Hebr. Eſt ne pax? *Sequere*; ne ad Regem rediret.

22. (c) Impium cultum intelligit. Hebr. *Quæ pax uſque ad fornicationes matris tuæ?* quæ pax ſufficiat, ut tolerentur fornicationes matris tuæ?

23. (d) Hebr. manus ſuas, ſeu habenas quibus regebat equos currus.

25. (e) Cùm adverſa nuntiantur, prophetia in Scripturis *onus* vocatur, ſeu prophetia de punitione: Hebræis *Maſſa*, משא, dicitur.

26. (f) Hinc colligitur filios Naboth ab impia Jezabel interfectos. L. 2. Paral. cap. 22. dicitur occiſus in Samaria, ſed vox Samaria ſumitur pro regione, in qua erat Mageddo, non pro urbe Samaria.

27. (g) Inter macerias; per ſecretiorem viam fugerat: incertum eſt quis ſit ille aſcenſus *Gaver*: pervenit Ochozias uſque in Samariam, & inde abductus occiſus fuit à Jehu, alibi percuſſus, alibi mortuus.

29. (h) Regni factus eſt particeps, & patre morbo laborante, & anno 12. Joram regnavit ſolus.

30. & 31. (i) Non ut placeret Jehu, quem conviciis laceſſebat, ſed ex ſuperbia, ut dignitatem regiam ad mortem uſque retineret. *Zambri*, i. e. ei qui ſimilis eſt Zambri.

1. 3. & 9. (a) Sept. Interp. Cùm filii, tùm nepotes

CAP. X.

Digitized by Google

litteras, & miſit in Samariam, ad optimates civitatis, & ad majores natu, & ad nutritios Achab, dicens:

2. Statim ut acceperitis litteras has, qui habetis filios domini veſtri, & currus, & equos, & civitates firmas, & arma,

3. Eligite meliorem, & eum qui vobis placuerit de filiis domini veſtri, & eum ponite ſuper ſolium patris ſui, & pugnate pro domo domini veſtri.

4. Timuerunt illi vehementer, & dixerunt: Ecce duo reges non potuerunt ſtare coram eo, & quomodo nos valebimus reſiſtere?

5. Miſerunt ergo præpoſiti domus, & præfecti civitatis, & majores natu, & nutritii ad Jehu, dicentes: Servi tui ſumus, quæcumque juſſeris faciemus, nec conſtituemus nobis regem: quæcumque tibi placent, fac.

6. Reſcripſit autem eis litteras ſecundò, dicens: Si mei eſtis, & obeditis mihi, tollite capita filiorum domini veſtri, & venite ad me hac eadem hora cras in Jezrahel. Porrò filii regis, ſeptuaginta viri, apud optimates civitatis nutriebantur.

7. Cùmque veniſſent litteræ ad eos, tulerunt filios regis, & occiderunt ſeptuaginta viros, & poſuerunt capita eorum in cophinis, & miſerunt ad eum in Jezrahel.

8. Venit autem nuntius, & indicavit ei, dicens: Attulerunt capita filiorum regis. Qui reſpondit: Ponite ea ad duos acervos juxta introitum portæ uſque manè.

9. Cùmque diluxiſſet, egreſſus eſt, & ſtans dixit ad omnem populum: Juſti eſtis: ſi ego conjuravi contra dominum meum, & interfeci eum, quis percuſſit omnes hos?

* 3. Reg. 21. 29. 10. * Videte ergo nunc quoniam non cecidit de ſermonibus Domini in terram, quos locutus eſt Dominus ſuper domum Achab, & Dominus fecit quod locutus eſt in manu ſervi ſui Eliæ.

11. Percuſſit igitur Jehu omnes qui reliqui erant de domo Achab in Jezrahel, & univerſos optimates ejus, & notos, & ſacerdotes, donec non remanerent ex eo reliquiæ.

12. Et ſurrexit, & venit in Samariam: cùmque veniſſet ad Cameram (b) paſtorum in via,

13. Invenit fratres Ochoziæ regis Juda, dixitque ad eos: Quinam eſtis vos? Qui reſponderunt: Fratres Ochoziæ ſumus, & deſcendimus ad ſalutandos filios regis, & filios reginæ.

14. Qui ait: Comprehendite eos vivos. Quos cùm comprehendiſſent vivos, jugulaverunt eos in ciſterna juxta Cameram, quadraginta duos viros, & non reliquit ex eis quemquam.

15. Cùmque abiiſſet inde, invenit Jonadab filium Rechab in occurſum ſibi, & benedixit ei. Et ait ad eum: Numquid eſt cor tuum rectum, ſicut cor meum cum corde tuo? Et ait Jonadab: Eſt. Si eſt, inquit, da manum tuam. Qui dedit ei manum ſuam. At ille levavit eum ad ſe in currum:

16. Dixitque ad eum: Veni mecum, & vide zelum meum pro Domino. Et impoſitum in curru ſuo,

17. Duxit in Samariam. Et percuſſit omnes qui reliqui fuerant de Achab in Samaria uſque ad unum, juxta verbum Domini, quod locutus eſt per Eliam.

18. Congregavit ergo Jehu omnem populum, & dixit ad eos: * Achab coluit Baal parùm, ego autem colam eum ampliùs. * 3. Reg. 16. 31.

19. Nunc igitur omnes prophetas Baal, & univerſos ſervos ejus, & cunctos ſacerdotes ipſius, vocate ad me: nullus ſit qui non veniat; ſacrificium enim grande eſt mihi Baal: quicumque defuerit, non vivet. Porrò Jehu faciebat hoc inſidiosè, ut diſperderet cultores Baal.

20. Et dixit: Sanctificate (c) diem ſolemnem Baal. Vocavitque,

21. Et miſit in univerſos terminos Iſrael, & venerunt cuncti ſervi Baal: non fuit reſiduus ne unus quidem qui non veniret. Et ingreſſi ſunt templum Baal: & repleta eſt domus Baal à ſummo uſque ad ſummum.

22. Dixitque his qui erant ſuper veſtes: Proferte veſtimenta univerſis ſervis Baal. Et protulerunt eis veſtes.

23. Ingreſſuſque Jehu, & Jonadab filius Rechab, templum Baal, ait cultoribus Baal: Perquirite, & videte, ne fortè vobiſcum ſit de ſervis Domini, ſed ut ſint ſervi Baal ſoli.

24. Ingreſſi ſunt igitur ut facerent victimas & holocauſta: Jehu autem præparaverat ſibi foris octoginta viros, & dixerat eis: Quicumque fugerit de hominibus his, quos ego adduxero in manus veſtras, anima ejus erit pro anima illius.

25. Fa-

ex variis uxoribus & concubinis. *Eligite*; hoc ironicè, non ſeriò dixit, ad tentandum eos. *Juſti*; divinæ voluntatis adminiſtri.

12. 13. & 15. (b) Hebr. *Domum colligationis paſtorum*; ubi tondebant oves ligatis pedibus. *Fratres*; filii fratrum Ochoziæ 2. Paral. 22. *Jonadab*. Rechabitarum inſtitutorem.

20. & 22. (c) Indicite diem ſolemnem: *veſtimenta*, ea nota Sacerdotes Baal ab aliis voluit ſecernere.

25. Factum eſt autem, cùm complerum eſſet holocauſtum, præcepit Jehu militibus & ducibus ſuis: Ingredimini, & percutite eos, nullus evadat. Percuſſeruntque eos in ore gladii, & projecerunt (d) milites & duces: & ierunt in civitatem templi Baal.

26. Et protulerunt ſtatuam de fano Baal, & combuſſerunt,

27. Et comminuerunt eam. Deſtruxerunt quoque ædem Baal, & fecerunt pro ea latrinas uſque in diem hanc.

28. Delevit itaque Jehu Baal de Iſrael:

29. Verumtamen à peccatis Jeroboam filii Nabat, qui peccare fecit Iſrael, non receſſit, nec dereliquit (e) vitulos aureos, qui erant in Bethel, & in Dan.

30. Dixit autem Dominus ad Jehu: Quia ſtudioſè egiſti quod rectum erat, & placebat in oculis meis, & omnia quæ erant in corde meo feciſti contra domum Achab:
* Inf. 15. 12. * filii tui uſque ad quartam generationem ſedebunt ſuper thronum Iſrael.

31. Porrò Jehu non cuſtodivit ut ambularet (f) in lege Domini Dei Iſrael in toto corde ſuo: non enim receſſit à peccatis Jeroboam, qui peccare fecerat Iſrael.

32. In diebus illis cœpit Dominus tædere (g) ſuper Iſrael: percuſſitque eos Hazael in univerſis finibus Iſrael,

33. A Jordane contra Orientalem plagam, omnem terram Galaad, & Gad, & Ruben, & Manaſſe, ab Aroer, quæ eſt ſuper torrentem Arnon, & Galaad, & Baſan.

34. Reliqua autem verborum Jehu, & univerſa quæ fecit, & fortitudo ejus, nonne hæc ſcripta ſunt in Libro verborum dierum regum Iſrael?

35. Et dormivit Jehu cum patribus ſuis, ſepelieruntque eum in Samaria: & regnavit Joachaz filius ejus pro eo.

36. Dies autem quos regnavit Jehu ſuper Iſrael, viginti & octo anni ſunt in Samaria.

CAPUT XI.

Athalia mater Ochoziæ, audita filii morte, omne ſemen regium ferro necat præter Joas, & regnum uſurpat: ſed ipſa, præcipiente Jojada ſacerdote, occiditur, & Joas rex conſtituitur.

1. Athalia (a) verò mater Ochoziæ, videns mortuum filium ſuum, ſurrexit, & interfecit omne ſemen regium. 2. Par. 22. 10.

2. Tollens autem Joſaba filia regis Joram, ſoror Ochoziæ, Joas filium Ochoziæ, furata eſt eum de medio filiorum regis qui interficiebantur, & nutricem ejus de triclinio (b): & abſcondit eum à facie Athaliæ, ut non interficeretur.

3. Eratque cum ea ſex annis clam in domo Domini: porrò Athalia regnavit ſuper terram.

4. * Anno autem ſeptimo miſit Jojada, * 2. Par. 23. 1.
& aſſumens centuriones & milites, introduxit ad ſe in templum Domini, pepigitque cum eis fœdus: & adjurans eos in domo Domini, oſtendit eis filium regis:

5. Et præcepit illis, dicens: Iſte eſt ſermo, quem facere debetis:

6. Tertia (c) pars veſtrum introeat ſabbato, & obſervet excubias domus regis. Tertia autem pars ſit ad portam Sur: & tertia pars ſit ad portam quæ eſt poſt habitaculum ſcutariorum: & cuſtodietis excubias domus Meſſa.

7. Duæ (d) verò partes è vobis, omnes egredientes ſabbato, cuſtodiant excubias domus Domini circa regem.

8. Et vallabitis eum, habentes arma in manibus veſtris: ſi quis autem ingreſſus fuerit ſeptum templi, interficiatur: eritiſque cum rege introeunte & egrediente.

9. Et fecerunt centuriones juxta omnia, quæ præceperat eis Jojada ſacerdos: & aſſumentes ſinguli viros ſuos, qui ingrediebantur.

25. (d) *Cadavera & occiſos*: oratio truncata, cædis promiſcuæ celeritatem indicat.

29. (e) Non abſtulit, ſed coluit, fortè magnatum precibus adductus, aut ex perverſis aulicorum conſiliis, aut ex prava conſuetudine: & tamen ejus bona opera admodùm imperfecta Deus remuneratur.

31. (f) Aug. L. contra mendac. cap. 4. Quid ei profuit, quòd pro nonnulla obedientia, quam de domo Achab omninò delenda pro cupiditate ſuæ dominationis exhibuit, aliquantam mercedem tranſitoriam regni temporalis accepit?

32. (g) Hebr. *Caſſor*, קצות *ſuccidere*, 70. *Συγκόπτειν Cadere*, res Iſraelitarum in pejus abire cœperunt. Ac permiſit Deus ut Iſraeli portio ſuæ regionis auferretur.

CAP. XI. 1. (a) Athalia nepotes ſuos occidit regnandi libidine incenſa; Joſaba ſoror Ochoziæ ex patre Joram, non ex matre, Joas abſcondit in templo, nempè in eo loco, ubi Sacerdotes & Levitæ dormiebant: cubicula erant velut appendices templi.

2. & 3. (b) Heb. *In triclinio*: 70. ἐν τῷ ταμιείῳ τῶν κλινῶν, *in conclavi lectorum*, in cubiculo fœminarum primùm, tum in templo. *Ea*: cum nutrice.

6. (c) Centuriones & milites, quos aſſumpſit Jojadas Sacerdos, erant ex Levitis qui miniſtrabant in templo, quique ſibi mutuò ſuccedebant ad miniſtrandum, dicuntur ingredi Sabbato; utroſque retinuit Jojadas in templo, videntur enim in tres claſſes diſtribui, ita ut una miniſtraret, duæ vacarent à miniſterio. *Tertia autem pars ſit ad portam Sur*, quæ poſita ad Orientem: *Et tertia pars ſit ad portam, quæ eſt poſt habitaculum ſcutariorum*: Hebr. *in porta poſt curſores*, ubi prætoriani milites tendebant. *Cuſtodietis excubias domus Meſſa*: 70. *ſollicitè*; Cavebitis ſollicitè ne quis locum ſuum deſerat. Tertia pars *introeat Sabbato*, per ſeptem dies ſuam temporis vicem obeat: *Et obſervet excubias domus* Regis, excubias agant ad partem templi ſeptentrionalem, in qua Rex educabatur. *Meſſa* eſt nomen loci.

7. (d) Qui miniſterium ſuæ hebdomadæ abſolverant, quique illud incepturi erant, duas tertias ſimul ſumptæ efficiebant, quod ex L. 2. Paral. 23. confirmatur; *Et*

bantur ſabbatum, cum his qui egrediebantur ſabbato, venerunt ad Jojadam ſacerdotem.

10. Qui dedit ei haſtas, & arma (e) regis David, quæ erant in domo Domini.

11. Et ſteterunt ſinguli habentes arma in manu ſua à parte templi dextera, uſque ad partem ſiniſtram altaris & ædis circum regem:

12. Produxitque filium regis, & poſuit ſuper eum diadema, & teſtimonium (f): feceruntque eum regem, & unxerunt: & plaudentes manu, dixerunt: Vivat rex.

13. Audivit autem Athalia vocem populi currentis: & ingreſſa ad turbas in templum Domini,

14. Vidit regem ſtantem ſuper tribunal juxta morem, & cantores & tubas prope eum, omnemque populum terræ lætantem, & canentem tubis: & ſcidit veſtimenta ſua, clamavitque: Conjuratio, conjuratio.

15. Præcepit autem Jojada centurionibus, qui erant ſuper exercitum, & ait eis: Educite eam extra ſepta templi, & quicumque eam ſecutus fuerit, feriatur gladio. Dixerat enim ſacerdos: Non occidatur in templo Domini.

16. Impoſueruntque ei manus, & impegerunt eam per viam introitus equorum (g), juxta palatium, & interfecta eſt ibi.

17. Pepigit ergo Jojada fœdus inter Dominum, & inter regem & populum.

18. Ingreſſuſque eſt omnis populus terræ templum Baal, & deſtruxerunt aras ejus, & imagines contriverunt validè: Mathan quoque ſacerdotem Baal occiderunt coram altari. Et poſuit ſacerdos cuſtodias in domo Domini.

19. Tulitque (h) centuriones, & Cerethi & Phelethi legiones, & omnem populum terræ, deduxeruntque regem de domo Domini: & venerunt per viam portæ ſcutariorum in palatium, & ſedit ſuper thronum regum.

20. Lætatuſque eſt omnis populus terræ, & civitas conquievit: Athalia autem occiſa eſt gladio in domo regis.

21. Septemque annorum erat Joas, cùm regnare cœpiſſet.

CAPUT XII.

Joas pecuniam in ſartatecta templi expendit. Hazaelem Syriæ regem placat ingenti pecunia vi, & templi theſauris. Occiditur à ſervis ſuis.

1. ANno ſeptimo Jehu regnavit Joas: & quadraginta annis regnavit in Jeruſalem: nomen matris ejus Sebia de Berſabee.

2. Fecitque (a) Joas rectum coram Domino cunctis diebus, quibus docuit eum Jojada ſacerdos.

3. Verumtamen excelſa non abſtulit: adhuc enim populus immolabat, & adolebat in excelſis incenſum.

4. Dixitque Joas ad ſacerdotes: Omnem pecuniam ſanctorum, quæ illata fuerit in templum Domini à prætereuntibus (b), quæ offertur pro pretio animæ, & quam ſponte & arbitrio cordis ſui inferunt in templum Domini:

5. Accipiant illam ſacerdotes juxta ordinem ſuum, & inſtaurent ſarta (c) tecta domus, ſi quid neceſſarium viderint inſtauratione.

6. Igitur uſque ad viceſimum tertium annum regis Joas non inſtauraverunt ſacerdotes ſarta (d) tecta templi.

7. Vocavitque rex Joas Jojadam pontificem & ſacerdotes, dicens eis: Quare ſartatecta non inſtauratis templi? nolite ergo ampliùs accipere pecuniam juxta ordinem veſtrum, ſed ad inſtaurationem templi reddite eam.

8. Prohibitique (e) ſunt ſacerdotes ultrà accipere pecuniam à populo, & inſtaurare ſartatecta domus.

9. Et

obſervet excubias domus Regis: Hæc tertia pars deſtinatur ad cuſtodiam Regis in templo.

10. (e) Hinc colligunt armamentarium fuiſſe in templo.

12. (f) Id verò ex R. D. Chimhi & R. Levi creditur fuiſſe *Deuteronomium*, ut cap. 17. Deuter. v. 18. præcipitur. Hinc L. 2. Paral. 23. v. 11. *Dederuntque in manu ejus tenendam legem*. Tamen vox Hebræa *Hedout*, העדות poteſt ſignificare *ornamentum*, ſeu *inſigne regium*. *Et unxerunt*; filii Regum, qui ſuccedebant, non ungebantur, ſed propter Athaliam unctus eſt, ut Salomon.

16. (g) Propè domum Regis: intraverat enim per portam qua exibant equi regii.

19. (h) Prætoriani milites, quibus commiſſa fuerat regii corporis cuſtodia: in Hebræo hæc verba deſunt, nec 2. Paral. 23. ea verba *Cerethi* & *Phelethi* occurrunt: adeò ut nonnulli illa in hunc locum irrepſiſſe exiſtiment.

CAP. XII. 2. (a) Quibus verbis inſinuat ſacer textus, poſteà deſciviſſe à præceptis Domini.

4. (b) Hebr. *Tranſeuntis viri*, cùm cenſus populi fiebat ex cap. 30. Exodi. *Quæ offertur pro pretio animæ*, cùm aliquis ſe Deo vovebat: Hebr. *Argentum animarum*, æſtimatio ejus, ſeu earum hæc erat pecunia ex votis redactu: *Et quam ſponte & ex arbitrio cordis ſui inferunt*; tertium eſt pecuniæ genus à ſponte offerentibus profectum. Paulò aliter triplicem illam pecuniam alii exponunt. Prima erat à piis alienigenis oblata, qui Deum adoraturi venerant; ſecunda erat *capitatio*, aut cenſus didrachmæ in uſum templi; tertia ab Iſraelitis ſponte oblata.

5. (c) Quæ Athalia demolita erat, Joas vult inſtaurari.

6. & 7. (d) Sed in ſuos uſus convertebant. Hoc loco admonet Mariana, nunquam templum inſtauratum iri, dum vectigalia ſacra in privatorum Sacerdotum arbitrio futura ſunt. *Eam*, quam accepiſtis.

8. (e) Sept. Interpr. *Et convenerunt*, inter ſe Sacerdotes, ne acciperent pecunias à populo, & ne ſartatecta præſtarent.

9. Et tulit Jojada pontifex gazophylacium unum, aperuitque foramen deſuper, & poſuit illud juxta altare ad dexteram ingredientium domum Domini, mittebantque in eo ſacerdotes qui cuſtodiebant oſtia, omnem pecuniam quæ deferebatur ad templum Domini.

10. Cùmque viderent nimiam pecuniam eſſe in gazophylacio, aſcendebat ſcriba (f) regis, & pontifex, effundebantque & numerabant pecuniam quæ inveniebatur in domo Domini:

11. Et dabant eam juxta numerum atque menſuram in manu eorum qui præerant cæmentariis (g) domus Domini: qui impendebant eam in fabris lignorum, & in cæmentariis iis, qui operabantur in domo Domini,

12. Et ſartatecta faciebant: & in iis qui cædebant ſaxa, & ut emerent ligna & lapides qui excidebantur, ita ut impleretur inſtauratio domus Domini in univerſis, quæ indigebant expenſa ad muniendam domum.

13. Verumtamen non fiebant (h) ex eadem pecunia hydriæ templi Domini, & fuſcinulæ, & thuribula, & tubæ, & omne vas aureum & argenteum, de pecunia quæ inferebatur in templum Domini.

14. Iis enim qui faciebant opus, dabatur ut inſtauraretur templum Domini:

15. Et non fiebat (i) ratio iis hominibus, qui accipiebant pecuniam, ut diſtribuerent eam artificibus, ſed in fide tractabant eam.

16. Pecuniam verò pro delicto, & pecuniam pro peccatis non inferebant in templum Domini, quia ſacerdotum erat.

17. Tunc aſcendit Hazael rex Syriæ, & pugnabat contra Geth, cepitque eam: & direxit (k) faciem ſuam ut aſcenderet in Jeruſalem.

18. Quam ob rem tulit Joas rex Juda omnia ſanctificata, quæ conſecraverant Joſaphat & Joram & Ochozias patres ejus reges Juda, & quæ ipſe obtulerat: & univerſum argentum quod inveniri potuit in theſauris templi Domini, & in palatio regis: miſitque Hazaeli regi Syriæ, & receſſit ab Jeruſalem.

19. Reliqua autem ſermonum Joas, & univerſa quæ fecit, nonne hæc ſcripta ſunt in Libro verborum dierum regum Juda?

20. Surrexerunt autem ſervi ejus, & conjuraverunt inter ſe, percuſſeruntque Joas in Domo Mello (l) in deſcenſu Sella.

21. Joſachar namque filius Semaath, & Jozabad filius Somer ſervi ejus, percuſſerunt eum, & mortuus eſt, & ſepelierunt eum cum patribus ſuis in civitate David, regnavitque Amaſias filius ejus pro eo.

CAPUT XIII.

Joachaz filius Jehu, qui patri ſucceſſerat, vexatur à Syris; ſed converſus ad Deum liberatur. Huic Joas filius ejus ſuccedit, qui Eliſeum morti proximum inviſit, & juxta Eliſei conſilium Syros ter devincit. Eliſei ſepulchro cum mortuus conditus fuiſſet, is ſuſcitatus eſt à mortuis.

1. ANno vigeſimo tertio Joas filii Ochoziæ regis Juda regnavit Joachaz filius Jehu ſuper Iſrael in Samaria decem & ſeptem annis.

2. Et fecit malum coram Domino, ſecutuſque eſt peccata Jeroboam filii Nabat, qui peccare fecit Iſrael, & non declinavit ab eis.

3. Iratuſque eſt furor Domini contra Iſrael, & tradidit eos in manu Hazael regis Syriæ, & in manu Benadad filii Hazael cunctis diebus.

4. Deprecatus eſt autem Joachaz faciem Domini, & audivit eum Dominus: vidit enim anguſtiam Iſrael, quia attriverat eos rex Syriæ:

5. Et dedit Dominus ſalvatorem (a) Iſraeli, & liberatus eſt de manu regis Syriæ: habitaveruntque filii Iſrael in tabernaculis ſuis ſicut heri & nudiuſtertius.

6. Verumtamen non receſſerunt à peccatis domus Jeroboam, qui peccare fecit Iſrael, ſed in ipſis ambulaverunt: ſiquidem & lucus permanſit in Samaria.

7. Et non ſunt derelicti Joachaz de populo niſi quinquaginta equites, & decem currus, & decem millia peditum: interfecerat enim eos rex Syriæ, & redegerat quaſi pulverem in tritura areæ.

8. Reliqua autem ſermonum Joachaz, & univerſa quæ fecit, & fortitudo ejus, nonne

10. (f) Quem pontifex ut inſpectorem ſibi adeſſe voluerat, ne qua ſuſpicione aſpergeretur.

11. (g) Redemptorum qui opus perficiendum ſuſceperant, non ut antea ſacerdotum.

13. (h) Ab initio. 70. *Ne fierent*, ſupple, Rex præceperat, ne pars ulla pecuniæ in vaſa impenderetur.

15. (i) Non exigebatur à redemptoribus ratio datæ & acceptæ pecuniæ; 70. quia ſua fide faciebant, ipſis credebat Rex.

17. (k) Quòd ſi non erat alia ratio hoſtiles impetus repellendi, Rex potuit periculum avertere à populo, miſſis ad Hazael Palatii & Templi theſauris: ſed forte præ inertia auro pacem redemit à Syriæ Rege: neque ut par erat, ſpem ſuam in Deo collocavit.

20. (l) Apud domum qua deſcenditur ex domo in viam publicam.

5. (a) Is fuit Joas filius Joachaz, qui auctore Eliſeo debellavit Syros.

nonne hæc ſcripta ſunt in Libro ſermonum dierum regum Iſrael?

9. Dormivitque Joachaz cum patribus ſuis, & ſepelierunt eum in Samaria: regnavitque Joas filius ejus pro eo.

10. Anno trigeſimo ſeptimo (b) Joas regis Juda, regnavit Joas filius Joachaz ſuper Iſrael in Samaria ſedecim annis,

11. Et fecit quod malum eſt in conſpectu Domini: non declinavit ab omnibus peccatis Jeroboam filii Nabat, qui peccare fecit Iſrael, ſed in ipſis ambulavit.

12. Reliqua autem ſermonum Joas, & univerſa quæ fecit, & fortitudo ejus, quomodo pugnaverit contra Amaſiam regem Juda, nonne hæc ſcripta ſunt in Libro ſermonum dierum regum Iſrael?

13. Et dormivit (c) Joas cum patribus ſuis: Jeroboam autem ſedit ſuper ſolium ejus. Porrò Joas ſepultus eſt in Samaria cum regibus Iſrael.

14. Eliſeus autem ægrotabat infirmitate, qua & mortuus eſt: deſcenditque ad eum Joas rex Iſrael, & flebat coram eo, dicebatque: Pater mi, pater mi, currus Iſrael, & auriga ejus.

15. Et ait illi Eliſeus: Affer arcum, & ſagittas. Cùmque attuliſſet ad eum arcum, & ſagittas,

16. Dixit ad regem Iſrael: Pone manum tuam ſuper arcum. Et cùm poſuiſſet ille manum ſuam, ſuperpoſuit Eliſeus manus ſuas manibus regis, (d)

17. Et ait: Aperi feneſtram orientalem. Cùmque aperuiſſet, dixit Eliſeus: Jace ſagittam. Et jecit. Et ait Eliſeus: Sagitta (e) ſalutis Domini, & ſagitta ſalutis contra Syriam: percutieſque Syriam in Aphec, donec conſumas eam.

18. Et ait: Tolle ſagittas. Qui cùm tuliſſet, rurſum dixit ei: Percute jaculo terram. Et cùm percuſſiſſet tribus vicibus, & ſtetiſſet,

19. Iratus (f) eſt vir Dei contra eum, & ait: Si percuſſiſſes quinquies, aut ſexies, ſive ſepties, percuſſiſſes Syriam uſque ad conſumptionem: nunc autem tribus vicibus percuties eam.

20. Mortuus eſt ergo Eliſeus, & ſepelierunt eum. Latrunculi autem de Moab venerunt in terram in ipſo anno.

21. * Quidam autem ſepelientes hominem, viderunt latrunculos, & projecerunt cadaver in ſepulchro Eliſei. Quod cùm tetigiſſet oſſa Eliſei, revixit homo, & ſtetit ſuper pedes ſuos. * Eccli. 48. 14.

22. Igitur Hazael rex Syriæ afflixit Iſrael cunctis diebus Joachaz:

23. Et miſertus eſt Dominus eorum, & reverſus eſt ad eos propter pactum ſuum, quod habebat cum Abraham, & Iſaac, & Jacob: & noluit diſperdere eos, neque projicere penitùs uſque in præſens tempus.

24. Mortuus eſt autem Hazael rex Syriæ, & regnavit Benadad filius ejus pro eo.

25. Porrò Joas filius Joachaz tulit (g) urbes de manu Benadad filii Hazael, quas tulerat de manu Joachaz patris ſui jure prælii, tribus vicibus percuſſit eum Joas, & reddidit civitates Iſrael.

CAPUT XIV.

In Juda regnat Amaſias, qui ad prælium Joas Iſraelitam provocavit, & ab eo victus eſt. Jeroboam ſecundus poſt Joas regnavit.

1. IN anno ſecundo Joas (a) filii Joachaz regis Iſrael, regnavit Amaſias filius Joas regis Juda.

2. * Viginti quinque annorum erat cùm regnare cœpiſſet: viginti autem & novem annis regnavit in Jeruſalem, nomen matris ejus Joadan de Jeruſalem. * 2. Par. 25. 1.

3. Et fecit rectum coram Domino, verumtamen non ut David pater ejus. Juxta (b) omnia quæ fecit Joas pater ſuus, fecit:

4. Niſi hoc tantùm (c), quòd excelſa non abſtulit: adhuc enim populus immolabat, & adolebat incenſum in excelſis.

5. Cùm-

10. (b) Hinc colligit Capellus eum regnaſſe cum patre Joachaz circiter triennium: nam Joachaz mortuus eſt tantùm poſt duos annos.

13. & 14. (c) Hoc per anticipationem dictum patet ex v. ſequenti. *Ægrotabat*, ægrotaverat; videtur enim eſſe retrogreſſio.

16. (d) Ut indicaret manum Dei conatibus Regis affuturam.

17. (e) Quæ Iſraelitis ſalutem portendit; per feneſtram quæ ad Orientem ſpectabat, ſagittam emittit, ut innueret Syros è parte orientali, quam Syri invaſerant, expulſum iri.

19. & 21. (f) Non debuit ceſſare, quouſque admoneretur. *Cadaver.* Quo inſigni miraculo Deus Prophetæ ſanctitatem declaravit. Hoc quidem exemplo probat Hieronymus contra Vigilantium, reliquias Sanctorum in honore habendas eſſe: *Si oſſa mortuorum polluunt contingentes, quomodo Eliſeus mortuus mortuum ſuſcitavit, & dedit vitam corpus, quod juxta Vigilantium jacebat immundum? Revixit homo:* major in dies lux ad ſpem vitæ alterius affulgebat, inquit Grotius, qui & illud addit: *Et oſtendit Deus, quam ſibi chari ſint Sancti etiam mortui.*

25. (g) Exiſtimat vir doctus, quòd Joas iturus ad hanc expeditionem Jeroboamum ſecundum filium ſuum in conſortium regni aſſumpſerit, ita ut anno 27. Jeroboami Zacharias regnare cœperit.

CAPUT XIV.

1. (a) Qui regnavit cum patre per triennium, anno nimirùm regni patris 38. qui concurrit cum anno ſecundo Joas Regis Iſrael.

3. (b) Initio quod rectum erat, ſed patris inconſtantiam eſt imitatus.

4. (c) Id refertur ad illud quod dixerat, rectum fecit.

Digitized by Google

5. Cùmque obtinuiſſet (d) regnum, percuſſit ſervos ſuos, qui interfecerant regem patrem ſuum:

6. Filios autem eorum qui occiderant, non occidit, juxta quod ſcriptum eſt in libro legis Moyſi, ſicut præcepit Dominus,
* Deut. 24. 16. Ezech. 18. 20. dicens: * Non morientur patres pro filiis, neque filii morientur pro patribus: ſed unuſquiſque in peccato ſuo morietur.

7. Ipſe percuſſit Edom in valle Salinarum decem millia, & apprehendit petram (e) in prælio, vocavitque nomen ejus Jectehel, uſque in præſentem diem.

8. Tunc miſit Amaſias nuntios ad Joas filium Joachaz, filii Jehu regis Iſrael, dicens: Veni, & videamus nos.

9. Remiſitque Joas rex Iſrael ad Amaſiam regem Juda, dicens: Carduus Libani miſit ad cedrum quæ eſt in Libano, dicens: Da filiam tuam filio meo uxorem. Tranſieruntque beſtiæ ſaltus, quæ ſunt in Libano, & conculcaverunt carduum.

10. Percutiens invaluiſti ſuper Edom, & ſublevavit te cor tuum: contentus eſto gloria, & ſede in domo tua: quare provocas malum, ut cadas tu & Judas tecum?

11. Et non acquievit Amaſias: aſcenditque Joas rex Iſrael, & viderunt ſe, ipſe & Amaſias rex Juda, in Bethſames oppido Judæ.

12. Percuſſuſque eſt Juda coram Iſrael, & fugerunt unuſquiſque in tabernacula ſua.

13. Amaſiam verò regem Juda, filium Joas filii Ochoziæ, cepit Joas rex Iſrael in Bethſames, & adduxit eum in Jeruſalem: & interrupit murum Jeruſalem, à porta Ephraim uſque ad portam anguli, quadringentis cubitis.

14. Tulitque omne aurum, & argentum, & univerſa vaſa, quæ inventa ſunt in domo Domini, & in theſauris regis, & obſides, & reverſus eſt in Samariam.

15. Reliqua autem verborum Joas quæ fecit, & fortitudo ejus qua pugnavit contra Amaſiam regem Juda, nonne hæc ſcripta ſunt in Libro ſermonum dierum regum Iſrael?

16. Dormivitque Joas cum patribus ſuis, & ſepultus eſt in Samaria cum regibus Iſrael: & regnavit Jeroboam filius ejus pro eo.

17. Vixit autem Amaſias filius Joas, rex Juda, poſtquam mortuus eſt Joas filius Joachaz regis Iſrael, quindecim annis.

18. Reliqua autem ſermonum Amaſiæ, nonne hæc ſcripta ſunt in Libro ſermonum dierum regum Juda?

19. Factaque eſt contra eum conjuratio in Jeruſalem: at ille fugit in Lachis. Miſeruntque poſt eum in Lachis, & interfecerunt eum ibi.

20. Et aſportaverunt in equis, ſepultuſque eſt in Jeruſalem cum patribus ſuis in civitate David.

21. * Tulit autem univerſus populus Judæ Azariam annos natum ſedecim, & * 2. Par. 26. 1.
conſtituerunt eum regem pro patre ejus Amaſia.

22. Ipſe ædificavit (f) Ælath, & reſtituit eam Judæ, poſtquam dormivit rex cum patribus ſuis.

23. Anno quintodecimo Amaſiæ filii Joas regis Juda, regnavit Jeroboam filius Joas regis Iſrael in Samaria, quadraginta & uno anno:

24. Et fecit quod malum eſt coram Domino. Non receſſit ab omnibus peccatis Jeroboam filii Nabat, qui peccare fecit Iſrael.

25. Ipſe reſtituit terminos Iſrael, ab introitu Emath (g), uſque ad mare ſolitudinis, juxta ſermonem Domini Dei Iſrael, quem locutus eſt per ſervum ſuum * * Jon. 1. 1.
Jonam filium Amathi prophetam, qui erat de Geth, quæ eſt in Opher.

26. Vidit enim Dominus afflictionem Iſrael amaram nimis, & quòd conſumpti eſſent uſque ad clauſos carcere, & extremos, & non eſſet qui auxiliaretur Iſraeli.

27. Nec locutus eſt Dominus ut deleret nomen Iſrael de ſub cœlo, ſed ſalvavit eos in manu Jeroboam filii Joas.

28. Reliqua autem ſermonum Jeroboam, & univerſa quæ fecit, & fortitudo ejus qua præliatus eſt, & quomodo reſtituit (h) Damaſcum & Emath Judæ in Iſrael, nonne hæc ſcripta ſunt in Libro ſermonum dierum regum Iſrael?

29. Dormivitque Jeroboam cum patribus ſuis regibus Iſrael, & regnavit Zacharias filius ejus pro eo.

CA-

5. (d) Hebr. *Cùm roboratum eſſet regnum in manu ejus*; cùm ſe in regno firmaſſet.

7. (e) Hebr. petram in bello, arcem fortè rupi impoſitam.

22. (f) Poſtquam reſtituit: urbs erat Idumææ tribui Judæ ſubjecta, quæ rebellaverat.

25. (g) Ab Antiochiæ territorio: *uſque ad mare ſolitudinis*, ad mare mortuum. Emath non procul erat Damaſco, vel ad locum in locis campeſtribus Idumææ, cujus fit mentio Deuter. 8. 12.

28. (h) Ita reſtituit eas urbes Judæ, ut manerent penès Regem Iſrael, aut potiùs Judæ in Iſrael, hoc eſt, cùm urbes illæ eſſent in finibus Iſrael, eas reſtituit regi Judæ, ad quem pertinebant. Reſtituit Damaſcum olim à Davide & ejus poſteris poſſeſſam, 2. Reg. 8. poſtea amiſſam Iſraelis regno adjecit: *Et Emath Juda*, quam Judæ regno adjecerat David. Sed Idumæi rebellantes ſuæ ditionis eam fecerant: hanc Rex Iſraelis iis eripuit.

CAPUT XV.

Amaſiæ regi Juda ſuccedit Azarias, ſeu Ozias, tum Joatham.

1. ANno vigeſimo ſeptimo Jeroboam regis Iſrael, regnavit Azarias (a) filius Amaſiæ regis Juda.

2. Sedecim annorum erat cùm regnare cœpiſſet, & quinquaginta duobus annis regnavit in Jeruſalem: nomen matris ejus Jechelia de Jeruſalem.

3. Fecitque quod erat placitum coram Domino, juxta omnia quæ fecit Amaſias pater ejus.

4. Verumtamen excelſa non eſt demolitus: adhuc populus ſacrificabat, & adolebat incenſum in excelſis.

*2 Par. 26. 21.

5. * Percuſſit autem Dominus regem, & fuit leproſus uſque in diem mortis ſuæ, & habitabat in domo libera ſeorſùm (b): Joathan verò filius regis gubernabat palatium, & judicabat populum terræ.

6. Reliqua autem ſermonum Azariæ, & univerſa quæ fecit, nonne hæc ſcripta ſunt in Libro verborum dierum regum Juda?

7. Et dormivit Azarias cum patribus ſuis: ſepelieruntque eum cum majoribus ſuis in civitate David, & regnavit Joathan filius ejus pro eo.

8. Anno trigeſimo octavo Azariæ regis Juda, regnavit Zacharias filius Jeroboam ſuper Iſrael in Samaria ſex menſibus:

9. Et fecit quod malum eſt coram Domino, ſicut fecerant patres ejus: non receſſit à peccatis Jeroboam filii Nabat, qui peccare fecit Iſrael.

10. Conjuravit autem contra eum Sellum filius Jabes: percuſſitque eum palàm, & interfecit, regnavitque pro eo.

11. Reliqua autem verborum Zachariæ, nonne hæc ſcripta ſunt in Libro ſermonum dierum regum Iſrael?

12. * Iſte eſt ſermo Domini, quem locutus eſt ad Jehu, dicens: Filii tui uſque ad quartam generationem ſedebunt ſuper thronum Iſrael. Factumque eſt ita. *Sup. 10. 30.

13. Sellum filius Jabes regnavit trigeſimo nono anno Azariæ regis Juda: regnavit autem uno menſe in Samaria.

14. Et aſcendit Manahem filius Gadi de Therſa, venitque in Samariam, & percuſſit Sellum filium Jabes in Samaria, & interfecit eum, regnavitque pro eo.

15. Reliqua autem verborum Sellum, & conjuratio ejus, per quam tetendit inſidias, nonne hæc ſcripta ſunt in Libro ſermonum dierum regum Iſrael?

16. Tunc percuſſit Manahem Thapſam, & omnes qui erant in ea, & terminos ejus de Therſa (c): noluerant enim aperire ei: & interfecit omnes prægnantes ejus, & ſcidit eas.

17. Anno (d) trigeſimo nono Azariæ regis Juda, regnavit Manahem filius Gadi ſuper Iſrael decem annis in Samariâ.

18. Fecitque quod erat malum coram Domino: non receſſit à peccatis Jeroboam filii Nabat, qui peccare fecit Iſrael cunctis diebus ejus.

19. Veniebat Phul (e) rex Aſſyriorum in terram, & dabat Manahem Phul mille talenta argenti, ut eſſet ei in auxilium, & firmaret regnum ejus.

20. Indixitque Manahem argentum ſuper Iſrael cunctis potentibus & divitibus, ut daret regi Aſſyriorum, quinquaginta ſiclos argenti per ſingulos: reverſuſque eſt rex Aſſyriorum, & non eſt moratus in terra.

21. Reliqua autem ſermonum Manahem, & univerſa quæ fecit, nonne hæc ſcripta ſunt in Libro ſermonum dierum regum Iſrael?

22. Et dormivit Manahem cum patribus ſuis: regnavitque Phaceja filius ejus pro eo.

23. An-

CAPUT XV.

1. (a) Qui & *Ozias* 2. Paral. 26. 1. *anno 27. Jeroboam*. Suſpicantur nonnulli legendum eſſe anno 15. Jeroboam, non 27. alioqui interregnum fuiſſet 12. annorum inter Azariam & Amaſiam, quòd fortè Azarias admodùm infans eſſet, cùm pater ejus obiit. Azarias regnavit annos 25. Jeroboam regnare cœpit ſub finem anni 15. Amaſiæ, qui regnavit annos 29. Ultimus Amaſiæ annus concurrit cum anno 15. Jeroboam. Alii aliter hos annos computant, & interregnum 11. annorum in regno Iſraelitico interponunt. Nam mortuo Jeroboam omnia in pejus ruere cœperunt in regno Iſrael, ut cap. 7. & 8. Prophetæ Amos prædictum fuerat: unde res ad anarchiam redacta, quæ continuata eſt per 11. annos cum dimidio: idque Synchroniſmus regum poſtulat, ut Zachariæ filii Jeroboam ſex menſes, & unicus menſis Sellum ipſius interfectoris anno 38. & 39. Oziæ Regis Judæ reſpondeant. Joſephus ſemper *Oziam* legit; pontificem autem, qui eo vixit tempore, *Azariam* nominat, ac mutatione unius aut alterius litteræ ſcriptum in Hebræo *Oziam* ſuſpicatur Grotius, qui & erratum eſſe in numeris putat, ac pro 27. ſcribendum 17. uti & verſu 8. pro 38. ſcriptum 28. opinatur.

5. (b) Propter lepram qua percuſſus fuit. De geſtis Azariæ fuſiùs L. 2. Paral. cap. 26. Eo regnante plures in Iſrael tyranni extiterunt, & bella civilia: unde & interregnum quod accidit circa annum Oziæ 27.

16. (c) Agros Thapſa diripuit Manahem, incipiens à finibus Therſa, unde erat oriundus.

17. (d) Azariæ, annus ultimus Jeroboam concurrit cum anno 14. Azariæ: unde interregnum fuit in Iſrael 24 annorum, niſi loco 38. legamus 15.

19. (e) Ut multis placet, *Phul* ille eſt qui Babyloniæ præfectus cum Arbace Medo Sardanapalum ultimum Aſſyriæ Regem in eas redegit anguſtias, ut ſe & theſauros flammis abſumpſerit: ad Chaldæos ſceptrum tranſtulit, ſedem tamen habuit in Ninive. Alii non minùs probabiliter ſentiunt, hunc *Phul* patrem fuiſſe Sardanapali, ab eo *Sardan Pul* dicti: ut *Merodach* Babylonius à Baladan patre cognomentum *Merodac-Baladan* accepit, Iſaiæ 39. 1.

23. Anno quinquageſimo Azariæ regis Juda, regnavit Phaceja filius Manahem ſuper Iſrael in Samaria biennio.

24. Et fecit quod erat malum coram Domino: non receſſit à peccatis Jeroboam filii Nabat, qui peccare fecit Iſrael.

25. Conjuravit autem adverſus eum Phacee filius Romeliæ, dux ejus, & percuſſit eum in Samaria in turre domus regiæ, juxta Argob, & juxta Arie, & cum eo quinquaginta viros de filiis Galaaditarum, & interfecit eum, regnavitque pro eo.

26. Reliqua autem ſermonum Phaceja, & univerſa quæ fecit, nonne hæc ſcripta ſunt in Libro ſermonum dierum regum Iſrael?

27. Anno (f) quinquageſimo ſecundo Azariæ regis Juda, regnavit Phacee filius Romeliæ ſuper Iſrael in Samaria viginti annis.

28. Et fecit quod erat malum coram Domino: non receſſit à peccatis Jeroboam filii Nabat, qui peccare fecit Iſrael.

29. In diebus Phacee regis Iſrael venit Theglathphalaſar rex Aſſur, & cepit Ajon (g) & Abel Domum Maacha, & Janoe, & Cedes, & Aſor, & Galaad, & Galilæam, & univerſam terram Nephthali: & tranſtulit eos in Aſſyrios.

30. Conjuravit autem, & tetendit inſidias Oſee filius Ela contra Phacee filium Romeliæ, & percuſſit eum, & interfecit: regnavitque pro eo vigeſimo (h) anno Joatham filii Oziæ.

31. Reliqua autem ſermonum Phacee, & univerſa quæ fecit, nonne hæc ſcripta ſunt in Libro ſermonum dierum regum Iſrael?

* 2. Par. 27. 1. 32. * Anno ſecundo Phacee, filii Romeliæ regis Iſrael, regnavit Joatham filius Oziæ regis Juda.

33. Viginti quinque annorum erat cùm regnare cœpiſſet, & ſedecim annis regnavit in Jeruſalem: nomen matris ejus Jeruſa filia Sadoc.

34. Fecitque quod erat placitum coram Domino: juxta omnia quæ fecerat Ozias pater ſuus, operatus eſt.

35. Verumtamen excelſa non abſtulit: adhuc populus immolabat, & adolebat incenſum in excelſis: ipſe ædificavit portam domus Domini ſublimiſſimam.

36. Reliqua autem ſermonum Joatham, & univerſa quæ fecit, nonne hæc ſcripta ſunt in Libro verborum dierum regum Juda?

37. In diebus illis cœpit Dominus mittere in Judam, Raſin regem Syriæ, & Phacee filium Romeliæ.

38. Et dormivit Joatham cum patribus ſuis, ſepultuſque eſt cum eis in civitate David patris ſui, & regnavit Achaz filius ejus pro eo.

CAPUT XVI.

In Juda regnat Achaz filius Joatham. Eo regnante Idumæi Ailam occupant. Aſſyrios in ſui auxilium adverſus Syros evocat. Huic ſuccedit Ezechias.

1. Anno decimo ſeptimo Phacee (a) filii Romeliæ, regnavit Achaz filius Joatham regis Juda.

2. * Viginti (b) annorum erat Achaz cùm regnare cœpiſſet, & ſedecim annis regnavit in Jeruſalem: non fecit quod erat placitum in conſpectu Domini Dei ſui, ſicut David pater ejus. *2. Par. 28. 1.

3. Sed ambulavit in via regum Iſrael: inſuper & filium ſuum conſecravit, transferens per ignem (c) ſecundùm idola Gentium, quæ diſſipavit Dominus coram filiis Iſrael.

4 Immolabat quoque victimas, & adole-

27. (f) Hinc colligunt annum ſeptimum Joatham concurrere cum anno ſecundo Phacee.

29. (g) Hebr. & Chald. tres has voces pro tot urbibus ſumunt, & vocem *Beth* בית non pro *domo*, ſed ut partem nominis proprii accipiunt. *Et Galaad, & Galilæam, & univerſam terram Nephthali*, i. Galaaditidis regionem ultrà Jordanem, quæ eſt oppoſita Galilææ: qua de re Iſaias cap. 9. *Primo tempore alleviata eſt terra Zabulon*; pars dimidia Iſraelitici populi tranſlata eſt in Aſſyriam. Placet viro docto hunc eſſe qui ab Æliano *Thilgamus* dicitur, quique poſt *Arbacis*, & *Beleſi*, ſive *Baladinis*, qui ut ipſi videtur, eſt *Nabonaſſar* Ptolemæi, conjurationis Aſſyriorum reliquias exſuſcitans, *Nini* junioris nomine eſt inſignitus.

30. (h) Ex quo regnare cœperat Joatham. Non enim regnavit ſolus niſi annos ſedecim.

CAPUT XVI. 1. (a) Achaz unà cum patre Joatham regnaſſe annos 7. vel 8. hinc colligit Capellus: nam cœpit regnare anno 17. Phacee: & cap. ſeq. Oſee qui Phacee interfecit, dicitur regnum inchoaſſe anno 12. Achaz, cùmque annus ultimus Joatham concurrat cum anno 17. Phacee, ſi Achaz ejus filius cœpit regnare anno 17. Phacee, Oſee anno Achaz 4. aut 5. non anno 12. regnare cœpit. At ſi Achaz regnavit cum patre 7. aut 8. annis, primus ejus annus concurret cum decimo Phacee, & nono patris Joatham, atque annus primus Oſee incidet in annum 12. Achaz, ex quo regnare cœpit cum patre Joatham. Poſteà mortuo Joatham regnare cœpit ſolus anno Phacee 17. ex v. 30. Oſee regnare cœpit anno 20. Joatham, id eſt, anno 20. poſt Joathami inaugurationem: nam annus 15. & ultimus Joatham concurrit cum anno 17 Phacee, ac fortè per novem annos anarchia fuit in regno Iſrael.

2. (b) Itaque Achaz vixit 36. annis. Sed ex cap. 18. Ezechias 25. annorum erat, cùm regnare cœpiſſet. Ergo Ezechias anno 11. Achaz natus eſt. Junius ex Hebræo, cap. 16. v. 2. addit *ille* vocem, quæ refertur ad Joatham patrem Achaz: Sic nodum hunc ſolvit. Alii dicunt, potuit in numeros error irrepere.

3. (c) Sive in holocauſtum obtulerit unum ex filiis Moloch; ſive tranſire fecerit per duos ignes. 2. Paral. 28. *Et luſtravit filios ſuos in igne*: i. filium. *Secundum idola gentium*: Hebr. *Abominationes*, ſecundùm pravos gentium ritus.

adolebat incenſum in excelſis, & in collibus, & ſub omni ligno frondoſo.

* Iſai 7.1. 5. * Tunc aſcendit Raſin rex Syriæ, & Phacee filius Romeliæ rex Iſrael, in Jeruſalem ad præliandum: cùmque obſiderent Achaz, non valuerunt ſuperare eum.

6. In tempore illo reſtituit Raſin rex Syriæ Ailam Syriæ, & ejecit Judæos de Aila (d): & Idumæi venerunt in Ailam, & habitaverunt ibi uſque in diem hanc.

7. Miſit autem Achaz nuntios ad Theglathphalaſar regem Aſſyriorum, dicens: Servus tuus, & filius tuus ego ſum: aſcende, & ſalvum me fac de manu regis Syriæ, & de manu regis Iſrael, qui conſurrexerunt adversùm me.

8. Et cùm collegiſſet argentum & aurum, quod inveniri potuit in domo Domini, & in theſauris regis, miſit regi Aſſyriorum munera.

9. Qui & acquievit voluntati ejus: aſcendit enim rex Aſſyriorum in Damaſcum, & vaſtavit eam: & tranſtulit habitatores ejus Cyrenen (e), Raſin autem interfecit.

10. Perrexitque rex Achaz in occurſum Theglathphalaſar regi Aſſyriorum in Damaſcum: cùmque vidiſſet altare Damaſci, miſit rex Achaz ad Uriam ſacerdotem exemplar ejus, & ſimilitudinem juxta omne opus ejus.

11. Extruxitque (f) Urias ſacerdos altare: juxta omnia quæ præceperat rex Achaz de Damaſco, ita fecit ſacerdos Urias, donec veniret rex Achaz de Damaſco.

12. Cùmque veniſſet rex de Damaſco, vidit altare, & veneratus eſt illud: aſcenditque & immolavit holocauſta, & ſacrificium ſuum,

13. Et libavit libamina, & fudit ſanguinem pacificorum, quæ obtulerat ſuper altare.

14. Porrò altare æreum, quod erat coram Domino tranſtulit (g) de facie templi, & de loco altaris, & de loco templi Domini: poſuitque illud ex latere altaris ad Aquilonem.

15. Præcepit quoque rex Achaz Uriæ ſacerdoti, dicens: Super altare majus offer holocauſtum matutinum, & ſacrificium veſpertinum, & holocauſtum regis, & ſacrificium ejus, & holocauſtum univerſi populi terræ, & ſacrificia eorum, & libamina eorum: & omnem ſanguinem holocauſti, & univerſum ſanguinem victimæ ſuper illud effundes: altare verò æreum erit paratum (h) ad voluntatem meam.

16. Fecit igitur Urias ſacerdos juxta omnia quæ præceperat rex Achaz.

17. Tulit autem rex Achaz cælatas baſes, & luterem qui erat deſuper: & mare depoſuit de bobus æreis, qui ſuſtentabant illud, & poſuit ſuper pavimentum ſtratum lapide.

18. Muſach (i) quoque ſabbati, quod ædificaverat in templo, & ingreſſum regis exteriùs, convertit in templum Domini, propter regem Aſſyriorum.

19. Reliqua autem verborum Achaz, quæ fecit, nonne hæc ſcripta ſunt in Libro ſermonum dierum regum Juda?

20. Dormivitque Achaz cum patribus ſuis, & ſepultus eſt cum eis in civitate David, * & regnavit Ezechias filius ejus pro eo. * 2. Par. 28, 27.

CAPUT XVII.

Salmanaſar ſub Oſee rege, qui tributum Aſſyriis pendere recuſabat, Iſraelem transfert in Aſſyriam; mittitur ſacerdos Iſraeliticus in Samariam, qui eos doceret cultum Dei.

1. ANno (a) duodecimo Achaz regis Juda, regnavit Oſee filius Ela in Samaria ſuper Iſrael novem annis.

2. Fecitque malum coram Domino: ſed non ſicut reges Iſrael, qui ante eum fuerant.

3. * Contra hunc aſcendit (b) Salmanaſar rex Aſſyriorum, & factus eſt ei Oſee ſervus, reddebatque illi tributa. * Inf. 18. 9. Tob. 1. 2.

4. Cùm.

6. (d) Seu *Aelath*: tum primùm Judæi appellantur. Urbs illa erat in Idumæa, quam ædificavit Azarias Rex Judæ ex cap. 14. & præſidium in ea poſuit, quod ejecit Raſin, Idumæos ſibi ſubjectos poſuit: *Et Idumæi venerunt*, Hebr. *Syri*.

9. (e) Hebr. קיר, *Kir*, quæ urbs creditur fuiſſe in Aſſyria. Joſephus putat eſſe regionem Mediæ, in ea eſt *Cyrthus* fluvius Plinio & Ptolemæo.

11. (f) Peccavit graviter Urias, qui tamen teſtis fidelis ab Iſaia c.8. vocitatur: ſed nondum illud altare erexerat, cùm de illo Iſaias mentionem fecit.

14. (g) Hebr. *Appropinquare fecit*, de facie templi removit, ne eſſet è regione templi, de loco templi: Hebr. *Et inter templum*: altare vetus poſuit inter novum & ſanctuarium; altare æneum ſuo loco motum collocavit ad latus ſeptentrionale inter novum altare & templum.

15. & 17. (h) Conflabo illud cùm voluero: vel in eo non offerentur ſacrificia niſi juſſu meo. *Luterem*: Luteres æneos.

18. (i) Seu tentorium, ſub quo Sacerdotes perfuncti ſuo munere quieſcebant Sabbato, poſtridie abituri: ſeu theatrum illud eſſet, in quo ſedebat Rex juxta portam atrii Sacerdotum, ut ex cap. 46. Ezech. colligitur. Ad illud tribunal regium ingreſſus patebat ex Regis Palatio per interjecta atria. Achaz verò in gratiam Regis Aſſyriorum, ne foris cum populo ſtaret, tribunal illud convertit in templum Domini, ſeu in atrium interius Sacerdotum, ut poſſet cominùs intueri quæ fierent in ſecunda parte templi. Hebr. *Circuire fecit domum Domini*: Gr. *Tranſtulit in templo*, id eſt, in aliam templi partem vertit, ne Rex aut Sacerdotes ingredientes tergum obverterent Aſſyriæ Regi.

CAPUT XVII. 1. (a) Is annus poſt excuſſum Aſſyriorum Imperium juxta quoſdam Interpretes intelligi debet: nam anno quarto Achaz regnare cœpit, ac fortè ſub tutela fuit uſque ad annum 12. Achaz, quo regnare cœpit: aliam ſuprà rationem attolimus computandi annos. Itaque tum Oſee regnavit pleno jure; jam antè regnaverat, ſed ut cliens Aſſyrii Regis.

3. (b) Salmanaſar, hujus nomen in Tyriorum annalibus extitiſſe docet Joſephus.

Digitized by Google

4. Cùmque deprehendiſſet rex Aſſyriorum Oſee, quòd rebellare nitens miſiſſet nuntios ad Sua regem Ægypti, ne præſtaret tributa regi Aſſyriorum, ſicut ſingulis annis ſolitus erat, obſedit eum, & vinctum miſit in carcerem.

5. Pervagatuſque eſt omnem terram, & aſcendens Samariam, obſedit eam tribus annis.

* Inf. 18. 10. 6. * Anno autem nono Oſee, cœpit rex Aſſyriorum Samariam, & tranſtulit Iſrael in Aſſyrios: poſuitque eos in Hala, & in Habor juxta fluvium Gozan (c), in civitatibus Medorum.

7. Factum eſt enim, cùm peccaſſent filii Iſrael Domino Deo ſuo, qui eduxerat eos de terra Ægypti, de manu Pharaonis regis Ægypti, coluerunt deos alienos.

8. Et ambulaverunt juxta ritum Gentium, quas conſumpſerat Dominus in conſpectu filiorum Iſrael (d), & regum Iſrael: quia ſimiliter fecerant.

9. Et offenderunt filii Iſrael verbis non rectis (e) Dominum Deum ſuum: & ædificaverunt ſibi excelſa in cunctis urbibus ſuis, à turre cuſtodum uſque ad civitatem munitam.

10. Feceruntque ſibi ſtatuas, & lucos, in omni colle ſublimi, & ſubter omne lignum nemoroſum:

11. Et adolebant ibi incenſum ſuper aras in morem gentium, quas tranſtulerat Dominus à facie eorum: feceruntque verba peſſima irritantes Dominum.

12. Et coluerunt immunditias, de quibus præcepit eis Dominus ne facerent verbum hoc.

13. Et teſtificatus eſt Dominus in Iſrael & in Juda, per manum omnium Prophetarum & Videntium, dicens: * Revertimini à viis veſtris peſſimis, & cuſtodite præcepta mea, & cæremonias, juxta omnem legem quam præcepi patribus veſtris: & ſicut miſi ad vos in manu ſervorum meorum Prophetarum. * Jerem. 25. 5.

14. Qui non audierunt, ſed induraverunt cervicem ſuam juxta cervicem patrum ſuorum, qui noluerunt obedire Domino Deo ſuo.

15. Et abjecerunt legitima ejus, & pactum quod pepigit cum patribus eorum, & teſtificationes, quibus conteſtatus eſt eos: ſecutique ſunt vanitates, & vanè egerunt: & ſecuti ſunt gentes, quæ erant per circuitum eorum, ſuper quibus præceperat Dominus eis, ut non facerent, ſicut & illæ faciebant.

16. Et dereliquerunt omnia præcepta Domini Dei ſui: feceruntque ſibi conflatiles duos vitulos, & lucos, & adoraverunt univerſam militiam cœli: ſervieruntque Baal,

17. Et conſecraverunt filios ſuos, & filias ſuas, per ignem: & divinationibus inſerviebant, & auguriis: & tradiderunt ſe ut facerent malum coram Domino, ut irritarent eum.

18. Iratuſque eſt Dominus vehementer Iſraeli, & abſtulit eos à conſpectu ſuo, & non remanſit niſi tribus Juda (f) tantummodò.

19. Sed nec ipſe Juda cuſtodivit mandata Domini Dei ſui: verùm ambulavit in erroribus Iſrael, quos operatus fuerat.

20. Projecitque Dominus omne ſemen Iſrael, & afflixit eos, & tradidit eos in manu diripientium, donec projiceret eos à facie ſua:

21. * Ex eo jam tempore, quo ſciſſus eſt Iſrael à domo David, & conſtituerunt ſibi regem Jeroboam filium Nabat: ſeparavit enim Jeroboam Iſrael à Domino, & peccare eos fecit peccatum magnum. * 3. Reg. 12. 19.

22. Et ambulaverunt filii Iſrael in univerſis peccatis Jeroboam, quæ fecerat: & non receſſerunt ab eis,

23. * Uſquequò Dominus auferret Iſrael à facie ſua, ſicut locutus fuerat in manu omnium ſervorum ſuorum Prophetarum: tranſlatuſque eſt Iſrael de terra ſua in Aſſyrios, uſque in diem hanc. * Jerem. 15. 9.

24. Adduxit autem rex (g) Aſſyriorum de Babylone, & de Cutha, & de Avah, & de Emath, & de Sepharvaim: & collocavit eos in civitatibus Samariæ pro filiis Iſrael: qui poſſederunt Samariam, & habitaverunt in urbibus ejus.

25. Cùmque ibi habitare cœpiſſent, non time-

6. (c) Hebr. *In Halo & Habar fluviis Gozan*, quo priùs tranſlatæ fuerant duæ tribus cum dimidia trans Jordanem poſitæ, 1. Paral. 5. 29. *Quomodo colerent Deum:* juxta Jeroboami ritum. Alii per Hala, *Colchos*, per Habar, *Iberos* Aſiæ intelligunt hoc in loco. *Juxta fluvium Gozan*. Inde regio *Gauzanitis* apud Ptolemæum in Meſopotamiæ deſcriptione. *In civitatibus Medorum*, Heb. *Et civitatibus Medorum*. Nam priora illa loca partim erant in Aſſyria, partim in Meſopotamia.

8. (d) Juxta ritum regum Iſrael, qui ſimiliter fecerunt.

9. & 11. (e) Qualia ſunt, non videbit Dominus, vel pravis actibus. *A turre cuſtodum ad civitatem munitam*, proverbialis locutio: turres cuſtodum erant in ſolitudine extructæ, ubi paſtores habebant pecora, ne latronibus prædæ eſſent; non tantùm in munitis civitatibus, ſed etiam in oppidulis ædificabant excelſa. *Peſſima*; res peſſimas.

18. (f) Quæ & tribum Benjamin conjunctam habebat.

24. (g) *Aſaraddon* ex L. 1. Eſdræ 4. tumque impletum eſt vaticinium Iſaiæ initio Achaz c. 7. de Ephraim intra annos 65. ſic auferendo, ut non eſſet populus. Sublata enim ante annos 44. à Salmanaſar parte maxima populi, tamen aliqua ſupererat Reipublicæ facies. *Cuthum* eſſe Perſidis fluvium docet Joſephus: *Et de Emath*: eſt fortè *Amathus* Syriæ bis nominata apud Herodotum: *Et de Sepharvaim*, quæ eſt urbs Ptolemæo *Siphara*.

timebant Dominum : & immiſit in eos Dominus leones, qui interficiebant eos.

26. Nuntiatumque eſt regi Aſſyriorum, & dictum : Gentes quas tranſtuliſti, & habitare feciſti in civitatibus Samariæ, ignorant legitima Dei terræ : & immiſit in eos Dominus leones, & ecce interficiunt eos, eò quòd ignorent ritum Dei terræ.

27. Præcepit autem rex Aſſyriorum, dicens : Ducite illuc unum de ſacerdotibus, quos inde captivos adduxiſtis, & vadat, & habitet cum eis : & doceat eos legitima Dei terræ (h).

28. Igitur cùm veniſſet unus de ſacerdotibus his, qui captivi ducti fuerant de Samaria, habitavit in Bethel, & docebat eos quomodo colerent Dominum.

29. Et unaquæque gens fabricata eſt Deum ſuum : poſueruntque eos in ſanis excelſis, quæ fecerant Samaritæ, gens & gens in urbibus ſuis, in quibus habitabat.

30. Viri enim Babylonii fecerunt Sochothbenoth : viri autem Chutæi fecerunt Nergel : & viri de Emath fecerunt Aſima.

31. Porrò Hevæi fecerunt Nebahaz & Tharthac. Hi autem qui erant de Sepharvaim, comburebant filios ſuos igni, Adramelech & Anamelech diis Sepharvaim.

32. Et nihilominùs colebant Dominum. Fecerunt autem ſibi de noviſſimis ſacerdotes excelſorum, & ponebant eos in ſanis ſublimibus.

33. Et cùm Dominum colerent, diis quoque ſuis ſerviebant, juxta conſuetudinem gentium, de quibus tranſlati fuerant Samariam :

34. Uſque in præſentem diem morem ſequuntur antiquum : non timent Dominum, neque cuſtodiunt cæremonias ejus, judicia & legem, & mandatum quod præceperat Dominus filiis Jacob, * quem co- * Gen. 32.
gnominavit Iſrael : 28.

35. Et percuſſerat cum eis pactum, & mandaverat eis, dicens : Nolite timere deos alienos, & non adoretis eos, neque colatis eos, & non immoletis eis :

36. Sed Dominum Deum veſtrum, qui eduxit vos de terra Ægypti in fortitudine magna, & in brachio extento, ipſum timete, & illum adorate, & ipſi immolate.

37. Cæremonias quoque & judicia, & legem, & mandatum quod ſcripſit vobis, cuſtodite ut faciatis cunctis diebus : & non timeatis deos alienos.

38. Et pactum quod percuſſit vobiſcum, nolite oblviſci : nec colatis deos alienos,

39. Sed Dominum Deum veſtrum timete, & ipſe eruet vos de manu omnium inimicorum veſtrorum.

40. Illi verò non audierunt, ſed juxta conſuetudinem ſuam priſtinam perpetrabant.

41. Fuerunt igitur gentes iſtæ timentes (i) quidem Dominum, ſed nihilominùs & idolis ſuis ſervientes : nam & filii eorum, & nepotes, ſicut fecerunt patres ſui, ita faciunt uſque in præſentem diem.

CAPUT XVIII.

Ezechias rex pius lucos ſuccidit : Idumæos qui rebellaverant, vincit. Exercitus Aſſyrii Jeruſalem obſident.

1. ANno * tertio (a) Oſee filii Ela re- * 2. Par.
gis Iſrael, regnavit Ezechias filius 28. 27. &
Achaz regis Juda. 29. 1.

2. Viginti quinque annorum erat, cùm regnare cœpiſſet : & vigintinovem annis regnavit in Jeruſalem : nomen matris ejus Abi filia Zachariæ.

3. Fecitque quod erat bonum coram Domino, juxta omnia quæ fecerat David pater ejus.

4. Ipſe diſſipavit excelſa, & contrivit ſtatuas, & ſuccidit lucos, confregitque ſerpentem æneum, * quem fecerat Moyſes : * Num. 21.
ſiquidem uſque ad illud tempus filii Iſrael 9.
adolebant ei incenſum : vocavitque nomen ejus Noheſtan (b).

5. In Domino Deo Iſrael ſperavit : itaque poſt eum non fuit ſimilis ei de cunctis regibus Juda, ſed neque in his qui ante eum fuerunt :

6. Et adhæſit Domino, & non receſſit à veſtigiis ejus, fecitque mandata ejus, quæ præceperat Dominus Moyſi.

7. Unde & erat Dominus cum eo, & in cunctis, ad quæ procedebat, ſapienter ſe agebat. Rebellavit quoque contra regem Aſſyriorum, & non ſervivit ei.

8. Ipſe

27. & 29. (h) Nam Deum Iſraelis putabant eſſe quemdam regionalem Deum. *Fabricata*, præter Deum Iſrael.

41. (i) Non colebant Deum ex vera fide : ſed quia credebant eum eſſe Deum illius terræ, alios præterea habebant deos, qui aliis regionibus præeſſent. Hi verò advenæ ex v. 24. adducti ſunt de Babylone & de Cutha : unde concludunt nonnulli tunc temporis Babylonem ſubditam fuiſſe Regibus Aſſyriorum in Ninive imperantibus. Et v. 6. liquet regionem Medorum his paruiſſe, ſed paucis poſt annis Medi duce Dejoce & Babylonii duce Merodach adversùs Aſſyrios rebellarunt.

CAPUT XVIII.

1. (a) Ergo cum patre regnavit triennium, aut paulò plus biennio : nam Achaz regnavit 16. annis : regni ejus anno 12. regnare cœpit Oſee, cujus annus tertius concurrit cum anno 14. Achaz : cùmque Ezechias regnaverit 29. annis, ſequitur eum ſolum poſt patris obitum regnaſſe 26. annis.

4. (b) Id eſt, æs nullius pretii redegit, quòd res abiiſſet in idololatriam, & incenſum huic ſerpenti offerrent. Diu quidem ſuperfuit, ut inſignis miraculi eſſet monimentum, ut mors morte deſtructa velut crucifixæ mortis ſimilitudine ſignaretur.

8. Ipſe percuſſit Philiſthæos uſque ad Gazam, & omnes terminos eorum, à Turre cuſtodum uſque ad civitatem munitam.

9. Anno quarto regis Ezechiæ, qui erat annus ſeptimus Oſee filii Ela regis Iſrael, aſcendit Salmanaſar (c) rex Aſſyriorum in Samariam, & oppugnavit eam,

10. Et cepit. Nam poſt annos tres, anno ſexto Ezechiæ, id eſt * nono anno Oſee regis Iſrael, capta eſt Samaria:

* Sup. 17. 6. Tob. 1. 2.

11. Et tranſtulit rex Aſſyriorum Iſrael in Aſſyrios, collocavitque eos in Hala & in Habor fluviis Gozan in civitatibus Medorum:

12. Quia non audierunt vocem Domini Dei ſui, ſed prætergreſſi ſunt pactum ejus: omnia quæ præceperat Moyſes ſervus Domini, non audierunt, neque fecerunt.

13. * Anno quartodecimo regis Ezechiæ, aſcendit Sennacherib (d) rex Aſſyriorum ad univerſas civitates Juda munitas: & cepit eas.

* 2. Par. 32. 1. Iſa. 36. 1. Eccli. 48. 20.

14. Tunc miſit Ezechias rex Juda nuntios ad regem Aſſyriorum in Lachis, dicens: Peccavi, recede à me: & omne quod impoſueris mihi, feram. Indixit itaque rex Aſſyriorum Ezechiæ regi Judæ trecenta talenta argenti, & triginta talenta auri.

15. Deditque Ezechias omne argentum quod repertum fuerat in domo Domini, & in theſauris regis.

16. In tempore illo confregit Ezechias valvas (e) templi Domini, & laminas auri quas ipſe affixerat, & dedit eas regi Aſſyriorum.

17. Miſit autem rex Aſſyriorum Tharthan, & Rabſaris, & Rabſacen de Lachis ad regem Ezechiam, cum manu valida, Jeruſalem: qui cùm aſcendiſſent, venerunt Jeruſalem, & ſteterunt juxta aquæ ductum piſcinæ ſuperioris, quæ eſt in via (f) Agri fullonis.

18. Vocaveruntque regem: egreſſus eſt autem ad eos Eliacim filius Helciæ præpoſitus domus, & Sobna ſcriba, & Joahe filius Aſaph à commentariis.

19. Dixitque ad eos Rabſaces: Loquimini Ezechiæ: Hæc dicit rex magnus, rex Aſſyriorum: Quæ eſt iſta fiducia qua niteris?

20. Forſitan iniſti conſilium, ut præpares te ad prælium. In quo confidis, ut audeas rebellare?

21. An ſperas in baculo arundineo atque confracto Ægypto, ſuper quem ſi incubuerit homo, comminutus ingredietur manum ejus, & perforabit eam? ſic eſt Pharao rex Ægypti, omnibus qui confidunt in ſe.

22. Quòd ſi dixeritis mihi: In Domino Deo noſtro habemus fiduciam, nonne iſte eſt, cujus abſtulit Ezechias excelſa & altaria: & præcepit Judæ & Jeruſalem: Ante altare hoc adorabitis in Jeruſalem?

23. Nunc igitur tranſite ad dominum meum regem Aſſyriorum, & dabo vobis duo millia equorum (g), & videte an habere valeatis aſcenſores eorum.

24. Et quomodo poteſtis reſiſtere ante unum ſatrapam de ſervis domini mei minimis? An fiduciam habes in Ægypto propter currus & equites?

25. Numquid ſine Domini voluntate aſcendi ad locum iſtum, ut demolirer eum? Dominus dixit mihi: Aſcende ad terram hanc, & demolire eam.

26. Dixerunt autem, Eliacim filius Helciæ, & Sobna, & Joahe, Rabſaci: Precamur ut loquaris nobis ſervis tuis ſyriacè (h): ſiquidem intelligimus hanc linguam: & non loquaris nobis judaicè, audiente populo, qui eſt ſuper murum.

27. Reſponditque eis Rabſaces, dicens: Numquid ad dominum tuum, & ad te miſit me dominus meus, ut loquerer ſermones hos, & non potiùs ad viros, qui ſedent ſuper murum, ut comedant ſtercora ſua, & bibant urinam ſuam vobiſcum?

28. Stetit itaque Rabſaces, & exclamavit voce magna judaicè, & ait: Audite verba regis magni, regis Aſſyriorum.

29. Hæc dicit rex: Non vos ſeducat Ezechias: non enim poterit eruere vos de manu mea.

30. Neque fiduciam vobis tribuat ſuper Dominum, dicens: Eruens liberabit nos Dominus, & non tradetur civitas hæc in manu regis Aſſyriorum.

31. Nolite audire Ezechiam. Hæc enim dicit rex Aſſyriorum: Facite mecum quod vobis eſt utile, & egredimini ad me: & comedet unuſquiſque de vinea ſua, & de ficu ſua; & bibetis aquas de ciſternis veſtris,

32. Donec

9. (c) Quò ter tam inſignis memoriæ inſigatur, repetit quod dixerat cap. ſuperiori, & dicturus de adventu Aſſyriorum, cladem illam iterùm commemorat.

13. & 14. (d) Hujus Regis meminit Beroſus apud Joſephum, & Herodotus in Euterpe. *Auri*, adeò ut æqualis fuerit auri & argenti valor.

16. (e) In extrema anguſtia aurum ſacrum detraxit, & conflatum dedit: *Et laminas auri*: Hebr. *Columnas*: *quas ipſe affixerat*, Hebr. *obduxerat*, auro nimirùm.

17. (f) In via lapidibus ſtrata, ubi fullones abluebant pannos, aquæ è piſcina per aquæductum exeunt, & in agro proximo veſtes extendebant. *Cum manu valida*, gravi manu, ſeu gravibus mandatis; neque enim Rabſaces venit cum exercitu: multa autem ille mentitur.

23. (g) An poteritis iis aſcenſum præbere, adeò infirmi eſtis. Propter equorum penuriam pauci erant inter Hebræos, qui artem equitandi didiciſſent.

26. (h) Quam linguam quidam è primoribus ſciebant, non autem populus.

Ee 4

32. Donec veniam, & transferam vos in terram, quæ ſimilis eſt terræ veſtræ, in terram fructiferam, & fertilem vini, terram panis & vinearum, terram olivarum, & olei ac mellis, & vivetis, & non moriemini. Nolite audire Ezechiam, qui vos decipit, dicens: Dominus liberabit nos.

33. Numquid liberaverunt dii Gentium terram ſuam de manu regis Aſſyriorum?

* Joſ. 19. 13. Sup. 17. 24. Iſa. 10. 9. & 37. 13. 34. Ubi * eſt Deus Emath, & Arphad (i)? ubi eſt Deus Sepharvaim, Ana, & Ava? numquid liberaverunt Samariam de manu mea?

35. Quinam illi ſunt in univerſis diis terrarum, qui eruerunt regionem ſuam de manu mea, ut poſſit eruere Dominus Jeruſalem de manu mea?

36. Tacuit itaque populus, & non reſpondit ei quidquam: ſiquidem præceptum regis acceperant, ut non reſponderent ei.

37. Venitque Eliacim filius Helciæ, præpoſitus domus, & Sobna ſcriba, & Joahe filius Aſaph à commentariis, ad Ezechiam, ſciſſis veſtibus, & nuntiaverunt ei verba Rabſacis.

CAPUT XIX.

Auditis blaſphemiis Rabſacis Iſaias & Ezechias preces ad Deum fundunt. Angelus de nocte 185000. *interficit.*

Iſa. 37. 1. 1. QUæ cùm audiſſet Ezechias rex, ſcidit veſtimenta ſua, & opertus eſt ſacco, ingreſſuſque eſt domum Domini.

2. Et miſit Eliacim præpoſitum domus, & Sobnam ſcribam, & ſenes de ſacerdotibus, opertos ſaccis, ad Iſaiam prophetam filium Amos.

3. Qui dixerunt: Hæc dicit Ezechias: Dies tribulationis, & increpationis (a), & blaſphemiæ, dies iſte: venerunt filii uſque ad partum, & vires non habet parturiens.

4. Si fortè audiat Dominus Deus tuus univerſa verba Rabſacis, quem miſit rex Aſſyriorum dominus ſuus, ut exprobraret Deum viventem, & argueret verbis, quæ audivit Dominus Deus tuus: & fac orationem pro reliquiis, quæ repertæ ſunt.

5. Venerunt ergo ſervi regis Ezechiæ ad Iſaiam.

6. Dixitque eis Iſaias: Hæc dicetis domino veſtro: Hæc dicit Dominus: Noli timere à facie ſermonum quos audiſti, quibus blaſphemaverunt pueri regis Aſſyriorum me.

7. Ecce, ego immittam ei ſpiritum, & audiet nuntium, & revertetur in terram ſuam, & dejiciam eum gladio in terra ſua.

8. Reverſus eſt ergo Rabſaces, & invenit regem Aſſyriorum expugnantem Lobnam: audierat enim quòd receſſiſſet de Lachis.

9. Cùmque (b) audiſſet de Tharaca rege Æthiopiæ, dicentes: Ecce, egreſſus eſt ut pugnet adverſum te: & iret contra eum, miſit nuntios ad Ezechiam, dicens:

10. Hæc dicite Ezechiæ regi Juda: Non te ſeducat Deus tuus, in quo habes fiduciam: neque dicas: Non tradetur Jeruſalem in manus regis Aſſyriorum.

11. Tu enim ipſe audiſti quæ fecerunt reges Aſſyriorum univerſis terris, quomodo vaſtaverunt eas: num ergo ſolus poteris liberari?

12. Numquid liberaverunt dii Gentium ſingulos quos vaſtaverunt patres mei, Gozan videlicet, & Haran (c), & Reſeph, & filios Eden qui erat in Thelaſſar?

13. Ubi eſt rex Emath, & rex Arphad, & rex civitatis Sepharvaim, & Ana, & Ava?

14. Itaque cùm accepiſſet Ezechias litteras de manu nuntiorum, & legiſſet eas, aſcendit in domum Domini, & expandit eas coram Domino,

15. Et oravit in conſpectu ejus, dicens: Domine Deus Iſrael, qui ſedes ſuper Cherubim, tu es Deus ſolus regum omnium terræ: tu feciſti cœlum & terram.

16. Inclina aurem tuam, & audi: aperi Domine oculos tuos, & vide: audi omnia verba Sennacherib, qui miſit ut exprobraret nobis (d) Deum viventem.

17. Verè Domine diſſipaverunt reges Aſſyriorum gentes, & terras omnium.

18. Et

34. (i) Cum Emath jungitur Jeremiæ 49. 23. *Ava* videtur eſſe nomen urbis ex cap. 19. 13.

CAPUT XIX. 3. & 4. (a) Seu punctionis: magnum ad reſiſtendum apparatum agnoſcit eſſe viribus hoſtium imparem: *Uſque ad partum*, Heb. *Ad os vulvæ*. Cum eò uſque infans venit, dolores ſunt graviſſimi; ſi virtus deſit, nulla eſt ſpes evadendi: tales erant anguſtiæ Judæorum. *Repertæ*; tribus Juda.

9. (b) Ab Herodoto vocatur *Characo*, ubi narrat Sennacherib cladem accepiſſe ad Peluſium. Iſaias cap. 10. Ægyptum & Æthiopiam una conjungit: *Et iret contra eum*: Hebr. *Et reverſus eſt*: ivit Sennacherib obviam ei relicto Rabaſce cum copiis, ut Jeruſalem premeret. Apud Strabonem in *Thearcan* dicitur.

12. (c) Carras Aſſyriæ; *Et Reſeph*, Keſapha in Palmirene ex Ptolemæo: *Et filios Eden*, Meſopotamiæ.

16. & 21. (d) Vox *nobis*, deeſt in Hebræo & in 70. *Sprevit*: Præteritum pro futuro. *Virgo filia Sion*: Virgo appellatur, quia nondùm ſubacta à gentibus. *Poſt tergum tuum caput movit, filia Jeruſalem*: tu terga vertes, & Jeruſalem irridebit te; verba Hebræa ſunt fœminina, & ad Jeruſalem referuntur.

18. Et miſerunt deos eorum in ignem : non enim erant dii ? ſed opera manuum hominum ex ligno & lapide, & perdiderunt eos.

19. Nunc igitur Domine Deus noſter, ſalvos nos fac de manu ejus, ut ſciant omnia regna terræ, quia tu es Dominus Deus ſolus.

20. Miſit autem Iſaias filius Amos ad Ezechiam, dicens : Hæc dicit Dominus Deus Iſrael : Quæ deprecatus es me ſuper Sennacherib rege Aſſyriorum, audivi.

21. Iſte eſt ſermo, quem locutus eſt Dominus de eo : Sprevit te, & ſubſannavit te, virgo filia Sion : poſt tergum tuum caput movit, filia Jeruſalem.

22. Cui exprobraſti, & quem blaſphemaſti ? contra quem exaltaſti vocem tuam, & elevaſti in excelſum oculos tuos ? contra Sanctum Iſrael.

23. Per manum ſervorum tuorum exprobraſti Domino, & dixiſti : In multitudine curruum meorum aſcendi excelſa montium in ſummitate Libani, & ſuccidi ſublimes cedros ejus, & electas abietes illius. Et ingreſſus ſum uſque ad terminos ejus, & ſaltum carmeli (e) ejus.

24. Ego ſuccidi. Et bibi aquas alienas, & ſiccavi veſtigiis pedum meorum omnes aquas clauſas.

25. Numquid non audiſti (f) quid ab initio fecerim ? Ex diebus antiquis plaſmavi illud, & nunc adduxi : eruntque in ruinam collium pugnantium civitates munitæ.

26. Et qui ſedent in eis, humiles (g) manu : contremuerunt & confuſi ſunt, facti ſunt velut fœnum agri, & virens herba tectorum, quæ areſacta eſt antequam veniret ad maturitatem.

27. Habitaculum tuum, & egreſſum tuum, & introitum tuum, & viam tuam ego præſcivi, & furorem tuum contra me.

28. Inſaniſti in me, & ſuperbia tua aſcendit in aures meas : ponam itaque circulum (h) in naribus tuis, & camum in labiis tuis, & reducam te in viam, per quam veniſti.

29. Tibi autem Ezechia hoc erit ſignum (i) : * Comede hoc anno quæ repereris : in ſecundo autem anno, quæ ſponte naſcuntur : porrò in tertio anno ſeminate & metite : plantate vineas, & comedite fructum earum. * *Iſa.* 37. 30.

30. Et quodcumque reliquum fuerit de domo Juda, mittet radicem deorſum, & faciet fructum ſurſum.

31. De Jeruſalem quippe egredientur reliquiæ, & quod ſalvetur de monte Sion : zelus Domini exercituum faciet hoc.

32. Quam ob rem hæc dicit Dominus de rege Aſſyriorum : Non ingredietur urbem hanc, nec mittet in eam ſagittam, nec occupabit eam clypeus, nec circumdabit eam munitio.

33. Per viam, qua venit, revertetur : civitatem hanc non ingredietur, dicit Dominus.

34. Protegamque urbem hanc, & ſalvabo eam propter me, & propter David ſervum meum.

35. * Factum (k) eſt igitur in nocte illa, venit Angelus Domini, & percuſſit in caſtris Aſſyriorum centum octoginta quinque millia. Cùmque diluculò ſurrexiſſet, vidit omnia corpora mortuorum : & recedens abiit, * *Tob.* 1. 21. *Eccli.* 48. 24. *Iſa.* 37. 36. 1. *Mach.* 7. 41. 2. *Mach.* 8. 19.

36. Et reverſus eſt Sennacherib rex Aſſyriorum, & manſit in Ninive. * *Tob.* 1. 24.

37. * Cùmque adoraret in templo Neſroch deum ſuum, Adramelech & Saraſar filii ejus percuſſerunt eum gladio, fugeruntque in terram Armeniorum, & regnavit Aſarhaddon filius ejus pro eo.

CAPUT XX.

Ezechiam ægrotantem inviſit Iſaias, & prædicit eum ex illo morbo moriturum. Rex fuſis lacrymis Dominum exorat.

1. IN diebus (a) illis ægrotavit Ezechias * uſque ad mortem : & venit ad eum Iſaias * 2. *Par.* 32. 24. *Iſa.* 38. 1.

---

23. & 24. (e) Terra frugifera. *Clauſas* : Antè incognitas : *Et ſiccavi*, aquas fluviorum aliò deduxi. *Aquas clauſas* : Hebr. *Ieore-matſor*, יאורי־מצור, i. e. *rivos munitionis*, divertendo aliò curſum aquarum. Vel bibi aquas latentes & ignotas ; *& ſiccavi veſtigiis pedum meorum*, averto curſus amnium opera militum meorum, quorum tanta eſt multitudo, ut aquæ fluviorum non ſufficiant.

25. (f) Verba ſunt Dei ad Sennacherib. *Si quæ mala nationibus intuliſti*, ex meo decreto facta ſunt. Jam Deus ipſe loquitur, ut Regis Aſſyriorum ſuperbiam contundat. Hieronymus in caput 37. Iſaiæ ; Merebantur impiæ gentes & infructuoſæ arbores, ut per te quaſi ſecurim ſuccideretur, & caderent. *Quid ab initio fecerim*. Hebr. *à longe* : non eſt quod glorieris, ſi tu & majores tui tot civitates evertiſtis, & in cumulos redegiſtis : hæc ex meo decreto antiquo facta ſunt. *Plaſmavi illud*, præſcripſi ; *Et nunc adduxi*, effecta dedi ; *Eruntque in ruinam collium civitati munita* : vertit Vatablus : *Ad deſtruendum in acervos civitates munitas*, civitates in collibus ſitas. Ideo hoc permiſi ut civitates mihi exoſas punirem excidio. idcirco tibi complanavi viam.

26. (g) In civibus nulla virtus erat antea : *Antequam veniret ad maturitatem*, in primo exortu areſacta eſt herba.

28. (h) Ut blaſphemantis ora conſtringam, frænumque injiciam labiis tuis, quod ferociam tuam domet. *Reducam te in viam*, quaſi fræno te circumagam : *Ponam circulum* : Hebr. *hamum*.

29. (i) Quæ ſigna Iſaias appellat, ſunt effectus qui poſtea ſunt conſecuti. *Comedes hoc anno quæ repereris* ; quæ repoſita habes ad obſidionem tolerandam. *In ſecundo anno, quæ ſponte naſcuntur* : cùm enim ſuo tempore agros ſerere non potuiſſent, ex granis deciduis, & pomis in arboribus ſponte naſcentibus vixerunt. 70. vertunt τὰ ἀνατέλλοντα, *Ortiva*, quæ ſemine deciduo ſine cultura naſcuntur.

35. (k) Exactn biennio : vel potiùs in celebri illa nocte, in qua percuſſi ſunt Aſſyrii.

1. (a) Anno 14. regni Ezechiæ verba illa generalem temporis notationem ſignificant. CAP. XX.

Iſaias filius Amos, propheta, dixitque ei: Hæc dicit Dominus Deus: Præcipe domui tuæ: morieris enim tu, & non vives.

2. Qui convertit faciem ſuam ad parietem, & oravit Dominum, dicens:

3. Obſecro Domine, memento quæſo quomodo ambulaverim coram te in veritate, & in corde perfecto, & quod placitum eſt coram te, fecerim. Flevit itaque Ezechias fletu magno.

4. Et antequam egrederetur Iſaias mediam partem atrii, factus eſt ſermo Domini ad eum, dicens:

5. Revertere, & dic Ezechiæ duci populi mei: Hæc dicit Dominus Deus David patris tui: Audivi orationem tuam, & vidi lacrymas tuas: & ecce ſanavi te, die tertio aſcendes templum Domini.

6. Et addam diebus tuis quindecim annos: ſed & de manu regis Aſſyriorum liberabo te, & civitatem hanc, & protegam urbem iſtam propter me, & propter David ſervum meum.

7. Dixitque Iſaias: Afferte maſſam (b) ficorum. Quam cùm attuliſſent, & poſuiſſent ſuper ulcus ejus, curatus eſt.

8. Dixerat autem Ezechias (c) ad Iſaiam: Quod erit ſignum, quia Dominus me ſanabit, & quia aſcenſurus ſum die tertia templum Domini?

9. Cui ait Iſaias: Hoc erit ſignum à Domino, quòd facturus ſit Dominus ſermonem, quem locutus eſt: Vis ut aſcendat (d) umbra decem lineis, an ut revertatur totidem gradibus?

10. Et ait Ezechias: Facile eſt, umbram creſcere decem lineis: nec hoc volo ut fiat, ſed ut revertatur retrorſum decem gradibus.

11. Invocavit itaque Iſaias propheta Dominum, & reduxit (e) umbram per lineas,
* Iſa. 39. 1. quibus jam deſcenderat in horologio Achaz, retrorſum decem gradibus.

12. * In tempore illo miſit Berodach (f) Baladan, filius Baladan, rex Babyloniorum, litteras & munera ad Ezechiam: audierat enim quòd ægrotaſſet Ezechias.

13. Lætatus eſt autem in adventu eorum Ezechias, & oſtendit eis domum aromatum, & aurum & argentum, & pigmenta varia, unguenta quoque, & domum vaſorum ſuorum, & omnia quæ habere poterat in theſauris ſuis. Non fuit quod non monſtraret eis Ezechias in domo ſua, & in omni poteſtate ſua.

14. Venit autem Iſaias propheta ad regem Ezechiam, dixitque ei: Quid dixerunt viri iſti? aut unde venerunt ad te? Cui ait Ezechias: De terra longinqua venerunt ad me, de Babylone.

15. At ille reſpondit: Quid viderunt in domo tua? Ait Ezechias: Omnia quæcumque ſunt in domo mea, viderunt: nihil eſt quod non monſtraverim eis in theſauris meis:

16. Dixit itaque Iſaias Ezechiæ: Audi ſermonem Domini:

17. Ecce dies venient, & auferentur omnia quæ ſunt in domo tua, & quæ condiderunt patres tui uſque in diem hanc, in Babylonem: non remanebit quidquam, ait Dominus.

18. Sed & de filiis tuis, qui egredientur ex te, quos generabis, tollentur, & erunt eunuchi (g) in palatio regis Babylonis.

19. Dixit Ezechias ad Iſaiam: Bonus ſermo Domini quem locutus es: ſit pax & veritas in diebus meis.

20. Reliqua autem ſermonum Ezechiæ, & omnis fortitudo ejus, & quomodo fecerit piſcinam, & aquæductum, & introduxerit aquas in civitatem, nonne hæc ſcripta ſunt in Libro ſermonum dierum regum Juda?

21. Dormivitque Ezechias cum patribus ſuis, & regnavit Manaſſes filius ejus pro eo.

C A-

7. (b) Non quòd in ficubus vis eſſet medicatrix morbi, ſed ſignum erat efficaciæ divinæ.

8. (c) Veriſimile eſt Prophetam priùs ei dixiſſe ut olim Achaz: *Pete tibi ſignum à Domino*: aut ſi ultrò petiit ſignum, eo modo excuſari poteſt, quo dictum eſt de Abrahamo, & Gedeone.

9. (d) Optio tibi datur, ut progrediatur umbra, aut retrocedat. Erat, inquit Grotius, gnomon conſtans ex ſemicirculo, in cujus cavo erat globus, in quem cadens umbra reſpondebat cæſuris factis in ſemicirculo, ad numerum, ut ajunt, 28. Quæ cæſuræ hic vocantur *gradus*, per eorum decem retracta eſt umbra.

11. (e) Retrò rediit umbra per gradus 10. *in horologio Achaz*, quod jubente Achaz delineatum fuerat: an ſol redierit retrorſum, an mutatio in umbra tantùm facta fuerit, vix decerni poteſt. Nihil autem opus erat, inquit Grotius, Univerſi curſum immutari, tantùm ſigni cauſa.

12. (f) Iſaiæ 39. vocatur *Merodach*. Hujus pater cùm privatus eſſet, *Baladan* dictus eſt; factus prorex Babylonis dictus eſt *Nabonaſſar*, ex quo nomen ſuum duxit æra Nabonaſſaris apud Ptolemæum. Hujus ſucceſſor *Ber-Merodach* excuſſit jugum Aſſyriorum, & paucis poſt annis Imperium Aſſyriorum devicto Aſſaraddon labefactavit. Hic miſit Legatos ad Ezechiam: quibus oſtendit omnes theſauros ſuos, quos ſcilicet ex clade Aſſyriorum quæſierat: nam paucis ante annis in magnas redactus fuerat anguſtias. Quamobrem graviter fuit reprehenſus à Deo per Iſaiam, & ei denuntiatum fore ut iſta omnia in Babylonem tranſportarentur: non quòd illud tam grave fuerit peccatum, ut cauſa fuerit captivitatis: ſed ex illa occaſione voluit Deus per Iſaiam quæ futura erant prænuntiare, quo Ezechias cautiùs cum ea gente ſe gereret. Nomen *Baladan* extitiſſe in Chaldaicis Beroſi, teſtis eſt Joſephus.

18. & 19. (g) Palatini. *Bonus*, juſtus.

CAPUT XXI.

Manaſſes impius ſuccedit patri Ezechiæ regi piiſſimo, & regnat 55. annis: Cui ſuccedit Amon ejus filius, item impius. Huic poſt biennium à ſervis occiſo Joſias ejus filius & pius ſuccedit.

2. Par. 33. 1. 1. DUodecim annorum erat Manaſſes cùm regnare cœpiſſet, & quinquaginta quinque annis regnavit in Jeruſalem: nomen matris ejus Haphſiba.

2. Fecitque malum in conſpectu Domini, juxta idola gentium, quas delevit Dominus à facie filiorum Iſrael.

* 2. Par. 33. 3. 3. * Converſuſque eſt, & ædificavit (a) excelſa, quæ diſſipaverat Ezechias pater ejus: & erexit aras Baal, & fecit lucos ſicut fecerat Achab rex Iſrael, & adoravit omnem militiam cœli, & coluit eam.

* 2. Reg. 7. 10. 4. Extruxitque aras in domo Domini, de qua dixit Dominus: * In Jeruſalem ponam nomen meum.

5. Et extruxit altaria univerſæ militiæ cœli in duobus atriis templi Domini.

6. Et traduxit filium ſuum per ignem: & ariolatus eſt, & obſervavit auguria, & fecit pythones, & aruſpices multiplicavit, ut faceret malum coram Domino, & irritaret eum.

* 2. Reg. 7. 26. 3. Reg. 8. 16. 9. 5. 7. Poſuit quoque idolum luci, (b) quem fecerat, in templo Domini, * ſuper quod locutus eſt Dominus ad David, & ad Salomonem filium ejus: In templo hoc, & in Jeruſalem, quam elegi de cunctis tribubus Iſrael, ponam nomen meum in ſempiternum.

8. Et ultrà non faciam commoveri pedem Iſrael de terra, quam dedi patribus eorum: ſi tamen cuſtodierint opere omnia quæ præcepi eis, & univerſam legem quam mandavit ei ſervus meus Moyſes.

9. Illi verò non audierunt: ſed ſeducti ſunt à Manaſſe, ut facerent malum ſuper gentes, quas contrivit Dominus à facie filiorum Iſrael.

10. Locutuſque eſt Dominus in manu ſervorum ſuorum Prophetarum, dicens:

* Jerem. 15. 4. 11. * Quia fecit Manaſſes rex Juda abominationes iſtas peſſimas, ſuper omnia quæ fecerunt Amorrhæi ante eum, & peccare fecit etiam Judam in immunditiis ſuis:

12. Propterea hæc dicit Dominus Deus Iſrael: Ecce ego inducam mala ſuper Jeruſalem & Judam: ut quicumque audierit, tinniant ambæ aures ejus.

13. Et extendam ſuper Jeruſalem funiculum Samariæ, & pondus domus Achab: & delebo Jeruſalem, ſicut deleri ſolent tabulæ: & delens vertam, & ducam crebriùs ſtylum ſuper faciem ejus.

14. Dimittam (c) verò reliquias hæreditatis meæ, & tradam eas in manus inimicorum ejus: eruntque in vaſtitatem, & in rapinam cunctis adverſariis ſuis:

15. Eò quòd fecerint malum coram me, & perſeveraverint irritantes me, ex die qua egreſſi ſunt patres eorum ex Ægypto, uſque ad hanc diem.

16. Inſuper & ſanguinem innoxium * fudit Manaſſes multum nimis, donec impleret Jeruſalem uſque ad os: abſque peccatis ſuis, quibus peccare fecit Judam, ut faceret malum coram Domino. * Inf. 24. 4.

17. Reliqua autem ſermonum (d) Manaſſe, & univerſa quæ fecit, & peccatum ejus quod peccavit, nonne hæc ſcripta ſunt in Libro ſermonum dierum regum Juda?

18. Dormivitque Manaſſes cum patribus ſuis, & ſepultus eſt in horto domus ſuæ, in horto Oza: & regnavit Amon filius ejus pro eo.

19. Viginti duorum annorum erat Amon, cùm regnare cœpiſſet: duobus quoque annis regnavit in Jeruſalem. Nomen matris ejus Meſſalemeth filia Harus de Jeteba.

20. Fecitque malum in conſpectu Domini, ſicut fecerat Manaſſes pater ejus.

21. Et ambulavit in omni via, per quam ambulaverat pater ejus, ſervivitque immunditiis, quibus ſervierat pater ejus, & adoravit eas,

22. Et dereliquit Dominum Deum patrum ſuorum, & non ambulavit in via Domini.

23. Tetenderuntque ei inſidias ſervi ſui, & interfecerunt regem in domo ſua.

24. Percuſſit autem populus terræ omnes qui conjuraverant contra regem Amon:

CAPUT XXI. 3. & 4. (a) Iterùm ædificavit. *Aras*, diis gentium, *in domo Domini*.

7. & 13. (b) Quod in luco colebatur. *Funiculum*, Chald. *filum perpendiculi*, quo ſtructuram regunt opifices: *Et pondus domus Achab*, perpendiculi plumbum: ſic evertet Jeruſalem ut Samariam, cùm eadem fuerint crimina, idem erit exitium, idque magno judicio ad delicti menſuram, non temerè. *Sicut deleri ſolent tabulæ*: aliam adhibet ſimilitudinem à ceratis tabulis deſumptam. Nam ſtylus altera parte acutus exarabat litteras in tabula cerata, altera parte latior eas delebat. *Et ducam crebrius ſtylum*, quod ſæpiùs divinæ juſtitiæ ultionem experta fuerit Jeruſalem.

14. & 16. (c) Non eam adjuvabo, ſed derelinquam. *Fudit*; In Iſaiam imprimis, qui ex recepta traditione ſerra ſectus fuit. Tert. L. de Patientia; *Hic patientiæ viribus ſecatur Iſaias, & de Domino non tacet*. *Uſque ad os*, confertim.

17. & 19. (d) In diverſis, unde ea excerpſit Eſdras. L. 2. Paral. 33. *Jeteba*, quæ eſt *Jetebata*, Num. 33. 33.

mon : & conſtituerunt ſibi regem Joſiam filium ejus pro eo.

25. Reliqua autem ſermonum Amon quæ fecit, nonne hæc ſcripta ſunt in Libro ſermonum dierum regum Juda?

26. Sepelieruntque eum in ſepulchro ſuo, in horto Oza: & regnavit Joſias filius ejus pro eo.

CAPUT XXII.

Joſias templum Dei & ejus cultum inſtaurat. De libro Legis invento Deum conſulit; reſponſum accipit.

2. Par. 34. 1. 1. OCto annorum erat Joſias cùm regnare cœpiſſet, triginta & uno anno regnavit in Jeruſalem : nomen matris ejus Idida, filia Hadaja de Beſecath.

2. Fecitque quod placitum erat coram Domino, & ambulavit per omnes vias David patris ſui : non declinavit (a) ad dexteram, ſive ad ſiniſtram.

3. Anno autem octavo decimo regis Joſiæ, miſit rex Saphan filium Aſlia, filii Meſſulam, ſcribam templi Domini, dicens ei:

4. Vade ad Helciam ſacerdotem magnum, ut confletur pecunia (b), quæ illata eſt in templum Domini, quam collegerunt janitores templi à populo,

5. Deturque fabris per præpoſitos domus Domini: qui & diſtribuant eam his qui operantur in templo Domini, ad inſtauranda ſartatecta templi:

6. Tignariis videlicet & cæmentariis, & iis qui interrupta componunt : & ut emantur ligna, & lapides de lapicidinis, ad inſtaurandum templum Domini.

7. Veruntamen non ſupputetur eis argentum quod accipiunt, ſed in poteſtate habeant, & in fide.

8. Dixit autem Helcias pontifex ad Saphan ſcribam: Librum Legis reperi in domo Domini: deditque Helcias volumen Saphan, qui & legit illud.

9. Venit quoque Saphan ſcriba ad regem, & renuntiavit ei quod præceperat, & ait : Conflaverunt ſervi tui pecuniam, quæ reperta eſt in domo Domini : & dederunt ut diſtribueretur fabris à præfectis operum templi Domini.

10. Narravit quoque Saphan ſcriba regi, dicens: Librum dedit mihi Helcias ſacerdos. Quem cùm legiſſet Saphan coram rege,

11. Et audiſſet rex verba libri Legis Domini, ſcidit veſtimenta ſua.

12. Et præcepit Helciæ ſacerdoti, & Ahicam filio Saphan, & Achobor filio Micha, & Saphan ſcribæ, & Aſajæ ſervo regis, dicens:

13. Ite & conſulite Dominum ſuper me, & ſuper populo, & ſuper omni Juda, de verbis voluminis iſtius, quod inventum eſt : magna enim ira Domini ſuccenſa eſt contra nos: quia non audierunt patres noſtri verba libri hujus, ut facerent omne quod ſcriptum eſt nobis.

14. Ierunt itaque Helcias ſacerdos, & Ahicam, & Achobor, & Saphan, & Aſaja, ad Holdam (c) prophetidem, uxorem Sellum, filii Thecuæ, filii Araas cuſtodis veſtium, quæ habitabat in Jeruſalem in ſecunda: locutique ſunt ad eam.

15. Et illa reſpondit eis: Hæc dicit Dominus Deus Iſrael: Dicite viro qui miſit vos ad me:

16. Hæc dicit Dominus: Ecce, ego adducam mala ſuper locum iſtum, & ſuper habitatores ejus, omnia verba Legis quæ legit rex Juda:

17. Quia dereliquerunt me, & ſacrificaverunt diis alienis, irritantes me in cunctis operibus manuum ſuarum: & ſuccendetur indignatio mea in loco hoc, & non extinguetur.

18. Regi autem Juda, qui miſit vos ut conſuleretis Dominum, ſic dicetis : Hæc dicit Dominus Deus Iſrael : Pro eo quòd audiſti verba voluminis,

19. Et perterritum eſt cor tuum, & humiliatus es coram Domino, auditis ſermonibus contra locum iſtum, & habitatores ejus, quòd videlicet fierent in ſtuporem & in maledictum: & ſcidiſti veſtimenta tua, & fleviſti coram me, & ego audivi, ait Dominus:

20. Idcircò colligam te ad patres tuos, & colligeris (d) ad ſepulchrum tuum in pace, ut non videant oculi tui omnia mala quæ inducturus ſum ſuper locum iſtum.

C A-

CAPUT XXII. 2. (a) Joſias propriè fuit Regum ultimus : nam reliqui quaſi Regum Ægypti & Chaldæorum fuerunt ludibria. Placuit autem Deo, ut Rex ultimus pius eſſet ac juſtus, ut Judæis nullus ſupereſſet excuſationi locus. *Nam populus*, inquit Hier. *poterat ſe excuſare in Regibus malis, & dicere : Nos volumus ſervire Deo, ſed prohibemur à Regibus : datur Rex juſtus, quo zelante domum Domini, & populo nihilominus in idolorum cultu perſeverante, juſta ira cauſa profertur à Domino.*

4. & 8. (b) Colligatur. *Repero* : Manaſſes fortaſsè libros legis quos potuerat, ſuſtulerat. Ea de re diximus in prolegomenis, Auctographum Moſis, L. 2. Paral. 34.

14. (c) Quæ erat admodum celebris, quæ futura mala prædixit. *Quæ habitabat in Jeruſalem in ſecunda* ; i. e., in ſecunda parte civitatis, quam exterior murus ab Ezechia conſtructus cingebat, vel fortè in porta ſecunda; aut vici nomen eſt. Tum fortaſſis Jeremias aberat, & reliquias ad pietatem hortabatur.

20. (d) Occiſus quidem fuit in prælio, ſed non vidit excidium urbis.

CAPUT XXIII.

Joſias inventum Deuteronomium legit publicè. Sancito cum Domino fœdere, deſtructis idolis, occiditur in prælio. Huic ſuccedit Joachaz, quo à Pharaone capto, in ejus locum Eliacim ſeu Joakim ſubſtituitur.

2. Par. 34. 29. 1. ET tenuntiaverunt tegi quod dixerat. Qui miſit: & congregati ſunt ad eum omnes ſenes Juda & Jeruſalem.

2. Aſcenditque rex templum Domini, & omnes viri Juda, univerſique qui habitabant in Jeruſalem cum eo ſacerdotes & prophetæ, & omnis populus à parvo uſque ad magnum: legitque cunctis audientibus omnia verba libri fœderis, qui inventus eſt in domo Domini.

3. Stetitque rex ſuper gradum (a): & fœdus percuſſit coram Domino, ut ambularent poſt Dominum, & cuſtodirent præcepta ejus, & teſtimonia, & cæremonias, in omni corde, & in tota anima, & ſuſcitarent verba fœderis hujus, quæ ſcripta erant in libro illo: acquievitque populus pacto.

4. Et præcepit rex Helciæ pontifici & ſacerdotibus ſecundi ordinis (b), & janitoribus, * ut projicerent de templo Domini omnia vaſa, quæ facta fuerant Baal, & in luco, & univerſæ militiæ cœli: & combuſſit ea foris Jeruſalem in convalle Cedron, & tulit pulverem eorum in Bethel. * Eccl. 49. 3.

5. Et delevit (c) aruſpices, quos poſuerant reges Juda ad ſacrificandum in excelſis per civitates Juda, & in circuitu Jeruſalem: & eos, qui adolebant incenſum Baal, & Soli, & Lunæ, & duodecim ſignis, & omni militiæ cœli.

6. Et efferri fecit lucum (d) de domo Domini foras Jeruſalem in convalle Cedron, & combuſſit eum ibi, & redegit in pulverem, & projecit ſuper ſepulchra vulgi.

7. Deſtruxit quoque ædiculas effœminatorum, quæ erant in domo Domini, pro quibus mulieres texebant quaſi domunculas (e) luci.

8. Congregavitque (f) omnes ſacerdotes de civitatibus Juda: & contaminavit excelſa, ubi ſacrificabant ſacerdotes, de Gabaa uſque Berſabee: & deſtruxit aras portarum in introitu oſtii Joſue principis civitatis, quod erat ad ſiniſtram portæ civitatis.

9. Verumtamen non aſcendebant (g) ſacerdotes excelſorum ad altare Domini in Jeruſalem: ſed tantùm comedebant azyma in medio fratrum ſuorum.

10. Contaminavit quoque Topheth (h), quod eſt in convalle filii Ennom: ut nemo conſecraret filium ſuum aut filiam per ignem, Moloch.

11. Abſtulit quoque equos (i), quos dederant reges Juda Soli, in introitu templi Domini juxta exedram Nathanmelech eunuchi, qui erat in Pharurim: currus autem Solis combuſſit igni.

12. Altaria quoque quæ erant ſuper tecta cœnaculi Achaz, quæ fecerant reges Juda, & altaria quæ fecerat Manaſſes in duobus atriis templi Domini, deſtruxit rex: & cucurrit inde, & diſperſit cinerem eorum in torrentem Cedron.

13. Excelſa quoque, quæ erant in Jeruſalem ad dexteram partem montis offenſionis, * quæ ædificaverat Salomon (k) rex Iſrael Aſtaroth idolo Sidoniorum, & Chamos offenſioni Moab, & Melchom abominationi filiorum Ammon, polluit rex. * 3. Reg. 11. 7.

14. Et contrivit ſtatuas, & ſuccidit lucos:

CAPUT XXIII.

3. (a) Sept. Interpret. *Super columnam*: juxta columnam, aut in tribunali, ut 2. Paral. 34. *Ut ſuſcitarent verba fœderis*: ut ea firmarentur, & efficerent, ut ea quæ in libro legis continentur, in uſum redirent.

4. (b) Qui aliis præerant, quique à Pontifice erant Secundi; *Et tulit pulverem eorum in Bethel*, ut eum locum profanaret, quem Iſraelitæ ut ſacrum habuerant.

5. (c) Hebr. *Ceſſare fecit*: idolorum Sacerdotes amovit ab officio.

6. (d) Aut verum, aut depictum, ſeu eſſet idolum Veneris, ut videtur Theodoreto, ſeu quid aliud: *Et projecit ſuper ſepulchra vulgi*; in locum ubi vulgus plebis ſepeliebatur: in convalle Cedron projecit pulverem, ut pollueret ſepulchra eorum qui idola coluerant.

7. (e) Alii *cortinas* vertunt, ſeu veſtes idolis factas: *pro quibus*, in quibus mulieres vel tabernacula, aut vela huic profano idolo deſtinata texebant.

8. (f) Ne ampliùs diſperſi ſacrificarent in excelſis, ſeu in altaribus, quæ variis in locis erigebant, fortè Deo, ſed contra legem. Ac diruit aras *quæ erant ad domum Joſue principis civitatis*, primi magiſtratus.

9. (g) In pœnam prævaricationis, tametſi viverent de oblatis.

10. (h) Vallis erat Jeruſalem proxima, ſic dicta quaſi *tympanum*, quòd ſacrificuli Moloch tympanis ſtreperent, ne audirentur clamores puerorum, quos per ignem trajiciebant. Illa carnificina erat in *Gehennom*, גיהנם, ſeu in valle *Ennom*, veteris cujuſdam Jebuſæi: hinc *gehennæ* nomen dictum eſt: *Ut nemo conſecraret*, quod in locum vetuſti moris ſucceſſerat.

11. & 19. (i) Quibus utebantur, qui manè exibant Solem ſalutatum. *Qui erat in Pharurim*; Chald. *in ſuburbio*. 70. *deſtruxit*; Chald. procul fecit. Reges impii ſtatuas Soli & Lunæ erexerant, quibus equos more Perſarum conſecrabant; excelſa forte illa ob vetuſtatem neglexerat Ezechias. Teſtis eſt Xenophon per totum orientem hoc animal Soli ſacrum fuiſſe. *Altaria*, in ſolariis poſita ad cultum ſiderum.

13. (k) Nou eadem, ſed ſimilia: nam ea deſtruxerat Rex Ezechias: *Montis offenſionis*, Hebr. *montis deſtructionis*, aut abominationis propter idola; Chald. *montis oliveti*. L. 2. Paral. 3. Manaſſes poſt actam pœnitentiam altaria abſtulerat, & extra urbem projecerat, quæ Joſias deſtruxit.

cos: replevitque loca eorum oſſibus mortuorum.

* 3. Reg. 13. 32. 15. * Inſuper & altare, quod erat in Bethel, & excelſum, quod fecerat Jeroboam filius Nabat, qui peccare fecerat Iſrael: & altare illud, & excelſum deſtruxit, atque combuſſit, & comminuit in pulverem, ſuccenditque etiam lucum.

16. Et converſus (l) Joſias, vidit ibi ſepulchra, quæ erant in monte: miſitque & tulit oſſa de ſepulchris, & combuſſit ea ſuper altare, & polluit illud juxta verbum Domini, quod locutus eſt vir Dei, qui prædixerat verba hæc.

* 3. Reg. 13. 1. 17. * Et ait: Quis eſt titulus (m) ille, quem video? Responderuntque ei cives urbis illius: Sepulchrum eſt hominis Dei, qui venit de Juda, & prædixit verba hæc, quæ feciſti ſuper altare Bethel.

18. Et ait: Dimitte eum, nemo commoveat oſſa ejus. Et intacta manſerunt oſſa illius, cum oſſibus prophetæ qui venerat de Samaria.

19. Inſuper & omnia fana excelſorum, quæ erant in civitatibus Samariæ, quæ fecerant reges Iſrael ad irritandum Dominum, abſtulit Joſias: & fecit eis ſecundùm omnia opera quæ fecerat in Bethel.

20. Et occidit (n) univerſos ſacerdotes excelſorum, qui erant ibi ſuper altaria: & combuſſit oſſa humana ſuper ea: reverſuſque eſt Jeruſalem.

* 2. Par. 35. 1. 21. * Et præcepit omni populo, dicens: Facite Phaſe Domino Deo veſtro, ſecundùm quod ſcriptum eſt in libro fœderis hujus.

22. Nec enim factum eſt Phaſe tale à diebus judicum, qui judicaverunt Iſrael, & omnium dierum regum Iſrael, & regum Juda,

23. Sicut in octavo decimo anno regis Joſiæ factum eſt Phaſe iſtud Domino in Jeruſalem.

24. Sed & pythones, & ariolos, & figuras idolorum, & immunditias, & abominationes quæ fuerant in terra Juda & Jeruſalem, abſtulit Joſias: ut ſtatueret verba legis, quæ ſcripta ſunt in libro, quem invenit Helcias ſacerdos in templo Domini.

25. Similis illi non fuit ante eum rex, qui reverteretur ad Dominum in omni corde ſuo, & in tota anima ſua, & in univerſa virtute ſua (o), juxta omnem legem Moyſi, neque poſt eum ſurrexit ſimilis illi.

26. Verumtamen non eſt averſus Dominus ab ira furoris ſui magni, quo iratus eſt furor ejus contra Judam: propter irritationes, quibus provocaverat eum Manaſſes.

27. * Dixit itaque Dominus: Etiam Judam auferam à facie mea, ſicut abſtuli Iſrael: & projiciam civitatem hanc quam elegi, Jeruſalem, & domum de qua dixi: Erit nomen meum ibi. * Inf. 24. 2.

28. Reliqua autem ſermonum Joſiæ, & univerſa quæ fecit, nonne hæc ſcripta ſunt in Libro verborum dierum regum Juda?

29. * In diebus ejus aſcendit Pharao Nechao (p) rex Ægypti, contra regem Aſſyriorum, ad flumen Euphraten, & abiit Joſias rex in occurſum ejus: & occiſus eſt in Mageddo, cùm vidiſſet eum. * 2. Par. 35. 20.

30. Et portaverunt eum ſervi ſui mortuum de Mageddo: & pertulerunt in Jeruſalem, & ſepelierunt eum in ſepulchro ſuo. Tulitque populus terræ Joachaz filium Joſiæ: & unxerunt eum (q), & conſtituerunt eum regem pro patre ſuo.

31. * Viginti trium annorum erat Joachaz cùm regnare cœpiſſet, & tribus menſibus regnavit in Jeruſalem: nomen matris ejus Amital, filia Jeremiæ, de Lobna. * 2. Par. 36. 2.

32. Et fecit malum coram Domino, juxta omnia quæ fecerant patres ejus.

33. Vinxitque eum Pharao Nechao in Rebla, quæ eſt in terra Emath, ne regnaret in Jeruſalem: & impoſuit mulctam terræ, centum talentis argenti, & talento auri.

34. Regem conſtituit Pharao Nechao Eliacim filium Joſiæ pro Joſia patre ejus: vertitque nomen ejus Joakim. Porrò Joachaz tulit, & duxit in Ægyptum, & mortuus eſt ibi.

35. Argentum autem & aurum dedit Joakim Pharaoni, cùm indixiſſet terræ per ſingulos, ut conferretur juxta præceptum Pharaonis: & unumquemque juxta vires ſuas exegit, tam argentum quàm aurum de populo terræ, ut daret Pharaoni Nechao.

36. Vi-

16. (l) *Reverſus*: Quod prædictum fuerat 1. 3. Reg. cap. 13. impletum fuit.
17. (m) Columna fuit, cui nomen ſepulti erat inſcriptum.
20. (n). Hinc colligitur 1. multos remanſiſſe in iis locis, aut eò reverſiſſe Iſraelitas cum Sacerdotibus: 2. Collapſo Aſſyriorum imperio Joſiam eas urbes in ſuam ditionem redegiſſe.
25. (o) Regem Babylonis, ut ex cap. 24. colligitur. *Non fuit illi ſimilis*. in Phaſe celebranda, & in quibuſdam aliis rebus.

29. (p) Herodotus l. 2. vocat eum *Nechos*, vel *Nekos*, & eam narrat expeditionem: Joſias voluit ejus tranſitum impedire per loca ſuæ ditionis. *In Mageddo*: urbs erat in tribu Juda: *Magdalum* ab Herodoto appellatur.
30. & 31. (q) Filii Regum non ungebantur, niſi cùm jus erat controverſum, ut hac in occaſione: nam Eliacim erat major natu, 1. Paral. 3. 15. *Joachaz*, ſeu *Johanan* dicitur primogenitus ob dignitatem.

36. Vigintiquinque annorum erat Joakim (r) cùm regnare cœpiſſet*: & undecim annis regnavit in Jeruſalem: nomen matris ejus Zebida filia Phadaja de Ruma.

* 2. Par. 36. 5.

37. Et fecit malum coram Domino, juxta omnia quæ fecerant patres ejus.

CAPUT XXIV.

Joakim per triennium ſervit Nabuchodonoſori. Joachin illius filius deportatur Babylonem cum principibus: Sedecias ejus patruus rex conſtituitur.

1. IN diebus ejus aſcendit Nabuchodonoſor (a) rex Babylonis, & factus eſt ei Joakim ſervus tribus annis: & rurſum rebellavit contra eum.

2. Immiſitque ei Dominus latrunculos (b) Chaldæorum, & latrunculos Syriæ, & latrunculos Moab, & latrunculos filiorum Ammon: & immiſit eos in Judam, ut diſperderent eum: * juxta verbum Domini quod locutus fuerat per ſervos ſuos prophetas.

* Sup. 23. 27.

3. Factum eſt autem hoc per verbum Domini contra Judam, ut auferret eum coram ſe, propter peccata Manaſſe univerſa quæ fecit,

4. Et propter ſanguinem innoxium quem effudit, & implevit Jeruſalem cruore innocentium: & ob hanc rem noluit Dominus propitiari.

5. Reliqua autem ſermonum Joakim, & univerſa quæ fecit, nonne hæc ſcripta ſunt in Libro ſermonum dierum regum Juda? Et dormivit (c) Joakim cum patribus ſuis:

6. Et regnavit Joachin (d) filius ejus pro eo.

7. Et ultrà non addidit (e) rex Ægypti, ut egrederetur de terra ſua: tulerat enim rex Babylonis à rivo Ægypti uſque ad fluvium Euphraten, omnia quæ fuerant regis Ægypti.

8. Decem (f) & octo annorum erat Joachin cùm regnare cœpiſſet, & tribus menſibus regnavit in Jeruſalem: nomen matris ejus Noheſta filia Elnathan de Jeruſalem.

9. Et fecit malum coram Domino, juxta omnia quæ fecerat pater ejus.

10. * In tempore illo aſcenderunt ſervi Nabuchodonoſor regis Babylonis in Jeruſalem, & circumdata eſt urbs munitionibus.

* Dan. 1. 1.

11. Venitque Nabuchodonoſor rex Babylonis ad civitatem cum ſervis ſuis, ut oppugnarent eam.

12. Egreſſuſque eſt Joachin rex Juda ad regem Babylonis, ipſe & mater ejus, & ſervi ejus, & principes ejus, & eunuchi ejus: & ſuſcepit eum rex Babylonis anno octavo (g) regni ſui.

13. Et protulit inde omnes theſauros domus Domini, & theſauros domus regiæ: & concidit univerſa vaſa aurea, quæ fecerat Salomon (h) rex Iſrael in templo Domini juxta verbum Domini.

14. Et tranſtulit omnem (i) Jeruſalem, & univerſos principes, & omnes fortes exercitus, decem millia in captivitatem, & omnem artificem & clusorem: nihilque relictum eſt, exceptis pauperibus populi terræ.

15. Tranſ-

36. (r) Itaque Joſias anno ætatis 15. eum genuit; nonnulli tamen ſuſpicantur errorem irrepſiſſe in numeris, ac legendum, 25. annorum erat Joakim.

CAPUT XXIV.

1. (a) Ita apud Beroſum, & in Actis Tyriorum; apud Strabonem quoque Nabuchodonoſoris fit mentio. *Et factus eſt ei Joakim*, in fidem ejus ſe dedit tribus annis.

2. (b) Ex iis gentibus conſtabat exercitus Chaldæorum. Nabuchodonoſor primo ſui regni anno Joakimum duxit Babylonem, ex cap. 25. Jeremiæ; ſupplex regno ſuo reſtituitur per trienoium, mox defecit: ex Jeremia primus annus Nabuchodonoſor incidit in quartum Joakimi. Ex quo liquet Joſiam regnaſſe 31. annos integros: atque annum interceſſiſſe inter mortem Joſiæ, & initium Joakimi: tametſi Joachaz tres tantùm menſes regnaverit. Sed non ſtatim poſt mortem Joſiæ rex creatus fuit, & prælatus fratri majori. Eodem anno Pharao Nechao victus eſt à Nabuchodonoſore in Carkemis propè Euphratem anno quarto Olympiadis 42. juxta calculum Jacobi Capelli: poſt illam victoriam venit Nabuchodonoſor Jeroſolymam, eique factus eſt tributarius Rex Joakim circa annum quintum regni ſui, qui rebellavit nono regni ſui anno. Exeunte anno undecimo Nabuchodonoſor obſidet & capit Jeroſolymam, Joakimum cum nonnullis magnatibus & parte vaſorum ſacrorum abducit Babylonem. Sic R. Aben-Eſra & Saadias interpretantur locum Danielis cap. 1. ubi annum tertium Joakim deſignat, ex quo rebellaverat. Quamquam non dicit Daniel abductum fuiſſe Joakimum Babylonem, ſed vaſa ſacra; Joakimus verò juxta prophetiam Jeremiæ 22. projectus eſt in agrum extra mœnia Jeruſalem: cùm forte morbo correptus, aut occiſus eſſet, & cadaver ejus projectum.

5. (c) Projectus in agrum, & ſepultus ſepultura aſini, Jerem. 22. poſtea erectum forte fuit ejus ſepulchrum propè Jeruſalem, ut ſolent cœnotaphia poſt mortem extrui.

6. (d) Prior ita ſcribitur יהויקים, *Joakim*; poſterior יהויכין, *Joachin*, qui tribus tantùm menſibus regnavit: nam ſe dedit Nabuchodonoſori, urbem cum inſeltis copiis obſidenti; hunc abduxit Babylonem, urbem nudavit principibus, fabris, cluſoribus, ſeu ingeniariis, aut caſtrorum metatoribus.

7. (e) Tempore Joachin: nam Sedecia Rege exercitus Pharaonis egreſſus eſt ex Ægypto, ex cap. 37. Jerem.

8. (f) 2. Paral. 36. *Octo annorum erat*; contrariæ lectiones ſic conciliantur: Joachin octo erat annorum cùm regnare cœpiſſet vivente patre, cum quo regnavit decem annis. Itaque patre mortuo, cùm ſolus regnare cœpit, erat annorum octodecim.

12. (g) Jerem. 52. *Anno ſeptimo*, exeunte nimirùm anno ſeptimo, & ineunte octavo.

13. (h) Ad eorum formam facta, ſi minùs eadem eſſent, cùm templum ſæpiùs direptum fuerit.

14. (i) Præcipuos & magis inſignes. Meminit hujus deportationis, & inſequentis Hecatæus apud Joſephum, & Demetrius apud Clementem Alexandrinum.

Digitized by Google

* 2. Par. 36. 10. Eſth. 2. 6. & 11. 4. Ezech. 17. 12. Jerem. 24. 1. & 29. 2.

15. * Tranſtulit quoque Joachin in Babylonem, & matrem regis, & uxores regis, & eunuchos ejus, & judices terræ duxit in captivitatem de Jeruſalem in Babylonem:

16. Et omnes viros robuſto, ſeptem (k) millia, & artifices, & cluſores mille, omnes viros fortes & bellatores: duxitque eos rex Babylonis captivos in Babylonem.

* Jere. 37. 1. & 52. 1.

17. * Et conſtituit Matthaniam (l) patruum ejus pro eo: impoſuitque nomen ei Sedeciam.

18. Vigeſimum & primum annum ætatis habebat Sedecias cùm regnare cœpiſſet, & undecim annis regnavit in Jeruſalem: nomen matris ejus erat Amital, filia Jeremiæ, de Lobna.

19. Et fecit malum coram Domino, juxta omnia quæ fecerat Joakim.

20. Iraſcebatur enim Dominus contra Jeruſalem & contra Judam, donec projiceret eos à facie ſua: receſſitque Sedecias à rege Babylonis.

CAPUT XXV.

Anno undecimo Sedeciæ Nabuzardan templum & civitatem incendit. Relictis ibi pauperibus, Godolias his præficitur. Qui ab Iſmaele occiditur.

* Jerem. 39. 1. & 52. 4.

1. FActum eſt autem anno nono * regni ejus, menſe decimo, decima die menſis, venit Nabuchodonoſor rex Babylonis, ipſe & omnis exercitus ejus, in Jeruſalem, & circumdederunt eam: & extruxerunt in circuitu ejus munitiones.

2. Et clauſa eſt civitas atque vallata, uſque ad undecimum annum regis Sedeciæ.

3. Nona die menſis (a): prævaluitque fames in civitate, nec erat panis populo terræ.

4. Et interrupta eſt civitas: & omnes viri bellatores nocte fugerunt per viam portæ, quæ eſt inter duplicem murum ad hortum regis (porrò Chaldæi obſidebant in circuitu civitatem) fugit itaque Sedecias per viam, quæ ducit ad campeſtria ſolitudinis.

5. Et perſecutus eſt exercitus Chaldæorum regem, comprehenditque eum in planitie Jericho: & omnes bellatores, qui erant cum eo, diſperſi ſunt, & reliquerunt eum.

6. Apprehenſum ergo regem duxerunt ad regem Babylonis in Reblatha: qui locutus eſt cum eo judicium (b).

7. Filios autem Sedeciæ occidit coram eo, & oculos ejus effodit, vinxitque eum catenis, & adduxit in Babylonem.

8. Menſe quinto, ſeptima die menſis, ipſe eſt annus nonus (c) decimus regis Babylonis: venit Nabuzardan princeps exercitus, ſervus regis Babylonis, in Jeruſalem.

9. * Et ſuccendit domum Domini, & domum regis: & domos Jeruſalem, omnemque combuſſit igni. * Pſal. 73. 7.

10. Et muros Jeruſalem in circuitu deſtruxit omnis exercitus Chaldæorum, qui erat cum principe militum.

11. Reliquam autem populi partem, quæ remanſerat in civitate, & perfugas, qui transfugerant ad regem Babylonis, & reliquum vulgus, tranſtulit Nabuzardan princeps militiæ.

12. Et de pauperibus terræ reliquit vinitores & agricolas.

13. * Columnas autem æreas, quæ erant in templo Domini, & baſes & mare æreum, quod erat in domo Domini, confregerunt Chaldæi, & tranſtulerunt æs omne in Babylonem. * Jer. 52. 19.

14. Ollas quoque æreas, & trullas, & tridentes, & ſcyphos, & mortariola, & omnia vaſa ærea, in quibus miniſtrabant, tulerunt.

15. Necnon & thuribula, & phialas: quæ aurea, aurea; & quæ argentea, argentea; tulit princeps militiæ.

16. Id eſt, columnas duas, mare unum, & baſes quas fecerat Salomon in templo Domini: non erat pondus æris omnium vaſorum.

17. * Decem & octo cubitos altitudinis habebat columna una: & capitellum æreum ſuper ſe altitudinis trium cubitorum: & retiaculum, & malogranata ſuper capitellum columnæ, omnia ærea: ſimilem & columna ſecunda habebat ornatum. * 3. Reg. 7. 15. 2. Par. 3. 15. Jerem. 52. 21.

18. Tulit

16. (k) V. 24. decem millia numerantur, ex aliis locis fuerunt 7000. ex Jeruſalem 3000. ex quibus fuerunt mille artifices & cluſores, in arte bellica expertes, *ingenioſos* vocat.

17. (l) Joſiæ filium, & natum poſt Joachaz, impoſuitque ei nomen Sedeciam.

CAPUT XXV.

3. & 4. (a) Scilicet menſis quarti ex cap. 39. Jeremiæ. *Interrupta*, murus perruptus.

6. (b) Sententiam adversùs eum pronuntiavit, aut exprobravit perfidiam. Jeremias prædixerat Sedeciæ c. 32. fore ut abduceretur Babylonem: Ezechiel verò cap. 12. prædixerat eum non viſurum Babylonem: utrumque vaticinium impletum fuit; nam abductus eſt, & effoſſis oculis non vidit Babylonem.

8. (c) Jeremiæ 52. in anno 23. nimirum cùm Ammonitis & Moabitis devictis Judæi inter eos inventi Babylonem ſunt miſſi, quadriennio poſt templum incenſum, deſignatur hoc loco annus quo everſum eſt templum.

18. Tulit quoque princeps militiæ Saraiam ſacerdotem primum, & Sophoniam ſacerdotem ſecundum, & tres janitores (d).

19. Et de civitate eunuchum unum, qui erat præfectus ſuper bellatores viros: & quinque viros de his qui ſteterant coram rege, quos reperit in civitate: & Sopher principem exercitus, qui probabat tyrones de populo terræ: & ſexaginta viros è vulgò, qui inventi fuerant in civitate.

20. Quos tollens Nabuzardan princeps militum, duxit ad regem Babylonis in Reblatha.

21. Percuſſitque eos rex Babylonis, & interfecit eos in Reblatha in terra Emath: & translatus eſt Juda de terra ſua.

22. Populo autem qui relictus erat in terra Juda, quem dimiſerat Nabuchodonoſor rex Babylonis, præfecit Godoliam filium Ahicam filii Saphan.

23. Quod cùm audiſſent omnes duces militum, ipſi & viri qui erant cum eis, videlicet quòd conſtituiſſet rex Babylonis Godoliam, venerunt ad Godoliam in Maſpha, Iſmahel filius Nathaniæ, & Johanan filius Caree, & Saraja filius Thanehumeth Netophathites, & Jezonias filius Maachati, ipſi & ſocii eorum.

24. Juravitque Godolias ipſis & ſociis eorum, dicens: Nolite timere ſervire Chaldæis: manete in terra, & ſervite regi Babylonis, & benè erit vobis.

25. Factum eſt autem in menſe ſeptimo, venit Iſmahel filius Nathaniæ, filii Eliſama de ſemine regio, & decem viri cum eo: percuſſeruntque Godoliam, qui & mortuus eſt: ſed & Judæos & Chaldæos qui erant cùm eo in Maſpha.

26. Conſurgenſque omnis populus à parvo uſque ad magnum, & principes militum, venerunt in Ægyptum, timentes Chaldæos.

27. Factum eſt verò in anno trigeſimo* ſeptimo tranſmigrationis Joachin regis Juda, menſe duodecimo, vigeſima (e) ſeptima die menſis, ſublevavit Evilmerodach rex Babylonis, anno quo regnare cœperat, caput Joachin regis Juda de carcere.

* Jer. 52. 31.

28. Et locutus eſt ei benignè: & poſuit thronum ejus ſuper thronum regum, qui erant cum eo in Babylone.

29. Et mutavit veſtes ejus, quas habuerat in carcere, & comedebat panem ſemper in conſpectu ejus cunctis diebus vitæ ſuæ.

30. Annonam quoque conſtituit ei ſine intermiſſione, quæ & dabatur ei à rege per ſingulos dies omnibus diebus vitæ ſuæ.

18. & 19. (d) Jerem. 52. 25. *Septem viros*; in quibus quinque erant magis conſpicui, aut fortè duo ex iis fugerunt. *Sophoniam Sacerdotem ſecundum*: qui erat quaſi primi vicarius, & Jophee principem exercitus; Sept. Interpr. ſcribam principis exercitus, Jerem. 52. *Scribam principem militum*: *Qui probabat tyrones*: Hebr. *colligentem populum terræ*, qui milites conſcribebat. Initium captivitatis pleriſque videtur ab ultimo Joachimi anno numerandum, non ab anno ejus quinto: ſic enim plures eſſent quam 70. anni uſque ad annum primum Cyri; ſed neque ab ultimo Sedeciæ anno; ſiquidem 59. tantùm anni forent. Unde Ezechiel hinc annos captivitatis repetit, cùm ipſe abductus eſt unà cum ſociis Babylonem, nempe ſub finem anni ſeptimi Nabuchodonoſoris, qui unà cum patre Nabopolaſſare, aut Nabuchodonoſore primo regnabat. Quòd ſi illis ſeptem annis tres addas, quibus Daniel in aula fuit educatus, antequam Nabuchodonoſori ſiſteretur, anno decimo exeunte, vel undecimo ineunte, cùm pater ejus obiit, ad Regem adductus eſt Daniel. Sic annus quintus captivitatis incidit in ſecundum annum, quo Nabuchodonoſor regnavit ſolus.

27. (e) Jerem. 52. vigeſima quinta. Die 25. ſepultus Nabuchodonoſor; die 26. eductus eſt Evilmerodach de carcere, quò fuerat conjectus ob affectatum regnum; die 27. Joachin ab eo ſublevatur. Jam ibi 37. annos egerat Joachin. *Merodach* fuit commune nomen Regibus Chaldæorum à primo Rege, qui jugum Aſſyriorum excuſſit, derivatum. Nabuchodonoſor 44. annis regnavit ex cap. 52. Jeremiæ, & ex hoc loco non ſolus, ſed 10. aut 11. annis unà cum patre. Nam anno 37. à captivitate Jechoniæ, ſeu ab initio ſui regni, Evilmerodach Jechoniam ſolvit vinculis. Nabuchodonoſor autem cœperat regnare unà cum patre anno quarto Joakimi, ſeu ſeptem annis ante Jechoniæ captivitatem, qui additi 37. annis quibus regnavit poſt abductum Jechoniam, efficiunt 44. annos. Evilmerodach meminit Beroſus apud Joſephum L. 1. contra Appionem: eum interfectum tradit à Nerigliſſare ſororis ipſius marito, eumque regnaſſe per biennium, Nerigliſſarem verò quatuor regnaſſe annis; hujus filius Balthaſſar, Nabuchodonoſoris ex filia nepos; poſt novem menſium Imperium interfectus fuit, & in ejus locum Darius Medus ſuffectus eſt, qui à Beroſo Nabonidus appellatur: ac fortè Balthaſſar unà cum patre regnaverat anno 17. Nabonidi, ſeu Darii. Joſephus ex Beroſo tradit Cyrum è Perſide egreſſum univerſa Aſia ſubacta Imperium in Babylonem habuiſſe. Sed veriſimile eſt Cyrum è Perſide egreſſum anno regni ſui 17. ac decennium ferè in ſubigenda Aſia impendiſſe, priuſquam Babylonem oppugnaret: adeò ut anno 27. Darii Babylonem expugnarit. Cyro hiſtorici omnes tribuunt 30. annos regni. Anno Imperii ſui, aut Monarchiæ Perſarum primo ſolvit captivitatem, ſeu ſeptuageſimo anno à deportatione Jechoniæ: adeò ut initium Darii incidat in annum 43. captivitatis: quibus additi 27. anni Darii Medi, ſummam efficiunt 70. annorum. Cyrus verò paucis poſt annis adversùs Scythas profectus, ab iis victus eſt & interfectus, ut vulgò creditur. Alii aliter 70. annos captivitatis numerant ab anno 4. Joachin, & ultimum Chaldæorum Regem volunt eſſe Balthaſſarem Nabuchodonoſoris nepotem, cùm à Cyro Babylon eſt expugnata. Qui verò à Daniele Darius Medus dicitur, hunc eſſe Cyaxarem II. exiſtimant Cyri avunculum, iſque ſub avo Aſtyage, ſeu Cyaxare primo magna bella geſſerat. Ita Illuſtriſs. Meldenſis Epiſcopus. Sed ea de re poſteà.

LIBER PRIMUS PARALIPOMENON,

HEBRAICE

DIBRE HAJAMIM.

L*IBRI duo* Paralipomenon *unum efficiunt apud Hebræos, teſte Hieronymo: ab iis vocatur* דברי־הימים Verba dierum, *iſque propter magnitudinem apud nos in duos Libros diviſus eſt.* Verba dierum *appellant quaſi* Annales, *ac videtur eſſe velut epitome illius operis, quod in Regum libris identidem citatur, quo nimirum geſta Regum Juda continebantur. Nam Liber qui* Verba dierum Regum Iſrael *inſcriptus erat, periit omninò. Auctor quippè lectorem ad hos Annales, ſeu ad verba dierum Regum Juda & Iſrael identidem mittit, ac ſæpiùs quæ proferuntur in Libris Regum geſta, in Libris* Paralipomenon *non occurrunt. Libri Annalium multò erant ampliores. Liber poſterior Paralipomenon recentior eſt Libris Regum, ſed tamen vetuſtior eſt Libro Nehemiæ: In Nehemia quippè, cap. 12. v. 23. & ſeq. citatur Liber* Verborum dierum; *ibique Levi Genealogia ita pertexitur, ut Lib. 1. Paral. cap. 9. occurrit. L. 2. Paral. cap. 5. v. 9. arcam fuiſſe in templo uſque in præſentem diem legimus. Complura alia iiſdem verbis relata perſuadent hæc ad verbum expreſſa fuiſſe è vetuſtioribus & ſacris monumentis, cùm Judæi ſuæ regionis adhuc erant poſſeſſores. Illud Auctori ſacro fuit propoſitum, ut ſuæ gentis hiſtoriam, atque illius ſeriem ex hominum animis penè deletam in memoriam eorum revocaret, quò ſuæ quique originis eſſent memores. Genealogiæ primis capitibus comprehenſæ conveniunt cum iis quæ Lib. 1. Eſdræ capitibus 2. 8. & 10. continentur. Dictus eſt Liber* Paralipomenon, Παραλειπομένων, *ſeu* Derelictorum, *quòd ſuppleat quæ deſunt in Libris Regum. Unde Hieronymus in Præfat. teſtatur omuem eruditionem Scripturarum in hoc libro contineri, & hiſtorias, quæ vel prætermiſſæ ſunt in ſuis locis, vel perſtrictæ leviter, hic per quædam verborum compendia explicari. Sed eodem in loco difficultates, quæ occurrunt in propriis hominum & locorum nominibus, non diſſimulat. Ita Græcis & Latinis codicibus hunc nominum librum vitioſum eſſe, ut non tam Hebræa, quàm Barbara quædam & Sarmatica nomina conjecta arbitrandum ſit. Nec hoc 70. Interpretibus, qui Spiritu ſancto pleni, ea quæ vera fuerant tranſtulerant, ſed ſcriptorum culpæ adſcribındum, dum de emendatis iuemendata ſcripſerant, & ſæpè tria nomina ſubtractis è medio ſyllabis in unum vocabulum cogunt, vel è regione unum nomen propter latitudinem ſuam in duo vel tria vocabula dividunt.*

Finis libri ſecundi initio Eſdræ repetitur, cujus initii Auctor incertus eſt, cùm Darii Hiſtaſpis ætatem viderit. Cùm autem in libris Regum & Paralipomenon hæc verba ſæpè occurrant: Nonne hæc ſcripta ſunt in Libro verborum dierum Regum Juda? *his ſignificantur acta diurna accuratè ab Hebræis condita, unde librorum Regum & Paralipomenon ſumpta eſt materia.*

Quòd autem hi libri genuini habiti ſint ab ætatibus proximè ſequentibus, vel ex eo liquet, quòd in Canonem Hebræorum relati fuerint, & à 70. Græcè tranſlati.

Hos libros vetuſtiores eſſe quàm nobis videantur, hinc probare conatur Hobbeſius, quòd Lib. 1. cap. 5. Arca iu templum à Salomone illata dicatur uſque in præſentem diem: ſed veriſimile eſt libros Regum & Paralipomenon ex variis & diverſis hiſtoriis eſſe conſcriptos, adeò ut interdùm verba ipſa repetita fuerint. Unde illud admodùm probabile eſt, hoc teſtimonium ex libro antiquıore depromptum libris

Regum

Regum & Paralipomenon inſertum fuiſſe, ut optimè reſpondet illuſtriſſimus Huetius, qui & cavillationes Theologo politici *diſſolvit, cùm pleraque difficultates ex depravatis codicibus, & ex variis lectionibus oriantur. Atque id unum tantummodò his cavillis extorqueri poteſt, luxatum eſſe in nominibus quibuſdam propriis, ubi proclivis eſt error, cùm deſcribuntur, aut in arithmeticis aliquibus notis Scripturæ textum vitiatum, quod interpretes nonnulli dare non renuunt. At potiſſimùm inquiunt in libros Paralipomenon hæc calamitas incubuit.: quamquam illud quoque fatendum eſt, mutata eſſe urbium & locorum nomina temporum lapſu.*

Singula capita leviter decurremus, quòd pars magna rerum, quæ geſtæ narrantur, jam fuerit in libris Regum expoſita. Novem priora capita genealogias continent.

CAPUT PRIMUM.

Genealogiæ ab Adamo uſque ad Abrahæ poſteros referuntur capite primo. Et quidem ab Adamo uſque ad Noemum nulla eſt prætermiſſa generatio, vel in Geneſi, vel in hoc capite. Verùm à Noemo uſque ad Abraham apud 70. & Lucam c. 3. Cainan inter Semum & Arphaxad interpoſitus in Hebræo textu deſideratur.

Gen. 2. 7. & 4. 25. & 5. 6. 9.

1. ADam, Seth, Enos,
2. Cainam, Malaleel, Jared,
3. Henoch, Mathuſale, Lamech,
4. Noe, Sem, Cham, & Japheth.
5. Filii Japheth; Gomer, & Magog, & Madai, & Javan, Thubal, Moſoch, Thiras.
6. Porrò filii Gomer: Aſcenez, & Riphath, & Thogorma.
7. Filii autem Javan: Eliſa & Tharſis, Cethim & Dodanim.
8. Filii Cham: Chus & Meſraim, & Phut, & Chanaan.
9. Filii autem Chus: Saba, & Hevila, Sabatha, & Regma, & Sabathaca. Porrò filii Regma: Saba, & Dadan.
10. Chus (a) autem genuit * Nemrod: iſte cœpit eſſe potens in terra. * Gen. 10. 8.
11. Meſraim (b) verò genuit Ludim, & Anamim, & Laabim, & Nephthuim,
12. Phetruſim quoque & Caſluim, de quibus egreſſi ſunt Philiſthiim, & Caphtorim.
13. Chanaan verò genuit Sidonem primogenitum ſuum, Hethæum quoque,
14. Et Jebuſæum, & Amorrhæum, & Gergeſæum,
15. Hevæumque & Aracæum, & Sinæum.
16. Aradium quoque, & Samaræum, & Hamathæum.
17. Filii * Sem: Ælam, & Aſſur, & Arphaxad, & Lud, & Aram, & Hus, & Hul, & Gether (c), & Moſoch. * Gen. 11. & 10.
18. Arphaxad autem genuit Sale, qui & ipſe genuit Heber.
19. Porrò Heber nati ſunt duo filii, nomen uni Phaleg, quia in diebus ejus (d) diviſa eſt terra; & nomen fratris ejus Jectan.
20. Jectan autem genuit Elmodad, & Saleph, & Aſarmoth, & Jare,
21. Adoram quoque, & Huzal, & Decla,
22. Hebal etiam, & Abimael, & Saba, necnon
23. Et Ophir, & Hevila, & Jobab: omnes iſti filii Jectan.

CAP. I. 10. (a) Primus in alios imperium occupavit; cùm antea omnes æquo jure viverent, primam Monarchiam Babylone conſtituit; turrim velut arcem ædificare voluit.

11. (b) Sept. Interpret. hæc nomina ponunt in plurali numero.

17. (c) Geneſeos 10. inter filios Aram numerantur: adeò ut hoc in loco quadam vocum tranſpoſitio eſſe videatur.

19. (d) In diebus *Phaleg*, quæ vox diviſionem ſignificat, facta eſt diviſio linguarum & nationum.

24. Sem, Arphaxad (e), Sale,
25. Heber, Phaleg, Ragau,
26. Serug, Nachor, Thare,
* Gen. 11. 26. 27. Abram, * iſte eſt Abraham.
28. Filii autem Abraham, Iſaac, & Iſmahel.
* Gen. 25. 13. 29. Et hæ generationes eorum, Primogenitus * Iſmahelis, Nabajoth, & Cedar, & Adbeel, & Mabſam,
30. & Maſma, & Duma, Maſſa, Hadad, & Thema,
31. Jetur, Naphis, Cedma: hi ſunt filii Iſmahelis.
32. Filii autem Ceturæ concubinæ Abraham, quos genuit: Zamran, Jecſan, Madan, Madian, Jesboc, & Sue. Porrò filii Jecſan, Saba, & Dadan. Filii autem Dadan, Aſſurim, & Latuſim, & Laomim.
* Gen. 25. 4. 33. Filii * autem Madian: Epha, & Epher, & Henoch, & Abida & Eldaa: omnes hi filii Ceturæ.
* Gen. 25. 19. 34. Genuit * autem Abraham Iſaac: cujus fuerunt filii, Eſau & Iſrael.
* Gen. 36. 11. 35. Filii * Eſau: Eliphaz: Rahuel, Jehus, Ihelom, & Core.
36. Filii Eliphaz: Theman, Omar, Sephi, Gathan, Cenez, Thamna (f), Amalec.
37. Filii Rahuel: Nahath, Zara, Samma, Meza.
38. Filii Seir (g): Lotan, Sobal, Sebeon, Ana, Diſon, Eſer, Diſan.
39. Filii Lotan: Hori, Homam. Soror autem Lotan fuit Thamna.
40. Filii Sobal: Alian, & Manahath, & Ebal, Sephi, & Onam. Filii Sebeon: Aja & Ana. Filii Ana: Diſon.
41. Filii Diſon: Hamran, & Eſeban, & Jethran, & Charan.
42. Filii Eſer: Balaan, & Zavan, & Jacan. Filii Diſon: Hus & Aran.
43. Iſti ſunt reges (h), qui imperaverunt in terra Edom, antequam eſſet rex ſuper filios Iſrael: Bale filius Beor: & nomen civitatis ejus, Denaba.
44. Mortuus eſt autem Bale, & regnavit pro eo Jobab filius Zare de Boſra.
45. Cùmque & Jobab fuiſſet mortuus, regnavit pro eo Huſam de terra Themanorum.
46. Obiit quoque & Huſam, & regnavit pro eo Adad filius Badad, qui percuſſit Madian in terra Moab: & nomen civitatis ejus Avith.
47. Cùmque & Adad fuiſſet mortuus; regnavit pro eo Semla de Maſreca.
48. Sed & Semla mortuus eſt, & regnavit pro eo Saul de Rohoboth (i), quæ juxta amnem ſita eſt.
49. Mortuo quoque Saul, regnavit pro eo Balanan filius Achobor.
50. Sed & hic mortuus eſt, & regnavit pro eo Adad: cujus urbis nomen fuit Phau, & appellata eſt uxor ejus Meetabel filia Matred filiæ Mezaab.
51. Adad autem mortuo, duces pro regibus in Edom eſſe cœperunt: dux Thamna, dux Alva, dux Jetheth,
52. Dux Oolibama, dux Ela, dux Phinon,
53. Dux Cenez, dux Theman, dux Mabſar,
54. Dux Magdiel, dux Hiram: hi duces Edom.

CAPUT II.

Judæ Patriarchæ poſteri uſque ad patrem David recenſentur.

1. Filii autem Iſrael: Ruben, Simeon, Levi, Juda, Iſſachar, & Zabulon, * Gen. 29. 32. & 30. 5. & 35. 22.
2. Dan, Joſeph, Benjamin, Nephthali, Gad, & Aſer.
3. Filii * Juda: Her, Onan, & Sela: hi tres nati ſunt ei de filia Sue Chananitide. Fuit autem Her primogenitus Juda, malus coram (a) Domino, & occidit eum. * Gen. 38. 3. & 46. 12.
4. * Thamar autem nurus ejus peperit ei Phares & Zara: omnes ergo filii Juda, quinque. * Inf. 4. 1. Matt. 1. 3.
5. Filii autem Phares: Heſron & Hamul.
6. Filii quoque Zaræ: Zamri, & Ethan, & Eman, Chalchal quoque, & Dara, ſimul quinque.
7. Filii * Charmi: Achar, qui turbavit Iſrael, & peccavit in furto anathematis. * Inf. 7. 1.
8. Filii Ethan: Azarias.
9. Filii * autem Heſron, qui nati ſunt ei: Jerameel, & Ram (b), & Calubi. * Ruth 4. 19.

10. Porrò

24. (e) Genuit Arphaxad: à verſu 17. generationes Sem reſumit, ut hinc palàm fiat ex ejus ſtirpe natum eſſe Abraham.
36. (f) De Thamna concubina Amalec ex cap. 36. Geneſ. v. 12. Quod legitur Hebraicè & Græcè, hoc loco Thamna & Amalec ſententiam veram turbare videtur, inquit Marrana.
38. (g) Horræi, cujus genealogiam deſcribit, ut Thamnæ genus intelligatur.
43. & 45. (h) Reges enumerantur, qui regnarunt in Edom antequam Iſraelitæ Regem haberent. Hieron. in tradit. docet priùs fuiſſe Duces Edom, deinde Reges, licèt Reges priùs ponantur. *Themanorum*; Theman erat caput Idumææ.
48. (i) Exiſtimat Pagninus fluvium eſſe, & ita vertit *De Rohoboth flumine*.
CAP. II. 3. & 7. (a) Admodùm malus, peſſimus. *Achan*: qui turbavit Iſrael ex Joſue cap. 7. *Charmi* ex eo loco Joſue filius fuit *Zabdi*, ſeu *Zamari*, ut hic ſcribitur. *Achar* hoc loco vocatur ab effectu, quòd anathematis contactu turbaverit Iſrael: Zabdi erat nepos Zaræ.
9. 10. & 11. (b) *Ram* eſt *Aram*. Matth. 1. v. 3. Ca-

Digitized by Google

10. Porrò Ram genuit Aminadab. Aminadab autem genuit Nahaſſon, principem filiorum Juda.

11. Nahaſſon quoque genuit Salma, de quo ortus eſt Booz.

12. Booz verò genuit Obed, qui & ipſe genuit Iſai.

* 1. Reg. 16. 6. & 8. 9. & 17. 12. 13. * Iſai autem genuit (c) primogenitum Eliab, ſecundum Abinadab, tertium Simmaa,

14. Quartum Nathanael, quintum Raddai,

15. Sextum Aſom, ſeptimum David.

16. Quorum ſorores fuerunt, Saruja, & Abigail. Filii Sarujæ: Abiſai (d), Joab, & Aſael, tres.

17. Abigail autem genuit Amaſa, cujus pater fuit Jether Iſmahelites (e).

18. Caleb verò filius Heſron accepit (f) uxorem nomine Azuba, de qua genuit Jerioth: fueruntque filii ejus Jaſer, & Sobab, & Ardon.

19. Cùmque mortua fuiſſet Azuba, accepit uxorem Caleb, Ephrata: quæ peperit ei Hur.

20. Porrò Hur genuit Uri: & Uri genuit Bezeleel (g)

21. Poſt hæc ingreſſus eſt Heſron ad filiam Machir patris (h) Galaad, & accepit eam cùm eſſet annorum ſexaginta: quæ peperit ei Segub.

22. Sed & Segub genuit Jair, & poſſedit viginti tres civitates in terra Galaad.

23. Cepitque Geſſur, & Aram, oppida Jair; & Canath, & viculos ejus ſexaginta civitatum: omnes iſti (i), filii Machir patris Galaad.

24. Cùm autem mortuus eſſet Heſron, ingreſſus eſt Caleb ad Ephrata (k). Habuit quoque Heſron uxorem Abia, quæ peperit ei Aſſur patrem Thecuæ.

25. Nati ſunt autem filii Jerameel primogeniti Heſron, Ram primogenitus ejus, & Buna, & Aram, & Aſom, & Achia.

26. Duxit quoque uxorem alteram Jerameel, nomine Atara, quæ fuit mater Onam.

27. Sed & filii Raam primogeniti Jerameel, fuerunt Moos, Jamin, & Achar.

28. Onam autem habuit filios, Semei, & Jada. Filii autem Semei: Nadab, & Abiſur.

29. Nomen verò uxoris Abiſur, Abihail, quæ peperit ei Ahobban, & Molid.

30. Filii autem Nadab fuerunt, Saled, & Apphaim. Mortuus eſt autem Saled abſque liberis.

31. Filius verò Apphaim, Jeſi: qui Jeſi genuit Seſan. Porrò Seſan genuit Oholai.

32. Filii autem Jada fratris Semei: Jether, & Jonathan. Sed & Jether mortuus eſt abſque liberis.

33. Porrò Jonathan genuit Phaleth, & Ziza. Iſti fuerunt filii Jerameel.

34. Seſan autem non habuit filios (l), ſed filias; & ſervum Ægyptium nomine Jeraa.

35. Deditque ei filiam ſuam uxorem: quæ peperit ei Ethei.

36. Ethei autem genuit Nathan, & Nathan genuit Zabad.

37. Zabad quoque genuit Ophlal, & Ophlal genuit Obed,

38. Obed genuit Jehu, Jehu genuit Azariam,

39. Azarias genuit Helles, & Helles genuit Elaſa,

40. Elaſa genuit Siſamoi, Siſamoi genuit Sellum,

41. Sellum genuit Icamiam, Icamia autem genuit Eliſama.

42. Filii (m) autem Caleb fratris Jerameel: Meſa primogenitus ejus, ipſe eſt pater Ziph: & filii Mareſa patris Hebron.

43. Porrò filii Hebron, Core, & Taphua, & Recem, & Samma.

44. Samma autem genuit Raham, patrem Jercaam, & Recem genuit Sammai.

45. Filius Sammai, Maon: & Maon pater Bethſur.

46. Epha autem concubina Caleb peperit Haran, & Moſa, & Gezez. Porrò Haran genuit Gezez.

47. Filii autem Jahaddai, Regom, & Joathan,

Iubi eſt *Caleb* filius Heſron. *Principem*: caput tribus Judæ. *Salma*; alibi dicitur *Salmon*, Ruth 4. v. 21.

13. (c) L. 1. Reg. 17. numerantur octo filii Iſai, nunc ſeptem tantùm. Præter ea quæ diximus eo loco, reſpondet Abulenſis in L. 1. Reg. cap. 16. q. 27. Scripturam non ſemper ponere numerum completum, præſertim cùm is nihil facit ad hiſtoriam. An potiùs unus ex octo filiis præmatura morte, nulla re adhuc geſta ſublatus eſt, unde & ſilentio præteritur?

16. (d) Uterque ex Davidis ſorore Saruja nati.

17. (e) Fuit incolatu Iſmaelita, non genere: nam 2. Reg. 17. dicitur Iſraelita.

18. (f) Sept. Interpret. Accepit uxorem *Azuba* & *Ierioth*, quæ fortè fuit concubina: non enim illius filii nominantur. Hic Caleb videtur prior fuiſſe eo, qui primus terram promiſſionis eſt ingreſſus: nam filius Jephone dicitur.

20. (g) Qui diverſus eſt à tabernaculi conſtructore.

21. (h) Pater pro *principe* interdum ſumitur. *Iair* abnepos Manaſſis poſſedit multas urbes in Galaadite, quæ vocatæ ſunt *Villæ Iair*.

23. (i) Vatab. Omnes iſtæ urbes filiorum Machir, vel omnes qui ab Heſron & filia Machir ſunt oriundi, cenſentur filii Heſron.

24. (K) Duxit Ephratam: ita 70. ſed in Hebræo id tantùm habemus, mortuum eſſe Heſron in Ephrata, nomen urbis dictum à ſecunda uxore Caleb.

34. (l) Qui ei ſuperfuerint: nam ex v. 31. Oholai ejus filius fuit, qui mortuus eſt ante patrem: aut fortè Oholai fuit filia Seſan ex v. 31.

42. (m) Ex alia uxore præter Azubam & Ephratam. Ipſe eſt pater Zeph princeps ejus oppidi.

than, & Geſan, & Phalet, & Epha, & Saaph.

48. Concubina Caleb Maacha, peperit Saber, & Tharana.

49. Genuit autem Saaph pater Madmena, Sue patrem Machbena, & patrem Gabaa. Filia verò Caleb, fuit Achſa (n).

50. Hi erant filii Caleb, filii Hur primogeniti Ephrata, Sobal pater Carjathjarim,

51. Salma pater Bethlehem (o), Hariph pater Bethgader.

52. Fuerunt autem filii Sobar patris Carjathjarim, qui videbat (p) dimidium requietionum.

53. Et de cognatione Carjathjarim, Jethrei, & Aputhei, & Semathei, & Maſerei. Ex his egreſſi ſunt Saraitæ, & Eſthaolitæ.

54. Filii Salma, Bethlehem, & Netophati, Coronæ (q) domus Joab, & dimidium requietionis Sarai.

55. Cognationes quoque ſcribarum (r) habitantium in Jabes, canentes atque reſonantes, & in tabernaculis commorantes. Hi ſunt Cinæi, qui venerunt de Calore patris domus Rechab.

CAPUT III.

Generationes David, & Regum Juda.

2. Reg. 3. 2. 1. DAvid verò hos habuit filios, qui ei nati ſunt in Hebron; primogenitum Amnon ex Achinoam Jezrahelitide (a), ſecundum Daniel de Abigail Carmelitide,

2. Tertium Abſalom filium Maacha filiæ Tholmai regis Geſſur, quartum Adoniam filium Aggith,

3. Quintum Saphatiam ex Abital, ſextum Jethraham de Egla uxore ſua.

4. Sex ergo nati ſunt ei in Hebron, ubi regnavit ſeptem annis, & ſex menſibus. Triginta autem & tribus annis regnavit in Jeruſalem.

5. * Porrò in Jeruſalem nati ſunt ei filii, Simmaa, & Sobab, & Nathan, & Salomon, quatuor de Bethſabee (b) filia Ammiel, * 2. Reg. 5. 14.

6. Jebaar quoque, & Eliſama (c),

7. Et Eliphaleth (d), & Noge, & Nepheg, & Japhia,

8. Necnon Eliſama, & Eliada, & Elipheleth, novem.

9. Omnes hi, filii David, abſque filiis concubinarum: habueruntque ſororem Thamar.

10. Filius autem Salomonis, Roboam: cujus Abia filius genuit Aſa. De hoc quoque natus eſt Joſaphat,

11. Pater Joram: qui Joram genuit Ochoziam, ex quo ortus eſt Joas:

12. Et hujus Amaſias filius genuit Azariam. Porrò Azariæ filius Joathan

13. Procreavit Achaz patrem Ezechiæ, de quo natus eſt Manaſſes.

14. Sed & Manaſſes genuit Amon patrem Joſiæ.

15. Filii (e) autem Joſiæ fuerunt, primogenitus Johanan, ſecundus Joakim, tertius Sedecias, quartus Sellum.

16. * De Joakim natus eſt Jechonias, & Sedecias (f), * Matt. 1. 11.

17. Filii

49. (n) Uterque Caleb filiam habuit ejuſdem nominis.

51. (o) Ex familiis enim viri & oppida coaluere, & nomen ſuum duxerunt.

52. (p) Dominabatur; *Dimidium requietionum*; tractus terræ. Qui orti ſunt ex Sobal, diviſerunt inter ſe regionem quam obtinuerat Sobal. Vel qui poſſidebat dimidiam partem regionis, in qua quietè habitaverant patres ejus, & hanc partem dimidiam Sobal tranſmiſit ad poſteros. Sic de Iſſachar Geneſ. 49. dicitur: *Vidit requiem quod eſſet bona*: & frequenter requies pro loco habitationis ſumitur: ut Pſalm. 94. *Si introibunt in requiem meam*.

54. (q) Præcipui in illa familia. Veriſimillimum eſt nomina propria ab interprete juxta linguam Latinam eſſe expreſſa, ut alibi ſæpè.

55. (r) In Jabes erant ſcholæ publicæ. *Hi ſunt Cinæi, qui venerunt de calore patris domus Rechab*, ſeu de patre domus Rechab: aut potiùs *de calore*, nomen eſt proprium חמת, *Chammeth*, quod Interpres vertit calorem; nam Interpres interdum ponit ſignificationem nominis proprii pro ipſo nomine. *Cinæi* verò non Iſraelitæ, ſed a Moſis temporibus cum Iſraelitis conjuncti ſunt: hi *Rechabitæ* ſolent appellari.

CAP. III. 1. (a) Duplex Jezrahelitis, una in tribu Juda Joſue 15. altera in tribu Manaſſe, ubi occiſus Naboth. *Daniel de Abigail:* binomius is fuit: nam L. 2. Reg. 3. vocatur *Cheleab*.

5. (b) Quod igitur Salomon Proverb. 4. ita ſcripſerit: *Filius unigenitus coram matre mea*, ita videtur intelligendum, ut unicè dilectus fuerit à matre, ut verterunt 70. Sunt tamen qui ex eo loco colligunt Salomonem fuiſſe unicum filium David ex Bethſabee, & reliquos à Davide adoptatos filios Uriæ; vel poſtremum nominat Salomonem ex liberis Bethſabee, quia mox ad eum rediturus erat.

6. (c) Hæc duo nomina ſunt impoſita pueris qui in prima ætate ſunt mortui, deinde eadem nomina indita ſunt aliis poſt natis.

7. (d) Idem qui *Eliſa* L. 2. Hi duo non numerantur in libris Regum; ſed ut notetur hos fuiſſe prætermiſſos, additur hic numerus novem, qui cùm quatuor Bethſabee efficiunt tredecim.

15. (e) Hoc loco filii quatuor Joſiæ, & L. 4. Reg. cap. 23. tres tantum numerantur. Jeremiæ 22. dicitur *Sellum* pro patre ſuo regnaſſe. Filius fortè pro nepote accipitur, & L. 4. Reg. 24. is omittitur. Hieron. in Tradit. omnes filios Joſiæ *Sellum* dictos ait, quòd vox illa confuſionem ſignificet, quæ permagna fuit iis temporibus. An Jechonias ille minor erit, qui hoc loco appellatur Sellum Joſiæ nepos? De Johanan L. 4. Reg. 23. nulla fit mentio. Hunc locum viri eruditi exponunt.

Filii Joſiæ *Johanan*, qui fortè occiſus fuit in prælio unà cum patre; ſecundus *Joakim*, ſeu *Eliacim*, dictus *Jechonias* Matth. 1. Ex Eliacim natus eſt *Joachin*, hunc Nabuchodonoſor Babylonem tranſtulit. Tertius fuit *Sellum*, qui & *Joachas* dictus, à Necaone abductus in Ægyptum. Quartus fuit *Sedecias*, ſeu *Mathanias*, qui Joachino fratris filio ſuffectus eſt in regnum à Nabuchodonoſore. Itaque filios Joſiæ ſic recenſent, natu maximus *Johanan*; 2. *Eliacim* ſeu *Joakim*: 3. *Sellum*, ſeu *Joachas*, qui abductus eſt in Ægyptum: 4. *Sedecias*, ſeu *Mathanias*. Joachin verò vel Jechonias filius Eliacim ductus eſt Babylonem Jerem. 32.

16. (f) Hic frater erat Joakim, & patruus Jechoniæ: adeò ut filius ſumatur pro hærede aut ſucceſſore.

Digitized by Google

17. Filii Jechoniæ fuerunt, Aſir, Salathiel,

18. Melchiram, Phadaja, Sennefer, & Jecemia, Sama, & Nadabia.

19. De Phadaja (g) orti ſunt Zorobabel & Semei. Zorobabel genuit Moſollam, Hananian, & Salomith ſororem eorum:

20. Haſaban quoque, & Ohol, & Barachiam, & Haſadiam, Joſabheſed, quinque.

21. Filius autem Ananiæ, Phaltias pater Jeſejæ, cujus filius Raphaja: hujus quoque filius, Arnan, de quo natus eſt Obdia, cujus filius fuit Sechenias.

22. Filius Secheniæ, Semeja: cujus filii, Hattus, & Jegaal, & Baria, & Naaria, & Saphat, ſex numero.

23. Filius Naariæ, Elioenai, & Ezechias, & Ezricam, tres.

24. Filius Elioenai, Oduja, & Eliaſub, & Pheleja, & Accub, & Johanan, & Dalaja, & Anani, ſeptem.

C A P U T IV.

Poſteritas Judæ & Simeonis iterùm recenſetur.

Gen. 38. 3. & 46. 12. Sap. 2. 4. Matt. 1. 3.

1. FIlii Juda: Phares (a), Heſron, & Charmi, & Hur, & Sobal.

2. Raja verò filius Sobal genuit Jahath, de quo nati ſunt Ahumai & Laad: hæ cognationes Sarathi.

3. Iſta quoque ſtirps Etam (b): Jezrahel, Jeſema, & Jedebos. Nomen quoque ſororis eorum, Aſalelphuni.

4. Phanuel autem pater Gedor, & Ezer pater Hoſæ: iſti ſunt filii Hur primogeniti Ephratha (c) patris Bethlehem.

5. Aſſur verò patri Thecuæ erant duæ uxores, Halaa, & Naara.

6. Peperit autem ei Naara, Oozam, & Hepher, & Themani, & Ahaſthari: iſti ſunt filii Naara.

7. Porrò filii Halaa: Sereth, Iſaar, & Ethnan.

8. Cos autem genuit Anob, & Soboba, & cognationem Aharehel filii Arum.

9. Fuit autem Jabes inclytus præ fratribus ſuis, & mater ejus vocavit nomen illius Jabes, dicens: Quia peperi eum in dolore.

10. Invocavit verò Jabes Deum Iſrael, dicens: Si benedicens benedixeris mihi, & dilataveris terminos meos, & fuerit manus tua mecum, & feceris me à malitia (d) non opprimi. Et præſtitit Deus quæ precatus eſt.

11. Caleb autem frater Sua genuit Mahir, qui fuit pater Eſthon.

12. Porrò Eſthon genuit Bethrapha, & Pheſſe, & Tehinna patrem urbis Naas: hi ſunt viri Recha.

13. Filii autem Cenez: Othoniel, & Saraja. Porrò filii Othoniel, Hathath, & Maonathi.

14. Maonathi genuit Ophra. Saraja autem genuit Joab patrem Vallis artificum: ibi quippe artifices erant.

15. Filii verò Caleb filii Jephone Hir, & Ela, & Naham. Filii quoque Ela: Cenez.

16. Filii quoque Jaleleel: Ziph, & Zipha, Thiria, & Aſrael.

17. Et filii Ezra: Jether, & Mered, & Epher, & Jalon, genuitque Mariam (e), & Sammai, & Jesba patrem Eſthamo.

18. Uxor quoque ejus Judaja, peperit Jared patrem Gedor, & Heber patrem Socho, & Icuthiel patrem Zanoe: hi autem filii Bethiæ filiæ Pharaonis, quam accepit Mered.

19. Et filii uxoris Odajæ ſororis Naham patris Ceila, Garmi, & Eſthamo, qui fuit de Machathi.

20. Filii quoque Simon: Amnon & Rinna filius Hanan, & Thilon. Et filii Jeſi: Zoheth, & Benzoheth.

21. Filii * Sela, filii Juda: Her pater Lecha, & Laada pater Mareſa, & cognationes domus operantium byſſum in domo juramenti (f). * Gen. 38. 5.

22. Et

19. (g) An idem eſt Phadaja, qui Salathiel Eſdræ cap. 3. v. 2. & v. 8. Zorobabel filius Salathiel dicitur. At hic v. 17. dicitur *Filii Jechoniæ fuerunt Aſir, Salathiel*: Hebr. filii Jechoniæ Aſir, Salathiel filius ejus. *Zorobabel genuit Moſollam*: hic Zorobabel fortè alius eſt ab eo qui in genealogia Chriſti ponitur, aut unus ex ejus filiis, vel idem eſt qui *Hanania*, cujus poſteri deſcribuntur. Ac fortè *Phadajas* idem fuit qui *Salathiel*, ac filium habuit *Phadaja*, quem *Zorobabel* vocant. Sed tamen non is videtur eſſe *Zorobabel*, cujus fit mentio in genealogia Chriſti, Matth. 1. & Lucæ 3. Nam is fuit filius Salathiel, & alios habuit filios ab his qui hoc loco recenſentur.

CAP. IV. 1. (a) Solus Phares fuit Judæ filius, reliqui nepotes. inſigne tantùm inter poſteros Judæ recenſet, aut virtute, aut progenie.

3. (b) Videtur eſſe nomen loci: vox patris pro principe ponitur.

4. (c) Quæ ſecunda uxor fuit Caleb, quæque nomen ſuum indidit Bethlehem.

10. & 13. (d) Ab afflictione. *Cenez*: An Cenez pater Othoniel & Caleb fuit? nam Caleb Cenezæus appellatur Joſue 14. & Othoniel frater ejus minor dicitur: an Caleb filius Jephone ſic vocitatur ab aliquo ex avis ſuis, cujus poſſeſſionem tenuit?

17. (e) Nomen eſt filii, non filiæ. Vel Jalon genuit Mariam.

21. (f) Vox Hebræa *Bet-aſbeah*, בית־אשבע, eſt nomen loci proprium, cujus loco Interpres poſuit interpretationem. *Cognationes operantium byſſum*: Quæ in operibus è byſſo, ſeu lino tenui contextis excellebant.

22. Et qui ſtare fecit Solem (g), viri-que Mendacii, & Securus, & Incendens, qui principes fuerunt in Moab, & qui reverſi ſunt in Lahem: hæc autem verba vetera.

23. Hi ſunt ſinguli (h) habitantes in Plantationibus, & in Sepibus, apud regem in operibus ejus, commoratique ſunt ibi.

* Gen. 46. 10. 24. Filii * Simeon (i): Namuel & Jamin, Jarib, Zara, Saul.

25. Sellum filius ejus, Mabſam filius ejus, Maſma filius ejus.

26. Filii Maſma: Hamuel filius ejus, Zachur filius ejus, Semei filius ejus.

27. Filii Semei ſedecim, & filiæ ſex: fratres autem ejus non habuerunt filios multos, & univerſa cognatio non potuit adæquare ſummam filiorum Juda.

28. Habitaverunt autem in Berſabee, & Molada, & Haſarſuhal,

29. Et in Bala, & in Aſom, & in Tholad,

30. Et in Bathuel, & in Horma, & in Siceleg,

31. Et in Bethmarchaboth, & in Haſarſuſim, & in Bethberai, & in Saarim: hæ civitates eorum uſque ad regem David (k).

32. Villæ quoque eorum: Etam, & Aen, Remmon, & Thochen, & Aſan, civitates quinque.

33. Et univerſi viculi eorum per circuitum civitatum iſtarum uſque ad Baal: hæc eſt habitatio eorum, & ſedium diſtributio (l).

34. Moſobab quoque & Jemlech, & Joſa filius Amaſiæ,

35. Et Joel, & Jehu filius Joſabiæ filii Saraiæ filii Aſiel,

36. Et Elioenai, & Jacoba, & Iſuhaja, & Aſaja, & Adiel, & Iſmiel, & Banaja.

37. Ziza quoque filius Sephei filii Allon filii Idaja filii Semri filii Samaja.

38. Iſti ſunt nominati principes in cognationibus ſuis, & in domo affinitatum ſuarum multiplicati ſunt vehementer.

39. Et profecti ſunt ut ingrederentur in Gador uſque ad Orientem vallis, & ut quærerent paſcua gregibus ſuis.

40. Inveneruntque paſcuas uberes, & valdè bonas, & terram latiſſimam & quietam & fertilem, in qua antè habitaverant de ſtirpe Cham.

41. Hi ergo venerunt, quos ſuprà deſcripſimus nominatim, in diebus Ezechiæ regis Juda: & percuſſerunt tabernacula eorum, & habitatores qui inventi fuerant ibi, & deleverunt eos uſque in præſentem diem: habitaveruntque pro eis, quoniam uberrimas paſcuas ibidem repererunt.

42. De filiis quoque Simeon abierunt in montem Seir viri quingenti, habentes principes Phaltiam & Naariam & Raphajam & Oziel filios Jeſi:

43. Et percuſſerunt reliquias (m), quæ evadere potuerant, Amalecitarum, & habitaverunt ibi pro eis uſque ad diem hanc.

CAPUT V.

Ruben, Gad & dimidiæ tribus Manaſſes poſteri illuſtriores referuntur.

1. Filii quoque Ruben primogeniti Iſrael (ipſe quippe fuit primogenitus ejus: ſed cùm * violaſſet thorum patris ſui, data ſunt primogenita (a) ejus filiis Joſeph filii Iſrael, & non eſt ille reputatus in primogenitum. * Gen. 35. 22. & 49. 4.

2. Porrò Judas, qui erat fortiſſimus inter fratres ſuos, de ſtirpe (b) ejus principes germinati ſunt: primogenita autem reputata ſunt Joſeph.)

3. Filii * ergo Ruben primogeniti Iſrael: Enoch, & Phallu, Eſron, & Carmi. * Gen. 46. 9.

4. Filii Joel (c): Samaja filius ejus, Gog filius ejus, Semei filius ejus, Exod. 6. 14. Num. 26. 5.

5. Micha filius ejus, Reja filius ejus, Baal filius ejus,

6. Beera filius ejus, quem captivum duxit Thelgathphalnaſar * rex Aſſyriorum, & fuit princeps in tribu Ruben. * 4. Reg. 15. 29.

7. Fra-

22. (g) Nec in Hebræo, nec in 70. fit mentio Solis, aut mendacii: ſed ſunt propria nomina quæ retinuerunt 70. *Hæc autem verba vetera:* quo minùs mireris ſi ea nova non ſint: ea quippè habentur ex traditione. *In Lahem*, i. e. Bethlehem: in his interpretationes nominum pro ipſis nominibus ponuntur.

23. (h) E luto fingebant vaſa. *Habitantes in plantationibus.* qui hortos regios colebant. Cùm autem aliquæ civitates unius tribus alteri tribuuntur, ut tribui Judæ, tempora ſunt diſtinguenda: ſed in hoc loco 70. nomina propria retinuerunt, cùm Vulgata nominum ſignificata uſurpet.

24. (i) Cùm hæc minùs cum cap. 40. v. 10. Geneſ. conveniant, veriſimile eſt eos binomios fuiſſe.

31. (k) Quædam civitates ad poſteros Judæ regnante Davide redierunt, ut Siceleg; ac poſt ſeceſſionem 10. tribuum non potuit tribus Simeon cum tribu Juda permiſta remanere.

33. (l) Stirpium deſcriptio, quæ cum iis quæ ſequuntur magis congruit.

43. (m) Quæ evaſerunt Saulis & Davidis manus.

CAP. V.

1. (a) Nempè duplex portio: eo jure Ruben excidit, quòd violaſſet thorum patris ſui. Jus illud triplex erat. 1. Duplex portio hæreditatis ad eum pertinebat, Deuter. 21. 17. hæc Joſepho data, cùm ex poſteris Joſeph duæ tribus factæ ſunt. 2. Quaſi regnum in fratres, & dominium obtinebat, idque Judæ conceditur. 3. Dignitas ſacerdotalis ante legem erat penes primogenitum. Ex Hieronymo, Epiſt. 28. hæc translata eſt in Levi.

2. (b) Hebr. *Et in ducem ex ipſo*. Oratio inverſa pro, ex ipſo qui erit dux.

4. (c) Quis fuerit illius pater, non exprimit Scriptura: niſi is fuerit Carmi proximè nominatus, aut Enoch primogenitus, ut ejuſdem ſtirpis ſeries continuetur.

7. Fratres autem ejus, & univerſa cognatio ejus, quando numerabantur per familias ſuas, habuerunt principes, Jehiel & Zachariam.

8. Porrò Bala filius Azaz, filii Samma, filii Joel, ipſe habitavit in Aroer (d) uſque ad Nebo & Beelmeon.

9. Contra orientalem quoque plagam habitavit uſque ad introitum eremi, & flumen Euphraten: multum quippe jumentorum numerum poſſidebant in terra Galaad.

10. In diebus autem Saül præliati ſunt contra Agareos (e), & interfecerunt illos, habitaveruntque pro eis in tabernaculis eorum, in omni plaga, quæ reſpicit ad Orientem Galaad.

11. Filii verò Gad è regione eorum habitaverunt in terra Baſan uſque Selcha:

12. Joel (f) in capite, & Saphan ſecundus: Janai autem, & Saphat, in Baſan.

13. Fratres verò eorum ſecundùm domos cognationum ſuarum, Michael, & Moſollam, & Sebe, & Jorai, & Jachan, & Zie, & Heber, ſeptem (g).

14. Hi filii Abihail, filii Huri, filii Jara, filii Galaad, filii Michael, filii Jeſeſi, filii Jeddo, filii Buz.

15. Fratres quoque filii Abdiel, filii Guni, princeps domus in familiis ſuis.

16. Et habitaverunt in Galaad, & in Baſan, & in viculis ejus, & in cunctis ſuburbanis Saron, uſque ad terminos.

17. Omnes hi numerati ſunt in diebus Joathan regis Juda, & in diebus Jeroboam regis Iſrael.

18. Filii Ruben, & Gad, & dimidiæ tribus Manaſſe, viri bellatores, ſcuta portantes & gladios, & tendentes arcum, eruditique ad prælia, quadraginta quatuor millia & ſeptingenti ſexaginta, procedentes ad pugnam.

19. Dimicaverunt contra Agareos: Ituræi verò, & Naphis, & Nodab

20. Præbuerunt eis auxilium. Traditique ſunt in manus eorum Agarei, & univerſi qui fuerant cum eis, quia Deum invocaverunt cùm præliarentur: & exaudivit eos, eò quòd credidiſſent in eum.

21. Ceperuntque omnia quæ poſſederant, camelorum quinquaginta millia, & ovium ducenta quinquaginta millia, & aſinos duo millia, & animas hominum centum millia.

22. Vulnerati autem multi corruerunt: fuit enim bellum Domini. Habitaveruntque pro eis uſque ad tranſmigrationem (h).

23. Filii quoque dimidiæ tribus Manaſſe poſſederunt terram à finibus Baſan uſque Baal, Hermon, & Sanir, & montem Hermon: ingens quippe numerus erat.

24. Et hi fuerunt principes domus cognationis eorum, Epher, & Jeſi, & Eliel, & Ezriel, & Jeremia, & Odoja, & Jediel, viri fortiſſimi, & potentes, & nominati duces in familiis ſuis.

25. Reliquerunt autem Deum patrum ſuorum, & fornicati ſunt poſt deos populorum terræ, quos abſtulit Deus coram eis.

26. Et ſuſcitavit Deus Iſrael ſpiritum Phul * regis Aſſyriorum, & ſpiritum Thelgathphalnaſar regis Aſſur: & tranſtulit Ruben, & Gad, & dimidiam tribum Manaſſe, & adduxit eos in Lahela, & in Habor, & Ara, & fluvium Gozan (i), uſque ad diem hanc. *4. Reg. 15. 19. & 29.

CAPUT VI.

Poſt Simeonem, cui Gad & Manaſſe juncti ſunt ob locorum vicinitatem, ſequitur Levi, cujus poſteri illuſtriores: & eorum habitationes recenſentur, ducto initio à Cath, ex quo ſummi ſacerdotes orti ſunt.

1. Filii Levi: Gerſon, Caath, & Merari. *Gen. 46. 11. Joſ. 21. 6.*

2. Filii Caath: Amram, Iſaar, Hebron, & Oziel.

3. Filii Amram: Aaron, Moyſes, & Maria: Filii Aaron: Nadab & Abiu, Eleazar & Ithamar.

4. Eleazar (a) genuit Phinees, & Phinees genuit Abiſue.

5. Abiſue verò genuit Bocci, & Bocci genuit Ozi.

6. Ozi genuit Zarajam, & Zarajas genuit Merajoth.

7. Porrò Merajoth genuit Amariam, & Amarias genuit Achitob,

8. Achitob genuit Sadoc, & Sadoc genuit Achimaas,

9. Achimaas genuit Azariam, Azarias genuit Johanan.

10. Joha-

8. (d) Ad torrentem Arnon inter tribum Ruben, & tribum Gad.

10. (e) Iſmaelitas, ab Agar matre Iſmaelis.

12. (f) Erat totius tribus Gad princeps.

13. (g) Qui fuerunt ſuæ quiſque familiæ capita, ut & v. 15. Princeps domus in familiis ſuis.

22. (h) Factam à Theglathphalaſar L. 4. Reg. 15.

26. (i) Fluvii Gozan 4. Reg. 18. v. 10. *Hala* & *Haber* urbes ſunt, quas alluit fluvius Gozan: *Ara* autem fortè eſt *Rages* Tobiæ, cap. 1. v. 16. Ex Ambr. Reges Aſſyriorum Iſraelitas in eas tranſtulerunt regiones, quæ hominibus magis vacabant; unde eadem loca exilio iis tribuuntur ab utroque Rege Theglathphalaſar, & Salmanaſar. Per *Ara* quidam putant montana media intelligi ex cap. 17. Lib. 1. Reg.

CAP. VI.

4. (a) Ab eo uſque ad *Sadoc* novem generationes recenſentur, quæ immediatæ eſſe poſſunt.

10. Johanan genuit Azariam: ipſe eſt qui ſacerdotio functus (b) eſt in domo, quam ædificavit Salomon in Jeruſalem.

11. Genuit autem Azarias Amariam, & Amarias genuit Achitob.

12. Achitob genuit Sadoc, & Sadoc genuit Sellum.

13. Sellum genuit Helciam, & Helcias genuit Azariam.

14. Azarias genuit Sarajam, & Sarajas (c) genuit Joſedech.

15. Porrò Joſedech egreſſus eſt, quando tranſtulit Dominus Judam, & Jeruſalem per manus Nabuchodonoſor.

* Exod. 6, 16. 16. Filii * ergo Levi: Gerſon, Caath, & Merari.

17. Et hæc nomina filiorum Gerſon: Lobni, & Semei.

18. Filii Caath: Amram, & Iſaar, & Hebron, & Oziel.

19. Filii Merari: Moholi & Muſi. Hæ autem cognationes Levi ſecundùm familias eorum.

20. Gerſom, Lobni filius ejus, Jahath filius ejus, Zamma filius ejus,

21. Joah filius ejus, Addo filius ejus, Zara filius ejus, Jethrai filius ejus.

22. Filii Caath: Aminadab (d) filius ejus, Core filius ejus, Aſir filius ejus,

23. Elcana filius ejus, Abiaſaph filius ejus, Aſir filius ejus,

24. Thahath filius ejus, Uriel filius ejus, Ozias filius ejus, Saul filius ejus.

25. Filii Elcana: Amaſai & Achimoth,

26. Et Elcana (e): Filii Elcana: Sophai filius ejus, Nahath filius ejus,

27. Eliab filius ejus, Jeroham filius ejus, Elcana (f) filius ejus.

28. Filii Samuel, primogenitus Vaſſeni (g), & Abia.

29. Filii autem Merari, Moholi: Lobni filius ejus, Semei filius ejus, Oza filius ejus,

30. Sammaa filius ejus, Haggia filius ejus, Aſaja filius ejus.

31. Iſti ſunt, quos conſtituit David ſuper cantores domus Domini, ex quo collocata eſt arca.

32. Et miniſtrabant coram tabernaculo teſtimonii, canentes, donec ædificaret Salomon domum Domini in Jeruſalem: ſtabant autem juxta ordinem ſuum in miniſterio.

33. Hi verò ſunt, qui aſſiſtebant cum filiis ſuis, de filiis Caath, Heman cantor filius Johel, filii Samuel,

34. Filii Elcana, filii Jeroham, filii Eliel, filii Thohu,

35. Filii Suph, filii Elcana, filii Mahath, filii Amaſai,

36. Filii Elcana, filii Johel, filii Azariæ, filii Sophoniæ,

37. Filii Thahath, filii Aſir, filii Abiaſaph, filii Core,

38. Filii Iſaar, filii Caath, filii Levi, filii Iſrael.

39. Et frater ejus Aſaph (h), qui ſtabat à dextris ejus, Aſaph filius Barachiæ, filii Samaa,

40. Filii Michael, filii Baſajæ, filii Melchiæ,

41. Filii Athanai, filii Zara, filii Adaja,

42. Filii Ethan, filii Zamma, filii Semei,

43. Filii Jeth, filii Gerſom, filii Levi.

44. Filii autem Merari (i) fratres eorum, ad ſiniſtram, Ethan filius Cuſi, filii Abdi, filii Maloch,

45. Filii Haſabiæ, filii Amaſiæ, filii Helciæ,

46. Filii Amaſai, filii Boni, filii Somer,

47. Filii Moholi, filii Muſi, filii Merari, filii Levi.

48. Fratres quoque eorum Levitæ, qui ordinati ſunt in cunctum miniſterium tabernaculi domus Domini.

49. Aaron verò, & filii ejus adolebant incenſum ſuper altare holocauſti, & ſuper altare thymiamatis, in omne opus Sancti ſanctorum: & ut precarentur pro Iſrael, juxta omnia quæ præceperat Moyſes ſervus Dei.

50. Hi ſunt autem filii Aaron: Eleazar filius ejus, Phinees filius ejus, Abiſue filius ejus,

51. Bocci filius ejus, Ozi filius ejus, Zarahia filius ejus,

52. Merajoth filius ejus, Amarias filius ejus, Achitob filius ejus,

53. Sadoc filius ejus, Achimaas filius ejus.

54. Et hæc habitacula eorum per vicos atque confinia, filiorum ſcilicet Aaron, juxta

10. (b) Regem Oziam prohibuit ne incenſum offerret.
14. (c) Sarajas tum fuit Pontifex, cum templum incenſum fuit à Babyloniis.
22. (d) Idem videtur qui *Iſaar* v. 2. Hanc ſtirpem reſumit, ut veniat ad Samuelem.
26. (e) Vel: *Elcana* cognomine *Sophai*, ut hic *Elcana* à patre ſecernatur; ex Synopſi Criticorum.
27. (f) Tertius ejus nominis pater Samuelis. Qui poſtrà ſequuntur, planè fuerunt binomii.
28. (g) Senſus ex Græcio; Filii Samuel fuere primogenitus ejus, nempe *Joel*, L. 1. Reg. 8. qui hoc loco reticetur, & ſecundus *Abia*.
39. (h) Frater Heman, cujus mentionem fecit v. 33. & poſteros ejus huc uſque eſt perſecutus.
44. (i) Tres erant chori, quibus præerant tres principes tribus Levi, *Heman* e ſtirpe Caath, ex v. 33. *Aſaph* è familia Gerſom, ex v. 39. & *Merari* filii, ex hoc loco.

juxta cognationes Caathitarum: ipſis enim ſorte contigerant.

55. Dederunt igitur eis Hebron in terra Juda, & ſuburbana ejus per circuitum:

* Ioſ. 21. 12. 56. * Agros autem civitatis, & villas, Caleb filio Jephone.

57. Porrò filiis Aaron dederunt civitates ad confugiendum, Hebron, & Lobna & ſuburbana ejus,

58. Jether quoque & Eſthemo cum ſuburbanis ſuis, ſed & Helon & Dabir cum ſuburbanis ſuis,

59. Aſan quoque & Bethſemes & ſuburbana earum.

60. De tribu autem Benjamin, Gabee, & ſuburbana ejus, & Almath cum ſuburbanis ſuis, Anathoth quoque cum ſuburbanis ſuis: omnes civitates (k), tredecim per cognationes ſuas.

61. Filiis autem Caath reſiduis de cognatione ſua, dederunt ex dimidia tribu Manaſſe in poſſeſſionem urbes decem.

62. Porrò filiis Gerſom per cognationes ſuas, de tribu Iſſachar, & de tribu Aſer, & de tribu Nephthali, & de tribu Manaſſe in Baſan, urbes tredecim.

63. Filiis autem Merari per cognationes ſuas, de tribu Ruben, & de tribu Gad, & de tribu Zabulon, dederunt ſorte civitates duodecim.

64. Dederunt quoque filii Iſrael Levitis civitates, & ſuburbana earum:

65. Dederuntque per ſortem (l) ex tribu filiorum Juda, & ex tribu filiorum Simeon, & ex tribu filiorum Benjamin, urbes has quas vocaverunt nominibus ſuis,

66. Et his qui erant de cognatione filiorum Caath, * fueruntque civitates in
* Ioſ. 21. 12. terminis eorum de tribu Ephraim.

67. Dederunt ergo eis urbes ad confugiendum, Sichem cum ſuburbanis ſuis in monte Ephraim, & Gazer cum ſuburbanis ſuis,

68. Jecmaan quoque cum ſuburbanis ſuis, & Bethoron ſimiliter,

69. Necnon & Helon cum ſuburbanis ſuis, & Gethremmon in eumdem modum.

70. Porrò ex dimidia tribu Manaſſe, Aner & ſuburbana ejus, Baalam & ſuburbana ejus: his videlicet qui de cognatione filiorum Caath (m) reliqui erant.

71. Filiis autem Gerſom, de cognatione dimidiæ tribus Manaſſe, Gaulon in Baſan, & ſuburbana ejus, & Aſtharoth cum ſuburbanis ſuis.

72. De tribu Iſſachar, Cedes & ſuburbana ejus, & Dabereth cum ſuburbanis ſuis.

73. Ramoth quoque & ſuburbana ejus, & Anem cum ſuburbanis ſuis.

74. De tribu verò Aſer, Maſal cum ſuburbanis ſuis, & Abdon ſimiliter,

75. Hucac quoque & ſuburbana ejus, & Rohob cum ſuburbanis ſuis.

76. Porrò de tribu Nephthali, Cedes in Galilæa & ſuburbana ejus, Hamon cum ſuburbanis ſuis, & Carjathaim & ſuburbana ejus.

77. Filiis autem Merari reſiduis, de tribu Zabulon, Remmono & ſuburbana ejus, & Thabor cum ſuburbanis ſuis:

78. Trans Jordanem quoque ex adverſo Jericho contra Orientem Jordanis, de tribu Ruben, Boſor in ſolitudine cum ſuburbanis ſuis, & Jaſſa cum ſuburbanis ſuis,

79. Cademoth quoque & ſuburbana ejus, & Mephaat cum ſuburbanis ſuis.

80. Necnon & de tribu Gad, Ramoth in Galaad & ſuburbana ejus, & Manaim cum ſuburbanis ſuis,

81. Sed & Heſebon cum ſuburbanis ſuis, & Jezer cum ſuburbanis ſuis.

CAPUT VII.

Poſteri Iſſachar, Benjamin, Nephthali, Manaſſe, Ephraim & Aſer.

1. PORrò filii Iſſachar: Thola, & Phua, Gen. 46. 13.
Jaſub, & Simeron, quatuor.

2. Filii Thola; Ozi & Raphaja, & Jeriel, & Jemai, & Jebſem, & Samuel, principes per domos cognationum ſuarum. De ſtirpe Thola viri fortiſſimi numerati ſunt in diebus David (a), viginti duo millia ſexcenti.

3. Filii Ozi: Izrahia, de quo nati ſunt Michael, & Obadia, & Johel, & Jeſia, quinque omnes principes.

4. Cùmque eis per familias & populos ſuos, accincti ad prælium viri fortiſſimi, triginta ſex millia: multas enim habuerunt uxores, & filios.

5. Fratres (b) quoque eorum per omnem cognationem Iſſachar, robuſtiſſimi ad pugnandum, octoginta ſeptem millia numerati ſunt.

6. Filii

60. (k) Quamvis hic numerentur tantùm undecim; ſed Joſue 21. 13. tredecim recenſentur.

65. (l) Nempè ſacerdotibus ex v. 54.

70. (m) Non ex ſtirpe Aaron, nec ſacerdotes, ſed tantùm erant Levitæ.

CAP. VII. 2. & 3. (a) Quando populum recenſuit L. 2. Reg. 24.

Filii: Pro filius Ozi. Error fortè irrepſit, cùm Ozi filius *Thola* fuerit, nec caput familiæ, niſi forſan, ut nonnullis videtur, legendum ſit *Rhaa*. *Quinque omnes principes*, i. e. clariſſimi.

5. (b) 87000. in tribu Iſſachar hic inventus eſt numerus, cùm David eos cenſere voluit.

* Gen. 46. 21. 6. Filii * Benjamin: Bela, & Bechor, & Jadiel, tres. (c)

7. Filii Bela: Eſbon, & Ozi, & Oziel, & Jerimoth, & Urai, quinque principes familiarum, & ad pugnandum robuſtiſſimi: numerus autem eorum, viginti duo millia & triginta quatuor.

8. Porrò filii Bechor: Zamira, & Joas, & Eliezer, & Elioenai, & Amri, & Jerimoth, & Abia, & Anathoth, & Almath: omnes hi filii Bechor.

9. Numerati ſunt autem per familias ſuas principes cognationum ſuarum, ad bella fortiſſimi, viginti millia & ducenti.

10. Porrò filii Jadihel: Balan: filii autem Balan: Jehus, & Benjamin, & Aod, & Chanana, & Zethan, & Tharſis, & Ahiſahar.

11. Omnes hi filii Jadihel, principes cognationum ſuarum, viri fortiſſimi, decem & ſeptem millia & ducenti, ad prælium procedentes.

12. Sepham quoque & Hapham filii Hir: & Haſim filii Aher.

* Gen. 46. 24. 13. * Filii autem Nephthali: Jaſiel, & Guni, & Jeſer, & Sellum, filii Bala.

14. Porrò filius Manaſſe, Eſriel: concubinaque ejus Syra peperit Machir patrem Galaad.

15. Machir autem accepit uxores (d) filiis ſuis Happhim & Saphan: & habuit ſororem nomine Maacha: nomen autem ſecundi Salphaad, natæque ſunt Salphaad filiæ.

16. Et peperit Maacha uxor Machir filium, vocavitque nomen ejus Phares: porrò nomen fratris ejus, Sares: & filii ejus, Ulam, & Recen.

17. Filius autem Ulam, Badan: hi ſunt filii Galaad, filii Machir, filii Manaſſe.

18. Soror autem ejus Regina peperit Virum decorum, & Abiezer, & Mohola.

19. Erant autem filii Semida, Ahin, & Sechem, & Leci, & Aniam.

20. Filii (e) autem Ephraim: Suthala, Bared filius ejus, Thahath filius ejus, Elada filius ejus, Thahath filius ejus, hujus filius Zabad.

21. Et hujus filius Suthala, & hujus filius Ezer & Elad: occiderunt autem eos viri Geth indigenæ, quia deſcenderant (f) ut invaderent poſſeſſiones eorum.

22. Luxit igitur Ephraim pater eorum multis diebus, & venerunt fratres ejus ut conſolarentur eum.

23. Ingreſſuſque eſt ad uxorem ſuam, quæ concepit, & peperit filium, & vocavit nomen ejus Beria, eò quòd in malis domus ejus ortus eſſet:

24. Filia autem ejus fuit Sara, quæ ædificavit (g) Bethoron inferiorem & ſuperiorem, & Ozenſara.

25. Porrò filius ejus Rapha, & Reſeph, & Tale (h), de quo natus eſt Thaan,

26. Qui genuit Laadan (i): hujus quoque filius Ammiud, qui genuit Eliſama,

27. De quo ortus eſt Nun, qui habuit filium Joſue.

28. Poſſeſſio autem eorum (k) & habitatio, Bethel cum filiabus ſuis, & contra Orientem Noran, ad Occidentalem plagam Gazer & filiæ ejus, Sichem quoque cum filiabus ſuis, uſque ad Aza cum filiabus ejus.

29. Juxta filios quoque Manaſſe, Bethſan & filias ejus, Thanach & filias ejus, Mageddo & filias ejus: Dor & filias ejus: in his habitaverunt filii Joſeph, filii Iſrael.

30. Filii * Aſer: Jemna, & Jeſua, & * Gen. 46. 17.
Jeſſui, & Baria, & Sara ſoror eorum.

31. Filii autem Baria: Heber, & Melchiel: ipſe eſt pater Barſaith.

32. Heber autem genuit Jephlat, & Somer, & Hotham, & Suaa ſororem eorum.

33. Filii Jephlat: Phoſech, & Chamaal, & Aſoth: hi filii Jephlat.

34. Porrò filii Somer: Ahi, & Roaga, & Haba, & Aram.

35. Filii autem Helem fratris ejus: Supha, & Jemna, & Selles, & Amal.

36. Filii Supha: Sue, Harnapher, & Sual, & Beri, & Jamra,

37. Boſor, & Hod, & Samma, & Saluſa, & Jethran, & Bera.

38. Filii Jether: Jephone, & Phaſpha, & Ara.

39. Filii autem Olla: Aree, & Haniel, & Reſia.

40 Om-

6. (c) Tres tantùm numerat è multis aliis, quia hi velut principes fuerunt, Geneſ. 46. decem, L. Num. 16. quinque tantummodo, quòd fortè ex aliis quinque non ſint profeminatæ familiæ: ac duo quidem hoc loco omiſſi, capite proximo recenſentur, qui capita familiarum fuerunt: ubique Bala primo loco ponitur. Aliorum variant nomina, quod plerique plura haberent nomina.

15. (d) In Hebræo: *Duxit ipſe Huppium & Suphim*, quibus ſoror aut cognata fuit Maacha. *Nomen autem ſecundi*, nepotis ſcilicet.

20. (e) Non nepotes, quòd ex ejus dolore colligitur. Unde pronomen ejus, uſque ad v. 26. repetitum, ad Ephraim eſt referendum.

21. (f) Gethæi nempè, ut fines Ægypti popularentur, quibus occurrerant filii Ephraim.

24. (g) Quæ mater fuit ædificantium, vel repoſuit urbem in veteri ſolo, quam Chananæis ereptam Iſraelitæ deſtruxerant.

25. (h) Geth & Thale filius ejus, & Thaan filius ejus.

26. (i) Hujus quoque filius Ammiud: ipſi Laadan filio ejus; nempè Ephraim filius Ammiud, adeò ut ab Ephraim ad Joſue ſint tantùm ſex generationes per 160. annos, aut circiter.

28. (k) Filiorum Ephraim: *Cum filiabus ſuis*: circumjectis villis.

40. Omnes hi filii Aſer, principes cognationum, electi atque fortiſſimi duces ducum: numerus autem eorum ætatis, quæ apta eſſet ad bellum, viginti ſex millia.

CAPUT VIII.

Genealogia Benjamin & Saul retexitur.

1. Benjamin autem genuit Bale, primogenitum ſuum, Aſbel ſecundum, Ahara tertium, Gen. 46. 21. Sup. 7. 6.
2. Nohaa quartum, & Rapha quintum.
3. Fueruntque filii Bale: Addar, & Gera, & Abiud,
4. Abiſue quoque & Naaman, & Ahoe,
5. Sed & Gera, & Sephuphan, & Huram.
6. Hi ſunt filii Ahod (a), principes cognationum habitantium in Gabaa, qui tranſlati ſunt in Manahath.
7. Naaman autem, & Achia, & Gera ipſe tranſtulit eos (b), & genuit Oza, & Ahiud.
8. Porrò Saharaim (c) genuit in regione Moab, poſtquam dimiſit Huſim & Bara uxores ſuas.
9. Genuit autem de Hodes uxore ſua Jobab, & Sebia, & Moſa, & Molchom,
10. Jehus quoque, & Sechia, & Marma; hi ſunt filii ejus, principes in familiis ſuis.
11. Mehuſim (d) verò genuit Abitob, & Elphaal.
12. Porrò filii Elphaal: Heber, & Miſaam, & Samad: hic ædificavit Ono, & Lod, & filias ejus.
13. Baria autem & Sama, principes cognationum habitantium in Ajalon: hi fugaverunt habitatores Geth.
14. Et Ahio, & Seſac, & Jerimoth,
15. Et Zabadia, & Arod, & Heder,
16. Michael quoque, & Jeſpha, & Joha, filii Baria.
17. Et Zabadia, & Moſollam, & Hezeci, & Heber,
18. Et Jeſamari, & Jezlia, & Jobab, filii Elphaal,
19. Et Jacim, & Zechri, & Zabdi,
20. Et Elioenai: & Selethai, & Eliel,
21. Et Adaja, & Baraja, & Samarath filii Semei.
22. Et Jeſpham, & Heber, & Eliel,
23. Et Abdon, & Zechri, & Hanan,
24. Et Hanania, & Ælam, & Anathothia,
25. Et Jephdaja, & Phanuel filii Seſac (e),
26. Et Samſari, & Sohoria, & Otholia,
27. Et Jerſia, & Elia, & Zechri filii Jeroham.
28. Hi patriarchæ, & cognationum principes, qui habitaverunt in Jeruſalem.
29. In * Gabaon autem habitaverunt Abigabaon, & nomen uxoris ejus Maacha: * Inf. 9. 35.
30. Filiuſque ejus primogenitus Abdon, & Sur, & Cis, & Baal, & Nadab.
31. Gedor quoque, & Ahio, & Zacher, & Macelloth:
32. Et Macelloth genuit Samaa: habitaveruntque ex adverſo fratrum ſuorum in Jeruſalem cum fratribus ſuis.
33. * Ner autem genuit Cis, & Cis genuit Saul. Porrò Saul genuit Jonathan (f), & Melchiſua, & Abinadab, & Eſbaal. * 1. Reg. 14. 51. Inf. 9. 39.
34. Filius autem Jonathan, Meribbaal: & Meribbaal genuit Micha.
35. Filii Micha: Phithon, & Melech, & Tharaa, & Ahaz.
36. Et Ahaz genuit Joada: & Joada genuit Alamath, & Azmoth, & Zamri: porrò Zamri genuit Moſa.
37. Et Moſa genuit Banaa, cujus filius fuit Rapha, de quo ortus eſt Elaſa, qui genuit Aſel.
38. Porrò Aſel ſex filii fuerunt his nominibus, Ezricam, Bocru, Iſmael, Saria, Obdia, & Hanan: omnes hi filii Aſel.
39. Filii autem Eſec fratris ejus, Ulam primogenitus, & Jehus ſecundus, & Eliphalet tertius.
40. Fueruntque filii Ulam viri robuſtiſſimi, & magno robore tendentes arcum: & multos habentes filios ac nepotes, uſque ad centum quinquaginta. Omnes hi filii Benjamin.

C A-

CAPUT VIII.

6. (a) Qui proximè ſuperioris *Huram*, ut veriſimile eſt, filius fuit. Tres illi ad eos qui v. 5. vel ad eos qui v. 7. recenſentur, referri poſſunt.

7. (b) Sublata conjunctione conſtat ſententia: ipſe tranſtulit eos. Gera è Gabaa tranſtulit filios Ahod in Manahath, vel potiùs tranſtulerunt. Principes fuere deducendæ coloniæ; erat quidem Manahath in ſorte Judæ, & Benjamin, ſed ex parte nondum habitata.

8. (c) Gera filius fuit Saharim, qui habitavit in agro Moab; *Poſtquam dimiſit*, Hebr. *eos*, pro *eas*, nempè uxores, Huſim & Baram.

11. (d) Hebræi id exponunt, *ex Huſim*; adeò ut *mem* ſit præpoſitio, v. 16. & 17. videntur per parentheſim legendi; ſunt enim continuatio v. 12. ut reſumat poſteros Elphaal, quos omiſerat.

25. & 27. (e) Qui ex Banea filio Elphaal erat oriundus, ex v. 12. & 13. *Jeroham*: aut Samuelis, ex cap. 6. v. 27.

33. (f) *Jonathan*, *&c.* Ex hoc loco manifeſtum eſt multos eſſe in Scriptura binomios. Nam *Iboſeth* inter filios Saulis non numeratur niſi ſub nomine *Esbaal*, tres alii qui hoc loco ponuntur, qui obierunt cum Saule. Hinc Jonathas unum tantùm habuit filium *Miphiboſeth*, qui hic *Meribbaal* appellatur. Sic duo videntur extitiſſe *Ner* vocabulo, unus fuit avus Saulis, & alter ejus patruus, & pater *Abner*. *Ner autem genuit Cis*: 1. Reg. 9. vocatur *Abiel*: alium quoque habuit filium, cui nomen *Ner*, quique fuit pater *Abner*, 1. Reg. 14. 50.

CAPUT IX.

Qui primi filiorum Iſrael habitaverint in Jeruſalem. Quæ ſacerdotum & Levitarum fuerint officia.

1. Univerſus (a) ergo Iſrael dinumeratus eſt: & ſumma eorum ſcripta eſt in Libro regum Iſrael, & Juda: tranſlatique ſunt in Babylonem propter delictum ſuum.

2. Qui autem habitaverunt primi in poſſeſſionibus, & in urbibus ſuis: Iſrael, & Sacerdotes, & Levitæ, & Nathinæi.

3. Commorati ſunt in Jeruſalem de filiis Juda, & de filiis Benjamin, de filiis quoque Ephraim, & Manaſſe.

4. Othei filius Ammiud, filii Amri, filii Omrai, filii Bonni, de filiis Phares filii Juda.

5. Et de Siloni: Aſaja primogenitus, & filii ejus.

6. De filiis autem Zara: Jehuel, & fratres eorum, ſexcenti nonaginta.

7. Porrò de filiis Benjamin: Salo filius Moſollam, filii Oduja, filii Aſana:

8. Et Jobania filius Jeroham, & Ela filius Ozi, filii Mochori, & Moſollam filius Saphatiæ, filii Rahuel, filii Jebaniæ:

9. Et fratres eorum per familias ſuas, nongenti quinquaginta ſex. Omnes hi principes cognationum per domos patrum ſuorum.

10. De ſacerdotibus autem Jedaja, Jojarib, & Jachin:

11. Azarias (b) quoque filius Helciæ, filii Moſollam, filii Sadoc, filii Marajoth, filii Achitob, pontifex domus Dei.

12. Porrò Adajas filius Jeroham, filii Phaſſur, filii Melchiæ: & Maaſai filius Adiel, filii Jezra, filii Moſollam, filii Moſollamith, filii Emmer.

13. Fratres quoque eorum principes per familias ſuas mille ſeptingenti ſexaginta, fortiſſimi robore ad faciendum opus miniſterii in domo Dei.

14. De Levitis autem: Semeja filius Haſſub, filii Ezricam, filii Haſebia de filiis Merari.

15. Bacbacar quoque carpentarius (c), & Galal, & Mathania filius Micha, filii Zechri, filii Aſaph:

16. Et Obdia filius Semejæ, filii Galal, filii Idithun: & Barachia filius Aſa, filii Elcana, qui habitavit in atriis (d) Netophati.

17. Janitores autem: Sellum, & Accub, & Telmon, & Ahimam, & frater eorum Sellum princeps,

18. Uſque ad illud tempus, in porta (e) regis ad Orientem, obſervabant per vices ſuas de filiis Levi.

19. Sellum verò filius Core (f), filii Abjaſaph, filii Core, cum fratribus ſuis, & domo patris ſui: hi ſunt Coritæ ſuper opera miniſterii, cuſtodes veſtibulorum tabernaculi: & familiæ eorum per vices caſtrorum Domini cuſtodientes introitum.

20. Phinees (g) autem filius Eleazari, erat dux eorum coram Domino.

21. Porrò Zacharias filius Moſallamia, janitor portæ tabernaculi teſtimonii.

22. Omnes hi electi in oſtiarios per portas, ducenti duodecim: & deſcripti in villis propriis, quos conſtituerunt (h) David, & Samuel Videns, in fide ſua,

23. Tam ipſos, quàm filios eorum, in oſtiis domus Domini, & in tabernaculo vicibus ſuis.

24. Per quatuor ventos erant oſtiarii: id eſt ad Orientem, & ad Occidentem, & ad Aquilonem, & ad Auſtrum.

25. Fratres autem eorum in viculis morabantur, & veniebant in ſabbatis ſuis de tempore uſque ad tempus.

26. His quatuor Levitis creditus erat omnis numerus janitorum, & erant ſuper

---

CAP. IX. 1. & 2. (a) Davidis temporibus, & ſumma relata eſt in librum Regum Iſrael. *Qui autem habitaverunt primi in poſſeſſionibus*: ex iis qui redierunt, aliqui in Jeruſalem, alii in urbibus & villis manſerunt. *Iſrael & ſacerdotes*: pars aliqua Iſraelitarum, qui evaſerunt captivitatem Aſſyriorum, ivit cum Juda Babylonem, & inde rediit. *Et Nathinæi*: Gabaonitæ, qui ita vocantur in libris Eſdræ. Iique erant velut ſervi templo addicti. Hactenus Tribus omnes ſummatim recenſuit.

11. (b) Nullus Pontifex tum fuit eo nomine: vox Hebræa *Neghid*, נגיד, *ducem* ſignificat; 70. etiam ἡγούμενον, *ducem* poſuerunt: adeò ut Azariam & majores ejus præcipuos fuiſſe inter ſacerdotes ſecundi ordinis innuere videantur: nec neceſſe eſt novos Pontifices, aut nova fingere nomina.

15. (c) Vox Hebræa *Cheres*, חרש, ſignificat *artificem fabrum*, qui fortè præerat fabris templi.

16. (d) Hebr. *Bechatſere*, בחצרי, *in ſuburbanis*, urbs erat in tribu Juda. Græc. ἐν ταῖς κώμαις, *in villis*: eæ quidem erant in ſorte Juda: diviſo ſegno Levitæ re-cepti ſunt à ſacerdotibus in eas habitationes, quæ ſolis ſacerdotibus Judæ obvenerant.

18. (e) Ex prima janitorum inſtitutione uſque ad everſum templum hoc munere fungebantur Levitæ in porta, qua Rex introibat in templum.

19. (f) Qui adverſùs Moſem excitavit ſeditionem, Num. 16. *Cuſtodientes introitum*: veſtibulum, *per vices caſtrorum*, i. e. juxta morem cuſtodum caſtrorum: Hebr. Et patres eorum in caſtris Domini *cuſtodes* introitus, id eſt, iſti Coritæ tum ita ſervabant limen, ut olim majores eorum Caathitæ in caſtris fecerant, Num. 4.

20. & 21. (g) Phinees poſteri præerant Levitis. Hebr. ſenſus eſt apertior: Et Phinees filius Eleazari dux fuit ſuper eos olim, cum quo Dominus erat. *Tabernaculi*: ſanctuarii.

22. (h) Samuel hos ordines priùs excogitaverat: poſtquam David ad regnum pervenit, quæ à Samuele fuerant decreta, eſt executus: *in fide ſua*: fideli & ſtabili decreto, vel in fideli munere ſibi credito; vel hoc ipſum Levitis commiſit certus de eorum fide.

per exedras, & theſauros domus Domini.

27. Per gyrum quoque templi Domini morabantur in cuſtodiis ſuis, ut cùm tempus fuiſſet, ipſi manè aperirent fores.

28. De horum genere erant & ſuper vaſa miniſterii (i): ad numerum enim & inferebantur vaſa, & efferebantur.

29. De ipſis, & qui credita habebant utenſilia Sanctuarii, præerant ſimilæ, & vino, & oleo, & thuri, & aromatibus.

30. Filii autem ſacerdotum unguenta ex aromatibus conficiebant.

31. Et Mathathias Levites primogenitus Sellum Coritæ, præfectus erat eorum quæ in ſartagine frigebantur.

32. Porrò de filiis Caath fratribus eorum, ſuper panes erant propoſitionis, ut ſemper novos per ſingula ſabbata præpararent.

33. Hi ſunt principes cantorum per familias Levitarum, qui in exedris (k) morabantur, ut die ac nocte jugiter ſuo miniſterio deſervirent.

34. Capita Levitarum, per familias ſuas principes, manſerunt in Jeruſalem.

*Sup. 8. 29. 35. In * Gabaon autem commorati ſunt pater Gabaon Jehiel, & nomen uxoris ejus Maacha.

36. Filius primogenitus ejus Abdon, & Sur, & Cis, & Baal, & Ner, & Nadab,

37. Gedor quoque, & Ahio, & Zacharias, & Macelloth.

38. Porrò Macelloth genuit Samaan: iſti habitaverunt è regione fratrum ſuorum in Jeruſalem, cum fratribus ſuis.

* Sup. 8. 33. 39. * Ner autem genuit Cis: & Cis genuit Saul: & Saul genuit Jonathan, & Melchiſua, & Abinadab, & Esbaal.

40. Filius autem Jonathan, Meribbaal: & Meribbaal genuit Micha.

41. Porrò filii Micha, Phithon, & Melech, & Tharaa, & Ahaz.

42. Ahaz autem genuit Jara, & Jara genuit Alamath, & Azmoth, & Zamri: Zamri autem genuit Moſa.

43. Moſa verò genuit Banaa: cujus filius Raphaja, genuit Elaſa: de quo ortus eſt Aſel.

44. Porrò Aſel ſex filios habuit his nominibus, Ezricam, Bocru, Iſmahel, Saria, Obdia, Hanan: hi ſunt filii Aſel.

CAPUT X.

Quæ hoc capite referuntur de morte Saülis, & prælio cum Philiſthæis commiſſo, eadem L. 1. Reg. cap. ultimo referuntur.

1. Philiſthiim autem pugnabant contra Iſrael, fugeruntque viri Iſrael Palæſthinos, & ceciderunt vulnerati in monte Gelboe. 1. Reg. 31. 1.

2. Cùmque appropinquaſſent Philiſthæi perſequentes Saul, & filios ejus, percuſſerunt Jonathan, & Abinadab, & Melchiſua, filios Saul.

3. Et aggravatum eſt prælium contra Saul, inveneruntque eum ſagittarii, & vulneraverunt jaculis.

4. Et dixit Saul ad armigerum ſuum: Evagina gladium tuum, & interfice me: ne fortè veniant incircumciſi iſti, & illudant mihi. Noluit autem armiger ejus hoc facere, timore perterritus: arripuit ergo Saul enſem, & irruit in eum.

5. Quod cùm vidiſſet armiger ejus, videlicet mortuum eſſe Saul, irruit etiam ipſe in gladium ſuum, & mortuus eſt.

6. Interiit ergo Saul, & tres filii ejus, & omnis domus (a) illius pariter concidit.

7. Quod cùm vidiſſent viri Iſrael, qui habitabant in campeſtribus, fugerunt; & Saul ac filiis ejus mortuis, dereliquerunt urbes ſuas, & huc illucque diſperſi ſunt: veneruntque Philiſthiim, & habitaverunt in eis.

8. Die igitur altero detrahentes Philiſthiim ſpolia cæſorum, invenerunt Saul, & filios ejus jacentes in monte Gelboe.

9. Cùmque ſpoliaſſent eum, & amputaſſent caput, armiſque nudaſſent, miſerunt in terram ſuam, ut circumferretur, & oſtenderetur idolorum templis, & populis.

10. Arma autem ejus conſecraverunt in fano dei ſui, & caput affixerunt in templo (b) Dagon.

11. Hoc cùm audiſſent viri Jabes Galaad, omnia ſcilicet quæ Philiſthiim fecerant ſuper Saul,

12. Conſurrexerunt ſinguli virorum fortium, & tulerunt cadavera Saul & filiorum ejus: attuleruntque ea in Jabes, & ſepelierunt oſſa eorum ſubter quercum, quæ erat

28. (i) Cultus divini inſtrumenta.

33. & 40. (k) Exedræ hoc loco videntur ſumi pro iis locis, qui Pſalmis & hymnis decantandis & populo inſtituendo in atriis erant deſtinati, quique poſtea Synagogæ dicti ſunt: Hebr. *In exedris liberi*, ab omni alio miniſterio, vel in exedris manebant, ne qua re contaminarentur, unde forent miniſterio inutiles. *Meribbaal*, qui & Miphiboſeth.

CAP. X.

6. (a) Hebr. *In valle*; hi fugerunt, quòd oppida minùs eſſent munita.

10. (b) In L. 1. Reg. *In muro Bethſan* templum erat muro conjunctum.

erat in Jabes, & jejunaverunt ſeptem diebus.

13. Mortuus eſt ergo Saul propter iniquitates ſuas, eò quòd prævaricatus ſit * mandatum Domini quod præceperat, & non cuſtodierit illud: ſed * inſuper etiam pythoniſſam conſuluerit.

* Exod. 17. 14. 1. Reg. 15. 1. * 1. Reg. 28. 8.

14. Nec ſperaverit (e) in Domino: propter quod interfecit eum, & tranſtulit regnum ejus ad David filium Iſai.

CAPUT XI.

Quæ habentur uſque ad v. 10. cap. 11. L. 2. Reg. reliqua cap. 13. continentur.

2. Reg. 5. 1. 1. Congregatus (a) eſt igitur omnis Iſrael ad David in Hebron, dicens: Os tuum ſumus, & caro tua.

2. Heri quoque, & nudiuſtertius, cùm adhuc regnaret Saul, tu eras qui educebas, & introducebas Iſrael: tibi enim dixit Dominus Deus tuus: Tu paſces populum meum Iſrael, & tu eris princeps ſuper eum.

3. Venerunt ergo omnes majores natu Iſrael ad regem in Hebron, & iniit David cum eis fœdus coram Domino: unxeruntque eum regem ſuper Iſrael, juxta ſermonem Domini, quem locutus eſt in manu Samuel.

4. Abiit quoque David, & omnis Iſrael in Jeruſalem: * hæc eſt Jebus, ubi erant Jebuſæi habitatores terræ.

* 2. Reg. 5. 6.

5. Dixeruntque qui habitabant in Jebus ad David: Non ingredieris huc. Porrò David cepit (b) arcem Sion, quæ eſt Civitas David.

6. Dixitque: Omnis qui percuſſerit Jebuſæum in primis, erit princeps & dux. Aſcendit igitur primus Joab filius Sarujæ, & factus eſt princeps.

7. Habitavit autem David in arce, & idcirco appellata eſt Civitas David.

8. Ædificavitque urbem in circuitu à Mello uſque ad gyrum; Joab autem reliqua urbis extruxit.

9. Proficiebatque David vadens & creſcens, & Dominus exercituum erat cum eo.

10. * Hi principes virorum fortium David, qui adjuverunt eum ut rex fieret ſuper omnem Iſrael, juxta verbum Domini, quod locutus eſt ad Iſrael.

* 2. Reg. 23. 8.

11. Et iſte numerus robuſtorum David: Jesbaam filius Achamoni (c) princeps inter triginta: iſte levavit haſtam ſuam ſuper trecentos vulneratos una vice.

12. Et poſt eum Eleazar filius patrui ejus Ahohites, qui erat inter tres (d) potentes.

13. Iſte fuit cum David in Pheſdomim, quando Philiſthiim congregati ſunt ad locum illum in prælium: & erat ager regionis illius plenus hordeo, fugeratque populus à facie Philiſthinorum.

14. Hi ſteterunt in medio agri, & defenderunt eum: cùmque percuſſiſſent Philiſthæos, dedit Dominus ſalutem magnam populo ſuo.

15. Deſcenderunt autem * tres de triginta (e) principibus ad petram, in qua erat David, ad ſpeluncam Odollam, quando Philiſthiim fuerant caſtrametati in valle Raphaim.

* 2. Reg. 23. 13.

16. * Porrò David erat in præſidio, & ſtatio Philiſthinorum in Bethlehem.

* 2. Reg. 23. 14.

17. Deſideravit igitur David, & dixit: O ſi quis daret mihi aquam de ciſterna Bethlehem, quæ eſt in porta.

18. Tres ergo iſti per media caſtra Philiſthinorum perrexerunt, & hauſerunt aquam de ciſterna Bethlehem, quæ erat in porta, & attulerunt ad David ut biberet: qui noluit, ſed magis libavit illam Domino,

19. Dicens: Abſit ut in conſpectu Dei mei hoc faciam, & ſanguinem iſtorum virorum bibam: quia in periculo animarum ſuarum attulerunt mihi aquam. Et ob hanc cauſam noluit bibere: hæc fecerunt tres robuſtiſſimi.

20. Abiſai quoque frater Joab ipſe erat princeps trium, & ipſe levavit haſtam ſuam contra trecentos vulneratos, & ipſe erat inter tres nominatiſſimus,

21. Et inter tres ſecundos (f) inclytus, & princeps eorum: verumtamen uſque ad tres primos non pervenerat.

22. Banajas filius Jojadæ viri robuſtiſſimi,

14. (e) Hebr. & 70. *Nec conſuluit Dominum*, ſed Pythoniſſam.

CAP. XI. 1. (a) Poſt aliquot annos à morte Saulis.

5. (b) Sunt qui exiſtiment Jeruſalem à Joſue captam, poſteà amiſſam fuiſſe.

11. (c) De quo L. 2. Reg. cap. 23. v. 8. *Sedens in cathedra ſapientiſſimus princeps inter triginta*, ubi in Hebræo *tres* tantùm ponuntur: adeò ut vox Hebræa hoc loco vitiata videatur. *Levavit haſtam ſuper trecentos vulneratos una vice*, quos vulneraverat: in L. 2. Reg. 23. 8. habemus *octingentos*, ſed fortè duæ pugnæ fuerunt. Itaque trecentos primùm, tum quingentos vulneravit, aut occidit.

12. (d) Adeò ut legendum videatur v. 11. *Inter tres*, non autem triginta. *Ahohites*, nominis ſignificatio videtur ſumi vice proprii nominis: tres illi jam ſunt numerati *Jesbaam*, *Eleazar*, & *Semma*: atque hæc referuntur L. 2. Reg. cap. 23.

15. (e) Viri fortes 37. erant ex L. 2. Reg. cap. 3. v. 13. ſed ſuppreſſo minori numero, hic triginta fuiſſe dicuntur. *Ad petram*, ad arcem: nam arces erant rupibus impoſitæ.

21. & 22. (f) In ſecundo ternario. *Duos*: duos duces Moabitas, qui ob fortitudinem leones dicuntur. *Banajas de Cabſeel*: quæ urbs erat in tribu Juda.

Digitized by Google

mi, qui multa opera perpetrarat, de Cabſeel: ipſe percuſſit duos ariel Moab: & ipſe deſcendit, & interfecit leonem in media ciſterna tempore nivis.

23. Et ipſe percuſſit virum Ægyptium, cujus ſtatura erat quinque cubitorum, & habebat lanceam ut liciatorium (g) texentium: deſcendit igitur ad eum cum virga, & rapuit haſtam, quam tenebat manu, & interfecit eum haſta ſua.

24. Hæc fecit Banajas (h) filius Jojadæ, qui erat inter tres robuſtos nominatiſſimus,

25. Inter triginta primus, verumtamen ad tres uſque non pervenerat: poſuit autem eum David ad auriculam ſuam.

26. Porrò fortiſſimi viri in exercitu, Aſahel frater Joab, & Elchanan filius patrui ejus de Bethlehem,

27. Sammoth Arorites, Helles Phalonites,

28. Ira filius Acces Thecuites, Abiezer Anathothites,

29. Sobbochai Huſathites, Ilai Ahohites,

30. Maharai Netophathites, Heled filius Baana Netophathites,

31. Ethai filius Ribai de Gabaath filiorum Benjamin, Banaja Pharatonites,

32. Hurai de torrente Gaas, Abiel, Arbathites, Azmoth Bauramites, Eliaba Salabonites.

33. Filii Aſſem Gezonites, Jonathan filius Sage Ararites,

34. Ahiam filius Sachar Ararites,

35. Eliphal filius Ur,

36. Hepher Mecherathites, Ahia Phelonites,

37. Heſro Carmelites, Naarai filius Asbai,

38. Joel frater (l) Nathan, Mibahar filius Agarai.

39. Selec Ammonites, Naarai Berothites armiger Joab filii Sarujæ,

40. Ira Jethræus, Gareb Jethræus,

41. Urias Hethæus, Zabad filius Oholi,

42. Adina filius (k) Siza Rubenites princeps Rubenitarum, & cum eo triginta:

43. Hanan filius Maacha, & Joſaphat Mathanites,

44. Ozia Aſtarothites, Samma & Jehiel filii Hotham Arorites,

45. Jediheel filius Samri, & Joha frater ejus Thoſaites,

46. Eliel Mahumites, & Jeribai, & Joſaja filii Elnaem, & Jethma Moabites, Eliel, & Obed, & Jaſiel de Maſobia.

CAPUT XII.

Qui Davidem ſecuti fuerint cùm Saulem fugeret, quique eum regem conſtituerunt in Hebron.

1. HI quoque venerunt ad David in Siceleg, cùm adhuc fugeret Saul filium Cis, qui erant fortiſſimi & egregii pugnatores,

2. Tendentes arcum, & utraque manu fundi ſaxa jacientes, & dirigentes ſagittas: de fratribus (a) Saul ex Benjamin.

3. Princeps Ahiezer, & Joas filii Samaa Gabaathites, & Jaziel, & Phallet filii Azmoth, & Baracha, & Jehu Anathotites.

4. Samajas quoque Gabaonites fortiſſimus inter triginta, & ſuper triginta. Jeremias, & Jeheziel, & Johanan, & Jezabad Gaderothites.

5. Et Eluzai, & Jerimuth, & Baalia, & Samaria, & Saphatia Haruphites.

6. Elcana, & Jeſia, & Azareel, & Joezer, & Jesbaam de Carehim:

7. Joela quoque, & Zabadia, filii Jeroham de Gedor.

8. Sed & de Gaddi (b) transfugerunt ad David, cùm lateret in deſerto, viri robuſtiſſimi, & pugnatores optimi, tenentes clypeum & haſtam: facies eorum quaſi facies leonis, & veloces quaſi capreæ in montibus:

9. Ezer princeps, Obdias ſecundus, Eliab tertius,

10. Maſmana quartus, Jeremias quintus,

11. Ethi ſextus, Eliel ſeptimus,

12. Johanan octavus, Elzebad nonus,

13. Jeremias decimus, Machbanai undecimus.

14. Hi de filiis Gad principes exercitus: noviſſimus (c) centum militibus præerât, & maximus mille.

15. Iſti ſunt qui tranſierunt Jordanem menſe primo, quando inundare conſuevit ſuper ripas ſuas: & omnes fugaverunt qui

23. (g) Lignum rotundum, circa quod textor telam ſuam involvit.

24. (h) Hebr. Ex triginta illis ipſe erat inclytus: *Ad tres uſque non pervenerat.* Hebr. Ad tres illos primi ternarii non pervenit: *Poſuit autem eum David ad auriculam ſuam:* à conſiliis. Gr. Poſuit eum David ſuper familiam ſuam.

38. (l) L. 2. Reg. 23. dicitur filius Nathan: cognatus eſſe potuit Nathan, ab eo adoptatus, aut educatus.

42. (k) Qui ſequuntur, ultra Jordanem habitabant.

CAP. XII. 3. & 4. (a) De tribu Benjamin. *Fortiſſimus:* Qui triginta præerat, omnibus erat fortior.

8. (b) De tribu Gad. Vel quòd tribus Gad vicina eſſet locis illis deſtitutis, in quibus David latebat.

14. (c) Hebr. *Unus ad centum parvus, & magnus ad*

qui morabantur in vallibus ad orientalem plagam, & occidentalem.

16. Venerunt autem & de Benjamin, & de Juda, ad præſidium (d) in quo morabatur David.

17. Egreſſuſque eſt David obviam eis, & ait: Si pacificè veniſtis ad me ut auxiliemini mihi, cor meum jungatur vobis: ſi autem inſidiamini mihi pro adverſariis meis, cùm ego iniquitatem in manibus non habeam, videat Deus patrum noſtrorum, & judicet.

18. Spiritus verò (e) induit Amaſai principem inter triginta, & ait: Tui ſumus ò David, & tecum fili Iſai: pax, pax tibi, & pax adjutoribus tuis: te enim adjuvat Deus tuus. Suſcepit ergo eos David, & conſtituit principes turmæ.

19. Porrò de Manaſſe transfugerunt ad David, quando veniebat cum Philiſthiim adversùs Saul, ut pugnaret: & non dimicavit cum eis: * quia inito conſilio remiſerunt eum principes Philiſthinorum, dicentes: Periculo capitis noſtri revertetur ad dominum ſuum Saul.

* 1. Reg. 29. 4.

20. Quando igitur reverſus eſt in Siceleg, transfugerunt ad eum de Manaſſe, Ednas, & Jozabad, & Jedihel, & Michael, & Ednas, & Jozabad, & Eliu, & Salathi, principes militum (f) in Manaſſe.

21. Hi præbuerunt auxilium David adversùs latrunculos: omnes enim erant viri fortiſſimi, & facti ſunt principes in exercitu.

22. Sed & per ſingulos dies veniebant ad David ad auxiliandum ei, uſque dum fieret grandis numerus, quaſi exercitus Dei (g).

23. Iſte quoque eſt numerus principum exercitus, qui venerunt ad David, cùm eſſet in Hebron, ut transferrent regnum Saul ad eum, juxta verbum Domini.

24. Filii Juda portantes clypeum & haſtam, ſex millia octingenti expediti ad prælium.

25. De filiis Simeon, virorum fortiſſimorum ad pugnandum, ſeptem millia centum.

26. De filiis Levi, quatuor millia ſexcenti.

27. Jojada quoque princeps de ſtirpe Aaron, & cum eo tria millia ſeptingenti.

28. Sadoc etiam puer egregiæ indolis, & domus patris ejus, principes viginti duo.

29. De filiis autem Benjamin fratribus Saul tria millia: magna enim pars eorum adhuc ſequebatur domum Saul.

30. Porrò de filiis Ephraim viginti millia octingenti, fortiſſimi robore, viri nominati in cognationibus ſuis.

31. Et ex dimidia tribu Manaſſe, decem & octo millia ſinguli per nomina ſua venerunt, ut conſtituerent regem David.

32. De filiis quoque Iſſachar viri eruditi, qui noverant ſingula tempora ad præcipiendum quid facere deberet Iſrael, principes ducenti: omnis autem reliqua tribus, eorum conſilium ſequebatur.

33. Porrò de Zabulon qui egrediebantur ad prælium, & ſtabant in acie inſtructi armis bellicis, quinquaginta millia venerunt in auxilium, non in corde duplici.

34. Et de Nephthali principes mille: & cum eis inſtructi clypeo & haſta, triginta & ſeptem millia.

35. De Dan etiam præparati ad prælium, viginti octo millia ſexcenti.

36. Et de Aſer egredientes ad pugnam, & in acie provocantes, quadraginta millia.

37. Trans Jordanem autem de filiis Ruben, & de Gad, & dimidia parte tribus Manaſſe, inſtructi armis bellicis, centum viginti millia.

38. Omnes iſti viri bellatores expediti ad pugnandum, corde perfecto venerunt in Hebron, ut conſtituerent regem David ſuper univerſum Iſrael: ſed & omnes reliqui ex Iſrael, uno corde erant, ut rex fieret David.

39. Fueruntque ibi apud David tribus diebus comedentes & bibentes: præparaverant enim eis fratres ſui.

40. Sed & qui juxta eos erant, uſque ad Iſſachar, & Zabulon, & Nephthali, afferebant panes in aſinis, & camelis, & mulis, & bobus, ad veſcendum: farinam, palathas (h), uvam paſſam, vinum, oleum, boves, arietes ad omnem copiam: gaudium quippe erat in Iſrael.

CA-

mille; vel potiùs id per anticipationem dictum videtur: tum enim temporis ſexcenti tantummodo milites erant cum David; ſed cùm is potitus eſt regno, tùm qui hoc loco numerantur, 100. vel 1000. præfecti ſunt militibus, pro eorum meritis & fortitudine. *Duces majores præerant* mille militibus, minores verò centum.

16. (d) In arcem quam Rex Moab dederat David, ut in ea tutus eſſet.

18. (e) Bona voluntas adjuvandi David, magno in eum zelo animatus.

20. (f) Non militum ex Hebr. & 70. ſeu ſinguli præfecti eſſent mille militibus, aut per millia intelligi oporteat oppida, ut Michææ 5. adeò ut ſinguli eſſent ſuorum oppidorum capita.

22. & 23. (g) Magnus: ut montes Dei. *Eruditi*, prudentes, ad cognoſcendum quid faciendum eſſet: tempora noverant feſtis celebrandis conſtituta, quæ ex lunæ motibus magna ex parte pendebant.

40. (h) *Maſſas* caricarum, ſeu ficus glomeratas.

CAPUT XIII.

De his, quæ habentur L. 2. Regum cap. 5.

1. INiit autem conſilium David cum tribunis, & centurionibus, & univerſis principibus,

2. Et ait ad omnem cœtum Iſrael: Si placet vobis, & à Domino Deo noſtro egreditur ſermo, quem loquor: mittamus ad fratres noſtros reliquos in univerſas regiones Iſrael, & ad Sacerdotes, & Levitas, qui habitant in ſuburbanis urbium, ut congregentur ad nos,

3. Et reducamus arcam Dei noſtri ad nos: non enim requiſivimus (a) eam in diebus Saul.

4. Et reſpondit univerſa multitudo ut ita fieret: placuerat enim ſermo omni populo.

5. Congregavit ergo David cunctum Iſrael, à Sihor Ægypti, uſque dum ingre-
* 2. Reg. 6. 2. diaris Emath, * ut adduceret arcam Dei de Carjathjarim.

6. Et aſcendit David, & omnis vir Iſrael, ad collem Carjathjarim, qui eſt in Juda, ut afferret inde arcam Domini Dei ſedentis ſuper Cherubim, ubi invocatum eſt nomen ejus.

7. Impoſueruntque arcam Dei ſuper plauſtrum novum, de domo Abinadab: Oza autem, & frater ejus minabant plauſtrum.

8. Porrò David, & univerſus Iſrael, ludebant coram Deo omni virtute in canticis, & in citharis, & pſalteriis, & tympanis, & cymbalis, & tubis.

9. Cùm autem perveniſſent ad aream Chidon (b), tetendit Oza manum ſuam, ut ſuſtentaret arcam: bos quippe laſciviens paululùm inclinaverat eam.

10. Iratus eſt itaque Dominus contra Ozam, & percuſſit eum, eò quòd tetigiſſet arcam: & mortuus eſt ibi coram Domino.

11. Contriſtatuſque eſt David, eò quòd diviſiſſet (c) Dominus Ozam: vocavitque locum illum: Diviſio Ozæ, uſque in præſentem diem.

12. Et timuit Deum tunc temporis, dicens: Quomodo poſſum ad me introducere arcam Dei?

13. Et ob hanc cauſam non adduxit eam ad ſe, hoc eſt, in civitatem David, ſed avertit in domum Obededom Gethæi.

14. Manſit ergo arca Dei in domo Obededom tribus menſibus: & benedixit Dominus domui ejus, & omnibus, quæ habebat.

CAPUT XIV.

De his quæ habentur L. 2. Reg. cap. 6.

1. MIſit quoque Hiram rex Tyri nuntios ad David, & ligna cedrina, * 2. Reg. 5. 11.
& artifices parietum, lignorumque: ut ædificarent ei domum.

2. Cognovitque David quòd confirmaſſet (a) eum Dominus in regem ſuper Iſrael, & ſublevatum eſſet regnum ſuum ſuper populum ejus Iſrael.

3. * Accepit quoque David alias uxores * 2. Reg. 5. 13.
in Jeruſalem: genuitque filios, & filias.

4. Et hæc nomina eorum, qui nati ſunt ei in Jeruſalem: Samua, & Sobab, Nathan, & Salomon,

5. Jebahar, & Eliſua, & Eliphalet,

6. Noga quoque, & Napheg, & Japhia,

7. Eliſama, & Baaliada, & Eliphalet.

8. * Audientes autem Philiſthiim eò quòd * 2. Reg. 5. 17.
unctus eſſet David in regem ſuper univerſum Iſrael, aſcenderunt omnes ut quærerent eum: quod cùm audiſſet David, egreſſus eſt obviam eis.

9. Porrò Philiſthiim venientes, diffuſi ſunt in valle Raphaim.

10. Conſuluitque David Dominum, dicens: Si aſcendam ad Philiſthæos, & ſi trades eos in manu mea? Et dixit ei Dominus: Aſcende, & tradam eos in manu tua.

11. Cùmque illi aſcendiſſent in Baalpharaſim (b), percuſſit eos ibi David, & dixit: Diviſit Deus inimicos meos per manum meam, ſicut dividuntur aquæ: & idcircò vocatum eſt nomen illius loci Baalpharaſim.

12. Dereliqueruntque ibi deos ſuos, quos David juſſit exuri.

13. Alia etiam vice Philiſthiim irruerunt, & diffuſi ſunt in valle (c).

14. Con-

CAPUT XIII. 3. (a) Semper ea manſit in domo Abinadab, neque ut par erat, in honore illam habuimus.

9. (b) L. 2. Reg. 6. *Nachon* vocatur, quòd fortè eſſet binomius: hoc nomen abeſt in Græcis.

11. (c) i. e. permiſſet: ſolius hominis mors eſt diviſio animæ & corporis: brutorum enim mors eſt interitus animæ. L. 1. Reg. 15. Agag juſſu Samuelis interficiendus dicebat: *Siccine ſeparat amara mors?*

CAPUT XIV. 2. (a) Ex muneribus à Rege Tyri protectus cognovit regnum ſuum ſtabile futurum, quòd vicini reges eum colerent, & unanimi populorum conſenſu, ac Dei tutela firmaretur.

11. (b) i. e. *Idolum diviſionis*, per anticipationem ſic dictus eſt hic locus ob victoriam partam ex diviſione hoſtium, qui non in una acie ſteterunt, ſed in varias partes ſunt diviſi, & uno impetu diſperſi.

13. 14. & 15. (c) *Raphaim*, ſeu Gigantum. *Recede:* Hebr. Circumda deſuper eos, gyro facto involve eos:

Digitized by Google

14. Conſuluitque rurſum David Deum, & dixit ei Deus: Non aſcendas poſt eos, recede ab eis, & venies contra illos ex adverſo pyrorum.

15. Cùmque audieris ſonitum gradientis in cacumine pyrorum, tunc egredieris ad bellum. Egreſſus eſt enim Deus ante te, ut percutiat caſtra Philiſthiim.

16. Fecit ergo David ſicut præceperat ei Deus, & percuſſit caſtra Philiſthinorum, de Gabaon uſque Gazera.

17. Divulgatumque eſt nomen David in univerſis regionibus, & Dominus dedit pavorem ejus ſuper omnes gentes.

CAPUT XV.

De iis quæ acta ſunt, cùm arca reducta eſt è domo Abinadab.

1. Fecit quoque ſibi domos in Civitate David: & ædificavit locum arcæ Dei, tetenditque ei tabernaculum (a).

2. Tunc dixit David: Illicitum eſt ut à quocumque portetur arca Dei niſi à Levitis, quos elegit Dominus ad portandum eam, & ad miniſtrandum ſibi uſque in æternum.

3. Congregavitque univerſum Iſrael in Jeruſalem, ut afferretur arca Dei in locum ſuum, quem præparaverat ei.

4. Necnon & filios Aaron, & Levitas.

5. De filiis Caath, Uriel princeps fuit; & fratres (b) ejus centum viginti.

6. De filiis Merari, Aſaja princeps; & fratres ejus ducenti viginti.

7. De filiis Gerſom, Joel princeps; & fratres ejus centum triginta.

8. De filiis Eliſaphan, Semejas princeps; & fratres ejus ducenti.

9. De filiis Hebron, Eliel princeps; & fratres ejus octoginta.

10. De filiis Oziel, Aminadab princeps; & fratres ejus centum duodecim.

11. Vocavitque David Sadoc, & Abjathar Sacerdotes, & Levitas, Uriel, Aſajam, Joel, Semejam, Eliel & Aminadab:

12. Et dixit ad eos: Vos qui eſtis principes familiarum Leviticarum, ſanctificamini cum fratribus veſtris, & afferte arcam Domini Dei Iſrael, ad locum qui ei præparatus eſt:

13. * Ne ut à principio, quia non eratis præſentes, percuſſit nos Dominus, * Sup. 13.
10.
ſic & nunc fiat, illicitum (c) quid nobis agentibus.

14. Sanctificati ſunt ergo Sacerdotes, & Levitæ, ut portarent arcam Domini Dei Iſrael.

15. * Et tulerunt filii Levi arcam Dei, * Num. 4.
ſicut præceperat Moyſes juxta verbum Domini, humeris ſuis, in vectibus. 15.

16. Dixitque David principibus Levitarum, ut conſtituerent de fratribus ſuis cantores in organis muſicorum, nablis videlicet, & lyris, & cymbalis, ut reſonaret in excelſis ſonitus lætitiæ.

17. Conſtitueruntque Levitas: Hemam filium Joel, & de fratribus ejus, Aſaph filium Barachiæ: de filiis verò Merari, fratribus eorum, Ethan filium Caſajæ.

18. Et cum eis fratres eorum: in ſecundo ordine Zachariam, & Ben, & Jaziel, & Semiramoth, & Jahiel, & Ani, Eliab, & Banajam, & Maaſiam, & Mathathiam, & Eliphalu, & Maceniam, & Obededom, & Jehiel, janitores.

19. Porrò cantores, Heman, Aſaph, & Ethan, in cymbalis æneis concrepantes.

20. Zacharias autem, & Oziel, & Semiramoth, & Jahiel, & Ani, & Eliab, & Maaſias, & Banajas, in nablis (d) arcana cantabant.

21. Porrò Mathathias, & Eliphalu, & Macenias, & Obededom, & Jehiel, & Ozazíu, in citharis pro octava canebant epinicion.

22. Chonenias autem princeps Levitarum, prophetiæ (e) præerat, ad præcinendam melodiam: erat quippe valdè ſapiens.

23. Et Barachias, & Elcana: janitores arcæ.

24. Porrò Sebenias, & Joſaphat, & Natha-

non aſcendas poſt eos; ſed contra eos adverſa fronte. *Cacumine*; in ipſo ingreſſu.

CAPUT XV. 1. & 2. (a) Novum extruxit: nam Moſaicum erat in Gabaon. *Illicitum eſt*: noluit Deus ut arca curru veheretur, ſed ut Levitarum humeris portaretur, Numer. 4.

5. & 8. (b) Cognati 120. *Elziaphan*; hic fortè *Caath*: nam ejus filii mox nominantur; aut filius *Ozyel* patruelis Aaron.

13. (c) Hebr. Quoniam non quæſivimus eum in judicio; non fecimus quod erat præceptum.

20. (d) Seu *Nablis*: Hebraicè *Nebel*, נבל, unde Latinis factum *Nablium*, & Græ. νάβλα, νάβλαν, & νάβλιον, inſtrumentum muſicum: *Arcana cantabant*; Hebr. legitur *al-alamot*, על־עלמות, quod vertunt *pro occultis*, ut in titulis Pſal. 9. & 45. qui duo Pſalmi huic ſolemnitati videntur accommodati, & in eam rem compoſiti. Sic Pſalmus 6. & 12. *al aſſminet*, על־השמינית, i. e. *pro octava*, inſcribuntur; ac videtur fuiſſe inſtrumentum octuchordum: in iis organis muſicis canebant epinicium, ſeu carmen pro victoria; ubi agitur de cantu aut ſono, ac numerus abſolutus ponitur, ut Pſal. 91. v. 3. *Ad annuntiandum manè miſericordiam tuam*; 70. vertunt *In Pſalterio decachordo*.

22. (e) Dei laudibus; nam *prophetari* hoc loco non eſt futura prædicere, ſed laudare Deum; alii pro *onere* uſurpant; quæ portari oporteret præcipiebant.

Nathanael, & Amaſai, & Zacharias, & Banajas, & Eliezer, ſacerdotes clangebant tubis coram arca Dei: & Obededom, & Jehias erant janitores arcæ.

* 2. Reg. 6. 12. 25. * Igitur David, & omnes majores natu Iſrael, & tribuni ierunt ad deportandam arcam fœderis Domini de domo Obededom cum lætitia.

26. Cùmque adjuviſſet Deus Levitas, qui portabant arcam fœderis Domini, immolabantur ſeptem tauri, & ſeptem arietes.

27. Porrò David erat indutus ſtola (f) byſſina, & univerſi Levitæ qui portabant arcam, cantoreſque, & Chonenias princeps prophetiæ inter cantores: David autem etiam indutus erat ephod lineo.

28. Univerſuſque Iſrael deducebant arcam fœderis Domini in jubilo, & ſonitu buccinæ, & tubis, & cymbalis, & nablis, & citharis concrepantes.

29. Cùmque perveniſſet arca fœderis Domini uſque ad civitatem David, Michol filia Saul proſpiciens per feneſtram, vidit regem David ſaltantem atque ludentem (g), & deſpexit eum in corde ſuo.

CAPUT XVI.

Arca repoſita in novo tabernaculo, quod extruxerat David, Pſalmus nonageſimus quintus & centeſimus quartus ſunt decantati.

2. Reg. 6. 17. 1. ATtulerunt igitur arcam Dei, & conſtituerunt eam in medio tabernaculi (a), quod tetenderat ei David, & obtulerunt holocauſta, & pacifica coram Deo.

2. Cùmque compleſſet David offerens holocauſta, & pacifica, benedixit populo in nomine Domini.

3. Et diviſit univerſis per ſingulos à viro uſque ad mulierem, tortam panis, & partem aſſæ carnis bubalæ, & frixam oleo ſimilam.

4. Conſtituitque coram arca Domini de Levitis, qui miniſtrarent, & recordarentur operum ejus, & glorificarent atque laudarent Dominum Deum Iſrael:

5. Aſaph principem, & ſecundum ejus Zachariam. Porrò Jahiel, & Semiramoth, & Jehiel, & Mathathiam, & Eliab, & Banajam, & Obededom: Jehiel ſuper organa pſalterii, & lyras: Aſaph autem ut cymbalis perſonaret;

6. Banajam verò & Jaziel ſacerdotes, canere tuba jugiter coram arca fœderis Domini.

7. In illo die fecit David principem ad confitendum Domino Aſaph, & fratres ejus.

8. * Confitemini Domino, & invocate nomen ejus: notas facite in populis adinventiones ejus. * Pſal. 104. 1. Iſa. 12. 4.

9. Cantate ei, & pſallite ei: & narrate omnia mirabilia ejus.

10. Laudate nomen ſanctum ejus: lætetur cor quærentium Dominum.

11. Quærite Dominum, & virtutem (b) ejus: quærite faciem ejus ſemper.

12. Recordamini mirabilium ejus quæ fecit, ſignorum illius, & judiciorum oris ejus.

13. Semen Iſrael ſervi ejus: filii Jacob electi ejus.

14. Ipſe Dominus Deus noſter: in univerſa terra judicia ejus.

15. Recordamini in ſempiternum pacti ejus: ſermonis quem præcepit in mille generationes.

16. Quem pepigit cum Abraham: & juramenti illius cum Iſaac.

17. Et conſtituit illud Jacob (c) in præceptum: & Iſrael in pactum ſempiternum,

18. Dicens: Tibi dabo terram Chanaan, funiculum hæreditatis veſtræ.

19. Cùm eſſent pauci numero, parvi & coloni ejus.

20. Et tranſierunt de gente in gentem, & de regno ad populum alterum.

21. Non dimiſit quemquam calumniari eos, ſed increpavit pro eis reges.

22. * Nolite tangere chriſtos meos: & in prophetis meis nolite malignari (d). * Pſal. 104. 15.

23. * Cantate Domino omnis terra: annuntiate ex die in diem ſalutare ejus. * Pſal. 95. 1.

24. Narrate in gentibus gloriam ejus: in cunctis populis mirabilia ejus.

25. Quia magnus Dominus, & laudabilis nimis: & horribilis ſuper omnes deos.

26. Omnes enim dii populorum idola: Dominus autem cœlos fecit.

27. Confeſſio & magnificentia coram eo: fortitudo & gaudium in loco ejus.

28. Afferte Domino familiæ populorum: afferte Domino gloriam & imperium.

29. Date

27. (f) Ephod lineo; Hebr. pallio byſſino; veſte ex lino candidiſſimo & ſubtiliſſimo.

29. (g) Vox Hebræa *Meſachec*, משחק, *ludentem* ſignificat.

CAPUT XVI. 1. (a) Jam diximus Moſaicum fuiſſe in Gabaon; novum extruxit David coram arca.

11. (b) Arcam in qua tot mirabilia eſt operatus; *Quærite faciem ejus*; arca ſic vocatur, ubi Deus habitare videbatur.

17. (c) Jacob eſt Iſrael in dativo caſu. Reliqua ferè ad Pſalmum 104. ſuo loco expoſitum pertinent. *Cùm eſſent pauci numero*; ubi in Ægyptum profecti ſunt.

22. 27. & 29. (d) Affligere Prophetas meos. *Confeſ-*

29. Date Domino gloriam, nomini ejus, levate ſacrificium, & venite in conſpectu ejus: & adorate Dominum in decore ſancto.

30. Commoveatur à facie ejus omnis terra: ipſe enim fundavit orbem immobilem.

31. Lætentur cœli, & exultet terra: & dicant in nationibus, Dominus regnavit.

32. Tonet mare, & plenitudo ejus: exultent agri, & omnia quæ in eis ſunt.

33. Tunc laudabunt ligna ſaltus coram Domino: quia venit judicare terram.

34. Confitemini Domino, quoniam bonus: quoniam in æternum miſericordia ejus.

35. Et dicite: Salva nos Deus ſalvator noſter, & congrega nos, & erue de gentibus (e), ut confiteamur nomini ſancto tuo, & exultemus in carminibus tuis.

36. Benedictus Dominus Deus Iſrael ab æterno uſque in æternum: & dicat omnis populus: Amen, & hymnum Domino.

37. Reliquit itaque ibi coram arca fœderis Domini Aſaph & fratres ejus, ut miniſtrarent in conſpectu arcæ jugiter per ſingulos dies, & vices ſuas.

38. Porrò Obededom, & fratres ejus ſexaginta octo; & Obededom filium Idithun, & Hoſa, conſtituit janitores.

39. Sadoc autem ſacerdotem, & fratres ejus ſacerdotes, coram tabernaculo Domini in excelſo, quod erat in Gabaon,

40. Ut offerrent holocauſta Domino ſuper altare holocautomatis jugiter, manè & veſpere, juxta omnia quæ ſcripta ſunt in lege Domini, quam præcepit Iſraeli.

41. Et poſt eum (f) Heman, & Idithun, & reliquos electos, unumquemque vocabulo ſuo ad confitendum Domino: Quoniam in æternum miſericordia ejus.

42. Heman quoque & Idithun canentes tuba, & quatientes cymbala, & omnia muſicorum organa, ad canendum Deo: filios autem Idithun fecit eſſe portarios.

43. Reverſuſque eſt omnis populus in domum ſuam: & David, ut benediceret (g) etiam domui ſuæ.

CAPUT XVII.

Quæ ſcripta ſunt L. 2. Regum, cap. 7. hoc capite repetuntur.

1. CUm autem habitaret David in domo ſua, dixit ad Nathan prophetam: Ecce ego habito in domo cedrina: arca autem fœderis Domini ſub pellibus eſt. 2. Reg. 6. 17.

2. Et ait Nathan ad David: Omnia quæ in corde tuo ſunt, fac: Deus enim tecum eſt.

3. Igitur nocte illa factus eſt ſermo Dei ad Nathan, dicens:

4. Vade, & loquere David ſervo meo: Hæc dicit Dominus: Non ædificabis tu mihi domum ad habitandum.

5. Neque enim manſi in domo, ex eo tempore quo eduxi Iſrael, uſque ad diem hanc: ſed fui ſemper mutans loca tabernaculi, & in tentorio.

6. Manens cum omni Iſrael. Numquid locutus ſum ſaltem uni judicum Iſrael, quibus præceperam ut paſcerent populum meum, & dixi: Quare non ædificaſtis mihi domum cedrinam?

7. Nunc itaque ſic loqueris ad ſervum meum David: Hæc dicit Dominus exercituum: Ego tuli te, cùm in paſcuis ſequereris gregem, ut eſſes dux populi mei Iſrael.

8. Et fui tecum quocumque perrexiſti: & interfeci omnes inimicos tuos coram te, fecique tibi nomen quaſi unius magnorum, qui celebrantur in terra.

9. Et dedi locum populo meo Iſrael: plantabitur (a), & habitabit in eo, & ultrà non commovebitur: nec filii iniquitatis atterent eos, ſicut à principio,

10. Ex diebus quibus dedi judices populo meo Iſrael, & humiliavi univerſos inimicos tuos. Annuntio ergo tibi, quòd ædificaturus ſit tibi Dominus domum.

11. Cùmque impleveris dies tuos, ut vadas ad patres tuos, ſuſcitabo ſemen tuum poſt te, quod erit de filiis tuis: & ſtabiliam regnum ejus.

12. Ipſe ædificabit mihi domum, & firmabo (b) ſolium ejus uſque in æternum.

13. Ego ero ei in patrem, & ipſe erit mihi in filium: & miſericordiam meam non

ſto; argumentum eſt confeſſionis & laudis *Sancto*; Hebr. in decore ſanctitatis.

35. & 37. (e) Hæc propheticè ſunt dicta, eaque ad Chriſti adventum referuntur: nondum enim populi erant in gentes diſperſi, niſi fortè, ut nonnullis videtur, Eſdras hanc coronidem adjecerit, quòd pars populi maxima è captivitate eſſet adducta; cùm hæc recognoſceret: *Et exultemus in carminibus tuis*; à Spiritu ſancto dictatis. *Fratres*; ejuſdem familiæ.

41. (f) Poſt Sadoc: *Heman & Idithun*, qui muſicæ præerant.

43. (g) Convivium celebravit, ut cum familia ſua lætaretur.

CAPUT XVII.

9. (a) Hebr. *Plantavi eam*, aut plantabo.

12. (b) Quod utique in Chriſto implendum fuit, ut quod ſequitur: *Et ſtatuam eum in domo mea, & in regno meo uſque in ſempiternum*; non regni temporalis, ſed regni in genere perpetuitas Davidi promittitur. domus illa eſt Eccleſia à filio David ædificata.

non auferam ab eo, ſicut abſtuli ab eo qui ante te fuit.

14. Et ſtatuam eum in domo mea, & in regno meo uſque in ſempiternum: & thronus ejus erit firmiſſimus in perpetuum.

15. Juxta omnia verba hæc, & juxta univerſam viſionem iſtam, ſic locutus eſt Nathan ad David.

16. Cùmque veniſſet rex David, & ſediſſet coram (c) Domino, dixit: Quis ego ſum Domine Deus, & quæ domus mea, ut præſtares mihi talia?

17. Sed & hoc parum viſum eſt in conſpectu tuo, ideòque locutus es ſuper domum ſervi tui etiam in futurum: & feciſti me ſpectabilem ſuper omnes homines, Domine Deus.

18. Quid ultra addere poteſt David, cùm ita glorificaveris ſervum tuum, & cognoveris eum?

19. Domine propter famulum tuum juxta cor tuum feciſti omnem magnificentiam hanc, & nota eſſe voluiſti univerſa magnalia.

20. Domine, non eſt ſimilis tui: & non eſt alius Deus abſque te, ex omnibus, quos audivimus auribus noſtris.

21. Quis enim eſt alius, ut populus tuus Iſrael, gens una in terra, ad quam perrexit Deus, ut liberaret, & faceret populum ſibi, & magnitudine ſua atque terroribus ejiceret nationes à facie ejus, quem de Ægypto liberarat?

22. Et poſuiſti populum tuum Iſrael tibi in populum uſque in æternum, & tu Domine factus es Deus ejus.

23. Nunc igitur Domine, ſermo, quem locutus es famulo tuo, ſuper domum ejus, confirmetur in perpetuum, & fac ſicut locutus es.

24. Permaneatque & magnificetur nomen tuum uſque in ſempiternum: & dicatur: Dominus exercituum Deus Iſrael, & domus David ſervi ejus permanens coram eo.

25. Tu enim Domine Deus meus revelaſti (d) auriculam ſervi tui, ut ædificares ei domum: & ideircò invenit ſervus tuus fiduciam, ut oret coram te.

26. Nunc ergo Domine, tu es Deus: & locutus es ad ſervum tuum tanta beneficia.

27. Et cœpiſti benedicere domui ſervi tui, ut ſit ſemper coram te: te enim, Domine, benedicente, benedicta erit in perpetuum.

CAPUT XVIII.

Hoc caput penè totum cap. 8. L. 2. Reg. continetur: Victoriæ David de Philiſthæis, Moabitis & Syris reportatæ memorantur.

1. FActum eſt autem poſt hæc, ut percuteret David Philiſthiim, & humiliaret eos, & tolleret Geth, & filias ejus, de manu Philiſthiim, *2. Reg. 8. 1.*

2. Percuteretque Moab, & fierent Moabitæ ſervi David, offerentes ei munera (a).

3. Eo tempore percuſſit David etiam Adarezer regem Soba regionis Hemath, quando perrexit ut dilataret imperium ſuum uſque ad flumen Euphraten.

4. Cepit ergo David mille quadrigas ejus, & ſeptem millia equitum, ac viginti millia virorum peditum, ſubnervavitque (b) omnes equos curruum, exceptis centum quadrigis, quas reſervavit ſibi.

5. Supervenit autem & Syrus-Damaſcenus, ut auxilium præberet Adarezer regi Soba: ſed & hujus percuſſit David viginti duo millia virorum.

6. Et poſuit milites in Damaſco, ut Syria quoque ſerviret ſibi, & offerret munera. Adjuvitque eum Dominus in cunctis, ad quæ perrexerat.

7. Tulit quoque David pharetras aureas, quas habuerant ſervi Adarezer, & attulit eas in Jeruſalem.

8. Necnon de Thebath & Chun urbibus Adarezer, æris plurimum, de quo fecit Salomon mare æneum, & columnas, & vaſa ænea.

9. Quod cùm audiſſet Thou rex Emath, percuſſiſſe videlicet David omnem exercitum Adarezer regis Soba,

10. Miſit Adoram (c) filium ſuum ad regem David, ut poſtularet ab eo pacem, & congratularetur ei, quòd percuſſiſſet, & expugnaſſet Adarezer: adverſarius quippe erat Thou Adarezer.

11. Sed & omnia vaſa aurea, & argentea, & ænea conſecravit (d) David rex Domino, cum argento & auro, quod tulerat

16. (c) Hebr. *Ad faciem Domini*; ea eſt arca; quamquam vox *ſedere* à Rabbinis pro *manere* ſumitur, quòd ſtarent ſemper coram arca.

25. (d) Indicaſti mihi: *Invenit ſervus tuus fiduciam*; plenus eſt ſpe.

CAPUT XVIII.

2. & 3. (a) Annuum tributum. *Hemath*; in Syria: *uſque ad flumen Euphraten*; qui limites à Deo erant promiſſi Abrahæ Gen. 15. & Joſue 1. ſed à Davide & Salomone poſſeſſi.

4. (b) Quòd fortè eſſent ſauciati & inutiles; aut etiam quia inter leges regni vetitum fuit, ne Rex multiplicaret ſibi equos.

10. (c) Qui 2. Reg. 8. 10. etiam *Joram* nominatur.

11. (d) In quo magna Davidis pietas elucelcit, cui

lerat ex univerſis gentibus, tam de Idumæa, & Moab; & filiis Ammon, quàm de Philiſthiim & Amalec.

12. Abiſai verò filius Sarujæ percuſſit Edom in valle Salinarum, decem & octo millia.

13. Et conſtituit (e) in Edom præſidium, ut ſerviret Idumæa David: ſalvavitque Dominus David in cunctis, ad quæ perrexerat.

14. Regnavit ergo David ſuper univerſum Iſrael, & faciebat judicium atque juſtitiam cuncto populo ſuo.

15. Porrò Joab filius Sarujæ erat ſuper exercitum, & Joſaphat filius Ahilud à commentariis.

16. Sadoc autem filius Achitob, & Ahimelec (f) filius Abjathar, ſacerdotes: & Suſa ſcriba.

17. Banajas quoque filius Jojadæ ſuper legiones Cerethi, & Phelethi: porrò filii David primi (g) ad manum regis.

C A P U T   XIX.

Idem eſt ferè argumentum, quòd L. 2. Regum, capitis 10.

2. Reg. 10. 1. 1. ACcidit autem ut moreretur Naas rex filiorum Ammon, & regnaret filius ejus pro eo.

2. Dixitque David: Faciam miſericordiam cum Hanon filio Naas: præſtitit enim mihi pater ejus gratiam. Miſitque David nuntios ad conſolandum eum ſuper morte patris ſui. Qui cùm perveniſſent in terram filiorum Ammon, ut conſolarentur Hanon,

3. Dixerunt principes filiorum Ammon ad Hanon: Tu forſitan putas, quòd David honoris cauſa in patrem tuum miſerit qui conſolentur te: nec animadvertis, quòd ut explorent, & inveſtigent, & ſcrutentur terram tuam, venerint ad te ſervi ejus.

4. Igitur Hanon pueros David decalvavit, & raſit, & præcidit tunicas eorum à natibus uſque ad pedes, & dimiſit eos.

5. Qui cùm abiiſſent, & hoc mandaſſent David, miſit in occurſum eorum (grandem enim contumeliam ſuſtinnorant) & præcepit ut manerent in Jericho, donec creſceret barba eorum, & tunc revettentur.

6. Videntes autem filii Ammon, quòd injuriam feciſſent David, tam Hanon, quàm reliquus populus, miſerunt mille talenta argenti, ut conducerent ſibi de Meſopotamia, & de Syria Maacha, & de Soba, currus & equites.

7. Conduxeruntque (a) triginta duo millia curruum, & regem Maacha cum populo ejus. Qui cùm veniſſent, caſtrametati ſunt è regione Medaba. Filii quoque Ammon congregati de urbibus ſuis, venerunt ad bellum.

8. Quod cùm audiſſet David, miſit Joab, & omnem exercitum virorum fortium:

9. Egreſſique filii Ammon, direxerunt aciem juxta portam civitatis: reges autem, qui ad auxilium ejus venerant, ſeparatim in agro ſteterunt.

10. Igitur Joab intelligens bellum ex adverſo, & poſt tergum contra ſe fieri, elegit viros fortiſſimos de univerſo Iſrael, & perrexit contra Syrum.

11. Reliquam autem partem populi dedit ſub manu Abiſai fratris ſui, & perrexerunt (b) contra filios Ammon.

12. Dixitque: Si vicerit me Syrus, auxilio eris mihi: ſi autem ſuperaverint te filii Ammon, ero tibi in præſidium.

13. Conſortare, & agamus viriliter pro populo noſtro, & pro urbibus Dei noſtri: Dominus autem, quod in conſpectu ſuo bonum eſt, faciet.

14. Perrexit ergo Joab, & populus qui cum eo erat, contra Syrum ad prælium: & fugavit eos.

15. Porrò filii Ammon videntes quòd fugiſſet Syrus, ipſi quoque fugerunt Abiſai fratrem ejus, & ingreſſi ſunt civitatem: reverſuſque eſt Joab in Jeruſalem.

16. Videns autem Syrus quòd cecidiſſet coram Iſrael, miſit nuntios, & adduxit Syrum, qui erat trans fluvium: Sophach autem princeps militiæ Adarezer, erat dux eorum.

17. Quod cùm nuntiatum eſſet David, congregavit univerſum Iſrael, & tranſivit Jordanem, irruitque in eos, & direxit ex adverſo aciem, illis contrà pugnantibus.

18. Fugit

cùm ædificare templum non liceret, materiam præparavit, & ad uſum facturus hæc ſpolia hoſtium deſtinavit.

13. (e) Sic impleta eſt prophetia Geneſ. 25. 23. *Major ſerviet minori.*

16. (f) In Hebræo & Græco legitur *Achimelech*, hic *Suſa ſcriba*, & idem videtur eſſe qui L. 2. Reg. cap. 8. v. 17. *Sarajas* quoque appellatur.

17. (g) Primi dignitate, & ad omnia Regis juſſa parati.

CAPUT XIX. 7. (a) Multò minor numerus ponitur 2. Reg. 10. v. 6. ibi electi tantùm, hic omnes numerantur; peditatus etiam hic fortè additur: modò totus numerus, modò præcipuus tantùm ponitur.

11. & 15. (b) Abiſai imprimis. *Civitatem*, vel Rabba, vel Medaba.

18. Fugit autem Syrus Iſrael: & interfecit David de Syris ſeptem millia (c) curruum, & quadraginta millia peditum, & Sophach exercitus principem.

19. Videntes autem ſervi Adarezer ſe ab Iſrael eſſe ſuperatos, transfugerunt ad David, & ſervierunt ei: noluitque ultrà Syria auxilium præbere filiis Ammon.

CAPUT XX.

Bella à Davide contra Ammonitas, & Philiſthæos geſta, quæ L. 2. Regum, cap. 10. & 11. memorata referuntur cum novis circumſtantiis.

2. Reg. 10. 7. & 11. 1. 1. FActum eſt autem poſt anni circulum, eo tempore, quo ſolent reges ad bella procedere, congregavit Joab exercitum, & robur militiæ, & vaſtavit terram filiorum Ammon; perrexitque & obſedit Rabba: porrò David manebat in Jeruſalem, quando Joab percuſſit Rabba, & deſtruxit eam.

2. Tulit autem David coronam Melchom (a) de capite ejus, & invenit in ea auri pondo talentum, & pretioſiſſimas gemmas, fecitque ſibi inde diadema: manubias quoque urbis plurimas tulit:

3. Populum autem, qui erat in ea, eduxit: & fecit ſuper eos tribulas (b), & trahas, & ferrata carpenta tranſire, ita ut diſſecarentur, & contererentur: ſic fecit David cunctis urbibus filiorum Ammon: & reverſus eſt cum omni populo ſuo in Jeruſalem.

* 2. Reg. 21. 18. 4. * Poſt hæc initum eſt bellum in Gazer adversùm Philiſthæos, in quo percuſſit Sobochai Huſathites, Saphai de genere Raphaim, & humiliavit eos.

5. Aliud quoque bellum geſtum eſt adversùs Philiſthæos; in quo percuſſit Adeodatus filius Saltus Bethlehemites (c) fratrem Goliath Gethæi, cujus haſtæ lignum erat quaſi liciatorium texentium.

6. Sed & aliud bellum accidit in Geth, in quo fuit homo longiſſimus, ſenos habens digitos, id eſt, ſimul viginti quatuor: qui & ipſe de Rapha fuerat ſtirpe generatus.

7. Hic blaſphemavit Iſrael: & percuſſit eum Jonathan filius Samaa fratris David. Hi ſunt filii Rapha in Geth, qui ceciderunt in manu (d) David & ſervorum ejus.

CAPUT XXI.

Hoc caput totum continetur cap. 24. L. 2. Reg.

1. COnſurrexit (a) autem Satan contra Iſrael, & concitavit David ut numeraret Iſrael. 2. Reg. 24. 1. Inf. 27. 24.

2. Dixitque David ad Joab, & ad principes populi: Ite, & numerate Iſrael à Berſabee uſque Dan, & afferte mihi numerum ut ſciam.

3. Reſponditque Joab: Augeat Dominus populum ſuum centuplum, quàm ſunt: nonne, domine mi rex, omnes ſervi tui ſunt? quare hoc quærit dominus meus, quod in peccatum (b) reputetur Iſraeli?

4. Sed ſermo regis magis prævaluit: egreſſuſque eſt Joab, & circuivit univerſum Iſrael; & reverſus eſt Jeruſalem;

5. Deditque Davidi numerum eorum, quos circuierat: & inventus eſt omnis numerus Iſrael, mille millia & centum millia virorum educentium gladium: de Juda autem quadringenta ſeptuaginta millia bellatorum.

6. Nam Levi & Benjamin non numeravit (c): eò quòd Joab invitus exequeretur regis imperium.

7. Diſplicuit autem Deo quod juſſum erat, & percuſſit Iſrael.

8. Dixitque David ad Deum: Peccavi nimis ut hoc facerem: obſecro, aufer iniquitatem ſervi tui, quia inſipienter egi.

9. Et

18. (c) 2. Reg. apud 70. interpretes legimus ſeptingentos, vel ſeptem millia hominum, qui erant in curribus, decem homines in ſingulis: *Et quadraginta millia peditum*, 2. Reg. 10. 18. Idem numerus erat equorum, qui potuit æquari numero peditum.

CAPUT XX. 2. (a) Hebræa vox ambigua eſt: nam ad idolum Ammonitarum, & ad eorum Regem referri poteſt, de Rege intellexerunt LXX. Græci interpretes; de idolo intelligendum putat Hieronymus hoc loco. Legitur in hodierno codice Hebræo *Melcam*, מלכם, quæ vox Hebræa cùm *Regem eorum* ſignificet, occaſio fuit variæ interpretationis. Sed cùm ejus pondus talenti eſſet, vix capiti imponi potuiſſet, niſi in conopæo regio, vel in throno ſuſpenſa capiti immineret. *Fecitque ſibi inde diadema*: in aliam formam auro redacto. *Manubias quoque urbis tulit*: prædam videlicet.

3. (b) Quibus ſegetes teruntur in area. Quoſdam ſcilicet ex ea gente, eoſque noxios magis ita afflixit.

5. (c) Filius David nimirùm: *Fratrem Goliath Gethæum interfecit*. 2. Reg. 21. vox illa, *fratrem*, deeſt; hic ſuppletur.

7. (d) Per manum David: *& ſervorum ejus*: Id enim Regi tribuitur, quod per milites ſuos facit.

CAPUT XXI. 1. (a) Sept. Interp. Ἔστη διάβολος ἐν τῷ Ἰσραήλ, *Stetit diabolus contra Iſrael*. Hic locus cum loco 2. Reg. cap. 24. conciliari facilè poteſt: nam Deus iratus populo, aut homini, & eum deſerens, permittit ut à Dæmone tentetur, & in peccatum incidat: unde L. 2. Reg. *Et addidit furor Domini contra Iſrael, commovitque David*. non oppoſuit potentiam ſuam Deus malitiæ Satanæ.

3. & 5. (b) In perniciem Iſrael. *Millia*: 2. Reg. 24. 800000. eorum ſcilicet qui erant fortiores; de Juda autem 470000. in L. 2. Regum numerus rotundus ponitur 300000.

6. (c) Unde ii peſtilentia non ſunt percuſſi: tribus Levi erat Deo conſecrata; tribus Benjamin ad paucos erat redacta, unde Joab utriuſque cenſum facilè prætermiſit.

Digitized by Google

9. Et locutus eſt Dominus ad Gad Videntem Davidis, dicens:

10. Vade, & loquere ad David, & dic ei: Hæc dicit Dominus: Trium tibi optionem do, unum quod volueris, elige, & faciam tibi.

11. Cùmque veniſſet Gad ad David, dixit ei: Hæc dicit Dominus: Elige quod volueris:

12. Aut tribus annis (d) famem: aut tribus menſibus te fugere hoſtes tuos, & gladium eorum non poſſe evadere: aut tribus diebus gladium Domini, & peſtilentiam verſari in terra, & Angelum Domini interficere in univerſis finibus Iſrael: nunc igitur vide quid reſpondeam ei, qui miſit me.

13. Et dixit David ad Gad: Ex omni parte me anguſtiæ premunt: ſed melius mihi eſt, ut incidam in manus Domini, quia multæ ſunt miſerationes ejus, quàm in manus hominum.

14. Miſit ergo Dominus peſtilentiam in Iſrael: & ceciderunt de Iſrael ſeptuaginta millia virorum.

15. Miſit quoque Angelum in Jeruſalem, ut percuteret eam: cùmque percuteretur, vidit Dominus, & miſertus eſt ſuper magnitudine mali: & imperavit Angelo, qui percutiebat: Sufficit, jam ceſſet manus tua. Porrò Angelus Domini ſtabat juxta aream Ornan Jebuſæi.

16. Levanſque David oculos ſuos, vidit Angelum Domini ſtantem inter cœlum & terram, & evaginatum gladium in manu ejus, & verſum contra Jeruſalem: & ceciderunt tam ipſe, quàm majores natu veſtiti ciliciis, proni in terram.

17. Dixitque David ad Deum: Nonne ego ſum, qui juſſi ut numeraretur populus? Ego, qui peccavi: ego, qui malum feci: iſte grex quid commeruit? Domine Deus meus, vertatur obſecro manus tua in me, & in domum patris mei: populus autem tuus non percutiatur.

18. Angelus autem Domini præcepit Gad, ut diceret Davidi ut aſcenderet, extrueretque (e) altare Domino Deo in area Ornan Jebuſæi.

19. Aſcendit ergo David juxta ſermonem Gad, quem locutus ei fuerat ex nomine Domini.

20. Porrò Ornan cùm ſuſpexiſſet, & vidiſſet Angelum, quatuorque filii ejus cum eo, abſconderunt ſe: nam eo tempore terebat in area triticum.

21. Igitur cùm veniret David ad Ornan, conſpexit eum Ornan, & proceſſit ei obviàm de area, & adoravit eum pronus in terram.

22. Dixitque ei David: Da mihi locum areæ tuæ, ut ædificem in ea altare Domino: ita ut quantum valet argenti accipias, & ceſſet plaga à populo.

23. Dixit autem Ornan ad David: Tolle, & faciat dominus meus rex quodcumque ei placet: ſed & boves do in holocauſtum, & tribulas in ligna, & triticum in ſacrificium: Omnia libens præbebo.

24. Dixitque ei rex David: Nequaquam ita fiet, ſed argentum dabo quantum valet: neque enim tibi auferre debeo, & ſic offerre Domino holocauſta gratuita (f).

25. Dedit ergo David Ornan pro loco ſiclos auri juſtiſſimi ponderis ſexcentos.

26. * Et ædificavit ibi altare Domino: * 2. Par. 3. 1.
obtulitque holocauſta, & pacifica, & invocavit Dominum, & exaudivit eum in igne de cœlo ſuper altare holocauſti.

27. Præcepitque Dominus Angelo, & convertit gladium ſuum in vaginam.

28. Protinùs ergo David videns quòd exaudiſſet eum Dominus in area Ornan Jebuſæi, immolavit ibi victimas.

29. Tabernaculum (g) autem Domini, * quod fecerat Moyſes in deſerto, & * Exod. 36. 2.
altare holocauſtorum, ea tempeſtate erat in excelſo Gabaon.

30. Et non prævaluit David ire ad altare, ut ibi obſecraret Deum: nimio enim fuerat timore perterritus, videns gladium Angeli Domini.

CAPUT XXII.

David parat ea quæ neceſſaria erant ædificationi templi, quod Salomoni præcepit extruendum.

1. DIxitque David: Hæc eſt domus (a) * 2. Par. 3.
Dei, & hoc * altare in holocauſtum 1.
Iſrael.

2. Et præcepit ut congregarentur omnes

12. (d) L. 2. Reg. 24. 13. legimus *ſeptem annis*, adeoque pluribus videtur error in numerum irrepſiſſe: nam 70. interpretes ibi poſuerunt *tres annos*, & ubique punitio numero ternario continetur: alii quatuor annos famis, ob Gabaonitas in ſeptem annis comprehendi putant.

18. (e) Hinc liquet à viris ſanctis erecta altaria juſſu Dei.

24. & 25. (f) Hebr. *gratis*: ſeu de alieno. *Sanctius*, 1. lib. Reg. agitur de prima acquiſitione areæ altaris, quam auri ſiclis 50. emiſſe dicitur: ſed totius templi area 600. ſiclis aureis hoc loco emitur: altare illud in monte Moria extructum aram crucis exprimit, ubi victima reconciliationis noſtræ oblata eſt.

29. (g) Procul erat in Gabaon, ubi neceſſitatem conſtruendi templi Hieroſolymis inſinuat.

1. (a) Hic ædificari debet domus Dei, ubi Iſaac in figura ſe obtulit, ubi Deus inhibuit ul[illegible] manum, intellexit David hunc eſſe locum à Deo electum, atque ibi extruendum eſſe templum. CAPUT XXII.

nes proſelyti de terra Iſrael, & conſtituit ex eis latomos ad cædendos lapides & poliendos, ut ædificaretur domus Dei.

3. Ferrum quoque plurimum ad clavos januarum, & ad commiſſuras atque junĉturas præparavit David, & æris pondus innumerabile.

4. Ligna quoque cedrina non poterant æſtimari, quæ Sidonii & Tyrii deportaverant ad David.

5. Et dixit David: Salomon filius meus puer parvulus eſt & delicatus, domus autem, quam ædificari volo Domino, talis eſſe debet, ut in cunĉtis regionibus nominetur: præparabo ergo ei neceſſaria. Et ob hanc cauſam ante mortem ſuam omnes præparavit impenſas.

6. Vocavitque Salomonem filium ſuum: & præcepit ei ut ædificaret domum Domino Deo Iſrael.

7. Dixitque David ad Salomonem: Fili mi, voluntatis meæ fuit ut ædificarem domum nomini Domini Dei mei,

8. Sed factus eſt ſermo Domini ad me, dicens: Multum ſanguinem effudiſti, & plurima bella bellaſti: non poteris ædificare domum nomini meo, tanto effuſo ſanguine coram (b) me:

9. Filius, qui naſcetur tibi, erit vir quietiſſimus: faciam enim eum requieſcere ab omnibus inimicis ſuis per circuitum: & ob hanc cauſam Pacificus vocabitur: & pacem & otium dabo in Iſrael cunĉtis diebus ejus.

* 2. Reg. 7. 13. 10. * Ipſe ædificabit domum nomini
3. Reg. 5. 5. meo, & * ipſe erit mihi in filium, & ego
* 2. Reg. 7. 14. ero illi in patrem: firmaboque ſolium
Heb. 1. 5. regni ejus ſuper Iſrael in æternum.

11. Nunc ergo fili mi, ſit Dominus tecum, & proſperare, & ædifica domum Domino Deo tuo, ſicut locutus eſt de te.

12. Det quoque tibi Dominus prudentiam & ſenſum, ut regere poſſis Iſrael, & cuſtodire legem Domini Dei tui.

13. Tunc enim proficere poteris, ſi cuſtodieris mandata & judicia, quæ præcepit Dominus Moyſi ut doceret Iſrael: confortare & viriliter age, ne timeas, neque paveas.

14. Ecce ego in paupertate mea præparavi impenſas domus Domini auri talenta centum millia, & argenti mille millia talentorum (c): æris verò & ferri non eſt pondus, vincitur enim numerus magnitudine: ligna & lapides præparavi ad univerſa impendia.

15. Habes quoque plurimos artifices, latomos, & cæmentarios, artificeſque lignorum, & omnium artium ad faciendum opus prudentiſſimos,

16. In auro & argento & ære & ferro, cujus non eſt numerus. Surge igitur, & fac, & erit Dominus tecum.

17. Præcepit quoque David cunĉtis principibus Iſrael, ut adjuvarent Salomonem filium ſuum.

18. Cernitis, inquiens, quòd Dominus Deus veſter vobiſcum ſit, & dederit vobis requiem per circuitum, & tradiderit omnes inimicos veſtros in manus veſtras, & ſubjecta ſit terra coram Domino, & coram populo ejus.

19. Præbete igitur corda veſtra & animas veſtras ut quæratis Dominum Deum veſtrum: & conſurgite, & ædificate ſanĉtuarium Domino Deo, ut introducatur arca fœderis Domini, & vaſa Domino conſecrata, in domum quæ ædificatur nomini Domini.

CAPUT XXIII.

David Levitarum officia deſignat.

1. Igitur David ſenex (a) & plenus dierum, regem conſtituit Salomonem filium ſuum ſuper Iſrael.

2. Et congregavit omnes principes Iſrael, & Sacerdotes atque Levitas.

3. Numeratique ſunt Levitæ à triginta annis, & ſuprà: & inventa ſunt triginta octo millia virorum.

4. Ex his electi ſunt, & diſtributi in miniſterium domus Domini, viginti quatuor millia: præpoſitorum autem & judicum (b) ſex millia.

5. Porrò quatuor millia janitores (c): & totidem pſaltæ canentes Domino in organis, quæ fecerat ad canendum.

6. * Et diſtribuit eos David per vices filiorum * Sup. 6. 1.

8. & 10. (b) Vox, *coram*, auget ſignificationem. *Filium* · iſta in Chriſtum magis quam in Salomonem conveniunt. Hinc Aug. L. 17. de Civit. cap. 8. & 9. Deum permiſiſſe, ait, ut Salomon tam turpiter deficeret ad idola, ut intelligeretur has promiſſiones in eo non fore perfectè complendas, ſed in Chriſto per ipſum figurato: & eodem in loco: *Attendat ergo & aſpiciat Salomonis domum, plenam mulieribus alienigenis colentibus deos falſos, & ipſum ab iis Regem aliquando ſapientem in eamdem idololatriam ſeductum, atque dejectum, & non audeat exiſtimare Deum vel hæc promiſiſſe mendaciter, vel talem Salomonem, domumque ejus futuram, non potuiſſe præſcire.*

14. (c) Si hæc talenta Moſaicis eſſent paria, ſummæ fidem excederet. Talentum eſſe tantum partem dimidiam talenti Moſaici, nonnulli interpretes volunt. Alii ut Mariana ſiclorum pondere eſſe opinantur, quatuor ſcilicet drachmarum: adeò ut unum millionem in ſtructuram templi David reliquerit.

CAPUT XXIII.

1. (a) Anno ætatis ſuæ 70. regni 40. anno uno & dimidio ineunte ante ejus mortem.

4. (b) Horum munus erat, Iſraelitarum cauſas, quæ juxta legem finiebantur, judicare, ex L. 2. Paral. 19.

5. (c) Qui portas atriorum per vices cuſtodiebant.

Digitized by Google

liorûm Levi, Gerſon videlicet, & Caath, & Merari.

7. Filii Gerſon: Leedan, & Semei.

8. Filii Leedan: princeps Jahiel, & Zethan, & Johel, tres.

9. Filii Semei: Salomith, & Hoſiel, & Aran, tres: iſti principes familiarum Leedan.

10. Porrò filii Semei (d): Leheth, & Ziza, & Jaus, & Baria: iſti filii Semei, quatuor.

11. Erat autem Leheth prior, Ziza ſecundus: porrò Jaus & Baria non habuerunt plurimos filios, & idcircò in una familia, unaque domo, computati ſunt.

12. Filii Caath: Amram, & Iſaar, Hebron, & Oziel, quatuor.

* Sup. 6. 3. 13. * Filii Amram, Aaron & Moyſes. * Heb. 5. 4. * Separatuſque eſt Aaron ut miniſtraret in Sancto ſanctorum, ipſe & filii ejus in ſempiternum, & adoleret incenſum Domino ſecundùm ritum ſuum, ac benediceret nomini ejus in ſempiternum.

14. Moyſi quoque hominis Dei, filii annumerati ſunt in tribu Levi (e).

* Exod. 2. 22. & 18. 3. & 4. 15. Filii * Moyſi: Gerſom, & Eliezer.

16. Filii Gerſom: Subuel primus.

17. Fuerunt autem filii Eliezer: Rohobia primus (f): & non erant Eliezer filii alii. Porrò filii Rohobia multiplicati ſunt nimis.

18. Filii Iſaar: Salomith primus.

19. Filii Hebron: Jeriau primus, Amarias ſecundus, Jahaziel tertius, Jecmaam quartus.

20. Filii Oziel: Micha primus, Jeſia ſecundus.

21. Filii Merari: Moholi, & Muſi. Filii Moholi: Eleazar, & Cis.

22. Mortuus eſt autem Eleazar, & non habuit filios, ſed filias: acceperuntque eas filii Cis fratres earum.

23. Filii Muſi: Moholi, & Eder, & Jerimoth, tres.

24. Hi filii Levi in cognationibus & familiis ſuis, principes per vices, & numerum capitum ſingulorum, qui faciebant opera miniſterii domus Domini, à viginti (g) annis & ſupra.

25. Dixit enim David: Requiem dedit Dominus Deus Iſrael populo ſuo, & habitationem Jeruſalem uſque in æternum.

26. Nec erit officii Levitarum, ut ultra portent tabernaculum, & omnia vaſa ejus ad miniſtrandum.

27. Juxta præcepta quoque David noviſſima, ſupputabitur numerus filiorum Levi à viginti annis & ſupra.

28. Et erunt ſub manu filiorum Aaron in cultum domus Domini, in veſtibulis, & in exedris, & in loco purificationis (h), & in ſanctuario, & in univerſis operibus miniſterii templi Domini.

29. Sacerdotes (i) autem ſuper panes propoſitionis, & ad ſimilæ ſacrificium, & ad lagana azyma, & ſartaginem, & ad torrendum, & ſuper omne pondus atque menſuram.

30. Levitæ (k) verò, ut ſtent manè ad confitendum & canendum Domino: ſimiliterque ad veſperam,

31. Tam in oblatione holocauſtorum Domini, quàm in ſabbatis & Calendis & ſolemnitatibus reliquis, juxta numerum, & cæremonias uniuſcujuſque rei, jugiter coram Domino.

32. Et cuſtodiant obſervationes tabernaculi fœderis, & ritum ſanctuarii, & obſervationem filiorum Aaron fratrum ſuorum, ut miniſtrent in domo Domini.

CAPUT XXIV.

Diviſiones ſacerdotum in 24. familias, quæ per hebdomadas miniſterium ſuum ut Levitæ implebant, hoc capite deſcribuntur; ſexdecim ex filiis Eleazari, octo ex ſtirpe Ithamar, cujus poſteri in Heli & ejus filiis uſque ad Salomonem pontificatum obtinuerunt. In unaquaque familia unus erat princeps, ac proinde multi erant principes ſacerdotum. Octava claſſis princeps fuit Abia, ex quo Zacharias pater Joannis Baptiſtæ fuit oriundus, Lucæ cap. 1.

1. PORrò filiis Aaron hæ partitiones erant: Filii Aaron: Nadab, & Abiu, & Eleazar, & Ithamar.

2. Mor-

10. (d) Filii Gerſon; qui alius eſt à Semei verſ. 9. quique erat filius Joel.

14. (e) Non in numero ſacerdotum, licèt Moyſes ſacerdos eſſet Pſal. 98. *Moyſes & Aaron in ſacerdotibus ejus*: nam extra ordinem factus eſt ſacerdos ad ungendum Aaron & filium ejus in perpetuum.

17. & 22. (f) Unicus fortè, vel princeps, aut caput ſuæ familiæ. *Fratres earum*, patrueles.

24. (g) V. 3. Legimus à 30. *annis*, ac multi Latini codices legunt à 20. *annis*; vel fortaſſis juſſu Davidis bis numerati ſunt Levitæ, primùm à 30. annis; ſecundò 20. quòd nova miniſteria fuerint excogitata; idque colligitur ex v. 29. deinde major erat eorum labor, cùm tabernaculum & vaſa portabantur; unde cavit teſtamento ſuo David, ut Levitæ à vigeſimo anno aliqua obirent miniſteria. Regum hoc erat, inquit Grotius, ex Concilio Synedrii declarare, quæ leges eſſent perpetuæ, quæ temporariæ.

28. (h) Sept. Interpret. *Et ad purificationem omnium ſanctorum*: mundabunt omnia ſancta cùm loca, tùm vaſa.

29. (i) Hebr. & 70. hæc & ſequentia Levitis tribuunt, non ſacerdotibus: Levitæ menſuris & ponderibus, quæ ſervabantur in templo, præfecti erant, ne vitiarentur. Cùm ſæpè fiat mentio ponderum Sanctuarii, non propterea erant aliis majora: non enim duo erant ponderum genera, quæ confuſionem attuliſſent: ſed pondera & menſuræ in templo aſſervata, erant accuratæ, atque ad ea exigebantur alia cùm pondera, tum menſuræ.

30. & 32. (k) Hæc deſunt in Hebr. & 70. *Obſervationes*: per obſervationes ritus intelligi poſſunt.

* Lev. 10. 2. Num. 3. 4. 2. * Mortui ſunt autem Nadab & Abiu ante patrem ſuum abſque liberis: ſacerdotioque functus eſt Eleazar, & Ithamar.

3. Et diviſit eos David, id eſt, Sadoc de filiis Eleazari, & Ahimelech (a) de filiis Ithamar, ſecundùm vices ſuas & miniſterium.

4. Inventique ſunt multò plures filii Eleazar in principibus viris, quàm filii Ithamar. Diviſit autem eis, hoc eſt, filiis Eleazar, principes per familias ſedecim: & filiis Ithamar per familias & domos ſuas octo.

5. Porrò diviſit utraſque inter ſe familias ſortibus: erant enim principes ſanctuarii, & principes (b) Dei, tam de filiis Eleazar, quàm de filiis Ithamar.

6. Deſcripſitque eos Semejas filius Nathanael ſcriba Levites, coram rege & principibus, & Sadoc ſacerdote, & Ahimelech (c) filio Abjathar, principibus quoque familiarum ſacerdotalium & Leviticarum: unam domum, quæ cæteris præerat, Eleazar: & alteram domum, quæ ſub ſe habebat cæteros, Ithamar.

7. Exivit autem ſors prima Jojarib, ſecunda Jedei,

8. Tertia Harim, quarta Seorim,

9. Quinta Melchia, ſexta Maiman,

10. Septima Accos, octava Abia,

11. Nona Jeſua, decima Sechenia,

12. Undecima Eliaſib, duodecima Jacim,

13. Tertiadecima Hoppha, decimaquarta Isbaab,

14. Decimaquinta Belga, decimaſexta Emmer,

15. Decimaſeptima Hezir, decimaoctava Aphſes,

16. Decimanona Pheteja, vigeſima Hezechiel,

17. Vigeſimaprima Jachin, vigeſimaſecunda Gamul,

18. Vigeſimatertia Dalajau, vigeſimaquarta Maaziau.

19. Hæ vices eorum ſecundùm miniſteria ſua, ut ingrediantur domum Domini, & juxta ritum ſuum ſub manu (d) Aaron patris eorum: ſicut præceperat Dominus Deus Iſrael.

20. Porrò filiorum Levi, qui reliqui fuerant, de filiis Amram erat Subael, & de filiis Subael, Jehedeja.

21. De filiis quoque Rohobiæ princeps Jeſias.

22. Iſaari verò filius Salemoth, filiuſque Salemoth Jahath:

23. Filiuſque ejus Jeriau primus, Amarias ſecundus, Jahaziel tertius, Jecmaan quartus.

24. Filius Oziel, Micha: filius Micha, Samir.

25. Frater Micha, Jeſia: filiuſque Jeſiæ, Zacharias.

26. Filii Merari: Moholi & Muſi. Filius Oziau: Benno.

27. Filius quoque Merari: Oziau & Soam & Zachur & Hebri.

28. Porrò Moholi filius: Eleazar, qui non habebat liberos.

29. Filius verò Cis, Jerameel.

30. Filii Muſi: Moholi, Eder, & Jerimoth: iſti filii Levi ſecundùm domos familiarum ſuarum.

31. Miſeruntque & ipſi ſortes contra fratres ſuos filios Aaron, coram David rege, & Sadoc, & Ahimelech, & principibus familiarum Sacerdotalium, & Leviticarum, tam majores, quàm minores: omnes ſors æqualiter dividebat.

CAPUT XXV.

Ex filiis Aſaph, Heman, & Idithun Cantoribus, 24. familiæ ac vices ſortes diſtribuuntur.

1. IGitur David, & magiſtratus (a) exercitus ſegregaverunt in miniſterium filios Aſaph, & Heman, & Idithun: qui prophetarent in citharis, & pſalteriis, & cymbalis ſecundùm numerum ſuum dedicato ſibi officio ſervientes.

2. De filiis Aſaph: Zacchur, & Joſeph, & Nathania, & Aſarela, filii Aſaph: ſub manu Aſaph (b) prophetantis juxta regem.

3. Porrò Idithun (c): filii Idithun, Godolias, Sori, Jeſejas, & Haſabias, & Mathathias,

CAPUT XXIV. 3. (a) Quis hic fuerit, dubitatur: an Abjathar ipſe fuit binomius, an filius Abjathar?

5. (b) In his quæ ad Dei cultum ſpectant. Alii vertunt *principes Judicum*.

6. (c) An quòd eſſet è poſteris Ithamari, aut quòd eſſet filius Abjathari, qui cæſo patre à Saule fugit ad Davidem? *Unam domum quæ cæteris præerat*, Eleazari: *Et alteram domum*: ſacerdotes in duas domos erant diviſi, in Eleazari domum, quæ præcipua erat, & in domum Ithamari.

19. (d) Loco Aaron. Sub inſpectione ſummi ſacerdotis, qui in locum Aaronis ſucceſſerat.

CAPUT XXV. 1. (a) Principes politici & eccleſiaſtici: *Segregaverunt in miniſterium*. David ut propheta, & divino aſpirante Spiritu, filios *Aſaph* è ſtirpe Gerſon ſelegerat, *Heman* è ſtirpe Caath, & *Idithun* cujus familia ignoratur. *Qui prophetarent in citharis*, qui modos adhiberent propheticis carminibus. Pſaltæ, qui & Prophetæ communi vocabulo appellantur, quòd laudes Dei & prophetias canerent, & cultui divino vacarent, è Levitis electi in 24. claſſes itidem deſcribuntur.

2. (b) Illi ſubditi: *Juxta Regem cantantis*, juxta Regis imperium.

3. (c) Videtur ſic ponenda punctatio. *Porrò Idithun filii: Idithun, Godolias*, &c. adeò ut vox ſecunda *Idithun* non ſit nomen patris repetitum, ſed nomen filii primogeniti: alioquì tantùm eſſent quinque, non ſex filii.

thathias, ſex, ſub manu patris ſui Idithun, qui in cithara prophetabat ſuper confitentes & laudantes Dominum.

4. Heman quoque: filii Heman, Bocciau, Mathaniau, Oziel, Subuel, & Jerimoth, Hananias, Hanani, Eliatha, Geddelthi, & Romemthiezer, & Ieſbacaſſa, Mellothi, Othir, Mahazioth:

5. Omnes iſti filii Heman Videntis (d) regis in ſermonibus Dei, ut exaltaret cornu: deditque Deus Heman filios quatuordecim, & filias tres.

6. Univerſi ſub manu patris ſui ad cantandum in templo Domini diſtributi erant in cymbalis, & pſalteriis, & citharis, in miniſteria domus Domini juxta regem: Aſaph videlicet, & Idithun, & Heman.

7. Fuit autem numerus eorum cum fratribus ſuis, qui erudiebant (e) canticum Domini, cuncti doctores, ducenti octoginta octo.

8. Miſeruntque ſortes per vices ſuas, ex æquo tam major quàm minor, doctus pariter, & indoctus.

9. Egreſſaque eſt ſors prima Joſeph, qui erat de Aſaph. Secunda Godoliæ, ipſi & filiis ejus, & fratribus ejus duodecim.

10. Tertia Zachur, filiis & fratribus ejus duodecim.

11. Quarta Iſari, filiis & fratribus ejus duodecim.

12. Quinta Nathaniæ, filiis & fratribus ejus duodecim.

13. Sexta Bocciau, filiis & fratribus ejus duodecim.

14. Septima Iſreela, filiis & fratribus ejus duodecim.

15. Octava Ieſajæ, filiis & fratribus ejus duodecim.

16. Nona Mathaniæ, filiis & fratribus ejus duodecim.

17. Decima Semejæ, filiis & fratribus ejus duodecim.

18. Undecima Azareel, filiis & fratribus ejus duodecim.

19. Duodecima Haſabiæ, filiis & fratribus ejus duodecim.

20. Tertiadecima Subael, filiis & fratribus ejus duodecim.

21. Quartadecima Mathathiæ, filiis & fratribus ejus duodecim.

22. Quintadecima Jerimoth, filiis & fratribus ejus duodecim.

23. Sextadecima Hananiæ, filiis & fratribus ejus duodecim.

24. Septimadecima Jesbacaſſæ, filiis & fratribus ejus duodecim.

25. Octavadecima Hanani, filiis & fratribus ejus duodecim.

26. Nonadecima Melloth, filiis & fratribus ejus duodecim.

27. Vigeſima Eliatha, filiis & fratribus ejus duodecim.

28. Vigeſimaprima Othir, filiis & fratribus ejus duodecim.

29. Vigeſimaſecunda Geddelthi, filiis & fratribus ejus duodecim.

30. Vigeſimatertia Mahazioth, filiis & fratribus ejus duodecim.

31. Vigeſimaquarta Romemthiezer, filiis & fratribus ejus duodecim.

CAPUT XXVI.

Variæ Janitorum claſſes ex Levitis, iiſque robuſtioribus, in cuſtodiam theſaurorum templi diſtribuuntur.

1. Diviſiones autem janitorum (a): de Coritis, Meſelemia, filius Core, de filiis Aſaph.

2. Filii Meſelemiæ: Zacharias primogenitus, Jadihel ſecundus, Zabadias tertius, Jathanael quartus,

3. Ælam quintus, Johanan ſextus, Elioenai ſeptimus.

4. Filii autem Obededom: Semejas primogenitus, Jozabad ſecundus, Joaha tertius, Sachar quartus, Nathanael quintus,

5. Ammiel ſextus, Iſſachar ſeptimus, Phollathi octavus: quia (b) benedixit illi Dominus.

6. Semei autem filio ejus nati ſunt filii, præfecti familiarum ſuarum: erant enim viri fortiſſimi.

7. Filii ergo Semejæ: Othni, & Raphael, & Obed, Elzabad, fratres ejus viri fortiſſimi: Eliu quoque, & Samachias.

8. Omnes hi, de filiis Obededom: ipſi, & filii, & fratres eorum fortiſſimi ad miniſtrandum, ſexaginta duo de Obededom.

9. Porrò Meſelemiæ filii, & fratres eorum robuſtiſſimi, decem & octo.

10. De

5. (d) Prophetæ Regis: per quem Rex conſulebat Deum, aut cantor regius is erat: *Ut exaltaret cornu*, ad divinam potentiam celebrandam, quales ſunt pſalmi plurimi, vel ut muſica inſtrumenta è cornu confecta tractaret.

7. & 8. (e) Erudiebant cæteros. *Doctus*: Hebr. *intelligens cum diſcipulo*: in ſacerdotum ſortes capita tantum mittebantur: in cantorum ſortes ex ſingulis familiis; atque ex unaquaque familia duodecim viri selecti ſunt, qui numerum 288. efficiebant. Quo ordine in templo canerent, ſors decernebat, 9. *Qui erat de Aſaph*: cum filiis & fratribus qui in ſingulis familiis 12. erant.

CAPUT XXVI.

1. (a) Sept. Interpr. *In diviſiones januarum, eis δυνάμεις τῶν πυλῶν*.

5. & 8. (b) Quòd arcam apud ſe recepiſſet. *Fortiſſimi*, præcipui inter miniſtros.

10. De Hoſa (c) autem , id eſt , de filiis Merari: Semri princeps (non enim habuerat primogenitum , & idcircò poſuerat eum pater ejus in principem)

11. Helcias ſecundus , Tabelias tertius , Zacharias quartus : omnes hi filii , & fratres Hoſa , tredecim .

12. Hi diviſi ſunt janitores (d) , ut ſemper principes cuſtodiarum , ſicut & fratres eorum , miniſtrarent in domo Domini .

13. Miſſæ ſunt ergo ſortes (e) ex æquo , & parvis , & magnis , per familias ſuas in unamquamque portarum .

14. Cecidit ergo ſors Orientalis , Selemiæ . Porrò Zachariæ filio ejus , viro prudentiſſimo , & erudito , ſortito obtigit plaga Septemtrionalis .

15. Obededom verò & filiis ejus ad Auſtrum : in qua parte domus erat ſeniorum concilium (f) .

16. Sephim (g) & Hoſa ad Occidentem , juxta portam, quæ ducit ad viam aſcenſionis: cuſtodia contra cuſtodiam.

17. Ad Orientem verò Levitæ ſex : & ad Aquilonem quatuor per diem : atque ad Meridiem ſimiliter in die quatuor: & ubi erat concilium, bini & bini.

18. In cellulis (h) quoque janitorum ad Occidentem quatuor in via, binique per cellulas.

19. Hæ ſunt diviſiones janitorum , filiorum Core & Merari.

20. Porrò Achias (i) erat ſuper theſauros domus Dei , & vaſa ſanctorum.

21. Filii Ledan , filii Gerſonni : de Ledan principes familiarum , Ledan , & Gerſonni , Jehieli.

22. Filii Jehieli : Zathan , & Joel fratres ejus, ſuper theſauros domus Domini ,

23. Amramitis (k) , & Iſaaritis , & Hebronitis, & Ozihelitis.

24. Subael autem filius Gerſom , filii Moyſi , præpoſitus theſauris.

25. Fratres quoque ejus Eliezer , cujus filius Rahabia , & hujus filius Iſaias, & hujus filius Joram , hujus quoque filius Zechri, & hujus filius Selemith .

26. Ipſe Selemith , & fratres ejus , ſuper theſauros ſanctorum , quæ ſanctificavit David rex , & principes familiarum , & tribuni , & centuriones , & duces exercitus .

27. De bellis & manubiis præliorum , quæ conſecraverant ad inſtaurationem , & ſupellectilem templi Domini .

28. Hæc autem univerſa ſanctificavit (l) Samuel Videns , & Saul filius Cis , & Abner filius Ner , & Joab filius Sarviæ : omnes , qui ſanctificaverant ea per manum Selemith , & fratrum ejus .

29. Iſaaritis (m) verò præerat Chonenias , & filii ejus , ad opera forinſecùs ſuper Iſrael, ad docendum, & judicandum eos .

30. Porrò de Hebronitis Haſabias , & fratres ejus viri fortiſſimi mille ſeptingenti præerant Iſraeli trans Jordanem contra Occidentem , in cunctis operibus Domini , & in miniſterium regis .

31. Hebronitarum autem princeps fuit Jeria , ſecundùm familias & cognationes eorum. Quadrageſimo anno regni David recenſiti ſunt , & inventi ſunt viri fortiſſimi in Jazer Galaad ,

32. Fratreſque ejus robuſtioris ætatis , duo millia ſeptingenti principes familiarum . Præpoſuit autem eos David rex Rubenitis , & Gaditis , & dimidiæ tribui Manaſſe , in omne miniſterium Dei , & regis .

CAPUT XXVII.

Principes militiæ regiæ recenſentur ; ſinguli per menſes ad ſuum militare munus procedebant , & 24000. bellatorum , quibus Rex pro neceſſitate utebatur . Qua ratione militia gravis non erat , nec multùm ſumptuoſa , nec impediebat rerum cujuſque curam , cùm facile eſſet per menſem domo abeſſe .

1. Filii autem Iſrael ſecundùm numerum ſuum , principes familiarum , tribuni ,

10. (c) Core ſobolem recenſuit , nunc ad filios Merari et Hoſa deſcendit . *Non enim habuerat primogenitum*; 70. ἐν ἦν πρωτότοκος , *quoniam non erat primogenitus*: an mortuus erat primogenitus , ac Semei prælatus eſt ex patris voluntate , cùm non eſſet natu maximus ; aut quòd primogenitus debilior eſſet , quàm ut portæ præficeretur .

12. (d) Non omnes qui ſunt memorati miniſtrabant, ſed tantùm capita familiarum : *Ut ſemper principes familiarum , ſicut & fratres eorum*. Hebr. *Lehummat acheem*, לעמת אחיהם , *è regione fratrum* ; per vices obibant munia , uti & fratres eorum .

13. (e) In familias pauperum & divitum : non enim parvi & magni venerunt in ſortes ; cùm miniſterium datum ſit tantummodò capitibus familiarum .

15. (f) Quod concilium , ſeu collectio ſeniorum , ipſum erat *Sanhedrin* , ſeu 72. Judicum ; ex cap. 18. Num. Hi quippè in eam domum ſolebant convenire . Ita videntur hæc verba diſponenda : *In qua parte palatii , erat domus ſeniorum* .

16. (g) Hebr. in dativo caſu , ſupple , ſors cecidit ; *Juxta portam , quæ ducit ad viam aſcenſionis* ; ea eſt acclivis via , ex qua , non ex ſubjecta urbis parte aſcendebatur in templum , ubi fortè gemina erat cuſtodia , nempè duobus in locis poſita : *Cuſtodia contra cuſtodiam*, vel cuſtodiæ per vices erant ; vel potiùs geminata erat cuſtodia , una ex parte templi occidentali , altera ex parte illius domus , in quam conveniebant judices ; aut demum cuſtodia una erat in porta templi , altera in porta veſtibuli .

18. (h) Hebr. In cellam inſtrumentorum , ad veſtibuli oſtium .

20. (i) Hebr. *Et Levitæ Achia* ; hoc eſt , filii erant ſuper theſauros , vel præpoſitus erat theſauris , quos templi extructioni deſtinaverat David.

23. (k) Seu Amramitæ præfuerunt theſauris.

28. (l) Hi quippè ſuis quiſque temporibus de præda hoſtium partem ad uſum tabernaculi aut templi ædificandi conſecrarant .

29. (m) E Caath oriundis. *Ad docendum*, Hebr. In Apparitores & Judices : præerant omni in loco extra urbem .

buni, & centuriones, & præfecti, qui miniſtrabant regi juxta turmas ſuas, ingredientes & egredientes per ſingulos menſes in anno, viginti quatuor millibus ſinguli præerant.

2. Primæ turmæ in primo menſe Jesboam præerat filius Zabdiel, & ſub eo viginti quatuor millia.

3. De filiis Phares, principes cunctorum principum in exercitu menſe primo.

4. Secundi menſis habebat turmam Dudia Ahohites, & poſt ſe alter nomine Macelloth, qui regebat partem exercitus viginti quatuor millium.

5. Dux quoque turmæ tertiæ in menſe tertio, erat Banajas filius Jojadæ ſacerdos: & in diviſione ſua viginti quatuor millia.

6. Ipſe eſt Banajas fortiſſimus inter triginta, & ſuper triginta: præerat autem turmæ ipſius Amizabad filius ejus.

7. Quartus, menſe quarto, Aſahel frater Joab, & Zabadias filius ejus poſt eum: & in turma ejus viginti quatuor millia.

8. Quintus, menſe quinto, princeps Samaoth Jezerites: & in turma ejus viginti quatuor millia.

9. Sextus, menſe ſexto, Hira filius Acces Thecuites: & in turma ejus viginti quatuor millia.

10. Septimus, menſe ſeptimo, Helles Phallonites de filiis Ephraim: & in turma ejus viginti quatuor millia.

11. Octavus, menſe octavo, Sobochai Huſathites de ſtirpe Zarahi: & in turma ejus viginti quatuor millia.

12. Nonus, menſe nono, Abjezer Anathothites de filiis Jemini: & in turma ejus viginti quatuor millia.

13. Decimus, menſe decimo, Marai, & ipſe Netophathites, de ſtirpe Zarai: & in turma ejus viginti quatuor millia.

14. Undecimus, menſe undecimo, Banajas Pharathonites de filiis Ephraim: & in turma ejus viginti quatuor millia.

15. Duodecimus, menſe duodecimo, Holdai Netophathites, de ſtirpe Gothoniel: & in turma ejus viginti quatuor millia.

16. Porrò tribubus præerant Iſrael, Rubenitis, dux Eliezer filius Zechri: Simeonitis, dux Saphatias filius Maacha:

17. Levitis, Haſabias filius Camuel: Aaronitis, Sadoc:

18. Juda, Eliu frater David: Iſſachar, Amri filius Michael:

19. Zabulonitis, Jeſmajas filius Abdiæ: Nephthalitibus, Jerimoth filius Ozriel:

20. Filiis Ephraim, Oſee filius Ozaziu: dimidiæ tribui Manaſſe, Joel filius Phadajæ:

21. Et dimidiæ tribui Manaſſe in Galaad, Jaddo filius Zachariæ: Benjamin autem, Jaſiel filius Abner.

22. Dan verò, Ezrihel filius Jeroham: hi principes filiorum Iſrael.

23. Noluit (a) autem David numerare eos à viginti annis inferiùs: quia dixerat Dominus, ut multiplicaret Iſrael quaſi ſtellas cœli.

24. * Joab filius Sarujæ cœperat numerare, nec complevit: quia ſuper hoc ira irruerat in Iſrael: & idcircò numerus eorum qui fuerant recenſiti, non eſt relatus in faſtos regis David. * Sup. 21. 2.

25. Super theſauros autem regis fuit Azmoth filius Adiel: his autem theſauris, qui erant in urbibus, & in vicis, & in turribus, præſidebat Jonathan filius Oziæ.

26 Operi autem ruſtico, & agricolis qui exercebant terram (b), præerat Ezri filius Chelub:

27. Vinearumque cultoribus, Semejas Romathites: cellis autem vinariis, Zabdias Aphonites.

28. Nam ſuper oliveta, & ficeta, quæ erant in campeſtribus, Balanan Gederites: ſuper apothecas autem olei, Joas.

29. Porrò armentis, quæ paſcebantur in Saron, præpoſitus fuit Setrai Saronites: & ſuper boves in vallibus, Saphat filius Adli:

30. Super camelos verò, Ubil Iſmahelites: & ſuper aſinos, Jadias Meronathites.

31. Super oves quoque, Jaziz Agareus: omnes hi, principes ſubſtantiæ regis David.

32. Jonathan autem patruus David, conſiliarius, vir prudens, & litteratus (c): Ipſe & Jahiel filius Hachamoni erant cum filiis regis.

33. Achitophel etiam conſiliarius regis, & Chuſai Arachites amicus regis.

34. Poſt Achitophel fuit Jojada filius Banajæ, & Abjathar. Princeps autem exercitus regis erat Joab.

CAPUT XXVIII.

David formam templi præſcribit.

1. CONvocavit igitur David omnes principes Iſrael, duces tribuum, & præpo-

CAPUT XXVII.

23. & 24. (a) Quòd numerari non poſſet: *Non eſt relatus*; Hebr. *Et non aſcendit numerus in numerum* (Libri) *verborum dierum regis David*: qui liber fortè alius erat ab his libris: nam hic numerus ponitur c. 21. L. 2. Reg. v. 24.

26. & 28. (b) Agros regios: *Et ficeta*, 70. ſuper olivas & ſycomoros, ſeu ficus agreſtes: probabilius eſt fuiſſe ficus.

32. & 34. (c) Hebr. *Vir intelligens & ſcriba*: *Erant cum filiis Regis*; quaſi præceptores: *Poſt Achitophel*; mortuo Achitophel.

præpoſitos turbarum, qui miniſtrabant regi: tribunos quoque & centuriones, & qui præerant ſubſtantiæ & poſſeſſionibus regis, filioſque ſuos cum eunuchis, & potentes, & robuſtiſſimos quoſque in exercitu Jeruſalem.

2. Cùmque ſurrexiſſet (a) rex, & ſtetiſſet, ait: Audite me fratres mei, & populus meus: Cogitavi ut ædificarem domum, in qua requieſceret arca fœderis Domini, & ſcabellum pedum Dei noſtri: & ad ædificandum, omnia præparavi.

* 2. Reg. 7. 13. 3. Deus autem dixit mihi: * Non ædificabis domum nomini meo, eò quòd ſis vir bellator, & ſanguinem fuderis.

4. Sed elegit (b) Dominus Deus Iſrael me de univerſa domo patris mei, ut eſſem rex ſuper Iſrael in ſempiternum: de Juda enim elegit principes: porrò de domo Juda domum patris mei: & de filiis patris mei, placuit ei ut me eligeret regem ſuper cunctum Iſrael.

* Sap. 9. 7. 5. * Sed & de filiis meis (filios enim mihi multos dedit Dominus) elegit Salomonem filium meum, ut ſederet in throno regni Domini ſuper Iſrael,

6. Dixitque mihi: Salomon filius tuus ædificabit domum meam, & atria mea: ipſum enim elegi mihi in filium, & ego ero ei in patrem.

7. Et firmabo regnum ejus uſque in æternum, ſi perſeveraverit facere præcepta mea, & judicia, ſicut & hodie.

8. Nunc ergo coram univerſo cœtu Iſrael, audiente Deo noſtro, cuſtodite, & perquirite cuncta mandata Domini Dei noſtri: ut poſſideatis terram bonam, & relinquatis eam filiis veſtris poſt vos uſque in ſempiternum.

9. Tu autem Salomon fili mi, ſcito (c) Deum patris tui, & ſervito ei corde perfecto, & animo voluntario: * omnia enim corda ſcrutatur Dominus, & univerſas mentium cogitationes intelligit. Si quæſieris eum, invenies: ſi autem dereliqueris eum, projiciet te in æternum.

* Pſal. 7. 10.

10. Nunc ergo quia elegit te Dominus, ut ædificares domum Sanctuarii, confortare, & perfice.

11. Dedit autem David Salomoni filio ſuo deſcriptionem porticus (d), & templi, & cellariorum, & cœnaculi, & cubiculorum in adytis, & domus propitiationis,

12. Necnon & omnium quæ cogitaverat atriorum, & exedrarum per circuitum in theſauros domus Domini, & in theſauros (e) ſanctorum,

13. Diviſionumque Sacerdotalium & Leviticarum, in omnia opera domus Domini, & in univerſa vaſa miniſterii templi Domini.

14. Aurum in pondere per ſingula vaſa miniſterii. Argenti quoque pondus pro vaſorum & operum diverſitate.

15. Sed & in candelabra aurea, & ad lucernas eorum pro menſura uniuſcujuſque candelabri & lucernarum. Similiter & in candelabra argentea, & in lucernas eorum pro diverſitate menſuræ, pondus argenti tradidit.

16. Aurum quoque dedit in menſas propoſitionis pro diverſitate menſarum: ſimiliter & argentum in alias menſas argenteas.

17. Ad fuſcinulas quoque & phialas, & thuribula ex auro puriſſimo, & leunculos (f) aureos, pro qualitate menſuræ pondus diſtribuit in leunculum & leunculum. Similiter & in leones argenteos diverſum argenti pondus ſeparavit.

18. Altari autem, in quo adoletur incenſum, aurum puriſſimum dedit: ut ex ipſo fieret ſimilitudo quadrigæ cherubim (g), extendentium alas, & velantium arcam fœderis Domini.

19. Omnia, inquit, venerunt ſcripta (h) manu Domini ad me, ut intelligerem univerſa opera exemplaris.

20. Dixit quoque David Salomoni filio ſuo: Viriliter age, & confortare, & fac:

ne

CAPUT XXVIII. 2. (a) Qui jacebat in lecto affecta ætate & viribus; *Et ſtetiſ*; Hebr. *Super pedes ſuos*. *Et ſcabellum pedum Dei noſtri*: Arca dicitur ſcabellum, quia Deus dicebatur ſedere inter alas Cherubim ſuper propitiatorium, & pedibus arcæ inniti, atque hinc reſponſa dare. Sic illud Pſal. 96. *Adorate ſcabellum pedum ejus, quoniam ſanctum eſt*, ad litteram de arca intelligitur; ſublimiori ſenſu Auguſtinus de adoratione corporis Chriſti interpretatur.

4. (b) Hebr. & 70. *In Juda elegit ducem in ſempiternum*: Phraſi Scripturæ uſitata longum tempus deſignatur: ſed de Chriſto id optimè intelligitur.

9. (c) Certa fide cognoſce Deum, ſcito eum unum eſſe quem colere debes.

11. (d) Hebr. & 70. *Domorum ejus*; prope porticum erant domunculæ: *Et cœnaculi*; Hebr. Cœnaculorum ejus: nam plura erant cubicula ſuperiora: *Et cubiculorum in adytis*; Hebr. & 70. Et cubiculorum ejus interiorum: vocem, *ejus*, ad porticum ſemper referri exiſtimat Mariana. Deus formam ædificii ejus animo inſcripſerat.

12. & 13. (e) Ærariorum formam deſcripſit. *Diviſionumque*; iis ſacerdotibus & Levitis, qui ad miniſteria conveniebant, exedræ in templo ubi habitarent, deſignatæ erant.

17. (f) Alii *crateres* vertunt, aut *cyathos*, quibus leunculi ſubjecti erant; aut vox Hebræa *Kephor*, כפור, quæ *craterem* ſignificat, cùm ſimilis ſit omninò voci *Kephir*, כפיר, quæ *leonem*, utraque confundi potuit.

18. (g) In tabernaculo duo tantùm erant Cherubim: in templo duo ſunt adjecti quaſi quadrigæ.

19. (h) Delineata ab Angelo, ut forma tabernaculi Moſi tradita eſt.

ne timeas, & ne paveas: Dominus enim Deus meus tecum erit, & non dimittet te, nec derelinquet, donec perficias omne opus miniſterii domus Domini.

21. Ecce diviſiones Sacerdotum & Levitarum, in omne miniſterium domus Domini aſſiſtunt tibi, & parati ſunt, & noverunt tam principes quàm populus facere omnia præcepta tua.

CAPUT XXIX.

Impenſas in templi ſubſtructionem, vaſa & omnem ornatum ſeponit David.

1. Locutuſque eſt David rex ad omnem eccleſiam: Salomonem filium meum unum elegit Deus, adhuc puerum & tenellum: opus namque grande eſt, neque enim homini præparatur habitatio, ſed Deo.

2. Ego autem totis viribus meis præparavi impenſas domus Dei mei. Aurum ad vaſa aurea, & argentum in argentea, æs in ænea, ferrum in ferrea, ligna ad lignea: & lapides onychinos (a), & quaſi ſtibinos, & diverſorum colorum, omnemque pretioſum lapidem, & marmor Parium abundantiſſimè:

3. Et ſuper hæc, quæ obtuli in domum Dei mei de peculio meo aurum & argentum, do in templum Dei mei, exceptis his quæ præparavi in ædem ſanctam.

4. Tria millia talenta auri de auro Ophir, & ſeptem millia talentorum argenti probatiſſimi, ad deaurandos (b) parietes templi.

5. Et ubicumque opus eſt aurum de auro, & ubicumque opus eſt argentum de argento, opera fiant per manus artificum: & ſi quis ſponte offert, impleat (c) manum ſuam hodie, & offerat quod voluerit Domino.

6. Polliciti ſunt itaque principes familiarum, & proceres tribuum Iſrael, tribuni quoque, & centuriones, & principes poſſeſſionum regis.

7. Dederuntque in opera domus Dei auri talenta quinque millia, & ſolidos decem millia: argenti talenta decem millia, & æris talenta decem & octo millia: ferri quoque centum millia talentorum.

8. Et apud quemcumque inventi ſunt lapides, dederunt in theſauros domus Domini, per manum Jahiel Gerſonitis.

9. Lætatuſque eſt populus, cùm vota ſponte promitterent: quia corde toto offerebant ea Domino: ſed & David rex lætatus eſt gaudio magno.

10. Et benedixit Domino coram univerſa multitudine, & ait: Benedictus es Domine Deus Iſrael patris noſtri ab æterno in æternum.

11. Tua eſt Domine magnificentia, & potentia, & gloria, atque victoria, & tibi laus: cuncta enim quæ in cœlo ſunt, & in terra, tua ſunt: tuum Domine regnum, & tu es ſuper omnes principes.

12. Tuæ divitiæ, & tua eſt gloria: tu dominaris omnium, in manu tua virtus & potentia: in manu tua magnitudo, & imperium omnium.

13. Nunc igitur Deus noſter confitemur tibi, & laudamus nomen tuum inclytum.

14. Quis ego, & quis populus meus, ut poſſimus hæc tibi univerſa promittere? tua ſunt omnia: & quæ de manu tua accepimus, dedimus tibi.

15. Peregrini (d) enim ſumus coram te, & advenæ, ſicut omnes patres noſtri. * * Sup. 2. 5.
Dies noſtri quaſi umbra ſuper terram, & nulla eſt mora.

16. Domine Deus noſter, omnis hæc copia, quam paravimus, ut ædificaretur domus nomini ſancto tuo, de manu tua eſt, & tua ſunt omnia.

17. Scio Deus meus quòd probes corda, & ſimplicitatem diligas, unde & ego in ſimplicitate cordis mei lætus obtuli univerſa hæc: & populum tuum, qui hic repertus eſt, vidi cum ingenti gaudio tibi offerre donaria.

18. Domine Deus Abraham, & Iſaac, & Iſrael, patrum noſtrorum, cuſtodi in æternum hanc voluntatem cordis eorum, & ſemper in venerationem tui mens iſta permaneat.

19. Salomoni quoque filio meo da cor perfectum, ut cuſtodiat mandata tua, teſtimonia tua, & cæremonias tuas, & faciat univerſa: & ædificet ædem, cujus impenſas paravi.

20. Præ-

CAPUT XXIX.

2. (a) Qui ungnis colorem referunt: *Et quaſi ſtibinos*, vulgò *alabaſtrites*, de quibus Plinius L. 36. cap. 8. ſtibio fere conculores. *Marmor Parium*; genus marmoris, in Hebræo non exprimitur; illam vocem addiderunt 70. quòd marmor in ea inſula *Paros* dicta maximè celebretur.

4. (b) Incruſtandos; templi muri laminis aureis obducendi erant.

5. & 14. (c) Muneribus quæ offerre vult. *Et ſolidos*; ſtater, tetradrachma, ſiclus itidem, nimirùm ſemiuncia; ſolidus erat ſexta pars unciæ; 72. ſolidi libram efficiunt 12. unciarum. *Tua ſunt omnia, & quæ de manu tua accepimus, dedimus tibi*. Quidquid Deo offerimus, ab eo accepimus; & tamen Deus ſic accipit, quaſi noſtrum ſit.

15. (d) Bonorum ſumus velut coloni, proprietas ad nos non pertinet. *Et nulla eſt mora*; cito mors occupat, nulla evadendi ſpes.

20. Præcepit autem David univerſæ eccleſiæ: Benedicite Domino Deo noſtro. Et benedixit omnis eccleſia Domino Deo patrum ſuorum: & inclinaverunt ſe, & adoraverunt Deum, & deinde regem (e).

21. Immolaveruntque victimas Domino: & obtulerunt holocauſta die ſequenti, tauros mille, arietes mille, agnos mille cum libaminibus ſuis, & univerſo ritu abundantiſſimè in omnem Iſrael.

22. Et comederunt, & biberunt coram Domino in die illo cùm grandi lætitia.
* 3. Reg. 1. 34. * Et unxerunt ſecundò Salomonem filium David. Unxerunt autem eum Domino in principem, & Sadoc in pontificem.

23. Seditque Salomon ſuper ſolium Domini in regem pro David patre ſuo; & cunctis placuit: & paruit illi omnis Iſrael.

24. Sed & univerſi principes, & potentes, & cuncti filii regis David dederunt manum, & ſubjecti fuerunt Salomoni regi.

25. Magnificavit ergo Dominus Salomonem ſuper omnem Iſrael: & dedit illi gloriam regni, qualem nullus habuit ante eum rex Iſrael.

26. Igitur David filius Iſai regnavit ſuper univerſum Iſrael.

27. * Et dies, quibus regnavit ſuper Iſ- * 3. Reg. 2. 11.
rael, fuerunt quadraginta annis: in Hebron regnavit ſeptem annis, & in Jeruſalem annis triginta tribus.

28. Et mortuus eſt in ſenectute bona, plenus dierum, & divitiis, & gloria, & regnavit Salomon filius ejus pro eo.

29. Geſta autem David regis priora, & noviſſima, ſcripta ſunt in libro Samuelis Videntis, & in Libro Nathan prophetæ, atque in volumine Gad Videntis:

30. Univerſique regni ejus, & fortitudinis, & temporum, quæ tranſierunt ſub eo, ſive in Iſrael, ſive in cunctis regnis terrarum. (f)

20. & 22. (e) Gratiam ei agentes: *Secundò*; jam proclamatus fuerat Rex ad preces Bethſabee; *Nunc unxerunt eum Domino*; præcipiente Domino: *Et Sadoc in pontificem*; probabile eſt eum jam anteà unctum fuiſſe, ſed ea unctio utroque fuit repetita; ac licèt ungi ſolerent, qui jure ſucceſſionis regni poſſeſſionem adibant cùm tamen nondùm ſatis firmatum regnum videretur, ungi illum oportuit. Quòd principum auctoritas ſit à Deo, per quem regnant.

30. (f) Quæ vicina erant Palæſtinæ.

LIBER SECUNDUS PARALIPOMENON,

HEBRAICE DIBRE HAJAMIM.

CAPUT PRIMUM.

Deus apparet de nocte Salomoni, poſtquam magnam hoſtiarum multitudinem Deo obtulit. Illius magnificentia.

* Reg. 3. 1. 4. CONfortatus eſt ergo Salomon filius David in regno ſuo, & Dominus Deus ejus erat cum eo, & magnificavit eum in excelſum.

2. Præcepitque Salomon univerſo Iſraeli, tribunis, & centurionibus, & ducibus, & judicibus omnis Iſrael, & principibus familiarum:

3. Et abiit cum univerſa multitudine in Excelſum Gabaon, ubi erat tabernaculum fœderis Dei, quod fecit Moyſes famulus Dei in ſolitudine.

4. Arcam autem Dei adduxerat David de Carjathjarim, in locum, quem præparaverat ei, & ubi fixerat ille tabernaculum, hoc eſt, in Jeruſalem.

* Exod. 38. 1. 5. Altare quoque æneum, * quod fabricatus fuerat Beſeleel filius Uri filii Hur, ibi erat coram tabernaculo Domini: quod & requiſivit (a) Salomon, & omnis eccleſia.

6. Aſcenditque (b) Salomon ad altare æneum, coram tabernaculo fœderis Domini, & obtulit in eo mille hoſtias.

7. Ecce autem in ipſa nocte apparuit ei Deus, dicens: Poſtula quod vis, ut dem tibi.

8. Dixitque Salomon Deo: Tu feciſti cum David patre meo miſericordiam magnam: & conſtituiſti me regem pro eo.

9. Nunc ergo Domine Deus impleatur ſermo tuus, quem pollicitus es David patri meo: tu enim me feciſti regem ſuper populum tuum multum, qui tam innumerabilis eſt, quàm pulvis terræ.

10. * Da mihi ſapientiam & intelligentiam, ut ingrediar & egrediar coram populo tuo: quis enim poteſt hunc populum tuum dignè, qui tam grandis eſt, judicare? * Sap. 9. 10.

11. Dixit autem Deus ad Salomonem: Quia hoc magis placuit cordi tuo, & non poſtulaſti divitias, & ſubſtantiam, & gloriam, neque animas eorum qui te oderant, ſed nec dies vitæ plurimos: petiſti autem ſapientiam & ſcientiam, ut judicare poſſis populum meum, ſuper quem conſtitui te regem,

12. Sapientia & ſcientia data ſunt tibi: divitias autem & ſubſtantiam & gloriam dabo tibi, ita ut nullus in regibus nec ante, nec poſt te fuerit ſimilis tui.

13. Venit ergo Salomon ab Excelſo Gabaon in Jeruſalem coram (c) tabernaculo fœderis, & regnavit ſuper Iſrael.

14. * Congregavitque ſibi currus (d) & equites, & facti ſunt ei mille quadringenti currus, & duodecim millia equitum: & fecit eos eſſe in urbibus quadrigarum, & cum rege in Jeruſalem.

15. Præbuitque rex argentum & aurum in Jeruſalem quaſi lapides, & cedros quaſi ſycomoros, quæ naſcuntur in campeſtribus multitudine magna.

16. Adducebantur autem ei equi de Ægypto, & de Coa (e), à negotiatoribus regis, qui ibant, & emebant pretio,

17. Qua-

CAP. I. 5. (a) Illud adiit Salomon in Gabaon, ubi erat tabernaculum.

6. (b) Aſcendere fecit, & offerre ſacrificia.

13. (c) *De coram tabernaculo venit Salomon* 70. *ex egreſſu ejus, à facie tabernaculi*, quod erat in Gabaon.

14. (d) Qui perſonæ Regis erant deſtinati.

16. (e) Hebraicè מקוא, *Micoa*, i.e. *de Coa*: Sic rectè olim, antequam puncta à Maſſorethis apponerentur, legi potuit; idque erit nomen proprium urbis in Ægypto, vel potiùs Inſula quædam maris mediterranei. At hodierno in codice Hebræo, prout puncta ſunt litteris ſuis ſubjecta, legitur *Mikve* מקוא, quod ex quibuſdam ſignificat congregationem populi, ſeu Emporium.

17. Quadrigam equorum ſexcentis argenteis, & equum centum quinquaginta: ſimiliter de univerſis regnis Hethæorum (f), & à regibus Syriæ, emptio celebrabatur.

CAPUT II.

Hoc caput ferè totum continetur cap. 5. Lib. 3. Reg.

1. DEcrevit autem Salomon ædificare domum nomini Domini, & palatium ſibi.

2. Et numeravit ſeptuaginta millia virorum portantium humeris, & octoginta millia qui cæderent lapides in montibus, præpoſitoſque eorum tria millia ſexcentos (a).

* 3. Reg. 5. 1. 3. * Miſit quoque ad Hiram regem Tyri, dicens: Sicut egiſti cum David patre meo, & miſiſti ei ligna cedrina, ut ædificaret ſibi domum, in qua & habitavit:

4. Sic fac mecum, ut ædificem domum nomini Domini Dei mei, ut conſecrem eam ad adolendum incenſum coram illo, & fumiganda aromata, & ad propoſitionem panum ſempiternam, & ad holocautomata manè, & veſpere, ſabbatis quoque, & neomeniis, & ſolemnitatibus Domini Dei noſtri in ſempiternum, quæ mandata ſunt Iſraeli.

5. Domus enim, quam ædificare cupio, magna eſt: magnus eſt enim Deus noſter ſuper omnes deos.

6. Quis ergo poterit prævalere, ut ædificet ei dignam domum? ſi cœlum, & cœli cœlorum capere eum nequeunt, quantus ego ſum, ut poſſim ædificare ei domum? ſed ad hoc tantùm, ut adoleatur incenſum coram illo.

7. Mitte ergo mihi virum eruditum, qui noverit operari in auro, & argento, ære, & ferro, purpura, coccino, & hyacintho, & qui ſciat ſculpere cælaturas, cum his artificibus, quos mecum habeo in Judæa, & Jeruſalem, quos præparavit David pater meus.

8. Sed & ligna cedrina mitte mihi, & arceuthina (b), & pinea de Libano: ſcio enim quòd ſervi tui noverint cædere ligna de Libano, & erunt ſervi mei cum ſervis tuis.

9. Ut parentur mihi ligna plurima. Domus enim, quam cupio ædificare, magna eſt nimis, & inclyta.

10. Præterea operariis, qui cæſuri ſunt ligna, ſervis tuis dabo in cibaria tritici coros viginti millia, & hordei coros totidem, & vini viginti millia metretas, olei quoque ſata viginti millia.

11. Dixit autem Hiram rex Tyri per litteras quas miſerat Salomoni: Quia dilexit Dominus populum ſuum, idcircò te regnare fecit ſuper eum.

12. Et addidit, dicens: Benedictus Dominus Deus Iſrael, qui fecit cœlum & terram, qui dedit David regi filium ſapientem & eruditum & ſenſatum atque prudentem, ut ædificaret domum Domino, & palatium ſibi.

13. Miſi ergo tibi virum prudentem & ſcientiſſimum Hiram, patrem (c) meum.

14. Filium mulieris de filiabus Dan, cujus pater fuit Tyrius, qui novit operari in auro, & argento, ære, & ferro, & marmore, & lignis, in purpura quoque, & hyacintho, & byſſo, & coccino: & qui ſcit cælare omnem ſculpturam, & adinvenire prudenter quodcumque in opere neceſſarium eſt, cum artificibus tuis, & cum artificibus domini mei David patris tui.

15. Triticum ergo, & hordeum, & oleum, & vinum, quæ pollicitus es domine mi, mitte ſervis tuis.

16. Nos autem cædemus ligna de Libano, quot neceſſaria habueris, & applicabimus ea ratibus per mare in Joppe: tuum autem erit transferre ea in Jeruſalem.

17. Numeravit igitur Salomon omnes viros proſelytos, qui erant in terra Iſrael, poſt dinumerationem, quam dinumeravit David pater ejus, & inventi ſunt centum quinquaginta millia, & tria millia ſexcenti.

18. Fecitque ex eis ſeptuaginta millia, qui humeris onera portarent, & octoginta millia, qui lapides in montibus cæderent: tria autem millia & ſexcentos præpoſitos operum populi.

C A-

17. (f) Per manus mercatorum Salomonis equos emebant. Sic enim habet Hebr. Sic educebant omnes Reges Hethæorum per manum eorum, nempè mercatorum Salomonis: nam aliunde emere equos non poterant, ac nomine Salomonis emebantur in Ægypto.

CAP. II. 2. (a) L. 3. Reg. cap. 5. numerantur tantummodo 3300. Sed ibi omittuntur, qui præpoſitis præerant, quique erant 300.

8. (b) Hebr. אלגומים, *Algumim*: Græcè apud LXX. ἀρκεύθινα, Juniperina.

13. & 14. (c) Alii, Hiram patris mei, nempe ſervum aut architectum: tum temporis viri eximii *Patres* vocabantur, ut apud nos *Magiſtri*: *Filium mulieris de filiabus Dan*, urbis Dan, non tribus, cujus pater fuit Tyrius. 3. Reg. cap. 7. v. 14. Filium mulieris viduæ de tribu Nephthalim, filium de tribu Nephthalim, cujus pater habitatione Tyrius erat, origine de ea tribu, vel Hebræa erat fœmina, quæ marito extraneo, ſeu Tyrio nupſerat.

CAPUT III.

Capite 6. L. 3. Regum hoc caput continetur.

3. Reg. 6. 1. — * 2. Reg. 24. 25. — 1. Par. 21. 26.

1. ET cœpit Salomon ædificare domum Domini in Jeruſalem in monte Moria (a), qui demonſtratus fuerat David patri ejus, in loco, quem paraverat David in * area Ornan Jebuſæi.

2. Cœpit autem ædificare menſe ſecundo, anno quarto regni ſui.

3. Et hæc ſunt fundamenta (b), quæ jêcit Salomon, ut ædificaret domum Dei, longitudinis cubitos in menſura prima ſexaginta, latitudinis cubitos viginti.

4. Porticum verò ante frontem, quæ tendebatur in longum juxta menſuram latitudinis domus, cubitorum viginti: porrò altitudo (c) centum viginti cubitorum erat: & deauravit eam intrinſecùs auro mundiſſimo.

5. Domum quoque majorem texit tabulis ligneis abiegnis, & laminas auri obrizi affixit per totum: ſculpſitque in ea palmas, & quaſi catenulas ſe invicem complectentes.

6. Stravit quoque pavimentum templi pretioſiſſimo marmore, decore multo.

7. Porrò aurum erat probatiſſimum, de cujus laminis texit domum, & trabes ejus, & poſtes, & parietes, & oſtia: & cælavit cherubim in parietibus.

8. Fecit quoque domum Sancti ſanctorum: longitudinem juxta latitudinem domus, cubitorum viginti: & latitudinem ſimiliter viginti cubitorum: & laminis aureis texit eam, quaſi talentis ſexcentis.

9. Sed & clavos fecit aureos, ita ut ſinguli clavi ſiclos quinquagenos appenderent: cœnacula quoque texit auro.

10. Fecit etiam in domo Sancti ſanctorum cherubim duos, opere ſtatuario, & texit eos auro.

11. Alæ cherubim viginti cubitis extendebantur, ita ut una ala haberet cubitos quinque, & tangeret parietem domus: & altera quinque cubitos habens, alam tangeret alterius cherub.

12. Similiter cherub alterius ala quinque habebat cubitos, & tangebat parietem: & ala ejus altera quinque cubitorum, alam cherub alterius contingebat.

13. Igitur alæ utriuſque cherubim expanſæ erant, & extendebantur per cubitos viginti: ipſi autem ſtabant erectis pedibus, & facies eorum erant verſæ ad exteriorem domum.

14. * Fecit quoque velum ex hyacintho, purpura, cocco, & byſſo: & intexuit ei cherubim. *Matt. 27. 51.*

15. * Ante fores etiam templi duas columnas, quæ triginta & quinque cubitos habebant (d) altitudinis: porrò capita earum, quinque cubitorum. *Jerem. 52. 20.*

16. Nec non & quaſi catenulas in oraculo, & ſuperpoſuit eas capitibus columnarum: malogranata etiam centum (e), quæ catenulis interpoſuit.

17. Ipſas quoque columnas poſuit in veſtibulo templi, unam à dextris, & alteram à ſiniſtris: eam quæ à dextris erat, vocavit Jachin (f): & quæ ad lævam, Booz.

CAPUT IV.

Altaris ænei, maris fuſilis, concharum, candelabrorum, menſurarum conſtructio, quæque L. 3. Reg. cap. 7. ſunt deſcripta, retexuntur.

1. FEcit quoque altare (a) æneum viginti cubitorum longitudinis, & viginti cubitorum latitudinis, & decem cubitorum altitudinis.

2. * Mare etiam fuſile decem cubitis à labio uſque ad labium, rotundum per circuitum: quinque cubitos habebat altitudinis, & funiculus (b) triginta cubitorum ambiebat gyrum ejus. *3. Reg. 7. 23.*

3. Similitudo quoque boum (c) erat ſubter illud, & decem cubitis quædam extrinſecùs cælaturæ, quaſi duobus verſibus alvum maris circuibant. Boves autem erant fuſiles:

4. Et

CAP. III.

2. (a) Hic vulgò creditur mons eſſe, in quo *Abraham* filium ſuum obtulit Geneſ. 22. Nam ubi nos legimus: *Vade in terram viſionis*; Hebr. legitur, *Vade in terram Moria*; ex adverſo montis Sion, ubi poſteà arcem extruxerunt. *In Area Ornan*, quæ erat in monte Moria, ubi David locum templi deſignavit. *Menſe ſecundo*; Hebr. additur, in ſecundo, ſcilicet die menſis.

3. (b) Fundamentorum menſuræ: *In menſura prima*, quam in tabernaculo conſtruendo ſecutus fuerat Moſes; aut in menſura principe & accuratiſſima.

4. & 5. (c) L. 3. Reg. cap. 6. pleríque volunt altitudinis 30. cubitis dari: alii hoc intelligunt uſque ad primum tabulatum. *Majorem*; priorem templi partem.

15. (d) Simul ſumptæ: nam L. 3. Reg. c. 7. unicuique dantur 18. cubiti: credibile eſt non haberi rationem dimidii cubiti.

16. (e) L. 3. Reg. ducenta numerantur, ſed ibi de duplici ordine, ſeu verſu, hic de uno tantùm loquitur.

17. (f) i. e. *Stabilis: & qua ad lævam Booz*, id eſt, *robur* in Deo ſolo utrumque ineſt.

CAP. IV.

1. (a) Quod intrinſecùs ex impolitis lapidibus conſtabat juxta legem Exodi 20. ſancitam.

2. (b) i. e. Circumferentia, quæ triplò major eſt diametro, & paulò ampliùs, nempe ut 22. ad 7. ſed exceſſus ille meritò negligitur.

3. (c) Præter 12. boves, quibus mare incumbebat, boum capita prominebant, decem in cubitis ſingulis, & in duos verſus, ſeu ordines diſtincta, ad labrum quinque, ad fundum totidem, adeo ut eſſent numero

4. Et ipſum mare ſuper duodecim boves impoſitum erat, quorum tres reſpiciebant ad Aquilonem, & alii tres ad Occidentem: porrò tres alii Meridiem, & tres qui reliqui erant, Orientem, habentes mare ſuperpoſitum: poſteriora autem boum erant intrinſecùs (d) ſub mari.

5. Porrò vaſtitas (e) ejus habebat menſuram palmi, & labium illius erat quaſi labium calicis, vel repandi lilii: capiebatque tria millia metretas.

6. Fecit quoque conchas decem: & poſuit quinque à dextris, & quinque à ſiniſtris, ut lavarent in eis omnia, quæ in holocauſtum oblaturi erant: porrò in mari ſacerdotes lavabantur (f).

7. Fecit autem & candelabra aurea decem, ſecundùm ſpeciem qua juſſa erant fieri: & poſuit ea in templo, quinque à dextris, & quinque à ſiniſtris.

8. Necnon & menſas decem: & poſuit eas in templo, quinque à dextris, & quinque à ſiniſtris: phialas quoque aureas centum.

9. Fecit etiam atrium ſacerdotum, & baſilicam grandem: & oſtia in baſilica, quæ texit ære.

10. Porrò mare poſuit in latere dextro contra Orientem ad Meridiem.

11. Fecit autem Hiram lebetes, & creagras (g), & phialas: & complevit omne opus regis in domo Dei.

12. Hoc eſt, columnas duas, & epiſtylia, & capita, & quaſi quædam retiacula (h), quæ capita tegerent ſuper epiſtylia.

13. Malogranata quoque quadringenta (i), & retiacula duo, ita ut bini ordines malogranatorum ſingulis retiaculis jungerentur, quæ protegerent epiſtylia, & capita columnarum.

14. Baſes etiam fecit, & conchas, quas ſuperpoſuit baſibus:

15. Mare unum, boves quoque duodecim ſub mari.

16. Et lebetes, & creagras, & phialas. Omnia vaſa fecit Salomoni Hiram pater ejus in domo Domini ex ære mundiſſimo.

17. In regione Jordanis fudit ea rex in argilloſa terra, inter Sochot & Saredatha.

18. Erat autem multitudo vaſorum innumerabilis, ita ut ignoraretur pondus æris.

19. Fecitque Salomon omnia vaſa domus Dei, & altare aureum, & menſas, & ſuper eas panes propoſitionis:

20. Candelabra quoque cum lucernis ſuis, ut lucerent ante oraculum juxta ritum, ex auro puriſſimo:

21. Et florentia quædam, & lucernas, & forcipes aureos: omnia de auro mundiſſimo facta ſunt.

22. Thymiateria quoque, & thuribula, & phialas, & mortariola ex auro puriſſimo. Et oſtia cælavit templi interioris, id eſt, in Sancta ſanctorum: & oſtia templi forinſecùs aurea. Sicque completum eſt omne opus, quod fecit Salomon in domo Domini.

CAPUT V.

Oblatis denariis Arca inducitur in Sanctuarium, tumque gloria Domini implevit templum.

1. INtulit igitur Salomon omnia, quæ 3. Reg. 7.
voverat David pater ſuus, argentum, 51.
& aurum, & univerſa vaſa poſuit in theſauris domus Dei.

2. * Poſt quæ congregavit majores na- * 3. Reg. 8.
tu Iſrael, & cunctos principes tribuum, 1.
& capita familiarum de filiis Iſrael in Jeruſalem, ut adducerent arcam fœderis Domini de civitate David, quæ eſt Sion.

3. Venerunt itaque ad regem omnes viri Iſrael in die ſolemni menſis ſeptimi.

4. Cùmque veniſſent cuncti ſeniorum Iſrael, portaverunt Levitæ (a) arcam,

5. Et intulerunt eam, & omnem paraturam tabernaculi. Porrò vaſa ſanctuarii, quæ erant in tabernaculo, portaverunt Sacerdotes cum Levitis.

6. Rex autem Salomon, & univerſus cœtus Iſrael, & omnes qui fuerunt congregati

3. (c) Aut fortè in anteriore parte maris, ſcilicet in tertia parte ambitus, in ſpatio 10. cubitorum extabant boum capita duplici ordine diſtincta, uno infra labium, altero versùs fundum, eaque erant ad ornatum; aut potiùs per ea tubercula, tanquam per epiſtomia (Gall. *des robinets*) cùm opus erat, aqua educebatur. *Boves autem erant fuſiles*: boum ſcilicet capita ſimul cum mari ex eadem forma prodierant, non erant adjecta: Hebr. *Boves fuſi in fuſura ejus*, i. e. *maris*; non item 12. boves, de quibus mox loquitur.

4. (d) Poſteriora boum inter ſe mutuò converſa erant.

5. (e) Craſſitudo habebat menſuram palmi, 4. digitorum: *vel repandi lilii*; labium erat inſtar folii lilii circa extremum recurvi. Capiebatque tria millia metretas, ſeu 280. modios Pariſienſes.

6. & 9. (f) Pedes & manus lavabant. * *Grandem*. 70. *Et atrium magnum*, locum orationi deſtinatum, & apertum.

11. (g) Quidam *ſcopas* interpretantur; alii *tridentes*.

12. (h) Catenas fortè, quæ capita tegerent columnarum.

13. (i) In ſingulis columnis erant duo ordines, in ſingulis 200. malogranata.

CAP. V. 4. (a) Qui arcam ad templum uſque portarent; ſacerdotes verò in templo: vel Levitarum nomine ſacerdotes intelliguntur, qui erant ex tribu Levi. Sic locus 3. Reg. c. 8. cum hoc loco Paral. conciliari facilè poteſt.

gregati ante arcam, immolabant arietes, & boves abſque ullo numero: tanta enim erat multitudo victimarum.

7. Et intulerunt Sacerdotes arcam fœderis Domini in locum ſuum, id eſt, ad oraculum templi, in Sancta ſanctorum ſubter alas cherubim,

8. Ita ut cherubim expanderent alas ſuas ſuper locum, in quo poſita erat arca, & ipſam arcam tegerent cum vectibus ſuis.

9. Vectium autem, quibus portabatur arca, quia paululùm longiores erant, capita patebant ante oraculum (b): ſi verò quis paululùm fuiſſet extrinſecùs, eos videre non poterat. Fuit itaque arca ibi uſque in præſentem diem.

10. Nihilque erat aliud in arca, niſi duæ tabulæ (c), quas poſuerat Moyſes in Horeb, quando legem dedit Dominus filiis Iſrael egredientibus ex Ægypto.

11. Egreſſis autem Sacerdotibus de ſanctuario (omnes enim Sacerdotes, qui ibi potuerant inveniri, ſanctificati ſunt: nec adhuc in illo tempore vices, & miniſteriorum ordo inter eos diviſus erat (d)

12. Tam Levitæ quàm cantores, id eſt, & qui ſub Aſaph erant, & qui ſub Eman, & qui ſub Idithun, filii, & fratres eorum veſtiti byſſinis, cymbalis, & pſalteriis, & citharis concrepabant, ſtantes ad orientalem plagam altaris, & cum eis Sacerdotes centum viginti canentes tubis.

13. Igitur cunctis pariter, & tubis, & voce, & cymbalis, & organis, & diverſi generis muſicorum concinentibus, & vocem in ſublime tollentibus, longè ſonitus audiebatur, ita ut cùm Dominum laudare cœpiſſent, & dicere: Confitemini Domino quoniam bonus, quoniam in æternum miſericordia ejus: impleretur domus Dei nube,

14. Nec poſſent Sacerdotes ſtare, & miniſtrare propter caliginem. Compleverat enim gloria Domini domum Dei.

CAPUT VI.

Qua ſanctificavit donaria David, illata ſunt in templi theſaurum. Arca delata eſt in civitatem David. Gloria Domini implevit templum.

3. Reg. 8. 12. 1. TUnc Salomon ait: Dominus pollicitus eſt ut habitaret in caligine (a):

2. Ego autem ædificavi domum nomini ejus, ut habitaret ibi in perpetuum.

3. Et convertit rex faciem ſuam, & benedixit univerſæ multitudini Iſrael (nam omnis turba ſtabat intenta) & ait:

4. Benedictus Dominus Deus Iſrael, qui, quod locutus eſt David patri meo, opere complevit, dicens:

5. A die, qua eduxi populum meum de terra Ægypti, non elegi civitatem de cunctis tribubus Iſrael, ut ædificaretur in ea domus nomini meo: neque elegi quemquam alium virum, ut eſſet dux (b) in populo meo Iſrael.

6. Sed elegi Jeruſalem, ut ſit nomen meum in ea, & elegi David, ut conſtituerem eum ſuper populum meum Iſrael.

7. Cùmque fuiſſet voluntatis David patris mei, ut ædificaret domum nomini Domini Dei Iſrael,

8. Dixit Dominus ad eum: Quia hæc fuit voluntas tua, ut ædificares domum nomini meo, benè quidem feciſti hujuſcemodi habere voluntatem:

9. Sed non tu ædificabis domum, verùm filius tuus, qui egredietur de lumbis tuis, ipſe ædificabit domum nomini meo.

10. Complevit ergo Dominus ſermonem ſuum, quem locutus fuerat: & ego ſurrexi pro David patre meo, & ſedi ſuper thronum Iſrael, ſicut locutus eſt Dominus: & ædificavi domum nomini Domini Dei Iſrael.

11. Et poſui in ea arcam, in qua eſt pactum Domini, quod pepigit cum filiis Iſrael.

12. Stetit ergo coram altari Domini ex adverſo univerſæ multitudinis Iſrael, & extendit manus ſuas.

13. Siquidem fecerat Salomon baſim æneam, & poſuerat eam in medio baſilicæ, habentem quinque cubitos longitudinis, & quinque cubitos latitudinis, & tres cubitos altitudinis: ſtetitque ſuper eam: & deinceps flexis genibus contra univerſam multitudinem Iſrael, & palmis in cœlum levatis,

14. Ait: * Domine Deus Iſrael, non eſt ſimilis tui Deus in cœlo & in terra: qui cuſtodis pactum & miſericordiam cum ſervis tuis, qui ambulant coram te in toto corde ſuo: * 3. Mac. 2. 8.

15. Qui

9. (b) Exodi 25. cautum fuit, ne vectes ſejungerentur ab arca, aut educerentur: nec pariete juncta erat area, ſed intervallo quodam fuit ab eo ſejuncta. *Si verò quis paululùm fuiſſet extrinſecùs*: in parte templi ſecunda, quæ ſancta dicebatur.

10. (c) Fœderis ſcilicet, ut cap. proximo v. 12. ſuppletur: in hac translatione manna & virgam fuiſſe detracta volunt Hebræi, aut intra arcam erant ſolæ tabulæ, reliqua ad latera: deinde diſtinguenda ſunt tempora ante templum & poſt templum, poſt templum extructum virga & manna potuerunt ad latera arcæ poni, quòd jam ibi ſecurior eſſet locus.

11. (d) Hebr. *Non obſervabatur*. Nam eò confluxerant ſacerdotes omnes, quotquot adeſſe potuerunt. Unde nec in 70. vox illa, *adhuc*, addita eſt.

CAP. VI. 1. (a) L. 3. Reg. 8. *In nube*. Sic inter homines habitat, nec familiarem nimis ſe nobis præbet. L. 3. Reg. c. 8. totum hoc caput continetur.

5. (b) Præter David; non enim ſtabili poſſeſſione ad

15. Qui præſtitiſti ſervo tuo David patri meo quæcumque locutus fueras ei: & quæ ore promiſeras, opere compleſti, ſicut & præſens tempus probat.

16. Nunc ergo Domine Deus Iſrael, imple ſervo tuo patri meo David quæcumque locutus es, dicens: Non deficiet ex te vir coram me, qui ſedeat ſuper thronum Iſrael: ita tamen ſi cuſtodierint filii tui vias ſuas, & ambulaverint in lege mea, ſicut & tu ambulaſti coram me.

17. Et nunc Domine Deus Iſrael, firmetur ſermo tuus, quem locutus es ſervo tuo David.

18. Ergone credibile eſt ut habitet Deus cum hominibus ſuper terram? Si cœlum & cœli cœlorum non te capiunt, quantò magis domus iſta, quam ædificavi?

19. Sed ad hoc tantùm facta eſt, ut reſpicias (c) orationem ſervi tui, & obſecrationem ejus, Domine Deus meus: & audias preces, quas fundit famulus tuus coram te:

20. Ut aperias oculos tuos ſuper domum iſtam diebus ac noctibus, ſuper locum, in quo pollicitus es ut invocaretur nomen tuum,

21. Et exaudires orationem, quam ſervus tuus orat in eo: & exaudias preces famuli tui, & populi tui Iſrael. Quicumque oraverit (d) in loco iſto, exaudi de habitaculo tuo, id eſt, de cœlis, & propitiare.

22. Si peccaverit quiſpiam in proximum ſuum, & jurare (e) contra eum paratus venerit, ſeque maledicto conſtrinxerit coram altari in domo iſta:

23. Tu audies de cœlo, & facies judicium ſervorum tuorum, ita ut reddas iniquo viam ſuam in caput proprium, & ulciſcaris juſtum, retribuens ei ſecundùm juſtitiam ſuam.

24. Si ſuperatus fuerit populus tuus Iſrael ab inimicis (peccabunt enim tibi) & converſi egerint pœnitentiam, & obſecraverint nomen tuum, & fuerint deprecati in loco iſto,

25. Tu exaudies de cœlo, & propitiare peccato populi tui Iſrael, & reduc eos in terram, quam dediſti eis, & patribus eorum.

26. Si clauſo cœlo pluvia non fluxerit propter peccata populi, & deprecati te fuerint in loco iſto, & confeſſi nomini tuo, & converſi à peccatis ſuis, cùm eos afflixeris,

27. Exaudi de cœlo Domine, & dimitte peccata ſervis tuis & populi tui Iſrael, & doce eos viam bonam, per quam ingrediantur: & da pluviam terræ, quam dediſti populo tuo ad poſſidendum.

28. * Fames ſi orta fuerit in terra, & peſtilentia, ærugo, & aurugo, & locuſta, & bruchus, & hoſtes, vaſtatis regionibus, portas obſederint civitatis, omniſque plaga & infirmitas preſſerit: *Inf. 20. 9.

29. Si quis de populo tuo Iſrael fuerit deprecatus, cognoſcens plagam & infirmitatem ſuam, & expanderit manus ſuas in domo hac,

30. Tu exaudies de cœlo, de ſublimi ſcilicet habitaculo tuo, & propitiare, & redde unicuique ſecundùm vias ſuas, quas noſti eum habere in corde ſuo: (tu enim ſolus noſti corda filiorum hominum.)

31. Ut timeant te, & ambulent in viis tuis cunctis diebus, quibus vivunt ſuper faciem terræ, quam dediſti patribus noſtris.

32. Externum quoque, qui non eſt de populo tuo Iſrael, ſi venerit de terra longinqua, propter nomen tuum magnum, & propter manum tuam robuſtam, & brachium tuum extentum, & adoraverit in loco iſto,

33. Tu exaudies de cœlo firmiſſimo habitaculo tuo, & facies cuncta, pro quibus invocaverit te ille peregrinus: ut ſciant omnes populi terræ nomen tuum, & timeant te ſicut populus tuus Iſrael, & cognoſcant, quia nomen tuum invocatum eſt ſuper domum hanc, quam ædificavi.

34. Si egreſſus fuerit populus tuus ad bellum contra adverſarios ſuos per viam in qua miſeris eos, adorabunt te contra viam, in qua civitas hæc eſt, quam elegiſti, & domus, quam ædificavi nomini tuo:

35. Tu exaudies de cœlo preces eorum, & obſecrationem, & ulciſcaris.

36. Si autem peccaverint tibi (* neque enim eſt homo, qui non peccet) & iratus fueris eis, & tradideris hoſtibus, & captivos duxerint eos in terram longinquam, vel certè quæ juxta eſt, *3. Reg. 8. 46. Eccl. 7. 21. 1. Ioan. 1. 8.

37. Et converſi in corde ſuo, in terra, ad quam captivi ducti fuerant, egerint

poſteros tranſmiſſa principatum dedi. *Baſim*, ſuggeſtum baſilicæ in medio atrii ſubdialis.

19. (c) Quem cœli cœlorum non capiunt, ſed ut reſpicias orationem ſervi tui.

21. (d) Hinc colligimus orationes in templo fuſas magis exaudiri, quàm aliis in locis, quòd templum eam ob cauſam fuerit extructum, ut fideles precibus unà conjunctis Deum orent, ac demùm unitas fidelium & charitas conſerventur. Nam eò conveniunt ut unius Eccleſiæ membra, fidei & charitatis vinculo colligata; quod plurimùm confert, ut orationes noſtræ exaudiantur.

22. (e) Hebr. *Et tulerit in eo juramentum ad adjurandum eum*, hoc eſt coegerit eum jurare, lite ad ſacramentum redacta.

rint pœnitentiam, & deprecati te fuerint in terra captivitatis ſuæ, dicentes: Peccavimus, iniquè fecimus, injuſtè egimus:

38. Et reverſi fuerint ad te in toto corde ſuo, & in tota anima ſua in terra captivitatis ſuæ, ad quam ducti ſunt, adorabunt te contra viam terræ ſuæ, quam dediſti patribus eorum, & urbis, quam elegiſti, & domus, quam ædificavi nomini tuo:

39. Tu exaudies de cœlo, hoc eſt, de firmo habitaculo tuo, preces eorum, & facias judicium, & dimittas populo tuo, quamvis peccatori:

40. Tu es enim Deus meus: aperiantur, quæſo, oculi tui, & aures tuæ intentæ ſint ad orationem quæ fit in loco iſto.

* Pſal. 131. 8. 41. * Nunc igitur conſurge Domine Deus in requiem tuam, tu & arca fortitudinis tuæ: Sacerdotes tui Domine Deus induantur ſalutem (f), & ſancti tui lætentur in bonis.

42. Domine Deus ne averteris faciem chriſti tui: memento miſericordiarum David ſervi tui.

CAPUT VII.

De iis agitur L. 3. Regum cap. 8. & 9.

1. Cumque compleſſet Salomon fundens preces, ignis deſcendit de cœlo, & devoravit holocauſta & victimas: * & majeſtas Domini implevit domum.

* 2. Mac. 2.

2. Nec poterant ſacerdotes ingredi templum Domini, eò quòd impleſſet majeſtas Domini templum Domini.

3. Sed & omnes filii Iſrael videbant deſcendentem ignem, & gloriam Domini ſuper domum: & corruentes proni in terram ſuper pavimentum ſtratum lapide, adoraverunt, & laudaverunt Dominum: Quoniam bonus, quoniam in ſæculum miſericordia ejus.

4. Rex autem, & omnis populus, immolabant victimas coram Domino.

* 3. Reg. 8. 63. 5. * Mactavit igitur rex Salomon hoſtias, boum viginti duo millia, arietum centum viginti millia: & dedicavit domum Dei rex, & univerſus populus.

6. Sacerdotes autem ſtabant in officiis (a) ſuis: & Levitæ in organis carminum Domini, quæ fecit David rex ad laudandum Dominum: Quoniam in æternum miſericordia ejus, hymnos David canentes per manus ſuas: porrò Sacerdotes canebant tubis ante eos, cunctuſque Iſrael ſtabat.

7. Sanctificavit quoque Salomon medium atrii ante templum Domini: obtulerat enim ibi holocauſta & adipes pacificorum: quia altare æneum, quod fecerat, non poterat ſuſtinere holocauſta & ſacrificia & adipes.

8. Fecit ergo Salomon ſolemnitatem (b) in tempore illo ſeptem diebus, & omnis Iſrael cum eo, eccleſia magna valdè, ab introitu Emath uſque ad torrentem Ægypti.

9. Fecitque die octavo collectam, eò quòd dedicaſſet altare ſeptem diebus, & ſolemnitatem celebraſſet diebus ſeptem.

10. Igitur in die vigeſimotertio menſis ſeptimi dimiſit populos ad tabernacula ſua, lætantes atque gaudentes ſuper bono, quod fecerat Dominus Davidi, & Salomoni, & Iſraeli populo ſuo.

11. * Complevitque Salomon domum Domini, & domum regis, & omnia quæ diſpoſuerat in corde ſuo, ut faceret in domo Domini, & in domo ſua, & proſperatus eſt. * 3. Reg. 9. 1.

12. Apparuit (c) autem ei Dominus nocte, & ait: Audivi orationem tuam, & elegi locum iſtum mihi in domum ſacrificii.

13. Si clauſero cœlum, & pluvia non fluxerit, & mandavero & præcepero locuſtæ, ut devoret terram, & miſero peſtilentiam in populum meum:

14. Converſus autem populus meus, ſuper quos invocatum eſt nomen meum, deprecatus me fuerit, & exquiſierit faciem meam, & egerit pœnitentiam à viis ſuis peſſimis: & ego exaudiam de cœlo, & propitius ero peccatis eorum, & ſanabo terram eorum.

15. Oculi quoque mei erunt aperti, & aures meæ erectæ ad orationem ejus, qui in loco iſto oraverit.

16. Elegi enim, & ſanctificavi locum iſtum, ut ſit nomen meum ibi in ſempiternum, & permaneant oculi mei, & cor meum ibi cunctis diebus.

17. Tu quoque ſi ambulaveris coram me,

41. & 42. (f) Eos tuere & protege, atque aliis ſalutem procurent, eos adjuvando & inſtruendo. *Averteris*, aliæ editiones, *ne averſeris*.

CAP. VII. 6. (a) Hebr. *in cuſtodiis ſuis*: vel per cuſtodias ſuas, ut 70. ſinguli per turmas diſtributi officiis ſuis fungebantur, quiſque cum iis qui erant ex eadem ſorte: *Hymnos David canentes per manus ſuas*, canere ad ſolam vocem, pſallere dicitur cum inſtrumentis muſicis Deo dicatis à Davide: in manu ſua & in Alleluia, pſallebant Pſalmum 135. qui apud 70. inſcribitur הללויה, *Halleluja*, i. e. Laudate Deum.

8. (b) Dedicatio facta eſt die 8. menſis ſeptimi. Feſtum Tabernaculorum incipiebat die 15. die 22. facta collectio, ſeu jubilus, die proximo dimiſſus eſt populus.

12. (c) Multis poſt dedicationem templi annis.

me, ſicut ambulavit David pater tuus, & feceris juxta omnia, quæ præcepi tibi, & juſtitias meas judiciaque ſervaveris,

18. Suſcitabo thronum regni tui, ſicut pollicitus ſum David patri tuo, dicens: Non auferetur de ſtirpe tua vir, qui ſit princeps in Iſrael.

19. Si autem averſi fueritis, & dereliqueritis juſtitias meas, & præcepta mea, quæ propoſui vobis, & abeuntes ſervieritis diis alienis, & adoraveritis eos;

20. Evellam vos de terra mea, quam dedi vobis: & domum hanc, quam ſanctificavi nomini meo, projiciam à facie mea, & tradam eam in parabolam, & in exemplum cunctis populis.

21. Et domus iſta erit in proverbium univerſis tranſeuntibus, & dicent ſtupentes: Quare fecit Dominus ſic terræ huic, & domui huic?

22. Reſpondebuntque: Quia dereliquerunt Dominum Deum patrum ſuorum, qui eduxit eos de terra Ægypti, & apprehenderunt deos alienos, & adoraverunt eos, & coluerunt: idcircò venerunt ſuper eos univerſa hæc mala.

CAPUT VIII.

Salomon civitates plurimas ſubigit: mittit claſſem in Ophir.

3. Reg. 9. 10. 1. Expletis autem viginti annis, poſtquam ædificavit Salomon domum Domini, & domum ſuam:

2. Civitates (a), quas dederat Hiram Salomoni, ædificavit, & habitare ibi fecit filios Iſrael.

3. Abiit quoque in Emath Suba, & obtinuit eam.

4. Et ædificavit Palmiram (b) in deſerto, & alias civitates munitiſſimas ædificavit in Emath.

5. Extruxitque Bethoron ſuperiorem, & Bethoron inferiorem, civitates muratas, habentes portas & vectes & ſeras:

6. Balaath etiam & omnes urbes firmiſſimas, quæ fuerunt Salomonis, cunctaſque urbes quadrigarum (c), & urbes equitum: omnia quæcumque voluit Salomon atque diſpoſuit, ædificavit in Jeruſalem & in Libano, & in univerſa terra poteſtatis ſuæ.

7. Omnem populum, qui derelictus fuerat de Hethæis, & Amorrhæis, & Pherezæis, & Hevæis, & Jebuſæis, qui non erant de ſtirpe Iſrael;

8. De filiis eorum, & de poſteris, quos non interfecerant filii Iſrael, ſubjugavit Salomon in tributarios uſque in diem hanc.

9. Porrò de filiis Iſrael non poſuit ut ſervirent (d) operibus regis: ipſi enim erant viri bellatores, & duces primi, & principes quadrigarum & equitum ejus.

10. Omnes autem principes exercitus regis Salomonis fuerunt ducenti (e) quinquaginta, qui erudiebant populum.

11. Filiam verò Pharaonis tranſtulit de civitate David, in domum, quam ædificaverat ei. Dixit enim rex: Non habitabit uxor mea in domo David regis Iſrael, eò quòd ſanctificata ſit: quia ingreſſa eſt in eam arca Domini.

12. Tunc obtulit Salomon holocauſta Domino ſuper altare Domini, quod extruxerat ante porticum,

13. Ut per ſingulos dies offerretur in eo juxta præceptum Moyſi in ſabbatis & in calendis, & in feſtis diebus, ter per annum, id eſt, in ſolemnitate azymorum, & in ſolemnitate hebdomadarum & in ſolemnitate tabernaculorum.

14. Et conſtituit juxta diſpoſitionem David patris ſui, officia Sacerdotum in miniſteriis ſuis: & Levitas in ordine ſuo, ut laudarent, & miniſtrarent coram Sacerdotibus, juxta ritum uniuſcujuſque diei: & janitores in diviſionibus ſuis per portam & portam: ſic enim præceperat David homo (f) Dei.

15. Nec prætergreſſi ſunt de mandatis regis tam Sacerdotes, quàm Levitæ, ex omnibus quæ præceperat, & in cuſtodiis theſaurorum.

16. Omnes impenſas præparatas habuit Salomon, ex eo die quo fundavit domum Domini, uſque in diem quo perfecit eam.

17. Tunc abiit (g) Salomon in Aſiongaber, & in Ailath ad oram maris rubri, quæ eſt in terra Edom.

18. Miſit

CAPUT VIII. 2. (a) Uterque alteri dedit civitates, aut fortè Hiram Salomoni reddidit civitates quas dederat.

4. (b) Sita erat in Syria ſuperiore, unius diei itinere ab Euphrate diſtabat. Hæc urbs fuit Regis Odenathi & Zenobiæ uxoris ſedes: Hebr. תדמר *Thadmor*. à Græcis *Palmira* vocitatur. Alii putant *Palmiram* alio nomine *Emath* appellari in tribu Nephthali ad radices Libani.

6. (c) Quæ equorum & curruum multitudini erant deſtinatæ.

9. (d) Perpetuis operibus ut extranei, ſed horum alii aliis ſuccedebant.

10. (e) Præcipui recenſentur: nam L. 3. Reg. 550. ponuntur. *Qui erudiebant*. Hebr. *harodim baham*, הרדים-בעם, *Dominantes in populo*, pluribus curam populi demandabat.

14. (f) Quo Deus uſus fuerat, ut hunc ordinem conſtitueret.

17. (g) Per ſe, aut per alios à ſe miſſos. Portus erat in mari rubro, unde ſolvebatur in Ophir. Quidam volunt *Ceylam* inſulam, alii *Sumatram*, aut regnum *Pegu*. verum ea de re alibi diximus.

18. Miſit autem ei Hiram per manus ſervorum ſuorum naves (h), & nautas gnaros maris, & abierunt cum ſervis Salomonis in Ophir, tuleruntque inde quadringenta quinquaginta talenta auri, & attulerunt ad regem Salomonem.

CAPUT IX.

Reginæ Saba adventus, quæque cap. 10. in L. 3. Reg. referuntur, in hoc capite enarrantur.

3. Reg. 10. 1. REgina quoque Saba, cùm audiſſet
1. famam Salomonis, venit ut ten-
Matt. 12. taret (a) eum in ænigmatibus in Jeruſa-
42. lem, cum magnis opibus, & camelis qui
Luc. 11. 31. portabant aromata, & auri plurimum, gemmaſque pretioſas. Cùmque veniſſet ad Salomonem, locuta eſt ei quæcumque erant in corde ſuo.

2. Et expoſuit ei Salomon omnia quæ propoſuerat: nec quidquam fuit, quod non perſpicuum ei fecerit.

3. Quæ poſtquam vidit, ſapientiam ſcilicet Salomonis, & domum quam ædificaverat,

4. Necnon & cibaria menſæ ejus, & habitacula ſervorum, & officia miniſtrorum ejus, & veſtimenta eorum, pincernas quoque & veſtes eorum, & victimas quas immolabat in Domo Domini: non erat præ ſtupore ultra in ea ſpiritus.

5. Dixitque ad regem: Verus eſt ſermo, quem audieram in terra mea de virtutibus (b) & ſapientia tua.

6. Non credebam narrantibus, donec ipſa veniſſem, & vidiſſent oculi mei, & probaſſem vix medietatem ſapientiæ tuæ mihi fuiſſe narratam: viciſti famam virtutibus tuis.

7. Beati viri tui, & beati ſervi tui, qui aſſiſtunt coram te omni tempore, & audiunt ſapientiam tuam.

8. Sit Dominus Deus tuus benedictus, qui voluit te ordinare ſuper thronum ſuum, regem Domini Dei tui. Quia diligit Deus Iſrael, & vult ſervare eum in æternum, idcircò poſuit te ſuper eum regem, ut facias judicia atque juſtitiam.

9. Dedit autem regi centum viginti talenta auri, & aromata multa nimis, & gemmas pretioſiſſimas: non fuerunt aromata talia ut hæc, quæ dedit regina Saba regi Salomoni.

10. Sed & ſervi Hiram cum ſervis Salomonis attulerunt aurum de Ophir, & ligna thyina (c), & gemmas pretioſiſſimas:

11. De quibus fecit rex, de lignis ſcilicet thyinis, gradus in domo Domini, & in domo regia, citharas quoque, & pſalteria cantoribus: nunquam viſa ſunt in terra Juda ligna talia.

12. Rex autem Salomon dedit reginæ Saba cuncta quæ voluit, & quæ poſtulavit, & multò plura quàm attulerat ad eum: quæ reverſa abiit in terram ſuam cum ſervis ſuis.

13. Erat autem pondus auri, quod afferebatur Salomoni per ſingulos annos, ſexcenta ſexaginta ſex talenta auri:

14. Excepta ea ſumma, quam legati (d) diverſarum gentium, & negotiatores afferre conſueverant, omneſque reges Arabiæ, & ſatrapæ terrarum, qui comportabant aurum & argentum Salomoni.

15. Fecit igitur rex Salomon ducentas haſtas (e) aureas de ſumma ſexcentorum aureorum, qui in ſingulis haſtis expendebantur.

16. Trecenta quoque ſcuta aurea trecentorum aureorum, quibus tegebantur ſingula ſcuta: poſuitque ea rex in armamentario, quod erat conſitum (f) nemore.

17. Fecit quoque rex ſolium eburneum grande, & veſtivit illud auro mundiſſimo.

18. Sex

18. (h) Eò nautas & artifices, qui naves paraverunt, miſſos nonnulli exiſtimant, quòd, ut ipſis videtur, à mari mediterraneo tranſmitti naves non potuerint in mare rubrum, qua de re L. 3. Regum c. 9. egimus. *Quadringenta quinquaginta talenta*, L. 3. Reg. 420. ponuntur: ſed fortè deducuntur impenſæ navigationis in Lib. Reg. et ſi litteræ Hebraicæ כ & נ quæ 20. & 50. notant, admodùm ſunt ſimiles.

CAP. IX. 1. (a) Quæſtiones illas non curioſas & inutiles fuiſſe, ſed ad cultum & cognitionem Dei, aut ad mores ſpectaſſe hinc licet colligere, quòd L. 3. Regum ſcriptum ſit eam veniſſe, ut in nomine Domini tentaret eum in ænigmatibus. Sic Matth. 10. Chriſtus Dominus dicit Reginam Saba veniſſe à finibus terræ audire ſapientiam Salomonis, & propterea in die judicii adversùs Judæos ſurrecturam. Quòd ſi curioſas magis quàm utiles quæſtiones propoſuiſſet, non ita laudaretur à Chriſto Domino. *Cum magnis opibus*: Hebr. בחיל, *bechail*, *cum exercitu gravi*, magno comitatu.

5. (b) Hebr. *Verum eſt quod audieram de verbis tuis: al devarecha*, על־דבריך, i. e. de rebus tuis.

10. (c) Quænam illa ſint, quiſque, ut libitum eſt, conjicit. De his fusè & doctè Huetius in commentariis de navigationibus Salomonis. Hoc loco אלגומים, *Algumim*, in Libro Regum אלמגים, *Almugim* dicuntur tranſpoſitis litteris, quod Hebrais frequens eſt. *Thia* arbor ex Plinio L. 13. c. 16. domorum constructioni utilis eſt: adversùs cariem incorruptam ſe tuetur. *Citrum* eſſe exiſtimat Huetius non eam arborem quæ fert medica mala, ſed illam ex qua Romani menſas pretioſas concinnarunt. *Citrus* illa eſt de genere cedrorum, atque hinc origo nominis; nam quæ in Græcia cedrus, eadem eſt citrus in Africa & apud Romanos. *Cedrus* ex Vitruvio L. 2. c. 9. cupreſſeam habet foliaturam, perinde ut *citrus*.

14. (d) Hebr. *Socharim*, סחרים, i. e. Mercatores, *Et ſatrapæ terrarum*, præfecti Provinciarum.

15. (e) L. 3. Reg. ducenta ſcuta: vox Hebræa *Tſinna*, צנה, utrumque ſignificat.

16. (f) Fortè ſitum in nemore, aut cinctum. *Scuta aurea 300. aureorum*, vide Lib. 3. Reg. cap. 10. v. 16.

18. Sex quoque gradus, quibus aſcendebatur ad ſolium, & ſcabellum aureum, & brachiola (g) duo altrinſecùs, & duos leones ſtantes juxta brachiola,

19. Sed & alios duodecim leunculos ſtantes ſuper ſex gradus ex utraque parte: non fuit tale ſolium in univerſis regnis.

20. Omnia quoque vaſa convivii regis erant aurea, & vaſa domus ſaltus Libani ex auro puriſſimo. Argentum enim in diebus illis pro nihilo reputabatur.

21. Siquidem naves regis ibant in Tharſis cum ſervis Hiram, ſemel in annis tribus: & deferebant inde aurum & argentum, & ebur, & ſimias, & pavos.

22. Magnificatus eſt igitur Salomon ſuper omnes reges terræ præ divitiis & gloria.

23. Omneſque reges terrarum deſiderabant videre faciem Salomonis, ut audirent ſapientiam, quam dederat Deus in corde ejus:

24. Et deferebant ei munera, vaſa argentea, & aurea, & veſtes, & arma, & aromata, equos, & mulos, per ſingulos annos.

25. Habuit quoque Salomon quadràginta (h) millia equorum in ſtabulis, & curruum equitumque duodecim millia, conſtituitque eos in urbibus quadrigarum, & ubi erat rex in Jeruſalem.

26. Exercuit etiam poteſtatem ſuper cunctos reges, à flumine Euphrate uſque ad terram Philiſthinorum, & uſque ad terminos Ægypti.

27. Tantamque copiam præbuit argenti in Jeruſalem quaſi lapidum: & cedrorum tantam multitudinem velut ſycomororum, quæ gignuntur in campeſtribus.

28. Adducebantur autem ei equi de Ægypto, cunctiſque regionibus.

29. Reliqua autem operum Salomonis priorum & noviſſimorum, ſcripta ſunt in verbis Nathan Prophetæ, & in libris Ahiæ Silonitis, in viſione quoque Addo Videntis, contra Jeroboam filium Nabat.

30. Regnavit autem Salomon in Jeruſalem ſuper omnem Iſrael quadraginta annis.

31. Dormivitque cum patribus ſuis, & ſepelierunt eum in civitate David: regnavitque Roboam filius ejus pro eo.

CAPUT X.

Quæ hoc capite continentur, eadem habentur L. 3. Regum cap. 11. & 12.

1. PRofectus eſt autem Roboam in Sichem: illuc enim cunctus Iſrael convenerat ut conſtituerent eum regem. 3. Reg. 12. 1.

2. Quod cùm audiſſet Jeroboam filius Nabat, qui erat in Ægypto (fugerat quippe illuc ante Salomonem) ſtatim reverſus eſt.

3. Vocaveruntque eum, & venit cum univerſo Iſrael, & locuti ſunt ad Roboam, dicentes:

4. Pater tuus duriſſimo jugo nos preſſit (a), tu leviora impera patre tuo, qui nobis impoſuit gravem ſervitutem, & paululùm de onere ſubleva, ut ſerviamus tibi.

5. Qui ait: Poſt tres dies revertimini ad me. Cùmque abiiſſet populus,

6. Iniit conſilium cum ſenibus, qui ſteterant coram patre ejus Salomone dum adhuc viveret, dicens: Quid datis conſilii ut reſpondeam populo?

7. Qui dixerunt ei: Si placueris populo huic, & leniveris eos verbis clementibus, ſervient tibi omni tempore.

8. At ille reliquit conſilium ſenum, & cum juvenibus tractare cœpit, qui cum eo nutriti fuerant, & erant in comitatu illius.

9. Dixitque ad eos: Quid vobis videtur? vel reſpondere quid debeo populo huic, qui dixit mihi: Subleva jugum quod impoſuit nobis pater tuus?

10. At illi reſponderunt ut juvenes, & nutriti cum eo in deliciis, atque dixerunt: Sic loqueris populo, qui dixit tibi: Pater tuus aggravavit jugum noſtrum, tu ſubleva: & ſic reſpondebis ei: Minimus digitus meus groſſior eſt lumbis patris mei.

11. Pater meus impoſuit vobis grave jugum, & ego majus pondus apponam: pater meus cecidit vos flagellis, ego verò cædam vos ſcorpionibus (b).

12. Venit ergo Jeroboam, & univerſus populus ad Roboam die tertio, ſicut præceperat eis.

13. Reſponditque rex dura, derelicto conſilio ſeniorum:

14. Lo-

18. (g) Loricam, ne cadat qui aſcendit; Hebr. *Et manus hinc inde*: quod manus tenet inter aſcendendum, aut deſcendendum.

25. & 26. (h) Hebr. 4000. ſtabula equorum, in ſingulis ſtabulis decem equi. *Exercuit*, erat præcipuus omnium Regum.

CAP. X. 4. (a) Non conqueſti fuerant antea: nam magna erat æri & argenti copia, & in res utiles impenſa facta fuerant: ſed ſumptus ad explendam tot mulierum cupiditatem & templa idolis conſtruenda immodici querelas populi expreſſerunt.

11. & 15. (b) Flagellis aculeatis. *Voluntas*; Deus permiſit ut Roboam tam ſtultum juvenum conſilium ſequeretur, ſimul ea ratione ultus eſt Salomonis peccatum, & vaticinium Ahiæ complevit.

14. Locutuſque eſt juxta juvenum voluntatem : Pater meus grave vobis impoſuit jugum, quod ego gravius faciam : pater meus cæcidit vos flagellis, ego verò cædam vos ſcorpionibus.

15. Et non acquievit populi precibus : erat enim voluntatis Dei, ut compleretur

* 3. Reg. 12. 15. ſermo ejus, * quem locutus fuerat per manum Ahiæ Silonitis ad Jeroboam filium Nabat.

16. Populus autem univerſus, rege duriora dicente, ſic locutus eſt ad eum : Non eſt nobis pars in David, neque hæreditas in filio Iſai. Revertere in tabernacula tua Iſrael, tu autem paſce domum tuam David (c). Et abiit Iſrael in tabernacula ſua.

17. Super filios autem Iſrael, qui habitabant in civitatibus Juda, regnavit Roboam.

18. Miſitque rex Roboam Aduram, qui præerat tributis, & lapidaverunt eum filii Iſrael, & mortuus eſt : porrò rex Roboam currum feſtinavit aſcendere, & fugit in Jeruſalem.

19. Receſſitque Iſrael à domo David, uſque ad diem hanc.

CAPUT XI.

Reſponſum Roboam, quæque ſecuta ſunt, Lib. 3. Regum, & hoc capite continentur.

3. Reg. 12. 21. 1. Venit autem Roboam in Jeruſalem, & convocavit univerſam domum Juda & Benjamin, centum octoginta millia electorum atque bellantium, ut dimicaret contra Iſrael, & converteret ad ſe regnum ſuum.

2. Factuſque eſt ſermo Domini ad Semejam hominem Dei, dicens :

3. Loquere ad Roboam filium Salomonis regem Juda, & ad univerſum Iſrael qui eſt in Juda & Benjamin :

4. Hæc dicit Dominus : Non aſcendetis, neque pugnabitis contra fratres veſtros : revertatur unuſquiſque in domum ſuam, quia mea hoc geſtum eſt voluntate. Qui cùm audiſſent ſermonem Domini, reverſi ſunt, nec perrexerunt contra Jeroboam.

5. Habitavit autem Roboam in Jeruſalem, & ædificavit civitates muratas in Juda.

6. Extruxitque Bethlehem, & Etam, & Thecue,

7. Bethſur quoque, & Socho, & Odollam,

8. Necnon & Geth, & Mareſa, & Ziph,

9. Sed & Aduram, & Lachis, & Azeca,

10. Saraa quoque, & Ajalon, & Hebron, quæ erant in Juda & Benjamin, civitates munitiſſimas.

11. Cùmque clauſiſſet eas muris, poſuit in eis principes, ciborumque horrea, hoc eſt, olei, & vini.

12. Sed & in ſingulis urbibus fecit armamentarium ſcutorum & haſtarum, firmavitque eas ſumma diligentia, & imperavit ſuper Judam, & Benjamin.

13. Sacerdotes autem & Levitæ, qui erant in univerſo Iſrael, venerunt ad eum de cunctis ſedibus ſuis,

14. Relinquentes ſuburbana & poſſeſſiones ſuas, & tranſeuntes ad Judam & Jeruſalem : eò quòd abjeciſſet eos Jeroboam, & poſteri ejus, ne ſacerdotio Domini fungerentur.

15. Qui conſtituit ſibi ſacerdotes excelſorum, & dæmoniorum, vitulorumque quos fecerat.

16. Sed & de cunctis tribubus Iſrael, quicumque dederant cor ſuum, ut quærerent Dominum Deum Iſrael, venerunt in Jeruſalem ad immolandum victimas ſuas coram Domino Deo patrum ſuorum.

17. Et roboraverunt (a) regnum Juda, & confirmaverunt Roboam filium Salomonis per tres annos : ambulaverunt enim in viis David & Salomonis, annis tantùm tribus.

18. Duxit autem Roboam uxorem Mahalath, filiam Jerimoth, filii David : Abihail quoque filiam Eliab filii Iſai,

19. Quæ peperit ei filios, Jehus, & Somoriam, & Zoom.

20. Poſt hanc quoque accepit Maacha (b) filiam Abſalom, quæ peperit ei Abia, & Ethai, & Ziza, & Salomith.

21. Amavit autem Roboam Maacha filiam Abſalom ſuper omnes uxores ſuas, & concubinas : nam uxores decem & octo duxerat, concubinas autem ſexaginta : & genuit viginti octo filios, & ſexaginta filias.

22. Conſtituit verò in capite, Abiam (c) filium Maacha, ducem ſuper omnes fratres ſuos : ipſum enim regem facere cogitabat,

23. Quia

16 (c) Rege illam, hinc conſule ò Roboam.

CAP. XI. 17. (a) Ex concurſu populorum firmatum eſt regnum Judæ per tres annos : *In viis David, & Salomonis*, antequam hic peccaret.

20. (b) Quæ ſæpiùs hic *Maacha* dicitur, eadem eſt quæ *Michaja*, capite 13. v. 2.

22. (c) Hebr. *Conſtituit in caput*, ut eſſet caput.

23. Quia ſapientior fuit, & potentior ſuper omnes filios ejus, & in cunctis finibus Juda & Benjamin, & in univerſis civitatibus muratis: præbuitque (d) eis eſcas plurimas, & multas petivit uxores.

CAPUT XII.

Seſac Rex Ægypti ſpoliat templum. Vide Lib. 3. Regum, cap. 14. & 15.

1. CUmque roboratum fuiſſet regnum Roboam & confortatum, dereliquit legem Domini, & omnis Iſrael cum eo.

2. Anno autem quinto regni Roboam aſcendit Seſac (a) rex Ægypti in Jeruſalem (quia peccaverant Domino)

3. Cum mille ducentis curribus, & ſexaginta millibus equitum: nec erat numerus vulgi quod venerat cum eo ex Ægypto, Libyes ſcilicet, & Troglodytæ, & Æthiopes.

4. Cepitque civitates munitiſſimas in Juda, & venit uſque in Jeruſalem.

5. Semejas autem propheta ingreſſus eſt ad Roboam, & principes Juda, qui congregati fuerant in Jeruſalem, fugientes Seſac, dixitque ad eos: Hæc dicit Dominus: Vos reliquiſtis me, & ego reliqui vos in manu Seſac.

6. Conſternatique principes Iſrael & rex dixerunt: Juſtus eſt Dominus.

7. Cùmque vidiſſet Dominus, quòd humiliati eſſent, factus eſt ſermo Domini ad Semejam, dicens: Quia humiliati ſunt, non diſperdam eos, daboque eis pauxillum auxilii, & non ſtillabit (b) furor meus ſuper Jeruſalem per manum Seſac.

8. Verumtamen ſervient ei, ut ſciant diſtantiam ſervitutis meæ, & ſervitutis regni terrarum.

9. Receſſit itaque Seſac rex Ægypti ab Jeruſalem, ſublatis theſauris domus Domini, & domus regis, omniaque ſecum tulit, & clypeos aureos, quos fecerat Salomon,

10. Pro quibus fecit rex æneos, & tradidit illos principibus ſcutariorum, qui cuſtodiebant veſtibulum palatii.

11. Cùmque introiret rex domum Domini, veniebant ſcutarii, & tollebant eos, iterumque referebant eos ad armamentarium ſuum.

12. Verumtamen quia humiliati ſunt, averſa eſt ab eis ira Domini, nec deleti ſunt penitùs: ſiquidem & in Juda inventa ſunt opera bona.

13. * Confortatus eſt ergo rex Roboam in Jeruſalem, atque regnavit: quadraginta autem & unius anni erat, cùm regnare cœpiſſet, & decem & ſeptem annis regnavit in Jeruſalem, urbe, quam elegit Dominus, ut confirmaret nomen ſuum ibi, de cunctis tribubus Iſrael: nomen autem matris ejus Naama Ammanitis. * 3. Reg. 14. 21.

14. Fecit autem malum, & non præparavit (c) cor ſuum ut quæreret Dominum.

15. Opera verò Roboam prima & noviſſima, ſcripta ſunt in Libris Semejæ prophetæ, & Addo Videntis, & diligenter expoſita: pugnaveruntque adversùm ſe Roboam & Jeroboam cunctis diebus.

16. Et dormivit Roboam cum patribus ſuis, ſepultuſque eſt in civitate David. Et regnavit Abia filius ejus pro eo.

CAPUT XIII.

Oratio Abiæ Regis ad Iſraelitas: vincitur Jeroboam cum Abiæ strueret inſidias.

1. ANno octavo decimo regis Jeroboam, regnavit Abia ſuper Judam. 3. Reg. 15. 1.

2. Tribus annis regnavit in Jeruſalem, nomenque matris ejus Michaja, filia Uriel (a) de Gabaa: & erat bellum inter Abiam & Jeroboam.

3. * Cùmque iniiſſet Abia certamen, & haberet bellicoſiſſimos viros, & electorum quadringenta millia: Jeroboam inſtruxit econtra aciem octingenta millia virorum, qui & ipſi electi erant, & ad bella fortiſſimi. * 3. Reg. 15. 7.

4. Stetit ergo Abia ſuper montem Semeron, qui erat in Ephraim, & ait: Audi Jeroboam, & omnis Iſrael.

5. Num ignoratis quòd Dominus Deus Iſrael dederit regnum David ſuper Iſrael in ſempiternum, ipſi & filiis ejus in pactum ſalis?

6. Et ſurrexit Jeroboam filius Nabat, ſervus

23. (d) Muratis nimirùm civitatibus: *Et multas petivit uxores*: fecit ut multas ducerent uxores: hic verſiculus obſcurior eſt.

CAPUT XII. 2. (a) Hebr. שושק, hic fortè eſt *Sebacbus*, ſeu *Saſachis*, genere Æthiops apud Herodotum: *Et Troglodytæ*, Hebr. *Sukim*, סכיים, Arabes qui habitabant in tentoriis: idipſum ſignificat vox Hebræa.

7. & 10. (b) Non effundam; tributarios fecit Seſac. *Scutariorum*, Hebr. *Curſorum*, ſatellitum prætorianorum.

14. (c) Per idoneam pœnitentiam, vel non direxit cor ſuum.

2. (a) Apud 70. vocatur Μααχὰ, quæ multis videtur fuiſſe filia Abſalom, ſeu ut ſcribunt 70. Ἀβεσσαλὼμ, quem Hieronymus non putat fuiſſe *Abſalom* filium David, cujus unica fuit filia Thamar, 2. Reg. 14. quique non erat ex Gabaon, ut Uriel, ſed ex Hebron; & 3. Reg. 15. vocatur *Abeſſalom*, non *Abſalom*. L. 3. Reg. 15. dicitur mater Aſa, id eſt avia. CAPUT XIII.

* 3. Reg. 11. 26. ſervus Salomonis filii David: * & rebellavit contra dominum ſuum.

7. Congregatique ſunt ad eum viri vaniſſimi, & filii Belial: & prævaluerunt contra Roboam filium Salomonis: porrò Roboam erat rudis (b), & corde pavido, nec potuit reſiſtere eis.

8. Nunc ergo vos dicitis quòd reſiſtere poſſitis regno Domini, quod poſſidet per filios David, habetiſque grandem populi multitudinem, atque vitulos aureos, quos fecit vobis Jeroboam in deos.

* 3. Reg. 12. 31. 9. * Et ejeciſtis Sacerdotes Domini, filios Aaron, atque Levitas: & feciſtis vobis ſacerdotes ſicut omnes populi terrarum: quicumque venerit, & initiaverit manum ſuam (c) in tauro de bobus, & in arietibus ſeptem, fit ſacerdos eorum qui non ſunt dii.

10. Noſter autem Dominus, Deus eſt, quem non relinquimus, Sacerdoteſque miniſtrant Domino de filiis Aaron, & Levitæ ſunt in ordine ſuo:

11. Holocauſta quoque offerunt Domino per ſingulos dies manè & veſpere, & thymiama juxta legis præcepta confectum, & proponuntur panes in menſa mundiſſima, eſtque apud nos candelabrum aureum, & lucernæ ejus, ut accendantur ſemper ad veſperam: nos quippe cuſtodimus præcepta Domini Dei noſtri, quem vos reliquiſtis.

12. Ergo in exercitu noſtro dux Deus eſt, & Sacerdotes ejus, qui clangunt tubis, & reſonant contra vos: filii Iſrael nolite pugnare contra Dominum Deum patrum veſtrorum, quia non vobis expedit.

13. Hæc illo loquente, Jeroboam retro moliebatur inſidias. Cùmque ex adverſo hoſtium ſtaret, ignorantem Judam ſuo ambiebat exercitu.

14. Reſpicienſque Judas vidit inſtare bellum ex adverſo & poſt tergum, & clamavit ad Dominum: ac Sacerdotes tubis canere cœperunt.

15. Omneſque viri Juda vociferati ſunt: & ecce illis clamantibus, perterruit Deus Jeroboam, & omnem Iſrael qui ſtabat ex adverſo Abia & Juda.

16. Fugeruntque filii Iſrael Judam, & tradidit eos Deus in manu eorum.

17. Percuſſit ergo eos Abia, & populus ejus, plaga magna: & corruerunt vulnerati ex Iſrael quingenta (d) millia virorum fortium.

18. Humiliatique ſunt filii Iſrael in tempore illo, & vehementiſſimè confortati filii Juda, eò quòd ſperaſſent in Domino Deo patrum ſuorum.

19. Perſecutus eſt autem Abia fugientem Jeroboam, & cepit civitates ejus, Bethel & filias ejus, & Jeſana cum filiabus ſuis, Ephron quoque & filias ejus:

20. Nec valuit ultra reſiſtere Jeroboam in diebus Abia: quem (e) percuſſit Dominus, & mortuus eſt.

21. Igitur Abia, confortato imperio ſuo, accepit uxores quatuordecim: procreavitque viginti duos filios, & ſedecim filias.

22. Reliqua autem ſermonum Abia, viarumque & operum ejus, ſcripta ſunt diligentiſſimè in libro Addo Prophetæ.

CAPUT XIV.

Præter ea quæ L. 3. Regum ſunt expoſita, hoc caput victoriam Aſa de Æthiopibus continet.

1. DOrmivit autem Abia cum patribus ſuis, & ſepelierunt eum in civitate David: regnavitque Aſa filius ejus pro eo, in cujus diebus quievit terra annis decem (a). 3. Reg. 15. 8.

2. Fecit autem Aſa quod bonum & placitum erat in conſpectu Dei ſui, & ſubvertit altaria peregrini cultus, & excelſa,

3. Et confregit ſtatuas, lucoſque ſuccidit:

4. Et præcepit Judæ ut quæreret Dominum Deum patrum ſuorum, & faceret legem, & univerſa mandata:

5. Et abſtulit de cunctis urbibus Juda aras, & fana, & regnavit in pace.

6. Ædificavit quoque urbes munitas in Juda, quia quietus erat, & nulla temporibus ejus bella ſurrexerant, pacem Domino largiente.

7. Dixit autem Judæ: Ædificemus civitates iſtas, & vallemus muris, & roboremus turribus, & portis, & ſeris, donec à bellis quieta ſunt omnia, eò quòd quæſierimus

7. (b) Hebr. *Nahar*, נער, Gr. *νεώτερος*, non ætate, ſed prudentia.

9. (c) Id ſæpiùs alibi Sept. interpretantur τελειῶσαι τὰς χεῖρας, conſecrare manus ſuas. Scriptura enim ſolet vocare conſecrationem ſacerdotum, impletionem manuum.

17. (d) Tam occiſa quàm vulnerata. Alii ex Hebræo legunt ſeptuaginta millia.

20. (e) Dubium eſt, an de Abia, vel de Jeroboam ſit ſermo. Sed longè probabilius eſt de Jeroboam hæc dici.

1. (a) Hoc eſt, ab anno Aſæ quarto ad initium anni 15. nam ex L. 3. Reg. cap. 15. 23. prioribus Aſæ annis tumultus fuerant; anno ejus 15. bellum exortum eſt cum Zara Rege Æthiopiæ. CAPUT XIV.

ſierimus Dominum Deum patrum noſtrorum, & dederit nobis pacem per gyrum. Ædificaverunt igitur, & nullum in extruendo impedimentum fuit.

8. Habuit autem Aſa in exercitu ſuo portantium ſcuta & haſtas de Juda trecenta millia, de Benjamin verò ſcutariorum & ſagittariorum ducenta octoginta millia, omnes iſti viri fortiſſimi.

9. Egreſſus eſt autem contra eos Zara (b) Æthiops cum exercitu ſuo, decies centena millia, & curribus trecentis: & venit uſque Mareſa.

10. Porrò Aſa perrexit obviam ei, & inſtruxit aciem ad bellum in valle Sephata, quæ eſt juxta Mareſa:

11. Et invocavit Dominum Deum, & ait: * Domine non eſt apud te ulla diſtantia, utrùm in paucis auxilieris, an in pluribus: adjuva nos Domine Deus noſter: in te enim, & in tuo nomine habentes fiduciam, venimus contra hanc multitudinem. Domine, Deus noſter tu es, non prævaleat contra te homo.

* 1. Reg. 14. 6.

12. Exterruit itaque Dominus Æthiopes coram Aſa & Juda: fugeruntque Æthiopes.

13. Et perſecutus eſt eos Aſa, & populus qui cum eo erat, uſque Gerara: & ruerunt Æthiopes uſque ad internecionem, quia Domino cædente contriti ſunt, & exercitu illius præliante. Tulerunt ergo ſpolia multa,

14. Et percuſſerunt civitates omnes per circuitum Geraræ: grandis quippe cunctos terror invaſerat: & diripuerunt urbes, & multam prædam aſportaverunt.

15. Sed & caulas ovium deſtruentes, tulerunt pecorum infinitam multitudinem, & camelorum: reverſique ſunt in Jeruſalem.

CAPUT XV.

Redeunti Aſa à victoria, Azarias propheta promittit cuncta proſpera, ſi idola deſtruat, & cultum Dei inſtauret. Imo adverſa omnia Judæis ſunt eventura, cùm Deum ſuum deſeruerint.

1. AZarias autem filius Oded (a), facto in ſe ſpiritu Dei,

2. Egreſſus eſt in occurſum Aſa, & dixit ei: Audite me Aſa, & omnis Juda & Benjamin: Dominus vobiſcum, quia fuiſtis cum eo. Si quæſieritis eum, invenietis: ſi autem dereliqueritis eum, derelinquet vos.

3. Tranſibunt (b) autem multi dies in Iſrael abſque Deo vero, & abſque ſacerdote doctore, & abſque lege.

4. Cùmque reverſi fuerint in anguſtia ſua ad Dominum Deum Iſrael, & quæſierint eum, reperient eum.

5. In tempore illo non erit pax egredienti, & ingredienti, ſed terrores undique in cunctis habitatoribus terrarum:

6. Pugnabit enim gens contra gentem, & civitas contra civitatem, quia Dominus conturbabit eos in omni anguſtia.

7. Vos ergo confortamini, & non diſſolvantur manus veſtræ: erit enim merces operi veſtro.

8. Quod cùm audiſſet Aſa, verba ſcilicet & prophetiam Azariæ filii Oded prophetæ, confortatus eſt, & abſtulit idola de omni terra Juda, & de Benjamin, & ex urbibus, quas ceperat (c), montis Ephraim, & dedicavit altare Domini, quod erat ante porticum Domini.

9. Congregavitque univerſum Judam & Benjamin, & advenas cum eis de Ephraim, & de Manaſſe, & de Simeon: plures enim ad eum confugerant ex Iſrael, videntes quòd Dominus Deus illius eſſet cum eo.

10. Cùmque veniſſent in Jeruſalem menſe tertio, anno decimoquinto regni Aſa,

11. Immolaverunt Domino in die illa, de manubiis & præda quam adduxerant, boves ſeptingentos, & arietes ſeptem millia.

12. Et intravit ex more ad corroborandum fœdus, ut quærerent Dominum Deum patrum ſuorum in toto corde, & in tota anima ſua.

13. Si quis autem, inquit, non quæſierit Dominum Deum Iſrael, moriatur, à minimo uſque ad maximum, à viro uſque ad mulierem.

14. Juraveruntque Domino voce magna in jubilo, & in clangore tubæ, & in ſonitu buccinarum,

15. Om-

9. (b) Qui poſt *Seſac* regnavit ante *Sethonem*; ſeu genere Ætiops fuerit, ſeu colore nigro: dubitari ſolet, an Æthiopia, cujus hoc loco fit mentio, ſit Arabiæ vicina; an Ægyptus, an Abyſſinorum regio; nam cap. 16. v. 8. dicitur: *Nonne Æthiopes & Libyes multò plures erant quadrigis & equitibus & multitudine nimia?* Fors eſt ut Rex ille Æthiopiæ totius Aſiæ affectarit imperium, & ex ſterili ſolo in uberius commeare decreverit. *Uſque Mareſa*, urbem tribus Juda ex Adrichomio.

CAPUT XV. 1. (a) Ut ſecernatur ab *Azaria*, qui tum erat Pontifex: *Facto in ſe ſpiritu Dei*, concepto in ſe ſpiritu prophetico, Aſæ prædicit tempora luctuoſa, & præſertim Judæorum ſtatum futurum.

3. (b) Sine cultu veri Dei, ſine ullo ſacerdote legitimo, ſine lege ad ſalutem neceſſaria. Vulgatus Interpres addidit, *tranſibunt*. Nihil huic verbo reſpondet nec in Hebræo textu nec in Græco. Quidam exiſtimant poſſe etiam ſuppleri, *fuerant*, nempè ſub Jeroboam undecim tribubus.

8. (c) Adversùs Baaſa Regem Iſrael: *Et ædificavit altare Domini, quod erat ante porticum Domini*; ante veſtibulum templi, in atrio ſacerdotum.

15. Omnes qui erant in Juda cum execratione (d): in omni enim corde ſuo juraverunt, & in tota voluntate quæſierunt eum, & invenerunt: præſtititque eis Dominus requiem per circuitum.

16. Sed & Maacham matrem Aſa regis ex auguſto depoſuit (e) imperio, eò quòd feciſſet in luco ſimulacrum Priapi: quod omne contrivit, & in fruſta comminuens combuſſit in torrente Cedron.

17. Excelſa autem derelicta ſunt in Iſrael: attamen cor Aſa erat perfectum (f) cunctis diebus ejus.

18. Eaque quæ voverat pater ſuus, & ipſe, intulit in domum Domini, argentum, & aurum, vaſorumque diverſam ſupellectilem.

19. Bellum verò non fuit uſque ad trigeſimum-quintum annum regni (g) Aſa.

CAPUT XVI.

Aſa evocat Regem Syriæ adverſus Baaſam Regem Iſrael, qui Judam invaſerat. Propheta Hanani eum reprehendit ob ſocietatem initam cum Syro. Aſa in nervum conjicit Hanani. Aſa moritur anno regni ſui 41.

1. ANno autem trigeſimo (a) ſexto regni ejus, aſcendit Baaſa rex Iſrael in Judam, & muro circumdabat Rama, ut nullus tutè poſſet egredi & ingredi de regno Aſa.

2. Protulit ergo Aſa argentum & aurum de theſauris domus Domini, & de theſauris regis, miſitque ad Benadad regem Syriæ, qui habitabat in Damaſco, dicens:

3. Fœdus inter me & te eſt, pater quoque meus & pater tuus habuere concordiam: quam ob rem miſi tibi argentum & aurum, ut rupto fœdere, quod habes cum Baaſa rege Iſrael, facias eum à me recedere.

4. Quo comperto, Benadad miſit principes exercituum ſuorum ad urbes Iſrael: qui percuſſerunt Ahion, & Dan, & Abelmaim, & univerſas urbes Nephthali muratas.

5. Quod cùm audiſſet Baaſa, deſiit ædificare Rama, & intermiſit opus ſuum.

6. Porrò Aſa rex aſſumpſit univerſum Judam, & tulerunt lapides de Rama, & ligna quæ ædificationi præparaverat Baaſa, ædificavitque ex eis Gabaa, & Maſpha.

7. In tempore illo venit Hanani propheta ad Aſa regem Juda, & dixit ei: Quia habuiſti fiduciam in rege Syriæ, & non in Domino Deo tuo: idcircò evaſit Syriæ regis exercitus de manu tua.

8. * Nonne Æthiopes & Libyes multò plures erant quadrigis & equitibus, & multitudine nimia: quos, cùm Domino credidiſſes, tradidit in manu tua? * Sup. 14. 9.

9. Oculi enim Domini contemplantur (b) univerſam terram, & præbent fortitudinem his, qui corde perfecto credunt in eum. Stultè igitur egiſti, & propter hoc ex præſenti tempore adverſùm te bella conſurgent.

10. Iratuſque Aſa adverſus Videntem, juſſit eum mitti in nervum: valdè quippe ſuper hoc fuerat indignatus: & interfecit (c) de populo in tempore illo plurimos.

11. Opera autem Aſa prima & noviſſima ſcripta ſunt in Libro regum Juda & Iſrael.

12. Ægrotavit etiam Aſa anno trigeſimo nono regni ſui, dolore pedum vehementiſſimo, & nec in infirmitate ſua quæſivit Dominum, ſed magis in medicorum arte confiſus (d) eſt.

13. Dormivitque cum patribus ſuis: & mortuus eſt anno quadrageſimo primo regni ſui.

14. Et ſepelierunt eum in ſepulchro ſuo, quod foderat ſibi in civitate David: poſueruntque eum ſuper lectum ſuum, plenum aromatibus & unguentis meretriciis (e), quæ erant pigmentariorum arte confecta, & combuſſerunt ſuper eum ambitione nimia.

CA-

15. (d) Malum tranſgreſſoribus imprecantes.
16. (e) Hebr. *Removit eam à Domina*, ne Reginæ eſſet, ne ſe rebus publicis immiſceret, vel potius ut præeſſet ſacris, neve Aſtartæ miniſtraret.
17. (f) Quoad exteriorem Dei cultum: nam in nonnullis peccavit graviter, cùm ſcilicet non ſatis Deo confiſus à Benadad Rege Syriæ petiit auxilium contra Regem Iſrael Baaſa, & Prophetam Hanani, qui eum ob rem eam reprehenderat, conjecit in carcerem, & multos occidit iratus.
19. (g) i. e. regni Judaici à morte Salomonis. Capite ſequenti Baaſa Rex Iſrael dicitur aſcendiſſe in Judam anno 36. regni Aſa, qui annus proprius erat regni Aſæ, annus ejus erat decimus ſextus proximus ab Æthiopica victoria. Nam L. 3. Reg. 16. dicitur Baaſa obiiſſe anno 26. Regis Aſa. Itaque bellum non fuit uſque ad 35. annum regni Judæ, quod obtinebat Rex Aſa: nam Roboam regnavit 17. annis, Abia tribus, quibus ſi addas 15. erunt anni 35. Alii legendum putant, *quintum annum*, quòd toto vitæ ſuæ tempore dicatur bellaſſe cum Baaſa, L. 3. Reg. 15.

CAPUT XVI.
1. (a) Alii legendum putant, vigeſimo.
9. (b) Hebr. Oculi Domini peragrantes ad fortificandum, ſeu ad opitulandum iis, qui ſunt corde perfecto, corde non diviſo Deum inter & creaturas. *Adverſùm te*, adverſùm filium.
10. & 11. (c) Sept. Interpret. ἐλυμήνατο, *vaſtavit*, læſit populum id ægrè ferentem, & eos interfecit qui à Prophetæ partibus ſtabant. *Scripta ſunt in Libro Regum*, non in iis libris quos habemus, ſed in aliis qui exciderunt.
12. (d) Hebr. *Ki barophaim*, כי ברפאים, *quia in medicos*, ſupple *confiſus*: non tamen adeo reprehenditur, quòd medicos conſuluerit, ſed quia precibus & pœnitentia Deum non adierit.
14. (e) Valdè fragrantibus, qualia adhibere ſolent meretrices, ut amatores decipiant. In hodierno codice Hebræo legitur *Zenim*, זנים, vox eſt Chaldæa, quæ ſignificat varia cujuſque rei genera; vulgatus interpres legit *Zonim*, זונים, quæ *meretrices* ſignificat. Gr. γένη μύρων μυρεψῶν, *genera unguentorum unguentariorum*.

Digitized by Google

CAPUT XVII.

Joſaphat patri Aſa ſuccedit; mittit Doctores Legis per univerſum Judam, qui doceant populum.

1. REgnavit autem Joſaphat filius ejus pro eo, & invaluit contra Iſrael.

2. Conſtituitque militum numeros in cunctis urbibus Juda, quæ erant vallatæ muris. Præſidiaque diſpoſuit in terra Juda, & in civitatibus Ephraim, quas ceperat Aſa pater ejus.

3. Et fuit Dominus cum Joſaphat, quia ambulavit in viis David patris ſui primis (a): & non ſperavit in Baalim,

4. Sed in Deo patris ſui, & perrexit in præceptis illius, & non juxta peccata Iſrael.

5. Confirmavitque Dominus regnum in manu ejus, & dedit omnis Juda munera Joſaphat: factæque ſunt ei infinitæ divitiæ, & multa gloria.

6. Cùmque ſumpſiſſet cor ejus audaciam propter vias Domini, etiam excelſa & lucos de Juda abſtulit.

7. Tertio autem anno regni ſui, miſit de principibus ſuis Benhail, & Obdiam, & Zachariam, & Nathanael, & Michæam, ut docerent in civitatibus Juda:

8. Et cum eis Levitas, Semejam, & Nathaniam, & Zabadiam, Aſael quoque, & Semiramoth, & Jonathan, Adoniamque & Thobiam, & Thobadoniam, Levitas, & cum eis Eliſama & Joram Sacerdotes.

9. Docebantque populum in Juda, habentes librum legis Domini, & circuibant cunctas urbes Juda, atque erudiebant populum.

10. Itaque factus eſt pavor Domini ſuper omnia regna terrarum, quæ erant per gyrum Juda, nec audebant bellare contra Joſaphat.

11. Sed & Philiſthæi Joſaphat munera deferebant, & vectigal argenti, Arabes quoque adducebant pecora, arietum ſeptem millia ſeptingenta, & hircorum totidem.

12. Crevit ergo Joſaphat, & magnificatus eſt uſque in ſublime: atque ædificavit in Juda domos ad inſtar turrium, urbeſque muratas.

13. Et multa opera paravit in urbibus Juda: viri quoque bellatores, & robuſti erant in Jeruſalem.

14. Quorum iſte numerus per domos atque familias ſingulorum: In Juda principes exercitus, Ednas dux, & cum eo robuſtiſſimi viri trecenta millia.

15. Poſt hunc Johanan princeps, & cum eo ducenta octoginta millia.

16. Poſt iſtum quoque Amaſias filius Zechri, conſecratus (b) Domino, & cum eo ducenta millia virorum fortium.

17. Hunc ſequebatur robuſtus ad prælia Eliada, & cum eo tenentium arcum & clypeum ducenta millia.

18. Poſt iſtum etiam Jozabad, & cum eo centum octoginta millia expeditorum militum.

19. Hi omnes erant ad manum regis, exceptis aliis, quos poſuerat in urbibus muratis, in univerſo Juda.

CAPUT XVIII.

Joſaphat, juncta affinitate cum impio Achab, unà cum eo ad bellum proficiſcitur. Reliqua videri poſſunt L. 3. Reg. cap. 22.

1. FUit ergo Joſaphat dives & inclytus multùm, & affinitate (a) conjunctus eſt Achab.

2. Deſcenditque (b) poſt annos ad eum in Samariam: ad cujus adventum mactavit Achab arietes & boves plurimos, ipſi, & populo qui venerat cum eo: perſuaſitque illi ut aſcenderet in Ramoth Galaad.

3. Dixitque Achab rex Iſrael ad Joſaphat regem Juda: Veni mecum in Ramoth Galaad. Cui ille reſpondit: Ut ego, & tu: ſicut populus tuus, ſic & populus meus: tecumque erimus in bello.

4. Dixitque Joſaphat ad regem Iſrael: Conſule obſecro impræſentiarum ſermonem Domini.

5. Congregavit igitur rex Iſrael prophetarum quadringentos viros, & dixit ad eos: In Ramoth Galaad ad bellandum ire debemus, an quieſcere? At illi, Aſcende, inquiunt; & tradet Deus in manu regis.

6. Dixitque Joſaphat: Numquid non eſt hic propheta Domini, ut ab illo etiam requiramus?

7. Et ait rex Iſrael ad Joſaphat: Eſt vir unus, à quo poſſumus quærere Domini

CAPUT XVII. 3. (a) *Antequam peccaſſet.* MSS. Gothicum, quo uſus eſt Mariana, addit *Et noviſſimis;* quæ aliis in locis poni ſolent. *Et non ſperavit in Baalim:* Hebr. *Non quæſivit* Baalim, aut Idola.

16. (b) Qui ut Deo placeret, ſe militiæ devoverat ſine ſtipendio. 70. *Promptus Domino.*

CAPUT XVIII. 1. (a) Filius ejus factus eſt gener Achab, Athalia filia Achab nupſit Joram filio Joſaphat.

2. (b) Tertio regni ſui anno. *Perſuaſitque illi ut aſcenderet in Ramoth Galaad:* urbs erat in tribu Gad, quam Syri injuria occupabant.

Digitized by Google

mini voluntatem: ſed ego odi eum, quia non prophetat mihi bonum, ſed malum omni tempore: eſt autem Michæas filius Jemla. Dixitque Joſaphat: Ne loquaris rex hoc modo.

8. Vocavit ergo rex Iſrael unum de eunuchis (c), & dixit ei: Voca citò Michæam filium Jemla.

9. Porrò rex Iſrael, & Joſaphat rex Juda, uterque ſedebant in ſolio ſuo, veſtiti cultu regio: ſedebant autem in area juxta portam Samariæ, omneſque prophetæ vaticinabantur coram eis.

10. Sedecias verò filius Chanaana fecit ſibi cornua (d) ferrea, & ait: Hæc dicit Dominus: His ventilabis Syriam, donec conteras eam.

11. Omneſque prophetæ ſimiliter prophetabant, atque dicebant: Aſcende in Ramoth Galaad, & proſperaberis, & tradet eos Dominus in manu regis.

12. Nuntius autem, qui ierat ad vocandum Michæam, ait illi: En verba omnium prophetarum uno ore bona regi annuntiant: quæſo ergo te ut & ſermo tuus ab eis non diſſentiat, loquariſque proſpera.

13. Cui reſpondit Michæas: Vivit Dominus, quia quodcumque dixerit mihi Deus meus, hoc loquar.

14. Venit ergo ad regem. Cui rex ait: Michæa, ire debemus in Ramoth Galaad ad bellandum, an quieſcere? Cui ille reſpondit: Aſcendite: cuncta enim proſpera evenient, & tradentur hoſtes in manus veſtras.

15. Dixitque rex: Iterùm atque iterùm te adjuro, ut mihi non loquaris, niſi quod verum eſt, in nomine Domini.

16. At ille ait: Vidi univerſum Iſrael diſperſum in montibus ſicut oves abſque paſtore: & dixit Dominus: Non habent iſti dominos: revertatur unuſquiſque in domum ſuam in pace.

17. Et ait rex Iſrael ad Joſaphat: Nonne dixi tibi, quòd non prophetaret iſte mihi quidquam boni, ſed ea quæ mala ſunt?

18. At ille, Idcircò, ait, audite verbum Domini: Vidi Dominum ſedentem in ſolio ſuo, & omnem exercitum cœli aſſiſtentem ei à dextris & à ſiniſtris.

19. Et dixit Dominus: Quis decipiet Achab regem Iſrael, ut aſcendat & corruat in Ramoth Galaad? Cùmque diceret unus hoc modo, & alter alio:

20. Proceſſit ſpiritus, & ſtetit coram Domino, & ait: Ego decipiam eum. Cui Dominus, In quo, inquit, decipies?

21. At ille reſpondit: Egrediar (e), & ero ſpiritus mendax in ore omnium prophetarum ejus. Dixitque Dominus: Decipies, & prævalebis: egredere, & fac ita.

22. Nunc igitur, ecce Dominus dedit ſpiritum mendacii in ore omnium prophetarum tuorum, & Dominus locutus eſt de te mala.

23. Acceſſit autem Sedecias filius Chanaana, & percuſſit Michææ maxillam, & ait: Per quam viam tranſivit Spiritus Domini à me, ut loqueretur tibi?

24. Dixitque Michæas: Tu ipſe videbis in die illo, quando ingreſſus fueris cubiculum de cubiculo ut abſcondaris.

25. Præcepit autem rex Iſrael, dicens: Tollite Michæam, & ducite eum ad Amon principem civitatis, & ad Joas filium Amelech.

26. Et dicetis: Hæc dicit rex: Mittite hunc in carcerem, & date ei panis modicum, & aquæ pauxillum, donec revertar in pace.

27. Dixitque Michæas: Si reverſus fueris in pace, non eſt locutus Dominus in me. Et ait: Audite (f) omnes populi.

28. Igitur aſcenderunt rex Iſrael, & Joſaphat rex Juda in Ramoth Galaad.

29. Dixitque rex Iſrael ad Joſaphat: Mutabo habitum, & ſic ad pugnam vadam; tu autem induere veſtibus tuis. Mutatoque rex Iſrael habitu, venit ad bellum.

30. Rex autem Syriæ præceperat ducibus equitatus ſui, dicens: Ne pugnetis contra minimum, aut contra maximum, niſi contra ſolum regem Iſrael.

31. Itaque cùm vidiſſent principes equitatus Joſaphat, dixerunt: Rex Iſrael eſt iſte. Et circumdederunt eum dimicantes: at ille clamavit ad Dominum, & auxiliatus eſt ei, atque avertit eos ab illo.

32. Cùm enim vidiſſent duces equitatus, quòd non eſſet rex Iſrael, reliquerunt eum.

33. Accidit autem ut unus è populo ſagittam in incertum jaceret, & percuteret regem

8. (c) De miniſtris. *Eſt autem Michæas filius Jemla*; non unus è duodecim Prophetis, qui ſub Joathan prophetavit.

10. (d) Prophetæ ſolebant actiones verbis ſociare; ut altiùs animis illa imprimerent. Sedecias qui Prophetam ſimulabat; cornua ferrea parata curaverat, quibus inſtar tauri ferebat.

21. & 22. (e) Quæ verba non ſunt præcipientis, cùm Deus ſit ſumma veritas: ſed verba ſunt concedentis facultatem ſpiritui maligno faciendi quod maximè cupiebat. Sic Chriſtus Judæ dixit Joan. 13. *Quod facis, fac citius*: quæ verba ſunt concedentis, non præcipientis: aut fortè non eſt res geſta, ſed hypotypoſis, atque hoc exemplo exponit primam calamitatis cauſam, cùm Prophetæ falſa loquuntur, & annuntiant Regi mendacia. *De te*, contra te.

27. (f) Memores eſtote eorum quæ dicit.

regem Iſrael inter cervicem & ſcapulas. At ille aurigæ ſuo ait: Converte manum tuam, & educ me de acie, quia vulneratus ſum.

34. Et finita eſt pugna in die illo: porrò rex Iſrael ſtabat in curru ſuo contra Syros uſque ad veſperam, & mortuus eſt occidente ſole.

CAPUT XIX.

Joſaphat ex infelici prælio reverſus, à Jehu propheta corripitur, quòd impio Achab auxilium præſtitiſſet. Judices de ſervanda juſtitia, ſacerdotes de cultu divino promovendo & de recta populi inſtitutione admonet.

1. Reverſus eſt autem Joſaphat rex Juda in domum ſuam pacificè (a) in Jeruſalem.

2. Cui occurrit Jehu filius Hanani Videns, & ait ad eum: Impio præbes auxilium, & his qui oderunt Dominum amicitia jungeris, & idcircò iram quidem Domini merebaris:

3. Sed bona opera inventa ſunt in te, eò quòd abſtuleris lucos de terra Juda, & præparaveris cor tuum ut requireres Dominum Deum patrum tuorum.

4. Habitavit ergo Joſaphat in Jeruſalem: rurſumque egreſſus eſt ad populum de Berſabee uſque ad montem Ephraim, & revocavit eos ad Dominum Deum patrum ſuorum.

5. Conſtituitque judices terræ in cunctis civitatibus Juda munitis per ſingula loca,

6. Et præcipiens judicibus, Videte, ait, quid faciatis: non enim hominis exercetis judicium (b), ſed Domini: & quodcumque judicaveritis, in vos redundabit.

7. Sit timor Domini vobiſcum, & cum diligentia cuncta facite: non eſt enim apud
* Deut. 10. 17. Dominum Deum noſtrum iniquitas (c), *
Sap. 6. 8. nec perſonarum acceptio, nec cupido mu-
Eccli. 35. 15. nerum.

Act. 10. 34. 8. In Jeruſalem quoque conſtituit Joſaphat Levitas (d, & Sacerdotes, &
Rom. 2. 11. Gal. 2. 6. principes familiarum ex Iſrael, ut judicium & cauſam Domini judicarent habitatoribus ejus. Eph. 6. 9. Coloſſ. 3. 25.

9. Præcepitque eis, dicens: Sic agetis 1. Pet. 1. 17.
in timore Domini fideliter & corde perfecto.

10. Omnem cauſam, quæ venerit ad vos, fratrum veſtrorum, qui habitant in urbibus ſuis inter cognationem (e), & cognationem, ubicumque quæſtio eſt de lege, de mandato, de cæremoniis, de juſtificationibus: oſtendite eis, ut non peccent in Dominum, & ne veniat ira ſuper vos & ſuper fratres veſtros: ſic ergo agentes non peccabitis.

11. Amarias autem ſacerdos & pontifex veſter, in his, quæ ad Deum pertinent (f), præſidebit: porrò Zabadias filius Iſmahel, qui eſt dux in domo Juda, ſuper ea opera erit, quæ ad regis officium pertinent: habetiſque magiſtros Levitas coram vobis, confortamini, & agite diligenter, & erit Dominus vobiſcum in bonis.

CAPUT XX.

Inſignis Joſaphat de hoſtibus victoria: ſed reprehenditur à propheta, quòd ſocietatem inierit cum Ochozia.

1. Poſt hæc congregati ſunt filii Moab, & filii Ammon, & cum eis de Ammonitis, ad Joſaphat, ut pugnarent contra eum.

2. Veneruntque nuntii, & indicaverunt Joſaphat, dicentes: Venit contra te multitudo magna, de his locis quæ trans mare (a) ſunt, & de Syria, & ecce conſiſtunt in Aſaſonthamar, quæ eſt Engaddi.

3. Joſaphat autem timore perterritus, totum ſe contulit ad rogandum Dominum, & prædicavit jejunium univerſo Juda.

4. Congregatuſque eſt Judas ad deprecandum Dominum: ſed & omnes de urbibus ſuis venerunt ad obſecrandum eum.

5. Cùmque ſtetiſſet Joſaphat in medio cœtu Juda, & Jeruſalem, in domo Domini ante atrium novum,

6. Ait: Domine Deus patrum noſtrorum, tu es Deus in cœlo, & dominaris cunctis

CAPUT XIX.

1. (a) Incolumis, Dei providentia ſervatus.

6. (b) Cujus vices geritis: Hebr. & 70. *Non enim homini judicatis, ſed Domino:* non quaſi homini rationem redditurì, ſed Domino: judicium vocat Domini, quòd ejus nomine exerceretur.

7. (c) Ergo neque apud vos ulla eſſe debet, cùm vicarii ejus ſitis.

8. (d) Senatum, aut Synedrium ſub aliis Regibus valdè imminutum & fractum reſtituit. *Judicium*, Hebr. *Lemiſpat Jehova*, לְמִשְׁפַּט יְהוָה, *Ad judicium Domini*, in rebus, quæ ad Dei cultum ſpectant: *& ad litem*; in negotiis populi.

10. (e) Ubi quæritur quis mortuo ſuccedere debeat. *De mandato*, de iis præceptis quæ in ſe habent honeſtatem; *de Juſtificationibus*, id eſt, de præceptis, quæ ad modum quo exerceri debeant judicia, ſpectant.

11. (f) In negotiis Eccleſiaſticis. *Porrò Zabadias ſuper ea opera erit*, quæ ad officium Regis pertinent: utriuſque Magiſtratus diſtinguit munera. *Habetiſque Levitas magiſtros*, Hebr. *Soterim*, שׁוֹטְרִים, *Apparitores*, ſeu judiciorum executores.

CAPUT XX.

2. (a) Ultra mare mortuum, vel ultra mare rubrum, & de Syria Moabitarum vicina.

cunctis regnis gentium, in manu tua eſt fortitudo & potentia, nec quiſquam tibi poteſt reſiſtere.

7. Nonne tu Deus noſter interfeciſti omnes habitatores terræ hujus coram populo tuo Iſrael, & dediſti eam ſemini Abraham amici tui in ſempiternum?

8. Habitaveruntque in ea, & extruxerunt in illa ſanctuarium nomini tuo, dicentes:

9. Si irruerint ſuper nos mala, gladius (b) judicii, peſtilentia, & fames, ſtabimus coram domo hac in conſpectu tuo, in qua invocatum eſt nomen tuum: & clamabimus ad te in tribulationibus noſtris, & exaudies, ſalvoſque facies.

10. Nunc igitur ecce filii Ammon, &
Moab, & mons Seir, * per quos non conceſſiſti Iſrael ut tranſirent quando egrediebantur de Ægypto, ſed declinaverunt ab eis, & non interfecerunt illos: * Deut. 2. 9.

11. Econtrario agunt, & nituntur ejicere nos de poſſeſſione, quam tradidiſti nobis.

12. Deus noſter, ergo non judicabis eos? In nobis quidem non eſt tanta fortitudo, ut poſſimus huic multitudini reſiſtere, quæ irruit ſuper nos. Sed cùm ignoremus quid agere debeamus, hoc ſolum habemus reſidui, ut oculos noſtros dirigamus ad te.

13. Omnis verò Juda ſtabat coram Domino, cum parvulis, & uxoribus, & liberis ſuis.

14. Erat autem Jahaziel filius Zachariæ, filii Banajæ, filii Jehiel, filii Mathaniæ, Levites de filiis Aſaph, ſuper quem factus eſt Spiritus Domini in medio turbæ,

15. Et ait: Attendite omnis Juda, & qui habitatis Jeruſalem, & tu rex Joſaphat: Hæc dicit Dominus vobis: Nolite timere, nec paveatis hanc multitudinem: non eſt enim veſtra pugna, ſed Dei.

16. Cras deſcendetis contra eos: aſcenſuri enim ſunt per clivum nomine Sis, & invenietis illos in ſummitate torrentis, qui eſt contra ſolitudinem Jeruel.

17. Non eritis vos qui dimicabitis, ſed tantummodò confidenter ſtate, & videbitis auxilium Domini ſuper vos, ò Juda, & Jeruſalem: nolite timere, nec paveatis: cras egrediemini contra eos, & Dominus erit vobiſcum.

18. Joſaphat ergo, & Juda, & omnes habitatores Jeruſalem, ceciderunt proni in terram coram Domino, & adoraverunt eum.

19. Porrò Levitæ de filiis Caath, & de filiis Core, laudabant Dominum Deum Iſrael voce magna, in excelſum.

20. Cùmque manè ſurrexiſſent, egreſſi ſunt per deſertum Thecue (c): profectiſque eis, ſtans Joſaphat in medio eorum, dixit: Audite me viri Juda, & omnes habitatores Jeruſalem: credite in Domino Deo veſtro, & ſecuri eritis: credite prophetis ejus, & cuncta evenient proſpera.

21. Deditque conſilium populo, & ſtatuit cantores Domini, ut laudarent eum in turmis ſuis, & antecederent exercitum, ac
voce conſona dicerent: * Confitemini Domino, quoniam in æternum miſericordia ejus. * Pſal. 135. 1.

22. Cùmque cœpiſſent laudes canere, vertit Dominus inſidias eorum in ſemetipſos, filiorum ſcilicet Ammon, & Moab, & montis Seir, qui egreſſi fuerant ut pugnarent contra Judam, & percuſſi ſunt.

23. Namque filii Ammon & Moab conſurrexerunt adversùm habitatores montis Seir, ut interficerent & delerent eos: cùmque hoc opere perpetraſſent, etiam in ſemetipſos verſi, mutuis concidere vulneribus.

24. Porrò Juda cùm veniſſet ad ſpeculam, quæ reſpicit ſolitudinem, vidit procul omnem latè regionem plenam cadaveribus, nec ſupereſſe quemquam, qui necem potuiſſet evadere.

25. Venit ergo Joſaphat, & omnis populus cum eo, ad detrahenda ſpolia mortuorum: inveneruntque inter cadavera variam ſupellectilem, veſtes quoque, & vaſa pretioſiſſima, & diripuerunt, ita ut omnia portare non poſſent, nec per tres dies ſpolia auferre præ prædæ magnitudine.

26. Die autem quarto congregati ſunt in valle Benedictionis: etenim quoniam ibi benedixerant Domino, vocaverunt locum illum, vallis Benedictionis, uſque in præſentem diem.

27. Reverſuſque eſt omnis vir Juda, & habitatores Jeruſalem, & Joſaphat ante eos, in Jeruſalem cum lætitia magna, eò quòd dediſſet eis Dominus gaudium de inimicis ſuis.

28. Ingreſſique ſunt in Jeruſalem cum pſalteriis, & citharis, & tubis, in domum Domini.

29. Irruit autem pavor Domini ſuper univerſa regna terrarum, cùm audiſſent quòd pugnaſſet Dominus contra inimicos Iſrael.

30. Quievitque regnum Joſaphat, & præbuit ei Deus pacem per circuitum.

31. Regnavit igitur Joſaphat ſuper Judam,

9. & 10. (b) Gladius hoſtilis divino judicio immiſſus, quo Deus judicia ſua exequitur. *Et mons Seir*. Idumæi.

20. (c) Unde erat mulier, quæ David perſuaſit ut filium reduceret.

dam ; & erat trigintaquinque annorum eùm regnare cœpiſſet : viginti autem & quinque annis regnavit in Jeruſalem , & nomen matris ejus Azuba filia Selahi.

32. Et ambulavit in via patris ſui Aſa , nec declinavit ab ea, faciens quæ placita erant coram Domino.

33. Verumtamen excelſa non abſtulit , & adhuc populus non direxerat (d) cor ſuum ad Dominum Deum patrum ſuorum.

34. Reliqua autem geſtorum Joſaphat priorum & noviſſimorum, ſcripta ſunt in verbis Jehu filii Hanani , quæ digeſſit in libros regum Iſrael.

35. Poſt hæc iniit amicitias Joſaphat rex Juda cum Ochozia rege Iſrael, cujus opera fuerunt impiiſſima.

36. Et particeps fuit ut facerent naves, quæ irent in Tharſis: feceruntque claſſem in Aſiongaber.

37. Prophetavit autem Eliezer filius Dodau de Mareſa ad Joſaphat, dicens: Quia habuiſti fœdus cum Ochozia, percuſſit Dominus opera tua, contritæque ſunt naves, nec potuerunt ire in Tharſis .

CAPUT XXI.

Joram filius Joſaphat , ſed impius , occidit fratres ſuos. Reliqua videre poſſunt L. 3. Reg. cap. 22. & L. 4. cap. 8.

3 Reg. 22. 51. 1. DOrmivit autem Joſaphat cum patribus ſuis , & ſepultus eſt cum eis in civitate David : regnavitque Joram filius ejus pro eo.

2. Qui habuit fratres, filios Joſaphat , Azariam (a) , & Jahiel, & Zachariam, & Azariam, & Michael, & Saphatiam : omnes hi filii Joſaphat regis Juda.

3. Deditque eis pater ſuus multa munera argenti, & auri, & penſitationes cum civitatibus munitiſſimis in Juda : regnum autem tradidit Joram (b) , eò quòd eſſet primogenitus.

4. Surrexit ergo Joram ſuper regnum patris ſui : cùmque ſe confirmaſſet , occidit omnes fratres ſuos gladio, & quoſdam de principibus Iſrael.

5. Triginta duorum annorum erat Joram eùm regnare cœpiſſet: & octo annis regnavit in Jeruſalem.

6. * Ambulavitque in viis regum Iſrael, ſicut egerat domus Achab: filia quippe Achab erat uxor ejus, & fecit malum in conſpectu Domini. * 4. Reg. 8. 16.

7. Noluit autem Dominus diſperdere domum David, propter pactum quod inierat cum eo: & quia promiſerat ut daret ei lucernam , & filiis ejus omni tempore.

8. In diebus illis rebellavit Edom , ne eſſet ſubditus Judæ : & conſtituit ſibi regem.

9. Cùmque tranſiſſet Joram cum principibus ſuis , & cuncto equitatu qui erat ſecum , ſurrexit nocte, & percuſſit Edom, qui ſe circumdederat, & omnes duces equitatus ejus.

10. Attamen rebellavit Edom , * ne eſſet ſub ditione Juda, uſque ad hanc diem: * Gen. 27. 40. eo tempore & Lobna receſſit ne eſſet ſub manu illius . Dereliquerat enim Dominum Deum patrum ſuorum :

11. Inſuper & excelſa fabricatus eſt in urbibus Juda, & fornicari fecit habitatores Jeruſalem, & prævaricari Judam.

12. Allatæ (c) ſunt autem ei litteræ ab Elia propheta , in quibus ſcriptum erat : Hæc dicit Dominus Deus David patris tui: Quoniam non ambulaſti in viis Joſaphat patris tui, & in viis Aſa regis Juda,

13. Sed inceſſiſti per iter regum Iſrael, & fornicari feciſti Judam, & habitatores Jeruſalem, imitatus fornicationem domus Achab, inſuper & fratres tuos, domum patris tui, meliores te , occidiſti :

14. Ecce Dominus percutiet te plaga magna , cum populo tuo , & filiis , & uxoribus tuis , univerſaque ſubſtantia tua.

15. Tu autem ægrotabis peſſimo languore uteri tui , donec egrediantur vitalia tua paulatim per ſingulos dies.

16. Suſcitavit ergo Dominus contra Joram ſpiritum Philiſthinorum, & Arabum, qui confines ſunt Æthiopibus (d).

17. Et aſcenderunt in terram Juda, & vaſtaverunt eam, diripueruntque cunctam ſubſtantiam, quæ inventa eſt in domo regis, inſuper & filios ejus, & uxores: nec remanſit ei filius, niſi Joachaz, qui minimus natu erat.

18. Et ſuper hæc omnia percuſſit eum Dominus alvi languore inſanabili.

19. Cùm-

20. (d) Nam avelli non potuit ab excelſis , in quibus ſacrificabat.

CAPUT XXI. 2. (a) Hic primo & ſecundo loco ponitur : duo fuerunt filii Joſaphat ejuſdem nominis, 70. è quarto loco nomen Azariæ abſtulerunt.

3. 5. & 7. (b) Quem jam effecerat regni conſortem . *Et octo annis* ; quatuor annis unà cum patre qui eum regno ſociaverat , & quatuor annis ſolus . *Lucernam* : principatus ſplendorem .

12. (c) Sive eæ ſcriptæ fuerint ſpiritu prophetico, & traditæ Eliſæo, antequam transferretur; ſive è loco, in quem translatus eſt, miſſæ fuerint.

16. & 17. (d) Sunt enim Æthiopes Aſiatici . *Niſi Joachaz* , qui & *Ochoſias*, & *Azarias* dictus eſt . Idem nomen eſt *Joachaz* Hebræis יהואחז , & *Ochoſias* אחזיהו, literis tranſpoſitis, & idem ſignificat.

19. Cùmque diei ſuccederet dies, & temporum ſpatia volverentur, duorum annorum expletus eſt circulus: & ſic longa conſumptus tabe, ita ut egereret etiam viſcera ſua, languore pariter & vita caruit. Mortuuſque eſt in infirmitate peſſima, & non fecit ei populus ſecundùm morem combuſtionis (e), exequias, ſicut fecerat majoribus ejus.

20. Triginta duorum annorum fuit, cùm regnare cœpiſſet, & octo annis regnavit in Jeruſalem. Ambulavitque non rectè, & ſepelierunt eum in civitate David: verumtamen non in ſepulchro regum.

CAPUT XXII.

Ochoziam filium Joram interficit Jehu, ſimul & Joram regem Iſrael. Cùm Athalia occideret filios Regis, Joas natu minimus ſervatus eſt à Pontifice.

4. Reg. 8. 25. 1. CONſtituerunt autem habitatores Jeruſalem Ochoziam (a) filium ejus minimum, regem pro eo: omnes enim majores natu, qui ante eum fuerant, interfecerant latrones Arabum, qui irruerant in caſtra: regnavitque Ochozias filius Joram regis Juda.

2. Quadraginta (b) duorum annorum erat Ochozias cùm regnare cœpiſſet, & uno anno regnavit in Jeruſalem, & nomen matris ejus Athalia filia Amri.

3. Sed & ipſe ingreſſus eſt per vias domus Achab: mater enim ejus impulit eum ut impiè ageret.

4. Fecit igitur malum in conſpectu Domini ſicut domus Achab: ipſi enim fuerunt ei conſiliarii poſt mortem patris ſui, in interitum ejus.

5. Ambulavitque in conſiliis eorum. Et perrexit (c) cum Joram filio Achab rege Iſrael, in bellum contra Hazael regem Syriæ in Ramoth Galaad: vulneraveruntque Syri Joram.

6. Qui reverſus eſt ut curaretur in Jezrahel: multas enim plagas acceperat in ſupradicto certamine. Igitur Ochozias filius Joram, rex Juda, deſcendit ut inviſeret Joram filium Achab in Jezrahel ægrotantem.

7. Voluntatis quippe fuit Dei adversùs Ochoziam, ut veniret ad Joram: & cùm veniſſet, & egrederetur cum eo adversùs Jehu filium Namſi, quem unxit Dominus ut deleret domum Achab.

8. Cùm ergo everteret Jehu domum Achab, invenit principes Juda, & filios fratrum Ochoziæ, qui miniſtrabant ei, & interfecit illos.

9. Ipſum quoque perquirens Ochoziam, comprehendit latitantem in Samaria: adductumque ad ſe, occidit, & ſepelierunt eum: eò quòd eſſet filius Joſaphat, qui quæſierat Dominum in toto corde ſuo: nec erat ultra ſpes (d) aliqua, ut de ſtirpe quis regnaret Ochoziæ.

10. * Siquidem Athalia mater ejus, videns quòd mortuus eſſet filius ſuus, ſurrexit, & interfecit omnem ſtirpem regiam domus Joram. * 4. Reg. 11. 1.

11. Porrò Joſabeth filia regis tulit Joas filium Ochoziæ, & furata eſt eum de medio filiorum regis, cùm interficerentur: abſconditque eum cum nutrice ſua in cubiculo lectulorum (e): Joſabeth autem, quæ abſconderat eum, erat filia regis Joram, uxor Jojadæ pontificis, ſoror Ochoziæ, & idcircò Athalia non interfecit eum.

12. Fuit ergo cum eis in domo Dei abſconditus ſex annis, quibus regnavit Athalia ſuper terram.

CAPUT XXIII.

Quæ hoc capite continentur, L. 4. Reg. cap. 11. ſunt expoſita.

1. ANno autem ſeptimo (a) confortatus Jojada, aſſumpſit centuriones, 4. Reg. 11. 4.
Azariam videlicet filium Jeroham, & Iſmahel filium Johanan, Azariam quoque filium Obed, & Maaſiam filium Adajæ, & Eliſaphat filium Zechri: & iniit cum eis fœdus.

2. Qui circumeuntes Judam, congregaverunt Levitas de cunctis urbibus Juda, & principes familiarum Iſrael (b), veneruntque in Jeruſalem.

3. Iniit

19. (e) Non incenderunt aromata, ut fieri ſolet in Regum exequiis.

CAPUT XXII. 1. (a) Joachaz ſuperiori capite numeratur, adeò ut ſynonimus fuerit; regnum jure ipſi debebatur.

2. (b) L. 4. Reg. 8. dicitur fuiſſe 22. annorum: unde pleríque interpretes mendum irrepſiſſe in hunc locum Paral. exiſtimant, ac proclivis error fuit cùm notæ numericæ כ ב, *Caph & Beth*, ſeu 22. non ſint valdè abſimiles מ ב, *Mem & Beth*, ſeu 42. ac quidam MSS. codices græci 70. legunt 22.

5. & 6. (c) Rex Juda, cum Joram filio Achab. *Filius*, Hebr. Azaria.

9. (d) Filii ejus ob teneram ætatem regno idonei non erant, eoſque occidit Athalia.

11. (e) Ubi dormiebant Sacerdotes & Levitæ, qui miniſtrabant templo: erant enim exedræ templo conjunctæ. Joram & Ochozias anno 95. poſt mortem Salomonis ſunt mortui. Roboam enim 17. annis, Abia 3. Aſa 41. Joſaphat 25. Joram 8. Ochozias 1. regnaverunt in Juda: ita Mariana.

CAPUT XXIII. 1. (a) Ex quo occiſus eſt Ochozias. Quæ ſequuntur, expoſita ſunt L. 4. Reg. cap. 11.

2. (b) Iſrael pro Juda ſumitur per ſynecdochen.

3. Iniit ergo omnis multitudo pactum in domo Dei cum rege: dixitque ad eos Jojada: Ecce filius regis regnabit, ſicut locutus eſt Dominus ſuper filios David.

4. Iſte eſt ergo ſermo quem facietis:

5. Tertia (c) pars veſtrùm qui veniunt ad Sabbatum, Sacerdotum, & Levitarum, & janitorum erit in portis: tertia verò pars ad domum regis: & tertia ad portam, quæ appellatur Fundamenti: omne verò reliquum vulgus ſit in atriis domus Domini.

6. Nec quiſpiam alius ingrediatur domum Domini, niſi Sacerdotes, & qui miniſtrant de Levitis: ipſi tantummodò ingrediantur, quia ſanctificati ſunt: & omne reliquum vulgus obſervet (d) cuſtodias Domini.

7. Levitæ autem circumdent regem, habentes ſinguli arma ſua: (& ſi quis alius ingreſſus fuerit templum, interficiatur) ſintque cum rege & intrante & egrediente.

8. Fecerunt ergo Levitæ, & univerſus Juda, juxta omnia quæ præceperat Jojada pontifex: & aſſumpſerunt ſinguli viros qui ſub ſe erant, & veniebant per ordinem ſabbati, cum his qui impleverant ſabbatum, & egreſſuri erant; ſiquidem Jojada pontifex non dimiſerat (e) abire turmas, quæ ſibi per ſingulas hebdomadas ſuccedere conſueverant.

9. Deditque Jojada ſacerdos centurionibus lanceas, clypeoſque & peltas regis David, quas conſecraverat in domo Domini.

10. Conſtituitque omnem populum tenentium pugiones, à parte templi dextra, uſque ad partem templi ſiniſtram, coram altari, & templo, per circuitum regis.

11. Et eduxerunt filium regis, & impoſuerunt ei diadema, & teſtimonium, dederuntque in manu ejus tenendam legem, & conſtituerunt eum regem: unxit quoque illum Jojada pontifex, & filii ejus: imprecatique ſunt ei, atque dixerunt: Vivat rex.

12. Quod cùm audiſſet Athalia, vocem ſcilicet currentium atque laudantium regem, ingreſſa eſt ad populum in templum Domini.

13. Cùmque vidiſſet regem ſtantem ſuper gradum in introitu (f), & principes, turmaſque circa eum, omnemque populum terræ gaudentem, atque clangentem tubis, & diverſi generis organis concinentem, vocemque laudantium, ſcidit veſtimenta ſua, & ait: Inſidiæ, inſidiæ.

14. Egreſſus autem Jojada pontifex ad centuriones, & principes exercitus, dixit eis: Educite illam extra ſepta templi, & interficiatur foris gladio. Præcepitque ſacerdos ne occideretur in domo Domini.

15. Et impoſuerunt cervicibus ejus manus: cùmque intraſſet portam equorum domus regis, interfecerunt eam ibi.

16. Pepigit (g) autem Jojada fœdus inter ſe, univerſumque populum, & regem, ut eſſet populus Domini.

17. Itaque ingreſſus eſt omnis populus domum Baal, & deſtruxerunt eam: & altaria ac ſimulacra illius confregerunt: Mathan quoque ſacerdotem Baal interfecerunt ante aras.

18. Conſtituit autem Jojada præpoſitos in domo Domini ſub manibus Sacerdotum, & Levitarum, quos diſtribuit David in domo Domini: ut offerrent holocauſta Domino, ſicut ſcriptum eſt in lege Moyſi, in gaudio & canticis, juxta (h) diſpoſitionem David.

19. Conſtituit quoque janitores in portis domus Domini, ut non ingrederetur eam immundus in omni re.

20. Aſ-

5. (c) Cùm novæ turmæ Levitarum ad templum accedebant: quo factum eſt, ut minùs notaretur eorum adventus. *Tertia verò pars ad domum Regis*, portæ templi quæ ducebat ad regiam: *& tertia ad portam quæ appellatur fundamenti*, quòd in loco declivi eſſet poſita; per quem è regia in templum ſcandebatur. 70. in porta media, quæ ſcilicet præcipua erat ad plagam orientalem reſpiciens. *Omne verò reliquum vulgus*, qui non erant Levitæ, aut Sacerdotes, *ſit in atriis domus Domini*.

6. (d) Quiſque pro more fungatur officio ſuo.

8. & 11. (e) Eos qui jam functi erant officio ſuo: *Et teſtimonium*, legem fortaſſe, aut potiùs dignitatis regiæ ornamenta.

13. (f) Ubi ſedes regia erat: Hebr. *al-hamoudo*, על-עמודו, *juxta columnam ſuam*: locus erat elatus, in quem per gradus Rex aſcendebat.

16. (g) Duplex inſinuat fœdus; unum inter Deum & regnum: nam ſacerdos vicem Dei agebat; & alterum inter Regem & populum, ut Rex ſecundùm legem Dei populo præeſſet, & populus viciſſim ei obediret.

18. (h) Cujus fit mentio L. 1. cap. 26.

20. Aſſumpſitque centuriones, & fortiſſimos viros ac principes populi, & omne vulgus terræ, & fecerunt deſcendere regem de domo Domini, & introire per medium portæ ſuperioris in domum regis, & collocaverunt eum in ſolio regali.

21. Lætatuſque eſt omnis populus terræ, & urbs quievit: porrò Athalia interfecta eſt gladio.

CAPUT XXIV.

Hoc capùt penè totum cap. 11. & 12. Lib. 4. Regum fuit expoſitum.

4. Reg. 11. 21. & 12. 1. 1. SEptem annorum erat Joas cùm regnare cœpiſſet: & quadraginta annis regnavit in Jeruſalem, nomen matris ejus Sebia de Berſabee.

2. Fecitque quod bonum eſt coram Domino cunctis diebus Jojadæ ſacerdotis.

3. Accepit autem ei Jojada uxores duas, è quibus genuit filios & filias.

4. Poſt quæ placuit Joas ut inſtauraret domum Domini.

5. Congregavitque Sacerdotes, & Levitas, & dixit eis: Egredimini ad civitates Juda, & colligite de univerſo Iſrael pecuniam ad ſartatecta templi Dei veſtri, per ſingulos annos, feſtinatòque hoc facite: porrò Levitæ egere negligentiùs.

6. Vocavitque rex Jojadam principem, & dixit ei: Quare tibi non fuit curæ, ut cogeres Levitas inferre de Juda & de Jeruſalem pecuniam, quæ conſtituta eſt à Moyſe (a) ſervo Domini, ut inferret eam omnis multitudo Iſrael in tabernaculum teſtimonii?

7. Athalia enim impiiſſima, & filii ejus (b) deſtruxerunt domum Dei; & de univerſis, quæ ſanctificata fuerant in templo Domini, ornaverunt fanum Baalim.

8. Præcepit ergo rex, & fecerunt arcam: poſueruntque eam juxta portam domus Domini forinſecùs.

9. Et prædicatum eſt in Juda & Jeruſalem, ut deferrent ſinguli pretium Domino, * quod conſtituit Moyſes ſervus Dei ſuper omnem Iſrael in deſerto. * Exod. 30. 12.

10. Lætatique ſunt cuncti principes & omnis populus: & ingreſſi contulerunt in arcam Domini, atque miſerunt, ita ut impleretur.

11. Cùmque tempus eſſet ut deferrent arcam coram rege per manus Levitarum (videbant enim multam pecuniam) ingrediebatur ſcriba regis, & quem primus ſacerdos conſtituerat: effundebantque pecuniam quæ erat in arca: porrò arcam reportabant ad locum ſuum: ſicque faciebant per ſingulos dies, & congregata eſt infinita pecunia.

12. Quam dederunt rex & Jojada his qui præerant operibus domus Domini: at illi conducebant ex ea cæſores lapidum, & artifices operum ſingulorum, ut inſtaurarent domum Domini: fabros quoque ferri & æris, ut quod cadere cœperat, fulciretur.

13. Egeruntque hi qui operabantur, induſtriè, & obducebatur parietum cicatrix per manus eorum, ac ſuſcitaverunt domum Domini in ſtatum priſtinum, & firmiter eam ſtare fecerunt.

14. Cùmque compleſſent omnia opera, detulerunt coram rege & Jojada reliquam partem pecuniæ: de qua facta ſunt vaſa templi in miniſterium, & ad holocauſta, phialæ quoque, & cætera vaſa aurea & argentea: & offerebantur holocauſta in domo Domini jugiter cunctis diebus Jojadæ.

15. Senuit autem Jojada plenus dierum, & mortuus eſt cùm eſſet centum triginta annorum.

16. Sepelieruntque eum in civitate David cùm regibus, eò quòd feciſſet bonum cum Iſrael, & cum domo ejus.

17. Poſtquam autem obiit Jojada, ingreſſi ſunt principes Juda, & adoraverunt (c) regem, qui delinitus obſequiis eorum, acquievit eis.

18. Et dereliquerunt templum Domini Dei patrum ſuorum, ſervieruntque lucis & ſculptilibus, & facta eſt ira contra Judam & Jeruſalem propter hoc peccatum.

19. Mittebatque ei prophetas, ut reverterentur ad Dominum, quos proteſtantes (d) illi audire nolebant.

20. Spiritus itaque Dei induit Zachariam filium Jojadæ ſacerdotem, & ſtetit in conſpectu populi, & dixit eis: Hæc dicit Dominus Deus: Quare tranſgredimini præceptum Domini, quod vobis non proderit, & dereliquiſtis Dominum, ut derelinqueret vos?

21. Qui

CAPUT XXIV.

6. (a) Exodi 30. præcipitur, ut quoties populus numeraretur, offerrent per capita templo ficli ſemiſſem: Levitæ recuſabant id oneris populo imponere. Hebr. *Munus Moſis ſervi Dei*, qualis oblatio à Moſe præcipitur.

7. (b) Hieron. in traditionibus ait per filios Athaliæ intelligi ſacerdotes idolorum; ſed *filis* dicuntur pro *filio Ochoziæ*.

17. (c) Non quòd ei divinos honores detulerint, ſed majores quàm oporteret.

19. (d) Tametſi Prophetæ cœlum & terram teſtes contra eos invocarent.

21. Qui congregati adverſùs eum, miſerunt lapides juxta regis imperium in atrio (e) domus Domini.

22. Et non eſt recordatus Joas rex miſericordiæ, quam fecerat Jojada pater illius ſecum, *Matt. 23. 35. * ſed interfecit filium ejus. Qui cùm moreretur, ait: Videat (f) Dominus, & requirat.

23. Cùmque evolutus eſſet annus, aſcendit contra eum exercitus Syriæ: venitque in Judam & Jeruſalem, & interfecit cunctos principes populi, atque univerſam prædam miſerunt regi in Damaſcum.

24. Et certè cùm permodicus veniſſet numerus Syrorum, tradidit Dominus in manibus eorum infinitam multitudinem, eò quòd dereliquiſſent Dominum Deum patrum ſuorum: in Joas quoque ignominioſa exercuere judicia.

25. Et abeuntes dimiſerunt eum in languoribus magnis: ſurrexerunt autem contra eum ſervi ſui, in ultionem ſanguinis filii Jojadæ ſacerdotis, & occiderunt eum in lectulo ſuo, & mortuus eſt: ſepelieruntque eum in civitate David, ſed non in ſepulchris regum.

26. Inſidiati verò ſunt ei Zabad (g) filius Semmaath Ammanitidis, & Jozabad filius Semarith Moabitidis.

27. Porrò filii ejus, ac ſumma pecuniæ quæ adunata fuerat ſub eo, & inſtauratio domus Dei, ſcripta ſunt diligentiùs in libro regum: regnavit autem Amaſias filius ejus pro eo.

CAPUT XXV.

Amaſias occidit eos qui patrem interfecerant; reliqua videri poſſunt L. 4. Regum, cap. 14.

1. Viginti quinque annorum erat Amaſias cùm regnare cœpiſſet, & vigintinovem annis regnavit in Jeruſalem, nomen matris ejus Joadan de Jeruſalem. 4. Reg. 14. 2.

2. Fecitque bonum in conſpectu Domini: verumtamen non in corde perfecto.

3. Cùmque roboratum ſibi videret imperium, jugulavit ſervos, qui occiderant regem patrem ſuum,

4. Sed filios eorum non interfecit, ſicut ſcriptum eſt in Libro legis Moyſi, ubi præcepit Dominus, dicens: *Deut. 24. 16. 4. Reg. 14. 6. * Non occidentur patres pro filiis, neque filii pro patribus ſuis, ſed unuſquiſque in ſuo peccato morietur (a). Ezech. 18. 20.

5. Congregavit igitur Amaſias Judam, & conſtituit eos per familias (b), tribunoſque & centuriones in univerſo Juda & Benjamin: & recenſuit à viginti annis ſupra, invenitque trecenta millia juvenum, qui egrederentur ad pugnam, & tenerent haſtam & clypeum.

6. Mercede quoque conduxit de Iſrael centum millia robuſtorum, centum talentis (c) argenti.

7. Venit autem homo Dei ad illum, & ait: O rex, ne egrediatur tecum exercitus Iſrael: non eſt enim Dominus cum Iſrael, & cunctis filiis Ephraim (d):

8. Quòd ſi putas in robore exercitus bella conſiſtere, ſuperari te faciet Deus ab hoſtibus: Dei quippe eſt adjuvare, & in fugam convertere.

9. Dixitque Amaſias ad hominem Dei: Quid ergo fiet de centum talentis, quæ dedi militibus Iſrael? Et reſpondit ei homo Dei: Habet Dominus unde tibi dare poſſit multò his plura.

10. Separavit itaque Amaſias exercitum, qui venerat ad eum ex Ephraim, ut reverteretur in locum ſuum: at illi contra Judam vehementer irati, reverſi ſunt in regionem ſuam.

11. Porrò Amaſias confidenter eduxit populum ſuum, & abiit in vallem Salinarum, percuſſitque filios Seir decem millia.

12. Et alia decem millia virorum ceperunt filii Juda, & adduxerunt ad præruptum cujuſdam petræ, præcipitaveruntque eos de ſummo in præceps, qui univerſi crepuerunt.

13. At ille exercitus, quem remiſerat Amaſias ne ſecum iret ad prælium, diffuſus eſt in civitatibus Juda, à Samaria uſque ad Bethoron, & interfectis tribus millibus diripuit prædam magnam.

14. Amaſias verò poſt cædem Idumæorum, & allatos deos filiorum Seir, ſtatuit illos in deos ſibi, & adorabat eos, & illis adolebat incenſum.

15. Quam ob rem iratus Dominus contra Amaſiam, miſit ad illum prophetam, qui diceret ei: Cur adoraſti deos, qui non liberaverunt populum ſuum de manu tua?

16. Cùmque hæc ille loqueretur, reſpondit

21. (e) In veſtibulo; inter templum & altare.

22. (f) Videbit Dominus, & requiret: hunc eſſe Zachariam, cujus fit mentio Matth. 23. Hieronymus & multi exiſtimant.

26. (g) Qui & Joſachar 4. Reg. 12. dicitur.

CAPUT XXV. 4. (a) Pro peccato ſuo.

5. (b) Omnes qui ex eadem erant familia, uni tribuno adſcripſit: ſic major inter milites erat benevolentia.

6. (c) Fortè ducibus ſolis; at milites de præda aut de ſuo vivebant, vel certè ad breve tempus tam exigua pecunia dabatur.

7. (d) Nomine Ephraim, intellige decem tribus Iſrael.

pondit ei : Num conſiliarius regis es ? quieſce , ne interficiam te. Diſcedenſque propheta, Scio, inquit, quòd cogitaverit Deus occidere te, quia feciſti hoc malum, & inſuper non acquieviſti conſilio meo.

17. Igitur Amaſias rex Juda, inito peſſimo conſilio , miſit ad Joas filium Joachaz filii Jehu, regem Iſrael, dicens: Veni, videamus nos mutuò.

18. At ille remiſit nuntios , dicens: Carduus, qui eſt in Libano, miſit ad cedrum Libani, dicens: Da filiam tuam filio meo uxorem: & ecce beſtiæ , quæ erant in ſilva Libani, tranſierunt, & conculcaverunt carduum.

19. Dixiſti : Percuſſi Edom, & idcircò erigitur cor tuum in ſuperbiam : ſede in domo tua, cur malum adversùm te provocas, ut cadas & tu, & Juda tecum?

20. Noluit audire Amaſias, eò quòd Domini eſſet voluntas, ut traderetur in manus hoſtium propter deos Edom (e).

21. Aſcendit igitur Joas rex Iſrael , & mutuos ſibi præbuere conſpectus : Amaſias autem rex Juda erat in Bethſames Juda:

22. Corruitque Juda coram Iſrael , & fugit in tabernacula ſua.

23. Porrò Amaſiam regem Juda, filium Joas filii Joachaz, cepit Joas rex Iſrael in Bethſames, & adduxit in Jeruſalem : deſtruxitque murum ejus à porta Ephraim uſque ad portam anguli quadringentis cubitis.

24. Omne quoque aurum , & argentum, & univerſa vaſa , quæ repererat in domo Dei , & apud Obededom (f) , in theſauris etiam domus regiæ , necnon & filios obſidum, reduxit in Samariam.

25. Vixit autem Amaſias filius Joas rex Juda , poſtquam mortuus eſt Joas filius Joachaz rex Iſrael, quindecim annis.

26. Reliqua autem ſermonum Amaſiæ priorum & noviſſimorum, ſcripta ſunt in Libro regum Juda & Iſrael.

27. Qui poſtquam receſſit à Domino, tetenderunt ei inſidias in Jeruſalem. Cùmque fugiſſet in Lachis, miſerunt, & interfecerunt eum ibi.

28. Reportanteſque ſuper equos, ſepelierunt eum cum patribus ſuis in civitate David.

C A P U T XXVI.

Ozias, ſeu Azarias patri Amaſiæ ſuccedit. Hic varias civitates extruxit ; Philiſthæos, Arabes, & Ammonitas devicit. Reliqua L. 4. Regum , cap. 14. legi poſſunt.

1. OMnis autem populus Juda filium ejus Oziam (a) annorum ſedecim, conſtituit regem pro Amaſia patre ſuo. 4. Reg. 14. 21.

2. Ipſe ædificavit Ailath (b) , & reſtituit eam ditioni Juda , poſtquam dormivit rex cum patribus ſuis.

3. Sedecim annorum erat Ozias cùm regnare cœpiſſet, & quinquaginta duobus annis regnavit in Jeruſalem , nomen matris ejus Jechelia de Jeruſalem.

4. Fecitque quod erat rectum in oculis Domini , juxta omnia quæ fecerat Amaſias pater ejus.

5. Et exquiſivit Dominum in diebus Zachariæ intelligentis (c) & videntis Deum: cùmque requireret Dominum , direxit eum in omnibus.

6. Denique egreſſus eſt , & pugnavit contra Philiſthiim , & deſtruxit murum Geth, & murum Jabniæ , murumque Azoti : ædificavit quoque oppida in Azoto , & in Philiſthiim.

7. Et adjuvit eum Deus contra Philiſthiim, & contra Arabes , qui habitabant in Gurbaal, & contra Ammonitas.

8. Appendebantque Ammonitæ munera Oziæ : & divulgatum eſt nomen ejus uſque ad introitum Ægypti propter crebras victorias.

9. Ædificavitque Ozias turres in Jeruſalem ſuper portam anguli, & ſuper portam vallis, & reliquas in eodem muri latere, firmavitque eas.

10. Extruxit etiam turres in ſolitudine, & effodit ciſternas plurimas, eò quòd haberet multa pecora, tam in campeſtribus, quàm in eremi vaſtitate : vineas quoque habuit & vinitores in montibus , & in Carmelo : erat quippe homo agriculturæ deditus.

11. Fuit autem exercitus bellatorum (d) ejus, qui procedebant ad prælia ſub manu Jehiel ſcribæ , Maaſiæque doctoris, & ſub manu Hananiæ, qui erat de ducibus regis.

12. Om-

20. (e) Quòd deos Edom coleret, aut conſuleret.
24. (f) Cùm Obededom , qui erat è poſteris Obededom, & templi theſauris præfectus , *filios obſidum*, obſides.

CAPUT XXVI.

1. (a) Qui & Azarias. L. 4. Reg. v. 14. appellatur.
2. (b) Urbem Idumææ ad mare rubrum , quæ à Regibus Juda expugnata poſteà rebellaverat. *Poſtquam dormivit Rex*, Amaſias.
5. (c) LXX. *συνίοντος ἐν φόβῳ κυρίου*, *intelligentis in timore Domini* ; meliùs autem codex Hebraicus , הַמֵּבִין בִּרְאֹת הָאֱלֹהִים, *Hammebin biroth haelohim*, *intelligentis in viſionibus Dei* ; periti nimirùm & experti in dijudicandis viſionibus divinis ; vel aſſueti videre Deum. Proſperè egit quandiu vixit Zacharias filius alterius Zachariæ. Uterque , tum Amaſias , tum Ozias , initio quod rectum erat, fecit ; ſed ille poſteà idola Idumæorum coluit , hic verò incenſum in templo offerre voluit, & propterea lepra percuſſus fuit.
11. (d) Hebr. Et fuit Oziæ exercitus faciens bellum egredientium in caſtra turmatim in numero numerationis eorum, quo quiſque loco erat numeratus: *Sub manu Jehiel ſcribæ, Maaſiæque Doctoris*. Hebr. *Soter*, שׁוֹטֵר, id eſt, *Præfecti*: 70. *κριτοῦ*, *Judicis*.

12. Omniſque numerus principum per familias virorum fortium, duorum millium ſexcentorum.

13. Et ſub eis univerſus exercitus trecentorum & ſeptem millium quingentorum, qui erant apti ad bella, & pro rege contra adverſarios dimicabant.

14. Præparavit quoque eis Ozias, id eſt, cuncto exercitui, clypeos, & haſtas, & galeas, & loricas, arcuſque, & fundas ad jaciendos lapides.

15. Et fecit in Jeruſalem diverſi generis machinas, quas in turribus collocavit, & in angulis murorum, ut mitterent ſagittas, & ſaxa grandia: egreſſumque eſt nomen ejus procul, eò quòd auxiliaretur ei Dominus, & corroboraſſet illum.

16. Sed cùm roboratus eſſet, elevatum eſt cor ejus in interitum ſuum, & neglexit Dominum Deum ſuum: ingreſſuſque templum Domini, adolere voluit incenſum ſuper altare thymiamatis.

17. Statimque ingreſſus poſt eum Azarias ſacerdos, & cum eo ſacerdotes Domini octoginta, viri fortiſſimi,

18. Reſtiterunt regi, atque dixerunt: Non eſt tui officii Ozia, ut adoleas incenſum Domino: ſed Sacerdotum, hoc eſt,
* Exod. 30. 7. & ſeq. filiorum Aaron, * qui conſecrati ſunt ad hujuſcemodi miniſterium: egredere de ſanctuario, ne contempſeris (e): quia non reputabitur tibi in gloriam hoc à Domino Deo.

19. Iratuſque eſt Ozias, tenens in manu thuribulum ut adoleret incenſum, minabatur Sacerdotibus. Statimque orta eſt lepra in fronte ejus coram Sacerdotibus in domo Domini ſuper altare thymiamatis.

20. Cùmque reſpexiſſet eum Azarias pontifex, & omnes reliqui Sacerdotes, viderunt lepram in fronte ejus, & feſtinatò expulerunt eum. Sed & ipſe perterritus acceleravit egredi, eò quòd ſenſiſſet illicò plagam Domini.

* 4. Reg. 15. 5. 21. * Fuit igitur Ozias rex leproſus uſque ad diem mortis ſuæ, & habitavit in domo ſeparata (f) plenus lepra, ob quam ejectus fuerat de domo Domini. Porrò Joatham filius ejus rexit domum regis, & judicabat populum terræ.

22. Reliqua autem ſermonum Oziæ priorum & noviſſimorum ſcripſit Iſaias filius Amos, propheta.

23. Dormivitque Ozias cum patribus ſuis, & ſepelierunt eum in agro (g) regalium ſepulchrorum, eò quòd eſſet leproſus: regnavitque Joatham filius ejus pro eo.

CAPUT XXVII.

Joathan vincit Ammonitas.

1. Vigintiquinque annorum erat Joatham cùm regnare cœpiſſet, & ſedecim annis regnavit in Jeruſalem: nomen matris ejus Jeruſa filia Sadoc. 4. Reg. 16. 33.

2. Fecitque quod rectum erat coram Domino, juxta omnia quæ fecerat Ozias pater ſuus, excepto quòd non eſt ingreſſus templum Domini, & adhuc populus delinquebat.

3. Ipſe ædificavit portam domus Domini excelſam, & in muro (a) multa conſtruxit.

4. Urbes quoque ædificavit in montibus Juda, & in ſaltibus caſtella (b) & turres.

5. Ipſe pugnavit contra regem filiorum Ammon, & vicit eos, dederuntque ei filii Ammon in tempore illo centum talenta argenti, & decem millia coros tritici, ac totidem coros hordei: hæc ei præbuerunt filii Ammon, in anno ſecundo & tertio.

6. Corroboratuſque eſt Joatham, eò quòd direxiſſet vias ſuas coram Domino Deo ſuo.

7. Reliqua autem ſermonum Joatham, & omnes pugnæ ejus, & opera, ſcripta ſunt in Libro regum Iſrael & Juda.

8. Vigintiquinque annorum erat cùm regnare cœpiſſet, & ſedecim annis regnavit in Jeruſalem.

9. Dormivitque Joatham cum patribus ſuis, & ſepelierunt eum in civitate David: & regnavit Achaz filius ejus pro eo.

CAPUT XXVIII.

Propter ſcelera Achaz gravibus plagis Juda afficitur, cùm ab Iſraele, tum ab Idumæis, Philiſthæis & Aſſyriis, L. 4. Reg. 16.

1. Viginti annorum erat Achaz cùm regnare cœpiſſet: & ſedecim annis regnavit in Jeruſalem: non fecit rectum in conſpectu Domini ſicut David pater ejus: 4. Reg. 16. 2.

2. Sed

18. (e) Hebr. *Tſe*, צא, *egredere*: quia prævaricatus es.

21. & 22. (f) Hebr. *In domo libera*, ſuburbana. *Reliqua*; quæ non eſt extant.

23. (g) Non in ſpecu, ubi Reges ponebantur, ſed in agro ei conjuncto.

CAPUT XXVII.

3. (a) Turris erat ſic dicta à caligine, juxta murû extructa.

4. (b) Ut paſtoribus præſidio eſſent.

2. Sed ambulavit in viis regum Iſrael, inſuper & ſtatuas fudit Baalim.

3. Ipſe eſt qui adolevit incenſum in Vallebenennom, & luſtravit filios ſuos in igne, juxta ritum gentium, quas interfecit Dominus in adventu filiorum Iſrael.

4. Sacrificabat quoque, & thymiama ſuccendebat in excelſis, & in collibus, & ſub omni ligno frondoſo.

5. Tradiditque eum Dominus Deus ejus in manu regis Syriæ, qui percuſſit eum, magnamque prædam cepit de ejus imperio, & adduxit in Damaſcum: manibus quoque regis Iſrael traditus eſt, & percuſſus plaga grandi.

6. Occiditque Phacee filius Romeliæ de Juda centum viginti millia in die uno, omnes viros bellatores: eò quòd reliquiſſent Dominum Deum patrum ſuorum.

7. Eodem tempore occidit Zechri, vir potens ex Ephraim, Maaſiam filium regis, & Ezricam ducem domus ejus, Elcanam quoque ſecundum à rege.

8. Ceperuntque filii Iſrael de fratribus ſuis ducenta millia mulierum, puerorum, & puellarum, & infinitam prædam: pertuleruntque eam in Samariam.

9. Ea tempeſtate (a) erat ibi propheta Domini, nomine Oded: qui egreſſus obviam exercitui venienti in Samariam, dixit eis: Ecce iratus Dominus Deus patrum veſtrorum contra Juda, tradidit eos in manibus veſtris, & occidiſtis eos atrociter, ita ut ad cœlum pertingeret veſtra crudelitas.

10. Inſuper filios Juda & Jeruſalem vultis vobis ſubjicere in ſervos & ancillas, quod nequaquam facto opus eſt: peccaſtis enim ſuper hoc Domino Deo veſtro.

11. Sed audite conſilium meum, & reducite captivos, quos adduxiſtis de fratribus veſtris, quia magnus furor Domini imminet vobis.

12. Steterunt itaque viri de principibus filiorum Ephraim, Azarias filius Johanan, Barachias filius Moſollamoth, Ezechias filius Sellum, & Amaſa filius Adali, contra eos qui veniebant de prælio,

13. Et dixerunt eis: Non introducetis huc captivos, ne peccemus Domino. Quare vultis adjicere ſuper peccata noſtra, & vetera cumulare delicta? grande quippe peccatum eſt, & ira furoris Domini imminet ſuper Iſrael.

14. Dimiſeruntque viri bellatores prædam, & univerſa quæ ceperant, coram principibus & omni multitudine.

15. Steteruntque viri, quos ſupra memoravimus, & apprehendentes captivos, omneſque qui nudi erant, veſtierunt de ſpoliis: cùmque veſtiſſent eos, & calceaſſent, & refeciſſent cibo ac potu, unxiſſentque propter laborem (b), & adhibuiſſent eis curam: quicumque ambulare non poterant, & erant imbecillo corpore, impoſuerunt eos jumentis, & adduxerunt Jericho civitatem palmarum ad fratres eorum, ipſique reverſi ſunt in Samariam.

16. Tempore illo miſit rex Achaz ad regem Aſſyriorum, poſtulans auxilium.

17. Veneruntque Idumæi, & percuſſerunt multos ex Juda, & ceperunt prædam magnam.

18. Philiſthiim quoque diffuſi ſunt per urbes campeſtres, & ad meridiem Juda: ceperuntque Bethſames, & Ajalon, & Gaderoth, Socho quoque, & Thamnan, & Gamzo, cum viculis ſuis, & habitaverunt in eis.

19. Humiliaverat enim Dominus Judam propter Achaz regem Juda, eò quòd nudaſſet eum auxilio, & contemptui habuiſſet Dominum.

20. Adduxitque contra eum Thelgathphalnaſar regem Aſſyriorum, qui & afflixit eum, & nullo reſiſtente vaſtavit.

21. Igitur Achaz, ſpoliata domo Domini, & domo regum ac principum, dedit regi Aſſyriorum munera, & tamen nihil ei profuit.

22. Inſuper & tempore anguſtiæ ſuæ auxit contemptum in Dominum, ipſe per ſe rex Achaz,

23. Immolavit diis Damaſci victimas percuſſoribus ſuis, & dixit: Dii regum Syriæ auxiliantur eis, quos ego placabo hoſtiis, & aderunt mihi, cùm econtrariò ipſi fuerint ruinæ ei, & univerſo Iſrael.

24. Direptis itaque Achaz omnibus vaſis domus Dei, atque confractis, clauſit (c) januas templi Dei, & fecit ſibi altaria in univerſis angulis Jeruſalem.

25. In omnibus quoque urbibus Juda extruxit aras ad cremandum thus, atque ad iracundiam provocavit Dominum Deum patrum ſuorum.

26 Reliqua autem ſermonum ejus, & omnium operum ſuorum priorum & noviſſimorum, ſcripta ſunt in Libro regum Juda & Iſrael.

27. Dor-

9. (a) Non *Obed*, ſed *Oded*, עדד, monente, Iſraelitæ dimiſerunt prædam, & captivos veſtibus induerunt, & cibo refecerunt: magno quidem exemplo, ut Principes Chriſtiani non abutantur victoria adverſus Chriſtianos.

15. (b) Quòd fatigationi unctio ſubveniat: eò quòd nudaſſet eum auxilio divino & humano; quòd cultum Dei abjeciſſet, & theſauros miſiſſet ad Aſſyrios.

24. (c) Ne quis ad ſacrificandum ingrederetur: *In univerſis angulis*; in omnibus locis.

27. Dormivitque Achaz cum patribus ſuis, & ſepelierunt eum in civitate Jeruſalem: neque enim receperunt eum in ſepulchra regum Iſrael. Regnavitque Ezechias filius ejus pro eo.

CAPUT XXIX.

Ezechias templum aperit; cultum divinum inſtaurat.

4. Reg. 18. 2. 1. IGitur Ezechias regnare cœpit, cùm viginti quinque eſſet annorum, & viginti novem annis regnavit in Jeruſalem: nomen matris ejus Abia, filia Zachariæ (a).

2. Fecitque quod erat placitum in conſpectu Domini, juxta omnia quæ fecerat David pater ejus.

3. Ipſe anno (b) & menſe primo regni ſui, aperuit valvas domus Domini, & inſtauravit eas.

4. Adduxitque Sacerdotes atque Levitas, & congregavit eos in plateam (c) orientalem.

5. Dixitque ad eos: Audite me Levitæ, & ſanctificamini, mundate domum Domini Dei patrum veſtrorum, & auferte omnem immunditiam de ſanctuario.

6. Peccaverunt patres noſtri, & fecerunt malum in conſpectu Domini Dei noſtri, derelinquentes eum: averterunt facies ſuas à tabernaculo Domini, & præbuerunt dorſum.

7. Clauſerunt oſtia, quæ erant in porticu, & extinxerunt lucernas, incenſumque non adoleverunt, & holocauſta non obtulerunt in ſanctuario Deo Iſrael.

8. Concitatus eſt itaque furor Domini ſuper Judam & Jeruſalem, tradiditque eos in commotionem (d), & in interitum, & in ſibilum, ſicut ipſi cernitis oculis veſtris.

9. En, corruerunt patres noſtri gladiis; filii noſtri, & filiæ noſtræ, & conjuges captivæ ductæ ſunt propter hoc ſcelus.

10. Nunc ergo placet mihi ut ineamus fœdus cum Domino Deo Iſrael, & avertet à nobis furorem iræ ſuæ.

11. Filii mei nolite negligere: vos elegit Dominus ut ſtetis coram eo, & miniſtretis illi, colatiſque eum, & cremetis ei incenſum.

12. Surrexerunt ergo Levitæ: Mahath filius Amaſai, & Joel filius Azariæ, de filiis Caath: Porrò de filiis Merari, Cis filius Abdi, & Azarias filius Jalaleel. De filiis autem Gerſon, Joah filius Zemma, & Eden filius Joah.

13. At verò de filiis Eliſaphan, Samri, & Jahiel. De filiis quoque Aſaph, Zacharias, & Mathanias.

14. Necnon de filiis Heman, Jahiel, & Semei: Sed & de filiis Idithun, Semejas, & Oziel.

15. Congregaveruntque fratres ſuos, & ſanctificati ſunt, & ingreſſi ſunt juxta mandatum regis & imperium Domini, ut expiarent domum Dei.

16. Sacerdotes quoque ingreſſi templum Domini ut ſanctificarent (e) illud, extulerunt omnem immunditiam, quam intrò repererant in veſtibulo domus Domini, quam tulerunt Levitæ, & aſportaverunt ad torrentem Cedron foras.

17. Cœperunt autem prima die menſis mundare, & in die octavo ejuſdem menſis ingreſſi ſunt porticum (f) templi Domini, expiaveruntque templum diebus octo, & in die ſextadecima menſis ejuſdem, quod cœperant impleverunt.

18. Ingreſſi quoque ſunt ad Ezechiam regem, & dixerunt ei: Sanctificavimus omnem domum Domini, & altare holocauſti, vaſaque ejus, necnon & menſam propoſitionis cum omnibus vaſis ſuis,

19. Cunctamque templi ſupellectilem, quam polluerat rex Achaz in regno ſuo, poſtquam prævaricatus eſt: & ecce expoſita ſunt omnia coram altare Domini.

20. Conſurgenſque diluculò Ezechias rex, adunavit omnes principes civitatis, & aſcendit in domum Domini:

21. Obtuleruntque ſimul tauros ſeptem, & arietes ſeptem, agnos ſeptem, & hircos ſeptem pro peccato, pro regno, pro ſanctuario (g), pro Juda. dixitque ſacerdotibus filiis Aaron ut offerrent ſuper altare Domini.

22. Mactaverunt igitur tauros, & ſuſceperunt ſanguinem Sacerdotes, & fuderunt illum ſuper altare, mactaverunt etiam arietes, & illorum ſanguinem ſuper altare fuderunt, immolaveruntque agnos, & fuderunt ſuper altare ſanguinem,

23. Applicuerunt hircos pro peccato, coram rege & univerſa multitudine, impoſueruntque manus ſuas ſuper eos:

24. Et

CAPUT XXIX. 1. (a) Pontificis quem Joas occiderat: ita Hieron. in tradit.

3. (b) Anno primo & menſe primo. *Quas clauſerat pater ejus Achaz*, ex cap. 28.

4. (c) In veſtibulum portæ præcipuæ templi, quæ ad Orientem poſita erat.

8. (d) Ejectionem, vexationem. Gr. εἰς ἔκστασιν, *in alienationem mentis*; nempè terrores panicos illis immiſit.

16. (e) Hebr. Interiora domus, quo Levitis intrare non licebat.

17. (f) Exedris & atriis ſanctificatis per dies octo totidem diebus exteriora templi expiaverunt.

21. & 24. (g) Pro templi ſanctificatione. *Propterea*, & hoſtia pro peccato.

24. Et immolaverunt illos Sacerdotes, & aſperſerunt ſanguinem eorum coram altare pro piaculo univerſi Iſraelis: pro omni quippe Iſrael præceperat rex ut holocauſtum fieret, & pro peccato.

25. Conſtituit quoque Levitas in domo Domini, cum cymbalis, & pſalteriis, & citharis, ſecundùm diſpoſitionem David regis, & Gad Videntis, & Nathan prophetæ: ſiquidem Domini præceptum fuit per manum prophetarum ejus.

26. Steteruntque Levitæ tenentes organa David, & Sacerdotes tubas.

27. Et juſſit Ezechias ut offerrent holocauſta ſuper altare: cùmque offerrentur holocauſta, cœperunt laudes canere Domino, & clangere tubis, atque in diverſis organis, quæ David rex Iſrael præparaverat, concrepare.

28. Omni autem turba adorante, cantores, & ii qui tenebant tubas, erant in officio ſuo, donec compleretur holocauſtum.

29. Cùmque finita eſſet oblatio, incurvatus eſt rex, & omnes qui erant cum eo, & adoraverunt.

30. Præcepitque Ezechias & principes Levitis, ut laudarent Dominum ſermonibus (h) David, & Aſaph Videntis: qui laudaverunt eum magna lætitia, & incurvato genu adoraverunt.

31. Ezechias autem etiam hæc addidit: Impleſtis (i) manus veſtras Domino, accedite, & offerte victimas, & laudes in domo Domini. Obtulit ergo univerſa multitudo hoſtias, & laudes, & holocauſta, mente devota.

32. Porrò numerus holocauſtorum, quæ obtulit multitudo, hic fuit: Tauros ſeptuaginta, arietes centum, agnos ducentos.

33. Sanctificaveruntque Domino boves (k) ſexcentos, & oves tria millia.

34. Sacerdotes verò pauci erant, nec poterant ſufficere ut pelles holocauſtorum detraherent: unde & Levitæ fratres eorum adjuverunt eos, donec impleretur opus, ut ſanctificarentur antiſtites: Levitæ quippe faciliori ritu ſanctificantur, quàm Sacerdotes.

35. Fuerunt ergo holocauſta plurima, adipes pacificorum, & libamina holocauſtorum: & completus (l) eſt cultus domus Domini.

36. Lætatuſque eſt Ezechias, & omnis populus, eò quòd miniſterium Domini eſſet expletum. De repentè quippe (m) hoc fieri placuerat.

CAPUT XXX.

Phaſe Ezechiæ, ad quod omnes invitat, miſſis nuntiis per urbes Iſrael.

1. Miſit quoque Ezechias ad omnem Iſrael & Judam: ſcripſitque epiſtolas ad Ephraim, & Manaſſen, ut venirent ad domum Domini in Jeruſalem, & facerent Phaſe Domino Deo Iſrael.

2. Inito ergo conſilio regis & principum, & univerſi cœtus Jeruſalem, decreverunt ut facerent Phaſe menſe ſecundo (a).

3. Non enim potuerant facere in tempore ſuo, quia ſacerdotes, qui poſſent ſufficere, ſanctificati non fuerant, & populus nondum congregatus fuerat in Jeruſalem.

4. Placuitque ſermo regi, & omni multitudini.

5. Et decreverunt ut mitterent nuntios in univerſum Iſrael, de Berſabee uſque Dan, ut venirent, & facerent Phaſe Domino Deo Iſrael in Jeruſalem: multi enim non fecerant ſicut lege præſcriptum eſt.

6. Perrexeruntque curſores cum epiſtolis ex regis imperio, & principum ejus, in univerſum Iſrael & Judam, juxta id, quod rex juſſerat, prædicantes: Filii Iſrael revertimini ad Dominum Deum Abraham, & Iſaac, & Iſrael: & revertetur ad reliquias (b), quæ effugerunt manum regis Aſſyriorum.

7. Nolite fieri ſicut patres veſtri & fratres, qui receſſerunt à Domino Deo patrum ſuorum, qui tradidit eos in interitum, ut ipſi cernitis.

8. Nolite indurare cervices veſtras ſicut patres veſtri: tradite manus Domino, & venite

30. (h) i. e. *in Pſalmis*, ex quibus ſunt duodecim, qui Aſaph inſcribuntur, ab eo fortè compoſiti; aut à choro cui præerat, canebantur.

31. (i) i. e. *Sacrati eſtis Deo*; aliud alibi hæc verba ſignificant. Sed videtur populum ipſum alloqui, qui venerant non vacui, ſed cum muneribus. *Offerte victimas & laudes*: nam laudes Dei & gratiarum actiones ſunt Deo gratæ victimæ: *Obtulit ergo univerſa multitudo*; quibus verbis palam fit non Sacerdotes, ſed multitudinem à Rege compellari.

33. & 34. (k) Qui Deo erant immolandi. *Antiſtites*; Sacerdotes, qui præerant Levitis.

35. (l) Jam tum cœpit exerceri miniſterium in domo Domini, quod antè defierat.

36. (m) Hebraicè *Ki bepitcom haja haddavar*, כי בפתאם היה הדבר, quod ad verbum expreſſerunt Græci interpretes, ὅτι ἐξάπινα ἐγένετο ὁ λόγος, *quia ex templo factum eſt verbum*, id eſt, res omnis inſtaurata & completa eſt.

CAPUT XXX.

2. (a) Juxta legem Numer. 9. Propter legales immunditias primo menſe à nonnullis fieri non potuerat, cùm Jeroſolymæ deeſſent Sacerdotes, nec populus eſſet congregatus; viſum eſt in ſecundum menſem differre Paſchatis ſolemnitatem.

6. (b) Quinque tribus regnante Achaz abductæ fuerant, reliquas Teglath Phalaſſar reliquerat.

venite ad ſanctuarium ejus, quod ſanctificavit in æternum: ſervite Domino Deo patrum veſtrorum, & avertetur à vobis ira furoris ejus.

9. Si enim vos reverſi fueritis ad Dominum, fratres veſtri, & filii habebunt miſericordiam coram dominis ſuis, qui illos duxerunt captivos, & revertentur in terram hanc: pius enim & clemens eſt Dominus Deus veſter, & non avertet faciem ſuam à vobis, ſi reverſi fueritis ad eum.

10. Igitur curſores pergebant velociter de civitate in civitatem, per terram Ephraim & Manaſſe uſque ad Zabulon, illis irridentibus & ſubſannantibus eos.

11. Attamen quidam viri ex Aſer, & Manaſſe, & Zabulon, acquieſcentes conſilio, venerunt Jeruſalem.

12. In Juda verò facta eſt manus Domini ut daret eis cor unum, ut facerent juxta præceptum regis & principum verbum Domini.

13. Congregatique ſunt in Jeruſalem populi multi, ut facerent ſolemnitatem azymorum in menſe ſecundo:

14. Et ſurgentes deſtruxerunt altaria quæ erant in Jeruſalem, atque univerſa, in quibus idolis adolebatur incenſum, ſubvertentes, projecerunt in torrentem Cedron.

15. Immolaverunt autem Phaſe quartadecima die menſis ſecundi. Sacerdotes quoque atque Levitæ tandem ſanctificati, obtulerunt holocauſta in domo Domini:

16. Steteruntque in ordine ſuo, juxta diſpoſitionem & legem Moyſi hominis Dei: Sacerdotes verò ſuſcipiebant effundendum ſanguinem de manibus Levitarum,

17. Eò quòd multa turba ſanctificata non eſſet: & idcircò immolarent Levitæ Phaſe his, qui non occurrerant ſanctificari Domino.

18. Magna etiam pars populi de Ephraim, & Manaſſe, & Iſſachar, & Zabulon, quæ ſanctificata non fuerat, comedit Phaſe, non juxta quod ſcriptum eſt: & oravit pro eis Ezechias, dicens: Dominus bonus propitiabitur.

19. Cunctis, qui in toto corde requirunt Dominum Deum patrum ſuorum: & non imputabit eis quòd minùs ſanctificati ſunt.

20. Quem exaudivit Dominus, & placatus eſt populo.

21. Feceruntque filii Iſrael, qui inventi ſunt in Jeruſalem, ſolemnitatem azymorum ſeptem diebus in lætitia magna, laudantes Dominum per ſingulos dies: Levitæ quoque & Sacerdotes per organa, quæ ſuo officio congruebant.

22. Et locutus eſt Ezechias ad cor omnium Levitarum, qui habebant intelligentiam (c) bonam ſuper Domino: & comederunt ſeptem diebus ſolemnitatis, immolantes victimas pacificorum, & laudantes Dominum Deum patrum ſuorum.

23. Placuitque univerſæ multitudini ut celebrarent etiam alios dies ſeptem: quod & fecerunt cum ingenti gaudio.

24. Ezechias enim rex Juda præbuerat multitudini mille tauros, & ſeptem millia ovium: principes verò dederant populo tauros mille, & oves decem millia: ſanctificata eſt ergo ſacerdotum plurima multitudo.

25. Et hilaritate perfuſa omnis turba Juda, tam Sacerdotum & Levitarum, quàm univerſæ frequentiæ, quæ venerat ex Iſrael, proſelytorum quoque de terra Iſrael, & habitantium in Juda.

26. Factaque eſt grandis celebritas in Jeruſalem, qualis à diebus Salomonis filii David regis Iſrael in ea urbe non fuerat.

27. Surrexerunt autem Sacerdotes atque Levitæ benedicentes populo: & exaudita eſt vox eorum: pervenitque (d) oratio in habitaculum ſanctum cœli.

CAPUT XXXI.

Populus in Juda & Ephraim idola & lucos deſtruit. Ezechias Sacerdotes & Levitas in ſuo quoſque ordine & miniſterio diſponit.

1. Cumque hæc fuiſſent ritè celebrata, egreſſus eſt omnis Iſrael, qui inventus fuerat in urbibus Juda, & fregerunt ſimulacra, ſucciderıntque lucos, demoliti ſunt excelſa, & altaria deſtruxerunt, non ſolùm de univerſo Juda & Benjamin, ſed & de Ephraim quoque & Manaſſe, donec penitùs everterent: reverſique ſunt omnes filii Iſrael in poſſeſſiones & civitates ſuas.

2. Ezechias autem conſtituit turmas Sacerdotales & Leviticas per diviſiones ſuas, unumquemque in officio proprio, tam Sacerdotum videlicet quàm Levitarum,

ad

22. & 23. (c) Qui erga cultum Domini erant benè diſpoſiti; vel, ut aliis placet, locutus eſt ad peritos canticorum & rituum divinorum. *Dies ſeptem*; ut eos inſtruerent.

27. (d) Figurata eſt locutio, qua orationem eorum exauditam eſſe à Deo inſinuatur. Deus ubique adeſt, ſed peculiari quadam ratione in cœlo habitare dicitur, quòd ibi gloriam ſuam beatis ſpiritibus exhibeat. Sacerdotes & Levitæ benedictionem ſuam orationibus & canticis ſociarunt.

ad holocauſta & pacifica, ut miniſtrarent & confiterentur, canerentque (a) in portis caſtrorum Domini.

3. Pars autem regis erat, ut de propria ejus ſubſtantia offerretur holocauſtum, manè ſemper & veſpere. Sabbatis quoque & Calendis, & ſolemnitatibus cæteris, ſicut ſcriptum eſt in lege Moyſi.

4. Præcepit etiam populo habitantium Jeruſalem, ut darent (b) partes Sacerdotibus, & Levitis, ut poſſent vacare legi Domini.

5. Quod cùm percrebruiſſet in auribus multitudinis, plurimas obtulere primitias filii Iſrael, frumenti, vini, & olei, mellis (c) quoque, & omnium, quæ gignit humus, decimas obtulerunt.

6. Sed & filii Iſrael & Juda, qui habitabant in urbibus Juda, obtulerunt decimas (d) boum & ovium, decimaſque ſanctorum, quæ voverant Domino Deo ſuo: atque univerſa portantes, fecerunt acervos plurimos.

7. Menſe tertio cœperunt acervorum jacere fundamenta, & menſe ſeptimo compleverunt eos.

8. Cùmque ingreſſi fuiſſent Ezechias & principes ejus, viderunt acervos, & benedixerunt Domino ac populo Iſrael.

9. Interrogavitque Ezechias Sacerdotes & Levitas, cur ita jacerent acervi.

10. Reſpondit illi Azarias Sacerdos primus de ſtirpe Sadoc, dicens: Ex quo cœperunt offerri primitiæ (e) in domo Domini, comedimus, & ſaturati ſumus, & remanſerunt plurima, eò quòd benedixerit Dominus populo ſuo: reliquiarum autem copia eſt iſta quam cernis.

11. Præcepit igitur Ezechias ut præpararent horrea in domo Domini. Quod cùm feciſſent,

12. Intulerunt tam primitias, quàm decimas, & quæcumque voverant, fideliter. Fuit autem præfectus eorum Chonenias Levita, & Semei frater ejus, ſecundus,

13. Poſt quem Jahiel, & Azarias, & Nahath, & Aſael, & Jerimoth, Jozabad quoque, & Eliel, & Jeſmachias, & Mahath, & Banajas, præpoſiti ſub manibus Choneniæ, & Semei fratris ejus, ex imperio Ezechiæ regis & Azariæ pontificis domus Dei, ad quos omnia pertinebant.

14. Core verò filius Jemna Levites & Janitor orientalis portæ, præpoſitus erat iis, quæ ſponte offerebantur Domino, primitiiſque & conſecratis in Sancta ſanctorum.

15. Et ſub cura ejus Eden, & Benjamin, Jeſue, & Semejas, Amarias quoque & Sechenias in civitatibus Sacerdotum, ut fideliter diſtribuerent fratribus ſuis partes, minoribus atque majoribus:

16. Exceptis (f) maribus ab annis tribus & ſupra, cunctis qui ingrediebantur templum Domini, & quidquid per ſingulos dies conducebat in miniſterio, atque obſervationibus juxta diviſiones ſuas,

17. Sacerdotibus per familias, & Levitis à vigeſimo anno & ſupra, per ordines & turmas ſuas.

18. Univerſæque multitudini, tam uxoribus, quàm liberis eorum utriuſque ſexus, fideliter cibi, de his quæ ſanctificata fuerant, præbebantur.

19. Sed & filiorum Aaron per agros, & ſuburbana urbium ſingularum, diſpoſiti erant viri, qui partes diſtribuerent univerſo ſexui maſculino de Sacerdotibus & Levitis.

20. Fecit ergo Ezechias univerſa quæ diximus in omni Juda: operatuſque eſt bonum & rectum & verum coram Domino Deo ſuo.

21. In univerſa cultura miniſterii domus Domini, juxta legem & cæremonias, volens requirere Deum ſuum in toto corde ſuo: fecitque & proſperatus eſt.

CAPUT XXXII.

Sennacherib Judæam invadit, reliqua ut cap. 18. & 19. L. 4. Regum.

1. POſt quæ & hujuſcemodi veritatem (a), venit Sennacherib rex Aſſyriorum, & ingreſſus Judam, obſedit civitates munitas, volens eas capere. *4. Reg. 18. 13. Eccli. 48. 20. Iſai. 36. 1.*

2. Quod

CAPUT XXXI.

3. (a) In templi portis, quò Sacerdotes & Levitæ per vices & turmas inſtar militum conveniebant. 70. *In portis, & in atriis domus Domini.*

4. (b) Præceptum illud de primitiis & decimis in ſumma rerum perturbatione neglectum, ab Ezechia renovatur. Hujus rei affertur ratio ex jure naturali ducta, ut poſſent vacare legi Dei, & miniſterio ſuo fungi. Itaque lex poſitiva addit tantummodò legi naturali certum modum & determinationem quandam. Nam ex naturæ lege, qui communitati miniſtrat, ab eadem ſuſtentari debet.

5. (c) Non ad ſacrificia, ſed ad uſus proprios.

6. (d) Hæ videntur decimæ, quas Levitæ dabant Sacerdotibus ex decimis, quas acceperant à populo, Numer. 18.

10. 11. & 13. (e) Heb. *Terouma*, תרומה, *Oblatio*, Græcis eſt *ἀπαρχὴ*, *Primitiæ*, id eſt, primæ fruges Deo offerri & conſecrari ſolitæ. *Ut præpararent:* inſtaurarentur facta à Salomone. *Ad quos omnia pertinebant;* deſunt hæc verba in Hebræo & Græco.

16. (f) i. e. præter pueros, quibus etiam dabatur portio aliqua à tribus annis, cùm ablactati fuerant: *Cunctis qui ingrediebantur templum;* cunctis miniſtris Domini.

CAPUT XXXII.

1. (a) Poſt tam integram Ezechiæ juſtitiam graves ſunt conſecutæ tentationes: vel forte rerum narratarum veritas intelligitur.

2. Quod cùm vidiſſet Ezechias, veniſſe ſcilicet Sennacherib, & totum belli impetum verti contra Jeruſalem,

3. Inito cum principibus conſilio, viriſque fortiſſimis, ut obturarent capita fontium, qui erant extra urbem: & hoc omnium decernente ſententia,

4. Congregavit plurimam multitudinem, & obturaverunt cunctos fontes, & rivum qui fluebat in medio terræ, dicentes: Ne veniant reges Aſſyriorum, & inveniant aquarum abundantiam.

5. Ædificavit quoque, agens induſtriè, omnem murum, qui fuerat diſſipatus, & extruxit turres deſuper, & forinſecùs alterum murum: inſtauravitque Mello in civitate David, & fecit univerſi generis armaturam & clypeos.

6. Conſtituitque principes bellatorum in exercitu: & convocavit univerſos in platea portæ civitatis, ac locutus eſt ad cor eorum, dicens:

7. Viriliter agite, & confortamini: nolite timere, nec paveatis regem Aſſyriorum, & univerſam multitudinem, quæ eſt cum eo: multò enim plures (b) nobiſcum ſunt, quàm cum illo.

8. Cum illo enim eſt brachium carneum, nobiſcum Dominus Deus noſter, qui auxiliator eſt noſter, pugnatque pro nobis. Confortatuſque eſt populus hujuſcemodi verbis Ezechiæ regis Juda.

9. Quæ poſtquam geſta ſunt, miſit Sennacherib rex Aſſyriorum ſervos ſuos in Jeruſalem (ipſe enim cum univerſo exercitu obſidebat (c) Lachis) ad Ezechiam regem Juda, & ad omnem populum qui erat in urbe, dicens:

10. Hæc dicit Sennacherib rex Aſſyriorum: In quo habentes fiduciam ſedetis obſeſſi in Jeruſalem?

11. Num Ezechias decipit vos, ut tradat morti in fame & ſiti, affirmans quòd Dominus Deus veſter liberet vos de manu regis Aſſyriorum?

12. Numquid non iſte eſt Ezechias, qui deſtruxit excelſa illius, & altaria, & præcepit Juda & Jeruſalem, dicens: Coram altari uno adorabitis, & in ipſo comburetis incenſum?

13. An ignoratis quæ ego fecerim, & patres mei, cunctis terrarum populis? numquid prævaluerunt dii gentium, omniumque terrarum, liberare regionem ſuam de manu mea?

14. Quis eſt de univerſis diis gentium, quas vaſtaverunt patres mei, qui potuerit eruere populum ſuum de manu mea, ut poſſit etiam Deus veſter eruere vos de hac manu?

15. Non vos ergo decipiat Ezechias, nec vana perſuaſione deludat, neque credatis ei. Si enim nullus potuit deus cunctarum gentium atque regnorum liberare populum ſuum de manu mea, & de manu patrum meorum, conſequenter nec Deus veſter poterit eruere vos de manu mea.

16. Sed & alia multa locuti ſunt ſervi ejus contra Dominum Deum, & contra Ezechiam ſervum ejus.

17. Epiſtolas quoque ſcripſit plenas blaſphemiæ in Dominum Deum Iſrael, & locutus eſt adversùs eum: Sicut dii gentium cæterarum non potuerunt liberare populum ſuum de manu mea: ſic & Deus Ezechiæ eruere non poterit populum ſuum de manu iſta.

18. Inſuper & clamore magno, lingua Judaica contra populum, qui ſedebat in muris Jeruſalem, perſonabat, ut terreret eos, & caperet civitatem.

19. Locutuſque eſt contra Deum Jeruſalem, ſicut adversùm deos populorum terræ, opera manuum hominum.

20. Oraverunt igitur Ezechias rex, & Iſaias filius Amos prophetes, adversùm hanc blaſphemiam, ac vociferati ſunt uſque in cœlum.

21. * Et miſit Dominus Angelum, qui per- * Tob. 1. 21.
cuſſit omnem virum robuſtum, & bellatorem, & principem exercitus regis Aſſyriorum: reverſuſque eſt cum ignominia in terram ſuam. Cùmque ingreſſus eſſet domum dei ſui, filii qui egreſſi fuerant de utero ejus, interfecerunt eum gladio.

22. Salvavitque Dominus Ezechiam & habitatores Jeruſalem de manu Sennacherib regis Aſſyriorum, & de manu omnium, & præſtitit eis quietem per circuitum.

23. Multi etiam deferebant hoſtias & ſacrificia Domino in Jeruſalem, & munera Ezechiæ regi Juda: qui exaltatus eſt poſt hæc coram cunctis gentibus.

24. * In diebus illis ægrotavit Eze- * 4. Reg. 20. 1. Iſai. 38. 1.
chias uſque ad mortem, & oravit Dominum: exaudivitque eum, & dedit ei ſignum.

25. Sed non juxta beneficia, quæ acceperat, retribuit, quia elevatum (d) eſt cor ejus: & facta eſt contra eum ira, & contra Judam & Jeruſalem.

26. Hu-

7. (b) Quod intelligi poteſt de exercitu Angelorum, vel de auxilio Dei.
9. (c) Sennacherib ab expeditione Ægyptiaca contra Sethonem in Palæſtinam reverſus.

25. (d) Poſtquam periculum à Sennacherib intentatum evaſit, & Babylone Legati gratulatum venerunt, ac divitiis auctus eſt.

26. Humiliatuſque (e) eſt poſteà, eò quòd exaltatum fuiſſet cor ejus, tam ipſe, quàm habitatores Jeruſalem: & idcircò non venit ſuper eos ira Domini in diebus Ezechiæ.

27. Fuit autem Ezechias dives, & inclytus valdè, & theſauros ſibi plurimos congregavit argenti & auri & lapidis pretioſi, aromatum, & armorum univerſi generis, & vaſorum magni pretii.

28. Apothecas quoque frumenti, vini, & olei, & præſepia omnium jumentorum, caulaſque pecorum,

29. Et urbes ædificavit ſibi: habebat quippe greges ovium & armentorum innumerabiles, eò quòd dediſſet ei Dominus ſubſtantiam multam nimis.

30. Ipſe eſt Ezechias, qui obturavit ſuperiorem fontem aquarum Gihon, & avertit eas ſubter ad Occidentem urbis David: in omnibus operibus ſuis fecit proſperè quæ voluit.

31. Attamen in legatione principum Babylonis, qui miſſi fuerant ad eum, ut interrogarent de portento, quod acciderat ſuper terram, dereliquit eum Deus ut tentaretur (f), & nota fierent omnia, quæ erant in corde ejus.

32. Reliqua autem ſermonum Ezechiæ, & miſericordiarum ejus, ſcripta ſunt in viſione Iſaiæ filii Amos prophetæ, & in Libro regum Juda & Iſrael.

33. Dormivitque Ezechias cum patribus ſuis, & ſepelierunt eum ſuper ſepulchra filiorum David: & celebravit ejus exequias univerſus Juda, & omnes habitatores Jeruſalem: regnavitque Manaſſes filius ejus pro eo.

CAPUT XXXIII.

Manaſſes impius ſuccedit pro patre Ezechia: captivus abducitur Babylonem, pœnitentiam agit, redit Jeroſolymam.

* 4. Reg. 21. 1. 1. DUodecim annorum erat Manaſſes cùm regnare cœpiſſet, & quinquagintaquinque annis regnavit in Jeruſalem.

2. Fecit autem malum coram Domino, juxta abominationes gentium, quas ſubvertit Dominus coram filiis Iſrael:

3. Et converſus inſtauravit excelſa, quæ demolitus fuerat Ezechias pater ejus: conſtruxitque aras Baalim, & fecit lucos, & adoravit omnem militiam cœli, & coluit eam.

4. Ædificavit quoque altaria in domo Domini, de qua dixerat Dominus: * In Jeruſalem erit nomen meum in æternum. * 3. Reg. 9. 10.

5. Ædificavit autem ea cuncto exercitui cœli, in duobus atriis domus Domini.

6. Tranſireque fecit filios ſuos per ignem in Vallebenennom (a): obſervabat ſomnia, ſectabatur auguria, maleficis artibus inſerviebat, habebat ſecum magos, & incantatores: multaque mala operatus eſt coram Domino, ut irritaret eum.

7. Sculptile quoque & conflatile ſignum poſuit in domo Dei, * de qua locutus eſt Deus ad David, & ad Salomonem filium ejus, dicens: In domo hac & in Jeruſalem, quam elegi de cunctis tribubus Iſrael, ponam nomen meum in ſempiternum. * 3. Reg. 8. 17.

8. Et moveri non faciam pedem Iſrael de terra, quam tradidi patribus eorum: ita duntaxat ſi cuſtodierint facere quæ præcepi eis, cunctamque legem & cæremonias, atque judicia per manum Moyſi.

9. Igitur Manaſſes ſeduxit Judam, & habitatores Jeruſalem, ut facerent malum ſuper omnes gentes, quas ſubverterat Dominus à facie filiorum Iſrael.

10. Locutuſque eſt Dominus ad eum, & ad populum illius, & attendere noluerunt.

11. Idcircò ſuperinduxit eis principes exercitus regis Aſſyriorum (b): ceperuntque Manaſſen, & vinctum catenis atque compedibus duxerunt in Babylonem.

12. Qui poſtquam coanguſtatus eſt, oravit Dominum Deum ſuum: & egit pœnitentiam valdè coram Deo patrum ſuorum.

13. Deprecatuſque eſt eum, & obſecravit intentè: & exaudivit orationem ejus, reduxitque eum Jeruſalem in regnum ſuum, & cognovit Manaſſes quòd Dominus ipſe eſſet Deus.

14. Poſt hæc ædificavit murum extra civitatem David, ad occidentem Gihon in con-

26. (e) Iſaiæ monitis ad meliorem mentem rediit.

31. (f) Permiſit eum Deus mentis elatione tentari; Deo deſerente tentatio magna non vincitur, aut alia tentatione vincitur, ut clavus clavo pellitur. *Et nota fierent omnia quæ erant in corde ejus*; ut nota fierent, non Deo, ſed homini ipſi, nam occulta cordis ſui ſæpè ſunt incognita; vel aliis hominibus, qui qualis ſit proximus, experientia diſcunt; *Ut interrogarent de portento*: an de clade illa adeò portentoſa in caſtris Sennacherib.

CAPUT XXXIII. 6. (a) *Filii Ennom*; Hebr. *Ge-hinnom*, גי־הנם, quam Syrus tranſtulit, גהנא, *Gehenna*; unde Græci & Latini hauſerunt ſuum γέεννα, *Gehenna*. Locus erat vicinus urbi Jeruſalem ad radicem montis Moria, in quem ſordes & cadavera projiciebantur. Hic jugis accendebatur ignis ad comburenda cadavera ex R. Kimhi in Pſalm. 27. v. 13. *Obſervabat ſomnia*; alii tempora, ut ſolent Aſtrologi.

11. (b) Tum temporis Chaldæi regnum Aſſyriorum invaſerant, iique Aſſyrii ſolent appellari. *Ceperuntque Manaſſen*, anno regni 22. Brevis fuit captivitas.

Digitized by Google

convalle ab introitu portæ piſcium per circuitum uſque ad Ophel, & exaltavit illum vehementer: conſtituitque principes exercitus in cunctis civitatibus Juda munitis.

15. Et abſtulit deos alienos, & ſimulacrum de domo Domini: aras quoque, quas fecerat in monte domus Domini, & in Jeruſalem, & projecit omnia extra urbem.

16. Porrò inſtauravit altare Domini, & immolavit ſuper illud victimas, & pacifica, & laudem: præcepitque Judæ ut ſerviret Domino Deo Iſrael.

17. Attamen adhuc populus immolabat in excelſis Domino Deo ſuo.

18. Reliqua autem geſtorum Manaſſe: & obſecratio ejus ad Deum ſuum: verba quoque Videntium, qui loquebantur ad eum in nomine Domini Dei Iſrael, continentur in ſermonibus regum Iſrael.

19. Oratio quoque ejus & exauditio, & cuncta peccata atque contemptus, loca etiam in quibus ædificavit excelſa, & fecit lucos & ſtatuas, antequam ageret pœnitentiam, ſcripta ſunt in ſermonibus Hozai (c).

20. Dormivit ergo Manaſſes cum patribus ſuis, & ſepelierunt eum in domo ſua: regnavitque pro eo filius ejus Amon.

21. Viginti duorum annorum erat Amon cùm regnare cœpiſſet, & duobus annis regnavit in Jeruſalem.

22. Fecitque malum in conſpectu Domini ſicut fecerat Manaſſes pater ejus: & cunctis idolis (d), quæ Manaſſes fuerat fabricatus, immolavit atque ſervivit.

23. Et non eſt reveritus faciem Domini, ſicut reveritus eſt Manaſſes pater ejus: & multò majora deliquit (e).

24. Cùmque conjuraſſent adverſus eum ſervi ſui, interfecerunt eum in domo ſua.

25. Porrò reliqua populi multitudo, cæſis iis, qui Amon percuſſerant, conſtituit regem Joſiam filium ejus pro eo.

CAPUT XXXIV.

Joſias idolorum cultu ſublato, templum inſtaurat: invento libro legis perterritus, cuncta ex illius præſcripto componit, & convocato populo fœdus populi cum Domino ferit.

4. Reg. 22. 1. 1. Octo annorum erat Joſias cùm regnare cœpiſſet, & triginta & uno anno regnavit in Jeruſalem.

2. Fecitque quod erat rectum in conſpectu Domini, & ambulavit in viis David patris ſui: non declinavit neque ad dextram, neque ad ſiniſtram.

3. Octavo autem anno regni ſui, cùm adhuc eſſet puer (a), cœpit quærere Deum patris ſui David: & duodecimo anno, poſtquam regnare cœperat, mundavit Judam & Jeruſalem ab excelſis, & lucis, ſimulacriſque & ſculptilibus.

4. Deſtruxeruntque coram eo aras Baalim: & ſimulacra (b), quæ ſuperpoſita fuerant, demoliti ſunt: lucos etiam, & ſculptilia ſuccidit atque comminuit: & ſuper tumulos eorum, qui eis immolari conſueverant, fragmenta diſperſit.

5. Oſſa præterea ſacerdotum combuſſit in altaribus idolorum, mundavitque Judam & Jeruſalem.

6. Sed & in urbibus Manaſſe, & Ephraim, & Simeon uſque Nephthali, cuncta ſubvertit.

7. Cùmque altaria diſſipaſſet, & lucos, & ſculptilia contriviſſet in fruſta, cunctaque delubra demolitus eſſet de univerſa terra Iſrael (c), reverſus eſt in Jeruſalem.

8. Igitur anno octavodecimo regni ſui, mundata jam terra, & templo Domini, miſit Saphan filium Eſeliæ, & Maaſiam principem civitatis, & Joha filium Joachaz à commentariis, ut inſtaurarent domum Domini Dei ſui.

9. Qui venerunt ad Helciam ſacerdotem magnum: acceptamque ab eo pecuniam, quæ illata fuerat in domum Domini, & quam congregaverant Levitæ, & janitores de Manaſſe, & Ephraim, & univerſis reliquiis Iſrael, ab omni quoque Juda, & Benjamin, & habitatoribus Jeruſalem,

10. Tradiderunt in manibus eorum qui præerant operariis in domo Domini, ut inſtaurarent templum, & infirma quæque ſarcirent.

11. At illi dederunt eam artificibus, & cæmentariis, ut emerent lapides de lapicidinis, & ligna ad commiſſuras ædificii, & ad contignationem domorum, quas deſtruxerant reges Juda.

12. Qui fideliter cuncta faciebant. Erant autem præpoſiti operantium, Jahath & Abdias de filiis Merari, Zacharias & Moſollam de filiis Caath, qui urgebant opus: omnes Levitæ ſcientes organis canere.

13. Super

19. (c) Nonnulli putant hunc fuiſſe *Iſaiam*.

22. (d) Non iiſdem quæ deſtruxerat Manaſſes, ſed ſimilibus & iiſdem diis.

23. (e) Quia non egit pœnitentiam ut Manaſſes: hic tamen ut fons & cauſa malorum Jeremiæ 15. habetur ob impietatis exemplum.

CAPUT XXXIV. 3. (a) Natus annos 16. quo anno genuit Eliachim.

4. 5. & 6. (b) Deſtruxit aras & idola illis impoſita. *Idolorum*, ut ea contaminaret. *Subvertit*, omnes abominationes.

7. 8. & 10. (c) Cujus Rex cum parte populi abductus fuerat. *Principem*, Præfectum urbis. *Sarcirent*, ruinas repararent.

13. Super eos verò, qui ad diverſos uſus onera portabant, erant ſcribæ, & magiſtri de Levitis janitores.

14. Cùmque efferrent pecuniam, quæ illata fuerat in templum Domini, reperit Helcias ſacerdos Librum (d) legis Domini per manum Moyſi.

15. Et ait ad Saphan ſcribam: Librum legis inveni in domo Domini: Et tradidit ei.

16. At ille intulit volumen ad regem, & nuntiavit ei, dicens: Omnia quæ dediſti in manu (e) ſervorum tuorum, ecce complentur.

17. Argentum quod repertum eſt in domo Domini, conflaverunt: datumque eſt præfectis artificum, & diverſa opera fabricantium.

18. Præterea tradidit mihi Helcias Sacerdos hunc librum. Quem cùm rege præſente recitaſſet,

19. Audiſſetque ille verba legis, ſcidit veſtimenta ſua,

20. Et præcepit Helciæ, & Ahicam filio Saphan, & Abdon filio Micha, Saphan quoque ſcribæ, & Aſaæ ſervo regis, dicens:

21. Ite, & orate Dominum pro me, & pro reliquiis Iſrael & Juda, ſuper univerſis ſermonibus Libri iſtius, qui repertus eſt: magnus enim furor Domini ſtillavit ſuper nos, eò quòd non cuſtodierint patres noſtri verba Domini, ut facerent omnia quæ ſcripta ſunt in iſto volumine.

22. Abiit ergo Helcias, & hi qui ſimul ad regem miſſi fuerant, ad Oldam prophetidem, uxorem Sellum filii Thecuath, filii Haſra cuſtodis veſtium: quæ habitabat in Jeruſalem in Secunda (f): & locuti ſunt ei verba, quæ ſupra narravimus.

23. At illa reſpondit eis: Hæc dicit Dominus Deus Iſrael: Dicite viro, qui miſit vos ad me:

24. Hæc dicit Dominus: Ecce ego inducam mala ſuper locum iſtum, & ſuper habitatores ejus, cunctaque maledicta, quæ ſcripta ſunt in Libro hoc, quem legerunt coram rege Juda.

25. Quia dereliquerunt me, & ſacrificaverunt diis alienis, ut me ad iracundiam provocarent in cunctis operibus manuum ſuarum, idcircò ſtillabit furor meus ſuper locum iſtum, & non extinguetur.

26. Ad regem autem Juda, qui miſit vos pro Domino deprecando, ſic loquimini: Hæc dicit Dominus Deus Iſrael: Quoniam audiſti verba voluminis,

27. Atque emollitum eſt cor tuum, & humiliatus es in conſpectu Dei, ſuper his quæ dicta ſunt contra locum hunc, & habitatores Jeruſalem, reverituſque faciem meam, ſcidiſti veſtimenta tua, & fleviſti coram me: ego quoque exaudivi te, dicit Dominus.

28. Jam enim colligam te ad patres tuos, & inferêris in ſepulchrum tuum in pace: nec videbunt oculi tui omne malum, quod ego inducturus ſum ſuper locum iſtum, & ſuper habitatores ejus. * Retulerunt * 4. Reg. 23. 1.
itaque regi cuncta quæ dixerat.

29. At ille convocatis univerſis majoribus natu Juda & Jeruſalem,

30. Aſcendit in domum Domini, unaque omnes viri Juda & habitatores Jeruſalem, Sacerdotes & Levitæ, & cunctus populus à minimo uſque ad maximum. Quibus audientibus in domo Domini, legit rex omnia verba voluminis:

31. Et ſtans in tribunali ſuo percuſſit (g) fœdus coram Domino, ut ambularet poſt eum, & cuſtodiret præcepta, & teſtimonia, & juſtificationes ejus in toto corde ſuo, & in tota anima ſua, faceretque quæ ſcripta ſunt in volumine illo, quod legerat.

32. Adjuravit quoque ſuper hoc omnes, qui reperti fuerant in Jeruſalem & Benjamin: & fecerunt habitatores Jeruſalem juxta pactum Domini Dei patrum ſuorum.

33. Abſtulit ergo Joſias cunctás abominationes de univerſis regionibus filiorum Iſrael: & fecit omnes, qui reſidui erant in Iſrael, ſervire Domino Deo ſuo. Cunctis diebus ejus non receſſerunt à Domino Deo patrum ſuorum.

CAPUT XXXV.

Joſias Phaſe & Azymos dies magna cum ſolemnitate celebrat: anno 18. poſtquam regnare cœperat, in pugna cum Nechao Ægypti rege commiſſa vulneratus, moritur.

1. FEcit autem Joſias in Jeruſalem Phaſe Domino, quod immolatum eſt 4. Reg. 23. 21.
quartadecima die menſis primi:

2. Et

14. (d) Moſis autographum temporibus Manaſſes deperditum.

16. & 20. (e) Quæ juſſiſti. *Et Abdon*, L. 4. Reg. 22. *Achobor* nominatur.

22. (f) Forte in ea parte, quæ erat inter urbis murum, & antemurale: vel in ſecunda parte urbis, ubi erat templum, vel denique in ſecunda porta ſecundi muri.

31. (g) Triceſimi anni Epochæ ab Ezechiele deſignatæ cap. 1. ſic annorum 40. peccati Judæ, Ezech. 46. Epocha à nonnullis hinc deducitur.

2. Et conſtituit Sacerdotes in officiis ſuis, hortatuſque eſt eos ut miniſtrarent in domo Domini.

3. Levitis quoque, ad quorum eruditionem omnis Iſrael ſanctificabatur (a) Domino, locutus eſt: Ponite arcam in ſanctuario templi, quod ædificavit Salomon filius David rex Iſrael, nequaquam enim eam ultra portabitis: nunc autem miniſtrate Domino Deo veſtro, & populo ejus Iſrael.

4. Et præparate vos per domos & cognationes veſtras in diviſionibus ſingulorum, ſicut præcepit David rex Iſrael, & deſcripſit Salomon filius ejus.

5. Et miniſtrate in ſanctuario per familias turmaſque Leviticas,

6. Et ſanctificati immolate Phaſe: fratres (b) etiam veſtros, ut poſſint juxta verba quæ locutus eſt Dominus in manu Moyſi facere, præparate.

7. Dedit prætereà Joſias omni populo, qui ibi fuerat inventus in ſolemnitate Phaſe, agnos & hœdos de gregibus reliqui pecoris triginta millia, boum quoque tria millia: hæc de regis univerſa ſubſtantia.

8. Duces quoque ejus, ſponte quod voverant, obtulerunt, tam populo, quàm Sacerdotibus & Levitis. Porrò Helcias, & Zacharias, & Jahiel principes domus Domini dederunt ſacerdotibus ad faciendum Phaſe pecora commixtim duo millia ſexcenta, & boves trecentos (c).

9. Chonenias autem, & Semejas, etiam Nathanael, & fratres ejus, necnon Haſabias, & Jehiel, & Jozabad principes Levitarum, dederunt (d) cæteris Levitis ad celebrandum Phaſe quinque millia pecorum, & boves quingentos.

10. Præparatumque eſt miniſterium, & ſteterunt ſacerdotes in officio ſuo: Levitæ quoque in turmis juxta regis imperium.

11. Et immolatum eſt Phaſe: aſperſeruntque Sacerdotes manu ſua ſanguinem, & Levitæ detraxerunt (e) pelles holocauſtorum:

12. Et ſeparaverunt ea ut darent per domos & familias ſingulorum, & offerrentur Domino, ſicut ſcriptum eſt in Libro Moyſi: de bobus quoque fecerunt ſimiliter.

13. Et aſſaverunt Phaſe ſuper ignem, juxta quod in lege ſcriptum eſt: pacificas verò hoſtias coxerunt in lebetibus, & cacabis, & ollis, & feſtinatò diſtribuerunt univerſæ plebi:

14. Sibi autem, & Sacerdotibus poſteà paraverunt: nam in oblatione holocauſtorum & adipum uſque ad noctem ſacerdotes fuerunt occupati: unde Levitæ ſibi & ſacerdotibus filiis Aaron paraverunt noviſſimis.

15. Porrò cantores filii Aſaph ſtabant in ordine ſuo, juxta præceptum David, & Aſaph, & Heman, & Idithun prophetarum regis: Janitores verò per portas ſingulas obſervabant, ita ut nec puncto quidem diſcederent à miniſterio: quam ob rem & fratres eorum Levitæ paraverunt eis cibos.

16. Omnis igitur cultura Domini ritè completa eſt in die illa, ut facerent Phaſe, & offerrent holocauſta ſuper altare Domini, juxta præceptum regis Joſiæ.

17. Feceruntque filii Iſrael, qui reperti fuerant ibi, Phaſe in tempore illo, & ſolemnitatem azymorum ſeptem diebus.

18. Non fuit Phaſe (f) ſimile huic in Iſrael à diebus Samuelis prophetæ: ſed nec quiſquam de cunctis regibus Iſrael fecit Phaſe ſicut Joſias, Sacerdotibus, & Levitis, & omni Judæ, & Iſrael qui repertus fuerat, & habitantibus in Jeruſalem.

19. Octavodecimo anno regni Joſiæ hoc Phaſe celebratum eſt.

20. * Poſtquam inſtauraverat Joſias templum, aſcendit Nechao rex Ægypti ad pugnandum in Charcamis (g) juxta Euphratem: & proceſſit in occurſum ejus Joſias. *4. Reg. 23. 29.

21. At ille miſſis ad eum nuntiis, ait: Quid mihi & tibi eſt rex Juda? non adverſum te hodie venio, ſed contra aliam pugno domum, ad quam me Deus feſtinatò ire præcepit: deſine adverſum Deum facere, qui mecum eſt, ne interficiat te.

22. Noluit Joſias reverti, ſed præparavit contra eum bellum, nec acquievit ſermonibus Nechao ex ore Dei: * verùm perrexit ut dimicaret in campo Mageddo (h). *Zach. 12. 11.

23. Ibi-

CAPUT XXXV.

3. (a) Mundabatur, cùm ſe contaminaverat. 70. Levitis potentibus in omni Iſrael, ut ſanctificarentur Domino, Levitæ ipſi ut purificati ponerent arcam in ſanctuario, unde extracta fuerat à Manaſſe, vel potius ab Amon. *Nequaquam enim ultra eam portabitis*. Hebr. *Non vobis onus in humero*. non eſt opus ut eam portetis, neque è Templo dimoveri debet.

6. (b) Præparate juxta legis cæremonias.

8. (c) In holocauſta: non enim tantùm agni, ſed & varia genera animalium per ſeptem dies immolabantur.

9. (d) Principes Levitarum aliis Levitis dederant ad Paſcha celebrandum: *Quinque millia pecorum*, agnos & hœdos.

11. & 13. (e) Quòd Sacerdotes eſſent occupati. *Phaſe*, Agnos Paſchales.

18. (f) Non quòd major populi multitudo eò convenisset: ſed quia Joſias plura munera populo & Sacerdotibus quàm quivis Rex alius dedit.

20. (g) Quæ erat urbs Aſſyriorum, eamque Nechao oppugnare voluit.

22. (h) In tribu Manaſſe, Joſue cap. 17. Nechao cùm per terras Joſiæ tranſiret, huic occurrit Joſias: cumque Dei voluntati obſiſteret, per Prophetam ſibi denuntiatæ, ex ore Dei percuſſus fuit. Herodotus L. 2. Nechao Regem Ægypti cum *Syris* (ſic vocat *Judæos*) ſigna contuliſſe ſcribit in Magdelo, iis victis magnam urbem

23. Ibique vulneratus à ſagittariis, dixit pueris ſuis: Educite me de prælio, quia oppidò vulneratus ſum.

24. Qui tranſtulerunt eum de curru in alterum currum, qui ſequebatur eum more regio, & aſportaverunt eum in Jeruſalem, mortuuſque eſt, & ſepultus in mauſoleo patrum ſuorum: & univerſus Juda & Jeruſalem luxerunt eum:

25. Jeremias maximè: cujus omnes cantores atque cantatrices, uſque in præſentem diem, lamentationes ſuper Joſiam replicant, & quaſi lex obtinuit in Iſrael: Ecce ſcriptum fertur in lamentationibus.

26. Reliqua autem ſermonum Joſiæ & miſericordiarum, quæ lege præcepta ſunt Domini:

27. Opera quoque illius prima & noviſſima, ſcripta ſunt in Libro regum Juda & Iſrael.

CAPUT XXXVI.

Joſiæ ſuccedit Joachaz ejus filius, quem Nechao rex Ægypti transfert in Ægyptum, & fratrem Eliakim, ſeu Joakim ejus loco ſubſtituit. Hic vinctus catenis Babylonem deportatur cum vaſis ſacris. Regnat Joachin ejus filius. Primo itidem anno transfertur Babylonem, Sedecia in ejus locum ſuffecto. Tandem everſum regnum, Babylonem populus translatus, donec ſoluta eſt captivitas à Cyro.

4. Reg. 23. 30. 1. TUlit ergo populus terræ Joachaz filium Joſiæ, & conſtituit regem pro patre ſuo in Jeruſalem.

2. Viginti trium annorum erat Joachaz cùm regnare cœpiſſet, & tribus menſibus regnavit in Jeruſalem.

3. Amovit autem eum rex Ægypti cùm veniſſet in Jeruſalem, & condemnavit terram centum talentis argenti, & talento auri.

* Matt. 1. 11. 4. Conſtituitque pro eo regem, * Eliakim fratrem ejus ſuper Judam & Jeruſalem: & vertit nomen ejus Joakim: ipſum verò Joachaz tulit ſecum, & abduxit in Ægyptum.

5. Vigintiquinque annorum erat Joakim (a) cùm regnare cœpiſſet, & undecim annis regnavit in Jeruſalem: fecitque malum coram Domino Deo ſuo.

6. Contra hunc aſcendit Nabuchodonoſor rex Chaldæorum, & vinctum (b) catenis duxit in Babylonem.

7. Ad quam & vaſa Domini tranſtulit, & poſuit ea in templo ſuo.

8. Reliqua autem verborum Joakim, & abominationum ejus, quas operatus eſt, & quæ inventa ſunt in eo, continentur in libro regum Juda & Iſrael. Regnavit autem Joachin filius ejus pro eo.

9. Octo annorum erat Joachin (c) cùm regnare cœpiſſet, & tribus menſibus, ac decem diebus regnavit in Jeruſalem, fecitque malum in conſpectu Domini.

10. Cùmque anni circulus volveretur (d), miſit Nabuchodonoſor rex, qui adduxerunt eum in Babylonem, aſportatis ſimul pretioſiſſimis vaſis domus Domini. * *4. Reg. 24. 17. Jer. 37. 1.
Regem verò conſtituit Sedeciam patruum ejus ſuper Judam & Jeruſalem.

11. Viginti & unius anni erat Sedecias cùm regnare cœpiſſet, & undecim annis regnavit in Jeruſalem.

12. Fecitque malum in oculis Domini Dei ſui, nec erubuit faciem Jeremiæ prophetæ, loquentis ad ſe ex ore Domini.

13. A rege quoque Nabuchodonoſor receſſit, qui adjuraverat eum per Deum (e:) & induravit cervicem ſuam & cor, ut non reverteretur ad Dominum Deum Iſrael.

14. Sed & univerſi principes ſacerdotum, & populus, prævaricati ſunt iniquè juxta univerſas abominationes gentium, & polluerunt (f) domum Domini, quam ſanctificaverat ſibi in Jeruſalem.

15. Mittebat autem Dominus Deus patrum ſuorum ad illos per manum (g) nuntiorum ſuorum, de nocte conſurgens, & quotidie commonens: eò quòd parceret populo & habitaculo ſuo.

26. At

Cadytim cepiſſe. Hanc vir doctus P. De Montfaucon, Congregationis S. Mauri, exiſtimat eſſe *Jeruſalem*, quam Græci poſt captivitatem vocabant *Cadoſca*, קדושה, ſeu *urbem ſanctam* more Græcorum, mutata littera ſ in υ. Herodotus *Cadythim* appellat: hanc urbem *Sardis* Lydiorum Metropoli parem eſſe dicit: quod *Cadeʒ* obſcuro & in deſerto loco ſitæ neutiquam convenire poteſt.

CAPUT XXXVI. 5. (a) Hunc Nabuchodonoſor cepit, & catenis vinxit, ut duceret Babylonem: ſed mox mutato conſilio in regnum ſuum remiſit, qui cùm rebellaſſet poſt tres annos, juſſus eſt interfici. Hinc Jeremias cap. 25. *Sepultura aſini ſepelietur*, putrefactus & ejectus extra portas Jeruſalem. Quod de illo dicitur L. 4. Reg. 24. *Et dormivit Joakim cum patribus ſuis*, ſic intelligendum videtur, quemadmodum & patres ejus; non quòd ſepultus fuerit cum majoribus ſuis: hinc numerus 70. annorum captivitatis initium ducit à quarto anno regni Joakim.

6. (b) Vinxit ut duceret, quamvis illum poſteà reſtituerit: à prima illa ſervitute, ut dictum fuit, numerantur anni 70. captivitatis.

9. (c) L. 4. Reg. 24. dicitur fuiſſe 18. annorum: Hebræi dicunt regnaſſe cum patre decem annis, adeò ut octo annorum eſſet, cùm regnare cœpit: ſolus regnavit tantùm tribus menſibus, & 10. diebus; octo illi anni fortè non numerantur ab illius natalibus, ſed ab initio captivitatis, ut videtur Uſſerio.

10. (d) Non quòd annum integrum ſolus regnaverit, ſed ex quo annus Judaicus incœperat à menſe *Niſan*, quando ad bellum ſolent procedere, ineunte vere.

13. (e) Mutavit ejus nomen *Mathania* in *Sedeciam*, quod *juſtitiam Dei* ſignificat.

14. (f) Quam ſanctificaverat præſentia ſua multis argumentis.

15. & 21. (g) Salutaria monita dando. *Egit ſabbatum*, ceſſavit.

Digitized by Google

16. At illi ſubſannabant nuntios Dei, & parvipendebant ſermones ejus, illudebantque prophetis, donec aſcenderet furor Domini in populum ejus, & eſſet nulla curatio.

17. Adduxit enim ſuper eos regem Chaldæorum, & interfecit juvenes eorum gladio in domo ſanctuarii ſui: non eſt miſertus adoleſcentis, & virginis, & ſenis, nec decrepiti quidem, ſed omnes tradidit in manibus ejus.

18. Univerſaque vaſa domus Domini, tam majora, quàm minora, & theſauros templi, & regis, & principum, tranſtulit in Babylonem.

19. Incenderunt hoſtes domum Dei, deſtruxeruntque murum Jeruſalem, univerſas turres combuſſerunt, & quidquid pretioſum fuerat, demoliti ſunt.

20. Si quis evaſerat gladium, ductus in Babylonem ſervivit regi & filiis ejus, donec imperaret rex Perſarum,

21. Et compleretur ſermo Domini ex ore Jeremiæ, & celebraret terra ſabbata ſua: cunctis enim diebus deſolationis egit ſabbatum, uſque dum complerentur ſeptuaginta anni.

22. * Anno autem primo Cyri regis *1. Eſdr.
Perſarum, ad explendum ſermonem Do- 1. & 6. 3.
mini, quem locutus fuerat per os Jere- Jer. 25. 11.
miæ, ſuſcitavit Dominus ſpiritum Cyri & 29. 10.
regis Perſarum: qui juſſit prædicari in univerſo regno ſuo, etiam per ſcripturam, dicens:

23. Hæc dicit Cyrus rex Perſarum: Omnia regna terræ dedit mihi Dominus Deus cœli, & ipſe præcepit mihi ut ædificarem ei domum in Jeruſalem, quæ eſt in Judæa: quis ex vobis eſt in omni populo ejus? ſit Dominus Deus ſuus cum eo, & aſcendat.

LIBER PRIMUS
ESDRÆ.

ESDRÆ *&* Nehemiæ *libri duo apud nos diſtincti, uno & eodem volumine apud Hebræos continentur. Horum librorum argumentum Hieronymus in prologo galeato paucis verbis complectitur. Inſtaurant templum, muros extruunt civitatis, omniſque illa turba populi redeuntis in patriam, & deſcriptio Sacerdotum, Levitarum, Iſraelis proſelytorum, ac per ſingulas familias, murorum ac turrium opera diviſa aliud in cortice præferunt, alind in medulla retinent.*

Sex priora libri primi capita ab Auctore L. Paralip. ſcripta eſſe valdè probabile eſt. Nam quæ in calce L. 2. Paral. leguntur, eadem initio L. 1. Eſdræ repetita legimus. Deinde ſcriptor illorum capitum rebus ipſis, quas narrat, interfuit, ut ex his verbis cap. 5. v. 4. colligi poteſt: Ad quod reſpondimus eis, quæ eſſent nomina hominum auctorum ædificationis illius. *Quæ quidem ædificatio facta fuit anno ſexto Darii Hiſtaſpidæ, ut ex cap. 6. diſcimus. Quocirca auctor horum capitum vixit Darii temporibus, qui alius videtur ab Eſdra: cùm initio cap. 7. ita ſcriptum ſit:* Poſt hæc autem verba in regno Artaxerxis Regis Perſarum Eſdras filius Sarajæ. *Ipſe Eſdras aſcendit de Babylone. Cùm igitur auctor priorum capitum eſſet Jeroſolymæ Darii tempore, Eſdras verò aſcenderit Jeroſolymam tempore Artaxerxis Longimani, videtur Eſdras poſteriorum auctor capitum, non ſex primorum. Quòd verò is ſit auctor ſeptimi capitis, liquet ex v. 27. & 28.* Benedictus Dominus Deus Patrum noſtrorum, &c. & in me inclinavit miſericordiam ſuam coram Rege: *& cap. 9. v. 5.* Curvavi genua mea.

Cùm autem cap. 2. v. 2. mentio habeatur Nehemiæ, *qui in priore reditu non fuit, videtur probabile Nehemiam ex hoc opere deſcripſiſſe librum genealogiæ eorum, qui Babylone primùm Jeroſolymam redierunt; cùmque hæc deſcriberet, ſimul inſeruit nomina eorum, qui ſecundo reditui interfuerunt.*

Uterque Eſdræ & Nehemiæ liber in canonem receptus eſt, & à 70. ſenioribus Græco ſermoni redditus. Vixit Nehemias ævo Artaxerxis Longimani, atque illius reditus

recen-

recentior eſt Eſdræ reditu 13. annis ; iſque fuit de tribu Juda , ut Eſdras è ſtirpe Aaron . Unde vitioſa eſſe hæc verba in vulgata lectione L. 2. Machab. cap. 1. v. 21. cenſet Huetius, Juſſit ſacerdos Nehemias : *nam in Græco eſt ,* Juſſit ſacerdotes . *Sic Petavius addititium eſſe putat hunc verſiculum cap. 12. Nehemiæ , qui Jaddi Pontificis tempore Alexandri mentionem facit . Aliis tamen videtur Nehemiam fuiſſe è tribu Levi filium Helciæ .*

Idem duos Sanaballetos ſtatuit , unum Artaxerxis , alterum Darii ultimi Perſarum Regis coætaneum . Tirinus ſcribens in idem cap. 12. ait utrumque verſiculum 11. & 12. ab aliquo Hagiographo inſertum fuiſſe huic libro , ut poſteris conſtaret de ſucceſſione Pontificum per omne tempus dominationis Perſicæ .

CAPUT PRIMUM.

Cyrus expugnata Babylone captivitatem ſolvit ; templi ædificandi facultatem concedit .

2. Par. 36. 22. Jer. 25. 12. & 29. 10.

1. IN anno primo Cyri regis Per-
ſarum , ut compleretur ver-
bum Domini ex ore Jere-
miæ , ſuſcitavit (a) Dominus
ſpiritum Cyri regis Perſarum : & traduxit
vocem in omni regno ſuo , etiam per ſcri-
pturam , dicens :
2. Hæc dicit Cyrus rex Perſarum : Om-
nia regna terræ dedit (b) mihi Dominus
Deus cœli , & ipſe præcepit mihi ut ædi-
ficarem ei domum in Jeruſalem , quæ eſt
in Judæa .
3. Quis eſt in vobis de univerſo popu-
lo ejus ? Sit Deus illius cum ipſo , Aſcen-
dat in Jeruſalem , quæ eſt in Judæa , &
ædificet domum Domini Dei Iſrael , ipſe
eſt Deus qui eſt in Jeruſalem .
4. Et omnes reliqui in cunctis locis ubi-
cumque habitant , adjuvent eum viri de
loco ſuo argento , & auro , & ſubſtan-
tia , & pecoribus , excepto quod volunta-
riè offerunt templo Dei , quod eſt in Je-
ruſalem .
5. Et ſurrexerunt principes patrum de Ju-
da , & Benjamin , & Sacerdotes , & Levi-
tæ , & omnis cujus Deus ſuſcitavit ſpiri-
tum (c) , ut aſcenderent ad ædificandum
templum Domini , quod erat in Jeruſa-
lem .
6. Univerſique qui erant in circuitu ,
adjuverunt manus eorum in vaſis argen-
teis & aureis , in ſubſtantia & jumentis ,
in ſupellectili , exceptis his quæ ſpontè ob-
tulerant .
7. Rex quoque Cyrus protulit vaſa tem-
pli Domini , quæ tulerat Nabuchodono-
ſor de Jeruſalem , & poſuerat ea in tem-
plo dei ſui .
8. Protulit autem ea Cyrus rex Perſa-
rum per manum Mithridatis filii Gazabar ,
& annumeravit ea Saſſabaſar (d) principi
Juda .
9. Et hic eſt numerus eorum : Phialæ
aureæ triginta , phialæ argenteæ mille , cul-
tri vigintinovem , ſcyphi aurei triginta ,
10. Scyphi argentei ſecundi (e) quadrin-
genti decem : vaſa alia mille .

11. Om-

CAP. I. 1. (a) Conſilia pietatis , aut juſtitiæ opera , ſunt dona Dei , etiam in infidelibus : edixit , per vocem præconis notam fecit & ſcripto .

2. (b) Quæ quidem eſt hyperbole , qua circumjecta regna deſignantur . *Et ipſe præcepit mihi ut ædificarem ei domum in Jeruſalem* , id ſcilicet acceperat a Judæis hoc eſſe ab Iſaia prædictum , cap. 44. & 45. *Excepto quod voluntariè offerunt* , præter ea quæ ultrò offerunt in ſacrificia .

5. (c) Quibus eam injecit voluntatem . Multi ad reditum tardi erant , qui uxores duxerant Babylone , ac ſoli aſcenderunt , quorum Dominus ſuſcitavit ſpiritum : ſed Cyrus juſſit , ut qui remanebant , aliquid conferrent de ſuo iis qui ibant in Jeruſalem , eoſque juvarent pecunia : *excepto eo quod voluntariè offerunt* , templo nimirum .

8. (d) Hic eſt *Zorobabel* nepos Jechoniæ : Chaldæi captivorum nomina perſæpè mutabant .

10. (e) Primi generis erant ſcyphi aurei . In variis editionibus magna eſt numerorum diverſitas , tum in

11. Omnia vaſa aurea & argentea, quinque millia quadringenta: univerſa tulit Saſſabaſar cum his qui aſcendebant de tranſmigratione Babylonis in Jeruſalem.

CAPUT II.

Numerus eorum qui in Judæam redierunt, recenſetur.

1. Eſd. 7. 6. 1. HI ſunt autem provinciæ filii (a), qui aſcenderunt de captivitate, quam tranſtulerat Nabuchodonoſor rex Babylonis in Babylonem, & reverſi ſunt in Jeruſalem & Judam, unuſquiſque in civitatem ſuam.

2. Qui venerunt cum Zorobabel, Joſue, Nehemia, Saraja, Rahelaja, Mardochai (b), Belſan, Meſphar, Beguai, Rehum, Baana. Numerus virorum populi Iſrael:

3. Filii Pharos, duo millia centum ſeptuaginta duo.

4. Filii Sephatia, trecenti ſeptuaginta duo.

5. Filii Area, ſeptingenti ſeptuaginta quinque.

6. Filii Phahath (c) Moab, filiorum Joſue: Joab, duo millia octingenti duodecim.

7. Filii Ælam, mille ducenti quinquaginta quatuor.

8. Filii Zethua, nongenti quadraginta quinque.

9. Filii Zachai, ſeptingenti ſexaginta.

10. Filii Bani, ſexcenti quadraginta duo.

11. Filii Bebai, ſexcenti viginti tres.

12. Filii Azgad, mille ducenti viginti duo.

13. Filii Adonicam, ſexcenti ſexaginta ſex.

14. Filii Beguai, duo millia quinquaginta ſex.

15. Filii Adin, quadringenti quinquaginta quatuor.

16. Filii Ather, qui erant ex Ezechia, nonaginta octo.

17. Filii Beſai, trecenti viginti tres.

18. Filii Jora, centum duodecim.

19. Filii Haſum, ducenti viginti tres.

20. Filii Gebbar, nonaginta quinque.

21. Filii Bethlehem (d), centum viginti tres.

22. Viri Netupha (e), quinquaginta ſex.

23. Viri Anathoth, centum viginti octo.

24. Filii Azmaveth, quadraginta duo.

25. Filii Carjathjarim, Cephira, & Beroth, ſeptingenti quadraginta tres.

26. Filii Rama & Gabaa, ſexcenti viginti unus.

27. Viri Machmas, centum viginti duo.

28. Viri Bethel & Hai, ducenti viginti tres.

29. Filii Nebo, quinquaginta duo.

30. Filii Megbis, centum quinquaginta ſex.

31. Filii Ælam alterius (f), mille ducenti quinquaginta quatuor.

32. Filii Harim, trecenti viginti.

33. Filii Lod, Hadid, & Ono, ſeptingenti viginti quinque.

34. Filii Jericho, trecenti quadraginta quinque.

35. Filii Senaa, tria millia ſexcenti triginta.

36. Sacerdotes: Filii Jadaja in domo Joſue nongenti ſeptuaginta tres.

37. Filii Emmer, mille quinquaginta duo.

38. Filii Pheſhur, mille ducenti quadraginta ſeptem.

39. Filii Harim, mille decem & ſeptem.

40. Levitæ: Filii Joſue & Cedmihel filiorum Odoviæ, ſeptuaginta quatuor.

41. Cantores: Filii Aſaph, centum viginti octo.

42. Filii Janitorum: filii Sellum, filii Ater, filii Telmon, filii Accub, filii Hatita, filii Sobai: univerſi centum triginta novem.

43. Nathinæi (g): filii Siha, filii Haſupha, filii Tabbaoth,

: 44. Filii

vaſis, tum in perſonis. Numerus vaſorum integer habetur v. 11. 5400. v. 9. Præcipua vaſa exprimuntur, nempè 2499. Hinc colligimus apud eas nationes vaſa Templi in honore fuiſſe. Nec dubium eſt, quin Daniel, qui Dario Medo charus fuit, plurimùm ad eam rem contulerit.

CAP. II. 1. (a) Erant quidem genere Judæi, ſed in Chaldæa ferè omnes nati. Unde & Judææ, quæ in provinciam Perſarum redacta erat, & Chaldææ filii dici poſſunt.

2. (b) Non videtur idem eſſe cum patruo Eſther, de quo ſuo loco.

6. (c) Vox Hebræa פחת, *Pahath ducem* ſignificat: unde ſic vertunt nonnulli, *filii ducis Moab*, ducis nimirùm filiorum Joſue Joabi: ita ut unus ſit & idem vir *Joſue & Joab*; aut duo viri illa ætate erant nobiles, quorum poſterior caput erat & dux Moab. Mariana ſic vertit, *filii Pahath Moab cum filiis Joſue, & Joab duo millia*, adeò ut trium virorum poſteri jungantur, qui fortaſsè cognati erant: vel loco *filiorum Joſue*, legi poteſt *filii Joſue*, aut denique *filiorum Joſue*, qui erant ex nepotibus Joſue. Illud addit Grotius, an fortè ex Nehemiæ libro huc translata fuerit à librariis illa recenſio uſque ad v. 68. Nam qui infrà nominatur *Atherſatha* eſt ipſe *Nehemias*, ex cap. 2. Nehemiæ; & quod cum dixiſſe hoc loco narratur, id in ſecundo itinere ei contigit. Sic Mardochæus, cujus in hoc capite fit mentio, is fuit in comitatu ſecundi itineris.

21. (d) Illius urbis cives.

22. (e) Hi erant è tribu Ephraim.

31. (f) Quòd duæ eſſent urbes ejus nominis.

43. (g) Origine Gabaonitæ, dati ad miniſterium Templi.

Digitized by Google

44. Filii Ceros, filii Siaa, filii Phadon,

45. Filii Lebana, filii Hagaba, filii Accub,

46. Filii Hagab, filii Semlai, filii Hanan,

47. Filii Gaddel, filii Gaher, filii Raaja,

48. Filii Raſin, filii Necoda, filii Gazam,

49. Filii Aza, filii Phaſea, filii Beſee,

50. Filii Aſena, filii Munim, filii Nephuſim,

51. Filii Bacbuc, filii Hacupha, filii Harhur,

52. Filii Besluth, filii Mahida, filii Harſa,

53. Filii Bercos, filii Siſara, filii Thema,

54. Filii Naſia, filii Hatipha,

55. Filii ſervorum (h) Salomonis, filii Sotai, filii Sopheret, filii Pharuda,

56. Filii Jala, filii Dercon, filii Geddel,

57. Filii Saphatia, filii Hatil, filii Phochereth, qui erant de Aſebaim, filii Ami:

58. Omnes Nathinæi, & filii ſervorum Salomonis, trecenti nonaginta duo.

59. Et hi qui aſcenderunt de Thelmala (i), Thelharſa, Cherub, & Adon, & Emer: & non potuerunt indicare domum patrum ſuorum & ſemen ſuum, utrum ex Iſrael eſſent.

60. Filii Dalaja, filii Tobia, filii Necoda, ſexcenti quinquaginta duo.

61. Et de filiis Sacerdotum: filii Hobia, filii Accos, filii Berzellai, qui accepit de filiabus Berzellai Galaaditis, uxorem, & vocatus eſt nomine eorum:

62. Hi quæſierunt ſcripturam genealogiæ ſuæ, & non invenerunt, & ejecti (k) ſunt de ſacerdotio.

63. Et dixit Atherſatha (l) eis, ut non comederent de Sancto ſanctorum, donec ſurgeret ſacerdos doctus atque perfectus.

64. Omnis multitudo quaſi unus (m), quadraginta duo millia trecenti ſexaginta:

65. Exceptis ſervis eorum, & ancillis, qui erant ſeptem millia trecenti triginta ſeptem: & in ipſis cantores atque cantatrices ducenti.

66. Equi eorum ſeptingenti triginta ſex, muli eorum ducenti quadraginta quinque,

67. Cameli eorum quadringenti triginta-quinque, aſini eorum ſex millia ſeptingenti viginti.

68. Et de principibus patrum, cùm ingrederentur (n) templum Domini, quod eſt in Jeruſalem, ſpontè obtulerunt in domum Dei ad extruendam eam in loco ſuo.

69. Secundùm vires ſuas dederunt impenſas operis, auri ſolidos ſexaginta millia & mille, argenti mnas quinque millia, & veſtes ſacerdotales centum.

70. Habitaverunt ergo Sacerdotes, & Levitæ, & de populo, & cantores, & janitores, & Nathinæi, in urbibus ſuis, univerſuſque Iſrael in civitatibus ſuis.

CAPUT III.

Convocato populo, altare erigitur, ſolemnitas tabernaculorum celebratur, templi fundamenta ponuntur.

1. JAmque venerat menſis ſeptimus (a), & erant filii Iſrael in civitatibus ſuis: congregatus eſt ergo populus quaſi vir unus in Jeruſalem.

2. Et ſurrexit Joſue filius Joſedec, & fratres ejus ſacerdotes, & Zorobabel filius Salathiel, & fratres ejus, & ædificaverunt altare Dei Iſrael, ut offerrent in eo holocautomata, ſicut ſcriptum eſt in lege Moyſi viri Dei.

3. Collocaverunt autem altare Dei ſuper baſes ſuas, deterrentibus eos per circuitum populis terrarum, & obtulerunt ſuper illud holocauſtum Domino manè & veſpere:

4. Feceruntque ſolemnitatem tabernaculorum, ſicut ſcriptum eſt, & holocauſtum diebus ſingulis per ordinem ſecundùm præceptum opus (b) diei in die ſuo.

5. Et

55. (h) Quod fortè Salomon ſervos ſuos templo addixerit.

59. (i) Hæc ſunt propria nomina locorum, in quibus erant captivi, qui præ captivitatis perturbatione domum, aut patriam ignorabant.

62. (k) Qui ſtirpis ſuæ ſeriem, aut genealogiam exhibere non potuerunt. Atque eò tendunt genealogiæ in Scripturis memoratæ, ut ſint cujuſque ſtirpis probationes. Servorum & equorum numerus pro multitudine civium, eos qui è captivitate exierunt, pauperes fuiſſe manifeſtum facit.

63. (l) i. e. *Præfectus*, ſeu *Zorobabel*; vox enim eſt Perſica.

64. (m) Ob concordiam. *Quadraginta duo millia*, inito calculo ſumma eſt 30000. viri, ſed numerati ſunt tantummodò qui erant ex tribu Juda; Benjamin & Levi, cùm plures iis adjuncti fuerint ex aliis tribubus, qui ſimul juncti 42360. homines efficiebant. *Omnis multitudo quaſi unus*, ſeu in unum collecta, hunc numerum efficiebat.

68. (n) Cùm ingreſſi eſſent Jeruſalem, in locum ubi erat templum Domini.

1. (a) Quo quidem ex cap. 33. Num. tria feſta celebrari ſolebant, primo die erat feſtum tubarum, decimo feſtum expiationis, & decimoquinto feſtum tabernaculorum. CAP. III.

4. (b) Diebus ſingulis oblata ſunt holocauſta.

Digitized by Google

5. Et poſt hæc (c) holocauſtum juge, tam in Calendis , quàm in univerſis ſolemnitatibus Domini , quæ erant conſecratæ , & in omnibus , in quibus ultrò offerebatur munus Domino.

6. A primo die menſis ſeptimi cœperunt offerre holocauſtum Domino : porrò templum Dei nondum fundatum erat.

7. Dederunt (d) autem pecunias latomis & cæmentariis : cibum quoque , & potum , & oleum Sidoniis Tyriiſque , ut deferrent ligna cedrina de Libano ad mare Joppe , juxta quod præceperat Cyrus rex Perſarum eis.

8. Anno autem ſecundo (e) adventus eorum ad templum Dei in Jeruſalem , menſe ſecundo , cœperunt Zorobabel filius Salathiel, & Joſue filius Joſedec , & reliqui de fratribus eorum Sacerdotes, & Levitæ , & omnes qui venerant de captivitate in Jeruſalem, & conſtituerunt Levitas à viginti annis & ſupra, ut urgerent opus Domini.

9. Stetitque Joſue & filii ejus , & fratres ejus, Cedmihel & filii ejus , & filii Juda , quaſi vir unus, ut inſtarent (f) ſuper eos qui faciebant opus in templo Dei: filii Henadad , & filii eorum , & fratres eorum Levitæ.

10. Fundato igitur à cæmentariis templo Domini, ſteterunt ſacerdotes in ornatu ſuo cum tubis : & Levitæ filii Aſaph in cymbalis, ut laudarent Deum per manus David regis Iſrael.

11. Et concinebant in hymnis & confeſſione Domino: Quoniam bonus, quoniam in æternum miſericordia ejus ſuper Iſrael. Omnis quoque populus vociferabatur clamore magno in laudando Dominum , eò quòd fundatum eſſet (g) templum Domini.

12. Plurimi etiam de Sacerdotibus & Levitis, & principes patrum, & ſeniores, qui viderant templum priùs cùm fundatum eſſet, & hoc templum in oculis eorum, flebant voce magna : & multi vociferantes in lætitia, elevabant vocem.

13. Nec poterat quiſquam agnoſcere vocem clamoris lætantium, & vocem fletus populi : commixtim enim populus vociferabatur clamore magno , & vox audiebatur procul.

CAPUT IV.

Judæorum hoſtes ſcriptis ad Regem Perſarum epiſtolis templi ſtructuram prohibere conantur.

1. AUdierunt autem hoſtes Judæ & Benjamin, quia filii captivitatis ædificarent templum Domino Deo Iſrael:

2. Et accedentes ad Zorobabel , & ad principes patrum , dixerunt eis : Ædificemus vobiſcum, quia ita ut vos quærimus Deum veſtrum : ecce nos immolavimus victimas à diebus Aſor Haddan regis Aſſur, qui adduxit nos huc.

3. Et dixit eis Zorobabel, & Joſue, & reliqui principes patrum Iſrael : Non eſt vobis & nobis ut ædificemus domum Deo noſtro, ſed nos ipſi ſoli ædificabimus Domino Deo noſtro , ſicut præcepit nobis Cyrus rex Perſarum.

4. Factum eſt igitur , ut populus terræ impediret manus populi Judæ, & turbaret eos in ædificando.

5. Conduxerunt autem adverſus eos conſiliatores (a) , ut deſtruerent conſilium eorum omnibus diebus Cyri regis Perſarum, & uſque ad regnum Darii regis Perſarum.

6. In regno autem Aſſueri (b) , in principio regni ejus , ſcripſerunt accuſationem adverſus habitatores Judæ & Jeruſalem.

7. Et in diebus Artaxerxis (c) ſcripſit Beſelam Mithridates , & Thabeel , & reliqui qui erant

5. (c) Ad hoc , præterea holocauſtum juge offerebant : *In ſolemnitatibus quæ erant conſecrata* , anniverſariæ. *Et in omnibus , in quibus ultrò offerebatur* : præter ſacrificia ex legis præcepto , alia erant ultrò à populo oblata.

7. (d) Uti factum fuerat à Salomone : cuncta enim ad ſuam referunt originem.

8. (e) Hebr. *Kerifeion coret* , כרשיון כורש Hebr. *Juxta facultatem Cyri*, ab eo conceſſam.

9. (f) Docerent & inſtarent operibus principes : Sacerdotes junctim operas ſuas conferunt.

11. & 12. (g) *Fundaretur. Plurimi* · ſenſus is eſt , quem Vatablus expreſſit. Senes qui viderant domum priorem, dum fundarent hanc domum in oculis eorum, flebant : quòd ſcilicet initia hujus templi non reſponderent prioris majeſtati. Quod enim legimus Aggæi 2. *Magna erit gloria domus iſtius noviſſimæ plusquam primæ , dicit Dominus* , de Chriſti temporibus loquitur , cùm in ea domo docturus eſſet ; nam Propheta ſic ait : *Adhuc modicum , & veniet deſideratus cunctis gentibus*. Templum quidem poſterius ab Herode fuit reædificatum, ſed idem tamen dicitur, ut eadem eſt civitas quæ inſtauratur. Sic itaque legendum videtur ex Hebræo : *Qui viderant templum prius : cum fundatum eſſet & hoc templum in oculis eorum:* Et quidem ſecundi templi major erat amplitudo prioris templi propriè dicti amplitudine : ſed ornamentis & vaſis longè inferius erat. Hæc tamen ſic poſſunt intelligi , ut lacrymas partim ex gaudio, partim ex dolore priſtinæ calamitatis funderent.

CAP. IV.

5. (a) Provinciarum præfectos pecunia corruperunt, ut templi inſtaurationem impedirent , Cyro in variis bellis diſtracto. Idque regnante Cambyſe Judæis minùs æquo , qui *Aſſuerus* & *Artaxerxes* nominatur ; in quibusdam codicibus ita legitur : *In regno autem Aſſueri, ipſe eſt Artaxerxes*: vox *Aſſueri* Perſis communis erat, ut *Auguſti* apud Romanos.

6. (b) Hic videtur Auctor perſecutionum quas Judæi poſtea pertulerunt, cum urbem muris cingere voluere.

7. & 10. (c) Niſi idem fuerit qui *Cambyſes* : Magus is fuit Oropaſtes , qui ſe filium Cambyſis finxit. *Aſenaphar*, Salmanaſar.

Digitized by Google

erant in conſilio eorum, ad Artaxerxem regem Perſarum: epiſtola autem accuſationis ſcripta erat Syriacè, & legebatur ſermone Syro.

8. Reum Beelteem, & Samſai ſcriba ſcripſerunt epiſtolam unam de Jeruſalem Artaxerxi regis, hujuſcemodi:

9. Reum Beelteem, & Samſai ſcriba, & reliqui conſiliatores eorum, Dinæi, & Apharſathachæi, Terphalæi, Apharſæi, Erchuæi, Babylonii, Suſanechæi, Dievi & Ælamitæ,

10. Et cæteri de gentibus, quas tranſtulit Aſenaphar magnus & glorioſus: & habitare eas fecit in civitatibus Samariæ, & in reliquis regionibus trans flumen in pace:

11. (Hoc eſt exemplar epiſtolæ, quam miſerunt ad eum) Artaxerxi regi, ſervi tui, viri qui ſunt trans fluvium, ſalutem dicunt.

12. Notum ſit regi, quia Judæi, qui aſcenderunt à te ad nos, venerunt in Jeruſalem civitatem rebellem & peſſimam, quam ædificant, extruentes muros ejus, & parietes componentes.

13. Nunc igitur notum ſit regi, quia ſi civitas illa ædificata fuerit, & muri ejus inſtaurati, tributum, & vectigal, & annuos reditus non dabunt, & uſque ad reges hæc noxa perveniet.

14. Nos autem memores ſalis, quod in palatio comedimus, & quia læſiones regis videre nefas ducimus, idcircò miſimus & nuntiavimus regi,

15. Ut recenſeas in libris hiſtoriarum patrum tuorum, & invenies ſcriptum in commentariis: & ſcies quoniam urbs illa, urbs rebellis eſt, & nocens regibus & provinciis, & bella concitantur in ea ex diebus antiquis: quam ob rem & civitas ipſa deſtructa eſt.

16. Nuntiamus nos regi, quoniam ſi civitas illa ædificata fuerit, & muri ipſius inſtaurati, poſſeſſionem trans fluvium non habebis.

17. Verbum miſit rex ad Reum Beelteem, & Samſai ſcribam, & ad reliquos qui erant in conſilio eorum habitatores Samariæ, & cæteris trans fluvium, ſalutem dicens & pacem.

18. Accuſatio, quam miſiſtis ad nos, manifeſtè lecta eſt coram me.

19. Et à me præceptum eſt: & recenſuerunt, inveneruntque quoniam civitas illa à diebus antiquis adverſum reges rebellat, & ſeditiones, & prælia concitantur in ea:

20. Nam & reges fortiſſimi fuerunt in Jeruſalem, qui & dominati ſunt omni regioni, quæ trans fluvium eſt: tributum quoque & vectigal, & reditus accipiebant.

21. Nunc ergo audite ſententiam: Prohibeatis viros illos, ut urbs illa non ædificetur, donec ſi fortè à me juſſum fuerit.

22. Videte ne negligenter hoc impleatis, & paulatim creſcat malum contra reges.

23. Itaque exemplum edicti Artaxerxis regis lectum eſt coram Reum Beelteem, & Samſai ſcriba, & conſiliariis eorum: & abierunt feſtini in Jeruſalem ad Judæos, & prohibuerunt eos in brachio & robore.

24. Tunc intermiſſum eſt opus domus Domini in Jeruſalem, & non fiebat uſque ad annum ſecundum regni Darii (d) regis Perſarum.

CAPUT V.

Regnante Dario, Zorobabel templi ſubſtructionem, fruſtra obnitentibus inimicis aggreditur.

1. PRophetaverunt autem Aggæus Propheta & Zacharias filius (a) Addo, prophetantes ad Judæos, qui erant in Judæa & Jeruſalem, in nomine Dei Iſrael.

2. Tunc ſurrexerunt Zorobabel filius Salathiel, & Joſue filius Joſedec, & cœperunt ædificare templum Dei in Jeruſalem, & cum eis prophetæ Dei adjuvantes eos.

3. In ipſo autem tempore venit ad eos Thathanai, qui erat dux trans flumen, & Stharbuzanai, & conſiliarii eorum: ſicque dixerunt eis: Quis dedit vobis conſilium ut domum hanc ædificaretis, & muros ejus inſtauraretis?

4. Ad quod reſpondimus eis, quæ eſſent nomina hominum auctorum ædificationis illius.

5. Oculus (b) autem Dei eorum factus eſt ſuper ſenes Judæorum, & non potuerunt inhibere eos. Placuit ut res ad Darium referretur, & tunc ſatisfacerent adverſus accuſationem illam.

6. Exempar epiſtolæ, quam miſit Thathanai

24. (d) Sunt qui hunc annum ſeptuageſimum deſolationis eſſe putent, propter verba Angeli Zachar. 1. in præfatione allata: alii ſeptuaginta annos captivitatis à 70. annis deſolationis ſecernunt, illos finiunt anno primo Cyri, hos anno ſecundo Darii Hyſtaſpidæ.

1. (a) Nepos Addos: nam cap. 1. Zachariæ v. 1. dicitur filius Zachariæ.

5. (b) Divinus favor, aut providentia eos excitavit ad incipiendum & perficiendum.

nai dux regionis trans flumen, & Sthar-buzanai, & conſiliatores ejus Arphaſa-chæi, qui erant trans flumen, ad Darium regem.

7. Sermo quem miſerant ei, ſic ſcriptus erat: Dario regi pax omnis.

8. Notum ſit regi, iſſe nos ad Judæam provinciam, ad domum Dei magni, quæ ædificatur lapide impolito (c), & ligna ponuntur in parietibus: opuſque illud diligenter extruitur, & creſcit in manibus eorum.

9. Interrogavimus ergo ſenes illos, & ita diximus eis: Quis dedit vobis poteſtatem ut domum hanc ædificaretis, & muros hos inſtauraretis?

10. Sed & nomina eorum quæſivimus ab eis, ut nuntiaremus tibi: ſcripſimuſque nomina eorum virorum qui ſunt principes in eis.

11. Hujuſcemodi autem ſermonem reſponderunt nobis, dicentes: Nos ſumus ſervi Dei cœli & terræ, & ædificamus templum, quod erat extructum ante hos annos multos, quodque rex Iſrael magnus ædificaverat, & extruxerat.

12. Poſtquam autem ad iracundiam provocaverunt patres noſtri Deum cœli, tradidit eos in manus Nabuchodonoſor regis Babylonis Chaldæi, domum quoque hanc deſtruxit, & populum ejus tranſtulit in Babylonem.

13. Anno autem primo Cyri regis Babylonis, Cyrus rex propoſuit edictum ut domus Dei hæc ædificaretur.

14. Nam & vaſa templi Dei aurea & argentea, quæ Nabuchodonoſor tulerat de templo, quod erat in Jeruſalem, & aſportaverat ea in templum Babylonis, protulit Cyrus rex de templo Babylonis, & data ſunt Saſſabaſar vocabulo, quem & principem conſtituit,

15. Dixitque ei: Hæc vaſa tolle, & vade, & pone ea in templo, quod eſt in Jeruſalem, & domus Dei ædificetur in loco ſuo.

16. Tunc itaque Saſſabaſar ille venit & poſuit fundamenta templi Dei in Jeruſalem, & ex eo tempore uſque nunc ædificatur, & necdum completum eſt.

17. Nunc ergo, ſi videtur regi bonum, recenſeat in bibliotheca (d) regis, quæ eſt in Babylone, utrumnam à Cyro rege juſſum fuerit ut ædificaretur domus Dei in Jeruſalem, & voluntatem regis ſuper hac re mittat ad nos.

CAPUT VI.

Conſultus ea de re Darius, Cyri edictum confirmat. Anno ſexto Darii, interioris templi fabrica perficitur: dies feſti & Phaſe imprimis celebrantur.

1. TUnc Darius rex præcepit, & recenſuerunt in bibliotheca librorum, qui erant repoſiti in Babylone (a),

2. Et inventum eſt in Ecbatanis, quod eſt caſtrum in Medena provincia volumen unum, taliſque ſcriptus erat in eo commentarius:

3. Anno primo Cyri regis: Cyrus rex decrevit ut domus Dei ædificaretur, quæ eſt in Jeruſalem, in loco ubi immolent hoſtias, & ut ponant fundamenta ſupportantia altitudinem cubitorum ſexaginta, & latitudinem (b) cubitorum ſexaginta,

4. Ordines de lapidibus impolitis (c) tres, & ſic ordines de lignis novis: ſumptus autem de domo regis dabuntur.

5. Sed & vaſa templi Dei aurea & argentea, quæ Nabuchodonoſor tulerat de templo Jeruſalem, & attulerat ea in Babylonem, reddantur, & referantur in templum in Jeruſalem in locum ſuum, quæ & poſita ſunt in templo Dei.

6. Nunc ergo Thathanai dux regionis, quæ eſt trans flumen, Stharbuzanai, & conſiliarii veſtri Apharſachæi, qui eſtis trans flumen, procul recedite ab illis,

7. Et dimittite fieri templum Dei illud à duce Judæorum, & à ſenioribus eorum, ut domum Dei illam ædificent in loco ſuo.

8. Sed & à me præceptum eſt, quid oporteat fieri à Presbyteris Judæorum illis, ut ædificetur domus Dei, ſcilicet ut de arca regis, id eſt, de tributis, quæ dantur de regione trans flumen, ſtudioſè ſumptus dentur viris illis, ne impediatur opus.

9. Quòd ſi neceſſe fuerit, & vitulos, & agnos, & hœdos in holocauſtum Deo cœli, frumentum, ſal, vinum, & oleum, ſecundùm

8. (c) Sine ſculptura: Hebr. *e magnis lapidibus*, 70. Λίθοις ἐκλεκτοῖς, *de lapidibus electis*.

17. (d) In tabulario.

CAP. VI. 2. & 3. (a) In regno Babylonis, non in ſola urbe: *In Ecbatanis*, hæc erat Mediæ metropolis: Chald. *Beachmata*, באחמתא, i.e. *in ſcriniis litterarum*. Sept. ex MS. Alexandrino, ἐν Ἀμαθᾷ: quæ vox Nobilio videtur veſtigium vocis Chaldaicæ. Stephanus eam civitatem vocat Ἀγβάτανα.

3. (b) Veriſimile eſt *latitudinem* hoc loco accipi pro *longitudine*: nam vox Chaldæa *Pete*, פתי, *extenſionem* ſignificat. Ita erat edictum Cyri: ſed fieri potuit, ut Judæi ad ampliorem formam propriis ſumptibus fabricam erigerent.

4. (c) Alii, *ex lapidibus marmoris*: Impoliti dicuntur novi lapides, qui poſtea poliuntur, & ædificiis aptantur.

cundùm ritum Sacerdotum, qui ſunt in Jeruſalem, detur eis per ſingulos dies, ne ſit in aliquo querimonia.

10. Et offerant oblationes Deo cœli, orentque pro vita regis, & filiorum ejus.

11. A me ergo poſitum eſt decretum: Ut omnis homo qui hanc mutaverit juſſionem, tollatur (d) lignum de domo ipſius, & erigatur, & configatur in eo, domus autem ejus publicetur.

12. Deus autem, qui habitare fecit nomen ſuum ibi, diſſipet omnia regna, & populum qui extenderit manum ſuam ut repugnet, & diſſipet domum Dei illam, quæ eſt in Jeruſalem. Ego Darius ſtatui decretum, quod ſtudioſè impleri volo.

13. Igitur Thathanai dux regionis trans flumen, & Stharbuzanai, & conſiliarii ejus, ſecundùm quod præceperat Darius rex, ſic diligenter executi ſunt.

14. Seniores autem Judæorum ædificabant, & proſperabantur juxta prophetiam Aggæi prophetæ, & Zachariæ filii Addo: & ædificaverunt & conſtruxerunt, jubente Deo Iſrael, & jubente Cyro, & Dario, & Artaxerxe (e) regibus Perſarum.

15. Et compleverunt domum Dei iſtam, uſque ad diem tertium menſis Adar, qui eſt annus ſextus (f) regni Darii regis.

16. Fecerunt autem filii Iſrael, Sacerdotes & Levitæ, & reliqui filiorum tranſmigrationis, dedicationem domus Dei in gaudio.

17. Et obtulerunt in dedicationem domus Dei vitulos centum, arietes ducentos, agnos quadrigentos, hircos caprarum pro peccato totius Iſrael duodecim, juxta numerum tribuum Iſrael.

18. Et ſtatuerunt Sacerdotes in ordinibus ſuis, & Levitas in vicibus ſuis, ſuper opera Dei in Jeruſalem, * ſicut ſcriptum eſt in libro Moyſi.

* Num. 3. 6. & 8. 9.

19. Fecerunt autem filii Iſrael tranſmigrationis, Paſcha, quartadecima die menſis primi.

20. Purificati enim fuerant Sacerdotes & Levitæ quaſi unus: omnes mundi ad immolandum paſcha univerſis filiis tranſmigrationis, & fratribus ſuis Sacerdotibus, & ſibi.

21. Et comederunt filii Iſrael, qui reverſi fuerant de tranſmigratione, & omnes qui ſe ſeparaverant à coinquinatione gentium terræ ad eos, ut quærerent Dominum Deum Iſrael.

22. Et fecerunt ſolemnitatem azymorum ſeptem diebus in lætitia, quoniam lætificaverat eos Dominus, & converterat cor regis Aſſur (g) ad eos, ut adjuvaret manus eorum in opere domus Domini Dei Iſrael.

CAPUT VII.

Anno ſeptimo Regis Artaxerxis, Eſdras Jeruſalem proficiſcitur cum ſacerdotibus, litteris regiis munitus: libertas à tributis à Rege conceditur.

1. POſt hæc autem verba, in regno Artaxerxis (a) regis Perſarum, Eſdras filius Sarajæ, filii Azariæ, filii Helciæ,

2. Filii Sellum, filii Sadoc, filii Achitob,

3. Filii Amariæ, filii Azariæ, filii Marajoth,

4. Filii Zarahiæ, filii Ozi, filii Bocci,

5. Filii Abiſue, filii Phinees, filii Eleazar, filii Aaron ſacerdotis ab initio.

6. Ipſe Eſdras aſcendit de Babylone, & ipſe ſcriba (b) velox in lege Moyſi, quam Dominus Deus dedit Iſrael: & dedit ei rex ſecundùm manum Domini Dei ejus ſuper eum, omnem petitionem ejus.

7. Et

11. (d) Mos erat Perſarum, inquit Grotius, ex ipſius condemnati domo lignum ſumere, de quo ſuſpenderetur.

14. (e) Filio Darii, cujus temporibus facta ſunt quæ ad templi ornatum ſpectabant. An is filius fuit Darii imperii ſocius; an unus è ſeptem principibus, qui occiſis Magis Darium elegerant; an Artaxerxes Longimanus, de quo mox fit mentio? Adeo ut Cyrus, Darius & Artaxerxes, Deo ita volente, ad templi conſtructionem ſua uſi fuerint auctoritate. Videtur poſt Cyrum magnum nomen *Xerxis* fuiſſe gentilitium regibus Perſarum, præter nomen quod habebant ante imperium, ac mutatione aliqua litterarum factum eſſe cum determinatione Græca; particulam verò, *Art*, eſſe additamentum honorificum, quod *magnum* ſignificat. Ex hoc itaque communi nomine vel *Aſſueri*, vel *Artaxerxis*, quis hic fuerit, vix ſciri poteſt, niſi adſint quædam temporum argumenta.

15. (f) Hos annos ſic nonnulli computant, ut ſit quadrageſimus ſextus, ex quo à Cyro edictum manavit: juxta ea quæ à Judæis Joan. 2. 20. dicta ſunt, 46. annis ædificatum eſſe templum: nam Cyro duos annos tribuunt poſt captam Babylonem, quando unà cum Cyaxare regnavit; 29. annos ſolùm regnaſſe eum volunt, Cambyſem 8. annis, Magos ſeptem menſibus. Idque ab Herodoto L. 3. confirmatum volunt, & ex Zacharia cap. 1. ubi numerat 70. annos deſolationis, nempe ab anno vigeſimo Nabuchodonoſoris, qui 43. annos regnavit ex Beroſo apud Joſephum, l. 1. contra Appionem. Hic anno vigeſimo imperii evertit Jeroſolymam; reliqui ſunt 23. filius Evilmerodach duobus annis regnavit ex eodem Beroſo: Balthaſſar per triennium, reliqui ad tempus Zachariæ efficiunt ſeptuaginta annos deſolationis, cùm 70. anni captivitatis in anno primo Cyri deſinant: unde huic calculo deſunt nonnulli anni. Neque à communiori ſententia eſt temerè recedendum, præſertim cùm voces Hebraicæ apud Zachariam de præteritis annis commodè intelligantur, neque adeò neceſſe ſit 70. annos ad Zachariæ uſque tempora, aut Darii annum ſextum extendere.

22. (g) Darii: recuperata Babylone, Aſſyriis ut Perſis imperabat.

CAP. VII. 1. (a) Longimani Darii nepotis, anno ejus ſeptimo, miſſus eſt Eſdras cum diplomate regio.

6. (b) Legiſperitus, qui legis intellectum & ſenſum penetrans hanc magna facilitate exponebat. Hinc optime colligitur toto exilii tempore legem extitiſſe.

Digitized by Google

7. Et aſcenderunt de filiis Iſrael, & de filiis Sacerdotum, & de filiis Levitarum, & de cantoribus, & de janitoribus, & de Nathinæis, in Jeruſalem, anno ſeptimo Artaxerxis regis.

8. Et venerunt in Jeruſalem menſe quinto, ipſe eſt annus ſeptimus regis.

9. Quia in primo die menſis primi cœpit aſcendere de Babylone, & in primo die menſis quinti venit in Jeruſalem, juxta manum Dei ſui bonam (c) ſuper ſe.

10. Eſdras enim paravit cor ſuum, ut inveſtigaret legem Domini, & faceret & doceret in Iſrael præceptum & judicium.

11. Hoc eſt autem exemplar epiſtolæ edicti, quod dedit rex Artaxerxes Eſdræ ſacerdoti ſcribæ erudito in ſermonibus & præceptis Domini, & cæremoniis ejus in Iſrael.

12. Artaxerxes rex regum Eſdræ ſacerdoti, ſcribæ legis Dei cœli doctiſſimo, ſalutem.

13. A me decretum eſt, ut cuicumque placuerit in regno meo de populo Iſrael, & de Sacerdotibus ejus, & de Levitis, ire in Jeruſalem, tecum vadat.

14. A facie enim regis & ſeptem conſiliatorum ejus miſſus es, ut viſites Judæam & Jeruſalem in lege Dei tui, quæ eſt in manu (d) tua:

15. Et ut feras argentum & aurum, quod rex & conſiliatores ejus ſpontè obtulerunt Deo Iſrael, cujus in Jeruſalem tabernaculum eſt.

16. Et omne argentum & aurum quodcumque inveneris in univerſa provincia Babylonis, & populus offerre voluerit, & de Sacerdotibus quæ ſpontè obtulerint domui Dei ſui, quæ eſt in Jeruſalem,

17. Liberè accipe, & ſtudioſè eme de hac pecunia vitulos, arietes, agnos, & ſacrificia & libamina eorum, & offer ea ſuper altare templi Dei veſtri, quod eſt in Jeruſalem.

18. Sed & ſi quid tibi & fratribus tuis placuerit, de reliquo argento & auro ut faciatis, juxta voluntatem Dei veſtri facite.

19. Vaſa quoque, quæ dantur tibi in miniſterium domus Dei tui, trade in conſpectu Dei in Jeruſalem.

20. Sed & cætera, quibus opus fuerit in domum Dei tui, quantumcumque neceſſe eſt ut expendas, dabitur de theſauro, & de fiſco regis,

21. Et à me. Ego Artaxerxes rex, ſtatui atque decrevi omnibus cuſtodibus arcæ publicæ, qui ſunt trans flumen, ut quodcumque petierit à vobis Eſdras ſacerdos, ſcriba legis Dei cœli, abſque mora detis,

22. Uſque ad argenti talenta centum, & uſque ad frumenti coros centum, & uſque ad vini batos centum, & uſque ad batos olei centum, ſal verò abſque menſura.

23. Omne quod ad ritum Dei cœli pertinet, tribuatur diligenter in domo Dei cœli: ne fortè iraſcatur contra regnum regis, & filiorum ejus.

24. Vobis quoque notum facimus de univerſis Sacerdotibus, & Levitis, & cantoribus, & janitoribus, Nathinæis, & miniſtris domus Dei hujus, ut vectigal, & tributum, & annonas non habeatis poteſtatem imponendi (e) ſuper eos.

25. Tu autem Eſdra ſecundùm ſapientiam Dei tui, quæ eſt in manu tua, conſtitue judices & præſides, ut judicent omni populo qui eſt trans flumen, his videlicet qui noverunt legem Dei tui, ſed & imperitos docete liberè.

26. Et omnis qui non fecerit legem Dei tui, & legem (f) regis diligenter, judicium erit de eo, ſive in mortem, ſive in exilium, ſive in condemnationem ſubſtantiæ ejus, vel certè in carcerem.

27. Benedictus Dominus Deus patrum noſtrorum, qui dedit hoc in corde regis, ut glorificaret domum Domini, quæ eſt in Jeruſalem.

28. Et in me inclinavit miſericordiam ſuam coram rege & conſiliatoribus ejus, & univerſis principibus regis potentibus: & ego confortatus manu Domini Dei mei, quæ erat in me, congregavi de Iſrael principes qui aſcenderent mecum.

CAPUT VIII.

Recenſentur qui cum Eſdra aſcenderunt Jeruſalem: vaſa reponuntur in templo.

1. HI ſunt ergo principes familiarum, & genealogia eorum, qui aſcenderunt mecum in regno Artaxerxis regis de Babylone.

2. De filiis Phinees, Gerſom. De filiis Ithamar, Daniel. De filiis David, Hattus.

3. De filiis Secheniæ, filiis Pharos (a), Zacharias: & cum eo numerati ſunt viri centum quinquaginta:

4. De

9. (c) Quam ſibi propitiam experiebatur.

14. (d) Quam optimè tenes; cura ut Judæi illam obſervent.

24. (e) Quòd fortè ſacerdotes Perſarum tali immunitate fruerentur, ut de ſacerdotibus Ægyptiis habemus Geneſ. 47.

26. (f) Regis. Quæ Judæis legum ſuarum exercendarum jus dabat.

3. (a) Ut diſtinguatur ab alio, cujus fit mentio v. 5. CAPUT VIII.

Digitized by Google

4. De filiis Phahath Moab, Elioenai filius Zarehe, & cum eo ducenti viri.

5. De filiis Secheniæ, filius Ezechiel, & cum eo trecenti viri.

6. De filiis Adan, Abed filius Jonathan, & cum eo quinquaginta viri.

7. De filiis Alam, Iſaias filius Athaliæ, & cum eo ſeptuaginta viri.

8. De filiis Saphatiæ, Zebedia filius Michael, & cum eo octoginta viri.

9. De filiis Joab, Obedia filius Jahiel, & cum eo ducenti decem & octo viri.

10. De filiis Selomith, filius Joſphiæ, & cum eo centum ſexaginta viri.

11. De filiis Bebai, Zacharias filius Bebai, & cum eo viginti octo viri.

12. De filiis Azgad, Joharan filius Eccetan, & cum eo centum & decem viri.

13. De filiis Adonicam, qui erant noviſſimi: & hæc nomina eorum: Elipheleth, Jehiel, & Samajas, & cum eis ſexaginta viri.

14. De filiis Begui, Uthai & Zachur, & cum eis ſeptuaginta viri.

15. Congregavi autem eos ad fluvium (b), qui decurrit ad Ahava, & manſimus ibi tribus diebus: quæſivique in populo & in ſacerdotibus de filiis Levi, & non inveni ibi.

16. Itaque miſi Eliezer, & Ariel, & Semejam, & Elnathan, & Jarib, & alterum Elnathan, & Nathan, & Zachariam, & Moſollam principes: & Jojarib, & Elnathan ſapientes.

17. Et miſi eos ad Eddo, qui eſt primus in Chaſphiæ (c) loco, & poſui in ore eorum verba, quæ loquerentur ad Eddo, & fratres ejus Nathinæos, in loco Chaſphiæ, ut adducerent nobis miniſtros domus Dei noſtri.

18. Et adduxerunt nobis per manum Dei noſtri bonam ſuper nos, virum doctiſſimum de filiis Moholi filii Levi, filii Iſrael, & Sarabiam, & filios ejus & fratres ejus decem & octo,

19. Et Haſabiam, & cum eo Iſaiam de filiis Merari, fratreſque ejus & filios ejus viginti:

20. Et de Nathinæis, quos dederat David & principes ad miniſteria Levitarum, Nathinæos ducentos viginti: omnes hi ſuis nominibus vocabantur.

21. Et prædicavi ibi jejunium juxta fluvium Ahava, ut affligeremur coram Domino Deo noſtro, & peteremus ab eo viam rectam nobis & filiis noſtris, univerſæque ſubſtantiæ noſtræ.

22. Erubui (d) enim petere à rege auxilium & equites, qui defenderent nos ab inimico in via: quia dixeramus regi: Manus Dei noſtri eſt ſuper omnes, qui quærunt eum in bonitate: & imperium ejus, & fortitudo ejus, & furor ſuper omnes, qui derelinquunt eum.

23. Jejunavimus autem, & rogavimus Deum noſtrum per hoc: & evenit nobis proſperè.

24 Et ſeparavi de principibus Sacerdotum duodecim, Sarabiam, & Haſabiam, & cum eis de fratribus eorum decem.

25. Appendique eis argentum & aurum, & vaſa conſecrata domus Dei noſtri, quæ obtulerat rex & conſiliatores ejus, & principes ejus, univerſuſque Iſrael eorum, qui inventi fuerant:

26. Et appendi in manibus eorum argenti talenta ſexcenta quinquaginta, & vaſa argentea centum (e), auri centum talenta:

27. Et crateres aureos viginti, qui habebant ſolidos millenos, & vaſa æris fulgentis optimi duo, pulchra ut aurum.

28. Et dixi eis: Vos ſancti Domini, & vaſa ſancta, & argentum & aurum quod ſponte oblatum eſt Domino Deo patrum noſtrorum:

29. Vigilate & cuſtodite, donec appendatis coram principibus Sacerdotum, & Levitarum, & ducibus familiarum Iſrael in Jeruſalem, in theſaurum domus Domini.

30. Suſceperunt autem Sacerdotes & Levitæ pondus argenti, & auri, & vaſorum, ut deferrent Jeruſalem in domum Dei noſtri.

31. Promovimus ergo à flumine Ahava duodecimo die menſis primi, ut pergeremus Jeruſalem: & manus Dei noſtri fuit ſuper nos, & liberavit nos de manu inimici & inſidiatoris in via.

32. Et venimus Jeruſalem, & manſimus ibi tribus diebus.

33. Die autem quarta appenſum eſt argentum, & aurum, & vaſa in domo Dei noſtri per manum Meremoth filii Uriæ Sacerdotis, & cum eo Eleazar filius Phinees,

cum-

15. (b) Juxta confluentem utriuſque fluminis conſederunt. *Quæſivique in populo*, Hebr. *Intellexique in populo*, luſtravi populum & ſacerdotes: *Et non inveni ibi*, qui eſſent Levitæ & non ſacerdotes.

17. (c) Vicus erat Babylonis, Judæorum fortè habitationi deſtinatus. Sept. *ἐν ἀργυρίῳ τοῦ τόπου*, *In argento loci*, quod optimè reſpondet Hebræo, ſeu mera eſt vocis Hebraicæ interpretatio: quam alibi vertunt, *loco gazophylacii*, *ἐν τῷ τόπῳ τοῦ γαζοφυλακίου*.

22. (d) Quòd dixiſſet Regi in tutela Dei eſſe omnes qui eum ritè colunt. Hinc diſcimus nos à poteſtatibus ſæculi ea poſtulare non debere, quæ cum religione ipſa non conveniunt, ut divitias, aut dignitates, quæ magis ſpernendæ ſunt, aut fugiendæ, quàm quærendæ.

26. (e) Hebr. *Vaſa argentea centum talentorum*.

cùmque eis Jozabed filius Joſue, & Noadaja filius Bennoi Levitæ,

34. Juxta numerum & pondus omnium: deſcriptumque eſt omne pondus in tempore illo.

35. Sed & qui venerant de captivitate filii tranſmigrationis, obtulerunt holocautomata Deo Iſrael, vitulos duodecim pro omni populo Iſrael, arietes nonaginta ſex, agnos ſeptuaginta ſeptem, hircos pro peccato duodecim: omnia in holocauſtum Domino.

36. Dederunt autem edicta regis ſatrapis, qui erant de conſpectu regis, & ducibus trans flumen, & elevaverunt (f) populum & domum Dei.

CAPUT IX.

Audit Eſdras inter Judæos & Chananæos contra Legis præſcriptum juncta eſſe connubia; idque luget fuſa ad Deum oratione.

1. POſtquam autem hæc completa ſunt, acceſſerunt ad me principes, dicentes: Non eſt ſeparatus populus Iſrael, Sacerdotes & Levitæ, à populis terrarum, & abominationibus eorum, Chananæi videlicet, & Hethæi (a), & Pherezæi, & Jebuſæi, & Ammonitarum, & Moabitarum, & Ægyptiorum, & Amorrhæorum.

2. Tulerunt enim de filiabus eorum ſibi & filiis ſuis, & commiſcuerunt ſemen ſanctum cum populis terrarum: manus (b) etiam principum & magiſtratuum fuit in tranſgreſſione hac prima.

3. Cùmque audiſſem ſermonem iſtum, ſcidi pallium meum & tunicam, & evelli capillos capitis mei, & barbæ, & ſedi mœrens.

4. Convenerunt autem ad me omnes, qui timebant verbum Dei Iſrael, pro tranſgreſſione eorum qui de captivitate venerant, & ego ſedebam triſtis uſque ad ſacrificium veſpertinum:

5. Et in ſacrificio veſpertino ſurrexi de afflictione mea, & ſciſſo pallio & tunica, curvavi genua mea, & expandi manus meas ad Dominum Deum meum,

6. Et dixi: Deus meus, confundor & erubeſco levare faciem meam ad te: quoniam iniquitates noſtræ multiplicatæ ſunt ſuper caput noſtrum, & delicta noſtra creverunt uſque ad cœlum,

7. A diebus (c) patrum noſtrorum: ſed & nos ipſi peccavimus graviter uſque ad diem hanc, & in iniquitatibus noſtris traditi ſumus ipſi, & reges noſtri, & Sacerdotes noſtri in manum regum terrarum, & in gladium, & in captivitatem, & in rapinam, & in confuſionem vultus, ſicut & die hac.

8. Et nunc quaſi parum (d) & ad momentum facta eſt deprecatio noſtra apud Dominum Deum noſtrum: ut dimitterentur nobis reliquiæ, & daretur nobis paxillus in loco ſancto ejus, & illuminaret oculos noſtros Deus noſter, & daret nobis vitam modicam in ſervitute noſtra,

9. Quia ſervi ſumus, & in ſervitute noſtra non dereliquit nos Deus noſter, ſed inclinavit ſuper nos miſericordiam coram rege Perſarum, ut daret nobis vitam, & ſublimaret domum Dei noſtri, & extrueret (e) ſolitudines ejus, & daret nobis ſepem in Juda & Jeruſalem.

10. Et nunc quid dicemus Deus noſter poſt hæc? quia dereliquimus mandata tua,

11. Quæ præcepiſti in manu ſervorum tuorum prophetarum, dicens: Terra, ad quam vos ingredimini ut poſſideatis eam, terra immunda eſt, juxta immunditiam populorum, cæterarumque terrarum, abominationibus eorum qui repleverunt eam ab ore uſque ad os (f) in coinquinatione ſua.

12. Nunc

36. (f) Hebr. *Exaltaverunt*, adjuvarunt populum.

CAP. IX. 1. (a) Qui à Nabuchodonoſore ſubacti unà cum Judæis in captivitatem abducti fuerant: unde cum iis affinitates jungere potuerunt. Quin & a multis annis in Palæſtinam redierant Judæi, & Chananæorum filias duxerant. Sine exceptione id vetitum erat de Chananæis, Hethæis, Pherezæis; de cæteris idem fuit conſtitutum a ſapientibus, niſi legem ſuſciperent. Ex iis diſcimus, qua prudentia pravis & inſolitis conſuetudinibus mederi oporteat, ubi ſe ſe offert occaſio. Connubia cum exteris gentibus prohibita in lege fuerant, ne Iſraelitas ad idololatriam inducerent. Ea quidem tolerata ſunt, ubi nullus erat periculo locus: ſed poſtquam ipſa docuit experientia viros perſæpè ab uxoribus ad impietatem allici, in reſtitutione populi Iſraelitici id permagni viſum eſt momenti legem Moſis renovare.

2. (b) Principes & magiſtratus primi omnium prævaricati ſunt, uti ex textu Hebræo colligitur; adeò ut vox, *prima*, jungatur cum manu principum, non cum tranſgreſſione. Sic enim habet Hebræus textus: *Manus principum & magiſtratuum prima fuit in prævaricatione*.

7. (c) In Hebr. & Græco hæc verba junguntur cum ſequentibus: *A diebus patrum noſtrorum nos in delicto magno uſque ad diem hanc*. *Sicut & die hac*: ut experimur.

8. (d) Poſt captivitatem paululùm cœpimus reſpirare, & mox redimus ad tranſgreſſionem legis. Hebr. *Et nunc quaſi parvo momento*, i. e. ad exiguum tempus. *Et daretur nobis paxillus in loco ſancto ejus*, i. e. firma habitatio, quæ tam inconſtans fuit annis ſuperioribus, metaphora ducta à paxillis, quibus ſuſtentantur tabernacula. Id metuebat vir ſanctus, ne illa prævaricatio novas calamitates induceret: unde liberationem illam ut momentaneam ſpectabat.

9. (e) Ut templi ruinas reficeret: *Sepem in Juda*, conceſſit nobis Deus ut in tecto habitaremus in Judæa; per *ſepem* non intelligit mœnia civitatis, quæ nondum erant extructa, quæque à Nehemia poſtea ſunt excitata. Itaque per ſepem & maceriam intelligit parietes tumultuario opere fabricatos, vel quaſi ſepta ovium: nam alloquitur Deum ut paſtorem, ac ſi id vellet, inquit Huetius, Judæos tanquam diſſipatas oves jam à Deo paſtore coactas, & ad antiqua ovilia eſſe reductas.

11. (f) Uſque ad ſummum contaminata eſt terra, in quam ingredimini, inſtar vaſis pleni.

*Deut. 7. 3. 12. Nunc ergo * filias veſtras ne detis filiis eorum, & filias eorum ne accipiatis filiis veſtris, & non quæratis pacem eorum, & proſperitatem eorum, uſque in æternum: ut confortemini, & comedatis quæ bona ſunt terræ, & hæredes habeatis filios veſtros uſque in ſæculum.

13. Et poſt omnia (g) quæ venerunt ſuper nos in operibus noſtris peſſimis, & in delicto noſtro magno, quia tu Deus noſter liberaſti nos de iniquitate noſtra, & dediſti nobis ſalutem ſicut eſt hodie.

14. Ut non converteremur, & irrita faceremus mandata tua, neque matrimonia jungeremus cum populis abominationum iſtarum. Numquid iratus es nobis uſque ad conſummationem, ne dimitteres nobis reliquias ad ſalutem?

15. Domine Deus Iſrael juſtus es tu: quoniam derelicti ſumus, qui ſalvaremur ſicut die hac. Ecce coram te ſumus in delicto noſtro: non enim ſtari poteſt coram te ſuper hoc.

CAPUT X.

Audito Eſdra luget populus, quod alienigenas duxerint: fore ut legi obſequantur, jurant.

1. SIc ergo orante Eſdra, & implorante eo, & flente, & jacente ante templum Dei, collectus eſt ad eum de Iſrael cœtus grandis nimis virorum & mulierum & puerorum, & flevit populus fletu multo.

2. Et reſpondit Sechenias filius Jehiel de filiis Ælam, & dixit Eſdræ: Nos prævaricati ſumus in Deum noſtrum, & duximus uxores alienigenas de populis terræ, & nunc, ſi eſt pœnitentia in Iſrael ſuper hoc,

3. Percutiamus fœdus cum Domino Deo noſtro, ut projiciamus (a) univerſas uxores, & eos qui de his nati ſunt, juxta voluntatem Domini, & eorum qui timent præceptum Domini Dei noſtri: ſecundùm legem fiat.

4. Surge, tuum eſt decernere, noſque erimus tecum: confortare, & fac.

5. Surrexit ergo Eſdras, & adjuravit principes Sacerdotum & Levitarum, & omnem Iſrael, ut facerent ſecundùm verbum hoc, & juraverunt.

6. Et ſurrexit (b) Eſdras ante domum Dei, & abiit ad cubiculum Johanan filii Eliaſib, & ingreſſus eſt illuc, panem non comedit, & aquam non bibit: lugebat enim tranſgreſſionem eorum, qui venerant de captivitate.

7. Et miſſa eſt vox in Juda, & in Jeruſalem omnibus filiis tranſmigrationis, ut congregarentur in Jeruſalem.

8. Et omnis qui non venerit in tribus diebus juxta conſilium principum & ſeniorum, auferetur univerſa ſubſtantia ejus, & ipſe abjicietur (c) de cœtu tranſmigrationis.

9. Convenerunt igitur omnes viri Juda & Benjamin in Jeruſalem tribus diebus, ipſe eſt menſis nonus, vigeſimo die menſis: & ſedit omnis populus in platea domus Dei, trementes pro peccato, & pluviis.

10. Et ſurrexit Eſdras ſacerdos, & dixit ad eos: Vos tranſgreſſi eſtis, & duxiſtis uxores alienigenas, ut adderetis ſuper delictum Iſrael.

11. Et nunc date confeſſionem Domino Deo patrum veſtrorum, & facite placitum ejus, & ſeparamini à populis terræ, & ab uxoribus alienigenis.

12. Et reſpondit univerſa multitudo, dixitque voce magna: Juxta verbum tuum ad nos, ſic fiat.

13. Verumtamen quia populus multus eſt, & tempus pluviæ, & non ſuſtinemus ſtare foris, & opus non eſt diei unius vel duorum (vehementer quippe peccavimus in ſermone iſto)

14. Conſtituantur principes in univerſa multitudine: & omnes in civitatibus noſtris qui duxerunt uxores alienigenas, veniant in temporibus ſtatutis, & cum his ſeniores per civitatem & civitatem, & judices ejus, donec avertatur ira Dei noſtri à nobis ſuper peccato hoc.

15. Igitur Jonathan filius Azahel, & Jaaſia filius Thecue ſteterunt ſuper hoc, & Meſollam & Sebethai Levites adjuverunt eos.

16. Fe-

13. (g) Etſi peccavimus, tamen liberaſti nos: *Ut non converteremur*: Hebr. *Num converteremur? & irrita faceremus*: Hebr. *Ad irrita faciendum præcepta tua*, ſuppiendum, *abſit*, ut poſt tale beneficium redeamus ad peccata.

CAP. X. 3. (a) Hebr. *Conſilium virorum qui timent legem Dei.* Ex eorum præſcripto amandabant aliquò liberos, qui ex iis matrimoniis nati fuerant; id enim par eſt credere, ut eorum educationi proſpectum foret. Lex illa quæ Deuter. 7. & aliis in locis prohibebat matrimonia, non ea quidem irritabat, ſed vetabat tantummodo. Solvi autem ea jubet Eſdras privilegio libelli repudii, ne ad cultum idolorum inducerentur. Nec propterea filii ex iis nati ita ſunt abjecti, ut nullam eorum curam haberent parentes. Hoc quidem à Sechenia fuit propoſitum; ſed non legimus id executioni fuiſſe mandatum, aut planè perfectum: nam res ipſa rejecta eſt ad Nehemiæ uſque tempora.

6. & 7. (b) Egreſſus eſt: ſtam enim ſurrexerat. *Miſſa eſt vox*, Hebr. *Et tranſire fecerunt vocem*, præconis nimirùm.

8. (c) Ecce forma excommunicationis; is quidem auctoritate regia munitus, voluit tamen hoc decretum ex principum & ſeniorum conſilio fieri.

16. Feceruntque ſic filii tranſmigrationis. Et abierunt, Eſdras Sacerdos, & viri principes familiarum, in domos patrum ſuorum, & omnes per nomina ſua, & ſederunt in die primo menſis decimi ut quærerent rem.

17. Et conſummati (d) ſunt omnes viri, qui duxerant uxores alienigenas, uſque ad diem primam menſis primi.

18. Et inventi ſunt de filiis ſacerdotum qui duxerant uxores alienigenas. De filiis Joſue filii Joſedec, & fratres ejus, Maaſia, & Eliezer, & Jarib, & Godolia.

19. Et dederunt manus ſuas ut ejicerent uxores ſuas, & pro delicto ſuo arietem de ovibus offerrent.

20. Et de filiis Emmer, Hanani, & Zebedia.

21. Et de filiis Harim, Maaſia, & Elia, & Semeja, & Jehiel, & Ozias.

22. Et de filiis Pheshur, Elioenai, Maaſia, Iſmael Nathanael, Jozabed, & Elaſa.

23. Et de filiis Levitarum, Jozabed, & Semei, & Celaja, ipſe eſt Calita, Phataja, Juda, & Eliezer.

24. Et de cantoribus, Eliaſib. Et de janitoribus, Sellum, & Telem, & Uri.

25. Et ex Iſrael, de filiis Pharos, Remeja, & Jezia, & Melchia, & Miamin, & Eliezer, & Melchia, & Banea.

26. Et de filiis Ælam, Mathania, Zacharias, & Jehiel, & Abdi, & Jerimoth, & Elia.

27. Et de filiis Zethua, Elioenai, Eliaſib, Mathania, & Jerimuth, & Zabad, & Aziza.

28. Et de filiis Bebai, Johanan, Hanania, Zabbai, Athalai.

29. Et de filiis Bani, Moſollam, & Melluch, & Adaja, Jaſub, & Saal, & Ramoth.

30. Et de filiis Phahath Moab, Edna, & Chalal, Banajas, & Maaſias, Mathanias, Beſeleel, Bennui, & Manaſſe.

31. Et de filiis Herem, Eliezer, Joſue, Melchias, Semejas, Simeon,

32. Benjamin, Maloch, Samarias.

33. Et de filiis Haſom, Mathanai, Mathatha, Zabad, Eliphelet, Jermai, Manaſſe, Semei.

34. De filiis Bani, Maaddi, Amram, & Vel,

35. Baneas, & Badajas, Cheliau,

36. Vania, Marimuth, & Eliaſib,

37. Mathanias, Mathanai, & Jaſi,

38. Et Bani, & Bennui, Semei,

39. Et Salmias, & Nathan, & Adajas,

40. Et Mechnedebai, Siſai, Sarai,

41. Ezrel, & Selemiau, Semeria,

42. Sellum, Amaria, Joſeph.

43. De filiis Nebo, Jehiel, Mathathias, Zabad, Zabina, Jeddu, & Joel, & Banaja.

44. Omnes hi acceperant uxores alienigenas, & fuerunt ex eis mulieres, quæ pepererant filios.

17. & 18. (d) Numerati ſunt. *Et fratres ejus*, Hebr. *Et fratribus ejus*, cognatis Joſue.

LIBER NEHEMIÆ,

QUI ET

ESDRÆ SECUNDUS

DICITUR.

HOC libro, Nehemia ſimul & Eſdra acta referuntur ab anno Artaxerxis Longimani viceſimo ad annum uſque 32. Utrùm hi numerentur ab anno 12. Xerxis, quando unà cum patre regnare cœpit, ut videtur Petavio, & aliis nonnullis: an potiùs viceſimus ille annus cenſendus ſit poſt mortem Xerxis? utrique ſententiæ ſua non deſunt argumenta. Is enim erat mos Regum Perſarum, ut ad bella gerenda profecturi, regni hæredem deſignarent, ex Herodoto l. 1. & 7. Deinde Thucydides l. 1. Charon Lampſacenus apud Plutarchum in Themiſtocle tradunt Themiſtoclem exulem ad Artaxerxem Xerxis filium recens regnantem litteras dediſſe. Scribit verò Diodorus Siculus l. 11. Themiſtoclem adiiſſe ad Xerxem, non ad Artaxerxem anno ſecundo 77. Olympiadis. Quæ vix aliter conciliari poſſunt, niſi ſimul regnaverint Xerxes & ejus filius Artaxerxes.

Sed multa ſunt quæ huic opinioni adverſantur. Primùm enim Xerxes bellum movit adversùs Græciam anno primo 75. Olympiadis, tumque debuerat Artaxerxem in regni ſocietatem aſciſcere, ſi hæc erat apud Perſas conſuetudo. Verùm aliud quiddam eſt regni hæredem deſignare, aliud in conſortium Imperii vocare. Deinde Plutarchus ex claris Auctoribus ſcribit mortuo jam Xerxe Themiſtoclem ad Artaxerxem veniſſe; iſque poſt occiſum patrem puer erat, teſte Juſtino l. 3. ac multò magis puer is fuit, cùm eum adiit Themiſtocles vivo adhuc patre. Idque tenendum eſt maximè, ſi Artaxerxes natus eſt poſtquam pater regnum adeptus fuerat; vix enim ulla afferri poteſt ratio, cur Dario prælatus fuerit, & ſucceſſor patri deſignatus, niſi ob eam, quæ affertur à Petavio, quòd in purpura natus ſit, non item Darius. Quæ ſi vera ſunt, cùm Themiſtocles adiit Artaxerxem, hic minor erat 12. annis. Quæ tamen referunt Thucydides & Plutarchus adveniente Themiſtocle geſta & dicta ab Artaxerxe, à puero proficiſci non potuerunt. Neque hæc conveniunt cum Thucydidis teſtimonio, qui Themiſtoclem fugiſſe ad Artaxerxem recèns regnantem tradit. Quamobrem viceſimus ille annus Artaxerxis is fuit poſt occiſum Xerxem, atque hinc numerandæ videntur ſeptuaginta Hebdomades Danielis, cap. 9. v. 25. quæ decurrunt ab exitu ſermonis, ut iterum ædificetur Jeruſalem. Artaxerxes verò ille non fuit Mnemon, ſeu Memorioſus, ut videtur Scaligero; ſed Longimanus, ac Darius ille, cujus fit mentio in l. Eſdræ, non fuit Nothus, ſed Hyſtaſpidis filius, cujus ſexto anno inſtauratum eſt templum. Qui verò cap. 4. Eſdræ inſeruntur Aſſuerus & Artaxerxes, ii fuerunt Smerdis & Cambyſes; vel ſolus Cambyſes multis nominibus deſignatur pro more à Regibus Perſarum uſurpato, qui Xerxis & Artaxerxis nomina aſciſcebant, cùm rerum ſumma ad eos pervenerat.

CAPUT

Digitized by Google

CAPUT PRIMUM.

Nehemias, audita miſeranda Jeroſolymæ ſorte, Dei implorat miſericordiam; oratio ejus.

1. VErba Nehemiæ filii Helchiæ. Et factum eſt in menſe Caſleu, anno vigeſimo (a) & ego eram in Suſis caſtro.

2. Et venit Hanani unus de fratribus meis, ipſe & viri ex Juda: & interrogavi eos de Judæis, qui remanſerant & ſupererant de captivitate, & Jeruſalem.

3. Et dixerunt mihi: Qui remanſerunt, & relicti ſunt de captivitate ibi in provincia, in afflictione magna ſunt, & in opprobrio: & murus Jeruſalem diſſipatus eſt, & portæ ejus combuſtæ ſunt igni.

4. Cùmque audiſſem verba hujuſcemodi, ſedi, & flevi, & luxi diebus multis: jejunabam, & orabam ante faciem Dei cœli.

* Dan. 9. 4. 5. Et dixi: * Quæſo Domine Deus cœli fortis, magne atque terribilis, qui cuſtodis pactum & miſericordiam cum his qui te diligunt, & cuſtodiunt mandata tua:

6. Fiant aures tuæ auſcultantes, & oculi tui aperti, ut audias orationem ſervi tui, quam ego oro coram te hodie, nocte & die, pro filiis Iſrael ſervis tuis: & confiteor pro peccatis filiorum Iſrael, quibus peccaverunt tibi: ego & domus patris mei peccavimus,

7. Vanitate ſeducti ſumus, & non cuſtodivimus mandatum tuum, & cæremonias, & judicia, quæ præcepiſti Moyſi famulo tuo.

8. Memento verbi, quod mandaſti Moyſi ſervo tuo, dicens: Cùm tranſgreſſi fueritis, ego diſpergam vos in populos:

9. Et ſi revertamini ad me, & cuſtodiatis præcepta mea, & faciatis ea; etiamſi abducti fueritis ad extrema cœli, inde congregabo vos, & reducam in locum, quem elegi ut habitaret nomen meum ibi.

10. Et ipſi ſervi tui, & populus tuus: quos redemiſti in fortitudine tua magna, & in manu tua valida.

11. Obſecro Domine, ſit auris tua attendens ad orationem ſervi tui, & ad orationem ſervorum tuorum, qui volunt timere nomen tuum: & dirige ſervum tuum hodie, & da ei miſericordiam ante virum hunc: ego enim eram pincerna regis.

CAPUT II.

Nehemias, acceptis à Rege litteris, venit Jeruſalem, murorum extructionem invitis hoſtibus aggreditur.

1. FActum eſt autem in menſe Niſan (a), anno vigeſimo Artaxerxis regis: & vinum erat ante eum, & levavi vinum, & dedi regi: & eram quaſi languidus ante faciem ejus.

2. Dixitque mihi rex: Quare vultus tuus triſtis eſt, cùm te ægrotum non videam? non eſt hoc fruſtra, ſed malum neſcio quod in corde tuo eſt. Et timui valdè, ac nimis:

3. Et dixi regi: Rex in æternum vive: quare non mœreat vultus meus, quia civitas domus ſepulchrorum patris mei deſerta eſt, & portæ ejus combuſtæ ſunt igni?

4. Et ait mihi rex: Pro qua re poſtulas? Et oravi Deum cœli,

5. Et dixi ad regem: Si videtur regi bonum, & ſi placet ſervus tuus ante faciem tuam, ut mittas me in Judæam, ad civitatem ſepulchri patris mei, & ædificabo eam.

6. Dixitque mihi rex, & regina quæ ſedebat juxta eum: Uſque ad quod tempus erit iter tuum, & quando reverteris? Et placuit ante vultum regis, & miſit me: & conſtitui ei tempus.

7. Et dixi regi: Si regi videtur bonum, epiſtolas det mihi ad duces regionis trans flumen, ut traducant me, donec veniam in Judæam:

8. Et

CAP. I. 1. (a) Artaxerxis videlicet, cujus regni initium à menſe *Caſleu*, qui nonus à menſe *Niſan*, ſeu Martio, computari ſolebat: unde & menſe Niſan ſequenti obtinuit ab Artaxerxe, cujus erat pincerna, ſeu à poculis, facultatem muros Jeruſalem extruendi. *Et ego eram in Suſis Caſtro*, Hebr. *in Suſa palatio*. Regia erat Perſarum, ubi aliquot menſes exigebant inter Perſidem & Babyloniam ad Coaſpem fluvium.

CAP. II. 1. (a) Anni regni Artaxerxis incipiebant à menſe *Caſleu*, ſeu à nono menſe Judæorum, quo quidem menſe renuntiatum eſt Nehemiæ, quo in ſtatu eſſent res Judæorum.

8. Et epiſtolam ad Aſaph cuſtodem ſaltus regis, ut det mihi ligna, ut tegere poſſim portas (b) turris domus, & muros civitatis, & domum, quam ingreſſus fuero. Et dedit mihi rex juxta manum Dei mei bonam mecum.

9. Et veni ad duces regionis trans flumen, dedique eis epiſtolas regis. Miſerat autem rex mecum principes militum, & equites.

10. Et audierunt, Sanaballat Horonites, & Tobias ſervus (c) Ammanites: & contriſtati ſunt afflictione magna, quòd veniſſet homo, qui quæreret proſperitatem filiorum Iſrael.

11. Et veni Jeruſalem, & eram ibi tribus diebus,

12. Et ſurrexi nocte ego, & viri pauci mecum, & non indicavi cuiquam quid Deus dediſſet in corde meo ut facerem in Jeruſalem, & jumentum (d) non erat mecum, niſi animal, cui ſedebam.

13. Et egreſſus ſum per portam (e) vallis nocte, & ante fontem draconis, & ad portam ſtercoris, & conſiderabam murum Jeruſalem diſſipatum, & portas ejus conſumptas igni.

14. Et tranſivi ad portam fontis, & ad aquæductum regis, & non erat locus jumento, cui ſedebam, ut tranſiret (f).

15. Et aſcendi per torrentem nocte, & conſiderabam murum, & reverſus veni ad portam vallis, & redii.

16. Magiſtratus autem neſciebant quò abiiſſem, aut quid ego facerem: ſed & Judæis & ſacerdotibus, & optimatibus, & magiſtratibus, & reliquis qui faciebant opus, uſque ad id loci nihil indicaveram.

17. Et dixi eis: Vos noſtis afflictionem in qua ſumus; quia Jeruſalem deſerta eſt, & portæ ejus conſumptæ ſunt igni: venite, & ædificemus muros Jeruſalem, & non ſimus ultra opprobrium.

18. Et indicavi eis manum Dei mei, quòd eſſet bona mecum, & verba regis, quæ locutus eſſet mihi, & ajo: Surgamus, & ædificemus. Et confortatæ ſunt manus eorum in bono.

19. Audierunt autem Sanaballat Horonites, & Tobias ſervus Ammanites, & Goſem Arabs, & ſubſannaverunt nos, & deſpexerunt, dixeruntque: Quæ eſt hæc res, quam facitis? numquid contra regem vos rebellatis?

20. Et reddidi eis ſermonem, dixique ad eos: Deus cœli ipſe nos juvat, & nos ſervi ejus ſumus: ſurgamus & ædificemus: vobis autem non eſt pars, & juſtitia, & memoria in Jeruſalem.

CAPUT III.

Muri, turres, portæ extruuntur. Opus incipit Eliaſib, ſacerdos magnus.

1. ET ſurrexit Eliaſib ſacerdos magnus, & fratres ejus ſacerdotes, & ædificaverunt portam gregis: ipſi ſanctificaverunt (a) eam, & ſtatuerunt valvas ejus, & uſque ad turrim centum cubitorum ſanctificaverunt eam uſque ad turrim Hananeel.

2. Et juxta (b) eum ædificaverunt viri Jericho: & juxta eum ædificavit Zachur filius Amri.

3. Portam autem piſcium ædificaverunt filii Aſnaa: ipſi texerunt eam, & ſtatuerunt valvas ejus, & ſeras, & vectes. Et juxta eos ædificavit Marimuth filius Uriæ, filii Accus.

4. Et juxta eum ædificavit Moſollam filius Barachiæ, filii Meſezebel: & juxta eos ædificavit Sadoc filius Baana:

5. Et juxta eos ædificaverunt Thecueni: optimates autem eorum non ſuppoſuerunt colla ſua in opere (c) Domini ſui.

6. Et portam veterem ædificaverunt, Jojada filius Phaſea, & Moſollam filius Beſodia: ipſi texerunt eam, & ſtatuerunt valvas ejus, & ſeras, & vectes:

7. Et juxta eos ædificaverunt Meltias Gabaonites, & Jadon Meronathites, viri de Gabaon & Maſpha, pro duce qui erat in regione trans flumen (d).

8. Et

8. (b) Jam templum erat extructum, ſupererant appendices templi.

10. (c) Ammonites ſervus Regis: *Vobis autem*, neque in labore partem habebitis, neque in merito, neque in fama.

12. (d) Ut minori ſtrepitu murum luſtraret.

13. (e) Ex Villalpando & Saliano, hæ portæ erant in Jeruſalem, ab Oriente porta fictilis, porta equarum, porta gregis. Ab occidente porta anguli, vallis, de qua hoc loco, ſterquilinii, alii eam ponunt inter meridiem & ortum, porta fontis. Ab aquilone porta Benjamin, piſcium, porta vetus, porta Ephraim.

14. & 16. (f) Hebr. additur: *Sub me*, ita ut coactus fuerit in pedes deſilire: *Loci*, uſque ad illud tempus.

CAP. III. 1. (a) Certis cæremoniis adhibitis poſt opus peractum. *Uſque ad turrim centum cubitorum*; nonnulli opinantur vocem Hebræam *Meah* (המאה), nomen eſſe proprium, quæ & *centum* ſignificat, unde interpres addidit *cubitorum*. Alii ſic vertunt: *Uſque ad turrim Ananeel, ſtructuram ad centum uſque cubitos extenderunt*. Eliaſib ſummus ſacerdos primus cum familia ſua pium hoc opus aggreditur. Sacerdotes quique muros juxta ædes ſuas poſitos inſtaurant, iique urbem non ſolùm ut terrenam patriam, ſed etiam ut Deo conſecratam conſiderant.

2. (b) Hebr. *Et juxta manum ejus*, juxta ſtructuram manus ejus, ſummi ſacerdotis.

5. (c) In muri inſtauratione nihil opis contulerunt.

7. (d) Euphratem. Quidam intelligunt *Nehemiam* ipſum, qui de ſe loquitur. Aut forte locus erat in Jeruſalem, ubi jura dabat dux a Perſis conſtitutus.

Digitized by Google

8. Et juxta eum ædificavit Eziel filius Araja aurifex: & juxta eum ædificavit Ananias filius pigmentarii: & dimiſerunt (e) Jeruſalem uſque ad murum plateæ latioris.

9. Et juxta eum ædificavit Raphaja filius Hur, princeps vici (f) Jeruſalem.

10. Et juxta eum ædificavit Jedaja filius Haromaph contra domum ſuam: & juxta eum ædificavit Hattus filius Haſeboniæ.

11. Mediam (g) partem vici ædificavit Melchias filius Herem, & Haſub filius Phahath Moab, & turrim furnorum.

12. Et juxta eum ædificavit Sellum filius Alohes princeps mediæ partis vici Jeruſalem, ipſe & filiæ ejus.

13. Et portam vallis ædificavit Hanun, & habitatores Zanoe: ipſi ædificaverunt eam, & ſtatuerunt valvas ejus, & ſeras, & vectes, & mille cubitos in muro uſque ad portam ſterquilinii.

14. Et portam ſterquilinii ædificavit Melchias filius Rechab, princeps vici Bethacharam: ipſe ædificavit eam, & ſtatuit valvas ejus, & ſeras, & vectes.

15. Et portam fontis ædificavit Sellum filius Cholhoza, princeps pagi Maſpha: ipſe ædificavit eam, & texit, & ſtatuit valvas ejus, & ſeras, & vectes, & muros piſcinæ Siloe in hortum regis, & uſque ad gradus, qui deſcendunt de civitate David.

16. Poſt eum ædificavit Nehemias filius Azboc, princeps dimidiæ partis vici Bethſur, uſque contra ſepulchrum David, & uſque ad piſcinam (h) quæ grandi opere conſtructa eſt, & uſque ad domum fortium.

17. Poſt eum ædificaverunt Levitæ, Rehum filius Benni: poſt eum ædificavit Haſebias, princeps dimidiæ partis vici Ceilæ in vico ſuo.

18. Poſt eum ædificaverunt fratres eorum Bavai filius Enadad, princeps dimidiæ partis Ceilæ.

19. Et ædificavit juxta eum Azer filius Joſue, princeps Maſpha, menſuram ſecundam (i), contra aſcenſum firmiſſimi anguli.

20. Poſt eum in monte ædificavit Baruch filius Zachai menſuram ſecundam, ab angulo uſque ad portam domus Eliaſib ſacerdotis magni.

21. Poſt eum ædificavit Merimuth filius Uriæ filii Haccus, menſuram ſecundam, à porta domus Eliaſib, donec extenderetur domus Eliaſib.

22. Et poſt eum ædificaverunt ſacerdotes, viri de campeſtribus (k) Jordanis.

23. Poſt eum ædificavit Benjamin & Haſub contra domum ſuam: & poſt eum ædificavit Azarias filius Maaſiæ filii Ananiæ contra domum ſuam.

24. Poſt eum ædificavit Bennui filius Henadad menſuram ſecundam, à domo Azariæ uſque ad flexuram, & uſque ad angulum.

25. Phalel filius Ozi contra flexuram & turrim, quæ eminet (l) de domo regis excelſa, id eſt, in atrio carceris: poſt eum Phadaja filius Pharos.

26. Nathinæi autem habitabant in Ophel uſque contra portam aquarum ad Orientem, & turrim, quæ prominebat.

27. Poſt eum ædificaverunt Thecueni menſuram ſecundam è regione, à turre magna & eminente uſque ad murum templi.

28. Surſum autem à porta equorum ædificaverunt ſacerdotes, unuſquiſque contra domum ſuam.

29. Poſt eos ædificavit Sadoc filius Emmer contra domum ſuam. Et poſt eum ædificavit Semaja filius Secheniæ, cuſtos portæ orientalis.

30. Poſt eum ædificavit Hanania filius Selemiæ, & Hanun filius Seleph ſextus, menſuram ſecundam: poſt eum ædificavit Moſollam filius Barachiæ, contra gazophylacium ſuum. Poſt eum ædificavit Melchias filius aurificis uſque ad domum Nathinæorum, & ſcruta vendentium (m) contra portam judicialem, & uſque ad cœnaculum anguli.

31. Et inter cœnaculum anguli in porta gregis ædificaverunt aurifices & negotiatores.

CA-

8. (e) *Sept.* ex editione Complutenſi ἔθηκαν. *Statuerunt*: at Romana editio κατέλιπον; *Reliquerunt*: *ſtatuerunt*, Pagninus, *inſtaurarunt*. Vox Hebræa *Vajahazevon* ויעזבו propriè *dimiſerunt*, ſignificat, *deſignarunt*, ut ſuo tempore conſtruerent: ſed manum operi tum temporis non admoverunt: vel dimiſerant, quòd ea parte murus non eſſet dirutus.

9. (f) Civitas diviſa erat in varias regiones; vicus dicitur una ex iis regionibus. Hebr. *Princeps dimidiæ partis Jeruſalem*. Hi videntur dici duo principes, qui præfecti erant operibus ad duo urbis latera.

11. & 15. (g) Partem muri reſpondentem vico: *David*, quæ in monte Sion ædificata erat.

16. (h) Altera erat piſcina Siloe, quæ à vicino fonte implebatur: *Uſque ad domum fortium*, nomen eſt loci.

19. (i) Muri partem alteram: *Contra aſcenſum firmiſſimi anguli*, è regione aſcenſus: Hebr. *Armatura anguli*; ſuſpicatur Vatablus ibi armamentarium extitiſſe.

22. (k) Qui in agris degebant, & Jeroſolymæ domos habebant.

25. & 26. (l) Quæ excelſior eſt domo Regis. *Portam*, qua Nathinæi aquas in templum afferebant, aut quia aquæ fluviæ per eam affluebant.

30. & 31. (m) Vilia, aut minutas merces. *Aurificis*, aurifex: *Et ſcruta vendentium*, ſcruta ſunt res uſu detritæ.

CAPUT IV.

Sanaballat Samarita, & Tobias ſubſannant Judæos qui ædificabant muros, iiſque moliuntur inſidias: ſed Judæi armati opus inceptum proſequuntur.

1. FActum eſt autem, cùm audiſſet Sanaballat quòd ædificaremus murum, iratus eſt valdè: & motus nimis ſubſannavit Judæos,

2. Et dixit coram fratribus ſuis, & frequentia Samaritanorum: Quid Judæi faciunt imbecilles? Num dimittent (a) eos gentes? Num ſacrificabunt, & complebunt in una die? Numquid ædificare poterunt lapides de acervis pulveris, qui combuſti ſunt?

3. Sed & Tobias Ammanites proximus ejus, ait: Ædificent: ſi aſcenderit vulpes, tranſiliet murum eorum lapideum.

4. Audi Deus noſter, quia facti ſumus deſpectui, converte opprobrium ſuper caput eorum, & da eos in deſpectionem in terra captivitatis.

5. Ne operias (b) iniquitatem eorum, & peccatum eorum coram facie tua non deleatur, quia irriſerunt ædificantes.

6. Itaque ædificavimus murum, & conjunximus totum uſque ad partem dimidiam: & provocatum eſt cor populi ad operandum.

7. Factum eſt autem, cùm audiſſet Sanaballat, & Tobias, & Arabes, & Ammanitæ, & Azotii, quòd obducta eſſet cicatrix muri Jeruſalem, & quòd cœpiſſent interrupta concludi, irati ſunt nimis.

8. Et congregati ſunt omnes pariter, ut venirent, & pugnarent contra Jeruſalem, & molirentur inſidias.

9. Et oravimus Deum noſtrum, & poſuimus cuſtodes ſuper murum die ac nocte contra eos.

10. Dixit autem Judas: Debilitata eſt fortitudo portantis, & humus (c) nimia eſt, & nos non poterimus ædificare murum.

11. Et dixerunt hoſtes noſtri: Ne ſciant, & ignorent, donec veniamus in medium eorum, & interficiamus eos, & ceſſare faciamus opus.

12. Factum eſt autem, venientibus Judæis, qui habitabant juxta eos, & dicentibus nobis per decem vices, ex omnibus locis, quibus venerant ad nos,

13. Statui in loco poſt murum per circuitum populum in ordinem cum gladiis ſuis, & lanceis, & arcubus.

14. Et perſpexi atque ſurrexi: & ajo ad optimates & magiſtratus, & ad reliquam partem vulgi: Nolite timere à facie eorum. Domini magni & terribilis mementote, & pugnate pro fratribus veſtris, filiis veſtris, & filiabus veſtris, & uxoribus veſtris, & domibus veſtris.

15. Factum eſt autem, cùm audiſſent inimici noſtri nuntiatum eſſe nobis, diſſipavit Deus conſilium eorum. Et reverſi ſumus omnes ad muros, unuſquiſque ad opus ſuum.

16. Et factum eſt à die illa, media pars juvenum eorum faciebat opus, & media parata erat ad bellum, & lanceæ, & ſcuta, & arcus, & loricæ, & principes poſt eos in omni domo Juda.

17. Ædificantium in muro, & portantium onera, & imponentium: una manu ſua faciebat opus, & altera tenebat gladium (d):

18. Ædificantium enim unuſquiſque gladio erat accinctus renes. Et ædificabant, & clangebant buccina juxta me.

19. Et dixi ad optimates, & ad magiſtratus, & ad reliquam partem vulgi: Opus grande eſt & latum, & nos ſeparati ſumus in muro procul alter ab altero:

20. In loco quocumque audieritis clangorem tubæ, illuc concurrite ad nos: Deus noſter pugnabit pro nobis.

21. Et nos ipſi faciamus opus: & media pars noſtrûm teneat lanceas, ab aſcenſu auroræ donec egrediantur aſtra.

22. In tempore quoque illo dixi populo: Unuſquiſque (e) cum puero ſuo maneat in medio Jeruſalem, & ſint nobis vices per noctem, & diem, ad operandum.

23. Ego autem & fratres mei, & pueri mei, & cuſtodes, qui erant poſt me, non deponebamus veſtimenta noſtra: unuſquiſque tantùm nudabatur ad baptiſmum (f).

CA-

CAP. IV. 2. (a) An opus abſolvere iis per gentes licebit? *Et complebunt in una die?* opus ſuum. Id fuit inſtar vaticinii. Nihil eſt ſervis Dei utilius, quàm ab inimicis inſultantibus contemni: Deus enim ſuperbis reſiſtit.

5. & 6. (b) Sit coram te, ut puniatur: quod vaticinium eſt, non imprecatio. *Partem dimidiam*, ædificationis.

10. (c) Rudera, quæ inde aſportari debent, & terra quæ educitur, i. e. multam calcis & arenæ portandum.

17. (d) Figurata locutione ſignificatur Judæos ſic operi intentos fuiſſe, ut gladio accincti parati eſſent ad defenſionem, ut mox ſubditur.

22. (e) Nemo extra urbem exeat, cùm nocte vigilandum ſit, & de die laborandum.

23. (f) Ad ablutiones aut lege præſcriptas, aut moribus inductas.

CAPUT V.

Populum fame & ære alieno oppreſſum Nehemias ſublevat, oppignoratos agros reſtitui jubet, totumque ex gratia datum, quod anno Jubilæi ex jure futurum erat.

1. ET factus eſt clamor populi & uxorum ejus magnus, adverſus fratres ſuos Judæos.

2. Et erant qui dicerent: Filii noſtri, & filiæ noſtræ multæ ſunt nimis: accipiamus pro pretio eorum frumentum, comedamus, & vivamus.

3. Et erant qui dicerent: Agros noſtros, & vineas, & domos noſtras opponamus, & accipiamus frumentum in fame.

4. Et alii dicebant: Mutuò ſumamus pecunias in tributa regis, demuſque agros noſtros & vineas:

5. Et nunc ſicut carnes fratrum noſtrorum, ſic carnes (a) noſtræ ſunt: & ſicut filii eorum, ita & filii noſtri. Ecce nos ſubjugamus filios noſtros & filias noſtras in ſervitutem, & de filiabus noſtris ſunt famulæ, nec habemus unde poſſint redimi, & agros noſtros, & vineas noſtras alii poſſident.

6. Et iratus ſum nimis cùm audiſſem clamorem eorum ſecundùm verba hæc:

7. Cogitavitque cor meum mecum: & increpavi optimates & magiſtratus, & dixi eis: Uſuraſne (b) ſinguli à fratribus veſtris exigitis? Et congregavi adverſum eos concionem magnam.

8. Et dixi eis: Nos, ut ſcitis, redemimus fratres noſtros Judæos, qui venditi fuerant gentibus, ſecundùm poſſibilitatem noſtram: & vos igitur vendetis fratres veſtros, & redimemus eos? Et ſiluerunt, nec invenerunt quid reſponderent.

9. Dixique ad eos: Non eſt bona res, quam facitis: quare non in timore Dei noſtri ambulatis, ne exprobretur nobis à gentibus inimicis noſtris?

10. Et ego, & fratres mei, & pueri mei commodavimus plurimis pecuniam & frumentum: non repetamus in commune iſtud, æs alienum (c) concedamus, quod debetur nobis.

11. Reddite (d) eis hodie agros ſuos, & vineas ſuas, & oliveta ſua, & domos ſuas: quin potiùs & centeſimam pecuniæ, frumenti, vini, & olei, quam exigere ſoletis ab eis, date pro illis.

12. Et dixerunt: Reddemus, & ab eis nihil quæremus: ſicque faciemus ut loqueris. Et vocavi Sacerdotes (e), & adjuravi eos, ut facerent juxta quod dixeram.

13. Inſuper excuſſi (f) ſinum meum, & dixi: Sic excutiat Deus omnem virum, qui non compleverit verbum iſtud, de domo ſua, & de laboribus ſuis: ſic excutiatur, & vacuus fiat. Et dixit univerſa multitudo: Amen. Et laudaverunt Deum. Fecit ergo populus ſicut erat dictum.

14. A die autem illa, qua præceperat rex mihi ut eſſem dux in terra Juda, ab anno vigeſimo uſque ad annum trigeſimum ſecundum Artaxerxis regis, per annos duodecim (g), ego & fratres mei annonas, quæ ducibus debebantur, non comedimus.

15. Duces autem primi, qui fuerant ante me, gravaverunt populum, & acceperunt ab eis, in pane & vino, & pecunia, quotidie ſiclos quadraginta: ſed & miniſtri eorum depreſſerunt populum. Ego autem non feci ita propter timorem Dei:

16. Quin potiùs in opere muri ædificavi, & agrum non emi (h), & omnes pueri mei congregati ad opus erant.

17. Judæi quoque & magiſtratus, centum quinquaginta viri, & qui veniebant ad nos de gentibus, quæ in circuitu noſtro ſunt, in menſa mea erant.

18. Parabatur autem mihi per dies ſingulos bos unus, arietes ſex electi, exceptis volatilibus, & inter dies decem vina diverſa, & alia multa tribuebam, inſuper & annonas ducatus mei non quæſivi: valdè enim attenuatus erat populus.

19. Memento mei Deus meus in bonum, ſecundùm omnia quæ feci populo huic.

C A-

CAP. V. 5. (a) Nos & illi, inquiebant pauperes, ex eodem genere prognati ſumus, & tamen egeſtate oppreſſi liberos noſtros vendere compellimur, nec contribules noſtram ſublevant miſeriam. Nehemias primùm uſuras prohibet.

7. (b) Contra legem Deut. 23. divinam: *Et congregavi adverſùs eos concionem magnam*, ut publicè confunderet, qui noluerant monenti parere.

10. (c) Alii ſic vertunt textum Hebraicum: *Remittamus hoc onus*, quod ſcilicet præter ſortem accipimus, non ſortem ipſam, ut iis videtur.

11. (d) Quos habetis oppignoratos: *Et centeſimam pecuniæ*, uſuram nempè unius pro centum, ſingulis menſibus. Quæ uſura Romanis frequens erat, & inter Judæos tum uſitata.

12. (e) Ejuſdem criminis participes, quos ob reverentiam ordinis noluit coram populo confundere.

13. (f) Illud erat Judæis familiare, actione corporis exprimere quæ verbis volebant: *Sinum meum*, extremam veſtem. *Sic excutiat Deus*; malè precatus ſum iis qui aliter facerent. Uſuræ crimen in eo maximè conſtituit, quòd fratres ſuos divexarent, & in eos eſſent injurii: remedium in ipſa injuriæ reparatione ponit.

14. (g) Credibile eſt eo temporis ſpatio ad Regem ſe identidem contuliſſe.

16. (h) Ex pauperibus & vili pretio, non vana oſtentatione, ſed ex humili ſpe, & fiducia in Dei miſericordiam, hæc dicit: ac fortè non deerant invidi, qui eum apud plebem criminarentur.

CAPUT VI.

Judæorum inimici, & præ aliis Sanaballat & Tobias nullum lapidem non movent, quò opus incœptum diſturbent; Nehemias dolos & conſilia eorum detegit.

1. FActum (a) eſt autem, cùm audiſſet Sanaballat, & Tobias, & Goſſem Arabs, & cæteri inimici noſtri, quòd ædificaſſem ego murum, & non eſſet in ipſo reſidua interruptio (uſque ad tempus autem illud valvas non poſueram in portis)

2. Miſerunt Sanaballat & Goſſem ad me, dicentes: Veni, & percutiamus fœdus pariter in viculis in Campo Ono. Ipſi autem cogitabant ut facerent mihi malum.

3. Miſi ergo ad eos nuntios, dicens: Opus grande ego facio, & non poſſum deſcendere: ne fortè negligatur, cùm venero, & deſcendero ad vos.

4. Miſerunt autem ad me ſecundùm verbum hoc per quatuor vices: & reſpondi eis juxta ſermonem priorem.

5. Et miſit ad me Sanaballat juxta verbum priùs quinta vice puerum ſuum, & epiſtolam habebat in manu ſua ſcriptam hoc modo:

6. IN GENTIBUS auditum eſt, & Goſſem dixit, quòd tu & Judæi cogitetis rebellare, & propterea ædifices murum, & levare te velis ſuper eos regem: propter quam cauſam

7. Et prophetas poſueris, qui prædicent de te in Jeruſalem, dicentes: Rex in Judæa eſt. Auditurus eſt rex verba hæc: idcircò nunc veni, ut ineamus conſilium pariter.

8. Et miſi ad eos, dicens: Non eſt factum ſecundùm verba hæc, quæ tu loqueris: de corde enim tuo tu componis hæc.

9. Omnes enim hi terrebant nos, cogitantes quòd ceſſarent manus noſtræ ab opere, & quieſceremus. Quam ob cauſam magis confortavi manus meas:

10. Et ingreſſus ſum domum Semajæ filii Dalajæ filii Metabeel ſecretò. Qui ait: Tractemus nobiſcum in domo Dei in medio templi, & claudamus portas ædis: quia venturi ſunt ut interficiant te, & nocte venturi ſunt ad occidendum te.

11. Et dixi: Num quiſquam ſimilis mei fugit? & quis ut ego ingredietur templum, & vivet (b)? non ingrediar.

12. Et intellexi quòd Deus non miſiſſet eum, ſed quaſi vaticinans locutus eſſet ad me, & Tobias & Sanaballat conduxiſſent eum.

13. Acceperat enim pretium, ut territus facerem, & peccarem, & haberent malum, quod exprobrarent mihi.

14. Memento mei Domine pro Tobia & Sanaballat, juxta opera eorum talia: ſed & Noadiæ prophetæ, & cæterorum prophetarum, qui terrebant me.

15. Completus eſt autem murus vigeſimo quinto die menſis Elul (c), quinquaginta duobus diebus.

16. Factum eſt ergo cùm audiſſent omnes inimici noſtri, ut timerent univerſæ gentes, quæ erant in circuitu noſtro, & conciderent intra ſemetipſos, & ſcirent quòd à Deo factum eſſet opus hoc.

17. Sed & in diebus (d) illis multæ optimatum Judæorum epiſtolæ mittebantur ad Tobiam, & à Tobia veniebant ad eos.

18. Multi enim erant in Judæa habentes juramentum ejus, quia gener erat Secheniæ filii Area, & Johanan filius ejus acceperat filiam Moſollam filii Barachiæ:

19. Sed & laudabant eum coram me, & verba mea nuntiabant ei: & Tobias mittebat epiſtolas ut terreret me.

CAPUT VII.

Per Nehemiam conſtituuntur cuſtodes in Jeruſalem: deinde convocato populo recenſentur hi qui primùm aſcenderant Jeruſalem, unà cum jumentis ipſorum; danturque munera ad opus ædificationis.

1. POſtquam autem ædificatus eſt murus, & poſui valvas, & recenſui Eccl. 49. 15.
janitores, & cantores, & Levitas:

2. Præcepi (a) Hanani fratri meo, & Hananiæ principi domus de Jeruſalem (ipſe enim quaſi vir verax & timens Deum plus cæteris videbatur)

3. Et

CAP. VI. 1. (a) In Tobia & Sanaballat intueri licet quæ ſit hujus ſæculi hominibus vivendi & agendi ratio. Hi quippè ſolent bonis operibus adverſari; contrà in Nehemia viri probi & prudentis adversùs eorum dolos miramur ſapientiam. Illi amicitiam ſimulant, falſos ſpargunt rumores, jungunt inter ſe fœdera & affinitates, ut bonis ſtruant inſidias. Nehemias nihil horum iis oppoſuit, non fraudes, non calumnias, ſed prudentiam tantummodò, conſcientiam puram, atque is conſcientia ſua tutus eorum calumnias fortitudine & robore animi repellit.

11. (b) An ſperare poſſem ut ſaluti conſulerem, ſi populo deſerto me inimicorum furori exponerem?

15. (c) Qui eſt menſis Auguſto reſpondens ex parte.

17. (d) Poſt Epiſtolam miſſam à Sanaballat. Quod admirantes vicinæ gentes, meritò exclamarunt à Deo factum eſſe hoc opus. Johanan filius ejus, cap. 3. v. 4. inter eos numeratur, qui ad inſtaurationem murorum magis intenti erant.

2. (a) De portis cuſtodiendis.

CAP. VII.

Digitized by Google

3. Et dixi eis : Non aperiantur portæ Jeruſalem uſque ad calorem ſolis. Cùmque adhuc aſſiſterent, clauſæ portæ ſunt, & oppilatæ : & poſui cuſtodes de habitatoribus Jeruſalem, ſingulos per vices ſuas, & unumquemque contra domum ſuam.

4. Civitas autem erat lata nimis & grandis, & populus parvus in medio ejus, & non erant domus ædificatæ.

5. Deus autem dedit in corde meo, & congregavi optimates, & magiſtratus, & vulgus, ut recenſerem eos : & inveni librum cenſus eorum, qui aſcenderant primùm (b), & inventum eſt ſcriptum in eo.

* 1. Eſdr. 2. 1. 6. * Iſti filii provinciæ, qui aſcenderunt de captivitate migrantium, quos tranſtulerat Nabuchodonoſor rex Babylonis, & reverſi ſunt in Jeruſalem, & in Judæam unuſquiſque in civitatem ſuam.

7. Qui venerunt cum Zorobabel, Joſue, Nehemias, Azarias, Raamias, Nahamani, Mardochæus, Belſam, Meſpharath, Begoai, Nahum, Baana. Numerus virorum populi Iſrael:

8. Filii Pharos, duo millia centum ſeptuaginta duo:

9. Filii Saphatia, trecenti ſeptuaginta duo:

10. Filii Area, ſexcenti quinquaginta duo:

11. Filii Phahathmoab filiorum Joſue & Joab, duo millia octingenti decem & octo:

12. Filii Ælam, mille ducenti quinquaginta quatuor.

13. Filii Zethua, octingenti quadragintaquinque:

14. Filii Zachai, ſeptingenti ſexaginta:

15. Filii Bannui, ſexcenti quadraginta octo:

16. Filii Bebai, ſexcenti viginti octo :

17. Filii Azgad, duo millia trecenti viginti duo:

18. Filii Adonicam, ſexcenti ſexaginta ſeptem :

19. Filii Beguai, duo millia ſexaginta ſeptem:

20. Filii Adin, ſexcenti quinquaginta quinque:

21. Filii Ater, filii Hezeciæ, nonaginta octo:

22. Filii Haſem, trecenti viginti octo:

23. Filii Beſai, trecenti viginti quatuor :

24. Filii Hareph, centum duodecim :

25. Filii Gabaon, nonagintaquinque :

26. Filii Bethlehem, & Netupha, centum octoginta octo.

27. Viri Anathoth, centum viginti octo.

28. Viri Bethazmoth, quadraginta duo.

29. Viri Cariathiarim, Cephira, & Beroth, ſeptingenti quadraginta tres.

30. Viri Rama & Geba, ſexcenti viginti unus.

31. Viri Machmas, centum viginti duo.

32. Viri Bethel & Hai, centum vigintitres.

33. Viri Nebo alterius, quinquaginta duo.

34. Viri Ælam alterius, mille ducenti quinquaginta quatuor.

35. Filii Harem, trecenti viginti.

36. Filii Jericho, trecenti quadraginta quinque.

37. Filii Lod Hadid & Ono, ſeptingenti viginti unus.

38. Filii Senaa, tria millia nongenti triginta.

39. Sacerdotes: Filii Idaja in domo Joſue, nongenti ſeptuaginta tres.

40. Filii Emmer, mille quinquaginta duo.

41. Filii Phashur, mille ducenti quadraginta ſeptem.

42. Filii Arem, mille decem & ſeptem. Levitæ.

43. Filii Joſue & Cedmihel filiorum

44. Oduiæ, ſeptuagintaquatuor. Cantores,

45. Filii Aſaph, centum quadragintaocto.

46. Janitores: Filii Sellum, filii Ater, filii Telmon, filii Accub, filii Hatita, filii Sobai, centum trigintaocto.

47. Nathinæi: filii Soha, filii Haſupha, filii Tebbaoth,

48. Filii Ceros, filii Siaa, filii Phadon, filii Lebana, filii Hagaba, filii Selmai,

49. Filii Hanan, filii Geddel, filii Gaher,

50. Filii Raaja, filii Raſin, filii Necoda,

51. Filii Gezem, filii Aza, filii Phaſea,

52. Filii Beſai, filii Munim, filii Nephuſſim,

53. Filii Bacbuc, filii Hacupha, filii Harhur,

54. Filii Besloth, filii Mahida, filii Harſa,

55. Filii Bercos, filii Siſara, filii Thema,

56. Filii Naſia, filii Hatipha,

57. Filii ſervorum Salomonis, filii Sothai, filii Sophereth, filii Pharida,

58. Filii Jahala, filii Darcon, filii Jeddel,

59. Filii Saphatia, filii Hatil, filii Phochereth, qui erat ortus ex Sabaim, filio Amon.

60. Omnes Nathinæi, & filii ſervorum Salomonis, trecenti nonaginta duo.

61. Hi

5. (b) Cum Eſdra, inquit Grotius ; unde factum eſt, ut hæc recenſio Eſdræ libro non ſine mutatione aliqua insereretur.

61. Hi ſunt autem, qui aſcenderunt de Thelmela, Thelharſa, Cherub, Addon, & Emmer: & non potuerunt indicare domum patrum ſuorum, & ſemen ſuum, utrum ex Iſrael eſſent.

62. Filii Dalaja, filii Tobia, filii Necoda, ſexcenti quadraginta duo.

63. Et de Sacerdotibus, filii Habia, filii Accos, filii Berzellai, qui accepit de filiabus Berzellai Galaaditis uxorem: & vocatus eſt nomine eorum.

64. Hi quæſierunt ſcripturam ſuam in cenſu, & non invenerunt: & ejecti ſunt de ſacerdotio.

65. Dixitque Atherſatha (c) eis ut non manducarent de Sanctis ſanctorum, donec ſtaret Sacerdos doctus & eruditus.

66. Omnis multitudo quaſi vir unus, quadraginta duo millia trecenti ſexaginta,

67. Abſque ſervis & ancillis eorum, qui erant ſeptem millia trecenti triginta ſeptem, & inter eos cantores, & cantatrices, ducenti quadraginta quinque.

68. Equi eorum, ſeptingenti triginta ſex: muli eorum, ducenti quadraginta quinque:

69. Cameli eorum, quadringenti trigintaquinque: aſini, ſex millia ſeptingenti viginti.

Hucuſque refertur quid in commentario ſcriptum fuerit; exin, Nehemiæ hiſtoria texitur.

70. Nonnulli autem de principibus familiarum dederunt in opus. Atherſatha dedit in theſaurum auri drachmas mille, phialas quinquaginta, tunicas ſacerdotales quingentas triginta.

71. Et de principibus familiarum dederunt in theſaurum operis, auri drachmas viginti millia, & argenti mnas duo millia ducentas.

72. Et quod dedit reliquus populus, auri drachmas viginti millia, & argenti mnas duo millia, & tunicas ſacerdotales ſexaginta ſeptem.

73. Habitaverunt autem Sacerdotes, & Levitæ, & janitores, & cantores, & reliquum vulgus, & Nathinæi, & omnis Iſrael in civitatibus ſuis.

CAPUT VIII.

Convocato populo Eſdras publicè legit librum legis diſtinctè, & apertè; eriguntur tabernacula ad ſolemnitatem dierum.

1. ET venerat menſis ſeptimus: filii autem Iſrael erant in civitatibus ſuis. Congregatuſque omnis populus quaſi vir unus, ad plateam quæ eſt ante portam aquarum: & dixerunt Eſdræ ſcribæ ut afferret librum legis Moyſi, quam præceperat Dominus Iſraeli.

2. Attulit ergo Eſdras Sacerdos legem coram multitudine virorum & mulierum, cunctiſque qui poterant intelligere (a), in die prima menſis ſeptimi.

3. Et legit in eo apertè in platea, quæ erat ante portam aquarum, de manè uſque ad mediam diem, in conſpectu virorum & mulierum & ſapientium: & aures omnis populi erant erectæ (b) ad librum.

4. Stetit autem Eſdras ſcriba ſuper gradum ligneum, quem fecerat ad loquendum: & ſteterunt juxta eum, Mathathias, & Semeja, & Ania, & Uria, & Helcia, & Maaſia, ad dexteram ejus: & ad ſiniſtram, Phadaja, Miſael, & Melchia, & Haſum, & Hasbadana, Zacharia, & Moſollam.

5. Et aperuit Eſdras librum coram omni populo: ſuper univerſum quippè populum eminebat: & cùm aperuiſſet eum, ſtetit omnis populus.

6. Et benedixit Eſdras Domino Deo magno: & reſpondit omnis populus: Amen, Amen: elevans manus ſuas, & incurvati ſunt, & adoraverunt Deum proni in terram.

7. Porrò Joſue, & Bani, & Serebia, Jamin, Accub, Septhai, Odia, Maaſia, Celita, Azarias, Jozabed, Hanan, Phalaja, Levitæ, ſilentium faciebant in populo ad audiendam legem: populus autem ſtabat in gradu ſuo.

8. Et legerunt in libro legis Dei diſtinctè, & apertè ad intelligendum: & intellexerunt (c) cùm legeretur.

9. Dixit

65. (c) Sic Nehemias à Perſis vocabatur.

CAPUT VIII.

2. (a) Excluſis pueris. Ac perperam hinc colligunt Novatores Scripturas per ſe ſolas intelligi facilè poſſe: præterquam enim ſolum Deuteronomium lectum eſt, & præſertim ea quæ ad cultum Dei & mores pertinent, Eſdras ipſe quod obſcurius erat, interpretabatur. Non aliam magis edocendi legem occaſionem invenit Eſdras, quam ſi illam diebus feſtis exponeret.

3. (b) Hinc colligunt viri eruditi linguæ Hebraicæ uſum nondum fuiſſe penitùs exoletum, tametſi populus Chaldaicæ linguæ jam diu eſſet aſſuetus.

8. (c) Obſcuriora quæque exponebat Eſdras. Legerunt quoque alii diverſis in locis, ut ſatis eſt vero ſimile. *Nolite lugere*; nam legem Dei edoceri velle, & ejus mandata concupiſcere, magna eſt lætitiæ noſtræ ratio. Hæc verba Nehemiæ mirum in modum in pravum ſenſum detorquent Proteſtantes, ut perſuadeant Scripturam non ex traditione Eccleſiæ, ſed per Scripturam ipſam, eamque ſolam interpretari oportere. Atque in hanc ſententiam Junius & Tremellius omnes Grammatices Hebraicæ apices, & ſyntaxeos regulas commovent, ut alium à vulgata & à 70. editione ſenſum ex Hebræo textu propoſito ſuo idoneum extundant; ſic enim de Levitis vulgata habet v. 7. *Silentium faciebant in populo ad*

9. Dixit autem Nehemias (ipſe eſt Atherſatha) & Eſdras ſacerdos & ſcriba, & Levitæ interpretantes (d) univerſo populo: Dies ſanctificatus eſt Domino Deo noſtro: nolite lugere, & nolite flere. Flebat enim omnis populus cùm audiret verba legis.

10. Et dixit eis: Ite, comedite pinguia, & bibite mulſum, & mittite partes (e) his qui non præparaverunt ſibi: quia ſanctus dies Domini eſt, & nolite contriſtari: gaudium etenim Domini eſt fortitudo noſtra.

11. Levitæ autem ſilentium faciebant in omni populo, dicentes: Tacete, quia dies ſanctus eſt, & nolite dolere.

12. Abiit itàque omnis populus, ut comederet & biberet, & mitteret partes, & faceret lætitiam magnam: quia intellexerant verba, quæ docuerat eos.

13. Et in die ſecundo congregati ſunt principes familiarum univerſi populi, Sacerdotes & Levitæ, ad Eſdram ſcribam, ut interpretaretur eis verba Legis.

14. Et invenerunt ſcriptum in Lege, præcepiſſe Dominum in manu Moyſi, ut habitent filii Iſrael in tabernaculis, in die ſolemni, menſe ſeptimo:

15. Et ut prædicent, & divulgent vocem in univerſis urbibus ſuis, & in Jeruſalem, dicentes: Egredimini in montem, & afferte frondes olivæ, & frondes ligni pulcherrimi, frondes myrti, & ramos palmarum, & frondes ligni nemoroſi, ut fiant tabernacula, ſicut ſcriptum eſt.

16. Et egreſſus eſt populus, & attulerunt. Feceruntque ſibi tabernacula unuſquiſque in domate ſuo, & in atriis ſuis, & in atriis domus Dei, & in platea portæ aquarum, & in platea portæ Ephraim.

17. Fecit ergo univerſa Eccleſia eorum qui redierant de captivitate, tabernacula, & habitaverunt in tabernaculis: non enim fecerant à diebus Joſue filii Nun taliter filii Iſrael uſque ad diem illum. Et fuit lætitia magna nimis.

18. Legit autem in Libro legis Dei per dies ſingulos, à die primo uſque ad diem noviſſimum: & fecerunt ſolemnitatem ſeptem diebus, & in die octavo collectam (f) juxta ritum.

CAPUT IX.

Poſt jejunii & ſacci pœnitentiam, fit confeſſio peccatorum populi: fœdus cum Domino renovatur.

1. IN die autem vigeſimoquarto menſis hujus, convenerunt filii Iſrael in jejunio & in ſaccis, & humus (a) ſuper eos.

2. Et ſeparatum eſt ſemen filiorum Iſrael ab omni filio alienigena: & ſteterunt, & confitebantur peccata ſua, & iniquitates patrum ſuorum.

3. Et conſurrexerunt ad ſtandum: & legerunt in volumine legis Domini Dei ſui, quater in die, & quater confitebantur, & adorabant Dominum Deum ſuum.

4. Surrexerunt autem ſuper gradum Levitarum, Joſue, & Bani, & Cedmihel, Sabania, Bonni, Sarebias, Bani, & Chanani: & clamaverunt voce magna ad Dominum Deum ſuum.

5. Et dixerunt Levitæ, Joſue, & Cedmihel, Bonni, Haſebnia, Serebia, Odaja, Sebnia, Phatahia: Surgite, benedicite Domino Deo veſtro ab æterno uſque in æternum: & benedicant nomini gloriæ tuæ excelſo in omni benedictione & laude.

6. Tu ipſe Domine, ſolus, tu feciſti cœlum, & cœlum cœlorum, & omnem exercitum eorum: terram, & univerſa quæ in ea ſunt: maria, & omnia quæ in eis ſunt: & tu vivificas omnia hæc, & exercitus cœli te adorat.

7. Tu ipſe, Domine Deus, qui elegiſti Abram, & * eduxiſti eum de igne (b) Chaldæorum, & poſuiſti nomen ejus Abraham. *Gen. 11. 31.

8. Et

audiendam legem: & 70. Interpr. *Inſtruentes populum in lege*: & verſiculo inſequenti iidem 70. *Et ponendo intellectum intellexerunt quod legebatur*, atque ut exponit *Aben Ezra*, adhibuerunt animum ad intelligendam lectionem. Hunc autem locum ſic verterunt Junius & Tremelius: *Legebant enim Levitæ librum illum, legem Dei explanato, & exponendo ſenſum dabant intelligentiam per Scripturam.* Quam interpretationem novam planè eſſe & falſam, nulli è veteribus in mentem veniſſe, & Grammatices legibus omninò contrariam, pluribus probat P. Deſpineul S. J. in tertia parte ſuæ criticæ adverſus D. le Clerc, Trevolii edita anno 1704. Negat voce *Mikra*, Scripturam univerſam deſignari, ſed librum legis, ut voce *Sechel*, verborum ſenſum deſignari, ſed adhibere intellectum; placuit tamen hæc interpretatio Genevenſibus, qui veteri ſua verſione rejecta nunc cum Junio & Tremellio legunt, à Levitis expoſitam Scripturam fuiſſe per Scripturam; quam veteri Teſtamento non aliam ob cauſam intexuerunt, quàm ut traditionis & Eccleſiæ auctoritatem in Scripturis interpretandis convellerent.

9. (d) Quæ Hebraicè legebantur, poterant à Levitis Chaldaicè aut Syriacè exponi.

10. (e) Sportulas pauperibus.

18. (f) Præcipuam celebritatem cum lætitia.

CAP. IX. 1. & 5. (a) Aſperſi pulvere: *Surgite*, jam pedibus ſtabant: itaque *ſurgite* pro *agite*: *Ab æterno uſque in æternum laudabili, excelſo in omni benedictione*: Hebr. *Excelſo ſupra omnem benedictionem*: nomen Dei ſublimius eſt, quàm ut pro dignitate laudari poſſit.

7. (b) Hebr. de Ur Chaldæorum: eſt proprium urbis nomen, ubi ignis colebatur. Beneficiorum Dei memoriam cum peccatorum dolore ſemper conjungunt, ut ſpe divinæ bonitatis conſolationem inveniant, & amor Dei augeatur. Sancta diei feſti lætitia juſtum de peccatis dolorem non extinguit. Unde poſt feſti ſolemnitatem redeunt ad pœnitentiam.

8. Et inveniſti cor ejus fidele coram te: & percuſſiſti cum eo fœdus, ut dares ei terram Chananæi, Hethæi, & Amorrhæi, & Pherezæi, & Jebuſæi, & Gergeſæi, ut dares ſemini ejus: & impleſti verba tua, quoniam juſtus es.

9. Et vidiſti afflictionem patrum noſtrorum in Ægypto: clamoremque eorum audiſti ſuper mare rubrum.

10. Et dediſti ſigna atque portenta in Pharaone, & in univerſis ſervis ejus, & in omni populo terræ illius: cognoviſti enim quia ſuperbè egerant contra eos: & feciſti tibi nomen, ſicut & in hac die (c).

11. Et mare diviſiſti ante eos, & tranſierunt per medium maris in ſicco: perſecutores autem eorum projeciſti in profundum, quaſi lapidem in aquas validas.

12. Et in columna nubis ductor eorum fuiſti per diem, & in columna ignis per noctem, ut appareret eis via, per quam ingrediebantur.

13. Ad montem quoque Sinai deſcendiſti, & locutus es cum eis de cœlo, & dediſti eis judicia recta, & legem veritatis, cæremonias, & præcepta bona:

14. Et ſabbatum ſanctificatum (d) tuum oſtendiſti eis, & mandata, & cæremonias, & legem præcepiſti eis, in manu Moyſi ſervi tui.

15. Panem quoque de cœlo dediſti eis in fame eorum, & aquam de petra eduxiſti eis ſitientibus, & dixiſti eis ut ingrederentur & poſſiderent terram, ſuper quam levaſti manum tuam, ut traderes eis.

16. Ipſi verò & patres noſtri ſuperbè egerunt, & induraverunt cervices ſuas, & non audierunt mandata tua.

17. Et noluerunt audire, & non ſunt recordati mirabilium tuorum quæ feceras eis. Et induraverunt cervices ſuas, & dederunt caput, ut converterentur ad ſervitutem ſuam, quaſi per contentionem. Tu autem Deus propitius, clemens & miſericors, longanimis & multæ miſerationis, non dereliquiſti eos,

18. Et quidem cùm feciſſent ſibi vitulum conflatilem, & dixiſſent: Iſte eſt Deus tuus, qui eduxit te de Ægypto: feceruntque blaſphemias magnas.

19. Tu autem in miſericordiis tuis multis non dimiſiſti eos in deſerto: columna nubis non receſſit ab eis per diem, ut duceret eos in viam, & columna ignis per noctem, ut oſtenderet eis iter per quod ingrederentur.

20. Et ſpiritum tuum bonum dediſti qui doceret eos, & manna tuum non prohibuiſti ab ore eorum, & aquam dediſti eis in ſiti.

21. Quadraginta annis paviſti eos in deſerto, nihilque eis defuit: veſtimenta eorum non inveteraverunt, & pedes eorum non ſunt attriti (e).

22. Et dediſti eis regna, & populos, & partitus es eis ſortes: & poſſederunt terram Sehon, & terram regis Heſebon, & terram Og regis Baſan.

23. Et multiplicaſti filios eorum ſicut ſtellas cœli, & adduxiſti eos ad terram, de qua dixeras patribus eorum ut ingrederentur & poſſiderent.

24. Et venerunt filii, & poſſederunt terram, & humiliaſti coram eis habitatores terræ Chananæos, & dediſti eos in manu eorum, & reges eorum & populos terræ, ut facerent eis ſicut placebat illis.

25. Ceperunt itaque urbes munitas, & humum pinguem, & poſſederunt domos plenas cunctis bonis: ciſternas ab aliis fabricatas, vineas, & oliveta, & ligna pomifera multa: & comederunt, & ſaturati ſunt, & impinguati ſunt, & abundaverunt deliciis in bonitate tua magna.

26. Provocaverunt autem te ad iracundiam, & receſſerunt à te, & projecerunt legem tuam poſt terga ſua: & prophetas tuos occiderunt, qui conteſtabantur eos ut reverterentur ad te: feceruntque blaſphemias grandes.

27. Et dediſti eos in manu hoſtium ſuorum, & afflixerunt eos. Et in tempore tribulationis ſuæ clamaverunt ad te, & tu de cœlo audiſti, & ſecundùm miſerationes tuas multas dediſti eis ſalvatores, qui ſalvarent eos de manu hoſtium ſuorum.

28. Cùmque requieviſſent, reverſi ſunt ut facerent malum in conſpectu tuo: & dereliquiſti eos in manu inimicorum ſuorum, & poſſederunt eos. Converſique ſunt, & clamaverunt ad te: tu autem de cœlo exaudiſti, & liberaſti eos in miſericordiis tuis, multis temporibus.

29. Et conteſtatus es eos ut reverterentur ad legem tuam. Ipſi verò ſuperbè egerunt, & non audierunt mandata tua, & in judiciis tuis peccaverunt, quæ faciet homo, & vivet in eis: & dederunt humerum recedentem (f), & cervicem ſuam induraverunt, nec audierunt.

30. Et protraxiſti ſuper eos annos multos, & conteſtatus es eos in ſpiritu tuo

per

10. (c) Sept. Interpr. *Sicut dies hæc*, ὡς ἡ ἡμέρα αὕτη, ſupple, ceſtatur.

14. 15. & 17. (d) Hebr. *Sabbatum ſanctitatis tuæ*, tibi conſecratum. *Elevaſti manum*, jurantis more: *Caput*: caput verterunt, ut redirent in Ægyptum.

21. (e) Non intumuerunt: 70. Calceamenta eorum non ſunt interrupta.

29. (f) Averſum ab onere legis.

per manum prophetarum tuorum: & non audierunt, & tradidiſti eos in manu populorum terrarum.

31. In miſericordiis autem tuis plurimis non feciſti eos in conſumptionem, nec dereliquiſti eos: quoniam Deus miſerationum, & clemens es tu.

32. Nunc itaque Deus noſter magne, fortis, & terribilis, cuſtodiens pactum & miſericordiam, ne avertas à facie tua omnem laborem, qui invenit nos, reges noſtros, & principes noſtros, & ſacerdotes noſtros, & prophetas noſtros, & patres noſtros, & omnem populum tuum à diebus regis Aſſur uſque in diem hanc.

33. Et tu juſtus es in omnibus, quæ venerunt ſuper nos: quia veritatem feciſti, nos autem impiè egimus.

34. Reges noſtri, principes noſtri, ſacerdotes noſtri, & patres noſtri non fecerunt legem tuam, & non attenderunt mandata tua, & teſtimonia tua quæ teſtificatus es in eis.

35. Et ipſi in regnis ſuis, & in bonitate tua multa, quam dederas eis, & in terra latiſſima & pingui, quam tradideras in conſpectu eorum, non ſervierunt tibi, nec reverſi ſunt à ſtudiis ſuis peſſimis.

36. Ecce nos ipſi hodie ſervi (g) ſumus: & terra, quam dediſti patribus noſtris ut comederent panem ejus, & quæ bona ſunt ejus, & nos ipſi ſervi ſumus in ea.

37. Et fruges ejus multiplicantur regibus (h), quos poſuiſti ſuper nos propter peccata noſtra, & corporibus noſtris dominantur, & jumentis noſtris ſecundùm voluntatem ſuam, & in tribulatione magna ſumus.

38. Super (i) omnibus ergo his nos ipſi percutimus fœdus, & ſcribimus, & ſignant principes noſtri, Levitæ noſtri, & Sacerdotes noſtri.

CAPUT X.

In fœderis iſti cum Deo & obſignati expoſitione ſtatuitur de vetito cum alienigenis connubio, de ſabbati obſervatione, de oblationibus, primitiis, & decimis.

1. Signatores (a) autem fuerunt, Nehemias, Atherſatha filius Hachelai, & Sedecias,

2. Sarajas, Azarias, Jeremias,

3. Pheshur, Amarias, Melchias,

4. Hattus, Sebenia, Melluch,

5. Harem, Merimuth, Obdias,

6. Daniel, Genthon, Baruch,

7. Moſollam, Abia, Miamin,

8. Maazia, Belgai, Semeja: hi Sacerdotes (b).

9. Porrò Levitæ, Joſue filius Azaniæ, Bennui de filiis Henadad, Cedmihel,

10. Et fratres eorum, Sebenia, Odaja, Celita, Phalaja, Hanan,

11. Micha, Rohob, Haſebia,

12. Zachur, Serebia, Sabania,

13. Odaja, Bani, Baninu.

14. Capita populi, Pharos, Phahathmoab, Aelam, Zethu, Bani,

15. Bonni, Azgad, Bebai,

16. Adonia, Begoai, Adin,

17. Ater, Hezecia, Azur,

18. Odaja, Haſum, Beſai,

19. Hareph, Anathoth, Nebai,

20. Megphias, Moſollam, Hazir,

21. Meſizabel, Sadoc, Jeddua,

22. Pheltia, Hanan, Anaja,

23. Oſee, Hanania, Haſub,

24. Alohes, Phalea, Sobec,

25. Rehum, Haſebna, Maaſia,

26. Echaja, Hanan, Anan,

27. Melluch, Haran, Baana:

28. Et reliqui de populo, Sacerdotes, Levitæ, janitores, & cantores, Nathinæi, & omnes qui ſe ſeparaverunt de populis terrarum ad legem Dei, uxores eorum, filii eorum, & filiæ eorum,

29. Omnes qui poterant ſapere (c) ſpondentes pro fratribus ſuis, optimates eorum, & qui veniebant ad pollicendum & jurandum ut ambularent in lege Dei, quam dederat in manu Moyſi ſervi Dei, ut facerent & cuſtodirent univerſa mandata Domini Dei noſtri, & judicia ejus & cæremonias ejus.

30. Et ut non daremus filias noſtras populo terræ, & filias eorum non acciperemus filiis noſtris.

31. Populi quoque terræ, qui important venalia, & omnia ad uſum per diem ſabbati, ut vendant, non accipiemus ab eis in ſabbato & in die ſanctificato. Et dimittemus (d) annum ſeptimum, & exactionem univerſæ manus.

32. Et

36. (g) In hac ipſa patria non eſt nobis libertas: nam facultas noſtris utendi legibus ab imperio Perſarum nos non eximit.

37. (h) In utilitatem Regum externorum cedunt fructus terræ noſtræ.

38. (i) Propter hæc omnia ecce nos tibi novo obſtringimus fœdere.

CAP. X. 1. (a) Qui ſignarunt fœdus initum, recenſentur.

8. (b) Cùm de rebus ſacris ageretur, primi ſubſcribunt Sacerdotes.

29. (c) Hebr. *Omnis intelligens*, qui ea ætate erant, ut eſſent ſui compotes. *Optimates*. Hebr. *Optimates venientes erant*, venerunt: non omnis populus fœdus ſancitum obſignare poterat; ſed optimates, quique inter plebem magis ſapiebant, pro fratribus ſuis ſubſcripſere: principum erat præconſultum, ſcitum omnium, Grot.

31. (d) Tranſigetur annus ſeptimus ſine collectione fructuum. Nam qui ſponte naſcebantur, in commune colligi poterant ab iis qui indigebant: nec licebat eo anno debita exigere. Deuter. 15. Hebr. *Et annus omnis manus*. Debita quæ ſyngraphis conſtituuntur. Ita v. 48. vocat faſciculos deprimentes.

32. Et ſtatuemus ſuper nos præcepta, ut demus tertiam partem ſicli per annum ad opus (e) domus Dei noſtri,

33. Ad panes propoſitionis, & ad ſacrificium ſempiternum, & in holocauſtum ſempiternum in ſabbatis, in calendis, in ſolemnitatibus, & in ſanctificatis, & pro peccato: ut exoretur pro Iſrael, & in omnem uſum domus Dei noſtri.

34. Sortes (f) ergo miſimus ſuper oblationem lignorum, inter Sacerdotes, & Levitas, & populum, ut inferrentur in domum Dei noſtri per domos patrum noſtrorum, per tempora, à temporibus anni uſque ad annum: ut arderent ſuper altare Domini Dei noſtri, ſicut ſcriptum eſt in lege Moyſi:

35. Et ut afferremus primogenita terræ noſtræ, & primitiva univerſi fructus omnis ligni, ab anno in annum, in domo Domini.

36. Et primitiva filiorum noſtrorum, & pecorum noſtrorum, ſicut ſcriptum eſt in lege, & primitiva boum noſtrorum, & ovium noſtrarum, ut offerrentur in domo Dei noſtri, ſacerdotibus qui miniſtrant in domo Dei noſtri:

37. Et primitias ciborum (g) noſtrorum, & libaminum noſtrorum, & poma omnis ligni, vindemiæ quoque & olei, afferemus ſacerdotibus ad gazophylacium Dei noſtri, & decimam partem terræ noſtræ Levitis. Ipſi Levitæ decimas accipient ex omnibus civitatibus operum noſtrorum.

38. Erit autem ſacerdos (h) filius Aaron cum Levitis in decimis Levitarum, & Levitæ offerent decimam partem decimæ ſuæ in domo Dei noſtri, ad gazophylacium in domum theſauri.

39. Ad gazophylacium enim deportabunt filii Iſrael, & filii Levi, primitias frumenti, vini, & olei: & ibi erunt vaſa ſanctificata, & ſacerdotes, & cantores, & janitores, & miniſtri, & non dimittemus domum Dei noſtri.

CAPUT XI.

Præcipitur ut nobiles Jeroſolymam, & præterea pars populi decima incolant. Qui Jeroſolymæ, quique in civitatibus Juda habitent, deſignantur.

1. HAbitaverunt autem principes populi in Jeruſalem: reliqua verò plebs miſit ſortem, ut tollerent unam partem de decem, qui habitaturi eſſent in Jeruſalem civitate ſancta, novem verò partes in civitatibus (a).

2. Benedixit autem populus omnibus viris qui ſe ſponte obtulerant ut habitarent in Jeruſalem (b).

3. Hi ſunt itaque principes (c) provinciæ, qui habitaverunt in Jeruſalem, & in civitatibus Juda. Habitavit autem unuſquiſque in poſſeſſione ſua, in urbibus ſuis, Iſrael, Sacerdotes, Levitæ, Nathinæi, & filii ſervorum Salomonis.

4. Et in Jeruſalem habitaverunt de filiis Juda, & de filiis Benjamin: de filiis Juda, Athajas filius Aziam, filii Zachariæ, filii Amariæ, filii Saphatiæ, filii Malaleel: de filiis Phares,

5. Maaſia filius Baruch, filius Cholhoza (d), filius Hazia, filius Adaja, filius Jojarib, filius Zachariæ, filius Silonitis:

6. Omnes hi filii Phares, qui habitaverunt in Jeruſalem, quadringenti ſexaginta octo viri fortes.

7. Hi ſunt autem filii Benjamin: Sellum filius Moſollam, filius Joed, filius Phadaja, filius Colaja, filius Maſia, filius Etheel, filius Iſaia,

8. Et poſt eum Gebbai, Sellai, nongenti viginti octo,

9. Et Joel filius Zechri præpoſitus eorum, & Judas filius Senua ſuper civitatem ſecundus.

10. Et de ſacerdotibus, Idaja filius Joarib, Jachin,

11. Saraja filius Helciæ, filius Moſollam, filius Sadoc, filius Merajoth, filius Achitob, princeps (e) domus Dei,

12. Et fratres eorum facientes opera templi: octingenti viginti duo. Et Adaja filius Jeroham, filius Phelelia, filius Amſi, filius Zachariæ, filius Pheshur, filius Melchiæ,

13. Et fratres ejus principes (f) patrum: ducenti quadraginta duo. Et Amaſſai filius Azreel, filius Ahazi, filius Moſollamoth, filius Emmer,

14. Et fratres eorum potentes nimis: centum viginti octo, & præpoſitus eorum Zabdiel filius potentium.

15. Et de Levitis Semeja filius Haſub, filius

32. & 33. (e) Hebr. *Ad cultum & miniſterium*: 70. *eis δουλείαν*, *In ſervitutem*. *Sanctificatis*, hoſtiis pacificis.

34. (f) Inter ſingulos ſors mittebatur, ut ſuo quiſque tempore ligna in altari holocauſtorum ſuppeditaret, aut eorum pretium perſolveret. *Per tempora, à temporibus anni*. Hebr. *Ad tempora conſtituta*.

37. (g) Alii vertunt maſſarum, ſeu farinæ ſubactæ.

38. (h) Sacerdotes filii Aaron, coram aderunt, cùm Levitis ſolventur decimæ, ut decimam decimæ accipiant.

CAP. XI. 1. (a) Inſtaurata urbe ſtatutum fuit, ut principes populi habitarent Jeruſalem: plebs verò reliqua miſit ſortem, ut pars decima ibi habitaret, præter urbanas veteres familias, quæ in urbem ſunt revocatæ.

2. (b) Ubi domus non erant inſtauratæ: nec agrorum proventus, ut in agris, homines alliciebat.

3. (c) Qui e Chaldæa venerant.

5. & 7. (d) Hebr. *Filii*; *filius Silonitis*; quòd eſſet è Silo. *Filius Joed*. Hebr. *Filii*: itaque *filius* pro *filii*.

11. (e) *Procurator*: nam Pontifex erat Eliaſib, vel prætor erat templi.

13. & 16. (f) Præcipui inter patres. *Principibus*, quæ ad principes Levitarum ſpectabant.

filius Azaricam, filius Haſabia, filius Boni,

16. Et Sabathai & Jozabed ſuper omnia opera, quæ erant forinſecùs in domo Dei, à principibus Levitarum.

17. Et Mathania filius Micha, filius Zebedei, filius Aſaph, princeps ad laudandum & ad confitendum in oratione, & Becbecia ſecundus de fratribus ejus, & Abda filius Samua, filius Galal, filius Idithum:

18. Omnes Levitæ in civitate ſancta ducenti octoginta quatuor.

19. Et janitores, Accub, Telmon, & fratres eorum, qui cuſtodiebant oſtia: centum ſeptuaginta duo.

20. Et reliqui ex Iſrael Sacerdotes & Levitæ in univerſis civitatibus Juda, unuſquiſque in poſſeſſione ſua.

21. Et Nathinæi, qui habitabant in Ophel (g), & Siaha, & Gaſpha de Nathinæis.

22. Et epiſcopus (h) Levitarum in Jeruſalem, Azzi filius Bani, filius Haſabiæ, filius Mathaniæ, filius Michæ. De filiis Aſaph, cantores in miniſterio domus Dei.

23. Præceptum (i) quippe regis ſuper eos erat, & ordo in cantoribus per dies ſingulos,

24. Et Phathahia filius Meſezebel, de filiis Zara filii Juda in manu (k) regis, juxta omne verbum populi,

25. Et in domibus (l) per omnes regiones eorum. De filiis Juda habitaverunt in Carjatharbe, & in filiabus ejus: & in Dibon, & in filiabus ejus: & in Cabſeel, & in viculis ejus,

26. Et in Jeſue, & in Molada, & in Bethphaleth,

27. Et in Haſerſual, & in Berſabee, & in filiabus ejus,

28. Et in Siceleg, & in Mochona, & in filiabus ejus,

29. Et in Remmon, & in Saraa, & in Jerimuth,

30. Zanoa, Odollam, & in villis earum, Lachis & regionibus ejus, & Azeca, & filiabus ejus. Et manſerunt in Berſabee uſque ad vallem Ennom.

31. Filii autem Benjamin, à Geba, Mechmas, & Hai, & Bethel (m), & filiabus ejus:

32. Anathoth, Nob, Anania,

33. Aſor, Rama, Gethaim,

34. Hadid, Seboim, & Neballat, Lod

35. Et Ono valle artificum.

36. Et de Levitis portiones (n) Judæ & Benjamin.

CAPUT XII.

Sacerdotes & Levitæ qui venerant cum Zorobabel recenſentur. Murus civitatis dedicatur; cuſtodes theſaurorum aſſignantur.

1. HI ſunt autem Sacerdotes & Levitæ, qui aſcenderunt cum Zorobabel filio Salathiel, & Joſue: Saraja, Jeremias, Eſdras,

2. Amaria, Melluch, Hattus,

3. Sebenias, Rheum, Merimuth,

4. Addo, Genthon, Abia,

5. Miamin, Madia, Belga,

6. Semeja, & Jojarib, Idaja, Sellum, Amoc, Helcias,

7. Idaja. Iſti principes Sacerdotum, & fratres eorum, in diebus Joſue.

8. Porrò Levitæ, Jeſua, Bennui, Cedmihel, Sarebia, Juda, Mathanias, ſuper hymnos ipſi & fratres eorum:

9. Et Becbecia atque Hanni, & fratres eorum, unuſquiſque in officio (a) ſuo.

10. Joſue autem genuit Joacim, & Joacim genuit Eliaſib, & Eliaſib genuit Jojada,

11. Et Jojada genuit Jonathan, & Jonathan genuit Jeddoa.

12. In diebus autem Joacim erant Sacerdotes & principes familiarum: Sarajæ (b), Maraja: Jeremiæ, Hanania:

13. Eſdræ, Moſollam: Amariæ, Johanan:

5. Et

21. (g) Vicus erat in Jeruſalem, ubi habitabant Nathinæi.

22. (h) Præfectus: 70. veterum ἐπίσκοπος, i. e. *Inſpector*, ſeu *Epiſcopus*, quam vocem retinuit Interpres. Digeſtis Titul. de muneribus: *Epiſcopi*, ſic vocantur, qui præſunt pani & venalibus rebus: eſt nomen curæ magis quàm dignitatis. Cicero ad Atticum, *A populo*, ait, *ſe conſtitutum Epiſcopum ora maritima*, id eſt, *inſpectorem*.

23. (i) Rationem affert cur in eadem habitarent domo: quòd Rex illis annonam per ſingulos dies ſtabili decreto conſtituiſſet: vel ut praſto eſſent ad miniſtrandum; ac potiùs Rex ille eſt David, qui ordinem illum conſtituerat.

24. (k) Hebr. *Ad manum Regis*, erat velut internuncius, & quaſi libellorum magiſter; preces populi ad Regem deferebat, ſed poſt Nehemiam.

25. (l) Hebr. *Et in villis*; adeo ut hoc ſit initium ſequentis verſus: *Et in filiabus ejus*, in vicis.

31. (m) Sunt in tribu Ephraim, adeò ut hæ tribus non fuerint antiquis finibus arctatæ.

36. (n) Non univerſa oppida quæ ſunt nominata, poſſidebant *Juda & Benjamin*: ſed in iis *Levitæ* ſuas habebant portiones.

CAP. XII.

9. & 10. (a) Suis vicibus. *Joſue*; ſex numeras Pontifices, quorum primus fuit *Joſue* Cyri temporibus, ultimus *Jeddoa*, vel fortè *Jaddus* tempore Darii Codomani ultimi Perſarum Regis, poſt centum ferè annos ab Artaxerxe. Ex quo nonnulli colligunt hunc librum non compoſitum fuiſſe à Nehemia, vel hunc verſiculum uti & 22. ab aliquo auctore hagiographo inſertum fuiſſe, ut ſuprà monuimus, vel *Jeddoa* alium eſſe à *Jaddo*.

12. (b) In vice Sacerdotum, quæ à Saraja olim capite familiæ nomen habuit. Quod intelligi debet in aliis quæ ſequuntur familiis.

Digitized by Google

14. Millicho, Jonathan: Sebeniæ, Joſeph:.

15. Haram, Edna: Marajoth, Helci:

16. Adajæ, Zacharia: Genthon, Moſollam:

17. Abiæ, Zechri: Miamin & Moadiæ, Phelti:

18. Belgæ, Sammua: Semajæ, Jonathan:

19. Jojarib, Mathanai: Jodajæ, Azzi:

20. Sellai, Celai: Amoc, Heber:

21. Helciæ, Haſebia: Idajæ, Nathanael.

22. Levitæ in diebus Eliaſib, & Jojada, & Johanan, & Jeddoa, ſcripti (c) principes familiarum, & Sacerdotes in regno Darii Perſæ.

23. Filii Levi principes familiarum, ſcripti in Libro verborum dierum, & uſque ad dies Jonathan, filii Eliaſib.

24. Et principes Levitarum, Haſebia, Serebia, & Joſue filius Cedmihel: & fratres eorum per vices ſuas, ut laudarent & confiterentur juxta præceptum David viri Dei, & obſervarent æquè per ordinem.

25. Mathania, & Becbecia, Obedia, Moſollam, Telmon, Accub, cuſtodes portarum & veſtibulorum ante portas.

26. Hi in diebus Joacim filii Joſue, filii Joſedec, & in diebus Nehemiæ ducis, & Eſdræ ſacerdotis ſcribæque.

27. In dedicatione autem muri Jeruſalem requiſierunt Levitas de omnibus locis ſuis, ut adducerent eos in Jeruſalem, & facerent dedicationem & lætitiam in actione gratiarum, & cantico, & in cymbalis, pſalteriis, & citharis.

28. Congregati ſunt autem filii cantorum de campeſtribus circa Jeruſalem, & de villis Nethuphati,

29. Et de domo Galgal, & de regionibus Geba & Azmaveth: quoniam villas ædificaverunt ſibi cantores in circuitu Jeruſalem.

30. Et mundati ſunt Sacerdotes & Levitæ, & mundaverunt populum, & portas, & murum.

31. Aſcendere autem feci principes Juda ſuper murum, & ſtatui duos magnos choros laudantium. Et ierunt ad dexteram ſuper (d) murum ad portam ſterquilinii.

32. Et ivit poſt eos Oſajas, & media pars principum Juda,

33. Et Azarias, Eſdras, & Moſollam, Judas, & Benjamin, & Semeja, & Jeremias.

34. Et de filiis ſacerdotum in tubis, Zacharias filius Jonathan, filius Semejæ, filius Mathaniæ, filius Michajæ, filius Zechur, filius Aſaph,

35. Et fratres ejus Semeja, & Azareel, Malalai, Galalai, Maai, Nathanael, & Judas, & Hanani, in vaſis cantici David viri Dei: & Eſdras ſcriba ante eos in porta fontis.

36. Et contra eos aſcenderunt in gradibus civitatis David in aſcenſu muri ſuper domum David, & uſque ad portam aquarum ad Orientem.

37. Et chorus ſecundus gratias referentium ibat ex adverſo, & ego poſt eum, & media pars populi ſuper murum & ſuper turrim furnorum, & uſque ad murum latiſſimum,

38. Et ſuper portam Ephraim, & ſuper portam antiquam, & ſuper portam piſcium, & turrim Hananeel, & turrim Emath, & uſque ad portam gregis: & ſteterunt in porta cuſtodiæ,

39. Steteruntque duo chori laudantium in domo Dei, & ego, & dimidia pars magiſtratuum mecum.

40. Et Sacerdotes, Eliachim, Maaſia, Miamin, Michæa, Elioenai, Zacharia, Hanania in tubis,

41. Et Maaſia, & Semeja, & Eleazar, & Azzi, & Johanan, & Melchia, & Ælam, & Ezer. Et clarè cecinerunt cantores, & Jezraja præpoſitus:

42. Et immolaverunt in die illa victimas magnas, & lætati ſunt: Deus enim lætificaverat eos lætitia magna: ſed & uxores eorum & liberi gaviſi ſunt, & audita eſt lætitia Jeruſalem procul.

43. Recenſuerunt quoque in die illa viros ſuper gazophylacia theſauri ad libamina, & ad primitias, & ad decimas; ut introferrent per eos principes civitatis in decore gratiarum actionis, Sacerdotes & Levitas: quia lætificatus eſt Juda in Sacerdotibus & Levitis aſtantibus.

44. Et cuſtodierunt obſervationem Dei ſui, & obſervationem expiationis, & cantores, & janitores juxta præceptum David, & Salomonis filii ejus,

45. Quia in diebus David & Aſaph ab exordio erant principes conſtituti cantorum in carmine laudantium & confitentium Deo.

46. Et

22. & 23. (c) In libris genealogiarum ſuarum. *In regno*, Hebr. *In regnum*, uſque ad regnum Darii Nothi filii Artaxerxis Longimani. Id nonnullis videtur probabile, quæ dicuntur ab initio hujus capitis ad verſum uſque 27. adjecta fuiſſe, aut tranſpoſita. Non enim ea ſunt connexa cum iis quæ antecedunt, & ſequuntur: imo & ſeriem hiſtoriæ videntur interrumpere. Murorum dedicatio v. 27. relata, cum cenſu familiarum erat per ſe connexa.

31. (d) Juxta murum.

46. Et omnis Iſrael, in diebus Zorobabel, & in diebus Nehemiæ, dabant partes cantoribus & janitoribus per dies ſingulos, & ſanctificabant (e) Levitas, & Levitæ ſanctificabant filios Aaron.

CAPUT XIII.

Nehemias ad Regem revertitur, exactis 12. annis in patria ſua; tum facultatem eundi Jeruſalem à rege impetrat, ubi multa quæ corrigenda erant, corrigit: gazophylacia imprimis priſtino & legitimo uſui reſtituit.

Deut. 23. 3. 1. IN die (a) autem illo lectum eſt in volumine Moyſi audiente populo: & inventum eſt ſcriptum in eo, quòd non debeant introire Ammonites & Moabites in eccleſiam Dei uſque in æternum:

2. Eò quòd non occurrerint filiis Iſrael cum pane & aqua: & conduxerint adverſum eos Balaam, ad maledicendum eis: & convertit Deus noſter maledictionem in benedictionem.

3. Factum eſt autem, cùm audiſſent legem, ſeparaverunt omnem alienigenam ab Iſrael.

4. Et ſuper hoc erat Eliaſib ſacerdos, qui fuerat præpoſitus in gazophylacio domus Dei noſtri, & proximus Tobiæ (b).

5. Fecit ergo ſibi gazophylacium (c) grande, & ibi erant ante eum reponentes munera, & thus, & vaſa, & decimam frumenti, vini, & olei, partes Levitarum, & cantorum, & janitorum, & primitias ſacerdotales.

6. In omnibus autem his non fui in Jeruſalem, quia anno trigeſimo ſecundo Artaxerxis regis Babylonis veni ad regem, & in fine (d) dierum rogavi regem.

7. Et veni in Jeruſalem, & intellexi malum, quod fecerat Eliaſib Tobiæ, ut faceret ei theſaurum in veſtibulis domus Dei.

8. Et malum mihi viſum eſt valdè. Et projeci vaſa domus Tobiæ foras de gazophylacio:

9. Præcepique, & emundaverunt gazophylacia: & retuli ibi vaſa domus Dei, ſacrificium, & thus.

10. Et cognovi quòd partes Levitarum non fuiſſent datæ: & fugiſſet unuſquiſque in regionem ſuam de Levitis, & cantoribus, & de his qui miniſtrabant:

11. Et egi cauſam (e) adverſus magiſtratus, & dixi: Quare dereliquimus domum Dei? Et congregavi eos, & feci ſtare in ſtationibus ſuis.

12. Et omnis Juda apportabat decimam frumenti, vini, & olei in horrea.

13. Et conſtituimus ſuper horrea Selemiam ſacerdotem, & Sadoc ſcribam, & Phadajam de Levitis, & juxta eos Hanan filium Zachur, filium Mathaniæ: quoniam fideles comprobati ſunt, & ipſis creditæ ſunt partes fratrum ſuorum.

14. Memento mei Deus meus pro hoc, & ne deleas miſerationes meas, quas feci in domo Dei mei, & in cæremoniis ejus.

15. In diebus illis vidi in Juda calcantes torcularia in ſabbato, portantes acervos, & onerantes ſuper aſinos vinum, & uvas, & ficus, & omne onus, & inferentes in Jeruſalem die ſabbati. Et conteſtatus ſum, ut in die qua vendere liceret, venderent.

16. Et Tyrii habitaverunt in ea, inferentes piſces, & omnia venalia: & vendebant in ſabbatis filiis Juda in Jeruſalem.

17. Et objurgavi optimates Juda, & dixi eis: Quæ eſt hæc res mala, quam vos facitis, & profanatis diem ſabbati?

18. Numquid non hæc fecerunt patres noſtri, & adduxit Deus noſter ſuper nos omne malum hoc, & ſuper civitatem hanc? Et vos additis iracundiam ſuper Iſrael violando ſabbatum.

19. Factum eſt autem, cùm quieviſſent portæ (f) Jeruſalem in die ſabbati, dixi: & clauſerunt januas, & præcepi ut non aperirent eas uſque poſt ſabbatum: & de pueris meis conſtitui ſuper portas ut nullus inferret onus in die ſabbati.

20. Et manſerunt negotiatores, & vendentes univerſa venalia, foris Jeruſalem ſemel & bis.

21. Et conteſtatus ſum eos, & dixi eis: Quare manetis ex adverſo muri? ſi ſecundò hoc feceritis, manum mittam in vos.

Itaque

46. (e) Sanctificare hoc loco non aliud quiddam eſt, quàm ſubſidia propter ſacrum miniſterium ſuppeditare.

CAPUT XIII. 1. (a) Sub id tempus · poſtquam Nehemias profectus fuerat ad Regem. *Quod non debeant intrare Ammonites*: ad conjugia & honores admitti non debeant, ſed ad fidem converti poterant.

4. (b) Qui erat princeps aut præfectus Ammonitarum, ex cap. 2. v. 10.

5. (c) Tobiæ qui hoſtis erat populi Dei: Græc. In quibuſdam MSS. exemplaribus legitur *αὐτῷ*, *ipſi*, non *ἑαυτῷ*, *ſibi*; id eſt, fecit ſedem illi, nempè Tobiæ: id factum fuit abſente Nehemia.

6. (d) Poſt aliquot dies, vel circa finem vitæ meæ, i. e. *Eliaſib Tobia*, in gratiam Tobiæ: *Vt faceret ei theſaurum*. Hebr. *Cubiculum*, in uſum Tobiæ fecit Eliaſib.

11. (e) Acriter eos objurgavi: *Et feci ſtare in ſtationibus ſuis*: Levitas in ſui miniſterii functionibus conſiſtere.

19. & 21. (f) Pridie ſabbati ſub veſperam. *Maneris*; ut emendi deſiderium excitarent Judæis, cùm expoſitas merces viderent.

Itaque ex tempore illo non venerunt in ſabbato.

22. Dixi quoque Levitis ut mundarentur, & venirent ad cuſtodiendas portas, & ſanctificandam diem ſabbati: & pro hoc ergo memento mei Deus meus, & parce mihi ſecundùm multitudinem miſerationum tuarum.

23. Sed & in diebus illis vidi Judæos ducentes uxores Azotidas, Ammonitidas, & Moabitidas.

24. Et filii eorum ex media parte loquebantur Azoticè, & neſciebant loqui Judaicè, & loquebantur juxta linguam populi & populi.

25. Et objurgavi eos, & maledixi. Et cecidi ex eis viros, & decalvavi eos, & adjuravi in Deo, ut non darent filias ſuas filiis eorum, & non acciperent de filiabus eorum filiis ſuis, & ſibimetipſis, dicens:

* 3. Reg. 3. 1. & 11. 3. 26. * Numquid non in hujuſcemodi re peccavit Salomon rex Iſrael? & certè in gentibus multis non erat rex ſimilis ei, & dilectus Deo ſuo erat, & poſuit eum Deus regem ſuper omnem Iſrael: * & ipſum ergo duxerunt ad peccatum mulieres alienigenæ. * 3. Reg. 11. 4.

27. Numquid & nos inobedientes faciemus omne malum grande hoc, ut prævaricemur in Deo noſtro, & ducamus uxores peregrinas?

28. De filiis autem Jojada filii Eliaſib Sacerdotis magni, gener erat Sanaballat Horonites, quem fugavi à me.

29. Recordare Domine Deus meus, adverſum eos qui polluunt ſacerdotium, juſque ſacerdotale & Leviticum.

30. Igitur mundavi eos ab omnibus alienigenis, & conſtitui ordines Sacerdotum & Levitarum, unumquemque in miniſterio ſuo:

31. Et in oblatione lignorum in temporibus conſtitutis, & in primitivis: memento mei Deus meus in bonum. Amen.

LIBER TOBIÆ.

LIBER Tobiæ non eſt quidem in Canone Hebræorum, ſed eſt in Eccleſiæ Canone, cujus non minor eſt auctoritas, quàm Synagogæ magnæ, quæ poſt captivitatem Babylonicam libros ſacros in ordinem digeſſit, atque ut veriſimillimum eſt, Eſdræ uſa eſt opera, qui priſcos Hebraicæ linguæ characteres Chaldaïs mutavit, quòd iis Judæi inſuevîſſent. Id verò factum non fuit ſine auctoritate Synagogæ magnæ, quæ recognitum & expenſum opus comprobavit. Unde Joſephus l. 1. contra Appionem teſtatur duo & viginti volumina veterem omnem anteacti temporis memoriam complexa, à Moſis uſque temporibus ad Artaxerxis tempora ſcripta, ut ſacra à Judæis haberi: ab hac verò ætate, cætera fuiſſe litteris mandata, ſed eandem, quam ſuperiora, fidem non eſſe conſecuta.

Nec mirum ſi liber Tobiæ ante hæc tempora Chaldaicè conſcriptus in manus Eſdræ non venerit: vix enim fieri potuit, ut Eſdras difficillimis temporibus, quantumvis diligens & doctus, omnes gentis ſuæ hiſtorias, & veteris memoriæ monumenta à popularibus ſcripta colligeret, quæ poſtmodum ab aliis in Canone clauſo & obſignato locum non habuerunt, ut Illuſtriſſ. Huetius in Demonſtratione Evangelica fuſius proſequitur. Et tamen hunc librum inter hagiographos *Judæi referunt, teſte Hieronymo qui illum è Chaldaica in Latinam linguam vertit, uſus opera Judæi utriuſque linguæ peritiſſimi. Ac SS. Patrum pars major hunc librum inter canonicos recenſet, ut Irenæus l. 1. cap. 34. Innocentius 1. in Epiſtola ad Exuperium; Ambroſius in libro quem de Tobia inſcripſit, ubi Tobiam Prophetæ nomine inſignit; Auguſtinus l. 1. de Doctr. Chriſti cap. 8. Gelaſius in Decreto de libris Canonicis, Concilium Carthag. III. Hilarius, Chryſoſtomus, quos citat Serrarius in proloquio. Illud veriſimillimum eſt priora capita duodecim ab utroque Tobia fuiſſe conſcripta, cùm is eſſet Hebræorum mos, ut res ſuas in commentarios referrent. Deinde dubitari non poteſt, quin uterque Angeli mandato paruerit cap. 12. v. 21. ubi vulgata verſio ſic habet:* Narrate omnia mirabilia ejus: *Græcus Interpres qui vetuſtiſſimus eſt ita, vertit,* Scribite in libro quæ evenerunt. *Atque ea interpretatio-*

ne uſi

ae uſi ſunt SS. Patres Hieronymo antiquiores, ut S. Polycarpus in Epiſt. ad Philip. Clemens Alex. l. 1. Stromatum. Chaldaicæ libri oratio perſuadet in iis regionibus librum ſcriptum fuiſſe. Tobias loquitur in propria perſona juxta Græcam interpretationem, ad quam Syriaca & Hebraica ſunt expreſſa. Sic Nehemias c. 1. de ſeipſo loquitur in prima perſona: Ego eram in Suſis: *ſic Prophetæ perſæpè. Quamobrem id ipſum hiſtoriæ nihil obeſt.*

CAPUT PRIMUM.

Tobiæ ortus, patria, acta in prima ætate ante captivitatem, in juvenili ætate poſt captivitatem.

1. Tobias ex tribu & civitate Nephthali (a) (quæ eſt in ſuperioribus Galilææ ſupra Naaſſon, poſt viam quæ ducit ad Occidentem, in ſiniſtro habens civitatem Sephet)

* 4. Reg. 17. 3. & 18. 9. 2. * Cùm captus eſſet in diebus Salmanaſar regis Aſſyriorum, in captivitate tamen poſitus, viam veritatis non deſeruit,

3. Ita ut omnia quæ habere poterat, quotidie concaptivis fratribus, qui erant ex ejus genere, impertiret.

4. Cùmque eſſet junior (b) omnibus in tribu Nephthali, nihil tamen puerile geſſit in opere.

5. Denique cùm irent (c) omnes ad vitulos aureos, * quos Jeroboam fecerat rex Iſrael, hic ſolus fugiebat conſortia omnium, (* 3. Reg. 12. 28.)

6. Sed pergebat in Jeruſalem ad templum Domini, & ibi adorabat Dominum Deum Iſrael, omnia primitiva ſua, & decimas ſuas fideliter offerens,

7. Ita ut in tertio anno proſelytis & advenis miniſtraret omnem decimationem.

8. Hæc & his ſimilia ſecundùm legem Dei puerulus obſervabat.

9. Cùm verò factus eſſet vir, accepit uxorem Annam de tribu ſua, genuitque ex ea filium, nomen ſuum imponens ei,

10. Quem ab infantia timere Deum docuit, & abſtinere ab omni peccato.

11. Igitur, cùm per captivitatem deveniſſet cum uxore ſua, & filio, in civitatem Niniven cum omni tribu ſua,

12. (Cùm omnes ederent ex cibis Gentilium) iſte cuſtodivit animam ſuam, & numquam contaminatus eſt in eſcis eorum.

13. Et quoniam memor fuit Domini in toto corde ſuo, dedit (d) illi Deus gratiam in conſpectu Salmanaſar regis,

14. Et dedit illi poteſtatem quocumque vellet ire, habens libertatem quæcumque facere voluiſſet.

15. Pergebat ergo ad omnes, qui erant in captivitate, & monita ſalutis dabat eis.

16. Cùm autem veniſſet in Rages civitatem Medorum, & ex his, quibus honoratus fuerat à rege, habuiſſet decem talenta argenti;

17. Et cùm in multa turba generis ſui Gabelum egentem videret, qui erat ex tribu ejus, ſub chirographo dedit illi memoratum pondus argenti.

18. Poſt multum verò temporis, mortuo Salmanaſar rege, cùm regnaret Sennacherib filius ejus pro eo, & filios Iſrael exoſos haberet in conſpectu ſuo:

19. Tobias

CAP. I. 1. (a) Ejuſdem nominis cum tribu: *Supra Naaſſon:* Gr. *Aſer*; urbs eſt in tribu Aſer.

4. (b) Hebr. & Gr. *Cum eſſet juvenis*, prudentiam cum ſimplicitate, ſenectutis & adoleſcentiæ dotes ſapientiam & humilitatem conjunxit. Aug. in Pſal. 112. *Sit ſenectus veſtra puerilis, & pueritia ſenilis, ut nec ſapientia veſtra ſit cum ſuperbia, nec humilitas ſine ſapientia.*

5. (c) Ante captivitatem: cùm omnes ederent ex cibis gentilium aut lege vetitis, aut idolis immolatis.

13. (d) Græcè hæc referuntur in prima perſona: quin & illud additur, eum fuiſſe Regis diſpenſatorem: unde potuit facilè decem talenta Gabelo mutuò dare, vel depoſiti nomine, ſic tamen ut ea pecunia uteretur, donec Tobias eam repeteret.

19. Tobias quotidie pergebat per omnem cognationem ſuam, & conſolabatur eos, dividebatque unicuique, prout poterat, de facultatibus ſuis:

20. Eſurientes alebat, nudiſque veſtimenta præbebat, & mortuis atque occiſis ſepulturam ſolicitus exhibebat.

* 4. Reg. 19. 35. Eccli. 48. 24. 2. Mac. 8. 19. 21. * Denique cùm reverſus eſſet rex Sennacherib, fugiens à Judæa plagam, quam circa eum fecerat Deus propter blaſphemiam ſuam, & iratus multos occideret ex filiis Iſrael, Tobias ſepeliebat corpora eorum.

22. At ubi nuntiatum eſt regi, juſſit eum occidi, & tulit omnem ſubſtantiam ejus.

23. Tobias verò cum filio ſuo & cum uxore fugiens, nudus latuit, quia multi diligebant eum.

* 4. Reg. 19. 37. 2. Par. 32. 21. Iſa. 37. 38. 24. * Poſt dies verò quadragintaquinque occiderunt regem filii ipſius,

25. Et reverſus eſt Tobias in domum ſuam, omniſque facultas ejus reſtituta eſt ei.

CAPUT II.

Tobias ſepelit mortuos, oculis mulctatur, & gratias Deo agit: uxor illi moleſta ut Job.

1. POſt hæc verò, cùm eſſet dies feſtus Domini, & factum eſſet prandium bonum in domo Tobiæ,

2. Dixit filio ſuo: Vade, & adduc aliquos de tribu noſtra, timentes Deum, ut epulentur nobiſcum.

3. Cùmque abiiſſet, reverſus nuntiavit ei, unum ex filiis Iſrael jugulatum jacere in platea. Statimque exiliens de accubitu ſuo, relinquens prandium, jejunus pervenit ad corpus:

4. Tolleſque illud portavit ad domum ſuam occultè, ut, dum ſol occubuiſſet, cautè ſepeliret eum.

5. Cùmque occultaſſet corpus, manducavit panem cum luctu & tremore,

6. Memorans illum ſermonem, quem
* Amos 8. 10. 1. Mach. 1. 41. dixit Dominus * per Amos Prophetam: Dies feſti veſtri convertentur in lamentationem & luctum.

7. Cùm verò ſol occubuiſſet, abiit, & ſepelivit eum.

8. Arguebant autem eum omnes proximi ejus, dicentes: Jam hujus rei cauſa interfici juſſus es, & vix effugiſti mortis imperium, & iterùm ſepelis mortuos?

* Sup. 1. 21. 9. * Sed Tobias plus timens Deum, quàm regem, rapiebat corpora occiſorum, & occultabat in domo ſua, & mediis noctibus ſepeliebat ea.

10. Contigit autem ut quadam die fatigatus à ſepultura, veniens in domum ſuam, jactaſſet ſe juxta parietem, & obdormiſſet,

11. Et ex nido hirundinum (a) dormienti illi calida ſtercora inciderent ſuper oculos ejus, fieretque cæcus.

12. Hanc autem tentationem ideò permiſit Dominus evenire illi, ut poſteris daretur exemplum patientiæ ejus, ſicut & ſancti Job.

13. Nam cùm ab infantia ſua ſemper Deum timuerit, & mandata ejus cuſtodierit, non eſt contriſtatus contra Deum, quòd plaga cæcitatis evenerit ei,

14. Sed immobilis in Dei timore permanſit, agens gratias Deo omnibus diebus vitæ ſuæ.

15. Nam ſicut beato Job inſultabant reges, ita iſti parentes & cognati ejus irridebant vitam ejus, dicentes:

16. Ubi eſt ſpes tua, pro qua eleemoſynas & ſepulturas faciebas?

17. Tobias verò increpabat eos, dicens: Nolite ita loqui:

18. Quoniam filii ſanctorum ſumus, & vitam illam expectamus, quam Deus daturus eſt his, qui fidem ſuam numquam mutant ab eo.

19. Anna verò uxor ejus ibat ad opus textrinum quotidie, & de labore manuum ſuarum victum, quem conſequi poterat, deferebat.

20. Unde factum eſt, ut hœdum caprarum accipiens detuliſſet domi:

21. Cujus cùm vocem balantis vir ejus audiſſet, dixit: Videte ne fortè furtivus ſit, reddite eum dominis ſuis, quia non licet nobis aut edere ex furto aliquid, aut contingere.

22. * Ad hæc uxor ejus irata reſpondit: * Job 2. 9.
Manifeſtè vana facta eſt ſpes tua, & eleemoſynæ tuæ modò apparuerunt.

23. Atque his & aliis hujuſcemodi verbis exprobrabat ei.

CAPUT III.

Tobias in magna tribulatione poſitus Deum deprecatur.

1. TUnc Tobias ingemuit, & cœpit orare cum lacrymis,

2. Di-

CAP. II. 11. (a) Vox Græca στρουθία, omne genus avicularum ſignificat, nec textus Græcus memorat Tobiam dormiiſſe: calida ſtercora, Deo ita ſinente, ut patientia Tobiæ exerceretur, membrana oculos obduxerunt. Cæcitas illa, ut multis videtur incidit in annum Tobiæ 56. nec textus Græcus habet id contigiſſe eadem nocte, qua ſepelivit mortuos. Amb. l. 2. de Tobia c. 2. *Fraudari magis ſe doluit obſequiorum quam oculorum munere, nec cæcitatem pœnam, ſed impedimentum putabat.*

2. Dicens: Juſtus es Domine, & omnia judicia tua juſta ſunt, & omnes viæ tuæ, miſericordia, & veritas, & judicium.

3. Et nunc Domine memor eſto mei, & ne vindictam ſumas de peccatis meis, neque reminiſcaris delicta mea, vel parentum meorum.

* Deut. 28. 15. 4. * Quoniam non obedivimus præceptis tuis, ideò traditi ſumus in direptionem, & captivitatem, & mortem, & in fabulam, & in improperium omnibus nationibus, in quibus diſperſiſti nos.

5. Et nunc Domine magna judicia tua, quia non egimus ſecundùm præcepta tua, & non ambulavimus ſinceriter coram te.

6. Et nunc Domine ſecundùm voluntatem tuam fac mecum, & præcipe (a) in pace recipi ſpiritum meum: expedit enim mihi mori magis quàm vivere.

7. Eadem itaque die contigit, ut Sara filia Raguelis in Rages (b) civitate Medorum, & ipſa audiret improperium ab una ex ancillis patris ſui,

8. Quoniam tradita fuerat ſeptem viris, & dæmonium nomine Aſmodæus (c) occiderat eos, mox ut ingreſſi fuiſſent ad eam.

9. Ergo cùm pro culpa ſua increparet puellam, reſpondit ei, dicens: Ampliùs ex te non videamus filium aut filiam ſuper terram, interfectrix virorum tuorum.

10. Numquid & occidere me vis, ſicut jam occidiſti ſeptem viros? Ad hanc vocem perrexit in ſuperius cubiculum domus ſuæ: & tribus diebus, & tribus noctibus non manducavit, neque bibit:

11. Sed in oratione perſiſtens, cum lacrymis deprecabatur Deum, ut ab iſto improperio liberaret eam.

12. Factum eſt autem die tertia, dum compleret orationem, benedicens Dominum,

13. Dixit: Benedictum eſt nomen tuum Deus patrum noſtrorum: qui cùm iratus fueris, miſericordiam facies, & in tempore tribulationis peccata dimittis his, qui invocant te.

14. Ad te Domine faciem meam converto, ad te oculos meos dirigo.

15. Peto Domine ut de vinculo improperii hujus abſolvas me, aut certè deſuper terram eripias me.

16. Tu ſcis Domine, quia numquam concupivi virum, & mundam ſervavi animam meam ab omni concupiſcentia.

17. Numquam cum ludentibus miſcui me: neque cum his, qui in levitate ambulant, participem me præbui.

18. Virum autem cum timore tuo, non cum libidine mea conſenſi ſuſcipere.

19. Et, aut ego indigna fui illis, aut illi forſitan me non fuerunt digni: quia forſitan viro alii conſervaſti me.

20. Non eſt enim in hominis poteſtate conſilium tuum.

21. Hoc autem pro certo habet omnis qui te colit, quòd vita ejus, ſi in probatione fuerit, coronabitur: ſi autem in tribulatione fuerit, liberabitur: & ſi in correptione fuerit, ad miſericordiam tuam venire licebit.

22. Non enim delectaris in perditionibus noſtris: quia poſt tempeſtatem, tranquillum facis: & poſt lacrymationem & fletum, exultationem infundis.

23. Sit nomen tuum Deus Iſrael benedictum in ſæcula.

24. In illo tempore exauditæ ſunt preces amborum in conſpectu gloriæ ſummi Dei:

25. Et miſſus eſt Angelus Domini ſanctus Raphael, ut curaret eos ambos, quorum uno tempore ſunt orationes in conſpectu Domini recitatæ.

CAPUT IV.

Tobias qui moriturum ſe putabat, præclaris præceptis filium inſtituit, circa Dei religionem, juſtitiam, miſericordiam.

1. Igitur cùm Tobias putaret orationem ſuam exaudiri ut mori potuiſſet, vocavit ad ſe Tobiam filium ſuum,

2. Dixitque ei: Audi fili mi verba oris mei, & ea in corde tuo, quaſi fundamentum conſtrue.

3. Cùm acceperit Deus animam meam, corpus meum ſepeli: * & honorem habebis matri tuæ omnibus diebus vitæ ejus: * Exod. 20. 12. Eccli. 7. 29.

4. Memor enim eſſe debes, quæ & quanta pericula paſſa ſit propter te in utero ſuo.

5. Cùm autem & ipſa compleverit tempus vitæ ſuæ, ſepelias eam circa me.

6. Om-

CAP. III. 6. (a) Et tamen adhuc vixit 42. annos.

7. (b) Gr. *In Ecbatanis*. Hic juxta Latinam verſionem oritur difficultas: nam cap. 1. dicitur Gabelus habitaſſe eodem in loco; & tamen cap. 9. Angelus proficiſcitur ad Gabelum, qui habitabat in urbe Rages procul diſſita, nempè itinere duorum dierum, ab habitatione Saræ. Sed reſponſio eſt facilis ex textu Græco, qui habet Saram habitaſſe Ecbatanis. aut fortè duæ erant urbes in eadem Provincia ejuſdem nominis, ut duæ Antiochiæ, duæ Cæſareæ &c. ac demùm, quod ſæpè accidit, urbs primaria eodem vocabulo cum Provincia ipſa deſignari ſolebat.

8. (c) *Aſmodæus* Rex dæmonum, Medorum videlicet vocatur in textu Hebraico, iſque ad libidinem incitare perhibetur.

Digitized by Google

6. Omnibus autem diebus vitæ tuæ in mente habeto Deum: & cave ne aliquando peccato conſentias, & prætermittas præcepta Domini Dei noſtri.

* Prov. 3. 9. Eccli. 4. 1. & 14. 13. 7. * Ex ſubſtantia tua fac eleemoſynam, & noli avertere faciem tuam ab ullo paupere: ita enim fiet, ut nec à te avertatur facies Domini.

* Luc. 14. 13. 8. * Quomodo potueris, ita eſto miſericors.

* Eccli. 35. 12. 9. * Si multum tibi fuerit, abundanter tribue: ſi exiguum tibi fuerit, etiam exiguum libenter impertiri ſtude.

10. Præmium enim bonum tibi theſaurizas in die neceſſitatis (a).

* Eccli. 29. 15. 11. * Quoniam eleemoſyna ab omni peccato & à morte liberat, & non patietur animam ire in tenebras (b).

12. Fiducia magna erit coram ſummo Deo eleemoſyna omnibus facientibus eam.

* 1. Theſ. 4. 3. 13. * Attende tibi fili mi ab omni fornicatione, & præter uxorem tuam numquam patiaris crimen ſcire.

14. Superbiam numquam in tuo ſenſu, * Gen. 3. 5. aut in tuo verbo dominari permittas: * in ipſa enim initium ſumpſit omnis perditio.

* Lev. 19. 13. Deut. 24. 14. 15. * Quicumque tibi aliquid operatus fuerit, ſtatim ei mercedem reſtitue, & merces mercenarii tui apud te omninò non remaneat.

* Matt. 7. 12. Luc. 6. 31. 16. * Quod ab alio oderis fieri tibi, vide ne tu aliquando alteri facias.

* Luc. 14. 13. 17. * Panem tuum cum eſurientibus & egenis comede, & de veſtimentis tuis nudos tege.

18. Panem tuum & vinum tuum ſuper ſepulturam juſti conſtitue (c), & noli ex eo manducare & bibere cum peccatoribus.

19. Conſilium ſemper à ſapiente perquire.

20. Omni tempore benedic Deum: & pete ab eo, ut vias tuas dirigat, & omnia conſilia tua in ipſo permaneant.

21. Indico etiam tibi, fili mi, dediſſe me decem talenta argenti, dum adhuc infantulus eſſes, Gabelo, in Rages civitate Medorum, & chirographum ejus apud me habeo:

22. Et ideò perquire quo modo ad eum pervenias, & recipias ab eo ſupra memoratum pondus argenti, & reſtituas ei chirographum ſuum.

23. Noli timere fili mi: pauperem quidem vitam gerimus, ſed * multa bona habebimus, ſi timuerimus Deum, & receſſerimus ab omni peccato, & fecerimus benè. * Rom. 8. 17.

CAPUT V.

Mittitur Tobias junior cum ſyngrapha ut pecuniam à Gabelo reciperet; colloquium ejus cum Angelo.

1. TUnc reſpondit Tobias patri ſuo, & dixit: Omnia quæcumque præcepiſti mihi faciam pater.

2. Quo modo autem pecuniam hanc requiram, ignoro: ille me neſcit, & ego eum ignoro: quod ſignum dabo ei? ſed neque viam, per quam pergatur illuc, aliquando cognovi.

3. Tunc pater ſuus reſpondit illi, & dixit: Chirographum quidem illius penes me habeo: quod dum illi oſtenderis, ſtatim reſtituet.

4. Sed perge nunc, & inquire tibi aliquem fidelem virum, qui eat tecum ſalva mercede ſua: ut, dum adhuc vivo, recipias eam.

5. Tunc egreſſus Tobias, invenit juvenem ſplendidum, ſtantem præcinctum, & quaſi paratum ad ambulandum.

6. Et ignorans quòd Angelus Dei eſſet, ſalutavit eum, & dixit: Unde te habemus, bone juvenis?

7. At ille reſpondit: Ex filiis Iſrael. Et Tobias dixit ei: Noſti viam, quæ ducit in regionem Medorum?

8. Cui reſpondit: Novi, & omnia itinera ejus frequenter ambulavi (a), & manſi apud Gabelum fratrem noſtrum, qui moratur in Rages civitate Medorum, quæ poſita eſt in monte Ecbatanis.

9. Cui Tobias ait: Suſtine me obſecro, donec hæc ipſa nuntiem patri meo.

10. Tunc ingreſſus Tobias, indicavit univerſa hæc patri ſuo. Super quæ admiratus pater, rogavit ut introiret ad eum.

11. Ingreſſus itaque ſalutavit eum, & dixit: Gaudium tibi ſit ſemper.

12. Et ait Tobias: Quale gaudium mihi...

CAP. IV. 10. (a) Mortis quam ſubire neceſſe eſt: cùm moriens divina miſericordia maximè indigebis.

11. (b) Ergo animæ juſtorum veteris teſtamenti poſt mortem verſabantur in luce. Hinc Aug. in Pſalm. 96. *Hæc loquebatur ille qui in tenebris erat; & quare hæc dicebat, niſi quia aliam lucem videbat? Eleemoſyna ab omni peccato liberat*; quòd gratiam iis conferat Deus, qui cum pietate eleemoſynam largiuntur.

18. (c) Præbe eleemoſynam pauperibus, ut orent pro mortuis, pauperes invitari ſolebant ad pia convivia in ſepulturis, idque in primis Eccleſiæ ſæculis fuit uſitatum. Paulinus Epiſt. 33. *Lacrymas corporis fundens, eleemoſynam animæ infundens, patronos animarum noſtrarum pauperes in aulam Apoſtoli congregaſti*. Itaque has eleemoſynas utiles eſſe juſtorum animabus perſuaſum erat fidelibus.

CAP. V. 8. (a) More humano loquitur. *Et manſi apud Gabelum fratrem noſtrum*; miſſus à Deo ut Gabelum in captivitate adjuvaret, fratrem appellat, quòd ſub Iſraelitæ ſpecie appareret; & Angeli ſe ut fratres horum, & conſervos conſiderent.

Digitized by Google

hi erit, qui in tenebris ſedeo, & lumen cœli non video?

13. Cui ait juvenis: Forti animo eſto, in proximo eſt ut à Deo cureris.

14. Dixit itaque illi Tobias: Numquid poteris perducere filium meum ad Gabelum in Rages civitatem Medorum? & cùm redieris, reſtituam tibi mercedem tuam.

15. Et dixit ei Angelus: Ego ducam & reducam eum ad te.

16. Cui Tobias reſpondit: Rogo te, indica mihi, de qua domo, aut de qua tribu es tu?

17. Cui Raphael Angelus dixit: Genus (b) quæris mercenarii, an ipſum mercenarium, qui cum filio tuo eat?

18. Sed ne fortè ſolicitum te reddam, ego ſum Azarias (c) Ananiæ magni filius.

19. Et Tobias reſpondit: Ex magno genere es tu. Sed peto ne iraſcaris quòd voluerim cognoſcere genus tuum.

20. Dixit autem illi Angelus: Ego ſanum ducam, & ſanum tibi reducam filium tuum.

21. Reſpondens autem Tobias, ait: Benè ambuletis, & ſit Deus in itinere veſtro, & Angelus ejus comitetur vobiſcum.

22. Tunc paratis omnibus, quæ erant in via portanda, fecit Tobias vale patri ſuo & matri ſuæ, & ambulaverunt ambo ſimul.

* Inf. 10. 4. 23. * Cùmque profecti eſſent, cœpit mater ejus flere, & dicere: Baculum ſenectutis noſtræ tuliſti, & tranſmiſiſti à nobis.

24. Numquam fuiſſet ipſa pecunia, pro qua miſiſti eum.

25. Sufficiebat enim nobis paupertas noſtra, ut divitias computaremus hoc, quòd videbamus filium noſtrum.

26. Dixitque ei Tobias: Noli flere, ſalvus perveniet filius noſter, & ſalvus revertetur ad nos, & oculi tui videbunt illum.

27. Credo enim quòd Angelus Dei bonus comitetur ei, & benè diſponat omnia, quæ circa eum geruntur, ita ut cum gaudio revertatur ad nos.

28. Ad hanc vocem ceſſavit mater ejus flere, & tacuit.

CAPUT VI.

Piſcis capti exenteratio & uſus, Angelus ad Raguelem jubet divertere, matrimonium prædicit, idque felix.

1. PRofectus eſt autem Tobias, & canis ſecutus eſt eum, & manſit prima manſione juxta fluvium Tigris.

2. Et exivit ut lavaret pedes ſuos, & ecce piſcis immanis exivit ad devorandum eum.

3. Quem expaveſcens Tobias clamavit voce magna, dicens: Domine, invadit me.

4. Et dixit ei Angelus: Apprehende branchiam ejus, & trahe eum ad te. Quod cùm feciſſet, attraxit eum in ſiccum, & palpitare cœpit ante pedes ejus.

5. Tunc dixit ei Angelus: Exentera hunc piſcem, & cor ejus, & fel, & jecur repone tibi: ſunt enim hæc neceſſaria ad medicamenta utiliter.

6. Quod cùm feciſſet, aſſavit carnes ejus, & ſecum tulerunt in via: cætera ſalierunt, quæ ſufficerent eis, quouſque pervenirent in Rages civitatem Medorum.

7. Tunc interrogavit Tobias Angelum, & dixit ei: Obſecro te Azaria frater, ut dicas mihi, quod remedium habebunt iſta, quæ de piſce ſervare juſſiſti?

8. Et reſpondens Angelus, dixit ei: Cordis ejus particulam (a) ſi ſuper carbones ponas, fumus ejus extricat omne genus dæmoniorum, ſive à viro, ſive à muliere, ita ut ultra non accedat ad eos.

9. Et fel valet ad ungendos oculos, in quibus fuerit albugo, & ſanabuntur.

10. Et dixit ei Tobias: Ubi vis, ut maneamus?

11. Reſpondenſque Angelus, ait: Eſt hic Raguel nomine, vir propinquus de tribu tua, & hic habet filiam nomine Saram, ſed neque maſculum, neque fœminam ullam habet aliam præter eam.

12. * Tibi debetur omnis ſubſtantia ejus, & oportet eam te accipere conjugem. * Num. 27. 8. & 36. 8.

13. Pete ergo eam à patre ejus, & dabit tibi eam in uxorem.

14. Tunc reſpondit Tobias, & dixit: Audio quia tradita eſt ſeptem viris, & mor-

17. (b) Cur de genere meo ſoliciti eſtis? nonne vobis ſatis eſt, quòd ducem itineris inveneritis?

18. (c) Nec propterea mentitus eſt Angelus, cùm ait ſe *Iſraelitem* eſſe, & *Raphaelis* nomen in *Azariam* vertit, quæ nominum explicatio evolvit: erat enim videns Deum, & Iſraelitis charitate conjunctus; *Azarias* verò *auxilium Dei* ſignificat. Deinde formam & perſonam Azariæ induit, ſic Angelus Geneſ. 31. verè dixit; *Ego ſum Deus*.

CAP. VI. 8. (a) Quod hoc loco dicitur, hujus piſcis aſſati fumum ejicere omne genus dæmoniorum, id utique non vi naturali & intrinſeca, nec omnino ſupernaturali; ſed externa & angelica virtute factum credimus: quæ virtus ad talis ſigni poſitionem hunc producebat effectum; idque precibus Tobiæ, cum dæmonem fugari precabatur. Fel autem potuit vim quandam habere naturalem, qua albugo oculorum ſanabatur. Plinius l. 32. de piſce callionymo loquens, hæc habet: *Cujus fel, inquit, cicatrices ſanat, & oculorum carnem ſuperfluam conſumit.*

mortui ſunt: ſed & hoc audivi, quia dæmonium occidit illos.

15. Timeo ergo, ne fortè & mihi hæc eveniant: & cùm ſim unicus parentibus meis, deponam ſenectutem illorum cum triſtitia ad inferos.

16. Tunc Angelus Raphael dixit ei: Audi (b) me, & oſtendam tibi qui ſunt, quibus prævalere poteſt dæmonium.

17. Hi namque, qui conjugium ita ſuſcipiunt, ut Deum à ſe & à ſua mente excludant, & ſuæ libidini ita vacent, ſicut equus & mulus, quibus non eſt intellectus: habet poteſtatem dæmonium ſuper eos.

18. Tu autem cùm acceperis eam, ingreſſus cubiculum, per tres dies continens eſto ab ea, & nihil aliud, niſi orationibus vacabis cum ea.

19. Ipſa autem nocte (c), incenſo jecore piſcis fugabitur dæmonium.

20. Secunda verò nocte, in copulatione ſanctorum patriarcharum admitteris.

21. Tertia autem nocte, benedictionem conſequeris, ut filii ex vobis procreentur incolumes.

22. Tranſacta autem tertia nocte, accipies virginem cum timore Domini, amore filiorum magis quàm libidine ductus, ut in ſemine Abrahæ benedictionem in filiis conſequaris.

CAPUT VII.

Tobias à Raguele benè excipitur, agitur de nuptiis cum Tobia, matrimonium contrahitur.

1. INgreſſi ſunt autem ad Raguelem, & ſuſcepit eos Raguel cum gaudio.

2. Intuenſque Tobiam Raguel, dixit Annæ uxori ſuæ: Quàm ſimilis eſt juvenis iſte conſobrino meo!

3. Et cùm hæc dixiſſet, ait: Unde eſtis juvenes fratres noſtri? At illi dixerunt: Ex tribu Nephthali ſumus, ex captivitate Ninive.

4. Dixitque illis Raguel: Noſtis Tobiam fratrem meum? Qui dixerunt: Novimus.

5. Cùmque multa bona loqueretur de eo, dixit Angelus ad Raguelem: Tobias, de quo interrogas, pater iſtius eſt.

6. Et miſit ſe Raguel (a), & cum lacrymis oſculatus eſt eum, & plorans ſupra collum ejus,

7. Dixit: Benedictio ſit tibi fili mi, quia boni & optimi viri filius es.

8. Et Anna uxor ejus, & Sara ipſorum filia, lacrymatæ ſunt.

9. Poſtquam autem locuti ſunt, præcepit Raguel occidi arietem, & parari convivium. Cùmque hortaretur eos diſcumbere ad prandium,

10. Tobias dixit: Hic ego hodie non manducabo, neque bibam, niſi priùs petitionem meam confirmes, & promittas mihi dare Saram filiam tuam.

11. Quo audito verbo Raguel, expavit; ſciens quid evenerit illis ſeptem viris, qui ingreſſi ſunt ad eam: & timere cœpit ne fortè & huic ſimiliter contingeret: & cùm nutaret, & non daret petenti ullum reſponſum,

12. Dixit ei Angelus: Noli timere dare eam iſti, quoniam huic timenti Deum debetur conjux filia tua: propptereà alius non potuit habere illam.

13. Tunc dixit Raguel: Non dubito quòd Deus preces & lacrymas meas in conſpectu ſuo admiſerit.

14. Et credo quoniam ideò fecit vos venire ad me, ut iſta conjungeretur cognationi ſuæ * ſecundùm legem Moyſi: & nunc noli dubium gerere quòd tibi eam tradam. * Num. 36. 6.

15. Et apprehendens dexteram filiæ ſuæ, dextræ Tobiæ tradidit, dicens: Deus (b) Abraham, & Deus Iſaac, & Deus Jacob vobiſcum ſit, & ipſe conjungat vos, impleatque benedictionem ſuam in vobis.

16. Et accepta charta, fecerunt conſcriptionem conjugii.

17. Et poſt hæc epulati ſunt, benedicentes Deum.

18. Vocavitque Raguel ad ſe Annam uxorem ſuam, & præcepit ei ut præpararet alterum cubiculum.

19. Et introduxit illuc Saram filiam ſuam, & lacrymata eſt.

20. Dixitque ei: Forti animo eſto filia mea: Dominus cœli det tibi gaudium pro tædio quod perpeſſa es.

CA-

16. (b) Et quæ ſequuntur, magna nobis vitæ inſtituendæ præcepta, præſertim in contrahendo matrimonio, & legitimo illius uſu tradunt.

19. (c) Angelus triplicem fructum ex humili oratione & caſta percepturos notat. Primò fugabit dæmonem impurum, tum ut ſecunda nocte in ſocietatem Patriarcharum admittendus Tobias, eorum ſanctitatis particeps, ut caſtè cum Sara viveret, quemadmodum Abraham, Iſaac & Jacob cum uxoribus ſuis piè & caſtè vixerunt; tandem filios ex iis procreandos incolumes fore Abrahæ dignam progeniem.

CAP. VII.

6. (a) Græcè ἀνεπήδησε, *exiliit*, loco motus eſt.

15. (b) Tobias junior admonente Angelo poſtulavit à Raguele filiam Saram in uxorem. Nec peccavit ille quòd inſcio patre has nuptias contraxerit: id enim fecit ex conſilio Angeli, quem ut pium, ſanctum & prudentem virum noverat. *Ipſe conjungat vos:* Deus enim hanc inter conjuges arctam ſocietatem efficit: *Quod Deus conjunxit, homo non ſeparet*. Matth. 19. Niſi Deus corda ipſa & animos conjungat, exterior illa ſocietas in luctuoſam diviſionem deſinit.

CAPUT VIII.

Sublatis impedimentis nuptiæ peraguntur. Raguel filiæ in dotem dat dimidium bonorum.

1. POſtquam verò cœnaverunt, introduxerunt juvenem ad eam.

2. Recordatus itaque Tobias ſermonum Angeli, protulit de caſſidili (a) ſuo partem jecoris, poſuitque eam ſuper carbones vivos.

3. Tunc Raphael Angelus apprehendit (b) dæmonium, & religavit illud in deſerto ſuperioris Ægypti.

4. Tunc hortatus eſt virginem Tobias, dixitque ei: Sara, exurge, & deprecemur Deum hodie, & cras, & ſecundum cras: quia his tribus noctibus Deo jungimur: tertia autem tranſacta nocte, in noſtro erimus conjugio.

5. Filii quippe ſanctorum ſumus, & non poſſumus ita conjungi, ſicut gentes quæ ignorant Deum.

6. Surgentes autem pariter, inſtanter orabant ambo ſimul, ut ſanitas daretur eis.

7. Dixitque Tobias: Domine Deus patrum noſtrorum, benedicant te cœli & terræ, mareque & fontes, & flumina, & omnes creaturæ tuæ, quæ in eis ſunt.

* Gen. 2. 7. 8. * Tu feciſti Adam de limo terræ, dediſtique ei adjutorium Hevam.

9. Et nunc Domine tu ſcis, quia non luxuriæ cauſa accipio ſororem meam conjugem, ſed ſola poſteritatis dilectione, in qua benedicatur nomen tuum in ſæcula ſæculorum.

10. Dixit quoque Sara: Miſerere nobis Domine, miſerere nobis, & conſeneſcamus ambo pariter ſani.

11. Et factum eſt circa pullorum (c) cantum, accerſiri juſſit Raguel ſervos ſuos, & abierunt cum eo pariter ut foderent ſepulchrum.

12. Dicebat enim: Ne forte ſimili modo evenerit ei, quo & cæteris illis ſeptem viris qui ſunt ingreſſi ad eam.

13. Cùmque paraſſent foſſam, reverſus Raguel ad uxorem ſuam, dixit ei:

14. Mitte unam ex ancillis tuis, & videat ſi mortuus eſt, ut ſepeliam eum antequam illuceſcat dies.

15. At illa miſit unam ex ancillis ſuis. Quæ ingreſſa cubiculum, reperit eos ſalvos & incolumes, ſecum pariter dormientes.

16. Et reverſa, nuntiavit bonum nuntium: & benedixerunt Dominum, Raguel videlicet & Anna uxor ejus,

17. Et dixerunt: Benedicimus te, Domine Deus Iſrael, quia non contigit quemadmodum putabamus.

18. Feciſti enim nobiſcum miſericordiam tuam, & excluſiſti à nobis inimicum perſequentem nos.

19. Miſertus es autem duobus unicis. Fac eos Domine pleniùs benedicere te: & ſacrificium tibi laudis tuæ & ſuæ ſanitatis offerre, ut cognoſcat univerſitas gentium, quia tu es Deus ſolus in univerſa terra.

20. Statimque præcepit ſervis ſuis Raguel, ut replerent foſſam quam fecerant, priuſquam eluceſceret.

21. Uxori autem ſuæ dixit ut inſtrueret convivium, & præpararet omnia quæ in cibos erant iter agentibus neceſſaria.

22. Duas quoque pingues vaccas, & quatuor arietes occidi fecit, & parari epulas omnibus vicinis ſuis, cunctiſque amicis.

23. Et adjuravit Raguel Tobiam, ut duas hebdomadas moraretur apud ſe.

24. De omnibus autem quæ poſſidebat Raguel, dimidiam partem dedit Tobiæ: & fecit ſcripturam, ut pars dimidia, quæ ſupererat, poſt obitum eorum, Tobiæ dominio deveniret.

CAPUT IX.

Quæ Angelus cum Gabelo egerit: ut ſecum ad nuptias eum duxerit.

1. TUnc vocavit Tobias Angelum ad ſe, quem quidem hominem exiſtimabat, dixitque ei: Azaria frater, peto ut auſcultes verba mea.

2. Si me ipſum tradam tibi ſervum, non ero condignus (a) providentiæ tuæ.

3. Tamen obſecro te, ut aſſumas tibi animalia ſive ſervitia, & vadas ad Gabelum in Rages civitatem Medorum: reddaſque ei chirographum ſuum, & recipias ab eo pecuniam, & roges eum venire ad nuptias meas.

4. Scis enim ipſe quoniam numerat pater meus dies, & ſi tardavero una die plus, contriſtatur anima ejus.

5. Et

CAPUT VIII. 2. (a) E pera partem jecoris: cap. 6. cordis tantummodò mentionem fecit: nec dubium eſt quin cor & jecur igni admoverit Tobias: quod enim Scriptura in uno loco omiſit, in alio ſolet exprimere.

3. & 4. (b) Virtute ſua alligavit. *Cras*, poſt diem craſtinum.

11. & 17. (c) Gallicinium. *Putabamus*, ſuſpicabamur.

CAP. IX. 2. & 5. (a) Non referam gratiam ut par eſt. *Adjuravit me*, jurare me fecit.

5. Et certè vides quomodo adjuravit me Raguel, cujus adjuramentum ſpernere non poſſum.

6. Tunc Raphael aſſumens quatuor ex ſervis Raguelis, & duos camelos, in Rages civitatem Medorum (b) perrexit: & inveniens Gabelum, reddidit ei chirographum ſuum, & recepit ab eo omnem pecuniam.

7. Indicavitque ei de Tobia filio Tobiæ, omnia quæ geſta ſunt, fecitque eum ſecum venire ad nuptias.

8. Cùmque ingreſſus eſſet domum Raguelis, invenit Tobiam diſcumbentem: & exiliens, oſculati ſunt ſe invicem: & flevit Gabelus, benedixitque Deum,

9. Et dixit: Benedicat te Deus Iſrael, quia filius es optimi viri, & juſti, & timentis Deum, & eleemoſynas facientis:

10. Et dicatur benedictio ſuper uxorem tuam, & ſuper parentes veſtros:

11. Et videatis filios veſtros, & filios filiorum veſtrorum, uſque in tertiam & quartam generationem: & ſit ſemen veſtrum benedictum à Deo Iſrael, qui regnat in ſæcula ſæculorum.

12. Cùmque omnes dixiſſent, Amen, acceſſerunt ad convivium: ſed & cum timore Domini nuptiarum convivium exercebant.

CAPUT X.

Tobias reditum ad patrem ægrè impetrat à ſocero: qui eum tandem dimittit, & benedicit abeuntibus; dat filiæ ſalutaria monita.

1. CUm verò moras faceret Tobias cauſa nuptiarum, ſolicitus erat pater ejus Tobias, dicens: Putas quare moratur filius meus, aut quare detentus eſt ibi?

2. Putaſne Gabelus mortuus eſt, & nemo reddet illi pecuniam?

3. Cœpit autem contriſtari nimis ipſe, & Anna uxor ejus cum eo: & cœperunt ambo ſimul flere, eò quòd die ſtatuto minimè reverteretur filius eorum ad eos.

* Sup. 5. 23. 4. * Flebat igitur mater ejus irremediabilibus lacrymis, atque dicebat: Heu heu me fili mi, ut quid te miſimus peregrinari, lumen oculorum noſtrorum, baculum ſenectutis noſtræ, ſolatium vitæ noſtræ, ſpem poſteritatis noſtræ?

5. Omnia ſimul in te uno habentes, te non debuimus dimittere à nobis.

6. Cui dicebat Tobias: Tace, & noli turbari, ſanus eſt filius noſter: ſatis fidelis eſt vir ille, cum quo miſimus eum.

7. Illa autem nullo modo conſolari poterat, ſed quotidie exiliens circumſpiciebat, & circuibat vias omnes, per quas ſpes remeandi videbatur, ut procul videret eum, ſi fieri poſſet, venientem.

8. At verò Raguel dicebat ad generum ſuum: Mane hìc, & ego mittam nuntium ſalutis de te ad Tobiam patrem tuum.

9. Cui Tobias ait: Ego novi, quia pater meus & mater mea modò dies computant, & cruciatur ſpiritus eorum in ipſis.

10. Cùmque verbis multis rogaret Raguel Tobiam, & ille eum nulla ratione vellet audire, tradidit ei Saram, & dimidiam partem omnis ſubſtantiæ ſuæ in pueris, in puellis, in pecudibus, in camelis, & in vaccis, & in pecunia multa: & ſalvum atque gaudentem dimiſit eum à ſe,

11. Dicens: Angelus Domini ſanctus ſit in itinere veſtro, perducatque vos incolumes, & inveniatis omnia rectè circa parentes veſtros, & videant oculi mei filios veſtros priuſquam moriar.

12. Et apprehendentes parentes filiam ſuam, oſculati ſunt eam, & dimiſerunt ire:

13. Monentes eam honorare ſoceros, diligere maritum, regere familiam, gubernare domum, & ſe ipſam irreprehenſibilem (a) exhibere.

CAPUT XI.

Redeuntibus occurrit Tobias ſenex. Juſſu Angeli Tobias junior ungit oculos patris, & ſanat: aguntur gratiæ Deo.

1. CUmque reverterentur, pervenerunt ad Charan (a), quæ eſt in medio itinere contra Niniven, undecimo die.

2. Dixitque Angelus: Tobia frater, ſcis quemadmodum reliquiſti patrem tuum.

3. Si placet itaque tibi, præcedamus, & lento gradu ſequantur iter noſtrum familiæ, ſimul cum conjuge tua, & cum animalibus.

4. Cùm-

CAP. X. 6. (b) Videtur hinc colligi urbem Rages, unde Raphael proficiſcebatur, non fuiſſe in regione Medorum.

13. (a) Non modò per conjugalem caſtitatem, ſed per totius vitæ diſciplinam cum domeſticis & exteris: *honorare ſoceros*: præcipua officia conjugatorum paucis verbis complectitur: addit textus Græcus, *vices agere parentum*: ſed contra ſæpiùs evenit.

CAP. XI. 1. (a) Non illa eſt civitas cujus fit mentio Geneſ. cap. 12. v. 4. quæ erat in Meſopotamia: ſed quædam erat urbs Aſſyriæ ultra Tigrim; *in medio itinere*, ſeu in itinere interjecto: nam a Ninive aberat tantùm itinere quatuor dierum: in Græco legitur *propè Niniven*: in Hebræo non *Haran*, ſed [illegible] *Acrem* nominatur.

4. Cùmque hoc placuiſſet ut irent, dixit Raphael ad Tobiam: Tolle tecum ex felle piſcis (b): erit enim neceſſarium. Tulit itaque Tobias ex felle illo, & abierunt.

5. Anna autem ſedebat ſecus viam, quotidie in ſupercilio montis, unde reſpicere poterat de longinquo.

6. Et dum ex eodem loco ſpecularetur adventum ejus, vidit à longè, & illicò agnovit venientem filium ſuum: currenſque nuntiavit viro ſuo, dicens: Ecce venit filius tuus.

7. Dixitque Raphael ad Tobiam: At ubi introieris domum tuam, ſtatim adora Dominum Deum tuum: & gratias agens ei, accede ad patrem tuum, & oſculare eum.

8. Statimque lini ſuper oculos ejus ex felle iſto piſcis, quod portas tecum: ſcias enim quoniam mox aperientur oculi ejus, & videbit pater tuus lumen cœli, & in aſpectu tuo gaudebit.

9. Tunc præcucurrit canis (c), qui ſimul fuerat in via: & quaſi nuntius adveniens, blandimento ſuæ caudæ gaudebat.

10. Et conſurgens cæcus pater ejus, cœpit offendens pedibus currere: & data manu puero occurrit obviam filio ſuo.

11. Et ſuſcipiens oſculatus eſt eum cum uxore ſua, & cœperunt ambo flere præ gaudio.

12. Cùmque adoraſſent Deum, & gratias egiſſent, conſederunt.

13. Tunc ſumens Tobias de felle piſcis, linivit oculos patris ſui.

14. Et ſuſtinuit quaſi dimidiam ferè horam: & cœpit albugo ex oculis ejus, quaſi membrana ovi egredi.

15. Quam apprehendens Tobias traxit ab oculis ejus, ſtatimque viſum recepit.

16. Et glorificabant Deum, ipſe videlicet, & uxor ejus, & omnes qui ſciebant eum.

17. Dicebatque Tobias: Benedico te, Domine Deus Iſrael, quia tu caſtigaſti me, & tu ſalvaſti me: & ecce ego video Tobiam filium meum.

18. Ingreſſa eſt etiam poſt ſeptem dies Sara uxor filii ejus, & omnis familia ſana, & pecora, & cameli, & pecunia multa uxoris: ſed & illa pecunia, quam receperat à Gabelo.

19. Et narravit parentibus ſuis omnia beneficia Dei, quæ feciſſet circa eum per hominem, qui eum duxerat.

20. Veneruntque Achior & Nabath conſobrini Tobiæ gaudentes ad Tobiam, & congratulantes ei de omnibus bonis, quæ circa illum oſtenderat Deus.

21. Et per ſeptem dies epulantes, omnes cum gaudio magno gaviſi ſunt.

CAPUT XII.

Azarias ſeipſum manifeſtat. Ego, inquit, ſum Raphael: multa de laudando Deo, & virtutis ſtudio præfatus, evanuit.

1. TUnc vocavit ad ſe Tobias filium ſuum, dixitque ei: Quid poſſumus dare viro iſti ſancto, qui venit tecum?

2. Reſpondens Tobias, dixit patri ſuo: Pater, quam mercedem dabimus ei? aut quid dignum poterit eſſe beneficiis ejus?

3. Me duxit & reduxit ſanum, pecuniam à Gabelo ipſe recepit, uxorem ipſe me habere fecit, & dæmonium ab ea ipſe compeſcuit, gaudium parentibus ejus fecit, meipſum à devoratione piſcis eripuit, te quoque videre fecit lumen cœli, & bonis omnibus per eum repleti ſumus. Quid illi ad hæc poterimus dignum dare?

4. Sed peto te pater mi, ut roges eum, ſi fortè dignabitur medietatem de omnibus, quæ allata ſunt, ſibi aſſumere.

5. Et vocantes eum, pater ſcilicet & filius, tulerunt eum in partem: & rogare cœperunt, ut dignaretur dimidiam partem omnium, quæ attulerant, acceptam habere.

6. Tunc dixit eis occultè: Benedicite Deum cœli, & coram omnibus viventibus confitemini ei, quia fecit vobiſcum miſericordiam ſuam.

7. Etenim ſacramentum (a) regis abſcondere bonum eſt: opera autem Dei revelare & confiteri honorificum eſt.

8. Bona eſt oratio cum jejunio, & eleemoſyna (b) magis quàm theſauros auri recondere:

9. Quoniam eleemoſyna à morte liberat, & ipſa eſt, quæ purgat peccata, & facit invenire miſericordiam & vitam æternam.

10. Qui autem faciunt peccatum, & iniquitatem, hoſtes ſunt animæ ſuæ.

11. Ma-

4. (b) Nullis potentia divina terminis circumſcribitur, ac ſæpè remedia adhibet, quæ ex ſe nullam vim habent, ut cùm Dominus Joan. cap. 9. v. 7. cæcum adhibito luto ſanavit.

9. (c) Levis in ſe videtur circumſtantia: ſed canis qui Tobiam in tam longo itinere ſecutus, quique patri afflicto tam lætum affert nuntium, divinam Providentiam non mediocriter commendat.

7. (a) Nam ſi palam fierent Regum conſilia, omni carerent ſucceſſu: ſed in conſiliis & operibus Dei res non ita ſe habet, cùm nulla re impediri poſſint ea quæ revelare religioſis eſt.

8. (b) Nam iis conjuncta multò eſt efficacior: iſ verò divitibus perſuadere arduum eſt, quibus oratio eſt faſtidio, jejunium exoſum, eleemoſyna moleſta.

CAPUT XII.

11. Manifeſto ergo vobis veritatem, & non abſcondam à vobis occultum ſermonem.

12. Quando orabas cum lacrymis, & ſepeliebas mortuos, & derelinquebas prandium tuum, & mortuos abſcondebas per diem in domo tua, & nocte ſepeliebas eos, ego obtuli (c) orationem tuam Domino.

13. Et quia acceptus eras Deo, neceſſe fuit ut tentatio probaret te.

14. Et nunc miſit me Dominus ut curarem te, & Saram uxorem filii tui à dæmonio liberarem.

15. Ego enim ſum Raphael Angelus, unus ex ſeptem (d), qui aſtamus ante Dominum.

16. Cùmque hæc audiſſent, turbati ſunt, & trementes ceciderunt ſuper terram in faciem ſuam.

17. Dixitque eis Angelus: Pax vobis, nolite timere.

18. Etenim cùm eſſem vobiſcum, per voluntatem Dei eram: ipſum benedicite, & cantate illi.

19. Videbar quidem vobiſcum manducare (e), & bibere: ſed ego cibo inviſibili, & potu, qui ab hominibus videri non poteſt, utor.

20. Tempus eſt ergo ut revertar ad eum qui me miſit: vos autem benedicite Deum, & narrate omnia mirabilia ejus.

21. Et cùm hæc dixiſſet, ab aſpectu eorum ablatus eſt, & ultrà eum videre non potuerunt.

22. Tunc proſtrati per horas tres in faciem, benedixerunt Deum: & exurgentes narraverunt omnia mirabilia ejus.

CAPUT XIII.

Gratiarum actio cum pia oratione conjuncta: hanc excipit Prophetia de excidio Jeroſolymæ, & ejus inſtauratione.

1. APeriens autem Tobias ſenior os ſuum, benedixit Dominum, & dixit: Magnus es Domine in æternum, & in omnia ſæcula regnum tuum:

2. * Quoniam tu flagellas, & ſalvas: deducis ad inferos, & reducis: & non eſt qui effugiat manum tuam. * Deut. 32. 39. 1. Reg. 2. 6.

3. Confitemini Domino filii Iſrael, & in conſpectu gentium laudate eum: Sap. 16. 13.

4. Quoniam ideò diſperſit vos inter gentes, quæ ignorant eum, ut vos enarretis mirabilia ejus, & faciatis ſcire eos, quia non eſt alius Deus omnipotens præter eum.

5. Ipſe caſtigavit nos propter iniquitates noſtras: & ipſe ſalvabit nos propter miſericordiam ſuam.

6. Aſpicite ergo quæ fecit nobiſcum, & cum timore & tremore confitemini illi: regemque ſæculorum exaltate in operibus veſtris.

7. Ego autem in terra captivitatis meæ confitebor illi: quoniam oſtendit majeſtatem ſuam in gentem peccatricem (a).

8. Convertimini itaque peccatores, & facite juſtitiam coram Deo, credentes quòd faciat vobiſcum miſericordiam ſuam.

9. Ego autem, & anima mea in eo lætabimur.

10. Benedicite Dominum omnes electi ejus: agite dies lætitiæ, & confitemini illi.

11. Jeruſalem civitas Dei, caſtigavit (b) te Dominus in operibus manuum tuarum.

12. Confitere Domino in bonis tuis, & benedic Deum ſæculorum, ut reædificet in te tabernaculum ſuum, & revocet ad te omnes captivos, & gaudeas in omnia ſæcula ſæculorum.

13. Luce ſplendida fulgebis (c): & omnes fines terræ adorabunt te.

14. * Nationes ex longinquo ad te venient: & munera deferentes, adorabunt in te Dominum, & terram tuam in ſanctificationem (d) habebunt. * Iſai. 60. 5.

15. Nomen enim magnum invocabunt in te.

16. Maledicti erunt qui contempſerint te: & condemnati erunt omnes qui blaſphema-

12. (c) Ergo Angeli preces noſtras offerunt Deo.

15. (d) Quæ eſt metaphorica locutio, ad ſimilitudinem miniſtrorum, qui adſtant ante Regem ad omne obſequium parati. Septenarius numerus plerumque in Scripturis univerſitatem quandam ſignificat: ſic Joan. Apoc. 4. v. 5. ſeptem ſpiritus ſe vidiſſe in conſpectu throni ſcribit, qui ſcilicet prærogativa quadam poteſtatis ad quædam munera deſtinantur.

19. (e) Aug. Epiſt. 99. *Angelos legimus eſcas ſumpſiſſe non ficto & inani phantaſmate, ſed manifeſtiſſima veritate; nec tamen neceſſitate, ſed poteſtate. Aliter enim abſorbet terra aquam ſitiens, aliter ſolis radius candens; illa indigentia, iſte potentia.*

CAPUT XIII.

7. (a) Vel in Iſraelitas, vel in Aſſyrios, qui paucis antè annis deleti fuerant ſub Ezechia.

11. (b) Gr. *Μαστιγώσει ἐπὶ τὰ ἔργα τῶν υἱῶν σου*, *flagellabit te ſuper opera filiorum tuorum*; ſed more prophetico præteritum pro futuro ponitur. *Confitere Domino in bonis tuis*; quibus te ornavit Dominus; *ut reædificet in te tabernaculum ſuum*, templum ſuum: *& revocet ad te omnes captivos*, non ſingula capita, ſed ex omnibus complura. Quanquam hæc prophetia Eccleſiæ Chriſti optimè aptatur, in quam nationes omnes convenere: eaque per Jeruſalem deſignari ſolet, quòd in ea urbe prima Eccleſiæ jacta ſint fundamenta. Quæ ſequuntur, ad cœleſtem Jeruſalem omninò pertinent, aut certè ad Eccleſiam ipſam ſpectant.

13. (c) Ecce vocationem gentium, & Eccleſiæ viſibilis perpetuitatem.

14. (d) Ut ſanctam venerabuntur: hanc ſanctitatem haurient per ſacramenta & fontes gratiæ. *Nomen enim magnum invocabunt in te*; nomen Dei, aut Jeſu-Chriſti,

Digitized by Google

phemaverint te: benedictique erunt qui ædificaverint te.

17. Tu autem lætaberis in filiis tuis, quoniam omnes benedicentur, & congregabuntur ad Dominum.

18. Beati omnes qui diligunt te, & qui gaudent ſuper pace tua.

19. Anima mea benedic Dominum, quoniam liberavit Jeruſalem civitatem ſuam à cunctis tribulationibus ejus, Dominus Deus noſter.

20. Beatus ero, ſi fuerint reliquiæ ſeminis mei ad videndam claritatem Jeruſalem.

* Apoc. 21. 18. 21. * Portæ Jeruſalem ex ſapphiro (c) & ſmaragdo ædificabuntur: & ex lapide pretioſo omnis circuitus murorum ejus.

22. Ex lapide candido & mundo omnes plateæ ejus ſternentur: & per vicos ejus alleluja cantabitur.

23. Benedictus Dominus, qui exaltavit eam, & ſit regnum ejus in ſæcula ſæculorum ſuper eam. Amen.

CAPUT XIV.

Tobiæ ſenioris ætas, mors, & ſepultura; De Ninives everſione moriturus vaticinatur, uti de Eccleſia; & filio dat præclara monita.

1. ET conſummati ſunt ſermones Tobiæ. Et poſtquam illuminatus eſt Tobias, vixit annis quadraginta duobus, & vidit filios nepotum ſuorum.

2. Completis itaque annis centum duobus, ſepultus eſt honorificè in Ninive.

3. Quinquaginta (a) namque & ſex annorum lumen oculorum amiſit, ſexagenarius verò recepit.

4. Reliquum verò vitæ ſuæ in gaudio fuit, & cum bono profectu timoris Dei perrexit in pace.

5. In hora autem mortis ſuæ vocavit ad ſe Tobiam filium ſuum, & ſeptem juvenes filios ejus nepotes ſuos, dixitque eis:

6. Propè erit interitus Ninive (b): non enim excidit verbum Domini: & * fratres noſtri, qui diſperſi ſunt à terra Iſrael, revertentur ad eam. * 1. Eſdr. 3. 8.

7. Omnis autem deſerta terra ejus replebitur, & domus Dei, quæ in ea incenſa eſt, iterùm reædificabitur: ibique revertentur omnes timentes Deum,

8. Et relinquent (c) gentes idola ſua, & venient in Jeruſalem, & inhabitabunt in ea,

9. Et gaudebunt in ea omnes reges terræ, adorantes regem Iſrael.

10. Audite ergo filii mei patrem veſtrum: Servite Domino in veritate, & inquirite ut faciatis quæ placita ſunt illi:

11. Et filiis veſtris mandate ut faciant juſtitias & eleemoſynas, ut ſint memores Dei, & benedicant eum in omni tempore in veritate, & in tota virtute ſua.

12. Nunc ergo filii audite me, & nolite manere hic: ſed quacumque die ſepelieritis matrem veſtram circa me in uno ſepulchro, ex eo dirigite greſſus veſtros ut exeatis hinc:

13. Video enim quia iniquitas ejus finem dabit ei.

14. Factum eſt autem poſt obitum matris ſuæ, Tobias abſceſſit ex Ninive cum uxore ſua, & filiis, & filiorum filiis, & reverſus eſt ad ſoceros ſuos.

15. Invenitque eos incolumes in ſenectute bona: & curam eorum geſſit, & ipſe clauſit oculos eorum: & omnem hæreditatem domus Raguelis ipſe percepit: viditque quintam generationem, filios filiorum ſuorum.

16. Et completis annis nonaginta novem in timore Domini, cum gaudio ſepelierunt eum.

17. Omnis autem cognatio ejus, & omnis generatio ejus, in bona vita, & in ſancta converſatione permanſit, ita ut accepti eſſent tam Deo, quàm hominibus, & cunctis habitantibus in terra.

21. (c) Alludit ad hunc locum Joannes in Apoc. 21. Uterque de Eccleſia cœleſti loquitur more Prophetarum, qui à rebus terrenis ad cœleſtes ſtatim tranſire ſolent.

CAPUT XIV. 3. (a) Gr. 58. annorum. Videtur nonnullis Tobias natus anno 51. Oziæ Regis, obiiſſe anno 40. Manaſſis, ætatis anno 102.

6. (b) Quæ ſæpè capta eſt: *Non enim excidit verbum Domini*: cùm enim Ninivitæ Jona prædicante pœnitentiam egiſſent, Deus huic civitati pepercerat; ſed ad priora redeuntibus flagitia juxta Nahum vaticinium, destructa eſt poſt Tobiæ mortem circa annum Joſiæ 13. à Nabuchodonoſore ſeniore.

8. (c) Hæc manifeſtè pertinent ad vocationem gentium. Ac nullus eſt Rex Iſrael, quem Gentes poſt captivitatem adoraverint, præter Chriſtum Dominum.

LIBER JUDITH.

COMMUNIOR quidem ſententia eſt & certior, hanc Judith hiſtoriam in tempus Manaſſis Regis incidiſſe, non poſt ſolutam captivitatem, ut liquet ex c. 4. v. 2. Quo autem anno Manaſſis Regis hæc evenerint, incertum eſt. Placet nonnullis, Manaſſen uſque ad annum vigeſimum primum regni ſui impiè vixiſſe, unde Joſephus acta illius temporis vocat juvenilia Manaſſis; hunc rediiſſe in regnum anno 23. occiſum Holofernem anno 24. Quòd autem difficile ſit hæc cum anno duodecimo Merodach, cujus mentio habetur cap. 1. conciliare, reſpondent diverſas ejuſdem Regis variari Epochas juxta varios rerum eventus. Sic à capta Ninive, vel ab alio caſu, diverſitas Epocharum oriri potuit.

Illud quoque accedit, Hiſtoriam Judith cum ſacris & profanis auctoribus aptè conſentire: nam acta Arphaxad hujus libri cum actis Phraortis apud Herodotum conveniunt. Tam repentina Medorum reſtitutio poſt mortem Phraortis vix repugnantibus Aſſyriis cum clade Holofernis optimè convenit. Nihil eſt in hac Hiſtoria quod parabolam referat, ut nonnulli è Proteſtantibus ſibi perſuaſerunt. Hiſtoria tot circumſtantiis munita, in qua tot facta, tot prælia narrantur, longè abeſt à parabola, aut ab ænigmate, niſi quis velit hoc Auctori fuiſſe propoſitum, ut homines fallerет, tot facta vera iis ſociare quæ ſenſum tantùm haberent ænigmaticum & fictum. Id ſanè voluit Auctor hujus libri, ut rei geſtæ veritatem perſuaderet; eodem jure quivis audaculus pleraſque Scripturæ hiſtorias, ut Samſonis, Eſtheris, ut alias omittam, in numerum parabolarum aut tragœdiarum adſcribet. Quid illud feſtum quod in memoriam hujus victoriæ celebrarunt Judæi? an fortè erit Auctoris figmentum? an ille ita impudens fuit, ut rem adeò publicam contra omnium qui vivebant, teſtimonium auſus fuerit comminiſci?

Id certè conſtat hunc librum non fuiſſe in canone Judæorum, ſed inter Hagiographos receptum tradit Hieronymus. Nam teſte Maimonide apud Huetium Propoſ. 4. titulo de libro Judith, erant apud Judæos Hagiographa duplicis generis; alia quæ dicebant dictata per Spiritum ſanctum, iiſque ſecundum Prophetiæ gradum concedebant, cujus generis erant Hagiographa relata in canonem: ſed nobilioribus prophetiis deſitis poſt ſolutam captivitatem, alias ediderunt ſcriptiones Hagiographas à Deo quidem inſpiratas, quas libris ſacris adjungere non auſi ſunt, quòd inferioris ordinis eas eſſe cenſerent. Verùm Eccleſia Chriſti utriuſque generis libros ſacro volumine contentos à Spiritu ſancto dictatos eſſe pro certo habet, ut libros Tobiæ, Judith, & libros Machabæorum. Et quidem librum Judith Nicænum Concilium inter canonicos recenſet, teſte Hieronymo Præf. in L. Judith. Hunc librum, inquit, Sinodus Nicæna in numero ſanctarum Scripturarum legitur computaſſe. Concilium Carthaginenſe idem ſtatuit. Ut de libro canonico, ſic de L. Judith loquitur Clemens Alexandrinus L. 4. ſtromatum. Tertullianus de Monogamia exemplum Judith profert, quæ ſemel tantùm nupſit. Origenes homilia 9. in L. Judic. factum illud Judith ut heroicum extollit, adeò ut ea veterum omnium conſtans fuerit perſuaſio, hiſtoriam Judith non fictam eſſe, ſed veram.

Quis autem hujus libri ſit Auctor, id planè incertum eſt: captivitatis temporibus eum conſcriptum fuiſſe ad erigendos Iſraelitarum animos ſuſpicatur Huetius, cùm lingua Chaldaica ſcriptus fuerit, teſte Hieronymo, qui inde tranſlationem ſuam deſumpſit: ſic tamen ut fateatur ſe magis è ſenſu ad ſenſum, quàm ex verbo ad verbum tranſtuliſſe. Unde Græca verſio à Latina multùm diſcrepat: ſors eſt ut Græca verſio ab Helleniſtis facta fuerit. Illa uſi ſunt Patres primæ ætatis, Clemens Romanus Epiſt. 2. ad Corinth. Clemens Alex. Strom. L. 4. Origenes homil. 24. in Jeremiam, & alibi. Ac nullus è S. S. Patribus hanc hiſtoriam ut parabolam, aut fictam agnovit. Quin & Judæi teſte Hieronymo hunc librum inter Hagiographos poſuerunt.

Quod autem opponunt adverſùs hujus libri, uti & Tobiæ auctoritatem, Joſephi ſilentium, inficiale eſt argumentum, nullius quidem hac in re momenti, cùm in canonem Hebræorum hi libri non eſſent recepti: præterquam idem Auctor Jobi hiſtoriam prætermiſit. Ac Joſephus de rebus ante captivitatem geſtis ea tantummodo commemorat, quæ in libris Regum & Paralipomenon continentur: nec fortè ſatis illi exploratum erat quibus hæc temporibus accidiſſent.

Nec majoris eſt ponderis objectio è profanis Auctoribus deprompta, quòd de tantis rebus nihil ſcripſerint, aut diverſa planè ſcripſerint. Nam ſacra hiſtoria profanam corrigit, ubi aberrat à vero, non viciſſim. Strabo L. 15. Orientalium imperia Græcis ante Perſarum dominationem incognita eſſe ultrò fatetur; Homerum Græcorum vetuſtiſſimum ſcriptorem Ægyptiorum quidem, & Phœnicum, non item Medorum, & Aſſyriorum meminiſſe. Ex omnibus autem Barbaris, *inquit Strabo*, Perſis uſuvenit ut notiſſimi apud Græcos eſſent, quòd nulli Græcis imperaverint eorum qui Aſiam tenuere præter eos; *& L. 16.* Jam de Syrorum imperio ſcribunt, cùm Medos à Perſis everſos dicunt, Syros autem à Medis nullos alios Syros intelligunt, quàm eos qui Babylonis & Ninivæ regnum condiderunt. *Unus inter veteres Herodotus de rebus Medorum ſcripſit majore fide: nam in Scripturis minùs diſſidet. Is L. 2. cap. 14.* Sennacherib *expeditionem in Ægyptum commemorat, eum vocat* Sannacharybum; *Regis Ægypti ingreſſum in Palæſtinam narrat; eum nominat* Necos, *uti alio loco diximus. Jeremiæ vaticinium cap. 44. adverſùs Ægyptios impletum legimus, Pharaonem* Ephree, *aut juxta Maſſoretas* Aphree *rebellibus traditum & Amaſim tyrannum in illius locum ſuffectum. Perpauca de Regibus Babyloniis attingit, hos vocat* Labynitos. *Vox* Nabo *Babyloniis communis erat in Scripturis, & apud Beroſum* Nabonidus *occurrit, pronò tranſitu litteræ* L. *in* N. *Babylonii ſine diſcrimine pronuntiabant,* Nabo & Labo, Nabonides & Labonides. *Id advertit Petavius in Rationario temporum, voces* Nabo-pollaſſarus & Nabo-collaſſarus *in quibuſdam Mſſ. Ptolemii ſcribi; litteram quoque* o, *facile in* u, *Græci commutant.*

CAPUT PRIMUM.

Arphaxad vincitur à Nabuchodonoſore, qui nuntios in vicina mittit regna; ut ſibi pareant jubet.

1. ARphaxad itaque (a), rex Medorum, ſubjugaverat multas gentes imperio ſuo, & ipſe ædificavit civitatem potentiſſimam, quam appellavit Ecbatanis,

2. Ex lapidibus quadratis & ſectis: fecit muros ejus in latitudinem cubitorum (b) ſeptuaginta, & in altitudinem cubitorum triginta, turres verò ejus poſuit in altitudinem cubitorum centum.

3. Per quadrum verò earum latus utrumque vicenorum pedum ſpatio tendebatur, poſuitque portas ejus in altitudinem turrium:

4. Et gloriabatur quaſi potens in potentia exercitus ſui, & in gloria quadrigarum ſuarum.

5. Anno igitur duodecimo (c) regni ſui, Nabuchodonoſor rex Aſſyriorum, qui regnabat in Ninive civitate magna, pugnavit contra Arphaxad, & obtinuit eum

6. In campo magno (d), qui appellatur Ragau, circa Euphraten, & Tigrin, & Jadaſon, in campo Erioch regis Elicorum,

7. Tunc exaltatum eſt regnum Nabuchodonoſor, & cor ejus elevatum eſt; & miſit ad omnes, qui habitabant in Cilicia, & Damaſco, & Libano,

8. Et

CAP. I. 1. (a) Vox illa, *Itaque*, ſæpè in ſcripturis præmittitur initio ſermonis, uti copulæ, &, *autem*, idque ornatus gratia.

2. (b) Salianus ad annum 3345. Putat legendum eſſe, in altitudinem cubitorum ſeptuaginta & in latitudinem cubitorum triginta, idque videtur admodùm probabile. Hujus urbis mentionem facit Q. Curtius L. 5. cap. 8. nec abhorret à vero eam ab Arphaxad inſtauratam fuiſſe; nam Tobiæ cap. 5. v. 9. urbs illa memoratur.

5. (c) Sed finitum fuit bellum anno 17. ex textu Græco.

6. (d) Inter Græcam & Latinam verſionem eſt aliqua varietas in nominibus, quòd forte & campus, & fluvii diverſa habuerint nomina. Sic fluvius qui *Jadaſon* hoc loco dicitur, in Græco eſt *Hydaſpes*, ſeu Indiæ fluvius, ex Plinio L. 6. cap. 2.

8. Et ad gentes quæ ſunt in Carmelo, & Cedar, & inhabitantes Galilæam in campo magno Eſdrelon,

9. Et ad omnes qui erant in Samaria, & trans flumen Jordanem uſque ad Jeruſalem, & omnem terram Jeſſe, quouſque perveniatur ad terminos Æthiopiæ.

10. Ad hos omnes miſit nuntios Nabuchodonoſor rex Aſſyriorum:

11. Qui omnes uno animo contradixerunt, & remiſerunt eos vacuos, & ſine honore abjecerunt.

12. Tunc indignatus Nabuchodonoſor rex adverſus omnem terram illam, juravit per thronum & regnum ſuum, quòd defenderet ſe de omnibus regionibus his.

CAPUT II.

Nabuchodonoſor mittit Holofernem cum ingenti exercitu, qui vicinas regiones ſibi ſubjiciat.

1. ANno tertio decimo Nabuchodonoſor regis, vigeſima & ſecunda die menſis primi, factum eſt verbum in domo Nabuchodonoſor regis Aſſyriorum, ut defenderet ſe.

2. Vocavitque omnes majores natu, omneſque duces, & bellatores ſuos, & habuit cum eis myſterium conſilii ſui:

3. Dixitque cogitationem ſuam in eo eſſe, ut omnem terram ſuo ſubjugaret imperio.

4. Quod dictum cùm placuiſſet omnibus, vocavit Nabuchodonoſor rex Holofernem principem militiæ ſuæ,

5. Et dixit ei: Egredere adverſus omne regnum Occidentis, & contra eos præcipuè, qui contempſerunt imperium meum.

6. Non parcet oculus tuus ulli regno, omnemque urbem munitam ſubjugabis mihi.

7. Tunc Holofernes vocavit duces, & magiſtratus virtutis Aſſyriorum: & dinumeravit viros in expeditionem, ſicut præcepit ei rex, centum viginti millia peditum pugnatorum, & equitum ſagittariorum duodecim millia.

8. Omnemque expeditionem ſuam fecit præire in multitudine innumerabilium camelorum, cum his quæ exercitibus ſufficerent copioſè, boum quoque armenta, gregeſque ovium, quorum non erat numerus.

9. Frumentum ex omni Syria in tranſitu ſuo parari conſtituit.

10. Aurum verò & argentum de domo regis aſſumpſit multum nimis.

11. Et profectus eſt ipſe, & omnis exercitus cum quadrigis, & equitibus, & ſagittariis, qui cooperuerunt faciem terræ, ſicut locuſtæ.

12. Cùmque pertranſiſſet fines Aſſyriorum, venit ad magnos montes Ange, qui ſunt à ſiniſtro Ciliciæ, aſcenditque omnia caſtella eorum, & obtinuit omnem munitionem.

13. Effregit autem civitatem opinatiſſimam Melothi, prædavitque omnes filios Tharſis, & filios Iſmael, qui erant contra faciem deſerti, & ad auſtrum terræ Cellon.

14. Et tranſivit Euphraten, & venit in Meſopotamiam: & fregit omnes civitates excelſas, quæ erant ibi, à torrente Mambre uſquequò perveniatur ad mare:

15. Et occupavit terminos ejus, à Cilicia uſque ad fines Japheth, qui ſunt ad auſtrum.

16. Abduxitque omnes filios Madian, & prædavit omnem locupletationem eorum, omneſque reſiſtentes ſibi occidit in ore gladii.

17. Et poſt hæc deſcendit in campos Damaſci in diebus meſſis, & ſuccendit omnia ſata, omneſque arbores, & vineas fecit incidi.

18. Et cecidit timor illius ſuper omnes inhabitantes terram.

CAPUT III.

Quæ hoc loco eſt Syria-Sobal, Adrichomio eſt Arabia Petrea. Nonnulli non Libyam, ſed Lyciam legunt, quod Libya longius diſtaret: quanquam res per legatos agi potuit in locis admodùm diſſitis. Apamea eſt Cœleſyriæ provincia, à civitate ejus nominis dicta.

1. TUnc miſerunt legatos ſuos univerſarum urbium ac provinciarum reges ac principes, Syriæ ſcilicet, Meſopotamiæ, & Syriæ-Sobal, & Libyæ, atque Ciliciæ, qui venientes ad Holofernem, dixerunt:

2. Deſinat indignatio tua circa nos: Melius eſt enim ut viventes ſerviamus Nabuchodonoſor regi magno, & ſubditi ſimus tibi, quàm morientes cum interitu noſtro ipſi ſervitutis noſtræ damna patiamur.

3. Omnis civitas noſtra, omniſque poſſeſſio, omnes montes, & colles, & campi, & armenta boum, gregeſque ovium, & caprarum, equorumque & camelorum, & univerſæ facultates noſtræ, atque familiæ, in conſpectu tuo ſunt:

4. Sint omnia noſtra ſub lege tua.

5. Nos, & filii noſtri, ſervi tui ſumus.

6. Veni

6. Veni nobis pacificus dominus, & utere ſervitio noſtro, ſicut placuerit tibi.

7. Tunc deſcendit de montibus cum equitibus in virtute magna, & obtinuit omnem civitatem, & omnem inhabitantem terram.

8. De univerſis autem urbibus aſſumpſit ſibi auxiliarios viros fortes, & electos ad bellum.

9. Tantuſque metus provinciis illis incubuit, ut univerſarum urbium habitatores principes, & honorati ſimul cum populis, exirent obviam venienti,

10. Excipientes eum cum coronis, & lampadibus, ducentes choros in tympanis, & tibiis.

11. Nec iſta tamen facientes, ferocitatem ejus pectoris mitigare potuerunt:

12. Nam & civitates eorum deſtruxit, & lucos eorum excidit.

13. Præceperat enim illi Nabuchodonoſor rex, ut omnes deos terræ exterminaret, videlicet ut ipſe ſolus diceretur deus ab his nationibus, quæ potuiſſent Holofernis potentia ſubjugari.

14. Pertranſiens autem Syriam Sobal, & omnem Apameam, omnemque Meſopotamiam, venit ad Idumæos in terram Gabaa (a),

15. Accepitque civitates eorum, & ſedit ibi per triginta dies, in quibus diebus adunari præcepit univerſum exercitum virtutis ſuæ.

CAPUT IV.

Filii Iſrael perterriti montes occupant; Eliachim civitates obit, ad defenſionem hortatur.

1. Tunc audientes hæc filii Iſrael, qui habitabant in terra Juda, timuerunt valdè à facie ejus.

2. Tremor & horror invaſit ſenſus eorum, ne hoc faceret Jeruſalem & templo Domini, quod fecerat cæteris civitatibus & templis earum.

3. Et miſerunt in omnem Samariam (a) per circuitum uſque Jericho, & præoccupaverunt omnes vertices montium:

4. Et muris circumdederunt vicos ſuos, & congregaverunt frumenta in præparationem pugnæ.

5. Sacerdos etiam Eliachim (b) ſcripſit ad univerſos qui erant contra Eſdrelon, quæ eſt contra faciem campi magni juxta Dothain, & univerſos, per quos viæ tranſitus eſſe poterat,

6. Ut obtinerent aſcenſus montium, per quos via eſſe poterat ad Jeruſalem, & illic cuſtodirent ubi anguſtum iter eſſe poterat inter montes.

7. Et fecerunt filii Iſrael ſecundùm quod conſtituerat eis ſacerdos Domini Eliachim.

8. Et clamavit omnis populus ad Dominum inſtantia magna, & humiliaverunt animas ſuas in jejuniis, & orationibus, ipſi & mulieres eorum.

9. Et induerunt ſe ſacerdotes ciliciis, & infantes proſtraverunt contra faciem templi Domini, & altare Domini operuerunt cilicio:

10. Et clamaverunt ad Dominum Deum Iſrael unanimiter, ne darentur in prædam infantes eorum, & uxores eorum in diviſionem, & civitates eorum in exterminium, & ſancta eorum in pollutionem, & fierent opprobrium gentibus.

11. Tunc Eliachim ſacerdos Domini magnus, circuivit omnem Iſrael, allocutuſque eſt eos,

12. Dicens: Scitote quoniam exaudiet Dominus preces veſtras, ſi manentes permanſeritis in jejuniis, & orationibus in conſpectu Domini.

13. * Memores eſtote Moyſi ſervi Domini, qui Amalec confidentem in virtute ſua, & in potentia ſua, & in exercitu ſuo, & in clypeis ſuis, & in curribus ſuis, & in equitibus ſuis, non ferro pugnando, ſed precibus ſanctis orando dejecit: * Exod. 17. 11.

14. Sic erunt univerſi hoſtes Iſrael: ſi perſeveraveritis in hoc opere, quod cœpiſtis.

15. Ad hanc igitur exhortationem ejus deprecantes Dominum, permanebant in conſpectu Domini,

16. Ita

CAP. III. 14. (a) In montanam regionem.

CAP. IV. 3. (a) In ea regione multi erant Iſraelitæ, qui Judæis ſe adjunxerant.

5. (b) Hic verſu undecimo vocatur *Sacerdos Domini magnus*; fuit autem binomius: nam cap. 15. *Ioakim* eſt ſummus ſacerdos. Sic L. 4. Regum 24. idem Joſiæ filius *Eliakim*, & *Ioakim* appellatur. Quod opponunt hunc Pontificem apud Joſephum non reperiri, hoc nihil eſt; nam Joſephus multos omittit Pontifices, qui in Scriptura memorantur; ut *Amaſias* regnante Joſaphat, *Iojadas* regnante Joas, *Azarias* regnante Ozia, & *Achaz*. Sed meritò quæri ſolet, cur nulla hoc in libro Manaſſis mentio habeatur. An fortè ante reditum Manaſſis hæc geſta ſunt, an potiùs tum erat in itinere, aut in recenti adventu, ac nondum ſe rerum adminiſtrationi dederat, aut Jeroſolymæ defenſionem, & regni gubernationem, ſummo ſacerdoti commiſerat? Ac ſubinde fieri poteſt, ut ex captivitate morbum contraxerit. Id verò ab Iſaia prædictum videtur cap. 22. ornamenta Pontificis Sobnæ detracta in Eliachim tranſlatum iri; tunicam, baltheum, coronam glorioſam, nomen patris, clavem domus David, hoc eſt, ſupremam in Judæos auctoritatem, & ſpiritualem, & temporalem. Poſtremò Bethulia non erat in terra Juda: aliæ tribus Regem Juda non agnoſcebant, ſed ſummum Pontificem.

16. Ita ut etiam hi, qui offerebant Domino holocauſta, præcincti ciliciis offerrent ſacrificia Domino, & erat cinis ſuper capita eorum.

17. Et ex toto corde ſuo omnes orabant Deum, ut viſitaret populum ſuum Iſrael.

CAPUT V.

Holofernes inquirit, quænam ſit hæc tam audax natio, quæ potentiſſimo regi reſiſtat. Achior eum docet, quæ ſit illa, & quam habeat ſpem.

1. NUntiatumque eſt Holoferni principi militiæ Aſſyriorum, quòd filii Iſrael præpararent ſe ad reſiſtendum, ac montium itinera concluſiſſent,

2. Et furore nimio exarſit in iracundia magna, vocavitque omnes principes Moab & duces Ammon,

3. Et dixit eis: Dicite (a) mihi quis ſit populus iſte, qui montana obſidet: aut quæ, & quales, & quantæ ſint civitates eorum: quæ etiam ſit virtus eorum, aut quæ ſit multitudo eorum: vel quis rex militiæ illorum.

4. Et quare præ omnibus qui habitant in Oriente, iſti contempſerunt nos, & non exierunt obviam nobis, ut ſuſciperent nos cum pace?

5. Tunc Achior dux omnium filiorum Ammon reſpondens, ait: Si digneris audire domine mi, dicam veritatem in conſpectu tuo, de populo, iſto qui in montanis habitat, & non egredietur verbum falſum ex ore meo.

6. Populus iſte ex progenie Chaldæorum eſt.

* Gen. 11, 31. 7. * Hic primùm in Meſopotamia habitavit, quoniam noluerunt ſequi deos patrum ſuorum, qui erant in terra Chaldæorum.

8. Deſerentes itaque cæremonias patrum ſuorum, quæ in multitudine deorum erant,

* Gen. 12, 1. 9. Unum Deum cœli coluerunt, * qui & præcepit eis ut exirent inde, & habitarent in Charan (b). Cùmque operuiſſet omnem terram fames, * deſcenderunt in Ægyptum, illicque per quadringentos annos ſic multiplicati ſunt, ut dinumerari eorum non poſſet exercitus. * Gen. 46, 6.

10. Cùmque gravaret eos rex Ægypti, atque in ædificationibus urbium ſuarum in luto & latere ſubjugaſſet eos, clamaverunt ad Dominum ſuum, & percuſſit totam terram Ægypti plagis variis.

11. * Cùmque ejeciſſent eos Ægyptii à ſe, & ceſſaſſet plaga ab eis, & iterùm eos vellent capere, & ad ſuum ſervitium revocare, * Exod. 12, 33.

12. * Fugientibus his Deus cœli mare aperuit, ita ut hinc inde aquæ quaſi murus ſolidarentur, & iſti pede ſicco fundum maris perambulando tranſirent. * Exod. 14, 29.

13. In quo loco dum innumerabilis exercitus Ægyptiorum eos perſequeretur, ita aquis coopertus eſt, ut non remaneret vel unus, qui factum poſteris nuntiaret.

14. Egreſſi verò mare rubrum, deſerta Sina montis occupaverunt, in quibus numquam homo habitare potuit, vel filius hominis requievit.

15. Illic fontes amari obdulcati ſunt eis ad bibendum, & per annos quadraginta annonam de cœlo conſecuti ſunt.

16. Ubicumque ingreſſi ſunt ſine arcu & ſagitta, & abſque ſcuto & gladio, Deus eorum pugnavit pro eis, & vicit.

17. Et non fuit qui inſultaret populo iſti, niſi quando receſſit à cultu Domini Dei ſui.

18. Quotieſcumque autem præter ipſum Deum ſuum, alterum coluerunt, dati ſunt in prædam, & in gladium, & in opprobrium.

19. Quotieſcumque autem pœnituerunt ſe receſſiſſe à cultura Dei ſui, dedit eis Deus cœli virtutem reſiſtendi.

20. Denique Chananæum regem, & Jebuſæum, & Pherezæum, & Hethæum, & Hevæum, & Amorrhæum, & omnes potentes in Heſebon (c) proſtraverunt, & terras eorum, & civitates eorum ipſi poſſederunt:

21. Et uſque dum non peccarent in conſpectu Dei ſui, erant cum illis bona: Deus enim illorum odit iniquitatem.

22. Nam & ante hos annos, cùm receſſiſſent à via, quam dederat illis Deus, ut ambularent in ea, exterminati ſunt præliis à multis nationibus, & plurimi eorum captivi abducti (d) ſunt in terram non ſuam.

23. Nuper

CAP. V. 3. (a) Achior dux Ammonitarum regnante Holoferne, quis eſſet ille populus qui montana obſidebat, eum docet, hiſtoriam Judæorum ſic enarrat, ut nonnulla leviora mutare videatur, tanquam homo externus, & in bello educatus; rerum tamen Judaicarum non ignarus. Et quidem Holofernes Manaſſem a Babylonio captum potuit ignorare; non enim Niniven, aut Suſam, ſed Babylonem fuit abductus, idque dolo, ut multi opinantur: vel forte Holofernes non ignorabat quinam eſſent Judæi, ſed ex contemptu tam vilis, ut putabat, gentis interrogavit, qui illi eſſent qui tanto principi obſiſtere auderent. Achior dux Ammonitarum, atque ut veriſimile eſt, Idumæorum; de rebus Judaicis inſtructus erat.

9. (b) Textus Græcus & Syriacus habent *Chanaan*: quod cum hiſtoriæ ſerie magis convenit. In utroque textu deſunt quoque hæc verba per 400. annos.

20. (c) Heſebon erat in terra Galaad, Cant. 7.

22. (d) Is non loquitur de captivitate Babylonica: nam pars maxima abducta eſt, non a multis gentibus,

23. Nuper autem reverſi ad Dominum Deum ſuum, ex diſperſione qua diſperſi fuerant, adunati ſunt, & aſcenderunt montana hæc omnia, & iterùm poſſident Jeruſalem, ubi ſunt ſancta eorum.

24. Nunc ergo mi domine, perquire ſi eſt aliqua iniquitas eorum in conſpectu Dei eorum: aſcendamus ad illos, quoniam tradens tradet illos Deus eorum tibi, & ſubjugati erunt ſub jugo potentiæ tuæ.

25. Si verò non eſt offenſio populi hujus coram Deo ſuo, non poterimus reſiſtere illis, quoniam Deus eorum defendet illos: & erimus in opprobrium univerſæ terræ.

26. Et factum eſt, cùm ceſſaſſet loqui Achior verba hæc, irati ſunt omnes magnates Holofernis, & cogitabant interficere eum, dicentes ad alterutrum:

27. Quis eſt iſte, qui filios Iſrael poſſe dicat reſiſtere regi Nabuchodonoſor, & exercitibus ejus, homines inermes, & ſine virtute, & ſine peritia artis pugnæ?

28. Ut ergo agnoſcat Achior quoniam fallit nos, aſcendamus in montana: & cùm capti fuerint potentes eorum, tunc cum eiſdem gladio tranſverberabitur:

29. Ut ſciat omnis gens, quoniam Nabuchodonoſor deus terræ eſt, & præter ipſum alius non eſt.

CAPUT VI.

Holofernes ira excandeſcens Achiorem Judæis tradit poſt victoriam occidendum.

1. FActum eſt autem cùm ceſſaſſent loqui, indignatus Holofernes vehementer, dixit ad Achior:

2. Quoniam prophetaſti nobis dicens, quòd gens Iſrael defendatur à Deo ſuo, ut oſtendam tibi quoniam non eſt Deus, niſi Nabuchodonoſor:

3. Cùm percuſſerimus eos omnes, ſicut hominem unum, tunc & ipſe cum illis Aſſyriorum gladio interibis, & omnis Iſrael tecum perditione diſperiet:

4. Et probabis quoniam Nabuchodonoſor dominus ſit univerſæ terræ: tuncque gladius militiæ meæ tranſiet per latera tua, & confixus cades inter vulneratos Iſrael, & non reſpirabis ultra, donec extermineris cum illis.

5. Porrò autem ſi prophetiam tuam veram exiſtimas, non concidat vultus tuus, & pallor, qui faciem tuam obtinet, abſcedat à te, ſi verba mea hæc putas impleri non poſſe.

6. Ut autem noveris quia ſimul cum illis hæc experieris, ecce ex hac hora illorum populo ſociaberis, ut dum dignas mei gladii pœnas exceperint, ipſe ſimul ultioni ſubjaceas.

7. Tunc Holofernes præcepit ſervis ſuis ut comprehenderent Achior, & perducerent eum in Bethuliam (a), & traderent eum in manus filiorum Iſrael.

8. Et accipientes eum ſervi Holofernis, profecti ſunt per campeſtria: ſed cùm appropinquaſſent ad montana, exierunt contra eos fundibularii.

9. Illi autem divertentes à latere montis, ligaverunt Achior ad arborem manibus, & pedibus, & ſic vinctum reſtibus dimiſerunt eum, & reverſi ſunt ad dominum ſuum.

10. Porrò filii Iſrael deſcendentes de Bethulia, venerunt ad eum: Quem ſolventes duxerunt ad Bethuliam, atque in medium populi illum ſtatuentes, percunctati ſunt quid rerum eſſet, quòd illum vinctum Aſſyrii reliquiſſent.

11. In diebus illis erant (b) illic principes, Ozias filius Micha de tribu Simeon, & Charmi, qui & Gothoniel.

12. In medio itaque ſeniorum, & in conſpectu omnium Achior dixit omnia quæ locutus ipſe fuerat ab Holoferne interrogatus, & qualiter populus Holofernis voluiſſet propter hoc verbum interficere eum.

13. Et quemadmodum ipſe Holofernes iratus juſſerit eum Iſraelitis hac de cauſa tradi: ut dum vicerit filios Iſrael, tunc & ipſum Achior diverſis jubeat interire ſuppliciis, propter hoc quòd dixiſſet: Deus cœli defenſor eorum eſt.

14. Cùm-

ſed ab una gente Chaldaica. Quamobrem alias captivitates, & noviſſimam ſub Manaſſe, aut eam quæ facta eſt ſub Rege Salmanaſſar, indicat. Quod autem in Græco additur, templum Jeroſolymitanum everſum, & ſolo æquatum fuiſſe, merito ſuſpicatur Bellarminus hæc verba ſuppoſititia eſſe, cùm Hieronymus nihil de everſione templi in ſua editione poſuerit. Sed verba Græca non aliud ſignificant quam templum fuiſſe profanatum: *Templum Dei eorum factum eſt in pavimentum*.

CAP. VI. 7. (a) Ante deportatas decem tribus Bethuliæ montana pertinebant ad Galilæam inferiorem, & Bethulia parum diſtabat à mari Geneſareth, ac ſub monte Bethuliæ erant Dothain & Scytopolis, quæ ad regnum Juda non pertinebant: ſed poſt captivitatem Iſraeliticam pleraque loca forſitan Judæ regno adhæſerunt. Locum Bethuliæ deſcribit Adrichomius, ac ſubinde putat eam eſſe urbem in tribu Zabulon, quæ Joſue 19. 15. Bethlehem vocatur, atque obſidionis illius veſtigia prope hanc urbem adhuc ſupereſſe ſcribit. Serarius exiſtimat *Bethuliam* eandem eſſe cum urbe *Bethul* in tribu Simeonis, cujus fit mentio Joſue 19. unde & Judith ex ea tribu erat orlunda. Quod ajunt nullam alibi in veteri Teſtamento hujus urbis fieri mentionem: Reſponſio facilis eſt, neque Ephrem, Nazareth, aut Corozaim ulla eſt in veteri Teſtamento mentio.

11. (b) Forte unus ab Eliachim ſummo ſacerdote, aut a Manaſſe.

* Sup. 5. 6. 14. * Cùmque Achior univerſa hæc expoſuiſſet, omnis populus cecidit in faciem, adorantes Dominum, & communi lamentatione & fletu unanimes preces ſuas Domino effuderunt,

15. Dicentes: Domine Deus cœli & terræ, intuere ſuperbiam eorum, & reſpice ad noſtram humilitatem, & faciem ſanctorum tuorum attende (c), & oſtende quoniam non derelinquis præſumentes de te: & præſumentes de ſe, & de ſua virtute glorIantes, humilias.

16. Finito itaque fletu, & per totam diem oratione populorum completa, conſolati ſunt Achior,

17. Dicentes: Deus patrum noſtrorum, cujus tu virtutem prædicaſti, ipſe tibi hanc dabit viciſſitudinem, ut eorum magis tu interitum videas.

18. Cùm verò Dominus Deus noſter dederit hanc libertatem ſervis ſuis, ſit & tecum Deus in medio noſtri: ut ſicut placuerit tibi, ita cum tuis omnibus converſeris nobiſcum.

19. Tunc Ozias, finito conſilio, ſuſcepit eum in domum ſuam, & fecit ei cœnam magnam.

20. Et vocatis omnibus presbyteris, ſimul expleto jejunio refecerunt.

21. Poſteà verò convocatus eſt omnis populus, & per totam noctem intra eccleſiam oraverunt, petentes auxilium à Deo Iſrael.

CAPUT VII.

Bethulia obſeſſa aqua deficit; preces ad Deum fuſæ, deditionem populus & magiſtratus poſcunt.

1. HOlofernes autem altera die præcepit exercitibus ſuis, ut aſcenderent contra Bethuliam.

2. Erant autem pedites bellatorum centum viginti millia, & equites (a) viginti duo millia, præter præparationes virorum illorum, quos occupaverat captivitas, & abducti fuerant de provinciis & urbibus univerſæ juventutis.

3. Omnes paraverunt ſe pariter ad pugnam contra filios Iſrael, & venerunt per crepidinem montis uſque ad apicem, qui reſpicit ſuper Dothain (b), à loco, qui dicitur Belma, uſque ad Chelmon, qui eſt contra Eſdrelon.

4. Filii autem Iſrael ut viderunt multitudinem illorum, proſtraverunt ſe ſuper terram, mittentes cinerem ſuper capita ſua, unanimes orantes ut Deus Iſrael miſericordiam ſuam oſtenderet ſuper populum ſuum.

5. Et aſſumentes arma ſua bellica, ſederunt per loca, quæ ad anguſti itineris tramitem dirigunt inter montoſa, & erant cuſtodientes ea tota die & nocte.

6. Porrò Holofernes, dum circuit per gyrum, reperit quòd fons, qui influebat, aquæductum illorum à parte auſtrali extra civitatem dirigeret: & incidi præcepit aquæductum illorum.

7. Erant tamen non longè à muris fontes, ex quibus furtim videbantur haurire aquam, ad refocillandum potiùs quàm ad potandum.

8. Sed filii Ammon & Moab acceſſerunt ad Holofernem, dicentes: Filii Iſrael non in lancea, nec in ſagitta confidunt, ſed montes defendunt illos, & muniunt illos colles in præcipitio conſtituti.

9. Ut ergo ſine congreſſione pugnæ poſſis ſuperare eos, pone cuſtodes fontium, ut non hauriant aquam ex eis, & ſine gladio interficies eos, vel certè fatigati tradent civitatem ſuam, quam putant in montibus poſitam ſuperari non poſſe.

10. Et placuerunt verba hæc coram Holoferne, & coram ſatellitibus ejus, & conſtituit per gyrum centenarios per ſingulos fontes.

11. Cùmque iſta cuſtodia per dies viginti (c) fuiſſet expleta, defecerunt ciſternæ, & collectiones aquarum omnibus habitantibus Bethuliam, ita ut non eſſet intra civitatem unde ſatiarentur vel una die, quoniam ad menſuram dabatur populis aqua quotidie.

12. Tunc ad Oziam congregati omnes viri, fœminæque, juvenes, & parvuli, omnes ſimul una voce

13. Dixerunt: * Judicet Deus inter nos & te, quoniam feciſti in nos mala, nolens loqui pacificè cum Aſſyriis, & propter hoc vendidit nos Deus in manibus eorum. * Exod. 5. 21.

14. Et ideò non eſt qui adjuvet, cùm proſternamur ante oculos eorum in ſiti, & perditione magna.

15. Et nunc congregate univerſos qui in civitate ſunt, ut ſpontè tradamus nos omnes populo Holofernis.

16. Me-

15. (c) Ad humilitatem eorum quos ſanctificaſti, & tibi conſecraſti.

CAP. VII. 2. (a) 22000. Equitatus initio erat tantùm 12000. auctus, poſteà fuit 10000. equitibus.

3. (b) Hoc caſtrum erat ad radices montis Bethuliæ, quæ erat in tribu Zabulon, ut vulgò creditur. Numerus bellatorum alter in Græco, alter in Latino textu ponitur, quòd facilè creſcat & minuatur exercitus.

11. (c) In Græco, per dies 34.

16. Melius (d) eſt enim ut captivi benedicamus Dominum, viventes, quàm moriamur, & ſimus opprobrium omni carni, cùm viderimus uxores noſtras, & infantes noſtros mori ante oculos noſtros.

17. Conteſtamur hodie cœlum & terram, & Deum patrum noſtrorum, qui ulciſcitur nos ſecundùm peccata noſtra, ut jam tradatis civitatem in manu militiæ Holofernis, & ſit finis noſter brevis in ore gladii, qui longior efficitur in ariditate ſitis.

18. Et cùm hæc dixiſſent, factus eſt fletus & ululatus magnus in eccleſia ab omnibus, & per multas horas una voce clamaverunt ad Deum, dicentes:

*Pſal. 105. 6. 19. * Peccavimus cum patribus noſtris, injuſtè egimus, iniquitatem fecimus.

20. Tu, quia pius es, miſerere noſtri, aut in tuo flagello vindica iniquitates noſtras, & noli tradere confitentes te, populo qui ignorat te,

21. Ut non dicant inter gentes: Ubi eſt Deus eorum?

22. Et cùm fatigati his clamoribus, & his fletibus laſſati ſiluiſſent,

23. Exurgens Ozias infuſus lacrymis, dixit: Æquo animo eſtote fratres, & hos quinque dies expectemus à Domino miſericordiam.

24. Forſitan enim indignationem ſuam abſcindet, & dabit gloriam nomini ſuo.

25. Si autem tranſactis quinque diebus non venerit adjutorium, faciemus hæc verba, quæ locuti eſtis.

CAPUT VIII.

Judith, cujus genealogia, ſtatus, mores enarrantur, ſeniores ad ſe evocatos corripit, ad pœnitentiam eos hortatur, & ad ſpem erigit.

1. ET factum eſt, cùm audiſſet hæc verba Judith vidua, quæ erat filia Merari, filii Idox, filii Joſeph, filii Oziæ, filii Elai, filii Jamnor, filii Gedeon, filii Raphaim, filii Achitob, filii Melchiæ, filii Enan, filii Nathaniæ, filii Salathiel, filii Simeon, filii Ruben (a):

2. Et vir ejus fuit Manaſſes, qui mortuus eſt in diebus meſſis hordeaceæ:

3. Inſtabat enim ſuper alligantes manipulos in campo, & venit æſtus ſuper caput ejus, & mortuus eſt in Bethulia civitate ſua, & ſepultus eſt illic cum patribus ſuis.

4. Erat autem Judith relicta ejus vidua jam annis tribus, & menſibus ſex.

5. Et in ſuperioribus domus ſuæ fecit ſibi ſecretum cubiculum, in quo cum puellis ſuis clauſa morabatur.

6. Et habens ſuper lumbos ſuos cilicium, jejunabat omnibus diebus vitæ ſuæ, præter ſabbata, & neomenias, & feſta domus Iſrael.

7. Erat autem eleganti aſpectu nimis, cui vir ſuus reliquerat divitias multas, & familiam copioſam, ac poſſeſſiones armentis boum & gregibus ovium plenas.

8. Et erat hæc in omnibus famoſiſſima, quoniam timebat Dominum valdè, nec erat qui loqueretur de illa verbum malum.

9. Hæc itaque cùm audiſſet, quoniam Ozias promiſiſſet quòd tranſacto quinto die traderet civitatem, miſit ad presbyteros (b) Chabri & Charmi.

10. Et venerunt ad illam, & dixit illis: Quod eſt hoc verbum, in quo conſenſit Ozias, ut tradat civitatem Aſſyriis, ſi intra quinque dies non venerit vobis adjutorium?

11. Et qui eſtis vos, qui tentatis Dominum?

12. Non eſt iſte ſermo, qui miſericordiam provocet, ſed potiùs qui iram excitet, & furorem accendat.

13. Poſuiſtis vos tempus miſerationis Domini, & in arbitrium veſtrum, diem conſtituiſtis ei.

14. Sed quia patiens Dominus eſt, in hoc ipſo pœniteamus, & indulgentiam ejus fuſis lacrymis poſtulemus:

15. Non enim quaſi homo, ſic Deus comminabitur, neque ſicut filius hominis ad iracundiam inflammabitur.

16. Et ideò humiliemus illi animas noſtras, & in ſpiritu conſtituti humiliato, ſervientes illi,

17. Dicamus flentes Domino, ut ſecundùm voluntatem ſuam ſic faciat nobiſcum miſericordiam ſuam: ut ſicut conturbatum eſt cor noſtrum in ſuperbia eorum, ita etiam de noſtra humilitate gloriemur:

18. Quoniam non ſumus ſecuti peccata patrum noſtrorum, qui dereliquerunt

Deum

16. (d) Magno terrore perculſi videntur contraria & inter ſe pugnantia proferre. Quos Dei inſtinctu & inſcius definivit.

CAPUT VIII. 1. (a) Illa quidem erat è tribu Simeon; unde quod additur, *filii Ruben*, mendoſum eſſe cenſent Serarius, & Bellarminus, eaque verba deſunt in Græco. Nullus enim ex filiis Ruben, Simeonis nomen habuit, Græcus textus habet *Simeonis filii Iſrael*, 15. avi & proavi numerantur: in Græco ſunt tantùm 12. Nominum varietas à ſcribis plerumque oritur: interdum idem homo plura habet nomina.

9. (b) Ad ſeniores: idque fecit modeſtiæ cauſa, ne ſe in conſpectum populi daret.

Deum ſuum, & adoraverunt deos alienos,

19. Pro quo ſcelere dati ſunt in gladium, & in rapinam, & in confuſionem inimicis ſuis: nos autem alterum Deum neſcimus prætet ipſum.

20. Expectémus humiles conſolationem ejus, & exquiret ſanguinem noſtrum de afflictionibus inimicorum noſtrorum, & humiliabit omnes gentes, quæcumque inſurgunt contra nos, & faciet illas ſine honore Dominus Deus noſter.

21. Er nunc fratres, quoniam vos eſtis ptesbyteti in populo Dei, & ex vobis pendet anima illorum, ad eloquium veſtrum corda eorum erigite, ut memores ſint, quia tentati ſunt patres noſtri ut probarentur, ſi verè colerent Deum ſuum.

* Gen. 22. 1. 22. * Memores eſſe debent, quomodo pater noſter Abraham tentatus eſt, & per multas tribulationes probatus, Dei amicus effectus eſt.

23. Sic Iſaac, ſic Jacob, ſic Moyſes, & omnes qui placuerunt Deo, per multas tribulationes tranſierunt fideles.

24. Illi autem, qui tentationes non ſuſceperunt cum timore Domini, & impatientiam ſuam & improperium murmurationis ſuæ contra Dominum protulerunt,

* 1. Cor. 10. 9. 25. * Exterminati ſunt ab exterminatore, & à ſerpentibus perierunt.

26. Et nos ergo non ulciſcamur nos pro his, quæ patimur,

27. Sed reputantes peccatis noſtris hæc ipſa ſupplicia minora eſſe, flagella Domini, quibus quaſi ſervi corripimur, ad emendationem, & non ad perditionem noſtram eveniſſe credamus.

28. Et dixerunt illi Ozias & presbyteri: Omnia quæ locuta es, vera ſunt, & non eſt in ſermonibus tuis ulla reprehenſio.

29. Nunc ergo ora pro nobis, quoniam mulier ſancta es, & timens Deum.

30. Et dixit illis Judith: Sicut quod potui loqui, Dei eſſe cognoſcitis:

31. Ita quod facere diſpoſui, probate ſi ex Deo eſt, & orate ut firmum faciat Deus conſilium meum.

32. Stabitis vos ad portam nocte iſta, & ego exeam cum abra mea: & orate, ut ſicut dixiſtis, in diebus quinque reſpiciat Dominus populum ſuum Iſrael.

33. Vos autem nolo ut ſcrutemini actum meum, & uſque dum renunciem vobis, nihil aliud fiat, niſi oratio pro me ad Dominum Deum noſtrum.

34. Et dixit ad eam Ozias princeps Juda: Vade in pace, & Dominus ſit tecum in ultionem inimicorum noſtrorum. Et revertentes abierunt.

CAPUT IX.

Oratio quam Judith cilicio induta palam & publicè pronuntiat.

1. QUibus abſcedentibus, Judith ingreſſa eſt oratorium ſuum: & induens ſe cilicio, poſuit cinerem ſuper caput ſuum: & proſternens ſe Domino, clamabat ad Dominum, dicens:

2. Domine Deus patris mei Simeon, * qui dediſti illi gladium in defenſionem (a) alienigenarum, qui violatores extiterunt in coinquinatione ſua, & denudaverunt femur virginis in confuſionem: * Gen. 34. 26.

3. Et dediſti mulieres illorum in prædam, & filias illorum in captivitatem; & omnem prædam in diviſionem ſervis tuis, qui zelaverunt zelum tuum: ſubveni quæſo te Domine Deus meus mihi viduæ.

4. Tu enim feciſti priora, & illa poſt illa cogitaſti (b): & hoc factum eſt quod ipſe voluiſti.

5. Omnes enim viæ tuæ paratæ ſunt, & tua judicia in tua providentia poſuiſti.

6. * Reſpice caſtra Aſſyriorum nunc, * Exod. 14. 9.
ſicut tunc caſtra Ægyptiorum videre dignatus es, quando poſt ſervos tuos armati currebant, confidentes in quadrigis, & in equitatu ſuo, & in multitudine bellatorum.

7. Sed aſpexiſti ſuper caſtra eorum, & tenebræ fatigaverunt eos.

8. Tenuit pedes eorum abyſſus, & aquæ operuerunt eos.

9. Sic fiant & iſti, Domine, qui confidunt in multitudine ſua, & in curribus ſuis, & in contis, & in ſcutis, & in ſagittis ſuis, & in lanceis gloriantur,

10. Et neſciunt quia tu ipſe es Deus noſter, qui conteris bella ab initio, & Dominus nomen eſt tibi.

11. Et erige brachium tuum ſicut ab initio, & alliſe virtutem illorum in virtute tua: cadat virtus eorum in iracundia tua, qui promittunt ſe violare ſancta tua, & polluere tabernaculum nominis tui, & dejicere gladio ſuo cornu altaris tui.

12. Fac Domine, ut gladio proprio ejus ſuperbia amputetur:

13. Ca-

CAP. IX. 2. (a) In ultionem violatæ ſororis à filiis Sichem. Duo ſunt in hoc facinore, zelus, ſeu juſta indignatio, & crudelis ulciſcendi modus, qui meritò punitus fuit à Jacob. Prius laudat Judith, non poſteriùs. Addit Eſtius nihil neceſſe eſſe verba ejus omnia habere pondus & auctoritatem Scripturæ ſacræ.

4. (b) Quoad executionem in tempore, cùm æternæ ſint Dei cogitationes & ideæ rerum agendarum.

13. Capiatur (c) laqueo oculorum ſuorum in me, & percuties eum ex labiis charitatis meæ.

14. Da mihi in animo conſtantiam, ut contemnam illum, & virtutem, ut evertam illum.

* Jud. 4. 21. & 5. 26. 15. * Erit enim hoc memoriale nominis tui, cùm manus fœminæ dejecerit eum.

16. Non enim in multitudine eſt virtus tua Domine, neque in equorum viribus voluntas tua eſt, nec ſuperbi ab initio placuerunt tibi: ſed humilium & manſuetorum ſemper tibi placuit deprecatio.

17. Deus cœlorum, creator aquarum, & Dominus totius creaturæ, exaudi me miſeram deprecantem, & de tua miſericordia præſumentem.

18. Memento Domine teſtamenti tui, & da verbum in ore meo, & in corde meo conſilium corrobora, ut domus tua in ſanctificatione tua permaneat:

19. Et omnes gentes agnoſcant, quia tu es Deus, & non eſt alius præter te.

CAPUT X.

Judith ad profectionem ſe comparat, & ornat; exit ab urbe, occurrit Aſſyriis, ducitur ad Holofernem.

1. Factum eſt autem, cùm ceſſaſſet clamare ad Dominum, ſurrexit de loco, in quo jacuerat proſtrata ad Dominum.

2. Vocavitque abram ſuam, & deſcendens in domum ſuam, abſtulit à ſe cilicium, & exuit (a) ſe veſtimentis viduitatis ſuæ,

3. Et lavit corpus ſuum, & unxit ſe myro (b) optimo, & diſcriminavit crinem capitis ſui, & impoſuit mitram ſuper caput ſuum, & induit ſe veſtimentis jucunditatis ſuæ, induitque ſandalia pedibus ſuis, aſſumpſitque dextraliola, & lilia, & inaures, & annulos, & omnibus ornamentis ſuis ornavit ſe.

4. Cui etiam Dominus contulit ſplendorem, quoniam omnis iſta compoſitio non ex libidine, ſed ex virtute pendebat: & ideò Dominus hanc in illam pulchritudinem ampliavit, ut incomparabili decore omnium oculis appareret.

5. Impoſuit itaque abræ ſuæ aſcoperam (c) vini, & vas olei, & polentam, & palathas, & panes, & caſeum, & profecta eſt.

6. Cùmque veniſſent ad portam civitatis, invenerunt expectantem Oziam & presbyteros civitatis.

7. Qui cùm vidiſſent eam, ſtupentes mirati ſunt nimis pulchritudinem ejus.

8. Nihil tamen interrogantes eam, dimiſerunt tranſire, dicentes: Deus patrum noſtrorum det tibi gratiam, & omne conſilium tui cordis ſua virtute corroboret, ut glorietur ſuper te Jeruſalem, & ſit nomen tuum in numero ſanctorum & juſtorum.

9. Et dixerunt hi qui illic erant, omnes una voce: Fiat, fiat.

10. Judith verò orans Dominum, tranſivit per portas ipſa & abra ejus.

11. Factum eſt autem, cùm deſcenderet montem circa ortum diei, occurrerunt ei exploratores Aſſyriorum, & tenuerunt eam, dicentes: Unde venis? aut quò vadis?

12. Quæ reſpondit: Filia ſum Hebræorum, ideò (d) ego fugi à facie eorum, quoniam futurum agnovi, quòd dentur vobis in deprædationem, pro eo quòd contemnentes vos, noluerunt ultrò tradere ſeipſos, ut invenirent miſericordiam in conſpectu veſtro.

13. Hac

13. (c) Ex gratia ſermonis: ut captus venuſtate ſermonis ferox animus miteſcat. Itaque *labia* pro *verbis* ponuntur, quæ ad amorem illiciunt: non quòd Judith optaret Holofernem ad libidinem inchare, ſed tantummodò ad amorem honeſtum, quò illam ut futuram conjugem proſequeretur. Sciebat quidem illum ad turpem amorem illectum iri: ſed hoc ipſum vitio Holofernis futurum erat, & Judith juſtam habebat cauſam perficiendi quod cogitaverat, & utendi vitio Holofernis ad liberandam patriam: idque poſtulavit à Deo ſpiritu prophetico, quo id ipſum quod futurum erat, acceperat à Deo, cujus providentiæ ſe committebat.

CAP. X. 2. (a) Voluit placere Deo liberando patriam, non homini. Ambr. L. de viduit. *Et bene conjugales pugnatura reſumpſit ornatus, quia monumenta conjugii arma ſunt caſtitatis: neque enim vidua aliis aut placere poſſet, aut vincere.* Spem ſuam non in pulchritudine, ſed in Dei adjutorio collocabat; ſpiritu Dei agebatur, cùm Deus augeret ſplendorem ejus.

3. (b) Gr. *Unguento craſſo*, quod ex Plinio L. 13. c. 1. & 2. eſt alio præſtantius. *Aſſumpſit dextraliola, & lilia;* Græc. ψέλια, ex quo fortè per errorem ſcribæ poſuerunt *lilia*, ea quæ erant armillæ.

5. (c) Ἀσκός, *utrem* ſignificat. *Et palathas*; maſſam ficuum & pinguium caricarum, quòd ex cibis gentilium veſci nollet.

12. (d) Plerique interpretes non excuſant Judith à mendaciis officioſis ob ſalutem patriæ. Serarius eam ab omni purgat mendacio. Nam cap. 11. hæc omnia exponit Holoferni, & an ſibi dicta per providentiam Dei; & cap. 13. diſerte aſſeritur, quòd ſine pollutione peccati cuſtodita fuerit. Potuit prudenter veritatem celare Aſſyrios, non apertè loqui. Futurum ait ut Judæi dentur Aſſyriis in deprædationem, niſi præter conſuetum rerum ordinem Deus illis ſuccurreret. Juſtum bellum gerebat, in quo ſimulationi & ſtratagematis locus eſſe potuit. Nec mentita eſt: nam & Judæos deſeruit, & fugientis inſtar ſe habuit, ac Deum Judæis offenſum eſſe ob peccata retum erat. Adoravit Holofernem, nec periculum caſtitatis adiit, cùm ſciret ſe divina providentia tutam eſſe. Adde verba & actiones in veteri Teſtamento figurata eſſe & prophetica, ab omni mendacio aliena.

Digitized by Google

13. Hac de cauſa cogitavi mecum, dicens: Vadam ad faciem principis Holofernis, ut indicem illi ſecreta (e) illorum, & oſtendam illi quo aditu poſſit obtinere eos, ita ut non cadat vir unus de exercitu ejus.

14. Et cùm audiſſent viri illi verba ejus, conſiderabant faciem ejus, & erat in oculis eorum ſtupor, quoniam pulchritudinem ejus mirabantur nimis.

15. Et dixerunt ad eam: Conſervaſti animam tuam, eò quòd tale reperiſti conſilium, ut deſcenderes ad dominum noſtrum.

16. Hoc autem ſcias, quoniam cùm ſteteris in conſpectu ejus, benè tibi faciet, & eris gratiſſima in corde ejus. Duxeruntque illam ad tabernaculum Holofernis, annuntiantes eam.

17. Cùmque intraſſet ante faciem ejus, ſtatim captus eſt in ſuis oculis Holofernes.

18. Dixeruntque ad eum ſatellites ejus: Quis contemnat populum Hebræorum, qui tam decoras mulieres habent, ut non pro his meritò pugnare contra eos debeamus?

19. Videns itaque Judith Holofernem ſedentem in conopeo, quod erat ex purpura, & auro, & ſmaragdo, & lapidibus pretioſis intextum:

20. Et cùm in faciem ejus intendiſſet, adoravit (f) eum, proſternens ſe ſuper terram. Et elevaverunt eam ſervi Holofernis, jubente domino ſuo.

CAPUT XI.

Colloquium inter Judith & Holofernem: qui adſtabant, mirabantur ejus ſapientiam & formam: magnifica Holofernis promiſſa.

1. TUnc Holofernes dixit ei: Æquo animo eſto, & noli pavere in corde tuo: quoniam ego nunquam nocui viro, qui voluit ſervire Nabuchodonoſor regi.

2. Populus autem tuus, ſi non contempſiſſet me, non levaſſem lanceam meam ſuper eum.

3. Nunc autem dic mihi, qua ex cauſa receſſiſti ab illis, & placuit tibi ut venires ad nos?

4. Et dixit illi Judith: Sume verba ancillæ tuæ, quoniam ſi ſecutus fueris verba ancillæ tuæ, perfectam rem faciet Dominus tecum.

5. Vivit (a) enim Nabuchodonoſor rex terræ, & vivit virtus ejus, quæ eſt in te ad correptionem omnium animarum errantium: quoniam non ſolùm homines ſerviunt illi per te, ſed & beſtiæ agri obtemperant illi.

6. Nuntiatur enim animi tui induſtria univerſis gentibus, & indicatum eſt omni ſæculo, quoniam tu ſolus bonus (b) & potens es in omni regno ejus, & diſciplina tua omnibus provinciis prædicatur.

7. * Nec hoc latet, quod locutus eſt Achior; nec illud ignoratur, quod ei juſſeris evenire. * Sup. 5. 5.

8. Conſtat enim, Deum noſtrum ſic peccatis offenſum, ut mandaverit per prophetas ſuos ad populum, quòd tradat eum pro peccatis ſuis.

9. Et quoniam ſciunt ſe offendiſſe Deum ſuum filii Iſrael, tremor tuus ſuper ipſos eſt.

10. Inſuper etiam fames invaſit eos, & ab ariditate aquæ jam inter mortuos computantur.

11. Denique hoc ordinant, ut interficiant pecora ſua, & bibant ſanguinem eorum:

12. Et ſancta Domini Dei ſui, quæ præcepit Deus non contingi, in frumento, vino, & oleo, hæc cogitaverunt impendere, & volunt conſumere quæ nec manibus deberent contingere: ergo quoniam

13. (e) Quæ reverà fecit: nam extremam Judææ famem & ſitim aperuit.

20. (f) Cultu civili qui principibus haberi ſolet.

CAP. XI. 5. (a) Hoc eſt, quàm verè vivit Nabuchodonoſor, tam verum erit quod dicam. Nihil falſi habent hæc verba, cùm gentes multæ huic Regi per Holofernem paruerint. *Ad correptionem omnium animarum viventium:* cùm tyranni ipſi puniendis criminibus à Deo deſtinentur.

6. (b) Vox ἀγαθὸς, *fortem* quoque ſignificat: partim ironicè, partim per amphibologiam, partim propheticè loquitur. Quin & ea potuit promittere ſecundùm præſentem rerum ſtatum, ſi Deus voluiſſet eum in meliorem commutare; virtutem ejus in re militari laudibus extollit, non ſuis, ſed adulatorum: quæ ab aliis dicebantur, repetit. Quæ v. 15. & 16. ſubjicit, ironicè dicuntur & propheticè, habita ratione Judith. Circumduxit enim eum per Jeruſalem in triumphi modum: cum hoſte patriæ, & divinarum rerum apertè agere non tenebatur: jus habuit celandæ veritatis, potuit ambiguo ſermone uti; cùm duplex eſſet verborum ſenſus, ſatis id fuit, ut is eſſet verus, quem Judith conceperat animo; cujuſmodi ſunt illa verba v. 4. *Si ſecutus fueris verba ancillæ tuæ, perfectam rem faciet Dominus tecum.* Executioni mandabit quod decrevit, perfectam dabit victoriam, non tibi, ſed de te. Sic illud v. 12. *Certum eſt quod in perditionem dabuntur*, niſi Deus ſuccurreret, non ſine miraculo. Deinde prophetico ſenſu loqui potuit de futura captivitate. Aug. de mendacio ad Conſent. cap. 5. *Credendum eſt, illos homines omnia propheticè geſſiſſe, atque dixiſſe. Quod autem figurate fit, aut dicitur, non eſt mendacium:* ſed nihil dixit contra veritatem. Quamvis Abulenſis q. in cap. 1. Exod. & Lyranus ad hæc verba, *Ideò fugi à facie eorum;* & S. Thomas in caput 10. v. 13. officioſa mendacia concedant, nec abſurdè quis dixeret, in præclaro illo facinore aliquid humani admiſſum fuiſſe.

niam hæc faciunt, certum eſt quòd in perditionem dabuntur.

13. Quod ego ancilla tua cognoſcens, fugi ab illis, & miſit me Dominus hæc ipſa nuntiare tibi.

14. Ego enim ancilla tua Deum colo, etiam nunc apud te: & exiet ancilla tua, & orabo Deum,

15. Et dicet mihi quando eis reddat peccatum ſuum, & veniens nuntiabo tibi, ita ut ego adducam te per mediam Jeruſalem, & habebis omnem populum Iſrael ſicut oves, quibus non eſt paſtor, & non latrabit vel unus canis contra te:

16. Quoniam hæc mihi dicta ſunt per providentiam Dei.

17. Et quoniam iratus eſt illis Deus, hæc ipſa miſſa ſum nuntiare tibi.

18. Placuerunt autem omnia verba hæc coram Holoferne, & coram pueris ejus, & mirabantur ſapientiam ejus, & dicebant alter ad alterum:

19. Non eſt talis mulier ſuper terram in aſpectu, in pulchritudine, & in ſenſu verborum.

20. Et dixit ad illam Holofernes: Benefecit Deus, qui miſit te ante populum, ut des illum tu in manibus noſtris:

21. Et quoniam bona eſt promiſſio tua, ſi fecerit mihi hoc Deus tuus, erit & Deus meus, & tu in domo Nabuchodonoſor magna eris, & nomen tuum nominabitur in univerſa terra.

CAPUT XII.

Quatriduo Judith manet in caſtris Aſſyriorum: huic concedit Holofernes, ut iis quos ſecum attulit, cibis veſcatur. Sub quarti diei veſperam invitatur ad cœnam: Holofernes obruitur vino.

1. Tunc juſſit eam introire ubi repoſiti erant theſauri (a) ejus, & juſſit illic manere eam, & conſtituit quid daretur illi de convivio ſuo.

2. Cui reſpondit Judith, & dixit: Nunc non potero manducare ex his, quæ mihi præcipis tribui, ne veniat ſuper me offenſio: ex his autem quæ mihi detuli, manducabo.

3. Cui Holofernes ait: Si defecerint tibi iſta, quæ tecum detuliſti, quid faciemus tibi?

4. Et dixit Judith: Vivit anima tua domine meus, quoniam non expendet omnia hæc ancilla tua, donec faciat Deus in manu mea hæc quæ cogitavi (b). Et induxerunt illam ſervi ejus in tabernaculum, quod præceperat.

5. Et petiit dum introiret, ut daretur ei copia nocte, & ante lucem egrediendi foras ad orationem, & deprecandi Dominum.

6. Et præcepit cubiculariis ſuis, ut ſicut placeret illi, exiret & introiret ad adorandum Deum ſuum, per triduum:

7. Et exibat noctibus in vallem Bethuliæ, & baptizabat ſe in fonte aquæ.

8. Et ut aſcendebat, orabat Dominum Deum Iſrael, ut dirigeret viam ejus ad liberationem populi ſui.

9. Et introiens, munda manebat in tabernaculo, uſque dum acciperet eſcam ſuam in veſpere:

10. Et factum eſt, in quarto die Holofernes fecit cœnam ſervis ſuis, & dixit ad Vagao eunuchum ſuum: Vade, & ſuade Hebræam illam, ut ſponte conſentiat (c) habitare mecum.

11. Fœdum eſt enim apud Aſſyrios, ſi fœmina irrideat virum, agendo ut immunis ab eo tranſeat.

12. Tunc introivit Vagao ad Judith, & dixit: Non vereatur bona puella introire ad dominum meum, ut honorificetur ante faciem ejus, ut manducet cum eo, & bibat vinum in jucunditate.

13. Cui Judith reſpondit: Quæ ego ſum, ut contradicam (d) domino meo?

14. Omne quod erit ante oculos ejus bonum & optimum faciam. Quidquid autem illi placuerit, hoc mihi erit optimum omnibus diebus vitæ meæ.

15. Et ſurrexit, & ornavit ſe veſtimento ſuo, & ingreſſa ſtetit ante faciem ejus.

16. Cor autem Holofernis concuſſum eſt: erat enim ardens in concupiſcentia ejus.

17. Et dixit ad eam Holofernes: Bibe nunc, & accumbe in jucunditate, quoniam inveniſti gratiam coram me.

18. Et dixit Judith: Bibam domine, quoniam magnificata (e) eſt anima mea hodie præ omnibus diebus meis.

19. Et accepit, & manducavit, & bibit coram ipſo, ea quæ paraverat illi ancilla ejus.

20. Et jucundus factus eſt Holofernes ad eam, bibitque vinum multum nimis, quantum numquam biberat in vita ſua.

C A-

CAPUT XII.

1. (a) Ubi erant vaſa & ſupellex pretioſa.

4. (b) Ut liberem patriam meam.

10. (c) Fecit Holofernes cœnam ſervis ſuis, hoc eſt, domeſticis, non ducibus, ne teſtes eſſent ſuæ libidinis.

13. (d) Duplex verborum ſenſus, unus ſimplex, quo tantùm ad cœnam & ad familiaritatem quamdam invitabatur, alter tectus & inſidioſus, quo ad peccatum vocabatur Judith. In priori ſenſu & magis obvio verba Eunuchi accepit Judith: vel potiùs domini ſui nomine, Deum ipſum intelligit, cui uni placere vult.

18. (e) Quòd homo impius mulieris manu ſit interficiendus.

Digitized by Google

CAPUT XIII.

Finita cœna Holofernes vino obrutus dormit altè: Judith ſola in cubiculo incluſa orat Deum: occidit Holofernem; caput aufert ſecum: redit Bethuliam. Deo gratiæ aguntur, & magna ſequitur gratulatio.

1. UT autem ſerò factum eſt, feſtinaverunt ſervi illius ad hoſpitia ſua, & concluſit Vagao oſtia cubiculi, & abiit.

2. Erant autem omnes fatigati à vino:

3. Eratque Judith ſola in cubiculo.

4. Porrò Holofernes jacebat in lecto, nimia ebrietate ſopitus.

5. Dixitque Judith puellæ ſuæ ut ſtaret foris (a) ante cubiculum, & obſervaret.

6. Stetitque Judith ante lectum, orans cum lacrymis, & labiorum motu in ſilentio,

7. Dicens: Confirma me Domine Deus Iſrael, & reſpice in hac hora ad opera manuum mearum, ut ſicut promiſiſti (b), Jeruſalem civitatem tuam erigas: & hoc quod credens per te poſſe fieri cogitavi, perficiam.

8. Et cùm hæc dixiſſet, acceſſit ad columnam (c), quæ erat ad caput lectuli ejus, & pugionem ejus, qui in ea ligatus pendebat, exſolvit.

9. Cùmque evaginaſſet illum, apprehendit comam capitis ejus, & ait: Confirma me Domine Deus in hac hora.

10. Et percuſſit bis in cervicem ejus, & abſcidit caput ejus, & abſtulit conopeum ejus à columnis, & evolvit (d) corpus ejus truncum.

11. Et poſt puſillum exivit, & tradidit caput Holofernis ancillæ ſuæ, & juſſit ut mitteret illud in peram ſuam.

12. Et exierunt duæ, ſecundùm conſuetudinem ſuam, quaſi ad orationem, & tranſierunt caſtra, & gyrantes vallem, venerunt ad portam civitatis.

13. Et dixit Judith à longè cuſtodibus murorum: Aperite portas, quoniam nobiſcum eſt Deus, qui fecit virtutem in Iſrael.

14. Et factum eſt, cùm audiſſent viri vocem ejus, vocaverunt presbyteros civitatis.

15. Et concurrerunt ad eam omnes, à minimo uſque ad maximum, quoniam ſperabant (e) eam jam non eſſe venturam.

16. Et accendentes luminaria congyraverunt circa eam univerſi: illa autem aſcendens in eminentiorem locum, juſſit fieri ſilentium. Cùmque omnes tacuiſſent,

17. Dixit Judith: Laudate Dominum Deum noſtrum, qui non deſeruit ſperantes in ſe:

18. Et in me ancilla ſua adimplevit miſericordiam ſuam, quam promiſit domui Iſrael: & interfecit in manu mea hoſtem populi ſui hac nocte.

19. Et proferens de pera caput Holofernis, oſtendit illis, dicens: Ecce caput Holofernis principis militiæ Aſſyriorum, & ecce conopeum illius, in quo recumbebat in ebrietate ſua, ubi per manum fœminæ percuſſit illum Dominus Deus noſter.

20. Vivit autem ipſe Dominus, quoniam cuſtodivit me Angelus ejus, & hinc euntem, & ibi commorantem, & inde huc revertentem, & non permiſit me Dominus ancillam ſuam coinquinari, ſed ſine pollutione peccati revocavit me vobis, gaudentem in victoria ſua, in evaſione mea, & in liberatione veſtra.

21. * Confitemini illi omnes, quoniam bonus, quoniam in ſæculum miſericordia ejus. * Pſ. 105. 1. & 106. 1.

22. Univerſi autem adorantes Dominum, dixerunt ad eam: Benedixit te Dominus in virtute ſua, quia per te ad nihilum redegit inimicos noſtros.

23. Porrò Ozias (f) princeps populi Iſrael, dixit ad eam: Benedicta es tu filia à Domino Deo excelſo, præ omnibus mulieribus ſuper terram.

24. Be-

CAPUT XIII.

5. (a) Ne quis accederet, aut conſilium ejus audiret.

7. (b) Promiſiſti ſæpè per Prophetas fore ut ab hoſtibus populum ad te confugientem liberares.

8. (c) Græcè τοῦ κώνωπος, Serarius legendum putat, τοῦ κίονος: quæ vox κίων, *columnam* ſignificat. *Et pugionem ejus*, Græcè ἀκινάκην, acinacem, ſeu *enſem Perſicum*, qui brevior erat.

10. (d) Ut majorem incuteret ſpectatoribus terrorem.

15. (e) Metuebant, de reditu ejus deſperabant.

23. (f) Inter Iſraelitas, qui poſt decem tribuum captivitatem adhæſerunt regno Judæorum, ſaltem profeſſione religionis princeps erat Ozias.

24. Benedictus Dominus, qui creavit cœlum & terram, qui te direxit in vulnera capitis principis inimicorum noſtrorum:

25. Quia hodie nomen tuum ita magnificavit, ut non recedat laus tua de ore hominum, qui memores fuerint virtutis Domini in æternum, pro quibus non pepercisti animæ tuæ, propter anguſtias & tribulationem generis tui, ſed ſubveniſti ruinæ ante conſpectum Dei noſtri.

26. Et dixit omnis populus: Fiat, fiat.

27. Porrò Achior vocatus venit, & dixit ei Judith: Deus Iſrael, cui tu teſtimonium dediſti quòd ulciſcatur ſe de inimicis ſuis, ipſe caput omnium incredulorum incidit hac nocte in manu mea.

28. Et ut probes quia ita eſt, ecce caput Holofernis, qui in contemptu ſuperbiæ ſuæ Deum Iſrael contempſit, & tibi interitum minabatur, dicens: Cùm captus fuerit populus Iſrael, gladio perforari præcipiam latera tua.

29. Videns autem Achior caput Holofernis, anguſtiatus præ pavore, cecidit in faciem ſuam ſuper terram, & æſtuavit anima ejus.

30. Poſteà verò quàm reſumpto ſpiritu recreatus eſt, procidit ad pedes ejus, & adoravit eam, & dixit:

31. Benedicta tu à Deo tuo in omni tabernaculo Jacob, quoniam in omni gente, quæ audierit nomen tuum, magnificabitur ſuper te Deus Iſrael.

CAPUT XIV.

Holofernis capite in muro ſuſpenſo, Achiorque circumciſo, Judæi in Aſſyrios irruunt; qui Holofernem mortuum invenientes, vehementi timore concutiuntur.

1. DIxit autem Judith ad omnem populum: Audite me fratres, ſuſpendite caput hoc ſuper muros noſtros:

2. Et erit, cùm exierit Sol, accipiat unuſquiſque arma ſua, & exite cum impetu, non ut deſcendatis (a) deorſum, ſed quaſi impetum facientes.

3. Tunc exploratores neceſſe erit ut fugiant ad principem ſuum excitandum ad pugnam.

4. Cùmque duces eorum cucurrerint ad tabernaculum Holofernis, & invenerint eum truncum in ſuo ſanguine volutatum, decidet ſuper eos timor.

5. Cùmque cognoveritis fugere eos, ite poſt illos ſecuri, quoniam Dominus conteret eos ſub pedibus veſtris.

6. Tunc Achior videns virtutem, quam fecit Deus Iſrael, relicto gentilitatis ritu, credidit Deo, & circumcidit carnem præputii ſui, & appoſitus eſt ad populum Iſrael, & omnis ſucceſſio generis ejus uſque in hodiernum diem.

7. Mox autem ut ortus eſt dies, ſuſpenderunt ſuper muros caput Holofernis, accepitque unuſquiſque vir arma ſua, & egreſſi ſunt cum grandi ſtrepitu & ululatu.

8. Quod videntes exploratores, ad tabernaculum Holofernis cucurrerunt.

9. Porrò hi qui in tabernaculo erant, venientes, & ante ingreſſum cubiculi perſtrepentes, excitandi gratia, inquietudinem arte moliebantur, ut non ab excitantibus, ſed à ſonantibus Holofernes evigilaret.

10. Nullus enim audebat cubiculum virtutis Aſſyriorum pulſando aut intrando aperire.

11. Sed cùm veniſſent ejus duces ac tribuni, & univerſi majores exercitus regis Aſſyriorum, dixerunt cubicularils:

12. Intrate, & excitate illum, quoniam egreſſi mures de cavernis ſuis auſi ſunt provocare nos ad prælium.

13. Tunc ingreſſus Vagao cubiculum ejus, ſtetit ante cortinam, & plauſum fecit manibus ſuis: ſuſpicabatur enim illum cum Judith dormire.

14. Sed cùm nullum motum jacentis ſenſu aurium caperet, acceſſit proximans ad cortinam, & elevans eam, videnſque cadaver abſque capite Holofernis in ſuo ſanguine tabefactum jacere ſuper terram, exclamavit voce magna cum fletu, & ſcidit veſtimenta ſua.

15. Et ingreſſus tabernaculum Judith, non invenit eam, & exiliit foras ad populum,

16. Et dixit: Una mulier Hebræa fecit confuſionem in domo regis Nabuchodonoſor; ecce enim Holofernes jacet in terra, & caput ejus non eſt in illo.

17. Quod cùm audiſſent principes virtutis Aſſyriorum, ſciderunt omnes veſtimenta ſua, & intolerabilis timor & tremor cecidit ſuper eos, & turbati ſunt animi eorum valdè.

18. Et factus eſt clamor incomparabilis in medio caſtrorum eorum.

CAPUT XV.

Aſſyrii perſequentes Hebræos, omnibus relictis, fugiunt: Judith à pontifice & populo benedicitur, & quæ Holofernis propria fuerant, ipſi traduntur.

1. CUmque omnis exercitus decollatum Holofernem audiſſet, fugit mens & con-

CAPUT XIV. 2. (a) Nam repulſi facilè fuiſſent ab Aſſyriis. Sed *velut impetum facientes*; Aſſyrii ad tabernaculum Holofernis concurrentes, eo ſpectaculo turbabuntur.

& conſilium ab eis, & ſolo tremore & metu agitati, fugæ præſidium ſumunt,

2. Ita ut nullus loqueretur cum proximo ſuo, ſed inclinato capite, relictis omnibus, evadere feſtinabant Hebræos, quos armatos ſuper ſe venire audiebant, fugientes per vias camporum & ſemitas collium.

3. Videntes itaque filii Iſrael fugientes, ſecuti ſunt illos. Deſcenderuntque clangentes tubis, & ululantes poſt ipſos.

4. Et quoniam Aſſyrii non adunati, in fugam ibant præcipites: filii autem Iſrael uno agmine perſequentes, debilitabant omnes, quos invenire potuiſſent.

5. Miſit itaque Ozias nuntios per omnes civitates & regiones Iſrael.

6. Omnis itaque regio, omniſque urbs, electam juventutem armatam miſit poſt eos, & perſecuti ſunt eos in ore gladii, quouſque pervenirent ad extremitatem finium ſuorum.

7. Reliqui autem qui erant in Bethulia, ingreſſi ſunt caſtra Aſſyriorum, & prædam, quam fugientes Aſſyrii reliquerant, abſtulerunt, & onuſtati ſunt valdè.

8. Hi verò, qui victores reverſi ſunt ad Bethuliam, omnia quæ erant illorum attulerunt ſecum, ita ut non eſſet numerus in pecoribus, & jumentis, & univerſis mobilibus eorum, ut à minimo uſque ad maximum omnes divites fierent de prædationibus eorum.

9. Joacim autem ſummus pontifex, de Jeruſalem venit in Bethuliam cum univerſis presbyteris ſuis, ut videret Judith.

10. Quæ cùm exiſſet ad illum, benedixerunt eam omnes una voce, dicentes: Tu gloria Jeruſalem, tu lætitia Iſrael, tu honorificentia populi noſtri:

11. Quia feciſti viriliter, & confortatum eſt cor tuum, eò quòd caſtitatem amaveris, & poſt virum tuum, alterum neſcieris: ideò & manus Domini confortavit te, & ideò eris benedicta in æternum.

12. Et dixit omnis populus: Fiat, fiat.

13. Per dies autem triginta, vix collecta ſunt ſpolia Aſſyriorum à populo Iſrael.

14. Porrò autem univerſa, quæ Holofernis peculiaria fuiſſe probata ſunt, dederunt Judith in auro, & argento, & veſtibus, & gemmis, & omni ſupellectili, & tradita ſunt omnia illi à populo.

15. Et omnes populi gaudebant, cum mulieribus, & virginibus, & juvenibus, in organis & citharis.

CAPUT I.

Judith proficiſcitur Jeroſolymam gratias Deo actura cum populo. Gladium & conopeum offert in anathema: dies feſtus decernitur. Vita Judith, ætas, mors denique.

1. Tunc cantavit canticum hoc Domino Judith, dicens:

2. Incipite (a) Domino in tympanis, cantate Domino in cymbalis, modulamini illi pſalmum novum, exaltate & invocate nomen ejus.

3. Dominus conterens bella, Dominus nomen eſt illi.

4. Qui poſuit caſtra (b) ſua in medio populi ſui, ut eriperet nos de manu omnium inimicorum noſtrorum.

5. Venit Aſſur ex montibus ab Aquilone in multitudine fortitudinis ſuæ: cujus multitudo obturavit torrentes, & equi eorum cooperuerunt valles.

6. Dixit ſe incenſurum fines meos, & juvenes meos occiſurum gladio, infantes meos dare in prædam, & virgines in captivitatem.

7. Dominus autem omnipotens nocuit (c) eum, & tradidit eum in manus fœminæ, & confodit eum.

8. Non enim cecidit potens eorum à juvenibus, nec filii Titan percuſſerunt eum, nec excelſi gigantes oppoſuerunt ſe illi, ſed Judith filia Merari in ſpecie faciei ſuæ diſſolvit eum.

9. Exuit enim ſe veſtimento viduitatis, & induit ſe veſtimento lætitiæ in exultatione filiorum Iſrael.

10. Unxit faciem ſuam unguento, & colligavit cincinnos ſuos mitra, accepit ſtolam novam ad decipiendum illum.

11. Sandalia ejus rapuerunt oculos ejus, pulchritudo ejus captivam fecit animam ejus, amputavit pugione cervicem ejus.

12. Horruerunt Perſæ conſtantiam ejus, & Medi audaciam ejus.

13. Tunc ululaverunt caſtra Aſſyriorum, quando apparuerunt humiles mei, areſcentes in ſiti.

14. Filii puellarum compunxerunt (d) eos, & ſicut pueros fugientes occiderunt eos: perierunt in prælio à facie Domini Dei mei.

15. Hym-

CAP. XVI. 2. & 3. (a) Epinicium canit Judith. *Incipit*, pſallere. *Dominus conterens bella*, exercitus.
4. (b) Cœleſte ſuum præſidium, Angelorum militiam.
7. (c) Græciſmus eſt: *Percuſſit eum*; ad nihilum redegit. *Nec filii Titan percuſſerunt eum*, non gigantes, nec vaſtæ molis homines. Interpres hoc nomine ut magis noto uſus eſt. Hier. in cap. 9. Amos: *Qui non poſſumus intelligere quod dicitur, niſi per ea vocabula quæ uſu didicimus, & errore combibimus.*
14. (d) Quaſi à parvulis ſunt interfecti.

15. Hymnum cantemus Domino, hymnum novum cantemus Deo noſtro.

16. Adonai Domine magnus es tu, & præclarus in virtute tua, & quem ſuperare nemo poteſt.

* Gen. 1. Pſ. 32. 9. 17. Tibi ſerviat omnis creatura tua: * quia dixiſti, & facta ſunt: miſiſti ſpiritum tuum, & creata ſunt, & non eſt qui reſiſtat voci tuæ.

18. Montes (e) à fundamentis movebuntur cum aquis: petræ ſicut cera liqueſcent ante faciem tuam.

19. Qui autem timent te, magni erunt apud te per omnia.

20. Væ genti inſurgenti ſuper genus meum: Dominus enim omnipotens vindicabit in eis, in die judicii viſitabit illos.

21. Dabit enim ignem, & vermes (f) in carnes eorum, ut urantur, & ſentiant uſque in ſempiternum.

22. Et factum eſt poſt hæc, omnis populus poſt victoriam venit in Jeruſalem adorare Dominum: & mox ut purificati ſunt, obtulerunt omnes holocauſta, & vota, & repromiſſiones ſuas.

23. Porrò Judith, univerſa vaſa bellica Holofernis, quæ dedit illi populus, & conopeum, quod ipſa ſuſtulerat de cubili ipſius, obtulit in anathema oblivionis (g).

24. Erat autem populus jucundus ſecundùm faciem ſanctorum, & per tres menſes gaudium hujus victoriæ celebratum eſt cum Judith.

25. Poſt dies autem illos unuſquiſque rediit in domum ſuam, & Judith magna facta eſt in Bethulia, & præclarior erat univerſæ terræ Iſrael.

26. Erat etiam virtuti caſtitas adjuncta, ita ut non cognoſceret virum omnibus diebus vitæ ſuæ, ex quo defunctus eſt Manaſſes vir ejus.

27. Erat autem diebus feſtis procedens cum magna gloria.

28. Manſit autem in domo viri ſui annos (h) centum quinque, & dimiſit abram liberam ſuam, & defuncta eſt ac ſepulta cum viro ſuo in Bethulia.

29. Luxitque illam omnis populus diebus ſeptem.

30. In omni autem ſpatio vitæ ejus non fuit, qui perturbaret (i) Iſrael, & poſt mortem ejus annis multis.

31. Dies (k) autem victoriæ hujus feſtivitatis, ab Hebræis in numero ſanctorum dierum accipitur, & colitur à Judæis ex illo tempore uſque in præſentem diem.

18. (e) Aſſyriorum principes qui in multitudine hominum confidebant, à fundamentis excuſſi ſunt.

21. (f) Quod poteſt intelligi & propriè & metaphoricè, tum in hac vita, tum in futura.

23. (g) Vox illa *oblivionis*; in nullo exemplari Græco reperitur. Suſpicatur Tirinus ab interprete poſitum eſſe, *oblivionis*, ut mala præterita oblivione delerentur.

28. (h) Hoc eſt, uſque ad annum 105. vita ejus producta eſt.

30. (i) Pax ſecuta eſt, eaque diuturna uſque ad captivitatem Babylonicam.

31. (k) Deeſt hæc clauſula in Græco textu; nulla quidem hujus feſtivitatis ex facto Judith inſtitutæ extat in libris Judæorum memoria: ſed ut ſæpè evenit, ea potuit temporum lapſu abrogari. Neque id ulli homini ſano in mentem venire poteſt hoc feſtum à Judæis nunquam fuiſſe celebratum. Auctor enim ſe omnibus ridendum præbuiſſet, qui ad ſua uſque tempora feſtum illud ſolemni ritu celebratum fuiſſe aſſereret, ſi falſum id fuiſſet. Neque id Grotio quis concedet hoc feſtum eſſe encænia à Juda Machabæo longo poſt tempore celebrata. Nam ipſe in præfatione fatetur hanc hiſtoriam compoſitam fuiſſe antequam Antiochus templum profanaret. Cùmque hæc verba Joannis exponit, *Facta ſunt encænia*, hoc feſtum à Juda Machabæo inſtitutum fuiſſe ait. Feſtum illud encæniorum poſt Joſephi tempora defiiſſe ait, quod utique de feſto, cujus fit mentio in Lib. Judith, quodque multis ante ſæculis fuerat præſcriptum, potiori ratione dici poteſt, præſertim cùm Judæi tot revolutionibus obnoxii multa ejuſmodi feſta ob inſignes victorias de hoſtibus reportatas celebrare deſierint.

Digitized by Google

LIBER ESTHER.

HUJUS libri argumentum eſt liberatio Judæorum ab imminente gentis excidio, Eſtheris & Mardochæi exaltatio, feſtivitatis Phurim ſeu ſortium inſtitutio. Quòd autem hæc hiſtoria non ſit commentitia, ut calumniantur Lutherani, hinc liquet, quòd Judæi diutiſſimè obſervaverint hanc ſolemnitatem Phurim, ut liquet ex L. 2. Machab. cap. 15. ex Codice Theodoſ. Tit. de Judæis. Quin & ab Hebræis ut canonicus ſemper habitus eſt hic liber, teſte Joſepho ſcribente contra Appionem, Athanaſio in Synopſi, aut quiſquis ſit alius Auctor, & Epiphanio hæreſi 29.

Sex poſteriora capita in Hebraico exemplari deſiderantur. Hieronymus in Joel. 1. & Iſaia 65. citat caput 14. Eſtheris: etſi in præfatione hujus libri ait ſe nactum eſſe exemplar, cui canonicam auctoritatem non tribuit, quòd fortè nondum id eſſet emendatum. Quæ Hieronymi dubitatio occaſionem præbuit Rabano, Lyrano & Sixto Senenſi, ut magnam hujus libri partem inter apocrypha recenſerent, quòd in Hebræo textu & in Græcis interpretibus deſideretur, ſed ea tantùm capita in vulgata editione reperta ſint. Sed librum integrum agnoſcit Eccleſia ex Concilio Tridentino, quod recepit libros omnes, eoſque integros cum omnibus ſuis partibus, legi ſolitos in Eccleſia, & vulgata editione contentos.

Neque hac in re audiendus eſt Sixtus Senenſis L. 1. Biblioth. cùm ait verba Concilii intelligi de veris ac germanis partibus, non de malè aſſutis: nam ut ſint quædam in poſtremis capitibus difficilia, quæ ſuo loco exponentur, utraque epiſtola Aſſueri à Joſepho profertur L. 11. Antiq. cap. 6. atque iiſdem verbis concepta eſt, quibus in vulgata editione. Hinc Mariana ſcribens in c. 10. hujus libri, & Sixti Senenſis opinionem ponderans, Non auſim, inquit, huic ſententiæ ſubſcribere, quòd eadem libertate poſſent Danielis capita, quæ Hebraicè non extant, explodi; neque certi aliquid relinquetur, ſi exceptio de veris & germanis partibus admittatur. Itaque in editione Romana, etſi ſtudioſè reſecarunt apocrypha, ut orationem Manaſſis, libros Eſdræ tertium & quartum, Machabæorum tertium, has tamen lacinias libri Eſther retinuerunt, ut alias librorum ſacrorum partes.

Fatendum eſt quidem hoc in libro, ut in multis aliis, non ſervari rerum & temporum ordinem. Quod refertur cap. 11. v. 2. de ſomno Mardochæi, principium eſſe libri multi exiſtimant.

Quis ille fuerit Rex Aſſuerus, valdè obſcurum eſt. An Darius Medus, qui & Cyaxares dictus fuit? Hæc quidem vox affinis eſt Aſſueri vocabulo. 120. ſatrapæ apud Danielem cap. 5. in Aſſuerum ſatis conveniunt; ætas ipſa Mardochæi, ſi is ipſe in tranſmigratione ſub Jechonia translatus fuit, huic favet conjectura. Darius Medis & Perſis imperabat, ſed tamen penès Cyrum præcipua erat auctoritas juxta Xenophontem. Nec Darii imperium ab India uſque ad Æthiopiam patuit.

Quanquam in Scripturis duplex Æthiopia, una in Arabia, in Africa eſt altera. An fortè Aſſuerus ille eſt Cambyſes Cyri filius? nam L. 1. Eſdræ, cap. 4. idem Aſſuerus vocitatur, ac mores ſatis conveniunt. Sed Cambyſes ſeptem tantummodo, aut octo annos regnavit.

Quid ergo? an Darius Hyſtaſpis filius is ipſe eſt Aſſuerus? multa id ſuadent, imperium ejus latè fuſum ab India ad Æthiopiam uſque porrectum: Nam Arabes & Indos primus in ſuam redegit ditionem, ac Libro 3. Eſdræ imperii ejus fines ſic deſcribuntur, ut ab Herodoto ferè non diſſentiant. Urbs regia utriuſque & Aſſueri & Darii Suſa fuit, quam Darius ornavit, inſigne palatium extruxit, in quo theſauros ſuos repoſuit ex Herodoto: Inſulas maris ſibi ſubjecit, uti cap. 10. hujus libri ſcriptum legimus, idque à Thucydide eſt confirmatum. Verùm obſtant tres uxores Darii ex Herodoto, quarum nulla Eſther eſſe potuit: præterquam Darius jam ab initio regni ſui Judæis favit. Mitto ætatem Mardochæi, hujus Darii temporibus ad 90. uſque annos provectam, aulico homini minùs idoneam videri.

Quan-

Quanquam ex textu Hebræo non ſatis liquet, an cum Jechonia *ipſe fuerit Babylonem abductus, an ejus proavus* Cis *nomine, & ipſe* Mardochæus, *è ſtirpe eorum fuerit qui deportati ſunt è Judæa, & tranſlati Babylonem à Nabuchodonoſore: Atque ea ratione potuit* Aſſuerus *unus eſſe ex iis Regibus qui ſunt conſecuti. Nam cap. 2. v. 6. ſic habet textus Hebraicus, ut dubium relinquat an* Mardochæus *ipſe, aut avus illius* Cis *è Judæa tranſlatus fuerit.*

Quòd autem textus Græcus Aſſuerum *Eſtheris maritum* Artaxerxis *nomine deſignet, &* Aman *Macedonem fuiſſe doceat, vix* Dario, *aut ulli deceſſoribus* Artaxerxis *aptari poteſt: cùm iis temporibus Macedonum nomen in Chaldæa, & in Aſſyria penitùs eſſet incognitum. Unde Joſephus ad Artaxerxem Longimanum hanc producit hiſtoriam, cui textus Græcus non parùm ſavet. Res eſt in ambiguo poſita, ac meo quidem judicio Joſephi ſententia ſua probabilitate non caret.*

Hic liber primùm Hebraicè ſcriptus eſt, qualis ad verſiculum uſque 24. cap. 10. legitur. Sed pleriſque auctus videtur ab Auctore Hagiographo eoque forſan Helleniſta Judæo. Quin etiam ab aliis jam facta fuerant quædam additamenta juxta Jeronymum. Librum Eſther, *inquit*, variis tranſlationibus conſtat eſſe vitiatum: quem ego de Archiviis Judæorum revelans verbum è verbo preſſiùs tranſtuli. Quem librum editio vulgata lacinioſis hinc inde verborum finibus trahit, addens ea quæ ex tempore dici poterant & audiri. Sicut ſolitum eſt ſcholaribus diſciplinis ſumpto themate excogitare, quibus verbis uti potuit, qui injuriam paſſus eſt, vel ille qui injuriam fecit.

Quæ initio cap. 11. facta eſt additio, tempus ipſum quo facta eſt, non obſcurè deſignat, uti & multa alia quæ præter cæteros Theologus Pariſienſis Elias du Pin *cap. 3. prolegomenon fusè proſequitur. Styli quoque diverſitas id ipſum ſuadet; atque hæc additamenta in Græco tantùm textu occurrunt, non in aliis verſionibus, eaque bona fide à Græco translatore inſerta ſunt.*

Quis Auctor hujus libri fuerit, & quâ ætate res conſcriptæ in eo evenerint, magna eſt & vetus controverſia. Plerique à Mardochæo *ipſo librum editum eſſe cap. 9. v. 20. colligunt:* Scripſit itaque Mardochæus omnia hæc, & litteris comprehenſa miſit ad Judæos. *Thalmudiſtæ hoc opus eſſe Synagogæ magnæ fœtum opinantur, cui ſententiæ adſtipulari videtur Illuſt.* Huetius. *Nam alias penè omnes de Auctore hujus libri ſententias conciliat, tum eorum qui Eſdræ, tum aliorum qui* Joachimo *Joſue ſummi Pontificis filio, aut* Mardochæo *ipſi eum tribuunt librum. Hunc verò non eſſe Eſdræ temporibus recentiorem hinc colligi poſſe videtur, quòd in Canonem Hebræorum fuerit adſcriptus, quem Artaxerxe Longimano non fuiſſe poſteriorem ex Joſepho oſtendimus.*

Narrat quidem Mardochæus ſe librum ſcripſiſſe, eumque ad Judæos miſiſſe: ſed liber ille fuit Epiſtola *Mardochæi, quam ideò ſcripſit, ut feſtivitas ſortium anniverſario ritu celebraretur, uti ex cap. 9. & initio cap. 10. colligitur. Cauſam verò hujus ſolemnitatis, & cæremonias explicare fuit magnæ ſynagogæ munus, quæ fortaſſe Mardochæi & Eſtheris epiſtolam huic libro totam inſeruit, quibuſdam tantùm adjectis ad hiſtoriæ lucem.*

Sex verò poſtrema capita Hebraicè ſcripta olim fuiſſe, tum excidiſſe putat Origenes in epiſtola ad Africanum. Sixtus Senenſis ea cenſet deprompta è variis hiſtoricis: ſed eam opinionem jam ſuprà rejecimus. Bellarminus duas ſuſpicatur fuiſſe editiones Hebraicas, unam quæ extat, quæque brevior eſt, alteram uberiorem, quæ intercidit: ſed ex ea prodiit Græca interpretatio.

Huetius *qui Synagogæ magnæ hunc libellum attribuit, complures ad eum ſcribendum adjeciſſe animum exiſtimat; atque inde factum eſt, ut diverſa ejus prodierint exemplaria, unum quod habemus, alterum locupletius, ex quo quæ habemus Græca cum additamentis ſunt derivata. Origenes tomo 2. in Joan. nonnulla ex cap. 14. profert ut à 70. in Græcum ſermonem converſa.* In libro, *inquit*, Eſther, qui eſt juxta 70. quæ opponi ſolent, ſuo quæque loco diluentur.

CAPUT PRIMUM.

Regis Aſſueri convivium: Vaſthi regina invitatur à Rege: huic intereſſe dedignata ejicitur.

1\. IN diebus Aſſueri (a), qui regnavit ab India uſque Æthiopiam, ſuper centum viginti ſeptem provincias:

2\. Quando ſedit in ſolio regni ſui, Suſan civitas regni ejus exordium (b) fuit.

3\. Tertio igitur anno imperii ſui fecit grande convivium cunctis principibus, & pueris ſuis, fortiſſimis Perſarum, & Medorum inclytis, & præfectis provinciarum coram ſe,

4\. Ut oſtenderet divitias gloriæ regni ſui, ac magnitudinem, atque jactantiam potentiæ ſuæ, multo tempore, centum videlicet & octoginta diebus.

5\. Cùmque implerentur dies convivii, invitavit omnem populum, qui inventus eſt in Suſan, à maximo uſque ad minimum: & juſſit ſeptem diebus convivium præparari in veſtibulo (c) horti, & nemoris, quod regio cultu & manu conſitum erat.

6\. Et pendebant ex omni parte tentoria (d) aerii coloris, & carbaſini ac hyacinthini, ſuſtentata funibus byſſinis, atque purpureis, qui eburneis circulis inſerti erant, & columnis marmoreis fulciebantur. Lectuli quoque aurei & argentei, ſuper pavimentum ſmaragdino & pario ſtratum lapide, diſpoſiti erant: quod mira varietate pictura decorabat.

7\. Bibebant autem qui invitati erant, aureis poculis, & aliis atque aliis vaſis cibi inſerebantur. Vinum quoque, ut magnificentia regia dignum erat, abundans, & præcipuum ponebatur.

8\. Nec erat qui nolentes cogeret ad bibendum, ſed ſicut rex ſtatuerat, præponens menſis ſingulos de principibus ſuis, ut ſumeret unuſquiſque quod vellet.

9\. Vaſthi quoque regina fecit convivium fœminarum in palatio, ubi rex Aſſuerus manere conſueverat.

10\. Itaque die ſeptimo, cùm rex eſſet hilarior, & poſt nimiam potationem incaluiſſet mero, præcepit Mauman, & Bazatha, & Harbona, & Bagatha, & Abgatha, & Zethar, & Charchas, ſeptem eunuchis, qui in conſpectu ejus miniſtrabant,

11\. Ut introducerent reginam Vaſthi coram rege, poſito ſuper caput ejus diademate, ut oſtenderet cunctis populis & principibus pulchritudinem illius: erat enim pulchra valdè.

12\. Quæ renuit, & ad regis imperium, quod per eunuchos mandaverat, venire contempſit. Unde iratus rex, & nimio furore ſuccenſus,

13\. Interrogavit ſapientes, qui ex more regio ſemper ei aderant, & illorum faciebat cuncta conſilio, ſcientium leges ac jura majorum:

14\. (Erant autem primi & proximi, Charſena, & Sethar, & Admatha, & Tharſis,

CAP. I. 1. (a) Quis ille fuerit Rex Perſarum, qui communi Perſarum Imperatoribus nomine *Aſſuerus* nominatur, an *Darius* Hyſtaſpidæ filius, an *Cambyſes*, an *Artaxerxes* Longimanus, aut *Mnemon*, aut *Ochus* ut nonnullis videtur, magna eſt difficultas. Qua de re jam diximus in præfatione. Sunt qui Darium Hyſtaſpidem eſſe velint, qui ex Herodoto l. 4. Indos ſubegit: eadem ferè huic tribuuntur L. 3. Eſdræ cap. 3. licèt is liber ſit apocryphus. Joſephus L. 11. Longimanum Artaxerxem eſſe opinatur. *Qui regnavit ab India uſque Æthiopiam*, ſunt qui Æthiopiam Aſiaticam eſſe putant, non Africanam: *Super 127. provincias*, ſeu præfecturas, & ſatrapias, in quibus erant judices & tribunalia. Hinc variæ erant ejuſmodi præfecturæ penes voluntatem principis.

2\. (b) Seu caput regni: inter Perſidem & Babyloniam poſita erat hæc civitas, in qua anno tertio regni ſui voluit inaugurari exhibendo ſolemne epulum aulicis, *& præfectis provinciarum*; Hebr. *& principibus*.

5\. (c) Hebr. *In atrio domus Regis*: cætera fortè reddidit Interpres. *Invitavit omnem populum*: in ultimis diebus convivii.

6\. (d) Periſtromata: *Aerii coloris*, colores illos alii aliter exponunt. *Super pavimentum ſmaragdino & pario ſtratum lapide*: vox Hebræa *Sas*, שיש, & *Ses*, שש, *lapidem* ſignificat marmori ſimilem: diverſa marmoris genera forte indicat. *Quod mira varietate pictura decorabat*: Quæ deſunt in Hebræo, ex lapidum varietate.

Digitized by Google

Tharſis, & Mares, & Marſana, & Mamuchan, ſeptem duces Perſarum atque Medorum, qui videbant faciem regis, & primi poſt eum reſidere ſoliti erant)

15. Cui ſententiæ Vaſthi regina ſubjaceret, quæ Aſſueri regis imperium, quod per eunuchos mandaverat, facere noluiſſet.

16. Reſponditque Mamuchan, audiente rege, atque principibus: Non ſolùm regem læſit regina Vaſthi, ſed & omnes populos, & principes, qui ſunt in cunctis provinciis regis Aſſueri.

17. Egredietur enim ſermo reginæ ad omnes mulieres, ut contemnant viros ſuos, & dicant: Rex Aſſuerus juſſit ut regina Vaſthi intraret ad eum, & illa noluit.

18. Atque hoc exemplo omnes principum conjuges Perſarum atque Medorum parvipendent imperia maritorum: unde regis juſta eſt indignatio.

19. Si tibi placet, egrediatur edictum à facie tua, & ſcribatur juxta legem Perſarum atque Medorum, quam præteriri illicitum eſt, ut nequaquam ultra Vaſthi ingrediatur ad regem, ſed regnum illius, altera quæ melior eſt illa, accipiat.

20. Et hoc in omne (quod latiſſimum eſt) provinciarum tuarum divulgetur imperium; & cunctæ uxores tam majorum, quàm minorum, deferant maritis ſuis honorem.

21. Placuit conſilium ejus regi, & principibus: fecitque rex juxta conſilium Mamuchan.

22. Et miſit epiſtolas ad univerſas provincias regni ſui, ut quæque gens audire & legere poterat, diverſis linguis & litteris, eſſe viros principes ac majores in domibus ſuis: & hoc per cunctos populos divulgari.

CAPUT II.

Eſther in locum Vaſthi ad Regem inducitur: Bagathan conſpirat adverſus Regem: proditionem detegit Mardochæus.

1. HIs ita geſtis, poſtquam regis Aſſueri indignatio deferbuerat, recordatus eſt Vaſthi, & quæ feciſſet, vel quæ paſſa eſſet:

2. Dixeruntque pueri regis, ac miniſtri ejus: Quærantur regi puellæ virgines ac ſpecioſæ,

3. Et mittantur qui conſiderent per univerſas provincias puellas ſpecioſas & virgines: & adducant eas ad civitatem Suſan, & tradant eas in domum fœminarum ſub manu Egei eunuchi, qui eſt præpoſitus & cuſtos mulierum regiarum: & accipiant mundum muliebrem, & cætera ad uſus neceſſaria.

4. Et quæcumque inter omnes oculis regis placuerit, ipſa regnet pro Vaſthi. Placuit ſermo regi: & ita, ut ſuggeſſerant, juſſit fieri.

5. Erat vir Judæus in Suſan civitate, vocabulo Mardochæus, * filius (a) Jair, filii Semei, filii Cis, de ſtirpe Jemini, *Inf. 11. 2.*

6. Qui tranſlatus (b) fuerat de Jeruſalem eo tempore, * quo Jechoniam regem Juda Nabuchodonoſor rex Babylonis tranſtulerat, * 4. Reg. 24. 15.

7. Qui fuit nutritius filiæ (c) fratris ſui Ediſſæ, quæ altero nomine vocabatur Eſther: & utrumque parentem amiſerat: pulchra nimis, & decora facie. Mortuiſque patre ejus ac matre, Mardochæus ſibi eam adoptavit in filiam.

8. Cùmque percrebruiſſet regis imperium, & juxta mandatum illius multæ pulchræ virgines adducerentur Suſan, & Egeo traderentur eunucho; Eſther quoque inter cæteras puellas ei tradita eſt, ut ſervaretur in numero fœminarum.

9. Quæ placuit (d) ei, & invenit gratiam in conſpectu illius. Et præcepit eunucho, ut acceleraret mundum muliebrem, & traderet ei partes ſuas, & ſeptem puellas ſpecioſiſſimas de domo regis, & tam ipſam quàm pediſſequas ejus ornaret, atque excoleret.

10. Quæ noluit indicare (e) ei populum & patriam ſuam: Mardochæus enim præceperat ei, ut de hac re omninò reticeret:

11. Qui deambulabat quotidie ante veſtibulum domus, in qua electæ virgines ſervabantur, curam agens ſalutis Eſther, & ſcire volens quid ei accideret.

12. Cùm autem veniſſet tempus ſingularum per ordinem puellarum, ut intrarent ad regem, expletis omnibus quæ ad cultum muliebrem pertinebant, menſis duodecimus vertebatur: ita dumtaxat, ut ſex

CAP. II. 5. (a) Quæ nomina vulgaria erant in ea tribu.

6. (b) An *Cis* ipſe Mardochæi proavus? Ita quidem ſtatuendum, ſi hæc hiſtoria ad extremum imperium Perſarum referatur, iſque tranſlatus fuerit in parentibus ſuis. Quod autem cap. 11. v. 4. de eo ſcriptum eſt: *Erat autem de eo numero captivorum, quos tranſtulerat Nabuchodonoſor*, h. e. ex eo populo, qui tum temporis abductus fuit in captivitatem. Unde in avo ſuo, aut proavo, non in propria perſona captivus fuit.

7. (c) Hebr. *Filia patris ſui:* ex Joſepho, Mardochæus erat patruus Eſther.

9. (d) Eunucho regio: *Et præcepit eunucho*: alteri eunucho: *Et traderet ei partes ſuas*: cibos è menſa Regis.

10. (e) Cùm nata eſſet Suſæ, de patria ſua, aut gente non fuit interrogata.

ſex menſibus oleo ungerentur myrrhino, & aliis ſex quibuſdam pigmentis & aromatibus uterentur.

13. Ingredienteſque ad regem, quidquid poſtulaſſent ad ornatum pertinens, accipiebant, & ut eis placuerat, compoſitæ de triclinio fœminarum ad regis cubiculum tranſibant.

14. Et quæ intraverat veſpere, egrediebatur manè, atque inde in ſecundas (f) ædes deducebatur, quæ ſub manu Suſagazi eunuchi erant, qui concubinis regis præſidebat: nec habebat poteſtatem ad regem ultra redeundi, niſi voluiſſet rex, & eam venire juſſiſſet ex nomine.

15. Evoluto autem tempore per ordinem, inſtabat dies, quo Eſther filia Abihail fratris Mardochæi, quam ſibi adoptaverat in filiam, deberet intrare ad regem. Quæ non quæſivit muliebrem cultum, ſed quæcumque voluit Egeus eunuchus cuſtos virginum, hæc ei ad ornatum dedit. Erat enim formoſa valdè, & incredibili pulchritudine, omnium oculis gratioſa & amabilis videbatur.

16. Ducta eſt itaque ad cubiculum regis Aſſueri menſe decimo, qui vocatur Tebeth, ſeptimo anno regni ejus.

17. Et adamavit eam rex plus quàm omnes mulieres, habuitque (g) gratiam & miſericordiam coram eo ſuper omnes mulieres, & poſuit diadema regni in capite ejus, fecitque eam regnare in loco Vaſthi.

18. Et juſſit convivium præparari permagnificum cunctis principibus, & ſervis ſuis, pro conjunctione & nuptiis Eſther. Et dedit requiem univerſis provinciis, ac dona largitus eſt juxta magnificentiam principalem.

19. Cùmque ſecundò quærerentur virgines (h) & congregarentur, Mardochæus manebat ad januam regis:

20. Necdum prodiderat Eſther patriam, & populum ſuum, juxta mandatum ejus. Quidquid enim ille præcipiebat, obſervabat Eſther: & ita cuncta faciebat, ut eo tempore ſolita erat, quo eam parvulam nutriebat.

21. Eo igitur tempore (i), quo Mardochæus ad regis januam morabatur, irati ſunt Bagathan & Thares duo eunuchi regis, qui janitores erant, & in primo palatii limine præſidebant: volueruntque inſurgere in regem, & occidere eum.

22. Quod Mardochæum non latuit, ſtatimque nuntiavit reginæ Eſther: & illa regi ex nomine Mardochæi, qui ad ſe rem detulerat.

23. Quæſitum eſt, & inventum: & appenſus eſt uterque eorum in patibulo. Mandatumque eſt hiſtoriis, & annalibus traditum coram rege.

CAPUT III.

Aman de ſtirpe Agag ſecundus à Rege factus, Mardochæo infenſus quòd eum adorare nollet, de univerſa Judæorum gente delenda edictum ferale à Rege extorquet, ut certa die omnes occiderentur.

1. POſt hæc rex Aſſuerus exaltavit Aman filium Amadathi, qui erat de ſtirpe Agag (a): & poſuit ſolium ejus ſuper omnes principes, quos habebat.

2. Cunctique ſervi regis, qui in foribus palatii verſabantur, flectebant genua, & adorabant Aman: ſic enim præceperat eis imperator (b): ſolus Mardochæus non flectebat genu, neque adorabat eum.

3. Cui dixerunt pueri regis, qui ad fores palatii præſidebant: Cur præter cæteros non obſervas mandatum regis?

4. Cùmque hoc crebriùs dicerent, & ille nollet audire, nuntiaverunt Aman, ſcire cupientes utrùm perſeveraret in ſententia: dixerat enim eis ſe eſſe Judæum.

5. Quod cùm audiſſet Aman, & experimento probaſſet quòd Mardochæus non flecteret ſibi genu, nec ſe adoraret, iratus eſt valdè,

6. Et pro nihilo duxit in unum Mardochæum mittere manus ſuas: audierat enim quòd eſſet gentis Judææ: magiſque voluit omnem Judæorum, qui erant in regno Aſſueri, perdere nationem.

7. Menſe

14. (f) Hebr. *Revertebatur in domum mulierum ſecundam.* Vox Hebræa *Seni*, שני & *ſecundam*, ſignificare poteſt, & *ſecundò*: adeo ut ad eandem domum reverteretur ſub alio præfecto: nam v. 3. unius domus facit mentionem, non plurium.

17. & 18. (g) Illius gratiam ſibi conciliavit. *Requiem*, i. e. dies feſtos egit, aut potiùs tributa & onera imminuit.

19. (h) Quæ Regi nuberent ſecundò: nam primùm id factum erat ante *Vaſthi* connubium.

21. (i) Poſtquam illa virginum inquiſitio facta eſt, & *Eſther* matrimonium conſummatum.

CAP. III. 1. (a) Cap. 16. 10. Interpretes & noſter ajunt eum fuiſſe *Macedonem*: communior reſponſio eſt, ex paterno genere fuiſſe Amalecitem, ex materno Macedonem. Huetius id probabile exiſtimat, Græcum interpretem aliter legiſſe verba Hebraica cap. 16. vel potiùs hoc in libro nomina Hebraica miſerè luxata eſſe & deformata; deinde Lyſimachum, de quo poſteà, magna libertate invertendo uſum, pro *Agag* eum reddidiſſe *Macedonem*, nulla habita temporis ratione, quo hæc facta ſunt, aut ſcripta. Nam Macedonum nomen obſcurum fuit in Perſide, longo poſt Artaxerxem tempore.

2. (b) Ex Q. Curtio L. 8. Perſarum reges adorari ſe volebant ut Deos: id recuſat Mardochæus; ex quo id liquet cultum latriæ externum diſtinctum fuiſſe à cultu civili: alioqui imprudenter egiſſet Mardochæus ſi denegaſſet cultum, quem mens ſola potuit corrigere. Nec abhorret à veriſimili noluiſſe Mardochæum hunc honorem deferre homini Amalecitæ, populi Dei inimici.

Digitized by Google

7. Menſe primo (cujus vocabulum eſt Niſan) anno duodecimo regni Aſſueri miſſa eſt ſors in urnam (c), quæ Hebraicè dicitur phur, coram Aman, quo die & quo menſe gens Judæorum deberet interfici : & exivit menſis duodecimus, qui vocatur Adar.

8. Dixitque Aman regi Aſſuero : Eſt populus per omnes provincias regni tui diſperſus, & à ſe mutuò ſeparatus, novis utens legibus & cæremoniis, inſuper & regis ſcita contemnens. Et optimè noſti quòd non expediat regno tuo ut inſoleſcat per licentiam.

9. Si tibi placet, decerne ut pereat, & decem millia talentorum (d) appendam arcariis gazæ tuæ.

10. Tulit ergo rex annulum, quo utebatur, de manu ſua, & dedit eum Aman filio Amadathi de progenie Agag, hoſti Judæorum,

11. Dixitque ad eum : Argentum, quod tu polliceris, tuum ſit : de populo age quod tibi placet.

12. Vocatique ſunt ſcribæ regis menſe primo Niſan, tertiadecima die ejuſdem menſis, & ſcriptum eſt, ut juſſerat Aman, ad omnes ſatrapas regis & judices provinciarum, diverſarumque gentium, ut quæque gens legere poterat, & audire pro varietate linguarum, ex nomine regis Aſſueri : & litteræ ſignatæ ipſius annulo,

13. Miſſæ ſunt per curſores regis ad univerſas provincias, ut occiderent atque delerent omnes Judæos, à puero uſque ad ſenem, parvulos & mulieres, uno die, hoc eſt, tertiodecimo menſis duodecimi, qui vocatur Adar, & bona eorum diriperent.

14. Summa autem epiſtolarum hæc fuit, ut omnes provinciæ ſcirent, & pararent ſe ad prædictam diem.

15. Feſtinabant curſores, qui miſſi erant, regis imperium explere. Statimque in Suſan pependit edictum, rege & Aman celebrante convivium, & cunctis Judæis, qui in urbe erant, flentibus.

CAPUT IV.

Luctus Mardochei & Eſtheris ; quæ per nuntium inter Mardochæum, & Reginam acta fuerint, ut illa Regem adiret.

1. QUæ cùm audiſſet Mardochæus, ſcidit veſtimenta ſua, & indutus eſt ſacco, ſpargens cinerem capiti : & in platea mediæ civitatis voce magna clamabat, oſtendens amaritudinem animi ſui,

2. Et hoc ejulatu uſque ad fores palatii gradiens. Non enim erat licitum indutum ſacco aulam regis intrare.

3. In omnibus quoque provinciis, oppidis, ac locis, ad quæ crudele regis dogma pervenerat, planctus ingens erat apud Judæos, jejunium, ululatus, & fletus, ſacco & cinere multis pro ſtrato utentibus.

4. Ingreſſæ autem ſunt puellæ Eſther & eunuchi, nuntiaveruntque ei. Quod audiens conſternata eſt : & veſtem miſit, ut ablato ſacco induerent eum : quam accipere noluit.

5. Accitoque Athach eunucho, quem rex miniſtrum ei dederat, præcepit ei ut iret ad Mardochæum, & diſceret ab eo cur hoc faceret.

6. Egreſſuſque Athach, ivit ad Mardochæum ſtantem in platea civitatis, ante oſtium palatii :

7. Qui indicavit ei omnia quæ acciderant, quomodo Aman promiſiſſet, ut in theſauros regis pro Judæorum nece inferret argentum.

8. Exemplar quoque edicti, quod pendebat in Suſan, dedit ei, ut reginæ oſtenderet, & moneret eam, ut intraret ad regem, & deprecaretur eum pro populo ſuo.

9. Regreſſus Athach, nuntiavit Eſther omnia, quæ Mardochæus dixerat.

10. Quæ reſpondit ei, & juſſit ut diceret Mardochæo :

11. Omnes ſervi regis, & cunctæ, quæ ſub ditione ejus ſunt, norunt provinciæ, quòd ſive vir, ſive mulier, non vocatus, interius (a) atrium regis intraverit, abſque ulla cunctatione ſtatim interficiatur : niſi fortè rex auream virgam ad eum tetenderit pro ſigno clementiæ, atque ita poſſit vivere. Ego igitur quomodo ad regem intrare potero, quæ triginta jam diebus non ſum vocata ad eum ?

12. Quod cùm audiſſet Mardochæus,

13. Rursùm mandavit Eſther, dicens : Ne putes quòd animam tuam tantùm liberes, quia in domo regis es præ cunctis Judæis.

14. Si enim nunc ſilueris, per aliam occaſionem liberabuntur Judæi : & tu, & domus patris tui peribitis. Et quis novit utrùm idcircò ad regnum veneris, ut in tali tempore parareris ?

15. Rur-

7. (c) Quæ Hebraicè dicitur פור *Phur* : vocem hanc *Pur*, פר, alii Hebræam, alii meliùs Perſicam eſſe ajunt, quod videtur ſatis probabile. Ideò enim Hebraica interpretatio adjungitur, *ipſa ſors*, nempè *eſt*. Id erat ſolemne Perſis & Orientalibus populis, ut ſortes mitterent, cùm rem aliquam majoris momenti faciendam ſuſciperent, ut dies fauſti conſiliorum executioni contingerent.

9. (d) Argenti, ad reſarcienda tributa, quæ ex ea gente colligi ſolebant, id quoque lucri è ſpoliis Judæorum pollicitus eſt, ut oſtenderet gentem illam eſſe locupletem.

11. (a) In exteriori atrio erant aulici, in inferiori CAP. IV.

15. Rurſumque Eſther hæc Mardochæo verba mandavit:

16. Vade & congrega omnes Judæos, quos in Suſan repereris, & orate pro me. Non comedatis, & non bibatis tribus diebus, & tribus noctibus: & ego cum ancillis meis ſimiliter jejunabo, & tunc ingrediar ad regem, contra legem faciens, non vocata, tradenſque me morti & periculo.

17. Ivit itaque Mardochæus, & fecit omnia quæ ei Eſther præceperat.

CAPUT V.

Eſther adit Regem benè ornata, hanc blandè excipit: invitat Regem ad convivium. Quæ autem cap. 15. à v. 4. ad verſiculum 19. narrantur, huc ſunt revocanda.

1. Die autem tertio induta eſt Eſther regalibus veſtimentis, & ſtetit in atrio domus regiæ, quod erat interius, contra baſilicam (a) regis: at ille ſedebat ſuper ſolium ſuum in conſiſtorio palatii contra oſtium domus.

2. Cùmque vidiſſet Eſther reginam ſtantem, placuit oculis ejus, & extendit contra eam virgam auream, quam tenebat manu. Quæ accedens, oſculata eſt ſummitatem virgæ ejus.

3. Dixitque ad eam rex: Quid vis Eſther regina? quæ eſt petitio tua? etiam ſi dimidiam partem regni petieris, dabitur tibi.

4. At illa reſpondit: Si regi placet, obſecro ut venias ad me hodie, & Aman tecum, ad convivium quod paravi.

5. Statimque rex, Vocate, inquit, citò Aman, ut Eſther obediat voluntati. Venerunt itaque rex & Aman ad convivium, quod ei regina paraverat.

6. Dixitque ei rex, poſtquam vinum biberat abundanter: Quid petis ut detur tibi? & pro qua re poſtulas? etiam ſi dimidiam partem regni mei petieris, impetrabis.

7. Cui reſpondit Eſther: Petitio mea, & preces ſunt iſtæ:

8. Si inveni in conſpectu regis gratiam, & ſi regi placet, ut det mihi quod poſtulo, & meam impleat petitionem: veniat rex & Aman ad convivium quod paravi eis, & cras aperiam regi voluntatem meam.

9. Egreſſus eſt itaque illo die Aman lætus & alacer. Cùmque vidiſſet Mardochæum ſedentem ante fores palatii, & non ſolùm non aſſurrexiſſe ſibi, ſed nec motum quidem de loco ſeſſionis ſuæ, indignatus eſt valdè:

10. Et diſſimulata ira, reverſus in domum ſuam, convocavit ad ſe amicos ſuos, & Zares uxorem ſuam:

11. Et expoſuit illis magnitudinem divitiarum ſuarum, filiorumque turbam, & quanta eum gloria ſuper omnes principes & ſervos ſuos rex elevaſſet.

12. Et poſt hæc ait: Regina quoque Eſther nullum alium vocavit ad convivium cum rege, præter me: apud quam etiam cras cum rege pranſurus ſum.

13. Et cùm hæc omnia habeam, nihil me habere puto, quamdiu videro Mardochæum Judæum ſedentem ante fores regias.

14. Reſponderuntque ei Zares uxor ejus, & cæteri amici: Jube parari excelſam trabem, habentem altitudinis quinquaginta cubitos, & dic manè regi ut appendatur ſuper eam Mardochæus, & ſic ibis cum rege lætus ad convivium. Placuit ei conſilium, & juſſit excelſam parari crucem.

CAPUT VI.

Aman jubetur publicè honorare Mardochæum, eumque equo impoſitum præcedere.

1. Noctem illam duxit rex inſomnem, juſſitque ſibi afferri hiſtorias & annales priorum temporum. Quæ cùm illo præſente legerentur,

2. Ventum eſt ad illum locum ubi ſcriptum erat, quo modo nuntiaſſet Mardochæus inſidias Bagathan & Thares eunuchorum, regem Aſſuerum jugulare cupientium.

3. Quod cùm audiſſet rex, ait: Quid pro hac fide honoris ac præmii Mardochæus conſecutus eſt? Dixerunt ei ſervi illius ac miniſtri: Nihil omnino mercedis accepit. (a)

4. Statimque rex, Quis eſt, inquit, in atrio? Aman quippe interius (b) atrium domus regiæ intraverat, ut ſuggereret regi, & juberet Mardochæum affigi patibulo, quod ei fuerat præparatum.

5. Reſ-

rex ſolus, & quos is vocaſſet: ex ea lege nulli licebat regem adire niſi vocato, ex Herodoto L. 1. cap. 23. ex Ammiano Marcellino L. 14. Ad hanc narrationem c. 4. referenda ſunt, quæ cap. 15. primis verſiculis continentur, quæque cap. 13. à verſu 8. ad v. 18. ſcripta ſunt.

CAP. V. 1. (a) Pars erat interna, ſeu palatii conſiſtorium, ubi erat thronus ille magnificus.

CAP. VI. 3. (a) Et tamen cap. 12. v. 5. data ei munera pro delatione legimus: miniſtri fortè nihil magni, aut glorioſi datum reſpondent, non de aliis præmiis.

4. (b) Exterius erat cum atrio Regis comparatum, interius, habita ratione exteriorum.

5. Reſponderunt pueri: Aman ſtat in atrio. Dixitque rex: Ingrediatur.

6. Cùmque eſſet ingreſſus, ait illi: Quid debet fieri viro, quem rex honorare deſiderat? Cogitans autem in corde ſuo Aman, & reputans quòd nullum alium rex, niſi ſe, vellet honorare,

7. Reſpondit: Homo quem rex honorare cupit,

8. Debet indui veſtibus regiis, & imponi ſuper equum, qui de ſella regis eſt, & accipere regium diadema (c) ſuper caput ſuum,

9. Et primus (d) de regiis principibus ac tyrannis teneat equum ejus, & per plateam civitatis incedens clamet, & dicat: Sic honorabitur, quemcumque voluerit rex honorare.

10. Dixitque ei rex: Feſtina, & ſumpta ſtola & equo, fac, ut locutus es, Mardochæo Judæo qui ſedet ante fores palatii. Cave ne quidquam de his, quæ locutus es, prætermittas.

11. Tulit itaque Aman ſtolam & equum, indutumque Mardochæum in platea civitatis, & impoſitum equo præcedebat, atque clamabat: Hoc honore condignus eſt, quemcumque rex voluerit honorare.

12. Reverſuſque eſt Mardochæus ad januam palatii, & Aman feſtinavit ire in domum ſuam, lugens & operto capite:

13. Narravitque Zares uxori ſuæ, & amicis, omnia quæ eveniſſent ſibi. Cui reſponderunt ſapientes, quos habebat in conſilio, & uxor ejus: Si de ſemine Judæorum eſt Mardochæus, ante quem cadere cœpiſti, non poteris ei reſiſtere, ſed cades in conſpectu ejus.

14. Adhuc illis loquentibus, venerunt eunuchi regis, & citò eum ad convivium, quod regina paraverat, pergere compulerunt.

CAPUT VII.

Venit Rex ad Reginæ convivium, cui adeſt Aman. Eſther ſibi & populo ſuo vitam ſalvam petit adversùs Aman, quem Rex jubet in patibulo ſuſpendi, quod ipſe Aman paraverat Mardochæo.

1. INtravit itaque rex & Aman, ut biberent cum regina.

2. Dixitque ei rex etiam ſecunda die, poſtquam vino incaluerat: Quæ eſt petitio tua Eſther, ut detur tibi? & quid vis fieri? etiam ſi dimidiam partem regni mei petieris, impetrabis.

3. Ad quem illa reſpondit: Si inveni gratiam in oculis tuis ò rex, & ſi tibi placet, dona mihi animam meam, pro qua rogo, & populum meum, pro quo obſecro.

4. Traditi enim ſumus ego & populus meus, ut conteramur, jugulemur, & pereamus. Atque utinam in ſervos & famulas venderemur: eſſet tolerabile malum, & gemens tacerem: nunc autem hoſtis noſter eſt, cujus crudelitas redundat in regem.

5. Reſponденſque rex Aſſuerus ait: Quis eſt iſte, & cujus potentiæ, ut hæc audeat facere?

6. Dixitque Eſther: Hoſtis & inimicus noſter peſſimus iſte eſt Aman. Quod ille audiens, illicò obſtupuit, vultum regis ac reginæ ferre non ſuſtinens.

7. Rex autem iratus ſurrexit, & de loco convivii intravit in hortum arboribus conſitum. Aman quoque ſurrexit, ut rogaret Eſther reginam pro anima ſua; intellexit enim à rege ſibi paratum malum.

8. Qui cùm reverſus eſſet de horto nemoribus conſito, & intraſſet convivii locum, reperit Aman ſuper lectulum corruiſſe, in quo jacebat Eſther, & ait: Etiam reginam vult opprimere, me præſente, in domo mea. Necdum verbum de ore regis exierat, & ſtatim operuerunt faciem ejus.

9. Dixitque Harbona, unus de eunuchis, qui ſtabant in miniſterio regis: En lignum (a) quod paraverat Mardochæo, qui locutus eſt pro rege, ſtat in domo Aman, habens altitudinis quinquaginta cubitos. Cui dixit rex: Appendite eum in eo.

10. Suſpenſus eſt itaque Aman in patibulo quod paraverat Mardochæo: & regis ira quievit.

CAPUT VIII.

Mardochæus regii annuli cuſtos conſtituitur, edictum revocatur, mittuntur litteræ in provincias. Ad hoc caput 8. decimumſextum totum pertinet.

1. DIe illo dedit rex Aſſuerus Eſther reginæ domum Aman adverſarii Judæorum, & Mardochæus ingreſſus (a) eſt ante faciem regis. Confeſſa eſt enim ei Eſther quòd eſſet patruus ſuus,

2. Tu-

8. (c) Non legimus hoc executioni mandatum eſſe: ac veriſimile eſt id honoris rejectum fuiſſe à Mardochæo.

9. (d) Hebr. *Et detur veſtis & equus per manum viri de principibus regis ſatrapis*, & induant virum, *quem Rex vult honorare*: principi cura datur tradendi veſtem & equum: ſed tamen ex v. 11. Aman hæc fecit omnia.

9. (a) Hic lignum domi ſuæ erexerat ad Mardochæi necem; illud ad urbis portam fixerunt, ex cap. 16. v. 18. CAP. VII.

1. & 2. (a) Admiſſus eſt ad intimam ejus familiaritatem. *Annulum*, hoc erat ſignum dignitatis & poteſtatis. CAP. VIII.

2. Tulitque rex annulum, quem ab Aman recipi juſſerat, & tradidit Mardochæo. Eſther autem conſtituit Mardochæum ſuper domum ſuam.

3. Nec his contenta, procidit ad pedes regis, flevitque, & locuta ad eum oravit, ut malitiam Aman Agagitæ, & machinationes ejus peſſimas, quas excogitaverat contra Judæos, juberet irritas fieri.

4. At ille ex more ſceptrum aureum protendit manu, quo ſignum clementiæ monſtrabatur: illaque conſurgens ſtetit ante eum.

5. Et ait: Si placet regi, & ſi inveni gratiam in oculis ejus, & deprecatio mea non ei videtur eſſe contraria, obſecro, ut novis epiſtolis, veteres Aman litteræ, inſidiatoris & hoſtis Judæorum, quibus eos in cunctis regis provinciis perire præceperat, corrigantur.

6. Quomodo enim potero ſuſtinere necem & interfectionem populi mei?

7. Reſponditque rex Aſſuerus Eſther reginæ, & Mardochæo Judæo: Domum Aman conceſſi Eſther, & ipſum juſſi affigi cruci, quia auſus eſt manum mittere in Judæos.

8. Scribite ergo Judæis, ſicut vobis placet, regis nomine, ſignantes litteras annulo meo. Hæc enim conſuetudo erat, ut epiſtolis, quæ ex regis nomine mittebantur, & illius annulo ſignatæ erant, nemo auderet contradicere.

9. Accitiſque ſcribis & librariis regis (erat autem tempus tertii menſis, qui appellatur Siban) vigeſima & tertia die illius ſcriptæ ſunt epiſtolæ, ut Mardochæus voluerat, ad Judæos, & ad principes, procuratoreſque & judices, qui centum vigintiſeptem provinciis ab India uſque ad Æthiopiam præſidebant; provinciæ atque provinciæ, populo & populo, juxta linguas & litteras ſuas, & Judæis (b) prout legere poterant, & audire.

10. Ipſæque epiſtolæ, quæ regis nomine mittebantur, annulo ipſius obſignatæ ſunt, & miſſæ per veredarios (c): qui per omnes provincias diſcurrentes, veteres litteras novis nuntiis prævenirent.

11. Quibus imperavit rex, ut convenirent Judæos per ſingulas civitates, & in unum præciperent congregari, ut ſtarent pro animabus ſuis, & omnes inimicos ſuos, cum conjugibus ac liberis & univerſis domibus interficerent (d) atque delerent, & ſpolia eorum diriperent.

12. Et conſtituta eſt per omnes provincias una ultionis dies, id eſt, tertiadecima menſis duodecimi Adar.

13. Summaque epiſtolæ hæc fuit, ut in omnibus terris ac populis, qui regis Aſſueri ſubjacebant imperio, notum fieret, paratos eſſe Judæos ad capiendam vindictam de hoſtibus ſuis.

14. Egreſſique ſunt veredarii celeres nuntia perferentes, & edictum regis pependit in Suſan.

15. Mardochæus autem, de palatio & de conſpectu regis egrediens, fulgebat veſtibus regiis, hyacinthinis videlicet, & aereis, coronam auream portans in capite, & amictus ſerico pallio atque purpureo: omniſque civitas exultavit atque lætata eſt.

16. Judæis autem nova lux oriri viſa eſt, gaudium, honor, & tripudium.

17. Apud omnes populos, urbes, atque provincias, quocumque regis juſſa veniebant, mira exultatio, epulæ atque convivia, & feſtus dies: in tantum ut plures alterius gentis ſectæ eorum religioni & cæremoniis jungerentur. Grandis enim cunctos Judaici nominis terror invaſerat.

CAPUT IX.

Percuſſi hoſtes à Judæis, filii Aman ſuſpenſi.

1. Igitur duodecimi menſis, quem Adar vocari antè jam diximus, tertiadecima die, quando cunctis Judæis interfectio parabatur, & hoſtes eorum inhiabant ſanguini, verſa vice Judæi ſuperiores eſſe cœperunt, & ſe de adverſariis vindicare.

2. Congregatique ſunt per ſingulas civitates, oppida, & loca, ut extenderent manum contra inimicos & perſecutores ſuos. Nulluſque auſus eſt reſiſtere, eò quòd omnes populos magnitudinis eorum formido penetrarat.

3. Nam & provinciarum judices, & duces, & procuratores, omniſque dignitas quæ ſingulis locis ac operibus præerat, extollebant Judæos timore Mardochæi:

4. Quem principem eſſe palatii, & plurimum poſſe cognoverant: fama quoque nominis ejus creſcebat quotidie, & per cunctorum ora volitabat.

5. Itaque

9. (b) Hebr. *Et Iudæis juxta ſcripturam eorum, & juxta linguam eorum*, Hebræo charactere & idiomate.

10. (c) Curſores, qui mutatis equis feſtinant.

11. & 13. (d) Deus ſic voluit punire impios, qui ſe comparaverant ad occidendos innoxios: hæc tum erat talionis pœna in veteri lege uſitata. Judæi hoc temporis intervallo eos notaverant, qui ad necem Judæorum ſe parabant. *Et aereis*, coloris candidi, aut cærulei.

5. Itaque percuſſerunt (a) Judæi inimicos ſuos plaga magna, & occiderunt eos, reddentes eis quod ſibi paraverant facere:

6. In tantum ut etiam in Suſan quingentos viros interficerent, extra decem filios Aman Agagitæ hoſtis Judæorum: quorum iſta ſunt nomina:

7. Pharſandatha, & Delphon, & Eſphata,

8. Et Phoratha, & Adalia, & Aridatha,

9. Et Phermeſta, & Ariſai, & Aridai, & Jezatha.

10. Quos cùm occidiſſent, prædas de ſubſtantiis eorum tangere noluerunt (b).

11. Statimque numerus eorum, qui occiſi erant in Suſan, ad regem relatus eſt.

12. Qui dixit reginæ: In urbe Suſan interfecerunt Judæi quingentos viros, & alios decem filios Aman: quantam putas eos exercere cædem in univerſis provinciis? Quid ultra poſtulas, & quid vis ut fieri jubeam?

13. Cui illa reſpondit: Si regi placet, detur poteſtas Judæis, ut ſicut fecerunt hodie in Suſan, ſic & cras faciant, & decem filii Aman in patibulis ſuſpendantur.

14. Præcepitque rex ut ita fieret. Statimque in Suſan pependit edictum, & decem filii Aman ſuſpenſi (c) ſunt.

15. Congregatis Judæis quartadecima die menſis Adar, interfecti ſunt in Suſan trecenti viri: nec eorum ab illis direpta ſubſtantia eſt.

16. Sed & per omnes provincias, quæ ditioni regis ſubjacebant, pro animabus ſuis ſteterunt Judæi, interfectis hoſtibus ac perſecutoribus ſuis: in tantum ut ſeptuagintaquinque millia occiſorum implerentur, & nullus de ſubſtantiis eorum quidquam contingeret.

17. Dies autem tertiuſdecimus menſis Adar, primus apud omnes interfectionis fuit: & quartadecima die cædere deſierunt. Quem conſtituerunt eſſe ſolemnem, ut in eo omni tempore deinceps vacarent epulis, gaudio atque conviviis.

18. At hi qui in urbe Suſan cædem exercuerant, tertiodecimo & quartodecimo die ejuſdem menſis in cæde verſati ſunt: quintodecimo autem die percutere deſierunt. Et idcircò eumdem diem conſtituerunt ſolemnem epularum atque lætitiæ.

19. Hi verò Judæi, qui in oppidis non muratis ac villis morabantur, quartamdecimum diem menſis Adar conviviorum & gaudii decreverunt, ita ut exultent in eo, & mittant ſibi mutuò partes epularum & ciborum.

20. Scripſit (d) itaque Mardochæus omnia hæc, & litteris comprehenſa miſit ad Judæos, qui in omnibus regis provinciis morabantur, tam in vicino poſitis, quàm procul,

21. Ut quartamdecimam & quintamdecimam diem menſis Adar pro feſtis ſuſciperent, & revertente ſemper anno ſolemni celebrarent honore:

22. Quia in ipſis diebus ſe ulti ſunt Judæi de inimicis ſuis, & luctus atque triſtitia in hilaritatem gaudiumque converſa ſunt, eſſentque dies iſti epularum atque lætitiæ, & mitterent ſibi invicem ciborum partes, & pauperibus munuſcula largirentur.

23. Suſceperuntque Judæi in ſolemnem ritum cuncta quæ eo tempore facere cœperant, & quæ Mardochæus litteris facienda mandaverat.

24. Aman enim, filius Amadathi ſtirpis Agag, hoſtis & adverſarius Judæorum, cogitavit contra eos malum, ut occideret illos, atque deleret: & miſit phur, quod noſtra lingua vertitur in ſortem.

25. Et poſteà ingreſſa eſt Eſther ad regem, obſecrans ut conatus ejus litteris regis irriti fierent, & malum quod contra Judæos cogitaverat, reverteretur in caput ejus. Denique & ipſum & filios ejus affixerunt cruci,

26. Atque ex illo tempore dies iſti appellati ſunt phurim (e), id eſt, ſortium, eò quòd phur, id eſt, ſors, in urnam miſſa fuerit. Et cuncta quæ geſta ſunt, epiſtolæ, id eſt, libri hujus volumine continentur:

27. Quæque ſuſtinuerunt (f), & quæ deinceps immutata ſunt, ſuſceperunt Judæi ſuper ſe & ſemen ſuum, & ſuper cunctos,

CAP. IX. 5. (a) Qui eorum cervicibus imminebant. Hoc factum eſt publica Regis auctoritate, ut populi Dei ſaluti conſultum foret, & cultus divinus conſervaretur. Perſæ Judæorum hoſtes priori Regis edicto paruerunt, fortè poſteriori parere recuſabant, ſed magiſtratuum auctoritate repreſſi ſunt.

10. (b) Ut oſtenderent ſe auctoritate regia injurias ultos eſſe, non ex cupiditate bona eorum invadendi, ſed ſui conſervandi neceſſitate.

14. (c) Anno 12. Regis cùm ſuſpenſus eſt Aman, filii conjecti ſunt in carcerem, & anno 13. ſuſpenſi. Inter duo edicta unum contra Judæos, alterum pro Judæis, duo interceſſerunt menſes: ſed poſtulavit Eſther ut filii Aman exponerentur in patibulis, ut Perſæ minùs in Judæos ſævirent. Quod cap. 16. v. 18. de cognatione Aman dicitur, ad filios Aman non pertinet, ſed conjecti in carcerem ad diem ultionis generalis ſunt eſervati.

20. & 24. (d) Epiſtolam. *Phur*, quod noſtra lingua vertitur *in ſortem*. פור, *phur*, eſt vox Perſica: *Ghoral*, גורל, Hebraica.

26. (e) Id eſt, *ſortium*, eò quòd *ſors*, id eſt, *phur*, in urnam miſſa fuerit. *Et cuncta quæ geſta ſunt in epiſtola*: Hebr. *Propterea*, propter verba epiſtolæ hujus, quam Mardochæus miſit; pendet ſententia quæ v. proximo abſolvitur.

27. (f) Hebr. *Stabilierunt*, & ſuſceperunt Judæi ſuper ſe, & ſuper ſemen ſuum: *& ſuper adhærentes eis*, proſelytos: *& non tranſibit*; non omittent.

ctos, qui religioni eorum voluerunt copulari, ut nulli liceat duos hos dies abſque ſolemnitate tranſigere: quod ſcriptura teſtatur, & certa expetunt tempora, annis ſibi jugiter ſuccedentibus.

28. Iſti ſunt dies, quos nulla umquam delebit oblivio: & per ſingulas generationes cunctæ in toto orbe provinciæ celebrabunt: nec eſt ulla civitas, in qua dies phurim, id eſt, ſortium, non obſerventur à Judæis, & ab eorum progenie, quæ his cæremoniis obligata eſt.

29. Scripſeruntque Eſther regina filia Abihail & Mardochæus Judæus etiam ſecundam epiſtolam, ut omni ſtudio dies iſta ſolemnis ſanciretur in poſterum.

30. Et miſerunt ad omnes Judæos, qui in centum vigintiſeptem provinciis regis Aſſueri verſabantur, ut haberent pacem, & ſuſciperent veritatem,

31. Obſervantes dies ſortium, & ſuo tempore cum gaudio celebrarent: ſicut conſtituerant Mardochæus & Eſther, & illi obſervanda ſuſceperunt à ſe, & à ſemine ſuo, jejunia & clamores, & ſortium dies,

32. Et omnia quæ libri hujus, qui vocatur Eſther, hiſtoria continentur.

CAPUT X.

Primis verſiculis cap. hiſtoria Eſtheris concluditur; quæ ſequuntur, ea deſunt in textu Hebræo, & ſunt inſtar appendicis ad præcedentem hiſtoriam.

1. REx verò Aſſuerus omnem terram & cunctas maris inſulas fecit tributarias:

2. Cujus fortitudo & imperium, & dignitas atque ſublimitas, qua exaltavit Mardochæum, ſcripta ſunt in libris Medorum, atque Perſarum:

3. Et quomodo Mardochæus Judaici generis ſecundus à rege Aſſuero fuerit: & magnus apud Judæos, & acceptabilis plebi fratrum ſuorum, quærens bona populo ſuo, & loquens ea quæ ad pacem ſeminis ſui pertinerent.

Quæ habentur in Hebræo, plena fide expreſſi. Hæc autem, quæ ſequuntur, ſcripta reperi in editione vulgata, quæ Græcorum lingua & litteris continentur: & interim poſt finem libri hoc capitulum ferebatur; quod juxta conſuetudinem noſtram obelo, id eſt, veru, prænotavimus.

4. Dixitque Mardochæus (a): A Deo facta ſunt iſta.

5. Recordatus ſum ſomnii, quod videram, hæc eadem ſignificantis: nec eorum quidquam irritum fuit.

6. Parvus fons, qui crevit in fluvium, & in lucem ſolemque converſus eſt, & in aquas plurimas redundavit: Eſther eſt, quam rex accepit uxorem, & voluit eſſe reginam.

7. Duo autem dracones: ego ſum, & Aman.

8. Gentes quæ convenerant, hi ſunt, qui conati ſunt delere nomen Judæorum.

9. Gens autem mea, Iſrael eſt, quæ clamavit ad Dominum, & ſalvum fecit Dominus populum ſuum: liberavitque nos ab omnibus malis, & fecit ſigna magna atque portenta inter gentes:

10. Et duas ſortes eſſe præcepit, unam populi Dei, & alteram cunctarum gentium.

11. Venitque utraque ſors in ſtatutum ex illo jam tempore diem coram Deo univerſis gentibus:

12. Et recordatus eſt Dominus populi ſui, ac miſertus eſt hæreditatis ſuæ.

13. Et obſervabuntur dies iſti in menſe Adar, quartadecima & quintadecima die ejuſdem menſis, cum omni ſtudio & gaudio in unum cœtum populi congregati, in cunctas deinceps generationes populi Iſrael.

CAPUT XI.

Somnium Mardochæi.

1. ANno quarto regnantibus Ptolemæo & Cleopatra (a), attulerunt Doſithæus, qui ſe Sacerdotem & Leviticì generis ferebat, & Ptolemæus filius ejus, hanc epiſtolam phurim, quam dixerunt interpretatum eſſe Lyſimachum Ptolemæi filium in Jeruſalem.

Hoc

CAP. X. 4. (a) Quæ ſequuntur, deſunt in Hebræo.

CAP. XI. 1. (a) Quod initium deerat in Hebræo: ac videtur eſſe totius libri exordium v. 1. cap. 1. Hinc colligitur hanc epiſtolam Jeroſolymis in Ægyptum perlatam eſſe poſt tempora Alexandri Magni. Quis fuerit Rex ille *Ptolemæus*, an *Philometor* ſextus ab Alexandro, qui Judæos militiæ ſuæ duces Oniam & Doſithæum conſtituit, ex Joſepho L. 2. contra Appionem: an potius is fuit *Philadelphus*, cujus anno ſeptimo libros ſacros interpretati ſunt 70. ſenes, ex Epiphanio L. de ponderibus & menſuris. Epiſtolam *phurim* Doſithæus & Ptolemæus ejus filius à Lyſimacho tranſlatam attulerunt, quæ magna pars erat libri Eſther: hanc interpretatus erat Lyſimachus. Suſpicatur Huetius 70. ſenes, ne actum agerent, hanc interpretationem ſuæ lucubrationi intexuiſſe, ac bonæ partis libri Lyſimachum habendum eſſe interpretem. Hujus verſionis magnam eſſe licentiam admonuit Hieronymus in præfatione ſua, & exemplar laciniosis hinc inde verborum finibus trahens; neque illic 70. ſeniorum caſtitatem in vertendo, & fidem reperies, ut vel inde alienum interpretem poſſis agnoſcere, inquit Huetius.

Hoc quoque principium erat in editione vulgata, quod nec in Hebræo, nec apud ullum fertur interpretum.

2. Anno ſecundo, regnante Artaxerxe (b) maximo, prima die menſis Niſan, vidit ſomnium Mardochæus filius Jaïri, filii Semei, filii Cis, de tribu Benjamin:

3. Homo Judæus, qui habitabat in urbe Suſis, vir magnus, & inter primos aulæ regiæ.

* 4. Reg. 24. 15. Sup. 2. 6. 4. * Erat autem de eo numero captivorum, quos tranſtulerat Nabuchodonoſor rex Babylonis de Jeruſalem cum Jechonia rege Juda:

5. Et hoc ejus ſomnium fuit: Apparuerunt voces, & tumultus, & tonitrua, & terræmotus, & conturbatio ſuper terram:

* Sup. 10. 7. 6. Et ecce duo dracones magni, * paratique contra ſe in prælium.

7. Ad quorum clamorem cunctæ concitatæ ſunt nationes, ut pugnarent contra gentem juſtorum.

8. Fuitque dies illa tenebrarum & diſcriminis, tribulationis & anguſtiæ, & ingens formido ſuper terram.

9. Conturbataque eſt gens juſtorum timentium mala ſua, & præparata ad mortem.

10. Clamaveruntque ad Deum, & illis vociferantibus, fons parvus crevit in fluvium maximum, & in aquas plurimas redundavit.

11. Lux & ſol ortus eſt, & humiles exaltati ſunt, & devoraverunt inclytos.

12. Quod cùm vidiſſet Mardochæus, & ſurrexiſſet de ſtrato, cogitabat quid Deus facere vellet: & fixum habebat in animo ſcire cupiens quid ſignificaret ſomnium.

CAPUT XII.

Manifeſtatio inſidiarum eunuchorum in regem à Mardochæo, ex ſecundo capite repetita.

Sup. 2. 21. & 6. 2. 1. MOrabatur autem eo tempore in aula regis cum Bagatha & Thara eunuchis regis, qui janitores erant palatii.

2. Cùmque intellexiſſet cogitationes eorum, & curas diligentiùs pervidiſſet, didicit quòd conarentur in regem Artaxerxem manus mittere, & nuntiavit ſuper eo regi.

3. Qui de utroque habita quæſtione, confeſſos juſſit duci ad mortem.

4. Rex autem quod geſtum erat, ſcripſit in commentariis: ſed & Mardochæus rei memoriam litteris tradidit.

5. Præcepitque ei rex, ut in aula palatii moraretur, datis ei pro delatione muneribus.

6. Aman verò filius Amadathi bugæus, erat glorioſiſſimus coram rege, & voluit nocere Mardochæo & populo ejus, pro duobus eunuchis regis qui fuerant interfecti.

Hucuſque proœmium.

Quæ ſequuntur, in eo loco poſita erant, ubi ſcriptum eſt in volumine,

Et diripuerunt bona, vel ſubſtantias eorum.

Quæ in ſola vulgata editione reperimus:

Epiſtolæ autem hoc exemplar fuit.

CAPUT XIII.

Epiſtola ab Aman miſſa de cæde Judæorum; item oratio Mardochæi.

1. REx maximus (a) Artaxerxes ab India uſque Æthiopiam, centum viginti ſeptem provinciarum principibus & ducibus, qui ejus imperio ſubjecti ſunt, ſalutem.

2. Cùm plurimis gentibus imperarem, & univerſum orbem meæ ditioni ſubjugaſſem, volui nequaquam abuti potentiæ magnitudine, ſed clementia & lenitate gubernare ſubjectos, ut abſque ullo terrore vitam ſilentio tranſigentes, optata cunctis mortalibus pace fruerentur.

3. Quærente autem me à conſiliariis meis, quomodo poſſet hoc impleri, unus qui ſapientia & fide cæteros præcellebat, & erat poſt regem ſecundus, Aman nomine,

4. Indicavit mihi in toto orbe terrarum populum eſſe diſperſum, qui novis uteretur legibus, & contra omnium gentium conſuetudinem faciens, Regum juſſa contemneret, & univerſarum concordiam nationum ſua diſſenſione violaret.

5. Quod cùm didiciſſemus, videntes

unam

2. (b) Id commune erat Perſarum nomen, ut *Aſſueri* Medorum.

1. (a) Hæc Aſſueri epiſtola loco ſuo emota, ad tertii capitis finem fuit collocanda. CAPUT XIII.

unam gentem rebellem adverſus omne hominum genus perverſis uti legibus, noſtriſque juſſionibus contraire, & turbare ſubjectarum nobis provinciarum pacem atque concordiam.

6. Juſſimus, ut quoſcumque Aman, qui omnibus provinciis præpoſitus eſt, & ſecundus à rege, & quem patris loco colimus, monſtraverit, cum conjugibus ac liberis deleantur ab inimicis ſuis: nulluſque eorum miſereatur, quartadecima die duodecimi menſis Adar anni præſentis:

7. Ut nefarii homines uno die ad inferos deſcendentes, reddant imperio noſtro pacem, quam turbaverant.

Huc uſque exemplar epiſtolæ.

Quæ ſequuntur, poſt eum locum ſcripta reperi, ubi legitur,

Pergenſque Mardochæus fecit omnia quæ ei mandaverat Eſther.

Nec tamen habentur in Hebraico, & apud nullum penitus feruntur interpretum.

8. Mardochæus (b) autem deprecatus eſt Dominum, memor omnium operum ejus,

9. Et dixit: Domine Domine rex omnipotens; in ditione enim tua cuncta ſunt poſita, & non eſt qui poſſit tuæ reſiſtere voluntati, ſi decreveris ſalvare Iſrael.

10. Tu feciſti cœlum & terram, & quidquid cœli ambitu continetur.

11. Dominus omnium es, nec eſt qui reſiſtat majeſtati tuæ.

12. Cuncta noſti, & ſcis, quia non pro ſuperbia & contumelia, & aliqua gloriæ cupiditate fecerim hoc, ut non adorarem Aman ſuperbiſſimum,

13. (Libenter enim pro ſalute Iſrael etiam veſtigia pedum ejus deoſculari paratus eſſem,)

14. Sed timui ne honorem Dei mei transferrem ad hominem, & ne quemquam adorarem, excepto Deo meo.

15. Et nunc Domine rex Deus Abraham miſerere populi tui, quia volunt nos inimici noſtri perdere, & hæreditatem tuam delere.

16. Ne deſpicias partem tuam, quam redemiſti tibi de Ægypto.

17. Exaudi deprecationem meam, & propitius eſto ſorti & funiculo tuo: & converte luctum noſtrum in gaudium, ut viventes laudemus nomen tuum Domine, & ne claudas ora te canentium.

18. Omnis quoque Iſrael pari mente & obſecratione clamavit ad Dominum, eò quòd eis certa mors impenderet.

CAPUT XIV.

Eſther, proſtrata coram Deo poſtulat averti periculum.

1. Eſther quoque regina confugit ad Dominum, pavens periculum quod imminebat.

2. Cùmque depoſuiſſet veſtes regias, fletibus & luctui apta indumenta ſuſcepit, & pro unguentis variis, cinere & ſtercore implevit caput, & corpus ſuum humiliavit jejuniis: omniaque loca, in quibus antea lætari conſueverat, crinium laceratione complevit.

3. Et deprecabatur Dominum Deum Iſrael, dicens: Domine mi, qui rex noſter es ſolus, adjuva me ſolitariam, & cujus præter te nullus eſt auxiliator alius.

4. Periculum meum in manibus meis eſt.

5. * Audivi à patre meo, quòd tu Domine tuliſſes Iſrael de cunctis gentibus, & patres noſtros ex omnibus retro majoribus ſuis, ut poſſideres hæreditatem ſempiternam, feciſtique eis ſicut locutus es. * Deut 4. 20. 34. & 32. 9.

6. Peccavimus in conſpectu tuo, & idcircò tradidiſti nos in manus inimicorum noſtrorum:

7. Coluimus enim deos eorum. Juſtus es Domine:

8. Et nunc non eis ſufficit, quòd duriſſima nos opprimunt ſervitute, ſed robur manuum ſuarum, idolorum potentiæ deputantes,

9. Volunt tua mutare promiſſa, & delere hæreditatem tuam, claudere ora laudantium te, atque extinguere gloriam templi (a) & altaris tui,

10. Ut aperiant ora gentium, & laudent idolorum fortitudinem, & prædicent carnalem regem in ſempiternum.

11. Ne tradas Domine ſceptrum tuum his, qui non ſunt, ne rideant ad ruinam noſtram: ſed converte conſilium eorum ſuper eos, & eum, qui in nos cœpit ſævire, diſperde.

12. Memento Domine, & oſtende te nobis in tempore tribulationis noſtræ, & da mihi fiduciam Domine rex deorum, & univerſæ poteſtatis:

13. Tri-

8. (b) Hæc Mardochæi oratio extremo capitis 4. videtur inferenda, uti & oratio Eſther, cap. xiv.

9. (a) Quod Darius juſſerat ædificandum.

13. Tribue ſermonem compoſitum in ore meo in conſpectu leonis, & transfer cor illius in odium hoſtis noſtri, ut & ipſe pereat, & cæteri qui ei conſentiunt.

14. Nos autem libera manu tua, & adjuva me, nullum aliud auxilium habentem, niſi te, Domine, qui habes omnium ſcientiam,

15. Et noſti quia oderim gloriam iniquorum, & deteſter cubile incircumciſorum, & omnis alienigenæ.

16. Tu ſcis neceſſitatem meam, quòd abominer ſignum ſuperbiæ & gloriæ meæ, quod eſt ſuper caput meum in diebus oſtentationis meæ, & deteſter illud quaſi pannum menſtruatæ, & non portem in diebus ſilentii mei,

17. Et quòd non comederim in menſa Aman, nec mihi placuerit convivium regis, & non biberim vinum libaminum:

18. Et numquam lætata ſit ancilla tua, ex quo huc translata ſum uſque in præſentem diem, niſi in te Domine Deus Abraham.

19. Deus fortis ſuper omnes, exaudi vocem eorum qui nullam aliam ſpem habent, & libera nos de manu iniquorum, & erue me à timore meo.

CAPUT XV.

Epiſtolam Aſſueri pro ſalute Judæorum complectitur.

Hæc quoque addita reperi in editione vulgata.

1. ET mandavit ei (haud dubium quin Eſther Mardochæus) ut ingrederetur ad regem, & rogaret pro populo ſuo, & pro patria ſua.

2. Memorare (inquit) dierum humilitatis tuæ, quomodo nutrita ſis in manu mea, quia Aman ſecundus à rege locutus eſt contra nos in mortem:

3. Et tu invoca Dominum, & loquere regi pro nobis, & libera nos de morte.

Necnon & iſta quæ ſubdita ſunt.

4. Die autem tertio depoſuit veſtimenta ornatus ſui, & circumdata eſt gloria ſua.

5. Cùmque regio fulgeret habitu, & invocaſſet omnium rectorem & ſalvatorem Deum, aſſumpſit duas famulas,

6. Et ſuper unam quidem innitebatur, quaſi præ deliciis & nimia teneritudine corpus ſuum ferre non ſuſtinens:

7. Altera autem famularum ſequebatur dominam, defluentia in humum indumenta ſuſtentans.

8. Ipſa autem roſeo colore vultum perfuſa, & gratis ac nitentibus oculis triſtem celabat animum, & nimio timore contractum.

9. Ingreſſa igitur cuncta per ordinem oſtia, ſtetit contra regem, ubi ille reſidebat ſuper ſolium regni ſui, indutus veſtibus regiis, auroque fulgens, & pretioſis lapidibus, eratque terribilis aſpectu.

10. Cùmque elevaſſet faciem, & ardentibus oculis furorem pectoris indicaſſet, regina corruit, & in pallorem colore mutato, laſſum ſuper ancillulam reclinavit caput.

11. Convertitque Deus ſpiritum regis in manſuetudinem, & feſtinus ac metuens exilivit de ſolio, & ſuſtentans eam ulnis ſuis, donec rediret ad ſe, his verbis blandiebatur:

12. Quid habes Eſther? Ego ſum frater tuus, noli metuere.

13. Non morieris: non enim pro te, ſed pro omnibus hæc lex conſtituta eſt.

14. Accede igitur, & tange ſceptrum.

15. Cùmque illa reticeret, tulit auream virgam, & poſuit ſuper collum ejus, & oſculatus eſt eam, & ait: Cur mihi non loqueris?

16. Quæ reſpondit: Vidi te domine quaſi Angelum Dei, & conturbatum eſt cor meum præ timore gloriæ tuæ.

17. Valdè enim mirabilis es domine, & facies tua plena eſt gratiarum.

18. Cùmque loqueretur, rurſus corruit, & penè exanimata eſt.

19. Rex autem turbabatur, & omnes miniſtri ejus conſolabantur eam.

CAPUT XVI.

Aſſueri epiſtola pro Judæorum ſalute cum inimicorum ſuorum interemptione, ad ſingulas regni provincias, irritando epiſtolam miſſam ab Aman.

Exemplar epiſtolæ regis Artaxerxis, quam pro Judæis ad totas regni ſui provincias miſit: quod & ipſum in Hebraico volumine non habetur.

1. REx magnus Artaxerxes ab India *Sup. 13. 1.*
uſque Æthiopiam, centum viginti ſeptem provinciarum ducibus ac principibus, qui noſtræ juſſioni obediunt, ſalutem dicit.

2. Multi bonitate principum, & honore qui in eos collatus eſt, abuſi ſunt in ſuperbiam:

3. Et non ſolùm ſubjectos regibus nituntur opprimere, ſed datam ſibi gloriam

non

non ferentes, in ipſos qui dederunt, moliuntur inſidias.

4. Nec contenti ſunt gratias non agere beneficiis, & humanitatis in ſe jura violare, ſed Dei quoque cuncta cernentis arbitrantur ſe poſſe fugere ſententiam.

5. Et in tantum veſaniæ proruperunt, ut eos qui credita ſibi officia diligenter obſervant, & ita cuncta agunt ut omnium laude digni ſint, mendaciorum cuniculis conentur ſubvertere,

6. Dum aures principum ſimplices, & ex ſua natura alios æſtimantes, callida fraude decipiunt.

7. Quæ res & ex veteribus probatur hiſtoriis, & ex his quæ geruntur quotidie, quomodo malis quorumdam ſuggeſtionibus regum ſtudia depraventur.

8. Unde providendum eſt paci omnium provinciarum.

9. Nec putare debetis, ſi diverſa jubeamus, ex animi noſtri venire levitate; ſed pro qualitate & neceſſitate temporum, ut reipublicæ poſcit utilitas, ferre ſententiam.

10. Et ut manifeſtiùs, quod dicimus,
*Sup. 3. 1. intelligaris, * Aman filius Amadathi, &
animo & gente Macedo, alienuſque à Perſarum ſanguine, & pietatem noſtram ſua crudelitate commaculans, peregrinus à nobis ſuſceptus eſt:

11. Et tantam in ſe expertus humanitatem, ut pater noſter vocaretur, & adoraretur ab omnibus poſt regem ſecundus:

12. Qui in tantum arrogantiæ tumorem ſublatus eſt, ut regno privare nos niteretur & ſpiritu.

13. Nam Mardochæum, cujus fide & beneficiis vivimus, & conſortem regni noſtri Eſther, cum omni gente ſua, novis quibuſdam atque inauditis machinis expetivit in mortem.

14. Hoc cogitans, ut illis interfectis; inſidiaretur noſtræ ſolitudini, & regnum Perſarum transferret in Macedonas.

15. Nos autem, à peſſimo mortalium Judæos neci deſtinatos, in nulla penitùs culpa reperimus, ſed econtrariò juſtis utentes legibus,

16. Et filios altiſſimi & maximi, ſemperque viventis Dei, cujus beneficio & patribus noſtris & nobis regnum eſt traditum, & uſque hodie cuſtoditur.

17. Unde eas litteras, quas ſub nomine noſtro ille direxerat, ſciatis eſſe irritas.

18. Pro quo ſcelere ante portas hujus urbis, id eſt, Suſan, & ipſe qui machinatus eſt, & omnis cognatio ejus pendet in patibulis: non nobis, ſed Deo reddente ei quod meruit.

19. Hoc autem edictum, quod nunc mittimus, in cunctis urbibus proponatur, ut liceat Judæis uti legibus ſuis.

20. Quibus debetis eſſe adminiculo, ut eos, qui ſe ad necem eorum paraverant, poſſint interficere tertiadecima die menſis duodecimi, qui vocatur Adar.

21. Hanc enim diem, Deus omnipotens, mœroris & luctus, eis vertit in gaudium.

22. Unde & vos, inter cæteros feſtos dies hanc habetote diem, & celebrate eam cum omni lætitia, ut & in poſterum cognoſcatur,

23. Omnes, qui fideliter Perſis obediunt, dignam pro fide recipere mercedem: qui autem inſidiantur regno eorum, perire pro ſcelere.

24. Omnis autem provincia & civitas, quæ noluerit ſolemnitatis hujus eſſe particeps, gladio & igne pereat, & ſic deleatur, ut non ſolùm hominibus, ſed etiam beſtiis invia ſit in ſempiternum, pro exemplo contemptus, & inobedientiæ.

LIBER JOB.

DE Auctore & argumento hujus libri diximus in Synopſi librorum veteris Teſtamenti, quam Theologiæ Clericorum ſubjecimus. Illud imprimis admodùm probabile eſſe arbitramur hunc librum à Moſe ipſo conſcriptum fuiſſe in ſolatium gentis Iſraeliticæ, cùm ab Ægyptiis gravi ſervitutis jugo premeretur. Præcipuam hujus conjecturæ rationem hinc petit Illuſtriſſimus Huetius ex manifeſta ſtyli & characteris ſimilitudine. Nam utrobique ſimplex eſt & nativa oratio omni ornatu detracto. Neque abhorret à veriſimili eum librum à Moſe ſcriptum fuiſſe, cùm degeret inter Madianitas, ac recens eſſet earum rerum memoria. Moſes tum in Arabia degens potuit facilè hujus viri tam nobilis caſus cognoſcere. Res adeò geſtas & ſermonum argumenta multorum litteris, & fama conſtanti perlata, facilè po-

tuit

tuit narrationis ſilo pertexere. Quanquam, neque id fuit omninò neceſſarium, cùm Moſes res geſtas divino afflatus Spiritu, uti & ea quæ libro Geneſis continentur, ſine ulla dubitatione ſcripſerit. Grotius etiam ſuſpicatur hanc contigiſſe hiſtoriam agentibus in deſerto Hebræis: nulla enim fit legis mentio, & vita adeò producta his convenit temporibus.

Non deſunt viri pereruditi, qui hujus libri elucubrationem ad tempora captivitatis Babylonicæ referant, quòd Chaldaicis locutionibus ſcateat, & ſermo ex aliarum gentium commercio permiſtus videatur, ac rem dudum geſtam ſic narret, ut orationem figuratam & floridam adhibeat.

Jobum reverà extitiſſe, & in acerbiſſimas incidiſſe calamitates, uxorem, & amicos verba in eam ſententiam protuliſſe, quæ in hoc volumine continentur; controverſiam inter Jobum & amicos à Deo ipſo fuiſſe compoſitam, ſanitatem illi fuiſſe reſtitutam, auctas ejus opes, domum numeroſa prole fundatam conſtat. Sed verba quæque, & eorum collocationem, dialogi compoſitionem, figuras, & reliquum ſermonis ornatum eſſe Moſis ipſius ſuſpicatur Huetius. Atque ut longè abeſt à Thalmudiſtarum & Anabaptiſtarum inſania, qui fictam hiſtoriam, & meram parabolam eſſe volunt, nemo tamen ipſam Poeticè digeſtam negat, eoque delectu verborum, non quæ prolata ſunt, ſed quæ pro tempore proferri potuerunt. Vix enim quis crediderit Jobum in ſummis corporis & animi doloribus carmina ad amicos fudiſſe, aut ipſos viciſſim virum tot malis oppreſſum verſibus eſſe allocutos. Opus autem numeris eſſe illigatum teſtatur Hieronymus in Epiſt. ad Paulinum. In eadem ſententia fuit P. Vavaſſorius S. J. in præfatione ſui opuſculi quo hunc librum ſtricta oratione vertit & expoſuit. Stylus ipſe quo ſcripta eſt hæc hiſtoria, colloquium Dei cum dæmone, amicorum Jobi prolixæ diſſertationes, ac figuratæ locutiones palàm faciunt narrationem ſic ab Auctore ornatam fuiſſe & amplificatam, ut perfectæ patientiæ illuſtre præberet exemplum, & doceret pleniùs quo animo ferre debeamus proſperam & adverſam fortunam. Auctor hujus libri, quiſquis ille fuerit, Jobum & amicos ejus potuit ſic inducere loquentes, ut cujuſque ſtatum & conditionem decebat, quod hiſtoricis quibuſque vel fidiſſimis ſolemne eſt. Ita ferè Auctor mox laudatus Vavaſſorius.

Antiquitas libri ex aliis ſcripturæ locis comprobatur, ut ex cap. 2. Tobiæ, ex Ezechiele cap. 14. v. 14. Si fuerint tres viri iſti in medio ejus, Noe, Daniel & Job; ipſi juſtitia ſua liberabunt animas ſuas, ait Dominus exercituum. Multa in Pſalmis, Iſaia, Jeremia, & aliis in libris canonicis ex eo libro ſunt deſumpta. Sic illud 1. Cor. 3. v. 19. Scriptum eſt enim: Comprehendam ſapientes in aſtutia eorum; ſcriptum eſt Job 5. Qui apprehendit ſapientes in aſtutia eorum. Hujus ſanctiſſimi viri exemplum fidelibus imitandum proponit Jacobus Apoſtolus cap. 5. v. 11. Sufferentiam Job audiſtis, & finem Domini vidiſtis.

Præcipua in eo libro Jobum inter & ejus amicos quæſtio agitatur, an ſoli improbi hoc in mundo affligantur, an verò etiam pii & juſti: poſteriorem ſententiam adversùs amicos qui eum conſolaturi advenerant, tuetur B. Job: cujus verba pro canonicis habenda ſunt, non item cuncta quæ ejus amici interdum temerè effundunt.
Gregorius M. in præfatione quam ſuis commentariis in hunc librum præfixit, Jobum »
veniſſe, ait, ad oſtendendam inter flagella patientiam, ut Abel venit ad oſtenden- »
dam innocentiam, Enoch ad docendam cordis munditiem, Noe ad inſinuandam lon- »
ganimitatem ſpei & operis, Abraham ad manifeſtandam obedientiam, Iſaac ad de- »
monſtrandam conjugalis vitæ caſtimoniam, Jacob ad inſinuandam laboris tolerantiam, »
Joſeph ad rependendam pro malo bonæ retributionis gratiam. »

CAPUT PRIMUM.

Quis & qualis fuerit Job, filii ejus & opes. Satan, permittente Deo, ejus patientiam aggreditur, & bona diripit.

1. VIR erat in terra Hus (a), nomine Job, & erat vir ille ſimplex, & rectus, ac timens Deum, & recedens à malo:

2. Natique ſunt ei ſeptem filii, & tres filiæ.

3. Et fuit poſſeſſio ejus, ſeptem millia ovium, & tria millia camelorum, quingenta quoque juga boum, & quingentæ aſinæ, ac familia multa nimis: eratque vir ille magnus inter omnes Orientales.

4. Et ibant (b) filii ejus, & faciebant convivium per domos, unuſquiſque in die ſuo. Et mittentes vocabant tres ſorores ſuas ut comederent & biberent cum eis.

5. Cùmque in orbem tranſiſſent dies convivii, mittebat ad eos Job, & ſanctificabat illos, conſurgenſque diluculo offerebat holocauſta pro ſingulis. Dicebat enim: Ne fortè peccaverint filii mei, & benedixerint (c) Deo in cordibus ſuis. Sic faciebat Job cunctis diebus.

6. Quadam autem die, cùm veniſſent filii Dei ut aſſiſterent (d) coram Domino, adfuit inter eos etiam Satan.

7. Cui dixit Dominus: Unde venis? Qui reſpondens, ait: Circuivi terram, & perambulavi eam.

8. Dixitque Dominus ad eum: Numquid conſideraſti ſervum meum Job, quòd non ſit ei ſimilis in terra, homo ſimplex, & rectus, ac timens Deum, & recedens à malo?

9. Cui reſpondens Satan, ait: Numquid Job fruſtrà timet Deum?

10. Nonne tu vallaſti (e) eum, ac domum ejus, univerſamque ſubſtantiam per circuitum, operibus manuum ejus benedixiſti, & poſſeſſio ejus crevit in terra?

11. Sed extende paululùm manum tuam, & tange cuncta quæ poſſidet, niſi in faciem benedixerit tibi.

12. Dixit ergo Dominus ad Satan: Ecce univerſa quæ habet, in manu tua ſunt: tantùm in eum ne extendas manum tuam. Egreſſuſque eſt Satan à facie Domini.

13. Cùm autem quadam die filii & filiæ ejus comederent & biberent vinum in domo fratris ſui primogeniti,

14. Nun-

CAP. I. 1. (a) Probabilior videtur eorum ſententia, qui exiſtimant Jobum è ſtirpe *Eſau* ortum fuiſſe, & terram *Hus* poſitam eſſe in *Idumæa*; ſic enim legimus cap. 4. Threnorum: *Gaude & lætare filia Edom, quæ habitas in terra Hus.* Hoc nomine nonnulli conjiciunt Job eſſe appellatum, qui ante Jobad ex ſtirpe Eſau, ab auctore ſtirpis Eſau quintus. *Simplex*: Hebr. *vita integer*, ſimplex opere, rectus fide: *Ut nec zelum rectitudinis in manſuetudinis pondere amitteret, nec rurſum pondus manſuetudinis zelum rectitudinis perturbaret*, ait Gregorius.

4. (b) Greg. L. 1. cap. 4. *O inæſtimabilem paternæ inſtitutionis laudem! Pater dives dicitur, & filii concordes aſſeruntur: & dum dividenda erat ſubſtantia, corda tamen omnium indiviſa charitas replebat. Unuſquiſque in die ſuo*, natali, ut mos erat illis gentibus.

5. (c) *Benedicere* hoc loco uti & 3. Reg. 21. ſumitur pro *maledicere*: quæ eſt antiphraſis; tum tamen blaſphemiæ adeo erat execrabile, ut illud voce propria deſignare non auderent. An potiùs ne non benedixerint. Chaldæus: Ne fortè peccaverint filii mei, & non oraverint in nomine Domini in cordibus ſuis. Solicitus erat, inquit Vavaſſorius, & angebatur metu potius ne quid omiſiſſent, quam ne quid commiſiſſent.

6. (d) Cum adſtent Angeli parati ad juſſa divina exequenda. Hic notat Emmanuel Sà poſt Origenem, quæ hoc in loco dicuntur de Angelis & Satana, magis deſcribi humano more, ut poſſint à nobis utcumque intelligi, quam quo geſta ſint modo: nam Angeli Deo ſemper aſſiſtunt. Aliis videtur voce, *Domini*, præcipuum quemdam Angelum, qui Deum referebat, deſignari: adeò ut hoc fuerit quaſi quoddam judicium, ut Chaldæus paraph. appellat, in quo ſancti Angeli ſua miniſteria referebant: Satan verò ut lictor aderat, ſola locutione mentis cum Deo & Angelis loquens. Neque id neceſſe eſt, ut diabolus ſimul adfuerit cum Angelis in cœlo: nam Deus eſt ubique præſens. *Venit quippe*, ait Greg. L. 2. *ut videretur, non ut videret ipſe, in conſpectu Domini, non autem Dominus in conſpectu ipſius adfuit. Filii Dei: Loquitur Deus ad Angelos ſanctos eo ipſo quo eorum cordibus occulta ſua inviſibilia oſtendit. Quaſi enim audientibus dicitur, quod videntibus inſpiratur .... Loqui Dei ad diabolum, eſt vias ejus ac argetta animadverſione occulta diſtrictionis increpare, ſicut hic dicitur, Unde venis?*

10. (e) Quaſi Job Deum coleret, ut bonis hujus mundi frueretur. Greg. L. 2. cap. 5. *Ut fruantur hoc ſæculo tranſitorio, nos volunt Deo*: qui amor eſt mercenarius.

14. Nuntius venit ad Job, qui diceret: Boves arabant, & aſinæ paſcebantur juxta eos,

15. Et irruerunt Sabæi (f), tuleruntque omnia, & pueros percuſſerunt gladio, & evaſi ego ſolus ut nuntiarem tibi.

16. Cùmque adhuc ille loqueretur, venit alter, & dixit: Ignis Dei (g) cecidit è cœlo, & tactas oves puerosque conſumpſit, & effugi ego ſolus ut nuntiarem tibi.

17. Sed & illo adhuc loquente, venit alius, & dixit: Chaldæi fecerunt tres turmas (h), & invaſerunt camelos, & tulerunt eos, necnon & pueros percuſſerunt gladio, & ego fugi ſolus ut nuntiarem tibi.

18. Adhuc loquebatur ille, & ecce alius intravit, & dixit: Filiis tuis & filiabus veſcentibus & bibentibus vinum in domo fratris ſui primogeniti,

19. Repentè ventus vehemens irruit à regione deſerti, & concuſſit quatuor angulos domus, quæ corruens oppreſſit liberos tuos, & mortui ſunt, & effugi ego ſolus ut nuntiarem tibi.

20. Tunc ſurrexit Job, & ſcidit veſtimenta ſua, & tonſo capite corruens in terram, adoravit,

*Eccle. 5. 14. 1. Tim. 6. 7. 21. Et dixit: * Nudus egreſſus ſum de utero matris (i) meæ, nudus revertar illuc: Dominus dedit, Dominus abſtulit: ſicut Domino placuit, ita factum eſt: ſit nomen Domini benedictum.

22. In omnibus his non peccavit Job labiis ſuis, neque ſtultum quid contra Deum locutus eſt.

CAPUT II.

De ſecundo Jobi certamine cum dæmone. Uxor Jobi eum objurgat; amici ad eum veniunt.

1. FActum eſt autem, cùm quadam die veniſſent filii Dei, & ſtarent coram Domino, veniſſet quoque Satan inter eos, & ſtaret in conſpectu ejus,

2. Ut diceret Dominus ad Satan: Unde venis? Qui reſpondens ait: Circuivi terram, & perambulavi eam.

3. Et dixit Dominus ad Satan: Numquid conſideraſti ſervum meum Job, quòd non ſit ei ſimilis in terra, vir ſimplex & rectus, ac timens Deum, & recedens à malo, & adhuc retinens innocentiam? Tu autem commoviſti (a) me adversùs eum, ut affligerem eum fruſtra.

4. Cui reſpondens Satan, ait: Pellem pro pelle (b), & cuncta quæ habet homo, dabit pro anima ſua:

5. Alioquin mitte manum tuam, & tange os ejus & carnem, & tunc videbis quòd in faciem benedicat tibi.

6. Dixit ergo Dominus ad Satan: Ecce in manu tua eſt, verumtamen animam (c) illius ſerva.

7. Egreſſus igitur Satan à facie Domini, percuſſit Job ulcere peſſimo, à planta pedis uſque ad verticem ejus:

8. Qui teſta ſaniem radebat, ſedens in ſterquilinio (d).

9. Dixit autem illi uxor ſua: Adhuc tu permanes in ſimplicitate tua? benedic Deo & morere.

10. Qui ait ad illam: Quaſi una de ſtultis mulieribus locuta es: ſi bona ſuſcepimus de manu Dei, mala quare non ſuſcipiamus? In omnibus his non peccavit Job labiis ſuis.

11. Igitur audientes tres amici Job omne malum quod accidiſſet ei, venerunt ſinguli de loco ſuo, Eliphaz Themanites, & Baldad Suhites, & Sophar Naamathites. Condixerant enim, ut pariter venientes viſitarent eum, & conſolarentur.

12. Cùmque elevaſſent procul oculos ſuos, non cognoverunt eum, & exclamantes ploraverunt, ſciſſiſque veſtibus ſparſerunt pulverem ſuper caput ſuum in cœlum.

13. Et ſederunt cum eo in terra ſeptem (e) diebus & ſeptem noctibus, & nemo loquebatur ei verbum: videbant enim dolorem eſſe vehementem.

CA-

15. (f) Hi teſte Strabone in Arabia felici poſiti latrocinia & excurſiones in vicinas regiones exercebant.

16. (g) Ut montes Dei dicuntur, magni montes, vel ictus fulminis.

17. (h) Sept. Interpr. verterunt equites qui de Arabia deſerta venerunt.

21. (i) De terra, Matris nomine rectè intelligitur terra ipſa.

CAP. II. 3. (a) Tu à me impetraſti ut immerentem affligerem, vel fruſtra; & tamen quod ſperabas ut maledicerei, non es conſecutus.

4. (b) Quicquid alienum eſt, opes, ſupellectilem, pro pelle ſua. *Et cuncta quæ habet homo, dabit pro anima ſua*, ut vita ſalva ſit. Amb. in Pſal. 37. *Quid paramus patrimonium; quod & ipſe diabolus vile judicat pro ſalute?*

6. (c) Amb. ibidem: *Quanta vis Chriſti, ut cuſtodiam hominis imperet ipſi diabolo, cujus malitiam nobis in gratiam convertit?* Deus illi circumſcribit licentiæ cancellos.

8. (d) 70. addunt, *Extra civitatem*, alii, *In medio cineris*, ſeu viliſſimi loci, in quem cineres, fimus & ſordes ejiciebantur è domibus. Auguſt. ſerm. 222. de temp. *Deo gratias referebat, nec molli linteo, ſed teſta radebat ſaniem fluentem*. Id quoque advertit, ex omnibus bonis Job ſolam uxorem à Dæmone relictam, non ut conſolaretur, ſed ut eum ſeduceret. *Melior Job vulneribus plenus in ſtercore, quam Adam integer in paradiſo*. Aug. ibid.

13. (e) Attamen cibi ſumendi cauſa & ſomni ſubinde diſcedebant redituri: *Et nemo loquebatur ei verbum*, fortè in primo eorum adventu; aut certè nemo ex iis longam cum eo diſputationem habuit, niſi poſt ſeptem dies expletos.

CAPUT III.

Poſt longum ſilentium, calamitatum ſuarum enarratione Job amicos provocat ad colloquium.

1. POſt hæc aperuit Job os ſuum, & maledixit (a) diei ſuo,
2. Et locutus eſt.
* Jer. 20. 14. 3. * Pereat (b) dies in qua natus ſum, & nox in qua dictum eſt: Conceptus eſt homo.
4. Dies ille vertatur in tenebras (c), non requirat eum Deus deſuper, & non illuſtretur lumine.
5. Obſcurent eum tenebræ, & umbra mortis, occupet eum caligo, & involvatur amaritudine (d).
6. Noctem illam tenebroſus turbo poſſideat, non computetur in diebus anni, nec numeretur in menſibus.
7. Sit nox illa ſolitaria (e), nec laude digna:
8. Maledicant ei qui maledicunt (f) diei, qui parati ſunt ſuſcitare Leviathan:
9. Obtenebrentur ſtellæ caligine ejus: expectet lucem & non videat, nec ortum ſurgentis auroræ:
10. Quia non concluſit oſtia ventris, qui portavit me, nec abſtulit mala ab oculis meis.
11. Quare non in vulva mortuus ſum, egreſſus ex utero non ſtatim perii (g)?
12. Quare exceptus genibus? cur lactatus uberibus?
13. Nunc enim dormiens ſilerem, & ſomno meo requieſcerem:
14. Cum regibus & conſulibus (h) terræ, qui ædificant ſibi ſolitudines:
15. Aut cum principibus, qui poſſident aurum, & replent domos ſuas argento:
16. Aut ſicut abortivum abſconditum non ſubſiſterem, vel qui concepti non viderunt lucem.
17. Ibi impii ceſſaverunt à tumultu, & ibi requieverunt feſſi robore.
18. Et quondam vincti (i) pariter ſine moleſtia, non audierunt vocem exactoris.
19. Parvus & magnus ibi ſunt, & ſervus liber à domino ſuo.
20. Quare miſero data eſt lux, & vita his, qui in amaritudine animæ ſunt?
21. Qui expectant mortem, & non venit, quaſi effodientes theſaurum:
22. Gaudentque vehementer, cùm invenerint ſepulchrum.
23. Viro cujus abſcondita (k) eſt via, & circumdedit eum Deus tenebris?
24. Antequam comedam ſuſpiro (l): & tamquam inundantes aquæ, ſic rugitus meus:
25. Quia timor, quem timebam, evenit mihi: & quod verebar, accidit.
26. Nonne diſſimulavi (m)? nonne ſilui? nonne quievi? & venit ſuper me indignatio.

C A-

CAP. III. 1. (a) Miſeriam ſuam & vitam exaggerans conqueri cœpit. Nam maledictio pro infelicitate, ut benedictio pro felicitate ſæpè uſurpatur. Greg. L. 2. cap. 6. *Non eſt maledictio ex malitia delinquentis, ſed ex certitudine judicii; non eſt ira commoti, ſed doctrina tranquilli.* Et Aug. *Ille autem geſtabat perſonam magnam magni Prophetæ.* Nam voces quibus utitur ut calamitatem ſuam exprimat, ad archetypum ipſum, ſeu ad Chriſtum patientem æque referuntur, atque ad Jobum ipſum.

3. (b) His ſimilia verba habentur Jerem. 20. eſtque hyperbolica exaggeratio miſeriæ, quaſi dicat, multò præſtabat me non fuiſſe natum. Dies illa non recolatur anniverſariè, ut dies natalis ſuaviter viventium. Dies ille inter atros dies habeatur.

4. (c) Dignus fuit tenebris, utinam non illuxiſſet: eandem querelam ingeminat. Anabaptiſtæ hæc Jobi verba perperàm opponunt, quaſi ea ſint hominis impatientiſſimi: nam dies ille cui maledicit, nihil erat, cùm jampridem effluxiſſet; qui nihil maledixit, non peccavit. Deinde Gregor. duplicem diſtinguit diem vitæ noſtræ, alterum primæ conditionis, cùm creatus eſt homo in juſtitia, alterum quo natus eſt homo in peccato: hunc diem corruptionis Job maledicit ex rectitudine judicii.

5. (d) Caligine.

7. (e) Ab omnibus deſeratur, nihil operis in illa fiat, mœſta ſit & infauſta, indigna cujus memoria habeatur.

8. (f) Diebus infauſtis: vel qui conducti funeribus adhiberi ſolebant, huic diei maledicant. *Qui parati ſunt ſuſcitare Leviathan*: Chaldæus luctum, ſeu lamentationem exponit. ita ut ſit vox appellativa, quam interpres ut propriam retinuit; vox enim ipſa gemitum, aut luctum ſignificat: ſenſus eſt, qui in extremis ſunt anguſtiis. Exiſtimat Mariana eo vocabulo ſignificari canticum execrationibus plenum, quod ſuſcitari dicitur, cùm canitur. Aquila & Theodotio vertunt draconem, vel cetum: ſerpentem quoque ſignificat in Iſaiæ 27. Senſus erit, ille maledicat qui potentia ſua opprimit dæmonem: vel maledicant qui magicis carminibus monſtra ſuſcitant.

11. (g) In hoc ſtatum ſuum cum ſtatu infantis ante mortui quàm naſceretur, comparat, quòd ſtatus ille junctus ſit cum ſilentio, ac nulla illius fiat mentio.

14. (h) 70. *Conſiliariis terræ*, quorum conſilio reſpublicæ adminiſtrantur. *Qui ſibi ædificant ſolitudines*, magnifica ſepulchra, in quibus ſoli conduntur. P. Vavaſſorius illud eò pertinere arbitratur, quòd principes & divites ſolent latè ſibi vicinas comparare domos, quas adjungant & continuent ſuis. 70. *Qui lætantur in gladiis*, quòd vox Hebræa *charabot*, חרבות, id eſt, *ſolitudines*, loca deſerta & deſolata, eadem ſit quæ *charabot*, חרבות, & *chereb* חרב, quæ *gladium* etiam ſignificat.

18. (i) Qui dum viverent, ſervi erant: *non audierunt*. Exactoris tributi, aut vectigalis, aut ejus qui inſtat operibus, more hominum uſitato loquitur, non autem negat terribilia Dei judicia. Sic Deus interdum pias animas probat, ut omnem exitus ſpem iis eripere videatur.

23. (k) Qui difficultatibus ſeptus quò ſe vertat neſcit, Vatablus. In Hebræo, uti & in Græco textu vox illa deeſt, *in tenebris*.

24. (l) Inſuavis eſt mihi cibus omnis, cùm ſumendus eſt.

26. (m) Multa per patientiam, neque in pace fui, neque in ſilentio, nec in requie. *Venit autem mihi ira*, muneri meo non defui, moleſtias non fugi: & tamen

Digitized by Google

CAPUT IV.

Diſſertatio inter Jobum & Eliphaz, qui contendit Jobum juſtè puniri, cùm Deus innoxios non puniat.

1. RESpondens (a) autem Eliphaz Themanites, dixit:

2. Si cœperimus loqui tibi, forſitan moleſtè accipies, ſed conceptum ſermonem tenere quis poterit (b)?

3. Ecce docuiſti (c) multos, & manus laſſas roboraſti:

4. Vacillantes confirmaverunt ſermones tui, & genua trementia confortaſti:

5. Nunc autem venit ſuper te plaga, & defeciſti: tetigit te, & conturbatus es.

6. Ubi eſt timor tuus, fortitudo tua, patientia tua, & perfectio viarum tuarum?

7. Recordare obſecro te, quis umquam innocens periit (d)? aut quando recti deleti ſunt?

8. Quin potiùs vidi eos, qui operantur iniquitatem, & ſeminant dolores (e), & metunt eos,

9. Flante Deo periiſſe, & ſpiritu iræ ejus eſſe conſumptos.

10. Rugitus (f) leonis, & vox leænæ, & dentes catulorum leonum contriti ſunt.

11. Tigris periit, eò quòd non haberet prædam, & catuli leonis diſſipati ſunt.

12. Porrò ad me dictum eſt verbum abſconditum, & quaſi furtivè (g) ſuſcepit auris mea venas ſuſurri ejus.

13. In horrore viſionis nocturnæ, quando ſolet ſopor occupare homines,

14. Pavor tenuit me, & tremor, & omnia oſſa mea perterrita ſunt:

15. Et cùm ſpiritus me præſente tranſiret, inhorruerunt pili carnis meæ.

16. Stetit quidam, cujus non agnoſcebam vultum, imago coram oculis meis, & vocem quaſi auræ lenis audivi.

17. * Numquid homo, Dei comparatione juſtificabitur (h), aut factore ſuo purior erit vir? * Inf. 25. 4.

18. * Ecce qui ſerviunt ei, non ſunt ſtabiles: & in angelis ſuis reperit pravitatem: * Inf. 15. 15. 2. Pet. 2. 4.

19. Quantò magis hi qui habitant domos luteas, qui terrenum habent fundamentum (i), conſumentur velut à tinea?

20. De manè uſque ad veſperam ſuccidentur (k): & quia nullus intelligit, in æternum peribunt.

21. Qui autem reliqui (l) fuerint, auferentur ex eis: morientur, & non in ſapientia.

CAPUT V.

Eliphaz idem proſequitur argumentum; quòd Job ſuæ cauſa plus ſatis fidat.

1. VOca ergo, ſi eſt qui tibi reſpondeat, & ad aliquem ſanctorum convertere (a).

2. Verè ſtultum (b) interficit iracundia, & parvulum occidit invidia.

3. Ego vidi ſtultum firma radice (c), & maledixi pulchritudini ejus ſtatim.

4. Longè fient filii ejus à ſalute, & conterentur in porta (d), & non erit qui eruat.

5. Cujus meſſem famelicus comedet, & ipſum rapiet armatus, & bibent ſitientes divitias ejus.

6. Nihil in terra ſine cauſa (e) fit, & de humo non oritur dolor.

7. Homo

malis premor. Non obmurmuravi adversùs Deum, nihilo ſeciùs venit malum. Job ut propheta loquens, conceptus diem ratione peccati originalis conſiderat, & principi tenebrarum maledicit.

CAP. IV. 1. (a) Theman urbs erat Idumææ. Hic quidem & alii amici Job univerſim de genere bonorum & malorum aptè quidem diſputant, ſed acerbiùs quàm par eſſet in Jobum invehuntur, quòd falsò ſibi perſuaſiſſent eum malis premi ob peccata ante commiſſa; propoſitiones veras protulerunt, ſed aſſumptiones erant falſæ.

2. (b) Quis acerbitatem in dictis tuis tacitus ferat?

3. (c) Qui alios docuiſti, & confirmaſti in calamitatibus, tibi ipſi nunc dees, & concidis.

7. (d) Hæc ſententia ſic intellecta, ut nemo perſeverans in innocentia ſua unquam perierit abſolute, veriſſima eſt. ſed intellecta ſecundùm mentem dicentis de interitu hujus vitæ, falſiſſima eſt. Id enim falſum eſt bonis nihil evenire mali.

8. (e) Hebr. laborem, id eſt, peccatum, Pſal. 54. *Labor in medio ejus, & injuſtitia*: qui ſcilicet iniqua machinantur Nefarii ut ſerunt, ita metunt.

10. (f) *Rugitus leonis*: potentes & truculentos indicat. Quorum violentos impetus Deus comprimit.

12. (g) Clam & confuſa rei imagine.

17. (h) Numquid homo præ Deo juſtus erit, aut cum eo comparandus?

19. (i) Corpus luteum: *velut à tinea*, ſenſim ſine ſenſu tempus exedit. Ita conſumentur, ut quæ à vermibus conſumuntur.

20. (k) Naſcentes enim morimur. Nemo intelligit, cùm id nemini curæ ſit. *Et quia nullus*, ferè, *intelligit*, id recogitat: *in æternum peribunt*, damnati.

21. (l) Superſtites & poſteri: *morientur & non in ſapientia*; in ſua ſapientia. Pereunt incauti & ſocordes.

CAP. V. 1. (a) Si mihi nondum credis, ex ſanctorum numero aliquem cita, qui contrarium nos doceat, innoxium ſcilicet à Deo plecti: vide etiam an aliquis ſanctus & juſtus unquam perierit. 70. Si quem ſanctorum Angelorum videbis, non dignus es qui viſa cœleſtia percipias.

2. (b) Stulti eſt iraſci, ut tu facis, ob res adverſas: nam ſua quæque interficit iracundia, uti & invidia, quæ eſt abjecti animi.

3. (c) Qui altè radices agere videbatur. *Et maledixi, &c.* malè illi ſum ominatus.

4. (d) In judicio publico.

6. (e) Hæc caſu & temerè non eveniunt impiis. *Et de humo non oritur dolor*: Hebr. *Non egreditur de pulvere iniquitas*: Non ut herbæ in agris, obveniunt nobis calamitates, ſed è peccatis tanquam è ſeminibus.

7. Homo naſcitur ad laborem (f), & avis ad volatum.

8. Quam ob rem ego deprecabor (g) Dominum, & ad Deum ponam eloquium meum:

9. Qui facit magna & inſcrutabilia & mirabilia abſque numero:

10. Qui dat pluviam ſuper faciem terræ, & irrigat aquis univerſa:

11. Qui ponit humiles in ſublime, & mœrentes erigit ſoſpitate:

12. Qui diſſipat cogitationes malignorum, ne poſſint implere manus eorum quod cœperant:

* 1. Cor. 3. 19. 13. * Qui apprehendit ſapientes in aſtutia eorum, & conſilium pravorum diſſipat:

14. Per diem (h) incurrent tenebras, & quaſi in nocte ſic palpabunt in meridie.

15. Porrò ſalvum faciet egenum à gladio oris eorum, & de manu violenti pauperem.

16. Et erit egeno ſpes, iniquitas autem contrahet os ſuum.

17. Beatus homo qui corripitur à Deo: increpationem ergo Domini ne reprobes:

18. Quia ipſe vulnerat, & medetur (i): percutit, & manus ejus ſanabunt.

19. In ſex tribulationibus (k) liberabit te, & in ſeptima non tanget te malum.

20. In fame eruet te de morte, & in bello de manu gladii.

21. A flagello (l) linguæ abſconderis, & non timebis calamitatem cùm venerit.

22. In vaſtitate & fame ridebis, & beſtias terræ non formidabis.

23. Sed cum lapidibus regionum pactum tuum, & beſtiæ terræ pacificæ erunt tibi.

24. Et ſcies quod pacem habeat tabernaculum tuum, & viſitans ſpeciem (m) tuam, non peccabis.

25. Scies quoque quoniam multiplex erit ſemen tuum, & progenies tua quaſi herba terræ.

26. Ingredieris in abundantia (n) ſepulchrum, ſicut infertur acervus tritici in tempore ſuo.

27. Ecce, hoc, ut inveſtigavimus, ita eſt: quod auditum, mente pertracta.

CAPUT VI.

Job reſpondet Elipha, ac dolorum ſuorum magnitudinem deplorat.

1. Reſpondens (a) autem Job, dixit:

2. Utinam appenderentur peccata (b) mea, quibus iram merui: & calamitas, quam patior, in ſtatera.

3. Quaſi arena maris hæc gravior appareret: unde & verba mea dolore ſunt plena:

4. Quia ſagittæ Domini in me ſunt, quarum indignatio (c) ebibit ſpiritum meum, & terrores Domini militant contra me.

5. Numquid rugiet onager (d) cùm habuerit herbam? aut mugiet bos cùm ante præſepe plenum ſteterit?

6. Aut poterit comedi inſulſum (e), quod non eſt ſale conditum? aut poteſt aliquis guſtare, quod guſtatum affert mortem?

7. Quæ priùs nolebat tangere anima mea, nunc præ anguſtia (f) cibi mei ſunt.

8. Quis

7. (f) Non ad quietem. Greg. L. 6. c. 7. *Homo naſcitur ad laborem, & avis ad volatum, quia inde mens ad ſumma evolat, unde caro in infimis durius laborat.*

8. (g) Non obmurmurandum, ſed exorandus mihi eſt Deus, ut eum mihi propitium reddam.

14. (h) Nihil vident etiam in rebus claris.

18. (i) Qui in eorum caput convertit prava conſilia. Quem locum citat Paulus 1. Cor. 3. 19. *Comprehendam ſapientes in aſtutia eorum.*

19. (k) Hebraiſmus: Sæpiùs in calamitatem incurres, & liberabit te Deus.

21. & 23. (l) A calumnia. *Cum lapidibus*, nec te lædent lapides. Tunc fortè nudis pedibus incedebant; vel inconcuſſus & immotus eris ut ſaxum: *Et beſtiæ agri*, homines agreſtes ut feræ.

24. (m) Familiæ pulchritudinem: Hebr. *Habitaculum*, ſeu domum, quam recognoſcens boni patrisfamilias munus obibis.

26. (n) Dives & plenus dierum.

CAP. VI. 1. (a) Sunt qui putent ea quæ Job locutus eſt, vim auctoritatis divinæ non habere, quòd à Deo fuerit reprehenſus: ſed aliter ſentiendum cum Greg. L. 7. *Ab æterno judice caſurus laudari non potuit, nec lapſus proferri.*

2. (b) In Hebræo nulla fit mentio peccatorum: *Utinam appenderetur ira mea*, id eſt, pœna ex ira Dei proveniens: quæ eſt hyperbolica hominis querela miſeriam ſuam deplorantis. *Vel ira mea appenderetur*, gemitus mei: nam calamitas mea quaſi arena maris gravior appareret querelis meis & gemitibus. Hyperbole utitur in Scripturis valde uſitata. Deinde cùm ait, *Utinam appenderentur peccata mea*, hoc tantùm contendit Deum in peccata infirmitatis, quibus obnoxius erat, non tam ſeverè animadvertere: adeò ut mala iſta ob peccata ab eo commiſſa non obvenerint.

4. (c) Statum animæ quam Deus probationibus ſuis exercet, pulchrè exprimit: ſic enim ſub potenti Dei manu jacet quaſi proſtrata, ut actiones ſuas non audeat expromere, adeò vim ejus & ſpiritum ebibit, & abſorbet terror Domini, ut neſciat utrum agat nec ne, inquiunt, myſtici.

5. (d) Vox Hebræa *Pere*, פרא, feram ſignificat. An quis conqueritur, cùm omnia ex voto ſuccedunt?

6. (e) Multò minùs quod eſt amariſſimum & lethiferum.

7. (f) Legit olim Interpres Latinus, מדוי לחמי. *madevai lachmai*, i. e. *Præ dolore nunc panes & cibi mei ſunt*: pro quibus in codice hodierno legitur כדוי לחמי, *kidevè lachme*, mutatis quibuſdam vocalibus, & מ in כ., i. e. *tanquam dolores panis mei*, pro *cibi dolorum*, ut Pſ. 127. dicitur *panis dolorum*.

8. Quis det ut veniat petitio mea : & quod expecto, tribuat mihi Deus?

9. Et qui cœpit (g), ipſe me conterat : ſolvat manum ſuam, & ſuccidat me?

10. Et hæc mihi ſit conſolatio, ut affligens me dolore non parcat (h), nec contradicam ſermonibus Sancti.

11. Quæ eſt enim fortitudo (i) mea, ut ſuſtineam? aut quis finis meus, ut patienter agam?

12. Nec fortitudo lapidum fortitudo mea, nec caro mea ænea eſt.

13. Ecce, non eſt auxilium mihi in me, & neceſſarii (k) quoque mei receſſerunt à me.

14. Qui tollit ab amico ſuo miſericordiam, timorem Domini derelinquit.

15. Fratres mei præterierunt me, ſicut torrens qui raptim tranſit in convallibus.

16. Qui timent pruinam (l), irruet ſuper eos nix.

17. Tempore, quo fuerint diſſipati (m), peribunt : & ut incaluerit, ſolventur de loco ſuo.

18. Involutæ ſunt ſemitæ (n) greſſuum eorum : ambulabunt in vacuum, & peribunt.

19. Conſiderate ſemitas Theman (o), itinera Saba, & expectate pauliſper.

20. Confuſi ſunt, quia ſperavi : venerunt quoque uſque ad me, & pudore cooperti ſunt.

21. Nunc veniſtis (p): & modò videntes plagam meam timetis.

22. Numquid dixi : Afferte mihi, & de ſubſtantia veſtra donate mihi (q)?

23. Vel, Liberate (r) me de manu hoſtis, & de manu robuſtorum eruite me?

24. Docete me, & ego tacebo : & ſi quid fortè ignoravi, inſtruite me.

25. Quare detraxiſtis ſermonibus veritatis, cum è vobis nullus ſit qui poſſit arguere me?

26. Ad increpandum tantùm eloquia concinnatis, & in ventum verba profertis.

27. Super pupillum (ſ) irruitis, & ſubvertere nitimini amicum veſtrum.

28. Verumtamen quod cœpiſtis, explete (t) : præbete aurem, & videte an mentiar.

29. Reſpondete (u) obſecro abſque contentione: & loquentes id quod juſtum eſt, judicate.

30. Et non invenietis in lingua mea iniquitatem, nec in faucibus (x) meis ſtultitia perſonabit.

CAPUT VII.

Job inſtitutam defenſionem proſequitur, ac querelas ſuas; an ſint legitimæ, expendi eas oportere, non temerè condemnari contendit.

1. Militia (a) eſt vita hominis ſuper terram : & ſicut dies mercenarii, dies ejus.

2. Sicut ſervus deſiderat umbram, & ſicut mercenarius præſtolatur finem operis ſui:

3. Sic & ego habui menſes vacuos (b), & noctes laborioſas enumeravi mihi.

4. Si dormiero, dicam : Quando conſurgam? & rurſum expectabo veſperam, & replebor doloribus uſque ad tenebras (c).

5. Induta eſt caro mea putredine & ſordibus pulveris, cutis mea aruit, & contracta eſt.

6. Dies mei velociùs tranſierunt quàm à texente tela ſuccíditur, & conſumpti ſunt abſque ulla ſpe.

7. Memento quia ventus eſt vita mea, & non revertetur (d) oculus meus, ut videat bona.

8. Nec

9. (g) *Et qui cœpit.* Id mihi eſſet optabilius, ne infirmitate aut impatientia victus Dei voluntati repugnem.

10. (h) Ne obloquar, & patienter feram. *Nec contradicam ſermonibus Sancti*, voluntati Dei : plerumque verba Dei non ſunt dictorum ſonitus, ſed effectus operationum.

11. (i) Timet ne ſuccumbat præ impatientia tentationi ; ac tandem eò deſinunt ejus querelæ, ut ſpem omnem in Deo collocet.

13. (k) Me deſeruerunt, in amicum immiſericordes, in Deum impii.

16. (l) Stultus qui leve devitat periculum, ut in aliud majus currat. Alius eſt Hebraici textus ex Vavaſſorio ſenſus. Amici mei ſunt ſimiles torrentium, quibus imminet pruina, & in quos nix crebra deſcendit.

17. (m) Pagninus vertit, *effluxerint*, 70. *liquefacti* : pergit enim in allegoria torrentium, qui liquatis nivibus intumeſcunt, & æſtate exſiccantur : ſic amici Job inhumani niſi reſipiſcant, ſunt perituri, vel potiùs ii ſunt ut torrentes, hieme nocent, æſtate nihil proſunt.

18. (n) Fallaces amici obliquas agendi rationes ſequuntur, ut torrente: quibus comparat amicos, qui tortuoſas incedunt vias : *Et ambulant in vacuum*; cùm à via ſalutis recedunt.

19. & 20. (o) Peribunt amici infideles, ut torrentes Theman: per ea loca iter facientes ſperant ſe inventuros aquam, ac ſpe ſua fruſtrantur. *Confuſi ſunt*, puduit eos amicitiæ mecum initæ.

21. (p) Hebr. Nulli mihi adjumento fuiſtis. Id timetis ne quid à vobis petam.

22. (q) Satis eſt vobis, ſi verba futilia & ſine ratione ad increpandum effundatis.

23. (r) Auxilium à vobis non poſtulavi.

27. (ſ) Eo nomine ſe appellat, quòd ab omnibus eſſet deſertus.

28. (t) Hebr. *Placeat vobis oculos in me conjicere.*

29. (u) Hebr. Convertimini diſceptatores ſine contentione, & jus mihi dicite.

30. (x) Ex Hebræo, Palatum meum dijudicabit quæ corrupta ſunt, quæ pravè dicuntur.

1. (a) 70. Tentatio, vel tentationis locus. Nam vox Græca utrumque ſignificat, & ipſa tentatio bellum eſt. CAP. VII.

3. (b) *A quiete*, & laborioſos.

4. (c) Ad noctem uſque.

7. (d) Ego non revertar, *ut videam bona*, ſortem feliciorem, Vatab.

Digitized by Google

8. Nec aſpiciet me viſus hominis: oculi tui in me, & non ſubſiſtam (e).

9. Sicut conſumitur nubes, & pertranſit: ſic qui deſcenderit ad inferos, non aſcendet (f).

10. Nec revertetur ultrà in domum ſuam, neque cognoſcet eum ampliùs locus ejus.

11. Quapropter & ego non parcam ori meo, loquar in tribulatione ſpiritus mei: confabulabor cum amaritudine animæ meæ.

12. Numquid mare (g) ego ſum, aut cetus, quia circumdediſti me carcere?

13. Si dixero: Conſolabitur me lectulus meus, & relevabor loquens mecum in ſtrato meo:

14. Terrebis me per ſomnia, & per viſiones horrore concuties.

15. Quam ob rem elegit (h) ſuſpendium anima mea, & mortem oſſa mea.

16. Deſperavi (i), nequaquam ultrà jam vivam: parce mihi, nihil enim ſunt dies mei.

17. Quid eſt homo, quia magnificas eum? aut quid apponis erga eum cor tuum?

18. Viſitas eum diluculò, & ſubitò probas illum:

19. Uſquequò non parcis mihi, nec dimittis me ut glutiam (k) ſalivam meam?

20. Peccavi (l), quid faciam tibi ò cuſtos hominum? quare poſuiſti me contrarium tibi, & factus ſum mihimetipſi gravis?

21. Cur non tollis (m) peccatum meum, & quare non aufers iniquitatem meam? ecce, nunc in pulvere dormiam: & ſi manè me quæſieris, non ſubſiſtam.

CAPUT VIII.

Baldad Eliphæ ſententiam firmaturum Jobum aggreditur, & malè pertendit Jobum ac filios ejus ſcelerum pœnas dediſſe.

1. Reſpondens autem Baldad Suhites, dixit:

2. Uſquequò loqueris talia, & ſpiritus multiplex (a) ſermones oris tui?

3. Numquid Deus ſupplantat (b) judicium? aut Omnipotens ſubvertit quod juſtum eſt?

4. Etiam ſi filii tui peccaverunt ei, & dimiſit eos in manu iniquitatis ſuæ:

5. Tu tamen ſi diluculò conſurrexeris ad Deum, & Omnipotentem fueris deprecatus:

6. Si mundus & rectus inceſſeris, ſtatim evigilabit (c) ad te, & pacatum reddet habitaculum juſtitiæ tuæ:

7. In tantum, ut ſi priora tua fuerint parva, & noviſſima tua multiplicentur nimis.

8. Interroga enim generationem priſtinam, & diligenter inveſtiga patrum memoriam:

9. (Heſterni quippè ſumus, & ignoramus quoniam ſicut * umbra dies noſtri ſunt ſuper terram.) *Inf. 14. 2. Pſ. 143. 4.

10. Et ipſi docebunt te: loquentur tibi, & de corde ſuo proferent eloquia.

11. Numquid virere poteſt ſcirpus (d) abſque humore? aut creſcere carectum ſine aqua?

12. Cùm adhuc ſit in flore, nec carpatur manu, ante omnes herbas areſcit:

13. Sic viæ omnium qui obliviſcuntur Deum, & ſpes hypocritæ peribit:

14. Non

8. (e) Quærent me oculi tui, & non invenient morte jam extinctum: loquitur humano more.

9. (f) Ad præſentia vitæ ſtatum.

12. (g) Qui littoribus ut clauſtris ſim coercendus. *Aut cetus*, vox Hebræa *Tannin*, תנין, ex Merceró, feram tam marinam, quam terreſtrem ſignificat.

15. (h) Optarem potiùs ſuffocationem quàm vitam.

16. (i) De ſalute corporis: nulla mihi vitæ ſpes ſupereſt; *Parce mihi*, tam diris flagellis. Quæ in ſpeciem videtur deſperatio & blaſphemia, amoris eſt exceſſus, cùm amicus videtur nos deſerere, & contemnere. Ex Hebræo, tædet me, ne diutiùs vivam.

19. (k) Ut paululùm reſpirem.

20. (l) Vatab. Quomodo me geram erga te, ſi hominis facta obſervare velis? Dicitur Deus cuſtos hominum, quia diligens eſt humanarum actionum obſervator. *Quare poſuiſti me contrarium tibi?* Deplorat legem membrorum repugnantem legi mentis ſuæ: videtur prima ſpecie quaſi cum Deo expoſtulare, ſed Deum ut peccati deſtructorem, non ut auctorem ſtatim agnoſcens veniam petit; vis amori ſub ſpecie indignationis latet.

21. (m) Cur non clementiæ potiùs, quàm ſeveritatis effectus in me exeris? *Quibus profectò verbis quid aliud quam deſiderium præſtolati Mediatoris innuitur?* Creg.

CAPUT VIII.

2. (a) Hebr. fortis, vehemens, quòd Job nimis audacter loqui ipſi Baldad videretur. Quandiu tam vehementer culpam tuam excuſabis?

3. (b) Hinc concludit Jobum juſtè affligi, quòd Deus juſtus ſit: quæ fallax eſt argumentatio propter homonymiam in voce, *juſtitia*, poſitam. Alia enim eſt, ut benè advertit Eſtius, juſtitia generalis, quæ eſt rectitudo quædam, juxta quam Deus agit omnia; alia eſt ſpecialis, quæ reddit unicuique quod ſuum eſt. Juxta ſpecialem juſtitiam non neceſſe eſt Deum omnia operari. Nam creatio mundi aut juſtificatio impii non eſt ex juſtitia particulari. Sic ubi Deus juſtum affligit in hac vita ultra quàm meruit, non injuſtè agit, aut juſtè ex juſtitia particulari. Cùm non ſit retributio quædam, quæ præcipuè ſervatur in futuro ſæculo: ſed juſtè agit ex juſtitia generali, & ob alium finem.

6. (c) Citò tibi aderit: *Et pacatum reddet habitaculum juſtitiæ tuæ*, pacem in domo tua conſtituet.

11. (d) Juncus; 70. *papyrus*, *aut creſcere carectum ſine aqua?* Carices ſunt junci: 70. *pratum* vertunt. Illæ herbæ aqua deſtitutæ areſcunt: ſic homines cùm à fonte bonorum Deo recedunt, planè exareſcunt; atque ut humidiores plantæ, ubi aqua deficit, ſic qui vera pietate carent, in adverſa fortuna pietatis larvam deponunt.

14. Non ei placebit vecordia (e) ſua, & ſicut tela aranearum fiducia ejus.

15. Innitetur ſuper domum ſuam, & non ſtabit: fulciet eam, & non conſurget:

16. Humectus (f) videtur antequam veniat Sol, & in ortu ſuo germen ejus egredietur.

17. Super acervum petrarum radices ejus denſabuntur, & inter lapides commorabitur.

18. Si abſorbuerit (g) eum de loco ſuo, negabit eum, & dicet: Non novi te.

19. Hæc eſt enim lætitia viæ ejus, ut rurſum de terra alii germinentur.

20. Deus non projiciet ſimplicem, nec porriget manum malignis:

21. Donec impleatur riſu (h) os tuum, & labia tua jubilo.

22. Qui oderunt te, induentur confuſione: & tabernaculum impiorum non ſubſiſtet.

CAPUT IX.

Job ſolvit quæ ſibi ſunt objecta, & oſtendit Deum citra ullam injuſtitiam innocentem probare & exercere pœnis temporalibus.

1. ET reſpondens Job, ait:

2. Verè ſcio quòd ita ſit, & quòd non juſtificetur (a) homo compoſitus Deo.

3. Si voluerit contendere cum eo, non poterit ei reſpondere unum pro mille.

4. Sapiens corde eſt, & fortis robore: quis reſtitit (b) ei, & pacem habuit?

5. Qui tranſtulit montes (c), & neſcierunt hi quos ſubvertit in furore ſuo.

6. Qui commovet terram de loco ſuo, & columnæ (d) ejus concutiuntur.

7. Qui præcipit Soli, & non oritur: & ſtellas claudit quaſi ſub ſignaculo:

8. Qui extendit cœlos ſolus, & graditur ſuper fluctus maris.

9. Qui facit Arcturum, & Oriona, & Hyadas, & interiora (e) Auſtri:

10. Qui facit magna, & incomprehenſibilia, & mirabilia, quorum non eſt numerus.

11. Si venerit ad me, non videbo eum: ſi abierit, non intelligam.

12. Si repentè interroget, quis reſpondebit ei? vel quis dicere poteſt: Cur ita facis?

13. Deus, cujus iræ (f) nemo reſiſtere poteſt, & ſub quo curvantur qui portant orbem.

14. Quantus ergo ſum ego, ut reſpondeam ei, & loquar verbis meis cum eo?

15. Qui etiam ſi habuero quippiam juſtum, non reſpondebo, ſed meum judicem deprecabor.

16. Et cùm invocantem exaudierit me, non credo quòd audierit vocem meam.

17. In turbine (g) enim conteret me, & multiplicabit vulnera mea etiam ſine cauſa.

18. Non concedit requieſcere ſpiritum meum, & implet me amaritudinibus.

19. Si fortitudo (h) quæritur, robuſtiſſimus eſt: ſi æquitas judicii, nemo audet pro me teſtimonium dicere.

20. Si juſtificare me voluero, os meum condemnabit me: ſi innocentem oſtendero, pravum me comprobabit.

21. Etiam ſi ſimplex fuero, hoc ipſum ignorabit anima mea, & tædebit me vitæ meæ.

22. Unum eſt quòd locutus ſum, & innocentem, & impium ipſe conſumit (i).

23. Si

14. (e) Non gaudebit diu, ſua ſpes eum fallet.

16. (f) Seu juncus, *antequam veniat ſol*; exiſtimat ſe vivere & florere poſſe. At ſol uliginoſum locum areſaciet: *In ortu ſuo*; Hebr. in horto germinans: *ſed ſuper acervum petrarum radices ejus denſabuntur*. Humus ſolis ardore exſiccata erit inſtar petræ, adeò ut locus ipſe dicere poſſit, *Non novi te*. Sic hypocrita initio florens & felix, mox marceſcit. Ex Hebræo, alii vertunt: etiam ſi eò uſque excreverit, ut altas domos deſpiciat. Alii de terra germinantur, & in locum ejus ſuccedunt, pietas ejus aut fortuna videtur benè conſtituta, inter petras creſcit; ſed radices non habet humore charitatis deſtituta, ubi Sol juſtitiæ ardorem tribulationum immiſerit.

18. (g) Similitudine arboris in lapidoſis locis confitæ & robuſtæ ſceleratum expreſſit, quem loco ſuo evulſum Deus è conſpectu ſubduxit.

21. (h) Seu gaudio; vel mutatur ſermo, & convertitur ad impium.

CAP. IX. 2. (a) Nam ſi juſtitia ejus cum Dei juſtitia comparetur, nulla eſt. Hinc Greg. in hunc locum: *Sanctus vir, quia omne virtutis noſtræ meritum eſſe vitium conſpicit, ſi ab interno arbitro diſtrictè judicetur, hunc ſubjunxit, vero ſcio, &c.* Ubi Greg. loquitur de totius vitæ decurſu, ſi diſtrictè judicetur, propter multa occulta, & aliena peccata. Quare hic locus nihil favet novatoribus.

4. (b) Hebr. *Induravit*, nempè cor ſuum.

5. (c) Chal. *Reges*; *& neſcierunt*; neque id proſpexerunt.

6. & 7. (d) Columnas tribuit velut ædificio cuidam, ad vulgi captum ſermonem accommodans. *Præcipit*, ex Vatabl. *præcepit ſoli*, & potuit præcipere. *Claudit*; cœlum in ſcripturis ut Iſaiæ 4. & Apocal. 6. conferri ſolet cum libro, cujus characteres ſunt ſidera, & ſignaculum quo clauditur, ſunt tenebræ ipſæ: extenditur, cùm ſtellis ornatum micat, aut ſerenum eſt.

9. (e) Stellas prope polum Antarcticum nobis occultas.

13. (f) Hebr. Deus non revocat iram ſuam, non facilè placatur. *Sub quo curvantur*, Angeli, Hebr. Sub quo curvantur adjutores roboris ſuperbi.

17. (g) Tribulationum: *Conteret me etiam ſine cauſa*, mihi cognita: *Implet me amaritudinibus*; hic ſtatus eſt probationis.

19. (h) Is eſt omnipotens, robuſtiſſimus eſt; *ſi æquitas judicii*, ipſe eſt fons juſtitiæ: quare mihi unum reſtat, ut ſileam, & ejus clementiam implorem.

22. (i) Neque id verum eſt hominem miſerum propter improbitatem ſemper vexari, *unum eſt*, omnibus ritè conſideratis hoc unum pronuntio, &c.

23. Si flagellat, occidat ſemel, & non de pœnis innocentum rideat (k).

24. Terra data eſt in manus impii, vultum judicum ejus operit (l): quòd ſi non ille eſt, quis ergo eſt?

25. Dies mei velociores (m) fuerunt curſore: fugerunt, & non viderunt bonum.

26. Pertranſierunt quaſi naves poma portantes, ſicut aquila volans ad eſcam.

27. Cùm dixero: Nequaquam ita loquar: commuto (n) faciem meam, & dolore torqueor.

28. Verebar omnia opera mea, ſciens quòd non parceres delinquenti:

29. Si autem & ſic impius ſum, quare fruſtrà laboravi (o)?

30. Si lotus fuero quaſi aquis nivis, & fulſerint velut mundiſſimæ manus meæ:

31. Tamen ſordibus intinges me, & abominabuntur me veſtimenta (p) mea.

32. Neque enim viro qui ſimilis mei eſt, reſpondebo: nec qui mecum in judicio ex æquo poſſit audiri.

33. Non eſt qui utrumque valeat arguere, & ponere (q) manum ſuam in ambobus.

34. Auferat à me virgam ſuam, & pavor ejus non me terreat.

35. Loquar (r), & non timebo eum: neque enim poſſum metuens reſpondere.

CAPUT X.

Job Deum deprecatur, ut ærumnas quibus opprimitur, auferat: collata in ſe Dei beneficia commemorat.

1. TÆdet animam meam vitæ meæ, dimittam (a) adverſùm me eloquium meum, loquar in amaritudine animæ meæ.

2. Dicam Deo: Noli me condemnare: indica (b) mihi cur me ita judices.

3. Numquid bonum tibi videtur, ſi calumnieris (c) me, & opprimas me opus manuum tuarum, & conſilium impiorum adjuves?

4. Numquid oculi (d) carnei tibi ſunt? aut ſicut videt homo, & tu videbis?

5. Numquid ſicut dies hominis dies tui, & anni tui ſicut humana ſunt tempora,

6. Ut quæras iniquitatem meam, & peccatum meum ſcruteris?

7. Et ſcias quia nihil impium fecerim, cùm ſit nemo qui de manu tua poſſit eruere.

8. Manus tuæ fecerunt me, & plaſmaverunt me totum in circuitu (e): & ſic repentè præcipitas me?

9. Memento quæſo quòd ſicut lutum feceris me, & in pulverem reduces me.

10. Nonne ſicut lac mulſiſti me (f), & ſicut caſeum me coagulaſti?

11. Pelle & carnibus veſtiſti me, oſſibus & nervis compegiſti me:

12. Vitam & miſericordiam (g) tribuiſti mihi, & viſitatio tua cuſtodivit ſpiritum meum:

13. Licèt hæc celes in corde tuo, tamen ſcio quia univerſorum memineris (h):

14. Si peccavi, & ad horam pepercîſti mihi: cur ab iniquitate mea mundum me eſſe non pateris (i)?

15. Et ſi impius fuero, væ mihi eſt: & ſi juſtus, non levabo (k) caput, ſaturatus afflictione & miſeria.

16. Et propter ſuperbiam (l) quaſi leænam capies me, reverſuſque mirabiliter me crucias.

17. In-

23. (k) Non ita ſe gerat, ac ſi pœnis meis delectetur. Hebr. *Tentationem innocentum ſubſannabit*; ut pater qui caſtigat filium, lacrymis ejus non movetur; ridere eſt humana miſeria non affici.

24. (l) Colit judices impius, & quaſi velo eos induit donis ſuis. *Quis ergo eſt*. Probat Job non ſemper pœnas à Deo propter delicta decerni. In hac vita terra data eſt à Deo in manus impii, qui vultum judicis operit ne videat, & donis eum corrumpit; vel ſinit Deus juſto, ſed occulto judicio orbem terrarum ab impiis & ignavis judicibus regi.

25. (m) Proſperitas qua uſus ſum, brevis fuit, nec diu ſtetit.

27. (n) 70. Tacitè apud me gemam.

29. (o) Summæ juſtitiæ comparatione, fatebor me innocentem non eſſe.

31. (p) Greg. id explicat de concupiſcentiæ mala. Affinis huic locus eſt in Epiſt. Judæ Apoſt. v. 23. *Odientes & eam quæ carnalis eſt, maculatam tunicam*.

33. (q) Nemo eſt qui poſſit litem componere.

35. (r) Si tamen Deus auferat à me virgam ſuam & dolores corporis, accedam ad cauſam dicendam.

CAP. X. 1. (a) Dolori laxabo habenas: *ſuper me*, de rebus meis.

2. (b) Sed indica, quæſo.

3. (c) Si ita mecum agis, quaſi velles me opprimere, quod faciunt amici mei; verba ſunt hominis gravi oppreſſi calamitate. *Adjuves*, Hebr. *Illuſtres*, ſucceſſu glorioſum facias.

4. (d) Qui exteriora tantùm videant.

8. & 9. (e) Omni ex parte. *Reduces me*, quaſi ex argilla finxiſti me; an opus tuum vertes in pulverem? per interrogationem.

10. (f) Cura & inſpectio tua.

12. (g) Quia parum erat vita, quam naſcendo ſortitus eſt, ideò addidit & miſericordiam, ne remaneret naturaliter filius iræ, ſicut & cæteri, atque inter vaſa iræ, non inter vaſa miſericordiæ haberetur.

13. (h) Scio hæc aliunde quam ex providentiæ tuæ ordine fieri.

14. (i) Cur ab iniquitate mea non emundabis me? Vatabl.

15. (k) Non gloriabor tot miſeriis afflictus. Quod non pugnat cum eo loco 1. Joan. 3. *ſi cor noſtrum non reprehenderit nos, fiduciam habemus ad Deum*; non enim ex eo ipſo gloriabitur, quaſi non acceperit.

16. (l) Ita me tractabis ut ſuperbos: videris ut leænam & crudelem inſectari me, dum plagas plagis addis.

Digitized by Google

17. Inſtauras teſtes (m) tuos contra me, & multiplicas iram tuam adversùm me, & pœnæ militant in me.

18. Quare (n) de vulva eduxiſti me? qui utinam conſumptus eſſem ne oculus me videret.

19. Fuiſſem quaſi non eſſem, de utero translatus ad tumulum.

20. Numquid non paucitas dierum (o) meorum finietur brevi? dimitte ergo me, ut plangam paululùm dolorem meum:

21. Antequam vadam (p) & non revertar, ad terram tenebroſam, & opertam mortis caligine.

22. Terram miſeriæ & tenebrarum, ubi umbra (q) mortis, & nullus ordo, ſed ſempiternus horror inhabitat.

CAPUT XI.

Sophar Jobum arguit ut loquacem & curioſum nimis, qui ſublimia loqui aut ſcire amat.

1. Reſpondens autem Sophar Naamathites, dixit:

2. Numquid qui multa loquitur, non & audiet (a)? aut vir verboſus juſtificabitur?

3. Tibi ſoli tacebunt (b) homines? & cùm cæteros irriſeris, à nullo confutaberis?

4. Dixiſti enim: Purus eſt ſermo meus, & mundus ſum in conſpectu tuo.

5. Atque utinam Deus loqueretur tecum, & aperiret labia ſua tibi.

6. Ut oſtenderet tibi ſecreta ſapientiæ, & quòd multiplex eſſet lex (c) ejus, & intelligeres quòd multò minora exigaris ab eo, quàm meretur iniquitas tua.

7. Forſitan veſtigia Dei comprehendes, & uſque ad perfectum (d) Omnipotentem reperies?

8. Excelſior cœlo eſt, & quid facies? profundior inferno, & unde cognoſces?

9. Longior terra menſura ejus, & latior mari.

10. Si ſubverterit omnia, vel in unum coarctaverit (e), quis contradicet ei?

11. Ipſe enim novit hominum vanitatem (f), & videns iniquitatem nonne conſiderat?

12. Vir vanus in ſuperbiam erigitur, & tamquam pullum onagri ſe liberum natum putat.

13. Tu autem firmaſti (g) cor tuum, & expandiſti ad eum manus tuas.

14. Si iniquitatem, quæ eſt in manu tua, abſtuleris à te, & non manſerit in tabernaculo tuo injuſtitia:

15. Tunc levare poteris faciem tuam abſque macula, & eris ſtabilis, & non timebis.

16. Miſeriæ quoque oblivíſceris, & quaſi aquarum quæ præterierunt recordaberis.

17. Et quaſi meridianus fulgor conſurget tibi ad veſperam: & cùm te conſumptum (h) putaveris, orieris ut lucifer.

18. Et habebis fiduciam, propoſita tibi ſpe, & defoſſus (i) ſecurus dormies.

19. * Requieſces, & non erit qui te exterreat: & deprecabuntur (k) faciem tuam plurimi. *Levit.26.6.

20. * Oculi autem impiorum deficient, & effugium peribit ab eis, & ſpes illorum abominatio (l) animæ. *Levit.26.16.

CAPUT XII.

Job cauſam ſuam tuetur, & amicorum de rebus divinis ſapientiam elevat.

1. Reſpondens autem Job, dixit:
2. Ergo vos eſtis ſoli homines, & vobiſcum morietur ſapientia?

3. * Et mihi eſt cor, ſicut & vobis, nec inferior veſtri ſum: quis enim hæc, quæ noſtis, ignorat? *Inf.13.3.

4. Qui

17. (m) Mala me premunt, quaſi tot meæ impietatis teſtes; vel amicos meos ut teſtes contra me adducis.

18. (n) Fruſtra, inquit Vavaſſorius identidem à me laudatus, à calamitoſo expectes modum, aut ordinem. *Ne oculus me videret*: Hebr. *Et oculus non vidiſſet me.*

20. (o) Brevi finienda vita eſt, id ſaltem exiguum quod ſupereſt vitæ tempus concede, *ut plangam paululùm dolorem meum*: 70. quieſcam parùm.

21. (p) Aliter: *Ne vadam.*

22. (q) Umbra lethalis. Sempiternus horror. Hebr. ubi illuxit, eſt ſicut caligo: i. e. nox ibi perpetua eſt.

CAP. XI. 2. (a) Hebr. *An multiloquium non habebit reſponſionem?* Vatab. *Aut vir verboſus juſtificabitur?* numquid & ex multiloquio te juſtum oſtendes?

3. (b) An fortè tuis convicti rationibus obmuteſcent omnes? An cùm aliorum dicta irriſeris, nemo tua eludet & confutabit?

6. (c) Hebr. *Et duplicia ſecundùm legem*, ſupple, meruiſti, ut ex iis quæ ſequuntur liquet. Unde alii vertunt: duplex rationum pagina, quaſi liber rationum intus, & à tergo ſcriptus ſit. *Et intelligeres quòd multò minora exigaris ab eo quod meretur iniquitas tua.* Itaque hinc efficitur multiplicem eſſe legem ejus, & multis modis in eam peccari.

7. (d) Perfectè Omnipotentem reperies.

10. (e) Si latè fuſa in anguſtum ſpatium contraxerit, *quis contradicet ei?*

11. (f) Scelera; novit quid quiſque peccet, & debitas exiget pœnas.

13. (g) Tu autem in ſcientia obfirmatus manes: *Et expandiſti manus tuas.* Impatiens oras Deum, & exaudiri te poſſe putas: Hebr. *Si præparaveris cor tuum.*

17. (h) Cùm de te actum eſſe exiſtimaveris, tibi inſperanti ſuccedent omnia.

18. (i) Somnum capies quaſi circumcinctus foſſa adversùs hoſtes tuos.

19. (k) Multi tibi blandientur.

20. (l) Spes illorum recidet in rem odioſiſſimam.

* Prov.14. 4. * Qui deridetur (a) ab amico ſuo ſicut ego, invocabit Deum, & exaudiet eum: deridetur enim juſti ſimplicitas.

5. Lampas contempta apud cogitationes divitum (b), parata ad tempus ſtatutum.

6. Abundant tabernacula prædonum (c), & audacter provocant Deum, cùm ipſe dederit omnia in manus eorum.

7. Nimirum interroga (d) jumenta, & docebunt te: & volatilia cœli, & indicabunt tibi.

8. Loquere terræ, & reſpondebit tibi: & narrabunt piſces maris.

9. Quis ignorat quòd omnia hæc manus Domini fecerit?

10. In cujus manu anima omnis viventis, & ſpiritus univerſæ carnis hominis.

* Inf.34.3. 11. * Nonne auris verba dijudicat (e), & fauces comedentis ſaporem?

12. In antiquis eſt ſapientia, & in multo tempore prudentia.

13. Apud ipſum eſt ſapientia & fortitudo, ipſe habet conſilium & intelligentiam.

* Iſa. 22. 22. Apoc.3.7. 14. * Si deſtruxerit (f), nemo eſt qui ædificet: ſi incluſerit hominem, nullus eſt qui aperiat.

15. Si continuerit aquas, omnia ſiccabuntur: & ſi emiſerit eas, ſubvertent terram.

16. Apud ipſum eſt fortitudo & ſapientia: ipſe novit & decipientem, & eum qui decipitur.

17. Adducit (g) conſiliarios in ſtultum finem, & judices in ſtuporem.

18. Balteum regum diſſolvit, & præcingit fune renes eorum.

19. Ducit ſacerdotes (h) inglorios, & optimates ſupplantat:

20. Commutans labium veracium (i), & doctrinam ſenum auferens.

21. Effundit (k) deſpectionem ſuper principes, eos, qui oppreſſi fuerant, relevans.

22. Qui revelat (l) profunda de tenebris, & producit in lucem umbram mortis.

23. Qui multiplicat gentes & perdit eas, & ſubverſas in integrum reſtituit.

24. Qui immutat cor principum populi terræ, & decipit eos ut fruſtra incedant per invium:

25. Palpabunt quaſi in tenebris, & non in luce, & errare eos faciet quaſi ebrios.

CAPUT XIII.

Negat Job ſe hactenus ex ignorantia divinæ ſapientiæ aut potentiæ locutum, ſed ex conſcientia ſua.

1. ECce omnia hæc vidit (a) oculus meus, & audivit auris mea, & intellexi ſingula.

2. Secundùm ſcientiam veſtram & ego novi: nec inferior veſtri ſum.

3. Sed tamen ad Omnipotentem loquar, & diſputare cum Deo cupio (b):

4. Priùs vos oſtendens fabricatores (c) mendacii, & cultores perverſorum dogmatum.

5. Atque utinam taceretis, ut putaremini eſſe ſapientes.

6. Audite ergo correptionem meam, & judicium labiorum meorum attendite.

7. Numquid Deus indiget veſtro mendacio, ut pro illo loquamini dolos (d)?

8. Num-

CAPUT XII. 4. (a) *Qui ut impius deridetur, Deum invocat, & ſeipſum intus robuſtiùs in Deo ſolidat, qui foris non invenit in quo requieſcat. Tota enim ſpes in Auctorem figitur, & inter irriſionum convitia ſolus interior teſtis imploratur.* Greg. L. 10. cap. 13. Vos me luditis, cùm me admonetis, ut Dei implorem auxilium, quaſi id non agerem. Quod agitis, eſt amicum ridere.

5. (b) Nihili eum faciunt, & juſtitiam ejus contemnunt: *Parata ad tempus ſtatutum.* Quanti facienda ſit juſtitia ejus, apparebit die conſtituto. Greg. *Contempta lampas quæ irriſiones tolerat, de cœlis lucidiùs per judicium coruſcat.* Homo juſtus lucerna eſt, quam ii contemnunt quibus res ſunt ſecundæ.

6. (c) Domus potentum, qui vi & potentia in perniciem aliorum abutuntur: neque verò impii ſemper in afflictione verſantur, cùm prædones abundent divitiis.

7. (d) Quæ ab amicis ſunt commemorata, ſunt ejuſmodi, ut jumenta, & res creatæ omnes ſi loqui poſſent, non minora dicerent, & auctorem Deum prædicarent.

11. (e) Ut ſenſu percipiuntur ſenſibilia, ſic mente opera Dei, & auctor ipſe agnoſcendus.

14. (f) Deſtruit non pugnando, ſed deſerendo. *Mutum eſt ei omne quod loquitur, ſi ille interiùs in corde non clamet, qui aſpirat verba quæ audiuntur.* Greg. L. 11. cap. 5. *Si incluſerit hominem:* ſi ad extremas redegerit anguſtias. *Alium erigit, dum cor ejus gratia præparat, alium ſub ruina peccatorum incluſum relinquit*, ut docet Gregorius; *& nullus eſt qui aperiat*, nemo quantumvis potens aut fortis eum inde extricare & eximere poterit.

17. (g) Sic verſu 20. *Commutans labium veracium:* & verſ. 24. *Qui immutat cor principum, & decipit eos ut fruſtra incedant per invium.* His & ſimilibus perperàm abutitur Calvinus, ut probet Deum eſſe Auctorem peccati. Nam hoc loco Job agit de potentia Dei, qui bona homini malo objicit, & homo ſuo vitio his abutitur ad malum; Deus verò liberam hominis voluntatem, quæ eſt cauſa deficiens, permittit ab incommutabili bono deficere. *Commutans labia veracium*: ſilere facit eos, qui ſe ſapientes putant.

19. (h) Chald. Optimates. *Decipit eos ut fruſtra incedant per invium*: ſinit eos decipi.

20. (i) Vox Hebræa, ait Grotius, homines auctoritate præditos ſignificat.

21. (k) Efficit ut principes contemptui ſint civibus quos oppreſſos tenent.

22. (l) Profert in lucem res occultiſſimas.

CAPUT XIII. 1. (a) Quæ fecerit Deus pro ſumma poteſtate & ſapientia.

3. (b) Nam à vobis doceri nihil poſſum: ſed opto cum Deo diſceptare, qui eſt vera ſapientia.

4. (c) Hebr. *Falſi teſtes.*

7. (d) Falſas calumnias.

8. Numquid faciem ejus accipitis (e), & pro Deo judicare nitimini?

9. Aut placebit ei quem celare nihil poteſt? aut decipietur ut homo, veſtris fraudulentiis?

10. Ipſe vos arguet (f), quoniam in abſcondito faciem ejus accipitis.

11. Statim ut ſe commoverit, turbabit vos, & terror ejus irruet ſuper vos.

12. Memoria (g) veſtra comparabitur cineri, & redigentur in lutum cervices veſtræ.

13. Tacete pauliſper, ut loquar quodcumque mihi mens ſuggeſſerit.

14. Quare lacero (h) carnes meas dentibus meis, & animam meam porto in manibus meis?

15. Etiam ſi occiderit me, in ipſo ſperabo: verumtamen vias meas in conſpectu ejus arguam (i).

16. Et ipſe erit ſalvator (k) meus: non enim veniet in conſpectu ejus omnis hypocrita.

17. Audite ſermonem meum, & ænigmata percipite auribus veſtris.

18. Si fuero judicatus (l), ſcio quòd juſtus inveniar.

19. Quis eſt qui judicetur (m) mecum? veniat: quare tacens conſumor?

20. Duo tantùm ne facias mihi, & tunc à facie tua non abſcondar:

21. Manum (n) tuam longè fac à me, & formido tua non me terreat.

22. Voca me, & ego reſpondebo tibi: aut certè loquar, & tu reſponde mihi.

23. Quantas habeo (o) iniquitates & peccata, ſcelera mea & delicta oſtende mihi.

24. Cur faciem tuam abſcondis, & arbitraris me inimicum tuum?

25. Contra folium, quod vento rapitur, oſtendis potentiam tuam, & ſtipulam ſiccam perſequeris:

26. Scribis (p) enim contra me amaritudines, & conſumere me vis peccatis adoleſcentiæ meæ.

27. Poſuiſti in nervo (q) pedem meum, & obſervaſti omnes ſemitas meas, & veſtigia pedum meorum conſideraſti:

28. Qui quaſi putredo conſumendus ſum, & quaſi veſtimentum, quod comeditur à tinea (r).

CAPUT XIV.

Jam cœperat Job ad Deum convertere ſermonem, & ejus implorare miſericordiam; id ipſum fuſius proſequitur.

1. HOmo natus de muliere, brevi vivens tempore, repletur (a) multis miſeriis.

2. * Qui quaſi flos egreditur & conteritur, & fugit velut umbra, & numquam in eodem ſtatu permanet. * Sup. 8. 9. Pſ. 143. 4.

3. Et dignum ducis ſuper hujuſcemodi aperire oculos tuos, & adducere eum tecum in judicium (b)?

4. * Quis poteſt facere mundum de immundo conceptum ſemine? nonne tu qui ſolus es? * Pſ. 50. 4.

5. Breves dies hominis ſunt, numerus menſium ejus apud te eſt: conſtituiſti (d) terminos ejus, qui præteriri non poterunt.

6. Recede paululùm ab eo, ut quieſcat, donec optata veniat, ſicut mercenarii dies ejus.

7. Li-

8. (e) Numquid cum Deo ſic agere vultis, ut ſolent homines qui perſonas potentum accipiunt? Vultis Deo gratificari me opprimendo.

10. (f) Veſtram agendi rationem condemnabit. *Quoniam in abſcondito faciem ejus accipitis*, fraudulenter, ut favere Deo videamini.

12. (g) Quidquid in vobis eſt memorabile: *Et redigentur in lutum cervices veſtræ*; Hebr. *Corpora veſtra*.

14. (h) Videor vobis inſtar furibundi dentibus meis meipſum dilacerare. *Et animam meam porto in manibus meis*, quaſi illius prodigus: ſed non ita deſpero.

15. (i) Deo qui falli non poteſt, probabo innocentiam meam.

16. (k) Si me purgavero, ſalutem cum venia dabit.

18. (l) Hebr. *Si diſpoſuero judicium*; ſi cauſam ex ordine dixero, perſuaſum habeo fore ut illam obtineam. Quæ perſuaſio humana eſt, quæ falli poteſt, nec pugnat cum illo cap. 9. loco: *Etiam ſi ſimplex fuero, ipſum ignorabit anima*: nam cor hominis ſibi ipſi eſt inſcrutabile. Itaque hæc verba, *Scio quòd juſtus inveniar*, ſic intelligi debent, benè confido.

19. (m) Hebr. Qui litiget mecum coram judice. *Quare tacens conſumor?* quaſi nocens convictus. In perſona Chriſti videtur loqui, quem nemo arguere potuit de peccato. *Tacens*, conqueri eſt ſolatium quoddam.

21. (n) Duo petit à Deo, ne ſe excruciet, ac ne majeſtate perterreat.

23. (o) Hoc à Deo petit, non tam ſua, quàm amicorum cauſa.

26. (p) Adversùm me ſeveriſſimam ſententiam pronuntias. *Et conſumere me vis*. An ob peccata adoleſcentiæ jam dimiſſa punire me vis? nullo modo.

27. (q) Se ut carcere incluſum & vinctum conſiderat, cujus actiones omnes diligenter obſervantur.

28. (r) Hebr. Ut veſtimentum hoc comedit tinea, corpus ſuum demonſtrans.

1. (a) Hebr. *Satur ira, plenus Dei flagellis*. CAPUT XIV.

3. (b) 70. *Et hunc feciſti venire in judicium coram te*. Miror quòd de rebus minutiſſimis hominem velis rationem reddere, tuque illum judicare velis.

4. (c) Addit Interpres, *Conceptum ſemine*; Hebr. *Quis dabit mundum ex immundo?* ſupple Adamo: 70. *Quis enim mundus erit à ſorde?* Sane nemo: *Etiam ſi unius diei ſit vita ejus ſuper terram*. Dicitur autem immundum ſemen, *cauſaliter*, ut aiunt: quia in ipſo eſt cauſa humanæ generationis. *Nonne tu qui ſolus es?* Qui à nullo eſſe accepiſti.

5. (d) Tamdiu vivit homo, quamdiu vult Deus necessitate conſequentiæ, atque apud ipſum eſt certiſſima præſcientia dierum quibus homo victurus eſt, non inevitabilis cauſarum connexio, ſeu fatum hanc neceſſitatem inducit. *Apud te eſt*, tibi notus. Vel noluit ut ne in plura ſæcula, ut olim, vitam produceret.

Digitized by Google

7. Lignum (e) habet ſpem : ſi præciſum fuerit, rurſum vireſcit, & rami ejus pullulant.

8. Si ſenuerit (f) in terra radix ejus, & in pulvere emortuus fuerit truncus illius,

9. Ad odorem aquæ germinabit, & faciet comam quaſi cùm primùm plantatum eſt:

10. Homo verò cùm mortuus fuerit, & nudatus atque conſumptus, ubi (g) quæſo eſt?

11. Quomodo ſi recedant aquæ de mari & fluvius vacuefactus areſcat:

12. Sic homo cùm dormierit, non reſurget, donec atteratur (h) cœlum, non evigilabit, nec conſurget de ſomno ſuo.

13. Quis mihi hoc tribuat, ut in inferno (i) protegas me, & abſcondas me, donec pertranſeat furor tuus, & conſtituas mihi tempus, in quo recorderis mei?

14. Putaſne (k) mortuus homo rurſum vivat? cunctis diebus, quibus nunc milito, expecto donec veniat immutatio mea.

15. Vocabis (l) me, & ego reſpondebo tibi: operi manuum tuarum porriges dexteram.

* Inf.31.4. & 34.21. Prov.5.21. 16. * Tu quidem greſſus meos dinumeraſti, ſed parce peccatis meis.

17. Signaſti quaſi in ſacculo (m) delicta mea, ſed curaſti iniquitatem meam.

18. Mons cadens defluit (n), & ſaxum transfertur de loco ſuo.

19. Lapides excavant aquæ, & alluvione paulatim terra conſumitur: & hominem ergo ſimiliter perdes.

20. Roboraſti (o) eum paululùm, ut in perpetum tranſiret: immutabis faciem ejus, & emittes eum.

21. Sive nobiles fuerint filii ejus, ſive ignobiles, non intelliget (p).

22. Attamen caro ejus dum vivet, dolebit, & anima illius ſuper ſemetipſo lugebit.

CAPUT XV.

Eliphaz pergit Jobum inceſcere, quaſi ea patiatur mala ob graviora peccata, eumque acerbiùs impietatis accuſat.

1. Reſpondens autem Eliphaz Themanites, dixit:

2. Numquid ſapiens reſpondebit (a) quaſi inventum loquens, & implebit ardore ſtomachum ſuum?

3. Arguis verbis eum, qui non eſt æqualis tibi, & loqueris quod tibi non expedit.

4. Quantum in te eſt, evacuaſti timorem (b), & tuliſti preces coram Deo.

5. Docuit enim iniquitas tua os tuum, & imitaris linguam blaſphemantium (c).

6. Condemnabit te os tuum, & non ego: & labia tua reſpondebunt tibi.

7. Numquid primus homo tu natus es, & ante colles formatus?

8. Numquid conſilium Dei audiſti, & inferior te erit ejus ſapientia?

9. Quid noſti quod ignoremus? quid intelligis quod neſciamus?

10. * Et ſenes & antiqui ſunt in nobis, multò vetuſtiores quàm patres tui. * Eccli.8.8.

11. Numquid grande eſt ut conſoletur (d) te Deus? ſed verba tua prava hoc prohibent.

12. Quid te elevat cor tuum, & quaſi magna cogitans, attonitos habes oculos?

13. Quid tumet contra Deum ſpiritus tuus, ut proferas de ore tuo hujuſcemodi ſermones?

14. Quid eſt homo, ut immaculatus ſit, & ut juſtus appareat natus de muliere?

15. * Ecce inter ſanctos ejus nemo immutabilis (e), & cœli non ſunt mundi in conſpectu ejus. * Sup.4.18.

16. Quantò magis abominabilis & inutilis homo, qui bibit quaſi aquam iniquitatem?

17. Oſten-

7. (e) Alia eſt hominis, alia arboris ratio: hæc excisa, non evulſa fruticatur, non item homo.

8. (f) Si vel minima radix ſupereſt, reparari poteſt, & reviviſcere, ſi irrigetur.

10. (g) Nuſquam in hoc mundo comperies.

12. (h) Nam cœli mutabuntur. Itaque non reſurget homo, quamdiu ſtabit hic rerum ſtatus.

13. (i) In ſepulchro *protegas me*, tuto hoc tempore quo me cruciari ſinis.

14 (k) Sed quid ego opto quod fieri nequit? *Expecto donec veniat immutatio mea*: vitæ immortalis ſpe me ſuſtento.

15. (l) In reſurrectione corporum. *Operi manuum tuarum porriges dexteram*. Porrexit Dominus dexteram ſuam, quia ut abjectum ad ſumma erigeret genus humanum, incarnatum ad hoc Unigenitum miſit.

17. (m) Quaſi in marſupio merita mea & delicta obſignaſti. Hinc Apoſt. Rom. 2. *Theſaurizas tibi iram in die iræ*.

18. (n) Saxeos montes tempus exedit, multò magis homines.

20. (o) Nonnihil roboris ei tribuiſti: *Immutabis faciem ejus*, inducto ſenio.

21. (p) Id naturaliter neſcimus: ſed ut viventes multa per fidem norunt de ſtatu futuri ſæculi, ita qui in Chriſto mortui ſunt, ea norunt quæ ad ſuam felicitatem ſpectant, ex Greg. in hunc locum, & Auguſt. L. de cura pro mortuis agenda cap. 15. & 16.

CAPUT XV.

2. (a) Non eſt ſapientis vana reſpondere, & plena indignatione, ut tu facis.

4. (b) Religionem verbis tuis, quantum in te fuit, evertiſti.

5. (c) Hebr. *Verſutorum*, qui ſermone fallaci obſcurant veritatem.

11. (d) Non eſſet Deo arduum te conſolari.

15. (e) Hebr. *Ecce in ſanctis ſuis non poſuit veritatem*, omnino perfectam, & ex omni parte abſolutam: ſic creati ſunt Angeli, ut deficere a juſtitia poſſent.

17. Oſtendam tibi, audi me: quod vidi narrabo tibi.

18. Sapientes confitentur (ſ), & non abſcondunt patres ſuos.

19. Quibus ſolis data eſt terra (g), & non tranſivit alienus per eos.

20. Cunctis (h) diebus ſuis impius ſuperbit, & numerus annorum incertus eſt tyrannidis ejus.

21. Sonitus terroris ſemper in auribus illius (i): & cùm pax ſit, ille ſemper inſidias ſuſpicatur.

22. Non credit quòd reverti poſſit (k) de tenebris ad lucem, circumſpectans undique gladium.

23. Cùm ſe moverit ad quærendum panem, novit (l) quòd paratus ſit in manu ejus tenebrarum dies.

24. Terrebit eum tribulatio, & anguſtia vallabit eum, ſicut regem (m), qui præparatur ad prælium.

25. Tetendit enim adversùs Deum (n) manum ſuam, & contra Omnipotentem roboratus eſt.

26. Cucurrit adversùs eum erecto collo, & pingui cervice armatus eſt.

27. Operuit faciem ejus craſſitudo, & de lateribus ejus arvina dependet.

28. Habitavit in civitatibus deſolatis (o), & in domibus deſertis, quæ in tumulos ſunt redactæ.

29. Non ditabitur (p), nec perſeverabit ſubſtantia ejus, nec mittet in terra radicem ſuam.

30. Non recedet de tenebris: ramos ejus areſaciet flamma, & auferetur ſpiritu oris ſui (q).

31. Non credet fruſtrà (r) errore deceptus, quòd aliquo pretio redimendus ſit.

32. Antequam dies ejus impleantur, peribit: & manus ejus areſcent.

33. Lædetur quaſi vinea in primo flore botrus ejus, & quaſi oliva projiciens florem ſuum.

34. Congregatio enim hypocritæ ſterilis (ſ), & ignis devorabit tabernacula eorum, qui munera libenter accipiunt.

35. * Concepit dolorem, & peperit iniqui- * Pſ. 7. 15.
tatem (t), & uterus ejus præparat dolos. Iſa. 59. 4.

CAPUT XVI.

Job acerbos conſolatores, ut par eſt, excipit. Tum Deum compellat, ut teſtem & vindicem.

1. Reſpondens autem Job, dixit:

2. Audivi frequenter talia, conſolatores oneroſi omnes vos eſtis.

3. Numquid habebunt finem verba ventoſa? aut aliquid tibi moleſtum eſt, ſi loquaris (a)?

4. Poteram & ego ſimilia veſtri loqui: atque utinam (b) eſſet anima veſtra pro anima mea:

5. Conſolarer & ego vos ſermonibus, & moverem (c) caput meum ſuper vos:

6. Roborarem vos ore meo: & moverem labia mea quaſi parcens vobis.

7. Sed quid agam (d)? ſi locutus fuero, non quieſcet dolor meus: & ſi tacuero, non recedet à me.

8. Nunc autem oppreſſit me dolor meus, & in nihilum redacti ſunt omnes artus mei.

9. Rugæ (e) meæ teſtimonium dicunt contra me, & ſuſcitatur falſiloquus adversùs faciem meam contradicens mihi.

10. Collegit (f) furorem ſuum in me, & comminans mihi, infremuit contra me dentibus ſuis: hoſtis meus terribilibus oculis me intuitus eſt.

11. Aperuerunt (g) ſuper me ora ſua, & exprobrantes percuſſerunt maxillam meam, ſatiati ſunt pœnis meis.

12. Con-

18. (ſ) Sapientis eſt eos prodere, per quos profecerit: *Et non abſcondunt patres ſuos*, quæ à patribus acceperint.

19. (g) Regenda, quæque ab incurſibus hoſtium tutati ſunt.

20. (h) Gr. Omnis vita impii in cura. Ex Hebr. Tota vita impius eſt ſe ipſum puniens.

21. (i) Quolibet terrentur ſono.

22. (k) Non credit ſe emerſurum è calamitatibus.

23. (l) Quòd morte ſit opprimendus.

24. (m) Ut cohortes ſtipant Regem proficiſcentem ad bellum.

25. (n) Quia ſe adversùs Deum obfirmavit.

28. (o) Quas ipſe fecit, populos ſuperbè vexans.

29. (p) Cum populi frequentia deſtituatur.

30. (q) Oris ejus, Dei ſcilicet, qui ſpiritum tyranni diſſlabit.

31. (r) Ex Hebræo, ne credat vanitati. *Qui decipitur*: nam vanitas erit merces ejus. *Quod aliquo pretio redimendus ſit.* Quòd è ſuis malis poſſit liberari.

34. (ſ) Sine liberis. *Devorabit*: Hebr. Tabernacula munerum ex male partis.

35. (t) Hebr. *Vanitatem*, magno conatu nihil egit: *Et uterus ejus præparat dolos*; non deſinit novas fraudes animo moliri.

CAPUT XVI.

3. (a) Nullo labore tam inconſideratè loqueris.

4. (b) Si ita contingeret ut loco meo eſſetis, non ita vobiſcum agerem ut vos erga me.

5. (c) Non irridentis, ſed plangentis affectu. Movere caput eſt inſultare. Si vos in eo eſſetis ſtatu, in quo ego ſum, poſſem ſimiliter vobis illudere. Sed movere caput poteſt etiam eſſe obſtupefacti animi.

7. (d) Verba videntur eſſe interpretis.

9. (e) Hebr. *Vincula*, quibus me conſtringit, videntur favere calumniatoribus meis. Græcè, prehendiſti me, in jus traxiſti. *Et ſuſcitatur falſiloquus*, nec deeſt qui me falsò accuſet.

10. (f) Hoſtis aut diabolus. Quæ ſequuntur, Chriſto Domino aptari rectè poſſunt. Adeò ut in Jobo imago Chriſti paſſuri expreſſa videretur: quæ fuſiùs in Pſalmo 21. prædicantur, iiſdem penè verbis ſunt hoc loco deſcripta, comminari, frendere dentibus, intueri terribilibus oculis.

11. (g) Conviciis me inceſſerunt. *Exprobrantes percuſſerunt maxillam meam*, per ſummum probrum.

12. Concluſit (h) me Deus apud iniquum, & manibus impiorum me tradidit.

13. Ego ille quondam opulentus (i), repentè contritus ſum: tenuit cervicem meam, confregit me, & poſuit me ſibi quaſi in ſignum.

14. Circumdedit me lanceis ſuis, convulneravit lumbos meos, non pepercit, & effudit in terra viſcera mea.

15. Concidit me vulnere ſuper vulnus, irruit in me quaſi gigas.

16. Saccum conſui ſuper cutem meam, & operui cinere carnem meam.

17. Facies mea intumuit à fletu, & palpebræ meæ caligaverunt (k).

18. Hæc paſſus (l) ſum abſque iniquitate manus meæ, cùm haberem mundas ad Deum preces.

19. Terra ne operias ſanguinem (m) meum, neque inveniat in te locum latendi clamor meus.

20. Ecce enim (n) in cœlo teſtis meus, & conſcius meus in excelſis.

21. Verboſi (o) amici mei: ad Deum ſtillat oculus meus.

22. Atque utinam ſic judicaretur vir cum Deo, quomodo judicatur filius hominis cum collega ſuo.

23. Ecce enim breves anni tranſeunt, & ſemitam, per quam non revertar, ambulo.

CAPUT XVII.

Eò tandem oratione ſua Job adducitur, ut in morte tranquillitatem expectet, quæ eſt ſapientia ſumma.

1. SPiritus meus attenuabitur (a), dies mei breviabuntur, & ſolum mihi ſupereſt ſepulchrum.

2. Non peccavi (b), & in amaritudinibus moratur oculus meus.

3. Libera me Domine, & pone me juxta te, & cujuſvis manus pugnet contra me.

4. Cor eorum longè feciſti à diſciplina (c), propterea non exaltabuntur.

5. Prædam pollicetur (d) ſociis, & oculi filiorum ejus deficient.

6. Poſuit me quaſi in proverbium vulgi, & exemplum (e) ſum coram eis.

7. Caligavit ab indignatione (f) oculus meus, & membra mea quaſi in nihilum redacta ſunt.

8. Stupebunt (g) juſti ſuper hoc, & innocens contra hypocritam ſuſcitabitur.

9. Et tenebit juſtus viam ſuam (h), & mundis manibus addet fortitudinem.

10. Igitur omnes vos convertimini, & venite, & non inveniam (i) in vobis ullum ſapientem.

11. Dies mei tranſierunt, cogitationes (k) meæ diſſipatæ ſunt, torquentes cor meum.

12. Noctem verterunt in diem, & rurſum poſt tenebras (l) ſpero lucem.

13. Si ſuſtinuero (m), infernus domus mea eſt, & in tenebris ſtravi lectulum meum.

14. Putredini dixi (n): Pater meus es; mater mea, & ſoror mea, vermibus.

15. Ubi eſt ergo nunc præſtolatio mea, & patientiam meam quis conſiderat?

16. In profundiſſimum infernum deſcendent omnia mea: putaſne (o) ſaltem ibi erit requies mihi?

C A-

12. (h) Vinctum me tradidit iniquis.

13. (i) Hebr. *Tranquillè vivens*. Creſcit oratio tribus his verſibus qui ſequuntur: Cum tranquillè viverem, obtrivit me repente, confregit, & poſuit me in ſignum, ſeu in ſcopum ſagittariis propoſitum.

17. (k) Præ nimio fletu.

18. (l) In Hebræo, & in 70. Neque Deum neglexi, neque nocui alteri.

19. (m) Nota ſit omnibus calamitas mea: aut potiùs videat Deus afflictionem meam, ne ſit locus ullus, qui intercipiat clamorem meum. Vel, ſi quid tale feci, ſanguinem meum lingant canes.

20. (n) Multò plura locutus eſt Job, quàm amici ejus: qui tamen verboſi dicuntur, quòd ſermones inutiles, & falſas argumentationes funderent: non enim verboſus is cenſetur, qui multa loquitur vera, neceſſaria, & magni ponderis.

21. (o) Intereà ad Deum confugio, cùm lacrymis eum deprecor, in iis ſolatium invenio.

CAPUT XVII. 1. (a) Hebr. *Attenuatus eſt*, vires meæ ſunt imminutæ.

2. (b) Nec tantum peccavit ut ea flagella mereretur; nec tamen ſine peccato eſſe potuit.

4. (c) A vera ſapientia, ab intelligentia.

5. (d) Fortè Eliphaz: *Et oculi filiorum ejus deficient*, videntes interitum patris, Vatab. aut fatigabuntur fruſtra ſe ſperantes aliquid accepturos; aut de ſtulto loquitur generatim: Hebr. *Qui dolo appellat amicos ſuos*: qui blando amici nomine decipit.

6. (e) Hebr. tympanum: Ita maledictis obtundor.

7. (f) Ab indignatione Dei, aut dolore meo.

8. (g) Zelo commoti, cùm me premi tot adverſis videbunt.

9. (h) Invitus tamen, quique eſt mundis manibus, à recto itinere non deflectit.

10. (i) Oſtendam vos nihil ſapere.

11. (k) Spes mea inanis fuit & fallax.

12. (l) Quos probat Deus, ii videntur aliquando ſpem omnem amittere, ſed radius conſolationis identidem affulget. Hebr. Noctem efficiunt velut diem curæ & cogitationes meæ.

13. (m) Si patienter expectavero, *infernus domus mea eſt*; tamen mihi moriendum eſt. Nam infernus in Scripturis locum mortui hominis ſignificat, vel ſecundùm corpus, tumque eſt ſepulchrum, vel ſecundùm animam, quicumque ſit locus ille, in quo nondum beatus eſt.

14. (n) Si dixero.

16. (o) Neutiquam, nam oſſa erunt diſſipata; anima adventum Meſſiæ expectabit. Ex Hebræo *in vectes*, aut *in fulcra inferni*, ſeu *ſepulchra deſcendent*: Spes iſtæ omnes quas mihi proponitis. Vox Hebræa *Baddim*, בדים, & *fulcra & vectes* ſignificat. At *Bedei-ſeol*, בדי־שאול, *fulcra inferni*, merus eſt Hebraiſmus, pro *ſepulchro*, unde Pagninus vertit: *In ſepulchrum deſcendent*: & 70. εἰς ᾅδην, *in infernum*.

CAPUT XVIII.

Baldad Jobum impatientis animi, imò & impietatis accuſat.

1. Reſpondens autem Baldad Suhites, dixit:

2. Uſque (a) ad quem finem verba jactabitis? intelligite priùs, & ſic loquamur.

3. Quare reputati ſumus ut jumenta (b), & ſorduimus coram vobis?

4. Qui perdis animam tuam in furore tuo, numquid propter te derelinquetur (c) terra, & transferentur rupes de loco ſuo?

5. Nonne lux (d) impii extinguetur, nec ſplendebit flamma ignis ejus?

6. Lux obtenebreſcet in tabernaculo illius, & lucerna, quæ ſuper eum eſt, extinguetur.

7. Arctabuntur (e) greſſus virtutis ejus, & præcipitabit eum conſilium ſuum.

8. Immiſit enim in rete pedes ſuos, & in maculis (f) ejus ambulat.

9. Tenebitur planta illius laqueo, & exardeſcet contra eum ſitis (g).

10. Abſcondita eſt in terra pedica ejus, & decipula illius ſuper ſemitam.

11. Undique terrebunt eum formidines, & involvent (h) pedes ejus.

12. Attenuetur fame robur (i) ejus, & inedia invadat coſtas illius.

13. Devoret pulchritudinem cutis ejus, conſumat brachia illius primogenita (k) mors.

14. Avellatur de tabernaculo ſuo fiducia (l) ejus, & calcet ſuper eum, quaſi rex, interitus.

15. Habitent in tabernaculo illius ſocii ejus, qui non eſt (m), aſpergatur in tabernaculo ejus ſulphur.

16. Deorſum radices ejus ſiccentur, ſurſum autem atteratur meſſis ejus.

17. * Memoria illius pereat de terra, & non celebretur nomen ejus in plateis. * Prov. 2. 22.

18. Expellet eum de luce in tenebras, & de orbe transferet eum.

19. Non erit ſemen ejus, neque progenies in populo ſuo, nec ullæ reliquiæ in regionibus ejus.

20. In die ejus ſtupebunt noviſſimi, & primos invadet horror.

21. Hæc ſunt ergo tabernacula (n) iniqui, & iſte locus ejus qui ignorat Deum.

CAPUT XIX.

Job cum amicis id expoſtulat, quòd ſuam violent exiſtimationem. Addit ſpem omnem ſuam poſitam eſſe in futura reſurrectione.

1. Reſpondens autem Job, dixit:

2. Uſquequò affligitis animam meam, & atteritis me ſermonibus?

3. En, decies (a) confunditis me, & non erubeſcitis opprimentes me.

4. Nempe, etſi ignoravi, mecum (b) erit ignorantia mea.

5. At vos contra me erigimini, & arguitis me opprobriis (c) meis.

6. Saltem nunc intelligite, quia Deus non æquo judicio (d) afflixerit me, & flagellis ſuis me cinxerit.

7. Ecce clamabo (e) vim patiens, & nemo audiet: vociferabor, & non eſt qui judicet.

8. Semitam meam circumſepſit, & tranſire non poſſum, & in calle meo tenebras poſuit.

9. Spoliavit me gloria mea, & abſtulit coronam de capite meo.

10. Deſtruxit me undique, & pereo, & quaſi evulſæ arbori abſtulit ſpem meam:

11. Iratus eſt contra me furor ejus, & ſic me habuit quaſi hoſtem ſuum.

12. Si-

CAPUT XVIII.

2. (a) Uſquequò?

3. (b) Nos ut planè rudes habuiſti: cùm dixiſti, cor eorum longè feciſti à diſciplina.

4. (c) Putaſne Deum ſuæ providentiæ ordinem immutare velle, qua non punit niſi ſceleſtos? id enim perſuaſum habebant amici Job, hominem juſtum tot malis affici non poſſe.

5. (d) Impii felicitas.

7. (e) Non poterit quæ vellet efficere.

8. (f) Maculæ ſunt retium foramina.

9. (g) Hebr. *Sitibundi*, prædones, vel concupiſcentiæ flamma, quæ hoc magis augetur, quò ei indulgetur magis.

11. (h) Præ timore cadent.

12. (i) Filii: hæc uſque & quæ ſequuntur per futurum tempus ſunt exponenda. *Invadat coſtas ejus*. Hebr. Excidium paratum ſit coſtæ ejus, id eſt, mulieri.

13. (k) Cæteris acerbior. Hebr. *Voret ramos cutis ejus*, brachia.

14. (l) Liberi & opes.

15. (m) Fortè diabolus, qui Deo periit: ſocii ejus [illegible], [illegible], [illegible], aut ſodales hominis impii, qui mala morte extinctus eſt. *Habitent in tabernaculo illius*, rapiant bona defuncti. Hebr. Habitet in tabernaculo ejus, qui nihil ad eum pertinet, id eſt, extraneus. *Aſpergatur in tabernaculo ejus ſulphur*: conflagrabit igne & ſulphure domus impii.

21. (n) Hic exitus manet impium & domum ejus.

CAPUT XIX.

3. (a) Sæpè me pudore afficitis.

4. (b) Mihi uni nocebit.

5. (c) In me jactis: contenditis me ſcelerum reum eſſe, quòd in eum ſtatum inciderim.

6. (d) Peccatis pœnas ad æquitatem non rependens. Greg. *Quòd dicit Deus ſe fruſtra eum percuſſiſſe, hoc & Job ait dicens, ſe non æquo judicio à Domino afflictum. In quo itaque peccavit, qui à ſententia ſui auctoris in nullo diſcrepavit? Nec tamen injuſtitia eſt, quia non ad puniendum, ſed ad probandum afflixit.* Idque juſtum eſt ſecundùm juſtitiam generalem, ut diximus. Ob impietatem meam puniri me arbitramini, cùm ſcelera non admiſerim quæ fingitis. Injuſtum eſſet judicium illud, quo ſcelerati tantummodo, ut putatis, a Deo puniuntur.

7. (e) Job verba ægri, qui in chirurgi manus inci-

12. Simul venerunt latrones (f) ejus, & fecerunt ſibi viam per me, & obſederunt in gyro tabernaculum meum.

13. Fratres meos longè fecit à me, & noti mei quaſi alieni receſſerunt à me.

14. Dereliquerunt me propinqui mei: & qui me noverant, obliti ſunt mei.

15. Inquilini domus meæ, & ancillæ meæ, ſicut alienum habuerunt me, & quaſi peregrinus fui in oculis eorum.

16. Servum meum vocavi, & non reſpondit, ore proprio deprecabar illum.

17. Halitum meum exhorruit uxor mea, & orabam filios uteri (g) mei.

18. Stulti quoque deſpiciebant me, & cùm ab eis receſſiſſem, detrahebant mihi.

19. Abominati ſunt me quondam conſiliarii mei: & quem maximè diligebam, averſatus eſt me.

20. Pelli meæ conſumptis carnibus, adhæſit os meum, & derelicta ſunt tantummodò labia circa dentes meos.

21. Miſeremini mei, miſeremini mei, ſaltem vos amici mei, quia manus Domini tetigit me.

22. Quare perſequimini me ſicut Deus, & carnibus meis ſaturamini (h)?

23. Quis mihi tribuat ut ſcribantur ſermones mei? quis mihi det ut exarentur in libro

24. Stylo ferreo, & plumbi lamina (i), vel celte ſculpantur in ſilice?

25. Scio enim quòd Redemptor (k) meus vivit, & in noviſſimo die de terra ſurrecturus ſum:

26. Et rurſum circumdabor (l) pelle mea, & in carne mea videbo Deum meum.

27. Quem viſurus ſum ego ipſe, & oculi mei conſpecturi ſunt, & non alius: repoſita eſt hæc ſpes mea in ſinu meo.

28. Quare ergo nunc dicitis: Perſequamur eum, & radicem (m) verbi inveniamus contra eum?

29. Fugite ergo à facie gladii, quoniam ultor iniquitatum gladius eſt: & ſcitote eſſe judicium.

CAPUT XX.

Sophar Jobo iraſcitur, & contendit eum debitas pœnas luere.

1. Reſpondens autem Sophar Naamathites, dixit:

2. Idcircò cogitationes meæ variæ ſuccedunt ſibi, & mens in diverſa rapitur.

3. Doctrinam, qua me arguis, audiam (a), & ſpiritus intelligentiæ meæ reſpondebit mihi.

4. Hoc ſcio (b) à principio, ex quo poſitus eſt homo ſuper terram,

5. Quòd laus impiorum brevis ſit, & gaudium hypocritæ (c) ad inſtar puncti.

6. Si aſcenderit uſque ad cœlum ſuperbia ejus, & caput ejus nubes tetigerit:

7. Quaſi ſterquilinium in fine perdetur: & qui eum viderant, dicent: Ubi eſt?

8. Velut ſomnium avolans non invenietur, tranſiet ſicut viſio nocturna.

9. Oculus, qui eum viderat, non videbit, neque ultrà intuebitur eum locus ſuus.

10. Filii ejus atterentur egeſtate, & manus illius reddent ei dolorem (d) ſuum.

11. Oſſa

---

dit, uſurpat: nam fruſtra is clamat, cùm uritur, aut ſecatur.

12. (f) 70. *Tentationes*; Hebr. *Exercitus*: *dolores multi, mors filiorum, &c. Et fecerunt ſibi viam per me*; Hebr. *ſuper me*, conculcaverunt.

17. (g) 70. *Filios concubinarum mearum*, aut nepotes meos,

22. (h) Saturari vultis ut vultures conviciis veſtris: *ſicut Deus*. Uni Deo id convenit innoxium affligere, ut eum probet & purget, vos inſtar Dei idem faciendum ſuſcipitis.

24. (i) Antiqui ut ceratis, ſic plumbi laminis multa inſcribere ſolebant. In antiquis ſepulchris Neapoli inventas eſſe ejuſmodi laminas ex Fabritio teſtatur Tytinus. *Celte* eſt inſtrumentum ſculptorum, ſeu cælum, vulgò *le burin*. Ad ea quæ dicturus eſt præparat animos.

25. (k) Hebr. In eundem ſenſum, *Novi Redemptorem meum vivum, & noviſſimus ſuper pulverem*, vel ſuper terram ſurget, ad reſuſcitandos ſua præſentia mortuos: tametſi obſcurus eſt admodum textus Hebr. Unde Mercerus in hunc locum: Noſtri ferè omnes tam veteres quàm recentiores hunc verſum cum duobus ſequentibus ad reſurrectionem referunt; ſed ego cum Hebræis locum hunc aliter accipio. An non melius erat Hebræum textum ut mortuum deſerere, quàm à recepta totius Eccleſiæ ſententia diſſidere; & Græ. 70. interpretationi adhærere, quàm abſurdum, & impervium ſenſum ſequi? Quis enim capiet ſequentem verſum ut eſt in textu Hebr. *Et poſt pellem meam contriverunt hanc, & de carne mea videbo Deum*. Quòd ſi verſiones in Eccleſia hanc ſublimem veritatem non conſervaſſent, fruſtra in textu Hebræo, qualem nunc habemus, quæreretur: ſed in 70. & in Vulgata verſione altiùs hæc ſunt exarata quàm in cera & in ſilice. Favet etiam huic ſententiæ Chaldæus interpres, quam & ipſe Theodotio ſequutus eſt, ut conſtat ex S. Chryſoſtomo. Vide Druſii notas in Jobum, & Nobilium in Græca 70. editione.

26. (l) Poſtquam me circumdederit hac mea pelle, ſpectabo Deum in carne mea: *Quem ego viſurus ſum, ego ipſe, & oculi mei conſpecturi ſunt, & non alius*. 70. iiſdem propè utuntur verbis.

28. (m) Occaſionem ejus inſectandi, qui hac ſpe reſurrectionis innixus tot mala, perpetitur. Hebr. Verbi radix inventa eſt in me: *verbum* pro *re*, & vulg. interpres legit *Bo*, בו *in eum*, pro *Bi*, בי *in me*.

CAP. XX. 3. (a) Audire non recuſo, *Et ſpiritus intelligentiæ meæ reſpondebit tibi*; conſcientia mea facit ut reſpondeam tibi.

4. (b) Scio ita fuiſſe ab orbe condito, ut gloria viri improbi non ſit diuturna.

5. (c) Cujuſque impii: ſic enim vox hypocritæ in hac diſputatione uſurpatur: *Ad inſtar puncti*, quæ ſententia vera eſt abſolutè. Nam quantumcumque impius fruatur rebus proſperis in hoc ſæculo, totum illud tempus eſt momenti inſtar reſpectu æternitatis: etſi Sophar de temporali tantùm miſeria id intellexerit.

10. (d) Mala quæ aliis intulit, quæque ſentiet, mala ex iis quæ admiſit criminibus, profluent.

11. Oſſa ejus implebuntur vitiis adoleſcentiæ (e) ejus, & cum eo in pulvere dormient.

12. Cùm enim dulce fuerit in ore ejus malum, abſcondet (f) illud ſub lingua ſua.

13. Parcet (g) illi, & non derelinquet illud, & celabit in gutture ſuo.

14. Panis ejus (h) in utero illius vertetur in fel aſpidum intrinſecus.

15. Divitias, quas devoravit, evomet, & de ventre illius extrahet eas Deus.

16. Caput aſpidum ſuget (i), & occidet eum lingua viperæ.

17. (Non videat rivulos fluminis, torrentes mellis, & butyri.)

18. Luet (k) quæ fecit omnia, nec tamen conſumetur: juxta multitudinem adinventionum ſuarum, ſic & ſuſtinebit:

19. Quoniam confringens nudavit pauperes: domum rapuit, & non ædificavit (l) eam.

20. * Nec eſt ſatiatus (m) venter ejus: & cùm habuerit quæ concupierat, poſſidere non poterit. * Eccl. 5. 9.

21. Non remanſit de cibo ejus, & proptereà nihil permanebit de bonis ejus.

22. Cùm ſatiatus (n) fuerit, arctabitur, æſtuabit, & omnis dolor irruet ſuper eum.

23. Utinam (o) impleatur venter ejus, ut emittat in eum iram furoris ſui, & pluat ſuper illum bellum ſuum.

24. Fugiet (p) arma ferrea, & irruet in arcum æreum.

25. Eductus, & egrediens de vagina ſua: & fulgurans in amaritudine ſua: vadent & venient ſuper eum horribiles.

26. Omnes tenebræ abſconditæ ſunt in occultis (q) ejus: devorabit eum ignis, qui non ſuccenditur, affligetur relictus in tabernaculo ſuo.

27. Revelabunt cœli iniquitatem ejus, & terra conſurget adverſus eum.

28. Apertum erit germen domus (r) illius, detrahetur in die furoris Dei.

29. Hæc eſt pars hominis impii à Deo, & hæreditas verborum (ſ) ejus à Domino.

CAPUT XXI.

Job docet impios non ſemper puniri in hac vita.

1. RESpondens autem Job, dixit:

2. Audite quæſo ſermones meos, & agite pœnitentiam (a).

3. Suſtinete me, & ego loquar, & poſt mea, ſi videbitur, verba ridete.

4. Numquid contra hominem diſputatio (b) mea eſt, ut meritò non debeam contriſtari?

5. Attendite (c) me, & obſtupeſcite, & ſuperponite digitum ori veſtro:

6. Et ego quando recordatus (d) fuero, pertimeſco, & concutit carnem meam tremor.

7. * Quare ergo impii vivunt, ſublevati ſunt, confortatique divitiis? * Jere. 12. 1. Habac. 1. 3. 13.

8. Semen eorum permanet coram eis, propinquorum turba, & nepotum in conſpectu eorum.

9. Domus eorum ſecuræ ſunt & pacatæ, & non eſt virga Dei ſuper illos.

10. Bos (e) eorum concepit, & non abortivit: vacca peperit, & non eſt privata fœtu ſuo.

11. Egrediuntur quaſi greges parvuli eorum, & infantes eorum exultant luſibus.

12. Tenent tympanum, & citharam, & gaudent ad ſonitum organi.

13. Du-

11. (e) Quibus adoleſcens aſſueſcit vitiis, uſque ad ſenium, & poſt mortem manebunt: nam opera ſequuntur morientes.
12. (f) Ut deguſtet.
13. (g) Paulatim guſtabit.
14. (h) Greg. *Quia tranſitoria delectatio in retributionis fine ad amaritudinem vertetur.*
16. (i) Quod comedit, in venenum convertetur; cibis, ſeu ſceleribus ſuis quaſi veneno necabitur.
18. (k) Pœnas dabit: *Nec tamen conſumetur*, nam perpetuum erit eorum ſupplicium.
19. (l) Diripuit domum quam non ædificaverat.
20. (m) De ſuis epulis, nihil reliqui fecit in uſum pauperum.
22. (n) Ex Hebræo, cùm ſe impleverit ad ſatietatem: *Arctabitur*, Hebr. concupiſcet.
23. (o) Quæ verba ſunt denuntiantis, non optantis. *Ut emittat in eum iram furoris ſui*; nam Deus emittet in illum iram furoris ſui, poſtquam impleverit ventrem epulis: *Et pluet ſuper illum*, fulminibus eum obteret.
24. (p) Proverbium, quod iis quadrat, qui dum fugiunt minus malum, incurrunt in majus.
26. (q) Nullum inveniet locum tutum, ubicumque deliteſcere conetur: *Devorabit eum ignis qui non ſuccenditur*; ignis inferni; impius tenebras, quibus obſidetur, non percipit. Vel ignis peſtilentiæ.
28. (r) Opes impii prædæ futuræ ſunt.
29. (ſ) Pro malefactis ſuis omne malorum genus huic obveniet velut hæreditario jure.

CAPUT XXI.

2. (a) 70. *ἵνα ᾖ μοι παρ' ὑμῶν αὕτη ἡ παράκλησις*, ut ſit mihi à vobis hæc conſolatio. Vox Hebræa *nicham*, נחם, utrumque ſignificat, & *pœnitere*, & *conſolari*.
4. (b) Job probat non ſemper in hac vita puniri impios, ac ſæpè juſtos affligi; itaque attentos vult eſſe amicos.
5. (c) Greg. *Conſiderate quæ egi, & admiramini in hac percuſſione quæ patior.* Paulò antè dixerat juxta Hebr. *Cur non arctabitur ſpiritus meus?* Cauſam inquirit malorum ſuorum, non arguit Deum: in Hebr. verba ſunt mitiora: *An ergo ad hominem eloquium meum?* An de iis rebus cum hominibus diſceptare volo? An potiùs divinum numen implorare?
6. (d) Calamitatis meæ, vel eorum quæ dicturus ſum. *Quare ergo impii vivunt?* Si id verum eſt, hujus vitæ ærumnas in ſcelerum pœnam & ultionem tantummodò immitti à Deo.
10. (e) In Hebræo de tauro priùs, tum de vacca, quæ partus ſuos edit, diſtinctè agitur.

13. Ducunt in bonis dies ſuos, & in puncto ad inferna deſcendunt (f).

14. Qui dixerunt Deo: Recede à nobis, & ſcientiam viarum tuarum nolumus.

* Malac. 3. 14. 15. * Quis eſt Omnipotens ut ſerviamus ei? & quid nobis prodeſt ſi oraverimus illum?

16. Verumtamen quia non ſunt in manu (g) eorum bona ſua, conſilium impiorum longè ſit à me.

17. Quoties lucerna impiorum extinguetur (h), & ſuperveniet eis inundatio, & dolores dividet furoris ſui?

18. Erunt ſicut paleæ ante faciem venti, & ſicut favilla quam turbo diſpergit.

19. Deus ſervabit filiis illius dolorem patris: & cùm reddiderit, tunc ſciet.

20. Videbunt oculi ejus interfectionem ſuam, & de furore Omnipotentis bibet.

21. Quid enim ad eum pertinet de domo ſua poſt ſe? & ſi numerus menſium ejus dimidietur?

22. Numquid Deum docebit (i) quiſpiam ſcientiam, qui excelſos judicat?

23. Iſte moritur (k) robuſtus & ſanus, dives & felix.

24. Viſcera ejus plena ſunt adipe, & medullis oſſa illius irrigantur.

25. Alius verò moritur in amaritudine animæ abſque ullis opibus:

26. Et tamen ſimul in pulvere dormient, & vermes operient eos.

27. Certè novi cogitationes veſtras, & ſententias contra me iniquas.

28. Dicitis enim: Ubi (l) eſt domus principis? & ubi tabernacula impiorum?

29. Interrogate quemlibet de viatoribus (m), & hæc eadem illum intelligere cognoſcetis.

30. Quia in diem perditionis ſervatur malus (n), & ad diem furoris ducetur.

31. Quis arguet coram eo viam ejus? & quæ fecit, quis reddet illi?

32. Ipſe ad ſepulchra ducetur, & in congerie mortuorum vigilabit (o).

33. Dulcis fuit glareis Cocyti, & poſt ſe omnem hominem trahet, & ante ſe innumerabiles.

34. Quomodo igitur conſolamini me fruſtra, cùm reſponſio veſtra repugnare oſtenſa ſit veritati?

CAPUT XXII.

Eliphaz tertiò cum Jobo congreſſus pertendit non aliam calamitatum cauſam quæri oportere præter Jobi ſcelera.

1. Reſpondens autem Eliphaz Themanites, dixit:

2. Numquid Deo poteſt comparari (a) homo, etiam cùm perfectæ fuerit ſcientiæ?

3. Quid prodeſt Deo, ſi juſtus fueris? aut quid ei confers, ſi immaculata fuerit via tua?

4. Numquid timens arguet te, & veniet tecum in judicium,

5. Et non propter malitiam tuam plurimam, & infinitas iniquitates tuas?

6. Abſtuliſti enim pignus fratrum tuorum ſine cauſa, & nudos (b) ſpoliaſti veſtibus.

7. Aquam laſſo non dediſti, & eſurienti ſubtraxiſti panem.

8. In fortitudine brachii tui poſſidebas terram, & potentiſſimus obtinebas eam.

9. Viduas dimiſiſti vacuas (c), & lacertos pupillorum comminuiſti.

10. Propterea circumdatus es laqueis, & conturbat te formido ſubita.

11. Et

13. (f) Duplex ſenſus eſſe poteſt. Id enim vel pertinet ad proſperitatem impiorum, vel ad inopinatam eorum perditionem; prior ſenſus ex contextu ſermonis erui videtur, poſteriorem veteres ſequuntur. Nam impiis mors repentina ſæpè evenit, nec ſpatium pœnitendi iis conceditur.

16. (g) Non in eorum poteſtate ſita eſt eorum felicitas.

17. (h) Quàm brevis eſt eorum felicitas! ſic videtur quæſtioni propoſitæ reſponderi, Quare impii vivunt? nam in æternum ſunt perituri. *Et dolores dividet furoris ſui*, pœnas pro meritis cuique infliget.

22. (i) Qua ſcilicet ratione mundum regere debeat, & impios punire.

23. (k) Oſtendit non ſemper malè malis, & benè bonis in hac vita contingere, ut amici ejus pertendebant

28. (l) Divitis: ubi eſt domus Jobi? ubi ſimilium ejus opes?

29. (m) Quemvis hominem, vel unum ex iis qui multas regiones peragrarunt.

30. (n) Quem manet in æternum ſupplicium. Multi impii ſubducuntur communi exitio. Non ergo judicium omne hic peragitur.

32. & 33. (n) Manebit. *Cocyti*, Sept. lapidibus torrentis. Cocytus eſt Arcadiæ fluvius è Styge manans: ſenſus eſt delationem cadaveris ad ſepulchrum feſtis & epulis conditam triſtem non eſſe, ſed lætam. Hebr. *Dulces erunt ei ceſpites vallis*. In vallibus enim erant ſepulchra. Ac fortè hoc in loco nec de inferis, nec de morte impii loquitur juxta Hebræam lectionem, ſed de vita molli & deliciis impii, quamdiu vivit: atque ad hanc vitam voluptuoſam tot homines poſt ſe trahit. Fluvius autem ille Arcadiæ cùm ignotus planè eſſet Jobi temporibus, nec illius mentionem faciat textus Hebraicus, veriſimile eſt Auctorem vulgatæ editionis eo vocabulo uſum fuiſſe. Cùm ergo impiis ſæpè cuncta feliciter ſuccedant, non item piis, hinc concluditur poſt hanc vitam utriſque reſervari juſtam retributionem, nec propter ſola ſcelera homines in hac vita conflictari, neque adeò Jobum propterea impium eſſe, quòd tot malis agitetur. *Et poſt ſe omnem hominem trahit*; Omnes eum ſequentur.

2. (a) Hebr. Numquid Deo proderit vir? Numquid Deo poteſt comparari homo, ſive aliquid commodi afferre, etiamſi ipſe ſit perfectæ ſcientiæ? CAPUT XXII.

6. (b) Ne egentibus quidem pepercisti.

9. (c) Omni ope deſtitutas: *Et lacertos pupillorum comminuiſti*, facultates omnes.

11. Et putabas te tenebras (d) non viſurum, & impetu aquarum inundantium non oppreſſum iri?

12. An non cogitas (e) quòd Deus excelſior cœlo ſit, & ſuper ſtellarum verticem ſublimetur?

13. Et dicis (f) : Quid enim novit Deus, & quaſi per caliginem judicat?

14. Nubes latibulum ejus, nec noſtra conſiderat, & circa cardines cœli perambulat.

15. Numquid ſemitam (g) ſæculorum cuſtodire cupis, quam calcaverunt viri iniqui?

16. Qui ſublati ſunt ante tempus (h) ſuum, & fluvius ſubvertit fundamentum eorum:

17. Qui dicebant Deo: Recede à nobis: & quaſi nihil poſſet facere Omnipotens, æſtimabant eum:

18. Cùm ille impleſſet domos eorum bonis: quorum ſententia procul ſit à me.

36. 19. * Videbunt juſti, & lætabuntur, & innocens ſubſannabit (i) eos.

20. Nonne ſucciſa eſt erectio eorum, & reliquias eorum devoravit ignis?

21. Acquieſce igitur ei, & habeto pacem; & per hæc habebis fructus optimos.

22. Suſcipe ex ore illius legem, & pone ſermones ejus in corde tuo.

23. Si reverſus fueris ad Omnipotentem, ædificaberis, & longè facies iniquitem à tabernaculo tuo.

24. Dabit pro terra ſilicem (k), & pro ſilice torrentes aureos.

25. Eritque Omnipotens contra hoſtes tuos, & argentum coacervabitur tibi.

26. Tunc ſuper Omnipotentem deliciis afflues, & elevabis ad Deum faciem tuam.

27. Rogabis eum, & exaudiet te, & vota tua reddes.

28. Decernes rem, & veniet tibi, & in viis tuis ſplendebit lumen.

29. * Qui enim humiliatus fuerit, erit in gloria: & qui inclinaverit oculos, ipſe ſalvabitur. * Prov. 29. 23.

30. Salvabitur innocens, ſalvabitur autem in munditia manuum ſuarum.

CAPUT XXIII.

Job ad Deum converſus, ejus opem implorat, & ſententiam ejus expectat.

1. Reſpondens autem Job, ait:

2. Nunc quoque in amaritudine eſt ſermo meus, & manus plagæ (a) meæ aggravata eſt ſuper gemitum meum.

3. Quis mihi tribuat ut cognoſcam & inveniam illum, & veniam uſque ad ſolium ejus?

4. Ponam coram eo judicium (b), & os meum replebo increpationibus.

5. Ut ſciam verba quæ mihi reſpondeat (c), & intelligam quid loquatur mihi.

6. Nolo multa fortitudine contendat (d) mecum, nec magnitudinis ſuæ mole me premat.

7. Proponat æquitatem (e) contra me, & perveniat ad victoriam judicium meum.

8. Si ad orientem iero, non apparet (f): ſi ad occidentem, non intelligam eum.

9. Si ad ſiniſtram, quid agam? non apprehendam eum, ſi me vertam ad dexteram, non videbo illum.

10. Ipſe verò ſcit viam (g) meam, & probavit me quaſi aurum quod per ignem tranſit.

11. Veſtigia ejus ſecutus eſt pes meus, viam ejus cuſtodivi, & non declinavi ex ea.

12. A

11. (d) Tenebræ te deprehendent, & vis aquarum te obruet.

12. (e) Greg. abſque negatione legit.

13. (f) Et audes dicere: *Quid enim novit Deus?* Hæc eſt Eliphaz argumentatio, aut Jobum juſtè & pro meritis affligi, aut nullam eſſe providentiam, ſed Deum cœli cardines perambulantem terrena non curare: quæ eſt fallax & captioſa argumentatio. Poteſt tamen hic locus cum negatione legi & intelligi. An non cogitas, non attendis Deum cœlo longe ſublimiorem eſſe, ac multum te falli, ſi exiſtimes, quæ hic aguntur, Deum fugere? At fruſtra fingit Eliphaz Jobum ea mente eſſe.

15. (g) An vis eorum ſequi ſententiam, qui ſuperioribus ſæculis tam impiè ſenſerunt de providentia Dei?

16. (h) Ætate immatura.

19. & 20. (i) Iis meritò inſultabunt juſti. *Erectio*; Superbia eorum. *Et reliquias eorum devoravit ignis*; filios & divitias eorum abſumpſit ignis divinæ ultionis.

24. (k) Pro debilitate robur; *Et pro ſilice torrentes aureos*: Hebr. *Ophir*: ubi excideris ſilices, auri venæ occurrent: ſed bona ſpiritualia, non terrena, intelligi commode poſſunt.

CAPUT XXIII. 2. (a) Chald. *Plaga mea*, vel manus Dei, qui hanc mihi inflixit plagam. *Aggravata eſt ſuper gemitum meum*: major eſt quam ut gemitu meo exprimi poſſit.

4. (b) Cauſam meam ei proponerem, & ejus judicio committerem: *Os meum replerem increpationibus*, quibus vos eo coram arguerem; provocat ad judicium Dei, quòd graviſſima illi ſcelera objicerent. Hebr. *Replevêrunt os meum argumentis*, quibus innocentiam meam defenderem.

5. (c) Non vult cum Deo contendere, ſed optat ad ejus tribunal ſiſti, ut amicis veram ſuæ calamitatis cauſam aperiat; optat Dei conſilium & voluntatem cognoſcere, ut eam amici venerentur, quod v. proximo declarat.

6. (d) Ne meam innocentiam ad normam ſupremæ juſtitiæ exigat.

7. (e) Æquitatis vocem penès conſuetum loquendi modum uſurpat, juxta quam Jobus Deo ipſo judice innoxius erat & juſtus.

8. (f) Dixerat v. 3. *Quis mihi tribuat ut inveniam illum?* nunc votum ſuum damnat, quod Deus ſit inviſibilis, & loquitur more humano: ubique eſt, ſed inviſibilis: viæ ejus ſunt impenetrabiles.

10. & 13. (g) Vitæ meæ rationem & fidem. *Solus eſt*, eſſentialiter. Hebr. *Ipſe eſt in uno*, in ſua unitate conſtans, in decreto ſtabilis. *Et nemo avertere poteſt cogitationem ejus*, nemo impedire poteſt quominùs quidquid voluerit, efficiat.

12. A mandatis labiorum ejus non receſſi, & in ſinu meo abſcondi verba oris ejus.

13. Ipſe enim ſolus eſt, & nemo avertere poteſt cogitationem ejus: & anima ejus quodcumque voluit, hoc fecit.

14. Cùm expleverit in me voluntatem ſuam, & alia multa ſimilia præſto ſunt ei.

15. Et idcircò à facie ejus turbatus ſum, & conſiderans eum, timore ſolicitor.

16. Deus mollivit cor (h) meum, & Omnipotens conturbavit me.

17. Non enim perii propter imminentes tenebras (i), nec faciem meam operuit caligo.

CAPUT XXIV.

Job providentiam divinam tuetur, etiamſi permittat impios in quadam vivere felicitate.

1. AB Omnipotente non ſunt abſcondita (a) tempora: qui autem noverunt eum, ignorant dies illius.

2. Alii terminos tranſtulerunt (b) diripuerunt greges, & paverunt eos.

3. Aſinum pupillorum abegerunt, & abſtulerunt pro pignore bovem viduæ.

4. Subverterunt pauperum viam (c), & oppreſſerunt pariter manſuetos terræ.

5. Alii quaſi onagri in deſerto egrediuntur ad opus ſuum: vigilantes ad prædam, præparant panem liberis.

6. Agrum non ſuum demetunt: & vineam ejus, quem vi oppreſſerint, vindemiant.

7. Nudos dimittunt homines, indumenta tollentes, quibus non eſt operimentum in frigore:

8. Quos imbres montium rigant (d): & non habentes velamen, amplexantur lapides.

9. Vim fecerunt deprædantes pupillos, & vulgum pauperem ſpoliaverunt.

10. Nudis & incedentibus abſque veſtitu, & eſurientibus tulerunt ſpicas.

11. Inter acervos (e) eorum meridiati ſunt, qui calcatis torcularibus ſitiunt.

12. De civitatibus fecerunt viros gemere, & anima vulneratorum clamavit, & Deus inultum abire non patitur.

13. Ipſi fuerunt rebelles lumini (f), neſcierunt vias ejus, nec reverſi ſunt per ſemitas ejus.

14. Manè primo conſurgit homicida, interficit egenum & pauperem: per noctem verò erit quaſi fur.

15. Oculus adulteri obſervat caliginem, dicens: Non me videbit oculus: & operiet vultum ſuum.

16. Perfodit in tenebris domos, ſicut in die condixerant ſibi, & ignoraverunt lucem.

17. Si ſubitò apparuerit aurora (g), arbitrantur umbram mortis: & ſic in tenebris quaſi in luce ambulant.

18. Levis (h) eſt ſuper faciem aquæ: maledicta ſit pars ejus in terra, nec ambulet per viam vinearum.

19. Ad nimium calorem tranſeat (i) ab aquis nivium, & uſque ad inferos peccatum illius.

20. Obliviſcatur ejus miſericordia: dulcedo (k) illius vermes: non ſit in recordatione, ſed conteratur quaſi lignum infructuoſum.

21. Pa-

16. (h) Antea firmum: vel emollivit timore ſuo, & perculit.

17. (i) Propter deſperationem; *Nec faciem meam operuit caligo*; oculum tot tribulationes me excæcarunt; vel potius, numquam ceſſi calumniis eorum, qui me injuſtè accuſarunt. Ubique enim Job ſuam tuetur innocentiam; neque id eſt veræ humilitatis, ut quem cor proprium non redarguit, credat ſe omni omninò virtute eſſe deſtitutum: nam Sanctos non latent dona à Deo conceſſa. *Nos autem*, ait Apoſt. 1. Cor. 2. 12. *non ſpiritum hujus mundi accepimus, ſed ſpiritum qui ex Deo eſt, ut ſciamus quæ à Deo donata ſunt nobis*. Omnis quidem homo quantumvis juſtus ſe peccatorem debet agnoſcere, propter venialia peccata occulta, & aliena. *Nec faciem meam operuit caligo*; oculus fidei ſemper manet illæſus; quantumvis eum conetur obducere inimicus, ille ſtatim terrenas & inanes cogitationes abjicit.

CAPUT XXIV. 1. (a) Neque enim Omnipotens ea occultavit: ſed neque juſti, neque impii dies ejus norunt, quibus juſtitiæ ſuæ ſeveritatem oſtendit in impios. Fideles & pii *ignorant dies illius*, æternitatem; juxta S. Greg. conſilia, & rationes cur ſingula ſic efficiat, aut permittat; Deus impiis velut habenas laxat: ſed in diem ultionis quem ignorant, eorum pœnas differt.

2. (b) Hebr. *Attigerunt*. Id myſticè oſtendit Greg. de Sanctorum Patrum dogmatibus, quæ mutari & perverti non debent, ut fieri ſolet ab hæreticis.

4. & 5. (c) Pauperes cogunt ſe abſcondere, vel à ſuo itinere deflectere. *Opus*. Chald. Ad opera ſua mala.

8. (d) 70. *De ſtillicidiis montium madeſcunt*. Qui in cavernis degunt, amplexantur lapides, antra ſubeunt, ut ab externis aeris injuriis ſe tueantur.

11. (e) Olivarum, vel uvarum: *Meridiati ſunt*, hos invadunt raptores de meridie: ſitientes interim, *calcatis torcularibus*.

13. & 16. (f) Naturali. *Lucem*, tenebras quæſierunt.

17. (g) Ipſum diluculum & lucem perinde ut mortem oderunt.

18. (h) Diffluens & profuſus in libidinem; *Nec ambulat per viam vinearum*, cultam & fertilem: aut vilis eſt illi ſors in terra, maria peragrat, nec vineas dignatur colere. *Maledicta*; in locis incultis & Dei maledicto damnatis latent, non publica via, aut ſecundum vineas conſitas gradiuntur. Vel pirata mare celerrime decurrit, & ab omnibus timetur.

19. (i) Ab una calamitate in aliam devolvatur: *Et uſque ad inferos peccatum illius*: pœna eum ad ſepulchrum uſque ſequatur, imò uſque ad inferos. Hebr. Ut terra torrida & calor abſumunt aquas nivis, ita mors eos qui peccarunt.

20. (k) Aut vermis conſcientiæ, aut illi dulcedo erit vermium. Vel vermibus eſca dulcis eſt.

21. Pavit enim ſterilem (l), quæ non parit, & viduæ benè non fecit.

22. Detraxit fortes in fortitudine ſua: & cùm ſteterit, non credet vitæ ſuæ.

* Apoc. 2. 23. * Dedit ei Deus locum pœnitentiæ, & ille abutitur eo in ſuperbiam: oculi autem ejus ſunt in viis illius.

24. Elevati ſunt ad modicum, & non ſubſiſtent, & humiliabuntur ſicut omnia, & auferentur, & ſicut ſummitates ſpicarum conterentur.

25. Quod (m) ſi non eſt ita, quis poteſt me arguere eſſe mentitum, & ponere ante Deum verba mea?

CAPUT XXV.

Baldad ex Dei ſublimitate, & hominis humilitate, negat hominem Deo comparatum juſtificari poſſe.

1. RESpondens autem Baldad Suhites, dixit:

2. Poteſtas & terror apud eum (a) eſt, qui facit concordiam in ſublimibus ſuis.

3. Numquid eſt numerus militum (b) ejus? & ſuper quem non ſurget lumen illius?

4. Numquid juſtificari poteſt homo comparatus Deo, aut apparere mundus natus de muliere?

5. Ecce luna etiam non ſplendet (c), & ſtellæ non ſunt mundæ in conſpectu ejus:

6. Quantò magis homo putredo, & filius hominis vermis?

CAPUT XXVI.

Job de juſtitia, ſapientia, & patientia Dei agit magnificè.

RESpondens autem Job, dixit:

2. Cujus adjutor (a) es? numquid imbecillis? & ſuſtentas brachium ejus, qui non eſt fortis?

3. Cui dediſti conſilium? forſitan illi, qui non habet ſapientiam, & prudentiam tuam oſtendiſti plurimam.

4. Quem docere voluiſti? nonne eum, qui fecit ſpiramentum (b)?

5. Ecce gigantes gemunt ſub aquis, & qui habitant cum eis.

6. Nudus eſt infernus coram (c) illo, & nullum eſt operimentum perditioni.

7. Qui extendit aquilonem ſuper vacuum, & appendit terram ſuper nihilum.

8. Qui ligat aquas in nubibus ſuis, ut non erumpant pariter (d) deorſum.

9. Qui tenet vultum ſolii (e) ſui, & expandit ſuper illud nebulam ſuam.

10. Terminum circumdedit aquis, uſque dum finiantur (f) lux & tenebræ.

11. Columnæ (g) cœli contremiſcunt, & pavent ad nutum ejus.

12. In fortitudine illius repentè maria congregata ſunt, & prudentia ejus percuſſit ſuperbum (h).

13. Spiritus ejus ornavit cœlos: & obſtetricante manu ejus, eductus eſt coluber (i) tortuoſus.

14. Ecce, hæc ex parte (k) dicta ſunt viarum ejus: & cùm vix parvam ſtillam ſermonis ejus audierimus, quis poterit tonitruum magnitudinis illius intueri?

CAPUT XXVII.

Job ſuam de improborum punitione confirmat ſententiam.

1. ADdidit quoque Job, aſſumens parabolam (a) ſuam, & dixit:

2. Vivit Deus, qui abſtulit (b) judicium meum, & Omnipotens, qui ad amaritudinem adduxit animam meam.

3. Quia

21. 22. 23. & 24. (l) Meretricem. *Detraxit*, 70. Furore evertit: *Et cùm ſteterit, non credet vitæ ſuæ*: in ſua felicitate non erit timoris expers. *Oculi*, &c. Deus acta illius conſiderat. *Omnia*: Ut res omnes ad interitum tendunt.

25. (m) Hebraiſmus: Id ſi non ita eſſet: *Quis arguet & ponet ante Deum*? Quis me accuſabit coram Deo.

CAPUT XXV. 2. (a) Deum ſcilicet. *Qui facit concordiam in ſublimibus ſuis*, in cœlis & Angelis ubi omnia ſunt ordinatiſſima. Cur Jobe cum Deo ut adverſario vis contendere?

3. (b) De *Angelis*, Greg. Alii de *militia cœli* intelligunt. *Super quem quis ab eo non illuminatur*? Potentiſſimus eſt, qui globos cœleſtes in officio ſuo & ſtatione continet, quique adeò ſi tibi bellum indixit, id fecit merito tuo.

5. & 6. (c) *Splendet*. Comparata cum divino lumine. *Putredo*; immundus homo cenſebitur, qui eſt putredo & vermis.

CAPUT XXVI. 2. (a) Job reprehendit Baldad, quòd non zelo divini honoris tuendi, ſed ſpiritu contentionis diſputaret.

4. & 5. (b) Animam: *Gigantes*, vel cete, vel potentes, vel dæmones: *Et qui habitant cum eis*, exercitus eorum; gigantes ſatis aptè intelliguntur regnorum invaſores, qui nunc gemunt ſub aquis in terræ infimis.

6. & 7. (c) Quæ geruntur in inferno, continetur. *Aquilonem*, ventos: *Super vacuum*, ſuper aera ex vulgi opinione.

8. (d) Sed paulatim; aquas in nubibus pendulas diu ſuſtinet.

9. (e) Occultat aliquando faciem cœli. Hebraicè, *Meachez*, מאחז, *conſtringit*, ſeu *coarctat & corroborat faciem ſolii ſui*, nempè *cœli*, quod in Scriptura *ſolium Dei* dicitur, ut *terra* ſcabellum pedum ejus.

10. (f) Quandiu erit lucis & tenebrarum viciſſitudo, ſeu in perpetuum.

11. (g) Angeli ob Dei reverentiam. Alii per *columnas cœli* montes præcelſos poeticè deſcribi volunt.

12. (h) Mare tumens coercuit. *Maria*, ſedantur fluctus maris.

13. (i) Vel *lucifer*, vel *fulmen* tortuoſo jactu cadens: Chald. *Leviathan*, ſeu Balæna, ſeu quilibet, ſerpens, ſeu dæmon ipſe, aut draco tortuoſus intelligatur.

14. (k) Quæ diximus, pars eſt minima eorum quæ Deus providentia ſua efficit.

1. (a) Sententias graves, & ſermonem figuratum. CAPUT XXVII.

2. & 3. (b) Qui mihi non conceſſit ut me ſiſterem

3. Quia donec ſupereſt halitus in me, & ſpiritus Dei in naribus meis,

4. Non loquentur labia mea iniquitatem, nec lingua mea meditabitur mendacium.

5. Abſit à me ut juſtos vos eſſe judicem: donec deficiam, non recedam ab innocentia mea.

6. Juſtificationem meam, quam cœpi tenere, non deſeram: neque enim reprehendit (c) me cor meum in omni vita mea.

7. Sit impius, inimicus meus: & adverſarius meus quaſi iniquus.

8. Quæ eſt enim ſpes hypocritæ (d) ſi avarè rapiat, & non liberet Deus animam ejus?

9. Numquid Deus audiet clamorem ejus, cùm venerit ſuper eum anguſtia?

10. Aut poterit in Omnipotente delectari (e), & invocare Deum omni tempore?

11. Docebo vos per manum (f) Dei quæ Omnipotens habeat, nec abſcondam.

12. Ecce, vos omnes noſtis, & quid ſine cauſa vana loquimini?

13. Hæc eſt pars (g) hominis impii apud Deum, & hæreditas violentorum, quam ab Omnipotente ſuſcipient.

14. Si multiplicati fuerint filii ejus, in gladio erunt, & nepotes ejus non ſaturabuntur pane.

15. Qui reliqui fuerint ex eo, ſepelientur (h) in interitu, & viduæ illius non plorabunt.

16. Si comportaverit quaſi terram argentum, & ſicut lutum præparaverit veſtimenta:

17. Præparabit quidem, ſed juſtus veſtietur illis: & argentum innocens dividet.

18. Ædificavit ſicut tinea domum ſuam, & ſicut cuſtos (i) fecit umbraculum.

19. * Dives cùm dormierit, nihil ſecum auferet: aperiet (k) oculos ſuos, & nihil inveniet. * Pſal. 48.

20. Apprehendet eum quaſi aqua inopia, nocte opprimet eum tempeſtas.

21. Tollet eum ventus urens, & auferet, & velut turbo rapiet eum de loco ſuo.

22. Et mittet ſuper eum, & non parcet: de manu ejus fugiens (l) fugiet.

23. Stringet ſuper eum manus ſuas, & ſibilabit ſuper illum, intuens locum ejus.

CAPUT XXVIII.

Supplicium improborum à morte potiſſimùm incipere, ut bonorum felicitatem.

1. HAbet argentum, venarum ſuarum principia (a): & auro locus eſt, in quo conflatur.

2. Ferrum de terra tollitur: & lapis ſolutus calore, in æs vertitur.

3. Tempus (b) poſuit tenebris, & univerſorum finem ipſe conſiderat, lapidem quoque caliginis, & umbram mortis.

4. Dividit torrens (c) à populo peregrinante, eos quos oblitus eſt pes egentis hominis, & invios.

5. Terra (d), de qua oriebatur panis in loco ſuo, igni ſubverſa eſt.

6. Locus ſapphiri (e) lapides ejus, & glebæ illius aurum.

7. Sc-

ad ejus tribunal. Hoc unum pleriſque videtur eſſe ex iis quæ Deus ut minùs conſiderate dicta reprehendit c.40. *Numquid irritum facies judicium meum?* Non aliud tamen contendit Job, quàm his flagellis non vindicari peccata ſua ſed videtur non ſatis reverentiæ detuliſſe juſtitiæ divinæ. Quamquam non iiſdem fortè verbis uſus fuit Job, quæ teſte Hieronymo poetico ſtylo deſcribuntur, & poſſunt vehementiori ſtylo referri, quàm dicta fuerint. *Abſtulit judicium meum*, Hebr. *Amovit jus meum*. *Et ſpiritus*, vita à Deo data.

6. & 7. (c) In tota converſatione mea non ſum mihi conſcius ullius gravioris culpæ; cùm figura eſſet Chriſti, illud omninò erat neceſſarium, ut innocentiam ſuam defenderet. *Inimicus*, ita habendus eſt qui me falsò accuſat, quod miſer ſim.

8. (d) 70. *Impii*, non ita conſtanter in Deum ſperarem, ſi eſſem hypocrita. In perſona ſua juſtos omnes calumniis oppreſſos exprimit.

10. (e) Cùm amor bonorum temporalium in eo dominetur: *Et invocare Deum omni tempore?* ut proſperis & adverſis.

11. (f) Deo juvante. *Quæ Omnipotens habeat*, quæ ſint occultæ viæ & conſilia Dei, cur innocentes aliquando affligat.

13. (g) Hic exitus manet impios.

15. (h) Acerba morte extincti: Chald. *Aut fortè non ſepelientur*, mors ipſa erit eorum ſepulchrum. Domus quam ædificabit, tam facilè peribit, quàm tineæ domicilium quod ipſa exedit.

18. (i) Cuſtos fructuum brevi tempore duraturum parat ſibi domicilium.

19. & 20. (k) Mortuo corpore excitatur anima, & vanitatem divitiarum clarè intuetur: Vel etiam à ſuis deſeretur dum vivit. *Ventus urens*, Tempeſtas cui comparat mortem impii inopinatam.

22. & 23. (l) Nihil non molietur ut effugiat mortem. *Stringet*; quiſquis pœnam & exitum impii viderit vel audierit, eum irridebit, aut ſtupebit.

1. (a) Horum locus, origo, materia, inventu ſunt facilia, non item ſapientiæ, de qua v. 12. & ſeq. ubi quærenda ſit, ignorant impii, à Deo illam peti oportere neſciunt. CAPUT XXVIII.

3. (b) Finem, 70. *Ordinem*. *Lapidem quoque caliginis*, lapides abſconditos in terræ viſceribus, & quaſi in umbra mortis, quòd metallorum fodinæ ſint profundiores. Itaque videtur loqui de homine, cujus deſcribit induſtriam in detegendis auri, argenti & gemmarum venis.

4. (c) Torrens aquarum dividit quæſita metalla à foſſoribus, qui plerumque ſunt peregrini & egeni, ac efficit ut pes foſſoris nequeat ulteriùs progredi, vel fortè *torrentis* nomine mare ipſum intelligit, quòd homines auri & argenti avidi peragrans, ut hos quærant theſauros, quò pervenire non poſſunt egeni.

5. (d) Ante frumenti ferax, igne ſubverſa eſt, fornacibus ad fuſionem metallorum extructis.

6. (e) Nam ſapphiri in terra aurifera inveniuntur.

Digitized by Google

7. Semitam ignoravit avis, nec intuitus eſt eam oculus vulturis.

8. Non calcaverunt eam filii inſtitorum (ſ), nec pertranſivit per eam leæna.

9. Ad ſilicem extendit manum ſuam, ſubvertit à radicibus montes.

10. In petris rivos excidit, & omne pretioſum vidit oculus ejus.

11. Profunda (g) quoque fluviorum ſcrutatus eſt, & abſcondita in lucem produxit.

12. Sapientia (h) verò ubi invenitur? & quis eſt locus intelligentiæ?

13. Neſcit homo pretium ejus, nec invenitur (i) in terra ſuaviter viventium.

14. Abyſſus dicit: Non eſt in me; & mare loquitur: Non eſt mecum.

* Sap. 7. 9. 15. * Non dabitur aurum obrizum (k) pro ea, nec appendetur argentum in commutatione ejus.

16. Non conferetur tinctis (l) Indiæ coloribus, nec lapidi ſardonycho pretioſiſſimo, vel ſapphiro.

17. Non adæquabitur ei aurum vel vitrum (m) nec commutabuntur pro ea vaſa auri:

18. Excelſa (n) & eminentia non memorabuntur comparatione ejus: trahitur autem ſapientia de occultis.

19. Non adæquabitur ei topazius de Æthiopia, nec tincturæ mundiſſimæ componetur.

20. Unde ergo ſapientia venit? & quis eſt locus intelligentiæ?

21. Abſcondita eſt ab oculis omnium viventium, volucres quoque cœli latet.

22. Perditio (o) & mors dixerunt: Auribus noſtris audivimus famam ejus.

23. Deus intelligit (p) viam ejus, & ipſe novit locum illius.

24. Ipſe enim fines mundi intuetur: & omnia, quæ ſub cœlo ſunt, reſpicit.

25. Qui fecit ventis pondus, & aquas appendit (q) in menſura.

26. Quando ponebat pluviis legem, & viam procellis ſonantibus:

27. Tunc vidit illam, & enarravit (r); & præparavit, & inveſtigavit.

28. Et dixit homini: Ecce timor Domini, ipſa eſt ſapientia (ſ): & recedere à malo, intelligentia.

CAPUT XXIX.

Priorum temporum felicitatem commemorat, ut hinc divinam commendet providentiam, atque hinc ſe impium non fuiſſe diſcant.

1. Addidit quoque Job, aſſumens parabolam ſuam, & dixit:

2. Quis mihi tribuat (a), ut ſim juxta menſes priſtinos, ſecundùm dies quibus Deus cuſtodiebat me?

3. Quando ſplendebat lucerna ejus ſuper caput meum, & ad lumen ejus ambulabam in tenebris?

4. Sicut fui in diebus adoleſcentiæ meæ, quando ſecretò (b) Deus erat in tabernaculo meo?

5. Quando erat Omnipotens mecum: & in circuitu meo pueri mei?

6. Quando lavabam pedes meos butyro (c), & petra fundebat mihi rivos olei?

7. Quando procedebam ad portam civitatis, & in platea parabant cathedram mihi?

8. Vi-

8. & 9. (ſ) Hebr. *Filii ſuperbia*; ut feræ, truces & immanes, ut leones. *Ad ſilicem*, qui metalli venas quærit.

11. (g) Ex Hebræo textu, fluviorum curſum ſiſtit. His exſiccatis apparent quæ intùs latebant.

12. (h) Quæ hactenùs ſunt memorata, videbantur hominibus inacceſſa, & tamen illa detexit hominum induſtria: ſed homo non quærit ſapientiam, cujus pretium ignorat.

13. (i) Vox, *Suaviter*, deeſt in Hebr. & in 70.

15. (k) Aurum hic quinque nominibus exprimitur, quòd ſit multiplex illius genus. Hebr. *Ophaz*, de quo alibi dictum fuit, nempè in caput 9. L. 3. Regum.

16. (l) Rebus tinctis, *Sardonycho*, una erat è gemmis, quæ in ſummi Pontificis rationali fulgebant. *Sapphiro*, eadem eſt vox Hebræis, Græcis & Latinis.

17. (m) Hebr. *Chryſtallus*. Pagninus vertit *Adamantes*.

18. (n) Vox Hebræa, *Corallia*, ut eminentia, *Carbunculos* etiam ſignificat.

22. (o) Mortui aliquid tantummodò de ea audierunt.

23. (p) A Deo ſolo eſt expectanda.

25. (q) Res omnes in certa proportione & ratione conſtituit.

27. (r) Viſibilem fecit ab initio mundi per effectus. Greg. *Filius Dei eſt incarnata ſapientia, quam vidit Deus, quia Spiritus eſt, enarravit quia Verbum, præparavit quia remedium, inveſtigavit quia occultum.*

28. (ſ) Quòd alibi timor Domini initium ſapientiæ dicatur, ut Pſal. 110. vox illa *initium*, aut principium, non ſolam originem, ſed præcipuam ſapientiæ partem ſignificat. Quæ autem à Philoſophis definitur, nec ſapientiam Chriſtianam totam continet, nec in ea continentur: nam multi Chriſtiani ſapientes naturæ arcana non habent perſpecta.

CAPUT XXIX.

2. (a) B. Job optat ſibi reſtitui bona temporalia ad uſum legitimum pro ſe & familia ſua. Magna quidem de juſtitia Dei & vera ſapientia locutus fuerat, quæ ab amicis, non ut par erat, excepta fuerant, quòd miſer eſſet & afflictus, atque adeò contemptibilis iis videretur, unde optat in priſtinum ſuum ſtatum reſtitui, in quo faciliùs vitæ ſuæ rationem probaret. *Secundum dies quibus Deus cuſtodiebat me*, in bonis, liberis, ſalute corporis: cùm afflictus videretur quaſi deſertus à Deo.

4. (b) Cùm Deus arcana ſua apud me deponeret.

6. (c) Figurato ſermone ſummam rerum abundantiam exprimit. Divitiæ antiquorum in pecorum & in armentorum multitudine ſitæ erant. 70. *Fluebant viæ meæ butyro, & montes mei fluebant lacte, & petra fundebat mihi rivos olei*: petroſi montes, aut petra torcularis.

8. Videbant me juvenes, & abſcondebantur: & ſenes aſſurgentes ſtabant.

9. Principes ceſſabant loqui, & digitum ſuperponebant ori ſuo.

10. Vocem ſuam cohibebant duces, & lingua eorum gutturi ſuo adhærebat.

11. Auris audiens beatificabat me, & oculus videns teſtimonium reddebat mihi.

12. Eò quòd liberaſſem pauperem vociferantem, & pupillum, cui non eſſet adjutor.

13. Benedictio perituri ſuper me veniebat, & cor viduæ conſolatus ſum.

14. Juſtitia (d) indutus ſum: & veſtivi me ſicut veſtimento & diademate, judicio meo.

15. Oculus fui cæco, & pes claudo.

16. Pater eram pauperum: & cauſam quam neſciebam, diligentiſſimè inveſtigabam.

17. Conterebam (e) molas iniqui, & de dentibus illius auferebam prædam.

18. Dicebamque: In nidulo meo moriar, & ſicut palma multiplicabo dies.

19. Radix mea aperta eſt ſecùs aquas, & ros morabitur in meſſione mea.

20. Gloria mea ſemper innovabitur, & arcus (f) meus in manu mea inſtaurabitur.

21. Qui me audiebant, expectabant ſententiam, & intenti tacebant ad conſilium meum.

22. Verbis meis addere nihil audebant, & ſuper illos ſtillabant eloquium meum.

23. Expectabant me ſicut pluviam, & os ſuum aperiebant quaſi ad imbrem ſerotinum.

24. Si quando ridebam ad eos, non credebant (g), & lux vultus mei non cadebat in terram.

25. Si voluiſſem ire ad eos, ſedebam primus: cùmque ſederem quaſi rex, circumſtante exercitu, eram tamen mœrentium conſolator.

CAPUT XXX.

Cum priſtina felicitate præſentem ſtatum comparat.

1. Nunc autem derident me juniores tempore, quorum non dignabar (a) patres ponere cum canibus gregis mei:

2. Quorum virtus manuum mihi erat pro nihilo, & vita ipſa putabantur indigni.

3. Egeſtate & fame ſteriles, qui rodebant (b) in ſolitudine, ſqualentes calamitate & miſeria.

4. Et mandebant herbas, & arborum cortices, & radix juniperorum erat cibus eorum.

5. Qui de convallibus iſta rapientes, cùm ſingula reperiſſent, ad ea cum clamore currebant.

6. In deſertis habitabant torrentium, & in cavernis terræ, vel ſuper glaream.

7. Qui inter hujuſcemodi lætabantur, & eſſe ſub ſentibus delicias computabant.

8. Filii ſtultorum & ignobilium, & in terra penitùs non parentes (c).

9. Nunc in eorum canticum verſus ſum, & factus ſum eis in proverbium.

10. Abominantur me, & longè fugiunt à me, & faciem meam conſpuere (d) non verentur.

11. Pharetram enim ſuam aperuit, & afflixit me, & frænum (e) poſuit in os meum.

12. Ad dexteram orientis (f) calamitates meæ illicò ſurrexerunt: pedes meos ſubverterunt, & oppreſſerunt quaſi fluctibus ſemitis ſuis.

13. Diſ-

14. (d) *Juſtitia* in judiciis meis, & in cunctis actionibus apparebat: *Et ſicut diademate judicio meo*, decus omne meum erat rectè judicare.

17. & 19. (e) Vim & injuſtitiam comprimebam. *Radix:* Nam ſubducta terra arbores aquam liberiùs per radices ſuas exſugunt.

20. (f) Vires meæ & opes magis ac magis augebantur: *arcus* enim in Scripturis ſumitur pro *viribus*.

24. (g) Nam in riſu meo quiddam latere exiſtimabant. *Lux vultus mei*, &c. Cùm familiariter ageret, nihil de ſuæ gravitatis ſplendore amittebat, nec gloria dignitatis benignitate & charitate erga mœrentes eum privabat.

CAPUT XXX. 1. (a) Quibus curam canum meorum noluiſſem committere: vel proverbialis eſt locutio, qua eorum hominum vilis conditio deſignatur.

3. (b) Hebr. *Fugientes errabant, vagabantur*.

8. (c) Non apparentes, viles omninò & abjecti.

10. (d) In quo etiam Job fuit Chriſti Domini figura. Id meritò advertit Pezronius in antiquitate temporum propugnata p. 224. textum Hebræum in 10. verſu adeò eſſe obſcurum, ut nullus hinc ſenſus rationi conſonus exſculpi poſſit: ex vulgata interpretatione facile intelligimus quaſdam gentes viles & abjectas deſignari, quæ in antris degebant. 70. interpretes clariùs deſignant quoddam Arabum genus, qui in ſpeluncis degentes ad maris rubri littora herba ſalſa veſcebantur, quam Græci *halimum* vocant. Nam vox Hebræa *Maluach*, מלוח, non *Malvam*, ut quidam verterunt, ſed *aliquid ſalſum* ſignificat; aut fruticem Rhamno ſimilem, niſi quod ſpinis caret, quam Syri vocant *Maluch*, teſte Bochart L. 3. de animal. ſacr. cap. 16. Itaque hac planta veſcebantur hi barbari, quos Græci vocant *Troglodytas*, qui etiam radices *Xilini*, ſeu frutices ex quibus *Xilinum*, Gall. *du coton*, conficitur, edebant. Vide locum citatum apud eruditiſſimum virum.

11. (e) Hæc verba nonnulli ad amicos Jobi referunt ex textu Hebræo. Vel *frænum* dimiſerunt me præſente: efferati licentia in me invecti ſunt.

12. (f) Vox Hebraica, quam Pagninus vertit, *pueri*, *germen erumpens* ſignificat, aut *florem*, & metaphoricè *pueros*. Senſus eſt, ſimul atque ad quamdam perveni felicitatem, & florui, mox invaſit me agmen calamitatum. Hebræi interpretes hæc omnia ad amicos Jobi referunt, & contextus ipſe id videtur ſuadere. Quidam legunt, *calamitatis*; Deus fecit initium calamitatis, &

13. Diſſipaverunt (g) itinera mea, inſidiati ſunt mihi, & prævaluerunt, & non fuit qui ferret auxilium.

14. Quaſi rupto muro, & aperta janua, irruerunt ſuper me, & ad meas miſerias devoluti ſunt.

15. Redactus ſum in nihilum: abſtuliſti quaſi ventus deſiderium meum: & velut nubes pertranſiit ſalus mea.

16. Nunc autem in memetipſo marceſcit anima mea, & poſſident me dies afflictionis.

17. Nocte os (h) meum perforatur doloribus: & qui me comedunt, non dormiunt.

18. In multitudine eorum conſumitur veſtimentum meum, & quaſi capitio tunicæ ſuccinxerunt me.

19. Comparatus (i) ſum luto, & aſſimilatus ſum favillæ & cineri.

20. Clamo ad te, & non exaudis me: ſto, & non reſpicis me.

21. Mutatus es mihi in crudelem (k), & in duritia manus tuæ adverſaris mihi.

22. Elevaſti me, & quaſi ſuper ventum ponens eliſiſti me validè.

23. Scio quia morti trades me, ubi conſtituta eſt domus omni viventi.

24. Verumtamen non ad conſumptionem (l) eorum emittis manum tuam: & ſi corruerint, ipſe ſalvabis.

25. Flebam quondam ſuper eo qui afflictus erat, & compatiebatur anima mea pauperi.

26. Expectabam bona, & venerunt mihi mala: præſtolabar lucem, & eruperunt tenebræ.

27. Interiora mea efferbuerunt abſque ulla requie, prævenerunt me dies afflictionis.

28. Mœrens incedebam, ſine furore (m); conſurgens, in turba clamabam.

29. Frater fui draconum, & ſocius ſtruthionum.

30. Cutis mea denigrata eſt ſuper me, & oſſa mea aruerunt præ caumate.

31. Verſa eſt in luctum cithara mea, & organum meum in vocem flentium.

CAPUT XXXI.

Oſtendit Jobus anteactam vitam plenam fuiſſe bonorum operum, ne amici amplius hæreant in fictis criminibus, quibus iram Dei meruerit.

1. PEpigi fœdus cum oculis meis, ut ne cogitarem quidem de virgine.

2. Quam (a) enim partem haberet in me Deus deſuper, & hæreditatem Omnipotens de excelſis?

3. Numquid non perditio eſt iniquo, & alienatio (b) operantibus injuſtitiam?

4. Nonne ipſe conſiderat vias meas, & cunctos greſſus meos dinumerat?

5. Si ambulavi (c) in vanitate, & feſtinavit in dolo pes meus:

6. Appendat me in ſtatera juſta, & ſciat Deus ſimplicitatem meam.

7. Si declinavit greſſus meus de via, & ſi ſecutum eſt oculos meos cor (d) meum, & ſi manibus meis adhæſit macula:

8. Seram, & alius comedat: & progenies mea eradicetur.

9. Si deceptum eſt cor meum ſuper muliere, & ſi ad oſtium amici mei inſidiatus ſum:

10. Scortum alterius ſit uxor mea, & ſuper illam incurventur alii.

11. Hoc enim nefas eſt, & iniquitas (e) maxima.

12. Ignis (f) eſt uſque ad perditionem devorans, & omnia eradicans genimina.

13. Si contempſi ſubire judicium cum ſervo meo, & ancilla mea, cùm diſceptarent adverſùm me.

14. Quid enim faciam cùm ſurrexerit ad judicandum Deus? & cùm quæſierit, quid reſpondebo illi?

15. Numquid non *in* utero fecit me qui & illum operatus eſt; & formavit me in vulva unus?

16. Si

mex velut ſigno dato adverſarii mei exorti. Aliter, cùm ſecundæ res meæ eſſent, & quaſi in ortu, calamitates ſubitò invaſerunt. Græci, *Ad dexteram germinis*: *oriens* pro *germine* ponitur. *Pedes meos ſubverterunt*, præcipitem me egerunt: *Quaſi fluctibus*, quaſi inundatione quadam malorum.

13. (g) Omnem vitæ meæ rationem conturbarunt.

17. & 18. (h) Oſſa mea: *Et qui me comedunt*, vermes ſcilicet, *non dormiunt*. *Capitio*. Hebr. *Quaſi os tunica*. Gr. *Circumorale*, quod os ſeu collum cingit undique, & ſtringit, ita me vermes undique arrodunt.

19. (i) Hebr. Projecit me in lutum.

21. (k) More humano ſæpè loquitur Scriptura de Deo: ita mecum agis ac ſi crudelis eſſes. Greg. *Mutatus eſt, adjunxit, mihi, ut ipſa hæc crudelitas non ſit in qualitate judicis, ſed in mente patientis*. Itaque in hac locutione uſitato hominum ſermone utitur.

24. (l) Nam anima adhuc perſtat, nec extinguitur. *Etſi corruerint, ipſe ſervabit*: ſi morte occubuerint, ſalvabis, ſuo tempore excitabis. Hebr. *Si in contritione*; dum morte conteruntur: *Clamor eis*, ad te clamaverint, ſalutem impertie.

28. (m) Bonis & liberis orbatus, non in furorem actus ſum.

2. (a) Hebr. *Quæ portio Dei deſuper*? Quod prædium propoſitum iis, qui vel aſpectu virginem violarint? nonne certa pernicies? CAPUT XXXI.

3. (b) Exilium, vel ablegatio in alias terras.

5. & 6. (c) Si mendax fui, & fraudulentus. *Et ſciat*; humano loquitur more, ut homines capiant quæ animo conſequi non poterant.

7. (d) Hebr. *Si abiit poſt oculos meos cor meum*: ſi interiùs concupivi, quæ oculis vidi; *Et manibus meis*, operibus meis adhæſit macula, peccati labes.

11. (e) Hebr. *Iniquitas judicum*, quæ ad judices publicos pertinet.

12. (f) Eſt conſumptor omnium fortunarum.

Digitized by Google

16. Si negavi, quod volebant, pauperibus, & oculos viduæ expectare feci:

17. Si comedi buccellam meam ſolus, & non comedit pupillus ex ea:

18. (Quia ab infantia mea crevit mecum miſeratio: & de utero matris meæ egreſſa eſt mecum.)

19. Si deſpexi pereuntem (g), eò quòd non habuerit indumentum, & abſque operimento pauperem:

20. Si non benedixerunt mihi latera (h) ejus, & de velleribus ovium mearum calefactus eſt:

21. Si levavi ſuper pupillum manum meam, etiam cùm viderem me in porta ſuperiorem:

22. Humerus meus à junctura ſua cadat (i), & brachium meum cum ſuis oſſibus confringatur.

23. Semper enim quaſi tumentes ſuper me fluctus timui Deum, & pondus ejus ferre non potui. (k)

24. Si putavi aurum robur meum, & obrizo dixi: Fiducia mea.

25. Si lætatus ſum ſuper multis divitiis meis, & quia plurima reperit manus mea.

26. Si vidi (l) ſolem cùm fulgeret, & lunam incedentem clarè:

27. Et lætatum eſt in abſcondito cor meum, & oſculatus ſum manum meam ore meo.

28. Quæ eſt iniquitas maxima, & negatio contra Deum altiſſimum.

29. Si gaviſus ſum ad ruinam ejus, qui me oderat, & exultavi quòd inveniſſet eum malum.

30. Non enim dedi ad peccandum guttur meum, ut expeterem maledicens animam ejus.

31. Si non dixerunt viri tabernaculi (m) mei: Quis det de carnibus ejus ut ſaturemur?

32. Foris non manſit peregrinus, oſtium meum viatori patuit.

33. Si abſcondi (n) quaſi homo peccatum meum, & celavi in ſinu meo iniquitatem meam.

34. Si expavi (o) ad multitudinem nimiam, & deſpectio propinquorum terruit me: & non magis tacui, nec egreſſus ſum oſtium.

35. Quis mihi tribuat auditorem, ut deſiderium meum audiat Omnipotens: & librum (p) ſcribat ipſe qui judicat:

36. Ut in humero meo portem illum, & circumdem illum quaſi coronam mihi?

37. Per ſingulos gradus meos pronuntiabo illum, & quaſi principi offeram eum.

38. Si adversùm me terra mea clamat (q), & cum ipſa ſulci ejus deflent:

39. Si fructus ejus comedi abſque pecunia, & animam agricolarum ejus afflixi:

40. Pro frumento oriatur mihi tribulus, & pro hordeo ſpina (r).

Finita ſunt verba Job.

CAPUT XXXII.

Eliu de cognatione Raxa, ſeu Aram Syrus origine, adverſus Job invehitur.

1. OMiſerunt autem tres viri iſti reſpondere Job, eò quòd juſtus ſibi videretur.

2. Et iratus, indignatuſque eſt Eliu filius Barachel Buzites, de cognatione Ram: iratus eſt autem adversùm Job, eò quòd juſtum ſe eſſe diceret coram (a) Deo.

3. Porrò adversùm amicos ejus indignatus eſt, eò quòd non inveniſſent (b) reſponſionem rationabilem, ſed tantummodò condemnaſſent Job.

4. Igitur Eliu expectavit Job loquentem: eò quòd ſeniores eſſent qui loquebantur.

5. Cùm autem vidiſſet quòd tres reſpondere non potuiſſent, iratus eſt vehementer.

6. Reſpondenſque Eliu filius Barachel Buzites, dixit:

Junior

19. (g) Qui perit frigore.

20. (h) Quæ beneficium acceptum ſenſerunt.

22. (i) Totius brachii jacturam ſibi imprecatur, ſi vel manum ſuſtulerit ad percutiendum.

23. (k) Numquam me parem exiſtimavi ad reſiſtendum, aut repugnandum Deo.

26. (l) De cultu quodam idololatriæ uſitato in illis regionibus loquitur, quo videntes ſolem aut lunam fulgentem, manum ad ea porrigebant, tum ori admovebant, ut eo ſigno ſe hæc ſidera deoſculari velle innuerent, ſi id fieri poſſet; ſic porrecta manu idolum tangebant, & manum ad os reducebant.

31. (m) Domeſtici. Utinam nobis liceret eam habere ſemper præſentem.

33. (n) Inter crimina, quæ à ſe removet, ponit illud, non confiteri peccata ſua. Abſque crimine erat coram hominibus, non abſque levioribus peccatis, quæ juſti admittunt.

34. (o) Non timui, ne quid mihi objici poſſet, quòd peccaſſem ut princeps in populum: *Et deſpectio propinquorum terruit me*; cùm me deſpiciebant, quòd animo eſſem humili, & nimis religioſo: *Nec egreſſus ſum oſtium*, ut ſcirem quid ad domus meæ oſtia otioſi garrirent de me.

35. (p) Hebr. Librum ſcribat vir litis meæ, ſcriptam accuſationem tradat adverſarius meus.

38. (q) Quaſi injuſtè poſſeſſa, aut aliquo ſcelere violata.

40. (r) Vox Hebræa herbam frugibus noxiam ſignificat.

2. (a) Ut ſe probare Deo poſſe innocentiam ſuam confideret. CAPUT XXXII.

3. (b) Quòd Jobum condemnaſſent non convictum idoneis argumentis.

Junior ſum tempore, vos autem antiquiores, idcircò demiſſo capite, veritus ſum vobis indicare meam ſententiam.

7. Sperabam enim quòd ætas prolixior loqueretur, & annorum multitudo doceret ſapientiam.

8. Sed, ut video, Spiritus (c) eſt in hominibus, & inſpiratio Omnipotentis dat intelligentiam.

9. Non ſunt longævi (d) ſapientes, nec ſenes intelligunt judicium.

10. Ideò dicam: Audite me, oſtendam vobis etiam ego meam ſapientiam.

11. Expectavi enim ſermones veſtros, audivi prudentiam veſtram, donec diſceptaremini ſermonibus:

12. Et donec putabam vos aliquid dicere, conſiderabam: ſed, ut video, non eſt qui poſſit arguere Job, & reſpondere ex vobis ſermonibus ejus.

13. Ne, fortè dicatis: Invenimus ſapientiam (e), Deus projecit eum, non homo.

14. Nihil locutus eſt mihi, & ego non ſecundùm ſermones veſtros reſpondebo illi.

15. Extimuerunt, nec reſponderunt ultrà, abſtuleruntque à ſe eloquia.

16. Quoniam igitur expectavi, & non ſunt locuti: ſteterunt, nec ultrà reſponderunt:

17. Reſpondebo & ego partem meam, & oſtendam ſcientiam meam.

18. Plenus ſum enim ſermonibus (f), & coarctat me ſpiritus uteri mei.

19. En venter meus quaſi muſtum abſque ſpiraculo, quod lagunculas novas diſrumpit.

20. Loquar, & reſpirabo paululùm: aperiam labia mea, & reſpondebo.

21. Non accipiam (g) perſonam viri, & Deum homini non æquabo.

22. Neſcio enim quàm diu ſubſiſtam, & ſi poſt modicum tollat me Factor meus.

CAPUT XXXIII.

Eliu in hoc præcipuè Jobum arguit, quòd cum Deo expoſtulare viſus eſt.

1. Audi igitur Job eloquia mea, & omnes ſermones meos auſculta.

2. Ecce aperui os meum, loquatur (a) lingua mea in faucibus meis.

3. Simplici corde meo ſermones mei, & ſententiam puram labia mea loquentur.

4. Spiritus Dei fecit (b) me, & ſpiraculum Omnipotentis vivificavit me.

5. Si potes, reſponde mihi, & adversùs faciem meam conſiſte.

6. Ecce, & me ſicut & te fecit Deus, & de eodem luto ego quoque formatus ſum (c).

7. Verumtamen miraculum (d) meum non te terreat, & eloquentia mea non ſit tibi gravis.

8. Dixiſti ergo in auribus meis, & vocem verborum tuorum audivi:

9. Mundus ſum ego, & abſque delicto: immaculatus, & non eſt iniquitas in me.

10. Quia querelas in me reperit (e), ideò arbitratus eſt me inimicum ſibi.

11. Poſuit in nervo pedes meos, cuſtodivit omnes ſemitas meas.

12. Hoc eſt ergo, in quo non es juſtificatus (f): reſpondebo tibi, quia major ſit Deus homine.

13. Adversùs eum contendis, quòd non ad omnia verba reſponderit tibi?

14. Semel (g) loquitur Deus, & ſecundò idipſum non repetit.

15. Per ſomnium in viſione nocturna, quando irruit ſopor ſuper homines, & dormiunt in lectulo:

16. Tunc

8. (c) Spiritus intelligentiæ: Chald. *Spiritus prophetiæ: Et inſpiratio Omnipotentis dat intelligentiam*: Non ſenium dat veram ſapientiam, ſed ſolus Deus.

9. (d) Non id ſemper evenit: *Nec ſenes intelligunt judicium*; non habent juſtam rerum æſtimationem.

13. (e) Veram Jobi convincendi rationem, nihil eſt quod loquar verboſius. *Deus projecit eum*, propter ſcelera eum percuſſit. Quod occultum erat ſapientiæ, invenimus, ne illud ſilentio veſtro prætexatis.

18. (f) Multæ mihi occurrunt rationes.

21. (g) Nec cujuſquam reverentia impediar, quominùs dicam quæ vera puto. *Et Deum homini non æquabo*, nec patiar ut Job ſe Deo æquet. Hebr. *Hominem non agnominabo*, non onerabo eum epithetis, nec congeram agnomina.

CAPUT XXXIII. 2. (a) Ut loquatur lingua mea quæ formavit verba.

4. (b) Eundem auctorem omnes agnoſcimus: *Et ſpiraculum vitæ vivificavit me*, pares ſumus: non eſt cur congreſſum dedigneris. Juxta Hebr. textum: Ecce Dei cauſam ago, de eodem luto ambo formati ſumus, non te movebit terror meus, nec timebo ne manus meæ pondus te opprimat. Ita enim Job poſtulaverat, ut manus Dei paululùm ab eo recederet.

6. (c) Hebr. *Ecce ego ſecundùm os tuum*, ita ut ipſe poſtulaveras, loquar pro Deo.

7. (d) Mira quæ dicam: quemadmodum times ne Deus præſentia ſua te perterreat.

10. (e) Quæ dixerat Job cap. 13. repetit Eliu, ſed ea interpretatur in malam partem, quaſi Deus occaſionem quæſiiſſet Jobi deſerendi & puniendi. Nam quæ dixit Job cap. 13. v. 27. verba ſunt hominis miſericordiam à Deo deprecantis, non blaſphemo ore & cum indignatione animi Deo injuriam facientis.

12. (f) In eo peccas, quòd de Deo, ut de iniquo tyranno, verba facias.

14. (g) Quæreris Deum tibi non reſpondere ad ſingula; at ſcito eum non ſtatim reſpondere ſolitum ad interrogata, ſed diverſis eum loqui modis. Vatablus ſic vertit: *Etenim ſemel loquitur & iterum, ſi homo id animadvertat.* Gregorius: *In Scriptura eloquio cauſas noſtras*

Digitized by Google

16. Tunc aperit aures virorum, & erudiens eos inſtruit diſciplina,

17. Ut avertat hominem ab his quæ facit, & liberet eum de ſuperbia:

18. Eruens animam ejus à corruptione: & vitam illius, ut non tranſeat in gladium (h)

19. Increpat (i) quoque per dolorem in lectulo; & omnia oſſa ejus marceſcere facit.

20. Abominabilis ei fit in vita ſua panis, & animæ illius cibus antè deſiderabilis.

21. Tabeſcet caro ejus, & oſſa, quæ tecta fuerant, nudabuntur.

22. Appropinquavit corruptioni anima ejus, & vita illius mortiferis.

23. Si fuerit pro eo Angelus (k) loquens, unus de millibus, ut annuntiet hominis æquitatem:

24. Miſerebitur (l) ejus, & dicet: Libera eum, ut non deſcendat in corruptionem: inveni in quo ei propitier.

25. Conſumpta eſt caro ejus à ſuppliciis, revertatur ad dies adoleſcentiæ ſuæ.

26. Deprecabitur Deum, & placabilis ei erit: & videbit faciem ejus in jubilo (m), & reddet homini juſtitiam ſuam.

27. Reſpiciet (n) homines, & dicet: Peccavi, & verè deliqui, &, ut eram dignus, non recepi.

28. Liberavit animam ſuam (o) ne pergeret in interitum, ſed vivens lucem videret.

29. Ecce, hæc omnia operatur Deus tribus vicibus per ſingulos (p):

30. Ut revocet animas eorum à corruptione, & illuminet luce viventium.

31. Attende Job, & audi me: & tace, dum ego loquor.

32. Si autem habes quod loquaris, reſponde mihi, loquere: volo enim te apparere juſtum.

33. Quòd ſi non habes, audi me: tace, & docebo te ſapientiam.

CAPUT XXXIV.

Eliu totus eſt ut oſtendat Deum eſſe in rerum omnium adminiſtratione juſtiſſimum, & Jobum malè conqueri de judicio Dei.

1. PRonuntians itaque Eliu, etiam hæc locutus eſt:

2. Audite ſapientes verba mea, & eruditi auſcultate me.

3. * Auris enim verba probat, & guttur eſcas guſtu dijudicat. * *Sup.* 12. 11.

4. Judicium eligamus nobis, & inter nos videamus quid ſit melius.

5. Quia dixit Job: Juſtus ſum, & Deus (a) ſubvertit judicium meum.

6. In judicando enim me, mendacium (b) eſt: violenta ſagitta mea abſque ullo peccato.

7. Quis eſt vir, ut eſt Job, qui bibit ſubſannationem quaſi aquam:

8. Qui graditur cum operantibus iniquitatem, & ambulat cum viris impiis?

9. Dixit enim: Non placebit vir Deo, etiam ſi cucurrerit (c) cum eo.

10. Ideò viri cordati audite me, abſit à Deo impietas, & ab Omnipotente iniquitas.

11. Opus enim hominis reddet ei, & juxta vias ſingulorum reſtituet eis.

12. Verè enim Deus non condemnabit fruſtrà, nec Omnipotens ſubvertet judicium.

13. Quem conſtituit alium ſuper terram? aut quem poſuit ſuper orbem, quem fabricatus eſt?

14. Si direxerit (d) ad eum cor ſuum, ſpiritum illius & flatum ad ſe trahet.

15. Deficiet omnis caro ſimul, & homo in cinerem revertetur.

16. Si habes ergo intellectum, audi quod dicitur, & auſculta vocem eloquii mei.

17. Numquid qui non amat judicium, ſanari poteſt? & quomodo tu eum, qui juſtus (e) eſt, in tantum condemnas?

18. Qui

ſi ſinguli requirimus, inveniemus; nec opus eſt in eo quod ſpecialiter quiſque tolerat, reſponderi ſibi divina voce ſpecialiter quærat.

18. (h) Ut vitam à gladio imminente tueatur.

19. (i) Per morbum gravem nos Deus admonet.

23. (k) Vel propheta, vel homo Deo gratus, vel Angelus à Deo electus, qui hominem doceat juſtitiæ officia, benè ſperandi de miſericordia Dei, locus ei datur. Ex Greg. *Angeli* nomine magni conſilii Angelum Chriſtum Dominum licet intelligere. Vox Hebræa ſignificat *advocatum*.

24. (l) Ex Hebræo, *ſupplicet illi*, nempè *Deo*.

26. (m) Deus ipſum benignè reſpiciet, & eum rurſum juſtificabit.

27. (n) Reſpiciens homines dicet.

28. (o) Quidam ex Hebr. vertunt, *meam: Sed vivens lucem videret*, lux pro felicitate ponitur.

29. (p) Aliquoties & ſæpiùs: *Per ſingulos*, Hebr. *Cum viro*: eo modo agere ſolet Deus cum hominibus.

5. (a) Hebr. *Abſtulit*. Interpres paulò duriùs videtur tranſtuliſſe, idque ad ſenſum minùs verum Eliu detorſit; non enim Job his verbis Deo voluit injuſtitiam aliquam tribuere, quæ fuiſſet horrenda blaſphemia; ſed tantùm hæc flagella non pertinere ad juſtitiam Dei ſpecialem, ſed ad generalem tantummodò, ut identidem diximus. CAPUT XXXIV.

6. (b) Seu error in divino judicio: *Violenta ſagitta*, Deus me malis opprimit. Ex Hebræo, *Judicio meo mentiri faciam eum*, mendacii convincam.

9. (c) Etiamſi paruerit mandatis ejus; quæ erat calumnia. Dixerat quidem Job interdum pios à Deo tractari ut impios, quantum ad exteriores caſus.

14. (d) Si Deo placuerit hominem etiam innocentem perdere, id illi facillimum eſt, ſi cum eo ſeverè agat; ex Hebr. *Si Deus ſpiritum ſuum auferret*, cuncta in pulverem abirent.

17. (e) 70. *Sempiternum juſtum*, quod ſoli Deo convenit.

18. Qui dicit regi, apoſtata (f): qui vocat duces impios:

19. * Qui non accipit perſonas principum: nec cognovit tyrannum, cùm diſceptaret contra pauperem: opus enim manuum ejus ſunt univerſi.

* Deut. 10. 17. 2. Par. 19. 7. Sap. 6. 8. Eccli. 35. 16. Act. 10. 34. Rom. 2. 11. Gal. 2. 6. Epheſ. 6. 9. Col. 3. 25. 1. Pet. 1. 17.

20. Subitò morientur, & in media nocte turbabuntur populi, & pertranſibunt, & auferent violentum abſque manu (g).

21. Oculi enim ejus ſuper vias hominum, & omnes greſſus eorum conſiderat.

22. Non ſunt tenebræ, & non eſt umbra mortis, ut abſcondantur ibi qui operantur iniquitatem.

23. Neque enim ultra in hominis poteſtate eſt, ut veniat ad Deum in judicium (h).

24. Conteret (i) multos & innumerabiles, & ſtare faciet alios pro eis.

25. Novit enim opera eorum: & idcircò inducet noctem, & conterentur.

26. Quaſi impios percuſſit eos in loco videntium (k).

27. Qui quaſi de induſtria receſſerunt ab eo, & omnes vias ejus intelligere noluerunt:

28. Ut pervenire facerent ad eum clamorem egeni, & audiret vocem pauperum.

29. Ipſo enim concedente pacem, quis eſt qui condemnet (l)? ex quo abſconderit vultum, quis eſt qui contempletur eum & ſuper gentes, & ſuper omnes homines?

30. Qui regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi.

31. Quia ergo ego locutus ſum ad Deum, (m) te quoque non prohibebo.

32. Si erravi, tu doce me: ſi iniquitatem locutus ſum, ultra non addam.

33. Numquid à te Deus expetit (n) eam, quia diſplicuit tibi? tu enim cœpiſti loqui, & non ego: quòd ſi quid noſti melius, loquere.

34. Viri intelligentes loquantur mihi, & vir ſapiens audiat me.

35. Job autem ſtultè locutus eſt, & verba illius non ſonant diſciplinam.

36. Pater (o) mi, probetur Job uſque ad finem: ne deſinas ab homine iniquitatis.

37. Quia addit ſuper peccata ſua blaſphemiam, inter nos interim conſtringatur (p): & tunc ad judicium provocet ſermonibus ſuis Deum.

CAPUT XXXV.

Pergit Eliu Jobum arguere, quòd in tuenda vita innocentia perſtet.

1. IGitur Eliu hæc rurſum locutus eſt:

2. Numquid æqua tibi videtur tua cogitatio, ut diceres: Juſtior ſum Deo?

3. Dixiſti enim: Non tibi placet quod rectum (a) eſt: vel quid tibi proderit, ſi ego peccavero?

4. Itaque ego reſpondebo ſermonibus tuis, & amicis tuis tecum.

5. Suſpice cœlum & intuere, & contemplare æthera quòd altior te ſit.

6. Si peccaveris, quid ei nocebis? & ſi multiplicatæ fuerint iniquitates tuæ, quid facies contra eum?

7. Porrò ſi juſtè egeris, quid donabis ei, aut quid de manu tua accipiet?

8. Homini qui ſimilis tui eſt, nocebit impietas tua: & filium hominis adjuvabit juſtitia tua.

9. Propter multitudinem calumniatorum clamabunt: & ejulabunt propter vim brachii tyrannorum.

10. Et non dixit: Ubi eſt Deus, qui fecit me, qui dedit carmina (b) in nocte?

11. Qui docet nos ſuper jumenta terræ, & ſuper volucres cœli erudit nos.

12. Ibi clamabunt, & non exaudiet, propter ſuperbiam malorum.

13. Non

18. (f) Hebr. *Belial.* Qui Regem ſuum aut judicem accuſat injuſtitiæ, an ſanari poterit? Aut fortè qui Reges pravos per ſuos prophetas vocat *Apoſtatas*, & liberè increpat. Vel an dicere licet Regi? Quantò minùs licet dicere Deo, qui non accipit perſonas principum.

20. (g) Abſque exercitu aut copiis: in media nocte, ex improviſo, ſi Deus ita voluerit.

23. (h) Non eſt in poteſtate hominis declinare Dei judicium poſtquam peccavit: *Ut veniat ad Deum*, ut ſententiæ executioni moras injiciat.

24. (i) Hebr. *Conteret inſigne. Sine inveſtigatione*; non ei opus eſt longa inquiſitione.

26. (k) Coram multis ſpectatoribus.

29. (l) Sive enim concedat pacem hominibus, nemo eum turbare poterit; *ſive abſconderit vultum*, ſeu punire voluerit, nemo illud arcanum conſiliorum Dei contemplari poterit, aut penetrare: cujuſmodi fuit vocatio gentium, & reprobatio Judæorum.

31. (m) De Deo.

33. (n) An Deus exiget à te rationem eorum quæ locutus ſum? ne id timeas: nam pœnam ipſe luam.

36. (o) Fortè Eliphaz major ætate.

37. (p) Noſtris rationibus conſtringatur. Greg. *Ex noſtra aſſertione cognoſcat, quia nequaquam divinæ examinationi ſufficiat.*

CAPUT XXXV.

3. (a) Nam te innocentem vexari ais: *Quid tibi proderit?* Tibi, pro *mihi*, inquit Vatablus. Nihil his ſimile dixerat Job, ſed illud ſolemne eſt ejuſmodi hominibus ut calumnientur, atque ut ait Greg. L. 27. cap. 7. *Et enim non poſſunt reprehendere juſte quæ ſunt, reprehendunt mentiendo quæ non ſunt*: falſum enim eſt Job dixiſſe Deo, ipſi non placere quod rectum eſt.

10. (b) Qui in calamitate poſitus Dei opem non implorat. Hebr. *Qui ponit carmina in nocte*. Greg. *Qui noctem ornavit ſtellis, quæ ſua pulchritudine velut quodam cantu homines invitant ad laudem & cognitionem Dei*; vel ut idem ait, *carmen in nocte eſt lætitia in tribulatione*; vel demum intelliguntur revelationes, quæ à Deo noctu frequentius immitti ſolent, quam de die.

13. Non ergo fruſtra (c) audiet Deus, & Omnipotens cauſas ſingulorum intuebitur.

14. Etiam cùm dixeris: Non conſiderat: judicare coram illo, & expecta eum.

15. Nunc enim non infert furorem ſuum, nec ulciſcitur ſcelus valdè.

16. Ergo Job fruſtra aperit os ſuum, & abſque ſcientia verba multiplicat.

CAPUT XXXVI.

Eliu pergit divinam propugnare juſtitiam, & docere quomodo mala ſint perferenda.

1. Addens quoque Eliu, hæc locutus eſt:

2. Suſtine me paululùm, & indicabo tibi: adhuc enim habeo quod pro Deo loquar.

3. Repetam ſcientiam meam à principio, & operatorem meum probabo juſtum.

4. Verè enim abſque mendacio ſermones mei, & perfecta ſcientia probabitur tibi.

5. Deus potentes non abjicit (a), cùm & ipſe ſit potens.

6. Sed non ſalvat impios, & judicium pauperibus tribuit.

7. Non auferet à juſto oculos ſuos, & reges in ſolio (b) collocat in perpetuum, & illi eriguntur.

8. Et ſi fuerint in catenis, & vinciantur funibus paupertatis:

9. Indicabit eis opera eorum, & ſcelera eorum, quia violenti fuerunt.

10. Revelabit quoque aurem eorum, ut corripiat: & loquetur, ut revertantur ab iniquitate.

11. Si audierint & obſervaverint, complebunt dies ſuos in bono, & annos ſuos in gloria:

12. Si autem non audierint, tranſibunt per gladium, & conſumentur in ſtultitia.

13. Simulatores & callidi provocant iram Dei, neque clamabunt (c) cùm vincti fuerint.

14. Morietur in tempeſtate (d) anima eorum, & vita eorum inter effœminatos.

15. Eripiet de anguſtia ſua pauperem, & revelabit in tribulatione aurem ejus.

16. Igitur ſalvabit te de ore anguſto (e) latiſſimè, & non habente fundamentum ſubter ſe: requies autem menſæ tuæ erit plena pinguedine.

17. Cauſa tua quaſi impii judicata eſt, cauſam judiciumque recipies (f).

18. Non te ergo ſuperet ira, ut aliquem opprimas: nec multitudo donorum inclinet te.

19. Depone (g) magnitudinem tuam abſque tribulatione, & omnes robuſtos fortitudine.

20. Ne protrahas noctem (h), ut aſcendant populi pro eis.

21. Cave ne declines ad iniquitatem: hanc enim cœpiſti ſequi poſt miſeriam.

22. Ecce, Deus excelſus in fortitudine ſua, & nullus ei ſimilis in legiſlatoribus (i).

23. Quis poterit ſcrutari vias ejus? aut quis poteſt ei dicere: Operatus es iniquitatem?

24. Memento quòd ignores opus ejus, de quo cecinerunt viri.

25. Omnes homines vident (k) eum, unuſquiſque intuetur procul.

26. Ecce, Deus magnus vincens ſcientiam noſtram: numerus annorum ejus inæſtimabilis.

27. Qui aufert (l) ſtillas pluviæ, & effundit imbres ad inſtar gurgitum.

28. Qui de nubibus fluunt, quæ prætexunt cuncta deſuper.

29. Si voluerit extendere nubes quaſi tentorium ſuum,

30. Et fulgurare lumine ſuo deſuper, cardines quoque maris operiet.

31. Per

13. (c) Sed ſuo tempore, & pro ſua providentia pœnas ab impiis exigit, & innoxios liberat. Greg. *Sæpè vota noſtra hæc ipſo exaudiuntur, quòd non ſtatim ſicut & ſemina meſſium gelu preſſa ſolidantur, & quoad ſuperficiem tardiùs ſe exerunt.* In Hebr. ſenſus omninò eſt diverſus: *Profectò mendacium non exaudit Deus.*

CAPUT XXXVI. 5. (a) Non propterea opprimit potentes, quaſi ab eorum potentia ſibi metuat. Hebr. *Ecce Deus fortis non abjiciet fortem corde*, & magna ſapientia præditum.

7. (b) Collocat, vel cum Regibus.

13. (c) Ad Deum, ut mereantur exaudiri. Non dabitur illi tempus ad agendam pœnitentiam: ſubitò opprimetur.

14. (d) In calamitate, vel in morte præcipiti: 70. & Hebr. *In juventute: Et vita eorum inter effœminatos;* 70. *Et vita eorum vulnerata ab Angelis.* Quod intelligi poteſt de Sodomitis. Eorum vita intercipietur ut in Sodomitis.

16. (e) De baratro, & in latitudinis locum te educet.

17. (f) Si coram Deo humiliatus miſericordiam ejus implores, cauſam obtinebis.

19. (g) Depone tumorem magnitudinis tuæ, ne differas eam exuere, cùm tribulatione ipſa cogeris eam deponere; *Omnes motus depone fortitudine ſuperbia roboratos.* Greg.

20. (h) Plus æquo dormiendo, vel comeſſando: *Ut aſcendant populi pro eis*; ut clientes tui aut ſubditi poſſint pro negotiis ſuis te facilè adire; vel ne fatiges te de nocte, cogitans qua ratione tibi populos ſubjicias: ex Hebr. Vel ne tu de nocte id mediteris, quomodo populi exturbentur de locis ſuis.

22. (i) Gr. Quis enim eſt ad eum dynaſta? aut *quis eſt, ſicut ille, potens.*

25. (k) Naturali, & obſcura quadam cognitione.

27. (l) Qui poſt magnam ſiccitatem effundit imbres.

31. Per hæc enim judicat populos, & dat eſcas multis mortalibus.

32. In manibus abſcondit lucem, & præcipit ei ut rurſus adveniat.

33. Annnntiat (m) de ea amico ſuo, quòd poſſeſſio ejus ſit, & ad eam poſſit aſcendere.

CAPUT XXXVII.

Eliu divinam ſapientiam & juſtitiam commendat, ut Jobum reprehendat.

1. SUper hoc expavit (a) cor meum, & emotum eſt de loco ſuo.

2. Audite auditionem in terrore vocis (b) ejus, & ſonum de ore illius procedentem.

3. Subter omnes cœlos ipſe conſiderat, & lumen illius ſuper terminos terræ.

4. Poſt eum rugiet ſonitus, tonabit voce magnitudinis ſuæ; & non inveſtigabitur, cùm audita fuerit vox ejus.

5. Tonabit Deus in voce ſua mirabiliter, qui facit magna & inſcrutabilia.

6. Qui præcipit nivi ut deſcendat in terram, & hiemis pluviis, & imbri fortitudinis (c) ſuæ.

7. Qui in manu omnium hominum ſignat (d), ut noverint ſinguli opera ſua.

8. Ingredietur beſtia latibulum, & in antro ſuo morabitur.

9. Ab interioribus (e) egredietur tempeſtas, & ab Arcturo frigus.

10. Flante Deo concreſcit gelu, & rurſum latiſſimæ funduntur aquæ.

11. Frumentum deſiderat nubes (f), & nubes ſpargunt lumen ſuum.

12. Quæ luſtrant per circuitum, quocumque eas voluntas gubernantis duxerit, ad omne quod præceperit illis ſuper faciem orbis terrarum:

13. Sive in una tribu (g), ſive in terra ſua, ſive in quocumque loco miſericordiæ ſuæ eas juſſerit inveniri.

14. Auſculta hæc Job: ſta, & conſidera mirabilia Dei.

15. Numquid ſcis quando præceperit Deus pluviis, ut oſtenderent lucem nubium ejus?

16. Numquid noſti ſemitas nubium magnas, & perfectas ſcientias (h)?

17. Nonne veſtimenta tua calida ſunt, cùm perflata fuerit terra auſtro?

18. Tu forſitan cum eo fabricatus es cœlos, qui ſolidiſſimi quaſi ære fuſi (i) ſunt.

19. Oſtende nobis quid dicamus illi: nos quippe involvimur tenebris.

20. Quis narrabit ei quæ loquor? etiam ſi locutus fuerit homo, devorabitur (k).

21. At nunc non vident lucem: ſubitò aer cogetur in nubes, & ventus tranſiens fugabit eas.

22. Ab aquilone (l) aurum venit, & ad Deum formidoloſa laudatio.

23. Dignè eum invenire non poſſumus: magnus fortitudine, & judicio, & juſtitia, & enarrari non poteſt.

24. Ideò timebunt eum viri, & non audebunt contemplari omnes qui ſibi videntur eſſe ſapientes.

CAPUT XXXVIII.

Deus ipſe Jobum alloquitur, atque ex naturæ ipſius mirabilibus providentiam ſuam commendat.

1. RESpondens (a) autem Dominus Job de turbine, dixit:

2. Quis eſt iſte involvens ſententias ſermonibus imperitis?

3. Accinge (b) ſicut vir lumbos tuos: interrogabo te, & reſponde mihi.

4. Ubi eras quando ponebam fundamenta

33. (m) Quòd ejus cauſa nubes moveantur, & pluviæ effundantur. Quod allegorice de luce fidei & cœleſti gratia, anagogicè de lumine gloriæ intelligi commodè poteſt.

CAPUT XXXVII. 1. (a) Super iis quæ mox ſum dicturus.

2. (b) Tonitrui, quod in Scriptura *vox Dei* appellatur.

6. (c) Imbres copioſi.

7. (d) In divina ſua potentia omnem hominem clauſum tenet: nam tunc demonſtrat ſe eſſe Dominum Univerſi: *Ut noverint ſinguli opera ſua:* hæc omnia à Deo eſſe, & quibus apti ſint operibus.

9. (e) 70. *De promptuariis*. Nubes ſpargunt fulgura ab Auſtri polo qui nobis non eſt conſpicuus. *Ab Arcturo frigus: ab arcto* ſcripſiſſe Interpretem ſuſpicatur Grotius.

11. (f) Ex Hebræo, *Etiam ſerenitas premit nubem*, ut rorem emittat.

13. (g) Ex Hebr. quidam vertunt, ſive *pro flagello*, ut affligant homines inundationibus: ſive in *terra ſua*, ut det humorem neceſſarium.

16. (h) Multas rès ſcitu dignas, vel perfectam ejus ſcientiam, qui nubes regit.

18. (i) Hebr. *Inſtar ſpeculi è fuſo metallo parati*. Vatab.

20. (k) Multitudine rerum confuſus.

22. (l) 70. *A Borea*, veniunt nubes aurei fulgoris: tametſi è Pannonia, & citeriore Germania aurum quoque educitur. *Ad Deum formidoloſa laudatio*, plena timoris & reverentiæ eſſe debet.

CAPUT XXXVIII. 1. (a) De nube obſcura, aut è procelloſa caligine Jobum allocutus dixit. *Quis eſt iſte?* nempe Eliu, qui poſtremus verba fecit. Angelus verò Dei perſonam gerens loquebatur. Voces iſtæ: *Quis eſt iſte?* ad eum referri ſolent, quem non novimus. Noſſe autem Dei eſt approbare. Cùm Eliu elatiore animo diutiùs eſſet locutus, hanc ejus præſumptionem Deus his verbis condemnat: *Involvens ſententias ſermonibus imperitis*. Sententiæ autem in bonam partem accipi ſolent, ut Proverb. 26.

3. (b) Quæ ſequuntur, ad Jobum referuntur, ex Greg. *Hoc itaque reſpectu ad erudiendum Job verba vertuntur*.

ta terræ ? indica mihi ſi habes intelligentiam,

5. Quis poſuit menſuras ejus, ſi noſti? vel quis tetendit ſuper eam lineam (c)?

6. Super quo baſes illius ſolidatæ ſunt? aut quis demiſit lapidem angularem ejus,

7. Cùm me laudarent ſimul aſtra matutina (d), & jubilarent omnes filii Dei?

8. Quis concluſit oſtiis mare, quando erumpebat quaſi de vulva procedens:

9. Cùm ponerem nubem veſtimentum ejus, & caligine illud quaſi pannis infantiæ obvolverem?

10. Circumdedi illud terminis meis, & poſui vectem (e), & oſtia;

11. Et dixi: Uſque huc venies, & non procedes ampliùs, & hic confringes tumentes fluctus tuos.

12. Numquid poſt ortum tuum præcepiſti diluculo, & oſtendiſti auroræ locum ſuum?

13. Et tenuiſti concutiens (f) extrema terræ, & excuſſiſti impios ex ea?

14. Reſtituetur ut lutum ſignaculum (g), & ſtabit ſicut veſtimentum:

15. Auferetur ab impiis lux ſua, & brachium excelſum confringetur.

16. Numquid ingreſſus es profunda maris, & in noviſſimis abyſſi deambulaſti?

17. Numquid apertæ ſunt tibi portæ mortis, & oſtia tenebroſa (h) vidiſti?

18. Numquid conſideraſti latitudinem terræ? Indica mihi, ſi noſti, omnia,

19. In qua via lux habitet (i), & tenebrarum quis locus ſit:

20. Ut ducas (k) unumquodque ad terminos ſuos, & intelligas ſemitas domus ejus.

21. Sciebas tunc quòd naſciturus eſſes? & numerum dierum tuorum noveras?

22. Numquid ingreſſus es theſauros nivis, aut theſauros grandinis aſpexiſti?

23. Quæ præparavi in tempus hoſtis, in diem pugnæ & belli?

24. Per quam viam ſpargitur lux (l), dividitur æſtus ſuper terram?

25. Quis dedit vehementiſſimo imbri curſum, & viam ſonantis tonitrui,

26. Ut plueret ſuper terram abſque homine in deſerto, ubi nullus mortalium commoratur,

27. Ut impleret inviam & deſolatam, & produceret herbas virentes?

28. Quis eſt pluviæ pater? vel quis genuit ſtilas roris?

29. De cujus utero egreſſa eſt glacies? & gelu de cœlo quis genuit?

30. In ſimilitudinem lapidis aquæ durantur, & ſuperficies abyſſi (m) conſtringitur.

31. Numquid conjungere valebis micantes ſtellas Plejadas (n), aut gyrum Arcturi poteris diſſipare?

32. Numquid producis Luciferum (o) in tempore ſuo, & Veſperum ſuper filios terræ conſurgere facis?

33. Numquid noſti ordinem (p) cœli, & pones rationem ejus in terra?

34. Numquid elevabis in nebula (q) vocem tuam, & impetus aquarum operiet te?

35. Numquid mittes fulgura, & ibunt, & revertentia dicent tibi: Adſumus (r)?

36. Quis poſuit in viſceribus hominis ſapientiam (ſ)? vel quis dedit gallo intelligentiam?

37. Quis enarrabit cœlorum rationem, & concentum (t) cœli quis dormire faciet?

38. Quando fundebatur pulvis in terra (u), & glebæ compingebantur?

39. Numquid capies leænæ (x) prædam, & animam catulorum ejus implebis,

40. Quando cubant in antris, & in ſpecubus inſidiantur?

41. * Quis præparat corvo eſcam ſuam, quando pulli ejus clamant ad Deum, vagantes, eò quòd non habeant cibos? * Pſ. 146. 9.

C A-

5. (c) Amuſſim, ſimilitudo ab Architectis, aut à fabris lignariis ducta.

7. (d) Sidera in primo ſuæ creationis tempore, quæ gloriam ſui Conditoris prædicant.

10. (e) Littora.

13. (f) In tribus verſiculis de rerum humanarum regimine loquitur, metaphora utitur ab iis ducta, qui tapetes, aut veſtimenta excutiunt: ſic enim Deus ſceleſtos expellit inſtar pulveris.

14. (g) Homo divina imagine conſignatus, luto aut pulvere excuſſo inſtar veſtimenti integer manet, ut ſigillum è luto reſtitui ſolet. Apud 70. ſenſus eſt apertior: *An tu ex argilla formaſti hominem, & loquendi facultatem dediſti ei? Reſtruetur*. Hebr. *Mutatur ſicut lutum ſigilli, ſtabit ſicut veſtimentum*, quia uſu conſumitur; vel *ſtabunt*, homines.

17. (h) Terræ abdita.

19. (i) Hæc deſcribuntur ſtylo poetico: Ubinam lux habitat?

20. (k) Hebr. *Si ducis me in fines eorum*, ubi lux & tenebræ habitant. *Et intelligas ſemitas domus ejus*; quæ ducit ad earum domicilium.

24. (l) In fulgore: *Dividitur æſtus ſuper terram*, calor effunditur ſuper terram.

30. (m) Maris, *conſtringitur*: Mare quibuſdam in locis concreſcit in glaciem.

31. (n) Ut eas conjunxi, quæ ita dictæ ſunt à multitudine. *Arcturi*, Græci *Orionem* vertunt.

32. (o) Vox Hebraica *Mazarot*, מזרות, *conſtellationem*, ſeu ſtellarum congeriem ſignificat, forſan *canorum*: *Super filios terræ*. Hebr. *ejus*, cum minoribus ſtellis.

33. (p) Sept. Viciſſitudines annuas, tempeſtates; *Et pones rationem ejus in terra*, deſcribes nobis in terra totam cœli formam.

34. (q) An juſſis tuis nubes obtemperabunt, ut magnam vim aquarum effundant?

35. (r) Quæ eſt catachreſis: nam creaturæ ſic Deo parent, ac ſi eſſent animatæ.

36. (ſ) Si quid ſapiunt homines, id ex Deo habent. *Quis*, ut ſtatis horis canet, & ſolis ortum prænuntiet?

37. (t) Deus in fine mundi. Chald. *Utres cœli an ceſſare facies*? Pluvias, ventos, tempeſtates aeris.

38. (u) Dum duraretur terra excluſis aquis; alludit ad mundi originem.

39. (x) Deinceps agitur de animantibus. An tuum eſt ſuppeditare victum leoni & leunculis?

CAPUT XXXIX.

Inſtitutus de providentia & ſapientia Dei ſermo producitur. Jobus fatetur ſuam in ratiocinando imperitiam.

1. Numquid noſti tempus partus ibicum (a) in petris, vel parturientes cervas obſervaſti?

2. Dinumeraſti menſes conceptus earum, & ſciſti tempus partus earum?

3. Incurvantur ad fœtum, & pariunt, & rugitus emittunt.

4. Separantur filii earum, & pergunt ad paſtum: egrediuntur, & non revertuntur ad eas.

5. Quis dimiſit (b) onagrum liberum, & vincula ejus quis ſolvit?

6. Cui dedi in ſolitudine domum, & tabernacula ejus in terra ſalſuginis.

7. Contemnit multitudinem civitatis, clamorem exactoris non audit.

8. Circumſpicit montes paſcuæ ſuæ, & virentia quæque perquirit.

9. Numquid volet rhinoceros (c) ſervire tibi, aut morabitur ad præſepe tuum?

10. Numquid alligabis rhinocerota ad arandum loro tuo? aut confringet glebas vallium poſt te?

11. Numquid fiduciam habebis in magna fortitudine ejus, & derelinques ei labores tuos?

12. Numquid credes illi quòd ſementem reddat tibi, & aream tuam congreget?

13. Penna ſtruthionis (d) ſimilis eſt pennis herodii, & accipitris.

14. Quando derelinquit ova ſua in terra, tu forſitan in pulvere calefacies ea?

15. Obliviſcitur (e) quòd pes conculcet ea, aut beſtia agri conterat.

16. Duratur ad filios ſuos quaſi non ſint ſui, fruſtrà laboravit nullo timore (f) cogente.

17. Privavit enim eam Deus ſapientia (g), nec dedit illi intelligentiam.

18. Cùm tempus fuerit, in altum alas erigit: deridet equum & aſcenſorem ejus.

19. Numquid præbebis (h) equo fortitudinem, aut circumdabis collo ejus hinnitum?

20. Numquid ſuſcitabis (i) eum quaſi locuſtas? gloria narium ejus terror.

21. Terram ungula fodit, exultat audacter: in occurſum pergit armatis.

22. Contemnit pavorem, nec cedit gladio.

23. Super ipſum ſonabit pharetra, vibrabit haſta & clypeus.

24. Fervens & fremens ſorbet terram, nec reputat tubæ ſonare clangorem (k).

25. Ubi audierit buccinam, dicit: Vah, procul odoratur (l) bellum, exhortationem ducum, & ululatum exercitus.

26. Numquid per ſapientiam tuam plumeſcit accipiter (m), expandens alas ſuas ad Auſtrum?

27. Numquid ad præceptum tuum elevabitur aquila, & in arduis ponet nidum ſuum?

28. In petris manet, & in præruptis ſilicibus commoratur, atque inacceſſis rupibus.

29. Inde contemplatur eſcam, & de longè oculi ejus proſpiciunt.

30. Pulli ejus lambent ſanguinem: & ubicumque cadaver fuerit, ſtatim adeſt.

31. Et adjecit Dominus, & locutus eſt ad Job:

32. Numquid qui contendit cum Deo, tam facilè conquieſcit? utique qui arguit Deum, debet reſpondere ei.

33. Reſpondens (n) autem Job Domino, dixit:

34. Quis

CAPUT XXXIX. 1. (a) Caprarum ſilveſtrium in petris, & in rupibus inacceſſis, vel *parturientes cervas obſervaſti*? in ſilvis, quæ teſte Plinio pariunt cum ſummis doloribus. Quis earum curam gerit, aut fœtus alit, & tam citò ad paſtum ducit?

5. (b) Quis ei hunc dedit inſtinctum, ut vivat liber ab hominum jugo? Frequentes ſunt onagri in Arabia, ut teſtatur Xenophon, L. 3. de Expedit. Cyri, cap. 5.

9. (c) An illum domare poteris, ut tibi ſerviat ad eoſdem uſus, ad quos boves deſtinantur?

13. (d) Alii aliter vocem Hebræam vertunt, magna eſt inter interpretes varietas. *Sic Herodii & Accipitris* vox Hebr. una eſt, quam alii *Milvum*, alii *Ciconiam* interpretantur. Hujus loci ea ferè eſt ſententia: In hoc agnoſce providentiam meam in ſtruthione, qui cùm ferè avis non ſit, alis tamen inſtar herodii, ſeu falconis inſtructus eſt, ut illius curſus in magna corporis mole ſit incitatior. Hebr. *Penna ſtruthionis expanſa & exultans; nonne penna herodii & accipitris*? id eſt, ut exponit P. Vavaſſorius, ſtruthio tam avis eſt, quam herodius & accipiter, ac propemodum tam perniciter incedit. Eſt enim ex genere animantium partim terreſtrium, partim volucrum.

15. (e) Non advertit ſe ova projicere conculcanda ferarum pedibus.

16. Fruſtra ova peperit, quibus non cavet.

17. (g) Non eadem illum Deus donavit intelligentia, aut inſtinctu, quo aves cæteras.

19. (h) Hæc oculis ſubjecta homo conſequi non poteſt. fruſtra is igitur alta Dei conſilia penetrare nititur. De quo nunc agit, quoniam proximè ejus mentionem fecit, alioqui de eo non acturus: nam de feris tantùm, non de cicuribus verba facit.

20. (i) An tu equum tam facilè agitabis, ac locuſtam trepidam beſtiolam? Pugnacem deſcribit equum, qui faucibus magnos edit hinnitus, magnos naribus flatus, terram cavat ungula, fremit, efferveſcit, fodit terram, & quaſi exſorbet, cùm reprimitur à curſu: ita P. Vavaſſorius.

24. (k) Ex Hebr. Cùm primùm tuba inſonat, vix ſatis ſibi videtur audire præ impatientia.

25. (l) Plinius L. 7. cap. 42. Iidem præſagiunt pugnam.

26. (m) Quis docuit accipitrem expandere alas ſuas ad auſtrum, aut ſolum vertere impatientia frigoris, cùm veteres plumæ decidunt, & novæ renaſcuntur?

33. (n) In duobus potiſſimùm Job à Deo reprehen-

34. Qui leviter locutus ſum, reſpondere quid poſſum? manum meam ponam ſuper os meum.

35. Unum locutus ſum, quod utinam non dixiſſem; & alterum, quibus ultrà non addam.

CAPUT XL.

Idem eſt quod ſuperioris capitis argumentum.

1. RESpondens autem Dominus Job de turbine, dixit:

2. Accinge (a) ſicut vir lumbos tuos: interrogabo te: & indica mihi.

3. Numquid irritum facies judicium meum; & condemnabis me, ut tu juſtificeris?

4. Et ſi habes brachium ſicut Deus, & ſi voce ſimili tonas?

5. Circumda tibi decorem (b), & in ſublime erigere, & eſto glorioſus, & ſpecioſis induere veſtibus.

6. Diſperge ſuperbos in furore tuo, & reſpiciens omnem arrogantem humilia.

7. Reſpice cunctos ſuperbos, & confunde eos, & contere impios in loco ſuo.

8. Abſconde eos in pulvere ſimul, & facies eorum demerge in foveam:

9. Et ego confitebor quòd ſalvare te poſſit dextera tua.

10. Ecce, Behemoth (c), quem feci tecum, fœnum quaſi bos comedet:

11. Fortitudo ejus in lumbis ejus, & virtus illius in umbilico ventris ejus.

12. Stringit caudam ſuam quaſi (d) cedrum, nervi teſticulorum ejus perplexi ſunt.

13. Oſſa ejus velut fiſtulæ æris, cartilago illius quaſi laminæ ferreæ.

14. Ipſe eſt principium (e) viarum Dei, qui fecit eum, applicabit gladium ejus.

15. Huic montes herbas ferunt: omnes beſtiæ (f) agri ludent ibi.

16. Sub umbra dormit in ſecreto calami, & in locis humentibus (g).

17. Protegunt umbræ umbram ejus, circumdabunt eum ſalices torrentis.

18. Ecce, abſorbebit fluvium (h), & non mirabitur: & habet fiduciam quòd influat Jordanis in os ejus.

19. In oculis (i) ejus quaſi hamo capiet eum, & in ſudibus perforabit nares ejus.

20. An extrahere poteris Leviathan (k) hamo, & fune ligabis linguam ejus?

21. Numquid pones circulum in naribus ejus, aut armilla perforabis maxillam ejus?

22. Numquid multiplicabit ad te preces, aut loquetur tibi mollia?

23. Numquid feriet tecum pactum, & accipies eum ſervum ſempiternum?

24. Numquid illudes ei quaſi avi, aut ligabis eum ancillis tuis?

25. Concident eum amici, divident illum negotiatores?

26. Numquid implebis ſagenas pelle ejus, & gurguſtium (l) piſcium capite illius?

27. Pone ſuper eum manum tuam: memento belli (m), nec ultra addas loqui.

28. Ecce, ſpes ejus fruſtrabitur eum, & videntibus cunctis præcipitabitur.

CAPUT XLI.

Plenior Leviathan deſcriptio.

1. NOn quaſi crudelis (a) ſuſcitabo eum: quis enim reſiſtere poteſt vultui meo?

2. Quis

ſui videtur, quòd voluerit quodammodo cum Deo contendere, & jus ſuum experiri: *Indica mihi, cur me ita judices, &c.* Deinde facta ſua & actiones plus ſatis exaggerare viſus eſt: quaſdam ejus loquendi rationes arguit Deus, quas amicorum injuſtitia expreſſerat: unde venialiter tantummodo peccavit. Si præ dolorum acerbitate quædam illi exciderint, quæ reprehenſionem mereantur.

CAPUT XL. 2. (a) Para te labori.

5. & 6. (b) Etiamſi in ſolio ſederes, non in ſimo, an ſuperbos ſolo aſpectu dejiceres?

10. (c) Vox quæ Hebr. eſt, *animal* ſignificat: ſed hoc loco ingens aliquod animal, cujuſmodi eſt Elephas, deſignari creditur: *Quem feci tecum*, ut eſſet apud te, & tibi deſerviret. Vel feci itidem ac te, uno & eodem die, qui naturali prudentia proximè accedit ad te.

12. (d) Non de cauda id videtur dictum, quæ eſt perparva pro mole corporis, nec magno uſui, ſed de proboſcide interpretatur Vavaſſorius, in quam cadunt quæ in hoc verſu habentur. *Nervi*, Hebr. *Nervi terroris ejus*; cauda, ut cedrus; nervi, ut funes; oſſa, ut fiſtulæ æris; cartilago, ut laminæ ferreæ.

14. (e) Vox illa *principium*, in Scripturis ſæpè id quod eſt præcipuum ſignificat: Elephas in quadrupedum genere excellit. *Applicabit gladium ejus*, proboſcidem, vel dentes, ne noceat. Spiritualis ſenſu eſt diabolus, cujus gladius, ſeu potentia voluntati Dei ſubjicitur. Molem Elephantis & cibi quantitatem ſtylo poetico deſcribit, item qua ratione capiatur, dum illi paratur fovea. Quæ omnia dæmoni rectè aptari poſſunt.

15. (f) Tanta eſt Elephantis lenitas, ex Ariſtotele, Hiſtor. Animal. L. 8. cap. 9.

16. (g) Plinius L. 8. cap. 10. Gaudent amnibus maximè.

18. (h) Eſt hyperbole, quòd largo potu egeat.

19. (i) An quis palam, & ſine inſidiis capiet illum?

20. (k) An balæna, aut cete quodvis, ut minutiores piſces hamo capietur: nec concedi amicis poteſt, & diſtribui, ut thunni ſale conditi. Quòd ſi hæc de dæmone intelligantur, referri debent ad Leviathan.

26. (l) Naſſa eſt piſcatoria, in quam minores piſces facilè intrant, non item majores.

27. (m) Ex Hebræo, *Belli ultra memineris.* Vi capere non potes, vide an dolo?

1. (a) Minimo negotio Leviathan poſſum in ordinem cogere, nec neceſſe eſt ut mea utar potentia. *Quis enim poteſt reſiſtere vultui meo?* Sunt qui putent quoddam olim carmen fuiſſe, quo Leviathan tanquam aliquid exitiale contra inimicos advocaretur. Non ego, inquit, quaſi crudelis & vindictæ cupidus Leviathan alicui infeſtum arceſſam, cum meis viribus polleam, nec quiſquam ma- CAPUT XLI.

2. Quis antè dedit mihi, ut reddam ei? omnia quæ ſub cœlo ſunt, mea ſunt.

3. Non parcam (b) ei, & verbis potentibus, & ad deprecandum compoſitis.

4. Quis revelabit (c) faciem indumenti ejus? & in medium oris ejus quis intrabit?

5. Portas vultus ejus quis aperiet? per gyrum dentium ejus formido.

6. Corpus illius quaſi ſcuta fuſilia, compactum ſquamis ſe prementibus.

7. Una uni conjungitur, & ne ſpiraculum quidem incedit per eas:

8. Una alteri adhærebit, & tenentes ſe nequaquam ſeparabuntur.

9. Sternutatio (d) ejus ſplendor ignis, & oculi ejus, ut palpebræ diluculi.

10. De ore ejus lampades procedunt, ſicut tedæ ignis accenſæ.

11. De naribus ejus procedit fumus (e), ſicut ollæ ſuccenſæ atque ferventis.

12. Halitus ejus prunas ardere (f) facit, & flamma de ore ejus egreditur.

13. In collo ejus morabitur fortitudo, & faciem ejus præcedit egeſtas (g).

14. Membra (h) carnium ejus cohærentia ſibi: mittet contra eum fulmina, & ad locum alium non ferentur.

15. Cor ejus indurabitur (i) tamquam lapis, & ſtringetur quaſi malleatoris incus.

16. Cùm ſublatus (k) fuerit, timebunt angeli, & territi purgabuntur.

17. Cùm apprehenderit eum gladius, ſubſiſtere non poterit (l) neque haſta, neque thorax.

18. Reputabit enim quaſi paleas ferrum, & quaſi lignum putridum, æs.

19. Non fugabit eum vir ſagittarius, in ſtipulam verſi ſunt ei lapides fundæ.

20. Quaſi ſtipulam æſtimabit malleum (m), & deridebit vibrantem haſtam.

21. Sub ipſo erunt radii (n) ſolis, & ſternet ſibi aurum quaſi lutum.

22. Fervescere (o) faciet quaſi ollam profundum mare, & ponet quaſi cùm unguenta bulliunt.

23. Poſt eum lucebit (p) ſemita, æſtimabit abyſſum quaſi ſeneſcentem.

24. Non eſt ſuper terram poteſtas (q), quæ comparetur ei, qui factus eſt ut nullum timeret.

25. Omne ſublime videt, ipſe eſt rex ſuper univerſos filios ſuperbiæ.

CAPUT XLII.

Brevis Jobi reſponſio.

1. RESpondens autem Job Domino, dixit:

2. Scio quia omnia potes (a), & nulla te latet cogitatio.

3. Quis eſt iſte, qui celat (b) conſilium abſque ſcientia? ideò inſipienter locutus ſum, & quæ ultrà modum excederent ſcientiam meam.

4. Audi,

hi poſſit reſiſtere. Id facio ut mei timorem ſalutarem excitem in hominibus, quò ii ſint humiliores & vigilantiores. Senſus quoque myſticus Chriſto Domino aptatur, qui de Leviathan, ſeu de diabolo triumphavit, eumque expugnavit non omnipotentia ſua, ſed humilitate & infirmitate.

3. (b) Si velim perdere; *Et verbis potentibus*, non minacibus uti, ſed ad perſuadendum aptis, cùm tamen poſſim cogere pro poteſtate mea.

4. (c) Ex Hebr. Quis exuet balænam ſimplici capiſtro, ut habenas illi & frænum injiciat? *Faciem indumenti?* Indumentum hoc loco dicitur *pellis*, qua facies & caput obvolvitur, ut ſequentia indicant. Quæ autem de pelle inſtar ſcuti ſquamis munita ſubjicit, hæc crocodilo magis, quàm balænæ conveniunt, uti & ea quæ ſequuntur v. 5. de ordinibus dentium qui ſunt formidabiles, ut in Charcharia piſce. *Et in medium oris ejus quis intrabit?* Quis frænare audebit?

9. (d) Reſpiratio, qua in modum ſternutamenti magno ſtrepitu aquam ſpargit, & aqua ipſa ſplendet inſtar ignis. *Oculi ejus ut palpebra diluculi*; ſplendentes ut lux diluculo.

11. (e) Narrant piſcatores, inquit Vavaſſorius, nulla re magis balænas è longinquo deprehendi, quam indicio fumi.

12. (f) Inſtar follium, quibus fabri ferrarii ignem excitant: ardores libidinis velut ille draco injicit.

13. (g) Pernicies eorum in quos incurrit. Quæ ſanè dæmoni meliùs aptantur quàm ulli animali; fortitudo illius in ſuperbia conſiſtit.

14. (h) Sept. Interpr. *Carnes membrorum*. Sic caro compacta eſt, ut diſtrahi non poſſit. Membra ejus non movebuntur loco: hæc ad impios præcipua dæmonis membra referuntur. *Fulmina*, alii legunt flumina.

15. (i) Durum eſt inſtar incudis.

16. (k) In altum erectus: *Angeli*, Hebr. & Chald. *Elim* אלים, *fortes ſeu fortiſſimi timebunt, & territi purgabuntur*: imò & naturæ præ timore purgabuntur. Greg. purgationem Angelorum myſtico ſenſu ſic interpretatur, ut diabolo e medio Angelorum ejecto, quodammodo purgati ſint, ut purgatur triticum zizaniis detractis.

17. (l) Frangetur haſta.

20. (m) Alii *catapultam* vertunt, qua tela jaciuntur.

21. (n) Agitatis fluctibus Solis eripiet aſpectum. *Sternens ſibi aurum, quaſi lutum*, merces copioſas. *Radii Solis*. Hebr. Sub ipſo erunt teſtæ acutæ, ſeu rupium apices. Alii vertunt, Apud ipſum erunt, haſtæ catapulta vibratæ; ut teſtarum fragmina: Sic enim à dura cute reſilient. *Et acutum ille dejiciet in lutum*; Ferrum in profundum maris cadet. Greg. *Aurum, hoc eſt, viros ſanctitatis charitate fulgentes, quaſi lutum ſibi vitiis ſoinquinando ſubſternit*.

22. (o) Spumas excitabit. Plinius L. 9. cap. 6. Fluctus verò ad anhelitus, ictuſque, quanti nulli turbines, volvunt.

23. (p) Poſt ſe albicantem relinquet ſemitam.

24. (q) Ex hoc verſu & ultimo colligitur ſub Leviathan nomine dæmonem intelligi, qui pater eſt ſuperbiæ. Sic v. 23. *Poſt eum lucebit ſemita*, ſeu candor ſpumæ; in dæmonem cadit: cujus ſemitæ veram lucem perverſè imitantur.

CAPUT XLII.

2. (a) Quæ dixit Deus eò tendunt, ut homo ſe demittat, potentiam Dei & ſapientiam in rerum creatione & regimine agnoſcat.

3. (b) 70. *Celat à te*: qui putat poſſe abſcondere ſua conſilia, idque ſtultè & imperitè. *Ideò inſipienter locutus ſum*, non ita moderatè, ut æquum fuiſſet. Sic erunt verba agnoſcentis culpam ſuam, quòd de divina juſtitia & providentia minùs circumſpectè loqui vis fuerit. Quis adeò deſipit, ut quicquam in hoc univerſo ſine Dei conſilio evenire putet?

4. Audi, & ego loquar: interrogabo te, & reſponde mihi.

5. Auditu (c) auris audivi te, nunc autem oculus meus videt te.

6. Idcircò ipſe me (d) reprehendo, & ago pœnitentiam in favilla & cinere.

7. Poſtquam autem locutus eſt Dominus verba hæc ad Job, dixit ad Eliphaz Themanitem: Iratus eſt furor meus in te, & in duos (e) amicos tuos, quoniam non eſtis locuti coram me rectum, ſicut ſervus meus Job.

8. Sumite ergo vobis ſeptem tauros, & ſeptem arietes, & ite (f) ad ſervum meum Job, & offerte holocauſtum pro vobis: Job autem ſervus meus orabit pro vobis: faciem ejus ſuſcipiam ut non vobis imputetur ſtultitia: neque enim locuti eſtis ad me recta, ſicut ſervus meus Job.

9. Abierunt ergo Eliphaz Themanites, & Baldad Suhites, & Sophar Naamathites, & fecerunt ſicut locutus fuerat Dominus ad eos, & ſuſcepit Dominus faciem Job.

10. Dominus quoque converſus (g) eſt ad pœnitentiam Job, cùm oraret ille pro amicis ſuis. Et addidit Dominus omnia quæcumque fuerant Job, duplicia.

11. Venerunt autem ad eum omnes fratres ſui, & univerſæ ſorores ſuæ, & cuncti qui noverant eum priùs, & comederunt cum eo panem in domo ejus; & moverunt ſuper eum caput, & conſolati ſunt eum ſuper omni malo quod intulerat Dominus ſuper eum: & dederunt ei unuſquiſque ovem (h) unam, & inaurem auream unam.

12. Dominus autem benedixit noviſſimis Job magis quàm principio ejus. Et facta ſunt ei quatuordecim millia ovium, & ſex millia camelorum, & mille juga boum, & mille aſinæ.

13. Et fuerunt ei ſeptem filii, & tres filiæ.

14. Et vocavit nomen (i) unius Diem, & nomen ſecundæ Caſſiam, & nomen tertiæ Cornuſtibii.

15. Non ſunt autem inventæ mulieres ſpecioſæ ſicut filiæ Job in univerſa terra: deditque eis pater ſuus hæreditatem inter fratres earum.

16. Vixit autem Job poſt hæc, centum quadraginta annis: & vidit filios ſuos, & filios filiorum ſuorum uſque ad quartam generationem, & mortuus eſt ſenex & plenus dierum.

5. (c) Ex auditione tantùm noveram te, nunc te ipſo docente mens perfectiùs te agnoſcit.

6. (d) Revocat dictum quod obſcuriùs locutus locum dederit amicis interpretandi malam in partem.

7. (e) Eliu non nominatur, quòd unius è tribus amicis eſſet aſſecla.

8. (f) Qui ſacerdotis & mediatoris fungetur munere.

10. (g) Ex Hebr. Reſtituit, *redire fecit captivitatem Job in priſtinum ſtatum*, & duplo meliorem. Captivitas Job dicitur, quòd addictus fuerit Domino: *Et addidit*, quod de poſſeſſionibus, non de liberis eſt intelligendum.

11. (h) Quidam nummum intelligunt ovis ſigno percuſſum.

14. (i) Ob pulchritudinem: *Et nomen ſecundæ Caſsiam*, quaſi odoratæ & gratæ: *Et nomen tertiæ Cornuſtibii*, quaſi tota ſtibio depicta. Vatablus notat Jobum ea indidiſſe filiabus ſuis vocabula ob memoriam utriuſque ſuæ fortunæ, quòd è miſeriarum tenebris ope divina rediiſſet ad priſtinæ felicitatis diem, à pedore ad fragrantiam, è ſordibus ad nitorem.

LIBER PSALMORUM.

HIC Liber 150. Pſalmis, ſeu ſacris Hymnis comprehenſus, Davidi tribuitur, non quòd omnes eum habeant Auctorem: nam ex ipſis titulis Pſalmorum liquet complures quidem à Davide fuiſſe compoſitos, ſed quoſdam ex iis Aſaphi, Idithuni, Hemani, Ethani, & aliorum nominibus eſſe inſcriptos, atque ut videtur Hieronymo, ab iiſdem fuiſſe exaratos; idque ex L. 2. Paral. cap. 29. videtur colligi: Præcepitque Ezechias & principes Levitis ut laudarent Dominum ſermonibus David & Aſaph Videntis, qui laudaverunt eum magna lætitia: *ubi Pſalmi Aſapho & Davidi ex æquo tribuuntur. Utrùm eos Pſalmos à ſe compoſitos David Aſapho tradiderit ut caneret, quemadmodum videtur Ambroſio, an potiùs Aſaph eos ipſe compoſuerit, ut exiſtimat Hieronymus, quæſtio eſt non permagni momenti, cùm omnes Spiritus Sancti afflatu fuerint perſcripti. Titulus Pſalmi* 76. Pro Idithum Pſalmus Aſaph, *multùm Hieronymi ſententiæ favet, quemadmodum & inſcriptiones Pſalm.* 38. & 61. Pro Idithum Pſalmus David, *probant hos Pſalmos à Davide compoſitos, & traditos fuiſſe Idithum ut caneret. Hinc Hieronymus in epiſtola ad Cyprianum ſic ait:* Sciamus errare eos, qui omnes Pſalmos David arbitrantur, & non eorum, quorum nominibus inſcripti ſunt; *idque ex rebus quæ in Pſalmis narrantur, quæque ætatem Auctorum indicant, ſatis liquet. Sic Pſalmus* 136. Super flumina Babylonis, *uti & Pſalmus* 125. In convertendo, *ſoluta captivitate; Pſalmi verò* 64. 70. 111. 145. *poſt Davidis tempora ſunt conſcripti.*

Liber tamen Pſalmorum, Davidis nomine meritò inſcribitur, quòd præcipuam hujus libri partem ipſe condiderit, & eos imprimis Pſalmos, quos tituli ipſi Davidi adſcribunt in Codicibus Hebraicis, Græcis & Latinis, & alios complures, quorum tituli exciderunt, ſed ex ipſo contextu & rerum geſtarum hiſtoria non alium habere Auctorem conſtat. Sic Pſalmus 109. *à Chriſto Domino Davidi tribuitur Matt.* 22. 44.

Ac de Auctore hujus libri ex Illuſtriſſ. Huetio in Demonſtratione Evangelica ſatis multa, qui etiam ſuſpicatur hoc ordine Pſalmos ab Eſdra & à ſynagoga magna eſſe digeſtos, quò in templo canerentur, prout nempe vel anniverſariæ ſolemnitates, vel ſacrorum ratio poſtulabat.

Quæ autem ſit Pſalmis ſubjecta materies, qui finis propoſitus, quæ utilitas, diximus alibi ex perdocta diſſertatione Illuſtriſſimi Meldenſis Epiſcopi, quam ſuis in hunc librum notis præfixit, ad quam lectorem mittimus. Id unum taceri non poteſt in Pſalmis vel mores ad pietatem informari, vel rerum geſtarum hiſtoriam in memoriam revocari, vel denique redemptionis noſtræ myſteria prænuntiari, ut Chriſtus ipſe nos docuit: Quæ in lege, *inquit*, & Pſalmis ſcripta ſunt de me, *Luc.* 24. 44.

Ubique Propheta divinum amorem ſpirat, manſuetudinem, patientiam, injuriarum oblivionem exemplo ſuo docet. Quæ quidem ſententiarum pondere, ſtyli ſublimitate, & grata figurarum varietate ſic ornat, ut circumciſam brevitatem cum motibus concitatis conjunctam adhibeat, & lectorem langueſcere non ſinat.

Id unum reſtat ut perpauca ſubjiciamus de titulorum, qui pleriſque Pſalmis inſcribuntur, auctoritate. Cenſent viri docti titulos, notas, aut lemmata ab Eſdra eſſe retenta, eaque ejuſdem eſſe auctoritatis cum textu, ubi in Hebræo, aut in antiquis 70. *interpretum codicibus, & maximè in Hexaplis continentur. Hinc Aug. in Pſalm.* 64. Agnoſcenda, *inquit*, eſt vox ſanctæ Prophetiæ ex ipſo titulo Pſalmi. *Hieronymus in Præfat. Comment. in Pſalmos, eos titulos claves appellat. Qui autem Pſalmi à* 70. *notantur, ut anepigraphi, hoc eſt, ſine titulo, ſi qui ſint iis præfixi, hos Chryſoſtomus & Theodoretus ut dubios habent & incertos, ac videntur à quibuſdam ſtudioſis adjecti.*

PSALMUS PRIMUS.

Argumentum hujus Pſalmi eſt de vera beatitudine, quæ haberi non poteſt aut inchoata in hac vita, aut perfecta in altera citra veram juſtitiam. Licet Pſalmus ſit ſine titulo, Davidi tamen tribuitur, ut plures alii. Sic Pſalm. 15. Act. 2. v. 25. citatur ut Davidis.

1. BEatus vir qui non abiit (a) in conſilio impiorum, & in via peccatorum non ſtetit, & in cathedra peſtilentiæ non ſedit:

*Joſ.1.8. 2. * Sed in lege Domini voluntas (b) ejus, & in lege ejus meditabitur die ac nocte.

*Jer.17.8. 3. * Et erit tamquam lignum (c), quod plantatum eſt ſecùs decurſus aquarum, quod fructum ſuum dabit in tempore ſuo: Et folium ejus non defluet: & omnia quæcumque faciet, proſperabuntur.

4. Non ſic impii, non ſic: ſed tamquam pulvis (d), quem projicit ventus à facie terræ.

5. Ideò non reſurgent impii in judicio (e), neque peccatores in concilio juſtorum.

6. Quoniam novit (f) Dominus viam juſtorum, & iter impiorum peribit.

PSALMUS II.

Prophetia eſt aperta de regno Chriſti.

1. QUare fremuerunt Gentes (a), & populi meditati ſunt inania? Act. 4. 25.

2. Aſtiterunt reges (b) terræ, & principes convenerunt in unum adversùs Dominum, & adversùs Chriſtum ejus.

3. Dirumpamus (c) vincula eorum, & projiciamus à nobis jugum ipſorum.

4. Qui habitat in cœlis, irridebit eos: & Dominus ſubſannabit eos.

5. Tunc (d) loquetur ad eos in ira ſua; & in furore ſuo conturbabit eos.

6. Ego (e) autem conſtitutus ſum rex ab eo ſuper Sion montem ſanctum ejus, prædicans præceptum ejus.

7. Do-

PSAL. I. 1. (a) Tres peccatoris gradus diſtinguuntur, 1. impiorum audire conſilia, 2. cum iis progredi, 3. in peccandi conſuetudine manere, & aliis corrumpendis operam dare. Theodoretus hic notat, 1. motum in malum, 2. ſtatum, 3. habitum. *Peccatorum:* In Hebr. eſt *deriſorum*, qui præ arrogantia pios irrident: in primo gradu cogitatione peccatur, in ſecundo actione, in tertio per obdurationem; cogitando impiorum conſilia ſequimur, pravè agendo eorum viam, ſeu vivendi rationem inſiſtimus, obdurati in cathedra, ſeu in conſeſſu peſtilentiæ, ut doctores ſedemus. *Non ſedit*; illud eſt gradationis genus, quod *anabaſim* vocant, cùm creſcit per gradus oratio; *abiit, ſtetit, ſedit*. Primus gradus eſt eorum qui incipiunt, ſecundus eorum qui perſtant, tertius eorum qui in mala vita acquieſcunt.

2. (b) Juſtum ante deſcripſit per negationem, hic verò per affirmationem: adeò ut ille ſit juſtus & beatus, qui legi Dei addictus eam meditatur, de illa cogitat ſæpiſſimè, idque maximè cùm peccandi occurrit occaſio. Vox Hebræa propenſum animi affectum ſignificat.

3. (c) Ut arbor virens plantata: *Secùs decurſus aquarum*, in loco fertili. Viror ejus non marceſcet: id pertinet ad lignum fructiferum. *Et omnia quæcumque faciet* homo juſtus, proſperè ſuccedent ad futuram gloriam: gemmæ arboris in fructus abeunt.

4. (d) Gluma, minutum palearum.

5. (e) Extremo, ad beatitudinem. Hebr. *Non ſtabunt* cum juſtis, *non ſubſiſtent*. Nam ille conſiſtit in judicio, qui cauſam obtinet: impii verò prodire non audebunt; vel impii non reſurgent in judicio juſtorum, non reſurgent ad vitam. In cœtu non habebunt locum inter juſtos.

6. (f) Probat, remunerat. Hebræi ſolent verborum ſignificationes à dictis ad facta transferre: ſic benedicere Dei eſt benefacere, ſcire idem ac probare, aut diligere. Perire faciet, in exitium eos ducet; omnia eorum ſtudia in nihilum redigentur.

PSAL. II. 1. (a) Romani; *Et populi*; Judæi ſcilicet ex Actis 4. 25. Vox Hebræa *Goim*, גוים, in ſacris litteris pro Ethnicis paſſim uſurpatur. Hebr. *Quare turmatim gentes congregantur?*

2. (b) Herodes, Pilatus, Principes Sacerdotum in unum coierunt adversùs Deum, qui Regem conſtituit Chriſtum, eumque unxit.

3. (c) Ex perſona impiorum, qui Chriſti jugum excutere conantur, quòd id durum videatur.

5. (d) Tunc, cùm tempus id exiget: *Conturbabit eos*, perdet eos.

6. (e) Chriſtus loquitur, ſed in Hebr. *Deus*: ego conſtitui Regem meum, ſcilicet Chriſtum.

* Act. 13. 33. Heb. 1. 5. & 5. 5. 7. * Dominus dixit ad me: Filius meus es tu, ego hodie genui (f) te.

8. Poſtula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem (g) tuam, & poſſeſſionem tuam terminos terræ.

* Apoc. 2. 27. & 19. 15. 9. * Reges (h) eos in virga ferrea, & tamquam vas figuli confringes eos.

10. Et nunc reges intelligite: erudimini qui judicatis terram.

11. Servite (i) Domino in timore: & exultate ei cum tremore.

12. Apprehendite (k) diſciplinam, nequando iraſcatur Dominus, & pereatis de via juſta.

13. Cùm exarſerit in brevi ira ejus, beati omnes, qui confidunt (l) in eo.

PSALMUS III.

Hic Pſalmus optimè convenit Chriſto; qui omnium ordinum homines habuit adverſarios, qui mortuus eſt in cruce, in ſepulchro dormivit, & ſoporatus eſt. Vox David, *eſt in dativo caſu, quaſi Pſalmus Davidi ſit à Deo inſpiratus, vel Pſalmus quem ſcripſit David.*

1. Pſalmus David, cùm fugeret à facie Abſalom filii ſui. *(2. Reg. 15. 14.)*

2. Domine quid multiplicati ſunt qui tribulant me? multi inſurgunt adversùm me.

3. Multi dicunt animæ meæ: Non eſt ſalus (a) ipſi in Deo ejus.

4. Tu autem Domine ſuſceptor meus es, gloria mea, & exaltans caput meum.

5. Voce mea ad Dominum clamavi: & exaudivit me de monte (b) ſancto ſuo.

6. Ego dormivi, & ſoporatus ſum: & exurrexi, quia Dominus ſuſcepit me.

7. Non timebo millia populi circumdantis me: exurge Domine, ſalvum (c) me fac Deus meus.

8. Quoniam tu percuſſiſti omnes adverſantes mihi ſine cauſa: dentes peccatorum contriviſti (d).

9. Domini eſt ſalus: & ſuper populum tuum benedictio tua.

PSALMUS IV.

Titulus Vulgatæ & 70. In finem, *qui paſſim occurrit. Ex Hebr.* Victori in canticis. *Hebræi exponunt*, præcentori in carminibus. *Vox Hebræa* neginot, *genus inſtrumenti muſici indicat, vel fortè* uſque in finem *ſacrificii canebatur. In perſona Eccleſiæ, aut fidelis animæ loquitur David, & exemplo ſuo monet peccatores ut convertantur ad Dominum.*

1. In finem in carminibus. Pſalmus David.

2. Cum invocarem, exaudivit me Deus juſtitiæ (a) meæ: in tribulatione dilataſti mihi.

Miſerere mei, & exaudi orationem meam.

3. Filii

7. (f) Quod ad æternam generationem & temporalem manifeſtationem: imò ad Chriſti reſurrectionem id quoque pertinet, ex Paulo, Act. 13. tunc enim quaſi natus eſt ad vitam immortalem. Atque in eadem ſententia poſſunt eſſe plures ſenſus etiam litterales. *Filius meus es tu*, unigenitus. *Ego hodie genui te*, non gratia, non adoptione, ſed natura. Vix ullus in Pſalmis locus afferri poteſt expreſſior, quo Chriſtus Dominus verè & propriè Filius Dei aſſeratur, ut multis probat argumentis Illuſt. D. Boſſuet Epiſc. Meldenſis in Supplem. ad Pſalmos. Atque in hanc ſententiam citat SS. PP. tùm Græcos, tum Latinos: è Græcis S. Athan. oratione 3. contra Arianos, qui hanc vocem *Genui te*, poſt Paulum Apoſtol. ad Hebr. 1. ponderat, *Cui Angelorum dixit: Filius meus es tu, ego hodie genui te?* Ubi de Angelis loquens vocem longè diverſam uſurpat, *Qui facit Angelos ſuos Spiritus*: nam Scriptura ſacra generationis & creationis apertum ponit diſcrimen. Ex Latinis, Auguſtin. in hunc Pſalm. quem Latini Patres penè omnes ſequuntur: *Hodie*, inquit, *quia præſentiam ſignificat, atque in æternitate nec præteritum quicquam eſt, quaſi eſſe deſierit, nec futurum quaſi nondum ſit, ſed præſens tantùm, quia quod æternum eſt, ſemper eſt.* Unde Paulus Hebr. 1. cùm id demonſtrandum ſuſcepiſſet, noviſſimis diebus Deum locutum eſſe, non per ſervos, ſed per Filium verum & æternum, per quem fecit & ſecula, Chriſtum multò præſtantiorem Angelis eſſe ex hoc loco probat: *Cui enim dixit aliquando Angelorum, Filius meus es tu?*

8. (g) Nec aliter ſenſiſſe veteres Rabbinos probat Illuſtriſſ. Huetius, prop. 7. num. 14. ubi refert hæc verba R. Salomonis: *Doctores noſtri ad Regem Meſſiam Pſalmum hunc referebant: expedit tamen eum referre ad Davidem propter Minæos, ſive hæreticos*, Chriſtianos indicat.

9. (h) Hebr. *Conteres*: vox Græca ποιμανεῖ, regimen paſtorale ſignificat: ſed in virga ferrea, ſeu inflexibili judicio obdurata gentium corda confringet. Aug. L. 2. de conſenſu Evang. c. 4. *Reguntur enim boni per hanc diſciplinam, mali verò comminuuntur.*

11. (i) Aug. in Pſalm. 50. *In exultatione, ut gratias agamus; in tremore ne cadamus.*

12. (k) Hieron. *Adorate purè*, alii ex Hebr. *Oſculamini filium*; quam verſionem approbat Hieronymus. Subjicite vos ei, quod manuum oſcula Judæi ſignificabant: Adorate me, & colite ut regem veſtrum.

13. (l) Qui ſalutem ſuam à Chriſto expectant.

3. (a) Deus non eum adjuvabit. Hebr. textus addit vocem *Selah*, סלה, quam Hieron. interpretatur, *ſemper*; alii volunt eſſe notam ſilentii, vel majoris attentionis: vel, ut aliis placet, cantum intentiorem poſtulat, modò in mœrore, modò in gaudio. PSAL. III.

5. (b) De cœlo ſublimi, vel de monte Sion, in quo erat Propitiatorium.

7. (c) Perfice quod cœpiſti. Si ad Chriſtum referatur, de Chriſto in membris & Eccleſia eſt intelligendum.

8. (d) Sævitiam & robur inimicorum. *Domini eſt ſalus*, ipſe eſt à quo petendum auxilium. *Et ſuper populum tuum benedictio tua*; perſonæ verborum & nominum apud Hebræos & Helleniſtas ſæpè permutantur, atque ab una perſona ad aliam ſubinde convertuntur.

2. (a) Hebraiſmus, Auctor & teſtis juſtitiæ meæ; vel vindex juſtitiæ meæ adversùs calumniatores; vel *cùm invocarem, in tribulatione*, ſeu David ipſe, ſeu juſtus quivis: *dilataſti mihi*, 70. legunt *dilataſti me*, la- PSAL. IV.

3. Filii hominum uſquequò (b) gravi corde? ut quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium?

4. Et ſcitote quoniam mirificavit (c) Dominus Sanctum ſuum: Dominus exaudiet me cùm clamavero ad eum.

* Ephes. 4. 26. 5. * Iraſcimini (d), & nolite peccare: quæ dicitis in cordibus veſtris, in cubilibus veſtris compungimini.

6. Sacrificate (e) ſacrificium juſtitiæ, & ſperate in Domino. Multi dicunt, quis oſtendit nobis bona?

7. Signatum (f) eſt ſuper nos lumen vultus tui, Domine: dediſti lætitiam in corde meo.

8. A fructu frumenti (g), vini, & olei ſui, multiplicati ſunt.

9. In pace in idipſum (h) dormiam, & requieſcam;

10. Quoniam tu Domine ſingulariter in ſpe (i) conſtituiſti me.

PSALMUS V.

Senſus litteralis eſſe poteſt pro Eccleſia Iſraelitica, quæ hæreditatem in terra promiſſionis eſt conſecuta: adeo ut hic Pſalmus ſit gratiarum actio. In Hebræo genus quoddam inſtrumenti deſignatur, quod ex ſimilitudine bombi quem edunt apes, nomen ſuum conſequitur.

1. In finem pro ea, quæ hæreditatem conſequitur, Pſalmus David.

2. VErba mea auribus percipe (a) Domine, intellige clamorem meum.

3. Intende voci orationis meæ, rex meus & Deus meus.

4. Quoniam ad te orabo: Domine manè exaudies vocem meam.

5. Manè aſtabo tibi & videbo (b): quoniam non Deus volens iniquitatem tu es.

6. Neque habitabit juxta te malignus, neque permanebunt injuſti ante oculos tuos.

7. Odiſti omnes qui operantur iniquitatem: perdes omnes qui loquuntur mendacium.

Virum ſanguinum & doloſum abominabitur Dominus:

8. Ego autem in multitudine miſericordiæ tuæ (c),

Introibo in domum tuam: adorabo ad templum ſanctum tuum in timore tuo.

9. Domine deduc me in juſtitia (d) tua: propter inimicos meos dirige in conſpectu tuo viam meam.

10. Quoniam non eſt in ore eorum veritas: cor eorum vanum eſt.

11. * Sepulchrum patens eſt guttur eorum, linguis ſuis doloſè agebant, judica illos Deus. * Isa. 13. 3. Rom. 3. 13.

Decidant à cogitationibus ſuis, ſecundùm multitudinem impietatum eorum expelle eos, quoniam irritaverunt te Domine.

12. Et lætentur omnes qui ſperant in te: in æternum exultabunt, & habitabis in eis.

Et gloriabuntur in te omnes, qui diligunt nomen tuum,

13. Quo-

titia affeciſti etiam in anguſtia qua premebar. Cùm Hebraicè & Græcè verbum tribuitur dativo, interpres Latinus ſæpè eundem retinet caſum qui in Hebræo regitur.

3. (b) Cur me contemnitis, & vana ſequimini? Hier. *Vſquequò inclyti mei? Vt quid Abſalonem ſequimini?* Uſquequò inclyti mei, aut proceres gloriam meam ad nibilum deducere conamini? Sed ea Davidis verba ad omnes homines qui in rebus fluxis & caducis ſpem ſuam ponunt, commode referuntur.

4. (c) Aug. *Vt quid vultis beati eſſe de infimis?.. ſola Veritas facit beatos, ex qua vera ſunt omnia: ut quid tanquam prima, extrema ſectamini?* vel ut quid diligitis opera iniquitatis & impia conſilia?

5. (d) Omnibus modis admirandum præſtitit, Davidem à ſe unctum evehendo ad regiam dignitatem: quæ verba de Chriſto ad gloriam ſuam exaltato rectè intelligi poſſunt. Vel ſi iraſcimini, ne in opus erumpat ira veſtra: ſimul & nos admonet, ut iræ motus per veram cordis compunctionem reprimantur. Alii ex Hebr. *Righezou*, רגזו vertunt *expaveſcite*, timete vobis à Deo, & pro *compungimini*, *Dommou* דמו, *tacete*, ceſſate, ne ſitis ampliùs rebelles.

6. (e) Opera juſtitiæ quæ illi ſunt accepta, vel ſacrificia pro peccato. *Sperate in Domino*, nolite eos audire, qui dicunt nobis nullam ſupereſſe ſpem præ hoſtium multitudine. Vel ex Hebr. Quandonam potiemur bonis quæ ſperamus, pace & abundantia; Tu verò iis qui ſperant in te, præſtas omnia ad vitam præſidia; itaque tua fretus miſericordia in pace requieſcam. *Multi dicunt*; fortè impiorum objectio eſt, ubinam ſunt hæc bona quæ promittis? quibus reſpondet Propheta.

7. (f) Hebr. *Eleva ſuper nos lumen vultus*; lumen vultus Dei favorem illius ſignificat. Tuo nos favore proſequere; quæ ſunt verba Davidis. Unde in Hebr. legitur deprecativè, *eleva ſuper nos: Dediſti lætitiam*, ſolidam hanc nobis conſolationem adjeciſti. Alii, ſi extuleris ſuper nos lumen vultus tui Domine, i. e. ſi nos benignè aſpexeris, dabis lætitiam cordi noſtro.

8. (g) Majorem ſcilicet dabis lætitiam, quàm eſſe ſolet, ubi magnus eſt frumenti, vini, & olei proventus.

9. (h) Id eſt, ſimul, aut conjunctim cum illis *requieſcam* & dormiam, ea ſpe dormiam ſecurè vel in medio inimicorum, Hebr. *Quia tu ſolus*, confidenter habitare facies me: vel *in idipſum*, in te ipſum totus converſus in hac veri boni meditatione conquieſcam.

10. (i) Hier. ſpecialiter ſecurum habitare me feciſti, cùm ſim ſolus, confidenter habitabo, poſt divinas promiſſiones tuas, hanc mihi dediſti fiduciam.

2. (a) Deum orat ut impios coerceat. Tria obſtant quominus audiamus, ſonus, ſignificatio, attentio; his reſpondent hæc tria, *percipe*, *intellige*, *intende*. Deum quidem humano more compellat, ut fervorem orationis ſuæ exprimat. Oris & cordis clamorem tibi notum eſſe oſtende. PSAL. V.

5. (b) Te contemplaturus adſtabo, aut expectabo, dum mihi ſis auxilio, nam *odiſti iniquitatem*. Hebr. *Præparabo tibi*, ſubaudi orationem meam: vel adſtare ſoleo, quod eſt ſtudioſè precantis. Prima præparatio eſt à peccatis abhorrere, *quoniam non Deus volens iniquitatem tu es*.

8. (c) Sperabo, Ellipſis verbi apud Hebræos uſitata.

9. (d) In gratia tua vitam, ſeu vivendi rationem.

13. Quoniam tu benedices juſto.
Domine, ut ſcuto bonæ voluntatis tuæ coronaſti (e) nos.

PSALMUS VI.

Vox Hebr. in titulo Pro octava, *ut multis placet, citharam octo chordarum deſignat, ut dictum eſt, qui ſonus eſt intentiſſimus, datus præcentori, ut clariſſima voce caneretur. Pſalmus ad pœnitentiam, aut ægrotantibus proponitur.*

1. In finem in carminibus, Pſalmus David, pro octava.

2. Domine, ne in furore tuo arguas me, neque in ira (a) tua corripias me.

3. Miſerere mei Domine, quoniam infirmus ſum: ſana me Domine, quoniam conturbata ſunt oſſa (b) mea.

4. Et anima mea turbata eſt valdè: ſed tu Domine uſquequò (c)?

5. Convertere (d) Domine, & eripe animam meam: ſalvum me fac propter miſericordiam tuam.

6. Quoniam non eſt in morte qui memor ſit tui: in inferno (e) autem quis confitebitur tibi?

7. Laboravi (f) in gemitu meo, lavabo per ſingulas noctes lectum meum: lacrymis meis ſtratum meum rigabo.

8. Turbatus eſt à furore (g) oculus meus: inveteravi inter omnes inimicos meos.

* Matt. 7. 23. & 25. 41. 9. * Diſcedite à me omnes qui operamini iniquitatem: quoniam exaudivit Dominus vocem fletus mei.

10. Exaudivit Dominus deprecationem meam, Dominus orationem meam ſuſcepit.

11. Erubeſcant, & conturbentur vehementer omnes inimici mei: convertantur (h) & erubeſcant valdè velociter.

PSALMUS VII.

Pſalmus quem cantavit Domino David pro verbis Chuſi filii Jemini è Tribu Benjamin, Ducis Saul, cui mandaverat ut perſequeretur David: pro verbis *ſeu factis Chuſi, aut fortè Semei, ut aliis videtur: ſed hic Pſalmus ad perſecutionem Saulis potiùs referri debet.*

1. Pſalmus David, quem cantavit Domino pro verbis Chuſi filii Jemini. (2. *Reg.* 16.)

2. Domine Deus meus, in te ſperavi: ſalvum me fac ex omnibus perſequentibus me, & libera me.

3. Nequando rapiat ut leo animam meam, dum non eſt qui redimat, neque qui ſalvum faciat.

4. Domine Deus meus, ſi feci (a) iſtud, ſi eſt iniquitas in manibus meis:

5. Si reddidi retribuentibus mihi mala (b), decidam meritò ab inimicis meis inanis.

6. Perſequatur inimicus animam meam, & comprehendat, & conculcet in terra vitam meam, & gloriam meam in pulverem deducat.

7. Exurge Domine in ira tua: & exaltare in finibus inimicorum meorum (c).

Et exurge Domine Deus meus in præcepto quod mandaſti:

8. Et ſynagoga populorum circumdabit te.

Et propter hanc in altum regredere (d):

9. Do-

dirige, ne prævaleat inimicus. Hieron. *Dirige ante faciem meam viam tuam*: cùm via Domini nobis eſt recta, tunc & via noſtra Deo quoque eſt recta. Ubi nullus hominum videt. *Quibus credendum non eſt vituperantibus aut laudantibus*, inquit Aug. in hunc locum. Dirige coram te viam meam, ne inimici habeant quod in me reprehendant.

13. (e) Hier. *Coronabis eum*, cinges eum gratia tua, & benevolentia tanquam ſcuto eum munies.

PSALM. VI. 2. (a) Auguſt. *Quid ergo iſte orat qui non vult in ira Domini redargui, vel emendari? quid, niſi ut ſanetur? ubi enim ſanitas eſt, nec mors metuenda eſt, nec urentis aut ſecantis manus.* Argue tantùm, ut corrigas, non ut perdas.

3. (b) Obſtupuerunt, infirmata: vis morbi ipſa pervaſit oſſa.

4. (c) Auguſt. *Quis non intelligat ſignificari animam luctantem cum morbis ſuis?*

5. (d) A quo averſus videris placare mihi.

6. (e) In ſepulchro: loquitur David de laudibus Dei canendis in cœtu piorum: has enim mortui celebrare non poſſunt. Quod in morte extrinſecùs apparet, ceſſatio à vitæ operibus, hoc loco exprimitur. Serva me, ut poſſim te laudare inter vivos.

7. (f) Defatigatus ſum gemendo: *Lavabo*, in gemitu meo, ut Pſal. 118. *exitus aquarum deduxerunt oculi mei*. Hebr. *Natare faciam*, ubi major eſt hyperbole.

8. (g) Inimicorum, vel à mœrore & triſtitia. Hebr. *Caligavit, contabuit, nitorem ſuum amiſit*: oculus pro facie: *Inter inimicos meos*, Hebr. *Propter inimicos*.

11. (h) Orat pro inimicis, ut citò convertantur.

4. (a) Quod ſuſpicatur Saul, ut quæram ei malum: tota imprecatio ad mala temporalia ſpectat, non ad privationem gratiæ. PSALM. VII.

5. (b) Hier. *Si dimiſi hoſtes meos vacuos*, ſi ſpoliavi eos rebus ſuis: hoc eſt hominis parcentis inimicis ſuis; *ſi reddidi* malum pro malo, *decidam meritò*, Græcè *utique*. Unde filiis Ammon poſt longam patientiam ultus eſt Dei injuriam, non ſuam privatam. Ex Hebræo quidam vertunt; ſi malum iis reddidi qui mihi fecerant, ab inimicis vinci & ſpoliari non recuſo. Auguſt. *Ne reddas itaque retribuentibus mala, iram potiùs quam hominem vincit.*

7. (c) Alii vertunt, Adversùs iram & furorem inimicorum meorum: iidem erant Dei & Davidis hoſtes. Potentiam tuam oſtende ad opprimendos hoſtium meorum conatus.

8. (d) Cœtus populorum judicium tuum expectantium *circumdabit te*, ut fit in publicis judiciis: propter hunc cœtum aſcende iterum tribunal tuum. Hæc Da-

Digitized by Google

9. Dominus judicat populos.
Judica me Domine ſecundùm juſtitiam meam, & ſecundùm innocentiam meam ſuper me (e).

10. Conſumetur (f) nequitia peccato-
* 1. Par. rum, & diriges juſtum, * ſcrutans corda
28. 9. & renes Deus.
Jer. 11. 20. & 17. 10. 11. Juſtum adjutorium meum à Domino,
& 20. 12. qui ſalvos facit rectos (g) corde.

12. Deus judex juſtus, fortis, & patiens: numquid iraſcitur per ſingulos dies (h)?

13. Niſi converſi (i) fueritis, gladium ſuum vibrabit: arcum ſuum tetendit, & paravit illum.

14. Et in eo paravit vaſa mortis, ſagittas ſuas ardentibus (k) effecit.

*Job 15. 35. 15. * Ecce parturiit (l) injuſtitiam:
Iſa. 59. 4. concepit dolorem, & peperit iniquitatem.

16. Lacum aperuit, & effodit eum: & incidit in foveam, quam fecit.

17. Convertetur dolor ejus in caput ejus: & in verticem ipſius iniquitas ejus deſcendet.

18. Confitebor Domino ſecundùm juſtitiam ejus: & pſallam nomini Domini altiſſimi.

PSALMUS VIII.

Hic fortè peracta vindemia in Tabernaculorum feſto canebatur; alii vertunt, Super citharam. Canticum eſt lætitiæ de Eccleſiæ ipſius conſtitutione.

1. In finem pro torcularibus, Pſalmus David.

2. Domine Dominus noſter, quàm admirabile eſt nomen (a) tuum in univerſa terra!

Quoniam elevata eſt magnificentia tua ſuper cœlos.

3. Ex ore infantium (b) & lactentium perfeciſti laudem propter inimicos tuos, ut deſtruas inimicum & ultorem.

4. Quoniam videbo cœlos tuos, opera digitorum tuorum: lunam & ſtellas, quæ tu fundaſti.

5. Quid eſt homo, quòd memor es ejus? aut filius hominis, quoniam viſitas eum?

6. * Minuiſti eum paulò minùs ab Ange- * Heb. 2. 7.
lis (c), gloria & honore coronaſti eum.

7. Et conſtituiſti eum ſuper opera manuum tuarum.

8. * Omnia ſubjeciſti ſub pedibus ejus, oves * Geneſ. 1.
& boves univerſas: inſuper & pecora campi; 28.
1. Cor. 15.
9. Volucres cœli, & piſces maris, qui 26.
perambulant ſemitas maris.

10. Domine Dominus noſter, quàm admirabile eſt nomen tuum in univerſa terra.

PSALMUS IX.

Patres de Chriſti morte hunc Pſalmum interpretantur. Quod ad ſenſum litteralem ſpectat, David agit Deo gratias, quòd victoriam de hoſte retulerit: quis ille fuerit, non liquet. Secundùm ſpiritalem ſenſum, hoſtis ille humani generis eſt Diabolus, quem Chriſtus debellavit: unde omnia Dei mirabilia, in redemptionis opere comprehenſa, veneratur.

1. In finem pro occultis filii, Pſalmus David.

2. Confitebor (a) tibi Domine in toto corde meo: narrabo omnia mirabilia tua.

3. Læ-

vidis oratio, Chriſti Domini reſurrectionem & triumphum exhibet: *exurge Domine in præcepto*, juxta decretum æternum, quo Filium pro ſalute hominum morti traditum ſuſcitare ſtatuiſti.

9. (e) Secundùm juſtitiam quæ eſt in me; quæ verba Chriſti conveniunt, Davidi verò propter cauſæ ſuæ juſtitiam.

10. (f) Græcè, *Perficiatur*, imperativo modo, *nequitia*, non peccatum, ſed pœna peccati; vel ſecundùm Vulgatam, *finietur*, *ceſſabit nequitia*, quod eſt conſolationis, *Et diriges juſtum*, Hieron. *& confirmetur juſtus*, in bono eum ſtabiles. *Scrutans corda & renes*: Solet Scriptura per *renes* affectus interiores deſignare.

11. (g) Tum cor rectum eſt, cùm in Deum totum convertitur, adeò ut in res creatas non detorqueatur.

12. (h) Hieron. *Comminans totâ die*; diutiſſimè comminari ſolet, ne tandem ferire cogatur. *Numquid iraſcitur?* non ſtatim punit, ſed invitat ad pœnitentiam: quò magis interminatur, eò majori miſericordia id facit.

13. (i) Niſi converſus fuerit impius, acuit Deus gladium ſuum.

14. (k) Hier. *Sagittas ſuas ad comburendum ignitas efficit*; vel ferrum ſagittarum igne fabricatus eſt.

15. (l) Inverſus verborum ordo: prius enim eſt concipere; tum parturire, & eniti, tandem parere. Hoc omni injuſto convenit, ut cum dolore concipiat iniquitatem, & pariat dolorem; *ut pœna ſibi ſit omnis inordinatus animus*. Sic vertendum putat Grotius: Et parturit vanitatem, concepit enim moleſtiam, & parat inania, ſucceſſu carebit omnis ille labor: parturire fraudem vel injuriam, eſt totum eſſe in concinnanda injuria.

2. (a) Fama nominis tui, vel potentia tua: dupli- PSALM.
ci nomine *Dominus meus*, & creationis, & redemptionis. VIII.

3. (b) Hunc verſum Chriſtus ſibi accommodat, Mat. 21. 16. *Perfeciſti laudem nominis tui*. Hebr. *Confirmaſti robur*, aut *fundaſti fortitudinem*. Oſtendit linguas infantiles manifeſtè loqui, quàm liberalis ſit Deus erga homines: nam ſtatim ab utero egreſſis præſto eſt alimentum, & Deus ſugendi induſtriam iis præſtat: *Deſtruas inimicum & ultorem*, ut confundantur inimici tui, qui tuam providentiam negant: Hæc verba citantur à Chriſto juxta verſionem 70. & clarior eſt ſenſus, quàm in textu Hebræo, qualem habemus.

6. & 8. (c) Paulus, Hebr. 2. id Chriſto perfectè convenire docet, qui tempore paſſionis, aut vitæ ſuæ mortalis, infra Angelos videtur conſtitutus, ut poſtea gloria & honore coronaretur poſt reſurrectionem. Probabile eſt Davidem hunc ceciniſſe Pſalmum, cùm adhuc puer paſceret oves patris ſui, idque de nocte. Unde Solis non meminit, ſed lunæ & ſtellarum. Ita videtur & nonnullis: Sed tamen altiori intellectu Chriſtus ipſe eſt filius hominis, qui Dei nomen celebre efficit, & hominem viſitare dignatus eſt.

2. (a) *Confeſſio* eſt gratiarum actio. *Narrabo*, ad eru- PSALM.
ditionem aliorum. IX.

3. Lætabor & exultabo in te : pſallam nomini tuo Altiſſime,

4. In convertendo (b) inimicum meum retrorſum : infirmabuntur , & peribunt à facie tua.

5. Quoniam (c) feciſti judicium meum & cauſam meam : ſediſti ſuper thronum qui judicas juſtitiam.

6. Increpaſti Gentes , & periit impius : nomen eorum deleſti in æternum , & in ſæculum ſæculi.

7. Inimici (d) defecerunt frameæ in finem: & civitates eorum deſtruxiſti.

Periit memoria eorum cum ſonitu:

8. Et Dominus in æternum permanet.

Paravit (e) in judicio thronum ſuum:

9. Et ipſe judicabit orbem terræ in æquitate , judicabit populos in juſtitia.

10. Et factus eſt Dominus refugium pauperi : adjutor in opportunitatibus, in tribulatione.

11. Et ſperent in te qui noverunt nomen tuum: quoniam non dereliquiſti quærentes te Domine.

12. Pſallite Domino , qui habitat in Sion : annuntiate inter gentes ſtudia (f) ejus:

13. Quoniam requirens ſanguinem eorum recordatus eſt : non eſt oblitus clamorem pauperum.

14. Miſerere mei Domine : vide humilitatem (g) meam de inimicis meis.

15. Qui exaltas me de portis mortis , ut annuntiem omnes laudationes tuas in portis filiæ Sion.

16. Exultabo in ſalutari tuo: infixæ ſunt gentes (h) in interitu, quem fecerunt.

In laqueo iſto , quem abſconderunt , comprehenſus eſt pes eorum.

17. Cognoſcetur Dominus judicia faciens : in operibus (i) manuum ſuarum comprehenſus eſt peccator.

18. Convertantur (k) peccatores in infernum , omnes gentes , quæ obliviſcuntur Deum.

19. Quoniam non in finem oblivio erit pauperis : patientia pauperum non peribit in finem.

20. Exurge Domine , non confortetur homo: judicentur gentes in conſpectu tuo.

21. Conſtitue Domine legiſlatorem (l) ſuper eos : ut ſciant gentes quoniam homines ſunt.

Pſalmi hujus argumentum planè diverſum eſt à ſuperiori , in quo fit mentio victoriæ contra hoſtem reportatæ, & mores impii deſcribuntur : in hoc Pſalmo invocatur Dei auxilium.

PSALMUS X. ſecundùm Hebræos.

1. UT quid Domine receſſiſti longè , deſpicis in opportunitatibus , in tribulatione (a) ?

2. Dum ſuperbit impius , incenditur pauper: comprehenduntur in conſiliis quibus cogitant (b)

3. Quoniam laudatur (c) peccator in deſideriis animæ ſuæ : & iniquus benedicitur.

4. Exacerbavit Dominum peccator, ſecundùm multitudinem (d) iræ ſuæ non quæret.

5. Non eſt Deus in conſpectu ejus: inquinatæ (e) ſunt viæ illius in omni tempore.

Auſe-

4. (b) Hier. *Cùm occiderint inimici* ; cùm everſi tui nominis inimici infirmabuntur, & corruent.

5. (c) Celebrabo te: *Sediſti ſuper thronum* , quoniam ſediſti pro tribunali, ubi pro me pronuntiaſti : adeò ut ſit quædam verborum inverſio. *Judicas juſtitiam*. Hebr. *Judex juſte*, feciſti juſtitiam, mihi cauſam adjudicaſti. Allegoricè : Acta eſt Eccleſiæ cauſa contra illius oppreſſores.

7. (d) Gladius hoſtilis conſumptus eſt , inimici hominis in genitivo caſu (ſic enim eſt in Græco) ceciderunt in gladio ad internecionem uſque: idque tum evenit, cùm fortis armatus à fortiore proſtratus eſt : *In finem*, nullo remanente.

8. (e) Per paſſionem ſuam paravit ſibi ſedem & tribunal ad judicandum.

12. (f) Voluntates ejus, geſta ejus inſignia, opera, conſilia.

14. (g) Afflictionem in quam me inimici conjecerunt. Aut loquitur in perſona Eccleſiæ , & auxilium petit à Deo.

16. (h) A nobis vitæ : *In interitu* : Hebr. *In fovea quam mihi foderunt*.

17. (i) In ipſis ſuis malis operibus pereunt iniqui.

18. (k) Prophetia eſt potiùs quàm imprecatio : Ad pœnas poſt hanc vitam referunt Rabbini.

21. (l) Chriſtum ſcilicet , ut lege nova accepta intelligant ſe malos homines eſſe: deſinant ſuperbire, ac demum propriam agnoſcant infirmitatem.

1. (a) Hieron. *In temporibus anguſtia*. Cùm maximè opus eſt auxilio : utile eſt nobis Dei auxilium implorare, quò noverimus cur Deus à nobis receſſerit. *Pſal. 10. ſec. Hebr.*

2. (b) Hebr. *Capiantur in cogitationibus , quas cogitant* ; ſive ad impios divites, ſive ad pauperes id referatur , ille ſe decipit qui felicitatem ſibi debitam putat : ubi ſecum examinat, cur impii tam proſpere agant; ſed de ſolis divitibus addit.

3. (c) Hier. *Laudavit impius deſiderium animæ ſuæ*. Impius laudem ad ſe refert , quaſi benè egerit. Ea commemorat quæ juſti animum urunt. *Et iniquus benedicitur*. Eo cur pauper ſcandalum patiatur. Aug. *Adulantium linguæ alligant animas in peccatis : delectat enim facere, in quibus non ſolum non metuitur reprehenſor, ſed etiam laudator auditur.*

4. (d) Hieron. *Secundùm altitudinem furoris ſui* , propter ſuperbiam : *Non quæret* , Deum ſcilicet : progreſſum impietatis notat. 1. ſibi placet impius , 2. Deo contumeliam facit, 3. nec eum requirit ultra, quo fit ut in omnem ruat impietatem. Aug. *Multum iraſcitur Dominus, dum non exquirit, dum quaſi obliviſcitur*. In Hebræo , *Pro faſtu ſuo non requirit* Deum.

5. (e) Hier. *Parturiunt viæ ejus* ; iniqua laboribus plena. *Dominabitur*; Hier. *Omnes inimicos ſuos deſpicit*.

Auferuntur judicia tua à facie ejus: omnium inimicorum ſuorum dominabitur.

6. Dixit enim in corde ſuo: Non movebor (f) à generatione in generationem ſine malo.

* Infr. 13. 3. Rom. 3. 14. 7. * Cujus maledictione (g) os plenum eſt, & amaritudine, & dolo: ſub lingua ejus labor & dolor.

8. Sedet in inſidiis cum divitibus in occultis, ut interficiat innocentem.

9. Oculi ejus in pauperem reſpiciunt: inſidiatur in abſcondito, quaſi leo in ſpelunca ſua.

Inſidiatur ut rapiat pauperem: rapere pauperem dum attrahit eum.

10. In laqueo ſuo humiliabit eum, inclinabit ſe (h), & cadet cùm dominatus fuerit pauperum.

11. Dixit enim in corde ſuo: Oblitus eſt Deus, avertit faciem ſuam ne videat in finem.

12. Exurge Domine Deus, exaltetur manus tua: ne obliviſcaris pauperum.

13. Propter quid irritavit impius Deum? dixit enim in corde ſuo: Non requiret.

14. Vides (i), quoniam tu laborem & dolorem conſideras: ut tradas eos in manus tuas.

Tibi derelictus eſt pauper: orphano tu eris adjutor.

15. Contere brachium peccatoris & maligni: quæretur (k) peccatum illius, & non invenietur.

16. Dominus regnabit in æternum, & in ſæculum ſæculi: peribitis (l) gentes de terra illius.

17. Deſiderium (m) pauperum exaudivit Dominus: præparationem cordis eorum audivit auris tua.

18. Judicare (n) pupillo & humili, ut non apponat ultrà magnificare ſe homo ſuper terram.

PSALMUS X.

Quod in tempore perſecutionis ſpes omnis in Deo ponenda ſit.

1. In finem, Pſalmus David.

2. IN Domino confido (a): quomodo dicitis animæ meæ: Tranſmigra in montem ſicut paſſer?

3. Quoniam ecce peccatores intenderunt arcum, paraverunt ſagittas ſuas in pharetra, ut ſagittent in obſcuro rectos corde (b).

4. Quoniam quæ perfeciſti, deſtruxerunt (c): juſtus autem quid fecit?

5. * Dominus in templo (d) ſancto ſuo, Dominus in cœlo ſedes ejus: * Habac. 2. 20.

Oculi ejus in pauperem reſpiciunt: palpebræ ejus interrogant filios hominum.

6. Dominus interrogat juſtum & impium: qui autem diligit iniquitatem, odit animam ſuam.

7. Pluet ſuper peccatores laqueos: ignis, & ſulphur, & ſpiritus procellarum, pars calicis (e) eorum.

8. Quoniam juſtus Dominus, & juſtitias dilexit: æquitatem vidit vultus ejus.

PSALMUS XI.

Juſtus orat, ut ſalvus fiat inter tot vitæ pericula: in Deo, non in hominibus, ponendam eſſe fiduciam docet.

1. In finem pro octava, Pſalmus David.

2. SAlvum me fac Domine, quoniam defecit ſanctus: quoniam diminutæ ſunt veritates (a) à filiis hominum.

3. Vana locuti ſunt unuſquiſque ad proximum ſuum: labia doloſa, in corde & corde (b) locuti ſunt.

4. Diſper-

6. (f) Inconcuſſæ erunt res meæ: immobilis ero per omnes generationes; *ſine malo*, nec mihi mala ſupervenient.

7. (g) *Or* pro ſermone, *& amaritudine ſub lingua ejus*, contumeliis, verborum acerbitate, dolis. Nam *lingua* nomine cor ipſum intelligitur; in cogitatione eorum eſt injuria.

10. (h) Inſtar leonis prædam invaſuri incurvat ſeſe; humilem ſe facit, ut faciliùs pauperem opprimat.

14. (i) Humana non curas, ait impius, *Ne videat in finem*, in perpetuum.

15. (k) Nihil te latet: injurias improborum cernis, & dolorem pauperum, ut eos pauperes in tutelam recipias; vel de impiis, ut de iis vindictam ſumas.

16. (l) *Gentes* hic vocat Iſraëlitas impius, qui nullum habituri ſunt locum in terra Domini.

17. (m) Ubi primùm deſiderare incipiunt, antequam vota ſua exponant. Deus intima cordis penetrans eum exaudit. Hebr. *Præparas cor eorum*; prævenis eos, ut petant quæ tibi grata ſunt.

18. (n) Hebr. *Ut judices*: ut jus dicas pauperi, & illum vindices.

PSAL. X. 2. (a) Quid eſt quod mihi dicitis? Amicos qui fugam ſuadebant, compellat.

3. & 4. (b) Hier. *Leges diſſipatæ ſunt*. (c) *Juſtus autem quid fecit*? Quid faciet juſtus, ubi nullæ ſunt leges? Vel juſtus nihil tale fecit, in ſua manſit innocentia.

5. (d) *In cœlo*: Ubique tamen eſt, & humilis reſpicit. *Dominus in cœlo ſedes ejus*: Sedes Domini in cœlo eſt: pleonaſmus eſt relativi concurrentis cum ſuo antecedente. *Interrogant*; actiones hominum explorant: præ ſomno non clauduntur, ſed intuentur omnium facinora.

7. & 8. (e) Sors eorum. E calice ſortes ducebantur: hæc eſt ſors illorum. *Juſtitias*: Dilexit juſtitiam, quæ punit iniquitatem.

PSAL. XI. 2. (a) Hieron. *Quoniam imminuti ſunt fideles*, rari ſunt homines veraces & ſinceri. *A filiis hominum*. Inter homines, nulla fides inter eos.

3. (b) Fallaci ſunt & duplici corde: At Deus diſperdet tales mendacia.

4. Diſperdat Dominus univerſa labia doloſa, & linguam magniloquam.

5. Qui dixerunt: Linguam noſtram magnificabimus, labia noſtra à nobis ſunt (c), quis noſter Dominus eſt?

6. Propter miſeriam inopum, & gemitum pauperum, nunc exurgam, dicit Dominus.

Ponam in ſalutari (d): fiducialiter agam in eo.

* Prov. 30. 5. 7. * Eloquia Domini, eloquia caſta (e): argentum igne examinatum, probatum terræ, purgatum ſeptuplum.

8. Tu Domine ſervabis nos: & cuſtodies nos à generatione hac in æternum (f).

9. In circuitu impii ambulant (g): ſecundùm altitudinem tuam multiplicaſti filios hominum.

PSALMUS XII.

Oratio ad Deum tempore tentationis.

1. In finem, Pſalmus David.

Uſquequò (a) Domine oblivíſceris me in finem? Uſquequò avertis faciem tuam à me?

2. Quamdiu ponam conſilia (b) in anima mea, dolorem in corde meo per diem?

3. Uſquequo exaltabitur inimicus meus ſuper me?

4. Reſpice, & exaudi me Domine Deus meus.

Illumina oculos meos ne umquam obdormiam in morte (c):

5. Ne quando dicat inimicus meus: Prævalui adversùs eum.

Qui tribulant me, exultabunt ſi motus fuero (d):

6. Ego autem in miſericordia tua ſperavi.

Exultabit cor meum in ſalutari tuo (e), cantabo Domino qui bona tribuit mihi: & pſallam nomini Domini altiſſimi.

PSALMUS XIII.

Deplorat naturæ humanæ corruptionem.

1. In finem, Pſalmus David.

Dixit inſipiens in corde ſuo (a): Non eſt Deus.

Corrupti ſunt, & abominabiles facti ſunt in ſtudiis ſuis: non eſt qui faciat bonum, non eſt uſque ad unum.

2. Dominus de cœlo proſpexit ſuper filios hominum, ut videat ſi eſt intelligens, aut requirens Deum.

3. Omnes declinaverunt, ſimul inutiles (b) facti ſunt: non eſt qui faciat bonum, non eſt uſque ad unum.

Sepulchrum patens eſt guttur eorum: linguis ſuis doloſè agebant, venenum aſpidum ſub labiis eorum.

Quorum

5. (c) Hieron. *Nobiſcum ſunt*; penès nos & noſtra ſunt: poſſumus quidvis perſuadere Saüli in Davidis perniciem.

6. (d) Virum bonum ponam in tuto, ponam in ſalute. *Fiducialiter*, fortiter eum tuebor. Hebr. *Illaqueabit eum*, vir probus improbum inimicum: audacter & liberè agam hac in re, ex Græco textu.

7. (e) Aug. *Caſta dicit ſine corruptione ſimulationis. Multi enim prædicant veritatem non caſte, quia vendunt illam pretio commoditatum hujus ſæculi. Probatum*, Hier. *Separatum à terra*; forſitan *terra* vox poſita pro *in terra*: in fornace nempè argillacea, juxta Genebrardum. Tacitæ objectioni reſpondet, innoxios & inopes non ſemper ab impiorum oppreſſione eximi.

8. (f) Vel ab hoc tempore uſque in æternum. Non ſolùm à laqueis impiorum nos eximit, ſed in æterna quiete nos conſtituit.

9. (g) Me undique obſident. Aug. *In temporalium rerum cupiditate, quæ ſeptem dierum repetito circuitu, tanquam rota volvitur. Secundum altitudinem tuam*, occultiſſimo tuo judicio: *Multiplicaſti filios hominum*, iniquos videlicet. *Impii in circuitu ambulant*, quærentes occaſionem perdendi bonos. Sic quaſi in circuitu erroris ambulantes, in viam veritatis non perveniunt: ſatis aptè impii, Judæi & hæretici in circuitu ambulare dicuntur, ut vagi & inſtabiles, ex uno errore in alium labuntur; circa Eccleſiam hæretici oberrant, diſputant de doctrina Chriſti & de Scriptura ſacra, ſic tamen ut non ingrediantur.

PSALM. XII. 1. (a) Quæ habent formam interrogationis, non ſunt plerumque interrogationes, ſed precationes. *Ne obliviſcaris me in finem*, in perpetuum. Afflicti hominis oratio eſt, dum variis tentationibus agitatur. Vel quouſque eandem videberis hominibus negligere res meas?

2. (b) Quamdiù vatiis agitabor cueis? Quo uſque diubius rerum agendarum apud me inibo conſilia, quibus à tantis periculis eripiar?

4. (c) Hebr. *In mortem*. Ne mortis æternæ ſomnus obrepat. Hier. in comment. *Ne animus calamitatibus obrutus ſuccumbat*. Alium à Saule inimicum indicat, humani generis hoſtem: lumen Spiritus ſancti poſtulat, ne peccato conſentiat. *Illumina*, expelle tenebras tribulationum, quæ me ferè excæcant, ne dormiam dormitionem mortis.

5. (d) Si impingam, ſi res minùs proſperè cadant, ſi nutaverim, aut dejectus fuerim.

6. (e) Aug. *In Chriſto, in ſapientia Dei*, exultabit propter opem tuam quæ mihi ſaluti erit.

PSALM. XIII. 1. (a) Qui negat Deum curare quicquam, in corde dixit, non auſus ore pronuntiare. Cor illius locutum eſt, ita corruptum, ut vellet rem ita eſſe. Aug. *Ideò ergo dixit in corde ſuo: quia hoc nemo audet dicere, etiam ſi auſus fuerit cogitare*. Hic Pſalmus ingenium hominis infidelis deſcribit.

3. (b) Hebr. *Putruerunt*. Perpauci ſunt qui faciant bonum. *Patens eſt*. Hæc deſunt in Hebræo uſque ad illud v. 4. *Nonne cognoſcent?* Ea tamen habet Paulus Rom. 3. quem locum exiſtimat Hier. ex variis Scripturæ locis Apoſtolum texuiſſe; ac fortè ex ejus Epiſtola in hunc locum translata ſunt. Non omnia hæc vitia in ſingulis erant: ſed aliud crimen in uno, aliud in altero erat. Illud probabilius videtur viro docto hos verſus eraſos eſſe à Judæis, quòd ipſis viderentur injurioſi: nam in Oriente juxta & in Occidente ita lectus eſt hic Pſalmus, magno quidem indicio hos verſus in editione 70. non defuiſſe. In Hexaplis quidem Origenis obeliſcati ſunt, quòd abeſſent ab Hebræo textu qualis tunc erat. Verumtamen in ſententia Hieronymi acquieſcendum nobis videtur. *Sepulchrum patens*, ex Pſalmo 5. v. 11. *Venenum aſpidum* ex Pſal. 140. v. 4. *Quorum os*, &c. ex Pſal. 10. v. 8. *Veloces pedes eorum*, ex Iſa. 59. 7. *Contritio*

Quorum os maledictione & amaritudine plenum eſt: veloces pedes eorum ad effundendum ſanguinem.

Contritio & infelicitas in viis eorum, & viam pacis non cognoverunt: non eſt timor Dei ante oculos eorum.

4. Nonne cognoſcent (c) omnes qui operantur iniquitatem, qui devorant plebem meam ſicut eſcam panis?

5. Dominum non invocaverunt (d), illic trepidaverunt timore, ubi non erat timor.

6. Quoniam Dominus in generatione juſta eſt, conſilium inopis confudiſtis: quoniam Dominus ſpes ejus eſt.

7. Quis dabit (e) ex Sion ſalutare Iſrael? cum averterit Dominus captivitatem plebis ſuæ, exultabit Jacob, & lætabitur Iſrael.

PSALMUS XIV.

Hic Pſalmus viam ad ſalutem commonſtrat

1. Pſalmus David.

DOmine quis habitabit in tabernaculo (a) tuo: aut quis requieſcet in monte ſancto tuo?

2. Qui ingreditur ſine macula (b), & operatur juſtitiam:

3. Qui loquitur veritatem (c) in corde ſuo, qui non egit dolum in lingua ſua:

Nec fecit proximo ſuo malum, & opprobrium non accepit adverſùs proximos ſuos.

4. Ad nihilum deductus eſt in conſpectu ejus malignus: timentes autem Dominum glorificat:

Qui jurat proximo ſuo, & non decipit,

5. Qui pecuniam ſuam non dedit ad uſuram (d), & munera ſuper innocentem non accepit:

Qui facit hæc, non movebitur in æternum.

PSALMUS XV.

Columnæ inſcriptio, cui has ſententias inſcribi voluit David. Videtur propheta ſeptem primis verſiculis de ſe ipſo loqui, non de Chriſto, niſi fortè pro eo tempore, quo fuit obnoxius paſſioni, & expectabat gloriam corporis ſui: vel loquitur Chriſtus, ut eſt Eccleſiæ caput.

1. Tituli inſcriptio ipſi David.

COnſerva me Domine, quoniam ſperavi in te.

2. Dixi Domino: Deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non eges.

3. Sanctis, qui ſunt in terra ejus (a), mirificavit omnes voluntates meas in eis.

4. Multiplicatæ ſunt infirmitates eorum (b): poſteà acceleraverunt.

Non congregabo conventicula eorum de ſanguinibus: nec memor ero nominum eorum per labia mea.

5. Dominus pars hereditatis meæ (c), & calicis mei: tu es, qui reſtitues hæreditatem meam mihi.

6. Funes ceciderunt (d) mihi in præclaris: etenim hæreditas mea præclara eſt mihi.

7. Bene-

& infelicitas, ex Proverb. 1. 16. *Non eſt timor*, ex Pſal. 39. eſſe decerpta.

4. (c) Deum ſcilicet res humanas curare.

5. & 6. (d) Hæc cauſa eſt, cur tot mala admittant. *Juſta eſt*, habitat inter juſtos.

7. (e) Aug. *Niſi ipſe Dominus, niſi ipſe Deus, cujus humilitatem contempſiſtis. Jacob*; Eccleſia ſcilicet Chriſtum exaltabit.

PSALM. XIV. 1. (a) In cœleſti illa domo, quam paras electis: his mox ipſe reſpondet.

2. (b) Qui Deum non offendit, qui vivit vitam innoxiam.

3. (c) Nam vir bonus id lingua profert quod corde gerit, & lingua doli omnis expers eſſe debet. Non de opere ipſo agit. *Opprobrium non accepit*, Aug. *Id eſt, non libenter, aut temerè credidit criminatori.*

5. (d) Qui ex alterius neceſſitate ſuum non quæſivit commodum: *Non movebitur*: Ad tempus commoveri is poteſt, ſed non in æternum. Aug. *Id eſt, perveniet ad illa majora, in quibus eſt magna & inconcuſſa ſtabilitas.*

PSALM. XV. 3. (a) Videtur nonnullis Hebraica tranſpoſitio verborum, quæ ita diſponi poſſunt: *Mirificavit Dominus omnes voluntates meas*, Gr. *ſuas*, *in Sanctis, qui ſunt in terra ejus*, Apoſtolis & eorum ſucceſſoribus, quibus doctrinam miraculis firmatam infudit. Vel magis ad verbum: *Quoniam bonorum meorum non eges*, ac tibi nihil utilitatis afferre poſſum, beneficus ero in Sanctos qui ſunt in terra, ac mirabilem erga eos benevolentiam oſtendam. Alii per Sanctos intelligunt ſanctuarium, quod & ſancta ſolet appellari; idque non abhorret à veriſimili, ſi David in perſona ſua loquitur. Aug. *Sanctis qui in terra viventium ſpem ſuam poſuerunt.*

4. (b) Hieron. *Idola eorum*, Gentilium, apud quos exulabat David. Si Chriſtus ipſe loquatur, hic eſt magnus benevolentiæ ſuæ in gentes effectus, quòd multiplicatis peccatis & idolis ad Deum tandem acceleraverint. Aug. *Multiplicata ſunt infirmitates eorum, non ad perniciem, ſed ut medicum deſiderarent: Conventicula*, Hebr. *Libamina*. *De ſanguinibus*: Cruenta; nam loco nominis adjectivi, Hebræi quandoque uſurpant ſubſtantivum cum præpoſitione, *de*, *in*, *à*, ut Joan. 31. *De terra loquitur*, i. e. terrena. Non offerent mihi ſacrificia animalium, ac ne digna quidem erunt, ut nominentur in Eccleſia. Aug. *Erunt enim conventicula eorum non carnalia, nec de ſanguinibus pecorum propitiatus congregabo ecc.*

5. (c) Quæ mihi contigit: *Meam*, Heb. *Tu poſſeſſor ſortis meæ*: tu ſuſtentas ſortem meam; efficies ut mihi ſalva maneat. Vel in perſona Chriſti, tu es optatiſſima hæreditas mea: ſed præterea reſtitues mihi ſecundariam hæreditatem, Eccleſiam ſcilicet à me redemptam.

6. (d) Ad hæreditatem dividendam, præclara mihi ſors contigit, in locis amœnis & præclaris: agrorum menſores mihi aſſignarunt loca peramœna. Quod etiam intelligitur de Eccleſia, cujus Deus eſt hæreditas: optima mihi terra ſorte obtigit.

Digitized by Google

7. Benedicam Dominum, qui tribuit mihi intellectum (e): inſuper & uſque ad noctem increpuerunt me renes mei.

* Act. 2. 25. 8. * Providebam Dominum (f) in conſpectu meo ſemper: quoniam à dextris eſt mihi, ne commovear.

9. Propter hoc lætatum eſt cor meum, & exultavit lingua mea: inſuper & caro mea requieſcet in ſpe (g).

* Act. 2. 31. & 13. 35. 10. * Quoniam non derelinques animam meam in inferno (h): nec dabis Sanctum tuum videre corruptionem.

11. Notas mihi feciſti vias vitæ (i), adimplebis me lætitia cum vultu tuo: delectationes in dextera tua uſque in finem.

PSALMUS XVI.

Oratio eſt juſti perſecutionem patientis.

1. Oratio David.

Exaudi Domine juſtitiam meam (a): intende deprecationem meam.

Auribus percipe orationem meam, non in labiis doloſis.

2. De vultu tuo judicium meum prodeat (b): oculi tui videant æquitates.

3. Probaſti cor meum, & viſitaſti nocte: igne me examinaſti, & non eſt inventa in me iniquitas.

4. Ut non loquatur os meum opera hominum: propter verba labiorum tuorum ego cuſtodivi vias duras.

5. Perfice (c) greſſus meos in ſemitis tuis: ut non moveantur veſtigia mea.

6. Ego clamavi, quoniam exaudiſti me Deus: inclina aurem tuam mihi, & exaudi verba mea,

7. Mirifica (d) miſericordias tuas, qui ſalvos facis ſperantes in te.

8. A reſiſtentibus (e) dexteræ tuæ cuſtodi me, ut pupillam oculi.

Sub umbra alarum tuarum protege me,

9. A facie impiorum qui me afflixerunt.

Inimici mei animam meam circumdederunt,

10. Adipem (f) ſuum concluſerunt: os eorum locutum eſt ſuperbiam.

11. Projicientes me nunc circumdederunt me: oculos (g) ſuos ſtatuerunt declinare in terram.

12. Suſceperunt me ſicut leo paratus ad prædam: & ſicut catulus leonis habitans in abditis.

13. Exurge Domine, præveni eum, & ſupplanta (h) eum: eripe animam meam ab impio, frameam tuam

14. Ab inimicis manus tuæ.

Domine à paucis de terrà divide eos in vita eorum: de (i) abſconditis tuis adimpletus eſt venter eorum.

Satu-

7. (e) Hieron. *Dedit mihi conſilium*. Celebrabo Dominum, cujus voluntatem ipſam delegi pro hæreditate; *Renes*, Hieron. *Inſuper & noctibus erudierunt renes mei*, cogitationes à Deo immiſſæ me erudierunt. *Renes* pro mente ipſa & ejus affectibus ſumuntur.

8. (f) Hæc & ſequentia in perſona Chriſti dicta eſſe liquet ex Act. 2. Idque coploſè demonſtrat Illuſtriſ. Meldenſis Epiſcopus in ſupplemento ad Pſalmos. Nam ut fortè Propheta de ſe ipſo hactenus in ſenſu litterali locutus fuerit, in his qui ſequuntur verſiculis, Chriſtus de ſe & de ſua reſurrectione manifeſtè diſſerit: *Providebam Dominum*, hunc ut ducem meum aſpiciebam. *Quoniam à dextris eſt mihi*, in cruciatibus & in morte, *ne commovear*.

9. (g) Placidè expectando reſurrectionem brevi futuram. Hebr. *Et caro mea habitabit confidenter*, ſeu in fiducia & ſpe certa.

10. (h) Seu in eo loco, in quo piorum animæ tenebantur; vel noto Hebraiſmo *animam* uſurpat prò ſe ipſo mortuo; quia & *corpus* interdum animæ nomine intelligitur. Sic Levit. 19. 28. *Super mortuo non incidetis carnem veſtram*, Hebr. inaoime. *In inferno*, in ſepulchro, vel potiùs inferno inferiori, ſeu in ſinu Abrahæ.

11. (i) Aperuiſti mihi aditum ad vitam, ad quam rediturus ſum æterna gloria in corpore fruiturus. Aug. *Notas feciſti per me humilitatis vias, ut ad vitam redirent homines, unde per ſuperbiam ceciderant*. Hæc itaque eſt verborum ſeries. Corpus requieſcet in ſpe, nec relinquetur in ſepulchro, corruptioni non erit obnoxium, ſed reviviſcet. Atque hæ voces hominem vivum & à mortis periculo exemptum, ſed antè jacentem in ſepulchro, ſubjiciunt mentis oculis. Unde Apoſtoli his verbis uſi ſunt, ut Judæis Chriſti reſurrectionem perſuaderent, quorum nulla vis fuiſſet ad probandum, ſi hunc tantùm haberent intellectum: *Non introibo in foveam*, ſeu in ſepulchrum: oſtendes mihi viam, qua à morte liberer. Hinc Petrus & Paulus oſtendunt verba hæc ad Davidem non pertinere, ſed ad Chriſtum ſecundùm carnem. Davidi quidem id congruebat, ut Chriſti ſibi promiſſi nomine loqueretur. Unus inter veteres Theodorus Mopſueſtenus auſus eſt dicere, hunc locum ex eventu acceptum fuiſſe, cùm ad alium ſenſum pertineat: quem in morem alia quoque vaticinia deformabat.

PSALM. XVI. 1. (a) Cauſæ meæ: *Doloſis*; Oru te Domine, ſed ſincero corde & puro.

2. & 3. (b) Sententiam fer de jure meo: *Noſte*; Scrutatus es in noctis ſilentio, igne tribulationum me examinaſti.

5. & 6. (c) Hebr. *Suſtenta greſſus meos*: *Quoniam*; conjunctiones illæ; *quia*, *quoniam*, *quòd*, cauſam ipſam plerumque denotant, interdùm eventum, ut in hoc loco. Nam ut obſervat Aug. Lib. 11. de Civitate Dei c. 14. *Non ideò clamavit, quoniam exaudivit Deus; ſed ideo exaudivit Deus, quia clamavit*.

7. (d) Omnibus innoteſcant. Alii vertunt, ſegrega, vel ſubtrahe miſericordias.

8. (e) Ab iis qui inſurgunt contra dexteram tuam: *Ve pupillam*: Ea cura, qua ſolent homines oculorum pupillas cuſtodire.

10. (f) Hieron. *Adipe ſuo concluſerunt, aperti ſunt*, in deliciis vixerunt; vel viſcera ſua clauſerunt, ut ſolent qui in deliciis vivunt, & ob id loquuntur ſuperbè.

11. (g) Ut laqueos mihi tenderent, vel ut ſævirent in me. Hebr. *In greſſu noſtro nunc circumdant me*; quocumque pergimus, nos inſectantur & circumdant, quærunt occaſionem perdendi nos, nec cogitant de judicio Dei.

13. (h) Eripe poteſtatem nocendi iis, qui hac poteſtate malè utuntur. Hieron. *A viris manus tua, quibus me exerces*. Quamquam hæc quoque de ipſo dæmone intelligi poſſunt, qui eſt inimicus Dei. *Supplanta eum*, Hebr. *Incurva eum*.

14. (i) Qui ſpem omnem in hac vita ponunt. Prophetia eſt per modum imprecationis: Separa multitudinem impiorum à puſillo grege electorum tuorum. Ex Heb. *Erue me manu tua*, per potentiam tuam, *ab iis*

Saturati ſunt filiis : & dimiſerunt reliquias ſuas parvulis ſuis.

15. Ego autem in juſtitia (k) apparebo conſpectui tuo : ſatiabor cùm apparuerit gloria tua.

PSALMUS XVII.

Exponit calamitates ſuas, & Deum ſibi præbentem auxilium laudat; hic Pſalmus 2. Regum cap. 22. penè totus deſcribitur.

1. In finem puero Domini David, qui locutus eſt Domino verba cantici hujus, in die, qua eripuit eum Dominus de manu omnium inimicorum ejus, & de manu Saul, & dixit: (2. *Reg.* 22. 2.)

2. DIligam te Domine fortitudo mea:
3. Dominus firmamentum (a) meum, & refugium meum, & liberator meus.
* Hebr. 2. 13. * Deus meus adjutor meus, & ſperabo in eum.

Protector meus, & cornu ſalutis meæ, & ſuſceptor meus.

4. Laudans invocabo Dominum: & ab inimicis meis ſalvus ero.

5. Circumdederunt me dolores (b) mortis : & torrentes iniquitatis conturbaverunt me.

6. Dolores inferni circumdederunt me: præoccupaverunt me laquei mortis.

7. In tribulatione mea invocavi Dominum, & ad Deum meum clamavi :

Et exaudivit de templo ſancto ſuo vocem meam: & clamor meus in conſpectu ejus introivit in aures ejus.

8. Commota eſt, & contremuit terra (c) : fundamenta montium conturbata ſunt, & commota ſunt, quoniam iratus eſt eis.

9. Aſcendit fumus (d) in ira ejus, & ignis à facie ejus exarſit : carbones ſuccenſi ſunt ab eo.

10. Inclinavit cœlos (e), & deſcendit : & caligo ſub pedibus ejus.

11. Et aſcendit ſuper cherubim (f), & volavit: volavit ſuper pennas ventorum.

12. Et poſuit tenebras latibulum ſuum (g), in circuitu ejus tabernaculum ejus: tenebroſa aqua in nubibus aeris.

13. Præ fulgore in conſpectu ejus nubes tranſierunt, grando, & carbones ignis.

14. Et intonuit de cœlo Dominus, & Altiſſimus dedit vocem ſuam: grando & carbones ignis.

15. Et miſit ſagittas ſuas, & diſſipavit eos : fulgura multiplicavit, & conturbavit eos.

16. Et apparuerunt fontes aquarum, & revelata ſunt fundamenta orbis terrarum:

Ab increpatione tua (h) Domine, ab inſpiratione ſpiritus iræ tuæ.

17. Miſit de ſummo (i), & accepit me: & aſſumpſit me de aquis multis.

18. Eripuit me de inimicis meis fortiſſimis, & ab his qui oderunt me: quoniam confortati ſunt ſuper me.

19. Prævenerunt (k) me in die afflictionis meæ: & factus eſt Dominus protector meus.

20. Et eduxit me in latitudinem : ſalvum me fecit, quoniam voluit me (l).

21. Et retribuet mihi Dominus ſecundùm juſtitiam meam, & ſecundùm puritatem manuum mearum retribuet mihi:

22. Quia cuſtodivi vias Domini, nec impiè geſſi à Deo meo (m).

23. Quoniam omnia judicia ejus in conſpectu meo: & juſtitias ejus non repuli à me.

24. Et ero immaculatus (n) cum eo: & obſervabo me ab iniquitate mea.

25. Et retribuet mihi Dominus ſecundùm

quorum pars eſt in vita, à viris quorum felicitas tota poſita eſt in voluptatibus hujus mundi: *De abſconditis*, de bonis quæ terra velut theſauros profert. *Saturati ſunt*: Hi quidem abundant, ſed non diu; nam *dimiſerunt reliquias ſuas parvulis*, nepotibus & poſteris.

15. (k) Juſti quidem alia ſpes eſt. *Satiabor*, non modò cùm redux ab exilio videbo arcam, quæ gloriam tuam adversùs hoſtes populi tui manifeſtam facit: ſed multò magis, cùm apparuerit æterna gloria tua : non ſic inimici Dei. Nec bonæ conſcientiæ mercede fruſtrabor, familiarem tuum conſpectum mihi promitto, quamvis in ſpeciem videar ab eo procul ejectus.

PSALM XVII. 3. (a) Hebr. *Petra mea*, rupes mea, cui totus innitor. Quæ ſequuntur, totidem ſunt affectuum argumenta. *Refugium meum*, arx mea; *cornu meum*, robur invictum. L. 2. Regum ſunt crebræ metaphoræ, quas 70. Interpretes propriis vocibus exprimunt.

5. (b) Hebr. Laquei mortis, inſidiæ inimicorum.

8. (c) Poetica deſcriptio horrendæ tempeſtatis, & iræ divinæ.

9. (d) Denſæ nubis, ex qua fulgura coruſcant.

10. (e) Ut ſub Deo ſe demittant; inclinatum videtur cœlum, ubi nubes apparent propiores, & imbre graves: *Caligo*; Punit ſanem, etiamſi hunc non videant.

11. (f) Ira Dei præſto eſt. Deus quaſi in curru vectus & circumfuſus nubibus ita deſcribitur, adeò ut nubes ſpeciem tabernaculi præ ſe ferant.

12. (g) Efficiendo in nubibus tenebras, quaſi ibi lateret : profunda quoque ejus judicia, & in exequendo celeritas adumbrantur.

16. (h) Ut in mari rubro. Ita enim juſſiſti quaſi iratus.

17. (i) Summo è cœlo Angelos ſuos miſit, & eripuit me à graviſſimis periculis.

19. (k) Prævenerant, in me nihil tale cogitantem irruerant.

20. (l) Dilexit, de anguſtiis in locum ſpatioſum eduxit me depulſa triſtitia.

22. (m) Non improbè egi contra Deum meum.

24. (n) Integer fui & ſincerus. Cavi ne quid mali admitterem.

dùm juſtitiam meam : & ſecundùm puritatem manuum mearum in conſpectu oculorum ejus.

26. Cum ſancto ſanctus eris (o), & cum viro innocente innocens eris:

27. Et cum electo electus eris (p) : & cum perverſo perverteris.

28. Quoniam tu populum humilem ſalvum facies : & oculos ſuperborum humiliabis.

29. Quoniam tu illuminas (q) lucernam meam Domine : Deus meus illumina tenebras meas.

30. Quoniam in te eripiar (r) à tentatione, & in Deo meo tranſgrediar murum.

31. Deus meus impolluta via (ſ) ejus : eloquia Domini igne examinata : protector eſt omnium ſperantium in ſe.

32. Quoniam quis Deus præter Dominum? aut quis Deus præter Deum noſtrum?

33. Deus qui præcinxit me virtute : & poſuit immaculatam viam meam (t):

34. * Qui perfecit pedes meos tamquam cervorum, & ſuper excelſa ſtatuens me. * 2. Reg. 22. 34.

35. * Qui docet manus meas ad prælium: & poſuiſti ut arcum æreum, brachia mea. * 2. Reg. 22. 35.

36. Et dediſti mihi protectionem ſalutis tuæ : & dextera tua ſuſcepit me:

Et diſciplina tua correxit (u) me in finem : & diſciplina tua ipſa me docebit.

37. Dilataſti greſſus meos (x) ſubtus me: & non ſunt infirmata veſtigia mea.

38. Perſequar inimicos meos, & comprehendam illos : & non convertar (y) donec deficiant.

39. Confringam illos, nec poterunt ſtare : cadent ſubtus pedes meos.

40. Et præcinxiſti me virtute ad bellum : & ſupplantaſti inſurgentes in me ſubtus me.

41. Et inimicos meos dediſti mihi dorſum, & odientes me diſperdidiſti.

42. Clamaverunt, nec erat qui ſalvos faceret, ad Dominum: nec exaudivit eos.

43. Et comminuam eos, ut pulverem ante faciem venti : ut lutum platearum delebo eos.

44. Eripies me de contradictionibus populi : conſtitues me in caput gentium (z).

45. Populus, quem non cognovi, ſervivit mihi : in auditu auris obedivit mihi.

46. Filii alieni mentiti ſunt mihi : filii alieni inveterati ſunt, & claudicaverunt à ſemitis ſuis.

47. Vivit Dominus, & benedictus Deus meus, & exaltetur Deus ſalutis meæ.

48. Deus qui das vindictas mihi, & ſubdis populos ſub me, liberator meus de inimicis meis iracundis.

49. * Et ab inſurgentibus in me exaltabis me : à viro iniquo eripies me. * 2. Reg. 22. 49.

50. * Propterea confitebor tibi in nationibus Domine : & nomini tuo pſalmum dicam. * 2. Reg. 22. 50. Rom. 15. 9.

51. Magnificans (a a) ſalutes regis ejus, & faciens miſericordiam chriſto ſuo David, & ſemini ejus uſque in ſæculum.

PSALMUS XVIII.

Divinam legem commendat, quæ triplex eſt, Naturalis, Moſaica & Nova. Ex illa vera Dei cognitio ducitur. Ex triplici illa lege excellentiam Dei oſtendit.

1. In finem, Pſalmus David.

2. COEli enarrant (a) gloriam Dei, & opera manuum ejus annuntiat firmamentum.

3. Dies

26. (o) Hæc eſt prophetæ ſententia, Deum bonum eſſe bonis & benignum: vox enim, *Sanctus*, apud Hebræos, quandoque & miſericordem ſignificat, ut *perverſis* ſeverum pœnarum exactorem ſe præſtat. Sic Pſ. 72. *Quam bonus Iſrael his Deus qui recto ſunt corde*, non item iis qui pravo ſunt corde; qui loquendi modus etiam profanis auctoribus eſt uſitatus. Hinc Plautus: *Nam ut ſervi volunt herum eſſe, ita ille ſolet, bonus cum bonis eſt, malus cum malis*: ex contextu patet Prophetam mutatione perſonæ Deum ipſum compellare, & docere Deum ita ſe cum hominibus gerere, ut ipſi cum Deo ſe gerunt : Severus eſt erga impios, & bonis favet. Ita Martianæus.

27. (p) Cum candido candidè agis : *Electus*, Hebræis ſincerum & purum ſignificat : *Perverſo*: Cum iis qui ſunt duplici corde ſic te geris, ut doli & aſtutiæ in eorum capita recidant.

29. (q) Facis ut proſpera omnia mihi contingant.

30. (r) Victorem me efficies in tentationibus : *Murum*; Superatis maximis difficultatibus. Heb. *Quoniam in te contrivi exercitum*, perfregi aciem : *Tranſgrediar murum*, arcem expugnabo.

31. (ſ) Via Domini eſt impolluta. Nam Hebræi quandoque nominativum abſolutè ponunt, ut Matt. 12. *Omnem verbum otioſum reddent rationem*. Via ponitur pro ratione agendi, qua Deus erga ſuos uti ſolet; numquam fruſtratus ſervos ſuos.

33. (t) Planam & æquabilem, tollit omnia impedimenta de via mea.

36. (u) Heb. *Manſuetudo tua multiplicavit me*; auxit me, effecit ut multi me ſequerentur: vel correptio tua, qua tu me humiliaſti, multis me auxit bonis.

37. (x) Effeciſti ut mihi pateat iter expeditum.

38. (y) Non revertar, pedem non referam.

44. (z) Hæc quidem Davidi conveniunt, ſed ad Chriſtum Dominum imprimis pertinent, uti & v. 38. præcedens. *Eripies me de contradictione populi*, quæque ſequuntur, *Populus quem non cognovi, ſervivit mihi*: reprobationem Judæorum & vocationem Gentium apprimè deſignant.

51. (a a) Qui magnificas, *ſalutem Regis tui* : *In ſæculum* : Hoc inchoatum eſt in Davide, perfectum in Chriſto, cujus regni non erit finis.

2. (a) Aſpectu ipſo, de Apoſtolis hæc interpretatur. Aug.

3. Dies diei eructat verbum (b), & nox nocti indicat ſcientiam.

4. Non ſunt loquelæ (c), neque ſermones, quorum non audiantur voces eorum.

* Rom. 10. 18. 5. * In omnem terram exivit ſonus eorum (d): & in fines orbis terræ verba eorum.

6. In ſole poſuit tabernaculum ſuum (e):
* Luc. 24. 46. * & ipſe tamquam ſponſus procedens de thalamo ſuo:

Exultavit ut gigas ad currendam viam,
7. A ſummo cœlo egreſſio ejus:

Et occurſus ejus uſque ad ſummum ejus (f): nec eſt qui ſe abſcondat à calore ejus.

8. Lex Domini immaculata (g), convertens animas: teſtimonium Domini fidele, ſapientiam præſtans parvulis.

9. Juſtitiæ Domini rectæ (h), lætificantes corda: præceptum Domini lucidum, illuminans oculos.

10. Timor (i) Domini ſanctus, permanens in ſæculum ſæculi: judicia Domini vera, juſtificata in ſemetipſa.

11. Deſiderabilia ſuper aurum & lapidem pretioſum multùm: & dulciora ſuper mel & favum.

12. Etenim ſervus tuus cuſtodit ea (k), in cuſtodiendis illis retributio multa.

13. Delicta quis intelligit? ab occultis meis munda me:

14. Et ab alienis parce ſervo tuo.

Si mei (l) non fuerint dominati, tunc immaculatus ero: & emundabor à delicto maximo.

15. Et erunt ut complaceant eloquia oris mei: & meditatio cordis mei in conſpectu tuo ſemper.

Domine adjutor meus (m), & redemptor meus.

PSALMUS XIX.

Hic Pſalmus Rege ad bellum eunte & Sacrificium offerente videtur à populo decantatus. Chriſto propriè convenit; Davidi ut typo Chriſti, aliis Regibus ex uſu Eccleſiæ aptari ſolet, nam formulam precandi pro Rege continet.

1. In finem, Pſalmus David.

2. Exaudiat te Dominus in die tribulationis (a): protegat te nomen Dei Jacob.

3. Mittat tibi auxilium de ſancto (b): & de Sion tueatur te.

4. Memor ſit omnis ſacrificii tui: & holocauſtum tuum pingue fiat.

5. Tribuat tibi ſecundùm cor tuum: & omne conſilium tuum confirmet.

6. Lætabimur in ſalutari tuo (c): & in nomine Dei noſtri magnificabimur.

7. Impleat Dominus omnes petitiones tuas: nunc cognovi quoniam ſalvum fecit Dominus CHRISTUM ſuum.

Exaudiet illum de cœlo ſancto ſuo: in potentatibus ſalus dexteræ ejus (d).

8. Hi

3. (b) Dierum & noctium viciſſitudo in Dei cognitionem nos ducit: dies quaſi loquatur, annuntiat diei inſequenti: *Scientiam*, Potentiam Dei prædicat.

4. (c) Aut linguæ, aut nationes, ad quas hæc prædicatio non pervenerit. Quod Apoſtolis allegoricè aptatur, qui ſunt ſpirituales Cœli, quique Evangelium toto orbe tum noto publicarunt.

5. (d) Hebr. *Delineatio eorum*. Melior eſt 70. & Vulgata lectio, quæ antecedentibus aptè reſpondet: unde ſic legit Apoſtolus Rom. 10. Alii ſic vertunt, Iis, nempe cœlis, non ſunt loquelæ, & tamen vox eorum ubique percipitur; vel denique, non ſunt populi, quantumvis differant linguis, quos non doceat cœlorum fabrica.

6. (e) Hebr. *Soli poſuit tabernaculum in eis*, ſcilicet in cœlis: *Sponſus*, Decorus & ſplendidus. Hæc utique ad Chriſtum optimè referuntur. *Gigas*, Dei potentiam annuntiaturus, egreditur ad currendum per univerſum vitæ ſuæ ſpatium ſine quiete. Aug. *Natus eſt, crevit, docuit, paſſus eſt, reſurrexit, aſcendit, cucurrit, non hæſit in via.*

7. (f) Ad Orientem, unde egreſſus eſt: nec eſt qui calorem ejus non ſentiat.

8. (g) Jam de lege ſcripta dicere incipit, cujus dotes & proprietates commendat. Nam à ſapientia Dei mundum gubernantis tranſit ad legem quæ mores hominum componit, tranſitu in Pſalmis uſitato, ut in Pſal. 92. & 118. *Fidele*: Præceptum verax, conſtans ſibi doctrina Dei fallere non poteſt: *Parvulis*, Aug. *Non ſuperbis; iis qui dociles ſe præbent, & ſinceras convertunt animas ab erroribus.*

9. (h) Præcepta quæ rectum iter ad vitam docent: *Lætificantes*, Aug. *Quàm dulcia ſunt cuſtodiendo probat ſervus tuus, non loquendo*: *Præceptum*, Doctrina quæ præcipit quomodo Deum timere oporteat.

10. (i) Aug. *Non ſervilis, ſed caſtus, gratis amans, non puniri timens ab eo quem tremit, ſed ſeparari ab eo quem diligit.* Timor Dei caſtus, per quem legem Dei ſervamus, præmium habet æternum: *Juſtificata*, Non egent juſtificatione noſtra, cùm ea ſe juſte ſint: per ſuperbia tantùm & ignorantia, veritatem & juſtitiam divinorum præceptorum non agnoſcimus.

12. & 13. (k) Eſt quidem magna retributio ſervantibus legem, ſed ſunt etiam pœnæ iis qui eam tranſgrediuntur impoſitæ; ac ſubinde contingunt delicta, tum occulta, tum aliena, à quibus mundari poſtulat. Aug. *Delicta*, inquit, *mea inquinant me, delicta aliena affligunt me, ab his munda me, ab illis parce*: *Ab alienis*, ab iis quæ ſeductione eorum, quibuſcum vivimus, oriuntur.

14. (l) In genitivo caſu: *Dominati*. Illud notat Theodoretus, in hoc Pſalmo tres leges inſinuari, Naturalem à v. 2. ad 8. Moſaicam, & Novam, ubi vitæ novitas & peccatorum remiſſio memorantur: *Maximo*, Aug. *Delictum magnum arbitror eſſe ſuperbiam: quæritis quàm magnum ſit hoc delictum, quod dejecit Angelum?*

15. (m) Aug. *Adjutor in bonis, Redemptor à malis. Adjutor ut habitem in charitate tua, Redemptor ut liberes ab iniquitate mea.*

PSALM. XIX. 2. (a) Pugnæ, cùm divino auxilio maximè opus eſt. Si ad Chriſtum id referatur, in die paſſionis. Sic enim David Chriſtum alloquitur tanquam accinctum ad certamen paſſionis pro ſalute generis humani.

3. & 4. (b) De ſanctuario ſuo, aut è cœlo: *Sacrificii*, cruenti, & ſanguinis fuſi pro reconciliatione generis humani: *Pingue*, Aug. *Et crucem, in qua totus oblatus es Deo, in lætitiam reſurrectionis convertat.*

6. (c) Lætabuntur populi in ſalute accepta. *Salus* etiam pro victoria ſumitur, cùm ſit fructus victoriæ: *Magnificabimur*, Heb. *Vexillum erigemus.*

7. (d) In fortitudine dexteræ ejus, Dei ſcilicet. Principum ſalus & fortitudo à Deo eſt, qui potenter ſalvat

Digitized by Google

8. Hi in curribus, & hi in equis (e): nos autem in nomine Domini Dei noſtri invocabimus.

9. Ipſi obligati ſunt (f), & ceciderunt: nos autem ſurreximus & erecti ſumus.

10. Domine (g) ſalvum fac regem; & exaudi nos in die, qua invocaverimus te.

PSALMUS XX.

Regi parta victoria redeunti ut epinicium canitur, ac Chriſto ut triumphatori meritò aptari ſolet.

1. In finem, Pſalmus David.

2. DOmine in virtute tua (a) lætabitur rex: & ſuper ſalutare tuum exultabit vehementer.

3. Deſiderium cordis ejus tribuiſti ei: & voluntate (b) labiorum ejus non fraudaſti eum.

4. Quoniam prævenisti eum in benedictionibus dulcedinis: poſuiſti in capite ejus coronam de lapide pretioſo.

5. Vitam petiit à te: & tribuiſti ei longitudinem dierum in ſæculum, & in ſæculum ſæculi.

6. Magna eſt gloria ejus in ſalutari tuo (c): gloriam & magnum decorem impones ſuper eum.

7. Quoniam dabis eum in benedictionem (d) in ſæculum ſæculi: lætificabis eum in gaudio cum vultu tuo.

8. Quoniam rex ſperat in Domino: & in miſericordia Altiſſimi non commovebitur.

9. Inveniatur (e) manus tua omnibus inimicis tuis: dextera tua inveniat omnes qui te oderunt.

10. Pones eos ut clibanum ignis in tempore vultus tui (f): Dominus in ira ſua conturbabit eos, & devorabit eos ignis.

11. Fructum eorum de terra perdes: & ſemen eorum (g) à filiis hominum.

12. Quoniam declinaverunt in te mala: cogitaverunt conſilia, quæ non potuerunt ſtabilire.

13. Quoniam pones eos dorſum: in reliquiis tuis præparabis vultum eorum.

14. Exaltare Domine (h) in virtute tua: cantabimus & pſallemus virtutes tuas.

PSALMUS XXI.

Pro ſuſceptione matutina, *ut Aug. legit. Theodoretus & alii Patres Græci*, pro feſtino auxilio, *quod Chriſtus eſt conſecutus ipſo reſurrectionis mane. Hebræi legunt*, de cerva matutina: *alii*, ſuper ſtella matutina.

1. In finem pro ſuſceptione matutina, Pſalmus David.

2. DEus Deus meus reſpice (a) in me: *Matt.* 27. 46.
quare me dereliquiſti? longè à *Marc.* 15. 34.
ſalute mea verba delictorum meorum.

3. Deus meus clamabo per diem, & non exaudies: & nocte, & non ad inſipientiam mihi.

4. Tu autem in ſancto habitas, Laus Iſrael (b).

5. In te ſperaverunt patres noſtri: ſperaverunt, & liberaſti eos.

6. Ad te clamaverunt, & ſalvi facti ſunt: in te ſperaverunt, & non ſunt confuſi.

7. Ego

vel in Principibus conſtituendis aut ſervandis neceſſaria eſt ſalus dexteræ ejus.

8. (e) Multitudo hominum & equorum nihil prodeſt, cùm Deus non fert opem.

9. (f) Hebr. *Incurvati ſunt*, proſtrati ſuccubuerunt. Id utique bello adversùs Ammonitas ſuſcepto, & feliciter tranſacto, ad verbum convenit; nam illi Syros cum numeroſo exercitu vocaverant, qui debellati penitùs fuerunt.

10. (g) Finem jungit cum principio.

PSALM. XX. 2. (a) De fortitudine quam in illum contuliſti: *Super*, ob ſalutem quam ei præſtitiſti; præpoſitio, *ſuper*, interdum loco præpoſitionis, *propter*, uſurpatur. Salutem vocat opem, quam Deus præſtare ſolet, quia ille auctor eſt victoriæ.

3. (b) Hebr. *Et prolationem labiorum ejus non prohibuiſti*, quæ precatus eſt.

6. (c) Te ſalvatore. Chal. *In Redemptione tua*. Vel Chriſtus ipſe ſalus noſtra deſignatur, cujus exaltationem & decorem deſcribit in ſequentibus verſiculis.

7. (d) Effeciſti ut per eum omnes benedictionem & bonorum omnium abundantiam accipiant.

9. (e) Hebr. *Inveniet manus tua omnes inimicos tuos*: non erit ullus latebris locus. *Dextera tua*, Chald. *Vigio dextera tua*.

10. (f) Chald. *Ira tua*; nam ſigna iræ in vultu ſe produnt. Propheta inimicorum multitudinem, qui in decurſu hujus ſæculi adversùs regnum Dei inſurgent, ſibi ponit ob oculos.

11. 12. & 13. (g) Poſteros eorum perdes: *Mala*, moliti ſunt mala adversùs Chriſtum & Eccleſiam: *Dorſum*, in fugam convertes. Caſſiodorus legit, *deorſum*, pro nihilo habebis: *In reliquiis*, reſiduos ex eis deſtrues, in eos præparabis iram tuam. Qui percuſſi fugerunt, reliquiæ dicuntur, quòd ſint è majori numero reſidui. Hieron. *Funes tuos firmabis contra faciem eorum*. Vox Hebræa pro utroque accipi poteſt. Sic funes ſunt laquei, in quos incident.

14. (h) Aug. *Quem humilem non cognoverunt, exaltare Domine in virtute tua, quam infirmitatem putaverunt.*

PSALM. XXI. 2. (a) Hæc verba deſunt in Hebræo, & à Chriſto Domino fuerunt in cruce prætermiſſa: *Meorum*, noſtrorum, quæ ipſe portavit in cruce. Mundi delicta ſua vocat, pro quibus expiandis præceptum habuit moriendi. Alii vertunt, *Longè abeſt à ſalute mea, & à verbis gemituum meorum*. Hieron. ex Hebr. ut tum legebatur, *Verba rugitus mei. Quare dereliquiſti me?* Non ſunt hæc verba expoſtulantis, ſed doloris magnitudinem declarantis.

4. (b) Videtur reſpicere ad duplicem Chriſti orationem, priorem in horto, poſteriorem in cruce. *Et non ad inſipientiam mihi*, ſupple, erit; ſed ad ſapientiam infinitam, ut ſalvetur mundus. Hebr. *Et non eſt ſilentium mihi*.

7. Ego autem ſum vermis, & non homo: opprobrium hominum, & abjectio plebis.

*Matt.27. 39. Marc.15. 29. 8. * Omnes videntes me, deriſerunt me: locuti ſunt labiis, & moverunt caput.

*Matt.27. 43. 9. * Speravit in Domino, eripiat eum; ſalvum faciat eum, quoniam vult (c) eum.

10. Quoniam (d) tu es, qui extraxiſti me de ventre: ſpes mea ab uberibus matris meæ.

11. In te projectus ſum ex utero: de ventre matris meæ Deus meus es tu,

12. Ne diſceſſeris à me:

Quoniam (e) tribulatio proxima eſt: quoniam non eſt qui adjuvet.

13. Circumdederunt me vituli multi: tauri (f) pingues obſederunt me.

14. Aperuerunt ſuper me os ſuum, ſicut leo rapiens & rugiens.

15. Sicut aqua effuſus (g) ſum: & diſperſa ſunt omnia oſſa mea.

Factum eſt cor meum tamquam cera liqueſcens in medio ventris mei.

16. Aruit tamquam teſta virtus mea (h), & lingua mea adhæſit faucibus meis: & in pulverem mortis deduxiſti me.

17. Quoniam circumdederunt me canes multi: concilium malignantium obſedit me.

Foderunt (i) manus meas & pedes meos:

18. Dinumeraverunt omnia oſſa mea.

Ipſi verò conſideraverunt & inſpexerunt me:

*Matt.27. 35. Joan.19. 23. 24. 19. * Diviſerunt (k) ſibi veſtimenta mea, & ſuper veſtem meam miſerunt ſortem.

20. Tu autem Domine ne elongaveris (l) auxilium tuum à me: ad defenſionem meam conſpice.

21. Erue à framea Deus animam meam: & de manu canis unicam meam (m).

22. Salva me ex ore leonis: & à cornibus unicornium (n) humilitatem meam.

23. * Narrabo (o) nomen tuum fratribus meis: in medio eccleſiæ laudabo te. *Hebr.2. 12.

24. Qui timetis Dominum laudate eum: univerſum ſemen Jacob glorificate eum.

25. Timeat eum omne ſemen Iſrael: quoniam non ſprevit, neque deſpexit deprecationem pauperis.

Nec avertit faciem ſuam à me: & cùm clamarem ad eum exaudivit me.

26. Apud te (p) laus mea in eccleſia magna: vota mea reddam in conſpectu timentium eum.

27. Edent (q) pauperes, & ſaturabuntur: & laudabunt Dominum qui requirunt eum: vivent corda eorum in ſæculum ſæculi.

28. Reminiſcentur (r) & convertentur ad Dominum univerſi fines terræ:

Et adorabunt in conſpectu ejus univerſæ familiæ gentium.

29. Quoniam Domini eſt regnum: & ipſe dominabitur gentium.

30. Manducaverunt & adoraverunt omnes pingues terræ: in conſpectu ejus cadent omnes qui deſcendunt in terram.

31. Et anima mea illi vivet (ſ): & ſemen meum ſerviet ipſi.

32. Annuntiabitur Domino generatio ventura (t): & annuntiabunt cœli juſtitiam ejus populo qui naſcetur, quem fecit Dominus.

PSAL-

9. (c) Quoniam amat eum Deus, ut ipſe ait.

10. (d) Hieron. *Propugnator meus ex utero*, qui illæſa matris virginitate ex illius utero me eduxiſti: Deum alloquitur ut homo.

12. (e) Vox, *quoniam*, in Hebræo, ut in Græco, ſæpè ornatus gratia ponitur. Item pro, *enim*, *autem*, &c. nec ſemper cauſam denotat.

13. (f) Hebr. *Tauri Baſan*, regio montuoſa, & opimis paſcuis nobilis.

15. (g) His qui ſequuntur verſiculis, malorum, quæ in paſſione Chriſtum invaſerunt, moles exponitur.

17. (h) Præ ſiti, de qua tantummodò queſtus eſt in cruce Dominus, Joan. 19. Hæc urget maximè in tormentis, cùm vires ſunt exhauſtæ effuſo ſanguine. Aug. *Exaruit paſſione virtus mea, non velut fœnum, ſed velut teſta quæ igne firmatur: Pulverem*, nam ſepulchra in terra fodiuntur.

18. (i) Hier. *Fixerunt*. Hæc ita in Chriſto impleta ſunt, ut nulli alteri conveniant. Aquila, & veteres omnes legunt, *foderunt*. In Hebr. textu qualem nunc habemus, duplex eſt electio, כרו *Caru*, foderunt, & כארי *Caari*, ſicut leo. Judæi recentiores poſteriorem lectionem elegerunt, ut tam illuſtre teſtimonium Chriſtianis eriperent. Quin & poſterioribus his ſæculis in id magno ſtudio incubuerunt, ut in Bibliorum editionibus *Caari*, non *Caru* legeretur, ut teſtantur Druſius & alii. Vox autem *leonis* nullum efficit ſenſum: neque enim hæc de leone dici ſolent, quòd mordeat manus, aut involvat, ſed quòd devoret, aut corpus dilaceret.

19. (k) Hoc ſanè partiendi & ſortiendi veſtimenta diſcrimen neque in Davide, neque in ullo alio invenient Judæi: quamobrem ipſi Davidem in perſona Chriſti locutum fuiſſe fateantur neceſſe eſt.

20. (l) Hebr. *Fortitudo mea, in auxilium meum feſtina*. Poſt explicatas paſſionis circumſtantias, redit ad interpellandum Patrem pro feſtinata reſurrectione ſua.

21. (m) Vitam è canum rabie erue, cùm unica ſit & ſola, ſubſidiis omnibus deſtituta.

22. (n) Ab efferatis inimicis: *Humilitatem*, infirmitatem meam.

23. (o) Fructum paſſionis commemorat, converſionem gentium.

26. (p) Coram te, Hebr. *A te laus mea profluet in eccleſia magna*, ubique diffuſa.

27. (q) Ex hoc ſacrificio.

28. (r) Petræ ex qua ſunt excisi, qui antè in oblivione Dei erant ſepulti. *Adorabunt in conſpectu ejus*, Hebr. *Ante ipſum inclinabunt ſe omnes deſcendentes in pulverem*: ejuſdem gratiæ erunt participes: quidam videntur in cinerem redacti, quique in gratia obierunt.

31. (ſ) Hier. *Anima ejus vivet*: eò quòd vitam abjecerit, habebit poſteros per fidem è cruce ortos: vel *Illi vivet* vita divina, ad Dei gloriam in æternum vivet: *Semen meum*, de Eccleſiæ incremento illuſtre vaticinium hac concluſione continetur.

32. (t) Annuntiabitur generationi venturæ de Domino, ſic Matth. 11. *Pauperes evangelizantur*, i. e. *Evan-*

Digitized by Google

PSALMUS XXII.

Gratiarum actio.

1. Pſalmus David.

Iſa. 40. 11. Jerem. 23. 4. Ezech. 34. 11. 23. 1. Pet. 2. 25. & 5. 4.

DOminus regit (a) me, & nihil mihi deerit:

2. In loco paſcuæ ibi me collocavit.

Super aquam refectionis (b) educavit me:

3. Animam meam convertit.

Deduxit me ſuper ſemitas juſtitiæ, propter nomen ſuum.

4. Nam & ſi ambulavero in medio umbræ mortis, non timebo mala: quoniam tu mecum es.

Virga tua, & baculus tuus (c), ipſa me conſolata ſunt.

5. Paraſti in conſpectu meo menſam (d), adversùs eos qui tribulant me.

Impinguaſti in oleo caput meum: & calix meus inebrians quàm præclarus eſt!

6. Et miſericordia tua ſubſequetur me omnibus diebus vitæ meæ.

Et ut inhabitem in domo Domini, in longitudinem dierum.

PSALMUS XXIII.

De Reſurrectione Chriſti, aut de ejus Aſcenſione, aut fortè de die quo Mundus eſt creatus. Ad litteram fortaſſis hic Pſalmus cantatus eſt, cùm Arca Dei è domo Obededom in Montem Sion tranſlata fuit. 2. Reg. 5.

1. Prima ſabbati, Pſalmus David.

Pſ. 49. 12. 1. Cor. 10. 26.

DOmini eſt terra, & plenitudo (a) ejus: orbis terrarum, & univerſi qui habitant in eo.

2. Quia ipſe ſuper maria fundavit eum: & ſuper flumina præparavit eum.

3. Quis aſcendet in montem (b) Domini? aut quis ſtabit in loco ſancto ejus?

4. Innocens manibus (c) & mundo corde, qui non accepit in vano animam ſuam, nec juravit in dolo proximo ſuo.

5. Hic accipiet benedictionem à Domino: & miſericordiam à Deo ſalutari ſuo.

6. Hæc eſt generatio quærentium eum, quærentium faciem Dei Jacob.

7. Attollite (d) portas principes veſtras, & elevamini portæ æternales: & introibit rex gloriæ.

8. Quis eſt iſte rex gloriæ? Dominus fortis & potens: Dominus potens in prælio.

9. Attollite portas principes veſtras, & elevamini portæ æternales: & introibit rex gloriæ.

10. Quis eſt iſte rex gloriæ? Dominus virtutum (e) ipſe eſt rex gloriæ.

PSALMUS XXIV.

Hic Pſalmus ordine alphabetico, ut quidam alii, contexitur, eaque forſitan ſerie vulgaris carminis, aut in uſum puerorum ſcribere diſcebant, ita diſtingui ſolebant, ut conjicit Grotius. Eſt oratio quæ convenit homini in periculo conſtituto, & ab inimicis vexato. Ex Auguſtino, Chriſtus in perſona Eccleſiæ loquitur.

1. In finem, Pſalmus David.

AD te Domine levavi animam meam:

2. Deus meus in te confido, non erubeſcam:

3. Neque irrideant me inimici mei: etenim univerſi, qui ſuſtinent te, non confundentur.

4. Confundantur omnes iniqua agentes ſupervacuè (a).

Vias

gelizatur pauperibus, phraſi Græca: *Quem fecit*, Hebr. *Quia fecit Dominus*; Quòd exhibuerit juſtitiam illam promiſſam per Chriſtum.

PSALM. XXII. 1. (a) Hebr. *Paſcit me:* Verba ſunt confidentis in Dei providentia; nullius rei indigebo, cùm paſtor meus ſit.

2. (b) Aquam Baptiſmi qua reficiuntur qui integritatem ſuam viresque amiſerant.

4. (c) Perſtat in allegoria Paſtorali: in virga & baculo directio Dei in via, & caſtigatio aberrantium innuitur. Deus tuetur ſuos tum virga & correctione paterna, tum baculo quo ſuſtentat infirmiores.

5. (d) Magnis tentationibus magnas conſolationes opponendo: vel ex Chryſoſtomo, menſam Corporis & Sanguinis Domini in Euchariſtia: *Menſam*, Gr. Calicem: *Eos:* adversùs Dæmones, libidines, tyrannos: *In oleo*, in tenui unguento, quo utebantur in conviviis. Chryſoſt. & Theodoretus, de oleo Chriſmatis illud interpretantur.

PSALM. XXIII. 1. (a) Plantæ, pecudes, homines: *Marini*, juxta mare: nam interdum hæc propoſitio ſumitur pro *juxta*, adeò ut terra & aqua unum conſtituant globum.

3. (b) In Sion cœleſtem & locum ubi Deus habitat.

4. (c) *Manus* pro operibus; qui ſancta facit opera: *In vano*, qui non pejeravit: qui ſe ad vitam æternam natum eſſe conſiderans circa res vanas non occupatur. Aug. *Quis ergo illuc aſcendet, & permanebit ibi? innocens in operibus, & mundus in cogitationibus.*

7. (d) Hier. *Capita levate:* Alternis choris hæc videntur cantata: per proſopopœjam jubet patere portas: occurrunt Angeli novitate rei attoniti, qui inquirunt de aſcendente, aut de introeunte in Cœlum ante mortem ejus hominibus occluſum. Ad litteram videntur portæ illæ Sion fuiſſe penduiæ, & recidentes, quæ attolluntur in ſublime: *Rex*, ipſe eſt Chriſtus.

10. (e) Hebr. *Sabbaoth*, ſeu exercituum: *Portæ æternales*, perpetuæ. Optat David templi Hieroſolymitani extructionem.

PSALM. XXIV. 4. (a) Nullo fructu. Hebr. *Prævaricantes fruſtra*, & ſine cauſa me perſequentes.

Vias tuas Domine demonſtra mihi : & ſemitas tuas edoce me.

5. Dirige me in veritate tua, & doce me : quia tu es Deus ſalvator meus, & te ſuſtinui tota die.

6. Reminiſcere miſerationum tuarum Domine, & miſericordiarum tuarum, quæ à ſæculo ſunt.

7. Delicta juventutis meæ, & ignorantias (b) meas ne memineris.

Secundùm miſericordiam tuam memento mei tu : propter bonitatem tuam Domine.

8. Dulcis & rectus Dominus : propter hoc legem dabit delinquentibus in via (c).

9. Diriget manſuetos in judicio : docebit mites vias ſuas.

10. Univerſæ viæ Domini, miſericordia & veritas, requirentibus teſtamentum (d) ejus, & teſtimonia ejus.

11. Propter nomen tuum Domine propitiaberis peccato meo : multum eſt enim.

12. Quis eſt homo qui timet Dominum? legem ſtatuit ei in via, quam elegit.

13. Anima ejus in bonis demorabitur : & ſemen ejus hæreditabit terram.

14. Firmamentum eſt Dominus timentibus eum : & teſtamentum ipſius ut manifeſtetur (e) illis.

15. Oculi mei ſemper ad Dominum : quoniam ipſe evellet de laqueo pedes meos.

16. Reſpice in me, & miſerere mei : quia unicus & pauper ſum ego.

17. Tribulationes cordis mei multiplicatæ ſunt : de neceſſitatibus meis erue me.

18. Vide humilitatem meam, & laborem meum : & dimitte univerſa delicta mea.

19. Reſpice inimicos meos, quoniam multiplicati ſunt : & * odio iniquo oderunt me.

* Joan. 15. 25.

20. Cuſtodi animam meam, & erue me : non erubeſcam quoniam ſperavi in te.

21. Innocentes & recti adhæſerunt mihi : quia ſuſtinui te.

22. Libera Deus Iſrael, ex omnibus tribulationibus ſuis.

PSALMUS XXV.

Invocat Deum ſuæ innocentiæ teſtem.

1. In finem, Pſalmus David.

JUdica (a) me Domine, quoniam ego in innocentia mea ingreſſus ſum : & in Domino ſperans non infirmabor.

2. Proba (b) me Domine, & tenta me : ure renes meos & cor meum.

3. Quoniam miſericordia tua ante oculos meos eſt : & complacui (c) in veritate tua.

4. Non ſedi cum concilio vanitatis (d) : & cum iniqua gerentibus non introibo.

5. Odivi eccleſiam malignantium : & cum impiis non ſedebo.

6. Lavabo inter innocentes (e) manus meas : & circumdabo altare tuum Domine :

7. Ut audiam (f) vocem laudis, & enarrem univerſa mirabilia tua.

8. Domine dilexi decorem (g) domus tuæ, & locum habitationis gloriæ tuæ.

9. Ne perdas (h) cum impiis Deus animam meam, & cum viris ſanguinum vitam meam :

10. In quorum manibus iniquitates ſunt : dextera eorum repleta eſt muneribus.

11. Ego autem in innocentia mea ingreſſus ſum : redime me, & miſerere mei.

12. Pes meus ſtetit in directo (i) : in eccleſiis benedicam te Domine.

PSAL-

7. (b) Hebr. *Prævaricationum mearum :* delicta vocat, quæ adoleſcens commiſit ; prævaricationes, aut ſcelera, quæ jam grandior admiſit.

8. (c) Hebr. *Peccatores viam quam approbat, docebit ;* dirigit lege ſua juſtos, & corrigit delinquentes ; dirigit in judicio, efficit ut rectè & ex ordine vitam inſtituant.

10. (d) Pactum, aut fœdus ejus, aut fœderis conditiones, ut Deus noſter ſit, & nos populus ejus : *Teſtimonia*, leges quæ Dei voluntatem nobis teſtantur.

14. (e) Deus quaſi pactum init cum timentibus ſe, ut illos doceat arcana ſua. Ordo inverſus, ut notum eis faciat pactum.

PSALM. XXV. 1. (a) Tu enim ſolus judex es adversùs Saulem regem, qui me perſequitur.

2. (b) Ne quid tamen occultorum meorum me fugiat, proba me Domine. *Tenta*, notum me faciens, non tibi quem nihil latet, ſed mihi. *Ure*, purga interiora mea, ut in fornace aurum : Intimos affectus cordis mei proba ; non ut ignorans explores æquitatem cauſæ meæ, ſed ut notam eam facias hominibus qui eam ignorant. Vel ure igne tribulationis, ſic tamen *ut facias cum tentatione proventum* Aug. in ſecunda expoſitione. Cor *pro cogitationibus*, renes *pro delectationibus poſuit ; ne aliquid mali cogitem, ne aliquid mali me delectet*. Renum nomine Hebræi ſignificant quidquid eſt in hominibus reconditum.

3. (c) Hebr. *Ambulavi in veritate tua :* quod probat v. 4. & 5.

4. (d) Vertunt nonnulli ex Hebræo : *Cum occultantibus veritatem Dei*, quam Deus exigit, cui opponit fallaciam & vanitatem.

6. (e) Hebr. *In innocentia*. Videtur alludere ad morem Judæorum, qui manus lavabant priuſquam intrarent in atrium tabernaculi : imò lavabant manus cùm ſe puros à ſcelere teſtabantur, Deuter. 21.

7. (f) Aug. *Id eſt, ex ipſo bono puro non de me præſumam, ſed de te qui dediſti :* Hebr. *Ut audire faciam vocem confeſſionis*, ut palam te celebrem.

8. (g) Hebr. *Dilexi habitaculum domus tuæ*, ipſum ſanctuarium & ejus ſanctitatem. David regno deſtinatus, idem exul, non regni ſplendore, ſed domus Dei decore captus, hujus deſiderio tenebatur. Auguſt. *Decor domus Dei in bonis eſt*.

9. (h) Hebr. *Ne congreges cum peccatoribus :* Ne perdas me cum improbis, cùm de ipſis ſumes ſupplicium.

12. (i) Hier. In recto tramite. *In eccleſiis :* Id videtur propheticè dictum, cùm in omnibus Eccleſiis ejus Pſalmi cantantur : non tam æquitatem ſuam, quam Dei gratiam celebrat.

Digitized by Google

PSALMUS XXVI.

Antequam ungeretur Rex Juda, aut fortè cùm è deſerto ipſe in Saulis caſtra penetravit. Deeſt titulus in Hebræo.

1. Pſalmus David priuſquam liniretur.

DOminus illuminatio (a) mea, & ſalus mea, quem timebo?

Dominus protector vitæ meæ, à quo trepidabo?

2. Dum appropiant ſuper me nocentes, ut edant carnes meas:

Qui tribulant me inimici mei, ipſi infirmati (b) ſunt & ceciderunt.

3. Si conſiſtant adversùm me caſtra, non timebit cor meum.

Si exurgat adversùm me prælium, in hoc ego ſperabo (c).

4. Unam petii à Domino, hanc requiram, ut inhabitem in domo Domini omnibus diebus vitæ meæ:

Ut videam voluptatem Domini, & viſitem templum ejus.

5. Quoniam abſcondit me in tabernaculo (d) ſuo: in die malorum protexit me in abſcondito tabernaculi ſui.

6. In petra (e) exaltavit me: & nunc exaltavit caput meum ſuper inimicos meos.

Circuivi, & immolavi in tabernaculo ejus hoſtiam vociferationis: cantabo, & pſalmum dicam Domino.

7. Exaudi, Domine, vocem meam, qua clamavi ad te: miſerere mei, & exaudi me.

8. Tibi dixit cor (f) meum, exquiſivit te facies mea: faciem tuam, Domine, requiram.

9. Ne avertas faciem tuam à me: ne declines in ira (g) à ſervo tuo.

Adjutor meus eſto: ne derelinquas me, neque deſpicias me Deus ſalutaris meus.

10. Quoniam pater (h) meus, & mater mea dereliquerunt me: Dominus autem aſſumpſit me.

11. Legem (i) pone mihi Domine in via tua: & dirige me in ſemitam rectam propter inimicos meos.

12. Ne tradideris me in animas (k) tribulantium me: quoniam inſurrexerunt in me teſtes iniqui, & mentita eſt iniquitas ſibi.

13. Credo videre bona Domini (l) in terra viventium.

14. Expecta Dominum, viriliter age: & confortetur cor tuum, & ſuſtine Dominum.

PSALMUS XXVII.

Oratio Davidis adversùs pericula; Chriſto ſaltem allegorico ſenſu convenit.

Pſalmus ipſi David.

1. AD te Domine clamabo, Deus meus ne ſileas à me (a): ne quando taceas à me, & aſſimilabor deſcendentibus in lacum.

2. Exaudi Domine vocem deprecationis meæ dum oro ad te: dum extollo manus meas ad templum ſanctum (b) tuum.

3. Ne ſimul trahas (c) me cum peccatoribus: & cum operantibus iniquitatem ne perdas me:

Qui loquuntur pacem cum proximo ſuo, mala autem in cordibus eorum.

4. Da (d) illis ſecundùm opera eorum, & ſecundùm nequitiam adinventionum ipſorum.

Secundùm opera manuum eorum tribue

PSALM. XXVI. 1. (a) Deus eſt qui efficit, ut omnia proſperè mihi ſuccedant.

2. (b) Hieron. *Impegerunt*, cùm impreſſionem facerent in me, coram me perierunt.

3. & 4. (c) Felicem pugnæ exitum ſperabo. *Unam*: Unum petii: Hebræi carent neutro genere, & illius loco ſolent fœmininum ponere. *Requiram*: Idipſum adhuc petam, & indeſinenter petam: non enim eſt momentanea poſtulatio, ſed cum perfecto & puro amore conjuncta. *Ut videam voluptatem Domini*: Alii pulchritudinem, objectum ſcilicet voluptatis & gaudii; ut non ſim vagus, & ſacrorum exors, ſed in tabernaculo aſſiduus. Ac multò magis ad cœleſtem domum intendebat animum, quam ubique inſinuat. *Unam petii*: Hæc poſtulatio perfecta eſt, vota implet omnia.

5. (d) Hieron. *In umbra ſua*: Sic me tutatus eſt, ac ſi me in tabernaculi ſui intima recepiſſet.

6. (e) Hebr. *In petram*, in locum editum, & inacceſſum, in rupem præruptam. *Circuivi & immolavi*: quæ ſunt in eodem verſu, ſunt conjungenda. Hier. *Obambulavi loca ſancta*: Aut decrevi tibi hoſtias laudis. Aut fortè hic eſt ſenſus: Poſt tam longum & moleſtum exilium ſpero fore ut in tabernaculo hoſtias Euchariſticas tibi tandem offeram.

8. (f) Vox cordis eſt deſiderium: verſavi in corde meo hæc verba quæ dixiſti: *Exquiſivit*: Hebr. *Quærite faciem meam*.

9. (g) Hebr. *In iram*: Ne abjicias in ira ſervum tuum.

10. (h) Jam fortè obierant, aut receſſerant parentes tam longi exilii pertæſi, aut certè orphani ſimilitudine exprimit, quantum egeat divina ope.

11. (i) Legem interiorem & mentis directionem in cuſtodiendis mandatis.

12. (k) Voluntati & deſiderio hoſtium.

13. (l) Qui patitur ab iniquo, expectat vitam in terra viventium, in cœlo, ubi mors ampliùs non regnat. Hebr. *Niſi credidiſſem me viſurum bonitatem Dei*, ſupplendum putant; defeciſſem: deſpondiſſem animum inter tot calamitates, niſi credidiſſem.

1. (a) Mihi: Nam præpoſitio, *à*, interdùm ponitur pro dativo: alii vertunt, *Ne recedas à me*. Hier. *Ne obſurdeſcas mihi*. *Aſſimilabor*: Ne aſſimiler, ne, ſi votis meis non reſponderis, peream. PSALM. XXVII.

2. (b) Hieron. *Ad oraculum*, ad arcam. Cùm David fugeret Abſalom, ſtetit in monte Oliveti, & converſus eſt ad Dei tabernaculum more Judæorum.

3. (c) Ne ſinas me tradi in exitium; ne trahas me ad mortem tempore vindictæ cum improbis.

4. (d) Dabis: Prophetice ultionem denuntiat.

bne illis : redde retributionem eorum ipſis.

5. Quoniam non intellexerunt opera Domini, & in opera manuum ejus deſtrues illos, & non ædificabis eos.

6. Benedictus Dominus : quoniam exaudivit vocem deprecationis meæ.

7. Dominus adjutor meus, & protector meus : in ipſo ſperavit cor meum, & adjutus ſum.

Et refloruit (e) caro mea : & ex voluntate mea confitebor ei.

8. Dominus fortitudo plebis ſuæ : & protector ſalvationum Chriſti ſui eſt.

9. Salvum fac populum tuum Domine, & benedic hæreditati tuæ : & rege eos, & extolle illos uſque in æternum.

PSALMUS XXVIII.

Theodoretus exiſtimat hunc Pſalmum exeunte feſto Tabernaculorum, aut fortè abſoluto tabernaculo eſſe decantatum, quando arcam in eo collocavit : fieri etiam poteſt, ut occaſione ingentis alicujus tempeſtatis hic Pſalmus fuerit compoſitus : videtur ſub tabernaculi typo Eccleſia deſignari.

Pſalmus David,

1. In conſummatione tabernaculi.

AFferte Domino filii (a) Dei : afferte Domino filios arietum.

2. Afferte Domino gloriam & honorem, afferte Domino gloriam nomini ejus : adorate Dominum in atrio ſancto ejus.

3. Vox (b) Domini ſuper aquas, Deus majeſtatis intonuit : Dominus ſuper aquas multas.

4. Vox Domini in virtute : vox Domini in magnificentia.

5. Vox Domini confringentis cedros (c) : & confringet Dominus cedros Libani :

6. Et comminuet eas tamquam vitulum Libani : & dilectus quemadmodum filius unicornium.

7. Vox Domini intercidentis (d) flammam ignis :

8. Vox Domini concutientis deſertum : & commovebit Dominus deſertum Cades.

9. Vox Domini præparantis cervos (e), & revelabit condenſa : & in templo ejus omnes dicent gloriam.

10. Dominus diluvium (f) inhabitare facit : & ſedebit Dominus rex in æternum.

11. Dominus virtutem populo ſuo dabit (g) : Dominus benedicet populo ſuo in pace.

PSALMUS XXIX.

Ex Hilario & Chryſoſt. Pſalmus *eſt ſonus organi ſolius* Canticum *vox canentis ſine organo :* Pſalmus cantici *cum utroque conjungitur.* In dedicatione domus David. *2. Reg. 5. & 1. Paralip. 14. Pii homines domos ſuas conſtituebant, & commendabant tuitioni Dei. Senſus duplex, litteralis & propheticus de recuperata hominum ſalute.*

Pſalmus Cantici,

1. In dedicatione domus David.

2. EXaltabo te Domine, quoniam ſuſcepiſti me : nec delectaſti inimicos meos ſuper me.

3. Domine Deus meus clamavi ad te, & ſanaſti me.

4. Domine eduxiſti ab inferno animam meam : ſalvaſti (a) me à deſcendentibus in lacum.

5. Pſallite Domino ſancti ejus : & confitemini memoriæ ſanctitatis ejus.

6. Quoniam ira (b) in indignatione ejus : & vita in voluntate ejus.

Ad.

7. (e) Id Chriſto reſurgenti benè aptatur.

PSALM. XXVIII. 1. (a) Iſraelitæ : Hebr. *Filii fortium :* Hos invitat, ut audita voce tonitrui ad Deum confugiant : ſed allegoricè jubentur fideles afferre filios arietum, qui in lege nova deſignant proprium Chriſti ſacrificium.

3. (b) Sic Hebræi vocant tonitru. Vel *ſuper aquas*, cùm in mundi creatione diviſæ ſunt aquæ, quæ ſuper cœlum ſunt, ab iis quæ ſub cœlo.

5. (c) Libani cedros, & terræ principes dejicit, uti & vitulos qui paſcuntur in Libano. Syros Libano vicinos quidam interpretantur.

7. (d) Hebr. *Dividens*, ſeu diſperſas flammas ejaculans.

9. (e) Vel cervas. Hieron. *Obſtetricans cervis :* Nam terrore tonitrui cervas parere communis eſt opinio. Grotius, *Cruciatu afficiet cervas*, quod vox Hebræa *Cholel*, חלל, modò *parere*, modò *laborare*, aut *dolere*, ſignificet ; perterrebit Moabitas quaſi cervas. *Condenſa*, Hebr. *Detegit ſilvas* ; arbores frondibus nudabit. Quò omnes confiuunt terrore concuſſi. *In templo* : Omnia Dei gloriam & potentiam loquentur, iis quæ ſequuntur verbis.

10. (f) Hebr. *Dominus in diluvio ſedit* ; potentia ejus quoque in diluviis elucet. *Rex* : Ut ſupremus rerum moderator præſidebit.

11. (g) Sic in conſolationem deſinit Pſalmus. Roboris nomine omnem vitæ humanæ ſtatum complectitur.

4. (a) Hieron. *Vivificaſti me, ne deſcenderem in lacum*, in ſepulchrum : eduxiſti me ab inferno, aut è mortis faucibus. PSALM. XXIX.

6. (b) Hebr. *Ad momentum ira ejus*. Ira quidem brevis eſt, indignatio gravior & diuturnior. Juſte ob peccata damnat, & ex voluntate ſua miſericordiæ ſalvat. *Voluntate* : Momentanea eſt illius ira, amor verò per omnem vitam durat. *Ad veſperum demorabitur*, Pagninus *pernoctabit* : Ita ut veſpere ſit fletus, manè lætitia. Hanc viciſſitudinem in reliquo pene Pſalmo declarat, ut enim cœperint ceſſare juſti a labore & triſtitia, in matutino & reſurrectione lætitiam inveniant.

Ad veſperum demorabitur fletus: & ad matutinum lætitia.

7. Ego autem dixi in abundantia mea: Non movebor in æternum.

8. Domine in voluntate tua, præſtitiſti decori meo virtutem (c).

Avertiſti faciem tuam à me, & factus ſum conturbatus.

9. Ad te Domine clamabo: & ad Deum meum deprecabor.

10. Quæ utilitas in ſanguine meo, dum deſcendo in corruptionem?

Numquid confitebitur tibi pulvis, aut annuntiabit veritatem tuam?

11. Audivit Dominus, & miſertus eſt mei: Dominus factus eſt adjutor meus.

12. Convertiſti planctum meum in gaudium mihi: conſcidiſti ſaccum (d) meum, & circumdediſti me lætitia:

13. Ut cantet tibi gloria mea (e), & non compungar: Domine Deus meus in æternum confitebor tibi.

PSALMUS XXX.

In Hebræo deſunt hæc verba, Pro extaſi: *videntur ſumpta ex v. 28. ubi 70. hanc habent vocem. Senſus litteralis pertinet ad Davidem, cum fugeret Abſalonem: allegoricè ad Chriſtum & Eccleſiam.*

1. In finem, Pſalmus David, pro extaſi.

2. IN te Domine ſperavi, non confundar (a) in æternum: in juſtitia tua libera me.

3. Inclina ad me aurem tuam, accelera ut eruas me.

Eſto mihi in Deum protectorem, & in domum refugii, ut ſalvum me facias,

4. Quoniam fortitudo mea, & refugium meum es tu: & propter nomen tuum deduces me, & enutries me.

5. Educes me de laqueo hoc, quem abſconderunt mihi: quoniam tu es protector meus.

6. * In manus tuas commendo ſpiritum meum: redemiſti (b) me Domine Deus veritatis. * Luc. 23. 46.

7. Odiſti obſervantes vanitates, ſupervacuè (c).

Ego autem in Domino ſperavi:

8. Exultabo, & lætabor in miſericordia tua.

Quoniam reſpexiſti humilitatem meam: ſalvaſti de neceſſitatibus animam meam.

9. Nec concluſiſti me in manibus inimici: ſtatuiſti in loco ſpatioſo pedes meos.

10. Miſerere mei Domine quoniam tribulor: conturbatus eſt in ira (d) oculus meus, anima mea, & venter meus:

11. Quoniam defecit in dolore vita mea, & anni mei in gemitibus.

Infirmata eſt in paupertate virtus mea: & oſſa mea conturbata ſunt.

12. Super omnes inimicos meos factus ſum opprobrium, & vicinis meis valdè: & timor notis meis.

Qui videbant me, foras fugerunt à me:

13. Oblivioni datus ſum, tamquam mortuus à corde (e).

Factus ſum tamquam vas perditum:

14. Quoniam audivi vituperationem multorum (f) commorantium in circuitu.

In eo dum convenirent ſimul adversùm me, accipere animam meam conſiliati ſunt.

15. Ego autem in te ſperavi Domine: dixi: Deus meus es tu:

16. In manibus tuis ſortes (g) meæ.

Eripe me de manu inimicorum meorum, & à perſequentibus me.

17. Illuſtra (h) faciem tuam ſuper ſervum

---

8. (c) Pro beneplacito tuo præſtitiſti felicitati meæ virtutem, robur & firmitatem: quæ omnia Davidi, juſtis, imò & Chriſto, ſi tempus Paſſionis & Reſurrectionis ſpectetur, aptari poſſunt.

12. (d) Veſtem lugubrem ſolviſti, exuiſti me ſacco, à ſqualore & à ſordibus ad lætitiam ſum reverſus.

13. (e) Lingua ſæpè *gloriæ* nomine in Pſalmis uſurpatur: lingua mea tuas laudes perſonet, ne ceſſet unquam. *Compungar*, Non doleam: Hebr. *Et non tacebit.*

PSALM. XXX. 2. (a) Aug. *Videtis quia pavet & ſperat; & tamen Chriſtus loquitur, quia in membris Chriſti Chriſtus. Non confundar*, optativi modi, confundi me ne patiaris in æternum. Aug. *Illam*, inquit, *confuſionem perhorreſco, quæ eſt in æternum. Nam eſt quædam confuſio temporalis utilis, perturbatio animi reſpicientis peccata ſua. In juſtitia tua*: Ob juſtitiam tuam, pro tua bonitate & benignitate.

6. (b) Redimes: Vox illa ad populum Chriſtianum transferri poteſt: Hæc verba Chriſtus in cruce protulit.

7. (c) Odiſti idola; odiſti vanas & ſuperſtitioſas obſervationes, res vanas & fallaces. Hebr. *Odi obſervantes vanitates fruſtra*, vanitates mendaces.

10. (d) Præ ira. Turbatur orans, dum iram Dei intuetur contra peccatum. Aug. conc. 2. *Non ergo extinctus oculus meus præ ira, ſed turbatus; nam ſi & extinguitur, jam odium eſt, non ira. Venter*, Interiora mea: Sic ubique intelligendum, hoc eſt, turbata ſunt interiora mea. Hebr. *Computruit præ ira oculus meus, contabuit in angore & curis.*

13. (e) Animum deſpondi, nec eſt qui memor ſit mei, tanquam ſi mortuus eſſem. Vel ita diſponi poſſunt ea verba: Oblivioni datus ſum, ex corde eorum ſic deletus, ac ſi pridem mortuus eſſem. *Factus ſum*, Habitus ſum ab hominibus ut vas confractum.

14. (f) Nam qui miſeri ſunt, ut imprudentes, aut improbi haberi ſolent. Varios miſeriæ ſuæ gradus deſcripſit. Primùm infirmus fuit, tum ab inimicis probro habitus, vicinis etiam & amicis oblivioni traditus, rerum omnium inops, omnium judicio condemnatus, inde tamen Dei beneficio expeditus. *In circuitu*, Circa me.

16 (g) Hieron. *Tempora mea*, ſive proſpera, ſive adverſa. Ita legiſſe 70. probabile eſt, & pro καιροὶ irrepſiſſe κλῆροι, ſortes.

17. & 18. (h) Sis mihi propitius & favens. *Deducantur*, Pagninus ex Hebræo vertit, *Silebunt.*

vum tuum, ſalvum me fac in miſericordia tua:

18. Domine non confundar, quoniam invocavi te.

Erubeſcant impii, & deducantur in infernum:

19. Muta fiant labia doloſa.

Quæ loquuntur adversùs juſtum iniquitatem, in ſuperbia, & in abuſione (i).

20. Quàm magna multitudo dulcedinis tuæ Domine, quam abſcondiſti timentibus (k) te!

Perfeciſti eis, qui ſperant in te, in conſpectu filiorum hominum.

21. Abſcondes eos in abſcondito faciei tuæ à conturbatione hominum.

Proteges eos in tabernaculo (l) tuo à contradictione linguarum.

22. Benedictus Dominus: quoniam mirificavit miſericordiam ſuam mihi in civitate munita (m).

23. Ego autem dixi in exceſſu (n) mentis meæ: Projectus ſum à facie oculorum tuorum.

Ideò exaudiſti vocem orationis meæ, dum clamarem ad te.

24. Diligite Dominum omnes ſancti ejus: quoniam veritatem requiret Dominus, & retribuet abundanter facientibus ſuperbiam.

25. Viriliter agite, & confortetur cor veſtrum, omnes qui ſperatis in Domino.

PSALMUS XXXI.

Ubi hic titulus occurrit, altius quiddam inſinuat. Scriptus eſt poſt commiſſum peccatum: ad pœnitentiam adhortatur.

Ipſi David intellectus.

Rom. 4. 7. 1. BEati, quorum remiſſæ ſunt iniquitates: & quorum tecta (a) ſunt peccata.

2. Beatus vir, cui non imputavit Dominus peccatum, nec eſt in ſpiritu ejus dolus (b).

3. Quoniam tacui, inveteraverunt (c) oſſa mea, dum clamarem tota die.

4. Quoniam die ac nocte gravata eſt ſuper me manus tua: converſus (d) ſum in ærumna mea, dum configitur ſpina.

5. Delictum meum cognitum tibi feci, & injuſtitiam meam non abſcondi.

* Dixi: Confitebor adversùm me injuſtitiam meam Domino: & tu remiſiſti (e) impietatem peccati mei. * Iſa. 65. 24.

6. Pro hac (f) orabit ad te omnis ſanctus, in tempore opportuno.

Verumtamen in diluvio aquarum multarum, ad eum non approximabunt.

7. Tu es refugium meum à tribulatione, quæ circumdedit me: exultatio mea erue me à circumdantibus me.

8. Intellectum (g) tibi dabo, & inſtruam te in via hac, qua gradieris: firmabo ſuper te oculos meos.

9. Nolite fieri ſicut equus & mulus, quibus non eſt intellectus.

In camo & fræno (h) maxillas eorum conſtringe, qui non approximant ad te.

10. Multa flagella peccatoris, ſperantem autem in Domino miſericordia circumdabit.

11. Lætamini in Domino & exultate juſti, & gloriamini (i) omnes recti corde.

PSALMUS XXXII.

Hic Pſalmus eſt ſine titulo. Juſtos ad laudes Dei celebrandas adhortatur.

Pſalmus David.

1. EXultate juſti in Domino (a), rectos decet collaudatio.

2. Con-

19. (i) Hebr. *Loquuntur adversùs juſtum dura cum ſuperbia & contemptu.*

20. (k) Hebr. *Quàm multum eſt bonum tuum, quod ſepoſuiſti timentibus te.* Eam velut theſaurum quemdam reponis apud te.

21. (l) In Sanctuario: Aug. *Contradicunt linguæ, diverſæ hæreſes, diverſa ſchiſmata perſonant, tu curre ad tabernaculum, & Eccleſiam Catholicam tene, à regula veritatis noli diſcedere, & protegeris in tabernaculo à contradictione linguarum.*

22. (m) Quaſi eſſem in civitate munita.

23. & 24. (n) Hieron. *In ſtupore meo:* Et quidem quæ ſequuntur, ſunt valdè concitata: Vel in exceſſu, cum nimio timore perculſus dixi, *ſum, &c. Ideo exaudiſti*: Eos quidem ſervas, qui fidem colunt. *Requiret*: Non negliget.

PSALM. XXXI. 1. (a) Sed remiſſa. Sic charitas dicitur operire multitudinem peccatorum.

2. (b) Nec ſibi, nec aliis imponit, qui ſincero corde convertitur ad Deum. Huic Deus *non imputavit peccatum*, cùm infudit juſtitiam: ut ſol tenebras pellit, dum illuminat. Inſigniter ille eſt beatus, qui nihil committit, quod poſſit ipſi imputari in peccatum.

3. (c) Dum taceo peccatum meum, *inveteraverunt oſſa mea:* Hieron. *Attrita ſunt*, conſumptæ ſunt vires donec tandem peccatum meum aperte confeſſus ſum: *Et delictum meum cognitum tibi feci*; neque aliud profuit ſilentium meum, niſi ut augeret infirmitatem meam, quouſque ad Deum clamarem.

4. (d) Hieron. *Verſatus ſum in miſeria mea. Spina*, acutis doloribus vexatus ſum, perinde ac ſi mihi infigeretur ſpina; aut ſpina illa eſt conſcientiæ ſtimulus. Pagninus vertit, *viror meus*, ſeu ſuccus meus exaruit.

5. (e) Re nondùm expleta: humano more loquitur. Aug. *Vox mea in ore nondum erat, ſed auris Dei jam in corde erat.*

6. (f) Fœmininum pro neutro. Hieron. *Pro hac orabit ad te omnis miſericors, ut cum inundaverint aquæ multæ, ad illum non accedant.*

8. (g) Hic eſt Pſalmus intelligentiæ. *Firmabo*, jam Deus loquitur. *Oculos*, providentiæ meæ.

9. (h) Nam calamitatibus frænantur cupiditates. *Conſtringe*, adige ad te Domine eos, qui verbis tuis non moventur; alioqui ad te non adibunt.

11. (i) Hebr. *Et laudate omnes recti corde*: In quorum ſpiritu non eſt dolus.

PSALM. XXXII. 1. (a) Aug. *Non in vobis, non enim hoc tutum eſt; ſed in Domino.* Item: *Ille placet Deo, cui placet Deus,*

2. Confitemini Domino in cithara : in pſalterio decem chordarum pſallite illi.

3. Cantate ei canticum novum : benè pſallite ei in vociferatione(b).

4. Quia rectum eſt verbum Domini, & omnia opera ejus in fide(c).

5. Diligit miſericordiam(d)& judicium: miſericordia Domini plena eſt terra.

6. Verbo (e) Domini cœli firmati ſunt: & ſpiritu oris ejus omnis virtus eorum.

7. Congregans ſicut in utre aquas maris : ponens in theſauris abyſſos (f).

8. Timeat Dominum omnis terra : ab eo autem commoveantur omnes inhabitantes orbem.

* Judith 16.17. 9. * Quoniam ipſe dixit, & facta ſunt : ipſe mandavit, & creata ſunt.

10. Dominus diſſipat conſilia gentium : reprobat autem cogitationes populorum, & reprobat conſilia principum.

11. Conſilium autem Domini in æternum manet : cogitationes cordis ejus in generatione & generationem.

12. Beata gens, cujus eſt Dominus Deus ejus : populus, quem elegit in hæreditatem ſibi.

13. De cœlo reſpexit Dominus : vidit omnes filios hominum.

14. De præparato habitaculo ſuo reſpexit ſuper omnes, qui habitant terram.

15. Qui finxit ſigillatim corda eorum : qui intelligit omnia opera eorum.

16. Non ſalvatur rex per multam virtutem (g) : & gigas non ſalvabitur in multitudine virtutis ſuæ.

17. Fallax equus ad ſalutem : in abundantia autem virtutis ſuæ non ſalvabitur.

18. Ecce oculi Domini ſuper metuentes eum : & in eis qui ſperant ſuper miſericordia ejus.

19. Ut eruat à morte animas eorum: & alat eos in fame.

20. Anima noſtra ſuſtinet Dominum : quoniam adjutor & protector noſter eſt.

21. Quia in eo lætabitur cor noſtrum : & in nomine ſancto ejus ſperavimus.

22. Fiat miſericordia tua Domine ſuper nos : quemadmodum ſperavimus in te.

PSALMUS XXXIII.

In Vulgata legebatur olim Abimelech, *qui fuit ſacerdos : ſed Bellarminus exiſtimat librariorum culpa id eveniſſe, ut unius litteræ mutatione Abimelech irreperet pro Achimelech. Videtur autem hoc nomen commune fuiſſe Regibus Palæſtinis : nam proprium nomen fuit Achis in hoc Pſalmo. David à tanto liberatus periculo gratias agit Deo. Eſt autem Pſalmus alphabeticus.*

1. Davidi, cùm immutavit vultum ſuum coram Achimelech, & dimiſit eum, & abiit. (1. *Reg.* 21.)

2. BEnedicam Dominum in omni tempore (a) : ſemper laus ejus in ore meo.

3. In Domino laudabitur anima mea(b): audiant manſueti, & lætentur.

4. Magnificate Dominum mecum : & exaltemus nomen ejus in idipſum(c).

5. Exquiſivi Dominum, & exaudivit me : & ex omnibus tribulationibus meis eripuit me.

6. Accedite ad eum, & illuminamini (d) : & facies veſtræ non confundentur.

7. Iſte pauper clamavit, & Dominus exaudivit eum : & de omnibus tribulationibus ejus ſalvavit eum.

8. Immittet Angelus Domini in circuitu (e) timentium eum: & eripiet eos.

9. Guſtate (f), & videte quoniam ſuavis eſt Dominus: beatus vir qui ſperat in eo.

10. Ti-

Juſti : Juſti tantummodò Deum verè laudant ; quod enim diſtortum eſt, & pravum, cum ipſa regula non convenit.

3. (b) Hieron. *In Jubilo*. Pſallere eſt fides tangere ; Jubilare eſt vocem organo comitem addere. Aug. *Quid eſt in jubilatione canere? Intelligere, verbis explicare non poſſe, quod canitur ore Deo. Jubilum ſenſus quidam eſt, ſignificans cor parturire quod dicere non poteſt. Et quem decet iſta jubilatio, niſi ineffabilem Deum?* Et conc. 1. *Quidquid Deus mandat & ſtatuit, rectum eſt ; quidquid opere ipſe perficit, fidele eſt, ac verax.*

4. (c) Promiſſa ſua implet fideliter. Aug. *Teneamus fideliſſimum debitorem ; quia tenemus miſericordiſſimum promiſſorem.*

5. (d) Illam piis impartiendo: *Judicium*, impios puniendo, judicando quemque ſecundùm opera ſua. Aug. *Omnipotens eſt Deus, nec in miſericordia amittit judicium, nec in judicio miſericordiam.*

6. (e) Laudavit Deum ex ejus bonitate, nunc ex ejus potentia, quam demonſtrat Mundus ab eo conditus. Sed & Sancta Trinitas myſticè adumbratur, Pater Domini, Verbi nomine Filius, & Spiritus Sanctus, *virtus eorum*. Hier. *Ornatus exercitus :* Hebr. *Saba* צבא. Sic paſſim vocantur *Sidera*, interdum *Angeli*.

7. (f) Profunda maris, ſic theſauri in locis profundis conduntur.

16. (g) Hieron. *In multitudine exercitus*. Fors eſt ut hic Pſalmus ſit compoſitus ex occaſione diſcriminis, quod David adierat, cùm adverſus Philiſthæos pugnaret, gigas interfecturus erat, niſi Abiſai gigantem ipſum occupaſſet, eumque occidiſſet, 2. *Reg.* 21.

PSALM. XXXIII.

2. (a) Cùm id faciendum eſt, Beati id expreſsè faciunt omni momento.

3. (b) Hebraiſmus, Laudabit ſe & gloriabitur, ſed in Domino.

4. & 5. (c) Pariter, *Exaudivit*. Aug. *Qui ergo non exaudiuntur, non Dominum quærunt.*

6. (d) Hebr. *Oculos ad eum tollent, & illuminabuntur*, in futuro.

8. (e) Hier. *Circumdat Angelus*. Hebr. *Caſtrametabitur*.

9. (f) Aug. *Aperte modò ac ipſo ſacramento vult dicere, quod ferebatur in manibus ſuis. Quomodo iſte poterit nobis dare carnem ſuam ad manducandum? Si ignoras, guſta & vide quam ſuavis eſt Dominus.*

10. Timete Dominum omnes ſancti ejus : quoniam non eſt inopia timentibus (g) eum.

* Luc. 1. 53. 11. * Divites eguerunt & eſurierunt : inquirentes autem Dominum non minuentur omni bono (h).

12. Venite filii, audite me : timorem Domini docebo vos.

* 1 Pet. 3. 10. 13. * Quis eſt homo qui vult vitam : diligit dies videre bonos ?

14. Prohibe linguam tuam à malo : & labia tua ne loquantur dolum.

15. Diverte à malo, & fac bonum : inquire pacem, & perſequere eam.

* Eccli. 15. 20. Hebr. 4. 13. 16. Oculi Domini * ſuper juſtos : & aures ejus in preces eorum.

17. Vultus autem Domini ſuper facientes mala : ut perdat de terra memoriam eorum.

18. Clamaverunt juſti, & Dominus exaudivit eos : & ex omnibus tribulationibus eorum liberavit eos.

19. Juxtà eſt Dominus iis, qui tribulato ſunt corde : & humiles (i) ſpiritu ſalvabit.

20. Multæ tribulationes juſtorum : & de omnibus his liberabit eos Dominus.

21. Cuſtodit Dominus omnia oſſa (k) eorum : unum ex his non conteretur.

22. Mors peccatorum peſſima : & qui oderunt juſtum delinquent.

23. Redimet Dominus animas ſervorum ſuorum : & non delinquent omnes qui ſperant in eo.

PSALMUS XXXIV.

Oratio eſt Davidis cùm fugeret Saulem. Allegoricè ad Chriſtum & Eccleſiam refertur, Tropologicè ad viros juſtos in perſecutione.

1. Ipſi David.

JUdica (a) Domine nocentes me : expugna impugnantes me.

2. Apprehende arma & ſcutum : & exurge in adjutorium mihi.

3. Effunde frameam (b), & conclude adverſùs eos, qui perſequuntur me : dic animæ meæ : Salus tua ego ſum.

4. * Confundantur & revereantur, quærentes animam meam. * Inf. 39. 15.

Avertantur retrorſùm, & confundantur cogitantes mihi mala.

5. Fiant tamquam pulvis ante faciem venti : & Angelus Domini coarctans eos.

6. Fiat via illorum tenebræ (c) & lubricum : & Angelus Domini perſequens eos.

7. Quoniam gratis abſconderunt mihi interitum laquei ſui : ſupervacuè exprobraverunt animam meam.

8. Veniat illi laqueus, quem ignorat : & captio, quam abſcondit, apprehendat eum : & in laqueum cadat in ipſum.

9. Anima autem mea exultabit in Domino : & delectabitur ſuper ſalutari ſuo.

10. Omnia oſſa mea dicent : Domine, quis ſimilis tibi ?

Eripiens inopem de manu fortiorum ejus : egenum & pauperem à diripientibus eum.

11. Surgentes teſtes iniqui, quæ ignorabam, interrogabant me.

12. Retribuebant mihi mala pro bonis : ſterilitatem (d) animæ meæ.

13. Ego autem cùm mihi moleſti eſſent, induebar cilicio.

Humiliabam in jejunio animam meam : & oratio mea in ſinu meo convertetur.

14. Quaſi proximum (e), & quaſi fratrem noſtrum, ſic complacebam : quaſi lugens & contriſtatus ſic humiliabar.

15. Et adversùm me lætati ſunt, & convenerunt : congregata ſunt ſuper me flagella (f), & ignoravi.

16. Diſſipati (g) ſunt, nec compuncti, tentaverunt me, ſubſannaverunt me ſubſannatione : frenduerunt ſuper me dentibus ſuis.

17. Domine quando reſpicies ? reſtitue animam meam à malignitate (h) eorum, à leonibus unicam meam.

18. Con-

10. (g) Aug. *Poſcebat te Dominus contemnentem ſe, & deſeret te timentem ſe ?*

11. (h) Spirituali. Aug. *Sed ubi ſunt ? Non videntur oculis, ſed corde ; non vides ipſa bona, videt ille qui amat ; juſtitiam non video, & ſi non vides fidem, quare amas ſervum fidelem ?*

19. (i) Aug. *Erigis te, & non illum tangis ; humilias te, & ipſe ad te deſcendit.*

21. & 22. (k) Per ſynecdochen, omnia membra : per oſſa, firmitatem & conſtantiam juſtorum licet intelligere : cuſtodit oſſa quæ in reſurrectione unà conjunguntur. *Delinquent*, Hebr. *Non vaſtabuntur* ; non deficient.

PSALM. XXXIV. 1. (a) Ultionem Deo permittit, ipſe à vindicta purus.

3 (b) Hieron. *Evagina gladium*. *Conclude*, occupa ex adverſo me perſequentem, intercludе illi viam.

6. (c) Aug. *Tenebra eſt ignorantia, lubricum eſt luxuria. Hæc eis futura prædicit*. Hieron. *Sine cauſa foderunt animæ meæ interitum laquei ſui, laqueum interitus.*

12. (d) Hebr. *Orbitatem*. Volunt me interficere. Convertebam in ſinu, orationem meam apud me iterabam : futurum apud Hebræos pro omni tempore ponitur ; hic autem pro imperfecto. Hieron. *In ſinum meum revertetur*, aut prono in pectus capite orabam.

14. (e) Hieron. *Quaſi ad amicum*. Quaſi ad fratrem meum.

15. (f) Id Chriſto planè convenit : ex loco ſimili Job 30. 8. vertunt, *Viles, Converſi ſunt adverſus me homines viles.*

16. (g) In ſententiis ſunt diſcordes, nec teſtimonia eorum inter ſe conveniunt. Vel ex Hebr. *In linguis ſuis me laceraruut, & irriſerunt.*

17. (h) Hebr. *A calamitatibus eripe animam meam*, à deſolationibus eorum, vel à tumultibus.

18. Confitebor tibi in eccleſia magna, in populo gravi (i) laudabo te.

19. Non ſupergaudeant (k) mihi qui adverſantur mihi iniquè: * qui oderunt me gratis & annuunt oculis. * Joan. 15. 25.

20. Quoniam mihi quidem pacificè loquebantur (l): & in iracundia terræ loquentes, dolos cogitabant.

21. Et dilataverunt ſuper me os ſuum: dixerunt: Euge (m), euge, viderunt oculi noſtri.

22. Vidiſti Domine, ne ſileas: Domine ne diſcedas à me.

23. Exurge & intende judicio meo: Deus meus, & Dominus meus, in cauſam (n) meam.

24. Judica me ſecundùm juſtitiam tuam Domine Deus meus, & non ſupergaudeant mihi.

25. Non dicant in cordibus ſuis: Euge, euge, animæ noſtræ: nec dicant: Devoravimus eum.

26. Erubeſcant & revereantur ſimul, qui gratulantur malis meis.

Induantur confuſione & reverentia qui magna loquuntur ſuper me.

27. Exultent & lætentur qui volunt juſtitiam meam: & dicant ſemper: Magnificetur Dominus, qui volunt pacem ſervi ejus.

28. Et lingua mea meditabitur juſtitiam tuam, tota die laudem tuam.

PSALMUS XXXV.

Dei miſericordiam & multorum impietatem deſcribit.

1. In finem, ſervo Domini ipſi David.

2. DIxit injuſtus (a), ut delinquat in ſemetipſo: non eſt timor Dei ante oculos ejus,

3. * Quoniam dolosè egit in conſpectu (b) ejus: ut inveniatur iniquitas ejus ad odium. * Supr. 13. 1.

4. Verba oris ejus iniquitas, & dolus: noluit intelligere ut benè ageret.

5. Iniquitatem meditatus eſt in cubili (c) ſuo: aſtitit omni viæ non bonæ, malitiam autem non odivit.

6. Domine in cœlo miſericordia tua: & veritas tua uſque ad nubes (d).

7. Juſtitia tua ſicut montes Dei: judicia tua abyſſus multa.

Homines, & jumenta ſalvabis Domine:

8. Quemadmodum multiplicaſti miſericordiam tuam Deus.

Filii autem hominum in tegmine alarum tuarum ſperabunt.

9. Inebriabuntur ab ubertate domus tuæ: & torrente voluptatis tuæ potabis eos.

10. Quoniam apud te eſt fons (e) vitæ: & in lumine tuo videbimus lumen.

11. Prætende miſericordiam tuam ſcientibus te, & juſtitiam tuam his qui recto ſunt corde.

12. Non veniat mihi pes ſuperbiæ (f): & manus peccatoris non moveat me.

13. Ibi (g) ceciderunt qui operantur iniquitatem: expulſi ſunt, nec potuerunt ſtare.

PSALMUS XXXVI.

Hortatur homines ad benè ſentiendum de Providentia divina, neve eos offendat improborum proſperitas. Pſalmus eſt alphabeticus, quem Origenes vocat humanæ animæ medicinam.

1. Pſalmus ipſi David.

NOli æmulari in malignantibus (a): neque zelaveris facientes iniquitatem.

2. Quo-

18. (i) Denſo multùm, in populo numeroſo.

19. (k) Non mihi tanquam victores inſultent.

20. (l) Hieron. *Non enim pacem loquuntur, ſed in rapina terræ verba fraudulenta concinnant.* Ita ſe gerunt et rapaces & violenti. Vox Hebræa commotiones terræ, aut ſciſſiones ſignificat. Vulgata, *In iracundia terræ loquentes*, qui vehementer iraſcitur, quaſi ab ira ſcinditur: unde in Hebræo, *Super ſciſſuras terræ*, i. e. homines calamitoſos & fractos.

21. (m) Particula gratulantis, interdùm exultantis de malo proximi. *Viderunt*, Optatam ultionem; eſt reticentia; qua oratio ita abrumpitur, ut pars ejus etiam præcipua reticeatur.

23. 24. 25. & 26. (n) Ut jus meum vindices. *Juſtitiam tuam*: Poſtulat cauſam ſuam contra inimicos judicari à Deo. *Euge euge*, pro voto ſucceſſit. *Reverentia*. Qui *volunt*, qui favent juſtitiæ meæ.

PSALM. XXXV. 2. (a) Dixit in ſemetipſo, ut liberiùs peccet. Hoc tantùm cogitat & molitur, ut delinquat, quia non eſt timor Dei in eo.

3. (b) Hieron. *Adverſùs eum*, ſcilicet Deum: is ſibi blanditur, quaſi poſſit Deo imponere. *Ad odium*: Sentiet odium Dei, cùm deliberato conſilio peccet.

5. (c) Vel in ſecreto cordis ſui, quid mali facturus ſit, meditatur. *Adſtitit*, ſcelera patrantibus ſocium ſe præbet.

6. 7. & 8. (d) Jam miſericordiam Dei cum juſtitia & veritate conjunctam exhibet. *Jumenta*, ad bruta etiam tua Providentia ſe extendit, ſed non eandem eſſe in utriuſque ſalutem mox inſinuat. Bruta conſervat, & dat illis neceſſaria ad vitam. Hebr. *Hominem & animal ſervas*. Ad homines & animalia curam tuam porrigis. *Multiplicaſti*. Hieron. *Quàm pretioſa ſit miſericordia tua erga homines*. *Filii autem hominum*, ſingulari præſidio tuti erunt, non enim temporalibus tantùm bonis, ut jumenta & carnales homines, ſed ſpiritualibus replebuntur.

10. (e) Aug. *Quis eſt fons, niſi Chriſtus? Venit ad te in carne ut irrigaret fauces tuas ſitientes; Fons, quia ſatiat ſitientes; Lumen, quia illuminat cæcos. Lumen*, in te temetipſum videbimus. Hieron. ſcribens in cap. 3. Habac. *In Filio videbimus Spiritum*. Hæc enim verba ad Patrem fontem luminis dici exiſtimat. Ambroſius Lib. de Spiritu ſancto ex iis verbis colligit Trinitatem Perſonarum.

12. (f) Non veniat contra me pes ſuperborum: vel longè à me abſit ſuperbia.

13. (g) In ſuperbia, quæ fuit lapis offenſionis, in quem impegerunt. *Stare*. Hieron. *Surgere*: Corruunt citra ullam ſpem.

1. (a) Noli imitari malos, aut malo zelo ex eorum felicitate commoveri. Hebr. *Ne commovearis propter* PSALM. XXXVI.

2. Quoniam tamquam fœnum velociter areſcent: & quemadmodum olera herbarum citò decident.

3. Spera (b) in Domino, & fac bonitatem: & inhabita terram, & paſceris in divitiis ejus.

4. Delectare in Domino: & dabit tibi petitiones cordis tui.

5. Revela (c) Domino viam tuam, & ſpera in eo: & ipſe faciet.

6. Et educet quaſi lumen (d) juſtitiam tuam: & judicium tuum tamquam meridiem:

7. Subditus eſto Domino, & ora eum. Noli æmulari (e) in eo, qui proſperatur in via ſua: in homine faciente injuſtitias.

8. Deſine (f) ab ira, & derelinque furorem: noli æmulari ut maligneris.

9. Quoniam qui malignantur, exterminabuntur: ſuſtinentes autem Dominum, ipſi hæreditabunt terram.

10. Et adhuc puſillum, & non erit peccator: & quæres locum ejus, & non invenies.

* Matth. 5. 4. 11. * Manſueti (g) autem hæreditabunt terram, & delectabuntur in multitudine pacis.

12. Obſervabit peccator juſtum: & ſtridebit ſuper eum dentibus ſuis.

13. Dominus autem irridebit eum: quoniam proſpicit quòd veniet dies ejus.

14. Gladium evaginaverunt peccatores: intenderunt arcum ſuum,

Ut dejiciant pauperem & inopem: ut trucident rectos corde.

15. Gladius eorum intret in corda ipſorum: & arcus eorum confringatur.

16. Melius eſt modicum juſto, ſuper divitias peccatorum multas.

17. Quoniam brachia peccatorum conterentur: confirmat (h) autem juſtos Dominus.

18. Novit Dominus (i) dies immaculatorum: & hæreditas eorum in æternum erit.

19. Non confundentur in tempore malo, & in diebus famis ſaturabuntur:

20. Quia peccatores peribunt.

Inimici verò Domini mox ut honorificati fuerint (k) & exaltati: deficientes quemadmodum fumus deficient.

21. Mutuabitur peccator, & non ſolvet: juſtus autem miſeretur & tribuet.

22. Quia benedicentes ei (l) hæreditabunt terram: maledicentes autem ei diſperibunt.

23. Apud Dominum greſſus hominis dirigentur: & viam ejus volet.

24. Cùm ceciderit, non collidetur: quia Dominus ſupponit manum ſuam.

25. Junior fui, etenim ſenui: & non vidi juſtum derelictum, nec ſemen ejus quærens panem.

26. Tota die miſeretur & commodat: & ſemen illius in benedictione erit.

27. Declina à malo, & fac bonum: & inhabita in ſæculum ſæculi.

28. Quia Dominus amat judicium, & non derelinquet ſanctos ſuos: in æternum conſervabuntur.

Injuſti punientur: & ſemen impiorum peribit.

29. Juſti autem hæreditabunt terram: & inhabitabunt in ſæculum ſæculi ſuper eam.

30. * Os juſti meditabitur ſapientiam: & lingua ejus loquetur judicium. *Prov. 31. 26.

31. * Lex Dei ejus in corde ipſius: & non ſupplantabuntur greſſus (m) ejus. *Iſai. 51. 7.

32. Conſiderat peccator juſtum: & quærit mortificare eum.

33. Dominus autem non derelinquet eum in manibus ejus: nec damnabit (n) eum cùm judicabitur illi.

34. Expecta Dominum, & cuſtodi viam ejus:

---

maligneris, ne imiteris eos, nec illis invideas proſperum ſucceſſum.

3. (b) Initium ſalutis eſt ſperare in Deum, & operari ex charitate. *Terram*, inhabitabis; præcedit enim promiſſio; *& paſceris in divitiis ejus*; Hebr. *Et paſce in veritate*, ſecurus quieſce; vox enim Hebræa non modò fidem, ſed etiam firmam diuturnitatem ſignificat. Syrus, *Inquire veritatem*. Aug. *Quæ ſunt divitiæ ejus terræ? Divitiæ ejus, Dominus ejus.*

5. (c) Projice enim curam tuam in Deum, quæ tibi opus erunt ſuppeditabit.

6. (d) Ut noctis tenebras aurora diſcutit, ſic divini favoris expectatio hujus vitæ ærumnas pellit.

7. (e) Ut malè agas, noli eos imitari. Aug. *Proſperatur, ſed in via ſua: laboras, ſed in via Dei: Illi proſperitas in via eſt, in perventione infelicitas; tibi labor in via, in perventione felicitas.*

8. (f) Aug. *Quid tibi promiſit Chriſtus? Si felicitatem hujus ſæculi promiſit, murmura adverſus Chriſtum, quando vides infidelem felicem. Quid tibi promiſit felicitatis, quid niſi in reſurrectione mortuorum? Quid autem in hac vita pateris, quod non ipſe?*

11. (g) Aug. *Aurum tuum, pax: argentum tuum, pax: Deus tuus, pax: quidquid deſideras, pax tibi erit.*

17. (h) Aug. *Quidquid acciderit juſto, voluntati divinæ deputet, non poteſtati inimici.*

18. & 19. (i) Novit tempus quo eos juvaturus eſt. *Peribunt*, Hebr. *Quando impii peribunt.*

20. (k) Hieron. *Sicut gloria vervecum, qui primùm impinguantur, mox occiduntur*; vel ſicut pretioſum agnorum conſumentur, ſicut adeps agnorum in fumo abſumentur.

22. (l) Hebr. *Benedicti ab eo. Apud*, à Domino, ut habent Hebræa & Græca. *Volet*, gratam habebit rationem vivendi. *Panem*, quomodo id intelligendum ſit de pane corporeo, quæri ſolet? An loquitur de iis quæ ferè ſemper accidunt? An juſti pauperes non derelinquuntur à Deo, cùm referant amplum patientiæ ſuæ fructum, ut Martyres non deſeruntur à Deo cùm moriuntur?

31. (m) Rectum curſum tenet. Divina Providentia protegit juſtos, dummodo ſibi non deſint. Fruſtra Calviniani ex hoc loco juſtitiam eſſe inamiſſibilem probare nituntur.

33. (n) Deus aſſeret ejus innocentiam ab iniquis hominum judiciis.

ejus : & exaltabit te ut hæreditate capias terram : cùm perierint peccatores, videbis.

35. Vidi impium ſuperexaltatum, & elevatum ſicut cedros Libani.

36. Et tranſivi, & ecce non erat : & quæſivi eum, & non eſt inventus locus ejus.

37. Cuſtodi innocentiam, & vide æquitatem : quoniam ſunt reliquiæ (o) homini pacifico.

38. Injuſti autem diſperibunt ſimul : reliquiæ impiorum interibunt.

39. Salus autem juſtorum à Domino : & protector eorum in tempore tribulationis.

40. Et adjuvabit eos Dominus, & liberabit eos : & eruet eos à peccatoribus, & ſalvabit eos : quia ſperaverunt in eo.

PSALMUS XXXVII.

Hebr. Ad commemorandum, *ſupple beneficium liberatoris Dei*. In ſabbato. *Quòd fortè in die ſabbati caneretur. Eſt oratio pœnitentis.*

1. Pſalmus David in rememorationem de ſabbato.

Supr 6. 2. 2. DOmine ne in furore tuo arguas (a) me, neque in ira tua corripias me.

3. Quoniam ſagittæ tuæ infixæ ſunt mihi : & confirmaſti ſuper me manum (b) tuam.

4. Non eſt ſanitas in carne mea à facie iræ tuæ : non eſt pax oſſibus meis à facie peccatorum meorum.

5. Quoniam iniquitates meæ ſupergreſſæ ſunt caput meum : & ſicut onus grave gravatæ ſunt ſuper me.

6. Putruerunt & corruptæ ſunt cicatrices meæ, à facie inſipientiæ (c) meæ.

7. Miſer factus ſum & curvatus ſum uſque in finem : tota die contriſtatus ingrediebar.

8. Quoniam lumbi mei impleti ſunt illuſionibus (d) : & non eſt ſanitas in carne mea.

9. Afflictus ſum, & humiliatus ſum nimis : rugiebam à gemitu cordis mei.

10. Domine, ante te omne deſiderium (e) meum : & gemitus meus à te non eſt abſconditus.

11. Cor meum conturbatum eſt, dereliquit me virtus mea : & lumen oculorum meorum, & ipſum non eſt mecum.

12. Amici mei, & proximi mei adversùm (f) me appropinquaverunt, & ſteterunt.

Et qui juxta me erant, de longè ſteterunt :

13. Et vim faciebant (g) qui quærebant animam meam.

Et qui inquirebant mala mihi, locuti ſunt vanitates : & dolos tota die meditabantur.

14. Ego autem tanquam ſurdus non audiebam : & ſicut mutus non aperiens os ſuum.

15. Et factus ſum ſicut homo non audiens : & non habens in ore ſuo redargutiones (h).

16. Quoniam in te Domine ſperavi (i) : tu exaudies me Domine Deus meus.

17. Quia dixi : Nequando ſupergaudeant mihi inimici mei : & dum commoventur pedes mei, ſuper me magna locuti ſunt.

18. Quoniam ego in flagella paratus ſum : & dolor meus in conſpectu meo ſemper.

19. Quoniam iniquitatem meam annuntiabo : & cogitabo pro peccato meo.

20. Inimici autem mei vivunt, & confirmati ſunt ſuper me : & multiplicati ſunt qui oderunt me iniquè.

21. Qui retribuunt mala pro bonis, detrahebant mihi : quoniam ſequebar bonitatem.

22. Ne derelinquas me Domine Deus meus : ne diſceſſeris à me.

23. Intende in adjutorium meum, Domine Deus ſalutis meæ.

PSAL-

37. (o) Hieron. *Erit ad extremum viro pax*. Theodor. *Sunt futura homini pacifico reliquæ impiorum* : Impii ſine fruſtrantur.

PSALM. XXXVII. 2. (a) Ne iratus & ſeverè pro magnitudine peccati me arguas.

3. (b) Aggravata eſt ſuper me manus tua : Hebr. *Et deſcendet ſuper me manus tua*.

6. & 7. (c) Hebr. *Propter ſtultitiam meam*. *In finem*, Vehementer, & ita paſſim.

8. (d) Pravis motibus. Chald. *Combuſtione*, ardoribus.

10. (e) Aug. *Ipſum enim deſiderium tuum oratio tua eſt : & ſi continuum deſiderium, continua oratio : tacebis, ſi amare deſtiteris*.

12. (f) Non adjutores in calamitate, ſed ſpectatores. Hebr. *E regione plagæ meæ ſteterunt*.

13. (g) Hebr. *Laqueos tetenderunt quærentes animam meam*.

15. (h) Quibus eos confutare poſſem.

16. (i) Aug. *Non ſecurus ſit cùm confeſſus fuerit peccatum, tanquam ſemper præparatus ad confitendum & committendum peccatum. Fiant eleemoſynæ, gaudeat indigens de dato tuo, ut & tu gaudeas de dato Dei*. Circumſpectè me geram, cohibebo os meum.

PSALMUS XXXVIII.

Quem Pſalmum David canendum dedit Idithun uni ex tribus principibus cantorum. 1. Paralip. 16. *Argumentum eſt de retinenda patientia, comprimendis affectibus, & de continenda lingua.*

1. In finem, ipſi Idithun, Canticum David.

2. Dixi: Cuſtodiam (a) vias meas: ut non delinquam in lingua mea.

Poſui ori meo cuſtodiam, cùm conſiſteret peccator adverſùm me.

3. Obmutui, & humiliatus ſum, & ſilui à bonis: & dolor meus renovatus eſt.

4. Concaluit (b) cor meum intra me: & in meditatione mea exardeſcet ignis.

5. Locutus ſum in lingua mea: Notum fac mihi Domine finem meum,

Et numerum dierum meorum quis eſt: ut ſciam quid deſit mihi.

6. Ecce menſurabiles poſuiſti dies meos (c): & ſubſtantia mea tamquam nihilum ante te.

Verumtamen univerſa vanitas, omnis homo vivens.

7. Verumtamen in imagine pertranſit homo: ſed & fruſtrà conturbatur.

Theſaurizat: & ignorat cui congregabit ea.

8. Et nunc quæ eſt expectatio mea? nonne Dominus? & ſubſtantia mea apud te eſt.

9. Ab omnibus iniquitatibus meis erue me: opprobrium inſipienti (d) dediſti me.

10. Obmutui, & non aperui os meum, quoniam tu feciſti:

11. Amove à me plagas tuas.

12. A fortitudine manus tuæ ego defeci in increpationibus: propter iniquitatem corripuiſti hominem.

Et tabeſcere feciſti ſicut araneam (e) animam ejus: verumtamen vanè conturbatur omnis homo.

13. Exaudi orationem meam Domine, & deprecationem meam: auribus percipe lacrymas meas.

Ne ſileas: quoniam advena ego ſum apud te, & peregrinus, ſicut omnes patres mei.

14. Remitte (f) mihi, ut refrigerer priùs quàm abeam, & ampliùs non ero.

PSALMUS XXXIX.

De Chriſto, & Eccleſia, ac præcipuè de adventu Chriſti tam expectato. Duplex itaque eſt hujus Pſalmi ſenſus, litteralis, unus ad Davidem quem Abſalom perſequebatur, alter allegoricus ac præcipuè intentus, ad Chriſtum & Eccleſiam pertinet.

1. In finem, Pſalmus ipſi David.

2. Expectans (a) expectavi Dominum, & intendit mihi.

3. Et exaudivit preces meas: & eduxit me de lacu miſeriæ (b), & de luto fæcis.

Et ſtatuit ſuper petram pedes meos: & direxit greſſus meos.

4. Et immiſit in os meum canticum novum, carmen Deo noſtro.

Videbunt multi, & timebunt: & ſperabunt in Domino.

5. Beatus vir, cujus eſt nomen Domini ſpes ejus: & non reſpexit in vanitates & inſanias falſas.

6. Multa feciſti tu Domine Deus meus mirabilia tua: & cogitationibus tuis non eſt qui ſimilis ſit tibi.

Annuntiavi & locutus ſum: multiplicati (c) ſunt ſuper numerum.

7. * Sacrificium & oblationem noluiſti (d): aures autem perfeciſti mihi. * Heb. 10. 5.

Holocauſtum & pro peccato non poſtulaſti:

8. Tunc

PSALM. XXXVIII. 2. & 3. (a) Symmachus *Capiſtrum* vertit. *A bonis*, Abſtinui ab omnibus lætis rebus, vel à licita & bona defenſione: unde & dolor meus incruduit, quòd me fraudarem debita defenſione. Id feci, ne darem improbis occaſionem calumniandi.

4. (b) Dum tacitus obmurmurabam.

6. (c) Hebr. *Breves & ad quatuor digitos, ſeu palmo menſurabiles. Subſtantia*, vita mea. *Ante te*, judicio tuo & recto & vero.

9. (d) Hebr. *Ne des me in opprobrium ſtulti*, Ne exponas me opprobrio ſtultis hominibus.

12. (e) Hebr. *Tineam*: quomodo tinea veſtem conſumit.

14. (f) Plagas relaxa; oſtende te mihi non ampliùs eſſe iratum: *Et ampliùs non ero*, in hac vita. His & aliis id unum inſinuatur, animum non reverti ad corpus in ſtatu præſentis vitæ.

PSALM. XXXIX. 2. (a) Vehementiſſimè, quod in illa vocum ingeminatione ſemper eſt intelligendum.

3. (b) Chriſtus ut caput Eccleſiæ loquitur, quam eduxit de lacu miſeriæ & damnationis, de luto fæcis, & *ſtatuit ſuper petram* ſanctæ humanitatis *pedes noſtros*, ac direxit ad ambulandum per gradus divinæ gratiæ.

6. (c) Hieron. *Plura ſunt quam ut enarrare queam opera tua*, multiplicatæ cogitationes.

7. (d) Aug. *Antiqui etiam, quando adhuc ſacrificium verum, quod fideles norunt, in figuris prænuntiabatur, celebrabant figuras futurorum, multi ſcientes, ſed plures ignorantes. Sacrificia ergo illa, tanquam verba promiſſiva, ablata ſunt. Quid eſt quod datum eſt completivum? Corpus quod noſtis, quod utinam, qui noſtis omnes, non ad judicium noveritis. Perfeciſti*, ita 70. aut *præparaſti*: quod autem in Hebr. legunt, *fodiſti*, aut *perforaſti*, negat Bellarminus hanc lectionem admitti oportere, quæ veritati myſterii, ut putat, repugnat. Quamvis voces iſtæ, *fodiſti, perfeciſti, præparaſti*; idem ſignificent, quod aptaſti, aut cavatas tribuiſti, ſeu dociles, *aut corpus, aures*. Omnia ſacrificiorum genera comme-

8. Tunc dixi: Ecce venio.

In capite (e) libri ſcriptum eſt de me

9. Ut facerem voluntatem tuam: Deus meus volui, & legem tuam in medio cordis mei.

10. Annuntiavi juſtitiam tuam in eccleſia magna, ecce labia mea non prohibebo: Domine tu ſciſti.

11. Juſtitiam tuam non abſcondi in corde meo: veritatem tuam & ſalutare tuum dixi.

Non abſcondi miſericordiam tuam, & veritatem tuam, à concilio multo.

12. Tu autem Domine ne longè facias miſerationes tuas à me: miſericordia tua & veritas tua ſemper ſuſceperunt me.

13. Quoniam circumdederunt me mala, quorum non eſt numerus: comprehenderunt me iniquitates meæ, & non potui ut viderem.

Multiplicatæ ſunt ſuper capillos capitis mei: & cor meum dereliquit (f) me.

14. Complaceat tibi Domine ut eruas me: * Domine, ad adjuvandum me reſpice. * Inf. 69. 2.

15. * Confundantur & revereantur ſimul qui quærunt animam meam, ut auferant eam. * Sup. 34. 4.

Convertantur retrorſùm, & revereantur qui volunt mihi mala.

16. Ferant (g) confeſtim confuſionem ſuam qui dicunt mihi: Euge, euge.

17. Exultent & lætentur ſuper te omnes quærentes te: & dicant ſemper: Magnificetur Dominus; qui diligunt ſalutare tuum.

18. Ego autem mendicus ſum, & pauper: Dominus ſolicitus (h) eſt mei.

Adjutor meus, & protector meus tu es: Deus meus, ne tardaveris.

PSALMUS XL.

Citatur hic Pſalmus à Chriſto Domino Joan. 13. de proditione Judæ: unde ex Chryſoſtomo explicari debet de Paſſione Chriſti.

1. In finem, Pſalmus ipſi David.

2. Beatus qui intelligit (a) ſuper egenum, & pauperem: in die mala liberabit eum Dominus.

3. Dominus conſervet (b) eum, & vivificet eum, & beatum faciat eum in terra: & non tradat eum in animam inimicorum ejus.

4. Dominus opem ferat illi ſuper lectum doloris ejus: univerſum ſtratum ejus verſaſti (c) in infirmitate ejus.

5. Ego dixi: Domine miſerere mei: ſana animam meam, quia peccavi tibi.

6. Inimici mei dixerunt mala mihi: Quando morietur, & peribit nomen ejus?

7. Et ſi ingrediebatur ut videret (d), vana loquebatur, cor ejus congregavit iniquitatem ſibi.

Egrediebatur foras, & loquebatur

8. In idipſum (e).

Adverſùm me ſuſurrabant omnes inimici mei: adverſùm me cogitabant mala mihi.

9. Verbum iniquum conſtituerunt (f) adverſùm me: Numquid qui dormit non adjiciet ut reſurgat?

10. * Etenim homo pacis meæ (g), in quo ſperavi: qui edebat panes meos, magnificavit ſuper me ſupplantationem. * Act. 1. 16.

11. Tu autem, Domine miſerere mei, & reſuſcita me: & retribuam eis (h).

12. In hoc cognovi quoniam voluiſti me: quoniam non gaudebit inimicus meus ſuper me.

13. Me

morat, pacificum, libationem, ſeu munus, holocauſtum, & pro peccato. *Aures autem*, Obedientiam Chriſti per aures deſignat Propheta. Paulus totum corpus exprimit cum 70. Auguſt. *Tempus eſt ut veniant quæ promittebantur, quia auferuntur ea per quæ promittebantur: det mihi modò gens Judaica ſacerdotem, ubi ſunt ſacrificia illorum?*

8. (e) Cùm Chriſtus ſit caput prædeſtinatorum; vel in limine ſacri voluminis id imprimis ſcriptum, ut redimeret genus humanum.

13. (f) Aug. *Quid mirum ſi cor tuum deſeratur à Deo tuo, quando ſeipſum deſeruit.*

16. (g) Hieron. *Pereant poſt confuſionem*. Propheta loquitur prædicendo, non optando.

18. (h) Auguſt. *Dando conſolare ut permaneas, auferendo corripis ne pereas; nuſquam tibi deeſt, tu illi noli deeſſe.*

PSALM. XL. 2. (a) Hieron. *Qui cogitat de paupere, & illo proſpicit.*

3. (b) Conſervabit vitam ejus, vivificabit per gratiam, & beatum faciet in terra viventium.

4. (c) Frequens eſt apud Hebr. perſonarum mutatio. *Verſaſti*, Verſabis: Deus confert omnia humanitatis officia in eum, *qui intelligit ſuper egenum.*

7. (d) Jungendum eſt cum præcedentibus ex Græco & Hebr. Si hæc ad Davidem in ſenſu litterali referantur, inimicus ejus aliud ore, aliud corde loquebatur.

8. (e) Simul omnes adverſùm me loquebantur: *Adverſùm me ſuſurrabant omnes unà congregati*, ex Hebræo.

9. (f) Hebr. *Verbum Belial*, res peſſima, res impietatis, peccatum ingens, decretum de morte Chriſti. *Numquid qui dormit*, fortè verba ſunt inimici; proſtratus eſt, non reſurget? Scribæ & Phariſæi Chriſti interficiendi conſilium ineunt; ſed Propheta divinam illam virtutem, qua Chriſtus ſe à mortuis excitavit, deſignat. Aut ſi ad Davidem ægrotantem in ſenſu litterali referas, hic ſenſus erit: An qui in lecto decumbit, non convaleſcet? Hebr. ſine interrogatione: *Qui decumbit, non addet ut reſurgat*. Caſus Davidis eſt abſque ſpe ulla boni exitus.

10. (g) Singularem deſignat amicum, forſitan Achitophel; id Chriſtus Judæ aptat. *Magnificavit*, Hier. *Levavit contra me plantam*: Inſigni fraude me ſupplantavit, conculcare me voluit. Aug. *Adverſus me ſtruxit inſidias.*

11. (h) Judæis quod merentur.

Digitized by Google

13. Me autem propter innocentiam ſuſcepiſti (i) : & confirmaſti me in conſpectu tuo in æternum.

14. Benedictus Dominus Deus Iſrael à ſæculo, & uſque in ſæculum : fiat, fiat (k).

PSALMUS XLI.

Erant præcipui inter cantores, quibus plures dati ſunt Pſalmi cantandi. Perſequente Saule, deſiderium ſuum videndæ domus Domini exprimit.

In finem,

1. Intellectus filiis Core.

2. QUemadmodum deſiderat (a) cervus ad fontes aquarum : ita deſiderat anima mea ad te Deus.

3. Sitivit anima mea ad Deum fortem vivum : quando veniam & apparebo ante faciem Dei?

4. Fuerunt mihi lacrymæ meæ (b) panes die ac nocte : dum dicitur mihi quotidie : Ubi eſt Deus tuus?

5. Hæc recordatus ſum, & effudi in me animam meam : quoniam tranſibo in locum tabernaculi admirabilis, uſque ad domum Dei :

In voce exultationis, & confeſſionis : ſonus epulantis.

6. Quare triſtis es anima mea? & quare conturbas me?

Spera in Deo, quoniam adhuc confitebor illi (c) : ſalutare vultus mei,

7. Et Deus meus.

Ad meipſum anima mea conturbata eſt : propterea memor ero tui de terra Jordanis (d), & Hermoniim à monte modico.

8. Abyſſus abyſſum invocat (e), in voce cataractarum tuarum.

Omnia excelſa tua, & fluctus tui ſuper me tranſierunt.

9. In die mandavit (f) Dominus miſericordiam ſuam, & nocte canticum ejus.

Apud me oratio Deo vitæ meæ,

10. Dicam Deo : Suſceptor meus es,

Quare oblitus es mei? & quare contriſtatus incedo, dum affligit me inimicus?

11. Dum confringuntur oſſa mea (g), exprobraverunt mihi qui tribulant me inimici mei.

Dum dicunt mihi per ſingulos dies : Ubi eſt Deus tuus?

12. Quare triſtis es anima mea? & quare conturbas me?

Spera in Deo, quoniam adhuc confitebor illi : ſalutare vultus mei, & Deus meus.

PSALMUS XLII.

Idem argumentum quod præcedentis : ſeipſum conſolatur in ſpe futuræ beatitudinis.

Pſalmus David.

1. JUdica me Deus (a), & diſcerne cauſam meam de gente non ſancta, ab homine iniquo & doloſo erue me.

2. Quia tu es Deus fortitudo mea : quare me repuliſti (b)? & quare triſtis incedo, dum affligit me inimicus?

3. Emitte lucem tuam (c) & veritatem tuam : ipſa me deduxerunt, & adduxerunt in montem ſanctum tuum, & in tabernacula tua.

4. Et introibo ad altare Dei : ad Deum qui lætificat juventutem meam (d).

Con-

13. (i) Hæc ad ſolum Chriſtum pertinent, quem Pater poſt reſurrectionem ſuſcepit; *& confirmavit in conſpectu ſuo in æternum*, ut ſubſtantiæ ſuæ imaginem. Aug. *Confirmaſti me in conſpectu tuo, infirmaſti in conſpectu hominum.*

14. (k) Hebr. *Amen, amen* : Firmum ſit, & firmum. Auditum ſermonem approbantes ea voce utebantur.

PSALM. XLI. 2. & 3. (a) Deſiderans accurrit ad fontes aquarum : unum verbum pro duobus interdum ponitur, brevitatis cauſa. *Fortem*, Hebr. *Deum*, *Deum vivum*. *Faciem Dei*; Ante arcam, in qua Deus ſuam præſentiam declarabat. Id quoque ritè exponitur de cœleſti patria. David renovat memoriam malorum quæ olim pertulerat.

4. & 5. (b) Hæ ipſæ me ſuſtentabant inſtar panis. *Effudi*; Laxavi dolori habenas. *Tabernaculi*; In cœleſte tabernaculum; vel ad litteram, ad locum orationis, ubi erat arca; tum erit exultatio & laudis confeſſio. *Epulantis*; Feſta celebrantis. Cœleſtem patriam comparat cum voce exultationis, qualis in conviviis ſolemnioribus, & in feſtis reſonabat.

6. (c) Sic dicam : Tu es ſalus mea : laudabo multùm illius ſalutare. *Deus meus* : Hieron. per exclamationem : *Deus meus*!

7. (d) Loca commemorat trans Jordanem, in quibus exul agebat ſub Saule; aut potiùs ſortem ſuam deplorat, quòd tam procul exulet à terra Jordanis, à monte Hermon.

8. (e) Aliæ ex aliis calamitates me obruerunt. *In voce*, aquis undique incurrentibus : ut fluctus fluctum impellit cum magno ſonitu, ſic adverſa ſeſe mutuò excipiebant.

9. (f) Mandabit, mittet conſolationem. *Canticum*; Apud me canam gratiarum actiones. Sic viciſſitudinem bonorum & malorum, triſtitiæ & conſolationis deſcribit, ut proſpera ex adverſis oriuntur. Promittit ſibi miſericordiam, quæ tunc occulta erat. Gr. *Oratio Deo vitæ meæ.*

11. (g) Dum voces iſtæ & probra quibus me afficiunt, oſſa mea & medullas penetrant.

PSALM. XLII. 1. (a) Suſcipe cauſam meam, litem meam cum gente impia dirime. *Non ſancta*, Iniqua erue me. Hebr. De gente immiſericorde. Aulam & comitatum Saulis videtur indicare.

2. (b) Sic mecum agis, quaſi me repuleris. Auguſt. *Quædam ſanat præſens colloquutio, reliqua purgat fidelis confeſſio. Forte in te volebat ſperare; ſpera in Dominum, non in te; ille ſit ſanitas in te; qui ſuſcepit vulnera propter te.*

3. (c) Fac ut veritas promiſſionum tuarum me deducat in montem. *Adduxerunt*, præteritum pro futuro, ut paſſim. Hier. *Deducent & adducent.*

4. (d) Hebr. *Deus exultationis meæ*. Vox Hebræa *Ghil*, גיל, varia eſt in Scripturis, unde variè illam interpretantur.

Confitebor tibi in cithara, Deus Deus meus:

5. Quare triſtis es anima mea? & quare conturbas me?

Spera in Deo, quoniam adhuc confitebor illi: ſalutare vultus mei, & Deus meus.

PSALMUS XLIII.

Continet pias Judæorum querelas in perſecutione, & videtur eſſe propheticus ita ut ſatis congruat perſecutioni Antiochi Machabæorum temporibus. Primùm commemorat accepta à Deo beneficia, tum mala quibus affliguntur.

1. In finem, filiis Core ad intellectum.

2. DEus auribus noſtris audivimus: patres noſtri annuntiaverunt nobis.

Opus, quod operatus es in diebus eorum, & in diebus antiquis.

3 Manus tua gentes diſperdidit, & plantaſti eos: afflixiſti populos, & expuliſti eos:

4. Nec enim in gladio ſuo poſſederunt terram, & brachium eorum non ſalvavit eos:

Sed dextera tua, & brachium tuum, & illuminatio vultus tui: quoniam complacuiſti in eis.

5. Tu es ipſe rex meus & Deus meus: qui mandas ſalutes Jacob (a).

6. In te inimicos noſtros ventilabimus cornu, & in nomine tuo ſpernemus inſurgentes in nobis.

7. Non enim in arcu meo ſperabo: & gladius meus non ſalvabit me.

8. Salvaſti enim nos de affligentibus nos: & odientes nos confudiſti.

9. In Deo laudabimur tota die: & in nomine tuo confitebimur in ſæculum.

10. Nunc autem repuliſti & confudiſti nos (b): & non egredieris Deus in virtutibus noſtris.

11. Avertiſti nos retrorsùm poſt inimicos noſtros: & qui oderunt nos, diripiebant ſibi.

12. Dediſti nos tamquam oves eſcarum: & in gentibus diſperſiſti nos.

13. Vendidiſti populum tuum ſine pretio (c): & non fuit multitudo in commutationibus eorum.

14. Poſuiſti nos opprobrium vicinis noſtris, ſubſannationem & deriſum his, qui ſunt in circuitu noſtro.

15. Poſuiſti nos in ſimilitudinem gentibus, commotionem capitis in populis.

16. Tota die verecundia mea contra me (d) eſt, & confuſio faciei meæ cooperuit me,

17. A voce exprobrantis & obloquentis, à facie inimici & perſequentis.

18. Hæc omnia venerunt ſuper nos, nec obliti ſumus (e) te: & iniquè non egimus in teſtamento tuo.

19. Et non receſſit retro cor noſtrum: & declinaſti (f) ſemitas noſtras à via tua.

20. Quoniam humiliaſti (g) nos in loco afflictionis, & cooperuit nos umbra mortis.

21. Si obliti ſumus nomen Dei noſtri, & ſi expandimus manus noſtras ad deum alienum:

22. Nonne Deus requiret iſta? ipſe enim novit abſcondita cordis.

* Quoniam propter te mortificamur tota die: æſtimati ſumus ſicut oves (h) occiſionis. * Rom. 8. 36.

23. Exurge, quare obdormis Domine? exurge, & ne repellas in finem.

24. Quare faciem tuam avertis, obliviſceris inopiæ noſtræ & tribulationis noſtræ?

25. Quoniam humiliata eſt in pulvere anima noſtra: conglutinatus eſt in terra venter noſter.

26. Exurge Domine, adjuva nos: & redime nos propter nomen tuum.

PSAL-

PSALM. XLIII. 5. (a) Hebr. *Præcipe ſalutes Jacob*: Eripe Jacob de tantis tribulationibus, qui toties nos juſſu tuo ſalvaſti.

10. & 11. (b) Aliter nunc te geris erga nos: ſi hoſtes invadimus, non egrederis nobiſcum. *Virtutibus*, Exercitibus; non protegis nos ut ſolebas. *Avertiſti*, Vertiſti nos in fugam.

13. (c) Vili pretio. Tempore Antiochi id factum. *Multitudo*, Eadem geminatur ſententia. Hebr. *Et non multiplicaſti in pretiis eorum*: Quaſi pro nihilo vendunt nos. Hæc Auguſt. Martyribus & Eccleſiæ naſcenti applicat.

16. & 17. (d) Ante oculos eſt ignominia noſtra: vel quiſque commemorat peccata ſua, non tantùm univerſæ plebis. *Exprobrantis*, Propter inimicos.

18. (e) Hæc tantùm conveniunt Judæis poſt captivitatem, & temporibus Machabæorum. Hebr. *Nec prævaricati ſumus in fœdus tuum.*

19. (f) Hier. *Nec declinaverunt greſſus noſtri*; Non permiſiſti nos declinare à ſemitis tuis.

20. (g) Hieron. *Abjeciſti nos in loco draconum*, In deſerto, quò fugerunt Mathathias & filii ejus. Vox, *Quoniam*, ſæpe redundat in Hebræo, ut in Græco. *Umbra mortis*, in ſcriptura non rarò ſignificat miſerandam ſervitutem, aut calamitatem. Auguſt. *Hæc enim mortalitas; umbra mortis eſt; Vera mors eſt, damnatio cum diabolo.*

22. (h) Occiſioni deſtinatæ: nam genitivi caſus regimen interdum cauſam finalem denotat: trucidamur ut victimæ.

PSALMUS XLIV.

Nuptiæ Chriſti & Eccleſiæ ſub perſona Salomonis pulchrè in hoc ſpiritali Epitalamio exprimuntur: favet finis tituli, Pro dilecto: *Hieron. vertit*, Pro filiis: *in Vulgata*, Pro iis qui commutabuntur, *ab idololatria ſcilicet ad fidem. Pſalmus hiſtoricus eſt, quando Salomon duxit filiam Pharaonis; ſimul & propheticus de Chriſto & Eccleſia. Ex Hebr.* Canticum amorum, *qui caſti ſunt ac pudici; unde &* erudiens carmen *inſcribitur.*

1. In finem, pro iis qui commutabuntur, filiis Core, ad intellectum, Canticum pro dilecto.

2. ERuctavit (a) cor meum verbum bonum: dico ego opera mea regi:
Lingua mea calamus, ſcribæ velociter ſcribentis.

3. Specioſus forma præ filiis hominum, diffuſa eſt gratia (b) in labiis tuis: propterea benedixit te Deus in æternum.

4. Accingere gladio tuo ſuper femur tuum, potentiſſime.

5. Specie tua & pulchritudine tua intende, proſperè procede (c) & regna,
Propter veritatem & manſuetudinem, & juſtitiam: & deducet te mirabiliter dextera tua.

6. Sagittæ tuæ acutæ (d), populi ſub te cadent, in corda inimicorum regis.

7. * Sedes tua Deus (e) in ſæculum ſæculi: virga directionis, virga regni tui. * Heb. 1. 8.

8. Dilexiſti juſtitiam, & odiſti iniquitatem: propterea unxit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ præ conſortibus (f) tuis.

9. Myrrha, & gutta (g), & caſia à veſtimentis tuis, à domibus eburneis: ex quibus delectaverunt te

10. Filiæ regum in honore tuo.
Aſtitit regina à dextris tuis in veſtitu deaurato, circumdata varietate.

11. Audi filia (h), & vide, & inclina aurem tuam: & obliviſcere populum tuum, & domum patris tui.

12. Et concupiſcet rex decorem tuum: quoniam ipſe eſt Dominus Deus tuus (i); & adorabunt eum.

13. Et filiæ Tyri in muneribus (k) vultum tuum deprecabuntur, omnes divites plebis.

14. Om-

PSALM. XLIV. 2. (a) Eructat animus in plenitudine, & lingua quæ mente concepta ſunt profert velociter, *ut calamus ſcribæ*. Chryſ. *Spiritu plenus ſpiritalia profudit, talia eructavit, qualia comedit*. *Regi*, Salomoni, cui ſacrum hoc canticum dicatum eſt, ut typo Chriſti, ad cujus gloriam fuit compoſitum. Unde Rabbini vetuſtiores & Targum ipſum hunc pſalmum de Meſſia interpretantur. Varias ejus dotes ac plenam ejus benedictionem, pulchritudinem, cœleſtem doctrinam, victoriam de hoſte humani generis, imperium latè propagatum deinceps proſequitur. Auguſt. *Quod lingua dicitur; ſonat & tranſit: quod ſcribitur, manet: cùm ergo Deus dicat verbum, & verbum quod dicitur, non ſonet, nec tranſeat, ſed & dicatur & maneat, ſcriptis hoc maluit Deus comparare quam ſonis.*

3. (b) Aug. *Ille veniens cum gratia non exigit quod debebatur, ſolvit quod non debebat, propterea quod Deus illum benedixerit*. Quia formoſus increata & creata pulchritudine, ideò dilexit eum Deus in æternum.

5. (c) Veni regnum auſpicaturus cum ſplendore & magnificentia. *Regna*; Regnum ejus eſt florentiſſimum, in quo vera juſtitia & manſuetudo vigent; illud quoque eſt mirabile, in quo patefacta veritate, peccatorum indulgentia cum juſtitia conjuncta eſt. Addit figurato ſermone ſagittas, gladium, arma; cùm tamen ſolo decore, manſuetudine, & juſtitia ſit futurus victor. Cum his virtutibus regnabis; virtus tua ſola ſufficit, & dextera tua; ſic regnum tuum conſtituis in fidelibus, per veritatem verbi tui & promiſſorum, per amoris tui unctionem cum præceptorum æquitate conjunctis. Hebr. *Equita ſuper verbum veritatis*: perfer ergò ad gentes verbum quod docet veritatem.

6. (d) Ordo verborum inverſus, qui ita videtur diſponendus: *Sagitta tua acuta*, jactæ nimirùm & infixæ *in corda inimicorum tuorum*, non ut interficias, ſed ut ad te pertrahas. Sagittæ illæ verbum Dei efficax & penetrans corda indicant. Aug. *Verba cor transfigentia, amorem excitantia.*

7. (e) O Deus! (ergo Chriſtus quem alloquitur, Deus eſt; hæc enim ad Chriſtum pertinere docet Paulus: Hebr. 1.) thronus tuus ſtabilis erit & æternus.

8. (f) Qui tuo nomine cenſentur, & ſunt Chriſtiani. *Unxit te Deus*, vertit Aquila vocandi caſu. Sic vertit Euſebius lib. 5. Demonſtrationis Evangelicæ ita ut perſona uncta diſtincta ſit ab ungente, & utraque Dei nomine appelletur. 70. vertunt ὁ Θεὸς; quod illis eſt uſitatiſſimum, ut Pſal. 138. *Mihi autem honorati ſunt amici tui, Deus*. Unxit Deus filium ratione humanitatis. Illud ſapienter obſervat Illuſtr. Meldenſis Epiſc. in ſupplemento in Pſalmos, id perperàm à Grotio notatum, vocem, *Elohim*, ad Salomonem referri, quæ *principem* quoque ſignificat; nam in Scripturis vox illa in plurali numero uſurpatur, cùm *judices* aut *principes* deſignat, ut in Pſal. 8. Sed in ſingulari numero ſemper Deum verum ſignificat, ut in principio Geneſeos. In hoc autem Pſalmo quem exponimus, cum ſingulari conjungitur. Hanc regulam proponunt Irenæus L. 3. cap. 6. & 7. Athanaſius de Decretis Nicænæ Synodi. Quod autem opponunt illud Exodi 7. 1. *Conſtitui te Deum Pharaonis*, hoc ipſum nihil eſt: nam in eo loco vox illa pro Deo abſolutè ſumitur: mox enim ſequitur: *Et Aaron frater tuus erit Propheta tuus*: Deus autem ſolus habet prophetas, Moyſes perſonam Dei gerebat erga Pharaonem. Quòd autem Grotius hujus loci vim ſic conatur eludere: *Deus ipſe eſt ſedes tua perpetua*; hoc eſt, Deus ipſe te in regno numquam defuturo ſuſtentabit; hoc, inquam, nullo argumento contra Apoſtoli auctoritatem, & omnium ſanctorum Patrum conſenſum comminiſcitur. Atque ex hoc ipſo loco Origenes teſtatur Lib. 1. contra Celſum convictum à ſe Judæum fuiſſe; qui eò tandem ſe recepit: hæc verba, *ſedes tua Deus*, ad hujus mundi conditorem; hæc autem, *dilexiſti juſtitiam*, ad Chriſtum referri oportere: adeò ut ſtatim variaret perſonam, ne Chriſtum Deum eſſe fateri cogeretur.

9. (g) Liquorem ſeu caſiam, aut cinnamomum ſignificat. Chriſtum ut ſponſum deſcribit virtutum omnium odore perfuſum, quo nationes omnes ad ſe pertraxit. Domus eburnea ſacras ædes deſignat.

11. (h) Vox Patris ad Eccleſiam, ut ad Filii ſponſam charitate & veſte deauratam, & aliis ornatam virtutibus. *Populum*: Mores & doctrinam populi Gentium.

12. (i) Sponſus vocatur Deus ſponſæ, magno quidem argumento hunc Pſalmum ad Chriſtum, magis quàm ad Salomonem, pertinere. *Adorabunt*, Hebr. *Et adora eum*, pro *Adorabis*: Chald. *Adorabis*.

13. (k) Aug. *Filia Tyri, Filia gentium, venite cum muneribus ad eum qui dicit, Miſericordiam volo magis quam ſacrificium.*

14. Omnis gloria ejus filiæ regis ab intùs (l), in fimbriis aureis.

15. Circumamicta varietatibus.

Adducentur regi virgines poſt eam: proximæ ejus afferentur tibi.

16. Afferentur in lætitia & exultatione: adducentur in templum regis.

17. Pro patribus (m) tuis nati ſunt tibi filii: conſtitues eos principes ſuper omnem terram.

18. Memores erunt nominis tui in omni generatione & generationem.

Propterea populi confitebuntur (n) tibi in æternum, & in ſæculum ſæculi.

PSALMUS XLV.

De Eccleſia perſecutione & liberatione agit, quæ res erat ſub Davide valdè occulta. Vox Hebræa Alamoth, *aquè obſcura: fortè eſt nomen inſtrumenti muſici. Deum eſſe Eccleſiæ ſuæ præſidium, & nuſquam deeſſe ſuis, Propheta docet.*

1. In finem, filiis Core, pro arcanis.

2. DEus noſter refugium, & virtus: adjutor in tribulationibus, quæ invenerunt nos nimis (a).

3. Propterea non timebimus dum turbabitur (b) terra: & transferentur montes in cor maris.

4. Sonuerunt & turbatæ ſunt aquæ (c) eorum: conturbati ſunt montes in fortitudine ejus.

5. Fluminis (d) impetus lætificat civitatem Dei: ſanctificavit tabernaculum ſuum Altiſſimus.

6. Deus, in medio (e) ejus, non commovebitur: adjuvabit eam Deus manè diluculò.

7. Conturbatæ ſunt gentes (f), & inclinata ſunt regna: dedit vocem ſuam, mota eſt terra.

8. Dominus virtutum nobiſcum: ſuſceptor noſter Deus Jacob.

9. Venite, & videte opera Domini, quæ poſuit prodigia ſuper terram (g):

10. Auferens bella uſque ad finem terræ.

Arcum conteret, & confringet arma: & ſcuta comburet igni.

11. Vacate, & videte (h) quoniam ego ſum Deus: exaltabor in gentibus, & exaltabor in terra.

12. Dominus virtutum nobiſcum: ſuſceptor noſter Deus Jacob.

PSALMUS XLVI.

Argumentum eſt ſenſu quodam litteralis de Davide victore: ſed propriè Chriſti victoriam & aſcenſionem deſcribit. Priores verſus Davidi ſatis aptè conveniunt: ſed ſextus & qui ſequuntur, ad Chriſtum triumphantem omninò pertinent.

1. In finem, pro filiis Core Pſalmus.

2. OMnes Gentes plaudite manibus: jubilate (a) Deo in voce exultationis.

3. Quoniam Dominus excelſus, terribilis: Rex magnus ſuper omnem terram.

4. Subjecit populos nobis: & gentes ſub pedibus noſtris.

5. Elegit nobis hæreditatem ſuam (b): ſpeciem Jacob, quam dilexit.

6. Aſcen-

14. (l) Nativa pulchritudine prædita eſt, *Varietatibus*, Hieron. *In ſcutulatis ducitur ad Regem*. Scutulatæ veſtes ſunt verſicolores, opere plumario aut pictæ, aut textæ. Adductæ ſunt virgines ad Eccleſiam jam conſtitutam, cum ea indivulsè conjunctæ.

17. (m) Judæis ſucceſſerunt gentes; id præcipuè ſpectat ad Chriſtum.

18. (n) Laudabunt te, quæ vox rarò de homine uſurpatur. Nomen Chriſti ſanctificabitur inter gentes.

PSALM. XLV. 2. (a) Hebr. *Auxilium in tribulationibus inventum eſt nimis*.

3. (b) Cùm Evangelium fuit prædicatum, montes ſæculi ac potentes vehementer commovit; fortè etiam de extremo loquitur judicio, & ſævam deſcribit tempeſtatem. Populi Dei, vel Eccleſiæ ſingularis in Deum fiducia figuratè exprimitur.

4. (c) Hebr. *Sonabunt aquæ ejus*, ſeu mare. Eſt in Hebræo ſingulare *ejus*, nempè maris. *Non timebimus*, etiam ſi terra tremat, aut exundet mare: nam *Deus noſter eſt refugium noſtrum & virtus*.

5. (d) Jam aquis agitati maris opponit dulcium aquarum flumen, unde juſti in hac vita bibere incipiunt, earum ubertate inebriandi, cùm cœleſti civitati, quam inundat hic fluvius, inſerentur. *Impetus*, Hieron. *Diviſiones*, ſeu *rivi* ex Hebræo. Gelon & Siloe leniter fluentes irrigant Jeruſalem, quæ eſt tabernaculum Altiſſimi. Fluminis lenis impetus lætificat & irrigat Eccleſiam Dei.

6. (e) Idcircò non commovebitur ipſa civitas: cur non timeat Eccleſia tot agitata fluctibus, hanc affert cauſam, quia Deus eſt in medio ejus: quodque per figuras expreſſit, mox apertè declarat. *Diluculo*, Cum magna providentia eam firmam efficit, & fixum habet ſtatum, non commovebitur loco ſuo.

7. (f) Deo pro nobis ſtante, trepidaverunt gentes Eccleſiæ inimicæ: cùm *Dominus dedit vocem ſuam*, quæ orbem in Idololatriam demerſum commovit. *Inclinata*, Aug. *Iam non erecta ut ſuperbirent, ſed inclinata ut adorarent*.

9. (g) Hæc Prophetia impleri cœpta eſt, cùm Imperatores Chriſti fidem amplexi ſunt.

11. (h) Videtur Deus nos adhortari, ut in tranquillitate & puritate animi prodigia à Deo facta in converſione gentium contemplemur: nam ut radii ſolis non ſufficiunt ut videamus, niſi purus & ſanus ſit oculus; ſic miracula nobis non proſunt, niſi adſit cordis munditiès. Hebr. *Ceſſate & ſcitote*. Convertit ſermonem ſuum ad hoſtes populi Dei, ſeu Eccleſiæ, qui Dei virtutem non reputabant: vel potiùs eſt exhortatio ad fideles.

2. (a) Jubilus eſt vox vincentis. Aug. *Concordent manus & lingua; illa confiteatur, illæ operentur*. PSALM. XLVI.

5. (b) Quidquid ſpecioſum erat, in familia Jacob ſelegit. *Speciem*, Hieron. *Gloriam*. In locum ſuum arca aſportata, hunc pſalmum compoſitum volunt. 2. Reg. 6. Deus elegit Eccleſiam, quæ eſt illius hæreditas. Aug.

* 1. Reg. 6. 15. 6. * Aſcendit Deus (c) in jubilo , & Dominus in voce tubæ.

7. Pſallite Deo noſtro , pſallite: pſallite Regi noſtro , pſallite.

8. Quoniam Rex omnis terræ Deus : pſallite ſapienter (d)

9 Regnabit Deus ſuper gentes (e) : Deus ſedet ſuper ſedem ſanctam ſuam.

10. Principes populorum congregati (f) ſunt cum Deo Abraham : quoniam dii fortes terræ vehementer elevati ſunt.

PSALMUS XLVII.

Canebatur die Lunæ . Quòd ſi hic Pſalmus ſit ipſius Davidis , is eſt propheticus , ſive ob ædificationem Jeruſalem poſt reditum à captivitate , ſive de Eccleſia ſit intelligendus . Fors eſt ut Pſalmus poſt fuſum Sennacherib ſit compoſitus , vel tempore Joſaphat ; ac ſub victoria illius typo deſcribitur initium naſcentis Eccleſiæ.

1. Pſalmus Cantici filiis Core ſecunda ſabbati.

2. MAgnus Dominus , & laudabilis nimis in civitate (a) Dei noſtri , in monte ſancto ejus.

3. Fundatur exultatione univerſæ terræ mons Sion (b) , latera Aquilonis , civitas Regis magni.

4. Deus in domibus ejus cognoſcetur (c) , cùm ſuſcipiet eam.

5. Quoniam ecce reges terræ (d) congregati ſunt : convenerunt in unum.

6. Ipſi videntes ſic admirati ſunt , conturbati ſunt, commoti ſunt:

7. Tremor apprehendit eos.

Ibi dolores ut parturientis,

8. In ſpiritu vehementi conteres naves Tharſis (e).

9. Sicut audivimus , ſic vidimus (f) in civitate Domini virtutum , in civitate Dei noſtri: Deus fundavit eam in æternum.

10. Suſcepimus Deus miſericordiam tuam (g) , in medio templi tui.

11. Secundùm nomen tuum Deus , ſic & laus tua (h) in fines terræ : juſtitia plena eſt dextera tua.

12. Lætetur mons Sion , & exultent filiæ (i) Judæ, propter judicia tua , Domine.

13. Circumdate Sion, & complectimini eam: narrate in turribus ejus.

14. Ponite (k) corda veſtra in virtute ejus : & diſtribuite domos ejus , ut enarretis in progenie altera.

15. Quoniam hic eſt Deus , Deus noſter in æternum , & in ſæculum ſæculi : ipſe reget nos in ſæcula.

PSAL-

Non enim illi ſufficit unam gentem habere ſub ſe : ideò protinus ex latere dedit , ut emeret orbem terrarum.

6. (c) Chriſtus aſcendit vi ſua *in jubilo* Angelorum. Hebræi hæc de arca exponunt ; *Aſcendit Deus* , cùm celebrarentur ſacri conventus in templo.

8. (d) Hieron. *Erudite* . Seu ipſa ſpecies carmina , ſeu artem ipſam canendi. Is ſapienter canit , aut pſallit, cui divina verba ſapiunt. Aug. *Non quæramus ſonum auris , ſed lumen cordis*. Caſſiodorus exponens hunc verſiculum , *Non ſolum* , inquit , *cantantes pſallere debemus, ſed intelligentes: nemo enim ſapienter facit , qui non intelligit:* quod non eſt ita intelligendum , quaſi nullius ſint fructus preces in peregrina & ignota lingua fuſæ : duplex enim eſt attentio , una ſolis intelligentibus propria, quæ in verba, & in ſenſum verborum dirigitur : altera longè præſtantior , quæ mentis aciem in Deum , qui eſt finis orationis , intendit . Ille intelligenter orat , qui Deum quem orat , intento animo contemplatur . Hebr. *Quotquot intelligitis* , quicumque eſtis periti canendi.

9. (e) Deus totum orbem redegit ſub poteſtatem Filii ſui.

10. (f) Hebr. *Adjunxerunt ſe populo Dei Abraham* , in unitatem fidei . *Dii* , Gr. τῶ Θεῶ , in genitivo caſu. Iſraelitæ quos Deus fortes efficit. *Elevati* , quia dæmones in hominum perniciem armati , vehementer elati , jam erant debellandi . Hebr *Quoniam Dei ſunt ſcuta terræ* , vel clypei terræ ; protectio Dei extenditur ad univerſam terram.

PSALM. XLVII. 2. (a) Civitas ſancta ipſam Eccleſiam deſignat : hujus figura fuit Jeruſalem in duas diviſa partes , una ad Aquilonem , altera ad Auſtrum vergebat . In omnibus quidem laudandus eſt Deus , præcipuè tamen in Eccleſiæ ſuæ gubernatione.

3. (b) In cujus aquilonari latere ſita eſt Jeruſalem urbs magni Regis , ſeu Dei , quæ eſt ornamentum & gaudium univerſæ terræ . Verba illa , *Fundatur exultatione* , vertit Hieron. *ſpecioſo germine* ; pulchris ſtat radicibus . 70. *Bene fundata exultatione* , benè radicato gaudio.

4. (c) Hebr. *Deus in palatiis ejus agnitus eſt , in arcem ſublimem*. Etſi Jeroſolyma palatiis & ædibus refulget , & turres habet munitas , uni tamen Deo innititur, non ſuis arcibus.

5. (d) Qui ſubditi erant Sennacherib , aut illius fœderati. Sed & reges, aut principes terræ adversùs Eccleſiam convenerunt, iique ſunt vehementer conturbati.

8. (e) Magni maris . Ut ventus vehemens conterit naves , ſic Deus hoſtilem exercitum proſtravit . De Eccleſia loquitur, principes conturbabuntur ſalutari pœnitentia : & ventus vehemens , *Spiritus* , conteret claſſem impietatis . Ex Hebr. *Quaſi vento Orientali , qui conteres naves Tharſis , diſſipati ſunt*.

9. (f) Ut ab Iſaia prædictum, ſic impletum vidimus. *Fundavit* , propheticè dictum de Eccleſia ſuper petram fundata. Hinc Aug. Si ergo Deus fundavit eam in æternum , quid times ne cadat firmamentum ? Audivimus Dei promiſſa per Prophetas , vidimus ea impleta , non in terrena Jeruſalem , quæ deſtructa eſt , ſed in Eccleſia quam Deus fundavit in æternum . Audivit in promiſſionibus , videt in exhibitionibus ; audivit in Prophetia , videt in Evangelio.

10. (g) Beneficia ex Dei miſericordia profecta : *In medio* Eccleſiæ , ita ut ad liberationem Jeruſalem Ezechiæ temporibus hæc referat . *Suſcepimus* , Iſaiæ prophetiam , quæ lecta eſt in publico cœtu. Hebr. *Conſideravimus miſericordiam tuam* ; alii , *Expectavimus in medio templi tui* , ubi erat arca.

11. (h) Talem te præſtas , qualis prædicaris. *Juſtitia:* Omnes agnoſcunt æquitatem tuam in ſervandis fidelibus, in gubernanda Eccleſia.

12. (i) Oppida vicina Jeroſolymis , vel animæ chriſtianæ . Propter ultionem de impiis . *Judicia* , ita ut omnes intelligant invictum robur huic ſanctæ civitati à Deo conceſſum fuiſſe.

14. (k) Cogitate ſeriò quanta ſit virtus & firmitas ejus civitatis . *Domos ejus* , quæ propagabuntur in ſæcula. Hujus civitatis Deus princeps , ſubditi fideles ex omnibus gentibus congregati , civitas toto orbe diffuſa ;

PSALMUS XLVIII.

Argumentum eſt adhortatio ad contemptum ſæculi.

1. In finem, filiis Core Pſalmus.

2. Audite hæc omnes Gentes: auribus percipite omnes, qui habitatis orbem:

3. Quique terrigenæ (a), & filii hominum: ſimul in unum dives & pauper.

4. Os meum loquetur ſapientiam: & meditatio cordis mei prudentiam.

* Pſ. 77. 2. Matt. 13. 35. 5. * Inclinabo (b) in parabolam aurem meam: aperiam in pſalterio propoſitionem meam.

6. Cur timebo in die mala (c)? iniquitas calcanei mei circumdabit me.

7. Qui confidunt in virtute ſua (d): & in multitudine divitiarum ſuarum gloriantur.

8. Frater non redimit, redimet homo: non dabit Deo placationem ſuam (e).

9. Et pretium redemptionis animæ ſuæ (f): & laborabit in æternum,

10. Et vivet adhuc in finem.

11. Non videbit interitum (g), cùm viderit ſapientes morientes: ſimul inſipiens, & ſtultus peribunt.

Et relinquent alienis divitias ſuas:

12. Et ſepulchra eorum domus illorum in æternum.

Tabernacula eorum in progenie, & progenie: vocaverunt nomina ſua in terris ſuis (h).

13. Et homo, cùm in honore eſſet, non intellexit: comparatus eſt jumentis inſipientibus, & ſimilis factus eſt illis.

14. Hæc via illorum ſcandalum (i) ipſis: & poſteà in ore ſuo complacebunt.

15. Sicut oves in inferno poſiti ſunt: mors depaſcet eos.

Et dominabuntur (k) eorum juſti in matutino: & auxilium eorum veteraſcet in inferno à gloria eorum.

16. Verumtamen Deus redimet (l) animam meam de manu inferi, cùm acceperit me.

17. Ne timueris cùm dives factus fuerit homo: & cùm multiplicata fuerit gloria domus ejus.

18. Quoniam cùm interierit, non ſumet omnia: neque deſcendet cum eo gloria ejus.

19. Quia anima ejus (m) in vita ipſius benedicetur: confitebitur tibi cùm benefeceris ei.

20. Introibit uſque in progenies patrum ſuorum (n): & uſque in æternum non videbit lumen.

21. Homo, cùm in honore eſſet, non intellexit: comparatus eſt jumentis inſipientibus, & ſimilis factus eſt illis.

PSALMUS XLIX.

Utrum Pſalmos qui Aſaph nomine inſcribuntur, compoſuerit, an verò ut præcentor eos cecinerit, dubitatur. Lib. 2. Paralip. 29. Propheta appellatur. Argumentum hujus Pſalmi videtur eſſe duplex Chriſti adventus. Pſalmus eſt propheticus & moralis.

1. Pſalmus Aſaph.

Deus deorum (a) Dominus locutus eſt: & vocavit terram.

A ſolis

Apoſtoli & eorum ſucceſſores, quaſi muri ſunt & turres ejus inexpugnabiles.

PSALM. XLVIII. 3. (a) Hebr. *Etiam filii hominis, etiam filii viri*: plebeji & nobiles; filios hominis vocat plebejos; filios viri, nobiles. Auguſt. *Dixit in alio Pſalmo: Edent pauperes & ſaturabuntur: Quid edunt? Quod ſciunt fideles: Quomodo ſaturabuntur? Imitando paſſionem Domini ſui, & non ſine cauſa accipiendo pretium ſuum.*

5. (b) Ad hanc doctrinam quæ obſcura eſt, *inclinabo aurem meam*, & rem totam aperiam *in pſalterio*.

6. (c) Hieron. *In diebus malis*, mortis ſcilicet: Quid me ſecurum faciet in die judicii? *Circumdabit*: Mors in peccato circumdat hominem, qui confidit in divitiis ſuis, aut in viribus. Alii hanc partem verſiculi cum quatuor ſequentibus conjungunt: Ut quid pertimeſcerem eos, qui mihi tendunt inſidias, qui ita me urgent ut premant calcaneum, & undique ingruunt?

7. (d) Illi timeant mortem, qui confidunt in opibus ſuis; timeant illi tempore adverſo.

8. (e) Hebraiſmus, Non redimet quivis homo: nam repetenda eſt negatio: Hebr. *Fratrem non redimendo redimet vir. Non dabit, &c.* Non placabit Deum pro alio, nec pro ſe ipſo.

9. (f) Hebr. *Et pretioſa erit redemptio animæ ipſorum.* Nimii ſiquidem pretii eſt redimi à morte animas ipſorum. *In æternum*: Is ſcilicet qui confidit in virtute ſua, laborabit in anguſtiis *æternis*. Quàm ii ſtultè agant nos docet, cùm divitiæ nos à morte redimere non valeant. *In finem*, Hebr. *Et definet in ſæculum.*

11. (g) Ironicè dictum: putat ſe in æternum victurum: *Cùm viderit ſapientes morientes*, & commune omnium fatum.

12. (h) Magnas extruxerunt domos, ita ut nomina ſua darent poſſeſſionibus ſuis: hoc unum relinquunt gloriæ ſuæ monumentum. Hebr. *Vocaverunt nominibus ſuis terras*: Indiderunt nomina ſua regionibus.

14. (i) Hieron. *Hæc via inſipientiæ illorum, qui more belluarum vivunt*: Quod ipſis erit ſcandalo & offendiculo. *Complacebunt*: In vanis & fluxis rebus, ac cupiditatibus ſibi ſtultè placebunt. Hebr. *Poſteri eorum in ore ipſorum ibunt*, idem ſentiunt, & idem ſequuntur.

15. (k) Poſt mortem apparebit quantùm juſti præſtent impiis, *in matutino* magnæ illius æternitatis. *Veteraſcet*, Hieron. *Figura eorum conteretur*: ſpecies eorum, evanida gloria quæ nihil habet ſolidi, in ſepulchro evaneſcet: *Auxilium eorum*, opes in quibus confidebant.

16. (l) Jam de bonis in Deum ſperantibus loquitur, quos Deus transfert in vitam æternam: ſecùs, qui ſperat in Domino, nihilo plus haberet, quàm impii, neque præfationi reſponderet Pſalmi doctrina. *Cùm acceperit*, Hebr. *Quoniam ſuſcepit me*: Reſurgere me faciet ad vitam, quia aſſumpſit me ut unum è ſuis.

19. (m) Ille dives ſibi blandietur. *Benedicetur, laudabitur*. Ita 70. Plaudent tibi, ò dives, qui divitiis tuis confidis.

20. (n) Morietur, Hebr. *Uſque ad ætatem patrum ſuorum*: Deſcendet in ſepulchrum cum patribus ſuis.

1. (a) Primus Chriſti adventus his verbis annunciatur. Eſt verè Deus, & Deus principum terræ. PSALM. XLIX.

A ſolis ortu uſque ad occaſum:

2. Ex Sion ſpecies decoris ejus (b).

3. Deus manifeſtè veniet: Deus noſter & non ſilebit (c).

Ignis in conſpectu ejus exardeſcet: & in circuitu ejus tempeſtas valida.

4. Advocabit cœlum deſursùm, & terram diſcernere populum ſuum.

5. Congregate illi ſanctos ejus (d): qui ordinant teſtamentum ejus ſuper ſacrificia.

6. Et annuntiabunt cœli (e) juſtitiam ejus: quoniam Deus judex eſt.

7. Audi populus meus, & loquar: Iſrael, & teſtificabor tibi: Deus Deus tuus ego ſum.

8. Non in ſacrificiis tuis arguam te (f): holocauſta autem tua in conſpectu meo ſunt ſemper.

9. Non accipiam de domo tua vitulos: neque de gregibus tuis hircos:

10. Quoniam meæ ſunt omnes feræ ſilvarum, jumenta in montibus & boves.

11. Cognovi omnia volatilia cœli: & pulchritudo agri mecum eſt.

12. Si eſuriero, non dicam tibi: meus eſt enim orbis terræ, & plenitudo ejus.

13. Numquid manducabo carnes taurorum? aut ſanguinem hircorum potabo?

14. Immola Deo ſacrificium laudis: & redde Altiſſimo vota tua.

15. Et invoca me in die tribulationis: eruam te, & honorificabis me.

16. Peccatori autem dixit Deus: Quare tu enarras juſtitias meas (g), & aſſumis teſtamentum meum per os tuum?

17. Tu verò odiſti diſciplinam: & projeciſti ſermones meos retrorsùm.

18. Si videbas furem, currebas cum eo: & cum adulteris portionem tuam ponebas.

19. Os tuum abundavit malitia: & lingua tua concinnabat dolos.

20. Sedens adversùs fratrem tuum loquebaris, & adversùs filium matris tuæ ponebas ſcandalum (h).

21. Hæc feciſti, & tacui.

Exiſtimaſti inique quòd ero tui ſimilis: arguam te, & ſtatuam contra faciem tuam.

22. Intelligite (i) hæc qui obliviſcimini Deum: nequando rapiat, & non ſit qui eripiat.

23. Sacrificium laudis honorificabit me (k): & illic iter, quò oſtendam illi ſalutare Dei.

PSALMUS L.

Poſtquam ingreſſus eſſet ad Bethſabee: per ingreſſum illum denotatur cauſa adventus Prophetæ.

1. In finem, Pſalmus David.

2. Cùm venit ad eum Nathan Propheta, quando intravit ad Bethſabee. (2. *Reg.* 12.)

3. MIſerere mei Deus, ſecundùm magnam miſericordiam tuam (a).

Et ſecundùm multitudinem miſerationum tuarum, dele iniquitatem meam.

4. Ampliùs lava me (b) ab iniquitate mea: & à peccato meo munda me.

5. Quoniam iniquitatem meam ego cognoſco: & à peccatum meum contra me eſt ſemper.

6. Tibi ſoli peccavi (c), & malum coram te feci: * ut juſtificeris in ſermonibus tuis, & vincas cùm judicaris. * *Rom.* 3. 4.

7. Ecce

2. (b) Decor virtutum & divinitatis Chriſti ex Sion per Apoſtolos cœpit coruſcare: Imò Chriſtus in Sion cœpit vocare omnes gentes ad lumen Evangelii.

3. (c) Cum gloria veniet in ſecundo adventu. Verbum quod non aperuit os ſuum, cùm duceretur ad mortem, non ſilebit cùm judicabit orbem terrarum.

5. (d) Per *ſanctos*, intelligi poſſunt vel ſacerdotes, *qui ordinant teſtamentum*; Hieron. *Qui feriunt pactum meum*, qui ritum ſacrificandi ex fœdere meo obſervant; vel Iſraelitas, aut Chriſtianos ad ſanctitatem vocatos. Hebr. *Congregate pios meos, ferientes pactum meum ſuper ſacrificium*, adhibito ſacrificio.

6. (e) Scriptura ſolet cœlo & terræ dicendum committere, quod vult eſſe notiſſimum.

8. (f) Majus aliquid requiro, non ſacrificia legalia, ſed ſacrificium laudis, & virtutis internæ. Deus voluit ſacrificia eſſe pietatis exercitia, quæ fidem alerent.

16. (g) Quid faciendum ſit juſtis, nos docuit, nunc ad impios qui oderunt diſciplinam, uſque ad v. 22. ſermonem convertit.

20. & 21. (h) Hebr. *Opprobrium*, calumniam. *Statuam*, Hier. *Proponam te ante oculos tuos*: In ſe ipſos intueri nolunt aut reflecti, ponam ob oculos fœditatem eorum.

22. (i) Oblivio Dei veritates evidentiſſimas obducit.

23. (k) Sacrificium laudis in ara cordis per charitatem accenſi. Verus eſt Dei cultus, qui in ſacrificio mortis Chriſti fundatur. *Hujus ſacrificii caro & ſanguis, ante adventum Chriſti per ſimilitudinem victimarum promittebatur; in paſſione Chriſti per ipſam veritatem reddebatur; poſt aſcenſum Chriſti, per ſacramentum memoriæ celebratur*. Aug. Lib. 2. contra Fauſtum, cap. 21. *Dei*, Hebr. *Et ponenti viam Dei coram ſe, oſtendam ſalutem Dei*; rectè inſtituenti viam ſuam oſtendam me illi ſalvatorem.

PSAL. L. 3. (a) Aug. *Quia magnam miſericordiam deprecatur, magnam miſeriam confitetur; quærunt parvam miſericordiam tuam, qui neſciendo peccaverunt. Attendis contemptores, ut corrigas; attendis neſcientes, ut doceas; attendis confitentes, ut ignoſcas.*

4. & 5. (b) Copiosè per infuſionem tuæ gratiæ & charitatis: vel uberiùs quàm anteà lava me; peccatum meum emunda. *Semper*: Quotidiè mihi obverſatur.

6. (c) Hebr. *Tibi*, *ſoli tibi peccavi*: Nam te unum metuebam; in te imprimis peccavi. *Juſtificeris*: Ut juſtus agnoſcaris. Nam verba quæ fieri, eſſe, agere ſignificant, interdùm pro rei cognitione ſumuntur. Sic Matth. 6. *Sanctificetur nomen tuum*, ſanctum eſſe innoteſcat, ex Aug. lib. 83. quæſt. 69. *Judicaris*, Hebr. *In judicando te*, cùm judicas, occulta mea flagitia educis in lucem, & punis: in omnibus tuis judiciis es laude dignus, quantumvis obſtrepant impii.

7. Ecce enim in iniquitatibus conceptus ſum (d): & in peccatis concepit me mater mea.

8. Ecce enim veritatem dilexiſti (e): incerta & occulta ſapientiæ tuæ manifeſtaſti mihi.

* Lev. 14. Num. 19. 9. * Aſperges me hyſſopo (f), & mundabor: lavabis me, & ſuper nivem dealbabor.

10. Auditui meo dabis gaudium (g) & lætitiam: & exultabunt oſſa humiliata.

11. Averte faciem tuam à peccatis meis: & omnes iniquitates meas dele.

12. Cor mundum crea in me Deus: & ſpiritum rectum innova in viſceribus meis.

13. Ne projicias me à facie tua: & ſpiritum ſanctum tuum ne auferas à me.

14. Redde mihi lætitiam ſalutaris tui: & ſpiritu principali (h) confirma me.

15. Docebo iniquos vias tuas: & impii ad te convertentur.

16. Libera me de ſanguinibus (i) Deus, Deus ſalutis meæ, & exultabit lingua mea juſtitiam tuam.

17. Domine, labia mea aperies: & os meum annuntiabit laudem tuam.

18. Quoniam ſi voluiſſes (k) ſacrificium, dediſſem utique: holocauſtis non delectaberis.

19. Sacrificium Deo ſpiritus contribulatus: cor contritum & humiliatum Deus non deſpicies.

20. Benignè fac Domine in bona voluntate tua Sion: ut ædificentur muri Jeruſalem.

21. Tunc acceptabis ſacrificium juſtitiæ, oblationes, & holocauſta: tunc imponent ſuper altare tuum vitulos.

PSALMUS LI.

Argumentum eſt contra calumniatores. Aug. Et fortaſſe, quod non abſurdè ſentimus, propter ſimilitudinem nominis & unius ſyllabæ differentiam, vel potiùs unius litteræ, variati ſunt tituli, nempè Abimelech, pro Achimelech.

1. In finem, intellectus David,

2. Cùm venit Doeg Idumæus, & nuntiavit Sauli: Venit David in domum Achimelech. (1. *Reg.* 22. 9.)

3. Quid gloriatis (a) in malitia, qui potens es in iniquitate?

4. Tota die injuſtitiam cogitavit lingua tua (b): ſicut novacula acuta feciſti dolum.

5. Dilexiſti malitiam ſuper benignitatem: iniquitatem magis quàm loqui æquitatem.

6. Dilexiſti omnia verba præcipitationis, (c) lingua doloſa.

7. Propterea Deus deſtruet te in finem (d): evellet te, & emigrabit te de tabernaculo tuo, & radicem tuam de terra viventium.

8. Videbunt juſti, & timebunt, & ſuper eum ridebunt, & dicent:

9. Ecce

7. (d) Ex hoc loco peccatum originale, ſeu originem iniquitatis ſancti Patres demonſtrant, ut liquet ex S. Auguſt. in hunc locum, & ex Lib. 1. contra Julianum, ubi verba Ambroſii de Pœnitent. c. 2. refert: *Ecce enim in iniquitatibus, &c. antequam naſcamur macularum contagium, & ante uſuram lucis, originis ipſius accipimus injuriam.* Chryſoſtomus in hunc locum: *Antiquitùs ab initio naturam peccatum involvit.* Hilarius in Pſalmum 118. *Scit*, inquit, *ſub peccati origine, & ſub peccati lege ſe natum.* Hinc meritò Epiſcopus Meldenſis in ſupplemento ad Pſalmos Grotium reprehendit, qui hac in re Pelagianis favet, atque hæc Davidis verba per hyperbolen induſtæ eſſe contendit. Atque ut diximus, veteres hunc locum Pſalmi 50. de peccato originis interpretantur. Inter alios Origenes Hom. 8. in Leviticum & Tract. 9. in Matth. *Oſtendens*, inquit, *quòd quæcumque anima in carne naſcitur, iniquitatis & peccati ſorde polluitur.* Idque confirmat ex Baptiſmo parvulorum in remiſſionem peccatorum collato. Sic L. 4. & 7. contra Celſum, generis humani contagium & labem ab Adamo repetit. *In peccatis*, Hebr. *In peccato*. Cur igitur in plurali? An fortè eſt enallage numeri frequens apud Hebræos? An potiùs quòd peccatum illud ſit fons multorum peccatorum? In iniquitate genitus ſum, formatus ſum.

8. (e) Fidem, Religionem, ſimplicitatem in me dilexiſti, myſteria occulta aperuiſti; vel ex Aug. ſic miſericordiam prærogaſti, ut ſervares veritatem. Ignoſcis confitenti & ſeipſum punienti. *Occulta*, Hebr. *In abſtruſo ſapientiam mihi cognitam feciſti*; quò minor eſt excuſationi locus: noveram quàm averſus eſſet ab omni injuſtitia.

9. (f) Ut leproſum ad hominum cœtus reducendum, Levit. 14. Sed ſalutaris victimæ ſanguine ſe aſperſum & purgatum iri confidit. Aug. *Aſperges hyſſopo, humilitas Chriſti te mundabit.*

10. & 11. (g) Hieron. *Auditum mihi facies gaudium*, per verbum abſolutionis prolatum Davidi à Propheta, & nobis per ſacerdotale miniſterium. Jam certus erat de peccati remiſſione, ſed hoc ipſum dolorem ejus augebat, quòd Deum tam benignum offendiſſet. *Innova*: Qui nos in Deum ducit.

14. (h) Hieron. *Potenti*: Alii vertunt, *Liberali*; liberaliter in me effuſo.

16. (i) A reatu multiplicis cædis Uriæ & commilitonum ejus; vel quia peccata ex carnis & ſanguinis corruptione naſcuntur. Hebræi *ſanguinem* pluraliter efferunt.

18. (k) Non enim vis ut victimam feriam. Qua voce innuit ſacrificia veteris legis per ſeipſa non placere Deo, ac tandem ea deſitura. Aug. *Et unde illum placabimus? Sanè in te habes quod offeras; noli extrinſecùs, prius quod macles inquirere; habes in te quod occidas, ſacrificium Deo ſpiritus contribulatus.*

3. (a) O Doeg. Hebr. *O tu qui es potens*; unde multùm tribuendum videtur verſioni 70. *Non eſt cur glorieris, quòd potens ſis in iniquitate*: Chaldæus, *potens ad effundendum ſanguinem juſtum.* PSAL. LI.

4. (b) Stultus cordis ſui cogitationes linguæ permittit inconſulta ratione. Tota die perſtas in calumniis. *Sicut novacula*, infligis vulnera.

6. (c) Hebr. *Verba perditionis*; quæcumque aliis perniciem afferre poſſunt.

7. (d) In ſempiternum: Hæ voces ponderandæ, *evellet*, *emigrabit*, excidet, eradicabit; ne trunco quidem relicto.

9. Ecce homo, qui non poſuit Deum adjutorem ſuum:

Sed ſperavit in multitudine divitiarum ſuarum: & prævaluit in vanitate ſua.

10. Ego autem, ſicut oliva fructifera in domo Dei, ſperavi in miſericordia Dei in æternum, & in ſæculum ſæculi.

11. Confitebor tibi in ſæculum quia feciſti: & expectabo nomen tuum (c), quoniam bonum eſt in conſpectu Sanctorum tuorum.

PSALMUS LII.

LXX. retinuerunt vocem Hebraicam Maeleth, ac videtur eſſe nomen inſtrumenti muſici. Idem ferè eſt argumentum, quod Pſal. 13. imò idem penè eſt Pſalmus.

1. In finem, pro Maeleth intelligentiæ David.

Pſal. 13. 1. DIxit inſipiens in corde ſuo: Non eſt Deus.

2. Corrupti ſunt, & abominabiles facti ſunt in iniquitatibus: non eſt qui faciat bonum.

*Pſ. 13. 2. 3. * Deus de cœlo proſpexit ſuper filios hominum: ut videat ſi eſt intelligens, aut requirens Deum.

* Rom. 3. 12. 4. * Omnes declinaverunt, ſimul inutiles facti ſunt: non eſt qui faciat bonum, non eſt uſque ad unum.

5. Nonne ſcient omnes qui operantur iniquitatem, qui devorant plebem meam ut cibum panis?

6. Deum non invocaverunt (a): illic trepidaverunt timore, ubi non erat timor.

Quoniam Deus diſſipavit oſſa eorum qui hominibus placent: confuſi ſunt, quoniam Deus ſprevit eos.

7. Quis dabit ex Sion ſalutare (b) Iſrael? cùm converterit Deus captivitatem plebis ſuæ, exultabit Jacob, & lætabitur Iſrael.

PSALMUS LIII.

Pſalmus eſt moralis & hiſtoricus, inimicorum ruinam prædicit per modum imprecationis, & confugit ad Deum humanis auxiliis deſtitutus.

1. In finem, in carminibus intellectus David,

2. Cùm veniſſent Ziphæi, & dixiſſent ad Saul: Nonne David abſconditus eſt apud nos? (*1. Reg. 23. 19. & 26. 1.*)

3. DEus in nomine tuo ſalvum me fac: & in virtute tua judica me.

4. Deus exaudi orationem meam: auribus percipe verba oris mei.

5. Quoniam alieni inſurrexerunt adverſùm me, & fortes quæſierunt animam meam: & non propoſuerunt Deum ante conſpectum ſuum.

6. Ecce enim Deus adjuvat me: & Dominus ſuſceptor eſt animæ meæ.

7. Averte mala (a) inimicis meis: & in veritate tua diſperde illos.

8. Voluntariè ſacrificabo tibi (b), & confitebor nomini tuo Domine: quoniam bonum eſt.

9. Quoniam ex omni tribulatione eripuiſti me: & ſuper inimicos meos deſpexit oculus meus (c).

PSALMUS LIV.

Tempore perſecutionis videtur compoſitus, ſeu de Ceillanis conqueratur, ſeu de Abſalone; eſtque deprecatorius.

1. In finem, in carminibus intellectus David.

2. EXaudi Deus orationem meam, & ne deſpexeris deprecationem meam:

3. Intende mihi, & exaudi me.

Contriſtatus ſum in exercitatione mea (a): & conturbatus ſum

4. A vo-

11. (c) Ordo verborum eſt: Confitebor tibi, & laudabo nomen tuum, *quia feciſti* miſericordiam mecum, & elapſus ſum è manu Doeg. *Nomen*, pro favore, aut gratia.

PSALM. LII. 6. (a) Aug. *Deus gratis ſe coli vult, gratis ſe vult diligi; hoc eſt castè amari, non propterea ſe amari, quia dat aliquid præter ſe, ſed quia dat ſe. Placent*: Eſt quædam hominibus legitima placendi ratio, cùm eorum ſalus quæritur: alia eſt omninò prohibita, cùm in hominibus ſpes collocatur, quæ confuſionem parit.

7. (b) Ut ſalus univerſi Iſraelis incipiat ex Sion. *Plebis ſuæ*: Cùm reduxerit populum ſuum captivum. Apud Hebræos rariora ſunt adjectiva, ac ſubinde ponunt duo ſubſtantiva, quorum alterum eſt in genitivo: Sic *abominatio deſolationis*, eſt *abominanda deſolatio*.

7. (a) Hieron. *Redde mala*. *In veritate*: Per veritatem tuam, ut promiſiſti, ut promiſſa præſtes. 70. *Avertes*. PSALM. LIII.

8. (b) Aug. *Laudetur voluntate, ametur charitate; gratuitum ſit & quod amatur & quod laudatur. Quid eſt gratuitum? Ipſe propter ſe, & non propter aliud. Ipſum autem gratis dilige, quia melius ab eo non invenis; aut ſi invenis melius; hoc pete. Bonum eſt*, Deum laudare.

9. (c) Hebr. *Reſpexit*. Vidit oculus meus ultionem de inimicis meis.

3. (a) In tacitis cogitationibus quæ me conturbant. Aug. *Ecce enim breviter audite & intelligite: Si bonus es, inimicum non habebis, niſi malum*. PSALM LIV.

4. A voce inimici, & à tribulatione peccatoris (b).

Quoniam declinaverunt in me iniquitates: & in ira moleſti erant mihi.

5. Cor meum conturbatum eſt in me: & formido mortis cecidit ſuper me.

6. Timor & tremor venerunt ſuper me: & contexerunt me tenebræ:

7. Et dixi: Quis dabit mihi pennas ſicut columbæ, & volabo, & requieſcam (c)?

8. Ecce elongavi fugiens: & manſi in ſolitudine.

9. Expectabam eum, qui ſalvum me fecit à puſillanimitate ſpiritus, & tempeſtate (d).

10. Præcipita Domine, divide linguas eorum (e): quoniam vidi iniquitatem, & contradictionem in civitate.

11. Die ac nocte circumdabit eam ſuper muros ejus iniquitas: & labor in medio ejus,

12. Et injuſtitia.

Et non defecit de plateis ejus uſura (f), & dolus.

13. Quoniam ſi inimicus meus maledixiſſet mihi, ſuſtinuiſſem utique.

Et ſi is, qui oderat me, ſuper me magna locutus fuiſſet: abſcondiſſem me forſitan ab eo.

14. Tu verò homo unanimis: dux meus, & notus meus,

15. Qui ſimul mecum dulces capiebas cibos (g): in domo Dei ambulavimus cum conſenſu.

16. Veniat mors ſuper illos: & deſcendant in infernum viventes:

Quoniam nequitiæ in habitaculis eorum, in medio eorum.

17. Ego autem ad Deum clamavi: & Dominus ſalvabit me.

18. Veſpere, & manè, & meridie (h) narrabo, & annuntiabo: & exaudiet vocem meam.

19. Redimet in pace animam meam (i) ab his, qui appropinquant mihi: quoniam inter multos erant mecum.

20. Exaudiet Deus, & humiliabit illos, qui eſt ante ſæcula.

Non enim eſt illis commutatio (k), & non timuerunt Deum:

21. Extendit manum ſuam in retribuendo.

Contaminaverunt teſtamentum (l) ejus,

22. Diviſi ſunt (m) ab ira vultus ejus: & appropinquavit cor illius.

Molliti ſunt ſermones ejus ſuper oleum: & ipſi ſunt jacula.

23. * Jacta ſuper Dominum curam tuam, & ipſe te enutriet: non dabit in æternum fluctuationem (n) juſto. * Matt. 6. 35. Luc. 12. 22. 1. Petr. 5. 7.

24. Tu verò Deus deduces eos, in puteum interitus.

Viri ſanguinum, & doloſi non dimidiabunt dies ſuos: ego autem ſperabo in te Domine.

PSALMUS LV.

Titulus, hiſtoria eſt 1. *Regum c.* 21. 12. *Populus cujus fit mentio ſunt* 700. *viri exules, qui accedere non poterant. Verba illa*, tituli inſcriptio, *indicant hunc Pſalmum, quaſi columnæ, aut metallo inciſus eſſet, fore in monimentum ſempiternum.*

In finem,

1. Pro populo, qui à Sanctis longè factus eſt, David in tituli inſcriptionem, cùm tenuerunt eum Allophyli in Geth. (1. *Reg.* 21. 12.)

2. Miſerere mei Deus, quoniam conculcavit me homo (a): tota die impugnans tribulavit me.

3. Con-

4. (b) Hieron. *A facie perſequentis impii*; fortè Achitophelis, aut alterius. Orationem noſtram deſpicit Deus, ubi ea eſt cum levitate animi conjuncta, aut ſeculi curis turbatur, & bonis operibus eſt vacua. *Declinaverunt*; Hieron. *Projecerunt ſuper me, comminiſcuntur in me conſilium iniquum. In ira*; Aug. *ſi fuerit inveterata, jam odium eſt. ira turbat oculum, odium extinguit.*

7. (c) Volabo ad locum veræ quietis: ſi non mihi detur ut quieſcam in patria, ſaltem mihi detur ut quàm citiſſimè fugiam in receſſum aliquem.

9. (d) Hebr. *Feſtinabo*. Interpres ſenſum magis quàm verba ſecutus eſt. Nam qui feſtinat orando ut ſalvetur, expectat eum qui ſalvat.

10. (e) Sint eorum varia conſilia. *Civitate*, ſeu in Jeruſalem, ſeu in Hebron, quò Abſalom ſuos vocaverat, & ubi regnabat.

12. (f) Peſſimis negotiis dedita eſt, & inter mores perditæ civitatis uſuram notat, quæ labor eſt miſerorum, & injuſtitia potentiorum.

15. (g) Vox Hebræa *ſecretum* & *conſilium* ſignificat. Dulciter communicavimus ſecreta, cum voluptate de rebus noſtris conſilium inibamus. *Conſenſu*, Animis conjuncti. Qui comes erat in cultu Dei.

18. (h) Tria deſignat tempora, quibus Judæi Deum orabant. *Narrabo*, futurum pro imperfecto, Hebr. *Loquebar*, conquerebar.

19. (i) Redimendo me collocabit in pace; reſtituet me in pacem: unum verbum pro duobus. Sic Matth. 4. *Aſſumpſit eum diabolus*, aſſumendo eum tranſtulit in ſanctam civitatem. *Ab his*, Ab amicis olim, nunc à perfidis. Hieron. *Ab impugnantibus. Mecum*, Inter cæteros familiares: vel liberabit me ab his qui mihi bellum inferunt, qui numero ſunt ſuperiores.

20. (k) Hieron. *Non mutantur*; malè agere perſeverant. *Extendit*, Deus eſt vindex. Hieron. *Extendit manum ſuam ad pacifica*; pacis & amicitiæ ſimulator Achitophel, & in ejus figura Judas proditor.

21. (l) Pactum ſuum, fidem quam mihi dederat, fregit.

22. (m) Diſſipati. *Appropinquavit*, Hebr. Oppugnavit me. 70. *Appropinquaverunt jacula. Sunt jacula*: Hebr. *Et ipſi ſunt homines gladiorum*, ſanguinarii.

23. (n) Non ſinet juſtum everti in perpetuum; ad tempus nutant juſti, & variis agitantur procellis; ſed tandem Deus eos ſtabiliet.

PSAL. LV. 2. (a) Opprimere me voluit Achis, & ejus aulici; tum Saul ipſe qui quotidiè oppugnando coarctat me, ex Hebræo.

3. Conculcaverunt me inimici mei tota die; quoniam multi bellantes adversùm me.

4. Ab altitudine (b) diei timebo: ego verò in te ſperabo.

5. In Deo laudabo ſermones meos (c), in Deo ſperavi: non timebo quid faciat mihi caro.

6. Tota die verba mea execrabantur (d): adversùm me omnes cogitationes eorum, in malum.

7. Inhabitabunt (e), & abſcondent: ipſi calcaneum meum obſervabunt.

Sicut ſuſtinuerunt animam meam,

8. Pro nihilo ſalvos facies illos: in ira populos confringes. Deus (f),

9. Vitam meam annuntiavi tibi: poſuiſti lacrymas meas in conſpectu tuo (g),

Sicut & in promiſſione tua:

10. Tunc convertentur inimici mei retrorſum:

In quacumque die invocavero te: ecce cognovi quoniam Deus meus es.

11. In Deo laudabo verbum (h), in Domino laudabo ſermonem: in Deo ſperavi, non timebo quid faciat mihi homo.

12. In me ſunt Deus vota tua, quæ reddam (i), laudationes tibi.

13. Quoniam eripuiſti animam meam de morte, & pedes meos de lapſu: ut placeam coram Deo (k) in lumine viventium.

PSALMUS LVI.

Ne diſperdas Davidem toties periclitantem, 1. Reg. c. 24. Paſſioni Chriſti optimè convenit.

In finem,

1. Ne diſperdas, David in tituli inſcriptionem, cùm fugeret à facie Saul in ſpeluncam. (2. *Reg.* 22. 1. & 24. 4.)

2. Miſerere (a) mei Deus, miſerere mei: quoniam in te confidit anima mea:

Et in umbra alarum tuarum ſperabo, donec tranſeat iniquitas.

3. Clamabo ad Deum altiſſimum, Deum qui benefecit mihi.

4. Miſit de cœlo, & liberavit me: dedit in opprobrium conculcantes me.

Miſit Deus miſericordiam ſuam, & veritatem ſuam,

5. Et eripuit animam meam de medio catulorum leonum: dormivi conturbatus.

Filii hominum, dentes eorum arma & ſagittæ: & lingua eorum gladius acutus.

6. Exaltare ſuper cœlos Deus: & in omnem terram gloria tua.

7. Laqueum paraverunt pedibus meis: & incurvaverunt animam meam.

Foderunt ante faciem meam foveam: & inciderunt in eam.

8. Paratum cor meum Deus, paratum cor meum: cantabo, & pſalmum dicam.

9. Exurge gloria mea (b), exurge pſalterium, & cithara; exurgam diluculò.

10. Confitebor tibi in populis, Domine: & pſalmum dicam tibi in gentibus:

11. Quoniam magnificata eſt uſque ad cœlos miſericordia tua, & uſque ad nubes veritas tua.

12. Exaltare ſuper cœlos Deus (c): & ſuper omnem terram gloria tua.

PSALMUS LVII.

Titulus ferè idem, qui præcedentis, & argumentum conſimile, adversus injuſtos perſecutores.

In finem,

1. Ne diſperdas, David in tituli inſcriptionem.

2. Si verè utique juſtitiam loquimini (a), recta judicate filii hominum.

3. Etenim

4. (b) A ſummis periculis quæ quotidiè imminent. Hieronymi & noſtra translatio neſcit negationem: *Ab altitudine diei*, ab altitudine divinæ potentiæ.

5. (c) Hebr. *Verbum ejus*. Deum laudabo propter verbum ejus & promiſſiones mihi factas.

6. (d) Hebr. *Verba mea dolore me afficiunt*, Negotia mea me fatigant.

7. (e) Mecum habitabant, futurum pro præterito. *Obſervabunt*, Occultabant dolos ſuos. *Suſtinuerunt*, Dum expectant animam meam, ut perdant eam.

8. (f) Hebr. *Propter iniquitatem evaſio eis*, per interrogationem: vel *pro nihilo*, pro nulla re ſalvos facies illos, nullo modo. *Populos*, In ira populos confringes Deus; vox enim, *Deus*, ad hunc locum revocatur.

9. (g) Hebr. *Lacrymas meas & labores conſidera*. *In promiſſione*: Certum tempus ſibi revelatum innuere videtur, quo illius hoſtes eſſent perdendi.

11. (h) Aug. *Non eſt caſtum cor, ſi Deum ob mercedem colit. Quid enim? mercedem de Dei cultu non habebimus? habebimus planè, ſed ipſum Deum quem colimus. Noli extra eum aliquid ab eo conquærere, ipſe tibi ſufficit; quantumlibet ſis avarus, ſufficit tibi Deus.*

12. (i) Particula, *quæ*, forſitan redundat. *Laudationes*, Hieron. *Gratiarum actiones*, vota nuncupabo tibi. Hebr. *Super me ſunt vota tua*; liberaſti me, fides mea tibi eſt obligata.

13. (k) Ut tibi placendo ambulem in *lumine viventium*; ut agnoſcam me Dei beneficio vivere: Hebr. *Ut ambulem coram Deo*; ut componam vitam ad Dei voluntatem.

2. (a) Eſt oratio Davidis in ſpelunca, cùm abſcidit extremum veſtimenti Saulis. *Iniquitas*, Hebr. *Donec tranſierit contritio*, calamitatum tempus. PSALM. LVI.

9. (b) Lingua mea, ut ſæpè alibi. *Diluculo*; Aug. *Puto quia hic jam agnoſcitis Dominum reſurgentem.*

12. (c) Ut omnes te videant ſuper cœlos exaltatum. Aug. *O hæretica inſania! quod non vides, credis mecum; quod vides, negas; credis mecum Chriſtum exaltatum ſuper cœlos, quod non videmus; & negas gloriam ejus ſuper omnem terram, quod videmus*. Hæc Aug. adversùs Donatiſtas, qui Eccleſiam periiſſe extra Africam ſomniabant.

2. (a) Cur vobis juſtitia in ore eſt? *Judicate*, ut meo negotio. Hebr. addit, *In cœtibus veſtris*, quæ deſunt in vulgata. Aug. *Non ſit juſtitia labiorum, ſed & factorum*. PSALM. LVII.

Digitized by Google

3. Etenim in corde iniquitates operamini (b): in terra injuſtitias manus veſtræ concinnant.

4. Alienati ſunt peccatores à vulva, erraverunt ab utero: locuti ſunt falſa.

5. Furor illis ſecundùm ſimilitudinem ſerpentis (c): ſicut aſpidis ſurdæ, & obturantis aures ſuas,

6. Quæ non exaudiet vocem incantantium (d), & venefici incantantis ſapienter.

7. Deus conteret dentes eorum (e) in ore ipſorum; molas leonū confringet Dominus.

8. Ad nihilum devenient tamquam aqua decurrens: intendit arcum ſuum donec infirmentur.

9. Sicut cera, quæ fluit, auferentur: ſupercecidit ignis, & non viderunt ſolem.

10. Priuſquam intelligerent ſpinæ veſtræ rhamnum: (f) ſicut viventes, ſic in ira abſorbet eos.

11. Lætabitur juſtus (g) cùm viderit vindictam: manus ſuas lavabit in ſanguine peccatoris.

12. Et dicet homo: Si utique eſt fructus juſto: utique eſt Deus judicans eos in terra.

PSALMUS LVIII.

Titulus penè idem qui in duobus præcedentibus.

In finem.

1. Ne diſperdas, David in tituli inſcriptionem, quando miſit Saul, & cuſtodivit domum ejus, ut eum interficeret. (1. *Reg.* 19. 11.)

2. ERipe me de inimicis meis Deus meus: & ab inſurgentibus in me libera me.

3. Eripe me de operantibus iniquitatem: & de viris ſanguinum ſalva me.

4. Quia ecce ceperunt animam meam (a): irruerunt in me fortes.

5. Neque iniquitas mea, neque peccatum meum Domine: ſine iniquitate cucurri, & direxi.

6. Exurge in occurſum meum, & vide: & tu Domine Deus virtutum, Deus Iſrael,

Intende ad viſitandas omnes gentes: non miſerearis omnibus qui operantur iniquitatem.

7. Convertentur (b) ad veſperam, & famem patientur ut canes, & circuibunt civitatem.

8. Ecce loquentur in ore ſuo (c), & gladius in labiis eorum: quoniam quis audivit?

9. Et tu Domine deridebis eos: ad nihilum deduces omnes gentes.

10. Fortitudinem meam ad te cuſtodiam (d), quia Deus ſuſceptor meus es:

11. Deus meus, miſericordia ejus præveniet me.

12. Deus oſtendet mihi ſuper inimicos meos, ne occidas eos: nequando obliviſcantur populi mei.

Diſperge illos in virtute tua: & depone eos protector meus Domine.

13. Delictum oris eorum (e), ſermonem labiorum ipſorum: & comprehendantur in ſuperbia ſua.

Et de execratione & mendacio annuntiabuntur

14. In conſummatione: in ira conſummationis, & non erunt.

Et ſcient quia Deus dominabitur Jacob: & finium terræ (f).

15. Con-

3. (b) Vos manibus exequimini quod in cordibus veſtris pravè concepiſtis.

5. (c) Fiunt ſicut ſerpentes, qui numquam manſueſcunt.

6. (d) Similitudinem accipit ab eo quod vulgo ferebatur: nec multùm refert, an illud verum ſit, nec ne. ſatis eſt quòd ita vulgò crederetur. Saul ſibi aures occluſerat ne vera audiret. David dicit hoſtes ſuos ſerpentibus eſſe ſimiles, non quibuſvis, ſed illis aſtutiſſimis, qui ſibi cavent ab artibus magicis.

7. (e) Quæ perſecutores maneant pœnæ, deſcribit variis ſimilitudinibus, catulorum leonum, quorum dentes molares confringuntur; aquæ decurrentis, cujus nulla manet memoria; ceræ liqueſcentis, arcus intenti, ſed ſagittis confractis, & in Hebræo abortivi & talpæ quæ non viderunt ſolem.

10. (f) Succiduntur, ut ſuccidi ſolent ſpinæ, antequam perveniant ad magnitudinem rhamni. Spinis id tribuit, quod ſolet hominibus convenire. Hebr. *Antequam ſentiant lebetes veſtri ignem rhamni; ſic in ira, ut turbo perdet eum.* Quàm citiſſimè peribunt, tam celeriter quàm extinguitur ignis ſpinarum, antequam lebetes illum ſenſerint. *Viventes.* Hic eſt ordo verborum, ira Dei abſorbebit eos, ſicut viventes; ignis vivos devorabit.

11. (g) Amore juſtitiæ divinæ, non delectatione alienæ miſeriæ; non in ſe, ſed in Deo lætabitur.

PSALM. LVIII. 4. 5. & 6. (a) Hebr. *Inſidiantur animæ meæ*, inſidias paraverunt. *Iniquitas*, ſupple, ulla eſt. *Et vide*, in quo ſim ſtatu.

7. (b) Hieron. *Revertantur*. De Judæis id prædictum videtur, qui in fine mundi convertentur. Sed in ſenſu litterali eos indicat qui à Saule miſſi erant, ut Davidis domum obſiderent. A manè uſque ad veſperam expectabant, & anxii veniebant, ut me comprehenderent. *Ut canes.* Hoſtes ſuos comparat canibus famelicis.

8. (c) Hebraiſmus, palàm & apertè. *Audivit*, ubi latear David: hi ſumma voce de ejus nece loquebantur.

10. (d) Hieron. in comment. *In te mea eſt fortitudo non ad me, ſed ad te: hanc toties expertus non expaveſcam.* Aug. *Ecce quid eſt! Fortitudinem meam ad te cuſtodiam; de me omninò nihil præſumam.* Hebr. *Quoniam Deus elevatio mea eſt*, protectio mea inſtar arcis altiſſimæ. *Præveniet me*, Hebr. *Dei mei miſericordia præveniet me.* Hæc optimè intelligi poſſunt de Chriſto, in cujus perſona loquitur David: ac ſæpe excurrunt Prophetæ in materiam priori cognatam. Rogatur Deus ne extinguat populum Judaicum, ſed eum diſpergat tantùm in nationes, & decidant à priſtina dignitate tum regali, tum ſacerdotali, Hieron. *Deus oſtendit mihi inſidiatores meos.*

13. (e) Hieron. *In peccato oris ſui*, ſupple, diſperge illos. Hæc & ſequentia Judæis ob blaſphemias in Chriſtum, & execrationes aptari optimè poſſunt. Nam diſperſi ſunt in virtute & potentia Dei, ut toto orbe iniquitas eorum, & veritas Chriſtianæ religionis annuntietur; ut ſuperbiæ ſuæ pœnas luant, & ubique eorum maledictio & mendacium, ac macies juxta Hebræum textum prædicentur. Auguſt. *Diſperſi ſunt Judæi teſtes iniquitatis ſuæ, & veritatis noſtræ. Annuntiabuntur*, ut proſtrati & infames ob execrandas calumnias habebuntur: quæ Judæis apprimè conveniunt, cùm ſine rege, ſine dignitate & civitate poſt everſam à Tito Jeroſolymam futuri eſſent.

14. (f) Auguſt. *Non tantum Judæorum dominabitur, ſed & finium terræ.*

15. Convertentur ad veſperam, & famem patientur ut canes: & circuibunt civitatem.

16. Ipſi diſpergentur ad manducandum: ſi verò non fuerint ſaturati, & murmurabunt.

17. Ego autem cantabo fortitudinem tuam: & exultabo manè miſericordiam tuam.

Quia factus es ſuſceptor meus, & refugium meum, in die tribulationis meæ.

18. Adjutor meus tibi pſallam, quia Deus ſuſceptor meus es: Deus meus miſericordia mea (g)

PSALMUS LIX.

Lib. 2. *Reg. c.* 8. *&* 1. *Paralip.* 18. *argumentum Pſalmi continetur; quod facilè Chriſto & Eccleſiæ aptari poteſt, pro iis qui ad fidem convertentur:* in doctrinam, *Hebr.* ad docendum, *quando pugnavit: poſt perſecutiones & multa mala victorias ſuas canit.*

In finem.

1. Pro his qui immutabuntur, in tituli inſcriptionem ipſi David in doctrinam.

2. Cùm ſuccendit Meſopotamiam Syriæ, & Sobal, & convertit Joab, & percuſſit Idumæam in valle Salinarum duodecim millia. (2. *Reg.* 8. 1. & 10. 7. & 1. *Par.* 18. 1.)

3. Deus repuliſti nos (a), & deſtruxiſti nos: iratus es, & miſertus es nobis.

4. Commoviſti terram, & conturbaſti eam: ſana contritiones ejus, quia commota eſt.

5. Oſtendiſti populo tuo dura (b): potaſti nos vino compunctionis.

6. Dediſti metuentibus te ſignificationem (c): ut fugiant à facie arcus:

Ut liberentur dilecti tui:

7. Salvum fac dextera tua, & exaudi me.

8. Deus locutus eſt in ſancto ſuo: Lætabor, & partibor Sichimam (d): & convallem tabernaculorum metibor.

9. Meus eſt Galaad, & meus eſt Manaſſes: & Ephraim fortitudo capitis mei.

Juda rex meus (e):

10. Moab olla ſpei meæ (f).

In Idumæam extendam calceamentum meum: mihi alienigenæ ſubditi ſunt.

11. Quis deducet me in civitatem munitam? quis deducet me uſque in Idumæam?

12. Nonne tu Deus, qui repuliſti nos: & non egredieris Deus in virtutibus noſtris (g)?

13. Da nobis auxilium de tribulatione: quia vana ſalus hominis.

14. In Deo faciemus virtutem (h): & ipſe ad nihilum deducet tribulantes nos.

PSALMUS LX.

Hic Pſalmus eſt Euchariſticus & deprecatorius. Videtur David loqui de ſe ipſo exule, & perſecutionem patiente, vel poſtquam ultus eſt antiquos Iſraelis hoſtes. Chriſto & Eccleſiæ benè convenit.

In finem,

1. In hymnis David.

2. Exaudi Deus deprecationem meam: intende orationi meæ.

3. A finibus terræ (a) ad te clamavi: dum anxiaretur cor meum, in petra exaltaſti me.

Deduxiſti me,

4. Quia factus es ſpes (b) mea: turris fortitudinis à facie inimici.

5. In-

18. (g) Auguſt. *Totum quidquid ſum, de miſericordia tua eſt.*

PSALM. LIX. 3. (a) Orditur à malis præteritis.

5. (b) Auguſt. *In perſecutionibus, quas pertulit Eccleſia Chriſti.* *Vino*, Vatablus: *Vino lethali*, vel aceto, quod è vino prodit. Alii, *Vino ſoporis*. Auguſt. *Non enim erat peremptorie perdens, ſed medecina urens.*

6. (c) Hebr. *Vexillum*, ut confirmares metuentes te per veritatem promiſſionum tuarum, juxta Vulgatam. *Ut fugiant*: Signum Crucis datum eſt Chriſtianis, ut iram divinam effugiant. Auguſt. *Per tribulationes temporales ſignificaſti tuis fugere ab ira ignis ſempiterni*: vel admonuiſti nos ut fugeremus per pœnitentiam à facie arcus contra nos intenti.

8. (d) Dominabor Samariæ *Convallem*. Hieron. *Vallem Soccoth* in Tribu Gad poſſidebo. Lætabor potitus victoria adversùs Idumæos, qui præſidiarios Davidis milites interfecerant. Hæc itaque *locutus eſt Deus in ſancto ſuo*, verbo Prophetæ. Hieron. *In Sanctuario ſuo*. Aug. *In quo ſancto ſuo? Deus erat in Chriſto, mundum reconcilians ſibi.*

9. (e) Hieron. *Legiſlator*, quòd Rex eſſet ex Tribu Juda. Tribus hæc regia mea eſt.

10. (f) Hebr. *Moab olla lotionis meæ*: pelvis ad lavandos pedes: ſubjiciam cum pedibus meis. Alii intelligunt *ollam ſpei*, quòd ea regio eſſet fertilis, vel quòd iis devictis tota Idumæa ſubjiceretur. *Calceamentum*: Calcabo Idumæam mihi ſubjectam. Quæ ſpes ex verſiculo proximè ſequenti colligitur.

12. (g) An non cum noſtris copiis egredieris? Hebr. *Nonne tu projeciſti nos, & non egredieris?*

14. (h) Fortiter nos geremus Dei auxilio freti.

3. (a) Ab extremis finibus Palæſtinæ, vel ab extremis terris, in quibus exul vitam egerat. PSALM. LX.

4. (b) Præcedenti verſiculo poſuit ſpem ſuam in Deo, qua ſpe fretus non dubitat de protectione Dei, ſeu de reditu ſuo, juxta litteralem ſenſum; vel anagogicè de cœleſti beatitudine, vel demum allegoricè de Chriſti adventu.

Digitized by Google

5. Inhabitabo in tabernaculo tuo in ſæcula: protegar in velamento alarum tuarum.

6. Quoniam tu Deus meus exaudiſti orationem meam: dediſti hæreditatem (c) timentibus nomen tuum.

7. Dies ſuper dies regis adjicies (d): annos ejus uſque in diem generationis & generationis.

8. Permanet in æternum (e) in conſpectu Dei: miſericordiam & veritatem ejus quis requiret?

9. Sic pſalmum dicam nomini tuo in ſæculum ſæculi: ut reddam vota mea de die in diem.

PSALMUS LXI.

Ad patientiam in adverſis & ſpem in Deum adhortatur.

In finem,

1. Pro Idithun, Pſalmus David.

2. NOnne Deo ſubjecta erit anima mea (a)? ab ipſo enim ſalutare meum.

3. Nam & ipſe Deus meus, & ſalutaris meus; ſuſceptor meus, non movebor ampliùs.

4. Quouſque irruitis in hominem? interficitis (b) univerſi vos, tamquam parieti inclinato, & maceriæ depulſæ?

5. Verumtamen pretium meum cogitaverunt repellere (c), cucurri in ſiti: ore ſuo benedicebant, & corde ſuo maledicebant.

6. Verumtamen Deo ſubjecta eſto anima mea: quoniam ab ipſo patientia mea.

7. Quia ipſe Deus meus, & ſalvator meus: adjutor meus, non emigrabo (d).

8. In Deo ſalutare meum, & gloria mea: Deus auxilii mei, & ſpes mea in Deo eſt.

9. Sperate in eo omnis congregatio populi, effundite coram illo corda veſtra: Deus adjutor noſter in æternum.

10. Verumtamen vani filii hominum, mendaces filii hominum in ſtateris (e): ut decipiant ipſi de vanitate in idipſum.

11. Nolite ſperare in iniquitate, & rapinas nolite concupiſcere: divitiæ ſi affluant, nolite cor apponere.

12. Semel locutus eſt Deus (f), duo hæc audivi, quia poteſtas Dei eſt,

13. Et tibi Domine miſericordia: * quia tu reddes unicuique juxta opera ſua. * Matt. 16. 27. Rom. 2. 6. 1. Cor. 3. 8. Gal. 6. 5.

PSALMUS LXII.

Videtur idem deſertum fuiſſe in tribu Juda, ſed verſus Idumæam.

Pſalmus David,

1. Cùm eſſet in deſerto Idumææ. (1. *Reg.* 22. 5.)

2. DEus Deus meus, ad te de luce vigilo.

Sitivit in te anima mea (a), quàm multipliciter tibi caro mea!

3. In terra deſerta, & invia, & inaquoſa: ſic in ſancto apparui tibi (b), ut viderem virtutem tuam, & gloriam tuam.

4. Quoniam melior eſt miſericordia tua ſuper vitas: labia mea laudabunt te.

5. Sic benedicam te in vita mea: & in nomine tuo levabo manus meas.

6. Sicut adipe & pinguedine repleatur anima mea: & labiis exultationis laudabit os meum.

7. Si memor fui tui (c) ſuper ſtratum meum, in matutinis meditabor in te:

8. Quia fuiſti adjutor meus.

Et

6. (c) Regnum & domum quam Davidi ſtabilivit. *Timentibus*: Quam ſoles dare timentibus te.

7. (d) Davidis & poſterorum ejus. Dies æternitatis, non temporales David in mente habebat. Hæc referri debent ad Chriſtum potiùs, quàm ad Davidem; dies enim ejus non exceſſerunt ætatem hominis, ſed ſciebat cujus perſonam ſuſtineret.

8. (e) Regnum quod in Davide non eſt æternum, ſed tranſiens in Meſſiam, permanet in æternum. *Requiret*. Hieron. *Miſericordia & veritas ſervabunt eum*, Davidem. Quis ſcrutari poterit, aut conſiderare, quanta ſit Dei miſericordia & juſtitia?

PSALM. LXI. 2. (a) Hebr. *Anima mea quieſce*, ſile, patienter expecta Dominum, ab ipſo ſalus mea.

4. (b) Hebr. *Interficiemini univerſi vos*, ſubitò ruituri eſtis, ut paries inclinatus.

5. (c) Id moliuntur inimici, ut privent me pretio laborum meorum, vel Davidem regno, vel juſtum vita æterna. *In ſiti*, Hieron. *Placuerunt ſibi in mendacio*; unde mox ſubdit, *Ore ſuo benedicebant*. Hebr. *Currunt uſque ad ſitim contrahendam*, me perſequentes: conantur omnibus modis dejicere quæ Dominus erigit, adeò ſunt pleni audacia.

7. (d) Hebr. *Non mutabo*: In ejus fide & amore perſiſtam: ædificat fidem ſuam, ut perſtet in gratia Dei, & in ejus auxilio.

10. (e) Hebr. *In ſtateras aſcendendo*; nihil aliud ſunt quàm mendacium & vanitas.

12. (f) Hieron. In comment. *Quod ait, ſemel, firmitatem dictorum oſtendit*. *Audivit*, Hebr. *Bis audivi*: ſæpiùs audivi. *Semel locutus eſt Deus* in monte Sinai, inde *duo audivi*, eum potentiſſimum eſſe ad vindicandas injurias, & benignum in pios.

PSALM. LXII. 2. (a) *Deus Deus meus*, ad fidem, *ſitivit in te*, ad effectus pertinet. Hieron. *Deſideravit te caro mea*, ſcilicet in terra deſerta: *ſitivit ad te anima mea*, vehementer ac multipliciter te deſideravit caro mea in terra deſerta; nam affectus animi vehementer ſe effundunt in corpus.

3. (b) Quaſi eſſem in ſanctuario: eò tendit deſiderium meum, ut in ſanctuario coram te appaream, ut videam virtutem tuam.

7. (c) Hebr. *Cùm recorder tui in cubilibus meis*.

Et in velamento alarum tuarum exultabo,

9. Adhæſit anima mea poſt te: me ſuſcepit dextera tua.

10. Ipſi verò in vanum quæſierunt animam meam, introibunt in inferiora terræ (d).

11. Tradentur in manus gladii, partes vulpium erunt (e).

12. Rex verò lætabitur in Deo (f), laudabuntur omnes qui jurant in eo: quia obſtructum eſt os loquentium iniqua.

PSALMUS LXIII.

Contra inſidias & calumnias opem implorat, confidens earum authores cum magna juſtorum voluptate oppreſſum iri.

In finem,

1. Pſalmus David.

2. EXaudi Deus orationem meam cùm deprecor: à timore inimici eripe animam meam.

3. Protexiſti me à conventu malignantium: à multitudine operantium iniquitatem.

4. Quia exacuerunt ut gladium linguas ſuas: intenderunt arcum rem amaram,

5. Ut ſagittent in occultis immaculatum.

6. Subitò ſagittabunt eum, & non timebunt: firmaverunt ſibi ſermonem nequam (a).

Narraverunt ut abſconderent laqueos; dixerunt: Quis videbit eos?

7. Scrutati ſunt iniquitates (b): defecerunt ſcrutantes ſcrutinio.

Accedet homo ad cor altum:

8. Et exaltabitur Deus.

Sagittæ parvulorum (c) factæ ſunt plagæ eorum:

9. Et infirmatæ ſunt contra eos linguæ eorum (d).

Conturbati ſunt omnes qui videbant eos:

10. Et timuit omnis homo (e).

Et annuntiaverunt opera Dei: & facta ejus intellexerunt.

11. Lætabitur juſtus in Domino, & ſperabit in eo: & laudabuntur omnes recti corde.

PSALMUS LXIV.

Vix titulus Vulgatæ ſibi conſtat; non enim Jeremias in captivitatem abductus eſt. Quin & hic Pſalmus videtur eſſe de reditu è captivitate, quem hi duo Prophetæ prædixerant. Pſalmus Canticum David, *eſt ipſius Davidis; quis reliqua adjecerit, incertum. In omnibus tamen reperitur editionibus.*

In finem, Pſalmus David,

1. Canticum Jeremiæ & Ezechielis populo tranſmigrationis, cùm inciperent exire.

2. TE decet hymnus Deus in Sion (a): & tibi reddetur votum in Jeruſalem.

3. Exaudi orationem meam: ad te omnis caro veniet (b.

4. Verba iniquorum (c) prævaluerunt ſuper nos: & impietatibus noſtris tu propitiaberis.

5. Beatus, quem elegiſti, & aſſumpſiſti: inhabitabit in atriis tuis.

Replebimur in bonis domus tuæ: ſanctum eſt templum tuum,

6. Mi-

10. (d) Videtur ſepulchrum deſignare.

11. (e) Laniandi beſtiis. Quòd ſi de inferno loquitur, cedent impii in partes dæmonum, qui ut vulpes inſidiantur hominibus.

12. (f) Hic verſus aptari poteſt Chriſto Domino. *Qui jurant*: Quicumque verum Deum colunt, laudabuntur.

PSALM. LXIII. 6. (a) Conſilium nefarium inierunt. *Eos*, Laqueos quos tetendimus. Hebr. *Corroborant ſibi ipſis verbum nequam*, In pravis ſuis conſiliis ſunt obfirmati, inter ſe loquuntur de abſcondendis laqueis mihi.

7. (b) Vias nocendi magno ſtudio exquiſierunt. *Scrutinio*, Hebr. *Perfecerunt ſcrutinium ſcrutinii*, occultiſſimum, ut me perderent: Quidquid humanum ingenium fingit ſubtilius. *Cor altum*: Intima hominis penetrant; cùm facta deſint, quæ arguant, etiam cordis interiora exquirunt. *Exaltabitur Deus*, puniendo. Vel demum accedet homo ad callidas cogitationes, ſed Deus eorum aſtutias diſſipabit.

8. (c) Infirma manu jactæ. Hebr. *Sagittabit eos Deus jaculo repentino*. Inferentur iis plagæ, nec ictus ſagittarum declinare poterunt.

9. (d) Hebr. *Et impingere facerunt in ſemetipſos linguam ſuam*. Hieron. *Et corruent in ſemetipſos*, nec ſibi ipſis conſtare poterunt: imò faciet Deus ut retorqueant gladios ſuos, & linguam ſuam in ſe ipſos.

10. (e) Hebr. *Timebunt*: Annuntiabunt, intelligent prudenter, expendent. In ſenſu litterali & allegorico hic Pſalmus Chriſto convenit ut capiti Eccleſiæ, & membris ejus. Judæi adverſùs eum exacuerunt linguas ſuas. Ad quemvis etiam juſtum in hoc deſerto ſuſpirantem referri poteſt.

PSALM. LXIV. 2. (a) Hebr. *Tibi ſilentium, laus, Deus*. Cùm nihil de te dignè dici poſſit, tibi gratus eſt hymnus qui tibi canitur in Sion; vel ex Hebræo, te manet laus, te ſuis laudibus prædicandum expectat Eccleſia, idque in ſilentio. Vox Hebr. *doum*, דום, *ſilere*, metaphoricè accipitur pro *expectare*. Sic novis beneficiis tuos proſequeris, ut ſemper habeant cur te laudent. *Votum*, Gratiarum actio. *Jeruſalem*, In Eccleſia. Tibi ſilentium, tibi laus: ſileant omnia, ubi de te laudando agitur.

3. (b) Vocatio gentium inſinuatur: omne genus hominum opem tuam implorabunt.

4. (c) Injuſte facta. Verba pro rebus paſſim accipiuntur. Hebr. *Ben iniqua*, iniquitates.

6. Mirabile in æquitate (d).

Exaudi nos Deus ſalutaris noſter, ſpes omnium finium terræ, & in mari longè.

7. Præparans montes in virtute tua (e), accinctus potentia:

8. Qui conturbas profundum maris, ſonum fluctuum ejus.

Turbabuntur gentes,

9. Et timebunt qui habitant terminos, à ſignis tuis: exitus matutini & veſpere delectabis. (f)

10. Viſitaſti terram & inebriaſti eam: multiplicaſti locupletare (g) eam.

Flumen Dei repletum eſt aquis, paraſti cibum illorum: quoniam ita eſt præparatio ejus.

11. Rivos (h) ejus inebria, multiplica genimina ejus: in ſtillicidiis ejus lætabitur germinans.

12. Benedices (i) coronæ anni benignitatis tuæ: & campi tui replebuntur ubertate.

13. Pingueſcent ſpecioſa deſerti: & exultatione colles accingentur.

14. Induti ſunt arietes ovium, & valles abundabunt frumento: clamabunt, etenim hymnum dicent.

PSALMUS LXV.

Hic Pſalmus eſt euchariſticus. Verba tituli deſunt in Hebræo, neque apud 70. extabant ex Theodoreto; ſed tamen argumentum ipſum attingunt.

In finem,

1. Canticum Pſalmi reſurrectionis.

JUbilate Deo omnis terra,

2. Pſalmum dicite nomini ejus: date gloriam laudi ejus.

3. Dicite Deo: Quàm terribilia ſunt opera tua, Domine! in multitudine virtutis tuæ mentientur tibi inimici tui (a).

4. Omnis terra adoret te, & pſallat tibi: pſalmum dicat nomini tuo.

5. Venite, & videte opera Dei: terribilis in conſiliis ſuper filios hominum.

6. Qui convertit mare in aridam, in flumine pertranſibunt pede (b): ibi lætabimur in ipſo.

7. Qui dominatur in virtute ſua in æternum, oculi ejus ſuper gentes reſpiciunt: qui exaſperant, non exaltentur in ſemetipſis (c).

8. Benedicite gentes Deum noſtrum: & auditam facite vocem laudis ejus,

9. Qui poſuit animam meam ad vitam (d): & non dedit in commotionem pedes meos.

10. Quoniam probaſti nos Deus: igne nos examinaſti, ſicut examinatur argentum.

11. Induxiſti nos in laqueum, poſuiſti tribulationes in dorſo noſtro:

12. Impoſuiſti homines ſuper capita noſtra (e).

Tranſivimus per ignem & aquam: & eduxiſti nos in refrigerium.

13. Introibo in domum tuam in holocauſtis: reddam tibi vota mea,

14. Quæ diſtinxerunt labia mea.

Et locutum eſt os meum, in tribulatione mea.

15. Holocauſta medullata offeram tibi cum incenſo arietum: offeram tibi boves cum hircis.

16. Venite, audite, & narrabo, omnes qui timetis Deum, quanta fecit animæ meæ.

17. Ad ipſum ore meo clamavi, & exaltavi ſub lingua mea.

18. Ini-

6. (d) Hieron. *Terribilis in juſtitia*; admirandæ æquitatis. Aug. *Habes foris oculos, unde videas marmora, & aurum; intùs eſt oculus, unde videatur pulchritudo juſtitia. Unde amatur juſtus ſenex? Quid offert in corpore, quod oculos delectet? Curva membra, frontem rugatam: tamen, ſi juſtus eſt, ſi alienum non concupiſcit; ſi de ſuo quod habet, erogat indigentibus; ſi bene monet, & rectum ſapit; inde eum amamus. Quid in eo boni videmus oculis carnis? Nihil. Quædam ergo eſt pulchritudo juſtitia, quam videmus oculis cordis, & amamus, & exardeſcimus!*

7. (e) Qui montes ornas herbis, arboribus; vel qui montes firmis radicibus ſtabiles facis.

9. (f) *Exitus*, in accuſativo caſu. Exortum auroræ facies delectabilem, ſolis ortum & occaſum. Hieron. *Laudantes facies:* Facis ut te laudent qui ſeu manè, ſeu veſperè ad ſacrificia procedunt. Laudes tuæ ab ortu uſque ad occaſum celebrantur.

10. (g) Admodùm locupletaſti, dato imbre copioſo, quo factum eſt, ut flumen Dei, ſeu magnum, repletum ſit aquis. Aug. *Crediderunt multi Iſraelitæ, & impleti ſunt Spiritu. Inde diffuſi per gentes cœperunt prædicare veritatem, & de fluvio Dei, qui impletus eſt aqua, irrigata eſt tota terra. Flumen*: Sic enim terram præparas in hominum alimentum. Flumen illud magnum, non Jordanis modò intelligitur, qui exundatione ſua ubertatem vicinis terris afferre potuit; ſed etiam ſpiritali ſenſu ipſe eſt Spiritus ſanctus, qui poſtquam Deus viſitavit terram, gratiarum dona in animos antè ſteriles effudit.

11. (h) Hieron. *Sulcos*. *Genimina*, fruges: *Stillicidiis*, pluviis.

12. (i) Hebr. *Coronabis annum benignitate tua:* cumulabis frugibus. Sed hanc benignitatem Patres intelligunt de anno acceptabili & die ſalutis.

3. (a) Propter potentiæ tuæ ſplendorem inimici tui ſimulabunt ſe eſſe nominis tui cultores: ſe tibi ſubjicient, ſed ficto animo; vel in liberando Iſraele potentiæ tuæ excellentia inimicos mendacii & vanitatis revincit. PSALM. LXV.

6. (b) Aug. *Flumen eſt omnis mortalitas ſæculi. Omnis qui natus eſt, cedit naſcituro: & omnis iſte ordo rerum labentium, fluctus quidam eſt.*

7. (c) Contumaces ne ſuperbiant, ne alios lædant: Deus enim dominatur in æternum.

9. (d) Cùm periclitarer de vita, hanc mihi Deus conſervavit: vel me prædeſtinavit ad vitam. Hebr. *Excitavit nos à morte*.

12. (e) Nobis graves. Aug. *Quando malè vivis, ſi*

V u 2

18. Iniquitatem ſi aſpexi (f) in corde meo, non exaudiet Dominus.

19. Proptereà exaudivit Deus, & attendit voci deprecationis meæ.

20. Benedictus Deus, qui non amovit orationem meam, & miſericordiam ſuam à me.

PSALMUS LXVI.

Latini Patres meritò exiſtimant in hoc Pſalmo agi de Regno Chriſti, & de vocatione Gentium.

In finem,

1. In hymnis, Pſalmus Cantici David.

2. Deus miſereatur noſtri (a), & benedicat nobis: illuminet vultum ſuum ſuper nos, & miſereatur noſtri.

3. Ut cognoſcamus (b) in terra viam tuam: in omnibus gentibus ſalutare tuum.

4. Confiteantur tibi populi Deus: confiteantur tibi populi omnes.

5. Lætentur & exultent gentes: quoniam judicas populos in æquitate, & gentes in terra dirigis.

6. Confiteantur tibi populi Deus: confiteantur tibi populi omnes:

7. Terra dedit fructum ſuum (c).
Benedicat nos Deus, Deus noſter,

8. Benedicat nos Deus: & metuant eum omnes fines terræ (d).

PSALMUS LXVII.

Obſcurus eſt hic Pſalmus ob metaphoras & Poeticas deſcriptiones; ſive hic decantatus fuerit cùm Arca tranſlata eſt in Jeruſalem, ſive in eo Veteris & Novi Teſtamenti myſteria deſcribantur: ſeu denique argumentum illius ſit exitus populi de Ægypto, aut de captivitate Babylonica. Quatuor in partes dividitur, ut obſervat vir perdoctus Theologus Pariſienſis. In prima uſque ad v. 5. imprecationem contra inimicos Dei, & deprecationem continet. Secunda ad 8. uſque v. Dei laudes complectitur. In tertia parte miracula à Deo patrata in exitu filiorum Iſrael. Pars ultima eſt canticum laudis. Sed ubique Incarnatio, Aſcenſio Domini, & Converſio gentium prænuntiantur.

In finem,

1. Pſalmus Cantici ipſi David.

2. Exurgat (a) Deus, & diſſipentur inimici ejus: & fugiant qui oderunt eum, à facie ejus.

3. Sicut deficit fumus, deficiant: ſicut fluit cera à facie ignis, ſic pereant peccatores à facie Dei.

4. Et juſti epulentur, & exultent in conſpectu Dei: & delectentur in lætitia.

5. Cantate Deo, pſalmum dicite nomini ejus: iter facite ei, qui aſcendit ſuper occaſum (b): Dominus nomen illi.

Exultate in conſpectu ejus: turbabuntur à facie ejus,

6. Patris orphanorum, & judicis viduarum (c).

Deus in loco ſancto ſuo:

7. Deus qui inhabitare facit unius moris in domo (d).

Qui educit vinctos in fortitudine, ſimiliter eos qui exaſperant, qui habitant in ſepulchris.

8. Deus cùm egredereris in conſpectu populi tui (e), cùm pertranſires in deſerto:

9. Ter-

parcit, plus iraſcitur: omninò iſta tribulationes flagella ſunt corrigentis, ne ſit ſententia punientis. Per ignem, Aug. *Ignis urit, aqua corrumpit: utrumque metuendum, & uſtio tribulationis, & aqua corruptionis. Quando ſunt res anguſtæ, & aliqua ſunt infelicitates in hoc mundo, quaſi ignis eſt: quando ſunt res proſperæ, & abundantia ſæculi circumfluit, aqua eſt. Vas ergo quod in igne formatum eſt, aquam non timet: vas autem ſi ſolidatum non fuerit igne, tanquam lutum aqua ſolvetur. In refrigerium,* Hebr. *In irriguam*, ſupple, terram.

18. (f) Si machinatus ſum aliquid mali. *Dominus:* Non hic eſt verborum ſenſus, ſi alicujus peccati mihi conſcius ſim; ſic enim Deus non exaudiſſet Publicanum: ſenſus is eſt ex Grotio, ſi animo meo ſpectaſſem ad conſilia improba, non exaudiſſet me Dominus.

PSALM. LXVI. 2. (a) Hic verſiculus deſumptus videtur ex cap. 6. Num. v. 17. eaque erat ſolemnis formula, qua ſacerdotes populo benedicebant.

3. (b) Ut ſalus quæ à te proficiſcitur, omnibus innoteſcat. Aug. *Ego ſum via, veritas, & vita; quaſi diceret: Quid times? Per me ambulas, ad me ambulas, in me requieſcet.*

7. (c) Chriſtum ſcilicet Dominum, aut populorum converſionem, qui divinæ gratiæ rore perfuſi magnos fructus proferunt.

8. (d) Timore ſancto: nam ſi homo efferatur ſuperbia, cœleſtem illam pluviam ſubducet, ac ſterilis ut anteà remanebit.

PSALM. LXVII. 2. (a) Cùm arca curribus ad bellum transferri ſolebat, Num. 10. v. 35. Moſes dicebat: *Surge Domine, & diſſipentur inimici tui, & fugiant, qui oderunt te, à facie tua.* Mutatur tantummodò ſecunda perſona in tertiam.

5. (b) Id referre ſolent Hebræi Doctores ad populi Iſraelitici adventum in terram promiſſionis per Arabiæ deſerta. *Turbabuntur:* Nihil eſt quod timeatis hoſtes veſtros, Dei præſentiam ſuſtinere non poterunt.

6. (c) Protectoris ſimul & vindicis. *In loco ſancto ſuo:* In cœlo cùm ſit, is tamen rebus humanis præeſt; nec procul quærendus eſt, habitat in medio noſtri: habemus pignus ejus præſentiæ in Arca fœderis.

7. (d) Deus vobis certam ſedem figet, & domum in qua habitetis. *Exaſperant*, Ægyptios, Deo rebelles, qui Hebræos perſecuti Deum exaſperabant, & quorum pars magna in mari rubro ſepulta eſt: aut etiam Iſraelitas contumaces, qui in deſerto ſepulti ſunt. *In ſepulchris:* Per ſepulchra Propheta intelligit loca deſerta, & arida, ut Ezechiel, cap. 37. terram captivitatis vocat ſepulchra.

8. (e) Cùm præires in columna nubis, ut dux populi tui.

Digitized by Google

9. Terra mota eſt (*f*), etenim cœli diſtillaverunt à facie Dei Sinai, à facie Dei Iſrael.

10. Pluviam voluntariam (*g*) ſegregabis Deus hæreditati tuæ: & infirmata eſt, tu verò perfeciſti eam.

11. Animalia tua habitabunt in ea (*h*): paraſti in dulcedine tua pauperi, Deus.

12. Dominus dabit verbum (*i*) evangelizantibus, virtute multa.

13. Rex virtutum (*k*) dilecti, dilecti: & ſpeciei domus dividere ſpolia.

14. Si dormiatis inter medios cleros (*l*), pennæ columbæ deargentatæ, & poſteriora dorſi ejus in pallore auri.

15. Dum diſcernit cœleſtis reges ſuper eam (*m*), nive dealbabuntur in Selmon:

16. Mons Dei, mons pinguis.

Mons coagulatus (*n*), mons pinguis:

17. Ut quid ſuſpicamini montes coagulatos (*o*)?

Mons, in quo beneplacitum eſt Deo habitare in eo: etenim Dominus habitabit in finem.

18. Currus Dei decem millibus (*p*) multiplex, millia lætantium: Dominus in eis in Sina in ſancto.

19. Aſcendiſti in altum, cepiſti captivitatem: accepiſti dona in hominibus (*q*):

Etenim non credentes, inhabitare Dominum Deum.

20. Benedictus Dominus die quotidie (*r*): proſperum iter faciet nobis Deus ſalutarium noſtrorum.

9. (*f*) Cùm legem dares. *Diſtillaverunt*, Manna: mox à figura tranſit ad rem figuratam more ſuo.

10. (*g*) Hebr. *Pluviam abundantem*: Eccleſiæ quæ eſt hæreditas tua, gratiam & dona cœleſtia largieris, cùm infirmata fuerint ejus membra, & malis oppreſſa. *Eam*, Hæreditatem tuam roborabis.

11. (*h*) Grex tuus, oves tuæ. Vox Hebræa etiam conventum ſignificat. *Paraſti*, Ob benignitatem tuam res neceſſarias ei præparaſti, *pauperi* & afflicto, qui egeret, niſi tu proſpexiſſes.

12. (*i*) Copiam ſermonis Evangelii præconibus. *Virtute*, Cum ſignis & prodigiis; vel in alio ſenſu litterali, iis qui victorias ab exercitu tuo reportatas annuntiabant, uberem loquendi materiam dabas, quam agmen mulierum victorias prædicantium concinebat his verbis, *Rex virtutum, &c.*

13. (*k*) Exercituum. Heb. *Reges exercituum fugerunt, fugerunt: & habitatrices domus dividens ſpolia*: Non milites tantùm, ſed & mulieres, quæ manent domi, partem habebunt prædæ. Vel juxta Hieron. *Reges exercituum fœderabuntur, fœderabuntur*. Martianæus exiſtimat prælia & victorias filiorum Iſrael ab exitu ex Ægypto ad David uſque deinceps commemorari, non ſervata temporum ſerie. Nihil enim cauſæ erat, ut ait Hieronymus in cap. 25. Jerem. Prophetis tempora conſervare, quæ hiſtoriæ leges deſiderant, ſed ſcribere utcumque audientibus, atque lecturis, quod utile noverant. *Speciei domus*, pulchritudo domus. Præfecti exercituum, ut eidem videtur auctori laudato; Jabin, Siſara & alii qui adversùs Iſraelem erant confœderati, his verbis deſignantur. *Reges exercituum*, L. Jud. cap. 5. v. 19. *Et pulchritudo domus*, vel *habitatrix domus*, juxta textum Hebræum. His quidem vocibus Debbora & Jahel victrices Chananæorum, quibus victoria de Siſara reportata fuit attributa, inſinuantur, juxta illud vaticinium Debboræ Judic. cap. 4. v. 9. *Ibo quidem tecum, ſed in hac vice victoria non reputabitur tibi, quia in manu mulieris tradetur Siſara.*

14. (*l*) Locus difficilis, quem alii aliter exponunt: videtur multis hic eſſe genuinus ſenſus ex Hebræo: Etiamſi habitaveritis inter ollas, ſeu in loco ubi reponuntur ollæ, & oppreſſi fueritis calamitatibus, jam eritis candidi, quaſi tecti pennis columbæ. Verbum ſubſtantivum apud Hebræos ſæpè non exprimitur: *Eritis ut penna columbæ deargentata*, cujus cauda inſtar auri eſt ſplendida. Etiamſi fideles ipſos contingat ad tempus in tenebris jacere, Dominus tamen iis lucem reſtituet ſuam. *Inter medios cleros*, vox Hebræa, *ollas*, aut *cremathras*, quibus ollæ appenduntur, aut *limites* etiam ſignificat. Vir perdoctus hunc Pſalmum parùm integrum de ſoluta captivitate Babylonica exponit, hoc modo: Etiamſi hactenùs in tenebris inter Babyloniorum ollas miſeri dormieritis, jam velut columbæ argenteæ, quarum caudæ colore auri fulgent, ſplendentes eritis. Columbæ erant inſignia Chaldæorum vexillis impreſſa. Unde Nabuchodonoſor à Jeremia non ſemel *columba* nomine exprimitur. Similes columbis candidis ad magnam felicitatem pervenietis, cùm ſecuri habitaveritis in mediis veſtris finibus. Nec tamen 70. Interpretes, nec Vulgata *ollas* reddunt, ſed *cleros*, ſeu hæreditates. Vertit Martianæus, *Inter medios terminos*. Sic Geneſ. 49. v. 14. Iſſachar dicitur *accubans inter terminos*; & Judic. 5. v. 16. qui in agris ſuis ceſſabant, dum aliæ tribus pugnabant, ſic reprehenduntur: *Quare habitas inter duos terminos, ut audias ſibilos gregum?* balatus ovium & agnorum potius quam tubarum ſonitus audire amas? Columbarum colores in columbariis intueri malebant, quàm vexilla. Quare inter veſtras poſſeſſiones ceſſatis, dum fratres veſtri pro patriæ ſalute vitam exponunt ſuam, idque cum veſtro dedecore? Videbitis prædam hoſtium dividi à mulieribus. Quod Debbora in ſuo Cantico pulchrè exprimit, Jud. 5. 17. 18. *Galaad trans Jordanem quieſcebat, & Dan vacabat navibus; Zabulon & Nephthali obtulerunt animas ſuas morti.*

15. (*m*) Hebr. *Cùm divideret robuſtiſſimus reges in ea.* An de Joſue loquitur, quem vocat *robuſtiſſimum*? Nihil obſtat, quominùs in ſpiritali ſenſu hæc verba de Chriſto & Eccleſia cum Auguſtino intelligantur. Sic erit apoſtrophe ad duces & principes Eccleſiæ, qui ſecurè & ſine ſtrepitu ſæculi inter duas hæreditates veteris & novi Teſtamenti habitant. Hos cum regibus comparat, & Eccleſiam cum monte nivibus obducto, ſed fertili, qualis eſt mons Selmon admodùm excelſus, quique ob eam rationem *mons Dei* appellatur. Hebr. *Cùm diſpergeret Omnipotens reges ſuper eam*; cùm reges contereret & traduceret velut in triumpho, *ſuper eam*, propter Jeruſalem. Alba facta eſt velut nix in Selmon; nitorem & candorem attuliſti huic terræ, quæ priùs nigra erat & ſqualida præ mœrore: victis regibus & profligatis magna eſt lætitia conſecuta. *Mons pinguis*, Hebr. *Mons Dei, mons Baſan*. Montem Sion opponit monti Baſan: tametſi mons Sion eſſet colli ſimilior, quàm monti: ſed propter Dei gratiam, cùm Dominus in eo reſideret, omni rerum copia abundavit.

16. (*n*) Qui à variis collibus eſt compoſitus.

17. (*o*) Nullus alius hunc montem, ſeu Eccleſiam divinæ gratiæ lacte & donorum ubertate æquat. Hebr. *Ut quid exilitis montes excelſi?* Ut quid contenditis, & conamini deprimere montem Sion, quem diligit Deus, & in quo vult habitare?

18. (*p*) Deſcenſum Dei in montem Sinai confert cum Aſcenſione Chriſti in cœlum, comitante Angelorum multitudine.

19. (*q*) Ut inter homines ea diſtribueres, Eph. 4. *Non credentes*: Etiam incredulos tui juris feciſti, ut Dominus cum iis & apud illos maneres: vel feciſti ut increduli habitarent hanc terram; ac domuiſti Rebelles, aut Chananæos, ut in hac regione Arca Dei, aut populus Dei inhabitaret.

20. (*r*) Hebr. *Die, die*; id eſt, ſingulis diebus. Cùm enim ſubſtantivum geminatur, tum alterum ea iis interdum eſt loco adjectivi diſtributi, quo carent Hebræi. Sic Geneſ. 7. *Tolle ſeptena & ſeptena*, id eſt, ſingula ſeptena. *Noſtrorum*, Deus nos non deſeret in hoc itinere, auctor ſalutis noſtræ.

21. Deus noſter, Deus ſalvos faciendi (ſ): & Domini Domini exitus mortis.

22. Verumtamen Deus confringet capita inimicorum ſuorum: verticem (r) capilli perambulantium in delictis ſuis.

23. Dixit Dominus: Ex Baſan convertam (u), convertam in profundum maris:

24. Ut intingatur pes tuus in ſanguine: lingua canum tuorum ex inimicis, ab ipſo.

25. Viderunt ingreſſus tuos (x) Deus, ingreſſus Dei mei, regis mei qui eſt in ſancto.

26. Prævenerunt principes conjuncti pſallentibus (y), in medio juvencularum tympaniſtriarum.

27. In eccleſiis benedicite Deo Domino, de fontibus Iſrael (z).

28. Ibi Benjamin adoleſcentulus (aa), in mentis exceſſu.

Principes Juda, duces eorum: principes Zabulon, principes Nephthali.

29. Manda Deus virtuti tuæ (bb): confirma hoc Deus, quod operatus es in nobis.

30. A templo tuo (cc) in Jeruſalem, tibi offerent reges munera.

31. Increpa feras arundinis (dd), congregatio taurorum in vaccis populorum: ut excludant eos, qui probati ſunt argento.

Diſſipa gentes, quæ bella volunt:

32. Venient legati ex Ægypto: Æthiopia præveniet (ee) manus ejus Deo.

33. Regna terræ, cantate Deo: pſallite Domino: pſallite Deo,

34. Qui aſcendit ſuper cœlum cœli, ad orientem (ff).

Ecce dabit voci ſuæ vocem virtutis,

35. Date gloriam Deo ſuper Iſrael, magnificentia ejus, & virtus ejus in nubibus.

36. Mirabilis Deus in Sanctis ſuis, Deus Iſrael ipſe dabit virtutem & fortitudinem plebi ſuæ: benedictus Deus.

PSALMUS LXVIII.

Hic Pſalmus eſt propheticus de Paſſione Chriſti, Eccleſiæ initiis, ac Judæorum exitio. Quòd litteralis ejus ſenſus ad Chriſtum pertineat, omninò liquet ex eius verbis quæ citant Apoſtoli, Joan. 12. Zelus domus tuæ comedit me; *Joan.* 15. Quia oderunt me gratis; *Matth.* 27. In ſiti mea potaverunt me aceto; *Act.* 1. Fiat habitatio eorum deſerta; *Rom.* 15. Opprobria exprobrantium tibi ceciderunt ſuper me.

1. In finem, pro iis qui commutabuntur David.

2. SAlvum me fac Deus (a): quoniam intraverunt aquæ uſque ad animam meam.

3. Infixus ſum in limo profundi: & non eſt ſubſtantia (b).

Veni in altitudinem maris: & tempeſtas demerſit me.

4. Labo-

21. (ſ) Qui vult nos ſalvare. *Mortis*: Ad eum pertinet nos à morte liberare, & inimicos perdere: à Domino eſt exitus à morte ad vitam.

22. (r) Superbiam & vanitatem. Aug. *Nimis ſuperbientium in delictis ſuis, in quibus ſaltem humiles eſſe deberent. Verticem capilli*, Capillos verticis.

23. (u) Ex regione uberrima projiciam inimicos in mare; à voluptate in miſeriam æternam, *Ut intingatur pes tuus in ſanguine inimicorum tuorum*. Hebr. *Ex Baſan reducam meos*: reducam de profundo maris. Deus nos liberabit, ut olim devicit Og regem Baſan, & populum ſuum trajecit per mare. Cùm Prophetæ prædicant beneficia Dei erga Eccleſiam, in exemplum ſolent proponere liberationem illam ex Ægypto, aut Babylone.

25. (x) Actiones tuas & victorias, ò Chriſte: quæ ad litteram intelligi poſſunt de Arcæ tranſlatione; ſed & triumphus Chriſti teſtibus non caruit.

26. (y) Poſt ſubverſionem Pharaonis; huc enim videtur alludere: vel potiùs ad publicam lætitiam in die tranſlationis Arcæ; & ſpirituali ſenſu ad diem Aſcenſionis Domini.

27. (z) Vos qui eſtis de ſtirpe Iſrael; vel de promiſſionibus Dei, unde hauriuntur benedictiones.

28. (aa) Tribus exigua. Sub nominibus Patriarcharum rectè intelliguntur Apoſtoli, ut Paulus qui raptus in tertium cœlum extaſim paſſus eſt. *Exceſſu*, Hebr. *Dominatus eſt eis*, Ex ea tribu extitit rex Saul, qui primus regnavit: Poſt eum regnavit Judas ſub Davide. *Principes*, ut Jacobus & Judas fratres, ſed cognati Domini. *Nephthali*: nam cæteri ferè Apoſtoli erant ex iis tribubus: Propheta hos deſignare videtur ſub nominibus principum veteris Eccleſiæ.

29. (bb) Utere potentia tua. Verbum ipſum, hoc eſt virtus Dei hoc mandatum accepit à Patre, ut ponat animam ſuam, ut in templo humanitatis ſuæ opus redemptionis hactenùs figuris adumbratum conſummet: vel conſtitutam Eccleſiam virtute tua confirma, & ſerva, ut inde perpetuæ laudes prodeant.

30. (cc) Propter Eccleſiæ ſanctitatem. Hebr. *Præcepit Deus tuus fortitudinem tuam*, ſuppeditavit tibi Deus tantum robur: à tabernaculo tuo prodibit robur tuum.

31. (dd) Feræ arundinis dæmones ipſi, vel hoſtes Eccleſiæ benè intelliguntur. Grotius vertit agmina ſagittifera. *Vaccis*, Hebr. *Cum vitulis populorum*; validas inſtar taurorum, & protervas inſtar vitulorum. *Argento*, Hieron. *Calcitrantium contra rotas argenteas*; ſuperbientes de viribus ſuis: vel increpa tyrannos, qui velut feræ in arundineto, & ſicut tauri in grege vaccarum excitant tumultum, & horrorem: ita hi faciunt in congregatione populi ſui.

32. (ee) Ultrò prævenient cum muneribus, & legatos mittent. Hebr. *Æthiopia currere faciet manus ſuas Deo*: promptè offeret Deo munera.

34. (ff) Nam mons Oliveti ad orientem Jeroſolymæ poſitus eſt. *Voci ſuæ*, Humanitati ſanctæ vocem virtutis in extremo judicio, tùm enim apparebit magnificentia ejus, & virtus in nubibus, tumque erit *mirabilis in Sanctis ſuis*. Hebr. *Terribilis*, & fortitudine ſua eos induet. Cùm ſenſus litteralis ſit ferè ubique perobſcurus & inacceſſus, optimum fuerit ad ſenſum ſubliniorem, & valde probabilem confugere.

2. (a) Salutem corporis petit, non abſolutè, ſed ut acerbitatem Paſſionis oſtendat, quam per varias metaphoras & ſimilitudines deſcribit, aquæ profundæ, limi, aut luti, tempeſtatis: quibus metaphoris dolores Chriſti in Paſſione ſua, & membrorum ejus naſcente Eccleſia exprimuntur. PSALM. LXVIII.

3. (b) Gr. *Hypoſtaſis*. Hieron. *Nihil eſt firmum, ut eſt ut queam ſubſiſtere*.

4. Laboravi clamans (c), raucæ ſa-
ctæ ſunt fauces meæ: defecerunt oculi
mei, dum ſpero in Deum meum.

5. Multiplicati ſunt ſuper capillos capi-
tis mei, qui oderunt me gratis.

Confortati ſunt qui perſecuti ſunt me
inimici mei injuſtè: quæ non rapui (d),
tunc exolvebam.

6. Deus tu ſcis inſipientiam meam (e):
& delicta mea à te non ſunt abſcondita.

7. Non erubeſcant in me qui expectant
te Domine, Domine virtutum.

Non confundantur ſuper me qui quæ-
runt te, Deus Iſrael.

8. Quoniam propter te ſuſtinui oppro-
brium: operuit (f) confuſio faciem meam.

9. Extraneus factus ſum fratribus meis(g),
& peregrinus filiis matris meæ.

* Joan. 2. 17. 10. * Quoniam zelus domus tuæ come-
* Rom. 15. 3. dit me (h) *: & opprobria exprobran-
tium tibi, ceciderunt ſuper me.

11. Et operui in jejunio (i) animam
meam: & factum eſt in opprobrium mihi.

12. Et poſui veſtimentum meum cili-
cium: & factus ſum illis in parabolam.

13. Adverſùm me loquebantur qui ſe-
debant in porta (k): & in me pſalle-
bant qui bibebant vinum.

14. Ego verò orationem meam ad te
Domine (l): tempus beneplaciti Deus.

In multitudine miſericordiæ tuæ exaudi
me, in veritate ſalutis tuæ.

15. Eripe me de luto, ut non infigar:
libera me ab iis qui oderunt me, & de
profundis aquarum.

16. Non me demergat tempeſtas aquæ,
neque abſorbeat me profundum: neque ur-
geat ſuper me puteus os ſuum (m).

17. Exaudi me Domine, quoniam be-
nigna eſt miſericordia tua: ſecundùm mul-
titudinem miſerationum tuarum reſpice in
me.

18. Et ne avertas faciem tuam à puero
tuo: quoniam tribulor, velociter exaudi
me.

19. Intende animæ meæ (n), & libera
eam: propter inimicos meos eripe me.

20. Tu ſcis improperium meum, &
confuſionem meam, & reverentiam
meam (o).

21. In conſpectu tuo ſunt omnes qui
tribulant me: improperium expectavit
cor meum, & miſeriam.

Et ſuſtinui qui ſimul contriſtaretur, &
non fuit: & qui conſolaretur, & non
inveni.

22. * Et dederunt in eſcam meam * Matt. 27. 48.
fel (p): & in ſiti mea potaverunt me ace-
to.

23. * Fiat menſa eorum coram ipſis * Rom. 11. 9.
in laqueum (q), & in retributiones,
& in ſcandalum.

24. Obſcurentur oculi eorum ne vi-
deant: & dorſum eorum ſemper incur-
va (r).

25. Effunde ſuper eos iram tuam: & fu-
ror iræ tuæ comprehendat eos.

26. * Fiat habitatio eorum deſerta (ſ): * Act. 1. 20.
& in tabernaculis eorum non ſit qui in-
habitet.

27. Quoniam quem tu percuſſiſti (t),
perſecuti ſunt: & ſuper dolorem vulne-
rum meorum addiderunt.

28. Appone iniquitatem ſuper iniquita-
tem eorum: & non intrent in juſtitiam
tuam.

29. De-

4. (c) Figurata locutio, qua interiores Chriſti ge-
mitus exprimuntur. *Oculi*, Quos in cœlum defixos ha-
bui.

5. (d) Pœnas luebam peccatorum quæ non feceram,
& quæ non rapueram exolvebam.

6. (e) Quam mihi imputant, uti & delicta, quæ
portavi, non mea, ſed hominum: Crux Chriſti eo no-
mine intelligi poteſt, quo ſenſu eam uſurpat Apoſt. 1.
Cor. 1.

8. (f) Percuſſi contumelias, flagella, ſputa, &c.

9. (g) Tanquam extraneum me habuerunt Judæi.

10. (h) Hunc locum de Chriſto in templo vendentes
expellente exponit Joan. cap. 2. uti & Apoſt. Rom. 15.
quæ ſequuntur, *Opprobria exprobrantium, &c.* Hæc in
me redundabant, cùm dicerent: *Si Rex Iſrael eſt, de-
ſcendat de cruce*, Matth. 26. Ut videatur exedere me in-
gens ſtudium, aut æmulatio, quæ pro tuo & domus
tuæ honore me afficit. Zelum domus Dei vocat ſtu-
dium, quod impendere debemus in cultum Dei, &
veram Religionem.

11. (i) Hebr. *Flevi in jejunio anima mea*: fletus mi-
ſcui cum jejuniis; operui caput meum jejunando, quod
erat luctus indicium.

13. (k) Judices, viri graves. *Vinum*, juvenes & de-
ziſores.

14. (l) Mea autem oratio ad te, Domine. *Beneplaci-
ti*, Tempus, quo benignitatem tuam manifeſtas: jam
venit tempus, quo placuit tibi per hoc ſacrificium libe-
rare mundum. *In multitudine*, Propter magnam miſe-
ricordiam tuam. *Salutis*, Propter fidelem & certam
tutelam tuam.

16. (m) Non coarctet, Hebr. *Non claudat*.

19. (n) Precibus meis aures accommoda. Hebr. *Ap-
propinqua ad animam meam, ut redimas eam.*

20. (o) Hieron. *Ignominiam*, alii, verecundiam.

22. (p) Apertus eſt de Paſſione Domini locus, Matth.
27. v. 34. Marcus verò cap. 15. v. 23. vocat *vinum myr-
rhatum* cum admixtione fellis: pro eſca & potu dede-
runt vinum myrrhatum: *Et potaverunt me aceto*; nihil il-
luſtrius hac prophetia.

23. (q) Ut contingit aviculis, quæ vitam quæren-
tes capiuntur. *Retributiones*; De Judæis intelligit Pau-
lus Rom. 11. *In ſcandalum*; Erit illis occaſio ruinæ:
lex & Prophetæ Judæorum vitio facta ſunt illis in la-
queum.

24. (r) Nec ſurſum ſe tollant. Vox *ſemper*, non æ-
ternitatem, ſed tempus, cujus finis ignoratur, ſæpè
ſignificat. Nam Judæi convertentur ad veſperam, ſub
finem mundi. *Fiat menſa eorum*, quam mihi parave-
runt, fellis & aceti.

26. (ſ) De Juda id exponitur, Act. 1. Congruit etiam
Judæis, Luc. 13. 35. *Ecce relinquetur vobis domus veſtra
deſerta*; ubique degunt, non in Judæa.

27. & 28. (t) Qui tua cauſa erat percuſſus. *Appone*,
Deſerendo, Aug. *Non vulnerando, ſed non ſanando. Non
intrent*, Non ſint bonitatis tuæ participes.

29. Deleantur de Libro viventium (u): & cum juſtis non ſcribantur.

30. Ego ſum pauper & dolens : ſalus tua Deus ſuſcepit me (x).

31. Laudabo nomen Dei cum cantico: & magnificabo eum in laude:

32. Et placebit Deo ſuper vitulum novellum : cornua producentem & ungulas.

33. Videant pauperes & lætentur: quærite Deum, & vivet anima veſtra:

34. Quoniam exaudivit pauperes Dominus: & vinctos ſuos non deſpexit.

35. Laudent illum cœli & terra, mare, & omnia reptilia in eis.

36. Quoniam Deus ſalvam faciet Sion: & ædificabuntur civitates Juda.

Et inhabitabunt ibi, & hæreditate acquirent eam.

37. Et ſemen ſervorum ejus poſſidebit eam: & qui diligunt nomen ejus, habitabunt in ea.

PSALMUS LXIX.

Ad memoriam antiquæ liberationis à Saule; vel à gravi aliqua neceſſitate, ut videtur Baſilio; vel eſt oratio Chriſti pendentis in Cruce pro Reſurrectione ſua, aut pro ſalute Corporis ſui myſtici: vel formam orandi continet, quam ſequi debent fideles.

In finem, Pſalmus David.

1. In rememorationem, quòd ſalvum fecerit eum Dominus.

2. DEus in adjutorium meum intende: Domine ad adjuvandum me feſtina.

3. Confundantur, & revereantur, qui quærunt animam meam:

4. Avertantur retrorſum (a), & erubeſcant, qui volunt mihi mala:

Avertantur ſtatim erubeſcentes, qui dicunt mihi: Euge, euge.

5. Exultent & lætentur in te omnes qui quærunt te, & dicant ſemper : Magnificetur Dominus; qui diligunt ſalutare tuum.

6. Ego verò egenus, & pauper ſum: Deus adjuva me.

Adjutor meus, & liberator meus es tu: Domine ne moreris.

PSALMUS LXX.

Poni ſolebat in perſona filiorum Jonadab, & aliorum, qui in priori captivitate ſponte Babylonem profecti ſunt.

Pſalmus David.

1. Filiorum Jonadab, & priorum captivorum.

IN te Domine ſperavi, non confundar in æternum:

2. In juſtitia tua libera me, & eripe me.

Inclina ad me aurem tuam, & ſalva me.

3. Eſto mihi in Deum protectorem, & in locum munitum: ut ſalvum me facias,

Quoniam firmamentum meum, & refugium meum es tu.

4. Deus meus eripe me de manu peccatoris, & de manu contra legem agentis & iniqui:

5. Quoniam tu es patientia mea Domine: Domine ſpes mea à juventute mea.

6. In te confirmatus ſum ex utero: de ventre matris meæ tu es protector meus.

In te cantatio mea ſemper (a):

7. Tamquam prodigium factus ſum multis (b): & tu adjutor fortis.

8. Repleatur os meum laude (c), ut cantem gloriam tuam: tota die magnitudinem tuam.

9. Ne projicias me in tempore ſenectutis: cùm defecerit virtus mea (d), ne derelinquas me.

10. Quia dixerunt inimici mei mihi: & qui cuſtodiebant animam meam (e), conſilium fecerunt in unum,

11. Dicentes: Deus dereliquit eum, perſequimini, & comprehendite eum: quia non eſt qui eripiat.

12. Deus ne elongeris à me: Deus meus in auxilium meum reſpice.

13. Con-

29. (u) De numero viventium. Vel non ſcribantur ob eorum flagitia præviſa.

30. (x) In poſtrema hac parte, gloria Chriſti, ut capitis, & Eccleſiæ incrementum prædicitur. Chriſtus à Cruce tranſiit ad immenſam gloriam. *Suſcepit me*, Aug. *Ad quam rem? ut non ſim pauper & dolens.*

PSALM. LXIX. 4. (a) Fruſtrati ſpe ſua abeant, & pudore afficiantur.

PSALM. LXX. 6. (a) De te; nam particula, *in*, quandoque ſubjectum de quo agitur, indicat.

7. (b) Ita fugerunt à me tanquam à prodigio: ſed illis deſerentibus, tu factus es adjutor meus. Qui ſeculum contemnit, qui patienter mala ſuſtinet; mundanis eſt inter prodigia. Auguſt. *Vnde mihi inſultant, qui me prodigium putant, quia credo quod non video.*

8. (c) Aug. *Sine intermiſſione in proſperis, quia conſolaris; in adverſis, quia corrigis.*

9. (d) Hieron. *Fortitudo mea*; hoc ſenes petere debent auxilium, cùm defecti ſunt viribus. Aug. *Reſpondet hic tibi Deus; imo verò deficiat virtus tua, ut in te maneat mea.*

10. (e) Qui vitæ meæ ſtruebant inſidias.

13. Confundantur, & deficiant detrahentes animæ meæ: operiantur confuſione & pudore, qui quærunt mala mihi.

14. Ego autem ſemper ſperabo: & adjiciam ſuper omnem laudem tuam.

15. Os meum annuntiabit juſtitiam tuam, tota die ſalutare tuum.

Quoniam non cognovi litteraturam (f),

16. Introibo in potentias Domini (g):

Domine memorabor juſtitiæ tuæ ſolius.

17. Deus docuiſti me à juventute mea (h): & uſque nunc pronuntiabo mirabilia tua.

18. Et uſque in ſenectam & ſenium: Deus ne derelinquas me,

Donec annuntiem brachium tuum generationi omni, quæ ventura eſt:

Potentiam tuam,

19. Et juſtitiam tuam Deus uſque in altiſſima (i), quæ feciſti magnalia: Deus, quis ſimilis tibi?

20. Quantas oſtendiſti mihi tribulationes (k) multas, & malas: & converſus vivificaſti me: & de abyſſis terræ iterum reduxiſti me.

21. Multiplicaſti magnificentiam tuam: & converſus conſolatus es me.

22. Nam & ego confitebor tibi in vaſis pſalmi veritatem tuam: Deus pſallam tibi in cithara, Sanctus Iſrael.

23. Exultabunt labia mea cùm cantavero tibi: & anima mea, quam redemiſti.

24. Sed & lingua mea tota die meditabitur juſtitiam tuam: cùm confuſi & reveriti fuerint qui quærunt mala mihi.

PSALMUS LXXI.

Hic Pſalmus hiſtoricus eſt, 3. Reg. 1. Priores verſus Salomoni conveniunt; ſed Divinus Vates ſtatim ad Chriſtum, ſuum convertit ſermonem, cujus Salomon typus fuit.

Pſalmus.

1. In Salomonem.

2. Deus judicium tuum (a) regi da: & juſtitiam tuam filio regis:

Judicare populum tuum in juſtitia, & pauperes tuos in judicio.

3. Suſcipiant montes pacem (b) populo: & colles juſtitiam.

4. Judicabit pauperes populi, & ſalvos faciet filios pauperum: & humiliabit (c) calumniatorem.

5. Et permanebit cum ſole (d), & ante lunam, in generatione & generationem.

6. Deſcendet ſicut pluvia in vellus (e): & ſicut ſtillicidia ſtillantia ſuper terram.

7. Orietur in diebus ejus juſtitia (f), & abundantia pacis: donec auferatur luna.

8. Et dominabitur à mari uſque ad mare (g): & à flumine uſque ad terminos orbis terrarum.

9. Coram illo procident Æthiopes: & inimici ejus terram lingent (h).

10. Reges Tharſis & inſulæ (i) munera offerent: reges Arabum & Saba dona adducent.

11. Et adorabunt eum omnes reges terræ: omnes gentes ſervient ei (k):

12. Quia liberabit pauperem à potente: & pauperem, cui non erat adjutor.

13. Par-

15. (f) Hebr. *Negotiationem*: Hujus ſæculi verſutias, nec illis uſus ſum unquam: tu me ſapientiam veram & ſanctam docuiſti. Hæc verba in Hebræo juncta ſunt præcedentibus. Alii numerum vertunt. Innumerabilia ſunt beneficia in me tua; unde nunquam tacebo laudem tuam. Tantæ rei ſe imparem agnoſcit, ut annuntiet potentias Domini, cujus providentiæ ſe totum permittit, in ejus contemplatione acquieſcens. *Recordabor*, Profanas ſcientias non didici, omnipotentiæ tuæ effectus contemplabor; prudentiam carnis, & artes illius non adhibeo, tua potentia ſubnixus. Auguſt. *Reprobem litteraturam, id eſt, homines de littera gloriantes, & de ſuis viribus perverſè præſumentes tanquam phreneticos*. Nonnulli, ut P. Gordonus, ſuſpicantur loco γραμματείας, ut legitur apud 70. Interpretes, ſcriptum fuiſſe πραγματείας, quæ vox humanam ſignificat induſtriam.

16. (g) Hebr. *Ingrediar*, ſeu aggrediar narrare fortia facta tua: vel contemplabor fortitudinem tuam, qua uteris in juvandis tuis: *Memorabor*, Hebr. *juſtitiæ tuæ ſolius*: in te uno ponam ſpes meas.

17. (h) Scientiam à Deo acceptam opponit ſcientiæ hujus ſæculi, qualis erat in Achitophel: *Mirabilia*, Magnitudinem gratiæ tuæ.

19. (i) Potentiam tuam & juſtitiam extollam uſque in cœlum: vel potentiam tuam quæ ſupra cœli altitudinem extollitur, & juſtitiam tuam, auxilium mihi allatum, quemadmodum promiſeras.

20. (k) Et tamen ab omnibus his me eruiſti. Hier. *Afflictiones magnas expertus me feciſti. Reduxiſti me*, Placatus revocaſti me à morte ad vitam.

PSALM. LXXI.

2. (a) Rectum & ſapiens da Salomoni Regi: *Juſtitiam*, Pauperes tueatur contra calumniatores: *Judicare*, Ut judicet populum ſapienter.

3. (b) Pax & juſtitia à Deo in principes primùm, tum in populos deſcendunt: ubique regnent pax & juſtitia. Principes pacem populi procurent, ſubditi principibus præſtent obſequium.

4. (c) Hebr. *Confringet*; atteret calumniatorem, qui per calumniam pauperes opprimit.

5. (d) Quandiu ſol ſtabit. Jam tranſit ad Chriſtum: *Ante lunam*, Hebr. *Coram luna*; continuabitur regnum Chriſti per cunctas generationes.

6. (e) Alludit ad vellus Gedeonis, hoc eſt, ſine ſtrepitu & ſono. Hebr. *In tonſionem*: ſuper herbam tonſam, ut creſcat.

7. (f) Hebr. *Florebit in diebus ejus juſtus*; Hieron. *Germinabit*. *Luna*; Donec ab officio ſuo luna ceſſet, veram mundo afferet juſtitiam.

8. (g) Salomon regnavit à Mari Rubro, uſque ad Mare Internum, à flumine Euphrate uſque ad terminos Terræ Sanctæ. Sed 70. imperium Chriſti per totum terrarum orbem proferunt. Aug. *Hinc ergo doctrina ejus incipiens, & magiſterii cœleſtis auctoritas dilatatur uſque ad terminos terræ.*

9. (h) Terram oſculabuntur in ſignum reverentiæ, qui mos erat Orientalibus.

10. (i) Regna Occidentis: *Saba*, Reges Orientis & Auſtri; idque a Magorum muneribus eſt inchoatum, qui gentium Regumque typum tenuiſſe monſtrantur à Hier. in Comment.

11. & 12. (k) Vox Hebræa gentes Idolis addictas ſignificat: *Potente*, Fideles à Diabolo, & ab ejus tyrannide.

13. Parcet pauperi & inopi: & animas pauperum ſalvas faciet.

14. Ex uſuris & iniquitate redimet animas eorum: & honorabile nomen eorum (l) coram illo.

15. Et vivet (m), & dabitur ei de auro Arabiæ, & adorabunt de ipſo ſemper: tota die benedicent ei.

16. Et erit firmamentum in terra (n) in ſummis montium, ſuperextolletur ſuper Libanum fructus ejus: & florebunt de civitate ſicut fœnum terræ.

17. Sit nomen ejus benedictum in ſæcula: ante ſolem (o) permanet nomen ejus.

Et benedicentur in ipſo omnes tribus terræ: omnes gentes magnificabunt eum.

18. Benedictus Dominus Deus Iſrael, qui facit mirabilia ſolus.

19. Et benedictum nomen majeſtatis ejus in æternum: & replebitur majeſtate ejus omnis terra: fiat, fiat.

20. Defecerunt laudes David filii Jeſſe.

PSALMUS LXXII.

Quàm infelicem exitum habeat impiorum proſperitas, oſtendit.

1. Pſalmus Aſaph.

Quàm bonus Iſrael (a) Deus his, qui recto ſunt corde!

2. Mei autem penè moti ſunt pedes: penè effuſi ſunt greſſus mei.

3. Quia zelavi ſuper iniquos, pacem peccatorum videns.

4. Quia non eſt reſpectus morti eorum (b): & firmamentum in plaga eorum.

5. In labore hominum non ſunt, & cum hominibus non flagellabuntur:

6. Ideò tenuit eos ſuperbia, operti ſunt iniquitate & impietate ſua.

7. Prodiit quaſi ex adipe (c) iniquitas eorum: tranſierunt in affectum cordis.

8. Cogitaverunt (d), & locuti ſunt nequitiam: iniquitatem in excelſo locuti ſunt.

9. Poſuerunt in cœlum os ſuum (e): & lingua eorum tranſivit in terra.

10. Ideò convertetur (f) populus meus hic: & dies pleni invenientur in eis.

11. Et dixerunt: Quomodo ſcit Deus & ſi eſt ſcientia in excelſo?

12. Ecce ipſi peccatores, & abundantes in ſæculo, obtinuerunt divitias.

13. Et dixi: Ergo ſine cauſa juſtificavi cor meum, & lavi inter innocentes manus meas:

14. Et fui flagellatus tota die, & caſtigatio mea in matutinis.

15. Si dicebam (g): Narrabo ſic: ecce nationem filiorum tuorum reprobavi.

16. Exi-

14. (l) Hebr. *Et pretioſus erit ſanguis eorum*: fortè ex voce, αἷμα, ſanguis, facta eſt vox ὄνομα, nomen; ulciſcetur mortem pauperum.

15. (m) Rex; Regnum ejus non erit caducum, ſed habebit firmas radices: *Semper*, Hieron. *Et orabunt de eo jugiter*: gratias agent pro tot collatis à Chriſto beneficiis; vel, *de ipſo*, id eſt, per ipſum, aut propter ipſum, aut pro ipſo, ſi de Salomone: *Tota die*, Quotidiè.

16. (n) Hieron. *Erit memorabile triticum in terra*. Pro *firmamento* habent Syrus & Chaldæus Interpr. *panem & copiam frumenti*. *Montium*, quæ loca ſolent eſſe ſterilia & ſaxoſa. *Fructus ejus*, Silveſcet meſſis altior Libano; Hyperbole: *Civitate*, ſeu urbes florentes erunt. Si ad Chriſtum hæc referantur, Panis ſpiritalis intelligi debet, & abundantia Verbi divini. Hebr. *Erit pugillus frumenti in terra, contremiſcet ſicut in Libano fructus ejus*: Excreſcet in magnam copiam, commovebit ſe, agitabitur.

17. (o) Coram ſole, vel quandiù ſol ſtabit: *In ipſo*, Hier. & 70. *Omnes gentes beatificabunt illum*. Vox Hebræa, *goim*, גוים, gentes exteras ſignificat, ut Geneſ. 12. Proprium Chriſti characterem deſignat, nempè vocationem Gentium. Hic Pſalmus ultimus eſt eorum quos David compoſuit. In Hebræo, *Finiunt preces Davidis filii Iſai*.

PSALM. LXXII. 1. (a) Iſraeli, in dativo caſu: querelas omnes expungit. Iſraelis autem nomine eos deſignat, qui mundo ſunt corde. Hebr. *Profectò*, vel *Attamen bonus eſt*. Abruptum eſt initium.

4. (b) Hieron. *Quod non recogitaverint de morte ſua* hæc cogitatio non eos cruciat, quam non admittunt. *In plaga*, repetenda eſt negatio, nec firmamentum in *plaga eorum*. ſi quid iis accidit mali, citò tranſit & leve eſt. Ex Hebræo, hic videtur, ſenſus: ſi quando morbo tentantur, non durat plaga eorum, citò ex infortuniis ſuis & plagis evadunt.

7. (c) Ex abundantia prodiit eorum iniquitas. Hinc monet Aug. ex macie & indigentia peccare pauperes, ex adipe & abundantia divites; *Pauper*, inquit, *mendicus furtum facit, ex macie proceſſit iniquitas, dives abundans rebus tantis quare diripit res alienas? Illius iniquitas ex macie, hujus ex adipe proceſſit*. *Cordis*, Dilexerunt iniquitatem, omnes ſe tradiderunt libidini. Aug. *Quid eſt, tranſierunt? exceſſerunt metas generis humani, homines ſe parta cæteris non putant*.

8. (d) Hebr. *Diſſolvunt*: ii ſunt terrori omnibus: *Nequitiam*, Hebr. *Calumniam*: oppreſſionem, de qua ſe inſolenter jactant: *In excelſo*, Contra excelſum loquuntur, vel cum faſtu alios deſpiciunt.

9. (e) Per blaſphemas voces in Deum: *Et lingua*, contradictionibus aſſueta; nam fortè per terram mortales intelliguntur, quos impii proſperitate inflati contemnunt, & conviciis inceſſunt. Hæſit in terra, ibi felicitatem ſuam ponit.

10. (f) Sic pervertetur populus, & habebit dies plenos in ſua proſperitate. Quo quidem modo ſi exponatur, faciliùs apparebit connexio cum ſequenti verſiculo. Nam populus has patitur tentationes intuens impiorum proſperitatem. Ad hæc conſideranda populus etiam fidelis ſe convertit, impios eſſe felices propemodum putat, & invidet eorum fortunæ.

15. (g) Fluctuantis ex illa tentatione narratio eſt. Si ſic loquerer, jam video me ita ſentire non potuiſſe, quin nationem filiorum Dei reprobarem, & pios damnarem, qui te ſecuti ſunt. Hic ſe cohibet David in medio cogitationum ſuarum curſu, & retrahit mentem ab illis cogitationibus.

16. Exiſtimabam (h) ut cognoſcerem hoc, labor eſt ante me:

17. Donec intrem in ſanctuarium (i) Dei: & intelligam in noviſſimis eorum.

18. Verumtamen propter dolos poſuiſti (k) eis: dejeciſti eos dum allevarentur.

19. Quomodo facti ſunt in deſolationem (l), ſubitò defecerunt: perierunt propter iniquitatem ſuam.

20. Velut ſomnium ſurgentium Domine, in civitate tua (m) imaginem ipſorum ad nihilum rediges.

21. Quia inflammatum eſt cor meum (n), & renes mei commutati ſunt:

22. Et ego ad nihilum redactus ſum (o), & neſcivi.

23. Ut jumentum factus ſum apud te: & ego ſemper tecum (p).

24. Tenuiſti manum dexteram meam: & in voluntate tua deduxiſti me (q), & cum gloria ſuſcepiſti me.

25. Quid enim mihi eſt in cœlo (r)? & à te quid volui ſuper terram?

26. Defecit caro mea, & cor meum: Deus cordis mei, & pars mea Deus in æternum.

27. Quia ecce, qui elongant ſe à te, peribunt: perdidiſti omnes, qui fornicantur abs te.

28. Mihi autem adhærere Deo bonum eſt (ſ): ponere in Domino Deo ſpem meam:

Ut annuntiem omnes prædicationes tuas, in portis filiæ Sion.

PSALMUS LXXIII.

Pſalmus eſt propheticus, & videtur ad perſecutionem Antiochi pertinere. Aug. ad everſionem Jeruſalem ſub Tito hanc refert Prophetiam.

1. Intellectus Aſaph.

UT quid Deus repuliſti in finem: iratus eſt furor tuus ſuper oves paſcuæ tuæ?

2. Memor eſto congregationis tuæ, quam poſſediſti ab initio.

Redemiſti virgam hæreditatis tuæ (a): mons Sion, in quo habitaſti in eo.

3. Leva (b) manus tuas in ſuperbias eorum in finem: quanta malignatus eſt inimicus in ſancto!

4. Et gloriati ſunt qui oderunt te, in medio ſolemnitatis tuæ.

Poſuerunt ſigna ſua, ſigna:

5. Et non cognoverunt ſicut in exitu ſuper ſummum (c).

Quaſi in ſilva lignorum ſecuribus

6. Exciderunt januas ejus in idipſum: in ſecuri, & aſcia dejecerunt eam (d).

7. * Incenderunt igni ſanctuarium tuum; * 4. Reg.
in terra polluerunt tabernaculum (e) no- 25. 9.
minis tui.

8. Dixerunt in corde ſuo cognatio eorum ſimul: Quieſcere faciamus omnes dies feſtos Dei à terra.

9. Signa noſtra non vidimus (f), jam non eſt propheta: & nos non cognoſcet ampliùs.

10. Uſque-

16. (h) Animo meo reputabam, quomodo Deus providentia ſua gubernet hæc inferiora: *Labor*, Sed inquiſitio perdifficilis mihi fuit. Aug. *Labor eſt ante me: ſed ante Deum non eſt labor.*

17. (i) Donec oratione mea lumen cœleſte quæſietim: *Intelligam*, Donec intellexi finem impiorum: tametſi enim impii proſperè agunt, ii tandem vel in hac vita, vel in altera pœnas dabunt. Aug. *Cuncta modò nubes involvit; ſed Deo cognita ſunt merita ſingulorum.*

18. (k) Hieron. *In lubrico poſuiſti eos:* Fluxa ſunt & periculorum plena quæ dediſti, dum injuſtis divitias impertitus es, & felicitatem, poſuiſti eos in loco unde facile labantur; nam rebus proſperis inflati, quæ futura ſunt, non proſpiciunt: *Dejeciſti*, Hieron. *Dejeciſti eos ad interitum*; Feciſti ut doli impiorum in eorum perniciem verterentur.

19. (l) Facti ſunt ſimiles civitati deſolatæ, ubi nihil aliud quàm ruinæ videntur. *Perierunt*, Hebr. *Conſumpti ſunt a terroribus*: interitu repentino.

20. (m) Coram omnibus civibus; vel in Sanctorum cœtu.

21. (o) Contractum eſt cor meum, vel poſt recuperatam animi tranquillitatem, ingentem voluptatem, & quandam velut extaſim quæ eſt conſecuta, exprimit. *Commutati*, Hebr. *Contabuerunt*, præ indignatione: nunc depulſa tentatione fatetur, in quanta fuerit perturbatione.

22. (o) Ignorantiæ. Hier. *Et ego inſipiens*, neſcius, qui impiorum proſperitate adeò conturbarer.

23. (p) Jam ſtatuit omninò adhærere Deo.

24. (q) Jam terrenas voluptates contemnit, & Deum ut hæreditatem ſuam & partem ſibi proponit. Auguſt. *Quid ergo? Nullum præmium Dei? Nullum præter ipſum, præmium Dei: amat jam anima ſponſum ſuum; quid ab illo quæritur? Ipſe ipſum ſolum amat, quia in ipſo habet omnia.*

25. (r) Hic purus Dei amor, ut tanquam Deus ametur, qui à nobis vult poſſideri.

28. (ſ) Aug. *Sed modò in peregrinatione, nondum venit res, ponere in Deo ſpem meam; fluctuans præmitte ad terram hanc anchoram.*

2. (a) Portionem hæreditariam; recordare hæreditatis PSALM.
tuæ, montis Sion iſtius. LXXIII.

3. (b) Converte iram tuam in hoſtes, à quibus ſanctuarium tuum profanatum fuit, portæ exciſæ, ſigna in excelſis locis tanquam trophæa erecta in templi ruina: Hebr. *Leva pedes tuos*; greſſus tuos accelera.

5. (c) Sicut in campeſtri & profano loco, in ſuprema parte portarum templi.

6. (d) Jeruſalem vel hæreditatem tuam. Aug. *Habebant ſigna ſua, quæ ibi ponerent, vexilla ſua, aquilas ſuas, dracones ſuos, ſigna Romana, & non cognoverunt quòd contra Deum agerent.* Antiochus quidem non evertit templum, nec civitatem; ſed exciſis portis, ſigna poſuit in locis templi excelſis.

7. & 8. (e) In terram dejecerunt. *Feſtos*, Igni tradiderunt loca, in quibus ſolemnes fiebant cœtus.

9. (f) Religionis inſignia; non eſt Propheta, qui nos conſoletur ſpe futuri. Hieron. *Et non eſt nobiſcum, qui ſciat uſquequo*; qui ſciat quò uſque inimicus deſæviat. *Amplius*, Videtur Deus nos omnino abjeciſſe.

10. Uſquequò Deus improperabit inimicus: irritat adverſarius nomen tuum in finē?

11. Ut quid avertis (g) manum tuam, & dexteram tuam, de medio ſinu tuo in finem?

12. * Deus autem rex noſter ante ſæcula: operatus eſt ſalutem in medio terræ.

* Luc. 1. 68.

13. Tu confirmaſti in virtute tua mare (h): conttibulaſti capita draconum in aquis.

14. Tu confregiſti capita draconis (i): dediſti eum eſcam populis Æthiopum.

15. Tu dirupiſti fontes, & torrentes: tu ſiccaſti fluvios Ethan.

16. Tuus eſt dies, & tua eſt nox: tu fabricatus es auroram & ſolem.

17. Tu feciſti omnes terminos terræ: æſtatem & ver tu plaſmaſti ea.

18. Memor eſto hujus, inimicus improperavit Domino: & populus inſipiens incitavit nomen tuum.

19. Ne tradas beſtiis animas confitentes tibi: & animas pauperum tuorum ne obliviſcaris in finem.

20. Reſpice in teſtamentum tuum: quia repleti ſunt (k), qui obſcurati ſunt terræ domibus iniquitatum.

21. Ne avertatur humilis factus confuſus: pauper & inops laudabunt nomen tuum.

22. Exurge Deus, judica cauſam tuam: memor eſto improperiorum tuorum, eorum quæ ab inſipiente ſunt tota die.

23. Ne obliviſcaris voces inimicorum tuorum: ſuperbia eorum, qui te oderunt, aſcendit ſemper.

PSALMUS LXXIV.

Scriptus videtur hic Pſalmus inſtar dialogi, ubi eſt viciſſitudo loquentium. Priora verba ſunt populi, ſequentia Dei ipſius. Hortatur ad perſeverandum in bono.

1. In finem, Ne corrumpas, Pſalmus Cantici Aſaph.

2. Confitebimur tibi Deus: confitebimur, & invocabimus nomen tuum.

Narrabimus mirabilia tua:

3. Cùm accepero tempus, ego juſtitias judicabo (a).

4. Liquefacta eſt terra (b), & omnes qui habitant in ea: ego confirmavi columnas ejus.

5. Dixi iniquis: Nolite iniquè agere: & delinquentibus: Nolite exaltare cornu.

6. Nolite extollere in altum cornu veſtrum: nolite loqui adversùs Deum iniquitatem.

7. Quia neque ab Oriente (c), neque ab Occidente, neque à deſertis montibus:

8. Quoniam Deus judex eſt.

Hunc humiliat, & hunc exaltat:

9. Quia calix (d) in manu Domini vini meri plenus miſto.

Et inclinavit ex hoc in hoc: verumtamen fæx ejus non eſt exinanita: bibent omnes peccatores terræ.

10. Ego autem annuntiabo in ſæculum: cantabo Deo Jacob.

11. Et omnia cornua peccatorum confringam (e): & exaltabuntur cornua juſti.

PSALMUS LXXV.

1. In finem, in Laudibus, Pſalmus Aſaph,

Canticum ad Aſſyrios.

2. Notus in Judæa Deus: in Iſrael magnum nomen ejus:

3. Et factus eſt in pace (a) locus ejus: & habitatio ejus in Sion.

4. Ibi confregit potentias arcuum (b), ſcutum, gladium, & bellum.

5. Illu-

11. (g) Ab hoſtibus. Profer dexteram *de medio ſinu tuo in finem*, Hebr. *Ut quid reducis manum tuam?* Cur potentiam tuam reipſa non declaras? 70. *Ad hoſtes conſumendos*. Tum agit de mirabilibus Dei. *Sæcula*, Deus! qui es ante ſæcula. *In medio terræ*, ſeu in Palæſtina hæc fecit mirabilia, quæ mox narraturus eſt.

13. (h) Stare feciſti mare rubrum.

14. & 15. (i) Principes Ægypti, Hebr. *Leviathan*: Crocodilum, ut nonnullis videtur. Scripturæ mos eſt Reges crudelitate immanes nominibus ferarum terreſtrium, aut marinarum deſignare. *Populis Æthiopum*: Populo deſerti ſiticuloſo, Ichthyophagis ad mare rubrum poſitis. His dediſti piſces devorandos, carnibus Ægyptiorum ſaginatos: vel quia Arabes Ægyptiorum corpora ſpoliarunt. *Torrentes*, Tu dirupiſti rupes, ut fontes emanarent.

20. (k) Hieron. *Repleta ſunt tenebris terræ*: nullæ jam latebræ ab hoſtibus tutæ: vel *repleti ſunt*, opibus noſtris ditati. *Terræ*, Hebr. *Quia repleta ſunt loca tenebroſa terræ habitationibus iniquitatis*: quia terra tenebris obruta, plena eſt hominibus violentis.

PSALM. LXXIV. 3. (a) Loquitur Deus, juſta decernens opportuno tempore.

4. (b) Hæc videntur dici à populo, aut à cœtu juſtorum: *Ego*, Sunt verba Dei; vel potiùs quæ collapſa ſunt, quaſi liquefacta æſtimam.

7. (c) Evadere judicium Dei non potuiſtis, cùm ubique ſit. Aug. *De nullo loco judicat qui ubique eſt, ſecretus, ubique publicus, quem nulli licet, ut eſt cognoſcere, & quem nemo permittitur ignorare.*

9. & 10. (d) Calix iræ & indignationis: *Plenus mixto*, mixtione, fortè aromatici, ut plus habeat vigoris: *In hoc*, Novit Deus juſtitiam ſuam miſericordia temperare. Vel tranſtulit calicem ad multas gentes, nec multitudine impiorum calix divinæ juſtitiæ exhauſtus eſt: ſed in diem judicii ſervatur, atque peccatores tum bibent fæces illius calicis, & iram Dei acerbam experientur.

11. (e) Aug. *Cornua peccatorum, dignitates ſuperborum; cornua juſti, munera Chriſti.*

3. (a) Hebr. *In Salem*, ſeu in Jeruſalem; *Locus ejus*, Propter arcam eò translatam. Itaque vox illa, *In pace*, videtur eſſe nomen appellativum loci proprii. Sed verè in Eccleſia notus eſt Deus, quæ eſt mons Sion omnibus expoſitus. PSALM. LXXV.

4. (b) Hebr. *Ignita jacula arcus*: ſagittas: Inde nobis auxilium, quod convenit victoriæ reportatæ ab hæc-

5. Illuminans tu mirabiliter à montibus æternis (c) :

6. Turbati ſunt omnes inſipientes corde. Dormierunt ſomnum ſuum : & nihil invenerunt omnes viri divitiarum in manibus ſuis.

7. Ab increpatione tua, Deus Jacob , dormitaverunt qui aſcenderunt equos (d).

8. Tu terribilis es (e), & quis reſiſtet tibi ? ex tunc ira tua.

9. De cœlo auditum feciſti judicium (f): terra tremuit & quievit,

10. Cùm exurgeret in judicium Deus, ut ſalvos faceret omnes manſuetos terræ.

11. Quoniam cogitatio hominis confitebitur tibi (g) : & reliquiæ cogitationis diem feſtum agent tibi.

12. Vovete, & reddite (h) Domino Deo veſtro: omnes qui in circuitu ejus affertis munera.

Terribili

13. Et ei qui aufert ſpiritum (i) principum, terribili apud reges terræ.

PSALMUS LXXVI.

Fors eſt ut alternis canerent Aſaph & Idithun : aut certè David Pſalmum à ſe compoſitum tradidit Idithun ut caneret. Referri poteſt ad virum pium, qui cæleſtem patriam expectat.

1. In finem, pro Idithun, Pſalmus Aſaph.

2. Voce mea ad Dominum clamavi: voce mea ad Deum, & intendit mihi.

3. In die tribulationis meæ Deum exquiſivi, manibus meis (a) nocte contra eum: & non ſum deceptus.

Renuit conſolari anima mea:

4. Memor fui Dei, & delectatus ſum (b), & exercitatus ſum : & defecit ſpiritus meus.

5. Anticipaverunt (c) vigilias oculi mei: turbatus ſum, & non ſum locutus.

6. Cogitavi dies antiquos: & annos æternos (d) in mente habui.

7. Et meditatus ſum nocte cum corde meo, & exercitabar, & ſcopebam ſpiritum meum (e).

8. Numquid in æternum projiciet Deus : aut non apponet (f) ut complacitior ſit adhuc?

9. Aut in finem miſericordiam ſuam abſcindet, à generatione in generationem?

10. Aut obliviſcetur miſereri Deus? aut continebit in ira ſua miſericordias ſuas?

11. Et dixi: Nunc cœpi (g): hæc mutatio dexteræ Excelſi.

12. Memor fui (h) operum Domini: quia memor ero ab initio mirabilium tuorum,

13. Et meditabor in omnibus operibus tuis : & in adinventionibus tuis exercebor.

14. Deus in ſancto via tua (i) : quis Deus magnus ſicut Deus noſter?

15. Tu es Deus qui facis mirabilia. Notam feciſti in populis virtutem tuam (k) :

16. Redemiſti in brachio tuo populum tuum (l), filios Jacob, & Joſeph.

17. Vi-

chia, ubi turbati ſunt inſipientes Aſſyrii, velut emiſſa eſſent fulmina à montibus. Convenit & Chriſto victori, imò & piæ animæ à dæmonibus obſeſſæ.

5. & 6. (c) Hebr. *Splendidus es, & fortis præ montibus prædæ.* Per montes prædæ intelligit regna violenta, quæ plus habent potentiæ in ſpeciem; ſed tamen longè excellis in tuendo populo tuo: *Turbati*, Aliis prædæ fuerunt.

7. (d) Aug. *Qui ſunt, qui non aſcendunt equos? qui non ſe jactant & extollunt, quaſi in honoribus & dignitatibus ſuis: Dormitaverunt*, cæſi ſunt Aſſyrii.

8. (e) Adeò terribilis es, ut nemo poſſit tibi reſiſtere, ex quo cœperit ira tua apparere: *In ira tua*, Hebr. *Cùm exarſerit ira tua.*

9. (f) Ut reſonaret tanquam tonitru è cœlo.

11. (g) Hieron. *Ira hominis cedet in laudem tuam: Reliquias*: Ex Hebræo textu, reſiduum irarum accinges; ſeu quod in eis reliquum eſt furoris, conſtringes, ne quis poſt hac impius ſuos conatus exequatur: vel qui prius fremebant ſub hoſtili jugo, tuas canent laudes; vox Hebræa *Chema*, חמה, non ſolùm *iram*, ſed & *cogitationem* ſignificat.

12. (h) Vovere eſt voluntatis, reddere neceſſitatis.

13. (i) Conſilium. Aug. *Id eſt, tollit audaciam ſuperborum*. Hebr. Omnes qui eſtis *in circuitu ejus*, fideles omnes; vel omnes qui eſtis in circuitu, afferte munera.

PSALM. LXXVI. 3. (a) Manibus meis ad eum ſublatis: nam præpoſitio *contra*, interdum loco præpoſitionis *ad*, ſumitur.

4. (b) De Deo cogitans in exercitatione, ſeu in meditatione mea; adeò ut ex rebus præſentibus ſenuerim conſolari: *Exercitatus ſum*, In oratione: Hebr. *Loquebar in memetipſo*. Tribulatio debet eſſe quærendi Chriſtum Deum occaſio: totum vitæ tempus ut dies afflictionis conſiderandum, & manibus, ſeu bonis operibus, non voce tantummodò quærendus eſt Deus. Hebr. *Recordabar Dei, & tumultuabar*. Recordari Dei eſt ipſum quærere & orare; anxius eram & inquietus.

5. (c) Prævenerunt vigiliarum cuſtodes, ante illos ſurgebam. Hebr. *Tenuiſti vigilias oculorum meorum*, noctes duxi pervigiles.

6. (d) Hebr. *Annos ſæculorum*, multis ante ſæculis elapſos. Benè 70. *Meditabar annos æternos*, comparando vitam præſentem cum altera vita. Aug. *Anni æterni cogitandi ſunt, anni qui ſtant, qui non venientibus & abeuntibus diebus peraguntur.*

7. (e) Scrutabar: verſabam me in omnes partes. Aug. *Et quid invenisti? non in æternum repellet Deus.*

8. (f) Hieron. *Et non propitiabitur.*

11. (g) Reſpirare, vel intelligere: *Dextera*, Quæ mutat triſtitiam in gaudium, iram in miſericordiam.

12. (h) Hic eſt ordo verborum: Memor ero mirabilium tuorum, quæ à ſæculo ſunt, quæ ab origine mundi & deinceps feciſti.

14. (i) Viæ tuæ ſanctæ: Hoc etiam de Arca intelligi poteſt, quæ præibat populo. Aug. *Quæ via tua in ſancto? Ego ſum, inquit, via, veritas, & vita. Viæ tuæ longè ſunt altiores, quàm ut eas mens capiat humana.*

15. (k) Per Apoſtolos & eorum diſcipulos. Ad litteram loquitur de exitu populi Dei ex Ægypto, cùm Deus in mari præbuit tranſitum populo.

16. (l) Filios Jacob ſpirituales ab Idololatria redemiſti.

17. Viderunt te aquæ Deus (m), viderunt te aquæ: & timuerunt, & turbatæ ſunt abyſſi.

18. Multitudo ſonitus aquarum (n) : vocem dederunt nubes.

Etenim ſagittæ tuæ tranſeunt:

19. Vox tonitrui tui in rota (o).

Illuxerunt coruſcationes tuæ orbi terræ: commota eſt & contremuit terra.

20. In mari via tua (p), & ſemitæ tuæ in aquis multis : & veſtigia tua non cognoſcentur.

* Exod. 14. 29. 21. * Deduxiſti ſicut oves populum tuum, in manu Moyſi & Aaron.

PSALMUS LXXVII.

Propheticus eſt, & ſub hiſtoriæ cortice parabolas & ænigmata continet, quæ ad Novum Teſtamentum pertinent; quale eſt illud, Elegit tribum Juda, *ex qua oriturus erat Chriſtus.*

1. Intellectus Aſaph.

Attendite (a) popule meus legem meam : inclinate aurem veſtram in verba oris mei.

2. Aperiam in parabolis os meum: loquar propoſitiones ab initio (b).

3. Quanta audivimus (c) & cognovimus ea : & patres noſtri narraverunt nobis.

4. Non ſunt occultata à filiis eorum, in generatione altera (d).

Narrantes laudes Domini, & virtutes ejus, & mirabilia ejus quæ fecit.

5. Et ſuſcitavit teſtimonium in Jacob (e) : & legem poſuit in Iſrael.

Quanta mandavit patribus noſtris nota facere ea filiis ſuis:

6. Ut cognoſcat generatio altera (f).

Filii qui naſcentur, & exurgent, & narrabunt filiis ſuis;

7. Ut ponant in Deo ſpem ſuam, & non obliviſcantur operum Dei : & mandata ejus exquirant.

8. Ne fiant ſicut patres eorum, generatio prava & exaſperans.

Generatio, quæ non direxit cor ſuum : & non eſt creditus (g) cum Deo ſpiritus ejus.

9. Filii Ephrem (h) intendentes & mittentes arcum, converſi ſunt in die belli.

10. Non cuſtodierunt teſtamentum Dei : & in lege ejus noluerunt ambulare.

11. Et obliti ſunt benefactorum ejus, & mirabilium ejus quæ oſtendit eis.

12. Coram patribus eorum fecit mirabilia in terra Ægypti, in campo Taneos (i).

13. * Interrupit mare, & perduxit eos : * Exod. 14. 22.
& ſtatuit aquas quaſi in utre.

14. Et deduxit eos in nube diei : & tota nocte in illuminatione ignis.

15. * Interrupit petram in eremo : * Exod. 17. 6. Pſ. 104. 41.
& adaquavit eos velut in abyſſo multa (k).

16. Et eduxit aquam de petra : & deduxit tanquam flumina (l) aquas.

17. Et appoſuerunt adhuc peccare ei : in iram excitaverunt Excelſum in inaquoſo.

18. Et tentaverunt Deum in cordibus ſuis, ut peterent eſcas animabus ſuis.

19. Et malè locuti ſunt de Deo ; dixerunt: Numquid poterit Deus parare menſam in deſerto?

20. Quo-

17. (m) Populi infideles exceperunt fidei lumen, & radios tanquam fulgura in tenebris micantia.

18. (n) Magnus fremitus maris. Hieron. *Excuſſerunt aquas nubila :* aquæ è nubibus manantes inundaverunt Ægyptios cum fulminibus. Converſionem populorum ſub figura Iſraelis ab Ægypti captivitate liberati adumbrat. Apoſtoli tanquam nubes imbribus fœtæ, & tonitru verbi divini volventes ex uno loco in alium, ut à Spiritus ſancti vento ferebantur: *Tranſeunt*, Fulmina etiam diſcurrebant.

19. (o) Vel in rotis Ægyptiorum à fulminibus ſubverſis. Aug. *Nubes illa in rota circumierunt orbem terrarum tonando, & coruſcando abyſſum commoverunt; præceptis tonuerunt, miraculis coruſcarunt. Contremuit*, Ethnicorum ſuperſtitio primùm acerbas movit perſecutiones, & contremuit, quòd exitio ſuo proximam ſe videret.

20. (p) Viam tibi aperuiſti per feras & infideles nationes *In aquis multis, & veſtigia tua non cognoſcentur.* Qua ratione Religio ipſa in omnes orbis partes pervenerit, nullum ferè extat veſtigium.

PSALM. LXXVII. 1. (a) Attentionem excitat multa in Parabolis dicturus. Propheta ipſe loquitur, & legem vocat ſuam doctrinam, cùm ait, *Verba oris mei*.

2. (b) Antiquas, abſconditas à conſtitutione mundi. Citatur hic verſus Matth. 13. & propriè ad Chriſtum ſpectat. Vel in litterali ſenſu, *ab initio*, ex quo populus captivitate Ægyptiaca ſolutus fuit. *In parabolis*, nam aliud dicit, aliud innuit; & præteritorum ſpecie futura prædicit.

3. (c) Aug. *Audita ſunt in Veteri Teſtamento, quæ cognoſcuntur in Novo.*

4. (d) Quia factum eſt per continuam ætatum ſeriem, ut patres narraverint filiis.

5. (e) Aug. *Teſtimonium probat; lex autem, in quantum jubet.*

6. (f) Aug. *Hæc verba indicant duos quodam modo populos, alterum ad vetus, alterum ad novum Teſtamentum pertinentem.*

8. (g) Hieron. *Id eſt; Non credidit Deo & Spiritui ejus;* Gr. *Non fuit fidus & firmus in Deo :* ſæpè defecit à fide. Aug. *Quia non habebat fidem, quæ impetrat quod lex imperat.*

9. (h) Iſraelitæ rebelles, qui ſæpè certamen inierunt, & tergum verterunt: *Bellr.* 2. Reg. 3. Ut ſub Abia à paucis fuſi; vel per ſimilitudinem militum, qui aciem ingreſſi terga vertunt, Iſraelitarum prævaricationem inſinuat.

12. (i) Quæ urbs erat Ægypti primaria.

15. (k) Scilicet potum præſtitit quaſi de aquis profundis; eſt repetitio prioris miraculi.

16. (l) Quod aqua peregrinantem populum ſequeretur, 1. Corinth. 10. *Conſequente eos petra.*

20. Quoniam percuſſit petram, & fluxerunt aquæ, & torrentes inundaverunt.
Numquid & panem poterit dare (m), aut parare menſam populo ſuo?

* Num.11.4. 21. * Ideò audivit Dominus, & diſtulit (n): & ignis accenſus eſt in Jacob, & ira aſcendit in Iſrael:

22. Quia non crediderunt in Deo, nec ſperaverunt in ſalutari ejus (o).

23. Et mandavit nubibus deſuper, & januas cœli aperuit.

* Exod.16. 4. 24. * Et pluit illis manna ad manducandum, & panem cœli (p) dedit eis.

Nu. 17.7. * Joan. 6. 31. 25. * Panem Angelorum manducavit homo: cibaria miſit eis in abundantia.

1 Cor. 10. 3. 26. * Tranſtulit Auſtrum (q) de cœlo: & induxit in virtute ſua Africum.

* Num.11. 31. 27. Et pluit ſuper eos ſicut pulverem carnes: & ſicut arenam maris volatilia pennata.

28. Et ceciderunt in medio caſtrorum eorum, circa tabernacula eorum.

29. Et manducaverunt & ſaturati ſunt nimis: & deſiderium eorum attulit eis:

30. Non ſunt fraudati à deſiderio ſuo (r).
* Num.11. 33. * Adhuc eſcæ eorum erant in ore ipſorum:

31. Et ira Dei aſcendit ſuper eos.
Et occidit pingues eorum, & electos Iſrael impedivit.

32. In omnibus his peccaverunt adhuc: & non crediderunt in mirabilibus ejus.

33. Et defecerunt in vanitate (ſ) dies eorum: & anni eorum cum feſtinatione.

34. Cùm occideret eos, quærebant eum: & revertebantur, & diluculò veniebant ad eum.

35. Et rememorati ſunt, quia Deus adjutor eſt eorum: & Deus excelſus redemptor eorum eſt.

36. Et dilexerunt eum in ore ſuo, & lingua ſua mentiti ſunt ei:

37. Cor autem eorum non erat rectum cum eo: nec fideles (t) habiti ſunt in teſtamento ejus.

38. Ipſe autem eſt miſericors, & propitius fiet peccatis eorum: & non diſperdet eos.

Et abundavit ut averteret iram ſuam: & non accendit omnem iram ſuam:

39. Et recordatus eſt quia caro ſunt: ſpiritus vadens, & non rediens.

40. Quoties exacerbaverunt eum in deſerto: in iram concitaverunt eum in inaquoſo?

41. Et converſi ſunt (u), & tentaverunt Deum: & Sanctum Iſrael exacerbaverunt.

42. Non ſunt recordati manus ejus, die qua redemit eos de manu tribulantis,

43. Sicut poſuit in Ægypto ſigna ſua, & prodigia ſua in campo Taneos.

44. * Et convertit in ſanguinem flumina eorum, & imbres (x) eorum ne biberent. * Exod. 7. 20.

45. * Miſit in eos cœnomyiam (y), & comedit eos: * & ranam, & diſperdidit eos. * Exod. 8. 24. * Exod. 8. 6.

46. * Et dedit ærugini fructus eorum: & labores eorum locuſtæ. * Exod.10. 15.

47. * Et occidit in grandine vineas eorum: & moros eorum in pruina. * Exod. 9. 25.

48. Et tradidit grandini jumenta eorum: & poſſeſſionem eorum igni.

49. Miſit in eos iram indignationis ſuæ: indignationem, & iram, & tribulationem: immiſſiones per angelos malos (z).

50. Viam fecit ſemitæ iræ ſuæ, non pepercit à morte animabus eorum: & jumenta eorum in morte concluſit.

51. * Et percuſſit omne primogenitum in terra Ægypti: primitias (a a) omnis laboris eorum in tabernaculis Cham. * Exod.12. 29.

52. Et abſtulit ſicut oves populum ſuum: & perduxit eos tamquam gregem in deſerto.

53. Et deduxit eos in ſpe (bb), & non timuerunt: & * inimicos eorum operuit mare. * Exod.14. 27.

54. Et

20. (m) Eſcam ſcilicet, & carnes: nam manna ante percuſſionem petræ dederat.

21. (n) Ne tam citò intrarent in terram promiſſionis: diſtulit promiſſa; quod poſtulabant id conceſſit Deus, ut ejus potentiam agnoſcerent; ſed infidelitatis ſuæ pœnas dederunt.

22. & 23. (o) Hebr. *In ſalute ejus*; ſalus pro auxilio: *Nubibus*, Tametſi mandavit: Hebr. *Nam mandaverat nubibus*, ut famelici & perituri inedia reficerentur.

24. (p) Hieron. *A cœlo*: quaſi meſſem ab alto provenientem; quæ ad v. 31. uſque narrantur, jam anteà facta fuerant, unde videntur per parecotheſim dicta.

26. (q) Hebr. *Eurum*, vel Euro-auſtrum: *Abſtulit*, & induxit Lybicum.

30. & 31. (r) Principes: *Impedivit*, Hieron. *Incurvavit*, proſtravit: quod ab optimatibus incepit, qui majori ſuperbia rebellarant.

33. & 34. (ſ) Sicut fumus, vitam eorum præcidit: *Diluculo*, Quaſi expergefactus:

37. 38. & 40. (t) Nec firmi perſtiterunt in fœdere Domini: *Fiet*: futurum pro imperfecto: *Abundavit*, Hieron. *Multùmque avertit iram ſuam*. *Quoties exacerbaverunt*, præfigentes terminos potentiæ divinæ.

41. (u) Sæpius tentaverunt Deum, Hebraiſmus.

44. (x) Imber pro aqua. Nam in Ægypto rarò pluit.

45. (y) Hieron. *Omne genus muſcarum*.

49. & 50. (z) Per Angelum percuſſorem: *Semita*, Hieron. *Munivit ſemitam furori ſuo*, fecit inevitabilem iram ſuam, citra moram punivit: *Morte*, Ipſos graviſſimè pœnis afflixit; nam verba negantia pro affirmantibus per quandam meioſim, ſeu extenuationem ponuntur: *Concluſit*, Hieron. *Peſti tradidit*.

51. (a a) Hieron. *Partus*, id eſt, primogenitos. Hebr. *Primitias* fortitudinum, vel liberorum: *Cham*, Ægyptiorum, qui à Meſraim filio Cham erant oriundi.

53. (b b) Hieron. *In fiducia*, & abſque timore ullo.

Digitized by Google

54. Et induxit eos in montem ſanctificationis ſuæ (cc); montem, quem acquiſivit dextera ejus.

* Joſ. 13. 6. & 7. Et ejecit à facie eorum Gentes: & * ſorte diviſit eis terram in funiculo diſtributionis.

55. Et habitare fecit in tabernaculis eorum tribus Iſrael.

56. Et tentaverunt, & exacerbaverunt Deum excelſum: & teſtimonia ejus non cuſtodierunt.

57. Et averterunt ſe, & non ſervaverunt pactum: quemadmodum patres eorum, converſi ſunt in arcum pravum (dd).

58. In iram concitaverunt eum in collibus ſuis: & in ſculptilibus ſuis ad æmulationem eum provocaverunt.

59. Audivit Deus, & (ee) ſprevit: & ad nihilum redegit valdè Iſrael.

* 1. Reg. 4. 4. Jerem. 7. 12. 14. & 26. 6. 60. * Et repulit tabernaculum Silo, tabernaculum ſuum, ubi habitavit in hominibus.

61. Et tradidit in captivitatem (ff) virtutem eorum, & pulchritudinem eorum in manus inimici.

62. Et concluſit in gladio populum ſuum: & hæreditatem ſuam ſprevit.

63. Juvenes eorum comedit ignis: & virgines eorum non ſunt (gg) lamentatæ.

64. Sacerdotes eorum in gladio ceciderunt: & viduæ eorum non plorabantur.

65. Et excitatus eſt tamquam dormiens Dominus, tamquam potens crapulatus à (hh) vino.

66. Et percuſſit inimicos ſuos in (ii) poſteriora: opprobrium ſempiternum dedit illis.

67. Et repulit tabernaculum Joſeph: & tribum Ephraim non (kk) elegit:

68. Sed elegit tribum Juda, montem Sion quem dilexit.

69. Et ædificavit ſicut unicornium (ll) ſanctificium ſuum in terra, quam fundavit in ſæcula.

70. Et elegit David ſervum ſuum, & ſuſtulit eum de gregibus ovium: de poſt fœtantes (mm) accepit eum,

71. Paſcere Jacob ſervum ſuum, & Iſrael hæreditatem ſuam:

72. Et pavit eos in innocentia cordis ſui: & in intellectibus (nn) manuum ſuarum deduxit eos.

PSALMUS LXXVIII.

Referri poteſt tum ad perſecutionem Antiochi, tum etiam ad eas quas perpeſſa eſt Eccleſia.

1. Pſalmus Aſaph.

Deus venerunt gentes in hæreditatem tuam, polluerunt templum ſanctum tuum: poſuerunt Jeruſalem in pomorum (a) cuſtodiam.

2. Poſuerunt morticina ſervorum tuorum, eſcas volatilibus cœli: carnes ſanctorum tuorum beſtiis terræ.

3. Effuderunt ſanguinem eorum tamquam aquam in circuitu Jeruſalem: & non erat qui ſepeliret.

4. Facti ſumus opprobrium vicinis noſtris: ſubſannatio & illuſio his qui in circuitu noſtro ſunt.

5. Uſquequò Domine iraſceris in (b) finem: accendetur velut ignis zelus tuus?

6. * Effunde iram tuam in Gentes, quæ te non noverunt: & in regna, quæ nomen tuum non invocaverunt: * Jerem. 10. 25.

7. Quia comederunt Jacob: & locum ejus deſolaverunt.

8. Ne

54. (cc) Hieron. *Terminum ſanctificatum ſuum*, vel ad terminos ſanctitatis ſuæ. Vox Græca montem & terminum ſignificat. Judæa eſt montibus referta; hanc Deus elegerat. In ea Eccleſiam montis nomine expreſſam, & Chriſti ſanguine acquiſitam adumbrabat. Jam deſcribere incipit quæ ſub Joſue evenerunt, ut oſtendat quàm duræ cervicis ſit populus iſte, qui toties converſus eſt in arcum pravum, qui ſcilicet ſagittas extra ſcopum emittit.

57. (dd) Hieron. *Incurvati ſunt, quaſi arcus inutilis*: ſeu *doloſus*, ut vertunt alii, qui ſcopum non petit.

59. (ee) Hebr. *Excanduit*: vel execratus eſt, abhorruit ab Iſrael.

61. (ff) Hebr. *Fortitudinem*: Arcam à Philiſthæis captam, quæ erat veræ Religionis quaſi vexillum, & populi Dei fortitudo.

63. (gg) Hebr. *Laudata*: Manſerunt innuptæ.

65. (hh) Ut poſt gravem ſomnum. Philiſthæis videri poterat Deus Hebræorum, quaſi homo dormiens præ nimia vini potatione, quòd Arcam ſuam capi ſineret: nam ſatis erant carnales, ut ita inſanirent; ſed brevi ſenſerunt ſuæ temeritatis pœnas.

66. (ii) In ſecretiori parte natium, 1. Reg. 5. Ex Hebræo, ita eos percuſſit, ut terga verterent.

67. (kk) In Silo: voluit enim Deus tabernaculum ſuum in civitate Silo Tribus Ephraim conſiſtere.

69. (ll) Manſionem ſibi fecit in prærupto loco ſtabilem: Hebr. *Sicut excelſa*, nempè, palatia: *Sanctificium*, Hebr. *Sanctuarium ſuum*: Templum à Davide deſignatum: *In terra*, Illud quaſi terram fundavit ſtabile.

70. (mm) Hebr. *Sequentem fœtas accepit eum*: Nam Interpres adverbiis præpoſitiones interdum adjungit, ut Græca preſſiùs efferat. Greges ovium, quas paſcebat David, ſignificat.

72. (nn) Chald. *In prudentia manuum*. Quæ omnia Chriſto meliùs quàm Davidi conveniunt. David hic loquens in parabolis eſt figura Chriſti, qui per parabolas in adventu ſuo erat locuturus. Per regnum Chriſti, & per Sionem terreſtrem, Cœleſtis Sion myſticè intelligitur.

PSALM. LXXVIII. 1. (a) In pomarii cuſtodiam; in tugurium, quod ſatis, & fructibus cuſtodiendis poni ſolet. Hebr. *In acervum lapidum*.

5. & 6. (b) In perpetuum: *Noverit*: Hi verſus & ſequentes ab Jeremia repetuntur cap. 15. iique ſunt prophetantis, non optantis, niſi ut iniqui punitione ipſa corrigantur, vel ut in exemplum aliorum cedat eorum punitio. In his autem & ſimilibus cavendum eſt, ne ideò vindicta Dei in improbos nos delectet, quòd in nos peccaverint; ſed quòd peccaverint contra legem Dei: *Locum*, Hebr. templum.

Digitized by Google

* Iſa. 64. 9. 8. * Ne memineris iniquitatum noſtrarum antiquarum, citò anticipent nos miſericordiæ tuæ: quia pauperes facti ſumus nimis.

9. Adjuva nos Deus ſalutaris noſter: & propter gloriam nominis tui Domine libera nos: & propitius eſto peccatis noſtris propter nomen tuum.

10. Ne fortè dicant in Gentibus: Ubi eſt Deus eorum? & innoteſcat in nationibus coram oculis noſtris,

Ultio ſanguinis ſervorum tuorum, qui effuſus eſt:

11. Introeat in conſpectu tuo gemitus compeditorum.

Secundùm magnitudinem brachii tui, poſſide filios (c) mortificatorum.

12. Et redde vicinis noſtris ſeptuplum in ſinu eorum: improperium ipſorum, quod exprobraverunt tibi Domine.

13. Nos autem populus tuus, & oves paſcuæ tuæ, confitebimur tibi in ſæculum:

In generationem & generationem annuntiabimus laudem tuam.

PSALMUS LXXIX.

Spiritus Sanctus denuntiat captivitatem Babylonicam, ejus ſolutionem, & multo magis liberationem populi Dei à tyrannide Dæmonis.

1. In finem, pro iis qui commutabuntur, teſtimonium Aſaph, Pſalmus.

2. QUi regis Iſrael, intende (a): qui deducis velut ovem Joſeph.

Qui ſedes ſuper Cherubim, manifeſtare

3. Coram Ephraim, Benjamin, & Manaſſe.

Excita potentiam tuam, & veni, ut ſalvos facias nos.

4. Deus converte nos: & oſtende faciem tuam, & ſalvi erimus.

5. Domine Deus virtutum, quouſque iraſceris ſuper orationem (b) ſervi tui?

6. Cibabis (c) nos pane lacrymarum: & potum dabis nobis in lacrymis in menſura?

7. Poſuiſti nos in contradictionem vicinis noſtris: & inimici noſtri ſubſannaverunt nos.

8. Deus virtutum converte nos: & oſtende faciem tuam: & ſalvi erimus.

9. Vineam de Ægypto tranſtuliſti: ejeciſti gentes, & plantaſti eam.

10. Dux itineris fuiſti in conſpectu ejus: plantaſti radices ejus, & implevit terram.

11. Operuit montes umbra ejus: & arbuſta ejus cedros Dei.

12. Extendit palmites (d) ſuos uſque ad mare: & uſque ad flumen propagines ejus.

13. Ut quid deſtruxiſti (e) maceriam ejus: & vindemiant eam omnes, qui prætergrediuntur viam?

14. Exterminavit eam aper (f) de ſilva: & ſingularis ferus depaſtus eſt eam.

15. Deus virtutum convertere: reſpice de cœlo, & vide, & viſita vineam iſtam.

16. Et perfice (g) eam, quam plantavit dextera tua: & ſuper filium hominis, quem confirmaſti tibi.

17. Incenſa igni, & ſuffoſſa, ab increpatione (h) vultus tui peribunt.

18. Fiat manus tua ſuper virum (i) dexteræ tuæ: & ſuper filium hominis, quem confirmaſti tibi.

19. Et non diſcedimus à te, vivificabis nos, & nomen tuum invocabimus.

20. Domine Deus virtutum converte nos: & oſtende faciem tuam, & ſalvi erimus.

PSALMUS LXXX.

Eſt adhortatio ad dies feſtos colendos. Beneficia à Deo accepta commemorantur, ſpeciatim in vindemia.

In finem,

1. Pro torcularibus, Pſalmus ipſi Aſaph.

2. EXultate Deo adjutori noſtro: jubilate Deo Jacob.

3. Sumite pſalmum, & date tympanum: pſalterium jucundum cum cithara.

4. Buccinate in Neomenia tuba, in inſigni die ſolemnitatis (a) veſtræ:

5. Quia

11. (c) Eorum qui occiſi ſunt, *Poſſide*: Conſerva in poſſeſſionem tuam. Hebr. *Relinque filios mortis*: Conſerva in vita homines, qui videntur morti deſtinati.

PSALM. LXXIX. 2. (a) Hebr. *Paſtor Iſrael populum tuum reſpice: Joſeph*: nondum ergo Tribus Joſeph à vero Dei cultu receſſerat: tum vero David ſuper Tribum Juda regnabat, ideoque Deum rogat ut Tribus omnes adunentur: *Super Cherubim*, In arca fœderis, vel ſuper omnes Angelos: *Manifeſtare*, Oſtende faciem tuam nobis propitiam, qui te oſtendis Oraculi ſplendore ſuper Arcam.

5. (b) Quouſque dedignaris orationem ſervi tui?

6. (c) Hieron. *Cibaſti nos*: Cæſis Saule & Jonatha, lacrymis nos perfudiſti. Quouſque cibabis nos, *& potum dabis nobis in menſura*. Salis, quod erat magnæ menſuræ nomen: vel cum Aug. *Ipſa eſt menſura, pro viribus tuis, ut erudiaris, non ut opprimaris*. In menſura pleniſſima, Hieron. *Tripliciter*; quaſi in menſura gravi, & ter repetita.

12. (d) In metaphora pergit, qua plures principes Judæis ſubditos exprimit, uſque ad flumen Euphratem.

13. (e) Aug. *Iam videtis everſam illam gentem Judæorum*.

14. (f) Rex Aſſyriorum, ut multis videtur.

16. (g) Chriſtus reſtituet incenſa igne, & ſuffoſſa ab inimico.

17. (h) Ubi primùm in ſeveritate vultus tui iis comminatus fueris, peribunt.

18. (i) Davidem, & in illius figura Chriſtum.

PSALM. LXXX. 4. (a) Hebr. *Stato die*, Hieron. *In medio menſe*: quod pertinet ad feſtum Tabernaculorum.

5. Quia præceptum (b) in Iſrael eſt: & iudicium Deo Jacob.

* Gen. 41. 12. 6. * Teſtimonium (c) in Joſeph poſuit illud, cùm exiret de terra Ægypti: linguam, quam non noverat, audivit.

7. Divertit ab oneribus dorſum ejus: manus ejus in cophino ſervierunt (d).

8. In tribulatione invocaſti me, & liberavi te: exaudivi te in abſcondito (e)
* Exod. 17. 7. tempeſtatis: * probavi te apud aquam contradictionis.

9. Audi populus meus, & conteſtabor te: Iſrael, ſi audieris me,

* Exod. 20. 3. 10. Non * erit in te deus recens, neque adorabis deum alienum.

11. Ego enim ſum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti: dilata os tuum, & implebo illud.

12. Et non audivit populus meus vocem meam: & Iſrael non intendit mihi.

* Actor. 14. 15. 13. * Et dimiſi eos ſecundùm deſideria cordis eorum: ibunt in adinventionibus ſuis.

* Baruc. 3. 43. 14. * Si populus meus audiſſet me: Iſrael ſi in viis meis ambulaſſet:

15. Pro nihilo forſitan inimicos eorum humiliaſſem: & ſuper tribulantes eos miſiſſem manum meam.

16. Inimici Domini mentiti (f) ſunt ei: & erit tempus eorum in ſæcula.

17. Et cibavit eos ex adipe (g) frumenti: & de petra, melle ſaturavit eos.

PSALMUS LXXXI.

Argumentum eſt adhortatio ad Judices.

1. Pſalmus Aſaph.

DEus ſtetit in ſynagoga (a) deorum: in medio autem deos dijudicat.

2. Uſquequò judicatis iniquitatem: & facies peccatorum (b) ſumitis?

3. Judicate (c) egeno, & pupillo: humilem, & pauperem juſtificate.

4. * Eripite (d) pauperem: & egenum de manu peccatoris liberate. * Prov. 24. 11.

5. Neſcierunt (e), neque intellexerunt, in tenebris ambulant: movebuntur omnia fundamenta terræ.

6. * Ego dixi: Dii (f) eſtis, & filii Excelſi omnes. * Joan. 10. 34.

7. Vos autem ſicut homines (g) moriemini: & ſicut unus de principibus cadetis.

8. Surge Deus, judica terram (h): quoniam tu hæreditabis in omnibus gentibus.

PSALMUS LXXXII.

Canticum præſtantiſſimum: nam ubi ſunt duo ſubſtantiva, quorum alterum eſt in genitivo caſu, plerumque efficiunt ſuperlativum, quo carent Hebræi. Pſalmus eſt deprecatorius & propheticus, atque ad tempora Machabæorum referri poteſt, aut potiùs ad tempora Regis Joſaphat 4. Reg. cap. 6. Imò ad Chriſtum & Eccleſiam.

1. Canticum Pſalmi Aſaph.

2. DEus, quis ſimilis erit tibi? ne taceas, neque compeſcaris (a) Deus:

3. Quoniam ecce inimici tui ſonuerunt (b): & qui oderunt te, extulerunt caput.

4. Super populum tuum malignaverunt conſilium: & cogitaverunt adversùs ſanctos tuos.

5. Dixe-

5. (b) Præceptum, judicium, teſtimonium idem ſunt; in Jacob & Joſeph poſitum à Deo fuit; qui duo populum repræſentant, ille ut genitor, hic ut reparator.

6. (c) Mutuum pactum inter Deum & Iſraelitas. Hæc dies tantæ rei eſt monumentum.

7. (d) Hieron. *Amovit ab onere humeros ejus; à cophino receſſerunt*; à miniſteriis ſervitutis. Hebr. *Manus ejus ab aheno receſſerunt*: à cacabis, & ollis fictilibus conficiendis. *Cophinus erat corbis* portandis oneribus ad ædificia regia. Tum proſequitur beneficia à Deo collata, & peccati labem in populo.

8. (e) Cùm me abſconderem in medio tempeſtatis; quando Ægyptios in mare demerſi; vel cùm vos tegerem & tuerer.

16. (f) Hebr. *Mentirentur*; de Hebræis videtur loqui, qui fidem non ſervarunt, quam promiſerant. Tempus eorum defectionis erit in ſæcula, uſque ad finem mundi. Chriſtianis malis hoc ipſum, imò & integrum Pſalmum applicat Aug.

17. (g) Aug. *Noſtis adipem frumenti, unde cibantur multi inimici, qui mentiti ſunt ei; miſcuit eos ſacramentis ſuis, & Judæ quando dedit buccellam, ex adipe frumenti cibavit*: *Melle*, quod in rupium, aut in tophi cavernulis ineſt. Hebr. *Cibaret*, nempè ſi populus Deum audiiſſet.

PSALM. LXXXI. 1. (a) In conſeſſu judicum: *Dijudicat*, Gr. *Dijudicabit*: Deus in judices ipſos profert judicium; neque enim hominis, ſed Dei judicium exercent: Hebr. *In Synagoga Dei*: Nam ad eum pertinet judicare.

2. (b) In judicio perſonas accipitis.

3. (c) Judices eorum ſic miſereri debent, ut non ſinant eos injuſtè opprimi, atque unius juſtitiæ habeant rationem.

4. (d) Judicando quàm fieri poteſt citiſſimè, & pauperes ab opprimentibus eripite.

5. (e) Acceptionem perſonarum in judicibus hactenùs reprehendit, nunc eorum injuſtitiam: unde fit ut moveantur fundamenta terræ; bella, ſeditiones, & rerum omnium confuſio naſcatur; nam concuſſis legibus regnum nutat: ubi ceſſant judicia, omnis humanæ vitæ ratio confunditur.

6. (f) Qui locus citatur à Chriſto Domino, Joan. 10.

7. (g) Nihilominus moriemini ut plebeji.

8. (h) Apoſtrophe ad venturum Chriſtum, quem Deus conſtituit judicem Univerſi.

2. (a) Hieron. *Et non quieſcas Deus*. Oratio eſt hominis in ſummo diſcrimine laborantis: potentiæ tuæ effectus ne diutiùs ſuſpendas. PSALM. LXXXII.

3. & 4. (b) Hieron. *Tumultuati ſunt: Conſilium*, Contra populum tuum: cautioſa plebi tuæ fœdera inierunt. 2. Paral. 20. Moabitæ & Aſſyrii Regi Joſaphat bellum inferentes ſeipſos mutuis vulneribus confecerunt.

5. Dixerunt : Venite, & diſperdamus eos de gente (c) : & non memoretur nomen Iſrael ultrà.

6. Quoniam cogitaverunt unanimiter, ſimul adversùm te teſtamentum diſpoſuerút,

7. Tabernacula Idumæorum & Iſmaelitæ: Moab, & Agareni,

8. Gebal, & Ammon, & Amalec: alienigenæ cum habitantibus Tyrum.

9. Etenim Aſſur (d) venit cum illis : facti ſunt in adjutorium filiis Lot.

* Iudic. 7. 10. Fac illis ſicut * Madian, * & Siſa-
22. ræ: ſicut * Jabin in torrente Ciſſon.
* Iudic. 4. 11. Diſperierunt in Endor: facti ſunt ut
15. ſtercus terræ (e).
* Iudic. 4. 12. * Pone principes eorum ſicut Oreb,
24. & Zeb, & * Zebee, & Salmana :
* Iudic. 7. Omnes principes eorum,
25.
* Iudic. 8. 13. Qui dixerunt : Hæreditate poſſidea-
21. mus ſanctuarium Dei.

14. Deus meus pone illos ut rotam (f): & ſicut ſtipulam ante faciem venti.

15. Sicut ignis, qui comburit ſilvam : & ſicut flamma comburens montes :

16. Ita perſequeris illos in tempeſtate tua: & in ira tua turbabis eos.

17. Imple facies eorum ignominia : & quærent (g) nomen tuum, Domine.

18. Erubeſcant, & conturbentur in ſæculum ſæculi: & confundantur, & pereant.

19. Et cognoſcant quia nomen tibi Dominus: tu ſolus Altiſſimus in omni terra.

PSALMUS LXXXIII.

Idem videtur argumentum ; eſt hominis anhelantis ad cæleſtem patriam. Quidam exponunt pro iis qui tribulatione premuntur.

In finem.

1. Pro torcularibus filiis Core, Pſalmus.

2. QUàm dilecta tabernacula tua Domine virtutum!

3. Concupiſcit, & deficit anima mea in atria Domini.

Cor meum, & caro mea exultaverunt in Deum vivum.

4. Etenim paſſer invenit ſibi domum (a): & turtur nidum ſibi, ubi ponat pullos ſuos.

Altaria tua Domine virtutum: rex meus, & Deus meus.

5. Beati qui habitant in domo tua Domine: in ſæcula ſæculorum laudabunt te (b).

6. Beatus vir, cujus eſt auxilium abs te: aſcenſiones in corde ſuo diſpoſuit,

7. In valle lacrymarum (c), in loco, quem poſuit.

8. Etenim benedictionem dabit legiſlator (d), ibunt de virtute in virtutem: videbitur Deus deorum in Sion.

9. Domine Deus (e) virtutum exaudi orationem meam: auribus percipe Deus Jacob.

10. Protector noſter aſpice Deus : & reſpice in faciem Chriſti tui (f):

11. Quia melior eſt dies (g) una in atriis tuis ſuper millia.

Elegi abjectus eſſe in domo Dei mei, magis quàm habitare in tabernaculis peccatorum.

12. Quia miſericordiam (h), & veritatem diligit Deus: gratiam, & gloriam dabit Dominus.

13. Non privabit bonis eos qui ambulant in innocentia : Domine virtutum, beatus homo, qui ſperat in te.

PSALMUS LXXXIV.

In priori parte liberatio ab una captivitate commemoratur ; in poſteriori poſtulatur liberatio ab altera. Sed probabile eſt in eo Pſalmo agi de liberatione à captivitate Dæmonis per Chriſtum.

1. In finem, filiis Core, Pſalmus.

2. BEnedixiſti (a) Domine terram tuam : avertiſti captivitatem Jacob.

3. Re-

5. 6. & 7. (c) Hebr. *Ut gens non ſit* ; ne ſint populus : *Diſpoſuerunt*, Hebr. *Fœdus pepigerunt* : *Tabernacula*, In quibus Arabes habitabant.

9. (d) Regio Arabica, vel Idumæa, quæ apud Stephanum dicta eſt *Gebalina*.

11. (e) Etiam Aſſyrii tam procul diſſiti: *In Endor*, In Tribu Manaſſes: *Facti ſunt ut ſtercus terræ*; Hebraiſmus, fuerunt conculcati.

14. (f) Da illos præcipites; nullam habeant quietem, circa ſe indeſinenter revoluti.

17. & 19. (g) Perterriti quærent quis ſis: *Altiſſimus*, Solus verus Deus, qui præes univerſæ terræ.

PSALM. LXXXIII. 4. (a) Sicut aviculæ nidos ſuos anxiè inquirunt, ita ego altaria tua. Locus ille in quo anima requieſcit, eſt Eccleſia, aut Cœleſtis Patria: nunc mihi deeſt tectum, in quod me recipiam.

5. (b) Hieron. *Semita in corde ejus* : qui nihil aliud cogitant, quàm quomodo ad te perveniant.

6. (c) Hebr. *Tranſeuntes in valle fletus fontem ponent eam*, id eſt, tranſibunt loca arida tam jucunda ac ſi fontibus ſcaterent. Sed cor ſurſùm tollendum, & per diverſos amoris gradus ad locum nobis præparatum conſcendemus.

8. (d) Hieron. *Benedictione amicietur doctor* ; vel divinus Legiſlator gratiam dabit, qua lex impleatur: *In virtutem*, Hebr. *De turma in turmam*; Ibunt turmatim, donec videant Deum, & apparuerint coram eo; variis catervis pervenient in Sion ; vel de fortitudine in fortitudinem, in dies fient valentiores. *In Sion*, Hieron. *Apparebunt apud Deum Sion*, ibi templum & Arca; tum hæc erit eorum oratio.

9. (e) Duo ſunt nobis Legiſlatores; Moyſes & Chriſtus Dominus. Moyſes dedit legem bonam, ſed dare non potuit benedictionem, qua lex impleretur. Chriſtus ſimul cum lege gratiam attulit. Fideles accepta benedictione Legiſlatoris ſui, & proficientes de virtute in virtutem, in fortitudine ambulantes pervenient ad domum Dei & ad æterna tabernacula.

10. (f) Chriſti Domini, ſpiritali ſenſu, cujus David erat figura.

11. (g) Aug. *Millia dierum deſiderant homines, & multùm volunt hic vivere: contemnant millia dierum, deſiderent unum diem, qui non habet ortum & occaſum, cui non cedit heſternus dies, quem non urget craſtinus. Quid nobis cum millibus dierum ad unum diem?*

13. (h) Gratiam nobis largitur, quia verax eſt, *quam reddet mihi Dominus in illa die juſtus judex*.

2. (a) Hieron. *Placatus es, Domine, terræ tuæ* : *Io-* PSALM. LXXXIV.

Digitized by Google

3. Remiſiſti iniquitatem plebis tuæ: operuiſti omnia peccata eorum.

4. Mitigaſti omnem iram tuam: avertiſti ab ira (b) indignationis tuæ.

5. Converte nos Deus ſalutaris noſter: & averte iram tuam à nobis.

6. Numquid in æternum iraſceris nobis? aut extendes iram tuam à generatione in generationem?

7. Deus tu converſus vivificabis (c) nos: & plebs tua lætabitur in te.

8. Oſtende nobis Domine miſericordiam tuam: & ſalutare tuum da nobis.

9. Audiam (d) quid loquatur in me Dominus Deus: quoniam loquetur pacem in plebem ſuam;

Et ſuper ſanctos ſuos, & in eos qui convertuntur ad cor.

10. Verumtamen prope timentes eum ſalutare (e) ipſius: ut inhabitet gloria in terra noſtra.

11. Miſericordia, & veritas obviaverunt ſibi: juſtitia, & pax oſculatæ ſunt (f).

12. Veritas de terra orta eſt: & juſtitia de cœlo proſpexit.

13. Etenim Dominus dabit benignitatem: & terra noſtra dabit fructum ſuum.

14. Juſtitia ante eum ambulabit: & ponet in via greſſus ſuos.

PSALMUS LXXXV.

Aug. Chriſtus orat pro nobis ut ſacerdos noſter; orat in nobis ut caput noſtrum, oratur à nobis ut Deus noſter.

Oratio ipſi David.

1. INclina (a) Domine aurem tuam, & exaudi me: quoniam inops & pauper ſum ego.

2. Cuſtodi animam meam, quoniam ſanctus (b) ſum: ſalvum fac ſervum tuum, Deus meus, ſperantem in te.

3. Miſerere mei Domine, quoniam ad te clamavi (c) tota die:

4. Lætifica animam ſervi tui, quoniam ad te Domine animam meam levavi.

5. * Quoniam tu Domine ſuavis, & mi- * Joel. 2. 13.
tis: & multæ miſericordiæ omnibus invocantibus te.

6. Auribus percipe Domine orationem meam: & intende voci deprecationis meæ.

7. In die tribulationis meæ clamavi ad te: quia exaudiſti me.

8. Non eſt ſimilis tui in diis Domine: & non eſt ſecundùm opera tua.

9. Omnes gentes quaſcumque feciſti, venient (d), & adorabunt coram te Domine: & glorificabunt nomen tuum.

10. Quoniam magnus es tu, & faciens mirabilia: tu es Deus ſolus.

11. Deduc me Domine in via tua, & ingrediar in veritate tua: lætetur (e) cor meum ut timeat nomen tuum.

12. Confitebor tibi Domine Deus meus in toto corde meo, & glorificabo nomen tuum in æternum:

13. Quia miſericordia tua magna eſt ſuper me: & eruiſti animam meam ex inferno (f) inferiori.

14. Deus, iniqui inſurrexerunt ſuper me, & ſynagoga potentium quæſierunt animam meam: & non propoſuerunt te in conſpectu ſuo.

15. Et tu Domine Deus miſerator & miſericors (g), patiens, & multæ miſericordiæ, & verax.

16. Reſpice in me, & miſerere mei, da imperium tuum puero tuo (h): & ſalvum fac filium ancillæ tuæ.

17. Fac

ob, Hieron. *Reduxiſti captivitatem Iacob*: aut præteritum ponitur pro futuro, *benedices*. Commemorat divinum beneficium, quo Deus ab æterno decrevit homines per Chriſtum liberare.

4. (b) Hieron. *Converſus es ab ira furoris tui*: prædicit figuram in ſolutione captivitatis Babylonicæ, & veritatem in liberatione generis humani per Chriſtum.

7. (c) E periculis nos erues. *Converſus*, id eſt, iterum vivificabis nos. Aug. *Ut non ſolum vivificatio noſtra à te ſit, ſed etiam converſio, ut vivificemur. Lætabitur in te*, Aug. *Malo ſuo lætabitur in ſe, bono ſuo lætabitur in te.*

9. (d) Ex revelatione ſe loqui nos admonet: ſentio Deum in me loquentem pacem populo ſuo polliceri, Aug. *Loquebatur in eo Deus intus, & Mundus faciebat illi ſtrepitum foris*. Priùs locutus eſt Propheta, nunc ſilentium ſibi indicit.

10. (e) Qui timent Deum, ii ſunt ſaluti proximi: his dabit Deus ſalutare ſuum, Chriſtum ſuum.

11. (f) In terra ortus eſt ex B. Virgine; juſtitia & miſericordia Patris & Filii ſeſe complexæ ſunt; Verbum incarnatum juſtitiæ divinæ omnino ſatisfecit: *Orta eſt*, In terra noſtra, quæ priùs videbantur tibi adverſæ, ſunt conciliatæ, Miſericordia & Veritas; utraque apparuit; *Et juſtitia de cœlo proſpexit*, divina gratia dedit *fructum ſuum*, Chriſtum ſuum; *qui ponet in via greſſus ſuos*; ingredietur iter peregrinationis ſuæ.

1. (a) Aug. *Inclinat aurem, ſi tu non erigis cervicem: Sum ego*, Aug. *Ergo non inclinat aurem ad divitem, ſed ad pauperem & egenum inclinat aurem, id eſt, ad humilem & confitentem miſericordiam, non ad ſaturatum & extollentem ſe.*

2. (b) Ex eorum numero qui te colunt: vel in perſona Chriſti loquitur, cujus eſt expreſſa figura. Chriſtus enim oratur à nobis ut Deus; orat pro nobis ut Sacerdos, orat in nobis ut caput.

3. & 4. (c) Oratio eſt cordis clamor: *Lætifica*; nam in te uno eſt ſpes mea. Aug. *Levetur in cœlum quod male eſt in terra; frumentum ſi haberes in inferioribus, ne putreſceret, levares in ſuperiora; frumento tuo quæris mutare locum, & cor permittis in terra putreſcere? Animam*, malis oppreſſam.

9. (d) Manifeſta vocatio gentium.

11. (e) Hieron. *Unicum fac cor meum*; ne ſcindatur variis affectibus, in neutram declinet partem; tibi uni adhæreat: *Ut timeat*, Lætitia illa timore miſcenda eſt.

13. (f) E ſummis periculis; vel è ſpecu profundiſſima, ſeu è graviſſimo periculo. Nam Dei miſericordiam commemorat. Idque de Davide, aut de aliis ita accipi poteſt. Si de Chriſto interpretemur, de receptaculo juſtarum animarum, ut Pſal. 15. v. 10. exponitur

15. (g) Affectu miſericors, gratiæ largitor.

16. (h) Hebr. *Da fortitudinem ſervo tuo*: quæ Chriſto conveniunt, ſi imperium pro regno ſumatur.

17. Fac mecum ſignum in bonum (i), ut videant qui oderunt me, & confundantur: quoniam tu Domine adjuviſti me, & conſolatus es me.

PSALMUS LXXXVI.

Laudatur Jeruſalem, ſic tamen ut laudes ejus Eccleſiæ imprimis conveniant.

1. Filiis Core, Pſalmus Cantici.

FUndamenta (a) ejus in montibus ſanctis:

2. Diligit Dominus portas Sion ſuper omnia tabernacula Jacob.

3. Glorioſa (b) dicta ſunt de, te civitas Dei.

4. Memor ero Rahab (c), & Babylonis ſcientium me.

Ecce alienigenæ, & Tyrus, & populus Æthiopum, hi fuerunt illic.

5. Numquid Sion (d) dicet : Homo, & homo natus eſt in ea: & ipſe fundavit eam Altiſſimus?

6. Dominus narrabit (e) in ſcripturis populorum, & principum; horum, qui fuerunt in ea.

7. Sicut lætantium (f) omnium habitatio eſt in te.

PSALMUS LXXXVII.

Incertum eſt an Maheleth *accipiatur pro choro, ut videtur Hieronymo, an ſit inſtrumentum quoddam muſicum. Illud quoque incertum, an* Eman *compoſuerit hunc Pſalmum; an David in perſona* Eman *Ezrahite, cujus ſapientia celebratur 3. Reg. 4. Pſalmus eſt deprecatorius, & Paſſionis Chriſti imaginem exprimit.*

Canticum Pſalmi.

1. Filiis Core, in finem, pro Maheleth ad reſpondendum, intellectus Eman Ezrahitæ.

2. DOmine Deus ſalutis meæ: in die clamavi, & nocte coram te.

3. Intret in conſpectu tuo oratio mea: inclina aurem tuam ad precem meam:

4. Quia repleta eſt malis anima mea: & vita mea inferno appropinquavit.

5. Æſtimatus ſum cum deſcendentibus in lacum: factus ſum ſicut homo ſine adjutorio (a),

6. Inter mortuos liber (b).

Sicut vulnerati dormientes in ſepulchris, quorum non es memor ampliùs: & ipſi de manu tua repulſi ſunt.

7. Poſuerunt (e) me in lacu inferiori: in tenebroſis, & in umbra mortis.

8. Super me confirmatus eſt furor tuus: & omnes fluctus tuos induxiſti ſuper me.

9. Longè feciſti notos meos à me: poſuerunt (d) me abominationem ſibi.

Traditus ſum, & non egrediebar:

10. Ocu-

17. (i) Inſigne favoris tui: ſignum illud magis propter inimicos, ut convertantur, quàm in ſubſidium Davidi poſcitur: *Conſolatus es me*, Aug. *Adjuviſti in certamine, & conſolatus es me in triſtitia. Contriſtatus eſt beatus Cyprianus in paſſione, modo conſolatus eſt in corona. Dominus noſter Ieſus Chriſtus adhuc interpellat pro nobis; omnes Martyres qui cum illo ſunt, interpellant pro nobis.*

PSALM. LXXXVI. 2. (a) Templi, aut ſanctæ civitatis, ac ſub ejus figura Eccleſiæ, quæ eſt ſancta civitas ſupra montem poſita, Matth. 5. *Fundamenta ejus*: præceſſerat enim illius civitatis intenta meditatio. Relativum interdum ponitur, ubi antecedens non præceſſit. Hic ordo verborum conſtitui poteſt: *Dominus diligit portas Sion, cujus fundamenta ſunt in montibus ſanctis*. Fundamenta ejus in cœlis ſurſum, vel in Apoſtolis conſtituta, non ut Synagogæ tabernaculum, vel *diligit Dominus portas Sion* inconcuſſas, quæ everti non poterunt ut tabernacula Jacob, ſeu Synagogæ. Aug. *Quemadmodum fundamentum corporea fabrica in imo eſt; ſic fundamentum ſpiritalis fabrica in ſummo eſt.*

3. (b) David Eccleſiæ gloriam conſiderans, & extra ſe raptus, modò ipſe loquitur, modò inducit Deum ipſum loquentem. Præclara dicta ſunt de te, quæ tibi ſunt obventura.

4. (c) Ægypti, ut Pſal. 88. & Iſaiæ 51. Vox Hebræa *ſuperbum* ſignificat. Vocatio Gentium inſinuatur, etiam earum, quæ à recta fide longius aberant: *Fuerunt*, In ea erunt: ſæpè præteritum pro futuro. Deus prædicit fore ut ibi agnoſcat hoſtes antiquos inter domeſticos & familiares, & in populum Dei annumerentur. *Hi fuerunt illic*: Hebr. *Iſte natus eſt ibi*: Inimiciſſimi aliquando Iſraelitis pro civibus habebuntur. Ad deſignandam illius excellentiam additur illud ſolemne *ſemper*.

5. (d) Nonne Sioni dicetur? nam tertia perſona ſingularis numeri interdum uſurpatur impersonaliter pro paſſiva voce. *Homo*, Quamplurimi homines: ſiquidem ſubſtantivum geminatum ſignificat multitudinem. Rationem mox ſubjicit, quia fundavit; hoc eſt Dei opus. Aug. *Homo propter nos, Deus ante nos.*

6. (e) Hos viros inſignes: Aug. *Hic ergo homo propter nos factus eſt in ea, idem ipſe Altiſſimus fundavit eam. Unde iſta ſcimus? Dominus narravit in ſcripturis populorum.* Hebr. *Ille numerabit*: Recenſebit eos inter cives Jeruſalem.

7. (f) Hi verè gaudent, qui habitant in te. Hebr. *Ut cantores, ut tibicines*, ſupple, laudes perſonant, eſt enim conciſa oratio; *Ut tibicines*, magna erit copia laudantium Deum.

PSALM. LXXXVII. 5. (a) Hebr. *Sicut vir cui non eſt fortitudo*: Qui malorum gravitate obrutus perdidit quidquid habebat virium.

6. (b) Ab omni cura & ſolicitudine ſolutus. Patres illi Chriſto aptant, qui ſolus inter homines morientes liber fuit à mortis imperio: *Dormientes*, His ſimilis factus ſum: *Repulſi ſunt*, Hebr. *Exciſi*, ſeu amoti ſunt: *manu*; pro tutela.

7. (c) Hieron. *Poſuiſti*: per hæc verba Aug. intelligit ſummam miſeriam, ut Pſalm. 39. Hæc quidem de Davide poſſunt intelligi, ſed Chriſto meliùs tribuuntur.

9. (d) Hieron. *Poſuiſti me abominationem eis, clauſum & non prodeuntem*, velut carcere incluſum. Hæc per metaphoram Davidi, propriè Chriſto conveniunt, qui ad loca tenebroſa deſcendit.

10. Oculi mei languerunt præ (e) inopia.

Clamavi ad te Domine tota die: expandi ad te manus meas.

11. Numquid mortuis facies mirabilia? aut medici ſuſcitabunt (f), & confitebuntur tibi?

12. Numquid narrabit aliquis in ſepulchro miſericordiam tuam, & veritatem tuam in perditione?

13. Numquid cognoſcentur in tenebris mirabilia tua: & juſtitia tua in terra oblivionis?

14. Et ego ad te Domine clamavi (g): & manè oratio mea præveniet te.

15. Ut quid Domine repellis orationem meam: avertis faciem tuam à me?

16. Pauper ſum ego, & in laboribus (h) à juventute mea: exaltatus autem, humiliatus ſum & conturbatus.

17. In me tranſierunt iræ tuæ: & terrores tui conturbaverunt me.

18. Circumdederunt me ſicut aqua tota die: circumdederunt me ſimul.

19. Elongaſti à me amicum, & proximum: & notos meos à (i) miſeria.

PSALMUS LXXXVIII.

In tres partes ſecat hunc Pſalmum Hieronymus. In prima uſque ad v. 39. agit de promiſſionibus Dei circa perpetuitatem regni David, tum uſque ad v. 47. declarat hanc promiſſionem, non eſſe impletam in terreno regno David: in parte poſtrema orat ut veniat qui mittendus eſt Chriſtus.

1. Intellectus Ethan Ezrahitæ.

2. Miſericordias Domini in æternum (a) cantabo.

In generationem & generationem annuntiabo veritatem tuam in ore meo:

3. Quoniam dixiſti: In æternum miſericordia ædificabitur in cœlis: præparabitur veritas tua in eis.

4. Diſpoſui teſtamentum electis (b) meis: * juravi David ſervo meo: * 2. Reg 7. 12.

5. Uſque in æternum præparabo ſemen tuum:

Et ædificabo in generationem & generationem ſedem tuam.

6. Confitebuntur cœli (c) mirabilia tua Domine: etenim veritatem tuam in eccleſia ſanctorum.

7. Quoniam quis in nubibus æquabitur Domino: ſimilis erit Deo in filiis Dei?

8. Deus, qui glorificatur in conſilio ſanctorum: magnus & terribilis ſuper omnes qui in circuitu ejus ſunt.

9. Domine Deus virtutum quis ſimilis tibi? potens es Domine, & veritas tua (d) in circuitu tuo.

10. Tu dominaris poteſtati maris: motum autem fluctuum ejus tu mitigas.

11. Tu humiliaſti ſicut vulneratum (e) ſuperbum: in brachio virtutis tuæ diſperſiſti inimicos tuos.

12. * Tui ſunt cœli, & tua eſt terra, orbem terræ & plenitudinem ejus tu fundaſti: * Gen. 1. 1.

13. Aquilonem (f) & mare tu creaſti.

Thabor & Hermon in nomine tuo exultabunt:

14. Tuum brachium cum potentia.

Firmetur (g) manus tua, & exaltetur dextera tua:

15. Juſtitia & judicium præparatio ſedis tuæ (h).

Miſericordia & veritas præcedent faciem tuam:

16. Beatus populus, qui ſcit (i) jubilationem.

Domi-

10. (e) Hebr. *Præ afflictione mea: Expandi*, Expanſis manibus in cruce, ut citò reſurgeret; aut pro Eccleſiæ membris.

11. (f) Loquitur de quotidianis auxiliis: voces Hebrææ ſunt ambiguæ. Hactenus Propheta Paſſionis atrocitatem expreſſit. In tribus his verſiculis rationem affert, cur Chriſtus mortem tam acerbam amoveri à ſe poſtulaverit.

14. (g) At ego ad te Domine clamavi, nec repelles orationem meam: quod per interrogationem exprimit. *Orationem meam*, LXX. *animam meam*.

16. (h) Hebr. *Tabeſcens à pueritia mea. Exaltatus*, In cruce humiliatus uſque ad mortem. *Conturbatus*, Propter ruinam populi. Rationem affert, cur ejus oratio pro reſurrectione ſua, vel pro ſalute fidelium non repellatur, quòd humiliatus fuerit in cruce.

19. (i) Propter miſeriam meam noti abſcondunt ſe, ne mihi occurrant, & calamitatis meæ ſint participes. Heb. *Noti mei in tenebris deliteſcunt*, nec prodeunt ut mihi opem ferant.

PSALM. XXCVIII. 2. & 3. (a) Probat eas in æternum duraturas, quòd Deus dixerit, quòd promiſerit & ita ſtatuerit in æternum. *Ædificabitur:* Vox Hebræa ſignificat etiam durabit. *In cœlis*, Tam firma ſunt promiſſa tua, ac ſtatus & ordo cœli qui ſibi ſemper conſtat.

4. & 5. (b) Hieron. *Percuſſi fœdus cum electo meo David*, & ſemini ejus: In Chriſto tantummodò promiſſum illud impletur. *Ædificabo*, Hieron. *Stabiliam*, ædificabo, firmabo.

6. & 7. (c) Angeli & homines prædicant gloriam tuam; illi in Cœlis, hi in Eccleſia. *Nubibus*, In cœlo, in Angelis.

9. (d) Nec à te divelli poteſt; quaſi veritate ipſa cingeris.

11. & 12. (e) Hieron. *Confregiſti ſuperbum*: Hebr. *Raab*, Ægyptum.

13. (f) Hieron. *Auſtrum, Thabor & Hermon*: Occidens & Oriens horum montium ſitu deſignantur. Hactenùs potentiam Dei commendavit; nunc de ejus veritate, ſeu fidelitate in promiſſorum executione.

14. (g) Sic laudetur potentia tua, ut juſtitia quoque & judicium celebrentur.

15. (h) Hieron. *Firmamentum throni tui*: Judicia Dei & potentia juſtitia & miſericordia temperantur; eæ ſunt ſupernæ regulæ judiciorum.

16. (i) Qui vere & ex animo ſcit laudare Deum; qui novit verum gaudium, quod eſt in Deo ſolo; qui ſcit te ſibi adeſſe; aut clangorem Dei pro ſe prælianti audit, nec deſpondet animum: quod quidem applicat populo Iſraelitico.

Domine, in lumine vultus tui ambulabunt,

17. Et in nomine tuo exultabunt tota die: & in juſtitia tua exaltabuntur.

18. Quoniam gloria virtutis eorum tu es: & in beneplacito tuo exaltabitur cornu noſtrum.

19. Quia Domini eſt (k) aſſumptio noſtra, & Sancti Iſrael regis noſtri.

20. Tunc locutus es in viſione (l) ſanctis tuis, & dixiſti: Poſui adjutorium in potente: & exaltavi electum de plebe mea.

*1. Reg. 16. 1. & 12. Act. 13. 21. 21. * Inveni David ſervum meum: oleo ſancto meo unxi eum.

22. Manus enim mea auxiliabitur ei; & brachium meum confortabit eum.

23. Nihil proficiet inimicus in eo: & filius iniquitatis non apponet nocere ei.

24. Et concidam à facie ipſius inimicos ejus: & odientes eum in fugam convertam.

25. Et veritas (m) mea, & miſericordia mea cum ipſo: & in nomine meo exaltabitur cornu ejus.

26. Et ponam in mari manum ejus: & in fluminibus dexteram ejus.

27. Ipſe invocabit me: Pater meus es tu, Deus meus, & ſuſceptor ſalutis meæ:

28. Et ego primogenitum (n) ponam illum, excelſum præ regibus terræ.

29. In æternum ſervabo (o) illi miſericordiam meam & teſtamentum meum fidele ipſi.

30. Et ponam in ſeculum ſeculi ſemen ejus: & thronum ejus ſicut dies cœli.

31. Si autem derelinquerint filii ejus legem meam: & in judiciis meis non ambulaverint:

32. Si juſtitias meas profanaverint: & mandata mea non cuſtodierint.

33. Viſitabo in virga iniquitates eorum: & in verberibus peccata eorum.

34. Miſericordiam autem meam non diſpergam ab eo: neque nocebo in veritate (p) mea:

35. Neque profanabo teſtamentum meum (q): & quæ procedunt de labiis meis non faciam irrita.

36. Semel juravi in ſancto meo, ſi David mentiar:

37. Semen ejus in æternum manebit.

38. Et * thronus ejus ſicut ſol in conſpectu meo, & ſicut luna perfecta in æternum: & teſtis in cœlo fidelis. * 2. Reg. 7. 16.

39. Tu verò repuliſti (r) & deſpexiſti, diſtuliſti Chriſtum tuum.

40. Evertiſti teſtamentum (ſ) ſervi tui, profanaſti in terra ſanctuarium ejus.

41. Deſtruxiſti omnes ſepes ejus: poſuiſti firmamentum ejus (t) formidinem.

42. Diripuerunt eum omnes tranſeuntes viam: factus eſt opprobrium vicinis ſuis.

43. Exaltaſti dexteram deprimentium eum: lætificaſti omnes inimicos ejus.

44. Avertiſti adjutorium gladii ejus: & non es auxiliatus ei in bello.

45. Deſtruxiſti (u) eum ab emundatione: & ſedem ejus in terram colliſiſti.

46. Minoraſti (x) dies temporis ejus: perfudiſti eum confuſione.

47. Uſquequò (y) Domine avertis in finem: exardeſcet ſicut ignis ira tua?

48. Memorare quæ mea ſubſtantia (z): numquid enim vanè conſtituiſti omnes filios hominum?

49. Quis eſt homo qui vivet, & non videbit mortem: eruet animam ſuam de manu inferi?

50. Ubi

19. (k) Nam Deus ex miſericordia ſua eum aſſumpſit ſibi. Hieron. *A Domino protectio noſtra*: Salutis pignus dediſti Prophetis noſtris.

20. (l) Sancto tuo Samueli. Jam venit ad promiſſionem factam Davidi. *In potente*, In Davide, qui meo auxilio potens eſt. Hebr. *Super potentem*, Davidem qui fortis futurus eſt auxilio meo, & populo regendo idoneus. vel potentis nomine Chriſtus intelligitur, David in typo.

25 26. & 27. (m) Quæ promiſi ei, fideliter praſtabo. *In mari*, quod utique ut verſus ſequens Chriſto omnino convenit. *Pater*; numquam enim David Deum Patris nomine invocavit.

28. (n) Chriſtum videlicet, cui Deus ſubjecit maria, flumina, regiones omnes terræ. *Pater meus es tu*, quoad divinitatem; *Deus meus*, quoad humanitatem. Unigenitus eſt Chriſtus ratione Divinitatis, Primogenitus ut Homo Prædeſtinatione, & dignitate ut Caput Eccleſiæ, & omnium qui merito Incarnationis in filios ſunt adoptati.

29 & 30. (o) Corpori ejus, quod eſt Eccleſia. *Dies cœli*; Regnum defecit in Jechonia: unde hæc promiſſio accipienda eſt de Chriſto.

34. (p) Hieron. *Non mentiar*; Non nocebo veritati meæ.

35. (q) Quæ ſtabilitate ſua Conditoris potentiam & conſtantiam teſtatur; *Sicut ſol in conſpectu meo*. ratione divinitatis ſuæ; & *ſicut luna*, cùm plena eſt, ratione corporis ſui myſtici, & inſtar arcus cœleſtis, qui eſt teſtis fœderis poſt diluvium ſanciti à Deo.

39. (r) Promiſſionem illam nondum eſſe impletam declarat: Hebr. *Iratus es adverſus Chriſtum tuum*: Videris deſeruiſſe populum tuum; vel unctum tuum Davidis filium Jechoniam, aut Sedeciam: nam de captivitate Babylonica ratiocinari videtur, & Meſſiæ adventum poſtulare. *Deſpexiſti*; mala captivitatis commemorat.

40. (ſ) Revocaſti pactum cum Davide ſancitum. *Sanctuarium*, Hebr. *Diadema ejus*: regiam dignitatem, quod diadema ſanctum habebatur, & Pſalm. 131. dicitur ſanctificatio.

41. (t) Feciſti ut munimenta ejus eſſent in pavorem, nec ſatis eſſent tuta. Quòd ſi nepotes David pietatem ejus eſſent imitati, thronus ejus temporalis ſtetiſſet: ſed is dejectus fuit propter eorum ſcelera, & Deus ex abjectis eorum poſteris thronum Davidicum erexit.

45. (u) Hebr. *Quieſcere, ceſſare feciſti ſplendorem ejus*: Spoliaſti eum cultu regali.

46. (x) Feciſti ut regnum illud ſeneſceret, velut in adoleſcentia: Hebr. *Præcidiſti dies juventutis*

47. (y) Sequitur oratio ad Deum pro adventu Meſſiæ. *In finem*, Hebr. *In ſæculum*: in perpetuum.

48. (z) Hebr. *Quantuli ævi ſum? vane*; Cur fruſtrà creaſſes filios hominum?

50. Ubi ſunt miſericordiæ tuæ antiquæ
* 2. Reg. 7. 11. Domine, * ſicut juraſti David in veritate (aa) tua?

51. Memor eſto Domine opprobrii ſervorum tuorum (quod continui (bb) in ſinu meo) multarum gentium.

52. Quod exprobraverunt inimici tui Domine, quod exprobraverunt commutationem Chriſti tui (cc).

53. Benedictus (dd) Dominus in æternum: fiat, fiat.

PSALMUS LXXXIX.

Nonnulli è SS. Patribus hunc Pſalmum tribuunt Moyſi ad litteram: alii à Davide Moyſem inductum loquentem volunt, ut miniſtrum veteris Teſtamenti, & Novi Prophetam. Stylus ipſe ſublimis, & canticis Moyſi non abſimilis, auctorem ipſum eſſe Moyſem ſuadet.

1. Oratio Moyſi hominis Dei.

Domine, refugium factus es nobis: à generatione in generationem.

2. Priuſquam montes fierent, aut formaretur terra, & orbis: à ſæculo & uſque in ſæculum tu es Deus.

3. Ne avertas hominem in humilitatem (a): & dixiſti: Convertimini filii hominum.

4. Quoniam mille anni ante oculos tuos, tamquam dies heſterna, quæ præteriit,

Et cuſtodia in nocte,

5. Quæ pro nihilo habentur, eorum anni erunt.

6. Manè ſicut herba tranſeat, manè floreat, & tranſeat: veſpere decidat, induret, & (b) areſcat.

7. Quia defecimus (c) in ira tua, & in furore tuo turbati ſumus.

8. Poſuiſti iniquitates (d) noſtras in conſpectu tuo: ſæculum noſtrum in illuminatione vultus tui.

9. Quoniam omnes dies noſtri defecerunt: & in ira tua defecimus.

Anni noſtri ſicut aranea (e) meditabuntur:

10. * Dies annorum noſtrorum in ipſis ſeptuaginta anni. * Eccli. 18. 8.

Si autem in potentatibus (f), octoginta anni: & ampliùs eorum, labor & dolor.

Quoniam ſupervenit manſuetudo: & corripiemur.

11. Quis novit poteſtatem iræ tuæ: & præ timore tuo iram tuam

12. Dinumerare?

Dexteram (g) tuam ſic notam fac, & eruditos corde in ſapientia.

13. Convertere Domine uſquequò (h)? & deprecabilis eſto ſuper ſervos tuos.

14. Repleti ſumus manè miſericordia tua: & exultavimus, & delectati ſumus omnibus diebus noſtris.

15. Lætati ſumus (i) pro diebus, quibus nos humiliaſti: annis, quibus vidimus mala.

16. Reſpice (k) in ſervos tuos, & in opera tua: & dirige filios eorum.

17. Et ſit ſplendor Domini Dei noſtri ſuper nos, & opera manuum noſtrarum dirige ſuper nos: & opus manuum noſtrarum dirige.

PSAL-

50. (aa) Per veritatem tuam. Jam fideles ſeſe confirmant, & luctantur contra tentationem.

51. (bb) Opprobrium gentium ſilentio premebam, dum falſa ſpe venturi Meſſiæ nos duci exprobrabant, quaſi Deus mutaſſet ſententiam ſuam.

52. (cc) Hebr. *Quia probris affecerunt veſtigia Chriſti tui.* Chald. *Moram quam jacit Chriſtus tuus; tardatatem veſtigiorum Meſſiæ tui.* Non loquitur David de calamitate aliqua; quæ ſuis temporibus advenerit. Sed ejus querelæ eò ſpectant, ut doceat nos promiſſiones ſibi factas ad Regnum Chriſti ſpiritale referri oportere, terreno regno penitùs abjecto. *Commutationem*; Vox Hebræa, inquit Gordonus, non ſolùm *veſtigia*, ſed etiam *mercedem* ſignificat. Quam mercedem, aut commutationem dabis, ſi deſtruas regnum ſervi tui? ut inimici exprobrare ſolent in hac captivitate poſiti.

53. (dd) De inſtaurando regno Davidis intelligenda eſt hæc clauſula: nam gratias agit, quòd promiſſiones factæ Davidi ſint ratæ & certæ.

PSALM. LXXXIX. 3. (a) Hieron. *Comminuens & reducens in pulverem*: Non ſinas nos averti à te. Aug. *Sed da quod juſſiſti, precem petentis exaudiendo, & adjuvando voluntatis fidem. Pro nihilo enim habentur, quæ antequam veniant, adhuc non ſunt; cùm venerint, jam non erunt: non enim ut adſint, veniunt; ſed ut non ſint.*

6. (b) *Decidat utique in mortem, dureſcat in cadavere, areſcat in pulvere.*

7. (c) Cauſam tot malorum affert iram Dei tot ſceleribus excitatam, quod uſque ad v. 12. proſequitur.

8. (d) Hebr. *Errores noſtros*: alii adoleſcentias noſtras. *Vultus*, Ut in lucem proferas.

9. (e) Tempus vitæ noſtræ meditabitur: Ea voce paſſivè ſumpta utitur, pro *reputabitur*, ut tela araneæ multo labore texta, & minimo negotio diſrupta. Vel *meditabuntur*, exercebuntur in vanis laboribus. Hebr. *Conſumpſimus annos noſtros tanquam ſermonem, qui evaneſcit,* qui proferri deſiit.

10. (f) Hebr. *Et ſi in fortitudinibus*: Si vivaciores ſimus, dies illi ſunt ærumnæ & vanitas, fortitudo eorum perverſitas & iniquitas, labor moleſtia. *Manſuetudo*, Hieron. *Quoniam tranſivimus citò, & avolavimus:* Hoc ipſum eſt miſericordiæ opus, ut vitam noſtram ſic contraxeris. *Quoniam*, id eſt, verumtamen recedit citò.

12. (g) Potentiam, opem tuam. *In ſapientia*, Exhibe nobis doctores & Prophetas: vel ex Hebr. Doce nos dinumerare dies noſtros: tum enim cor noſtrum in ſapientia erudietur.

13. & 14. (h) Affliges nos. *Repleti*, Hieron. *Imple nos matutina miſericordia tua*, prompta & grata.

15. (i) Hebr. *Exhilara nos ſecundum dies, quibus afflixiſti nos*: ut nos ante afflixiſti, ita nunc nos exhilara.

16. (k) Hebr. *Conſpiciatur in ſervis tuis opus tuum*, plena liberatio appareat; *opus tuum ſuper ſervos dirige*, perge opera noſtra ſic diſponere, ut perſeveremus in tuo obſequio.

Digitized by Google

PSALMUS XC.

In magno diſcrimine fuit compoſitus inſtar dialogi. Fors eſt ut à Davide prolatus fuerit ex occaſione illius peſtis, quæ 70000. homines ſuſtulit. Hortatur ad ponendam in Deo fiduciam omnem.

Laus Cantici David.

1. QUi habitat (a) in adjutorio Altiſſimi, in protectione Dei cœli commorabitur.

2. Dicet Domino: Suſceptor meus es tu, & refugium meum: Deus meus, ſperabo in eum.

3. Quoniam ipſe liberavit me de laqueo venantium, & à verbo aſpero (b).

4. Scapulis ſuis obumbrabit tibi: & ſub pennis ejus ſperabis.

5. Scuto circumdabit te veritas ejus: non timebis à timore nocturno (c),

6. A ſagitta volante in die, à negotio perambulante in tenebris: ab incurſu, & dæmonio meridiano.

7. Cadent à latere tuo mille, & decem millia (d) à dextris tuis: ad te autem non appropinquabit.

8. Verumtamen oculis tuis conſiderabis: & retributionem peccatorum videbis,

9. Quoniam tu es Domine ſpes mea: Altiſſimum poſuiſti refugium tuum.

10. Non accedet ad te malum (e): & flagellum non appropinquabit tabernaculo tuo.

* Matt. 4. 6. Luc. 4. 10. 11. * Quoniam Angelis ſuis mandavit de te: ut cuſtodiant te in omnibus viis tuis.

12. In manibus portabunt te: ne fortè offendas ad lapidem pedem tuum.

13. Super aſpidem (f) & baſiliſcum ambulabis: & conculcabis leonem & draconem.

14. Quoniam in me ſperavit, liberabo eum: protegam eum, quoniam cognovit nomen meum.

15. Clamabit ad me, & ego exaudiam eum: cum ipſo ſum in tribulatione, eripiam eum, & glorificabo eum.

16. Longitudine dierum replebo eum: & oſtendam illi ſalutare meum.

PSALMUS XCI.

Ubi in die ſabbati cantatur, laudes Dei proſequitur, ut creatoris mundi & gubernatoris.

1. Pſalmus Cantici,

In die ſabbati.

2. BOnum eſt confiteri Domino: & pſallere nomini tuo, Altiſſime;

3. Ad annuntiandum manè miſericordiam tuam: & veritatem tuam per noctem.

4. In decachordo, pſalterio; cum cantico, in cithara.

5. Quia delectaſti me Domine in factura (a) tua: & in operibus manuum tuarum exultabo.

6. Quàm magnificata ſunt opera tua, Domine! nimis profundæ factæ ſunt cogitationes tuæ.

7. Vir inſipiens non cognoſcet: & ſtultus non intelliget hæc.

8. Cùm exorti fuerint peccatores ſicut fœnum: & apparuerint omnes, qui operantur iniquitatem:

Ut intereant in ſæculum ſæculi:

9. Tu autem Altiſſimus in æternum Domine.

10. Quoniam ecce inimici tui, Domine, quoniam ecce inimici tui peribunt: & diſpergentur omnes, qui operantur iniquitatem.

11. Et

PSALM. XC. 1. & 2. (a) Fiduciam in Deo conſtantem excitat, dum protectionem Dei promittit. *In adjutorio*, Hieron. *In abſcondito*, in loco inacceſſo: qui firmam in Deo ſpem ſuam ponit, is in omni anguſtia Deum confidenter invocabit: qui ſub Dei præſidio habitant, non ſunt expoſiti periculis.

3. (b) Hieron. *De morte inſidiarum:* verbum, pro re moleſta uſurpat.

5. & 6. (c) A latronibus. *Sagitta*, A repentino periculo, & non præviſo. *Negotio*, Hieron. *A peſte*, ſeu pernicie. *Dæmonio*, Hieron. *A morſu inſanientis meridiei ſerpentis:* 70. vertunt, *A dæmonio meridiano*: quod Theodoretus interpretatur de dæmone incitante ad libidinem poſt ſumptuoſas epulas, ubi pericula hinc orta enumerat. *Non timebis* caſus nocturnos, non vim apertam, non inſidias & machinationes occultas, non æſtum intolerabilem, & irritantem angues, a quibus Iſraelitæ fuerunt liberati in deſerto. Negotium vocat, quod nocet in tenebris; ſagittam, quidquid molitur diabolus contra homines. Iſta, inquit S. Bernardus, commoda hinc percipimus, quòd ſub alis Dei noſtri lateamus, quòd adverſùs aves, quæ ex præda vivunt, ſeu adverſùs ſpiritales nequitias tecti in tuto ſimus, & contra tentationum ardores obumbremur, & blando calore fotos verbi divini veritas nos in ſcutum tegat. Videbis paſſim interemptos lue miſerè pereuntes, tu interim ſecurus eris.

7. (d) Nam multò plures obruit proſperitas.

10. (e) Sept. mala cùm culpæ, tum pœnæ: ſi peccaverit, reſurget ardentiùs.

13. (f) Tentator modò ſerpentis aſtutia, modò leonis furore nos invadit. Aug. Quando Martyres occidebantur, leo erat ſæviens: quando hæretici inſidiantur, draco eſt ſubrepens.

PSALM. XCI. 5. (a) Non factura delectare debet, ſed Deus in factura: nam periculoſum eſt ſiſtere in delectatione creaturæ.

11. Et exaltabitur ſicut unicornis cornu meum : & ſenectus mea in (b) miſericordia uberi.

12. Et deſpexit oculus meus inimicos meos : & in inſurgentibus in me malignantibus audiet auris mea.

13. Juſtus ut palma florebit (c) : ſicut cedrus Libani multiplicabitur.

14. Plantati in domo Domini, in atriis domus Dei noſtri florebunt.

15. Adhuc multiplicabuntur in ſenecta (d) uberi : & benè patientes erunt,

16. Ut annuntient :

Quoniam rectus Dominus Deus noſter : & non eſt iniquitas in eo.

PSALMUS XCII.

Idem ferè eſt argumentum, quod præcedentis : ſenſus allegoricus de Eccleſia fundatione in Chriſti Domini Paſſione, ſeu Feria ſexta, & in ipſa Reſurrectione.

Laus Cantici ipſi David in die ante ſabbatum, quando fundata eſt terra.

1. DOminus regnavit (a), decorem indutus eſt : indutus eſt Dominus fortitudinem, & præcinxit ſe.

Etenim firmavit orbem terræ, qui non commovebitur.

2. Parata ſedes tua ex tunc (b) : à ſæculo tu es.

3. Elevaverunt flumina Domine : elevaverunt flumina vocem ſuam.

Elevaverunt flumina fluctus ſuos,

4. A vocibus aquarum multarum.

Mirabiles elationes maris : mirabilis (c) in altis Dominus.

5. Teſtimonia tua (d) credibilia facta ſunt nimis : domum tuam decet ſanctitudo Domine in longitudinem dierum.

PSALMUS XCIII.

Solebat cani quarto die à ſabbato. Argumentum eſt de improborum punitione, & bonorum remuneratione.

Pſalmus ipſi David,

Quarta ſabbati.

1. DEus ultionum (a) Dominus : Deus ultionum liberè egit.

2. Exaltare qui judicas terram : redde retributionem ſuperbis.

3. Uſquequò peccatores Domine : uſquequò peccatores gloriabuntur :

4. Effabuntur (b), & loquentur iniquitatem : loquentur omnes, qui operantur injuſtitiam ?

5. Populum (c) tuum Domine humiliaverunt : & hæreditatem tuam vexaverunt.

6. Viduam & advenam interfecerunt : & pupillos occiderunt.

7. Et dixerunt : Non videbit Dominus, nec intelliget Deus Jacob.

8. Intelligite inſipientes in populo : & ſtulti aliquando ſapite.

9. Qui plantavit aurem, non audiet ? aut qui finxit oculum, non conſiderat ?

10. Qui corripit gentes, non arguet : qui docet hominem ſcientiam ?

11. Dominus ſcit cogitationes hominum, quoniam vanæ ſunt.

12. Beatus homo, quem tu erudieris Domine : & de lege tua docueris eum :

13. Ut mitiges (d) ei à diebus malis : donec fodiatur peccatori fovea.

14. Quia non repellet (e) Dominus plebem ſuam : & hæreditatem ſuam non derelinquet.

15. Quoa-

11. (b) Hebr. *Conſpergar oleo viridi* : Senectus juſti in miſericordia erit fertili : felices erunt perpetuò cultores Dei. Symmachus apud Theodor. Senectus mea ut oliva florens : 70. *Senectus mea in oleo pingui* ; ſic legit Aug. *ἐν ἐλαίῳ, in oleo* ; interpres *ἐν ἐλέῳ, in miſericordia*. Oleum etiam pro miſericordia figuratè potuit uſurpari.

13. (c) Audiam vindictam de impiis : contrà Juſtus ut palma florebit, ſemper virens. Aug. *Illi exoriuntur ſicut fœnum, juſtus ut palma florebit*.

15. (d) Ad ſenectam vitali ſucco plenam. *Erunt* ; Gr. *In rebus bonis erunt*. *Florebunt*, Hebr. *Pingues & virides* : ſucculenti & vividi : de regno Chriſti videtur loqui, de quo Iſaias cap. 65. *Ut annuntient*. Hæc verba ad verſiculum inſequentem videntur pertinere.

PSALM. XCII. 1. (a) Laudat Deum ex creatione mundi. Hebr. *Amictus eſt magnificentia*.

2. (b) A principio mundi. In ſenſu allegorico Chriſtus reſurgens indutus glorioſo ſuo corpore firmavit Eccleſiam.

4. (c) At mirabilior in altitudine conſiliorum ſuorum.

5. (d) Mandata tua tot firmata miraculis ſunt fide digniſſima. *Domum tuam decet*, ſeu Eccleſiam decet eſſe ſanctam ; ea quippe eſt diſpenſatrix veræ doctrinæ. Hebr. *Domus tua decora eſt ſanctitas* : Domum tuam decet ſanctitas, cùm Eccleſiæ adminiſtrandi verbi Dei munus ſit à Deo demandatum.

1. (a) Hieron. *Oſtendere*. Appare Deus, & puni eos, qui in plebem tuam graſſantur. Nomen Dei in Hebræo eum ut fortis eſt, exprimit. *Libere egit*, confidenter, manifeſtè. PSALM. XCIII.

4. (b) Loquitur ut Propheta, & cum admiratione divinæ patientiæ. Hebr. *Loquentur dura*.

5. (c) Hæc eſt eorum iniquitas, quòd populum tuum opprimant, & tuam negent providentiam : hos deinceps refellit.

13. (d) Hieron. *Ut quieſcat à diebus afflictionis* : vel in die judicii, cùm impiis fovea paratur.

14. (e) Hic verſiculus canitur in ipſo Invitatorio, quod tamen non eſt in Pſalm. 94. Aug. *Exercet, non repellit ; tu gaude ſub flagellis, quia tibi ſervatur hæreditas*.

15. Quoaduſque (f) juſtitia convertatur in judicium: & qui juxta illam omnes qui recto ſunt corde.

16. Quis conſurget mihi adversùs malignantes? aut quis ſtabit mecum adversùs operantes iniquitatem?

17. Niſi quia Dominus adjuvit me, paulò (g) minùs habitaſſet in inferno anima mea.

18. Si dicebam: Motus eſt pes meus: miſericordia tua Domine adjuvabat me.

19. Secundùm multitudinem dolorum (h) meorum in corde meo: conſolationes tuæ lætificaverunt animam meam.

20. Numquid adhæret tibi ſedes (i) iniquitatis, qui fingis laborem in præcepto?

21. Captabunt in animam juſti: & ſanguinem innocentem condemnabunt.

22. Et factus eſt mihi Dominus in refugium: & Deus meus in adjutorium ſpei meæ.

23. Et reddet illis iniquitatem ipſorum: & in malitia eorum diſperdet eos: diſperdet illos Dominus Deus noſter.

PSALMUS XCIV.

Apud Hebræos eſt ſine titulo; excitat nos ad laudes Dei celebrandas.

Laus Cantici ipſi David.

1. VEnite (a), exultemus Domino: jubilemus Deo ſalutari noſtro.

2. Præoccupemus (b) faciem ejus in confeſſione, & in pſalmis jubilemus ei:

3. Quoniam Deus magnus Dominus: & rex magnus ſuper omnes deos.

4. Quia in manu ejus ſunt omnes fines terræ: & altitudines montium ipſius ſunt.

5. Quoniam ipſius eſt mare, & ipſe fecit illud: & ſiccam manus ejus formaverunt.

6. Venite, adoremus, & procidamus: & ploremus ante Dominum, qui fecit nos.

7. Quia ipſe eſt Dominus Deus noſter: & nos populus paſcuæ ejus, & oves (c) manus ejus.

8. * Hodie (d) ſi vocem ejus audieri- * Heb.3.7.
tis, nolite obdurare corda veſtra; & 4.7.

9. Sicut in irritatione (e) ſecundùm diem tentationis in deſerto: ubi tentaverunt me patres veſtri, probaverunt me, & viderunt opera mea.

10. * Quadraginta annis offenſus (f) * Num.14.
fui generationi illi, & dixi: Semper hi 34.
errant corde.

11. Et iſti non cognoverunt vias meas:
* ut juravi in ira mea: Si introibunt in * Heb.4.3.
requiem meam.

PSALMUS XCV.

Titulus iſte qui non eſt in Hebræo, adjectus videtur à collectore Pſalmorum, vel ab Eſdra, qui juſſit hunc Pſalmum cani in ædificatione ſecundi templi. Is verò in translatione Arcæ cantatus fuit 1. Paral. 16. *unà cum Pſalmo* 104. *qui eodem capite continetur: de ſpirituali templo Eccleſiæ optimè exponitur.*

Canticum ipſi David.

1. Quando domus ædificabatur poſt captivitatem. (1. *Par.* 15.)

CAntate Domino canticum novum (a): cantate Domino omnis terra.

2. Can-

15. (f) Quoaduſque juſtitia ipſa exerceat judicium ſuum. *Et qui juxta*, Hebr. *Et ſequentur illam*: qui judicium Dei contra impios approbabunt. Etſi interdum iratus videtur, eſt tamen illi cura præcipua de bonis; impiis autem præparat interitum in extremo judicio. Aug. *Qui ſunt recto corde, qui hoc volunt quod Deus vult; ne voluntatem Dei velis torquere ad voluntatem tuam, ſed tuam corrige ad voluntatem Dei.*

17. (g) *Paulò*, Intra modicum tempus: *Paulò poſt*, ex Græco textu.

19. (h) Hebr. *In multitudine cogitationum*: ſed Vulgata videtur apertior: alii, *In multitudine anxietatum mearum*; tu me lætitia in tempore perfudiſti.

20. (i) Non eris iniquus, ut des laborioſa præcepta, quibus nullum præmium retribuas. *Sedes iniquitatis*, ut prætextu legis miſeri affligantur. Quaſi reſpondens ait, nequaquam: ſimul enim conſolaris, & culpas eluis; tribulationis momentum, æternæ vitæ præmio remunerabis.

PSALM. XCIV. 1. (a) Interjectiones hortantis, vel excitantis, ut *Eja, age*, apud Hebræos his particulis, *veni, venite, ſurge*, exprimi ſolent. Sex primis verſiculis ad laudandum Deum omnes invitat, quia Deus magnus eſt & ſuper omnes; quia in ejus poteſtate eſt orbis univerſus: Terram, Maria, Homines fecit, quos ſingulari providentia tegit & tuetur.

2. (b) Feſtinemus nos coram Deo ſiſtere, ut eum laudemus, aut peccata noſtra confitendo præveniamus iram ejus, ne imparatos nos inveniat dies mortis. *Præoccupemus*, non ut Pelagiani, qui à libero arbitrio gratiam præveniri putant; ſed ceſſare non debemus, neque expectare ut Deus ſolus agat, ne otioſi maneamus, nihil conantes, in molli otio languentes.

7. (c) Ab illo quaſi paſtore deductæ ad paſcua.

8. (d) Quamdiu in hac vita ſumus, hortatur nos, ut non voce tantum, ſed & bonis operibus, atque obſequio noſtro laudes Dei celebremus.

9. (e) Hebr. *Sicut in Meriba, ſecundùm diem Maſa*, quæ nomina erant Hebræis nota, ſic dicta ab *irritatione & tentatione*, cùm aquæ deficerent, Exod. 17. *Vocavitque nomen loci Maſa & Meriba*; adeò ut utrumque nomen videatur nomen ejuſdem loci. *Secundum diem*, quo tempore populus Deum tentavit. *Probaverunt*, Experti ſunt, quid in benefaciendo & ulciſcendo poſſem.

10. (f) Paulus cum Hebræis habet, *Infenſus fui*. Vox Græca indicat Deum proximum fuiſſe ad vindicandum, & ita legitur in Romano Invitatorio. Senſus ex Apoſtolo is eſt, requiem à Deo promiſſam fuiſſe Iſraelitis in terra Chananæa, & omnes interim cecidiſſe in deſerto, unde Spiritus ſanctus aliam per Davidem promittit requiem, & ad novum ſabbatum nos invitat ſub Chriſto & Eccleſia. Hinc concludit Apoſtolus: *Feſtinemus ingredi in requiem, &c. ſicut juravi in ira mea, ſi non introibunt*: quòd non introibunt.

1. (a) In nova celebritate. Aug. *Vetus cantat cupiditas carnis, novum cantat charitas Dei, adeò ipſa* PSALM. XCV.

2. Cantate Domino, & benedicite nomini ejus: annuntiate de die in diem ſalutare (b) ejus.

3. Annuntiate inter gentes gloriam ejus, in omnibus populis mirabilia ejus.

4. Quoniam magnus Dominus, & laudabilis nimis: terribilis (c) eſt ſuper omnes deos.

5. Quoniam omnes dii gentium dæmonia (d): Dominus autem cœlos fecit.

6. Confeſſio & pulchritudo (e) in conſpectu ejus: ſanctimonia & magnificentia in ſanctificatione ejus.

7. Afferte (f) Domino patriæ gentium, afferte Domino gloriam & honorem:

8. Afferte Domino gloriam nomini ejus.
Tollite hoſtias, & introite in atria ejus:

9. Adorate (g) Dñm in atrio ſancto ejus.
Commoveatur à facie ejus univerſa terra:

10. Dicite in gentibus, quia Dñs regnavit.
Etenim correxit (h) orbem terræ qui non cõmovebitur: judicabit populos in æquitate.

11. Lætentur cœli, & exultet terra: commoveatur mare, & plenitudo ejus:

12. Gaudebunt campi, & omnia quæ in eis ſunt.
Tunc exultabunt omnia ligna ſilvarum

13. A facie Domini, quia venit: quoniam venit judicare terram.
Judicabit orbem terræ in æquitate, & populos in veritate ſua.

PSALMUS XCVI.

Fortè quando poſt mortem Abſalomi regnum Davidi reſtitutum fuit. Titulus deeſt in Hebræo, ut in multis aliis; poteſt explicari de Deo regnante per potentiam, & de Chriſti regno poſt Reſurrectionem.

1. Huic David,
Quando terra ejus reſtituta eſt.
DOminus regnavit, exultet terra: lætentur inſulæ multæ.

2. Nubes (a), & caligo in circuitu ejus: juſtitia, & judicium correctio ſedis ejus.

3. Ignis ante ipſum præcedet, & inflammabit in circuitu inimicos ejus.

4. Illuxerunt fulgura ejus orbi terræ: vidit, & commota eſt terra.

5. Montes, ſicut cera fluxerunt à facie (b) Domini: à facie Domini omnis terra.

6. Annuntiaverunt cœli juſtitiam ejus: & viderunt omnes populi gloriam ejus.

7. * Confundantur omnes, qui adorant ſculptilia: & qui gloriantur in ſimulacris ſuis. *Exod. 20. 4. Lev. 26. 1. Deut. 5. 8.
* Adorate eum (c) omnes Angeli ejus: *Heb. 1. 6.

8. Audivit, & lætata eſt Sion:
Et exultaverunt filiæ Judæ, propter judicia tua Domine:

9. Quoniam tu Dominus (d) altiſſimus ſuper omnem terram: nimis exaltatus es ſuper omnes deos.

10. * Qui diligitis Dominum, odite (e) malum: cuſtodit Dominus animas ſanctorum ſuorum, de manu peccatoris liberabit eos. *Amos 5. 15. Rom. 12. 9.

11. Lux orta eſt juſto, & rectis corde lætitia.

12. Lætamini juſti in Domino: & confitemini memoriæ (f) ſanctificationis ejus.

PSALMUS XCVII.

Idem eſt argumentum quod Pſalmi 95. de utroque Chriſti adventu, ſpirituali ſenſu, nec non de reſurrectione ac prædicatione Evangelii exponi poteſt.

1. Pſalmus ipſi David.

CAntate Domino canticum novum; quia (a) mirabilia fecit.
Salvavit ſibi dextera ejus, & brachium ſanctum ejus.

2. No-

vox eſt ad Deum, & ipſa dilectio canticum novum. Omnis terra, Adeſt vocatio Gentium: nam canticum Novi Teſtamenti ad univerſam terram ſpectat, ait Chryſoſtomus.

2. (b) Hæc eſt optima laudis materia, beneficium Redemptoris, quod vocat ſalutare Dei, & jubet annuntiari univerſo orbi: quod factum fuit per Apoſtolos.

4. (c) Supra id omne, in quo aliqua gloria, aut vera, aut fictitia, apparet.

5. (d) Hebr. *Sculptilia*, Idola; in omni Idololatria eſt tacitus cultus Dæmonum.

6. (e) Hieron. *Gloria & decor*. Excurrit Propheta in laudem magnitudinis, potentiæ & ſapientiæ Dei, quæ elucent in beneficio Incarnationis. *In ſanctificatione*, Hebr. *In ſanctuario ejus*, ubi Deus præſentiæ ſuæ teſtimonium præbebat.

7. (f) Ter hanc vocem repetit, & jubet ut gentes poſt annuntiatum Evangelium credant in Chriſtum, & ſacrificia laudis offerant. Hieron. *Levate munera*. L. 1. Paral. 16. ubi eſt idem Pſalmus, legitur, *Levate*; ſacrificium ex ſimilagine & oleo ſignificat. *Patria*, Hier. *Familia gentium*.

9. (g) Adorate Deum in decore ſanctitatis; Sanctuarium ſplendidum majeſtate Dei cum reverentia adite. *Quia Dominus regnavit*, addunt multi ex SS. Patribus, *à ligno*; quod nunc ubique deeſt. Regnavit per fidem & cultum à ligno, per lignum; non vi & armis, ſed merito mortis ſuæ. *Regnum Jeſu*, inquit S. Barnabas, *eſt in ligno*; quæ epiſtola eſt primi ſæculi. Hæc verba ſemper legerunt Eccleſiæ Orientales, & Occidentales, Africana inprimis & Romana juxta verſionem Italam, & adhuc in Eccleſia S. Petri Vaticana ita legitur. Juſtinus Martyr adversùs Tryphonem dicit hæc verba eraſa fuiſſe à Judæis. Tertull. lib. 3. contra Marcionem eadem verba citat.

10. (h) Firmabitur orbis, Lib. 1. Paralip. 16. *Fundavit*: in ſenſu litterali ad Eccleſiam, quam Chriſtus firmavit & ſtabilivit, omnino id ſpectat.

PSALM. XCVI.

2. (a) Cuncta regit licèt inviſibilis; aut de ſecundo Chriſti adventu loquitur: *Nubes* etiam ſacra ejus humanitas intelligi poteſt: *Correctio*, Directio, ſeu rectitudo judiciariæ poteſtatis: *Juſtitia & judicium*, æquitatem regni ejus firmam eſſe oſtendunt. Hebr. *Habitaculum ſolii ejus*.

5. (b) LXX *Omnis terra præſente Domino*.

7. (c) Quod utique probat divinitatem Chriſti, ex Apoſt. Hebr. 1.

9. (d) Utrumque Novi Teſtamenti temporibus impletum eſt, Idola ejecta, & unus Deus agnitus.

10. (e) Aug. *Non eſt dignus Chriſtus, cum quo diligas avaritiam: amas illum, debes odiſſe quod odit*.

12. (f) Hieron. *Memoria ſancta ejus*.

PSALM. XCVII.

1. (a) Chriſtus innumera edidit miracula, & orbem

2. Notum fecit Dominus ſalutare ſuum (b): in conſpectu gentium revelavit juſtitiam ſuam.

3. Recordatus eſt miſericordiæ ſuæ, & veritatis ſuæ domui Iſrael.

* Iſa. 52. 10. Luc. 3. 6. * Viderunt omnes termini terræ ſalutare Dei noſtri.

4. Jubilate Deo omnis terra: cantate, & exultate, & pſallite.

5. Pſallite Domino in cithara, in cithara & voce pſalmi:

6. In tubis ductilibus, & voce tubæ corneæ. Jubilate in conſpectu regis Domini:

7. Moveatur mare, & plenitudo ejus: orbis terrarum, & qui habitant in eo.

8. Flumina plaudent (c) manu, ſimul montes exultabunt

9. A conſpectu Domini: quoniam venit judicare terram.

Judicabit orbem terrarum in juſtitia, & populos in æquitate.

PSALMUS XCVIII.

Argumentum hujus Pſalmi eſt de duplici regno Davidis in ſenſu litterali, & de regno Chriſti in ſenſu ſpirituali.

1. Pſalmus ipſi David.

DOminus regnavit, iraſcantur populi: qui ſedet ſuper Cherubim, moveatur terra.

2. Dominus in Sion magnus: & excelſus ſuper omnes populos.

3. Confiteantur nomini tuo magno: quoniam terribile, & ſanctum eſt:

4. Et honor (a) regis judicium diligit. Tu paraſti directiones: judicium & juſtitiam in Jacob tu feciſti.

5. Exaltate Dominum Deum noſtrum, & adorate (b) ſcabellum pedum ejus: quoniam ſanctum eſt.

6. Moyſes & Aaron in ſacerdotibus ejus: & Samuel inter eos qui invocant nomen ejus:

Invocabant Dominum, & ipſe exaudiebat eos:

7. In columna nubis loquebatur ad eos.

Cuſtodiebant teſtimonia ejus, & præceptum quod dedit illis.

8. Domine Deus noſter tu exaudiebas eos: Deus, tu propitius fuiſti eis, & ulciſcens in omnes adinventiones eorum (c).

9. Exaltate Dominum Deum noſtrum, & adorate in monte ſancto ejus (d): quoniam ſanctus Dominus Deus noſter.

PSALMUS XCIX.

Titulus hujus Pſalmi legitur in Hebræo: Pſalmus eſt laudis.

1. Pſalmus in confeſſione.

1. JUbilate Deo omnis terra: ſervite Domino in lætitia (a).

Introite in conſpectu ejus, in exultatione.

3 Scitote quoniam Dominus ipſe eſt Deus: ipſe fecit nos, & non ipſi (b) nos:

Populus ejus, & oves paſcuæ ejus:

4. Introite portas ejus in confeſſione, atria ejus in hymnis: confitemini illi.

Laudate nomen ejus:

5. Quoniam ſuavis eſt Dominus, in æternum miſericordia ejus, & uſque in generationem & generationem veritas ejus.

PSALMUS C.

Argumentum eſt de boni principis regimine.

1. Pſalmus ipſi David.

MIſericordiam, & judicium (a) cantabo tibi Domine: Pſallam,

2. Et

terrarum convertit. *Salvavit*, Chriſtus ſeipſum à morte vindicavit. Hebr. *Servavit eum dextera ejus, opem tulit ſola ſua dextera & brachium ſanctum ſuum*. Chriſtus Patris dextera attulit ſalutem mundo.

2. (b) Hebr. *Salutem Dominus*, quam Eccleſiæ ſuæ contulit.

8. (c) Edant ſigna lætitiæ.

PSALM. XCVIII. 4. (a) Hieron. *Imperium Regis*, Dei ſcilicet, cujus majeſtas in dilectione juſtitiæ, quam exercet in punitione impiorum, & in juſtificatione ſanctorum, ſplendeſcit: *Paraſti*, Hieron. *Tu fundaſti æquitates*: Tu paraſti leges ſanctiſſimas ad dirigendos mores populi tui. Aug. *Judicium habes, quando diſcernis malum a bono: juſtitiam autem, quando ſequeris bonum, & declinas à malo; diſcernendo judicium habes, faciendo juſtitiam habes.*

5. (b) Arcam: coram ea Deum adorabant, eo modo quo Catholici coram Imaginibus Chriſtum adorant, ſanctos honorant. Aug. In hunc Pſalmum: *Fluctuans converto me ad Chriſtum, quia ipſum quæro hic, & invenio quomodo ſine impietate adoretur terra, ſine impietate adoretur ſcabellum pedum ejus: ſuſcepit enim dextera terram, quia caro de terra eſt, ex carne Mariæ carnem accepit, & quia in ipſa carne hic ambulavit, & ipſam carnem nobis manducandam ad ſalutem dedit: nemo autem illam carnem manducat, niſi prius adoraverit.* Cyrillus l. 3. in Joannem, de adoratione Euchariſtiæ hunc locum exponit. Deus non ſolùm vult in ſe adorari, ſed etiam in Arca, de qua ſenſus eſt litteralis, non de templo.

8. (c) Symmachus apud Theodoretum vertit *injurias eorum*, ſeu iis illatas. Vox *eorum*, ad Judæos refertur, qui Moſis & Samuelis temporibus extiterunt: nam relativum ſic aliquando ponitur, ut non referatur ad nomen proximè antecedens, ſed ad aliud non ſatis expreſſum, quod tamen facile intelligitur.

9. (d) In Eccleſia Catholica, quæ ſola ſancta eſt.

2. (a) Aug. *Libera ſervitus apud Dominum, libera ſervitus, ubi non neceſſitas, ſed charitas ſervit; ſervum te charitas facit, quia liberum te veritas fecit.* PSALM. XCIX.

3. (b) Hieron. *Et ipſius ſumus*. Id quidem omnes norunt: ſed ita vivimus, quaſi hoc ipſum obliti ſimus.

1. (a) Nam Dei opera his duobus continentur, miſericordia & juſtitia: idque vere eſt Deo pſallere. PSAL. C.

Digitized by Google

2. Et intelligam in via (b) immaculata, quando venies ad me.

Perambulabam in innocentia cordis mei, in medio domus meæ.

3. Non proponebam ante oculos meos rem injuſtam: facientes prævaricationes odivi.

Non adhæſit mihi

4. Cor pravum (c): declinantem à me malignum non cognoſcebam.

5. Detrahentem ſecretò proximo ſuo, hunc perſequebar.

Superbo oculo, & inſatiabili corde (d), cum hoc non edebam.

6. Oculi mei ad fideles (e) terræ ut ſedeant mecum: ambulans in via immaculata, hic mihi miniſtrabat.

7. Non habitabit in medio domus meæ qui facit ſuperbiam: qui loquitur iniqua, non direxit (f) in conſpectu oculorum meorum.

8. In matutino (g) interficiebam omnes peccatores terræ: ut diſperderem de civitate Domini omnes operantes iniquitatem.

PSALMUS CI.

Titulus argumentum Pſalmi proponit, iſque eſt moralis, & Propheticus de Eccleſia: inter Pœnitentiales numeratur. Scriptus videtur in exilio Babylonico. Oratio pauperis: *Vox Hebræa* honi, *hominem in miſeriis poſitum ſignificat.*

1. Oratio pauperis,

Cùm anxius fuerit, & in conſpectu Domini effuderit precem ſuam.

2. Domine exaudi orationem meam: & clamor meus ad te veniat.

3. Non avertas faciem tuam à me: in quacumque die tribulor, inclina ad me aurem tuam.

In quacumque die invocavero te, velociter exaudi me:

4. Quia defecerunt (a) ſicut fumus dies mei: & oſſa mea ſicut cremium aruerunt.

5. Percuſſus ſum ut (b) fœnum, & aruit cor meum: quia oblitus ſum comedere panem meum.

6. A voce gemitus mei adhæſit os meum carni meæ.

7. Similis factus ſum (c) pellicano ſolitudinis: factus ſum ſicut nycticorax in domicilio.

8. Vigilavi, & factus ſum ſicut paſſer ſolitarius in (d) tecto.

9. Tota die exprobrabant mihi inimici mei: & qui (e) laudabant me, adverſùm me jurabant.

10. Quia (f) cinerem tanquam panem manducabam, & potum meum cum fletu miſcebam.

11. A facie iræ & indignationis tuæ: quia elevans (g) alliſiſti me.

12. Dies mei ſicut umbra declinaverunt: & ego ſicut fœnum arui.

13. Tu autem Domine in æternum permanes (h): & memoriale tuum in generationem & generationem.

14. Tu exurgens miſereberis Sion: quia tempus miſerendi ejus, quia venit tempus.

15. Quoniam placuerunt ſervis tuis lapides ejus: & terræ ejus (i) miſerebuntur.

16. Et timebunt gentes nomen tuum Domine, & omnes reges terræ gloriam tuam.

17. Quia

2. (b) Viam innocentem; & hæc intelligam quando venies ad me, per tuam gratiam: intelligentia enim hujus viæ eſt donum gratiæ. Hebr. *Prudenter agam*: Dabo operam, ut inculpatè vivam, quando me docebis. *Perambulabam*. Hebr. *Perambulabo*, & ita in ſequentibus. *In medio*, Inter domeſticos meos, *& egomet meorum*. Ita hæc diſtinguit Hieron. *Non ponam coram oculis meis verbum Belial; facientem declinationes odivi.*

4. (c) Hebr. *Recedet à me*; malum neſciam.

5. (d) Hebr. *Latum corde*; cupiditatis infinitæ; vaſtum corde.

6. (e) Utebar conſilio proborum, non alienorum, ut publicis rebus unà conſulerem.

7. (f) Hieron. *Loquens mendacium non placebit mihi.*

8. (g) Hebraiſmus, tempeſtivè, citò excidam; vel *in matutino*, quia manè judicia exercebantur. David in ſua perſona mores boni principis deſcribit, innocentiam oculorum & manuum: id utique admonet vitandos eſſe aulicos vitioſos, detractores, ſuperbos, avaros.

PSALM. CI. 4. (a) Poſt divini auxilii petitionem, vitæ hujus vanitatem, & miſerias exprimit. *Cremium*, Hieron *Oſſa mea quaſi frixa contabuerunt*. *Cremium* eſt id omne quod facile crematur: omnis virtus corporis mei penitùs emarcuit.

5. (b) Quod æſtu ſolis exareſcit. *Oblitus*, Hebr. *Vſque adeò ut oblitus ſim*. *Comedere*, dum præ metu & dolore ſuſpiro & clamo. *Carni*, Cuti meæ; extenuata carne.

7. (c) Seu onocrotalo, avi potiùs gementi quàm canenti. *Nycticorax*, eſt corvus nocturnus, vel ut aliis videtur *cuculus*, vel alia avis ſolitaria. *Pellicanus* in deſertis Ægypti frequens.

8. (d) Hieron. *Super tectum*. Aug. ait, Chriſtum triplicis avis, Pellicani naſcendo, Nycticoracis moriendo, Paſſeris reſurgendo, figura deſignari. Natus in ſolitudine, quia ſolus ita natus, paſſus in tenebris Judæorum tanquam in nocte, *aſcendit in cælum*, *factus eſt ſicut paſſer volando*, *id eſt*, *aſcendendo ſingularis in tecto*.

9. (e) Qui mihi in os blandiebantur. *Jurabant*, Conjurabant: Hebr. *Per me jurabant*, Deus maledicet tibi, ut maledixit tali.

10. (f) Panem inſipidum, & velut cinerem manducabam.

11. (g) Hebr. *Projicies me*. Aug. *Per liberum arbitrium levaſti me, & per juſtitia judicium eliſiſti me.*

13. & 14. (h) Tui nominis memoria eſt ſempiterna. *Tempus*. Fortè annorum numerus à Jeremia prædictus: jam ſpe divini auxilii erigitur.

15. (i) Ruinas patriæ diligunt & rudera. In ſenſu ſpirituali de ædificatione Eccleſiæ Propheta vaticinatur,

17. Quia ædificavit Dominus Sion: & videbitur in gloria ſua.

18. Reſpexit in orationem humilium: & non ſprevit precem eorum.

19. Scribantur hæc in (k) generatione altera: & populus, qui creabitur, laudabit Dominum:

20. Quia proſpexit de excelſo ſancto ſuo: Dominus de cœlo in terram aſpexit:

21. Ut audiret gemitus compeditorum (l): ut ſolveret filios interemptorum:

22. Ut annuntient in Sion nomen Domini: & laudem ejus in Jeruſalem.

23. In conveniendo populos in (m) unum, & reges ut ſerviant Domino.

24. Reſpondit ei in via virtutis ſuæ: Paucitatem dierum meorum nuntia mihi.

25. Ne revoces me in dimidio dierum meorum: in generationem & generationem anni tui.

26. Initio tu Domine terram (n) fundaſti: & opera manuum tuarum ſunt cœli.

27. Ipſi peribunt, tu autem permanes: & omnes ſicut veſtimentum veteraſcent.

Et ſicut opertorium mutabis eos, & mutabuntur:

28 Tu autem idem ipſe es, & anni tui non deficient.

29. Filii ſervorum tuorum habitabunt: & ſemen eorum in ſæculum dirigetur.

PSALMUS CII.

Revelatus Davidi: nam beneficia Dei & promiſſiones exponit.

1. Ipſi David,

Benedic anima mea Domino: & omnia, quæ intra me ſunt, nomini ſancto ejus.

2. Benedic anima mea Domino: & noli oblviſci omnes retributiones ejus.

3. Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis: qui ſanat omnes infirmitates tuas.

4. Qui redimit de interitu vitam tuam: qui (a) coronat te in miſericordia & miſerationibus.

5. Qui replet in bonis deſiderium tuum: renovabitur ut aquilæ juventus tua.

6. Faciens miſericordias Dominus, & judicium omnibus injuriam patientibus.

7. Notas fecit vias ſuas Moyſi, filiis Iſrael voluntates ſuas.

8. * Miſerator, & miſericors Dominus: longanimis, & multùm miſericors. *Exod. 34. 6. Num. 14. 18.

9. Non in perpetuum iraſcetur: neque in æternum comminabitur.

10. Non ſecundùm peccata noſtra fecit nobis: neque ſecundùm iniquitates noſtras retribuit nobis.

11. Quoniam ſecundùm altitudinem cœli à terra: corroboravit miſericordiam ſuam ſuper timentes ſe.

12. Quantum diſtat ortus ab (b) occidente: longè fecit à nobis iniquitates noſtras.

13. Quomodo miſeretur pater filiorum, miſertus eſt Dominus timentibus ſe:

14. Quoniam ipſe cognovit figmentum noſtrum (c).

Recordatus eſt quoniam pulvis ſumus:

15. Homo, ſicut fœnum dies ejus, tamquam flos agri ſic efflorebit.

16. Quoniam ſpiritus pertranſibit (d) in illo, & non ſubſiſtet: & non cognoſcet ampliùs locum ſuum.

17. Miſericordia autem Domini ab æterno, & uſque in æternum ſuper timentes eum.

Et juſtitia illius in filios filiorum,

18. His qui ſervant teſtamentum ejus:

Et memores ſunt mandatorum ipſius, ad faciendum ea.

19. Dominus in cœlo paravit ſedem ſuam: & regnum ipſius omnibus dominabitur.

20. Benedicite Domino omnes Angeli ejus: potentes virtute, facientes verbum illius, ad (e) audiendam vocem ſermonum ejus.

21. Be-

ut ex iis quæ præcedunt, & ſequuntur, liquet: Servi tui vehementer optant, ut Sion ædificetur; miſeret eos humilitatis Sion; cupiunt eam excuſſo pulvere extolli in omnibus gentibus.

19. (k) Chriſtus viſus eſt in Sion cum miraculorum ſplendore.

21. (l) Hieron. *Filios mortis*, morti addictos.

23. (m) Hæc ad Eccleſiam ſub Chriſto referuntur. *In via*, Hieron. *Affixit in via fortitudinem meam*; metuit ne antè moriatur, quam videat Jeruſalem reſtitutam. Quò referatur verbum, *reſpondit*; obſcurum eſt: an ad populum captivum, aut ad Nehemiam? *Indica mihi quot ſunt dies calamitatis hujus*.

26. & 27. (n) Hæc verba de Chriſto intelligit Apoſt. Hebr. 1. Jam pridem fundaſti terram, & cœli ſunt opera manuum tuarum. *Peribunt*: Sed alia eſt diuturnitas Eccleſiæ, ſemen eorum ſtabilietur.

4. & 5. (a) Qui cingit te miſericordia multiplici. Beneficia Dei recenſet: primum eſt remiſſio peccatorum v. 3. tum redemptio per Chriſtum; poſtremò omnium bonorum cumulus v. 5. *Qui replet in bonis*: *Renovabitur ut Aquila*. Quod in vita cœpit, in altera perficiet; nam Aquilæ vigor etiam in ſenectute manet, & novas aſſumit pennas. PSALM. CII.

12. (b) Meliùs agit nobiſcum, quàm exigant peccata noſtra: ſed tamen in altera vita, juxta legem puniendi à ſe conſtitutam, pro menſura delicti erit plagarum modus.

14. (c) Vox Hebræa ſignificat *opus figulinum*: Novit quàm fragiles ſimus.

16. (d) Non permanet ſpiritus vitæ mortalis, ſed diſcedit: eo diſcedente non ſubſiſtit homo. *Locum*, priſtinum, non eum ampliùs occupabit.

20. (e) In audiendo: Hebr. *Ad obtemperandum voci verbi ejus*.

21. Benedicite Domino omnes virtutes (f) ejus: miniſtri ejus, qui facitis voluntatem ejus.

22. Benedicite Domino omnia opera ejus: in omni loco dominationis ejus, benedic anima mea Domino.

PSALMUS CIII.

Bellarminus exiſtimat titulum additum eſſe non à 70. ſed à recentioribus ſcriptoribus. In hoc Pſalmo laudatur ſapientia Dei, & potentia in Mundi creatione: eſtque gloria Domini in natura operibus figurata deſcriptio.

1. Ipſi David.

Benedic anima mea Domino: Domine Deus meus magnificatus es vehementer.

Confeſſionem (a) & decorem induiſti:

2. Amictus (b) lumine ſicut veſtimento:

Extendens cœlum ſicut pellem:

3. Qui tegis aquis ſuperiora ejus.

Qui ponis nubem aſcenſum tuum: qui ambulas ſuper pennas ventorum.

* Heb.1.7. 4. * Qui facis Angelos (c) tuos, ſpiritus: & miniſtros tuos, ignem urentem.

5. Qui fundaſti terram ſuper ſtabilitatem ſuam (d): non inclinabitur in ſeculum ſeculi.

6. Abyſſus, ſicut veſtimentum, amictus ejus: ſuper montes ſtabunt aquæ.

7. Ab increpatione tua fugient: à voce tonitrui tui formidabunt.

8. Aſcendunt montes: & deſcendunt campi, in locum quem fundaſti eis.

9. Terminum poſuiſti, quem non tranſgredientur: neque convertentur (e) operire terram.

10. Qui emittis fontes in convallibus: inter medium montium pertranſibunt aquæ.

11. Potabunt omnes beſtiæ agri: expectabunt onagri in ſiti ſua.

12. Super ea volucres cœli habitabunt: de medio petrarum dabunt voces.

13. Rigans montes de ſuperioribus (f) ſuis: de fructu operum tuorum ſatiabitur terra:

14. Producens fœnum jumentis, & herbam ſervituti hominum:

Ut educas panem de terra:

15. Et vinum lætificet cor hominis:

Ut exhilaret (g) faciem in oleo: & panis cor hominis confirmet.

16. Saturabuntur ligna (h) campi, & cedri Libani, quas plantavit:

17. Illic paſſeres nidificabunt.

Herodii (i) domus dux eſt eorum:

18. Montes excelſi cervis: petra refugium herinaciis.

19. Fecit lunam in tempora: ſol cognovit occaſum ſuum.

20. Poſuiſti tenebras, & facta eſt nox: in ipſa pertranſibunt omnes beſtiæ ſilvæ.

21. Catuli leonum rugientes, ut rapiant, & quærant à Deo eſcam ſibi.

22. Ortus eſt ſol, & congregati ſunt: & in cubilibus ſuis collocabuntur.

23. Exibit homo ad opus ſuum: & ad operationem ſuam uſque ad veſperum.

24. Quàm magnificata (k) ſunt opera tua Domine! omnia in ſapientia feciſti: impleta eſt terra poſſeſſione tua.

25. Hoc mare magnum, & ſpatioſum manibus: illic reptilia, quorum non eſt numerus.

Animalia puſilla cum magnis:

26. Illic

21. (f) Hieron. *Exercitus ejus*: ſic Angelos appellare ſolet.

PSALM. CIII. 1. (a) Laudem & gloriam: mens noſtra ſenſibus aſſueta res corporales tantùm ſibi exhibet: unde ut luce amictum Deum ſibi exhibet, ita exprimit.

2. & 3. (b) Tam facilè ac tentorium extenditur, inquit Theodoretus. *Aquis*, *Cœli* populariter ſumpti pro *nubibus*: *Aſcenſum*, Hebr. *Currum*.

4. (c) Qui naturas ſpiritales nuntios tuos efficis; qui facis ut Angeli tui habeant velocitatem ventorum, & efficacitatem ignis urentis: Ex Theodor. & S. Thoma: Qui natura ſua ſunt naturæ intelligentes, imperio divino fiunt ignis urens, prompti ad ulciſcendas illatas Deo Injurias. Qua quidem ſimilitudine, potentia eorum & velocitas deſignantur; atque ex hoc loco Paulus Hebr. 1. divinitatem Chriſti, & excellentiam ejus præ Angelis demonſtrat. Aug. *Quæris nomen hujus naturæ, ſpiritus eſt; ex eo quod agit, Angelus eſt; vide illud in homine, nomen naturæ homo, officii miles.*

5. & 6. (d) Hieron. *Baſem ſuam*: Propheta à cœlo ad terram deſcendit. *Amictus ejus*, terræ ſcilicet; in creatione mundi aquæ terram tegebant, ſed poſteà verbo tuo apparuerunt, & quaſi te comminante fugerunt; cùm apparuerunt campi, & valles in conſpectum venere: futurum pro præterito more Hebræorum; vel fluctus maris inſtar montium elati juſſu Dei tanquam illius voce territi deprimuntur.

9. 11. & 12. (e) Hieron. *Nec revertentur ut operiant terram*. *Potabunt*, Hieron. *Ut bibant omnia animalia regionum, & reficiat onager ſitim ſuam*. *Super*, Hebr. Juxta eos fontes. Propè fontes & rivos garriunt aves. Hebr. *Inter frondes dant vocem*.

13. (f) De nubibus terræ incolæ ſatiabuntur: nam pluviarum ubertate terra fœcundatur.

15. (g) Panis confirmat, oleum nitorem præbet. Cor hominis languens exhilarat vinum moderate ſumptum. Plinius L. 14. c. 22. *Duo ſunt liquores corporibus humanis gratiſſimi, intùs vini, foris olei, arborum e genere præcipui.*

16. (h) Hieron. *Ligna Domini*: Silvæ ab initio mundi conditæ.

17. (i) Hieron. *Milvo abies domus ejus*. 70. Præſtat illis: Habitatio ejus potior eſt, & amplior *dux eſt*, quòd inter aves prima ſtatuat ſuum nidum & altiorem *Ciconiam* alii vertunt.

24. (k) Bonis tuis, & operibus. Aug. *In peregrinatione intuentes mundum iſtum totum, & undique homines currentes ad fidem, timentes gehennas, contemnentes mortem, amantes vitam æternam, ſpernentes præſentem, tali ſpectaculo compleri gaudio dicimus: Repleta eſt terra creatura tua.*

26. Illic naves (l) pertranſibunt.
Draco iſte, quem formaſti ad illudendum ei:

27. Omnia à te expectant ut des illis eſcam in tempore.

28. Dante te illis, colligent: aperiente te manum tuam, omnia implebuntur bonitate.

29. Avertente autem te faciem, turbabuntur: auferes ſpiritum eorum, & deficient, & in pulverem ſuum revertentur.

30. Emittes ſpiritum (m) tuum, & creabuntur: & renovabis faciem terræ.

31. Sit gloria Domini in ſæculum: lætabitur (n) Dominus in operibus ſuis:

32. Qui reſpicit terram, & facit eam tremere: qui tangit montes, & fumigant.

*Inf. 145. 2. 33. * Cantabo Domino in vita mea: pſallam Deo meo quamdiu ſum.

34. Jucundum ſit ei eloquium meum: ego verò delectabor in Domino.

35. Deficiant peccatores à terra, & iniqui ita ut non ſint: benedic anima mea Domino.

PSALMUS CIV.

Hic Pſalmus eſt Euchariſticus, ac videtur titulus translatus eſſe à fine ſuperioris Pſalmi, ut eſt in Hebræo.

Alleluja. (1. *Par.* 16. 8.)

1. Par. 16. 8. Iſa. 12. 4. 1. CONfitemini (a) Domino, & invocate nomen ejus: annuntiate inter gentes opera ejus.

2. Cantate ei, & pſallite ei: narrate omnia mirabilia ejus.

3. Laudamini (b) in nomine ſancto ejus: lætetur cor quærentium Dominum.

4. Quærite Dominum, & confirmamini (c): quærite faciem ejus ſemper.

5. Mementote mirabilium (d) ejus, quæ fecit: prodigia ejus, & judicia oris ejus.

6. Semen Abraham, ſervi ejus: filii Jacob, electi ejus.

7. Ipſe Dominus Deus noſter: in univerſa terra judicia ejus.

8. Memor fuit in ſæculum teſtamenti ſui, verbi quod mandavit in mille generationes:

9. * Quod diſpoſuit ad Abraham: & juramenti ſui ad Iſaac. *Gen. 22. 16.

10. Et ſtatuit illud Jacob in præceptum: & Iſrael in teſtamentum æternum:

11. Dicens: Tibi dabo terram Chanaan: funiculum hæreditatis veſtræ.

12. Cùm eſſent numero brevi, pauciſſimi & incolæ (e) ejus:

13. Et pertranſierunt de gente in gentem, & de regno ad populum alterum.

14. Non reliquit hominem nocere eis: & corripuit pro eis reges.

15. * Nolite tangere chriſtos (f) meos: & in prophetis meis nolite malignari. *2. Reg. 1. 14.

16. Et vocavit famem ſuper terram: & omne firmamentum (g) panis contrivit. 1. Par. 16. 22.

17. Miſit ante eos * virum: in ſervum venumdatus eſt Joſeph. *Gen. 37. 36.

18. * Humiliaverunt in compedibus pedes ejus: ferrum pertranſiit (h) animam ejus, *Gen. 39. 20.

19. Donec veniret (i) verbum ejus:
Eloquium Domini inflammavit eum:

20. * Miſit rex, & ſolvit eum: princeps populorum, & dimiſit eum. *Gen. 41. 14.

21. Conſtituit eum dominum domus ſuæ: & principem omnis poſſeſſionis ſuæ.

22. Ut erudiret (k) principes ejus ſicut ſemetipſum: & ſenes ejus prudentiam doceret.

23. * Et intravit Iſrael in Ægyptum: & Jacob accola fuit in terra Cham. *Gen. 46. 6.

24. * Et auxit populum ſuum vehementer: & firmavit eum ſuper inimicos ejus. *Exod. 1. 7. Act. 7. 17.

25. Convertit (l) cor eorum ut odirent populum ejus: & dolum facerent in ſervos ejus.

26. Miſit

26. & 27. (l) Mare licèt adeò inflatum & inſtabile, homo tamen navibus ſubjicit. Aug. *Hoc autem ſæculum adhuc tentationum fluctibus quatitur; adhuc tempeſtatibus & procellis tribulationum & timorum turbatur: hac tamen itur, minetur licet mare, & tumeat fluctibus, procellaſque parturiat, hac tamen itur: datum eſt nobis lignum, in quo navigemus.* *Draco*, Hebr. *Leviathan*, quo ceti omnes deſignantur. *Illudendum*, mari agitato, ut in mari luderet. *Expectant*, à tua providentia.

30. (m) Vim illam, qua omnia ſuſteotas & foves; ſed altiore ſenſu dona Spiritus ſancti intelliguntur, quibus facies terræ, homo ſcilicet renovatur. *Faciem terræ*, Novis animantibus.

31. (n) Cùm videt homines referre vitam ſuam in hunc finem, ut ipſe celebretur.

PSALM. CIV. 1. (a) Laudes Dei unà cum invocatione divini auxilii junguntur: uſque ad verſ. 7. hortatur ad Dei laudes celebrandas; verſiculi ſequentes 15. continentur 1. Paral. 16.

3. (b) Hebr. *Gloriamini in nomine ſancto ejus.*

4. (c) Quærendo magis & magis confirmamini.

5. (d) Materiam præbet laudandi Deum, atque incipit v. 8. à pacto, ſeu à promiſſione facta Abrahæ.

12. (e) Hieron. *Advenæ in ea:* nam Abraham, Iſaac, & Jacob ut exteri habitabant in terra Chananæa; hæc vero promiſſio facta Abrahæ, non ad ſolos Iſraelitas pertinet, ſed ad eos omnes qui filii ſunt Abrahæ ſecundùm fidem.

15. (f) Non unctione legali, ſed Spiritu ſancto unctos: nam ii fuerunt Prophetæ, Sacerdotes, & Reges imperio præditi.

16. (g) Robur hominis; panem fecit deficere.

18. (h) Acerbus dolor & vehemens, ut Luc. 2. *Et tuam ipſius animam pertranſibit gladius.*

19. (i) Donec implerentur Joſephi vaticinia. *Inflammavit*, Hebr. *Purgavit eum*; Probavit eum, ut probatur argentum.

22. (k) In hoc etiam expreſſa fuit Chriſti figura: Hebr. *Ut alligaret principes ejus ſecundùm animam ſuam:* Ut ad ſuam ſententiam & voluntatem velut illigaret ſubjectos ſuæ poteſtati.

25. (l) Aug. *Non utique cor illorum malum faciendo,*

* Exod. 3. 10. & 4. 29. 26. * Miſit Moyſen ſervum ſuum, Aaron quem elegit ipſum (m).

* Exod. 7. 10. 27. * Poſuit in eis verba ſignorum (n) ſuorum, & prodigiorum in terra Cham.

* Exod. 10. 21. 28. * Miſit tenebras, & obſcuravit: & non exacerbavit ſermones (o) ſuos.

* Exod. 7. 20. 29. * Convertit aquas eorum in ſanguinem: & occidit piſces eorum.

* Exod. 8. 6. 30. * Edidit terra eorum ranas in penetralibus regum ipſorum.

* Exod. 8. 16. & 25. 31. * Dixit, & venit cœnomyia: & ciniſes in omnibus finibus eorum.

32. Poſuit pluvias eorum grandinem: ignem comburentem in terra ipſorum.

33. Et percuſſit vineas eorum, & ficulneas eorum: & contrivit lignum finium eorum.

* Exod. 10. 12. 34. * Dixit, & venit locuſta, & bruchus, cujus non erat numerus:

35. Et comedit omne fœnum in terra eorum: & comedit omnem fructum terræ eorum.

* Exod. 12. 29. 36. * Et percuſſit omne primogenitum in terra eorum: primitias (p) omnis laboris eorum.

* Exod. 12. 35. 37. * Et eduxit eos cum argento & auro: & non erat in tribubus eorum infirmus.

38. Læta est Ægyptus in profectione eorum: quia incubuit timor eorum ſuper eos.

* Exod. 13. 21. Pſal. 77. 14. 1 Cor. 10. 1. 39. * Expandit nubem (q) in protectionem eorum, & ignem ut luceret eis per noctem.

* Exod. 16. 13. 40. * Petierunt, & venit coturnix: & pane cœli ſaturavit eos.

41. Dirupit petram, & fluxerunt aquæ: abierunt in ſicco flumina.

* Num. 20. 11. 42. * Quoniam memor fuit verbi ſancti ſui, quod habuit ad Abraham puerum ſuum.

* Gen. 17. 7. 43. Et eduxit populum ſuum in exultatione, & electos ſuos in lætitia.

44. Et dedit illis regiones gentium: & labores populorum poſſederunt:

45. Ut cuſtodiant (r) juſtificationes ejus, & legem ejus requirant.

PSALMUS CV.

Idem eſt penè argumentum, quod in Pſalmo ſuperiore. Laudatur Deus præſertim ob miſericordiam erga ingratos.

Alleluja. (*Judith* 13. 21.)

1. CONfitemini Domino quoniam bonus: quoniam in ſæculum miſericordia ejus. Judith. 13. 21.

2. * Quis loquetur potentias Domini, auditas faciet omnes laudes ejus? * Eccli. 43. 15.

3. Beati, qui cuſtodiunt judicium (a), & faciunt juſtitiam in omni tempore.

4. Memento noſtri Domine in beneplacito (b) populi tui: viſita nos in ſalutari tuo:

5. Ad videndum in bonitate electorum tuorum, ad lætandum in lætitia gentis tuæ: ut lauderis cum hæreditate tua.

6. * Peccavimus (c) cum patribus noſtris: injuſtè egimus, iniquitatem fecimus. * Judith. 7. 19.

7. Patres noſtri in Ægypto non intellexerunt mirabilia tua: non fuerunt memores multitudinis miſericordiæ tuæ.

Et irritaverunt aſcendentes in mare, mare rubrum.

8. Et ſalvavit eos propter nomen ſuum: ut notam faceret potentiam ſuam.

9. * Et increpuit (d) mare rubrum, & exſiccatum eſt: & deduxit eos in abyſſis ſicut in deſerto. * Exod. 14. 21.

10. Et ſalvavit eos de manu odientium: & redemit eos de manu inimici.

11. * Et operuit aqua tribulantes eos: unus ex eis non remanſit. * Exod. 14. 27.

12. Et crediderunt verbis ejus: & laudaverunt laudem ejus.

13. Citò fecerunt (e): obliti ſunt operum ejus, & non ſuſtinuerunt conſilium ejus.

14. Et

ſed populo ſuo benefaciendo, cor illorum ſponte malum convertit ad odium. Fecit hoc Deus multiplicando populum ſuum: prout ſunt animi hominum, ita Dei opera eos meliores, aut pejores faciunt, ait Grotius.

26. (m) Aug. *Sufficeret, quem elegit: ſed nihil in eo quærendum eſt; quod additum eſt, ipſum, locutio Scripturarum eſt, qua locutione divina pagina plena ſunt.* Hebr. *Quem elegerat.*

27. (n) Signa ipſa, vel poteſtatem faciendi ſigna.

28. (o) Hieron. *Et non fuerunt increduli verbis ejus*, Moſes nempè & Aaron; vel Deus non irritos fecit ſermones ſuos: aut juxta alios, non reddidit amaros ſermones ſuos.

36. (p) Primogenita; cùm parentes valent viribus.

39. (q) Exod. 14. Hebr. *In tentorium*; In tegumentum.

45. (r) Aug. *Non ut perverſa ſecuritate torpeſcerent, ſed ut ad hoc vocarentur, unde bonum poſſint acquirere.*

PSALM. CV. 1. (a) *Judicium cuſtodire*, eſt ex animo ad rectè agendum ſe addicere, juſtitiam facere pertinet ad externa opera.

4. & 5. (b) Cùm propitius fueris populo tuo; vel ſecundùm bonitatem tuam, qua ſoles populum tuum recreare. *Salutari*, In ſalute tua; in ope tua ſalutifera. *Ad videndum*, Hieron. *Et videam bona*; Ut fruar bonis. *Ut lauderis*, Hieron. *Ut exultem cum hæreditate tua*: quæ quidem accipi poſſunt de bonis temporalibus, ſed potiori ſenſu de bonis ſpiritalibus, ſeu de gratia in hac vita, & de gloria in futura intelliguntur.

6. (c) Neque hic locus pugnat cum eo loco Ezech. 18. *Patres noſtri peccaverunt, & dentes filiorum obſtupuerunt.* Quos quidem Deus ipſe reprehendit. nam Ezechiel eos arguit qui ſe innocentes putabant, nec erant tamen. David autem non ſua, aut populi peccata excludit, ſed utraque exprimit.

9. (d) Quaſi id ei ſuccenſeret, quòd populo Dei obicem poneret.

13. (e) Hebr. *Feſtinaverunt*, Statim obliti ſunt. *Non ſuſtinuerunt*, Non expectarunt cum patientia, ut Deus conſilium ſuum impleret.

* Exod.17. 2. 14. * & concupierunt concupiſcentiam in deſerto : & tentaverunt Deum in inaquoſo.

* Num.11. 31. 15. * Et dedit eis petitionem ipſorum : & miſit ſaturitatem (f) in animas eorum.

16. Et irritaverunt Moyſen in caſtris, Aaron ſanctum Domini.

* Num.16. 31. 17. * Aperta eſt terra, & deglutivit Dathan : & operuit ſuper congregationem Abiron.

18. Et exarſit ignis in ſynagoga eorum: flamma combuſſit peccatores.

* Exod.32. 4. 19. * Et fecerunt vitulum in Horeb : & adoraverunt ſculptile.

20. Et mutaverunt gloriam (g) ſuam in ſimilitudinem vituli comedentis fœnum.

21. Obliti ſunt Deum, qui ſalvavit eos, qui fecit magnalia in Ægypto,

22. Mirabilia in terra Cham : terribilia in mari rubro.

* Exod.32. 10. 23. * Et dixit ut diſperderet eos: ſi non Moyſes electus ejus ſtetiſſet in confractione (h) in conſpectu ejus:

Ut averteret iram ejus, ne diſperderet eos:

24. Et pro nihilo habuerunt terram deſiderabilem:

Non crediderunt verbo ejus,

25. Et murmuraverunt in tabernaculis ſuis : non exaudierunt vocem Domini.

* Num.14. 32. 26. * Et elevavit (i) manum ſuam ſuper eos, ut proſterneret eos in deſerto:

27. Et ut dejiceret ſemen eorum in nationibus, & diſpergeret eos in regionibus.

28. Et initiati ſunt Beelphegor (k): & comederunt ſacrificia mortuorum.

29. Et irritaverunt eum in adinventionibus ſuis : & multiplicata eſt in eis ruina.

* Num.25. 7. 30. * Et ſtetit Phinees, & placavit: & ceſſavit quaſſatio.

31. Et reputatum eſt ei in juſtitiam, in generationem & generationem uſque in ſempiternum.

* Num.20. 10. 32. * Et irritaverunt eum ad aquas contradictionis : & vexatus eſt Moyſes propter eos:

33. Quia exacerbaverunt ſpiritum (l) ejus.

Et diſtinxit in labiis ſuis.

34. Non diſperdiderunt gentes (m), quas dixit Dominus illis.

35. Et commiſti ſunt inter gentes, & didicerunt opera eorum.

36. Et ſervierunt ſculptilibus eorum: & factum eſt illis in ſcandalum.

37. Et immolaverunt filios ſuos, & filias ſuas dæmoniis:

38. Et effuderunt ſanguinem innocentem : ſanguinem filiorum ſuorum & filiarum ſuarum, quas ſacrificaverunt ſculptilibus Chanaan.

Et infecta eſt terra in ſanguinibus:

39. Et contaminata eſt in operibus eorum: & fornicati ſunt in adinventionibus ſuis.

40. Et iratus eſt furore Dominus in populum ſuum : & abominatus eſt hæreditatem ſuam.

41. Et tradidit eos in manus gentium: & dominati ſunt eorum qui oderunt eos.

42. Et tribulaverunt eos inimici eorum: & humiliati ſunt ſub manibus eorum:

43. Sæpè liberavit eos.

Ipſi autem exacerbaverunt eum in conſilio ſuo: & humiliati ſunt in iniquitatibus ſuis.

44. Et vidit cùm tribularentur, & audivit orationem eorum.

45. * Et memor fuit teſtamenti ſui (n): & pœnituit eum ſecundùm multitudinem miſericordiæ ſuæ. * Deut.30. 1.

46. Et dedit eos in miſericordias (o) in conſpectu omnium qui ceperant eos.

47. Salvos nos fac Domine Deus noſter: & congrega nos de nationibus:

Ut confiteamur nomini ſancto tuo, & gloriemur in laude tua.

48. Benedictus Dominus Deus Iſrael à ſæculo & uſque in ſæculum: & dicet omnis populus: Fiat, fiat.

PSAL-

15. (f) Hebr. *Maciem*: Hieron. *Tenuitatem*: eſt ſaturitas quæ maciem affert, & tenuitatem. Probabile videtur 70. legiſſe *complacentiam* : ſaturant cibi, quibus cum delectatione veſcimur.

20. (g) Quæ eſt Deus verus : relicto Deo coluerunt vituli ſimulacrum.

23. (h) Vitulum comminuendo. Hebr. *In ſeparatione*: cùm Moſes ſe medium interpoſuit in ſeparatione populi à Deo : alii vertunt *torrenti*, divinæ ultionis, niſi ſeipſum pro iis obtuliſſet.

26. (i) Jurans, vel *ut percuteret*: ex Hebræo, *Et idcircò levavit manum ſuam*.

28. (k) Num. 25. Idolum Chananæorum: Hebr. *Adunati ſunt*, Adhæſerunt. *Mortuorum*, Diis mortuis, non Deo vivo oblata.

33. (l) Moſis nimirùm. *Diſtinxit*, Sermone ambiguo uſus, non plena fide imperavit petræ; ſed populi altercatione perturbatus, viſus eſt hæſitare. Hebr. *Et malum fuit Moyſi propter eos*: Aug. *Dubitanter enim petram virga percuſſit; & ideò hoc miraculum diſtinxit ab aliis miraculis, in quibus non dubitaverat*.

34. (m) Incipit loqui de Judicum temporibus, quæ tribus verſiculis 37. 38. & 39. ex traditione, aut revelatione nota erant Davidi: non enim ea ſcripta ſunt in Lib. Judicum.

45. (n) Aug. *Pœnituit, dictum eſt; quia mutavit, quod eos perditurus videbatur ... hoc fecit quod diſpoſuerat, ſed contribulatis & orantibus ſe, id conceſſurum eſſe præſerverat*.

46. (o) Poſuit eos in exemplum celebre benignitatis ſuæ; vel miſericordiam ſuam in eos oſtendit.

PSALMUS CVI.

Idem titulus qui Pſalmi 105. *& idem penè argumentum. Laudatur Deus cùm ob omnipotentiam, tum ob miſericordiam ſuam, quæ ſuccurrit hominum miſeriis. Eſt itaque Pſalmus euchariſticus de liberatione Iſraelitarum à ſervitute Ægyptiaca. In ſenſu ſpiritali, de redemptione generis humani, quæ à ſolis ortu uſque ad occaſum patet, intelligitur.*

Alleluja. (*Judith* 13. 21.)

1. CONfitemini (a) Domino quoniam bonus: quoniam in ſæculum miſericordia ejus.

2. Dicant qui redempti ſunt à Domino, quos redemit de manu inimici: & de regionibus congregavit eos,

3. A ſolis ortu, & occaſu: ab aquilone, & (b) mari.

4. Erraverunt in ſolitudine in inaquoſo: viam (c) civitatis habitaculi non invenerunt.

5. Eſurientes, & ſitientes: anima eorum in ipſis defecit.

6. Et clamaverunt ad Dominum cùm tribularentur: & de neceſſitatibus eorum eripuit eos.

7. Et deduxit eos in viam rectam: ut irent in civitatem habitationis.

8. Confiteantur (d) Domino miſericordiæ ejus: & mirabilia ejus filiis hominum.

9. Quia ſatiavit animam inanem: & animam eſurientem ſatiavit bonis.

10. Sedentes in tenebris, & umbra mortis: vinctos (e) in mendicitate, & ferro.

11. Quia exacerbaverunt (f) eloquia Dei: & conſilium Altiſſimi irritaverunt.

12. Et humiliatum eſt in laboribus cor eorum: infirmati ſunt, nec fuit qui adjuvaret.

13. Et clamaverunt ad Dominum, cùm tribularentur: & de neceſſitatibus eorum liberavit eos.

14. Et eduxit eos de tenebris, & umbra mortis: & vincula eorum diſrupit.

15. Confiteantur Domino miſericordiæ ejus: & mirabilia ejus filiis hominum.

16. Quia contrivit portas æreas: & vectes ferreos confregit.

17. Suſcepit eos de via iniquitatis (g) eorum: propter injuſtitias enim ſuas humiliati ſunt.

18. Omnem eſcam abominata eſt anima eorum: & appropinquaverunt uſque ad portas mortis.

19. Et clamaverunt ad Dominum, cùm tribularentur: & de neceſſitatibus eorum liberavit eos.

20. Miſit verbum (h) ſuum, & ſanavit eos: & eripuit eos de interitionibus eorum.

21. Confiteantur Domino miſericordiæ ejus: & mirabilia ejus filiis hominum:

22. Et ſacrificent ſacrificium laudis: & annuntient opera ejus in exultatione.

23. Qui deſcendunt (i) mare in navibus, facientes operationem in aquis multis.

24. Ipſi viderunt opera Domini, & mirabilia ejus in profundo.

25. Dixit, & ſtetit ſpiritus (k) procellæ: & exaltati ſunt fluctus ejus.

26. Aſcendunt uſque ad cœlos (l), & deſcendunt uſque ad abyſſos: anima eorum in malis tabeſcebat.

27. Turbati ſunt, & moti ſunt ſicut ebrius: & omnis ſapientia (m) eorum devorata eſt.

28. Et clamaverunt ad Dominum, cùm tribularentur: & de neceſſitatibus eorum eduxit eos.

29. Et ſtatuit procellam ejus in auram: & ſiluerunt fluctus ejus.

30. Et lætati ſunt quia ſiluerunt: & deduxit eos in portum voluntatis (n) eorum.

31. Con-

PSALM. CVI.

1. (a) Vir doctus hunc Pſalmum in quinque partes ſecat. Initio hortatur omnes ut laudes Dei celebrent; tum à v. 4. incipit de liberatione à miſeriis diſſerere; orditur à fame, & ſiti v. 10. de Captivitate: v. 17. de morbis; v. 23. de periclitantibus in mari: v. 33. de potentia Dei abſoluta loquitur.

3. (b) Occidens deſignatur; ut mare Arabicum eſt ad Auſtrum. Aug. *Iſtos ergo intelligimus jam redemptos in toto orbe terrarum.*

4. (c) Hebr. *Civitatem habitationis*; in qua poſſent habitare non invenerunt.

8. (d) Hieron. *Miſericordias ejus agnoſcant homines, ejus beneficia.* Aug. *Dicite experti inexpertis: quia ſatiavit animam inanem.*

10. (e) Hebr. *Captivos afflictionis & ferri.* Grot. Afflictionem vocat carcerem, ferrum compedes.

11. (f) Deum jubentem irritaverunt. Hebr. *Defecerunt.*

17. (g) Hebr. *Stulti propter viam iniquitatis*; Stulti & afflicti propter proclivitatem ad ſcelera.

20. (h) Chriſtum, qui venenatos ſerpentum morſus ſanavit.

23. (i) Quòd moles ad portus altæ ſint, ex quibus deſcenditur in naves *facientes*: tempeſtate vexati, operationem, ſeu navigationem facientes. Quæ ſimilitudo ab iis ducta eſt, qui negotiationis cauſa ſolent navigare, & ſæpè jactati fluctibus clamant ad Deum. Idem ferè Iſraelitis ſæpiùs contigit; qui variis calamitatum procellis jactati ad Deum clamantes ſunt liberati. Aug. *Omnes enim in navi ſumus, alii operantur, alii portantur: ſimul tamen omnes & in tempeſtate periclitantur, & in portu ſalvantur.*

25. (k) Hieron. *Dixit, & ſurrexit ventus tempeſtatis, & elevavit gurgites ejus.*

26. (l) Hyperbole etiam à poetis uſurpata: fluctus maris eos attollit, & deprimit.

27. (m) Ars gubernatrix eorum penitùs exhauſta eſt.

30. (n) Hebraiſmus, portum optatum. Quæ ſequuntur, varias Iſraelitarum revolutiones parabolis involu-

31. Confiteantur Domino miſericordiæ ejus: & mirabilia ejus filiis hominum:
32. Et exaltent eum in eccleſia plebis: & in cathedra ſeniorum laudent eum.
33. Poſuit flumina in deſertum (o): & exitus aquarum in ſitim;
34. Terram fructiferam in ſalſuginem, à malitia inhabitantium in ea.
35. Poſuit deſertum in ſtagna aquarum: & terram ſine aqua in exitus aquarum.
36. Et collocavit illic eſurientes: & conſtituerunt civitatem (p) habitationis.
37. Et ſeminaverunt agros, & plantaverunt vineas: & fecerunt fructum nativitatis.
38. Et benedixit eis, & multiplicati ſunt nimis: & jumenta eorum non minoravit.
39. Et pauci facti ſunt: & vexati ſunt à tribulatione malorum, & dolore.
40. Effuſa eſt contemptio ſuper principes: & errare fecit eos in invio, & non in via.
41. Et adjuvit pauperem de inopia: & poſuit ſicut oves familias.
* Iob 22. 19. 42. * Videbunt recti, & lætabuntur: & omnis iniquitas oppilabit os ſuum.
43. Quis ſapiens (q) & cuſtodiet hæc? & intelliget miſericordias Domini?

PSALMUS CVII.

Hic Pſalmus ex quinque verſibus ultimis Pſalmi 56. & octo poſtremis Pſalmi 59. jam explicatis contexitur: alter ex iis fortè victoriam petit à Deo adverſus Syros: alter gratias agit poſt reportatam victoriam.

1. Canticum Pſalmi ipſi David.
(Sup. 56. 8.)

2. PAratum cor meum Deus, paratum cor meum: cantabo, & pſallam in gloria mea.
3. Exurge gloria mea, exurge pſalterium & cithara: exurgam diluculò.
4. Confitebor tibi in populis Domine: & pſallam tibi in nationibus.
5. Quia magna eſt ſuper cœlos miſericordia tua: & uſque ad nubes veritas tua.
6. Exaltare (a) ſuper cœlos Deus, & ſuper omnem terram gloria tua:
7. Ut liberentur dilecti tui.
Salvum fac dextera tua, & exaudi me.
8. Deus locutus eſt in ſancto ſuo:
Exultabo, & dividam Sichimam: & convallem tabernaculorum dimetiar.
9. Meus eſt Galaad, & meus eſt Manaſſes: & Ephraim ſuſceptio capitis mei.
Juda rex meus;
10. Moab lebes ſpei meæ.
In Idumæam extendam calceamentum meum: mihi alienigenæ amici facti ſunt.
11. Quis deducet me in civitatem munitam? quis deducet me uſque in Idumæam?
12. Nonne tu Deus, qui repuliſti nos, & non exibis Deus in virtutibus noſtris?
13. Da nobis auxilium de tribulatione: quia vana ſalus hominis.
14. In Deo faciemus virtutem: & ipſe ad nihilum deducet inimicos noſtros.

PSALMUS CVIII.

Hic Pſalmus continet increpationes adverſùs Doeg, vel Achitophel: typicè in Judam, vel in Judæos proditores.

1. In finem, Pſalmus David.

2. DEus laudem meam ne tacueris (a): quia os peccatoris, & os doloſi ſuper me apertum eſt.
3. Locuti ſunt adversùm me lingua doloſa, & ſermonibus odii circumdederunt me: & expugnaverunt me gratis.
4. Pro eo ut me diligerent, detrahebant mihi: ego autem orabam.
5. Et poſuerunt adversùm me mala pro bonis: & odium pro dilectione mea.
6. Conſtitue ſuper eum peccatorem (b): & diabolus ſtet à dextris ejus.

7. Cùm

tas exhibent, ſimul quæ Synagogæ & Eccleſiæ contigerunt, pulchrè exprimunt. Quin etiam mutationes in natura variis temporibus factæ referuntur, quæ ſenſum ſpiritalem admittunt. Hinc concludit: *Quis ſapiens, & cuſtodiet hæc?* Oſtendit Deum pro ſua poteſtate & juſtitia regionibus dare ubertatem, aut ſterilitatem. *Ponere flumina in deſertum:* Loca irrigua perpetua ſiccitate damnare, ac viciſſim *ponere deſerta in ſtagna aquarum*; fertilitatem locis aridis impertiri: *conſtituere civitatem habitationis*, habitabilem: plantare vineas, quæ faciunt *fructum nativitatis*, fructus uberes. Effundere contemptionem ſuper principes, quòd civitatibus exitium afferr, cùm nulla eſt ampliùs magiſtratuum reverentia.

33. (o) Spiritali ſenſu, cùm gentes anteà bonis operibus ſteriles, divinæ gratiæ fluentis irrigavit.

36. (p) Aug. *Quæres modo apud Judæos prophetam, non invenies; quæris fidem Chriſti, non invenies... quæris Sacerdotem, non invenies; unde hoc? à malitia habitantium in ea.* Synagoga ut civitas ſancta eſt, & ſtabilis, in loco deſerto fuit ædificata.

43. (q) Quàm pauci hæc attentiori animo conſiderant, & divinæ miſericordiæ erga Sanctos arcana contemplantur!

6. (a) Appareat majeſtas tua, & gloria in liberandis dilectis tuis. PSALM. CVII.

2. (a) Innocentem me declara: ſed in ſenſu myſtico Chriſtus petit, ut Deus ſuam contra calumniatores innocentiam attendat: ne ſuper innocentia mea taceas. PSALM. CVIII.

6. (b) Satanam, qui à dextris ejus ſtet, & cùm judicabitur, exeat condemnatus. Prophetia ſub imprecationis & maledicti ſpecie componitur, ex Chryſoſt. Hæc & quæ ſequuntur, in Judam proditorem & in Judæos conveniunt, qui amiſſo Sacerdotio extorres Religionis facti ſunt. Hunc locum Petrus Apoſt. Act. 1. de Judæ abdicatione interpretatur; ſed non propterea excludere videtur populum Judaicum.

7. Cùm judicatur, exeat condemnatus : & oratio ejus fiat in peccatum (c).

8. Fiant dies ejus pauci : & epiſcopatum ejus accipiat alter.

9. Fiant filii ejus orphani : & uxor ejus vidua.

10. Nutantes transferantur filii ejus, & mendicent : & ejiciantur de habitationibus ſuis.

11. Scrutetur fœnerator omnem ſubſtantiam ejus : & diripiant alieni labores ejus.

12. Non ſit illi adjutor : nec ſit qui miſereatur pupillis ejus.

13. Fiant nati ejus in interitum : in generatione (d) una deleatur nomen ejus.

14. In memoriam (e) redeat iniquitas patrum ejus in conſpectu Domini : & peccatum matris ejus non deleatur.

15. Fiant contra (f) Dominum ſemper, & diſpereat de terra memoria eorum :

16. Pro eo quòd non eſt recordatus facere miſericordiam.

17. Et perſecutus eſt hominem inopem, & mendicum, & compunctum corde mortificare.

18. Et dilexit maledictionem, & veniet ei : & noluit benedictionem, & elongabitur ab eo.

Et induit maledictionem ſicut veſtimentum, & intravit ſicut aqua in interiora ejus, & ſicut oleum in oſſibus ejus.

19. Fiat ei ſicut veſtimentum, quo operitur : & ſicut zona, qua ſemper præcingitur.

20. Hoc opus (g) eorum, qui detrahunt mihi apud Dominum : & qui loquuntur mala adversùs animam meam.

21. Et tu Domine, Domine, fac (h) mecum propter nomen tuum : quia ſuavis eſt miſericordia tua.

Libera me,

22. Quia egenus & pauper ego ſum : & cor meum conturbatum eſt intra me.

23. Sicut umbra cùm declinat, ablatus ſum : & excuſſus ſum (i) ſicut locuſtæ.

24. Genua mea infirmata ſunt à jejunio (k) : & caro mea immutata eſt propter oleum.

25. Et ego factus ſum opprobrium illis : viderunt me, & moverunt capita ſua.

26. Adjuva me Domine Deus meus : ſalvum me fac ſecundùm miſericordiam tuam.

27. Et ſciant quia manus tua (l) hæc : & tu Domine feciſti eam.

28. Maledicent illi, & tu benedices : qui inſurgunt in me, confundantur : ſervus autem tuus (m) lætabitur.

29. Induantur qui detrahunt mihi, pudore : & operiantur ſicut diploide confuſione ſua.

30. Confitebor Domino nimis in ore meo : & in medio multorum laudabo eum.

31. Quia aſtitit à dextris pauperis, ut ſalvam faceret à perſequentibus animam meam.

PSALMUS CIX.

Argumentum eſt de regno & ſacerdotio Chriſti, ad quem etiam in litterali ſenſu omninò pertinet. Ex eo Chriſtus Matth. 23. argumentatur contra Scribas, & Phariſæos; à Paulo 1. Corinth. 15. à Petro Act. 2. citatur, ſimul & demonſtratur in Davidem convenire non poſſe. Divinitas Chriſti, dominium quod illi ut homini in creaturas convenit, ſacerdotii dignitas, judiciaria ejus poteſtas, & reſurrectionis ſtatus in hoc Pſalmo continentur.

1. Pſalmus David.

DIxit Dominus (a) Domino meo : *Matth. 22. 44.*
Sede à dextris meis : * Donec po- ** 1. Cor. 15. 25.*
nam

7. (c) Repulſam patiatur : *Epiſcopatum*, Munus ſibi creditum; Judæ hoc teſtimonium aptat Petrus, Act. 1. 20.

13. (d) Gloria eorum deleatur, vel poſteritas ejus.

14. (e) Aug. *Illud autem quod dictum eſt, reddam peccata parentum in filios, additum eſt, qui oderunt me.*

15. (f) Coram Domino : *Benedictionem*, Manſuetudinem, pacem, charitatem.

20. (g) Hieron. *Hæc eſt retributio apud Dominum* : nam quæ ſeminaverit homo, hæc & metet. Huc uſque imprecationes; nunc Chriſtus pro ſe, & Eccleſia orat.

21. (h) Tuere me, & protege.

23. (i) Ex uno tribunali in aliud jactatus. Si ad Davidem referatur, is locum ſub Saule continuò mutare cogebatur.

24. (k) Propter jejunium. *Oleum*, Hebr. *Marcuit à pinguedine* : propter exhauſtam pinguedinem : utrobique in Hebræo eſt particula, *min* מִן, quæ ſæpiùs per præpoſitionem, *à*, exprimitur; itaque tranſitum à bona corporis habitudine ad malam ſignificat; vel fortè ſolo pane o'eo utebatur, non ſolidioribus cibis.

27. (l) Hebr. *Hæc nos à manu tua* : Non inimici, ſed tu Deus prævaluiſti : non ita me vexarent, niſi id permitteres, & hanc iis poteſtatem tribueres.

28. & 29. (m) Securus tamen ero tuæ confidens providentiæ, tametſi omni præſidio deſtitutus. *Diploide*, Hieron. *Veſtimento*; eſt enim pallium duplicatum.

1. (a) Narrat David verba Patris ad Filium, cùm in Spiritu vidit Chriſtum aſcendentem in cœlum. Ad Chriſtum hominem hæc verba referuntur. *Dominus*, Hebr. eſt nomen Dei ineffabile. Quare qui dixit, non homo eſt, ut volunt Rabbini, ſed Deus ipſe. *Domino meo*, Chriſto : voce *Adonai* אדני utitur, non *Jehova* יהוה, ne duo putarentur dii. Cum ſeparatim de Chriſto ſit mentio, tum aliquandò vox *Jehova* uſurpatur, ut Jerem. 23. v. 6. ubi hoc nomen Meſſiæ tribuitur. *Sede*; Seſſio illa poteſtatem regiam, & judiciariam indicat, quam Chriſtus ſibi meruit, ut homo. David in cœlum non aſcendit, ſed Chriſtus. *Donec*, Donec nullus ſuperſit inimicus, & regnes pacificè in æternum. Interim ponam inimicos *Scabellum*, aut convertendo, aut puniendo. Id quoque ſic exponi poteſt : *Tu ſis conſors regni mei*, etiam toto eo tempore quo nondum ſubacti ſunt omnes inimici tui. Dixit igitur Deus ab æterno Fi- PSALM. CIX.

Hb. 5. 6. & 7. 17. nam inimicos tuos, ſcabellum pedum tuorum.

2. Virgam (b) virtutis tuæ emittet Dominus ex Sion: dominare in medio inimicorum tuorum.

3. Tecum principium (c) in die virtutis tuæ in ſplendoribus Sanctorum: ex utero ante luciferum genui te.

4. Juravit Dominus (d), & non pœnitebit eum: * Tu es ſacerdos in æternum ſecundùm ordinem Melchiſedech.

5. Dominus (e) à dextris tuis, confregit in die iræ ſuæ reges.

6. Judicabit in nationibus (f), implebit ruinas: conquaſſabit capita in terra multorum.

7. De torrente (g) in via bibet: propterea exaltabit caput.

PSALMUS CX.

Hic Pſalmus ita eſt alphabeticus, ut ſinguli verſus contineant duas litteras, à quibus hemiſtichia incipiunt. In duobus poſtremis ſunt ſex litteræ, & in celebrandis Dei laudibus totus verſatur.

Alleluja.

1. CONfitebor (a) tibi Domine in toto corde meo: in conſilio juſtorum, & congregatione.

2. Magna opera Domini: exquiſita (b) in omnes voluntates ejus.

3. Confeſſio (c) & magnificentia opus ejus: & juſtitia ejus manet in ſæculum ſæculi.

4. Memoriam fecit mirabilium ſuorum, miſericors & miſerator Dominus:

5. Eſcam (d) dedit timentibus ſe.

Memor erit in ſæculum teſtamenti ſui:

6. Vir-

lio ſuo unigenito, & ſibi æquali: ſed in die Aſcenſionis, Chriſto ipſi, homini & Deo, dixit, ut imperium æternum morte ſua acquiſitum poſſideat. *Sede à dextris meis*; præcipuo honoris loco: quod utique Davidi aptari non poterit. Non enim, ut ait Petrus Act. 2. *David aſcendit in cælum: Donec ponam*, id eſt, & ponam. Regnum Chriſti, quod quotidie conſtituitur, tum perficietur, cùm inimicos ſuos penitus ſubegerit; idque modò Patri, modò Filio tribuitur, ut 1. Cor. 15. Nam una & eadem eſt Patris & Filii poteſtas.

2. (b) Initium regni tui ex Sion; poteſtatis tuæ ſceptrum in Jeruſalem cœptum, hinc in omnem terram diffundetur. *Dominare*, Judæorum dominaberis, & gentium. Auguſt. *Excellentia claritatis hujus principium habet humilitatis*. Eccleſiæ in mediis civitatibus gentium ædificatæ victrices tandem fuerunt incredulitatis. Hebr. *Virgam fortitudinis tuæ*, Robur regni tui: extendet Deus potentiam regni tui uſque ad extremos terræ fines.

3. (c) Sept. *Tecum principatus*; poteſtàs tua tibi propria eſt, abſcondita quidem in ipſa Incarnatione, ſed quæ in poſteriore adventu ſe prodet, in die gloriæ & virtutis tuæ, cùm Sancti tui ſplendore fulgentes te circumdabunt: tum enim palàm fiet omnibus Filium à Patre genitum eſſe ante omnia ſæcula. In quo quidem Arianos de æterna Verbi generatione manifeſtò revincit, cùm Verbum genitum ſit è ſinu Patris ante omnia tempora. Hunc locum ad æternam Verbi generationem à ſanctis Patribus referri probat Illuſtriſſimus Meldenſis Epiſcopus in Supplemento, Juſtinus adversùs Tryphonem, pag. 301. Athanaſius contra Arianos, Orat. 5. ſic exponit: *Ex meipſo genui te*. Auguſt. Hieron. Commentarium citat: *Ex utero, de ſua natura, de ſuis viſceribus, de ſua ſubſtantia, de medullis divinitatis ſuæ, in paterno ſemine, non diverſa ſubſtantia*. Unde Scripturæ id ubique inſinuant: *Ego hodie genui te*. Auguſt. *Qui eſt autem ſinus, ipſe eſt uterus; & ſinus & uterus pro ſecreto poſitus eſt ... Ante Luciferum genui te: Lucifer pro ſideribus poſitus eſt, tanquam a parte totum ſignificante, ſcriptura, ex eminenti ſtella omnia ſidera*. Cùm autem Chriſtus Matth cap. 23. Judæos ſic compellat; *Quomodo ergo David in ſpiritu vocat eum Dominum, ſi filius ejus eſt?* Hinc docere eos voluit Chriſti eſſe Patrem cœleſtem, qui eum genuit in ſplendoribus gloriæ ſuæ, non Davidis modò, ſed & Dei eſſe Filium; voluit ut ſubliniorem ſuæ Majeſtatis ideam animo conciperent. Hic verſiculus vix ullum in textu Hebræo, qualem nunc habemus, admittit ſenſum, ac videtur textus planè corruptus à Judæis, aut ſaltem obſcurus. Hebr. *Ex utero, ab Aurora tibi ros nativitatis tuæ*.

4. (d) Quod non facit Deus, niſi eorum cauſa, quos valdè amat. Apoſt. Hebr. 7. utriuſque ſacerdotii, Aaron, & illius quod eſt ſecundùm ordinem Melchiſedech, diſcrimen oſtendit; hoc enim non per carnalem ſucceſſionem, à Dei juramento tanquam quid immutabile fuit conſtitutum: nam decretum Dei incommutabile juramenti nomine ſignatur. Sic legem deſiiſſe probat Apoſt. quòd Sacerdotium Aaron defecit. Hic verò textus à Judæis antè à Librariis planè depravatus videtur. Sic enim ex Hebræo vertit Arias Montanus, *Tu es Sacerdos in ſæculum, ſecundum verbum meum*; non ut oportuit, *Melchiſedech* poſuit, qui panem, & vinum offerens ſacerdotium Chriſti pulchrè expreſſit: quo utique non ampliùs boves, & oves, ſed Chriſtus ipſe immolatur, ſub ſpeciebus panis & vini. Hieronymus ſecutus eſt ſententiam 70. Interpretum, in Latina verſione Pſalterii ex Græcis fontibus: atque in hoc meritò reprehendit vir doctus in diſquiſitionibus criticis, pleroſque recentiores, & inter eos Hugonem Grotium, qui leviſſima de cauſa ab Auctore Epiſtolæ ad Hebræos auſi ſunt recedere. Grotius, *Noſter*, inquit, *textus habet, ſecundum meam Conſtitutionem*.

5. (e) Dominus, ille qui eſt Sacerdos in æternum, quique eſt à dextris tuis. *Reges*, Contra regnum tuum, & Eccleſiam ſe extollentes, quique tanquam arundines fracti ſunt. Auguſt. *Conati enim ſunt multum delere nomen Chriſtianum de terra, & non potuerunt*.

6. (f) Nationes. Imperium exercebit in toto orbe. *Ruinas*: Reparabit naturæ humanæ ruinas. Vel impiorum ruinas perficiet, ſuperbos reges conteret: *Capita*: Superbiam multorum ſubigens, illos coget in ordinem & in obſequium ſuum.

7. (g) Aquam turbidam in paſſione: *Exaltabit*; Ut in nomine Jeſu omne genu flectatur. Auguſt. *Non eſt dedignatus bibere de hoc torrente: hoc habet torrens iſte, nativitatem & mortem*.

PSALM. CX.

1. (a) Veræ laudis conditiones initio proponit, ut fiat ex intimo cordis affectu in loco idoneo, ut in templo: *Juſtorum*, Non utique coram profanis, ſed in cœtu populi Dei.

2. (b) Prompta ad omnem voluntatem ejus, vel voluntati Dei aptata. Hebr. *Explorata omnibus volentibus ea*: Omnibus qui ſtudium ſuum ad ea conſideranda applicant.

3. (c) Egit de creatione, nunc de altera laudis materia, de gubernatione nimirum: poſteà deſcendit ad quædam Dei opera particularia. *Opus*, Omnia Dei opera ſunt magnifica. Nam ſæpè ſubſtantiva in Hebræo pro adjectivis ponuntur. Hebr. *Gloria & decor opus ejus*: Quidquid agit Deus, plenum eſt dignitate.

5. (d) Manna, quanquam ad ſacram Euchariſtiam referri optime poteſt, & inter maxima Dei mirabilia meritò numeratur. *Manna in veteri Lege, Euchariſtiam in nova dedit*. Aug. *Eſcam quæ non corrumpitur, panem qui de cœlo deſcendit*.

6. Virtutem operum ſuorum annuntiabit (e) populo ſuo:

7. Ut det illis hæreditatem gentium: opera manuum ejus, veritas & judicium.

8. Fidelia (f) omnia mandata ejus: confirmata in ſæculum ſæculi, facta in veritate & æquitate.

9. Redemptionem (g) miſit populo ſuo: mandavit in æternum teſtamentum ſuum. Sanctum & terribile nomen ejus:

* Prov.1.7. & 9.10. Eccli.1.16. 10. * Initium ſapientiæ timor (h) Domini.

Intellectus bonus omnibus facientibus eum: laudatio ejus manet in ſæculum ſæculi.

PSALMUS CXI.

Eſt item alphabeticus. Argumentum eſt laus viri juſti. Titulus in Vulgata, Alleluja *reverſionis Aggæi & Zachariæ.*

Alleluia, Reverſionis Aggæi, & Zachariæ.

1. BEatus vir qui timet Dominum: in mandatis (a) ejus volet nimis.

2. Potens in terra erit ſemen (b) ejus: generatio rectorum benedicetur.

3. Gloria (c), & divitiæ in domo ejus: & juſtitia ejus manet in ſæculum ſæculi.

4. Exortum (d) eſt in tenebris lumen rectis: miſericors, & miſerator, & juſtus.

5. Jucundus (e) homo qui miſeretur & commodat, diſponet ſermones ſuos in judicio:

6. Quia in æternum non commovebitur.

7. In memoria æterna erit juſtus: ab auditione (f) mala non timebit.

Paratum cor ejus ſperare in Domino,

8. Confirmatum eſt cor ejus: non commovebitur donec deſpiciat inimicos ſuos.

9. Diſperſit, dedit pauperibus: juſtitia ejus manet in ſæculum ſæculi, cornu (g) ejus exaltabitur in gloria.

10. Peccator videbit, & iraſcetur, dentibus ſuis fremet & tabeſcet: deſiderium peccatorum peribit.

PSALMUS CXII.

Ad Laudes Dei nos adhortatur.

Alleluja.

1. LAudate pueri (a) Dominum: laudate nomen Domini.

2. Sit nomen Domini benedictum: ex hoc nunc & uſque in ſæculum.

3. * A ſolis ortu uſque ad occaſum, laudabile nomen Domini. * Malac.1.11.

4. Excelſus ſuper omnes gentes Dominus: & ſuper cœlos gloria ejus.

5. Quis (b) ſicut Dominus Deus noſter, qui in altis habitat,

6. Et humilia reſpicit in cœlo & in terra?

7. Suſcitans à terra inopem, & de ſtercore erigens pauperem:

8. Ut collocet eum cum principibus, cum principibus populi ſui.

9. Qui habitare facit (e) ſterilem in domo, matrem filiorum lætantem.

PSAL-

6. (e) Manifeſtavit, cùm dedit illis hæreditatem gentium, ſeu Chananæorum: ſed vera hæreditas gentium eſt Eccleſiæ regnum, ex Pſalm. 2. *Dabo tibi gentes hæreditatem tuam.*

8. (f) Dicuntur mandata Dei fidelia, quòd promiſſiones factas obſervantibus fideliter impleat, & prævaricatores puniat. Aug. *Non fallit, exhibet quod promiſit, eſt hic exſpectandum, non hic ſperandum.*

9. (g) Tranſit ad novæ Legis dona, & novum Teſtamentum, ſub quo redemptionem accepimus, ſi modò hoc pactum cuſtodiamus. Alii legunt *Redemptorem*, quod manifeſtè pertinet ad Chriſtum. *Teſtamentum*, Aug. *Sed quod, niſi novum? Terribile*, Aug. *Primo pœnas fuge, gehennæ devita; antequam deſideres promittentem Deum, cave minantem.*

10. (h) Aug. *Delectabit, & ineffabiliter procul dubio delectabit caſtis atque æternis veritatis amplexibus; ſed prius donanda ſunt tibi debita, quam præmia flagitanda.* *Eum*, Hieron. *Eam*, qui ad ſapientiam refert: Vulgata, ad timorem Dei. Hebr. *Facientibus ea*, quæ intellectus bonus, aut doctrina ſuggerit eſſe facienda. Aug. *Bonus eſt intellectus, quis dubitat? Sed intelligere, & non facere, periculoſum eſt.*

PSALM. CXI. 1. (a) Qui mandata ejus perfectè diligit, hæc prona voluntate, non ſolo metu, aut vi adactus ſervat.

2. (b) Aug. *Semen futuræ meſſis, miſericordiam eſſe teſtis eſt Apoſtolus.*

3. (c) Quod de gloria, & divitiis ſpiritalibus, maximè eſt intelligendum; tametſi juſtitia eſt cuſtos opum, quas abſumit iniquitas, conſervat juſtitia.

4. (d) Lux illa quæ juſtis exoritur. Hebr. *Oritur in tenebris:* Lumen rectis oriri facit.

5. (e) Hieron. *Bonus diſponet ſermones ſuos:* Nihil temerè faciet, aut dicet, ſed conſideratè omnia: à ſtatu ſuo is non excidet vir juſtus & miſericors; non impelletur à tempeſtate, quantumvis ingruat: *Sermones*, Heb. *Moderatur res ſuas in judicio:* Ad juſtitiæ regulam negotia ſua componit.

7. (f) A mala fama: Audiet quidem res moleſtas, ſed ab iis non timebit: nam paratum cor ejus. Heb. *Confirmatum eſt cor ejus*; Tutò & ſecurè degit ſub manu Dei.

9. (g) Fortitudo ejus: beatum eſſe qui timet Dominum docet, 2. quòd multa & robuſta prole donetur: *Potens in terra erit ſemen ejus*: tum v. 3. quòd rerum copia abundet, & lumen prudentiæ huic affulgeat. v. 4. quòd ſpiritali lætitia perfundatur. v. 5. quòd vivat in hominum memoria, quòd ſit in protectione Dei, nihil adeò timeat; quòd benè opibus ſuis utatur: contra autem infelices ſunt peccatores.

1. (a) Hebr. *Servi Domini*: à ſervis ſuis propriè laudatur Deus ore & operibus. Aug. *Dominum nonniſi pueri laudant, quia ſuperbi eum laudare non norunt: ſit ſenectus veſtra puerilis, & ſit pueritia ſenilis, id eſt, ut nec ſapientia veſtra ſit cum ſuperbia, nec humilitas ſine ſapientia.* PSALM. CXII.

5. (b) Qui cùm in altiſſimis habitet, curare dignatur quæ ſunt in terra. Aug. *Sic enim exaltat humiles, ut non faciat ſuperbos.*

9. (e) Id ſpectat ad Eccleſiam, quam multitudine filiorum fœcundam facit.

PSALMUS CXIII.

Pſalmus laudis.

Alleluja.

Exod. 13. 3. 1. IN exitu (a) Iſrael de Ægypto, do-
mus Jacob de populo barbaro:
2. Facta eſt Judæa (b) ſanctificatio
ejus, Iſrael poteſtas ejus.
3. Mare (c) vidit, & fugit: Jordanis
converſus eſt retrorſùm.
4. Montes exultaverunt ut arietes: &
colles ſicut agni ovium.
5. Quid eſt tibi mare quòd fugiſti: &
tu Jordanis, quia converſus es retrorſùm?
6. Montes exultaſtis ſicut arietes: &
colles ſicut agni ovium.
7. A facie Domini mota eſt terra, à
facie Dei Jacob.
8. Qui convertit petram in ſtagna aqua-
rum, & rupem in fontes aquarum.
1 NON NOBIS (d) DOMINE,
NON NOBIS: ſed nomini tuo da glo-
riam.
2. Super miſericordia (e) tua, & veri-
tate tua: nequando dicant gentes: Ubi eſt
Deus eorum?
3. Deus autem noſter in cœlo: omnia
quæcumque voluit, fecit.
* Inf. 134. 15. 4. * Simulacra gentium argentum & au-
rum, opera manuum hominum (f)
* Sap. 15. 15. 5. * Os habent, & non loquentur:
oculos habent, & non videbunt.
6. Aures habent, & non audient: nares
habent, & non odorabunt.
7. Manus habent, & non palpabunt:
pedes habent, & non ambulabunt: non
clamabunt in gutture ſuo.
8. Similes illis fiant qui faciunt ea: &
omnes qui confidunt in eis.
9. Domus Iſrael ſperavit in Domino:
adjutor eorum & protector eorum eſt.
10. Domus Aaron (g) ſperavit in Domi-
no: adjutor eorum & protector eorum eſt.
11. Qui timent Dominum, ſperaverunt
in Domino: adjutor eorum & protector
eorum eſt.
12. Dominus memor fuit noſtri: & be-
nedixit nobis.
Benedixit domui Iſrael: benedixit domui
Aaron.
13. Benedixit omnibus qui timent Do-
minum, puſillis cum majoribus.
14. Adjiciat Dominus ſuper vos: ſuper
vos, & ſuper filios veſtros.
15. Benedicti vos à Domino, qui fecit
cœlum & terram.
16. Cœlum cœli (h) Domino: terram
autem dedit filiis hominum.
17. * Non mortui laudabunt te Domi- * Baruch
ne: neque omnes qui deſcendunt in infer- 2. 17.
num (i).
18. Sed nos qui vivimus, benedicimus
Domino, ex hoc nunc & uſque in ſæculum.

PSALMUS CXIV.

Hic Pſalmus apud Hebræos cum ſequenti continuatur. Ad Davidem ipſum, vel ad quemvis hominem juſtum ſub pondere perſecutionum, aut malis hujus vitæ gementem, commodè referri poteſt.

Alleluja.

1. DIlexi, quoniam exaudiet Dominus
vocem orationis meæ.
2. Quia inclinavit aurem ſuam mihi:
& in diebus meis invocabo.
3. Circumdederunt me dolores mortis:
& pericula (a) inferni invenerunt me.
Tribulationem & dolorem inveni:

4. Et

PSALM. CXIII. 1. (a) Ex quo Deus hunc populum eduxit ex Ægypto, eum peculiari quodam jure ſibi addixit: *Barbaro*; ſic Hebræi vocant eos qui alia lingua loquuntur.

2. (b) Hebr. *Factus eſt Juda in ſanctitatem ejus: Iſrael*, Populus Judaicus fuit conſecratus in populum Dei; tumque Iſrael fuit in poteſtate ejus: in quo quidem tribus Judæ jam ab exitu ex Ægypto inſinuatur prærogativa; tum verò Iſrael factus eſt regnum, in quo Deus ipſe regnaret. Domus Abrahæ priùs ſolitaria erat, & parùm honorificè deſcenderat in Ægyptum; ſed exivit cum magna Dei gloria.

3. (c) Jam Dei mirabilia narrare incipit, ac poeticè ea deſcribit, quaſi mare rubrum fugerit, Jordanis ſteterit, mons Sinaï Dei majeſtate concuſſus tremuerit: quæ quidem repetit poetica interrogatione, illud inſinuans, quod à ſacie & poteſtate Domini hæc facta fuerint.

1. (d) Hebræi hoc loco Pſalmum dividunt, adeò ut incipiat Pſalmus 115. ſed cum antecedentibus, quæ ſequuntur, optimè cohærent. Undè Hieronymus Pſalmum non dividit: *Nomini tuo*, Ut nomen tuum illuſtrius reddatur, & verax appareas in promiſſis tuis præſtandis.

2. (e) Ita egiſti nobiſcum, ut miſericordiam tuam, & promiſſorum veritatem notam omnibus faceres.

4. (f) Quæ in tabernaculo & in templo poſitæ ſunt ſculpturæ, hæ non ut colerentur, ſed in ornamentum & in ſignificationem poſitæ ſunt: ſic imagines non in ſeipſis, ſed ad ſua prototypa, ut ſigna quædam referuntur.

10. (g) Eccleſia ſemper diſtincta fuit in duos ſtatus, & ordines, Cleri, & populi.

16. (h) Cœlum altiſſimum, non quòd ſibi ſoli ſervaverit cœlum, & ab eo excludat homines, ſed ut infinitam Dei majeſtatem præ hominum abjectione nobis inſinuet. In cœlo Deus habitare dicitur, quòd ſidera ejus majeſtatem demonſtrent: terræ autem uſus conceſſus eſt hominibus.

17. (i) Hieron. *In ſilentium*, vel in ſepulchrum, qui cùm viverent, Deum non coluerunt, mortui non laudabunt in canticis & hymnis.

PSALM. CXIV. 3. (a) Hieron. *Anguſtiæ inferni*. Adverſùs hæc pericula invocatio nominis divini tutum fuit præſidium; pericula mortis, *quæ niſi aberrantem abs te non invenerant me*. Aug.

4. Et nomen Domini invocavi.
O Domine libera animam meam:
5. Miſericors (b) Dominus, & juſtus, & Deus noſter miſeretur.
6. Cuſtodiens parvulos Dominus: humiliatus ſum, & liberavit me.
7. Convertere anima mea in requiem tuam: quia Dominus benefecit tibi.
8. Quia eripuit (c) animam meam de morte: oculos meos à lacrymis, pedes meos à lapſu.
9. Placebo (d) Domino in regione vivorum.

PSALMUS CXV.

Idem ferè argumentum, quod ſuperiorum Pſalmorum; iſque eſt Eucharisticus. Hebræi hunc Pſalmum jungunt cum præcedenti.

Alleluja.

2. Cor. 4.13. 10. Credidi, propter quod locutus (a) ſum: ego autem humiliatus ſum nimis.
* Rom. 3.4. 11. Ego dixi in (b) exceſſu meo: * Omnis homo mendax.
12. Quid retribuam Domino, pro omnibus quæ retribuit mihi?
13. Calicem (c) ſalutaris accipiam: & nomen Domini invocabo.
14. Vota mea Domino reddam coram omni populo ejus:
15. Pretioſa (d) in conſpectu Domini mors Sanctorum ejus:
16. O Domine quia ego ſervus tuus: ego ſervus tuus, & filius ancillæ tuæ.
Dirupiſti vincula mea:
17. Tibi ſacrificabo hoſtiam laudis, & nomen Domini invocabo.
18. Vota mea Domino reddam in conſpectu omnis populi ejus:
19. In atriis (e) domus Domini, in medio tui Jeruſalem.

PSALMUS CXVI.

Vocatio gentium hoc Pſalmo continetur ex cap. 15. Epiſt. ad Rom.

Alleluja.

1. Laudate Dominum omnes gentes: laudate eum omnes populi: Rom. 15. 11.
2. Quoniam confirmata eſt ſuper nos miſericordia ejus (a): * & veritas Domini manet in æternum. * Joan. 12. 34.

PSALMUS CXVII.

Argumentum eſt gratiarum actio ad litteram, cùm David à perſecutione Saulis fuit liberatus, aut à tribubus unà conjunctis Rex agnitus fuit; ſeu potiùs ab Eccleſia pro adventu Chriſti gratia Deo habeantur.

Alleluja.

1. Confitemini (a) Domino, quoniam bonus: quoniam in ſæculum miſericordia ejus.
2. Dicat nunc Iſrael, quoniam bonus: quoniam in ſæculum miſericordia ejus.
3. Dicat nunc domus Aaron: quoniam in ſæculum miſericordia ejus.
4. Dicant nunc qui timent Dominum: quoniam in ſæculum miſericordia ejus.
5. De tribulatione (b) invocavi Dominum: & exaudivit me in latitudine Dominus.

6. Do-

5. (b) Cùm nos corripit ex juſtitia ſua, tum miſericordiam ſuam exercet: *Juſtus*, Qui non deſerit ſuos in periculis.

8 (c) Hebr. *Eripuit pedes meos a lapſu*; Hieron. *Ab offenſa*: Id effecit ne inimici mei me dejicerent.

9. (d) Similis eſt concluſio Pſalmi 55. ubi additur, *Ut placeam coram Deo in lumine viventium*, in cœleſti beatitudine: *Placebo*, Hieron. *Deambulabo*; eodem ſenſu, ambulavit Henoc cum Deo. In id totus incumbam, ut placeam Domino, ut dignus ſim qui placeam coram Deo: *In regione viventium*, inter vivos.

PSALM: CXV. 10. (a) Credo, ideò loquor: præteritum pro præſenti, quod frequens eſt in ſcripturis: ut Joan. 1. *Medius autem veſtrum ſtetit*, i. e. *ſtat*. Nihil loquor niſi ex pura fide ut interpretatur Paulus 2. Cor. 4. Vel etiam credidi promiſſionibus tuis: etſi afflictus ſum vehementer, & acerba perſecutio hinc eſt conſecuta.

11. (b) Aquila ἐν τῷ θαμβεῖσθαι, *In ſtupore*; alii, *In fuga & trepidatione*, vox enim Hebræa *Chaphez*, חפז, ſignificat *præcipitem fugam*, & *pavorem*, ſicut extaſis, apud Theodoretum & alios, omnem animi vehementem motum: *Mendax*, id mihi cogitanti de auxilio humano in mentem venit. Unde auxilium præſto mihi eſſe non poteſt ab hominibus, quibus non eſt fidendum; ſed in Deo uno ſpes omnis ponenda.

13. (c) Calicem paſſionis, & patientiæ, eo modo quo Chriſtus paſſionem ſuam *Calicem* appellat, vel gratias agens per ſacrificia ſalutaria. Hebr. *Calicem ſalutum accipiam*; Calicem quo libare ſolebant Dei cultores, cùm gratias agerent Deo: hunc vocat *Calicem ſalutis*, ſeu gratiarum actionis pro accepta ſalute; hunc pater familias ſolebat familiæ propinare.

15. (d) Hieron. *Glorioſa*; ex hoc loco SS. PP. honorem Sanctorum reliquiis, & Martyrum monumentis exhibendum colligunt.

19. (e) In cœtu fidelium in Eccleſia.

2. (a) Miſericordia peculiari quodam modo ad gentes, ut veritas ad Judæos pertinet. Abrahæ enim facta eſt promiſſio, fore ut in ſemine ejus omnes gentes benedicerentur. Quod cùm factum videamus, hinc liquet promiſſa Dei firma eſſe & inconcuſſa; vel etiam quoniam in nos miſericordiam ſuam effundit, ac nemo impedire poteſt, quominùs promiſſa ſua impleat. *Confirmata eſt*, excelluit. PSALM: CXVI.

1. (a) Invitat populum ad laudes Dei celebrandas, tum Sacerdotes, ac demum omnes gentes, quæ timent Deum; & rationem affert cur ſit laudandus, quoniam eſt bonus per eſſentiam, qui homines bonos efficit per gratiam; in quo maxime elucet miſericordia. PSALM: CXVII.

5. (b) Cauſam affert cur laudet Deum, quòd ab eo liberatus fuerit ex tot periculis. *In ſolitudine*, Ex tot anguſtiis in libertatem eduxit me.

6. Dominus mihi adjutor: non timebo quid faciat mihi homo.

*Heb.13.6. 7. * Dominus mihi adjutor: & ego deſpiciam inimicos meos.

8. Bonum eſt confidere in Domino, quàm confidere in homine.

9. Bonum eſt ſperare in Domino, quàm ſperare in principibus.

10. Omnes gentes (c) circuierunt me: & in nomine Domini quia ultus ſum in eos.

11. Circumdantes circumdederunt me: & in nomine Domini quia ultus ſum in eos.

12. Circumdederunt me ſicut apes, & exarſerunt ſicut ignis in ſpinis (d): & in nomine Domini quia ultus ſum in eos.

13. Impulſus everſus ſum, ut caderem (e): & Dominus ſuſcepit me.

* Exod.15.2. 14. * Fortitudo mea, & laus mea Dominus: & factus eſt mihi in ſalutem.

15. Vox exultationis (f) & ſalutis, in tabernaculis juſtorum.

16. Dextera Domini fecit virtutem: dextera Domini exaltavit me, dextera Domini fecit virtutem.

17. Non moriar, ſed vivam: & narrabo opera Domini.

18. Caſtigans caſtigavit me Dominus: & morti non tradidit me.

19. Aperite mihi portas (g) juſtitiæ, ingreſſus in eas confitebor Domino:

20. Hæc porta Domini (h), juſti intrabunt in eam.

21. Confitebor tibi, quoniam exaudiſti me: & factus es mihi in ſalutem.

*Iſa.28.16. Matt. 21. 42. Luc.20.17. Act.4.11. Rom.9.33. 1.Pet.2.7. 22. * Lapidem quem reprobaverunt ædificantes: hic factus eſt in caput (i) anguli.

23. A Domino factum eſt iſtud: & eſt mirabile in oculis noſtris.

24. Hæc eſt dies (k), quam fecit Dominus: exultemus, & lætemur in ea.

25. O Domine ſalvum (l) me fac, ò Domine benè proſperare:

26. Benedictus qui venit in nomine Domini.

Benediximus vobis de domo Domini:

27. Deus Dominus, & illuxit nobis.

Conſtituite (m) diem ſolemnem in condenſis, uſque ad cornu altaris.

28. Deus meus es tu, & confitebor tibi: Deus meus es tu, & exaltabo te.

Confitebor tibi quoniam exaudiſti me: & factus es mihi in ſalutem.

29. Confitemini Domino quoniam bonus: quoniam in ſæculum miſericordia ejus.

PSALMUS CXVIII.

Argumentum eſt commendatio divinæ Legis, & ad eam ſervandam exhortatio. Dividitur in partes 22. juxta numerum Hebraicarum litterarum. Pars unaquæque octo conſtat verſiculis: octo primi verſus incipiunt à littera prima Alphabeti Hebraici, idque ex ordine uſque ad ultimam. Seipſum ad cuſtodiendam Legem excitat David, eamque variis vocibus deſignat. Interdum communi verbi *nomine illam indicat, interdum* eloquia, *aut* divinos ſermones *appellat.* Lex *ab eo vocitatur, quatenus docet quid faciendum;* via, *quam Deo duce ingredimur;* mandatum *itidem, ſeu* præceptum; teſtimonium, *quo credimus Dei inſtitutis, & promiſſis, ac voluntatem ſuam teſtatur nobis;* juſtificationes, judicia, *Legem divinam ſingulis penè verſibus nominat, ut altiùs mentibus noſtris infigatur. Omnes verſiculi, ſi tres primos exceperis, ad Deum referuntur. Atque is Pſalmus penè totus adverſatur Novatorum doctrinæ de juſtificatione. Nam ubique docet juſtitiam noſtram poſitam eſſe in obſervatione mandatorum Dei. Virum bonum eum definit, qui die & nocte in Lege Dei meditatur; hanc ab eo diligi & mente revolvi docet.* Quomodo dilexi Legem tuam, Domine? *Eam in conſilium adhibet:* Et conſilium meum juſtificationes tuæ; *lumen omne intelligentiæ huic tribuit;* Declaratio ſermonum tuorum illuminat, & intellectum dat parvulis. *Non docet modò hic Pſalmus, & mentem illuſtrat, ſed & pios affectus paſſim commovet: intellectu autem facilis eſt.*

Alleluja.

1. BEati immaculati in (a) via: qui ambulant in lege Domini. *ALEPH.*

2. Beati

10. (c) Junctis viribus obſederunt me. *In nomine*, ſupple, Speravi: eſt enim elliptica oratio, ex affectus vehementia.

12. (d) Quæ ignem tam facilè concipiunt: Hebr. *Extincti ſunt*, tam facilè quàm ignis extinguitur in levi materia. Quod perſecutoribus Chriſti & Eccleſiæ apprimè convenit, quos non armis, ſed virtute ſua, & miraculis ſubegit Deus.

13. (e) Propè abfui à caſu: id Davidi aptatur.

15. (f) Exultabam propter ſalutem meam.

19. (g) Tabernaculi, aut templi.

20. (h) Domus Domini, quæ eſt Eccleſia.

22. (i) David à Saule, & decem tribus antè rejectus, factus eſt omnium princeps, & ſub figura ejus Chriſtus, ut ipſe Dominus interpretatur Matth. 21. Lucas cap. 20. Iſaias cap. 28. Petrus, Actor. 4. Paulus Rom. 9.

24. (k) Reſurrectionis: quaſi ab aliis ſegregatus; in quo Dominus tam inſigne opus deſignavit.

25. (l) Pronomen, *Me*, in Hebræo non reperitur, idque obeſt ſenſui: eſt enim vox deprecantis ſalutem Regis. Matth. 24. hic verſiculus profertur à plebe, ſignificat *benè proſperare*; In regno tuo, ſcilicet ſucceſſum præbe. Prima Pſalmi verba ſunt Regis recèns uncti, poſteriora populi & ſacerdotum benè ominantium Regi.

27. (m) Hieron. *Frequentate ſolemnitatem in frondoſis*; Ramis obvelate atria Domini, vel in magno cœtu. Atque id impletum fuit, cùm Chriſtus ingreſſus eſt Jeruſalem Dominica Palmarum. *Illuxit*, Quia illuxit nobis.

1. (a) Hæc eſt via quæ ducit ad vitam; via pro vitæ inſtituto ſumitur. Lex ipſa Dei eſt immaculata, quæ PSALM. CXVIII.

2. Beati, qui ſcrutantur teſtimonia ejus: in toto corde exquirunt eum.

3. Non enim qui operantur iniquitatem, in viis ejus ambulaverunt.

4. Tu mandaſti mandata tua cuſtodiri nimis.

5. Utinam dirigantur viæ meæ, ad cuſtodiendas juſtificationes tuas.

6. Tunc non confundar (b), cùm perſpexero in omnibus mandatis tuis.

7. Confitebor tibi in directione cordis, in eo quòd didici judicia juſtitiæ tuæ.

8. Juſtificationes tuas cuſtodiam: non me derelinquas uſquequaque.

BETH. 9. In quo corrigit (c) adoleſcentior viam ſuam? in cuſtodiendo ſermones tuos.

10. In toto corde meo exquiſivi te: ne repellas (d) me à mandatis tuis.

11. In corde meo abſcondi eloquia tua: ut non peccem tibi.

12. Benedictus es Domine: doce me juſtificationes tuas.

13. In labiis meis pronuntiavi omnia judicia (e) oris tui.

14. In via teſtimoniorum tuorum delectatus ſum, ſicut in omnibus divitiis.

15. In mandatis tuis exercebor: & conſiderabo vias tuas.

16. In juſtificationibus tuis meditabor: non obliviſcar ſermones tuos.

GIMEL. 17. Retribue (f) ſervo tuo, vivifica me: & cuſtodiam ſermones tuos.

18. Revela (g) oculos meos, & conſiderabo mirabilia de lege tua.

19. Incola (h) ego ſum in terra: non abſcondas à me mandata tua.

20. Concupivit (i) anima mea deſiderare juſtificationes tuas in omni tempore.

21. Increpaſti ſuperbos: maledicti qui declinant à mandatis tuis.

22. Aufer à me opprobrium (k), & contemptum: quia teſtimonia tua exquiſivi.

23. Etenim ſederunt principes (l), & adverſùm me loquebantur: ſervus autem tuus exercebatur in juſtificationibus tuis.

24. Nam & teſtimonia tua meditatio mea eſt: & conſilium meum juſtificationes tuæ.

25. Adhæſit pavimento anima mea: vivifica me ſecundùm verbum tuum. DALETH.

26. Vias meas enuntiavi, & exaudiſti me: doce (m) me juſtificationes tuas.

27. Viam juſtificationum tuarum inſtrue me: & exercebor (n) in mirabilibus tuis.

28. Dormitavit anima mea præ tædio: confirma me in verbis tuis.

29 Viam iniquitatis amove à me: & de lege tua miſerere mei.

30. Viam veritatis elegi: judicia tua non ſum oblitus.

31. Adhæſi teſtimoniis tui Domine: noli me confundere.

32. Viam mandatorum tuorum cucurri, cùm dilataſti (o) cor meum.

33. Legem pone (p) mihi Domine viam HE. juſtificationum tuarum: & exquiram eam ſemper.

34. Da mihi intellectum, & ſcrutabor legem tuam: & cuſtodiam illam in toto corde meo.

35. Deduc (q) me in ſemitam mandatorum tuorum: quia ipſam volui.

36. Inclina (r) cor meum in teſtimonia tua: & non in avaritiam.

37. Aver-

cognoſci antè debet, cumque nos ducat ad Deum, hæc toto corde quærenda eſt. In divinæ Legis indagatione, & obſervatione, vir bonus felicitatem ponit ſuam.

6. (b) Sperat fore ut non confundatur in judicio Dei, quòd ejus mandatis conſtanter adhæreſcat; idque reſpondet v. 31. *Adhæſi teſtimoniis tuis Domine, noli me confundere.*

9. (c) Qua ratione poterit adoleſcens puras efficere vias ſuas, priuſquam conſuetudo peccandi inoleverit?

10. (d) Ne me errare ſinas, *Ut non peccem tibi*, contra te.

13. (e) Quæ locutus eſt Deus, non quæ reticuit.

17. (f) Vox illa, *Retribue*, ſumitur pro donatione liberali, ut aliàs ſæpè: *Cuſtodiam*, Si me vivificaveris, cuſtodiam mandata tua; verba ſunt hominis majorem cuſtodiam poſtulantis.

18. (g) Aperi oculos mentis, & diſpelle tenebras ejus. *Mirabilia*, Ut conſiderem, ut penitùs inſpiciam legem tuam. Quibus verbis nos docet gratiam Dei eſſe neceſſariam ad ritè intelligendum; nec ſolam inſtructionis, ſed & unctionis gratiam ubique poſtulat. Aug. *Sciens autem verba Dei non poſſe cuſtodiri per obedientiam, niſi videantur per intelligentiam, hoc quoque oratione addit: Velum detrahe oculis meis, retege oculos meos.*

19. (h) Hieron. *Advena*, qui ad veram patriam contendit: *A me*, Ne permittas me deſtitui doctrina legis tuæ.

20. (i) Quod eſt optantis, nondum plenè volentis. Duo ſunt quæ nos ab obſervatione divinæ legis abducunt, ignorantia & faſtidium; illam meditatio legis aſſidua removet, faſtidium paſſim commemorat, & ejus contrarium.

22. (k) Aufer à me opprobrium ſuperborum, qui me conviciis onerant: *Exquiſivi*, Hieron. *Cuſtodivi*, etſi hæc pietas probro haberetur.

23. (l) Qui deſtinato animo maledictis me inceſſebant.

26. (m) Infuſo intus Spiritu ſancto dilectionis. Aug. *Sic doce me ut agam, non ut tantummodò ſciam, quid agere debeam.*

27. & 28. (n) Hebr. *Et loquar de mirabilibus tuis: Dormitavit*, Hieron. *Diſtillavit*, diffluit præ mœrore.

32. (o) Spiritu ſanctæ dilectionis. Aug. *Cordis dilatatio, juſtitia eſt delectatio.*

33. (p) Hieron. *Oſtende mihi*, Doce me: *Exquiram*, Hieron. *Et cuſtodiam illam*. Jam utique illam noverat, ſed à Deo petit, ut hanc vitæ ſuæ normam obſervet, legis ipſius ſpiritum, & finem intelligat. Aug. *Quid enim exquirit, quod habet, niſi quia & habet agendo, & exquirit perficiendo?*

35. (q) Executio quippe eſt à gratia Dei: *Volui*, Aug. *Parum eſt mihi voluntas mea, niſi in eo quod volui, ipſe me deducat.*

36. (r) Aug. *Et voluit ergo, & orat ut velit: hoc itaque orat, ut in voluntate proficiat.*

Digitized by Google

37. Averte (ſ) oculos meos ne videant vanitatem: in via tua vivifica me.

38. Statue (t) ſervo tuo eloquium tuum, in timore tuo.

39. Amputa opprobrium meum, quod ſuſpicatus ſum (u): quia judicia tua jucunda.

40. Ecce concupivi mandata tua: in æquitate tua (x) vivifica me.

VAV. 41. Et veniat ſuper me miſericordia tua Domine, ſalutare tuum ſecundùm eloquium tuum.

42. Et reſpondebo (y) exprobrantibus mihi verbum: quia ſperavi in ſermonibus tuis.

43. Et ne auferas de ore meo verbum veritatis uſquequaque: quia in judiciis tuis (z) ſuperſperavi.

44. Et cuſtodiam legem tuam ſemper, in ſæculum & in ſæculum ſæculi.

45. Et ambulabam in latitudine: quia mandata tua exquiſivi.

46. Et loquebar de teſtimoniis tuis in conſpectu regum, & non confundebar.

47. Et meditabar in mandatis (aa) tuis, quæ dilexi.

48. Et levavi (bb) manus meas ad mandata tua, quæ dilexi: & exercebar in juſtificationibus tuis.

ZAIN. 49. Memor (cc) eſto verbi tui ſervo tuo, in quo mihi ſpem dediſti.

50. Hæc me conſolata eſt in humilitare mea: quia eloquium tuum vivificavit me.

51. Superbi iniquè agebant uſquequaque: à lege autem tua non declinavi.

52. Memor fui judiciorum tuorum à ſæculo, Domine: & conſolatus ſum.

53. Defectio tenuit me, pro peccatoribus derelinquentibus legem tuam.

54. Cantabiles mihi erant juſtificationes tuæ, in loco peregrinationis meæ.

55. Memor fui nocte nominis tui, Domine, & cuſtodivi (dd) legem tuam.

56. Hæc facta eſt mihi (ee): quia juſtificationes tuas exquiſivi.

57. Portio (ff) mea Domine, dixi cuſtodire legem tuam.

HETH. 58. Deprecatus ſum (gg) faciem tuam in toto corde meo: miſerere mei ſecundùm eloquium tuum.

59. Cogitavi (hh) vias meas, & converti pedes meos in teſtimonia tua.

60. Paratus ſum (ii), & non ſum turbatus: ut cuſtodiam mandata tua.

61. Funes peccatorum circumplexi ſunt me: & legem tuam non ſum oblitus.

62. Media nocte ſurgebam ad confitendum tibi, ſuper judicia juſtificationis tuæ.

63. Particeps ego ſum omnium timentium te: & cuſtodientium mandata tua.

64. Miſericordia tua Domine plena eſt terra: juſtificationes tuas doce me.

TETH. 65. Bonitatem (kk) feciſti cum ſervo tuo Domine: ſecundùm verbum tuum.

66. Bonitatem (ll), & diſciplinam, & ſcientiam doce me: quia mandatis tuis credidi.

67. Priuſquam humiliarer, ego deliqui: propterea eloquium tuum cuſtodivi.

68. Bonus es tu, & in bonitate tua doce me juſtificationes tuas.

69. Multiplicata eſt ſuper me iniquitas ſuperborum: ego autem in toto corde meo ſcrutabor mandata tua.

70. Coagulatum eſt ſicut lac cor eorum: ego verò legem tuam meditatus ſum.

71. Bonum mihi quia humiliaſti me, ut diſcam juſtificationes tuas.

72. Bonum mihi lex oris tui, ſuper millia auri & argenti.

IOD. 73. Manus tuæ fecerunt me, & plaſmaverunt me: da mihi intellectum, & diſcam mandata tua.

74. Qui

37. (ſ) Cùm corporis, quibus peccati mors ſubire ſolet; tum animi, ne vanitatem amet, & viam veritatis deſerat.

38. (t) Hieron. *Suſcita ſervo tuo eloquium tuum*: *In timore*, Ut timeat te. Id concede ſervo tuo, ut timore tuo impleatur.

39. (u) Quod reveritus ſum. Hebr. *Aufer à me opprobrium quod timui*, ſiniſtros ſermones quibus obruebar; vel, ſic erudi me, ut irreprehenſibilis appaream coram tribunali tuo: *Quia judicia tua ſunt bona*: quod ne accidat, neve coram te appaream cum ignominia, valdè timeo.

40. (x) Aug. *Quia in me unde morerer habui, unde autem vivam, non invenio, niſi in te.*

42. (y) Nec mihi deerit, quid reſpondeam exprobrantibus mihi, quod ſperaverim in promiſſis tuis.

43. (z) In præceptis tuis conſtanter perſevero.

47. (aa) In ſpe certa, aut in charitate: non torquebar animo, ut increduli, quos mala conſcientia excruciat.

48. (bb) Opere ipſo. Hieron. *Exercitus ſum mandata quæ dilexi*. Levat manus, quia ad ea opera perficienda divinum expectat auxilium.

49. (cc) Aug. *Hoc eſt, Imple promiſſum tuum ſervo tuo: in quo verbo? quoniam promiſiſti.*

55. (dd) Aug. *Quam non cuſtodiſſet, ſi in ſua virtute confidens, nominis Dei memor non fuiſſet.*

55. (ee) Hoc factum eſt mihi. Aug. *Hoc factum eſt mihi, id eſt, quòd cuſtodivi legem tuam.*

57. (ff) Quies mea: vel dixi Domino, portio mea hæc eſt ut cuſtodiam legem tuam: illud eſt inſtar hæreditatis meæ.

58. (gg) Ut venirem in conſpectum tuum.

59. (hh) Vitæ meæ rationem diligenter inſpexi, ne fortè ſeductus errarem; non ut mihi ipſi ſatisfacerem, ſed ut ſcirem an officio meo defungerer.

60. & 61. (ii) Hebr. *Feſtinavi*, & non diſtuli: *Funes*, Hebr. *Turma peccatorum*. Aug. *Funes peccatorum, impedimenta ſunt inimicorum, ſive ſpiritalium, diaboli & angelorum ejus, ſive carnalium. Trahunt peccata ſicut veſtem longam, & hinc Sanctos implicare conantur, & aliquando permittuntur: ſed ſi implicant corpus, non implicant animum, ubi non eſt ille legem Dei oblitus.*

65. (kk) Hieron. *Benè feciſti*: Bonis tuis cumulaſti ſervum tuum.

66. (ll) Aug. *Mandata facienda ſuſcipimus, ut accipere promiſſa mereamur.*

74. Qui timent te videbunt me, & lætabuntur: quia in verba tua ſuperſperavi.

75. Cognovi Domine quia æquitas judicia tua: & in veritate tua humiliaſti me.

76. Fiat miſericordia tua ut conſoletur me, ſecundùm eloquium tuum ſervo tuo.

77. Veniant mihi miſerationes tuæ, & vivam: quia lex tua meditatio mea eſt.

78. Confundantur ſuperbi, quia injuſtè iniquitatem fecerunt in me: ego autem exercebor in mandatis tuis.

79. Convertantur (mm) mihi timentes te, & qui noverunt teſtimonia tua.

80. Fiat cor meum immaculatum in juſtificationibus tuis, ut non confundar.

CAPH. 81. Defecit (nn) in ſalutare tuum anima mea: & in verbum tuum ſuperſperavi.

82. Defecerunt oculi mei in eloquium tuum, dicentes: Quando conſolaberis me?

83. Quia factus ſum ſicut uter (oo) in pruina: juſtificationes tuas non ſum oblitus.

84. Quot (pp) ſunt dies ſervi tui? quando facies de perſequentibus me judicium?

85. Narraverunt mihi iniqui fabulationes (qq), ſed non ut lex tua.

86. Omnia mandata tua veritas: iniquè perſecuti ſunt me, adjuva me.

87. Paulominùs conſummaverunt (rr) me in terra: ego autem non dereliqui mandata tua.

88. Secundùm miſericordiam tuam vivifica me: & cuſtodiam teſtimonia oris tui.

LAMED. 89. In æternum (ſſ), Domine, verbum tuum permanet in cœlo.

90. In generationem & generationem (tt) veritas tua: fundaſti terram, & permanet.

91. Ordinatione tua perſeverat dies: quoniam omnia ſerviunt tibi.

92. Niſi quòd lex tua meditatio mea eſt: tunc fortè periiſſem in humilitate mea.

93. In æternum non obliviſcar juſtificationes tuas, quia in ipſis vivificaſti me (uu).

94. Tuus ſum ego, ſalvum me fac: quoniam juſtificationes tuas exquiſivi.

95. Me expectaverunt peccatores ut perderent me: teſtimonia tua intellexi.

96. Omnis conſummationis (xx) vidi finem: latum mandatum tuum nimis.

97. Quomodo dilexi legem tuam, Domine? tota die meditatio mea eſt. MEM.

98. Super inimicos meos prudentem me feciſti mandato tuo: quia in æternum (yy) mihi eſt.

99. Super omnes docentes me intellexi: quia teſtimonia tua meditatio mea eſt.

100. Super ſenes intellexi: quia mandata tua quæſivi.

101. Ab omni via mala prohibui pedes meos, ut cuſtodiam verba tua.

102. A judiciis tuis non declinavi, quia tu legem poſuiſti mihi.

103. Quàm dulcia faucibus (zz) meis eloquia tua, ſuper mel ori meo!

104. A mandatis (a) tuis intellexi: propterea odivi omnem viam iniquitatis.

105. Lucerna pedibus meis verbum tuum, NUN.
& lumen ſemitis meis.

106. Juravi, & ſtatui (b) cuſtodire judicia juſtitiæ tuæ.

107. Humiliatus ſum uſquequaque, Domine: vivifica me ſecundùm verbum tuum.

108. Voluntaria oris mei beneplacita fac, Domine: & judicia tua doce me.

109. Anima mea in manibus meis (d) ſemper: & legem tuam non ſum oblitus.

110. Po-

79. (mm) Convertantur ad me, & mihi ſe adjungant, deſerta impiorum cohorte.

81. (nn) Expectans auxilium tuum. Aug. *Hoc eſt, ad ſalutare tuum.*

83. (oo) Uter, ſeu pellis hœdina, ubi viget frigus, non mollis eſt ut anteà, & tractabilis: ſic extenuatur qui amore languet.

84. (pp) Quouſque differs auxilium tuum? En vita mea elabitur.

85. (qq) Hebr. *Foderunt foveas.* Vox Græca ἀδολεσχίας, propriè *exercitationes delectabiles verbis*, ſignificat: *Lex tua*, Aug. *Quia me in ea veritas, non verba, delectat.*

87. (rr) Hieron. *Conſumpſerunt*: Parum abfuit quin me conſumerent.

89. (ſſ) Legi ipſi qua nos Deus regit: inſerit eas leges quibus Deus hoc Univerſum gubernat. *Permanet*, Verbum Dei, quod piis ſalutem promittit, fixum eſt in cœlis, nulli mutationi obnoxium.

90. & 91. (tt) Hebr. *Veracitas*, ſeu fides: *Ordinatione tua*, Hebr. *Ad judicia tua perſtant uſque in hanc diem*: Tuo verbo, & imperio, lege à te conſtituta dies ſuccedit nocti: *Tibi*, aut voluntate, aut neceſſitate.

93. (uu) Aug. *Nam Deo non vivificante, quid eſt homo, qui ſe occidere potuit, vivificare non poteſt?*

96. (xx) Symmachus apud Theodoretum, *Omnis ſtructura*. Quæ facta ſunt, omnia finem habent; at mandatum tuum eſt immutabile. Hebr. *Omnis perfectionis vidi finem*, Res etiam perfectiſſimæ finem habent.

98. (yy) Hebr. *In ſæculum ſunt mihi*: illa ſemper in ore & corde habeo.

103. (zz) Ori & faucibus cordis: *Mel ori meo*: Mel in ore dulce eſt, non in faucibus, ubi non eſt guſtus organum: ſed eloquia Dei intima animæ penetrant, & cordi ſapiunt. *Nolunt homines*, inquit Aug. alio in loco, *facere quod juſtum eſt, ſive quia latet an ſit juſtum, ſive quia non delectat*. Utrumque obicem removet Propheta. Idem in hunc locum: *Hæc eſt illa ſuavitas quam Deus dat, ut terra noſtra det fructum ſuum.*

104. (a) Præceptis tuis ſum eruditus: *Intellexi*, Doctus factus ſum cuſtodiendo mandata tua. Aug. *Faciendo mandata Dei perveniſſe ſe dicit ad earum rerum intelligentiam, quas concupiverat ſcire.*

106. (b) Hebr. *Juravi, & præſtabo.*

108. (c) Voluntarias oblationes, vel vota laudis.

109. (d) Quotidie de vita periclitor propter legis tuæ obſervationem: loquendi genus Hebræum, quod ſumma pericula ſignificat.

Digitized by Google

110. Poſuerunt peccatores laqueum mihi: & de mandatis tuis non erravi.

111. Hæreditate (e) acquiſivi teſtimonia tua in æternum: quia exultatio cordis mei ſunt.

112. Inclinavi cor meum ad faciendas juſtificationes tuas in æternum, propter retributionem (f).

SAMECH. 113. Iniquos (g) odio habui, & legem tuam dilexi.

114. Adjutor (h), & ſuſceptor meus es tu: & in verbum tuum ſuperſperavi.

115. Declinate à me maligni: & ſcrutabor mandata Dei.

116. Suſcipe me ſecundùm eloquium tuum, & vivam: & non confundas (i) me ab expectatione mea.

117. Adjuva me, & ſalvus ero: & meditabor in juſtificationibus tuis ſemper.

118. Sprevisti omnes diſcedentes à judiciis tuis: quia injuſta cogitatio eorum.

119. Prævaricantes reputavi omnes peccatores terræ: ideò dilexi teſtimonia tua.

120. Confige (k) timore tuo carnes meas: à judiciis enim tuis timui.

AIN. 121. Feci judicium (l) & juſtitiam: non tradas me calumniantibus me.

122. Suſcipe ſervum tuum (m) in bonum: non calumnientur me ſuperbi.

123. Oculi mei defecerunt in ſalutare tuum, & in eloquium (n) juſtitiæ tuæ.

124. Fac cum ſervo tuo ſecundùm miſericordiam tuam: & juſtificationes tuas doce me.

125. Servus tuus ſum ego: da mihi intellectum, ut ſciam teſtimonia tua.

126. Tempus (o) faciendi, Domine: diſſipaverunt legem tuam.

127. Ideò dilexi mandata tua, ſuper aurum & topazion.

128. Propterea ad omnia mandata tua dirigebar (p): omnem viam iniquam odio habui.

129. Mirabilia (q) teſtimonia tua: ideò ſcrutata eſt ea anima mea. PHE.

130. Declaratio ſermonum tuorum (r) illuminat, & intellectum dat parvulis.

131. Os meum aperui, & attraxi (ſ) ſpiritum: quia mandata tua deſiderabam.

132. Aſpice in me, & miſerere mei, ſecundùm (t) judicium diligentium nomen tuum.

133. Greſſus meos dirige ſecundùm eloquium tuum: & non dominetur mei omnis injuſtitia.

134. Redime me à calumniis hominum, ut cuſtodiam mandata tua.

135. Faciem (u) tuam illumina ſuper ſervum tuum: & doce me juſtificationes tuas.

136. Exitus aquarum deduxerunt (x) oculi mei: quia non cuſtodierunt legem tuam.

137. Juſtus es Domine, & rectum ju- SADE.
dicium tuum.

138. Mandaſti (y) juſtitiam teſtimonia tua, & veritatem tuam nimis.

139. Tabeſcere me fecit zelus meus: quia obliti ſunt verba tua inimici mei.

140. Ignitum (z) eloquium tuum vehementer, & ſervus tuus dilexit illud.

141. Adoleſcentulus ſum ego, & contemptus: juſtificationes tuas non ſum oblitus.

142. Juſtitia tua, juſtitia in æternum: & lex tua veritas.

143. Tribulatio & anguſtia invenerunt me: mandata tua meditatio mea eſt.

144. Æquitas teſtimonia tua in æternum: intellectum da mihi, & vivam.

145. Cla-

111. (e) Hieron. *Hæreditas mea, teſtimonia tua*. Aug. *Si autem quæritur, quid acquiſierit hæreditatis, Teſtimonia, inquit, tua hæreditatis loco habui.*

112. (f) Quæ non eſt alia quàm Deus ipſe, qualem, Deus Abrahæ promiſit, Geneſ. 15. *Ero merces tua magna nimis.*

113. (g) Hieron. *Tumultuoſos*. In his non naturam, ſed iniquitatem odio habuit. unde mox ſubdit: *Et legem tuam dilexi.*

114. (h) Aug. *Adjutor ad bona facienda, ſuſceptor ad mala evadenda.*

116. (i) Non patiaris me mea ſpe excidere.

120. (k) Hebræo. *Horruit præ timore tuo caro mea.*

121. (l) Eſt fiducia quædam bonorum operum coram Deo.

122. (m) Apta ſervum tuum ad bonum. Hebr. *Oblecta ſervum tuum bono*; Fac ut ſervus tuus bono, ſeu æquitate oblectetur: *Superbi*, Ne opprimant me, ſuſcipe ſervi tui tutelam.

123. (n) Promiſſionem tuam fideliſſimam.

126. (o) Tempus eſt ut facias Domine judicium adversùs impios.

128. (p) Hebr. *Recta eſſe cenſui*, & prædicavi.

129. (q) Ad novam legem relata, non in cortice litteræ. Quo profundiùs ſcrutamur ea, hoc videntur mirabiliora.

130. (r) Heb. *Oſtium ſermonum tuorum lucidum*: nam impii ambulant per vias tenebroſas: ſermones tui ſi explicentur, lumen afferunt rudibus: exponuntur autem in Evangelio.

131. (ſ) Hieron. *Reſpiravi*, Suſpirabam eorum deſiderio.

132. (t) Hebr. *Juxta morem tuum erga diligentes te?*

135. (u) Aug. *Id eſt, tuam manifeſta ſubveniendo & opitulando præſentiam.*

136. (x) Toto hoc Pſalmo David non pœnitentis, ſed patientis induit perſonam. Unde illud, Funes peccatorum, ſeu impiorum inſidiæ me circumvenerunt: itaque hic videtur ſenſus: Vehementer dolui, quòd inimici mei & tui non cuſtodierunt legem tuam. Ex Auguſtino tamen hæc dicit, *Recolens dolerem pœnitentia prævaricationis ſuæ.*

138. (y) Hebr. *Præcepiſti juſtitiam teſtimonii tui*: Voluiſti teſtimonia tua ipſam eſſe juſtitiam, hanc ſtrictè obſervari juſſiſti: nihil in tota lege continetur niſi rectum & juſtum.

140. (z) Probatum quaſi per ignem: *Adoleſcentulus*, Quamvis ſim parvus, & contemptus, non tamen oblitus ſum præcepta tua: vox illa eſt conditionis, non ætatis.

COPH. 145. Clamavi (aa) in toto corde meo, exaudi me Domine: juſtificationes tuas requiram.

146. Clamavi ad te, ſalvum me fac: ut cuſtodiam mandata tua.

147. Præveni (bb) in maturitate, & clamavi: quia in verba tua ſuperſperavi.

148. Prævenerunt (cc) oculi mei ad te diluculò, ut meditarer eloquia tua.

149. Vocem meam audi ſecundùm miſericordiam tuam Domine: & ſecundùm judicium tuum vivifica me (dd).

150. Appropinquaverunt (ee) perſequentes me iniquitati: à lege autem tua longè facti ſunt.

151. Propè es tu Domine, & omnes viæ tuæ veritas (ff).

152. Initio cognovi de teſtimoniis tuis: quia in æternum fundaſti ea.

RES. 153. Vide humilitatem meam, & eripe me: quia legem tuam non ſum oblitus.

154. Judica judicium meum, & redime me: propter eloquium tuum vivifica me.

155. Longè à peccatoribus ſalus: quia juſtificationes tuas non exquiſierunt.

156. Miſericordiæ tuæ multæ Domine: ſecundùm judicium tuum vivifica me.

157. Multi qui perſequuntur (gg) me, & tribulant me: à teſtimoniis tuis non declinavi.

158. Vidi prævaricantes (hh), & tabeſcebam: quia eloquia tua non cuſtodierunt.

159. Vide quoniam mandata tua dilexi Domine: in miſericordia tua vivifica me.

160. Principium verborum tuorum, veritas (ii): in æternum omnia judicia juſtitiæ tuæ.

SIN. 161. Principes perſecuti ſunt me gratis: & à verbis tuis formidavit cor meum.

162. Lætabor ego ſuper eloquia tua, ſicut qui invenit ſpolia multa.

163. Iniquitatem odio habui, & abominatus ſum: legem autem tuam dilexi.

164. Septies in die laudem dixi tibi, ſuper judicia juſtitiæ tuæ.

165. Pax multa diligentibus legem tuam: & non eſt illis ſcandalum.

166. Expectabam ſalutare (kk) tuum Domine: & mandata tua dilexi.

167 Cuſtodivit anima mea teſtimonia tua: & dilexit ea vehementer.

168. Servavi mandata tua, & teſtimonia tua: quia omnes viæ meæ in conſpectu tuo:

TAU. 169. Appropinquet (ll) deprecatio mea in conſpectu tuo Domine: juxta eloquium tuum da mihi intellectum.

170. Intret poſtulatio mea in conſpectu tuo: ſecundùm eloquium tuum eripe me.

171. Eructabunt labia mea hymnum, cùm docueris me juſtificationes tuas.

172. Pronuntiabit lingua mea eloquium tuum: quia omnia mandata tua æquitas.

173. Fiat manus tua ut ſalvet me: quoniam mandata tua elegi.

174. Concupivi ſalutare tuum Domine: & lex tua meditatio mea eſt.

175. Vivet anima mea, & laudabit te: & judicia tua adjuvabunt me.

176. Erravi (mm) ſicut ovis quæ periit: quære ſervum tuum, quia mandata tua non ſum oblitus.

QUI

145. (aa) Aug. *Eſt autem clamor cordis, magna cogitationis intentio, quæ cum eſt in oratione, magnum exprimit deſiderantis & petentis affectum, ut non deſperet effectum; Juſtificationes tuas requiram; proinde quod ut faciamus, jubetur: ut exquiramus, oratur.*

147. (bb) Hebr. *Præveni diluculum*: 70. *nocte intempeſta*: *Verba*, In promiſſiones tuas, *ſuperſperavi*.

148. (cc) Hieron. *Prævenerunt vigilias*: Evigilavi ante ipſos vigiles, qui cuſtodias obeunt.

149. (dd) Fac ut vivam juxta æquitatem legis tuæ; vel ex Hebræo, ſecundùm promiſſiones tuas ſerva me in vita.

150. (ee) Adhæſerunt iniquitati; à lege tua fugerunt; parati ſunt ad omne ſcelus, à lege tua longè abſunt.

151. (ff) Præſens ultor ſcelerum: *Veritas*; Aug. *Multos quippe immeritos liberas; immeritum autem neminem damnas.*

157. (gg) *Factum novimus.... Purpurata eſt univerſa terra ſanguine Martyrum; floret cœlum coronis Martyrum; ornata ſunt Eccleſia memoriis Martyrum; inſignita ſunt templa natalibus Martyrum, crebreſcunt ſanitates meritis Martyrum; unde hoc? Niſi quia impletum eſt, quod prædictum eſt de homine iſto toto orbe diffuſo; multi perſequentes me, &c.*

158. (hh) Aug. *Zelus enim bonus eſt de amore veniens, non de livore.*

160. (ii) Veritas verborum tuorum eſt ab omni ævo. Aug. *A veritate*, inquit, *tua verba procedunt; & ideò veracia ſunt, & neminem fallunt.*

166. (kk) Aug. *Quid enim juſtis profuiſſet antiquis Dei dilexiſſe mandata, niſi eos Chriſtus qui eſt Dei ſalutare, liberaſſet?*

169. (ll) Aug. *Id eſt, oratio mea quæ eſt in conſpectu tuo, appropinquet tibi.*

176. (mm) Vagus fui, & profugus: nam ubique in hoc Pſalmo, ut divina cuſtodiens mandata exhibetur.

Digitized by Google

QUI ſequuntur 15. Pſalmi videntur in ſecundi Templi dedicatione magna ex parte compoſiti, aut cantati; nam quidam ex iis aliis temporibus compoſiti huic ſolemnitati aptati fuerunt, ex Theodoreto. Quindecim porrò gradus erant in templo, ex cap. 40. Ezech. Alii putant ſic appellatos à modulatione, quòd variis tonis decantarentur: ſpiritali verò ſenſu cantica ſunt aſcenſionis mentis in Deum per caſtum amorem, quo velut per gradus aſcendit, ut docet Aug. in Pſalm. 126.

PSALMUS CXIX.

Communis titulus eſt 15. Pſalmis ſequentibus.

Canticum graduum.

1. AD Dominum, cùm tribularer (a), clamavi: & exaudivit me.

2. Domine libera animam meam à labiis iniquis, & à lingua doloſa (b).

3. Quid detur tibi, aut quid apponatur tibi ad linguam doloſam (c)?

4. Sagittæ potentis acutæ, cum carbonibus deſolatoriis (d).

5. Heu mihi, quia incolatus meus (e) prolongatus eſt: habitavi cum habitantibus Cedar.

6. Multùm incola (f) fuit anima mea.

7. Cum his qui oderunt (g) pacem, eram pacificus: cùm loquebar illis, impugnabant me gratis.

PSALMUS CXX.

Divinum poſcit auxilium.

Canticum graduum.

2. Par. 20. 17. 1. LEvavi oculos meos in montes (a), unde veniet auxilium mihi.

2. Auxilium meum à Domino, qui fecit cœlum & terram.

3. Non det in commotionem (b) pedem tuum: neque dormitet qui cuſtodit te.

4. Ecce non dormitabit neque dormiet, qui cuſtodit Iſrael.

5. Dominus cuſtodit te, Dominus protectio tua, ſuper manum dexteram tuam (c).

6. Per diem ſol non uret te (d): neque luna per noctem.

7. Dominus cuſtodit te ab omni malo: cuſtodiat animam tuam Dominus.

8. Dominus cuſtodiat introitum tuum, & (e) exitum tuum: ex hoc nunc, & uſque in ſæculum.

PSALMUS CXXI.

Eccleſiam laudat à concordia, pietate, juſtitia; eique benè precatur.

1. Canticum graduum.

LÆtatus ſum in his quæ (a) dicta ſunt mihi: In domum Domini ibimus.

2. Stantes (b) erant pedes noſtri, in atriis tuis Jeruſalem.

3. Jeruſalem, quæ ædificatur ut civitas: cujus participatio ejus in idipſum (c).

4. Illuc enim aſcenderunt (d) tribus, tribus Domini: teſtimonium Iſrael ad confitendum nomini Domini.

5. Quia

PSALM. CXIX. 1. (a) David, aut populus clamat ad Deum, ut liberetur ab exilio, vel à calamitate aliqua.

2. (b) Aug. *Quæ eſt* lingua doloſa? *Subdola, habens imaginem conſulendi, & perniciem nocendi.*

3. (c) Lingua doloſa eſt malum inevitabile, ut *ſagitta acuta* à viro robuſto emiſſæ, quæ vitari non poſſunt; aut velut *carbones*, qui incendio vaſtant omnia: ex Hebr. *Quem fructum capies ex lingua doloſa?*

4. (d) Hieron. *Juniperorum*: hi quidem vehementer & diutiſſimè urunt. *Apponatur*, præ lingua doloſa, aut pejus lingua doloſa.

5. (e) Peregrinatio intelligitur: *Cedar*, Cedareni, poſteà *Sarraceni* dicti ſunt, ſub quorum jugo fideles tot retrò ſæculis gemunt. *Cedar* quoque eſt nomen loci ad Iberiam poſiti; vel ipſa eſt Arabia: atque ii ſunt termini imperii Babylonici, per quod diſperſus erat populus. Qui *Cedareni* Lampridio, hi *Cedrai* ſunt Plinio, inquit Grotius.

6. (f) Hieron. *Multùm peregrina.*

7. (g) Hieron. *Ego pacifica loquebar, illi bellantia.* Atque hic Pſalmus Chriſto aptari optimè poteſt, qui ad Deum clamavit mortis ſuæ diebus, & exauditus eſt pro ſua reverentia, cùm in paſſione ſua labia iniqua & doloſa expertus eſſet.

PSALM. CXX. 1. (a) Æternos, in cœlum, ut Pſal. 122. quò auxilium a Deo impetrarem, quodque certa ſpe expectabam.

3. (b) Seipſum alloquitur, & in ſua perſona veros hujus mundi peregrinos.

5. (c) Aug. *Dextera noſtra dicitur quidquid æternum & incommutabile Dominus pollicetur.*

6. (d) Neque æſtus diei, neque frigus noctis tibi per viam nocebit.

8. (e) Exitum tuum è terra captivitatis, introitum tuum in patriam; vel in omnibus vitæ actionibus, ab omni malo, ſeu peccato, ut ab omni tentatione cuſtodiat te. Deus eſt protector tuus in principio, in progreſſu, & in fine: *Uſque in ſæculum*; uſque ad vitam æternam.

PSALM. CXXI. 1. (a) Cùm diceretur, *In domum Domini ibimus*; in Jeruſalem, à captivitate; vel potiùs in cœleſtem patriam.

2. (b) Ante captivitatem; Hebr. *In portis tuis*; Propter multitudinem undique affluentem ſtabant pedes noſtri, intrare non poteramus.

3. (c) Vox *ejus* redundat: *In idipſum*, ſic explicat Hieron. ut *ſimul & communiter habitetur ab omnibus*: diſſipatæ poſt urbis excidium domus nunc conjunguntur; vel cives omnes ſunt inter ſe amicitiæ vinculo copulati. Aug. *Quid eſt idipſum? Quod ſemper eodem modo eſt.*

4. (d) Omnes tribus ad Arcam in Sion poſitam aſcenderunt, quod teſtimonium fuit, promiſſa Dei de Chananææ regione acquirenda eſſe completa: *Iſrael*, Præ-

5. Quia illic ſederunt (e) ſedes in judicio, ſedes ſuper domum David.

6. Rogate (f) quæ ad pacem ſunt Jeruſalem: & abundantia diligentibus te.

7. Fiat pax in virtute (g) tua: & abundantia in turribus tuis.

8. Propter fratres (h) meos, & proximos meos, loquebar pacem de te:

9. Propter domum Domini Dei noſtri, quæſivi bona tibi.

PSALMUS CXXII.

Pſalmus eſt deprecatorius, ſeu captivis Judæis, ſeu peregrinantibus in hac vita, & ad patriam cœleſtem tendentibus tribuatur.

Canticum graduum.

1. AD te levavi oculos meos, qui habitas in cœlis.

2. Ecce ſicut oculi (a) ſervorum, in manibus dominorum ſuorum,

Sicut oculi ancillæ in manibus dominæ ſuæ: ita oculi noſtri ad Dominum Deum noſtrum, donec miſereatur noſtri.

3. Miſerere noſtri Domine, miſerere noſtri: quia multùm repleti ſumus deſpectione.

4. Quia multùm repleta eſt anima noſtra: opprobrium abundantibus, & deſpectio ſuperbis (b).

PSALMUS CXXIII.

Pſalmus eſt Euchariſticus, cujus idem eſt argumentum quod ſuperioris: gratias agit Deo, quòd à gravi periculo fuerit divina ope liberatus, forſitan cum 600. viris qui ſe Davidi adjunxerant.

1. Canticum graduum.

NIſi quia Dominus erat (a) in nobis, dicat nunc Iſrael:

2. Niſi quia Dominus erat in nobis:

Cùm exurgerent homines in nos,

3. Fortè vivos deglutiſſent nos:

Cùm iraſceretur furor eorum in nos,

4. Forſitan aqua abſorbuiſſet nos.

5. Torrentem pertranſivit (b) anima noſtra: forſitan pertranſiſſet anima noſtra aquam intolerabilem.

6. Benedictus Dominus, qui non dedit nos in captionem (c) dentibus eorum.

7. Anima noſtra, ſicut paſſer, erepta eſt de laqueo venantium: Laqueus contritus eſt, & nos liberati ſumus.

8. Adjutorium noſtrum in nomine Domini, qui fecit cœlum & terram.

PSALMUS CXXIV.

Pſalmus eſt conſolatorius; atque ut ſpem omnem in Deo collocemus, nos adhortatur Propheta.

1. Canticum graduum.

QUi confidunt in Domino, ſicut mons Sion (a): non commovebitur in æternum, qui habitat

2. In Jeruſalem.

Montes (b) in circuitu ejus, & Dominus in circuitu populi ſui, ex hoc nunc & uſque in ſæculum.

3. Quia non relinquet (c) Dominus virgam peccatorum ſuper ſortem juſtorum: ut non extendant juſti ad iniquitatem manus ſuas.

4. Benefac Domine bonis, & rectis corde.

5. De-

ceptum datum Iſraeli, ut nomen Domini laudibus celebrarent, vel ut in domum teſtimonii, ſeu fœderis convenirent. Spirituali ſenſu de aſcenſu mentis in Deum, ad confitendum nomini Domini, rectè intelligitur, uti & qui ſequitur verſiculus.

5. (e) Quod Apoſtolis Chriſto aſſidentibus ad judicandum convenit. Aug. *Qui ſunt ſedes? de quibus dictum eſt, Anima juſti ſedes ſapientiæ.* Alii de magno Synedrio id exponunt: *Domum*, Familiam David.

6. (f) Aug. *Interrogate: quoniam qui judicant, interrogant.* Hebr. *Poſtulate:* Rogate pro pace.

7. (g) Hieron. *In muris tuis*; vel in antemurali tuo. *In turribus*; In urbe ſecuritas, in privatis domibus rerum omnium copia poſtulatur.

8. (h) Idcirco fauſta apprecatur Jeruſalem, quòd in ea ſit domus Domini, eamque Iſraelitæ ſoli incolant, non Jebuſæi unà cum Iſraelitis permixti in ſparſis huc & illuc domibus: ſed ut initio dixit, *in idipſum*, unà ſunt congregati: quæ omnia Eccleſiæ ipſi facile aptantur.

PSALM CXXII. 2. (a) Ut ſervus ad vultum Domini conjicit oculos, quò mandata & nutus ejus obſervet. *Miſereatur*, Supplices erimus, donec miſereatur noſtri.

4. (b) Hic bonorum in hac vita ſtatus, hæc conditio: nam divites ad omnem contumeliam ſunt prompti. Aug. *Quando laudatur dives, quid dicitur? Multum dives eſt, nihil ei deeſt... Attende, ſi nihil deeſt; ſi nihil cupit, nihil ei deeſt; ſi autem adhuc cupit majora quàm quæ habet, ad hoc acceſſerunt divitiæ, ut egeſtas creſceret.* Ex Hebræo. *Tædio enim affecta eſt anima noſtra opprobrio abundantium, & deſpectu ſuperborum.*

1. & 3. (a) Hieron. Niſi Dominus fuiſſet in nobis: ſenſus eſt ſuſpenſus, ut in magna exultatione: *Fortè*, 70. ἄρα, utique. PSALM. CXLIX

5. (b) Hieron. *Torrens tranſiſſet ſuper animam noſtram.* Probabile videtur Bellarmino vocem, *ſuper*, non extitiſſe in Hebræo textu, quem habuerunt 70. torrens calamitatis intelligitur: torrens nos demerſiſſet: *Intolerabilem*, 70. *Carentem fundo*: Intraſſet aquam nulli penetrabilem.

6. (c) Hieron. *Qui non dedit nos in prædam dentibus eorum.* Hic Pſalmus Eccleſiæ in pace conſtitutæ convenit, uti & populo à captivitate liberato.

1. (a) Hieron. *Quaſi mons Sion immobilis in æternum habitabitur.* Jeruſalem illa eſt ipſa Eccleſia. PSALM. CXXIV.

2. (b) Ut Jeruſalem montibus, ita populus à Deo protegitur; *Ex hoc nunc*, Hebr. *Modo, & uſque in æternum.*

3. (c) Hieron. *Quia non requieſcet virga impietatis ſuper ſortem juſtorum.* ſuper terram ſanctam. Vox, *Dominus*, deeſt in Hebræo. Ne juſti calamitatibus fracti à lege Dei deſciſcant, non requieſcet virga impietatis, &c. Sed tamen boni interdum caſtigantur per impios, ne ſuperbiant. Virga etiam pro ſceptro interdum ponitur.

Digitized by Google

5. Declinantes autem in obligationes (d), adducet Dominus cum operantibus iniquitatem: pax ſuper Iſraël.

PSALMUS CXXV.

Argumentum eſt reditus Judæorum à captivitate Babylonica.

1. Canticum graduum.

IN convertendo (a) Dominus captivitatem Sion: facti ſumus ſicut conſolati:

2. Tunc repletum eſt gaudio os noſtrum: & lingua noſtra exultatione.

Tunc dicent inter gentes: Magnificavit Dominus facere cum eis.

3. Magnificavit (b) Dominus facere nobiſcum: facti ſumus lætantes.

4. Converte Domine captivitatem noſtram, ſicut torrens in Auſtro (c).

5. Qui ſeminant in lacrymis (d), in exultatione metent.

6. Euntes (e) ibant & flebant, mittentes ſemina ſua.

Venientes autem venient cum exultatione, portantes manipulos ſuos.

PSALMUS CXXVI.

Eo nomine inſcribitur, quòd ſit exhortatio prophetica ad populum è captivitate reducem, ut templum, ad formam templi Salomonis ædificet: aut certè illius auctor eſt Salomon.

1. Canticum graduum Salomonis.

NIſi Dominus (a) ædificaverit domum, in vanum laboraverunt qui ædificant eam.

Niſi Dominus cuſtodierit civitatem, fruſtrà vigilat qui cuſtodit eam.

2. Vanum eſt vobis ante lucem ſurgere: ſurgite (b) poſtquam ſederitis, qui manducatis panem doloris.

Cùm dederit dilectis ſuis ſomnum:

3. Ecce hæreditas Domini, filii: merces, fructus ventris.

4. Sicut ſagittæ in manu potentis; ita filii excuſſorum (c).

5. Beatus vir qui implevit deſiderium ſuum ex ipſis: non confundetur cùm loquetur inimicis ſuis in porta (d).

PSALMUS CXXVII.

Eſt exhortatio ad pietatem: ad utrumque Teſtamentum referri poteſt.

1. Canticum graduum.

BEati omnes, qui timent Dominum, qui ambulant in viis ejus.

2. Labores manuum tuarum (a) quia manducabis: beatus es, & benè tibi erit.

3. Uxor tua ſicut vitis abundans, in lateribus (b) domus tuæ.

Filii tui ſicut novellæ olivarum, in circuitu menſæ tuæ.

4. Ecce ſic benedicetur homo, qui timet Dominum.

5. Benedicat tibi Dominus ex Sion, & videas bona Jeruſalem omnibus diebus vitæ tuæ.

6. Et

5. (d) Hebr. *Ad pravitates ſuas*: In tortuoſas vias, quibus ſe implicant. Declinantes in obligationes ſunt hypocritæ, aut timidi, & inertes; quidam legunt *obliquationes*, vias obliquas, & à recto devias.

PSALM. CXXV. 1. (a) Cùm Deus ſolvit captivitatem Babylonicam: Hebr. *Cùm Deus redire fecit captivitatem Sion: Conſolati*, Hebr. *Quaſi ſomniantes*, præ admiratione tam inſperati boni: decretum Cyri viſum eſt nobis quaſi ſomnium.

3. (b) Magnas res fecit Deus, Hebraiſmus. Verbum finitum cum infinitivo junctum, quandoque loco adverbii ſumitur. Aug. *Videte fratres, ſi modo Sion non illud dicit inter gentes, per totum orbem terrarum, videte ſi non ad Eccleſiam curritur: in toto orbe terrarum pretium noſtrum accipitur, Amen reſpondetur, Redemptor venit, & bene cum illis fecit.*

4. (c) Tam celeriter, quam flante auſtro ſolvuntur nives. Hebr. *Sicut torrentem in meridie*: Tam ubertim, quam aqua in locis aridis, vel in regione auſtrali interdùm abundat. Liberationem noſtram perfice, ut turmatim redeant captivi.

5. (d) Hebr. *Qui ſeminaverunt cum lacrymis*: ſimilitudo ſumpta ab iis qui cum mœrore ſeminant, quando annona eſt cara, & vix ad tenuem victum ſuppetit triticum.

6. (e) Hier. *Qui ambulans ibat, & flebat portans ad ſeminandum ſementem, veniens veniet cum exultatione*: ſic captivi, qui ubertim flebant, dum abducebantur, nunc redeunt læti. Tempus hujus vitæ ſerendo deſtinatur; in altera vita meſſis futura eſt. *Prout quiſque ſeminaverit, ita & metet* Aug. *Quid ſeminabimus? Opera bona, opera miſericordiæ, ſemina noſtra ſunt. Quid ſeminas? Miſericordiam. Quid metis? Pacem. Nolite ad vos ſolos attendere, ſed attendite indigentes circa vos.*

1. (a) Aug. *Ipſe ædificat, ipſe monet, ipſe terret, ipſe intellectum aperit, ipſe ad fidem applicat ſenſum veſtrum; & tamen laboramus & nos tanquam operarii, ſed niſi Dominus cuſtodierit civitatem*. Aug. *Tanquam urbis paſtores ſumus, ſed ſub illo paſtore vobiſcum oves ſumus*. *Domus* nomine complectitur totum ordinem œconomicum, ut *civitatis* nomine ſtatum politicum, ſtatum vigilum nomine magiſtratus. PSALM. CXXVI.

2. (b) Vox *ſurgite*, deeſt in Hebræo. Hieron. *Poſtquam ſederitis qui manducatis panem dolorum, ſic dabit diligentibus ſe, ſomnum*. Etiamſi tranquilli ſederitis, tamen vos adjuvabit Deus, qui ſuis ſomnum, & quietem præſtat. Hebr. *Fruſtra mane ſurgitis, & valdè ſero decumbitis edentes panem laboris*, cum moleſtia parium: vanam ſolicitudinem, non laborem prohibet: *Cum dederit*. Promittit fore ut Deus poſt hos labores det quietem.

4. (c) Hieron. *Filii juventutis*, filii in juventute geniti, & robuſti; vel erunt filii vexatorum: quod ad litteram impletum eſſe in Apoſtolis docet Hilarius: nam ut ſagittæ in manu Dei totum orbem pervadentes infidelium pectora ſalutari vulnere transfixerunt. Aug. *Excuſſi ſunt quidam de manu Domini, tanquam ſagittæ, & ierunt longè, & totam terram impleverunt: unde pullulant Sancti.*

5. (d) In judicio: Calumnias, & vim non metuit.

PSALM. CXXVII. 2. (a) Sept. Interpr. *Fructuum tuorum*: vox Græca καρποὺς, utrumque ſignificat, & *volam manus*, & *fructum*. Si largus eſt ſementis proventus, ſi ipſe eo fruatur, benedictio Dei eſt, uti ſi uxorem habeat fœcundam & jucundos liberos.

3. (b) Hieron. *In penetralibus, ſicut novella olivarum*; ſicut olivæ propagines, ſic familiæ juſtorum læto liberorum proventu: *Menſa tua*. Hilarius: *Menſa Domini eſt ea qua cibum ſumimus, panis ſcilicet*

6. Et videas (c) filios filiorum tuorum, pacem ſuper Iſrael.

PSALMUS CXXVIII.

Hic Pſalmus ad patientiam in adverſis adhortatur ſimul, & conſolatur. Aug. Iſte Pſalmus, ſi verba numeres, brevis eſt; ſi ſententias appendas, magnus eſt.

1. Canticum graduum.

SÆpè expugnaverunt (a) me à juventute mea, dicat nunc Iſrael.

2. Sæpè expugnaverunt me à juventute mea: etenim non potuerunt (b) mihi.

3. Supra dorſum meum fabricaverunt (c) peccatores: prolongaverunt iniquitatem ſuam.

4. Dominus juſtus concidit cervices (d) peccatorum:

5. Confundantur & convertantur retrorſum omnes, qui oderunt Sion.

6. Fiant ſicut fœnum tectorum: quod priuſquam evellatur, exaruit:

7. De quo non implevit manum ſuam qui metit, & ſinum ſuum qui manipulos colligit:

8. Et non dixerunt qui præteribant: Benedictio (e) Domini ſuper vos: benediximus vobis in nomine Domini.

PSALMUS CXXIX.

Hic Pſalmus ſimul & pœnitentialis eſt, & gradualis; gradus per quos pœnitens aſcendere debet oſtendit: futuram redemptionem promittit.

1. Canticum graduum.

DE profundis (a) clamavi ad te, Domine:

2. Domine exaudi vocem meam.

Fiant aures tuæ intendentes, in vocem deprecationis meæ.

3. Si iniquitates obſervaveris (b) Domine: Domine, quis ſuſtinebit?

4. Quia apud te (c) propitiatio eſt: & propter legem tuam ſuſtinui te, Domine.

Suſtinuit anima mea in verbo ejus:

5. Speravit anima mea in Domino.

6. A cuſtodia matutina (d) uſque ad noctem: ſperet Iſrael in Domino.

7. Quia apud Dominum miſericordia: & copioſa apud eum redemptio (e).

8. Et ipſe redimet Iſrael, ex omnibus iniquitatibus ejus.

PSALMUS CXXX.

Gradum veræ humilitatis quo ad Deum aſcenditur, docet.

1. Canticum graduum David.

DOmine, non eſt exaltatum cor (a) meum: neque elati ſunt oculi mei.

Neque ambulavi in magnis, neque in mirabilibus ſuper me.

2. Si non humiliter (b) ſentiebam: ſed exaltavi animam meam.

Sicut ablactatus eſt ſuper matre ſua, ita retributio in anima mea.

3. Speret Iſrael in Domino, ex hoc nunc & uſque in ſæculum (c).

PSAL-

vivi: cujus hæc eſt virtus, ut ipſe vivens eos quoque qui accipiunt vivificet. Viti debili quæ ſine adminiculis ſe ſuſtentare non poteſt, uxorem, filios oleæ ſemper virenti comparat.

6. (c) Videbis Jeruſalem florere: id maximè optandum fidelibus, ut Eccleſia floreat.

PSALM. CXXVIII. 1. (a) Sept. Interpr. *Oppugnaverunt*: ex Hebr. *Coarctarunt*: *A juventute*, A ſervitute Ægyptiaca, quæ Jeremiæ 2. *adoleſcentia* nomine donatur. Sic Eccleſia opprimi non potuit, graves ab initio mundi hoſtes perpeſſa. *Victus enim qui ſæviebat, vicit qui ſufferebat*, inquit Aug.

2. (b) Non prævaluerunt, nec me dolere potuerunt; Aug. *Exercuerunt me, non oppreſſerunt.*

3. (c) Ita 70. Hebr. *Arantes araverunt*: *Prolongaverunt*. Hebr. *Sulcum ſuum*: 70. ſcoſum ipſum per Metaphoram exprimere voluerunt: diutiſſimè vexarunt. Hæc ad Chriſtum, Martyres, & Eccleſiam commodè transferuntur. Aratoribus hoſtes comparat, Eccleſiam Dei agro.

4. (d) Hieron. *Laqueos eorum*; vel funes, ſeu conſilia, & artes nocendi, funes illi abſciſſi ſunt: *Retrorſum*, jam longiùs progreſſi erant impii, ſed Dei manu ſunt retracti.

8. (e) Solita eſt apprecatio ad meſſores.

PSALM. CXXIX. 1. (a) Ex intimo cordis, vel ex ſumma calamitate quam patior; atque hic eſt primus pœnitentis gradus, propriam agnoſcere miſeriam, tum Deum deprecari, cùm propitiatio apud eum ſit; veniam deinde ſperare, & impetrare cum propoſito melioris vitæ; perſtare deinique in juſtitia, & expectare finem redemptionis noſtræ.

3. (b) Si iniquitates obſervas abſque miſericordia nemo ſalvus erit: atque hoc omnino eſt alienum à bonitate tua; Hebr. *Quis ſtabit?* Quis conſiſtet in conſpectu tuo?

4. (c) Sed apud te propitiatio eſt; Aug. *Et quæ eſt iſta propitiatio, niſi ſacrificium? & quod eſt iſtud ſacrificium, niſi quod pro nobis oblatum eſt? Sanguis innocens fuſus delevit omnia peccata nocentium.* Hebr. *Quia tecum eſt venia*, vel apud te eſt clementia. *Legem tuam*, qua ſtatuiſti miſereri; 70. *Propter nomen tuum*; Hier. *Cùm terribilis ſis*; variæ ſunt lectiones, vulgatam legunt Hilarius, Auguſtinus & alii. Ex Hieron. *Licet ſis terribilis, tamen parcis*: *Suſtinui*, Expectavi, ſperavi.

6. (d) Ab uno mane ad aliud; præ excubitoribus matutinis ad te vigilabo.

7. (e) Aug. *Noli dicere, ego non ſum dignus; propter peccata non es dignus, ſed multa apud eum redemptio.*

PSALM. CXXX. 1. (a) Vox, *meum*, addit propter inimicorum calumnias, ſeque à ſuperbiæ crimine immunem eſſe pronuntiat, ac ſe ita laudat, ut aliis ſit exemplo, & ita ab inimicorum calumniis coactus, ut ſe omnia à Deo accepiſſe fateatur.

2. (b) Jurandi formula: niſi ita ſit, fiat mihi hæc punitio; ut ſim ſicut puer ablactatus à matre, in mœrore, & triſtitia, expers omnis ſolatii; vel ex Bellarmino, conſolationis divinæ lac intelligit. Hebr. *Si non poſui, & ſilere feci animam meam, tanquam puer ablactatus apud matrem ſuam: ita ablactata eſt apud me anima mea.* Si non ita comparavi animam meam, ut ſimilis eſſet puero ablactato, & tam humilia coram Deo, quàm parvulus eſt ſubditus matri. *Retributio*, Hier. vertit ut diximus, *ita ablactata ad me anima mea*, quòd vox Hebraica, *Gamoul*, גמול, aut mutato puncto, *Gemoul*, גמול, ſignificet *ablactatum*, vel *retributionem*.

3. (c) Aug. *Quouſque veniamus ad æternitatem, Speremus in Dominum Deum.*

PSALMUS CXXXI.

Pſalmus eſt hiſtoricus & propheticus, ſive à Davide, qui templi ædificationem ardenter cupiebat, ſive ab eo ipſo, cùm in locum ſuum Arca eſt tranſlata L. 2. Paral. 6. ſeu à Salomone, cùm patris deſtinata implevit, is fuerit compoſitus; & in ſecunda templi dedicatione repetitus.

1. Canticum graduum.

MEmento Domine David, & omnis manſuetudinis ejus (a).

2. Sicut juravit (b) Domino, votum vovit Deo Jacob:

* 2. Reg. 7. 2. 3. * Si introiero in tabernaculum domus meæ, ſi aſcendero in lectum ſtrati mei:

4. Si dedero ſomnum oculis meis, & palpebris meis dormitationem,

5. Et requiem temporibus meis: donec inveniam locum Domino, tabernaculum (c) Deo Jacob.

6. Ecce audivimus eam in Ephrata (d): invenimus eam in campis ſilvæ.

7. Introibimus in tabernaculum ejus: adorabimus (e) in loco, ubi ſteterunt pedes ejus.

* 2. Par. 6. 41. 8. * Surge (f) Domine in requiem tuam, tu & arca ſanctificationis tuæ.

9. Sacerdotes tui induantur (g) juſtitiam: & ſancti tui exultent.

10. Propter David ſervum tuum, non avertas faciem Chriſti tui.

11. Juravit Dominus David veritatem, & non fruſtrabitur eam (h): * De fructu ventris tui ponam ſuper ſedem tuam. * 2. Reg. 7. 12. Luc. 1. 55. Act. 2. 30.

12. Si cuſtodierint filii tui teſtamentum (i) meum, & teſtimonia mea hæc, quæ docebo eos:

Et filii eorum uſque in ſæculum, ſedebunt ſuper ſedem tuam.

13. Quoniam elegit Dominus Sion, elegit eam in habitationem ſibi.

14. Hæc requies mea in ſæculum ſæculi: hìc habitabo, quoniam elegi eam.

15. Viduam (k) ejus benedicens benedicam: pauperes ejus ſaturabo panibus.

16. Sacerdotes ejus induam ſalutari (l): & ſancti ejus exultatione exultabunt.

17. * Illuc (m) producam cornu David: paravi lucernam Chriſto meo. * Mal. 3. 1. Luc. 1. 69.

18. Inimicos ejus induam confuſione: ſuper ipſum autem efflorebit ſanctificatio (n) mea.

PSALMUS CXXXII.

Pſalmus ille cantatus fuit in reditu è captivitate.

1. Canticum graduum David.

ECce quàm bonum, & quàm jucundum, habitare fratres in unum:

2. Sicut unguentum (a) in capite, quod deſcendit in barbam, barbam Aaron,

Quod deſcendit in oram veſtimenti ejus:

3. Sicut ros Hermon (b), qui deſcendit in montem Sion.

Quoniam illic mandavit Dominus benedictionem, & vitam uſque in ſæculum.

PSAL.

PSALM. CXXXI.

1. (a) Hebr. *Afflictionis*, anxietatis; laborum quos ſubiit, ut cultum tui nominis amplificaret.

2. (b) Hebr. *Qui juravit, & vovit potenti ipſius Jacob*; Qui potenter eripuiſti Jacob à periculis. Votum ſuum implevit David, cùm locum templi deſignavit, & ad ædificandum res neceſſarias comparavit. Aug. *Qui te hortatur, ut voveas, ipſe adjuvat, ut reddas.*

5. (c) *Tabernaculum* eſt *Eccleſia* ſecundùm hoc tempus: *domus* autem *cæleſtis Jeruſalem*, quò ibimus.

6. (d) In locis deſertis & montuſis. *Sylvæ*, In agro ſilveſtri, cùm Arca dimiſſa fuit à Philiſtinis, vel in Cariathjarim repoſita: quare dignior ei locus quærendus fuit. Vel locum ipſe deſignat, in quo templum erat conſtituendum, in ea ſcilicet urbis parte, quæ erat de Tribu Juda. Bethlehem quidem Ephrata quoque appellatur, ſed Arca ibi non fuit poſita.

7. (e) Hebr. *Incurvabimus nos ſcabello pedum ejus*; ſic Propheta *Arcam* vocat.

8. (f) Loquitur Salomon, ut patet ex L. 2. Paral. 6. *Sanctificationis*: Hebr. *Fortitudinis*, in qua ſanctificaris, aut potentiam tuam oſtendis.

9. (g) Induant veſtes ſacerdotales, quæ mentis puritatem deſignabant, vel ſanctiorem vitam.

11. (h) Hieron. *Nec avertetur ab ea*; Non retractabit.

12. (i) Vox Hebræa *Berith*, בְּרִית, etiam *pactum* ſignificat: utrumque deſignat, & *pactum*, quod eſt promiſſio cum operis conditione; & *teſtamentum*, cùm ſit firmatum morte teſtatoris.

15. (k) Hieron. *Venationem*, ſeu *victum*, & *annonam*, ut vox Hebræa *Tſaid*, צַיִד, utrumque ſignificat: 70. verterunt θήραν, *venationem*, ſed vulgatus interpres legit χήραν, *viduam*.

16. (l) Pietate ſalutari; Hebr. ſalute: Servabo, & protegam.

17. (m) In Sion, & in Jeruſalem; Hebr. *Oriri faciam*; ſeu *paravi*; clarere, aut propagare faciam. Sobolem illuſtrem, & regnantem parabo: *Cornu David*, vocat potentiam, quæ præter hominum ſpem creſcet ex parvis initiis: *lucernam* iſtam ipſi Hebræi intelligunt de Meſſia, qui totum orbem lumine illuſtravit: vel *paravi Chriſto lucernam*, Joannem Baptiſtam.

18. (n) Hieron. *Diadema ejus*, regnum majeſtatis ejus. Itaque juramenti veritas ad thronum Chriſti æternum, ut ſanctificatio ad Eccleſiam; vel ex Hebræo *diadema* ad Chriſtum Dominum ſpectat, cui data eſt omnis poteſtas in cœlo & in terra.

PSALM. CXXXII.

2. (a) Addit Hebræus textus *optimum*, ad ungendos pontifices inſtitutum à Deo Exod. 30. Non de ora veſtimenti inferiori, ſed de ſuperiori, & barbæ proxima intelligitur: in hanc enim iſtud unguentum defluebat. Illa fratrum concordia ſuavior eſt unguento illo fragrantiſſimo, quo ungebantur ſummi ſacerdotes.

3. (b) Fratrum concordiam ſimilitudine unguenti ſuaviſſimi, & roris explicat: nam ros deſcendens in montes, eos fœcundos facit. Meminit duorum montium, *Hermon* ultra Jordanem poſiti, & *Sion*. Unde ita ſupplendum videtur, ſicut ros Hermon, & ſicut ros qui deſcendit in montem Sion, ita & fratrum conſenſio, qua nec unguentum, quo perfuſus eſt Aaron, nec ros in montes defluus eſt jucundior. *Illic*, ubi fratres vivunt ſimul & concorditer, *& vitam uſque in ſæculum*, diuturnam.

PSALMUS CXXXIII.

Ultimus eſt inter graduales, atque ad eos videtur pertinere, qui extructo templo, in eo habitabant.

1. Canticum graduum.

Ecce nunc benedicite Dominum, omnes ſervi Domini:
Qui ſtatis (a) in domo Domini, in atriis domus Dei noſtri.

2. In noctibus extollite manus veſtras in ſancta (b), & benedicite Dominum.

3. Benedicat te Dominus ex Sion, qui fecit cœlum & terram.

PSALMUS CXXXIV.

Adhortatur ad laudes Dei, & eos maximè qui Deo ſunt dicati, qui ſtant in atriis templi, vel Eccleſiæ.

1. Alleluja.

Laudate nomen Domini, laudate ſervi Dominum.

2. Qui ſtatis in domo Domini, in atriis domus Dei noſtri.

3. Laudate Dominum, quia bonus Dominus: pſallite nomini ejus, quoniam ſuave (a).

4. Quoniam Jacob elegit ſibi Dominus, Iſrael in poſſeſſionem ſibi.

5. Quia ego cognovi quòd magnus eſt Dominus, & Deus noſter præ omnibus diis.

6. Omnia quæcumque voluit, Dominus fecit in cœlo, & in terra, in mari, & in omnibus abyſſis.

* Jerem.10. 13. 7. * Educens nubes ab extremo terræ (b): fulgura in pluviam fecit.
Qui producit ventos de theſauris ſuis:

* Exod.12. 29. 8. * Qui percuſſit primogenita Ægypti ab homine uſque ad pecus.

9. Et miſit ſigna & prodigia in medio tui Ægypte: in Pharaonem, & in omnes ſervos ejus.

* Joſ. 12. c.7. 10. * Qui percuſſit gentes multas: & occidit reges fortes,

11. * Sehon regem Amorrhæorum, & Og regem Baſan, & omnia regna Chanaan. * Num.21. 24. 35.

12. Et dedit terram eorum hæreditatem, hæreditatem Iſrael populo ſuo.

13. Domine nomen tuum in æternum: Domine memoriale tuum in generationem & generationem.

14. Quia judicabit (c) Dominus populum ſuum: & in ſervis ſuis deprecabitur.

15. Simulacra Gentium argentum & aurum, opera manuum hominum. * Sup.113. 4.

16. * Os habent, & non loquentur: oculos habent, & non videbunt. * Sap. 15. 15.

17. Aures habent, & non audient: neque enim eſt ſpiritus in ore ipſorum.

18. Similes illis fiant qui faciunt ea: & omnes qui confidunt in eis.

19. Domus Iſrael benedicite Domino: domus Aaron benedicite Domino.

20. Domus Levi benedicite Domino: qui timetis Dominum, benedicite Domino.

21. Benedictus Dominus ex Sion, qui habitat in Jeruſalem.

PSALMUS CXXXV.

Idem eſt argumentum quod præcedentis. Davidi quidem tribuitur, ſed cantatus fuit regnante Salomone L. 2. Paral. 8. & in ſecundo templo 1. Eſdræ 2. uti & poſt inſignem victoriam Machabæorum.

1. Alleluja.

Confitemini (a) Domino, quoniam bonus: quoniam in æternum miſericordia ejus.

2. Confitemini Deo deorum (b): quoniam in æternum miſericordia ejus.

3. Confitemini Domino dominorum: quoniam in æternum miſericordia ejus.

4. Qui facit mirabilia (c) magna ſolus: quoniam in æternum miſericordia ejus.

5. * Qui fecit cœlos in intellectu: quoniam in æternum miſericordia ejus. * Gen.1.1.

6. Qui

PSALM. CXXXIII. 1. (a) Vos qui in templo per noctes excubias agitis, extollite manus veſtras ad Deum.

2. (b) Ad Sanctuarium: Sacerdotes & Levitas alloquitur.

PSALM. CXXXIV. 3. (a) Res eſt admodum ſuavis laudare nomen Domini: rationes affert cur ſit laudandus: quia bonus eſt, & omnipotens, ac varia potentiæ divinæ affert argumenta.

7. (b) Ab omni parte horizontis: Hebr. *Qui aſcendere facit nubes ab extremo terræ: In pluviam*, Hebr. *Cum pluvia*, ſeu pluviæ, aut nimbis permiſta fecit.

14. (c) Futurum pro præterito; judicium fecit populo ſuo: vel potiùs in futuro, oſtendet ſe eſſe populi ſui rectorem, & cuſtodem. *Deprecabitur*, paſſive; exorabitur. Hieron. *Et in ſervos ſuos erit placabilis*; Hebr. *Pœnitentia ducetur*, iraſci deſinet.

PSALM. CXXXV. 1. (a) Laus ea quæ confeſſio dicitur, uni Deo in Scripturis tribuitur.

2. (b) Auguſt. negat in Scripturis *Angelos* uſquam vocari *Deos*; *ſi ergo*, inquit, *nuſquam in eloquiis divinis reperitur ſanctos* Angelos *appellatos* Deos, *ea mihi cauſa potiſſimùm occurrit, ne in iſto nomine homines ad nos ædificarentur, ut miniſterium, vel ſervitium religionis, quæ* Græcè Liturgia, *vel latria dicitur, ſanctis Angelis exhiberent*.

4. (c) Jam incipit enarrare opera Dei mirabilia, quibus omnibus ſubjicit miſericordiam, quòd nihil agat Deus ex neceſſitate, ſed ſemper intervenit ejus miſericordia: ubique intelligi oportere, *confitemini*, obſervat Auguſtinus.

6. Qui firmavit (d) terram ſuper aquas: quoniam in æternum miſericordia ejus.

7. Qui ſecit luminaria magna: quoniam in æternum miſericordia ejus.

8. Solem in poteſtatem diei: quoniam in æternum miſericordia ejus.

9. Lunam & ſtellas in poteſtatem noctis: quoniam in æternum miſericordia ejus.

* Exod. 12. 29. 10. * Qui percuſſit Ægyptum cum primogenitis eorum: quoniam in æternum miſericordia ejus.

* Exod. 13. 17. 11. * Qui eduxit Iſrael de medio eorum: quoniam in æternum miſericordia ejus.

12. In manu potenti, & brachio excelſo: quoniam in æternum miſericordia ejus.

13. Qui diviſit mare rubrum in diviſiones: quoniam in æternum miſericordia ejus.

14. Et eduxit Iſrael per medium ejus: quoniam in æternum miſericordia ejus.

* Exod. 14. 28. 15. * Et excuſſit Pharaonem, & virtutem ejus in mari rubro: quoniam in æternum miſericordia ejus.

16. Qui traduxit populum ſuum per deſertum: quoniam in æternum miſericordia ejus.

17. Qui percuſſit reges magnos: quoniam in æternum miſericordia ejus.

* Num. 21. 24. 18. * Et occidit reges fortes: quoniam in æternum miſericordia ejus.

19. Sehon regem Amorrhæorum: quoniam in æternum miſericordia ejus.

* Num. 21. 33. 20. * Et Og regem Baſan: quoniam in æternum miſericordia ejus.

* Joſ. 13. 7. 21. * Et dedit terram eorum hæreditatem: quoniam in æternum miſericordia ejus.

22. Hæreditatem Iſrael ſervo ſuo: quoniam in æternum miſericordia ejus.

23. Quia in humilitate noſtra memor fuit noſtri: quoniam in æternum miſericordia ejus.

24. Et redemit nos ab inimicis noſtris: quoniam in æternum miſericordia ejus.

25. Qui dat eſcam omni (e) carni: quoniam in æternum miſericordia ejus.

26. Confitemini Deo cœli: quoniam in æternum miſericordia ejus.

Confitemini domino dominorum: quoniam in æternum miſericordia ejus.

PSALMUS CXXXVI.

Pleriſque non à Davide compoſitus videtur, ſed à Jeremia qui miſſus fuerat ad captivos. Alii à Davide eum conſcriptum putant, captivitatem Babylonicam prævidente: nec deſunt qui ſuſpicentur Jeremiam illum, cujus hic fit mentio, fuiſſe cantorem Davidis temporibus.

Pſalmus David, Jeremiæ.

1. SUper flumina Babylonis (a), illic ſedimus & flevimus, cùm recordaremur Sion:

2. In ſalicibus, in medio ejus (b), ſuſpendimus organa noſtra.

3. Quia illic interrogaverunt nos, qui captivos duxerunt nos, verba cantionum (c):

Et qui abduxerunt nos: Hymnum cantate nobis de canticis Sion.

4. Quomodo cantabimus canticum Domini in terra aliena?

5. Si oblitus fuero tui Jeruſalem, oblivioni detur (d) dextera mea.

6. Adhæreat lingua mea faucibus meis, ſi non meminero tui:

Si non propoſuero (e) Jeruſalem in principio lætitiæ meæ.

7. Memor eſto Domine filiorum Edom (f), in die Jeruſalem:

Qui dicunt: Exinanite, exinanite uſque ad fundamentum in ea.

8. Filia Babylonis (g) miſera: beatus qui retribuet tibi retributionem tuam, quam retribuiſti nobis.

9. Beatus, qui tenebit, & allidet parvulos tuos ad petram (h).

PSAL-

6. (d) Hebr. *Extendit*, aut expandit, depreſſit maris fundum, ut mare littoribus ſuis continere poſſet.

25. (e) Aug. *Hoc eſt, omni hominum generi, non tantùm Iſraelitarum, ſed & gentium, de qua eſca dicitur, Caro mea eſt eſca.*

PSALM. CXXXVI. 1. (a) Populus in captivitate gemens, & Chriſtiani in hoc ſæculo, ſuam utique Jeruſalem deſiderant: nam ex Aug. flumina Babylonis ſunt omnia, quæ hic amantur, & tranſeunt. Babylon interdum totum imperium Babylonicum ſignificat.

2. (b) Babylonis, quam alluit Euphrates.

3. (c) Ut cantaremus cantica: tum reſpondimus; Quomodo cantabimus?

5. (d) Hebr. *Obſtupeſcat dextera mea*, ne pulſet citharam.

6. (e) Si canticum laudis ullam canam, niſi ob reſtitutam Jeruſalem: *Mea*, Hebr. *Si non propoſuero Jeruſalem omni lætitia mea.*

7. (f) Idumæorum, quorum odium in Judæos plurimùm exarſit: *In die Jeruſalem*, Cùm recordaberis Jeruſalem; vel *Memor eſto*, qualiter ſe geſſerint in vaſtatione Jeruſalem, cùm immemores humanitatis concitarunt Babylonios adversùs Jeruſalem.

8. (g) Hier. Vaſtata, ſeu vaſtanda. *Beatus qui retribuet*, Reddet tibi malum pro malis quibus nos affeciſti.

9. (h) Qui implebit vaticinium Iſaiæ c. 13. *Infantes eorum allidentur in oculis eorum.* Senſu morali parvuli ſunt primi ad peccandum impetus, qui ad petram, nempe ad Chriſtum allidi debent. Aug. *Quando naſcitur cupiditas, antequam robur faciat adverſum te mala conſuetudo; cum parvula eſt, elide ad petram; petra autem erat Chriſtus.*

PSALMUS CXXXVII.

Eſt Pſalmus Euchariſticus.

1. Ipſi David.

CONfitebor tibi Domine in toto corde meo : quoniam audiſti verba oris mei.

In conſpectu angelorum (a) pſallam tibi:

2. Adorabo ad templum ſanctum tuum, & confitebor nomini tuo.

Super miſericordia (b) tua, & veritate tua: quoniam magnificaſti ſuper omne, nomen ſanctum tuum.

3. In quacumque die invocavero te, exaudi me : multiplicabis (c) in anima mea virtutem.

4. Confiteantur tibi Domine omnes reges terræ : quia audierunt (d) omnia verba oris tui.

5. Et cantent in viis (e) Domini: quoniam magna eſt gloria Domini.

6. Quoniam excelſus Dominus, & humilia (f) reſpicit: & alta à longè cognoſcit.

7. Si ambulavero in medio tribulationis, vivificabis me: & ſuper iram inimicorum meorum extendiſti manum tuam, & ſalvum me fecit dextera tua.

8. Dominus retribuet (g) pro me: Domine miſericordia tua in ſæculum: opera manuum tuarum ne deſpicias.

PSALMUS CXXXVIII.

Moralis eſt, atque homines admonet Deum ſcientia ſua cuncta vel occultiſſima penetrare, eumque ut judicem opera noſtra in omni æquitate remunerare, aut punire.

1. In finem, Pſalmus David.

DOmine (a) probaſti me, & cognoviſti me:

2. Tu cognoviſti ſeſſionem meam (b), & reſurrectionem meam.

3. Intellexiſti cogitationes meas de longè (c) : ſemitam meam, & funiculum meum inveſtigaſti.

4. Et omnes vias meas prævidiſti: quia non eſt ſermo (d) in lingua mea.

5. Ecce Domine (e) tu cognoviſti omnia, noviſſima & antiqua: tu formaſti me, & poſuiſti ſuper me manum tuam.

6. Mirabilis facta eſt ſcientia tua (f) ex me : confortata eſt, & non potero ad eam.

7. Quò ibo à ſpiritu tuo? & quò à facie tua fugiam?

8. * Si aſcendero in cœlum, tu illic es: ſi deſcendero in infernum (g) ades: * Amos 9. 2.

9. Si ſumpſero pennas meas diluculò (h), & habitavero in extremis maris:

10. Etenim illuc manus tua deducet me: & tenebit me dextera tua.

11. Et

PSALM. CXXXVII. 1. (a) Hebr. *Elohim*, אלהים, unde quidam vertunt, *Coram poteſtatibus* : ſed 70. propriæ linguæ non ignari verterunt, *Coram Angelis*; uti & Pſalm. 8. 6. Puram, & ſinceram David intelligunt laudem, & gratiarum actionem; ita ut non exteriori hominum teſtimonio contentus, Angelos ipſos qui adſtant orantibus, teſtes habeat ſuæ laudis.

2. (b) Aug. *Miſericordia peccatorem reſpexiſti, veritate promiſſionem reddidiſti* : *Nomen ſanctum tuum*, Hebr. *Quantam magnificaſti ſuper omnia nomen tuum*.

3. (c) Hieron. *Dilatabis animæ meæ fortitudinem*; Robur augebis & charitatem: quod cùm à Deo poſtulatur, ut par eſt, ipſe nos exaudit.

4. (d) Viderunt promiſſa tua impleta. *Reges terræ*, Victi, aut victoriæ fama permoti. Nam ſatis eſt probabile hunc Pſalmum confecto bello Syriaco fuiſſe compoſitum.

5. (e) Quæ ducunt ad templum; vel cantent vias Domini.

6. (f) Deus humiles reſpicit, alta à longè cognoſcit; longè infrà ſe videt, nec probat : Dei providentiam commendat, quam nulla impedire poteſt diſtantia.

8. (g) Vel reſpondebit pro me; Hebr. *Perficiet*, & ad exitum perducet; alii vertunt, reſpondet, faciet, ut mihi benè ſit.

PSALM. CXXXVIII. 1. (a) Nihil eſt in me tam occultum quod te fugiat.

2. (b) Ex Theodor. per ſeſſionem quies, per reſurrectionem actio deſignatur; nulla vitæ meæ actio te fugit; otia mea, & negotia tu noſti.

3. (c) Priuſquam cogitarem : *Funiculum*, Hebr. *Rivchi*, רבעי *Cubatum meum*. Exiſtimant Genebrardus & Grotius 70. vertiſſe κοίτην, cubile, cujus loco Librarii ſcripſerunt σχοῖνον, *Funiculum*. Vel noſti quam quiſque hæreditatem ſis habituras; hoc enim nomine Scriptura hæreditatem deſignare videtur; vel denique rectitudinem operum meorum noſti, vitæ ſeriem & finem. Hebr. *Semitam & accubatum meum cingis*, noſti gradientem & accubantem, vigilantem & quieſcentem, ſemper mihi ades.

4. (d) Ellipſis : quem non antè cognoveris; antequam loquar id noſti. Hebr. *Quia necdum eſt ſermo in lingua mea*; Ecce Domine noſti totum ipſum, antequam loquar, noſti quid dicturus ſum.

5. (e) Hebr. *Retrorſum & ante formaſti me; à fronte, & à tergo*, omni ex parte: Poſuiſti ſuper me manum tuam, ut crearet, conſervares, & tua providentia regeres.

6. (f) Hieron. *Super me* : Non potero ad eam accedere. Major eſt ſcientia tua, quam ut poſſim eam animo conſequi. Quod fuſiùs poſteà explicat per varias interrogationes : *Confortata*, Hebr. *Excelſa eſt ſcientia tua*, qua me formaſti, captum meum ſuperat, hanc admiror. Auguſt. *Non potero ad illam ex me* : *cùm ergo potero, non potero, niſi ex te*.

8. (g) Hebr. *Si ſternam in ſepulchro*; Neque furſum, neque deorſum quicquam te fugit.

9. (h) Hebr. *Si aſſumam alas Auroræ*; Si in momento excurram ab Oriente & Occidente tam celeriter, quàm radii ſolis.

11. Et dixi (i): Forſitan tenebræ conculcabunt me: & nox illuminatio mea in deliciis meis.

12. Quia tenebræ non obſcurabuntur à te (k), & nox ſicut dies illuminabitur: ſicut tenebræ ejus, ita & lumen ejus.

13. Quia tu poſſediſti renes meos (l): ſuſcepiſti me de utero matris meæ.

14. Confitebor tibi, quia terribiliter magnificatus es (m): mirabilia opera tua, & anima mea cognoſcit nimis.

15. Non eſt occultatum (n) os meum à te, quod feciſti in occulto: & ſubſtantia mea in inferioribus terræ.

16. Imperfectum (o) meum viderunt oculi tui, & in libro tuo omnes ſcribentur: dies formabuntur, & nemo in eis.

17. Mihi autem nimis honorificati ſunt (p) amici tui Deus: nimis confortatus eſt principatus eorum.

18. Dinumerabo eos (q), & ſuper arenam multiplicabuntur: exurrexi, & adhuc ſum tecum.

19. Si occideris Deus peccatores: viri ſanguinum declinate à me:

20. Quia dicitis (r) in cogitatione: Accipient in vanitate civitates tuas.

21. Nonne qui oderunt te Domine, oderam: & ſuper inimicos tuos tabeſcebam?

22. Perfecto (ſ) odio oderam illos: & inimici facti ſunt mihi.

23. Proba me Deus (t), & ſcito cor meum: interroga me, & cognoſce ſemitas meas.

24. Et vide, ſi via iniquitatis in me eſt: & deduc me in via æterna.

PSALMUS CXXXIX.

Pſalmus eſt deprecatorius adverſus perſecutores Davidis, aut Eccleſiæ.

1. In finem, Pſalmus David.

2. ERipe me Domine ab homine malo: à viro iniquo eripe me.

3. Qui cogitaverunt iniquitates in corde: tota die conſtituebant (a) prælia.

4. * Acuerunt linguas ſuas ſicut ſerpentis: venenum aſpidum ſub labiis eorum. *Sup.5.11. Rom.3.13.

5. Cuſtodi me Domine, de manu peccatoris: & ab hominibus iniquis eripe me.

Qui cogitaverunt ſupplantare greſſus meos:

6. Abſconderunt ſuperbi (b) laqueum mihi:

Et funes extenderunt in laqueum: juxta iter ſcandalum poſuerunt mihi.

7. Dixi Domino: Deus meus es tu: exaudi Domine vocem deprecationis meæ.

8. Domine, Domine virtus ſalutis meæ: obumbraſti (c) ſuper caput meum in die belli.

9. Ne tradas (d) me Domine à deſiderio meo peccatori: cogitaverunt contra me, ne derelinquas me, ne fortè exaltentur.

10. Caput (e) circuitus eorum: labor labiorum ipſorum operiet eos.

11. Ca-

11. (i) Hieron. *Si dixero, forſitan tenebræ conculcabunt me*; operient me: *Illuminatio*, Hebr. *Et etiam nox lucebit propter me*, circùm me.

12. (k) Objectioni v. 11. factæ occurrit, & reſpondet nullas eſſe tenebras, quæ impediant quominùs Deus cuncta intueatur. Nam in nocte ipſa ſic videt, ut in meridie; nox quaſi dies lucet.

13. (l) Auguſt. *Non ſolum cogitationes, ſed etiam delectationes: Suſcepiſti*, Hieron. *Orſus es me in utero*.

14. (m) Magnus & terribilis apparuiſti in hominis ſtructura, miro quodam modo ſum formatus; *Cognoſcit*, Operum tuorum magnitudinem, vim opificis ſupremam agnoſcit.

15. (n) Nullum ex oſſibus meis te latet: *Subſtantia*, Hebr. *Contextus fui*; velut acu pictus ſum: mirabilem partium diſtinctionem comparat operi phrygio.

16. (o) Hieron. *Informem adhuc me*, fœtum rudem in utero: *Scribentur*, Partes omnes corporis mei tam perfectè noveras in ulcimis, ac ſi in libro deſcriptas habeſes: *Formabuntur*, Hieron. *Formata ſunt*: Partes illæ in dies formabantur; *at ne una quidem earum jam erat*; ſed eas omnes formaſti, cùm non eſſent, non impoſitas compoſuiſti. Ad litteram, humana corpora in dies ſic formantur, ut nihil in iis deſit: ex Hebræo, perfectus homo erit in ſpecie ſua, ſi minùs in individuo. Alii legunt, *die formabuntur*: imperfecta illa progreſſu temporis ad perfectum ſtatum perducentur, nulla pars deerit.

17. (p) Hæc Eccleſiæ optimè conveniunt. Valde honorati ſunt Apoſtoli Chriſti, & eorum diſcipuli, ac multiplicati ſuper arenam maris, quæ eſt hyperbole: Hebr. *Quam pretioſa ſunt cogitationes tuæ*; quam numeroſæ eorum ſummæ, ſeu computationes.

18. (q) Si numerem. *Tecum*, Hieron. *Evigilavi, & adhuc ſum tecum*: Stabo ad conſiderandum, nec comprehendam. Poſtquam me diu & multùm exercui in illa meditatione, tandem eſt admiratio; quantumvis contemplando aſſurgam, in eodem ignorationis ſtatu coram te permaneo. Hæc ad Chriſtum refert Eccleſia, in Miſſa de reſurrectione.

20. (r) Hieron. *Qui contradicunt tibi, ſcelerate elevati ſunt*. Sic ſpiritus ſuperbiæ converſioni fidelium adverſatur, atque urbes, & domos unde expulſus eſt, tentat expugnare: ſed & fruſtrà Eccleſiam ipſam oppugnat, tametſi plures ejus filios in fraudem illicit.

22. (ſ) Aug. *Hoc eſt, perfecto odio odiſſe, ut nec propter vitia homines oderis, nec vitia propter homines diligas*.

23. (t) Jam uſque probaverat, aut potiùs illi oſtenderat, an iter pietatis inſiſteret; ſed ea probatione ſæpiùs repetita opus erat.

PSALM. CXXXIX.

3. (a) Nihil niſi rixas & bella cogitabant.

6. (b) Hieron. Funibus extenderunt rete: *Juxta ſemitam*, propè ſemitam mandatorum Dei, ut ab ea deflectamus.

8. (c) Quaſi protento brachio me teges clypeo tuo, qui eſt firma in Deum ſpes & fides, quæ ſalutem à ſola Dei virtute expectant. Hebr. *Qui operis caput meum in die armorum*: Tu mihi es inſtar galeæ.

9. (d) Ne ſinas me tradi à deſiderio meo peccatori, ne concupiſcentia me pertrahat in malum; vel præter ſpem meam & deſiderium ne tradas me peccatori: Hebr. *Ne des, Domine, deſideria impio*. Diſturba conſilia eorum, alioqui ſuperbient. Deſiderium eorum eò tendit, ut me perdant: ſed ne derelinquas me, ne forte exaltentur, ne ſuperbiant, & prævaleant contra me.

10. (e) Caput circumvenientium me, ſeu Achitophel,

Digitized by Google

11. Cadent ſuper eos carbones (f ,) in ignem dejicies eos : in miſeriis non ſubſiſtent.

12. Vir linguoſus non dirigetur (g) in terra : virum injuſtum mala capient in interitu.

13. Cognovi quia faciet Dominus judicium inopis, & vindictam pauperum.

14. Verumtamen juſti confitebuntur (h) nomini tuo : & habitabunt recti cum vultu tuo.

PSALMUS CXL.

Idem ferè argumentum quod ſuperioris, eſtque Pſalmus deprecatorius.

1. Pſalmus David.

DOmine, clamavi ad te (a), exaudi me : intende voci meæ, cùm clamavero ad te.

2. Dirigatur (b) oratio mea ſicut incenſum in conſpectu tuo : elevatio manuum mearum ſacrificium veſpertinum.

3. Pone Domine cuſtodiam (c) ori meo : & oſtium circumſtantiæ labiis meis.

4. Non declines (d) cor meum in verba malitiæ, ad excuſandas excuſationes in peccatis.

Cum hominibus operantibus iniquitatem, & non communicabo cum electis eorum.

5. Corripiet (e) me juſtus in miſericordia, & increpabit me : oleum autem peccatoris non impinguet caput meum.

Quoniam adhuc & oratio mea in beneplacitis eorum :

6. Abſorpti ſunt (f) juncti petræ judices eorum.

Audient verba mea quoniam potuerunt :

7. Sicut craſſitudo terræ erupta eſt ſuper terram (g).

Diſſipata ſunt oſſa noſtra ſecùs infernum :

8. Quia ad te Domine, Domine oculi mei : in te ſperavi, non auferas animam meam.

9. Cuſtodi me à laqueo, quem ſtatuerunt mihi : & à ſcandalis operantium iniquitatem.

10. Cadent in retiaculo ejus (h) peccatores : ſingulariter ſum ego, donec tranſeam.

PSALMUS CXLI.

In tot anguſtiis conſtitutus ad Deum ſe recipit, & orat ut liberetur à periculo. Hic Pſalmus, teſte Chryſoſtomo, in Eccleſia Orientali quotidie cantabatur ad Veſperam, ut ſordes ex variis occupationibus contracta hac oratione eluerentur.

1. Intellectus David,

Cùm eſſet in ſpelunca, oratio.
(1. *Reg.* 24.)

2. VOce mea ad Dominum clamavi (a) : voce mea ad Dominum Sup. 76. 2.
deprecatus ſum :

3. Effundo in conſpectu ejus orationem meam, & tribulationem meam ante ipſum pronuntio (b).

4. In

ſeo quivis ſit alius : *Labiorum*, Exquiſita eorum conſilia operient eos, ſeu involvent eos. Alii vertuat, *Venenum circumvenientium me operiet eos*. In ipſos recident calumniæ, quibus exitium mihi ſtruuor. Nam vox Hebræa, *Roſch*, ראש, quæ hic *caput*, alibi *amaritudinem*, aut *venenum* ſignificat, ut in Pſalmo 68. vel demum, inſidiæ quibus impii per diſtortas vias circumveniunt me, eos oppriment.

11. (f) Æterna impiorum ſupplicia indicantur : *Non ſubſiſtent*, Suſtinere illa non poterunt, ferre tamen cogentur. Hebr. *Ne reſurgant*, ne emergant : è quibus emergere non poſſint. Jam in hac vita impii his carbonibus tribulationum ſunt obnoxii, quibus non purgantur ut juſti, ſed conſumantur.

12. (g) Hebr. *Non firmabitur*, non proſperabitur.

14. (h) Antithaſis juſtorum, & impiorum; illi laudabunt nomen Domini : *Cum vultu tuo*, Hebr. *Habitabunt juſti cum vultu tuo* : In conſpectu tuo vivent perpetuò, vel Deus eorum curam ſuſcipiet.

PSALM. CXL. 1. (a) Hilar. *Fides ad eum, non vocis clamor*.

2. (b) Ut ad Deum rectà tendat, ſitque velut incenſi ſacrificium, cùm veſpere offertur.

3. (c) Nam tanta eſt linguæ volubilitas, ut ſolo Dei timore & amore retineri poſſit : cùm autem è corde naſcantur verba, mox ſubjicit.

4. (d) Ne ſinas cor meum deflectere : *Ad excuſandas* : Hebr. *Admittens pravas actiones*, vel ad patranda mala opera.

5. (e) Aug. *Falſa laus adulatio eſt, emendari ſe vult miſericorditer potius, quam laudari fallaciter* : *In beneplacitis*, pro *In beneplacita*, ſtabo & orabo adverſus eorum iniquitates : vel oratio mea perſeverat adverſus eorum malitiam.

6. (f) Hebr. *Dejiciantur in locis petroſis* : Ego quidem divino præſidio ſui tanquam petra duriſſima, ad quam principes eorum alliſi ſunt, & fracti : peribunt judices, à quibus promiſcuum vulgus deceptum eſt : *Quoniam potuerunt*, Hebr. *Quoniam dulcia facta ſunt* : vel ad eorum aures pervenerunt, atque ut glebæ terræ pinguis, hac illac ſunt diſperſæ.

7. (g) Hieron. *Sicut agricola cùm ſcindit terram, ſic diſſipata ſunt oſſa noſtra in ore inferni* : ut gleba exſiccata aratri vomere invertitur, & ſcinditur, ſic oſſa noſtra ſunt diſſipata, ita ut morti eſſem proximus.

10. (h) *Suo*, eſt ſingularis numerus pro plurali : *Singulariter*, Hieron. *Unus ego donec tranſeam* : Secretus ab impiis, eorum ruina non involvar. Nullum mihi cum iis eſt commercium, donec ulterius pergam, aut moriar, juxta Chryſoſt.

2. (a) Aug. *Homo ergo interior, in quo cœpit Chriſtus habitare per fidem, voce ſua, non ſtrepitu labiorum, ſed in affectu cordis clamet ad Dominum*. PSALM. CXLI.

3. (b) Hieron. *Annuntiabo* : Exponam preces ad Deum, fundam non frigidam orationem, ſed ardentem, Aug. *In perſecutione poſitus loquitur*.

4. In deficiendo (c) ex me ſpiritum meum, & tu cognoviſti ſemitas meas.

In via hac, qua ambulabam, abſconderunt laqueum mihi.

5. Conſiderabam (d) ad dexteram, & videbam: & non erat qui cognoſceret me.

Periit fuga à me, & non eſt qui requirat animam meam.

6. Clamavi ad te Domine, dixi: Tu es ſpes mea, portio mea in terra viventium.

7. Intende ad deprecationem meam: quia humiliatus ſum nimis.

Libera me à perſequentibus me: quia confortati ſunt ſuper me.

8. Educ (e) de cuſtodia animam meam ad confitendum nomini tuo: me expectant juſti, donec retribuas mihi.

PSALMUS CXLII.

Pſalmus eſt deprecatorius, qui inter pœnitentiales numeratur, atque homini convenit, qui pœnitentia ductus divinum implorat auxilium.

Pſalmus David,

1. Quando perſequebatur eum Abſalom filius ejus. (2. *Reg.* 17.)

DOmine exaudi orationem meam: auribus percipe obſecrationem meam in veritate tua: exaudi me in tua juſtitia (a).

2. Et non intres in judicium (b) cum ſervo tuo: quia non juſtificabitur in conſpectu tuo omnis vivens.

3. Quia perſecutus eſt inimicus animam meam: humiliavit in terra vitam meam.

Collocavit me in obſcuris (c) ſicut mortuos ſæculi:

4. Et anxiatus eſt ſuper me ſpiritus meus, in me turbatum eſt cor meum.

5. Memor fui dierum antiquorum, meditatus ſum in omnibus operibus tuis: in factis manuum tuarum meditabar.

6. Expandi manus meas ad te: anima mea ſicut terra ſine aqua tibi.

7. Velociter exaudi me Domine (d): defecit ſpiritus meus.

Non avertas faciem tuam à me: & ſimilis ero deſcendentibus in lacum.

8. Auditam fac mihi manè (e) miſericordiam tuam: quia in te ſperavi.

Notam fac mihi viam in qua ambulem: quia ad te levavi animam meam.

9. Eripe me de inimicis meis Domine, ad te confugi:

10. Doce me (f) facere voluntatem tuam, quia Deus meus es tu.

Spiritus tuus bonus deducet me in terram rectam:

11. Propter nomen tuum Domine vivificabis me, in æquitate tua.

Educes de tribulatione animam meam:

12. Et in miſericordia tua diſperdes inimicos meos.

Et perdes omnes qui tribulant animam meam: quoniam ego ſervus tuus ſum.

PSALMUS CXLIII.

Additum eſt** Adversùs Goliath: **nonnullis placet de victoria adversùs Goliath reportata ad litteram eſſe intelligendum; quanquam videtur obſtare verſus** 3. Qui ſubdit populum meum ſub me. **Etſi brevi poſt tempore factus eſt dux militiæ. De vana mundi felicitate diſſerit David: quin & de Chriſti victoria exponi optimè poteſt.

Pſalmus David,

1. Adversùs Goliath.

BEnedictus Dominus Deus meus, qui docet manus meas ad prælium (a), & digitos meos ad bellum.

2. Miſericordia mea, & refugium meum: ſuſceptor meus, & liberator meus:

Protector meus, & in ipſo ſperavi: qui ſubdit populum meum ſub me.

3. Do-

4. (c) Hier. *Cum anxius fuerit in me ſpiritus meus. Semitas*, Tu cognoviſti vias, è quibus me expedires.

5. (d) Hier. Reſpice ad dexteram, reſpice me propitius: *Requirat*, Qui me ſalvum velit. Hæc verba Chriſto in cruce pendenti applicat Eccleſia. Conſiderabam an aliquis mihi in auxilium veniret. *Periit fuga à me*: Hebr. *Perierat effugium à me*, Quò effugerem non habebam, *nec erat qui requireret animam meam*, ut eriperet, aut ſuccurreret.

8. (e) Finem impone calamitati meæ, & præbe mihi exitum e ſpelunca proſperum: aut forte cuſtodiam militum Saulis intelligit, qui locum obſidebant: *Juſti*, Bonorum conventus: *Mihi*, Bona pro tot adverſis.

PSALM. CXLII. 1. (a) Non ſtricta illa, quam nemo ferre poſſet, ſed benignitate temperata. Hinc Chryſoſt. legit, *In tua miſericordia*.

2. (b) Noli mecum ſevero judicio contendere.

3. (c) De perſecutione Abſalonis forte loquitur, quia humiliatus eſt ad terram uſque, ſicut mortui à multis ſæculis obſcurantur.

7. (d) Aug. *Impleat me ſpiritus tuus, quia defecit ſpiritus meus. Non avertas*: Aug. *Averteſti a ſuperbo, redde humili: In lacum*, Ne ſim ſimilis deſcendentibus in lacum.

8. (e) Fac ut apud me celeriter ſentiam miſericordiam tuam.

10. (f) Aug. *Si me non docueris, faciam voluntatem meam, & deſeret me Deus meus: non enim tu eris Deus meus, & ego ero magiſter meus. Spiritus*, Spiritus Sanctus qui Prophetas afflabat. *Rectam*, Per viam rectam, vel in cœleſtem patriam.

1. (a) Sapientia magis quàm viribus proſtravit Goliath. Unde id Chriſto magis convenit, qui principem hujus mundi debellavit, quam Davidi; uti & verſus 3. de quo diximus in argumento. PSALM. CXLIII.

3. Domine, quid eſt homo, quia innotuiſti ei (b)? aut filius hominis, quia reputas eum?

* Iob 8. 9. & 14. 2. 4. Homo vanitati ſimilis factus eſt: * dies ejus ſicut umbra prætereunt.

5. Domine inclina (c) cœlos tuos, & deſcende: tange montes, & fumigabunt.

6. Fulgura coruſcationem, & diſſipabis eos: emitte ſagittas tuas, & conturbabis eos.

7. Emitte manum tuam de alto, eripe me, & libera me de aquis multis, de manu filiorum alienorum.

8. Quorum os locutum eſt vanitatem: & dextera eorum, dextera iniquitatis.

9. Deus canticum novum cantabo tibi: in pſalterio decachordo pſallam tibi.

10. Qui das ſalutem regibus: qui redemiſti David ſervum tuum de gladio maligno:

11. Eripe me,

Et erue me de manu filiorum alienorum, quorum os locutum eſt vanitatem: & dextera eorum, dextera iniquitatis:

12. Quorum filii (d), ſicut novellæ plantationes in juventute ſua.

Filiæ eorum compoſitæ, circumornatæ ut ſimilitudo templi.

13. Promptuaria eorum plena, eructantia (e) ex hoc in illud.

Oves eorum fœtoſæ, abundantes in egreſſibus ſuis:

14. Boves eorum craſſæ.

Non eſt (f) ruina maceriæ, neque tranſitus, neque clamor in plateis eorum.

15. Beatum (g) dixerunt populum, cui hæc ſunt: beatus populus, cujus Dominus Deus ejus.

PSALMUS CXLIV.

Laus ipſius David: Pſalmus laudatorius compoſitus ab ipſo David: eſtque alphabeticus, licèt littera Nun *deſit, nec deeſt tamen apud 70. Hinc colligit Bellarminus textum Hebræum in nonnullis locis fuiſſe vitiatum: extollit opera Dei glorioſa.*

1. Laudatio ipſi David.

Exaltabo te Deus meus rex: & benedicam (a) nomini tuo in ſæculum, & in ſæculum ſæculi.

2. Per ſingulos dies benedicam tibi: & laudabo nomen tuum in ſæculum, & in ſæculum ſæculi.

3. Magnus Dominus, & laudabilis nimis: & magnitudinis ejus non eſt finis (b).

4. Generatio & generatio laudabit opera tua: & potentiam tuam pronuntiabunt.

5. Magnificentiam (c) gloriæ ſanctitatis tuæ loquentur: & mirabilia tua narrabunt.

6. Et virtutem terribilium tuorum dicent: & magnitudinem tuam narrabunt.

7. Memoriam abundantiæ ſuavitatis tuæ eructabunt: & juſtitia tua exultabunt (d).

8. Miſerator & miſericors Dominus (e): patiens, & multùm miſericors.

9. Suavis Dominus univerſis: & miſerationes ejus ſuper omnia opera ejus (f).

10. Confiteantur tibi Domine omnia opera tua; & ſancti tui benedicant tibi.

11. Gloriam regni tui dicent: & potentiam tuam loquentur:

12. Ut notam faciant filiis hominum potentiam

3. (b) Cui te manifeſtum feciſti in myſterio Incarnationis. Hebr. *Et agnoſcis eum*: Quòd agnoſcas eum, & curam illius agere digneris. *Reputas*: Quòd cogites de eo.

5. (c) Figuratus ſermo, quo inſinuat Deum per fulmina quæ ut ſagittas vibrat, per dexteram ſuam adverſus hoſtes populi Dei, notam facere præſentiam ſuam. Sed in ſpirituali ſenſu & genuino, inclinavit Cœlos; quando natura divina cum humana conjuncta fuit in una Verbi perſona. Aug. *Coruſcaſti miraculis, & diſperſiſti malam conſenſionem eorum. Emitte ſagittas tuas; vulnerentur malè ſani, ut ſanentur benè vulnerati.*

12. (d) Hieron. *Ut ſint filii noſtri*, & ita per reliquum Pſalmum, *noſtro* pro *eorum* vertit, utrumque ſenſu optimo: nam docet impios fruſtrà opibus ſuis confidere, & bonos in iis felicitatem ſuam non reponere, *Filiæ*, Hebr. *Filiæ noſtræ quaſi anguli exciſi*: ornati ut ſunt lapides angulares, quos omni cura perpoliebant: *Templi*, Sculpturis exornati. In Hebræo illa ad Judæos referuntur. Filii noſtri adoleſcant ut plantæ recentes, filiæ noſtræ ſint ornatæ, cellæ noſtræ ſint plenæ.

13. (e) Tanta copia ut in alia ſe diffundant. *Oves*, Hieron. *In millibus multiplicantes*: *Egreſſibus*, In compitis, cùm exeunt: Hebr. *In plateis*.

14. (f) Tuta ſunt omnia in tectis, in urbibus, nulla labes in ſtabulis, neque clamor tumultuantium, nullus ſit clamor luctuoſus.

15. (g) Aug. *Qui dicimus, non eſt iſta felicitas? Sit licèt, ſed ſiniſtra: quid eſt ſiniſtra? temporalis, mortalis, corporalis, nolo illam jam diffugias, ſed neque dexteram putes: non enim iſti ideò maligni, ideò vani, quia his abundabant, ſed quia id, quod ſiniſtrum eſſe debuit in dextera ponebant; ſiniſtra utamur ad tempus, dexteram deſideremus in æternum.*

1. (a) Aug. *Qui laudare non vult in tranſitu hujus ſæculi, obmuteſcet cùm venerit ſæculum ſæculi.* PSALM. CXLIV.

3. (b) Hieron. *Et magnificentia ejus non eſt inventio*, Humano ſenſu capi non poteſt.

5. (c) Glorioſam magnificentiam.

7. (d) Ea juſtitia qua homines juſtificat per Jeſum Chriſtum. Aug. *Nemo quaſi tribuat Deo, quia eſt, ut ſibi tribuat, quia juſtus eſt: melius eſt enim quod tibi vis tribuere, quàm quod illi. Quid ergo, nos non benè operamur? imò operamur, ſed quomodo? Ipſo in nobis operante.*

8. (e) Aug. *Merita tua nuſquam jactet, quia ipſa merita illius dona ſunt: Patiens*, Aug. *Miſericors & miſerator Dominus, in his quibus veniam dedit; in his quibus non adhuc dedit, longanimis; non damnans, ſed expectans.*

9. & 10. (f) Effunduntur: *Confiteantur*, verba enim deficiunt.

tentiam tuam: & gloriam magnificentiæ regni tui.

13. Regnum tuum regnum omnium ſæculorum: & dominatio tua in omni generatione & generationem.

Fidelis Dominus in omnibus verbis ſuis: & ſanctus in omnibus operibus ſuis (g).

14. Allevat Dominus omnes qui corruunt: & erigit omnes eliſos (h).

15. Oculi omnium in te ſperant Domine: & tu das eſcam (i) illorum in tempore opportuno.

16. Aperis tu manum tuam: & imples omne animal benedictione.

17. Juſtus Dominus in omnibus viis ſuis: & ſanctus in omnibus operibus ſuis.

18. Prope eſt Dominus omnibus invocantibus eum: omnibus invocantibus eum in veritate (k).

19. Voluntatem timentium ſe faciet (l), & deprecationem eorum exaudiet: & ſalvos faciet eos.

20. Cuſtodit Dominus omnes diligentes ſe: & omnes peccatores diſperdet.

21. Laudationem Domini loquetur os meum: & benedicat omnis caro nomini ſancto ejus in ſæculum, & in ſæculum ſæculi.

PSALMUS CXLV.

Prima vox eſt in Hebræo, reliqua in Græcis & Latinis: at de reſtauranda Jeruſalem videtur compoſitus, & de ſpe noſtra in Deo collocanda.

1. Alleluja, Aggæi, & Zachariæ.

* Sup. 144. 2. 2. LAuda anima mea Dominum (a), * laudabo Dominum in vita mea: pſallam Deo meo quamdiu fuero.

Nolite confidere in principibus:

3. In filiis hominum (b), in quibus non eſt ſalus.

4. Exibit ſpiritus ejus (c), & revertetur in terram ſuam: in illa die peribunt omnes cogitationes eorum.

5. Beatus, cujus Deus Jacob adjutor ejus, ſpes ejus in Domino Deo ipſius:

6. * Qui fecit cœlum & terram, mare, & omnia quæ in eis ſunt. * Act. 14. 14. Apoc. 14. 7.

7. Qui cuſtodit veritatem in ſæculum, facit judicium injuriam patientibus: dat eſcam eſurientibus.

Dominus ſolvit compeditos:

8. Dominus illuminat cæcos:

Dominus erigit eliſos, Dominus diligit juſtos.

9. Dominus cuſtodit advenas, pupillum & viduam ſuſcipiet: & vias peccatorum diſperdet.

10. Regnabit Dominus in ſæcula (d), Deus tuus Sion in generationem & generationem.

PSALMUS CXLVI.

Idem videtur argumentum quod ſuperioris; exhortatio nimirum ad Dei laudes celebrandas, idque ad inſtaurationem urbis referri videtur; ut ex v. 2. colligi poteſt.

1. Alleluja.

LAudate Dominum, quoniam bonus eſt pſalmus (a): Deo noſtro ſit jucunda, decoraque laudatio.

2. Ædificans (b) Jeruſalem Dominus: diſperſiones Iſraelis congregabit.

3. Qui ſanat (c) contritos corde: & alligat contritiones eorum.

4. Qui numerat multitudinem ſtellarum: & omnibus eis nomina vocat.

5. Magnus Dominus noſter, & magna virtus ejus: & ſapientiæ ejus non eſt numerus.

6. Suſcipiens manſuetos Dominus: humilians autem peccatores uſque ad terram.

7. Præ-

13. (g) Deeſt hic verſus in Hebræo, uti dictum eſt, cum deſit littera *nun*, נ, huic propria, cui reſpondet, *Neeman*, נאמן, *fidelis*, πιστὸς apud 70. Qui habitare vult cum Deo, veritatem in verbis, & ſanctitatem in actionibus ſuis exhibeat.

14. (h) Utrumque ſic exponit Chryſoſtomus, ut voce illa, *Omnes*, cujuſvis conditionis homines, ſervi & liberi intelligantur. Hebr. *Erigit omnes incurvatos*, corruentes.

15. (i) Ad Euchariſtiam fideles hæc verba referunt; providentiam quoque Dei commendat.

18. (k) Qui non aliud quærunt, quàm Deum ipſum. Aug. *Aliquid ab illo quærunt, non ipſum quærunt: ergo ſi bonus eſt Deus, quia iſta tibi dedit, quantò beatior eris, cum ſeipſum tibi dederit?*

19. (l) Non enim aliud volunt, quàm idipſum quod vult, & jubet Deus.

PSALM. CXLV. 2. (a) Aug. *Deterſa ſpiritus noſtri divina Cantica, & fletus ſine gaudio non eſt.*

3. (b) Hieron. *In filio hominis*, in quo, ſeu potentiori, ſeu tenuiori, noli confidere.

4. (c) Filii hominis: *Et revertetur*, ipſe homo: quod ex diverſo vocum genere colligitur. Hebr. *Egreditur ſpiritus ejus*, aut vitalis flatus, ſeu reſpiratio, aut potiùs immortalis ſpiritus, qui habitat in carne, Eccleſ. 12. *Peribunt*, Irritæ diffluent ejus cogitationes.

10. (d) Utrumque regnum Chriſti, & temporale in Eccleſia, & æternum in cœlo poteſt intelligi. Verſus 7. optimè convenit in Chriſti tempora: nam compediti dicuntur qui morbis tenentur: pro *Eliſos* habemus in Hebræo *curvatos*, ſeu *paralyticos*.

1. (a) Aug. *Non ſolùm vox tua ſonet laudes Dei, ſed opera tua concordent cum voce tua: Laudatio*, Aug. *Audi, quomodo erit Deo noſtro jucunda laus, ſi benè vivendo laudetur.* PSALM. CXLVI.

2. (b) Hæc indicant tempora inſtauratæ Jeruſalem à Nehemia: *Diſperſiones Iſraelis congregabit*, ſpiritali ſenſu Eccleſiam deſignat.

3. (c) Aug. *Contritum ſanabitur, eliditur elatum.*

7. Præcinite Domino in confeſſione : pſallite Deo noſtro in cithara.

8. Qui operit (d) cœlum nubibus : & parat terræ pluviam.

Qui producit in montibus fœnum : & herbam ſervituti hominum.

9. Qui dat jumentis eſcam ipſorum : & pullis corvorum invocantibus eum.

10. Non in fortitudine equi voluntatem habebit : nec in tibiis viri (e) beneplacitum erit ei.

11. Beneplacitum eſt Domino ſuper timentes eum : & in eis, qui ſperant ſuper miſericordia ejus.

PSALMUS CXLVII.

Reliqui Pſalmi per continuatam apoſtrophen creaturas omnes ad laudes Dei celebrandas adhortantur.

Alleluja.

12. Lauda Jeruſalem (a) Dominum : lauda Deum tuum Sion.

13. Quoniam confortavit ſeras (b) portarum tuarum : benedixit filiis tuis in te.

14. Qui poſuit fines tuos pacem (c) : & adipe frumenti ſatiat te.

15. Qui emittit eloquium ſuum terræ (d) : velociter currit ſermo ejus.

16. Qui dat nivem ſicut lanam : nebulam ſicut cinerem ſpargit.

17. Mittit cryſtallum ſuam (e) ſicut buccellas : ante faciem frigoris ejus quis ſuſtinebit?

18. Emittet verbum ſuum, & liquefaciet ea : flabit ſpiritus ejus, & fluent aquæ.

19. Qui annuntiat verbum (f) ſuum Jacob : juſtitias & judicia ſua Iſrael.

20. Non fecit taliter omni nationi : & judicia ſua non manifeſtavit eis. Alleluja.

PSALMUS CXLVIII.

Homines & Angelos invitat, ut omnes unà cum ipſo laudes ſui Conditoris celebrent.

1. Alleluja.

Laudate Dominum de cœlis : laudate eum in excelſis.

2. Laudate eum omnes Angeli ejus : laudate eum omnes virtutes ejus (a).

3. Laudate eum ſol & luna : laudate eum omnes ſtellæ, & lumen.

4. * Laudate eum cœli cœlorum : & aquæ (b) omnes, quæ ſuper cœlos ſunt, * Dan. 3. 59. & 60.

5 Laudent nomen Domini.

Quia ipſe dixit, & facta ſunt : ipſe mandavit, & creata ſunt.

6. Statuit ea in æternum, & in ſæculum ſæculi : præceptum poſuit, & non præteribit.

7. Laudate Dominum de terra : dracones (c) & omnes abyſſi,

8. Ignis, grando (d), nix, glacies, ſpiritus procellarum : quæ faciunt verbum ejus :

9. Montes, & omnes colles : ligna fructifera, & omnes cedri :

10. Beſtiæ, & univerſa pecora : ſerpentes, & volucres pennatæ :

11. Reges (e) terræ, & omnes populi : principes, & omnes judices terræ.

12. Juvenes, & virgines : ſenes cum junioribus laudent nomen Domini :

13. Quia exaltatum eſt nomen ejus ſolius.

14. Confeſſio (f) ejus ſuper cœlum & terram : & exaltavit cornu populi ſui.

Hymnus omnibus ſanctis ejus, filiis Iſrael, populo appropinquanti ſibi. Alleluja.

PSAL-

8. (d) Fames, extructo templo, in copiam verſa eſt. Aggæi 2.

10. (e) Non in corporis robore, neque in equeſtri arte ſalus poſita eſt, ſed in benignitate Domini. Aug. *Ergo ſis time Dominum, ut ſperes in miſericordia ejus ; vis ab ipſo fugere, ad ipſum fuge : vis fugere ab irato, fuge ad placatum.*

PSALM. CXLVII. 12. (a) Inſtaurata : quod utique ad Eccleſiam facilè transferri poteſt.

13. (b) Hieron. *Vectes*, ita ut nihil metuat ab hoſtibus. Eccleſiam virtute Crucis adverſus portas inferi munivit : *Benedixit*, Pacem Spiritus ſancti in medio perſecutionum dedit.

14. (c) Pacavit fines tuos. *Satiat te*, Pura farina, aut ſimilagine ; ſatiat te nimirùm pane vitæ.

15. (d) Miſit verbum prædicationis per Apoſtolos.

17. (e) Vox Hebræa *Care*, קרח, *glaciem* ſignificat : Hanc uti & grandinem flatu ſuo ſolvit. Captivitatis mala tanquam diuturnam hiemem deſcribit. *Buccellas*, Ut fragmenta.

19. (f) Imperium. In fine hujus Pſalmi eſt *Alleluja*, in Hebr. ut in reliquis Pſalmis eſt in principio & in fine.

2. & 3. (a) Hieron. *Exercitus*, Angeli : *Et lumen*, Hieron. *Stella luminis*, luminoſæ. PSALM. CXLVIII.

4. (b) Seu nubes de quibus in ſequentibus, ſeu veræ ſint aquæ in cœlo, ſeu corpora liquida.

7. (c) Piſces prodigioſi : quæ noxia ſunt, laudant Deum, quòd immiſſa ſint à Deo, ut ejus juſtitiam commendent.

8. (d) Aug. *Totum attende, totum lauda ; qui ergo diſpoſuit membra vermiculi, non gubernat nubes? Etſi nos non intelligimus quid quare fiat, demus hoc providentiæ ipſius, quia non fit ſine cauſa. Quaſi ſi intrares in officinam fabri, non auderes reprehendere incudes, malleos. In officina non audes reprehendere fabrum, & audes reprehendere in hoc mundo Deum?*

11. (e) Aug. *Explicata eſt laus de cœlo, explicata eſt laus de terra. Quia exaltatum eſt nomen ejus ſolius. Nemo hominum quærat exaltari nomen ſuum : vis exaltari, illi te ſubde qui non poteſt humiliari.*

14. (f) Aug. *Ipſe fecit, ipſe regit, ipſius nutu gubernantur, ipſe trajicit tempora. Hymnus*, Hebr. *Laus omnibus* : Laus decet pios omnes.

PSALMUS CXLIX.

Propheta invitat populum ſuum Iſrael, & in ejus perſona Chriſtianos, ut novum canant canticum in gratiarum actione.

1. Alleluja.

CAntate Domino canticum novum: laus ejus in eccleſia (a) ſanctorum.
2. Lætetur Iſrael in eo, qui fecit eum: & filii Sion exultent in rege ſuo.
3. Laudent nomen ejus in choro: in tympano (b) & pſalterio pſallant ei:
4. Quia beneplacitum (c) eſt Domino in populo ſuo: & exaltabit manſuetos in ſalutem.
5. Exultabunt ſancti in gloria: lætabuntur in cubilibus ſuis.
6. Exaltationes Dei in gutture eorum: & gladii ancipites (d) in manibus eorum:
7. Ad faciendam vindictam in nationibus, increpationes in populis.
8. Ad alligandos reges (e) eorum in compedibus: & nobiles eorum in manicis ferreis.
9. Ut faciant in eis judicium conſcriptum (f): gloria hæc eſt omnibus ſanctis ejus. Alleluja.

PSALMUS CL.

Omnem ſpiritum ad Deum omni muſicæ genere laudandum invitat.

1. Alleluja.

LAudate Dominum in ſanctis ejus (a): laudate eum in firmamento virtutis ejus.
2. Laudate eum in virtutibus ejus: laudate eum ſecundùm multitudinem magnitudinis ejus.
3. Laudate eum in ſono tubæ: laudate eum in pſalterio, & cithara.
4. Laudate eum in tympano, & choro (b): laudate eum in chordis, & organo.
5. Laudate eum in cymbalis beneſonantibus: laudate eum in cymbalis jubilationis:
6. Omnis ſpiritus laudet Dominum. Alleluja.

PSALM. CXLIX.

1. (a) In ſanctuario, in templo.
3. (b) Voa Hebræa *Top*, ... um & *fiſtulam ſeu tibiam* ſignificat.
4. (c) Quòd ſingulari benevolentia eos complexus fuerit: *In ſalutem*, Aug. *Exaltantur enim ſuperbi, ſed non in ſalutem; manſueti in ſalutem, ſuperbi in mortem.*
6. (d) In urbis inſtauratione. Aug. *Duo teſtamenta ad gladium bis acutum pertinent; vetus Teſtamentum terrena promittit, novum æterna. In utroque ſermo Dei verax inventus eſt: Deum laudabant, & adverſus hoſtes ſe ſervabantur.*
8. (e) Aug. *Niſi timore incipiat homo Deum colere, non perveniet ad amorem. Potentes autem mundi, reges, nobiles, niſi Deum timeant, quid timebunt? Nondum diligunt juſtitiam, ſed timent pœnam, & timendo pœnam jam acceperunt compedes, & in vinculis ferreis eradiuntur.*
9. (f) Aug. *Quia iſta anteà conſeripta ſunt, & modò complentur.* Hebraiſmus, ut ſumant de iis pœnas juxta legis ſcriptum, in qua ut gentes delerent, mandatum illis erat.

PSALM. CL.

1. (a) Hebr. In *ſancto*, vel in templo.
4. (b) Eſt tibiæ genus, non cœtus canentium, ut pleriſque videtur. Aug. *Nec prætereundum exiſtimo quod muſici dicunt, & res ipſa manifeſta eſt, tria eſſe genera ſonorum, voce, flatu, & pulſu: Voce, ut eſt per fauces & arterias ſine organo aliquo cantantis hominis; flatu, ſicut per tibiam, vel quid ejuſmodi; pulſu, per citharam, vel quid ejuſmodi. Nullum itaque genus hic prætermiſſum eſt: nam vox eſt in choro, flatus in tuba, pulſus in cithara: tanquam mens, ſpiritus, corpus, ſed per ſimilitudinem, non per proprietatem.* Omnis ſpiritus, quidquid ſpirat, ſed homines imprimis intelliguntur.

IN LIBRUM PROVERBIORUM Præfatio.

QUI proximè conſequuntur quinque Libri, hi ſolent Sapientiæ nomine inſigniri; quòd ad cœleſtis ſapientiæ ſtudium nos accendant, & optima morum inſtitutio his libris contineatur. Ex iis tres primi Salomonem habent Auctorem, atque in canonem Judæorum ſunt adſcripti; nimirum Proverbiorum liber, Eccleſiaſtes, & Canticum Canticorum. Reliquos duos, librum ſcilicet Sapientiæ & Eccleſiaſticum, ut Sacros & Canonicos agnoſcit Eccleſia.

Tres Salomonis libri hoc ordine diſponuntur, ut primus ſit Proverbiorum, quem excipit Eccleſiaſtes, poſtremus ſit Canticum Canticorum.

De Auctore libri Proverbiorum dubitare nobis non licet, cùm Salomon in ipſo limine ſe ipſum auctorem operis profiteatur: Parabolæ Salomonis filii David, Regis Iſrael; *idque confirmatur ex ipſo cap. 25. exordio:* Hæ quoque Parabolæ Salomonis, quas tranſtulerunt viri Ezechiæ Regis Juda. *Atque hæc leguntur non ſolùm in 70. Interpretibus, ſed etiam in textu Hebraico. Ex iis verbis apertè colligitur ſuperiores Parabolas eſſe Ezechia vetuſtiores, & à Salomone perſectas; ſed ab Ezechiæ miniſtris collectas & deſcriptas fuiſſe, quæ ſequuntur uſque ad caput trigeſimum.*

Itaque id valdè eſt probabile, quod Illuſt. Huetius propoſitione 4. Demonſtrationis Evangelicæ tradit, hanc Parabolarum collectionem factam eſſe diverſis temporibus. Nam ante captivitatem Babylonicam ter mille Parabolæ Salomonis in templi tabulariis ſervabantur: viri ſtudioſi ex iis complures in ſuos uſus exſcripſerant; incenſo templo, Eſdras aliquot ex iis velut particulas collegit. Id ſuadet rerum ordo, dummodo poſtremos verſus cap. 24. excipias, qui ſede ſua emoti variis trajectionibus laborant. Itaque prima capita uſque ad v. 22. cap. 24. talia videntur extare, qualia à Salomone deſcripta ſunt: reliqua ex toto opere decerpta ſunt ab Eſdra, aut à Synagoga magna, aut potiùs ab utriſque; idque omne factum eſt dictante, & diſponente Spiritu Sancto.

Prima quidem capita ad decimum uſque ſunt ferè parænetica, atque in iis Salomon ad cœleſtis ſapientiæ ſtudium nos adhortatur, illius utilitatem & excellentiam imprimis commendans, ut in primo cap. v. 5. Audiens ſapiens ſapientior erit. *Cùm enim homo Deum audit in Scripturis, & Eccleſiam in traditione, tum eam adipiſcitur intelligentiam, de qua Aug. Tract. 6. in Joannem:* Fides mundat te, ut intellectus impleat te.

Et ſanè ſi hunc Proverbiorum librum intento animo & docili, ut par eſt, evolvamus, nihil ferè in univerſa morum diſciplina, nihil in tripartita & uſitata Philoſophiæ Moralis diviſione occurret, quod deſiderari meritò poſſit: ſeu privatam cujuſque vitam, virtutum ſtudium, & vitiorum fugam; ſeu familiæ regendæ artem œconomicam; ſeu denique politicum regimen ſpectemus. Exempla in hanc rem luculenta profert Meldenſis Antiſtes, quæ in ejus præclara & erudita præfatione legi poſſunt.

Hæc vera & ſalutaris prudentiæ præcepta Salomon ſtylo ſimplici & candido, in ſacris Scripturis uſitato, mira varietate, exquiſitis ſimilitudinibus, & vivis imaginibus ornato, ſic tradit, ut nihil ad perſuadendum aptius, nihil ad movendum efficacius afferri queat. Accedit illud quoque vel maximum quòd illa vera ſapientiæ inconcuſſa fundamenta ponat, purum Dei cultum, timorem ejus, pietatem, & humilitatem

Digitized by Google

litatem. Hinc illa: Habe fiduciam in Domino ex toto corde tuo, *& quæ ſequuntur in eodem cap.* 6. In omnibus viis tuis cogita illum, & ipſe diriget greſſus tuos: Ne ſis ſapiens apud temetipſum: Time Deum, & recede à malo.

Brevitas ſententiarum res ipſas altiùs infigit memoriæ, & intellectu faciliores efficit. Minùs excidit veritas brevi complexu verborum expreſſa, & fortiùs afficit animum, quàm eadem per longas verborum & rationum ambages diducta. Veritas ipſa lucet per ſeſe, & meliùs percipitur, quàm vanis ornamentis, & aliundè repetitis involuta. Hæ ſententiæ, quaſi totidem aculei pectori altiùs infiguntur, conſcientiam ipſam percellunt acriùs, cùm ſeſe dat occaſio, ultrò ſeſe memoriæ offerunt, mores & actiones noſtras inſtar legum regunt, & vitæ rationem omnem cujuſlibet ætatis & conditionis gubernant. Atque in hoc genere Parabolæ Salomonis præ aliis omnibus excellunt, cùm varietate, magnitudine, & utilitate rerum, tum ſublimitate ſermonis. Summa in iis lucet ſapientia; ubique æquitas, veritas, nativa ſimplicitas ſe produnt. Non leves, ut in pleriſque Philoſophis, non ultra modum elatæ, ſed omnium penè animis aptæ ſunt & accommodatæ; exquiſitas & reconditas mollis & pellucens veſtit oratio: nihil in iis humile nimis, aut ſummiſſum. Quæ ad cultum Dei, & morum innocentiam ſpectant, prudentiæ regulas, regendæ familiæ, aut civitatis præcepta ſtylo ſimplici, ſed ſublimi ſic tradunt, ut unaquæque ſententia brevi verborum comprehenſione ſenſum integrum expleat.

CAPUT PRIMUM.

Parabolarum utilitas: ſapientia ad ſui amplexum invitat, & contemptoribus minatur exitium.

1. PARABOLÆ (a) Salomonis, filii David, regis Iſrael.

2. Ad ſciendam (b) ſapientiam, & diſciplinam:

3. Ad intelligenda verba prudentiæ, & ſuſcipiendam eruditionem doctrinæ, juſtitiam, & judicium, & æquitatem:

4. Ut detur parvulis (c) aſtutia, adoleſcenti ſcientia, & intellectus.

5. Audiens ſapiens, ſapientior erit: & intelligens, gubernacula poſſidebit.

6. Animadvertet parabolam, & interpretationem, verba ſapientum, & (d) ænigmata eorum.

* *Pſ.* 110. 10. 7. * Timor Domini (e) principium ſapientiæ: Sapientiam, atque doctrinam ſtulti deſpiciunt. *Eccli.* 1. 16.

8. Audi, fili mi, diſciplinam patris tui, & ne dimittas legem matris tuæ:

9. Ut addatur gratia capiti tuo, & torques collo tuo.

10. Fili mi, ſi te lactaverint peccatores, ne acquieſcas eis.

11. Si dixerint: Veni nobiſcum, inſidiemur ſanguini, abſcondamus tendiculas contra inſontem (f) fruſtrà:

12. Deglutiamus eum ſicut infernus viventem, & integrum quaſi deſcendentem in lacum.

13. Omnem pretioſam ſubſtantiam reperie-

CAP. I. 1. (a) *Parabolæ*, hoc loco ſententias graves ſignificant, ſeu comparationem habeant adjunctam, ſeu planæ ſint & apertæ. Cùm ſententiæ Salomonis ſimilitudinibus illuſtrentur, Hebraicè *Miſle*, משלי, ſive *Parabolæ*, aut *ſimilitudines* inſcribuntur; ac titulus more veterum Scriptorum cum textu ipſo conjungitur. *Parabola* à verbo παραβάλλω, *comparo*: eſt enim *Parabola* cùm unum alteri comparatur, vel cùm unum ex altero propter ſimilitudinem inſinuatur. *Parœmia verò*, ſeu *Proverbium*, inquit Baſilius, *apud nos eſt ſermo utilis cum moderata obſcuritate conjunctus*. Quanquam ſolet pro veteri & trita ſententia uſurpari, ac ſæpè hæ voces confunduntur. Verbum Dei, ut ejus Providentia ad omnes æquè pertinet: id aſſequi ſcribendo non potuerunt Philoſophi, qui perpaucis utilia ſcripſerunt: ſed Scriptura ſacra magnis juxtà & parvulis utilis eſt. Quæ ad morum informationem & prudentiam ſpectant, his ſententiis ita continentur, ut ad pietatem & cultum Dei referantur.

2. (b) *Sapiens eſt cui Deus ſapit.* Bern. in Cant. ſerm. 85. Sapientia ad perfectiores; diſciplina ad rudiores videtur pertinere. Vox cùm Hebræa, tum Græca eruditionem cum correptione conjunctam ſignificat.

4. (c) Iis ſcilicet qui facilè in errorem inducuntur; *parvulis*, ſimplicibus, non tam ætate, quam ſenſu. *Aſtutia*, circumſpectio.

6. (d) Solent enim ſapientes ſymbolis velare ſapientiam, ne ſi pateat omnibus, vileſcat: in ænigmate quæſtio obſcura verborum involucris tegitur. Ut in mundi conditione & regimine, ſic in Scripturis Deus ſe manifeſtat, ſimul & abſcondit, ut humilibus innoteſcat, ſuperbos lateat.

7. (e) Græcè, ἀρχὴ; quæ vox *initium*, & *principatum* ſignificat; illud timori ſervili, hoc filiali convenit. Magna eſt inſania ſapientem eſſe erga omnes, erga Deum eſſe inſipientem.

11. (f) Vox Hebræa ſignificat *gratis*: etiamſi nulla in re violati ſimus: *fruſtra*, etiam pro *impunè* interdum uſurpatur.

petiemus, implebimus domos noſtras ſpoliis.

14. Sortem mitte nobiſcum, marſupium unum ſit omnium noſtrûm.

15. Fili mi, ne ambules cum eis: prohibe pedem tuum à ſemitis eorum.

* Iſai.59. 7. 16. * Pedes enim illorum ad malum currunt, & feſtinant ut effundant ſanguinem.

17. Fruſtrà autem (g) jacitur rete ante oculos pennatorum.

18. Ipſi quoque contra ſanguinem ſuum inſidiantur, & moliuntur fraudes contra animas ſuas.

19. Sic ſemitæ omnis avari, animas poſſidentium rapiunt.

20. Sapientia foris (h) prædicat, in plateis dat vocem ſuam:

21. In capite turbarum clamitat, in foribus portarum urbis profert verba ſua, dicens:

22. Uſquequò parvuli diligitis infantiam, & ſtulti ea, quæ ſibi ſunt noxia, cupient, & imprudentes odibunt ſcientiam?

23. Convertimini (i) ad correptionem meam: en proferam vobis ſpiritum meum, & oſtendam vobis verba mea.

* Iſai.65. 12. & 66.4. Ierem. 7. 13. 24. * Quia vocavi, (k) & renuiſtis: extendi manum meam, & non fuit qui aſpiceret.

25. Deſpexiſtis omne conſilium meum, & increpationes meas neglexiſtis.

26. Ego quoque in interitu veſtro ridebo, & ſubſannabo, cùm vobis id, quod timebatis, advenerit.

27. Cùm irruerit repentina (l) calamitas, & interitus quaſi tempeſtas ingruerit: quando venerit ſuper vos tribulatio, & anguſtia.

28. Tunc invocabunt me, & non exaudiam: manè conſurgent, & non invenient me:

29. Eò quòd exoſam habuerint diſciplinam, & timorem Domini non ſuſceperint,

30. Nec acquieverint conſilio meo, & detraxerint univerſæ correptioni meæ.

31. Comedent igitur fructus viæ ſuæ, ſuiſque conſiliis ſaturabuntur.

32. Averſio (m) parvulorum interficiet eos, & proſperitas ſtultorum perdet illos.

33. Qui autem me audierit, abſque terrore requieſcet, & abundantia perfruetur, timore malorum ſublato.

CAPUT II.

Sapientiæ acquiſitio quot bona conferat, quotve avertat mala.

1. FIli mi, ſi ſuſceperis ſermones meos, & mandata mea (a) abſconderis penès te,

2. Ut audiat ſapientiam auris tua: inclina cor tuum ad cognoſcendam prudentiam.

3. Si enim ſapientiam invocaveris, & inclinaveris cor tuum prudentiæ:

4. Si quæſieris eam quaſi pecuniam, & ſicut theſauros (b) effoderis illam:

5. Tunc intelliges timorem Domini, & ſcientiam Dei (c) invenies:

6. Quia Dominus dat ſapientiam: & ex ore ejus prudentia, & (d) ſcientia.

7. Cuſtodiet (e) rectorum ſalutem, & proteget gradientes ſimpliciter,

8. Servans ſemitas juſtitiæ, & vias ſanctorum cuſtodiens.

9. Tunc intelliges (f) juſtitiam, & judicium, & æquitatem, & omnem ſemitam bonam.

10. Si intraverit ſapientia cor tuum, & ſcientia animæ tuæ placuerit:

11. Conſilium cuſtodiet te, & prudentia ſervabit te,

12. Ut eruaris (g) à via mala, & ab homine, qui perverſa loquitur:

13. Qui

17. (g) Laqueos inſidiantium facilè evades meis monitis eruditus: *Fruſtrà*, hoc loco idem eſt quod *immeritò*.

20. (h) Sapientia prædicavit in mundi creatione & regimine per Scripturas, per Eccleſiam & omnes vitæ hujus eventus.

23. (i) Animum adverte ad excipiendam doctrinam meam. *Spiritum*, Senſa mea.

24. (k) Et ideò vicissim in interitu veſtro ridebo. *Manum*, Ut vos adjuvarem, aut vobis rectam monſtrarem viam.

27. (l) Hæc videmus in Judæis impleta, qui ſapientiam ipſam ad ſe venientem in carne audire noluerunt.

32. (m) Averſio à ſalutaribus monitis perdet illos. *Stultorum*, Gr. *Incuria perdet impios*. Credunt ſibi omnia proſperè eventura. Magnæ felicitatis eſt à felicitate non vinci. Aug. in Pſalm. 50. *Proſperam fortunam ſapienti ferre arduam, inſipienti & improbo omninò impoſſibile*. Juſtus quidem ſapientiæ monita auſcultat, ſalvatur timore malorum ſublato.

CAP. II.

1. (a) Inſtar ſeminis ea mandata recondi debent in animis noſtris, ut altas proferant radices.

4. (b) *Sapientia in ſuperficie non jacet*, Gregor. Lib. 5. Mor. cap. 5. Eo mentis ardore quærenda eſt, quo avari pecuniam quærunt.

5. (c) Veram ſapientiam quæ in cognitione Dei, & vero ejus cultu conſiſtit, quæque timorem amore temperat; hæc enim eſt propriè ſcientia Dei.

6. (d) Ex Scripturis ſacris, & ex traditione divina veram diſcimus *prudentiam*, quæ vitam & actiones noſtras regit, ac *ſcientiam* qua novimus, quæ ſaluti noſtræ prodeſſe poſſunt, aut obeſſe.

7. (e) Hebr. *Abſcondes rectis ſalutem*, ſeu ſapientiam: 70. *Theſaurizabit*, velut theſaurum in eorum bonum recondet.

9. (f) Cùm Deus tibi dederit ſapientiam. *Juſtitiam*, Quæ cor ipſum juſtificat; *Et judicium*, in diſcretione juſti & injuſti: *Et æquitatem*, quæ in omnibus actionibus lucet.

12. (g) Non ſinit Deus, ut qui eum ſolum quærit, à via recta aberret.

13. Qui relinquunt iter rectum, & ambulant per vias tenebroſas:

14. Qui lætantur cùm maleſecerint, & exultant in rebus peſſimis:

15. Quorum viæ perverſæ ſunt, & (h) infames greſſus eorum.

16. Ut eruaris à muliere aliena, & ab extranea, quæ mollit ſermones ſuos,

17. Et relinquit ducem pubertatis ſuæ,

18. Et pacti Dei ſui (i) oblita eſt: inclinata eſt enim ad mortem domus ejus, & ad inferos ſemitæ ipſius.

19. Omnes qui ingrediuntur ad eam, non (k) revertentur, nec apprehendent ſemitas vitæ.

20. Ut ambules in via bona: & calles juſtorum cuſtodias.

21. Qui enim recti ſunt, habitabunt in terra: & ſimplices permanebunt in ea.

* Job 18.17. 22. * Impii verò de terra perdentur: & qui iniquè agunt, auferentur ex ea.

CAPUT III.

Sapientia vitam producit; fiducia in Deum; timor Dei; impiorum perditio, & piorum benedictio.

1. FIli mi, ne obliviſcaris legis meæ, & præcepta mea cor tuum cuſtodiat.

2. Longitudinem enim dierum, & annos vitæ, & pacem apponent tibi.

3. Miſericordia (a) & veritas te non deſerant, circumda eas gutturi tuo, & deſcribe in tabulis cordis tui:

4. Et invenies gratiam, & diſciplinam bonam, coram Deo & hominibus.

5. Habe fiduciam in Domino ex toto (b) corde tuo, & ne innitaris prudentiæ tuæ.

6. In omnibus viis tuis cogita illum, & ipſe diriget greſſus tuos.

7. * Ne ſis (c) ſapiens apud temetipſum: time Deum, & recede à malo: * Rom.12.16.

8. Sanitas quippè erit umbilico tuo, & (d) irrigatio oſſium tuorum.

9. * Honora Dominum de tua ſubſtantia, & de primitiis omnium frugum tuarum da ei: * Tob.4.7. Luc.14.13.

10. Et implebuntur horrea tua ſaturitate, & vino torcularia tua redundabunt.

11. * Diſciplinam Domini, fili mi, ne abjicias: nec deficias cùm ab eo corriperis: * Heb.12.5. Apoc.3.19.

12. Quem enim diligit Dominus (e), corripit: & quaſi pater in filio complacet ſibi.

13. Beatus homo, qui invenit ſapientiam, & qui affluit prudentia:

14. Melior eſt acquiſitio ejus (f) negotiatione argenti, & auri primi & puriſſimi fructus ejus:

15. Pretioſior eſt cunctis opibus: & omnia, quæ deſiderantur, huic non valent comparari.

16. Longitudo dierum (g) in dextera ejus, & in ſiniſtra illius divitiæ, & gloria.

17. Viæ ejus viæ pulchræ, & omnes ſemitæ illius pacificæ.

18. Lignum vitæ eſt his, qui apprehenderint eam: & qui tenuerit eam, beatus.

19. Dominus ſapientia (h) fundavit terram, ſtabilivit cœlos prudentia.

20. Sapientia illius eruperunt (i) abyſſi, & nubes rore concreſcunt.

21. Fili mi, ne (k) effluant hæc ab oculis tuis: cuſtodi legem atque conſilium:

22. Et erit vita animæ tuæ, & gratia (l) faucibus tuis.

23. Tunc ambulabis fiducialiter in via tua, & pes tuus non impinget:

24. Si

15. (h) Qui dedecus & infamiam afferunt. *Extranea*, Quæ non ſit Hebræa, quæque facilè juvenum animos poterat corrumpere.

18. (i) Fœderis nuptialis, cujus Deus auctor eſt, vel pacti quod Deus init cum hominibus, in quo cultus veri Dei, & fuga adulterii continetur. *Semita*, Hebr. *Et ad vita expertes ſemita ejus*. Currit ad idola, in quibus nihil eſt vitæ.

19. (k) Ad vitam, occiſi à maritis: vel potiùs ad ſaniorem mentem non redibunt in voluptates demerſi.

CAP. III. 3. (a) Frequens in Scripturis fit mentio utriuſque hujus virtutis; illa impendit proximo gratuita beneficia, hæc Deo & proximo ea præſtat officia, quæ ex juſtitia debentur. Unde utraque virtus humanam ſocietatem tuetur, atque iis qui alios regunt eſt omninò neceſſaria utriuſque hujus virtutis temperatio. Nam qui veritatem ſolam colunt, animas ſibi creditas ſeveritate nimia alienabunt; qui uni miſericordiæ ſtudent veritate neglecta, malis non medentur, ſed ea fovent.

5. (b) Quaſi omnes eventus inde pendeant, non à Deo.

7. (c) Alioquin perſtringet oculos, non illuminabit; ut ſapienti apud Senecam evenit: *Stultum eſt*, inquit, *optare cum poſſis à te impetrare; non ſunt ad cœlum levanda manus*.

8. (d) Bona corporis valetudo: quæ ſi deſit, ſaltem vim & patientiam in perferenda infirmitate dabit tibi.

12. (e) Sic Apoſtol. Hebr. 12. Nam ad vitam æternam promovet caſtigatione ſua. Pater in filio, quem flagellis emendat, ſibi complacet.

14. (f) *Negotiatione auri primi & puriſſimi melior eſt fructus ejus*; ita enim videntur diſponenda verba.

16. & 18. (g) In manu ejus ſunt longitudo vitæ, divitiæ & gloria. *Lignum vitæ*, Longior vita: arbor vitæ in Paradiſo & mortem & morbos arcebat.

19. (h) Ab humana tranſit ad divinam ſapientiam, cujus illa participatio quædam eſt.

20. (i) Aquæ maris: vel fontes & flumina, quæ per occultas terræ venas manant.

21. (k) Lex Dei ex animis noſtris facilè excidit, quòd cupiditatis pondere citò expellatur, niſi ad eam indeſinenter attendamus. *Cuſtodi*, Quod tibi lex & ſapientia ſuggerunt. Hoc ſi feceris, anima tua verè vivet, ſana erit, & vigebit. *Ambulabis fiducialiter*, Secura eris interdiu, & de nocte, ſub cuſtodia & tutela Dei.

22. (l) Hebr. *Gutturi tuo*; Quaſi torque ornabitur collum tuum.

Digitized by Google

24. Si dormieris (m), non timebis: quieſces, & ſuavis erit ſomnus tuus.

25. Ne (n) paveas repentino terrore, & irruentes tibi potentias impiorum.

26. Dominus enim erit in latere tuo, & cuſtodiet pedem tuum ne capiaris.

27. Noli prohibere benefacere eum qui poteſt: ſi vales, & ipſe benefac:

28. Ne dicas amico tuo: Vade, & revertere: cras dabo tibi: cùm ſtatim poſſis dare.

29. Ne moliatis amico tuo malum, cùm ille in te habeat fiduciam.

30. Ne contendas adversùs hominem (o) fruſtrà, cùm ipſe tibi nihil mali fecerit.

* Pſ.36.1. 31. * Ne æmuleris hominem injuſtum, nec imiteris vias ejus:

32. Quia abominatio Domini eſt omnis illuſor, & cum ſimplicibus ſermocinatio ejus.

33. Egeſtas à Domino in domo impii: habitacula autem juſtorum benedicentur.

34. Ipſe deludet (p) illuſores, & manſuetis dabit gratiam.

35. Gloriam ſapientes poſſidebunt: ſtultorum exaltatio (q), ignominia.

CAPUT IV.

Sapiens ſuo exemplo hortatur ad quærendam ſapientiam, cujus explicat utilitates: de cuſtodia cordis, oris, & greſſuum.

1. Audite filii diſciplinam patris, & attendite ut ſciatis prudentiam.

2. Donum bonum tribuam vobis, legem meam ne derelinquatis.

3. Nam & ego filius fui patris mei, tenellus, & unigenitus coram (a) matre mea:

4. Et docebat me, atque dicebat: Suſcipiat verba mea cor tuum, cuſtodi præcepta mea, & vives.

5. Poſſide ſapientiam, poſſide prudentiam: ne obliviſcaris, neque declines à verbis oris mei.

6. Ne dimittas eam, & cuſtodiet te: dilige eam, & conſervabit te.

7. Principium ſapientiæ, poſſide ſapientiam, & in omni poſſeſſione tua, acquire (b) prudentiam:

8. Arripe (c) illam, & exaltabit te: glorificaberis ab ea, cùm eam fueris amplexatus.

9. Dabit capiti tuo augmenta gratiarum, & corona inclyta proteget te.

10. Audi fili mi, & ſuſcipe verba mea, ut multiplicentur tibi anni vitæ.

11. Viam ſapientiæ monſtrabo tibi, ducam te per ſemitas æquitatis:

12. Quas cùm ingreſſus fueris, non arctabuntur greſſus tui, & currens non habebis offendiculum.

13. Tene diſciplinam, ne dimittas eam: cuſtodi illam, quia ipſa eſt vita tua.

14. Ne delecteris in ſemitis impiorum, nec tibi placeat malorum via.

15. Fuge ab ea, nec tranſeas per illam: declina, & deſere eam.

16. Non enim dormiunt niſi malefecerint: & rapitur ſomnus ab eis niſi ſupplantaverint.

17. Comedunt panem impietatis, & vinum (d) iniquitatis bibunt.

18. Juſtorum autem ſemita, quaſi lux ſplendens, procedit & creſcit uſque ad perfectam diem.

19. Via impiorum tenebroſa: neſciunt ubi corruant.

20. Fili mi, auſculta ſermones meos, & ad eloquia mea inclina aurem tuam.

21. Ne recedant ab oculis tuis, cuſtodi ea in medio cordis tui:

22. Vita enim ſunt invenientibus ea, & univerſæ carni ſanitas.

23. Omni cuſtodia (e) ſerva cor tuum, quia ex ipſo vita procedit.

24. Remove à te os (f) pravum, & detrahentia labia ſint procul à te.

25. Oculi tui recta (g) videant, & palpebræ tuæ præcedant greſſus tuos.

26. Diri-

24. (m) Somnus juſtorum tranquillus eſt, curas inutiles pellit, & affectuum tumultus. Tertull. de pallio: *Id unum negotium mihi eſt, aliud non curo, niſi ne curem.*

25. (n) Pagninus, *Non pavebis*, repentino timore.

30. (o) Periculoſa contentio cum iis qui ſunt ditiores, dubia cum æqualibus, turpis eſt cum inferioribus: noli eſſe vitiligator.

34. (p) Qui alios præ ſe contemnunt; deridebit deriſores & ſuperbos; his opponit manſuetos & humiles.

35. (q) Nam è ſublimi dignitatis faſtigio vitia eorum magis ſunt conſpicua. Eorum exaltatio coram Deo pondus eſt, quo deprimuntur, non honoris decus.

CAP. IV. 3. (a) 70. *Dilectus in facie matris*, ſeu coram matre: ita dilectus, ac ſi ille fuiſſem unicus; eram quaſi unigenitus: ſiquidem notæ comparationis apud Hebræos ſæpè reticentur.

7. (b) Hebr. *Eme*; Acquire ſapientiam quovis pretio & labore: hic enim eſt modus acquirendi ſapientiam, nulli parcere labori, ejus pretium noſſe.

8. (c) Amplectere eam; magno conatu opus eſt, ut ad eam perveniamus; nam animus adverſum ſeipſum pugnare debet: ſed paulatim minuitur labor creſcente gratia: Sapientia hos illuminat qui eam invocant, firmat qui illam quærunt; ſed eorum tantummodò gloria eſt, qui ſe totos ei tradunt, eamque amplectuntur: *Et glorificaberis ab ea, cum amplexatus fueris.*

17. & 18. (d) Inique partum: *Lux ſplendens*, Juſtorum ſemita divino lumine illuſtratur.

23. (e) Affectus conceſſi ſunt a natura ut robur addant animo, quò malum propulſet, aut bonum arduum conſequatur.

24. (f) Abſtinendum eſt à maledictis & ab omni ſermone obſcœno: non enim tantùm vita, ſed etiam ſermo caſtus eſſe debet.

25. (g) Explorare antè oportet quæ recta ſunt, vel

26. Dirige ſemitam pedibus tuis, & omnes viæ tuæ (h) ſtabilientur.

27. Ne declines ad dexteram, neque ad ſiniſtram: averte pedem tuum à malo: vias enim, quæ à dextris ſunt, novit Dominus: perverſæ verò ſunt quæ à ſiniſtris ſunt. Ipſe autem rectos faciet curſus tuos, itinera autem tua in pace producet.

CAPUT V.

Vitare jubet meretricem: propria uxor diligenda, & aliena fugienda eſt.

1. Fili mi, attende ad ſapientiam (a) meam, & prudentiæ meæ inclina aurem tuam,

2. Ut cuſtodias cogitationes, & diſciplinam labia tua conſervent. Ne attendas fallaciæ mulieris.

3. Favus enim (b) diſtillans labia meretricis, & nitidius oleo guttur ejus.

4. Noviſſima autem illius amara quaſi abſynthium, & acuta quaſi gladius biceps.

5. Pedes ejus deſcendunt in mortem, & ad inferos greſſus illius penetrant.

6. Per ſemitam vitæ non ambulant, vagi ſunt greſſus ejus, & inveſtigabiles.

7. Nunc ergo, fili mi, audi me, & ne recedas à verbis oris mei.

8. Longè fac ab ea viam tuam, & ne appropinques foribus domus ejus.

9. Ne des (c) alienis honorem tuum, & annos tuos crudeli.

10. Ne fortè impleantur extranei viribus tuis, & labores tui ſint in domo aliena,

11. Et gemas in noviſſimis, quando conſumpſeris carnes tuas, & corpus tuum, & dicas:

12. Cur deteſtatus ſum diſciplinam, & increpationibus non acquievit cor meum,

13. Nec audivi vocem docentium me, & magiſtris non inclinavi aurem meam?

14. Penè (d) fui in omni malo, in medio eccleſiæ & ſynagogæ.

15. Bibe aquam de (e) ciſterna tua, & fluenta putei tui:

16. Deriventur (f) fontes tui foras, & in plateis aquas tuas divide.

17. Habeto eas (g) ſolus, nec ſint alieni participes tui.

18. Sit vena tua (h) benedicta, & lætare cum muliere adoleſcentiæ tuæ:

19. Cerva (i) chariſſima, & gratiſſimus hinnulus: ubera ejus inebrient te in omni tempore, in amore ejus delectare jugiter.

20. Quare ſeduceris, fili mi, ab aliena, & foveris in ſinu alterius?

21. * Reſpicit Dominus vias hominis, & omnes greſſus ejus (k) conſiderat. * Job 14.
16. & 31.
22. Iniquitates ſuæ capiunt impium, & funibus peccatorum ſuorum conſtringitur. 4. & 34. 21.

23. Ipſe morietur, quia non habuit diſciplinam: & in multitudine ſtultitiæ ſuæ decipietur.

CAPUT VI.

Sponſori ut fidem datam liberet enitendum; pigrum formica exemplo excitat ad laborem: apoſtatam deſcribit; ſex quæ Dominus odit.

1. Fili mi, ſi ſpoponderis (a) pro amico tuo, defixiſti apud extraneum manum tuam,

2. Illaqueatus es verbis oris tui, & captus propriis ſermonibus.

3. Fac ergo quod dico, fili mi, & temetipſum libera: quia (b) incidiſti in manum proximi tui. Diſcurre, feſtina, ſuſcita amicum tuum:

4. Ne (c) dederis ſomnum oculis tuis, nec dormitent palpebræ tuæ.

5. Eruere

---

oculorum habenda eſt cura diligens: ſunt enim conciliatores & quaſi proxenetæ libidinum.

26. (h) Hi duo poſtremi verſus deſunt in Hebræo: ſenſus eſt, incedendum eſſe recta & regia via, Auguſt. Lib. 2. de pecc. meritis & remiſſ. cap. 35. hæc habet: *Sic hic ſtatuitur liberum arbitrium hominis, cùm dicitur, Dirige ſemitas pedibus tuis, ut gratia ſimul neceſſitas inſinuetur, cùm dicitur, Ipſe autem rectos faciet curſus tuos.*

CAP. V. 1. & 2. (a) Quam te doceo. *Cogitationes*, Si vis abſcondere ſecretas cogitationes tuas.

3. (b) Plautus in Truculento: *In melle ſunt linguæ ſitæ veſtræ, atque orationes, lacteque: corda veſtra felle ſunt lita, atque acerbo aceto.*

9. (c) Hebr. *Ne forte des*; Ne univerſa bona tua non ſolùm perdas, ut bonam famam, facultates; ſed etiam hæc tradas extraneis & inimicis.

14. (d) Propemodum in omne genus calamitatum incurri: *In medio*, Cùm viverem inter fideles, & juſtos, ſeu palàm & publicè; aut penè ſeu ſcandalo in Eccleſia.

15. (e) Uxore tua ſis contentus; amor conjugalis perennis eſt, meretricius inſtabilis.

16. (f) Quæ à Deo accepiſti bona, pauperibus largiaris.

17. (g) Aquas, caſtè cuſtodiendo uxorem, vel bona tua, ne alienis prædæ ſint.

18. (h) Sapiens unius tantùm uxoris meminit, quam unicè vult amari, nec unquam dimitti.

19. (i) Multi ejuſmodi animalia in deliciis habent. Hebr. *Cerva amorum*; ſit tibi uxor tua inſtar amabilis cervæ, chara, in deliciis unica, blanda, fida marito, verecunda, pudica.

21. (k) Vertunt alii, *Librat*, quaſi ad libram apponeret ſitne rectum an pravum.

1. (a) Sapiens non deterret ab omni fidejuſſione, ubi inſtat neceſſitas amici; ſed duas adhiberi vult cautiones, primam ne temerè & præcipitanter, alteram ut quàm citiſſimè ab ea obligatione ſe eximat. CAP. VI.

3. (b) Indicat ritum dandæ fidei creditori, porrigendo dexteram, utrimque complexis manibus. *Suſcita*: Licebat enim creditori, ni ſatisfieret, convenire fidejuſſorem, non convento principali debitore.

4. (c) Monumentis Eccleſiæ Græcæ, quæ in lucem edidit, & latinè vertit J. B. Cotelerius, olim Collega & amicus noſter, homilia ſancti Baſilii in hac Salomo-

5. Eruere quaſi damula (d) de manu, & quaſi avis de manu aucupis.

6. Vade ad formicam (e), ò piger, & conſidera vias ejus, & diſce ſapientiam:

7. Quæ cùm non habeat (f) ducem, nec præceptorem, nec principem,

8. Parat in æſtate cibum ſibi, & congregat in meſſe quod comedat.

9. Uſquequò piger dormies? quando conſurges è ſomno tuo?

* Inf. 24. 33. 10. * Paululùm dormies, paululùm dormitabis, paululùm conſeres manus, ut dormias:

11. Et veniet tibi quaſi (g) viator egeſtas, & pauperies quaſi vir armatus. Si verò impiger fueris, veniet ut fons meſſis tua, & egeſtas longè fugiet à te.

12. Homo (h) apoſtata, vir inutilis, graditur ore perverſo,

13. Annuit (i) oculis, terit pede, digito loquitur,

14. Pravo corde machinatur malum, & omni tempore jurgia ſeminat.

15. Huic extemplò veniet perditio ſua, & ſubitò conteretur, nec habebit ultrà medicinam.

16. Sex ſunt (k) quæ odit Dominus, & ſeptimum deteſtatur anima ejus:

17. Oculos ſublimes, linguam mendacem, manus effundentes innoxium ſanguinem,

18. Cor machinans cogitationes peſſimas, pedes veloces ad currendum in malum,

19. Proferentem mendacia, teſtem fallacem, & eum qui ſeminat inter fratres diſcordias.

20. Conſerva, fili mi, præcepta patris tui, & ne dimittas legem matris tuæ.

21. Liga ea in corde tuo jugiter, & circumda gutturi tuo.

22. Cùm ambulaveris, gradiantur tecum: cùm dormieris, cuſtodiant te, & evigilans loquere cum eis.

23. Quia mandatum (l) lucerna eſt, & lex lux, & via vitæ increpatio diſciplinæ:

24. Ut cuſtodiant te à muliere mala, & à blanda lingua extraneæ.

25. Non concupiſcat pulchritudinem ejus cor tuum, nec capiaris nutibus illius:

26. Pretium enim ſcorti vix eſt unius (m) panis: mulier autem viri pretioſam animam capit.

27. Numquid poteſt homo abſcondere (n) ignem in ſinu ſuo, ut veſtimenta illius non ardeant?

28. Aut ambulare ſuper prunas, ut non comburantur plantæ ejus?

29. Sic qui ingreditur ad mulierem proximi ſui, non erit mundus cùm tetigerit eam.

30. Non grandis eſt culpa, cùm quis (o) furatus fuerit: furatur enim ut eſurientem impleat animam:

31. Deprehenſus quoque reddet (p) ſeptuplum, & omnem ſubſtantiam domus ſuæ tradet.

32. Qui autem adulter eſt, propter cordis inopiam perdet animam ſuam:

33. Turpitudinem & ignominiam congregat ſibi, & opprobrium illius non delebitur:

34. Quia zelus & furor viri non parcet in die (q) vindictæ,

35. Nec acquieſcet cujuſquam precibus, nec ſuſcipiet pro redemptione dona plurima.

C A-

nis verba inſerta eſt, ubi Baſilius hanc ſomni & dormitationis differentiam ponit, *quod ſomnus ſit gravis ſenſuum ſtupor, dormitatio miſtura vigiliæ ac ſomni. Sunt qui profundo demerſi ſomno donorum Dei oblivione quaſi veterno occupantur; alii verò interdum vigilant, interdum vitiis dormitant.*

5. (d) Si defixiſti apud extraneum manum tuam, ſi in manum creditoris manum inſeruiſti, ipſa fidejuſſione ſcito te eſſe illaqueatum, & quaſi vinculis conſtrictum: da operam ut quamprimùm te redimas inſtar damulæ, quæ celeri fuga & omni conatu ſe liberat. *Damula ſeu Dorcas*, ait Baſilius, *animal eſt acie oculorum valens*, *ex qua Dorcadis nomen tulit* ..... *Sis & damula ſis ad ſcrutanda ea quæ inferius ſunt, & avis ad quærenda ſublimia; nunquam avis incidit in rete, ſi naturaliter ſibi inſita penna aerem ſecans ſuper terram elevatur* ..... *Noli eſſe circa mandata Domini otioſus; noli hoc quidem facere, illud verò differre.*

6. (e) *Quid contemnis magnum præceptorem? formica te excitet ad operationem*: Baſilius.

7. (f) Sicut apes, in quibus forma eſt *Monarchiæ*; in formicis natura formam videtur deſignaſſe *Democratiæ* cujuſdam, ſeu popularis regiminis.

11. (g) 70. *Malus viator*. Hebr. *Graſſator*; ſeu latro, qui obſidet itinera: veniet improviſa egeſtas.

12. (h) Hebr. *Belial*, i. e. abſque jugo, inſigniter impius. Ex Græco, qui Deum dereliquit, idem eſt inutilis. *Perverſo*, Benignè loquitur & mala cogitat, dum amicitiam ſimulat, & fraudulenter agit.

13. (i) Verbis parcit, nutu loquitur: hæc levitatem animi & cordis pravitatem indicant.

16. (k) Hebr. *Sex ſunt, imo ſeptem*: modus loquendi frequens in Scripturis.

23. (l) Quæ nos dirigit in tenebris hujus vitæ: *Diſciplina*, increpatio ex diſciplina, non ex odio, aut invidia, aut ſuperbia.

26. (m) Vile admodum eſt pretium ſcorti: ita 70. ſed Hebr. *Quia propter mulierem meretricem uſque ad fruſtum panis*, ſupple, mendicabit: ad ſummam egeſtatem propter adulteram devenitur. Duplici ratione vitanda eſſe ſcorta innuit, quòd brevis ſit voluptas, & parvi pretii, & quòd rem pretioſiſſimam eripiat animam.

27. (n) Ambroſ. *Nemo adverſus ſeipſum diu fortis eſt*: Item Auguſt. ſerm. 250. de tempore: *Perverſa familiaritas hæc, & falſa ſecuritas.*

30. (o) Comparatione adulterii; idque præſertim dum adjunctam habet circumſtantiam, quam mox ſubjicit: *Animam*, Hebr. *Non afficitur probro fur*, Non cæditur flagris, ſed compellitur ad reſtitutionem cum augmento.

31. (p) Certus numerus pro incerto. Hebr. *Deprehenſus reddet ſepties?* etiamſi furti ſæpiùs convincitur, non tenetur niſi ad reſtitutionem: *Et omnem ſubſtantiam domus ſuæ tradet*, quamdiu habebit unde ſolvat.

34. (q) Adultero deprehenſo, vel re in judicium adducta.

CAPUT VII.

Hortatur adoleſcentem ad ſapientiæ amplexum, & mandatorum cuſtodiam; atque ut ſcortorum blanditias, quas deſcribit, evitet.

1. FIli mi, cuſtodi ſermones meos, & præcepta mea reconde tibi. Fili,

2. Serva mandata mea, & vives: & legem meam quaſi pupillam oculi tui:

3. Liga eam in (a) digitis tuis, ſcribe illam in tabulis cordis tui.

4. Dic ſapientiæ: Soror mea es: & prudentiam voca amicam tuam,

5. Ut cuſtodiat te à muliere extranea, & ab aliena quæ verba ſua dulcia facit.

6. De feneſtra enim domus meæ per cancellos proſpexi,

7. Et video (b) parvulos, conſidero vecordem juvenem,

8. Qui tranſit per plateam juxta angulum, & propè viam domus illius graditur

9. In obſcuro, adveſperaſcente die, in noctis tenebris, & caligine.

10. Et ecce occurrit illi mulier ornatu meretricio, præparata ad capiendas animas: garrula (c) & vaga,

11. Quietis impatiens, nec valens in domo conſiſtere pedibus ſuis,

12. Nunc foris, nunc in plateis, nunc juxta angulos inſidians.

13. Apprehenſumque deoſculatur juvenem, & procaci vultu blanditur, dicens:

14. Victimas pro ſalute vovi, hodie reddidi vota mea.

15. Idcircò egreſſa ſum in occurſum tuum, deſiderans te videre, & repeti.

16. Intexui (d) funibus lectulum meum, ſtravi tapetibus pictis ex Ægypto.

17. Aſperſi cubile meum myrrha, & aloe, & cinnamomo.

18. Veni (e), inebriemur uberibus, & fruamur cupitis amplexibus, donec illuceſcat dies.

19. Non eſt enim vir in domo ſua, abiit via longiſſima.

20. Sacculum pecuniæ ſecum tulit: in die plenæ lunæ reverſurus eſt in domum ſuam.

21. Irretivit eum multis ſermonibus, & blanditiis labiorum protraxit illum.

22. Statim eam ſequitur quaſi bos ductus ad (f) victimam, & quaſi agnus laſciviens, & ignorans quòd ad vincula ſtultus trahatur,

23. Donec tranſfigat ſagitta jecur ejus: velut ſi avis feſtinet ad laqueum, & neſcit quòd de periculo animæ illius agitur.

24. Nunc ergo, fili mi, audi me: & attende verbis oris mei.

25. Ne abſtrahatur in viis illius mens tua: neque decipiaris ſemitis ejus.

26. Multos enim vulneratos dejecit, & fortiſſimi quique interfecti ſunt ab ea.

27. Viæ inferi domus ejus, penetrantes in interiora mortis.

CAPUT VIII.

Sapientia ad ſui proſecutionem invitat, ſeque multis commendat modis.

1. NUmquid non ſapientia (a) clamitat, & prudentia dat vocem ſuam?

2. In ſummis excelſiſque verticibus ſupra viam, in mediis ſemitis ſtans,

3. Juxta portas civitatis in ipſis foribus loquitur, dicens:

4. O (b) viri, ad vos clamito, & vox mea ad filios hominum.

5. Intelligite parvuli aſtutiam, & inſipientes animadvertite.

6. Audite, quoniam de rebus magnis locutura ſum: & aperientur labia mea, ut recta prædicent.

7. Veritatem meditabitur guttur meum, & labia mea deteſtabuntur impium.

8. Juſti ſunt omnes ſermones mei, non eſt in eis pravum quid, neque perverſum.

9. Recti ſunt intelligentibus, & æqui invenientibus ſcientiam.

10. Acci-

CAP. VII. 3. (a) Ut manus & digiti oculis ſemper objiciuntur, ſic & mandata Dei mentis oculis obverſari debent.

7. (b) Non ætate, ſed ſenſu, decipi faciles.

10. & 12. (c) Quietis impatiens; quæ caſtæ ſunt, parùm & conſideratè loquuntur, & domi ſe continent: *Inſidians*, In triviis & angiportis.

16. (d) Heb. Initiis intexui, ſeu faſciis, quibus culcitræ ſuperpoſitæ molliorem lectum præbent.

18. & 20. (e) Hebr. *Amoribus*: quæ peſſima eſt ebrietas. *Lunæ*, fortè legendum, *In die novæ lunæ*, qui celebrari ſolebat: Et ita habet textus Hebræus: *In die novilunii veniet in domum ſuam*. Vox enim Hebr. *cheſe*, כסא, occultationem Lunæ, aut certè diem ſolemnem ſignificat, ut Critici in hæc verba obſervarunt. Unde ea vox Pſal. 80. 3. occurrit: *Buccinate in Neomenia tuba, in inſigni die ſolemnitatis veſtræ, quia præceptum in Iſrael eſt*. Eo quippè die mercatores ſua offerebant in templo ſacrificia. In plenilunio verò nulla erat ſolemnitas, nec tum à commercio exercendo ceſſatum eſt: ita Pezronius Abbas in Diſſertatione ſecunda Hiſtoriæ Evangelicæ.

22. (f) Si ille qui ſe duci patitur in proprium exitium.

CAPUT VIII. 1. (a) Sapientiam accipit in genere, ut Deo competit, & per Dei donum hominibus: Chriſtus vera ſapientia ubique aperuit os ſuum, in monte, in deſerto, in templo, &c.

4. (b) O proceres: *Filios hominum*, Ad plebejos.

10. Accipite diſciplinam meam, & non pecuniam: doctrinam magis, quàm aurum eligite.

11. Melior eſt enim ſapientia cunctis pretioſiſſimis, & omne deſiderabile ei non poteſt comparari.

12. Ego ſapientia habito (c) in conſilio, & eruditis interſum cogitationibus.

13. Timor Domini odit malum: arrogantiam, & ſuperbiam, & viam pravam, & os bilingue deteſtor.

14. Meum eſt conſilium, & æquitas, mea eſt prudentia, mea eſt fortitudo.

15. Per me reges regnant, & legum conditores juſta decernunt:

16. Per me principes imperant, & potentes decernunt juſtitiam.

17. Ego diligentes me diligo: & qui manè vigilant ad me, invenient me.

18. Mecum ſunt divitiæ, & gloria, opes ſuperbæ (d), & juſtitia.

19. Melior eſt enim fructus meus (e) auro, & lapide pretioſo, & genimina mea argento electo.

20. In viis juſtitiæ (f) ambulo, in medio ſemitarum judicii,

21. Ut ditem diligentes me, & theſauros eorum repleam.

22. Dominus (g) poſſedit me in initio viarum ſuarum, antequam quidquam faceret à principio.

23. Ab æterno (h) ordinata ſum, & ex antiquis antequam terra fieret.

24. Nondum erant abyſſi, & ego jam concepta eram: necdum fontes aquarum eruperant:

25. Necdum montes gravi mole conſtiterant: ante colles ego parturiebar:

26. Adhuc terram non fecerat, & flumina, & cardines orbis terræ.

27. Quando præparabat cœlos, aderam: quando certa lege, & gyro vallabat abyſſos:

28. Quando æthera firmabat ſurſum, & librabat fontes aquarum:

29. Quando circumdabat mari terminum ſuum, & legem ponebat aquis, ne tranſirent fines ſuos: quando appendebat fundamenta terræ:

30. Cum eo eram cuncta componens: & delectabar per ſingulos dies, ludens coram eo omni tempore,

31. Ludens in orbe terrarum: & deliciæ meæ, eſſe cum (i) filiis hominum.

32. Nunc ergo filii, audite me: Beati, qui cuſtodiunt vias meas.

33. Audite diſciplinam, & eſtote ſapientes, & nolite abjicere eam.

34. Beatus homo qui audit me, & qui vigilat ad fores meas quotidie, & obſervat ad poſtes oſtii mei.

35. Qui me invenerit, inveniet vitam, & hauriet ſalutem à Domino:

36. Qui autem in me peccaverit, lædet animam ſuam. Omnes, qui me oderunt, diligunt mortem.

CAPUT IX.

Sapientia domo ſibi ædificata omnes ad ſe allicit: vitam prorogat, à muliere ſtulta ac vaga liberat.

1. Sapientia (a) ædificavit ſibi domum, excidit columnas ſeptem.

2. Immolavit (b) victimas ſuas, miſcuit vinum, & propoſuit menſam ſuam.

3. Miſit ancillas ſuas ut vocarent ad arcem, & ad mœnia civitatis:

4. Si quis eſt parvulus, veniat ad me: Et inſipientibus locuta eſt:

5. Venite, comedite panem meum, & bibite vinum quod miſcui vobis.

6. Relin-

12. & 14. (c) Ubi ſana ſunt, rectaque conſilia. *Meum eſt*; Mihi debetur. Sapientia ipſa multiplici nomine ſe commendat. Primùm quòd homines invitet ad ſe ex benevolentia erga homines, v. 4. Deinde quòd magna locutura ſit, v. 5. Tum quòd recta & vera, v. 6. 7. Quòd utilia, quæ omnes opes ſuperent, quòd habitet in concilio ſapientum, v. 12. Quòd ſancta ſit, & vitia omnia arceat, v. 13. Quòd virtutes omnes conciliet, v. 14. Quòd leges, judicia, Imperia conſtituat, v. 15. & 16. Quòd neminem à ſe repellat, v. 17. Ita ferè Epiſcopus Meldenſis.

18. (d) Quæ plerumque ſunt inſociabiles: Hebr. *Opes ſtabiles*.

19. (e) Ne quis exiſtimet opes terrenas in ſapientiæ adeptione potiſſimùm ſpectari oportere.

20 (f) Ambulare facio, ut per juſtitiam & æquitatem ditem diligentes me. *In medio*, Ad neutram partem declinando.

22. (g) Jam ab effectis & fructibus ad fontem aſcendit, nempè ad Verbum divinum. *Initio*; quæ ſenſu litterali nobis cum Judæis communi intelligi poſſunt de ſapientia generatim ſumpta, quæque in Deo Deus eſt, in hominibus eſt participatio divinæ ſapientiæ. Sed altiori ſenſu, & genuino eſt Verbum æternum, per quod omnia facta ſunt.

23. & 24. (h) Hebr. *Principatum habui*. *Concepta*, & v. 25. *Parturiebar*: utrobique in Hebr. *Genita eram*, ſeu formata. Nam in generatione Filii, eadem ſunt *concipi*, *generari*, & *naſci*: iis quippe vocibus æterna Filii nativitas exprimitur.

31. (i) Vel quia Deo ſua opera ſunt grata, & ea ſunt gratiora quæ præſtantiora; vel iſtud refertur ad immenſum amorem, quo Filius Dei homines dilexit.

CAP. IX.

1. (a) Hæc vel de ſapientia creata per proſopopœjam & allegoriam ſunt dicta, cujus magnificentia, firmitas, decor deſcribuntur; vel de ſapientiæ increata intelliguntur, quæ ſibi ædificavit Eccleſiam verbo & exemplo; firmavit eam gratiæ ſuæ largitione. *Columnæ ſeptem*, vel ſunt ſeptem Spiritus dona, vel hic numerus pro univerſitate doctorum & paſtorum accipitur. Ac fortè meretricis ædibus, conviviis, & victimis domum ſolidam & firmam opponit.

2. (b) Sacrum convivium intelligit Ambroſius Lib. 1. de fide, cap. 7. Unde in Hebræo non *victima*, ſed *victima immolata* legitur: *Vinum*, Pretioſum ſuum ſanguinem ſub ſpecie vini.

6. Relinquite infantiam, & vivite, & ambulate per vias prudentiæ.

7. Qui erudit (c) deriſorem, ipſe injuriam ſibi facit: & qui arguit impium, ſibi maculam generat.

8. Noli arguere deriſorem, ne oderit te. Argue ſapientem, & diliget te.

9. Da ſapienti occaſionem, & addetur ei ſapientia. Doce juſtum, & feſtinabit accipere.

* Pſ.110. 10. Sap. 1. 7. Eccli.1.16. 10. * Principium ſapientiæ timor Domini, & ſcientia ſanctorum (d) prudentia.

11. Per me enim multiplicabuntur dies tui, & addentur tibi anni vitæ.

12. Si ſapiens fueris, tibimetipſi eris: ſi autem illuſor, ſolus portabis malum.

13. Mulier ſtulta & clamoſa, plenaque illecebris, & nihil omninò ſciens.

14. Sedit in foribus domus ſuæ ſuper ſellam in excelſo urbis loco,

15. Ut vocaret tranſeuntes per viam, & pergentes itinere ſuo:

16. Qui eſt parvulus, declinet ad me. Et vecordi locuta eſt:

17. Aquæ (f) furtivæ dulciores ſunt, & panis abſconditus ſuavior.

18. Et ignoravit quòd ibi ſint gigantes, & in profundis inferni convivæ ejus.

PARABOLÆ SALOMONIS.

CAPUT X.

Alternat ſermonem de filio ſapienti & ſtulto, juſto & impio, operante & otioſo, ſimplici & pravo; de charitate & odio.

1. Filius ſapiens lætificat (a) patrem: filius verò ſtultus mœſtitia eſt matris ſuæ.

2. * Nil proderunt theſauri impietatis: juſtitia verò (b) liberabit à morte. * Inf.11.4.

3. Non affliget Dominus fame animam juſti: & inſidias impiorum ſubvertet.

4. Egeſtatem operata eſt manus remiſſa: manus autem fortium divitias parat.

Qui nititur mendaciis, hic (c) paſcit ventos: idem autem ipſe ſequitur aves volantes.

5. Qui congregat in meſſe, filius ſapiens eſt: qui autem ſtertit æſtate, filius confuſionis.

6. Benedictio Domini ſuper caput juſti: os autem impiorum operit (d) iniquitas.

7. Memoria juſti cum laudibus: & nomen impiorum putreſcet.

8. Sapiens corde præcepta ſuſcipit: ſtultus cæditur labiis.

9. Qui ambulat ſimpliciter, ambulat (e) confidenter: qui autem depravat vias ſuas, manifeſtus erit. * Eccli.19. 25.

10. * Qui annuit oculo, dabit dolorem: & ſtultus labiis (f) verberabitur.

11. Vena vitæ, os juſti: & os impiorum operit iniquitatem.

12. Odium ſuſcitat rixas (g): * & univerſa delicta operit charitas. * 1.Cor.13. 4. 1.Pet.4.8.

13. In labiis ſapientis invenitur ſapientia: & virga in dorſo ejus qui indiget corde.

14. Sapientes abſcondunt ſcientiam: os autem ſtulti confuſioni proximum eſt.

15. Subſtantia divitis, urbs (h) fortitudinis ejus: pavor pauperum, egeſtas eorum.

16. Opus juſti ad (i) vitam: fructus autem impii ad peccatum.

17. Via (k) vitæ, cuſtodienti diſciplinam: qui autem increpationes relinquit, errat.

18. Ab-

7. (c) Eum ſcilicet qui monita ſapientiæ contemnit. Loquitur de privata correptione, quæ omittenda eſt, cum nulla ſpes emendationis apparet.

10. (d) Cognitio rerum ſanctarum omnem aliam ſcientiam ſuperat, & ſola eſt vera prudentia.

13. (e) 70. *Neſciens verecundiam.*

17. & 18. (f) Congreſſus cum non ſua; res furto ablatæ: *Panis*, Cibus furto ſublatus & abſconditus. *Quantò minùs licet, tantò magis lubet.* Aug. *Qui affectibus ducuntur, tum demum aliquid agunt ardentiſſime, cùm vetantur.* *Gigantes*; Vox Hebræa *gigantes*, & *dæmones*, imò & *mortuos & ſpectra*, ſignificat ex Grotio.

CAP. X. 1. (a) Huc uſque fuit exhortatio ad ſapientiam, eaque generalis; nunc ſpecialia ſequuntur præcepta, & pleraque per antitheta. In unoquoque verſiculo vocum varietas adhibetur, id exigente phraſi Hebraica & carminis elegantia.

2. & 3. (b) Eleemoſyna liberat à variis calamitatibus. *Juſti*: Curam Dei & protectionem indicat, quàm ſæpiùs juſti experiuntur in hac vita: ſed hæc perpetuam veritatem habent in futuri ſæculi bonis; quod præcedens verſus inſinuat. Juſtitia verò liberabit à morte æterna, non temporali.

4. (c) Quia non id conſequitur quod vult, & mendacia nihil habent firmi, nec quicquam proſunt.

6. & 8. (d) Beda legit *iniquitatem*; *Tegit*, excuſat: *Labiis*, Cùm admonetur, id ægrè fert, ac ſi vapularet, vel ſi dicteriis proſcinderetur.

9. (e) Securitatem affert conſcientia rectè factorum. *Manifeſtus*, Qui pravas ſectatur vias, & ſubdole agit, deprehendetur & agnoſcetur.

10. & 11. (f) Multis exitio fuit os indomitum. *Vena*, Ex eo ut ex fonte fluunt verba vitæ.

12. (g) Quæ verba citat Petrus 1. epiſt. 4. Senſus is videtur nonnullis: Ut odium ſuſcitat rixas, ſic charitas ſedat ſuſcitata diſſidia: & amor facilè condonat amicè errata: ex vera amicitia pax oritur & tranquillitas. Qui amat, in meliorem partem cuncta interpretatur.

15. (h) Inſtar munitæ arcis in ſuis opibus ſpem ſuam ponit.

16. (i) Juſtus laborat, ut vivat, non ad luxuriandum: vel juſti actiones ad vitam tendunt æternam. Impius utitur ſuis bonis ad peccatum, ut pravas expleat cupiditates.

17. (k) Hebr. & Gr. *Via ad vitam*. Qui cuſtodit diſciplinam, is novit tutum eſſe ad vitam iter, diſciplinæ leges obſervare: ſtultus è contra mavult in via voluptatis errare, quàm difficilem, ſed tutiorem viam inſiſtere. *Errat*, Neminem habet qui errantem in viam reducat.

18. Abſcondunt odium labia (l) mendacia: qui profert contumeliam, inſipiens eſt.

19. In (m) multiloquio non deerit peccatum: qui autem moderatur labia ſua, prudentiſſimus eſt.

20. Argentum electum, lingua juſti: cor autem impiorum pro nihilo.

21. Labia juſti (n) erudiunt plurimos: qui autem indocti ſunt, in cordis egeſtate morientur.

22. Benedictio Domini divites facit, nec ſociabitur eis (o) afflictio.

23. Quaſi per riſum ſtultus (p) operatur ſcelus: ſapientia autem eſt viro prudentia.

24. Quod timet impius, veniet ſuper eum: deſiderium ſuum juſtis (q) dabitur.

25. Quaſi tempeſtas tranſiens non erit impius: juſtus autem quaſi fundamentum ſempiternum.

26. Sicut acetum dentibus, & fumus oculis, ſic piger his, qui miſerunt eum.

27. Timor Domini apponet dies: & anni impiorum (r) breviabuntur.

28. Expectatio juſtorum (ſ) lætitia: ſpes autem impiorum peribit.

29. Fortitudo (t) ſimplicis via Domini: & pavor his, qui operantur malum.

30. Juſtus in æternum non commovebitur: impii autem non habitabunt ſuper terram.

31. Os juſti (u) parturiet ſapientiam: lingua pravorum peribit.

32. Labia juſti conſiderant placita: & os impiorum perverſa.

CAPUT XI.

Æquitatis & juſtitiæ, cæterarumque virtutum commoda, vitiorum incommoda.

1. * STatera doloſa, abominatio (a) eſt apud Dominum: & pondus æquum, voluntas ejus. (* Inf. 20. 10. & 20.)

2. Ubi fuerit ſuperbia, ibi erit & contumelia: * ubi autem eſt humilitas, ibi & ſapientia (b). (* Inf. 15. 33.)

3. Simplicitas juſtorum (c) diriget eos: & ſupplantatio perverſorum vaſtabit illos.

4. * Non proderunt divitiæ in die ultionis: juſtitia autem liberabit à morte. (* Sup. 10. 2.)

5. Juſtitia ſimplicis diriget viam ejus: & in impietate ſua corruet impius.

6. Juſtitia rectorum liberabit eos: & in inſidiis ſuis capientur iniqui.

7. Mortuo homine impio, nulla erit ultrà ſpes (d): & expectatio ſollicitorum peribit.

8. Juſtus de anguſtia liberatus eſt: & (e) tradetur impius pro eo.

9. Simulator ore decipit amicum ſuum: juſti autem liberabuntur ſcientia.

10. In bonis juſtorum exultabit civitas: & in perditione impiorum erit laudatio.

11. Benedictione juſtorum exaltabitur civitas: & ore impiorum ſubvertetur.

12. Qui deſpicit amicum ſuum, indigens corde eſt: vir autem prudens (f) tacebit.

13. Qui ambulat fraudulenter, revelat arcana: qui autem fidelis eſt animi, celat amici commiſſum.

14. Ubi non eſt gubernator, populus (g) corruet: ſalus autem, ubi multa conſilia.

15. Affligetur malo, qui fidem facit pro extraneo: qui autem cavet laqueos, ſecurus erit.

16. Mulier gratioſa inveniet (h) gloriam: & robuſti habebunt divitias.

17. Benefacit animæ ſuæ vir miſericors: qui autem crudelis eſt, etiam propinquos abjicit.

18. Impius facit opus (i) inſtabile: ſeminanti autem juſtitiam merces fidelis.

19. Cle-

18. (l) Janſ. Gand. ex Hebr. ſic vertendum putat, *Abſcondens odium labiis mendacibus, & proferens infamiam, ipſe ſtultus*, i. e. Uterque eſt ſtultus, tum qui tegit odium verbis fallacibus, & amicitiam ſimulantibus, ut decipiat; tum qui ex odio profert contumeliam.

19. (m) Ex Aug. L. 2. contra Creſconium: *Multiloquium eſt ſuperflua locutio, vitium ex amore loquendi contractum.*

21. (n) Ex Hebr. *Labia juſti paſcent multos, & ſtulti in cordis egeſtate morientur.* Qui à juſtis ſe edoceri nolunt, morientur per cordis egeſtatem, ſeu defectum ſapientiæ.

22. (o) Ex Hebr. hic eſt ſenſus: Sola Dei benedictio verè nos ditat, & citra hominis anxietatem: quod imprimis verum eſt de ſpiritalibus divitiis.

23. (p) Non ſatis intelligit atrocitatem ſcelerum. Hebr. *Quaſi riſus eſt ſtulto operari ſcelus: ſapientia verò eſt homini intelligenti*, qua ſcilicet novit quam grave ſit operari ſcelus.

24. & 25. (q) Juſti liberi ſunt ab his quæ timent impii: *Tempeſtas*, impius eſt hominibus terribilis ad breve tempus, ut procellæ quæ ſolvuntur in nihilum.

27. (r) Nam vitia ante tempus adducunt ſenectam; dixerat priùs, *Timor Domini apponet dies*. In virtute & timore Dei vis ineſt ad producendam vitam.

28. (ſ) Juſtus quod expectat hic, & in futuro maximè, id conſequetur: at ſpes impii fruſtrabitur, & mœrorem afferet.

29. (t) Hominis ſinceri ſpes collocata eſt in lege Dei, & per illius cuſtodiam fortis eſt anima.

31. (u) Hebr. *Germinabit*: Os juſti non eſt ſterile, ſed ſapientiam animis ingenerat.

CAP. XI. 1. (a) Quod utique ad omnem juſtitiæ ſpeciem Beda non immeritò transfert.

2. (b) Faſtum comitatur ignominia: dedecus & detrimentum ſunt ſuperbiæ pediſſequa.

3. & 4. (c) Cuſtodiet hominem juſtum; at impius corruet per impietatem. *Ultionis*, Punitionis. *A morte*, æterna.

7. (d) Nulla eſt enim in inferno redemptio. *Peribit*, Qui divitias & honores ſollicitè ambit, is peribit. Improbi etiam in calamitatibus & adverſis deſperant.

8. & 9. (e) In eandem calamitatem ſuccedit impius. *Scientia*, Recto freti judicio, nec fraude indigebunt.

12. & 13. (f) Amici vitia. *Fraudulenter*, Qui amici ſpecie explorat alterius animum.

14. & 15. (g) Hebr. *Sine induſtriis populus corruet*. *Malo*; Moleſtiam aut damnum patietur qui pro altero ſpondet, aut fidem facit: *Laqueos*, proprii oris: *Securus erit*, à multis periculis.

16. (h) In mulieribus maximè forma & morum gratia requiritur; ut in viris induſtria & labor.

18. (i) Quod ſolidum fructum non afferet; quia pe-

19. Clementia præparat vitam, & (k) & ſectario malorum mortem.

20. Abominabile Domino cor pravum: & voluntas ejus in iis, qui ſimpliciter ambulant.

21. Manus in manu non erit innocens (l) malus: ſemen autem juſtorum ſalvabitur.

22. Circulus (m) aureus in naribus ſuis, mulier pulchra & fatua.

23. Deſiderium juſtorum omne bonum eſt (n): præſtolatio impiorum furor.

24. Alii dividunt (o) propria, & ditiores fiunt: alii rapiunt non ſua, & ſemper in egeſtate ſunt.

25. Anima, quæ benedicit (p), impinguabitur: & qui inebriat, ipſe quoque inebriabitur.

26. Qui abſcondit frumenta, maledicetur in populis: benedictio autem ſuper caput vendentium.

27. Benè conſurgit diluculò qui quærit bona: qui autem inveſtigator malorum eſt (q), opprimetur ab eis.

28. Qui confidit in divitiis ſuis, corruet: juſti autem quaſi virens folium germinabunt.

29. Qui conturbat domum ſuam, poſſidebit (r) ventos: & qui ſtultus eſt, ſerviet ſapienti.

30. Fructus juſti lignum vitæ: & qui ſuſcipit animas, ſapiens eſt.

31. * Si juſtus in terra (ſ) recipit, quantò magis impius & peccator? * 1. Pet. 4. 18.

CAPUT XII.

Viciſſim loquitur de diligente diſciplinam, & eam odio habente; de impio & juſto, operante & otioſo, ſtulto & ſapiente, & de bonis ac malis lingua.

1. QUI diligit diſciplinam (a), diligit ſcientiam: qui autem odit increpationes, inſipiens eſt.

2. Qui bonus eſt, hauriet gratiam à Domino: qui autem confidit in cogitationibus ſuis, impiè agit.

3. Non roborabitur homo ex impietate: & radix juſtorum non commovebitur.

4. Mulier (b) diligens, corona eſt viro ſuo: & putredo in oſſibus ejus, quæ confuſione res dignas gerit.

5. Cogitationes juſtorum judicia: & conſilia impiorum fraudulenta.

6. Verba impiorum inſidiantur ſanguini: os juſtorum liberabit eos.

7. Verte (c) impios, & non erunt: domus autem juſtorum permanebit.

8. Doctrina ſua noſcetur vir: qui autem vanus & excors eſt, patebit (d) contemptui.

9. * Melior eſt pauper & (e) ſufficiens ſibi, quàm glorioſus & indigens pane. * Eccli. 10. 30.

10. Novit juſtus jumentorum ſuorum animas (f): viſcera autem impiorum crudelia.

11. * Qui operatur terram ſuam, ſatiabitur panibus: qui autem ſectatur otium, ſtultiſſimus eſt. * Eccli. 20. 30.

Qui ſuavis eſt in vini demorationibus, in ſuis munitionibus relinquit (g) contumeliam.

12. Deſiderium impii munimentum eſt peſſimorum: radix autem juſtorum proficiet.

13. Propter peccata labiorum (h) ruina proximat malo: effugiet autem juſtus de anguſtia.

14. De fructu oris ſui unuſquiſque replebitur bonis, & juxta opera manuum ſuarum retribuetur ei.

15. Via ſtulti recta in oculis ejus: qui autem ſapiens eſt, audit conſilia.

16. Fa-

ſibunt divitiæ. *Juſtitiam*; Eleemoſynas largienti: *Fidelis*; Non peritura.

19. (k) Ulciſcendi ſe libido, Hebr. *Similiter juſtitia ad vitam, & ſectator malorum ad mortem*. Ut juſtitia perducit ad vitam, ita perſeverantia in malo ad mortem æternam ducit.

21. (l) Etſi ab iniqua actione manum ad horam ſubducit, non eſt tamen in corde innocens: tum enim ſæpè malum machinatur.

22. (m) Ut ſus circulum, ſeu inaurem auream luto commaculat; ſic mulier pulchra & impudica formam ad omnes libidines proſtituit. Habebant mulieres monilia ad nares.

23. (n) Expectatio impiorum. *Furor*, Non aliud impiis obveniet, quàm indignatio & ultio divina.

24. (o) Res ex liberalitate creſcit: ſed qui impetu aguntur, non ratione, ii raptores ſunt ſimul & largitores.

25. (p) Deus bona noſtra augebit, ſi ex iis egentium inopiam ſublevemus. *Inebriat*, Hebr. *Qui irrigat*: idem utrobique ſenſus. Qui benignus eſt erga pauperes, Deum in ſe benignum experietur. Opulentia pinguedinis nomine exprimi ſolet: Sic Terentius: *In re lauta & bene uncta*.

27. & 28. (q) *Quærenti malum, occurret ei*. *Germinabunt*, Florebunt, inſtar folii virentis arbori firmiter inhærebunt.

29. & 30. (r) Qui modum non ſervat in adminiſtratione rei familiaris. *Lignum vitæ*, Juſtus in hac vita eſt inſtar ligni vitæ in paradiſo, quod à morte præſervabat.

31. (ſ) Pœnam quam ob leves culpas meretur, quantò magis impius & peccator?

1. (a) Correctionem. *Scientiam*, Ad certam rerum agendarum notitiam perveniet, ac vera eſt ingenii ſolidi nota ſalutarem correptionem periculoſæ adulationi anteponere. CAP. XII.

4. (b) Sedula in opere ſuo: *Corona*, Quæ eum ornat. *Putredo*: Aliter, *teredo*, & coſſus.

7. (c) O Deus ſubverte! vel ſi ſubvertis, in ictu oculi & in momento corruent.

8. (d) Per ſapientiam paratur apud homines gloria: ut per vanitatem ore declaratam contemptus.

9. (e) Labore manuum, Hebr. *Servus ſibi*, Sibi ipſi conſulens. *Pane*, Ut plerumque nobiles, qui ære alieno premuntur.

10. (f) Curam gerit, non ea gravat nimio labore. *Crudelia*, Injuſtus, nec homines curat.

11. (g) Senſus hic eſſe poteſt hujus verſus qui deeſt in Hebræo: Qui delectatur vini potatione, in familia ſua relinquet ignominiam, & malum poſt ſe nomen.

13. (h) Hebr. *In peccato labiorum laqueus mali*. Per labia ſcelerata impii parant aliis mala. Sed peccatum erit impio laqueus, in quem ſe inducet.

16. Fatuus ſtatim (i) indicat iram ſuam: qui autem diſſimulat injuriam, callidus eſt.

17. Qui quod novit loquitur, index juſtitiæ eſt: qui autem mentitur, teſtis eſt fraudulentus.

18. Eſt qui promittit, & quaſi gladio pungitur conſcientiæ: lingua autem ſapientium ſanitas eſt.

19. Labium veritatis firmum (k) erit in perpetuum: qui autem teſtis eſt repentinus, concinnat linguam mendacii.

20. Dolus in corde cogitantium malum: qui autem pacis ineunt conſilia, ſequitur eos gaudium.

21. Non (l) contriſtabit juſtum quidquid ei acciderit: impii autem replebuntur malo.

22. Abominatio eſt Domino labia mendacia: qui autem fideliter (m) agunt, placent ei.

23. Homo verſutus celat (n) ſcientiam: & cor inſipientium provocat ſtultitiam.

24. Manus fortium dominabitur: quæ autem remiſſa eſt, tributis ſerviet.

25. Mœror in corde viri humiliabit illum, & ſermone bono lætificabitur.

26. Qui negligit damnum propter amicum, juſtus eſt: iter autem impiorum (o) decipiet eos.

27. Non inveniet fraudulentus lucrum: & ſubſtantia hominis erit auri pretium.

28. In ſemita juſtitiæ, vita: iter autem devium ducit ad mortem.

CAPUT XIII.

De oris cuſtodia, de inconſiderato ad loquendum; de paupere divite, de ſubſtantia feſtinata.

1. Filius ſapiens, doctrina patris (a): qui autem illuſor eſt, non audit cùm arguitur.

2. De fructu oris ſui homo ſatiabitur bonis: anima autem prævaricatorum iniqua.

3. Qui cuſtodit os ſuum (b), cuſtodit animam ſuam: qui autem inconſideratus eſt ad loquendum, ſentiet mala.

4. Vult & non vult piger (c): anima autem operantium impinguabitur.

5. Verbum mendax juſtus deteſtabitur: impius autem confundit, & confundetur.

6. Juſtitia cuſtodit innocentis viam: impietas autem peccatorem ſupplantat.

7. Eſt quaſi dives (d), cùm nihil habeat: & eſt quaſi pauper, cùm in multis divitiis ſit.

8. Redemptio animæ viri, divitiæ (e) ſuæ: qui autem pauper eſt, increpationem non ſuſtinet.

9. Lux juſtorum lætificat (f): lucerna autem impiorum extinguetur.

10. Inter ſuperbos ſemper jurgia ſunt: qui autem agunt omnia cum conſilio, reguntur ſapientia.

11. Subſtantia feſtinata minuetur: quæ autem paulatim colligitur manu, multiplicabitur.

12. Spes, quæ differtur, affligit (g) animam: lignum vitæ deſiderium veniens.

13. Qui detrahit (h) alicui rei, ipſe ſe in futurum obligat: qui autem timet præceptum, in pace verſabitur.

Animæ doloſæ errant in peccatis: juſti autem miſericordes ſunt, & miſerantur.

14. Lex ſapientis fons vitæ, ut declinet à ruina mortis.

15. Doctrina bona dabit gratiam: in itinere contemptorum vorago.

16. Aſtutus omnia agit cum conſilio (i): qui autem fatuus eſt, aperit ſtultitiam.

17. Nun-

16. (i) Non poteſt eam premere: *Callidus*, Hebr. *Cautus diſſimulat injuriam*.

19. (k) Teſtis verax ſibi conſtat. *Mendacii*, Interrogatus cùm non putabat, aut inconſultò verba faciens, mendacia conſuit, ut defendat quæ dixit.

21. (l) Chriſtianus patienter fert ærumnas, ſanctus etiam libenter: tranquillitas & humilitas palam faciunt nos in eo eſſe ſtatu, quem Deus poſtulat. *Malo*, Sæva conſcientia, pœnæ timore.

22. (m) Hebr. *Qui faciunt veritatem*; Qui bona fide agunt, neminem fallunt.

23. (n) Non oſtentat glorioſè, nec intempeſtivè profert quod ſcit. *Provocat*, Hebr. *Prædicabit*, *& prodit*: *Fortium*, Hebr. *Vigilantium*, Induſtrii homines diteſcunt.

26. & 27. (o) Qui hoc tantùm ſpectant, ut ſibi benè ſit, cùm opus fuerit, non invenient à quibus ſubleventur. *Lucrum*, Hebr. *Non aduret fraudulentia venationem ſuam*, metaphora ducta à venatoribus: venatione ſua non fruetur, alter hanc eripiet.

CAPUT XIII. 1. & 2. (a) In filio ſapiente relucet doctrina, & inſtitutio paterna. *Oris ſui*, De verbis ſanis vir bonus colliget bona: *Iniqua*, Seu damna, *ſupple*, colligit.

3. (b) Tacendo multa vitat incommoda, quæ lingua præceps ſecum affert.

4. (c) Sept. Interpr. *In deſideriis eſt omnis piger*: Vir otioſus propoſitum mutat labore deterritus.

7. (d) Sunt qui ſe divites ſimulant, cùm ſint omnium egentes, & è diverſo: vel ſunt qui modico contenti, animo tranquillo vivunt, cùm ſint pauperes; contra ſunt divites animo, & uſu pauperes. *Eſt quaſi dives*, Hebr. *Eſt qui ditat ſe*: Qui ſe divitem jactat: Et non eſt ei quicquam.

8. (e) Adverſis non reſiſtit: Dives à pravis machinationibus ſe expedit, pauper accuſatus opprimitur, 70. *At pauper non ſuſtinet minas*.

9. (f) Hebr. *Lætabitur*: Juſti proſperè agent, non impii. Felicitas juſti grata omnibus eſt, in lætum deſinit finem, cùm felicitas impii triſtem habeat exitum.

12. (g) Qui ſperat, etiam metuit, & metus omnis ſolicitus eſt: *Deſines timere, ſi ſperare deſieris*, Seneca.

13. (h) Alicui rei præceptæ, ut patet ex antitheſi: Unde in Hebr. & 70. *Qui contemnit verbum*, ſeu Dei præceptum, obnoxium ſe facit pœnæ.

16. (i) Sapienter audit conſilium: ut amicus comiter

17. Nuntius impii cadet in malum (k): legatus autem fidelis, ſanitas.

18. Egeſtas, & ignominia ei, qui deſerit diſciplinam: qui autem acquieſcit arguenti, glorificabitur.

19. Deſiderium ſi compleatur, delectat animam: deteſtantur ſtulti eos, qui fugiunt mala.

20. Qui cum ſapientibus graditur, ſapiens (l) erit: amicus ſtultorum ſimilis efficietur.

21. Peccatores perſequitur malum: & juſtis retribuentur bona.

22. Bonus relinquit hæredes filios, & nepotes: & cuſtoditur juſto ſubſtantia (m) peccatoris.

23. Multi cibi in novalibus (n) patrum: & aliis congregantur abſque judicio.

* Inf. 23. 13. 24. * Qui parcit virgæ, odit (o) filium ſuum: qui autem diligit illum, inſtanter erudit.

25. Juſtus comedit, & replet animam ſuam: venter autem impiorum inſaturabilis.

C A P U T XIV.

Sapientia & ſtultitiæ variæ conditiones.

1. Sapiens mulier ædificat domum ſuam: inſipiens extructam quoque manibus deſtruet.

2. Ambulans recto itinere, & timens
* Job 12. 4. Deum, * deſpicitur ab eo, qui infami graditur via.

3. In ore ſtulti virga ſuperbiæ: labia autem ſapientium cuſtodiunt eos.

4. Ubi non ſunt boves (a), præſepe vacuum eſt: ubi autem plurimæ ſegetes, ibi manifeſta eſt fortitudo bovis.

5. Teſtis fidelis non mentitur (b): profert autem mendacium doloſus teſtis.

6. Quærit deriſor ſapientiam, & non invenit (c): doctrina prudentium facilis.

7. Vade contra virum ſtultum (d), & neſcit labia prudentiæ.

8. Sapientia callidi eſt intelligere (e) viam ſuam: & imprudentia ſtultorum errans.

9. Stultus illudet (f) peccatum, & inter juſtos morabitur gratia.

10. Cor quod novit (g) amaritudinem animæ ſuæ, in gaudio ejus non miſcebitur extraneus.

11. Domus impiorum delebitur: tabernacula verò juſtorum germinabunt.

12. Eſt via, quæ videtur homini juſta: noviſſima autem ejus deducunt (h) ad mortem.

13. Riſus dolore miſcebitur, & extrema gaudii luctus (i) occupat.

14. Viis ſuis replebitur ſtultus, & ſuper eum erit vir bonus.

15. Innocens (k) credit omni verbo: aſtutus conſiderat greſſus ſuos.

Filio doloſo nihil erit boni: ſervo autem ſapienti proſperi erunt actus, & dirigetur via ejus.

16. Sapiens timet, & declinat à malo: ſtultus tranſilit, & confidit.

17. Impatiens operabitur (l) ſtultitiam: & vir verſutus odioſus eſt.

18. Poſſidebunt parvuli ſtultitiam, & expectabunt aſtuti ſcientiam.

19. Ja-

excipit, ut judex expendit, ut dominus exequitur. Neque enim bona conſilia tam ſunt eorum, qui ea excogitant, quam eorum qui certo judicio optima ſeligunt; ſtultus nec conſilium petit, nec ſibi dari patitur.

17. (k) In Hebr. *Nuntius impius*: vel qui impii mandata exequitur, cadet in malum.

20. (l) Nam firmiùs hærent viſa quàm audita. Longum iter per audita, breve & efficax per exempla. *Amicus*, Nemo non aliquid vitii nobis vel neſcientibus illinit; malignus comes quantumvis candido ac ſimplici rubiginem ſuam affricat.

22. (m) Divina providentia ſæpè malis adimit quæ bonis largiatur; ſapiens labore acquirit & diligentia quæ ſtulti ſocordia amittit.

23. (n) Multi cibi aut multæ fruges ſunt in novalibus patrum, ſi à filiis excolantur; avita hæreditas fructuoſa eſt.

24. (o) Idem facit, & eumdem habet exitum, ac ſi odiſſet filium.

CAPUT XIV. 4. (a) Minus dicit, plus intelligit. Si deficiant miniſtri, deſerta erit Eccleſia; ſi deſint artifices, magna erit rerum omnium penuria; ubi bos deeſt, ager non colitur.

5. (b) Ut hæc ſententia ſit majoris ponderis, ita videtur intelligenda, ut certis notis deſignet teſtem fidelem & doloſum, ſeu mendacem, ut habet Hebr.

6. (c) Malè quærit, nec ſapientibus acquieſcit: *Facilis*, Ad acquiſcendum: nam via regia incedunt; ſana promunt, non ſubtiliora ſectantur.

7. (d) *Si contradixeris viro ſtulto*, non habebit quomodo reſpondeat. Chald. *Vade à conſpectu viri ſtulti, neſcit enim verba prudentiæ.*

8. (e) Noſſe actiones ſuas, & finem in quem diriguntur: *Errans*, In nullum certum finem & ſcopum actus ſuos dirigunt.

9. (f) *Quaſi per riſum ſtultus operatur ſcelus*, cap. 10. v. 23. *Gratia*, Hebr. *Benevolentia*. Nihil enim amabilius, neque copulatius quam morum ſimilitudo bonorum. Cicero, Lib. 1. de Off. *Stulti excuſant alterum peccata.*

10. (g) Quod amat mœrorem ſuum: *Fit enim infelicis animi prava voluptas dolor*, ait Seneca; ut homo ſolus ſibi eſt conſcius doloris ſui; ſolus etiam lætabitur.

12. (h) Poteſt id intelligi de prudentia, qua quis prudens eſt apud ſemetipſum; & conſiliis alienis regi non vult. Sic eſt falſa pietas, falſus & amarus zelus, falſa pœnitentia quæ pravis mentibus illudit.

13. (i) Ne hujus ſæculi gaudia ſectemur. Nam lætis triſtia ſuccedunt. Hinc Seneca: *Ipſa voluptates in tormenta vertuntur.*

15. & 16. (k) Minimè malus: Ex ſe enim alios æſtimat. *Confidit*, Temere agit, non ratione & conſilio.

17. (l) Tam in agendo præceps, quàm in deliberando nimius odio habentur. *Impatiens*: Hebr. *Velox ad iraſcendum*. *Verſutus*, Qui cogitationibus ſuis alteri machinatur malum, & iram diſſimulat; iſque magis eſt odioſus, quam qui rationis moderamine deſtitutus multa ſtulte facit præ ira.

19. Jacebunt mali ante bonos: & impii ante portas juſtorum.

20. Etiam proximo ſuo pauper odioſus erit: amici verò divitum multi.

21. Qui deſpicit proximum ſuum, peccat: qui autem miſeretur pauperis, beatus erit. Qui credit in Domino, miſericordiam diligit.

22. Errant qui operantur malum: miſericordia & veritas præparant bona.

23. In omni opere erit abundantia (m): ubi autem verba ſunt plurima, ibi frequenter egeſtas.

24. Corona (n) ſapientium, divitiæ eorum: fatuitas ſtultorum, imprudentia.

25. Liberat animas teſtis fidelis: & profert mendacia verſipellis.

26. In timore Domini fiducia fortitudinis, & filiis ejus erit ſpes.

27. Timor Domini fons vitæ, ut declinent à ruina mortis.

28. In multitudine populi dignitas regis (o): & in paucitate plebis ignominia principis.

29. Qui patiens eſt (p), multa gubernatur prudentia: qui autem impatiens eſt, exaltat ſtultitiam ſuam.

30. Vita carnium, ſanitas cordis: putredo oſſium (q), invidia.

Infr. 17. 5. 31. * Qui calumniatur (r) egentem, exprobrat factori ejus: honorat autem eum, qui miſeretur pauperis.

32. In malitia ſua expelletur impius: ſperat (ſ) autem juſtus in morte ſua.

33. In corde prudentis requieſcit ſapientia, & indoctos quoſque erudiet.

34. Juſtitia elevat gentem: miſeros autem facit populos peccatum.

35. Acceptus eſt regi miniſter intelligens: iracundiam ejus inutilis ſuſtinebit.

CAPUT XV.

Reſponſio mollis; linguæ ſapientis, & immoderata; fortitudo domus juſti.

Infr. 25. 15. 1. Reſponſio mollis frangit iram: ſermo durus ſuſcitat furorem.

2. Lingua ſapientium ornat ſcientiam: os fatuorum ebullit ſtultitiam.

3. In omni loco oculi Domini contemplantur bonos & malos.

4. Lingua placabilis (a), lignum vitæ: quæ autem immoderata eſt, conteret ſpiritum.

5. Stultus irridet diſciplinam patris ſui: qui autem cuſtodit increpationes, aſtutior fiet.

In abundanti juſtitia virtus maxima eſt: cogitationes autem impiorum eradicabuntur.

6. Domus juſti plurima fortitudo: & in fructibus impii conturbatio.

7. Labia ſapientium diſſeminabunt ſcientiam: cor ſtultorum diſſimile erit.

8. * Victimæ impiorum abominabiles Domino: vota juſtorum placabilia. * Inf. 21. 27. Eccli. 34. 21.

9. Abominatio eſt Domino via impii: qui ſequitur juſtitiam, diligitur ab eo.

10. Doctrina mala (b) deſerenti viam vitæ: qui increpationes odit, morietur.

11. Infernus, & perditio (c) coram Domino: quantò magis corda filiorum hominum?

12. Non amat peſtilens eum, qui ſe corripit: nec ad ſapientes graditur.

13. * Cor gaudens exhilarat faciem: in mœrore animi dejicitur ſpiritus. * Inf. 16. 24. & 17. 22.

14. Cor ſapientis quærit doctrinam: & os ſtultorum paſcitur imperitia.

15. Omnes dies pauperis (d), mali: ſecura mens quaſi juge convivium.

16. Melius eſt parum cum timore Domini, quàm theſauri magni & inſatiabiles.

17. Melius eſt vocari ad olera cum charitate (e), quàm ad vitulum ſaginatum cum odio.

18. Vir iracundus provocat rixas: qui patiens eſt, mitigat ſuſcitatas.

19. Iter pigrorum quaſi ſepes ſpinarum (ſ): via juſtorum abſque offendiculo.

20. Filius.

23. (m) Qui labori dediti ſunt, hi divitias parant. *Egeſtas*, Quæ eſt ſors inertiæ: labore enim, non verbis, parantur opes.

24. (n) Divitiæ ſapienti ſunt ornamento, quia benè iis utitur. *Imprudentia*, Hebr. *Stultitia ſtultorum ſtultitia.* Nihil eſt aliud quam ſtultitia, nec acceſſione divitiarum ornamenta recipiunt.

28. (o) Salute Regis populi ſalus continetur, & viciſſim.

29. (p) Qui impetum iræ cohibet, & animum in poteſtate habet, prudens eſt.

30. (q) Bona corporis valetudo ex tranquillitate animi pendet; invidia vero oſſa exedit. Alii ex Hebræo vertunt, *Teredo oſſium invidia*: quaſi coſſus & tinea animi eſt invidia; nam *putredo* in Hebræo eſt nomen generale, quo *teredo* etiam comprehenditur.

31. (r) Ex Hebræo. *Qui pauperem afficit injuria: Factori*, Probro afficit factorem ejus, quaſi cura Deo non ſit pauperis, & opus Dei contemnit.

32. & 34. (ſ) Animorum immortalitas hinc optimè colligitur. *Peccatum*, Syrus, *Benignitas populorum peccatum*, i.e. Expiatio, ſeu ſacrificium pro peccato. Alii vertunt, Juſtitia exaltat gentem, & beneficentia eſt expiatio populi: multa expiantur peccata operibus quæ non debentur.

CAPUT XV.

4. (a) Placida: *Lignum vitæ*, Res ſalutaris, ut immoderata eſt ſupplicium animæ.

10. (b) Hebr. *Conceptio gravis eſt*, *& ingrata deſerenti viam vitæ*.

11. (c) Quæ videntur eſſe in inferno, quia oculis noſtris non apparent, ea patent oculis Domini. Quantò magis corda filiorum hominum nota ſunt Deo?

15. (d) Hebr. *Afflicti*. *Convivium*, Læta mens & benè ſibi conſcia.

17. (e) Satius eſt vivere frugaliter cum amicis, quàm cū inimicis opipare, quam ad vitulum ſaginatum cum odio.

19. (ſ) Pigris omnia videntur ſpinis impedita.

20. Filius ſapiens lætificat patrem: & ſtultus homo deſpicit matrem ſuam.

21. Stultitia gaudium ſtulto: & vir prudens dirigit greſſus ſuos.

22. Diſſipantur cogitationes ubi non eſt conſilium (g): ubi verò ſunt plures conſiliarii, confirmantur.

23. Lætatur homo in ſententia oris ſui: & ſermo opportunus eſt optimus.

24. Semita vitæ ſuper eruditum, ut declinet de inferno (h) noviſſimo.

25. Domum ſuperborum demolietur Dominus: & firmos faciet terminos viduæ.

26. Abominatio Domini cogitationes malæ: & purus ſermo (i) pulcherrimus firmabitur ab eo.

27. Conturbat domum ſuam qui ſectatur avaritiam: qui autem odit munera, vivet.

* Inf.16.6. * Per miſericordiam & fidem purgantur peccata: per timorem autem Domini declinat omnis à malo.

28. Mens juſti meditatur obedientiam(k): os impiorum redundat malis.

29. Longè eſt Dominus ab impiis: & orationes juſtorum exaudiet.

30. Lux oculorum lætificat(l) animam: fama bona impinguat oſſa.

31. Auris, quæ audit increpationes vitæ, in medio ſapientium commorabitur.

32. Qui abjicit diſciplinam, deſpicit animam ſuam: qui autem acquieſcit increpationibus, poſſeſſor eſt(m) cordis.

33. Timor Domini, diſciplina ſapientiæ: & gloriam præcedit humilitas.

CAPUT XVI.

Homo animam præparat; Deus ſpirituum ponderator, linguam viaſque hominum dirigit, omnia propter ſeipſum operatur, cui abominatio eſt omnis arrogans.

1. HOminis * eſt animam præparare(a): & Domini gubernare linguam. * Inf. v.9.

2. * Omnes viæ hominis patent oculis ejus (b): ſpirituum ponderator eſt Dominus. * Inf. 20. 27. & 21. 2.

3. Revela (c) Domino opera tua, & dirigentur cogitationes tuæ.

4. Univerſa propter ſemetipſum operatus eſt Dominus (d): impium quoque ad diem malum.

5. Abominatio Domini eſt omnis arrogans: etiamſi manus ad manum fuerit(e), non eſt innocens.

Initium viæ bonæ, facere juſtitiam: accepta eſt autem apud Deum magis, quàm immolare hoſtias.

6. * Miſericordia & veritate redimitur iniquitas: & in timore Domini declinatur à malo. * Sup. 15. 27.

7. Cùm placuerint Domino viæ hominis: inimicos quoque ejus convertet ad pacem.

8. Melius eſt parum cum juſtitia, quàm multi fructus (f) cum iniquitate.

9. Cor hominis diſponit viam ſuam: * ſed Domini eſt dirigere (g) greſſus ejus. * Sup. v.1. Inf.20.24.

10. Divinatio in labiis regis (h), in judicio non errabit os ejus.

11. Pondus & ſtatera judicia Domini ſunt: & opera ejus omnes lapides (i) ſacculi.

12. Abo-

22. (g) Hebr. *Secretum*. Plures conſulendi, ſed clam, & quiſque ea in re quam novit.

24. (h) Seu infimo & damnatorum loco, de quo v.11. Hebr. *Semita vitæ ipſi intelligenti eſt ad ſuperna, ut declinet ab inferno deorſum*. Semita vitæ perducit prudentem ſurſum & ad ſuperna, ut declinet ab inferno; homo ſapiens in omnibus ſuis actionibus Deum reſpicit, ut à periculo liberetur.

26. & 27. (i) Non indiget eloquentiæ ornamentis. *Munera*, Qui innocua ad pervertendum judicium oblata averſatur.

28. (k) Hebr. *Ad reſpondendum*: Ut ſapienter, nec temerè reſpondentes à loquacibus ſecernantur.

30. (l) Ut lux oculis, ſic bona fama grata eſt animo. *Quid hac præclarius, cùm lætis nuntiis rigat aures, & mentem bonorum?* Symmachus, Lib.3. epiſt. 45.

32. & 33. (m) Cordatus eſt. *Diſciplina*, Salutaris quædam caſtigatio, quam ſequitur ſapientia. *Humilitas*, Qua monitiones admittimus, hanc ſequitur decus ex emendatis moribus; humilitas hoc loco modeſtiam ſignificat; gloria fugientem ſequitur.

CAPUT XVI. 1. (a) In Hebr. *Hominis ſunt diſpoſitiones cordis, & à Domino eſt reſponſio linguæ*. Nempe ut homo diſponat quæ ſit locuturus, eget Dei auxilio, eoque peculiari, ut benè eloquatur: ſæpè enim aliud longè diverſum homines eloquuntur, quàm voluerant.

2. (b) Hebr. *Omnes viæ viri mundæ in oculis ſuis*. Etſi homines putant omnes actiones ſuas eſſe puras, frequenter tamen Deus aliud judicat, qui ſolus pretium earum facit. Thales interrogatus an facta hominum Deum fugiant, reſpondit, Ne cogitata quidem.

3. (c) In Hebr. *Volve ad Dominum*: Omnia in laudem Dei refer. *Dirigentur*, Cuncta tibi ſuccedent.

4. (d) Seneca in Oedipo: *Quidquid patimur mortale genus, quidquid facimus, venit ex alto*. 70. Omnia opera Dei cum juſtitia. *Impium*, Non fit, ſed ordinatur.

5. & 6. (e) Etiam ſi multos habeat ſimul conſpirantes. *Innocens*, Impunitus: vel, etiamſi nihil agat, & ceſſet arrogans, juſtus non erit coram Deo. *Initium*, Græcè ἀρχὴ, principium, ſumma eſt. *A malo*, Sapientia prima, ſtultitia caruiſſe.

8. (f) Nam opes quas peperit iniquitas, ut partæ ſunt, ſic pereunt; juſtæ opes ſe tuentur.

9. (g) Is ſolus ad exitum perducit cogitationes, quæ vanæ ſunt illius auxilio deſtitutæ.

10. (h) Juſſa principum ut divina oracula accipi debent, cùm vices Dei gerunt. *Os ejus*, Quòd rerum experimentis ſit edoctus. Deus piis regibus inſignem largitur ſolertiam, ut in judiciis non facilè aberrent.

11. (i) Alludit ad ritum veterum, qui lapillis utebantur ad examinanda pondera, eoſque in ſacculis reponebant.

12. Abominabiles regi qui agunt impiè: quoniam juſtitia firmatur ſolium.

13. Voluntas regum labia juſta: qui recta loquitur, diligetur.

14. Indignatio regis, nuntii (k) mortis: & vir ſapiens placabit eam.

15. In hilaritate vultus regis, vita: & clementia ejus quaſi imber ſerotinus.

16. Poſſide ſapientiam, quia auro melior eſt: & acquire prudentiam, quia pretioſior eſt argento.

17. Semita juſtorum declinat mala: cuſtos animæ ſuæ ſervat viam ſuam.

18. Contritionem præcedit ſuperbia: & ante ruinam exaltatur ſpiritus.

19. Melius eſt humiliari cum mitibus, quàm dividere ſpolia cum ſuperbis.

20. Eruditus in verbo reperiet bona: & qui ſperat in Domino, beatus eſt.

21. Qui ſapiens eſt corde, appellabitur prudens (l): & qui dulcis eloquio, majora percipiet.

22. Fons vitæ, eruditio poſſidentis (m): doctrina ſtultorum, fatuitas.

23. Cor ſapientis erudiet (n) os ejus: & labiis ejus addet gratiam.

* Sup. 15. 33. Inf. 17. 22. 24. * Favus mellis, compoſita verba: dulcedo animæ, ſanitas oſſium.

25. Eſt via quæ videtur homini recta: & noviſſima ejus ducunt ad mortem.

26. Anima laborantis laborat ſibi, quia compulit eum (o) os ſuum.

27. Vir impius fodit malum: & in labiis ejus ignis ardeſcit.

28. Homo perverſus ſuſcitat lites: & verboſus ſeparat principes.

29. Vir iniquus lactat (p) amicum ſuum: & ducit eum per viam non bonam.

30. Qui attonitis oculis cogitat prava, mordens labia ſua perficit malum.

31. Corona (q) dignitatis ſenectus, quæ in viis juſtitiæ reperietur.

32. Melior eſt patiens viro (r) forti: & qui dominatur animo ſuo, expugnatore urbium.

33. Sortes mittuntur in ſinum, ſed à Domino (ſ) temperantur.

CAPUT XVII.

Servus ſapiens; Dominus corda probat; corona ſenum; ſtulto inutiles divitiæ; omni tempore diligit amicus.

1. MElior eſt buccella ſicca cum gaudio, quàm domus plena victimis cum jurgio.

2. * Servus ſapiens dominabitur filiis ſtultis, & inter fratres hæreditatem dividet. * Eccli. 10. 28.

3. Sicut igne probatur argentum, & aurum camino: ita corda probat Dominus.

4. Malus obedit (a) linguæ iniquæ, & fallax obtemperat labiis mendacibus.

5. * Qui deſpicit pauperem, exprobrat factori ejus: & qui ruina lætatur alterius, non erit impunitus. * Sup. 14. 31.

6. Corona ſenum filii filiorum: & gloria filiorum patres eorum.

7. Non decent ſtultum verba (b) compoſita: nec principem labium mentiens.

8. Gemma gratiſſima, expectatio (c) præſtolantis: quocumque ſe vertit, prudenter intelligit.

9. Qui celat delictum, quærit amicitias: qui altero ſermone repetit, ſeparat fœderatos.

10. Plus proficit correptio apud prudentem, quàm centum plagæ apud ſtultum.

11. Semper jurgia quærit malus: angelus (d) autem crudelis mittetur contra eum.

12. Expedit (e) magis urſæ occurrere raptis fœtibus, quàm fatuo confidenti in ſtultitia ſua.

13. Qui

14. (k) Fulmen eſt ubi cum poteſtate juncta eſt iracundia. Benè Seneca: *Pereunt funditus omnia, ubi quantum ira ſuadet, fortuna permittit.*

21. (l) Sed multò pluris erit, qui eloquentiam addiderit. *Percipiet*, Hebr. *Dulcedo labiorum addet doctrinam.*

22. (m) Cauſa vitæ, ſeu multorum bonorum eruditio poſſidentis; Gr. *Poſſidentibus*; Eruditio, ſeu ſapientia eſt ipſis habentibus fons vitæ numquam deficiens: ſed ſtulta ſunt quæcumque ſtulti ex ſuo corde efficiunt.

23. (n) Ex interiori ſapientia prodeunt verba cordata; quò quiſque diſertior, hoc habetur doctior.

26. & 27. (o) Indigentia acuitur induſtria: labor eſt peccati punitio & remedium; atque ipſa laboris occupatio à vitiis, quæ cum otio ſunt conjuncta, nos tuetur. *Fodit*, Multo labore quærit; Hebr. *Emit.*

29. (p) Aliter, *Os blandum facit impulſionem*; Trahit quò velit; vel eum qui aures accommodat aſſentationi, in perniciem impellit.

31. (q) Hebr. *Diadema gloria canities, quæ in via juſtitia reperietur*: Non quælibet, ſed quæ ſapiens eſt & ſancta.

32. (r) Duæ ſunt partes fortis animi, ipſa fortitudo, & ſapientia; illa hoſtes repellit extraneos, hæc domeſticos, affectus nimirùm & perturbationes animi.

33. (ſ) Hebr. *Et à Domino omne judicium ejus*: In rebus humanis nihil fit ſine providentia, & nutu Dei.

CAPUT XVII.

4. (a) Malus autem à malo decipitur, fallax fallaciam invenit; vel, improbos efficiunt exitioſa conſilia.

7. (b) Non decet imperitum de rebus gravibus diſputare. *Mentiens*, Qui promiſſa non ſervat, hujus verba publicæ cenſuræ ſunt expoſita.

8. (c) Cùm illud quis conſequitur, quod diu expectavit. Cautè & circumſpectè agit, ne ſpe ſua excidat.

11. (d) In aliquem incurret, à quo malè accipietur; vel mortis nuntius mali angeli nomine intelligitur.

12. (e) Stultus qui in ſua confidit ſtultitia, nulla arte, nullis viribus domari poteſt.

* Rom. 12. 17. 1. Theſ. 5. 15. 1. Pet. 3. 9. 13. * Qui reddit mala pro bonis, non recedet malum de domo ejus.

14. Qui dimittit aquam, caput (f) eſt jurgiorum: & antequam patiatur contumeliam, judicium deſerit.

* Iſai. 5. 23. 15. * Qui juſtificat impium, & qui condemnat juſtum, abominabilis eſt uterque apud Deum.

16. Quid prodeſt ſtulto habere divitias, cùm ſapientiam emere non poſſit?

Qui altam facit domum ſuam, quærit (g) ruinam: & qui evitat diſcere, incidet in mala.

17. Omni tempore diligit qui amicus eſt: & frater in anguſtiis comprobatur.

18. Stultus homo plaudet manibus, cùm ſpoponderit pro amico ſuo.

19. Qui meditatur diſcordias, diligit rixas: & qui exaltat oſtium, quærit (h) ruinam.

20. Qui perverſi cordis eſt, non inveniet bonum: & qui vertit (i) linguam, incidet in malum.

21. Natus eſt ſtultus in ignominiam ſuam: ſed nec pater in fatuo lætabitur.

* Sup. 15. 13. & 16. 24. 22. * Animus gaudens ætatem floridam facit: ſpiritus triſtis (k) exſiccat oſſa.

23. Munera de ſinu impius accipit, ut pervertat ſemitas judicii.

* Eccli. 2. 14. & 8. 1. 24. * In facie prudentis lucet ſapientia: oculi ſtultorum (l) in finibus terræ.

25. Ira patris, filius ſtultus: & dolor matris quæ genuit eum.

26. Non eſt bonum, damnum inferre juſto: nec percutere principem, qui recta (m) judicat.

* Jacob. 1. 19. 27. * Qui moderatur ſermones ſuos, doctus & prudens eſt: & pretioſi ſpiritus vir eruditus.

28. Stultus quoque ſi tacuerit, ſapiens reputabitur: & ſi compreſſerit labia ſua, intelligens.

CAPUT XVIII.

Non deviandum à veritate; frater juvans fratrem; mulier bona & mala; locutio divitis & pauperis.

1. Occaſiones quærit qui vult recedere ab amico: omni tempore erit exprobrabilis.

2. Non recipit ſtultus verba prudentiæ: niſi ea dixeris quæ verſantur in corde ejus.

3. Impius, cùm in profundum venerit peccatorum, contemnit: ſed ſequitur eum ignominia & opprobrium.

4. * Aqua profunda verba ex ore (a) viri: & torrens redundans fons ſapientiæ. * Inf. 20. 5.

5. Accipere perſonam impii non eſt bonum, ut declines à veritate judicii.

6. Labia ſtulti miſcent ſe rixis: & os ejus jurgia provocat.

7. Os ſtulti contritio ejus: & labia ipſius, ruina animæ ejus.

8. Verba bilinguis (b), quaſi ſimplicia: & ipſa perveniunt uſque ad interiora ventris.

Pigrum dejicit timor: animæ autem effœminatorum eſurient.

9. Qui mollis & diſſolutus eſt in opere ſuo, frater eſt ſua opera (c) diſſipantis.

10. Turris fortiſſima, nomen (d) Domini: ad ipſum currit juſtus, & exaltabitur.

11. Subſtantia divitis, urbs roboris ejus, & quaſi murus validus circumdans eum.

12. Antequam conteratur, exaltatur cor hominis: & antequam glorificetur, humiliatur.

13. * Qui priùs reſpondet quàm audiat, ſtultum ſe eſſe demonſtrat, & confuſione dignum. * Eccli. 11. 8.

14. Spiritus viri ſuſtentat imbecillitatem (e) ſuam: ſpiritum verò ad iraſcendum facilem quis poterit ſuſtinere?

15. Cor

14. (f) Qui dat initium jurgiis, eſt ſicut qui dimittit aquam; ut ſi quis rumpit aggerem, cui magna vis aquæ incumbit. *Deſerit*, Si ſapit, cœptam cauſam deſerit coram judice. Vel etiam qui aquas in agrum ſuum derivat, ſibi lites & jurgia conciliat: priuſquam incaleſcant jurgia, ea ſunt præcidenda.

16. (g) Deeſt in Hebræo; ſed apud 70. habetur. Facultates ſuas exhaurit. Variat lectio: nam legunt quidam, *Qui exaltat os ſuum*, Qui aliis videri vult illuſtrior, is fortunæ telis magis exponitur.

19. (h) Ex Hebræo ſic vertit Grotius: Diligit iniquitatem, qui diligit jurgium; & ampliat januam ejus, ſeu iniquitatis, qui quærit fracturam, ſeu diſſidia.

20. (i) Chald. *Pervertit linguam*, qui perversè loquitur detrahendo, adulando, malum ſuadendo.

22. & 23. (k) Ad tabem deducit. *Accipit*, Secretò accipit à litigantibus.

24. (l) Huc illuc vagantur oculi ſtulti; vel cupiditas eorum expleri nequit.

26. & 27. (m) Huic detrahere malum eſt. *Eruditus*, Parcè loquitur, quæ tacenda ſunt, non temerè effutit. Ex Hebræo: *Qui eſt pretioſi ſpiritus, idem eſt eruditus*: Quis ſit vir eruditus, non quid ſit oſtendit.

CAPUT XVIII.

4. (a) Sapientis: Doctrina ejus non exhauritur, & inſtar torrentis animi vitia ſecum abripit.

8. (b) Bilingues ſinceré loqui videntur, & audientis animum graviter ſauciant.

9. (c) Eumdem exitum habent piger & prodigus, egeſtatem nimirùm:

10. (d) Potentia divina, & protectio; non enim ſolum vocabulum intelligi ſolet.

14. (e) Animi alacritas ſuſtentat corporis imbecillitatem. Oportet quidem hominem alacri eſſe animo & non dejecto, nec tamen iracundo. *Suſtinere*, Corpori deficienti animus vires addit, animo fracto nihil eſt ſubſidii.

15. Cor prudens poſſidebit (f) ſcientiam: & auris ſapientium quærit doctrinam.

16. Donum hominis dilatat viam ejus, & ante principes ſpatium ei facit.

17. Juſtus, prior eſt accuſator ſui (g): venit amicus ejus, & inveſtigabit eum.

18. Contradictiones comprimit ſors (h), & inter potentes quoque dijudicat.

19. Frater, qui adjuvatur à fratre, quaſi civitas firma: & judicia quaſi (i) vectes urbium.

20. De fructu oris viri (k) replebitur venter ejus: & genimina labiorum ipſius ſaturabunt eum.

21. Mors, & vita in manu linguæ (l): qui diligunt eam, comedent fructus ejus.

22. Qui invenit mulierem bonam, invenit bonum: & hauriet jucunditatem à Domino.

Qui expellit mulierem bonam, expellit bonum: qui autem tenet adulteram, ſtultus eſt & impius.

23. Cum obſecrationibus loquetur pauper: & dives effabitur (m) rigidè.

24. Vir amabilis ad ſocietatem, magis amicus erit, quàm frater (n).

CAPUT XIX.

Pauper ambulans in ſimplicitate; falſus teſtis; non decent ſtultum deliciæ; uxor prudens datur à Deo; eruditio filii; timor Domini; deriſores.

1. MElior eſt pauper, qui ambulat in ſimplicitate ſua, quàm dives (a) torquens labia ſua, & inſipiens.

2. Ubi non eſt ſcientia (b) animæ, non eſt bonum: & qui feſtinus eſt pedibus, offendet.

3. Stultitia hominis ſupplantat (c) greſſus ejus: & contra Deum fervet animo ſuo.

4. Divitiæ addunt amicos plurimos: à paupere autem & hi, quos habuit, ſeparantur.

5. * Teſtis falſus non erit impunitus: & qui mendacia loquitur, non effugiet. * Dan. 13. 61.

6. Multi colunt perſonam potentis, & amici ſunt dona tribuentis.

7. Fratres hominis pauperis (d) oderunt eum: inſuper & amici procul receſſerunt ab eo.

Qui tantùm verba ſectatur, nihil habebit:

8. Qui autem poſſeſſor eſt mentis (e), diligit animam ſuam, & cuſtos prudentiæ inveniet bona.

9. Falſus teſtis non erit impunitus: & qui loquitur mendacia, peribit.

10. Non decent ſtultum deliciæ, nec ſervum dominari principibus.

11. Doctrina viri per patientiam noſcitur: & gloria ejus eſt iniqua prætergredi.

12. Sicut fremitus leonis (f), ita & regis ira: & ſicut ros ſuper herbam, ita & hilaritas ejus.

13. Dolor patris, filius ſtultus: & tecta jugiter perſtillantia (g), litigioſa mulier.

14. Domus, & divitiæ dantur à parentibus: à Domino autem propriè (h) uxor prudens.

15. Pigredo immittit ſoporem, & anima diſſoluta eſuriet.

16. Qui

15. & 16. (f) Meditatione ſcilicet & auditu. *Dilatat*, Munera facilem præbent aditum ad principes, & ad magiſtratus quoſdam.

17. (g) Apertè cauſam ſuam exponit, nihil diſſimulat. *Amicus*, Inveſtigabit conſcientiam amici, & liberè eum corripiet: Hebr. *Proximus ejus inveſtigabit eum*, Inquiret in mores ejus. Ex Hebræo aliter hunc locum interpretatur Grotius: Qui prior cauſam dicit, is juſtus eſt: primus videtur juſtus in cauſa ſua, ſed mox venit alter, & inquirit in illum; expendit illius dicta, & refellit. Hæc enim ſententia ut ſequens videtur ad lites pertinere.

18. (h) Lites plerumque accenduntur, quòd alter alteri nolit cedere: ad eam rem ſors optimum eſt remedium.

19. (i) Ut privatorum domus ſtant concordia, ſic juſtitia ſecuram efficit civitatem, magis quàm ſeræ & vectes: Hebr. *Frater offenſus ſuperat fortem urbem, & contentiones ſunt velut repagula palatii*. Cujus hæc eſt ſententia ex Janſ. Grand. Frater à fratre læſus fortiùs reſiſtit, & duriùs ſe gerit quàm civitas munita: contentiones inter fratres & amicos ortæ, ægrè dirimuntur. 70. *Frater a fratre adjutus, quaſi civitas munita*.

20. (k) Metaphora repletionis corporis ad animum transferenda; vel de eloquentia hæc intelligi poſſunt, quæ opes parat.

21. (l) Ut quis lingua ſua utitur, ſic ei bona & mala contingunt.

23. (m) Pauper loqui non audet, dives ferox eſt in ſermone ſuo: nam divitiæ ferociam pariunt.

24. (n) Qui humanus & benignus eſt, amico laboranti magis eſt utilis quàm frater. Vir amicorum ſtudioſus debet ſe amabilem præſtare. Seneca: *Hecato ait, Ego tibi monſtrabo amatorium ſine medicamento, ſine turba, ſine ullius veneſica carmine: ſi vis amari, ama*.

1. (a) Hebr. *Quam perverſus labiis*, Quam qui dolis & fraudibus dileſcit; *Et inſipiens*, Hebr. *Et ipſe deſipit*. CAPUT XIX.

2. (b) Chald. *Qui neſcit animam ſuam*, Qui ſeipſum ignorat, qui temere negotia ſuſcipit: quod frequens eſt in iis qui non ſatis ſeipſos norunt. Hebr. & Græcè, Etiam ſine ſcientia anima non eſt bona; id eſt, benè inſtituta.

3. (c) Eſt illi cauſa ruinæ. *Fervet*, Iraſcetur Deo, illi tribuens, quòd res malè ſucceſſerint, cùm is ſtultitiam ſuam, & peccatum accuſare debeat, non providentiam.

7. (d) Contrarium illud eſt Menandri, omnes eſſe propinquos eorum, qui benigna utuntur fortuna. *Sectatur*, Qui verborum tantùm elegantiæ ſtudet. *Nihil habebit*, Nullum inde ſolidum fructum feret.

8. (e) Qui eſt ſui compos, verbis doloſis fidem non habet.

12. (f) Quàm benè ſit inſtitutus, ex patientia & moderatione animi cognoſcitur: *Prætergredi*, Injurias illatas diſſimulare, vel ignoſcere.

13. (g) Tecta plana erant: Extra domum pellit maritum litigioſa mulier.

14. (h) Divitiæ etiam dantur à Deo, ſed præcipuè uxor bona; non à parentibus, qui ſæpe falluntur, & magis ſoliciti ſunt de dote, quàm de moribus; *Sed a Deo*, qui ſolus dat prudentiam.

16. Qui cuſtodit mandatum, cuſtodit animam ſuam: qui autem negligit viam ſuam, mortificabitur.

17. Fœneratur Domino, qui miſeretur pauperis: & viciſſitudinem ſuam reddet ei.

18. Erudi filium tuum, ne (i) deſperes: ad interfectionem autem ejus ne ponas animam tuam.

19. Qui (k) impatiens eſt, ſuſtinebit damnum: & cùm rapuerit, aliud apponet.

20. Audi conſilium, & ſuſcipe diſciplinam, ut ſis ſapiens in noviſſimis tuis.

21. Multæ cogitationes in corde (l) viri: voluntas autem Domini permanebit.

22. Homo indigens miſericors eſt: & melior eſt pauper, quàm vir mendax.

23. Timor (m) Domini ad vitam: & in plenitudine commorabitur, abſque viſitatione peſſima.

24. * Abſcondit piger manum ſuam ſub aſcella, nec ad os ſuum applicat eam.

25. * Peſtilente flagellato ſtultus (n) ſapientior erit: ſi autem corripueris ſapientem, intelliget diſciplinam.

26. Qui affligit patrem, & fugat matrem, ignominioſus eſt & infelix.

27. Non ceſſes fili audire doctrinam, nec ignores ſermones ſcientiæ.

28. Teſtis iniquus deridet judicium: & os impiorum devorat iniquitatem.

29. Parata ſunt deriſoribus judicia (o): & mallei percutientes ſtultorum corporibus.

CAPUT XX.

Luxurioſa res vinum; de peccante in regem; nemo poteſt dicere mundum ſe habere cor; pondus & pondus.

1. Luxurioſa res, vinum, & tumultuoſa ebrietas: quicumque his delectatur, non erit ſapiens.

2. Sicut rugitus leonis, ita & terror regis: qui provocat eum, peccat in animam ſuam.

3. Honor eſt homini, qui ſeparat ſe à contentionibus: omnes autem ſtulti miſcentur contumeliis.

4. Propter frigus piger arare noluit: mendicabit ergo æſtate, & non dabitur illi.

5. * Sicut aqua profunda, ſic conſilium in corde viri: ſed homo ſapiens exhauriet illud.

6. Multi homines miſericordes vocantur: virum autem fidelem quis inveniet?

7. Juſtus, qui ambulat in ſimplicitate ſua, beatos poſt ſe filios derelinquet.

8. Rex, qui ſedet in ſolio (a) judicii, diſſipat omne malum intuitu ſuo.

9. * Quis poteſt dicere: Mundum eſt cor meum, purus ſum à peccato?

10. * Pondus & pondus, menſura & menſura: utrumque (b) abominabile eſt apud Deum.

11. Ex ſtudiis ſuis intelligitur (c) puer, ſi munda & recta ſint opera ejus.

12. Aurem audientem, & oculum videntem, Dominus fecit (d) utrumque.

13. Noli diligere ſomnum, ne te egeſtas opprimat: aperi oculos tuos, & ſaturare panibus.

14. Malum eſt, malum eſt, dicit (e) omnis emptor: & cùm receſſerit, tunc gloriabitur.

15. Eſt aurum, & multitudo gemmarum: & vas pretioſum labia (f) ſcientiæ.

16. * Tolle veſtimentum ejus, qui fidejuſſor extitit alieni (g), & pro extraneis aufer pignus ab eo.

17. Suavis eſt homini panis mendacii (h): & poſteà implebitur os ejus calculo.

18. Cogitationes conſiliis (i) roborantur: & gubernaculis tractanda ſunt bella.

19. Ei,

* Inf. 26. 15.
* Inf. 21. 11.
*Sup. 18. 4.
* 3. Reg. 8. 46. 2. Par. 6. 36. Eccleſ. 7. 21. 1. Joan. 1. 8.
* Sup. 11. 1. & Inf. v. 23.
* Inf. 27. 13.

18. (i) Nam diligenti inſtitutione multùm proficitur: *Ne deſperes*, 70. *Ad contumeliam ne efferaris animo tuo*: Spes eſt, dum animus flecti poteſt.

19. (k) Qui de emendatione filii deſperat, & deſerit. *Damnum*, Inſignem familiæ ſuæ infamiæ notam. *Apponet*, Cùm furatus fuerit, alia adjiciet furta.

21. (l) Adeò inconſtans eſt homo, ut cogitationes ſuas & conſilia quotidie mutet; multa homines tentant, & movent; id fit tamen quod Deus voluerit.

23. (m) Tria bona timori Domini tribuuntur, vita, plenitudo & ſatietas omnium bonorum, & ſecuritas ab omni malo. Quæ perfectè implentur poſt hanc vitam, & in hac vita inchoantur.

25. (n) Ideò puniendi ſcelerati, ut cæteri meliores fiant.

29. (o) Pœnæ judicis ſententia inflictæ: *Mallei*, Chald. *Verbera*.

CAPUT XX.

8. (a) Facilius Reges inveniunt remedia malis ſibi cognitis, cùm ipſi jus dicunt, non per alios: cùm dant operam, ut cives æquitate regantur, eos meliores faciunt. Seneca in Thyeſte: *Rex velit honeſta, nemo non eadem volet*.

10. (b) Contra eos loquitur, qui majori menſura emunt, minori vendunt. Idipſum Aug. ad eos transfert, qui pro arbitrio, & non ex Scripturis, aut traditione gravia & levia peccata decernunt; quique appendunt in ſtateris doloſis quod volunt, dicentes hoc grave, & illud leve, Lib. de baptiſ. contra Donat. cap. 6.

11. (c) Ex iis rebus, quibus maximè delectatur. Hebr. *Etiam in ſtudiis ſuis agnoſcetur puer; Si mundum & rectum opus ejus*, ſuppleri poteſt; futurum ſit: ex iis quibus deditus eſt puer, utram viam inſiſtat, bonam, an malam, cùm adoleverit, licet augurari.

12. (d) Iis ergo benè utendum, & ob eum finem, ad quem hi ſenſus noſtri ſunt inſtituti. Quamobrem à prima ætate pueri videant, & audiant honeſta, non turpia: *Panibus*, Ut habeas unde vitam ſuſtentes.

14. (e) Humanum ingenium inſinuat, promptum ad ſua laudanda, & aliena vituperanda.

15. (f) Perita & cum ſapientia conjuncta: quæ præferri debent auro & gemmis.

16. (g) Qui fide jubet pro extraneo, veſtimento ſuo exuatur.

17. (h) Bonus in ſpeciem, ſed non ſatis purgatus à calculis. multa ſunt in ſpeciem bona, quæ non benè noſcuntur niſi experimentis: ſic fructus mendacii teipſa amarus eſt.

18. (i) Quæ facienda cogitamus, non antè ſuſcipien-

19. Ei, qui revelat (k) myſteria , & ambulat fraudulenter, & dilatat labia ſua, ne commiſcearis.

* Exod.21.17. Lev.20.9. Matt.15.4. 20. * Qui maledicit patri ſuo, & matri , extinguetur (l) lucerna ejus in mediis tenebris.

21. Hæreditas , ad quam feſtinatur in principio, in noviſſimo benedictione carebit.

* Rom.12.17. 1.Theſſ.5.15. 1.Pet.3.9. 22. * Ne dicas : Reddam (m) malum: expecta Dominum, & liberabit te.

* Sup.v.10. Sup.16.2. 23. * Abominatio eſt apud Dominum pondus & pondus: ſtatera doloſa non eſt bona.

24. A Domino diriguntur greſſus viri: quis autem hominum intelligere poteſt viam ſuam?

25. Ruina eſt homini devorare (n) ſanctos, & poſt vota retractare.

26. Diſſipat impios rex ſapiens , & incurvat ſuper eos (o) fornicem.

27. Lucerna (p) Domini ſpiraculum hominis, quæ inveſtigat omnia ſecreta ventris.

28. Miſericordia & veritas cuſtodiunt regem , & roboratur clementia thronus ejus.

29. Exultatio juvenum , fortitudo eorum: & dignitas (q) ſenum, canities.

30. Livor vulneris abſterget mala (r): & plagæ in ſecretioribus ventris.

CAPUT XXI.

Cordium appenſor Deus; miſericordiæ, juſtitiæ & aliis virtutibus incumbendum.

1. Sicut diviſiones aquarum (a), ita cor regis in manu Domini: quocumque voluerit , inclinabit illud.

2. * Omnis via viri recta ſibi videtur: * Sup.16.2. & 20.24.
appendit autem corda Dominus.

3. Facere miſericordiam & judicium, magis placet Domino , quàm victimæ.

4. Exaltatio oculorum eſt (b) dilatatio cordis: lucerna impiorum peccatum.

5. Cogitationes robuſti ſemper in abundantia: omnis autem piger (c) ſemper in egeſtate eſt.

6. Qui congregat theſauros lingua mendacii (d), vanus & excors eſt, & impingetur ad laqueos mortis.

7. Rapinæ impiorum detrahent eos , quia noluerunt facere judicium.

8. Perverſa via viri, aliena eſt: qui autem mundus eſt, rectum opus ejus.

9. * Melius eſt ſedere in angulo (e) domatis , quàm cum muliere litigioſa, & * Inf.25.24.
in domo communi.

10. Anima impii deſiderat malum, non miſerebitur proximo ſuo.

11. * Mulctato peſtilente ſapientior erit * Sup.19.25.
parvulus : & ſi ſectetur ſapientem , ſumet ſcientiam.

12. Excogitat juſtus de domo impii, ut detrahat impios (f) à malo.

13. Qui obturat aurem ſuam ad clamorem pauperis, & ipſe clamabit, & non exaudietur.

14. Munus abſconditum (g) extinguit iras, & donum in ſinu indignationem maximam.

15. Gaudium juſto eſt facere judicium, & pavor operantibus iniquitatem.

16. Vir, qui erraverit à via doctrinæ, in cœtu gigantum commorabitur.

17. Qui diligit epulas , in egeſtate erit: qui amat vinum, & pinguia, non ditabitur.

18. Pro juſto datur (h) impius : & pro rectis iniquus.

19. Me-

da, quàm priùs deliberata fuerint. *Gubernaculis*, Non ſolis viribus fidendum: Hebr. *Per induſtrias*.

19. (k) Amicus ſit arcani tenax , non fictus , non verboſus.

20. & 21. (l) Vita ejus , aut temporalis felicitas. *Hæreditas* , Opes citiùs quæſitæ , admodùm ſuſpectæ. *Carebit* , Hæreditatem vocat jus omne quod à parentibus ad liberos tranſmitti poteſt; poſſeſſio etiam hæreditas vocatur.

21. (m) Ultio ad Deum pertinet, patientia ad hominem; exigui eſt animi ultio: unde vindicta nemo magis gaudet quàm fœmina.

25. (n) In Hebr. *Ruina eſt homini devorare ſanctificatum*, In ſuos uſus Deo dedicata vertere.

26. (o) Hebr. & Græcè, *Et immittet eis rotam*: genus quoddam ſupplicii indicat, quo oſſa frangebantur.

27. (p) Anima humana, ſeu vis intelligendi ſic accenſa eſt in homine , ut inveſtiget & cognoſcat quæ latent; vel potiùs Deus occulta hominis intuetur.

29. (q) Utrique & juvenes & ſenes ſua habent dona reipublicæ neceſſaria ; illi fortitudinem , hi canitiem , uſum rerum & ſapientiam.

30. (r) Nam mali plagis emendantur. *Ventris* , Graviores punitiones, aut morbi, qui à peccatis nos evocant: dolor eſt medicina doloris. *Livor*, Ejectio pu is, quo vulnus liveſcit, mali eſt abſterſio ; aliud eſt cùm ulcus altè penetrat, tum enim inciſione opus eſt.

1. (a) Ut in poteſtate eſt hortulani quocumque voluerit aquas irriguas deducere ; ita cor regis à Deo inclinatur ad quodcumque voluerit opus bonum. CAPUT XXI.

4. (b) Tumor cordis. *Peccatum* , In ſolis ſceleribus gloriantur. Exaltatio oculorum, & dilatatio cordis, qua omnia ſe poſſe putant, utraque impiorum lucerna, in qua felicitatem ſuam & gloriam reponunt, grande eſt peccatum.

5. (c) Hebr. *Præceps ſemper in egeſtate eſt* , Diligentia copiam, temeritas penuriam parit: qui tamen citò diteſcunt , ii rarò juſtè diteſcunt ; unde hi plerumque ad egeſtatem rediguntur.

6. (d) Divitiæ mendacio & fraude quæſitæ ſunt inſtabiles , & mortem afferunt ſæpè temporalem, ſemper æternam.

9. (e) Sub dio. *Communi* , Sæpè his catenis homines ſe induunt temere , quæ magno labore feruntur , magno gravant pondere , ac mors una eas diſrumpit.

12. (f) De ſalute impii eſt ſolicitus: Hebr. *Intelligit*, Docetur impii damno.

14. 15. & 16. (g) Placat eos qui vehementer in nos excanduerunt. *Pavor* , nam reluctante conſcientia peccant: *Gigantum*: Alii vertunt *damnatorum* , alii *mortuorum*.

18. & 19. (h) Hebr. *Redemptio pro juſto eſt impius*.

* Sup v.9. Eccli. 25. 23. 19. * Melius eſt habitare in terra deſerta, quàm cum muliere rixoſa & iracunda.

20. Theſaurus deſiderabilis, & oleum in habitaculo juſti: & imprudens homo diſſipabit illud.

21. Qui ſequitur juſtitiam & miſericordiam, inveniet vitam, juſtitiam, & gloriam.

22. Civitatem fortium aſcendit (i) ſapiens, & deſtruxit robur fiduciæ ejus.

23. Qui cuſtodit os ſuum, & linguam ſuam, cuſtodit ab anguſtiis animam ſuam.

24. Superbus & arrogans vocatur indoctus, qui in ira operatur ſuperbiam.

25. Deſideria occidunt (k) pigrum: noluerunt enim quidquam manus ejus operari:

26. Tota die concupiſcit & deſiderat: qui autem juſtus eſt, tribuet, & non ceſſabit.

*Sup.15.8. Eccli. 34. 21. 27. * Hoſtiæ impiorum abominabiles, quia offeruntur (l) ex ſcelere.

28. Teſtis mendax peribit: vir obediens loquetur victoriam.

29. Vir impius procaciter obfirmat vultum ſuum: qui autem rectus eſt, corrigit viam ſuam.

30. Non eſt ſapientia, non eſt prudentia, non eſt conſilium contra Dominum.

31. Equus paratur ad diem belli: Dominus autem ſalutem (m) tribuit.

CAPUT XXII.

Cura habenda eſt bonæ famæ; dives & pauper coram Deo ſunt æquo jure; cordis munditia, diligentia, benignitas in pauperes, bona inſtitutio commendantur.

*Eccl.7.2. 1. * Melius eſt nomen bonum, quàm divitiæ multæ: ſuper argentum & aurum, gratia (a) bona.

2. Dives & pauper (b) obviaverunt ſibi: utriuſque operator eſt Dominus.

3. Callidus vidit malum (c), & abſcondit ſe: innocens pertranſiit, & afflictus eſt damno.

4. Finis (d) modeſtiæ timor Domini, divitiæ, & gloria, & vita.

5. Arma & gladii in via perverſi: cuſtos autem animæ ſuæ longè recedit ab eis (e).

6. Proverbium eſt: Adoleſcens juxta viam ſuam, etiam cùm ſenuerit, non recedet ab ea.

7. Dives pauperibus imperat: & qui accipit mutuum, ſervus eſt fœnerantis.

8. Qui ſeminat iniquitatem, metet mala, & virga iræ ſuæ (f) conſummabitur.

9. * Qui pronus eſt ad miſericordiam, benedicetur: de panibus enim ſuis dedit pauperi. * Eccli.31. 28.

Victoriam & honorem acquiret qui dat munera: animam autem aufert (g) accipientium.

10. Ejice (h) deriſorem, & exibit cum eo jurgium, ceſſabuntque cauſæ & contumeliæ.

11. Qui diligit cordis munditiam, propter gratiam labiorum ſuorum habebit amicum regem.

12. Oculi Domini cuſtodiunt ſcientiam (i): & ſupplantantur verba iniqui.

13. Dicit piger: Leo eſt foris, in medio platearum occidendus ſum.

14. Fovea profunda os alienæ: cui iratus eſt Dominus, incidet in eam.

15. Stultitia colligata eſt in corde (k) pueri, & virga diſciplinæ fugabit eam.

16. Qui calumniatur pauperem, ut augeat divitias ſuas, dabit ipſe ditiori, & egebit.

17. Inclina aurem tuam, & audi verba ſapien-

Puniuntur impii in juſtorum & reipublicæ expiationem. *Iracunda*, Tolerari aliquo modo poſſet rixoſa mulier, niſi etiam eſſet iracunda: quòd ſi ad inſaniam viros adigit iracundia, quid non faciet in muliere?

22. (i) Munitæ civitates interdùm conſilio magis expugnantur, quàm vi: vel ſapiens civitatem pugnacem & præſidentem ad ſana conſilia perducit.

25. & 26. (k) Piger ab opere refugit, & torquetur rei conſequendæ deſiderio. *Concupiſcit*, Piger: Nam ſuperiorem proſequitur ſententiam, Pigrum occidunt deſideria rerum alienarum.

27. & 28. (l) Ex Hebr. *Sacrificium impiorum abominatio, quantò magis ſi in ſcelere offerant illud?* Si per ſcelus & ex rapina. *Obediens*, Probus; aut qui paret legi. *Loquetur*, Victoriam conſequetur de adverſario, cum quo litigat.

31. (m) Nulla poteſtas ſine Deo valet, hinc omnis expectanda ſalus, ſic tamen ut non omittantur humana ſubſidia.

CAPUT XXII. 1. (a) Naturæ dona, gratia, ſeu gratioſitas; qua quis gratus eſt apud Deum & homines, melior eſt auro & argento.

2. (b) In eadem civitate pauperes ſunt & divites. *Dominus*, Naturali conditione pares, neque adeò contemnendi pauperes; alter alteri utilis eſt.

3. (c) Prudens vidit imminens periculum. *Damno*, Inſipiens perrexit in eo quod cœperat itinere, aut periculum non advertit.

4. (d) Perfectio, ſeu fructus eſt humilitatis: hæc enim linguam & actiones, inceſſum moderatur: cùm virtus eſt, non exterior tantùm, ex timore Dei proficiſcitur.

5. & 6. (e) Hebr. *Spinæ & laquei*: *Longè recedit*, Ab ea vivendi ratione, à puerili ætate ea ſunt ſpargenda ſemina, quæ poſteà metere volumus. *Juxta viam ſuam*, ſic exponit Druſius, Juxta vitæ inſtitutum, ad quod natura propenſus eſt: ut innuat quemque inſtituendum eſſe juxta naturam & indolem ſuam.

8. (f) Quòd in alios ſævierit, & abuſus fuerit poteſtate ſua, authoritatem perdet ſuam præ ira & ſævitia. Ex Hebræo vertunt, *Qui ſeminat pravitatem, metet iniquitatem, ſeu pœnam iniquitatis*, pravè facta exitio ſunt auctori ſuo; impius ea virga qua alios percuſſit, ferietur.

9. (g) Benevolentiam eorum ſibi conciliat. Ea ratione juſtitia venditur cum aliqua honeſtatis ſpecie.

10. (h) Tales ingenioſi magna quandoque jurgia excitant.

12. (i) Sept. Intepr. *Senſum*: Deus ſingulari favore proſequitur conſilia ſapientium. *Iniqui*, Fruſtrantur ſucceſſu.

15. (k) Tenaciter adhæret: *Fugabit*, Caſtigatio qua

ſapientium: appone autem cor ad doctrinam meam,

18. Quæ pulchra erit tibi, cùm ſervaveris eam in ventre tuo, & redundabit in labiis tuis:

19. Ut ſit in Domino fiducia tua, unde & oſtendi eam tibi hodie.

20. Ecce deſcripſi eam tibi (l) tripliciter, in cogitationibus & ſcientia:

21. Ut oſtenderem tibi firmitatem, & eloquia veritatis, reſpondere ex his illis qui miſerunt te (m).

22. Non facias violentiam pauperi, quia pauper eſt: neque conteras egenum in porta:

23. Quia judicabit Dominus cauſam ejus, & configet eos, qui confixerunt animam ejus.

24. Noli eſſe amicus homini iracundo, neque ambules cum viro furioſo:

25. Ne fortè diſcas ſemitas ejus, & ſumas ſcandalum animæ tuæ.

26. Noli eſſe cum his, qui defigunt manus ſuas, & qui vades ſe offerunt pro debitis:

27. Si enim non habes unde reſtituas, quid cauſæ eſt ut tollat operimentum de cubili tuo?

28. Ne tranſgrediaris terminos (n) antiquos, quos poſuerunt patres tui.

29. Vidiſti virum velocem in opere ſuo? coram regibus ſtabit, nec erit ante ignobiles.

CAPUT XXIII.

Linguæ moderatio in conviviis habenda: nimia divitiarum cupiditas, invidorum conſortia, crapula & luxuria vitanda.

1. Quando ſederis ut comedas cum principe, diligenter attende quæ appoſita (a) ſunt ante faciem tuam:

2. Et ſtatue cultrum (b) in gutture tuo, ſi tamen habes in poteſtate animam tuam,

3. Ne deſideres de cibis ejus, in quo eſt (c) panis mendacii.

4. Noli laborare ut diteris (d): ſed prudentiæ tuæ pone modum.

5. Ne erigas oculos tuos ad opes, quas non potes habere: quia facient ſibi pennas quaſi aquilæ, & volabunt in cœlum.

6. Ne comedas cum homine invido (e), & ne deſideres cibos ejus:

7. Quoniam in ſimilitudinem arioli & conjectoris (f), æſtimat quod ignorat.

Comede & bibe, dicet tibi: & mens ejus non eſt tecum.

8. Cibos, quos comederas (g), evomes: & perdes pulchros ſermones tuos.

9. In auribus inſipientium ne loquaris: quia deſpicient doctrinam eloquii tui.

10. Ne attingas (h) parvulorum terminos: & agrum pupillorum ne introeas:

11. Propinquus enim illorum (i) fortis eſt: & ipſe judicabit contra te cauſam illorum.

12. Ingrediatur ad doctrinam cor tuum: & aures tuæ ad verba ſcientiæ.

13. * Noli ſubtrahere à puero diſciplinam: ſi enim percuſſeris eum virga, non morietur. * Sup. 13. 24. & 29. 15. Eccli. 30. 1. Inf. 29. 15.

14. Tu virga percuties eum: & animam ejus de inferno liberabis.

15. Fili mi, ſi ſapiens fuerit animus tuus, gaudebit tecum cor meum:

16. Et exultabunt renes mei, cùm locuta fuerint rectum labia tua.

17. * Non æmuletur cor tuum peccatores: ſed in timore Domini eſto tota die: * Inf. 24. 1.

18. Quia habebis ſpem in noviſſimo (k), & præſtolatio tua non auferetur.

19. Audi fili mi, & eſto ſapiens: & dirige in via animum tuum.

20. Noli eſſe in conviviis potatorum, nec in comeſſationibus eorum, qui carnes ad veſcendum conferunt:

21. Quia vacantes potibus, & dantes ſymbola conſumentur, & veſtietur pannis dormitatio.

22. Audi patrem tuum, qui genuit te: & ne contemnas cùm ſenuerit mater tua.

23. Ve-

ad diſciplinam conformantur; non enim perſæpè ii ratione ducantur: per virgam diſciplinæ moderatam caſtigationem ſignificat, non virgam iræ & ſævitiæ.

20. (l) Multiplici modo. *Scientia*; Cum magna ſerum meditatione: ſapientia apud Hebræos triplex, ethica, naturalis, & theologica: de his omnibus ſcripſit Salomon.

21. (m) Solidam doctrinam. *Miſerunt te*, Ut iis reſpondere poſſis, qui te ad tractandum negotium miſerunt. Hebr. *Mittentibus ad te*: 70. *Qui proponunt tibi*, Qui te conſulunt: Eò tendunt præcepta mea, ut affectus animi, verba, & actiones tuas regas.

28. (n) Fines agrorum: atque hunc locum Sancti Patres aptant Hæreticis: non temerè ſunt immutanda, quæ legibus & conſuetudine majorum recepta ſunt.

CAPUT XXIII. 1. (a) Circumſpectè utere iis quæ appoſita ſunt, ne voluptate cibi captus indecenter comedas.

2. (b) Cohibe teipſum ab intemperantia: ſi tamen vales teipſum cohibere.

3. (c) Cibi ejus fallaces ſunt, infatuabunt te: panis mendax ſunt alimenta falſa voluptate blandientia.

4. (d) Hebr. *Noli fatigari*: *Modum*, Quid præ aliis conſequeris præter ſollicitudinem, luxum, veſtitum, majores domi tumultus?

6. (e) Hebr. *Ne comedas panem mali oculi*, vel invidi, vel ſordidi.

7. (f) Malè de te judicabit; arcana tua & cogitationes vult penetrare; tua omnia in pravum ſenſum detorquebit; te ut gulæ deditum, fictum, avarum interpretabitur.

8. (g) Dolebis te deguſtaſſe de cibis ejus.

10. (h) Hoc eſt, ne tranſgrediaris terminos & agros pupillorum: *Ne introeas*, Occupaturus: Hebr. *Ne moveas terminum ſæculi*, veteres terminos.

11. (i) Qui redimet quod venditum erat. Simul innuit Deum ipſum eſſe redemptorem pupillorum, & injurias iis illatas ulturum. Propinquus in textu Hebræo, *redemptorem*, & *vindicem* ſignificat.

18. (k) Hebr. *Quia tibi erit poſteritas*. *Non auferetur*, Spes certa eſt mercedis in futurum repoſitæ perſeveranti in timore Dei.

23. Veritatem eme (l), & noli vendere ſapientiam, & doctrinam, & intelligentiam.

24. Exultat gaudio pater juſti: qui ſapientem genuit, lætabitur in eo.

25. Gaudeat pater tuus, & mater tua, & exultet quæ genuit te.

26. Præbe fili mi cor tuum mihi: & oculi tui vias meas cuſtodiant.

27. Fovea (m) enim profunda eſt meretrix: & puteus anguſtus, aliena.

28. Inſidiatur in via quaſi latro, & quos incautos viderit, interficiet.

29. Cui væ (n)? cujus patri væ? cui rixæ? cui foveæ? cui ſine cauſa vulnera? cui ſuffuſio oculorum?

30. Nonne his qui commorantur in vino, & ſtudent calicibus epotandis?

31. Ne intuearis vinum quando flaveſcit, cùm ſplenduerit in vitro color ejus: ingreditur blandè,

32. Sed in noviſſimo mordebit ut coluber, & ſicut regulus venena diffundet.

33. Oculi tui videbunt extraneas (o), & cor tuum loquetur perverſa.

34. Et eris ſicut dormiens in medio mari, & quaſi ſopitus gubernator, amiſſo clavo:

35. Et dices: Verberaverunt me, ſed non dolui: traxerunt me, & ego non ſenſi: quando evigilabo, & rurſus vina reperiam?

CAPUT XXIV.

Conſuetudo malorum fugienda; ſapientiæ ſtudendum; tuendus eſt proximus: Deum & Regem timere, juſte judicare debemus, non gaudere de inimici caſu, nec otio indulgere.

Sup. 23. 17. 1. NE æmuleris viros malos, nec deſideres eſſe cum eis:

2. Quia rapinas meditatur mens eorum, & fraudes labia eorum loquuntur.

3. Sapientia ædificabitur domus, & prudentia roborabitur.

4. In doctrina replebuntur cellaria, univerſa ſubſtantia pretioſa & pulcherrima.

5. Vir ſapiens, fortis eſt (a): & vir doctus, robuſtus & validus.

6. Quia cum diſpoſitione (b) initur bellum: & erit ſalus ubi multa conſilia ſunt.

7. Excelſa (c) ſtulto ſapientia, in porta non aperiet os ſuum.

8. Qui cogitat mala facere, ſtultus vocabitur.

9. Cogitatio ſtulti peccatum eſt: & abominatio hominum detractor.

10. Si deſperaveris laſſus in die anguſtiæ (d), imminuetur fortitudo tua.

11. * Erue (e) eos, qui ducuntur ad mortem: & qui trahuntur ad interitum liberare ne ceſſes. * Pſal. 81. 4.

12. Si dixeris: Vires non ſuppetunt: qui inſpector eſt cordis, ipſe intelligit, & ſervatorem animæ tuæ nihil fallit, reddetque homini juxta opera ſua.

13. * Comede (f), fili mi, mel, quia bonum eſt, & favum dulciſſimum gutturi tuo. * Inf. 25. 16. 27.

14. Sic & doctrina ſapientiæ animæ tuæ: quam cùm inveneris, habebis in noviſſimis ſpem, & ſpes tua non peribit.

15. Ne inſidieris, & quæras impietatem in domo juſti, neque vaſtes requiem ejus.

16. Septies (g) enim cadet juſtus, & reſurget: impii autem corruent in malum.

17. Cùm ceciderit inimicus tuus, ne gaudeas, & in ruina ejus ne exultet cor tuum:

18. Ne fortè videat Dominus, & diſpliceat ei, & auferat (h) ab eo iram ſuam.

19. Ne

23. (l) Veros & ſolidos theſauros tibi compara. *Vendere*, Sept. Interpr. *Alienare*. Videntur hæc conjungenda, *ſapientiam & doctrinam, & intelligentiam*, ſupple, *eme*, & non vendas. Veritatem eme, ne fallas teipſum; ne alios decipias; ſapienter cogita, ſincerè loquere.

27. (m) Quæ pecunia expleri nequit: *Aliena*, Adultera: Ex ea non poteris emergere, difficiles habet exitus.

29. (n) Cuinam impendet calamitas? *Suffuſio*, Morbus oculorum, *rubor*.

33. & 34. (o) Grotius vertit *Extranea*, Res miras videre tibi videberis. *Mari*, Fluctibus undique agitatus.

CAPUT XXIV. 5. (a) Prudentia ſupplet fortitudinis defectum. Etiam ſi corporis deſint vires, plura tamen & fortiora aliis præſtat, & in bello maxime.

6. (b) Multùm in bello poſſunt militum ordo & diſciplina, conſilia; initur bellum conſilio, & induſtria. In rebus publicis, aut etiam cùm aliquid præter conſuetum vitæ ordinem eſt ſuſcipiendum, multi ſunt conſulendi, in privatis rebus unius prudentis conſilium exquirendum: *Conſilium ſemper a ſapiente perquire*, Tob. 4.

7. & 9. (c) Ad quam pervenire poſſe deſperat. *Peccatum*, Stultus, vel ſceleſtus, de peccato perpetrando aſſiduè cogitat.

10. (d) Hebr. *Remiſſus fuiſti in die anguſtiæ*: Anguſta eſt fortitudo tua, ſi ad qualibet adverſa concidis animo: calamitas eſt virtutis occaſio.

12. (e) Hic impende opem, qui ſunt in magno mortis per injuriam inferendæ periculo.

13. (f) Vel *comedes*. Sed multo gratiora ſunt præcepta ſapientiæ.

16. (g) Addi ſolet, *ſepties in die*, ſed nuſquam id reperitur: ac duplex eſt ſenſus 1. ne quæras juſto calumniandi occaſionem, neque vaſtes, ſeu turbes requiem ejus; ne ſcruteris ejus intima. Nam ſi ſepties ceciderit, venialiter peccando, reſurget, Deo erigente. Alii de afflictionibus id intelligunt; ut Pſal. 33. v. 20. *Multæ tribulationes juſtorum; & de omnibus his liberabit eos Dominus. Impii*, Sic cadit impius ut non reſurgat: atque ex hoc ipſo eſt impius. Juſtus ſæpiùs in calamitates incurrit, & ex iis emergit. Vox Hebræa nuſquam ſignificat *peccare*, ſed *cadere*.

18. & 19. (h) Et in te transferat. *Cum peſſimis*, idem verbum eſt in altero hemiſtichio, *nec æmuleris impios*; & Pſal. 36. *Noli æmulari in malignantibus*.

19. Ne contendas cum peſſimis, nec æmuleris impios:

20. Quoniam non habent futurorum ſpem mali, & lucerna impiorum (i) extinguetur.

21. Time Dominum, fili mi, & regem: & cum detractoribus non commiſceatis:

22. Quoniam repentè conſurget perditio eorum: & ruinam utriuſque quis novit?

* Lev. 19. 15. Deut. 1. 17. & 16. 19. Eccli. 42. 1. 23. Hæc quoque (k) ſapientibus: * Cognoſcere perſonam in judicio non eſt bonum.

24. Qui dicunt impio: Juſtus es: maledicent eis populi, & deteſtabuntur eos tribus.

25. Qui arguunt eum, laudabuntur: & ſuper ipſos veniet benedictio.

26. Labia deoſculabitur, qui recta verba reſpondet.

27. Præpara (l) foris opus tuum, & diligenter exerce agrum tuum: ut poſteà ædifices domum tuam.

28. Ne ſis teſtis fruſtrà contra proximum tuum: nec lactes quemquam labiis tuis.

* Sup. 20. 22. 29. * Nec dicas: Quomodo fecit mihi, ſic faciam ei (m): reddam unicuique ſecundùm opus ſuum.

30. Per agrum hominis pigri tranſivi, & per vineam viri ſtulti:

31. Et ecce totum repleverant urticæ, & operuerant ſuperficiem ejus ſpinæ, & maceria lapidum deſtructa erat.

32. Quod cùm vidiſſem, poſui in corde meo, & exemplo didici diſciplinam.

33. Parum, inquam, dormies, modicum dormitabis, pauxillum manus conſeres, ut quieſcas:

34. Et veniet tibi quaſi curſor egeſtas, & mendicitas quaſi vir (n) armatus.

CAPUT XXV.

Gloria Dei, & Regum; pietas, manſuetudo, & aliæ virtutes laudantur, & variis metaphoris adumbrantur.

1. HÆ quoque parabolæ Salomonis, quas tranſtulerunt (a) viri Ezechiæ regis Juda.

2. Gloria Dei eſt celare (b) verbum, & gloria regum inveſtigare ſermonem.

3. Cœlum ſurſum, & terra deorſum, & (c) cor regum inſcrutabile.

4. Aufer rubiginem de argento, & egredietur vas puriſſimum.

5. Aufer impietatem de vultu regis, & firmabitur juſtitia thronus ejus.

6. Ne glorioſus appareas coram rege, & in loco magnorum ne ſteteris.

7. Melius eſt enim ut dicatur tibi: Aſcende huc: quàm ut humilieris coram principe.

8. Quæ viderunt oculi tui, ne proferas in jurgio citò: ne poſteà emendare non poſſis, cùm dehoneſtaveris amicum tuum.

9. Cauſam tuam tracta cum amico tuo, & ſecretum extraneo ne reveles:

10. Ne fortè inſultet tibi cùm audierit, & exprobrare non ceſſet.

Gratia & amicitia (d) liberant: quas tibi ſerva, ne exprobrabilis fias.

11. Mala aurea (e) in lectis argenteis, qui loquitur verbum in tempore ſuo.

12. Inauris aurea, & margaritum fulgens, qui arguit ſapientem, & aurem (f) obedientem.

13. Sicut frigus nivis in die meſſis, ita legatus fidelis ei, qui miſit eum, animam ipſius requieſcere facit.

14. Nubes, & ventus, & pluviæ non ſequentes, vir glorioſus, & promiſſa non complens.

15. Patientia lenietur princeps, * & lingua mollis confringet (g) duritiam. * Sup. 15. 1.

16. Mel inveniſti, comede quod ſufficit tibi, ne fortè ſatiatus (h) evomas illud.

17. Sub-

20. & 21. (i) Splendor ille dignitatis, & potentiæ. *Detractoribus*, Qui Dei, & Regis mandatis detrahunt. Alii legunt, *Cum mutantibus*, cum iis qui res novas quærunt.

23. (k) Nam inſipientibus nihil prodeſt hæc dicere: vertunt alii, *Hæc quoque ſapientum*.

27. (l) De providendis ſumptibus agriculturæ ope, antequam ædificare aggrediaris, conſilium dat.

29. (m) Ultionem prohibet: Dictum fuit Judæis, *oculum pro oculo*, ſed ut pulchrè Auguſtinus in Pſal. 108. *Hæc, ſi dici poteſt, injuſtorum juſtitia eſt*. Ultioni fines erant præſcripti, juſtum erat ut homo idem perferret ſupplicium; ſed lex ipſa id præſcribere debebat, non homo læſus expetere.

34. (n) Cui non poteris reſiſtere.

CAPUT XXV. 1. (a) E variis libris in unum contulerunt.

2. (b) Quòd conſilia Dei ſint inſcrutabilia, hoc ad ejus gloriam pertinet. Regum conſilia eò laudabiliora, quò eorum æquitas ſapientibus magis eſt conſpicua. Reges probabilia conſilia ſectantur; inacceſſa, & inſcrutabilia Deo relinquunt: ita Epiſcop. Meldenſis. *Verbi* etiam nomine decreta multa Dei poſſunt intelligi: *Sermonem*, Res ſubditorum ſuorum, opes, actiones, conſilia; ita Grotius.

3. (c) Propter artem regnandi, & arcanorum vim, quæ venerari debemus, non ſcrutari: ut cœli altitudo, aut terræ profunditas comprehendi à nobis non poteſt: ita nec principum arcana.

10. (d) Hic verſ. deeſt in Hebræo: ſed habetur in 70. Gratia Dei & hominum benevolentia liberum reddunt hominem & ingenuum: ac proinde utraque cuſtodienda, ne iis amiſſis fias exprobrabilis.

11. (e) Ut mala aurea lectis argenteis impoſita, illos exornant: ita verbum opportunè dictum, multùm afficit audientes.

12. (f) Hebr. *Inauris aurea, & ornamentum*; vel monile auri obryzi ſapiens corripiens ad aurem obedientem: uterque enim plurimum decoris addit alteri.

15. (g) Longanimitate principis ira lenietur, & ſermone blando.

16. (h) Non ſimus nimiùm curioſi in rerum divinarum indagatione, ne inde nobis contingat, atque iis qui de melle plus ſatis comederunt, idque evomere coguntur.

17. Subtrahe pedem tuum de domo proximi tui, nequando ſatiatus (i) oderit te.

18. Jaculum, & gladius, & ſagitta acuta, homo qui loquitur (k) contra proximum ſuum falſum teſtimonium.

19. Dens putridus, & pes laſſus, qui ſperat ſuper infideli in die (l) anguſtiæ,

20. Et amittit (m) pallium in die frigoris.

Acetum in nitro, qui cantat carmina cordi peſſimo.

Sicut tinea veſtimento, & vermis ligno: ita triſtitia viri nocet cordi.

* Rom. 12. 20. 21. * Si eſurierit (n) inimicus tuus, ciba illum: ſi ſitierit, da ei aquam bibere:

22. Prunas enim congregabis ſuper caput ejus, & Dominus reddet tibi.

23. Ventus aquilo diſſipat pluvias, & facies triſtis linguam detrahentem.

* Sup. 21. 9. 24. * Melius eſt ſedere in angulo domatis, quàm cum muliere litigioſa, & in domo communi.

25. Aqua frigida animæ ſitienti, & nuntius bonus de terra longinqua.

26. Fons turbatus pede, & vena corrupta, juſtus cadens coram impio.

27. Sicut qui mel multum comedit,
* Eccli. 3. 22. non eſt ei bonum: * ſic qui (o) ſcrutator eſt majeſtatis, opprimetur à gloria.

28. Sicut urbs patens & abſque murorum ambitu, ita vir, qui non poteſt in loquendo (p) cohibere ſpiritum ſuum.

CAPUT XXVI.

Alieno loco poſita dedecent; calumnia contemnenda; unde jurgia, falſa ſimplicitas, verba fallacia.

1. Quomodo nix in æſtate, & pluviæ in meſſe: ſic indecens eſt ſtulto gloria.

2. Sicut avis ad alia tranſvolans (a), & paſſer quò liber vadens: ſic maledictum fruſtrà prolatum in quempiam ſuperveniet.

3. Flagellum equo, & (b) camus aſino, * & virga in dorſo imprudentium. * Sup. 23. 13.

4. Ne reſpondeas ſtulto juxta ſtultitiam ſuam, ne efficiaris (c) ei ſimilis.

5. Reſponde ſtulto juxta ſtultitiam ſuam, ne ſibi (d) ſapiens eſſe videatur.

6. Claudus (e) pedibus, & iniquitatem bibens, qui mittit verba per nuntium ſtultum.

7. Quomodo pulchras fruſtrà habet claudus tibias: ſic (f) indecens eſt in ore ſtultorum parabola.

8. Sicut qui mittit lapidem in acervum Mercurii (g): ita qui tribuit inſipienti honorem.

9. Quomodo ſi ſpina naſcatur in manu temulenti: ſic parabola in ore ſtultorum.

10. Judicium (h) determinat cauſas: & qui imponit ſtulto ſilentium, iras mitigat.

11. * Sicut canis, qui revertitur ad vomitum ſuum, ſic imprudens, qui iterat ſtultitiam ſuam. * 2. Pet. 2. 22.

12. Vidi-

17. (i) Dignus eſt enim odio importunus amicus. 70. *Rarò infer pedem tuum ad amicum tuum.*

18. (k) Qui contra proximum dicit falſum teſtimonium, idem facit illi, qui caput hominis malleo, ex Hebræo, aut clava contunderet, aut gladio jugularet, aut ſagitta cor ejus transfigeret.

19. (l) Qui in hoc ſæculo ſpes omnes ſuas collocant, cùm dies afflictionis venerit, tum demùm agnoſcunt quantum eos ſpes ſua feſellerit. Ii ſimiles ſunt homini qui edere non poteſt, quòd dentes ejus putridi ſint.

20. (m) Sicut qui demittit in frigore pallium, aut acetum infundit nitro, quo diſſolvitur: ſic homo intempeſtivus qui cantat carmina cordi afflicto. Nitrum abſtergit ſordes veſtium, ſi aqua diluatur; non item ſi aceto diſſolvatur, ut videtur Cajetano: *Triſtitia*. Eſt enim triſtitia inſtar veneni lenti, quod magnum dolorem non parit, ſed mortem ſenſim accelerat: ut tinea veſtem, putredo lignum, ſic triſtitia mali ſpeciem auget; & quæ videntur mala, in vera commutat.

21. (n) Alludit ad hunc locum Apoſtolus Rom. 12. Præceptum eſt generale, omnibus bonum, nulli malum velle: deinde data occaſione affectum erga inimicum oſtendere, ea cap. 5. Matth. & Lucæ, cap. 6.

27. (o) Non ille eſt ſcrutator majeſtatis, qui ſcrutatur Scripturas cum humilitate; ſed qui vult penetrare myſteria: nam id evenit, ut fulgore majeſtatis divinæ perſtrictus in varios incidat errores.

28. (p) Loquendi intemperantiam deſignat: nam verba temerè erumpunt, ſicut ex patenti urbe & abſque muro quilibet exire poteſt. In conſiliis ſecretum eſt munimentum validiſſimum.

CAPUT XXVI.

2. (a) Alii ſic vertunt: ſicut avis eſt vagari, & hirundinis volare, ſic execratio ſine cauſa facta eventum non habebit; ut avis, ſic in ventos abit.

3. (b) Eſt phraſis Hebraica, diviſim tribuens duobus quod utrique convenit. Videtur quædam hoc loco eſſe vocum inverſio: nam flagellum aſino, frænum equo convenit: id verò inſinuat eos tractandos eſſe duriter, qui ſervili ſunt ingenio: contrà generoſa indoles lenitate potiùs quàm imperio ducitur.

4. (c) Stultè & inſipienter reſpondens, & conviciando.

5. (d) Solidis rationibus revincendo, & gravibus verbis arguendo. Interdum ſtulto reſpondendum, ne ſibi ſapiens videatur: ſunt quædam ſententiæ in ſpeciem pugnantes, ſed adhibita temporum diſcretione facilè conciliantur.

6. (e) Nemo utatur ſtulto nuntio, niſi qui ita claudus eſt, ut ire non poſſit. *Bibens*, Hebr. *Bibens damnum*, qui damno afficitur: ut qui claudum mittit in longinquam regionem, ita qui imperito homine utitur in re magni momenti tractanda.

7. (f) Ut claudus licèt tibias habeat, non poteſt tamen iis benè uti; ita ſententia ſapientiæ plena ſtulto non convenit, qui ineptè ea utitur, & facta à verbis diſſentiunt.

8. (g) Qui in acervum communium lapidum, quales in triviis ad ſtatuas Mercurii cernebantur, pretioſum lapidem conjicit: ejuſmodi acervi, in quos viatores quique mittebant ea ſuperſtitione lapides, dicuntur cumuli mercuriales. Mercurius erat Deus itinerum cùm incedere non poſſet, ita evenit, cùm auctoritas ei tribuitur, cui ferendæ par non eſt.

10. (h) Decidit cauſas, & lites ita *qui imponit ſtulto ſilentium, iras mitigat*, cujus ſermones ſemper iras provocant.

12. Vidiſti hominem ſapientem (l) ſibi videri? magis illo ſpem habebit inſipiens.

13. Dicit piger (k) : Leo eſt in via, & leæna in itineribus:

14. Sicut oſtium (l) vertitur in cardine ſuo, ita piger in lectulo ſuo.

* Sup. 19. 24. 15. * Abſcondit piger manum ſub aſcella ſua, & laborat ſi ad os ſuum eam converterit.

16. Sapientior (m) ſibi piger videtur ſeptem viris loquentibus ſententias.

17. Sicut qui apprehendit auribus (n) canem, ſic qui tranſit impatiens, & commiſcetur rixæ alterius.

18. Sicut noxius eſt qui mittit ſagittas, & lanceas in mortem:

19. Ita vir, qui fraudulenter nocet amico ſuo: & cùm fuerit deprehenſus, dicit: Ludens feci.

20. Cùm defecerint ligna, extinguetur ignis: & ſuſurrone ſubtracto, jurgia conquieſcent.

21. Sicut carbones ad prunas, & ligna ad ignem, * ſic homo iracundus ſuſcitat rixas. * Sup. 15. 18.

22. Verba ſuſurronis quaſi ſimplicia, & ipſa perveniunt ad intima ventris.

23. Quomodo ſi argento ſordido (o) ornare velis vas fictile, ſic labia tumentia cum peſſimo corde ſociata.

24. Labiis ſuis intelligitur inimicus, cùm in corde tractaverit dolos.

25. Quando ſubmiſerit vocem ſuam, ne credideris ei: quoniam ſeptem nequitiæ ſunt in corde illius.

26. Qui operit odium fraudulenter, revelabitur malitia ejus in concilio.

27. Qui fodit foveam, incidet in eam: & qui volvit lapidem, revertetur ad eum.

28. Lingua fallax non amat veritatem: & os lubricum (p) operatur ruinas.

CAPUT XXVII.

Incertum craſtinum: ne laudes teipſum, amicitiam fove, adulationem devita, iram compeſce, curam tuorum gere.

1. NE glorieris in (a) craſtinum, ignorans quid ſuperventura pariat dies.

2. Laudet te alienus, & non os tuum: extraneus, & non labia tua.

3. * Grave eſt ſaxum, & oneroſa arena: ſed ira ſtulti (b) utroque gravior. * Eccli. 22. 18.

4. Ira non habet miſericordiam, nec erumpens furor: & impetum concitati ferre quis poterit?

5. Melior eſt manifeſta correptio (c), quàm amor abſconditus.

6. Meliora ſunt vulnera diligentis, quàm fraudulenta oſcula odientis.

7. * Anima ſaturata calcabit favum: & anima eſuriens etiam amarum pro dulci ſumet. * Job 6. 7.

8. Sicut avis tranſmigrans de nido ſuo, ſic vir qui derelinquit (d) locum ſuum.

9. Unguento & variis odoribus delectatur cor: & bonis amici conſiliis anima dulcoratur.

10. Amicum tuum, & amicum patris tui ne (e) dimiſeris: & domum fratris tui ne ingrediaris in die afflictionis tuæ.

Melior eſt vicinus juxtà, quàm frater procul.

11. Stude ſapientiæ fili mi, & lætifica cor meum, ut poſſis exprobranti reſpondere ſermonem.

12. Aſtutus videns malum, abſconditus eſt: parvuli tranſeuntes ſuſtinuerunt diſpendia.

13. * Tolle veſtimentum ejus, qui ſpopondit pro extraneo: & pro alienis, aufer ei pignus. * Sup. 20. 16.

14. Qui benedicit proximo ſuo voce (f) grandi, de nocte conſurgens maledicenti ſimilis erit.

15. Te-

12. (l) Qui ſibi placet: magis eſt deploratus quàm ſtultus qui minùs altè ſapit, & minora de ſe præſumit, cùm ille ſibi perſuadeat ſe falli non poſſe.

13. (k) Homines ignavi ſemper cauſam afferunt, cur feriantur; pericula quæ nulla ſunt, fingunt.

14. (l) Nam piger volutatur in lecto, & præ ſomnolentia illi quaſi affixus manet; varia cogitat, incipit, mox ab incœpto deſiſtit, in lecto ſemper volvitur rerum ſuarum negligens.

16. (m) Sapientiorem ſe putat, dum otioſæ vitæ indulget, iis omnibus qui actuoſam vitam agunt.

17. (n) Efferatum, ad mordendum eum incitat, ſic qui tranſiens alienæ rixæ ſe immiſcet, cùm nihil opus eſt: hoc in eos cadit qui laceſſunt homines mordaces.

23. (o) Scoria nempè argenti. *Sociata*, Lingua arrogans, & cor malignum: ambo æque indecora & mala ſunt; vel qui ſub ſpecie virtutis malam mentem tegunt, foris ſplendent, intus ſordidi.

28. (p) Quod faciliè loquitur, vel lene & blandum, ſed fraudulentum & fallax cor inficit.

1. (a) 70. *Ob futura*: In craſtinum, quod non eſt in tua poteſtate; utere prudenter præſenti tempore.

CAPUT XXVII.

3. (b) Non enim ſtultus facilè placatur, nullam admittit ſatiafactionem; ira ejus eſt ſine modo: ſapientis ira juſta eſt, temperata, & facile ſedatur.

5. (c) Inimicus adulatur, ut perdat; amicus vulnerat, ut ſanet.

8. (d) Statum & vocationem ſuam: multis enim ſe exponit periculis, uti avis quæ nido relicto huc illuc vagatur. Id quoque evenit homini, qui relicta domo longè peregrinatur.

10. (e) Amicus magis te conſolabitur quàm frater, qui bona paterna tecum dividet, non ærumnas; aut fortè frater ponitur pro amico: nam ſi verè amicus eſt, in calamitate tua ſtatim ad te advolabit.

14. (f) Qui multùm laudat. *Conſurgens*, intempeſtivè. *Maledicenti*, Vituperanti: affectatæ laudes & intempeſtivæ ſunt odioſæ.

* Sup. 19. 13. 15. * Tecta perſtillantia in die frigoris, & litigioſa mulier comparantur:

16. Qui retinet (g) eam, quaſi qui ventum teneat, & oleum dexteræ ſuæ vocabit.

17. Ferrum ferro exacuitur, & homo exacuit (h) faciem amici ſui.

18. Qui ſervat ficum, comedet (i) fructus ejus: & qui cuſtos eſt domini ſui, glorificabitur.

19. Quomodo in aquis reſplendent vultus proſpicientium, ſic corda hominum manifeſta ſunt (k) prudentibus.

20. Infernus & perditio numquam (l)
* Eccli. 14. 9. implentur: ſimiliter & * oculi hominum inſatiabiles.

* Sup. 17. 3. 21. * Quomodo probatur in conflatorio argentum, & in fornace aurum: ſic probatur homo ore laudantis.

Cor iniqui inquirit mala, cor autem rectum inquirit ſcientiam.

22. Si contuderis ſtultum in pila quaſi ptiſanas feriente deſuper pilo, non auferetur ab eo ſtultitia ejus.

23. Diligenter agnoſce vultum pecoris tui, tuoſque greges (m) conſidera:

24. Non enim habebis jugiter poteſtatem: ſed corona tribuetur in generationem & generationem.

25. Aperta ſunt prata, & apparuerunt herbæ virentes, & collecta ſunt fœna de (n) montibus.

* 1. Tim. 6. 8. 26. * Agni ad veſtimentum tuum: & hœdi, ad agri pretium.

27. Sufficiat tibi lac caprarum in cibos tuos, & in neceſſaria domus tuæ: & ad victum ancillis tuis.

CAPUT XXVIII.

Impius pavet citra rationem; pauper opprimit pauperem; pauperem dives, uſuris & malis artibus ne diteſcas.

1. FUgit impius, nemine (a) perſequente: juſtus autem quaſi leo confidens, abſque terrore erit.

2. Propter peccata terræ multi principes ejus (b): & propter hominis ſapientiam, & horum ſcientiam quæ dicuntur, vita ducis longior erit.

3. Vir pauper calumnians (c) pauperes, ſimilis eſt imbri vehementi, in quo paratur fames.

4. Qui derelinquunt legem, laudant impium: qui cuſtodiunt, ſuccenduntur contra eum.

5. Viri mali non cogitant judicium: qui autem inquirunt Dominum, animadvertunt omnia.

6. * Melior eſt pauper ambulans in ſimplicitate ſua, quàm dives in pravis itineribus. * Sup. 19. 1.

7. Qui cuſtodit legem, filius ſapiens eſt: qui autem comeſſatores paſcit, confundit patrem ſuum.

8. Qui coacervat divitias uſuris & fœnore, liberali in pauperes congregat eas.

9. Qui declinat aures ſuas ne audiat legem, oratio ejus erit execrabilis.

10. Qui decipit juſtos in via mala, in interitu ſuo corruet: & ſimplices poſſidebunt bona ejus.

11. Sapiens ſibi videtur vir dives: pauper autem prudens (d) ſcrutabitur eum.

12. In exultatione juſtorum multa gloria eſt: regnantibus impiis ruinæ hominum.

13. Qui abſcondit ſcelera ſua, non (e) dirigetur: qui autem confeſſus fuerit, & reliquerit ea, miſericordiam conſequetur.

14. Beatus homo, qui ſemper eſt (f) pavidus: qui verò mentis eſt duræ, corruet in malum.

15. Leo rugiens, & urſus eſuriens, princeps impius ſuper populum pauperem.

16. Dux indigens prudentia, multos opprimet per calumniam: qui autem odit avaritiam, longi fient dies ejus.

17. Ho-

16. (g) Qui cohibere eam conatur, ne rixetur. *Retineat*, Quod fieri non poteſt. *Vocabit*, Aut elapſum oleum retinere conabitur, Hebr. *Et unguentum ejus clamabit*: ut ventus murmure, & unguentum odore, ita mulier ubicumque fuerit, ſe prodit.

17. (h) Mutuam amicorum collationem commendat: ingenium acuitur ex familiari conſuetudine, & defectus emendantur.

18. (i) Qui fidelem operam Dominis ſuis præſtant, digni ſunt qui ob eam fidem aliquod emolumentum percipiant.

19. (k) Hebr. *Sicut aquarum facies ad facies, ita cor hominis ad hominem*. Sicut aqua vultum vultui, ita mens hominem homini exhibet: vel ut in aquis relucent vultus hominum proſpicientium, ita corda hominum prudentes agnoſcunt ex verbis & actionibus.

20. & 21. (l) Mors nimirum. *Inſatiabiles*, Cupidi, avari, curioſi. *In conflatorio*; nam ut argentum purum igni reſiſtit, æs diſflatur, ſic verè humilis laudibus reſiſtit: infirmus ſibi complacens, palàm oſtendit ſe auri ſplendorem, non ſoliditatem habuiſſe. Hinc Tacitus, *Peſſimum inimicorum genus laudantes*.

23. (m) Commendat ad litteram vitam paſtoralem, quæ olim divitias pariebat ſolidas: ſed ad paſtores animarum hæc ſententia potiſſimùm pertinet.

25. (n) Vitæ paſtoralis commoda proſequitur; ex ea victum & veſtitum parari: vellera ad veſtes, lac, & carnes pro cibis, agrum comparari poſſe ex agnorum pretio, in Geneſ. 33. v. 19.

1. (a) Timent impii quos mala terret conſcientia. CAPUT XXVIII.

2. (b) Cùm alii aliis ſuccedunt; vel ubi multi principes ſimul dominantur, & vexant populos. Transferuntur imperia de familia in familiam per ſeditiones, & cædes, ut ſæpè evenit in decem tribubus. *Dicuntur*, Quæ à bono principe ſtatuuntur. *Longior erit*, Deo illam producente ob principis boni moderationem & temperantiam.

3. (c) In jus trahens, vel damna lis inferens. *Imbri*, Qui ſternit ſata: nam pauperes qui ſe mutuò radunt, citò ad extremam miſeriam perducuntur.

11. (d) Explorabit an ſapientiam poſſideat, quam ſolam in pretio habet.

13. (e) Non proſperè aget. Qui admonitus agnoſcit ſe peccaſſe, & peccare ceſſat, miſericordiam conſequetur ſemper apud Deum, ſæpe apud homines.

14. (f) Pro delicto ſuo, beatus propter ſpem æternæ

17. Hominem, qui calumniatur animæ (g) ſanguinem, ſi uſque ad lacum fugerit, nemo ſuſtinet.

18. Qui ambulat ſimpliciter, ſalvus erit: qui perverſis graditur viis, concidet ſemel.

* Sup. 12. 11. Eccli. 20. 30. 19. * Qui operatur terram ſuam, ſatiabitur panibus: qui autem ſectatur otium, replebitur egeſtate.

* Sup. 13. 11. & 20. 21. & Inf. v. 28. 20. Vir fidelis multùm laudabitur: * qui autem feſtinat ditari, non erit (h) innocens.

21. Qui cognoſcit in judicio faciem, non benè facit: iſte & pro buccella panis deſerit (i) veritatem.

22. Vir, qui feſtinat ditari, & aliis invidet, ignorat quòd egeſtas ſuperveniet ei.

23. Qui corripit hominem, gratiam poſteà inveniet apud eum, magis quàm ille, qui per linguæ blandimenta decipit.

24. Qui ſubtrahit aliquid à patre ſuo, & à matre, & dicit hoc non eſſe peccatum, particeps (k) homicidæ eſt.

25. Qui ſe jactat (l) & dilatat, jurgia concitat: qui verò ſperat in Domino, ſanabitur.

26. Qui confidit in corde ſuo, ſtultus eſt: qui autem graditur ſapienter, ipſe ſalvabitur.

27. Qui dat pauperi, non (m) indigebit: qui deſpicit deprecantem, ſuſtinebit penuriam.

28. Cùm ſurrexerint impii, abſcondentur (n) homines: cùm illi perierint, multiplicabuntur juſti.

CAPUT XXIX.

Correptio non eſt fugienda; juſtitia colenda: cavenda ira, & adulatio: cum ſtulto ne contendas; inſtitutio puerorum & ſervorum.

1. VIro, qui corripientem dura cervice contemnit, repentinus ei ſuperveniet interitus: & eum (a) ſanitas non ſequetur.

2. In multiplicatione juſtorum lætabitur vulgus: cùm impii ſumpſerint principatum, gemet populus.

3. Vir, qui amat ſapientiam, lætificat patrem ſuum: * qui autem nutrit ſcorta, perdet ſubſtantiam. * Luc. 15. 13.

4. Rex juſtus erigit terram, vir avarus deſtruet eam.

5. Homo, qui blandis fictiſque ſermonibus loquitur amico ſuo, rete expandit greſſibus ejus.

6. Peccantem virum iniquum involvet laqueus: & juſtus laudabit atque gaudebit.

7. Novit (b) juſtus cauſam pauperum: impius ignorat ſcientiam.

8. Homines peſtilentes diſſipant civitatem: ſapientes verò avertunt furorem.

9. Vir ſapiens, ſi cum ſtulto contenderit, ſive iraſcatur, ſive rideat, non inveniet (c) requiem.

10. Viri ſanguinum oderunt ſimplicem: juſti autem (d) quærunt animam ejus.

11. Totum ſpiritum ſuum (e) profert ſtultus: ſapiens differt, & reſervat in poſterum.

12. Princeps, qui libenter audit verba mendacii, omnes miniſtros (f) habet impios.

13. Pau-

ſecuritatis; beatus qui in omnibus conſiliis eſt circumſpectus, & metuit ne Deum offendat. *Dura*, Temerarius, nihil metuens. *In malum*, In eo non eſt ſita conſtantia, ut conſtanter velimus quæ ſunt judicata, ſed ut ſemper velimus quæ juſtitia & ratio poſtulant. Nam quæ hodie bona ſunt, ſecùs aliquando ſunt futura: mens humana immortalis quidem eſt, non item ejus decretum, aut propoſitum.

17. (g) Hebr. *Qui per calumniam alium opprimit*, & ſanguinem injuſtè profundit; qui vitæ hominum inſidiatur, huic in præceps ruenti nemo ſuccurret. Quòd ſi deſperatione, aut furiis agitatus, uſque ad lacum præcipitii fugerit, nemo ſuſtinebit, nemo eum impediet. 70. *Profugus erit, & non in ſecuritate*.

20. (h) Impunitus, phraſi Hebraica: & ita habent 70.

21. (i) Conſcientia ſemel pretio proſtituta, pro nihilo venundatur; qui magno pretio inductus jura violavit, conſuetudine inductus vel minima occaſione lucrandi data idem faciet.

24. (k) Officio fungitur prædonum: parentibus detrahit propria bona, quibus debebat ſua: 70. *Particeps eſt impii*, in Hebræo vox *perditi*, aut *diſſipatoris*, non *homicidæ* occurrit; quanquam vox illa *homicida* in eos cadit, qui ita ſpoliant parentes, ut ad egeſtatem eos redigant.

25. (l) Hebr. *Latus animo*, avarus: 70. *Inexplebilis*, vel ſuperbus. *Concitat*, quia non patitur aliquem ſibi æquari, aut præferri: *Sanabitur*, Abundantia perfruetur.

27. (m) Quidquid in eorum uſus impenditur, id lucro deputandum.

28. (n) Juſti ſe ſubſtrahent, eorum violentiam timentes, qui ad honores & dignitates evehuntur.

CAPUT XXIX. 1. (a) Nunquam is curabitur. Hebr. *Vir correptionum*, qui correptiones meretur, *indurans cervicem*, ſubitò *frangetur inſanabiliter*: Quia cervicem ſuam obduravit, in malo obfirmatus, huic repentinus ſuperveniet interitus.

7. (b) Controverſiam in judicio. *Impius*, Non ei curæ eſt quomodo ſe habeat cauſa pauperum.

9. (c) Nam ſi iraſcatur, ſtultus magis excandeſcet; ſi rideat, ſtultus ſe contemptum putabit: ſiccine enim ſtultus eſt, quia rationem non audit.

10. (d) Studens vitæ ejus conſervandæ: Pſal. 141. *Non eſt qui requirat animam meam*.

11. (e) 70. & Chald. de ira illud exponunt: *Subita ira, & furore excandeſcit*. *Reſervat*, Ulciſcendi libidinem refrænat, cùm dilatio ſit optimum ſedandæ iræ remedium. Aut potiùs ſtultus profert quidquid in animo habet; ſapiens abſcondit cogitata, donec ea rebus ipſis promat.

12. (f) Qui adulationibus & calumniis aures accommodat, miniſtros ſuos & aulicos adulatores facit, & calumniatores; nam qualis princeps, tales ferè ſubditi.

* Sup. 22. 2. 13. * Pauper & creditor (g) obviaverunt ſibi: utriuſque illuminator eſt Dominus.

14. Rex qui judicat in veritate pauperes, thronus ejus in æternum firmabitur.

* Sup. 23. 13. & Inf. v. 27. 15. * Virga atque correptio tribuit ſapientiam: puer autem, qui dimittitur voluntati ſuæ (h), confundit matrem ſuam.

16. In multiplicatione impiorum multiplicabuntur ſcelera: & juſti ruinas eorum videbunt.

17. Erudi filium tuum, & refrigerabit te, & dabit delicias animæ tuæ.

18. Cùm (i) prophetia defecerit, diſſipabitur populus: qui verò cuſtodit legem, beatus eſt.

19. Servus verbis non poteſt erudiri: quia quod dicis intelligit, & reſpondere (k) contemnit.

20. Vidiſti hominem velocem ad loquendum? ſtultitia magis ſperanda eſt, quàm illius correptio.

21. Qui delicatè à pueritia nutrit ſervum ſuum, poſteà ſentiet eum contumacem.

22. Vir iracundus provocat rixas: & qui ad indignandum facilis eſt, erit ad peccandum proclivior.

* Job 22. 29. 23. * Superbum ſequitur (l) humilitas: & humilem ſpiritu ſuſcipiet gloria.

24. Qui cum fure participat, odit animam ſuam: adjurantem audit, & non indicat.

25. Qui timet (m) hominem, citò corruet: qui ſperat in Domino, ſublevabitur.

26. Multi requirunt faciem (n) principis: & judicium à Domino egreditur ſingulorum.

27. Abominantur juſti virum impium: & abominantur impii eos, qui in recta ſunt via.

Verbum cuſtodiens filius, extra perditionem erit.

CAPUT XXX.

Scientia Sanctorum; Dei Majeſtas inſcrutabilis. Quæ ſint vitia peſſima, quæ inſatiabilia, quæ citò tranſeant, quæ orbem conturbent, quæ maximè cavenda.

1. VErba Congregantis filii (a) Vomentis.

Viſio, quam locutus eſt vir, cum quo eſt Deus, & qui Deo ſecum morante confortatus, ait:

2. Stultiſſimus (b) ſum virorum, & ſapientia hominum non eſt mecum.

3. Non didici (c) ſapientiam, & non novi ſcientiam ſanctorum.

4. Quis aſcendit in cœlum atque deſcendit? quis continuit ſpiritum in manibus ſuis? quis colligavit aquas quaſi in (d) veſtimento? quis ſuſcitavit omnes terminos terræ? quod nomen eſt ejus, & quod nomen filii ejus, ſi noſti?

5. Om-

13. (g) Diverſæ fortunæ homines ubique reperiuntur. *Dominus*, Utriſque vitam impertit Deus; neque ideò pauper eſt contemnendus. *Creditor*, Hebr. *Oppreſſor*; Utrumque videt & obſervat Dominus, unius patientiam, alterius inclementiam remuneraturus.

15. (h) Vitioſa erga filios indulgentia, magis eſt propria matrum, quàm patrum.

18. (i) Hoc intelligi poteſt de prophetia propriè dicta, & de populo Judaico: ſed cùm moralis ſit & generalis ſententia, meliùs de ſcripturæ explicatione & prædicatione exponitur; tum enim perit populus, cùm deſunt qui illum inſtituant in lege Domini; atque hoc ſenſu accipitur 1. Cor. 14. & Rom. 12.

19. & 20. (k) Non præſtat quod ab eo expectatur. *Loquendum*, nam levitas linguæ levitatem animi prodit.

23. & 24. (l) Hoc eſt, *Qui ſe exaltat, humiliabitur*, & quod fugit, inveniet: nam in opprobrium incidet. Quod fœtor eſt in cadavere, hoc ipſum eſt ſuperbia in homine; ferri ea nullo modo poteſt. *Adjurantem*: Similis eſt locus Levit. 5. ubi eſt vox *jurantis*, id eſt, *adjurantis*; utrobique enim eadem eſt vox Hebræa; *Et non indicat*, Qui adjurantem audit & non indicat, is furti eſt particeps: nec ſolùm peccat in proximum, ſed etiam in Deum, in cujus nomine adjuratus à judice, ut auctorem furti ſibi notum prodat, parere non vult.

25. (m) Magis quàm Deum. *Corruet*, In malum aliquod.

26. (o) Aut magiſtratus, cujus gratiam aucupantur; ne in ferendis ſententiis eos ſeveros experiantur, nec curant Deum ſibi demereri, à quo tamen omne judicium pendet.

CAPUT XXX. 1. (a) Hebr. *Verba Aghur filii Jache*: Propria nomina verbis appellativis hoc loco exprimuntur, ut dictum eſt alibi. *Viſio*, Vox Hebræa *Maſſa*, משא, interdùm ſignificat *collectionem*, quòd ex Aghuris ſcriptis hæc ſint excerpta.

2. (b) Dicuntur hæc modeſtiæ cauſa: cæterùm verum eſt unumquemque ex ſe ſtultiſſimum eſſe, niſi illuſtretur à Deo. *Mecum*, Sapientia ſtudio comparata. Videtur hoc caput non eſſe Salomonis, ſed ſapientis cujuſdam nomine Aghur, filii Jache, qui prophetiam dixit ad Ithiel & Ucal duos ex ſuis diſcipulis; ille ſignificat *mecum Deus*, hic *poſſe*. Vix enim quæ dicuntur hoc & ſequenti verſu, Salomoni ſapientiſſimo regi aptari poſſunt: niſi fortè quis exiſtimet hæc ſcripta eſſe poſtquam reſipuit ab idololatria, quod admodum eſt incertum. Unde probabilius aliis videtur hæc ſcripta fuiſſe ab Aghur, qui rogatus à duobus diſcipulis ſuis, ut eos doceret quæ ad ſapientiam ſpectant, profitetur inſcitiam ſuam & infirmitatem.

3. (c) Rerum humanarum cognitionem *Sanctorum*, Qualis fuit in ſanctis prophetis.

4. (d) Quis audeat mutare Dei leges? Grotius: *Quis continuit ſpiritum*, ſeu *ventum*: quis niſi Deus? *Si noſti*, nota diſtinctionem Patris & Filii: 70. habent: *Et quod nomen filii ejus?* ſed in Hebræo rectè legitur *ma ſem beno*, מה שם בנו, *Quod eſt nomen Filii ejus?* & ita Syrus, Chaldæus, Aquila, Symmachus, Theodotion ſingularem habent numerum. Eò tendit ut homo ſuam fateatur ignorantiam: An quiſquam eſt qui in cœlum aſcenderit, ut ibi omnia luſtraret, &c. *Quod nomen ejus, & quod nomen Filii ejus, ſi noſti?* An noſti nomen ejus, & nomen Filii ejus, qui hoc ſolus poteſt? Quo quidem illuſtri contra Judæos loco oſtendit in divinitate perſonarum diſtinctionem; ac ſoli Chriſto hæc tribui poſſunt. *Nemo aſcendit in cœlum, niſi qui deſcendit de cœlo, Filius hominis qui eſt in cœlo*, Joan. 3. ut in creatione ſolus Deus hæc potuit efficere, ita in redemptione, ſolus Chriſtus, *qui ſuſcitavit omnes terminos terræ*, qui collapſum per peccatum mundum reſtituit.

* Pſ. 11. 7. 5. * Omnis ſermo Dei ignitus (e), clypeus eſt ſperantibus in ſe:

* Deut. 4. 2. & 12. 32. 6. * Ne addas (f) quidquam verbis illius, & arguaris, inveniariſque mendax.

7. Duo rogavi te, ne deneges mihi antequam moriar.

8. Vanitatem, & verba mendacia longè fac à me.

Mendicitatem, & divitias ne dederis mihi: tribue tantùm victui meo neceſſaria:

9. Ne fortè ſatiatus (g) illiciar ad negandum, & dicam: Quis eſt Dominus? aut egeſtate compulſus furer, & perjurem nomen Dei mei.

10. Ne accuſes ſervum ad dominum ſuum, ne fortè maledicat tibi, & corruas.

11. Generatio, quæ patri ſuo (h) maledicit: & quæ matri ſuæ non benedicit.

12. Generatio, quæ ſibi munda videtur, & tamen non eſt lota à ſordibus ſuis.

13. Generatio, cujus excelſi ſunt oculi, & palpebræ ejus in alta ſurrectæ.

14. Generatio, quæ pro dentibus gladios habet, & commandit molaribus ſuis, ut comedat inopes de terra, & pauperes ex hominibus.

15. Sanguiſugæ (i) duæ ſunt filiæ, dicentes: Affer, Affer.

Tria ſunt inſaturabilia, & quartum, quod numquam dicit: Sufficit.

16. Infernus, & os vulvæ (k), & terra, quæ non ſatiatur aqua: ignis verò numquam dicit: Sufficit.

17. Oculum, qui ſubſannat patrem, & qui deſpicit partum matris ſuæ, effodiant eum corvi de torrentibus, & comedant eum filii aquilæ.

18. Tria ſunt difficilia mihi, & (l) quartum penitùs ignoro:

19. Viam aquilæ in cœlo, viam colubri ſuper petram, viam navis in medio mari, & viam viri (m) in adoleſcentia.

20. Talis eſt & via mulieris adulteræ, quæ comedit, & tergens os ſuum dicit: Non ſum operata malum.

21. Per tria movetur terra, & quartum non poteſt ſuſtinere:

22. Per ſervum, cùm (n) regnaverit: per ſtultum, cùm ſaturatus fuerit cibo:

23. Per odioſam mulierem, cùm matrimonio fuerit aſſumpta: & per ancillam, cùm fuerit hæres dominæ ſuæ:

24. Quatuor ſunt minima terræ, & ipſa ſunt ſapientiora ſapientibus:

25. Formicæ, populus infirmus, qui præparat in meſſe cibum ſibi:

26. Lepuſculus, plebs invalida (o), qui collocat in petra cubile ſuum:

27. Regem locuſta non (p) habet, & egreditur univerſa per turmas ſuas:

28. Stellio (q) manibus nititur, & moratur in ædibus regis.

29. Tria ſunt, quæ benè gradiuntur, & quartum, quod incedit feliciter:

30. Leo fortiſſimus beſtiarum, ad nullius pavebit occurſum:

31. Gallus (r) ſuccinctus lumbos: & aries: nec eſt rex, qui reſiſtat ei.

32. Eſt qui ſtultus apparuit poſtquam elevatus eſt in ſublime: ſi enim intellexiſſet (ſ), ori ſuo impoſuiſſet manum.

33. Qui

5. (e) Deus ſcilicet: hoc in verſiculo ſapientiam homini communicatam per verbum ipſius inſinuat.

6. (f) Is addit, qui ſententiam pervertit, aut aliter quàm Deus imperat, facit.

9. (g) Divitias deprecatur, propter vanitatem in quam incideret; mendicitatem, propter verba mendacii: *Ne perjurem nomen Dei mei.*

11. (h) Quædam vitia in ſuam quæque claſſem redigit, ſeu in progeniem, aut gentem, quam generationis nomine deſignat. Quatuor præcipua vitia quæ mundum penè univerſum inficiunt, hoc loco inſinuat: primum eſt ingrati animi vitium: eſt quoddam genus hominum, qui patri ſuo male precantur. 2. Eſt eorum qui falsò ſibi tribuunt ſanctimoniam, qui ſe mundos putant, tametſi ſordes ſuas non abluerint. 3. Eſt ſuperbia. 4. Crudelis pauperum oppreſſio, qua ſæviunt in alios ut immanes feræ.

15. (i) Avaritia & libido; *Affer*, Subſtantiam totam exhauriunt fœnerator & meretrix; vel habendi cupiditatem deſcribit ſub hirundinis ſimilitudine, quæ duobus linguæ ramis ſugit ſanguinem.

16. (k) Hebr. *Conſtrictio vulvæ*: Sterilis prolis amans: vitioſas cupiditates indicat, crudelitatem, libidinem, avaritiam, prodigalitatem, quæ inſtar ignis omnia depaſcuntur.

18. (l) Hebr. *Quatuor*, Tria, imò quatuor ſunt mihi admirabilia.

19. (m) Hebr. *In adoleſcentula*, ſeu *in puella*. Probabile eſt interpretem ſcripſiſſe *In adoleſcentula*; ac ſubinde innuit incerta eſſe virginis integræ, aut corruptæ indicia, ac tortuoſa eſſe eorum conſilia, qui ambitioni ſerviunt; adeò ut perdifficile ſit eorum fraudes & ſcelera detegere.

22. & 23. (n) Nam proſperitate effertur. *Cibo*, tum enim petulanter loquitur & agit: *Per ancillam*, cùm ejecta domina in conjugem aſſumitur.

26. (o) Vox Hebræa communis eſt animalibus fugacibus, & in latebris degentibus, ut erinacei, hyſtrices, &c.

27. (p) Agros tamen turmatim, & ex ordine inſtar exercitus vaſtat.

28. (q) Alii vertunt *araneam*, cui manus videntur convenire ob egregiam texendi induſtriam. *Regis*, *Et nulla vi pelli poteſt*; ſic minimis rebus ſua eſt vis à Deo data, & ſolertia. Ex minoribus terræ animantibus quatuor ſeligit, in quibus magna ſapientiæ opera elucent; atque ex iis quatuor ſapientiæ partes eruit. 1. Eorum quæ neceſſaria ſunt ad vitam vel corporis, vel animæ curam, exemplo formicarum commendat. 2. De commoda habitatione exemplum lepuſculi, aut cuniculi, aut chirogrylli frequentis in Palæſtina, erinacei, qui in petris habitat, nobis proponit. 3. De concordia & mutuæ amicitiæ vinculo exemplo locuſtarum nos admonet. Hæ quippè gregatim ſic conveniunt, quaſi ducem haberent, cùm incedendum eſt, aut quieſcendum. 4. Denique induſtriam ſtellionis, aut araneæ, aut ſimiæ exemplo extollit.

31. (r) Alii canem venaticum vertunt. *Nec eſt rex*: Alii legendum putant, *Et eſt rex*; quartum ſcilicet, rex invictus, adeò ut vitiatum textum plerique exiſtiment. Ex tribus animantibus conditiones regis eruuntur, leonis imitanda fortitudo, qua abuti non debet, galli vigilantia, inſtar arietis ſubjectos tueri.

32. (ſ) Hebr. *Si prave cogitaſti*, *manum ad os*: id eſt obmuteſce.

33. Qui autem fortiter premit ubera (t) ad eliciendum lac, exprimit butyrum: & qui vehementer emungit, elicit ſanguinem: & qui provocat iras, producit diſcordias.

CAPUT XXXI.

Libido & crapula vitandæ; juſtitia omnibus reddenda, maximè pauperibus & peregrinis; mulier fortis, & ejus laudes.

1. Verba Lamuelis (a) regis. Viſio, qua erudivit eum mater ſua.

2. Quid dilecte (b) mi, quid dilecte uteri mei, quid dilecte votorum meorum?

3. Ne dederis mulieribus (c) ſubſtantiam tuam, & divitias tuas ad delendos reges.

4. Noli regibus, ò Lamuel, noli regibus (d) dare vinum: quia nullum ſecretum eſt ubi regnat ebrietas.

5. Et ne fortè bibant, & obliviſcantur judiciorum, & mutent cauſam filiorum pauperis.

6. Date ſiceram mœrentibus, & vinum his qui amaro ſunt animo.

7. Bibant, & obliviſcantur egeſtatis ſuæ, & doloris ſui non recordentur ampliùs.

8. Aperi os tuum (e) muto, & cauſis omnium filiorum qui pertranſeunt:

9. Aperi os tuum, decerne quod juſtum eſt, & judica inopem & pauperem.

10. Mulierem fortem (f) quis inveniet? procul, & de ultimis finibus pretium ejus.

11. Confidit in ea cor viri ſui, & ſpoliis non indigebit.

12. Reddet ei bonum, & non malum, omnibus diebus vitæ ſuæ.

13. Quæſivit lanam, & linum, & operata eſt conſilio manuum ſuarum.

14. Facta eſt quaſi navis inſtitoris, de longè portans panem ſuum.

15. Et de nocte ſurrexit, deditque prædam domeſticis ſuis, & cibaria ancillis ſuis.

16. Conſideravit agrum, & emit eum: de fructu manuum ſuarum plantavit vineam.

17. Accinxit fortitudine lumbos ſuos, & roboravit brachium ſuum.

18. Guſtavit & vidit quia bona eſt negotiatio ejus: non extinguetur in nocte (g) lucerna ejus.

19. Manum ſuam miſit ad fortia, & digiti ejus apprehenderunt fuſum.

20. Manum ſuam aperuit inopi, & palmas ſuas extendit ad pauperem.

21. Non timebit domui ſuæ à frigoribus nivis: omnes enim domeſtici ejus veſtiti ſunt (h) duplicibus.

22. Stragulatam veſtem fecit ſibi: byſſus & purpura indumentum ejus.

23. Nobilis in portis (i) vir ejus, quando ſederit cum ſenatoribus terræ.

24. Sindonem fecit, & vendidit, & cingulum tradidit (k) Chananæo.

25. Fortitudo & decor indumentum ejus, & ridebit in die noviſſimo.

26. Os ſuum aperuit ſapientiæ, & lex clementiæ in lingua ejus (l).

27. Conſideravit ſemitas domus ſuæ, & panem otioſa non comedit.

28. Surrexerunt filii ejus, & beatiſſimam prædicaverunt: vir ejus, & laudavit eam.

29. Multæ filiæ congregaverunt divitias: tu ſupergreſſa es univerſas.

30. Fallax gratia, & vana eſt (m) pulchritudo: mulier timens Dominum, ipſa laudabitur.

31. Date ei de fructu manuum ſuarum: & laudent eam in portis opera ejus.

33. (t) Significat homines non ultra modum urgendos, & irritandos, maximè cùm ii ſunt iracundi: item qui nimiùm premit ſubditos, alienos à ſe facit.

CAPUT XXXI. 1. (a) Hebræi intelligunt Salomonem (*Lamuel*, id eſt, *Cum ipſo Deus*) quo regnante proſpera fuerunt omnia. *Mater*, Salomon ſolet inducere matrem loquentem.

2. (b) In Hebr. pro *dilecto* nomen eſt *filius*, idque ter repetitum. *Quid dilecte mi?* Oratio imperfecta, ita ut ſupplendum videatur, quid dicam tibi?

3. (c) Hebr. *Divitias tuas*, Mentem tuam & vitam, ne conſilia tua mulieribus ſubdas, ne mulierum amore perdas corporis & animi vires.

4. (d) Sic legi poteſt ex Hebræo: *Non eſt Regum Lamuel, non eſt Regum bibere vinum, nec principum quærere ſiceram*: ſic dicitur id omne quod inebriare poteſt, &c.

8. (e) Qui pro ſe dicere non poteſt. *Pertranſeunt*, Hebr. *Filiorum tranſitus*, ſeu de vita ſua periclitantium.

10. 11. 12. 13. 14. & 15. (f) Fortè dicitur quod excellit. *Spoliis*, Manibus, ſatis ditatus, nacta laboribus; ita dives erit ſupellectile, ut miles ſpoliis. Et, Marito, iſta & ſequentia Ambroſius de Eccleſia per totum orbem diffuſa exponit. *Conſilio*, Arte & peritia. Hebr. *Operata eſt in voluntate*, ſeu libenter in manu ſua. *Inſtitoris*, Onuſta cibis & opibus; quaſi navis mercatoris, ut vendat potiùs, quàm emat. *Prædam*, Demenſum cibum.

18. & 19. (g) Per aliquot noctis horas ipſa cum ancillis ſuis operi inſiſtet. *Ad fortia*: Hebr. *Ad verticulam*, filo evolvendo: *Fuſum*. Alii vertunt *Colum*.

21. & 22. (h) Interioribus & exterioribus veſtibus muniti. *Stragulatam*, Tapetes, aulæa. *Fecit*, Non pretio comparavit.

23. (i) Hæc mulier deſcribitur ut uxor viri nobilis & ſenatoris, quæque pauperum curam habet: hæc tamen ſeſe exercet in manuum operibus.

24. & 25. (k) Hebr. *Mercatori*. *Noviſſimo*, In ſenectute gaudebit, & mortem non timebit. Hæc quidem in ſenſu allegorico Eccleſiæ aptat Ambroſius: *Quæ jam inventa eſt, ut aeniacm latrat .... mulierem ergo fortem jam inveniram, jam conſpicuam, jam ſupra montem poſitam æqualem iſti quis inveniet? quaſi dicat, nullus.*

26. 28. & 29. (l) Non eſt litigioſa. *Filii*, In funere laudantes dixerunt *multæ filiæ*, &c. Salomon ſtudioſæ mulieris imaginem exhibet, non otioſæ, aut delicatæ, ſed domi laboribus intentæ, quæ viri & liberorum decus tuetur. Non gemmas, & lapillos, vel aurum commemorat, ſed utilia: benefica eſt in egenos, nec familiæ gravis; clara imprimis timore Dei, & ejus cultu; non vanis tamen addicta religionibus, ſed quæ in exequendis familiæ officiis maximam pietatis partem reponit; intenta familiæ, atque operi, cujus laudes hac ferè ſententia complectitur: *Conſideravit ſemitas domus ſuæ, & panem otioſa non comedit*: ita ferè Epiſcopus Meldenſis.

30. (m) Hebr. *Vanitas pulchritudo*: nam citò perit, & quandoque magna tegit vitia; cùm animus reſpondet pulchritudini, res eſt magnopere expetenda.

ECCLE-

ECCLESIASTES,

QUI HEBRAICE' COHELETH

Appellatur.

PRÆCIPUUM *hujus libri argumentum in rerum humanarum vanitate demonſtranda conſiſtit. Ex quo id concludit Eccleſiaſtes, id unum hominis bonum eſſe, ſi Deum timeat, & colat.*

Eccleſiaſtes *ſeu Concionator inſcribitur, & à Salomone ipſo conſcriptus eſt.* Verba Eccleſiaſtæ filii David Regis Jeruſalem. *Quæ tamen poſtrema verba nonnulli in contrariæ ſententiæ probationem afferunt, ut hunc Librum Salomoni adimant, & in Ezechielem, aut in Zorobabelem conferant: quòd ante decem tribuum ſchiſma Reges Iſraelis, non Jeruſalem, aut Juda ſoleant appellari. Verùm hæc ratio nulla eſt, cùm ex Regni ipſius capite, ſeu ex Regia urbe apud ſacros & profanos ſcriptores plerumque Rex deſignetur, ut* Rex Babylonis, Samariæ, Damaſci, &c.

Idipſum ex v. 16. *ejuſdem capitis apertè colligitur:* Ecce magnus effectus ſum, & præceſſi omnes ſapientia, qui fuerunt ante me in Jeruſalem. *Item cap.* 12. Cùmque eſſet ſapientiſſimus Eccleſiaſtes, docuit populum, & enarravit quæ fecerat, & inveſtigans compoſuit parabolas multas. *Quæ quidem ut alia multa uni Salomoni aptari poſſunt. Is enim ſolus Reges omnes, qui ante illum & poſteà Jeroſolymæ extitere, ſapientia vicit, uti ex teſtimonio Dei ipſius* 3. *Reg.* 3. *diſcimus. Is unus in Scriptura ſacra ut auctor Parabolarum laudatur.*

Nec audiendi ſunt Thalmudiſtæ, cùm Ezechiæ Regi hunc librum tribuunt: nec Grotius ipſe qui Zorobabeli. Nam, ut optimè Huetius, verba ipſa quibus hic liber inchoatur, nec Ezechiæ, nec Zorobabeli conveniunt: Verba Eccleſiaſtæ filii David Regis Jeruſalem; *multò minùs ea quæ ſequuntur:* Locutus ſum in corde meo dicens, Ecce magnus effectus ſum, & præceſſi omnes ſapientia, qui fuerunt ante me in Jeruſalem. *Neuter enim præceſſit Salomonem aut ſapientia, aut magnificentia; ut alia omittam plurima quæ cap.* 7. & 8. *leguntur, & in unum Salomonem quadrant.*

Quæ occurrunt hoc in libro ſententiæ ſibi in ſpeciem repugnantes id probant, varias de finibus bonorum & malorum opiniones proponere voluiſſe, ac Salomonem pleraque ex aliorum ſententia ſcripſiſſe: quid verò ipſe cenſeret, cap. 11. *diſertiſſimè declarat:* Scito quòd pro omnibus his adducet te Deus in judicium: *Et cap.* 12. Antequam revertatur pulvis in terram ſuam, unde erat, & ſpiritus redeat ad eum qui dedit illum.

Hoc illi eſt propoſitum, ut vitæ ad Legem Dei exigendæ & vitiorum fugiendorum rationem præſcribat, ac Providentiam Dei imprimis commendet. Vanitas vanitatum, *id eſt, res vaniſſima, ut* Canticum Canticorum *dictum eſt, quod ſit præſtantiſſimum. Non quòd creaturæ malæ ſint, ſed quia fluxæ ſunt & inſtabiles, neque nos beare poſſunt, idcircò vaniſſimæ dicuntur. Itaque illud eſt velut thema propoſitum,* Vanitas vanitatum: *quod probat ex rerum omnium circulatione quadam, & inſtabilitate. Quod igitur cap.* 3. *v.* 19. *concludendo ait:* Idcirco unus interitus eſt hominis & jumentorum, & æqua eſt utriuſque conditio, *& ea quæ ſequuntur; non ex propria ſententia ita differit; ſed varias hoc capite, uti & c.* 9. *v.* 5. & 10. *quæ animum ſubire poſſunt cogitationes proponit, nimirum habita ratione corporis, hominis & jumentorum conſimilem eſſe interitum, ſi externam rerum ſpeciem intueamur. Sic ubi cap.* 3. *v.* 21. *hanc dubitationem adfert:* Quis novit ſi ſpiritus filiorum Adam aſcendat ſurſum? *Rem ita eſſe non inficiatur, ſed hoc ipſum à multis neſciri, aut in dubium revocari inſinuat, ac dubitationem quæ ultrò*

occurrit

Digitized by Google

occurrit animo, non reticet; idque maximè, cùm hæc veritas iis temporibus non tam apertè eſſet revelata, ac ſuit deinceps poſt adventum Chriſti Domini: tametſi qui poſteà extiterunt philoſophi ratione duce incorruptam eſſe animam docuerunt. Et Eccleſiaſtes ipſe propriam & veram ea de re ſententiam, cap. 12. v. 7. apertè declarat: Revertatur, *inquit*, pulvis in terram ſuam, & ſpiritus redeat ad Deum, qui dedit illum.

Itaque hoc Eccleſiaſtæ fuit propoſitum, ut varias hominum opiniones, & varias quibus animus agitari ſolet cogitationes circa fines bonorum & malorum colligeret, ac tandem quid ſentiendum eſſet in calce libri proponeret. Finem, *inquit*, loquendi pariter omnes audiamus. Deum time, & mandata ejus obſerva, hoc eſt enim omnis homo; *hoc eſt omne hominis bonum, hæc ejus felicitas. Ea eſt ſumma libri, reliqua inſtar diſſertationis, aut diſquiſitionis, ac plerumque juxta vulgi ſententiam proferuntur. Interdum aliorum opinionibus videtur aſſentiri, ſed ſtatim eas refellit; id unum omninò perſuaſus, felicitatem in Deo uno quæri oportere, res creatas beare nos non poſſe, vanas eſſe & inconſtantiæ plenas.*

CAPUT PRIMUM.

In univerſum, omnia vanitas; ſingillatim rerum ſublunarium generationes & corruptiones, ſiderum converſiones.

1. VERBA Eccleſiaſtæ, filii David, regis Jeruſalem.

2. Vanitas vanitatum, dixit Eccleſiaſtes: vanitas vanitatum, & omnia vanitas.

3. Quid habet (a) amplius homo de univerſo labore ſuo, quo laborat ſub ſole?

4. Generatio præterit, & generatio advenit: terra autem in æternum (b) ſtat.

5. Oritur ſol (c), & occidit, & ad locum ſuum revertitur: ibique renaſcens,

6. Gyrat per meridiem, & flectitur ad aquilonem: luſtrans univerſa in circuitu pergit (d) ſpiritus, & in circulos ſuos revertitur.

7. Omnia flumina intrant in mare, & mare non redundat (e): ad locum, unde exeunt flumina, revertuntur ut iterùm fluant.

8. Cunctæ res difficiles (f): non poteſt eas homo explicare ſermone. Non ſaturatur oculus viſu, nec auris auditu impletur.

9. Quid eſt quod fuit (g)? ipſum quod futurum eſt. Quid eſt quod factum eſt? ipſum quod faciendum eſt.

10. Nihil ſub ſole novum (h), nec valet quiſquam dicere: Ecce hoc recens eſt: jam enim præceſſit in ſæculis, quæ fuerunt ante nos.

11. Non eſt priorum memoria: ſed nec eorum quidem, quæ poſteà futura ſunt, erit recordatio apud eos, qui futuri ſunt in noviſſimo.

12. Ego Eccleſiaſtes fui rex Iſrael in Jeruſalem.

13. Et propoſui in animo meo quærere & inveſtigare ſapienter de omnibus, quæ fiunt ſub ſole.

Hanc occupationem (i) peſſimam dedit Deus filiis hominum, ut occuparentur in ea.

14. Vidi

CAP. I. 3. (a) In priori verſione ad Paulam Hieron. ſic habet: *Quid ſupereſt homini ex omni labore ſuo?* Nihil enim eſt ſtabile. Gr. *Quid magnum, & eximium habet homo?*

4. (b) Alia verſio: *Terra in ſæculum ſtat:* Immota eſt tot mutationum ſedes: alii naſcuntur; moriuntur alii. Seneca, *In orbem nexa ſunt omnia, fugiunt & ſequuntur*. Negat Grotius hic de terræ ſtatu, aut motu agi, ſed de duratione ejus, oppoſita ſingulorum hominum durationi.

5. (c) Non homines tantùm; ſed ſol ipſe mutationi eſt obnoxius.

6. (d) Ventus, aura, fortè ætherea ſubſtantia, aut ſol ipſe, qui vitam rebus creatis impertit.

7. (e) Quod tantumdem in vapores & pluvias è mari prodeat, quantum in illud fluminum aquæ ingreditur: nempè, inquit Grotius, cùm maris aquæ intrant meatus ſubterraneos, & ibi collectæ in fontes erumpunt.

8. (f) Vel ex ipſæ quæ ſunt magis obviæ. Antiqua verſio Hieron. *Omnes ſermones graves*; ſermones pro rebus. *Oculus*, Libido ſciendi eſt infinita, cùm omnia ſint menti inacceſſa.

9. (g) Cuncta humana eodem impetu in orbem volvuntur; & ſi lentio ſepeliuntur. Tacitus, Liv. 3. Annalium. *Rebus cunctis ineſt veluti quidam orbis*.

10. (h) Non quòd eadem redeant; niſi in ſpecie, aut in ſimilibus.

13. (i) Curis gravem; Vanitatem probat eſſe in diſciplinis, labor eſt in iis ſtudiis, non quies: vox Hebræa rem laborioſam, & moleſtam ſignificat.

14. Vidi cuncta, quæ fiunt ſub ſole, & ecce univerſa vanitas (k), & afflictio ſpiritus.

15. Perverſi (l) difficilè corriguntur, & ſtultorum infinitus eſt numerus.

16. Locutus ſum in corde meo, dicens: Ecce magnus effectus ſum, & præceſſi omnes ſapientia, qui fuerunt ante me in Jeruſalem: & mens mea contemplata eſt multa ſapienter, & didici.

17. Dedique cor meum ut ſcirem prudentiam, atque doctrinam, erroreſque & ſtultitiam; & agnovi quòd in his quoque eſſet labor, & afflictio ſpiritus,

18. Eò quòd in multa ſapientia, multa ſit (m) indignatio: & qui addit ſcientiam, addit & laborem.

CAPUT II.

Vanæ voluptates, fallax gaudium; vana inquiſitio de bonis & malis: fruſtra ſapientiam cum voluptate conciliandam putavit; nullus humanæ ſapientiæ fructus; partis uti optimum judicavit; ſed & hoc ipſum vanitas.

1. DIxi ego in corde meo: Vadam, & affluam deliciis (a), & fruar bonis. Et vidi quòd hoc quoque eſſet vanitas.

2. Riſum reputavi errorem: & gaudio dixi: Quid fruſtrà deciperis?

3. Cogitavi in corde meo abſtrahere (b) à vino carnem meam, ut animum meum transferrem ad ſapientiam, devitaremque ſtultitiam, donec viderem quid eſſet utile filiis hominum: quo facto opus eſt ſub ſole numero dierum vitæ ſuæ.

4. Magnificavi opera mea, ædificavi mihi domos, & plantavi vineas,

5. Feci hortos, & pomaria, & conſevi ea cuncti generis arboribus,

6. Et extruxi mihi piſcinas aquarum, ut irrigarem ſilvam lignorum germinantium:

7. Poſſedi ſervos & ancillas, multamque familiam habui: armenta quoque, & magnos ovium greges, ultra omnes qui fuerunt ante me in Jeruſalem:

8. Coacervavi mihi argentum, & aurum, & ſubſtantias regum, ac provinciarum: feci mihi cantores, & cantatrices, & delicias filiorum hominum, ſcyphos & (c) urceos in miniſterio ad vina fundenda:

9. Et ſupergreſſus ſum opibus omnes, qui ante me fuerunt in Jeruſalem (d): ſapientia quoque perſeveravit mecum.

10. Et omnia, quæ deſideraverunt oculi mei, non negavi eis: nec prohibui cor meum, quin omni voluptate frueretur, & oblectaret ſe in his, quæ præparaveram: & hanc ratus ſum partem meam, ſi uterer labore meo:

11. Cùmque me convertiſſem ad univerſa opera, quæ fecerant manus meæ, & ad labores, in quibus fruſtrà ſudaveram, vidi in omnibus vanitatem & afflictionem animi, & nihil permanere ſub ſole.

12. Tranſivi ad contemplandam ſapientiam, erroreſque & ſtultitiam (quid eſt, inquam, homo, ut ſequi (e) poſſit regem Factorem ſuum?)

13. Et vidi quòd tantum præcederet ſapientia ſtultitiam, quantum differt lux à tenebris.

14. * Sapientis oculi (f) in capite ejus: ſtultus in tenebris ambulat: & didici quòd unus utriuſque eſſet interitus. * Prov. 17. 24. Inf. 8. 1.

15. Et dixi in corde meo: Si unus & ſtulti & meus occaſus erit, quid mihi prodeſt quòd majorem ſapientiæ dedi operam? Locutuſque cum mente mea, animadverti quòd hoc quoque eſſet vanitas.

16. Non enim erit (g) memoria ſapientis ſimiliter ut ſtulti in perpetuum, & futura tempora oblivione cuncta pariter operient: moritur doctus ſimiliter ut indoctus.

17. Et idcircò tæduit me vitæ meæ, videntem mala univerſa eſſe ſub ſole, & cuncta vanitatem & afflictionem ſpiritus.

18. Rurſus deteſtatus ſum omnem induſtriam meam, qua ſub ſole ſtudioſiſſimè laboravi, habiturus hæredem poſt me,

19. Quem ignoro, utrùm ſapiens an ſtultus futurus ſit, & dominabitur in laboribus

14. (k) Fallaces ſunt & fluxæ hujus ſæculi voluptates; ut aquæ præterfluunt, nec retineri poſſunt: Vanæ ſunt hominum cogitationes, vana deſideria, vanæ ſpes. Quidquid molitur homo, quærit quietem: quodcumque agit, in ægritudinem animi, ſeu in afflictionem ſpiritus deſinit.

15. (l) Hebr. *Perverſus non poterit corrigi*. *Numerus*, Hebr. *Defectus mentis non poterit numerari*.

18. (m) Quòd in profundo lateat ſapientia; quòd clariùs videat, quàm magna ſit hominum miſeria, & quàm parùm profecerit.

CAP. II. 1. (a) Scientiæ pertæſus, ad voluptates ſe convertit pari vanitate.

3. (b) Hebr. *Ut traherem in vino carnem meam*; dubitare cœpi an vitam in deliciis agerem, & carnem liberarem ab omnibus curis. Antiqua verſio; *Donec viderem quid eſſet bonum*.

8. (c) Voces uſurpat Chaldaicas, ut innuat non ſolùm deliciis in Palæſtina uſitatis, ſed etiam iis quæ apud Aſſyrios erant in uſu, indulſiſſe.

9. (d) Non vera, ſed agendi ſolertia, & regnandi ars, aut contemplatio ipſa, non uſus moralis.

12. (e) Dubitantis vox, an homo poſſit Creatorem ſuum ſequi, & veram ſapientiam aſſequi. Hebr. *Quis eſt hominum, qui poſſit ire poſt Regem*, ſeu qui poſſit Regem ſequi; in iis, quæ facta ſunt, cognoſcendis?

14. & 15. (f) Ut totum corpus regant. *Interitus*, Eventus unus eveniet omnibus eis. Ambobus omnia æque conveniunt. *Vanitas*, Nimia ſciendi libido.

16. (g) Omnis tandem eorum memoria peribit:

ribus meis, quibus deſudavi & ſolicitus fui: & eſt quidquam tam vanum?

20. Unde ceſſavi, renuntiavitque cor meum ultrà laborare ſub ſole.

21. Nam cùm alius laboret in ſapientia, & doctrina, & ſolicitudine, homini otioſo quæſita dimittit: & hoc ergo vanitas, & magnum malum.

22. Quid enim proderit homini de univerſo labore ſuo, & afflictione ſpiritus, qua ſub ſole cruciatus eſt?

23. Cuncti dies ejus doloribus & ærumnis pleni ſunt, nec per noctem mente requieſcit: & hoc nonne vanitas eſt?

24. Nonne melius eſt (h) comedere & bibere, & oſtendere animæ ſuæ bona de laboribus ſuis? & hoc de manu Dei eſt.

25. Quis ita devorabit (i), & deliciis affluet ut ego?

26. Homini bono in conſpectu ſuo dedit Deus ſapientiam, & ſcientiam, & lætitiam: peccatori autem dedit afflictionem, & curam ſuperfluam, ut addat, & congreget, & tradat ei qui placuit Deo: ſed & hoc vanitas eſt, & caſſa ſolicitudo mentis.

CAPUT III.

Nulla in rebus creatis felicitas, cùm cuncta ſint mutationi obnoxia: vita tranquillè agenda, & præpoſteræ curæ abjicienda.

1. OMnia tempus habent, & ſuis ſpatiis tranſeunt univerſa ſub (a) cœlo.

2. Tempus naſcendi (b), & tempus moriendi.

Tempus plantandi, & tempus evellendi quod plantatum eſt.

3. Tempus occidendi, & tempus ſanandi.

Tempus deſtruendi, & tempus ædificandi

4. Tempus flendi, & tempus ridendi.

Tempus plangendi, & tempus ſaltandi.

5. Tempus ſpargendi lapides, & tempus colligendi.

Tempus (c) amplexandi, & tempus longè fieri ab amplexibus.

6. Tempus acquirendi, & tempus perdendi.

Tempus cuſtodiendi, & tempus abjiciendi.

7. Tempus ſcindendi, & tempus conſuendi.

Tempus tacendi, & tempus loquendi.

8. Tempus dilectionis (d), & tempus odii.

Tempus belli, & tempus pacis.

9. Quid habet ampliùs homo (e) de labore ſuo?

10. Vidi afflictionem, quam dedit Deus filiis hominum, ut diſtendantur in ea.

11. Cuncta fecit bona in tempore (f) ſuo, & mundum tradidit diſputationi eorum, ut non inveniat homo opus, quod operatus eſt Deus ab initio uſque ad finem.

12. Et cognovi quòd non eſſet melius niſi (g) lætari, & facere benè in vita ſua.

13. Omnis enim homo, qui comedit & bibit, & videt bonum de labore ſuo, hoc donum Dei eſt.

14. Didici quòd omnia opera, quæ fecit Deus, perſeverent in perpetuum: non poſſumus eis quidquam addere, nec auferre, quæ fecit Deus ut timeatur.

15. Quod factum eſt, ipſum permanet: quæ futura ſunt, jam fuerunt: & Deus (h) inſtaurat quod abiit.

16. Vidi ſub ſole in loco judicii impietatem, & in loco juſtitiæ iniquitatem.

17. Et

ſecutura ætas ſui ſæculi ſapientes demirabitur, antiquos ſpernet.

24. (h) Quàm fraudare animam ſuam bonis, quæ ſtulto hæredi relicturus eſt. *Dei eſt*, Non eſt in hominis poteſtate poſitum, ut ſapientem habeat hæredem. De uſu moderato divitiarum, & de honeſtis voluptatibus loquitur; quæ ſuperiori capite velut contraria & ſecum pugnantia poſuerat, hoc in capite conciliat: nam riſum & vinum rejecerat initio capitis, ſub finem hæc ſuadere viſus eſt: hoc in loco docet cunctis tempus adeſſe opportunum.

25. (i) Hebr. *Quis ita comedet?* Quis juſtiùs partis fruetur, quam qui labore ſuo comparavit? *Ut ego*, Hebr. *Et quis plus feſtinavit quam ego?* Quis plus laboravit?

CAP. III. 1. (a) De hominum actionibus, non de rebus loquitur; nihil boni fit, niſi ſuo quodque tempore.

2. (b) Primum illud eſt, unde & pendent cætera. Quod tempus dedit, vitam ipſam, id aufert.

5. (c) Dandi operam rei uxoriæ, aut conciliandi amicos.

8. (d) Exhibendi externa dilectionis officia; *Tempus odii*, ſuppliciis afficiendi ſceleratos.

9. (e) Cùm nihil ſit ſtabile, & contrariis motibus vita agitetur, quis ex tanto labore, cui incubuimus, nobis ſupereſt fructus?

11. (f) Cuncta ſuis temporibus diſpoſuit Deus. *Diſputationi*, Hebr. & 70. *Mundum dedit in cor eorum*: Mundum diſputationi, & cogitationi eorum reliquit, non cognitioni; ſic tamen ut non inveniant occulta Dei conſilia, & univerſi operis rationem non capiant. *Ad finem*, Nec perfectam earum rerum notitiam aſſequuntur. Ex Hebræo vertit Grotius. *Sic tamen ut non norit homo à capite ad calcem operationem Dei: multa videt, quæ neſcit quo propoſito, aut ſine a Deo facta ſint.*

12. (g) Non ut illud fiat, quod eſt apud Iſaiam: *Manducemus & bibamus*. ſed ut habentes victum & veſtitum, his contenti ſimus; tanquam hoſpites brevi vitæ tempore benè utamur; non quæramus aliam oblectationem, præter eam quæ cum virtute benè convenit.

15. (h) Hebr. *Revocat quod conſecutum eſt*, ſeu præteritum; ex iis quæ effluxerunt, alia reducit, & inſtaurat. ſimilia producendo, quaſi advocat id quod rem quamque ſequi debet, ut hiemem autumno exacto.

Digitized by Google

17. Et dixi in corde meo: Juſtum & impium (i) judicabit Deus, & tempus omnis rei tunc erit.

18. Dixi in corde meo de filiis hominum, ut probaret eos Deus, & oſtenderet ſimiles eſſe (k) beſtiis.

19. Idcircò unus (l) interitus eſt hominis & jumentorum, & æqua utriuſque conditio: ſicut moritur homo, ſic & illa moriuntur: ſimiliter ſpirant omnia, & nihil habet homo jumento amplius: cuncta ſubjacent vanitati.

20. Et omnia pergunt ad unum locum: de terra facta ſunt, & in terram pariter revertuntur.

21. Quis novit ſi ſpiritus filiorum Adam (m) aſcendat ſurſum, & ſi ſpiritus jumentorum deſcendat deorſum?

22. Et deprehendi nihil eſſe melius quàm lætari hominem in opere ſuo, & hanc eſſe partem illius. Quis enim eum (n) adducet, ut poſt ſe futura cognoſcat?

CAPUT IV.

Vita tædio plena; induſtria & labores hominum invidiæ patent; tranquillitatem animi calumniæ conturbant. His & aliis religioſus Dei cultus medetur.

1. VErti me ad (a), alia, & vidi calumnias, quæ ſub ſole geruntur, & lacrymas innocentium, & neminem conſolatorem: nec poſſe reſiſtere eorum violentiæ, cunctorum auxilio deſtitutos.

2. Et laudavi magis mortuos, quàm viventes:

3. Et feliciorem utroque judicavi, qui necdum natus eſt, nec vidit mala quæ ſub ſole fiunt.

4. Rurſum contemplatus ſum omnes labores hominum, & induſtrias animadverti patere invidiæ (b) proximi: & in hoc ergo vanitas, & cura ſuperflua eſt.

5. Stultus complicat manus ſuas, & comedit carnes ſuas (c), dicens:

6. Melior eſt pugillus cum requie, quàm plena utraque manus cum labore, & afflictione animi.

7. Conſiderans reperi & aliam vanitatem ſub ſole:

8. Unus eſt, & ſecundum non habet, non filium, non fratrem, & tamen laborare non ceſſat, nec ſatiantur oculi ejus (d) divitiis: nec recogitat, dicens: Cui laboro, & fraudo animam meam bonis? in hoc quoque vanitas eſt, & afflictio peſſima.

9. Melius eſt ergo duos eſſe ſimul, quàm unum: habent enim emolumentum ſocietatis ſuæ:

10. Si unus ceciderit, ab altero fulcietur. Væ ſoli: quia cùm ceciderit, non habet ſublevantem ſe.

11. Et ſi dormierint duo, fovebuntur (e) mutuò: unus quomodo calefiet?

12. Et ſi quiſpiam prævaluerit contra unum, duo reſiſtunt ei: funiculus triplex difficilè rumpitur.

13. Melior eſt puer pauper & ſapiens, rege ſene & ſtulto, qui neſcit prævidere in poſterum.

14. Quòd de carcere catenìſque interdum quis egrediatur ad regnum: & alius natus in regno, inopia conſumatur.

15. Vidi cunctos viventes, qui ambulant ſub ſole cum adoleſcente (f) ſecundo, qui conſurget pro eo.

16. Infinitus numerus eſt populi omnium, qui fuerunt (g) ante eum: & qui poſteà futuri ſunt, non lætabuntur in eo: ſed & hoc vanitas & afflictio ſpiritus.

17. Cu-

17. (i) Cùm in hac vita multa ſint perturbata, expectandum eſt illud tempus, quo ſuum cuique tribuatur. Quòd viderim cum indignatione impietatem in juſtitiæ tribunali regnare, hinc concluſum à me fuit fore ut Deus juſtum & impium aliquando judicet. Non enim aliter potui conciliare naturæ ipſi impreſſam de æquitate Dei notionem, cum ea quæ videtur in utroque ſtatu bonorum & impiorum injuſtitia.

18. (k) Contra illam cogitationem de futuro Dei judicio, alia ſubiit animum cogitatio, permittere Deum homines inter ſe ferino more vivere, *ut probaret eos Deus*; ut ſecerneret probos ab improbis, vel, *ut probaret eos Deus*; ut hominis ſuperbiam infringeret; hunc beſtiis penè ſimilem fecit, ſi corpus ſolum ſpectes: enim inter homines & beſtias non ſatis diſcriminis ineſſe videatur, ſimili modo naſcantur, & in pulverem redeant.

19. & 20. (l) Habita corporis ratione. *De terra*, Corpora nimirum.

21. (m) Hanc quæſtionem cap. 12. ſolvet: interim ut hominum ignorantiam demonſtret, in ſuſpenſo eam relinquit: *Quis novit*? Quotus quiſque novit? Pronomen, *quis*, in Scripturis pro re difficili accipitur: *Quis enarrabit*? Iſaiæ 53. *Deorſum*, An pereat, ut corpora in terra defoſſa.

22. (n) Quis in hanc vitam eum reducet? *Cognoſcat*, Cùm mors venerit, neſciet quali ſit hærede moriturus. Verſio Arabica: *Quis eum adducet, ut videat quid faciendum ſit poſt ſe de iis, quæ relinquit bonis?*

1. (a) Alia mihi cogitatio incidit, ſcilicet mortem eſſe vita meliorem. CAP. IV.

4. (b) Qui induſtrius eſt & laborat, aliorum patet invidiæ; qui iners & egeſtate conficitur, ſeipſum curis & tædio enecat.

5. (c) Marceſcit inedia præ nimia fame. Deinde non tam damnatur hæc ſententia, *Vtilior eſt pugillus*, &c. quàm ſtultus qui ea abutitur, ut ſuam excuſet ignaviam, & otium inutile; ut ſervus Evangelii, qui talentum defodit in terra.

8. & 9. (d) Soli enim oculi fruuntur divitiis: *Melius*; non propterea damnatur vita monaſtica, aut anachoretica antè probata per vitam cœnobiticam, quæ eſt plurium communis.

11. (e) Ut duo ſimul dormientes ſe invicem calefaciunt: ſic duo ſimul habitantes ſeſe mutuò juvant.

15. (f) Regni hærede, ad obſequia promptos. In regia non deſunt anxietates animi, & metus.

16. (g) Qui hujus dominationis pertæſi, priorem lætitiam & amorem præ levitate animi in triſtitiam & odium vertent.

Digitized by Google

17. Cuſtodi pedem tuum ingrediens domum Dei, & appropinqua (h) ut audias. * Multò enim melior eſt obedientia, quàm ſtultorum victimæ, qui neſciunt quid faciunt mali.

*1. Reg. 15. 22. Oſee 6. 6.

CAPUT V.

Multiloquium fugiendum; vota ſolvenda; divina providentia imprimis colenda; partis utendum cum moderatione & frugalitate.

1. NE temerè quid (a) loquaris, neque cor tuum ſit velox ad proferendum ſermonem coram Deo. Deus enim in cœlo, & tu ſuper terram: idcircò ſint pauci ſermones tui.

2. Multas curas ſequuntur ſomnia (b), & in multis ſermonibus invenietur ſtultitia.

3. Si quid voviſti Deo, ne moreris reddere: diſplicet enim ei infidelis & ſtulta promiſſio: ſed quodcumque voveris, redde:

4. Multòque melius eſt non vovere, quàm poſt votum promiſſa non reddere.

5. Ne dederis os tuum ut (c) peccare facias carnem tuam: neque dicas coram Angelo: Non eſt providentia: ne fortè iratus Deus contra ſermones tuos, diſſipet cuncta opera manuum tuarum.

6. Ubi multa ſunt ſomnia, plurimæ ſunt vanitates, & ſermones innumeri: tu verò Deum (d) time.

7. Si videris calumnias egenorum, & violenta judicia, & ſubverti juſtitiam in provincia, non mireris ſuper hoc negotio: quia excelſo excelſior eſt alius, & ſuper hos quoque eminentiores ſunt alii,

8. Et inſuper (e) univerſæ terræ rex imperat ſervienti.

9. Avarus non implebitur pecunia: & qui amat divitias, fructum non capiet ex eis: & hoc ergo vanitas.

10. Ubi multæ ſunt opes, multi & qui comedunt eas. Et quid prodeſt poſſeſſori, niſi quòd cernit divitias oculis ſuis?

11. Dulcis eſt ſomnus (f) operanti, ſive parum, ſive multum comedat: ſaturitas autem divitis non ſinit eum dormire.

12. * Eſt & alia infirmitas peſſima, quam vidi ſub ſole: divitiæ conſervatæ in malum domini ſui. *Iob 10. 20.

13. Pereunt enim in afflictione peſſima: generavit filium, qui in ſumma egeſtate erit.

14. * Sicut egreſſus eſt nudus de utero matris ſuæ, ſic revertetur, & nihil auferet ſecum de labore ſuo. *Iob 1. 21. 1. Tim. 6. 7.

15. Miſerabilis prorſus infirmitas: quomodo venit, ſic revertetur. Quid ergo prodeſt ei quòd laboravit in ventum?

16. Cunctis diebus vitæ ſuæ comedit in tenebris & in curis multis, & in ærumna atque triſtitia.

17. Hoc itaque viſum eſt mihi bonum (g), ut comedat quis, & bibat, & fruatur lætitia ex labore ſuo, quo laboravit ipſe ſub ſole, numero dierum vitæ ſuæ, quos dedit ei Deus: & hæc eſt pars illius.

18. Et omni homini, cui dedit Deus divitias, atque ſubſtantiam, poteſtatemque ei tribuit, ut comedat ex eis, & fruatur parte ſua, & lætetur de labore ſuo: hoc eſt (h) donum Dei.

19. Non enim ſatis recordabitur dierum vitæ ſuæ, eò quòd Deus occupet deliciis cor ejus.

CAPUT VI.

Avarus ſibi peſſimus; ſapientia hominum vana & verboſa; ſolus Deus verè ſapiens eſt.

1. EſT & aliud malum, quod vidi ſub ſole, & quidem frequens apud homines:

2. Vir

17. (h) Ex Hebr. *Accede ad audiendum:* Ad obediendum potiùs, quàm ad immolandas victimas. *Mali*, Qui omnem Dei cultum in rebus exterioribus ponunt. *Multò enim melior eſt obedientia*, ubi unum cum altero comparatur.

CAP. V. 1. (a) Illud ad pietatem imprimis pertinet, moderatè loqui de Deo, & de rebus divinis cum magna reverentiæ verba facere. *Super terram*, Quantum diſtat cœlum à terra, tantum abeſt intelligentia noſtra à conceptu divinæ majeſtatis.

2. (b) Quæ ſolicitum hominem indicant, ut multa verba ſtultum.

5. (c) Ne ſermone abutaris, *ut peccare facias carnem tuam*, per illicitas voluptates; ut qui dicunt, non eſt Providentia; res humanas Deus non curat. Ne dicas *coram Angelo*, Providentiæ executore, & inſpectore actionum tuarum, quem latere non poteſt malitia tua.

6. & 7. (d) Non mala ſomniorum omnia. *Non mireris*, Ne indigneris, tu res tuas cura: alii ſunt judicibus ſuperiores, quibus hæc curæ eſſe debent. Hebr. *Et excelſus excelſorum ſuperior*, Deus ſuper omnes principes.

8. (e) Toti regioni: *Servienti*, Poteſtates ſunt aliæ aliis certo ordine ſubjectæ.

11. (f) Neque adeò torpeſcenti otio. *Comedat*, non enim in copia, ſed in ſufficientia ſomnus placidus, & vitæ tranquillitas quærenda eſt: *Saturitas*, Ciborum varietas ſomnum interpellat, & naturæ oneri eſt.

17. (g) Si comparetur cum eo, qui cum tanto tædio & anxietate opes quærit, melior eſt qui partis moderatè fruitur.

18. & 19. (h) Non illud excellens, de quo cap. 12. ſed qualecumque. *Vita*, Quam hæc brevis eſt felici, longa miſero.

2. Vir cui dedit Deus divitias, & ſubſtantiam, & honorem, & nihil deeſt animæ ſuæ, ex omnibus quæ deſiderat: nec tribuit ei poteſtatem Deus ut comedat ex eo, ſed homo extraneus vorabit illud: hoc vanitas, & miſeria magna eſt.

3. Si genuerit quiſpiam centum liberos, & vixerit multos annos, & plures dies ætatis habuerit, & anima illius non utatur bonis ſubſtantiæ ſuæ, ſepulturaque careat: de hoc ego pronuntio quòd melior illo ſit abortivus.

4. Fruſtrà enim venit, & pergit ad tenebras, & oblivione delebitur nomen ejus.

5. Non vidit ſolem, neque cognovit diſtantiam boni & mali:

6. Etiam ſi duobus millibus annis vixerit, & non fuerit perfruitus bonis: nonne ad unum locum (a) properant omnia?

7. Omnis labor hominis in (b) ore ejus: ſed anima ejus non implebitur.

8. Quid habet amplius ſapiens (c) à ſtulto? & quid pauper, niſi ut pergat illuc, ubi eſt vita?

9. Melius eſt videre quod cupias, quàm deſiderare quod neſcias (d): ſed & hoc vanitas eſt, & præſumptio ſpiritus.

10. Qui futurus eſt (e), jam vocatum eſt nomen ejus: & ſcitur quòd homo ſit, & non poſſit contra fortiorem ſe in judicio contendere.

11. Verba ſunt plurima, multamque in diſputando habentia vanitatem.

CAPUT VII.

Vanum eſt majora ſe quærere, quæ ſint bona præ aliis ſeligenda; ſapiendum ad ſobrietatem; quis ut ſapiens?

1. QUid neceſſe eſt homini majora ſe quærere, cùm ignoret quid conducat ſibi in vita ſua, numero dierum peregrinationis ſuæ, & tempore quod velut umbra præterit? Aut quis ei poterit indicare quid poſt eum futurum ſub ſole ſit?

2. * Melius eſt nomen bonum, quàm unguenta pretioſa: & dies mortis (a) die nativitatis. * Prov. 22. 1.

3. Melius eſt ire ad domum luctus, quàm ad domum convivii: in illa enim finis cunctorum admonetur hominum, & vivens cogitat quid futurum ſit.

4. Melior (b) eſt ira riſu: quia per triſtitiam vultus, corrigitur animus delinquentis.

5. Cor ſapientium (c) ubi triſtitia eſt, & cor ſtultorum ubi lætitia.

6. Melius eſt à ſapiente corripi, quàm ſtultorum adulatione decipi.

7. Quia ſicut ſonitus ſpinarum ardentium ſub olla (d), ſic riſus ſtulti: ſed & hoc vanitas.

8. Calumnia (e) conturbat ſapientem, & perdet robur cordis illius.

9. Melior (f) eſt finis orationis, quàm principium. Melior eſt patiens arrogante.

10. Ne ſis velox ad iraſcendum: quia ira in ſinu ſtulti requieſcit.

11. Ne dicas: Quid putas cauſæ eſt quòd (g) priora tempora meliora fuere quàm nunc ſunt? ſtulta enim eſt hujuſcemodi interrogatio.

12. Utilior eſt ſapientia cum (h) divitiis, & magis prodeſt videntibus ſolem.

13. Sicut enim protegit ſapientia, ſic protegit pecunia: hoc autem plus habet eruditio & ſapientia, quòd vitam tribuunt poſſeſſori ſuo.

14. Conſidera opera Dei, quòd nemo poſſit corrigere quem ille (i) deſpexerit.

15. In

CAP. VI. 6. (a) Qui bonis conceſſis non utuntur, miſeri ſunt; nec qui utuntur, beati. Nam mors cunctis imminet; nullum diſcrimen eſt inter avarum & abortivum. *Ad unum locum:* 70. *Ad locum inconſpicuum*.

7. (b) Veneri ſervit: Id prætexunt avari, ut victum habeant. *Non implebitur*, Animus ad majora natus his expleri non poteſt; vel ſibi ſubtrahunt avari, quo fames expleatur. Uſus omnis diviciarum in victu eſt; ſed cupiditas inexplebilis.

8. (c) Pauperi, ut ſapienti victus communis. *Vita*, Niſi ut ea adipiſcatur, quibus vivat. At pauper melioris eſt conditionis quàm dives avarus; nam hilariter fruitur iis, quæ labore ſuo quæſivit.

9. (d) Frui rebus quæ non permanent. *Præſumptio*, Hebr. *Afflictio ſpiritus*: Hoc enim mortem magis timet, quò ſibi felicior videtur.

10. & 11. (e) Hebr. *Quod eſt* · *Vocatum eſt nomen ejus*: Quod exiſtit, notum jam eſt; quod ſperatur, ignotum. *Contendere*, Contra Deum nihil; vel ſuperare tot difficultates, & rerum humanarum vices. *Plurima*, Multa dicuntur ab iis, qui ſe ſapientes dicunt.

CAP. VII. 2. (a) Mortui laus in tuto poſita; bona fama eſt inſtar unguenti pretioſi, cujus odor è virtute ipſa prodit.

4. (b) Melior corrigentis indignatio riſu adulantis; cùm ira è zelo juſtitiæ & odio vitii dimanat.

5. (c) Nam lætitia ſolvit mentem, triſtitia elatum animum compeſcit.

7. (d) Tam citò evaneſcit ſtulti lætitia, quàm flamma ſpinarum, quæ ſunt exſiccatæ.

8. (e) De ſtatu mentis ſuæ ſapientem movet calumnia.

9. (f) Hebr. *Finis verbi*. Verbum ſæpè pro *re* aut *negotio* ſumitur. Itàque monet Sapiens, ut benè cœpta perducamus ad exitum; aut juxta Vulgatam, ſæpè oratio incipit cum animo triſti & demiſſo, qui tandem ſe erigit ſub finem.

11. (g) Nam corrupti mores infelix, & benè compoſiti beatum efficiunt ſæculum.

12. (h) Sapientia potior, aut utilior dicitur, non melior: niſi cùm benè utitur divitiis, ut ſuadet ſapientia, ac multis prodeſt.

14. (i) Quod proverbialiter intelligendum dicit Hieronymus de vitiis corporis: unde in Hebræo habemus, *Quem ille curaverit*. Quos autem Deus inemendabiles eſſe permiſerit, hos æquo animo feramus. Cum malis enim vivendum eſt, neque eos ad votum fingere poſſumus.

15. In die bona fruere bonis, & malam diem præcave (k): ſicut enim hanc, ſic & illam fecit Deus, ut non inveniat homo contra eum juſtas querimonias.

16. Hæc quoque vidi in (l) diebus vanitatis meæ: Juſtus perit in juſtitia ſua, & impius multo vivit tempore in malitia ſua.

17. Noli eſſe juſtus (m) multùm: neque plus ſapias quàm neceſſe eſt, ne obſtupeſcas.

18. Ne impiè agas (n) multùm: & noli eſſe ſtultus, ne moriaris in tempore non tuo.

19. Bonum eſt te ſuſtentare juſtum, ſed & ab illo ne ſubtrahas manum tuam: quia qui timet Deum, nihil negligit.

20. Sapientia confortavit ſapientem ſuper decem principes civitatis.

* 3. Reg. 8. 46. 2. Par. 6. 36. Prov. 20. 9. 1. Joan. 1. 8.

21. * Non eſt enim homo juſtus (o) in terra, qui faciat bonum, & non peccet.

22. Sed & cunctis ſermonibus, qui dicuntur, ne accommodes (p) cor tuum: ne fortè audias ſervum tuum maledicentem tibi.

23. Scit enim conſcientia tua, quia & tu crebrò maledixiſti aliis.

24. Cuncta tentavi in ſapientia. Dixi: Sapiens efficiar: & ipſa longiùs receſſit à me.

25. Multò magis quàm erat: & alta profunditas, quis inveniet eam?

26. Luſtravi univerſa animo meo, ut ſcirem, & conſiderarem, & quærerem ſapientiam (q), & rationem: & ut cognoſcerem impietatem ſtulti, & errorem imprudentium:

27. Et inveni amariorem morte mulierem, quæ laqueus venatorum eſt, & ſagena cor ejus, vincula ſunt manus illius. Qui placet Deo, effugiet illam: qui autem peccator eſt, capietur ab illa.

28. Ecce hoc inveni, dixit Eccleſiaſtes (r), unum & alterum, ut invenirem rationem,

29. Quam adhuc quærit anima mea, & non inveni (ſ). Virum de mille unum reperi, mulierem ex omnibus non inveni.

30. Solummodò hoc inveni (t), quòd fecerit Deus hominem rectum, & ipſe ſe infinitis miſcuerit quæſtionibus. Quis talis ut ſapiens eſt? & quis cognovit ſolutionem verbi?

CAPUT VIII.

In vultu ſe prodit ſapientia; Regum majeſtas; bonorum res adverſæ, malorum proſpera; ſed bonum erit timentibus Deum; opera Dei inveſtigari nequeunt.

1. SApientia hominis lucet in vultu ejus, Sup. 1. 14.
& potentiſſimus faciem illius commutabit.

2. Ego os regis obſervo, & præcepta juramenti (a) Dei.

3. Ne feſtines recedere à facie ejus, neque (b) permaneas in opere malo: quia omne, quod voluerit, faciet:

4. Et ſermo illius poteſtate plenus eſt: nec dicere ei quiſquam poteſt: Quare ita facis?

5. Qui cuſtodit præceptum, non (c) experietur quidquam mali. Tempus & reſponſionem cor ſapientis intelligit.

6. Omni

15. (k) Hebr. *In die mala quare exitum*. *Querimonias*, Ut non poſſit Deo obloqui.

16. (l) Cùm proſperitas oculos mentis perſtringeret, tum mirabar cur juſtus tam citò moreretur, impius tandiu viveret. Sed viri boni ſæpe eripiuntur malis futuris, è contrà improbi vita ad graviorem pœnam producitur.

17. (m) Aut ſuperſtitioſus, aut rigidior, quàm par ſit, & ſemper ſtricto jure agens. *Ne obſtupeſcas*, Ne acriora ſtudia mentem obtundant. Aug. Tract. 95. in Joan. *Quoniam & illud quod legimus divinitùs dictum: Noli effici juſtus nimium, non eſt notata juſtitia ſapientis, ſed ſuperbia præſumentis; qui ergo ſit multum juſtus, ipſo nimio ſit injuſtus*.

18. (n) Ne peccata peccatis addas; nec quaſi deſperans te vitiis trade: ſed ſtatim erige te poſt ruinam; ne permittas impietati habenas; ne divinæ Providentiæ obliviſcaris.

21. (o) Emanuel Sà putat vocem *enim* abundare; fortè ſumitur pro *quamvis*, *etenim*; vel *attamen*: adeò ut videatur emendatio quædam ſententiæ ſuperioris, aut reſtrictio: Nemo ſemper ſapit.

22. (p) Noli curioſè nimis ſcrutari quid quiſque dicat.

26. (q) Vox Hebræa ſummam numerorum etiam ſignificat. Et 70. vertunt, *calculum*: Cauſas & proprietatea rerum ſcire volui, & quaſi ſummam earum facere.

28. (r) Verſans animo unum poſt alterum, perpendens omnia; vel diligenter perpendi mulierum ingenia & ſtudia. *Rationem*, Cauſam cur pleræque mulieres ſint viris pejores.

29. (ſ) Nec poſſum muliebris nequitiæ cauſam aſſequi. *Reperior*, hyperbolica locutio: Pauci ſunt viri perfecti, pauciſſimæ mulieres.

30. (t) Quærens cauſam hujus corruptionis, id tandem inveni, *quod fecerit Deus hominem rectum*: Is autem ſe perdiderit ab initio. *Quæſtionibus*, 70. *Et ipſi quæſierunt cogitationes multas*: In varia ſtudia & dubia diſtracti, de præcepto ipſo, ſeu de lege divina quæſierint. Inde aliæ ex aliis ortæ quæſtiones, ac fluctuationes, quibus ſe homo pervertit. Multa homines excogitarunt, quibus caruiſſent, ſi à priſtina ſimplicitate non receſſiſſent. *Quis talis?* Quis cum ſapiente comparandus? *Solutionem*, Qui cujuſque rei propoſitæ intelligit ſolutionem.

CAPUT VIII.

2. (a) Hebr. *Propter juramentum Dei*, Regi præſtitum, ob fidem Regi ſacramento obligatam, ut Salomonis 1. Paralip. 29. ubi principes dant manum Salomoni. *Os Regis cuſtodi*: mandatis Regis obtempera.

3. (b) Noli quidquam temerè agere, quod illi diſpliceat.

5. (c) Non punietur, cùm præceptum à Rege conſtitutum cuſtodierit. *Tempus*, Opportunitatem & rationem Regis alloquendi cor ſapientis intelligit.

6. Omni negotio (d) tempus eſt , & opportunitas, & multa hominis afflictio:

7. Quia ignorat præterita, & futura nullo ſcire poteſt nuntio.

8. Non eſt in hominis poteſtate prohibere (e) ſpiritum, nec habet poteſtatem in die mortis, nec ſinitur quieſcere ingruente bello, neque ſalvabit impietas impium.

9. Omnia hæc conſideravi, & dedi cor meum in cunctis operibus, quæ fiunt ſub ſole. Interdum dominatur homo homini in malum ſuum.

10. Vidi impios (f) ſepultos: qui etiam cùm adhuc viverent, in loco ſancto erant, & laudabantur in civitate quaſi juſtorum operum: ſed & hoc vanitas eſt.

11. Etenim quia non profertur citò contra malos ſententia, abſque timore ullo filii hominum perpetrant mala.

12. Attamen peccator ex eo quòd centies facit malum, & per patientiam ſuſtentatur (g), ego cognovi quòd erit bonum timentibus Deum, qui verentur faciem ejus.

13. Non ſit (h) bonum impio, nec prolongentur dies ejus, ſed quaſi umbra tranſeant qui non timent faciem Domini.

14. Eſt alia vanitas, quæ fit ſuper terram: ſunt juſti, quibus mala proveniunt, quaſi opera egerint impiorum: & ſunt impii, qui ita ſecuri ſunt, quaſi juſtorum facta habeant: ſed & hoc (i) vaniſſimum judico.

15. Laudavi igitur (k) lætitiam, quòd non eſſet homini bonum ſub ſole, niſi quòd comederet, & biberet, atque gauderet: & hoc ſolum ſecum auferret de labore ſuo, in diebus vitæ ſuæ, quos dedit ei Deus ſub ſole.

16. Et appoſui cor meum ut ſcirem ſapientiam, & intelligerem (l) diſtentionem quæ verſatur in terra: eſt homo, qui diebus & noctibus ſomnum non capit oculis.

17. Et intellexi, quòd omnium operum Dei nullam poſſit homo (m) invenire rationem eorum, quæ fiunt ſub ſole: & quantò plus laboraverit ad quærendum, tantò minus inveniat: etiam ſi dixerit ſapiens ſe noſſe, non poterit repetire.

CAPUT IX.

Varii rerum humanarum eventus, qui ad Dei providentiam ſunt referendi; ſapientia eſt contemptui, divitiæ in pretio; piis operibus incumbendum.

1. Omnia hæc tractavi (a) in corde meo, ut curioſè intelligerem: Sunt juſti atque ſapientes, & opera eorum in manu Dei: & tamen neſcit homo, utrùm amore an odio dignus ſit:

2. Sed omnia in futurum ſervantur (b) incerta, eò quòd univerſa æquè eveniant juſto & impio, bono & malo, mundo & immundo, immolanti victimas, & ſacrificia contemnenti. Sicut bonus, ſic & peccator: ut perjurus, ita & ille qui verum dejerat.

3. Hoc eſt peſſimum inter omnia, quæ ſub ſole fiunt, quia eadem cunctis eveniunt: unde & corda filiorum hominum implentur malitia, & contemptu in vita ſua, & poſt hæc ad inferos deducentur.

4. Nemo eſt qui ſemper vivat, & qui hujus rei habeat fiduciam: melior eſt canis vivus (c) leone mortuo.

5. Viventes enim ſciunt ſe eſſe morituros, mortui verò nihil noverunt amplius, nec habent ultrà mercedem: quia oblivioni tradita eſt memoria eorum.

6. Amor

6. (d) Difficile eſt invenire opportunitatem, & rerum nexus.

8. (e) Non eſt in hominis poteſtate retinere animam fugientem. *Impium*. Quamvis ad ſervandum ſe ſcelera addat ſceleribus. Hunc locum alii aliter exponunt. Grotius de rebellione adversùs ſuum Regem interpretatur, quæ impunita non erit.

10. (f) Honorificè. *Et laudabantur*, in Hebræo: *Non laudabuntur*, ſeu oblivioni tradentur, ut quidam legunt.

12. (g) Si tanta eſt Dei erga impios indulgentia, ut ſupplicia eorum differat, quò ipſi corrigantur: quæ erit ejus benignitas erga juſtos, ut mercedem bonorum operum iis præſtet? Epiſc. Meldenſis. *Suſtentatur*, i. e. Toleratur.

13. (h) Hebr. *Bonum non erit impio*. Prædicit quid futurum ſit, non imprecatur.

14. (i) Quam vana ſint hujus mundi bona, neque virtutis juſta merces eſſe poſſint, hinc licet judicare.

15. (k) Ex perſona impiorum loquitur, qui quòd omnia in futurum ſerventur, ſe voluptatibus tradunt; vel revocat homines ab inutili curioſitate, & ſuperflua moleſtia in arcana divinæ Providentiæ inquirenda. *Labore*, Non alium è rebus temporalibus fructum percipiet, quam earum uſum: ſola igitur animi lætitia cum morum innocentia conjuncta bonum eſt, quo fruimur in terra.

16. (l) Gr. *Occupationem*, ſeu curam ſuperfluam, quam poſteà deſcribit. Vel *Diſſenſionem*: Hebr. *Negotium quod fit ſuper terram*: Artem politicam. *Non capit*, In quærendis rerum cauſis occultis.

17. (m) Perſpicuam & accuratam, niſi divina luce illuſtratus. Nam quò magis Dei arcana noſſe volumus, hoc majoribus nos difficultatibus involvimus; & ſapientia humana non aliud ferè eſt, quàm vana oſtentatio.

CAPUT IX.

1. (a) Senſus apertus eſt contra Novatores hujus temporis, qui aſſerunt hominem certum eſſe, & credere debere ſe eſſe amicum Dei. Docet enim Sapiens, licèt opera juſtorum ſint Deo cognita & probata, eos tamen in hac vita ſcire non poſſe, utrùm amore, vel odio ſint digni, niſi probabili conjectura.

2. (b) Quæ ſequuntur, in perſona impii videntur dicta. *Impio*, Tam bona, quàm mala utrique eveniunt. *Perjurus*, Hebr. *Jurans*, temerè ſcilicet. *Dejerat*, Hebr. *Qui juramentum timet*, Mors omnibus evenit.

4. (c) Quantùm ad hujus vitæ actiones. Quamvis hæc ſententia cum ſuperiori pugnet, nihil propterea mirandum eſt. Quæ enim hominibus ſolent in mentem venire, hæc congeruntur.

6. Amor quoque, & odium, & invidiæ ſimul perierunt, nec habent partem in hoc ſæculo, & in opere quod ſub ſole geritur.

7. Vade ergo & comede in lætitia panem tuum, & bibe cum gaudio vinum tuum: quia Deo placent opera tua.

8. Omni tempore ſint veſtimenta tua candida, & oleum de capite tuo non deficiat.

9. Perfruere vita cum uxore, quam diligis, cunctis diebus vitæ inſtabilitatis tuæ, qui dati ſunt tibi ſub ſole omni tempore vanitatis tuæ: hæc eſt enim pars in vita, & in labore tuo, quo laboras ſub ſole.

10. Quodcumque facere poteſt manus tua, inſtanter operare: quia nec opus, nec ratio, nec ſapientia, nec ſcientia erunt apud inferos, quò tu properas.

11. Verti me ad aliud, & vidi ſub ſole, nec velocium eſſe curſum, nec fortium bellum, nec ſapientium panem, nec doctorum divitias, nec artificum gratiam: ſed tempus (d), caſumque in omnibus.

12. Neſcit homo finem ſuum: ſed ſicut piſces capiuntur hamo, & ſicut aves laqueo comprehenduntur, ſic capiuntur homines in tempore malo, cùm eis extemplò ſupervenerit.

13. Hanc quoque ſub ſole vidi (e) ſapientiam, & probavi maximam:

14. Civitas parva, & pauci in ea viri: venit contra eam rex magnus, & vallavit eam, extruxitque munitiones per gyrum, & perfecta eſt obſidio.

15. Inventuſque eſt in ea vir pauper & ſapiens, & liberavit urbem per ſapientiam ſuam, & nullus deinceps recordatus eſt hominis illius pauperis.

16. Et dicebam ego, meliorem eſſe ſapientiam fortitudine: quomodo ergo ſapientia pauperis contempta eſt, & verba ejus non ſunt audita?

17. Verba ſapientium audiuntur (f) in ſilentio, plus quàm clamor principis inter ſtultos.

18. Melior eſt ſapientia, quàm arma bellica: & qui in uno peccaverit, multa bona (g) perdet. * Sup. 7. 20.

CAPUT X.

Ex parvis delictis magna interdum oritur jactura; ſtultus alios omnes ſtultos putat; principum errores; Rex puer, Rex temperans; non detrahendum Regi vel occultè.

1. MUſcæ morientes perdunt ſuavitatem unguenti. Pretioſior eſt ſapientia & (a) gloria, parva & ad tempus ſtultitia.

2. Cor ſapientis (b) in dextera ejus, & cor ſtulti in ſiniſtra illius.

3. Sed & in via ſtultus ambulans, cùm ipſe inſipiens ſit, omnes ſtultos æſtimat.

4. Si ſpiritus poteſtatem habentis aſcenderit ſuper te, locum tuum (c) ne dimiſeris: quia curatio faciet ceſſare peccata maxima.

5. Eſt malum quod vidi ſub ſole, quaſi (d) per errorem egrediens à facie principis:

6. Poſitum ſtultum in dignitate ſublimi, & divites ſedere (e) deorſum.

7. Vidi ſervos in equis, & principes ambulantes ſuper terram quaſi ſervos.

8. * Qui fodit (f) foveam, incidet in eam: & qui diſſipat ſepem, mordebit eum coluber. * Prov. 26. 27. Eccli. 27. 29.

9. Qui

11. (d) Hæc dicuntur ex perſona Impii: contrarium concludit Paulus Rom. 9. Dei eſſe optatos dare exitus: *Non eſt volentis, neque currentis*, &c. Multa hominibus videntur fortuitò evenire, quæ divina Providentia reguntur. *Nec velocium eſſe curſum*; accidit aliquando ut præmium velocitatis non conſequantur. Neque optimi & præſtantiſſimi in omnium hominum genere præmia honoris aut gloriæ ſemper referunt. *Nec fortium bellum*, Victoriam.

13. (e) Humanam ſapientiam hactenus viſus eſt vituperare, nunc eam commendat; tametſi illam nihili faciunt homines, niſi ea ſit cum divitiis conjuncta. Sapientiæ nomine videtur politicam artem intelligere, de qua in ſequentibus diſſerit.

17. (f) Declamatores, qui plauſus excitant, inſipientiam ſuam produnt magis, quàm ſapientiam; ex Hieron. cùm verba ſapientium in quiete & ſilentio audiantur: Hebr. *Verba ſubmiſſa ſapientium audienda potius, quam clamor dominantis inter ſtultos.*

18. (g) Hebr. Græc. *Peccator unus perdet bonum multum.* Ut unius ſapientia ſervatur civitas, ſic perſæpè unius imperitia Reſpublica perit; cùm ab homine præ peccato recedit ſapientia, multa bona perdit.

CAP. X. 1. (a) Cavendi leves defectus, qui multitudine ſua pereunt. Alii ſic exponunt: Prudentia ſimplex non callida, quæ pro ſtultitia vulgò habetur, pretioſior eſt ambitioſa & glorioſa prudentia. Vox illa, *parva*, cum *ſtultitia* jungi debet. Cavendum eſt iis quibus fama ſua chara eſt, ne vel minimum peccent per imprudentiam.

2. (b) Dextera eſt virtutis via: ſapientis dicta & facta in verum tendunt bonum; cor ſtulti ſpeciem tantùm boni, non rem ipſam ſequitur.

4. (c) Si apud principem in magna fueris gratia. *Ne dimiſeris*, Serva priorem modeſtiam; noli efferri, aut priora opera deſerere. *Curatio*, lenitas à nonnullis, aut ſanitas, ſeu animi integritas exponitur: imò & otium, ſeu vita privata, quæ peccandi occaſionibus minus eſt obnoxia, intelligi commode poteſt.

5. (d) Hebr. *Per ignorantiam*: Magiſtratus à principe per ignorantiam ſæpè conſtituuntur.

6. (e) Interdum evenit ut principibus ſuſpecti ſint, qui excellunt, vel ſapientia, vel nobilitate, vel opibus. Tacitus: *Siniſtra illis erga eminentes interpretatio*. Nec minus periculum ex magna fama, quam ex nulla.

8. (f) Qui priſca inſtituta ſubvertit, vel prava conſilia in caput conſulentis ſæpè recidunt. *Sepem*, Vicini. *Coluber*, Qui in eam ſe recipiebat, & in ſentibus latebat. Hebræi hanc aptant allegoriam iis qui ſapientum traditiones contemnunt.

9. Qui transfert (g) lapides, affligetur in eis: & qui ſcindit ligna, vulnerabitur ab eis.

10. Si retuſum fuerit (h) ferrum, & hoc non ut priùs, ſed hebetatum fuerit, multo labore exacuetur, & poſt induſtriam ſequetur ſapientia.

11. Si mordeat ſerpens in ſilentio, nihil eo minùs habet qui occultè detrahit.

12. Verba oris ſapientis gratia: & labia inſipientis præcipitabunt eum:

13. Initium verborum ejus ſtultitia, & noviſſimum oris illius error peſſimus.

14. Stultus verba multiplicat. Ignorat homo quid ante ſe fuerit: & quid poſt ſe futurum ſit, quis ei poterit indicare?

15. Labor ſtultorum affliget eos, qui neſciunt in urbem (i) pergere.

16. Væ tibi terra, cujus rex puer eſt, & cujus principes manè comedunt.

17. Beata terra, cujus rex nobilis eſt, & cujus principes veſcuntur in tempore ſuo, ad reficiendum, & non ad luxuriam.

18. In pigritiis humiliabitur (k) contignatio, & in infirmitate manuum perſtillabit domus.

19. In riſum faciunt panem, & vinum ut epulentur viventes: & pecuniæ obediunt omnia.

20. In cogitatione tua regi (l) ne detrahas, & in ſecreto cubiculi tui ne maledixeris diviti: quia & aves cœli portabunt vocem tuam, & qui habet pennas, annuntiabit ſententiam.

CAPUT XI.

Eleemoſynam & bona opera commendat; fiduciam in Dei providentia.

1. Mitte panem (a) tuum ſuper tranſeuntes aquas: quia poſt tempora multa invenies illum.

2. Da partem (b) ſeptem, necnon & octo: quia ignoras quid futurum ſit mali ſuper terram.

3. Si repletæ fuerint (c) nubes, imbrem ſuper terram effundent. Si ceciderit lignum ad Auſtrum, aut ad Aquilonem, in quocumque loco ceciderit, ibi erit.

4. Qui (d) obſervat ventum, non ſeminat: & qui conſiderat nubes, numquam metet.

5. Quomodo ignoras quæ ſit via (e) ſpiritus, & qua ratione compingantur oſſa in ventre prægnantis: ſic neſcis opera Dei, qui fabricator eſt omnium.

6. Manè (f) ſemina ſemen tuum, & veſpere ne ceſſet manus tua: quia neſcis quid magis oriatur, hoc aut illud: & ſi utrumque ſimul, melius erit.

7. Dulce lumen, & delectabile eſt oculis videre ſolem.

8. Si annis multis vixerit homo, & in his omnibus lætatus fuerit, meminiſſe debet tenebroſi temporis, & dierum multorum (g): qui cùm venerint, vanitatis arguentur præterita.

9. Lætare ergo juvenis in adoleſcentia tua (h), & in bono ſit cor tuum in diebus juventutis tuæ, & ambula in viis cordis tui, & in intuitu oculorum tuorum: & ſcito quòd pro omnibus his adducet te Deus in judicium.

10. Au-

9. (g) Qui terminos agrorum movet, vel qui alteri nocere vult. *In eis*, Qui alieni eſt cupidus, & terminos revellit, pœnas dabit. Aptari ſolet iis qui ſemel definita commoveot. *Ab eis*, Qui alienas arbores cædit, qui factiones & ſeditiones ſerit.

10. (h) Sapientis eſt perpolire animum, ut terendo politur ferrum; atque ut ſecuria neglecta rubiginem contrahit, ſic animus hebeſcit, dum ſtudium intermittit ſuum. *Sapientia*, Tunc vires ſuas excitabit, ut vitium rubiginis auferat.

15. (i) Qui rem notiſſimam non inveniunt. Proverbium eſt, Multi quæſtionibus arduis ſe fatigant, cum ea non noverint, quæ ſunt magis obvia.

18. & 19. (k) Deſidia luxuriæ comes. *In riſum*, Cibos ad voluptatem, non ad vitæ ſuſtentationem ſumunt.

20. (l) Majeſtati honos habendus. *Diviti*, Potenti: Maledicta, quamvis, ut putas, tutis auribus commiſeris. *Vocem*, Aves illæ in aula frequentes ſunt, quæ colligunt ea, quæ incautis exciderint. Hyperbolica locutio; delatores ſunt illæ aves infauſtæ.

CAPUT XI. 1. (a) Petenti omni ſine diſcrimine: nam quæ dantur egenis, non pereunt. *Aquas*, Hebr. *Super faciem aquarum*, Liberaliter, ac ſi opes profunderes, nihil inde tibi peribit.

2. (b) *Septem & octo* pro *multis*, imò omnibus. Sic apud Michæam *Septem paſtores, & octo primates*, pro *multis* ſumuntur. Da ſeptem & octo pauperibus. *Terram*, Per eleemoſynam liberaberis à malis imminentibus, vel in hoc ſæculo, vel in futuro.

3. (c) Similis eſto nubi, quæ pluviam copioſam effundit in terram ſine diſcrimine. *Lignum*, Vide quò te inclines, ſeu in bonum, ſeu in malum; nam quò cecideris in die mortis, ibi perpetuò permanebis, inter electos, aut reprobos, in charitate, vel ſine charitate.

4. (d) Cunctanti benefaciendi occaſio elabitur. Avaros perſtringit, qui ne largiantur eleemoſynam, metum egeſtatis obtendunt.

5. (e) Aut venti, de quo Dominus Joan. 3. *Neſcis unde venias, aut quò vadas*: aut fortè propter ea quæ ſequuntur, via ſpiritus ea eſt, qua anima corpori infunditur; qua ratione compingantur oſſa, hæc ignoramus.

6. (f) Bona opera aſſiduè faciendo, nec parcendum labori, etſi benè interdum non ſuccedit.

8. (g) Æternæ noctis. *Præterita*, Voluptates nimirùm, quibus homo, dum viveret, indulſit. Jam quæſtiones & fluctuationes ex perſona impiorum propoſitas ſolvere incipit.

9. (h) Ironicè dicta: Jam lætare, ſi potes, in conſpectu mortis. *Cor tuum*, Recto ſis corde. *In viis*, Actionibus tuis invigila. *In judicium*, Poſt mortem.

10. Aufer (l) iram à corde tuo, & amove malitiam à carne tua. Adoleſcentia enim & voluptas vana ſunt.

CAPUT XII.

Non differenda eſt in ſenectutem vitæ emendatio; corpus ad terram, ſpiritus ad Deum revertetur; ſcientiæ & vitæ ſumma; cuncta quæ fiunt, adducet Deus in judicium. Hæc eſt operis concluſio.

1. MEmento Creatoris tui (a) in diebus juventutis tuæ, antequam veniat tempus afflictionis, & appropinquent anni, de quibus dicas: Non mihi placent:

2. Antequam tenebreſcat ſol (b), & lumen, & luna, & ſtellæ, & revertantur nubes poſt pluviam:

3. Quando commovebuntur cuſtodes (c) domus, & nutabunt viri fortiſſimi, & otioſæ erunt molentes in minuto numero, & tenebreſcent videntes per foramina:

4. Et claudent (d) oſtia in platea, in humilitate vocis molentis, & conſurgent ad vocem volucris, & obſurdeſcent omnes filiæ carminis.

5. Excelſa quoque timebunt (e), & formidabunt in via, florebit amygdalus, impinguabitur locuſta, & diſſipabitur capparis: quoniam ibit homo in domum æternitatis ſuæ, & circuibunt in platea plangentes.

6. Antequam rumpatur (f) funiculus argenteus, & recurrat vitta aurea, & conteratur hydria ſuper fontem, & confringatur rota ſuper ciſternam,

7. Et revertatur pulvis in terram ſuam (g) unde erat, & ſpiritus redeat ad Deum, qui dedit illum.

8. Vanitas (h) vanitatum, dixit Eccleſiaſtes, & omnia vanitas.

9. Cùmque eſſet ſapientiſſimus Eccleſiaſtes, docuit populum, & enarravit quæ fecerat: & inveſtigans compoſuit parabolas multas.

10. Quæſivit verba utilia, & conſcripſit ſermones rectiſſimos, ac veritate plenos.

11. Verba ſapientium ſicut (i) ſtimuli, & quaſi clavi in altum defixi, quæ per magiſtrorum conſilium data ſunt à paſtore uno.

12. His amplius, fili mi, ne requiras. Faciendi plures libros nullus eſt finis (k): frequenſque meditatio, carnis afflictio eſt.

13. Finem loquendi pariter omnes audiamus (l). Deum time, & mandata ejus obſerva: hoc eſt enim omnis homo:

14. Et cuncta, quæ fiunt, adducet Deus in judicium pro omni errato, ſive bonum, ſive malum illud ſit.

10. (l) Per *iram*, omnes animi perturbationes: per *carnis malitiam*, corporis voluptates intelligit. *Vana ſunt*, quo uno effato omnes impiorum argutiæ concidunt; vel *aufer iram à corde tuo*, querelas de ſorte quæ tibi obtigit.

CAP. XII. 1. (a) Qui te judicaturus eſt. *Anni*, Seniles nimirùm: figuratam ſenectutis deſcriptionem ſubjicit; varias interſerit metaphoras, quibus exprimit ſenectutis incommoda.

2. (b) Priuſquam grata eſſe deſinant, quæ erant gratiſſima. *Poſt pluviam*, Cùm oculi caligant, & quaſi nubibus obducuntur in ſenectute: *Nubes poſt pluviam*, perpetua incommodorum ſeries.

3. (c) Cùm manus trement, & brachia tuendo corpori deſtinata. *Fortiſſimi*, Crura & femora, quibus corporis moles innititur. *Molentes*, Dentes ad paucitatem redacti. *Per foramina*, Oculi, quibus intervalla palpebrarum ſunt quaſi feneſtræ.

4. (d) Claudentur labia extrinſecùs. *In platea*, In facie. *Molentis*, Sublatis dentibus compreſſa adeò eſt vox, ut non exeat, niſi fracta. *Volucris*, Ad vocem galli; aut ad minimum ſtrepitum ſomnus abrumpendus. *Carminis*, Aures: cùm muſicæ delectatio omnis concidet.

5. (e) Vix per clivum conſcendent, omnia ruinæ proxima videbuntur. *In via*, Etiam per non impedita timidè incedent. *Amygdalus*, Caput caneſcet. *Locuſta*, Infirmo ſeni minima quæque gravia apparebunt. vox Hebræa etiam *talum* ſignificat: pedes intumeſcent, aut denſiore cute, & relucente, ſpeciem *locuſtæ* præbebunt. *Capparis*, Ex Hebræo *peribit libido*, vel cibi appetentia, ac vigor omnis. *Æternitatis*, In ſepulchrum perget. *Plangentes*, Funus ambibunt lamentatrices, ſeu præficæ, ut tum moris erat.

6. (f) Antequam medulla ſpinalis incurvetur, & nervi ex ea prodeuntes ſolvantur. *Vitta*, Hebr. *Lenticula aurea*: Folliis veſiculæ felleæ, qua labeſcente alvus aut ſolvi, aut adſtringi ſolet, in ſenibus maximè. Alii per *vittam auream*, duram menyngem, quæ cerebrum involvit, interpretantur: imminuto cerebro hæc contrahitur. In Hebræo eſt, *Frangatur phiala aurea*, cyſtis biliaria, cùm in ſenibus bilis minùs vaſis ſuis contineatur. *Hydria*, Veſica urinaria. *Rota*, Caput, aut cranium: vox Hebræa, *Galgal*, Exod. 16. ſumitur pro capite. *Ciſternam*, Super cavum pectoris. Chald. *Et decurrat corpus tuum in medium ſepulchri*.

7. (g) Hæc eſt plena ſolutio quæſtionum, illius præſertim cap. 3. propoſitæ; *Quis novit ſi ſpiritus filiorum Adam*; &c. *Et ſpiritus redeat ad Deum, qui fecit illum*. Ex ipſa utriuſque corporis & animæ origine quæſtio dirimitur; terra in terram, ſpiritus ad Deum redit judicandus.

8. (h) Probatione confecta ad caput redit, unde initium fecerat: evolutis omnibus opinionibus, quæ in mentem venire poſſunt, docuit cæteris rebus nos uti poſſe cum modo, ſummam ſapientiæ in eo poſitam eſſe, ut Deo placeamus.

11. (i) Ad veram ſapientiam adhortatur: ſicut ſtimuli hærere debent, & infigi animis: Hieron. *Nihil tibi vindices, majorum ſequere veſtigia, ab eorum auctoritate ne diſcrepes*. *Paſtore*, Omnia à Deo, & ab ejus ſpiritu profecta; *unus enim eſt magiſter noſter*: vel *à paſtore uno*, Salomone, ex v. 9. & 10.

12. (k) Innumerabiles libri, ſed Lex una, unum Evangelium: veritas certo fine, & certis terminis concluditur, mendacium nullis. Omnes libri, qui ad veritatem, & morum informationem ſpectant, ex eodem fonte profluunt. Si diverſa & diſcrepantia diſputaveris, & curioſitate nimia huc atque illuc animum deduxeris, etiam in uno libro multi libri ſunt.

13. (l) Hæc ſumma eſt omnium, quæ à ſapientibus ſcripta ſunt. *Omnis homo*, In id unum convertamus animum, quod eſt æternum: cùm omnia vana fiant ſub ſole; in timore & amore Dei totum eſt hominis bonum. Alii de extremo Dei judicio hoc caput interpretantur, cùm ſol tenebreſcet; cùm Angeli Cuſtodes, & huic univerſo præpoſiti recedent; cum excelſa quæque corruent; ſolus juſtus ut amygdalus florebit; peccatores ut locuſtæ inſatiabiles, quæque æſtate ſaginantur, aut autumno pereant, de terra delebuntur; in domum tenebroſæ hæreditatis præcipites ibunt; tum funiculo vitæ diſrupto, corpus ex argilla compactum inſtar hydriæ confringetur, tanquam rota ciſternæ in fruſta diſcerpendum; quod in terram unde ortum eſt revertetur, & anima ad Deum creatorem ſuum redibit. Hic deſinit mundi gloria, atque ab ortu hominis ad mortem uſque omnia ſunt vanitas.

CANTICUM CANTICORUM SALOMONIS,

QUI HEBRAICE' DICITUR SIR HASIRIM.

E*XTITERUNT Hæretici qui negarent, hoc Canticum inter divinas Scripturas referri oportere, quòd nomen Dei nuſquam in eo poſitum occurrat, atque ſubjecta huic materies omninò profana, non ſacra, nec demum Salomon prophetico ſpiritu afflatus videatur. His meritò antiquam Eccleſiæ traditionem opponit Theodoretus præfatione in Canticum, quòd in Judæorum canonem ab omni ævo receptum fuerit, & ab univerſa Eccleſia inter Canonicas Scripturas ſemper habitum. Illud quoque palam eſt ſub ſponſi nomine Chriſtum ubique intelligi, quo anima ſancta caſto & puro amore frui deſiderat: is enim præcipuus ejus affectus, qui ubique in hoc Cantico ſe prodit, ut dilecto ſuo indivulsè adhæreat, eoque fruatur, atque hic eſt puri amoris ſtatus, qui ubique dominatur. Eò quippe ſpectant prima hujus Cantici verba:* Oſculetur me oſculo oris ſui. *Hi ſunt piæ animæ, & perfecti amoris ſenſus. Hinc dilecti laudes toties repetitæ, quæ ſublimi animæ, aut ipſi Eccleſiæ, quatenus pias & devotas animas complectitur, non iis quæ in peccatis ſordeſcunt, omninò conveniunt:* Ecce tu pulchra es amica mea, ecce tu pulchra es. *Voces autem ſororis, aut fratris, ſpiritali, non impuro amori tribuendæ.*

Titulus ipſe Auctorem ſuum prodit: Canticum Canticorum Salomonis. *Sic dictum fuit, quòd Canticorum ſit præſtantiſſimum, cùm in eo canatur Verbi Incarnati & Eccleſiæ ejus ſponſæ ſacramentum. Canticum Salomonis, ſeu pacifici inſcribitur, quod utique nomen ipſius Libri exordio convenit: nam à ſigno pacis incipit, quod eſt oſculum, ut Bernardus admonet, qui & argumentum libri ſcitè explicat.* In Cantico, *inquit*, Rex Salomon ſapientia ſingularis, ſublimis gloria, rebus affluens, pace ſecurus, divinitùs inſpiratus, Chriſti & Eccleſiæ laudes, & æterni connubii cecinit ſacramenta, & epithalamii carmen exultans in ſpiritu, jucundo elogio, figurato tamen, velans & ipſe inſtar Moyſi faciem ſuam, quòd rari erant eo tempore, qui revelata facie gloriam iſtam ſpeculari ſufficerent. *Nam ut pulchrè Epiſcopus Meldenſis, Salomon ſe caſtoſque ſuos erga filiam Pharaonis affectus in exemplum profert, dumque in vera hiſtoria ea fingit, quæ flagrantiſſimo amori congruunt, deſcribit aptiſſimè ſub elegantis fabulæ involucris cæleſtes amores, Chriſti & Eccleſiæ conjunctionem. Sed ne parùm congruè regio nomini in amatorios ſenſus, ac verba deflueret, majeſtate tantiſper depoſita paſtorem induit, & in idem vitæ genus Pharaonis traduxit filiam.*

Et quidem ſi Cantici verba quibus ſponſus exornat ſponſam, exponerentur ad litteram, quòd caput illius ſit inſtar montis Carmeli, oculi piſcinis conſimiles, naſus inſtar turris, dentes ſicut greges ovium, nihil deformius fingi poſſet. Quamobrem verba illa à carnali ad ſpiritalem intelligentiam, ad ſenſum videlicet tropologicum, aut allegoricum transferri debent. Neque id vacat myſterio, quòd Salomon filiam Pharaonis ſponſam ſuam tot laudibus exornet: ea quippe eſt imago Eccleſiæ, quam Chriſtus è gentibus congregavit. Plura vide apud Illuſtriſſimum Præſulem, ex quo pleraque in his brevioribus notis mutuabimur. Is enim ſenſum litteralem cum ſpiritali pulchrè conjunxit, paſtoralem hanc eclogam in ſeptem dies partitus.

CAPUT

CAPUT PRIMUM.

Sponſa, ſeu Eccleſia, aut fidelis anima petit à ſponſo quæ ad ſalutem & perfectionem ſuam pertinent; mutuis ſe laudibus excitant ad amorem ſpiritalem.

1. OSCULETUR me oſculo oris
ſui (a): quia meliora ſunt
ubera tua vino,
2. Fragrantia (b) unguen-
tis optimis. Oleum effuſum nomen tuum:
ideò adoleſcentulæ dilexerunt te.
3. Trahe me (c): poſt te curremus
in odorem unguentorum tuorum. Intro-
duxit me rex in cellaria ſua: exultabi-
mus & lætabimur in te, memores ube-
rum tuorum ſuper vinum: recti diligunt te.
4. Nigra ſum (d), ſed formoſa, filiæ
Jeruſalem, ſicut tabernacula Cedar, ſicut
pelles Salomonis.
5. Nolite me conſiderare quòd fuſca
ſim, quia decoloravit me ſol (e): filii
matris meæ pugnaverunt contra me, po-
ſuerunt me cuſtodem in vineis: vineam
meam non cuſtodivi.
6. Indica mihi, quem diligit anima mea,
ubi paſcas, ubi cubes in meridie (f), ne va-
gari incipiam poſt greges ſodalium tuorum.
7. Si ignoras te (g), ò pulcherrima in-
ter mulieres, egredere, & abi poſt veſti-
gia gregum, & paſce hœdos tuos juxta
tabernacula paſtorum.
8. Equitatui meo in curribus Pharaonis
aſſimilavi te amica (h) mea.
9. Pulchræ ſunt genæ (i) tuæ ſicut
turturis: collum tuum ſicut monilia.
10. Murenulas aureas faciemus (k) ti-
bi, vermiculatas argento.
11. Dum eſſet rex in accubitu ſuo, nar-
dus mea dedit odorem ſuum.
12. Faſciculus myrrhæ dilectus (l) meus
mihi, inter ubera mea commorabitur.
13. Botrus cypri dilectus meus mihi, in
vineis Engaddi (m).
14. Ecce tu pulchra es amica mea, ecce
tu pulchra es, oculi tui (n) columbarum.
15. Ecce tu pulcher es dilecte mi, & de-
corus. Lectulus noſter (o) floridus:
16. Tigna domorum noſtrarum (p)
cedrina, laquearia noſtra cypreſſina.

C A-

CAP. I. 1. (a) Utinam oſculetur, & me amet; ſacrum deſidero oſculum dilecti mei, non pedum, quod eſt pœnitentis, ſed oris, quod eſt ſponſæ: aliorum omnium oſcula rejicio, ſponſi tantummodò caſtum flagito oſculum. *Vino*, Hæc ubera Patres intelligunt duo Teſtamenta, quæ amorem cœleſtem ſpirant, Chriſto promiſſo in Veteri, dato in Novo. Amor divinus quaſvis alias vincit delicias.

2. (b) Apud Hebræos ſponſi coronati, & unguentis perfuſi incedebant. Amori Chriſti ineſt ſapor vini ſuaviſſimi, quo inebriantur animæ, fragrantia qua trahimur ad eum. *Nomen*, Tanquam oleum effuſum eſt nominis tui fama, non pyxide concluſum, ſed longè, lateque ſparſum; odore ſuo per Evangelii prædicationem totum orbem implevit. *Adoleſcentula*, Seu animæ fideles, tum incipientes, tum in caſto illo ſponſi amore proficientes.

3. (c) Per gratiam tuam. *Tuorum*, Jam more Scripturæ mutantur perſonæ; mecum accurrant adoleſcentulæ comites meæ, doctrinæ & gratiæ ſalutaris odore allectæ. *In cellaria*, In penetralia: in arcanos Scripturarum ſenſus; per Moſem Deus in templi ſui veſtibulum, per Chriſtum in Sancta Sanctorum, Eccleſiam introduxit.

4. (d) Extrinſecùs. *Formoſa*, Intrinſecùs, quod de Eccleſia variis modis exponi ſolet. *Cedar*, Arabum tentoria ſoli expoſita; ſic nigra ſum, *ſed formoſa*, *ſicut pelles Salomonis*, quæ intùs aulæis ſplendidis nitent.

5. (e) Externo aeri, & ſoli expoſitam; vehementes Eccleſiæ perſecutiones inſinuat. *Idcirco pugnaverunt contra me*, per multas perſecutiones.

6. (f) Flagrante æſtu diei, ubi umbram ſeligas? Meridies ille eſt plenitudo diei æternitatis. Hunc diem ſponſa quærit, ut fruatur dilecto ſuo. *Sodalium*, Anima Chriſtum quærens ab eo poſtulat, ut indicet ubi requieſcat, ne apud ſapientes hujus ſæculi, vel apud Hæreticos aberret.

7. (g) Quæ ſponſæ eventura ſint mala, ſi ſeipſam ignoraverit, huic prædicit.

8. (h) Nihil eſt quod metuas ab hoſtibus: nam fortis es, ut equitatus meus, & currus armati quos adduxi ex Ægypto: *Adverſus Eccleſiam portæ inferi non prævalebunt*.

9. (i) Hebr. *Maxillæ*. *Turturis*, Vox Hebræa, & *turtures*, & *monilia* ſignificat: Pagninus, *Decoræ ſunt maxillæ tuæ in murenulis, collum tuum in torquibus*. Allegoricè caſtitas Eccleſiæ, pudor & candor commendantur. Jam reciproci ſermones incipiunt à v. 8. & variis ſimilitudinibus ornati.

10. & 11. (k) Sponſus ſponſam variis donis ornat, Torques notis argenteis inuſtas faciemus tibi in modum vermium terrenorum, quos lumbricos dicunt, diſtinctas, & inter ſe conjunctas. *Suo*, In convivio. *Nardus*, Herba eſt odorata: Eccleſiæ virtutes ſunt bonus odor Chriſti.

12. (l) Chriſtum geram in pectore, & ejus paſſionem meditabor jugiter.

13. (m) Vicus eſt propè mare mortuum: Cyprus eſt arbuſcula odoratiſſima, ex qua opobalſamum ſtillat, frequens in Syria & in Judæa: hujus meminit Plinius, L. 12. rap. 14. Vites juxta hanc arborem conſitæ in botris odorem Cypri referebant. Chriſtus eſt botrus ille odoratus in cruce tanquam in torculari expreſſus, ex quo in Euchariſtia Calicem ſalutarem bibimus.

14. (n) Simplices, caſti, perſpicaces, quales ſunt oculi columbarum in Palæſtina; ii ſunt amoris & modeſtiæ pleni.

15. (o) Præceptis, conſiliis, ſententiis Scripturæ, in qua ut in lectulo ſponſus & ſponſa conquieſcunt: ſic flores ut ſponſus verbi ſemina infundat, ſponſa concipiat & pariat: ita Theodoretus.

16. (p) Doctores & Paſtores qui vita & doctrina domum Dei fulciunt. *Cypreſſina*, Juſti & pii, qui cariem & vetuſtatem non ſentiunt.

CAPUT II.

Sponſi & ſponſæ dotes eximiæ ; divini amoris gradus ſupremus . Dei præſentia , & illius ſigna, perſecutores Eccleſiæ.

1. EGo flos campi (a), & lilium convallium.

2. Sicut lilium inter ſpinas , ſic amica mea inter (b) filias.

3. Sicut (c) malus inter ligna ſilvarum, ſic dilectus meus inter filios. Sub umbra illius, quem deſideraveram , ſedi : & fructus ejus dulcis gutturi meo.

4. Introduxit me in cellam (d) vinariam, ordinavit in me charitatem.

5. Fulcite me floribus (e) , ſtipate me malis: quia amore langueo.

6. Læva ejus ſub capite (f) meo , & dextera illius amplexabitur me.

7. Adjuro vos filiæ Jeruſalem, per capreas cervoſque camporum, ne ſuſcitetis, neque evigilare faciatis dilectam (g), quoadusque ipſa velit.

8. Vox dilecti mei (h) , ecce iſte venit ſaliens in montibus, tranſiliens colles.

9. Similis eſt dilectus meus capreæ, hinnuloque cervorum (i) : en ipſe ſtat poſt parietem noſtrum , reſpiciens per feneſtras , proſpiciens per cancellos.

10. En dilectus meus loquitur mihi : Surge, propera amica mea, columba mea, formoſa mea, & veni.

11. Jam enim hiems (k) tranſiit, imber abiit, & receſſit.

12. Flores apparuerunt (l) in terra noſtra, tempus putationis advenit: vox turturis audita eſt in terra noſtra:

13. Ficus protulit groſſos ſuos : vineæ florentes dederunt odorem ſuum. Surge, amica mea, ſpecioſa mea, & veni:

14. Columba mea in foraminibus petræ, in caverna maceriæ, oſtende mihi faciem tuam , ſonet vox tua in auribus meis : vox enim tua dulcis , & facies tua decora.

15. Capite nobis vulpes parvulas (m) , quæ demoliuntur vineas: nam vinea noſtra floruit.

16. Dilectus meus mihi, & ego illi, qui paſcitur inter lilia.

17. Donec aſpiret dies , & inclinentur umbræ. Revertere (n): ſimilis eſto, dilecte mi, capreæ, hinnuloque cervorum ſuper montes Bether.

CAPUT III.

Quæ primo & ſecundo capite breviter attigit , hoc capite & ſequentibus fuſius perſequitur ; quomodo Deus quærendus ſit ; & inveniendus.

1. IN lectulo meo per noctes quæſivi quem diligit anima (a) mea : quæſivi illum, & non inveni.

2. Surgam, & circuibo (b) civitatem: per vicos & plateas quæram quem diligit anima mea : quæſivi illum , & non inveni.

3. Inve-

CAP. II. 1. (a) Hebr. *Roſa Saron* , Terra eſt admodum fertilis : Chriſtus eſt flos de radice Jeſſe, qui ex terra Virgine natus eſt.

2. (b) Id Auguſtinus de Eccleſia interpretatur, L. de Unit. Eccleſiæ, cap. 14. *Et in Canticis Canticorum, quod de Eccleſia dictum omnis Chriſtianus agnoſcit.*

3. (c) Sicut arbor fructifera , & culta inter ſilveſtres & ſteriles. *Inter filios*, Hominum. Malus arbor eſt quæ umbra ſua delectat & fructu ; umbra eſt Dei protectio & favor, fructus vita beata.

4. (d) In deliciarum ſedem , ad altare Dei , ut ibi ſumerem Calicem ſalutaris. *Charitatem*, Hebr. *Vexillum ejus ſuper me dilectio.* Juſſit me in hoc ordine militare, non in timore legis, ſed in amore juſtitiæ , in vinculis Adam, & in funiculis charitatis, ut milito ſub ejus vexillo cui inſcriptus eſt amor.

5. (e) Hebr. *Lagenis* vini optimi, ut vini odore , & malorum fragrantia vires recreentur, Sept. Interpr. *Unguentis odoratis* : ſponſa vim amoris ferre non valet , deficit & collabitur ; adeò ut florum & vini odore ſit fulcienda. *Malis*, Punicis, aut ſimilibus.

6. (f) Amplexus ſponſi, & illius auxilium inſinuantur. Hactenus prima dies ex ſeptem , juxta Epiſcopi Meldenſis diviſionem.

7. (g) Sponſæ comitibus ſilentium indicit ſponſus , & more paſtorali loquens vetat ne dulcis ſponſæ ſomnus interrumpatur.

8. (h) Sponſa in dilectum intenta vocem ejus inter ſomniandum ſibi videtur agnoſcere : unde abrupto utitur ſermone, ut ſomniantes ſolent. *In montibus*, More tranſilientis montes & colles, idque citiſſimè.

9. (i) Ejus agilitatem deſcribit , præ amore ad ſponſam accurrentis. *Parietem* , Amantes cum maximè volunt , tamen ſimulant ſe nolle videri.

11. (k) Vernum tempus deſcribit. Jam tempus captivitatis ſatanæ, & perſecutionum tranſiit; vel hiems eſt tempus Paſſionis Chriſti, ver naſcens Eccleſia.

12. (l) Primitiæ credentium. *Noſtra* ; Quæ in montium jugis, & in celſis arboribus commoratur. Vox inquam turturis ingemiſcentis potiùs, ac velut ſuſpirantis, quam aliquid reſonantis.

15. (m) Sponſus invitat paſtores , ut inſidiantes vineæ vulpeculas capiant ; ut hæreticos , priuſquam adoleverint, & pravis doctrinis Eccleſiam vaſtaverint, inſectentur. Tum enim major eſt & periculoſior cum iis contentio, poſtquam turbas ad ſe pertraxerint; per inſidias ſeſe inſinuant , mox apertè graſſantur , doloſum animal quod ægrè manſueſcit.

17. (n) Adventum ſponſi deſiderat. *Bether* ; Eos montes eſſe in tribu Benjamin , eoſque nemoroſos , & plantis aromaticis refertos, docet Adrichomius, iis verò delectantur cervi & capreæ. Atque hic finis eſt ſecundi diei , in quo amor multùm increvit. In primo ſponſa non ſatis noverat ubi ſponſus cubaret , ac ſuæ formæ diffidebat. In ſecundo die ſponſus citato curſu, etiam non vocatus redit, vocat eam ad loca ſolitaria, invitat ut capiat vulpeculas , & poſitis beatæ contemplationis initiis ad vitæ perfectioris gradum eam perducit. Ita ferè Epiſcopus Meldenſis.

1. (a) Sponſa ex ſomno jam experrecta ſodales ſuas alloquens , ſe ſponſum fruſtra quæſiſſe in lectulo ſuo conqueritur, in otio nempe , & quiete rerum terrenarum. CAP. III.

2. (b) Sed poſt cuſtodias nocturnas , & poſt diſcuſſam ignorantiæ caliginem, & laborioſam inquiſitionem, invenitur Chriſtus Eccleſiæ ſponſus.

3. Invenerunt me (c) vigiles, qui cuſtodiunt civitatem: Num quem diligit anima mea, vidiſtis?

4. Paululùm cùm (d) pertranſiſſem eos, inveni quem diligit anima mea: tenui eum, nec dimittam, donec introducam illum in domum matris meæ, & in cubiculum genitricis meæ.

5. Adjuro (e) vos filiæ Jeruſalem, per capreas cervoſque camporum, ne ſuſcitetis, neque evigilare faciatis dilectam, donec ipſa velit.

6. Quæ eſt iſta, quæ aſcendit per (f) deſertum, ſicut virgula fumi ex aromatibus myrrhæ, & thuris, & univerſi pulveris pigmentarii?

7. En lectulum Salomonis ſexaginta fortes ambiunt ex fortiſſimis Iſrael:

8. Omnes tenentes gladios, & ad bella doctiſſimi: uniuſcujuſque enſis ſuper femur ſuum propter timores (g) nocturnos.

9. Ferculum fecit ſibi rex Salomon de lignis Libani:

10. Columnas (h) ejus fecit argenteas, reclinatorium aureum, aſcenſum purpureum: media charitate conſtravit propter filias Jeruſalem:

11. Egredimini & videte, filiæ Sion, regem Salomonem in (i) diademate, quo coronavit illum mater ſua in die deſponſationis illius, & in die lætitiæ cordis ejus.

CAPUT IV.

Sponſam ſic laudat ſponſus, ut eam ad ſublimiora provocet, & ad labores pro Chriſto ſuſcipiendos.

1. QUàm pulchra es amica (a) mea, quàm pulchra es! Oculi tui columbarum, abſque eo quod intrinſecùs latet. Capilli tui ſicut greges caprarum, quæ aſcenderunt de monte Galaad.

2. Dentes tui ſicut greges (b) tonſarum, quæ aſcenderunt de lavacro, omnes gemellis fœtibus, & ſterilis non eſt inter eas.

3. Sicut vitta (c) coccinea, labia tua: & eloquium tuum, dulce. Sicut fragmen mali punici, ita genæ tuæ, abſque eo quod intrinſecùs latet.

4. Sicut turris David (d) collum tuum, quæ ædificata eſt cum propugnaculis: mille clypei pendent ex ea, omnis armatura fortium.

5. Duo ubera tua, ſicut duo hinnuli capreæ gemelli, qui paſcuntur (e) in liliis.

6. Donec aſpiret dies, & inclinentur umbræ, vadam ad montem myrrhæ, & ad collem thuris.

7. Tota

3. (c) Hebr. *Cuſtodes*, Synagogæ principes, qui ne reſponſo quidem ullo me dignati ſunt, vel ut ſtultam me deriſerunt.

4. (d) Hos vigiles. *Anima*, cœleſti vocatione inſtructa: Eum inveni, quo uno frui deſidero: ultrò ſeſe mihi oſtendit. *Nec dimittam*, Nec ſinam me ab eo divelli. *Matris meæ*, In domum meam, quam præ honeſtate & modeſtia vocat domum matris ſuæ: in cordis ſui intima eum inducit.

5. (e) Sunt verba ſponſi, poſtquam ſponſa labore defeſſa in ſuavem incidit ſomnum, vel in extaſim contemplationis, & amoris; quem ſomnum interpellari vetat ſponſus.

6. (f) Verba ſunt ſodalium ſponſæ: poſtquam paululùm ſomno indulſiſſet, ſponſum ad greges abeuntem eſt comitata; novam ſponſæ formam demirantur, quòd inter tot ſpinas mundanas, & vepres incedens, derelictis rebus omnibus terrenis ſurſum aſcendat. *Aromatibus*, Inſtar thymiamatis ex aromatibus fragrantiſſimis confecti ſurſum contendat.

8. (g) Ob pericula quæ majora ſunt nocturno tempore. Lectulum mox vocat ferculum, ſeu lecticam, ut vertunt 70. ſeu domum portatilem, quæ eſt ipſa Eccleſia, in qua Chriſtus requieſcit, velut in tabernaculo ſuo.

10. (h) Columellas lecti, quæ cortinas ſuſtinent. *Reclinatorium*, locus eſt in quo corpus reclinatum quieſcit. *Aſcenſum*, Sedile: Hebr. *Stratum*, vel ſtragulam auream. *Conſtravit Media*, in accuſativo caſu; rebus pretioſis ornabit: Hebr. *Medium*, Intimum illius ferculi, aut tabernaculi Chriſti totum eſt charitate conſtratum. Deus verò charitas eſt. *Propter filias*, Quæ ejus aſpectu ſatiari cupiunt.

11. (i) Invitantur filiæ Sion, ut potiùs Salomonem ipſum, quàm ejus ferculum intueantur. *In diademate*, Sponſus & ſponſa in nuptiis coronari ſolebant: diadema illud vel eſt Humanitas Chriſti, quæ ex B. Virgine ſumpta eſt, vel etiam ſpinea corona, qua ſynagoga caput ejus cinxit. *Deſponſationis*, Incarnationis, vel paſſionis. *Lætitiæ*; In die reſurrectionis corona gloriæ fuit decoratus.

CAP. IV.

1. (a) Perfectam animam ſponſus alloquitur, quæ nihil magis, quàm ſponſo frui deſiderat. *Oculi tui*, Paſtores Eccleſiæ. *Latet*, 70. *Extra ſilentium*; præter id quod tacetur: ut exterioris tantùm pulchritudinis mentionem faciam, cùm interiora gratiæ dona longè majorem mereantur laudem. Vel præter venuſtum illud ac decens quod verbis exprimi nequit. *Caprarum*: More bucolico & paſtorali ex vivendi ratione ſimilitudines ducuntur. Caput ſponſæ monti eminùs viſo aſſimilat, capillos ſubſultantes in capite, gregi caprarum, quæ aſcenderunt de monte Galaad. Capreæ fideles, mons Galaad Chriſtum qui eſt caput Eccleſiæ, ſignificat. Hebr. *Quæ manè ſurgunt de Monte Galaad*, qui erat, pulcherrimus.

2. (b) Ovium quæ lotæ ſunt, & candidæ: dentes Eccleſiæ ſunt doctores, aut prædicatores, qui verbo Dei paſcunt fideles, & bonis abundant operibus: gemellis ſunt fœtibus; charitatem Dei & proximi in animis fidelium fovent.

3. (c) Vittæ purpureæ ſimilia. *Mali punici*. Quod rubentium granorum ſplendore & ordine decoratur. Labia coccinea prædicationem Verbi Dei charitate inflammatam, ut genarum rubor verecundiam & gravitatem ſignificat, quam Eccleſia ubique, & in ritibus ſuis maximè exhibet.

4. (d) Totius corporis habitus excelſus & erectus colli nomine inſinuatur; *Sicut turris David*, cujus fit mentio Eſdræ, L. 2. cap. 3. Hæc quoque referri poſſunt ad antiquum morem, quo Deo dicari ſpolia hoſtibus detracta, eaque è turribus ſuſpendi ſolebant. Unde hæc varias Eccleſiæ de hoſtibus reportatas victorias ſignificant, ut monilia Spiritus ſancti dona deſignant. Clypeis è turre pendentibus comparat uniones pendentes de collo.

5. (e) Vetus & Novum Teſtamentum, quæ ambo ſunt pura & candida ſanctioris vitæ exemplis, & doctrinæ veritate.

7. Tota pulchra es amica mea (f), & macula non eſt in te.

8. Veni de Libano (g) ſponſa mea, veni de Libano, veni: coronaberis de capite Amana, de vertice Sanir & Hermon, de cubilibus leonum, de montibus pardorum.

9. Vulneraſti cor meum ſoror mea ſponſa, vulneraſti cor meum in uno oculorum tuorum, & in uno (h) crine colli tui.

10. Quàm pulchræ ſunt mammæ tuæ ſoror mea ſponſa! pulchriora ſunt ubera tua vino, & odor unguentorum tuorum ſuper omnia aromata.

11. Favus (i) diſtillans labia tua ſponſa, mel & lac ſub lingua tua: & odor veſtimentorum tuorum ſicut odor thuris.

12. Hortus concluſus ſoror mea (k) ſponſa, hortus concluſus, fons ſignatus.

13. Emiſſiones tuæ paradiſus (l) malorum punicorum cum pomorum fructibus. Cypri cum nardo,

14. Nardus (m) & crocus, fiſtula & cinnamomum cum univerſis lignis Libani, myrrha & aloe cum omnibus primis unguentis.

15. Fons (n) hortorum: puteus aquarum viventium, quæ fluunt impetu de Libano.

16. Surge (o) Aquilo, & veni Auſter, perfla hortum meum, & fluant aromata illius.

CAPUT V.

Sponſa invitat ſponſum ut in hortum ſuum deſcendat; ibi fit meſſio myſtica, & dulce convivium. Quibus notis dignoſcatur ſponſus, & ab aliis ſecernatur.

1. VEniat dilectus meus in hortum ſuum, & comedat fructum pomorum (a) ſuorum. Veni in hortum meum ſoror mea ſponſa, meſſui myrrham meam cum aromatibus meis: comedi favum cum melle meo, bibi vinum meum cum lacte meo: comedite amici, & bibite, & inebriamini chariſſimi.

2. Ego dormio, & cor meum (b) vigilat: vox dilecti mei pulſantis: Aperi mihi ſoror mea, amica mea, columba mea, immaculata mea: quia caput meum plenum eſt rore, & cincinni mei guttis noctium.

3. Expoliavi me tunica mea, quomodo induar illa? lavi pedes meos, quomodo inquinabo illos?

4. Dilectus meus miſit manum ſuam per (c) foramen, & venter meus intremuit ad tactum ejus.

5. Surrexi, ut aperirem dilecto meo: manus meæ ſtillaverunt myrrham, & digiti mei pleni myrrha probatiſſima.

6. Peſſulum oſtii mei aperui dilecto meo: at ille declinaverat, atque (d) tranſierat. Anima mea liquefacta eſt, ut locutus eſt: quæſivi, & non inveni illum: vocavi, & non reſpondit mihi.

7. Inve-

7. (f) Quod propriè Eccleſiæ triumphanti convenit, & militanti quoad profeſſionem ſanctitatis & fidei, cui nihil ineſt falſi, uti nec quidquam in moribus pravum; ſed omnia pura & ſancta præſcribit.

8. (g) Undecumque veneris, aut de Libano, aut de monte Hermon, locis amœnitate claris, tibi coronas nectemus. Fortè loquitur de quibuſdam colliculis, quibus hæc nomina ſponſus indiderat in rure ſuo.

9. (h) Sept. Interpr. *Cor abſtuliſti*. Voces ſunt intimæ familiaritatis. *In uno*, Uno aſpectu. *Crine*, Aquila vertit, In uno ſerto, (*une treſſe*) quod per collum defluit.

11. (i) Sermonis gratiam & puritatem deſcribit.

12. (k) Eccleſia eſt velut hortus omni virtutum genere tanquam floribus ornatus, & Dei protectione vallatus. Fons eſt ipſe Chriſtus, qui *patens eſt domui David*, Zachar. 13. 1. Non fidelibus, ſed infidelibus clauſus eſt.

13. (l) Inſtar paradiſi, ſeu horti, in quo ſunt omnia pomorum genera. Eccleſiæ particulares ſunt univerſalis propagines.

14. (m) Nardus ex cypro & croco commiſcetur. *Fiſtula*, ſeu juncus odoratus, de quo Plinius, L. 12. cap. 22.

15. (n) Ut fons hortorum, ſic fluenta Scripturarum irrigant fidelium mentes.

16. (o) Fuge, cùm ſis noxius. *Auſter*, Ut benigno calore ſtillare facias ſuccos odoratos ex arboribus, fructus virtutum, Spiritus ſancti afflatu.

CAP. V. 1. (a) Veniat in Eccleſiam, vel in animam ſanctam, & comedat fructus arborum ſuarum. Paſcitur enim bonis operibus Sanctorum, ut cibo ſuaviſſimo. *Veni*, Feci quod petiſti. *Inebriamini*: Vox illa in Scripturis hilare, nec immodeſtum agitare convivium ſignificat. Sponſa hoc melle & lacte paſta, diſcedit, & ad ſomnum ſe comparat.

2. (b) Sponſa ſodalibus ſuis ſomnium ſuum narrat. Ego dormiebam; ſed ſopitis ſenſibus erecto eram ad ſponſum animo; ipſe verò cum amicis nocte intempeſta venit. *Soror mea*, Soror facta per baptiſmum, amica per charitatem. Exponi ſatis commodè hæc ſponſæ verba ſolent. Ego dormiebam expectatione ſponſi fatigata; de cujus abſentia mens ſollicita cogitationes ſollicitas volvebat: ita factum eſt ut pulſanti non ſtatim aperuerim. *Rore*, Nocturno. Verba ſunt ſponſi, ut illa intelligat diu dilectum in via, & ante fores pulſantem perſeveraſſe. *Pedes meos*, Affectus ipſos lacrymis, & cordis compunctione, lavi. Vereor ne rerum ſecularium pulvere iterùm inquinentur. *Expoliavi me tunica mea*: videntur verba eſſe fictè recuſantis.

4. (c) Digitum inſeruit ſeræ foramini, ut peſſulum amoveret. Interiora mea commota ſunt ad ejus præſentiam. *Ad tactum*, Sponſus peſſulum cum ſera liquore myrrhæ electæ ipſo contactu ſic imbuerat, ut ſponſæ manus dum peſſulum recluderet, eodem unguento fuerint delibutæ: myrrha dicitur probatiſſima, Hebr. *tranſiens*, quæ in mercatorum commerciis probata eſt.

6. (d) Sponſus: Fingit interdum ſe longiùs ire, ut amorem ſponſæ probet; interim abeſſe ab Eccleſia, aut ab anima videtur, cùm permittit illius afflictiones; exercetur anima, & caſtigatur tardiùs aperiens, ac ſponſus vult, ut ſibi aperiatur ſtatim ac pulſat, cùm ipſe mox aliò tranſiturus ſit. Arrectam vult eſſe animam, non ſomnolentam, quæ verè dicat: *Ego dormio, & cor meum vigilat*. Sin autem velut in lecto langueſcat, illud evenit: *Quæſivi, & non inveni*.

7. Invenerunt me (e) cuſtodes qui circumeunt civitatem: percuſſerunt me, & vulneraverunt me: tulerunt pallium meum mihi cuſtodes murorum.

8. Adjuro vos filiæ (f) Jeruſalem, ſi inveneritis dilectum meum, ut nuntietis ei quia amore langueo.

9. Qualis eſt dilectus tuus ex (g) dilecto, ô pulcherrima mulierum? qualis eſt dilectus tuus ex dilecto, quia ſic adjuraſti nos?

10. Dilectus meus candidus & (h) rubicundus, electus ex millibus.

11. Caput ejus (i) aurum optimum: Comæ ejus ſicut elatæ palmarum, nigræ quaſi corvus.

12. Oculi ejus ſicut (k) columbæ ſuper rivulos aquarum, quæ lacte ſunt lotæ, & reſident juxta fluenta pleniſſima.

13. Genæ illius ſicut areolæ (l) aromatum conſitæ à pigmentariis. Labia ejus lilia diſtillantia myrrham primam.

14. Manus illius tornatiles (m) aureæ, plenæ hyacinthis. Venter ejus eburneus, diſtinctus ſapphiris.

15. Crura illius columnæ (n) marmoreæ, quæ fundatæ ſunt ſuper baſes aureas. Species ejus ut Libani, electus ut cedri.

16. Guttur illius (o) ſuaviſſimum, & totus deſiderabilis: talis eſt dilectus meus, & ipſe eſt amicus meus, filiæ Jeruſalem.

17. Quò abiit dilectus tuus, ô pulcherrima mulierum? quò declinavit dilectus tuus? & quæremus eum tecum.

CAPUT VI.

Nova ſponſæ encomia cùm à ſponſo ipſo, tum à ſodalibus; decora eſt ſimul & terribilis.

1. Dilectus meus deſcendit in hortum ſuum ad (a) areolam aromatum, ut paſcatur in hortis, & lilia colligat.

2. Ego dilecto meo, & dilectus meus (b) mihi, qui paſcitur inter lilia.

3. Pulchra es amica mea, ſuavis, & (c) decora ſicut Jeruſalem: terribilis ut caſtrorum acies ordinata.

4. Averte oculos tuos (d) à me, quia ipſi me avolare fecerunt. Capilli tui ſicut grex caprarum, quæ apparuerunt de Galaad.

5. Dentes tui ſicut grex ovium, quæ aſcenderunt de lavacro, omnes gemellis fœtibus, & ſterilis non eſt in eis.

6. Sicut cortex mali punici, ſic genæ tuæ abſque occultis tuis.

7. Sexaginta ſunt (e) reginæ, & octoginta concubinæ, & adoleſcentularum non eſt numerus.

8. Una eſt columba mea, perfecta mea, una

7. (e) Non iidem qui antea, nec eodem in die quo priores, cap. 3. Illi quippè interrogantem dimiſerunt ſine moleſtia, hi verò illam vulnerant. Hi cuſtodes poſtremi ſunt Eccleſiæ perſecutores. *Pallium*, 70. *Theriſtrum*, ſeu veſtem æſtivam, ut velum capitis: hæc eſt amiſſio temporalium.

8. (f) Ad clamorem ſponſi plures evigilant viri & mulieres, hos rogat ut ſponſam indicare velint: cæſa & ſpoliata, non plagas, ſed vim amoris ſentit.

9. (g) Hebr. *Prædilecto*, ſeu dilectiſſimus: non ignorantes interrogant.

10. (h) Chriſtus eſt abſque ulla peccati macula candidus, & ſanguine ſuo quem effudit rubicundus: ſponſa caſtigata ſponſum laudat impensiùs. Candidus eſt propter divinitatem: *Eſt enim candor lucis æternæ*: rubicundus propter incarnationis, paſſionisque myſteria; nam rubrum eſt veſtimentum ejus.

11. (i) Caput Chriſti Deus. Elatæ, Vox Græca *ἐλάται*, *germen palmæ* ſignificat, quod filamenta ſua diffundit. Sumitur etiam pro *arbore* quæ in altum aſſurgit.

12. (k) In nominativo plurali ex voce Græca apud 70. Oculi ſponſi ſunt pulchri, caſti, puri. *Aquarum*, In quibus ſe abluunt columbæ. *Lacte*, Tam candidæ, ac ſi lacte nitentes viderentur.

13. (l) Similes ſunt floribus in areola pulchrè diſpoſitis: ſic majeſtatem lenitate temperatam exprimunt. *Labia*, Lilia purpurea, quæ iis in locis ſunt pulcherrima.

14. (m) Digiti annulis aureis ornati, quibus inſerti erant chryſolithi: horum nitore manus inſtar auri rutilant. Vocem Hebræam 70. alibi, ut in Exodo, vertunt chryſolithum, alibi carbunculum. Manus Chriſti opera charitate rubra & pura ſignificant. *Eburneus*, Interiora ejus, mens ipſa candida, & incorrupta.

15. (n) Ob firmitatem martyrum: virtutum fortitudo & conſtantia inſinuantur. *Species ejus*, Totius corporis habitus eſt inſtar Libani peramœnus: per cedros ſtaturæ proceritatem, & dignitatem deſignat. Crura ejus firma, quòd ſtans ſtabili gradu hoſtes debellet.

16. (o) Vox illius, aut ſermo eſt gratiæ plenus. *Deſiderabilis*, 70. *Totus deſiderium*.

1. (a) Quò matutinis horis ire ſolebat. Hortus eſt Eccleſia, vel anima ſancta. CAP. VI.

2. (b) Ubicumque ſit, ego illum, ille me cogitat; ille meus eſt, & ego illius. *Qui paſcitur inter lilia*, 70. *Qui paſcit*, Cujus deliciæ ſunt loca amœna, & liligera.

3. (c) Omni virtutum genere ornata: Hebr. *Pulchra eſt amica ſicut Therſa, & decora ſicut Ieruſalem*. Therſa urbs antiqua & nobilis in tribu Ephraim. *Ordinata*, Terribilis Dæmonibus, & Hæreticis, quæ in Eccleſiam apprimè conveniunt. Formæ venuſtati, & dignitati robur addit, & invictam fortitudinem. Jam ſuperiori capite quæſierant comites, qualis eſſet dilectus tuus: nemini quippè notus eſt ſponſus, niſi monſtrante Eccleſia, quæ facilè dignoſcitur ex inſigni ſua pulchritudine, decore, & robore: urbs eſt ſuper montem poſita; exercitus benè diſpoſitus, optimis ducibus inſtructus, adversùs hoſtes viſibiles & inviſibiles.

4. & 6. (d) Deus fugit curioſos, amat ſimplices. *Punici*, ubi mira eſt granorum connexio & ordo.

7. (e) Numerus finitus pro infinito ponitur. Reginæ ſunt uxores primariæ; concubinæ ſunt uxores ſine ſolemni ritu ductæ; adoleſcentulæ in gynecæo aſſervantur, ut in conjuges idoneis temporibus aſſumantur, vel eæ miniſtrant in regia. Cùm tot ſint reginæ ad magnificentiam, una tamen eſt, quam præ cæteris ſponſus diligit. Varii ſunt ordines animarum, ſunt incipientes, proficientes, & perfectæ. Variæ ſunt ſectæ; ſed una eſt & ſingularis columba, quam aliæ ſectæ laudare coguntur, quæque eſt Eccleſia Catholica. Id quoque aptari B. Virgini commodè poteſt; quamvis tot ſint uxores legitimè ductæ, tot concubinæ, una tamen eſt dilecta mea.

una eſt matris ſuæ, electa genitrici ſuæ. Viderunt eam filiæ, & beatiſſimam prædicaverunt: reginæ & concubinæ, & laudaverunt eam.

9. Quæ eſt iſta, quæ progreditur quaſi (f) aurora conſurgens, pulchra ut luna, electa ut ſol, terribilis ut caſtrorum acies ordinata?

10. Deſcendi in hortum (g) nucum, ut viderem poma convallium, & inſpicerem ſi floruiſſet vinea, & germinaſſent mala punica.

11. Neſcivi: anima mea conturbavit me propter quadrigas (h) Aminadab.

12. Revertere, revertere (i) Sulamitis: revertere, revertere, ut intueamur te.

CAPUT VII.

Laudatur ſponſa ob reportatas de hoſtibus externis & domeſticis victorias, ob prolis fœcunditatem, & præclaram educationem.

1. QUid videbis in Sulamite, niſi choros (a) caſtrorum? Quàm pulchri ſunt greſſus tui in calceamentis, filia principis! Juncturæ femorum tuorum, ſicut monilia quæ fabricata ſunt manu artificis.

2. Umbilicus tuus crater (b) tornatilis, numquam indigens poculis. Venter tuus ſicut acervus tritici, vallatus liliis.

3. Duo ubera tua, ſicut duo hinnuli gemelli capreæ.

4. Collum tuum ſicut (c) turris eburnea. Oculi tui ſicut piſcinæ in Heſebon, quæ ſunt in porta filiæ multitudinis. Naſus tuus ſicut turris Libani, quæ reſpicit contra Damaſcum.

5. Caput tuum ut Carmelus (d): & comæ capitis tui, ſicut purpura regis vincta canalibus.

6. Quàm pulchra es, & quàm decora chariſſima, in deliciis (e)!

7. Statura tua aſſimilata eſt palmæ, & ubera tua botris.

8. Dixi: Aſcendam in (f) palmam, & apprehendam fructus ejus: & erunt ubera tua ſicut botri vineæ: & odor oris tui ſicut malorum.

9. Guttur tuum ſicut vinum optimum, dignum dilecto meo ad potandum, labiiſque & dentibus illius ad (g) ruminandum.

10. Ego dilecto meo, & ad me converſio ejus.

11. Veni, dilecte mi, egrediamur in agrum, commoremur in villis.

12. Manè ſurgamus ad vineas, videamus ſi floruit vinea, ſi flores fructus parturiunt, ſi floruerunt mala punica: ibi dabo tibi ubera mea.

13. Mandragoræ (h) dederunt odorem. In portis noſtris omnia poma: nova & vetera, dilecte mi, ſervavi tibi.

CAPUT VIII.

Ardet ſponſa deſiderio ſponſi; gloria & deliciæ ſponſæ, & perfectæ dilectionis leges.

1. QUis mihi det te fratrem meum ſugentem ubera (a) matris meæ, ut

9. (f) Quintum diem hinc incipere exiſtimat Epiſcopus Meldenſis: ſponſam manè domo egredientem ſalutant ſodales: Eccleſia auroræ illuceſcenti comparatur. *Ut Luna*, quæ à Chriſto lumen omne ſuum, ut à Sole excipit. *Ut Sol*, In Capite ſuo Chriſto; vel inſtar ſolis unica eſt, & præcipua: aut certè, ut aliis placet, Eccleſia ante legem ſcriptam fuit inſtar auroræ; ſub lege, inſtar lunæ; ſub Evangelii luce, inſtar ſolis.

10. (g) Deſcenderam ad animas multis injuriis expoſitas, inſtar nucum, quæ lapidibus decutiuntur. Vel deſcendi in hortum culturus arbores: ſed coactus ſum ad ſponſam reverti.

11. (h) Utrùm ſit nomen proprium, an appellativum; incertum eſt: *Neſcivi*, Nihil videbam animo conturbatus. Ex Hebr. *Anima mea poſuit me quaſi quadrigas Aminadab*: Statim reverſus ſum, quaſi citiſſimis quadrigis invectus, cujuſmodi ſunt quadrigæ Aminadab: nomen videtur fuiſſe ducis benè noti.

12. (i) Pacifica veri Salomonis; unde ea vox ducitur ſponſæ. Hæ ſunt chori mulierum voces; fugientem revocant.

CAP. VII. 1. (a) Sept. Interpr. *Quid videbitis*? Sponſus ad comites ſponſæ. Quid videbitis niſi læta omnia, ut in choris; cuncta benè ordinata, ut in caſtris militantium? *In calceamentis*; Sponſo accinere videntur puellæ. Quàm gratus eſt inceſſus tuus, & pedes calceamentis ornati; vel ſi laudes illæ ad ſponſam, ſeu ad Eccleſiam referantur, greſſus Eccleſiæ ſunt illius celeritas & robur in propaganda fide. *Filia*, Ornata quaſi filia principis.

2. (b) Gemma quæ è collo ſuſpenſa ad umbilicum uſque deſcendit, ſimilis videtur crateri ſcite elaborato, qui ſemper mundus eſt, nec indiget poculo, ſeu potione, aut ablutione. *Tritici*, Congeſti tritici acervi olim vallabantur liliis. Eccleſia fidelium mater eos ut grana tritici in horreum dominicum inferendos parit, hos candore, & puritate fidei, atque aliarum virtutum nitore vallat.

4. (c) Fides Eccleſiæ candida & incorrupta. *In Heſebon*, Civitas eſt in tribu Ruben: ſplendidi ſunt & nitentes ut piſcinæ, quas ventus non exagitat: ſereni, non turbidi. *Multitudinis*, In porta urbis magnæ. *Naſus*, Prudentia, ut turris quæ in Libano è regione Damaſci eminet inter arbores, iiſque decorem addit.

5. (d) Caput Eccleſiæ Chriſtus: *Et comæ capitis tui*, ſancti nimirum. *Canalibus*, Velut cæſaries pulcherrima pendens à capite, cujus fila regiæ veſti deſtinata firmiter colligata ſunt in purpurariorum canalibus, ut iterum tingantur à Chriſto; è capite *totum corpus compactum, & connexum eſt per omnem juncturam ſubminiſtrationis*.

6. & 7. (e) Hebr. *Amor in deliciis*: Amor meus, & deliciæ meæ. *Botris*: Palmis vites adjungi ſolebant, & ex earum ramis pendebant botri.

8. (f) Verba ſunt unius ex adoleſcentulis: minam in ramos tuos conſcendam, ut carpam fructus ex iis pendentes.

9. 10. & 11. (g) Per meditationem. *Ejus*, Per amorem, & deſiderium. *In agrum*; Id fit ſexta die: ſponſa quaſi urbis pertæſa, & ſolitudinis amans, invitat ſponſum, ut ſe in agrum conferat.

13. (h) Dubitatur an noſtræ ſint mandragoræ: vox Hebræa; *Dudaim*, הודאים, *amorem*, ut *Dod*, דוד, *amores*, vel *amicum*, ſignificat: ad conceptum utilis mandragora habetur.

CAPUT VIII. 1. (a) Ex eadem matre genitum, & lactatum, eòque

ut inveniam te foris, & deoſculer te, & jam me nemo deſpiciat?

2. Apprehendam te, & ducam in domum matris meæ: ibi me docebis, & dabo tibi poculum ex vino condito, & muſtum malorum granatorum meorum.

3. Læva ejus ſub capite (b) meo, & dextera illius amplexabitur me.

4. Adjuro vos filiæ Jeruſalem, ne ſuſcitetis, neque evigilare faciatis dilectam, donec ipſa velit.

5. Quæ eſt iſta, quæ aſcendit de deſerto (c), deliciis affluens, innixa ſuper dilectum ſuum? Sub arbore malo ſuſcitavi te: ibi corrupta eſt mater tua, ibi violata eſt genitrix tua.

6. Pone me ut ſignaculum ſuper (d) cor tuum, ut ſignaculum ſuper brachium tuum: quia fortis eſt ut mors dilectio, dura ſicut infernus æmulatio: lampades ejus, lampades ignis atque flammarum.

7. Aquæ multæ non potuerunt extinguere charitatem, nec flumina obruent illam: ſi dederit homo omnem ſubſtantiam domus ſuæ pro dilectione, quaſi nihil deſpiciet eam.

8. Soror noſtra parva, & ubera (e) non habet: quid faciemus ſorori noſtræ in die quando alloquenda eſt?

9. Si murus eſt, ædificemus ſuper eum propugnacula (f) argentea: ſi oſtium eſt, compingamus illud tabulis cedrinis.

10. Ego (g) murus: & ubera mea ſicut turris, ex quo facta ſum coram eo quaſi pacem reperiens.

11. Vinea fuit (h) pacifico in ea, quæ habet populos: tradidit eam cuſtodibus, vir affert pro fructu ejus mille argenteos.

12. Vinea mea coram me eſt. Mille tui pacifici, & ducenti his, qui cuſtodiunt fructus ejus.

13. Quæ habitas in hortis, amici auſcultant: fac me audire vocem tuam.

14. Fuge (i) dilecte mi, & aſſimilare capreæ hinnuloque cervorum ſuper montes aromatum.

uberiorem: amantes omni neceſſitudinis genere delectantur. *Foris*: Quaſi præ pudore ſponſi amplexus foris optat, non palàm. *Deſpiciat*, Tanto honore à te dignatam, & *translatam in admirabile tuum lumen*; vel nemo me deſpiciat, ut amori nimis indulgentem.

3. (b) Videtur hic ſenſi dici ſiota; & verba ſunt ſponſæ, ſeu Eccleſiæ de ſponſo ſuo. *læva* temporalia, ut *dextera* æterna bona ſignificat: illis utitur Eccleſia ad utilitatem ſuorum membrorum, ſed ea ſuo capiti ſubjicit, nec propter illa ſervit Deo; vim omnem ſuam ad æterna confert.

5. (c) Sublimis anima divino amore occupata ſeceſſum quærit; non jam diffiſa formæ, ut cùm dicebat, *Nigra ſum, ſed formoſa*; ſed innixa dilecto ſuo, & deliciis affluens. *Suſcitavi*; Ea eſt vox ſponſi; illius arboris, ſeu crucis, in qua Chriſtus mortuus eſt, & Eccleſiam ſibi ſponſam conjunxit, mentionem facit; ut & alteram in paradiſo voluptatis poſitam, quæ mortem attulit, in memoriam revocat.

6. (d) Numquam te tanti beneficii capiat oblivio. *Dilectio*, Gloriæ divinæ zelus nec morti, nec ſuppliciis cedit. *Fortis eſt ut mors dilectio*, qua ſcilicet Deus dilexit Eccleſiam. *Æmulatio*, Dura & valida, ut infernus quidquid hauſerit, non refundit, atque omninò eſt implacabilis.

8. (e) Sponſa ſolicita eſt de ſynagoga ad Chriſtum convertenda, quæ adhuc ſponſi nuptiis non ſatis habilis eſt. *Alloquenda*, Cùm nuptui tradenda eſt.

9. (f) Verba ſunt ſponſi: Non illi deero, ſi firma ſit & conſtans. *Oſtium*, Ac mihi uni pateat. *Cedrinis*, Nova illi addam ornamenta, & munimenta.

10. (g) Verba ſunt ſynagogæ recens converſæ: Ego ſum murus firmus ſuper petram fundatus. *Reperiens*, Ex quo pacem a ſponſo accepi, & gratia ejus ſum id quod ſum.

11. (h) Salomoni. *Populos*, Hebr. & in 70. *Baalhamon*, cujus vocis interpres reddidit ſignificationem. *Cuſtodibus*, Colendam. *Mille*, Unuſquiſque ex iis affert vineæ domino mille ſiclos.

14. (i) Non eſt quòd diutiùs hic moremur, more fugientium citò propera; me tecum trahe ſuper montes aromatum. Quò magis ſponſus comprehendi exiſtimatur, eò ſublimior videtur, & quaſi fugere à nobis. Eccleſia & ſancti Patres, Ambroſius imprimis, multa ex hoc Cantico transferunt in ſanctam Dei Genitricem; cujuſmodi ſunt illa, *Vox turturis audita eſt*: nempè vox illa his verbis exprimitur, *Ecce ancilla Domini*, &c. Item, *Dum eſſet Rex in accubitu ſuo, nardus mea*, &c. Omni ſuavi odore fragrantior dedit odorem ſuum, & ſumma Virginis Caſtitas invitavit eum; ſic illa verba: *Quæ eſt iſta, quæ progreditur ſicut aurora?* Ut illud, *Tota pulchra es*, &c. Item, *Videte Filiæ Sion*: & alia permulta.

Digitized by Google

LIBER SAPIENTIÆ.

H*IC Liber apud Græcos hunc præ ſe fert titulum*, Sapientia Salomonis, *propter verba, cap. 9. v. 7.* Tu elegiſti me regem populo tuo &c. *Apud Latinos eodem titulo fuit inſignitus, uſque ad Gelaſium Papam in Concilio Romano. Eatenùs enim Salomonis eſſe creditus eſt, quòd ejus ſententias, non verba, & compoſitionem contineat*. Nam, *ut ait Hieronymus*, Græcam eloquentiam redolet, & eruditam ſapientiam ſub Macedonum Imperio, quæ toto Oriente viguit. *Deo enim viſum eſt hunc ſtylum divinis oraculis conſecrare, ut cæleſtem ſapientiam omnium hominum & temporum ſenſibus & guſtui accommodaret.*

Tres in partes tribui poteſt. In prima uſque ad cap. 7. ſapientiæ amorem & ſtudium commendat. In ſecunda uſque ad cap. 10. *illius originem pertexit. In tertia parte fructus & effectus ſapientiæ commemorat.*

Auctor hujus libri Propheta fuit & Doctor, etſi ex profeſſo Prophetias non ſcripſit, ſed pietatis & ſapientiæ præcepta, quibus nonnulla de Chriſto vaticinia inſerit. Sic in 2. cap. Prophetia celebris de Chriſti Paſſione continetur. Cap. 1. 7. & 8. increatæ ſapientiæ dotes pulchrè deſcribuntur. De futuræ vitæ bonis, cap. 3. multa & egregia habemus documenta, quæ Evangelicæ veritati quaſi viam ſternere videntur. Ut Salomon in Proverbiis privatos, ſic Auctor hujus libri Reges & Optimates potiſſimùm inſtituit. Plura ex hoc Libro Teſtimonia SS. Patres proferunt, & iiſdem prorsùs verbis, adeò ut noſtra verſio eadem videatur, quæ antiqua vulgò appellatur. Nam Hieronymus hunc Librum uti & Eccleſiaſticum inter Canonicos non habuit.

CAPUT PRIMUM.

Reges & Magiſtratus ad ſtudium ſapientiæ invitat. Cor ſimplex & ſincerum, non duplex & fictum, Deus poſtulat.

* 3. Reg. 3. 9. Iſai. 56. 1. 1. DILIGITE * juſtitiam, qui judicatis (a) terram. Sentite de Domino in bonitate, & in ſimplicitate cordis quærite illum:

*2. Par. 15. 2. 2. * Quoniam invenitur ab his, qui non (b) tentant illum: apparet autem eis, qui fidem habent in illum.

3. Perverſæ enim cogitationes ſeparant à Deo: probata autē virtus corripit inſipientes.

4. Quoniam in malevolam (c) animam non introibit ſapientia, nec habitabit in corpore ſubdito peccatis.

5. Spiritus enim ſanctus diſciplinæ effugiet (d) fictum, & auferet ſe à cogitationibus, quæ ſunt ſine intellectu, & corripietur à ſuperveniente iniquitate.

6. * Benignus eſt enim ſpiritus (e) ſapientiæ, & non liberabit maledicum à labiis ſuis: * quoniam renum illius teſtis eſt Deus, & cordis illius ſcrutator eſt verus, & linguæ ejus auditor. *Gal. 5. 22. * Jer. 17. 10.

7. Quo-

CAP. I. 1. (a) Unde hic liber Regibus & Judicibus videtur inſcriptus. Sapientiam docturus, à juſtitia, quæ eſt fons ſapientiæ, orditur. *In bonitate*, De Deo cogitantes bona omnia ſentite. Hunc unum quærite in ſimplicitate cordis, & pura mentis intentione.

2. & 3. (b) Tentare Deum eſt de Deo diffidere, & potentiæ ejus, aut bonitatis oſtenſionem petere. *Virtus*, Græcè *Fortitudo*. *Corripit*, Arguit. Potentia Dei tot experimentis comprobata oſtendit eos eſſe inſipientes, qui de Providentia malè ſentiunt.

4. (c) Gr. *Maleficam*, fraudulentam: *Sapientia*, ex Aug. Ench. cap. 2. *ipſa eſt pietas*, ſeu cultus Dei: colitur autem Deus fide, ſpe & charitate: ubi eſt charitas, ibi fraudulentia eſſe nequit.

5. (d) Ut ſpiritus ſapientiæ dicitur, qui diſciplinam aſpirat. *Corripietur*, Gr. *Arguetur*: Tractabitur indignè ab illa iniquitate doloſa. Sic Apoſtolus Epheſ. 4. *Nolite contriſtare Spiritum ſanctum*.

6. (e) Senſus eſt, Spiritus ſapientiæ benignus eſt, Gr. *Humanus*; ac proinde impunitum non ſinet homi-

*Iſa. 6. 3. 7. * Quoniam ſpiritus Domini replevit orbem terrarum: & hoc (f), quod continet omnia, ſcientiam habet vocis.

8. Propter hoc qui loquitur iniqua, non poteſt latere, nec præteriet illum corripiens (g) judicium.

9. In cogitationibus enim impii (h) interrogatio erit: ſermonum autem illius auditio ad Deum veniet, ad correptionem iniquitatum illius.

10. Quoniam auris (i) zeli audit omnia, & tumultus murmurationum non abſcondetur.

11. Cuſtodite ergo vos à murmuratione, quæ nihil prodeſt, & à detractione parcite linguæ, quoniam ſermo obſcurus in vacuum non ibit: os autem, quod mentitur (k), occidit animam.

12. Nolite zelare (l) mortem in errore vitæ veſtræ, neque acquiratis perditionem in operibus manuum veſtrarum.

*Ezech. 18. 32. & 33. 11. 13. * Quoniam Deus mortem non fecit, nec lætatur in perditione vivorum.

14. Creavit enim, ut eſſent (m) omnia: & ſanabiles fecit nationes orbis terrarum: & non eſt in illis medicamentum exterminii, nec inferorum regnum in terra.

15. Juſtitia enim (n) perpetua eſt, & immortalis.

16. Impii autem manibus & verbis accerſierunt illam, & æſtimantes illam amicam, defluxerunt, & ſponſiones poſuerunt ad illam: quoniam digni ſunt qui ſint ex parte illius.

CAPUT II.

Falſa impiorum ratiocinia, qui animam unà cum corpore interire opinantur, quique uni voluptati indulgent. Inſignis de Chriſto prophetia.

*Job 7. 1. & 14. 1. 1. DIxerunt enim cogitantes apud ſe non rectè: * Exiguum, & cum tædio eſt tempus vitæ noſtræ, & non eſt refrigerium in fine (a) hominis, & non eſt qui agnitus ſit reverſus ab inferis:

2. Quia ex nihilo (b) nati ſumus, & poſt hoc erimus tanquam non fuerimus: quoniam fumus flatus eſt in naribus noſtris: & ſermo ſcintilla ad commovendum cor noſtrum:

3. Qua extincta, cinis erit corpus noſtrum, & ſpiritus diffundetur tamquam mollis aer, & tranſibit vita noſtra tamquam veſtigium nubis, & ſicut nebula diſſolvetur, quæ fugata eſt à radiis ſolis, & à calore illius (c) aggravata:

4. Et nomen noſtrum oblivionem accipiet per tempus, & nemo memoriam habebit operum noſtrorum.

5. * Umbræ enim tranſitus eſt tempus noſtrum, & non eſt reverſio finis (d) noſtri: quoniam conſignata eſt, & nemo revertitur. *1. Par. 29. 15.

6. * Venite ergo, & fruamur bonis quæ ſunt, & utamur creatura tamquam in juventute celeriter. *Iſai. 22. 13. & 56. 12. 1. Cor. 15. 32.

7. Vino pretioſo & unguentis nos impleamus: & non prætereat nos flos (e) temporis.

8. Coronemus nos roſis, antequam marceſcant: nullum pratum ſit, quod non pertranſeat luxuria noſtra.

9. Nemo noſtrûm exors ſit luxuriæ noſtræ: ubique relinquamus ſigna lætitiæ: quoniam hæc eſt pars noſtra, & hæc eſt ſors.

10. Opprimamus pauperem juſtum, & non parcamus viduæ, nec veterani revereamur canos multi temporis.

11. Sit autem fortitudo noſtra lex (f) juſtitiæ: quod enim infirmum eſt, inutile invenitur.

12. Cir-

nem *maledicum*, Gr. *Blaſphemum* & contumelioſum in Deum. *Renum:* Cupiditates renum nomine Hebræi interdum ſignificant.

7. (f) Referri poteſt ad ſpiritum: nam Græcè πνεῦμα, eſt neutrius generis. Spiritus qui continet, ſeu regit omnia: quo loco Aug. utitur Epiſt. 57. ut probet divinitatem Spiritus ſancti.

8. (g) Vindicta redarguens; *Judicium* in nominativo caſu, cujus epitheton eſt *corripiens*.

9. (h) Gr. *Inquiſitio*, ut frequenter in hoc libro: Cogitationes impii ad examen vocabuntur. *Auditio*, Fama.

10. (i) Dei zelantis audit cogitationes hominum. *Tumultus*, Suſurrus quamvis occultus non abſcondetur.

11. (k) Præſertim cùm mendacium eſt, pernicioſum, & illud imprimis, quod ad veritatem Religionis, & cultus divini pertinet.

12. (l) Nolite ſectari ea quæ mortem afferunt. *Acquiratis*, Exponit quod antè dixit, *Nolite zelare mortem*.

14. (m) Omnes homines, non ut interirent. *Sanabiles*, Gr. *Salutares*. *Nationes*, Generationes mundi, plantas, fruges. *Et non eſt*, Virus mortiferum: hæc enim aberant ab horto voluptatis, aut certè non nocuiſſent. *In terra*, Non dedit Deus jus illud morti in homines.

15. & 16. (n) In qua conditus eſt homo: *Immortalis*, Ex ſe immortalitatem afferebat. *Et verbis*, Omni conatu; verbis & factis iniquis. *Defluxerunt*. Contabuerunt. *Ad illam*, Fœdus inierunt cum morte. *Illius*. Digni ſunt, qui ſint partis illius, ex Græco textu.

CAP. II.

1. (a) Gr. *Remedium*, aut curatio; vel in morte nulla nobis eſt expectanda conſolatio, cùm nemo reverſus ſit ab inferis. Hic eſt uſitatus impiorum ſermo, quem Chriſti reſurrectio omni luce clarior omninò refellit.

2. (b) Caſu & temerè. *Scintilla*, Quæ vitalem cordi calorem impertit, & ſtatim extinguitur. *Cor noſtrum*, Quæ motum vitalem illi tribuit.

3. (c) Cùm frigore denſatur aer, in pluviam decidit.

5. (d) A fine, ſeu poſt mortem. *Conſignata*, Sigillo clauſa, ut mutari non poſſit occluſus: Occluſus eſt reditus.

7. (e) Gr. *Aeris*, *Odoratus vapor*; vel tempus floridum.

11. (f) Sit nobis fortitudo pro lege juſtitiæ; id juſtum habeamus & licitum, quod viribus noſtris præſtare poſſumus.

12. Circumveniamus ergo (g) juſtum, quoniam inutilis eſt nobis, & contrarius eſt operibus noſtris, & improperat nobis peccata legis, & diffamat in nos peccata diſciplinæ noſtræ.

*Matt.27. 43. 13. Promittit ſe ſcientiam Dei habere, & filium Dei ſe (h) nominat.

*Joan.7.7. 14. * Factus eſt nobis in traductionem (i) cogitationum noſtrarum.

15. Gravis eſt nobis etiam ad videndum, quoniam diſſimilis eſt aliis vita illius, & immutatæ ſunt (k) viæ ejus.

16. Tamquam nugaces (l) æſtimati ſumus ab illo, & abſtinet ſe à viis noſtris tamquam ab immunditiis, & præfert noviſſima juſtorum, & gloriatur patrem ſe habere Deum.

17. Videamus ergo ſi ſermones illius veri ſint, & tentemus quæ ventura ſunt illi, & ſciemus quæ erunt noviſſima illius.

*Pſalm. 21.9. 18. * Si enim eſt verus filius Dei, ſuſcipiet (m) illum, & liberabit eum de manibus contrariorum.

19. Contumelia & tormento interrogemus eum, ut ſciamus (n) reverentiam ejus, & probemus patientiam illius.

*Jer. 11. 19. 20. * Morte turpiſſima condemnemus eum: erit enim ei reſpectus (o) ex ſermonibus illius.

21. Hæc cogitaverunt, & erraverunt: excæcavit enim illos malitia eorum.

22. Et neſcierunt (p) ſacramenta Dei, neque mercedem ſperaverunt juſtitiæ, nec judicaverunt honorem animarum ſanctarum.

*Gen. 1. 27. & 2.7. & 5.1. Eccli.17.1. 23. * Quoniam Deus creavit hominem inexterminabilem, & ad imaginem ſimilitudinis ſuæ (q) fecit illum.

24. * Invidia autem diaboli mors introivit in orbem terrarum. *Gen.3.1.

25. Imitantur (r) autem illum qui ſunt ex parte illius.

CAPUT III

Juſtorum felicitas, & gloria ſempiterna; impii maledicti.

1. JUſtorum autem animæ in manu Dei ſunt, & non tanget illos tormentum (a) mortis. Deut.33.3. Inf.5.4

2. Viſi ſunt oculis inſipientium mori: & æſtimata eſt afflictio exitus illorum:

3. Et quod à nobis eſt iter (b), exterminium: illi autem ſunt in pace.

4. Et ſi coram hominibus tormenta paſſi ſunt, ſpes illorum immortalitate plena eſt.

5. In paucis (c) vexati, in multis benè diſponentur: quoniam Deus tentavit eos, & invenit illos dignos ſe.

6. Tamquam aurum in fornace probavit illos, & quaſi holocauſti hoſtiam (d) accepit illos, & in tempore erit reſpectus illorum.

7. * Fulgebunt juſti, & tamquam ſcintillæ in arundineto diſcurrent. *Matt.13. 43.

8. * Judicabunt nationes, & dominabuntur populis, & regnabit Dominus illorum in perpetuum. *1.Cor.6. 2.

9. Qui confidunt in illo, intelligent veritatem: & fideles in dilectione acquieſcent (e) illi: quoniam donum & pax eſt electis ejus.

10. Impii autem ſecundùm quæ cogitaverunt, correptionem habebunt: qui neglexerunt juſtum, & à Domino receſſerunt.

11. Sa-

12. (g) Hæc & quæ ſequuntur, Chriſto omninò conveniunt. *Inutilis*, Gr. *Moleſtus*, difficilis. *Diffamat*, Evulgat contra nos.

13. (h) Quæ ſequuntur, apertam de Chriſti paſſione continent Prophetiam.

14. (i) Gr. *In reprehenſionem*, Doctrinam noſtram & mores condemnat.

15. (k) A communi hominum conſuetudine abhorret. Gr. *Diſcordes ſunt viæ ejus*.

16. (l) Gr. Velut *adulterini Noviſſima*. Quòd ſinuta expectent ſpretis præſentibus: Gr. *Beata prædicat extrema juſtorum*. *Deum*. Gr. *Gloriatur patrem Deum*.

18. (m) Succurret ei: hæc prophetice dicuntur de Paſſione Chriſti, ut liquet ex cap.27. Matthæi.

19. (n) Tolerantiam, obedientiam: Gr. *Æquitatem*, manſuetudinem.

20. (o) Videbimus inter cruciatus quid dicturus ſit: Gr. *Erit enim inſpectio ex verbis ejus*. Vel, *Erit enim viſitatio*, i.e. *divina protectio pro verbis ejus*, ſi vera ſunt quæ dixit.

22. (p) Arcana Dei judicia, & myſteria, *Judicaverunt*, Non intellexerunt ſplendorem gloriæ, quæ ſanctitatis pretium futura eſt; *Neque mercedem ſperaverunt juſtitiæ*, poſt reſurrectionem.

23. (q) Gr. *Proprietatis*. Illud enim Dei proprium eſt, ut ſit per ſe immortalis. Alii codices Græci habent, *æternitatis*, prima littera vocis Græcæ immutata, *ἀϊδιότητος*, pro *ἰδιότητος*.

25. (r) Gr. *Experiuntur eam*; Mortem, vel diabolum imitantur in ſupplicio, ut in criminibus eum ſecuti ſunt.

CAP. III.

1. (a) Vox, *mortis*, deeſt in Græco; in Latino ſupplendum, *æterna*.

3. (b) Gr. *Contritio*: Inſtar vaſis teſtacei, quod comminutum refici nequit.

5. (c) In hac vita. *In multis*, In paucis afflictionibus vexatos Deus, ad majores ferendas benè diſpoſitos agnovit; vel multis cumulabuntur bonis. *Dignos ſe*, Juſtos, qui tales fecerat, Coloſſ.1.

6. & 7. (d) *Holocauſtum hoſtia*, ſeu immolationis. *Reſpectus*, Idoneo tempore reſpiciet Deus eorum labores: Gr. *Omnibus erunt in honore*, *& in tempore reſtitutionis ſuæ refulgebunt*, ſcilicet in die judicii; nova ſententia in Græco non incipit à verbo *fulgebunt*, & vox, *juſti*, deeſt. *Scintillæ*, In materia, quæ facile ignem concipit, *Diſcurrent*, Immortalem lucem circumferent; claritatem & agilitatem in Beatorum corporibus futuram inſinuat.

9. (e) Cum voluptate obedient illi; ex charitate pax orta eſt, quam ſoli electi perfectè norunt. *Donum*, Gratuita largitio. *Electis*, Gratia Dei vita æterna. Gr. *Gratia & miſericordia*.

11. Sapientiam enim, & diſciplinam qui abjicit, infelix eſt: & vacua eſt ſpes illorum, & labores ſine fructu, & inutilia opera eorum.

12. Mulieres eorum inſenſatæ ſunt, & nequiſſimi filii eorum.

13. Maledicta creatura (f) eorum, quoniam felix eſt ſterilis: & incoinquinata, quæ neſcivit thorum in delicto, habebit fructum in reſpectione animarum ſanctarum:

*Iſa. 56. 3. 14. * Et ſpado, qui non operatus eſt per manus ſuas iniquitatem, nec cogitavit adversùs Deum nequiſſima (g): dabitur enim illi fidei donum electum, & ſors in templo Dei acceptiſſima.

15. Bonorum enim laborum glorioſus eſt fructus, & quæ non concidat (h) radix ſapientiæ.

16. Filii autem adulterorum in (i) inconſummatione erunt, & ab iniquo thoro ſemen exterminabitur.

17. Et ſi quidem longæ vitæ erunt, in nihilum computabuntur, & ſine honore erit noviſſima ſenectus illorum.

18. Et ſi celeriùs defuncti fuerint, non habebunt ſpem, nec in die agnitionis (k) allocutionem.

19. Nationis enim iniquæ (l) diræ ſunt conſummationes.

CAPUT IV.

Piorum ſoboles benedicta, impiorum maledicta: juſtorum mors beata, etiamſi brevis fuerit; eaque ſenectute melior; vitæ pericula & tentationes.

1. O Quàm pulchra eſt (a) caſta generatio cum claritate! immortalis eſt enim memoria illius: quoniam & apud Deum nota eſt, & apud homines.

2. Cùm præſens eſt, imitantur (b) illam: & deſiderant eam cùm ſe eduxerit, & in perpetuum coronata triumphat incoinquinatorum certaminum præmium vincens.

3. Multigena autem impiorum multitudo non erit utilis, & ſpuria (c) vitulamina non dabunt radices altas, nec ſtabile firmamentum collocabunt.

4. * Et ſi in ramis in tempore (d) germinaverint, infirmiter poſita, à vento commovebuntur, & à nimietate ventorum eradicabuntur. *Jerem. 17. 6. Matth. 7. 27.

5. Confringentur enim rami inconſummati, & fructus illorum inutiles, & acerbi ad manducandum, & ad nihilum apti.

6. Ex iniquis enim ſomnis (e) filii qui naſcuntur, teſtes ſunt nequitiæ adversùs parentes in interrogatione ſua.

7. Juſtus autem ſi morte præoccupatus fuerit, in refrigerio erit.

8. Senectus enim venerabilis eſt, non diuturna, neque annorum numero computata: cani autem ſunt (f) ſenſus hominis,

9. Et ætas ſenectutis vita immaculata.

10. * Placens Deo factus eſt dilectus (g), & vivens inter peccatores translatus eſt. *Heb. 11. 5.

11. Raptus eſt ne malitia mutaret intellectum ejus, aut ne fictio deciperet animam illius.

12. Faſcinatio enim nugacitatis obſcurat (h) bona, & inconſtantia concupiſcentiæ tranſvertit ſenſum ſine malitia.

13. Conſummatus in brevi explevit tempora multa:

14. Pla-

13. (f) Improborum peſſima ſoboles. *Incoinquinata*, Felix virgo præ illis. *Fructum*, Bonam mercedem. *Sanctarum*, In retributione animarum ſanctarum. Gr. *In viſitatione*. Vix ullus in Veteri Teſtamento locus eſt illuſtrior ad commendationem perpetuæ caſtitatis. Non enim eos qui natura ſunt ſteriles, ſed electione, ut præcn Novi Teſtamenti intelligit.

14. (g) Felices erunt pii ſpadones, qui & factis & cogitatis à malis abſtinuerunt. *Electum*, Excellens, pro bonis operibus immortalitas. *In templo*, Iſaiæ, cap. 56. Exhibes in domo Dei honoratiore loco ſeſſuros, & ſacrorum adminiſtros futuros videtur prædicere: non excludentur à Templo Dei.

15. (h) Gr. *Et non concidit*: Stabilis eſt, & firma radix ſapientiæ.

16. (i) Gr. *Inconſummati*, impuri, vel immaturi, qui pereunt ſæpè ante tempus, aut jacent ſine honore. *Conſummatio* videtur ſumi pro *conſumptione*.

18. (k) Nec ſolatium in die, quo benefacta & ſcelera recognoſcuntur.

19. (l) Sobolis iniquæ ex adulterio natæ. *Sunt*, Infauſti exitus: Vel, *nationis iniqua*: Gr. *Generationis*; certum hominum genus deſignatur, ut Matth. 16. & alibi.

CAP. IV. 1. (a) Gr. *Melius eſt eſſe ſine liberis, & cum virtute, quam liberos habere ex adulterio*. *Illiusi*, Caſtæ generationis.

2. (b) Præſentem mirantur. *Cùm ſe*, Cùm abierit, cùm ſe ſubduxerit. *Certaminum*, Ex Græco, Incruenta illis ſunt certamina, quibus voluptas caſtitate & virtute debellatur: Incoinquinata ſunt, Illa certamina contra vitia: Gr. *Certamen præmiorum*: Certamen cui deputata ſunt præmia incoinquinata.

3. (c) Vertendum videtur, ſpuriæ, ſeu adulterinæ propagines, aut plantationes, ut habet Aug. L. 2. de Doctr. Chriſt. c. 12. Vox Græca *propagines*, aut *ſtolones* ſignificat.

4. & 5. (d) Ad tempus. *Ramis*, Gr. *Qui non perveniunt ad finem*, ſeu ad perfectionem.

6. (e) Ex illicitis amplexibus. *Interrogatione*, In probatione ſua: data occaſione parentum ſe ſimiles exhibebunt; vel in examine & inquiſitione, ſi quis roget unde ſint orti, quod eorum nomen.

8. (f) Canities ipſa prudentia eſt hominibus, ne quis eam annis æſtimet: qui enim ſapiens eſt, ſatis ſenex eſt.

10. (g) Gr. Vox, *factus*, jungenda cum voce, *placens*, non cum dilecto; factus placens Deo, factus eſt dilectus, & hoc beneficio affectus, ut translatus fuerit cùm viveret inter peccatores: de Enoch loqui videtur.

12. (h) Bonam mentem in tranſverſum agunt, ne honeſta, qualia ſunt, ita conſpiciantur. Duas hujus mutabilitatis affert rationes, concupiſcentiam, & volubi-

14. Placita enim erat Deo anima illius: propter hoc properavit educere illum de medio iniquitatum. Populi autem videntes, & non intelligentes, nec ponentes in præcordiis (i) talia:

15. Quoniam gratia Dei, & miſericordia eſt in ſanctos ejus, & reſpectus in electos illius.

16. Condemnat autem juſtus mortuus vivos (k) impios, & juventus celeriùs conſummata, longam vitam injuſti.

17. Videbunt enim finem ſapientis, & non intelligent quid cogitaverit de illo Deus, & quare munierit (l) illum Dominus.

18. Videbunt & contemnent eum: illos autem Dominus irridebit.

19. Et erunt poſt hæc decidentes ſine honore, & in contumelia inter mortuos in perpetuum: quoniam diſrumpet illos inflatos (m) ſine voce, & commovebit illos à fundamentis, & uſque ad ſupremum deſolabuntur: & erunt gementes, & memoria illorum peribit.

20. Venient in cogitatione peccatorum ſuorum timidi, & traducent (n) illos ex adverſo iniquitates ipſorum.

CAPUT V.

Impiorum ſera in inferno pœnitentia; juſtorum æterna felicitas.

1. Tunc ſtabunt juſti in magna conſtantia, adversùs eos qui ſe anguſtiaverunt & qui abſtulerunt labores eorum.

2. Videntes turbabuntur timore horribili, & mirabuntur in ſubitatione (a) inſperatæ ſalutis,

3. Dicentes intra ſe, pœnitentiam agentes, & præ anguſtia ſpiritus gementes: Hi ſunt quos habuimus aliquando in deriſum, & in ſimilitudinem improperii.

* Sup. 3. 2. 4. * Nos inſenſati vitam illorum æſtimabamus inſaniam, & finem illorum ſine honore:

5. Ecce quomodo computati ſunt inter filios Dei, & inter ſanctos ſors illorum eſt.

6. Ergo erravimus à via veritatis, & juſtitiæ lumen non luxit nobis, & Sol intelligentiæ non eſt ortus nobis.

7. Laſſati ſumus in via iniquitatis & perditionis, & ambulavimus vias difficiles (b), viam autem Domini ignoravimus.

8. Quid nobis profuit ſuperbia? aut divitiarum jactantia (c) quid contulit nobis?

9. * Tranſierunt omnia illa tamquam umbra, & tamquam nuntius percurrens, * 1. Par. 29. 15. Sup. 2. 5.

10. * Et tamquam navis, quæ pertranſit fluctuantem aquam: cujus, cùm præterierit, non eſt veſtigium invenire, neque ſemitam carinæ illius in fluctibus: * Prov. 30. 19.

11. Aut tamquam avis, quæ tranſvolat in aere, cujus nullum invenitur argumentum itineris, ſed tantùm ſonitus alarum verberans levem ventum, & ſcindens per vim itineris aerem: commotis alis tranſvolavit, & poſt hoc nullum ſignum invenitur itineris illius:

12. Aut tamquam (d) ſagitta emiſſa in locum deſtinatum, diviſus aer continuò in ſe recluſus eſt, ut ignoretur tranſitus illius:

13. Sic & nos nati continuò deſivimus eſſe: & virtutis quidem nullum ſignum valuimus oſtendere: in malignitate autem noſtra conſumpti ſumus.

14. Talia dixerunt in inferno hi, qui peccaverunt:

15. * Quoniam ſpes impii tamquam lanugo eſt, quæ à vento tollitur: & tamquam ſpuma gracilis, quæ à procella diſpergitur: & tamquam fumus, qui à vento diffuſus eſt: & tamquam memoria hoſpitis unius diei prætereuntis. * Pſal. 1. 4. Prov. 10. 28. & 11. 7.

16. Juſti autem in perpetuum vivent, & apud Dominum eſt merces eorum, & cogitatio illorum apud Altiſſimum.

17. Ideò accipient regnum (e) decoris, & diadema ſpeciei de manu Domini: quoniam dextera ſua teget eos, & brachio ſancto ſuo defendet illos.

18. * Accipiet armaturam (f) zelus illius, & armabit creaturam ad ultionem inimicorum. * Pſal. 17. 40. Eph. 6. 13.

19. In-

... ſtatem liberi arbitrii: falſa boni ſpecie hujus ſæculi res reguntur, & quaſi faſcinatione quadam nobis illudunt: adeò ut difficile ſit, verum a falſo ſecernere.

14. (i) Supple, deplorabunt immaturam eorum mortem. *Propter quod properavit educere illum*: Voces illæ, *educere illum*, deſunt in Græco; *Properavit de medio iniquitatis*, is ſcilicet, cujus anima placita eſt Deo.

16. (k) Condemnat ſui comparatione; ut de Ninivitis docet Chriſtus Matth. 12. *Injuſti*, Longævam ſenectutem.

17. (l) Firmaverit tot præſidiis, & in locum tutum eduxerit.

19. (m) Mutos; Gr. *Praecipites*. *Commovebit*, Dejectos omni ſpe.

20. (n) Gr. *Coarguent*: Paſſim declarabunt ex adverſo; conſcientia illorum erit inſtar mille teſtium.

CAP. V.

2. & 3. (a) Propter inopinatam juſtorum ſalutem. *Improperii*, Gr. *In diſterium*, in parabolam.

7. (b) Gr. *Impleti ſumus viis iniquitatis, & perditionis, & perambulavimus deſerta impervia.*

8. (c) Gr. *Divitia cum jactantia*. *Nuntius*, Gr. *Nuntium*, vel fama prætercurrens.

12. (d) Adeò inſtabiles fuerunt voluptates, ut defecerint, cùm inciperent.

17. (e) Regnum decorum. *Speciei*, Speciosum.

18. (f) Gr. *Univerſam armaturam, zelum ſuum*: Æmulationem, aut indignationem in contemnentes: armabit ſe zelo ſuo

19. Induet pro thorace juſtitiam, & accipiet pro galea judicium certum (g).

20. Sumet ſcutum inexpugnabile æquitatem:

21. Acuet autem duram iram in lanceam, & pugnabit cum illo orbis terrarum contra inſenſatos.

22. Ibunt directè emiſſiones fulgurum, & tamquam à benè curvato arcu nubium exterminabuntur, & ad certum locum inſilient.

23. Et à petroſa ira (h) plenæ mittentur grandines, excandeſcet in illos aqua maris, & flumina concurrent duriter.

24. Contra illos ſtabit ſpiritus virtutis, & tamquam turbo venti dividet illos: & ad eremum perducet omnem terram iniquitas illorum, & malignitas evertet ſedes potentium.

CAPUT VI.

Pergit adhortari principes ad ſtudium veræ ſapientiæ, ut munere ſuo quiſque ritè defungatur; ſecus Deum ſeverum judicem experientur.

Eccl. 9. 18. 1. MElior eſt ſapientia quàm vires: & vir prudens quàm fortis.

2. Audite ergo reges, & intelligite, diſcite judices finium terræ.

3. Præbete aures vos, qui (a) continetis multitudines, & placetis vobis in turbis nationum:

*Rom. 13. 1. 4. * Quoniam data eſt à Domino poteſtas vobis, & virtus ab Altiſſimo, qui interrogabit opera veſtra, & cogitationes ſcrutabitur:

5. Quoniam cùm eſſetis miniſtri regni illius, non rectè judicaſtis, nec cuſtodiſtis legem juſtitiæ: neque ſecundùm voluntatem Dei ambulaſtis.

6. Horrendè & citò apparebit vobis: quoniam judicium duriſſimum his, qui præſunt, fiet.

7. Exiguo (b) enim conceditur miſericordia: potentes autem potenter tormenta patientur.

*Deut. 10. 17. 2. Par. 19. 7. 8. * Non enim ſubtrahet perſonam cujuſquam Deus, nec verebitur magnitudinem cujuſquam: quoniam puſillum & magnum ipſe fecit, & æqualiter cura eſt illi de omnibus. Eccli. 35. 15. Act. 10. 34. Rom. 2. 11. Gal. 2. 6. Eph. 6. 9. Col. 3. 25. 1. Pet. 1. 17.

9. Fortioribus autem fortior inſtat cruciatio.

10. Ad vos ergo reges ſunt hi ſermones mei, ut diſcatis ſapientiam, & non (c) excidatis.

11. Qui enim cuſtodierint juſta juſtè, juſtificabuntur: & qui didicerint iſta, invenient quid reſpondeant.

12. Concupiſcite ergo ſermones meos, diligite illos, & habebitis diſciplinam.

13. Clara eſt, & quæ numquam marceſcit ſapientia, & facilè videtur ab his qui diligunt eam, & invenitur ab his qui quærunt illam.

14. Præoccupat qui ſe concupiſcunt, ut illis ſe prior oſtendat.

15. Qui de luce vigilaverit ad illam, non laborabit: aſſidentem enim illam foribus ſuis inveniet.

16. Cogitare ergo de illa, ſenſus eſt conſummatus: & qui vigilaverit propter illam, citò ſecurus erit.

17. Quoniam dignos ſe ipſa circuit quærens, & in viis oſtendit ſe illis hilariter, & in omni providentia (d) occurrit illis.

18. Initium enim illius, veriſſima eſt diſciplinæ concupiſcentia.

19. Cura ergo diſciplinæ (e), dilectio eſt: & dilectio, cuſtodia legum illius eſt: cuſtoditio autem legum, conſummatio incorruptionis eſt:

20. Incorruptio autem facit eſſe proximum Deo.

21. Concupiſcentia itaque ſapientiæ deducit ad regnum perpetuum.

22. Si ergo delectamini ſedibus & ſceptris, ô reges populi, diligite ſapientiam, ut in perpetuum regnetis.

23. Diligite lumen ſapientiæ omnes qui præeſtis populis.

24. Quid eſt autem ſapientia, & quemadmodum facta ſit referam: & non abſcondam à vobis ſacramenta Dei, ſed ab initio nativitatis inveſtigabo, & ponam in lucem ſcientiam illius, & non præteribo veritatem:

25. Neque cum invidia tabeſcente iter habebo: quoniam talis homo non erit particeps ſapientiæ.

26. Mul-

19. & 22. (g) Gr. *Judicium ſincerum*, non fictum. *Directè*, Gr. *Directa*, benè collimatæ. *Arcu*, Emittentur. *Inſilient*, In ſcopum.

23. & 24. (h) Petras jaciente, vel lapidante ira Dei; venturi judicii ſigna, Luc. 21. *Spiritus*, Ventus vehemens. *Ad eremum*, Ad ſolitudinem, aut vaſtitatem.

CAP. VI. 3. & 4. (a) Gr. *Qui regitis*: Qui dominamini multis. *Opera*: Probabit, examinabit, ad normam exiget.

7. & 8. (b) Pauperi, Plebejo. *Miſericordia*, Minor pœna. *Perſonam*, In judicio non reſpiciet perſonam. *Æqualiter*, Gr. *Similiter*; providentia ejus ad omnes pertinet, neque apud Deum eſt acceptio perſonarum.

10. & 11. (c) Gr. *Ne delinquatis*. *Juſtè*, Juſti pronuntiabuntur qui recta & rectè fecerint.

17. & 18. (d) Sapientia in omni conſilio noſtro nobis occurrit, ut nos juvet. *Diſciplina*, Initium ſapientiæ certiſſimum eſt diſciplinæ amor.

19. (e) Pulchra eſt gradatio. Ex concupiſcentia diſciplinæ oritur cura, ſeu adipiſcendi ſtudium, ex quo dilectio ſapientiæ; amor autem illius efficit cuſtodiam legis divinæ: tunc conſummatio incorruptionis, ſeu integritas: Gr. *Firmamentum immortalitatis*.

26. Multitudo autem ſapientium ſanitas eſt orbis terrarum: & rex ſapiens ſtabilimentum populi eſt.

27. Ergo accipite diſciplinam per ſermones meos, & proderit vobis.

CAPUT VII.

Qua ratione inveniatur ſapientia, exemplo ſuo docet; æternæ ſapientiæ dotes, ortum, vim, pulchritudinem exponit.

1. SUm quidem & ego mortalis (a) homo, ſimilis omnibus, & ex genere terreni illius, qui prior factus eſt, & in ventre matris figuratus ſum caro,

* Iob 10. 10. 2. Decem menſium tempore (b) * coagulatus ſum in ſanguine, ex ſemine hominis, & delectamento ſomni conveniente.

3. Et ego natus accepi communem aerem, & in ſimiliter factam decidi terram, & primam vocem ſimilem omnibus emiſi plorans.

4. In involumentis nutritus ſum, & curis magnis.

5. Nemo enim ex regibus aliud habuit nativitatis initium.

* Iob 1. 21. 1. Tim. 6. 7. 6. * Unus ergo introitus eſt omnibus ad vitam, & ſimilis exitus.

7. Propter hoc optavi, & datus eſt mihi ſenſus: & invocavi, & venit in me ſpiritus ſapientiæ:

8. Et præpoſui illam regnis & ſedibus, & divitias nihil eſſe duxi in comparatione illius.

* Iob 28. 15. Prov. 8. 11. 9. * Nec comparavi illi lapidem pretioſum: quoniam omne aurum in comparatione illius, arena eſt exigua, & tamquam lutum æſtimabitur argentum in conſpectu illius.

10. Super ſalutem & ſpeciem dilexi illam, & propoſui pro luce habere illam: quoniam inextinguibile eſt lumen illius.

* 3. Reg. 3. 13. Matth. 6. 33. 11. * Venerunt autem mihi omnia bona pariter cum illa, & innumerabilis honeſtas per manus illius.

12. Et lætatus ſum in omnibus: quoniam antecedebat me iſta ſapientia (c), & ignorabam quoniam horum omnium mater eſt.

13. Quam ſine fictione didici, & ſine invidia communico, & honeſtatem illius non abſcondo.

14. Infinitus enim theſaurus eſt hominibus: quo qui uſi ſunt, participes facti ſunt amicitiæ Dei, propter diſciplinæ dona commendati.

15. Mihi autem dedit Deus (d) dicere ex ſententia, & præſumere digna horum quæ mihi dantur: quoniam ipſe ſapientiæ dux eſt, & ſapientium emendator:

16. In manu enim illius & nos, & ſermones noſtri, & omnis ſapientia, & operum ſcientia, & diſciplina.

17. Ipſe enim dedit mihi horum, quæ ſunt, ſcientiam veram: ut ſciam diſpoſitionem orbis terrarum, & virtutes elementorum.

18. Initium, & conſummationem, & medietatem (e) temporum, viciſſitudinum permutationes, & commutationes temporum,

19. Anni curſus, & ſtellarum diſpoſitiones,

20. Naturas animalium, & iras beſtiarum, vim ventorum, & cogitationes hominum, differentias virgultorum, & virtutes radicum,

21. Et quæcumque ſunt abſconſa (f) & improviſa, didici: omnium enim artifex docuit me ſapientia.

22. Eſt enim in illa ſpiritus (g) intelligentiæ, ſanctus, unicus, multiplex, ſubtilis, diſertus, mobilis, incoinquinatus, certus, ſuavis, amans bonum, acutus, quem nihil vetat, benefaciens,

23. Humanus, benignus, ſtabilis, certus, ſecurus, omnem habens virtutem, omnia proſpiciens, & qui capiat omnes ſpiritus: intelligibilis (h), mundus, ſubtilis.

24. Omnibus enim mobilibus mobilior eſt ſapientia: attingit autem ubique propter ſuam munditiam.

25. Vapor

CAP. VII. 1. (a) Ex perſona Salomonis loquitur in hoc capite, & in duobus quæ proxime ſequuntur. *Factus eſt*, Protoplaſti.

2. (b) Hæc jungi debent cum voce *figuratus*, non item cum voce *coagulatus*. Quod pleriſque accidit, ut decimo menſe incepto naſcantur, vel lunares menſes more Judæorum intelligit nondum abſolutos.

12. (c) Gr. *His præit*, ut via dux. *Ignorabam*, Antequam me ſtudio ſapientiæ addicerem: animi dotes ex ea manare mihi certum erat; ſed nondum ſciebam exteriora bona ab ea profluere: ſic divitiæ præter opinionem mihi in ſapientiæ ſtudium intento obvenerunt.

15. (d) Ut opto. *Præſumere*, Gr. *Cogitare*, animo percipere.

18. & 20. (e) Eorum nexum. *Naturas*, quæ ſunt egregia divinæ ſapientiæ documenta. *Cogitationes*, Opiniones. *Radicum*, Herbarum vim medicam.

21. (f) Gr. *Perſpicua*: Quæ ſunt occulta & manifeſta.

22. (g) De creatrice ſapientia verba facit. *Unicus*, In ſe. *Multiplex*, In operatione. *Subtilis*, Cuncta penetrans, & conſilio ſimplici cuncta evolvens. *Diſertus*, Gr. *Splendidus*, luculentus: diſertus in exponendis myſteriis reconditis. *Certus*, Gr. *Manifeſtus*. *Suavis*, Gr. *Innoxius*. *Acutus*, Cui nihil impervium. *Vetat*, Nihil arcet; in conſiliis perſpicax, in exequendo conſtans, & efficax.

23. & 24. (h) Permeans omnes ſpiritus intelligentes. *Mobilior*, Actuoſior propter ſuam munditiam, & puritatem: per omnia ſe diffundit, cunctis motum & actionem impertit.

Digitized by Google

25. Vapor eſt enim virtutis Dei, & emanatio quædam eſt claritatis omnipotentis Dei ſincera: & ideò nihil inquinatum in eam (i) incurrit.

* Heb. 1. 3. 26. * Candor eſt enim lucis æternæ, & ſpeculum ſine macula Dei majeſtatis, & imago bonitatis illius.

27. Et cùm ſit una, omnia poteſt: & in ſe permanens, omnia innovat, & per nationes in animas ſanctas ſe transfert: amicos Dei & prophetas conſtituit.

28. Neminem enim diligit Deus, niſi eum, qui cum ſapientia inhabitat.

29. Eſt enim hæc ſpecioſior ſole, & ſuper omnem diſpoſitionem ſtellarum, luci comparata invenitur prior.

30. Illi enim ſuccedit nox, ſapientiam autem non vincit (k) malitia.

CAPUT VIII.

Quæ expeti ſolent bona, ea ſunt ſapientiæ conjuncta; fortis eſt, locuples, ſuavis, virtutes omnes docet, uti & gubernandi artem, & ſcientiam omnem.

1. ATtingit (a) ergo à fine uſque ad finem fortiter, & diſponit omnia ſuaviter.

2. Hanc amavi, & exquiſivi à juventute mea, & quæſivi ſponſam mihi eam aſſumere, & amator factus ſum formæ illius.

3. Generoſitatem illius glorificat (b), contubernium habens Dei: ſed & omnium Dominus dilexit illam.

4. Doctrix (c) enim eſt diſciplinæ Dei, & electrix operum illius.

5. Et ſi divitiæ appetuntur in vita, quid ſapientia locupletius, quæ operatur omnia?

6. Si autem (d) ſenſus operatur: quis horum, quæ ſunt, magis quàm illa eſt artifex.

7. Et ſi juſtitiam quis diligit: labores hujus magnas (e) habent virtutes: ſobrietatem enim, & prudentiam docet, & juſtitiam, & virtutem, quibus utilius nihil eſt in vita hominibus.

8. Et ſi multitudinem ſcientiæ deſiderat quis, ſcit præterita, & de futuris (f) æſtimat: ſcit verſutias ſermonum, & diſſolutiones argumentorum: ſigna & monſtra ſcit antequam fiant, & eventus temporum & ſæculorum.

9. Propoſui ergo hanc adducere mihi ad convivendum: ſciens quoniam mecum communicabit de bonis, & erit (g) allocutio cogitationis & tædii mei.

10. Habebo propter hanc claritatem ad turbas, & honorem apud ſeniores juvenis:

11. Et acutus inveniar in (h) judicio, & in conſpectu potentium admirabilis ero, & facies principum mirabuntur me:

12. Tacentem me ſuſtinebunt, & loquentem me reſpicient, & ſermocinante me plura, manus ori ſuo imponent.

13. Præterea (i) habebo per hanc, immortalitatem: & memoriam æternam his, qui poſt me futuri ſunt, relinquam.

14. Diſponam populos: & nationes mihi erunt ſubditæ.

15. Timebunt me audientes reges horrendi: in multitudine videbor bonus, & in bello fortis.

16. Intrans in domum meam, conquieſcam cum illa: non enim habet amaritudinem converſatio illius, nec tædium convictus illius, ſed lætitiam & gaudium.

17. Hæc cogitans (k) apud me, & commemorans in corde meo: quoniam immortalitas eſt in cognatione ſapientiæ,

18. Et in amicitia illius delectatio bona, & in operibus manuum illius (l) honeſtas ſine defectione, & in certamine loquelæ illius ſapientia, & præclaritas in communicatione ſermonum ipſius: circuibam quærens, ut mihi illam aſſumerem.

19. Puer

25. 26. & 27. (i) Hæc eſt Verbi divini æterna generatio. *Imago*, 2. Corinth. 4. & Coloſſ. 1. *Transfert*, Gr. *Per ætates diverſas*.

30. (k) Vox Græca ſæpè res adverſas ſignificat.

CAPUT VIII. 1. (a) Gr. *Extendit ſe*. *Suaviter*, Gr. *Utiliter*.

3. (b) Splendorem gentis commendat. *Contubernium*, Huic nos conſociat: quam nobilis ſit, is ſolus novit, qui Dei amicus eſt, & cum eo conjunctus. E Græco ſic vertit Gandavenſis ſublata voce, *illius*, quæ à Græco textu abeſt: *Ipſa ſapientia habens contubernium Dei*, ſeu converſationem cum Deo, *celebrat eam rem tanquam veram nobilitatem*. Participium enim, *habens*, in Græco eſt fœminini generis, ἔχουσα.

4. (c) Initiatrix; nam homines ad ſacra diſciplinæ myſteria initiat. *Electrix*, Gr. *Inventrix*, ordinis hujus Univerſi.

6. (d) Si humani ingenii induſtriam in variis operibus demiramur; quis inter artifices illa major; cùm ab illa artes omnes profluant?

7. (e) Opera ab ipſa ſapientia elaborata virtutes ſunt, vel eas pariunt. Quatuor virtutes cardinales recenſet, *quibus nihil eſt utilius in vita hominibus*, cùm ad homines referantur. Præcipuæ autem ſunt Sobrietas, ſeu Temperantia circa voluptates; Fortitudo circa pericula; Prudentia in conſiliis capiendis; Juſtitia in humana ſocietate. *Virtutem*, Fortitudinem.

8. (f) Futura ex præteritis colligit. *Verſutias*, Gr. *Strophas*; Artem oratoriam. *Argumentorum*, Gr. *Ænigmatum*.

9. (g) *Curarum ſolatium*, aut lenimentum.

11. & 12. (h) Penetrans & perſpicax in judicando. *Suſtinebunt*, Expectabunt ii quoque, donec ea promptè, rim, quæ ſentio.

13. & 15. (i) Gr. *Propterea*. *Horrendi*, Quorum potentia terrori eſt. *Bonus*, In publicis conventibus.

17. (k) Cùm hæc mecum reputaſſem, ſolicitè cogitaſſem. *Immortalitas*, iis immortalitatem tribuit, qui cognationem habent cum illa.

18. (l) Gr. *Opes inexhauſtæ*, vel actiones ab ea profectæ omni vitio carent, uti & ſermones. *In certamine*, Gr. *In exercitatione ſermonis cum illa*. *Præclaritas*, Nominis claritudo.

Digitized by Google

19. Puer autem eram (m) ingenioſus, & ſortitus ſum animam bonam.

20. Et cùm eſſem magis bonus, veni ad corpus incoinquinatum.

21. Et ut ſcivi quoniam aliter non poſſem eſſe continens (n), niſi Deus det, & hoc ipſum erat ſapientiæ, ſcire cujus eſſet hoc donum: adii Dominum, & deprecatus ſum illum, & dixi ex totis præcordiis meis:

CAPUT IX.

Orationem incipit non abſimilem Orationi Salomonis. 3. Reg. 3.

1.Reg.3.9. 1. DEus patrum meorum, & Domine miſericordiæ, qui feciſti omnia verbo tuo,

2. Et ſapientia tua conſtituiſti hominem, ut dominaretur creaturæ, quæ à te facta eſt,

3. Ut diſponat orbem terrarum in æquitate & juſtitia, & (a) in directione cordis judicium judicet:

4. Da mihi ſedium tuarum (b) aſſiſtricem ſapientiam, & noli me reprobare à pueris tuis:

*Pſ. 115. 16. 5. * Quoniam ſervus tuus ſum ego, & filius ancillæ tuæ, homo infirmus, & exigui temporis, & minor ad intellectum judicii (c) & legum.

6. Nam & ſi quis erit (d) conſummatus inter filios hominum, ſi ab illo abſuerit ſapientia tua, in nihilum computabitur.

*1.Par.28. 4. & 5. 2. Par. 1. 9. 7. * Tu elegiſti me regem populo tuo, & judicem filiorum tuorum, & filiarum:

8. Et dixiſti me ædificare templum in monte ſancto tuo, & in civitate habitationis tuæ altare, ſimilitudinem tabernaculi ſancti tui, quod præparaſti (e) ab initio:

*Prov. 8. 22. & 27. Joan. 1. 1. 9. * Et tecum ſapientia tua, quæ novit opera tua, quæ & affuit tunc cùm orbem terrarum faceres, & ſciebat quid eſſet (f) placitum oculis tuis, & quid directum in præceptis tuis.

10. Mitte illam de cœlis ſanctis tuis, & à ſede magnitudinis tuæ, ut mecum ſit & mecum laboret, ut ſciam quid acceptum ſit apud te:

11. Scit enim illa omnia, & intelligit: & deducet me in operibus meis (g) ſobriè, & cuſtodiet me in ſua potentia.

12. Et erunt accepta opera mea, & diſponam populum tuum juſtè, & ero dignus ſedium patris mei.

13. * Quis enim hominum poterit ſcire conſilium Dei? aut quis poterit cogitare quid velit Deus? *Iſa. 40. 13. Rom. 11. 34. 1. Cor. 2. 16.

14. Cogitationes (h) enim mortalium timidæ, & incertæ providentiæ noſtræ.

15. Corpus enim, quod corrumpitur, aggravat animam, & (i) terrena inhabitatio deprimit ſenſum multa cogitantem.

16. Et difficilè æſtimamus quæ in terra ſunt: & quæ in proſpectu ſunt, invenimus cum labore. Quæ autem in cœlis ſunt quis inveſtigabit?

17. Senſum autem tuum quis ſciet, niſi tu dederis ſapientiam, & miſeris ſpiritum ſanctum tuum de altiſſimis:

18. Et ſic correctæ ſint ſemitæ eorum qui ſunt in terris, & quæ tibi placent didicerint homines?

19. Nam per ſapientiam ſanati ſunt quicumque placuerunt tibi Domine à principio.

CAPUT X.

Patriarcharum exemplis oſtendit ſapientiam in tuendis hominibus elucere; ab Adamo incipit, ad Moſen uſque & gentem Hebraicam ſermone continuato.

1. HÆc illum, qui primus formatus eſt à Deo pater orbis terrarum, cùm ſolus eſſet creatus, cuſtodivit, Gen.1.27.

2. Et

19. & 20. (m) Gr. *Bona indole. Sortitus*, Ingenii acumine & aliis dotibus præditam. *Bonus*, Gr. *Magis autem, cùm eſſem bonus. Corpus*, Pulchrum, ſanum, & robuſtum: videtur enim loqui de naturali animæ bonitate, ſeu diſpoſitione ad virtutes morales. Cùm eſſet bonæ indolis, eò facilè devenit, ut ſervaret corpus incorruptum à pravis libidinibus: quod non abſolutè, ſed comparatè dicit; ſimul innuit bonitatem animæ cauſam fuiſſe munditiei corporis.

21. (n) Ne quis ſibi perſuadeat bonam indolem ad continentiam aſſequendam ſufficere, docet nos eam Dei dono habere. Tametſi vox Græca, ut diximus, compotem ſæpè ſignificat. Vox Græca *Egkratês*, utrumque ſignificat, abſtinentem à voluptatibus, & compotem alicujus rei, ut Eccli. 26. *Vir peccator continens erit illorum, iræ & furoris.* Cùm igitur ſcirem me non alia ratione fieri poſſe ſapientiæ compotem, de qua hoc loco agitur.

CAP. IX. 3. (a) Gr. *In rectitudine animæ. Judicet*, Rectè judicet.

4. (b) Per quam judicia tua pronuntias. *Reprobare*, Ne me reprobes ut gentes quæ te non noverunt: noli me excludere ex eorum numero quos inſtituis.

5. (c) Idem ferè Salomon 3. Reg. cap. 3. *Exigui temporis*, cujus vita brevis eſt. Mentem tuo lumine illuſtra, ut legum tuarum mandata penetret.

6. (d) Etiam ſi aliquis omnibus humanis diſciplinis ſit inſtructus. Tum loquitur in perſona Salomonis.

8. (e) In deſerto, Exod. 26. Ad cujus formam templum extructum eſt.

9. (f) Hæc quæ tecum affuit ſapientia in conditione mundi, ſola noverat quid placeret oculis tuis. Gr. *In præſenti, & ſcit:* Unde precatur eam ſibi dari, ut ſciat quid acceptum ſit Deo. *Præceptor*, Qua ratione præcepta tua optimè implerentur.

11. (g) Gr. *In gloria ſua*, Per ſuam majeſtatem.

14. (h) Propter eventus incertos. *Providentia*, Gr. *Conſilia*, adinventiones.

15. (i) Gr. *Terrenum tabernaculum*, cùm mens noſtra tibi uni debeat adhærere, in varia objecta diſtrahitur. *Senſum*, Mentem de multis ſolicitam. Quia miſiſti ſpi-

*Gen. 3. 7. 2. * Et eduxit (a) illum à delicto ſuo, & dedit illi virtutem continendi omnia.

*Gen. 4. 8. 3. * Ab hac ut receſſit injuſtus in ira ſua, per iram homicidii fraterni deperiit.

*Gen. 7. 23. 4. * Propter quem (b), cùm aqua deleret terram, ſanavit iterùm ſapientia, per contemptibile lignum juſtum gubernans.

*Gen. 12. 3. 5. * Hæc & in conſenſu (c) nequitiæ cùm ſe nationes contuliſſent, ſcivit juſtum, & conſervavit ſine querela Deo, & in filii miſericordia fortem cuſtodivit.

*Gen. 19. 17. 22. 6. * Hæc juſtum à pereuntibus impiis liberavit fugientem, deſcendente igne in Pentapolim:

7. Quibus in teſtimonium nequitiæ fumigabunda conſtat deſerta terra, & incerto tempore fructus habentes (d) arbores, & incredibilis animæ memoria ſtans figmentum ſalis.

8. Sapientiam enim (e) prætereuntes, non tantùm in hoc lapſi ſunt ut ignorarent bona, ſed & inſipientiæ ſuæ reliquerunt hominibus memoriam, ut in his, quæ peccaverunt, nec latere potuiſſent.

9. Sapientia autem hos, qui ſe obſervant, à doloribus liberavit.

*Gen. 28. 5. 10. 10. * Hæc profugum iræ fratris (f) juſtum deduxit per vias rectas, & oſtendit illi regnum Dei, & dedit illi ſcientiam ſanctorum: honeſtavit illum in laboribus, & complevit labores illius.

11. In fraude circumvenientium illum affuit illi, & honeſtum fecit illum.

12. Cuſtodivit illum ab inimicis, & à ſeductoribus tutavit illum, & certamen (g) forte dedit illi ut vinceret, & ſciret quoniam omnium potentior eſt ſapientia.

*Gen. 37. 28. 13. * Hæc venditum juſtum non dereliquit, ſed à peccatoribus liberavit eum: deſcenditque cum illo in foveam,

*Gen. 41. 40. Act. 7. 9. 14. * Et in vinculis non dereliquit illum, donec afferret illi ſceptrum (h) regni, & potentiam adversùs eos, qui eum deprimebant: & mendaces oſtendit, qui maculaverunt illum, & dedit illi claritatem æternam.

15. * Hæc populum juſtum (i), & ſemen ſine querela liberavit à nationibus, quæ illum deprimebant. *Exod. 1. 11.

16. Intravit in animam ſervi Dei, & ſtetit contra reges horrendos in portentis & ſignis.

17. Et reddidit juſtis mercedem laborum ſuorum, & deduxit illos in via mirabili: & fuit illis in (k) velamento diei, & in luce ſtellarum per noctem:

18. * Tranſtulit illos per mare rubrum, & tranſvexit illos per aquam nimiam. *Exod. 14. 22. Pſ. 77. 13.

19. Inimicos autem illorum demerſit in mare, & ab altitudine inferorum eduxit illos. * Ideò juſti tulerunt ſpolia impiorum, *Exod. 12. 35.

20. * Et decantaverunt Domine nomen ſanctum tuum, & victricem manum tuam laudaverunt pariter: *Exod. 15. 2.

21. Quoniam ſapientia aperuit os (l) mutorum, & linguas infantium fecit diſertas.

CAPUT XI.

Quæ facta ſunt in exitu populi Iſraelitici ex Ægypto miracula & Ægyptiorum plagas proſequitur.

1. Direxit (a) opera eorum in manibus prophetæ ſancti. Exod. 16. 1.

2. Iter fecerunt per deſerta, quæ non habitabantur: & in locis deſertis fixerunt caſas.

3. * Steterunt contra hoſtes, & de inimicis ſe vindicaverunt. *Exod. 17. 12.

4. * Sitierunt, & invocaverunt te, & data eſt illis aqua de petra altiſſima, & requies ſitis de (b) lapide duro. *Num. 20. 11.

5. Per quæ enim pœnas paſſi ſunt inimici

---

ritum tuum deſcellis, didicerunt homines quæ tibi placita ſunt, & per ſapientiam ſunt ſalvati. Alius videtur interrogatio, *Senſum autem tuum quis ſciet?* Producta eſt uſque ad finem capitis; legendum eſt, *correcta ſunt, didicerunt*.

CAP. X. 2. (a) Per pœnitentiam. *Continendi*, Regendi & dominandi omnibus: tametſi per peccatum imminutum eſt hoc imperium.

4. (b) Gr. *Propter quod*. *Contemptibile*, Vel quòd contemneretur, cùm arca ædificabatur; vel quia ad arcendum aquarum diluvium ſufficere non videbatur.

5. (c) Vicinis nationibus in Idololatriam conſentientibus. *Scivit*, Agnovit & ſeparavit ab aliis Abrahamum. *Filii*, Iſaac, quem immolaturus erat. *Cuſtodivit*, Et fecit ſapientia ne filii amorem Dei mandato anteferret.

7. (d) Gr. *Inani ſpecie fructum præferentes arbores*. *Animæ*, Incredulæ uxoris Lot. *Salis*, Gr. *Columna ſalis*.

8. (e) Qui ſapientiam contempſerunt. *Potuiſſent*, Poſſent.

10. (f) Exulem Jacob ob iram fratris. *Vias rectas*, Morum; vel quæ ducebant in Meſopotamiam, quò ibat. *Regnum Dei*, Angelos aſcendentes & deſcendentes, in figura ſcalæ myſticæ regnum & Providentiam Dei oſtendit. *Sanctorum*, Quæ ſanctos efficit. *In laboribus*, Locupletavit per duros labores.

12. & 13. (g) Cum Angelo. *Sapientia*, Gr. *Pietas*. *Peccatoribus*, Gr. *A peccato*, nempe adulterii Joſephum liberavit.

14. (h) Hebræi magnam poteſtatem regni nomine ſæpe inſigniunt.

15. & 16. (i) Non deditum Idololatriæ. *Et nationibus*, Gr. *A natione*. *Servi*, Moſis.

17. & 19. (k) Gr. *In velamentum*. *Diei*, Per diem. *Inferorum*, Gr. *De profundo abyſſi*, ſeu maris.

21. (l) Qui ante præ metu loqui non audebant.

CAPUT XI. 1. & 2. (a) Proſperè eos duxit per Moſem. *Caſas*, Gr. *Tabernacula*.

4. & 5. (b) Gr. *Curatio ſitis*. *Petra*, Ægyptii ſiti vexati ſunt aquis in cruorem verſis. *Latati*, Iſraelitæ aquis in deſerto ſunt recreati.

mici illorum, à defectione potus ſui, & in eis, cùm abundarent filii Iſrael, lætati ſunt:

6. Per hæc, cùm illis deeſſent, benè cum illis actum eſt.

7. Nam pro fonte quidem (c) ſempiterni fluminis, humanum ſanguinem dediſti injuſtis.

8. Qui cùm minuerentur in traductione infantium (d) occiſorum, dediſti illis abundantem aquam inſperatè,

9. Oſtendens per ſitim, quæ tunc fuit, quemadmodum tuos exaltares, & adverſarios illorum necares.

10. Cùm enim (e) tentati ſunt, & quidem cum miſericordia diſciplinam accipientes, ſcierunt quemadmodum cum ira judicati impii tormenta paterentur.

11. Hos quidem tamquam pater monens probaſti: illos autem tamquam durus rex (f) interrogans condemnaſti.

12. Abſentes enim & præſentes ſimiliter torquebantur.

13. Duplex enim illos acceperat tædium, & gemitus cum memoria præteritorum.

14. Cùm enim audirent per ſua (g) tormenta benè ſecum agi, commemorati ſunt Dominum, admirantes in finem exitus.

15. Quem enim in expoſitione prava projectum deriſerunt, in finem eventus (h) mirati ſunt: non ſimiliter juſtis ſitientes.

16. Pro cogitationibus autem inſenſatis iniquitatis illorum, * quòd quidam errantes colebant mutos ſerpentes, & beſtias (i) ſupervacuas, immiſiſti illis multitudinem mutorum animalium in vindictam:

*Inf. 12. 24.

17. Ut ſcirent, quia per quæ peccat quis, per hæc & torquetur.

18. Non enim (k) impoſſibilis erat omnipotens manus tua, quæ creavit orbem terrarum ex materia invisa, * immittere illis multitudinem urſorum, aut audaces leones,

*Inf. 16. *Inf. 16. 1. Ier. 8. 17.

19. Aut novi generis ira (l) plenas ignotas beſtias, aut vaporem ignium ſpirantes, aut fumi odorem proferentes, aut horrendas ab oculis ſcintillas emittentes:

20. Quarum non ſolùm læſura poterat illos exterminare, ſed & aſpectus per timorem occidere.

21. Sed & ſine his uno ſpiritu poterant occidi perſecutionem paſſi ab ipſis factis ſuis, & diſperſi per ſpiritum virtutis tuæ: ſed omnia in menſura, & numero, & pondere diſpoſuiſti.

22. Multum enim valere, tibi ſoli ſupererat (m) ſemper: & virtuti brachii tui quis reſiſtet?

23. Quoniam tamquam momentum ſtateræ, ſic eſt ante te orbis terrarum, & tamquam gutta roris antelucani, quæ deſcendit in terram.

24. Sed misereris omnium, quia omnia (n) potes, & diſſimulas peccata hominum propter pœnitentiam.

25. Diligis enim omnia (o) quæ ſunt, & nihil odiſti eorum quæ feciſti: nec enim odiens aliquid conſtituiſti, aut feciſti.

26. Quomodo autem poſſet aliquid permanere, niſi tu voluiſſes? aut quod à te vocatum non eſſet (p), conſervaretur?

27. Parcis autem omnibus: quoniam tua ſunt Domine, qui amas animas.

CAPUT XII.

Beneficia Dei in Hebræos collata in ejiciendis Chananæis extollit; qua ratione malos puniat non ſtatim, & uno velut ictu, ſed lenè & paulatim eos ad pœnitentiam expectans.

1. O Quàm bonus (a) & ſuavis eſt Domine ſpiritus tuus in omnibus!

2. Ideò-

7. (c) Perennis. *Sanguinem*, Gr. *Nam cùm pro jugi flumine, immundo ſanguine conturbati eſſent.*

8. (d) Qui Ægyptii cùm per hanc plagam & alias necarentur, & pauciores fierent. Propter correptionem, ut ſæpè in hoc libro, ſuos tamen ſiti perire noluit.

10. (e) Quaſi virga caſtigati, ad breve tempus ſitim paſſi, didicerunt, ſitim ipſis probationi, impiis ſupplicio fuiſſe. *Accipientes*; Quæ quidem ſitis in bonum Hebræorum ceſſit.

11. 12. & 13. (f) Gr. *Condemnans*, Damnatos ſiti crudeli torqueri voluiſti. *Torquebantur*, Ægyptii ſive cum Hebræis miſcerentur, ſive ab iiſdem recederent, ſiti vexabantur. *Tædium*, Gr. *Moleſtia*, ex memoria nempè horrendæ ſitis, quam perpeſſi fuerant, & quòd fama accepiſſent Iſraelitas divina benignitate ab iis incommodis liberatos.

14. (g) Ægyptii. *Tormenta*, Per ſitim. *Secum*, Benè cum illis agi, nempe cum Hebræis. *Dominum*, Gr. *Senſerunt Dominum*, Alios probantem, alios punientem. *Admirantes*, Quem exitum habuiſſent res Hebræorum.

15. (h) Gr. *Quem enim in expoſitione olim repudiaverant*, Deum ſcilicet, *ſubſannantes*, *in fine eventum admirati ſunt*. *Juſtis*, Gr. *Siti affecti*, uſque ad mortem, non ut Iſraelitæ.

16. (i) Non tantùm arietes & boves, ſed etiam inutiles colerent beſtias: unde & à Deo congruis ſuppliciis punitos eſſe pergit oſtendere.

18. (k) Impotens. *Invisa*, Gr. *Informi & incompoſita*, quæ tamen ante creata fuerat.

19. & 21. (l) Recens creatas feroces beſtias. *Spiritu*, Uno flatu. *Falſis*, Gr. *Ab ipſo judicio*: Ab ipſa ultrice ſcelerum divina juſtitia. *Diſpoſuiſti*, Non agis cæco impetu; nec vires immoderatas effundis: unde & minuta animalia immiſiſti, ne ſtatim uno ictu conficeres impios, ſed locum dares pœnitentiæ.

22. (m) Quidquid egeris, tibi ſemper ſupereſt inexhauſta potentia.

24. (n) Cùm ulciſci facilè poſſis, differs pœnam.

25. (o) Aug. de verbis Apoſt. ſerm. 11. *Non enim fecit, & deſerit, non enim curavit facere, & non curat cuſtodire*.

26. (p) Jugi Dei influxu à nihilo revocatum, ne momento quidem temporis ſtaret, quod à te deſereretur.

1. (a) Gr. *Incorruptibilis eſt enim ſpiritus tuus. In omnibus*, Etiam in impiis. CAP. XII.

2. Ideòque eos, qui exerrant, partibus corripis (b): & de quibus peccant, admones & alloqueris: ut relictâ malitia, credant in te Domine.

* Deut. 9. 18. & 12. 29. & 18. 12. 3. * Illos enim antiquos inhabitatores terræ ſanctæ tuæ, quos exhorruiſti,

4. Quoniam odibilia opera tibi faciebant per medicamina, & ſacrificia injuſta,

5. Et filiorum ſuorum necatores ſine miſericordia, & (c) comeſtores viſcerum hominum, & devoratores ſanguinis à medio ſacramento tuo,

6. Et (d) auctores parentes animarum inauxiliatarum perdere voluiſti per manus parentum noſtrorum,

7. Ut dignam perciperent (e) peregrinationem puerorum Dei, quæ tibi omnium charior eſt terra.

8. Sed & his tamquam hominibus pepercisti, & miſiſti anteceſſores exercitus tui (f) veſpas, ùt illos paulatim exterminarent.

9. Non quia impotens eras in bello ſubjicere impios juſtis, aut beſtiis ſævis, aut verbo duro ſimul exterminare:

* Exod. 23. 30 Deut. 7. 22. 10. * Sed partibus (g) judicans dabas locum pœnitentiæ, non ignorans, quoniam nequam eſt natio eorum, & naturalis malitia ipſorum, & quoniam non poterat mutari cogitatio illorum in perpetuum.

11. Semen enim erat maledictum ab initio: nec timens aliquem, veniam dabas peccatis illorum.

12. Quis enim dicet tibi: Quid feciſti? aut quis ſtabit contra judicium tuum? aut quis in conſpectu tuo veniet vindex iniquorum hominum? aut quis tibi imputabit, ſi perierint nationes, quas tu feciſti?

* 1. Pet. 5. 7. 13. Non enim eſt alius Deus quàm tu, * cui cura eſt de omnibus, ut oſtendas quoniam non injuſtè judicas judicium.

14. Neque rex, neque tyrannus in conſpectu tuo inquirent de his, quos perdidiſti.

15. Cùm ergo ſis juſtus, juſtè omnia diſponis: ipſum quoque, qui non debet puniri, condemnare, exterum (h) æſtimas à tua virtute.

16. Virtus enim tua juſtitiæ initium eſt: & ob hoc quòd omnium Dominus es, omnibus te parcere facis.

17. Virtutem enim oſtendis tu, qui non crederis eſſe in virtute conſummatus, & horum, qui te neſciunt, audaciam traducis.

18. Tu autem dominator virtutis, cum tranquillitate (i) judicas, & cum magna reverentia diſponis nos: ſubeſt enim tibi, cùm volueris, poſſe.

19. Docuiſti autem populum tuum per talia opera, quoniam oportet juſtum eſſe & (k) humanum, & bonæ ſpei feciſti filios tuos: quoniam judicans das locum in peccatis pœnitentiæ.

20. Si enim inimicos ſervorum tuorum, & debitos morti, cum tanta (l) cruciaſti attentione, dans tempus & locum, per quæ poſſent mutari à malitia:

21. Cum quanta diligentia (m) judicaſti filios tuos, quorum parentibus juramenta & conventiones dediſti bonarum promiſſionum?

22. Cùm ergo das nobis diſciplinam, inimicos noſtros multipliciter flagellas, ut bonitatem tuam cogitemus judicantes: & cùm de nobis judicatur, ſperemus miſericordiam tuam.

23. Unde & illis, qui in vita ſua inſensatè & injuſtè vixerunt, per hæc, quæ (n) coluerunt, dediſti ſumma tormenta.

24. * Etenim in erroris via diutiùs (o) * Sup. 11. 16.
erraverunt, deos æſtimantes hæc, quæ in Rom. 1. 23
animalibus ſunt ſupervacua, infantium inſenſatorum more viventes.

25. Pro-

2. (b) Gr. *Paulatim*, & ſenſim delinquentes corripis.

5. (c) De victimis enim edere ſolebant. *Sacramento*, Quod maximè abhorret à ſacris tuis. Locus eſt difficilis, quem è Græco nonnulli ſic interpretantur, ut ſacerdotes abominandi convivii deſignet, & vox *μυστ*, abominandum, aut ſceleſtum ſignificat.

6. (d) Vox Græca eum ſignificat, qui ſe, aut alios propria manu interficit.

7. (e) In coloniam ſervorum Dei dignam ſe. Ex Græco, Ut terra tibi omnium chariſſima acciperet dignam ſe coloniam ſervorum tuorum.

8. & 9. (f) Quod Deus Exod. 23. & Deuteron. 7. promiſit. *Verbo*, Juſſu divino.

10. (g) Paulatim, ut ſuprà, per partes. *Naturalis*, Ex pravis majorum inſtitutis. *Mutari*, Gr. *Quoniam non immutaretur*, vel difficillimum erat eos in melius mutare.

15. 16. & 17. (h) Alienum putas à tua juſtitia. *Virtus*, Gr. *Potentia*, quæ tum ſe exerit, cùm id juſtitia exigit. *Facis*, Ex Græco, *Et hoc quòd omnium Dominus es, omnibus te parcere facit*. *Virtutem*, Cum vinci te putant, exurgis victor. *Traducis*, Confundis, punis. Sic legendum putat Grotius ex Græco, Is qui non creditur robur poſſe oſtendere, ſummis viribus convincit audaciam, & ignorantiam.

18. (i) Gr. *Æquitate*. *Reverentia*, Gr. *Moderatione*, Indulgentia. *Dominator virtutis*, Qui dominaris fortitudini.

19. (k) Gr. Deeſt conjunctio, *Et oportet juſtum virum etiam humanum eſſe*. Id enim docuit Deus per clementiam, qua uſus eſt etiam erga Chananæos.

20. (l) Gr. *Puniviſti*. *Attentione*, Gr. *Provida ratione*; cautione, aut circumſpectione.

21. & 22. (m) Cùm ergo nos caſtiges, eo modo quo pater filios, non ut judex maleficos. *Judicantes*, Tuum ſequamur exemplum, modum punitioni ponentes.

23. (n) Per proprias abominationes; Per vilia animalcula, quæ colebant ut Deos.

24. (o) Gr. *Longiùs erraverunt*, quàm videbatur fieri poſſe ut homines aberrent, vias erroris egreſſi ſunt, quæ eſt hyperbolica locutio. *Supervacua*, Vilia & inhoneſta animalia, viliora, ut muſcas. *Fovemur*; Gr. *Decepti*, ludencati.

25. Propter hoc tamquam pueris inſenſatis judicium in deriſum dediſti.

26. Qui autem ludibriis & (p) increpationibus non ſunt correcti, dignum Dei judicium experti ſunt.

27. In quibus enim patientes indignabantur, per hæc quos putabant deos, in ipſis cùm exterminarentur videntes, illum, quem olim negabant ſe noſſe, verum Deum (q) agnoverunt: propter quod & finis condemnationis eorum venit ſuper illos.

CAPUT XIII.

Quàm vani ſint creaturarum & idolorum cultores demonſtrat, ex occaſione Chananæorum idololatriæ.

Rom. 1. 18. 1. Vani autem ſunt omnes homines, in quibus non ſubeſt ſcientia Dei: & de his quæ videntur (a) bona, non potuerunt intelligere eum qui eſt, neque operibus attendentes agnoverunt quis eſſet artifex:

* Deut. 4. 19. & 17. 3. 2. * Sed aut ignem, aut ſpiritum, aut citatum aerem, aut gyrum ſtellarum, aut nimiam aquam, aut ſolem & lunam, rectores orbis terrarum deos putaverunt.

3. Quorum ſi ſpecie delectati, deos putaverunt: ſciant quantò his dominator eorum ſpecioſior eſt: ſpeciei enim generator hæc omnia conſtituit.

4. Aut ſi (b) virtutem & opera eorum mirati ſunt, intelligant ab illis, quoniam qui hæc fecit, fortior eſt illis:

5. A magnitudine enim ſpeciei & creaturæ, cognoſcibiliter (c) poterit creator horum videri.

6. Sed tamen adhuc in his minor eſt (d) querela. Et hi enim fortaſſe errant, Deum quærentes, & volentes invenire.

* Rom. 1. 21. 7. * Etenim cùm in operibus illius converſentur, inquirunt: & perſuaſum habent quoniam bona ſunt quæ videntur.

8. Iterùm autem nec his debet ignoſci (e).

9. Si enim tantùm potuerunt ſcire, ut poſſent æſtimare ſæculum: quomodo hujus Dominum non faciliùs invenerunt?

10. Infelices autem ſunt, & inter mortuos (f) ſpes illorum eſt, qui appellaverunt deos opera manuum hominum, aurum & argentum, artis inventionem, & ſimilitudines animalium, aut lapidem inutilem opus manus antiquæ.

11. * Aut ſi quis artifex faber de ſilva lignum rectum (g) ſecuerit, & hujus doctè eradat omnem corticem, & arte ſua uſus, diligenter fabricet vas utile in converſationem vitæ, * Iſa. 44. 13. Jer. 10. 3.

12. Reliquiis autem ejus operis, ad præparationem eſcæ abutatur:

13. Et reliquum horum, quod ad nullos uſus facit, lignum curvum, & verticibus plenum, ſculpat diligenter per vacuitatem ſuam, & per ſcientiam ſuæ artis figuret illud, & aſſimilet illud imagini hominis,

14. Aut alicui ex animalibus illud comparet, perliniens rubrica, & rubicundum faciens fuco colorem illius, & omnem maculam, quæ in illo eſt, perliniens:

15. Et faciat ei dignam habitationem, & in pariete ponens illud, & confirmans ferro,

16. Ne fortè cadat, proſpiciens illi, ſciens quoniam non poteſt adjuvare ſe: imago enim eſt, & opus eſt illi adjutorium.

17. Et de ſubſtantia ſua, & de filiis ſuis, & de nuptiis votum faciens, inquirit. Non erubeſcit loqui cum illo, qui ſine anima eſt:

18. Et pro ſanitate quidem infirmum deprecatur, & pro vita rogat mortuum, & in adjutorium inutilem invocat:

19. Et pro itinere petit ab eo, qui ambulare non poteſt: & de acquirendo, & de operando, & de omnium rerum eventu petit ab eo, qui in omnibus eſt inutilis.

CA-

26. (p) Nam mures, ranæ, &c. nihil aliud videbantur eſſe, quàm ludibria. *Increpationibus*, Gr. *Ludibriis increpationis*, pœnas ridiculas, quibus Deus Ægyptios increpare & punire voluit, tanquam pueros.

27. (q) Tandem verum Deum cognoverunt, quem negabant; inviti autem cognoverunt. *Illos*; Loquitur de ſubmerſione Ægyptiorum.

CAPUT XIII. 1. & 2. (a) Gr. *De bonis quæ videntur*. *Gyrum*, Firmamentum. *Aquam*, Mare.

4. (b) Si quam creaturam, aut ſpecie ſua, aut virtute excellentem videmus, ſtatim id cogitandum nobis eſt, quantum ejus conditor ſit pulchrior & præſtantior.

5. (c) Gr. ἀναλόγως, per proportionem, comparatis rerum rationibus: præſtans eſt opus, longè præſtantior opifex.

6. (d) Tolerabiliùs errant, qui ſolem & inſignes creaturas pro diis habent, quòd defecti viribus in rebus hæreant pulcherrimis: tametſi ſunt inexcuſabiles, v. 8. Sed longè infeliciùs errant, qui ea fabricant idola, quæ ut Deos colunt.

8. & 9. (e) Ne hi quidem veniam merentur. *Æſtimare*, Gr. *Conjectura capere*; quòd de rebus naturalibus vix ulla haberi ſcientia poſſit.

10. (f) In mortuis. *Spes*, Fiduciam habent in ſimulacris vitæ & actionis expertibus. *Opera*, Paulus Act. 17. *Sculpturam artis* vocat.

11. 12. & 13. (g) Tractabile. *Vas utile*, In uſum. *Eſca*, Ad ignem excitandum cibis præparandis. *Plenum*, Nodoſum. *Vacuitatem*, Gr. *Per otium*; cùm tempus vacuum habet.

Digitized by Google

CAPUT XIV.

Quàm vanus ſit idolorum cultus, exemplo navigantium demonſtrat. Sculpturæ quoque deſcribit originem, quam homines in adulationem, & idololatriam converterunt.

1. Iterùm alius navigare cogitans, & per feros fluctus iter facere incipiens, ligno portante ſe, fragilius lignum (a) invocat.

2. Illud enim cupiditas acquirendi excogitavit, & artifex ſapientia fabricavit ſua.

3. Tua autem, Pater, providentia gu-
* Exod. 14. 22. bernat: * quoniam dediſti & in mari viam, & inter fluctus ſemitam firmiſſimam,

4. Oſtendens quoniam potens es ex omnibus ſalvare, etiam ſi ſine arte aliquis (b) adeat mare.

5. Sed ut non eſſent vacua ſapientiæ tuæ opera: propter hoc etiam & exiguo ligno credunt homines animas ſuas, & tranſeuntes mare per ratem liberati ſunt:

* Gen. 6. 4. & 7. 7. 6. * Sed & ab initio cùm perirent ſuperbi gigantes (c), ſpes orbis terrarum ad ratem confugiens, remiſit ſæculo ſemen nativitatis, quæ manu tua erat gubernata.

7. Benedictum (d) eſt enim lignum, per quod fit juſtitia.

* Pſ. 113. 4. Baruc. 6. 3. 8. * Per manus autem quod fit idolum, maledictum eſt & ipſum, & qui fecit illud: quia ille quidem operatus eſt: illud autem cùm eſſet fragile, deus cognominatus eſt.

9. Similiter autem odio ſunt, Deo impius & impietas ejus.

10. Etenim quod factum eſt, cum illo, qui fecit, tormenta patietur.

11. Propter hoc & in idolis nationum non erit (e) reſpectus: quoniam creaturæ Dei in odium factæ ſunt, & in tentationem animabus hominum, & in muſcipulam pedibus inſipientium.

12. Initium (f) enim fornicationis eſt exquiſitio idolorum: & adinventio illorum corruptio vitæ eſt.

13. Neque enim erant (g) ab initio, neque erunt in perpetuum.

14. Supervacuitas (h) enim hominum hæc advenit in orbem terrarum: & ideò brevis illorum finis eſt inventus.

15. Acerbo enim luctu dolens pater, citò ſibi rapti filii fecit imaginem: & illum, qui tunc quaſi homo mortuus fuerat, nunc tanquam deum colere cœpit, & conſtituit inter ſervos ſuos ſacra & ſacrificia.

16. Deinde interveniente tempore, convaleſcente iniqua conſuetudine, hic error tamquam lex cuſtoditus eſt, & tyrannorum imperio colebantur figmenta.

17. Et hos, quos in palam homines honorare non poterant, propter hoc quòd longè eſſent, è longinquo figura eorum allata, evidentem imaginem regis, quem honorare volebant, fecerunt: ut illum, qui aberat, tamquam præſentem colerent ſua ſolicitudine.

18. Provexit autem ad horum culturam & hos qui ignorabant, artificis eximia diligentia.

19. Ille enim volens placere illi, qui ſe aſſumpſit, elaboravit arte ſua, ut ſimilitudinem in melius figuraret.

20. Multitudo autem hominum abducta per ſpeciem operis, eum, qui ante tempus tamquam homo honoratus fuerat, nunc deum æſtimaverunt.

21. Et hæc fuit vitæ humanæ deceptio: quoniam aut (i) affectui, aut regibus deſervientes homines, incommunicabile nomen lapidibus & lignis impoſuerunt.

22. Et non ſuffecerat erraſſe eos circa Dei ſcientiam, ſed & in magno viventes inſcientiæ bello, tot & tam magna mala pacem appellant.

23. * Aut enim filios ſuos ſacrificantes, * Deut. 18. 10.
aut obſcura ſacrificia facientes, aut inſa- Ier. 7. 6.
niæ plenas vigilias habentes,

24. Neque (k) vitam, neque nuptias mundas jam cuſtodiunt, ſed alius alium per invidiam occidit, aut adulterans contriſtat:

25. Et

CAPUT XIV. 1. & 3. (a) Neptunum ex ligno factum. *Gubernat*, Ars navigandi non ſufficit: ſed divina Providentia requiritur, quæ cuncta gubernat.

4. & 5. (b) Sine arte nandi. *Mare*, Ne maris tam vaſti moles inutilis haberetur, id quoque hominibus frequentandum dediſti. *Per ratem*, Gr. σχεδία, eſt navis tumultuaria.

6. (c) Noe & ejus familia. *Gubernata*, De Arca loquitur.

7. (d) Arca ſcilicet, quæ fit Deo jubente, quæque eſt figura ligni, per quod liberati ſumus. Per Arcam facta eſt juſtitia impiis pereuntibus, juſtis ſervatis. Myſticè crux ſancta adumbratur, ad quam juſti confugiunt, & per eam juſtificantur.

11. (e) Gr. *Erit reſpectus in idola*, erit inquiſitio; nam conterentur. *In odium*, Gr. *In abominationem converſa ſunt ab impiis*, non per ſe, ſed quia homines ſua culpa iis abutuntur. *Et tentationem*, Gr. *In ſcandalum*. *Non erit reſpectus*; Deus vindictam de iis ſumet.

12. (f) Idololatriæ ex ſculpturæ arte repetendæ. Quia & fœdiſſima quæque in Idolorum lucis fieri ſolebant.

13. (g) Idola, ut aliæ creaturæ, nec erant ante diluvium ob recentem memoriam creationis. *Neque erunt*, Deſtruentur à Chriſto.

14. 15. & 19. (h) Gr. *Vanitas*, Propter inanem gloriam. *Finis*, De certis loquitur idolis, & eorum cultu, qui jam obſoleverat. *Sacrificia*; Illa in arcanis quibuſdam verbis, hæc in victimis. *Aſſumpſit*, Conduxit ad opus faciendum.

21. (i) Gr. *Calamitati*. *Impoſuerunt*; Quod in ſenſu proprio nemini communicari debet.

24. & 25. (k) Vitæ honeſtatem. *Per invidiam*, Gr. *Per inſidias*. *Turbatio*, Seditiones. *Bonorum*, Exagitatio.

25. Et omnia commiſta ſunt, ſanguis, homicidium, furtum & fictio, corruptio & infidelitas, turbatio & perjurium, tumultus bonorum,

26. Dei immemoratio (l), animarum inquinatio, nativitatis immutatio, nuptiarum inconſtantia, inordinatio mœchiæ & impudicitiæ.

27. Infandorum enim idolorum cultura, omnis mali cauſa eſt, & initium & finis.

28. Aut enim dum lætantur, inſaniunt: aut certè vaticinantur falſa, aut vivunt injuſtè, aut pejerant citò.

29. Dum enim confidunt in idolis, quæ ſine anima ſunt, malè jurantes noceri ſe (m) non ſperant.

30. Utraque ergo illis evenient dignè, quoniam malè ſenſerunt de Deo, attendentes idolis, & juraverunt injuſtè, in dolo contemnentes juſtitiam.

31. Non enim juratorum virtus, ſed peccantium pœna perambulat ſemper injuſtorum prævaricationem.

CAPUT XV.

Idem argumentum proſequitur, & piis gratulatur, quòd ab idolis puri ſint: de cultu animalium agit.

1. TU autem Deus noſter, ſuavis & verus es, patiens, & in miſericordia diſponens omnia.

2. Etenim ſi peccaverimus, tui ſumus, ſcientes magnitudinem tuam: & ſi non peccaverimus (a), ſcimus quoniam apud te ſumus computati.

3. Noſſe enim te, conſummata (b) juſtitia eſt: & ſcire juſtitiam, & virtutem tuam, radix eſt immortalitatis.

4. Non enim in errorem induxit nos hominum malæ artis (c) excogitatio, nec umbra picturæ labor ſine fructu, effigies ſculpta per varios colores,

5. Cujus aſpectus inſenſato dat (d) concupiſcentiam, & diligit mortuæ imaginis effigiem ſine anima.

6. Malorum amatores, digni ſunt qui ſpem habeant in talibus, & qui faciunt illos, & qui diligunt, & qui colunt.

7. * Sed & figulus mollem terram premens, laborioſè fingit ad uſus noſtros unumquodque vas, & de eodem luto fingit quæ munda ſunt in uſum vaſa, & ſimiliter quæ his ſunt contraria: horum autem vaſorum quis ſit uſus, judex eſt figulus. *R. n. 9. 21.

8. Et cum labore vano deum fingit de eodem luto, ille qui paulò antè de terra (e) factus fuerat, & poſt puſillum reducit ſe unde acceptus eſt, repetitus animæ debitum quam habebat.

9. Sed cura eſt illi (f), non quia laboraturus eſt, nec quoniam brevis illi vita eſt, ſed concertatur aurificibus & argentariis: ſed & ærarios imitatur, & gloriam præfert, quoniam res ſupervacuas fingit.

10. Cinis eſt enim cor (g) ejus, & terra ſupervacua ſpes illius, & luto vilior vita ejus:

11. Quoniam ignoravit qui ſe finxit, & qui inſpiravit illi animam quæ operatur, & qui inſufflavit ei ſpiritum vitalem.

12. Sed & æſtimaverunt (h) luſum eſſe vitam noſtram, & converſationem vitæ compoſitam ad lucrum, & oportere undecumque etiam ex malo acquirere.

13. Hic enim ſcit ſe ſuper omnes delinquere, qui ex terræ materia fragilia vaſa, & ſculptilia fingit.

14. Omnes enim inſipientes, & infelices (i) ſupra modum animæ ſuperbi, ſunt inimici populi tui, & imperantes illi:

15. Quoniam omnia idola nationum deos æſtimaverunt, * quibus neque oculorum uſus eſt ad videndum, neque nares ad percipiendum ſpiritum, neque aures ad audiendum, neque digiti manuum ad tractandum, ſed & pedes eorum pigri ad ambulandum. *Pſ. 113. 5. & 134. 16.

16. Ho-

26. (l) Oblivio. *Immutatio*, Mutata progenies, ſuppreſſi aut ſuppoſiti partus. Aut idipſum eſt, quod ait Paulus Rom. 1. *Immutaverunt naturalem uſum, in eum qui eſt contra naturam.*

29. & 31. (m) Non putant ſe lædendos. *Juratorum*, Eorum per quos juratur. *Virtus*, Potentia. *Pœna*, Gr. *Judicium*. *Perambulat*, Gr. *Inſurgit*. *Injuſtorum*, Pejerant enim non idolorum virtute, ſed ſuo judicio prævaricationis convicti; nec pœna, quam ſubeant perjuri, adſcribi debet falſis diis, ſed fraudi & ſceleri pejerantium. Itaque ex Græco contextu hunc ſenſum eruit Gandavenſis.

CAPUT XV. 2. (a) Gr. *Non autem peccabimus*, Ut qui ſciamus nos eſſe tuos. In priori parte verſiculi, *Scientes magnitudinem tuam*; Gr. *Potentiam*: adeo ut hic ſit ſenſus: ſi peccaverimus, *tui ſumus*, ſub poteſtate tua ſumus, quam evadere non poſſumus. In poſteriori parte, *non peccabimus*; confidimus nos non peccaturos peccato idololatriæ; ſcientes quia tibi curæ ſumus. *Computati*, In numero tuorum ſumus.

3. (b) Notitia Dei cum pio affectu conjuncta, quæ te colimus fide, ſpe, & charitate, non nuda & ſine operibus fide. *Radix eſt*, Ad vitam immortalem nos ducit.

4. (c) Sculpturæ per abuſum malæ: inventricis idolorum.

5. (d) Illicit ad nefarios cultus: excitat ad turpem amorem.

8. (e) Cùm in lutum reſolvatur. *Debitum*, Repetente mortem vitam ſibi debitam.

9. (f) Hoc gloriæ ducit. *Non quia*, Non detrectat laborem ſpe gloriæ, quod ut artifices *res ſupervacuas*, Gr. *adulterinas*, fingit, idola ſcilicet, atque æmulatur artifices magis celebratos.

10. (g) Luteus totus eſt; In luto ſe occupat. *Illius*, Spes illius vilior eſt viliori terra.

12. (h) Fictores idolorum. *Luſum*, Per ludibria vitam eſſe tranſigendam: Gr. *Vitam eſſe quaſi nundinas ad quæſtum factas*.

14. (i) Gr. *Miſeri plus quàm anima infantium*: Su-

16. Homo enim fecit illos: & qui ſpiritum mutuatus eſt, is finxit illos. Nemo enim ſibi ſimilem homo poterit deum fingere.

17. Cùm enim ſit mortalis, mortuum fingit manibus iniquis. Melior enim eſt ipſe his quos colit, quia ipſe quidem vixit, cùm eſſet mortalis, illi autem nunquam.

18. Sed & animalia (k) miſerrima colunt: inſenſata enim comparata his, illis ſunt deteriora.

19. Sed nec aſpectu aliquis ex his animalibus bona poteſt (l) conſpicere. Effugerunt autem Dei laudem, & benedictionem ejus.

CAPUT XVI.

Ægyptios ob cultum beſtiarum per beſtias punitos; Hebræos obmurmurantes & rebelles leviori pœna caſtigatos; reſipiſcentes novis auctos beneficiis.

1. PRopter hæc, & per his ſimilia paſſi ſunt dignè tormenta (a), & per multitudinem beſtiarum exterminati ſunt.

2. Pro quibus tormentis benè (b) diſpo-
* Num. 11. 31. ſuiſti populum tuum, * quibus dediſti concupiſcentiam delectamenti ſui, novum ſaporem, eſcam parans eis ortygometram:

3. Ut illi quidem concupiſcentes (c) eſcam propter ea, quæ illis oſtenſa & miſſa ſunt, etiam à neceſſaria concupiſcentia averterentur. Hi autem in brevi inopes facti, novam guſtaverunt eſcam.

4. Oportebat enim illis ſine (d) excuſatione quidem ſupervenire interitum exercentibus tyrannidem: his autem tantùm oſtendere quemadmodum inimici eorum exterminabantur.

* Num. 21. 6. 5. * Etenim cùm illis ſupervenit ſæva beſtiarum ira, morſibus perverſorum colubrorum exterminabantur.

6. Sed non in perpetuum ira tua permanſit, ſed ad correptionem in brevi turbati ſunt, ſignum (e) habentes ſalutis ad commemorationem mandati legis tuæ.

7. Qui enim converſus eſt, non per hoc, quod videbat, ſanabatur, ſed per te omnium ſalvatorem:

8. In hoc autem oſtendiſti inimicis noſtris, quia tu es, qui liberas ab omni malo.

9. * Illos enim locuſtarum & muſca- * Exod. 8. 24. & 10. 4. Apoc. 9. 7.
rum occiderunt morſus, & non eſt inventa ſanitas animæ illorum, quia digni erant ab hujuſmodi (f) exterminari.

10. Filios autem tuos, nec draconum venenatorum vicerunt dentes: miſericordia enim tua adveniens ſanabat illos.

11. In memoria enim ſermonum tuorum examinabantur, & velociter ſalvabantur, ne in altam incidentes oblivionem, non poſſent tuo uti adjutorio.

12. Etenim neque herba, neque (g) malagma ſanavit eos, ſed tuus, Domine, ſermo, qui ſanat omnia.

13. * Tu es enim, Domine, qui vitæ * Deut. 32. 39. 1. Reg. 2. 6.
& mortis habes poteſtatem, & deducis ad portas mortis, & reducis: Tob. 13. 2.

14. Homo autem occidit quidem per malitiam, & cùm exierit ſpiritus, non revertetur, nec revocabit animam quæ recepta eſt:

15. Sed tuam manum effugere impoſſibile eſt.

16. * Negantes enim te noſſe impii, * Exod. 9. 23.
per fortitudinem brachii tui flagellati ſunt: novis aquis, & grandinibus, & pluviis perſecutionem paſſi, & per ignem conſumpti.

17. Quod enim mirabile erat, in aqua, quæ omnia extinguit, plus ignis valebat: vindex eſt enim orbis juſtorum.

18. Quo-

---

pra quàm liceat animæ quantumvis infimæ; vel plus quàm valeant ſuperbi.

18. (k) Gr. *Viliſſima*. *Inſenſata*, Quidam legunt *inſenſate*; hæc enim animalia, quæ colunt, ut crocodili, inſipientes comparantur cum aliis animantibus: ſunt enim aliis pejora, & homini magis infeſta. *Deteriora*, Idola ſunt adhuc illis animalibus deteriora, cùm vitæ & ſenſus ſint expertia.

19. (l) Non ſunt bona ut deſiderentur, nedum ut colantur. *Benedictionem*, Gr. *Aliena ſunt à Dei benedictione*, ſerpentes nimirum, quibus Deus maledixit.

CAPUT XVI. 1. (a) Gr. *Propter hæc etiam paſſi ſunt tormenta his ſimilia*. *Exterminati*, Gr. *Cruciati*.

2. (b) Gr. *Cujus tormenti loco populum tuum beneficio affeciſti*, cùm in illius fauce animalia immiſiſti, quibus eam expleres. *Saporem*, Gr. *Quibus in concupiſcentiam appetitus peregrinum ſaporem in cibum dediſti*, coturnicem aliarum ducem, & quaſi moderatricem. Plinius L. 10. C. 23. *Hæ duæ*, nigriore nempè & majore, *coturnices volant, & loca mutant. Ortygometram*, tamquam matricem & genitricem coturnicum, Num. 11.

3. (c) Idololatræ Ægyptii ranis & aliis animantibus inter cibos ebullientibus, faſtidio haberent omnem eſcam. *Hi autem*, Hebræi. *In brevi*, Ad breve tempus. *Inopes*, Ad extremam redacti erant inopiam.

4. & 5. (d) Gr. *Inevitabilem ſupervenire indigentiam*. *Ira*, Immiſſis ſerpentibus in Hebræos, ſtatim datum eſt illis ſerpentis ænei remedium.

6. (e) Non ait ſerpentem æneum fuiſſe ſalutem Hebræorum, ſed ſignum, aut ſymbolum ſalutis. *Legis tuæ*, Ut poſtea eſſent memores mandatorum legis, quibus Deo fidere jubebantur. Ut eſſet Dei monumentum, quo Deo obedirent ſine murmuratione; atque ut diſcerent Hebræi legibus divinis obſequi oportere, etiam cum nulla apparet ratio.

9. & 11. (f) Animalibus, quæ colebant. *In memoria*, Ut recordarentur præceptorum tuorum probabantur: Gr. *Ad recordationem mandatorum tuorum pungebantur*, à ſerpentibus.

12. (g) Fomentum, non emollientia medicamina eos ſanaverunt. *Recepta eſt*, In loco unde non exibit.

18. Quodam enim tempore (h) manſuetabatur ignis, ne comburerentur quæ ad impios miſſa erant animalia: ſed ut ipſi videntes ſcirent, quoniam Dei judicio patiuntur perſecutionem.

19. Et quodam tempore in aqua ſupra virtutem ignis, exardeſcebat undique, ut iniquæ terræ nationem (i) exterminaret.

* Exod.16. 14. Num. 11.7. Pſ. 77. 25. Joan.6.31. 20. * Pro quibus Angelorum (k) eſca nutriviſti populum tuum: & paratum panem de cœlo præſtitiſti illis ſine labore, omne delectamentum in ſe habentem, & omnis ſaporis ſuavitatem.

21. Subſtantia (l) enim tua dulcedinem tuam, quam in filios habes, oſtendebat: & deſerviens uniuſcujuſque voluntati, ad quod quiſque volebat, convertebatur.

* Exod. 9. 24. 22. * Nix autem & glacies (m) ſuſtinebant vim ignis, & non tabeſcebant: ut ſcirent quoniam fructus inimicorum exterminabat ignis ardens in grandine & pluvia coruſcans.

23. Hic autem iterùm ut nutrirentur juſti, etiam ſuæ virtutis oblitus eſt.

24. Creatura enim tibi Factori deſerviens, exardeſcit in tormentum adversùs injuſtos: & lenior fit ad benefaciendum pro his, qui in te confidunt.

25. Propter hoc & tunc in omnia transfigurata (n), omnium nutrici gratiæ tuæ deſerviebat, ad voluntatem eorum, qui à te deſiderabant:

*Deut 8.3. Matt. 4.4. 26. Ut ſcirent filii tui, quos dilexiſti Domine, * quoniam non nativitatis fructus paſcunt homines, ſed ſermo tuus hos, qui in te crediderint, conſervat.

27. Quod enim ab igne non poterat exterminari, ſtatim ab exiguo radio ſolis calefactum tabeſcebat:

28. Ut notum omnibus eſſet, quoniam oportet prævenire ſolem ad (o) benedictionem tuam, & ad ortum lucis te adorare.

29. Ingrati enim ſpes tamquam hybernalis glacies tabeſcet, & diſperiet tamquam aqua ſupervacua.

CAPUT XVII.

Denſas Ægypti tenebras deſcribit, pavorem Ægyptiorum, & ſpectra, cùm interim Hebræi clara luce fruerentur.

1. MAgna ſunt enim judicia tua Domine, & inenarrabilia (a) verba tua: propter hoc indiſciplinatæ animæ erraverunt.

2. * Dum enim perſuaſum habent iniqui poſſe dominari nationi ſanctæ: vinculis tenebrarum & longæ noctis compediti, incluſi ſub tectis, fugitivi perpetuæ providentiæ jacuerunt. * Exod.10. 23.

3. Et dum putant ſe latere in obſcuris peccatis, tenebroſo oblivionis velamento (b) diſperſi ſunt, paventes horrendè, & cum admiratione nimia perturbati.

4. Neque enim quæ continebat illos ſpelunca (c), ſine timore cuſtodiebat: quoniam ſonitus deſcendens perturbabat illos, & perſonæ triſtes illis apparentes pavorem illis præſtabant.

5. Et ignis quidem nulla vis poterat illis lumen præbere, nec ſiderum limpidæ flammæ illuminare poterant illam noctem horrendam.

6. Apparebat autem illis ſubitaneus (d) ignis, timore plenus: & timore perculſi illius, quæ non videbatur, faciei, æſtimabant deteriora eſſe quæ videbantur:

7. Et * magicæ (e) artis appoſiti erant deriſus, & ſapientiæ gloriæ correptio cum contumelia. * Exod. 7. 22. & 8. 7

8. Illi enim qui promittebant (f) timores & perturbationes expellere ſe ab anima languente, hi cum deriſu pleni timore languebant.

9. Nam

18. (h) Manſueſcebat. *Animalia*, Ranæ & locuſtæ ſuo tempore è terra erupturæ.
19. (i) Gr. *Fructus*, Nationem paſſim ponit Interpres pro nativitate, hic pro natis frugibus.
20. (k) Quorum loco pro conſumptis frugibus dediſti populo tuo manna. *Habentem*, Id eſt, perfectam ſuavitatem: ut Jacob. 1. *Omne gaudium exiſtimate*.
21. (l) Gr. *Hypoſtaſis*: Dei fœcunda ſubſtantia, ex quacumque re, quod vult, elicit. Alii per *ſubſtantiam*, Manna intelligunt, quod Deus novo miraculo procreabat. *Voluntati*, Subſtantia tua, panis ſcilicet ille, quem Deus novo miraculo formavit.
22. & 23. (m) Manna, quod pruinæ ſimile erat, Exod. 16. Aut redit ad ea, quæ contigerant Ægyptiis. Forte grandinem vocat nivem cum glacie, quæ igne non eſt liquefacta. *Hic*, Ignis, cui Deus vim comburendi detraxerat.
25. & 26. (n) Varios habens ſapores, mutatio naturæ: ordo tuæ voluntati ſerviebat in gratiam tuorum fidelium. *Sermo*, Vis tua, potentia, imperium.
28. (o) Gr. *Ad agendas tibi gratias*; vel ad gratiam tuam percipiendam: Benedictio Dei, qua benedicitur.

CAPUT XVII.

1. (a) Hæ duæ voces deſunt in Græco. *Erraverunt*, Quòd cùm Dei conſilia noſſe non poſſent, ſuperbia elati, quæ ſequuntur egerunt.
3. (b) Huc illuc, in ſuas quiſque domos. *Horrendè*, Gr. *Spectris conterriti*: De Ægyptiis loquitur, qui denſiſſimis tenebris erant involuti.
4. (c) Domus propria, quæ illis erat inſtar carceris: Exod. 10. *Nemo vidit fratrem ſuum, nec movit ſe de loco ubi erat*.
6. (d) Credibile eſt accenſos ingentes rogos diſcutiendis tenebris: ſed hi terrori erant, cùm obſcuræ facies eos terrerent. *Faciei*, Gr. *Cum valdè terrerentur iſta ſpecie inconſpicua*: Tam craſſis tenebris. *Videbantur*, Spectra iſta magis eos terrebant.
7. (e) Gr. *Magicæ artis jacebant ludibria*: in Magis enim nullum erat præſidium. *Correptio*, Erat. *Cum contumelia*, Qui ſapientia illa magica gloriabantur, contumelioſè habebantur.
8. & 9. (f) Magi illud vel maximè promittebant, ſe purgare mentes. *Perturbabat*, Perturbaſſet. *Se videre*, Ne viderent ſpectra, oculos claudebant.

9. Nam etſi nihil illos ex monſtris perturbabat, tranſitu animalium & ſerpentium ſibilatione commoti, tremebundi peribant: & aerem, quem nulla ratione quis effugere poſſet, negantes ſe videre.

10. Cùm ſit enim timida nequitia, dat teſtimonium condemnationis: ſemper enim præſumit (g) ſæva, perturbata conſcientia.

11. Nihil enim eſt timor niſi proditio cogitationis (h) auxiliorum.

12. Et dum ab intùs minor eſt (i) expectatio, majorem computat inſcientiam ejus cauſæ, de qua tormentum præſtat.

13. Illi autem qui impotentem (k) verè noctem, & ab infimis, & ab altiſſimis inferis ſupervenientem, eumdem ſomnum dormientes,

14. Aliquando monſtrorum exagitabantur timore, aliquando animæ deficiebant (l) traductione: ſubitaneus enim illis & inſperatus timor ſupervenerat.

15. Deinde ſi quiſquam ex illis (m) decidiſſet, cuſtodiebatur in carcere ſine ferro recluſus.

16. Si enim ruſticus quis erat, aut paſtor, aut agri laborum operarius præoccupatus eſſet, ineffugibilem ſuſtinebat neceſſitatem.

17. Una enim catena tenebrarum omnes erant colligati. Sive ſpiritus ſibilans, aut inter ſpiſſos arborum ramos avium ſonus ſuavis, aut vis aquæ decurrentis nimiùm,

18. Aut ſonus validus præcipitatarum petrarum, aut ludentium animalium curſus inviſus, aut mugientium valida beſtiarum vox, aut reſonans de altiſſimis montibus Echo; deficientes faciebant illos præ timore.

19. Omnis enim orbis terrarum limpido illuminabatur lumine, & non impeditis operibus continebatur.

20. Solis autem illis ſuperpoſita erat gravis nox, imago tenebrarum, quæ ſuperventura illis (n) erat. Ipſi ergo ſibi erant graviores tenebris.

CAPUT XVIII.

Confert Hebræorum fidelium ſortem cum infelice Ægyptiorum ſtatu.

1. * Sanctis autem tuis maxima erat lux, & horum quidem vocem audiebant, ſed figuram non videbant. Et quia non & ipſi eadem paſſi erant, magnificabant te: *Exod. 10. 23.

2. Et qui antè læſi erant, quia non lædebantur, gratias agebant: & ut eſſet differentia, donum (a) petebant.

3. * Propter (b) quod ignis ardentem columnam ducem habuerunt ignotæ viæ, & ſolem ſine læſura boni hoſpitii præſtitiſti. *Exod. 14. 24. Pſ. 77. 14. & 104. 39.

4. Digni quidem illi carere luce, & pati carcerem tenebrarum, qui incluſos cuſtodiebant (c) filios tuos, per quos incipiebat incorruptum legis lumen ſæculo dari.

5. * Cùm cogitarent juſtorum occidere infantes: & * uno expoſito filio, & (d) liberato, in traductionem illorum, multitudinem filiorum abſtuliſti, & pariter illos perdidiſti in aqua valida. * Exod. 1. 16. & 2. 3. *Exod. 14. 27.

6. Illa enim nox antè cognita eſt à patribus noſtris, ut verè ſcientes quibus juramentis (e) crediderunt, animæquiores eſſent.

7. Suſcepta eſt autem à populo tuo ſanitas quidem juſtorum, injuſtorum autem exterminatio.

8. Sicut enim læſiſti adverſarios: ſic & nos provocans (f) magnificaſti.

9. Abſconsè enim ſacrificabant juſti pueri bo-

10. (g) Ex Græco, malitia proprio judicio condemnata terrificum quid teſtificatur ſibi. *Sæva*, Legendum in plurali; Præſumit animus anticipata opinione, & perturbata conſcientia res ſævas.

11. (h) Inde oritur timor, quòd mens velut prodita, & deſtituta, de auxilio deſperat. Timorem vehementem deſcribit, qui eſt omnis auxilii deſperatio quædam.

12. (i) Quò quiſque minus ſentit in ſe præſidii, eò magis latere putat præſentem tormentorum cauſam. Quod magis eſt calamitoſum, neſcire calamitatis ſuæ originem: malis ſuis addit, quæ vis imaginatrix perculſa fingit.

13. (k) Gr. ἀδύνατον, ſupple, κατὰ, tempore noctis, quod vitari non poterat, aut Ægyptios ad agendum impotentes efficiebat. Alii *intolerabilem* vertunt, niſi in Græco fuerit ἄδυτον, *impenetrabilem*. *Altiſſimis*, A profundis inferis velut immiſſa videbantur. *Dormientes*, Nihilo plus agebant tum temporis, quàm ſi dormiſſent.

14. (l) Gr. *Traditione*, ſive deliquio præ metu, aut proditione.

15. (m) Erigere ſe non audebat, ne gravius offenderet. Gr. *Hoc modo quicumque illuc inciderat*: Quicumque illis in locis tum fuit deprehenſus.

20. (n) Scripſit fortè Interpres, *Quæ ſuperventuræ erant in inferno*. *Tenebris*, Ob cæcitatem mentis, major erat nox in animo, quàm in carne.

CAPUT XVIII.

2. (a) Ut liberarentur à captivitate: ab Ægyptiis ſeparati, orabant ut eſſet differentia ſemper inter Ægyptios & populum tuum. Vox enim Græca χάριν videtur eſſe adverbium, ἵνα ſignificans.

3. (b) Gr. *Pro quibus*: Harum tenebrarum loco. *Hoſpitii*; Deſertum intelligit. *Præſtitiſti*, Lucidam columnam. Solem vocat innoxium, quòd eos non combureret.

4. (c) Cuſtodierant. *Incorruptum*. Jam fœdere conſtituto, tradita unius Dei fide, ſabbati obſervantia, Phaſe apud Ægyptios celebrata.

5. (d) Moſe. *In traductionem*, Gr. *In illorum convictionem*, ſeu redargutionem. *Abſtuliſti*, Primogenitos Ægypti. *In aqua*, In mari rubro.

6. (e) Quàm certa eſſent Dei promiſſa.

8. & 9. (f) Advocans, Nos tibi aſcitos magnificaſti.

ri bonorum, & juſtitiæ legem in concordia diſpoſuerunt: ſimiliter & bona & mala recepturos juſtos, patrum jam decantantes laudes.

10. Reſonabat autem inconveniens (g) inimicorum vox, & flebilis audiebatur planctus ploratorum infantium.

*Exod.12.29. 11. * Simili autem pœna ſervus cum domino afflictus eſt, & popularis homo regi ſimilia paſſus.

12. Similiter ergo omnes, uno nomine mortis, mortuos habebant innumerabiles. Nec enim ad ſepeliendum vivi ſufficiebant: quoniam uno momento, quæ erat præclarior natio illorum, exterminata eſt.

13. De omnibus enim non (h) credentes propter veneficia, tunc verò primùm cùm fuit exterminium primogenitorum, ſpoponderunt populum Dei eſſe.

14. Cùm enim quietum ſilentium contineret omnia, & nox in ſuo curſu medium iter haberet,

15. Omnipotens (i) ſermo tuus de cœlo à regalibus ſedibus, durus debellator in mediam exterminii terram proſilivit,

16. Gladius acutus inſimulatum (k) imperium tuum portans, & ſtans replevit omnia morte, & uſque ad cœlum attingebat ſtans in terra.

17. Tunc continuò viſus (l) ſomniorum malorum turbaverunt illos, & timores ſupervenerunt inſperati.

18. Et alius alibi projectus ſemivivus, propter quam moriebatur, cauſam demonſtrabat mortis.

19. Viſiones enim, quæ illos turbaverunt, hæc præmonebant, ne inſcii, quare mala patiebantur, perirent.

20. Tetigit autem tunc & juſtos (m) tentatio mortis, & commotio in eremo facta eſt multitudinis: ſed non diu permanſit ira tua.

21. * Properans enim homo ſine querela deprecari pro populis, proferens ſervitutis ſuæ ſcutum, orationem & per incenſum deprecationem allegans, reſtitit iræ, & finem impoſuit neceſſitati, oſtendens quoniam tuus eſt famulus. *Num.16.46.

22. Vicit autem turbas (n), non in virtute corporis, nec armaturæ potentia, ſed verbo illum, qui ſe vexabat, ſubjecit, juramenta parentum, & teſtamentum commemorans.

23. Cùm enim jam acervatim cecidiſſent ſuper alterutrum mortui (o), interſtitit, & amputavit impetum, & diviſit illam quæ ad vivos ducebat viam.

24. * In veſte enim (p) poderis, quam habebat, totus erat orbis terrarum: & parentum magnalia in quatuor ordinibus lapidum erant ſculpta, & magnificentia tua in diademate capitis illius ſculpta erat. *Exod.28.6.

25. His autem ceſſit qui exterminabat, & hæc extimuit (q): erat enim ſola tentatio iræ ſufficiens.

CAPUT XIX.

Idem proſequitur argumentum, & populum cum ſapientia hoſtibus comparat: ac pro his omnibus Deo gratias agit.

1. IMpiis autem uſque in noviſſimum ſine miſericordia ira ſupervenit. Præſciebat enim & futura illorum:

2. Quoniam cùm ipſi permiſiſſent ut ſe educerent, & cum magna ſolicitudine præmiſiſſent (a) illos, conſequebantur illos pœnitentia acti.

3. * Adhuc enim inter manus habentes luctum, *Exod.14.5.

Sacrificabant, Paſcha celebrabant. *Legem*, Gr. *Divinitatis legem*, Unius Dei colendi ritum; ſtatuerunt legem, quam illis daturus erat Dominus ſervare. *Juſtos* Participes ſe fore bonorum & periculorum. *Patrum*, Abrahami, Iſaaci & Jacobi, qui mos erat Hebræorum, laudes celebrare magnorum virorum, ut in Eccleſiaſtico legimus.

10. & 12. (g) Gr. *Diſſonans*, Inconcinna, *Nomine*, Uno genere. *Natio*, Gr. *Nativitas*, Soboles. Primogeniti interfecti.

13. (h) Priora ſigna à Deo facta non credentes. *Veneficia*, Magorum. *Spoponderunt*, Confeſſi ſunt, cùm prius eſſent increduli *propter veneficia*.

15. (i) Voluntas & juſſio divina, quam Angelus repræſentans perſonam Filii Dei, ut in Monte Sina, executioni mandavit. *Terram*, Gr. *Exitialis terra*.

16. (k) Gr. *Minimè fictum*, ſed efficax. *Stans*; loquitur de Angelo poetico more.

17. & 18. (l) Inexpectati timore ſupervenerunt. *Cauſam*, Quam divinitus in ſomnis erunt edocti.

20. & 21. (m) A morte quoque tentati Iſraelitæ, & probati potiùs, quàm dejecti. *Commotio*, Gr. *Clades*. *Sine querela*, Inculpatus nempè Aaron. *Scutum*, Orationem: Gr. *Sui miniſterii arma*. *Neceſſitati*, Gr. *Calamitati*.

22. (n) Gr. *Vicit turbam*, Turbationem, ſeu plagam devaſtantem. *Qui ſe*, Populum ſcilicet.

23. (o) Stetit inter mortuos & viventes, Num. 16. Ignis ad viventes & ſuperſtites tranſitum impedivit. *Viam*, Interclùſit interfectori viam ad ſuperſtites.

24. (p) Veſte talari ad pedes demiſſa & ſacra. Duplex erat, linteum unum commune aliis ſacerdotibus, & hyacinthinum. *Orbis*, Veſtis textura & magnificentia deſignatur, ut docent Hebræi. *Magnalia*, Gr. *Patrum gloria*: Nomina progenitorum poſteris glorioſa erant pectorali inſculpta. *In diademate*, In lamina aurea, cui inſcriptum erat nomen Dei: majeſtas Dei in cidari erat inſcripta.

25. (q) Reveritus eſt. *Tentatio*; Vox Græca experientiam etiam ſignificat: ſatis erat ad correctionem, quòd iram tuam experti eſſent. *Sufficiens*, Deo ſufficiens ad pœnam & admonitionem in poſterum.

CAPUT XIX. 2. & 4. (a) Cùm Ægyptii permiſiſſent, ut Hebræi abirent; aut *præmiſiſſent*, eoſque abeuntes honorificè deduxiſſent. *Neceſſitas*, Pœna ſcelerum inevitabilis. Gr. *Oblivionem injiciebat*, excæcabat animos, & præteritarum plagarum auferebat memoriam. *Punitio*, Gr. *Ut eam quæ tormentis* (adhuc) *deerat*, *adimplerent pœnam*. Neceſſitas illa erat tantùm conſequentia; id enim erat à Deo prævitum & prædictum Exod. 9.

hictum, & deplorantes ad monumenta mortuorum, aliam ſibi aſſumpſerunt cogitationem inſcientiæ: & quos rogantes projecerant, hos tanquam fugitivos perſequebantur:

4. Ducebat enim illos ad hunc finem digna neceſſitas: & horum, quæ acciderant, commemorationem amittebant, ut quæ deerant tormentis, repleret punitio:

5. Et populus quidem tuus mirabiliter tranſiret, illi autem novam mortem invenirent.

6. Omnis enim creatura ad ſuum (b) genus ab initio refigurabatur, deſerviens tuis præceptis, ut pueri tui cuſtodirentur illæſi.

7. Nam nubes caſtra eorum (c) obumbrabat, & ex aqua, quæ antè erat, terra arida apparuit, & in mari rubro via ſine impedimento, & campus germinans de profundo nimio:

8. Per quem omnis natio tranſivit, quæ tegebatur tua manu, videntes tua mirabilia (d) & monſtra.

9. Tamquam enim equi depaverunt eſcam, & tamquam agni exultaverunt, magnificantes te Domine, qui liberaſti illos.

10. Memores enim erant adhuc eorum, quæ in incolatu illorum facta fuerant, quemadmodum pro natione (e) animalium eduxit terra muſcas, & pro piſcibus eructavit fluvius multitudinem ranarum.

* Exod. 16. 11. 11. * Noviſſimè autem viderunt no-
Num. 11. 31. vam creaturam avium, cùm adducti con-
Deut. 16. 1. cupiſcentia poſtulaverunt eſcas epulationis.

12. In allocutione (f) enim deſiderii, aſcendit illis de mari ortygometra: & vexationes peccatoribus ſupervenerunt, non ſine illis, quæ antè facta erant, argumentis per vim fulminum: juſtè enim patiebantur ſecundùm ſuas nequitias.

13. Etenim deteſtabiliorem (g) inhoſpitalitatem inſtituerunt: alii quidem ignotos non recipiebant advenas, alii autem bonos hoſpites in ſervitutem redigebant.

14. Et non ſolùm hæc, ſed & alius quidam reſpectus (h) illorum erat: quoniam inviti recipiebant extraneos.

15. Qui autem cum lætitia receperunt hos, qui eiſdem uſi erant juſtitiis, ſæviſſimis afflixerunt doloribus (i).

16. Percuſſi ſunt autem cæcitate (k): ſicut * illi in foribus juſti, cùm ſubitaneis * Gen. 19.
cooperti eſſent tenebris, unuſquiſque tran- 11.
ſitum oſtii ſui quærebat.

17. In ſe enim elementa dum convertuntur (l), ſicut in organo qualitatis ſonus immutatur, & omnia ſuum ſonum cuſtodiunt: unde æſtimari ex ipſo viſu certò poteſt.

18. Agreſtia (m) enim in aquatica convertebantur: & quæcumque erant natantia, in terram tranſibant.

19. Ignis in aqua valebat ſupra ſuam virtutem, & aqua extinguendi naturæ obliviſcebatur.

20. Flammæ econtrariò (n), corruptibilium animalium non vexaverunt carnes coambulantium, nec diſſolvebant illam, quæ facilè diſſolvebatur ſicut glacies, bonam eſcam. In omnibus enim magnificaſti populum tuum Domine, & honoraſti, & non deſpexiſti, in omni tempore, & in omni loco aſſiſtens eis.

6. (b) Gr. *In ſuo genere*. *Refigurabatur*, Reformabatur: Omnes creaturæ, ignis, aquæ, nubes, velut inſtauratæ & refectæ novas velut naturas induebant. Stabat aquarum moles, &c.

7. (c) Totis ſe caſtris diffundebat, ex Pſalm. 104. *Germinans*, Gr. *Algoſus*, Viridis herbæ ferax.

8. & 9. (d) Gr. *Admiranda prodigia*, ſine conjunctione. *Equi*, Exultantes in pinguibus paſcuis. *Depaverunt*, Gr. *Paſcebant*.

10. (e) Nativitate, ortu, loco perfectorum animalium.

12. (f) In ſolatium: deeſt vox *deſiderii* in Græco. *Vexationes*, Gr. *Supplicia*. Nova incipit ſententia de Ægyptiorum ultione, quam fulminum & tonitruum fragor prævertit. *Argumentis*: Non ſine præviis ſignis.

13. (g) Gr. *Odium hoſpitalitatis*. Videtur comparare ultionem de Ægyptiis cum ultione ſumpta de Sodomitis, qui per ignem, ut Ægyptii per aquam perierunt, ac fulmina illa quorum meminit, quæque Ægyptios divinæ ultionis admonere debuiſſent, ad Sodomitas videntur pertinere. *Inſtituerunt*, Ægyptii. Quædam deeſſe videntur ad rerum ſeriem. Ægyptios comparat cum Sodomitis, atque illis deteriores fuiſſe Ægyptios, quòd in notos & benè de ſe meritos deſævirent.

14. (h) Alia ulciſcendi cauſa. Quòd ſi Sodomorum cives pœnam gravem metuerunt ob duritiam in hoſpites ignotos, quantò Ægyptii majorem ob duritiam in notos & receptos metuerunt?

15. (i) Cùm autem cum ingenti lætitia excepiſſent Hebræos, quos earumdem legum participes allexerant, gravibus poſtea oneribus eoſdem oppreſſerunt.

16. (k) Mentis, ad exemplum Sodomitarum: vel denſiſſimis tenebris. *Juſti*, Ut Cives Sodomæ, Geneſ. 19.

17. (l) Ut aer dum fit obſcurus è ſereno. Quædam hoc loco exciderunt. *In organo*, eſt aliqua in textu labes. Senſus hic videtur: Quàm facile in organo muſico intentis remiſſiſvè fidibus, permanente ſono, modulus ſoni inflectitur & mutatur; tam facilè Deo variè velut digitis elementa pulſante, ab iiſdem tam diverſi effectus eliciuntur. *Poteſt*, Gr. *Quod quidem æſtimari poteſt ex rebus geſtis*: Ex inſpectu eorum, quæ facta ſunt. Ita ferè Meldenſis Epiſcopus. Vel cum Gandav. Ut in muſico inſtrumento ſonus ex variatione modulationis aliud atque aliud nomen ſortitur, ita etiam elementa ad Dei voluntatem aliam & aliam habent naturam & conditionem ex diverſa ipſorum inter ſe conjunctione. Cùm enim oratio ſit imperfecta (ſupplenda videtur pars altera ſimilitudinis) quod æſtimari poteſt ex rerum actarum conſideratione.

18. (m) Gr. *Terreſtria*: Loquitur de jumentis Hebræorum per mare tranſeuntibus. *Natantia*, Gr. *Nare ſolita*: Ranæ fluvium egreſſæ Ægyptiorum domos intrabant.

20. (n) Non diſſolvebant nivem, id eſt, glaciem cognatæ naturæ cum manna, quod exiguo ſolis radio tabeſceret.

ECCLESIASTICUS
JESU FILII SIRACH.

E*CCLESIASTICI Liber à Græcis* Sapientia Jeſu filii Sirach *inſcribitur*, Eccleſiaſticus *à Latinis, voce à concione ducta. Auctoris nepos hunc Librum ex Hebræo in Græcum tranſtulit: nomen ejus cap. 50. v. 29. his verbis exprimitur* Doctrinam ſapientiæ & diſciplinæ ſcripſit in codice iſto Jeſus filius Sirach Jeroſolymita.

Quo tempore ſcriptus fuerit hic Liber, hinc conjicere poſſumus, quòd in eodem capite Simonem ſuo avo propiorem inter Illuſtres Viros laudibus concelebret. Is erat Oniæ II. filius, & Pontifex maximus; multis quoque in locis gravem Judæorum vexationem à gentibus & regibus illatam commemorat. Duo autem extiterunt Pontifices Simonis nomine, unus qui Oniæ primi filius, & Oniæ ſecundi Pater fuit; alter Oniæ II. filius, & Oniæ tertii Pater, Machabæorum temporibus illuſtris. Prioris Oniæ temporibus res Judæorum tranquillæ fuerunt, neque in eam ætatem referri poſſunt, quæ c. 36. hujus Libri continentur; quæque Auctor de ſe commemorat cap. 34. Oniæ tertii ætati hæc conveniunt ſub Antiocho Epiphane, circa initium perſecutionis. Nondum enim interemptum fuiſſe Oniam tertium cùm hæc ſcriberet, hinc ſuſpicari licet, quòd ejus memoriam inter Illuſtres Viros ſilentio non præteriiſſet.

Interpretatio Libri in Ægypto facta eſt, ſeu anno 38. Ptolemæi Evergetis, ſeu anno 38. ætatis ejus qui hunc Librum eſt interpretatus. Duo fuerunt hujus cognominis Ptolemæi, poſterior qui & Phyſcon., quique ſibi addidit Evergetæ cognomen, quod ex inſcriptione numiſmatum colligitur.

Auctor hujus Libri perſecutionis temporibus varias in Provincias ſe recepit, ac tandem in Ægypto conſedit, ubi mitioribus principibus Judæi utebantur; atque hunc Librum Hebraico ſermone conſcripſit, quem non ſatis notum, quòd Lingua Græca apud Judæos tum vigeret, nepos ejus Græcè reddidit: Textus Hebraicus paulatim obſolevit. Eum tamen à ſe viſum teſtatur Hieron. Epiſt. 115. Quis eum Latinè reddiderit, ignotum eſt. Latina verſio, qualis apud nos eſt, à Græco hodierno non parùm diſcrepat. In multis ſimplicior eſt textus Græcus. Flaminii Nobilii verſio à Sixto V. commendatur, & alia quævis prohibetur. Univerſa morum diſciplinæ præcepta ad certa capita revocat; atque id agit Auctor, ut gentis ſuæ calamitatem deprecetur; legitimos ritus & ſacerdotii jura commendat. Origenes L. 6. contra Celſum, Aug. paſſim, Caſſianus coll. 12. hoc Libro in aſſerendis fidei dogmatibus utuntur. Quin & ipſe Siracides ut prophetico ſpiritu afflatus cap. 39. paſſim ita loquitur, ut ii qui in ſe Deum ſentiunt.

PROLOGUS.

MUltorum nobis (a), & magnorum, per legem & prophetas, alioſque qui ſecuti ſunt illos, ſapientia demonſtrata eſt: in quibus oportet laudare Iſrael doctrinæ & ſapientiæ cauſa: quia non ſolùm ipſos loquentes neceſſe eſt eſſe peritos, ſed etiam extraneos poſſe & dicentes & ſcribentes doctiſſimos fieri. Avus meus Jeſus, poſtquam ſe ampliùs dedit ad diligentiam lectionis legis, & prophe-

(a) Textus Græcus planior eſt: *Cùm multa nobis & magna per Legem, & Prophetas, & alios qui illos ſecuti ſunt, data ſint. Ipſos loquentes:* Gr. *Legentes.* *Et veniam habere*, veniam dare. *Compoſitione*, Sententiis inhærentes, in verborum compoſitione nonnunquam defeciſſe. *Hebraica*, Non eamdem vim habent. *Prophetæ*, Ergo ſacri Libri jam in Græcam Linguam erant converſi, ſaltem magna ex parte. *Evergetis*, Secundi hujus nominis, qui poſterior fuit Epiphane. *Relictos*, Gr. *Inveni non modicæ eruditionis exemplar. Vitam agere*, Gr. *Iis qui peregrè agentes diſcere aliquid volunt*: i. e. Quibus non eſt magna Librorum copia, hoc velut multorum Librorum compendio utantur, ait Grotius.

phetarum, & aliorum librorum, qui nobis à parentibus noſtris traditi ſunt, voluit & ipſe ſcribere aliquid horum, quæ ad doctrinam & ſapientiam pertinent; ut deſiderantes diſcere, & illorum periti facti, magis magiſque attendant animo, & confirmentur ad legitimam vitam. Hortor itaque venire vos cum benevolentia, & attentiori ſtudio lectionem facere, & veniam habere in illis, in quibus videmur, ſequentes imaginem ſapientiæ, deficere in verborum compoſitione. Nam deficiunt verba Hebraica, quando fuerint translata ad alteram linguam. Non autem ſolùm hæc, ſed & ipſa lex, & prophetæ, cæteraque aliorum librorum, non parvam habent differentiam, quando inter ſe dicuntur. Nam in octavo & trigeſimo anno temporibus Ptolemæi Evergetis regis, poſtquam perveni in Ægyptum, & cùm multum temporis ibi fuiſſem, inveni ibi libros relictos, non parvæ neque contemnendæ doctrinæ. Itaque bonum & neceſſarium putavi & ipſe aliquam addere diligentiam & laborem interpretandi librum iſtum: & multa vigilia attuli doctrinam in ſpatio temporis, ad illa quæ ad finem ducunt, librum iſtum dare, & illis qui volunt animum intendere, & diſcere quemadmodum oporteat inſtituere mores, qui ſecundùm legem Domini propoſuerint vitam agere.

CAPUT PRIMUM.

Origo ſapientiæ, dignitas ejus; cum Dei timore & amore conjuncta eſt.

3.Reg.3.9. & 4.29. 1. OMNIS ſapientia à Domino Deo eſt (a), & cum illo fuit ſemper, & eſt ante ævum.

2. Arenam maris, & pluviæ guttas, & dies ſæculi quis dinumeravit? Altitudinem cœli, & latitudinem terræ, & profundum abyſſi quis dimenſus eſt?

3. Sapientiam præcedentem omnia quis inveſtigavit?

4. Prior omnium (b) creata eſt ſapientia, & intellectus prudentiæ ab ævo.

5. Fons ſapientiæ (c) verbum Dei in excelſis, & ingreſſus illius mandata æterna.

6. Radix ſapientiæ cui revelata eſt, & aſtutias illius quis (d) agnovit?

7. Diſciplina ſapientiæ cui revelata eſt, & manifeſtata? & multiplicationem ingreſſus illius quis intellexit?

8. Unus eſt altiſſimus Creator omnipotens, & Rex potens, & metuendus nimis, ſedens ſuper thronum (e) illius, & dominans Deus.

9. Ipſe creavit illam in (f) Spiritu ſancto, & vidit, & dinumeravit, & menſus eſt.

10. Et effudit illam ſuper omnia opera ſua, & ſuper omnem carnem (g) ſecundùm datum ſuum, & præbuit illam diligentibus ſe.

11. Timor Domini gloria, & gloriatio, & (h) lætitia, & corona exultationis.

12. Timor Domini delectabit cor, & dabit lætitiam, & gaudium, & longitudinem dierum.

13. Timenti Dominum benè erit in extremis, & in die defunctionis ſuæ (i) benedicetur.

14. Dilectio Dei honorabilis ſapientia.

15. Quibus autem apparuerit in viſu, diligunt

CAP. I. 1. (a) Quæ huic ſapientiæ tribuuntur, partim increatæ, ut quòd fuerit ab omni ævo, ſeu ab æterno; partim creatæ conveniunt, ut quòd timor Domini ſit initium ſapientiæ. Itaque ſapientia hoc loco, uti in Libro Sapientiæ, ſumitur generatim, ut Deo convenit infinitè, hominibus pro modo cujuſque.

4. (b) Genita, conſtituta, ordinata, quæ tria vox Græca ſignificat. Deinde ſapientia creata eſt in cordibus hominum, & ſuper omnia Dei opera effuſa eſt. *Prudentia*, Prudens intelligentia. *Ab ævo*, Ab æterno; vel ab ævo ſe operibus prodidit. Non aliud auctori eſt propoſitum, quàm ſapientiam ab æterno per ſe extitiſſe, & per eam cuncta fuiſſe condita, non temerè & fortuitò, ſed juxta rationes in mente divina conceptas.

5. (c) Sapientia Dei fons eſt illius quæ in nos effuſa eſt. *Ingreſſus*, Via ad ſapientiam ſunt mandata in æternum duratura; obſervatio mandatorum aditum præbet ad ſapientiam.

6. (d) Arcana ejus conſilia. Nemo ſapientiæ originem, & rationes perfectè cognoſcit, quia radix ſapientiæ eſt Deus ipſe: Ac primæva illa ſapientia eſt imperſcrutabilis.

8. (e). Super thronum ſuum. Interpres ſæpè utitur pronomine non reciproco, pro reciproco, & viciſſim.

9. (f) Per Spiritum ſanctum, quo vera ſapientia in nobis creatur. *Creavit*, Poſſedit, ut Proverb. 8. Verba illa *In Spiritu ſancto*, non ſunt in Græco, ſed tantùm, *Ipſe creavit eam, & vidit, & dinumeravit eam*. Loquitur de ſapientia Dei, qua omnia creata ſunt, tamquam de idea architecti, quam in mente gerit, & in qua perſpicit eorum quæ facienda ſunt, rationes omnes, numerum & menſuram.

10. (g) Prout cuique eam Deus communicare voluit, *effudit*: Nam in rebus omnibus elucet.

11. (h) Non triſtitiam, ſed lætitiam creat ex teſtimonio bonæ conſcientiæ.

13. & 14. (i) *Benedicetur*, Pax illum ſequetur. Hic & ſequens verſiculus deſunt in Græco. Senſus eſt, in dilectione Dei poſitam eſſe ſapientiam, eamque mox diligi, cùm cognoſcitur, & ſe videndam exhibet.

diligunt eam in viſione, & in agnitione magnalium ſuorum.

Iſ. 11. 10. Prov. 1. 7. & 9. 10. 16. * Initium ſapientiæ, timor Domini, & cum fidelibus in vulva concreatus eſt, cum electis fœminis (k) graditur, & cum juſtis, & fidelibus agnoſcitur.

17. Timor Domini, ſcientiæ (l) religioſitas.

18. Religioſitas cuſtodiet & juſtificabit cor, jucunditatem atque gaudium dabit.

19. Timenti Dominum benè erit, & in diebus conſummationis illius benedicetur.

20. Plenitudo ſapientiæ eſt timere Deum; & plenitudo à fructibus illius.

21. Omnem domum illius implebit à generationibus, & receptacula à theſauris illius (m).

22. Corona ſapientiæ, timor Domini (n), replens pacem, & ſalutis fructum:

23. Et vidit, & dinumeravit (o) eam: utraque autem ſunt dona Dei.

24. Scientiam, & intellectum prudentiæ, ſapientia (p) compartietur: & gloria tenentium ſe, exaltat.

25. Radix ſapientiæ eſt timere Dominum: & rami illius (q) longævi.

26. In theſauris ſapientiæ intellectus, & ſcientiæ religioſitas: execratio autem peccatoribus ſapientia.

27. Timor Domini expellit peccatum:

28. Nam qui ſine timore eſt, non poterit juſtificari: iracundia (r) enim animoſitatis illius, ſubverſio illius eſt.

29. Uſque in tempus ſuſtinebit (ſ) patiens, & poſteà redditio jucunditatis.

30. Bonus ſenſus uſque in tempus abſcondet verba (t) illius, & labia multorum enarrabunt ſenſum illius.

31. In theſauris ſapientiæ (u) ſignificatio diſciplinæ:

32. Execratio autem peccatori, cultura Dei.

33. Fili concupiſcens ſapientiam, conſerva juſtitiam, & Deus præbebit illam tibi.

34. Sapientia enim & diſciplina timor Domini: & quod beneplacitum eſt illi,

35. Fides, & manſuetudo, & adimplebit theſauros (x) illius.

36. Ne ſis incredibilis (y) timori Domini: & ne acceſſeris ad illum duplici corde.

37. Ne fueris hypocrita in conſpectu hominum, & non (z) ſcandalizeris in labiis tuis.

38. Attende in illis, ne fortè (aa) cadas, & adducas animæ tuæ inhonorationem,

39. Et revelet Deus abſconſa tua, & in medio ſynagogæ elidat te:

40. Quoniam acceſſiſti (bb) malignè ad Dominum, & cor tuum plenum eſt dolo & fallacia.

CAPUT II.

Ad patientiam nos adhortatur, & conſtantiam in tentationibus & probationibus; timorem Dei & fiduciam in eum cum humilitate conjunctam commendat.

1. Fili accedens ad ſervitutem Dei, ſta in juſtitia, & timore, & (a) *Matt. 4. v. 2. Tim. 3. 12.*
præpara animam tuam ad tentationem.

2. Deprime (b) cor tuum, & ſuſtine: inclina aurem tuam, & ſuſcipe verba intellectus: & ne feſtines in tempore obductionis.

3. Suſtine ſuſtentationes (c) Dei: conjungere Deo, & ſuſtine, ut creſcat in noviſſimo vita tua.

4. Omne, quod tibi applicitum fuerit, accipe: & in dolore ſuſtine, & in humilitate tua patientiam habe:

5. Quo-

16. (k) Græcè, *Et cum hominibus fundamentum ſæculi*; Vitæ humanæ ſuſtentaculum.

17. (l) Efficit ſcientiam ſanctam & religioſam, non ſterilem & profanam.

21. (m) A fructibus quos ſapientia procreat. *Et receptacula*, Cellas, horrea, Gr. *Omnem domum implet rebus pretioſis ſuis, & omnes apothecas ſuis fructibus.*

22. (n) Gr. *Germinans pacem. Et ſalutis*, Incolumitatis.

23. (o) Pacem & incolumitatem ſuo numero & menſura tribuit: opera & rationes ſapientiæ dinumerat ex parte illius qui timet Deum.

24. (p) Gr. *Effudit in imbris morem. Tenentium ſe*, Gr. *Ipſam poſſidentium*: Scientia eſt cognitio credendorum, intellectus prudentiæ cognitio agendorum.

25. (q) Gr. *Longævitas*: Dat enim longitudinem dierum. *Religioſitas*, Religioſa ſcientia.

28. (r) Juſtè vivere: Nam proclivitas ejus ad iram eſt in cauſa cur in multa incidat peccata.

29. (ſ) Vir lenis ad tempus perferet injurias, ſed poſtei gaudebit.

30. (t) *Verba ſua*: Unde multi hominis taciti ſenſa ultrò laudabunt, nec excuſatione egebit.

31. (u) Ex eo theſauro erumpit ſcientia: Gr. *Parabola eruditæ*; Multa ſcitè dicta.

35. (x) Per fidem Deo, per manſuetudinem nos hominibus ſubjicimus. Quæ ſequuntur; *Adimplebit*, &c. deſunt in Græco; fides ſeu fidelitas ad juſtitiam exhibendam pertinet, manſuetudo ad miſericordiam miſeris præſtandam.

36. (y) Incredulus: Gr. *Ne timori Dei ſis inobſequens.*

37. (z) Mentiendo, & ſanctitatem ſimulando, Gr. *Et in labia tua intende.*

38. & 39. (aa) Gr. *Noli attollere te ne cadas. Et revelet*, Occulta tua flagitia.

40. (bb) Per occultam, ſed tibi notam hypocriſim; cùm ſpeciem exteriorem Deo interiora tibi, & mundo dederis.

1. (a) Eam præſertim quæ in doloribus & calumniis perferendis poſita eſt. CAP. II.

2. (b) Ne impatienti & præcipiti ſis animo, in tempore oppreſſionis, ſeu illatæ calamitatis.

3. (c) Tribulationes à Deo immiſſas: vel expectationes Dei, ſeu auxilium ejus. *Conjungere*, Ne diſcedas à Deo.

* Sap.3.6. 5. * Quoniam in igne probatur aurum & argentum, homines verò (d) receptibiles in camino humiliationis.

6. Crede Deo, & recuperabit te: & dirige viam tuam, & ſpera in illum.

Serva timorem illius, & in illo veteraſce.

7. Metuentes Dominum ſuſtinete miſericordiam ejus: & non deflectatis ab illo ne cadatis.

8. Qui timetis Dominum, credite illi: & non evacuabitur merces veſtra:

9. Qui timetis Dominum, ſperate in illum: & in oblectationem veniet vobis miſericordia.

10. Qui timetis Dominum, diligite illum: & illuminabuntur corda veſtra.

11. Reſpicite filii nationes hominum: & ſcitote quia nullus ſperavit in Domino, & confuſus eſt.

* Pſ.30.1. 12. * Quis enim permanſit in mandatis ejus, & derelictus eſt? aut quis invocavit eum, & deſpexit illum?

13. Quoniam pius & miſericors eſt Deus, & remittet in die tribulationis peccata: & protector eſt omnibus exquirentibus ſe in veritate.

14. Væ duplici corde, & labiis ſceleſtis, & manibus malefacientibus, & peccatori * terram ingredienti (e) duabus viis. * 3. Reg. 18.21.

15. Væ diſſolutis corde, qui (f) non credunt Deo: & ideò non protegentur ab eo.

16. Væ his, qui perdiderunt ſuſtinentiam, & qui dereliquerunt vias rectas, & diverterunt in vias pravas.

17. Et quid facient, cùm inſpicere cœperit Dominus?

18. Qui timent Dominum, non erunt incredibiles verbo illius: * & qui diligunt illum, conſervabunt viam illius. * Joan.14. 23.

19. Qui timent Dominum, inquirent quæ beneplacita ſunt ei: & qui diligunt eum (g), replebuntur lege ipſius.

20. Qui timent Dominum, præparabunt corda ſua, & in conſpectu illius ſanctificabunt animas ſuas.

21. Qui timent Dominum, cuſtodiunt mandata illius, & patientiam habebunt uſque ad inſpectionem (h) illius,

22. Dicentes: Si pœnitentiam non egerimus, incidemus in manus Domini, & non in manus hominum.

23. Secundùm enim magnitudinem ipſius, ſic & miſericordia illius cum ipſo eſt.

CAPUT III.

Honor parentibus debetur, & reverentia. Curioſitas reprimenda; cavenda ſunt pericula.

1. Filii ſapientiæ (a), eccleſia juſtorum: & natio illorum, obedientia & dilectio.

2. Judicium patris audite filii, & ſic facite ut ſalvi ſitis.

3. Deus enim honoravit patrem in filiis: & judicium matris exquirens, firmavit in filios.

4. Qui diligit Deum (b), exorabit pro peccatis, & continebit ſe ab illis, & in oratione dierum exaudietur.

5. Et ſicut qui theſaurizat, ita & qui honorificat matrem ſuam.

6. Qui honorat patrem ſuum, jucundabitur in filiis, & in die orationis ſuæ exaudietur.

7. Qui honorat patrem ſuum, vita vivet longiore: & qui obedit patri, refrigerabit matrem.

8. Qui timet Dominum, honorat parentes, & quaſi dominis ſerviet his, qui ſe genuerunt.

9. * In opere & ſermone, & omni patientia honora patrem tuum, * Exod.20. 12. Deut.5.16. Matth.15. 4. Mar.7.10. Ephes. 6. 2.

10. Ut ſuperveniat tibi benedictio ab eo, & benedictio illius in noviſſimo maneat.

11. * Benedictio patris firmat domos filiorum: maledictio autem matris eradicat fundamenta. * Gen. 27. 27. & 49. 1.

12. Ne glorieris in contumelia patris tui: non enim eſt tibi gloria, ejus confuſio.

13. Gloria enim hominis ex honore patris ſui, & dedecus filii pater ſine honore.

14. Fili ſuſcipe ſenectam patris tui, & non contriſtes eum in vita illius:

15. Et

5. & 6. (d) Alii legunt *acceptabiles*, Deo grati. *Recuperabit te*. Gr. *Suſcipiet te*, Curam tui geret. *Et veteraſce*, Seneſcas in timore ejus.

14. (e) Secundùm Deum in ſpeciem, ſecundùm ſæculum reipſa: Vox *terram*, in Græco deeſt.

15. (f) Fides generoſos facit, diffidentia timidos. Væ remiſſis & tepidis, qui Deo planè non confidunt. Pater injuriam ſibi à filio fieri putat, cum ipſi non credit.

19. & 20. (g) Cognitione, & amore legis. *Sanctificabunt*, Gr. *Et coram illo depriment animas ſuas*.

21. & 23. (h) Donec ipſe à malis eos liberet. *Secundùm*, Gr. *Sicut enim majeſtas ejus, ſic & miſericordia ejus*. Non minor eſt miſericordia ejus, ut in eum ſperemus, quàm majeſtas ejus, ob quam metuendus eſt & colendus.

CAP. III. 1. (a) Qui ſapientiæ ſtudent. *Eccleſia*, Cœtus eſt juſtorum. *Natio*, Generatio & fructus quaſi proſeminati videntur ex obedientia & dilectione. Hæc ſententia deeſt in Græco, ac forte addita eſt tanquam prooemium his quæ mox ſubjiciuntur: ad honorem parentibus exhibendum accommodatur.

4. (b) Gr. *Qui patrem honorat, expiat peccata*: ſæpè uni virtuti tribuuntur effectus, qui ei non ſoli, ſed eximie conveniunt.

15. Et ſi defecerit ſenſu, veniam da, & ne (c) ſpernas eum in virtute tua: eleemoſyna enim patris non erit in oblivione.

16. Nam pro peccato (d) matris reſtituetur tibi bonum,

17. Et in juſtitia ædificabitur (e) tibi, & in die tribulationis commemorabitur tui: & ſicut in ſereno glacies, ſolventur peccata tua.

18. Quàm malæ famæ eſt, qui derelinquit patrem: & eſt maledictus à Deo, qui exaſperat matrem.

19. Fili, in manſuetudine opera tua perfice (f), & ſuper hominum gloriam diligeris.

* Phil. 2. 3. 20. * Quantò magnus es, humilia te (g) in omnibus, & coram Deo invenies gratiam:

21. Quoniam magna potentia Dei ſolius, & ab humilibus honoratur.

* Prov. 25. 27. 22. * Altiora te (h) ne quæſieris, & fortiora te ne ſcrutatus fueris: ſed quæ præcepit tibi Deus, illa cogita ſemper, & in pluribus operibus ejus ne fueris curioſus.

23. Non eſt enim tibi neceſſarium, ea quæ abſcondita ſunt, videre oculis tuis.

24. In ſupervacuis rebus noli ſcrutari multipliciter, & in pluribus operibus ejus non fueris curioſus.

25. Plurima enim ſuper ſenſum hominum oſtenſa ſunt tibi.

26. Multos quoque (i) ſupplantavit ſuſpicio illorum, & in vanitate detinuit ſenſus illorum.

27. Cor durum habebit malè (k) in noviſſimo: & qui amat periculum, in illo peribit.

28. Cor ingrediens duas vias, non habebit ſucceſſus, & pravus corde in illis ſcandalizabitur.

29. Cor (l) nequam gravabitur in doloribus, & peccator adjiciet ad peccandum.

30. Synagogæ ſuperborum non erit ſanitas: frutex enim peccati radicabitur in illis, & non intelligetur.

31. Cor ſapientis intelligitur (m) in ſapientia, & auris bona audiet cum omni concupiſcentia ſapientiam.

32. Sapiens cor & intelligibile abſtinebit ſe à peccatis, & in operibus juſtitiæ ſucceſſus habebit.

33. * Ignem ardentem extinguit aqua, & eleemoſyna reſiſtit peccatis: * Dan. 4. 24.

34. Et Deus proſpector eſt ejus qui reddit gratiam: meminit ejus in poſterum, & in tempore caſus ſui inveniet firmamentum.

C A P U T IV.

Subveniendum pauperibus; certandum pro juſtitia; lingua præceps, & oppreſſio ſubditorum.

1. Fili, eleemoſynam pauperis ne (a) defraudes, & oculos tuos ne tranſvertas à paupere. Tob. 4. 7.

2. Animam eſurientem ne (b) deſpexeris: & non exaſperes pauperem in inopia ſua.

3. Cor inopis ne affixeris, & non protrahas datum (c) anguſtianti.

4. Rogationem contribulati ne abjicias: & non avertas faciem tuam ab egeno.

5. Ab inope ne avertas oculos tuos propter iram: & non relinquas quærentibus tibi retrò maledicere:

6. Maledicentis enim tibi in amaritudine animæ, exaudietur deprecatio illius: exaudiet autem eum, qui fecit illum.

7. Congregationi pauperum affabilem te facito, & presbytero humilia animam tuam, & magnato humilia caput tuum.

8. Decli-

15. (c) Quantum potes da operam ne eum inhoneſtes. *Eleemoſyna*, Pietas & miſericordia patri exhibita: *Eleemoſyna* dicitur pro beneficentia.

16. (d) Tolerato; moroſitate, jurgiis; Pro injuria quam à matre patienter tuleris, *reſtituetur tibi bonum*; Pro peccatis tuis reſtituetur tibi beneficium, quod in matrem contuliſti.

17. (e) Domus tua ſtabilietur. *Commemorabitur tui*, Gr. *Memoria tui erit*, nimirum apud Deum.

19. (f) Explicatis erga Deum & parentes officiis, nunc quæ ad modeſtiam pertinent proſequitur.

20. (g) Non te ſerviliter ſubjiciendo, ſed infirmitatem propriam agnoſcendo.

22. (h) Quæ Providentia tegere voluit, ne curioſè ſcrutemur. Non prohibet indagationem operum Dei: nam Propheta in iis ſeſe exercebat, ut Pſal. 76. *Meditabor in omnibus operibus tuis:* ſed curioſitatem in iis quæ captum noſtrum ſuperant, aut quæ nullius ſunt uſus, nec ſunt profeſſionis noſtræ, vetat omninò.

26. (i) Gr. *Implanavit*, Decepit. *Illorum*, Conjecturæ de rebus maximis: Gr. *Vana de ſemetipſo præſumptio*. *Detinuit*, Gr. *Conjectura prava eorum mentem corrupit*.

27. & 28. (k) Illud eſt, quod nulla re, quæ ad ſalutem ſuam confert, nec timore Dei, nec conſcientiæ ſtimulis movetur. *Peribit*, Qui de rebus ſibi ignotes audacter pronuntiat. *Scandalizabitur*, Offendet, corruet.

29. & 30. (l) Gr. *Durum*, Obſirmatum in malo. *Sanitas*, Cœtus ſuperborum difficilè ſanatur: Gr. *Sanatio*. *Radicabitur*, Altas aget radices. *Non intelligetur*, Non advertitur, poſtquam pravum habitum contraximus. Græcè vox *ſynagoga* non occurrit, ſed ἐπαγωγὴ, quæ *punitionem* in hoc libro ſæpè ſignificat. Senſus erit, In punitione ſuperborum non erit ſanitas, ſuperbi nolunt audire ſalutaria monita; vitæ eorum eradicabuntur, ita ut reſtitui vix poſſint.

31. (m) Gr. *Cogitabit parabolam*, ſeu ſimilitudines, quibus obvelata veritas fit ſuavior. *Audiet*, Gr. *Et auris auditoris deſiderium ſapientis*, Qui dociles, & attentos capit auditores.

CAP. IV. 1. (a) Sequuntur admonitiones de operibus miſericordiæ. *A paupere*, Gr. *Et ne protrahas oculos egenos*; Ne in longum ducas, ne egentes expectare facias.

2. (b) Si minus pauperem ſubleves, ſalutem ne contemnas, in miſeria conſolare.

3. (c) Dicitur datum anguſtianti, quòd ei debeatur lege charitatis.

Digitized by Google

8. Declina pauperi ſine triſtitia aurem tuam, & redde debitum tuum, & reſponde illi pacifica in manſuetudine.

9. Libera eum, qui injuriam patitur (d) de manu ſuperbi: & non acidè feras in anima tua.

10. In judicando eſto pupillis miſericors ut pater, & pro viro matri illorum:

11. Et eris tu velut filius (e) Altiſſimi obediens, & miſerebitur tui magis quàm mater.

12. Sapientia filiis ſuis vitam inſpirat, & ſuſcipit inquirentes ſe, & præibit in via juſtitiæ.

13. Et qui illam diligit, diligit vitam: & qui vigilaverint ad illam (f), complectentur placorem ejus.

14. Qui tenuerint illam, vitam (g) hæreditabunt: & quò introibit, benedicet Deus.

15. Qui ſerviunt ei, obſequentes erunt ſancto: & eos, qui diligunt illam, diligit Deus.

16. Qui audit illam, judicabit gentes: & qui intuetur illam, permanebit confidens (h).

17. Si crediderit ei, hæreditabit illam, & erunt in confirmatione creaturæ illius.

18. Quoniam in tentatione ambulat (i) cum eo, & in primis eligit eum.

19. Timorem & metum, & probationem inducet ſuper illum: & cruciabit illum in tribulatione doctrinæ ſuæ, donec tentet eum in cogitationibus ſuis, & credat animæ illius.

20. Et firmabit (k) illum, & iter adducet directum ad illum, & lætificabit illum.

21. Et denudabit abſconſa ſua illi, & theſaurizabit ſuper illum ſcientiam & intellectum juſtitiæ.

22. Si autem (l) oberraverit, derelinquet eum, & tradet eum in manus inimici ſui.

23. Fili conſerva (m) tempus, & devita à malo.

24. Pro anima tua (n) ne confundaris dicere verum.

25. Eſt enim confuſio (o) adducens peccatum, & eſt confuſio adducens gloriam & gratiam.

26. Ne accipias faciem adverſùs faciem tuam, nec adverſùs animam tuam mendacium.

27. Ne reverearis proximum tuum in (p) caſu ſuo:

28. Nec retineas verbum in tempore ſalutis. Non abſcondas ſapientiam tuam in decore ſuo.

29. In lingua enim ſapientia dignoſcitur: & ſenſus, & ſcientia, & doctrina in verbo ſenſati, & firmamentum in operibus (q) juſtitiæ.

30. Non contradicas verbo veritatis ullo modo, & de mendacio ineruditionis tuæ confundere.

31. Non confundaris confiteri peccata tua, & ne ſubjicias te omni homini (r) pro peccato.

32. Noli reſiſtere contra faciem potentis, nec coneris contra ictum fluvii.

33. Pro juſtitia (ſ) agonizare pro anima tua, & uſque ad mortem certa pro juſtitia, & Deus expugnabit pro te inimicos tuos.

34. Noli citatus eſſe (t) in lingua tua, & inutilis, & remiſſus in operibus tuis.

35. Noli eſſe ſicut leo in domo tua, evertens domeſticos tuos (u), & opprimens ſubjectos tibi.

36. Non

9. (d) De manu ſuperbi injuriam inferentis. *Acidè*, Acerbè. Non ægrè feras, ob moleſtiam.

11. & 12. (e) Vera pietas, nobilitas, & fortitudo hoc charactere dignoſcuntur, benefaciendi voluntate. *Præibit*, Sapientia quaſi facem præferens.

13. (f) Aſſequentur. *Placorem*, Tranquillitatem ejus, ſuavitatem: Gr. *Implebuntur gaudio*.

14. & 15. (g) Quocumque introierit, Deus illi benedicet. *Serviunt*, Gr. *Qui ſapientiam colunt*, erunt velut ſacrorum miniſtri. *Obſequentes*, Aut Deo, aut Sanctuario.

16. & 17. (h) Securus habitabit. *Illius*, Ipſa ejus ſoboles conſiſtet firmius: Gr. *Et in poſſeſſione*, ſapientiæ nimirùm, *erunt generationes ipſorum*: Quaſi jure hæreditario eam poſſidebunt.

18. (i) Gr. *Obliquè*, Durè: Sapientia in ipſo initio. *In primis*, Velut incerto pede ambulat cum amatore ſuo; illius fidem probat, non ſtatim illi ſe credit: deinde eum per confragoſa ducit, per varias tribulationes probat, tum arcana ſua ei credit. Charitas ſemper incerta eſt, dum patientiæ ſigillo ſignetur.

20. (k) Probatum variis tentationibus ſapientia firmabit; recta ad illum veniet, quæ priùs in tentatione ambulavit cum eo, aperiet illi abſcondita ſua & myſteria. *Directum*, Gr. *Et rurſus redibit recta ad illum*; Sapientiæ arcanis denudatis; viam magis expeditam reddet ſublatis difficultatibus.

22. (l) Si deflexerit ab ipſa. *Inimici*, Gr. *Ruinæ ſuæ*, Hebraiſmus, Omni ope deſtituet: deſeret deſertorem.

23. (m) Obſerva temporis opportunitatem, ut alios doceas, ne à recto devient.

24. (n) Ne veritatem erubeſcas: vel propter conſcientiam tuam, ne veritatem lædas: ne confundaris dicere veritatem, præſertim in negotio fidei & religionis.

25. & 26. (o) Gr. *Pudor*; alius eſt noxius, alius utilis. *Faciem*, Perſonam; Vox Græca utrumque ſignificat: vel noli judicare ſecundùm ſpeciem exteriorem.

27. (p) Gr. *In caſum tuum*; Ne timor aut pudor impediat, quominus eum arguas, ubi ceciderit; aut demum noli imitari eum in cadendo.

29. (q) Perſuaſio ſapientiæ per opera juſtitiæ fit à docente: aut opera juſtitiæ ſunt ſapientiæ firmæ probationes.

31. (r) Ita confitearis peccata tua, ut non cuivis homini, ſed ſapienti medicanda committas.

33. (ſ) Velut in agone certa: Gr. *Pro veritate decerta ad mortem uſque*.

34. (t) Præceps in lingua, in operibus tuis ceſſator; quod ſæpè evenit. Sapientis eſt minus promittere, quàm petat aliquis; & plus efficere, quàm ſperat.

35. & 36. (u) Gr. *Et ſuſpicax adverſus famulos tuos*: Arreptitius, ſeu furens in domeſticos tuos. *Collecta*, Gr. *Contracta*.

Digitized by Google

36. Non ſit porrecta manus tua ad accipiendum, & ad dandum collecta.

CAPUT V.

Divitiis non fidendum; metus juſtus & prudens; peccatum ſtatim expiandum; ſuſurrones & bilingues fugiendi.

1. NOli attendere ad poſſeſſiones iniquas, & ne dixeris: Eſt mihi ſufficiens vita: nihil enim proderit in tempore vindictæ & obductionis.

2. Ne ſequaris in fortitudine tua (a) concupiſcentiam cordis tui:

3. Et ne dixeris: Quomodo potui? aut quis me ſubjiciet propter facta mea? Deus enim vindicans vindicabit.

4. Ne dixeris: Peccavi, & quid mihi accidit triſte? Altiſſimus enim eſt patiens redditor.

5. De propitiato peccato (b) noli eſſe ſine metu, neque adjicias peccatum ſuper peccatum.

6. Et ne dicas: Miſeratio Domini (c) magna eſt, multitudinis peccatorum meorum miſerebitur.

* Prov. 10. 6. 7. * Miſericordia enim & ira ab illo citò proximant, & in peccatores reſpicit ira illius.

8. Non tardes converti ad Dominum, & ne differas de die in diem.

9. Subitò enim veniet ira illius, & in tempore vindictæ diſperdet te.

* Prov. 11. 4. 28. 10. * Noli (d) anxius eſſe in divitiis injuſtis: non enim proderunt tibi in die obductionis & vindictæ.

11. Non ventiles (e) te in omnem ventum, & non eas in omnem viam: ſic enim omnis peccator probatur in duplici lingua.

12. Eſto firmus (f) in via Domini, & in veritate ſenſus tui & ſcientia, & proſequatur te verbum pacis & juſtitiæ.

13. Eſto manſuetus ad audiendum verbum, ut intelligas: & cum ſapientia proferas reſponſum (g) verum.

14. Si eſt tibi intellectus, reſponde proximo: ſin autem, ſit manus tua ſuper os tuum, ne capiaris in verbo indiſciplinato, & confundaris.

15. Honor & gloria in ſermone ſenſati, lingua verò imprudentis ſubverſio eſt ipſius.

16. Non appelleris ſuſurro, & lingua tua ne capiaris, & confundaris.

17. Super furem enim eſt confuſio & pœnitentia, & denotatio peſſima ſuper bilinguem: ſuſurratori autem odium, & inimicitia, & contumelia.

18. Juſtifica puſillum, & magnum (h) ſimiliter.

CAPUT VI.

Veræ amicitiæ leges; magno ſtudio proſequenda ſapientia; audiendi ſenes & colendi.

1. NOli fieri pro amico inimicus (a) proximo: improperium enim & contumeliam malus hæreditabit, & omnis peccator invidus & bilinguis.

2. * Non te extollas in cogitatione animæ tuæ velut taurus: ne fortè elidatur (b) virtus tua per ſtultitiam, * Rom. 12. 16.

3. Et folia tua comedat, & fructus tuos perdat, & relinquaris velut lignum (c) aridum in eremo.

4. Anima enim nequam diſperdet qui ſe habet, & in gaudium inimicis dat illum, & deducet (d) in ſortem impiorum.

5. Verbum dulce multiplicat amicos, & mitigat inimicos: & lingua eucharis in bono homine abundat.

6. Multi pacifici (e) ſint tibi, & conſiliarius ſit tibi unus de mille.

7. Si poſſides amicum, in tentatione (f) poſſide eum, & ne facilè credas ei.

8. Eſt

CAP. V. 2. (a) Ne viribus tuis confiſus ſequaris concupiſcentiam; noli putare tantum tibi licere, quantum potes.

5. (b) Hoc enim vulnus eſt, quod ſequitur infirmitas: vel noli eſſe ſecurus de obtenta peccatorum remiſſione; ſed metuas adhuc.

6. (c) Hoc loco in peccatis perſeverantes, & de miſericordia Dei confidentes terret, ut juſtitiam Dei conſiderent: non prohibet quominus id dicamus, ſed ne ex ſecuritate, & præſumptione peccati remiſſi id dicamus, aut ſentiamus.

10. (d) Noli confidere divitiis, ex Græco.

11. (e) Noli omnium ſic captare gratiam, ut ad eos dicta factaque tua accommodes.

12. (f) Quæ eſt recta fides & juſta operatio. *Senſus tui*, In vera ſententia animi, & ſcientia, & judicii firmitate: Sint verba tua pacifica, vera, juſta.

13. (g) Gr. *Eſto velox ad audiendum, tardus ad reſpondendum*.

18. (h) Æquo utrumque judicio: Gr. *In magno & parvo ne te ignores*: Ne te in negotiis minima quæque lugiant: vel fama cujuſque, ſive magni, ſive parvi, tibi ſit inviolabilis; ne potentem laudes, pauperem carpas.

CAP. VI. 1. (a) Occultè detrahendo. Ex amico noli fieri inimicus. *Bilinguis*, ſupple, poſſidebit malum: Gr. *Infamiam feret*.

2. (b) Ne fortè animus tuus præfractus & contumax elidatur & frangatur.

3. (c) Præ ſtulta ſuperbia, ne decorem ſimul & rem amittas; ex ſimilitudine formoſæ arboris idem docet, cujus folia, fructus, & corticem hoc pecoris genus abradit.

4. & 5. (d) Hæc verba deſunt in Græco, ſed ſententiam ipſam exponunt. Eſt ſors impiorum æterna miſeria, in quam anima nequam poſſeſſorem ſuum deducit. *Eucharis*, Comiter loquens. *Abundat*, Bonus abundat verbis mitibus: Gr. *Multiplicabit bonas ſalutationes*, fauſta apprecantes.

6. (e) Gr. *In pace viventes*. *De mille*, Cui tua ſecreta & animæ intima credas. Hanc ſententiam Hebræi tribuunt Ben Sire, qui forte ipſe eſt Jeſus filius Sirach.

7. (f) Non niſi probatum: Eſt enim amicus ob tem-

8. Eſt enim amicus ſecundùm tempus ſuum, & non permanebit in die tribulationis.

9. Et eſt amicus qui convertitur ad inimicitiam: & eſt amicus qui odium & rixam & convitia denudabit.

10. Eſt autem amicus ſocius menſæ, & non permanebit in die neceſſitatis.

11. Amicus ſi permanſerit fixus, erit tibi quaſi (g) coæqualis, & in domeſticis tuis fiducialiter aget:

12. Si humiliaverit (h) ſe contra te, & à facie tua abſconderit ſe, unanimem habebis amicitiam bonam.

13. Ab inimicis tuis (i) ſeparare, & ab amicis tuis attende.

14. Amicus fidelis, protectio fortis: qui autem invenit illum, invenit theſaurum.

15. Amico fideli nulla eſt comparatio, & non eſt digna ponderatio auri & argenti contra bonitatem fidei illius.

16. Amicus fidelis, medicamentum vitæ (k) & immortalitatis: & qui metuunt Dominum, invenient illum.

17. Qui timet Deum, æquè habebit amicitiam bonam: quoniam ſecundùm illum erit amicus illius.

18. Fili à juventute tua excipe doctrinam, & uſque ad canos invenies ſapientiam.

19. Quaſi is qui arat, & ſeminat, accede ad eam, & ſuſtine bonos fructus illius.

20. In opere enim ipſius exiguum laboris, & citò edes de (l) generationibus illius.

21. Quàm aſpera eſt nimiùm ſapientia indoctis hominibus, & non permanebit in illa (m) excors.

22. Quaſi lapidis virtus probatio erit in illis, & non demorabuntur projicere illam.

23. Sapientia enim doctrinæ (n) ſecundùm nomen eſt ejus, & non eſt multis manifeſta: quibus autem cognita eſt, permanet uſque ad conſpectum Dei.

24. Audi fili, & accipe conſilium (o) intellectus, & ne abjicias conſilium meum.

25. Injice pedem tuum in compedes illius, & in torques illius collum tuum:

26. Subjice humerum tuum, & porta illam, & ne acedieris vinculis ejus.

27. In omni animo tuo accede ad illam, & in omni virtute tua conſerva vias ejus.

28. Inveſtiga illam, & manifeſtabitur tibi, & continens (p) factus ne derelinquas eam:

29. In noviſſimis enim invenies requiem in ea, & convertetur tibi in oblectationem.

30. Et erunt tibi compedes ejus in protectionem fortitudinis, & baſes virtutis, & torques illius in ſtolam gloriæ:

31. Decor (q) enim vitæ eſt in illa, & vincula illius alligatura ſalutaris.

32. Stolam gloriæ indues eam, & (r) coronam gratulationis ſuperpones tibi.

33. Fili, ſi attenderis mihi, diſces: & ſi accommodaveris animum tuum, ſapiens eris.

34. Si inclinaveris aurem tuam, excipies doctrinam: & ſi dilexeris audire, ſapiens eris.

35. * In multitudine presbyterorum pru- *Inf. 8. 9.
dentium ſta, & ſapientiæ illorum ex corde conjungere, ut omnem narrationem Dei poſſis audire, & proverbia laudis non effugiant à te.

36. Et ſi videris ſenſatum, evigila ad eum, & gradus oſtiorum illius exterat pes tuus.

37. * Cogitatum tuum habe in præce- *Eſ. 1. 1.
ptis Dei, & in mandatis illius maximè aſſiduus eſto: & ipſe dabit tibi cor, & concupiſcentia ſapientiæ dabitur tibi.

C A-

ſuam; eſt itidem iracundus & perfidus, qui ex amico fit inimicus. *Credas ei*, Niſi explorato.

11. (g) Gr. *Et in bonis tuis erit quaſi tu*. *Fiducialiter*, Et in domeſticos tuos libertate utetur.

12. (h) Gr. *Si humiliatus fuerit*, Dejectus. *Contra te*, Recedet à te, aut nocebit tibi, aut fugiet conſpectum tuum. *Unanimem*, alia eſt & ſeparata ſententia; Vera amicitia eſt unanimis, idem velle & nolle.

13. (i) Non affectu, ſed convictu, ne te prodant. *Attende*, Ne amittas eos, aut iis ſine cautione ne credas.

16. (k) Per pia monita & exempla.

20. (l) Vox Græca *proventum* ſignificat, uti pro opere, operationem, ſeu culturam licet interpretari: nam cœptam à colentibus terram ſimilitudinem proſequitur.

21. & 22. (m) Cui honeſta non ſapiunt. *Virtus*, Gr. *Quaſi lapis probationis fortis erit in illo*. *Projicere*, Erit inſcioſato ſapientia, quaſi lapis gravis ei traditus ad explorandas vires, quem victus pondere ſtatim projiciet: Zach. 12. *Ponam Jeruſalem lapidem oneris cunctis populis*.

23. (n) Secundùm famam ſuam talis eſt, qualis memoratur. Vox Hebræa, unde ſapientiæ nomen ductum eſt, *occultare* ſignificat. Nomen etiam pro genere interdum ſumitur; ſapientia eſt quid unicum in ſuo genere, ab aliis omnibus diverſum, & inventu rarum.

24. 25. & 26. (o) Conſilium prudens. *Torques*, Numella, qua ſervi fugitivi illigantur. *Ne acedieris*, Ne te vinculorum ejus tædeat.

28. & 30. (p) Gr. *Poſſeſſor factus*, & compos illius. Initia ſapientiæ aſpera in edomandis cupiditatibus, ſed edomitis, omnia libertati & honori vertunt. *Et baſes*, Robuſtos firmabunt pedes, ut baſis columnam.

31. (q) Gr. *Decus enim aureum mundus*, ſeu ornatus. *Alligatura*, qualis infirmis ſanandis adhiberi ſolet, non vinctis: Gr. *Vincula ejus vitta hyacinthina*, cujuſmodi nexum Iſraelitæ induere jubentur ad decorem Num. 16. Ex illis enim dignoſcebantur à gentibus; ſic vocabatur id quod claudebat fimbrias.

32. & 35. (r) Corona quæ ſumi ſolet in nuptiis. *Narrationem Dei*, Miraculorum hiſtoriam. *Proverbia*, Docta & ſeria, ſententiæ prudentes.

CAPUT VII.

Qua ratione nos gerere erga Deum, ſacerdotes, parentes, filios, amicos, potentes, infirmos, oporteat.

1. NOli facere mala, & non te apprehendent.
2. Diſcede (a) ab iniquo, & deficient mala abs te.
3. Fili, non ſemines mala in ſulcis injuſtitiæ, & non metes ea in ſeptuplum.
4. Noli quærere à domino (b) ducatum, neque à rege cathedram honoris.
* Job 9. 2. 20. Pſ. 142. 2. Eccl. 7. 17. Luc. 18. 11. 5. * Non te juſtifices ante Deum, quoniam agnitor cordis ipſe eſt: & penès regem noli (c) velle videri ſapiens.
6. Noli quærere fieri judex, niſi valeas virtute irrumpere iniquitates: ne fortè extimeſcas faciem potentis, & ponas ſcandalum in æquitate tua.
7. Non pecces (d) in multitudinem civitatis, nec te immittas in populum,
* Joſ. 13. 7. 8. * Neque alliges duplicia (e) peccata: nec enim in uno eris immunis.
9. Noli eſſe (f) puſillanimis in animo tuo:
10. Exorare, & facere eleemoſynam ne deſpicias.
11. Ne dicas: In multitudine munerum meorum reſpiciet Deus, & offerente me Deo altiſſimo, munera mea ſuſcipiet.
12. Non irrideas hominem in amaritudine animæ: * eſt enim qui humiliat & exaltat, circumſpector Deus. * 1. Reg. 2. 7.
13. Noli (g) arare mendacium adverſùs fratrem tuum: neque in amicum ſimiliter facias.
14. Noli velle mentiri omne (h) mendacium: aſſiduitas enim illius non eſt bona.
15. Noli verboſus eſſe in multitudine presbyterorum, & non iteres verbum (i) in oratione tua.
16. Non oderis laborioſa opera, & ruſticationem creatam ab Altiſſimo.
17. Non te (k) reputes in multitudine indiſciplinatorum.
18. Memento iræ, quoniam non tardabit.
19. Humilia valdè ſpiritum tuum: quoniam vindicta carnis impii (l), ignis & vermis.
20. Noli prævaricari in amicum pecuniam (m) differentem, neque fratrem chariſſimum auro ſpreveris.
21. Noli diſcedere à muliere ſenſata & bona, quam ſortitus es in (n) timore Domini: gratia enim verecundiæ illius ſuper aurum.
22. * Non lædas ſervum in veritate operantem, neque mercenarium dantem animam ſuam. * Lev. 19. 13.
23. Servus ſenſatus ſit tibi dilectus quaſi anima tua, non defraudes illum libertate, neque inopem derelinquas illum.
24. Pecora tibi ſunt? attende illis: & ſi ſunt utilia, perſeverent apud te.
25. Filii tibi ſunt? erudi illos, & curva illos à pueritia illorum.
26. Filiæ tibi ſunt? ſerva corpus illarum, & non oſtendas hilarem faciem tuam ad illas.
27. Trade filiam, & grande opus feceris, & homini ſenſato da illam.
28. Mulier ſi eſt tibi ſecundùm animam tuam, non projicias illam: & odibili non credas te. In toto corde tuo
29. * Honora patrem tuum, & gemitus matris tuæ ne obliviſcaris: * Tob. 4. 3.
30. Memento quoniam niſi per illos natus non fuiſſes: & retribue illis, quomodo & illi tibi.

31. In

CAP. VII. 2. & 3. (a) Diſcede ab iniquorum conſortio. *Non ſeminas*, Nec prava deſideria, nec pravos habitus in corde ut in agro ſeras. Hebræi opera ſementem vocant, meſſem præmia aut pœnas.

4. (b) Principatum, ob pericula quibus ſubjacent in dignitate conſtituti, præſertim cùm ad eam perveniunt, non alienæ, ſed ſuæ utilitatis cauſa.

5. & 6. (c) Quod ambitioſi faciunt ſæpè cum ſuo dedecore, ubi dignitates ambiunt, quæ ſuſcipi debent cùm imponuntur, non ambiri. *Extimeſcas*, Gr. *Ne revereris faciem potentis*: Ne contra juſtitiam accedas ad ſententiam ejus qui plus habet auctoritatis.

7. (d) Extrema devita, odium plebis præ arrogantia, & deforme obſequium.

8. (e) Tua ſcilicet, & aliena: Gr. *Ne alliges bis peccatum*, Iterando & aſſueſcendo: vel privata peccata publicis cumulando.

9. & 10. (f) Gr. *In oratione tua*, parva à magno Deo poſcendo; vel ſi peccaſti, de venia deſperando: ſaltem fortis eſto, non remiſſus in amoliendis peccatis. Si peccaveris, noli ob id omninò eſſe puſillanimis, quaſi deſperans de venia, ſed ora Deum cum fiducia, & ne negligas dare etiam eleemoſynam.

13. (g) Ne calumnieris: arare mendacium hoc loco eſt machinari.

14. (h) Quodcumque illud ſit vel leviſſimum. *Aſſiduitas*, Facilè in conſuetudinem trahitur: vel noli affectare ullum mendacium; noli ex propoſitu mentiri.

15. (i) In precatione non ſis multiloquus. Cavenda futilis battologia, quaſi Deus poſtulata noſtra non perciperet: tametſi ex devotione eædem preces ſæpè repetuntur, ut iis magis excitetur animus; ſed clamandum magis affectu, quàm voce.

17. & 18. (k) Gr. *Non te annumeres*. *Ira*, Vindicta peccatorum. *Non tardabit*, Sæpè proxima eſt.

19. (l) Vindex ira Dei ſæviet in peccatores per ignem & vermes. Pœna exterior per *ignem*, interior per *vermes* ſeu conſcientiam accuſantem & torquentem exprimitur.

20. (m) Qui tardat reddere: Neque fratrem amicum præ auro ſpreveris; Gr. *auro ſophir*, ſeu *ophir*; ac fortè ita legit interpres.

21. (n) Hæc deſunt in Græco, *Quam ſortitus es in timore Domini* ambulantem. Sic ab ejuſmodi muliere minimè diſcedendum eſſe docet propter aliquod incommodum; id enim eſt magnæ inhumanitatis.

31. In tota anima tua time Dominum, & ſacerdotes illius ſanctifica.

32. In omni virtute tua dilige eum qui te fecit: & miniſtros ejus ne derelinquas.

* Deut. 12. 18. Levit. 2. 3. Num. 18. 15.

33. * Honora Deum ex tota anima tua, & honorifica ſacerdotes, & propurga te cum (o) brachiis.

34. Da illis partem, * ſicut mandatum eſt tibi, primitiarum & purgationis (p): & de negligentia tua purga te cum paucis.

35. Datum brachiorum tuorum & (q) ſacrificium ſanctificationis offeres Domino, & initia ſanctorum:

36. Et pauperi porrige manum tuam, ut perficiatur propitiatio & benedictio tua.

37. Gratia dati in (r) conſpectu omnis viventis, & mortuo non prohibeas gratiam.

* Rom. 12. 15.

38. * Non deſis plorantibus in conſolatione, & cum lugentibus ambula.

* Matt. 25. 36.

39. * Non te pigeat viſitare infirmum: ex his enim in dilectione firmaberis.

40. In omnibus operibus tuis memorare noviſſima tua, & in æternum non peccabis.

CAPUT VIII.

Quomodo nobis agendum ſit cum divitibus, indoctis, violentis, iracundis: audiendi ſenes.

1. NOn litiges cum homine potente, ne fortè incidas in manus illius.

* Matth. 25. 25.

2. * Non contendas cum viro locuplete, ne fortè contra te conſtituat (a) litem tibi.

* Inf. 31. 6.

3. * Multos enim perdidit aurum & argentum, & uſque ad cor regum extendit & convertit.

4. Non litiges cum homine linguato, & non ſtrues in ignem illius ligna.

5. Non communices homini (b) indocto, ne malè de progenie tua loquatur.

* 1. Cor. 1. 6. Gal. 6. 1.

6. Ne deſpicias hominem avertentem ſe à peccato, * neque improperes ei: memento quoniam omnes in (c) correptione ſumus.

* Lev. 19. 32.

7. * Ne ſpernas hominem in ſua ſenectute: etenim ex nobis ſeneſcunt.

8. Noli de mortuo inimico tuo gaudere (d): ſciens quoniam omnes morimur, & in gaudium nolumus venire.

* Sup. 6. 35.

9. * Ne deſpicias narrationem presbyterorum ſapientium, & in proverbiis eorum converſare.

10. Ab ipſis enim diſces ſapientiam, & doctrinam intellectus, & ſervire magnatis ſine querela.

11. Non te prætereat narratio ſeniorum: ipſi enim didicerunt à patribus ſuis:

12. Quoniam ab ipſis diſces intellectum, & in tempore neceſſitatis dare reſponſum.

13. Non incendas (e) carbones peccatorum arguens eos, & ne incendaris flamma ignis peccatorum illorum.

14. Ne contra faciem ſtes contumelioſi, ne ſedeat quaſi inſidiator ori tuo.

* Inf. 29. 4.

15. * Noli (f) fœnerari homini fortiori te: quòd ſi fœneraveris, quaſi perditum habe.

16. Non ſpondeas ſuper virtutem tuam: quòd ſi ſpoponderis, quaſi reſtituens cogita.

17. Non judices contra (g) judicem: quoniam ſecundùm quod juſtum eſt judicat.

* Gen. 4. 8.

18. * Cum audace non eas in via, ne fortè gravet mala ſua in te: ipſe enim ſecundùm voluntatem ſuam vadit, & ſimul cum ſtultitia illius peries.

* Prov. 22. 24.

19. * Cum iracundo non facies rixam, & cum audace non eas in deſertum: quoniam quaſi nihil eſt ante illum ſanguis, & ubi non eſt adjutorium, elidet te.

20. Cum fatuis conſilium non habeas: non enim poterunt diligere niſi quæ eis placent.

21. Coram extraneo ne facias (h) conſilium: neſcis enim quid pariet.

22. Non

33. (o) Purga te ſacerdoti, armum dextrum juxta legem offerendo: nam de ſubventione debita ſacerdotibus videtur loqui.

34. (p) Gr. *Pro delicto*. *Cum paucis*, Paucis præſentibus: vel cum paucis victimis, ſi pauper es. Gr. *Da illi*, nempe ſacerdoti, *partem ſicut mandatum eſt tibi*.

35. (q) Libatio è ſimila. *Sanctorum*, Pars ſacerdotalis de decimis.

37. (r) Donum gratum eſt omni viventi. *Gratiam*, Sive oblationes, ſive munera ſepulturæ, & alia in memoriam mortuorum.

CAPUT VIII.

2. & 3. (a) Gr. *Ne fortè tibi præpenderet*. *Convertit*, Gr. *Perdidit aurum, & corda Regum fecit declinare*; aut mutare, ut juſtitiam desererent.

5. (b) Gr. *Ne jocare cum homine rudi*, Ne in majoribus tuis quærat aliquid quod exprobret.

6. (c) Obnoxii correptioni: quare multi in eo peccant, quòd peccata ab aliis commiſſa, & per pœnitentiam deleta, objiciant ſemper.

8. (d) Privato imprimis: nam de publici hoſtis morte gaudere nos poſſe probat Eſtius, ex variis Scripturæ locis, ut de Pharaone, Goliath, Holopherne, &c. *Lætabitur juſtus cum viderit vindictam*. De juſtitia Dei lætatur, ſed de hominis perditione luget. Poſtrema verba non habet textus Græcus. Nolumus alios de morte noſtra gaudere.

13. & 14. (e) Peccatorem qui à peccato non vult recedere, non arguas, ne correptio ſit inſtar flatus carbonis candentis. *Ori tuo*; Ne captet verba tua malitioſè.

15. & 16. (f) Vox Græca & *mutuum* & *fœnus* ſignificat. *Virtutem tuam*, Ultra vires tuas.

17. (g) Cùm latæ ſententiæ cauſam ignores. Vox Græca ſignificat etiam *cauſam agere*. Ne cauſam agas contra judicem, quoniam ſecundùm opinionem ipſius judicabunt eum; illi enim placere volent.

21. (h) Gr. *Occultum*; *Pariet*, Neſcis quid ex auditis à te machinabitur in tuam perniciem.

22. Non omni homini cor tuum (i) manifeſtes: ne fortè inferat tibi gratiam falſam, & convitietur tibi.

CAPUT IX.

De zelotypia; de mulierum conſortio; amici veteres; parcè cum principibus agendum.

1. NOn zeles mulierem (a) ſinus tui, ne oſtendat ſuper te malitiam doctrinæ nequam.

2. Non des mulieri poteſtatem (b) animæ tuæ, ne ingrediatur in virtutem tuam, & confundaris.

3. Ne reſpicias mulierem (c) multivolam: ne fortè incidas in laqueos illius.

4. Cum ſaltatrice ne aſſiduus ſis: nec audias illam, ne fortè pereas in efficacia illius.

* Gen. 6. 2. 5. Virginem ne conſpicias, ne fortè (d) ſcandalizeris in decore illius.

* Prov. 5. 8. 6. * Ne des fornicariis animam tuam in ullo: ne perdas te, & hæreditatem tuam.

7. Noli circumſpicere in vicis civitatis, nec oberraveris in plateis illius.

* Gen. 34. 2. 2. Reg. 11. 4. & 13. 1. Matth. 5. 28. 8. * Averte faciem tuam à muliere compta, & ne circumſpicias ſpeciem alienam.

9. Propter ſpeciem mulieris multi perierunt: & ex hoc concupiſcentia quaſi ignis exardeſcit.

10. Omnis mulier, quæ eſt fornicaria, quaſi ſtercus in via conculcabitur.

11. Speciem mulieris alienæ multi admirati, reprobi facti ſunt: colloquium enim illius quaſi ignis exardeſcit.

12. Cum aliena muliere ne ſedeas omninò, nec accumbas cum ea ſuper cubitum:

13. Et non altercaris cum illa in vino, ne fortè declinet cor tuum in illam, & ſanguine tuo labaris in perditionem.

14. Ne derelinquas amicum antiquum: novus enim non erit (e) ſimilis illi.

15. Vinum novum, amicus novus: veteraſcet, & cum ſuavitate bibes illud.

16. * Non zeles gloriam & opes peccatoris: non enim ſcis quæ futura ſit illius ſubverſio. * Judic. 9. 4. 2. Reg. 15. 10.

17. Non placeat tibi injuria injuſtorum, ſciens quoniam uſque ad inferos non (f) placebit impius.

18. Longè abeſto ab homine poteſtatem habente occidendi, & non ſuſpicaberis timorem mortis.

19. Et ſi acceſſeris ad illum, noli aliquid committere, ne fortè auferat vitam tuam.

20. Communionem mortis ſcito: quoniam in medio laqueorum ingredieris, & ſuper dolentium arma (g) ambulabis.

21. Secundùm virtutem tuam cave te à proximo tuo, & cum ſapientibus, & prudentibus tracta.

22. Viri juſti ſint tibi convivæ, & in timore Dei ſit tibi gloriatio.

23. Et in ſenſu ſit tibi (h) cogitatus Dei, & omnis enarratio tua in præceptis Altiſſimi.

24. In manu artificum opera laudabuntur, & princeps populi in ſapientia (i) ſermonis ſui, in ſenſu verò ſeniorum verbum.

25. Terribilis eſt in civitate ſua homo linguoſus: & temerarius in verbo ſuo odibilis erit.

CAPUT X.

Quæ virtutes deceant Principes, Magiſtratus, Judices; quæ vitia eos magis dedeceant.

1. JUdex ſapiens judicabit populum ſuum: & principatus ſenſati ſtabilis erit.

2. * Secundùm judicem populi, ſic & miniſtri ejus: & qualis rector eſt civitatis, tales & inhabitantes in ea. * Prov. 29. 12.

3. Rex

22. (i) Verba præcipitata negotii exitum ſaltem retardant: tempus deſtruit quod factum eſt, lingua quod faciendum. Cùm amici ſecreta dezegis, ſimul amicitia, honor, juſtitia ex ore tuo prodeunt; atque in hoc uno à bellua diſtas, quòd ea loqui non poſſit, tu tacere: ita conſilia ſapientiæ. *Falſam*, Fictam benevolentiam.

CAP. IX. 1. (a) Ne ſis plus ſatis ſuſpicax. *Doctrinæ*, Gr. *Neque doceas ſuper te doctrinam nequam*, zelando, ſuſpicando, metuendo, ad prava quæque conſilia eam adiges. Ex Græco ſenſus eſt: Ne ei proponas hiſtorias peccare docentes; inquit Grotius.

2. (b) Gr. *Non des mulieri*, ſeu uxori, *animam tuam*, ut aſcendat ipſa ſuper fortitudinem tuam; monet maritum, ne ſinat uxorem ſibi dominari, ita ut poteſtatem illius excedat.

3. (c) Libidinoſam. *Laqueos*, Ne amore ejus capiaris.

5. & 7. (d) Ne occaſio ſit peccandi. *Civitatis*, Cujuſmodi ſunt venatores formarum. *In plateis*; cum notat qui undecumque quærit quo pereat modo.

14. (e) Novæ amicitiæ animum offendunt, ut novæ veſtes corpus.

17. & 18. (f) Ante mortem dabit pœnas. *Habente*, Parcè utendum potentiorum conſuetudine. Id nos monet, ne quis ambitione ductus principum familiaritatem nimiùm affectet. Res enim eſt plena periculi: nam facilè offendunt homines honoribus inhiantes.

20. (g) Gr. *Per pinnas murorum urbis obſeſſæ ab hoſtibus. Cave*, Explora proximum, Gr. *Fac conjecturam de proximo*, ne plus ſatis illi fidas.

23. (h) Ne cogitatio tua ſit erronea, & abſurda: Gr. *Cum ſapientibus ſit collocutio tua*.

24. (i) Laudantur artifices ex manuum induſtria, principes ex ſapientia ſermonum. *In ſenſu*, Verba ſeniorum ex prudentia & gravitate ſententiarum: quæ poſtrema verba deſunt in Græco.

* 3. Reg. 12. 13. 3. * Rex inſipiens perdet populum ſuum: & civitates inhabitabuntur per ſenſum potentium.

4. In manu Dei poteſtas terræ: & utilem rectorem ſuſcitabit in tempus ſuper illam.

5. In manu Dei proſperitas hominis, & ſuper (a) faciem ſcribæ imponet honorem ſuum.

6. Omnis (b) injuriæ proximi ne memineris, * & nihil agas in operibus injuriæ.
* Levit. 19. 13.

7. Odibilis coram Deo eſt & hominibus ſuperbia: & execrabilis omnis iniquitas gentium.

* Dan. 4. 34. 8. * Regnum à gente in gentem transfertur propter injuſtitias, & injurias, & contumelias, & diverſos dolos.

9. Avaro autem nihil eſt ſceleſtius. Quid ſuperbit terra & cinis?

10. Nihil eſt iniquius quàm amare pecuniam: hic enim & animam ſuam venalem habet: quoniam in vita ſua (c) projecit intima ſua.

11. Omnis potentatus brevis vita. Languor prolixior gravat medicum.

12. Brevem languorem (d) præcidit medicus: ſic & rex hodie eſt & cras morietur.

13. Cùm enim morietur homo, hæreditabit ſerpentes, & beſtias, & vermes.

14. Initium ſuperbiæ hominis (e), apoſtatare à Deo:

15. Quoniam ab eo, qui fecit illum,
* Prov. 18. 12. receſſit cor ejus: * quoniam initium omnis peccati eſt ſuperbia: qui tenuerit illam, adimplebitur maledictis, & ſubvertet eum in finem.

16. Propterea exhonoravit Dominus conventus malorum, & deſtruxit eos uſque in finem.

17. Sedes ducum ſuperborum deſtruxit Deus, & ſedere fecit mites pro eis.

18. Radices gentium ſuperbarum areſecit Deus, & plantavit humiles ex ipſis gentibus.

19. Terras gentium evertit Dominus, & perdidit eas uſque ad fundamentum.

20. Areſecit ex ipſis, & diſperdidit eos, & ceſſare fecit memoriam eorum à terra.

21. Memoriam ſuperborum perdidit Deus, & reliquit memoriam humilium ſenſu.

22. Non eſt creata hominibus (f) ſuperbia: neque iracundia nationi mulierum.

23. Semen hominum honorabitur hoc, quod timet Deum: ſemen autem hoc exhonorabitur, quod præterit mandata Domini.

24. In medio fratrum rector illorum in honore: & qui timent Dominum, erunt in oculis illius.

25. Gloria divitum, honoratorum, & pauperum, timor (g) Dei eſt:

26. Noli deſpicere hominem juſtum pauperem, & noli magnificare virum peccatorem divitem.

27. Magnus (h), & judex, & potens eſt in honore: & non eſt major illo, qui timet Deum.

28. * Servo ſenſato liberi ſervient: * * Prov. 17. 2.
& vir prudens & diſciplinatus non murmurabit correptus, & inſcius non honorabitur. * 3. Reg. 12. 13.

29. Noli extollere te in faciendo (i) opere tuo, & noli cunctari in tempore anguſtiæ.

30. * Melior eſt qui operatur, & abundat in omnibus, quàm qui gloriatur, & eget pane. * Prov. 12. 9.

31. Fili in manſuetudine (k) ſerva animam tuam, & da illi honorem ſecundùm meritum ſuum.

32. Pec-

CAP. X. 5. (a) Vox Græca etiam perſonam ſignificat. *Honorem*, Gloriam ipſius docti, & ſapientis, viro ſapienti honorem gubernationis imponet. Sic vocantur qui magiſtratibus conſilio adſunt.

6. 7. & 8. (b) Gr. *Non omnis injuriæ memor eſto*, Leviores culpas condones. *Injuriæ*, Nihil agas factis inſolentibus. *Execrabilis*, Gr. *Ex utriſque delictum injuſtitiæ:* Utriſque nempe Deo & hominibus injuſtitia eſt execrabilis. *Dolos*, Gr. *Opes dolo partae*.

10. (c) Viſcera ſua, cùm aliquid clargiri cogitur, quaſi extrahi putat viſcera; vel proſtituet ſalutem animæ ſuæ ut diteſcat.

12. (d) Gr. *Longum*, Cùm prolixum morbum præcidit medicus ſecando. *Morietur*, Sic rex malus à Deo ut à præſtantiſſimo medico confeſtim tollitur curandis Reipublicæ malis.

14. 15. 16. & 17. (e) Superbia fuit primum peccatum hominis: *Quoniam initium omnis peccati eſt ſuperbia:* Neque id adverſatur Apoſt. 1. Timoth. 6. *Radix omnium malorum eſt cupiditas:* Gr. *Pecuniæ amor*: quòd omne peccatorum genus ex avaritia prodire ſoleat. Vel caput ſuperbiæ eſt à Deo deficere. Summa omnium peccatorum. *Conventus*, Gr. *Obductiones*, Horrenda immittit mala. *Sedes*, Thronos principum detraxit Dominus.

22. (f) Non ut animantes, ita homines nati ſunt ad ſuperbiam, vel ad crudelitatem. *Iracundia*, Gr. *Ira furoris*, Quæ eſt ſuperbiæ comes ut manſuetudo humilitatis: unde Chriſtus eas conjunxit, *Diſcite à me*, &c. *Mulierum*, Quæ ad iram ſunt proclives: tametſi hæc verba ex Græco textu omnibus hominibus aptari poſſint, qui ſunt nati ex mulieribus: Filiis mulierum, qui ad modeſtiam, & manſuetudinem ſunt à natura comparati, non ad iracundiam.

25. (g) Gr. *Dives, & honoratus, & pauper, gloriatio eorum timor Domini*. Nec dives gloriari debet in ſuis divitiis, neque honoratus in ſuis honoribus, nec pauper ſe dejicere ob fortunæ ſuæ tenuitatem; ſed in hoc uno gloriari debent, ſi habeant timorem Dei: qui ſi deſit, nihil proderunt divitiæ, vel honores; ſi adſit, nihil oberit paupertas.

27. (h) Vox Græca *purpuratum* in hoc libro deſignat. *Judex*, Senator. *Potens*, Præfectus Provinciæ.

29. (i) Gr. *Ne cauſas nectas, quominus agas opus tuum*. *Anguſtiæ*, Gr. *Ne glorieris*, ſeu de honore non ſis ſollicitus, cùm urget neceſſitas.

31. (k) Gr. *In manſuetudine honora animam tuam*: Nec plus ſatis te extollas, nec dejicias; modum ſerva.

32. Peccantem in animam ſuam quis (l) juſtificabit? & quis honorificabit exhonorantem animam ſuam?

33. Pauper gloriatur (m) per diſciplinam & timorem ſuum: & eſt homo qui honorificatur propter ſubſtantiam ſuam.

34. Qui autem (n) gloriatur in paupertate, quantò magis in ſubſtantia? & qui gloriatur in ſubſtantia, paupertatem vereatur.

CAPUT XI.

Divitiæ & paupertas, proſpera, vel adverſa à Deo ſunt.

1. SApientia humiliati (a) exaltabit caput illius, & in medio magnatorum conſedere illum faciet.
* Gen. 41. 40. Dan. 6. 3. Joan. 7. 18. * 1. Reg. 16. 7.

2. * Non laudes virum in ſpecie ſua, neque ſpernas hominem in viſu ſuo.

3. Brevis in volatilibus eſt apis, & initium dulcoris habet fructus illius.

* Act. 12. 21. 23.
4. * In veſtitu ne glorieris unquam, nec in die honoris tui extollaris: quoniam mirabilia opera Altiſſimi ſolius, & glorioſa, & abſconſa, & inviſa opera illius.

5. Multi tyranni ſederunt in (b) throno, & inſuſpicabilis portavit diadema.

* 1. Reg. 15. 28. Eſth. 6. 7.
6. * Multi potentes oppreſſi ſunt validè, & glorioſi traditi ſunt in manus alterorum.

7. Priuſquam (c) interroges, ne vituperes quemquam: & cùm interrogaveris, corripe juſtè.

* Prov. 18. 13.
8. * Priuſquam audias, ne reſpondeas verbum: & in medio ſermonum ne adjicias loqui.

9. De ea re, quæ te non moleſtat, ne (d) certeris: & in judicio peccantium ne conſiſtas.

10. Fili, ne in multis ſint actus tui (e): & * ſi dives fueris, non eris immunis à delicto: ſi enim ſecutus fueris, non apprehendes: & non effugies, ſi præcucurreris. * 1. Tim. 6. 9.

11. * Eſt homo laborans, & feſtinans, & dolens impius (f), & tantò magis non abundabit. * Eccli. 4. 8.

12. Eſt homo (g) marcidus egens recuperatione, plus deficiens virtute, & abundans paupertate:

13. * Et oculus Dei (h) reſpexit illum in bono, & erexit eum ab humilitate ipſius, & exaltavit caput ejus: & mirati ſunt in illo multi, & honoraverunt Deum. * Job 42. 10.

14. * Bona & mala, vita & mors, paupertas & honeſtas à Deo ſunt. * Job 2. 10.

15. Sapientia & diſciplina, & ſcientia legis apud Deum. Dilectio, & viæ bonorum apud ipſum.

16. Error & tenebræ peccatoribus (i) concreata ſunt: qui autem exultant in malis, conſeneſcunt in malo.

17. Datio Dei permanet (k) juſtis, & profectus illius ſucceſſus habebit in æternum.

18. Eſt qui locupletatur (l) parcè agendo, & hæc eſt pars mercedis illius.

19. In eo, quod dicit: * Inveni requiem mihi, & nunc manducabo de bonis meis ſolus: * Luc. 12. 19.

20. Et neſcit quòd tempus præteriet, & mors appropinquet, & relinquat omnia aliis, & morietur.

21. Sta

32. (l) Si tu plus æquo te dejicis, quis pro honore tuo ſolicitus erit? Quod pars altera verſiculi exponit. *Animam*, Contemptui ſemet exponentem.

33. (m) Gr. *Honoratur*. *Diſciplinam*, Ob ſcientiam ſuam.

34. (n) Qui cùm pauper ſit, ſuperbit tamen, *quantò magis in ſubſtantia*: quantò magis gloriaretur ſi dives eſſet: vel potiùs qui cùm pauper ſit, honoratur, quanto honori eſſet, ſi valeret opibus; & qui ingloriius eſt etiam dives, quantò ille magis, ſi pauper eſſet?

CAP. XI. 1. & 2. (a) Gr. *Infimæ conditionis*. *Illius*, Sic enim à Deo eſt conſtitutum, ut quos magnis rebus deſtinat, in ſtatu humili diu detineat, quò dignitatis pondus fundamento humilitatis firmetur. *In ſpecie*, Ob pulchram formam. Exigua eſt, & exemplum rei minimæ quæ virtute præſtat. *Initium*, Principatum dulcedinis: vox enim Græca principatum ſæpe ſignificat.

5. (b) Gr. *In ſolo*, ſeu humi: unde factum *in ſolio*, & poſtea *in throno*. Multi Reges in ſolum dejecti. *Inſuſpicabilis*, De quo nihil magni ſuſpicareris.

7. (c) Exquiſieris: Priuſquam veritatem diligenter examinaveris, ne vituperes: tum verò *corripe juſtè*, juxta qualitatem facti.

9. (d) Ne certaveris: Noli contendere de ea re, quæ ad te non pertinet.

10. (e) Notat eos qui ſe cuique negotio immiſcent. *Si enim ſecutus fueris* (multa) *non apprehendes*, non aſſequeris. *Et non effugies, ſi præcucurreris*, præcurrentem difficultates te comprehendent. Multis implicitus negotiis multa peccat, multa conatur, nec ſe expedire poteſt. Eos præſertim arguit, qui divites fieri cupiunt, cùm eorum conatus perſæpè ſint inutiles. Cùm anima præ nimia ſolicitudine foras exit, ſeipſam negligit, vitam tumultuariam amat.

11. (f) Se excrucians. *Non abundabit*, Gr. *Et tantò magis ipſi deeſt*; Quò mobilior, hoc infirmior.

12. (g) Aliud extremum inertia. *Recuperatione*, Gr. *Egens auxilio*.

13. & 14. (h) Eos memorat, quibus velut dormientibus Deus bona confert, cùm alii magnis conatibus nihil agant. Ex quo infert v. 14. rebus humanis intervenire vim quamdam, quæ induſtriam noſtram ſuperat. *Bona & mala*, Ita mala quæ pœnæ dicuntur, & ex quibus miſeri dicimur: *à Deo ſunt*, vel agente, vel permittente.

16. (i) Omnes enim peccatores naſcimur, nobis congenita ſunt error & tenebræ; vel ex hoc ipſo quòd quis peccator eſt, in tenebris & errore verſatur. Hic verſiculus in pleriſque exemplaribus olim deerat: ac veriſimile eſt a quodam ſciolo eraſum fuiſſe, quòd ipſi videretur hæreſi Manichæorum favere. *In malo*, Gr. *Conſeneſcunt cum malitia*; In iis veteraſcit vitioſa conſuetudo.

17. (k) Nam juſti ſunt ex dono Dei. *In æternum*, Bona Dei voluntas ad æternitatem uſque eos perducet, dummodo progreſſus hujus doni iis curæ ſit: Gr. *Et benevolentia ejus*, Dei, *ſemper proſperabit eos*.

18. (l) Parſimonia. *Illius*, Ut ſit ſibi pauper, dives hæredibus.

Digitized by Google

21. Sta in teſtamento tuo (m), & in illo colloquere, & in opere mandatorum tuorum veteraſce.

22. Ne manſeris in operibus peccatorum. Confide autem in Deo, & mane in loco tuo.

23. Facile eſt enim in oculis Dei ſubitò honeſtare pauperem.

24. Benedictio Dei in mercedem juſti (n) feſtinat, & in hora veloci proceſſus illius fructificat.

25. Ne dicas: Quid eſt mihi (o) opus, & quæ erunt mihi ex hoc bona?

26. Ne dicas (p): Sufficiens mihi ſum: & quid ex hoc peſſimabor?

* *Inf.* 18. 25. 27. * In die bonorum (q) ne immemor ſis malorum: & in die malorum ne immemor ſis bonorum:

28. Quoniam facile eſt coram Deo in die obitus retribuere unicuique ſecundùm vias ſuas.

29. Malitia (r) horæ oblivionem facit luxuriæ magnæ, & in fine hominis denudatio operum illius.

30. Ante mortem ne laudes (ſ) hominem quemquam, quoniam in filiis ſuis agnoſcitur vir.

31. Non omnem hominem inducas in domum tuam: multæ enim ſunt inſidiæ doloſi.

32. Sicut enim eructant (t) præcordia fœtentium, & ſicut perdix inducitur in caveam, & ut caprea in laqueum: ſic & cor ſuperborum, & ſicut proſpector videns caſum proximi ſui.

33. Bona enim in mala convertens (u) inſidiatur, & in electis imponet maculam.

34. A ſcintilla una augetur ignis, & ab uno doloſo augetur ſanguis: homo verò peccator ſanguini inſidiatur.

35. Attende tibi à peſtifero, fabricat enim mala: ne fortè inducat ſuper te ſubſannationem in perpetuum.

36. Admitte ad te alienigenam (x), & ſubvertet te in turbine, & abalienabit te à tuis propriis.

CAPUT XII.

Cui ſit benefaciendum; veræ & fictæ amicitiæ notæ.

1. Si benefeceris, ſcito cui feceris, & erit gratia in bonis tuis multa.

2. Benefac juſto, & invenies retributionem magnam: & ſi non ab ipſo, certè à Domino.

3. Non eſt enim ei benè qui aſſiduus eſt in malis, & eleemoſynas non danti: quoniam & Altiſſimus odio habet peccatores, & miſertus eſt pœnitentibus.

4. * Da miſericordi, & ne ſuſcipias peccatorem: & impiis & peccatoribus reddet vindictam, cuſtodiens eos in diem vindictæ. * *Gal.* 6. 10.

5. Da bono, & non receperis peccatorem.

6. Benefac humili, & non dederis impio (a): prohibe panes illi dari, ne in ipſis potentior te ſit:

7. Nam duplicia mala invenies (b) in omnibus bonis, quæcumque feceris illi: quoniam & Altiſſimus odio habet peccatores, & impiis reddet vindictam.

8. Non agnoſcetur in bonis amicus, & non abſcondetur in malis inimicus.

9. In bonis viri, inimici illius in triſtitia: & in malitia illius, amicus agnitus eſt.

10. Non credas inimico tuo in æternum: ſicut enim æramentum (c), æruginat nequitia illius:

11. Et

21. & 22. (m) In fœdere per legem ſancito. *Colloquere*, In eo verſare. *Peccatorum*, Gr. *Ne admireris opera peccatorum*. *Et mane in loco tuo*, Contentus eſto ſorte tua.

24. (n) Deus efficit, ut maneant quæ juſtus labore ſuo quæſivit. *Fructificat*, Idque facit ut brevì parta in majus creſcant.

25. (o) Sic agunt qui bonorum copia elati rem privatam & publicam negligendo perdunt.

26. (p) Qui progredi non vult, in via ſiſtit; currentibus merces promittitur, non hærentibus in via Dei. *Peſſimabor*, Ne dicas ſufficiens ſum mihi, quid deinceps mali patiar?

27. (q) Ne ſuperbias. *Bonorum*, Ne deſpondeas animum.

29. (r) Gr. *Afflictio*. *Luxuria*, Gr. *Voluptatis*, deliciarum. *Denudatio*, Revelatio operum ejus: tum homo agnoſcit quid fecerit, & quo animo fecerit.

30. (ſ) Gr. *Ne beatifices*; Ne felicem & beatum prædices: probitas viri ut plurimùm cognoſcitur ex filiis, ſi benè inſtituti fuerint. *Agnoſcitur*: Duo notat, quibus hominis prudentia cognoſcitur, vitæ finis, & liberi poſt mortem.

32. (t) Sicut è fœtido pectore gravis odor, ita ex corde doloſo fraudes erumpunt. *Proſpector*, Gr. *Speculator*; ita vir doloſus domum tuam ingreſſus, de quo v. 31. caſum tuum providet, & ruiturum impellit.

33. (u) Per calumniam. *Maculam*, Viris optimis ſcelera imputabit, res bonas prava interpretatione detorquens.

36. (x) Si admittis alienum ſpretis propinquis, & amicis. *Turbine*, In rebus turbidis.

6. (a) Hoc non pugnat cum Domini præcepto, quo Matth. 5. jubet bonis & malis benefacere exemplo Patris Cœleſtis. Non enim loquitur ſapiens de eleemoſyna quæ datur propter egeſtatem, ſed de beneficentia quæ ad amicitiam pertinet. In eleemoſyna primùm habenda eſt ratio egeſtatis, deinde probitatis. Pauperi improbo id tamùm dare oportet, quod præſens neceſſitas exigit: bono pauperi largè tribuendum: beneficiis fovendi ſunt boni, non mali. Sunt beneficia; quæ cæca manu ſpargenda ſunt, quæ dantur humanitati, non homini. CAP. XII.

7. & 8. (b) Pro omnibus bonis. *Amicus*, Nam in proſperis omnes videntur æquè favere. Quæ de inimicis ſubjicit, eò ſpectant, ut ab iis caveamus, qui odia ſua diſſimulant, ut nos perdant. *Inimicus*, Nam ſtatim maledicit infelici.

10. & 11. (c) Nam ut ærugo, ſic odia veteraſcendo creſcunt. Si reconciliieris inimico pravi ingenii, iterum nocebit; ut in ære etiam purgato redit ærugo.

11. Et ſi humiliatus vadat curvus, adjice animum tuum, & cuſtodi te ab illo.

12. Non ſtatuas illum penes te, nec ſedeat ad dexteram tuam, ne fortè converſus in locum tuum, inquirat cathedram tuam (d): & in noviſſimo agnoſcas verba mea, & in ſermonibus meis ſtimuleris.

13. Quis miſerebitur incantatori à ſerpente percuſſo, & omnibus qui appropiant (e) beſtiis? & ſic qui comitatur cum viro iniquo, & obvolutus eſt in peccatis ejus.

14. Una hora tecum permanebit: ſi autem declinaveris (f), non ſupportabit.

* Jer. 41. 6. 15. * In labiis ſuis indulcat inimicus: & in corde ſuo inſidiatur ut ſubvertat te in foveam.

16. In oculis ſuis lacrymatur inimicus: & ſi invenerit tempus, non ſatiabitur ſanguine.

17. Et ſi incurrerint tibi mala, invenies eum illic (g) priorem.

18. In oculis ſuis lacrymatur inimicus, & quaſi adjuvans ſuffodiet plantas tuas.

19. Caput ſuum movebit, & plaudet manu, & multa ſuſurrans commutabit vultum ſuum.

CAPUT XIII.

Cum quibus ineunda ſit ſocietas & familiaritas; amicitia cum paribus, non item cum potentioribus & malis.

* Deut. 7. 3. 1. QUi tetigerit picem, inquinabitur (a) ab ea: * & qui communicaverit ſuperbo, induet ſuperbiam.

2. Pondus ſuper ſe tollet qui honeſtiori ſe communicat. Et ditiori te ne ſocius (b) fueris.

3. Quid communicabit cacabus (c) ad ollam? quando enim ſe colliſerint, confringetur.

4. Dives injuſtè egit, & fremet (d): pauper autem læſus tacebit.

5. Si largitus fueris, aſſumet te: & ſi non habueris, derelinquet te.

6. Si habes, convivet tecum, & evacuabit (e) te, & ipſe non dolebit ſuper te.

7. Si neceſſarius illi fueris, ſupplantabit te, & ſubridens ſpem dabit; narrans tibi bona, & dicet: Quid opus eſt tibi?

8. Et confundet te in cibis ſuis, donec te exinaniat bis, & ter: & in noviſſimo deridebit te: & poſteà videns derelinquet te, & caput ſuum movebit ad te.

9. Humiliare (f) Deo, & expecta manus ejus.

10. Attende ne ſeductus in ſtultitiam humilieris.

11. Noli eſſe humilis in ſapientia (g) tua, ne humiliatus in ſtultitiam ſeducaris.

12. Advocatus à potentiore diſcede: ex hoc enim magis te advocabit.

13. Ne improbus (h) ſis, ne impingaris: & ne longè ſis ab eo, ne eas in oblivionem.

14. Ne retineas ex æquo loqui cum illo: nec credas multis verbis illius: ex multa enim loquela tentabit te, & ſubridens interrogabit te de abſconditis tuis.

15. Immitis animus illius conſervabit verba tua: & non parcet de malitia, & de vinculis.

16. Cave tibi, & attende diligenter auditui tuo: quoniam cum ſubverſione tua (i) ambulas.

17. Audiens verò illa quaſi in ſomnis vide, & vigilabis.

18. Omni vita tua dilige Deum, & invoca illum in ſalute tua.

19. Omne animal diligit (k) ſimile ſibi: ſic & omnis homo proximum ſibi.

20. Omnis caro ad ſimilem ſibi conjungetur, & omnis homo ſimili ſui ſociabitur.

21. Si

12. (d) Locum, & dignitatem tuam. *Stimuleris*, Et ob ſermones meos à te neglectos doleas.

13. (e) Ut qui viperas tractant: nam θηρία, ſeu feræ in hoc genere dicuntur viperæ per excellentiam: unde & theriaca. *Obvolutus*, Seu approbet, ſeu diſſimulet. Comparat virum iniquum cum ſerpente & beſtiis, & eum maximè qui amicitiam falsò ſimulat; nec miſeratione dignus eſt qui periculo ſe ultrò exponit, qui cum viro iniquo & vaſro init ſocietatem, quique ejus peccatis ſe implicat & obvolvit.

14. (f) Si res tuæ inclinentur, non durabit.

17. 18. & 19. (g) Gr. *Te tamquam adjuturum*, ſed revera nociturum. *Oculis*, deeſt in Græco, & ſine neceſſitate repetitur. *Plantas*, Gr. *Pedes inhibebit*, Ut cadas. *Movebit*, Inſultando. *Vultum ſuum*, Variè & artificiosè componet ſe ad decipiendum.

CAPUT XIII. 1. (a) Malorum conſuetudine fit homo deterior. *Et qui*, Copula, *&*, hoc loco nota eſt comparationis, ut ſæpè alias.

2. (b) Nam illa ſocietas imbecilliori iniqua & gravis futura eſt. Id quoque admonet, ne quis potentiori nimiùm ſe adjungat, quod in conjugiis imprimis valet.

3. (c) Olla fictilis facilè confringitur, cùm propiùs cacabo æreo admovetur. Inter impares vix ulla eſt fida ſocietas: ſed tamen extrema potentum fuga expers eſt dignitatis: unde hac in re cautio eſt adhibenda.

4. (d) Quaſi læſus. *Tacebit*, Gr. *Supplicabit*, quaſi ipſe læſerit.

6. & 7. (e) Per munera quæ ei dabis. *Supplantabit te*, Gr. *Decipiet te*, Vicem non reddet.

9. (f) Coram Deo, non ſtultè nimis coram hominibus, ne te ut vile quiddam conculcent.

11. (g) Falſa, qua divitum captas gratiam.

13 (h) Importunus. *Ne impingaris*, Gr. *Ne expellaris*, Ne ſis nimis infrequens.

16. 17. & 18. (i) In ruinæ periculo verſaris. *Vigilabis*, Vigilem te volo, ſed inſtar ſomnolenti, ne te nimis curioſum putet, ut technas meditantem. *In ſalute tua*, Gr. *Ad ſalutem tuam*.

19. (k) Iis familiariùs utamur, qui nobis ſunt vitæ genere & fortunæ conditione ſimiliores. Hoc Cicero,

21. Si communicabit lupus agno aliquando, ſic peccator juſto.

* 2 Cor. 6. 14. 22. * Quæ communicatio ſancto homini ad (l) canem? aut quæ pars diviti ad pauperem?

23. Venatio leonis, onager in eremo: ſic & paſcua divitum, ſunt pauperes.

24. Et ſicut abominatio eſt ſuperbo humilitas: ſic & execratio divitis pauper.

25. Dives commotus (m) confirmatur ab amicis ſuis: humilis autem cùm ceciderit, expelletur & à notis.

26. Diviti decepto multi (n) recuperatores: locutus eſt ſuperba, & juſtificaverunt illum.

27. Humilis deceptus eſt, inſuper & arguitur: locutus eſt ſenſatè, & non eſt datus ei locus.

28. Dives locutus eſt, & omnes tacuerunt, & verbum illius uſque ad nubes perducent.

29. Pauper locutus eſt, & dicunt: Quis eſt hic? & ſi offenderit, ſubvertent illum.

30. Bona eſt (o) ſubſtantia, cui non eſt peccatum in conſcientia: & nequiſſima paupertas in ore impii.

31. Cor hominis immutat (p) faciem illius, ſive in bona, ſive in mala.

32. Veſtigium cordis boni, & faciem bonam difficilè invenies (q), & cum labore.

CAPUT XIV.

Lapſus linguæ; avari characteres; beneficentia; ſapientiæ ſtudium.

Joſ. 19. 17. 1. Beatus vir, qui non eſt lapſus verbo ex ore ſuo, & non eſt ſtimulatus in triſtitia (a) delicti.

2. Felix, qui non habuit animi ſui (b) triſtitiam, & non excidit à ſpe ſua.

3. Viro cupido (c) & tenaci ſine ratione eſt ſubſtantia, & homini livido ad quid aurum?

4. Qui acervat ex animo ſuo (d) injuſtè, aliis congregat, & in bonis illius alius luxuriabitur.

5. Qui ſibi nequam eſt, cui alii bonus erit? & non jucundabitur in bonis ſuis.

6. Qui ſibi invidet, nihil eſt illo nequius, & hæc redditio eſt malitiæ (e) illius:

7. Et ſi benè fecerit, ignoranter, & non volens facit: & in noviſſimo manifeſtat malitiam ſuam.

8. Nequam eſt oculus lividi: & avertens faciem (f) ſuam, & deſpiciens animam ſuam.

9. Inſatiabilis oculus cupidi in parte iniquitatis: non ſatiabitur donec conſumat areſaciens animam ſuam.

10. Oculus (g) malus ad mala: & non ſatiabitur pane, ſed indigens & in triſtitia erit ſuper menſam ſuam.

11. Fili, ſi habes, benefac tecum, & Deo dignas oblationes offer.

12. Memor eſto quoniam mors non tardat, & teſtamentum (h) inferorum quia demonſtratum eſt tibi: teſtamentum enim hujus mundi, morte morietur.

13. * Ante mortem benefac (i) amico tuo, & ſecundùm vires tuas exporrigens da pauperi. * Tob. 4. 7. Sup. 4. 1. Luc. 16. 9.

14. Non defrauderis à die bono, & particula boni doni non te prætereat.

15. Non-

Diſpares mores diſparia ſtudia ſequuntur, quorum diſſimilitudo diſſociat amicitias.

22. (l) Ad hominem impurum: vitio exſcriptoris poſitum eſſe, *homini*, pro *hyæna*, uti eſt in Græco, cenſet Grotius. Tantam eſſe naturæ pugnam inter hyænam & canem, ut conſpecta hyænæ umbra canes obmuteſcant, Plinius ſcribit *L.* 8. cap. 30. *Quæ pars*, Gr. *Pax*.

25. (m) Gr. *Labefactatus*, *Confirmatur*, Suſtentatur ne ruat. *Ceciderit*, Gr. *Pauper*, *expellitur*.

26. (n) Adjutores, cùm dives delinquit aut facto, aut verbo, præſto ſunt, qui eum defendant, aut excuſent: contrà evenit in paupere.

30. (o) Opes benè partæ. *Paupertas*, Impio judice eſt nequiſſima; vel potiùs impius obmurmurat in paupertate: nam impii infelices Deum accuſant.

31. (p) Vultus hominis plerumque eſt index affecti animi.

32. (q) In qua ſit indicium cordis boni, non facilè invenitur. Cor bonum, in ſapientia nimirum inveſtiganda occupatum, cum facie bona & hilari rarò conjunctum eſt: nam meditatio frequens eſt carnis afflictio.

CAPUT XIV. 1. (a) Compunctus peccati conſcientia, & ejus maximè quo Dei honor læditur, verbis impatientiæ prolatis: nam de divitiis & paupertate egit: Quis ille ſit in quo invenire licet veſtigium boni cordis. In hac ſententia nos docet eum eſſe beatum qui eſt vitæ integræ, nec in corde ſuo ſtimulatur ob admiſſum peccatum aliquod gravius, quique etiam ſi pauper ſit, non lapſus eſt verbo, neque obmurmuravit contra Deum; nam ſi dives ſit, non ſibi conſcius eſt ob iniquas poſſeſſiones, aut pravum earum uſum.

2. (b) Quem ſua non cruciat conſcientia: Gr. *Qui non deſpondit animum in malis*. De immoderata animi triſtitia ob damnum temporale videtur loqui, ita ut deſperet & excidat à ſpe in Deum; vel in Græco textu de triſtitia malè ſibi conſcii animi verba facit, quam qui non habet triſtitiam, non excidet à ſpe ſua in Deum.

3. (c) Avaro ſibi omnia invidenti: in hoc uno juſtus eſt quòd ſeipſum puniat, & indignum vita judicet. Duplici voce exprimitur, quod in Græco μικρόλογος, ſeu *ſordidus* ſignificat. *Sine ratione eſt ſubſtantia*, indecens eſt.

4. (d) Gr. *Anima*, ſeu victu: Vox, *injuſtè*, deeſt in Græco. *Aliis congregat*, nempe ſuis hæredibus.

6. & 7. (e) Non habere quæ habeat. *Benefecerit*, Coactus ut damnum aliquod vitaret, id fecit. *In noviſſimo*, Etiam in fine vitæ vitium ſuum prodit.

8. & 9. (f) A pauperibus. *Iniquitatis*, In portione opum, quam inique acquiſivit, nunquam ſua ſorte contentus. Græcè deeſt, *Areſaciens animam*, Curis conficiens.

10. (g) Addit Gr. *Invidus*. *Pane*, Sibi ipſi invidet panem quem edit.

12. (h) Lex ſepulchri. *Tibi*, Quod nemo poteſt effugere: Ignoras tempus mortis. *Teſtamentum*, Lex eſt ſempiterna, ut omne quod naſcitur, intereat.

13. & 14. (i) Tria poſtulat, ut ante mortem amicis benefaciamus, non parcè, ſed voluntariè. *Bono*, Dies feſtos lætus celebra.

15. Nonne aliis relinques dolores & labores tuos in diviſione ſortis?

16. Da, & (k) accipe, & juſtifica animam tuam.

17. Ante obitum tuum operare juſtitiam (l): quoniam non eſt apud inferos invenire cibum.

Iſa. 40. 6. Jac. 1. 10. 1. Pet. 1. 24. 18. * Omnis caro ſicut fœnum veteraſcet, & ſicut folium fructificans in arbore viridi.

19. Alia generantur, & alia dejiciuntur: ſic generatio carnis & ſanguinis, alia finitur, & alia naſcitur.

20. Omne opus corruptibile in fine deficiet: & qui illud operatur, ibit cum illo.

21. Et omne opus electum juſtificabitur: & qui operatur illud, honorabitur in illo.

Pſal. 1. 2. 22. * Beatus vir, qui in ſapientia (m) morabitur, & qui in juſtitia ſua meditabitur, & in ſenſu cogitabit circumſpectionem Dei.

23. Qui excogitat (n) vias illius in corde ſuo, & in abſconditis ſuis intelligens, vadens poſt illam quaſi inveſtigator, & in viis illius conſiſtens:

24. Qui reſpicit per (o) feneſtras illius, & in januis illius audiens:

25. Qui requieſcit (p) juxta domum illius, & in parietibus illius figens palum ſtatuet caſulam ſuam ad manus illius, & requieſcent in caſula illius bona per ævum:

26. Statuet filios ſuos ſub tegmine illius, & ſub ramis ejus morabitur.

27. Protegetur ſub tegmine illius à fervore, & in gloria ejus requieſcet.

CAPUT XV.

Timoris Dei & veræ ſapientiæ fructus; liberum arbitrium aſſeritur.

1. QUi timet Deum, faciet (a) bona: & qui continens eſt juſtitiæ, apprehendet illam,

2. Et obviabit illi quaſi mater honorificata, & quaſi mulier à virginitate ſuſcipiet illum.

3. Cibabit illum (b) pane vitæ, & intellectus, * & aqua ſapientiæ ſalutaris potabit illum: & firmabitur in illo, & non flectetur: *Joan. 4. 10.*

4. Et continebit illum, & non confundetur: & exaltabit illum apud proximos ſuos,

5. Et in medio Eccleſiæ aperiet os ejus, & adimplebit illum ſpiritu ſapientiæ & intellectus, & ſtola gloriæ veſtiet illum.

6. Jucunditatem & exultationem theſaurizabit ſuper illum, & nomine æterno (c) hæreditabit illum.

7. Homines ſtulti non apprehendent illam, & omnes ſenſati obviabunt illi, homines ſtulti non videbunt eam: longè enim abeſt à ſuperbia (d) & dolo.

8. Viri mendaces non erunt illius memores: & viri veraces invenientur in illa, & ſucceſſum habebunt uſque ad (e) inſpectionem Dei.

9. Non eſt ſpecioſa laus in ore peccatoris:

10. Quoniam à Deo profecta eſt ſapientia: ſapientiæ enim Dei aſtabit laus, & in ore fideli abundabit, & Dominator dabit eam illi.

11. Non dixeris: Per Deum (f) abeſt: quæ enim odit ne feceris.

12. Non dicas: Ille me (g) implanavit: non enim neceſſarii ſunt ei homines impii.

13. Omne execramentum erroris odit Dominus, & non erit amabile timentibus eum.

14. Deus ab initio conſtituit hominem, & reliquit illum in manu conſilii ſui.

15. Adjecit mandata & præcepta ſua:

16. * Si volueris mandata ſervare, conſervabunt te, & in perpetuum fidem placitam facere. *Matt. 19. 17.*

17. Ap-

16. (k) Da eleemoſynam, & accipe veniam peccatorum. *Juſtifica*, A peccatis. Gr. *Falle animam tuam*, Curas compeſce; vel da & accipe in uſum tuum, *Et juſtifica animam tuam*, dum opes ſanctè expendis.

17. (l) Poſteà his uti non licebit: quare bona à Deo accepta communica, & his utere.

22. (m) Meditatur. Gr. *Beatus vir qui ſapienter meditabitur.*

23. (n) Gr. *Vias ſuas*, Qui ad actiones ſuas attendit. *Conſiſtens*, Gr. *Viis ejus inſidias pono*: Ea utere diligentia, qua venatores ſolent.

24. (o) Curioſus explorator per quaſvis rimulas inſpicit: ita nos ad ſapientiam attendamus. Domus ſapientiæ cœlum eſt, feneſtræ ſunt Scripturæ, & ſecretæ inſpirationes, Eccleſia eſt janua, qua adimus.

25. & 26. (p) Gr. *Qui diverſatur*. *Palum*, Ad erigendum ſibi tabernaculum; ſpe illi inhærens. *Illius*, Ejus tutelæ filios ſuos commendabit. *Tegmine*: Jam comparat ſapientiam cum arbore quæ ſuos ramos longè latèque ſpargit.

CAPUT XV. 1. (a) Gr. *Iſta*, de quibus agere cœperat. *Continens*, Compos juſtitiæ. *Illam*, Sapientiam de qua ſuperiori capite.

3. (b) Pane intelligentiæ, & aqua ſapientiæ. Panis ille vitæ eſt Verbum incarnatum, cujus corpus eos firmat & nutrit, qui illud cum fide & intelligentia ſumunt: aqua ſapientiæ eſt Spiritus ſanctus. *In illo*, In vero bono radices aget ſapientia: Gr. *In illa*; Vir bonus in ſapientia, ut cibo illo & potu confirmatus, non flectetur ad malum.

6. (c) Gr. *Et nomen æternum hæreditabit*, Sortietur.

7. (d) Cùm ſapientia imprimis doceat humilitatem Deo exhibendam, fidelitatem proximo; & impius per ſuperbiam recedat, à Deo, per fraudem lædat proximum.

8. & 9. (e) Veraces in ſe ipſis proficient, & alios utiliter erudient, quouſque Deus venerit ad inſpiciendum & remunerandum eorum opera. *Specioſa*, Non eſt grata Deo.

11. (f) Gr. *Quia propter Deum receſſi*, ſeu defeci: quòd peccator in Deum refundat peccatum ſuum, cùm ſapientiæ præcludat aditum.

12. (g) Decepit: Induxit in malum, quod mox refellit. Vox Græca non tam *decepit*, quam *finxit*, ſignificat: Ille me finxit ineptum ad benè vivendum.

17. Appoſuit tibi aquam & ignem : ad quod volueris, porrige manum tuam.

Jer. 21. 8. 18. * Ante hominem vita & mors, bonum & malum: quod placuerit ei, dabitur illi:

19. Quoniam (h) multa ſapientia Dei, & fortis in potentia, videns omnes ſine intermiſſione.

Pſal. 33. 16. *Heb. 4. 13.* 20. * Oculi Domini ad timentes eum, & ipſe * agnoſcit omnem operam hominis.

21. Nemini mandavit impiè agere, & nemini dedit ſpatium peccandi:

22. Non enim concupiſcit multitudinem filiorum infidelium & inutilium.

CAPUT XVI.

Vindicta Dei in impios; ejus providentia adſtruitur, & ſapientia in diſpoſitione hujus Univerſi.

1. NE jucunderis in filiis impiis, ſi multiplicentur : nec oblecteris ſuper ipſos, ſi non eſt timor Dei in illis.

2. Non credas (a) vitæ illorum, & ne reſpexeris in labores eorum.

3. Melior (b) eſt enim unus timens Deum, quàm mille filii impii.

4. Et utile eſt mori ſine filiis, quàm relinquere filios impios.

5. Ab uno ſenſato inhabitabitur patria, tribus impiorum deſeretur.

6. Multa talia vidit (c) oculus meus, & fortiora horum audivit auris mea.

Inf. 21. 10. 7. * In ſynagoga peccantium exardebit ignis, & in gente incredibili exardeſcet ira.

Gen. 6. 4. 8. * Non exoraverunt pro (d) peccatis ſuis antiqui gigantes, qui deſtructi ſunt confidentes ſuæ virtuti:

9. Et non pepercit (e) peregrinationi Lot, & execratus eſt eos præ ſuperbia verbi illorum.

10. Non miſertus eſt illis, gentem totam perdens, & extollentem ſe in peccatis ſuis.

11. * Et ſicut ſexcenta millia peditum, qui congregati ſunt in duritia cordis ſui : & ſi unus fuiſſet cervicatus, mirum, ſi fuiſſet immunis. *Num. 16. 31.*

12. Miſericordia enim & ira eſt cum illo. Potens exoratio (f), & effundens iram:

13. Secundùm miſericordiam ſuam, ſic correptio illius hominem ſecundùm opera ſua (g) judicat.

14. Non effugiet in rapina peccator, & non retardabit ſufferentia miſericordiam facientis.

15. Omnis miſericordia faciet locum * unicuique ſecundùm meritum operum ſuorum, & ſecundùm intellectum peregrinationis ipſius. *Rom. 2. 6.*

16. Non dicas: A Deo abſcondar, & ex ſummo quis mei memorabitur?

17. In populo magno non agnoſcar : quæ eſt enim anima mea in tam immenſa creatura?

18. Ecce cœlum, & cœli cœlorum, abyſſus, & univerſa terra, & quæ in eis ſunt, in conſpectu illius commovebuntur,

19. Montes ſimul, & colles, & fundamenta terræ: cùm conſpexerit illa Deus, tremore concutientur.

20. Et in omnibus his inſenſatum (h) eſt cor: & omne cor intelligitur ab illo:

21. Et vias illius quis intelligit, & (i) procellam, quam nec oculus videbit hominis?

22. Nam plurima illius opera ſunt in abſconſis: ſed opera juſtitiæ ejus quis (k) enuntiabit? aut quis ſuſtinebit? Longè enim eſt teſtamentum à quibuſdam, & interrogatio omnium in conſummatione eſt.

23. Qui minoratur (l) corde, cogitat inania: & vir imprudens & errans, cogitat ſtulta.

24. Audi

19. & 21. (h) Hanc dedit homini libertatem cum multa ſapientia, ut remuneret, aut puniat, idque juſtè. *Spatium*, Gr. *Licentiam*, impunitatem.

CAPUT XVI. 2. (a) Non victuros credas, Hebraiſmus. *Labores*, Gr. *Dignitates*, aut ſplendorem, aut induſtriam : Non tibi placeat, quod eos habeas liberos.

3. & 5. (b) Gr. *Melius* : vel pluris eſt faciendus. *Tribus*, Gr. *A tribu*, ſeu natione impiorum deſolabitur.

6. & 7. (c) Nempe ex uno pio amplam ſobolem excreviſſe, & impiorum familias ad nihilum redactas. *Synagoga*, Ubi populus eſt flagitioſus. *Ignis*, Ultionis divinæ.

8. (d) Gr. *Non eſt placatus*, Deus ſcilicet, etiam ſi multi eſſent numero, & fortes viribus.

9. & 11. (e) Sodomitis, ubi Lot peregrinus agebat. *Peditum*, Iſraelitarum, qui ex Ægypto profecti rebelles & increduli proſtrati ſunt in deſerto, & miſeratus non eſt: quid non metuere debent ſinguli contumaces?

12. (f) Gr. *Princeps propitiationum*, in parcendo primus, valdè placabilis, & citò effundens iram.

13. & 14. (g) Ut multa eſt miſericordia ejus, qua ignoſcit pœnitentibus; ita & correptio, aut punitio. *Sufferentia*, Non diu expectabit mercedem bonarum actionum : Gr. *Non fraudabit* (Deus) *expectationem pii*:

20. (h) Gr. *De illis*, nempe operibus Dei ſuprà memoratis, *Cor hominis cogitare neſcit*.

21. (i) Ventos procelloſos, quorum cauſæ latent; effectus videntur, ut arbores everſæ, dejecta tecta : ſic Deus per ſe nobis incognitus, per opera cognoſcitur.

22. (k) Quomodo Deus animadverſurus eſt in impios. *Suſtinebit*, Expectabit : Non ſtatim Deus ulciſcitur, quod homines non attendunt. *Quibuſdam*; Teſtamenti nomen in Vulgata ſæpè pro cujuſque ſententia accipitur. Longè remotus eſt à cognitione noſtra ordo judiciarius, quo utitur: lex illa occulta qua Deus in acta hominum inquirit, multos fugit. *Interrogatio*, Inquiſitio. *In conſummatione*, In extremo judicio. Gr. *Tandem tamen malefacta puniuntur*.

23. (l) Qui intellectu deficit. *Cogitat*, Vanitates ſæculi.

Digitized by Google

24. Audi me fili, & diſce diſciplinam ſenſus, & in verbis meis attende in corde tuo.

25. Et dicam in æquitate diſciplinam, & ſcrutabor enarrare ſapientiam: & in verbis meis attende in corde tuo, & dico in æquitate (m) ſpiritus virtutes, quas poſuit Deus in opera ſua ab initio, & in veritate enuntio ſcientiam ejus.

26. In judicio (n) Dei opera ejus ab initio, & ab inſtitutione ipſorum diſtinxit partes illorum, & initia eorum in gentibus ſuis.

27. Ornavit (o) in æternum opera illorum, nec eſurierunt, nec laboraverunt, & non deſtiterunt ab operibus ſuis.

28. Unuſquiſque proximum ſibi non (p) anguſtiabit uſque in æternum.

29. Non ſis incredibilis (q) verbo illius.

30. Poſt hæc Deus in terram reſpexit, & implevit illam bonis ſuis.

31. Anima omnis vitalis (r) denuntiavit ante faciem ipſius, & in ipſam iterùm reverſio illorum.

CAPUT XVII.

De hominis creatione; exhortatio ad pietatem, & ad laudem Dei, cui nota ſunt hominum opera.

1. DEus creavit de terra hominem,
* Gen. 1. 17. & 5. 1. & ſecundùm * imaginem ſuam
fecit illum.

2. Et iterùm convertit illum in (a) ipſam, & ſecundùm ſe veſtivit illum virtute.

3. Numerum dierum, & tempus dedit illi, & dedit illi poteſtatem eorum, quæ ſunt ſuper terram.

4. Poſuit timorem illius ſuper omnem carnem, & dominatus eſt beſtiarum, & volatilium.

5. * Creavit ex ipſo adjutorium ſimile * Gen. 2. 18.
ſibi: conſilium, & linguam, & oculos, & aures, & cor dedit illis excogitandi: & diſciplina intellectus replevit illos.

6. Creavit illis ſcientiam (b) ſpiritus, ſenſu implevit cor illorum, & mala & bona oſtendit illis.

7. Poſuit oculum ſuum ſuper corda illorum, oſtendere illis magnalia operum ſuorum,

8. Ut nomen (c) ſanctificationis collaudent, & gloriari in mirabilibus illius, ut magnalia enarrent operum ejus.

9. Addidit illis diſciplinam, & legem (d) vitæ hæreditavit illos.

10. Teſtamentum æternum conſtituit cum illis, & juſtitiam & judicia ſua oſtendit illis.

11. Et magnalia honoris ejus vidit oculus illorum, & honorem vocis audierunt aures illorum, & dixit illis: Attendite (e) ab omni iniquo.

12. Et mandavit illis unicuique de proximo ſuo.

13. Viæ illorum coram ipſo ſunt ſemper, non ſunt abſconſæ ab oculis ipſius.

14. * In unamquamque gentem præpo- * Rom. 13. 1.
ſuit rectorem:

15. Et pars Dei, Iſrael facta eſt (f) manifeſta.

16. Et omnia opera illorum velut ſol in conſpectu Dei: & oculi ejus ſine intermiſſione inſpicientes in viis eorum.

17. Non ſunt abſconſa (g) teſtamenta per iniquitatem illorum, & omnes iniquitates eorum in conſpectu Dei.

18. * Eleemoſyna viri quaſi ſignacu- * Inf. 29.
lum (h) cum ipſo, & gratiam hominis 16.
quaſi pupillam conſervabit:

19. * Et poſteà reſurget (i), & retribuet * Matt. 25.
illis retributionem, unicuique in caput ip- 35.
ſorum, & convertet in interiores partes terræ.

20. Pœnitentibus autem dedit viam juſtitiæ,

25. (m) Gr. *Quaſi in bilance*, In pondere. *Spiritus*, Juſto mentis examine.

26. (n) Ordinem & nexum operum Dei incipit enarrare, quòd facta ſint, & diſpoſita ſummo judicio. *Diſtinxit*, Gr. *Ex quo ea fecit*, Diſtinxit partes eorum. *Gentibus*, Ad ſua principia & genera revocata. Spatiis quoque diſpoſita liberè expediunt ſuos motus.

27. (o) Gr. *Ordinavit in perpetuum opera ſua, & imperia eorum in poteſtate Dei ſunt*, Aſtra quæ rebus inferioribus præſunt. *Laboraverunt*, Non ſunt defatigata ſidera eundo & redeundo.

28. (p) Gr. *Alterum non extruſit alterum*: Aſtra de locis ſuis non extruduntur ab aliis, ut in turba fieri ſolet: ex quibus ita concludit.

29. (q) Non ſis incredulus: addit Gr. *Et uſque in æternum non repugnabunt verbo illius*, Elementa, ſidera, & partes quæque Univerſi.

31. (r) Anima vivens judicat Deum impleviſſe terram bonis ſuis. *Reverſio*, Animantes redituræ ſunt in terram.

CAPUT XVII. 2. (a) In terram ſecundùm corpus. *Et ſecundùm ſe*, Juxta ejus naturam. *Virtute*, Fortitudine, aut mentis acumine.

6. (b) Ut per lumen naturale non ſolùm temporalia diſponerent, ſed etiam bonum à malo diſcernerent.

8. (c) Spiritu ſuo & gratiæ fulgore cor eorum illuſtravit, ut nomen Dei ſanctum collaudent.

9. (d) Veteris Teſtamenti, quam addidit legi naturali.

11. & 12. (e) Hæc ſumma eſt ſecundæ Tabulæ Decalogi. *Mandavit*, Mandata dilectionis, & beneficentiæ ſpiritualis imprimis, qualis eſt fraterna correctio.

15. (f) Gr. *Unicuique genti dedit præſidem, at Iſrael portio Dei eſt*: ut cæteræ gentes a ſuis regibus, ita populus Hebræus à Deo ipſo regebatur.

17. (g) Gr. *Non ſunt abſconſæ injuſtitiæ illorum*, Non latebant eum injuſtitiæ illorum.

18. (h) Nec bona opera, ut eleemoſynæ, Deum latent: ſed ſunt quaſi res ſigillo clauſæ, inviolabile divinæ miſericordiæ pignus.

19. & 20. (i) Tandem conſurget in impios. *Terræ*,

ſtitiæ, & confirmavit deficientes ſuſtinere, & deſtinavit illis ſortem veritatis.

21. Convertere ad Dominum, & relinque peccata tua:

22. Precare ante faciem Domini, & minue offendicula.

23. Revertere ad Dominum, & avertere ab injuſtitia tua, & nimis odito execrationem:

24. Et cognoſce juſtitias & judicia Dei, & ſta in ſorte (k) propoſitionis, & orationis altiſſimi Dei.

* Pſal. 6. 6. Iſa. 38. 19. 25. In partes vade ſæculi (l) ſancti, * cum vivis & dantibus confeſſionem Deo.

26. Non demoreris in errore impiorum, ante mortem confitere. A mortuo quaſi nihil, perit (m) confeſſio.

27. Confiteberis vivens, vivus & ſanus confiteberis, & laudabis Deum, & gloriaberis in miſerationibus illius.

28. Quàm magna miſericordia Domini, & propitiatio illius, convertentibus ad ſe!

29. Nec enim omnia poſſunt eſſe in hominibus, quoniam non eſt immortalis (n) filius hominis, & in vanitate malitiæ placuerunt.

30. Quid lucidius ſole? & hic deficiet. Aut quid nequius quàm quod excogitavit caro & ſanguis? & hoc arguetur.

31. Virturem altitudinis cœli ipſe conſpicit: & omnes homines terra & cinis.

CAPUT XVIII.

Beneficentiam, & miſerationem commendat; conſideratè loquendum; orationi inſtandum; pravæ cupiditates reſecandæ.

Gen. 1. 1. 1. Qui vivit in æternum, creavit omnia ſimul (a). Deus ſolus juſtificabitur, & manet invictus rex in æternum.

2. Quis ſufficit enarrare opera illius?

3. Quis enim inveſtigabit magnalia ejus?

4. Virtutem autem magnitudinis ejus quis enuntiabit? aut quis adjiciet enarrare miſericordiam ejus?

5. Non eſt minuere, neque (b) adjicere, nec eſt invenire magnalia Dei.

6. Cùm conſummaverit homo, tunc incipiet: & cùm quieverit, aporiabitur.

7. Quid eſt homo, & quæ eſt (c) gratia illius? & quid eſt bonum, aut quid nequam illius?

8. * Numerus dierum hominum, ut multum centum anni: quaſi gutta aquæ maris deputati ſunt: & ſicut calculus arenæ, ſic exigui anni in die ævi. * Pſal. 89. 10.

9. Propter hoc patiens eſt Deus in illis, & effundit ſuper eos miſericordiam ſuam.

10. Vidit (d) præſumptionem cordis eorum quoniam mala eſt, & cognovit ſubverſionem illorum quoniam nequam eſt.

11. Ideò adimplevit propitiationem ſuam in illis, & oſtendit eis viam æquitatis.

12. Miſeratio hominis circa proximum ſuum: miſericordia autem Dei ſuper omnem (e) carnem.

13. Qui miſericordiàm habet, docet, & erudit quaſi paſtor gregem ſuum.

14. Miſeretur excipientis doctrinam miſerationis, & qui feſtinat in judiciis (f) ejus.

15. Fili, in bonis non des querelam, & in omni dato non des triſtitiam verbi mali.

16. Nonne ardorem refrigerabit ros? ſic & verbum melius (g) quàm datum.

17. Nonne ecce verbum ſuper datum bonum? ſed utraque cum homine (h) juſtificato.

18. Stul-

Neci dabit impios: vel aliter, educet bonos & malos è penetralibus terræ, in ipſa reſurrectione. *Viam juſtitia*, Gr. *Reditum* in viam. *Deficientes*, Sub plagis fatiſcentes. Qua ratione in viam redeat homo, ſubinde docet, 1. Ut peccandi affectum exuat, 2. Ut precibus ad Deum fuſis peccandi habitum deleat, 3. Occaſiones pravas ſugiat, 4. Ad Deum per amorem juſtitiæ ſe convertat, 5. Timorem judiciorum Dei cum ſpe ſalutari conjungat.

24. (k) In ſorte tibi propoſita obſervandæ legis, vel in eo ſtatu, in quem Deo miſerante perductus es, permaneas. In Græco additur: *Altiſſimo quis laudem canet in inferno?*

25. (l) Eorum qui piè vivunt, & Deum laudant, in Eccleſia ipſa, in terra viventium, vita gratiæ.

26. (m) Gr. *Quaſi nullo, perit confeſſio*; Laus Dei. Non enim homo eſt, licèt anima ſuperſit.

29. & 30. (n) Non eſt perfectus, ut Angeli, malitia ipſa delectatur. *Deficiet*, Quantò magis homo? Gr. *Deliquium patitur*.

CAPUT XVIII. 1. (a) Gr. *Communiter*, Pariter, nulla re excepta. *Juſtificabitur*, Irreprehenſus eſt in operibus ſuis; per ſe ſolus eſt juſtus. Pergit Dei magnitudinem, & hominis infirmitatem deſcribere.

5. (b) Gr. *Tunc dubitabit*, Cùm ſe ad perfectam divinì operis intelligentiam putabit deveniſſe, tunc incipiet: Cùmque re velut confecta quieverit, & à quærendo deſtiterit, tum in priſtinam ignorantiam ſe devolvi ſentiet: anceps erit, & incertus obſtupeſcet, quod tam multa omiſerit.

7. (c) Gr. *Utilitas, aut quid nequam illius?* Malum: Nemo ſcit quid ſit ſibi bonum & malum, Deus ipſe docet; vel potiùs in quo utilis Deo eſſe poſſit, aut ei nocere? Quod bonum ab homine ad Deum redit?

10. (d) Gr. *Vidit exitum eorum fore malum*; Si peccare pergerent.

12. & 13. (e) Gr. *Miſericordia autem Domini ad omnem carnem*, ad omnem hominem pertinet. Corripiens, & erudiens, docens, & revocans, ut paſtor gregem ſuum.

14. & 15. (f) Qui feſtinat ad præcepta ejus. *In bonis*, Largiendis. *Querelam*, Ne gratiam beneficiorum corrumpas verbis aſperis.

16. (g) Ut ros temperat æſtivum calorem, ita dulcis ſermo cum benignitate conjunctus inopiam lenit. Nam verba ſunt benevolentiæ argumenta, ubi ſunt appoſitè dicta: dono gratiam addit oratio.

17. (h) Gr. *Apud hominem gratioſum* (mitem) Utrumque & verbum leue & donum præſto ſunt homini juſto. Utrumque præſtat homo juſtus & bonus.

18. Stultus acriter (i) improperabit, & datus indiſciplinati tabeſcere facit oculos.

19. Ante judicium para juſtitiam (k) tibi, & antequam loquaris diſce.

20. Ante languorem adhibe medicinam, * & ante judicium interroga teipſum, & in conſpectu (l) Dei invenies propitiationem. * 1. Cor. 11. 28.

21. Ante languorem humilia te, & in tempore infirmitatis oſtende converſationem tuam.

22. * Non impediatis orare ſemper, & ne verearis uſque ad mortem juſtificari : quoniam merces Dei manet in æternum. * Luc. 18. 1. 1. Theſſ. 5. 17.

23. Ante orationem præpara (m) animam tuam : & noli eſſe quaſi homo qui tentat Deum.

24. * Memento iræ in die conſummationis, & tempus retributionis in converſatione (n) faciei. * Sup. 7. 18.

25. * Memento paupertatis in tempore abundantiæ, & neceſſitatum paupertatis in die divitiarum. * Sup. 11. 27.

26. A manè uſque ad veſperam immutabitur tempus (o), & hæc omnia citata in oculis Dei.

27. Homo ſapiens in omnibus metuet, & in diebus delictorum (p) attendet ab inertia.

28. Omnis aſtutus agnoſcit ſapientiam, & invenienti eam dabit (q) confeſſionem.

29. Senſati in verbis & ipſi ſapienter egerunt : & intellexerunt veritatem & juſtitiam, & impleverunt proverbia (r) & judicia.

30. * Poſt concupiſcentias tuas non eas, & à voluntate tua avertere. * Rom. 6. 12. 13. & 13. 14.

31. Si præſtes animæ tuæ concupiſcentias ejus, faciet te in gaudium inimicis tuis.

32. Ne oblecteris in turbis (ſ) nec in modicis : aſſidua enim eſt commiſſio illorum.

33. Ne fueris mediocris in contentione (r) ex fœnore, & eſt tibi nihil in ſacculo : eris enim invidus vitæ tuæ.

CAPUT XIX.

De continentia, ſobrietate, parcimonia, & vitiis oppoſitis ; loquacitas & detractio fugiendæ.

1. OPerarius ebrioſus, non locupletabitur : & qui ſpernit modica, paulatim (a) decidet.

2. * Vinum & mulieres apoſtatare (b) faciunt ſapientes, & arguent ſenſatos: * Gen. 19. 33. 3. Reg. 11. 1.

3. Et qui ſe jungit fornicariis (c), erit nequam : putredo & vermes hæreditabunt illum, & extolletur in exemplum majus, & tolletur de numero anima ejus.

4. * Qui credit citò, levis (d) corde eſt, & minorabitur : & qui delinquit in animam ſuam, inſuper habebitur. * Inf. 9. 15. & 22. 11.

5. Qui gaudet iniquitate (e), denotabitur : & qui odit correptionem, minuetur vita : & qui odit loquacitatem, extinguit malitiam.

6. Qui peccat in animam ſuam, pœnitebit : & qui jucundatur in malitia, denotabitur.

7. Ne iteres verbum nequam & durum, & non minorabetis (f).

8. Amico & inimico noli narrare (g) ſenſum tuum : & ſi eſt tibi delictum, noli denudare.

9. Audiet

18. (i) Ipſa beneficia. *Datus*, Gr. datio. *Oculos*, Qui ita dat, ut accipienti donum invideat ; qui lædit magis quàm benè mereatur de homine, dominari vult per liberalitatem. Avarus dat exigua cum magno faſtu, quæ accipi ſine mœrore non poſſunt.

19. (k) De judicio hominum & Dei rectè hæc ſententia intelligitur : antequam ad magiſtratus judicium te ſiſtas, cauſam habeas juſtam & bene inſtructam. Sic ante judicium Dei ſubeundum juſtitia paranda eſt per bona opera.

20. & 21. (l) Gr. *In hora viſitationis & judicii.* Imitare medicos qui morbos prævertunt.

23. (m) Cùm anima tota in variis ſuis occupationibus diſſipetur, vix ſe in oratione colligit.

24. (n) Gr. *Converſione*, Cùm Deus vultum averterit in die ultionis.

26. (n) Occaſio, Rerum ſtatus : *Et hæc omnia ſunt citata*, velocia ; *in oculis Dei*, qui uno ictu rem peragit.

27. (p) Quamdiu vivimus : vel cùm mala ubique exempla inſtant.

28. (q) Laudem ; Prudens cùm audit quæ ſapienter ab aliis dicuntur, hæc ſtatim amplectitur, & probat.

29. (r) Gr. *Et emiſerunt quaſi imbrem proverbia*, exquiſitas ſententias.

32. (ſ) Gr. *In multa epulatione*. *Illorum*, Symbola comeſſationi dicata. Noli indulgere deliciis.

33. (r) Gr. *Non fias pauper de ſymbolis comeſſans ex fœnore*. *Invidus*, Gr. *Male conſulis vitæ tuæ*, Cùm pauper ſis, noli convivari mutuo ſumptis in id pecuniis.

CAPUT XIX

1. (a) Neglecta enim leviora peccata creſcunt, & paulatim opprimunt. Dum conſueſcimus minoribus culpis, majorum horror minuitur.

2. (b) Aberrare. *Arguent*, Imbecillis animi, vel iis ignominiam afferunt : vel denique reprehenſione dignos efficiunt.

3. (c) Meretricibus. *Nequam*, Gr. *Audacior*, contumacior, præceps in flagitia. *Putredo*, Mirè, ut ait Grotius, hoc convenit in illum morbum, qui noſtro ſæculo in vagas libidines ſequitur. *Majus*, Audax & rebellis *eris in exemplum majus*: in aliorum inſigne exemplum.

4. (d) Charitas omnia credit, ſed Deo loquenti : qui facilè ſe committit ſcortis, de quibus agere cœperat : *Inſuper*, Contemnetur.

5. (e) *Condemnabitur*, Ignominia afficietur. *Vita*, Peccata peccatis addet, Inde exitium.

7. (f) Nihil ob id tibi peribit. Ne referas aliis quod audiiſti de vitiis proximi.

8. (g) Ex æquo & indifferenter, vel amico è vulgo.

9. Audiet enim te, & (h) cuſtodiet te, & quaſi defendens peccatum odiet te, & ſic aderit tibi ſemper.

10. Audiſti verbum adversùs proximum tuum? commoriatur in te, fidens quoniam non te (i) dirumpet.

11. A facie verbi (k) parturit fatuus, tamquam gemitus partus infantis.

12. Sagitta infixa (l) femori carnis, ſic verbum in corde ſtulti.

*Levi. 19. 17. Matth. 18. 15. Luc. 17. 3. 13. Corripe amicum, ne fortè non intellexerit, & dicat: Non feci: aut ſi fecerit, ne iterùm addat facere.

14. Corripe proximum, ne fortè non dixerit: & ſi dixerit, ne fortè iteret.

15. Corripe amicum: ſæpè enim fit commiſſio (m).

16. Et non omni verbo credas: eſt qui labitur lingua, ſed non ex animo.

*Jac. 3. 8. 17. * Quis eſt enim qui non deliquerit in lingua ſua? Corripe proximum antequam (n) commineris.

18. Et da locum (o) timori Altiſſimi: quia omnis ſapientia timor Dei, & in illa timere Deum, & in omni ſapientia diſpoſitio legis.

19. Et non eſt ſapientia nequitiæ (p) diſciplina: & non eſt cogitatus peccatorum prudentia.

20. Eſt nequitia, & in ipſa execratio: & eſt inſipiens (q) qui minuitur ſapientia.

21. Melior eſt homo, qui minuitur ſapientia, & deficiens ſenſu in timore, quàm qui abundat ſenſu, & tranſgreditur legem Altiſſimi.

22. Eſt ſolertia certa, & ipſa iniqua.

23. Et eſt qui emittit verbum certum enarrans veritatem. Eſt qui nequiter humiliat ſe, & interiora ejus plena ſunt dolo:

24. Et eſt qui ſe nimiùm ſubmittit à multa humilitate: & eſt qui inclinat faciem ſuam, & fingit ſe non videre quod ignoratum eſt:

25. Et ſi ab imbecillitate virium vetetur peccare, ſi invenerit tempus malefaciendi, malefaciet.

26. Ex viſu cognoſcitur vir, & ab occurſu faciei cognoſcitur (r) ſenſatus.

27. Amictus corporis, & riſus (ſ) dentium, & ingreſſus hominis enuntiant de illo.

28. Eſt correptio (t) mendax in ira contumelioſi: & eſt judicium, quod non probatur eſſe bonum: & eſt tacens, & ipſe eſt prudens.

CAPUT XX.

Pergit de increpatione & loquacitate diſſerere, nec non de muneribus & mendaciis.

1. QUàm bonum eſt arguere (a), quàm iraſci, & confitentem in oratione non prohibere!

2. * Concupiſcentia (b) ſpadonis devirginabit juvenculam: *Inf. 30. 21.

3. Sic qui facit per vim judicium iniquum.

4. Quàm bonum eſt correptum manifeſtare

9. (h) Obſervabit; *Et ſic aderit tibi ſemper*, ut noceat occaſione data.

10. (i) Illud ſilentio preſſum non te dirumpet inſtar veneni.

11. (k) Verbum ſtulto erumpit, ut gemitus parienti; idque maxime cùm quod audivit ſtatim profert, eoque pondere quaſi premitur, quo ſublevari conatur. *A facie verbi*; Ex verbo commiſſo, Hebraiſmus.

12. (l) Verbo vulneratur: vel ſtulto, quod audivit, eſt velut ſagitta, quam ſtatim vult extrahere.

15. & 16. (m) Gr. *Calumnia*. *Ex animo*, Plerique rumores falſi ſunt, aut incerti, qui turbare nos non debent. Ex perſonis potiùs verba interpretari debemus, quam viciſſim.

17. (n) Ne ira magis quàm admonendi ſtudio corripi ſe putet; *Inſtruite hujuſmodi in ſpiritu lenitatis*, Gal. 6. Præſtat blandè admonere amicum, quàm verbis aſperis uti.

18. (o) Gr. *Legi Altiſſimi*, qua juberis proximum diligere, ut te ipſum. *Diſpoſitio*, Gr. *Executio*; non enim verbis, ſed factis ſapientem eſſe oportet.

19. (p) Hanc tenebroſam prudentiam mundus extollit, quæ nec timoris Dei, nec conſcientiæ ratione habita, ad finem ſuum per iniquas vias nititur, virtutis ſpecie, aut fictæ probitatis velo peſſima quæque conſilia tegit. *Peccatorum*, Gr. *Hominum peccatorum*. *Prudentia*, Calliditas perverſa imitatur prudentiam.

20. (q) Aperta eſt, & exoſa. *Inſipiens*, Non modò qui apertè deſipit, ſed qui minuitur ſapientia, cujus conditio melior eſt quam callidi.

26. (r) Ex vultu qui incurrit in oculos, cognoſcitur ſenſatus. Vultus eſt ſermo quidam tacitus mentis. Cicero in Piſonem.

27. (ſ) Quæ modicus ſapienti, ſtulto effuſus. *Enuntiant*, Tribus his maximè homines innoteſcunt. Amictus inſolens, vel incompoſitus, vel affectata munditiés, aut ſqualor; riſus immodeſtus & petulans: inceſſus ſuperbus, ſtatus, ſeſſio, accubitus, vultus, oculi, manuum motus, aut deſultorius in ſtulto ſe produnt. Contrà in ſapientis fronte elucet prudentia, candor, & puritas cordis in oculis, gravitas in vultu. Non utique in iis quæ foris ſunt, poſita eſt religio; ſed quidquid boni eſt, aut mali in exteriori hominis habitu, ex interiori animi diſpoſitione proficiſcitur; ex vanitate cordis luxus in veſtibus, riſus ex levitate animi, indecorus geſtus ex mobilitate proficiſcitur.

28. (t) Quæ ex ira & commotione animi oritur. Eſt judicium quod non probatur eſſe bonum, cùm temerè & re non ſatis cognita judicamus.

1. (a) Quantò eſt melius, Gr. *Et qui viciſſim confitetur*, redarguitur, *prohibetur a damno*. Ideirco bona eſt correptio, quia per eam qui peccavit, agnoſcens culpam, ab imminente ſibi malo eximitur. CAPUT XX.

2. (b) Ut qui impotenti ardore aggreditur virginem, eam quantum in ipſo eſt, violat; ita qui per iniqua judicia legi vim infert, quantum in ipſo eſt, legis caſtitatem perrumpit. Judicis enim fidei juſtitia ipſa, ut virgines olim eunuchis, cuſtodienda committitur: atque ex hac comparatione quantum iniqui judices adversùs Deum, qui eſt ipſa juſtitia, peccent, Sapiens innuat.

Digitized by Google

feſtare pœnitentiam! ſic enim effugies voluntarium peccatum.

5. Eſt tacens, qui invenitur ſapiens: & eſt odibilis, qui procax eſt ad loquendum.

6. Eſt tacens non habens ſenſum loquelæ: & eſt tacens ſciens tempus aptum.

7. Homo ſapiens tacebit uſque ad tempus: laſcivus autem & imprudens non ſervabunt tempus.

8. Qui multis utitur verbis, lædet animam ſuam: & qui poteſtatem ſibi ſumit injuſtè, odietur.

9. Eſt proceſſio in malis (c) viro indiſciplinato, & eſt inventio in detrimentum.

10. Eſt datum, quod non eſt utile: & eſt datum, cujus retributio duplex.

11. Eſt propter gloriam minoratio (d): & eſt qui ab humilitate levabit caput.

12. Eſt qui multa redimat (e) modico pretio, & reſtituens ea in ſeptuplum.

13. Sapiens in verbis ſeipſum amabilem facit: gratiæ autem fatuorum (f) effundentur.

14. Datus inſipientis non erit utilis tibi: oculi enim illius ſeptemplices ſunt.

15. Exigua dabit, & multa (g) improperabit: & apertio oris illius inflammatio eſt.

16. Hodie fœneratur quis, & cras expetit: odibilis eſt homo hujuſmodi.

17. Fatuo non erit (h) amicus, & non erit gratia bonis illius.

18. Qui enim edunt panem illius, falſæ (i) linguæ ſunt. Quoties, & quanti irridebunt eum?

19. Neque enim quod habendum erat, directo ſenſu diſtribuit: ſimiliter & quod non erat habendum.

20. Lapſus falſæ (k) linguæ, quaſi in pavimento cadens: ſic caſus malorum feſtinanter veniet.

21. Homo acharis quaſi fabula vana, in ore indiſciplinatorum aſſidua erit.

22. Ex ore fatui reprobabitur parabola: non enim dicit illam in tempore ſuo.

23. Eſt qui vetatur peccare præ inopia, & in requie ſua (l) ſtimulabitur.

24. Eſt qui perdet animam ſuam præ confuſione, & ab imprudenti perſona (m) perdet: perſonæ autem acceptione perdet ſe.

25. Eſt qui præ confuſione promittit amico, & lucratus eſt eum inimicum gratis.

26. Opprobrium nequam in homine (n) mendacium, & in ore indiſciplinatorum aſſiduè erit.

27. Potior fur quàm aſſiduitas (o) viri mendacis: perditionem autem ambo hæreditabunt.

28. Mores hominum mendacium ſine honore: & confuſio illorum cum ipſis ſine intermiſſione.

29. Sapiens in verbis producet ſeipſum, & homo prudens placebit magnatis.

30. Qui operatur terram ſuam, inaltabit acervum frugum: & qui operatur juſtitiam, ipſe exaltabitur: qui verò placet (p) magnatis, effugiet iniquitatem.

31. * Xenia & dona excæcant oculos judicum, & quaſi mutus in ore avertit (q) correptiones eorum. * Exod. 23. 8. Deut. 16. 19.

32. * Sapientia abſconſa & theſaurus inviſus: quæ utilitas in utriſque? * Inf. 41. 17.

33. Melior eſt qui celat (r) inſipientiam ſuam, quàm homo qui abſcondit ſapientiam ſuam.

CAPUT XXI.

Cavendum à peccandi conſuetudine, ab omni procacitate in verbis, geſtu, moribus.

1. Fili peccaſti? non adjicias iterùm: ſed & de priſtinis deprecare ut tibi dimittantur.

2. Quaſi

9. (c) Felix ſucceſſus qui malè vertit, ut interdum adverſa proſperum habent exitum.

11. (d) Ut de Galba Tacitus Hiſt. L. 1. *Omnium conſenſu capax imperii, niſi imperaſſet.*

12. (e) Vili pretio merces emunt peſſimas. *Septuplum*, Gr. *Rependit.*

13. & 14. (f) Stultorum beneficia fructu carent, quia fiunt ſine delectu. *Septemplices*, Res objectas multiplicant: dant enim, ut multò plus accipiant.

15. (g) Parum dat, & multa capectat; quaſi multum dederit, ſic exprobrat, & beneficia ſua commemorat. *Apertio*, Gr. *Et aperiet os ſuum tanquam præco.*

17. (h) Gr. *Fatuus dicet, Non eſt mihi amicus. Gratia*, Seu memor animus. *Bonis*, Beneficiis. Ita de ſe ſentit.

18. (i) Gr. *Mali ſunt linguæ*, Sapores non diſcernunt. Prodigorum beneficia veram non habere gratiam oſtendit, quia paſcunt adulatores, & mendaces.

20. & 21. (k) Gr. *Lapſus ex pavimento magis optandus, quàm lapſus ex lingua*: adeò ſubitò ruina malorum advenit. *Acharis*, Inſulſus, ſine gratia. *Fabula*, Gr. *Intempeſtiva.*

23. (l) Eam quietem moleſtè ferunt. Sunt qui præ inopia peccare prohibentur, ſed peccandi affectum & voluntatem non iis aufert inopia.

24. (m) Gratificatus imprudenti perſonæ: pudor utilis eſt cùm nos à malo, non autem ubi à præceptis Dei nos deterret. *Perſona*, Nam perverſus ille pudor ea alterius reverentia naſcitur.

26. (n) Vox Græca vitium grave ſignificat. *Aſſiduè*, Perquàm frequens eſt.

27. (o) Fur rarò furatur, mendax nihil fermè aliud agit: ſed utrique malè perire ſolens.

30. (p) Per bonas artes. *Effugiet*, Gr. *Expiabit iniquitatem*: Si quid peccaverit, effugiet pœnam.

31. (q) Gr. *Et quaſi frænum in ore avertunt increpationes*: Cùm aliquis obmuteſcit, punitionem vitat.

33. (r) Eſt enim pars ſapientiæ. *Suam*, Qui veritatem premit loco & tempore, & reipſa recta conſilia denegat. Eſt enim turpe aut adulationis aut invidiæ vitium.

Digitized by Google

2. Quaſi à facie colubri fuge peccata : & ſi acceſſeris ad illa, ſuſcipient te.

3. Dentes leonis, dentes ejus, interficientes animas hominum.

4. Quaſi rhomphæa bis acuta omnis iniquitas, plagæ illius non eſt ſanitas.

5. Objurgatio (a) & injuriæ annullabunt ſubſtantiam: & domus quæ nimis locuples eſt, annullabitur ſuperbia : ſic ſubſtantia ſuperbi eradicabitur.

6. Deprecatio pauperis ex ore uſque ad aures ejus perveniet, & judicium feſtinatò adveniet illi.

7. Qui odit correptionem, veſtigium (b) eſt peccatoris: & qui timet Deum, convertetur ad cor ſuum.

8. Notus à longè potens lingua (c) audaci: & ſenſatus ſcit labi ſe ab ipſo.

9. Qui ædificat domum ſuam impendiis alienis, quaſi qui colligit lapides ſuos (d) in hieme.

*Sup. 16. 7. 10. * Stupa collecta ſynagoga peccantium, & conſummatio illorum flamma ignis.

11. Via peccantium complanata lapidibus, & in fine illorum inferi, & tenebræ, & pœnæ.

12. Qui cuſtodit juſtitiam, continebit (e) ſenſum ejus.

13. Conſummatio timoris Dei, ſapientia & ſenſus.

14. Non erudietur, qui non eſt ſapiens in bono.

15. Eſt autem ſapientia, quæ abundat in malo : & non eſt ſenſus ubi eſt (f) amaritudo.

16. Scientia ſapientis tanquam inundatio abundabit, & conſilium illius ſicut fons vitæ permanet.

17. Cor fatui quaſi vas (g) confractum, & omnem ſapientiam non tenebit.

18. Verbum ſapiens quodcumque audierit ſcius, laudabit, & ad ſe adjiciet: audivit luxurioſus, & diſplicebit illi, & projiciet illud poſt dorſum ſuum.

19. Narratio fatui quaſi ſarcina in via: nam in labiis ſenſati invenietur gratia.

20. Os prudentis quæritur in (h) Eccleſia, & verba illius cogitabunt in cordibus ſuis.

21. Tamquam domus exterminata, ſic fatuo (i) ſapientia : & ſcientia inſenſati inenarrabilia verba.

22. Compedes (k) in pedibus, ſtulto doctrina, & quaſi vincula manuum ſuper manum dextram.

23. Fatuus in riſu exaltat vocem ſuam: vir autem ſapiens vix tacitè ridebit.

24. Ornamentum aureum prudenti doctrina, & quaſi brachiale in brachio dextro.

25. Pes fatui facilis in domum proximi: & homo peritus confundetur à perſona potentis.

26. Stultus à feneſtra reſpiciet in domum: vir autem eruditus foris ſtabit.

27. Stultitia hominis auſcultare per oſtium: & prudens gravabitur (l) contumelia.

28. Labia imprudentium ſtulta narrabunt : verba autem prudentium ſtatera ponderabuntur.

29. In ore fatuorum (m) cor illorum: & in corde ſapientium os illorum.

30. Dum maledicit impius diabolum (n), maledicit ipſe animam ſuam.

31. Suſurro coinquinabit animam ſuam, & in omnibus odietur : & qui cum eo manſerit, odioſus erit: tacitus & ſenſatus honorabitur.

CAPTU XXII.

Piger ab omnibus ſpernitur; liberi malè inſtituti; quæ vitia violent amicitiam: de lingua.

1. IN lapide luteo (a) lapidatus eſt piger, & omnes loquentur ſuper aſpernationem illius.

2. De

CAPUT XXI. 5. (a) Pronomen *ejus*, videtur ad Deum referri. Non in vanum ebibit, ſed audietur pauperis oppreſſi deprecatio.

7. (b) Gr. *Veſtigia premit maligni*, ſeu diaboli : vel inſiſtit veſtigiis hominis peccare conſueti.

8. (c) Vultu ipſo ſe indicat : vox *audaci*, deeſt in Græco. *Ab ipſo*, Vitat illum ob lubricitatem linguæ.

9. (d) Gr. *In hiemem*, Alieno tempore : alii legunt, *Lapides congerit ad tumulum ſepulturæ ſuæ*, qui ſcilicet domum ædificat ex ære alieno, vel ex injuſtè acquiſitis.

12. (e) Quò juſtior quiſque, hoc eſt oculatior.

15. (f) Inſanum eſt ea concupiſcere, quorum eſt triſtis exitus. Gr. *Eſt aſtutia multiplicans amaritudinem* invidiæ & libidinum, quæ cor ipſum corrumpunt. *Fons vitæ*, Fons perennis.

17. & 18. (g) Sanas inſtructiones non retinet, ſed ſapiens *ad ſe adjicit*; ſibi applicat verbum quod audit, eoque nutritur.

20. (h) Vox illa ſignificat cœtum legitimum. *Cordibus*, Digna judicantur quæ memoriæ inſigantur.

21. (i) Quòd charitatis fundamento ſit deſtituta, vel quòd inconditè loquatur : Lapides ſunt, non domus.

22. (k) Stultis moleſta eſt doctrinæ inſtar compedum.

27. (l) Reſpicere per oſtium, contumelioſum & grave ducet.

29. (m) Dicendo incaleſcunt, & tacenda proferunt. *Illorum*, Os ſuum continent, & in poteſtate habent; ſtultus inconſideratè loquitur. Sapiens priùs cogitat quid dicturus ſit, ſtultorum mens in lingua natat; ſapiens linguam mente comprimit.

30. (n) Sive ſatanam, aut potiùs calumniatorem adverſarium. *Animam*, Cùm impius execratur calumniatorem, ſeipſum execratur, cùm ipſe ſit calumniator.

1. (a) Gr. *Lapidi conſpurcato comparatus eſt piger*, Ab omnibus exſibilatur, & odio habetur. CAPUT XXII.

Digitized by Google

2. De ſtercore boum lapidatus eſt piger: & omnis qui tetigerit eum (b), excutiet manus.

3. Confuſio patris eſt de filio indiſciplinato: filia autem in deminoratione fiet.

4. Filia prudens (c) hæreditas viro ſuo: nam quæ confundit, in contumeliam fit genitoris.

5. Patrem & virum confundit audax, & ab impiis non minorabitur: ab utriſque autem inhonorabitur.

6. Muſica in luctu importuna narratio (d): flagella & doctrina in omni tempore ſapientia.

7. Qui docet fatuum, quaſi qui conglutinat (e) teſtam.

8. Qui narrat verbum non audienti, quaſi qui excitat dormientem de (f) gravi ſomno.

9. Cum dormiente loquitur (g) qui enarrat ſtulto ſapientiam; & in fine narrationis dicit: Quis eſt hic?

* Inf. 38. 16. 10. * Supra mortuum plora, defecit enim lux ejus: & ſupra fatuum plora, deficit enim ſenſus.

11. Modicum plora (h) ſupra mortuum, quoniam requievit.

12. Nequiſſimi enim nequiſſima vita ſupér mortem fatui.

* Gen. 50. 10. 13. * Luctus mortui ſeptem dies: fatui autem & impii, omnes dies vitæ illorum.

14. Cum ſtulto ne multùm loquaris, & cum inſenſato ne abieris.

15. Serva te ab illo, ut non moleſtiam habeas, & non coinquinaberis peccato illius.

16. Deflecte ab illo, & invenies requiem, & non acediaberis (i) in ſtultitia illius.

17. Super plumbum quid gravabitur? & quod illi aliud nomen quàm fatuus?

* Prov. 27. 3. 18. * Arenam, & ſalem, & maſſam ferri facilius eſt ferre, quàm hominem imprudentem, & fatuum, & impium.

19. Loramentum ligneum colligatum in fundamento (k) ædificii non diſſolvetur: ſic & cor confirmatum in cogitatione conſilii.

20. Cogitatus ſenſati in omni tempore, metu non depravabitur.

21. Sicut pali in excelſis, & cæmenta ſine (l) impenſa poſita contra faciem venti non permanebunt:

22. Sic & cor (m) timidum in cogitatione ſtulti contra impetum timoris non reſiſtet.

23. Sicut cor trepidum in cogitatione fatui, omni tempore non (n) metuet, ſic & qui in præceptis Dei permanet ſemper.

24. Pungens oculum deducit lacrymas: & qui pungit cor, profert ſenſum (o).

25. Mittens lapidem in volatilia, dejiciet illa: ſic & qui conviriatur amico, diſſolvit amicitiam (p).

26. Ad amicum etſi produxeris gladium, non deſperes: eſt enim regreſſus. Ad amicum

27. Si aperueris os triſte (q), non timeas: eſt enim concordatio; excepto convitio, & improperio, & ſuperbia, & myſterii revelatione, & plaga doloſa: in his omnibus effugiet amicus.

28. Fidem poſſide cum amico in paupertate illius, ut & in bonis illius læteris.

29. In tempore tribulationis illius permane illi fidelis, ut & in hæreditate illius cohæres ſis.

30. Ante ignem camini vapor, & fumus ignis inaltatur: ſic & ante ſanguinem maledicta, & contumeliæ, & minæ.

31. Amicum ſalutare non confundar, à facie illius non me abſcondam: & ſi mala mihi evenerint per illum, ſuſtinebo.

32. Omnis

2. & 3. (b) Qui eum expertus eſt, uti eo ampliùs nolet. *Fiet*, Detrimentum patris eſt, aut filia indiſciplinata ſpernitur.

4. & 5. (c) Virum ſuum locupletabit. *Audax*, Impudens mulier ab utroque contemnetur, à patre, & à marito.

6. (d) Correptio. *In ſapientia*, Caſtigationes & doctrina tempeſtive adhibitæ, Gr. *In tempore*, A ſapientia dimanant, Sapientia congruunt, non item muſica.

7. (e) Stultus non eſt magis aptus ad diſcendum, quàm teſta fracta ad cohæſionem.

8. (f) E lethargo, aut caro. Fruſtra enim loquimur homini, qui gravi oppreſſus ſomno non audit.

9. (g) Gr. *Dormitanti*. *Quis eſt*, Gr. *Quid eſt*? Quod dicitur, quaſi nihil audiiſſet.

11. & 12. (h) Gr. *Jucundiùs*, Lacrymis placabilioribus. *Vita*, Miſerrima, & vita ejus morte pejor: Gr. *Et ſtulti vita ſuper mortem flebilis*.

16. 17. (i) Gr. *Ne tadio afficiaris*, ob vecordiam ejus. *Nomen*, Quid gravius, niſi fatuus, qui ad quamcumque rem non ſe commovet? Vel potiùs, ſtultus neque alios, neque hunc alii ferre poſſunt.

19. (k) Ligna aptè conſerta in fulcimentum: Hieron. *Lignum quod ad continendos parietes in medio ſtructura ponitur, non diſſolvetur*. *Confirmatum*. Viri graves exquiſitis conſiliis ſunt firmi; contra leves & improvidi, de quibus v. 21. & 22.

21. (l) Comparat cæmento, cui non ſatis calcis eſt admiſtum, ut ſumptibus parceretur.

22. (m) Trepidum, nec firmis conſiliis ſtabilitum. Gr. *Vari poſiti in loco ſublimi durare contra ventum nequeunt: Sic & cor timidum in ſtulta cogitatione contra ventum nullum ſubſiſtet*. Vari, inquit Grotius, poni in ſummis montibus ſolent à venatoribus: hos vehemens ventus dejicit: pari modo homo levis, quovis metu ingruente de ſententia dejicitur.

23. (n) Non ſic metuet ſapiens omni tempore, ut ſtultus. *Sic & qui in præceptis permanet*: quia per obſervationem mandatorum Dei firmatur contra malorum omnium metum.

24. (o) Intellectum elicit, & ſalutarem timorem exprimit, qui à ſpiritu ſancto exprimitur.

25. & 26. (p) Gr. *Abigit*. *Gladium*, Strinxeris contra eum gladium. *Non deſperes*, Quæ amicitiam lædunt, ab iis quæ illam diſrumpunt, plane ſecernit.

27. (q) Vox, *triſte*, non eſt in Græco: Si dutuor aliquid dixeris, *non timeas*. *Concordatio*, In talibus eſt reconciliationi locus. *Improperio*, Gr. *Excepta beneficii exprobratione*, *Et ſuperbia*, Amici contemptu. *Plaga*, Græce, quidquid nocet, *plaga* dicitur.

32. Omnis qui audiet (r), cavebit ſe ab eo.

*Pſal.140. 3. 33. * Quis dabit ori meo cuſtodiam, & ſuper labia mea ſignaculum certum, ut non cadam ab ipſis, & lingua mea perdat me?

CAPUT XXIII.

Oratio ad Deum pro vera ſapientia obtinenda; linguæ vitia cavenda, libidines fugienda.

1. DOmine pater, & dominator vitæ meæ, ne derelinquas me in conſilio eorum (a): nec finas me cadere in illis.

2. Quis ſuperponet in cogitatu meo (b) flagella, & in corde meo doctrinam ſapientiæ, ut ignorationibus eorum non parcant mihi, & non appareant delicta eorum:

3. Et ne adincreſcant ignorantiæ meæ, & multiplicentur delicta mea, & peccata mea abundent, & incidam in conſpectu adverſariorum meorum, & gaudeat ſuper me inimicus meus?

4. Domine pater, & Deus vitæ meæ, ne derelinquas me in cogitatu illorum.

5. Extollentiam oculorum meorum ne dederis mihi, & omne deſiderium averte à me.

6. Aufer à me ventris concupiſcentias, & concubitus concupiſcentiæ ne apprehendant me, & animæ (c) irreverenti & infrunitæ ne tradas me.

7. Doctrinam oris audite filii: & qui cuſtodierit illam, non periet labiis, nec ſcandalizabitur in operibus nequiſſimis.

8. In vanitate (d) ſua apprehenditur peccator, & ſuperbus & maledicus ſcandalizabitur in illis.

9. * Jurationi non aſſueſcat os tuum; multi enim caſus in illa. *Exod.20. 7. Matth. 5. 33.

10. Nominatio verò Dei non ſit aſſidua in ore tuo, & nominibus Sanctorum non admiſcearis: quoniam non eris immunis ab eis.

11. Sicut enim ſervus interrogatus (e) aſſiduè, à livore non minuitur: ſic omnis jurans, & nominans, in toto à peccato non purgabitur.

12. Vir multùm jurans implebitur iniquitate, & non diſcedet à domo illius plaga.

13. Et ſi (f) fruſtraverit, delictum illius ſuper ipſum erit: & ſi diſſimulaverit, delinquit dupliciter:

14. Et ſi in vacuum (g) juraverit, non juſtificabitur: replebitur enim retributione domus illius.

15. Eſt & alia loquela (h) contraria morti, non inveniatur in hæreditate Jacob.

16. Etenim à miſericordibus omnia hæc auferentur, & in delictis non (i) volutabuntur.

17. Indiſciplinatæ (k) loquelæ non aſſueſcat os tuum: eſt enim in illa verbum peccati.

18. Memento (l) patris & matris tuæ; in medio enim magnatorum conſiſtis:

19. Ne fortè obliviſcatur te Deus (m) in conſpectu illorum, & aſſiduitate tua infatuatus, improperium patiaris, & maluiſſes non naſci, & diem nativitatis tuæ maledicas.

20. * Homo aſſuetus in verbis improperii, in omnibus diebus ſuis non (n) erudietur. *2. Reg. 16. 7.

21. Duo genera (o) abundant in peccatis, & tertium adducit iram, & perditionem.

22. Ani-

32. (r) A me agnoſci amicum in adverſa fortuna, vel eum mihi dediſſe damnum. *Ab eo*, Cùm officio meo me non deeſſe alii viderint, ab eo cavebunt, ut ab homine, qui non meretur amici nomen.

CAPUT XXIII. 1. (a) Labiorum, & linguæ, de quibus v. ſuperiori. *In illis*, Verbis, aut conſiliis, & per ea labi, aut corruere.

2. & 3. (b) Correptionis. *Sapientia*, Quis me admonendo in viam rectam deducat? *Eorum*, Gr. *Meis*. *Ignorationibus*, Optat ſibi dari à Deo doctrinam ſapientiæ, quæ mentem illuminet, ne multiplicatis ignorantiis & delictis cadat.

6. (c) Inverecundæ. *Infrunita*, Indocili, ſtolidæ.

8. & 10. (d) In imprudentia oris. *In illis*, In labiis ſuperbus offendit. *Tuo*, Jurando. *Sanctorum*, Gr. *Et nominationem ſancti*, i. e. Dei, vel rei ſanctæ ne in vanum aſſumas.

11. (e) In examen adductus, & purgationis indigens. *A livore*, A plagis non erit immunis. *In toto*, In totum, omninò. *Non purgabitur*, Nulla fide erit dignus.

13. (f) Fidem jurejurando datam fefellerit. *Diſſimulaverit*, Mala fide, & ficto animo promiſerit. *Dupliciter*, Tantò eſt nequior.

14. (g) Nulla neceſſitate: triplex jurandi genus inſinuat; juratam fidem fallere, ficto animo jurare, in vanum jurare. *Non juſtificabitur*, Non admittetur ejus excuſatio.

15. (h) Convitiandi. *Contraria*, Ex adverſo poſita, & par morti. In Græcis quibuſdam codicibus, *Ex æquo reſpondens morti*. In aliis, *Induta morte*, quæ mortem affert. Quidam de blaſphemia intelligunt, quam qui protuliſſet, lapidibus obruebatur. Huic interpretationi favent quæ ſequuntur, *Non inveniatur in hæreditate Iacob*: Abſit tam grave peccatum à populo Dei.

16. (i) In talibus delictis non volutentur.

17. (k) Temerariæ loquacitati. *Peccati*, verbum pro re. Vox Græca id omne quod non decet, & præſertim obſcænam licentiam ſignificat.

18. (l) Ne iis maledicas. *Conſiſtis*, Alioquin vocaberis in judicium: vel cùm ſederis inter proceres, ne diſſimules te noſſe patrem & matrem.

19. (m) Ne te deſerat. *Illorum*, Judicum, qui turpi nota te inurant. *Infatuatus*, Conſuetudine hac mala *infatuatus*, deſipias, quaſi parentum te pudeat.

20. (n) Maledicentiam omnem, & convitia inſinuat: loquacitas illa imperita, & ruſtica ægrè divellitur; nam iis aſſuetus, etiam in monitorem inſurgit, & pro ſalubri correptione convitia regerit.

21. 22. & 23. (o) Hominum. *In peccatis*, Jurans, & maledictis aſſuetus. *Et tertium*, Libido. *Ignis ar-*

22. Anima calida quaſi ignis ardens, non extinguetur donec aliquid glutiat:

23. Et homo nequam in ore carnis ſuæ, non deſinet donec incendat ignem.

24. Homini fornicario omnis panis (p) dulcis, non fatigabitur tranſgrediens uſque ad finem.

25. Omnis homo qui tranſgreditur lectum ſuum, contemnens in animam ſuam,
* Iſa. 29. 15. & dicens: * Quis me videt?

26. Tenebræ circumdant me, & parietes cooperiunt me, & nemo circumſpicit me: quem vereor? delictorum meorum non memorabitur Altiſſimus.

27. Et non intelligit quoniam omnia videt oculus illius, quoniam expellit (q) à ſe timorem Dei hujuſmodi hominis timor, & oculi hominum timentes illum:

28. Et non cognovit quoniam oculi Domini multò plus lucidiores ſunt ſuper ſolem, circumſpicientes omnes vias hominum, & profundum abyſſi, & hominum corda intuentes in abſconditas partes.

29. Domino enim Deo antequam crearentur, omnia ſunt agnita: ſic & poſt perfectum (r) reſpicit omnia.

30. Hic in plateis civitatis vindicabitur, & quaſi pullus equinus fugabitur: & ubi non ſperavit, apprehendetur.

31. Et erit dedecus omnibus, eò quòd non intellexerit timorem Domini.

* Lev. 20. 10. Deut. 22. 22. 32. * Sic & mulier omnis relinquens virum ſuum, & ſtatuens hæreditatem ex alieno matrimonio:

33. Primò enim in lege Altiſſimi (ſ) incredibilis fuit: ſecundò in virum ſuum deliquit: tertiò in adulterio fornicata eſt, & ex alio viro filios ſtatuit ſibi.

34. Hæc in eccleſiam adducetur, & in filios ejus reſpicietur (t).

35. Non tradent filii ejus radices, & rami ejus non dabunt fructum.

36. Derelinquet in maledictum memoriam ejus, & dedecus illius non delebitur.

37. Et agnoſcent qui derelicti ſunt, quoniam nihil melius eſt quàm timor Dei: & nihil dulcius, quàm reſpicere in mandatis Domini.

38. Gloria magna eſt ſequi Dominum: longitudo enim dierum aſſumetur ab eo.

CAPUT XXIV.

Laus ſapientiæ, origo illius, & fructus.

1. Sapientia laudabit animam (a) ſuam, & in Deo honorabitur, & in medio populi ſui gloriabitur,

2. Et in eccleſiis Altiſſimi aperiet os ſuum, & in conſpectu virtutis (b) illius gloriabitur,

3. Et in medio populi ſui exaltabitur, & in plenitudine ſancta admirabitur,

4. Et in multitudine electorum habebit laudem, & inter benedictos benedicetur, dicens:

5. Ego ex ore Altiſſimi (c) prodivi primogenita ante omnem creaturam:

6. Ego feci in cœlis ut oriretur lumen (d) indeficiens, & ſicut nebula texi omnem terram:

7. Ego in altiſſimis habitavi, & thronus meus in columna nubis.

8. Gyrum cœli circuivi ſola, & profundum abyſſi penetravi, in fluctibus maris ambulavi,

9. Et in omni terra ſteti: & in omni populo,

10. Et in omni gente primatum (e) habui:

11. Et omnium excellentium & humilium corda virtute calcavi: & in his (f) omnibus requiem quæſivi, & in hæreditate Domini morabor.

12. Tunc

dens, *Æſtu libidinum*, vel homo iracundus. *Glutiat*, Gr. *Deglutiatur*, ſui ipſius igne abſumptus. *Nequam*, Gr. *Fornicarius*. *In ore*, Gr. *Corpore*. *Ignem*, Quo ipſe tabeſcat in explenda libidine.

24. (p) Libidine actus mulieres amat, & pulchras, & deformes. *Ad finem*, Non ceſſabit a peccatu uſque ad finem vitæ: hoc peccatum quò frequentius, eò difficilius exuitur.

27. (q) Deſunt in Græco. *Illum*, Græcus textus ſic habet; *Et oculi hominum timor ejus*: Non Dei, ſed hominum oculos timet.

29. & 30. (r) Poſtquam facta ſunt omnia. *Vindicabitur*, De adulteris videtur loqui, qui à publicis judicibus puniuntur.

33. (ſ) Incredula. *Deliquit*, Cui fidem fefellit. *Statuit*, Hæc tria in Deum, maritum, & ſobolem peccavit.

34. 35. 36. & 38. (t) Inquiſitio fiet, an ſint legitimi, necne. *Radices*, Non habebunt firmas ſedes, poſteritas ejus intercidet. *Maledictum*, Relinquet poſt ſe memoriam deteſtabilem. *Ab eo*, Cauſa vitæ longæ amatur ab eo.

1. (a) Hebraiſmus, *ſeipſam*: Dei ſapientia eſt Deus, is ſolos Iſraelitas populum ſuum appellat. CAPUT XXIV.

2. & 3. (b) In templo, ubi eſt arca. Vox Græca *δυνάμεως*, ſæpè in Scriptura exercitum Dei, ſeu Angelos ſignificat. *Plenitudine*, Uno conſenſu erit admirationi.

5. (c) Deus ex Deo. *Primogenita*, Sic Paulus vocat Chriſtum primogenitum omnis creaturæ, hoc eſt, genitum antequam quicquam crearetur. Hæc laudibus B. Virginis ab Eccleſia accommodari ſolent, quòd ab æterno prædeſtinata ſit mater Filii Dei.

6. (d) Sol, vel lux ipſa, quæ illuminat omnem hominem. *Terram*, Inſtar nebulæ quaquaversùs diffuſæ: vel terram obtexi herbis, & virgultis, & ſicut a rore, vel nebula obtegi ſolet.

10. (e) Gr. *Poſſedi*: Vis autem illa quæ omnes gentes imperio tenet, non alia eſt, quàm Filius Dei.

11. (f) Gr. *Cum his omnibus*: Cùm hæc omnia haberem, quæſivi mihi aliquem locum, aut gentem in qua quieſcerem. *Morabor*, Gr. *Alicujus quæſiis requiem, ut in hæreditate Domini morarer.*

12. Tunc præcepit (g), & dixit mihi Creator omnium: & qui creavit me, requievit in tabernaculo meo,

13. Et dixit mihi: In Jacob (h) inhabita, & in Iſrael hæreditare, & in electis meis mitte radices.

* Prov. 8. 22. 14. * Ab initio (i), & ante ſæcula creata ſum, & uſque ad futurum ſæculum non deſinam, & in habitatione ſancta coram ipſo miniſtravi.

15. Et ſic in Sion firmata (k) ſum, & in civitate ſanctificata ſimiliter requievi, & in Jeruſalem poteſtas mea.

16. Et radicavi in populo honorificato, & in parte Dei mei hæreditas illius, & in plenitudine ſanctorum detentio mea.

17. Quaſi cedrus exaltata ſum in Libano, & quaſi cypreſſus in monte (l) Sion:

18. Quaſi palma exaltata ſum in Cades, & quaſi plantatio roſæ in Jericho:

19. Quaſi oliva ſpecioſa in campis, & quaſi platanus exaltata ſum juxta aquam in (m) plateis.

20. Sicut cinnamomum & balſamum aromatizans odorem dedi: quaſi myrrha electa dedi ſuavitatem odoris:

21. Et quaſi ſtorax, & galbanus, & (n) ungula, & gutta, & quaſi Libanus non inciſus vaporavi habitationem meam, & quaſi balſamum non miſtum odor meus.

22. Ego quaſi terebinthus extendi ramos meos, & rami mei honoris & gratiæ.

23. Ego quaſi vitis fructificavi ſuavitatem odoris: & flores mei fructus honoris & honeſtatis.

24. Ego mater pulchræ dilectionis, & timoris, & agnitionis, & ſanctæ ſpei.

25. In me gratia omnis viæ & veritatis, in me omnis ſpes vitæ & virtutis.

26. Tranſite ad me omnes qui concupiſcitis me, & à generationibus meis implemini:

27. Spiritus enim meus ſuper mel (o) dulcis, & hæreditas mea ſuper mel & favum.

28. Memoria mea in generationes ſæculorum.

29. * Qui edunt me, adhuc eſurient: & qui bibunt me, adhuc ſitient. * Joan. 6. 35.

30. Qui audit me, non confundetur: & qui (p) operantur in me, non peccabunt.

31. Qui elucidant me, vitam æternam habebunt.

32. Hæc omnia liber (q) vitæ, & teſtamentum Altiſſimi, & agnitio veritatis.

33. Legem mandavit Moyſes in præceptis juſtitiarum, & (r) hæreditatem domui Jacob, & Iſrael promiſſiones.

34. Poſuit David puero ſuo excitare regem ex ipſo fortiſſimum, & in throno honoris ſedentem (ſ) in ſempiternum.

35. * Qui implet quaſi Phiſon ſapientiam, & ſicut Tigris in diebus (t) novorum. * Gen. 2. 11.

36. Qui adimplet quaſi Euphrates (u) ſenſum: * qui multiplicat quaſi Jordanis in tempore meſſis. * Joſ. 3. 15

37. Qui mittit diſciplinam ſicut lucem, & (x) aſſiſtens quaſi Gehon in die vindemiæ.

38. Qui perficit primus ſcire ipſam, & infirmior non inveſtigabit eam.

39. A mari (y) enim abundavit cogitatio ejus, & conſilium illius ab abyſſo magna.

40. Ego ſapientia effudi flumina.

41. Ego quaſi (z) trames aquæ immenſæ de fluvio, ego quaſi fluvii Dioryx, & ſicut aquæductus exivi de paradiſo.

42. Dixi:

12. (g) Per proſopopœjam, & poeticè loquitur ſapientia, quaſi alia eſſet à Deo perſona. *Requievit*, Sive requieſcere fecit, ex Græco.

13. (h) In populo Iſraelitico, ubi præ cæteris gentibus ſapientia Dei habitavit.

14. (i) Ante tempora. *Miniſtravi*, Per Levitas & Sacerdotes ſacra obii miniſteria, ſacrificia obtuli, ex Græco.

15. & 16. (k) Ibi ſedem fixi. *In populo*, De loco dixit, quem elegit ſapientia, nunc de populo Iſraelitico, & altiori ſenſu de populo Chriſtiano. *Illius*, Sapientiæ, vel Dei. *Detentio*, Domicilium.

17. & 18. (l) Gr. *In montanis hermon*. *In Cades*, Gr. *In littoribus*, alii *In Engaddi* legunt, aut *In deſerto Sin*, ubi palmeta plurima.

19. (m) Urbium decurrentem, vel in locis ſpatioſis.

21. 22. & 24. (n) Onyx, continens pro contento: onyx pro pyxide quæ nardum continet. *Gutta*, Gr. *Stacte*. *Libanus*, Gr. *Ut thuris vapor*. *Gratiæ*, Pulchri, & utiles. *Dilectionis*, Qua diligitur Deus: vel honeſtæ. *Et agnitionis*, Notitiæ de Deo.

27. (o) Dulcedo illa cum faſtidio creaturarum conjuncta eſt.

30. (p) Qui mihi operam dant. *Non peccabunt*, Nihil ſe indignum admittent.

32. (q) Gr. *Teſtamenti Altiſſimi continet*: Hæc promiſſa habes in lege fœderis.

33. (r) Quæ lex eſt poſſeſſio filiorum Jacob.

34. (ſ) Græce deeſt; Salomonem intelligit, aut potius Chriſtum Dominum. Non enim convenit Salomoni ſedere in throno in ſempiternum, ſed uni Chriſto Domino, juxta illud Iſaiæ 9. *Super ſolium David, & ſuper regnum ejus ſedebit; ut confirmet illud & corroboret amodo & uſque in ſempiternum*.

35. (t) Fructuum, cum exundat ſolutis nivibus. *Qui implet*, ad Deum refertur ex Græco.

36. (u) Deus inſtar Euphratis multam aquam profundentis, copioſam intelligentiam effundit in homines.

37. (x) Affluens: vel adeſt hominibus, & implet homines qui inde haurire volunt. Nec primi, nec poſtremi ſapientes eam capere potuerunt, aut intelligentia comprehendere.

39. (y) Supra mare, vel tamquam à mari cogitationes ejus deductæ: ſolus Filius Dei eam perfecte cognovit.

41. (z) Vox Græca *foſſa* dicitur. Ab ubertate Dei manat humana ſapientia, & paulatim excreſcit. Foſſa dicitur, ubi aperte fluit aqua: aquæductus, ubi per tubos. Græcè una eſt tantum ſententia bimembris: Ego ſapientia velut foſſa de fluvio, & velut aquæductus exivi

42. Dixi: Rigabo (aa) hortum meum plantationum, & inebriabo prati mei fructum.

43. Et ecce factus eſt mihi trames abundans, & fluvius meus (bb) appropinquavit ad mare:

44. Quoniam doctrinam quaſi (cc) antelucanum illumino omnibus, & enarrabo illam uſque ad longinquum.

45. Penetrabo omnes inferiores partes terræ, & inſpiciam omnes dormientes, & illuminabo omnes ſperanres in Domino.

46. Adhuc doctrinam quaſi prophetiam effundam, & relinquam illam quærentibus ſapientiam, & non deſinam in progenies illorum uſque in ævum ſanctum.

* Inf. 33. 18. 47. * Videte quoniam non ſoli mihi laboravi, ſed omnibus exquirentibus veritatem.

CAPUT XXV.

Tria ſunt quæ Domino placent, tria exoſa; novem jucunda ſenſibus; mulier nequam.

1. IN tribus placitum eſt (a) ſpiritui meo, quæ ſunt probata coram Deo & hominibus:

2. Concordia fratrum, & amor proximorum, & vir & mulier benè ſibi conſentientes.

3. Tres ſpecies odivit anima mea, & (b) aggravor valdè animæ illorum:

4. Pauperem ſuperbum (c): divitem mendacem: ſenem fatuum & inſenſatum.

5. Quæ in juventute tua non congregaſti, quomodo in ſenectute tua invenies?

6. Quàm ſpecioſum canitiei (d) judicium, & presbyteris cognoſcere conſilium!

7. Quàm ſpecioſa veterani ſapientia, & (e) glorioſis intellectus, & conſilium!

8. Corona ſenum multa peritia, & gloria illorum timor Dei.

9. Novem inſuſpicabilia cordis (f) magnificavi, & decimum dicam in lingua hominibus:

10. Homo, qui jucundatur in filiis, vivens & videns ſubverſionem inimicorum ſuorum.

11. * Beatus qui habitat cum muliere * Inf. 26. 1.
ſenſata, * & qui lingua ſua non eſt lapſus, * Sup. 14. 1. & 19. 16.
& qui non ſervivit indignis ſe. Iac. 3. 2.

12. Beatus, qui invenit amicum verum, & qui enarrat juſtitiam auri audienti.

13. Quàm magnus, qui invenit ſapientiam, & ſcientiam! ſed non eſt ſuper timentem Dominum.

14. Timor Dei ſuper omnia ſe (g) ſuperpoſuit:

15. Beatus homo, cui donatum eſt habere timorem Dei: qui tenet illum, cui aſſimilabitur?

16. Timor Dei, initium dilectionis ejus: fidei autem initium agglutinandum eſt ei.

17. Omnis plaga, triſtitia cordis eſt: & omnis malitia, nequitia mulieris.

18. Et omnem plagam, & non plagam videbit cordis:

19. Et omnem nequitiam, & non nequitiam mulieris:

20. Et omnem obductum (h), & non obductum odientium:

21. Et omnem vindictam, & non vindictam inimicorum.

22. Non eſt caput nequius ſuper caput (i) colubri:

23. Et non eſt ira ſuper iram mulieris. * Commorari leoni & draconi placebit, quàm habitare cum muliere nequam. * Prov. 21. 19.

24. Nequitia mulieris immutat (k) faciem ejus: & obcæcat vultum ſuum tamquam urſus: & quaſi ſaccum oſtendit. In medio proximorum ejus

25. Inge-

n paradiſum; neque vox *Dioryx* occurrit, uti nec fluvii ejus nomina; ſed eſt nomen appellativum quod foſſam ſignificat.

42. (aa) Hortum vocat, vel juſti animam, vel cœtum fidelium.

43. (bb) Adeò excrevit, ut maris cujuſdam ſpeciem præ ſe ferat.

44. 45. 46. & 47. (cc) Proloquitur ad ea quæ ſequuntur. *Dormientes*, Penetrabo uſque ad mortuorum ſedes. *In Ævum*, Vitam æternam, Sanctis reſervatam. Gr. *Et relinquam eam ſæculorum poſteris*. *Videte*, Auctor loquitur, non ſapientia jam a v. 44.

CAPUT XXV. 1. & 2. (a) Loquitur ſapientia. *Concordia*, Certis numeris quædam bona, & mala complectitur; ſic enim facilius memoria retinentur. Tria ponit quæ ad amicitiam ſpectant, quæque imprimis ſervanda ſunt, præcipuè in triplici hominum conjunctione, quarum primam parit conſanguinitas, ſecundam habitatio, *amor proximorum*, ſeu vicinorum, tertiam efficit conjugium.

3. (b) Ex Gr. *Indignor vitæ*; Indigne fero vitam illorum.

4. (c) Qui inſtar egenorum non cogitur mentiri, ut viſum comparet.

6. (d) Quàm decet ſenes judicandi officium! *Conſilium*, Quod Deus exquirentibus largitur.

7. & 8. (e) Optimatibus, honoratis, qui ſunt in pretio. *Peritia*, Gr. *Rerum multarum experientia*.

9. (f) Gr. *Novem cogitationes*, ſeu ſuſpiciones, *beatas exiſtimavi in corde meo*; & decimum omnia ſupergreſſum, timorem Domini.

14. (g) De amico & prudentia duæ ſunt ſententiæ, ut decima ſit de timore Domini, ſeu de pietate. Sine timore Domini reliquæ non proſunt ad veram beatitudinem.

20. (h) Impetum adverſæ fortunæ. *Odientium*, Malim quamvis adverſitatem potiùs, quàm illatam ab iis qui nos oderunt.

22. (i) Prius dictum exponit. Nullum caput ſerpentis capite nocentius, nec ulla ira nocentior ira inimici, quæ ex odio altè infixo proficiſcitur.

24. (k) Cùm mulier quid mali meditatur, id ſolet in vultu apparere. *Verſus*, Gr. *Obſcurat atque inſtar nigri facei vultum ſuum infoſcat*. *Saccum*, Rugoſum, & ſqualidum facit.

Digitized by Google

25. Ingemuit (l) vir ejus , & audiens ſuſpiravit modicum.

26. Brevis omnis malitia ſuper malitiam mulieris , ſors peccatorum cadat (m) ſuper illam.

27. Sicut aſcenſus arenoſus in pedibus veterani, ſic mulier linguata homini quieto.

* Inf. 42. 6. 28. * Ne (n) reſpicias in mulieris ſpeciem , & non concupiſcas mulierem in ſpecie.

29. Mulieris (o) ira, & irreverentia, & confuſio magna.

30. Mulier ſi (p) primatum habeat , contraria eſt viro ſuo.

31. Cor (h) humile, & facies triſtis, & plaga cordis, mulier nequam.

32. Manus debiles , & genua diſſoluta , mulier quæ non beatificat virum ſuum.

* Gen. 3. 6. 33. * A muliere initium factum eſt peccati, & per illam omnes morimur.

34. Non des aquæ tuæ (r) exitum, nec modicum : nec mulieri nequam veniam prodeundi.

35. Si non ambulaverit ad manum tuam, confundet te in conſpectu inimicorum.

36. A carnibus tuis abſcinde illam, ne ſemper te abutatur.

CAPUT XXVI.

Mulieris prudentis laudes , vituperatio mulieris pravæ: de zelotypa , fornicaria ; de filia cuſtodienda.

1. MUlieris bonæ beatus vir: numerus enim annorum illius duplex.

2. Mulier fortis oblectat virum ſuum , & annos vitæ illius in pace implebit.

3. Pars bona , mulier bona , in parte (a) timentium Deum dabitur viro pro factis bonis.

4. Divitis autem & pauperis cor bonum , in omni tempore vultus illorum hilaris.

5. A tribus timuit cor meum , & in quarto facies mea (b) metuit:

6. Delaturam (c) civitatis , & collectionem populi,

7. Calumniam mendacem , ſuper mortem omnia gravia:

8. Dolor cordis & luctus , mulier zelotypa (d).

9. In muliere zelotypa flagellum linguæ, omnibus communicans.

10. Sicut boum jugum, quod movetur, ita & mulier nequam : qui tenet illam , quaſi qui apprehendit ſcorpionem.

11. Mulier ebrioſa , ira magna (e) : & contumelia, & turpitudo illius non tegetur.

12. Fornicatio mulieris in (f) extollentia oculorum, & in palpebris illius agnoſcetur.

13. * In filia non avertente ſe , firma (g) cuſtodiam : ne inventa occaſione utatur ſe. * Inf. 42. 11.

14. Ab omni irreverentia oculorum ejus cave , & ne mireris ſi te neglexerit.

15. Sicut viator ſitiens , ad fontem os aperiet , & ab omni aqua proxima bibet , & contra omnem palum (h) ſedebit , & contra omnem ſagittam aperiet pharetram donec deficiat.

16. Gra-

25. (l) Improbarum mulierum vitia notat, ut oſtendat qua prudentia agendum ſit cum mulieribus, ne temerè irritentur. Cùm proximi ejus de tetrico vultu uxoris conqueruntur, audiens querelas eorum ſuſpirat.

26. & 27. (m) Talis homini flagitioſo contingat. *Aſcenſus* , Ut valdè moleſtus eſt aſcenſus arenoſus ſenis pedibus, ita mulier garrula moleſta eſt homini pacis amanti.

28. (n) Non ea ſit cauſa præcipua cur eam expetas, neque deſideres uxorem deliciarum cauſa. Non enim ſola voluptas in uxore ſpectanda eſt: ſed quæri debet, quæ domum regere , liberos educare noverit , quæ digna ſit in ſocietatem aſſumi divini & humani juris : uxor enim dignitatis nomen eſt, non voluptatis.

29. (o) Gr. addit, *Si ſubminiſtret viro ſuo*, unde vivat. Impotentia mulieris, affectus violenti, infirma ratio in cauſa ſunt, cur totam ſe iræ permittat; nec reſiſtat. Hinc caput ſerpentis , urſi rabiem, leonis furorem ipſi tribuit . Gr. *Res eſt plena ira , atque iracundia , ac res pudenda mulier , quæ viro præbet* , ſupple , unde vivat.

30. (p) Aut viri inertia , vel ampliori dote , aut præ nobiliori conditione ſuperbiens . *Viro* , Gravis eſt & moleſta.

31. & 32. (q) Dejectum mœrore. *Virum*, Gr. *Quæ maritum in adverſis ſuis rebus non conſolatur*.

34. 35. & 36. (r) Cave ne è ciſterna effluat . *Ad manum*, Si tibi morigera non eſt. *Abſcinde* , A thoro. *Abutatur*, Moderatione tua & patientia.

CAPUT XXVI.

3. & 4. (a) Ut ſors debita timentibus Deum . *Bonum*, Sive dives ſit , ſive pauper. *Cor bonum*, Mens hilaris , cùm mens ſibi eſt benè conſcia.

5. (b) In Græco textu gravius verbum tribuitur quarto, nempe reformidare, priori autem revereri.

6. (c) Gr. διαβολὴν, Crimen illatum civitati per calumniam, vel a tota civitate. *Collectionem*, Gr. *Turba*, ſeu inconditæ multitudinis. Per delaturam civitatis ſiniſtrum rumorem , aut criminationem , qua quis malè audit in civitate; per collectionem populi , inconſultæ multitudinis coitionem adversùs aliquem ; per calumniam mendacem, falſam criminationem qua quis opprimitur, rectè intelligimus.

8. (d) Gr. *Æmula mulier* , ſæpè affert luctus graves: nam mulieres zelotypæ de ſuis ſuſpicionibus paſſim cum omnibus loquuntur.

11. (e) Iram magnam, & contumeliam affert marito. *Non tegetur* , Ubi regnat ebrietas , ibi nullum eſt ſecretum, nulla verecundia , quæ eſt cuſtos & ſignum pudicitiæ.

12. (f) In protervia , & inverecundia. *Agnoſcetur* , Molles ſunt oculi , quos adulterii plenos vocat Petrus Apoſt. 2. Epiſt. 2.

13. (g) Filiæ, quæ pudore non deterretur. *Utatur* , Gr. *Ne quam ſibi occaſionem invenerit ad peccandum, ea utatur*.

15. (h) Palum vocat ad quem viatores figebant tentoria. De re turpi loquitur honeſtè per allegorias more Hebræorum, ut ſcortationis opprobrium deſcribat.

16. Gratia mulieris ſedulæ delectabit virum ſuum, & oſſa illius impinguabit.

17. Diſciplina illius, datum Dei eſt.

18. Mulier ſenſata (i) & tacita, non eſt immutatio eruditæ animæ.

19. Gratia ſuper gratiam, mulier ſancta & pudorata.

20. Omnis autem ponderatio (k) non eſt digna continentis animæ.

21. Sicut ſol oriens mundo in altiſſimis Dei, ſic mulieris bonæ ſpecies in ornamentum domus ejus.

22. Lucerna ſplendens ſuper candelabrum (l) ſanctum, & ſpecies faciei ſuper ætatem ſtabilem.

23. Columnæ aureæ ſuper baſes (m) argenteas, & pedes firmi ſuper plantas ſtabilis mulieris.

24. Fundamenta æterna ſupra petram ſolidam, & mandata Dei in corde mulieris ſanctæ.

25. In duobus contriſtatum eſt cor meum, & in tertio iracundia mihi advenit:

26. Vir bellator deficiens per inopiam: & vir ſenſatus contemptus:

27. Et qui tranſgreditur à juſtitia ad peccatum, Deus paravit eum ad (n) rhomphæam.

28. Duæ ſpecies difficiles & periculoſæ mihi apparuerunt, difficilè exuitur negotians à negligentia: & non juſtificabitur caupo à peccatis labiorum.

CAPUT XXVII.

De egeſtate, & avaritia; de emptione & venditione; de linguæ moderamine, de colendis amicis.

1. PRopter inopiam multi deliquerunt: & qui quærit locupletari (a), avertit oculum ſuum.

2. Sicut in medio compaginis lapidum palus figitur, ſic & inter medium venditionis & emptionis anguſtiabitur (b) peccatum.

3. Conteretur cum delinquente delictum.

4. Si non in timore Domini tenueris te inſtanter, citò ſubvertetur domus tua.

5. Sicut in (c) percuſſura cribri remanebit pulvis, ſic aporia hominis in cogitatu illius.

6. Vaſa figuli probat fornax, & homines juſtos tentatio tribulationis.

7. Sicut ruſticatio de ligno oſtendit (d) fructum illius, ſic verbum ex cogitatu cordis hominis.

8. Ante ſermonem non laudes virum: hæc enim (e) tentatio eſt hominum.

9. Si ſequaris juſtitiam, apprehendes illam: & indues quaſi poderem honoris, & inhabitabis cum ea, & proteget te in ſempiternum, & in die agnitionis invenies firmamentum.

10. Volatilia ad ſibi ſimilia conveniunt: & veritas ad eos, qui operantur (f) illam, revertetur.

11. Leo venationi inſidiatur ſemper: ſic peccata operantibus iniquitates.

12. Homo ſanctus in ſapientia manet ſicut (g) ſol: nam ſtultus ſicut luna mutatur.

13. In medio inſenſatorum ſerva verbum (h) tempori: in medio autem cogitantium aſſiduus eſto.

14. Narratio peccantium odioſa, & riſus illorum in deliciis peccati.

15. Loquela multùm jurans (i), horripilationem capiti ſtatuet: & irreverentia ipſius obturatio aurium.

16. Effuſio ſanguinis in rixa ſuperborum: & maledictio illorum auditus gravis.

17. Qui denudat arcana amici, fidem perdit,

18. (i) Supple, donum quoque Dei eſt. *Non eſt*, Commutatio, pretium: Gr. *Nullum eſt pretium quod æquari poſſit animæ mulieris* benè inſtitutæ.

20. (k) Nullum auri pondus comparandum cum anima continenti, quæ in rebus omnibus modum ſervat.

22. (l) In templo. *Et ſpecies*, Formæ pulchritudo. *Stabilem*, Maturam: ſpecies mulieris pudicæ eſt ſanctum quid.

23. (m) Pulchras & firmas columnas, pulchris & firmis fultæ baſibus comparat mulieri, *ſuper plantas*, firmis veſtigiis conſiſtenti, non vagæ & incompoſitæ; quod ad animum eſt referendum. Columnas cum tibiis, baſes columnarum cum plantis pedum confert.

27. & 28. (n) Ad malam mortem deſtinavit. *A negligentia*, Legis Divinæ, præ magna lucri cupiditate. Vox Græca *peccatum* ſignificat: mercatura eſt opus ſolicitum. *Labiorum*, nam ars cauponaria ſcatet mendaciis, & perjuriis: Vox Græca proprie ejus eſt qui minutatim vendit res eſculentas, aut potulentas.

CAPUT XXVII. 1. (a) A lege, vel à malis imminentibus, vel à recto & æquo.

2. (b) Vox Græca ſignificat *conſtringetur*, *firmabitur*, dum alter alterum fallere nititur.

5. (c) Concuſſione. *Pulvis*, Lapilli, arena. *Aporia*, Dubitatio hominis. *In cogitatu*, In ratiocinatione qua bona & mala conſiliis ſecernuntur. Vox Græca σκύβαλα, *quiſquilias* aut *ſordes* ſignificat: inter diſſerendum ſæpè ſe produnt animi vitia.

7. (d) Cultus arboris. *Oſtendit*, Ex Gr. *Sicut fructus arboris culturam ejus oſtendit, ſic diſſertatio cogitationes quæ ſunt in corde hominis.*

8. & 9. (e) Exploratio. *Agnitionis*, Judicii. *Firmamentum*, Firmus manebis.

10. & 11. (f) Juſtitia ad illos accedit, & manet cum iis qui operantur eam; cum iis qui bona fide agunt, bona quoque fide agetur. *Sic peccata*, Veritas longè aliter ſe habet erga ſuos, quàm peccatum; illa ut volatilia ad ea quæ ſunt ſimilis generis congregantur, ita ad ſuos ſectatores revertitur; ſed peccatum ut leo aliis feris, ita ſuis inſidiatur.

12. (g) Sibi ſimilis; & in eodem ſermone eumdem ſervat ſapientiæ tenorem; non item ſtultus.

13. (h) Hebraiſmus, ſerva opportunitatem. *Cogitantium*, Intelligentium. *Aſſiduus*, Ibi peregrinare, hic habita.

15. (i) Ferri non poteſt à piis. *Ipſius*, Propter crebra juramenta.

perdit, & non inveniet amicum ad animum ſuum.

18. Dilige proximum, & conjungere fide cum illo.

19. Quòd ſi denudaveris abſconſa illius, non perſequeris (k) poſt eum.

20. Sicut enim homo, qui perdit amicum ſuum, ſic & qui perdit amicitiam proximi ſui.

21. Et ſicut qui dimittit avem de manu ſua, ſic dereliquiſti proximum tuum, & non eum capies.

22. Non illum ſequaris, quoniam longè abeſt: effugit enim quaſi caprea de laqueo: quoniam vulnerata eſt anima ejus.

23. Ultra eum non poteris (l) colligare. Et maledicti eſt concordatio:

24. Denudare autem amici myſteria, deſperatio eſt animæ infelicis.

25. Annuens (m) oculo fabricat iniqua, & nemo eum abjiciet:

26. In conſpectu oculorum tuorum condulcabit os ſuum, & ſuper ſermones tuos admirabitur: noviſſimè autem pervertet os ſuum, & in verbis tuis dabit ſcandalum.

27. Multa odivi, & non (n) coæquavi ei, & Dominus odiet illum.

28. Qui in altum mittit lapidem, ſuper caput ejus cadet: & plaga doloſa, doloſi dividet (o) vulnera.

29. Et qui foveam fodit, incidet in eam: & qui ſtatuit lapidem proximo, offendet in eo: & qui laqueum alii ponit, peribit in illo.

30. Facienti nequiſſimum conſilium, ſuper ipſum devolvetur, & non agnoſcet unde adveniat illi.

31. Illuſio, & improperium (p) ſuperbornm, & vindicta ſicut leo inſidiabitur illi.

32. Laqueo peribunt qui oblectantur caſu juſtorum: dolor autem conſumet illos antequam moriantur.

33. Ira & furor, utraque execrabilia ſunt, & vir peccator continens (q) erit illorum.

CAPUT XXVIII.

Non expetenda ultio; fugienda contentio; lingua refrenanda.

1. QUi vindicari (a) vult, à Domino inveniet vindictam, & peccata illius ſervans ſervabit. *Deut. 32. 35. Mat. 6. 14. Mar. 11. 25. Rom. 12. 19.*

2. Relinque proximo tuo nocenti te: & tunc deprecanti tibi peccata ſolventur.

3. Homo homini reſervat iram, & à Deo quærit medelam?

4. In hominem ſimilem ſibi non habet miſericordiam, & de peccatis ſuis deprecatur?

5. Ipſe cùm caro ſit, reſervat iram, & propitiationem petit à Deo? quis exorabit pro delictis illius?

6. Memento noviſſimorum, & deſine inimicari:

7. Tabitudo enim & mors (b) imminent in mandatis ejus.

8. Memorare timorem Dei, & non iraſcaris proximo.

9. Memorare teſtamentum Altiſſimi, & deſpice (c) ignorantiam proximi.

10. Abſtine te à lite, & minues peccata:

11. Homo enim iracundus incendit litem, & vir peccator turbabit amicos, & in medio pacem habentium immittet inimicitiam.

12. Secundùm enim ligna ſilvæ, ſic ignis exardeſcit: & ſecundùm (d) virtutem hominis, ſic iracundia illius erit, & ſecundùm ſubſtantiam ſuam exaltabit iram ſuam.

13. Certamen feſtinatum (e) incendit ignem: & lis feſtinans effundit ſanguinem: & lingua teſtificans adducit mortem.

14. Si

19. & 20. (K) Fugiet à te. *Amicum*, Gr. *Inimicum*; Qui perfide amici ſui arcana prodit, non ſentiet illum magis ſibi benevolum, quam inimicum ſuum.

23. (l) Vulnus obligare: in Gr. hic eſt ſenſus, maledictum reſarciri poſſe, ut obligatum vulnus, non item arcani proditionem.

25. (m) Rei diſſimulator, qui plura nutu quàm verbis conficit. *Abjiciet*, Nemo declinat illius dolos. Mel in lingua adulatoris, venenum in corde. Verbis tuis inſidiabitur: in Græco alii legunt, *Qui eum novit, ab eo recedet*.

27. (n) Multùm odi, ſed non quantum talem hominem.

28. (o) Qui cæco ictu ferit per tenebras, ſæpè ſeipſum, aut amicum vulnerat.

31. (p) Hebraiſmus, pro, illuſioni & opprobrio ſuperborum vindicta imminet, velut leo inſidians.

33. (q) Obnoxius iræ & furori, poſſidebit eas, aut potiùs ira & furor eum poſſidebunt.

CAPUT XXVIII. 1. 2. & 3. (a) Vindicta ne à Deo quidem petenda, ſed illi relinquenda. Qui vindictam cupit, Deus ejus peccata ulciſcetur. *Nocenti te*, Gr. *Condona injuriam*. *Hominis*, Servus ſervo. *Reſervat*, Gr. *Curationem*, peccatorum veniam.

7. (b) Supple, adversùs ulciſcentes ſe. *In mandatis*, Gr. addit, *Permane*, perſevera.

9. (c) Remitte illius errorem, parvipende. *Teſtamentum Altiſſimi*, Legem Dei, Levit. 19. *Non quæras ultionem, nec memoreris injuriæ civium tuorum*.

12. (d) Vires potentium. *Subſtantiam*, Divitiæ magis iracundum & ſuperbum faciunt. Potentia enim & divitiæ fomenta ſunt iracundiæ, ut ligna ſunt ignis alimenta. *Secundùm ligna ſilvæ*, Pro qualitate & multitudine lignorum quæ igni admoventur, is magis exardeſcit.

13. (e) Rixa ſuſcepta levi animo. *Teſtificans*; Hæc verba deſunt in Græco, & intelligi poſſunt de verbis minacibus: nam vox *teſtificor*, pro *denuntio*, interdum ſumitur, ut Gal. 5. *Teſtificor omni homini circumcidenti ſe*. Vocat litem & certamen feſtinatum contentionem, quæ citra judicium & moderationem oritur.

14. Si ſufflaveris in ſcintillam, quaſi ignis exardebit: & ſi expueris ſuper illam, extinguetur: utraque ex ore (f) proficiſcuntur.

15. Suſurro & bilinguis maledictus: multos enim turbabit pacem habentes.

16. Lingua tertia multos (g) commovit, & diſperſit illos de gente in gentem.

17. Civitates muratas divitum deſtruxit, & domos magnatorum effodit.

18. Virtutes populorum concidit, & gentes fortes diſſolvit.

19. Lingua tertia mulieres (h) viratas ejecit, & privavit illas laboribus ſuis.

20. Qui reſpicit illam, non habebit requiem, nec habebit amicum, in quo requieſcat (i).

21. Flagelli plaga livorem facit: plaga autem linguæ comminuet oſſa.

22. Multi ceciderunt in ore gladii, ſed non ſic quaſi qui interierunt (k) per linguam ſuam.

23. Beatus qui tectus eſt à lingua nequam, qui in iracundiam illius non tranſivit, & qui non attraxit (l) jugum illius, & in vinculis ejus non eſt ligatus:

24. Jugum enim illius, jugum ferreum eſt: & vinculum illius, vinculum æreum eſt.

25. Mors illius, mors nequiſſima: & utilis potiùs infernus quàm illa.

26. Perſeverantia illius non permanebit: ſed obtinebit vias injuſtorum: & in flamma ſua non comburet juſtos.

27 Qui relinquunt Deum, incident in illam, & exardebit in illis, & non extinguetur, & immittetur in illos quaſi leo, & quaſi pardus lædet illos.

28. Sepi (m) aures tuas ſpinis, linguam nequam noli audire, & ori tuo facito oſtia & ſeras.

29. Aurum tuum & argentum tuum conſla (n), & verbis tuis facito ſtateram, & frænos ori tuo rectos:

30. Et attende ne fortè labaris in lingua, & cadas in conſpectu inimicorum inſidiantium tibi, & ſit caſus tuus inſanabilis in mortem.

CAPUT XXIX.

De mutuo & fidejuſſione; de eleemoſyna; de peregrinis & hoſpitibus.

1. QUi facit miſericordiam, fœneratur (a) proximo ſuo: & qui prævalet manu, mandata ſervat.

2. Fœnerare proximo tuo (b) in tempore neceſſitatis illius, & iterùm redde proximo in tempore ſuo.

3. Confirma verbum (c), & fideliter age cum illo: & in omni tempore invenies quod tibi neceſſarium eſt.

4. Multi quaſi inventionem æſtimaverunt fœnus, & præſtiterunt moleſtiam his qui ſe adjuverunt.

5. Donec accipiant, oſculantur manus dantis, & in promiſſionibus humiliant vocem ſuam:

6. Et in tempore redditionis poſtulabit tempus, & loquetur verba (d) tædii & murmurationum, & tempus cauſabitur:

7. Si autem potuerit reddere, adverſabitur, ſolidi vix reddet dimidium, & computabit illud quaſi (e) inventionem:

8. Sin autem, fraudabit illum pecunia ſua, & poſſidebit illum inimicum gratis:

9. Et convitia & maledicta reddet illi, & pro honore & beneficio reddet illi contumeliam.

10. Multi non cauſa nequitiæ non (f) fœnerati ſunt, ſed fraudari gratis timuerunt.

11. Ve-

14. (f) Rixæ accenduntur, vel extinguuntur adſtantium ſermonibus; Gr. *Si flaveris in ſcintillam, exardebit*. Ira hominis una eademque lingua accendi poteſt & extingui inſtar ſcintillæ; accenditur contentione, & adulantium inſtigatione; extinguitur verbis lenioribus.

16. (g) Quæ inter amicos ſerit jurgia: quidam Codices Græci habent, *Lingua duplex*.

19. (h) Gr. *Viriles*, Viragines. *Laboribus*, Rebus labore partis.

20. (i) Qui aures illi accommodat. *Requieſcat*, Gr. *Non habitabit tranquillus*.

22. (k) In Græco: *Et non ut ſi qui ceciderunt per linguam*, ſempe maledicam. Nam pronomen, *ſuam*, abeſt à Græco textu. De iis loquitur, qui pereunt per linguam alienam.

23. 25. & 26. (l) Qui ab ea non eſt ſuperatus, aut conſtrictus. *Infernus*, Mors naturalis melior. Non tamen valebit ſemper, nec diu lingua calumniatrix permanebit. *Injuſtorum*, Malè peribit.

28. (m) Gr. *Sepi poſſeſſionem tuam ſpinis*, Sic moderare ſermoni tuo, ut non plus, minuſve loquaris, quàm æquum eſt.

29. (n) Purga, Gr. *Collige*, vel alliga, inexaminatum potiùs in ſacculo deter, quàm inexaminata relinquas verba tua. *Stateram*, Gr. *Libram & pondus*.

CAPUT XXIX.

1. (a) Homini benefico non deeſt unde juvet alios, pecuniam dando mutuam. Vox enim Græca *δανείζειν*, ſæpè *dare mutuum* ſignificat, & apud Hebræos aliter ſumi vix poteſt. *Prævalet*, Qui manu eſt liberali: vel inverſa eſt locutio, Qui mandata ſervat, is præſtabit opibus.

2. (b) Mutuum da. Sed cur à ſponſione deterret ſapiens, non item à mutuo? Reſpondet Eſtius, è ſponſione multa & gravia oriri mala propter obligationem, quia ſpondens ſe & ſuos adſtringit: ſed qui mutuò dat, id tantùm quod habet, alteri præbet ſine obligatione. Unde pro ſponſione poteſt aliquid accipere, non item pro mutuo.

3. & 4. (c) Gr. *Tuum*. Fidem ſerva. *Fœnus*, Quaſi modum acquirendæ rei: vel potiùs mutuo acceptam, ut lucrum inexpectatum æſtimaverunt, & quaſi rem humi repertam, non reddendam putant; & modum acquirendi putant mutuum ſumere, nec ſolvere.

6. (d) Cunctationis: Exiſtimaverunt procraſtinationem quaſi præclarum inventum. *Tempus*, Quòd dies ſint mali, annus ſterilis.

7. (e) Partem reddunt; quod reliquum eſt, id computant quaſi lucrum.

10. (f) Gr. *Multi propter nequitiam averterunt ſe* à mutuo dando petentibus; vel mutuo non dant, non ex avaritia, ſed quia ſæpe decepti ſunt.

Digitized by Google

11. Verumtamen ſuper humilem animo fortior eſto (g), & pro eleemoſyna non trahas illum.

12. Propter mandatum (h) aſſume pauperem: & propter inopiam ejus ne dimittas eum vacuum.

13. Perde pecuniam propter (i) fratrem & amicum tuum: & non abſcondas illam ſub lapide in perditionem.

14. Pone theſaurum tuum (k) in præceptis Altiſſimi, & proderit tibi magis quàm aurum.

*Tob. 4. 11. Sup. 17. 18. 15. * Conclude eleemoſynam in corde pauperis, & hæc pro te exorabit ab omni malo.

16. 17. & 18. Super ſcutum potentis, & ſuper lanceam, adverſùs inimicum tuum pugnabit.

19. Vir bonus fidem (l) facit pro proximo ſuo: & qui perdiderit confuſionem, derelinquet ſibi.

20. Gratiam fidejuſſoris ne obliviſcaris: dedit enim pro te animam ſuam.

21. Repromiſſorem fugit peccator & immundus.

22. Bona repromiſſoris ſibi aſcribit peccator: & ingratus ſenſu derelinquet liberantem ſe.

23. Vir repromittit de proximo ſuo: & cùm perdiderit reverentiam, derelinquetur ab eo.

24. Repromiſſio nequiſſima multos (m) perdidit dirigentes, & commovit illos quaſi fluctus maris.

25. Viros potentes gyrans migrare fecit, & vagati ſunt in gentibus alienis.

26. Peccator tranſgrediens mandatum Domini, incidet in promiſſionem (n) nequam: & qui conatur multa agere, incidet in judicium.

27. Recupera (o) proximum ſecundùm virtutem tuam, & attende tibi ne incidas.

*Inf. 39. 31. 28. * Initium (p) vitæ hominis, aqua & panis, & veſtimentum & domus protegens turpitudinem.

29. Melior eſt victus pauperis ſub tegmine aſſerum, quàm epulæ ſplendidæ in peregrè ſine domicilio.

30. Minimum pro magno placeat tibi, & (q) improperium peregrinationis non audies.

31. Vita nequam hoſpitandi de domo in domum: & ubi hoſpitabitur, non fiducialiter aget, nec aperiet os.

32. Hoſpitabitur, & paſcet, & potabit ingratos, & ad hæc amara audiet.

33. Tranſi hoſpes, & orna menſam: & quæ in manu habes, ciba cæteros.

34. Exi (r) à facie honoris amicorum meorum: neceſſitudine domus meæ hoſpitio mihi factus eſt frater.

35. Gravia hæc homini habenti (ſ) ſenſum: Correptio domus, & improperium fœneratoris.

CAPUT XXX.

De liberorum inſtitutione; de tuenda valetudine; de lætitia; de continentia & ciborum delectu.

1. QUi diligit filium ſuum, aſſiduat illi flagella, ut lætetur in noviſſimo ſuo, & non palpet proximorum (a) oſtia. *Prov. 13. 24. & 23. 13.*

2. Qui docet filium ſuum, laudabitur in illo, & in medio domeſticorum in illo gloriabitur.

3. * Qui docet filium ſuum, in zelum mittit inimicum, & in medio amicorum gloriabitur in illo. *Deut. 6. 7.*

4. Mortuus eſt pater ejus, & quaſi non eſt mortuus: ſimilem enim reliquit ſibi poſt ſe.

5. In vita ſua vidit, & lætatus eſt in illo: in obitu ſuo non eſt contriſtatus, nec confuſus eſt coram inimicis.

6. Reliquit enim defenſorem domus contra inimicos, & amicis reddentem gratiam.

7. Pro

11. (g) Non adeò meticuloſus ac durus. *Non trahas*, Gr. *Non protrahas.*

12. (h) Legem naturalem, & divinam: Deuteron. 15. *Aſſume pauperem:* Gr. *Opitulare.*

13. (i) Da mutuum quaſi perditurus. *In perditionem*, Tuo malo.

14. & 15. (k) Gr. *Secundùm mandata Altiſſimi.* *Exorabit*, Gr. *Liberabit ab omni malo:* quod huic virtuti maximè convenit, ſed non ſine cæteris.

19. (l) Fidejubet: qua quidem ſententia explicari poſſunt quæ paſſim in Proverbiis de non fidejubendo dicta ſunt.

24. (m) Multos viros bonos, Gr. *Qui ſua negotia bene agebant*, à recto tramite avertit, coegit illos foro cedere, & eorum fortunas evertit. *Dirigere*, ſenſu, non ſono; eſt paſſivum. Qui proſpere & feliciter vivunt. Vox *nequiſſima* addita ab interprete, ſic accipienda eſt, ut nocumentum ſignificet, non culpam.

26. (n) In lites inextricabiles; vel qui multa agenda ſuſcipit, & ſectatur redemptiones, aut alienas emit lites, redemptorem, & conductorem agens, incidet in judicium, cauſa cadet.

27. (o) Gr. *Opitulare aliis.* *Incidas*, Sed attende ne ipſe in æs alienum incidas.

28. (p) Vita paucis eget, Gr. ἀρχὴ, ſumma & caput.

30. (q) Nullus exprobrabit, quòd peregrinus ſis, ſi paucis contentus vivas.

34. (r) Oratio excuſantis ſe ab hoſpite ſuſcipiendo. *Frater*, Gr. *Advenit mihi hoſpitio ſuſcipiendus frater*, *mihi opus eſt domo.*

35. (ſ) Homini generoſo. *Domus*, Cùm hoſpes audit dura à domino domus. *Fœneratoris*, Qui ſtrictè debitum repetit: tum vagus nullo poteſt loco conſiſtere, & creditoris exprobrationes perferre cogitur. Vel copula, &, abundat.

CAPUT XXX. 1. (a) Non ſit inops & vagus: Non oſtiatim mendicet.

7. Pro animabus filiorum (b) colligabit vulnera ſua, & ſuper omnem vocem turbabuntur viſcera ejus.

8. Equus indomitus evadit durus, & filius remiſſus evadet (c) præceps.

9. Lacta filium, & paventem te faciet: lude cum eo, & contriſtabit te.

10. Non corrideas illi (d), ne doleas, & in noviſſimo obſtupeſcent dentes tui.

11. Non des illi poteſtatem in juventute, & ne deſpicias cogitatus illius.

* Sup. 7. 25. 12. * Curva cervicem ejus in juventute, & tunde latera ejus dum (e) infans eſt, ne fortè induret, & non credat tibi, & erit tibi dolor animæ.

13. Doce filium tuum, & operare in illo, ne in turpitudinem illius offendas.

14. Melior eſt pauper ſanus, & fortis viribus, quàm dives imbecillis, & (f) flagellatus malitia.

15. Salus animæ in ſanctitate (g) juſtitiæ, melior eſt omni auro & argento: & corpus validum, quàm cenſus immenſus.

16. Non eſt cenſus ſuper cenſum ſalutis corporis: & non eſt oblectamentum ſuper cordis gaudium.

17. Melior eſt mors quàm vita amara: & requies æterna quàm languor perſeverans.

18. Bona abſcondita (h) in ore clauſo, quaſi appoſitiones epularum circumpoſitæ ſepulchro.

* Dan. 14. 6. 19. * Quid proderit libatio idolo? nec enim manducabit, nec odorabit:

20. Sic qui effugatur (i) à Domino, portans mercedes iniquitatis:

* Sup. 10. 2. 21. * Videns oculis, & ingemiſcens, ſicut ſpado complectens virginem; & ſuſpirans.

22. * Triſtitiam non des animæ tuæ, & non affligas temetipſum in conſilio tuo. * Prov. 12. 25. & 15. 13. & 17. 22.

23. Jucunditas cordis hæc eſt vita hominis, & theſaurus ſine defectione (k) ſanctitatis: & exultatio viri eſt longævitas.

24. Miſerere animæ tuæ (l) placens Deo, & contine: congrega cor tuum in ſanctitate ejus, & triſtitiam longè repelle à te.

25. * Multos enim occidit (m) triſtitia, & non eſt utilitas in illa. * 2. Cor. 7. 10.

26. Zelus & Iracundia minuunt dies, & ante tempus ſenectam adducet cogitatus.

27. Splendidum cor (n), & bonum in epulis eſt: epulæ enim illius diligenter fiunt.

CAPUT XXXI.

De contemptu divitiarum; de conviviis; de ſobrietate.

1. Vigilia honeſtatis (a) tabefaciet carnes, & cogitatus illius auferet ſomnum.

2. Cogitatus (b) præſcientiæ avertit ſenſum, & infirmitas gravis ſobriam facit animam.

3. Laboravit dives in congregatione ſubſtantiæ, & in requie ſua replebitur (c) bonis ſuis.

4. Laboravit pauper in diminutione victus, & in fine inops fit.

5. Qui

7. (b) Gr. *Refrigerans filium*, vel corripiens filium, *colligabit vulnera illius*, vitiis ejus medebitur. *Vocem*, Ad omnem rumorem malum de filio. *Viſcera*, Culparum metu, & emendandi ſtudio.

8. (c) Diſſolutus; remiſſis habenis. *Præceps*, In vitia: Intractabiles homines ſecundis rebus fiunt ferociores: Copula, *&* *filius*, eſt vice comparationis.

10. (d) Gr. *Dolere tibi dentes faciet*: Dolorem dentium pro dolore acerrimo poſuit.

12. & 13. (e) Gr. *Dum puer eſt*. *Offendas*, Ne turpes ejus mores tibi probro vertant; *Operare in illo*, operibus illum exerce, vel da illi operam, bene inſtituendo.

14. (f) Malo corporis habitu, aut valetudine: malitiam poſuit pro miſeria. Gr. *Quam dives flagellatus in ſuo corpore*: Morbos flagella dicunt Helleniſtæ.

15. (g) Gr. *Sanitas & bona habitudo melior eſt omni auro*.

18. (h) Gr. *Bona effuſa*. *Sepulchro*, alludit ad veterum morem, cujus veſtigium ſupereſt ad noſtram uſque ætatem in Regum funeribus. *Bona abſcondita in ore clauſo*, Bona multa in divitis theſauris repoſita, ſunt velut homini habenti os clauſum, iis ſcilicet qui bonis ſuis non audent uti: aut tamquam fercula ciborum ſepulchris mortuorum appoſita, qui mos vetus fuit Phœnicum, à quibus ad Afros tranſiit.

20. (i) Gr. *Qui perſecutionem patitur à Domino*, Immiſſo exitiali morbo ob ſcelera admiſſa.

23. (k) Fortè ſanitatis, vel theſaurus indeficiens ſanctitatis: quin & lætitia ſanctitatem fovet.

24. (l) Gr. *Dilige animam tuam*, Legitimum & neceſſarium bonorum uſum ne tibi deneges. *Congrega*, Gr. *Conſolare cor tuum*: animum ſerenum, & tranquillum laudat.

25. (m) Sæculi, & inquieti animi, quæ eſt ejicienda per jucunditatem cordis ex amore Dei profectam.

27. (n) Ex Græco, Qui tranquillo eſt animo, is in menſa de cibis, non de aliis rebus cogitat.

CAPUT XXXI.

1. (a) Gr. *Divitiarum*, hoc eſt, ſolicitudo divitiarum, & honorabilis vitæ. *Carnes*, Sæpè Interpres honeſtatem pro divitiis ponit, quòd honoratos faciant homines, ſic cap. 11. *Honeſtas & paupertas à Deo ſunt*.

2. (b) Vox Græca curam & ſolicitudinem ſignificat. Cura pervigil, & infirmitas corporis ſomnum intercipiunt, aut excutiunt. Proſequitur ea, quæ in fine ſuperioris capitis docuit de cura & anxietate quæ ſenectam ante tempus affert. Ut gravis morbus, ita cogitatus, ſeu rerum futurarum ſolicitudo ſomnum arcet; tametſi in Græco textu vox *præſcientia* non occurrit. *Præſcientia*, Præviſionis futurorum malorum. *Senſum*, Gr. *Interpellabit dormitionem*. *Gravis*, Gr. *Infirmitatem gravem eluet ſomnus*: vel ſobriam facit animam & vigilem.

3. & 4. (c) Cùm voluerit, bonis partis frui poterit. *Victus*, Alius in aggregando, alius in diſpergendo laborat; ille in fine vitæ fructum, hic egeſtatem reperiet.

Digitized by Google

5. Qui aurum diligit, non (d) juſtificabitur: & qui inſequitur conſumptionem, replebitur ex ea.

6. * Multi dati ſunt in auri (e) caſus, & facta eſt in ſpecie ipſius perditio illorum. * Sup. 8. 3.

7. Lignum (f) offenſionis eſt aurum ſacrificantium: væ illis qui ſectantur illud, & omnis imprudens deperiet in illo.

8. Beatus dives, qui inventus eſt ſine macula: & qui poſt aurum non abiit, nec ſperavit in pecunia & theſauris.

9. Quis eſt hic, & laudabimus eum? fecit enim mirabilia in vita ſua.

10. Qui probatus eſt (g) in illo, & perfectus eſt, erit illi gloria æterna: qui potuit tranſgredi, & non eſt tranſgreſſus: facere mala, & non fecit:

11. Ideò ſtabilita ſunt bona illius in Domino, & eleemoſynas illius enarrabit omnis Eccleſia ſanctorum.

12. Supra menſam magnam ſediſti? non aperias ſuper illam faucem tuam prior.

13. Non dicas ſic: Multa ſunt quæ ſuper illam ſunt:

14. Memento quoniam malus eſt oculus (h) nequam.

15. Nequius oculo quid creatum eſt? Ideò ab omni facie (i) ſua lacrymabitur, cùm viderit.

16. Ne extendas manum tuam (k) prior, & invidia contaminatus erubeſcas.

17. Ne comprimaris in convivio.

18. Intellige (l) quæ ſunt proximi tui ex te ipſo:

19. Utere quaſi homo frugi his, quæ tibi apponuntur: ne, cùm manducas multùm, odio habearis.

20. Ceſſa prior cauſa (m) diſciplinæ: & noli nimius eſſe, ne fortè offendas.

21. Et ſi in medio multorum ſediſti, prior illis ne extendas manum tuam, nec prior poſcas bibere.

22. Quàm ſufficiens eſt homini erudito vinum exiguum, & in dormiendo non laborabis ab illo, & non ſenties dolorem.

23. Vigilia, cholera (n) & tortura viro infrunito:

24. Somnus ſanitatis in homine parco: dormiet uſque manè, & anima illius cum ipſo delectabitur.

25. Et ſi coactus fueris in edendo (o) multùm, ſurge è medio, evome: & refrigerabit te, & non adduces corpori tuo infirmitatem.

26. Audi me fili, & ne ſpernas me: & in noviſſimo invenies verba mea.

27. In omnibus operibus tuis eſto velox, & omnis infirmitas non occurret tibi.

28. Splendidum in panibus benedicent labia multorum, & teſtimonium veritatis illius (p) fidele.

29. Nequiſſimo in pane (q), murmurabit civitas, & teſtimonium nequitiæ illius verum eſt.

30. Diligentes in vino noli provocare: * multos enim exterminavit vinum. * Judit. 13. 4.

31. Ignis probat ferrum (r) durum: ſic vinum corda ſuperborum arguet in ebrietate potatum.

32. Æqua vita hominibus, vinum (ſ) in ſobrietate: ſi bibas illud moderatè, eris ſobrius.

33. Quæ vita eſt ei, qui (t) minuitur vino?

34. Quid defraudat vitam? Mors.

35. * Vinum in jucunditatem creatum eſt, & non in ebrietatem, ab initio. * Pſ. 103. 15. Prov. 31. 4.

36. Exultatio animæ & cordis, vinum moderatè potatum.

37. Sa-

5. (d) Innocens non erit. *Conſumptionem*, Gr. *Corruptionem*, Exitium patietur. Grotius ſuſpicatur Græcè ita ſcriptum olim fuiſſe, *Et qui pecuniam quæret, is labetur*, ſeu multa peccabit. Vel corruptionis voce res caducas & corruptibiles intelligit.

6. (e) Gr. *In exitium propter aurum*. *Ipſius*, Auri; Multi inciderunt in magna incommoda, quorum aurum cauſa fuit.

7. (f) Lignum offenſionis, ſive idolum eſt aurum, Gr. *Sacrificantibus ei*. *Deperiet*, Gr. *Capietur in illo*. Servus erit ejus rei, cui imperare debuerat.

10. (g) Auro, Qui non ſuccubuit tentationi: magnum eſt ſanctitatis experimentum, auri ſplendore non capi.

14. (h) Qui appoſitum à ſe cibum non fert liberè à convivis attingi, aut comedi.

15. (i) Facies pro re conſpectui oblata ſumitur, lacrymæ totam faciem irrigabunt avari, quæ eſt hyperbole. Avarus cruciatur cùm videt convivas multùm comedentes.

16. (k) Gr. *Ne immittas manum in eam rem, quam ille reſpexerit*. Ede quæ ſunt ante te, non quæ ſunt longè poſita. *Convivio*, Gr. *Ne collidere cum eo in patina*. Cùm celeriùs, quàm par ſit, cibos in lance quis avidè arripit, nec ſocii vices expectat.

18. (l) Si quid concupiſcis, intellige ab alio poſſe appeti. Gr. addit: *Et in omni re quamvis exigua cogita.* Te prudentem præbe.

20. (m) Temperantiæ, Primus deſine edere honeſtatis cauſa.

23. (n) Bilis concitata. *Tortura*, Ventris tormina. *Infrunito*, Intemperanti.

25. (o) Gr. *Pomorum*, ſecundæ menſæ. *Evome*, Ex præceptis antiquæ medicinæ. *Si coactus fueris*, aliis conviviis urgentibus. Veteres vomitoriis levi de cauſa utebantur.

28. (p) Gr. *Liberalitatis & munificentiæ*. Teſtimonium fide dignum redditur ſplendori ipſius à multis ſcilicet & idoneis.

29. (q) Qui panem peſſimum apponit: vel de ſordidis conviviis malè loquitur populus.

31. (r) Ignis facit temperaturam ferri, cùm aquæ immergitur: ſic potatoris animus, vino æſtuans & madidus, qualis ſit, apparet: Gr. *Fornax probat aciem ferri*; In tinctura. *Potatum*, legendum tamen videtur Gratio in ebrietate. Ferrum aqua tingitur, mens vino; ſuperbia accedit ut ignis, & prodit eum qui latuerat faſtum cum aliorum contemptu conjunctum.

32. (ſ) Gr. *Vinum eſt res æquabilis vitæ*; hoc eſt vinum hominis vitam conſervat, ſi moderatè ſumatur.

33. (t) Qui vino deſtituitur: vel qui vino plus ſatis indulgens, ab eo vincitur, & mortem accelerat.

37. Sanitas eſt animæ & corpori ſobrius potus.

* Prov. 31. 4. 38. * Vinum multum potatum (u) irritationem, & iram, & ruinas multas facit.

39. Amaritudo animæ vinum multum potatum.

40. Ebrietatis animoſitas, imprudentis offenſio, minorans virtutem, & faciens vulnera.

41. In convivio vini non (x) arguas proximum: & non deſpicias eum in jucunditate illius:

42. Verba improperii non dicas illi: & non premas illum in repetendo.

CAPUT XXXII.

De rectoribus; major natu loquatur, juniores audiant; cautè agendum in omnibus.

1. Rectorem te poſuerunt (a)? noli extolli: eſto in illis quaſi unus ex ipſis.

2. Curam illorum habe, & ſic conſide, & omni cura tua explicita recumbe:

3. Ut læteris propter illos, & ornamentum gratiæ accipias coronam, & dignationem conſequaris corrogationis (b).

4. Loquere major natu: decet enim te

5. Primum verbum diligenti ſcientia, & non impedias (c) muſicam.

6. Ubi auditus non eſt, non effundas ſermonem (d), & importunè noli extolli in ſapientia tua.

7. Gemmula carbunculi in ornamento auri, & comparatio (e) muſicorum in convivio vini.

8. Sicut in fabricatione auri ſignum eſt ſmaragdi, ſic numerus muſicorum in jucundo & moderato vino.

9. Audi tacens, & pro reverentia accedet tibi bona gratia.

10. Adoleſcens loquere in tua cauſa (f) vix.

11. Si bis interrogatus fueris, habeat caput reſponſum tuum.

12. In multis eſto quaſi inſcius, & audi tacens ſimul & quærens.

13. In medio magnatorum non præſumas: & ubi ſunt ſenes, non multùm loquaris.

14. Ante grandinem præibit coruſcatio: & ante verecundiam præibit gratia, & pro reverentia accedet tibi bona gratia.

15. Et hora ſurgendi non te (g) trices: præcurre autem prior in domum tuam, & illic avocare, & illic lude,

16. Et age conceptiones tuas, & non in delictis & verbo ſuperbo.

17. Et ſuper his omnibus benedicito Dominum, qui fecit te, & inebriantem te ab omnibus bonis ſuis.

18. Qui timet Dominum, excipiet doctrinam ejus: & qui vigilaverint ad illum, invenient benedictionem.

19. Qui quærit legem, replebitur ab ea: & qui inſidioſè agit (h), ſcandalizabitur in ea.

20. Qui timent Dominum, invenient judicium juſtum (i), & juſtitias quaſi lumen accendent.

21. Peccator homo vitabit correptionem, & ſecundùm voluntatem ſuam inveniet (k) comparationem.

22. Vir conſilii non diſperdet (l) intelligentiam, alienus & ſuperbus non pertimeſcet timorem:

23. Etiam poſtquam fecit (m) cum eo ſine conſilio, & ſuis inſectationibus arguetur.

24. Fili, ſine conſilio nihil (n) facias, & poſt factum non pœnitebis.

25. In

38. (u) Gr. *Vinum ubi multum bibitur*, eſt amarities animi propter irritationes & ruinas.

41. & 42. (x) Non enim eſt locus caſtigandi. *In repetendo*, Debito, vel promiſſo: alii legunt Gr. *In occurſu temulentum impellere inhumanum eſt*; vel potiùs ſi obvius illi ſis, noli ei exprobrare quæ in vino facta ſunt.

CAPUT XXXII. 1. (a) Sympoſiarcham conviviis præſidentem, qui olim ſolebat ſuffragio, vel ſorte eligi, ut ordini in conviviis ſervando præeſſet. *Quaſi unus*, Age ut ſocius; pergit dare conſilia convivalia.

3. (b) Deeſt in Græco, forè *coronationis*: Coronas adhiberi ſolitas in conviviis ex cap. 11. colligitur, *Coronemus nos roſis*. Multò magis rector convivii coronari ſolebat. De hoc enim videtur loqui. Vel *corrogationis*, Collectionis ſymbolorum.

5. (c) Sed gravem, & temperatis ſermonibus congruentem. Gr. *Muſica* in plurali, Inſtrumenta muſica.

6. (d) Gr. *Ubi eſt acroama*, ſeu cantus, ſeu Cantor. *Sermonem*, Qui obſtrepat muſicæ. *Tua*, Noli extra tempus ſapientem agere.

7. (e) Convivium benè inſtructum ornatur muſico concentu.

10. & 11. (f) Gr. *Si tui uſus eſt*: Si tuo ſermoue ſit opus. *Caput*, Gr. *Conclude in caput*, ſeu in ſummam; primùm excuſa te, ut adoleſcentior, idque verecundè; tum paucis reſponde.

15. (g) Ne vanas excuſationes nectas. *Lude*, Gr. *Ibi lude*, & fac quod viſum fuerit, ſit tamen, ut ne quid verbis ſuperbis pecces; cave à verbis inſolentibus, quæ ſæpè vinum ſequuntur.

19. (h) Gr. *Simulator verò in eam offendet*: & pœnas legi dabit.

20. (i) Videbunt facilè quid in re quaque ſit judicandum. *Lumen*, Eorum fulgebunt benefacta.

21. (k) Gr. *Conſenſionem*, fœda adulatione: vel *Interpretationem legis*, varios prætextus & excuſationes.

22. (l) Gr. *Conſiderationem*: Omnia circumſpiciet. *Alienus*, Impius, infidelis. *Timorem*, Male ſecurus erit ex levitate; alienus à conſilio non timebit ubi timendum eſt.

23. (m) Gr. *Secum*, ex propria ſententia, ſine conſilio: Etiamſi res ſuas fortunæ permittat. *Arguetur*, deeſt in Græco: Suis ipſe conſiliis capietur. Qui ſibi uni credit, non eget dæmone, qui teneret; nam ſibi ipſi dæmon eſt.

24. (n) Nihil grave, ut Cap. proximo docet. *Non*

25. In via (o) ruinæ non eas, & non offendes in lapides: nec credas te viæ laborioſæ, ne ponas animæ tuæ ſcandalum:

26. Et à filiis tuis (p) cave, & à domeſticis tuis attende.

27. In omni opere tuo crede ex fide animæ tuæ: hoc eſt enim conſervatio mandatorum.

28. Qui credit Deo, attendit mandatis: & qui confidit in illo, non minorabitur.

CAPUT XXXIII.

Divina ſapientia alios erigit; alios deprimit; idque juſto judicio. Vir ſapiens non filio; non uxori, non cuivis homini ſe imprudenter ſubdat.

1. Timenti Dominum non occurrent (a) mala, ſed in tentatione Deus illum conſervabit, & liberabit à malis.

2. Sapiens non odit mandata & juſtitias, & non illidetur quaſi in procella (b) navis.

3. Homo ſenſatus (c) credit legi Dei, & lex illi fidelis.

4. Qui interrogationem manifeſtat (d), parabit verbum, & ſic deprecatus exaudietur, & conſervabit diſciplinam, & tunc reſpondebit.

* Sup. 11. 17. 5. * Præcordia fatui quaſi rota (e) carri: & quaſi axis verſatilis cogitatus illius.

6. Equus emiſſarius, ſic & amicus ſubſannator, ſub omni ſupraſedente (ſ) hinnit.

7. Quare dies diem ſuperat, & iterùm lux lucem, & annus annum à ſole?

8. A Domini ſcientia (g) ſeparati ſunt, facto ſole, & præceptum cuſtodiente.

9. Et immutavit tempora, & dies feſtos ipſorum, & in illis dies feſtos celebraverunt (h) ad horam.

10. Ex ipſis exaltavit & magnificavit Deus, & ex ipſis poſuit in numerum dierum. Et omnes homines de ſolo, * & ex terra, unde creatus eſt Adam. * Gen. 2. 7.

11. In multitudine diſciplinæ Dominus ſeparavit eos (i), & immutavit vias eorum.

12. Ex ipſis benedixit, & exaltavit: & ex ipſis ſanctificavit, & ad ſe applicavit: & ex ipſis maledixit, & humiliavit, & convertit illos à ſeparatione ipſorum.

13. * Quaſi lutum figuli in manu ipſius, plaſmare illud & diſponere. * Rom. 9. 21.

14. Omnes viæ ejus ſecundùm diſpoſitionem ejus: ſic homo in manu illius, qui ſe fecit, & reddet illi ſecundùm judicium ſuum.

15. Contra malum (k) bonum eſt, & contra mortem vita: ſic & contra virum juſtum peccator. Et ſic intuere in omnia opera Altiſſimi. Duo & duo, & unum contra unum.

16. Et ego noviſſimus evigilavi (l), & quaſi qui colligit acinos poſt vindemiatores.

17. In benedictione Dei & ipſe ſperavi: & quaſi qui vindemiat, replevi torcular.

18. * Reſpicite quoniam non mihi ſoli laboravi, ſed omnibus exquirentibus diſciplinam. * Sup. 24. 47.

19. Audite me magnates, & omnes populi, & rectores Eccleſiæ auribus percipite.

20. Filio & mulieri (m), fratri & amico non des poteſtatem ſuper te in vita tua: & non dederis alii poſſeſſionem tuam: ne fortè pœniteat te, & depreceris pro illis.

21. Dum

pœnitebis, Si quid inconſultò feceris, ejus te pœniteat; ita legendum in Græco exiſtimat Grotius.

25. (o) Gr. *Præcipiti*. *In lapides*, Gr. *In lapidoſis*, difficilibus itineribus. *Laborioſæ*, Gr. *Inexploratæ*: Vitandæ ſunt viæ exitioſæ, & præcipites, difficiles, & periculoſæ, ſeu inexploratæ.

26. (p) Vide ne res tuas profundas. *Crede*, Ipſe tibi prout recta ratio ſuaſerit tibi; ſequere conſcientiæ tuæ dictamen: legit Grotius, Quidquid aggrederis, Deo crede, intra animum tuum.

CAPUT XXXIII. 1. (a) Solum enim peccatum & ejus effectus vera ſunt mala.

2. (b) Non confringetur, ſed illi erit Deus velut anchora.

3. (c) Gr. *Fidelis eſt legi*, ſe totum Legi Dei regendum permittit.

4. (d) Gr. *Lex ei fida*, *& interrogatio manifeſtationum*, ut reſponſum Urim & Thumim, quod in magnis rebus principes populi conſulebant: Ita Grotius. *Parabit*, Gr. *Para verbum*, Meditare quæ dicas, & ſic audieris. Sit Dei diſcipulus per orationem, tum enim *exaudietur*: conſervet diſciplinam, nec traditionem deſerat.

5. (e) Importuna, verſatilis; nihil in eo ſtabile.

6. (f) Vel arridendo, vel illudendo omnibus; omni vento humanarum opinionum circumagitur, nulla certa regulâ: ſed conſulentium diſpoſitioni & propenſioni ſeſe accommodat.

8. (g) Non caſu ſunt diſtincti. *Facto*: Hæc & quæ ſequuntur in hoc verſiculo, in Græco non leguntur. Si diſtinctio dierum à lege inſtituta intelligatur, palam eſt eam non à ſole, ſed à Dei ſapientia eſſe inductam.

9. (h) Conſtituto tempore: Græcus textus id tantùm habet, *Et immutavit tempora & feſtivitates*: varias diſpoſuit feſtivitates. *Exaltavit*, Quoſdam dies conſecravit.

11. & 12. (l) Deus ſic diſpoſuit, ut inter eos magna ſint diſcrimina. *Immutavit*, Fecit, ut vivendi rationes valdè eſſent diverſæ. *Exaltavit*, Ut Reges & Principes. *Sanctificavit*, Ut Sacerdotes & Levitas. *Et convertit*, Dejecit illos, Sacerdotes, à ſtatione ipſorum, ut filios Heli & Cham.

15. (k) Humana contrariis conſtant. *Duo & duo*, Res quæque habet ſibi contrariam, ſed Deus eas temperat.

16. (l) Præparat lectorem ad majora. Poſtquam Iſraelitæ ceſſarunt à colligendis majorum ſententiis, in ſua perſona jam loquitur Jeſus filius Sirach; veniſſe ſe ait poſt omnes Prophetas. *Vindemiatores*, Poſt vindemiam. Vox Græca ſtipulam & racemos ſignificat.

20. (m) Uxori. *Pro illis*, Rebus tuis in tua egeſtate repetendis.

Digitized by Google

21. Dum adhuc ſuperes & aſpiras, non (n) immutabit te omnis caro.

22. Melius eſt enim ut filii tui te rogent, quàm te reſpicere in manus filiorum tuorum.

23. In omnibus operibus tuis (o) præcellens eſto.

24. Ne dederis maculam in gloria tua. In die conſummationis dierum vitæ tuæ, & in tempore exitus tui diſtribue hæreditatem tuam.

25. Cibaria, & virga, & onus aſino: panis, & diſciplina, & opus ſervo.

26. Operatur in diſciplina, & quærit (p) requieſcere: laxa manus illi, & quærit libertatem.

27. Jugum & lorum curvant collum durum, & ſervum inclinant operationes aſſiduæ.

28. Servo malevolo tortura & compedes: mitte illum in operationem, ne vacet:

29. Multam enim malitiam docuit otioſitas.

30. In opera conſtitue eum: ſic enim condecet illum. Quòd ſi non obaudierit, curva illum compedibus, & non amplifices (q) ſuper omnem carnem: verùm ſine judicio nihil facias grave.

* Sup. 7. 23. 31. * Si eſt tibi ſervus fidelis, ſit tibi quaſi anima tua: quaſi fratrem ſic eum tracta: quoniam in ſanguine animæ (r) comparaſti illum.

32. Si læſeris eum injuſtè, in fugam convertetur:

33. Et ſi extollens diſceſſerit, quem quæras, & in qua via quæras illum, neſcis.

CAPUT XXXIV.

De vanitate ſomniorum & divinationum; ſpes in Deum firmanda; merces pauperum non fraudanda.

1. VAna ſpes, & mendacium viro inſenſato: & ſomnia extollunt (a) imprudentes.

2. Quaſi qui apprehendit umbram, & perſequitur ventum: ſic & qui attendit ad viſa mendacia.

3. Hoc ſecundùm hoc viſio (b) ſomniorum: ante faciem hominis ſimilitudo hominis.

4. Ab immundo quid (c) mundabitur? & à mendace quid verum dicetur?

5. Divinatio (d) erroris & auguria mendacia, & ſomnia malefacientium, vanitas eſt.

6. Et ſicut parturientis, cor tuum phantaſias patitur: niſi ab Altiſſimo fuerit emiſſa viſitatio, ne dederis in illis cor tuum:

7. Multos enim errare fecerunt ſomnia, & exciderunt ſperantes in illis.

8. Sine mendacio conſummabitur (e) verbum legis, & ſapientia in ore fidelis complanabitur.

9. Qui non eſt tentatus, quid ſcit? Vir in multis expertus (f), cogitabit multa: & qui multa didicit, enarrabit intellectum.

10. Qui non eſt expertus, pauca recognoſcit: qui autem in multis factus eſt, multiplicat malitiam.

11. Qui tentatus non eſt, qualia ſcit? qui implanatus eſt (g), abundabit nequitia.

12. Multa vidi errando, & plurimas verborum conſuetudines.

13. Ali-

21. & 22. (n) Gr. *Non alienes teipſum omni carni*, Ne te cuiquam addixeris. *Reſpicere*, Tanquam dona eorum expectantem.

23. & 24. (o) Vir ſenex ab uxore, aut liberis ſine dedecore non regitur. *Diſtribue*, Teſtamento, non contractu.

26. (p) Servus in opere exercitatus quærit requiem tantummodò. *Libertatem*, Otioſus quærit licentiam. Gr. *Operare in puero, ſervum admove operi*, & invenies requiem. Si ſedulò ſervum in opere exerces, nihil aliud quàm ſomnum quæret; & ſi indulgenter eum habeas, de fuga cogitabit.

30. (q) Ne ſis nimius, & immiſericors. *Grave*, Ne plus æquo ſævias.

31. & 33. (r) Periculo vitæ tuæ: loquitur de bello captis. *Diſceſſerit*, Si aufugiat, poſtquam aliquid corraſerit, *quem quæras?*

CAPUT XXXIV. 1. & 2. (a) Vana ſpe eriguntur. *Viſa*, Gr. *Inſomnia*; viſa ſubſtantive accipiuntur.

3. (b) Sic ſe habet ſomnium, non eſt aliud quàm homini exhibita ſui ipſius ſimilitudo mendax; *Ante faciem*, in ſpeculo.

4. (c) Qua parte immundus eſt, nihil mundari poteſt. *Dicetur*, Qua parte mendax eſt. Nam diabolus ipſe aliquando verum dicit, ſed vel coactus, vel ut fallat: unde ejuſmodi verum ex fine ipſo mendacium eſt. Gr. Non eſt à mendace, ſed à mendacio; à falſo fruſtrà veritas expectatur, ut ab immundo fruſtra quæritur mundities.

5. (d) Erronea, cùm petuntur à dæmonibus reſponſa. *Malefacientium*, Impiorum. Hi omnes graves patiuntur cruciatus, & conſcientiæ tormina.

8. (e) Recurre potius ad Legem Divinam, ubi eſt incorrupta veritas. *Complanabitur*, Plena & aperta fiet: vel etiam quæ ſapientes fideliter monent, non ſunt ſpernenda.

9. & 10. (f) Gr. *Vir eruditus novit multa*: Unde obſervari poſſunt viri ſapientis provida conſilia: *Qui non eſt tentatus*, Qui nullis eſt caſibus jactatus, rerum experientiam non habet. *Factus eſt*, Gr. *Qui autem peregrinatus eſt*, per multas regiones, *multiplicabit aſtutiam*: vel qui in multis verſatus eſt negotiis.

11. (g) Vox Græca *πεπλανημένος*, ambigua eſt: nam ſignificare poteſt eum qui errore deceptus fuit, & eum qui per varia vagatus eſt loca, ſic vox Græca *πανουργία*, bonam & malam verſutiam poteſt deſignare. Opponit ei qui non eſt expertus, illum qui in variis regionibus eſt peregrinatus. ſic tentatum dicit expertum, & multis laboribus ac periculis probatum.

13. Aliquoties uſque ad mortem periclitatus ſum horum cauſa, & liberatus ſum gratia Dei.

14. Spiritus timentium Deum (h) quæritur, & in reſpectu illius benedicetur.

15. Spes enim illorum in ſalvantem illos, & oculi Dei in diligentes ſe.

16. Qui timet Dominum, nihil trepidabit, & non pavebit: quoniam ipſe eſt ſpes ejus.

17. Timentis Dominum beata eſt anima ejus.

18. Ad quem reſpicit (i), & quis eſt fortitudo ejus?

[* Pſ. 33. 16.] 19. * Oculi Domini ſuper timentes eum, protector potentiæ, firmamentum virtutis (k) tegimen ardoris, & umbraculum meridiani,

20. Deprecatio (l) offenſionis, & adjutorium caſus, exaltans animam, & illuminans oculos, dans ſanitatem, & vitam, & benedictionem.

[* Prov. 21. 27.] 21. * Immolantis ex iniquo oblatio eſt maculata, & non ſunt beneplacitæ ſubſannationes injuſtorum.

22. Dominus ſolus ſuſtinentibus (m) ſe in via veritatis & juſtitiæ.

[* Prov. 15. 8.] 23. * Dona iniquorum non probat Altiſſimus, nec reſpicit in oblationes iniquorum: nec in multitudine ſacrificiorum eorum propitiabitur peccatis.

24. Qui offert ſacrificium ex ſubſtantia pauperum, quaſi qui victimat filium in conſpectu patris ſui.

25. Panis egentium vita pauperum eſt: qui defraudat illum, homo ſanguinis eſt.

26. Qui aufert in ſudore panem, quaſi qui occidit proximum ſuum.

[* Deut. 24. 14. Sup. 7. 22.] 27. Qui effundit ſanguinem, * & qui fraudem facit mercenario, fratres ſunt.

28. Unus ædificans, & unus (n) deſtruens: quid prodeſt illis, niſi labor?

29. Unus orans, & unus maledicens: cujus vocem exaudiet Deus?

30. Qui baptizatur à mortuo, & iterùm tangit eum, quid proficit lavatio (o) illius?

31. * Sic homo qui jejunat in peccatis ſuis, & iterùm eadem faciens, quid proficit humiliando ſe? orationem illius quis exaudiet? [* 2. Pet. 2. 22.]

CAPUT XXXV.

De oblationibus & ſacrificiis; de precibus humilium; de viduis, pupillis, pauperibus tuendis, non opprimendis.

1. Qui conſervat legem, multiplicat oblationem.

2. * Sacrificium ſalutare eſt attendere mandatis, & diſcedere ab omni iniquitate. [* 1. Reg. 15. 22.]

3. Et propitiationem (a) litare ſacrificii ſuper injuſtitias, & deprecatio pro peccatis, recedere ab injuſtitia.

4. Retribuet gratiam (b), qui offert ſimilaginem: & qui facit miſericordiam, offert ſacrificium.

5. * Beneplacitum eſt Domino recedere ab iniquitate: & deprecatio pro peccatis recedere ab injuſtitia. [* Ier. 7. 3. & 26. 13.]

6. * Non apparebis ante conſpectum Domini vacuus. [* Exod. 23. 15. & 34. 20. Deut. 16. 16.]

7. Hæc enim omnia propter mandatum Dei fiunt.

8. Oblatio juſti impinguat altare (c), & odor ſuavitatis eſt in conſpectu Altiſſimi.

9. Sacrificium juſti acceptum eſt, & memoriam (d) ejus non obliviſcetur Dominus.

10. Bono animo gloriam redde Deo: & non minuas primitias manuum tuarum.

11. * In omni dato hilarem fac vultum tuum, & in exultatione ſanctifica decimas tuas. [* 2. Cor. 9. 7.]

12. * Da Altiſſimo ſecundùm datum ejus, & in bono oculo adinventionem facito (e) manuum tuarum: [* Tob. 4. 9.]

13. Quo-

14. (h) Gr. *Vivet diu*. *Benedicetur*, Cùm cœperit Deus benigno oculo eum reſpicere, bonis abundabit.

18. (i) Quantus ille eſt quem reſpicit, & cui innititur.

19. (k) Protector potens, ſine quo nulla eſt vis noſtra. *Virtutis*, Validum. *Tegimen*, A meridie & à quavis tentatione gravi; vel *firmamentum virtutis*, In virtute nos firmat; *tegimen ardoris*, Adverſus concupiſcentiæ ardentes nos tuetur; *umbraculum meridiani*, Adverſùs perſecutiones.

20. & 21. (l) Gr. *Cuſtodia adversùs offenſam*, evitatio offenſionis. *Caſus*, Contra lapſum. *Maculata*, Reprehenſibilis; quæ ſacrificia Deus reſpuit, neque ad ea attendit.

22. (m) Hæc ſententia abeſt à Græcis. Hos ſolos Deus ut veros ſui cultores agnoſcit, qui patienter illum expectant.

28. & 29. (n) In eadem familia. *Maledicens*, Orat pro ſe dives, pauper ab eo ſpoliatus ei mala imprecatur; ſi ore Deum colimus, & actionibus noſtris adverſùs Deum ſtamus.

30. (o) Lavatur rediens à mortuo: Qui mundatus eſt à peccatis per pœnitentiam, & in ea revolvitur, nihil ei prodeſt.

CAPUT XXXV.

3. (a) Deeſt in Græco: *Recedere ab injuſtitia*, eſt velut litare per ſacrificia.

4. (b) Gr. *Qui retribuit gratiam*, benefactori ſuo, nempè Deo: ita qui in proximum eſt miſericors, quoddam genus ſacrificii offert Deo gratum.

8. (c) Cùm vir juſtus victimas pingues offert Deo, Deus eas ut ſibi gratas habet.

9. & 10. (d) Gr. *Memoriale*, ſeu ſacrificium. *Animo*, Gr. *In bono oculo*, non parco, animo alacri & liberali. *Non minuas*, Gr. *Ne decurtes*, Ne minuas munera tua per avaritiam.

12. 14. 15. & 16. (e) Dona ex eis quæ acquiſieris, quæ ſub tua inveneris manu. *Prava*, Vitio aliquo laborantia: Gr. *Ne dones eum corrumpere*, i. e. ne ſperes eum corrumpere, ut peccata tua diſſimulet. *Injuſtum*, Ex injuſtè partis. *Perſona*, Gr. *Acceptio perſonæ*, Ex actionibus perſonas æſtimat, non viciſſim. *In pauperem*, Adverſus pauperem.

13. Quoniam Dominus retribuens eſt, & ſepties tantùm reddet tibi.

* Lev. 22. 21. 14. * Noli offerre munera prava: non enim ſuſcipiet illa.

Deut. 10. 17. 2. Par. 19. 7. * Iob 34. 19. Sap. 6. 8. Act. 10. 34. Rom. 2. 11. Gal. 2. 6. Col. 3. 25. 1. Pet. 1. 17.

15. Et noli inſpicere ſacrificium injuſtum, quoniam Dominus judex eſt, & * non eſt apud illum gloria perſonæ.

16. Non accipiet Dominus perſonam in pauperem, & deprecationem læſi exaudiet.

17. Non deſpiciet preces pupilli: nec viduam, ſi effundat loquelam gemitus.

18. Nonne lacrymæ viduæ ad maxillam deſcendunt, & exclamatio ejus ſuper deducentem eas?

19. A maxilla enim aſcendunt uſque ad cœlum, & Dominus exauditor non delectabitur in illis.

20. Qui adorat Deum in oblectatione, ſuſcipietur, & deprecatio illius uſque ad nubes propinquabit.

21. Oratio humiliantis (f) ſe, nubes penetrabit: & donec propinquet non conſolabitur: & non diſcedet donec Altiſſimus aſpiciat:

22. Et Dominus non elongabit, ſed judicabit juſtos, & faciet judicium: & Fortiſſimus non habebit in illis patientiam, ut contribulet dorſum ipſorum:

23. Et gentibus reddet vindictam, donec tollat plenitudinem ſuperborum: & ſceptra iniquorum (g) contribulet:

24. Donec reddat hominibus ſecundùm actus ſuos, & ſecundùm opera Adæ, & ſecundùm præſumptionem illius:

25. Donec judicet judicium plebis ſuæ, & oblectabit juſtos miſericordia ſua.

26. Speciosa miſericordia Dei, in tempore tribulationis, quaſi nubes pluviæ in tempore ſiccitatis.

CAPUT XXXVI.

Orat pro Judæis & ſancta civitate à principibus vexata, pro gentibus ut ad Deum convertantur; laudes bonæ & prudentis uxoris.

1. Miſerere noſtri Deus omnium, & reſpice nos, & oſtende nobis lucem miſerationum tuarum:

2. Et immitte timorem tuum ſuper gentes, quæ non exquiſierunt te, ut cognoſcant quia non eſt Deus niſi tu, & enarrent magnalia tua.

3. Alleva (a) manum tuam ſuper gentes alienas, ut videant potentiam tuam.

4. Sicut enim in conſpectu eorum ſanctificatus es in nobis, ſic in conſpectu noſtro magnificaberis in eis,

5. Ut cognoſcant te, ſicut & nos cognovimus quoniam non eſt Deus præter te Domine.

6. Innova ſigna, & immuta mirabilia.

7. Glorifica manum, & brachium dextrum.

8. Excita furorem, & effunde iram.

9. Tolle adverſarium, & afflige inimicum.

10. Feſtina tempus, & memento (b) finis, ut enarrent mirabilia tua.

11. In ira flammæ devoretur (c) qui ſalvatur: & qui peſſimant plebem tuam, inveniant perditionem.

12. Contere caput principum inimicorum, dicentium: Non eſt alius præter nos.

13. Congrega omnes tribus Jacob: ut cognoſcant quia non eſt Deus niſi tu, & enarrent magnalia tua: & hæreditabis eos, ſicut ab initio.

14. Miſerere plebi tuæ, ſuper quam invocatum eſt nomen tuum: & Iſrael, * quem (d) coæquaſti primogenito tuo. * Exod. 4. 22.

15. Miſerere civitati ſanctificationis tuæ Jeruſalem, civitati requiei tuæ.

16. Reple Sion inenarrabilibus verbis tuis, & gloria tua populum tuum.

17. Da teſtimonium his, qui ab initio (e) creaturæ tuæ ſunt, & ſuſcita prædicationes, quas locuti ſunt in nomine tuo prophetæ priores.

18. Da mercedem ſuſtinentibus te, ut prophetæ tui fideles inveniantur: & exaudi orationes ſervorum tuorum:

19. * Secundùm benedictionem (f) Aaron de populo tuo, & dirige nos in viam juſtitiæ, & ſciant omnes qui habitant terram, quia tu es Deus conſpector ſæculorum. * Num. 6. 24.

20. Om-

21. & 22. (f) Gr. *Afflicti*. *Non conſolabitur*, Gr. *Non revocabitur*, Non deſiſtet a curſu donec coram Deo ſteterit. *Elongabit*, Gr. *Non tardabit*. *Patientiam*, Gr. *Quouſque* contribulet dorſum immiſericordium, *patientiam habebit in illis, donec*, &c. Vel ſtatim oppreſſores ſuorum puniet.

23. & 24. (g) Potentiam conterat. *Adæ*, Hominum: videtur id vertiſſe ex Hebræo. *Illius*, Gr. *Cogitationes eorum*.

CAPUT XXXVI. 3. 4. 5. & 6. (a) Erige brachium tuum. *In nobis*, Cùm nos e tantis malis eripuiſti. *In eis*, Tuam potentiam contra illos oſtendendo. *Ut cognoſcant te*; ſpem oſtendit de vocatione gentium. *Immuta*, Gr. *Itera mirabilia*, Vetera innova.

10. (b) Rem deduc ad exitum: Gr. *Memento juramenti*, ſeu pacti cum Patribus initi; hæc ad tempora Antiochi Epiphanis videntur pertinere: nam anteà magna pace fruebantur Judæi.

11. & 12. (c) Iræ tuæ flamma eum corripiat, qui ex iis malis abiit incolumis. Gr. *Qui ſalvatus eſt*, Qui gladium evaſerit, *incendio pereat*. *Plebem*, Qui malè tractant. *Principum*, Syriæ. *Non eſt alius*, Cui Judæi ſerviant.

14. (d) Gr. *Aſſimilaſti*. *Tuo*, Quem primogeniti honore donaſti. *Jeruſalem*, In qua eſt templum tuum. Hinc liquet hæc mala incubuiſſe potiſſimùm in Jeruſalem & templum, idque ſub Seleuco, & Antiocho Epiphane.

17. (e) Priſcis temporibus. *Prædicationis*, Gr. *Prophetias*, de Machabæorum victoriis: quæ omnia planè impleta ſunt in Eccleſiæ inſtitutione.

19. (f) Ut maneat legitimum Sacerdotium, non vo-

20. Omnem eſcam manducabit venter, & eſt cibus cibo (g) melior.

21. Fauces contingunt cibum feræ, & cor ſenſatum verba mendacia.

22. Cor pravum (h) dabit triſtitiam, & homo peritus reſiſtet illi.

23. Omnem maſculum excipiet (i) mulier: & eſt filia melior filia.

24. Species mulieris exhilarat faciem viri ſui, & ſuper omnem concupiſcentiam hominis ſuperducit (k) deſiderium.

25. Si eſt lingua curationis, eſt & mitigationis & miſericordiæ: non eſt vir illius ſecundùm filios hominum.

26. Qui poſſidet mulierem bonam, inchoat (l) poſſeſſionem: adjutorium ſecundùm illum eſt, & columna ut requies.

27. Ubi non eſt ſepes, diripietur poſſeſſio: & ubi non eſt mulier, ingemiſcit (m) egens.

28. Quis credit ei, qui non habet nidum, & deflectens ubicumque obſcuraverit, quaſi ſuccinctus latro exiliens de civitate in civitatem?

CAPUT XXXVII.

Veri amici à fictis, conſiliarii ſinceri ab hypocritis diſcernendi; de temperantia in cibis.

1. Omnis amicus dicet: Et ego amicitiam copulavi: ſed eſt amicus ſolo nomine amicus. Nonne triſtitia ineſt uſque ad mortem?

2. Sodalis autem (a) & amicus ad inimicitiam convertentur.

3. O præſumptio nequiſſima, unde creata es cooperire aridam malitia (b), & doloſitate illius?

4. Sodalis amico conjucundatur in oblectationibus, & in tempore tribulationis adverſarius erit.

5. Sodalis amico condolet cauſa ventris, & contra hoſtem accipiet ſcutum.

6. Non obliviſcaris amici tui in animo tuo, & non immemor ſis illius in opibus tuis.

7. Noli conſiliari cum eo qui tibi inſidiatur, & à zelantibus te abſconde conſilium.

8. Omnis conſiliarius prodit (c) conſilium, ſed eſt conſiliarius in ſemetipſo.

9. A conſiliario ſerva animam tuam: priùs ſcito quæ ſit illius neceſſitas: & ipſe enim animo ſuo cogitabit:

10. Ne fortè mittat ſudem (d) in terram, & dicat tibi:

11. Bona eſt via tua; & ſtet è contrario (e) videre quid tibi eveniat.

12. Cum viro irreligioſo tracta de ſanctitate, & cum injuſto de juſtitia, cum muliere de ea quæ æmulatur: cum timido de bello, cum negotiatore de trajectione, cum emptore de venditione, cum viro livido de gratiis agendis,

13. Cum impio de pietate (f), cum inhoneſto de honeſtate, cum operario agrario de omni opere,

14. Cum operario annuali de conſummatione anni, cum ſervo pigro de multa operatione: non attendas his in omni conſilio.

15. Sed cum viro ſancto aſſiduus eſto, quemcumque cognoveris obſervantem timorem Dei,

16. Cujus anima eſt ſecundùm animam tuam: & qui, cùm titubaveris in tenebris, condolebit tibi.

17. Cor boni conſilii (g) ſtatue tecum: non eſt enim tibi aliud pluris illo.

18. Ani-

---

nale, quale erat ſub Antiocho: ſecundùm preces quas juſſu tuo fudit Aaron.

20. (g) Finita precatione agit de rebus ſubtili judicio diſcernendis, & de cogitationibus maximè, quæ ut cibi à cibis guſtu quodam ſecernuntur, ita & cor ſenſatum mendacia ſecernit.

22. (h) Multis triſtitiæ occaſiones dabit. *Illi*, Gr. *Expertus facile occurrit ejus fallaciis*.

23. (i) Filiæ nubiles cum ferè maritum accipiunt, quem pater dederit.

24. & 25. (k) Hic videtur ſenſus è Græco: Muliebris formæ cupiditas vincit omnem aliam cupiditatem hominis; cui ſi accedat verborum lenitas, vir ejus conditionem communem hominum ſupergreditur.

26. (l) Initium omnis bonæ poſſeſſionis eſt bonam habere uxorem. *Adjutorium*, Huic congruum, & ejus animo conſentaneum. *Requies*, Gr. *Columna requietis*, Cui incumbit domus.

27. (m) In Gr. id ſignificat, in Veteris Teſtamenti conditione viro bono habendum eſſe lectulum, & fidam conſortem, neque quolibet divertendum.

CAPUT XXXVII. 2. (a) Gr. *Nonne triſtitia eſt uſque ad mortem, ſodalis & amicus convertens ſe ad inimicitiam?*

3. (b) O cogitatio improba, unde devoluta es ad terram obtegendam dolis?

8. (c) Gr. [illegible], aut jactat conſilium: *Sed eſt qui conſulit ſibi ipſi*: In rem ſuam: Vulgata, *In ſemetipſo*: de conſiliariis intelligit, quales ante deſcripſit, vel *omnis conſiliarius*, magna pars hominum.

10. (d) Ne offendiculum aliquod paret tibi. Explorandus eſt antè conſiliarius, ne fortè conſilium tibi det periculum facturus de futuro eventu, & ex eo commodum ſuum quæſiturus: ſicut ſudibus & palis fundus terræ exploratur. Græcè tamen eſt, *Ne fortè mittat ſuper te ſortem, & in periculum te conjiciat*.

11. & 12. (e) Perge ut cœpiſti. *E contrario*, Ex adverſo. *Tracta*, Excidit negatio quæ habetur in Græco, cujus hic eſt ſenſus: Ne tractaveris cum eo qui te ſuſpectum habet, cum uxore de æmula ejus, cum timido de bello. Quiſque enim conſulet ſecundùm ingenium & rationes ſuas; aut fortè hæc uſque ad v. 14. eſt perpetua ironia.

13. & 14. (f) Gr. *Cum immiſericorde de beneficentia, &c.* Abhorrebit enim, & diſſuadebit, aut laborem pluris æſtimabit. *Agrario*, Gr. *Cum mercenario domeſtico*. *Annuali*, ſive de operis fine: is enim in longum extrahet opus, ex quo lucrum pariat, aut continuandum ſuadebit.

17. (g) Bonum conſilium cordis, eſtque hypallage: Non ſolùm cum aliis, ſed etiam tecum ipſo conſulito. Optimus ſibi quiſque conſiliarius eſt, ſi modò affectibus non abripitur.

18. Anima viri ſancti (h) enuntiat aliquando vera, quàm ſeptem circumſpectores ſedentes in excelſo ad ſpeculandum.

19. Et in his omnibus deprecare Altiſſimum, ut dirigat in veritate viam tuam.

20. Ante omnia opera verbum verax præcedat te, & ante omnem actum conſilium ſtabile.

21. Verbum nequam (i) immutabit cor: ex quo partes quatuor oriuntur, bonum & malum, vita & mors: & dominatrix illorum eſt aſſidua lingua. Eſt vir aſtutus multorum eruditor, & animæ ſuæ inutilis eſt.

22. Vir peritus multos erudivit, & animæ ſuæ ſuavis (k) eſt.

23. Qui ſophiſticè (l) loquitur, odibilis eſt: in omni re defraudabitur.

24. Non eſt illi data à Domino gratia (m) : omni enim ſapientia defraudatus eſt.

25. Eſt ſapiens animæ ſuæ (n) ſapiens: & fructus ſenſus illius laudabilis.

26. Vir ſapiens plebem ſuam erudit, & fructus ſenſus illius fideles ſunt.

27. Vir ſapiens implebitur benedictionibus, & videntes illum laudabunt.

28. Vita viri in numero (o) dierum: dies autem Iſrael innumerabiles ſunt.

29. Sapiens in populo hæreditabit honorem, & nomen illius erit vivens in æternum.

30. Fili in vita tua tenta (p) animam tuam : & ſi fuerit nequam, non des illi poteſtatem:

31. Non enim omnia omnibus expediunt, & non omni animæ omne genus placet.

32. Noli avidus eſſe in omni epulatione, & non te effundas ſuper omnem eſcam:

33. In multis enim eſcis erit infirmitas, & aviditas appropinquabit uſque ad (q) choleram.

34. Propter crapulam multi obierunt: qui autem abſtinens eſt, adjiciet vitam.

CAPUT XXXVIII.

Commendat medicos & medicinam: quomodo mortuos lugere oporteat; quid cogitandum in funeribus; de artibus & agricultura.

1. HOnora medicum propter neceſſitatem (a) : etenim illum creavit Altiſſimus.

2. A Deo eſt enim omnis medela, & à rege accipiet donationem.

3. Diſciplina medici exaltabit caput illius, & in conſpectu magnatorum collaudabitur.

4. Altiſſimus creavit de terra medicamenta, & vir prudens non abhorrebit illa.

5. * Nonne à ligno indulcata eſt aqua amara? *Exod. 15. 25.

6. Ad agnitionem hominum virtus (b) illorum, & dedit hominibus ſcientiam Altiſſimus, honorari in mirabilibus ſuis.

7. In his curans mitigabit dolorem, & unguentarius faciet pigmenta ſuavitatis, & unctiones conficiet ſanitatis, & non (c) conſummabuntur opera ejus.

8. Pax enim Dei ſuper (d) faciem terræ.

9. Fili

18. (h) Suus cuique animus enuntiat aliquando vera; Vulgata addit, *Sancti*: nam optimus eris tibi conſiliarius, ſi ſanctus ſis.

21. (i) Ab aliis prolatum. *Cor*, hinc enim ſuſpiciones. *Partes quatuor*, Gr. Quatuor ſunt res quæ in corde veſtigium relinquunt, quo immutatur: nam incipit dubitare de quovis negotio an ſit bonum & malum, commodum aut noxium. *Vita & mors*, Rectè factum an peccatum, uſitata phraſi: his enim quatuor vita hominis vertitur, bonum, ut ſpes honoris, opum; malum, contrariorum metus; vita, longa & ſana; mors, metus mortis. *Lingua*, His enim imperat ſermo aſſiduus. Si attenderis quibuſcum aſſiduè colloquatur, facilè conjicies, quo ſe inclinabit ejus animus: vel his omnibus prævalet lingua; nam aliorum ſermones animum maximè commovent.

22. (k) Huic ſapiunt quæ docet; Græca aliter habent. Eſt vir aſtutus, multorum doctor, & propriæ animæ inutilis eſt. Sæpè evenit, ut homo alios benè doceat, & benè illis conſulat, ſibi non item; aliis ſapit, non ſibi.

23. (l) Argutè, non candidè; Gr. *Sapientem ſe facit*; vel qui utitur ſermone nimiùm luxuriante, qui verbis ſolis ſapientem agit.

24. (m) Seu hominibus illudat, & in errorem inducat; ſeu ſpeciem tantummodò ſermonis, non veritatem ipſam; illam per contentionem, & invidiam, aut vanam oſtentationem prædicet; quantumvis ſenſatus ex ſermone videatur, intùs & in corde inſipiens eſt.

25. (n) Animæ ſuæ utilis, qui ſe primùm, tum alios inſtruit.

28. (o) Brevis ævi. *Innumerabiles*, Ne ergo te ipſum, ſed temp. immortalem reſpicias.

30. (p) Noſce teipſum. *Nequam*, Si in malum propendeat, non permitte eam ſibi: nec conſilia univerſim data, licèt veritate ſubnixa ſufficiunt: nam unicuique habita ratione tum naturæ tum gratiæ applicari debent, nec omnia omnibus conveniunt.

33. (q) Majorem ex bile: Ut à nimiis epulis, ſic à nimiis voluptatibus abſtinendum.

1. (a) Quod utique complectitur honorem huic arti debitum: ſic dicitur, Honora Dominum de tua ſubſtantia. In Græco, *Honora ob utilitatem ejus*: honoris nomine merces honoraria, & alimenta præcipuè intelliguntur. *Creavit*, Ordinavit. *Medela*, Vis medendi in herbis à Deo dimanat. Morbi omnes è peccato profluunt: ſed curatio ex Dei benignitate. *Donationem*, vel largam remunerationem. CAPUT XXXVIII.

6. (b) Medicaminum: Deus illa creavit, ut homines eorum virtutes agnoſcerent, & Deo grates agerent.

7. (c) Unguentarius non ad perfectum ea deducet: vel innumeris modis opera ſua, & unguentorum compoſitiones pharmacopæus, ſeu aromatarius variabit.

8. & 9. (d) Benignitas Dei, qua ſtirpes creavit in uſum medicinæ. *Teipſum*, Ne parvi facias valetudinem tuam.

Digitized by Google

* Iſa. 38. 2. 9. * Fili in tua infirmitate ne deſpicias te ipſum, ſed ora Dominum, & ipſe curabit te.

10. Averte à delicto (e), & dirige manus, & ab omni delicto munda cor tuum.

11. Da ſuavitatem & memoriam (f) ſimilaginis, & impingua oblationem, & da locum medico:

12. Etenim illum Dominus creavit: & non diſcedat à te, quia opera ejus ſunt neceſſaria.

13. Eſt enim tempus quando in manus illorum incurras (g):

14. Ipſi verò Dominum deprecabuntur, ut dirigat requiem eorum, & ſanitatem, propter converſationem illorum.

15. Qui delinquit in conſpectu ejus (h), qui fecit eum, incidet in manus medici.

16. Fili in mortuum produc lacrymas, & quaſi dira paſſus incipe plorare, & ſecundùm judicium contege corpus illius, & non deſpicias ſepulturam illius.

17. Propter delaturam autem amarè (i) fer luctum illius uno die, & conſolare propter triſtitiam:

18. Et fac luctum ſecundùm meritum ejus uno die, vel duobus propter detractionem.

* Prov. 15. 13. & 17. 22. 19. * A triſtitia enim feſtinat (k) mors, & cooperit virtutem, & triſtitia cordis flectit cervicem.

20. In abductione (l) permanet triſtitia: & ſubſtantia inopis ſecundùm cor ejus.

21. Ne dederis in triſtitia cor tuum, ſed repelle eam à te: & memento (m) noviſſimorum,

22. Noli oblivisci: neque enim eſt converſio, & huic nihil proderis, & te ipſum peſſimabis.

23. Memor eſto judicii (n) mei: ſic enim erit & tuum: mihi heri, & tibi hodie.

24. * In requie mortui requieſcere fac memoriam ejus, & conſolare illum in exitu (o) ſpiritus ſui. * 2. Reg. 12. 23.

25. Sapientia ſcribæ in tempore vacuitatis: & qui minoratur actu (p), ſapientiam percipiet: qua ſapientia replebitur

26. Qui tenet aratrum (q), & qui gloriatur in jaculo, ſtimulo boves agitat, & converſatur in operibus eorum, & enarratio ejus in filiis taurorum.

27. Cor ſuum dabit ad verſandos ſulcos, & vigilia ejus in ſagina vaccarum.

28. Sic omnis faber & architectus, qui noctem tamquam diem tranſigit, qui ſculpit ſignacula (r) ſculptilia, & aſſiduitas ejus variat picturam: cor ſuum dabit in ſimilitudinem picturæ, & vigilia ſua perficiet opus.

29. Sic faber ferrarius ſedens juxta incudem, & conſiderans opus ferri: Vapor ignis uret carnes ejus, & in calore fornacis concertatur:

30. Vox mallei innovat aurem ejus, & contra ſimilitudinem vaſis oculus ejus:

31. Cor ſuum dabit in conſummationem operum, & vigilia ſua ornabit in perfectionem.

32. Sic figulus ſedens ad opus ſuum, convertens pedibus ſuis rotam, qui in ſolicitudine poſitus eſt ſemper propter opus ſuum, & in numero (ſ) eſt omnis operatio ejus.

33. In

10. (e) Sanitatis recuperatio ſimul expectanda à Deo, & a medico; ſed à Deo principaliter, qui etiam ſine medico curare poteſt: à medico, cujus arte Deus ſanitatem ſolet reſtituere; tentari non debet Deus, cùm medici adeſt copia. *Dirige*, Opera tua fac recta.

11. (f) Monumentum ſimilæ, quæ Deo offerebatur, thure impoſito & incenſo. *Medico*, Cùm hæc præſtiteris, admitte medicum in gravi tua infirmitate.

13. & 14. (g) Ideò medici non contemnendi à ſanis, Gr. *Cùm reſtituent tibi ſanitatem*. *Ipſi*; An ſacerdotes, an medici, an junctim de utriſque loquitur: ita ut medici arti ſuæ non plus ſatis fidant, & Deum deprecentur, quò remedia fortunet, & ſacerdotes ſacrificia in eumdem finem offerant.

15. & 16. (h) Peccata ſunt perſæpè morborum cauſæ. *Judicium*, Ut decet: Gr. *Secundum ejus dignitatem*: alii, pro more, vel ut ipſe antè conſtituit.

17. (i) Gr. *Amarum fac luctum, & accende planctum*. *Propter*, Ne quis dicat, parcè nimis à te celebratum ſolemnem luctum.

19. (k) Cave, ne nimis lugeas. *Cooperit*, Velut fluctu quodam obruit omnem animi vim, & fit negotiis impar; vel ſi ab aliorum convictu te abduxeris.

20. (l) Vel abducto cadavere, Gr. *Tranſit & triſtitia*. *Cor ejus*, Gr. *Vita pauperis ſit ſecundum cor* *luctu*: ex corde pendet qualis ſit vita hominis afflicti: miſera enim eſt & brevis, ſi in afflictione ejus cor torqueatur; felix, ſi ſapienter ferat. Triſtitia magnum eſt malum: nam divitem efficit egenum, & pauperem bis infelicem.

21. & 22. (m) In aliorum funere mortem tuam cogita: amici mors noſtram ob oculos ponat, ac de mortuo ſic cogitandum, ut mortis noſtræ cogitatio ſubeat animum. *Converſio*, Reditus mortui, quantumvis lugeas, nullus eſt.

23. (n) Sortis meæ; mortui nomine loquitur, *Mihi heri, & tibi hodie*.

24. (o) Adhibe ſolatia, quamdiu vivit. Porrò initium ſententiæ variè exponitur. Vox Græca ſignificat, *Seda*; fac quieſcere memoriam ejus, quæ eſt cum acerbo dolore, non eam quæ cum pietate conjuncta eſt.

25. (p) Qui ab actione & negotiis ceſſat. *Percipiet*, Negat doctrinam ſcribæ comparari niſi in multo otio.

26. (q) Cum v. ſuperiori videtur connexus: Qua ſapientia replebitur qui tenet aratrum? *Taurorum*, De tauris narrat arator.

28. (r) Annulorum ſculpit ſigilla. *Pictura*, Studebit idem efficere in ſculptura, quod pictor in pictura.

32. (ſ) Solicitus eſt an numerus conſtet omni labore ſuo, an ignis multa vaſa fregerit.

33. In brachio ſuo formabit lutum, & ante pedes ſuos (t) curvabit virtutem ſuam.

34. Cor ſuum dabit ut conſummet linitionem (u), & vigilia ſua mundabit fornacem.

35. Omnes hi in manibus ſuis ſperaverunt, & unuſquiſque in arte ſua ſapiens eſt:

36. Sine his omnibus non ædificatur civitas.

37. Et non inhabitabunt, nec inambulabunt, & in eccleſiam non tranſilient.

38. Super ſellam judicis non ſedebunt, & teſtamentum judicii (x) non intelligent, neque palàm facient diſciplinam & judicium, & in parabolis non invenientur:

39. Sed creaturam ævi (y) confirmabunt, & deprecatio illorum in operatione artis, accommodantes animam ſuam, & conquirentes in lege Altiſſimi.

CAPUT XXXIX.

Sapiens veterum dicta factaque inquirit; ejus officia commemorat: Deus laudandus in omnibus; opera ejus perfecta.

1. Sapientiam omnium antiquorum exquiret ſapiens, & in prophetis vacabit.

2. Narrationem virorum (a) nominatorum conſervabit, & in verſutias parabolarum ſimul introibit.

3. Occulta proverbiorum exquiret, & in abſconditis parabolarum converſabitur.

4. In medio magnatorum miniſtrabit, & in conſpectu præſidis apparebit.

5. In terram alienigenarum gentium pertranſiet: bona enim & mala in hominibus tentabit.

6. Cor ſuum tradet ad vigilandum diluculò ad Dominum, qui fecit illum, & in conſpectu Altiſſimi deprecabitur.

7. Aperiet os ſuum in oratione, & pro delictis ſuis deprecabitur.

8. Si enim Dominus magnus voluerit, ſpiritu intelligentiæ replebit illum:

9. Et ipſe tamquam imbres mittet eloquia ſapientiæ ſuæ, & in oratione confitebitur Domino:

10. Et ipſe diriget conſilium (b) ejus, & diſciplinam, & in abſconditis ſuis conſiliabitur.

11. Ipſe palàm faciet diſciplinam doctrinæ ſuæ, & in lege teſtamenti Domini gloriabitur.

12. Collaudabunt multi ſapientiam ejus, & uſque in ſæculum non delebitur.

13. Non recedet memoria ejus, & nomen ejus requiretur à generatione in generationem.

14. Sapientiam ejus enarrabunt gentes, & laudem ejus enuntiabit eccleſia.

15. Si permanſerit (c), nomen derelinquet plus quàm mille: & ſi requieverit, proderit illi.

16. Adhuc conſiliabor (d), ut enarrem: ut furore enim repletus ſum.

17. In voce (e) dicit: Obaudite me divini fructus, & quaſi roſa plantata ſuper rivos aquarum fructificate.

18. Quaſi Libanus (f) odorem ſuavitatis habete.

19. Florete flores, quaſi lilium, & date odorem, & frondete in gratiam, & collaudate canticum, & benedicite Dominum in operibus ſuis.

20. Date nomini ejus magnificentiam, & confitemini illi in voce labiorum veſtrorum, & in canticis labiorum, & citharis, & ſic dicetis in confeſſione:

21. * Opera Domini univerſa bona valdè. *Gen. 1. 31. Mar. 7. 37.

22. * In verbo ejus ſtetit aqua ſicut congeries: & in ſermone oris illius ſicut exceptoria aquarum: *Gen. 1. 3.

23. Quoniam in præcepto ipſius (g) placor fit, & non eſt minoratio in ſalute ipſius.

24. Opera

33. (t) Ubi lutum jacet. *Virtutem*, Corpus ſuum.

34. (u) Sine his artibus urbes deſertæ erunt. *Tranſilient*, Nulli parti Reip. præerunt.

38. (x) Leges judiciorum. *Ævi*, Res brevi tempore duraturas ſtabilient. *Artis*, Nec aliud quiddam optabunt, quàm ut artis ſuæ opera præclare exequantur. Artes deſcribit, in quibus homines ſic vitam exigunt, ut hujus mundi tranſeuntis ſtatuam conſtituant.

39. (y) Enumeravit aliquot opificum genera: tales puta eſſe homines omnes extra eos, qui animum intenderunt Legis Divinæ ſtudio, quos capite ſequenti deſcribit. In Græco textu legitur, *Accommodantis animam ſuam, & conquirentis in lege*: ſunt ea quæ mox dixit non eſſe artificum, ſed ea quæ ſequuntur.

CAPUT XXXIX. 2. (a) Gr. *Enarrationem*, Expoſitionem. *In verſutias*, Acutas, ſubtileſque ſententias, quæ ad morum informationem ſpectant.

10. (b) Ad legis normam. *Conſiliabitur*, Inde rerum agendarum conſilia ſumet; de abſconditis Dei cogitabit.

15. (c) Diu in hac vita. *Proderit*, Sibi ipſi laboraverit; vel in ſepulchro. *Illi*, Si alios erudire non potuerit propter feſtinatam mortem, bona illius voluntas remunerabitur.

16. (d) Gr. *Adhuc quæ cogitavi ediſſeram*. *Repletus ſum*, Furore Domini, inſtinctu prophetico; Gr. *Tamquam plenilunium*, vel implens, ut Luna corniculata.

17. (e) Arcana illa voce, qua Deus loquitur. *Fructus*, Gr. *Filii ſancti*, Dei germina: nam iis ſpiritus Dei radix eſt bonorum omnium: fructus charitatis & patientiæ ferunt, ut roſæ ſuper rivos aquarum plantatæ, divina gratia irrigatæ. Oratio eorum igne charitatis accenſa gratiſſimum thuris odorem ſpirat, & ad Deum uſque aſcendit; florent ut lilia, corporis & animæ puritate candidi, & in ramos effundunt ſe, de virtute in virtutem creſcentes, *& benedicentes Deum in operibus ſuis*.

18. (f) Gr. *Quaſi thus*. *Frondete*, Fundite flores. *Canticum*, Laudis canite.

23. & 25. (g) Gr. *Omne beneplacitum*, Omnis cauſa lætandi. *In ſalute*, Vim ejus ſalutarem nihil imminuit.

24. Opera omnis carnis coram illo, & non eſt quidquam abſconditum ab oculis ejus.

25. A ſæculo uſque in ſæculum reſpicit, & nihil eſt mirabile in conſpectu ejus.

26. Non eſt dicere: Quid eſt hoc, aut quid eſt iſtud? omnia enim in tempore ſuo quærentur.

27. Benedictio illius quaſi fluvius inundavit.

* Gen. 7. 21. 28. * Quomodo cataclyſmus aridam inebriavit, ſic ira ipſius gentes, quæ non exquiſierunt eum (h), hæreditabit.

* Exod. 14. 21. 29. * Quomodo convertit aquas in ſiccitatem, & ſiccata eſt terra: & viæ illius viis illorum directæ ſunt: ſic peccatoribus offenſiones in ira ejus.

30. Bona bonis creata ſunt ab initio, ſic nequiſſimis bona & mala.

* Sup. 29. 28. 31. * Initium (i) neceſſariæ rei vitæ hominum, aqua, ignis, & ferrum, ſal, lac, & panis ſimilagineus, & mel, & botrus uvæ, & oleum, & veſtimentum.

32. Hæc omnia ſanctis in bona, ſic & impiis & peccatoribus in mala convertentur.

33. Sunt ſpiritus, qui ad vindictam (k) creati ſunt, & in furore ſuo confirmaverunt tormenta ſua:

34. In tempore conſummationis effundent virtutem (l): & furorem ejus, qui fecit illos, placabunt.

35. Ignis, grando, fames, & mors, omnia hæc ad vindictam creata ſunt:

36. Beſtiarum dentes, & ſcorpii, & ſerpentes, & rhomphæa vindicans in exterminium impios.

37. In mandatis ejus (m) epulabuntur, & ſuper terram in neceſſitatem præparabuntur, & in temporibus ſuis non præterient verbum.

38. Propterea ab initio confirmatus ſum, & conſiliatus ſum, & cogitavi, & ſcripta dimiſi.

39. * Omnia opera Domini bona, & * Gen. 1. 31. Mar. 7. 37.
omne opus hora ſua ſubminiſtrabit.

40. Non eſt dicere: Hoc illo nequius (n) eſt: omnia enim in tempore ſuo comprobabuntur.

41. Et nunc in omni corde & ore collaudate, & benedicite nomen Domini.

CAPUT XL.

Jugum grave ſuper filios Adam, quæ peccatum ſunt conſecuta, mors, & vita calamitates; vita ſibi ſufficiens.

1. Occupatio magna (a) creata eſt omnibus hominibus, & jugum grave ſuper filios Adam, à die exitus de ventre matris eorum, uſque in diem ſepulturæ, in matrem omnium.

2. Cogitationes eorum, & timores cordis, adinventio expectationis, & dies finitionis:

3. A reſidente ſuper ſedem glorioſam, uſque ad humiliatum in terra & cinere:

4. Ab eo qui utitur hyacintho, & portat coronam, uſque ad eum qui operitur lino crudo: furor, zelus, tumultus, fluctuatio, & timor mortis, iracundia perſeverans, & contentio:

5. Et in tempore refectionis in cubili ſomnus noctis immutat (b) ſcientiam ejus.

6. Modicum tamquam nihil in requie, & ab eo in ſomnis, quaſi in die reſpectus.

7. Conturbatus eſt (c) in viſu cordis ſui, tamquam qui evaſerit in die belli. In tempore ſalutis ſuæ exurrexit, & admirans ad nullum timorem:

8. Cum omni carne, ab homine uſque ad pecus, & ſuper peccatores (d) ſeptuplum.

9. * Ad hæc mors, ſanguis, conten- * Sup. 39.
tio, & rhomphæa, oppreſſiones, fames, 35. 36.
& contritio, & flagella:

10. Super

ut jubet, ſtatim omnia læta ſunt, & ſalus quam tribuit eſt inviolabilis. *Ejus*, Nihil novi intuetur, nihil eſt quod majeſtate ejus non ſit inferius.

28. 29. & 30. (h) Hæreditate faciet iram ſuam. *Directa*, Gr. *Via illius piis directa*, Faciles, complanatæ. *Offenſiones*, Difficultates iis objicit. *Initio*, In paradiſo voluptatis. *Bona & mala*, Gr. *Sic peccatoribus mala*; vel bona & mala, proſpera & adverſa.

31. (i) Gr. *Summa*, nempè rerum neceſſariarum vitæ humanæ.

33. (k) Multi intelligunt ſpiritus procellarum, ſeu tempeſtates, quibus Deus utitur ad ſumendam vindictam de peccatis hominum: nam mox addit.

34. (l) Exerent vim ſuam. *Placabunt*, Cùm vindicta de peccatis ſumetur. Perſonam fictam inducit.

37. & 38. (m) Gr. *Lætabuntur*, Creaturæ illæ ultrices. *Præparabuntur*, In neceſſariam ultionem: Gr. *Parabuntur in uſus*, Ad quos ſunt deſtinatæ. *Confirmatus*, In hac ſententia. *Conſiliatus ſum*, Statui.

40. (n) Cùm Deus nihil fecerit nequam, aut reprehenſibile.

CAP. XL. 1. & 2. (a) Afflictio. Ex quo dictum eſt, In ſudore vultus tui veſceris. *Cogitationes:* Quatuor enumerat quæ homines maximè exagitant, curas, metus, ſpem fallacem, & mortem.

5. & 6. (b) Gr. *Cogitationes ejus*, Nova viſa animam in diverſa trahunt. *In requie*, Somnus initio tranquillus. *Reſpectus*, Gr. *Quaſi in die ſpecula*. Quaſi vigil in ſpecula collocatus, omnis generis viſa percipit. Gr. *Deinde in ſomno non minùs quàm per diem ſpeculatur*.

7. (c) Somnia nocturna eum conturbant. *Salutis ſuæ*, Cùm omnia tuta ſunt. *Timorem*, Cùm nulla ſit timendi cauſa, paveſcit.

8. & 9. (d) Qui hos pravos affectus alunt, non iis reſiſtunt. Quæ jam recitabo mala, non hominibus tantùm, ſed & mutis animantibus ſolent evenire.

10. Super iniquos creata ſunt (e) hæc omnia, * & propter illos factus eſt cataclyſmus.

* Gen. 7. 10.

11. * Omnia, quæ de terra ſunt, in terram convertentur, * & omnes aquæ in mare revertentur.

* Inf. 41. 13. * Eccle. 1. 7.

12. Omne munus, & iniquitas (f) delebitur, & fides in ſæculum ſtabit.

13. Subſtantiæ injuſtorum ſicut fluvius ſiccabuntur, & ſicut tonitruum magnum in pluvia perſonabunt.

14. In aperiendo manus (g) ſuas lætabitur: ſic prævaricatores in conſummatione tabeſcent.

15. Nepotes impiorum non multiplicabunt (h) ramos, & radices immundæ ſuper cacumen petræ ſonant.

16. Super omnem aquam viriditas, & ad oram fluminis ante omne fœnum evelletur.

17. Gratia ſicut paradiſus (i) in benedictionibus, & miſericordia in ſæculum permanet.

18. Vita ſibi ſufficientis operarii condulcabitur, & in ea invenies theſaurum.

19. Filii, & ædificatio civitatis confirmabit nomen, & ſuper hæc mulier immaculata computabitur.

20. Vinum & muſica lætificant cor: & ſuper utraque dilectio ſapientiæ.

21. Tibiæ & pſalterium ſuavem faciunt melodiam: & ſuper utraque lingua (k) ſuavis.

22. Gratiam & ſpeciem deſiderabit oculus tuus, & ſuper hæc virides ſationes.

23. Amicus & ſodalis in tempore convenientes, & ſuper utroſque mulier cum viro.

24. Fratres in adjutorium in tempore tribulationis, & ſuper eos miſericordia (l) liberabit.

25. Aurum & argentum eſt conſtitutio pedum: & ſuper utrumque conſilium beneplacitum.

26. Facultates & virtutes exaltant cor, & ſuper hæc timor Domini.

27. Non eſt in timore Domini (m) minoratio: & non eſt in eo inquirere adjutorium.

28. Timor Domini ſicut paradiſus benedictionis, & ſuper omnem gloriam operuerunt (n) illum.

29. Fili, in tempore vitæ tuæ ne indigeas: melius eſt enim mori, quàm (o) indigere.

30. Vir reſpiciens in menſam alienam, non eſt vita ejus in cogitatione (p) victus: alit enim animam ſuam cibis alienis.

31. Vir autem diſciplinatus & eruditus (q) cuſtodiet ſe.

32. In ore imprudentis condulcabitur inopia, & in ventre ejus ignis ardebit.

CAPUT XLI.

Quibus grata ſit, aut amara mors; fama conſulendum; de quibus ſit erubeſcendum.

1. O Mors quàm amara eſt memoria tua, homini pacem habenti in ſubſtantiis ſuis:

2. Viro quieto, & cujus viæ directæ (a) ſunt in omnibus, & adhuc valenti accipere cibum!

3. O mors, bonum eſt judicium tuum homini indigenti, & qui minoratur viribus,

4. De-

10. & 11. (e) Quæ ante non erant, ordinata ſunt præcipuo quodam modo. *In mare*, Sicut omnes aquæ in mare revertuntur.

12. (f) Omnis judicum corruptela, res quæſita ex corruptis judiciis. *Stabit*, Quidquid malis artibus & exactione quæſitum eſt, peribit: ſed integritas, aut res honeſtè parta in ſæculum ſtabit.

14. (g) Inopi. *Lætabitur*, Et proſperè aget vir bonus; ita è contrario *prævaricatores tabeſcent*: vel injuſti lætantur cùm accipiunt munera, ſed in extremo die peribunt.

15. (h) Sicut *nec radices immundæ*, plantæ ſteriles, *ſuper cacumen petræ ſonant*, ventis agitatæ inanem ſonum reddunt, quibus opponit v. 16. virides herbas; vel potiùs impios comparat cum gramine, quod juxta aquas citiùs adoleſcit, & citiùs falce demetitur, & exareſcit.

17. & 18. (i) Collatum beneficium ſicut hortus irriguus; vel gratiæ opera in ſæculum permanent. *Theſaurum*, Inexhauſtam bonorum copiam, qui parvo contentus vivit, aut ex labore ſuo vitam ſuam agit.

21. & 22. (k) Sermo hominis diſerti. *Gratiam*, Venuſtatem formæ oculus hominis deſiderat; ſed herbæ virides gratæ ſunt & utiles.

24. & 25. (l) Eleemoſyna, præcipuè apud Deum. *Pedum*, Gr. *Statuunt pedem*, Faciunt ut firmo conſiſtant gradu; ſed prudens conſilium eſt argento & auro præſtantius. Pedes ſtatum, ſeu conditionem per metaphoram deſignant, quem ſtatum tuentur divitiæ.

27. (m) Damnum: Bona animæ corporis bonis anteponenda, & præ omnibus timor Domini. *Adjutorium*, Sibi ſufficiens eſt timor Dei, nec alieno indiget auxilio, quod non deerit.

28. (n) Operitur ille qui timet Deum, aut gloriam omnem vincit timor ſanctus, ut Deus paradiſum omni genere florum & fructuum ornans.

29. (o) Mendicare propter inertiam, atque inde orta flagitia. Neque id adverſatur eorum propoſito, qui diligenter laborant in Eccleſia Dei, & miniſtrant ſpiritualia, quique jure ſuo exigere poſſunt carnalia ex præcepto Domini, Matth. 10. *Dignus eſt operarius mercede ſua*: ſed ut nullam præbeant Evangelio offenſionem, mendicare malunt, quàm debitum poſcere.

30. (p) Gr. *In computatione vitæ*, Hæc vivendi ratio non eſt reputanda vita; computari non debet in vita.

31. & 32. (q) Ab ejuſmodi vita cavebit ſibi. *Imprudentis*, Gr. *Impudentis*. *Inopia*, Gr. *Mendicatio*, Inverecundia. *Ardebit*, Sæpè laborabit fame.

CAPUT XLI.

2. & 3. (a) Cui proſperè omnia ſuccedunt. *Judicium*, Sententia decretoria de morte, & illius executio.

4. Defecto ætate, & cui de omnibus cura (b) eſt, & incredibili, qui perdit patientiam!

5. Noli metuere judicium mortis (c). Memento quæ ante te fuerunt, & quæ ſuperventura ſunt tibi, hoc judicium à Domino omni carni:

6. Et quid ſuperveniet tibi in beneplacito Altiſſimi? ſive decem, ſive centum, ſive mille anni.

7. Non eſt enim in inferno accuſatio (d) vitæ.

8. Filii abominationum ſiunt filii peccatorum, & qui converſantur ſecus domos impiorum.

9. Filiorum peccatorum periet hæreditas: & cum ſemine illorum aſſiduitas opprobrii.

10. De patre impio queruntur filii, quoniam propter illum ſunt in opprobrio.

11. Væ vobis viri impii, qui dereliquiſtis legem Domini altiſſimi.

12. Et ſi nati fueritis, in maledictione (e) naſcemini: & ſi mortui fueritis, in maledictione erit pars veſtra.

* Sup. 40. 11. 13. * Omnia quæ de terra ſunt, in terram convertentur: ſic impii à maledicto in perditionem.

14. Luctus hominum in corpore ipſorum, nomen autem impiorum delebitur.

15. Curam habe de bono nomine: hoc enim magis permanebit tibi, quàm mille theſauri pretioſi & magni.

16. Bonæ vitæ numerus dierum: bonum autem nomen permanebit in ævum.

* Sup. 20. 32. 17. Diſciplinam in pace conſervate filii: * ſapientia enim abſcondita, & theſaurus inviſus, quæ utilitas in utriſque?

18. Melior eſt homo qui abſcondit ſtultitiam ſuam, quàm homo qui abſcondit ſapientiam ſuam.

19. Verumtamen (f) reveremini in his, quæ procedunt de ore meo.

20. Non eſt enim bonum omnem reverentiam obſervare: & non omnia omnibus benè placent in fide.

21. Erubeſcite à patre & à matre de (g) fornicatione: & à præſidente & à potente de mendacio:

22. A principe & à judice de (h) delicto: à ſynagoga & plebe de iniquitate:

23. A ſocio & amico de injuſtitia: & de loco in quo habitas,

24. De furto (i), de veritate Dei, & teſtamento: de diſcubitu in panibus, & ab obfuſcatione dati & accepti:

25. A ſalutantibus de ſilentio (k): à reſpectu mulieris fornicariæ: & ab averſione vultus cognati.

26. Ne avertas faciem à proximo tuo, & ab auferendo partem & non reſtituendo.

27. * Ne reſpicias mulierem alieni viri, & ne ſcruteris ancillam ejus, neque ſteteris ad lectum ejus. * Matt. 5. 28.

28. Ab amicis de ſermonibus (l) improperii: & cùm dederis, ne improperes.

CAPUT XLII.

Non ſunt revelanda aliena ſecreta; res familiaris curanda; virgines cuſtodiendæ, cavenda mulierum conſortia; Dei opera ſunt inenarrabilia.

1. NOn duplices ſermonem auditus de revelatione ſermonis abſconditi, & eris verè ſine confuſione, & invenies gratiam in conſpectu omnium hominum: ne pro his omnibus confundaris, * & ne accipias perſonam ut delinquas. * Lev. 19. 15. Deut. 1. 17. & 16. 19. Prov. 24. 23. Jac. 2. 1.

2. De lege Altiſſimi (a), & teſtamento, & de judicio juſtificare impium,

3. De verbo ſociorum & viatorum, & de datione hæreditatis amicorum,

4. De

4. (b) Qui non habet qui eum ſublevent. *Incredibili*, Qui non credit ſe poſſe ſanari. Vox Græca ſignificat *Diffidenti*, qui non habet cui confidat.

5. & 6. (c) Divinæ ſententiæ patienter acquieſce. *Tibi*, Gr. *Et quid renuis? Anni*, Quid eſt quod declinare poſſis? quid aliud, quàm idipſum quod placuit Deo ſuperveniet? Hæc cum iis quæ ſequuntur jungi debent.

7. (d) Nec ante mortem evadere poteris, neque poſt mortem ante acta emendare; non enumerantur anni vitæ in inferno; poſt mortem non punitur brevitas vitæ; nec refert quamdiu quis vixerit, dummodo benè: ſed apud inferos maxima eſt deploratio vitæ prioris, ſi mala fuerit, ex cap. 5. Sapientiæ.

12. & 13. (e) Gr. *Si ſoboles fuerit vobis, in exitium genueritis. Perditionem*, Propter peccata maledicti, tum addicti ſupplicio: Gr. *Ab execratione in exitium*, A perditione in voto hominum, ad ipſam perditionem ibunt.

19. & 20. (f) Itaque. *In his*, Pudeat vos ea patrare, quæ mox dicam. *In fide*, Non omnia omnibus æqua fide ſunt excipienda: eſt pudor vitioſus, eſt aliquis probabilis & laudandus. Ac ſubinde docet non aliud eſſe bonum, in omnibus eſſe verecundum. Tum commemorat res, in quibus pudor habendus eſt.

21. (g) Quòd reverentia paterni nominis lædatur per obſcœnitates & intemperantiam, ubi modeſtiam & temperantiam commendat. *De mendacio*, Cum magiſtratui nihil magis debeatur, quam veritas, mendacia tum cavenda maximè, ubi cum magiſtratu res eſt.

22. & 23. (h) Turpe eſt coram principe, aut judice delinquere ea quæ puniri ſolent. *De injuſtitia*, Pudeat amicitiam injuſtitia violare.

24. (i) Probro vertitur domus patens latrociniis. *De loco in quo habitas. De veritate*, Si à domo tua lex exulat. *De diſcubitu*, Gr. *A fixione cubiti in panibus*, inter cibos. *Accepti*, Quod eorum quæ tibi credita ſunt, non reddideris rationem; à fraude in contractibus.

25. (k) Faſtuoſum enim eſt ſalutantes non dignari alloquio. *Reſpectu*, Gr. *Ab aſpectu. Mulieris*, In eam oculos defigere turpe eſt & periculoſum.

28. (l) Turpe eſt & odioſum collata in amicum beneficia commemorare & exprobrare.

CAPUT XLII. 2. 3. & 4. (a) Ne reſpectu cujuſquam perſonæ juſtifices impium: repetendum in iis quæ ſequuntur, *Ne pro*

4. De æqualitate ſtateræ & ponderum, de acquiſitione multorum & paucorum,

5. De corruptione (b) emptionis & negotiatorum, & de multa diſciplina filiorum, & ſervo peſſimo latus ſanguinare.

6. Super mulierem nequam bonum eſt ſignum.

7. Ubi manus multæ ſunt, claude: & quodcumque trades, numera, & appende: datum verò, & acceptum omne deſcribe.

8. De diſciplina inſenſati (c) & fatui, & de ſenioribus, qui judicantur ab adoleſcentibus: & eris eruditus in omnibus, & probabilis in conſpectu omnium vivorum.

9. Filia patris abſcondita eſt vigilia, & ſolicitudo ejus aufert ſomnum, ne fortè in adoleſcentia ſua adulta efficiatur, & cum viro commorata odibilis fiat:

10. Nequando polluatur in virginitate ſua, & in paternis ſuis gravida inveniatur: ne fortè cum viro commorata tranſgrediatur, aut certè ſterilis efficiatur.

11. Super filiam luxurioſam confirma cuſtodiam: ne quando faciat te in opprobrium venire inimicis, à detractione in civitate, & objectione plebis, & confundat te in multitudine populi.

12. Omni homini noli intendere in ſpecie: & in medio mulierum noli commorari:

13. De veſtimentis enim procedit tinea, & à muliere iniquitas (d) viri.

14. Melior eſt enim iniquitas viri, quàm mulier (e) benefaciens, & mulier confundens in opprobrium.

15. Memor ero igitur operum Domini, & quæ vidi annuntiabo. In ſermonibus (f) Domini opera ejus.

16. Sol (g) illuminans per omnia reſpexit, & gloria Domini plenum eſt opus ejus.

17. Nonne Dominus fecit ſanctos enarrare omnia mirabilia ſua, quæ confirmavit Dominus omnipotens ſtabiliri in gloria ſua?

18. Abyſſum, & cor hominum inveſtigavit: & in aſtutia eorum excogitavit.

19. Cognovit enim Dominus omnem ſcientiam, & inſpexit in ſignum (h) ævi, annuntians quæ præterierunt, & quæ ſuperventura ſunt, revelans veſtigia occultorum.

20. Non præterit illum omnis cogitatus, & non abſcondit ſe ab eo ullus ſermo.

21. Magnalia ſapientiæ ſuæ decoravit: qui eſt ante ſæculum & uſque in ſæculum, neque adjectum eſt,

22. Neque minuitur (i) & non eget alicujus conſilio.

23. Quàm deſiderabilia omnia opera ejus, & tamquam ſcintilla (k), quæ eſt conſiderare!

24. Omnia hæc vivunt (l), & manent in ſæculum, & in omni neceſſitate omnia obaudiunt ei.

25. Omnia duplicia (m), unum contra unum, & non fecit quidquam deeſſe.

26. Uniuſcujuſque confirmavit bona. Et quis ſatiabitur videns gloriam ejus?

C A-

his omnibus confundaris; Ne des pudori, ut delinquas; vel non te pudeat eorum quæ mox dicturus ſum, nec te pudeat profiteri Legem Domini, quam pacto cum Deo cum majoribus accepiſti. *Juſtificare*, Nec te pudeat iis obſiſtere, qui nocentes abſolvunt. *Viatorum*, De tuendis ſociis & peregrinis, de ſervandis pactis. *Amicorum*, De partienda hæreditate inter amicos: *De omnibus his non confundaris*; Ne reſpicias perſonam cujuſquam, ut delinquas in Lege Dei, & teſtamento, ſeu pacto ejus, ne illud tranſgrediaris propter perſonam potentis, ne in judicio impium abſolvas. *De verbo ſociorum, & viatorum*, Cave ne juſtitiam violes in gratiam ſocii adversùs peregrinum; in diviſione hæreditatis noli ex pudore uni favere potiùs, quàm alteri. Non te pudeat, quòd æqualis erga omnes ſtatera ac menſura utaris citra ullum perſonarum reſpectum; nec erubeſcas, quòd alii multa acquirant, tu parum lucreris.

5. & 6. (b) Alii legunt *De correptione*. Nam correptio mala eſt, adeò ut non ſit numeranda inter ea, quæ non ſunt omittenda præ pudore. ſed omittenda non eſt ob perſonarum intuitum correptio iniquitatis in venditione, & emptione. *Signum*, Res obſignanda adversùs uxorem rapacem.

8. (c) Non te pudeat erudire, & caſtigare inſenſatum. *Senioribus*, Non te pudeat eorum ſuſcipere patrocinium.

13. (d) Gr. *Iniquitas mulieris*. Ut ſpontè veſti innaſcitur tinea, ſic facilè nequitia mulieri obrepit ab oculis in mentem & cor ipſium: ut veſtes diligenter cuſtodiuntur, ne iis innaſcatur tinea, ſic mens hominis vigili cuſtodia munienda eſt, ne à mulierum familiaritate corrumpatur.

14. (e) Præſtat à viro accipere injuriam, quàm beneficia à muliere, quæ eſt prona & facilis miniſtra voluptatis: nam mox ſubjicit. *Opprobrium*, Præſtat à viro damnum aliquod pati: mulier eſt occaſio ſcandali; minus mali eſt ab ira viri, quàm à comitate mulieris, quæ erit cauſa probri.

15. (f) In Scripturis ſanctis: nam Deus ipſe ſuam nobis gloriam enarravit. Quæ ſequuntur, formam habent Cantici in laudem Dei prolati.

16. (g) Sol omnia lumine ſuo perfundens, hominibus facit conſpicua, & efficit ut opus Domini plenum ejus majeſtate cunctis appareat.

19. (h) Vidit Deus ſigna à ſe inſtituta temporum, & omne decurrens ævum. *Occultorum*, Non modò maniſeſtiſſima ſigna, ſed & minutiſſima quæque, vel quorum veſtigia occulta hominea perſequuntur.

22. (i) Opus ejus: Statim ad perfectum adduxit opera ſua, manet eadem materiæ moles.

23. (k) Vel operum ſcintillas pulchrum eſt conſiderare. Nam eorum magnitudinem non capimus.

24. (l) Vim ſuam exerunt. *Neceſſitate*, Quotieſcumque opus eſt, cuncta parent Dei legibus.

25. (m) Dies & nox, æſtus & frigus. *Deeſſe*, Hinc non deficit quidquam, nihil deeſt ad hujus univerſi perfectionem.

CAPUT XLIII.

Laudatur Deus ab operibus; omni laude major eſt.

1. ALtitudinis firmamentum (a) pulchritudo ejus eſt, ſpecies cœli in viſione gloriæ.

2. Sol in aſpectu (b) annuntians in exitu, vas admirabile opus Excelſi.

3. In meridiano exurit terram, & in conſpectu ardoris ejus quis poterit ſuſtinere? Fornacem (c) cuſtodiens in operibus ardoris:

4. Tripliciter ſol exurens (d) montes, radios igneos exſufflans, & refulgens radiis ſuis obcæcat oculos.

5. Magnus Dominus qui fecit illum, & in ſermonibus ejus feſtinavit iter.

6. Et luna in omnibus in tempore ſuo, oſtenſio temporis, & ſignum ævi.

7. A luna ſignum diei feſti, luminare quod minuitur in conſummatione.

8. Menſis ſecundùm nomen ejus eſt, creſcens mirabiliter in conſummatione.

9. Vas caſtrorum in excelſis (e), in firmamento cœli reſplendens glorioſè.

10. Species cœli gloria ſtellarum, mundum illuminans in excelſis Dominus.

11. In verbis ſancti ſtabunt ad (f) judicium, & non deficient in vigiliis ſuis.

* Gen. 9. 13. 12. Vide arcum, & benedic eum,* qui fecit illum: valdè ſpecioſus eſt in ſplendore ſuo.

13. Gyravit cœlum in circuitu gloriæ ſuæ, manus Excelſi aperuerunt illum.

14. Imperio ſuo acceleravit nivem, & accelerat coruſcationes emittere judicii ſui.

15. Propterea aperti ſunt theſauri, & evolaverunt nebulæ ſicut aves.

16. In magnitudine ſua poſuit nubes, & confracti ſunt lapides grandinis.

17. In conſpectu ejus commovebuntur montes, & in voluntate ejus aſpirabit Notus.

18. Vox tonitrui ejus verberabit terram, tempeſtas Aquilonis, & congregatio (g) ſpiritus:

19. Et ſicut avis deponens ad ſedendum, aſpergit nivem, & ſicut locuſta demergens deſcenſus ejus.

20. Pulchritudinem candoris ejus admirabitur oculus, & ſuper imbrem ejus expaveſcet cor.

21. Gelu ſicut ſalem effundet ſuper terram: & dum gelaverit, fiet tamquam cacumina tribuli.

22. Frigidus ventus aquilo flavit, & gelavit cryſtallus ab aqua, ſuper omnem congregationem aquarum requieſcet, & ſicut lorica induet ſe (h) aquis.

23. Et devorabit montes, & exuret deſertum, & extinguet viride, ſicut igne.

24. Medicina (i) omnium in feſtinatione nebulæ: & ros obvians ab ardore venienti humilem efficiet eum.

25. In ſermone ejus ſiluit (k) ventus, & cogitatione ſua placavit abyſſum, & plantavit in illa Dominus inſulas.

26. Qui navigant mare, enarrent pericula ejus: & audientes auribus noſtris admirabimur.

27. Illic præclara opera, & mirabilia: varia beſtiarum genera, & omnium pecorum, & creatura belluarum.

28. Propter ipſum confirmatus eſt itineris (l) finis, & in ſermone ejus compoſita ſunt omnia.

29. Multa (m) dicemus, & deficiemus in verbis: conſummatio autem ſermonum, ipſe eſt in omnibus.

30. Glo-

CAPUT XLIII.

1. (a) Gr. *Gloriatio altitudinis*; In firmamento maximè eluceſcit pulchritudo operum Dei, quòd ſit excelſum, purum, incorruptum, fons lucis. *Species cœli*; Ordo verborum hic eſt, Viſio gloriæ Dei eſt in ſpecie cœli: Eſt id in quo videtur tum cœli tum Creaturis gloria.

2. (b) Sol oriens, ut primùm aſpicitur, annuntiat gloriam Dei, & lætitiam hominibus. *In exitu*, Poſt noctis tenebras.

3. (c) Gr. *Sufflans operibus ardoris*, Quæ igneo ardore perficiuntur. Senſus hic videtur eſſe: Ut faber ferrarius ignem excitat, ita ſol ingentem ardorem producit, *in meridiano*, in meridie.

4. (d) Multò magis ſol exurit montes. *Exſufflans*, Ejaculans: *Ejus*, Dei, ipſo jubente. *Feſtinavit*, Ad occaſum. *In tempore*, Luna quoque in ſua ſtatione eſt ſuo tempore, ſcilicet nocturno. *Feſti*, Neomeniæ. *Minuitur*, Poſtquam ad perfectum venit, ſtatim deficere incipit.

9. (e) Præclarum Dei inſtrumentum inter aſtra, quæ phraſi Scripturæ ſacræ *Caſtra Dei* vocitantur.

ss. 12. & 13. (f) Ad imperium Dei conſiſtent ordine ſuo, ea ratione & loco, qui unicuique eſt deſignatus. *In vigiliis*, In ſtatione ſua, in excubiis, non obrepet iis ſomnus. *Aperuerunt*, Gr. *Expanderunt*, *Judicii*, Quas ſapienti judicio emittit.

18. & 19. (g) Gr. *Vortex*, Turbo in orbem rotatus, quique omnia circumagit. Spargit: Flante Aquilone Deus ſpargit nivem in terram, ut devolans ex alto avis. *Locuſta*, Vocibus avium & locuſtarum agmen deſignat: Gr. *Sicut aves devolantes*; ſic copiam nivis ex aëre cadentis exprimit.

22. (h) Aquas induet ſicut loricam. *Montes*, Omnia gramina corrumpit, vigorem aufert.

24. (i) Æſtus omnia exſiccantis refrigerium *eſt nebula*, ſeu nubes ſtante Auſtro excitata. *Efficiet*, Minuet nivem, aut glaciem, vel potiùs hominem.

25. (k) Juſſu caloris verni, de quo præceſſit ſermo. *Abyſſum*; legendum putat Grotius ex Græco *Abyſſus*: Ad ejus imperium ſilet mare, & ſi quæ ſit in mari inſula, plantas profert, & vireſcit.

28. (l) Gr. *Per ipſum*, mare, *proſperum iter fecit nuntius ejus*, nempe navis. *In ſermone*, Ad ejus imperium. *Compoſita*, Gr. *Omnia confunduntur*, navis, merces, nautæ merguntur.

29. (m) Gr. *Summa ipſe eſt*, Deus in omnibus, ipſius eſt hoc Univerſum.

30. Glorianteſ ad quid valebimus? ipſe enim omnipotens ſuper omnia opera ſua.
31. Terribilis Dominus, & magnus vehementer, & mirabilis potentia ipſius.
32. Glorificantes Dominum quantumcumque potueritis, ſupervalebit enim adhuc, & admirabilis magnificentia ejus.
33. Benedicentes Dominum, exaltate illum quantum poteſtis: major enim eſt omni laude.
34. Exaltantes eum replemini virtute, ne (n) laboretis: non enim comprehendetis.
35. Quis videbit eum, & enarrabit? &
* quis magnificabit eum ſicut eſt ab initio? *Pſ.105.2.
36. Multa abſcondita ſunt majora (o) his: pauca enim vidimus operum ejus.
37. Omnia autem Dominus fecit, & piè agentibus dedit (p) ſapientiam.

CAPUT XLIV.

Viros illuſtres laudare incipit, ſanctos Patriarchas Henoch, Noe, Abraham, Iſaac & Jacob.

1. Laudemus viros (a) glorioſos, & parentes noſtros in generatione ſua.
2. Multam gloriam fecit Dominus magnificentia ſua à ſæculo.
3. Dominantes in poteſtatibus ſuis, homines magni virtute, & prudentia ſua præditi, nuntiantes in prophetis (b) dignitatem prophetarum,
4. Et imperantes in præſenti (c) populo, & virtute prudentiæ populis ſanctiſſima verba.
5. In peritia ſua requirentes modos (d) muſicos, & narrantes carmina ſcripturarum.
6. Homines divites in virtute, pulchritudinis ſtudium (e) habentes: pacificantes in domibus ſuis:
7. Omnes iſti in generationibus gentis ſuæ gloriam adepti ſunt, & in diebus ſuis habentur in laudibus.
8. Qui de illis nati ſunt, reliquerunt nomen narrandi laudes eorum:
9. Et ſunt quorum non eſt memoria: perierunt quaſi qui non fuerint: & nati ſunt, quaſi non nati, & filii ipſorum cum ipſis.
10. Sed illi viri miſericordiæ ſunt, quorum pietates non (f) defuerunt:
11. Cum ſemine eorum permanent bona,
12. Hæreditas (g) ſancta nepotes eorum, & in teſtamentis ſtetit ſemen eorum:
13. Et filii eorum propter illos uſque in æternum manent: ſemen eorum & gloria eorum non derelinquetur.
14. Corpora ipſorum in pace ſepulta ſunt, & nomen eorum vivit in generationem & generationem.
15. Sapientiam ipſorum narrent populi, & laudem eorum nuntiet eccleſia.
16. * Henoch placuit Deo, & tranſ- *Gen. 5.
latus eſt in paradiſum, ut det gentibus (h) 24.
pœnitentiam. Heb.11.5.
17. * Noe inventus eſt perfectus, ju- *Gen.9.9.
ſtus, & in tempore iracundiæ factus eſt (i) reconciliatio.
18. Ideò dimiſſum eſt reliquum (k) terræ, cùm factum eſt diluvium.
19. Teſtamenta ſæculi poſita ſunt apud *Gen.6.14.
illum, ne deleri poſſit diluvio omnis & 7.1.
caro. Heb.11.7.
20. * Abraham magnus pater multitu- * Gen 12.
dinis gentium, & non eſt inventus ſimilis 2.& 15.5.
illi in gloria: qui conſervavit legem Ex- & 17. 4.
celſi, & fuit in teſtamento cum illo.
21. *. In carne ejus ſtare fecit teſta- * Gen.17.
mentum (l), & * in tentatione inven- 10.
tus eſt fidelis. Gal 3.6.

22. Ideò

34. (n) Nolite defatigari in laudando Deo; vel ne laboretis comprehendere magnitudinem ejus.
36. (o) Quæ diximus: nam de Angelis nihil egit.
37. (p) Non iis, qui magna cogitant, ſed qui benè agunt: non enim hic eſt luminis & cognitionis locus, ſed actionis, & mundo corde Deus videbitur.

CAPUT XLIV. 1. (a) In his laudibus proprio quemque deſignat charactere. *Sua*, In ætate, & vita: laudat Prophetas, & Duces populi: creaturæ ſunt velut quædam veſtigia, ſed ſancti ſunt vivæ Dei imagines. Laudemus viros illuſtres, & eos maximè è quibus prognati ſumus, Gr. *Generatione*; pronomen, *ſua*, abeſt à textu Græco: multam enim gloriam Deus ſibi per eos acquiſivit.
3. (b) Gr. *Annuntiantes* (futura) *in prophetiis*, Nuntiantes prophetias, & oracula divina proferentes.
4. (c) Laudandos docet eos, qui populo erudito (in lege Domini) prudentia ſua profuerunt: Gr. *Rectores populi in conſilio, & intellectu litteraturæ populi*. *Verba*, In quorum doctrina erant ſermones ſapientes.
5. (d) Sacra Cantica & Pſalmos; ſtructura verborum, ut in poeſi, mirabili quadam ratione elucet, & concentus non tam verborum, quam rerum.
6. (e) Non in deliciis & voluptatibus, ſed in fortitudine habentes, & pacificè viventes in domibus ſuis. *Pacificantes*, Domi ſuæ proſperè agentes.
10. (f) Horum pia facta permanent in hominum memoria, ex Græco textu: ea non delevit oblivio.
12. (g) Promiſſionum Dei, in quarum jus filii Patriarcharum ſucceſſerunt velut jure hæreditario. *Semen eorum*, In fœdere cum Abraham ſancito.
16. (h) Ex antiqua populi Hebraici & Chriſtiani traditione. *In paradiſum*, In locum felicem nobis incognitum. Non ab Abel, ſed ab Henoch incipit, quòd eos maxime qui aliorum duces fuerunt, conſideret. Henoch verò homines docuit invocare nomen Domini: in Græco deeſt vox *Paradiſi*. Gr. *Translatus eſt*, Exemplum pœnitentiæ generationibus: qui cùm viveret, omnibus erat exemplum pœnitentiæ.
17. (i) Non ut mundus non periret, ſed ut reliquiæ ſervarentur.
18. & 19. (k) Relictæ orbi terrarum reliquiæ: de Noemo loquitur.
21. & 22. (l) Pactum ſempiternum. *In carne*, Circumciſionem. *Cumulum*, Arenam innumerabilium.

*Gen.22.16. 22. Ideò jurejurando dedit illi gloriam in gente ſua, creſcere illum quaſi terræ cumulum,

23. Et ut ſtellas exaltare ſemen ejus, & hæreditare illos à mari uſque ad mare, & à flumine uſque ad terminos terræ.

24. Et in Iſaac eodem modo fecit propter Abraham patrem ejus.

25. Benedictionem omnium Gentium dedit illi Dominus, & teſtamentum confirmavit ſuper caput Jacob.

26. Agnovit eum in benedictionibus ſuis, & dedit illi hæreditatem, & diviſit illi partem in tribubus duodecim.

27. Et conſervavit illi homines miſericordiæ (m), invenientes gratiam in oculis omnis carnis.

CAPUT XLV.

Moſes, Aaron, Phinees.

Exod.11.3. 1. Dilectus Deo & hominibus Moyſes: cujus memoria in benedictione eſt.

2. Similem illum fecit in gloria (a) ſanctorum, & magnificavit eum in timore inimicorum, & in verbis ſuis monſtra placavit.

* Exod.6.7.& 8. 3. * Glorificavit illum in conſpectu regum, & juſſit illi coram populo (b) ſuo, & oſtendit illi gloriam ſuam.

* Num.12.3.7. Heb.3.2.5. 4. * In fide & lenitate ipſius ſanctum fecit illum, & elegit eum ex omni carne.

5. Audivit enim eum, & vocem ipſius, & induxit illum in nubem.

6. Et dedit illi coràm (c) præcepta, & legem vitæ & diſciplinæ, docere Jacob teſtamentum ſuum, & judicia ſua Iſrael.

7. Excelſum fecit Aaron fratrem ejus, & ſimilem ſibi de tribu Levi:

8. Statuit ei teſtamentum æternum, & dedit illi ſacerdotium gentis: & beatificavit illum in (d) gloria,

9. Et circumcinxit eum zona gloriæ, & induit eum ſtolam gloriæ, & coronavit eum in vaſis virtutis.

10. Circumpedes, & femoralia, & humerale poſuit ei (e), & cinxit illum tintinnabulis aureis plurimis in gyro,

11. * Dare ſonitum in inceſſu ſuo, auditum facere ſonitum in templo, in memoriam filiis gentis ſuæ. *Exod.28.35.

12. Stolam ſanctam (f), auro, & hyacintho, & purpura, opus textile, viri ſapientis, judicio & veritate præditi:

13. Torto cocco (g) opus artificis, gemmis pretioſis figuratis in ligatura auri, & opere lapidarii ſculptis, in memoriam ſecundùm numerum tribuum Iſrael.

14. Corona (h) aurea ſuper mitram ejus expreſſa ſigno ſanctitatis, & gloria honoris: opus virtutis, & deſideria oculorum ornata.

15. Sic pulchra ante ipſum non fuerunt talia uſque ad originem.

16. Non eſt indutus illa alienigena aliquis, ſed tantùm filii ipſius ſoli, & nepotes ejus per omne tempus.

17. Sacrificia ipſius conſumpta ſunt igne quotidie.

18. * Complevit Moyſes manus (i) ejus, & unxit illum oleo ſancto. *Levit.8.12.

19. Factum eſt illi in teſtamentum (k) æternum, & ſemini ejus ſicut dies cœli, fungi ſacerdotio, & habere laudem, & glorificare populum ſuum in nomine ejus.

20. Ipſum

27. (m) Gr. *Et eduxit ex illo hominem favorabilem*, apud Deum, & qui apud omnes homines fuit gratioſus, Joſephum ſcilicet ex Jacob natum: alii hæc de Moſe interpretantur, de quo capite ſequenti.

CAPUT XLV. 2. (a) Æquabit gloriam ejus, gloriæ ſanctorum priorum, Abrahæ, Iſaac & Jacob, vel Angelorum quos Daniel cap. 4. ſanctos vocat. *In timoribus*, Timentibus inimicis. *Placavit*, Gr. *Et in verbis ejus ſigna ceſſare fecit*. Quæ à Magis fiebant, aut quæ faciebat Deus, poſtquam Ægyptii ad pœnitentiam converti videbantur.

3. (b) Gr. *Mandata illi dedit ad populum ſuum*. *In fide*, Fecit eum ſanctum fide & lenitate.

6. (c) Gr. *Secundum faciem*, Dedit illi ipſe præſens Decalogi præcepta, & univerſam Legem vitæ. Nam Deum facie ad faciem locutum eſſe ad Moyſem teſtantur Scripturæ.

8. & 9. (d) In omni ornatu pontificio. Ex Græco, Perfectum decorem. *In vaſis*, Inſtrumentis pretioſis.

10. (e) Hæc verba deſunt in Græco: ſed hic, & in ſequentibus verbum, *induit*, videtur repeti oportere. *Circumpedes*, Gr. *Poderem*, ſeu tunicam hyacinthinam ad pedes uſque demiſſam, quæ propria erat pontificis, & *humerale*, ſeu ephod.

12. (f) Pectorale, ſeu rationale, quod opus erat textile ex auro, hyacintho & purpura; pannus erat palmi magnitudine in quadrum implens aperturam in pectore ſtrictam. *Viri ſapientis*, Gr. *Pictoris egregii*. *Judicio*, Gr. *Rationale judicii ſignis veritatis*, juxta illud Exodi 28. *Pones autem in rationali doctrinam*, ſeu manifeſtationem & veritatem, Gr. *Urim & Thumim*. Rationale cui inſcriptum erat, doctrina & veritas, quæ manifeſta fiebat principibus populi per illud pectorale.

13. (g) Ex tortis filis coccineis, cum aureis filis hyacinthinis & purpureis, quæ ſtamini byſſino erant intexta. Et ipſi rationali erant 12. lapides pretioſi in quadrum diſpoſiti, quibus inſculpta erant 12. filiorum Jacob nomina, juxta nativitatis ordinem. *Auri*, Gr. *Sculptis annuli*, i. e. Sculptis, ut ſolent annuli. *In memoriam*, Gr. *Quæ memoriam continebant filiorum Iſrael*.

14. (h) Seu lamina aurea fronti ſummi ſacerdotis impoſita. *Expreſſa*, Impreſſa, Exod. 28. juxta 70. Sculpes opere cælatoris, ſanctum Domino, aut fortè nomen Dei quatuor Hebraicis litteris expreſſum, & ineffabile. *Sanctitatis*, Cui inſcriptum erat, ſanctum Domino. *Honoris*, Magnificentia plena honoris; conjunctio, *&*, abeſt à Græco textu. Et eſt ſenſus, coronam, quæque de ornatu Summi Pontificis dicta ſunt, fuiſſe oculis hominum grata, eaque ad cultus divini reverentiam deſtinata. *Virtutis*, Roboris, vel cælatura difficili in duro lapide. *Ornata*, Res viſu pulchræ, & mirè ornatæ.

18. (i) Sacris imbuit, initiavit, jus ei dedit, & poteſtatem offerendi ſacrificia: vox Hebræa ſignificat *perficere*.

19. (k) Non enim erat illud ſacerdotium à ſtirpe

20. Ipſum elegit ab omni vivente, offerre ſacrificium Deo, incenſum, & bonum odorem, in memoriam placare pro populo ſuo:

21. Et dedit illi in præceptis ſuis poteſtatem, in teſtamentis (l) judiciorum, docere Jacob teſtimonia, & in lege ſua lucem dare Iſrael.

* Num. 16. 1. 3. 22. * Quia contra illum ſteterunt alieni, & propter invidiam circumdederunt illum homines in deſerto, qui erant cum Dathan & Abiron, & congregatio Core in iracundia.

23. Vidit Dominus Deus, & non placuit illi, & conſumpti ſunt in impetu iracundiæ.

24. Fecit illis (m) monſtra, & conſumpſit illos in flamma ignis.

25. Et addidit Aaron gloriam, & dedit illi hæreditatem, & primitias frugum terræ diviſit illi.

26. Panem ipſis in primis paravit in ſatietatem (n): nam & ſacrificia Domini edent, quæ dedit illi, & ſemini ejus.

27. Cæterùm in terra gentes non hæreditabit, & pars non eſt illi in gente: ipſe eſt enim pars ejus, & hæreditas.

* Num. 25. 7. 1. Mach. 2. 26. 54. 28. * Phinees filius Eleazari tertius in (o) gloria eſt, imitando eum in timore Domini:

29. Et ſtare in reverentia (p) gentis: in bonitate & alacritate animæ ſuæ placuit Deo pro Iſrael.

30. Ideò ſtatuit illi teſtamentum pacis, principem ſanctorum & gentis ſuæ, ut ſit illi & ſemini ejus ſacerdotii dignitas in æternum.

31. Et teſtamentum David (q) regi filio Jeſſæ de tribu Juda, hæreditas ipſi & ſemini ejus, ut daret ſapientiam in cor noſtrum judicare gentem ſuam in juſtitia, ne abolerentur bona ipſorum, & gloriam ipſorum in gentem eorum æternam fecit.

CAPUT XLVI.

Joſue, Caleb, & pios judices laudibus proſequitur.

1. Fortis in bello Jeſus Nave ſucceſſor Moyſi in prophetis (a), qui fuit magnus ſecundùm nomen ſuum,

2. Maximus in ſalutem electorum Dei, expugnare inſurgentes hoſtes, ut conſequeretur hæreditatem Iſrael.

3. Quam gloriam adeptus eſt in tollendo manus ſuas, & jactando contra civitates rhomphæas?

4. Quis ante illum ſic reſtitit? Nam hoſtes ipſe Dominus (b) perduxit.

5. * An non in iracundia ejus impeditus eſt ſol, & una dies facta eſt quaſi duo? * Joſ. 10. 14.

6. Invocavit Altiſſimum potentem in oppugnando inimicos undique, & audivit illum magnus & ſanctus Deus in ſaxis grandinis virtutis valdè fortis.

7. Impetum fecit contra gentem hoſtilem, & in deſcenſu perdidit contrarios,

8. Ut cognoſcant gentes potentiam ejus, quia contra Deum pugnare non eſt facile. Et ſecutus eſt à tergo potentis (c):

9. * Et in diebus Moyſi miſericordiam (d) fecit ipſe, & Caleb filius Jephone, ſtare contra hoſtem, & prohibere gentem à peccatis, & perfringere murmur malitiæ. * Num. 14. 6.

10. Et ipſi duo conſtituti (e), à periculo liberati ſunt à numero ſexcentorum millium peditum, inducere illos in hæreditatem, in terram quæ manat lac & mel.

11. Et dedit Dominus ipſi Caleb fortitudinem, & uſque in ſenectutem permanſit illi virtus, ut aſcenderet in excelſum terræ locum, & ſemen ipſius obtinuit hæreditatem:

12. Ut viderent omnes filii Iſrael, quia bonum eſt obſequi ſancto Deo.

13. Et judices ſinguli ſuo nomine, quorum non eſt corruptum cor: qui non averſi ſunt à Domino,

14. Ut

Aaron auferendum, quamdiu Lex vetus eſſet duratura. *Glorificare*, Benedicere ritu ſolemni.

21. (l) Poteſtatem interpretandæ legis, ex Deuter. cap. 17.

24. (m) Igne cœleſti conſumpti ſunt; fecit inſolita, & inaudita.

26. & 27. (n) Cibum dedit illi in omnibus primitiis naſcentium, idque abundè. *Gentes*, Gr. *Populi*, In terra populi non hæreditabit.

28. (o) Pontificali poſt Aaron avum & Eleazarum patrem. *Eum*, Aaronem vel Moyſen.

29. (p) Gr. *Mutatione*, ſeu converſione, cùm ad libidinea verteretur. *Placuit*, Gr. *Placavit*, Pro Iſrael, & quia ſtetit in defectione populi animo probo, & alacri, populo deficiente conſtans fuit.

31. (q) Sicut Davidi promiſit regnum perpetuum, ſic & Phineæ ſacerdotium. Ex Græco palàm eſt Davidis mentionem fieri anticipatam: nempè ut regnum hæreditarium Davidis familiæ, ſic hæreditarium eſſe Aaronis ſacerdotium. In Græco hæc concludit voto facto ut populi res fauſtè procedant, ſub Aaronitarum regimine: quòd cùm hæc ſcriberet, profanato templo & fœdato ſacerdotio, plebs non ut ſolebat, coleret ſacerdotes.

CAPUT XLVI.

1. (a) Gr. *In Prophetiis*. *Nomen*, Quod eſt Jeſus, Salvator.

4. & 5. (b) Ipſe Dominus adduxit hoſtes in manus ejus. *Sol*, Gr. *In manu ejus*: Ne progrederetur, obſtitit Jeſus.

8. (c) Gr. *Secutus eſt poſt potentem*: Deum ducem ſecutus eſt, quia ejus potentiam conſiderabat unà cum Caleb, non humanam infirmitatem, ut alii exploratores, qui frangebant plebis animos.

9. (d) Rectè pièque egit; Hebraiſmus; Stare contrà hoſtem, Numerorum 14.

10. (e) Gr. *Et ipſi duo exiſtentes ſalvati ſunt*. *Inducere*, Ut illos ſolos induceret Deus in terram promiſſionis.

Digitized by Google

14. Ut ſit memoria illorum in benedictione, & oſſa eorum pullulent de loco ſuo (f),

15. Et nomen eorum permaneat in æternum, permanens ad filios illorum, ſanctorum virorum gloria.

16. Dilectus à Domino Deo ſuo Samuel propheta Domini, renovavit imperium, & unxit principes in gente ſua.

17. In lege Domini congregationem judicavit, & vidit Deus (g) Jacob, & in fide ſua probatus eſt propheta.

18. Et cognitus eſt in verbis ſuis fidelis, quia vidit Deum lucis:

19. Et invocavit Dominum omnipotentem, in oppugnando hoſtes circumſtantes undique, in oblatione agni (h) inviolati.

20. Et intonuit de cœlo Dominus, & in ſonitu magno auditam fecit vocem ſuam,

21. Et contrivit principes Tyriorum, & omnes duces Philiſthiim:

22. Et ante tempus finis vitæ ſuæ & ſæculi, teſtimonium præbuit in conſpectu Domini, & Chriſti: pecunias & uſque ad calceamenta ab omni carne non accepit, & non accuſavit illum homo.

23. Et poſt hoc dormivit, & notum fecit (i) regi, & oſtendit illi finem vitæ ſuæ, & exaltavit vocem ſuam de terra in prophetia delere impietatem gentis.

CAPUT XLVII.

Nathan prophetam, Davidem, Salomonis priorem ætatem celebrat, ſenectutem ejus vituperat; Roboami ſtultitiam, Jeroboam idololatriam arguit.

1. Reg. 12. 1. 1. POſt hæc ſurrexit Nathan propheta in diebus David.

2. Et quaſi adeps ſeparatus (a) à carne, ſic David à filiis Iſrael.

* 1. Reg. 17. 34. 3. * Cum leonibus luſit quaſi cum agnis: & in urſis ſimiliter fecit ſicut in agnis ovium, in juventute ſua.

4. * Numquid non occidit gigantem, & abſtulit opprobrium de gente? * 1. Reg. 17. 49.

5. In tollendo manum, ſaxo fundæ dejecit exultationem Goliæ:

6. Nam invocavit Dominum omnipotentem, & dedit in dextera ejus tollere hominem fortem in bello, & exaltare cornu gentis ſuæ.

7. * Sic in decem millibus gloriſicavit eum, & laudavit eum in benedictionibus (b) Domini, in offerendo illi coronam gloriæ: * 1. Reg. 18. 7.

8. Contrivit enim inimicos undique, & extirpavit Philiſthiim contrarios uſque in hodiernum diem: contrivit cornu ipſorum uſque in æternum.

9. In omni opere dedit confeſſionem Sancto, & Excelſo in verbo gloriæ.

10. De omni corde ſuo laudavit Dominum, & dilexit Deum, qui fecit illum: & dedit illi contra inimicos potentiam:

11. Et ſtare fecit cantores contra altare, & in ſono eorum dulces fecit modos.

12. Et dedit in celebrationibus decus, & ornavit tempora uſque ad conſummationem vitæ, ut laudarent nomen ſanctum Domini, & amplificarent manè Dei ſanctitatem.

13. * Dominus purgavit peccata ipſius, & exaltavit in æternum cornu ejus: & dedit illi teſtamentum (c) regni, & ſedem gloriæ in Iſrael. * 2. Reg. 12. 13.

14. Poſt ipſum ſurrexit filius ſenſatus, & propter (d) illum dejecit omnem potentiam inimicorum.

15. * Salomon imperavit in diebus pacis, cui ſubjecit Deus omnes hoſtes, ut conderet (e) domum in nomine ſuo, & pararet ſanctitatem in ſempiternum: quemadmodum eruditus es in juventute tua. * 3. Reg. 3. 1.

16. * Et impletus es, quaſi flumen, ſapientia, & terram (f) retexit anima tua. * 3. Reg. 4. 31.

17. Et repleſti in comparationibus ænigmata:

14. (f) Formula apprecandi mortuis: *Memoria eorum refloreſcat*. Sepulchra in hortis, aut in amœnis locis collocabantur, ad commendandam mortuorum ſemper viventem memoriam, & ſpem reſurrectionis.

17. (g) Gr. In accuſativo caſu, Providit Iſraelitis pes tantum Prophetam & Judicem. *Propheta*, Agnitus eſt verus Propheta, quia Deum verè coluit, & quæ prædixit, evenerunt.

19. (h) Gr. *Lactentis:* Cùm hoſtes undique populum Dei oppugnarent, Samuel Deum invocavit, & lactentem agnum immolavit.

23. (i) Saul, cùm apparuit: Gr. *Et poſtquam obdormiviſſet, prophetavit*. Quibus verbis non dæmonem, ſed animam Samuelis apparuiſſe oſtenditur. Nam ſi dæmon is fuiſſet, numquam hic in laudibus Samuelis poneretur. *Gentis*, Ut tolleret gentis impietatem.

CAPUT XLVII. 2. (a) Adeps pars optima ſacrificii, ac Domino ſeparata. Gr. *Separatus a ſalutari*, à victima pro ſalute. Populus Iſrael tuit Deo conſecratus inſtar ſacrificii, ut Deo ſerviret: ſed David ſingulari quodam modo fuit conſecratus inſtar adipis, qui cremari ſolebat in honorem Dei.

7. & 9. (b) Ornavit eum in benedictionibus ſuis: qui eſt Hebraiſmus, quo nomine repetito utuntur vice pronominis reciproci. *Gloria*, Sermone glorioſo, Pſalmis nimirum.

13. (c) Legem de regno ejus domui dando in hæreditatem.

14. (d) Davidem. *Senſatus*, Ut nemo auderet illi adverſari, vel propter hoc quòd ita eſſet prudens.

15. (e) Ut templum ædificaret, ſeu domum Dei. *Sanctitatem*, Gr. *Sanctuarium*, quod manſurum eſſet, non inſtar tabernaculi loco moveretur.

16. 17. & 18. (f) Gr. *Contexit*, Salomonis ad extremas terras vulgato nomine, ut ſit continuatio allegoriæ fluminis terram inundantis. *Ænigmata*, Plurima conjeciſti ænigmata. *In cantilenis*, In carminibus. *Comparationibus*, Gr. *Parabolis*.

Digitized by Google

gmata: ad inſulas longè divulgatum eſt nomen tuum, & dilectus es in pace tua.

18. In cantilenis, & proverbiis, & comparationibus, & interpretationibus, miratæ ſunt terræ,

19. Et in nomine Domini Dei, cui eſt cognomen, Deus Iſrael.

* 3. Reg. 10. 27. 20. * Collegiſti quaſi aurichalcum aurum, & ut plumbum complεſti argentum,

21. Et inclinaſti femora tua mulieribus: poteſtatem (g) habuiſti in corpore tuo,

22. Dediſti maculam in gloria tua, & profanaſti ſemen tuum inducere (h) iracundiam ad liberos tuos, & incitari ſtultitiam tuam,

* 3. Reg. 12. 16. 23. Ut faceres imperium bipartitum, * & ex Ephraim imperare imperium durum.

24. Deus autem non derelinquet miſericordiam ſuam, & non corrumpet (i), nec delebit opera ſua, neque perdet à ſtirpe nepotes electi ſui: & ſemen ejus, qui diligit Dominum, non corrumpet.

25. Dedit autem reliquum Jacob, & David de ipſa ſtirpe.

26. Et finem (k) habuit Salomon cum patribus ſuis.

27. Et dereliquit poſt ſe de ſemine ſuo, gentis ſtultitiam,

28. Et imminutum à prudentia, Roboam, qui avertit gentem conſilio ſuo:

* 3. Reg. 12. 28. 29. * Et Jeroboam filium Nabat, qui peccare fecit Iſrael, & dedit viam peccandi Ephraim, & plurima redundaverunt peccata ipſorum.

30. Valdè averterunt (l) illos à terra ſua.

31. Et quæſivit omnes nequitias, uſque dum perveniret ad illos defenſio, & ab omnibus peccatis liberavit eos.

CAPUT XLVIII.

Elias, Eliſeus, Ezechias, Iſaias Propheta magnus, quo duce Judæi fuerunt ab Aſſyriis liberati.

* 3. Reg. 17. 1. 1. ET ſurrexit Elias Propheta, quaſi ignis (a), & verbum ipſius quaſi facula ardebat.

2. Qui induxit in illos famem, & irritantes illum invidia ſua pauci facti ſunt: non enim poterant ſuſtinere præcepta Domini.

3. * Verbo Domini continuit cœlum, & dejecit de cœlo ignem ter: * 3 Reg. 17. 1.

4. Sic amplificatus eſt Elias in mirabilibus ſuis. Et quis poteſt ſimiliter ſic gloriari tibi? 4. Reg. 1. 10. 12.

5. * Qui ſuſtuliſti mortuum ab inferis de ſorte mortis in verbo Domini Dei. * 3. Reg. 17. 22.

6. Qui dejeciſti reges ad perniciem, & confregiſti facilè potentiam ipſorum, & glorioſos de lecto ſuo.

7. Qui audis in Sina (b) judicium, & in Horeb judicia defenſionis.

8. Qui ungis reges ad pœnitentiam, & prophetas facis ſucceſſores poſt te.

9. * Qui receptus es in turbine ignis, in curru equorum igneorum. *4. Reg. 2. 11.

10. Qui ſcriptus es in judiciis temporum lenire iracundiam (c) Domini: * conciliare cor patris ad filium, & reſtituere tribus Jacob. * Malac. 4. 6.

11. Beati ſunt qui te viderunt, & in amicitia tua decorati ſunt.

12. Nam nos vita vivimus tantùm, poſt mortem autem non erit tale nomen noſtrum.

13. * Elias quidem in turbine tectus eſt, & in Eliſeo completus eſt ſpiritus ejus: In diebus ſuis non pertimuit principem, & potentia nemo vicit illum. *4. Reg. 2. 11.

14. Nec ſuperavit illum verbum (d) aliquod, * & mortuum prophetavit corpus ejus. * 4. Reg. 13. 21.

15. In vita ſua fecit monſtra, & in morte mirabilia operatus eſt.

16. In omnibus iſtis non pœnituit populus, & non receſſerunt à peccatis ſuis, uſque dum ejecti ſunt de terra ſua, & diſperſi ſunt in omnem terram:

17. Et relicta eſt gens (e) perpauca, & princeps in domo David.

18. Quidam ipſorum fecerunt quod placeret Deo: alii autem multa commiſerunt peccata.

19. Eze-

21. (g) Gr. *Sub jugum miſſus es in corpore tuo*, Mulierum illecebris victus, paſſus es te vinci ab obſcœna voluptate.

22. (h) Ita ut induceretur, excitaretur ira Dei. *Stultitiam*, Stultum amorem mulierum, ut punirentur liberi tui ob ſtultitiam tuam.

24. & 25. (i) Non perdet. *Et David*, Gr. In dativo caſu: Reliquias. *Stirpe*, Salomonis.

26. (k) Dormivit, Mortuus eſt. *Stultitiam*, Stultiſſimum populi Roboamum.

30. & 31. (l) Gr. *Ut averteret eos à terra translatos in Aſſyriam*. *Defenſio*, Gr. Clariùs, *Et quæſierunt omnem nequitiam donec vindicta veniret ſuper eos*.

CAPUT XLVIII. 1. & 2. (a) Ardens zelo honoris divini. *Pauci*, Gr. *Et zelo ſuo paucos fecit eos*, inducta fame.

7. & 8. (b) Gr. *Increpationem*. *Defenſionis*, Ultionis. *Ad pœnitentiam*, Gr. *In retributionem*, Ad vicem rependendam improbis, conſecratione prophetica, divinitùs in reges deputando.

10. (c) De te ſcriptum eſt, fore ut lenires iracundiam Domini, per redargutiones tuas. *Ad filium*, Malach. 4. Corda Judæorum averſa convertit ad rependendas vices peccatis, ut ad pœnitentiam provocentur: alludit ad Prophetiam Malachiæ: qui locus ad litteram de Elia intelligitur. *Reſtituere*, Ad fidem priſtinam; qua de re diximus eo in loco.

14. & 15. (d) Nec res ulla ſuper illum fuit; nullis ceſſit minis. *Prophetavit*, Gr. *In dormitione prophetavit corpus ejus*; adeò ut potiùs dormiret corpus Eliſæi, quàm mortuum eſſet, atque reſurrectionem corpus illius expectaret, & prophetaret, non ſermone, ſed opere & miraculo: tum enim ſignificatum fuit corpus Eliſei multò magis reſuſcitatum iri. *Monſtra*, Prodigia.

17. (e) In illis migrationibus perpauci ſolebant relinqui ad colendos agros.

19. Ezechias munivit civitatem ſuam, & induxit in medium ipſius aquam, & fodit ferro (f) rupem, & ædificavit ad aquam puteum.

* 4. Reg. 18. 13. 20. * In diebus ipſius aſcendit Sennacherib, & miſit Rabſacen, & ſuſtulit manum ſuam contra illos, & extulit manum ſuam in Sion, & ſuperbus factus eſt potentia ſua.

21. Tunc mota ſunt corda, & manus ipſorum: & doluerunt quaſi parturientes mulieres.

22. Et invocaverunt Dominum miſericordem, & expandentes manus ſuas, extulerunt ad cœlum: & ſanctus Dominus Deus audivit citò vocem ipſorum.

23. Non eſt commemoratus peccatorum illorum, neque dedit illos inimicis ſuis, ſed purgavit eos in manu Iſaiæ ſancti prophetæ.

* 4. Reg. 19. 35. Tob. 1. 21. Iſ. 37. 36. 1. Mach. 7. 41. 2. Mach. 8. 19. 24. * Dejecit caſtra Aſſyriorum, & contrivit illos Angelus Domini.

25. Nam fecit Ezechias quod placuit Deo, & fortiter ivit in via David patris ſui, quam mandavit illi Iſaias propheta magnus, & fidelis in conſpectu Dei.

* 4. Reg. 20. 11. Iſ. 38. 8. 26. * In diebus ipſius retrò rediit ſol, & addidit regi (g) vitam.

27. Spiritu magno vidit ultima, & conſolatus eſt lugentes in Sion. Uſque in ſempiternum:

28. Oſtendit futura, & abſcondita antequam evenirent.

CAPUT XLIX.

Joſias, Jeremias, Ezechiel, 12. Prophetæ, Zorobabel, Jeſus filius Joſedech, Nehemias cum Patriarchis, Seth, Henoch, Sem, Joſeph laudibus celebrantur.

4. Reg. 23. 1. 1. MEmoria Joſiæ in compoſitionem (a) odoris facta opus pigmentarii.

2. In omni ore quaſi mel indulcabitur ejus memoria, & ut muſica in convivio vini,

3. Ipſe eſt directus (b) divinitùs in pœnitentiam gentis, & tulit abominationes impietatis.

4. Et gubernavit (c) ad Dominum cor ipſius, & in diebus peccatorum corroboravit pietatem.

5. Præter David, & Ezechiam, & Joſiam, omnes peccatum commiſerunt (d):

6. Nam reliquerunt legem Altiſſimi reges Juda, & contempſerunt timorem Dei.

7. Dederunt enim regnum ſuum aliis, & gloriam ſuam alienigenæ genti.

8. * Incenderunt electam ſanctitatis civitatem, & deſertas fecerunt vias ipſius in (e) manu Jeremiæ. * 4. Reg. 25. 9.

9. Nam malè tractaverunt illum, qui à ventre matris conſecratus eſt propheta, evertere, & eruere, & perdere, & iterùm ædificare, & renovare.

10. * Ezechiel qui vidit conſpectum gloriæ, quam oſtendit (f) illi in curru Cherubim. * Ezech. 1. 4.

11. Nam commemoratus (g) eſt inimicorum in imbre, benefacere illis qui oſtenderunt rectas vias.

12. Et duodecim prophetarum oſſa (h) pullulent de loco ſuo: nam corroboraverunt Jacob, & redemerunt ſe in fide virtutis.

13. * Quomodo amplificemus Zorobabel? nam & ipſe quaſi ſignum in (i) dextera manu: * 1. Eſd. 3. 2. Agg. 1. 1. & 14. 2. & 3. 5. & 22. 24.

14. * Sic & Jeſum filium Joſedech? qui in diebus ſuis ædificaverunt domum, & exaltaverunt templum ſanctum Domino, paratum in gloriam ſempiternam. * Zach. 3. 1.

15. Et Nehemias in memoria multi temporis, qui erexit nobis muros everſos, & ſtare fecit portas & ſeras, qui erexit domos noſtras.

16. Nemo natus eſt in terra qualis (k) Henoch: nam & ipſe receptus eſt à terra.

17. * Neque ut Joſeph, qui natus eſt homo, princeps fratrum, firmamentum gentis, rector fratrum, ſtabilimentum populi: * Gen. 41. 40. & 42. 3. & 45. 5. & 50. 20.

18. Et

19. (f) Neceſſa id fuit ut rupes excavaretur, quò aqua induceretur.

26. (g) Idem Iſaias exhibito prodigio.

CAPUT XLIX. 1. (a) Hujus præ cæteris ſuavis eſt memoria, ob inſignem pietatem.

3. (b) Feliciter egit, in convertendo populo.

4. (c) Gr. *Direxit ad Dominum cor ſuum.*

5. (d) In eo peccaverunt, quòd non ſuſtulerint excelſa, ſeu fana in collibus: Joſaphat verò, quòd cum Achab fœdus inierit.

8. (e) Id vaticinante Jeremia. Tametſi non alieni modò, ſed & Reges Juda id meruerunt, ut urbs incenderetur, & traderetur in manum Nabuchodonoſor. *Sanctitatis*, vox Græca, ſæpe ponitur pro ſanctuario.

10. (f) Quam oſtendit illi Deus ſedens in curru Cherubinorum.

11. (g) Cùm minatus eſt procellam & imbrem inundantem, & lapides grandes ad diſſipandos falſorum Prophetarum conatus, Ezech. 13. Pœnitentibus fauſta promiſit. Sub imbris figura, quæ mala impiis impenderent, ſignificavit.

12. (h) Gr. *Eos*. *Virtutis*, Gr. *In fide ſpei*, Spe certa, fide nixa; vel immunes ſe præſtiterunt ab omni labe ſæculi, ab idololatria.

13. (i) Ut res diligentiſſimè cuſtodita, ex Aggæo repetitur cap. 2. *Ponam te quaſi ſignaculum, quia elegi te*; Ponam te quaſi annulum ſignatorium, qui in manu ſemper geſtatur.

16. & 17. (k) Vitæ & morum innocentia, nemo ſic tractatus eſt à Deo; vox enim Græca ſæpè ſignificat *ordinare*.

18. Et oſſa ipſius (l) viſitata ſunt, & poſt mortem prophetaverunt.

* Gen. 4. 25. * Gen. 5. 31. 19. * Seth & * Sem apud homines gloriam adepti ſunt : & ſuper omnem animam in origine Adam.

CAPUT L.

Simonem II. Oniæ III. filium laudibus extollit; Philiſthinos, Sichemitas, Samaritanos vituperat.

1. Mach. 12. 7. 2. Mach. 3. 4. 1. SImon Oniæ filius, Sacerdos (a) magnus, qui in vita ſua ſuffulſit domum, & in diebus ſuis corroboravit templum.

2. Templi etiam altitudo ab ipſo fundata eſt, duplex (b) ædificatio & excelſi parietes templi.

3. In diebus ipſius emanaverunt (c) putei aquarum, & quaſi mare adimpleti ſunt ſupra modum.

4. Qui curavit gentem ſuam, & liberavit eam à perditione (d).

5. Qui prævaluit amplificare civitatem, qui adeptus eſt gloriam in converſatione (e) gentis : & ingreſſum domus & atrii amplificavit.

6. Quaſi ſtella (f) matutina in medio nebulæ, & quaſi luna plena in diebus ſuis lucet.

7. Et quaſi ſol refulgens, ſic ille effulſit in templo Dei.

8. Quaſi arcus refulgens inter nebulas gloriæ, & quaſi flos roſarum in diebus vernis, & quaſi lilia quæ ſunt in tranſitu aquæ, & quaſi thus redolens in diebus æſtatis.

9. Quaſi ignis effulgens, & thus (g) ardens in igne.

10. Quaſi vas auri ſolidum, ornatum omni lapide pretioſo.

11. Quaſi oliva pullulans, & cypreſſus in altitudinem ſe extollens, in accipiendo ipſum ſtolam gloriæ, & veſtiri eum in conſummationem (h) virtutis.

12. In aſcenſu altaris (i) ſancti, gloriam dedit ſanctitatis amictum.

13. In accipiendo autem (k) partes de manu ſacerdotum, & ipſe ſtans juxta aram. Et circa illum corona fratrum: quaſi plantatio cedri in monte Libano,

14. Sic circa illum ſteterunt quaſi rami palmæ, & omnes filii Aaron in gloria ſua.

15. Oblatio autem Domini in manibus ipſorum, coram omni ſynagoga Iſrael : & (l) conſummatione fungens in ara, amplificare oblationem excelſi regis

16. Por-

18. (l) (Joſeph) *Prophetaverunt*, (Reſurrectionem.) Cùm tranſlata ſunt ex Ægypto oſſa Joſeph, impleta ſunt de iis vaticinia quæ vivus ediderat. Nam illius mandatum, & cura filiorum Iſrael de oſſibus ejus transferendis, non leve erat argumentum reſurrectionis futuræ. Quòd enim tam honorificè tractarentur, id propterea factum eſt quòd fuerint & futura ſint templa Dei. *Adam*, Gr. *In Creatione*; Quia immediatè à Deo creatus.

CAP. L. 1. (a) De Simone ſecundo Oniæ itidem ſecundi filio, & Oniæ tertii patre locuturus, notat, eum munimento excelſo & duplici muro templum cinxiſſe. *Suffulſit*, Gr. *Sarcivit quod ceperat labi*; de illo Joſephus L. 12. cap. 4. Exiſtimat tamen Gandavenſis, Simonem illum, cujus Auctor laudes proſequitur, non fuiſſe Simonem ſecundum, de quo Joſephus nihil peculiare ſcribit, niſi quòd fuerit Oniæ ſecundi filius : adeò ut potiùs Simonem primum Oniæ itidem primi filium qui teſte Joſepho Juſtus eſt cognominatus, commemoret.

2. (b) Quia templi ſubſtructiones, quibus extrema ſuſtentabatur area, à Chaldæis dirutas, à Zorobabel prætermiſſas, Simon ædificavit : duplex dicitur ædificatio, quia templum erat altum 120. cubitorum, ſubſtructio verò illa à radice montis erat duplo, & ampliùs altior. *Parietes*, Templum ſumitur pro complexu omnium ædificiorum, quæ ad templum pertinebant.

3. (c) Gr. *Imminutum eſt receptaculum putei*; Aquæductus receptacula cùm ante eſſent imminuta, ejus Pontificis temporibus inſtaurata ſunt, ut mare æneum; receptacula erant ad lavandi & potandi uſum. Alia lectio indicat receptaculum illud æneum factum eſſe triplex majus mari, ſeu lacu.

4. (d) Sub Ptolemæo Philopatore, quem extrema minitantem placavit ſuſis ad Deum precibus : Gr. *Curam gerens populi à caſu*, ab excidio liberavit; *Et fortificans*, muniens civitatem, *ad obſidendum*, ſi obſideretur. Quòd ſi de Simone primo Auctor diſſerat, qui ſub Ptolemæo Lagi filio, aut ſub Philadelpho vixit, hæc ita ſunt intelligenda, eum providentia ſua effeciſſe, ne quid mali populo accideret.

5. (e) In converſatione gentis; fortè *in converſione*, prono librariorum errore. *Simon adeptus eſt gloriam in converſione gentis*, cùm è ſtatu trepido in tranquillum mutatus eſt, vel inter ſuos degendo.

6. (f) Seu Lucifero inter nebulas exorienti : tum Lunæ in Plenilunio, Soli denique refulgenti per æſtatem eum comparat.

9. (g) Arbor thurifera, ex Græco, ut ſurculus thuris; *Et thus ardens*, hoc loco pro aromate ſumitur, quod ignis ardore gratum odorem ſpargit.

11. (h) Stolam ſplendidam indutus, in perfectione virtutis, Gr. *Gloriationis*, *decoris*.

12. (i) Meminit ſacrificii Euchariſtici, quod Simon coram Ptolemæo Philopatore exhibuit, cùm Ptolemæus Sancta ſanctorum intrare vellet, & fuſis ad Deum precibus Simon eum prohibuit. *In aſcenſu altaris*; Cùm Simon clivum aſcenderet in veſte ſacra & ſplendida. Ita hic locus de Simone ſecundo exponitur. Gandavenſis hunc verſum aliter exponit. *Amictum*, Cùm aſſumeret ipſe glorioſum illum habitum ſummi ſacerdotis, & ſic indutus aſcenderet ad altare ſanctum, amictum reddidit magis glorioſum.

13. (k) Nam in pacificis pars una cedebat in uſum illius qui offerebat. Circa illum ſteterunt quaſi rami palmæ. Erat velut cedrus, quam circumdant palmæ ramoſæ.

15. (l) Miniſterium ſuum implens. *Regis*, Gr. *Ad amplificandam*, ſeu ornandam oblationem : *Excelſi*, Gr. *Omnipotentis*; Manum ſuam admovit pateræ libatoriæ de vino. Ordinem in oblatione ſervatum exponit. Omnes filii Aaron, ſeu ſacerdotes in gloria ſua, ſeu in decoro ſuo veſtitu aſtabant, & erat in manibus ipſorum oblatio Domini in conſpectu populi Iſraelitici; tum ſummus ſacerdos perfectum ipſum ſacrificium ut majori gloria ornaret, ad oblationem Deo factam extendit manum ſuam, inſuper addendo libationem vini. Ita Gandavenſis.

16. Porrexit manum ſuam in libatione, & libavit de ſanguine uvæ.

17. Effudit in fundamento altaris odorem divinum excelſo principi.

18. Tunc exclamaverunt filii Aaron; in tubis productilibus ſonuerunt, & auditam fecerunt vocem magnam in memoriam coram Deo.

19. Tunc omnis populus ſimul properaverunt, & ceciderunt in faciem ſuper terram, adorare Dominum Deum ſuum, & dare preces omnipotenti Deo excelſo.

20. Et amplificaverunt pſallentes in vocibus ſuis, & in magna domo auctus eſt ſonus ſuavitatis plenus.

21. Et rogavit populus Dominum excelſum in prece, uſquedum perfectus eſt honor Domini, & munus ſuum perfecerunt.

22. Tunc deſcendens (m), manus ſuas extulit in omnem congregationem filiorum Iſrael dare gloriam Deo à labiis ſuis, & in nomine ipſius gloriari:

23. Et iteravit (n) orationem ſuam, volens oſtendere virtutem Dei.

24. Et nunc orate Deum omnium, qui magna fecit in omni terra, qui auxit dies noſtros à ventre matris noſtræ, & fecit nobiſcum ſecundùm ſuam miſericordiam:

25. Det nobis jucunditatem cordis, & fieri pacem in diebus noſtris in Iſrael per dies ſempiternos:

26. Credere Iſrael nobiſcum eſſe Dei miſericordiam, ut liberet nos in diebus ſuis.

27. Duas gentes odit anima mea: tertia (o) autem non eſt gens, quam oderim:

28. Qui ſedent in monte Seir, & Philiſthiim, & ſtultus populus, qui habitat in Sichimis.

29. Doctrinam ſapientiæ & diſciplinæ ſcripſit in codice iſto Jeſus filius Sirach Jeroſolymita, qui renovavit (p) ſapientiam de corde ſuo.

30. Beatus, qui in iſtis verſatur (q) bonis: qui ponit illa in corde ſuo, ſapiens erit ſemper.

31. Si enim hæc fecerit, ad omnia valebit: quia lux Dei, veſtigium (r) ejus eſt.

CAPUT LI.

Deo gratias agit, qui à magnis periculis eum eripuit, ſtudium ſapientiæ cœleſtis omnibus commendat.

1. ORatio Jeſu filii Sirach: Confitebor tibi Domine rex, & collaudabo te Deum ſalvatorem meum.

2. Confitebor nomini tuo: quoniam (a) adjutor & protector factus es mihi,

3. Et liberaſti corpus meum à perditione, à laqueo linguæ iniquæ, & à labiis operantium mendacium, & in conſpectu aſtantium factus es mihi adjutor.

4. Et liberaſti me ſecundùm multitudinem miſericordiæ nominis tui à rugientibus, præparatis ad eſcam,

5. De manibus quærentium animam meam, & de portis tribulationum quæ circumdederunt me:

6. A preſſura (b) flammæ quæ circumdedit me, & in medio ignis non ſum æſtuatus:

7. De altitudine ventris inferi (c), & à lingua coinquinata, & à verbo mendacii, à rege iniquo, & à lingua injuſta:

8. Laudabit uſque ad mortem anima mea Dominum,

9. Et vita mea appropinquans erat in inferno deorſum.

10. Circumdederunt me undique, & non erat qui adjuvaret. Reſpiciens eram ad adjutorium hominum, & non erat.

11. Memoratus ſum miſericordiæ tuæ Domine, & operationis tuæ, quæ à ſæculo ſunt:

12. Quoniam eruis ſuſtinentes te Domine,

22. (m) Peractis omnibus. *A labiis ſuis*, Ut ſimul cum populo Deum laudaret.

23. (n) Quam Philopatore jam in templum irruente ſuderat Simon. A v. 12. uſque ad hunc locum ſolius ſacrificii pacifici meminit, ob eum eventum qui Lib. 3. Machab. cap. 1. refertur ab auctore non canonico, ſed vetuſtiſſimo: Rex adeò proſtratus & territus ab incœpto deſtitit. Ita vir illuſtriſs. ſi mentio ſit de Simone ſecundo, ut ipſe ex loco citato L. 1. Machab. colligit, cui hæc expoſitio aptè convenit. Alii tamen in Græco legerunt, *Et iteraverunt in adoratione, ut ſuſciperent benedictionem*; populus nimirum ſe iterum in terram proſtravit Deum adoraturus, peracto ſacrificio, ut ſuſciperet benedictionem à Sacerdote. Id verò notat Gandavenſis conſuetudinem quæ nunc obſervatur in ſacrificio Euchariſtico cum ea narratione pulchrè convenire. Pontifex ſacris indutus veſtibus aſcendit ad altare; à diacono accipit quæ offerenda ſunt, adſtante ſacerdotum corona; tum ſacris lectionibus & canticis ad orandum populus excitatur. Peracto ſacrificio Corporis & Sanguinis Domini ſub ſpeciebus panis & vini, populus ab Epiſcopo benedictionem accipit.

27. (o) Non eſt gens digna nomine, Samaritani ſcilicet: eſt enim multarum gentium colluvies: tres populi ſibi exoſi ſunt, Idumæi, Philiſthini, & Samaritæ.

29. (p) Gr. *Qui effudit ſapientiam de corde ſuo*: hæc nepos adjecit ad verba avi ſui.

30. (q) Gr. *Qui in his verſatur virtutum præceptis*, & earum præmiis; ſic ſcriptores divinitùs inſpirati commendant doctrinam Dei.

31. (r) Viam ei monſtrat: hæc enim divino lumine ſignata ſunt, quæ ſectetur: quia veſtigia greſſuum ſuorum & actionum figit in luce divinæ ſapientiæ.

CAP. LI.

2. (a) Ad benefaciendum, Protector ad evitanda mala.

6. (b) Is gravi involutus periculo, tamquam cingente flamma, Dei beneficio fuit liberatus, adeò ut ſi minùs hiſtorica ſit narratio, ea tamen ſit allegorica locutio.

7. (c) De profundo ſepulchro, vel carcere. *Coinquinata*, Calumniis.

Digitized by Google

mine, & liberas eos de manibus gentium.

13. Exaltaſti ſuper terram habitationem meam (d), & pro morte defluente deprecatus ſum.

14. Invocavi Dominum patrem Domini mei, ut non derelinquar me in die tribulationis meæ, & in tempore ſuperborum ſine adjutorio.

15. Laudabo nomen tuum (e) aſſiduè, & collaudabo illud in confeſſione, & exaudita eſt oratio mea,

16. Et liberaſti me de perditione, & eripuiſti me de tempore iniquo.

17. Propterea confitebor, & laudem dicam tibi, & benedicam nomini Domini.

18. Cùm adhuc junior (f) eſſem, priuſquam oberrarem, quæſivi ſapientiam palàm in oratione mea.

19. Ante templum poſtulabam pro illa, & uſque in noviſſimis (g) inquiram eam. Et effloruit tamquam præcox uva,

20. Lætatum eſt cor meum in ea. Ambulavit pes meus iter rectum, à juventute mea inveſtigabam eam.

21. Inclinavi modicè aurem meam, & excepi illam.

22. Multam inveni in meipſo ſapientiam, & multùm (h) profeci in ea.

23. Danti mihi ſapientiam, dabo gloriam.

24. Conſiliatus ſum enim ut facerem illam: zelatus ſum bonum, & non confundar.

25. Colluctata (i) eſt anima mea in illa, & in faciendo eam confirmatus ſum.

26. Manus meas extendi in altum, & inſipientiam ejus luxi.

27. Animam meam direxi ad illam, & (k) in agnitione inveni eam.

28. Poſſedi cum ipſa cor ab initio: propter hoc non derelinquar.

29. Venter meus (l) conturbatus eſt quærendo illam: propterea bonam poſſidebo poſſeſſionem.

30. Dedit mihi Dominus linguam mercedem meam: & in ipſa laudabo eum.

31. Appropiate (m) ad me indocti, & congregate vos in domum diſciplinæ:

32. Quid adhuc retardatis? & quid dicitis in his? animæ veſtræ ſitiunt (n) vehementer.

33. Aperui os meum, & locutus ſum: Comparate vobis ſine argento,

34. Et collum veſtrum ſubjicite jugo, & ſuſcipiat anima veſtra diſciplinam: in proximo eſt enim invenire eam.

35. Videte oculis veſtris, quia modicum laboravi, & inveni mihi multam requiem.

36. Aſſumite (o) diſciplinam in multo numero argenti, & copioſum aurum poſſidete in ea.

37. Lætetur anima veſtra in miſericordia ejus, & non confundemini in laude ipſius.

38. Operamini opus veſtrum ante (p) tempus, & dabit vobis mercedem veſtram in tempore ſuo.

13. & 14. (d) Gr. *Exaltavi in terra*: Supplicem orationem meam. *Patrem*; quòd è Pſalm. 109. & ex aliis Scripturæ locis, non Eccleſiaſticus modò, ſed & Judæi Chriſtum futurum Dei filium acceperant. Nam Judæi Chriſtum Dei filium, & Regem Iſrael, pro uno & eodem accipiebant. Unde & cap. 24. primogenitam Dei Sapientiam poſt Salomonem appellat.

15. (e) Hyperbaton, ſeu ordo verborum inverſus: poſterior pars verſiculi præponenda eſt hoc modo, Invocavi, &c. *Et exaudita eſt oratio mea*; ideò, *laudabo, & in tempore* ſuperborum ſine adjutorio: cùm mihi nullum eſſet auxilium.

18. (f) Nam facilius eſt in prima ætate ſapientiam diſcere, cùm nondum imbuti ſumus erroribus & vitiis. *Oberrarem*, Peregrinarer.

19. (g) Ad extremum uſque vitæ. *Uva*, Lætatum eſt cor meum, ut ſolet lætari aliquis ob vinum optimum.

22. & 24. (h) Ob felices ſucceſſus. *Ut facerem*, Ut exercerem, & ex ejus præceptis vitam inſtituerem, non ſolo ſermone.

25. & 26. (i) Nulli peperci labori. *In faciendo*, Gr. In alio codice, *In actione diligens fui*, ad actus meos attentus fui; nihil egi temerè.

27. & 28. (k) Gr. *Purificatione*, Poſtquam fui à meis erroribus purgatus per agnitionem mei ipſius, & errorum meorum, tandem inveni eam. *Poſſedi*, Ex quo ſtudere cœpi ſapientiæ, factus ſum cordatus & prudens.

29. & 30. (l) Interiora mea inquirendæ illius ſtudio commota ſunt, & variis agitata perturbationibus. *Linguam*, Deus mihi eloquentiam dedit præmium ſtudiorum meorum.

31. (m) Tam magnifica ſui commendatio non ad ſui jactationem ſpectat, ſed ut alios ad ſtudium ſapientiæ accendat. *In domum*, In eum locum, ubi docetur doctrina ſalutaris, qui non alius eſt ab Eccleſia Catholica.

32. (n) Valdè ſunt aridæ, & cœleſtis ſapientiæ rore omninò egent.

36. (o) In ejus poſſeſſione multas habebitis divitias, & pro impenſo argento magnam auri copiam poſſidebitis.

38. (p) Antequam veniat mercedis tempus, operamini opus veſtrum, & officium quiſque ſuum ritè obeat.

Finis Primæ Partis.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google